DICȚIONAR DE MITOLOGIE GREACĂ ŞI ROMANĂ

A

Abai (gr. "Aflai sau *'A^aC,* wv). Cetate din Focida, sediul unui oracol al lui Apollo.
Abantiadul (gr. 'ApavcidSTis, -TIS '> lat-*Abantiades, -ae).* Epitet cu care sînt desemnați descendenții lui Abas (vezi ABAS, 2), mai cu seamă Perseu, strănepotul său, şi Acrisios, fiul său. Printre urmaşii lui Abas se mai numără Danae şi Atalanta.
Abanți (gr. 'Apcevree;, -wv; lat. *Abantes, -um).* Numele vechilor locuitori ai insulei Eubeea, amintiți în *Jliada* (2.531, 541-542; 4.464) ca războinici cutezători care au luat parte la războiul troian sub conducerea regelui Elefenor, fiul lui Chalcodon. în timpul călătoriei de întoarcere, o furtună i-a aruncat pe coastele Iliriei, pe promontoriul Ceraunos.
Abarbareea (gr.'AfkxpPctplTi, -TIC). Numele unei nimfe amintite în *Iliada* (6.22), mama lui Esepos şi a lui Pedasos.
Abaris (gr. "Ap<xpi£, -iSog ; lat. *Abaris,* -ta). Preot al lui Apollo, de origine scită. Era amintit pentru spiritul său profetic şi pentru numeroasele miracole care i se atribuiau. Se spunea că ştia să zboare călare pe o săgeată de aur pe care i-o dăruise Apollo, că înfăptuia vindecări miraculoase şi că ar fi contribuit la coborîrea Paladio-nului pe pămînt, făcîndu-1 să intre în templul Atenei de la Troia.
► *Prezențe In literatura antică.* Este amintit de Herodot (4.36) şi de Platon în *Charmides* ca şaman hiperborean; potrivit anumitor legende, avea legături cu Pitagora. Se pare că Heraclide din Pont a scris o operă dedicată lui, intitulată chiar *Abaris.*
► *Prezențe In literatura modernă.* Ippolito Pindemonte s-a inspirat din personajul mitic pentru romanul său *Abaris. Poveste adevărată.*

Abas (gr. "Ap<xs, -avrog ; lat. *Abas, -antis).* 1) Fiul Metanirei; a fost preschimbat în şopîrlă de către Demetra, aflată în căutarea fiicei sale Persefona, pentru că a avut îndrăzneala să o zeflemisească atunci cînd s-a oprit în casa Metanirei şi i-a cerut acesteia ceva de băut.
2) Al doisprezecelea rege al Argosului, fiul lui Linceu şi al Hipermestrei, nepotul lui Danaos şi tatăl lui Acrisios şi al lui Pretos, regele Tirintului (vezi schema de la rubrica PERSEU). La moartea lui Danaos, a primit în dar scutul acestuia care îi era închinat Herei. Scutul avea însuşiri miraculoase ; se credea că simpla lui vedere era în măsură să liniştească şi să supună un popor răzvrătit.
Abastes (gr. "ApacrrTig, -ou). Unul dintre caii negri ai zeului infernal Pluton.
Abaton (gr. Cipafov, -ou). Termen grecesc ce înseamnă literal „(loc) inaccesibil", folosit pentru a desemna orice edificiu (sau parte dintr-un edificiu)^ în care accesul oamenilor era interzis. In religia greacă, inaccesibile erau părțile cele mai secrete ale templelor (de exemplu, cine pătrundea în templul lui Zeus *Liceios* din Arcadia era lapidat), ca şi locurile destinate celebrării unor rituri misterice. în mitologie, o transpunere poetică a temei aşa-numitu-lui *abaton* poate fi surprinsă în imaginea LABIRINTULUI (vezi) ori în cea a temniței subterane în care era ținută, în taină, DANAE (vezi).
Abdera (gr. "ApS-npa, -wv; lat. *Abdera, -orum).* Cetate din Tracia, întemeiată, potrivit unei tradiții, de o eroină cu acelaşi nume, sora lui Diomede, iar potrivit altor versiuni ale mitului, de Heracle (vezi ABDEROS).

Abderos (gr/ApSipos, -ou). Erou grec, fiul lui Hermes ori, potrivit altor versiuni ale mitului, al lui

Poseidon, şi prietenul lui Heracle. L-a ajutat pe acesta din urmă într-una din muncile sale, păzind iepele lui Diomede, care se hrăneau cu carne omenească (vezi HERACLE). Tocmai aceste iepe i-au adus sfîrşitul, răsturnînd carul în care se găsea. în memoria prietenului său, Heracle a întemeiat cetatea tracică Abdera. în fiecare an se desfăşurau aici serbări cu întreceri atletice din care erau excluse cursele cu atelaje de cai. Un sanctuar din cetate îi era închinat lui Abderos şi este menționat de Pindar în *Peane,* 2, unde se aminteşte procesiunea desfăşurată în cinstea eroului.
Abeona (lat. *Abeona, -ae).* Zeitate a lumii romane, protectoarea celor ce pornesc în drumeție (de la *abire,* „a pleca").
Abi (gr. "Apioi, -uv). Populație mitică din Sciția, amintită în *Iliada* (13.6) pentru marea sa iubire de dreptate.
Abila (gr. "AfhXa, -wv ; lat. *Abyla, -ae).* Cu acest nume era desemnat în Antichitate muntele situat pe coasta africană în dreptul strîmtorii Gibraltar; muntele Abila şi muntele Calpe, aflat în fața celui dintîi, pe coasta spaniolă, constituiau aşa-numi-tele Coloane ale lui Hercule.
Ablegmina (lat. *Ablegmina, -um).* Cu acest nume erau desemnate în lumea romană acele părți din victimele sacrificate care le reveneau zeilor.
Aborigeni (lat. *Aborigines, -um).* în tradiția mitică romană, acest nume desemnează cele mai vechi populații ce locuiau în Italia centrală. Potrivit anumitor izvoare, ele erau nişte ginți africane aduse în Italia de către Saturn. Potrivit altora, aborigenii erau autohtoni şi se născuseră din copaci. Duceau o viață absolut liberă, nu aveau legi, stat sau cetăți. Fiind nomazi, se hrăneau cu roadele pe care le oferea pămîntul. Descrierea vieții lor prezintă afinități cu aceea a vîrstei de aur. Locuiau în Italia în momentul în care Enea a sosit aici în fruntea troienilor. Unindu-se cu troienii, au format populația latinilor (Latinus se numea regele care domnea la sosirea lui Enea).
► *Prezențe în literatura antică.* Dionysos din Halicarnas, 1.9 şi urm.; Sallustius, *Conspirația lui Catilina,* 6.1; Pliniu, *Natu-ralis historia,* 4.120.
Absirtos sau **Apsirtos** (gr. "Avjjoptoc;, -ou; lat. *Absyrtus, -i).* Fiul lui Eetes, regele Colhidei, şi fratele Medeei. Atunci cînd aceasta din urmă a fugit din Colhida urmîndu-1 pe Iason (vezi MEDEEA, IASON), l-a luat şi pe fratele său Absirtos. Dar pentru a scăpa de tatăl lor, care îi urmărea, ea a recurs la o stratagemă îngrozitoare: şi-a ucis fratele şi i-a tăiat trupul în bucăți pe care le-a împrăştiat pe drum. Eetes s-a oprit să adune rămăşițele fiului său, iar Medeea şi-a putut continua fuga. ,
Potrivit unei tradiții, acest episod ar sta la originea toponimului Tomis, locul unde a fost ucis Absirtos; numele provine din grecescul T^JJLVEIV, „a tăia".
După acest omor, Medeea şi Iason au fost primiți de Circe, care i-a purificat (Apollonios din Rodos, *Argonauticele,* 4.557 şi urm).
Abundența (lat. *Ops, Opis).* Zeița latină a recoltelor bogate; era considerată soția lui Consus, zeul recoltei, şi ocrotitoarea grîului secerat şi adunat în grînare. A devenit protectoarea agriculturii în general, sfîrşind prin a fi identificată cu Cybele/ Rhea. Numele ei latin este legat de termeni precum *opimus, opulentus, inops* şi *copia.* Era celebrată anual, mai ales în timpul serbărilor numite Opiconsiva (de la sfîrşitul lunii august, cînd era sărbătorită împreună cu soțul ei Consus), şi Opalia (ce aveau loc în decembrie).
Acacalis sau **Acacale** (gr. *-l&oq* sau 'AxaxaXXfj, *-r\q).* Numele uneia dintre fiicele lui Minos. A avut patru fii, dintre care unul, Cidon, cu Hermes, iar ceilalți trei cu Apollo. Dintre fiii lui Apollo, Naxos a dat numele insulei omonime; Mile-tos, abandonat de mama lui într-o pădure la puțin timp după naştere, de frica mîniei lui Minos, a fost crescut, la porunca lui Apollo, de nişte lupoaice, iar mai apoi a fost luat de nişte păstori din partea locului ; Amfitemis, zis şi Garamas, s-a născut în Libia, unde Minos o trimisese pe Acacalis, iar cînd a devenit adult a întemeiat populația garamanților. Potrivit unei alte versiuni a acestui mit, doi dintre

fiii lui Acacalis şi ai lui Apollo se numeau Filandros şi Filacides; ei au fost abandonați de mama lor şi crescuți de o capră. La Delfi putea fi văzută o sculptură care îi reprezenta la picioarele unei căprițe.
► *Prezențe în literatura antică.* Acacalis este menționată de Apollonios din Rodos în *Argonauticele* şi de Apollodor în *Biblioteca.* Legenda referitoare la Filandros şi Filacides poate fi citită în Pausanias (10.16.5).
Acacos (gr. "Axcîxog, -ou). Potrivit unor izvoare (Pausanias, 8.3.2 şi 36.10; Stephanos din Bizanț) a fost fiul lui Licaon, a avut grijă de Hermes cînd acesta era copil şi a întemeiat cetatea Acacesion din Arcadia.
Academos (gr. 'AxaStijiog, -ou; lat. *Acade-mus, -i).* Erou atenian de la care provine numele unui loc din Atena înconjurat de o pădure sacră, unde era venerat mormîntul său şi unde Platon a întemeiat şcoala de filosofie care, la rîndul ei, şi-a luat numele de la locul cu pricina. Academos le-a dezvăluit fiilor lui Tindar, Castor şi Pollux, frații Elenei, locul unde Tezeu o

ascunsese pe frumoasa lor soră, pe care o răpise din Sparta şi o dusese la Afidna. Pentru serviciul pe care Academos 1-a făcut prin această dezvăluire, spartanii i-au păstrat mereu eroului o venerație sacră, cruțînd întotdeauna zona Academiei în timpul incursiunilor lor în Atica.
► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea lui Academos şi a ajutorului acordat spartanilor este amintită de Plutarh în *Viața lui Tezeu* (32.3-4).
Acadina (lat. *Acadina, -ae).* Izvor mitic din Catania. Apele sale erau consacrate gemenilor Palici, fiii lui Zeus şi ai Thaliei.
Acalantis (gr. 'AxaXavxKe,, -1605 ; lat. *Aca-lanthis, -idiş).* Una dintre Pieride, cele nouă fiice ale lui Pieros, regele Ematiei, botezate de tatăl lor cu numele celor nouă muze (Pausanias, 9.29.4). Ele au vrut să le provoace pe muze la o întrecere de cîntece. în cazul în care erau înfrînte, urmau să părăsească pentru totdeauna Ematia.
Pentru a judeca întrecerea au fost chemate nimfele, care le-au declarat cîş-tigătoare pe muze. Mînioase din cauza înfrîngerii, Pieridele le-au aruncat învingătoarelor vorbe de ocară, drept pentru care Atena le-a pedepsit, preschimbîndu-le
în păsări (Ovidiu, *Metamorfoze,* 5.669 şi urm.); Acalantis s-a transformat într-un sticlete.
Acamas (gr. 'Axocjiag, -avxog; lat. *Acamas, -antis).* 1) Fiul lui Tezeu şi al Fedrei şi fratele lui Demofon; a luat parte la expe-diţia împotriva Troiei alături de Diomede. A avut un fiu, Munitos, cu Laodice, fiica lui Priam (Partenios din Niceea, *Erotikă pathemata,* 16). Potrivit unei versiuni a mitului, după războiul troian s-a dus în Tracia. Filis a-a îndrăgostit de Acamas, însă el a părăsit-o. Ajuns în Cipru, a deschis o cutie misterioasă pe care Filis i-o dăruise ; ceea ce a văzut înăuntru 1-a îngrozit atît de tare, încît a fugit disperat şi, căzînd accidental în propria sabie, a murit (vezi şi FILIS).
► *Iconografie.* Apărea în pictura lui Polignot din Tasos de la Delfi, ce reproducea căderea Troiei.
2) Fiul lui Antenor şi al lui Teano; a fost unul dintre cei mai curajoşi troieni. A fost ucis de Merion în timpul războiului troian.
3) Fiul lui Euxoros; s-a numărat printre căpeteniile tracilor în timpul războiului troian. A fost ucis de Aiax Telamonianul.
Acantis (gr. 'Axocvtfig, -iSog ; lat. *Acanthis, -idiş).* Cunoscută şi sub numele Acantilis, era fiica lui Autonoos şi a Hipodamiei şi sora lui Antos, Erodios, Scheneu şi Acantos. Potrivit unei legende relatate de Antoninus Liberales *(Metamorfoze,* 7), toţi membrii familiei sale au fost transformaţi în felurite specii de păsări în urma sfîrşitului tragic al lui Antos, ucis de o turmă de iepe sălbăticite. înduioşaţi de plînsul lor disperat, Zeus şi Apollo i-au preschimbat în păsări greu de identificat. Probabil că Acantis a fost transformată într-un sticlete.
Acantos (gr. "Axavtfog, -ou; lat. *Acanthus, -i).* 1) Numele unei nimfe iubite de Apollo, pe care zeul a transformat-o în planta omo-nimă. în arhitectura clasică, frunzele de acant sînt reproduse în decoraţiunile capitelului corintic şi ale celui compozit. Introducerea acantului ca element decorativ al capitelului - şi deci inventarea capitelului corintic - i s-ar datora, potrivit unei anecdote poetice narate de Vitruviu (4.1.10), sculptorului Calimah; acesta s-a inspirat

dintr-un coş împodobit cu frunze de acant pe care 1-a văzut depus pe mormîntul unei tinere din Corint.
2) Fiul lui Autonoos şi al Hipodamiei şi fratele lui Acantis, Antos, Erodios şi Sche-neu. Pentru detalii vezi ACANTIS.
Acarnan (gr. 'Axccpvav, -âvog; lat. *Acarnan, -anis).* Unul dintre EPIGONI (vezi), fiul lui Alcmeon şi al Calirhoei şi fratele lui Amfoteros. Rămaşi de mici fără tată, care a fost ucis de Fegeu, Acarnan şi fratele său l-au răzbunat cînd au devenit adulţi. Cu acest prilej, sub armele sale au căzut Fegeu, soţia acestuia şi cei doi fii ai lor. Mai apoi, Acarnan şi Amfoteros s-au dus în Epir. După mai multe isprăvi, Acarnan a întemeiat aici statul care a fost numit, după el, Acarnania. Tradiţia acestei origini mitice a rămas vie în Acarnania inclusiv în epoca istorică. Totuşi, este interesant faptul că numele Acarnania nu apare în poemele homerice.
Acastos (gr. "Axcurroe;, -ou; lat. *Acastus, -i).* Regele din Iolcos, mitica cetate tesaliană a lui Pelias şi a lui Iason, de unde au ridicat ancora argonauţii porniţi în căutarea lînii de aur. Era fiul lui Pelias ; a luat parte la expediţia argonauţilor şi s-a numărat printre participanţii la vînătoarea mistreţului din Calidon. Faptele sale sînt legate mai ales de cele ale lui Iason şi ale Medeei. Aceasta din urmă le-a determinat pe surorile lui Acastos să-1 taie în bucăţi pe tatăl lor, Pelias, şi să-i fiarbă membrele (vezi MEDEEA), spunîndu-le că bătrînul avea să-şi recapete astfel tinereţea. Ca urmare a îngrozitorului sfîrşit al tatălui său, Acastos, devenit suveran în Iolcos, a poruncit ca Iason şi Medeea să fie alungaţi din regatul său şi ca în cinstea lui Pelias să se desfăşoare serbări cărora le sînt dedicate numeroase descrieri în poezia antică. Aşa cum se obişnuia, cu prilejul funeraliilor au avut loc şi întreceri atletice; la acestea a luat parte, printre alţii, şi Peleu (Hyginus, 273 ; vezi PELEU). Frumuseţea şi tinereţea acestuia, mai ales în timp ce se întrecea cu ATALANTA (vezi), au impresionat-o pe Hipolita, soţia lui Acastos, care s-a îndră-gostit nebuneşte de tînăr. Dar Peleu a respins-o ; în dorinţa de a se răzbuna, Hipolita 1-a acuzat în faţa soţului său că încercase să o seducă. Potrivit unei versiuni a mitului,
prima victimă a acestei acuzaţii mincinoase a fost fiica lui Eurition din Ftia, soţia lui Peleu, care, disperată, s-a spînzurat cînd a primit vestea presupusei trădări a lui Peleu (AjJollodor, 3.13.3).
Acastos a dat crezare acuzaţiei soţiei sale însă, nevrînd să-1 înfrunte personal pe oaspetele care dormea sub acoperişul său, a preferat să răzbune presupusa jignire suferită de Hipolita într-un mod mai puţin direct. A pornit cu Peleu la vînătoare pe muntele Pelion; apoi, pe cînd tînărul se odihnea, i-a luat arma, o spadă lucrată de miticul sculptor Dedal (Pindar, *Nemeene,* 4.59), cu intenţia de a-1 lăsa dezarmat în

fața centaurilor ce bîntuiau prin zonă. însă Chiron (sau, potrivit unei alte versiuni, Hermes) i-a înapoiat arma tocmai cînd centaurii erau pe cale să-1 copleşească. Peleu s-a răzbunat, ucigîndu-i pe Acastos şi pe Hipolita.

Acea Larentia (lat. *Acea Larentia* sau *Laurentia).* Soția păstorului Faustulus; a fost, potrivit leger dei, doica gemenilor Romulus şi Remus, după ce aceştia au fost despărțiți de lupoaica ce îi crescuse. Mitul o considera mama celor doisprezece frați arvali; mai apoi, a devenit zeița romană a cîmpiilor. Probabil că a personificat şi teritoriul vechii cetăți a Romei. în luna decembrie, în cinstea ei aveau loc serbările numite Accalia sau Laurentalia. Pe de altă parte, numele său ne duce cu gîndul la o legătură cu venerarea LARILOR (vezi), zeități tutelare romane şi, mai înainte, etrusce.

► *Prezențe în literatura antică.* Este amintită de Gellius *(Noctes Atticae,* 7.7.5-7) şi de Macrobiu *(Saturnaliile,* 1.10.12 şi urm.) ca prostituată din epoca lui Romulus sau a lui Ancus Marcius, care s-a îmbogățit atunci cînd Heracle şi-a lăsat averea poporului roman.

Acerbas (lat. *Acerbas).* Unchiul Didonei, căreia i-a fost şi soț. A fost ucis de Pigma-lion. în literatura latină este cunoscut sub numele de Siheu, cu care îl menționează şi Dante *(Infernul,* 5.62).

Acersecomes (gr. 'Ax€pcre>c6p.T]£, -ou; lat. *Acersecomes, -ae).* Epitet al lui Apollo, iar uneori şi al lui Dionysos. înseamnă „neatins".

Acestes (lat. *Acestes, -ae).* Fiul unei femei troiene numite Egesta sau Segesta; tradiția îl consideră întemeietorul cetății Segesta. Egesta a fost trimisă de tatăl său departe de Troia, în Sicilia, spre a fi ferită de monştrii ce bîntuiau ținutul Troiei. Ajunsă în Sicilia, 1-a zămislit pe Acestes împreună cu zeul fluvial Crimisos care s-a îndrăgostit de ea. Aşa cum aminteşte Vergiliu în cartea 5 din *Eneida,* Acestes le-a oferit în două rînduri ospitalitate lui Enea şi troienilor atunci cînd aceştia au ancorat în Sicilia. Potrivit versiunii preluate de Vergiliu *(Eneida,* 5.761), atunci cînd femeile troiene, sătule de neîncetatele peregrinări pe mare la care le supunea Enea, au dat foc corăbiilor troiene şi au refuzat să continue călătoria, Enea însuşi a întemeiat o cetate în care le-a lăsat împreună cu bătrînii, înainte de a porni din nou pe mare. în cinstea lui Acestes, cetatea a căpătat numele de Acesta, care ar fi numele străvechi al Segestei. Potrivit acestei variante a mitului, care ar explica strînsa alianță ulterioară ce lega Segesta de Roma, cele două cetăți ar fi avut o origine comună, trăgîndu-se din troieni şi din prietenii şi moştenitorii lui Enea.

Acetes (lat. *Acoetes, -ae).* 1) Scutier al lui EVANDRU (vezi) şi mai apoi al lui Palas, fiul acestuia. A vegheat trupul neînsuflețit al tînărului erou Palas (Vergiliu, *Eneida,* 11). 2) Cîrmaci din Tir, amintit ca prim sacerdot al lui Dionysos. Legătura lui Acetes cu acest zeu a început în ziua în care tovarăşii săi au găsit pe o plajă un copil nespus de frumos, pe care l-au supus la tot soiul de samavolnicii şi pe care Acetes 1-a salvat, fără a-i cunoaşte natura divină. Sub înfățişarea acelui copil se ascundea Dionysos, care, în semn de recunoştință, 1-a salvat la rîndul său pe Acetes atunci cînd acesta a fost amenințat de tovarăşii săi de călătorie ; atunci el i-a transformat pe oameni în delfini.

Acheronthici libri (lat. *Acheronthici libri).* Nume cu care erau desemnate miticele cărți ritualice etrusce, pierdute în întregime, însă menționate în izvoarele latineşti ulterioare. îi erau atribuite miticului TAGES (vezi), motiv pentru care erau numite şi *Tagetici libri.* Cuprindeau norme şi prescripții referitoare la aşa-numita *disciplina etrusca,* la arta haruspiciilor şi a divinației.

Acis (gr. ᴦA)cig, -1805 ; lat. *Acis, -idiş).* Era, potrivit legendei, un tînăr păstor nespus de frumos, fiul lui Faunus şi al lui Simetis, nimfa rîului Simetos din Sicilia orientală. A fost iubit de nimfa Galateea, care era curtată cu stîngăcie de ciclopul Polifem; gelos, acesta din urmă 1-a ucis pe Acis, strivindu-1 sub o stîncă. Sîngele său, care s-a scurs de sub stîncă, a fost transformat de Galateea într-un rîu ce-i poartă numele şi care izvorăşte la poalele Etnei. Probabil că legenda îşi are originea în faptul că apa micului rîu izvorăşte de sub o stîncă.

► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea lui Acis şi a Galateei este relatată de Teocrit în *Idila* 2, a cărei sursă poate fi întrezărită în ditirambul *Ciclopul* al lui Filoxene din Citera, şi de Ovidiu *(Metamorfoze,* 13). Aluzii la aceste personaje găsim, de asemenea, la Hesiod şi Vergiliu.

► *Prezenţe In literatura modernă.* P. Torelli, *Galateea* ; M. de Cervantes, *Galateea ;* L. de G6ngora, *Fabula lui Polifem şi a Galateei;* J. Lyly, *Galateea;* G.B. Marino, *Fluierul;* L. Carillo y Sotomayor, *Fabula lui Acis şi a Galateei*; J.-P. Claris de Florian, *Galateea* (inspirată după Cervantes); S. Vassalidis, *Galateea. Opera Acis şi Galateea* de John Gay a fost pusă pe muzică de către G.F. Händel. Vezi, de asemenea, CICLOPI.

Acmonide (lat. *Acmonides, -ae).* Numele cu care Ovidiu îl indică pe ciclopul numit de Vergiliu Piracmon, iar de alte izvoare -Argeş. Pentru faptele ciclopilor vezi rubrica respectivă.

Aco (gr. 'AKJCW, -oue;). Numele unui demon feminin. Era un soi de bau-bau, amintit pentru a-i speria pe copii.

Aconit. în jurul acestei plante medicinale şi otrăvitoare din familia ranunculaceelor, ale cărei puteri anticii le cunoşteau, grecii creaseră legenda potrivit căreia ea apăruse din balele sau din dinții cîinelui infernal Cerber, atunci cînd Heracle, în cursul uneia dintre muncile sale, 1-a scos afară din infern. Cu aconitul pe care îl adusese din Sciția, Medeea a preparat o poțiune cu care intenționa să-1 otrăvească pe Tezeu (Ovidiu, *Metamorfoze,* 7.406 şi urm.).

Acontios (gr. 'Axovuog, -ou; lat. *Acontius, -i).* Tînăr din insula Ceos, protagonist al unei poveşti de iubire cu frumoasa Cidipe. Ajuns la Delos pentru a lua parte la serbările desfăşurate în cinstea Artemisei, Acontios a cunoscut-o pe tînăra Cidipe, fiica unui atenian nobil şi bogat, şi s-a îndrăgostit nebuneşte de ea. Ca să o cucerească, Acontios a recurs la o stratagemă. Pe cînd fata stătea în sanctuarul Artemisei, el a făcut să se rostogolească în fața ei un măr pe care scrisese cuvintele: „Jur pe sanctuarul Artemisei să-1 iau de soț pe Acontios". Doica Cidipei a ridicat mărul şi i 1-a întins stăpînei, care a citit cele scrise

cu voce tare, iar apoi, fără să-i pese de mesaj, 1-a aruncat. Dar zeiţa invocată prin jurămînt îi auzise cuvintele şi atunci cînd Cidipe a fost cît pe ce să se căsătorească cu alt bărbat, a fost lovită de nenorociri inexplicabile. Acestea l-au convins în cele din urmă pe bogatul tată al tinerei femei să consimtă la căsătoria ei cu Acontios.
► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea de iubire dintre Acontios şi Cidipe, relatată de Calimah în *Aitia,* a fost reluată de Ovidiu în *Heroidele.*
Acratoforos (gr. 'Axptoqjopoc, -ou; lat-*Acratophoron, -i).* In sensul propriu, termenul desemna în Grecia un tip de vas în care, pe timpul banchetelor, se păstra vinul pur ce urma să fie amestecat cu apă pentru a fi băut; de asemenea, a devenit un epitet al lui Dionysos.
Acratos (gr. "Axpotxog, -ou; lat. *Acratos, -i).* Zeitate invocată în libaţii. Numele său provine din termenul grecesc care înseamnă „pur, neamestecat", referitor la vin.
Acreea (gr. "Axpaiot, -ag). Epitet grecesc care le desemnează uneori pe zeiţele Hera şi Afrodita. în legătură cu Hera este amintită şi Acreea, fiica rîului Asterion, care, împreună cu surorile sale Eubeea şi Pro-simna, s-a ocupat de creşterea Herei cînd aceasta era copilă.
Acrisios (gr. 'Axptoioţ, -Cou; lat. *Acrisius, -ii).* Fiul lui Abas, regele din Argos, nepotul lui Linceu şi strănepotul lui Danaos (vezi schema de la rubrica PERSEU). Un oracol a prezis că fiica sa Danae avea să nască un fiu ce avea să-şi ucidă bunicul. Pentru ca prezicerea să nu se îndeplinească, Acrisios
şi-a ţinut fiica închisă într-o cameră subterană, unde nimeni nu o putea vedea, sau, potrivit unei alte versiuni, izolată într-un turn de bronz unde nimeni nu putea ajunge (Sofocle, *Antigona,* 944). Dar, în ciuda precauţiilor tatălui, Danae a născut un fiu, Perseu, zămislit cu Zeus, care a ajuns la ea preschimbat într-o ploaie de aur. Acrisios a poruncit ca mama şi copilul să fie abandonaţi pe mare într-o ladă sau într-un coş. Dar, plutind pe valuri, lada a ajuns în cele din urmă pe coasta insulei Serifos, unde cei doi au fost salvaţi de către Dictis. Astfel, prezicerea oracolului s-a putut împlini (vezi PERSEU).
Acrocorint (gr. 'Axpoxopiv-frog, -ou; lat. *Acrocorinthus, -i).* Numele vechii stînci a Corintului. Potrivit legendei, de aici izvora miticul Pirene, care a ţîşnit din piatră la lovitura copitei calului înaripat Pegas. Din acelaşi izvor se adăpa Pegas atunci cînd a fost capturat de BELEROFON (vezi). Pe vîrful colinei se ridica un templu închinat Afroditei.
Acron (gr. "Axpwv, -wvxog; lat. *Acron, -ontis* sau *-onis).* Numele unui rege sabin, suveran al cetăţii Cenina. După răpirea sabinelor de către Romulus, acesta 1-a provocat la duel. Acron a acceptat, însă a fost ucis de Romulus, care i-a oferit trupul neînsufleţit lui Iupiter *Feretrius,* pe Capitoliu. Potrivit tradiţiei, în acest gest şi-ar avea originea obiceiul numit SPOLIA OPIMA (vezi).
► *Prezenţe In literatura antică.* Livius, 1.10; Plutarh, *Romulus,* **16.**
Acropole (gr. âxpoitoXig, -ewg; lat. *arx, arcis).* In lumea greacă, termenul, în sens propriu, desemnează partea mai înaltă a oraşului, situată în vîrful unei coline şi deosebită de restul aşezării, care se întinde pe pantele aceleiaşi coline sau în cîmpia de la poale. Dacă în epoca mice-niană acropolele sînt înconjurate de ziduri de apărare, adăpostind palatul stăpînului, în epoca următoare, şi mai cu seamă în cea clasică, ele devin locul sacru prin excelenţă, iar templele înlocuiesc palatul respectiv. Numai în anumite cazuri, de pildă la Pergam, templele şi palatul seniorial convieţuiesc pe acropole în epoca elenistică. Acropolele prin antonomază sînt cele de la Atena: aici se concentrează cele mai vechi şi mai înrădăcinate culte ale cetăţii, şi tot

f-
aici se desfăşoară principalele povestiri mitice. La ele se putea ajunge parcurgînd Calea Sacră, pe care se desfăşura procesiunea serbărilor panatenee, şi trecînd de Propilee, marea poartă monumentală ridicată în epoca lui Pericle. Aici se ridicau marea statuie a Atenei *Promahos,* sculptată de Fidias în amintirea victoriei asupra perşilor, şi principalele edificii sacre ale cetăţii, fiecare fiind legat de culte şi mituri particulare. Partenonul, marele templu doric, opera lui Ictinos şi Calicrat, împodobit cu splendidele sculpturi ale lui Fidias, era închinat zeiţei Atena *Partenos,* zeiţa fecioară în cinstea căreia se celebrau serbările panatenee. Dar, cu mult înainte de ridicarea Partenonului lui Pericle, Atena îşi avea aici locul de cult, aşa cum dovedesc rămăşiţele unor temple mai vechi. Erehteionul, templul caracteristic cu planimetria sa elaborată şi cu originalul elevat, caracterizat prin prezenţa cariatidelor, era sediul unor culte de origine străveche: cuprindea altare destinate venerării Atenei, a lui Poseidon şi a vechilor regi ai Atenei, Cecrops şi Erehteu; de la acesta din urmă, considerat a fi ocrotitorul acropolelor, îi provenea şi numele (vezi EREHTEU). Mai precis, Tribuna cariatidelor conducea către mormîntul lui Cecrops. în apropiere se înălţa măslinul sacru plantat în amintirea celui pe care Atena îl făcuse să răsară în timpul întrecerii cu Poseidon pentru stă-pînirea Aticii, întrecere din care a ieşit învingătoare (vezi ATENA). în interiorul templului era venerată o statuie străveche a Atenei *Polias,* despre care se credea că ar fi coborît din cer. Se spunea că, pe terasa pe care astăzi se înalţă micul templu al Atenei *Nike,* regele atenian Egeu rămăsese să scruteze marea în aşteptarea întoarcerii fiului său Tezeu din misiunea împotriva Minotaurului şi că de pe aceeaşi stîncă bătrînul rege se aruncase în mare, crezînd, în mod greşit, că fiul său fusese ucis în această încercare (vezi TEZEU, EGEU). Menirea sacră a zonei acropolei ateniene în vremurile străvechi este atestată de importante mărturii arheologice care documentează prezenţa unor edificii de cult ce au precedat restaurările din epoca lui Pericle, mai ales numeroasele statui de copii şi copile (în limba greacă *kouroi* şi *korai),* plasate, probabil, ca *ex voto*

oferite zeilor pe întreaga colină.
O tipologie similară cu cea a acropolei greceşti poate fi întîlnită în epoca fierului în Italia, mai ales în cetăţile fortificate din Latium (Alatri, Ferentino, Norba, Palestrina) şi în Etruria, unde nu lipsesc exemple pentru un tip de acropole sau de *arx,* colină cu temple şi destinaţie religioasă (Marzabotto). La Roma, în izvoarele literare, termenul *arx* desemnează partea cea mai înaltă a colinei capitoline, fundalul a numeroase mituri legate de originea cetăţii (vezi CAPITOLIU).
Acteon (gr. 'AXTOICWV, -wvoţ; lat. *Actaeon, -onis).* Fiul lui Aristeu şi al Autonoei, una dintre fiicele lui Cadmos şi sora Semelei, mama lui Dionysos. Faimos vînător, a fost educat în acest meşteşug de către centaurul Chiron. Vînarea cerbului era activitatea sa preferată. Mitul povesteşte cum, în timpul unei partide de vînătoare, a surprins-o pe Artemis pe cînd se îmbăia, în tovărăşia nimfelor, în valea Gargafia. Ca pedeapsă, zeiţa 1-a transformat într-un cerb, şi sub această înfăţişare a fost devorat de cei cincizeci de cîini ai haitei sale de vînătoare, la poalele muntelui Citeron. Mama sa, Au-tonoe, i-a adunat rămăşiţele. Potrivit unei versiuni mai vechi a acestei legende, Acteon s-ar fi apropiat de Artemis ascunzîndu-se într-o piele de cerb ; şi în această variantă, sfîrşitul şău este acelaşi.
► *Atribute.* Pielea de cerb şi cîinii care îl atacă reprezintă cele mai sigure elemente distinctive din iconografie.
► *Prezenţe în literatura antică.* Euripide, *Bacantele* ; Diodor din Sicilia; Calimah, *Baia lui Palas* ; Ovidiu, *Metamorfoze* ; Hyginus, *Fabule* ; Apollodor; Pausanias. Acesta din urmă (9.2.3) păstrează cea dintîi atestare a mitului la Stesihor.
► *Prezenţe în literatura modernă.* Mitul lui Acteon şi, mai ales, sfîrşitul său violent au inspirat mai mulţi autori moderni, printre care Giordano Bruno *în Despre eroicele avîn-turi* şi G.B. Marino în *Fluierul* şi în Adonis. Din Ovidiu este extras subiectul pentru *Fabula lui Acteon* de L. Barahona de Soto.
► *Iconografie.* Mitul lui Acteon a fost reprezentat de multe ori în arta clasică: eroul este înfăţişat sfîşiat de cîini într-o metopă de la Selinunt, în picturi parietale romane şi pe sarcofage. In pictura lui Polignot repre-zentînd lumea subpămînteană era înfăţişat călare pe un cerb. în unele imagini are coarne de cerb. Scena cu Artemis surprinsă

pe cînd se scaldă este reprodusă pentru prima oară în picturile pompeiene.
Acteos (gr. 'AXTOUOC;, -OU). 1) Numele primului rege mitic al Aticii (Pausanias, 1.2.6). Potrivit altor versiuni, a fost tatăl lui Aglauros, care s-a căsătorit cu primul rege al Aticii, Cecrops. După numele său, regiunea Aticii a fost botezată *Aktaia.*
2) Epitet recurent al unor divinităţi, mai ales al lui Apollo, Zeus şi Dionysos.
Actia (gr. tâ "Axtia). Iniţial, cu acest nume se indicau în Grecia marile sărbători organizate în cinstea lui Apollo în templul zeului de la Actium, în regiunea Acarnania. Serbările, ce aveau loc din doi ani, cuprindeau jocuri atletice şi ecvestre, iar învingătorii erau răsplătiţi cu o cunună. După victoria lui Augustus în bătălia de la Actium din anul 31 î.Hr., sanctuarul a fost mărit, iar împăratul a reînnoit jocurile, care s-au desfăşurat din patru în patru ani la 2 septembrie, în ziua aniversară a bătăliei. La tradiţionalele concursuri atletice şi ecvestre s-au adăugat întreceri de poezie şi muzică şi bătălii navale. De-a lungul întregii epoci imperiale, jocurile s-au bucurat de o mare popularitate, decăzînd abia sub împăraţii creştini. în amintirea bătăliei de la Actium, întreceri, jocuri şi serbări s-au desfăşurat şi la Roma, precum şi în alte oraşe ale imperiului.
Actor (gr. "AjcToip, -opog; lat. *Actor, -oris).* 1) Fiul Deionei şi al lui Diomede; a fost tatăl lui Menetios şi bunicul lui Patroclu.
2) Tovarăş al lui Enea. TURNUS (vezi) s-a fălit că îl deposedase de lance, de unde ar proveni expresia *Actoris spolium,* indicînd o pradă nu prea consistentă.
3) Erou tesalian care a luat parte la expediţia argonauţilor pentru cucerirea lînii de aur. A fost ucis de Heracle pe cînd acesta curăţa grajdurile lui Augias.
Acvilă. în *Iliada* (24.308 şi urm.), Homer numeşte vulturul „negru la pene, prădalnic, acel care-i zice tărcatul". Romanii puneau numele acvilei în legătură cu *aquilus,* în-semnînd „brun-închis, întunecat" (de aici şi *aquilo, -onis,* vîntul din nord sau, în ge/ieral, regiunile septentrionale, peste care acvila domneşte ca stăpînă a cerurilor). în mitologia clasică, acvila, considerată regina păsărilor, îi este asociată lui Zeus, regele
zeilor, căruia îi slujeşte drept mesageră. Ea are misiunea de a-i aduce zeului fulgerele cu care acesta îşi manifestă puterea. După cum scrie Pindar, acvila stă aşezată pe sceptrul lui Zeus, simbolizînd astfel suprematia. Uneori, ca în cazul răpirii lui Ganimede, Zeus însuşi se transformă într-o acvilă, pentru a se apropia de preafrumo-sul tînăr şi pentru a-1 duce în cer (Ovidiu, *Metamorfoze,* 10.155 şi urm.: Zeus „nu a voit să se preschimbe într-o pasăre oarecare, ci în aceea care are puterea de a-i duce fulgerele").

Făcînd legătura între zei şi oameni, între pămînt şi cer, acvila capătă în religiile lumii clasice şi ale Orientului Apropiat şi rolul de psihopomp, adică de însoţitor al sufletelor morţilor către cer. Apoi, este legată de tema apoteozei, după cum atestă prezenţa ei în iconografia oficială romana din epoca imperială, unde la fel de evidentă este şi valoarea ei de simbol al suveranităţii (vezi APOTEOZĂ). în epoca romană a fost întrebuinţată ca însemn al legiunilor. Mai apoi a devenit un simbol heraldic prin excelenţă, mai cu seamă în forma bicefală, apărînd şi ca emblemă a împăraţilor bizantini. Acvila a pătruns şi în unele zicale din Antichitate : grecii foloseau expresia „ca acvila printre nori" pentru a desemna o bătrîneţe viguroasă; în acelaşi sens, cu referire la forţa şi rezistenţa care nu slăbesc cu vîrsta, latinii vorbeau de „forţa veşnic tînără a acvilei". Nici tradiţia ştiinţifică referitoare la acvilă nu a izbutit să se elibereze cu totul de fascinaţia misterioasă, oarecum neliniştitoare şi legendară exercitată de această creatură; astfel, Pliniu povestea că inaccesibilul cuib al acvilelor era construit pe stînci cu proprietăţi aparte şi că puii trebuiau să ră-mînă la soare ore în şir, pentru a-şi întări aripile.
Adeona (lat. *Adeona, -ae).* Zeitate romană, ocrotitoare a călătorilor, mai ales a celor ce se întorceau în patrie. Numele său provine de la verbul *adire.* Figura corespunzătoare şi complementară, ocrotitoare în special a celor ce-şi părăseau patria, era zeiţa Abeona (de la *abire).*
Aditalia coena. Expresie latină folosită pentru a desemna banchetul solemn oferit de augurii romani la începutul mandatului lor.
*

Admeta (gr. 'ASUTJTTI, -TIS). Eroină greacă, fiica lui Euristeu şi preoteasa Herei de la Argos. Euristeu i-a poruncit lui Heracle să fure pentru ea cingătoarea Hipolitei (vezi HERACLE). La moartea tatălui său, Admeta a părăsit Argosul, mutîndu-se la Samos şi ducînd cu ea statuia zeiţei. Ulterior, piraţii au încercat să fure statuia din templul din Samos, însă corabia pe care o încărcaseră nu a izbutit să pornească, ca o expresie limpede a dorinţei zeiţei de a rămîne acolo. In amintirea acestui eveniment, la Samos se celebrau rituri specifice. Pentru alte detalii vezi PIRAŢI.
Admetos (gr. "ASJJ.T|TOS, -OU : lat. *Admetus, -i).* Regele cetăţii Fere din Tesalia, „cel ce nu se supune", după cum arată numele său, este o figură a mitologiei greceşti legată pe de o parte de lumea subpămînteană, iar pe de altă parte de legenda Alcestei (vezi ALCESTA), soţia sa. îndrăgostindu-se de Alcesta, fiica lui Pelias, regele din Iolcos, Admetos a trebuit să înfrunte o încercare anevoioasă ca să o poată lua de soţie. Pelias i-a cerut să înhame la carul nupţial un leu şi un mistreţ: numai cu această condiţie Alcesta avea să-i devină soţie (Apollodor, 1.9.15). Admetos a izbutit să treacă de această încercare cu ajutorul lui Apollo. De fapt, ca pedeapsă pentru că îi ucisese pe ciclopi, acest zeu fusese condamnat să slujească un muritor vreme de nouă ani; acest muritor a fost chiar Admetos, căruia Apollo i-a păzit turmele (Seneca, *Hercule furios,* 451) şi faimoşii săi cai, consideraţi a fi cei mai buni din lume *(Iliada,* 2.763). Tot pentru el, învingîndu-le pe Moire, Apollo a obţinut un destin privilegiat: Admetos urma să fie scutit de moarte, cu condiţia ca tatăl, mama sau soţia sa să fi fost de acord să-şi dea viaţa în locul său. La acest sacrificiu a consimţit Alcesta, care a fost readusă pe pămînt din lumea subpămînteană de către Heracle.
Destinul fatal al perechii Admetos-Al-cesta este anunţat şi de un episod al mitului (Apollodor, 1.9.15) potrivit căruia, atunci cînd Admetos a deschis uşa camerei nupţiale, a găsit-o plină cu şerpi, din voinţa Artemisei, care a ţinut să-1 pedepsească în acest chip pentru că uitase să-i aducă o jertfă în ziua nunţii. Legătura dintre şerpi şi lumea infernală este evidentă.
în afara mitului Alcestei, poeţii nu-1 amintesc prea des pe Admetos. A luat parte la expediţia argonauţilor, potrivit lui Hyginus *(.Fabule,* 14.2); la vînarea mistreţului din Calidon, potrivit lui Apollodor *(Biblioteca,* 1.8.2); la primele jocuri nemeene (Staţiu, *Tebaida,* 6.310 şi urm.); la jocurile funebre în cinstea lui Pelias (potrivit lui Pausa-nias, 5.17.9, era reprezentat pe cufărul lui Cipselos conducînd un car).
Cu Alcesta, Admetos a avut doi fii, Eu-melos (care a participat la războiul troian) şi Hipasos.
Pentru mărturiile iconografice şi literare vezi ALCESTA.
Adolatio. în ritualurile religioase romane, actul arderii unor plante aromatice şi esenţe parfumate.
Adonia (gr. TOC'AScovia). Sărbători religioase în cinstea lui Adonis. Pentru detalii vezi ADONIS.
Adonis (gr. "ASwvig, -iSoţ şi "Afiwv, -wvoţ; lat. *Adon, -onis* şi *Adonis, -idiş).* Tînăr nespus de frumos, născut din unirea incestuoasă dintre Ciniras, regele Ciprului, şi fiica sa, Smirna sau Mira (Ovidiu, *Metamorfoze,* 10). Aceasta, îndrăgostită nebuneşte de propriul tată, a reuşit să petreacă mai

multe nopți alături de el, fără să-şi dezvăluie identitatea. Cînd însă, la lumina unei lămpi ascunse, Ciniras a descoperit realitatea şi a început să-şi urmărească fiica cu spada în mînă, Mira i-a implorat pe zei să o salveze, iar Afrodita (sau Zeus), s-a milostivit de ea, transformînd-o în arborele care, după numele ei, s-a chemat smirnă. Copilul, rod al iubirii incestuoase a Mirei, s-a născut din scoarța acestui arbore. Era atît de frumos, încît Afrodita a ținut să-1 ia sub ocrotirea ei, 1-a ascuns într-un cufăr şi i 1-a încredințat Persefonei. La rîndul ei însă Persefona 1-a găsit atît de frumos încît n-a mai voit să i-1 îna-poieze Afroditei. Disputa dintre cele două zeițe a ajuns dinaintea judecății lui Zeus, care a hotărît că Adonis avea să-şi petreacă o parte din an cu Afrodita şi o parte cu Persefona. El a devenit un tînăr de o frumusețe extraordinară şi a fost iubitul Afroditei.
A murit în urma unei răni căpătate în timpul unei vînători de mistreți. Tradiția susține că din sîngele ieşit din rană a răsărit o floare frumoasă, anemona, şi că apele rîului Adonis din Fenicia au căpătat o culoare roşie de la sîngele său.

Personajul Adonis, ca şi cultul acestuia erau de origine feniciană, fiind egate probabil de cultul anotimpurilor, cu moartea naturii pe vreme de iarnă şi renaşterea ei primăvara. La ciclul anotimpurilor făcea trimitere apariția periodică a lui Adonis pe pămînt, alături de Afrodita, în alternanță cu şederea lui în lumea subpămîn-teană, alături de Persefona. însuşi numele Adonis reprezintă varianta elenizată a cuvîntului fenician *adon,* care înseamnă „stăpîn" şi desemnează un zeu venerat la Byblos. De la strigătul ritualic cu care se deplîngea moartea lui Adonis şi-a luat numele versul adonic.
► *Răsplndirea cultului.* Cultul lui Adonis era de tip misteric, iar adepții săi erau numiți adoni. în afară de Byblos, unde probabil că se răspîndise într-o epocă foarte veche, şi de alte localități feniciene, cultul lui Adonis este amintit în diferite cetăți greceşti, ca Alexandria din Egipt (Teocrit, *Idile,* 15) şi Atena, unde Adonis este parțial identificat cu Eros şi asociat în cult cu Afrodita. în cinstea sa se desfăşurau serbările numite Adonia, care durau opt zile (patru pentru a deplînge moartea zeului şi patru pentru a-i sărbători învierea) şi celebrau unirea dintre Adonis şi Afrodita şi despăi ylrea lor rapidă şi dureroasă. Cu acest prilej, femeile pregăteau nişte „grădini" minuscule în cioburi de teracotă, care se ofileau curînd, aşa cum curînd trebuise Adonis să o părăsească pe Afrodita. La Byblos, „grădinile lui Adonis" erau paturi de flori pe care femeile feniciene aşezau simulacrul zeului (o supraviețuire a acestor obişnuințe străvechi ar putea-o reprezenta anumite tradiții legate de Joia Mare sau de sărbătoarea Sfîntului Ioan din Italia meridională). în rîndul femeilor, mai ales în Orient, era răspîndit obiceiul de a-şi tunde părul în cinstea lui Adonis.
La Alexandria, nunta lui Adonis cu Afrodita era celebrată cu fast, iar a doua zi statuia lui Adonis era dusă pe malul mării, însoțită de lamentații.
► *Prezențe în literatura antică.* Teocrit, *Idile,* 15 (cu descrierea sărbătorii închinate lui Adonis la Alexandria); Aristofan, *Lisistrata;* Bion din Smirna, *Epitaful lui Adonis*; Ovidiu, *Metamorfoze,* 10; Apollodor, *Biblioteca,* 3.183.
► *Prezențe în literatura modernă :* Garcilaso de la Vega, *Egloge,* 3 (unde se imaginează că, în apele Tagului, nimfele țes pînze
cu povestea lui Adonis şi a Afroditei); W. Shakespeare, *Venus şi Adonis*; G.B. Marino, *Adonis* ; P.B. Shelley, *Adonis* (poem la moartea lui Keats); U. Foscolo, *Luisei Pallavicini căzută de pe cal.* în muzică, mitul lui Adonis a fost tratat mai ales în secolul al XVII-lea, cu precădere de către J. Peri *(Adonis),* D. Mazzocchi *(Lanțul lui Adonis),* C. Monteverdi *(Adonis,* operă pierdută), R. Keiser *(Adonis),* G. Pugnani *(Adonis şi Venus),* iar mai recent de către Henze *(Venus şi Adonis).* La aceste opere se poate adăuga poemul simfonic *Adonis* de Th. Dubois. Vezi şi AFRODITA.
► *Iconografie.* Mitul lui Adonis este bine reprezentat în arta greacă, etruscă şi romană, însă statuile care îl reprezintă complet sînt rare. Se pare că Praxitele dedicase un ansamblu de marmură Venerei şi lui Adonis. Sînt frecvente, în schimb, reprezentările pe oglinzi etrusce şi pe sarcofage romane din secolul al II-lea d.Hr. în pictură, scene din acest mit pot fi întîlnite în Domus Aurea a lui Nero, precum şi în pictura pompeiană (Casa lui Adonis, a Dioscurilor, a Poetului tragic, a lui Meleagru etc).
Adoratio. Cu acest termen (din latinescul *ad os,* literal „la gură") era desemnat în religia romană gestul de adorație împlinit prin înclinarea uşoară a corpului în față, flectînd uşor genunchii, atingînd cu mîna dreaptă obiectul de adorație (care putea fi o statuie, un altar sau altceva) şi ducînd la gură *(ad os)* mîna stingă. Gestul de adorație, răspîndit la curțile orientale (mai ales la cea persană), față de suveran, a fost adus la curțile occidentale de către Alexandru cel Mare, care 1-a lăsat moştenire suveranilor elenistici (vezi şi ADULATIO). La Roma, adorarea împăratului a fost introdusă în mod oficial la curtea lui Dioclețian şi s-a menținut pînă în epoca bizantină, pās-trînd întotdeauna un pronunțat caracter religios, subliniat şi de ritualul ce preceda apariția suveranului dinaintea supuşilor, pentru a primi omagiul acestora.
Adranos (gr. 'ASpavoț, -ou). Zeitate din vechea Sicilie, venerată de indigeni într-un sanctuar celebru în apropierea căruia, potrivit mărturiei lui Diodor din Sicilia, Dionysios I a întemeiat, lîngă Etna, cetatea care şi-a luat numele de la cel al zeului. Animalul sacru al lui Adranos era cîinele, de aceea în sanctuarul său erau crescuți foarte mulți cîini.

Adrast (gr. "ASpaoTog, -oo; lat. *Adrastus, -i).* 1) Adrast, „cel ce nu se dă în lături de la nimic", „cel ce rămîne neclintit" sau „cel de care nu poți scăpa", era fiul lui Talaos, regele Argosului, şi nepotul lui Bias. Alungat din Argos de către AMFIARAOS (vezi) în urma unei dispute (Pindar, *Nemeene,* 9), s-a refugiat la Polibos, regele din Sicion, căruia i-a urmat la tron. La puțină vreme a instituit faimoasele jocuri nemeene.
împăcîndu-se cu Amfiaraos, a putut să se întoarcă în cetatea sa natală şi să re-cîştige tronul Argosului. Aici, le-a dat de soții pe cele două fiice ale sale, Deipile şi Argia, lui Tideu din Calidon şi, respectiv, lui Polinice din Teba, amîndoi exilați din patrie. Un oracol îi prezisese că cele două fete aveau să se mărite cu un leu şi cu un mistreț. Potrivit legendei, cei doi tineri aveau reprezentate pe scuturi cele două animale sau - după alte versiuni - atunci cînd i s-au înfățişat pentru prima oară lui

Adrast, i-au creat impresia celor două fiare.
Adrast a ţinut să-1 sprijine pe Polinice în încercarea de a se întoarce în patrie, de unde fusese izgonit de fratele său, Eteocle. Astfel au început pregătirile de război împotriva Tebei, în ciuda negrelor prevestiri ale lui Amfiaraos, care a avertizat că toţi cei ce aveau să se înarmeze pentru acea expediţie erau sortiţi pieirii, cu excepţia lui Adrast. în ciuda acestei prevestiri, lui Adrast i s-au alăturat alţi şase eroi, şi anume Polinice, Tideu, Amfiaraos însuşi, Capaneu, Hipomedon şi Partenopeos. Acesta a fost celebrul război al celor Şapte contra Tebei, război care, potrivit prezicerii, a avut un final dezastruos: nici unul dintre eroii care au pornit împotriva Tebei nu a scăpat, cu excepţia lui Adrast, care a putut ocoli primejdia mulţumită agilităţii şi isprăvilor calului său Arion, pe care i-1 dăruise Heracle. Teba cea cu şapte porţi a rezistat tuturor atacurilor, iar singurul rezultat al războiului a fost moartea unui mare număr de eroi şi a celor doi fraţi, Eteocle şi Polinice, din cauza cărora izbuc-nise conflictul şi care s-au ucis unul pe altul.
Zece ani mai tîrziu însă, Adrast i-a convins pe fiii celor şapte eroi care căzuseră la porţile Tebei să reia atacul împotriva cetăţii; această campanie a fost cunoscută sub numele de „războiul epigonilor" sau al
urmaşilor. De această dată, Teba, unde domnea Laodamas, fiul lui Eteocle, a fost cucerită şi rasă de pe faţa pămîntului. Sin-gurul erou din Argos căzut în luptă a fost Egialeu, fiul lui Adrast, printr-un soi de compensaţie a evenimentelor din primul război împotriva Tebei, cînd singurul care scăpase fusese Adrast. Acesta a murit la Megara, în timpul întoarcerii spre Argos, din cauza durerii pricinuite de moartea fiului său. La Megara i-a fost înălţat un monument funerar impresionant. Potrivit altei versiuni (Hyginus, *Fabule,* 242), Adrast s-a aruncat pe rug împreună cu fiul său Hiponoos, repetînd astfel, la îndemnul lui Apollo, gestul lui Heracle (vezi).
► *Răspîndirea cultului.* Adrast a fost venerat în special la Sicion, unde îi era dedicat un cult ce prezenta afinităţi cu cel închinat lui Dionysos (Herodot, 5.67).
► *Prezenţe în literatura antică.* Isprăvile din cele două războaie tebane au oferit poeziei epice şi tragice greceşti un material poetic bogat. Pentru o selecţie a textelor referitoare la acestea vezi Cei fjkPTE împotriva Tebei. în legătură cu Adrast pot fi amintite poemul ciclic pierdut *Tebaida, Cei şapte împotriva Tebei* a lui Esch.il, diferite ode ale lui Pindar, *Hipsipile* a lui Euripide. Despre sfîrşitul lui Adrast, pe lîngă citata fabulă a lui Hyginus, principala sursă o reprezintă Pausanias (1.43.1).
► *Iconografie.* Potrivit lui Pausanias (3.18.7), Adrast era reprezentat pe tronul lui Apollo de la Amicle. Este reprodus frecvent în ceramica atică, pe urnele etrusce şi pe o oglindă etruscă unde este flancat de Amfiaraos şi de Tideu.
2) Fiul regelui frigian Gordios, care şi-a ucis fratele din greşeală, refugiindu-se apoi la Cresos, care 1-a primit cu multă bunăvoinţă. Dar, pe cînd era oaspetele lui Cresos, în timpul unei partide de vînă-toare 1-a ucis fără să vrea pe Atis, fiul acestuia. Disperat, Adrast şi-a luat viaţa.
Adrasteea sau **Adrasteia** (gr. 'Afipacrreia, *-aq*; lat. *Adrastea* sau -ta, -ae). 1) Epitet al zeiţei Nemesis (vezi).
2) Epitet al zeiţei Cybele, provenit de la numele lui Adrast, care a ridicat în Grecia un templu închinat acestei zeiţe.
3) în cosmogonia misterelor orfice reprezintă Necesitatea, din care se naşte zeul Cronos.

4) Nimfă, fiica regelui Meliseu al Cretei şi sora Melisei, căreia Rhea i 1-a încredinţat pe micul Zeus pentru a-1 apăra de Cronos, care l-ar fi înghiţit aşa cum obişnuia să procedeze cu toţi fiii săi. Potrivit unei versiuni a mitului, Adrasteea şi Melisa l-au crescut pe Zeus alăptîndu-1 la capra Amal-teea (pentru povestirea naşterii şi copilăriei lui Zeus vezi Zeus, Cronos şi Rhea). La Eschil, Adrasteea este prezentată ca personificare a lui Dike, justiţia, sau a lui Ananke, necesitatea. Numele Său era inter-pretat ca „aceea de care nu poţi scăpa".
Adsidelae. Numele băncilor rezervate preoţilor flamini pe timpul sacrificiilor, la Roma.
Adulatio. în lumea romană era un mod de manifestare a adorării şi venerării unei zeităţi, constînd în prosternarea în faţa statuii de cult, atingînd pămîntul cu fruntea. Această manifestare de supunere faţă de divin era de origine orientală. în lumea greacă, o atitudine analoagă de supunere şi de venerare, răspîndită mai ales în lumea persană în legătură nu numai cu divinitatea, ci şi cu persoana divină a Regelui Regilor, era numită *proskynesis.* Grecii din coloniile ionice au remarcat-o la supuşii suveranului persan şi au văzut în ea un semn al distanţei ce separa civilizaţia orientală de aceea a Greciei. Mai tîrziu, în special din epoca lui Alexandru cel Mare, care pe timpul campaniei sale a adoptat diferite obişnuinţe orientale, lumea occidentală s-a familiarizat într-o oarecare măsură cu aceste obiceiuri (vezi şi Adoratio).
Adyton (gr. dtSuxov, -ou; lat. *adytum, -i*; *adyta, -orum).* în templul grec, cu acest nume era desemnată o încăpere situată în fundul camerei destinate statuii de cult sau dedesubtul acesteia, unde se păstrau relicvele şi obiectele sacre şi se desfăşurau riturile rezervate exclusiv preoţilor. îndeobşte, accesul credincioşilor în această încăpere era interzis. Termenul provine din cuvîntul grecesc 6uw, a „pătrunde", precedat de un alfa privativ. în sanctuarele oraculare, în *adyton* se ascundea preotul sau preoteasa care trebuia să facă cunoscut răspundul zeului.
Aed (gr. doi66g, -ou). Cu acest nume era desemnat în Grecia poetul-cîntăreţ care elogia faptele eroilor şi ale zeilor, acompaniindu-se
cu lira. Rolul său nu presupunea numai repetarea textelor şi a muzicii transmise de mit, ci şi o liberă reelaborare şi o reinven-tare a tradiţiei mitice precedente, adaptată la circumstanţe şi la cererile publicului. Termenul este folosit îndeobşte pentru a-i desemna pe poeţii şi cîntăreţii din epoca

homerică şi de la începutul literaturii greceşti. Chiar în poemele homerice sînt amintiţi aezii Demodocos şi Femios, al căror rol de prestigiu este confirmat de originea divină a inspiraţiei lor, ce vine direct de la Apollo şi de la muze. în izvoarele greceşti, nu este întotdeauna uşor de făcut distincţie între aed şi RAPSOD (vezi).
Printre aezii amintiţi de mit, o importanţă aparte îi este acordată aceluia pe care, la plecarea spre Troia, Agamemnon 1-a lăsat să îngrijească de palatul său *(Odiseea,* 3.267-272). Funcţia sa este de a-1 reprezenta pe suveran, amintind gloria acestuia prin intermediul artei sale. în mod semnificativ, atunci cînd Clitemnestra îi cedează lui Egist, aedul este trimis pe o insulă pustie, fiind condamnat să-şi sfîr-şească zilele în singurătate: „pe o stîncă pustie", moartea sa nu survine numai pentru că este lăsat „pradă şi hrană păsărilor", ci în primul rînd din lipsa unui public care să-i asculte cîntecul.
Aedes. în lumea romană, sinonim cu *tem-plum,* templul, care, aidoma celui grecesc, servea în primul rînd la păstrarea statuii de cult a zeului.
Aeditimus (de asemenea, *aeditumus, aedi-tuus).* în lumea romană, păzitorul şi îngrijitorul unui templu. în ciuda atribuţiilor mai curînd umile pe care le presupunea acest rol, era o funcţie destul de rîvnită.
Aedituus (lat. *aedituus, -ui).* Termen cu care era indicat în lumea romană funcţionarul însărcinat cu întreţinerea unui edificiu sacru; putea fi numit astfel chiar şi cel mai modest sacristan, care se ocupa practic de curăţenia şi păstrarea edificiului şi a obiectelor de cult.
Aela (gr. "AeXXa, --nţ; lat. *Ae'lla, -ae).* Numele uneia dintre AMAZOANE (vezi).
Aelo (gr. 'AeXXw, -oug; lat. *Aello, -us).* 1) Una dintre HARPII (vezi). Numele provine din limba greacă şi înseamnă „iute ca vijelia" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 13.710).

2) Numele unuia dintre cei nouă cîini ai lui ACTEON (vezi; Ovidiu, *Metamorfoze,* 3.219).
Aeneas Silvius (lat. *Aeneas Silvius, -i).* Fiul lui Silvius şi nepotul lui Ascaniu, este al treilea suveran din Alba, în Latium.
Aeruscatores. în lumea romană, acest termen îi desemna iniţial pe ghicitorii ambulanţi care preziceau viitorul pe străzi, în epoca imperială a ajuns să-i desemneze, într-un sens ironic şi depreciativ, pe preoţii zeiţei Cybele, numiţi *aeruscatores Magnae Matris.* Aceeaşi semnificaţie o avea termenul *Agyrtai.*
Aesculanus (lat. *Aesculanus, -i).* Zeu roman sub a cărui ocrotire era pusă fabricarea monedelor.
Afaia (gr. 'Acpaia, *-aq*; lat. *Aphaea, -ae).* Numele unei zeităţi străvechi, venerată probabil încă din epoca miceniană, care avea un important centru de cult în insula Egina, în golful Saronic. în perioada clasică a fost asimilată uneori cu BRITOMARTIS (vezi; informaţia poate fi citită la Pausa-nias, 2.30.3), alteori cu ARTEMIS (vezi); pe insula Egina, se pare că a fost asociată Atenei. încă dintr-o epocă străveche, pe această insulă se ridica un templu închinat zeiţei, care în zorii epocii clasice a fost reconstruit în stil doric, iar astăzi se păstrează parţial. Aici se găsea statuia de cult a acestei zeităţi, în timp ce sculpturile de pe fronton (păstrate astăzi parţial la Miinchen) o reprezentau pe Atena. Potrivit unei legende răspîndite în epoca tîrzie, Afaia, o tînără de origine cretană, a fost răpită de un pescar şi dusă din Creta în Egina. Aici, pentru a scăpa de atenţiile răpitorului său, s-a ascuns într-o pădurice, unde a dispărut. Numele său era explicat tocmai ca provenind din acpavife, „dispărut".
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este amintit de Antoninus Liberales *(Metamorfoze,* 40).
Afareu (gr. 'Aqxxpeug, -Iwg ; lat. *Aphareus, -i).* Tatăl lui Idas şi al lui Linceu, numiţi Afarizi după patronim şi deveniţi celebri datorită luptei lor împotriva Dioscurilor Castor şi Pollux.
Afidna (gr. "AcpiSvoc, *-r\q* ; lat. *Aphidna, -ae).* Numele unei deme din Atica nu departe de Deceleea. Importanţa sa în mitologia clasică este legată de două momente: iniţial, Afidna era unul din cele douăsprezece districte şi cetăţi în care, potrivit tradiţiei, CECROPS (vezi) împărţise Atica; în al doilea rînd, aici a ascuns-o Tezeu pe Elena, însă zadarnic, pentru că a fost găsită de fraţii săi, Castor şi Pollux (vezi TEZEU şi DIOSCURI).
Africus (lat. *Africus, -i).* Numele unuia dintre vînturi. Bate dinspre sud-est, astăzi fiind numit în italiană *libeccio.*
Afrodisia (gr. Ta 'A(ppo8(<Tia ; lat. *Aphro-disia, -orum).* Serbări religioase în cinstea Afroditei. Se celebrau în principalele centre de cult ale zeiţei (vezi AFRODITA), mai ales la Pafos şi în insula Cipru. Aceste sărbători se bucurau de mare popularitate, cu toate că adesea nu aveau conotaţii oficiale şi publice. Predonimau figurile hetairelor.
Afrodita (gr. 'Aq>po6CTT|, -TIC ; lat- *Venus, -eris).* Zeiţa iubirii şi a frumuseţii, prezentată în *Iliada* ca

fiica lui Zeus şi a Dionei. Scriitorii mai tîrzii povestesc însă că s-a născut din spuma mării, de unde i-ar proveni şi numele (Platon, *Cratylos,* 406: &q>p6g, „spumă"). Potrivit lui Hesiod *(Teogonia,* 188), Afrodita s-ar fi născut din membrul viril al lui Uranos, pe care Cro-nos 1-a aruncat în mare. Plămădindu-se în mijocul valurilor, s-ar fi deplasat mai întîi către insula Citera, iar mai apoi către Cipru, unde a ieşit din apă, făcînd să răsară sub tălpile sale o iarbă moale. Potrivit unei alte versiuni (Aelianus, *De natura anima-lium,* 14.28), Afrodita s-ar fi născut dintr-o scoică, şi tot într-o scoică a fost dusă în insula Citera. în epoca clasică, scoica era sacră pentru această zeiţă, inclusiv datorită asocierii cu Nerites, singurul fiu de sex bărbătesc al lui NEREU (vezi), care trăia în adîncurile mării şi a cărui tovarăşă a fost zeiţa înainte de a ieşi din spuma mării, întrucît Nerites a refuzat să o urmeze pe pămînt, Afrodita 1-a transformat în scoică. Introdusă imediat după ivirea sa pe pămînt în lumea zeilor, Afrodita a devenit soţia lui Hefaistos, pe care, însă, potrivit versiunii homerice a mitului, 1-a trădat foarte curînd cu Ares (pentru detalii vezi HEFAISTOS). Din unirea Afroditei cu Ares s-au născut Harmonia, ce personifică echilibrul dintre tendinţele contrarii ale părinţilor săi şi a fost soţia lui Cadmos,

întemeietorul Tebei, şi, de asemenea, Fobos şi Deimos, Eros şi Anteros. Capabilă să-i domine pe toţi zeii Olimpului (cu excepţia Atenei, Artemisei şi a Hestiei), Afrodita este legată de toate întîmplările mitologice care au în centru tema iubirii: tradiţia aminteşte iubirea sa pentru Dionysos, Poseidon şi Hermes, din lumea divină, şi pe aceea pentru ADONIS (vezi) şi ANHISE (vezi) dintre muritori. Din dragostea dintre Afrodita şi Anhise, un preafrumos păstor troian, s-a născut Enea, care a avut mereu în Afrodita o ocrotitoare plină de înţelegere.

Dacă Afrodita trezea iubirea oriunde ar fi apărut, ea era, de asemenea, ţinta ostilităţii şi geloziei zeiţelor olimpiene. Dintre acestea, cea mai îndîrjită s-a arătat Hera, din cauza alegerii lui Paris, care i-a acordat Afroditei şi nu reginei zeilor, mărul frumuseţii (vezi PARIS).

Afirmarea cultului zeiţei iubirii are cu siguranţă un substrat pregrecesc. Mai ales tradiţia referitoare la naşterea Afroditei şi la puterea sa asupra inimilor omeneşti poate fi pusă în legătură cu unele mituri orientale şi cu zeităţi precum Ashtoret sau Ishtar, cunoscute în Occident sub numele Astarte, care se pretează inclusiv din punct de vedere lingvistic la o corelaţie cu numele Afroditei. Numeroasele versiuni ale legendei naşterii zeiţei, plasarea ei cînd în rîn-dul fiicelor lui Uranos, cînd printre cele ale lui Cronos, cînd printre oceanide, cînd printre moire şi erinii constituie tot atîtea mărturii ale vechimii cultului său, în care se contopesc mituri diferite, legate între ele prin tema fertilităţii şi a iubirii.

Pe lîngă rolul său principal de zeiţă a generării, Afrodita apare în mit şi ca zeiţă subpămînteană (de multe ori, zeităţile hto-niene sînt legate de cele ale fertilităţii), iar în această postură este venerată alături de zeul Hermes. De asemenea, era ocro-titoarea navigaţiei. La Sparta, în Cipru, în Citera şi în alte locuri era venerată ca zeiţă a războiului, eventual cu trimitere la anumite modele orientale.

în lumea romană, trăsăturile Afroditei sînt transferate în figura corespunzătoare a Venerei (vezi VENUS).

► *Epitete. Anadiomene* (zeiţa care răsare din valurile sărate); *Pelagia* (cea marină); *Pontia, Euploia; Dione* (femininul lui Zeus); *Citereea* (pentru că mai întîi a mers

la Citera); *Ciprida, Ciprinia* sau *Cipria* (de la Cipru); *en kepois* („din grădini", de la numele grădinilor ce-i erau dedicate la Atena) şi *Anteia,* epitete legate de rolul său de zeiţă a vegetaţiei; *Melena* sau *Melanis* (cea neagră, cea întunecată); *Epitymbia* (la Delfi); *Arginida* (vezi ARGENOS) ; *Genitrix* („născătoarea", la latini); *Acidalia* (de la numele unui izvor din apropiere de Orho-menos, unde obişnuia să se scalde împreună cu graţiile); AMATUSIA (vezi); *Pafta* (de la Pafos); *Şira.* La Delos, epitetul *Agne* o desemnează pe Afrodita ca Atargatis. în postura de zeiţă a războiului era numită uneori şi *Areia* sau *Strateia.* Foarte răspîn-dite sînt epitetele *Urania* şi *Pandemos.*

► *Atribute.* Din lumea vegetală, mirtul, trandafirul şi mărul; din lumea animală, rîndunica, porumbelul şi lebăda; dintre obiecte, costumaţia şi vasul de îmbăiat grecesc; dintre personaje, micul Eros. Caracteristică este şi cingătoarea care cuprinde toate graţiile feminine şi căreia nici măcar zeii nu-i pot rezista *(Jliada,* 14.214 şi urm.).

> *Răsplndirea cultului.* Citera; Pafos, Amatunt (Cipru); Ciclade ; Atica; Corint; Cnidos; Roma. Din aceste centre, unde sînt atestate sanctuare sau temple ale zeiţei, cultul ei s-a răspîndit în întreaga arie a culturii clasice. Principalele serbări ce-i erau închinate se desfăşurau în Cipru şi la Delos. în această localitate, zeiţa o înlocuia pe Ariadna (Plutarh, *Tezeu,* 21; Calimah, *Imn către Delos,* 306-313). Sacrificarea porcilor în cinstea ei trebuie pusă în legătură cu cultul fertilităţii.

► *Prezenţe în literatura antică.* Afrodita este citată sau apare ca protagonistă în principalele opere literare ale Antichităţii clasice. Informaţii despre originea sa şi povestiri ale unor episoade mitologice se găsesc cu precădere la Hesiod, *Teogonia*; Homer, *Iliada, Odiseea*; *Imnurile homerice* ; Ver-giliu, *Eneida*; Ovidiu, *Metamorfoze* ; Nonnos din Panopolis, *Dionisiacele*; *Pervigilium Veneris.* Originea orientală a Afroditei este indicată de Herodot (1.105) şi de Pausa-nias (1.14.7). Relaţia sa cu fertilitatea şi cu puterea generatoare a naturii este evidenţiată într-un fragment din *Danaidele* lui Eschil şi mai ales în prologul la *Poemul naturii* al lui Lucreţiu.

> *Prezenţe în literatura medievală, modernă şi contemporană.* Dintre nenumăratele apariţii ale Afroditei în literatură după epoca

clasică amintim: G. Boccaccio, *Tezeida nunţii Emiliei*; N. Frischlin, *Venus* ; F. Brac-ciolini, *Batjocura zeilor*; A. Poliziano, *Strofe pentru întrecere*; L.V. de Camoes, *Lusiadele*; Garcilaso de la Vega, *Egloge,* 3; W. Shakespeare, *Venus şi Adonis*; G.B. Marino, *Adonis*; J.-C.L. Clinchamp de Malfilâtre, *Narcis în insula Venerei*; U. Foscolo, *Graţiile*; P. Louys, *Afrodita;* R. Bacchelli, *Afrodita, un roman de dragoste.* Imensa popularitate de care s-a bucurat în toate timpurile zeiţa dragostei se reflectă nu numai în tradiţia literară, ci şi la nivel popular, într-un

mare număr de legende. Una dintre cele mai ciudate, constrastînd puternic cu solemnitatea mitului, este cea potrivit căreia celebra delicatesă cunoscută sub numele italian de *cappelletti* (găluşte cu carne) şi-ar fi căpătat forma de la buricul Venerei, pe al cărei pîntec un hangiu din Bologna a aşternut o foaie subţire de aluat pentru a-i întipări forma.

► *Iconografie.* Dintre principalele opere care o înfăţişează amintim: Fidias, frontonul oriental al Partenonului; sculpturi de Alcamene şi Agoracrit; statuia Afroditei de la Frejus (Paris, Luvru); Praxitele, Afrodita din Cnidos; Afrodita culcată (Rodos, Muzeul de Arheologie); Doidalsas, Afrodita culcată (Roma, Muzeul Naţional); Afrodita din Cirene (Roma, Muzeul Naţional); Venus Capitolina (Roma, Muzeul Capitolin); Venus de pe Esquilin (Roma, Muzeul Nou al Conservatorilor); Afrodita din Melos (Paris, Luvru); Afrodita Landolina (Siracuza, Muzeul de Arheologie); Afrodita este reprezentată adesea în ceramica atică. în epoca imperială romană s-a răspîndit un tip de portret al femeilor din familia imperială care adopta iconografia Venerei *Genitrix.*

Agamede (gr. 'AYap.TJ8Tis, -ou; lat. *Agame-des, -is).* Arhitect mitic, considerat îndeobşte fiul lui Erginos, care domnea în Orhomenos, şi fratele lui Trofonios, la rîndul său arhitect. Arta celor doi fraţi era preamărită în toată Grecia antică. Ei erau consideraţi autorii templului lui Apollo de la Delfi, unul dintre cele mai cunoscute lăcaşuri sacre ale Antichităţii. Ca urmare a acestui succes, au fost însărcinaţi să construiască un tezaur (un edificiu care să adăpostească oferte şi daruri votive) pentru Hirieu, regele cetăţii Hiria din Beoţia. Cei doi fraţi au realizat un mecanism ingenios şi uimitor din punct de vedere arhitectonic: au
dispus blocurile de piatră ale pereţilor astfel încît unul dintre ele să poată fi extras cu uşurinţă din locul său, fără ca nimeni să-şi poată da seama că lipseşte, stabilind însă în acelaşi timp o legătură între exterior şi interior, în mod obişnuit ferecat. Astfel, cei doi puteau jefui tezaurul după bunul lor plac. Regele, văzînd că averea îi scădea mereu, deşi lacătele şi sigiliile uşii păreau intacte, a pus o capcană în interiorul edificiului, pentru a-1 prinde pe hoţ. Astfel, Agamede a fost prins asupra faptului, iar Trofonios i-a retezat capul, pentru a nu fi descoperit; imediat după aceasta, a fost înghiţit de pămînt în pădurea din Leba-deea. Aici a fost venerat ca erou, avînd, într-o peşteră din apropiere, un oracol car? a devenit celebru.

Potrivit unei tradiţii menţionate de Cicero, după ce au ridicat templul lui Apollo de Ja Delfi, Agamede şi Trofonios i-au cerut zeului, ca semn de recunoştinţă şi ca răsplată pentru strădania lor, să le dea ceea ce este mai bine pentru oameni. Zeul le-a promis că într-o anumită zi avea să le îndeplinească dorinţa. Cînd a sosit ziua stabilită, cei doi fraţi au murit.

Agamemnon (gr. 'AŢui|i.Miuv, -ovoţ ; lat. *Agamemnon, -onis).* Unul dintre principalii eroi ai tradiţiei epice greceşti. Se spune că era fie fiul lui Plistene şi al Eripilei şi nepotul lui Atreu, regele din Micene (Apollodor, *Biblioteca,* 3.2.2), fie fiul lui Atreu (Homer şi alţii) şi nepotul lui Pelops (vezi schema de la rubrica ATREU). Agamemnon şi fratele său, Menelaos, au fost crescuţi, împreună cu Egist, fiul lui Tiest, în casa lui Atreu. După ce Atreu a fost ucis de către Egist şi Tiest, care i-a luat locul pe tronul Micenei (vezi EGIST), Agamemnon şi Menelaos s-au dus în Sparta. Aici, Agamemnon a luat-o de soţie pe Clitemnestra, fiica lui Tindar, cu care a avut patru copii: Ifigenia, Chrisotemis, Laodice (Electra) şi Oreste. La Homer, numele Ifigenia nu apare, fiind înlocuit cu Ifianasa. Mai tîrziu, Agamemnon a devenit regele Micenei, modul în care a urcat pe tronul înaintaşilor fiind descris diferit în izvoare. Potrivit lui Homer, el i-a urmat lui Tiest la tronul Micenei în mod paşnic, la moartea acestuia. După alţii, Tiest a fost alungat, iar tronul uzurpat. Oricum, Agamemnon figurează în continuare drept

cel mai puternic principe din Grecia. Homer aminteşte că a domnit peste întregul Pelopones, sau cel puţin peste o mare parte din acesta, din moment ce la Argos domnea, în aceeaşi vreme, Diomede. Cînd Elena, soţia lui Menelaos, a fost răpită de către Paris, iar căpeteniile grecilor au hotărît să o readucă în patrie cu forţa armelor, Agamemnon a fost numit comandant suprem. După doi ani de pregătiri, armata şi flota greacă s-au reunit în portul Aulis din Beoţia. Aici însă Agamemnon a ucis o căprioară, animalul sacru al zeiţei Artemis. Ca să se răzbune, zeiţa a trimis în rîndul soldaţilor greci o epidemie de ciumă şi a oprit şi vîntul, împie-dicînd corăbiile greceşti să ridice ancora. Pentru a potoli mînia zeiţei, Agamemnon a consimţit să facă gestul suprem de a-şi sacrifica propria fiică, pe Ifigenia. Dar, în clipa în care aceasta era pe cale de a fi jertfită, zeiţa a salvat-o de la moarte, tri-miţînd în locul ei o altă victimă şi trans-portînd-o în Taurida. Vîntul s-a pornit, iar flota grecească a putut în cele din urmă să iasă în larg şi să se îndrepte spre Troia.

în timpul îndelungatului asediu al cetăţii, Agamemnon a ajuns să se certe cu AHILE (vezi), faţă de care, în *Iliada,* are un rol mai puţin important. Totuşi, Agamemnon reprezintă autoritatea supremă a armatei greceşti, distingîndu-se prin spiritul său cavaleresc, prin curaj, prin caracterul mărinimos şi prin puterea sa, calităţi care, deşi sînt inferioare însuşirilor lui Ahile, fac din el un erou de primă mărime, ce îi depăşeşte pe toţi ceilalţi greci prin demnitate, putere şi maiestate. în *Iliada,* ochii şi capul său sînt asemuite cu ale lui Zeus, centura sa cu a lui Ares, iar pieptul său cu al lui Poseidon. După cucerirea Troiei, a primit-o ca trofeu de război pe tînăra fiică a lui Priam, Casandra. De la ea a avut doi gemeni, Teledamos şi Pelops. Cu CHRISEIS (vezi) a avut un fiu care s-a numit Chrises. Nevrînd să dezvăluie cine

era tatăl copilului, Chriseis a spus că îl zămislise cu Apollo (Hyginus, *Fabule,* 121).
La întoarcerea în patrie, Agamemnon a fost ucis de către Egist, care, în timpul absenței sale, îi sedusese soția, pe Clitem-nestra. Poeții tragici îi atribuie acesteia uciderea lui Agamemnon, fără vreo intervenție din partea lui Egist. Moartea sa a
fost răzbunată de singurul său fiu de sex bărbătesc, Oreste (vezi).
► *Epitete.* Atridul (de la numele tatălui său, Atreu); Pelopidul (de la numele bunicului său, Pelops); Tantalidul (de la numele străbunicului său, Tantal).
► *Răspîndirea cultului.* Cultul lui Agamemnon este atestat în epoca istorică, în diverse localități. Potrivit lui Licofron, la Sparta Agamemnon era numit Zeus.
► *Prezențe în literatura antică.* Agamemnon are un rol important în *Iliada* homerică, unde este comandantul suprem al armatelor grecești; *Odiseea* prezintă întoarcerea în patrie a eroului și întîmplările tragice ale familiei sale, întîmplări reluate ulterior în *Cataloagele* hesiodice, în *Cipriile* lui Stasinos, în *Orestia* lui Stesihor și în *Pythice,* 11 de Pindar. Tragedia îl are ca protagonist în *Orestia* lui Eschil, mai ales *în Agamemnon* ; *înAiax* de Sofocle, *Ifigenia în Aulis* de Euripide, *Agamemnon* de Seneca.
► *Prezențe în literatura modernă.* în epoca modernă, numeroși poeți au scris tragedii dedicate lui Agamemnon: J. Thomson, V. Garcia de la Huerta, V. Alfieri, N. Le-mercier, G.B. Niccolini. G. Hauptmann a scris *Moartea lui Agamemnon,* care face parte din *Tetralogia Atrizilor.* Mai recent, D. Milhaud a compus o operă lirică intitulată *Orestiada,* iar Ildebrando Pizzetti a fost autorul muzicii de scenă pentru *Agamemnon* de Seneca.
► *Iconografie.* Scene din povestea lui Agamemnon erau prezente în ceramica atică. Potrivit tradiției (astăzi fiind pierdute), acestea apăreau pe Cufărul lui Cipselos, în picturile lui Polignot (sala Lesche din Delfi, *Nekyia)* și într-un tablou al lui Timanthes. Episoade ale mitului sînt reprezentate pe altarul de la Pergam și în miniaturile din *Iliada Ambroziană* și, într-un mediu diferit, în picturile de pe Mormîntul Franțois de la Vulci și pe unele urne etrusce.
Aganipe (gr. 'AŢaviTnrn, *-r\q* ; lat. *Aganippe, -es).* Fiica zeului fluvial Permesos; era nimfa izvorului Aganipe, care țîșnea la poalele muntelui Helicon din Beoția. Acesta era un izvor sacru al muzelor, care de aici își luau epitetul de Aganipide. Se credea că apele sale aveau puterea de a-i aduce inspirația celui care își potolea setea acolo. Epitetul Aganipide era folosit și pentru a

desemna izvorul Hipocrene, întrucît și acesta era un izvor sacru al muzelor.
Aganipea (lat. *Aganippea, -orum).* Sărbători religioase în cinstea muzelor. își trăgeau numele de la cel al izvorului Aganipe, drag muzelor și inspirator al poeților.
Agapenor (gr. *'Ayairr\»u)p,* -opoc;; lat. *Aga-penor, -oris).* Fiul lui Anceu și regele Arcadiei; a luat parte la războiul troian. La întoarcere, s-a stabilit în insula Cipru, unde a ancorat după un naufragiu; a întemeiat cetatea Pafos și a ridicat un important templu închinat Afroditei.
► *Prezențe în literatura antică. Iliada,* 2.609 și urm. (este amintit în așa-numitul Catalog al corăbiilor în calitatea sa de conducător al forțelor arcadiene); Hyginus, *Fabule,* 97 ; Apollodor, *Biblioteca,* 3.10.8 și 7.6 și urm.; Pausanias, 8.5.2 (menționează întemeierea cetății Pafos și construirea templului Afroditei).
Agathodaimon (gr. 'A-ra#oSa(p.u>v, -ovog ; lat. *Agathodaemon, -onis).* Cu acest nume, izvoarele grecești desemnau o zeitate egipteană asemănătoare cu un geniu bun sau cu un gen de păzitor divin al oamenilor, cu funcții similare celor ale unui Daimon (vezi) sau ale unui^enius (vezi Geniu) la romani. Tot agathodaimoni erau considerați balaurii, șerpii și alte creaturi înaripate cărora li se atribuiau trăsături divine. în unele izvoare, termenul apare ca epitet al lui Dionysos, datorită calităților de ocrotitor și de salvator al zeului.
Agaton *(gr.'Ayd^Dv, -wvoq).* Erou troian, fiul lui Priam. Este amintit în *Iliada.*
Agave (gr. 'AŢcxirri, -f|g; lat. *Agave, -es).* Fiica lui Cadmos, soția lui Ehion și mama lui Penteu. Pentru detalii vezi Penteu.
Agdistis (gr. "AySiotic;, -ewc;; lat. *Agdestis, -is).* Protagonista unei străvechi legende orientale legate de cultul lui Attis, al Marii Mame Cybele și al Rheei. Potrivit povestirii lui Pausanias (7.199 și urm.), Agdistis era o făptură hermafrodită, născută din sămînța lui Zeus ce căzuse pe pămînt în timp ce zeul visa. Ceilalți zei i-au răpit bărbăția lui Agdistis, care, astfel, a devenit femeie. Din mădularul retezat a răsărit un migdal, iar dintr-o migdală pe care
Sangaris, fiica zeului fluvial Sangarios, și-a pus-o în sîn s-a născut Attis, un tînăr de o frumusețe extraordinară, care a stîr-nit iubirea înfocată a lui Agdistis. Zadarnic a căutat fiica regelui Pesinuntului să-1 ia de bărbat; în ajunul nunții, apariția neașteptată a lui Agdistis 1-a făcut pe Attis să-și iasă din minți și să se emasculeze. Disperată, Agdistis a obținut ca trupul său să rămînă incoruptibil.
Potrivit unei variante a mitului, relatată de Arnobiu *(Adversus nationes,* 5.5), nașterea lui Agdistis s-a petrecut pe un recif pustiu de la hotarele Frigiei, unde Cybele era venerată sub înfățișarea unei pietre.

Neizbutind să se unească cu Cybele, de care era îndrăgostit, Zeus 1-a zămislit pe Agdistis dintr-o piatră. Şi în acest caz Agdistis e o făptură hermafrodită, castrată însă de către Dionysos. Din sîngele său a răsărit un rodiu. întîmplările se petrec într-un mod nu foarte diferit de versiunea prezentată mai sus : dintr-un fruct al acestui rodiu, fiica zeului fluvial Sangarios 1-a zămislit pe Attis, un copil de o frumuseţe extraordinară, pe care a fost silită să-1 abandoneze şi care a fost crescut de o capră. Tînărul Attis a devenit ţinta iubirii înfocate a Cybelei şi a lui Agdistis, care şi-1 disputau. La rîndul său, regele Pesinuntului avea planuri în ce-1 grivea, vrînd să-1 căsătorească cu fiica sa. Insă Agdistis 1-a făcut pe tînăr să-şi piardă minţile, acesta şi-a retezat bărbăţia sub un pin şi a murit. Cybele 1-a îngropat, iar din sîngele său au răsărit nişte violete. Alte violete au răsărit din trupul fiicei regelui, care s-a sinucis de disperare, în timp ce din mormîntul în care Cybele a îngropat-o a răsărit un migdal. Agdistis a obţinut de la. Zeus ca trupul lui Attis să rămînă incoruptibil, ca părul său să continue să crească şi ca degetul său mic să poată să se mişte. în urma acestei promisiuni, a dus rămăşiţele tînă-rului la Pesinunt, i-a organizat o înmor-mîntare solemnă şi a întemeiat o confrerie de preoţi responsabili de cultul său, care în fiecare an celebrau o sărbătoare în cinstea lui.
► *Răsplndirea cultului.* Atestări privitoare la cultul lui Agdistis se găsesc în Anatolia, în Egipt, în Pireu, la Ramnus, la Panti-capaeum, la Lesbos şi în Lidia. Pentru alte detalii vezi şi ATTIS.

Agelaos (gr. 'AyeXcxog, -ou; lat. *Agelaus, -i).* 1) Străbun al regelui Cresos al Lidiei. Era fiul lui Heracle şi al Omfalei.
2) Erou, fiul lui Elonx şi al Alteei, care a luat parte la bătălia dintre calidonieni şi cureţi, căzînd în luptă.
3) Unul dintre pretendenţii la mîna Penelopei, fiul lui Damastor.
4) Păstor din Troia, aflat în slujba regelui Priam. Cînd Priam şi regina Hecuba au hotărît să-1 abandoneze pe fiul lor nou--născut, Paris, pe muntele Ida, pentru a evita un oracol ce prezisese mari nenorociri la Troia în cazul în care copilul ar fi trăit, Agelaos 1-a găsit după cinci zile, hrănit de o ursoiacă. El 1-a luat şi 1-a crescut ca pe propriul său fiu (Hyginus, *Fabule,* 91).
Agenor (gr. 'Ayrjviop, -opog; lat. *Agenor, -oris).* 1) Fiul lui Poseidon; a fost regele Feniciei şi tatăl lui Cadmos şi al Europei. Printre urmaşii săi se numără şi DIDO (vezi). De aceea, în *Eneida,* Vergiliu aminteşte Cartagina, cetatea Didonei, ca fiind „cetatea lui Agenor".
2) Fiul lui Antenor şi al lui Teano ; a fost unul dintre cei mai cutezători şi mai curajoşi eroi troieni.
Agenoria (lat. *Agenoria* sau *Agerona, -ae).* Zeiţa romană a muncii şi hărniciei, opusă Murciei sau Vacunei, ocrotitoarea inactivităţii şi a lenei (iniţial, probabil, a odihnei după munca cîmpului).
Agenoridul (gr. 'AfriviijpLg, -1605 ; lat. *Age-norides, -ae).* Epitet ce indică un descendent al lui Agenor (1), de pildă Cadmos, Fineu sau Perseu.
Agesilaos (gr. *'Afr\<j(\a.oq,* -ou; lat. *Agesi-laus, -i).* Epitet al zeului lumii subpă-mîntene, Hades. Indică rolul acestuia de călăuzitor al popoarelor din lumea de dincolo.
Agieus (gr. 'AŢUieug, -ewg; lat. *Agyieus, -ii).* Poreclă a lui Apollo. Indică rolul său de ocrotitor al drumurilor şi al pieţelor publice. Cu acest nume era venerat şi ca protector al celor ce plecau ori se întorceau acasă. în cinstea sa, în Grecia exista obiceiul de a ţine lîngă uşa casei nişte coloane sau mici altare pe care se ardea tămîie.
Aglae (gr. 'AfXaia, -aţ; lat. *Aglaie, -es).* „Cea luminoasă"; este cea mai vîrstnică dintre charite sau graţii (vezi CHARITE).
Aglauride (gr. 'AŢXaupiSeg, -OJM ; lat. *Aglau-rides, -um).* Fiicele lui CECROPS (vezi) şi ale lui AGLAUROS (vezi). Se numeau Aglauros, Herse şi Pandrosos şi erau cunoscute sub epitetul *drakaulos,* „cele ce locuiesc cu şarpele", potrivit mitului care le asociază cu ERIHTONIOS (vezi). Legenda spune că Atena 1-a închis pe Etihtonios, născut din unirea ei cu Hefaistos prin intervenţia Geei, într-un coş pe care 1-a încredinţat Aglauridelor, interzicîndu-le să-1 deschidă. Tinerele, curioase, au privit însă înăuntru şi au zărit un şarpe (sau, potrivit altor versiuni, un copil vegheat de nişte şerpi, sau un copil cu extremităţi serpentiforme). Această privelişte le-a făcut să înnebunească şi să se arunce de pe stînca Acropolei din Atena.
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este amintit de Calimah în *Hecale,* de Apollodor (3.14.6), Hyginus *(Astronomica,* 2.13) şi Ovidiu *(Metamorfoze*, 2).
Aglauros (gr. "AyXaupog, -ou; "AypauXoe;, -ou; lat. *Aglauros, -i).* 1) Fiica lui Acteos, primul rege al Atenei. A fost soţia lui Cecrops. 2) Descendenta celei dintîi: fiica lui Cecrops şi a lui Aglauros (1). Este amintită ca protagonistă a mai multor întîmplări mitice. Ei şi surorii sale Herse 1-a încredinţat Atena pe Erihtonios, închis într-un coş pe care Aglauros nu trebuia să-1 deschidă. Dar fetele nu au ascultat porunca Atenei (pentru alte precizări vezi ERIHTONIOS şi AGLAURIDE). Ulterior - potrivit unui alt mit -Aglauros a fost pedepsită şi transformată în piatră de către Hermes, pentru că a încercat să-1 împiedice pe zeu să pătrundă în casa Hersei, de care acesta se îndrăgostise. Potrivit altor legende, Aglauros s-ar fi aruncat de pe Acropola din Atena pentru că un oracol prezisese că atenienii aveau să înfăptuiască mari cuceriri dacă cineva s-ar fi sacrificat pentru pămîntul natal. în semn de recunoştinţă, atenienii i-au ridicat un templu pe Acropole, unde tinerii cetăţeni, primind pentru prima dată armele, jurau solemn că aveau să-şi apere patria pînă la ultima suflare. în cinstea lui Aglauros, la Atena se desfăşurau sărbători solemne (aşa-numitele AGRAULA, vezi).
Agnalia. în religia romană, sărbătoare cîm-penească celebrată cu prilejul tunderii oilor.
Agno (gr. 'Ayvw, -ouţ). Numele unei nimfe din Arcadia; potrivit legendei arcadiene,

care situa naşterea lui Zeus pe muntele Liceu, 1-a crescut pe zeul nou-născut împreună cu alte două nimfe, Tisoa şi Neda. Agno era nimfa unui izvor de pe muntele Liceu, întotdeauna bogat în apă, chiar şi în verile cele mai secetoase. în timpul unei secete cumplite, preotul lui Zeus *Liceios* a scufundat o crenguţă de stejar în apa izvorului, implorîndu-1 pe zeu să aducă ploaia, iar din izvor s-a desprins un nor care s-a întins deasupra ţinutului, aducînd ploaia binefăcătoare şi îndelung aşteptată. Legenda este amintită de Pausanias.

Agonalia (lat. *Agonalia, -ium* sau *-orum).* Festivităţi romane solemne, instituite, potrivit unei tradiţii, de către Numa Pompi-lius şi celebrate iniţial la 9 ianuarie, în cinstea zeului Ianus. Se repetau şi la alte date, cu sacrificii şi ritualuri solemne: la 17 martie în cinstea lui Marte, la 21 mai în cinstea lui Veiovis, iar la 11 decembrie în cinstea lui Sol Indiges. Originea numelui şi cea mai veche semnificaţie a ritualurilor legate de el erau necunoscute chiar şi izvoarelor clasice. Victima oferită zeilor era îndeobşte un berbec.

Agones (gr. âfâives, -u>v). în Grecia, termenul indica toate serbările care cuprindeau întreceri sportive (atletice şi ecvestre) şi competiţii poetice şi muzicale, la sfîrşi-tul cărora învingătorii primeau un premiu simbolic. Apărute în Grecia în asociere mai ales cu sărbătorile religioase cu caracter funerar, legate îndeobşte de reevocarea jocurilor funebre în cinstea unui erou, ele s-au răspîndit şi în lumea romană, unde au fost totuşi mai puţin populare şi s-au bucurat de o mai mică preţuire. Despre unele serbări cu întreceri de gimnastică şi sportive sîntem bine informaţi din izvoarele literare, care ne permit să reconstituim istoria acestora. Cele cu caracter panelenic (deschise cetăţenilor din toate polisurile greceşti) erau:

1) jocurile olimpice (vezi şi OLIMPIADE), în cinstea lui Zeus, se celebrau la Olimpia din patru în patru ani, potrivit lui Timaios, din anul 776 î.Hr., dată începînd cu care au fost înregistrate numele învingătorilor; aceştia primeau ca premiu o cunună de măslin sălbatic. Potrivit tradiţiei, au fost inaugurate de către Heracle, cel din-tîi care a înălţat douăsprezece altare în cinstea celor doisprezece zei olimpieni, în apropierea locului unde era venerat mor-mîntul lui PELOPS (vezi), de al cărui mit era legată originea jocurilor. Tot Heracle a plantat şi pădurea de măslini sălbatici din care se împleteau cununile învingătorilor (Pindar, *Olimpice,* 10). Alte tradiţii (Pausanias) îi atribuiau originea jocurilor unui erou etolian, Oxilos, sau unui urmaş al acestuia, Ifitos, căruia se spunea că i se datora şi instituirea primului armistiţiu sacru, EKECHEIRIA (vezi), care trebuia să le îngăduie atleţilor din cele mai îndepărtate ţinuturi să ajungă nevătămaţi la Olimpia, transferînd în acelaşi timp rivalitatea din planul războiului în acela agonistic-religios;

2) jocurile pythice, celebrate la Delfi în cinstea lui Apollo (vezi şi PYTHICE, JOCURI). Aceste jocuri, ce aveau loc tot din patru în patru ani, fuseseră concepute iniţial ca nişte întreceri de poezie în cursul cărora (anterior din opt în opt ani) trebuia să se recite imnuri în cinstea lui Apollo. Abia într-o a doua fază au fost îmbogăţite prin-tr-o serie de competiţii sportive, chiar dacă natura neprimitoare din acea regiune a împiedicat construirea unui hipodrom şi a făcut ca întrecerile hipice să se desfăşoare la Crisa, pe cîmpia situată mai jos. învingătorului îi era dăruită o cunună din frunze de laur, culese din valea sacră a Tempei, şi îi era îngăduit să-şi ridice o statuie în interiorul sanctuarului lui Apollo. în paralel cu întrecerile sportive se desfăşurau competiţii de cîntăreţi ce recitau acompa-niindu-se la liră sau la flaut;

3) jocurile istmice, celebrate în cinstea lui Poseidon în istmul Corint (vezi ISTMICE, JOCURI), care prevedeau ca învingătorului să i se ofere o cunună de ţelină;

4) jocurile nemeene, celebrate în cinstea lui Zeus în valea cu acelaşi nume, la hotarul de miazănoapte al Argolidei. învingătorilor acestor jocuri li se dăruiau tot cununi de ţelină (vezi NEMEENE, JOCURI).

Foarte populare erau anumite sărbători cu caracter local care prevedeau desfăşurarea unor întreceri de gimnastică şi poezie ; la Atena, cele mai importante erau probabil întrecerile dramatice desfăşurate în cinstea lui Dionysos în timpul serbărilor organizate în cinstea acestui zeu, Dionisia şi Leneea, care prevedeau organizarea şi reprezentarea unor spectacole

de teatru (vezi DIONISIA şi LENEEA). Foarte importante erau şi PANATENEELE (vezi), cu-prinzînd întreceri sportive şi competiţii de poezie între rapsozi ce recitau din Homer. Un agon poetic aparte este cel evocat în *întrecerea dintre Homer şi Hesiod,* o compoziţie poetică grecească din vremea lui Hadrian (sec. II d.Hr.), îiisă cu siguranţă de origine mult mai veche, care, pornind probabil de la o trimitere din *Munci şi zile* de Hesiod (vezi 650 şi urm.), povesteşte **despre** întrecerea de poezie în care, cu prilejul

jocurilor funebre în cinstea lui Amfi-damas la Chalcis, în Eubeea, organizate de Panides, fratele defunctului, s-au înfruntat cei mai mari poeţi greci arhaici, Homer şi Hesiod. Panides a vrut să-i acorde victoria lui Hesiod, care cîntase pacea şi viaţa la ţară, însă mulţimea a hotărît victoria lui Homer, punînd în circulaţie expresia Judecata lui Panides", ce indică o evaluare nechibzuită şi lipsită de temei.
Pe lîngă întrecerile sportive şi cele de poezie, aveau loc şi concursuri de frumuseţe (la Lesbos, într-o serbare închinată lui Zeus, Herei şi lui Dionysos), de filologie (la Priene) ori de medicină (la Efes). O epigramă glumeaţă a lui Nicarh, inclusă *înAnthologia Palatina* (11.110), se referă la o întrecere de slăbiciune: „în faţa noastră s-a petrecut o întrecere de slăbiciune: trei bărbaţi slabi şi-au disputat întîietatea celui mai slab. Unul, Ermon, a dovedit cea mai mare pricepere, trecînd cu aţa în mînă prin urechea unui ac. Dimas, ieşind dintr-o gaură, a rămas în plasa unui păianjen: ţesînd, păianjenul 1-a ţinut atîrnat. «Mie să-mi daţi cununa» spuse Sospitrat. «De mă vedeţi, am pierdut: sînt numai duh»".
în lumea romană, acest tip de competiţii a decăzut treptat, pînă la suprimarea jocurilor olimpice de către împăratul Teodosius în anul 394 d.Hr., şi la cea a jocurilor din Antiohia, care au supravieţuit pînă în anul 520, cînd au fost abolite de Iustin I. în lumea romană, cursele de cai şi întrecerile atletice au prezentat un interes cu precădere sportiv, în care aspectul religios trecea în plan secundar.
La originea tuturor întrecerilor sportive greceşti (şi, cu siguranţă, a celor panele-nice) se pot întrevedea, cum s-a spus, nişte ceremonii religioase legate de cultul unor eroi a căror moarte era evocată prin in-
termediul jocurilor funebre în cinstea lor povestite de mit. Aşa se întîmpla la Olimpia, unde jocurile erau legate de mitul lui Pelops şi al lui Enomaos (vezi rubricile respective), la Delfi, unde se făcea referire la şarpele Python (vezi), Istmul Corint, unde era amintit Melicertes (vezi Atamas şi Palemon), în Nemeea, unde era evocat Arhemoros (vezi). De asemenea, ştim că mitul amintea organizarea unor jocuri funebre în cinstea celor mai mulţi dintre marii eroi, mai alea dacă aceştia căzuseră în luptă: este cazul lui Anhise, al lui Patroclu, al lui Paris etc. Unice au fost întrecerile organizate de Polixo, soţia lui Tlepolemos din Rodos, fiul lui Heracle. Pentru a celebra moartea soţului, ea a organizat întreceri funebre rezervate copiilor. învingătorul primea o cunună de plop alb. Cele mai grandioase jocuri funebre din cele amintite în mitologie sînt, fără îndoială, cele organizate de Acastos, fiul lui Pelias, regele din Iolcos, ucis de fiicele sale, care, încredinţate că aveau să-1 întinerească, l-au sfîşiat în bucăţi şi l-au fiert într-un cazan, la îndemnul Medeei. Bineînţeles că stratagema nu a funcţionat, în schimb regele s-a ales cu o faimă nemuritoare datorită serbărilor fastuoase organizate în amintirea sa.
Mitul mai aminteşte diferite întreceri între zei, între zei şi eroi ori între zei şi muritori; de cele mai multe ori este vorba de întreceri de frumuseţe, cum a fost cea care, prin judecata lui Paris (vezi), a dus la războiul troian (vezi şi Frumuseţe) ; ori de competiţii muzicale, ca aceea dintre Apollo şi Marsias (vezi), de întreceri de iscusinţă în anumite arte, ca în cazul Arahnei (vezi), ori de întreceri la mîncare şi băutură, cum s-a întîmplat în legenda lui Heracle şi a lui Lepreos (vezi Lepreos).
în sfîrşit, trebuie să amintim că participarea unor personaje mitologice la întrecerile prilejuite de serbări religioase reprezintă, în numeroase cicluri mitice, un element important ce pune în mişcare mecanismul întîmplărilor ulterioare : este cazul participării la întrecerile atletice de la Atena a fiului lui Minos, Androgeu, ucis tocmai pentru că a cîştigat şi răzbunat de tatăl său, care le impune atenienilor un tribut apăsător, în vieţi omeneşti pe care le trimite Minotaurului (vezi Minos).

Consecinţe însemnate are şi participarea lui Ilos (vezi) la întrecerile sportive organizate de regele Frigiei: urmînd îndemnul unui oracol, Ilos urmăreşte vaca pătată care i se oferă ca premiu şi, pe locul unde aceasta se opreşte, întemeiază cetatea Ilionului sau Troia.
Pentru alte detalii legate de jocuri în lumea romană vezi Ludi.
Agoraios (gr. 'Afopoiog, -ou). Epitet (de la dcŢopct, „piaţă") cu care sînt desemnate diferite divinităţi, printre care mai cu seamă Zeus şi Hermes, ca zei tutelari ai vieţii în societate şi, respectiv, ai activităţilor comerciale care se desfăşurau în pieţe. La feminin, *Agoraia* este un epitet al Atenei, care ocrotea elocvenţa oratorilor şi deliberările cetăţenilor în adunările populare.
Agraula (gr. "AŢpauXa, -oiv). Sărbători ce aveau loc la Atena în cinstea Atenei şi a lui Aglauros (vezi).
Agricultură. în lumea clasică, activităţile agricole erau puse sub ocrotirea diferitelor divinităţi. Inventarea agriculturii şi trecerea de la o civilizaţie a culesului, vînă-torii şi consumului resurselor naturale la un tip de societate în măsură să producă în mod autonom necesarul de subzistenţă erau

considerate nişte evenimente atît de importante, încît erau atribuite procesului de educare realizat de anumite figuri divine, care străbătuseră pămîntul în lung şi-n lat pentru a-i deprinde pe oameni cu o tehnică atît de rafinată. Inventarea agriculturii şi răspîndirea acesteia în rîndul oamenilor le erau atribuite Demetrei, lui Triptolem, lui Dionysos, muzei Polimnia, Atenei şi altor zeităţi din lumea greacă, şi lui Saturn, lui Ops, lui Ceres, lui Vertum-nus şi altor personaje legate de acestea în lumea romană. Altor divinităţi li se atribuia inventarea unor unelte fundamentale pentru activităţile agricole, ca plugul, considerat o născocire a Atenei, sau, potrivit altor versiuni, a lui Triptolem, teascul pentru măsline şi stupul, considerate invenţia lui Aristeu; ca să nu mai vorbim de feluritele tipuri de cultivare, atribuite unor zeităţi diferite (Atena pentru măslin, Dionysos pentru viţa-de-vie etc). Pentru întîmplările mitologice legate de fiecare din figurile amintite trimitem la rubricile respective.
în lumea greacă, zeitatea agricolă prin excelenţă, afirmată mai cu seamă în epoca clasică, este Demetra, împreună cu personajele ce fac parte din cortegiul său: Persefona sau Core, fiica sa, şi Triptolem. Interpretarea dată de antici numelui Demetra, „Pămîntul-Mamă" (Eschil, *Prometeu,* 566-568), se potriveşte de minune cu rolul zeiţei: ea îi învaţă pe oameni să cultive cerealele şi să practice agricultura; se culcă pe cîmpul arat de trei ori alături de Iasion şi-1 zămisleşte pe Plutos, zeu al recoltelor bogate *(Odiseea,* 5.125 şi urm.; Hesiod, *Teogonia,* 969 şi urm.); se identifică pînă-ntr-atît cu agricultura, încît un oracol delfic îi poate folosi numele pentru a numi grîul (Herodot, 7.141). Alături de ea, fiica Persefona sau Core personifică, prin şederea sa periodică în lumea de dincolo ca regină a morţilor şi renaşterea ei o dată cu venirea primăverii, ideea ciclurilor naturale ale anotimpurilor şi vegetaţiei, sugerînd imaginea fertilităţii (un sanctuar celebru de la Locri Epizefiri, în Magna Grecia, este închinat cultului Persefonei; se povesteşte că aici se practica prostituţia sacră). într-o treiadă atestată şi iconografic (de exemplu în celebrul relief de la Eleusis, unde apare împreună cu Demetra şi Core), Triptolem li se alătură celor două zeiţe, Mama şi Fiica, cu care împărtăşeşte cultul Misterelor Eleusine.
în ce-1 priveşte pe Dionysos, zeu al naturii spontane, al arborilor şi fructelor, el este la rîndul său legat de agricultură ca ocrotitor al viţei-de-vie şi meşter în tehnica producerii vinului. Este însă şi un zeu copil, numit la Delfi *Liknites,* copil în leagăn, iar leagănul său este reprezentat ca un ciur pentru grîu. Toţi aceşti zei au în comun faptul că, în întîmplările legendare care îi au ca protagonişti, reprezintă fertilitatea şi moartea: Persefona e regina Hadesului, iar Dionysos e un zeu care moare şi renaşte, concepţie foarte rar întîl-nită în lumea greacă.
în lumea romană, zeiţa Ceres (al cărei nume poate fi legat de termeni precum *a creşte* şi a *crea)* era pusă în legătură cu Tellus, zeiţa pămîntului ce dă roade, şi a fost repede asimilată cu Demetra din Grecia. Şi în cazul lui Ceres, conexiunile htoniene sînt evidente. Festus povesteşte despre un *mundus Cereris,* o structură nu

bine identificată, considerată o poartă de acces către lumea subpămînteană. In cazul morţii unei persoane dragi, rudele îi jertfeau o scroafă.
Saturn, alt zeu latin a agriculturii, avea origini obscure, cu toate că o tradiţie antică avînd în Varro un exponent ilustru îi punea numele în legătură cu *satus,* sămînţa, printre altele avînd în vedere faptul că sărbătoarea sa, Saturnalia, era celebrată în decembrie, după perioada însămînţărilor. Tradiţia care îl identifica cu grecul Cronos nu făcea decît să întărească legăturile sale cu activitatea agricolă, întrucît tocmai de Cronos era legată vîrsta de aur (vergilie-nele *Saturnia regna),* perioada cea mai fericită din istoria omului, dar şi momentul în care acesta a început să cunoască tainele pămîntului şi ale cultivării cîmpurilor şi folosirea legilor. în toate tradiţiile, fie ele greceşti sau romane, deprinderea agriculturii este legată pe de o parte de ideea abundenţei şi prosperităţii, iar pe de altă parte de începutul vieţii în societate şi al vieţii civile şi de formularea legii, instrument fundamental al desfăşurării ordonate a acestei forme de viaţă.
Cea mai mare parte a serbărilor religioase din lumea greacă şi din cea romană porneau de la momente importante ale activităţii agricole : erau sărbători în care se cereau recolte bogate sau se mulţumea pentru un an prielnic. Chiar dacă majoritatea serbărilor despre care sîntem mai bine informaţi au loc în mediul citadin, unde legătura nemijlocită cu activităţile agricole este mai puţin evidentă, şi deşi, prin defazarea lunilor faţă de alternarea anotimpurilor, cadenţa acestor serbări, pe baza unor zile fixate din calendar, putea sfîrşi prin a pierde conexiunea directă cu activităţile agricole fundamentale, raportul dintre evenimentul religios şi activităţile agricole nu s-a pierdut niciodată. Din acest punct de vedere,

sărbătorile principale erau, desigur, cele de la Eleusis, desfăşurate în cinstea Demetrei şi a Persefonei; ele aveau caracter misteric, adică erau rezervate inițiaților, care cumulau valențe multiple, de la cea agricolă la referirea la viața fericită din lumea de dincolo (vezi ELEUSIS). Şi serbările organizate la Atena în cinstea lui Dionysos erau foarte frecvente. Ele se desfăşurau în două anotimpuri, primăvara şi toamna, şi erau legate de două momente centrale din viața vegetală: renaşterea naturii primăvara şi culesul viilor toamna (vezi DIONYSOS).
La Roma, în cinstea lui Ceres aveau loc sărbătorile numite Cerealia, despre ale căror caracteristici izvoarele nu ne oferă prea multe informații. Acestea aveau loc la 19 aprilie, iar din secolul al III-lea î.Hr. li s-au adăugat aşa-numitele *ludi Cereales,* jocuri de circ şi spectacole de teatru. Tot în cinstea lui Ceres, Cărțile Sibiline prevedeau o sărbătoare numită „postul lui Ceres". începînd cu jumătatea secolului al III-lea î.Hr. se celebrau Misterele lui Ceres, mai întîi din patru în patru ani, iar mai apoi anuale, rezervate femeilor şi organizate de preotese grecoaice care obținuseră cetățenia romană. De multe ori, în cadrul cultului Ceres şi Tellus erau asociate, mai ales în aşa-numitele *feriae sementivae,* celebrate în ianuarie. în cinstea lui Saturn se desfăşurau Saturnaliile, una dintre cele mai importante şi mai solemne sărbători din calendarul roman (vezi SATURN). Alte sărbători religioase legate de agricultură sînt amintite la rubrica SĂRBĂTOARE.
în afara pesonajelor menționate, numeroase figuri mitologice sînt surprinse dedi-cîndu-se activităților agricole. Mai frecvente sînt însă cazurile povestirilor cu păstori. Printre cei mai faimoşi țărani legendari poate fi amintit Ulise, care, pentru a evita plecarea la Troia, s-a prefăcut a fi nebun, s-a îmbrăcat ca un țăran sărac şi a început să are. Palamede a descoperit înşelăciunea aşezînd în fața plugului pe Telemah, peste care Ulise nu a trecut, dovadă că nu era nebun (vezi ULISE) ; acest episod, povestit de Hyginus, trădează un anumit dispreț față de munca cîmpului, considerată nedemnă de un rege, în timp ce mitologia aminteşte numeroşi principi, suverani şi chiar eroi şi zei care pasc turmele, activitate considerată, evident, mai puțin dezonorantă. Cîmpurile bine cultivate sînt un semn de bogăție şi de rodnicie, fiind adesea citate în textele literare antice pentru a evidenția bunăstarea proprietarilor. în lumea romană, cel mai celebru exemplu al unui erou ce se dedică activităților agri-cole este cel al lui CINCINNATUS (vezi). Atît în lumea greacă, cît şi în cea romană, activitatea agricolă este considerată sinonimă

cu munca dură, dificilă şi ostenitoare; în consecință, orice fantezie pe seama lumii ideale (fie că se referă la un trecut mitic, ca în cazul epocii de aur în mitul hesiodic al raselor, la un viitor sperat pentru generațiile următoare, ca în cazul vergilienelor *Saturnia regna,* ori la un paradis închipuit dincolo de moarte) insistă asupra imaginii pămîntului care, în mod spontan şi fără munca oamenilor, îşi oferă roadele.
O traducere simbolică a muncii cîmpului este reprezentată de ritualurile arăturii sacre, prin care se delimita teritoriul celor ce se stabileau într-un un loc anume, cu scopul de a-1 izola de zona dimprejur, tră-gînd o brazdă pe sol. Acest ritual este atestat în lumea greacă, mai ales în cazul întemeierii coloniilor din Italia meridională, iar la Roma în mitul lui Romulus şi Remus. O arătură rituală este şi cea pe care mitul o aminteşte în legătură cu Cad-mos, care a semănat dinții unui balaur pe care îl ucisese, dinți din care s-a născut o seminție de războinici (vezi CADMOS). Pentru riturile legate de arătura sacră, în privința cărora izvoarele sînt de multe ori destul de reticente, noi informații ne oferă descoperirile arheologice, care dovedesc vechimea şi răspîndirea ritului.
Agriopos (gr. 'AŢpiwirâţ, -ou). Epitet (însem-nînd „cea cu privirea sălbatică") al Euri-dicei, nimfa iubită de Orfeu.
Agrios (gr. "AfpioQ, -ou; lat. *Agrius, -i).* Fiul lui Portaon şi al Euritei; a fost tatăl lui Tersites şi al altor cinci fii.
Agron (gr. 'Afpoiiv, -uivog; lat. Agron, -onis). Potrivit unei legende relatate de Antoninus Liberales, Agron era un tînăr care, împreună cu surorile sale, Bisa şi Meropis, şi cu tatăl lor, Eumelos, trăia pe insula Cos, disprețuind profund toți zeii olimpieni, cu excepția Pămîntului, care, prin abundența recoltelor, le asigura un trai îmbelşugat. Supărați de jignirile la care îi supuneau necontenit Agron şi ai săi, cîțiva dintre zei (Artemis, Hermes şi Atena) s-au răzbunat, transformînd-o pe Meropis într-o cucuvea, pe Eumelos într-un corb, pe Bisa într-un pescăruş, iar pe Agron într-un fluierar.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este povestit de Antoninus Liberales *{Metamorfoze,* 15).
Agrostine (gr.'AŢpwcmvcxi, -wv). Epitet cu care sînt indicate NIMFELE (vezi) cîmpiilor.

Agumentum. în religia romană, acest termen desemna partea din victimele sacri-ficiale care era arsă împreună cu ficatul şi despre care se credea că este deosebit de eficientă în a atrage favorurile zeilor.
Agyrtai (gr. 'AYUPTCXI, -wv). Termen cu care erau desemnaţi în Grecia preoţii şi prezicătorii cerşetori, mai ales cei care participau la cultul zeiţei Cybele şi care rătăceau prin cetăţi cerînd de pomană şi prezicînd în schimb asupra viitorul sau făcînd jonglerii, în epoca elenistică, preoţii cerşetori ai Cybelei erau numiţi *metragyrtai,* termen aflat în relaţie cu verbul dyeCpeiv, „a strînge".
Ahates (gr. 'AX<XTT|£, -OU ; lat. *Achates, -ae).* 1) Prietenul lui Enea, amintit de Vergiliu în *Eneida.* Potrivit unei tradiţii, l-ar fi ucis pe primul grec debarcat pe pămînt troian, Protesilaos.
2) Cu acelaşi nume, Nonnos din Pano-polis îl desemnează în *Dionisiacele* pe un tovarăş al lui Dionysos.
Ahelaos (gr. 'Ax^Xaoţ, -ou; lat. *Achelaus, -i).* Erou de origine troiană, fiul lui Ante-nor, miticul întemeietor al Padovei.
Aheloos (gr.'AxeXuiog, -ou; lat. *Achelous, -i).* 1) Cel mai mare rîu al Greciei. Izvorăşte din muntele Pind şi curge către sud, mar-cînd hotarul dintre Acarnania şi Etolia. Se varsă în Marea Ionică în dreptul insulelor Echinade, după un traseu de peste două sute de kilometri. în vremurile moderne a primit şi numele de Aspropotamos.
Zeul fluvial legat de acest rîu, purtînd acelaşi nume, este considerat fiul lui Oceanos şi al lui Tethys, fiind cel mai mare dintre cei trei mii de fraţi ai săi. S-a întrecut cu Heracle pentru a obţine mîna Deianirei, dar a fost învins în luptă (vezi HERACLE, DEIANIRA). Atunci el a luat forma unui şarpe, iar apoi a unui taur, însă a fost din nou învins de Heracle, care i-a rupt un corn. Potrivit unei versiuni a mitului (Ovidiu, *Metamorfoze,* 9.87), naiadele au preschimbat cornul pe care Heracle i 1-a smuls lui Aheloos în cornul abundenţei.
Aheloos a fost venerat în întreaga lume greacă, unde a fost considerat ocrotitorul tuturor apelor limpezi; cu această valoare

simbolică este prezent şi în lumea latină, unde Vergiliu foloseşte expresia *Acheloia pocula* pentru a desemna apa în general. La rîndul lor, sirenele sînt legate de figura lui Aheloos, fiind considerate' fiicele sale şi numite *Acheloides.*
► *Iconografie.* Subiectul cel mai adesea reprezentat este cel al luptei lui Aheloos cu Heracle, luptă înfăţişată pe ceramica atică şi pe tronul de la Amicle, în apropiere de Sparta, descris de Pausanias (3.18.16). De multe ori, Aheloos apare pe monede sub înfăţişarea unui taur cu chip de om.
Ahemenide (gr. 'Axaip.ev(ST|s, -ou; lat. *Achemenides, -is).* Unul dintre tovarăşii lui Ulise. A fost uitat în insula ciclopilor atunci cînd Ulise şi tovarăşii săi au fugit şi a izbutit să supravieţuiască ascunzîndu-se pînă la sosirea lui Enea, care 1-a luat cu el. Faptele sale sînt amintite de Vergiliu *(Eneida,* 3.614 şi urm.) şi de Ovidiu *(.Metamorfoze,* 14.161).
Ahemon (gr. 'Ax^jiwv, *-o\oq).* Numele unui titan care, împreună cu un alt titan aproape omonim, Acmon, a cutezat să-1 înfrunte pe Heracle, neştiind că acesta era un erou. Heracle 1-a umilit şi 1-a pedepsit pentru îndrăzneala lui.
Aheos (gr.'Axaioţ, -ou; lat. *Achaeus, -i).* Strămoş al uneia dintre principalele stirpe elenistice, cea a aheilor, Aheos era fiul lui Xutos şi al Creusei şi nepotul lui Hellen (vezi schema de la rubrica DEUCALION). Migrînd din Tesalia în Pelopones, aheii au ajuns să ocupe aproape întreaga peninsulă, care a fost numită Ahaia, cu excepţia Arca-diei. Fiind cea mai importantă populaţie din timpul epocii eroice, aheii joacă un rol de prim-plan în poemele homerice. Homer foloseşte termenul „ahei" pentru a-i desemna pe greci în general.
Aherois (gr. (ixepwîc;, *-i&oq).* Plantă care creşte în lumea subpămînteană, pe malurile rîului Aheron. Era consacrată zeilor lumii de dincolo.
Aheron (gr. 'Ax^pwv, -ovrog; lat. *Acheron, -ontis).* Cu acest nume sînt indicate în lumea clasică mai multe rîuri despre care cel puţin la un moment dat, s-a crezut că sînt legate într-un fel sau altul de lumea de dincolo. Principalele rîuri cu acest nume
sînt: 1) rîul Aheron din Epir, ce traversează lacul Aherusia şi se varsă în Marea Adria-tică; 2) rîul Aheron din Italia meridională (Bruttii), unde a murit Alexandru al Epi-rului; 3) rîul din lumea subpămînteană, pe ale cărui maluri rătăcesc sufletele morţilor şi în ale cărui ape se varsă alte două rîuri, Piriflegetonul şi Cocitul. La scriitorii din epoca tîrzie, numele Aheron desemnează lumea morţilor. Aheronul este amintit în *Infernul* dantesc (vezi cîntul 3).

Aherusia (gr. 'Axepoucria, -aț ; lat. *Ache-rusia, -ias* sau *-is).* Cu acest nume era indicată o mlaştină din lumea de dincolo. Prin extensie, acelaşi nume se folosea pentru a face trimitere la mlaştini, lacuri şi, uneori, la peşteri despre care se credea că ar permite accesul spre lumea de dincolo. Denumirea era folosită mai ales în Italia meridională (Campania), Grecia şi Egipt. „Aherusii" erau numite cîteva peşteri naturale din Argolida, mlaştina formată la vărsarea rîului Aheron în Tesproția şi lacul numit astăzi Fusaro, din Campania.

Ahile (gr. 'AxiXXeug, *-âwq* ; lat. *Achilles, -is).* Unul dintre cei mai mari eroi greci, protagonist al *Iliadei.* Potrivit mitului povestit de Homer, Ahile era fiul lui Peleu, regele mirmidonilor din Ftiotida, în Tesalia. Mama lui era o nereidă, Thetis. în copilărie i-a fost încredințat lui Phoenix, care i-a fost apoi maestru în elocvență şi artele războiului, pe cînd centaurul Chiron 1-a instruit, printre altele, în arta medicinei.

De la mama sa, Ahile a aflat ce soartă urma să aibă: fie să cucerească gloria şi să moară tînăr, fie să trăiască o viață lungă, însă lipsită de glorie şi de importanță. Ahile a ales cea dintîi posibilitate şi a ridi-cat ancora pentru a participa la războiul troian, deşi ştia că pentru el nu exista cale de întoarcere din acea expediție. în fruntea a cincizeci de corăbii, el a condus împotriva Troiei o armată dintre cele mai curajoase, alcătuită din mirmidoni şi ahei. în îndelungatul război care a urmat, Ahile a fost cel mai mare dintre eroii greci, bucu-rîndu-se de ocrotirea Atenei şi a Herei.

Povestirea Iliadei. în poemul său, Homer trece sub tăcere mai multe evenimente precedente şi ulterioare întîmplărilor ce merg de la cearta dintre Ahile şi Agamemnon pînă la moartea lui Hector. Mai întîi, figura

lui Ahile apare în legătură cu cea a lui Agamemnon. Acesta din urmă a fost obligat să i-o înapoieze tatălui ei pe tînăra CHRISEIS (vezi), o fată troiană pe care o luase prizonieră. Pentru a compensa această pierdere, el a încercat să i-o ia lui Ahile pe tînăra Briseis, prizoniera sa. Ahile a acceptat la presiunea zeiței Atena, însă a refuzat să mai ia parte la război, închi-zîndu-se în propriul cort. Ca să-şi răzbune fiul pentru jignirea suferită, Thetis a obținut de la Zeus ca soarta războiului să se schimbe: aceasta avea să le fie prielnică troienilor pînă cînd aheii aveau să-şi repare nedreptatea, aducîndu-i lui Ahile omagiul cuvenit. Consecința imediată a reprezentat-o o grabnică deteriorare a situației militare a grecilor, situație care a devenit foarte curînd extrem de gravă. O solie grecească a fost atunci trimisă la Ahile, cu daruri bogate şi cu promisiunea de a i-o înapoia pe Briseis; zadarnic însă. Singurul care a reuşit să-1 urnească pe erou a fost prietenul său cel mai drag, Patroclu; acesta a obținut de la Ahile permisiunea de a-i conduce armata, folosindu-se de caii şi chiar de armura acestuia. însă Patroclu a fost lovit de moarte în timpul luptei. La aflarea veştii, Ahile a fost cuprins de durere, iar mama sa a încercat să-1 consoleze promițîndu-i arme noi, pe care ttefaistos urma să le făurească pentru el. Pe de altă parte, Iris 1-a îndemnat să recupereze trupul nefericitului său prieten. Abia atunci Ahile şi-a părăsit cortul, iar glasul său tunător a fost suficient pentru a-i pune pe fugă pe troieni. Apoi, cînd şi-a putut îmbrăca noua armură, aşa cum i se promisese, el s-a grăbit pe cîmpul de luptă, a ucis un mare număr de duşmani şi, în sfîrşit, a dat piept cu HECTOR (vezi), marele erou troian. Ciocnirea a fost teribilă: de trei ori a înconjurat Ahile zidurile Troiei, urmărindu-şi adversarul. în cele din urmă, 1-a lovit de moarte, i-a legat trupul de carul său şi astfel 1-a tîrît pînă la corăbiile grecilor. Mai apoi însă 1-a înapoiat lui Priam, care a venit personal în tabăra greacă pentru a-1 ruga pe Ahile să-i redea măcar trupul neînsuflețit al fiului său. De altfel, Ahile avea să piară în acelaşi război, aşa cum îi fusese prezis, în fața Porților Scheene.

Tradițiile tîrzii. Moartea lui Ahile şi întîmplările privitoare la el care precedă
războiul troian nu sînt povestite în *Iliada,* ci fac obiectul unor relatări mai tîrzii. Deosebit de bogate sînt, în aceste tradiții, detaliile evenimentelor din copilăria şi tinerețea eroului. Mama sa, dorind să-1 facă nemuritor, 1-a aşezat într-o noapte în flăcări, pentru a distruge părțile muritoare ale trupului său pe care le moştenise de la tatăl lui. Dar, atunci cînd Peleu şi-a văzut fiul în mijlocul flăcărilor şi a strigat îngrozit, Thetis a fugit, părăsindu-1 pe Ahile, pe care Peleu i 1-a încredințat centaurului Chiron. Acesta 1-a învățat, printre altele, să mîne caii, să vîneze şi să cînte la *for-minx,* şi i-a schimbat şi numele inițial, Ligiron, „plîngărețul", în Ahile. Chiron şi-a hrănit discipolul cu inimi de leu şi cu măduvă de urs. Potrivit altor versiuni ale mitului (Stațiu, *Ahileida),* Thetis a încercat să-1 facă nemuritor pe Ahile scufun-dîndu-1 în apele rîului Styx, pe cînd era copil. întreprinderea i-a reuşit, însă călcîiul de care 1-a ținut atunci cînd 1-a scufundat (şi care nu a fost udat de apa miraculoasă) a rămas

vulnerabil.
Cînd Ahile a împlinit nouă ani, prezicătorul Calhas a prezis că Troia nu va putea fi luată de greci fără ajutorul său. Atunci, Thetis, ştiind că războiul avea să-i fie fatal fiului ei, 1-a travestit în fată şi 1-a ascuns printre fiicele lui Licomed din Sciros, unde, din cauza cîrlionţilor săi blonzi, Ahile a primit numele de Pira. Ahile a rămas la Sciros pînă cînd la curtea lui Licomed a ajuns un alt mare erou, Ulise, la rîndul său travestit în negustor. Acesta a adus cîteva veşminte pe care le-a arătat fiicelor lui Licomed, însă printre acestea a ascuns şi nişte arme. La vederea armelor, Ahile nu şi-a putut ascunde interesul, trădîndu-şi astfel identitatea. Ca atare, i s-a alăturat lui Ulise, împreună cu care a ajuns la armatele greceşti. Tradiţia aminteşte că, în timpul şederii sale în Sciros, Ahile a avut cu Deidamia un fiu, Neoptolem sau Pirus.
Alte episoade din războiul troian relatate în diferite versiuni ale mitului se referă la lupta lui Ahile împotriva Pentesileei, regina amazoanelor (vezi Pentesileea), pe care a ucis-o, şi la duelurile sale cu Mem-non şi cu Troilus (vezi rubricile respective).
Povestirile privitoare la moartea eroului se deosebesc în mare măsură, chiar dacă

toate concordă asupra unui punct: ea nu s-a datorat unei mîini omeneşti sau, mai bine zis, nu s-a petrecut fără amestecul lui Apollo, uneori mai mult, alteori mai puţin accentuat în diferitele versiuni cunoscute. Potrivit unora, Ahile a fost ucis chiar de zeu. Potrivit altora, pentru a-1 ucide, Apollo a luat înfăţişarea lui Paris. în sfîrşit, alţii spun că zeul a direcţionat şi a călăuzit lovitura mortală a lui Paris (Vergiliu, *Eneida,* 6.57). Pe de altă parte, o versiune povesteşte cum, fiind îndrăgostit de Poli-xena, una dintre fiicele lui Priam, Ahile a fost atras de promisiunea că avea să o primească de soţie în clipa în care s-ar fi înfăţişat la troieni; atunci, el s-a dus fără arme la templul lui Apollo de la Timbra, unde a fost ucis de Paris.
Trupul său a fost recuperat de Ulise şi de Aiax, fiul lui Telamon. Thetis a promis armura fiului său celui mai curajos dintre eroii greci, iar această promisiune a provocat disputa dintre cei doi eroi care îi recuperaseră trupul (vezi Aiax, 2).
După moarte, Ahile a devenit unul dintre judecătorii din lumea subpămînteană, rămînînd în Insulele Fericiţilor sau în Insula Leuce (Apollonios din Rodos, 4.814), sau cu Ifigenia. Mormîntul lui Ahile, care, aşa cum îşi dorise eroul, alături de cenuşa sa o conţinea şi pe cea a lui Patroclu, prietenul său nedespărţit, a fost ridicat la capul Sigeion, în Helespont (Strabon, 13.1.32), şi a fost gigantic, pentru a putea fi văzut de departe. în insula Boristene, la vărsarea rîului Nipru, a fost înălţat un templu în cinstea lui Ahile *Pontarches,* stăpîn al Pontului; aici i-a fost închinat cult pe măsura unui erou.
Cea mai mare glorie Ahile a dobîndit-o ca protagonist al *Iliadei,* unde este înfăţişat ca fiind eroul prin excelenţă al grecilor. El incarnează în cel mai înalt grad virtuţile recunoscute şi admirate ale „tim-purilor eroice": frumuseţea, curajul, forţa extraordinară în bătălie, căreia nimeni nu i se poate opune. Printre calităţile sale se numără ataşamentul faţă de mama sa divină, care devine în general o supunere faţă de voinţa zeilor, şi pasiunea pentru război. Dintre trăsăturile proprii temperamentului său se disting uşurinţa cu care izbucneşte în mînia cea mai neînfrînată, dar şi disponibilitatea de a-şi lăsa deoparte orgoliul atunci cînd o voinţă superioară
(divină) i-o cere. Neîndurător cu duşmanii, este totuşi descris de Homer ca fiind foarte milostiv (vezi înapoierea trupului lui Hector tatălui acestuia) şi un prieten de nădejde (vezi legătura sa cu Patroclu).
Dintre nenumăratele iubiri ale lui Ahile, izvoarele antice amintesc nume ca Patroclu, Troilus, Elena, Polixena, Deidamia, Briseis şi chiar Medeea.
► *Epitete.* Pelidul (Peleianul) şi Eacidul (respectiv, după numele tatălui şi al bunicului), Titidul (de la numele mamei), Ligiron (numele iniţial, înainte ca centaurul Chiron să-1 fi botezat Ahile), Pira (numele adoptat de Ahile la Sciros), „Cel iute de picior".
► *Atribute.* De cele mai multe ori nu sînt caracterizante, chiar dacă eroul este reprezentat fecvent cu armura completă, dar al lui Hefaistos şi simbol al rolului său de războinic prin excelenţă.
► *Răspîndirea cultului.* Ahile era venerat mai ales în Pont, la vărsarea actualului rîu Nipru, pe promontoriul Sigeion, la Tanagra, unde se aflau presupusul mor-mîr*- al eroului şi templele ridicate în cinstea sa. Cultul său este atestat şi în Asia Mică, în Epir şi la Crotona. La mormîntul său se spunea că s-ar fi închinat însuşi Alexandru cel Mare (Arian, *Expediţia lui Alexandru,* 1.12.1).
► *Prezenţe în literatura antică.* Homer, *Iliada* (aici Ahile este principalul erou grec; dar sînt povestite numai isprăvile sale din intervalul de timp cuprins între cearta cu Agamemnon şi moartea lui Hector); *Odiseea* (în cîntul 11, coborînd în lumea subpămînteană, Ulise îl întîlneşte şi pe Ahile); poeme ciclice, *Cipriile* şi *Etiopida, Ilioupersis* ; Pindar, *Nemeene,* 3, *Nemeene,* 6, *Istmice,* 8 şi urm.; Eschil, trilogia (pierdută)

despre Ahile, care cuprindea *Mirmidonii, Nereidele* şi *Răscumpărarea lui Hector;* Euripide, *Ifigenia în Aulis* (Ahile intervine în apărarea Ifigeniei) şi *Hecuba* (cu iubirea lui Ahile pentru Polixena) ; Sofocle, *Polixena*; Aristarh din Tegeea, *Ahile* (tragedie pierdută); Bion din Smirna, *Epitalamul lui Ahile şi al Deidamiei*; dramele pierdute ale lui Livius Andronicus, Ennius şi Accius; Ovidiu, *Heroidele* (scrisoarea lui Briseis către Ahile) şi *Metamorfoze,* 12-13 ; Staţiu, *Ahi-leida* (neterminată, trebuia să cuprindă în mod organic întîmplările din viaţa eroului; aici apare episodul scufundării în Styx, cu invulnerabilitatea consecutivă).

► *Prezenţe în literatura medievală, modernă şi contemporană.* Dante, *Infernul,* 26; Petrarca, *Triumfurile*; A. Loschi, *Ahile* (tragedie de tip senecan); J. Roig de Corella, *Scrisorile lui Ahile şi ale Polixenei* (povestiri); *Ahileida bizantină* (poem anonim greco-bizantin din secolul al XV-lea); P. Metastasio, *Ahile la Sciros*; W. Goethe, *Ahileida* (poem neterminat); G.G. Byron, *Diformul transformat*; H. von Kleist, *Pen-tesileea.* In epoca recentă, figura şi numele lui Ahile au fost evocate de W.H. Auden în culegerea de versuri dedicată *Scutului lui Ahile,* A. Savinio în culegerea de nuvele *Ahile îndrăgostit,* L. Goytisolo în *Mînia lui Ahile,* care are ca subiect furia eroului, devenită proverbială, şi S. Wyspianski în tragedia *Ahileida.* In domeniul muzicii, mitul lui Ahile i-a inspirat, printre alţii, pe G. Legrenzi *(Ahile la Sciros),* G. Lulli *(Ahile şi Polixena),* D. Cimarosa *(Ahile la asediul Troiei),* L. Cherubini *(Ahile la Sciros),* precum şi pe numeroşii compozitori care au pus pe muzică *Ahile la Sciros* al lui Metastasio.
> *Iconografie.* Reprezentările lui Ahile, fie că ne-au parvenit în mod direct sau că sînt amintite în izvoarele literare, sînt nenumărate. Printre temele cel mai des tratate se numără capcana întinsă de Ahile lui Troilus (Vasul Franţois de la Vulci, aflat la Muzeul de Arheologie din Florenţa, relieful din Heraionul de la gura rîului Sele, pictura de pe Mormîntul Taurilor de la Tarquinia); Ahile şi Pentesileea, probabil subiectul cel mai frecvent tratat dintre cele referitoare la acest e*ou (amfora lui Exekias de la British Museum, cupa de la Monaco care a dat numele Pictorului Pen-tesileei); *Nekyia* (Ahile în lumea de dincolo, pictură de Polignot); Ahile şi Aiax jucînd zaruri (amforă de Exekias, la Vatican). Lui Ahile îi sînt dedicate picturi pe vase semnate de autori celebri, de la pictorul lui Ahile la pictorul din Berlin şi Brygos; mai multe cicluri de picturi pompeiene (mai ales în casa Poetului Tragic); sarcofage din epoca elenistică şi romană; mozaicuri de diferite provenienţe, care se înmulţesc în Antichitatea tîrzie şi privilegiază episoadele din copilăria eroului (baia, scufundarea în Styx, ucenicia pe lîngă Chiron, Ahile la Sciros etc); de asemenea, miniaturile din *Iliada Ambroziană.*
Aiax (gr. "Aiae;, -avtoe;; lat. *Aiax, -acis).* 1) Fiul lui Oileu, regele Locridei, numit şi
Aiax cel Mic, pentru a-1 deosebi de Aiax Telamonianul. A luat parte la expediţia împotriva Troiei cu o flotă de patruzeci de corăbii. Homer ne spune că era destul de mic de statură, însă foarte iscusit în aruncarea suliţei şi rapid în alergare, fiind întrecut numai de Ahile *(Iliada,* 23). La întoarcerea de la Troia, după căderea cetăţii, corabia sa a naufragiat, iar el a izbutit să se salveze pe o stîncă mulţumită intervenţiei lui Poseidon. întrucît a cutezat să afirme însă sus şi tare că se salvase singur, şi nu graţie Nemuritorilor, Poseidon, pentru a-1 pedepsi, a strivit stînca cu tridentul, iar Aiax a fost înghiţit de valuri *(Odiseea,* 4).
Acestei versiuni oferite de Homer i se adaugă mai tîrziu aceea a lui Vergiliu, reluată de poemele ciclice *(Ilioupersis* şi *Nostoi),* potrivit căreia sfîrşitul său a fost provocat de Atena, mînioasă pe el pentru că, în noaptea căderii Troiei, o violase pe Casandra (vezi) în templul zeiţei. Din acest delict odios provenea un obicei răspîndit la Locri Epizefîri, colonie locriană din Italia meridională, constînd în trimiterea anuală a două fecioare dintr-o familie nobilă spre a sluji în templul Atenei de la Ilion. înce-pînd cu secolul al III-lea î.Hr., aceste copile proveneau din tribul Aianteilor, din care se trăgea şi eroul.
► *Prezenţe în literatura antică.* Homer, *Iliada* şi *Odiseea* ; *Ilioupersis* şi *Nostoi* (poeme ciclice); Vergiliu, *Eneida.* Vezi şi Casandra.
► *Iconografie.* Fresca lui Polignot de la Pecile (pierdută); statuia lui Onatas de la Olimpia (pierdută); vasul de marmură al familiei Medici (Florenţa, Uffizi); relieful de la Galeria Borghese. Predomină episodul răpirii Casandrei, prezent şi în numeroase reprezentări pe vasele greceşti.
2) *Telamonianul.* Fiul lui Telamon, regele Salaminei, şi nepotul lui Eac. Homer îl mai numeşte Aiax cel Mare sau pur şi simplu Aiax, pe cînd omonimul său, fiul lui Oileu (vezi *supra,* nr. 1), este întotdeauna deosebit cu ajutorul epitetelor.
E unul dintre cei mai mari eroi greci ai eposului; a luat parte la expediţia împotriva Troiei cu douăsprezece corăbii. Homer îl prezintă ca fiind al doilea după Ahile prin forţă şi curaj. Era foarte înalt *(Iliada,* 3.226-229) şi cam necioplit. în disputa pentru armele lui Ahile (vezi) a fost învins de Ulise, fapt care, potrivit lui Homer, i-a

pricinuit moartea. Tradiţiile ulterioare *(Mica Iliadă*; Pindar) povestesc însă cum înfrîngerea lui de către Ulise 1-a scufundat într-o stare de nebunie înfricoşătoare. A dat năvală afară din cortul său şi s-a năpustit asupra turmelor de oi ale grecilor, crezînd că are de-a face cu duşmanii. în cele din urmă, s-a omorît cu propriile arme. Din sîngele său a răsărit o floare purpurie, pe ale cărei petale erau înscrise literele A(, ce reprezentau iniţialele numelui său şi, în acelaşi timp, expresia unui geamăt de durere (vezi Zambilă). Alte legende povestesc că Aiax a murit din cauza unei săgeţi aruncate de către Paris sau, cum relatează Sofocle în *Aiax,* că a fost îngropat în lut de către troieni, întrucît era invulnerabil. Invulnerabilitatea i-o datora lui Heracle, care, vizitîndu-1 pe Telamon, 1-a rugat pe Zeus să-i dea lui Aiax forţa pielii de leu ce era atributul său caracteristic. Aiax, care pe atunci era un copil, a fost învelit în blană, rămînînd descoperit într-un singur loc. Zeus şi-a manifestat favoarea inclusiv prin intermediul unei acvile (în greacă ateroţ) de la care ar proveni numele Aiax (aceste versiuni ale mitului sînt amintite de Pindar şi de Licofron).
Homer o menţionează pe Tecmesa (vezi), capturată de greci în timpul unei incursiuni în regatul ei aflat în apropierea Troiei şi dată de soţie lui Aiax, cu care a avut un fiu, Eurisaces.
► *Epitete.* Bastion al aheilor.

► *Răspîndirea cultului.* Era venerat în Atica, în Troada, la Salamina, la Bizanț, poate la Megara.
► *Prezențe în literatura antică.* Homer, *Iliada* şi *Odiseea* (mai ales cîntul 11 din *Odiseea,* cu întîlnirea dintre Ulise şi Aiax în Hades); *Etiopida* (unde Aiax ia trjupul lui Ahile); *Mica Iliadă* (poem ciclic); Pindar, *Epinikia* ; Sofocle, *Aiax*; Livius Andro-nicus, *Aiax Mastigoforos* ; Ennius, *Aiax;* Accius, Pacuvius (toate tragediile latine citate sînt pierdute). împăratul Augustus a început o tragedie, *Aiax,* pe care nu a terminat-o. Legătura dintre zambilă şi moartea eroului este explicată de Ovidiu *'(Metamorfoze,* 13.394 şi urm.).
► *Prezențe în literatura modernă şi contemporană.* Hernando de Acuna, *Cearta dintre Aiax Telamonianul şi Ulise*; Juan de la
Cueva, *Aiax Telamonianul;* W. Shakespeare, *Troilus şi Cresida*; Poinsinet de Sivry, *Aiax*; U. Foscolo, *Aiax* ; A. Gide, *Aiax.*
► *Iconografie.* Multe dintre operele care îl reprezentau pe Aiax s-au pierdut: o pictură a lui Polignot de la Delfi, un tablou al lui Timomahos din Bizanț din templul lui Venus *Genitrix* de la Roma şi un concurs de pictură pe tema disputei dintre Aiax şi Ulise, organizat pe vremea lui Alcibiade, sînt numai amintite de izvoare (Pausanias şi Pliniu). în mod nemijlocit, frecvența subiectului este însă atestată în pictura pe vase. Printre exemplele cele mai cunoscute, aşa-numita Cană a lui Codros de la Vulci (în prezent la Bologna, Muzeul Civic), amfora lui Exekias cu Ahile şi Aiax jucînd zaruri, tot de la Vulci (Vatican), Vasul Francois (Florența, Muzeul de Arheologie), cu Aiax susținînd trupul lui Ahile etc. Aiax a fost identificat în Torsul din Belvedere.
Aicmagoras (gr. Aixp.aŢ6pcxg, -ou). Fiul lui Heracle şi al lui Fialo, fiica lui Alcimedon, regele Arcadiei. Alcimedon i-a abandonat pe mamă şi pe copil pe un munte, unde amîndoi ar fi pierit cu siguranță dacă o gaiță, cu țipătul ei neîntrerupt, nu i-ar fi atras atenția lui Heracle, care i-a găsit şi i-a salvat.
► *Prezențe în literatura antică.* întîmplarea este relatată de Pausanias (8.12.3 şi **4).**
Aidoneus (gr. 'AlSwveuc, *-iuq).* Potrivit unei versiuni tîrzii a mitului lui Tezeu, era regele Epirului, căruia Tezeu şi Piritoos au încercat să-i răpească soția, pe Core. El însă a izbutit să-i închidă pe ambii eroi, care au rămas ostatici pînă cînd Heracle, coborît în lumea subpămînteană pentru a-1 elibera pe Cerber, a reuşit să-1 elibereze şi pe Tezeu. Această interpretare a mitului se baza pe o versiune mai veche, potrivit căreia Aidoneus era un alt nume al lui HADES (vezi).
► *Prezențe în literatura antică.* Personajul este amintit în *Iliada,* 5.910 şi 20.61, în *Teogonia* lui Hesiod (913), în *Imnul homeric către Demetra,* în *Perşii* lui Eschil şi în *Oedip la Colonos* de Sofocle.
Aiora (gr. A'iuipa, -ag; lat. *Oscilla).* Sărbătoare religioasă celebrată în fiecare an la Atena în cinstea lui Dionysos în timpul Antesteriilor. Instituirea sa, prescrisă de oracolul din Delfi, era legată de ispăşirea

uciderii lui Icarios şi a morții Erigonei (întîmplările legate de Icarios şi de fiica sa Erigone, vezi ICARIOS). în timpul sărbătorii exista obiceiul de a se pregăti nişte leagăne (de unde şi numele, însemnînd „scrînciob"), şi de a se agăța de crengile copacilor nişte păpuşi ce se legănau, în amintirea sinuciderii Erigonei, care se „spînzurase de durere aflînd că tatăl ei murise. în epoca clasică, sărbătoarea avea un caracter în esență argar şi expiatoriu.
Aita. Divinitate etruscă a lumii subpă-mîntene, corespondenta zeului Hades al grecilor.
Aius Locutius (lat. *Aius Locutius, -i* sau *Loquens, -entis).* Divinitate romană fără corespondent în mitologia greacă. Originea cultului poate fi datată cu precizie : cu puțină vreme înainte ca galii să cucerească Roma în anul 390 î.Hr., într-o noapte, linişte-a a fost tulburată de o voce neomenească, voce care a anunțat că galii se apropiau de oraş. Mai tîrziu, romanii au sărbătorit evenimentul miraculos, statornicind cultul lui Aius Locutius, „cel care anunță vorbind", căruia i-au ridicat un altar înconjurat de un zid sacru pe locul unde vocea se făcuse auzită *(cf.* Livius, 5.32.6 şi 50.5).
Alabandus (gr. 'AXa'PcxvSoc;, -ou; lat. *Ala-bandus, -i).* Numele unui zeu amintit de Cicero *(De natura deorum,* 3.50) în legătură cu cetatea Alabanda din Caria (Turcia actuală), al cărei eponim era.
Alac. în lumea romană, alacul, cea mai veche cereală cultivată şi alături de care abia în secolul al V-lea î.Hr. a apărut în uzul curent grîul, a avut întotdeauna o mare importanță religioasă. Baterea griului cu un pisălog se afla sub ocrotirea lui Pilumnus, care era şi zeul protector al naşterii şi al noilor-născuți, şi a lui Iupiter, venerat cu atributul *Pistor.* în sacrificii se utiliza un amestec special de făină de alac şi sare, numit *mola salsa,* care se presăra deasupra victimelor înainte ca acestea să fie ucise pe altar; la *mola salsa* trimitea termenul *immolare,* literal „a presăra cu făină de alac", care a devenit sinonim cu „a sacrifica". Prepararea aşa-numitei *mola salsa* era foarte delicată şi, prin urmare, le era încredințată vestalelor, care culegeau personal spicele de alac, pentru a fi sigure
că erau proaspete. O utilizare specială a alacului era legată de ritualul căsătoriei. *Confarreatio* se numea căsătoria cea mai solemnă, în cazul căreia nu se admitea divorțul şi al cărei ritual presupunea ca soții să-i ofere lui Iupiter *Capitolinus* prăjituri din alac, în prezența aşa-numitului *flamen Dialis.* Alacul se afla, de asemenea, în centrul sărbătorilor numite *Fornacalia,* sărbătorile cuptoarelor (vezi FORNACALIA) ; ele aveau loc. în cuptoarele morilor unde grîul era prăjit înainte de a fi trimis pe piață. Exiata obiceiul ca în prima zi a anului oamenii să-şi dăruiască unul altuia o prăjitură de alac îndulcită cu miere, numită *Ianual,* cu trimitere la zeul Ianus, ce patrona trecerea de la un an la altul. De asemenea, alacul era utilizat, după cum arată Vergiliu, în multe tipuri de vrăji.
Alalcomeneu (gr. 'AXaXxojj.evTic, -ou ; lat. *Alalcomeneus, -i).* Erou căruia i se atribuia întemeierea cetății Alalcomene din Beoția. Avea şi rolul de protector al zeiței Atena. Potrivit unei legende, a fost inventatorul hierogamiilor, adică al ceremoniilor religioase în care se celebra nunta sacră a lui Zeus cu Hera. Trădată de Zeus, Hera s-a plîns lui Alalcomeneu, cerîndu-i s-o sfătuiască ce să facă pentru a-şi recîştiga soțul. Alalcomeneu i-a sugerat să pună să se construiască o statuie de lemn după chipul şi asemănarea ei şi să organizeze cu acea statuie o procesiune solemnă cu cea a unui cortegiu nupțial. Potrivit credinței populare, această ceremonie, care s-a înrădăcinat ferm în ritualul grec, avea puterea de a reînnoi şi întări

atracția reciprocă dintre cei doi zei, consolidîndu-le căsnicia.
► *Prezențe In literatura antică.* Mitul este amintit de Pausanias (9.33.5).
Alalcomenia (gr. 'AXaXxop.evrfig, -tSog; lat. *Alalcomenia, -ae).* Epitet al Atenei, însemnînd „zeița ocrotitoare, apărătoare". Provine de la numele cetății Alalcomene din Beoția, unde zeiței îi era închinat un cult deosebit de popular.
Alalcomenis (gr. 'AXaXxojjLeTytg, -'(Soc;). Fiica regelui Tebei Ogiges şi sora lui Aulis şi a Telxinoiei, împreună cu care, după moarte, a fost venerată ca zeitate ocrotitoare a dreptei răzbunări. Principalul său centru de cult era la Haliartos, în Beoția.

Alastor (gr. 'AXoco-rwp, *-opoq).* Unul dintre fiii lui Neleu şi fratele lui Nestor. A luat-o de soție pe fiica lui Climenos, Harpalice, care trăia la Argos. însă tatăl acesteia, care nutrea pentru fiica sa o iubire incestuoasă, a răpit-o. Atunci, Harpalice i-a pregătit un ospăț din carnea fratelui său mai mic (sau al fiului pe care îl avusese de la propriul său tată), răzbunîndu-se astfel cumplit. în cele din urmă, i-a rugat pe zei să o desprindă de lumea oamenilor, iar aceştia au preschimbat-o într-o pasăre de noapte (vezi HARPALICE). Alastor şi frații săi, exceptîn-du-1 pe Nestor, au fost ucişi de Heracle. în afara acestui mit, numele lui Alastor mai apare, ca substantiv sau ca adjectiv (îndeobşte referitor la substantivul „demon"), pentru a desemna spiritul răzbunării; în acest sens este menționat în legătură cu Clitemnestra, care se răzbună pe urmaşii lui Atreu. Se poate referi şi la obiectul pedepsei şi al răzbunării divine, ca atunci cînd Oreste se referă la sine.
► *Prezențe în literatura antică.* Moartea lui Alastor este menționată de Homer *(Iliada,* 11.693) şi de Apollodor *(Biblioteca,* 1.93). Povestea Harpalicei şi a metamorfozei sale este relatată de Partenios *(Erotikă pathe-mata,* 13), care o preia de la Euforion. Folosirea termenului în sensul de „spirit răzbunător" este atestată de Eschil *(Aga-memnon,* 1501 şi *Eumenidele,* 236).
Alba Longa (lat. *Alba Longa, -ae).* Străveche cetate din Latium, întemeiată, potrivit legendei, de către Ascaniu în secolul al XH-lea î.Hr. *(Eneida,* 3.390 şi urm.). Diferite izvoare o consideră cea mai veche cetate din această regiune, chiar mai veche decît Roma, al cărei întemeietor ar fi fost, la rîndul său, din Alba. Numită Alba, potrivit tradiției, după scroafa albă ce alăpta treizeci de purcei pe care Ascaniu a găsit-o la fața locului şi Longa din cauza plani-metriei sale alungite între Mons Albanus şi lacul omonim, cetatea a lăsat vestigii pe teren, astfel încît localizarea ei exactă face doar obiectul unor presupuneri (eventual, Castel Gandolfo de astăzi ?). Distrusă, după o îndelungată dominație asupra Latiu-mului, probabil în secolul al VH-lea î.Hr. (tradiția îi atribuia sfîrşitul lui Tullus Hos-tilius), nu a fost reconstruită niciodată. O parte dintre locuitori s-au stabilit la Roma, pe Caelius, iar o altă parte în localitatea
învecinată, Boville, unde au păstrat cu scrupulozitate obiceiurile vechii lor cetăți.
Alba Silvius (lat. *Alba, -ae, Silvius, -i).* în tradiția latină, unul dintre regii mitici ai Albei, fiul lui Latinus. A domnit, potrivit legendei, vreme de treizeci şi nouă de ani.
Albanus Mons (lat. *Mons Albanus).* Cu acest nume este desemnat, în sens restrîns, muntele din Latium la poalele căruia se ridica străvechea cetate Alba Longa, iar în sens mai general grupul de munți din jurul Tusculumului şi Mons Algidus. în mitologia romană, Mons Albanus era mai mult decît o simplă formă de relief, întrucît, încă dintr-o epocă foarte veche, a devenit muntele sacru al latinilor. Aici se celebrau festivitățile solemne ale Ligii latine *(Feriae Latinae),* iar în vîrful său se ridica un templu închinat lui Iupiter *Latiaris,* unde urcau generalii romani pentru a celebra triumful, atunci cînd această onoare le era refuzată la Roma. Astăzi este cunoscut sub numele de Monte Cavo.
Albină. în mitologie, albinele sînt insecte îndrăgite de zei, care le folosesc ca mesageri sau le încredințează misiunea de a hrăni anumiți copii. Potrivit unei tradiții, micul Zeus, ascuns în peştera de pe muntele Ida din Creta pentru a scăpa de urmărirea tatălui său Cronos, a fost hrănit cu mierea produsă de nişte albine care i-o aduceau direct în grotă. Un grup de cre-tani (Celeos, Laios, Cerberos şi Egolios) au încercat să i-o fure şi, pentru a se apăra de albine, au trebuit să-şi acopere trupul cu platoşe de bronz. La dorința lui Zeus, micul Meliteu, rod al iubirii dintre regele zeilor şi nimfa Otreis, a fost lăsat într-o pădure şi hrănit de albine, spre a evita ca Hera, geloasă, să-1 descopere. Eroul Coma-tas din Turioi, credincios muzelor, a fost închis într-un cufăr şi s-a salvat datorită zeițelor care l-au hrănit vreme de trei luni, trimițîndu-i un roi de albine ce l-au ajutat să supraviețuiască cu mierea lor. O albină este mesagera voinței divine în povestea lui RECOS (vezi). La sfatul Pythiei, eroul beo-țian Saon a ajuns la peştera lui Trofonios, unde a întemeiat un cult în cinstea acestuia, în unele cazuri, anumite personaje înzestrate cu virtuți aparte se pot preschimba în albine; este cazul lui Periclimenos, protagonistul unei

lupte îndîrjite cu Heracle

pe timpul războiului purtat de erou împotriva cetății Pilos din Mesenia. Fiul lui Neleu şi protejatul lui Poseidon, Pericli-menos avea puterea de a se transforma, după plac, în orice animal; pentru a-1 învinge pe Heracle, s-a preschimbat într-o albină şi s-a aşezat pe harnaşamentul cailor săi, căutînd să-i sperie. Heracle însă, prevenit de Atena, 1-a văzut şi 1-a ucis cu o săgeată sau strivindu-1 între degete (vezi PERICLIMENOS).

Ca activitate fundamentală legată de agricultură şi de creşterea animalelor, apicultura era considerată de origine divină. Se spunea că nimfele îl învățaseră pe Aris-teu, care, la rîndul său, a transmis acest meşteşug oamenilor. Alte tradiții povesteau că Dionysos îi învățase pe oameni să construiască stupi; de aceea, printre ofrandele sale preferate se numărau plăcintele cu miere. Ocrotitori ai albinelor erau considerați şi Pan, Priap şi Eros. Era răspîndită convingerea că albina însăşi avea ceva divin, fapt atestat, în contexte diferite, de Pliniu şi de Aristotel, potrivit cărora este posibil ca sufletele celor drepți să se reincarneze în albine. Porfir susține că „albine" sînt numiți cei care au trăit drept, tocmai pentru că albina se bucură de faima de a fi „dreaptă şi cumpătată".

Simbol al hărniciei, purității şi nemuririi, albinele sînt în legătură cu diferite personaje divine (de exemplu, Demetra, Rhea, Artemis, Cybele), intrînd în compoziția apelativelor acestora. Despre Demetra se spunea că era „preacurata Albină-mamă, o Regină" ; preotesele Marii Mame erau numite melise (adică albine), în timp ce Marea Mamă însăşi era numită uneori Albina Regină. Pythia, preoteasa oracolului lui Apollo de la Delfi, era numită „Albina delfică", şi tot „albine" erau numiți preoții cultului Demetrei de la Eleusis. Melisa este un titlu rezervat mai multor nimfe (invers, în limba greacă, larva albinei este numită nimfă). Se povestea că albinele sînt „păsările muzelor" şi că o colonie ionică din Asia Mică fusese întemeiată de un grup de greci călăuziți de muze, care îi transformaseră în albine şi îi duseseră pe noile pămînturi.

în miturile şi legendele clasice, legătura dintre albine şi muze determină o relație strînsă între albine şi darul poeziei. Se spunea că poeții şi marii oratori fuseseră atinşi pe buze, în copilărie, de păsările muzelor, ori că fuseseră înțărcați de albine, ori că li se unsese gura cu miere; aşa se explica darul cuvîntului şi al poeziei în cazul unor mari artişti precum Sappho, Pindar, Platon, Sofocle şi Homer în Grecia, sau al lui Vergiliu şi al lui Lucan la Roma.

In poezie şi în mitologia clasică, nu lipsesc cazurile în care albinele sînt protagonistele unor scene grațioase şi a unor mici tablouri de gen. în *Idila* 19 a lui Teocrit, micul Eros, copilaş tandru şi crud în acelaşi timp, a furat mierea dintr-un fagure şi a fost înțepat de o albină. Agitîndu-se şi frecîndu-şi picioarele de durere, mirat că o insectă atît de mică era în stare să producă o durere atît de mare, el merge să caute alinare la Afrodita, care, zîmbind, observă: „Tu eşti ca o albină: atît de mic, faci răni atît de mari" (19.7 şi urm.).

Cu toate că albinele apar caracterizate în sens pozitiv şi în pofida afirmației ver-giliene că albina este „suflarea vieții", zborul unui roi de albine putea fi considerat la Roma un auspiciu defavorabil, semn al înfrîngerii în bătălii sau al morții.

Albunea (lat. *Albunea, -ae).* Nimfă şi pro-fetă, de multe ori considerată ca fiind Sibila, amintită în mitologia latină. îi era consacrată o pădurice în apropiere de Tivoli, cu un izvor şi un templu. Izvorul era cel mai mare dintre aşa-numitele *Albulae Aquae,* apele sulfuroase ce izvorau la Tivoli şi se vărsau în Anien (izvorul modern corespunzător este probabil Altieri). Nimfei îi era consacrată şi o grotă *(Alburnea domus),* căreia astăzi îi corespunde probabil Peştera lui Neptun. în aceeaşi pădure se afla şi un oracol al lui Faunus.

► *Prezențe In literatura antică.* Vergiliu, *Eneida,* 7.81 şi urm., aminteşte un oracol de incubație lîngă izvorul respectiv. Identificarea cu Sibila se datorează lui Varro şi lui Servius.

Alcandru (gr."AXxavSpoc;, -ou; lat. *Alcan-der, -dri).* 1) Erou troian amintit de Vergiliu în *Eneida* ca tovarăş al lui Enea. A fost ucis de Turnus.

2) Prezicător din Epir, deosebit de credincios lui Zeus, care a fost salvat de regele zeilor atunci cînd o bandă de tîlhari i-a

atacat locuinţa. El şi familia sa au fost transformaţi în păsări.
3) Erou spartan mitic, amintit în povestea lui Licurg. Atunci cînd acesta din urmă a promovat la Sparta o serie de reforme ce urmăreau să reducă luxul şi să-i readucă pe spartani la o viaţă cumpătată, tînărul Alcandru 1-a atacat pe Licurg, care se refugiase într-un templu ca să scape de duşmănia spartanilor bogaţi, şi i-a scos un ochi cu un baston. Totuşi, Licurg 1-a luat pe tînăr pe lîngă el şi 1-a educat potrivit principiilor sale, izbutind în scurt trimp să-1 convingă şi să-1 transforme într-un aliat important pentru promovarea propriilor idealuri. In semn de recunoştinţă faţă de zei, care îi îngăduiseră să-1 cucerească pe tînărul nobil spartan, Licurg a ridicat la Sparta un templu închinat Atenei „ocrotitoare a ochiului" *(Optiletis).*
► *Prezenţe în literatura antică.* întîmplarea este amintită de Plutarh în *Viaţa lui Licurg.*
Alcatoos (gr. 'AXxatfooc;, -oou; lat. *Alca-thous, -i).* Fiul lui Pelops şi la Hipodamiei. Ucigînd leul de pe muntele Citeron, a reuşit să obţină mîna Evehmei, fiica lui Mega-reu, regele Megarei, căruia i-a urmat la tronul cetăţii. Ca rege, s-a preocupat de reconstruirea zidurilor Megarei, distruse de cretani. De aceea, această cetate a fost desemnată de unii poeţi cu epitetul *Alcan-toe.* Cînd a reconstruit zidurile, Alcatoos a fost ajutat de Apollo, care, potrivit tradiţiei, cît timp lucra îşi lăsa lira rezemată întotdeauna de aceeaşi piatră. Pînă tîrziu s-a menţinut vie credinţa că acea piatră producea un sunet asemănător cu cel al lirei zeului.
► *Răspîndirea cultului.* La Megara, în cinstea sa aveau loc jocurile numite *Alcathoia* (Pindar, *Istmice,* 8.74).
► *Prezenţe In literatura antică.* Pe lîngă *Istmice,* 8 de Pindar, este amintit în diferite pasaje din Pausanias, care îi atribuie şi construirea unor temple închinate lui Apollo *Agros* şi Artemisei *Agrotera* (Pausanias, 1.41.3).
Alcesta (gr. "AAxTicnrig, -ifioc;; lat. *Alcestis, -idiş).* Fiica lui Pelias, regele din Iolcos (vezi schema de la rubrica PELIAS), şi soţia lui ADMETOS (vezi), care a cucerit-o cu ajutorul lui Apollo. Acesta a făcut în aşa fel încît
eroul să depăşească anevoioasa încercare pe care i-o impusese tatăl fetei, şi anume aceea de a înjuga la carul de nuntă două animale duşmane între ele, cum sînt leul şi mistreţul. însă, uitînd să ofere o jertfă Artemisei în ziua nunţii, Admetos şi-a atras mînia zeiţei. Mulţumită lui Apollo, Artemis s-a potolit. Moirele, prezente la banchetul regal, au fost îmbătate şi determinate mai întîi să prelungească viaţa regelui, iar mai apoi să-i promită un dar de nuntă cu totul aparte; astfel, el avea să devină nemuritor, dacă altcineva (tatăl, mama sau soţia sa) s-ar fi oferit să moară în locul său (Apollodor, 1.9.15).
Ziua fatală s-a apropiat; Apollo a părăsit curtea lui Admetos, iar Moartea a venit să-şi ceară victima. însă nimeni din casă nu s-a oferit să-şi sacrifice propria viaţă pentru tînărul suveran: nici bătrînul său tată, nici mama sa, la rîndul ei înaintată în ani. Numai Alcesta a fost gata să se ofere ca jertfă. Dar, în timp ce ea îşi lua rămas--bun de la soţ şi de la copii, la curte şi-a făcut apariţia Heracle, care se îndrepta spre casa lui Diomede, unde avea să se ocupe de una dintre muncile sale (Vezi HERACLE). Casa răsuna de plînsete funebre, însă, pentru a nu-şi întrista oaspetele, Admetos nu i-a spus ce se întîmplă. Eroul şi-a dat seama de adevăr atunci cînd a văzut-o pe Alcesta îndepărtîndu-se şi nu a ezitat să i-o smulgă Morţii. Acest episod este povestit cu nuanţe diferite, în funcţie de autori: cînd este pomenită lupta corp la corp a lui Heracle cu Moartea, cînd înşişi zeii subpămînteni o eliberează pe Alcesta, surprinşi fiind de o victimă atît de tînără (Frinihos, fragm. 2 Nauck; Platon, *Banchetul,* 179b). Potrivit unei interpretări care s-a bucurat de o largă răspîndire, faptele Alcestei ar fi fost strîns legate de o tradiţie străveche (pe care nu o putem redescoperi în toate nuanţele sale), ce o înfăţişează ca o zeitate subpămînteană, la fel ca pe Admetos, şi, din unele puncte de vedere, apropiată de mitul Demetrei şi al Corei. Şi ea, după ce coboară în lumea subpămînteană, se întoarce pe pămînt, potrivit unui ciclu moarte - reînviere caracteristic religiilor iniţiatice (de exemplu, Misterelor Eleu-sine), care aminteşte credinţe străvechi legate de ciclul vegetaţiei şi de reînnoirea periodică a vieţii.

Acestei interpretări i s-a adus obiecţia că măreţia şi extraordinara forţă poetică a poveştii lui Admetos şi a Alcestei s-ar datora condiţiei umane a protagoniştilor, victime ale morţii aidoma tuturor oamenilor. Menţionăm că nu există documente referitoare la un cult al Alcestei.
► *Prezenţe în literatura antică.* Homer, *Iliada*; Frinihos, *Alcesta* (tragedie pierdută); Euri-pide, *Alcesta* (tragedie, pe baza multor refaceri succesive); Platon, *Banchetul.* Alcestei îi sînt dedicate un mic poem de 122 de hexametri descoperit pe un papirus din secolul al IV-lea la Barcelona, precum şi o compilaţie vergiliană de 162

de hexametri conținută în *Anthologia Latina* (15 R).
► *Prezențe în literatura medievală, modernă și contemporană.* G. Chaucer, *Legenda doamnelor virtuoase* ; Ph. Quinault, *Alcesta sau triumful luiAlcide,* libret pentru J.-B. Lully; *G.* Buchanan, *Alcesta* ; J. Racine, *Alcesta ;* F.J. de Chancel, *Alcesta* ; P.J. Martello, *Alcesta*; V. Alfieri, *Alcesta* (traducere a tragediei lui Euripide) și *Alcesta II,* reluată după mit; B. P6rez Gald6s, *Alcesta*; J. Richter și J. von Pauersbach, *Die Getreue Alcestes*; H. von Hofmannsthal, *Alcesta*; M. Yourcenar, *Misterul Alcestei.* Celebre sînt și cîteva melodrame inspirate din faptele personajului; opera cea mai faimoasă este cea a lui Gliick, pe un libret de Ranieri de' Calzabigi. Deosebit de importante sînt, de asemenea, oratoriul *Alcesta* de G.F. Händel și opera lui A. Schweitzer pe un libret de Ch.M. Wieland (la care Goethe a replicat prin scrierea satirică *Zeii, eroii și Wieland).*
► *Iconografie.* Despărțirea Alcestei de Admetos este unul dintre episoadele cel mai frecvent reprezentate în iconografia greco--romană, apărînd pe numeroase exemplare de ceramică greacă și în picturile de la Herculanum (Napoli, Muzeul Național). Evidenta conexiune a personajelor cu lumea de dincolo a făcut ca Alcesta și Admetos să devină protagoniștii decorațiunilor de pe numeroase sarcofage sculptate.
Alceu (gr. 'AXxeue; sau 'AXxcuog, -ou; lat. *Alceus, -ei* sau *-eos).* Fiul lui Perseu, tatăl lui Amfitrion și străbunul lui Heracle, care, din acest motiv, era numit și Alcide sau Alceu.
Alcide sau **Alceu.** Numele originare ale lui Heracle (vezi).
Alcimede (gr. 'AXxtuiSii, *-T\q*; lat. *Alcimede, -es).* Fiica lui Filacos și a Climenei; a fost soția lui Eson și mama lui Iason (vezi).
Alcinoe (gr.'AXxivoii, -Tig). 1) Femeie greacă legendară care, pentru că s-a purtat crud cu o sclavă a sa, Nicandra, refuzînd să-i plătească suma stabilită pentru o țesătură, a fost pedepsită de zeița Atena, ocrotitoarea țesătoarelor. Aceasta i-a insuflat o iubire neîmpărtășită pentru tînărul Xantos, care a dus-o la disperare și a determinat-o, atunci cînd s-a simțit respinsă, să se arunce în mare de pe o stîncă.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit într-una dintre povestirile de iubire ale lui Partenios din Niceea, adunate în *Erotikă pathemata.*
2) Numele uneia dintre nimfele care l-au crescut pe Zeus.
Alcinoos (gr. 'AXx(voo£, -ovg; lat. *Alci-nous, -i).* Fiul lui Nausitoos și nepotul lui Poseidon, este amintit în *Odiseea* ca fiind fericitul suveran al feacilor, care locuiau în insula Scheria (vezi Feaci). A fost soțul Aretei; fiica sa Nausicaa 1-a ajutat cea dintîi pe Ulise atunci cînd acesta a naufragiat pe insulă. Faima sa este legată de ospitalitatea generoasă pe care i-a oferit-o lui Ulise. Homer amintește splendoarea grădinilor sale încărcate de roade, care în tradiția latină s-au aflat la originea unor expresii proverbiale, precum *poma dare Alcinoo,* echivalentă cu „a vărsa apă în mare" (amintită de Ovidiu).
Tot la curtea lui Alcinoos s-a refugiat, potrivit legendei (Apollonios din Rodos, 4.982 și 4.1104), și fiica regelui Colhidei, Medeea, atunci cînd și-a părăsit patria pentru a-i urma pe Iason și pe argonauți. Cînd flota tatălui său a debarcat pe insulă, i s-a cerut lui Alcinoos să o predea imediat. Alcinoos și soția sa Arete au hotărît că aveau să procedeze astfel numai dacă Medeea nu era căsătorită încă cu Iason, iar în aceeași noapte s-a celebrat și nunta.
► *Prezențe în literatura antică.* Homer, *Odiseea ;* Apollonios din Rodos ; Ovidiu, *Metamorfoze,* 14; Horațiu, *Epistole,* 1.2.
Alcione (gr. 'AXxvwvTI, *-r\q*; lat. *Alcyone* sau *Halcyone, -es).* 1) Una dintre Pleiade, fiica lui Atlas și a Pleionei; a fost iubită de Poseidon..

2) Fiica lui Eol și a Enaretei; a fost soția lui Ceix. Acesta din urmă a murit într-un naufragiu; de durere Alcione s-a aruncat la rîndul ei în mare. înduioșați, zeii i-au transformat pe amîndoi în pescăruși. Exista convingerea că, atunci cînd pescărușii se hrăneau, pe mare era vreme liniștită. In limba greacă, termenii „alcione" și „ceix" desemnau, respectiv, pescărușul femelă și pescărușul mascul.
Potrivit altei versiuni a mitului, Alcione și Ceix au fost transformați în păsări ca pedeapsă pentru îndrăzneala de a se fi numit pe ei înșiși Zeus și Hera.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit de Diodor din Sicilia (4.62.1) și, cu unele variații, de Apollodor (1.58) și de Ovidiu *(Metamorfoze,* 11.410 și urm). Potrivit acestuia din urmă, Ceix s-a înecat, Alcione s-a aruncat în mare de disperare, iar ambii au fost preschimbați în păsări de zeii înduioșați. *Alcione* este și titlul unui dialog atribuit lui Platon (considerat însă apocrif), unde protagoniștii, Socrate și Cherefronte, dialoghează pe tema metamorfozei.
3) Fiica tîlharului Sciron. Tatăl său a aruncat-o în mare, iar ea a fost transformată într-o porumbiță.
Alcionee, zile (lat. *Alcyonii dies).* în calendarul roman erau numite astfel primele zile de după solstițiul de iarnă, cînd pescărușii își fac cuibul. în aceste zile, consacrate păcii și liniștii, se suspendau toate certurile și procesele dintre cetățeni.
Alcioneu (gr. 'AXxooveog, -euig ; lat. *Alcyo-neus, -i).* 1) Unul din giganți, fiii Geei și ai lui Uranos. Era unul dintre cei mai puternici, avînd, ca atare, un rol de prim-plan în Gigantomahie, lupta dintre giganți și zei. întrucît nu putea fi ucis pe pămîntul său, Atena 1-a sfătuit pe Heracle să-1 atragă mai

departe, şi abia atunci eroul a izbutit să-1 înfrîngă, străpungîndu-1 cu lancea, nu înainte însă ca gigantul să fi doborît douăzeci şi patru dintre tovarăşii lui Heracle, pe care i-a strivit sub o stîncă. La moartea lui Alcioneu, fiicele sale s-au aruncat în mare, fiind transformate în pescăruşi (Apollodor, *Biblioteca,* 1.6.1; vezi şi GIGANȚI).
2) Potrivit unui alt mit (Antoninus Libe-rales, *Metamorfoze,* 8), acelaşi nume îl purta un tînăr din Delfi, de o frumuseţe ieşită
din comun, care, la porunca oracolului lui Apollo, a fost ales spre a fi oferit ca jertfă unui monstru numit Lamia sau Sibaris, ce trăia pe un munte în apropiere de Delfi şi decima oamenii şi animalele. în timp ce Alcioneu era condus către peştera monstrului, un alt tînăr din Delfi, Euribatos, 1-a zărit şi, îndrăgostindu-se de el, a cerut să-i ia locul pentru a-1 salva. El a pătruns în peştera monstrului şi a izbutit să-1 doboare, tîrîndu-1 afară şi zdrobindu-i ţeasta de stînci. în acel loc a ţîşnit un izvor care a fost numit Sibaris şi a dat numele coloniei greceşti întemeiate în Italia meridională.
Alcionide (gr. 'AXxoovfSeg, -wv ; lat. *Alcyo-nedes, -um).* Fiicele gigantului Alcioneu. La moartea tatălui lor, de durere, s-au aruncat în mare. Amfitrita le-a salvat, transformîndu-le în pescăruşi.
Alciopos (gr. 'AXxuOTTOC,, -ou). Fiul lui AGLAUROS (vezi) şi al lui ARES (vezi).
Alcitoe sau **Alcatoe** (gr. 'AXxoc#6TI, *-r\q*; lat. *Alcithoe* sau *Alcathoe, -es).* Una dintre fiicele lui Minias, întemeietorul poporului minienilor, originar din Tesalia şi strămutat în nordul Beoţiei, unde a pus bazele unui puternic imperiu cu capitala la Orhomenos (Herodot, 4.145-146). Pentru că au refuzat să li se alăture celorlalte femei beoţiene în cultul lui Dionysos, Alcitoe şi surorile sale au fost preschimbate în porumbei.
Alcmena (gr.'AXxufivTi, -ne,; lat. *Alcmena* sau *Alcumena, -ae).* Fiica lui Electrion, regele Micenei; i-a fost promisă de soţie lui Amfitrion cu condiţia ca acesta să răzbune moartea fraţilor ei, care fuseseră ucişi de fiii regelui Pterelaos. Amfitrion a acceptat, dar, pe tipul absenţei sale, Zeus s-a îndrăgostit de Alcmena. într-o noapte, luînd înfăţişarea lui Amfitrion, zeul a convins-o că era chiar soţul ei, descriindu-i amănunţit cum îi răzbunase fraţii. Convinsă că era soţul său, Alcmena 1-a primit în pat. Abia în noaptea următoare, cînd Amfitrion s-a întors, ea şi-a dat seama de cele întîmplate. împreună cu Zeus Alcmena 1-a zămislit pe Heracle, iar cu Amfitrion a avut un alt fiu, Ificles, mai tînăr cu o noapte decît Heracle. După moartea acestuia din urmă, Alcmena şi copiii săi au fost persecutaţi de către Euristeu. O legendă relatată de Antoninus Liberales (33.3) povestea că, atunci cînd a

murit, Alcmena a fost dusă în Insulele Fericiţilor, iar în mormînt, în locul ei, a fost aşezată o piatră.
► *Răsplndirea cultului.* Era venerată în diferite localităţi. Avea un cult deosebit la Teba.
► *Prezenţe în literatura antică.* Fiind mama lui Heracle, apare în izvoarele legate de acest erou (vezi HERACLE). De asemenea, este protagonistă în piesa lui Plaut *Amfitrion,* în *Heraclizii* lui Euripide şi în *Hercules Oetaeus* al lui Seneca.
Alcmeon (gr. 'AXxjmiwv, -wvoş; lat. *Alc-maeon, -onis).* Fiul lui Amfiaraos şi al Erifilei şi fratele lui Amfilohos. Tradiţia îl aminteşte ca pe unul dintre protagoniştii expediţiei epigonilor împotriva Tebei. La întoarcerea din această aventură, tatăl său i-a poruncit să-şi ucidă mama, iar el 1-a ascultat (vezi AMFIARAOS). în urma acestei fapte, a înnebunit, fiind persecutat de erinii. S-a mutat la Psofis, la curtea regelui Fegeu, care 1-a purificat şi i-a îngăduit să o ia de soţie pe fiica sa, Arsinoe sau Alfesibeea. Alcmeon i-a dăruit soţiei sale colierul şi peplul ce aparţinuseră Harmo-niei, soţia lui Cadmos (vezi HARMONIA). Curînd însă pămînturile din regiune au devenit sterpe şi nu au mai rodit din cauză că un matricid era găzduit între acele hotare. Atunci Alcmeon a plecat, mutîndu-se în zona de vărsare a rîului Aheloos. Aici, zeul fluvial omonim i-a dat-o de soţie pe fiica sa, Calirhoe, care însă i-a provocat, indirect, moartea. Vrînd să recapete colierul şi peplul Harmoniei, Alcmeon s-a întors la Psofis, unde i le-a cerut îndărăt lui Fegeu, sub pretextul că voia să le ofere sanctuarului lui Apollo de la Delfi. Fegeu însă a aflat adevărul şi i-a pus pe fiii săi să-1 ucidă pe Alcmeon (Apollodor, 3.7.7).
► *Prezenţe în literatura antică.* Lui Alcmeon îi era dedicată o tragedie a lui Euripide, astăzi pierdută.
Alcon (gr. "AXxwv, -wvog; lat. *Alco* sau *Alcon, -onis).* Erou cretan, arcaş faimos pe care izvoarele îl confundă uneori cu un erou omonim, atenian, tatăl lui Faleros şi fiul lui Erehteu. Amîndurora li se atribuie o mare dibăcie în folosirea arcului şi a săgeţilor şi despre amîndoi se povesteşte aceeaşi istorie: un şarpe ameninţa să-1 ucidă pe fiul lui Alcon, însă tatăl a izbutit să doboare animalul cu o săgeată, fără a-şi atinge copilul. Eroul cretan este considerat tovarăşul lui Heracle.
► *Prezenţe în literatura antică.* Alcon (cu confuzia dintre cele două personaje amintite) este menţionat de Valerius Flaccus în *Argonauticele,* de Apollonios din Rodos în *Argonauticele* şi de Hyginus în *Fabule.*
Alea (gr. 'AXea, *-aq*; lat. *Alea, -ae).* Unul din epitetele Atenei în Grecia. Sub acest nume era venerată cetatea numită Alea din Arcadia, aflată la sud de lacul Stim-falos. Avea un templu şi la Tegeea.
Alebion (gr. 'AXefiiwv, -wvog). Fiul lui Posei-don; el şi fratele său Dercinos au fost ucişi de către Heracle atunci cînd acesta a trecut prin ţinutul lor, Liguria, ducînd cu sine turmele lui Gerion. Alebion şi Dercinos au încercat zadarnic să-i fure eroului cîteva animale (Apollodor, *Biblioteca,* 2.5.10).
Alecto (gr. 'AXXT)XTU>, -oue;; lat. *Allecto* sau *Alecto).* Numele uneia dintre furii (vezi

EUMENIDE).
Alectriomanție. O formă particulară a artei divinatorii, care consta în extragerea auspiciilor din cîntatul cocoşilor (în greacă âXexxpucov).
Alectrion (gr. 'AXexTpowv, -ovog). Personaj din mitologia greacă, amintit în legătură cu aventura amoroasă a lui Ares şi a Afro-ditei (vezi HEFAISTOS). Tînărul soldat credincios al lui Ares a fost însărcinat de zeul războiului să stea de pază la patul nupțial în timpul întîlnirilor sale cu zeița Afrodita şi să anunțe din vreme ivirea zorilor. într-o zi, Alectrion a adormit, iar secretul celor doi a fost descoperit de soțul Afroditei, Hefaistos. Pentru a-1 pedepsi pe soldatul neatent, Ares 1-a transformat în cocoş, con-damnîndu-1 să anunțe pentru totdeauna, prin cîntecul său, apariția soarelui (Lucian, *Visul sau cocoşul).*
Alemona sau Alimona, în lumea romană, era zeița care ocrotea fătul în sînul matern pe timpul sarcinii, veghind la dezvoltarea şi hrănirea acestuia.
Aletes (gr. 'AXfjtTig, -ou). 1) Fiul lui Egist; a încercat să uzurpe tronul Micenei, însă a fost ucis de Oreste, fiul lui Agamemnon îi era dedicată o tragedie pierdută a lui Sofocle.

2) Fiul lui Hipotes şi strănepotul lui Heracle; s-a născut în timpul migrațiilor Heraclizilor, fiind numit din acest motiv „Rătăcitorul", ce reprezintă chiar traducerea numelui său. Legenda sa este legată de cea a întoarcerii Heraclizilor. Dorind să cucerească Corintul, el a consultat oracolul de la Dodona, care 1-a asigurat că va reuşi în ziua în care cineva avea să-i dea un bulgăre de pămînt corintian şi cînd în cetate se vor purta coroane. Cele două condiții au fost îndeplinite atunci cînd eroul i-a cerut unui corintian nişte pîine şi a primit, în semn de dispreț, un bulgăre de pămînt şi cînd fiica regelui Creon, îndrăgostită de el, i-a deschis porțile în timpul unei sărbători religioase la care se purtau cununi. Devenit rege al Corintului, Aletes a pornit război împotriva Atenei, însă nu a izbutit să o cucerească, datorită sacrificiului regelui CODROS (vezi).
Aleuromanție. Formă particulară a artei divinatorii, care consta în extragerea auspiciilor din făină.
Alevas (gr. 'AXeuaț, -a ; lat. *Alevas, -ae).* Numele unui strănepot al lui Heracle care a domnit asupra Larisei, în Tesalia, şi a fost considerat de tradiție întemeietorul şi strămoşul celebrei familii a Alevazilor, care, cu cele două ramuri ale sale - Alevazii şi Scopazii -, s-a bucurat de mare faimă pînă în epoca războaielor persane (480 î.Hr.), cînd a îmbrățişat cauza lui Xerxes.
Alexandru, vezi PARIS.
Alexandru cel Mare (gr. 'AXe?av6poc;, -ou; lat. *Alexander, -dri).* Alături de personajul istoric Alexandru s-a creat, de-a lungul secolelor, figura unui Alexandru legendar şi mitic. Extraordinarele fapte istorice care l-au avut ca protagonist pe conducătorul de oşti macedonean au fost transfigurate chiar de literatura contemporană lui şi elaborate în cheie romanescă, făcînd din Alexandru o figură eroică şi aproape divinizată, inclusiv datorită atitudinii adoptate de el cu mai multe prilejuri, promovînd formarea unui adevărat mrt în jurul cuceririlor şi faptelor sale. De altminteri, nici textele istorice care îi amintesc faptele de arme, propunîndu-şi să ofere o cronică pură a evenimentelor abordate într-o manieră istoriografică, şi nu romanescă, nu pot să
nu se oprească asupra unor amănunte ce întăresc mitul lui Alexandru. Este cazul biografiilor scrise de Plutarh şi Arian (în limba greacă) şi al lucrărilor lui Pompeius Trogus şi Curtius Rufus (în latină). Ale-xandru este învăluit într-o aură de mister încă din momentul conceperii şi al naşterii sale: se povestea că mama sa, Olimpiada, o menadă adeptă a misterelor încă de mică, întreținea raporturi misterioase cu nişte şerpi şi că într-una dintre aceste îmbrățişări monstruoase ar fi fost zămislit Alexandru. Chiar în noaptea naşterii sale, un miracol divin a pecetluit caracterul excepțional al momentului: templul Artemisei din Efes a ars, întrucît zeița, ocrotitoarea părților, era interesată de evenimentul ce avea loc în palatul macedonean. Inclusiv din punct de vedere fizic, Alexandru se prezintă ca o ființă diferită de toate celelalte: are pielea incredibil de albă, plete extraordinar de bogate şi de roşii, ochi de culori diferite, unul albastru şi celălalt negru, o statură mai mică față de medie, care îl face să pară întotdeauna u î copil, dinți ascuțiți, ca de şarpe; din trupul şi din gura sa emană un parfum îmbătător. Mai potrivite pentru un personaj mitologic decît pentru o făptură omenească, oricît de excepțională ar fi ea, apar calitățile sale, de la forța fizică ieşită din comun, de la activitatea neobosită, pînă la loialitatea şi generozitatea față de prieteni şi de duşmani, castitate şi cumpătare. La toate acestea se adaugă ştiința extraordinară a întrebuințării propriului timp, cu rezultate care altora le-ar fi solicitat decenii de expediții şi bătălii pe care el le poartă în rapida desfăşurare a vieții sale scurte, fără ca pentru aceasta să renunțe la ocupațiile existenței cotidiene, cum ar fi jocul cu prietenii, schimburile epistolare cu mama sa, întreținerea colaboratorilor sau compunerea de versuri. Inclusiv în excese - înclinația spre băutură, izbucnirile de mînie — Alexandru are ceva din personajele homerice, situîndu-se, chiar în biografiile cele mai serioase, mai aproape de zei şi de eroi (Dionysos în ce priveşte

înclinația spre vin$_4$ Ahile în ce privește izbucnirile de mînie) decît de muritorii obișnuiți. De altfel, știm că i-a fost dedicat un adevărat cult și că i s-au ridicat temple (ultimul a fost închis printr-un decret al lui Iustinian, fiind înlocuit cu o

biserică închinată Fecioarei). Din anumite puncte de vedere, viața sa romanțată reprezintă dublul celei trăite de Ahile: nașterea sa miraculoasă, izbucnirile de mînie, prietenia cu Hefestion, care este pentru el un soi de Patroclu, îl apropie foarte mult de eroul *Iliadei.*

Cîteva episoade istorice întăresc impresia că Alexandru ar avea raporturi privilegiate cu lumea eroilor și a zeilor: ca atunci cînd, ajuns la oaza Siwah pentru a consulta oracolul lui Ammon în legătură cu nașterea sa misterioasă, obține un răspuns care nu ne-a parvenit, însă care de-a lungul veacurilor a alimentat numeroase legende; ori ca atunci cînd desface printr-o lovitură de spadă străvechiul nod gordian (vezi GORDIOS). Moartea sa a alimentat nenumărate legende și a ridicat nu puține semne de întrebare, în primul rînd asupra cauzei reale a decesului, iar în al doilea rînd asupra locului mormîntului. Din Babilon, unde și-a sfîrșit zilele, Alexandru a fost dus în Egipt, după ce vreme de doi ani, așa cum povestește Diodor din Sicilia, se lucrase la construirea sarcofagului și a carului funebru necesar transportului. Dar, pe drumul către oaza lui Ammon de la Siwah, Ptole-meu I Soter, satrapul Egiptului, a oprit cortegiul funerar și a luat cadavrul, pro-punîndu-și să-1 îngroape cu toate onorurile la Alexandria, orașul pe care Alexandru însuși îl întemeiase. Căutarea mormîntului lui Alexandru reprezintă una dintre cele mai pasionante enigme ale arheologiei contemporane.

în crearea mitului lui Alexandru, un rol important l-au exercitat, probabil, soldații care au participat alături de el la expediții și care, întorși în țara lor de origine, în Grecia și în Macedonia, s-au aflat, cu siguranță, în centrul atenției concetățenilor lor, cărora le-au povestit despre isprăvile săvîrșite și despre o lume pe care nimeni din Grecia nu o văzuse niciodată și care majorității oamenilor li se părea fabuloasă: descrierea unor peisaje naturale neobișnuite, a unor animale de neînchipuit, a strălucitoarelor palate regale ale suveranilor persani, a unor obiceiuri și datini atît de diferite de cele ale grecilor a exercitat, probabil, o fascinație extraordinară în țara natală, contribuind la crearea premiselor pentru formarea unui adevărat mit al lui
Alexandru și al faptelor sale. Literatura alcătuită pe baza acestor tradiții urmărea să uimească și să povestească în cheie romanescă evenimentele, mai curînd decît să le relateze în mod fidel; unui spirit romanesc de acest gen i se poate atribui prima redactare greacă a *Romanului lui Alexandru,* cunoscută într-o versiune din secolul al III-lea d.Hr. atribuită lui Pseudo--Calistene și tradusă în latină la începutul secolului al IV-lea d.Hr. de către Iulius Vale-rius. începînd cu elenismul tîrziu, această lucrare a cunoscut o serie de redactări și un mare număr de traduceri în toate limbile din ceea ce fusese, fie și pentru o perioadă scurtă, imperiul lui Alexandru: de la siriacă la georgiană, de la malaieză la coptă, de la arabă la armeană, pentru a ajunge pînă în Evul Mediu occidental. Față de operele istoriografice propriu-zise, această lucrare a consolidat rețeaua de legende și povestiri fabuloase țesută în jurul figurii lui Alexandru. Astfel, în *Roman,* nașterea lui Alexandru este plasată sub semnul miracolului mai mult decît la Plutarh: Alexandru este fiul ultimului faraon și necromant al Egiptului, Nectanebo, ajuns în Macedonia după cucerirea Egiptului de către persani; însă, în același timp, este fiul lui Ammon, zeul berbec și șarpe, care se incarnează în Nectanebo, preotul său. Expediția lui Alexandru în Orient nu reprezintă o simplă misiune militară, ci devine o căutare complexă, în care predomină dimensiunea miraculosului, întîlnirile cu făpturi fantastice, monștri și îngeri. Pe malurile Termodonului o întîlnește pe regina amazoanelor. Regina Candake, un soi de regină din Saba sau de Semiramis, îl face să viziteze o lume vrăjită, din cristal. Un fel de submarin *ante litteram* îi permite să coboare în adîncurile mării. Grifoni înaripați îl ridică pînă la cer, unde urcușul îi este oprit de un înger care îi amintește de condiția sa de muritor. Ajunge în grădina raiului, unde cresc copacii Soarelui și Lunii, care cunosc destinul tuturor oamenilor. Alexandru din *Roman* pornește în căutarea elixirului nemuririi, ajungînd într-o vale neguroasă, unde țîșnește un izvor ale cărui ape dau viața eternă. Dar cînd e pe punctul să o obțină, apa îi este furată de bucătar și de fiica sa, transformați

într-un demon și, respectiv, într-o nereidă. O variantă a *Romanului,* ce poate fi atribuită unei tradiții rabinice, povestește cum Alexandru a vizitat Ierusalimul și s-a convertit la Dumnezeul cel adevărat. O alta cuprinde interpolarea unui text siriac din secolul al II-lea *(Apocalipsa lui Pseudo--Metodius),* unde se povestește cum Alexandru a izbutit să facă prizoniere

înfricoşătoarele populaţii ale lui Gog şi Magog în interiorul unei bariere ce se va prăbuşi abia la sfîrşitul vremurilor.
Este interesant să observăm cum va evolua mitul lui Alexandru din Antichitatea tîrzie pînă în Evul Mediu. In vreme ce lumea bizantină celebrează în Alexandru pe bunul suveran şi modelul demn de urmat, iar efigii ale Macedoneanului sînt purtate ca amulete, încrustate pe podoabe şi pe monede şi întrebuinţate ca talismane împotriva deochiului, creştinismul occidental îl interpretează pe Alexandru într-o manieră preponderent negativă: el reprezintă personificarea păcatului trufiei, a orgoliului de a îndeplini fapte nepermise naturii omeneşti, figura sa devenind, asemenea întîmplării legate de Turnul Babei sau celei a păcatului lui Adam şi al Evei, un simbol al celor mai grave greşeli ale omului, dacă nu de-a dreptul o personificare a lui Satan sau a Antihristului. Iustin şi Orosius de exemplu, se exprimă în termeni extrem de defavorabili. Alături de această viziune negativă există însă o concepţie despre un Alexandru creştin, erou ocrotit de Dumnezeu sau, în orice caz, avînd legătură cu divinitatea, ce contribuie la o reinterpretare a episoadelor transmise într-o formă propriu-zis religioasă. La sfîrşitul Evului Mediu, Alexandru se va configura din nou ca un mare erou păgîn, obiect al unei admiraţii neţărmurite pentru curajul şi mărinimia sa.
în sfîrşit, nu uimeşte pe nimeni faptul că figura lui Alexandru a marcat profund cultura ţărilor pe care Macedon le-a cucerit, în vechea Persie, el a fost înfăţişat în nuanţe întunecate, ca distrugător malefic al tradiţiilor, monumentelor şi oraşelor. în literaturile din spaţiul islamic, dimpotrivă, figura lui Alexandru s-a bucurat de o mare popularitate; aici au apărut numeroase compoziţii poetice şi literare care îi preamăresc faptele.
► *Prezenţe în literatura antică.* Aşa cum am spus, trimiteri romanţate la faptele lui Alexandru apar uneori în lucrările cu caracter istoriografie, precum *Viaţa lui Alexandru* de Plutarh, *Istoriile lui Alexandru cel Mare* de Curtius Rufus, scrierile lui Arian şi ale lui Pompeius Trogus. Una dintre cele mai interesante surse pentru formarea mitului o constituie *Romanul lui Alexandru* al lui Pseudo-Calistene, care ne-a parvenit în versiunea lui Iulius Valerius ; majoritatea faptelor legendare atribuite lui Alexandru, precum coborîrea în adîncurile mării sau ridicarea la cer, provin din această sursă. Nu este sigur că aceluiaşi autor îi aparţine un *Itinerarium Alexandri* păstrat în tradiţia manuscrisă alături de *Roman* şi care cuprindea o descriere a etapelor călătoriei Macedoneanului. Printre mărturiile provenite din mediul ecleziastic, care prezintă figura lui Alexandru într-o lumină negativă, făcînd din ea un exemplu pentru păcatul trufiei, pot fi citaţi Ieronim *(Commentarius in Danielem),* Orosius *(Adversuspaganos),* Iustin (care a rezumat *Historiae Philippicae* de Pompeius Trogus).
► *Prezenţe în literatura medievală şi modernă. Romanul lui Alexandru* a continuat să se bucure de o mare faimă de-a lungul întregului Ev Mediu, cunoscînd, pe lîngă numeroase traduceri, şi multe reelaborări, printre care, o *Historia de preliis* a lui Leon Archi-presbyter, napoletan din secolul al X-lea. în afara mediului ecleziastic, povestirile despre Alexandru au devenit în Occident un punct de referinţă în literatura eefrastică şi în poemele ce narează aventuri cavalereşti, pentru care Alexandru constituie un model de nedepăşit. Călătoriile pe tărîmuri îndepărtate şi întîlnirile cu populaţii fabuloase le oferă puncte de pornire lui Boiardo în *Orlando îndrăgostit* şi autorului poemului *Inteligenţa* (Dino Compagni ?). Modelul oferit de Alexandru ca protagonist al aventurilor cavalereşti îl inspiră pe autorul anonim al aşa-numitului *Libro de Alexandre,* redactat în Spania în secolul al XlII-lea, dar stă şi la baza bogatei producţii de lucrări analoage, precedente şi ulterioare, de la *Alexandreis* de Gautier de Chatillon la *Roman dAlexandre* de Lambert Le Tort şi Alexandre de Bernay. în Franţa, din faptele lui Alexandru se inspiră, cu evidente intenţii celebrative, *Histoire du bon rey Alixandre* de Johan Wauquelin. Atenţia sporită acordată în epoca renascentistă izvoarelor istorice faţă de cele

romanţate prilejuieşte o redimensionare progresivă a figurii lui Macedon. îl reîntîl-nim printre protagoniştii comediei *I troppi* de Vittorio Alfieri, unde suveranul este înfăţişat într-o lumină nici pe departe pozitivă, în mijlocul intrigilor şi al răutăţilor de la curte, în delăsarea unei vieţi " de lux şi jucînd rolul de tiran despotic care îl determină pe eroul pozitiv al lucrării, filosoful oriental Calano, să se sinucidă. O prezentare aparte a personajului Alexandru i se datorează, în romanul *Alexandru sau despre adevăr,* lui Arno Schmidt. în Orient, dimensiunea fabuloasă şi roma-nescă a faptelor lui Alexandru pare să-i influenţeze şi pe autorii numeroaselor texte care îi rememorează isprăvile. Romanul epistolar arab *Taina tainelor,* care s-a bucurat de o mare faimă şi în Europa medievală sub titlul de *Secreturn secretorum,* era o carte hermetică atribuită alchimistului Alexandru şi magului Aristotel. Cartea hermetică arabă *Provizia lui Alexandru* îi era atribuită lui Apollonios din Tyana, alchi-mist grec de la sfîrşitul secolului I î.Hr. Alexandru este amintit de Firdousi în *Cartea regilor,* cel mai mare poem epic persan ; de Nezami de Gange, poet persan, autorul *Alexandreidei*; de Amir Khoisrou, alt poet persan, autorul *Oglinzii alexandrine.* în spaţiul literar turcesc, faptele lui Macedon sînt amintite în legătură cu marile cuceriri ale conducătorilor de oşti turci şi mongoli, pentru care Alexandru devine modelul principelui ideal. Deosebit de important este poemul *Zidul lui Alexandru,* ce face parte din culegerea celor *Cinci poeme* ale autoru-lui turco-uzbec Mir 'Aii Sir Nava'i, „melodiosul". Este interesant de amintit că figura lui Alexandru s-a păstrat deosebit de vie în tradiţia orală şi în folclorul neogrec. Şi astăzi este cunoscut basmul legat de scufundarea lui Alexandru în adîncurile mării: zeiţa mării, regretînd că i-a luat Macedoneanului nemurirea, îi opreşte pe navigatori, întrebîndu-i dacă Alexandru mai trăieşte; dacă primeşte un răspuns negativ, ea stîrneşte o furtună, aşa încît marinarii ştiu că răspunsul pe care trebuie să i-1 dea este: „Alexandru trăieşte şi domneşte pentru totdeauna".
Iconografie. Iconografia lui Alexandru cel Mare, care a fost reprezentat într-un mare număr de portrete, realizate chiar la porunca sa de către marele sculptor Lisip, de pictorul Apelles şi de bijutierul Pirgotel, se referă mai mult la personajul istoric decît la cel fantastic şi mitic, din legendă.
Trebuie să amintim că din unele episoade ale legendei lui Alexandru s-au inspirat, în epoca medievală, diferiţi autori de mozaicuri (la Otranto), miniaturişti de codice, autori de ţesături şi pictori, atît din Occident, cît şi din

Orient.
Alexiares (gr. 'AXețiap-ng, *-oq).* Fiul lui Heracle şi al Hebei.
Alfabet, vezi SCRIERE.
Alfesibeea (gr. 'AXtpeaCpoia, -ag; lat. *Al-phesiboea, -ae).* Cunoscută şi sub numele de Arsinoe, este fiica lui Fegeu, regele cetății Psofis din Arcadia ; s-a căsătorit cu Alcmeon, care a venit la Psofis pentru a se purifica după ce şi-a ucis mama (vezi ALCMEON). Ca dar de nuntă, Alcmeon i-a oferit colierul şi peplul ce aparținuseră Harmoniei, soția lui Cadmos. Alfesibeea a fost totuşi părăsită de soț, care a plecat din Arcadia şi s-a căsătorit cu Caliroe. Cînd Alcmeon a fost ucis de frații Alfesibeei, aceasta i-a răzbunat moartea, ucigîndu-i pe amîndoi.
Alfeu (gr.'AXcpeioc;, -ou; lat. *Alpheus, -i).* Numele indică cel mai mare rîu din Pelo-pones, care curge nu departe de Olimpia, în Elida, şi în acelaşi timp pe zeul fluvial omonim. Mitul lui Alfeu este legat de o particularitate a rîului, şi anume de faptul că pe o porțiune acesta curge pe sub pămînt. Probabil că acest fenomen a stat la baza poveştii despre iubirea lui Alfeu pentru nimfa Aretusa, care, pe cînd era urmărită de zeu, a fost transformată de Artemis în izvorul Aretusa din insula Ortigia, la Siracuza. Dar şi acolo Alfeu a continuat să o urmărească, vărsîndu-se în mare şi încercînd să-şi amestece apele cu cele ale izvorului.
► *Prezențe In literatura antică.* Legenda îi era cunoscută lui Ibicos şi este relatată de Polybios, Strabon şi Pausanias. Strabon (6.270) amintea povestea potrivit căreia o cupă aruncată în rîul Alfeu la Olimpia ar fi reapărut la Ortigia în izvorul Aretusa. Vezi şi Ovidiu, *Metamorfoze,* 5.
► *Prezențe In literatura modernă.* Din versiunea ovidiană s-a inspirat Shelley pentru a sa *Aretusa.*
Alfitomanție. O formă particulară a artei divinatorii, care consta în extragerea auspiciilor din făina de orz (dcXcpixov).

Aliacmon (gr. 'AXiaxjiujv, -ovog). Zeu fluvial din Macedonia, fiul lui Oceanos şi al **lui** Tethys.
Alimentație. Povestirile mitologice fac o distincție netă între hrana consumată de oameni şi cee rezervată zeilor. Ele le recunosc unor alimente anumite virtuți, în măsură să determine schimbări miraculoase în viața omului. Unor produse li se atribuie o valoare specială ca ofrandă în sacrificii. în legătură cu anumite alimente există prescripții ritualice specifice. în sfîrşit, zeii şi oamenii sînt descrişi adesea în timp ce participă la banchete, aşezați în jurul unor mese îmbelşugate.
Distincția dintre hrana rezervată zeilor şi alimentele permise oamenilor este fundamentală. Cu toate că se bucură de ofrandele constînd din roadele cîmpului şi animale, zeii se hrănesc cu NECTAR şi AMBROZIE (vezi), altfel spus cu alimente (mîncare şi băutură) ce nu sînt de pe această lume şi care le sînt rezervate în exclusivitate. Consumarea hranei zeilor poate provoca schimbări radicale în viața oamenilor. Chiar şi un erou de origine semidivină ca Heracle îşi schimbă condiția, devenind nemuritor, sugînd la sînul Herei (vezi CALEA LACTEE).
Unele alimente sînt înzestrate cu virtuți particulare, provocînd schimbări imprevizibile cui le consumă. Astfel, Persefona, răpită de Hades, este obligată la o şedere cel puțin temporară, în lumea morților, întrucît, întorcîndu-se în lumea zeilor cereşti, mănîncă o rodie; doar pentru că a muşcat din acest fruct, destinul ei este să rămînă în lumea de dincolo.
Multe mîncăruri şi băuturi sînt utilizate ca oferte sacrificiale. Cu lapte, miere şi vin se fac adesea libații. Plăcintele, grîul, trufandalele şi orice fel de fructe sînt ofrandele preferate ale zeilor în sacrificiile nesîngeroase. Animalele cu care se hrănesc oamenii sînt adesea oferite ca jertfă zeilor, în cazul fiecărui zeu există prescripții specifice, fiecare are ofranda sa preferată, pentru care trebuie respectat un ritual bine definit. Originea unora dintre aceste ritualuri o reprezenta primul sacrificiu sîngeros oferit zeilor (cel al lui Prometeu pentru Zeus), în cursul căruia se stabilise că anumite părți ale victimei trebuiau sacrificate pe altar, în vreme ce restul puteau fi consumate de preoți şi de credincioşi în banchetul
cu care se încheia ritualul. Banchetul avea un rol fundamental în numeroase ceremonii religioase, în sărbători şi în riturile funebre. Constituia însă şi un divertisment răspîndit, aşa cum atestă nenumărate banchete homerice şi, nu mai puțin, *Banchetul* **lui** Platon. Pentru aceste aspecte, ca şi pentru raportul dintre banchet şi simpozion, vezi BANCHET şi SIMPOZION.
în mediul religios, existau pentru consumarea mîncărurilor şi a băuturilor folosite în ritualurile misterice prescripții specifice, în legătură cu acest subiect izvoarele sînt oarecum reticente, dat fiind caracterul secret a tot ceea ce privea misterele. Totuşi, din unele trimiteri descoperim că unele alimente erau interzise, că postului i se atribuia o valoare purificatoare şi că o băutură numită CICEON (vezi) era consumată de credincioşi după exemplul Deme-trei, care, atunci cînd pornise prin lume în căutarea fiicei sale Persefona, pe care Hades o răpise, acceptase să bea numai un soi de amestec

straniu, ciceonul, inițiind în acest fel, potrivit *Imnului homeric către Deme-tra,* ritul eleusin. Vinul, în schimb, se afla în centrul sărbătorilor organizate în cinstea lui Dionysos.

Cel mai bogat repertoriu de hrană ce ne-a parvenit din Antichitate, *Satyriconul* lui Petroniu, iese din sfera mitologiei şi a religiei, la fel ca rețetele pe care ni le-a transmis Apicius, bogatul şi extravagantul gurmand din vremea lui Tiberius, şi ca informațiile privitoare la importarea de cireşi şi de caişi la Roma, de către Lucullus. Totuşi, mitul ne oferă, la rîndul său, cîteva exemple de mese cu totul aparte. Dintre acestea, pe lîngă numeroasele banchete din poemele epice la care am făcut referire, se detaşează mîncarea simplă şi modestă pe care Filemon şi Baucis o pregătesc pentru Zeus şi Mercur, pe o masă care stă să cadă şi al cărei picior mai scurt este comparat cu un ciob: măsline, salată, ouă, caş, vin, fructe şi miere (Ovidiu, *Metamorfoze,* 8.660 şi urm.). Nişte mîncăruri care, probabil, nu difereau prea mult de mesele consumate cu adevărat la Roma, după cum atestă unele fragmente din Marțial. Scenei senine a acestui banchet modest i se opune aceea macabră şi atroce a mesei pregătite pentru zei de către Tantal, care nu se dă în lături să le ofere carnea propriului său

fiu, Pelops, ori aceea, foarte asemănătoare, a banchetului pregătit de către Atreu pentru fratele său Tiest, care îşi va mînca propriii copii.

Textele literare ne-au lăsat descrieri ale unor mese abundente (inclusiv înainte să devină frecvente excesele din epoca imperială romană tîrzie, cum este cel amintit în legătură cu împăratul Heliogabal, care, la un banchet, a pus să se pregătească şase sute de creiere de struț cu mazăre amestecată cu grăunțe de aur). Dimpotrivă, se poate presupune că majoritatea populației avea deseori ocazia să sufere de foame şi să viseze la o țară îmbelşugată, ca aceea descrisă de Ferecrate atunci cînd vorbeşte de Atena secolului al V-lea î.Hr., cu torente de ciorbă de-a lungul străzilor, turte la discreție, ploi de vin bun trimise pe acoperişuri de către Zeus, ciorchini de struguri şi roți de caş apărînd pe la streşini, copaci în care se găsesc sturzi, iezi şi sepii deja gătite.

Alio die. Expresie (în traducere literală: „altă zi") cu care, în lumea latină, augurii amînau auspiciile pentru o zi mai propice.

Alites. Termen latinesc cu care erau indicate păsările (mai ales rîndunelele, porumbeii şi corbii) din zborul cărora augurii extrăgeau profețiile.

Alix (gr. "AXiț, -ixoc). Numele unei nimfe a mării, fiica lui Nereu şi a lui Doris.

Alma Mater. Epitet (în traducere literală „Mama hrănitoare") cu care în lumea latină erau indicate Ceres sau, de asemenea, Glia ca generatoare şi ca mamă.

Almops (gr. "AX|iw4>, -OITOC;). Numele unuia dintre GIGANȚI (vezi).

Almos (gr. "AXjioc, -ou; lat. *Almus, -i).* Fiul lui Sisif; a obținut de la Eteocle, regele din Orhomenos, o parte din regat, unde a întemeiat cetatea care, după el, s-a numit Almones. A avut două fiice, Chrisogone şi Chrise, care s-au căsătorit cu Poseidon şi, respectiv, cu Ares.

Aloeu (gr.'AXweuț, *-iwq;* lat. *Aloeus, -i).* Gigant, fiul lui Poseidon şi al Canacei; s-a căsătorit cu Ifimedia, fiica lui Triops. Ifimedia era însă iubită de către Poseidon, care a avut cu ea doi fii, Otos şi Efialtes, numiți îndeobşte Aloizii, întrucît se credea că erau fiii lui Aloeu (vezi ALOIZI).

AloiiBi sau **Aloazi** (gr. 'AXioid6ai, -ulv; lat. *Aloidae, -arum).* Cei doi fii ai lui Poseidon şi ai Ifimediei, numiți astfel întrucît se credea că erau fiii lui ALOEU (vezi). Numele lor erau Otos şi Efialtes, iar forța şi curajul lor au devenit proverbiale. La vîrsta de nouă ani, cînd statura lor depăşea deja 27 de coți, au cutezat să pornească război împ%triva zeilor olimpieni, încercînd să prăvălească muntele Osa peste Olimp şi muntele Pelion peste Osa. Homer, care povesteşte această legendă, susține că ar fi izbutit dacă ar fi fost adulți. Apollo însă i-a distrus înainte să le mijească tuleiele. Totuşi, ei au reuşit să-1 ferece în lanțuri pe zeul Ares, pe care l-au ținut prizonier vreme de treisprezece luni într-un vas de bronz.

Ca pedeapsă pentru îndrăzneala lor, au fost aruncați în Tartar, unde au rămas înlănțuiți, spate la spate, sprijiniți de o coloană şi chinuiți de țipătul neîntrerupt al unei cucuvele. Hyginus le atribuie moartea dorinței lor de a o viola pe Artemis; pentru a-i pedepsi, Apollo a făcut să le apară în față o căprioară splendidă, iar ei, încercînd să o lovească, s-au străpuns unul pe altul cu săgețile.

► *Prezențe în literatura antică.* Informațiile privitoare la statura lor la vîrsta de nouă ani şi la moartea lor se găsesc în *Odiseea* (11.310 şi urm.). Capturarea lui Ares este evocată în *Iliada* (5.385). Trimiterea lor în Tartar este amintită de Hyginus *(Fabule,* 28).

Alon (gr. 'AXuiv, -uivoe;). Numele unui erou grec, altminteri necunoscut, legat de domeniul medical şi al cărui cult este atestat în cetatea Atena. Ştim că poetul tragic Sofocle a îndeplinit diferite funcții în cadrul cultului dedicat zeilor medicinei la Atena (printre altele, s-a numărat printre susținătorii introducerii cultului lui Asclepios în cetate, în anul 420 î.Hr.) şi a devenit şi preot al lui Alon. Acest erou vindecător a învățat medicina împreună cu Asclepios, de la centaurul Chiron. >

► *Prezențe în literatura antică.* Puținele trimiteri la această figură pe care le cunoaştem provin dintr-o *Viață* a lui Sofocle păstrată în cîteva manuscrise din elenismul tîrziu.

Alope (gr. 'AXOTTT), *-r\q).* Fecioară din Eleu-sis, fiica regelui Cercion. Alope şi Poseidon au avut un copil, Hipotoon, pe care mama sa 1-a abandonat pe un munte pentru ca tatăl

ei să nu-i descopere iubirea tainică. Copilul a fost alăptat de o capră pînă cînd a fost găsit de nişte păstori din partea locului. Neizbutind să decidă cui avea să aparţină frumoasa mantie în care era învelit copilul, păstorii s-au înfăţişat dinaintea regelui Cercion pentru ca acesta să le rezolve disputa. Suveranul a recunoscut mantia fiicei sale, a descoperit taina acesteia şi a poruncit ca micuţul să fie din nou abandonat pe munte, unde a fost alăptat de o iapă şi, în sfîrşit, salvat de un păstor. Alope însă a murit zidită de vie. Din trupul ei Poseidon a făcut să ţîşnească un izvor.

► *Prezenţe în literatura antică.* Din aceste fapte s-a inspirat Cherilos din Atena atunci cînd a compus drama intitulată *Alope,* astăzi pierdută.

Alpos (gr. *"A\-noq,* -ou). Numele unui gigant, fiul Gliei, înzestrat cu mai multe braţe puternice şi cu un cap înconjurat de o sută de vipere. Trăia în Sicilia, în munţii Peloros, şi îi teroriza pe toţi cei ce cutezau să se aventureze prin acel ţinut. îi aştepta la trecătoare pe călătorii rătăciţi, pe care îi ucidea strivindu-i sub o stîncă, după "^re îi devora. O linişte sinistră domnea în preajma sălaşului său, şi nici măcar nimfele sau Pan, locuitori obişnuiţi ai munţilor şi ai pădurilor, nu îndrăzneau să se apropie. într-o bună zi însă lucrurile s-au schimbat, o dată cu sosirea lui Dionysos şi a cortegiului său. Alpos şi-a făcut scut dintr-o stîncă enormă şi 1-a atacat pe Dionysos, folosind copacii pe post de săgeţi. Dionysos 1-a învins cu tirsul său, lovindu-1 în gîtlej şi făcîndu-1 să se prăbuşească în mare.

► *Prezenţe In literatura antică.* Legenda este relatată de Nonnos din Panopolis în *Dionisiacele.*

Alrune. Cu acest nume erau indicate în lumea germanică divinităţile ocrotitoare ale casei şi familiei (cărora le corespund, la romani, larii şi penaţii) şi, de asemenea, statuetele care le reprezentau. Uneori, numele era folosit pentru a le desemna pe femeile înzestrate cu darul profeţiei.

Alseide (gr. 'AXcrnifiris, -uv). Nume colectiv cu care erau indicate nimfele pădurilor (de la grecesdul *ă\aoq,* „pădure").

Altar (gr. *ţno^og,* eoria, xpaireţa; lat. *ara, -ae; mensa, -ae*; *focus, -i; altaria,* plur.). Loc pregătit pentru oferirea unor jertfe şi sacrificii divinităţii, altarul are o importanţă deosebită atît din punctul de vedere al religiei antice, cît şi ca decor pe al cărui fundal se petrec episoade însemnate ale mitului. în lumea minoico--miceniană, exemple în ceea ce priveşte forma şi funcţia altarului pot fi extrase, pe o cale indirectă, din imaginile care apar pe Poarta Leilor de la Micene sau pe sarcofagul de la Haghia Triada, unde este reprezentat un sacrificiu. Caracteristică pentru altarele minoico-miceniene este prezenţa în partea lor superioară a coarnelor numite „de consacrare". în perioada arhaică şi clasică şi, mai mult chiar, în epoca elenistică şi romană, altarele se înmulţesc atît în cultul privat (la altare private se referă de cele mai multe ori termenii *k<s*-Xcxpa şi *kq-zia),* cît şi în cel public (în acest caz, termenii cel mai des folosiţi sînt #ojieXTi şi PWJJLOS). De o importanţă aparte era, de bună seamă, altarul legat de templu, situat îndeobşte în afara edificiului şi pe aceeaşi linie cu intrarea. Deşi mai rare şi mai puţin impunătoare, nu lipsesc nici altarele din interiorul templelor, de cele mai multe ori de dimensiuni mici, folosite pentru arderea de esenţe. Materialul de construcţie şi formele altarelor sînt extrem de felurite. Se merge de la simplele grămăjoare de piatră, cenuşă şi resturi ale sacrificiilor (ca în sanctuarul lui Zeus de la Olimpia: Pausanias, 5.13.5) pînă la gropile săpate în pămînt şi uneori acoperite cu pietre, al căror scop este să adăpostească resturile jertfelor şi sacrificiilor (p6#poi: într-o groapă săpată în pămînt Ulise aduce o jertfă sufletelor morţilor, vezi NEKYIA), de la micile altare de lut ars *(arulae)* sau din metal la cele din piatră sau zidărie. Printre altarele din marmură cu decora-ţiuni sculptate sau pictate se numără probabil şi aşa-numitul Triptic Ludovisi, de altminteri greu de clasificat. Altarele devin deosebit de monumentale şi de grandioase în epoca elenistică şi romană. Dintre cele mai impunătoare, altarul din Pergam, deosebit de important pentru mitologie întrucît este decorat în relief cu scene din Gigantomahia la exterior şi cu episoade

din mitul lui Telefos (secolul al Il-lea î.Hr.) sau, în lumea romană, celebra Ara Pacis a lui Augustus sau Ara Maxima (vezi la rubricile respective raporturile acestora cu mitologia).

în mitologie, în preajma altarelor se petrec unele dintre cele mai cumplite asasinate. De obicei, acest fapt este considerat un sacrilegiu îngrozitor, cîtă vreme cei ce se refugiază pe lîngă altare se află sub ocrotirea zeului, iar uciderea lor echivalează cu o jignire adusă divinităţii. De exemplu, pe altarul lui Zeus Atreu ucide cei trei copii pe care fratele său, Tiest, îi avusese de la o naiadă. Troilus, fiul cel mai mic al lui Priam şi al Hecubei (sau, potrivit altor surse, fiul lui Apollo), a fost omorît de Ahile la altarul lui Apollo *Timbreos :* în numeroase reprezentări ale acestui episod faimos al mitului, de la ceramică şi pînă la picturile din mormintele etrusce, altarul constituie un element caracteristic, iar uneori tînărul ucis apare ca o victimă sacrificială, cu o notă macabră, spre a sublinia cruzimea crimei. Adesea însă altarul constituie un spaţiu de purificare : pe altarul lui Apollo de la Delfi, Oreste îndeplineşte sacrificiul care, după crima pe care a săvîrşit-o, îi asigură reintegrarea în comunitatea umană, iar după judecata căreia i se supune la Atena, el îi ridică zeiţei un altar pe Areopag. Tot pe altarul lui Apollo, un alt mare erou al mitului clasic, Tezeu, îşi sacrifică propriul păr. De un altar se leagă şi celebra povestire a lui Polidor din *Eneida* lui Vergiliu: Enea află de soarta nefericită a tînărului atunci cînd vrea să rupă cîteva rămurele verzi ca să împodobească altarul pregătit de oamenii săi pentru celebrarea unui sacrificiu; arbustul ales se dovedeşte a fi ieşit din comun, povestindu-i eroului istoria lui Polidor.

Alteea (gr. 'AX#aCa, -ag; *lat.jUthaea, -ae).* Fiica lui Testios, soţia lui Oeneu şi mama lui Meleagru. La moartea acestuia, şi-a luat viaţa (vezi MELEAGRU).

Altemenes (gr. 'AXtfoujievTig, -ou). Fiul lui Creteu, regele Cretei. Şi-a părăsit patria cînd a aflat de la un oracol că urma să-şi ucidă propriul tată şi s-a mutat la Rodos. Cînd tatăl său, pornit să-1 caute, a debarcat însă pe această insulă, el 1-a confundat cu un tîlhar şi, aşa cum prevestise oracolul, 1-a ucis.

► *Prezenţe In literatura antică.* Mitul este amintit de Diodor din Sicilia, 5.59 şi de Apollodor, 3.12.6.

Amalteea (gr. 'AjiccX-fteia, -ag ; lat. *Amal-thea, -ae).* Cu acest nume o indică tradiția antică pe doica lui Zeus, care 1-a crescut în insula Creta. Totuşi, interpretarea personajului nu este univocă. Potrivit unora, Amalteea era capra care 1-a alăptat pe Zeus şi care a fost răsplătită prin aşezarea ei în rîndul constelațiilor, ca steaua *Capella* („căpriță"). Potrivit altora, Amalteea era o nimfă, fiica regelui Meliseu al Cretei, care 1-a hrănit pe micul Zeus cu laptele unei capre. Cînd aceasta din urmă şi-a rupt un corn, Amalteea i 1-a dăruit lui Zeus, care 1-a aşezat printre stele. Nici în privința cornului nu lipsesc divergențele : potrivit unei alte povestiri, Zeus însuşi i-a rupt caprei cornul, înzestrîndu-1 cu darul neobişnuit de a se umple cu tot ceea ce posesorul său şi-ar fi dorit. Datorită acestei însuşiri, cornul, din care picurau nectar şi ambrozie, a fost numit CORNUL ABUNDENȚEI (vezi), devenind un simbol al belşugului în general.

► *Răsplndirea cultului.* Un sanctuar străvechi închinat nimfei Amalteea se ridica pe malurile rîului Thyamis din Epir, la vila lui Atticus. Se pare că i-a slujit ca model lui Cicero, la ridicarea vilei sale de la Arpinus.

► *Prezențe în literatura antică.* Identificarea Amalteei cu constelația este propusă de Arătos *(Fenomenele,* 162-164) şi de unii scriitori ulteriori. Despre cornul abundenței vorbeşte Ovidiu în *Fastele* (5.121 şi urm.) şi în *Metamorfoze* (9.88-89).

Amarilis (lat. *Amaryllis, -idiş).* Tînără (nimfă sau păstoriță) amintită de Vergiliu în *Bucolice.* Unii văd în ea o personificare a cetății Roma.

Amarisia sau Amarintis (gr. 'Ajmpuv-#KX5T|, -T|g; lat. *Amarynthia* sau *Amarysia, -ae* ; *Amarynthis, idiş).* Atribut al Artemi-sei, cu referire la cetatea Amarint, situată în Eubeea, la şapte stadii de Eretria. Aici se înălța un templu celebru închinat zeiței, unde în cinstea ei se desfăşurau serbările numite Amarisii.

Amata (lat. *Amata, -ae).* Soția regelui Latinus şi mama Lâviniei. Ea s-a opus căsătoriei fiicei sale cu Enea, întrucît i-o promisese deja lui Turnus. Cînd a aflat de

moartea lui Turnus în bătălie, s-a sinucis. Faptele sale sînt amintite de Vergiliu în *Eneida* (cîntul 12).

Amatusia (gr. 'Ajiaflouoria, -ag; lat. *Ama-thusia, -ae).* Atribut cu care era indicată Afrodita, cu referire la un templu celebru închinat ei în cetatea Amatunt, pe coasta meridională a insulei Cipru.

Amazoane (gr. 'Ajia^oveg, -wv ; lat. *Ama-zones, -um* sau *Amazonides, -um).* Popor mitic de femei războinice, considerate de origine caucaziană şi stabilite în Asia Mică, pe malul rîului Termodon, unde au întemeiat cetatea Temiscira. Erau cîrmuite de o regină şi obişnuite încă de mici cu războiul, vînătoarea şi activitățile militare, în copilărie, amazoanelor li se tăia sînul drept, ca să poată manevra arcul cu mai multă uşurință (Diodor, 2.45.3). De aici, probabil, originea numelui lor, care, potrivit etimologiei tradiționale, înseamnă „fără mamelă".

Bărbații nu erau admişi în societatea lor. Pentru a-şi perpetua stirpea, se deplasau anual la un popor învecinat (gar-gareii); copiii născuți din această unire trecătoare se întorceau la gargarei dacă erau de sex bărbătesc, în timp ce fetele erau crescute după obiceiurile amazoanelor.

Zeitățile pe care le venerau erau în primul rînd Ares şi Artemis, iar principalele lor activități, vînătoarea şi războiul.

Prezența amazoanelor în mitologia greacă este constantă. Ele apar în legătură cu cele mai importante personaje şi cicluri mitice: sînt asociate cu Heracle, întrucît una dintre muncile impuse eroului a constat în dobîndirea cingătorii Hipolitei, regina amazoanelor (vezi HERACLE) ; pe timpul domniei lui Tezeu, ele au invadat Atica (vezi TEZEU) ; s-au aflat în război cu Bele-rofon; împotriva lor a luptat şi Priam, însă către sfîrşitul războiului troian, amazoanele, conduse de regina Pentesileea, s-au alăturat troienilor în apărarea regelui Priam; în cele din urmă, Pentesileea a fost ucisă în luptă de către Ahile (vezi PEN-TESILEEA).

împotriva amazoanelor a luptat şi Dio-nysos, care, în timpul călătoriei sale de cucerire şi civilizare a Orientului, a izbutit să le supună. în acelaşi mediu oriental
era plasată şi întîlnirea legendară dintre amazoane şi Alexandru cel Mare.

Trebuie să subliniem că tradiția legendară a atribuit victoriei lui Tezeu asupra amazoanelor semnificația simbolică a unui triumf al Occidentului grec asupra popoarelor orientale. Această interpretare a jucat un rol hotărîtor în ceea ce priveşte impor-tanța dobîndită de subiect, mai ales în plan figurativ, în anii războaielor persane.

Amazoanelor li se atribuia întemeierea mai multor cetăți din Ionia, printre care şi a Efesului.

Mitul amazoanelor reflecta, probabil, obiceiurile unor populații străvechi din zona caucaziană, cu tradiții şi datini de tip matriarhal.

► *Epitete.* Cel mai semnificativ este epitetul folosit de Homer, care le numeşte „băr-batele".

► *Atribute.* Amazoanele sînt reprezentate îndeobşte ca nişte femei războinice, îmbrăcate uneori în armură. Atributele lor constante le reprezintă armele (arcul cu săgeți sau lancea şi scutul, acesta din urmă adesea în formă de semilună). Cîteodată poartă pantaloni largi, ca sciții. în iconografie nu se întîlneşte amănuntul sinului tăiat, însă de multe ori un sîn este descoperit.

► *Răspîndirea cultului.* Dacă facem abstracție de o informație a lui Plutarh, care aminteşte sacrificiile oferite amazoanelor în timpul sărbătorilor organizate în cinstea lui Tezeu, se pare că lor nu le era închinat un cult. Totuşi, în luna Pianepsion, la Atena avea loc o ceremonie cu caracter htonian care era interpretată ca un sacrificiu în cinstea amazoanelor moarte în luptă. Pe de altă parte, în diferite centre greceşti erau identificate morminte ale unor amazoane. De asemenea, aşa cum am pomenit, amazoanelor li se atribuia venerarea lui Ares şi a Artemisei. Potrivit tradiției, ele ar fi întemeiat cultul acesteia din urmă pe pămîntul grecesc, cu toate că Artemis venerată de amazoane era mai mult cea efesiană decît cea clasică (vezi ARTEMIS).

► *Prezențe în literatura antică.* începînd cu *Iliada,* întreaga literatură antică este plină de referiri la mitul amazoanelor. în special figura Pentesileei a inspirat poemul ciclic (pierdut) *Etiopida.* Etimologia numelui este propusă, printre alții, de Apollonios din Rodos (2.385 şi urm.); informații referitoare la obiceiurile

lor ne oferă Diodor din Sicilia (2.45.3). în afară de *Iliada,* rolul lor în războiul troian este amintit în *Amazoanele* lui Arctinos. Lupta lor cu Heracle este descrisă, printre altele, în *Tezeu* al lui Plutarh. întemeierile de cetăți ce le aveau ca protagoniste sînt menționate în diferite izvoare istorice, printre care Strabon (12.3.21 şi 1.4) şi Tacitus *(Anale,* 3.61.2).

► *Prezențe în literatura medievală şi modernă.* Mitul unei societăți matriarhale din care bărbații erau excluşi a avut un ecou deosebit în literaturile europene. Un caz aparte îl reprezintă fascinația exercitată asupra exploratorilor europeni de obiceiurile matriarhale ale populațiilor indigene sud-americane, care i-a făcut să le evoce pe amazoane chiar şi în numele dat regiunii respective *(Amazonia).* O asimilare a obiceiurilor indigene la mitul elenic apare în cronica expediției lui Orellana în America Latină, scrisă de Fray Gaspar de Carvajal. Amintiri ale mitului grec apar şi în *Milionul* lui Marco Polo, unde se vorbeşte despre o insulă a femeilor, în *Cetatea femeilor* de Christine de Pizan şi în *Tezeida nunții Emiliei* de Giovanni Boccaccio. în vremuri mai recente, amazoanele au inspirat şi *Pentesileea* lui Kleist.

► *Iconografie.* în afara numeroaselor scene din Amazonomahia (lupta amazoanelor cu eroii greci) reproduse în ceramică, mai ales în cea atică, tema a fost adesea reprezentată în reliefuri (templul lui Apollo de la Bassae; Mausoleul din Halicarnas ; Arte-misionul de la Magnesia, pe Meandros; diferite sarcofage) şi în pictură (frescele lui Micon din Stoa Poikile de la Atena, pierdute; sarcofagul etrusc pictat de la Tarquinia, aflat la Muzeul de Arheologie din Florența). Pentru realizarea statuii unei amazoane rănite, destinată Artemisionului din Efes s-au întrecut, potrivit tradiției, cîțiva din cei mai mari maeştri ai sculpturii clasice : Policlet, Cresilas din Cidonia şi Fradmon din Argos. Originalele s-au pierdut, însă prototipurile au inspirat, de-a lungul vremii, un mare număr de copii, dintre care cele de la Berlin, de la Muzeul Capitolin, de la Vatican (Colecția Mattei) şi de la Vila Pamphili sînt cele mai celebre.

Avmbarvalia. Sărbătoare religioasă care se celebra în lumea romană pe la sfîrşitul lunii mai. Momentul culminant al riturilor îl constituia o procesiune în cursul căreia trei animale - un taur, o oaie şi un porc, victime pentru sacrificiul numit SUOVE-TAURILIA (vezi), după numele latinesc al ofertelor sacrificiale - erau minate de-a lungul hotarelor cîmpurilor cultivate, creînd un soi de cerc magic ce trebuia să asigure prosperitatea şi rodnicia pămîn-turilor aflate pe traseul ritualic.

Ambrosia (gr. *'A^poata,* -ccg; lat. *Am-brosia, -ae).* Fiica lui Atlas şi a Pleionei şi una dintre Hiade; a avut grijă de Dionysos pe timpul copilăriei acestuia. O tradiție povestea că ea, împreună cu tovarăşele sale, a fost urmărită de Licurg şi ucisă cu securea, transformîndu-se în chip miraculos într-o viță-de-vie care, înfăşurîndu-se în jurul picioarelor lui Licurg, 1-a împiedicat să fugă şi să se adăpostească la sosirea lui Dionysos.

► *Iconografie.* Scena uciderii Ambrosiei şi a metamorfozării sale apare numai în arta romană, nepăstrîndu-se precedente greceşti. Reprezentări ale sale apar pe sarcofagele romane, în cîteva picturi şi în mozaicuri, dintre care unul provine de la Vila di Piazza Armerina din Sicilia.

Ambrozie (gr. *ă^poaCa, -aş*; lat. *ambrosia, -ae).* Cu acest nume era desemnată hrana zeilor, pe care ocazional, însă foarte rar, şi oamenii căpătau permisiunea să o guste. Inițial, izvoarele nu făceau distincție între nectar şi ambrozie, însă ulterior s-a răspîndit tradiția potrivit căreia nectarul constituia băutura zeilor, pe cînd ambrozia reprezenta hrana acestora. Printre muritorii ce au avut prilejul să o guste s-a numărat, potrivit *Iliadei,* şi Ahile, căruia Atena i-a picurat-o în piept după îndelungatul post pe care eroul îl ținuse după moartea lui Patroclu.

Amburbalia. Sărbătoare religioasă care se celebra la Roma şi care consta în principal într-o procesiune în cursul căreia se parcurgea, împreună cu victimele ce urmau să fie sacrificate, un cerc magic, protector şi apotropaic, în jurul zidurilor cetății. Ritualul era asemănător cu acela din cadrul sărbătorilor numite AMBARVALIA (vezi).

Amfiaraos (gr. 'Ajicpiapoioț, -ou; lat. *Am-phiaraus, -i).* In traducere literală, „cel prea sfînt". Războinic şi prezicător, fiul lui Oicles şi al Hipermestrei, este unul dintre cei

mai mari eroi ai Argosului. A luat parte la aventuri mitice, precum vînătoarea mistrețului din Calidon şi expediția argonauților. L-a izgonit din Argos pe Adrast, care făcea parte dintr-o dinastie rivală. Mai apoi însă cei doi s-au împăcat.

Din căsătoria lui Amfiaraos cu Erifile, sora lui Adrast, s-au născut Alcmeon, Amfilohos, Euridice şi Demonasa. I s-a alăturat lui Adrast în expediția împotriva Tebei, cu toate că, folosindu-se de virtuțile sale profetice, prezisese sfîrşitul fatal al acesteia (vezi ADRAST). A plecat la război îndemnat de soția sa, Erifile, care primise în dar de la Polinice colierul Harmoniei, fatal pentru cel ce intra în posesia lui (vezi HARMONIA). înainte de a părăsi Argosul, Amfiaraos i-a pus pe fiii săi să-i promită că aveau să-1 răzbune ucigînd-o pe mama lor. în timpul războiului împotriva Tebei Amfiaraos a luptat cu mult curaj, însă nu şi-a putut evita destinul. Urmărit de Peri-climenos, el s-a retras în direcția rîului Ismenos. Aici, datorită lui Zeus şi lui Apollo, pămîntul s-a deschis, înghițindu-1 împreună cu carul său înainte ca urmăritorul să-1 ajungă din urmă. A devenit nemuritor şi venerat ca un erou. Oracolul său de la Oropos, între Atica şi Teba, situat pe locul unde, potrivit mitului, dispăruse în adîncurile pămîntului, s-a bucurat de o mare faimă.

► *Epitete.* „Cel de două ori asemănător lui Ares". Epitetul urmăreşte probabil să indice asemănarea eroului cu zeul sub două aspecte: cel de războinic curajos şi cel de prezicător legat de lumea de dincolo.

► *Răspîndirea cultului.* Nu se ştie dacă inițial Amfiaraos era considerat om sau zeu. Avem mai multe mărturii asupra cultului închinat eroului la Oropos, locul unde se afla oracolul său şi unde, potrivit legendei, fusese înghițit de pămînt; aici, a fost înălțat un sanctuar în cinstea sa. Sînt amintite sărbătorile numite Amfiaree, însoțite de întreceri atletice şi muzicale, ce aveau loc din cinci în cinci ani începînd cu secolul al IV-lea, însă ele sînt mult mai vechi, cu toate că abia la sfîrşitul perioadei clasice sacrificiile par să se înmulțească, fiind instituită şi o procesiune solemnă în cinstea eroului. Cultul este atestat şi în epoca romană, printr-un decret al senatului care, în anul 73 î.Hr., îi ratifică importanța şi îi reglementează manifestările.

► *Prezenţe în literatura antică.* Amfiaraos este amintit în *Odiseea,* în poemele ciclice referitoare la întîmplările tebane *(Tebaida),* la Antimahos din Colofon, la Menelaos din Ege, în odele lui Pindar, la Herodot şi Tuci-dide, în tragediile lui Eschil şi Euripide pe tema mitului teban, în *Tebaida* lui Staţiu.
► *Prezenţe în literatura medievală.* împreună cu alţi prezicători din Antichitate, Amfiaraos este amintit în cîntul 20 din *Infernul* lui Dante.
► *Iconografie.* Dintre reprezentările eroului, frecvente în pictura pe vase şi în reliefuri, cea mai celebră este aceea de pe vasul grecesc cunoscut drept „Cupa lui Amfiaraos".
Amfîceia (gr. 'A|i.q>foai sau 'AjKphcAeia, -ac;). Localitate grecească din Focida, unde se afla un oracol al lui Dionysos.
Amfiction (gr. 'AjKpixTiWv, -ovoc;; lat. *Am-phictyon, -onis).* Fiul lui Deucalion şi al Pirei; tradiţia îl consideră întemeietorul conciliului amfictionic, o ligă politică şi religioasă care îi reunea pe locuitorii regiunii Termopile. De la numele său (în traducere literală „care locuieşte împrejur") provine denumirea altor ligi analoage (amficţionii) care s-au format în Grecia (vezi AMFICTIONIA).
Amficţionie (gr. ajiqHXTiovhx, ajicpixTio-veux, â|iq>LKTUovia, -ac;). Iniţial, termenul (de la djjLtpf, „în jur", şi xxtţu), „moşie") indica asocierea unor populaţii din zone limitrofe, care aveau în comun cultul unui sanctuar unde se adunau pentru celebrarea anumitor sărbători. Se credea că la originea unor astfel de asocieri se afla AMFICTION (vezi), întemeietorul amficţio-niei din Antela, în apropiere de Termopile, unde se ridica un celebru sanctuar închinat Demetrei şi unde a fost clădit şi un templu dedicat lui Amfiction însuşi. Mai tîrziu, sanctuarului de la Antela i s-a adăugat cel al lui Apollo de la Delfi, iar amfictionia din Delfi a devenit cea mai însemnată şi mai faimoasă din epoca istorică. Scopurile asocierii - din care, cu tre-cerea vremii, pentru a face parte nu a mai fost nevoie de rezidenţa în zonele limitrofe: amfictionia delfică a ajuns să reunească douăsprezece popoare diferite - erau mai ales religioase şi nemilitare, prin urmare conflictele armate dintre membri erau rare. Participanţii erau egali, independent

de importanţa politică şi militară a regiunii de provenienţă. Misiunea lor consta în a se ocupa de problemele legate de administrarea sanctuarelor şi a sărbătorilor religioase (în particular, la Delfi, de jocurile pythice) şi în a discuta problemele legate de funcţionarea dreptului sacru. Alianţa religioasă dintre cetăţile amficţionice a dus la alianţe de tip militar numai în cazuri speciale, cu prilejul unor războaie care au fost considerate „sacre". Pe lîngă amficţio-nia Antela-Delfi, reprezentînd amficţionia prin antonomază, au apărut şi altele, deşi mult mai puţin faimoase şi mai puţin cunoscute nouă, la Argos, Delos, Corint, în Argolida şi în Beoţia.
Amfidamas (gr. 'Ap.q>i5a|iag, -avxoc;). 1) Fiul lui Busiris, regele Egiptului. A fost ucis de Heracle.
2) Erou grec participant la războiul troian. Provenea din Opus, în Locrida. Fiul său a fost ucis de Patroclu într-o ceartă iscată în timpul jocului cu arşice *{Iliada,* 23.87).
3) Personaj istoric care s-a distins în războiul lelantin, luptînd împotriva cetăţii Eretria. Tradiţia susţinea că la jocurile funebre organizate la moartea sa s-a desfăşurat întrecerea de poezie dintre Homer şi Hesiod, pentru care vezi AGONES.
4) Erou arcadian, din Tegeea, care a luat parte la expediţia argonauţilor. Potrivit unor izvoare, era fratele lui Licurg. Potrivit altora, ar fi fost fiul acestuia. A fost tatăl lui Melanion şi al Antimahei, care s-au căsătorit, respectiv, cu Atalanta şi cu Euristeu.
Amfidromia (gr. T& 'Ap.qu8p6jj.ia). Sărbătoare religioasă grecească, cu caracter privat şi tipic atenian, în timpul căreia erau purificate femeile ce o asistaseră pe mamă în timpul naşterii, iar copilul era încredinţat ocrotirii zeilor. în izvoare, această ceremonie este confundată uneori cu cea în cursul căreia copilul primea un nume. Ritualul prevedea ca respectivul copil să fie ţinut în braţe şi ca în jurul vetrei casei să fie executate dansuri. Numele sărbătorii provine de la un verb din limba greacă, ce înseamnă „a alerga împrejur". Vecinii aflau despre naştere, întrucît la uşa casei se atîrna o coroană din crengi de măslin dacă nou-născutul
era de sex bărbătesc şi din fire de lînă dacă era de sex femeiesc. Rudelor care veneau în vizită cu acest prilej şi aduceau daruri li se oferea o masă îmbelşugată.
Amfilohos (gr. 'Aji.q>fXoxog, -ou; lat. *Am-philochus, -i).* Fiul lui Amfiaraos şi al Erifilei şi fratele lui Alcmeon. A luat parte la expediţia epigonilor împotriva Tebei. Mai apoi, 1-a ajutat pe fratele său Alcmeon să-şi ucidă mama. A luptat în războiul troian. Pe lîngă faptele sale de arme, Amfilohos este amintit ca fiind clarvăzător şi profet, asemenea tatălui său. A murit în luptă, ucis de către Mopsos, care era la rîndul său prezicător şi clarvăzător, la Mâlos, în Cilicia. O altă variantă povesteşte că a fost ucis de Apollo. Tradiţia îi atribuie întemeierea cetăţii Argos din Etolia, la golful Ambracia, precum şi insti-tuirea celebrului oracol de la Mâlos (Strabon, 14.5.16).
Amfimahos (gr. 'AjupOiccxog, -ou). 1) Fiul lui Electrion, regelui Micenei, şi fratele Alcmenei.
2) Erou carian, aliat al troienilor pe timpul războiului troian; a fost ucis de Ahile.
3) Erou grec, pretendent al Elenei şi căpetenie a epeenilor pe timpul războiului troian. A fost ucis de Hector.

Amfimedon (gr.'Ap.(pijii5wv, -OVTOC;). Numele unuia dintre pretendenții la mîna Penelopei; a fost ucis de Ulise.
Amfion (gr. 'Ap.<p(u>v, -ovog ; lat. *Amphion, -onis).* Fiul lui Zeus şi al Antiopei şi fratele geamăn al lui Zetos. S-a născut pe muntele Citeron şi a fost abandonat de mama sa. El şi fratele său au fost crescuți de păstori, alături de care au trăit, pînă cînd au aflat care era adevărata lor origine. Atunci au pornit spre Teba, unde domnea Licos, fostul soț al mamei lor, Antiope, care o repudiase pe aceasta şi se căsătorise cu Dirce. Amfion şi Zetos au cucerit cetatea şi i-au ucis pe Licos şi pe Dirce pentru că o trataseră cu cruzime pe Antiope. Dirce a fost legată de un taur care a tîrît-o pînă a murit. Mai apoi trupul ei a fost aruncat într-o fîntînă, care în amintirea acelui episod s-a numit fîntîna Dircei (pentru alte detalii vezi DIRCE).

După ce şi-au asigurat astfel domnia asupra Tebei, cei doi frați au început să o întărească cu ziduri de apărare. Există o legendă şi în legătură cu zidurile Tebei. Se povesteşte că Amfion a primit de la Hermes o liră, la care ştia să cînte cu atîta măiestrie, încît pietrele se mişcau singure, aşe-zîndu-se una peste alta şi formînd un zid perfect.
Amfion s-a căsătorit cu Niobe, de la care a avut numeroşi copii, care au fost cu toții uciși de Apollo. In urma acestui eveniment tragic, şi-a luat viața (vezi şi NIOBE).
Amfisbeiia (gr. 'Ajj.cp(<r|kuv(x, -r\q ; lat. *Am-phisbaena, -ae).* Şarpe monstruos cu două capete, care se putea deplasa şi înainte, şi înapoi (după cum arată semnificația numelui grecesc al animalului). Eventual, poate fi considerat o interpretare mitică a şarpe-lui-orb *(Anguis fragilis),* a cărui coadă nu se subțiază, avînd aceleaşi dimensiuni ca şi capul, ceea ce ar fi putut da naştere credinței că avea două capete, cîte unul la fiecare extremitate a corpului. Se credea că era deosebit de feroce şi că pielea sa, înfăşurată în jurul unui băț, servea la alungarea animalelor feroce.
► *Prezențe în literatura antică.* Amfisbena este amintită de Eschil *(Agamemnon,* 1233), Nicandru *(Theriaka,* 373-383), Pliniu *(Naturalis historia,* 8.85), Lucan *(Pharsalia,* 9.719 şi urm.), Aelianus *(De natura animalium,* 8.8 şi 9.23).
Amfistenes (gr. "Ajiipiaflevrig, -ou). Erou spartan, fiul lui Amficles şi nepotul lui Agis. Cei doi fii ai săi, Astrabacos şi Alopecos, •au găsit din întîmplare, ascunsă printre frunzele unui tufiş, statuia Artemisei *Ortia,* pe care, potrivit tradiției, Oreste şi Ifigenia o aduseseră cu mult timp în urmă din Tau-rida şi care mai apoi se pierduse. La vederea sculpturii, cei doi tineri şi-au pierdut mințile. Tradiția susținea că cei doi nobili spartani au fost biciuiți la sînge, într-o ceremonie religioasă, în fața statuii respective. Despre acest ritual ne informează Pausanias (3.16.9) şi Platon *(Legile,* 633b), potrivit cărora acesta se desfăşura ca un soi de joc: un grup de tineri trebuia să fure nişte brînză din altarul Artemisei *Ortia,* în vreme ce vin alt grup trebuia să o păzească, biciuindu-i pe cei din primul grup. Evident, era vorba de un rit de inițiere, care făcea parte dintr-o serie mai amplă de ceremonii, cuprinzînd de asemenea întreceri de muzică şi o procesiune.
Amfiteea (gr. 'Ajicpitfea, *-r\q* ; lat. *Amphi-thea, -ae).* Soția lui Autolicos şi mama An-ticleei, care, la rîndul ei, a fost mama lui Ulise.
Amfitrion (gr.'Ap.quTpowv, -wvog ; lat. *Am-phitryon* sau *Amphitruo, -onis).* Fiul lui Alceu şi al Hiponomei (sau al Astidamiei) şi soțul Alcmenei (vezi schema de la mbriqa PERSEU). Pentru a obține mîna acesteia, a trebuit să-i răzbune pe frații ei, care fuseseră uciși de fiii lui Pterelaos. Pe timpul absenței sale, într-o noapte foarte lungă (în cursul căreia luna răsărit şi a apus de trei ori), Alcmena a fost vizitată de Zeus, regele zeilor, care i s-a înfățişat sub chipul lui Amfitrion şi a izbutit să o înşele poves-tindu-i amănunte din desfăşurarea luptei, împreună Zeus, Alcmena 1-a conceput pe Heracle. în noaptea următoare, cînd Amfitrion s-a întors, Alcmena şi-a dat seama de cele întîmplate. Cu Amfitrion ea 1-a conceput pe Ificles, care înseamnă „cel renumit pentru puterea sa", geamăn cu Heracle, însă cu o noapte mai mic decît acesta.
Amfitrion a murit în războiul împotriva **lui** Erginos, regele minienilor. După numele său, Heracle este numit Amfitrioniadul.
► *Prezențe în literatura antică.* Datorită legăturii sale cu figura lui Heracle, Amfitrion este prezent în numeroase lucrări dedicate acestui erou, mai cu seamă în cele care povestesc întîmplările legate de naşterea sa (vezi HERACLE), de exemplu în *Heracle* de Euripide sau în *Hercule furios* de Seneca. De asemenea, este protagonist în *Amfitrion* de Plaut.
► *Prezențe în literatura modernă şi contemporană.* Mai toate reluările temei sînt orientate după comedia lui Plaut: Vitale de Blois, *Geta ;* F.P. de Oliva, *Amfitrion ;* J. de Timo-neda, *Amfitrion* ; L. de Camoes, *Amfitrion ;* L. Dolce, *Soțul;* G.B. Della Porta, *Astrologul* ; J. Rotrou, *Sosiile*; Moliere, *Amfitrion* ; J. Dryden, *Amfitrion* ; H. von Kleist, *Amfitrion*; J. Giraudoux, *Amfitrion 38* (adică a treizeci şi opta reluare a subiectului). Henry Purceii a scris o operă muzicală dedicată lui *Amfitrion.* Pornind de la comedia lui Moliere, în limbajul comun a pătruns expresia „amfitrion" pentru a desemna un stăpîn al casei generos şi ospitalier.

Amfitrita (gr. 'Ap.(piTpirn, *-t\q*; lat. *Amphi-trite, -es).* Una dintre oceanide sau nereide, fiicele lui Nereu şi ale oceanidei Doris. Era soția lui Poseidon şi mama lui Triton, zeița mării în general şi în special a Mării Medi-terane. Uneori este numită şi Alosidna. Legenda povesteşte că voia să rămînă fecioară şi că pentru a scăpa de Poseidon, care dorea s-o ia de soție, s-a refugiat în ținutul lui Atlas. Poseidon însă a izbutit să-i dea de urmă, trimițînd în căutarea ei doi delfini. Aceştia au aşezat-o într-o scoică şi i-au adus-o, iar Poseidon s-a căsătorit cu ea. Pentru a-i răsplăti pe delfini, zeul i-a ridicat în cer, transformîndu-i într-o constelație. Potrivit unei alte versiuni a mitului, a fost răpită de Poseidon la Naxos, în timp ce dansa cu surorile sale nereide. Ea a transformat-o pe Scila în pescăruş (vezi Nisos, 1). Trebuie să subliniem că aproape toate legendele despre Amfitrita sînt creații poetice tîrzii: într-o mare parte a poeziei greceşti şi latine, ea este concepută pur şi simplu ca o reprezentare alegorică, lipsită de individualitate proprie. în *Odiseea,* Amfitrita este menționată ca alegorie a mării. Din cîteva trimiteri făcute de Hesiod în *Teogonia* reiese că este una dintre nereide şi că s-a căsătorit cu Poseidon.
► *Atribute.* Amfitrita era reprezentată ca o figură feminină aşezată pe o scoică mare, înfăşurată într-o mantie cu pliuri largi şi înconjurată de valurile mării, de nereide şi de tritoni. Uneori, în iconografie apare şi delfinul.

► *Răspîndirea cultului.* Era venerată de obicei împreună cu Poseidon. Cultul său era răspîndit mai ales în insula Lesbos şi în Ciclade.
► *Iconografie.* Cele mai vechi reprezentări ale Amfitritei pe care le cunoaştem provin de pe nişte tăbliţe de lut pictate *(pinakes)* de fabricaţie corintică, găsite la Acrocorint (probabil într-un sanctuar închinat lui Poseidon). Potrivit descrierii lui Pausanias, era reprezentată pe tronul de la Amicle, în apropiere de Sparta, şi pe tronul crisele-fantin al lui Zeus de la Olimpia, realizat de Fidias. în ceramică, Amfitrita este prezentă pe celebrul Vas Francois, pe cupa lui Eufronios (cu Tezeu şi Amfitrita în lumea subacvatică) şi pe numeroase alte vase cu figuri negre şi roşii. Imagini sculptate ale zeiţei au fost identificate pe friza Parte-nonului, pe cea din templul Atenei *Nike* de
pe Acropole şi pe Altarul din Pergam. Datorită calităţilor decorative şi eleganţei sale, acest subiect apare în mai multe mozaicuri.
Amfrisios (gr. 'AjjLeppucuog, -ou). Epitet al lui Apollo. Provine de la numele rîului din Tesalia pe malurile căruia zeul a păscut turmele lui ADMETOS (vezi).
Amfrisos (gr. "Ap.q>po(roe,, -oo). Numele a două rîuri diferite legate de mitul lui Apollo. Pentru primul, vezi AMFRISIOS. Cel de-al doilea era un rîu din Frigia, ale cărui ape, în loc să fertilizeze pămînturile pe care le udau, le făceau să devină sterpe. Malurile acestui rîu au fost scena unor episoade care l-au avut ca protagonist pe Apollo. Aici s-a petrecut disputa dintre zeu şi Marsias, în urma căreia acesta din urmă a fost jupuit de viu (vezi MARSIAS) ; tot aici s-a desfăşurat povestea lui HIACINTOS (vezi), iar Apollo a iubit cîteva nimfe.
Amice (gr. 'AJIUXTI, *-r\q).* Eroină cipriotă, fiica regelui Salaminos al Ciprului. Este amintită ca fiind soţia lui Casos, fiul lui Inahos, şi întemeietoarea unei colonii de ciprioţi la Antiohia, pe Orontes. Mormîn-tul său era venerat în apropierea cetăţii.
Amicle (gr. 'AJIUJCXCU, -wv; lat. *Amyclae, -arum).* Se cunosc două cetăţi cu acest nume. Prima se afla în Laconia, nu departe de Sparta, pe rîul Eurotas. Fusese întemeiată de Amiclas şi era renumită întrucît aici se născuseră Tindar, dar şi Castor şi Pollux, numiţi adesea *Amyclaei Fratres.* în epoca istorică sînt pomenite importantele sărbători numite Hiacintia, care se celebrau aici în fiecare an, şi cultul lui Apollo, numit, după loc, *Amicleos* şi avînd o statuie colosală, al cărei tron era decorat cu o excepţională serie de scene din mitologie (Pausanias, 3.18.9 şi urm.).
Acest nume desemnează şi o străveche cetate din Latium, situată la est de Terra-cina, considerată o colonie greacă a Laco-niei. Potrivit tradiţiei, localitatea a fost abandonată de locuitori, întrucît se credea că era bîntuită de şerpi. Această legendă este preluată de Vergiliu, care se referă la Amicle numind-o cetatea pustie şi tăcută *{tacitae Amyclae).*
Anticos (gr. "Ajxuxog, -ou; lat. *Amycus, -i).* 1) Fiul lui Poseidon şi regele bebricilor;

era celebrat pentru priceperea sa în pugilat. Obişnuia să-i provoace la luptă pe străini, care, necunoscîndu-i faima de invincibil, erau învinşi şi, mai apoi, ucişi. Cînd însă ARGONAUŢII (vezi) au ajuns în regatul său, iar el şi-a repetat provocarea, după obicei, Pollux 1-a înfruntat şi 1-a ucis.
► *Iconografie.* Amicos, legat, este reprodus pe Chivotul Ficoroni, ce se inspiră probabil dintr-o pictură originală şi, la rîndul său, a inspirat alte scene figurative, printre care mai multe oglinzi etrusce.
2) Numele unui centaur, fiul lui Ofion.
3) Unul dintre tovarăşii lui Enea.
Amimone sau Âmmione (gr. 'Ap.u|i.(jvn, *-т)Q* ; lat. *Amymone, -es).* Numele uneia dintre cele cincizeci de fiice ale lui DANAOS (vezi). A avut un fiu cu Poseidon, numit Nauplios, care avea să devină tatăl lui Palamede. De la ea provine numele izvorului din Argolida.
► *Prezenţe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 2.14; Hyginus, *Fabule,* 169 şi 169a.
Amintas (gr. 'Ajiuvrag, -a şi -ou; lat. *Amyntas, -ae).* Numele unui păstor amintit în *Idilele* lui Teocrit *(Thalysia,* 7.2). Se povestea că, împreună cu alţi păstori, ar fi furat fluierul lui Silen, care, obosit de vînă-toare, adormise (Nemesianus, *Egloge,* 3).
► *Prezenţe în literatura modernă.* T. Tasso a ales acest nume pentru protagonistul fabulei pastorale *Amintas.* în general, numele apare frecvent în genul bucolic-pastoral. Printre exemplele cele mai cunoscute se numără Amintas din *Euridice,* dramă pentru muzică de Ottavio Rinuccini, şi, la feminin, Aminta din *Astreea* a lui Honorâ d'Urfe.
Amintor (gr. 'AjiuvTtup, -opoe;; lat. *Amyn-tor, -oris).* Regele dolopilor; a fost tatăl lui Phoenix, cunoscut sub apelativul Amin-toridul (vezi PHOENIX). în traducere literală, numele său înseamnă „apărătorul" sau „răzbunătorul". Supărat pe Phoenix, care îi acorda prea multă atenţie concubinei sale, 1-a blestemat şi 1-a alungat de acasă. A fost ucis de Heracle, căruia îi interzisese să treacă prin regatul său.
Amitaon (gr. 'Ajiu-frccwv, -ovoe;; lat. *Amy-thaon, -oris).* Fiul lui Creteu şi al lui Tiro; a fost regele Mesenei şi tatăl lui Bias şi al lui Melampus, care din acest motiv este
numit Amitaonianul. Era un celebru prezicător din Argos. în *Odiseea* (11.259) este amintit ca întemeietor al Tirului.
Ammon (gr. "AJJ.JJ.GJV, -OJVOQ ; lat. *Ammon, -onis).* Străveche zeitate egipteană din cetatea Tebei; a fost cunoscut

de greci, probabil, după colonizarea Cirenei (secolul al VH-lea î.Hr.). în lumea greco-romană, zeul a fost asimilat cu Zeus/Iupiter (numit *Ammonius)* şi s-a bucurat de o mare popularitate mai ales grație oracolului din oaza Siwah, care a devenit unul dintre cele mai celebre din lumea antică, concurînd chiar şi cu cel de la Delfi. Este cunoscut episodul vizitei lui Alexandru cel Mare la acest oracol, cu toate că nu ştim ce anume a întrebat marele conducător macedonean şi care a fost răspunsul oracolului.
Amor, vezi Eros.
Ampelos (gr. "AjiiteXog, -ou; lat. *Ampelos, -i).* Numele unui geniu, preot sau tovarăş al lui Dionysos, considerat o personificare a viței-de-vie. Potrivit lui Ovidiu, a murit căzînd dintr-un ulm în care se urcase ca să culeagă un ciorchine de struguri dintr-o vie pe care i-o dăruise Dionysos. După alte surse, a fost ucis de un taur furios.
► *Prezențe în literatura antică.* Ovidiu, *Fastele,* 3.407 şi urm., Nonnos din Panopolis, *Dionisiacele,* 10.175 şi urm.
Ampelusia (gr. 'AjnreXowna, -ae;; lat. *Am-pelusia, -ae).* Numele unui promontoriu din Mauritania, unde se afla o peşteră despre care se credea că îi era consacrată lui Heracle.
Ampix (gr. "Ajitiu^, -oxoc;; lat. *Ampy-cus, -i).* Fiul lui Pelias ; a luat-o de soție pe Chloris, cu care a avut un fiu, Mopsos, cunoscut pentru virtuțile sale de clarvăzător şi de profet şi care, după numele tatălui său, este numit *Ampycides.*
Ampsanctus sau **Amsanctus** (lat. *Amp-sanctus* sau *Amsanctus, lacus).* Mic lac din Samnium, din apropierea vechiului centru Aeculanum; era cunoscut pentru aburul care se ridica din apele sale, învăluindu-i malurile. Din acest motiv, latinii îl considerau o cale de acces către lumea subpă-mînteană.
Amuletă, vezi Magie.

■
m m
1

Amulius, vezi Romulus.
Anacee (gr. 'Avotxafai, -wv). Sărbătoare celebrată în lumea greacă în cinstea Dioscurilor, cărora li se jertfeau miei albi.
Anadiomene (gr. 'AvaSuop.£vT|, *-r\q*; lat. *Anadyomene, -es).* Termenul, însemnînd „cea care iese din mare", apare în diferite izvoare ca epitet al Afroditei, zeița care, potrivit tradiției, s-a născut din spuma mării.
Anaitis (gr. 'Avattie, -iSoe;; lat. *Anaitis, -idiş).* Zeiță a rodniciei, şi în particular a apelor fecundatoare, venerată în lumea persană şi identificată de greci cu Artemis din Efes şi cu Cybele. îi erau consacrați taurii, iar aşa-numitul Taurobolion (vezi) era strîns legat de ^cultul său, de unde se credea că provine. în Armenia, în cinstea ei se practica prostituția sacră.
► *Epitete.* Zeița era venerată cu diverse apelative : Mama Anaitis, Artemis Anatitis, Artemis Persica.
► *Răspîndirea cultului.* Din Persia, cultul s-a răspîndit mai ales în Armenia, Capadocia, Pont şi Lidia. Unul dintre cele mai importante locuri de cult era templul de la Ecba-tana, bine cunoscut în epoca elenistică.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintită de Plutarh *(Artaxerxes,* 27.4) şi de Pau-sanias (3.16.8; 5.27.5-6), potrivit căruia, la lidieni, Anaitis era un epitet al zeiței Artemis. Polybios (10.27.12) se referă la însemnătatea templului de la Ecbatana. Strabon (532-533) trimite la prostituția sacră.
► *Iconografie.* în cultul lui Anaitis, imaginile au fost introduse de către Artaxerxes Ohos.
Anakampseros (gr. dcvaxcxjj.\|j£pwc,, -uitoț). Numele unei plante despre care grecii credeau că este înzestrată cu virtuți magice. Considerată o plantă consacrată lui Eros, era întrebuințată pentru poțiuni şi filtre care se spunea că pot aduce înapoi o iubire pierdută sau îndepărtată.
şi opusă față de Tyche, norocul. Poeții îi subliniază inflexibilitatea şi duritatea.
Ananke (gr. 'AWyxt), -tic,). în limba greacă, termenul înseamnă „necesitate". Nu îi corespunde atît o zeitate propriu-zisă, cît mai ales o personificare, care, de altfel, apare în poezie şi filosofie abia într-o epocă ulterioară lui Homer şi Hesiod. Platon o consideră mama Moirelor *(Republica,* 617c). Uneori este identificată cu Dike, justiția,
Anankites (gr. dtvocŢxfTTic,, *-r\q;* lat. *anan-cites, -ae* sau *anancitis, -idiş).* Termen cu care era desemnată în Grecia o piatră prețioasă despre care se credea că este înzestrată cu virtuți magice, în măsură să evoce sau să alunge spiritele morților.
Anapos (gr. "Avoeiroc;, -ou; lat. *Anapus, -i).* Zeu fluvial, personificare a rîului omonim din Sicilia. A ipbit-o pe nimfa Ciane, cu care s-a unit transformînd-o într-un lac.
Anathemata, vezi Votum.
Anatoliene, divinități. în religiile din Anatolia sînt venerați, sub diverse forme şi sub o multitudine de nume, o zeiță mamă şi soțul acesteia, care formează un cuplu divin căruia i se adaugă uneori şi un fiu. Identificarea lor cu unele zeități greceşti şi variantele cultelor locale fac ca miturile care îi reprezintă să aibă mai multe versiuni şi să se refere la personaje cu nume diferite: Cybele, Meter, Attis, Agdistis, Anaitis sînt doar cîteva dintre ele. Independent de variantele locale şi de legendele pe care grecii le-au suprapus lor, divinitățile anatoliene sînt legate de fecunditate şi de riturile menite să asigure fertilitatea pămîntului şi a animalelor; în acest sens se pot interpreta cultele misterice al căror obiect sînt şi prostituția sacră practicată în cinstea lor.
Anaxagoras (gr. 'AvafctŢopag, -ou; lat. *Anaxagoras, -ae).* Regele Argosului; era fiul lui Megapentes şi nepotul lui Pretos. Pausanias şi Diodor din Sicilia povestesc că nebunia care le-a lovit pe femeile din Argos (vezi Melampus) s-a dezlănțuit în timpul domniei sale şi că Anaxagoras i-a răsplătit pe Melampus şi pe fratele său, Bias, pentru că le-au vindecat dăruindu-le două treimi din regat şi păstrînd pentru sine numai o treime. Suveranii Argosului care descind din el sînt numiți Anaxago-rizi în izvoare.

Anaxarete (gr. 'Ava^apetT), -r\q ; lat. *Ana-xarete, -es).* Fecioară din Cipru, amintită în legende pentru asprimea şi nemiloste-nia ei. A fost iubită de tînărul Ifis, însă 1-a tratat cu atîta răceală încît acesta, disperat, s-a spînzurat în fața porții ei. Dar

Anaxarete a rămas impasibilă chiar şi dinaintea acestei priveliști, ca şi la funeraliile tînărului. Atunci Afrodita a transformat-o în stană de piatră (Ovidiu, *Metamorfoze,* 14.699 şi urm.).

Anaxibia sau **Anasibia** (gr. *-aq).* 1) Soția lui Nestor.
2) Fiica lui Atreu şi a Eropei şi sora lui Agamemnon. Potrivit unor izvoare, era mama lui Pilade.
3) Nimfă iubită de Apollo. Ca să scape de atențiile zeului, care nu-i dădea pace, a căutat adăpost în templul Artemisei. Pentru ca nimfa să fie în siguranță, zeița a făcut-o invizibilă.
Anceu (gr. 'Afxaîog, -ou ; lat. *Ancaeus, -l).* 1) Fiul lui Licurg din Arcadia şi tatăl lui Agapenor; era unul dintre ARGONAUȚI (vezi). A luat parte la isprăvile acestora, fiind ucis de mistrețul calidonian.
► *Prezențe in literatura antică.* Personajul este amintit, printre altele, în *Metamorfozele* lui Ovidiu (8.315 şi urm.), în *Argo-nauticele* lui Apollonios din Rodos şi în *Fabulele* lui Hyginus (14).
2) Fiul lui Poseidon şi al Astipaleei; a fost, ca şi cel de mai sus, unul dintre argonauți. După moartea lui Tifis, a devenit cîrmaciul corăbiei Argo. A sădit o vie, însă un sclav i-a prezis că nu va apuca să-i bea vinul. într-adevăr, în timp ce ducea la gură cupa cu vin, a fost ucis de un mistreț. în legătură cu moartea prezicătorului Calhas (vezi VIN) există o variantă foarte asemănătoare cu această legendă.
Anchemolus (lat. *Anchemolus, -i).* Erou al marsilor, populație din Italia centrală stabilită în apropierea lacului Fucino; era fiul lui Retuş. S-a îndrăgostit de mama sa vitregă, Casperia, motiv pentru care a fost silit să fugă, spre a nu cădea victimă mî-niei tatălui. S-a refugiat la Daunus, tatăl eroului Turnus, şi a luptat alături de acesta împotriva lui Enea. A căzut în luptă, ucis de către Palas.
► *Prezențe în literatura antică.* Eroul este amintit de Servius şi de Vergiliu în cîntul 10 al *Eneidei.*
Anclabris. Numele latinesc al unei măsuțe pe care, în timpul sacrificiilor, preoții romani aşezau instrumentele destinate ritului sacrificial. De asemenea, pe ea se
depuneau viscerele animalelor sacrificate, care mai apoi erau examinate de prezicători pentru extragerea auspiciilor.
Anculus. în mitologia romană, termenul (în traducere literală „servitor") indica zeitățile minore, puse în serviciul celor mari, de exemplu Ganimede, Hebe sau Iris.
Ancus Marcius (lat. *Ancus Marcius, -i).* Potrivit tradiției, era regele Romei care i-a urmat lui Tullus Hostilius şi 1-a precedat pe Tarquinius Priscus, al patrulea în ordinea ce pornea de la Romulus. Vechile cronologii îi situează domnia între anii 640 şi 616 î.Hr. Era considerat fiul fiicei lui Numa Pompilius. I se atribuia cucerirea mai multor cetăți latine şi deportarea locuitorilor acestora la Roma, pe Aventin; ei au alcătuit primul nucleu al viitoarei *plebs* romane.
Ancyla (gr. âyjcuXri, *-r\q*; lat. *ancyla, -ae).* La Roma, termenul indica un scut miraculos din bronz, pe care Iupiter îl coborîse din cer în timpul unei ciume devastatoare, care a încetat imediat după acest miracol. Nimfa Egeria a prezis că cetatea în care avea să fie păstrat scutul urma să dobîn-dească o putere foarte mare. De aceea, regele Numa Pompilius, care domnea la Roma în vremea acestui eveniment miraculos, a poruncit să fie executate unsprezece copii identice, care să le fie încredințate, împreună cu originalul, salienilor, cei doisprezece patricieni romani. Cu prilejul Idelor lui Marte, salienii organizau pe străzile Romei o procesiune în care purtau aceste scuturi lovindu-le cu o suliță şi interpretau cîntece şi dansuri în cinstea lui Marte (vezi, de asemenea, MAMURIUS şi SALIENI).
Andremon (gr. 'AvSpaijiwv, -ovoț;; lat. *Andraemon, -onis).* 1) Soțul Gorgei, fiica lui Oeneu care domnea peste Calidon, în Etolia; i-a urmat la tron lui Oeneu. A avut un fiu, Toas, care este numit şi cu patro-nimul Andremonidul.
2) Fiul lui Oxilos; s-a căsătorit cu Driope, care 1-a zămislit pe Amfisos împreună cu Apollo.
Androcleea (gr. 'AvSpoxXeT), -TIC). Fecioară din Teba, fiica regelui Antiopenos, care s-a sacrificat pentru a împlini oracolul ce prezisese că cetatea avea să fie salvată de

amenințarea lui Heracle numai dacă fiicele regelui se vor jertfi pentru salvarea ei.
Androclos (gr. "AvSpoxXog, -ou; lat. *Andro-clus, -i* sau *Androcles, -is).* Sclav roman, devenit celebru datorită poveştii în care este protagonist alături de un leu.
Condamnat să se lupte cu fiarele sălbatice în circ, Androclos a scăpat pentru că un leu ațîțat împotriva lui a dat semne că-1 recunoaşte şi, în loc să-1 atace, s-a apropiat de el, lingîndu-1 prieteneşte. Astfel s-a aflat că în trecut, pe cînd era în Africa, Androclos fugise de la stăpîn şi, după mai multe întîmplări, se refugiase într-o peşteră. Cu puțin timp în urma lui, în aceeaşi peşteră intrase un leu care se apropiase de el şi îi arătase că într-una din labe avea înfipt un spin mare. Androclos a izbutit să i-1 scoată, şi atunci a început ciudata lor prietenie, care s-a prelungit pînă cînd, sătul de viața sălbatică (printre altele, leul îi procura hrana şi îl păzea), Androclos a părăsit peştera.

El a fost capturat de nişte soldaţi romani, a fost adus la Roma şi condamnat să înfrunte animalele sălbatice în circ. Leul, care avusese aceeaşi soartă, i-a fost dăruit atunci cînd întreaga poveste a ieşit la iveală. Se spunea că, devenit om liber, Androclos îl lua cu el la plimbare pe străzile Romei.
► *Prezenţe în literatură.* Anecdota era de inspiraţie stoică, fiind povestită de Gellius (5.14) şi de Aelianus *(De natura animalium,* 7.48). în epoca modernă, a inspirat comedia lui G.B. Shaw *Androclos şi leul.*
Androgeu (gr. 'AvSpoŢEux;, -u>; lat. *Andro-geus, -i* sau *Androgeos,* -o). 1) Fiul lui Minos şi al Pasifaei, suveranii Cretei, şi-a învins toţi adversarii la jocurile panatenee, stîr-nind mînia regelui Egeu (vezi), care a poruncit să fie ucis. Atunci Minos a pornit război împotriva Atenei pentru a-şi răzbuna fiul, impunîndu-le atenienilor un tribut greu: în fiecare an, din Atena trebuiau să plece spre Creta şapte băieţi şi şapte fete de sînge nobil, care aveau să-i fie sacrificaţi Minotaurului. Atenienii aveau să scape de această cumplită povară datorită intervenţiei lui Tezeu (vezi).
2) Erou grec; a căzut în războiul împotriva Troiei. Este menţionat în *Eneida* lui Vergiliu (2.370 şi urm.).
Andromaca (gr. 'AvâpojiaxT), -T|C; lat-*Andromacha,* -ae). Fiica lui Eetion, regele cetăţii Teba din Cilicia; a fost soţia eroului troian Hector, cu care a avut un fiu, Sca-mandrios sau Astianax. La căderea Troiei, acesta din urmă a fost aruncat de pe zidurile cetăţii, iar Andromaca a fost luată prizonieră de Neoptolem (Pirus), fiul lui Ahile, care a dus-o în Epir şi a avut cu ea un fiu, Molosos.
Mai tîrziu, Andromaca a devenit soţia lui Helenos, un frate al lui Hector care domnea în Chaonia. Această căsătorie a fost dorită de zeiţa Tethys. Enea a întîlnit-o, după cum povesteşte Vergiliu *(Eneida,* cîn-tul 3), atunci cînd a debarcat în Epir.
Rolul pe care întreaga tradiţie literară i-1 atribuie Andromacăi este acela de *mater dolorosa,* mai întîi din cauza destinului nemilos al fiului său Astianax, iar mai apoi din pauza primejdiei prin care trece şi micul Molosos datorită geloziei Hermionei, soţia legitimă a lui Neoptolem. Mai cu seamă tragedia uciderii micului Astianax sub privirile mamei sale a inspirat tradiţia poetică.
► *Prezenţe în literatura antică.* Homer, *Iliada* ; Euripide, *Troienele şi Andromaca* ; Ennius, *Andromacha Aechmalotis* (în fragmente) ; Vergiliu, *Eneida* ; Seneca, *Troienele.*
► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* J. Racine, *Andromaca*; Ch. Baudelaire, *Florile răului*; P. Katenin, *Andromaca* ; J. Giraudoux, *Război cu Troia nu se face.* în epoca modernă s-au compus melodrame şi muzică de scenă (Sacchini, Grâtry, Paisiello, Saint-Saens) inspirate din versiunea mitului oferită de Racine. Prima melodramă inspirată din *Andromaca* a fost compusă de A. Caldara pe un libret de Apostolo Zeno.
► *Iconografie.* Adeseori, Andromaca este reprezentată în momentul sfîşietor al despărţirii de Hector sau împreună cu micul Astianax. Printre altele, apare în decora-ţiunile unei cupe chalcidiene de la Wiirz-burg, pe o cupă de la Brygos cu o scenă din *Ilioupersis,* pe o frescă de tavan din Domus Aurea a lui Nero din Roma şi, de asemenea, în miniatura XXVI din *Iliada Ambro-ziană,* în care este reprezentată despărţirea de Hector.
Andromeda (gr. 'Av6pojj.e6Ti, *-r\q;* lat. *Andromeda, -ae).* Fiica lui Cefeu, regele

Etiopiei, şi a Casiopeei; era cunoscută pentru frumuseţea sa ieşită din comun. Mama ei a cutezat să afirme că Andro-meda le întrecea în frumuseţe pe nereide, fiicele lui Poseidon. Ca să o pedepsească pe Casiopeea pentru trufia ei, zeul a trimis un monstru marin să pustiască Etiopia. Dinaintea proporţiilor dezastrului, a fost consultat oracolul lui Ammon, care a prezis sfîrşitul îngrozitoarei calamităţi cu condiţia ca Andromeda să-i fie jertfită monstrului. Astfel, Cefeu a fost silit să-şi lege fiica în lanţuri de o stîncă, pentru ca înfricoşătoarea fiară să poată ajunge la ea. Perseu însă a găsit-o, a ucis monstrul şi a eliberat-o, obţinîndu-i astfel mîna.
Totuşi, Andromeda îi fusese promisă în prelabil lui Fineu. Din această cauză a izbucnit, în ziua nunţii, faimoasa ceartă dintre Perseu şi Fineu, care s-a transformat într-o luptă violentă, în cursul căreia Fineu şi aliaţii săi au fost înfrînţi.
După moarte, Andromeda a fost aşezată în cer, printre constelaţii.
► *Prezenţe în literatura antică.* Sofocle, Euri-pide, Frinihos, Licofron, Livius Andronicus şi Ennius au scris tragedii inspirate din mitul Andromedei, toate pierdute. Andromeda este amintită şi de Ovidiu, *Metamorfoze,* 4 şi 5, Lucian, *Dialoguri marine,* 14; vezi şi Perseu.
► *Prezenţe în literatura modernă.* G.V. Gra-vina, *Andromeda* (tragedie); J. Laforgue, *Moralităţi legendare* (o povestire este dedicată mitului lui Perseu şi al Andromedei). Din faptele lui Perseu s-a inspirat Ariosto pentru episodul în care Ruggiero o eliberează pe Angelica înlănţuită de o stîncă *(Orlando furios,* 100 şi urm.). în domeniul muzical, opere dedicate Andromedei au compus Claudio Monteverdi şi Francesco Manelli.
► *Iconografie.* Pe lîngă pictura pe vase, Andromeda este reprezentată în numeroase fresce de la Pompei şi într-un relief elenistic de la Muzeul Capitolin.
Anemonă. Asemenea altor flori şi plante (smirna, trandafirul), anemona este legată de mitul lui Adonis (vezi). Potrivit tradiţiei, din fiecare picătură de sînge a lui Adonis căzută pe pămînt ar fi răsărit o anemonă. în povestirea lui Ovidiu *(Metamorfoze,* 10.710-735), atunci cînd Adonis a fost ucis de un mistreţ, Venus a amestecat sîngele său cu un balsam. Curînd, sîngele a început să fiarbă, iar după scurtă vreme din el au răsărit nişte flori de culoare sîn-gerie, cu viaţă scurtă, care pot fi smulse cu uşurinţă de vînt. De la vînt (în limba greacă *ăve^ioq)* se

trage, potrivit lui Ovidiu, şi numele florii: „...e de scurtă durată, căci, neţinîndu-se bine şi fiind prea uşoară, o scutură aceleaşi vînturi care-i poartă numele" *(Ibidem,* 737-739).

Angerona (lat. *Angerona, -ae).* Zeiţă latină cu o drigine extrem de veche, în legătură cu ale cărei prerogative există incertitudini chiar şi în izvoarele clasice. Se pare că i se recunoştea capacitatea de a elibera de boală şi mai ales de durerea provocată de aceasta (de fapt, numele ei ar proveni de la *angor* sau *angina).* Potrivit unei alte interpretări, era venerată în legătură cu solstiţiul de iarnă (iar în acest caz numele ei ar proveni de la *angerere,* „a ridica", referitor la ridicarea soarelui la orizont după solstiţiul de iarnă). în sfîrşit, o a treia interpretare, coroborată cu iconografia, unde este reprezentată ca o femeie cu gura cusută sau cu degetul arătător dus la buze pentru a porunci linişte, vedea în ea zeiţa tăcerii şi a secretului, mai ales în legătură cu numele secret al cetăţii Roma şi cu numele divinităţii ocrotitoare a oraşului: într-adevăr, exista convingerea că trebuia păstrată tăcerea absolută asupra acestor nume, pentru ca duşmanii să nu le poată evoca în mod inoportun, dăunînd astfel cetăţii. Zeiţa era sărbătorită la Roma în ziua de 21 decembrie, în timpul sărbătorilor numite Divalia sau Angeronalia. Cu acest prilej îi erau oferite sacrificii şi îi erau duse ofrande în templul Volupiei, zeiţa plăcerii. Probabil că asocierea celor două zeiţe trebuie pusă în legătură cu sentimentul de plăcere şi de uşurare încercat atunci cînd cineva scapă de o boală.

► *Prezenţe în literatura antică.* Macrobiu, *Saturnaliile,* 1.10.8; Varro, *De lingua latina,* 6.23.

Angitia (lat. *Angitia, -ae).* Zeitate marsică (indicată uneori la plural, *Angitiae)* venerată ca vindecătoare. Cultul era răspîndit mai cu seamă în zona din apropierea lacului Fucino, în localitatea pe care anticii o numeau *Lucus Angitiae (cf.* Vergiliu, *Eneida,* 7.759). Animalul ei sacru era

şarpele (lat. *angus),* de la care se spunea că îi provine numele.

Anguipes. în traducere, „care se termină în şarpe". Personaj monstruos, cu trup omenesc, dar cu extremităţi serpenti-forme; apare mai ales, în unele reprezentări galo-romane, ca suport pentru o figură de călăreţ, identificabil de multe ori cu Zeus cu fulgerul în mînă.

Anhiale (gr.'Afxio'^'n. *-TK* lat. *Anchiales, -ae* sau *-es).* Numele unei nimfe din insula Creta, amintită în legătură cu peştera de pe multele Ida. Potrivit povestirii lui Apollonios din Rodos (1.1128 şi urm.), strîngînd în mîini pămîntul de la Oaxos, o localitate de pe muntele Ida, ea i-ar fi zămislit pe cei doi DACTYLI de pe muntele Ida (vezi), Titias şi Cilen. Potrivit altor versiuni ale mitului, împreună cu Apollo l-ar fi zămislit pe Oaxes, întemeitorul cetăţii Oaxos.

Anhise (gr. 'AŢxta'nS, -ou; lat. *Anchises, -ae).* Fiul lui Capis şi al lui Temis, la rîndul ei fiica lui Ilos; era regele cetăţii Darda-nos, de pe muntele Ida. Frumuseţea sa ieşită din comun, prin care îi egala pe zei, a trezit iubirea Afroditei, împreună cu care 1-a conceput pe Enea. Din acest motiv, Enea este numit uneori cu patronimul Anhi-siadul. Intrucît a dezvăluit relaţia sa cu Afrodita, pe care jurase să o păstreze secretă, Zeus 1-a pedepsit: a fost lovit de un fulger care 1-a lăsat fără vedere (sau, potrivit altor versiuni, 1-a lăsat paralizat). Faptele lui Anhise sînt strîns legate de istoria Troiei şi mai ales de povestea fiului său, Enea. Cînd Troia a fost cucerită de greci, Enea a fugit din cetatea în flăcări ducîndu-şi bătrînul tată în spate. Anhise a murit la puţină vreme după sosirea lui Enea în Sicilia, la Drepanon, şi a fost dus în Cîmpiile Elizee.

► *Prezenţe în literatura antică.* Homer, *Iliada* ; *Imnul homeric către Afrodita*; Vergiliu, *Eneida*; Ovidiu, *Metamorfoze,* 13 şi **14.**

► *Iconografie.* îndeobşte, Anhise este reprezentat fugind de la Troia împreună cu Enea (pentru detalii vezi ENEA). Apare, printre altele, în *fol.* 53 şi 57 din *Cod. Virgilian Vat. Lat.* 3225. Episodul cu Afrodita intrînd în cortul lui Anhise figurează pe o tavă de
< argint din secolul al IV-lea d.Hr. (Sankt Petersburg, Ermitaj).

Anhuros (gr. "Afxoupoţ, -ou). Rege frigian, fiul lui Midas; a fost protagonistul unui episod faimos amintit de Plutarh. întrucît în apropierea capitalei se căscase o prăpastie ce ameninţa să înghită întreaga cetate, el s-a adresat oracolului, care i-a prezis că primejdia avea să fie alungată dacă el arunca în hău ce avea mai de preţ. Nestemate, aur, monede şi alte obiecte de preţ au fost azvîrlite în prăpastie fără nici un rezultat. în cele din urmă, disperat, Anhuros s-a aruncat el însuşi în hău, care s-a închis deasupra lui.

Anigriade (gr. 'AviŢp(cx5€C, -u>v). Nimfele rîului Anigros.

Anigros (gr. "AvtŢpog, -ou; lat. *Anigrus, -i).* Mic rîu care curge în Elida Trifilia şi se varsă în Marea Ionică. Amintit de Homer cu numele de Minieos, era cunoscut în Antichitate pentru apele sale urît mirositoare. Se povestea că la originea miasmelor s-ar afla faptul că, după ce fuseseră răniţi de Heracle, centaurii îşi spăla seră rănile în apele sale.

Aniketos (gr. 'AvCXTITOC;, -OU). Erou grec, fiul lui Heracle şi al Hebei.

Animale. Spre deosebire de alte religii din Antichitate, cea greacă şi cea romană nu au lăsat mărturii nemijlocite care să ateste practicarea zoolatriei. Probabil că aceasta a avut un loc în Grecia şi în lumea latină doar în nişte epoci extrem de îndepărtate, în timp ce în alte părţi a cunoscut o largă răspîndire. în Egipt, de pildă, multe zeităţi erau venerate sub forma unui animal sau aveau un cap de animal, iar cultul lor căpăta forme atît de evidente, încît un observator grec precum Herodot nu pregeta să sublinieze acest fapt, în timp ce arheologia modernă ne-a oferit o confirmare aducînd la lumină nu numai picturi, sculpturi şi reliefuri unde zeii sînt reprezentaţi sub înfăţişarea, completă sau parţială, a unor animale, ci şi întregi necropole conţinînd trupurile unor animale mumificate. Pentru a explica cultul animalelor în Egipt şi în celelalte civilizaţii ale lumii antice, s-a făcut adesea trimitere la valoarea lor totemică, însă lipsa unui cult propriu-zis al animalelor în lumea clasică nu ne autorizează să-1 excludem şi în epocile mai vechi, cîtă vreme anumite epitete ale unor divinităţi –

de exemplu, clasicul „Atena cea cu ochi de cucuvea" - ne duc cu gîndul la o zeitate teriomorfă. Pe de altă parte, animalele joacă un rol de prim-plan în religie şi în mitologie.
în religie, cea dintîi prezenţă cunoscută a unor figuri de animale asociate cu zeităţi datează din Creta minoică, unde este atestat cultul unei zeiţe a animalelor pentru care se cunosc reprezentări în formă de statuete cu fiare sălbatice alături sau, mai, cu şerpi încolăciţi în jurul braţelor. La rîndul lor, religia din Grecia clasică şi mai apoi cea din lumea romană asociază făpturile divine cu figurile unor animale: de multe ori, zeitatea are un animal sacru care apare alături de ea în iconografie, ca şi animale specifice care îi sînt oferite ca jertfă. Aceste animale sînt enumerate în rubricile dedicate fiecărei zeităţi în parte. De asemenea, unele animale puteau fi protagonistele unor sărbători religioase şi ale întrecerilor ce se desfăşurau în cele mai mari sanctuare din Grecia şi din lumea romană: întrecerile ecvestre erau frecvente atît în Grecia, cît şi la Roma. Tot la Roma, mai cu seamă în epoca imperială, aveau loc vînători şi jocuri în circ, cu concursul important al unor animale sălbatice sau exotice.
în mitologie, animalele îndeplinesc funcţii multiple. Se pot afla în centrul ciclurilor unor eroi sau pot servi ca motor al evenimentelor în multe episoade mitologice: este cazul unor animale mari, ca taurul de la Maraton sau taurul lui Minos, mistreţul din Calidon şi cel din Erimant, căprioara din Cerinia, leul din Nemeea, boii lui Gerion sau iepele lui Diomede, pentru a nu aminti decît cîteva dintre exemplele cele mai faimoase, legate de ciclul lui Heracle, al lui Tezeu şi al altor mari eroi. Uneori, zeii îşi pot lua înfăţişarea unor animale atunci cînd se apropie de oameni, cu pentru a vorbi cu ei, aşa cum se în-tîmplă uneori în poezia arhaică, fără ca aceştia să orbească în faţa apariţiei lor strălucitoare, pe care ochiul omenesc nu o poate suporta, însă şi pentru a se uni cu ei (maestru al acestor travestiri este Zeus, care o seduce pe Europa transformîndu-se într-un taur şi pe Leda metamorfozîndu-se într-o lebădă). Animalele joacă un rol de prim-plan şi în povestirile despre metamorfoze : originea multor specii era atribuită
\
unei intervenţii divine care preschimba nişte făpturi omeneşti în animale, permi-ţîndu-le astfel să scape de moarte sau ca pedeapsă pentru o anumită vină. Numeroase mamifere, şi mai ales păsările, erau implicate în aceste transformări.
Mitologia a creat animale hibride sau monstruoase, care contopesc într-o singură făptură elemente provenind de la specii diferite sau care alătură părţi ale unor animale şi părţi ale corpului omenesc; dintre nenumăratele exemple se pot aminti cel puţin Minotaurul, centaurii, tritonii, Sfinxul, sirenele, Gorgonele, caii înaripaţi precum Pegas, harpiile, balauri şi şerpi monstruoşi de toate soiurile (ale căror poveşti apar la rubricile respective). Multe din aceste animale fantastice au fost preluate de lumea clasică de la civilizaţiile Orientului Apropiat, care le-au creat. în altele - mai ales în cele ce contopesc animalul şi omul - s-a văzut persistenţa amintirii unui stadiu străvechi al civilizaţiei clasice, premergător afirmării olimpie-nilor antropomorfi, sau simbolul unei animalităţi şi al unei barbarii ce se opun afirmării raţiunii şi a unei religii de factură „apolinică". Nu încape nici o îndoială că, o dată cu trecerea secolelor, multe dintre aceste animale fantastice îşi pierd semnificaţia originară şi servesc drept embleme sau drept elemente decorative (în sens literar sau iconografic), care se păstrează ca atare pentru multă vreme, nemaiţinînd seama de valoarea lor iniţială, neliniştitoare şi de multe ori apotropaică.
Un rol aparte îl exercită animalele în fabulistică. în operele lui Esop şi ale lui Fedru, ele devin protagonistele unor scurte apologuri care, consumîndu-se in intervalul cîtorva replici, le atribuie un rol

specific, fix şi imediat recognoscibil, un caracter neschimbat ce va pătrunde ca o constantă în fabulistică secolelor următoare : vulpea şireată, lupul înfometat şi ameninţător, mielul naiv şi inocent şi aşa mai departe.

Anin. Aninul joacă un rol marginal în mitologia clasică. El dobîndeşte totuşi o anumită importanţă în două contexte: în descrierea grotei nimfei Calipso, Homer menţionează că în jurul acesteia se afla o pădurice alcătuită din diverşi arbori, printre care şi aninii, care - alături de

plopi şi de chiparoşi - sînt asociaţi temei învierii şi a vieţii de după moarte *(Odiseea,* 5.64-65). La Vergiliu, aninul apare în relatarea unui mit celebru, cel al Helia-delor, surorile lui Faeton, care, după ce i-au adus ultimul omagiu fratelui lor mort, s-au transformat în arbori: în timp ce versiunile mai frecvente ale mitului vorbesc despre plopi, Vergiliu, în a şasea *Eglogă,* spune că ele s-au preschimbat în anini.

Anios (gr. *'Avioq,* -ou; lat. *Anius, -i).* Fiul lui Apollo şi al Creusei şi preot al lui Apollo la Delos. Este amintit întrucît a avut de la Driope trei fiice, cărora Dionysos le-a dăruit puterea de a produce după plac orice cantitate de vin, grîu şi ulei. Din acest motiv erau indicate cu apelativul Oinotrope. Se povestea că, prin puterile lor ieşite din comun, furnizaseră armatelor greceşti proviziile necesare în primii nouă ani ai asediului Troiei. Dionysos le-a preschimbat în porumbiţe.

Anitos (gr. "Avuxog, -ou). Numele unuia dintre TITANI (vezi).

Anna (lat. *Anna, -ae).* Fiica lui Belos şi sora Didonei; după moartea acesteia a părăsit Cartagina şi s-a dus în Italia, unde Enea a primit-o cu multă bunăvoinţă. Ea a stîrnit însă gelozia Laviniei. Avertizată în legătură cu cele ce se petreceau de către Dido, care i-a apărut în vis, Anna s-a îndepărtat de Enea şi s-a aruncat în rîul Numicius. Din acest moment, tradiţia o aminteşte ca nimfă a acestui rîu, iar ea devine obiect de cult sub numele de Anna Perena.

Originile cultului zeiţei nu sînt însă foarte clare. O tradiţie diferită povestea că fusese divinizată ca urmare a intervenţiei sale salutare din timpul revoltei plebei de pe Muntele Sacru; atunci cînd, hrana necesară populaţiei a început să lipsească din cauză că plebea refuza să muncească, ea a făcut prăjituri pe care le împărţea în fiecare zi cetăţenilor, asigurîndu-le astfel supravieţuirea.

Considerată zeiţă a lunii şi personificare a fazelor lunare, era celebrată cu mari serbări la Idele lui Marte (Ovidiu, *Fastele,* 3.523 şi urm.). Pentru un mit în care apare ca protagonistă a unei înşelăciuni amoroase a zeului războiului, vezi MARTE.

Annona (lat., gen *-ae).* Zeiţă a abundenţei din lumea latină. Era personificarea bunăstării şi a belşugului, confundîndu-se adesea cu alte personificări similare, reprezentate ca figuri feminine cu cornul abundenţei, flori şi fructe.

Anoba. în mitologia celtică, era zeitatea care personifica Pădurea Neagră.

Anotimpuri. Prezente foarte frecvent în poezie şi artă, în mitologie anotimpurile sînt personificate şi se identifică, în Grecia, cu Horele. Chiar dacă în unele izvoare, inclusiv din perioada arhaică (de pildă la poetul Alcman), sînt menţionate patru anotimpuri, multă vreme lumea greacă recunoaşte doar trei, legate de specificul climatic al Greciei; din acest motiv, de exemplu, în mitul Persefonei, care-şi împarte viaţa între infern şi Olimp (o treime din an în infern şi două treimi în Olimp - n.t.), se vorbeşte despre o împărţire a anului în trei sezoane, şi nu în patru. Cele patru anotimpuri canonice au fost identificate totuşi în Grecia prin intermediul observaţiilor astronomice, fiind prevalente în lumea romană, unde sînt deseori personificate în figuri masculine de amoraşi sau de adolescenţi. Pentru anotimpurile greceşti, personificate în figuri feminine, vezi HORE.

Antedon (gr. *'Av-9r\&wv,* -uivoe;; lat. *Anthe-don, -onis).* Fiul lui Glaucos ; a fost divinizat în locul unde se ridica cetatea omonimă, pe coasta Mării Eubeice, în Beoţia.

Anteia sau Antia, vezi BELEROFON, STE-
NEBEEA.

Antenor (gr. 'AvTfjvojp, *-opoq*; lat. *Antenor, -oris).* Erou troian, fiul lui Esietes şi al Cleomestrei şi soţul lui Teano. Era considerat unul dintre cei mai înţelepţi bătrîni ai Troiei. I-a primit în casa lui pe Ulise şi pe Menelaos, care veniseră ca soli. Tot el i-a sfătuit pe concetăţenii săi să i-o înapoieze pe Elena lui Menelaos. La căderea Troiei, grecii l-au cruţat. Totuşi, faptele sale ulterioare nu sînt înregistrate în mod uniform de tradiţie. Cea mai interesantă versiune este aceea (relatată de Strabon, 5.1.4, 3.2.13 şi 12.3.8, însă datînd de mai demult) potrivit căreia el s-a mutat pe coastele adriatice ale Italiei, unde ar fi întemeiat oraşul Padova.

Fiii şi urmaşii săi sînt desemnaţi cu epitetul de Antenorizi. Cu acelaşi termen sînt însă indicaţi şi troienii în general, de pildă de către Pindar.

Antesforia (gr. TOC 'Av*€(T(p6pia). Serbări florale celebrate în cinstea Demetrei şi a Persefonei la începutul primăverii. Sînt atestate în Sicilia, în Galabria şi la Eleu-sis. Evocă răpirea Persefonei de către Hades pe cînd fata culegea flori.

Antesteria (gr. TOC 'Avfretrr^pia). Serbări religioase ce aveau loc în cinstea lui Dionysos, în zona ionică şi la Atena, între zilele de 11 şi 13 ale lunii Antesterion (a opta lună a anului ionico-atenian, cores-punzînd cu februarie-martie). Cu toate că în epoca istorică este pusă în legătură cu binecuvîntarea vinului nou şi este considerată o serbare florală, originea numelui nu este foarte clară: ar putea proveni de la nişte ceremonii în cinstea morţilor (de la *anathessasthai,* „a implora"), de origine predionisiacă. în ultima dintre cele trei zile festive, cultul morţilor este atestat şi în epoca istorică. La Atena celebrarea dura trei zile. In prima zi, de „deschidere a ur-cioarelor" *(pithoigia),* mustul din toamna precedentă, devenit vin, era adus ca ofrandă lui Dionysos în templul lui Dionysos *Lim-naios.* în ziua a doua (numită *choes,* sau a pocalelor), printr-o procesiune solemnă, Dionysos ajungea în cetate şi celebra nunta sacră (hierogamia) cu soţia arhontelui *basileus,* după care urma o întrecere de băut vin nou (Euripide, *Ifigenia în Taurida,* 949-960). în ziua a treia *(chytroi)* se pregăteau legume fierte pentru Hermes, venerat într-o formă specifică de zeitate infernală, şi pentru morţi, despre care se credea că rătăceau liberi prin cetate. Pentru a ţine departe sufletele rău intenţionate, se obişnuia să se ungă uşile caselor cu păcură. Unele aspecte ale ritualului din ziua a treia trimit la obişnuinţe ana-loage practicate în timpul sărbătorilor romane numite Lemuria. Unii

recunosc afinități și cu sărbătoarea de Halloween din zilele noastre.
► *Iconografie.* Reprezentarea nunții sacre a lui Dionysos a fost identificată în așa--numita Nuntă Aldobrandini, o celebră pictură romană descoperită pe Esquilin la începutul anului 1600, care a fost exaltată de scriitori și arheologi, de la Goethe la Winckelmann, și copiată de marii artiști, întrucît era considerată una dintre cele mai importante opere ale Antichității. Interpretarea exactă a scenei și identificarea personajelor au făcut însă obiectul unor controverse.

Anteu (gr. 'Avtcuoc;, -ou; lat *Antaeus, -i).* 1) Fiul lui Poseidon și al Geei (Glia); era un gigant puternic stabilit în Libia, al cărei rege a devenit. Nu putea fi învins cîtă vreme rămînea în contact cu mama sa, pămîntul. Heracle a descoperit sursa forței sale ieșite din comun, 1-a ridicat de la pămînt și 1-a ucis.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit, printre alții, de Pindar și de Aga-ton în tragedia *Anteu.*
► *Prezențe în literatura medievală.* Anteu este amintit de Dante în cîntul 36 al *Infernului.*
► *Iconografie.* Subiectul este reprezentat pe o celebră cupă atică cu figuri roșii de la Cerveteri, aflată actualmente la Luvru, decorată de ceramograful Eufronios.
2) <gr. 'Avtfeue;, *-£uq).* Tînăr de sînge regal, originar din Halicarnas și ținut ca ostatic la curtea lui Fobios, tiranul din Milet. Frumusețea lui a stîrnit dragostea soției tiranului, Cleobeea (sau Filehme, în funcție de izvoare), care, văzîndu-se respinsă, s-a hotărît să-1 ucidă. Ea a aruncat o cupă de aur într-o fîntînă și i-a cerut lui Anteu să coboare și să i-o aducă; atunci cînd tînărul a ajuns în fundul fîntînii, a azvîrlit peste el un bolovan care 1-a strivit. Imediat însă, dîndu-și seama ce făcuse, s-a spînzurat. Mitul este evocat de Partenios *(Erotikă pathemata).*

Antevorta (lat. *Antevorta, -ae).* Numele uneia dintre Camene (vezi), ce revela trecutul.

Anthas (gr. "Av-frcxe;, -ou). Erou grec născut din iubirea dintre Poseidon și Alcione. Era amintit ca întemeietor de cetăți: îi era atribuită întemeierea orașelor Halicarnas, Antheia și Hipereia. Ultimele două, pe care le-a întemeiat împreună cu fratele său Hiperes, aveau să se unească ulterior, creînd centrul numit Trezena, a cărui denumire a impus-o Piteu, fiul lui Pelops, promotor al sinecismului, în cinstea fratelui său mort. Anthas mai era amintit și pentru că a mutat de la Trezena la Halicarnas

cultul lui Poseidon *Phytalmios,* o zeitate legată de vegetație. De la el și-a luat numele dinastia de sacerdoți ai cultului acestui zeu de la Halicarnas, Antheazii, care nu aveau voie să mănînce pește și să jertfească altceva decît roade ale cîmpului.

Antho (gr. 'Av#w, -oue;). Fiica lui Amulius; a obținut de la acesta iertarea pentru Rhea Silvia, împiedicînd astfel ca aceasta să fie ucisă (Plutarh, *Viața lui Romulus,* 3; vezi și Romulus).

Anticleea (gr. 'AvtixXeia, *-aq*; lat. *Anti-clea, -ae).* Fiica lui Autolicos și soția lui Laerte, cu care 1-a zămislit pe Ulise. Potrivit tradiției, a murit de durere din cauza îndelungatei absențe a fiului său. Se povestea că, înainte de nunta cu Laerte, ar fi fost iubită de Sisif; de aici o oarecare ambiguitate în ceea ce privește descendența lui Ulise, care uneori este considerat fiul lui Sisif.

Anticlos (gr. "AvtixXoc;, -ou). Erou grec participant la războiul troian. în noaptea în care cetatea a căzut, s-a aflat în interiorul calului troian, alături de Ulise și de alți eroi. Atunci cînd Elena, presimțind ceea ce urma să se întîmple, a încercat să-i strige pe eroii greci imitînd glasul soțiilor acestora, Anticlos a dat să răspundă din ascunzătoare și a fost cît pe ce să zădărnicească astfel planul grecilor, însă Ulise a izbutit să-i astupe gura, împiedicîndu-1 să dea în vileag înșelăciunea. Este amintit în *Odiseea,* 4.286, însă nu apare în *Iliada.*

Antifates (gr. 'Avncpafnc;, -ou; lat. *Anti-phates, -ae).* 1) Rege mitic al poporului lestri-gonilor, care le-a poruncit oamenilor săi să îi măcelărească pe tovarășii lui Ulise *(Odiseea,* 10.106).
2) Fiul profetului Melampus și străbunicul lui Amfiaraos.
3) Erou troian amintit în *Eneida* lui Vergiliu. A fost tovarășul lui Enea, alături de care a luptat împotriva lui Turnus; a fost ucis de acesta din urmă.

Antifos (gr. "Avricpoc, -ou). 1) Descendent al lui Heracle; era fiul lui Tesalos. A luat parte la războiul troian, fiind ucis sub zidurile cetății de către Hector sau, potrivit altor versiuni ale mitului, de către Sar-pedon. O altă legendă susținea că ar fi supraviețuit războiului. Pe cînd se întorcea de la Troia, corăbiile sale au fost aruncate de o furtună violentă pe coasta ținutului pelasgilor ; Antifos a izbutit să scape și s-a stabilit în această regiune, pe care a rebo-tezat-o Tesalia, după numele tatălui său. 2) Erou troian, fiul Hecubei și al lui Priam. Capturat de către Ahile, a fost răscumpărat și. a reușit să se întoarcă la Troia. A fost ucis în luptă de Agamemnon.

Antigona (gr. 'AvtiȚ6vti, *-r\q*; lat. *Anti-gone, -es).* 1) Una dintre cele mai importante figuri feminine ale tradiției mitice și literare a Greciei. Era fiica lui Oedip și a mamei acestuia, Iocasta, și sora Ismenei, a lui Eteocle și a lui Polinice. în tragica poveste a lui Oedip (vezi), Antigona apare ca o figură nobilă, călăuzită de un atașament eroic față de tatăl și de frații săi. Atunci cînd Oedip și-a scos ochii și a fost nevoit să părăsească Teba, Antigona 1-a însoțit, rămînînd alături de el pînă în clipa morții, survenită la Colonos, după care s-a întors la Teba. Cînd cei doi frați ai ei s-au omorît unul pe celălalt în luptă, iar Creon, regele Tebei, nu a îngăduit ca Polinice să fie înmormîntat pentru că luptase împotriva propriei cetăți, numai Antigona a cutezat să-1 înfrunte pe tiran și să-și îngroape fratele.

Atunci, Creon a poruncit ca ea să fie închisă într-o peşteră subterană. Aici Antigona s-a spînzurat, urmată de Hemon, fiul lui Creon, care era îndrăgostit de ea. La rîndul ei, Euridice, mama lui Hemon, s-a sinucis cînd şi-a pierdut fiul.
Cu toate că figura Antigonei apare relativ tîrziu în literatura greacă (e atestată începînd cu marii tragici greci), este posibil ca în mitul ei să se regăsească ecouri ale unei figuri extrem de vechi, şi anume Core, fecioara răpită în lumea de dincolo (vezi PERSEFONA). Acest fapt este sugerat de renunţarea la viaţă pentru a-şi urma tatăl orb şi de faptul că este închisă într-o peşteră subterană, mormînt şi pat nupţial în acelaşi timp, prezentînd legături evidente cu lumea cealaltă.
Trebuie observat că, în timp ce tradiţia principală a acestui mit, care datează de la Sofocle, ne informează despre sfîrşitul său tragic, versiunea relatată de Euripide povesteşte că Antigona ascunzîndu-se, a reuşit să scape de Creon după care a avut în taină un fiu cu Hemon.

în literatura antică. Printre cele mai importante texte în care Antigona joacă un rol hotărîtor se numără: Eschil, *Cei şapte împotriva Tebei*; Sofocle, *Antigona* şi *Oedip la Colonos* ; Euripide, *Fenicienele* şi *Antigona* (versiunea lui Euripide ne este cunoscută prin intermediul rezumatului lui Hyginus din *Fabule,* 72); Seneca, *Fenicienele* ; Staţiu, *Tebaida.* Este foarte ciudat faptul că acest mit a lăsat relativ puţine urme în literatura antică, iar în Evul Mediu a rămas aproape necunoscut. Redescoperirea sa datează din epoca Renaşterii.
Prezenţe în literatura modernă şi contemporană. Mitul a fost reluat de L. Alamanni, R. Garnier, J. de Rotrou în tragediile omonime, iar ulterior, cu o complexitate sporită, de către J. Racine în *Tebaida,* V. Alfieri în *Antigona,* P.-S. Ballanche în *Antigona,* J. Cocteau în *Maşina infernală* şi *Antigona* şi de către J. Anouilh în drama omonimă, scrisă în timpul ocupaţiei germane, unde cearta dintre Creon şi Antigona capătă valenţe multiple, legate de momentul istoric şi de opoziţia dintre stat şi putere, personificate de Creon, şi sentiment şi libertate, a căror întruchipare este Antigona. Anti-gonei i-au dedicat lucrări şi B. Brecht *(Antigona-Model 1948),* F. Luetzkendorf *(Antigona din Cipru),* S. Espriu *(Antigona,* tragedie), R. Hochhuth *(Antigona din Berlin,* nuvelă). Reinterpretări ale personajului i se datorează lui Hegel, care în *Estetica* propune un soi de reabilitare a figurii lui Creon, lui Barres în *Călătorie la Sparta,* lui Maurras în *Antigona fecioară-mamă a ordinului,* lui Rolland în *Precursorii,* lui Kierkegaard în *Aut aut,* lui Holderlin în *însemnări despre Antigona,* lui Simone Weil în *Scrieri londoneze,* lui Heidegger în *Introducere la metafizică,* lui P. Zumthor în *Antigona sau speranţa.*
în domeniul muzicii, dintre numeroasele opere lirice inspirate de Antigona se detaşează cea a lui Tommaso Traetta. Muzică de scenă pentru *Antigona* lui Sofocle au mai compus Mendelssohn, Saint-Saens şi Honegger.
Iconografie. Documentele iconografice legate de Antigona sînt aproape absente înainte de secolul al V-lea (probabil că pictorul de •la Brygos îi reprezentase pe Oedip şi pe Antigona pe o cupă). Acest mit, în general nu foarte des reprezentat în arta greacă, apare de cele mai multe ori în reliefurile elenistico-romane (vezi sarcofagul de la
Vila Pamphili), pe două amfore din Apulia (aflate la Ruvo şi la Berlin, la Antiquarium), precum şi pe mai multe urne etrusce.
2) Sora regelui troian Priam ; este amintită pentru că a sfidat-o fără teamă pe Hera, cu care s-a întrecut în frumuseţea părului. Hera a pedepsit-o preschimbînd în şerpi podoaba capilară de care Antigona era atît de mîndră. Ceilalţi zei, înduioşaţi de soarta ei, au intervenit şi au transformat-o într-o barză, duşmană a şerpilor.
► *Prezenţe în literatura antică.* Ovidiu, *Metamorfoze,* 6.93-95 ; Servius, ad. *Aen.,* 1.27 ; *Myth. Vat.,* 1.179.
3) Fiica lui Eurition, regele din Ftia. A fost soţia lui Peleu, căruia i-a adus ca zestre o treime din regat. După ce Peleu 1-a omorît din greşeală pe Eurition în timpul vînă-torii mistreţului calidonian şi a părăsit regiunea, plecînd la Iolcos, Antigona a rămas singură.
► *Prezenţe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 3.163.
Antiloh (gr. 'AvtiXoxog, -ou; lat. *Anti-lochus, -i).* Fiul lui Nestor şi al Anaxibiei. Şi-a însoţit tatăl în războiul împotriva Troiei, unde s-a distins prin curajul său. A fost ucis în faţa zidurilor Troiei de către etiopianul Memnon sau, potrivit altor versiuni, de către Hector.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionat în mai multe rînduri în *Iliada* (cînturile 15, 18, 23). Moartea sa este amintită în *Odiseea* (3.11), în *Etiopida* şi în *Pythice,* 6 de Pindar.
Antilopă. Animal sacru în numeroase tradiţii mitologice şi religioase din Orientul Apropiat antic, de la sumerieni la egipteni, antilopa apare şi în mitologia şi religia epocii clasice, mai cu seamă în cetăţile greceşti din Asia Mică, unde este animalul sacru al Marii Mame. în Egipt era legată de Isis, iar în Fenicia de Astarte. Cînd aceste culte au fost asimilate de lumea greacă şi mai apoi de cea romană, antilopa a trecut şi ea în patrimoniul animalelor mitologice ale lumii clasice. Strabon vorbeşte despre antilopă din punct de vedere zoologic, amintind că ea reprezintă un stadiu intermediar între cerb şi berbec, însă aleargă mai repede decît amîndoi. în epoca romană, cînd vînătoarea a devenit un sport practicat pe scară largă în rîndul

claselor avute, antilopa era una dintre victimele preferate. Prin urmare, apare frecvent în iconografia romană, în scenele de

vînă-toare, unde este reprezentată îndeobște ca pradă nu numai a vînătorilor, ci și a leilor, leoparzilor și clinilor. în contextul simbolic al vînătorii, prezența ei este atestată și de sculpturile de pe sarcofage.

Antimahos (gr. 'Avt(p.axo£, -ou; lat. *Anti-machus, -i).* Erou troian, dușman de moarte al grecilor. Este amintit pentru tenacitatea cu care a respins orice posibilitate ca Elena să le fie înapoiată acestora. înainte de izbucnirea războiului, cînd Ulise și Menelaos s-au dus la Troia pentru a negocia înapoierea Elenei, el și-a sfătuit concetățenii să încalce principiile ospitalității și să-i ucidă pe cei doi soli. Este amintit în *Iliada* (11.123).

Antinoe (gr. 'Avtivoti, *-r\q).* 1) Numele uneia dintre fiicele lui Pelias. Mormîntul său era venerat în apropiere de Mantineea. 2) Numele uneia dintre fiicele lui Cefeu. Era originară din Mantineea și s-a aflat în fruntea unei expediții a concetățenilor săi care doreau să întemeieze o nouă cetate. La sugestia oracolului, ea a urmat un șarpe, care i-a indicat locul cel mai potrivit, în apropiere de rîul Ofis, ce amintește de numele grecesc al șarpelui.

Antinous (gr. 'AvxCvoog, -ou; lat. *Anti-nous, -i).* 1) Fiul lui Eufit din Itaca; era unul dintre pretendenții Penelopei. A fost ucis de Ulise cu prima săgeată pe care a aruncat-o împotriva pretendenților.

► *Prezențe în literatura antică.* Genealogia sa este amintită în cîntul 1 din *Odiseea* ; în cîntul 22 (vv. 8 și urm.) este descris sfîrși-tul său.

2) Tînăr de o frumusețe nemaiîntîlnită, ale cărui fapte se situează între mit și istorie. Născut la Claudiopolis, în Bitinia, a fost favoritul împăratului Hadrian, pe care 1-a însoțit în toate călătoriile. A murit înecat în Nil în anul 130 d.Hr., spre marea durere a împăratului. Nu se știe dacă moartea sa timpurie a fost urmarea unui accident sau dacă nu cumva s-a datorat intenției sale deliberate de a îndeplini prezicerea unui oracol care afirmase că numai moartea celui mai bun prieten al împăratului l-ar fi salvat pe acesta de un sfîrșit iminent.

► *Răspîndirea cultului.* Pe cînd împăratul mai era încă în viață, din dorința sa, lui Antinous, care fusese așezat în rîndul zeilor (sau mai curînd al semizeilor, fiind asimilat uneori cu zeități precum Castor sau Vertumnus), i-a fost închinat un cult foarte răspîndit. Pe lîngă Mantineea și Antinoo-polis, favoritul lui Hadrian a fost venerat în Italia; rituri în cinstea sa sînt înregistrate la Lanuvium. De asemenea, la Roma i-a fost ridicat un monument onorific lîngă amfiteatrul castrului, în fața căruia se înălța obeliscul (aflat astăzi pe Pincio), conținînd o inscripție dedicatorie. Astronomul Pto-lemeu 1-a situat în rîndul stelelor, iden-tificîndu-1 în partea de sud a constelației Acvila.

► *Iconografie.* Tipul Antinous, reprezentat mai ales în sculptură, este una dintre expresiile majore ale clasicismului hadrianic, conservînd influențe din tipul apolinic, din iconografia lui Dionysos și, în general, din stilul lui Praxitele. Ultimă creație tipologică a artei clasice, Antinous ne este cunoscut prin intermediul unui mare număr de sculpturi, printre care Antinous Braschi, capul din Muzeul Termelor, bustul de la Tusculum aflat în prezent la Luvru, Antinous Silvanus etc.

Antioh (gr. 'AvxCoxog, -ou; lat. *Anthio-cus, -i).* Fiul lui Heracle, născut din iubirea eroului pentru fiica lui Filas, regele driopilor. Antioh a fost tatăl lui Hipotes.

Antiope (gr. 'Avtidirn, *-y\q*; lat. *Antiope, -es).* 1) Fiica lui Nicteu; a fost iubită de Zeus, cu care i-a conceput pe Amfion și pe Zetos (vezi Amfion).

► *Prezențe în literatura antică.* Este amintită în *Odiseea* (11.260) ca fiica rîului Asopos. Mitul său este povestit de Ovidiu *(Metamorfoze,* 6.110), Nonnos *(Dionisiacele,* 16.243), Apollodor *(Biblioteca,* 3.43) și Hyginus *(Fabule,* 8.2). Este menționată într-o tragedie a lui Pacuvius, care o are ca protagonistă, și în fragmentara *Antiope* a lui Euripide.

► *Iconografie.* Mitul Antiopei este ilustrat în grupul din marmură numit Taurul Far-nese, într-o frescă pompeiană și într-un relief roman de la Palatul Spada.

2) Una dintre amazoane, sora Hipolitei, soția lui Tezeu și mama lui Hipolit.

► *Iconografie.* în afară de ceramică, este reprezentată pe frontonul templului lui Apollo *Daphnephoros* de la Eretria.

Antistes (lat. *Antistes, -stitis).* Cu acest nume era desemnat în lumea romană preotul principal al unui templu, care îi dirija și îi coordona pe toți ceilalți.

Anubis (gr. "Avoufkc, -iSoț; lat. *Anubis, -is).* Zeitate egipteană, avînd trup omenesc și cap de cîine. Grecii îl identificau pe Anubis cu Hermes, iar romanii cu Mercur, corespondentul acestuia. De aici a decurs figura unui „Hermanubis", născut din fuziunea celor două culte, nu foarte diferit de acel Zeus Ammon apărut din amestecarea unor elemente extrase din cultul lui Zeus și din cel al lui Ammon. Cultul lui Anubis a fost introdus la Roma pe la sfîrșitul perioadei republicane.

► *Iconografie.* în afara fizionomiei omenești cu cap de cîine sau de șacal, răspîndită în Egipt, în perioada romană Anubis are uneori înfățișarea unui soldat cu platoșă.

Anuke. Zeitate egipteană feminină, venerată mai cu seamă în Nubia și în Tebaida meridională. Romanii au asimilat-o cu Vesta.

Anxurus (lat. *Anxurus, -i).* Cu acest epitet era indicat Zeus, venerat în cetatea Anxur (Terracina), unde avea un templu celebru.

Aon (gr. "Aujv, -ovoe; ; lat. *Aon, -onis).* Numele unui fiu al zeului apelor Poseidon, care a domnit în regiunea Aonia, numită mai apoi Beoția. Termenul Aonia indica mai ales acea parte din regiune care se învecina cu Focida (Ovidiu, *Metamorfoze,* 1.313).

Aonide sau **Aonii** (gr. 'AoviSeg, -wv ; lat. *Aonides, -ura).* Epitet al muzelor. După unele izvoare, s-ar datora faptului că muntele sacru unde acestea sălășluiau, Heliconul, se afla în Aonia, vechea Beoția. După alte surse, epitetul trebuie pus în legătură cu Aonia, izvorul sacru al muzelor, care ar trebui probabil identificat cu Hipocrene sau cu Aganipe. Sursele latinești le identifică pe aonii cu nimfele Heliconului și ale izvorului Aganipe.

Aornos (gr. "Aopvoc;, -ou; lat. *Aornos, 4).* în geografia mitică, acesta era numele unui lac sacru din Epir, dificil de identificat, probabil legendar, ale cărui ape degajau miasme insuportabile. Din această cauză, se spunea că lacul comunica direct cu lumea
de dincolo şi că reprezenta una dintre căile de acces către Hades.
Apaturia 1) (gr. 'Anatoupioc, -ag). Epitet al Atenei şi, uneori, al Afroditei.
2) (gr. TO 'AtraToupia). Numele unei sărbători religioase care avea loc la Atena în luna Pianepsion, corespunzătoare lunii octombrie din calendarul nostru, şi, de asemenea, în coloniile ionice din Asia Mică şi de la Marea Neagră. Era celebrată în cinstea Atenei şi a lui Zeus *Fratrios* ; presupunea înscrierea tinerilor în fratrii, la împlinirea vîrstei cuvenite, şi recunoaşterea condiției lor de cetățeni. Etimologia numelui pare să indice „sărbătoarea descendenților dintr-un strămoş comun", cu toate că o etimologie fantezistă născocită de antici o punea în legătură cu *apate,* şiretenia. Mitul etiologic lega originea acestei sărbători — în care se pot întrezări urmele unui străvechi rit inițiatic - cu războiul purtat într-o epocă îndepărtată între beoțieni şi atenieni, război în care, mulțumită şireteniei sale, mesenianul Melan-tos 1-a învins pe regele beoțienilor Xantos, ce domnea asupra Aticii. Serbarea se întindea pe durata a trei zile, presupunînd în prima o cină în comun a membrilor fra-triei, în cea de-a doua, sacrificii în cinstea Atenei, a lui Zeus şi a lui Apollo, iar în cea de-a treia înscrierea propriu-zisă a tinerilor în fratrii, prin tăierea părului, care, oferit zeilor, pecetluia trecerea definitivă la vîrsta adultă.
Apă. Ca în multe alte religii şi mitologii, şi în cea greacă şi romană apa este un element central, simbol al purificării şi originii vieții, mijloc de a intra în contact cu lumea divină şi cale de acces în împărăția morților. Două dintre cele mai mari poeme ale Antichității, *Odiseea* şi *Eneida,* au ca fundal marea şi capriciile acesteia. Nenumărați poeți şi filosofi au acordat apei semnificații complexe, populînd-o cu creaturi supranaturale şi legendare.
Ca element purificator, apa şi ablu-țiunile fac parte din toate ritualurile ce precedă sacrificiile; de ceea ce este sacru nimeni nu se poate apropia decît după ce a îndeplinit ceremoniile purificatoare, cum s-a întîmplat în cazul Pythiei, preoteasa sanctuarului lui Apollo de la Delfi, care, înainte de a deveni interpreta oracolului,

se purifică în izvorul Castalia, unde şi credincioşii se supun abluțiunilor înainte de a intra în sanctuar (pentru apă ca element purificator vezi BAIE). Purificarea spirituală era însoțită de cea fizică: de multe ori, scufundarea în apă era considerată o modalitate de vindecare de boli. Un exemplu celebru în Antichitate îl oferea legenda rîului Pactol, ale cărui ape vindecau pe oricine intra în ele (vezi PACTOL). Bazine pentru abluțiuni nu numai sacre, dar şi capabile de vindecări trupeşti, se găseau în sanctuarele închinate lui Ascle-pios (Pausanias, 2.27.6).
Ca simbol al originii vieții, apa joacă un rol central în mitologia greacă: în *Teogo-nia* lui Hesiod, ea se naşte din pămînt, care „concepu şi stearpa Mare... dar plăcerea iubirii n-o simți", iar mai apoi, unindu-se cu propriul fiu, Uranos, pe Oceanul cu prăpăstii nemăsurate (vv. 130-135). La rîndul său, apa mării o generează pe Afrodita, zeița iubirii şi a frumuseții. Oceanos, zeu acvatic prin excelență, este numit în *Illada* (14.201 şi 246) „obîrşie a zeilor" şi „obîrşie a toate", fiind tatăl tuturor zeilor fluviali, care, potrivit unor izvoare antice, erau în număr de trei mii, şi a tuturor nimfelor apelor, în acelaşi număr. Numeroasele progenituri ale lui Oceanos sînt amintite de Hesiod *(Teogonia,* 240 şi urm.). De altfel, apa ca izvor al vieții nu reprezintă doar o imagine poetică; şi în viziunea filosofului ionian Tales, apa apare, nu mai puțin poetic, ca principiu al tuturor lucrurilor.
De asemenea, apa reprezintă mediul prin care se intră în contact cu lumea divină: în ea trăiesc nenumărate creaturi fantastice pe care omului i se poate întîmpla să le întîlnească în rîuri, în mare sau în izvoare. Acestea sînt nimfele cu puteri magice, numite şi naiade atunci cînd trăiesc în apele izvoarelor, lacurilor, rîurilor şi cascadelor, oceanide atunci cînd vieţuiesc în ocean şi nereide atunci cînd îşi au sălaşul în Marea Mediterană. Numeroase zeități acvatice sînt prezentate de tradiția poetică timide şi blînde, putînd adesea să prevestească viitorul, ca înțeleptul Nereu, pe care Homer îl numeşte „bătrînul mării"; sau Forcus, tatăl Gorgonelor; sau Triton, care locuia într-un palat de aur pe fundul mării, împreună cu mama sa, Amfitrita, şi
cu tatăl său, Poseidon ; sau pescarul zeiesc Glaucos. Peste toți zeii apelor domnea Poseidon, inițial o divinitate a apelor interne, devenit mai apoi stăpîn al mării; dispoziției sale interioare îi sînt atribuite condițiile mării şi furtunile, şi tot cu el sînt asociate numeroase animale şi creaturi fantastice care populează apele marine şi care îi alcătuiesc cortegiul.

încărcată de semnificații simbolice apare apa aflată în legătură cu lumea de dincolo. Acolo, rîul Lethe marchează hotarul dintre lumea celor vii şi lumea morților: este rîul uitării, din care beau sufletele defuncților, uitînd în acest chip viața pămîntească. Tot astfel, în concepția filosofică a metempsihozei, despre care Platon ne oferă o mărturie, bînd din această apă, sufletele care se întorc pe pămînt pentru a se reincarna uită ce au văzut în lumea de dincolo. Această lume este străbătută de un rîu peste care Charon trece sufletele, iar ideea morții ca scufundare în adîncurile mării apare sugerată în mitul lui Tezeu, care coboară pe fundul mării pentru a recupera inelul de aur aruncat de Minos (vezi TEZEU) ; iconografia funerară cunoaşte diverse exemple de scene marine, de la Mormîntul Vînătorii şi al Pescuitului din Tarquinia, în lumea etruscă, la cel al Scufundătorului de la Paestum, în Magna Grecia, care oferă o mărturie neîndoielnică asupra legăturii dintre lumea de dincolo şi elementul acvatic. Această relație se menține şi în lumea romană, unde una dintre căile spre lumea de dincolo se afla, potrivit lui Vergiliu, în apropierea lacului Avernus. Dacă pentru multe tradiții legendare apa reprezintă o sursă a vieții, pentru altele ea este legată şi de ideea morții.

în sfîrşit, elementul acvatic reprezintă scena pe care se desfăşoară nenumărate episoade ale mitologiei greceşti şi romane. După cum am arătat, marea reprezintă fundalul *Odiseii* şi al *Eneidei.* Povestiri despre marinari, furtuni, naufragii şi întîl-niri cu populații extraordinare, tot în mediul marin, se găsesc în *Nostoi,* relatările despre întoarcerea eroilor greci din războiul troian. Aproape toate rîurile constituie fundalul unor legende despre zeițe care se scaldă, iubiri imposibile, muritoare şi muritori preschimbați în ape curgătoare.

Apele stătătoare oglindesc imaginile unor tineri frumoşi, ca Narcis, ori ale unor divinități. Sub forma ploii, apa poate constitui unul din travestiurile lui Zeus, adoptat pentru a putea ajunge la fata iubită, ca în mitul Danaei, ori pentru a se transforma într-un potop de neoprit ce îneacă lumea, ca în povestea lui Deucalion. De asemenea, în mit apa are un sunet: muzica suavă a lui Arion, care îi vrăjeşte pe delfini în sugestiva legendă povestită de Herodot, şi cîntul irezistibil al sirenelor, ce răsună pe mare şi pare să contopească apa şi muzica într-un singur element.

Apellai (gr. cu 'AireXXcu). Sărbătoare închinată lui Apollo, care se celebra la Sparta şi în alte localități. Corespundea sărbătorii APATURIA (vezi) ce avea loc la Atena, iar numele provenea dintr-un cuvînt dorian care înseamnă „adunare". La Sparta marca o adunare a cetății numită âireXXa.

Apis (gr.ᴦAiU£, -iSoț sau -ioc;; lat. *Apis, -is).* 1) Fiul lui Foroneu şi al Laodicei; a fost regele Argosului. De la el, Peloponesul, şi mai ales Argosul, şi-a căpătat epitetul de *Apia.*

2) Taurul sacru de la Memfis, venerat în Egipt ca divinitate.

Aplu. Numele etrusc al unei zeități corespunzătoare lui APOLLO (vezi) al grecilor.

Apollinares ludi. Numele unor jocuri instituite la Roma în cinstea lui Apollo. Se desfăşurau anual, la începutul lunii iulie, în Circus Maximus. Inițial limitate la o singură zi, 13 iulie, au fost prelungite ulterior la o săptămînă, între 6 şi 13 iulie. Cuprindeau spectacole de teatru, jocuri în circ şi spectacole de vînare a animalelor, care culminau cu sacrificiul final adus lui Apollo şi Latonei. Originea lor era legată de răspunsul unui oracol care, pe timpul celui de-al doilea război punic, în anii 213-212 î.Hr., cînd Hannibal părea să fi ajuns la porțile Romei, a sfătuit să fie instituite aceste jocuri în cinstea lui Apollo.

Apollo (gr. 'ATTOXXwv, -GJVOC; ; lat. *Apollo, -inis).* Unul dintre marii zei ai Olimpului grecesc, fiul lui Zeus şi al Latonei şi fratele geamăn al Artemisei (vezi schema de la rubrica CRONOS). S-a născut în insula Delos, unde Latona se refugiase pentru a scăpa
de gelozia Herei (vezi LATONA) şi unde cultul zeului s-a menținut deosebit de viu de-a lungul veacurilor. Puterile atribuite lui Apollo sînt aparent de genuri foarte diferite, însă în realitate se dovedesc a fi legate între ele, făcînd din el „zeul prin excelență", divinitatea absolută, cea mai completă expresie a divinului pe care au conceput-o grecii.

Este zeul care pedepseşte; de aceea, este reprezentat adesea cu arcul şi săgețile, cu care, printre altele, a răspîndit molima în tabăra grecilor în timpul asediului Troiei.

De asemenea, este zeul care oferă ajutor şi alungă răul. După cum avea puterea de a-i pedepsi pe oameni, tot astfel era în măsură să-i ajute şi să-i elibereze, dacă era implorat şi convins aşa cum se cuvine. Ca zeu care ajută, era tatăl lui Asclepios, zeul medicinei, şi a fost identificat într-o epocă tîrzie cu Pean, zeul medicinei amintit de Homer.

Este un zeu profetic ; această putere şi-o exercita în numeroasele sedii ale oracolului său, dintre care primul era cel de la Delfi. Epitetul *Pythios* provine de la Pytho, vechiul nume al cetății Delfi. Aici Apollo a săvîrşit cea dintîi ispravă a sa, uciderea şarpelui Python. El avea capacitatea de a le transmite darul profeției zeilor şi oamenilor, aşa încît nu exista prezicător, profet sau clarvăzător care să nu fie legat, într-un fel sau altul, de el.

Este zeul cîntecului şi al muzicii. în *Iliada,* el îi înveseleşte pe zei cu a sa *phor-minx*; arta aezilor şi a rapsozilor homerici provine nemijlocit de la Apollo şi de la muze. Apollo se află într-o strînsă relație cu acestea din urmă, fiind numit *Musagetas,* ca maestru şi dirijor al corului lor. O tradiție tîrzie îi atribuia lui Apollo inventarea flautului şi a lirei, în timp ce versiunea curentă a mitului povestea că primise lira de la HERMES (vezi). Pentru întrecerile muzicale care l-au avut ca protagonist vezi MARSIAS, MIDAS.

Este zeul care ocroteşte turmele şi animalele domestice în general. La Homer apar puține trimiteri la această funcție a lui Apollo, care capătă însă o importanță deosebită la scriitorii ulteriori, atingînd punctul culminant în povestea în care Apollo păzeşte turmele lui Admetos la Fere, în Tesalia.

Este zeul care ocroteşte întemeierea cetăţilor, dar şi instituţiile civile ale societăţii, în lumea greacă, nici o cetate şi nici o colonie nu era întemeiată înainte să fie consultat oracolul lui Apollo. Zeul devenea un fel de călăuză spirituală a întemeietorilor.

Este zeul soarelui. Totuşi, se cuvine să menţionăm faptul că, la Homer, Apollo şi Helios (Soarele) sînt deosebiţi. Identificarea celor două zeităţi, aproape universal acceptată de autorii de mai tîrziu, a fost rodul unor speculaţii ulterioare şi al unor influenţe străine, cu precădere egiptene.

în Grecia, cultul lui Apollo a prevalat asupra cultelor celorlalte divinităţi, avînd o importanţă capitală pentru dezvoltarea culturii greceşti şi reflectînd cele mai limpezi şi mai „solare" aspecte ale acesteia, în lumea greacă, Apollo personifică sufletul raţional, figura sa opunîndu-se acelor personaje şi aspecte ale mitului ce reprezintă, dimpotrivă, pasiunile şi instinctele animalice.

FIII LUI APOLLO

Iubita	*Fiii*
Acacalis	Cidon Naxos
Aria	Miletos (Apollodor, *Biblioteca,* 3.1.2)
Caliope	Orfeu Ialemos
Celeno (sau Tia)	Delfos
Chione	Filamon
Chrisotemis	Partenos
Cirene	Aristeu
Coricia	Licoreu
Creusa	Ion (Euripide, *Ion)*
Danais, nimfă	Cureţii
Deione	Miletos (după Ovidiu; potrivit lui Apollodor, este fiul lui Apollo şi al Ariei)
Epicasta	Trofonios
Etusa	Eleuteros (Apollodor, *Biblioteca,* 3.10.1)
Evadne	Iamos
Ftia	Doros, Laodocos, Polipetes (Apollodor, *Biblioteca,* 1.7.6)
Hecuba	Troilus (Apollodor, *Biblioteca,* 3.12.5)
Iubita	*Fiii*
Laotoe	Testor
Licia	Icadios
Manto	Mopsos
Melia	Ismenos, Teneros
o muză (Caliope, Terpsihore, Urania) sau Chalciope	Linos
Ociroe	Imbrasos
Pafos	Ciniras
Procleea	Tenes (Apollodor, *Epitome,* 3.24)
Psamate	Linos
Reo	Anios
Stilbe	Centaur, Lapit
Thalia	Coribanţii (Apollodor, *Biblioteca,* 1.3.4)
Temisto	Galeotes
Tero	Cheron
Tia (sau Celeno)	Delfos
Tiria	Cicnos

	Erimantos
?	Melaneu
?	Femonoe

Apollo apare adesea în mitologie, ca protagonist al unor episoade dintre cele mai variate. Naşterea sa, amintită mai sus, este aventuroasă; cu toate că majoritatea surselor o situează la Delos, care iniţial se numea şi Asteria sau Ortigia, alte izvoare o situează la Tegira, în Beoţia (Plutarh), sau într-o pădure sacră din apropiere de Efes (Tacitus). Pe lîngă uciderea şarpelui Python, îi mai erau atribuite omorîrea gigantului Titios, care încercase să o agreseze pe Latona, uciderea Niobizilor (vezi NIOBE) şi a ALOIZILOR (vezi) şi teribila răzbunare asupra lui MARSIAS (vezi).

în războiul troian, Apollo ia în mod făţiş partea troienilor. Un alt popor drag lui şi în mijlocul căruia vine adesea este cel al HIPERBOREENILOR (vezi). Tradiţia aminteşte numeroase iubiri ale acestui zeu: zeiţe, nimfe, femei şi bărbaţi muritori. Printre cele dintîi se numărau Dafne, preschimbată în laur; Casandra, care a primit darul profeţiei; Cirene, care 1-a zămislit pe Aristeu; Thalia, mama coribanţilor; Urania sau Caliope, mama lui Orfeu şi a lui Linos; de asemenea, Hecuba, care i 1-a născut pe Troilus; Manto, prezicătoarea, mama lui Mopsos; şi Coronis, mama lui Asclepios.

Din rîndul tinerilor, Apollo i-a îndrăgit pe Hiacintos, Ciparisos şi Admetos.

în religia romană, iniţial nu există urme ale unui cult al lui Apollo. Acesta a fost introdus în lumea latină în urma contactului cu grecii, care le-au transmis romanilor toate caracteristicile clasicului Apollo.

în timpul celui de-al doilea război punic, în anul 212 î.Hr., romanii au instituit în cinstea zeului aşa-numitele *Ludi Apolli-nares.*

► *Epitete. Amicleos* (de la cetatea Amicle din apropierea Spartei, unde îi era înălţată o statuie colosală); *Cintios* (de la muntele Cintos de pe insula Delos); *Delios* ; *Pythios*; *Musagetas* ; *Epikourios* ; *Pagaseos* ; AGIEUS (vezi); *Citaredos* ; *Sminteus* (întrucît ocrotea recoltele de şobolani: erjiitfoe; este şobolanul de cîmp; Liceios (de la Xuxog, „lup", întrucît se credea că apără turmele de lupi); *Vindecătorul* (fiind tatăl lui Asclepios); *Del-finios* (probabil de la oracolul de la Delfi); *Timbreos* ; *Egletes* ; *Embasios* ; *Carneios ; Ismenios* ; *Lupercus ; Maleatas* ; *Hecatos ; Phoebus*; *Letoios* (de la mama sa, Latona sau Leto); *Patareus*; CLAHIOS (vezi); *Loxias* („obscurul", referitor la oracolele sale); *Soter* („salvatorul"); *Hecatebolos* („cel ce loveşte de departe"); *Saurohtonos* („ucigaşul balaurului"); *Fanios*; *Boedromios* („cel ce sare în ajutor atunci cînd este chemat"); ARHEGETES (vezi) *;Argirotoxos* („cel cu arcul de argint"); *Parnopios* („cel ce ţine departe lăcustele").

► *Atribute.* Cele mai frecvente atribute ale lui Apollo sînt arcul cu săgeţi, lira şi şarpele, cu toate că uneori ele pot lipsi cu totul din iconografia zeului.

► *Răspîndirea cultului.* Cultul lui Apollo a avut o răspîndire capilară în întreaga lume elenizată. Principalele temple i-au fost închinate în Creta (Gortina), la Corint, Delfi, cu celebrul oracol; la Delos, Milet (Didima), Claros, Naxos, Lesbos, Thermos, Metapont, Cirene, Bassae (în Arcadia), Selinunt şi, de asemenea, la Poseidonia, Agrigent, Sira-cuza etc. Rituri aparte aveau loc în special la Delfi, unde oracolul era consultat înainte de orice întreprindere importantă.

La etrusci, unele temple faimoase închinate lui Apollo erau cele de la Veies şi de la Falerii Veteres.

La romani, dacă se exclude existenţa incertă a unui templu închinat lui Apollo la Circus Flaminius, datînd probabil din anul 433 î.Hr., templul cel mai faimos i-a fost

înălţat de către Augustus, pe Palatin, în anul 28 î.Hr. După acest zeu se inspirau oracolele Sibilei. In cinstea sa se celebrau, între 6 şi 13 iulie, deja amintitele *Ludi Apollinares.*

► *Prezenţe în literatura antică.* Datorită rolului său de „zeu prin excelenţă" al lumii greceşti, Apollo joacă adesea un rol de prim-plan în principalele opere literare şi în cele mai însemnate cicluri mitice greceşti. Apollo ce răspîndeşte molime apare în primul cînt al *Iliadei;* funcţia sa este aprofundată, iar aspectele multiple ale mitului sînt precizate în *Imnul homeric către Apollo Delios* şi în cel către Apollo *Pythios,* la Pindar în *Ode Pythice,* la Calimah şi la Isillo din Epidaur. Definit în diversele sale aspecte, zeul revine - invocat, temut sau ca protagonist - în aproape toate operele principale ale literaturii greceşti.

In lumea latină, deţine un rol însemnat în *Metamorfozele* lui Ovidiu şi în *Nunta lui Mercur şi a Filologiei* de Martianus Capella. Pentru unele episoade particulare (Dafne, Marsias etc.) vezi rubricile respective.

► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* Dincolo de operele unde Apollo apare ca personaj sau ca motor al unei întîmplări (de la invocarea sa în primul cînt al *Purgatoriului* lui Dante pînă la textele relativ recente, ca *Templul lui Apollo* de G. Vicente sau *Primăvara Olimpiană* de Ch. Spitteler) sînt interesante semnificaţiile asociate, după epoca clasică, cu numele lui Apollo : la poeţii medievali, „Primul Apollo" este Dumnezeu însuşi; numele zeului devine sinonim cu „lumină solară" şi cu „tînăr de o frumuseţe desăvîrşită"; rolul său de ocrotitor al poeziei nu păleşte niciodată. O importanţă aparte capătă con-ceptul de „apolinic", în contrast cu cel de „dionisiac", în opera lui F. Nietzsche (vezi şi DIONYSOS).

► *Iconografie.* Răspîndirea figurii lui Apollo în universul artei este imensă, pornind de la ceramică şi sfîrşind cu sculptura. în statuile greceşti, nu este sigură identificarea cu Apollo a aşa-numiţilor *kouroi* arhaici, nici măcar a celor mai faimoşi dintre ei,

• cum sînt cel de la Tenea (Gliptoteca din Miinchen), de la Orhomenos din Beoţia, de la New York etc. Este însă sigură identificarea unui mare număr de opere, printre care Apollo de la Piombino, aflat astăzi la Luvru, cel de la Kassel, Apollo *Patroos* de la Eufranor, Apollo din Cirene, aflat în prezent la British Museum, Apollo *Saurohtonos*

***.**

(cunoscut prin diverse copii), operă a lui Praxitele, Apollo Barberini din Gliptoteca din Miinchen, Apollo de pe Omphalos şi celebrul Apollo din Belvedere (Muzeul Vaticanului) atribuit lui Leohares. O menţiune aparte merită frontonul apusean al

templului lui Zeus de la Olimpia, unde figura lui Apollo tronează în centrul compoziției reprezentînd Centauromahia. Dintre operele din mediul etrusc, se cuvine să amintim cel puțin statuia lui Apollo de la Veies şi cea de la Scasato (Roma, Vila Iulia).

Apollonius (lat. *Apollonius, -i).* Personaj al unui roman omonim din secolele III-IV d.Hr., ce ne-a parvenit într-o redactare latinească, motiv pentru care unii presupun că ar exista un original grecesc pierdut. Povestea aventuroasă a lui Apollonius, principe al Tirului, porneşte de la ghicitoarea pe care Antioh, regele Antiohiei, le-o spune pretendenților la mîna fiicei sale, cu care întreține un raport incestuos; cei ce nu o pot dezlega sînt condamnați la moarte. Cu toate că Apollonius dă răspunsul corect, Antioh îl amenință cu moartea, iar Apollonius fuge, înfruntînd o primă serie de peripeții (naufragiul, debarcarea la Cirene, primirea în casa regelui, căsătoria cu fiica acestuia). între timp, Antioh moare, iar Apollonius descoperă că este moştenitorul legitim al tronului Antiohiei. Dar, în timp ce se întoarce către regatul său, împreună cu soția rămasă grea, se întîmplă o nouă serie de aventuri incredibile : soția dă naştere unei fetițe, Tarsia, însă lasă impresia că a murit din cauza durerilor şi este aruncată în mare, într-o ladă; dezolat, Apollonius renunță la domnie, lasă fetița în grija unor oameni de nădejde şi începe o serie de peregrinări ca negustor, ajungînd în Egipt. între timp, Tarsia este răpită de pirați, scăpînd astfel de ura doicii sale, care voia să o ucidă, şi este cumpărată de un intermediar din Mitilene, însă izbuteşte să-şi păstreze fecioria, înduioşîndu-i pe bărbații pe care îi întîlneşte cu povestea sa tristă. Inevitabil, soarta tatălui şi cea a fiicei se încrucişează: cei doi se întîlnesc, se recunosc, iar soția lui Apollonius este, la rîndul ei, găsită, descoperindu-se că de fapt nu murise, ci doar leşinase. întîm-plările se încheie cu fericita reîntregire a familiei; Apollonius, care era deja principele Tirului, devine acum şi regele Cirenei.

> *Prezențe în literatură.* Succesul excepțional al poveştii lui Apollonius este atestat de numărul mare de codice, răspîndite de-a lungul întregului Ev Mediu, şi de numeroasele reelaborări ale romanului. în limba latină, faimoasă a fost mai ales versiunea lui Goffredo da Viterbo *(Gesta Apollonii),* iar în limba spaniolă - cea din *Cartea lui Apollonius* din secolul al XlII-lea. Aventurile lui Apollonius au fost reluate în Anglia de către J. Gower în *Confesiunea iubitului* şi de către Shakespeare în partea a doua din *Pericle.* în Franța, cîteva reelaborări li se datorează lui Bellesforestes, Corrozet şi A. Le Bruns ; în Italia lui A. Pucci; în Germania lui H. von Neustadt. Alte versiuni poloneze, ruseşti, cehe, greco-bizantine şi neogreceşti dovedesc vitalitatea personajului Apollonius de-a lungul secolelor.

Aponus (lat. *Aponus, -i).* Epitet cu care era desemnat Apollo în unele localități din vechea regiune Veneto, unde era venerat în legătură cu apele termale. Numele zeului a lăsat urme în toponomastică, identifi-cîndu-se cu cel al stațiunii termale Aponus (Abano Terme, provincia Padova), centru bogat în repere mitice: potrivit unei tradiții, aici a căzut Faeton cu carul Soarelui, şi tot aici Hercule a ridicat un templu în cinstea lui Gerion.

Apoteoză. Termenul indică, în sens propriu, divinizarea unui om (de multe ori suveran sau erou) după moarte. A fost conceput în epoca elenistică, însă ceremonia divinizării unui defunct este de origine foarte veche, fiind atestată la egipteni, asi-rieni şi persani, înaintea grecilor şi, mai tîrziu, a romanilor. în Grecia propriu-zisă, înainte de perioada elenistică, pare să fie un fapt relativ sporadic. La început, acest fapt este marcat de voința expresă a zeilor, care îi oferă unui om zeificarea ce comportă nemurirea; există exemple la Homer (în *Iliada,* din dorința lui Zeus, Ganimede este ridicat la cer ca paharnic al zeilor; Titonos devine nemuritor grație lui Eos; în *Odiseea,* Calipso îi oferă nemurirea lui Ulise, în schimbul dragostei sale; Ino devine o zeiță marină sub numele de Leucoteea). Poate că cea mai faimoasă apoteoză din mitologia greacă este aceea a lui Heracle (vezi). înainte de Alexandru cel Mare, există foarte puține informații privitoare la persor>'"~ 'storice înălțata

după moarte la rangul de zeități pentru meritele lor: este cazul lui Licurg, numit divin de oracolul de la Delfi, şi de Lisandru, în cinstea căruia s-au instituit, după bătălia de la Aigos Potamos, un cult şi, la Samos, o sărbătoare cu jocuri muzicale *(Lysandria).* Alexandru cel Mare, mai întîi proclamîn-du-se fiu al Soarelui potrivit oracolului lui Ammon, iar mai apoi identificîndu-se cu Dionysos în timpul campaniilor din Orient, a transferat în lumea elenistică obiceiuri proprii religiilor orientale. Urmaşii săi au reclamat onoruri divine în Egipt şi în Siria, însă nu şi în Grecia: apoteoza i-a avut ca personaje pe Seleucizi şi pe Ptolemei. La Roma, primul rege, Romulus, a fost divinizat după moarte, căpătînd numele de Quirinus, care aparținea unui zeu sabin, iar lui Cezar i-a fost înălțat un templu unde era venerat ca *Iupiter Iulius* pe cînd era încă în viață, *divus Iulius* devenind epitetul său uzual după moarte. Şi lui Augustus i-au fost închinate onoruri divine încă din timpul vieții, în temple unde era venerat împreună cu zeița Roma; după moarte, apoteoza sa a fost decretată de senat, iar un colegiu de preoți, aşa-nu-miții *Sodales Augustales,* a fost instituit pentru a se ocupa de numeroasele cerințe ale cultului său. Astfel, pentru urmaşii lui Augustus, apoteoza împăraților a devenit un fapt obişnuit. Ritualul de *consecratio* a sfîrşit prin a se codifica: cadavrul (mai tîrziu, o efigie în ceară a împăratului) era aşezat pe un rug în formă de piramidă pe Cîmpul lui Marte, înfăşurat în purpură şi aprins. în acest răstimp, un preot elibera dintr-o cuşcă o acvilă, care simboliza zborul sufletului împăratului către cer. Din acel moment, se considera că împăratul, aşezat alături de Zeus, se hrănea cu ambrozie.

► *Iconografie.* în lumea clasică, suveranii divinizați prezintă un aspect caracteristic. Ei sînt reprezentați de multe ori cu o ex-presie inspirată şi absorbită şi cu ochii îndreptați către cer, aşa cum se întîmplă pentru prima oară în portretele lui Alexandru cel Mare. Imaginile lor au uneori dimensiuni gigantice, ca în cazul colosalului cap al lui Constantin de la Muzeul Conservatorilor de pe Capitoliu. în reprezentarea acestor suverani intră atributele unor divinități diferite, cum sînt acvila sau .fulgerul lui Zeus, iar ei sînt înzestrați cu o frumusețe supranaturală de pildă cu o po-
doabă capilară bogată, atribut tipic zeilor, şi cu aureola, care se va menține şi în iconografia sfinților creştini şi care poate înconjura capul sau întreaga imagine. Printre atributele ce caracterizează scenele de apoteozare se numără şi ghirlandele şi frunzele de palmier, însemne simboli-zînd victoria şi triumful. Reprezentările unor suverani divinizați sînt foarte numeroase în arta romană, atît în sculptură şi în reliefuri, cît şi pe monede. Scene de apoteozare a împăraților apar, printre altele, pe baza columnei antonine şi pe un relief al lui Marcus Aurelius de la Efes. Adesea, tema apoteozei împăratului este tratată pe geme

şi camee, cum sînt aşa-numita „Gemă a lui Augustus" de la Viena sau „Marea camee a Franţei" de la Biblioteca Naţională din Paris. De o cu totul altă factură este un alt monument faimos cele-brînd, de această dată, apoteoza unui poet, şi anume Homer: relieful de la Rodos ce reprezintă apoteoza celui mai mare poet grec, însoţit de cele nouă muze.

Apparatorium (lat. *Apparatorium, -ii).* în templul roman, cu acest nume era indicată o încăpere care servea drept sacristie. Aici se îmbrăcau preoţii şi iniţiaţii înainte de începerea riturilor misterice, purtînd veşmintele prevăzute de rit.

Appiadă (lat. *Appias, -adis).* Nimfă a izvorului Appia, situat lîngă templul lui Venus *Genitrix* în forul lui Iulius Cezar de la Roma. Puţul era înconjurat de statui de nimfe, numite Appiade.

Apriate (gr. 'Airpiofxti, -TIS). Eroină din Lesbos. Trambelos, fiul lui Telamon, s-a îndrăgostit de ea, dar pentru că tînăra nu-i împărtăşea iubirea, a încercat să o răpească pe cînd ea se plimba pe domeniile părinteşti, întrucît i-a opus rezistenţă, Trambelos a aruncat-o în mare (potrivit altor versiuni, ea însăşi s-a aruncat, pentru a scăpa de el).

► *Prezenţe In literatura antică.* Principala versiune a povestirii este cea relatată de Partenios în *Erotikă pathemata.*

Apsirtos, vezi ABSIRTOS.

Ara (gr. 'Apa, *-âq).* în tragedia greacă (Eschil), unul dintre numele cu care erau indicate ERINIILE (vezi). Originea epitetului trebuie căutată în imprecaţia cu care cel vinovat de violenţă era blestemat şi lăsat în seama mîniei zeilor.

Ara Lugdunensis. Numele latinesc al unui altar ridicat în cetatea Lyon *(Lugdunum)* în cinstea divinului Augustus. La construirea sa au participat numeroase populaţii galice.

Ara Maxima. La Roma, numele altarului închinat cultului lui Hercule de către arcadianul Evandru, în Forum Boarium, lîngă Circus Maximus şi Aventin. Potrivit tradiţiei, altarul, care trebuie să fi fost de proporţii monumentale, a fost ridicat după victoria lui Hercule asupra lui Cacus, care îi furase cîţiva dintre boii lui Gerion (pentru detalii vezi HERACLE). Mărturiile epigra-fice păstrate indică, pe lîngă poziţia exactă a monumentului, şi informaţii referitoare la sacrificiile pe care, în fiecare an, pretorii trebuiau să le oficieze pe altar şi ale căror rămăşiţe sînt identificate în marele bloc de tuf de Anien ce poate fi văzut şi astăzi în partea posterioară a bisericii romane Santa Măria in Cosmedin. După toate probabilităţile privat, într-o primă fază, cultul a devenit public în anul 312 î.Hr., la intervenţia lui Appius Claudius, împrejurare în care a fost construit un templu în stil tuscanic, amintit de Vitruviu, închinat lui *Hercules Invictus,* între Ara Maxima şi Circus Maximus. Tot în apropierea altarului se găsea un edificiu (înregistrat de izvoarele antice ca fiind *consaeptum sa-cellum)* unde se păstrau relicvele sfinte ale lui Hercule, printre care marele său pahar de lemn.

► *Prezenţe în literatura antică.* Dintre numeroasele referinţe literare privitoare la cultul de la Ara Maxima, una dintre cele mai interesante este aceea a lui Properţiu, care în elegia 9 din cartea 4 îi evocă antecedentele mitice, orientîndu-se după Vergiliu.

Ara Pacis. Celebru altar de la Roma, ridicat în anul 9 î.Hr. la dorinţa lui Augustus pe Via Flaminia, în apropiere de *pomerium* (hotarul sacru al cetăţii). Era închinat celebrării păcii pe care, cu intenţii propa-gandistice, Augustus voia să o asocieze cu numele şi cu domnia sa. Monumentul, din care o parte a fost descoperită în anul 1568 şi mai tîrziu, în mai multe rînduri, şi care a fost reconstruit în 1938 într-un pavilion special, avînd însă o orientare diferită de cea iniţială, în apropiere de Tibru şi alături de Mausoleul lui Augustus, este un mare altar constituit dintr-o incintă rectangulară situată pe o estradă la care se ajungea urcînd o scară. Altarul propriu-zis se ridica în interiorul incintei: aceasta era sculptată în relief, în exterior şi în interior, şi avea motive decorative (frunze de acant, ornamente în formă de craniu de bou, pilaştri cu capiteluri şi candelabre) cu o serie de scene mitologice şi celebrative în care episoadele cele mai vechi din istoria mitică a Romei se împleteau cu exaltarea lui Augustus. Dintre personajele şi episoadele mitologice se detaşau imaginea Păcii (sau a zeiţei Tellus), aducătoare de roade, bunăstare şi prosperitate; zeiţa Roma; Lupercalul, grota unde gemenii Romulus şi Remus au fost alăptaţi de lupoaică; reprezentarea sacrificiului săvîrşit anual pe altar, la care luau parte membrii familiei imperiale. întregul program decorativ al altarului reprezintă o celebrare transparentă a împăratului şi a prosperităţii din timpul domniei acestuia, un efort de legitimare a autorităţii sale, pusă în legătură cu cele mai vechi tradiţii romane, şi o sinteză a trăsăturilor stilistice ale aşa--numitului clasicism augusteic.

Arahne (gr.'ApaxvTi, -T|£ ; lat. *Arachne, -es).* Arahne era o fată din Lidia, fiica lui Idmon din Colofon, un faimos vopsitor de purpură. Foarte iscusită în arta ţesutului şi mîndră de talentul său, Arahne a ţinut într-o zi să o provoace pe Atena la o întrecere, în această competiţie, Arahne a realizat o ţesătură minunată în care erau reprezentate iubirile zeilor. Atena a examinat-o cu atenţie, însă nu a izbutit să-i găsească vreun cusur. Atunci, geloasă pe atîta iscusinţă şi nevrînd să se recunoască învinsă, zeiţa a sfîşiat pînza. Disperată, Arahne a vrut să se spînzure. Atena a salvat-o, slăbind nodul funiei cu care se spîn-zurase: funia a fost transformată într-o pînză de păianjen, iar Arahne în păianjen, căruia i-

a dat numele ei (gr. ăpdxvr\q, „păianjen"). Astfel, nefericita fată a fost condamnată să rămînă pentru totdeauna atîrnată, ca pedeapsă pentru trufia ei (Ovidiu, *Metamorfoze,* 6.5 şi urm.).

Mitul pare să presupună că omul a învăţat arta ţesutului direct de la natură. Mai întemeiat, el sugerează o credinţă răs-pîndită probabil în Grecia, potrivit căreia această artă era de origine orientală.

► *Prezenţe în literatură.* Povestea completă a mitului Arahnei apare în cartea 6 a *Metamorfozelor* lui Ovidiu (care conţine şi o descriere amănunţită a pînzei). Arahne este evocată şi de Dante *(Infernul,* 17.18; *Purgatoriul,* 12.43-45).

► *Iconografie.* Dacă în izvoarele literare mitul nu apare înainte de Ovidiu, în artele figurative el este atestat pe un vas corintic din secolul al VH-lea î.Hr., cu scena întrecerii de ţesut. Tema revine ulterior în friza sculptată a Forului lui Nerva de la Roma.

Arc. în mitologia clasică, arcul, considerat o invenţie a lui Crotos (vezi), este atributul mai multor zeităţi. Poate fi întîlnit în numeroase mărturii iconografice ca parte din echipamentul Artemisei, zeiţa vînătorii, şi al corespondentei sale latine, Diana. Arc poartă adesea Orion, Chiron şi centaurii, precum şi mulţi eroi, printre care mai cu seamă Heracle. După dispariţia eroului, arcul său i-a fost încredinţat lui Filoctet. Dar, întrucît acesta nu a putut să urmeze armata greacă la Troia, oprindu-se la Lemnos din cauza unei răni îngrozitoare, rezultatele asediului Troiei au fost compromise. De fapt, potrivit profeţiei, numai folosirea în luptă a armelor lui Heracle asigura victoria aheilor. Ca atare, aducerea lui Filoctet la Troia va reprezenta o condiţie indispensabilă pentru reuşita încercării (vezi Filoctet).

în poemele homerice, Apollo este adeseori numit „cel ce trimite săgeata departe", cu referire la arcul şi săgeţile sale, care îl însoţesc în mod frecvent în iconografie. Un alt epitet al său este *Argirotoxos,* „cel cu arcul de argint". Arcului său îi era atribuită, printre altele, puterea de a răspîndi ciuma şi molimele, cum a fost cea care a izbucnit în tabăra greacă în timpul asediului Troiei: Apollo „mînios de pe vîrful Olimpului merse la vale/ Arcul pe umăr avînd şi tolba vîrtos căpăcită./ Lung zuruiră săgeţile-n tolba-i din spate, cînd zeul/ Plin de mînie porni, nălucindu-se-asemenea nopţii,/ Stete departe de tabăr-apoi şi da drumul săgeţii./ Groaznic fu zîngănul arcului cel luminos ca argintul" *(Iliada,* 1.43 şi urm.). Ca zeu care pedepseşte, Apollo îşi trimite adesea săgeţile, cărora li se atribuiau morţile bruşte.

Un rol fundamental îi revine arcului cu săgeţi în scenele finale din *Odiseea* home-
rică, unde Ulise îi ucide pe pretendenţi folosindu-se de arcul care îi aparţinuse odinioară şi pe care numai el era în stare să-1 încordeze: „Iar Ulise/ Cel iscusit, îndată ce-a pus mîna/ Pe arcul mare, peste tot cu ochii/ îl cercetă. Şi cum un maistru vrednic/ Pricepător de cîntec şi lăută/ Pe-un nou căluş întinde lesne coarda/ Din neaţul răsucit de oaie, -ntocmai/ Aşa struni şi el netrudnic arcul,/ Cu dreapta-i prinse şi-ncercă el coarda,/ Iar ea sună frumos ca ciripitul/ De rîndunică" *(Odiseea,* 21,393 şi urm.). în episodul întrecerii cu arcul care marchează momentul culminant al tensiunii acumulate în Itaca după întoarcerea sa, Ulise este singurul care izbuteşte, îmbrăcat încă asemenea unui cerşetor, să depăşească încercarea impusă de Pene-lopa pentru a-1 alege, în cele din urmă, pe unul dintre pretendenţi: nici unul dintre aceştia nu reuşeşte că încordeze arcul lui Ulise, pe cînd acesta este în stare, chiar şi după atîţia ani, să facă o ispravă pentru care cîndva era faimos, şi anume să treacă săgeata prin inelele a douăsprezece securi înfipte în pămînt una lîngă alta, ca dovadă a unei ochiri extraordinare, şi a unei vigori nesecate. Aceleaşi săgeţi pe care Ulise le întrebuinţase cîndva pentru o recreere aristocratică împlinesc acum răzbunarea eroului, ucigîndu-i pe duşmanii săi.

Arcul este o armă înfricoşătoare ce se găseşte în mîinile celor mai puternici şi mai curajoşi eroi, însă şi în cele ale zeului iubirii, Cupidon, care, cu săgeţile sale, face să scapere scînteia dragostei. Lisip, sculptorul oficial de la curtea lui Alexandru cel Mare, sculptase o superbă statuie a lui Eros încordînd arcul. în tolba zeu-lui-copil se găseau două săgeţi, una în măsură să deştepte, iar cealaltă să respingă iubirea. Prima e de aur şi are vîrful ascuţit şi strălucitor; cea de-a doua e de plumb şi are vîrful rupt. Trimiţînd săgeţile către o pereche, Cupidon obţine efecte explozive, ca de pildă în cazul mitului lui Apollo şi Dafne (Ovidiu, *Metamorfoze,* 1.468 şi urm.). Ovidiu povesteşte cum Apollo, „1-a văzut odată pe Cupidon cum îşi întindea coarda arcului. «Ce-i cu tine, zburdalnic copil, de umbli cu arme viteze ? -i-a zis; asemenea sarcini se cuvin a cădea pe umerii noştri». [...] Fiul Venerei îi

răspunde: «Poate să ţintească arcul tău pe orişicine, Phoebus, dar al meu te ţinteşte pe tine...»" {*Metamorfoze,* 1.455 şi urm.).

Arcadia (gr. 'Apx<x8(a, -ag; lat. *Arcadia, -ae).* Regiune muntoasă din Grecia, în Pelo-pones, caracterizată printr-o poziţie izolată şi prin activitatea precumpănitor pastorală a locuitorilor săi din epoca străveche. Potrivit tradiţiei, numele ei provenea de la cel al lui Arcaş, fiul lui Zeus. în această regiune erau plasate numeroase episoade mitice însemnate. Potrivit unei legende, aici s-a născut Hermes, pe muntele Cilene, centru al cultului său încă din epoca străveche. Şi naşterea lui Zeus a fost plasată în Arcadia ; se spunea că rîul Neda ţîşnise din pămînt pentru ca Rhea să-1 poată spăla în el pe

noul-născut. Forme aparte căpăta în Arcadia şi cultul Demetrei, care la Licosura era asociată cu divinitatea locală Despoina, considerată fiica Demetrei şi a lui Poseidon. La Figalia, Demetra era venerată cu cap de cal şi numită Nera. în regiune era venerat şi un zeu minor numit Myiagros, „vînătorul de muşte"; printr-un sacrificiu ce i se aducea, era alungată primejdia unui atac al muştelor. Caracterul pastoral al regiunii justifică identificarea ei cu tărîmul nimfelor şi al zeului Pan.
Deosebit de interesantă este transfigurarea poetică a Arcadiei (perceptibilă încă din literatura greco-latină), văzută ca un tărîm legendar, de basm, unde viața se deapănă liber şi senin, în contactul cu natura şi în plăcerile muzicii şi ale poeziei, în poezia pastorală alexandrină, la Teocrit şi la Vergiliu apare interpretarea Arcadiei ca loc al păcii şi al poeziei (adesea în contrast cu primejdiile şi tumultul vieții citadine), în această viziune transfigurată poetic, Arcadia revine în umanismul italian, cînd Sannazaro îi dedică principala sa lucrare. Asimilarea temei pastorale cu Arcadia se prelungeşte pînă în epoca barocă. în sfîrşit, în secolul al XVIII-lea, Arcadia va da numele celebrei academii poetice şi literare întemeiate la Roma de poeții care se adunau în salonul reginei Cristina a Suediei.
Arcandros (gr. "ApxavSpoț, -ou). Erou grec, fiul (sau, după alte versiuni, nepotul) lui Aheos. S-a dus împreună cu fratele său Arhiteles de la Ftia la Argos şi a domnit
peste Laconia şi Argolida. Lor le aparține, potrivit anumitor izvoare, inițiativa de a-i numi ahei pe locuitorii acestor regiuni. S-a căsătorit cu Sceea, fiica lui Danaos, iar fratele său a luat-o de soție pe o altă fiică a acestuia, Automate.
Arcaş (gr. 'Apjcag, -aSog ; lat. *Arcaş, -adis).* Rege al arcadienilor, fiul lui Zeus şi al lui Calisto. Potrivit tradiției, a dat numele regiunii numite în epoca istorică Arcadia. Pentru mitul referitor la uciderea lui de către bunicul său, Licaon, care i-a gătit carnea şi i-a oferit-o lui Zeus pentru a verifica atotcunoaşterea acestuia, vezi LICAON. Vezi, de asemenea, CALISTO.
Arcesios (gr. 'Apxetaioț, -ou; lat. *Arce-sius, -i).* Erou grec, tatăl lui Laerte şi bunicul lui Ulise, care, după el, este numit uneori Arcesiadul. Numele său era legat de cuvîntul grecesc ce înseamnă „ursoaică", de unde se născuse legenda că mama sa fusese o ursoaică.
Archigallus (lat. *Archigallus, -i).* La Roma, cu acest nume era indicat sacerdotul suprem din cultul misteric al lui Attis şi din cel al Cybelei, culte care au fost introduse în capitală la începutul secolului al III-lea î.Hr. din Asia Mică.
Arctogenus (lat. *Arctogenus, 4).* Nume cu care romanii indicau o zeitate celtică. Etimonul este grecesc („fiul ursului").
Arctos, vezi URSĂ.
Arcturos (gr. 'ApxToupoț, -ou; lat. *Arctu-rus, -i).* Stea din constelația Bouarului, care se distinge prin luminozitatea ei aparte. I se atribuia un rol hotărîtor în provocarea furtunilor. Pentru interpretarea legendară a acestei constelații vezi CONSTELAȚII.
Arculus (lat. *Arculus, -i).* Străveche divinitate romană; era zeul tutelar al cămării din casă. Este amintit în INDIGITAMENTA (vezi), listele de zei şi de invocații compilate de pontifi.
Arduinna. Numele unei zeități venerate de populațiile celtice, care o considerau personificarea pădurii de la Ardenne.
Areforia (gr. Tâ'Appricpopia). Serbări mis-terice din calendarul religios atenian,

celebrate în cinstea Atenei la începutul lunii Sciroforion (corespunzătoare lui iunie--iulie, ultima lună a anului în calendarul atic). Avînd caracteristici misterioase, ritul se încheia cu o ceremonie noctură în timpul căreia două fecioare, areforele, care vreme de circa un an desfăşuraseră serviciul sacerdotal în cinstea Atenei pe Acropole, mergeau îmbrăcate în alb în sanctuarul Afroditei „grădinilor", ducînd pe cap un coş al cărui conținut nu-1 cunoşteau. Ajunse la sanctuar, coborau printr-un coridor într-o încăpere subterană, unde lăsau coşul şi luau un altul, la fel de misterios, cu care ieşeau din nou la suprafață. Acest pelerinaj nocturn evoca faptele mitice ale lui Aglauros (vezi AGLAURIDK).
Areitoos (gr. 'Ap-rii-tfooc;, -ou). Erou grec faimos pentru priceperea sa de a lupta cu ghioaga. Potrivit unei tradiții, a fost ucis de Licurg, regele pelasgilor, care 1-a atras într-o vale atît de strimtă încît Areitoos nu a mai putut să-şi mînuiască arma. Mai apoi, Licurg i-a dăruit ghioaga lui Ereu-talion, un erou arcadian din Ftia, care a fost ucis de Nestor *(Iliada,* 7.133 şi urm.).
Areopag (gr. "Apeioe; rraŢog). în legătură cu Areopagul, cel mai vechi tribunal şi consiliu din Atena, care îşi avea sediul pe colina aflată la nord-vest de Acropola din Atena (numită „colina lui Ares", în limba greacă Areopag), există numeroase legende. Se încerca o explicare a originilor instituției, care,

ca tribunal pentru delictele sîngeroase, era cu siguranță cît se poate de veche, prin raportarea la diferite mituri : se spunea că fusese întemeiat pentru a-1 judeca pe Ares, vinovat de uciderea lui Halirotios, fiul lui Poseidon (pentru detalii vezi HALIROTIOS) ; potrivit unei alte variante, fusese instituit pentru a-1 judeca pe Dedal, vinovat de uciderea lui Talus (vezi DEDAL) ; sau pentru a-1 judeca pe Cefa-los, care o ucisese pe Procris (vezi CEFALOS) ; sau, în sfîrşit, potrivit mărturiei lui Eschil din *Eumenidele,* pentru a-1 judeca pe Oreste, din voința Atenei, după înfăptuirea matri-cidului (vezi ORESTE).

Ares (gr. "Aprig, *-£uq*; lat. *Marş, Martis).* Ares al grecilor, căruia la romani îi corespunde MARTE (vezi), este zeul războiului şi unul dintre olimpieni. Fiul lui Zeus şi al
Herei (vezi schema de la rubrica CRONOS), instruit de Priap la dans şi în artele războiului (Lucian, *Satire,* 21), este înfățişat ca adevăratul stăpîn al bătăliilor, duelurilor şi distrugerilor de cetăți. Numele său provine din rădăcina dpa- , dprj-, însem-nînd „violență, pagubă". Caracterul său feroce şi sîngeros îl face nesuferit în ochii celorlalți zei, inclusiv ai celor ce i-au dat viață. Expresia „urît de zei şi de oameni" apare în *Iliada* (5.891).
Dintre numeroasele dueluri şi ciocniri armate în care a fost implicat în mod nemijlocit, este cunoscută cea cu Diomede, care 1-a rănit cu ajutorul Atenei; căderea lui a fost însoțită de zgomotul pe care l-ar fi făcut zece mii de războinici. Da asemenea, a fost învins de uriaşii şi puternicii ALOIZI (vezi), care l-au ținut prizonier vreme de 13 luni, pînă cînd Hermes 1-a eliberat. A fost înfrînt şi de Heracle, împotriva căruia a luptat în locul fiului său, Cicnos, fiind silit în cele din urmă să se întoarcă în Olimp.
înzestrat nu numai cu un curaj, o mîndrie şi o putere extraordinare, ci şi cu o prestanță remarcabilă, aşa cum apare mai cu seamă în iconografia tîrzie, a iubit-o pe zeița dragostei, AFRODITA (vezi), care a răspuns iubirii sale. Izvoarele *(Odiseea,* 8.266) amintesc şi aspectul grotesc al acestei iubiri: Ares şi Afrodita s-au unit pentru prima oară în palatul lui Hefaistos, ascunzîndu-se de ceilalți zei. Numai Helios, Soarele, i-a văzut întîmplător şi 1-a înştiințat pe Hefaistos, soțul Afroditei, care, pentru a-i pedepsi pe adulteri, a pregătit în atelierul său un lanț invizibil, dar indis-tructibil, pe care 1-a aşezat pe pat astfel încît s-a declanşat ca o capcană, prin-zîndu-i pe cei doi îndrăgostiți. Ceilalți zei, chemați să-i vadă, i-au batjocorit. Exista însă şi o versiune a mitului în care Ares era considerat soțul legitim al Afroditei. Din unirea celor două divinități s-au născut (Hesiod, *Teogonia,* 934-937) Harmonia, care îmbină în ea natura dublă a părinților săi; Fobos şi Deimos, adică Frica şi Groaza; Eros şi Anteros, adică Iubirea şi Iubirea împărtăşită, care personifică aspectele cele mai evidente ale personalității celor doi. Printre ceilalți fii ai lui Ares sînt pomeniți, în diferitele tradiții, Diomede şi amazoanele.

Potrivit unei tradiții tîrzii, Ares 1-a ucis pe Halirotios, fiul lui Poseidon, care o amenința pe Alcipe, fiica lui Ares şi a lui Aglauros. De aceea, Poseidon 1-a adus în fața tribunalului zeilor olimpieni, unde a fost absolvit. Potrivit unei tradiții, acest eveniment ar fi stat la originea numelui Areopagului atenian.
Din diferitele episoade ale mitului rezultă natura aparent dublă a zeului, care, dacă pe de o parte e însetat de război şi distrugere, pe de altă parte apare conceput (aşa cum confirmă anumite aspecte iconografice) ca tînărul atlet iubit de Afrodita. In realitate, această duplicitate aparentă poate fi redusă la o unitate originară, amintind că, în mediul în care s-a format cultul zeului, înainte ca acesta să treacă în cultura greacă arhaică şi clasică, Ares fusese conceput probabil ca o zeitate tutelară a fertilității feminine. Probabil că în această lumină se formase tradiția riturilor războinice consacrate zeului, în realitate nişte lupte ritualice legate de inițiere şi de fertilitate, care însă, nemaifiind înțelese în semnificația lor originară, au fost transfigurate, cu trecerea vremii, în lumea greacă, pînă cînd zeul a căpătat conotațiile aparent duble ce ne sînt cunoscute din epoca clasică. Un indiciu al neînțelegerii semnificației inițiale a acestui zeu îl poate constitui şi prezența unor episoade groteşti transmise de tradiție, cum sînt cele referitoare la înfrîngerea lui Ares de către Aloizi şi de către Diomede.
FIII LUI ARES

Iubita	*Fiii*
Afrodita	Harmonia, Deimos, Fobos, Anteros, Eros
Aglauros	Alcipe sau Alciope
Alteea	Meleagru
Astinome	Calidon
Astiohe	Ascalafos, Ialmenos
Atalanta	Partenopeos
Critobule	Pangeos
Demodice	Evenos, Molos, Pilos,

	Testios (Apollodor, *Biblioteca,* 1.7.7)
Dotis	Flegias
Egina	Sinope
Harmonia	Amazoanele (Apollonios din Rodos, *Argonau-ticele,* 2.990-992)

Iubita	*Fiii*
Harpina (sau Euritoe) sau Sterope	Enomaos
Otrera	Pentesileea (Apollodor, *Epitome,* 5.1)
Pelopia (sau Pirene)	Cicnos
Perimele	Ixion
Pirene	Cicnos, Diomede tracul, Licaon
Protogenia	Oxilos (Apollodor, *Biblioteca,* 1.7.7)
Teogone	Tmolos
Tereine	Traxe
?	Brite
?	Drias
?	Meleagru
v •	Tereu
?	Hemos
?	Enio

în Grecia, cultul lui Ares a avut o răs-pîndire relativ limitată, fiind introdus probabil din Tracia.

► *Epitete.* „Cel urît" de zei şi de oameni; *Enia-lios* (inţial, probabil, o zeitate distinctă, cu care a ajuns mai tîrziu să se identifice; vezi ENIALIOS).

► *Atribute.* Este reprezentat îndeobşte ca un personaj înarmat din cap pînă-n picioare. In iconografia mai tîrzie, în perioada elenistică şi romană, apare însă ca un tînăr atlet în nuditate eroică, cu arme, coif, scut şi diferite atribute războinice.

► *Răspîndirea cultului.* Ares apare legat mai cu seamă de zonele septentrionale şi occidentale ale Greciei (Etolia, Tesalia). Dintre principalele centre în care s-a răspîndit cultul său, de multe ori cu aspecte foarte complexe, de origine străveche şi uneori greşit înţelese în epoca istorică, amintim Teba, Argos şi Tegeea (unde Ares era venerat ca „zeu al femeilor"), Trezena (unde era considerat tatăl amazoanelor şi venerat împreună cu acestea în acelaşi templu), Atena (unde avea un templu al său, în care era atestat şi cultul Afroditei) şi Olonte (în apropiere de care exista un templu închinat lui Ares şi Afroditei). în ritualuri şi în celebrările dedicate zeului, o parte însemnată revenea dansurilor războinice. îi erau jertfiţi cîini, aşa cum se întîmplă în cazul unor zeităţi întunecate sau infernale, ca de pildă Hecate.

► *Prezenţe în literatura antică.* Homer, *Iliada* şi *Odiseea*; Hesiod, *Teogonia*; Herodot, *Istorii;* Lucian, *Satire* ; Vergiliu, *Eneida.* Vezi şi MARTE.

► *Prezenţe în literatura modernă.* Filtrată prin tradiţia latină, figura lui Ares/Marte apare în diferite opere literare moderne, chiar dacă rareori ca protagonistă. Zeul este menţionat mai frecvent decît este ales pentru roluri de prim-plan. Dintre apariţiile personajului semnalăm poemul *Adonis* al lui Marino, *Lusiadele* lui L. Vaz de Camoes, *Conversaţia lui Marte cu Venus din Murăny* de I. Gyongyosi şi mai ales *Batjocura zeilor,* poem eroicomic de F. Braccio-lini centrat pe episodul iubirii dintre Ares şi Afrodita şi al capcanei lui Hefaistos. Din aceeaşi temă se inspiră şi romanul *Plasa lui Vulcan* de F. Pallavicino, precum şi poemul omonim al lui D.L. Batacchi.

► *Iconografie.* Cu atributele sale de zeu războinic, Ares apare în mod frecvent în picturile pe vase: în cele ionice şi atice este adesea însoţit de Afrodita. Printre cele mai celebre reprezentări se numără cele de pe Vasul Franpois de la Vulci, cele din decora-ţiunea Tezaurului sifnienilor de la Delfi şi sculpturile mai tîrzii, precum Ares Borghese de la Luvru, Ares Ludovisi de la Muzeul Termelor, copie romană după Lisip, şi cel de la Loptis Magna.

Pentru alte detalii referitoare la zeul roman al războiului vezi MARTE.
Arestor (gr. 'Apeaxwp, -opog; lat. *Arestor, -oris).* Tatăl lui Argos, paznicul lui Io, care, din acest motiv, este indicat cu epitetul Arestoridul.
Arete (gr. 'ApfJTTi, *-r\<z;* lat. *Arete, -es).* Regina feacilor, soția lui Acinoos și mama Nausicăi. Este amintită în *Odiseea,* unde îl primește cu prietenie pe Ulise atunci cînd acesta ajunge pe insulă. De asemenea, apare în *Argonauticele* lui Apollonios din Rodos, unde devine complicea lui Iason și a Medeei, care, la rîndul lor, acostează. Atunci cînd locuitorii din Colhida cer ca Medeea să le fie predată, Arete propune ca dorința lor să fie îndeplinită numai cu condiția ca fata să fie încă fecioară. Apoi, face așa încît nunta lui Iason cu Medeea să fie celebrată chiar în acea noapte, și astfel Medeea este eliberată.
Aretusa (gr. 'Ape-Oouffa, -t|c;; lat. *Arethusa, -ae).* Una dintre nereide. Era nimfa cele-.brului izvor cu același nume din insula
Ortigia, lîngă Siracuza. Pentru detalii vezi
ALFEU.
Argei (lat. *Argei, -orum).* Cu acest nume erau desemnate la Roma niște mici capele care, potrivit tradiției, fuseseră întemeiate de Numa Pompilius pentru celebrarea anumitor rituri. Izvoarele nu cad de acord asupra numărului lor (se vorbește de douăzeci și șapte sau de douăzeci și patru). Inclusiv aspectele specifice ale riturilor desfășurate sînt dificil de reconstituit. Nu este exclus ca, o dată pe an, într-o anumită zi, credincioșilor să li se fi cerut să facă un pelerinaj de la una la alta. Același nume indica și niște păpuși din paie sau nuiele (după unele izvoare douăzeci și patru, după altele treizeci) care, cu prilejul Idelor lunii mai, erau aruncate în Tibru de preoți și de vestale, de pe podul Sublicium. Potrivit unor izvoare antice, acest rit evoca sacrificii sîngeroase de obîrșie străveche, iar păpușile fuseseră introduse ca înlocuitoare ale victimelor omenești inițiale.
Argeia (gr. 'Ap^eTa, -ag; lat. *Argiva, -ae).* Epitet cu care era indicată Hera; provine de la numele cetății Argos, unde zeiței îi erau închinate un cult deosebit și un sanctuar celebru.
Argeios (gr. 'ApŢeToe;, -ou). Erou teban legat de mitul lui Heracle. Era fiul lui Licimnios și al Perimedei, la rîndul ei sora lui Amfitrion. A participat la expediția lui Heracle împotriva troianului Laomedon, însă a fost ucis. Potrivit unei alte versiuni a mitului, a luat parte, împreună cu fratele său Melas, la luarea Ehaliei, alături de Heracle, însă amîndoi au murit în luptă. Moartea sa era pusă în legătură cu instituirea ritului funerar al cremațiunii: întrucît, înainte de plecare, Heracle îi promisese lui Licimnios, tatăl lui Argeos, să-i aducă fiul acasă, atunci cînd acesta din urmă a murit, eroul i-a ars trupul, putînd astfel să-i ducă cu ușurință cenușa.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Apollodor *(Biblioteca,* **2.7.7).**
Argenos sau **Arginos** (gr. "Apfevvog, -ou sau "Apfuvvog, -ou; lat. *Argennus, -i* sau *Argynnus, -i).* Tînăr din Beoția, de o rară frumusețe, de care Agamemnon s-a îndrăgostit în Aulis, pe cînd aștepta un vînt prielnic pentru ridicarea ancorei către

Troia și se scălda în apele rîului Cefisos. Argenos a încercat zadarnic să scape; în cele din urmă s-a aruncat în rîu. Agamem-non i-a organizat funeralii solemne și a ridicat în amintirea lui un templu închinat Afroditei *Argena.*
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit de Athenaios, 13.603 și de Pro-perțiu, 3.7.31.
Argentinus (lat. *Argentinus,* gen. *-i).* Veche divinitate romană a bogăției. Era invocată de cei ce voiau să cîștige bani.
Argia (gr. 'ApŢefa, *-aq*; lat. *Argia, -ae).* Fiica lui Adrast și a Amfiteei și soția lui Polinice.
Argieni (gr. 'ApŢeîoi, -uv; lat. *Argivi, -orum).* în poemele homerice, acest termen îi indică pe grecii care au luat parte la războiul troian, întrucît erau conduși de Agamem-non, regele Argosului.
Arginos, vezi ARGENOS.
Argint. Atît în mitologie, cît și în realitatea istorică, argintul era pentru antici metalul cel mai prețios, după aur. Era utilizat pentru ornarea unor părți din armele eroilor homerici, făurite în mare parte din bronz; era întrebuințat pentru cele mai rafinate obiecte și folosit pentru unele ofrande votive consacrate zeilor în marile sanctuare. Cele mai bogate „comori" care s-au păstrat pînă la noi, datînd mai cu seamă din epoca romană, conțin obiecte elegante din argint.
Zeii foloseau arme din aur și argint, care ar fi fost cu siguranță foarte fragile dacă nu li s-ar fi adăugat puterea divină. Dar, mai mult decît este amintit ca metal prețios întrebuințat la realizarea unor obiecte rafinate și elegante, argintul este legat în mitologie în special de mitul hesiodic al vîrstelor, unde caracterizează cea de-a doua stirpe omenească. Potrivit povestirii relatate de Hesiod în *Munci și zile,* după vîrsta de aur, prima și cea mai veche, deosebită de celelalte generații prin totala lipsă de trudă și de suferințe și prin ușurința vieții, urmează cea de argint, cînd se asistă la prima fază a acelui proces de degenerare ce a dus la actuala rasă, dură și întunecată, a fierului, în care trăiește poetul. Ca și vîrsta de aur, cea de argint este caracterizată printr-o viață fericită și

lesnicioasă;
se deosebeşte însă prin limitarea în timp a acestei fericiri. în epoca de argint oamenii trăiau o sută de ani în inocenţa lor; o dată trecută însă această perioadă, pentru ei începeau temerile şi dificultăţile, provocate, potrivit lui Hesiod, de prostia lor, care genera violenţă şi dispute şi, mai ales, îi făcea să neglijeze omagiul datorat zeilor. Din cauza prostiei omeneşti din vîrsta de argint, Zeus a hotărît să pună capăt acestei stirpe, iniţiind astfel decăderea ulterioară a speciei omeneşti *(Munci şi sile,* 133-139).
Argiope (gr. 'ApȚioirn, *-r\q).* 1) Nimfă care, împreună cu Filamon, 1-a zămislit pe TA-MIRIS (vezi).
2) Fiica lui Teutras, regele Misiei; s-a căsătorit cu TELEFOS (vezi).
3) Fiica lui Nilos; s-a căsătorit cu Age-nor şi, potrivit unei versiuni a mitului, 1-a zămislit pe CADMOS (vezi), considerat de alte izvoare fiul Telefasei.
Argira (gr. 'ApȚupa, *-âq ;* lat. *Argyra, -ae).* Numele unei nimfe, protagonista unei legende asemănătoare cu cea a ARETUSEI (vezi). S-a îndrăgostit de Selemnos, cu care s-a căsătorit, iar cînd i-a fost dat să moară a fost preschimbată într-un izvor de către Afrodita. Atunci Selemnos, pentru a putea rămîne alături de ea, s-a transformat într-un rîu, în care se vărsau apele izvorului. Astfel, cei doi soţi au putut rămîne împreună pentru totdeauna. Totuşi, în continuarea povestirii, Selemnos a uitat-o pe Argira; astfel s-a născut legenda potrivit căreia cine bea din apa rîului îşi uita propriile sentimente. O versiune uşor diferită a mitului amintea că Argira 1-a părăsit pe Selemnos atunci cînd acesta a îmbătrînit, şi că zeii, înduioşaţi de iubirea lui, l-au transformat într-un rîu înzestrat cu puterea de a dărui uitarea celor ce beau din el.
► *Prezenţe în literatura antică.* Această povestire poate fi citită în Pausanias, 7.23.1-3.
Argon (gr. 'ApYwv, -âJvoc;). Fiul lui Alceu şi unul dintre Heraclizi, urmaşii lui Heracle, care, potrivit mitului, au fost persecutaţi de Euristeu, pînă cînd acesta din urmă a fost ucis de Hilos. Conform tradiţiei istorice antice, la un veac după războiul troian, Heraclizii aflaţi în fruntea dorieriilor au invadat Peloponesul, apoi l-au pierdut şi în cele din urmă, l-au recucerit.

Argonauţi (gr. 'ApȚovauxeg, -wv; lat. *Argo-nautae, -arum).* în traducere, marinarii de pe corabia Argo. Cu acest nume erau indicaţi eroii care au ridicat ancora din Colhida, pornind în căutarea linii de aur. Ca să scape de IASON (vezi), Pelias (Pindar, *Pythice,* 4), regele cetăţii Iolcos din Tesalia, 1-a convins să plece în căutarea lînii de aur, atîrnată de un copac (un stejar) din pădurea consacrată lui Ares în Colhida şi păzită zi şi noapte de un balaur. Iason a întreprins expediţia, poruncindu-i lui Argos, fiul lui Frixos, să pregătească o corabie cu cincizeci de vîsle, care, după numele constructorului ei, a fost botezată *Argo* (Apollonios din Rodos, 112). Corabia a fost construită sub ocrotirea Atenei, care a supravegheat toate fazele pregătirii. Lui Iason i s-au alăturat principalii eroi ai vremii, de la Castor şi Pollux la Heracle şi Tezeu, în total adunîndu-se cincizeci de oameni. După un drum aventuros, cînd argonauţii au ajuns la gura rîului Fasis, Eetes, regele Colhidei, a promis că avea să-i dea lui Iason lîna de aur, însă cu o condiţie: acesta trebuia să înjuge la acelaşi plug o pereche de boi care scoteau foc pe nări şi aveau copite de bronz şi să semene dinţii balaurului pe care Cadmos nu apucase să-i folosească la Teba (vezi CADMOS).
Interpretările mitului şi versiunile pe tema căutării lînii de aur sînt foarte diferite. Potrivit unei alte variante, susţinută de numeroase confirmări iconografice în pictura pe vase, lîna de aur nu atîrna de o creangă a stejarului, ci era ţinută în gură de balaurul pus să o păzească. în această variantă, Iason a trebuit să pătrundă în burta acestuia, de unde a ieşit, aşa cum e reprezentat în ceramică, pe jumătate leşinat. Versiunile mai tîrzii povestesc nu despre una, ci despre trei probe la care Iason a trebuit să se supună.
în încercarea sa, Iason a fost sprijinit de Medeea, fiica lui Eetes, îndrăgostită de el. Medeea 1-a adormit pe balaurul ce păzea lîna de aur, iar Iason a izbutit să o ia. Pro-fitînd de bezna nopţii, Iason şi argonauţii, cu lîna de aur şi cu Medeea, care li s-a alăturat, s-au îmbarcat, îndepărtîndu-se de Colhida. La întoarcere însă au fost loviţi de o furtună ce i-a făcut să rătăcească în-delung prin Mediterană occidentală şi pe
coastele din estul Italiei, şi numai după lungi peregrinări au ajuns la Iolcos (vezi MEDEEA şi IASON). Rătăcirile argonauţilor pe Marea Mediterană au dat naştere unui mare număr de legende şi tradiţii locale, care caută să lege originile unor insule şi cetăţi de această călătorie mitică. Este cazul vechii Thera, actuala Santorini, al insulei Egina etc. Din mitul argonauţilor nu lipseşte nici referirea la păsările stimfaliene, care, după ce fuseseră alungate din mlaştina lor de către Heracle, aveau să fie revăzute de eroi pe o insulă, în cursul călătoriei (vezi HERACLE).
ARGONAUȚII
Apollonios din Rodos,
Argonau-ticele, 1.23 şi urm.
Apollodor,
Biblioteca, 1.9.16
Argonau-ticele
Orfice, 118 şi urm.
Acastos, Admetos, Amfidamas, Amfion, Anceu, Areios, Argos, Asterion, Asterios, Augias, Butes, Calais, Cantos, Castor, Cefeu, Clitios, Coronos, Ehion, Erginos, Eritos, Etalides, Eufe-mos, Euribotes, Euridamas, Eurition, Faleros, Fleias, Heracle, Hilas, Iason, Idas, Idmon, Ificlos, Laocoon, Leodocos, Lin-ceu, Meleagru, Menetios, Mop-sos, Nauplios, Oileu, Orfeu, Palemon, Peleu, Periclimenos, Polideuces, Polifem, Talaos, Telamon, Tiphys, Zetes.
Acastos, Actor, Admetos, Amfi-araos, Anceu, Argos, Ascalafos, Asterios, Atalantes, Augias, Autolicos, Butes, Calais, Cas-tor, Cefeu, Ceneu, Erginos, Eufem, Eurial, Euritos, Fanos, Heracle, Iason, Ialmenos, Idas, Idmon, Ificlos, Ifitos, Laerte, Leitos, Linceu, Meleagru, Menetios, Orfeu, Palemon, Peleu, Peneleos, Periclimenos, Poias, Polideuces, Polifem, Stafilos, Telamon, Tezeu, Tiphys, Zetes.

Acastos, Admetos, Actoridul, Amfion, Anceu, Areios, Argos, Asterion, Augias, Butes, Calais, Cantos, Castor, Cefeu, Coronos, Ehion, Eneios, Erginos, Eritos, Etalides, Eufemos, Euridamas, Eurition, Faleros, Filias, Heracle, Hylas, Iason, Idas, Idmon,

Hyginus, *Fabule,* 14

Ifidamas, Ificlos, Ifitos, Laodo-cos, Linceu, Meleagru, Mene-tios, Mopsos, Nauplios, Oileu, Orfeu, Palemon, Peleu, Pericli-menos, Polideuces, Polifem, Talaos, Telamon, Tiphys, Zetes.

Acastos, Actor, Admetos, Agria-nomes, Amfidamas, Amfion, Anceu, Argos, Asclepios, Aste-rion, Augias, Butes, Calais, Cantos, Castor, Ceneu, Cefeu, Clitios, Coronos, Deucalion, Ehion, Erginos, Eribotes, Eta-lides, Eufem, Euribates, Euri-damas, Eurimedon, Eurition, Euritos, Faleros, Filoctet, Flias, Focos, Hercule, Hipalcimos, Hylas, Iason, Idas, Idmon, Ificlos, Ifitos, Iolau, Laocoon, Linceu, Meleagru, Menetios, Mopsos, Nauplios, Neleu, Oileu, Orfeu, Palemon, Peleu, Peri-climenos, Piritoos, Polifem, Pollux, Prias, Telamon, Tezeu, Tiphys, Zetes.

De multă vreme au fost recunoscute trimiterile implicite din aventura argonauților la prima colonizare miceniană a coastelor Asiei Mici și ale Pontului Euxin, precum și la primele așezări miceniene din Italia meridională (prin relatarea peregrinărilor din Mediterana orientală).

► *Prezențe în literatura antică* (pentru alte repere vezi și rubricile MEDEEA și IASON). Cea mai completă relatare a întîmplărilor, înregistrată odinioară de Pindar *(Pythice,* 4), este aceea din *Argonauticele* lui Apollo-nios din Rodos. După această operă s-au orientat scriitorii latini Vergiliu, Ovidiu, Valerius Flaccus și Varro Atacinus. Povestea argonauților constituie precedentul *Medeei* lui Euripide și al *Medeei* lui Seneca.

► *Prezențe în literatura modernă și contemporană.* M. Vegio, *Vellus aureum* ; F. Grill-parzer, *hlna de aur,* trilogie dramatică; R. Graves, *Lina de aur.*

► *Iconografie.* Faptele argonauților sînt reprezentate mai cu seamă în pictura pe vase. Este celebră acea *kylix* de la Duris, cu Iason ieșind dintre fălcile balaurului în prezența Atenei (Vatican, Muzeul Gregorian).

Argos (gr. "Ap-foc;, -ou; lat. *Argus, -i).* 1) Fiul lui Zeus și al Niobei; a fost al treilea rege al Argosului.

2) Supranumit *Panoptes,* „cel ce vede totul", „atoatevăzătorul" sau Argos cel cu mulți ochi, era fiul lui Agenor, sau al lui Arestor, sau al lui Inahos. Tradițiile nu concordă asupra acestui punct, așa cum concordă în a-i atribui personajului o sută de ochi. Hera, soția lui Zeus, i-a încredințat rolul de păzitor al vacii în care fusese transformată Io (vezi). însă, la porunca lui Zeus, Hermes a izbutit să-1 adoarmă cu cîntecul dulce al flautului său, după care i-a retezat capul. Atunci, Hera a mutat cei o sută de ochi ai săi pe coada păunului, pasărea sa preferată.

► *Prezențe în literatura antică.* Este citat frecvent de autorii antici. Diferitele informații privitoare la el apar pentru prima dată la Eschil *(Prometeu înlănțuit),* apoi la Apollodor *(Biblioteca,* 2.4 și 7), Moshos (2.58 și urm.) și Ovidiu *(Metamorfoze,* 1.722-723).

► *Iconografie.* Argos este reprezentat într-o frescă din casa Liviei de la Roma și în mai multe fresce pompeiene.

3) Fiul lui Frixos; a fost constructorul corăbiei Argo, care și-a căpătat numele de la el și a fost protagonista călătoriei aventuroase a ARGONAUȚILOR (vezi).

4) (gr. "ApŢog, -oug; lat. *Argi, -orum).* Literal, „cetatea albă"; era capitala Argo-lidei și, după Sparta, principala cetate din Pelopones. Principalele culte atestate în acest oraș sînt cel al Herei (căreia îi era închinat un mare templu în afara zonei locuite), al Atenei și al lui Apollo *Liceios* (al cărui templu se spunea că fusese construit de Danaos). întîmplările mitice legate de cetate datează din vremuri mult mai vechi decît epoca în care apar primele informații istorice despre locul respectiv (pe la jumătatea secolului al VlII-lea î.Hr.). Legenda leagă întemeierea orașului de Inahos, sau de fiul său Foroneu, sau de fiul acestuia, Argos. Potrivit tradiției, urmașii lui Inahos au fost înlăturați de la domnie de către Danaos, care venea din Egipt. La rîndul lor, urmașii lui Danaos au trebuit să se supună stirpei aheene a Pelopizilor. Sub domnia acestora, supremația Argosului în regiune s-a încheiat, iar cetatea a devenit un centru dependent

de Micene. După ce Micene a devenit reședința regală în vremea lui Atreu și a fiului acestuia, Agamemnon, Argosul și-a recăpătat supremația abia în timpul lui Oreste.

Pentru întîmplările diferitelor personaje mitologice legate de istoria Argosului vezi rubricile respective.

Arhefon (gr. 'Apxecpwv, -UJVTOC;). Tînăr erou care a iubit-o pe Arsinoe, fiica lui Nicocreon. Iubirea nefiindu-i împărtășită, s-a sinucis din disperare. Arsinoe a asistat indiferentă la funeraliile sale, iar pentru a o pedepsi, Afrodita, zeița iubirii, a preschimbat-o în stană de piatră.

Arhegetes (gr. 'ApxvŢerric, -ou). în traducere, „călăuză, conducător"; este un epitet întrebuințat pentru a-i desemna mai ales pe Apollo, Asclepios și Heracle, iar uneori indică și anumite zeități feminine. Știm că un altar al lui Apollo *Arhegetes* se înălța la Naxos, în Sicilia (Tucidide, 6.3.1), și că așa erau numiți Asclepios la Titoreea și Heracle la Sparta (Pausanias, 10.32.12 și, respectiv, Xenofon, *Elenicele,* 6.3.6).

Arhelaws (gr. 'ApxeXaog, -ou). 1) Fiul lui Meandros. Pentru detalii vezi MEANDROS. 2) Fiul lui Temenos, descendent al lui Heracle şi strămoş mitic al lui Alexandru cel Mare. Silit de fraţii săi să părăsească cetatea Argos, s-a refugiat la Ciseu, regele Macedoniei, care i-a cerut sprijinul într-un război împotriva unei armate duşmane, promiţîndu-i în schimb mîna fiicei sale şi regatul. Arhelaos 1-a salvat, însă regele nu şi-a ţinut promisiunea şi a încercat să-1 ucidă pe salvator, pregătind o groapă umplută cu cărbuni încinşi în care intenţiona să-1 arunce. Arhelaos însă, prevenit de un servitor al lui Ciseu, a izbutit să inverseze rolurile, astfel încît Ciseu a căzut în cursă şi a murit. Apoi, urmînd un oracol al lui Apollo, Arhelaos a părăsit regatul lui Ciseu, luîndu-se după o capră care 1-a dus într-un loc unde el a întemeiat cetatea Ege, numită astfel, potrivit legendei, după numele grecesc al caprei (oct?).

► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este amintit de Hyginus *{Fabule,* 219). Personajului îi era dedicată şi o tragedie a lui Euripide, pierdută.

Arhemoros (gr. 'Apxejiopog, -ou; lat. *Archemorus, -i).* Fiul regelui Nemeei, numit şi Ofeltes, în traducere „cel săritor", în schimb, numele Arhemoros înseamnă „conducătorul morţii". A fost crescut de HIPSIPILE (vezi), care fusese cumpărată ca sclavă de către tatăl său, iar destinul lui tragic a stat la originea jocurilor nemeene. Se povestea că un oracol interzisese ca nou-născutul să atingă pămîntul înainte de a învăţa să meargă. Dar, în timp ce Hipsipile îl ţinea în braţe, a fost distrasă de armata celor şapte războinici care mărşăluiau împotriva Tebei şi care au întrebat-o unde se afla un izvor. Ca să le răspundă la întrebări aşa cum se cuvenea, ea a lăsat copilul pe pămînt, în apropierea unei plante sacre a morţilor, gălbenelele. Acolo micuţul a fost înghiţit de un şarpe. Atunci, eroii războiului teban au adus onoruri solemne victimei, instituind în cinstea sa jocurile nemeene, care aveau loc din doi în doi ani (Pausanias, 2.15.3; Hyginus, *Fabule,* 74).

Arhias (gr.'Apxtag, -ou; lat. *Archias, -ae).* Miticul întemeietor al Siracuzei; se trăgea, potrivit tradiţiei, din familia Bachia-zilor, care domnea la Corint şi susţinea că descindea din Heracle. Faptele care l-au făcut să întemeieze Siracuza au fost, potrivit unei versiuni a legendei, aproape în-tîmplătoare. îndrăgindu-1 pe frumosul Acteon, Arhias a vrut să-1 răpească din casa tatălui său, Melisos. Dar, în timpul încăierării care a urmat, Acteon a fost ucis, iar Melisos, nereuşind să facă dreptate, s-a omorît 1-a rîndul său, arun-cîndu-se de pe o stîncă. Atunci ciuma s-a abătut asupra ţării, iar Arhias, la porunca oracolului lui Apollo, a plecat spre apus, ajungînd să întemeieze Siracuza (Plutarh, *Amat. narrat.,* 2.12).

Potrivit unei alte versiuni, Arhias s-a dus să consulte oracolul de la Delfi în acelaşi timp cu Miscelos, ce avea să devină întemeietorul Crotonei. Oracolul i-a întrebat pe cei doi dacă preferau bogăţia sau sănătatea. Arhias a ales bogăţia, iar Siracuza a devenit celebră pentru bogăţiile sale. Miscelos a ales sănătatea şi, potrivit tradiţiei, Crotona se bucura de un climat deosebit de salubru (Strabon, 6.269-270). Arhias a avut două fiice: Ortigia şi Siracuza.

Arhiloh (gr. 'Apx^oxoţ, -ou). Erou grec, fiul lui Nestor, relele Pilosului. în timpul asediului Troiei şi-a jertfit viaţa pentru a-1 salva pe tatăl său.

Ariadna (gr. 'ApiaSvn, *-r\q*; lat. *Ariadna, -ae* sau *Ariadne, -es).* Fiica lui Minos, regele Cretei, şi a soţiei acestuia Pasifae, care, la rîndul ei, descindea din zeul Soarelui Helios (vezi schema de la rubrica MINOS). Numele său, la origine Ariagne, înseamnă „pură", „sfîntă", iar celălalt nume cu care este desemnată uneori, Aridela, înseamnă „cea luminoasă". Opusul său este Fedra, „cea strălucitoare", sora ei. Era şi sora Minotaurului, monstrul cretan jumătate om şi jumătate taur, şi tovarăşa lui Dionysos şi a lui Tezeu. De-a lungul timpului, în figura ei s-au stratificat felurite componente, legate pe de o parte de lumea divină, iar pe de altă parte de lumea omenească, toate contribuind la conturarea unui tablou deosebit de variat - şi nu întotdeauna univoc - al povestirii mitice care o are ca protagonistă.

Pe de o parte, tradiţia o prezintă într-o lumină pozitivă: ea 1-a ajutat pe Tezeu să scape cetatea Atena de Minotaur şi de apăsătorul tribut în vieţi omeneşti pe care trebuia să i-1 asigure monstrului (vezi MINOTAURUL). Acelaşi filon pozitiv o prezintă şi ca victimă a lui Tezeu, care, după ce i-a făgăduit că o ia de soţie, a părăsit-o într-o noapte pe insula Dia (Naxos ?).

Pe de altă parte, Ariadna este prezentată ca fiind nelegiuită şi vinovată, întrucît îl ajută pe un străin să-1 ucidă pe propriul ei frate şi pentru că îşi părăseşte soţul divin, pe Dionysos, din iubire pentru Tezeu.

Tradiţiile concordă asupra unui singur aspect: îndrăgostită de Tezeu, Ariadna 1-a ajutat să ajungă în centrul labirintului, unde era închis Minotaurul. Dificultatea traseelor încîlcite ale labirintului nu consta atît în a ajunge în centru, cît în a găsi calea de ieşire. Ariadna, care torcea atunci cînd Tezeu a venit la ea, i-a dat firul său, sfătuindu-1 să lege un capăt la intrare şi păstreze celălalt capăt; urmîndu-1 în sens invers, avea să regăsească

ieşirea. Potrivit altei versiuni, Ariadna însăşi 1-a însoţit pe Tezeu în interiorul labirintului, lumi-nîndu-i calea *ctk* diadema ei (Hyginus, *Astronomica,* 2.5), pe care o primise de la Dionysos ca dar de nuntă.
După ce Tezeu a ucis Minotaurul şi i-a salvat pe tinerii atenieni, a ridicat ancora în timpul nopţii, pornind către Atena (Diodor din Sicilia, 4.61.5). Ariadna 1-a urmat pe corabie. Cei doi au ancorat pe insula Dia („divina", „cereasca"), nume purtat de mai multe insule din marea grecească. Una dintre acestea se află în apropiere de coasta Naxosului, unde, potrivit legendei, ar fi tras la ţărm eroul însoţit de Ariadna. Multe alte insule şi-au disputat însă onoarea de a o fi găzduit pe Ariadna, devenind sedii ale cultului său.
Probabil că Ariadna a ajuns la Dia însoţită şi de doica ei, Corina. Potrivit celei mai cunoscute versiuni a mitului, aici a părăsit-o Tezeu, plecînd către Atena cu corăbiile pe cînd ea era cufundată într-ui. somn profund. în legătură cu acest episod au apărut de-a lungul timpului numeroase legende, variantele diferind încă din Antichitatea greacă. Se spunea că Tezeu o părăsise ; sau că, descoperind trădarea, ea se spînzurase pe cînd se afla încă în Creta (Plutarh, *Tezeu,* 8f); sau că fusese omorîtă de săgeţile Artemisei *(Odiseea,* 11.322) din voia lui Dionysos, care a dorit să-i pedepsească astfel necredinţa; sau că Dionysos îi trimisese lui Tezeu uitarea, astfel încît eroul nu şi-a mai amintit de Ariadna şi a lăsat-o în insula Dia; sau că Dionysos însuşi îşi răpise soţia ; sau că ea se ridicase la cer; sau, cum se spunea în Cipru, că murise în durerile naşterii (Plutarh, *Tezeu,* 9a). în cele din urmă însă, Ariadna s-a ridicat la cer împreună cu Dionysos, în carul acestuia, rămînînd să strălucească acolo, cu diadema luminoasă primită de la zeu ca dar de nuntă.
Multe aspecte ale mitului Ariadnei prezintă afinităţi cu cele ale unor zeiţe legate de lumea subpămînteană, ca PERSEFONA (vezi) sau SEMELE (vezi). Originea şi urcarea sa la cer, ca şi rolul său de soţie a unui zeu, i-au sporit popularitatea, răspîndirea cultului şi a amintirii sale.
► *Epitete. Ariagne* (cea pură în cel mai înalt grad); *Ariadna Afrodita ; Aridela* (cea luminoasă, cea vizibilă de departe).
► *Atribute.* In iconografia clasică este reprezentată îndeobşte în asociere cu Tezeu, fie abandonată pe insulă, fie ridicîndu-se la cer în carul lui Dionysos; atributele sale sînt coroana luminoasă şi, uneori, caierul de tors şi firul.

► *Răspîndirea cultului.* Ariadna a fost venerată în special în Creta şi la Argos, unde se afla mormîntul ei şi îi era închinat un cult în sanctuarul lui Dionysos *Kresios.* Mai era venerată la Locri, în Cipru, unde era numită „Ariadna Afrodita", şi, cu acelaşi nume, la Delos. La Faleron, în apropierea coastei, erau veneraţi Tezeu şi Ariadna. La Naxos se identifica locul unde fusese părăsită de Tezeu. Dintre rituri, unul cu totul aparte era cel din Cipru, în timpul căruia se evoca moartea Ariadnei în durerile facerii, un tînăr imitînd-o pe eroină în prada chinurilor. La Delos se desfăşura un dans ritual numit „dansul Ariadnei" sau „dansul cocorilor"; dansatorii reproduceau traseul labirintului, printr-un rit ce amintea anumite aspecte ale Misterelor Eleusine (vezi şi LABIRINT).
► *Prezenţe în literatura antică.* Homer, *Odiseea* ; Euripide, *Tezeu* şi *Cretanii* (tragedii pierdute); Plutarh, *Tezeu* ; Catul, *Carmina,* 64 ; Ovidiu, *Heroidele,* 10, *Metamorfoze,* 8, *Fastele,* 3.
► *Prezenţe în literatura modernă.* Boccaccio ne oferă o versiune ciudată, potrivit căreia Tezeu a părăsit-o pe Ariadna pentru că aceasta era beată *(De casibus virorum illustrium).* Aproape toate reinterpretările mitului se inspiră din tema Ariadnei abandonate : vezi, de exemplu, G. Chaucer, *Legenda femeilor ilustre* ; L. de'Medici, *Triumful lui Bacchus şi al Ariadnei*; O. Rinuccini, *Ariadna la Naxos*; G.B. Marino, *Fluierul*; A. Hardy, *Ariane* ; J. Desmarets, *Ariane* ; I. Gundulid, *Ariadna* ; Th. Corneille, *Ariane* ; Donneau de Vise, *Le Mariage de Bacchus et Ariane*; F. Redi, *Bacchus în Toscana*; H. von Hofmannsthal, *Ariadne*; P. Louys, *Ariadna* ; M. Cvetaeva, *Ariadna ; A.* Gide, *Tezeu*; M. Butor, *Folosirea timpului*; F. Nietzsche, *Ditirambii lui Dionysos*; M. Yourcenar, *Cine nu are Minotaurul său ?.*
► *Iconografie.* în afara numeroaselor vase protoatice şi atice, figura Ariadnei apărea în celebrele picturi (pierdute) ale lui Polig-not din Tasos, din Lesche a cnidienilor de la Delfi; într-o metopă din templul lui Apollo de la Bassae, în Arcadia ; în diferite sculpturi elenistice. Probabil că în Nunta Aldobrandini este reprezentată unirea dintre Dionysos şi Ariadna.
Aricia (lat. *Aricia, -ae).* 1) Cetate străveche din Latium, aflată la douăzeci de kilometri de Roma, unde era înrădăcinat cultul Dianei, venerată cu epitetul Diana
Aricina. Pentru alte detalii vezi DIANA şi NEMORENSIS.
2) Numele unei nimfe cu care s-a căsătorit Hipolit după ce a înviat, cînd a căpătat numele Virbius şi a domnit peste Latium. Pentru detalii vezi HIPOLIT şi VIRBIUS.
Arimaspi (gr.'Apijmcnroi, -wv). Popor fabulos care, potrivit tradiţiei, trăia în regiunile nordice ale Sciţiei. Arimaspii aveau un singur ochi şi erau călăreţi iscusiţi. Se spunea că se aflau mereu în război cu grifonii, cu care îşi disputau posesia unei comori de aur (vezi GRIFON).
► *Prezenţe în literatura antică.* Aristeas din Procones, care a trăit în secolul al Vl-lea î.Hr., a scris un poem epic în trei cărţi, unde descrie o călătorie fantastică pînă în ţinutul de miazănoapte al isedonilor şi oferă multe informaţii despre arimaspi. După această sursă s-a orientat şi Herodot. In *Prometeu înlănţuit,* Eschil îi aminteşte

pe arimaspi atunci cînd citează profeția lui Prometeu despre peregrinările lui Io, care o vor purta la „arimaspi, călăreții cu un singur ochi" (vv. 804-806).
Arinii (gr. "Apip.cc şi "Apijioi, -iov; lat. *Arimi, -orum).* Numele unui popor mitic şi al unui lanț de munți din Asia Mică. Poeții greci spuneau că aici a fost pedepsit monstrul Tifeu (vezi).
Arion (gr. 'Apiwv, 'Apeioiv, -ovog; lat. *Arion, -onis).* 1) Poet grec originar din Les-bos, faimos pentru iscusința sa în cîntatul la liră şi pentru inventarea poeziei ditirambice. Arion a trăit în ultimul sfert al secolului al Vll-lea şi şi-a petrecut cea mai mare parte a vieții în slujba lui Perian-dros, tiranul Corintului. Cea mai celebră aventură a vieții sale, pe care tradiția a transfigurat-o poetic, a reprezentat-o călătoria în Sicilia, unde a participat la o întrecere poetică. După ce şi-a adjudecat victoria, încărcat cu daruri, s-a îmbarcat pe o corabie corintiană pentru a face cale întoarsă. însă darurile bogate pe care le ducea cu sine au stîrnit invidia marinarilor, care s-au hotărît să-1 ucidă. După ce a încercat în toate chipurile să se salveze, Arion a obținut de la marinari permisiunea de a mai cînta o dată la liră şi a implorat în versuri inspirate ajutorul zeilor, după care s-a aruncat în mare. Aici se adunaseră cîțiva delfini, atraşi de sunetul lirei

sale. Poetul a fost salvat de unul dintre ei, care 1-a luat pe spate şi 1-a purtat pînă la țărm; în cele din urmă, Periandros i-a descoperit pe vinovați.
► *Prezențe în literatura antică.* Povestirea completă a legendei lui Arion apare la Herodot, 1.23 şi urm. De asemenea, este amintită în numeroase alte izvoare, printre care Plutarh *(Moralia,* 161), Ovidiu *(Fastele,* 2.83 şi urm.), Aulus Gellius *(Noctes Atticae,* 16.19); şi Aelianus, 12.45 şi Fronto.
2) Cal mitic, pe care Poseidon 1-a făcut divin. Potrivit unei tradiții, era fiul Demetrei şi al lui Poseidon. Printre proprietarii săi s-au numărat Heracle şi mai apoi Adrast, cărui Heracle i 1-a dăruit. Se spunea că avea darul vorbirii (Properțiu, 2.34, 37).
Aristeas (gr. 'Apioreac, -ou; lat. *Aristea, -es).* Poet epic din Procones, amintit mai ales ca mag (cea mai mare parte a informațiilor pe care le deținem despre el sînt legendare). Se spunea că avea darul de a face_ ca propriul suflet să-i intre şi să-i iasă din trup după voie. Figura sa este legată de mitul lui Apollo, al cărui cult 1-a introdus la Metapont. Această legătură cu cultul lui Apollo explică anumite prerogative ale sale, ca aceea a ubicuității şi a separării sufletului de trup, ce trebuie puse în legătură cu extazul apolinic. Adesea, Aristeas îl însoțea pe Apollo luînd înfățişarea unui corb. Ca poet, era considerat autorul unui poem despre Arimaspi (vezi).
Aristeu (gr. 'Apiorouoc;, -og; lat. *Aris-taeus, -i).* Despre Aristeu, „zeu optim", după cum spune numele său, legenda povesteşte că s-a născut în Libia, în locul unde avea să se ridice în epoca istorică cetatea Cirene, din iubirea secretă a lui Apollo pentru sălbatica Cirene. Copil încă, ocrotit şi îndrăgit de zei, care, împlinind profeția centaurului Chiron, îi vărsaseră pe buze nectar şi ambrozie şi îl făcuseră nemuritor, a fost dus de tatăl său în puterea centaurului Chiron, care 1-a educat (Apollonios din Rodos, 2.509). Cînd a devenit adult, muzele l-au învățat artele medicale şi profetice; ele au organizat şi nunta sa cu Autonoe, fiica lui Cadmos, care i 1-a născut pe Acteon (vezi). Aristeu a păzit turmele ce aparțineau muzelor, devenind astfel păstor prin excelență şi
ocrotitor al turmelor şi păstorilor. A inventat stupul şi apicultura, teascul pentru măsline şi producerea brînzei (Diodor din Sicilia, 4.81.2). A fost cel dintîi care i-a scăpat pe oameni de lupi şi de urşi, născocind capcanele, şi care a eliberat Sardinia de păsările răpitoare care atacau turmele. De asemenea, era considerat ocrotitorul țăranilor, inclusiv împotriva secetei; intervenției sale pe lîngă zei îi erau atribuite vînturile umede dinspre mare. Zeus *Meili-chios* (sau cel bun, „înmierat"), venerat în diferite localități greceşti sub înfățişarea unui şarpe, reprezintă probabil o formă de cult a lui Aristeu, numit uneori şi „micul Zeus".
îndrăgostit de Euridice, soția lui Orfeu, Aristeu i-a întins o capcană. încercînd să scape, Euridice a căzut şi a fost muşcată de călcîi de un şarpe (Ovidiu, *Metamorfoze,* 10.8 şi urm.). Nimfele l-au considerat vinovat de moartea ei pe Aristeu, căruia, ca pedeapsă, i-au distrus albinele. Descrierea modului în care el a reintrat în posesia stupilor ne-a rămas în *Georgicele,* 4 de Vergiliu, unde se povesteşte cum, la sfatul lui Proteu (vezi), a oferit jertfe spre îmbu-narea lui Orfeu şi a Euridicei, iar albinele s-au materializat în pîntecele boilor sacrificați.
► *Răspîndirea cultului.* Venerarea lui Aristeu este atestată în locurile pe care tradiția le leagă de povestea şi de trecerea sa. în particular, era venerat ca Zeus *Aristaios* în Tesalia şi Arcadia, iar în asociere cu Diony-sos, în Sicilia.
► *Prezențe în literatura antică.* Pe lîngă mențiunile din literatura greacă, de la Pindar la Calimah, şi mai apoi *Georgicele* lui Vergiliu, povestea lui Aristeu mai este amintită de Ovidiu, *Fastele,* 1 şi în *Dionisiacele* lui Nonnos din Panopolis. Trimiteri la Aristeu găsim şi în diferitele versiuni ale mitului lui Orfeu şi al Euridicei (vezi Orfeu).
Prezențe în literatura modernă. Reluările moderne ale mitului privilegiază episodul în care Aristeu apare ca o cauză involuntară a morții Euridicei. Cea mai celebră dintre aceste opere este *Orfeu* al lui Poliziano.
Aristodemos (gr. 'ApioToâTiuog, -ou; **lat.** *Aristodemus, -i).* 1) Urmaş al lui Heracle, fiul lui Aristomahos şi fratele lui Temenos

şi al lui Cresfontes, cuceritorii Pelopone-sului. A avut doi fii, Euristene şi Procles. A fost ucis la Naupact de un fulger, pe cînd se pregătea să întreprindă o expediție împotriva Peloponesului. Cei doi fii ai săi au moştenit tronul Spartei.
2) Erou din Mesenia, protagonist al celui dinții război mesenian. Şi-a sacrificat fiica pentru a-şi salva patria. După ce a fost ales rege, a continuat războiul împotriva spartanilor, pînă cînd a înțeles că nu exista nici o speranță de victorie. Atunci s-a sinucis pe mormîntul fiicei sale (sfîrşi-tul celui de-al treilea sfert al veacului al VUI-lea î.Hr.).

► *Prezențe în literatura antică.* Pausanias, 4.9-13.

Aristomahos (gr. 'Api<jTop.axog, -ou; lat. *Aristomachus*, *-i).* Fiul lui Cleodemos sau Cleodeos; este un erou grec descendent al lui Heracle, întrucît era nepotul lui Hilos, fiul eroului. A fost tatăl lui Temenos, Cresfontes şi Aristodemos. A căzut în luptă în timpul invadării Peloponesului, care a fost cucerit de fiii săi.

Aristomenes (gr. 'ApiCTTojjLevric, -ou; lat. *Aristomenes, -is).* Eroul național al Mese-niei, protagonist al unor întîmplări războinice epice. Este amintit de Pausanias (4.14-24), care, pe cît se pare, s-a inspirat din lucrările pierdute ale poetului cretan Rhianos, ce a trăit în secolul al IV-lea î.Hr. în figura lui Aristomenes, pe o bază istorică se suprapun elemente legendare pe care, din cauza stării izvoarelor, ne este greu să le discernem.

Arme. Povestirile şi episoadele avînd în centru armele sînt frecvente în poemele homerice, unde se rezervă mult spațiu descrierii armelor eroilor, originii şi faptelor de vitejie ale proprietarilor lor. Multe dintre aceste arme au origine divină, sînt făurite în atelierul lui Hefaistos (de exemplu, armele lui Ahile) sau le sînt dăruite eroilor de către zei. Adesea sînt descrise şi armele folosite de zei atunci cînd intervin personal pe scena eposului. Dintre armurile complete descrise în *Iliada,* deosebit de prețioasă şi de interesantă este cea a lui Agamemnon *(Iliada,* 11.124 şi urm.), unde aurul şi argintul alternează cu semnificații simbolice, mai potrivite cu splendoarea cuvenită căpeteniei expediției decît cu utilitatea lor practică reală. Nu mai puțin însemnată este, *în Iliada,* descrierea scutului lui Ahile. Inspirîndu-se din ea, un poet necunoscut, cu care unii l-au identificat pe Hesiod, a scris un scurt poem ce ne-a parvenit sub titlul *Scutul* şi în care este descris scutul lui Heracle (vezi SCUT).

Nu-i de mirare că, în societatea eroică a vremurilor homerice, unde virtutea este în primul rînd cea războinică, armele se bucură de o asemenea apreciere. Atracția față de ele reprezintă semnul unei firi curajoase, după cum o dovedeşte episodul cu Ahile la Sciros (vezi AHILE). Armele constituie cea mai prețioasă pradă de război, care li se ia eroilor căzuți. Disputa pentru posesia armelor unui luptător mort poate căpăta un rol şi un spațiu relevante în dinamica întîmplărilor din *Iliada,* ca în cazul armelor lui Ahile; eroul i le cedează lui Patroclu, iar acesta seamănă cu ele moartea în rîndurile troienilor, pînă cînd este ucis de Hector, care îşi însuşeşte armura divină. Un rol însemnat are şi arcul lui Apollo, care răspîndeşte în tabăra aheilor ciuma descrisă în primul cînt al *Iliadei.* în *Odiseea,* un alt arc stă în centrul răzbunării lui Ulise împotriva pretendenților (vezi ARC). Abundența descrierilor de arme din poezia epocii arhaice este dublată, în aceeaşi perioadă, de cea a armelor votive, oferite în marile sanctuare, pe care arheologia le-a scos la lumină (să ne gîndim mai ales la sanctuarul de la Olimpia), permițînd confruntări interesante între descrierile poetice şi realitatea concretă (vezi şi COIF).

Numeroşi zei şi eroi au arme printre atributele lor. Zeul înarmat prin excelență este Ares, cu corespondentul său Marte din lumea romană. Zeus este adesea reprezentat aruncînd o lance sau ținînd-o lîngă el; Apollo are un arc; Heracle este însoțit de nelipsita lui ghioagă; Atena este înarmată din cap pînă-n picioare, cu coif, armură şi lance; Artemis poartă arcul şi săgețile, fiind zeița vînătorii; amazoanele sînt experte în mînuirea arcului şi săgeților etc. Armele ce constituie atribute ale zeilor şi eroilor sînt indicate în rubricile dedicate fiecărui personaj în parte. în lumea romană, o sărbătoare specifică închinată purificării şi sfințirii armelor era aşa-numita ARMILUSTRIUM (vezi). Armele

şi armurile apar adesea în iconografia romană, în reliefurile istorice care înfățişează faptele militare ale împăraților (de exemplu, Columna lui Traian şi pe cea a lui Antoninus Pius). începînd cu Augus-tus, împărații înşişi pun să fie reprezentați înarmați.

Armilustrium. în Roma antică, cu acest nume era indicată o sărbătoare solemnă celebrată pe 19 octombrie în cinstea lui Marte. Inițial, sărbătoarea avea caracter agricol, la fel cum, în fazele mai vechi, Marte era un zeu legat de agricultură. Ulterior, *Armilustrium* a devenit ziua în care se purificau armele. Ritualul prevedea desfăşurarea unei curse de care. Calul din dreapta de la carul învingător îi era jertfit lui Marte prin aruncarea unei sulițe, după care i se retezau capul şi coada. Capul era premiul unei întreceri între locuitorii din Suburra şi cei din Via Sacra, care şi-1 disputau pentru onoarea de a-1 atîrna ca trofeu în zona lor. Coada era oferită ca jertfă pe altarul aşa-numitei *Regia,* în For, inițial „casa unde locuieşte regele" (Fes-tus), mai probabil locul unde *rex sacrorum* şi *pontifex maximus* îşi exercitau prerogativele şi unde se găsea un important sanctuar închinat lui Marte.

Armonide (gr. 'App.ovi6r|g, -ou). Meşter din Troia, care a devenit un iscusit constructor de corăbii

mulțumită învățăturilor zeiței Atena. El a construit corabia cu care Paris a răpit-o pe Elena, contribuind astfel la declanșarea războiului troian. A căzut în luptă. Homer *(Iliada,* 5.60 și urm.) ne oferă o frumoasă descriere a sa: „un maistru dibaci la tot lucrul de mînă/ Meșteșugit, că de Palas Atena iubit era foarte./ El și lui Paris durase corăbii totuna de-nalte/ Izvoditoare de rău, care neamul troian îl pierdură/ Ca și pe sine, căci nu bănuise ce cugetă zeii./ Iute din goană sosindu-1, atunci Merion îi înfipse/ Sulița-n bucă la dreapta și boldul trecu la bășică/ Unde sub os îi ajunse; gemînd de durere [...]/ Cade deo-dată-n genunchi și-1 învăluie bezna pieirii".
Arne (gr. "Apvri, -Tig ; lat. *Arne, -ae).* Numele unei femei ateniene legendare care, în vremurile străvechi cînd Atena și Creta își disputau dominația pe mări, și-a trădat cetatea, ajutîndu-1 pe regele cretan Minos. Zeii au pedepsit-o și au transformat-o într-o cucuvea.
Arneea sau **Arnacia,** vezi PENELOPA.
Arneos (gr. 'Apvcuog, -ou). Locuitor din Itaca, numit și Iros, foarte robust și cu mare poftă de mîncare, care trăia cerșind la mesele bogaților pretendenți în palatul lui Ulise. în cîntul 18 al *Odiseii,* este protagonistul unei ciocniri memorabile, mai întîi verbale și apoi fizice, cu Ulise, care, îmbrăcat încă în straie de cerșetor, a apărut în atriul palatului ca un concurent periculos. Cei doi s-au luat la bătaie, iar Ulise 1-a învins, tîrîndu-1 mai apoi, zdrobit și însîngerat, afară din palat, spre marea distracție și surpriză a pretendenților *(Odiseea,* 18.1 și urm.).
Aronta. Numele unui prezicător etrusc, deosebit de cunoscut la romani.
Arruns (lat. *Arruns, -untis).* Personaj latin legendar care a cutezat să-și arate disprețul față de bacante. Ca pedeapsă, a fost silit să bea o cantitate enormă de vin, care 1-a făcut să-și iasă din minți și să-și violeze fiica, pe Medulina. Aceasta 1-a ucis.
Artacia (gr. 'ApTaxi-n, *-j\q*; lat. *Artacie, -es).* Numele unui izvor din ținutul lestrigonilor.
Artagnes. Formă grecizată a numelui Verethragna, divinitate persană pe care grecii au asimilat-o cu Heracle, întrucît ucidea monștri.
Artă. In civilizația greacă și în cea romană, rolul artei și al artistului, așa cum pot fi ele reconstituite prin intermediul documentației și al izvoarelor literare, apare situat, în mod ciudat, în planul secundar, în comparație, pe de o parte, cu calitatea excepțională a operelor ce ne-au rămas, iar pe de altă parte cu legătura pe care arta pare să o întrețină, în mitologie, cu sfera divinului.
în lumea greacă și în cea romană, rolul artistului era prea puțin prețuit; el era pur și simplu un artizan, căruia i se cerea o bună cunoaștere a meseriei, însă, îndeobște, calitățile geniului nu erau recunoscute. Puțina considerație de care se bucura munca manuală arunca o umbră asupra activității artistice, în care efortul fizic și contactul cu materia nu puteau fi evitate. Ca o răscumpărare parțială din această condiție de subordonare, ce contrastează cu calitatea operelor de artă și

cu admirația de care acestea se bucurau în lumea antică, Homer conferă termenului *techne* o valoare aparte, punîndu-1 în relație nu doar cu iscusința artizanală, ci și cu magia lui Prometeu și a lui Hefaistos. Platon recurge la figura DEMIURGULUI (vezi) pentru a explica originea lumii, iar mitologia situează lucrarea divinității la originea activității artistice. Hefaistos, care devine patronul făurarilor, este înaintașul tuturor celor ce lucrează metalele și, prin urmare, și al prelucrătorilor bronzului. La șireteniile prin care îl ajută pe om în relația acestuia cu divinul, pînă la a-i dărui focul, Prometeu adaugă și activitatea artistică, prin care devine creatorul oamenilor, modelați în cretă asemenea unor sculpturi. Telchinilor li se atribuia inventarea statuilor zeilor. Dedal este considerat inventatorul sculpturii și cel dintîi arhitect, iar numele său, avînd aceeași rădăcină cu verbul *daidallein,* „a face bine, a produce meșteșugit", pare să conțină în sine semnificația cea mai profundă a rolului atribuit de antici artistului. Printre artizanii mitici erau amintiți Talus sau Perdix, nepotul lui Dedal, căruia îi erau atribuite cîteva invenții însemnate cu caracter practic, ca de pildă compasul, sau Pigmalion, care, potrivit unei versiuni a mitului, era autorul statuii în fildeș a unei femei nespus de frumoase de care s-a îndrăgostit. Pentru alte detalii vezi rubricile dedicate diferitelor personaje mitologice citate și STATUIE.
Artemis (gr. "ApTejuț, *-i8oq*; lat. *Artemis, -idiș).* Numită Diana de către romani, Artemis este una

dintre marile divinităţi feminine din Olimpul grecesc. Semnificaţia numelui nu aruncă nici o lumină asupra originilor sale : reducerea acestuia la dipraiielv, „a tăia în bucăţi", nu pare convingătoare. Potrivit celor mai vechi povestiri, era fiica lui Zeus şi a Latonei şi sora geamănă a lui Apollo; cei doi s-au născut în insula Delos (vezi schema de la rubrica CRONOS). Cultul său şi tradiţia mitică privitoare la ea capătă nuanţe diferite în funcţie de epoci şi de regiunile în care era venerată, astfel încît în lumea greacă figura ei poate fi redusă la cel puţin patru tipuri principale (pentru tradiţia mitului Artemisei în lumea romană vezi DIANA).

1) *Sora lui Apollo.* Ca soră geamănă a lui Apollo, Artemis constituie, sub diverse aspecte, corespondentul feminin al acestuia ; mai precis, sub o înfăţişare feminină, ea personifică aceleaşi idei şi aceleaşi trăsături care îi sînt proprii lui Apollo. Ca şi fratele său, Artemis este înarmată cu arcul şi tolba cu săgeţi, cu care răspîndeşte molime în rîndul oamenilor şi animalelor. Se spunea că morţile bruşte, mai ales cele ale femeilor, erau provocate de săgeţile sale ucigătoare *(Riada,* 21.463). în acelaşi timp însă, aşa cum Apollo nu era numai un zeu distrugător, ci şi unul care putea înlătura răul, şi Artemis îngrijea şi uşura suferinţele muritorilor. Asemenea fratelui său, în timpul războiului troian este de partea asediaţilor. Ocrotitoare mai ales a tinerilor, şi mai cu seamă a puilor de animale, ea devine zeiţa turmelor şi a vînă-torii. Astfel, în împărăţia Olimpului, îşi asumă rolul de zeiţă ce vînează. Mediul său predilect îl reprezintă regiunile necultivate, pădurile şi dealurile unde trăiesc animale sălbatice.

Artemis nu are nici un tovarăş. Zeiţă fecioară prin excelenţă, reprezintă fata neatinsă de iubire. De aspectul virginităţii sale se leagă mai multe povestiri mitologice : a lui HIPOLIT (vezi); a lui ORION (vezi), pe care Artemis 1-a ucis cu săgeţile sale întrucît cutezase să o urmărească; a lui Acteon (Ovidiu, *Metamorfoze,* 3.143), pe care zeiţa 1-a transformat într-un cerb întrucît o văzuse pe cînd se scălda; ori a lui Siproites, care, din acelaşi motiv, a fost preschimbat în femeie. împreună cu Apollo, Artemis i-a ucis pe fiii Niobei, pentru că aceasta avusese îndrăzneala de a se declara superioară Latonei.

Cînd Apollo a fost identificat cu Soarele sau Helios, sora sa a fost asociată cu Selene, Luna. Acestei identificări i se datorează povestea iubirii Artemisei pentru ENDIMION (vezi), pe care ea 1-a sărutat în timp ce tînărul dormea. Dar acest mit trebuie legat mai curînd de figura Selenei, pe cînd în tradiţia clasică Artemis rămîne, într-un mod aproape univoc, zeiţa fecioară prin excelenţă, niciodată atinsă de iubire. Acest fapt nu împiedică prezenţa sa în diferite tradiţii ca zeiţă a naşterilor şi ca dătătoare de fertilitate femeilor şi animalelor, în acest caz, ea este legată de agricultură

sau poate apărea ca zeiţă ocrotitoare a unor cetăţi.

2) *Artemis arcadiana.* în Arcadia, Arte-mis era venerată ca zeiţă a nimfelor. Alături de acestea, ea străbătea munţii sălbatici ai Arcadiei, pornind la vînătoare într-un car tras de patru căprioare cu coarnele de aur. în Arcadia, cultul Artemisei vînătoriţe avea origini străvechi. Aici însă zeiţa nu avea nici o legătură cu Apollo. Rolul său era cel de stăpînă a fiarelor (iroTvicc fl-npwv).

3) *Artemis taurica.* în Taurida, era venerată o zeiţă pe care grecii au identificat-o cu olimpiana Artemis. Ei îi erau jertfiţi străinii pe care marea îi arunca pe coaste. Prin miturile legate de IFIGENIA (vezi) şi ORESTE (vezi), figura şi cultul său au fost aduse în Grecia propriu-zisă, mai ales la Brauron, în Atica, unde cultul său s-a înrădăcinat, iar zeiţa a fost venerată sub numele de Artemis *Brauronia.* La Sparta, victimele tinere erau aduse pe altarul său şi biciuite pînă cînd acesta se acoperea complet de sînge.

4) *Artemis efesiana.* în acest caz avem de-a face cu o divinitate diferită de zeiţa greacă cu acelaşi nume. Este vorba de o zeiţă asiatică, legată de marile rituri ale fecundităţii şi pămîntului, al cărei cult era bine înrădăcinat şi răspîndit în Ionia atunci cînd grecii şi-au stabilit aici coloniile. Pe baza unor afinităţi mai degrabă de formă decît de substanţă, grecii au numit-o Artemis pe această zeiţă. Reprezentată ca o zeiţă cu mulţi sîni — o aluzie transparentă la tema fertilităţii —, era venerată mai cu seamă la Efes, unde grecii i-au ridicat splendidul sanctuar *Arte-mision.* Marea Mamă asiatică a zeilor era numită şi „Marea Artemis".

► *Epitete. Agrotera, Cintia, Hecate,* PHOEBE (vezi), *Cordaca, Ortosia, Ortia, Ortigia, Stimfalia, Coritalia, Cariatida, Dafnia, Brauronia, Elafebolia, Tauropolos, Apan-komene, Ilitia, Anahita, Leucofrine,* Dic-TINNA (vezi), AMARISIA sau AMARINTIS (vezi), *Letoia* (după mama ei, Latona sau Leto), *Lafria, Kourotrophos,* „fecioara", „cea cu săgeţi blînde", „doica lui Hiacintos", „cea cu mulţi sîni", „cea care trimite săgeata departe".

> *Atribute.* Reprezentarea Artemisei greceşti în operele de artă variază în funcţie de apropierea ei de Selene, adică în măsura în care este văzută ca zeiţă a lunii sau ca zeiţă a vînătorii. în primul caz, e înfăţişată îndeobşte cu un veşmînt lung, cu văl pe cap şi cu secera lunii răsărindu-i din păr; de multe ori ţine în mînă o torţă. Ca zeiţă a vînătorii, poartă de obicei o haină scurtă care îi acoperă pieptul, ajungînd pînă la genunchi, o lance, arcul şi săgeţile. Este însoţită de cerbi şi de cîini. în sfîrşit, Artemis efesiana se deosebeşte prin caracterul oriental al pieptănăturii; veşmîntul îi lasă descoperit pieptul cu mai mulţi sîni; uneori, ca atribute minore, are la picioare cîini şi cerbi.

► *Răspîndirea cultului.* în primul rînd, Artemis era venerată în insulele care îşi disputau cinstea de a-i fi adăpostit naşterea,

Delos şi Ortigia (Artemisei îi era consacrată insula cu acest nume aflată în dreptul Siracuzei), în Arcadia, în Taurida, în Atica, la Sparta, la Efes, Corfu etc. în general, cultul său era foarte popular în mai toate cetăţile greceşti. Dintre sărbătorile dedicate ei, era importantă cea care se celebra în a şasea zi a fiecărei luni pentru a-i sărbători naşterea, demnă de remarcat întrucît Artemis a văzut lumina zilei înaintea fratelui său geamăn Apollo şi fără ca mama să simtă durerile facerii, fiind deja în măsură să moşească naşterea lui Apollo (Calimah, *Imn către Artemis,* 22). Prin tradiţie, Artemisei îi erau consacrate fetele între nouă ani şi vîrsta nunţii — într-o epocă mai veche probabil că toate, iar mai tîrziu numai acelea ce intenţionau să se dedice integral slujirii zeiţei. Tinerele hărăzite zeiţei erau numite *arktoi,* ursoaice, iar în cinstea Artemisei *Brauronia* executau dansuri dinaintea zeiţei, îmbrăcate în mantii de culoarea şofranului. Riturile celebrate în onoarea ei erau foarte diferite. La Caphyae, în Arcadia, îi erau consacrate un platan şi un izvor. La Cnidos era venerată ca doică a lui Hiacintos, miticul copil al lumii subpămîntene. La Sparta, ca Artemis Ortia, se afla în centrul riturilor iniţiatice însoţite de flagelarea ritualică şi de ofrandele de brînză. La Mag-nesia, pe Meandros, avea un mare sanctuar, însă cel mai celebru pentru fastul arhitectonic era Artemisionul din Efes, unde îi era închinat un cult orgiastic legat de fertilitate.
Victimele sale preferate erau caprele. La Patras, Artemisei *Lafria* i se oferea un sacrificiu de animale sălbatice şi păsări,

celebrat de o preoteasă aşezată într-un car tras de cerbi care îl reproducea pe cel al Artemisei (Calimah, *Imn către Artemis,* 98 şi urm.). Uneori se simula şi un sacrificiu omenesc, provocîndu-se scurgerea cîtorva picături de sînge din gîtul unui om (Euri-pide, *Ifigenia în Taurida,* 1450 şi urm.).

► *Prezenţe în literatura antică.* Numele Artemisei, în forma *a-te-mi-to, Artemidos,* poate fi citit pe tăbliţele mice.niene de la Pilos, în *Iliada,* cu toate că are un rol secundar, este indicată ca fiica lui 2'eus şi stăpîna fiarelor. Artemis este destinatara unui imn anonim păstrat fragmentar, aparţinîndu-i probabil lui Alceu, a unui cîntec al lui Teognis şi a *Imnului* citat al lui Calimah. De asemenea, apare în mitul *Ifigeniei* povestit de Euripide. Pentru mărturiile din literatura latină vezi DIANA.

► *Prezenţe în literatura modernă.* Filtrată prin tradiţia latină, Artemis reapare, cu numele Diana, şi în literatura modernă. Pentru detalii vezi DIANA.

► *Iconografie.* în reconstituirea iconografiei Artemisei s-a pornit uneori de la statuia femininã arhaică a lui Nicandru de la Delos, identificată cu această zeiţă. în plus, trebuie să se ţină seama că în reprezentările arhaice, ea apare ca zeiţă a fiarelor, înaripată. Un exemplu al aşa-numitului *xoanon* venerat la Efes se păstrează în muzeul din acest oraş. Foarte curînd însă iconografia începe să respecte canoanele tipice ale figurii de vînătoriţă cu arc, săgeţi, uneori cu cerbi şi alte animale. în această formă, zeiţa este reprezentată în mai multe rînduri în picturile pe vase, în statui celebre precum Artemis de la Gabii (Luvru), cea de la Pompei (Napoli, Muzeul Naţional), de la Versailles (Luvru) şi de la Muzeul Capitolin, de pe Altarul din Per-gam şi într-un mare număr de copii din epoca romană.

Artemisia sau **Efesia** (gr. *xâ* 'ApTepicria sau т& 'Ecpecria). Serbări religioase celebrate anual la Efes, în luna martie-aprilie (Artemision). Erau închinate zeiţei Artemis, care la Efes se bucura de o veneraţie deosebită. Aveau caracter orgiastic, şi, din acest motiv, erau interzise femeilor căsătorite ; cuprindeau sacrificii, dansuri, întreceri atletice, competiţii literare şi o procesiune solemnă.

Artenia. Unul dintre numele cu care era indicată Sibila din Delfi.

Arvali (lat. *Arvales, Fratres).* Colegiu de sacerdoţi romani de origine patriciană, în număr de doisprezece, care se considerau continuatorii miticilor doisprezece fraţi Arvali, fiii soţiei păstorului Faustulus, Acea Larentia, care i-a crescut pe Romulus şi Remus (vezi ACCA LARENTIA). Colegiul sacerdotal al arvalilor, deosebit de important în Roma începuturilor, a decăzut către sfîrşitul epocii republicane, fiind revalorificat de Augustus în cadrul politicii sale de reinstaurare a celor mai vechi tradiţii ale Romei. Iniţial, sub conducerea unui *magister,* se ocupau de cultul în principal argricol al zeiţei Dia, căreia îi era consacrată o pădure de lîngă Via Ostiense, în apropiere de Magliana de astăzi. întreţinerea acestei păduri se număra printre principalele lor obligaţii. îşi aveau sediul într-un templu de pe Via Campana, puţin în afara Romei. De două ori pe an, colegiul se ocupa de celebrarea unor serbări religioase, Ambarvalia, şi de o altă sărbătoare, care cădea în mod obişnuit în luna mai, întinzîndu-se pe durata a trei zile. Ambar-valiile, care se desfăşurau spre sfîrşitul lunii mai şi aveau scopul de a asigura recolte bogate, prevedeau ca în jurul hotarelor cîmpiilor *{arvă)* să fie purtate animalele hărăzite sacrificiului (Cato, *De agricultura,* 141). Cealaltă sărbătoare, ce dura trei zile, presupunea rituri expiatorii, oferirea de vin şi tămîie Dianei, binecuvîntarea unor spice, un banchet ritual şi cîntarea aşa-numitului *Carmen Arvale* sau, mai precis, *Carmen Fratrum Arvalium, o* rugăciune în versuri satur-nine în care refrenele repetă o invocaţie adresată larilor, lui Marte şi Semo şi care este unul dintre cele mai vechi texte în limba latină păstrate din Antichitate. Descoperit în 1788 înscris pe o lespede (aflată acum la Museul Vaticanului), datează probabil dinainte de secolul al III-lea î.Hr., constituind un document istoric de o importanţă excepţională, chiar dacă piatra pe care s-a păstrat datează de mai tîrziu, fiind sculptată în secolul al III-lea d.Hr., într-un moment în care limba originară a textului nu mai putea fi înţeleasă perfect nici măcar de realizatorul inscripţiei. Această inscripţie, împreună cu altele, referitoare la *acta Fratrum Arvalium,* descoperite mai ales printre ruinele templului

zeiţei Dia de pe Via Ostiense, ne oferă mărturii amănunţite asupra riturilor şi activităţilor cu care se îndeletniceau arvalii.

Ştim, de pildă, că arvalii se deosebeau de ceilalţi preoţi întrucît îşi încingeau fruntea cu panglici albe şi purtau o cunună de spice.
Asaon (gr. 'Adcrdwv, -wvoc,). Tatăl eroinei Niobe; potrivit unei versiuni a mitului (Par-tenios, *Erotikă pathemata,* 33), a încercat să se unească cu fiica sa după moartea soţului acesteia, Filotos. La refuzul Niobei, Asaon s-a răzbunat pe fiii acesteia^ invi-tîndu-i la un ospăţ şi dîndu-le foc. Intîm-plarea a avut un sfîrşit tragic: disperată, Niobe s-a sinucis aruncîndu-se de pe o stîncă, iar Asaon s-a omorît la rîndul său. Pentru o variantă mai cunoscută referitoare la fiii Niobei şi la moartea lor vezi NIOBE.
Asaracos (gr. 'Acrffapaxog, -ou; lat. *Assaracus, -i).* Regele Troiei; era fiul lui Tros, de la care provine numele cetăţii. A fost tatăl lui Capis şi bunicul lui Anhise, care la rîndul său, a fost tatăl lui Enea. Datorită acestei genealogii, fiind prin tradiţie descendenţii lui Enea, romanii erau uneori indicaţi ca *domus Assaraci.*
Asbolos (gr. "AcPoXos, -ou). Unul dintre centauri. A murit crucificat de Heracle.
Ascalabos (gr. 'AaxaXapog, -ou). Fiul unei femei din Atica, pe nume Misme. Cînd zeiţa Demetra, aflată în căutarea fiicei sale, s-a oprit însetată în casa Mismei, micul Ascalabos a rîs de ea văzînd cu cîtă sete înghiţea un amestec de apă, făină şi mentă pe care Misme îl pregătise pentru ea. Mîniată, zeiţa a aruncat pe el ce mai rămăsese din băutură, transformîndu-1 într-o şopîrlă *(ăoxd\a.$oq).*
► *Prezenţe In literatura antică.* Mitul este amintit de Ovidiu, *Metamorfoze,* 5.446 şi urm. şi de Antoninus Liberales, *Transfor-mationes,* 24.
Ascalafos (gr. 'AcxaAoupog, -ou; lat. *Asca-laphus, -i).* 1) Fiul lui Ares şi al Astiohei; el şi fratele său Ialmenos s-au aflat în fruntea minienilor din Orhomenos în războiul împotriva Troiei. A fost ucis de către Deifobos.
2) Fiu al zeului-rîu infernal Aheron şi
al nimfei Gorgira sau Orfne, nume ce
[1] înseamnă „întuneric"; este un personaj
mitologic legat de legenda Persefonei. Pluton i-a îngăduit Persefonei să se întoarcă în lumea celor vii (vezi PERSEFONA). cu condiţia să nu mănînce nimic. Dar Ascalafos a văzut-o pe cînd muşca dintr-o rodie şi a dezvăluit că a surprins-o călcîndu-şi promisiunea. Mîniată că, din cauza acestei dezvăluiri, şi-a pierdut fiica, DEMETRA (vezi) 1-a transformat pe Ascalafos într-o cucuvea, stropindu-1 cu apa rîului Flegeton (Apollodor, 1.5.3; Ovidiu, *Metamorfoze,* 5.539). Potrivit unei alte variante a mitului (Apollodor, 2.5.12), Ascalafos a fost strivit de zeiţă sub o piatră care 1-a acoperit pînă cînd a fost eliberat de Heracle.
Ascaniu (gr. 'Acrxavioc, -ou; lat. *Asca-nius, -i).* Fiul lui Enea şi al Creusei; a luat parte la aventurile eroului troian, urmîn-du-1, la o vîrstă foarte fragedă, în Italia. Potrivit unei alte tradiţii, numele Ascaniu îl desemnează pe fiul lui Enea şi al Lavi-niei. Este amintit ca întemeietor al cetăţii Alba Longa, căreia i-a fost rege. Fiul său, Silvius, i-a urmat la tron.
Numit de unele surse Ilus sau lulus *(Iulus),* este recunoscut în lumea romană ca strămoş primordial al ilustrei *gens lulia,* familia din care făcea parte Cezar.
► *Prezenţe în literatura antică.* întîmplările sale ne sînt cunoscute în principal din *Iliada* homerică şi *Eneida* lui Vergiliu. Tradiţia potrivit căreia Ascaniu era fiul lui Enea şi al Laviniei e relatată de Titus Livius (1.3).
► *Iconografie.* Apare pe vasele greceşti, pe geme gravate, în *Tabulae Iliacae* şi în picturile pompeiene. Este reprezentat în mai multe miniaturi din *Virgilio Vaticano* şi din *Virgilio Romano.* S-a propus să fie identificat cu Ascaniu şi tînărul care ţine balanţa în aşa-numitul Tron de la Boston.
Asclepiades (gr. 'AcrxATyjuaSTic;, -ou; lat. *Asclepiades, -is).* Nume al mai multor medici greci. Derivă în mod evident din numele zeului medicinei, ASCLEPIOS (vezi). *Asclepiazi* era şi numele unei caste de medici, deţinători ai tradiţiei nemijlocite a zeului, care practicau arta medicală în sanctuarele închinate lui, considerîndu-se mai mult sau mai puţin descendenţii lui direcţi. Dintre cei mai celebri medici cu acest nume este amintit un Asclepiades din Bitinia, care a venit la Roma pe la

jumătatea secolului I î.Hr., cîştigîndu-şi o mare faimă.
Asclepios (gr. *'AaycXiynioq,* -ou; lat. *Aescu-lapius, -ii).* Numit Asclepios de greci şi Esculap de latini, este zeul medicinei, deşi rolul său divin nu apare atestat în izvoarele mai vechi. Homer *(Iliada,* 4.193 şi 204) nu îl prezintă ca pe o divinitate, ci pur şi simplu ca pe un „medic fără greşeală", ai cărui fii, Podalirios şi Mahaon, născuţi de Epione, erau medici în armata greacă de la Troia. întîmplările din copilăria lui Asclepios ne sînt cunoscute prin intermediul unor surse foarte vechi (Pindar, *Pythice,* 3): părinţii lui Asclepios erau Apollo şi Coronis, fiica regelui lapiţilor. în timpul sarcinii din care avea să se nască Asclepios, Coronis s-a îndrăgostit de un străin, un tînăr provenit din Arcadia, pe nume Ischis. Apollo a aflat vestea de la un corb; mîniat, 1-a omorît pe Ischis, şi a pus-o pe Artemis să o omoare pe Coronis. El a avut însă grijă să salveze copilul, care a fost scos din pîntecele mamei sale înainte ca trupul acesteia să fie depus pe rugul funebru. Micul Asclepios i-a fost încredinţat centaurului Chiron, care 1-a instruit în arta vînătorii şi în medicină, făcînd din el un maestru în stare să înfăptuiască vindecări miraculoase. Foarte curînd, el a ajuns să-i trezească la viaţă pe răposaţi. Atunci Zeus, temîndu-se că oamenii vor învăţa de la el să scape de moarte, 1-a fulgerat, vrînd să-1 pedepsească în acest fel pentru îndrăzneala cu care înfruntase legile divine. Totuşi, după moartea sa, la rugămintea lui Apollo, Zeus a consimţit să-1 aşeze în cer, printre stele, unde a devenit constelaţia Şerparului. Tot de atunci a început să fie venerat şi ca divinitate.
Versiuni diferite ale mitului susţin că Asclepios s-a născut din alte zeiţe. Potrivit unor tradiţii, el s-a născut la Epidaur, unde a fost ridicat un sanctuar în cinstea sa, iar în epocile ulterioare această opinie s-a bucurat de o largă răspîndire. în tradiţiile referitoare la naşterea sa, elementele solare se împletesc întotdeauna cu cele lunare. în particular, ca tată al lui Asclepios, Apollo apare în varianta lui cea mai întunecată, de aici derivînd probabil adoptarea simbolurilor proprii acestui zeu, cîinele şi şarpele, care îl însoţesc în toate reprezentările şi rămîn de-a lungul
secolelor simbolul medicinei (şi astăzi, nuiaua în jurul căreia se încolăceşte un şarpe este simbolul medicinei). Adoptarea simbolului şarpelui se explică prin faptul că acesta reprezintă reînnoirea, legătura cu pămîntul, iar pe de altă parte se credea că avea capacitatea instinctivă de a găsi şi de a putea distinge plantele medicinale.
Cînd Asclepios a devenit un zeu panelenic, adică imediat după ce Atena a adoptat cultul său, în anul 417 î.Hr., a apărut obiceiul ca nici un templu consacrat lui să nu fie construit fără să se fi adus un şarpe sacru de la Epidaur, principalul centru al

cultului său, unde erau păstraţi şerpii consacraţi zeului. Ştim că, la Atena, un cetăţean de excepţie - Sofocle - a găzduit în propria sa casă şarpele sacru atunci cînd acesta a fost adus de la Epidaur (vezi ŞARPE).
► *Epitete. Arhegetes* (în Focida: Pausanias, 10.32.12), Salvatorul, Vindecătorul; într-o epocă tîrzie era venerat, de asemenea, ca Zeus Asclepios şi ca Iniţiat.
► *Atribute.* Cîinele şi şarpele.
► *Răspîndirea cultului.* Aşa cum am arătat, principalul centru de cult al lui Asclepios era Epidaurul, unde tradiţia mai tîrzie considera că s-a născut zeul; aici se afla un sanctuar grandios la care, după ce a căpătat statutul de divinitate panelenică, ajungeau pelerini din toate părţile Greciei. Apărut în Tesalia, cultul lui Asclepios a ajuns în Pelopones prin Delfi, unde s-a născut povestea potrivit căreia Asclepios era fiul lui Apollo. Complexul de la Epidaur cuprindea un mare templu închinat zeului, o serie de structuri pentru găzduirea pelerinilor, construcţiile hărăzite medicilor, un amfiteatru şi faimosul *tholos,* un edificiu circular cu destinaţie incertă (ipoteza că aici se păstrau şerpii consacraţi zeului este puţin credibilă). Bolnavii care ajungeau aici în pelerinaj îşi ofereau jertfele în faţa templului (de regulă, zeului i se oferea un cocoşel, aşa cum aminteşte Socrate cu puţin înainte de a muri, *înPhaidon* al lui Platon) şi ridicau monumente în amintirea binefacerilor primite, adevărate *ex voto* care flancau drumul, lung de circa nouă kilometri, dintre vechea cetate Epidaur şi sanctuar. Nu putem şti cu precizie cum se desfăşura activitatea medicală la Epidaur. Oricum, acesta a devenit foarte curînd sediul unei şcoli de medicină deosebit de înfloritoare, unde un cerc foarte restrîns de medici, asclepiazii, formau un soi de castă

ce pretindea că descinde direct din zeu. La Epidaur însă, misiunea specifică a medicilor se afla în plan secundar comparativ cu experienţa mistică şi religioasă a fiecărui pelerin în parte, care îşi petrecea nopţile sub porticul sanctuarului, aştep-tînd să fie „vizitat" de zeu, adică să trăiască o experienţă care avea să-1 ducă la vindecare şi în raport cu care medicii deţineau un rol aproape sacerdotal. Cu caracteristici diferite, alte şcoli ale asclepiazilor au apărut la Cnidos şi la Cos (unde se păstrează rămăşiţele unui alt sanctuar important închinat zeului), avînt tot trăsăturile unei „secte" oarecum închise, unde ştiinţa se transmitea din tată în fiu. într-un astfel de mediu, la Cos avea să înflorească mai tîrziu şcoala de medicină a lui Hipocrate. Spre deosebire de Trofonios, cu care era uneori identificat în mod eronat, Asclepios nu era o divinitate oraculară. Era invocat destul de rar, cerîndu-i-se inclusiv să-i apere pe călători de naufragii. Răspîndindu-se în Atica, cultul lui Asclepios a fost atestat mai cu seamă la Eleusis, unde a fost asociat cu misterele. La Roma a fost introdus în anul 293 î.Hr. direct de la Epidaur, în urma unei ciume. Potrivit tradiţiei, însuşi şarpele sacru, instalîndu-se în Insula Tiberină, a ales locul unde avea să se ridice templul zeului. Aici Esculap a fost venerat împreună cu Higeea, care uneori era identificată cu o zeiţă italică, Salus. Prin deplasările armatei romane, cultul s-a răspîndit în diferite regiuni ale imperiului, suprapunîndu-se adesea unor tradiţii locale şi favorizînd identificarea lui Asclepios cu alte zeităţi.
► *Prezenţe în literatura antică.* Principalele mărturii literare antice despre Asclepios sînt oferite de Pindar *(Pythice,* 3) şi de un poem epic, atribuit lui Hesiod, despre iubirea dintre Apollo şi Coronis *(Catalogul femeilor,* fragm. 31, 32, 35). Zeul este invocat *înJurămlntul lui Hipocrate.* O tragedie intitulată *Asclepios* a scris Aristarh din Tegeea, iar un pean i-a fost închinat de către Isilos din Epidaur. Informaţiile despre răspîndirea cultului său provin mai ales din unele pasaje din Pausanias şi din Hero-dot (2.97). O mărturie preţioasă referitoare la cult ne oferă Aelius Aristides. O descriere a ritului incubaţiei poate fi citită în *Plutos* (653 şi urm.) al lui Aristofan. într-un mimiamb intitulat *Jertfa lui Asclepios,* Herondas descrie prezentarea unei oferte sacrificiale în sanctuarul de
la Cos. în mediul latin, cultul său este atestat de Titus Livius şi Ovidiu *(Metamorfoze* şi *Fastele).*
► *Iconografie.* Cultul lui Asclepios este destul de recent, iar iconografia nu are o tradiţie arhaică, ci se formează aproape exclusiv în epoca clasică. Este atestată cu precădere prin statuile dedicate lui. Personajul nu face parte din compoziţii narative ce ilustrează alte episoade mitologice. Este reprezentat fie şezînd pe tron, fie în picioare, izolat, fie împreună cu HIGEEA (vezi), considerată fiica sau soţia lui. Uneori este imberb, alteori cu barbă şi bătrîn. I-au închinat statui Calamis din Sicion, Alcamene, Briaxis, Scopas, toate pierdute. Pierdută este şi marea statuie criselefantină realizată de Trasimede din Păros pentru sanctuarul din Epidaur.
Ascolia (gr. Tâ'Ao-xwXia). Serbări greceşti celebrate de regulă în satele din Atica, în cinstea lui Dionysos. Numele lor provenea de la jocul ce avea loc în timpul serbărilor şi care consta în a sta drept, într-un singur picior, pe un burduf din piele *(askos)* bine uns cu ulei şi deci alunecos. învingătorul primea burduful respectiv.
Ascreos (gr. *'Aaxpaxoq,* -ou). Epitet al lui Zeus, care provenea de la muntele Ascra, consacrat acestui zeu şi muzelor.
Asfodel. în mitologia greacă şi latină, asfo-delul era planta consacrată Persefonei, iar în reprezentările figurative apare ca un atribut al zeiţei. Caracterul său funerar îl făcea deosebit de potrivit ca ornament pentru morminte. Se credea că în lumea de dincolo exista o pajişte de asfodel, unde se plimbau sufletele celor morţi. O splendidă descriere a „livezii de asfodel" ne oferă Homer în *Odiseea* (11.538-539); sufletul lui Ahile străbate cu paşi mari această pajişte, bucuros că 1-a întîlnit pe Ulise, care îi povesteşte faptele glorioase ale fiului său, Neoptolem; paşii mari ai lui Ahile, bucuria sa şi cîmpul pe care merge contrastează cu „celelalte suflete mîhnite", creînd o imagine opusă faţă de cea precedentă prin întunecata ei imobilitate. Pe pajiştea de asfodel aleargă şi Orion, care îşi continuă în lumea de dincolo isprăvile vînătoreşti în care excelase pe pămînt *(Odiseea,* 11.573).
Valoarea simbolică a asfodelului este unică, dacă ne gîndim că în lumea antică,

alături de nalbă, era considerat un aliment ieftin pentru săraci, devenind proverbial. Hesiod *(Munci şi zile,* 40-41)

recurge la acest uz proverbial atunci cînd face aluzie la faptul că oamenii nu ştiu „ce comori nebănuite găseşti în nalbă şi-asfodel", adică în simplitatea şi modestia de zi cu zi, sau, pentru a folosi un alt proverb citat în acelaşi pasaj, „cît întregul e mai prejos de jumătate".
Asia (gr. 'Acria, -ag; lat. *Asia, -ae).* Fiica lui Oceanos şi a lui Tethys; s-a căsătorit cu Iapet şi a fost mama lui Prometeu şi a lui Epimeteu. Potrivit tradiției, a dat numele continentului asiatic. La Homer *(Iliada,* 2.461) termenul indică zona continentală a Ioniei.
Asiarh. în epoca imperială romană, era un magistrat care conducea ceremoniile religioase în cinstea împăraților divinizați în provincia Asia.
Asios (gr. "Acriog, -ou; lat. *Asius, -ii).* 1) Fiul lui Hirtacos şi aliatul troienilor. In *Iliada* cade răpus de Idomeneu. 2) Erou frigian, fiul lui Dimas şi fratele Hecubei. A fost ucis de către Aiax în timpul războiului troian.
3) Sculptor mitic, care a realizat Paladio-nul, pe care i 1-a dăruit lui Tros, strămoşul troienilor. Acesta, în semn de recunoştință, a dat regiunii numele de Asia (Vezi PALADION).
Asopos (gr. 'Aaiinrdg, -ou; lat. *Asopus, -i).* Numele (în traducere „noroios") indică mai multe rîuri din Grecia, dintre care cele mai cunoscute se află în Beoția, în Tesalia şi în regiunea Sicionului. Cel mai cunoscut este ultimul, care, după ce străbate Sicionul, se varsă în golful Corint; el este legat de zeul fluvial omonim, fiul lui Tethys şi al lui Oceanos. A fost tatăl Evadnei, Eubeei şi Eginei, numite şi Asopide. „Asopiadul" era şi epitetul lui Eac, fiul Eginei şi nepotul lui Asopos.
Aspalis (gr. 'AamxXig, *-C&oq;* lat. *Aspalis, -idiş).* Eroină din Tesalia, fiica lui Argeos şi sora lui Astigites. Meliteu, stăpînul din partea locului, s-a îndrăgostit de ea şi a trimis mai mulți soldați să i-o aducă; fata însă a preferat să se spînzure. Fratele ei,
Astigites, a îmbrăcat straiele surorii sale, înşelîndu-1 astfel pe Meliteu, pe care a izbutit să-1 ucidă, luîndu-i locul pe tron. Cadavrul nefericitei Aspalis a fost transformat de zei într-o statuie de lemn a copilei, căreia i-au fost închinate onoruri divine.
► *Prezențe în literatura antică.* Povestea e relatată de Antoninus Liberales în *Trans-formationes.*
Aspersiune. în ritualul roman, era purificarea efectuată înainte de celebrarea sacrificiului adus în cinstea lumii subpă-mîntene. Consta în stropirea cu apă, cu ajutorul unui ram de laur sau al unui instrument special numit *aspergillum.*
Astarbeea (gr. 'AorapPeicx, -ac;). Regină mitică a Tirului, soția regelui Pigmalion. Vrînd să-şi ucidă bărbatul, 1-a otrăvit. Cum însă otrava întîrzia să-şi facă efectul, 1-a sufocat. N-a izbutit însă să-1 ucidă şi pe fiul său vitreg, Balcazar, care a omorît-o.
Astp~te (gr. 'AcfTdprn, -T|g; lat. *Astarte, -es).* Zeitate din Extremul Orient antic, corespondenta feminină a lui Astar, zeul cerului. Era pusă în legătură cu viața naturii şi a vegetației. în lumea clasică era identificată cu Afrodita/Venus (vezi şi ISHTAR).
Asteria (gr. 'Aorepia, -ag ; lat. *Asteria, -ae* sau *Asterie, -es).* „Zeița astrelor", după cum arată şi numele ei, Asteria era fiica titanului Ceos şi a Phoebei, sora Latonei, consoarta lui Perses sau Perseu şi mama zeiței Hecate (Hesiod, *Teogonia,* 409). Pentru a scăpa de Zeus, care s-a îndrăgostit de ea, s-a transformat într-o prepeliță *(ortyx)*; însă Zeus, la rîndul său, s-a preschimbat într-o acvilă şi a prins-o (Ovidiu, *Metamorfoze,* 6.108). Atunci Asteria s-a aruncat în mare, luînd aspectul unei stînci, şi a devenit o insulă numită, după ea, Asteria („insula căzută din cer asemenea unei stele") sau Ortigia („insula prepelițelor") sau Delos (din grecul 6r|Xog, „vizibil", întrucît se ridicase din adîncul mării în care se aruncase). Aici Latona 1-a născut pe Apollo.
► *Prezențe In literatura antică.* Pe lîngă pasajele citate din Hesiod şi din Ovidiu, este amintită în *Fabula* 53 a lui Hyginus şi în *Dionisiacele* (2.125) lui Nonnos din

Panopolis, unde se spune că de ea s-a îndrăgostit nu Zeus, ci Poseidon.
Asterion (gr. 'AorepCiov, -wovog). 1) Unul dintre numele cu care este uneori indicat Minotaurul.
2) Numele fiului lui Teutamos, regele Cretei. S-a căsătorit cu Europa.
Asterope (gr. 'Aorepâ-irn, *-T]q).* 1) Alt nume al Hesperiei (pentru detalii vezi ESACOS). 2) Altă formă a numelui STEROPE (vezi).
Asteropeos (gr. 'AffTepoTrcuog, -ou). Războinic al peonilor, fiul lui Pelegon. A luptat alături de troieni în războiul de la Troia, fiind ucis de Ahile pe malurile rîului Sca-mandru *(Iliada,* 21.140 şi urm.).
Astianax (gr. 'Aoruotva^, -axTog; lat. *As-tyanax, -actis).* Fiul eroului troian Hector şi al Andromacăi, care îl numiseră Scaman-drios, considerîndu-1 un fel de dar al rîului Scamandru ce curgea la Troia. Troienii preferau să-1 numească însă Astianax, în traducere „stăpînul cetății" *(Iliada,* 6.402). Era încă un copil atunci cînd grecii au cucerit Troia. Homer ne spune că Astianax se afla în brațele Andromacăi atunci cînd aceasta s-a întîlnit cu Hector la Porțile Scheene; copilul s-a speriat de armura strălucitoare a tatălui său, pe care 1-a lăsat să-1 sărute abia după ce şi-a scos coiful (pentru sugestivul pasaj homeric vezi TATĂ).
Sfîrşitul său a fost cumplit: după căderea Troiei, eroul grec Pirus 1-a smuls din brațele doicii şi, în timp ce-şi ducea la corăbii sclavele, printre care se afla şi Andromaca, 1-a aruncat pe copil de pe zidurile cetății, pentru ca să nu mai poată reface regatul Troiei. Prin moartea sa, neamul lui Priam s-a stins.
► *Prezențe în literatura antică.* Tragicul sfîrşit al lui Astianax este povestit în *Mica Iliada,* în *Troienele* lui Euripide, într-o tragedie a lui Accius (pierdută aproape în totalitate) şi în *Troienele* lui Seneca. E demn de menționat că în limba greacă

numele *Astianax,* în semnificaţia sa etimologică de „stăpîn al cetăţii", apare uneori ca epitet al diferitelor zeităţi.
► *Prezenţe în literatura modernă.* Mai aproape de noi, legenda a fost reluată de Leonardo da Vinci într-o dramă muzicală şi de Maffeo Vegio în micul poem mitologic *Astianax.* O operă muzicală intitulată *Astianax* a compus şi Nicol6 Jomelli.
Astidamia (gr. 'Acn:o5ajj.ei.a, *-aq).* Alt nume cu care este indicată Hipolita, soţia lui Acas-tos. Pentru detalii vezi HIPOLITA şi ACAST.
Astilos (gr. "ActtuXoc;, -ou; lat. *Astylos, -i).* Centaur, înzestrat cu calităţi excepţionale de prezicător.
Astimedusa (gr. 'AoTup-eSoutra, -ti^). Potrivit unei versiuni secundare a mitului lui Oedip, a fost femeia cu care acesta s-a căsătorit după moartea Iocastei. O tradiţie tîrzie o considera responsabilă de duşmănia dintre cei doi copii ai lui Oedip, Eteocle şi Polinice, fiii săi vitregi, pe care i-a calomniat în faţa tatălui lor, acuzîndu-i că-i erau ostili. Ca urmare a acuzaţiilor ei, Oedip a aruncat asupra celor doi blestemul care a provocat duşmănia lor (vezi OEDIP şi ETEOCLE).
Astinomoi (gr. 'Actuvojioi, -iov). Nume cu care erau indicaţi în Grecia zeii ocrotitori ai unei cetăţi sau ai unei regiuni.
Astrape (gr. 'AcTTpaiifj, *-r\q).* Numele unei personificări a fulgerului, la fel ca Cerau-nobolia, Brontes şi altele asemenea.
Astreea (gr. 'AffTpata, *-aq;* lat. *Astraea, -ae).* Fiica lui Zeus şi a lui Temis, zeiţa justiţiei; în epoca de aur trăia pe pămînt, printre oameni. Dar, atunci cînd răutatea omenească a sporit, ea, care ca şi mama sa veghea asupra justiţiei, s-a retras în cer, unde s-a transformat într-o constelaţie cu numele *Virgo* (Fecioara). O dată cu ea a părăsit pămîntul şi sora sa, Pudoarea. în-tîmplările legate de această zeiţă şi de transformarea ei ulterioară în constelaţie sînt povestite de Ovidiu şi de Lucan.
Astreos (gr.'Aorpcuoe;, -ou; lat. *Astraeus, -i).* Un titan, fiul lui Cribios şi al Euribiei şi soţul Aurorei (Eos). A fost tatăl vînturilor şi stelelor. Ovidiu numeşte vînturile *Astraei fratres.*
Astrologie. Arta de a prezice viitorul bazată pe observarea poziţiei şi a mişcării stelelor şi pe convingerea că există o legătură între evenimentele astrale şi cele din lumea oamenilor. Mişcările astrelor fiind recurente şi constante, astrologia postulează că este posibilă şi prezicerea destinelor omeneşti, care, în mod analog, ar trebui să fie recurente şi prestabilite. Iniţial,

astrologia s-a dezvoltat în Mesopotamia şi în Egipt, unde s-a mărginit însă, după cîte ştim, să încerce să descifreze pe cer semnele premonitorii ale destinelor suveranilor şi regatelor, dar nu şi pe cele ale indivizilor. începînd cu expediţiile lui Alexandru Macedon, astrologia a pătruns în lumea greacă şi s-a răspîndit mai apoi în lumea elenistică, pornind din regatele seleucid şi ptolemaic. Mai ales în mediul alexandrin, astrologia a fost codificată prin redactarea unor tratate ce aveau să devină nişte repere fundamentale pentru practicarea acestei arte, în care elementele babiloniene şi egiptene s-au împletit cu noţiuni solide de astronomie şi matematică. La rîndul său, astronomia Antichităţii clasice s-a inspirat din noţiunile elaborate de astrologi, pe care le-a indrodus în propriul patrimoniu de descoperiri. Dacă, spre deosebire de Mesopotamia şi de Egipt, Grecia a inaugurat practica de a lega mişcarea astrelor de destinele individuale (şi nu numai ale împăraţilor şi regilor), o autentică răspîndire a astrologiei la nivel popular s-a înregistrat abia la Roma, unde astrologii au făcut rapid o carieră împărţind horoscoape şi prezicînd viitorul cetăţenilor din toate păturile sociale, de la gloata de rînd la împăraţi. O măsură din anul 139 î.Hr., care îi alunga pe astrologi din Italia, nu s-a bucurat de succes; popularitatea lor a crescut mai ales în epoca imperială, în pofida dispreţului cu care anumite straturi sociale priveau iraţionalul şi superstiţiile şi care este atestat în polemicile invective ale lui Iuvenal. Dintre cele mai cunoscute texte ale Antichităţii care au divulgat noţiuni de astrologie se pot aminti, dincolo de inserarea unor teme astrologice în lucrările unor mari astronomi precum Hiparh din Niceea sau Claudiu Ptolemeu, mai ales cele trei cărţi din *Babyloniaka* lui Berosos, un preot babilonian din secolul al III-lea î.Hr., tratatul de astrologie al lui Nekepsos şi Petosiris, redactat în limba greacă la Alexandria din Egipt prin secolul al II-lea î.Hr., culegerea de hexametri cunoscuţi ca „oracolele caldeene" atribuite lui Iulian Caldeeanul (ce a trăit în epoca lui Marcus Aurelius), care ni s-au păstrat doar parţial prin intermediul unor neopla-tonicieni ca Porfir sau Psellos, şi mai ales tratatul astrologie *Tetrabiblos,* redactat în
secolul al II-lea d.Hr. de acelaşi Claudiu Ptolemeu. Pe de altă parte, astrologia şi-a găsit o expresie poetică în *Astronomica* de Manilius. Dintre documentele epigrafice mai cunoscute pot fi menţionate cele patru tăbliţe de fildeş găsite în sanctuarul lui Apollo *Grannus* la Grand, în Vosgi (vezi GRANNUS), care îmbină interesul intrinsec cu o factură aleasă. Observarea formei constelaţiilor, care îi făcuse deja pe astronomii mesopotamieni să le asemene cu anumite figuri de monştri şi de animale şi să le pună în

legătură cu anumite zeități, a prilejuit în lumea greacă şi romană asocieri cu personaje mitologice, pe care se credea că zeii le ridicaseră la cer, unde le transformaseră în stele. Aşa se întîmplă cu Astreea, Calisto, Casiopeea, Chiron, Dioscurii, Erihtonios, Licaon şi mulți alții. Vezi, de asemenea, CONSTELAȚII.

Astronomie. Originile străvechi ale astronomiei, practicată de babilonieni şi de egipteni şi adusă la un nivel deosebit de evoluat de către greci, se confundă cu cele ale ASTROLOGIEI (vezi), de care a fost strîns legată în lumea antică. Problemele ce par să fi stat la baza primelor speculații sînt observarea mişcării aparente a Soarelui, a Lunii şi a stelelor, originea lumii, forma şi poziția Pămîntului în univers. Bazîndu-se pe solide noțiuni de geometrie şi pe înclinația spre speculația filosofică, recurgînd, de asemenea, la observațiile babilonienilor, grecii au obținut rezultate teoretice remarcabile. Dar, în paralel cu cercetarea ştiințifică, s-a dezvoltat şi o literatură, cu precădere poetică, ce tinde să vadă în astre şi mişcările acestora eroi, zeități şi personaje legendare, să interpreteze într-o formă mitologică şi religioasă problema originii lumii şi să găsească explicații poetice şi legendare la întrebările privind forma şi poziția Pămîntului.

Identificarea astrelor cu divinități, eroi şi personaje mitologice a dus la apariția unei literaturi deosebit de bogate, atît în lumea greacă, cît şi în cea romană. Soarele (Helios la greci) era fiul titanilor Hiperion şi Tia; surorile sale erau Aurora şi Luna. Homer spune că el răsărea în fiecare dimineață din Ocean la Răsărit (unde poeții ulteriori situau strălucitorul său palat) şi că străbătea întregul cer pentru a coborî din nou în Ocean la Apus pe seară, gata

să-şi reînceapă drumul în ziua următoare, într-un car tras de cai splendizi. Considerat un zeu care vede şi aude totul (în *Imnul homeric către Demetra,* de exemplu, el o înştiințează pe Demetra că fiica sa Persefona a fost răpită), mai tîrziu este identificat cu Apollo. Luna (Selene la greci) este, la rîndul ei, identificată cu zeița Diana. Pămîntul, numit Geea de greci, este personificat într-o zeiță cu origini străvechi, care îl zămisleşte pe Uranos, Cerul, şi devine mai apoi soția acestuia. Fiecărui astru de pe cer, fiecărei stele, planete sau constelații, mitologia îi asociază un erou sau o divinitate; numeroase povestiri despre metamorfoze se încheie cu urcarea protagonistului la cer, unde acesta ia înfățişarea unui astru sau a unei constelații a zodiacului (vezi şi CONSTELAȚII).

încercarea de a explica originea lumii prilejuieşte, mai ales în mitologia greacă, numeroase cosmogonii, cea mai veche pe care o cunoaştem ca fiind aceea a lui Hesiod din *Teogonia* (vv. 108 şi urm.: „Spuneți cum au luat ființă, cu primii zei odată, Glia/ Pîraiele, întinsa mare cu apri-ga-i tălăzuire,/ Şi astrele strălucitoare, văzduhul larg boltit deasupra"). Genealogiile zeilor pornesc de la originile lumii (vezi 119 şi urm.: „La început de începuturi fu Haosul, iar dup-aceea/ Spătoasa Glie [...] de-asemeni Eros [...]. Din Haos se-ntrupă Erebos şi Noaptea, neagră-ntru-chipare./ Ci Noaptea odrăsli la rîndu-i Eterul şi Lumina zilei"), iar povestea originilor universului se identifică într-o nesfîrşită genealogie divină. Deosebit de interesantă apare şi cosmologia orfică; față de cea hesiodică, ea prezintă cîteva deosebiri semnificative (vezi ORFISM). Mai tîrziu, în *Timaios,* Platon adoptă în mod deliberat forma mitului pentru a-şi expune teoria despre cauza lumii, pe care el o vede în demiurg, artizanul ce plăsmuieşte o materie informă după schema reprezentată de realitatea ideală. Mai tîrziu, în prima carte din *Metamorfoze,* Ovidiu povesteşte cum s-a format lumea: „înainte de mare, de pămînt şi de cerul care acoperă toate, în întregul univers era o singură înfățişare a naturii pe care oamenii au numit-o haos, o masă fără formă şi fără închegare. Nu era altceva decît o îngrămădire primitivă, o adunătură fără rînduială de semințe ale lucrurilor, ce nu aveau legătură între ele! [...] Nimic nu avea o formă anumită şi unele se împotriveau altora: într-un singur corp frigul lupta cu căldura, umezeala cu uscăciunea, elementele tari cu cele moi, cele grele cu cele uşoare. Acestei lupte i-a pus capăt un zeu şi o natură mai bună. Căci a despărțit pămîntul de cer, uscatul de ape şi a deosebit cerul limpede de aerul cel des al atmosferei. Pe acestea, după ce le-a descurcat şi le-a scos din îngrămădeala oarbă, le-a pus pe fiecare la locul lor şi le-a legat printr-o pace armonioasă" (vv. 5-25).

Forma pămîntului şi poziția sa fac, la rîndul lor, obiectul unor povestiri în care credințele religioase, fantezia şi legendele mitologice se împletesc cu speculația filosofică şi ştiințifică. în concepția poeților arhaici, mai ales a lui Homer şi a lui Hesiod, pămîntul este un disc plat înconjurat de un rîu circular, Oceanul, care nu are început şi nici sfîrşit, întrucît se varsă în el însuşi. Deasupra pămîntului se află cerul de bronz, care e un soi de strachină aşezată pe circumferința oceanului şi care, fiind sălaşul zeilor, este indestructibil şi incoruptibil ca bronzul. Ce se găseşte dedesubtul pămîntului provoacă în

rîndul poeților antici o mai mare perplexitate. Xenofan își închipuie că există niște rădăcini care îi dau pămîntului stabilitate și siguranță și care coboară la nesfîrșit. Hesiod formulează ipoteza unui abis adînc, a unui „întuneric cețos", Tartarul, presupunînd că între cer și pămînt este aceeași distanță ca între pămînt și Tartar: „O nicovală de aramă, căzînd din ceruri nouă nopți/ Și nouă zile, va atinge pămîntul în a zecea zi./ Ci tot atît de depărtată e glia de Tartarul negru,/ Căci nicovala de aramă căzînd de pe pămînt, va face/ Tot nouă nopți și nouă zile și-a zecea zi va fi-n Tartar" *(Teogonia,* 722 și urm.). Cît despre adîncimea Tartarului, aceasta e insondabilă : „...la capătu-i n-ajungi/ De-ar trece-un an întreg din clipa cînd ai trecut de poarta ei" *(ibidem,* 740 și urm.). Prin urmare, mitologia concepe un univers alcătuit din niveluri suprapuse, complet diferite unul de celălalt: cerul este sălașul lui Zeus și al zeilor nemuritori (fie și cu anumite limitări : vezi CER) ; pămîntul este spațiul oamenilor ; Tartarul este împărăția morților și a zeilor subpămînteni.

Mitologia ne transmite povestea lui Atlas, gigantul care, întrucît a avut îndrăzneala să lupte împotriva olimpienilor, a fost pedepsit de Zeus și condamnat să țină pe umeri bolta cerească. Sălașul său se afla într-un loc imprecis din extremul Occident, fie în ținutul Hesperidelor, fie în îndepărtatele tărîmuri ale hiperboreenilor. într-o epocă mai tîrzie, Atlas a fost considerat un astronom care i-a învățat pe oameni legile ce guvernează cerul, fiind mai apoi divinizat. Pe un alt plan, Tales concepe un pămînt care plutește pe ape. Anaximandru crede că pămîntul are forma unui cilindru care se echilibrează la centru fără să aibă nevoie de vreun punct de sprijin, din moment ce se află la o distanță egală de toate punctele și, ca atare, nu suferă solicitări pentru a se mișca în nici o direcție. Anaximene, ca și, înainte de el, Anaximandru, este convins de devenirea ciclică a lumii, care se dizolvă periodic în principiul originar și tot periodic recapătă formă, regenerîndu-se. De la ideea centrală a devenirii pornește și gîndirea lui Heraclit. Pitagora, care a elaborat o serie de concepții astronomice însemnate (sfericitatea pămîntului, izolarea în vid a acestuia) și care cel dintîi a numit lumea cosmos pentru a sublinia ordinea ce o caracterizează, este convins că stelele fixe aparțin unei sfere rotitoare, că șapte corpuri cerești (Soarele, Luna, Mercur, Venus, Marte, Iupiter, Saturn) fac parte din tot atîtea sfere, și că între sfere numere și notele muzicale există raporturi strînse. Pitagoreicii situau în centrul universului focul, numit și Hestia, sau Mama Zeilor; altar al universului, vatră, tron al lui Zeus, el este centrul din care se propagă forța ce guvernează lumea. Este demn de observat că, în pofida dimensiunii mitice a unora dintre aceste concepții, pitagoreicii au fost primii care au prezentat o doctrină de tip heliocentric. Astronomia epocii clasice însă, cea a lui Platon și a lui Aristotel, cu toate imaginile poetice și sugestive pe care Platon le extrage din mitologie și la care s-a făcut trimitere, dobîndește o dimensiune mai riguroasă și științifică, legată de filosofia naturii și de progresele din matematică și geometrie. Distanța ce o separă de mitologie sporește tot mai mult.

Concepțiile despre forma și poziția pămîntului influențează și credințele religioase referitoare la locul unde se află sălașul zeilor și lumea de dincolo. Lipsa unei dogme sau a unei concepții coerente asupra lumii de dincolo la greci și la romani explică de ce viziunea asupra lumii subpămîntene se modifică mult de la o epocă la alta, uneori de la o regiune la alta, iar credințele populare pot conviețui cu fanteziile elaborate de poeți. în *Iliada,* lumea morților se află sub pămînt; în *Odiseea,* este plasată la hotarul extrem al lumii, dincolo de Ocean, în *Teogonia,* lumea subpămînteană apare stratificată într-un regat al lui Hades, unde zeii olimpieni i-au aruncat pe titani, și Tartarul unde zeii își trimit dușmanii. Cîmpiile Elizee, situate la hotarul extrem al lumii, sau Leuce, Insula Albă, sau Insulele Fericiților descrise de Hesiod sînt locurile, de multe ori avînd o poziție nedefinită, unde eroilor le este îngăduit să ducă o viață fericită și lipsită de griji. Lumea romană, care asimilează multe dintre tradițiile lumii grecești, se străduiește să propună ca acces la împărăția de dincolo de mormînt un loc precis, care poate fi lacul Avernus sau peștera Sibilei de la Cumae. Nici lăcașul zeilor nu are o poziție geografică precisă: din Hades la Olimp, din Parnas la Helicon, din adîncurile mării la interioarele templelor, zeii par să se risipească pe pămînt fără să ocupe o sferă cerească anume. Dacă trebuie să-i adune laolaltă, poeții aleg îndeobște, pentru a-i găzdui, Olimpul și lăcașul lui Zeus. în ciceronianul *Somnium Scipionis,* astrele devin sălașul sufletelor oamenilor iluștri. Ca atare, în concepția mitică asupra universului, împărăția zeilor și cea a morților nu au o poziție care să poată fi stabilită cu precizie.

Atalanta (gr. 'ATaXavni, *-r\q*; lat. *Ata-lanta, -ae).* Numeroasele versiuni ale mitului frumoasei eroine vînătorițe pot fi reduse la două filoane principale, ce-și au originea, respectiv, în Arcadia și în Beoția.

întîmplările ce o au ca protagonistă sînt similare, însă numele unor personaje şi localizarea evenimentelor se modifică. Trebuie să subliniem că Atalanta nu apare legată de o zonă geografică precisă, ci, în general, de toate locurile consacrate Arte-misei, zeiţa vînătorii.
Potrivit versiunii răspîndite în Arcadia, Atalanta era fiica lui Iasios, numit şi Iasion,

un vînător din Creta, şi a Climenei. Atunci cînd s-a născut, tatăl ei, care îşi dorea un fiu, a abandonat-o pe muntele Partenion. Aici copila a fost hănită şi crescută de o ursoaică (ursul e un simbol al Artemisei). Devenită adultă, asemenea zeiţei vînă-torii, a trăit liberă şi singură prin păduri, ferindu-se de iubire şi ucigînd cu săgeţile doi centauri care au încercat să o prindă (Calimah, *Imn către Artemis,* 221). Alături de Meleagru, a fost protagonista vînătorii din Calidon (vezi MELEAGRU).
Mai tîrziu, Iasion a recunoscut-o ca fiică şi a dorit ca ea să se căsătorească. Atalanta a pus condiţia ca pretendenţii să se întreacă cu ea în alergare, unde era de neînvins. Dacă ea învingea, urma să-şi ucidă pretendentul ; dacă era învinsă, avea să se căsătorească cu învingătorul (Hyginus, *Fabule,* 185). Atalanta a repurtat victoria asupra unui mare număr de pretendenţi, fascinaţi de frumuseţea ei şi nepăsători la riscul pe care şi-1 asumau. Legenda nu spune cîţi dintre ei au fost străpunşi de săgeţile fetei înainte ca Milanion să o învingă cu ajutorul Afroditei. Zeiţa dragostei i-a dat tînărului trei mere de aur din cununa lui Dionysos, ce emanau o fascinaţie amoroasă irezistibilă (Teocrit, 2.120). în timpul întrecerii, tînărul le-a lăsat să cadă la picioarele Atalantei, iar atracţia lor irezistibilă a determinat-o să se oprească şi să le culeagă, îngăduindu-i astfel şiretului tînăr să ajungă primul la linia de sosire. Potrivit înţelegerii, acesta a obţinut mîna eroinei. Cei doi s-au refugiat în adîncul pădurii şi s-au unit într-un templu închinat lui Zeus. Pentru că au profanat locul sacru, au fost transformaţi în lei. Se credea că leii nu se împerecheau între ei, ci cu leoparzii; prin urmare, tînăra pereche era condamnată la o castitate eternă. Potrivit altei versiuni, templul îi era închinat Marii Mame a zeilor şi exista obiceiul ca în acel loc eroinei să-i fie aduse ca ofrandă ramuri încărcate cu mere coapte.
în Beoţia au apărut legende analoage cu cele din Arcadia însă localizarea geografică şi numele personajelor implicate erau altele. Astfel, se spunea că tatăl ei ar fi fost Scheneu (Hesiod, fragm. 20, 21), „omul din stufăriş" (mlaştinile, la care face trimitere stuful, îi erau consacrate Artemisei), iar numele eroului care s-a întrecut cu ea pentru a-i obţine mîna era Hipomenes. Despre
Milanion (Apollodor, 3.9.2) s-a povestit că era vărul Atalantei şi că o curtase asiduu, obţinîndu-i în cele din urmă mîna şi avînd cu ea un fiu, Partenopeos.
► *Epitete.* „Cea care o urăşte pe Afrodita".
► *Atribute.* Eroina este prezentată îndeobşte cu arcul şi săgeţile, îmbrăcată pentru vînă-toare. Cel mai adesea poate fi recunoscută întrucît apare împreună cu Meleagru în timpul vînătorii mistreţului calidonian.
► *Prezenţe în literatura antică.* Principalele izvoare sînt în principal Hesiod, Teocrit şi Calimah. Alte informaţii ne oferă Hyginus şi Apollodor. Euripide, *înMeleagru,* a descris iubirea acestui erou pentru Atalanta.
► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* Deosebit de interesante sînt interpretarea mitului Atalantei oferită de J.G. Frazer în *Creanga de aur,* unde este examinată sub raport antropologic mai ales întrecerea pentru mîna eroinei, şi cea a lui V.I. Propp, care studiază raporturile dintre mit şi basm. într-un plan propriu--zis literar se situează tragedia *Atalanta la Calidon* de A.Ch. Swinburne şi drama *Atalanta* de G. Heym. Aceluiaşi ciclu mitic îi este dedicată şi tragedia *Meleagru* de S. Wyspiarîski.
► *Iconografie.* Reprezentările Atalantei pe care le cunoaştem o înfăţişează pe eroină cu precădere în timpul vînătorii mistreţului calidonian. Atalanta figura probabil pe Cufărul lui Cipselos (secolul al II-lea î.Hr.), care s-a pierdut; este reprezentată pe Vasul Francois de la Vulci; pe două faimoase vase calcidiene, respectiv la Luvru şi la Miinchen; pe o oglindă etruscă de la Muzeul Gregorian de la Vatican. în sculptură, documente interesante sînt friza aşa--numitului Heroon de la Gjolbashi-Trysa şi mai ales frontonul de est al templului Atenei *Alea* de la Tegeea, realizat de Scopas, care ne-a parvenit într-o formă deteriorată, în epoca romană, mitul este reprezentat în picturi pompeiene şi pe sarcofage, iar mai tîrziu în mozaicurile din Antiohia şi în cel de la Halicarnas, aflat la British Museum.
Ataleia (gr. Tct'ATTa'Xcia). în lumea elenistică, cu acest nume erau indicate serbările organizate în diferite cetăţi în cinstea suveranilor ce purtau numele Atalos. Deosebit de strălucitoare erau cele de la Delfi, unde o generoasă ofrandă al lui Atalos al II-lea Filadelful lăsată sanctuarului permitea

organizarea unor festivităţi somptuoase şi prelungite.
Atamas (gr. 'A#ap.ac;, -avxoc;; lat. *Atha-mas, -antis).* Fiul zeului vînturilor, Eol, şi al Enaretei; a fost regele cetăţii Orhome-nos din Beoţia. La porunca Herei, s-a căsătorit cu Nefele, „norul", o creatură divină care i-a dăruit doi copii, Frixos şi Hele. Dar Atamas era îndrăgostit în taină de o muritoare, Ino, fiica lui Cadmos, cu care

i-a avut pe Learhos şi Melicertes. Prin această iubire, Atamas a stîrnit mînia Herei şi a Nefelei şi a fost aspru pedepsit: o secetă cumplită s-a abătut asupra cîm-piilor din Beoția, iar oracolul de la Delfi, întrebat ce era de făcut, a spus că trebuiau jertfiți cei doi fii ai Nefelei. însă mama lor i-a salvat, ajutîndu-i să fugă călare pe berbecul cu lîna de aur (pentru povestea berbecului cu lîna de aur vezi ARGONAUȚI). Mai apoi, Hera şi Nefele l-au făcut pe Atamas să înnebunească şi să-1 ucidă pe Learhos, fiul pe care îl avusese de la Ino. Aceasta s-a aruncat în mare împreună cu celălalt fiu, Melicertes; amîndoi au fost transformați în zeități marine : Ino a devenit zeița Leucoteea, în timp ce Melicertes a primit numele Palemon. Pentru că îşi ucisese propriul fiu, Atamas a fost silit să fugă din Beoția şi s-a refugiat în Tesalia. După numele tatălui lor, cei doi copii ai lui Atamas, Palemon şi Hele, sînt adesea indicați, respectiv, drept Atamantiadul şi Atamantis.

► *Prezențe în literatura antică.* întîmplările lui Atamas şi ale celor doi copii ai săi, Frixos şi Hele, au fost puse în scenă de Euripide în tragedia *Frixos,* care s-a pierdut. Diferite amănunte ale mitului ne sînt cunoscute de la Hyginus *(Fabule,* 1-5), Apollodor şi Ovi-diu *(Fastele,* 3.581 şi urm. şi *Metamorfoze,* 4.416 şi urm.).

Atargatis, vezi DERCETO.

Ate (gr. "ATTI, *-r\Q;* lat. *Ate, -es).* Fiica lui Zeus; era o figură divină străveche a lumii greceşti, care îi împingea pe oameni la acțiuni impulsive, de multe ori necugetate. Este menționată de autorii clasici ca zeiță a iluziei, însă şi a ruinei, orbirii şi distrugerii, după cum indică semnificația literală a numelui său. Consecințe ale orbirii provocate de Ate sînt *hybris,* trufia omului care nu-şi vede propriile limite,
şi iluzia, care îl împiedică să desluşească adevărul.

► *Prezențe în literatura antică.* Faptul că Ate este fiica lui Zeus e amintit *înlliada,* 19.90 şi urm., unde zeitatea este asociată cu responsabilitatea morală. în *Teogonia* (230), Hesiod spune că Ate este fiica Disputei.

Atena, cetate (gr. 'A^T|vai, -wv; lat. *Athenae, -arum).* Principala cetate din lumea greacă a avut un rol central şi în mitologia clasică. Locul sacru prin excelență, nu numai al cetății, ci al întregii lumi greceşti, era reprezentat de Acropole sau cetatea înaltă, numită şi Cecropia, întrucît se spunea că fusese întemeiată de Cecrops, regele mitic al Aticii. Totuşi, adevăratul întemeietor al cetății era considerat Tezeu, care unise douăsprezece state independente, înălțînd Atena la rang de capitală. Pe Acropole era venerat Erihto-nios, despre care se spunea că îşi avea acolo mormîntul. Tot aici se păstra măslinul sacru pe care, potrivit tradiției, Atena îl făcuse să răsară atunci cînd se întrecuse cu Poseidon pentru stăpînirea religioasă asupra Aticii. Atena obținuse victoria şi pusese bazele cultului deosebit care îi era închinat în cetate. Pe Acropole se înălța Partenonul, edificiul sacru prin excelență al lumii greceşti, unde se desfăşurau serbările PANATENEE (vezi). De acest loc se legau nenumărate culte şi personaje mitice.

Atena, zeiță (gr. 'Atf-nvcx, *-âq*; lat. *Athena, -ae).* Numită MINERVA (vezi) de romani, este una dintre cele mai mari zeități ale Olimpului grecesc. Cultul său a cunoscut o largă răspîndire mai ales pentru că a fost zeița protectoare a Aticii şi în particular a Atenei, care şi-a luat numele de la ea.

în majoritatea cazurilor, anticii o citează cu apelativul Palas Atena, ori pur şi simplu Palas; era fiica lui Zeus şi a lui Metis, „sfatul înțelept", zeița cea mai cultivată şi mai inteligentă, care avea să nască fii foarte înțelepți. Geea şi Uranos îi preziseseră lui Zeus că într-o zi soția sa avea să-i nască şi un fiu şiret şi dominator, care avea să devină regele zeilor şi al oamenilor. De aceea Zeus, de teamă că profeția avea să se adeverească, la sfatul Geei şi al lui Uranos a înghițit-o pe Metis, care aştepta un copil, şi a ținut-o ascunsă în pîntece pentru ca toate sfaturile înțelepte să-i fie

rezervate lui (Hesiod, *Teogonia,* 887). Atena s-a născut din capul lui Zeus, din care a ieşit complet înarmată, cu un strigăt de luptă înfricoşător *(ibidem,* 924). Potrivit unei versiuni a mitului, această naştere miraculoasă s-ar fi petrecut pe vîrful unui munte lîngă rîul Triton, de unde apelativul Tritogenia cu care este desemnată uneori. în alte versiuni ale mitului, la naştere a asistat Hefaistos (Pindar, *Olimpice,* 7.35) sau Prometeu, care a deschis printr-o lovitură de secure țeasta zeului, de unde a ieşit Atena strălucitoare în armura sa de aur şi înfricoşătoare la vedere.

După naşterea din țeasta lui Zeus, Atena a fost crescută de zeul fluvial Triton, care avea la rîndul său o fiică pe nume Palas. Cele două fete se antrenau împreună. într-o bună zi, Palas era să o lovească pe Atena, însă Zeus a intervenit grabnic, interpunînd între cele două luptătoare scutul său, adică pielea de capră ce provoca teamă. Privind-o, Palas a fost îngrozită şi, fără să vrea, în acea clipă Atena a lovit-o mortal. îndurerată de moartea prietenei, Atena i-a făcut o statuie, Paladionul, pe care a aşezat-o alături de statuia lui Zeus (Apollodor, 3.12.3).

Atena este reprezentată ca o zeiță fecioară, a cărei inimă nu cunoaşte iubirea. Multe povestiri se referă la acest aspect. Prezicătorul Tiresias a fost lipsit de vedere pentru că o văzuse îmbăindu-se. Hefaistos, care, potrivit unei versiuni a mitului, o ajutase pe zeiță să vadă lumina zilei, o obținuse de soție în semn de mulțumire, însă, imediat ce a adus-o în camera nupțială, Atena a dispărut. Din sămînța lui Hefaistos căzută pe pămînt zeița Geea 1-a zămislit pe ERIHTONIOS (vezi), pe care Atena 1-a luat sub ocrotirea sa (Hyginus, 166).

întrucît tatăl Atenei era cel mai puternic, iar mama cea mai înțeleaptă dintre zei, în mitologia clasică zeița apare ca o fuziune a prerogativelor părinților săi, ocu-pînd locul al doilea în Olimp, alături de tatăl său, Zeus. în ea, puterea şi înțelepciunea apar contopite în mod miraculos, într-un echilibru perfect. Ca atare, ea este protectoarea statului şi a tot ceea ce îi poate aduce acestuia forță şi prosperitate.

întrucît era ocrotitorea agriculturii, se spunea că ea a introdus în Grecia cultivarea măslinului. Ca patroană a tuturor

artelor şi meşteşugurilor, ea este, de pildă, zeița țesutului (vezi ARAHNE), protectoare olarilor (la Samos), iar în alte părți a orfe-vrierilor *(Odiseea,* 6.233). A inventat carul de război *(.Imnul homeric către Afrodita,* 13). I se atribuia şi inventarea flautului: mitul povesteşte că, atunci cînd s-a văzut cîntînd oglindită într-o fîntînă, s-a considerat urîtă şi a aruncat flautul, care a fost găsit de MARSIAS (vezi). De asemenea, se credea că inventase trîmbița, la Argos fiind venerată cu epitetul *Salpinx,* care înseamnă chiar „trîmbița" (Pausanias, 2.21.3). Cu trecerea timpului, scriitorii au identificat-o cu protectoarea înțelepciunii şi a ştiinței. De acest rol se leagă autoritatea ei asupra legilor statului: ordinea şi legea, administrarea justiției şi adunarea poporului se aflau sub tutela ei. Se considera că instituirea Areopagului atenian îi aparținea tot ei.

Ca protectoare a statului, Atena acționează şi împotriva duşmanilor externi; astfel, ea a căpătat aspectul unei zeități războinice. Numeroase episoade îi subliniază virtuțile războinice şi eroismul. în timpul războiului lui Zeus împotriva giganților, Atena a luptat curajos, îngropîndu-1 pe Encelad sub insula Sicilia şi ucigîndu-1 pe Palas. în războiul troian a fost de partea grecilor. Ca zeiță războinică (calitate care, de altfel, se manifestă încă din momentul naşterii sale, în armura completă şi în strigătul sălbatic de luptă), ea apare înarmată din cap pînă-n picioare, cu lancea, coiful şi scutul în centrul căruia se distinge capul Gorgonei.

Tradiția potrivit căreia Atena este ocrotitoarea Aticii şi, în particular, zeița eponimă a cetății se referă la disputa dintre ea şi Poseidon pentru stăpînirea acelei regiuni (Apollodor, 3.14.1). Cei doi zei au intrat în competiție pe timpul domniei lui Cecrops. Pentru a pune capăt disputei, zeii au hotărît că cetatea avea să.-i aparțină celui care avea să le ofere oamenilor cel mai prețios dar. Poseidon a lovit pămîntul cu tridentul, făcînd să țîşnească o „mare", adică un izvor de apă sărată, şi apoi un cal. Atena, în schimb, a făcut să răsară pe Acropole un măslin. Chemat ca judecător, Cecrops a decretat .superioritatea Atenei, care, din acel moment, a devenit zeița ocrotitoare a Aticii. în epoca istorică încă

se păstra măslinul sacru pe care zeița îl făcuse să răsară pe Acropole.

Adesea, Atena a fost identificată cu zeități străine şi alăturată altor figuri divine -printre acestea, Higeea şi Nike, căreia îi era închinat un mic templu pe Acropole.

Pentru aspectele cultului zeiței şi ale legendei în lumea latină, vezi MINERVA.

► *Epitete. Pronoia* („Providența"); *Tritogenia* (de la rîul Triton, pe malul căruia s-a născut) ; *Palas* (de etimologie incertă); *Gorgopis* (întrucît purta chipul Gorgonei pe piept şi

pe scut); *Helotida* („cea cu fața lată"); *Glaucopis* („cea cu ochi de cucuvea", însă interpretarea este îndoielnică: semnificația ar putea fi „cea cu chipul strălucitor"); *Aitia* (după numele ciorii de mare, pasăre consacrată ei); *Ergane* (zeița meşteşugarilor) ; *Higeea* ; *Areia* (în legătură cu Ares); *Efestia* (în legătură cu Hefaistos); *Polias* („ocrotitoarea cetății"); *Nike* („ocrotitoarea victoriilor militare"); *Promahos* („ocrotitoarea luptătorilor"); *Partenos* („fecioară"); *Alea* (după cetatea cu acelaşi nume din Arcadia); ITONIA (vezi); SAITIS (vezi); CHA-LINITIS (vezi).

► *Atribute.* Armura, coiful, lancea şi scutul; capul Gorgonei pe scut sau pe piept; uneori, Nike înaripată în mînă; cucuveaua, şarpele, cioara de mare, măslinul, care îi erau consacrate.

► *Răspîndirea cultului.* Atena este una dintre cele mai venerate zeițe din Olimpul grecesc, iar cultul său s-a răspîndit în aproape toate regiunile de cultură greacă, din Grecia propriu-zisă la Asia Mică şi din Italia meridională în Sicilia. Un cult aparte îi era rezervat la Atena, unde îi era închinat cel mai mare templu din Antichitate, Parte-nonul, în care se afla statuia criselefantină a zeiței, operă a lui Fidias. Aici se desfăşurau celebrele serbări panatenee, una din principalele recurențe ale calendarului religios grec (vezi PANATENEE). Tot aici, alături de Hefaistos, era sărbătorită în cadrul serbărilor numite Chalceia (serbarea făurarilor).

► *Prezențe în literatura antică.* Dată fiind enorma importanță a Atenei în mitologia greacă, prezența sa în izvoarele literare este constantă şi frecventă, începînd cu *Iliada* şi *Odiseea.* înainte de poemele homerice, numele ei apare în unele documente din liniarul B de la Cnosos, ceea ce ne face să ne gîndim La o origine extrem de veche. Povestea naşterii sale din capul lui Zeus

se găseşte în *Imnul homeric către Atena,* în *Olimpica* 7 a lui Pindar etc. în *Teogonia,* Hesiod îi atribuie o mamă, pe Metis, adică sfatul cel bun (vezi METIS). Ca învingătoare a Gorgonei este amintită în *Pythica* 12 a lui Pindar, iar ca inventatoare a flautului într-un ditiramb al lui Melanipide. Alte episoade ce o au ca protagonistă sînt relatate de Hyginus şi de Apollodor. Figura Atenei apare dominantă în *Eumenidele* lui Eschil şi în *Aiax* al lui Sofocle. Ritul straniu prin care, la Argos, statuia zeiței era spălată este amintit în imnul calimahic al *Scaldei zeiței Palas.* Pentru rolul zeiței în literatura latină, vezi povestirile referitoare la ea în Ovidiu, *Metamorfoze,* 5 şi 6.

► *Prezențe în literatura modernă.* Atena revine în literatura modernă de cele mai multe ori prin filtrul latinesc, sub numele de Minerva sau Palas. Figura şi rolul său îşi găsesc ecouri în numeroase opere literare, de la *Grațiile* lui Foscolo şi *Invitație către Palas* a lui Monti pînă la *Măslinul Minervei* al lui E. Dahlberg. Din numele zeiței (mai precis, din termenul ce desemna templul închinat zeiței, *Athenaion)* provine termenul „Ateneu", folosit pentru a indica universitățile. O apropiere analoagă între lumea şcolii şi zeiță exista din lumea latină, unde *minervalis* era onorariul plătit dascălilor.
► *Iconografie.* Reprezentările Atenei în arta greacă sînt nenumărate, începînd încă din epoca miceniană. Pe lîngă numărul mare de picturi pe vase din toate epocile în care zeița este înfățișată, cînd direct, ca protagonistă, cînd ca ocrotitoare a eroilor, demne de luat în seamă sînt cîteva sculpturi ce au contribuit la consolidarea iconografiei sale tradiționale. Printre acestea se numără Atena şezînd, lucrare de Endoios; friza orientală a Tezaurului sifnienilor de la Delfi, unde Atena apare în adunarea zeilor; frontonul *Hekatompedon-nlui* din Atena, din epoca lui Pisistrate, unde zeița ocupa centrul compoziției, apărînd în luptă cu Encelad; frontonul occidental al templului lui Apollo de la Delfi; mai multe metope de la Selinunt; metopele din templul lui Zeus din Olimpia reprezentînd muncile lui Heracle; stela numită ^Atena melancolică" (Atena, Muzeul Național); frontoa-nele templului Atenei *Afaia* de la Egina; grupul Atena şi Marsias de Miron; în sfîrşit, statuia cea mai faimoasă din toate, statuia criselefantină a Atenei *Partenos* de Fidias, aflată în Partenon. Ulterioare sînt

Atena *Nike,* venerată în templul cu acelaşi nume de pe Acropole, Atena *Pronaia* a lui Scopas, statuile zeiței realizate de Pra-xitele şi Eufranor; Atena *Lemnia* păstrată la Dresda; Atena Giustiniani şi Atena de la Velletri. Pentru operele romane vezi MINERVA.
Atica (gr. 'ATTLX-H [TT|] ; lat. *Attica, -ae).* Regiunea în care se află capitala Greciei face obiectul unui mare număr de mituri şi de culte. Numele Atica era asociat cu ACTEOS şi ATTHIS (vezi). Zeița cea mai însemnată era Atena, căreia îi erau închinate principalele sărbători din calendarul atic. De asemenea, erau sărbătorite numeroase alte zeități, printre care Demetra şi Core, Dionysos, Zeus, Cronos, Apollo, Artemis, Poseidon, Hefaistos, Prometeu, eumeni-dele şi alte divinități secundare. Cele mai importante mituri pe care poeții antici le-au localizat în Atica se refereau cu deosebire la Atena şi Poseidon, prezentați într-o dispută înflăcărată pentru dobîn-direa primatului asupra regiunii. Eroul atic prin excelență era Tezeu. Numeroase alte legende îi aveau ca protagonişti pe miticii suverani străvechi ai Aticii, precum Cecrops, Erihtonios, Erehteu sau Egeu. Pentru detalii vezi rubricile referitoare la personajele citate şi, de asemenea, CALENDAR şi SĂRBĂTOARE.
Atlantida (gr.'AxXavxfg, -iSog; lat. *Atlan-tis, -idiş).* Potrivit unei tradiții vechi, cu acest nume era indicată o mare insulă situată la apus de Coloanele lui Hercule, în Ocean, în dreptul Muntelui Atlas. Intens populată, foarte bogată şi splendidă prin frumusețile naturale şi prin cetățile înfloritoare, era cîrmuită de suverani puternici şi glorioşi, care, în fruntea unor armate invincibile, au invadat Africa şi Europa. Acestor năvăliri le-a pus capăt rezistența atenienilor şi a aliaților acestora, care, cu 9.000 de ani înainte de epoca clasică, au alungat aceste armate, provocînd în acelaşi timp un declin lent, dar implacabil al insulei. Locuitorii au devenit răi şi nelegiuiți, drept pentru care zeii i-au pedepsit: insula lor a fost înghițită de Ocean în scurtul răstimp al unei zile şi al unei nopți.
Legenda Atlantidei, pe care o cunoaştem prin intermediul versiunii oferite de Platon în *Critias* şi în *Timaios,* datează din timpul călătoriei lui Solon în Egipt, unde înțeleptul atenian ar fi aflat-o de la preoții din părțile locului. De aici se nasc numeroase interpretări şi legende, precum şi o serie de încercări de a identifica poziția fabuloasei insule scufundate cu bogățiile sale. Dincolo de periodicele (şi adesea fantezistele) descoperiri subacvatice, Atlantida a fost localizată cînd în insulele Azore, cînd în Canare. Nu au lipsit cei care au considerat că în credința într-un tărîm situat dincolo de Coloanele lui Hercule ar trebui între-zărită cunoaşterea încă din Antichitate a unei emisfere occidentale. S-au stabilit legături între legenda insulei înghițite de ocean şi povestirea biblică a potopului. Soarta poporului dispărut al Atlantidei a fost asociată cu cea a evreilor (de exemplu de F.Ch. Baer în *Eseu istoric şi critic despre atlantici,* 1762), cu miturile scandinave din *Edda* (Olaus Rudbeck, *Atland eller,* 1764), iar insula a fost identificată cu un tărîm mitic al zeului Ianus (Giovanni R. Carii, *Delle lettere americane,* 1784-1794). Nu a lipsit nici ipoteza (sugestivă, însă greu de confirmat) identificării Atlantidei cu insula greacă Santorini (Thera), sediul extraordinarei şi bogatei civilizații ce ne-a lăsat impunătoare şi rafinate vestigii arheologice din perioada minoică şi care a avut aceeaşi soartă cu legendara Atlantida: o erupție vulcanică a făcut să se scufunde o mare parte din insulă. Cel mai adesea, Atlantida apare ca un loc mitic, la fel de anevoie de descoperit cum sînt grădina Eden sau Insulele Fericiților, fiind, ca atare, aleasă pentru a indica locuri ale basmului, legendei sau utopiei.
► *Prezențe în literatura antică.* După povestirea lui Platon din *Timaios* şi *Critias,* legenda insulei scufundate în adîncul mării pare să-i fi interesat prea puțin pe autorii antici. Cîteva trimiteri, de altfel nu foarte convingătoare, găsim la Pliniu cel Bătrîn şi la Strabon, care se referă la Atlantida în cadrul descrierii pămîntului. într-un context diferit o menționează Proclos şi Tertulian în *Apologeticum.* •
► *Prezențe în literatura modernă şi contemporană.* Evocările ulterioare al tărîmului scufundat în mare sînt legate de circulația operelor platoniciene şi mai ales de istoria traducerilor şi a comentariilor la *Timaios* şi *Critias.* Interesul pentru Atlantida sporeşte o dată cu descoperirea Americii, care este pusă în legătură în fel şi chip cu

Atlantida de către G6mara *(Istoria generală a Indiilor Occidentale,* 1552), Gamboa, Mon-taigne *(Essais,* 1.31). Girolamo Fracastoro îşi imaginează în poemul *Syphilis sive de morbo gallico* că urmaşii celor ce au scăpat din Atlantida s-au refugiat în insula Haiti, unde le-au povestit conchistadorilor spanioli peripeţiile lor. Cea mai importantă şi mai semnificativă transfigurare a Atlantidei este cea din opera lui Francis Bacon *Noua Atlantida,* unde Lumii Noi (marea Atlantida) îi este opusă o mică insulă numită Bensalem (noua Atlantida), iar vechea le-gendă este interpretată sub o formă utopică. Atlantida este evocată de E.T.A. Hoffmann în *Urciorul de aur,* unde apare ca o regiune magică, populată cu fiinţe ce nu aparţin acestei lumi; de Nâpomucene Lemercier, autor al unei *Atlantide* din 1812; de Jacinto Verdaguer, care, în *Atlantida* sa, îmbogăţeşte povestea transmisă de Platon cu alte mituri, cum ar fi cel al lui Heracle şi al grădinii Hesperidelor (din această versiune se va inspira Manuel de Falia pentru cantata scenică *Atlantida)*; de Jules Verne, care, în *Douăzeci de mii de leghe sub mări,* îşi imaginează cum protagoniştii găsesc urme ale continentului dispărut în adîncu-rile mării. De un enorm succes s-a bucurat *Atlantida* lui Pierre Benoît (publicată în 1920 şi ecranizată de G.W. Pabst în 1932), roman ce pune în scenă povestea întîlnirii dintre cîţiva ofiţeri francezi şi Atineea, cruda regină a Atlantidei şi unica moştenitoare a zeului Neptun. Atlantida îl inspiră şi pe Georges Bordonove pentru romanul istoric *Atlanţii.* în maniere diferite, continentul dispărut este reinter-pretat în numeroase romane din secolele XIX-XX, de exemplu în *Atlantida, lumea antediluviană* de Ignatius Donnelly, în *Istoria Atlantidei* de W. Scott Elliott, în *Lumea înghiţită* de Stanton A. Coblentz, în *Abisul lui Maracott* de Arthur Conan Doyle, în *Aelita* de Alexei Tolstoi (unde, în măsuri diferite, mitul platonician oferă prilejul unor interpretări ştiinţifico-fantas-tice: Tolstoi, de pildă, situează Atlantida pe Marte). Evocarea Atlantidei este deosebit de sugestivă *în Atlantida* lui Gerhard Hauptmann. Atlantidei i-a închinat versuri şi W.H. Auden.

Atlas (gr. "ATXCXC, *-avtoq* ; lat. *Atlas, -antis).* în traducere, „cel neobosit" sau „cel foarte răbdător", fiul lui Iapet şi al Climenei şi fratele lui Prometeu şi al lui Epimeteu (vezi schema de la rubrica CRONOS) ; era un titan şiret. S-a ridicat împreună cu ceilalţi titani împotriva lui Zeus. învins, a fost condamnat să ţină bolta cerului pe umeri. Se pare că mitul s-a născut din senzaţia vizuală că bolta cerească ş-ar sprijini pe vîrfurile celor mai înalţi munţi care o susţin.

Potrivit unei versiuni diferite, condamnarea lui Atlas a avut altă origine. PERSEU (vezi) a venit la Atlas, cerîndu-i ajutor şi ocrotire. Dar, pentru că a fost refuzat, 1-a preschimbat pe Atlas, cu ajutorul capului Meduzei, în muntele cu acelaşi nume, pe al cărui vîrf se sprijină cerul şi stelele.

Intîmplările lui Atlas se împletesc nu doar cu ale celorlalţi titani şi cu ale lui Perseu, ci şi cu muncile lui HERACLE (vezi). El a fost tatăl Pleiadelor, pe care le-a născut Pleione sau Hesperis; al Hiadelor şi Hesperidelor, pe care le-a născut Etra; al lui Enomaos şi al Maiei, pe care i-a avut cu Sterope. Alţi copii ai săi sînt Calipso, Dione, Hias şi Hesperos. *Atlantiadul* este epitetul cu care sînt desemnaţi urmaşii lui Atlas, mai ales Hernes, nepotul său de la Maia, şi Hermafrouitos, fiul lui Hermes. *Atlantiade* sînt numite Hiadele şi Pleiadele, în arhitectură şi sculptură, Atlanţi sînt numite statuile colosale care sprijină o parte a unui edificiu. în medicină, o formă de durere de cap se numeşte sindromul lui Atlas.

► *Prezenţe în literatura antică.* Genealogia sa ne este oferită de Hesiod în *Teogonia* (509). Este amintit şi de Homer *(Odiseea,* 1.53), Eschil *(Prometeu înlănţuit),* Apollonios din Rodos *(Argonauticele),* Diodor din Sicilia, Herodot (care îl identifică cel dintîi cu muntele omonim) şi Ovidiu *(Metamorfoze,* 4.655 şi urm.").

Atlotete (gr. 'A#Âo#eTcu, -aiv). Numele unei magistraturi ateniene care se ocupa de organizarea serbărilor PANATENEE (vezi).

Atrax (gr. "Axpaţ, -axo£ ; lat. *Atrax, -acis).* Fiul lui Peneu şi al Burei, a fost tatăl lui Ceneu (prezentat mai adesea ca fiul lui Elatos) şi al Hipodamiei. De la el îşi trăgea numele cetatea omonimă din Pelasgiotis, în Tesalia.Ceneu şi Hipodamia sînt numiţi cu patronimul Atracizi.

Atreu (gr.'Axpeuţ, -ewg; lat. *Atreus, -i).* Fiul lui Pelops şi al Hipodamiei, nepotul lui Tantal şi fratele lui Tiest şi al lui Chri-sipos. Acesta din urmă era fiul preferat al

lui Pelops şi se bucura de toate favorurile tatălui, trezind astfel invidia celor doi fraţi ai săi, care, cu complicitatea Hipo-damiei, l-au ucis şi i-au aruncat trupul într-o fîntînă. Pelops, bănuindu-i că îl omorîseră pe Chrisipos, i-a alungat din casă. Astfel, pentru Atreu, Tiest şi Hipo-damia au început peregrinările în căutarea unui adăpost. în cele din urmă au ajuns la Micene, care a devenit regatul Atrizilor, întrucît, după moartea regelui Euristeu, Atreu a foat noul suveran. Cu prima sa soţie, Cleola, 1-a avut pe Plis-tene; cu Erope, care înainte fusese soţia aceluiaşi Plistene, i-a avut pe Agamem-non, Menelaos şi Anaxibia (chiar dacă unele izvoare susţin că aceşti eroi erau fiii primului soţ al Eropei, Plistene). în sfîrşit, Atreu a fost căsătorit şi cu Pelopia, fiica fratelui său Tiest.

întîmplările tragice ale Atrizilor oferă o materie inepuizabilă poeţilor epici şi tragici ai Greciei. Un ciclu de legende este centrat pe disputa lor pentru tronul Mice-nei, avînd printre elementele caracteris-tice lîna de aur. Atreu avea un miel cu lîna de aur, pe care jurase să-1 jertfească Artemisei. El însă a

oprit lîna pentru sine, închizînd-o într-o ladă. Numai soţia sa Erope ştia de acest obiect preţios, dar, îndrăgostindu-se de Tiest, i-a dezvăluit acestuia taina. In timpul disputei pentru tron izbucnite între Atreu şi Tiest, acesta din urmă a propus ca victoria să-i revină celui care avea lîna de aur. Atreu a acceptat, convins că era învingător; dar Erope îi dăduse în secret lîna lui Tiest, care, în cele din urmă, a cîştigat. însă nu pentru multă vreme: zeii au hotărît că tronul avea să-i revină lui Atreu dacă soarele ar

STIRPEA ATRIZILOR Zeus —i— *Pluto*
Tantal —i— *Dione*

Pelops -----*Hipodamia*

III III

Hipotoe Astidamia Chrisipos Trezen Sciron Piteu Alcatoos
Broteas Niobe —ţ— *Amflon*
Diferiţi fii
(12 la Homer, 20 la tragici, 14 la majoritatea mitografilor)

I T I

Tiest Nicipe Atreu —i— *Erope*
Egeu —i— Etra Peribeea —.— *Telamon*
Tezeu
Aiax Telamonianul
Plistene Tantal (fiu adoptiv, născut din Atreu)
Tiest —i— Pelopia •
■ *Atreu*
Tindar ■
Leda
Zeus
Egist I

Aletes
Erigone

Castor Pollux Filonoe Timandra Elena Clitemnestra

T

Agamemnon Menelaos ■

r i i i

Chrisotemis Electra Ifigenia Oreste
• *Elena*
Anaxibia
I Pilade
alţi fii

Oreste —«— Hermione Nicostratos
Tisamenos

fi apus la răsărit, ceea ce s-a petrecut în mod miraculos; astfel, Atrizii au urcat pe tronul Micenei. Şi de această dată a fost vorba de o dispută între cei doi fraţi, provocată de Atreu la sfatul lui Zeus. Tiest a acceptat-o avînd certitudinea victoriei, însă a fost înfrînt şi s-a trezit la bunul plac al fratelui său, mînios din cauza iubirii lui pentru Erope şi hotărît să se răzbune. Atreu 1-a alungat pe Tiest din Micene. Din exil însă, Tiest 1-a trimis împotriva lui Atreu pe fiul acestuia, Plistene, pe care îl crescuse ca şi cum ar fi fost propriul său copil. Plistene avea misiunea de a-1 ucide pe Atreu, dar a fost ucis de acesta, care nu ştia că-i era fiu. Mîniat de cruda trădare a fratelui său şi hotărît să răzbune moartea fiului, Atreu s-a prefăcut că voia să se împace cu Tiest şi 1-a chemat la Micene. Aici el a ucis copiii pe care Tiest îi avusese cu o naiadă şi le-a gătit carnea, invitîndu-şi fratele să ia parte la banchet (Eschil, *Aga-memnon,* 1595 ; Seneca, *Tiest,* 795). Astfel, fără să ştie, Tiest a mîncat din carnea propriilor fii. Cînd a descoperit adevărul, a fugit îngrozit; asupra lui Atreu şi a neamului său s-a abătut răzbunarea divină.
In timpul unei foamete care îi devasta regatul, oracolul i-a poruncit să se împace cu fratele său şi să-1 recheme la Micene. Astfel, Atreu a plecat să-1 caute pe Tiest. în timpul peregrinărilor sale, a ajuns la regele Tesprotos şi s-a căsătorit cu fiica acestuia, Pelopia. Soţia lui s-a dovedit a fi însă nu fiica lui Tesprotos, ci a lui Tiest; ea avusese cu tatăl său un fiu, Egist, menit prin voinţa divină să-1 ucidă pe Atreu şi să-1 răzbune în acest chip pe Tiest pentru samavolniciile suferite (vezi EGIST).
Mormîntul lui Atreu se afla în cetatea Micene, iar Schliemann a ţinut să-i atribuie eroului aşa-numitul Tezaur al lui Atreu.
► *Răspîndirea cultului.* Un cult al Atrizilor, incluzîndu-1 pe strămoşul originar, exista în oraşul Tarent.

► *Prezențe în literatura antică. O* mărturie a complexității miturilor legate de Atrizi o constituie numeroasele reluări literare ale acestui subiect. Numele Atreu apare din secolul al XUI-lea î.Hr. în documente hitite, cu o grafie nu fparte diferită de cea care va fi răspîndită ulterior în Grecia, în epoca istorică. Printre cele mai celebre texte literare ce relatează întunecata poveste a familiei

Atrizilor se remarcă *Agamemnon* de Eschil, *Oreste* şi *Elena* de Euripide, *Tiest* de Seneca, de Valerius Rufus şi de Curiatius Mater-r nus, *Fabulele* lui Hyginus (254) şi diferite " pasaje din Pausanias şi Apollodor.

► *Prezențe în literatura modernă.* Tragicele întîmplări ale Atrizilor au inspirat numeroşi autori moderni. Dintre aceştia, au reinter-pretat figura lui Atreu P.J. Cr6billon în *Atreu şi Tiest* şi G. Hauptmann în *Tetralogia Atrizilor.*

Atridul (gr. 'Axpeiâng, -ou; lat. *Atrides* sau *Atrida, -ae).* Nume cu care sînt indicați urmaşii lui Atreu, în special Agamemnon şi Menelaos.

Atropos, vezi MOIRE.

Atthis (gr.'Ax-JCg, -iSog; lat. *Atthis, -idiş).* Fiica regelui atic Cranaos; a murit copilă. Pentru a-i venera amintirea, tatăl său a numit Atica, după numele său, regiunea Atenei: „Se spune că Cranaos a avut mai multe fiice, printre care Atthis, după care au numit Atica pămînturile ce se numeau mai înainte Acteea" (Pausanias, 1.2.6).

Attilius Regulus (lat. *M. Attilius Regu-lus, -i).* Erou celebru al tradiției romane, este o figură istorică, în jurul căreia au înflorit însă o serie de legende legate de eroismul său din timpul războiului împotriva Cartaginei, care au devenit unul dintre punctele de reper ale eposului Romei antice, întîmplările se petrec în vremea războaielor punice, probabil în anul 249 î.Hr., cînd, după o înfrîngere suferită pe pămînt african, Attilius Regulus a devenit prizonier şi a fost apoi trimis la Roma să negocieze pacea, cu condiția să se întoarcă la Cartagina dacă nu o obținea (după alte izvoare, scopul misiunii era negocierea unui schimb de prizonieri). în loc să îndemne senatul să depună armele, el i-a sfătuit pe ai săi să continue războiul, şi nu numai că nu a negociat nici un schimb de prizonieri, ci s-a întors la Cartagina în ciuda insistențelor prietenilor şi rudelor sale. Noblețea purtării sale, devenită legendară, nu i-a atras însă simpatia cartaginezilor, care l-au condamnat să moară într-un butoi umplut cu cuie. în pofida fundalului istoric pe care este construită, legenda este considerată o reconstituire readactată artificial cu scopul de a justifica *a posteriori* comportamentul

soției lui Regulus, care s-a purtat barbar cu prizonierii ce-i fuseseră încredințați. Legenda s-a numărat printre cele mai celebre din lumea romană, fiind pomenită de Ennius, Naevius, Livius, Cicero, Horațiu şi Augustin.

Attis (gr. "ATTIC, sau "ATTTIC;, -ew; *lat. Attis, -idiş).* Tînăr păstor din Frigia, al cărui mit este legat de cultul oriental al Marii Mame. Era fiul uneia dintre numeroasele personificări ale acestei zeițe în Frigia (Nana); a fost abandonat imediat după naştere şi salvat de un țap care 1-a crescut. Attis a devenit un păstor şi un vînător de o frumusețe ieşită din comun. De el s-a îndrăgostit Agdistis (o altă versiune a aceleiaşi Mari Mame din Asia Mică: vezi AGDISTIS), care 1-a urmat prin păduri, ajutîndu-1 să vîneze. însă Midas, regele Pesinuntului, a vrut ca Attis să o ia de soție pe fiica sa. în timpul celebrării serbării nupțiale, Agdistis, orbită de furie din cauza trădării tînărului, a suflat într-un nai şi i-a făcut să înnebunească pe toți cei prezenți, inclusiv pe Attis. El şi-a retezat mădularul sub un pin, după care şi-a dat sufletul. Din sîn-gele său au răsărit nişte toporaşi.

> *Epitete.* Uneori este numit *Papas* sau chiar *Zeus Papas.*

> *Atribute.* Este reprezentat îndeobşte ca un tînăr cu trăsături efeminate. Poartă pantalonii şi boneta specific frigiene.

> *Rdspîndirea cultului.* Zeu al vegetației legat de moartea şi reînvierea naturii, în epoca imperială romană a devenit o divinitate solară, obiect al unor culte misterice care asigurau nemurirea inițiaților. A fost ridicat la rangul de zeitate oficială sub împăratul Claudius.

> *Prezențe în literatura antică.* Mitul este pomenit la Pausanias, 7.17.10 şi Arnobiu, *Adversus nationes,* 5.5. Variante pot fi citite la Ovidiu *(Fastele,* 4.221-244) şi la Herodot (1.34-45), unde povestea lui Atys, fiul lui Cresos, este inspirată din legenda lui Attis.

Attys (gr. "AtTug, -uoț ; lat. *Atys* sau *Attis, -yos).* Fiul lui Heracle şi al Omfalei; a fost tatăl lui Tirenos şi al lui Lidos şi strămoşul primordial al suveranilor Lidiei, indicați adesea ca Atiazi.

Aucnus sau **Ocnus** (gr. "OXVOQ, -OU ; lat. *Aucnus* sau *Ocnus, -i).* Erou etrusc, potrivit unor izvoare fiul lui Faunus, potrivit altora al zeului Tibru şi al lui Manto, la rîndul ei fiica lui Tiresias sau a lui Heracle. Uneori este identificat cu BIANOR (vezi), alteori e considerat o figură distinctă. I se atribuia întemeierea Felsinei (Bologna), iar fratelui său, Aulestes, întemeierea Perugiei. Lui Bianor - independent de identificarea sa cu Aucnus - îi era atribuită întemeierea Mantovei, căreia îi dăduse acest nume în cinstea mamei sale, Manto.

► *Prezențe în literatura antică.* Silius Italicus, 5.7, 6.109 ; Vergiliu, *Eneida,* 10.198 şi urm.

Auge (gr. ACTT], *-r\q*; lat. *Auge, -es* sau *Augia, -ae).* 1) Fiica lui Aleos şi a Neerei; era o preoteasă a zeiței Atena. împreună cu Heracle, 1-a zămislit pe TELEFOS (vezi). Ulterior s-a căsătorit cu Teutras, regele Misiei. 2) Numele uneia dintre HORE (vezi).

Augias (gr. 'AuyeCag, -ou; lat. *Augeas* sau *Augias, -ae).* Fiul lui Helios şi al Naupi-damei; a fost regele Elidei şi a luat parte la expediția ARGONAUȚILOR (vezi). Grajdurile sale, care adăposteau trei mii de boi, au rămas necurățate vreme de treizeci de ani. La porunca lui Euristeu, Heracle a trebuit să le curețe într-o singură zi, şi a izbutit mulțumită unei stratageme ingenioase (vezi HERACLE). „Curățarea grajdurilor lui Augias" a devenit în limba latină o expresie proverbială, care indică o muncă extrem de istovitoare, dificilă şi neplăcută.

Auguri (lat. *Augures, -um).* Preoți romani ce aveau sarcina oficială a divinației în slujba statului. Misiunea lor consta nu atît într-o prezicere generală a viitorului, cît mai curînd într-o interpretare specifică şi particulară a

voinței lui Iupiter cu privire la anumite acțiuni de tip politic, militar sau civil pe care un magistrat urma să le îndeplinească. Semnele divine folosite de auguri pentru interpretarea voinței lui Iupiter erau legate cu precădere de zborul păsărilor. Din acest motiv, una dintre etimologiile propuse pentru numele augurilor făcea trimitere la termenul *avis,* „pasăre". De asemenea, erau examinate cîntecul şi modul de a se hrăni al păsărilor, în special al puilor sacri: pofta cu care aceştia mîn-cau hrana oferea indicații utile asupra atitudinii ce trebuia adoptată într-o acțiune ce se cerea îndeplinită. O tehnică deosebit

de sofisticată era utilizată pentru examinarea zborului păsărilor. Pe harta cerului se izola o zonă în interiorul căreia trebuiau făcute observațiile *(templum,* de la grecescul Tejivetv, „a tăia"). Spațiul de dedesubt, de pe pămînt, era luat în considerare pentru examinarea puilor sacri şi unor patrupede. Augurul se aşeza în centrul acestui sector şi trasa cu toiagul pe spațiul ceresc două linii ce se intersectau în centru, numite *cardo* şi *decumanus,* linii ce împărțeau respectivul *templum în pars antica, postica, dextra* şi *sinistra.* In funcție de porțiunea de cer astfel delimitată în care se petrecea zborul păsărilor sau vreun alt eveniment natural demn de a fi luat în considerare, mai ales tunete şi fulgere, se putea înțelege voința lui Iupiter. O importanță aparte aveau şi evenimentele în-tîmplătoare petrecute în interiorul unuia dintre sectoarele delimitate din *templum,* din momentul în care începea observarea: de exemplu, poticnirea sau strănutul erau considerate funeste. Răspunsul augurilor era comunicat magistratului, care îndeobşte ținea cont de el, chiar dacă în realitate era liber să acționeze şi independent de acesta.
In sarcina augurilor intra şi organizarea anumitor ceremonii care, datorită prezenței lor, erau numite „de inaugurare". Putea fi vorba de inaugurarea unor persoane, care erau numite în funcții publice, colegii sacerdotale etc, şi despre care trebuia să se vadă dacă îi erau pe plac zeului. In alte cazuri, inaugurarea avea ca' obiect unele edificii sau chiar cetăți față de care se voia să se afle atitudinea divinității.
Puterea augurilor în societatea romană era deosebit de relevantă şi în plan politic, din moment ce, în baza interpretării voinței lui Iupiter, ei puteau să dizolve comițiile, să suspende hotărîrile magistraților, să ceară abdicarea unor personaje publice însemnate, să participe la întemeierea coloniilor şi la împărțirile de pămînt executate de agrimensori. Importanța lor a început să scadă în epoca imperială, iar împărații creştini i-au combătut. Inițial, în epoca regală, se adunau într-un colegiu care cuprindea şase membri, ajunşi la nouă după anul 300 î.Hr., apoi la cincisprezece şi, în cele din urmă, la şaisprezece. La început aleşi exclusiv din rîndurile familiilor patriciene, augurii au început să fie recrutați şi dintre plebei începînd cu anul 300 î.Hr. *(lex Ogulnia).* Din epoca lui Cezar şi mai apoi, din epoca imperială, numirea lor a fost considerată aproape întotdeauna apanajul exclusiv al împăratului.
Augurium Canarîum. Numele unei sărbători religioase mobile, celebrată la Roma şi pe cît se pare, de o anumită fază a lucrării griului, fără a se putea preciza care anume. Ar putea fi vorba de o serbare celebrată pentru a extrage auspiciile legate de rezultatele recoltei. Prevedea sacrificarea unor cățele cu blana roşcată, probabil cu intenția de a cîştiga bunăvoința stelei Sirius din constelația Cîinelui şi deci de a îndepărta canicula, cu pagubele pe care le aducea recoltei.
Augurium **Salutis.** Numele unei ceremonii religioase celebrate la Roma de colegiul AUGURILOR (vezi); avea scopul de a obține, prin rituri şi rugăciuni speciale, sănătate şi prosperitate pentru poporul roman.
Augustali (lat. *Augustales, -um).* în epoca imperială, cu acest nume erau indicați la Roma sacerdoții şi magistrații care se ocupau de cultul împăratului divinizat. Li se spunea astfel magistraților care se ocupau de cultul aşa-numiților *Lares Compitales. Sodales Augustales* era un colegiu de preoți instituit la Roma de către împăratul Tiberius, după divinizarea lui Augustus, cu misiunea de a se ocupa de cultul legat de *gens Iulia.* Cei douăzeci şi unu de membri ai colegiului îşi țineau reuniunile în templul lui Augustus de la poalele Palatinului, iar o dată pe an organizau o adunare a întregii *gens* în locul său de origine, Boville, pe Via Appia, pregătind cu acest prilej rituri religioase şi organizînd jocuri, în sfîrşit, cu numele *Seviri Augustales* erau indicați magistrații ce se ocupau de menținerea cultului lui Augustus în provincii, prin modalități pe care, date fiind puținătatea izvoarelor şi caracterul lor contradictoriu, nu le cunoaştem.
Augustalia (lat. *Augustalia, Ludi Augustales* sau *Ludi Divi Augusti et Fortunae reducis).* Sărbătoare religioasă celebrată la Roma în luna octombrie (de pe 3 pe 12) în amintirea întoarcerii triumfale a lui Augustus din Orient în luna octombrie a anului 19 î.Hr. Jocurile propriu-zise aveau

loc după o procesiune solemnă ce se desfăşura în Circus Maximus. Cu acelaşi nume erau indicate toate jocurile şi serbările care, la Roma sau în alte centre, se celebrau în cinstea lui Augustus, mai ales cu prilejul zilei sale de naştere. Aceste sărbători fuseseră instituite de împăratul Tiberius în anul 14 d.Hr. pentru celebrarea amintirii lui *divus Augustus.*

Aulis (gr. 'AuXfţ, -iSoc;; lat. *Aulis, -idiş).* Cetate şi un faimos port al Beoţiei. In mitologie joacă un rol de prim-plan, întrucît aici s-a adunat flota războinicilor greci care se pregăteau să ridice ancora pentru a porni la război împotriva Troiei. Tot aici a fost jertfită IFIGENIA (vezi).

Auloniade (gr. 'AuXojviaSeg, -uv). Nume cu care grecii le indicau pe nimfele văilor.

Aur. „Fiu al lui Zeus e aurul: nu-1 strică nici cariul, nici dalta" (Pindar, fragm. 222): metal preţios şi strălucitor, aurul este legat în mitologie de soare şi de valorile pozitive ale luminii. De aur sînt merele Hesperi-delor, care cresc în pomii din grădina divină, teatru al îmbrăţişărilor lui Zeus cu Hera ; de aur este lîna berbecului mitic ce constituie ţinta expediţiei argonauţilor; din aur sînt armura lui Apollo şi a Atenei, cea care se naşte strălucitoare din capul lui Zeus ; de aur sînt coamele cailor ce trag carul lui Poseidon; de aur este palatul unde Helios, după ce străbate bolta cerului purtat de caii săi cei iuţi, se opreşte seara să se odihnească, în îndepărtatul Apus. în aur, care cade din cer sub formă de ploaie, se transformă Zeus pentru a ajunge la Danae: din unirea lor se va naşte Perseu. Metal al zeilor, aurul este simbolul bogăţiei şi puterii şi este foarte rîvnit de muritori (mitul aminteşte un căutător de aur, Linceu, care intra sub pămînt în căutarea preţiosului metal şi despre care se spunea că vedea chiar şi în întuneric: Hyginus, *Fabule,* 14). în acelaşi timp însă, aurul poate deveni o osîndă pentru om, aşa cum reiese din mitul lui Midas, regele care transforma în aur tot ce atingea (vezi MIDAS).

în ceremoniile religioase aurul era utilizat în primul rînd în sacrificiile oferite divinităţilor celeste; druizii celţi tăiau vîscul cu un cosor de aur (vezi Vîsc). în mitologia clasică aurul nu este legat însă doar de zeii cerului, ci şi de lumea de dincolo de mormînt: pentru a pătrunde în lumea morţilor, Enea, potrivit indicaţiilor Sibilei, trebuie să îi ducă zeiţei Persefona o rămurică de aur (Vergiliu, *Eneida,* 6.136 şi urm.).

Situat în fruntea listei metalelor preţioase, aurul dă numele său uneia dintre vîrstele omului, cea mitică a originilor, în care paradisul era pe pămînt şi oamenii trăiau uşor în mijlocul unei naturi binevoitoare şi generoase, fără să fie nevoiţi să-şi procure cele trebuincioase, şi poate tocmai de aceea fără să comită nedreptăţi : vîrsta de aur este unul dintre marile *topoi* ale mitologiei şi literaturii antice (vezi VÎRSTELE LUMII).

Aura (gr. Aijpa, -ag ; lat. *Aura, -ae).* Tînără vînătoriţă care făcea parte din cortegiul Artemisei. Era cunoscută pentru rapiditatea ei la alergare, care o făcea să semene cu briza. Era fiica unui titan, Lalantos, şi a Peribeei. Dionysos s-a îndrăgostit de ea şi a izbutit să o sărute în timp ce dormea. Din unirea lor s-au născut doi gemeni, însă tînăra, înnebunită, 1-a mîncat pe unul dintre ei, după care s-a aruncat în rîul Sangarios cu intenţia de a-şi lua viaţa. Zeus însă a salvat-o, transformînd-o într-un izvor. Potrivit unei alte versiuni a mitului, cînd Artemis a aflat că tînăra era pe cale să nască, a urmărit-o mîniată, alungînd-o din Pont, unde trăia, către Cizic. Aici Aura i-a născut pe cei doi gemeni ascunzîndu-se în munţi, şi de aici ar proveni numele localităţii Didima, de la Sioup.oi, „gemeni" *(Etymologicum Magnum,* s.v. *Dindymon).*

Aure (gr. Aupai, -wv; lat. *Aurae, -arurn).* Fiicele lui Oceanos (după Pindar, *Olimpice,* 2) sau ale lui Boreas (după Quintus din Smirna); reprezintă personificarea brizelor. Cu acest nume sînt citate adesea în poezia greacă şi latină; apar, de asemenea, în operele de artă clasice.

Aurora, vezi Eos.

Auson sau **Ausonius** (gr. Aixrwv, -ovoţ; lat. *Auson, -onis* sau *Ausonius, -ii).* întîiul înaintaş al ausonilor şi primul rege al Ausoniei, nume cu care grecii indicau în mod generic peninsula italică şi care este specificat în mod diferit în izvoare. Ausonii erau o populaţie din Italia central-meri-dională străveche, greu de identificat. Strămoşul lor primordial era considerat

fiul lui Ulise şi al nimfei Calipso sau, potrivit altor surse, al lui Ulise şi al Circei, sau al lui Calipso şi al lui Atlas. Se credea că era fratele lui Latinus şi tatăl lui Liparos.

Auspiciu (lat. *auspicium, -ii).* în lumea romană, termenul indica observarea semnelor, despre care se

credea că erau trimise de Zeus, înainte de a se întreprinde acțiuni de interes public şi oficial. în etimologia cuvîntului intră verbul arhaic *specere,* „a observa", şi *avis,* „pasăre", întrucît unul dintre semnele prin intermediul cărora se credea că se exprimă Zeus îl constituiau zborul şi cîntecul păsărilor. De asemenea, modul lor de a se hrăni era considerat demn de a fi observat: li se dădea de mîncare păsărilor (de obicei puilor, crescuți în mod special şi, ca atare, sacri) şi se analiza apoi dacă acestea mîncau cu poftă. Pe lîngă actul observării, termenul indică şi rezultatele acesteia. Interpretarea semnelor era numită *augurium,* iar de ea se ocupau AUGURII (vezi). în viața privată, extragerea auspiciilor intra în atribuțiile tatălui. Totuşi, această practică a căzut repede în uitare, cu toate că în viața publică s-a menținut multă vreme.

Austrus, vezi NOTOS.

Autoleon (gr. AbxoXeiov, -ovxog). Legendar conducător de oşti din Crotona, protagonist al unui episod celebru din timpul bătăliei dintre locrieni şi crotonieni de pe rîul Sagra (secolul al Vl-lea î.Hr). întrucît atunci cînd luptau locrienii aveau obiceiul de a lăsa în rîndurile lor un loc liber pentru ca eroul lor național, Aiax fiul lui Oileu, să lupte alături de ei, Autoleon s-a aruncat în vălmăşagul luptei şi a ocupat tocmai această poziție, fiind însă rănit de umbra invizibilă, dar prezentă a eroului. Un oracol i-a prezis că avea să-şi vindece rana numai dacă oferea un sacrificiu în cinstea lui Aiax pe insula Leuce, la vărsarea Dunării. Autoleon a urmat sfatul oracolului şi în locul sacrificiului a întîlnit-o pe Elena, frumoasa eroină ce declanşase războiul troian şi căreia poetul Stesihor din Himera îi închinase un poem injurios. Ca pedeapsă pentru vorbele sale injurioase, Stesihor a fost lipsit de vedere. Elena i-a poruncit lui Autoleon să meargă să-i spună lui Stesihor că avea să-şi recapete vederea numai dacă retracta ce scrisese; poetul a ascultat-o şi a compus o *Palinodie pentru Elena.*

► *Prezențe în literatura antică.* Povestea ne este cunoscută din versiunea mitografului Conon, despre care aflăm dintr-un compendiu alcătuit de Fotios. O altă versiune este conținută într-o scolie la dialogul *Phaidros* al lui Platon (243a). O variantă ulterioară, uşor diferită (inclusiv în ceea ce priveşte numele protagonistului, amintit ca Leoni-mos), ne oferă Pausanias (3.19.11 şi urm.).

Autolicos (gr. 'AUT6XOXOC, -OU ; lat. *Auto-lycus, -i).* Fiul lui Hermes şi al Chionei şi tatăl Anticleei, la rîndul ei mama lui Ulise. Trăia pe muntele Parnas şi era celebru pentru furtişagurile şi pentru şiretenia sa nemaipomenită. Cu acest nume erau indicați cei mai vicleni şi mai lacomi tîlhari.

► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit în *Odiseea.* Un personaj cu acelaşi nume apare în *Poveste de iarnă* de Shakespeare.

Automedon (gr. 'AutouiSwv, -ovrog; lat. *Automedon, -ontis).* Conducătorul carului de luptă şi tovarăşul credincios al lui Ahile. După moartea acestuia a preluat carul fiului său, Pirus. Datorită iscusinței sale în conducerea carului, numele său era utilizat frecvent pentru a desemna un vizitiu deosebit de priceput (de exemplu, Iuvenal, 1.61).

Autonoe (gr. 'Au-tov6-n, --ne.; lat. *Autonoe, -es).* 1) Fiica lui Cadmos şi a Harmoniei; s-a căsătorit cu Aristeu şi a devenit mama lui Acteon, care, din acest motiv, este indicat cu apelativul *Autonoeius heros.* Pentru episodul uciderii lui Penteu, ale cărui protagoniste au fost Autonoe şi sora ei Agave, care l-au sfîşiat pe erou în bucăți, vezi PENTEU. Uneori, Autonoe este considerată una dintre nereide. Alteori e considerată sora Semelei, împreună cu Agave şi cu Ino, şi mătuşa lui Dionysos. 2) Roabă a Penelopei.

Auxesia (gr. Ab^Ticxfo, *-aq).* Zeiță greacă a fertilității. Numele ei trebuie pus în legătură cu verbul abța'vw, „a face să crească". Era venerată mai cu seamă la Epidaur, unde apărea însoțită de o altă zeitate, Damia, alături de care făcea obiectul unor rituri cu caracter misteric. Potrivit tradiției, cultul fusese instituit pentru îndepărtarea foametei, la sfatul oracolului delfic. Acesta

cuprindea, pe lîngă sacrificii şi ceremonii religioase, cîntece de cor şi adresarea de invective, cum se întîmpla şi în alte sărbători greceşti despre care avem informații, mai ales Tesmoforiile de la Atena. La Epi-daur, Aurexia şi Damia erau reprezentate în două statui din lemn de măslin de la Atena. Locuitorii Eginei au furat imaginile zeițelor, pentru a face din ele obiecte de cult, cu rituri şi ceremonii asemănătoare celor de la Epidaur. Identificate uneori cu Demetra şi Persefona, datorită legăturii lor cu rodnicia pămîntului, cele două zeițe erau venerate şi la Trezena, unde erau considerate însă două fete de origine cretană, care au fost lapidate dintr-o eroare tragică în timpul unei răzmerițe. în amintirea acestui eveniment, la Trezena se celebrau serbările numite *lithobolia,* în cadrul cărora era evocată ritualic respectiva lapidare.

► *Prezențe în literatura antică.* Despre cultul de la Epidaur sîntem informați mai ales de Herodot, 5.82.2 şi urm. Despre cel de la Trezena vorbeşte Pausanias, 2.32.2.

Aventin (lat. *Aventinus* sau *Aventinum, -i).* Una dintre colinele Romei. Potrivit tradiției, numele trebuie pus în legătură cu cele şase păsări *(aves)* pe care, în timpul întrecerii cu Romulus pentru stabilirea poziției şi a numelui noului aşezămînt, Remus le-a văzut zburînd; colina era strîns legată de legenda originii cetății. înainte de întemeierea Romei, potrivit mitologiei latine, pe vîrful acestei coline Hercule îl ucisese pe Cacus, care sălăşluia într-o peşteră din partea locului (vezi CACUS). Dintre cultele atestate aici încă din epoca republicană fac parte cel al Dianei şi al Lunii, al Iunonei *Regina* şi al lui Iupiter *Libertas.* Tot aici se înălța şi aşa-numitul *Loretum,* care era considerat mormîntul unui rege, şi tot aici se găsea locul unde armele erau purificate ritualic (vezi ARMILUSTRIUM).

Avernus (gr. "Aopvoc;, -ou; lat. *Avernus, -i).* Numele unui lac situat lîngă promontoriul dintre Cumae şi Pozzuoli, în craterul unui vulcan stins. Lacul are maluri înalte, acoperite odinioară de o pădure deasă consa-
crată Hecatei. Din apele sale se ridicau aburi mefitici, cărora li se atribuia capacitatea de a ucide păsările ce se aventurau în zbor deasupra lor. Se credea că numele grecesc al lacului provenea tocmai de aici, de la a privativ şi Spvig, „pasăre".

Faima lacului era legată de legătura sa cu lumea subpămînteană. în apropiere se afla peştera Sibilei din Cumae, prin care, aşa cum se povesteşte în *Eneida,* Enea a coborît în lumea morților. în general, cu termenul Avernus erau desemnate toate locurile în care emanațiile mefitice împiedicau păsările să zboare. în particular, el a devenit sinonim cu împărăția lumii de dincolo la poeții latini.

Averruncus (lat. *Averruncus, -i).* Epitet cu care romanii desemnau anumite zeități, precum Apollo, Isis, Hercule etc, care îndepărtau influențele malefice şi erau numite, de asemenea, *dii avertentes.* Epitetul era de origine egipteană.

Avilius (lat. *Avilius, -i).* Fiul lui Romulus şi al Hersiliei şi fratele Primei.

Axamenta. Nume cu care romanii indicau unele cînturi în cinstea lui Marte, în versuri saturnine, care erau intonate de preoții salieni.

Axieros (gr. 'Ațiepog, -ou). Zeitate de origine pregreacă, venerată în sanctuarul zeilor cabiri de la Samotrace. Uneori este identificată cu Demetra.

Axion (gr. 'AțCwv, -u>vog). Fiul lui Fegeu, regele arcadian, şi fratele Alfesibeei (sau Arsinoe). Pentru a-şi răzbuna sora, care fusese părăsită de soțul său Alcmeon, 1-a ucis pe acesta din urmă.

Axioteea (gr.'Ațio-frea, -ag ; lat. *Axiothea, -ae).* Soția lui Prometeu; a fost, potrivit unei versiuni a mitului, mama lui Deucalion.

Azonii, **Dii.** Nume (din grecescul („lipsiți de o sferă specială în cer") cu care romanii îi desemnau pe zeii adorați de numeroase populații diferite şi care, prin urmare, nu erau legați în exclusivitate de o anumită zonă.

B

I

Ba'al. Zeu din Orientul Apropiat, al cărui nume înseamnă, literal, „stăpîn". Grecii şi romanii l-au asimilat mai întîi cu Cronos, iar mai apoi cu Zeus. A fost venerat în special la Baalbek, unde a fost identificat cu Zeus Heliopolitanul.

Babis (gr. BaPuț, -uog). Fiul zeului fluvial Meandros; era fratele lui MARSIAS (vezi) şi, asemenea acestuia, cîntăreț din flaut. Spre deosebire de Marsias, Babis nu prea era talentat. Pe cînd Marsias cînta la un flaut cu două tuburi, Babis cînta la unul cu un singur tub. Babis nu a descoperit nici flautul unui zeu, ca fratele său, şi, prin urmare, nu a fost tentat să-1 provoace la întrecere pe Apollo, scăpînd astfel de pedeapsa cumplită pe care acest zeu i-a aplicat-o lui Marsias pentru trufia de-care dăduse dovadă. Potrivit unei versiuni a legendei, Apollo a vrut să-1 ucidă şi pe Babis, dar a fost împiedicat de Atena,

care a intervenit în apărarea lui, invocînd slabele sale calităţi de cîntăreţ. Pentru prestaţiile sale muzicale slabe, Babis a stat la originea unor expresii devenite proverbiale în limba greacă, precum „cor de Babis" şi „a cînta la flaut mai rău ca Babis".

Bacanale (lat. *Bacchanalia, -ium).* în lumea latină, cu acest nume erau indicate serbările şi ceremoniile închinate cultului lui Bacchus (vezi DIONYSOS). Aveau loc din trei în trei ani, pe timp de noapte, iar dezordinea şi neînfrînarea de care dădeau dovadă participanţii provocau adesea tulburări grave. Din acest motiv, bacanalele au fost interzise la Roma printr-un *sena-tus consultum* în anul 186 î.Hr. (Cicero, *Despre legi,* 2.37; Titus Livius, 39.3 şi urm.). Mai înainte, probabil că ele se răspîndiseră în Campania.

Bacante (gr. Baxx^{0}"-. -wv; lat. *Bacchae, -arurn).* Numite şi menade, alcătuiau cortegiul dansant şi orgiastic al lui Dionysos (Bacchus). Mai precis, cu acest nume erau indicate: 1) însoţitoarele lui Dionysos în timpul călătoriilor şi rătăcirilor sale în Orient; sînt reprezentate cu o cunună de frunze de viţă-de-vie pe cap, îmbrăcate cu piei de căprioară; în mînă au tirsul, un baston împodobit cu iederă şi frunze de viţă-de-vie; 2) preotesele propriu-zise ale lui Dionysos, care celebrau riturile în cinstea zeului (vezi DIONYSOS).

Uneori, bacantele erau indicate ca *Bisto-nides,* după numele bistonilor, o populaţie din Tracia, unde cultul lui Dionysos era deosebit de răspîndit.

Pentru alte detalii vezi şi MENADE.

Bacchus, vezi DIONYSOS.

Bachis (gr. BccxxiC -1605; lat. *Baccheis, -idos).* Numele strămoşului primordial al unui puternic neam din Corint, cel al Bachiazilor, care se considera descendent al lui Bacchus (sau, potrivit altor genealogii, al lui Heracle). Era fiul lui Prumnide şi a domnit vreme de treizeci şi cinci de ani (Pausanias, 2.4.4; Herodot, 5.92).

Baie. în *Odiseea* (6.20-140) există un episod faimos referitor la tema băii. Nausicaa, preafrumoasa fiică a lui Alcinoos şi a Are-tei, suveranii feacilor, este îndemnată în vis de către Atena să meargă la rîu pentru a-şi spăla rufele, o aluzie la nunta ei ce se apropia. Trezindu-se, tînăra urmează îndemnul divin şi înainte de ivirea zorilor, cu catîrcile înhămate la carul încărcat de haine şi cu provizii pregătite de mama sa, ca pentru o ieşire la ţară, ea merge la un fel de spălătorie înjghebată pe mal.

O întovărăşesc prietenele şi roabele sale, cu care Nausicaa, după ce şi-a spălat frumoasele pepluri şi le-a întins la uscat pe malul plin de pietriş, se scaldă, spălîndu-se şi ungîndu-şi trupul cu uleiuri înmiresmate, potrivit obiceiului vremii. După ce termină baia, aşteptînd ca straiele să se usuce, Nausicaa şi celelalte fete au vreme să stea pe plajă şi să mănînce, iar apoi să se joace cu mingea. După cum se ştie, strigătele lor vesele l-au deşteptat pe Ulise, care a apărut dintr-o dată în mijlocul lor ieşind din tufişuri, unde se culcase istovit, după ce naufragiase pe coastele insulei, încă „plin de sarea mării". Contrastul dintre prospeţimea fetelor abia ieşite dintr-o baie reconfortantă şi mizeria celui ce multă vreme nu mai cunoscuse această plăcere era deosebit de puternic. Se ştie ce urmează după această întîlnire : Nausicaa îl însoţeşte pe naufragiat la palat, iar inima ei este vrăjită de acel necunoscut pe care ar fi fericită să-1 ia de bărbat (însă lucrurile vor avea un alt curs). în lumina iubirii ce încolţeşte în inima fetei', acea baie făcută cu inocenţă lipsită de griji în apele rîului se încarcă de noi semnificaţii neprevăzute şi devine, simbolic, baia de purificare pe care fiecare tînără femeie o face înainte de nuntă.

Tema băii este importantă atît în mitologie, cît şi în religie. Ca instrument de purificare, baia şi abluţiunile erau prevăzute în multe rituri religioase din Antichitate înainte de desfăşurarea anumitor sacrificii sau ceremonii, avînd o puternică semnificaţie simbolică. Potrivit lui Pitagora, ablu-ţiunea putea asigura purificarea trupului şi în acelaşi timp, ispăşirea păcatelor, înainte de a-i jertfi ceva lui Zeus şi înainte de efectuarea unor libaţii sau sacrificii, era necesară spălarea mîinilor *(chernips).* în acest scop, nişte vase în formă de corabie, aşa-numitele *perirranteria,* umplute cu apă, erau aşezate la intrarea în sanctuare. Iniţiaţii în Misterele Eleusine făceau împreună baie în mare, în apropiere de Atena. în cultul zeiţei trace Cotis se practica ritul botezului prin imersiune. în comedia fragmentară a lui Euripide intitulată *Botezătorii* se făcea probabil aluzie la un astfel de rit, care însoţea cultele orgiastice. Aruncarea în apă avea valoare de rit iniţiatic. înainte de a ajunge la sanctuarul oracular al lui Apollo de la Delfi era nece-

sară purificarea prin abluțiuni ritualice la izvorul Castalia, situat la intrarea în *temenos.* Pitia însăşi săvîrşea abluțiuni purificatoare înainte de a rosti răspunsurile zeului. Valoarea purificatoare a băii era subliniată de ritualurile particulare prin care, în ceremoniile speciale, statuile anumitor divinități (mai cu seamă feminine, precum Atena, Hera etc.) erau cufundate în apa curgătoare. De exemplu, în timpul sărbătorii PLINTERIA (vezi), statuia Atenei era transportată la Faleron şi cufundată în apa mării, pentru a o elibera de impurități, însă şi pentru a-i reînnoi puterile, sporite datorită contactului cu apele primor-diale, într-un rit similar, o altă statuie, Paladionul, era adusă la mare de efebi; aici era purificată, pentru a fi apoi retri-misă în vechiul loc unde se judecau omorurile, în imnul dedicat *Scaldei zeiței Palas,* Calimah aminteşte ritul celebrat la Argos, unde statuia zeiței era scufundată în apă şi spălată. Potrivit unei inscripții descoperite la Cos, cînd un sanctuar era profanat din cauza prezenței unui mort, preoteasa trebuia să ducă statuia zeiței *Kourotro-phos* („doică") pînă la mare, pentru a o purifica. Unei băi ritualice îi erau supuse statuile divine în timpul sărbătorilor DE-DALA (vezi). Potrivit unei legende, Latona, mama gemenilor divini Apollo şi Artemis, venea însoțită de lupi pe malurile rîului Xantos, unde se scufunda pentru a se purifica şi pentru a-şi spori fertilitatea, pe care apa avea puterea de a o mări. Cu acelaşi scop, cu puțin timp înainte de nuntă mireasa se îmbăia în apa unui izvor sacru. Astfel, pe lîngă puritate, apa simboliza şi fertilitatea pămîntului, animalelor şi oamenilor. Izvor de viață, apa şi baia aveau însă şi o valență opusă, iar „moartea prin apă" apare în mai multe mituri, de la cel al lui Narcis la cel al lui Hylas.

Oferirea unei băi călătorului, pelerinului, trecătorului, constituia cel dintîi act de ospitalitate. Băi şi parfumuri îi sînt oferite în *Odiseea* lui Ulise de toate gazdele pe care le întîlneşte în peregrinările sale. Deosebit de faimos este episodul în care, asistîndu-1 la baie în palatul său din Itaca, unde s-a întors, bătrîna roabă Euricleea îl recunoaşte după o cicatrice pe care Ulise o avea de foarte multă vreme *(Odiseea,* 19). Nu întotdeauna însă baia le este oferită

oaspeților cu intenții prieteneşti. Oferindu-i o baie reconfortantă, fiicele lui Cocalos, regele Siciliei, l-au ucis în chinuri cumplite, într-o cadă cu păcură încinsă, pe regele Minos, care ajunsese în Sicilia în urmărirea lui Dedal (vezi MINOS şi DEDAL).

Zeițele se îmbăiau adesea în păduri, în apele unor lacuri limpezi sau ale unor izvoare cristaline. Să asişti la îmbăierea zeițelor sau nimfelor era o experiență încîn-tătoare şi în acelaşi timp cumplită, interzisă muritorilor. Tiresias, aflat cu turmele la păscut pe muntele Helicon, s-a dus într-o zi, pentru a-şi astîmpăra setea, la izvorul Hipocrene, unde a văzut-o îmbăindu-se pe Atena; zeița i-a luat vederea, compensînd această pierdere prin darul profeției, astfel încît, deşi orb pentru că văzuse ceea ce oamenilor nu le era dat să vadă, Tiresias ştia ce avea să aducă viitorul, lucru oprit celorlalți muritori (vezi TIRESIAS). Şi Acteon a văzut o zeiță îmbăindu-se (în acest caz, pe Artemis); pedeapsa a fost cumplită, întrucît Artemis 1-a transformat într-un cerb, împotriva căruia a asmuțit o haită de cîini (vezi ACTEON). Astfel, baia, care în mitologie apare cel mai adesea ca sursă de purificare sau de fecunditate şi de viață, poate fi, după cum demonstrează aceste povestiri, aducătoare de durere şi de moarte. Pentru alte aspecte vezi, de asemenea, APĂ şi LUSTRATIO.

► *Iconografie.* Imaginile zeităților (mai ales ale Afroditei) îmbăindu-se sînt frecvente în arta figurativă greacă şi romană, în special începînd cu epoca elenistică, atunci cînd se răspîndeşte tipologia statuară a zeiței nude care, de multe ori, are alături un recipient pentru apă. Prototipul acestor imagini îl reprezintă Afrodita din Cnidos a lui Praxitele, care ne-a parvenit prin intermediul unor copii din epoca romană. Pe tipologii analoage se bazează numeroasele Venere ulterioare, de la cea din Milo la cea Landolină, de la tipul Anadiomene la cel al Afroditei culcate şi la multe altele. Mai dificilă este reducerea la tema zeiței îmbăindu-se a scenei reprezentate pe partea mai mare a aşa-numitului Triptic Ludovisi, unde figura feminină ce apare ieşind (din apă?, din pămînt?) ar putea-o înfățişa pe Afrodita născîndu-se din spuma mării, dar şi un *anodos* al Persefonei. în pofida interpretării populare moderne, nu se poate stabili nici o legătură între tema băii şi figurile aşa-numitelor „fete în bikini" de pe mozaicul din vila romană din Piazza Armerina din Sicilia; acestea reprezintă mai curînd nişte tinere care fac gimnastică, în decorațiunile mozaicate din termele romane, unde baia constituia una dintre activități, subiectele alese prezintă îndeobşte trimiteri generice la apă, reprezentînd figuri marine inspirate din universul mitologiei, însă în mod obişnuit nu reproduc episoadele citate mai sus. în schimb, găsim imagini ale unor zei şi oameni îmbăindu-se în ceramica greacă cu figuri roşii. Motivul plonjonului în apă, cu valoare ritualică şi inițiatică, apare frecvent: în contexte funerare (Mormîntul Scufundătorului de la Paes-tum, Mormîntul Vînătorii şi Pescuitului de la Tarquinia etc), într-un stuc de la Roma, din Basilica Pitagorica, reproducînd-o pe Sappho aruncîndu-se în mare de pe stînca Leucadiei şi, de asemenea, în ceramică.

Baios (gr. Baîoț, -ou; lat. *Baius, -ii).* Marinar din echipajul lui Ulise. Cu toate că nu apare în *Odiseea,* este amintit în dezvoltările ulterioare ale mitului lui Ulise, mai ales ca erou eponim al mai multor localități. De la el

provin numele oraşului Baia din Campania şi cel al unui munte din insula Cefalonia, în Marea Ionică.
Balanţă. în mitologia greacă, era simbolul justiţiei şi al echităţii, apărînd adesea în iconografie ca atribut al zeiţei dreptăţii Temis, al lui Cronos (iar în lumea romană al lui Saturn), zeul timpului, legat şi el de ideea de justiţie, ordine şi echitate, şi al lui Zeus, care în *Iliada* este înfăţişat cîntă-rind destinul oamenilor într-o balanţă de aur; în acest fel sînt confruntate destinele troienilor şi ale aheilor, măsurate pe cele două talere ale balanţei *{.Iliada,* 8.69-77), şi cele ale lui Hector şi Ahile *{Iliada,* 22.208-213). Cîntărirea sufletelor, sau PSIHOSTAZIA (vezi), atestată în lumea egipteană şi descrisă în *Cartea morţilor,* apare şi în mitologia greacă şi romană. O imagine celebră, chiar dacă interpretarea ei este neuniformă, iar datarea incertă, e cea de pe aşa-numitul Tron de la Boston, unde probabil este reprezentată o balanţă (acum pierdută) în mîna geniului înaripat situat în centrul laturii mari a monumentului, într-un context ce poate fi interpretat ca o scenă de psihostâzie. Cu ideea de timp poate

fi asociată reprezentarea unei balanţe în celebra imagine *Kairos,* sculptura realizată de Lisip reprezentînd momentul oportun, clipa trecătoare, ocazia, unde personificarea timpului ţine în mînă, într-un echilibru precar pe o lamă de brici, o balanţă. Măsurătorile şi balanţele erau puse sub ocrotirea lui Mercur, a cărui imagine era adesea reprodusă pe balanţele romane.
Balaur. Făptură monstruoasă, reprezentată îndeobşte ca un şarpe înaripat, dar putînd prezenta şi alte forme, în care se păstrează totuşi aspectul înfricoşător şi o asemănare vagă cu şarpele. Balaurul este prezent în toate mitologiile lumii. Pe cît se pare, în mitologia clasică a pătruns prin împrumuturi şi influenţe provenite din alte tradiţii de matrice orientală. în miturile clasice, mai ales în Grecia, balaurul poate apărea ca o creatură monstruoasă care este învinsă şi ucisă de un zeu sau de un erou. El poate fi conceput şi ca paznic terifiant al vreunui obiect preţios pe care muritorii nu trebuie să-1 atingă. De ase-menea, se poate configura ca un atribut al unor zei sau eroi.
Ca monstru pe care un zeu sau un erou îl înfruntă şi îl ucide, balaurul este prezent, cu caracteristici variate, în diferite mituri: lupta lui Apollo cu şarpele Python la Delfi, aceea a lui Heracle cu Hidra din Lerna, a lui Perseu cu Meduza, a aceluiaşi Perseu cu monstrul (o balenă ?) care o ameninţa pe Andromeda ori a lui Belerofon cu Himera sînt tot atîtea variante ale unui mit străvechi, care îşi găseşte corespondentele în lumea orientală (Marduk în luptă cu Tiamat, Bel şi balaurul, Horus şi Tifon, Thor şi balaurul) şi se va regăsi de-a lungul întregului Ev Mediu în povestirile despre eroi şi prinţi şi în legendele sfinţilor (cum este cea a Sfîntului Gheorghe). La rîndul său, imaginea balaurului care scuipă flăcări pe gură sau pe nări, devenită tradiţională în legendele medievale, are un precedent în descrierea de către Euripide a unui balaur care expiră foc şi moarte *(Heracle,* 396 şi urm.).
Ca paznic al comorilor, balaurul este amintit, cu variaţii morfologice şi cu nume diverse, în mitul grădinii Hesperidelor şi în cel al lînii de aur. Grădina în care creşte copacul fermecat cu mere de aur, pe care Heracle va trebui să le culeagă spre a
împlini una dintre muncile sale, este pusă sub paza unui balaur numit Ladon: Heracle îl ucide, iar zeiţa Hera îl aşază printre constelaţii. Tot un dragon monstruos păzeşte, zi şi noapte, copacul în care atîrnă lîna de aur în posesia căreia vor intra Iason şi argonauţii; sau, potrivit unor variante ale mitului, lîna este păstrată chiar în gura monstrului, iar Iason, pentru a o dobîndi, trebuie să intre în pîntecele acestuia, ieşind apoi pe jumătate leşinat, după ce trăieşte o aventură asemănătoare cu cea a biblicului Iona în pîntecele chitului. Pe lîngă aceşti doi paznici monstruoşi şi înfricoşători, care sînt, fără îndoială, cei mai cunoscuţi, mitologia mai aminteşte şi alţii, poate mai puţin cunoscuţi, dar nu mai puţin înfricoşători, de pildă înspăi-mîntătoarea Echidna : „Alt monstru nesupus de nimeni/ [...] fu zămislit de Calirhoe/ într-un lăcaş boltit sub munte: zeiasca, apriga Echidnă,/ [...] o şerpoaică nespus de fiproasă, mare,/ [...] ascunsă-n tainiţele gliei" (Hesiod, *Teogonia,* 333-336).
Ca atribut al unor zeităţi, balaurul apare adesea, mai ales în iconografie, alături de Heracle ca ucigător de monştri, precum şi ca atribut al lui Perseu şi al lui Apollo. Mitologia consemnează şi carul Demetrei tras de balauri, în care Triptolem a cutreierat pămîntul învăţîndu-i pe oameni tainele agriculturii. în sfîrşit, într-un car tras de balauri înaripaţi a izbutit Medeea să scape de urmărirea lui Iason.
Pentru detalii referitoare la miturile citate pe parcurs şi pentru indicarea surselor literare şi a iconografiei, vezi rubricile respective. Pentru o creatură monstruoasă asemănătoare cu balaurul vezi TIPAR.
Balenă. Balenele sînt pomenite destul de rar în mitologia clasică. Este posibil ca la ele să se refere anumite povestiri care vorbesc de mari monştri marini, cum este aceea despre Andromeda, fiica lui Cefeu şi a Casiopeei, oferită ca jertfă unui monstru marin gigantic ce devasta coastele etiopiene ; ea a

fost salvată de Perseu (vezi ANDROMEDA). Apariția și apoi uciderea monstruoasei creaturi sînt descrise de Ovidiu în termeni care ne duc cu gîndul la o balenă : „Deodată valurile au răsunat și o dihanie a apărut venind pe întinsa suprafață a mării. înaintează și cu pieptul străbate încrețitele valuri". Lovită de Perseu,

„fiara, cînd se ridică în sus în aer, cînd se afundă în apă, cînd se întoarce ca un mistreț înfuriat". Iar Perseu „îl izbește pe unde îi e la îndemînă cu sabia încovoiată ca o seceră, lovindu-i cînd spatele plin de solzi rotunzi, cînd coastele, cînd coada subțire care se termină asemănătoare unui pește" *{Metamorfoze,* 4.658 și urm., 721 și urm., 725 și urm.). La o balenă de dimensiuni fantastice trimite în mod explicit Lucian în *Istoria adevărată* (1.30 și urm.) atunci cînd povestește că un monatru uriaș a înghițit corabia cu toți marinarii, care au ajuns în burta lui nesfîrșită, mare cît o cetate de zece mii de locuitori.

Balios (gr. BaXfog, -ou; lat. *Balius, -ii).* 1) Alături de Xantos, era unul dintre caii lui Ahile. Era fiul lui Zefir și al harpiei Podarge, și i-a fost dăruit de Poseidon lui Peleu, tatăl lui Ahile, la nunta sa cu Thetis.

► *Prezențe in literatura antică.* Este amintit în *Iliada* (16.148 și urm.) și în *Biblioteca* lui Apollodor (3.4.4 și 13.5).

2) Unul dintre cîinii lui ACTEON (vezi).

Banchet. în religia greacă, iar mai apoi în cea romană, banchetul reprezintă un moment important în sărbători și rituri. Mai toate sărbătorile aveau un moment dedicat banchetului comun. Sacrificiile se încheiau cu banchetul ritualic, în care părțile victimelor ce nu erau consumate în sacrificiu și nu fuseseră oferite zeilor erau consumate uneori numai de preoți, însă adesea și de credincioși, chiar în interiorul sanctuarului unde se desfășurase ceremonia religioasă. Cu acest prilej se înălța un soi de colibă și se pregăteau scaune din crengi. La banchet erau invitați zeii, cărora le erau rezervate locurile de onoare și porții de mîncare. Oaspeții divini cel mai des invitați erau, în Grecia, la Atena, Zeus *Philios,* pentru care se pregătea o *kline* specială (un divan pentru bachet), ca și Dioscurii Castor și Pollux, venerați mai cu seamă în zona doriana, cărora și la Atena li se oferea o masă specială în Pritaneu. La Delfi, zeii, în primul rînd Apollo și Dio-nysos, erau invitați la banchetul oferit pentru marea sărbătoare numită Teoxenia, care dădea și numele unei luni din calendar (martie-aprilie) și despre care vorbesc Pindar *(Peane,* 6) și Herodot (1.51.2). La
Agrigent li se ofereau banchete Elenei și Dioscurilor (Pindar, *Olimpice,* 3). Referirea frecventă la Dioscuri în cazul acestui tip de ritual ne face să ne gîndim la o tradiție de origine indo-europeană, atestată de frecventele trimiteri la invitarea zeilor la banchet din textele vedice.

în lumea greacă, invitarea zeilor la banchet provenea dintr-un obicei privat, care făcea din banchet momentul relevant al multor evenimente ale vieții individuale, de la naștere la moarte. Banchetul marca punctul culminant al sărbătorilor nupțiale; banchetul funebru constituia un moment deosebit de semnificativ al ritualului funerar (vezi FUNERALII). Pe lîngă zei, în anu-mite ocazii exista obiceiul ca la banchet să fie invitați morții sau eroii, pentru care se pregătea o masă și se rezerva o *kline.* în viața privată greacă, banchetul era un moment social însemnat, cînd prietenii și cetățenii se întîlneau, se ospătau împreună, iar după masa de seară se dedicau libațiilor în „simpozioane". Inclusiv în ocaziile private, banchetul și simpozionul urmau un ritual destul de riguros definit. Cu toate că în poemele homerice nu apare o distincție rigidă între momentul banchetului și cel al simpozionului, din epoca arhaică simpozionul se caracterizează printr-o desfășurare riguros reglementată, care îl transformă într-un eveniment de natură religioasă. în fapt, el era precedat de o libație închinată zeilor și de cîntarea unui pean și se caracteriza prin folosirea cununilor, închinările cu vin, amestecat cu apă și servit de paharnici invitaților, alternau cu cîntece, poezii și conversații (vezi SIMPOZION). La banchete și simpozioane de acest gen se credea că participă și zeii din Olimp, care îl aveau ca paharnic pe GANIMEDE (vezi) sau, înaintea lui, pe HEBE (vezi).

Adesea, banchetele, atît cele ale zeilor și eroilor, cît și cele ale oamenilor, degenerau în certuri. Mitologia greacă abundă în episoade de acest gen. în timpul unui banchet au fost răpite Leucipidele (vezi DIOSCURI) ; în cursul banchetului de nuntă al lui Piritoos, centaurii beți au declanșat o încăierare memorabilă (vezi CENTAURI). Cel mai înfricoșător banchet a fost, fără îndoială, acela pregătit de Atreu, care i-a ucis pe fiii lui Tiest, le-a gătit carnea și i-a servit-o tatălui lor (vezi ATREU). O soartă

asemănătoare a avut PELOPS (vezi), a cărui carne a fost gătită de tatăl său Tantal în cinstea zeilor.

în lumea romană erau frecvente ceremoniile de intercesiune (obținerea favorurilor zeilor), al căror moment culminant îl reprezenta banchetul. Probabil că din tradiția delfică a Teoxeniei provine așa-numitul *lectisternium* din lumea romană (de la *lectus* și *sternere,* în traducere „a face, a întinde patul"), care consta în oferirea unui banchet sacru zeilor. Aceștia erau reprezentați în efigie, prin intermediul unor simulacre ce erau așezate pe patul ce li se pregătea pentru a lua masa. In timpul jocurilor *(ludi)* romane, la Idele lui septembrie, se pregătea un banchet în cinstea lui Iupiter, la care mai erau invitate Iunona și Minerva; banchetul se numea *epulum Iovis.* Un alt banchet asemănător i se oferea lui Iupiter cu prilejul jocurilor plebeene, la Idele lui noiembrie. Celebrate cu mare pompă, aceste banchete se puteau întinde pe dura.ta mai multor zile. Sîntem informați despre *lectisternia* desfășurate mai ales în secolele al III-lea și al IV-lea î.Hr., ultimul pe care îl cunoaștem datînd din anul 217 î.Hr., după înfrîngerea de la lacul Trasimen. Despre banchete de acest gen din perioadele următoare nu există decît informații foarte nesigure (pentru alte detalii vezi LECTISTERNIUM).

Și la Roma, pe lingă banchetele oficiale cu caracter religios, foarte răspîndite erau ospețele de tip privat, caracterizate printr-un lux deosebit, mai ales în epoca imperială. Dar, deși sînt extrem de interesante, acestea ies din cadrul mitologiei și al religiei.

► *Prezențe în literatura antică.* Banchetele sînt amintite frecvent în literatura clasică. *Iliada* descrie cîteva mese ale eroilor greci; *Odiseea* îl prezintă pe Ulise la masa mai multor gazde. Dintre poemele epice nu lipsesc nici evocările unor banchete ale zeilor. Indirect, multe poezii lirice arhaice ilustrează obiceiurile din banchetul

grecesc, din moment ce ele erau destinate tocmai recitării în cursul unor banchete şi simpozioane. Desfăşurarea banchetului la ate-nienii cultivaţi este ilustrată în *Banchetul* lui Platon, de unde se desprinde imaginea unor ospeţe care, la plăcerile mîncării şi vinului, ale bunei tovărăşii şi distracţiei, adăugau căutarea unor satisfacţii spirituale
mai sofisticate, oferind spiritelor alese prilejul de a discuta şi de a schimba idei pe cele mai felurite subiecte. Ca atare, banchetul constituia un moment important în viaţa culturală şi socială a Atenei şi a Greciei clasice în general. După *Banchetul* platonician se orientează şi opera lui Athenaios intitulată *Ospăţul sofiştilor (Deipnoso-phistai),* ce evocă un banchet care a durat mai multe zile, la masa bogatului şi cultivatului *pontifex maximus* Publius Livius Larentius, în cursul căruia sînt abordate diferite subiecte culte şi erudite, însă mai ales se oferă o panoramă articulată şi complexă a banchetului grecesc, a obiectelor, mâncărurilor, obiceiurilor şi distracţiilor care îl însoţesc.

O parodie genială a banchetului oferă Petroniu în celebra cină a lui Trimalchio, fragmentul cel mai amplu care s-a păstrat din *Satyricon.* Din eî şi din alte izvoare (printre care Apicius) ne-au parvenit informaţii interesante, ciudate şi savuroase despre felurile de mîncare cele mai în vogă din bucătăria romană.

► *Iconografie.* Banchetul este unul dintre subiectele care apar cel mai frecvent în decoraţiile de pe ceramica grecească, mai ales de pe cea atică cu figuri negre şi roşii, însă şi de pe cea corintică şi italiotă. Sînt reprezentate fie scene generice de banchet sau de simpozion, legate de întrebuinţarea vaselor respective, fie bancheteasociate cu anumite episoade mitologice. în picturile tombale şi pe Mormîntul Scufundătorului de la Paestum sînt reprezentate scene de banchete funebre, care au scopul de a evoca o continuare a plăcerilor vieţii după moarte şi de a reproduce banchetul funebru cu care se încheiau riturile funerare. Printre altele, zeii reuniţi într-un banchet sînt reprezentaţi pe ceramică, dar şi în friza Tezaurului sifnienilor de la Delfi şi în friza lui Fidias din Partenonul atenian. Creştinismul va reinterpreta tema banchetului în lumina mesajului din Noul Testament, reprezentînd fie momentul istoric al Cinei celei de Taină, fie imaginea simbolică a agapei creştine şi a ospăţului ceresc al sufletelor fericiţilor. în acest sens, tema apare încă din pictura paleocreştină a catacombelor.

Bandă. Ca fîşie legată peste ochi, este un atribut al lui Temis, zeiţa justiţiei, reprezentînd imparţialitatea şi detaşarea acesteia faţă de persoana judecată. De asemenea, este un atribut al lui Eros, care îşi

trimite săgeţile fără să privească şi care, la rîndul său, îi orbeşte pe oameni. Ca bandă pusă în păr, face parte din pieptănătura mai multor zeiţe, în particular a Afroditei; este celebră reprezentarea Afro-ditei din Cnidos a lui Praxitele, pe care o cunoaştem prin intermediul a două tipuri de copii, diferite inclusiv în ceea ce prezenţa benzilor pe cap. în epoca arhaică greacă, benzile din păr făceau parte din pieptănătura tipică a fetelor (vezi Parură). Ele apar frecvent, de asemenea, în reprezentările bărbaţilor şi în cele ale lui Apollo. în imaginile atleţilor, banda, aşezată în păr sau pe frunte, le strînge părul şi opreşte transpiraţia. în sfîrşit, în ritualul religios, benzile fac parte din atributele sacerdotale, ca în cazul preotului troian al lui Apollo, Chrises, pomenit *înlliada* (1.14), care vine în tabăra grecilor cu benzile zeului în mînă, simbolizînd funcţia şi rangul său sacerdotal.

Bapţi (gr. pairtoti, -wv). Adepţi ai zeiţei Cotis (vezi).

Barcă, vezi Corabie.

Bargilos (gr. BapTuXog, -ou ; lat. *Bargylus, -i).* Erou grec, tovarăş al lui Belerofon. A fost ucis de calul înaripat Pegas. Pentru a-i cinsti memoria, Belerofon a numit Bargilia cetatea pe care a întemeiat-o în Caria.

Barză. Uneori dificil de deosebit în miturile antice de cocor şi de bîtlan, barza este considerată în cultele misterice doică şi izvor de rodnicie şi de viaţă. Era pasărea sacră a Herei în Grecia şi a Iunonei la Roma. Potrivit lui Aristotel, era venerată ca zeitate de locuitorii din Tesalonic deoarece se hrănea cu şerpi şi, prin urmare, era în măsură să salveze regiunea de invazia reptilelor. Multe legende, apărute în urma observării comportamentului său în natură, evidenţiau loialitatea berzelor tinere faţă de cele bătrîne; se credea că, în timpul migraţiilor, cele tinere le suţineau pe cele mai vîrstnice, le hrăneau şi le încălzeau. Din acest motiv, berzele erau considerate simbolul afecţiunii filiale şi venerate chiar ca legislatoare; printre altele, de la barză provenea numele unei legi din Atena care îi obliga pe tineri să-şi îngrijească părinţii înaintaţi în vîrstă. O
altă tradiţie legendară afirma că, în timpul migraţiilor, unele berze aveau rolul de paz-nice ale stolului; ele trebuiau să fie mereu gata să dea alarma şi, ca să nu adoarmă, ţineau o piatră între picioare: dacă adormeau, piatra cădea, trezindu-le.

Zborul berzelor este evocat de Herodot atunci cînd descrie corăbiile piraţilor tire-nieni, care, profilîndu-se la orizont cu pîn-zele în vînt, amintesc tocmai de un stol de berze.

Basareu (gr. *Baoaapeuq,* -ewc ; lât, *Bassa-reus, -i).* Poreclă cu care este indicat uneori zeul Dionysos (Bacchus). Provine, probabil, din termenul PaCTudpa, ce desemna o blană de vulpe din care se

confecţiona un tip de veşmînt lung pînă la glezne, pe care Dionysos şi menadele sau bacantele îl purtau în Tracia. Basaris era şi numele unei bacante.
Basileia (gr. BacriXela, *-aq).* Numele, ce înseamnă literal „Regina", indică regalitatea divinizată şi personificată, dar se referă şi la o figură mitică înregistrată într-o tradiţie izolată referitoare la Marea Mamă, pe care ne-o transmite Diodor din Sicilia (3.57). Potrivit acestei tradiţii, Basileia, fiica mai mare a lui Uranos şi a Titeei şi sora Rheei şi a titanilor, a fost numită Marea Mamă pentru că şi-a crescut fraţii, înzestrată cu o mare înţelepciune, a moştenit împărăţia tatălui său şi 1-a luat de soţ pe fratele ei Hiperion, cu care i-a zămislit pe Helios şi pe Selene. Geloşi pe Helios şi temîndu-se că Hiperion voia să ajungă la domnie sau să o lase moştenire fiilor săi, ceilalţi titani l-au ucis pe Hiperion, iar pe Helios l-au aruncat în apele rîului Eridan. Disperată, Selene s-a aruncat de pe acoperişul casei. Cei doi fraţi au fost transformaţi în astre, Soarele şi Luna. între timp, aflînd în vis ce se întîmplase, mama lor a înnebunit de durere, a luat cîteva jucării - o tobiţă şi nişte tamburine -ce aparţinuseră fiicei sale şi a început să alerge pe cîmp, scuturînd obiectele pe care le ţinea în mînă. Unii, înduioşaţi, au încercat să o oprească; atunci s-a dezlănţuit o furtună, iar ea a dispărut. Devenită obiect de cult şi identificată cu Cybele sub apelativul comun Marea Mamă, a fost venerată în sărbători şi ritualuri în care tobiţele şi tamburinele jucau un rol însemnat.

Baston. în feluritele sale forme (băţ propriu-zis, toiag, sceptru, varga, caduceu), bastonul reprezintă un atribut frecvent al multor zei din mitologia clasică. Ca sceptru apare adesea în mîna regelui zeilor (Zeus sau Iupiter), simbolizînd puterea suverană a acestuia. Uneori, sceptrul este prezent şi în imaginile Herei sau Iunonei, soţia şi sora lui Zeus/Iupiter şi regina zeilor, şi în acest caz simbolizînd tot regalitatea, în mod obişnuit însă, bastonul reprezintă un atribut al personajelor masculine, cu cîteva excepţii pe care le vom aminti. Ca baston de călătorie apare în iconografia lui Hermes sau Mercur, care îl primise în dar de la Apollo în schimbul lirei pe care tocmai o inventase - „nuiaua minunată a fericirii şi a averii:/ Ea-i aurită, cu trei frunze şi-o să te scape de primejdii" *(Imnul homeric către Hermes,* 5.529 şi urm.); de acest baston Apollo se slujea pentru a păzi turmele lui Admetos (bastonul figura printre atributele preoţilor lui Apollo: vezi *Iliada,* 1.14 şi urm., unde este descris Chrises purtînd în mînă o cîrjă de aur). Adesea în jurul bastonului lui Hermes sînt reprezentaţi doi şerpi încolăciţi, în cazul lui Hermes, la funcţia de baston de călătorie se adaugă cea de simbol al rolului de mesager al zeilor, una dintre prerogativele acestui personaj divin, şi, de asemenea, aceea de emblemă a misiunii sale de psihopomp, de însoţitor al sufletelor răposaţilor în lumea de dincolo. Bastonul în jurul căruia se încolăceşte şarpele este şi un atribut al lui Asclepios sau Esculap, zeul medicinei, şi va simboliza pînă în zilele noastre arta medicală. Neîndoielnic - deşi este dificil să reconstituim amănuntele unui simbolism foarte complex - bastonul lui Hermes şi al lui Asclepios, caduceul, evocă imagini străvechi legate de tema fertilităţii, a puterii, a zeităţilor htoniene. în acest sens, încă înainte de afirmarea cultelor din Grecia arhaică, în lumea egeeană un baston apare în mîna zeiţei fiarelor venerată în Creta minoică.
O variantă aparte a bastonului, şi anume ghioaga, este atributul caracteristic al lui Heracle. De asemenea, zeii şi eroii poartă bastonul atunci cînd sînt reprezentaţi ca nişte călători (de exemplu Ulise) ori dacă păzesc turmele ca păstori (ca în cazul citat al lui Apollo).
Bastonul se află în centrul mai multor episoade din mitologie. Potrivit unei versiuni a poveştii lui Tiresias, relatată în *Metamorfozele* lui Ovidiu, pe cînd era păstor, celebrul prezicător a văzut doi şerpi care se împerecheau. A ucis femela cu un toiag, însă a fost transfomat imediat în femeie şi şi-a recăpătat înfăţişarea abia atunci cînd, văzînd o scenă asemănătoare, a ucis masculul. De un baston gol pe dinăuntru, mai precis de un tub din trestie, s-a folosit Prometeu pentru a ascunde scînteia de foc pe care o furase din cer pentru a le-o dărui oamenilor. Potrivit altor povestiri, focul ar fi fost o invenţie a lui Hermes, care 1-a făcut să ţîşnească dintr-un baston, frecînd o creangă de lemn tare cu una de lemn moale. *înElectra* lui Sofocle se povesteşte visul Clitemnestrei, care vede spectrul lui Agamemnon. Fantoma se apropie de sceptrul ei regal, pe care a pus stăpînire uzurpatorul şi asasinul Egist. Agamemnon ia sceptrul şi îl înfige în pămînt; din vîrful său se iveşte un copac înflorit, care anunţă sosirea iminentă a răzbunătorului regelui. Un baston despre care se spunea că ar fi fost sceptrul lui Agamemnon era arătat la Cheroneea.
Unele rituri dovedesc că, în lumea clasică, bastonul era considerat un simbol al fertilităţii şi o legătură cu pămîntul şi chiar cu lumea subpămînteană. Preoţii Deme-trei loveau pămîntul cu un baston, pentru a asigura fertilitatea şi, în acelaşi timp, pentru a evoca puterile subpămîntene a căror regină era Persefona, fiica Demetrei. Ca atare, bastonul era un simbol al forţei divine sau magice, un instrument al puterii pe care zeii le-o dădeau oamenilor aleşi (suverani sau sacerdoţi) şi cu care se puteau înfăptui miracole sau se putea comunica cu zeii. Prezicătorii se foloseau de un baston pentru a delimita spaţiul în interiorul căruia făceau observaţiile din care extră-geau profeţiile (vezi AUGURI). Tot un baston îi conferea puteri magice şi Circei, vrăjitoarea care, cu ajutorul unui soi de baghetă magică, îi transforma pe oameni în animale *{Odiseea,* 10.133 şi urm.). Pentru rolul bastonului (în acest caz o creangă) asociat cu lumea subpămînteană, vezi CREANGA DE AUR.
Baton (gr. Batwv, *-ovoq).* Erou grec, conducătorul de car al lui AMFIARAOS (vezi). Descendent, ca şi Amfiaraos, al lui Melampus,

a luat parte la expediţia celor Şapte împotriva Tebei. Potrivit unei versiuni a mitului, a scăpat, mutîndu-se după moartea lui Amfiaraos în Iliria, unde era menţionat ca întemeietor al cetăţii Harpia (Stephanos din Bizanţ). Potrivit unei versiuni adoptate de majoritatea izvoarelor, a împărtăşit soarta lui Amfiaraos: amîndoi au fost înghiţiţi de pămînt. Erau veneraţi împreună la Argos, ca eroi. La Delfi, printre ofrandele argienilor, Pausanias aminteşte carul lui Amfiaraos şi statuia lui Baton, în cinstea lui, un templu se înălţa lîngă sanctuarul lui Asclepios din Argos.

Batos (gr. Bocttoc;, -ou ; lat. *Battus, -i).* Numele unui păstor al lui Neleu. A fost transformat în stană de piatră de către Hermes pentru că nu şi-a ţinut promisiunea pe care o făcuse zeului (Ovidiu, *Metamorfoze,* 2.688 şi urm.). Numele Batos înseamnă „cel cu limba legată".

Batos a fost martor la furtul unei turme a lui Apollo de către Hermes, care a cumpărat tăcerea păstorului dăruindu-i una dintre cele mai frumoase vaci. Dar, pentru a-1 pune la încercare, Hermes şi-a schimbat înfăţişarea, a venit la Batos şi 1-a convins să-i spună despre furt în schimbul a doi boi. Piatra în care Hermes 1-a transformat pentru a-1 pedepsi era piatra de încercare, ce permite identificarea metalelor preţioase cu care intră în contact.

Baubo (gr. BauPw, -oug; lat. *Baubus, -us).* Personaj feminin din legenda orfică a Demetrei. Potrivit tradiţiei, era soţia lui Disaules din Eleusis şi avea două fiice, Protonoe şi Nisa. O versiune a mitului îi atribuie şi doi fii, Eubuleus şi Triptolem. Cînd Demetra a pornit în lume în căutarea Persefonei, Baubo şi Disaules au primit-o cu multă bunăvoinţă. Tristeţea zeiţei a împiedicat-o însă să cinstească masa ce-i fusese pregătită. Atunci, fie pentru a o distrage şi a o face să rîdă, fie pentru a-şi manifesta nemulţumirea, Baubo şi-a ridicat fustele, descoperindu-şi dosul, amu-zîndu-1 astfel pe micul Iachos, care o însoţea pe Demetra. Scena a readus zîmbetul pe buzele zeiţei, care a început să mănînce. Acest episod era menţionat ca precedent mitic pentru exhibarea ritualică ce constituia unul dintre momentele misterelor de la Eleusis. Alte tradiţii o asimilează pe Baubo cu Gorgo, Empusa ori Mormo, personaje din cortegiul Hecatei, sau chiar cu aceasta din urmă. Sub acest aspect, ea personifică spectrele lumii infernale şi coşmarele nopţii.

► *Prezenţe în literatura antică.* Pausanias, 1.14.2; Clement din Alexandria, *Protrepti-kos* ; Arnobiu, *Adversus nationes,* 5.25.

> *Prezenţe în literatura modernă.* Personajul Baubo este amintit de Nietzsche în *Ştiinţa veselă* (introducere, § 4) şi în *Naşterea tragediei* (§ 2).

Baucis (gr. Bauxig, *-i&oq* ; lat. *Baucis, -idiş).* Numele unei bătrîne din Frigia, soţia lui Filemon. Pentru legenda ei vezi FILEMON.

Bătrîneţe. în povestirile mitologice, bătrî-neţea apare sub diferite aspecte: poate fi o personificare sinistră şi înspăimîntătoare sau se poate incarna în personaje ce apar fie ca simboluri ale înţelepciunii, depozitare ale memoriei strămoşilor, sfătuitori nepreţuiţi, fie, dimpotrivă, ca nişte creaturi respingătoare. De obicei, bătrînii din mitologie meditează melancolic la destinul omului, la trecerea timpului sau la moarte; iar cînd în vreun mit este sugerată posibilitatea ca omul să învingă bătrîne-ţea şi moartea şi să anuleze efectul trecerii timpului, rezultatele sînt întotdeauna dezamăgitoare, dacă nu chiar distrugătoare. Numai zeii, care au totuşi o copilărie şi o vîrstă matură, nu cunosc bătrîneţea, pentru că lor le lipseşte elementul definitoriu al bătrîneţii umane, ei nu pot avea percepţia sfîrşitului iminent.

în *Teogonia* lui Hesiod, Bătrîneţea, personificată şi numită Geras („bătrîneţe" în greacă), este fiica Nopţii, sora lui Nemesis, a Amăgirii şi a Dragostei şi este însoţită de apelativul „pustiitoare" (v. 225). Mitologia ne-a transmis cîteva imagini extraor-dinare de bătrîni, începînd cu cea a părintelui mitului, Homer, prezentat în izvoare şi în portrete ca un bărbat bătrîn şi orb (vezi HOMER). Foarte bătrîn şi înţelept este Nestor, regele din Pilos, care apare în *Iliada* ca un bătrîn respectabil, capabil să dea sfaturi pline de chibzuinţă, cu toate că este încă puternic în luptă. Priam, regele Troiei, este însă prea bătrîn ca să mai ia parte la bătălii şi se mulţumeşte să fie prezent în sfat, spunîndu-şi părerea (înaintea căreia trece însă de multe

ori cea a lui Hector). Un sfat al bătrînilor este descris în cîntul 2 al *Iliadei.* Bătrîni sînt de obicei şi aezii şi prezicătorii, a căror înţelepciune se datorează experienţei, vieţii îndelungate şi posibilităţii pe care au avut-o de a cunoaşte lumea. Calităţi de prezicător au şi Proteu, „un zeu bătrîn de mare ne-nşelător" *(Odiseea,* 4.349-350) şi Nereu, fiul lui Pontos şi al Geei, numit de Homer „bătrînul mării" *(Iliada,* 18.141), care şi potrivit lui Hesiod este bătrîn, înţelept şi plin de bunăvoinţă: „Noianul zămisli la rîndu-i pe dreptul, sincerul Nereu,/ Alt fiu mai vîrstnic nici nu are : i se mai zice şi Bătrînul,/ Fiindcă-i credincios şi paşnic, nu uită niciodată legea/ Şi-n cuget poartă totdeauna curate şi blajine gînduri" *(Teo-gonia,* 234 şi urm.).

Bătrîneţea se împleteşte cu credinţa în figura păstorului Eumeu şi în cea a servitoarei Euricleea, care au aşteptat întoarcerea în Itaca a stăpînului lor Ulise ; acesta li se arată, la capătul rătăcirilor sale pe mare, sub înfăţişarea unui cerşetor bătrîn. Pe Ulise 1-a aşteptat în Itaca şi bătrînul său tată, Laerte; o imagine a bătrîneţii din regnul animal, însă nu mai puţin înduioşătoare, este cea a cîinelui lui Ulise, Argos, care, recunoscîndu-şi stăpînul, nu rezistă emoţiei şi moare.

Uneori mitul preferă să evidenţieze aspectele respingătoare ale bătrîneţii. Forcidele sau Graiele, fiicele lui Forcus, au părul cărunt de la naştere (Hesiod, *Teogonia,* 270 şi urm.) şi au toate trei un singur ochi şi un singur dinte, pe care le trec pe rînd de la una la alta. Luntraşul din lumea de dincolo, Charon, este un bătrîn urît, cu barba încîlcită; această descriere, care apare pentru prima oară la yergiliu, este reluată de Dante în *Infernul.* în alte cazuri însă ni se transmit imagini înduioşătoare de bătrîni: Anhise, tatăl lui Enea, care părăseşte Troia în flăcări purtat pe umeri de fiul său; sau Latinus, regele Latiumu-lui şi eponimul populaţiei latinilor, care are un rol însemnat în *Eneida* ; sau Faon, bătrînul luntraş căruia, pentru că a dus-o în barca sa fără să-i ceară nimic în schimb, Afrodita îi redă tinereţea şi frumuseţea, fapt ce-i aduce dragostea tuturor femeilor din Lesbos, inclusiv a poetei Sappho, după cum spune legenda. O imagine de neuitat este aceea a bătrînului Oedip, care, în *Oedip la Colonos* al lui Sofocle, părăseşte

Teba împreună cu fiica sa Antigona. De o bătrîneţe liniştită se bucură Filemon şi Baucis în povestirea

lui Ovidiu; moartea lor se va converti în metamorfozarea în copaci, ce vor continua să crească unul lîngă celălalt (Ovidiu, *Metamorfoze,* 8.631 şi urm.).
Medeea se lăuda că ştie un leac sigur împotriva bătrîneții, leac pe care 1-a recomandat fiicelor lui Pelias pentru tatăl lor. în realitate, era vorba de o stratagemă a Medeei pentru a-1 ucide pe Pelias fără să se facă direct vinovată de crimă; neştiutoare, fetele l-au tăiat în bucăți şi l-au pus la fiert într-un cazan, aşa cum le sfătuise Medeea. Potrivit unei alte variante, Medeea s-a deghizat în bătrînă, vopsindu-şi părul şi zbîrcindu-şi fața, iar apoi s-a dus la Pelias cu o statuie a Artemisei şi i-a spus că zeița o trimisese să-i redea tinerețea. Pentru a face. povestea mai credibilă, Medeea a făcut o demonstrație spectaculoasă a capacităților sale, spălîndu-şi pe ascuns fața şi părul şi înfățişîndu-i-se după puțin timp lui Pelias ca o tînără nespus de frumoasă (Diodor din Sicilia, 4.51-52). O bătrînețe fără sfîrşit are Titonos, iubitul lui Eos, Aurora, care a obținut pentru el de la zei nemurirea, însă a uitat să ceară şi tinerețea veşnică şi a trebuit să se resemneze văzîndu-1 cum îmbătrîneşte tot mai mult, pînă cînd a devenit mic şi uscat, fiind obligat să trăiască într-un coş de nuiele (vezi TITONOS). Există o povestire asemănătoare despre Sibila din Cumae, care, curtată insistent de Apollo, îi promite iubirea ei în schimbul atîtor ani de viață cîte fire sînt într-o grămăjoară de nisip; ea uită să-i ceară însă şi tinerețea, fiind prin urmare condamnată la o bătrînețe lungă şi istovitoare (vezi SIBILA). Tema bătrîneții se împleteşte astfel cu cea a trecerii timpului, prezentă adesea în mitologie (vezi TIMP).
în legătură cu legenda izvorului tinereții la care a încercat să ajungă Alexandru cel Mare, dornic să învingă bătrînețea, vezi ALEXANDRU CEL MARE.
Bebrici (gr. BePpoxeț, -wv ; lat. *Bebryces, -um).* în afara unui popor stabilit în Peninsula Iberică, la nord şi la sud de Piri-nei, numele indică şi o populație mitică din Bitinia, considerată de origine tracică. Amicos, regele bebricilor, 1-a ucis pe POLLUX (vezi).

Bebrix (gr. BePpuț, -uxo£; lat. *Bebryx, -ycis).* Numele unui rege mitic din Peninsula Iberică. L-a găzduit la curtea sa pe Heracle cînd acesta l-a înfruntat pe Gerion (vezi HERACLE).
Beleno. Numele unei zeități celtice asociate de romani cu Apollo. Era un zeu solar şi benefic, ocrotitor al medicinei şi al apelor purificatoare. în afara Galiei, era venerat în mod deosebit în cetatea Aquileia.
Belerofon (gr. BeXAepocpwv, -wvxog; lat. *Bellerophon, -ontis).* Erou mitic, fiul lui Glaucos, regele Corintului, şi al Euri-medei şi urmaşul lui Sisif. Numele său inițial, Hiponoos, a fost transformat în Belerofon („cel care l-a ucis pe Beleros") după ce eroul a omorît un duşman originar din Corint, despre care ştim numai că se numea astfel. în urma omorului, el a trebuit să se purifice şi pentru aceasta s-a dus la Argos, la regele Pretos (Apollodor, 2.3.1). Aici Anteea, soția lui Pretos, s-a îndrăgostit nebuneşte de tînărul erou, însă, văzîndu-se respinsă, l-a acuzat în fața regelui că încercase să o seducă *(Iliada,* 6.610 şi urm.). Ca să-1 pedepsească, nevrînd să-1 ucidă cu mîinile lui, Pretos l-a trimis la socrul său, Iobates, regele Liciei, cu o scrisoare în care îl ruga pe acesta să-i ia viața tînărului. Atunci, Iobates l-a trimis să o ucidă pe Himera, încredințat fiind că, în această luptă inegală, eroul avea să piară, iar dorința lui Pretos avea să se împlinească, însă Belerofon a izbutit să învingă monstrul cu ajutorul calului înaripat Pegas, care, potrivit unei versiuni a mitului, era fratele său nemuritor (versiune unde ambele personaje sînt fiii lui Poseidon). Mitul povesteşte că Belerofon i-a cerut un cal lui Poseidon, iar zeul i l-a dăruit pe Pegas. Tînărul nu ar fi izbutit să oprească şi să îmblînzească animalul dacă n-ar fi intervenit Atena, care i-a dat zăbala aurită (Pindar, *Olimpice,* 13.63). încălecînd pe cal, Belerofon s-a ridicat în văzduh şi a reuşit să o ucidă pe Himera cu săgețile (vezi HIMERA). Ratînd astfel prima încercare de a-1 ucide pe Belerofon, Iobates a trebuit să găsească alte soluții pentru a îndeplini cererea lui Pretos. Mai întîi l-a trimis pe tînăr să lupte împotriva solimilor, pe care i-a învins; apoi
i-a poruncit să se războiască cu amazoanele, însă şi din această expediție s-a întors neîn-frînt. Pe cînd Belerofon se întorcea din țara amazoanelor, Iobates şi cei mai curajoşi războinici ai săi i-au întins o cursă, însă tînărul a reuşit să-i învingă. Iobates şi-a dat seama că nu va reuşi să-1 ucidă pe tînărul erou. De aceea, şi-a schimbat atitudinea, dîndu-i-o de soție pe fiica sa (Filonoe, Anticleea sau Casandra, în funcție de versiuni), alegîndu-1 ca moştenitor al tronului său şi dîndu-i jumătate din regat pe cînd era încă în viață.
Către sfîrşitul vieții însă, Belerofon şi-a atras duşmănia zeilor. Fie din trufie, fie pentru a-i vedea de aproape pe zei, el a voit să urce pe calul său înaripat pînă la zeii olipieni (Pindar, *Istrnice,* 7.45). Pegas însă, pişcat de un tăun trimis de Zeus, s-a iritat şi l-a aruncat din şa. Belerofon s-a prăbuşit pe cîmpia Aleia, în Asia Mică, rămînînd şchiop (sau orb) în urma căderii. De atunci a rătăcit singur, evitînd orice întîlnire, pe cîmpia Aleia, „cîmpia rătăcitorului".
► *Atribute.* In mod obişnuit, Belerofon este reprezentat ca un tînăr erou înarmat cu arc şi săgeți sau cu lance. Atributele sale sînt calul înaripat Pegas şi lancea cu care o ucide pe Himera, de multe ori reprezentată alături de el în momentul în care o răneşte.
► *Prezențe în literatura antică.* Homer, *Iliada ;* Pindar, *Olimpice,* 13 şi *Istmice,* 7 ; Euripide, *Stenebeea* şi *Belerofon* (tragedii pierdute).
► *Iconografie.* Mitul lui Belerofon este reprezentat adesea în arta antică. Foarte frecventă în picturile de pe vasele corin-tiene şi atice, tema uciderii Himerei de către Belerofon a dat şi numele a doi ceramografi necunoscuți, unul din Atica şi unul din Corint, care au preferat acest subiect şi care sînt numiți Pictorul lui Belerofon şi Pictorul lui Belerofon din Egina; personalitățile lor au fost reconstituite de savanți. Dacă ne luăm după descrierile lui Pausanias, subiectul apărea frecvent şi în sculptură: în templul lui Poseidon din Istmul Corint, pe tronul de la Amicle şi pe acela al lui Asclepios din Epidaur, în

numeroase antefixe, mai ales din sanctuarul lui Heracle de la Tasos, într-un relief elenistic care îl înfăţişează pe Belerofon adăpîndu-1 pe Pegas.

Bellona (lat. *Bellona, -ae).* Zeiţa romană a războiului, indicată iniţial cu numele Duellona; era considerată sora sau consoarta lui Marte (Ares). Uneori era identificată cu Nerio, veche zeitate asociată cultului lui Marte. Cel mai adesea era asimilată cu ENIO (vezi), zeiţa greacă a războiului. în sfîrşit, în epoca imperială se identifică cu o zeiţă de origine orientală, Ma, venerată în Capadocia. Preoţii săi erau numiţi *Bellonarii* (nume ce provine, ca şi acela al zeiţei, din latinescul *bellum,* „război"). în cursul sacrificiilor închinate zeiţei, aceştia obişnuiau să-şi rănească picioarele sau braţele cu propriile arme.

► *Răspîndirea cultului.* Deşi în cinstea ei nu se celebrau serbări publice, avea totuşi un templu, Cîmpul lui Marte, lîngă altarul acestuia, înălţat după anul 296 î.Hr. (Titus Livius, 10.19.17).

Bellonarii (lat. *Bellonarii, -orum).* în Roma imperială, cu acest nume (sau cu acelea de *fanatici* sau de *Bellonae sacrati)* erau desemnaţi preoţii cultului zeiţei BELLONA (vezi), avînd caracter orgiastic şi sîngeros. în anumite sărbători religioase, ei îşi răneau umerii, braţele şi coastele, oferindu-i zeiţei sîngele lor şi profeţind în numele ei.

Belos (gr. BTJXOC;, -OU ; lat. *Belus, -i).* Fiul lui Poseidon şi al Libiei (sau Eurinomei), fratele geamăn al lui Agenor şi tatăl lui Egiptos şi al lui Danaos sau şi al Didonei. Tradiţia îl considera întemeietorul cetăţii Babilon şi, uneori, strămoşul suveranilor persani (Ovidiu, *Metamorfoze,* 4.213).

Din numele său provenea patronimul Belidul, cu care erau indicaţi Egiptos şi Danaos, Linceu, fiul lui Egiptos, şi Pala-mede. Belide sînt numite şi Danaidele, fiicele lui Danaos. S-a observat că numele Belos este înrudit cu cel fenician Ba'al, care înseamnă „stăpîn". De altfel, uneori este întrebuinţat ca epitet divin, de exemplu pentru a-1 indica pe Zeus (Herodot, 1.181.2).

Bendis (gr. BevSiţ, nSog). Zeiţă greacă, venerată iniţial în Tracia, obiectul unor culte orgiastice. Grecii au identificat-o cu Persefona, Hecate şi Artemis şi i-au preluat în mod oficial cultul la Pireu, unde i-au ridicat un templu numit *Bendideion.*

în ziua 19 a lunii Targelion (corespunzînd cu mai-iunie), în cinstea ei avea loc o sărbătoare solemnă, numită Bendideia, în cursul căreia se desfăşurau procesiuni, o cursă de cai iluminată de torţe pe timpul nopţii şi un priveghi sacru *(pannychis).* îi era mchinat un cult deosebit şi în Misterele din Samotrace. în timpul primei cele-brări a sărbătorilor în cinstea zeiţei este plasat dialogul platonician din *Republica,* ce se deschide tocmai printr-o referire la Bendideia: „Am coborît ieri la Pireu cu Glaucon, fiul lui Ariston, spre a mă ruga zeiţei, dar, totodată, voind şi să privesc sărbătoarea şi felul cum se desfăşura ea, deoarece aceasta se întîmpla acum pentru întîia oară. Mîndru mi-a părut alaiul localnicilor, dar nu mai puţin potrivit părea cel făcut de traci".

► *Atribute.* Este reprezentată în mod obişnuit ca o vînătoriţă, adesea precedată sau minată de un cerb, uneori cu o lance bidentă (în legătură cu un pasaj din Cratinos, care în comedia *Tracele* face aluzie la acest amănunt). Uneori apare călare pe un ammal, putînd fi confundată cu Europa.

► *Iconografie.* Apare în cîteva decoraţiuni ale unor vase, în reliefuri romane şi mai ales pe monede. A dat numele unui pictor de vase apuleiene, Pictorul lui Bendis, care o înfăţişează pe **cîteva** cupe în formă de clopot împreună cu Apollo şi Hermes.

Beotos (gr. Boiwxoe;, -ou; lat. *Boeotus, -i).* Erou grec, strămoşul stirpei beoţienilor. O versiune a mitului îl considera fiul Arnei, o femeie muritoare, şi al lui Poseidon. Tatăl Arnei, Eol, necrezînd această poveste şi vrînd să-şi apere casă de dezonoare, a încredinţat-o pe tînăra femeie, înainte să nască, unui om din Metapont, care a ţinut-o pe lîngă el şi i-a adoptat pe cei doi gemeni pe care i-a născut, Beotos şi Eol. Cei doi eroi au trăit în Metapont pînă cînd au ucis-o pe soţia tatălui lor adoptiv, care se certase cu Arne. Siliţi să fugă, au părăsit Metapontul. Beotos s-a întors la bunicul său Eol, de la care care în cele din urmă a moştenit tronul.

O altă versiune a mitului povestea că Beotos şi Eol erau fiii lui Poseidon şi ai MELANIPEI (vezi). După naşterea celor doi gemeni, Melanipe a fost întemniţată şi orbită de către tatăl ei, numit tot Eol, care

nu voia să creadă că fusese sedusă de un zeu. Cei doi copii au fost găsiţi de nişte păstori, care i-au crescut. între timp, Teano, regina Icariei şi soţia lui Metapontos, a aflat de povestea celor doi gemeni şi i-a adus la palat, declarîndu-i propriii săi copii, pentru că Metapontos era pe cale de a o repudia din cauză că era sterilă. La puţină vreme însă, regina a adus pe lume doi gemeni, pe care regele nu-i iubea, preferîndu-i pe Beotos şi Eol. Cînd fiii săi au crescut, Teano i-a îndemnat să-i ucidă pe Beotos şi pe Eol; aceştia însă au reuşit să-i omoare pe fiii reginei. Disperată, aceasta şi-a luat viaţa. Beotos şi Eol au aflat povestea adevăratei lor origini şi au hotărît să-şi caute bunicul ca să-1 pedepsească şi să-i ia tro-nul. Astfel, tatăl Melanipei a fost ucis. La rîndul ei, Melanipe şi-a recăpătat vederea datorită intervenţiei miraculoase a lui Poseidon, iar regele Metapontos a luat-o de soţie.

Versiunile ulterioare propun o altă genealogie a lui Beotos, care ar fi fiul Antiopei şi al lui Poseidon sau al Melanipei şi al lui Itonos.

Beoţia. Principalele personaje mitologice legate de Beoţia ori ale căror fapte sînt localizate în această regiune sînt mai cu seamă cele din ciclul teban (vezi TEBA, 1). în Beoţia se desfăşoară miturile lui

Adrast, Amfiaraos, Amfion, Oedip, Antigona, Eteocle şi Polinice, Cadmos. Sînt atestate numeroase culte, printre care cel al muzelor de pe muntele Helicon, al Charitelor de la Orhomenos, al cabirilor din sanctuarul cunoscut sub numele de *Kabirion* de la Teba, al lui Eros de la Tespiai. De o importanţă aparte era oracolul lui Trofo-nios din Lebadeea. La Teba era atestat cultul lui Hector. în această regiune, anumite divinităţi erau venerate cu epitete diferite, ca Atena, care era numită *Onca,* sau Apollo, numit *Spodios* (literal, „al cenuşii"). La Cheroneea exista un cult deosebit, rezervat unui baston în care se recunoştea sceptrul lui Agamemnon (vezi BASTON). Dintre sărbătorile religioase, mai importante erau cele numite Dedala, care se desfăşurau la Plateea şi cuprindeau o hierogamie sau căsătorie sacră, evocare a căsătoriei divine dintre Zeus şi Hera şi a unui episod transmis de mit (pentru care vezi DEDALA).

Berbec. Berbecul este prezent adesea în mitologia clasică, ca simbol, ca atribut al unor zeităţi ori ca protagonist al unor episoade mitologice. Unui berbec îi aparţinea celebra lînă de aur; aceasta este, fără îndoială, povestirea cea mai cunoscută în care berbecul are un rol de prim-plan (vezi LÎNA DE AUR). Berbecul era considerat simbolul fecundităţii şi al forţei; cu aceste trăsături apare în mitologia egipteană, unde zeul olar Knum, care a modelat lumea, este zeul-berbec prin excelenţă. Berbecul revine în Egipt ca emblemă a zeului Ammon, iar mai apoi, în lumea greco-romană, în legătură cu Zeus Ammon. în epoca ptolemaică, în Egipt îi erau consacrate temple. în lumea greacă, berbecul era un atribut al lui Hermes, care în anumite culte miste-rice era venerat sub numele de *Crioforos,* „purtător de berbec". într-un templu din Beoţia, Hermes *Crioforos* era venerat pentru că înconjurase zidurile unei cetăţi unde izbucnise o epidemie de aftă epizoo-tică purtînd în spate un berbec şi salvase astfel animalele (imaginea lui Hermes *Crioforos* ar putea reprezenta un precedent îndepărtat sau ar fi putut contribui la naşterea iconografiei Bunului Păstor, răspîndită în perioada de început a artei creştine). Inclusiv Apollo, considerat de dorieni un zeu pastoral, era venerat uneori ca zeu al berbecului: se credea că ocroteşte turmele de atacurile prădătorilor şi de molime, şi că îi învaţă pe păstori tainele creşterii animalelor. Probabil că datorită acestor caracteristici, la Sparta Apollo era venerat cu epitetul *Carneios* (de la *xdpvoq,* „berbec"), mai cu seamă în cadrul sărbătorilor numite Carneia. Un berbec apare alături de Dionysos pe timpul peregrinărilor sale pe pămînt: atunci cînd zeul rătăceşte însetat prin deserturile Libiei, un berbec îi arată un izvor.

Berecintia (gr. Bepexuvxka, -ac). Unul din epitetele Cybelei. Provenea din faptul că zeiţei îi era închinat un cult la frigieni, numiţi berecinţi.

Berenice (gr. BepevCxTi, *-t\q*; lat. *Berenice,* -es). Dintre numeroasele regine din istorie care poartă acest nume, cea mai faimoasă din mitologie este fiica lui Magas, regele Cirenei, care s-a căsătorit cu Ptolemeu al III-lea Evergetes şi a fost ucisă de

propriul său fiu, Ptolemeu al IV-lea Filo-pator, în anul 221 î.Hr., cînd a urcat pe tron. A devenit legendar strălucitorul păr al reginei, pentru care era admirată şi cu care se mîndrea, însă pe care 1-a oferit ca sacrificiu pentru ca soţul ei să se întoarcă din expediţia militară împotriva Siriei. Potrivit legendei, frumoasa podoabă capilară a suveranei s-a transformat într-o constelaţie care îi poartă numele.

Numele reginei a fost dat şi cetăţii Ben Ghazi din Cirenaica, numită cîndva Hes-peris, unde tradiţia mitică situa grădina HESPERIDELOR (vezi).

► *Răspîndirea cultului.* După ce a pus să fie asasinată, fiul său Ptolemeu al IV-lea i-a închinat onoruri divine şi a numit în cinstea ei o preoteasă specială la Alexandria.

► *Prezenţe în literatura antică.* Calimah, *Cosiţa Berenicei* (compoziţia a fost tradusă în latină de Catul).

► *Prezenţe în literatura modernă.* J. Racine, *Berenice*; U. Foscolo, *Comentariu la „Cosiţa Berenicei".*

Beroe (gr. Bep6-n, *-r\q).* 1) Numele doicii SEMELEI (vezi).

2) Numele uneia dintre nereide sau oceanide.

3) Alt nume al Amimonei, fiica lui Adonis şi a Afroditei. A fost iubită de Dionysos şi de Poseidon, care şi-au disputat favo-rurile ei; în cele din urmă, Zeus i-a dat-o lui Poseidon. A dat numele cetăţii Beritos (Beirut) din Liban.

4) Femeie vîrstnică, soţia eroului trac Doriclos, de care zeiţa Iris s-a slujit pentru a le determina pe femeile troiene să dea foc flotei lui Enea. Povestirea se găseşte în cîntul 5 din *Eneida* vergiliană (vezi şi CORABIE).

Betel. Nume cu care sînt indicate pietrele sacre de formă tronconică, sculptate şi finisate incomplet, uneori de o înălţime remarcabilă, depăşind de regulă un metru, care în Orientul Apropiat erau considerate imagini divine sau reşedinţe ale zeului (probabil din ebraicul *bait,* „locuinţă", şi *el,* „divinitate"). Răspîndite şi în Sardinia, erau folosite de fenicieni şi mesopotamieni ca amulete, ce reproduceau la scară mică monumentul mare. în lumea greacă, pot fi încadrate în această categorie pietre sacre
precum aşa-numitul OMPHALOS (vezi) de la Delfi şi HERMELE (vezi).

Bia (gr. B(a, -ac;). Fiul lui Palas şi al zeiţei Styx; împreună cu fratele său Cratos („Forţa"), reprezintă, după cum arată numele, „puterea" sau „violenţa". La hotărîrea lui Styx, Bia şi Cratos îl însoţesc în permanenţă pe Zeus, fiind un fel de gărzi de corp şi de executori ai poruncilor acestuia. în *Prometeu înlănţuit* al lui Eschil, Cratos şi Bia sînt prezentaţi ca zbiri ai

regelui zeilor.
Bianna (lat. *Bianna, -ae).* Numele eroinei eponime a orașului francez Vienne, în Del-finat. Potrivit tradiției atestate de Stepha-nos din Bizanț, era o tînără cretană, care și-a părăsit patria împreună cu numeroși concitadini, din cauza foametei. în timpul desfășurării unui dans, pămîntul **s-a** deschis dintr-o dată sub picioarele sale, iar fata a fost înghițită într-o prăpastie.
Bianor (gr. Biavwp, -opog; lat. *Bianor, -oris).* Numit și Ocnus sau Aucnus, era fiul Tibrului și al lui Manto; era considerat întemeietorul cetății Mantova, pe care 1-a botezat astfel după numele mamei sale.
Bias (gr. B(<xc;, -avtoe;; lat. *Bias, -antis).* 1) Fratele prezicătorului Melampus.
2) Bias din Priene (în Ionia), a fost unul dintre așa-numiții Șapte înțelepți ai Greciei. A trăit pe la mijlocul secolului al Vl-lea î.Hr., în vremea lui Aliat, regele Lidiei, și a fiului acestuia Cresos.
Biblis (gr. BupXig, -Cfioc,; lat. *Byblis, -idiș).* Fiica lui Miletos și a Cianei; s-a îndrăgostit de propriul frate, Caunos, care a încercat să scape de ea silind-o să-1 urmeze prin văi și munți. Fata a cutreierat multe regiuni, printre care Lidia și Caria. în cele din urmă, istovită, a căzut, și datorită lacrimilor pe care le-a vărsat a fost preschimbată într-un izvor.
Bici. Simbol al pedepsei și deci al puterii justițiare, ce aplică pedeapsa meritată celor care au greșit, biciul apare în mitologie în special ca atribut al unor divinități. Hecate îl folosește pentru a-i supraveghea pe monștrii infernali; eriniile îl utilizează pentru a-i pedepsi pe cei vinovați; adesea, preoții și înalții demnitari îl poartă ca însemn. Biciuirea sau flagelarea rituală

era practicată în unele centre religioase și în cadrul unor ceremonii de inițiere - de exemplu, la Roma, în timpul sărbătorilor în cinstea lui Mamurius (Mamuralia), în timpul cărora un bătrîn era lovit cu nuiele albe și alungat din cetate (vezi MAMURIUS), sau în timpul Lupercaliilor, ce prevedeau fabricarea unor bice cu care lupercii loveau femeile ce le ieșeau în cale, probabil pentru a le asigura fertilitatea (vezi LUPERCALIA). în Grecia, flagelarea rituală era practicată mai ales la Sparta, unde tinerii erau biciuiți la sînge dinaintea statuii Artemisei, care, potrivit tradiției, fusese adusă de Oreste și Ifigenia și provenea din Taurida (pentru detalii vezi AMFISTENES).
Bidental (lat. *bidental, -alis).* Edicul sau mic templu care, în lumea romană, era înălțat în locurile lovite de fulger. Numele său provenea din faptul că aici era jertfită o oaie în vîrstă de doi ani, numită biden-tală întrucît la această vîrstă ovinele au doi dinți mai lungi și mai vizibili, care dau impresia că dentiția lor s-ar limita la ei. Numele de „bidentali" li se dădea și preoților care îndeplineau sacrificiul oii de doi ani, pentru a îndepărta efectele malefice atribuite fulgerelor (Vergiliu, *Eneida,* 7.93; Aulus Gellius, *Noctes Atticae,* 17.6).
Biformis (lat. *biformis, -is).* Atribut al zeului Dionysos, datorat dublei forme în care putea fi reprezentat, fie ca om vîrstnic, fie ca tînăr.
Bifrons (lat. *bifrons, -ontis).* Atribut al lui Ianus; se datora faptului că zeul cunoștea trecutul și viitorul, motiv pentru care era reprezentat cu două chipuri, unul privind înainte, iar celălalt înapoi.
Biton (gr. BITUIV, -wvog; lat. *Biton, -onis).* Fratele lui Cleobis ; era fiul unei preotese a Herei din Argos. Era cunoscut pentru respectul și atașamentul față de mama sa, al cărei car 1-a tras într-o zi, împreună cu Cleobis, în timpul unei sărbători, pînă la templul Herei, care se afla la o distanță de 45 de stadii. Preoteasa a rugat-o atunci pe Hera să le dea fiilor săi ce era mai bun pentru muritori. în aceeași noapte, pe cînd cei doi tineri dormeau în sanctuarul zeiței, au murit. Povestirea este relatată de Herodot și pusă în gura lui Solon, care i-o spune lui Cresos *(Istorii,* 1.31). Cleobis și
Biton sînt reprezentați în două celebre statui arhaice din Olimpia.
Bizas (gr. Buțag, -avxog; lat. *Byzas, -antis).* Erou grec, fiul lui Poseidon; a fost conducătorul expediției megarienilor care, potrivit tradiției, pe la mijlocul secolului al VH-lea î.Hr., au întemeiat în Bosforul trac colonia care, după el, a fost numită Bizanț și avea să devină capitala Imperiului roman de Răsărit, cu numele Con-stantinopol.
Bizes (gr. Buț-qg, -ou). Fiica lui Erasinos, un zeu fluvial din Argos. A găzduit-o la Argos pe Britomartis în timpul fugii acesteia (pentru detalii vezi BRITOMARTIS).
Bîtlan. Adesea, mitologia clasică înclină să confunde bîtlanul cu barza și cocorul, toate trei făcînd parte din ordinul picio-roangelor și avînd în comun caracteristica de a se hrăni cu pești și reptile. în mituri, aceste trei păsări simbolizează veghea și afecțiunea părintească. Mesager trimis adesea d zei ca semn de prevestire favorabil (de exemplu, în *Iliada,* 10.274, Atena îl trimite la Ulise și la Diomede), bîtlanul poate simboliza în mitul clasic și trădarea. Era pasărea sacră a Afroditei și a Atenei, în povestirile despre metamorfoze, pasărea era legată de legenda Scilei, fiica lui Nisos, regele Megarei. îndrăgostită de Minos, care asedia cetatea Megarei, ea nu s-a dat în lături să-și trădeze tatăl, rete-zîndu-i firul de păr de purpură sau de aur de care depindea supraviețuirea lui. La moartea lui Nisos, Minos a supus cetatea cu ușurință. Totuși, îngrozit de purtarea Scilei, a legat-o de prora corăbiei și a lăsat-o să se înece. înduioșați de soarta nefericitei copile, zeii au preschimbat-o într-un bîtlan. Vezi, de asemenea, MINOS și Nisos, 1.
► *Prezențe în literatura antică.* Faptelor Scilei îi era dedicat poemul pseudo-vergilian *Ciris,* după numele bîtlanului. întîmplarea este amintită de Ovidiu în *Metamorfoze,* de Apollodor în *Biblioteca,* de Hyginus în *Fabule* și de Eschil în *Choeforele.*
Blestem. Exprimare a dorinței ca uneia sau mai multor persoane să li se întîmple lucruri rele, însoțită de practici magice care fac ca această dorință să se împlinească, blestemul joacă adesea un rol important

în mitologia clasică, fiind probabil intens practicat şi foarte răspîndit chiar şi în viaţa reală din Antichitate. Pentru detalii vezi MAGIE.

Boală, vezi MEDICINĂ şi EPIDEMIE.

Bobi. în religie şi mitologie, bobii sînt legaţi atît de tema fertilităţii şi a abundenţei, cît şi de cea a lumii morţilor, iar în legătură cu ei există numeroase prescripţii şi interdicţii. Demetra le-a interzis preoţilor şi iniţiaţilor cultului său să-i folosească; pita-gorismul şi orfismul evitau consumul lor deoarece în bobi se recunoştea o materie asemănătoare cu cea umană; de asemenea, se credea că produc un soi de obnubilare a forţelor psihice şi fizice, iar consumul lor comporta pierderea purităţii rituale. Din acelaşi motiv, la Roma flaminii nu aveau voie să mănînce bobi (Varro în Pliniu, *Naturalis historia,* 18.119). Plantei i se recunoştea însă funcţia de mijloc privilegiat de comunicare între cei vii şi lumea morţilor, poate din cauza tulpinii lipsite de noduri, iar fructului - rolul de vehicul prin care sufletele celor morţi puteau să pună stăpînire pe trupurile celor vii. în Grecia exista o uzanţă rituală ce intra în vigoare în timpul sărbătorilor Pianepsia, instituite, potrivit tradiţiei, de eroul atic Tezeu. După ce a ucis Minotaurul, a organizat un banchet împreună cu tinerii ce trebuiau să-i fie daţi monstrului ca hrană, amestecînd şi gătind tot ce mai rămăsese din proviziile lor, mai ales legume şi în mod special bobi; protagoniştii au mîncat împreună acea mîn-care, în cinstea lui Apollo. în amintirea evenimentului, în timpul sărbătorii se pregătea o supă de legume în care bobii reprezentau cea mai mare parte. Originea cultivării bobilor nu îi era atribuită Demetrei, care îi învăţase însă pe oameni aproape toate celelalte secrete ale agriculturii; după cum am spus, ea interzicea consumul lor. După Pausanias, eroul care le-a răspîndit putea fi Kyamis, căruia îi era dedicat un templu de-a lungul drumului sacru dintre Atena şi Eleusis, chiar dacă „nu se poate spune cu siguranţă dacă el a semănat primul bobii *(kyamos)* sau dacă i s-a dat acest nume unui erou, pentru că nu i se poate atribui Demetrei inventarea bobilor, după cum ştiu cei care au fost iniţiaţi la Eleusis sau au citit aşa-numitele poeme orfice" (Pausanias,
1.37.4). Excluşi din cultele misterice, bobii erau folosiţi însă ori de cîte ori era nevoie să se recurgă la vrăji, la vot şi chiar pentru obţinerea unor profeţii; fiind un instrument oracular, se considera că aduc fericire şi bogăţie, poate pentru că se ştia că sînt un aliment foarte hrănitor.

în lumea romană, de această plantă se legau, inclusiv în ceea ce priveşte numele, familia Fabiilor, colegiul sacerdotal al fabienilor şi miticul întemeietor al cetăţii Cures, pe nume Fabidius (Dionysos din Halicarnas, 2.48). Bobii erau folosiţi în riturile sărbătorilor numite Parilia sau Palilia (Ovidiu, *Fastele,* 4.721 şi urm.; vezi PALILIA) ; aveau un rol important şi în cadrul sărbătorii numite Carnaria, care se celebra la Roma în cinstea zeiţei CARNA (vezi), la calendele din iunie. Legătura dinte bobi şi lumea morţilor se reflectă într-o serie de tradiţii religioase romane, ca aceea de a arunca bobi în morminte şi de a mînca bobi la banchetul funerar şi la mesele rituale din timpul diferitelor sărbători dedicate morţilor: Feralia (corespunzătoare ultimei zile din Parentalia) şi Lemuralia (vezi rubricile respective). Multe dintre prescripţiile religioase şi ritualurile referitoare la bobi erau valabile şi în cazul altor legume, precum fasolea.

Boedromia (gr. ta BoT)8pop.ia). La Atena, cu acest nume erau indicate sărbătorile, iniţial celebrate în cinstea lui Apollo, care dădeau numele lunii Boedromion (septem-brie-octombrie) şi se desfăşurau în a şasea zi a acesteia. Ele comemorau victoria repurtată de Tezeu asupra amazoanelor (Plutarh, *Tezeu,* 27). Ulterior, celebrau victoria de la Maraton din 490 î.Hr. în timpul sărbătorilor se ţineau discursuri în care erau slăviţi eroii căzuţi în bătălie.

Boedromion (gr. BoTiSpouiuiv, -uivoc;). Lună din calendarul ionian, corespunzătoare la Atena cu septembrie-octombrie. Numele său provenea din cel al BOEDROMIILOR (vezi), celebrate în a şasea zi a lunii. Alte evenimente principale ale lunii la Atena erau Niceteriile, celebrate în a treia zi a lunii în amintirea victoriei Atenei asupra lui Poseidon în disputa pentru stăpînirea Aticii, iar ulterior şi pentru comemorarea victoriei de la Plateea din anul 479 î.Hr.; Genesiile sau Necisiile, pe 5 ale lunii, sărbătoare a morţilor şi a familiei, cu sacrificii

în cinstea Geei; Charisteriile, pe 12, sărbătoare de mulţumire pentru eliberarea Atenei de tirani de către Tasibul (403 î.Hr.); Proerosiile, sărbătoare a aratului şi însă-mînţatului, celebrată pe 13 ale lunii în cinstea Demetrei; iar de pe 16 pe 25 Marile Mistere, sărbătoarea de iniţiere misterică de la Eleusis (vezi ELEUSIS şi MISTERE).

Boedromios (gr. Bor|6p6p.ioc, -ou). Epitet al lui Apollo, care provenea de la numele lunii Boedromion, în cursul căreia la Atena avea loc o sărbătoare în cinstea zeului (vezi BOEDROMIA, BOEDROMION).

Bona Dea. Literal „zeiţa bună", era o divinitate romană considerată sora, soţia sau fiica lui Faunus şi numită, la rîndul ei,

Fauna, Fatua sau *Orna.* Era considerată ocrotitoarea fecundităţii şi a prosperităţii în general, însă mai ales în viaţa privată, fiind venerată în mod deosebit în rîndul femeilor romane.
Zeitate profetică, îşi revela oracolele numai femeilor, ca o corespondentă a lui Faunus, care şi le revela numai bărbaţilor, îi era dedicată o sărbătoare ce se celebra în fiecare an la începutul lunii mai, în casa consulului sau a pretorului, cu toată solemnitatea unei sărbători oficiale; în timpul ei se oficiau sacrificii în numele întregului popor roman. Celebrarea era condusă de vestale, şi nici unui bărbat nu-i era îngăduit să stea în casă pe timpul sărbătorii. Această interdicţie iniţială a fost ulterior eliminată; bărbaţilor li s-a permis să participe, cu condiţia să fie travestiţi în femei. în anul 62 î.Hr., se aminteşte că P. Clodius a profanat celebrările participînd la ele travestit în femeie.
Zeiţa Bona era identificată şi cu zeitatea *Cupra* sau *Cypra.*
► *Epitete.* Era numită *Subsaxana,* după un templu al său situat sub un *saxum,* o stîncă de pe Aventin.
► *Răspîndirea cultului.* Din multe puncte de vedere, ritualul său poate fi comparat cu cel al Auxesiei sau Damiei. Principalul său templu se înălţa pe Aventin. în cinstea ei erau sacrificate scroafe.
► *Prezenţe în literatura antică.* Aproape "toate izvoarele o menţionează pe zeiţă în
legătură cu anumite aspecte ale cultului său, mai ales Plutarh *(Quaest. Rom.,* 20), Macrobiu *(Saturnaliile,* 1.12.27), Cicero, Varro şi Festus.
Bonus Eventus. La Roma, zeu agricol, iniţial ocrotitor al abundenţei recoltelor. După cum arată numele său („rezultat fericit"), era venerat ca ocrotitor al oricărei întreprinderi, căreia îi asigura un rezultat bun. în epoca imperială, a fost ocrotitorul faptelor împăratului şi ale legiunilor. Aşa cum dovedesc atributele sale - patera, cornul abundenţei şi mănunchiul de spice -legătura sa cu lumea agricolă nu s-a pierdut niciodată. Un templu îi era închinat pe Cîmpul lui Marte, lîngă termele lui Agrippa.
Boreas (gr. Bopeag, -ou; lat. *Boreas, -ae).* Numele indică vîntul de nord, numit şi aquilon, mai precis cel care suflă dinspre nord-nord-est. în mitologie, astfel se numea un fiu al lui Astreos şi al Aurorei (Eos), frate cu Zefir, Hesperos şi Notos. Sălaşul său se afla într-o peşteră de pe muntele Hemos din Tracia. A răpit-o pe Oritia, una dintre fiicele lui Erehteu, regele Aticii, şi a avut cu ea doi fii, Zetes şi Calais, şi o fiică, Cleopatra, ce avea să devină soţia lui Fineu. Copiii sînt numiţi cu patronimul Boreazi. Se credea că în timpul războaielor persane zeul şi-ar fi manifestat preferinţa pentru greci, distrugînd corăbiile barba-rilor, în consecinţă, în cinstea sa a fost instaurat un cult în cetatea Atenei, unde se celebrau sărbătorile numite Boreasma.
► *Prezenţe în literatura antică. Iliada,* 20.221 şi urm.; Hesiod, *Teogonia,* 378 şi *Munci şi zile,* 505 şi urm.; Ovidiu, *Metamorfoze,* 6.685 şi urm.
> *Iconografie.* Boreas era reprezentat ca un personaj mare şi înaripat, cu două chipuri care îi permiteau să privească şi înainte, şi înapoi. Uneori era reprezentat cu doi şerpi în loc de picioare.
Bormos (gr. Bwpjioc, -ou; lat. *Bormus, -i).* 1) în mitologia greacă, Bormos era tînăr de o frumuseţe extraordinară; într-o zi, mergînd să ia apă de la un izvor pentru a astîmpăra setea ţăranilor ce secerau, a fost răpit de nimfele izvoarelor, care se îndră-gostiseră de el. Potrivit altei variante, a murit în timpul unei partide de vînătoare. Moartea sa era evocată în fiecare an în sezonul recoltei, cu cîntece acompaniate de flaut.
2) în mitologia celtică, acelaşi nume (sau acela de Borvos) indica un zeu al izvoarelor.

Bosfor (gr. Bocnropog, -ou ; lat. *Bosporus, -i).* Numele strîmtorii ce separă Europa de Asia şi care uneşte Marea Neagră şi Marea Mar-mara este legat de mitul lui Io, care, potrivit tradiţiei, a traversat-o înot. El trimite la expresia grecească tradusă prin „trecerea vacii", legată de povestea preotesei zeiţei Hera, Io, transformată în juninca de zeiţă, geloasă că Zeus se îndrăgostise de ea (vezi şi Io).
Botres (gr. BoxpTis, -ou; lat. *Botres, -is).* Tînăr teban, fiul lui Eumelos. A fost ucis de tatăl său, mînios întrucît, în timpul unui sacrificiu adus lui Apollo, pe care îl venera foarte mult, Botres a îndeplinit ritualul într-un mod greşit, profanînd ceremonia sacră. Eumelos 1-a lovit cu un cărbune aprins, ucigîndu-1 pe loc. Disperat, el a obţinut de la Apollo ca fiul său să fie transformat într-o pasăre, numită Eropos, „pasărea cu privirea întunecată".
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este povestit de Antoninus Liberales în *Trans-formationes.*
Bou. Boul este un animal de o importanţă aparte în numeroase povestiri din mitologia clasică, dar şi ca victimă sacrificială deosebit de preţuită, aflată în centrul sacrificiilor îndeplinite în cinstea celor mai mari zei. Din punct de vedere narativ, joacă un rol însemnat în cîteva mituri legate de ciclul lui Heracle (pentru alte detalii vezi HERACLE). Legenda povestea că Heracle, aflat în călătorie împreună cu Deianira şi cu Hilos după ce fusese alungat din Cali-don, pe cînd străbătea ţinutul driopilor 1-a întîlnit pe regele acestora, Teiodamas, care ara un cîmp cu o pereche de boi înjugaţi. Heracle i-a cerut acestuia hrană pentru fiul său. Pentru că a fost refuzat, el a luat un bou, 1-a sfîşiat în bucăţi şi şi-a hrănit soţia şi copilul. Acest episod i-a adus lui Heracle epitetul BUFAGOS (vezi). In mitologie, povestea lui Hilos se împleteşte cu cea a turmelor de boi, deoarece, potrivit unei versiuni tîrzii (după care Hilos ar fi fost fiul lui Heracle şi al Melitei, nimfă din ţara feacilor, şi nu al Deianirei), el ar fi murit ca urmare a unei dispute iscate tocmai din cauza unei turme de boi, în Iliria, unde se dusese în fruntea unui grup de feaci pentru a întemeia o colonie.
Un alt episod mitologic ai cărui protagonişti sînt Heracle şi nişte boi i-1 opune
eroului pe Gerion, uriaşul cu trei trupuri ce trăia în insula Eritia, dincolo de Ocean. Bogăţiile sale constau în turmele de boi ce păşteau în apropierea turmelor lui Hades şi erau păzite de un păstor şi de

un cîine, Ortros. Din porunca lui Euristeu, Heracle trebuia să fure boii lui Gerion. După ce a ucis cîinele, păstorul şi, în cele din urmă, pe Gerion însuşi, Heracle a dus boii pînă în Grecia. în jurul acestui transport au înflorit numeroase legende. Printre altele, se povestea că, în Epir, Heracle dăduse peste un păstor pe nume Larinos, care obținuse în dar de la erou (sau îi furase) cîțiva boi, creînd o rasă deosebit de prețuită, a cărei faimă era încă vie în epoca clasică. Trecînd prin insulele britanice, Heracle a atras atenția frumoasei fiice a regelui din partea locului, care i-a furat turmele, ținîndu-le ascunse pînă cînd 1-a cucerit pe erou. Din unirea lor s-a născut Celtos, eroul eponim al celților. în Mesenia, boii lui Gerion i-au atras pe fiii lui Neleu; ei au încercat să i-i fure lui Heracle, mai puțin Nestor, care, ca răsplată, a obținut de la erou regatul Meseniei. în Italia, Heracle a trebuit să-1 înfrunte pe Cacus, care i-a furat animalele (vezi CACUS).
Furtul unui bou îl are ca protagonist pe Heracle şi în călătoria întreprinsă în lumea subpămînteană, pentru a-1 aduce pe Cerber; aici, eroul i-a furat un bou lui Menetes, păstorul turmelor lui Hades, şi l-ar fi ucis şi pe Menetes, care încerca să-1 oprească, dacă zeița Persefona nu l-ar fi împiedicat.
Şi în afara poveştilor despre Heracle boii reprezintă adesea o pradă rîvnită. Castor şi Pollux au furat, împreună cu Idas şi Linceu, nişte boi în Arcadia, iar Idas a cerut ca împărțirea prăzii să fie hotărîtă de acela dintre ei care avea să mănînce primul a patra parte dintr-un bou pe care îl ucisese. Mitul povesteşte că el a reuşit să mănînce mai repede decît ceilalți nu doar partea sa, ci şi pe aceea a fratelui său, obținînd astfel turmele.
Un furt de boi deosebit a fost acela comis de micul Hermes, aflat încă în scutece, în paguba lui Apollo, căruia i-a furat întreaga turmă. Apollo şi-a regăsit animalele pe muntele Cilene, însă i le-a lăsat micului zeu pentru a căpăta de la el ultima sa născocire, lira.

Un furt de boi a fost şi prețul pe care Bias, fratele prezicătorului Melampus, a trebuit să-1 plătească pentru a obține mîna lui Pero, fiica lui Neleu. Acesta poruncise ca pretendenții la mîna fiicei sale să fure boii lui Filacos, păziți de un cîine feroce. Melampus şi-a ajutat fratele, îndeplinind el condiția impusă.
Boii sînt nu doar obiectul furturilor, ci şi un dar prețios; Pan a obținut iubirea Selenei oferindu-i o turmă de boi albi. Albi sînt şi boii lui Helios, Soarele, care trăiesc în Trinacria (Sicilia) şi strălucesc datorită coarnelor lor de aur. în *Odiseea* se povesteşte că tovarăşii lui Ulise au ucis şi au mîncat o parte din turma divină, stîrnind astfel mînia Soarelui, care le-a cerut celorlalți zei să-i pedepsească exemplar pentru acest sacrilegiu.
Fie că aparțin zeilor sau oamenilor, boii sînt extrem de prețuiți pentru ajutorul lor la munca cîmpului; potrivit unei legende, BUZIGES (vezi) îi învățase pe oameni să-i înjuge şi le interzisese să-i ucidă. Potrivit altor versiuni, primul care a înjugat boii la plug a fost Filomelos, fiul lui Iasion şi al Demetrei, pe care, în semn de recunoştință pentru utila invenție pe care le-a dăruit-o muritorilor, mama sa 1-a transformat în constelația Bouarului. Alte tradiții susțineau că inventatorul jugului fusese zeul frigian Sabazios, care apare deseori reprezentat cu coarne. Străvechea interdicție de a sacrifica boi pe altarul lui Zeus *Hypatos,* la Atena, era comemorată în sărbătorile numite BUFONIA (vezi). în această tradiție, ca şi în altele, imaginea boului este legată de ideea prosperității şi a fecundității. Dintr-o perspectivă similară poate fi interpretat mitul lui Hirieu, după unele izvoare tatăl lui Orion. Hirieu era un țăran bătrîn care i-a găzduit în coliba sa pe Zeus şi pe Poseidon şi a obținut ca răsplată îndeplinirea unei dorințe. El şi-a dorit un fiu, pe care zeii l-au zămislit urinînd în pielea boului jertfit de bătrîn în cinstea lor. Ideea prosperității străbate şi mitul întemeierii Cartaginei de către regina Dido, care, după ce a obținut de la indigenii nord-africani promisiunea de a avea atît pămînt cît avea să poată acoperi cu o piele de bou, a tăiat acea piele în fire subțiri, făcînd un laț cît se poate de lung, cu care a delimitat amplul perimetru al noii sale cetăți. De altfel, boul
participă la întemeierea cetăților inclusiv înjugat la plug, ca protagonist al arăturii sacre amintite de izvoare atît în cazul întemeierii coloniilor greceşti, cît şi în cazul naşterii Romei.
în religia greacă şi romană, boul reprezintă una dintre jertfele cele mai prețioase ce pot fi oferite zeilor. în acest sens există mărturii arheologice extrem de vechi. în insula Cipru, sacrificiile de boi sînt atestate încă din secolul al XH-lea î.Hr., datorită descoperirii unor cranii şi oase la altarele din Enkomi. în aceeaşi insulă este atestată folosirea unor măşti făcute din cranii de boi, pe care preoții le purtau în timpul sacrificiilor. în epoca clasică, jertfirea unui bou urma un ritual codificat: animalul era ales

dintre cele mai bune exemplare, era spălat, împodobit pentru ritual şi mînat spre altar, acordîndu-se o atenţie deosebită atitudinii sale pe cînd se apropia: dacă era încăpăţînat şi recalcitrant, auspiciile nu erau favorabile. De obicei i se dădea să bea apă, apoi i se tăia jugulara cu un cuţit, iar sîngele care ţîşnea era folosit pentru aspersiunile efectuate în altar şi în zona înconjurătoare. Termenul „hecatombă", care apare la Homer, indică literalmente un sacrificiu de o sută de boi, însă este utilizat în mod frecvent pentru a desemna în general sacrificii deosebit de importante, cu multe animale (nu numai boi), oferite celor mai mari zei cu ocazia serbărilor solemne (vezi HECATOMBĂ şi HECATOMBEON). Sacrificii de boi ofereau, în lumea romană, împăraţii şi conducătorii militari pentru celebrarea victoriilor semnificative. Despre rolul central al boului în sacrificii avem o mărturie indirectă în motivul decorativ al aşa-numitului *bukranion* (craniu de bou) care împodobeşte Ara Pacis a lui Augustus de la Roma. Reprezentările de boi duşi la jertfire sînt frecvente în lumea greacă, atît în ceramica figurativă, cît şi în sculptură (monumentul cel mai însemnat din acest punct de vedere este friza Partenonului), şi în lumea romană (Ara Pacis, Ara Pietatis, aşa-numitul Altar al Vicomagiştrilor etc). Şi mai preţuită decît jertfirea unui bou era aceea a unui TAUR (vezi), cu care uneori boul se confundă, inclusiv în iconografie, şi care la Roma era sacrificat împreună cu o oaie şi un porc în sacrificiile numite *suovetaurilia.*

i
Bouarul (lat. *Bubulcus, -i).* Unul dintre numele cu care era desemnată în Antichitate constelaţia Ursa-Mică (vezi URSĂ).
Brad. în mitologia greacă, bradul alb îi era consacrat zeiţei Artemis, în identificarea acesteia cu luna. Prin urmare, era considerat copacul naşterilor, care se aflau sub protecţia lunii; în conexiune cu luna şi cu apariţia pe lume a unor lucruri noi, în timpul procesiunilor în cinstea lui Dionysos era purtată în procesiune o ramură de brad împodobită cu iederă. Mitul asocia bradul şi cu figura lui CENEU (vezi), regele lapi-ţilor, care odinioară fusese fată şi avusese numele de Cenis sau Cainis. Fata, iubită de Poseidon, a obţinut de la zeu îndeplinirea tuturor dorinţelor şi a cerut să fie preschimbată în bărbat. Zeul i-a făcut pe plac, transformînd-o în eroul Ceneu, care a devenit regele lapiţilor datorită meritelor sale pe cîmpul de luptă. Mitografii povestesc însă că succesele militare i s-au urcat la cap şi că eroul a înfipt în piatră o lance din lemn de brad, pentru a-şi afirma prin acest gest natura divină. Trufia sa a fost pedepsită de Zeus în timpul luptei dintre centauri şi lapiţi (vezi CENTAURI) : centaurii l-au înfipt în pămînt ca pe un copac, lovindu-1 în cap cu trunchiuri de brad, după care l-au sufocat sub un morman de trunchiuri de brad.
► *Prezenţe în literatura antică:* Cu unele variante, mitul este povestit de diferite izvoare, mai ales de Ovidiu *(Metamorfoze,* 12.458 şi urm.), Hyginus *(Fabule,* 14), Apollodor *(Biblioteca,* 1.9.16 şi 2.7.7), şi Apollonios din Rodos *(Argonauticele,* 1.57-64).
Brangas (gr. Bpccnag, -ou; lat. *Brangas, -ae).* Zeu fluvial din Tracia, fratele lui Olintos. Cînd acesta din urmă a fost ucis de un leu în timpul unei partide de vînătoare, Brangas i-a ridicat un mormînt pe locul unde murise şi a construit în apropiere o cetate în cinstea lui, cetate numită, la rîndul ei, Olintos.
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este înregistrat de Conon în *Narrationes.*
Branhizi (gr. Bporrxfâai, -wv; lat. *Bran-chidae, -arum).* Numele Branhid se referă atît la o localitate de pe coasta vechii Ionii, la sud de Milet, mai tîrziu rebotezată Didima şi celebră datorită unui oracol al lui Apollo, cît şi la preoţii însărcinaţi cu
cultul oracolului respectiv. Acolo se ridica un celebru sanctuar închinat lui Apollo *Didimeos,* unul dintre principalele complexe religioase ionice ale Greciei şi unul dintre cele mai faimoase şi mai respectate oracole din Antichitate. Se spunea că oracolul fusese întemeiat de Branhos, fiul lui Apollo şi al unei femei din Milet, şi că Branhizii erau cu toţii urmaşii lui Branhos, transmiţîndu-şi funcţia sacerdotală pe cale ereditară. Statuile preoţilor aşezaţi pe tron străjuiau calea de acces spre sanctuarul de la Didima. Cîteva dintre ele sînt păstrate la British Museum.
Brauronia 1) (gr. Bpaupwv, -wvoc; lat. *Brauronia, -ae).* Epitet cu care era venerată Artemis. Provine din numele demei atice Brauron, de pe rîul Erasinos, unde se afla un important templu închinat zeiţei. Pentru alte detalii vezi ARTEMIS.
2) (gr. *xâ* Bpoupdîvia). Sărbători religioase care se desfăşurau la Atena în cinstea zeiţei Artemis din cinci în cinci ani, în ziua 16 a lunii Munihion (aprilie-mai). Erau rezervate fetelor necăsătorite şi îşi aveau centrul la Brauron, unde, potrivit tradiţiei, Ifigenia debarcase cu simulacrul Artemisei *Taurica.* La Atena, pe Acropole se afla un spaţiu închinat Artemisei *Brauronia,* unde se ridica o statuie a zeiţei, opera lui Pra-xitele; aici se celebrau misterele. Fetiţele îndeplineau rituri particulare în cinstea zeiţei, deghizîndu-se în ursoaice, în amintirea animalului consacrat Artemisei. La Brauron, zeiţei îi erau închinate întreceri rapsodice şi i se jertfea o capră.
Brennus (gr. Bplvvog, -ou; lat. *Brennus, -i).* Conducător militar al galilor senoni; în anul 390 î.Hr. a trecut

Apeninii, i-a învins pe romani la Allia şi a cucerit Roma. După ce a asediat vreme de şase luni Capitoliul, a părăsit cetatea numai după ce a primit o imensă pradă de război, în aur, şi după ce a rostit celebra frază *Vae victis,* „vai de cei învinşi". Tradiţia a suprapus episodului istoric numeroase elemente legendare, astfel încît în cea mai răspîndită versiune a legendei se spune că, în timp ce Brennus cîntărea aurul, a sosit eroul Camillus în fruntea armatei romane, iar galii au fost ucişi cu toţii.

Brentos (gr. BpIvToț, -ou). Fiul lui Heracle şi al Baletiei şi eroul eponim al cetăţii Brun-disium. în izvoare, Brentos este confundat

uneori cu Brehtos, eroul eponim al breţilor sau bruttilor.

Briareu, vezi EGEON.

Brigantia (lat. *Brigantia, -ae).* Numele zeiţei eponime a poporului briganţilor, tribul cel mai numeros din Britania pe vremea lui Tacitus *(Agricola,* **17).**

Brimo (gr. Bpip.w, *-ouq).* Nume cu care era indicată în Misterele Eleusine o formă infantilă a lui Dionysos, considerat fiul Demetrei. Acelaşi nume o indica şi pe Demetra. De asemenea, era un epitet al Hecatei, înfricoşătoarea zeiţă infernală care cutreiera mormintele, scuturînd cu zgomote sinistre osemintele răsposaţilor.

Briseis (gr. Bpicrriig, *-C&oq*; lat. *Briseis, -idiş).* Astfel era numită, după numele tatălui său Brises din Lirnesos, tînăra Hipoda-mia, pe care Ahile a luat-o prizonieră în timpul războiului troian. Agamemnon i-a luat-o, fapt ce a stat la originea disputei dintre cei doi eroi greci (vezi AHILE).

► *Prezenţe în literatura antică.* Briseis apare în *Iliada* şi în *Roman de Troyes.*

► *Iconografie.* Figura lui Briseis a dat numele unui pictor de vase atice cu figuri roşii, cunoscut ca pictorul lui Briseis, care a ales-o ca subiect pentru o cupă păstrată la British Museum din Londra.

Brite (gr. BpiTT), *-r\q).* Fiica lui Marte; făcea parte din cortegiul zeiţei Artemis. Mitul său coincide parţial cu cel al lui BRITOMARTIS (vezi). Ca să scape de Minos, care se îndrăgostise de ea, Brite s-a aruncat în mare. Mai tîrziu, nişte pescari i-au descoperit trupul prins în năvoade. Asupra comunităţii pescarilor s-a abătut o epidemie de ciumă, iar oracolul a decretat că pentru îndepărtarea ei fata găsită trebuia venerată ca zeiţă, sub numele de Artemis *Dictinna,* „Artemis a năvodului".

Britomartis (gr. BpiTojiapTig, -ewg; lat. *Britomartis, -is).* Cu acest nume, însem-nînd „dulce fecioară", era venerată o nimfă cretană, fiica lui Zeus şi a Cârmei. Regele cretan Minos s-a îndrăgostit de ea şi a urmărit-o vreme de nouă luni, pînă cînd, în cele din urmă, fata s-a aruncat în mare. Artemis a transformat-o într-o zeiţă (Cali-mah, *Imn către Artemis,* 189; Pausanias, 2.30.3). Unele tradiţii, care o identifică pe Britomartis cu Afaia şi Dictinna, povestesc cum, după ce s-a aruncat în mare, a fost prinsă în plasele unor pescari (în greacă SCKTUOV înseamnă „năvod"). Refugiindu-se în insula Egina, într-o pădure consacrată Artemisei, a fost venerată cu numele de Afaia (potrivit altor surse, zeiţa locală a insulei).

► *Epitete.* La Creta era venerată ca nimfă a Artemisei, cu epitetele *Afaia* şi *Dictinna.* Mai tîrziu a fost identificată cu Artemis din Creta.

► *Prezenţe în literatura antică.* Pe lîngă pasajele citate din Calimah şi Pausanias, este amintită de Antoninus Liberales (40) şi în micul poem *Ciris* (286 şi urm.). Strabon (10.4.13) aminteşte de un templu al ei în Cidonia.

► *Iconografie.* Reconstituirea imaginii lui Britomartis este înlesnită de prezenţa efigiei sale pe monede.

Brizo (gr. Bpiţw, -oug). Zeitate feminină venerată cu precădere în insula Delos şi considerată ocrotitoarea navigaţiei. Femeile din insulă îi ofereau ca daruri votive recipiente ce reproduceau forma unor mici ambarcaţiuni şi erau umplute cu mîncare de tot felul (în afară de peşte). Zeiţa avea în Delos un oracol care, prin interpretarea viselor, dădea răspunsuri cu privire la suc-cesul activităţilor din navigaţie şi pescuit. De aceea, Brizo era considerată şi o zeiţă a viselor.

Broască. Legate în simbolismul grecesc şi roman de tema fertilităţii şi a dragostei, numite de Platon iubite ale ploii, consa-crate Afroditei şi nimfelor şi folosite ca talismane, broaştele sînt prezente în mitologie în povestea lui Euforion, fiul lui Ahile şi al Elenei născut în Insula Fericiţilor. Zeus se îndrăgostise de această creatură supranaturală, înzestrată cu aripi; respins însă de Euforion, 1-a ucis cu un fulger, iar pe nimfele care l-au înmormîntat le-a pedepsit transformîndu-le în broaşte (vezi EUFORION). Alt mit o are ca protagonistă pe Latona: după ce i-a născut pe Apollo şi Artemis, aceasta a vrut să se spele la un izvor din Licia, dar a fost împiedicată de nişte păstori. Drept pedeapsă, zeiţa i-a transformat în broaşte (Ovidiu, *Metamorfoze,* 6.313 şi urm.). O broască-rîioasă este legată de mitul lui CRESFONTES (vezi), unul

dintre Heraclizi, căruia la împărţirea regiunilor Peloponesului i-a revenit Mesenia. Cresfontes şi ceilalţi urmaşi ai lui Ileracle au făcut această împărţire prin tragere la sorţi, arătîndu-li-se atunci semne divine. Apariţia unei broaşte-rîioase pe altarul lui Zeus *Patroos,* unde aduseseră jertfe cei care cîştigaseră Argosul, a fost interpretată „ca un semn că ar fi fost mai bine să rămînă în cetatea lor (pentru că acest animal are puţină putere cînd se mută dintr-un loc în altul)" (Apollodor, *Biblioteca,* 2.8.4). împreună cu şarpele, broasca--rîioasă era legată şi de cultul lui SABAZIOS (vezi). Transformarea unei fiinţe umane într-o broască este una dintre minunile posibile cu ajutorul magiei: aşa se întîm-plă în *Metamorfozele* lui Apuleius (11.1.9), unde se povesteşte despre vraja făcută de o hangiţă care, expertă în magie, transformă în broască un hangiu ce-i făcea concurenţă, punîndu-1 într-un butoiaş de unde acesta îşi cheamă cu orăcăielile sale muşteriii de odinioară.

Broaştele constituie un subiect frecvent întîlnit în literatura clasică, în special în fabule: de pildă, cea a regelui Lemnişor (în italiană *re Travicello,* „rege de paie", sinonim consacrat de o cunoscută satiră a

lui G. Giusti inspirată din fabula lui Fedru *Ranae regem petentes,* „Broaştele care cer un rege", la rîndul ei prelucrare a unei fabule esopice - n.t.), în care broaştele îi cer lui Zeus să le trimită un suveran şi, nemulţumite de crenguţa aruncată de Zeus în baltă, primesc în locul ei un şarpe de apă care le devorează; sau fabula despre broaşte şi iepuri, unde sperioşii iepuri, descoperind că broaştele trebuie să se simtă mult mai ameninţate decît ei în orice împrejurare, se resemnează cu propria soartă de creaturi veşnic în alertă; ambele fabule sînt cuprinse în culegerea esopică.
în două opere literare greceşti ce au ca protagoniste broaştele referinţele mitologice sînt pretext de parodie. Prima, *Batraho-miomahia,* un poem din epoca elenistică atribuit lui Homer, descrie războiul dintre şoareci şi broaşte: „întîi şi-ntîi ruga-voi corul de muze de pe Helicon/ La mine-n cuget să coboare anume pentru noul cînt/ Acoperind acum tăbliţe proptite pe genunchii mei,/ Ca lunga hartă, fapta plină de zarva crîncenului Ares,/ Prin rîvna mea s-o
afle toate urechile de pămînteni,/ Căci vitejeşte şorecimea a dat năvală peste broaşte". A doua este comedia lui Aris-tofan *Broaştele,* unde se povesteşte despre coborîrea în infern a lui Dionysos pentru a-1 recupera pe Euripide, mort de puţină vreme. Broaştele intervin aici în primul cor, care acompaniază cu refrenul său onomatopeic *(Brekekekex koax koax, Brekekekex koax koax)* trecerea Styxului.
Broască-rîioasă, vezi BROASCĂ.
Broască-ţestoasă. Consacrată Afroditei, lui Hermes şi lui Pan, broasca-ţestoasă este prezentă în fabule ca simbol al tenacităţii, încetinelii şi constanţei. Este protagonista celebrei fabule esopice „Broasca-ţestoasă şi iepurele", unde graţie rezistenţei şi încă-păţînării sale reuşeşte să-1 întreacă pe mult mai rapidul iepure (vezi IEPURE), şi a cunoscutului paradox al lui Zenon, axat pe o întrecere în rapiditate între Ahile şi broasca-ţestoasă. Originea broaştei-ţes-toase este legată în mitologie de Chelona, o nimfă care a refuzat să participe la nunta lui Zeus cu Hera, preferind să rămînă acasă: Hermes a pedepsit-o pentru această impoliteţe, transformînd-o într-o broască-ţestoasă, care nu se poate despărţi niciodată de casa ei (vezi CHELONA). O broască-ţestoasă apare şi în mitul Driopei, tînăra prinţesă de care Apollo s-a îndrăgostit nebuneşte : pentru a se putea apropia de ea, zeul s-a transformat într-o broască-ţestoasă, , iar cînd tînăra a luat-o în braţe aceasta s-a preschimbat din nou, de astă dată într-un şarpe, care s-a împreunat cu ea (Antoninus Liberales, *Transformationes,* 32). O broască--ţestoasă uriaşă, monstruoasă şi antropofagă, consacrată zeului infernal Hades, este prezentă în mitul lui Sciron, tîlharul care prăda pe drumurile Aticii, ucis de Tezeu: Sciron stătea la pîndă la o trecere greu accesibilă pe un drum de la marginea mării, unde îi oprea pe trecători şi îi obliga să-1 spele pe picioare, după care îi arunca în mare, drept hrană pentru ţestoasa infernală. O cunoscută anecdotă a lui Aelianus *(De natura animalium,* 7.16) atribuie moartea lui Eschil unei broaşte-ţestoase: în timp ce poetul medita aşezat pe o stîncă, un vultur, care prinsese o broască-ţestoasă şi trebuia să-i spargă cumva carapacea ca să o poată mînca, a văzut capul acestuia, chel

şi strălucitor, şi 1-a confundat cu o piatră, dînd drumul prăzii în dreptul lui - nu ştim cu ce rezultat în privinţa broaştei-ţestoase, dar ucigîndu-1 pe Eschil pe loc. Dintr-o carapace de broască-ţestoasă se spune că ar fi fabricat Hermes lira pe cînd era copil (vezi HERMES).
Bromios (gr. Bpojnoc;, -ou; lat. *Bromius, -ii).* Epitet al lui Dionysos, în traducere „cel zgomotos", avîndu-şi originea în zgomotoasele serbări bahice.
Bronz. Potrivit legendelor greceşti, bronzul, un aliaj de cupru şi staniu, ar fi fost inventat de către Ciniras, regele Ciprului, insulă bogată în rezerve de cupru; regele, artizan al introducerii civilizaţiei în Cipru, i-ar fi învăţat pe locuitorii insulei să identifice filoanele, să extragă cuprul, să topească şi să prelucreze bronzul. Potrivit povestirii lui Hesiod din *Munci şi zile,* de bronz era cea de-a treia rasă de oameni (după cea de aur şi cea de argint), o stirpe cumplită, născută din frasini, a cărei îndeletnicire era războiul. Potrivit lui Hesiod, toate uneltele acestor oameni erau făurite din bronz, întrucît fierul încă nu fusese inventat. Topirea bronzului şi confecţionarea unor obiecte şi arme sînt activităţi tipice pentru făurari, al căror zeu tutelar este Hefaistos sau Vulcan, ce trăieşte într-o peşteră subterană unde focul arde veşnic şi este înzestrat cu o putere extraordinară provenind din stăpînirea forţelor focului, ale vulcanului, şi din capacitatea de a topi materia şi de a o modela după voie; simbol al demiurgului, făurarul care lucrează bronzul este participant la cosmogonie şi ocrotitor al artiştilor.
Fiu al lui Hefaistos sau robot produs de mintea genială a inventatorului şi sculptorului Dedal, personajul Talos, figură semnificativă a mitologiei cretane, este, potrivit unor tradiţii, ultimul

reprezentant al stirpei de bronz amintite de Hesiod. El pare să fie o statuie uriaşă din bronz, ale cărei caracteristici le păstrează pînă în cele mai mici amănunte: are o singură venă, care alimentează întregul corp şi care este închisă printr-un şurub deasupra călcîiului. Lovindu-1 în dreptul şurubului, Medeea a izbutit să-1 ucidă în timpul expediției argonauților (potrivit altor versiuni, cel care 1-a doborît a fost Peas, tatăl lui
Filoctet). Talos era apărătorul Cretei; îşi ținea duşmanii departe aruncînd în ei cu bolovani. Potrivit altor povestiri, pentru a-şi elimina adversarii, stătea în foc pînă se cînd trupul de bronz i se înroşea, iar apoi îşi strîngea la piept duşmanii, care mureau în chinuri groaznice (vezi TALOS).
De bronz sînt şi armele principalilor eroi din mitologia grecească, mai ales cele ale eroilor din eposul homeric, adesea descrise amănunțit şi pentru care arheologia a găsit mărturii sugestive mai ales datorită săpăturilor efectuate la marile sanctuare (în primul rînd la Olimpia). Dacă în epoca de bronz miceniană armele erau întrebuințate cu adevărat în lupte, în epocile ulterioare, o dată cu introducerea fierului, bronzul continuă să fie folosit pentru armele votive şi de paradă, oferite ca *ex voto.* Tot de bronz sînt multe dintre obiectele folosite în desfăşurarea riturilor şi a sacrifciilor, cum sînt marile căldări găsite la Olimpia şi la Delfi sau miticul tripod regal pe care şedea Pythia, tot la Delfi, pentru a releva profețiile zeului (vezi DELFI). Un alt celebru sanctuar oracular avea o strînsă legătură cu bronzul: cel al lui Zeus de la Dodona, unde voința zeului se manifesta prin intermediul sunetelor produse de nişte mari scuturi din bronz, atîrnate de ramurile stejarilor care înconjurau sanctuarul.
Sunetul produs de bronz este evocat şi în alegoria casei Faimei, personificarea bîrfelor şi a zvonurilor; potrivit legendei, aceasta locuia într-un palat de bronz, unde răsunau fără încetare sunetele multiple pe care pereții şi obiectele din bronz nu făceau decît să le înmulțească şi să le amplifice (Vergiliu, *Eneida,* 4.173-188).
De bronz era şi palatul lui Hefaistos, care era maestru în prelucrarea acestui metal. De obicei, din bronz erau porțile templelor şi cupele pentru libațiile sacre. Un cerc triplu de ziduri din bronz încon-jura Tartarul în măruntaiele pămîntului, potrivit lui Hesiod *(Teogonia,* 726 şi urm.).
La Roma, din bronz erau acoperişul templului Vestei, plugul cu care se trăgea brazda sacră a hotarului unui cîmp sau al unei cetăți, precum şi briciul cu care îşi rădeau capul sacerdoții. Prima statuie romană a lui Ceres era din bronz; şi tot din bronz au fost făurite numeroase alte statui de zei şi eroi.
Vezi şi FĂURAR.

Broteas (gr. Bpoxlag, *-r\q*; lat. *Broteas, -ae).* Fiica zeului Hefaistos. Batjocorită pentru înfățişarea ei respingătoare, s-a aruncat în craterul Etnei.
Bubastis (gr. Bo6pa<mc, *-\.oq*; lat. *Bubas-tis, -is).* Zeiță egipteană, fiica lui Isis şi a lui Osiris şi sora lui Horus. Grecii au identificat-o cu Artemis. O cetate cu acelaşi nume se ridica pe brațul pelusiac al Nilului, fiind principalul centru de cult al zeiței, în Grecia şi în Italia, era venerată mai cu seamă la Delos, Ostia, Nemis şi Roma.
Bubona (lat. *Bubona, -ae).* Zeitate romană ocrotitoare a turmelor de bovine şi a creşterii animalelor.
Bucefal (gr. Boux^qxxAoc;, -ou; lat. *Bucepha-lus, -i).* Celebrul cal al lui Alexandru cel Mare, învăluit încă din Antichitate într-o aură de legendă; potrivit izvoarelor, şi-a însoțit stăpînul în toate campaniile sale militare. Legătura aparte dintre comandantul de oşti macedonean şi calul său preferat s-a născut atunci cînd, copil încă fiind, Alexandru s-a dovedit a fi singurul în stare să încalece sălbaticul animal, pe care regele Filip, tatăl său, îl cumpărase cu 13 talanți. Cînd calul a murit, Alexandru a construit, după bătălia împotriva lui Poros, o cetate care, după numele animalului, s-a numit Bucefala. Se spunea că numele calului provenea de la mărimea capului său ori din faptul că pe spate avea un semn reprezentînd un cap de bou. Bucefal este amintit de Plutarh şi de Strabon. în mod curios, în vremurile moderne numele său a devenit un sinonim pentru „gloabă", fiind folosit în glumă.
Bucolos (gr. Boux6Xoc;, -ou). Cu acest nume, în traducere „bouar", erau indicate mai multe personaje mitologice. Unul dintre acestea era fiul lui Colonos din Tanagra, care, împreună cu frații săi Ehemos sau Ohemos şi Leon, 1-a ucis pe Eunostos, pentru că sora lor Ohna se îndrăgostise nebuneşte de el, însă fusese respinsă. Mînioasă, fata 1-a calomniat în fața fraților săi, care l-au ucis. însă tatăl lui Eunostos, Elieos, i-a prins pe Bucolos şi pe frații săi şi i-a alungat din cetate. Cuprinsă de remuşcări, Ohna a mărturisit adevărul, după care s-a sinucis aruncîndu-se într-o prăpastie.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul, care nu este prea răspîndit, este amintit de către Plutarh *(Qu. Gr.,* 40).
Bufagos (gr. Boucpofos, -ou). 1) Epitet al lui Heracle, însemnînd literal „mîncător de boi", care i-a fost atribuit întrucît se spunea că mîncase boi întregi (vezi Bou). 2) Erou din Arcadia, fiul lui Iapet şi al soției sale Tornax şi eponimul unui afluent al Alfeului. S-a căsătorit cu Promne, împreună cu care 1-a ajutat pe Ificles, fratele lui

Heracle, care fusese rănit în timpul luptei cu Augias (vezi HERACLE). A stat lîngă el pînă cînd a murit, apoi 1-a îngropat. Bufagos s-a îndrăgostit de Artemis şi, pe cînd o urmărea pe muntele Foloe din Arcadia, a fost ucis de către zeiţă, deranjată de insistenţa lui obositoare.
► *Prezenţe în literatura antică.* Faptele sale sînt amintite de Pausanias (8.14.9 ; 27.17).
Bufonia (gr. xâ Bouep6via). Ritual religios care se desfăşura la Atena în cursul sărbătorilor numite Dipolia, în cinstea lui Zeus stăpînul cetăţii, celebrate în ziua 15 a lunii Sciroforion (iunie-iulie). Ritualul era legat de străvechea interdicţie a sacrificării de fiinţe vii pe altarul lui Zeus *Hypatos* pe Acropole, interdicţie care, potrivit unei legende, a fost încălcată prin uciderea unui bou de către un om (bufonul, sau „ucigătorul de boi"), care mai apoi, după ce a aruncat securea (sau cuţitul) folosită în sacrificiu, a fugit, în timp ce securea era supusă judecăţii pentru sacrilegiul săvîrşit. Ritualul reparcurgea etapele acestui eveniment mitic (pentru o povestire detaliată a mitului vezi SOPATROS). Pe altarul lui Zeus erau mai întîi depuse prăjituri de cereale. Apoi, numeroşi boi erau mînaţi în jurul altarului. Cel care se apropia primul de ofrande era ucis cu o secure, iar cel care îl omora arunca securea şi o lua la fugă. Carnea animalului ucis era friptă şi împărţită între participanţii la ritual, care, duţ)ă banchet, se acuzau reciproc de omor. In pritaneu se înscena un adevărat proces, în care responsabilitatea era atribuită, succesiv, celui ce adusese apa pentru ascuţirea securii, celui ce o folosise pentru a ucide animalul şi, în sfîrşit, securii înseşi, care era găsită vinovată şi aruncată în mare. Potrivit altor tradiţii, instrumentul incriminat era un cuţit. După altele, la

sfîrşitul procesului, securea sau cuţitul erau absolvite. Pielea boului ucis, umplută cu fîn, era apoi înjugată la plug, ca simbol al renaşterii.
Bunos (gr. Boovog, -ou). Erou corintian, fiul lui Hermes şi al Alcidamiei. Cînd regele Corintului, EETES (vezi), a pornit spre Col-hida cu expediţia argonauţilor, el a primit sarcina de a păstra tronul pînă la întoarcerea acestuia. La moartea lui Bunos, pe tronul Corintului a urcat Epopeu din Sicion.
► *Prezenţe în literatura antică.* Faptele sale sînt amintite de Pausanias (2.3.10).
Busiris (gr. Boumpic, *-i8oq*; lat. *Busiris, -idiş).* Străvechi rege al Egiptului, cunoscut pentru cruzimea sa: acesta îi ucidea pe toţi străinii care treceau pe teritoriul său şi îi jertfea lui Zeus. Potrivit legendei, a fost ucis de Heracle.
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul lui Busiris şi munca lui Heracle sînt povestite pe larg în izvoarele antice, mai ales de către Herodot, Euripide, Diodor, Isocrate şi Vergiliu.
Butes (gr. Bournc, -ou; lat. *Butes, -is).* 1) Fiul lui Boreas şi fratele vitreg al lui Licurg. După ce a încercat zadarnic să-şi ucidă fratele vitreg şi a fost descoperit, a fost silit să fugă din Tracia natală şi a pus stă-pînire pe insula Naxos. îndrăgostit de o bacantă pe nume Coronis, a răpit-o în timpul unei serbări organizate în cinstea lui Dio-nysos, serbare ce se desfăşura pe plaja Ftiotidei, în Tesalia, unde Butes venise însoţit de tovarăşii săi de la Naxos în căutare de femei. Silită să-1 accepte, Coronis 1-a rugat pe Dionysos ca răpitorul său să fie pedepsit, iar Butes a înnebunit şi s-a aruncat într-un puţ.
2) Erou troian, scutierul lui Anhise şi, ulterior, tovarăşul lui Ascaniu. în povestirea lui Vergiliu *(Eneida,* 9.647 şi urm.), Apollo ia înfăţişarea sa pentru a-1 convinge pe Ascaniu să înceteze bătălia.
3) Pugilist de o forţă extraordinară, din poporul bebricilor, care a luat parte la jocurile funebre'*celebrate în cinstea lui Anhise, fiind învins de Dares. Este amintit de Vergiliu *(Eneida,* 5.371,-374).
' 4) Probabil diferit de precedentul este un alt personaj amintit de Vergiliu *(Eneida,* 11.690 şi urm.), un războinic troian cu o statură şi o robusteţe ieşite din comun, care a fost ucis de Camilla.
5) Erou atenian, fiul lui Teleon şi al Zeuxipei sau, potrivit altor versiuni ale mitului, fiul lui Poseidon. A luat parte la expediţia argonauţilor. Cînd corabia sa a trecut pe lîngă insula sirenelor, a fost singurul care s-a lăsat sedus de cîntecul acestora: s-a aruncat în mare încercînd să ajungă la ele, însă Afrodita 1-a ajutat să ajungă pe promontoriul Lilybaeum din Sicilia. Cu Afrodita a avut un fiu, Erix, care a dat numele centrului omonim şi a fost întemeietorul celebrului templu închinat Afroditei pe muntele-numit, după el, Erix.^
6) în izvoare există o distincţie clară între Butes amintit la numărul precedent şi un alt erou cu acelaşi nume, cu care prezintă cîteva elemente în comun. Atenian şi el, acest din urmă Butes este amintit ca fiu al lui Poseidon *Erehteu* sau al lui Pandion, regele A enei, şi al Zeuxipei şi fratele lui Erehteu, al Filomelei şi Procnei. La moartea lui Pandion, cînd Erehteu a moştenit tronul de la tatăl său, Butes a devenit preot al Atenei şi al lui Poseidon. S-a căsătorit cu o fiică a lui Erehteu, Htonia, cu care a generat stirpea familiei sacerdotale a Eteobutazilor sau a Buta-zilor, din care proveneau preoţii cultului

Atenei *Polias* şi al lui Poseidon *Erehteu,* zeităţi venerate din vremuri străvechi pe Acropole, în locul unde în epoca istorică a fost ridicat Erehteionul.
7) Erou atenian, fiul lui Palas, amintit în legătură cu mitul regelui MINOS (vezi). Cînd Minos a pregătit expediţia împotriva Atenei pentru a răzbuna moartea fiului său Androgeu, expediţie ce avea să aducă înfrîngerea Atenei şi obligaţia pentru ate-nieni de a-i jertfi cumplitului Minotaur tineri de neam nobil, Butes şi fratele său Clitos au fost trimişi la Egina pentru a cere ajutor împotriva lui Minos.
8) Erou din Argos, a luat parte la întreprinderea regelui Tlepolemos, care a devenit stăpînul Rodosului după ce 1-a alungat şi 1-a ucis pe suveranul de aici, propriul său unchi Licimnios. Cînd Tlepolemos a plecat în războiul troian, domnia Rodosului a trecut în mîinile sale.

Buto (gr. BOUTW, -oug). Zeitate egipteană, doica lui Bubastis şi a lui Horus, copiii lui Isis şi ai lui Osiris, pe care i-a salvat de urmărirea lui Tifon, ascunzîndu-i pe insula plutitoare Chemnis. Grecii au identificat-o cu LATONA (vezi), reprezentînd-o ca zeiţă a nopţii. în Egiptul de Jos, pe lacul omonim a fost clădită o cetate purtînd numele zei-ţei, care se bucura de o veneraţie deosebită în partea locului. Aici îşi avea sediul un celebru oracol al său şi în fiecare an îi era închinată o sărbătoare solemnă.

Buziges (gr. BouţufTig, -ou; lat. *Buzyges, -is).* Miticul inventator al jugului şi îm-blînzitor de tauri sălbatici, pe care i-a transformat în boi domestici. Numele său înseamnă „cel ce înjugă boii". Se spunea că ar fi fost şi legislator, printre preceptele sale amintindu-se interdicţia de ucide boi sau tauri, animale preţioase pentru agri-cultură. Era menţionat de o tradiţie ate-niană în legătură cu PALADIONUL (vezi). Se spunea că adevăratul Paladion se păs-tra la Atena, unde fusese adus de către Buziges, căruia îi fusese încredinţat de Demofon, care, la rîndul său, îl primise de la Diomede.
► *Prezenţe în literatura antică.* Servius, ad Verg. *Georg.,* 1.19; Pliniu, *Naturalis his-toria,* 7.57.

Byblos (gr. Bu^Xoţ, -ou; lat. *Byblos).* Celebra cetate feniciană este deosebit de importantă în mitologia şi religia clasică întrucît a fost sediul cultului lui Adonis.

Caantos (gr. Kaav-ftog, -ou). Fiul lui Oceanos şi fratele Meliei. Cînd Apollo a răpit-o pe aceasta din urmă, Oceanos i-a poruncit lui Caantos să pornească în căutarea ei. Caantos a găsit-o, dar nu a izbutit să o despartă de zeu. Pentru a se răzbuna, a dat foc unui templu (după alte versiuni, unei păduri) consacrat lui Apollo, care însă 1-a pedepsit, ucigîndu-1 cu o săgeată, în epoca istorică, încă se mai credea că mormîntul său se afla la Teba (Pausanias, 9.10.5-6).
Cabarnos (gr. Kocpocpvog, -ou; lat. *Cabar-nus, -i).* Potrivit unei mărturii a lui Ste-phanos din Bizanț, Cabarnos, un locuitor din insula Păros, a ajutat-o pe Demetra în căutarea fiicei sale Persefona cînd aceasta a fost răpită de Hades, spunîndu-i cine era răpitorul. Demetra şi-a manifestat recunoştința numindu-i pe el şi pe urmaşii săi (cabarnii) preoți ai cultului ei. De la el, insula Păros avea să capete numele *Kabarnis.*
Cabiri (gr. Ka'fSeipoi., -aiv; lat. *Cabiri, -orum).* Cu acest nume erau indicate o serie de zeități adorate în diferite regiuni ale lumii antice, mai ales la Samotrace, Lemnos, Imbros, Teba, Pergam etc. Semnificația exactă a numelui, originea şi trăsăturile divinităților nu sînt cu totul clare. Se ştie cu siguranță că la Samotrace li se aduceau onoruri divine, iar cultul lor s-a extins pînă în Fenicia şi Egipt. Reconstituirea cea mai credibilă a cultului cabiri-lor îi prezintă ca pe nişte slujitori ai Marii Mame a zeilor. Ei şi-ar fi căpătat numele de la muntele Kabeiros (Strabon, 10.3.20) din Berecintia, după care s-ar fi stabilit la Samotrace, unde i-ar fi inițiat pe locuitorii

C

insulei în misterele lor: printre aceştia s-ar fi numărat şi Orfeu.
Numiți „Mari zei", erau desemnați şi cu numele de CUREȚI (vezi), coribanți sau, la Lemnos, ca Hefaistoşi. Se spunea că ar fi descins din Proteu: Cabira, fiica acestuia, 1-a zămislit cu Hefaistos pe Cadmilos, de la care aveau să se nască trei copii de parte bărbătească, cabirii, şi trei nimfe numite cabiride. Cabirii din Lemnos erau numiți Hefaistoşi pentru că erau făurari.
în toate legendele privitoare la cabiri, dactyli, cureți sau coribanți, pe lîngă faptul că adeseori se confundă ori se dovedesc anevoie de deosebit pentru noi, aceştia au în comun trăsătura de a apărea uneori ca făpturi primordiale separate sau, alteori, ca popoare întregi.
Originile lor sînt interpretate diferit atît de antici, cît şi de cercetătorii moderni; considerați uneori de proveniență feniciană, sînt mai probabil nişte personaje divine frigiene. Legați de fertilitate, cabirii erau considerați, de asemenea, ocrotitorii marinarilor. Cultele lor erau puse în conexiune cu alți zei ai

fertilităţii şi htonieni, precum Dionysos, Hermes sau Demetra.
Numărul şi numele lor sînt înregistrate în mod diferit de tradiţie. Unele surse amintesc patru nume: Axieros, Axiokersa, Axiokersos şi Cadmilos.
► *Răspîndirea cultului.* Principalul centru al cultului lor era Samotrace, unde se celebrau Misterele. Sacrificii în cinstea lor, cu procesiuni şi simboluri care le scoteau în evidenţă rolul de aducători de fertilitate, sînt atestate şi la Teba, în Beoţia, la Atena şi mai cu seamă la Lemnos, în alte insule greceşti şi în Asia Mică. Ca ocrotitori ai marinarilor, cabirii sînt uneori confundaţi cu Dioscurii.

► *Prezenţe în literatura antică.* Numele celor patru cabiri amintiţi pot fi citite într-o scolie la Apollonios din Rodos, *Argonau-ticele,* 1.917. Alte informaţii despre cultul lor ne oferă Herodot (mai ales 2.51), Pau-sanias şi Aristofan *(Pacea).*
► *Iconografie.* De obicei, în artele figurative cabirii sînt reprezentaţi în număr de doi, dintre care unul copil. Cel mai adesea însă nu pot fi deosebiţi unul de altul, iar iconografia lor se aseamănă cu cea a Dioscu-rilor. Ca doi tineri sînt reproduşi adesea şi pe monede. Numele „yase cabirice" desemnează exemplarele unui tip de ceramică provenită din sanctuarul cabirilor de la Teba, caracterizată prin reprezentări pictate în negru ale unor episoade mitologice interpretate în cheie comică, populară sau grotescă.
Cabiria (gr. Ka^eipaia, -ag; lat. *Cabiria, -ae).* Epitet cu care era indicată zeiţa Demetra, cultului căreia îi erau dedicaţi CABIRII (vezi). în Beoţia, epitetul era asociat cu zeiţa în legătură cu o pădure sacră în care se spunea că neiniţiaţii nu aveau voie să pătrundă. Legenda povestea că nişte soldaţi persani care încălcaseră interdicţia îşi pierduseră minţile.
Caca (lat. *Caca, -ae).* în mitologia romană, cu acest nume era indicată fiica lui Vulcan şi sora gigantului Cacus (vezi CACUS). Potrivit unor mitografi şi comentatori tîrzii (Servius, Primul Mitograf al Vaticanului), ea i-a dezvăluit lui Hercule ascunzătoarea unde fratele său ascunsese boii pe care i-i furase. îi era închinat un cult divin, iar în cinstea ei se ţinea aprins un foc perpetuu.
Cacus (gr. Kiîxog, -ou; lat. *Cacus, -i).* Fiul lui Vulcan; era un gigant puternic ce locuia într-o peşteră de pe muntele Aventin şi persecuta ţinutul din apropiere. Cînd HERACLE (vezi) a trecut prin Italia, după ce prinsese boii lui Gerion, Cacus i-a furat o parte din vite pe cînd eroul dormea. Cacus a adus animalele în peştera sa tîrîndu-le de coadă, astfel încît toate urmele erau confuze sau şterse, ascunzătoarea dovedindu-se cu neputinţă de găsit. Dar, cînd boii rămaşi liberi au trecut prin faţa peşterii, cei prinşi au început a mugi; astfel, Heracle a putut să-i găsească şi 1-a ucis mai apoi pe gigant. Potrivit tradiţiei, pentru a celebra victoria, Heracle a ridicat la Roma un altar, Ara Maxima.
Acestei povestiri principale i se adaugă cîteva aspecte colaterale, legate în primul rînd de prezenţa alături de Cacus a personajului feminin Caca, celălalt element al unei vechi perechi divine, probabil zeii focului veneraţi de comunitatea primitivă stabilită pe Palatin. Potrivit unei tradiţii, Caca l-ar fi trădat pe Cacus, îndrăgostin-du-se de Heracle şi ajutîndu-1 să-şi recupereze turma, şi a obţinut în schimb un templu. în plus (izvoarele îl prezintă pe Cacus şi ca pe un monstru ce scoate flăcări pe nări), relaţia acestuia cu focul i-a făcut pe unii cercetători moderni să se gîndească la o posibilă asociere a acestui gigant cu Caeculus, întemeietorul mitic al cetăţii Praeneste, căruia îi este atribuit un miracol săvîrşit cu focul.
► *Prezenţe în literatura antică.* Vergiliu, *Eneida,* 8.194 şi urm. Vergiliu scrie că personajul Cacus trăia pe Aventin, însă toate celelalte izvoare susţin că sălaşul lui se afla pe Palatin, unde sînt situate şi aşa-nu-mitele *Scalae Căci.* Alte trimiteri la acest mit se găsesc la Dionysos din Halicarnas (1.39.2 şi urm.) şi la Properţiu (4.9).
► *Prezenţe în literatura medievală.* Dante, *Infernul,* 25.
Cadmos (gr. KcxSjioc;, -oo ; lat. *Cadmus, -i).* Unul dintre cei mai celebri şi mai veneraţi eroi din Antichitatea clasică, în jurul căruia se ţes nenumărate mituri şi legende ale Greciei antice. Era fiul regelui fenician Agenor şi al Telefasei. Sora sa era Europa, eroina răpită de Zeus în ipostază de taur. Aventurile sale au început în urma acestei răpiri. Cînd regele zeilor a dus-o pe Europa în Creta, Agenor i-a poruncit lui Cadmos să pornească în căutarea surorii sale şi să nu se întoarcă fără ea.
Cadmos a pornit la drum, însă lungile sale peregrinări n-au dat nici un rezultat. Stabilindu-se în Tracia, eroul a consultat oracolul de la Delfi, care i-a spus să urmeze o junincă pînă în locul în care aceasta avea să se oprească; acolo trebuia să întemeieze o cetate.
întîmplările următoare s-au petrecut întocmai cum prezisese oracolul. Cadmos a găsit o junincă pe care a cumpărat-o, începînd apoi să umble prin ţinut în urma animalului. Cînd acesta, istovit, s-a culcat la pămînt, Cadmos a înţeles că acela era locul indicat pentru întemeierea cetăţii.

Ţara unde îl dusese juninca a fost numită Beoţia, „ţara vacii". Cetatea a primit numele Cadmeea, purtat şi în epoca istorică de cetăţuia fortificată a Tebei. Pentru a sacrifica vaca, aşa cum îi ceruse oracolul, Cadmos a trimis după apă la izvorul Areia, „izvorul lui Ares", aflat în apropiere. Izvorul era însă păzit de un balaur, fiul lui Ares, care sălăşluia într-o peşteră din preajmă; acesta i-a omorît pe oamenii trimişi de Cadmos. De unul singur,

înarmat, potrivit tradiției, doar cu o piatră, Cadmos a înfruntat şi a ucis şarpele uriaş (Euripide, *Fenicienele,* 663). Apoi, la sfatul Atenei *(ibidem,* 939), a semănat dinții balaurului, din care a apărut o armată de războinici înarmați şi amenințători, pe care însă Cadmos i-a înfrînt prin şiretenie, aruncînd în ei cu pietre. Convinşi că erau loviți de unul dintre tovarăşii lor, soldații s-au în-căierat, ucigîndu-se unii pe alții. Numai cinci dintre ei au supraviețuit (Udeos, Hto-nios, Peloros, Hiperenor şi Ehion). Aceştia au fost numiți *sparți (ibidem,* 939), adică „bărbații semănați", şi au fost strămoşii tebanilor.

O dată îndeplinită misiunea sa de întemeietor, Cadmos a primit de la Atena titlul de rege al cetății Teba, iar de la Zeus pe soția sa, Harmonia. Este demn de observat că, în paralel cu semnificația numelui Harmonia, „cea care uneşte", s-a încercat ca şi numele lui Cadmos să fie pus în legătură cu *kosmos,* „ordine", cu valoare analoagă. Cadmos şi Harmonia au avut o nuntă solemnă la Teba, unde şi-au dat întîlnire toți zeii. Serbarea a fost una dintre cele mai grandioase din mitologia greacă (vezi HARMONIA). Cadmos i-a dăruit Harmoniei celebrul peplu şi colierul pe care îl primise de la Hefaistos (sau de la Europa). Cei doi au avut mai mulți fii: Autonoe, Ino, Semele, Agave, Polidor şi, mai tîrziu, Ilirios. Pentru transformarea lui Cadmos şi a Harmoniei în şerpi şi trimiterea lor în Insulele Fericiților din voința lui Zeus, vezi HARMONIA. Izvoarele antice îi atribuiau lui Cadmos şi aducerea în Grecia, din Fenicia sau din Egipt, a unui alfabet de 16 litere. ► *Răspîndirea cultului.* Cadmos a fost venerat mai ales la Teba şi la Samotrace. Cultul său era legat de riturile cabirice şi de vechea religie tracă. La Samotrace, unul dintre

CABIRI (vezi) era numit Cadmilos, adică „micul Cadmos" sau „fiul lui Cadmos". în epocile arhaică şi clasică, Cadmos era deseori identificat cu Hermes, ca divinitate subpămînteană legată de trecerea în lumea cealaltă.

► *Prezențe In literatura antică.* Principalele izvoare pentru cunoaşterea legendelor legate de Cadmos sînt Euripide *(Fenicienele* şi *Bacantele),* Ferecide şi, mai înainte, unele trimiteri ale lui Pindar *(Olimpice,* 2). O sistematizare mai tîrzie a legendei apare la Ovidiu *(Metamorfoze,* 3) şi mai ales la Apollodor (cu deosebire 3.5.4 şi 3.1.1) şi Nonnos di Panopolis *(Dionisiacele,* unde este povestită nunta lui Cadmos cu Harmonia).

► *Prezențe In literatura modernă.* Din secolul al XVTI-lea datează libretul lui Ph. Qui-nault pentru opera *Cadmos şi Hermione* de J.-B. Lully.

► *Iconografie.* Cadmos este deseori reprezentat în ceramica greacă ucigînd balaurul. în arta romană, figura sa apare mai ales pe monede.

Caduceu. Termenul desemnează un atribut tipic al lui Hermes (Mercur), şi anume nuiaua în jurul căreia se încolăcesc doi şerpi, avînd la vîrf două mici aripi. Tradiția povesteşte că aceasta îi fusese dăruită lui Hermes de către Apollo, în schimbul lirei inventate de el. Originea şerpilor era pusă în legătură cu faptul că, într-o zi, Hermes văzuse doi şerpi luptîndu-se pe muntele Citeron, iar pentru a-i despărți aruncase între ei nuiaua; animalele s-au încolăcit în jurul ei, rămînînd astfel pentru totdeauna. Originea aripilor deschise era explicată prin deplasările rapide pe care Hermes, ca mesager al zeilor, le avea de îndeplinit. în această calitate de mesager al zeilor şi de purtător al veştilor pe care zeitățile i le încredințau, Hermes era patronul crainicilor. Caduceul era deci şi o emblemă a crainicilor - în acest caz, o ramură de măslin în jurul căreia se împletea o simplă ghirlandă. Cu caduceul, vergeaua magică ce aduce somnul, Hermes „după voie/ Pe oameni îi adoarme şi-i deşteaptă/ Din somn" *(Odiseea,* 5.48-49 şi 24.3-4; *Iliada,* 24.343-344; *cf.* Ovidiu, *Metamorfoze,* 1.671-672). Cu referire la caduceu, Hermes era indicat uneori prin apelativul

Caduciferul. Caduceul în jurul căruia se încolăcesc cei doi şerpi era nu doar o emblemă a lui Hermes, ci şi simbolul lui Asclepios, zeul medicinei (pentru alte detalii vezi şi BASTON) ; în acest context, toiagul era considerat un simbol al vieții, iar şerpii - forțele obscure ale răului pe care medicina greacă le putea îmblînzi, pre-schimbîndu-le în leacuri.

Caeculus (lat. *Caeculus, -i).* Vechi erou italic, fiul lui Vulcan. Era considerat întemeietorul mitic al cetății Praeneste (Palestrina). Pentru detalii referitoare la naşterea sa, vezi PALESTRINA.

Caelestis. Numele unei zeități venerate în Roma imperială. De origine orientală, era identificată cu zeița cartagineză Tanit, care era indicată şi cu apelativul Iuno Caelestis. în lumea latină, „cea cerească" era, de asemenea, un epitet al lui Venus.

Caelius Vibenna (lat. *Caelius* sau *Cae-les, -i Vibenna).* Vechi erou italic, considerat conducătorul militar al unei armate etrusce, cu care a ajuns la Roma în vremea domniei lui Romulus sau a lui Tarquinius Priscus. Şi-a instalat tabăra pe una din colinele cetății, care şi-a luat numele de la el, şi a devenit, potrivit tradiției, strămoşul ginții Caelia.

► *Prezențe In literatura antică.* Este amintit de Tacitus *(Anale,* 4.65) şi de Varro (De *lingua latina,* 5.46).

► *Iconografie.* Este reprezentat în arta etruscă pe Mormîntul Francois de la Vulci, în compania fratelui său Aulus Vibenna şi a prietenului său Mastarna, care îl salvează de Tarquinius.

Caelius Mons (lat. *Caelius Mons).* Cea mai mare dintre cele şapte coline pe care se ridica Roma antică. Inițial era numită *Querquetulanus,* datorită pădurilor dese de stejari care o acopereau. Numele Caelius era asociat cu eroul etrusc CAELIUS VIBENNA (vezi), care şi-a instalat aici trupele. Ocuparea şi istoria străveche a locului se pierd în mitologie, legîndu-se de vremurile lui Romulus, Ancus Martius, Tarquinius Priscus şi Servius Tullius. O

tradiție povestea că popularea colinei s-a petrecut pe vremea distrugerii cetății Alba Longa, ai cărei locuitori au fost mutați de Tullius Hostilius
pe acest deal, dînd naștere tribului roman al lucerilor. Sînt atestate aici vechi culte ale pădurilor și ale izvoarelor, mai cu seamă cel al nimfei Egeria, cărora li s-au adăugat culte de origine străină. Cel mai vechi cult de acest gen este cel închinat zeiței Minerva *Capta,* al cărei nume are o semnificație transparentă („Minerva prizonieră"), făcînd aluzie la faptul că a fost adus aici din cetatea Falerii, după cucerirea acesteia în anul 241 Î.Hr.
Cafareu (gr. KoKp-npeug, -lojg; lat. *Capha-reus* sau *Caphereus, -ei* și *-eos).* Promontoriu din insula Eubeea, avînd o faimă tristă din cauza numeroaselor naufragii la care a fost martor în timpul întoarcerii eroilor greci din războiul troian. Potrivit tradiției, răspunzător pentru aceste accidente era Nauplios, tatăl lui Palamede, care aprindea noaptea focuri în locuri primejdioase și înșelătoare, pentru a-i pune în dificultate pe navigatori și a-i face să rătăcească drumul. Nauplios voia să răzbune astfel moartea fiului său, pe care grecii îl uciseseră ca trădător (pentru detalii vezi PALAMEDE).
Cafauros (gr. Kdcpaupoe;, -ou). Păstor libian, fiul lui Garamas și al unei nimfe lacustre și urmașul lui Acacalis și al lui Apollo. Pe cînd își paștea turmele lîngă lacul Triton, un argonaut pe nume Cantos a încercat să-i fure cîteva vite pentru a potoli foamea tovarășilor săi vlăguiți. Cafauros 1-a văzut și 1-a ucis. Ceilalți argonauți, intervenind în ajutorul tovarășului lor, l-au ucis la rîndul lor pe Cafauros.
► *Prezențe în literatura antică.* Faptele sînt amintite de Apollonios din Rodos în *Argo-nauticele* (4.1485 și urm.).
Cafeira (gr. Ka(pe£pa, -ac;). Una dintre fiicele lui Oceanos. Este amintită ca ocrotitoarea vigilentă a micului Poseidon, pe care Rhea li-1 încredințase ei și telchinilor în insula Rodos.
> *Prezențe în literatura antică.* Numele și rolul său în povestea lui Poseidon sînt amintite de Diodor din Sicilia (5.55.1).
Cafene (gr. Kacp^vn, *-r\ş).* Eroină amintită de Plutarh ca protagonistă a unei tragice povești de iubire. Cafene era originară din cetatea cariană Criasos; ea s-a îndrăgostit de Nimfeos, un tînăr grec care locuia într-o

colonie întemeiată de puțină vreme în apropiere. Relațiile dintre greci și carieni erau însă extrem de tensionate; exasperați de prezența deranjantă a grecilor, carienii s-au hotărît să organizeze o mare serbare, la care să-i cheme pe toți și să-i ucidă mișelește. Cafene i-a dezvăluit iubitului său complotul, iar acesta i-a prevenit pe greci; aceștia au venit la petrecere neînarmați, însă și-au adus și femeile, care sub veșminte purtau arme. Banchetul s-a transformat într-un măcel, din care grecii au ieșit în cele din urmă învingători. Cafene s-a putut căsători cu Nimfeos, iar grecii i-au închinat mari onoruri. Povestea amintea că, în urma măcelului, cetatea Criasos a fost în întregime rasă de pe fața pămîntu-lui, iar pe locul ei a fost construită o cetate nouă, care a fost numită Noul Criasos.
► *Prezențe în literatura antică.* Povestea este relatată de Plutarh *(Despre virtuțile femeilor,* 7.304).
Caieta (gr. Kairj-cn, *-т]ǫ* ; lat. *Caieta* și *Caiete, -ae* și *es).* Doica lui Enea, sau, după alții, a lui Ascaniu, sau a soției lui Enea, Creusa. A fost alături de Enea pe timpul călătoriei de la Troia spre Apus și a murit ia sosirea în Italia. In apropiere de Terra-cina, pe coasta meridională a Latiumului, în locul unde astăzi se ridică orașul Gaeta, Enea i-a construit un mormînt: „Enea depune cenușa doicii sale într-o urnă de marmură și-i așază pe mormînt o lespede cu această scurtă inscripție: «Aici zace Caieta. Copilul pe care 1-a crescut cu pietate [...] a incinerat-o pe rugul ce i se cuvenea»" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 14.441 și urm.). Tradiția locală lega originea toponimului de această povestire.
► *Prezențe în literatura antică.* Povestea Caietei este menționată de diferite izvoare istorice (Strabon, Diodor din Sicilia, Dio-nysos din Halicarnas). în afara pasajului citat din Ovidiu, în poezie amintirea ei este păstrată și într-o versiune vergiliană *(Eneida,* 7.1 și urm.).
Cainis (gr. *Kaiviq,* -iSoc;; lat. *Caenis, -is).* Numele grecesc al nimfei Cenis, pe care Poseidon a transformat-o în bărbat la cererea ei; nimfa a devenit astfel eroul Ceneu. Pentru detalii vezi CENEU.
Cal. Unul dintre animalele pe care mitologia clasică le evocă frecvent, ca atribut al unor zei și al unor eroi și ca tovarăș de aventuri al acestora, ca victimă sacrificată în cinstea lor sau ca o creatură fantastică de facturi diverse, în care natura cabalină se contopește cu altele, dînd naștere unor făpturi hibride, uneori monstruoase, înzestrate adesea cu însușiri pe care caii obișnuiți nu le posedă.
Calul este un atribut al lui Apollo și al lui Helios (Soarele), a cărui cvadrigă o trage pe cărările cerului, îngăduindu-i astfel zeului să răsară în zori din palatul său de la Răsărit și să apună seara în cel de la Apus. Pentru a fi îmblînziți și mînați, caii înfocați ai Soarelui au nevoie de o mînă sigură, calitate ce îi lipsește lui Faeton, fiul lui Helios, care nu va ști să-i domine, riscînd să dea foc pămîntului. Zeus va reuși să evite tragedia, sacrificîndu-1 însă pe Faeton (pentru detalii vezi FAETON). Cît despre Zeus, el are niște cai albi strălucitori. Calul este legat și de zeul apelor, Poseidon. în palatul său din adîncul

mării, în apropiere de insula Eubeea, acesta îşi ţinea celebrii cai cu copite de bronz şi coamă de aur. într-un car tras de aceşti cai, el cutreiera valurile mării, care se potoleau la trecerea sa, oferind un drum neted şi cortegiului său de creaturi marine. Legătura dintre Poseidon şi cal era atît de strînsă, încît tradiţia povestea că zeul însuşi fusese cel care îl crease ori, cel puţin, îl făcuse cunoscut oamenilor. în celebra dispută dintre Poseidon şi Atena pentru stăpînirea Aticii (pentru care vezi Poseidon şi Atena, zeiţă), cei doi zei s-au măsurat într-o întrecere aparte: fiecare trebuia să le facă un dar oamenilor, iar cel care oferea darul cel mai preţios avea să devină zeul tutelar al regiunii. Potrivit unei versiuni a mitului, Poseidon le-a oferit atenienilor un cal, fapt ce nu i-a asigurat victoria; aceasta i-a revenit Atenei, care a creat măslinul. Totuşi, lui Poseidon i s-a atribuit în continuare meritul de a-i fi învăţat pe oameni să domesticească acest animal şi se credea că.el inventase folosirea hăţurilor şi a zăbalei, precum şi diferitele detalii ale harnaşa-mentului; rolul său de ocrotitor al curselor de cai a sfîrşit prin a se consolida, astfel

încît în jocurile istmice desfăşurate în cinstea sa aveau loc curse de care şi de călărie.

Figurile hibride hipomorfe sînt frecvente în cortegiul lui Dionysos, iar numele multora dintre adeptele zeului au rădăcina *Hipo-,* care în limba greacă trimite tocmai la cal. în varianta sa arcadiană, zeiţa De-metra e reprezentată cu cap de cal, iar uneori este identificată cu una dintre erinii, care îl zămisleşte cu Poseidon pe Areion, calul lui Heracle. Din harpii se nasc caii pe care Hermes îi dăruieşte Dioscurilor, gemenii divini foarte adesea reprezentaţi călare. Şi Hades, zeul infernal, se deplasează într-un car tras de cai; în acest fel o răpeşte pe Persefona, fiica lui Zeus şi a Demetrei, care culege flori pe cîmpia Nisa, apoi o duce cu sine şi o face, măcar pentru o parte din an, regina lumii de dincolo *(Imnul homeric către Demetra).* în mitologia celtică, zeiţa Epona, care ulterior a fost asimilată de romani şi indicată cu epitetul „iapa divină", este reprezentată uneori cu cap cabalin, cel mai adesea călare pe un cal sau însoţită de mînji şi de iepe tinere.

Unul dintre cei mai celebri cai din mitologia clasică este Pegas, calul înaripat al muzelor, fiul Meduzei, din al cărei sînge s-a născut cînd aceasta a fost ucisă de Perseu. Potrivit unei versiuni a mitului, tatăl său era Poseidon, iar naşterea sa se petrecuse în apropierea rîului Oceanos. în numele grecesc al lui Pegas era implicită trimiterea la un izvor ce ţîşneşte (luncn), iar izvorul Hipocrene ţîşneşte sub lovitura copitei sale. Belerofon a izbutit să-1 îmblînzească cu ajutorul zeiţei Atena, care i-a oferit zăbala, învăţîndu-i astfel pe greci, potrivit unei tradiţii diferite de cea care îi atribuia merite similare lui Poseidon, arta îmblîn-zirii cailor. Călare, Belerofon a reuşit să o răpună pe mostruoasa Himera. Cînd însă, profitînd de bidiviul său, a vrut să se înalţe pînă la cer, Pegas 1-a .aruncat din şa, ur-mîndu-şi de unul singur drumul către sălaşul zeilor, unde a fost preschimbat în constelaţia cu acelaşi nume. Nu mai puţin celebri erau în mitologie caii lui Ahile. Calul roib pe nume Xantos, pe care Hera îl înzestrase cu darul profeţiei şi al vorbirii, i-a prezis eroului sfîrşitul iminent *(Iliada,* 19.408 şi urm.). Ca şi fratele său Balios,
alt cal al lui Ahile, Xantos era fiul vîntului Zefir şi al harpiei Podarge. Un alt Xantos, nu la fel de celebru, era calul lui Diomede, regele trac ce domnea peste poporul bisto-nilor şi ale cărui herghelii de iepe se hrăneau cu carne de om. Prinderea acestora a constituit una din muncile lui Heracle (vezi, a opta muncă); aceste fiinţe sălbatice au fost îmblînzite abia după ce au devorat carnea propriului lor stăpîn. Despre Heracle se povestea şi că, tînăr fiind, l-ar fi învins în luptă pe un rege al Beoţiei pe nume Pirehmes, pe care 1-a legat de patru cai care l-au rupt în bucăţi. Această întîm-plare se petrecuse pe malurile unui pîrîu numit Heracleios sau „pîrîul lui Heracle", iar legenda povestea că, ori de cîte ori un cal se adăpa acolo, din apele sale se auzea un nechezat (vezi Pirehmes). Tot lui Heracle îi aparţinuse şi calul care 1-a salvat pe eroul Adrast în războiul celor Şapte contra Tebei: mulţumită iuţelii bidiviului său, el a fost singurul supravieţuitor al acestei expediţii (vezi Adrast). în poemele homerice, numele lui Hector, eroul troian, este însoţit de epitetul „îmblînzitorul de cai". De caii lui Resos, principele trac aliat cu Priam, era legat, potrivit *Iliadei,* deznodă-mîntul războiului troian: un oracol prezisese că Troia nu avea să cadă niciodată dacă albii cai ai lui Resos păşteau pe cîmpia cetăţii. Ulise şi Diomede s-au dus însă noaptea în tabăra principelui, l-au ucis şi i-au luat caii (vezi Resos). O realitate istorică trebuie să i se atribuie calului lui Alexandru cel Mare, Bucefal, „sau «cap de bou», după nume şi după înfăţişare. A fost cumpărat cu treisprezece talanţi şi dăruit regelui Filip. Despre acest cal se spunea că, o dată înhămat şi pregătit pentru luptă, nu îngăduia niciodată să fie încălecat de alţii în afara regelui. O altă întîmplare legată de Bucifal a trecut în istorie. Pe timpul războiului din India îl încăleca

Alexandru, care, săvîrşind faptele sale de eroism, într-o zi a făcut o imprudenţă, arun-cîndu-se într-o învălmăşeală de duşmani. Asupra lui Alexandru săgeţile au început să plouă din toate părţile, iar calul a fost străpuns, avînd răni adînci pe grumaz şi la coaste. Deşi muribund şi aproape lipsit de sînge, calul şi-a scos regele din desişul de duşmani şi, după ce 1-a dus în afara

bătăii săgeţilor, s-a prăbuşit de îndată. Apoi, liniştit că izbutise să-şi scape stăpî-nul, cu mîngîierea pe care o poate simţi o făptură omenească, şi-a dat ultima suflare. Obţinînd victoria în acel război, regele Alexandru a întemeiat chiar în acel loc o cetate, pe care în cinstea calului a numit-o Bucefala" (Aulus Gellius, *Noctes Atticae,* 5.2). De un cal se leagă şi numele eroului Pelias (vezi): se povestea că, după ce i-a adus pe lume pe el şi pe fratele său Neleu, Tiro i-a abandonat, întrucît se născuseră din iubirea sa ascunsă cu Poseidon. Cei doi copilaşi au fost tîrîţi de o herghelie de cai minată de nişte negustori, iar unul dintre ei a rămas cu o vînătaie pe faţă, din cauza loviturii de copită a unuia dintre animale; în limba greacă, *pelion* înseamnă „vînătaie". Un cal devenit proverbial este cel al lui Seius. Cnaeus Seius avea un cal născut la Argos, care se bucura de faima de a proveni din rasa iepelor lui Diomede. De dimensiuni nemaivăzute, cu înfăţişare mîndră, grumaz vînjos, piele purpurie şi coamă strălucitoare, era un animal de o frumuseţe ieşită din comun, care dobîn-dise însă şi faima tristă de a le purta ghinion stăpînilor săi. Atît Seius, cît şi toţi cei cărora le-a aparţinut după el au pierit în chip jalnic. De aceea, despre o persoană urmărită de ghinioane se obişnuia să se spună în latină „cutare are calul lui Seius" *(ibidem,* 3.9). însă calul cel mai faimos din întreaga mitologie clasică nu este unul în carne şi oase, ci unul de lemn: este celebrul cal troian, construit de Epeios la dorinţa şi după planul lui Ulise. în interiorul acestuia, soldaţii greci conduşi de Ulise s-au pregătit pentru atacul final ce a dus la sfârşitul războiului dintre greci şi troieni, care dura de zece ani.

în mediul religios şi cultual grec şi roman, calul este un animal consacrat mai multor zeităţi, aşa cum s-a amintit mai sus, reprezentînd un atribut al acestora, însă putîndu-le fi uneori oferit şi ca jertfă. Un ritual sacrificial deosebit în care erau jertfiţi cai avea loc în timpul sărbătorilor numite Equiria (vezi). Un sacrificiu spectaculos a patru cai înhămaţi la un car se desfăşura la Rodos în cinstea zeului Helios, căruia îi era închinat aici un cult aparte; ritul, în cursul căruia cvadriga şi cele
patru animale erau împinse în mare, evoca, în mod evident, mitul lui Faeton. De asemenea, caii erau consideraţi animale legate de lumea htoniană şi de dimensiunea funerară: în unele regiuni, de pildă în Sciţia, erau sacrificaţi şi îngropaţi alături de stăpînii lor. La un sacrificiu de cai prin scufundarea în apele unui rîu pare să facă aluzie un pasaj din *Iliada* (21.130-133), în care Ahile se răsteşte la ucigaşii lui Patroclu: „N-o să v-ajute acest rîu cu unda cea lin-argintie,/ Căruia voi mai demult îi jertfeaţi o grămadă de tauri/ Şi-n adîncime de vii aruncaţi după datină caii".

în lumea greacă şi romană, jocurile ecvestre erau deosebit de frecvente în cadrul întrecerilor sportive şi al marilor sărbători panelenice (în Grecia) ori în jocurile organizate în mod oficial la Roma (pentru aceste aspecte vezi Agones, Ludi şi Ecvestre, jocuri), dar erau legate şi de riturile funerare, constituind încununarea înmor-mîntării marilor personaje. Miturile au păstrat numeroase urme ale acestui obicei. Cele mai faimoase sînt jocurile funebre în cinstea lui Patroclu, prezentate în *Iliada,* şi cele în cinstea lui Anhise, descrise în *Eneida,* unde de desfăşoară întreceri călare, în *Iliada* (23.6 şi urm.) ritul funebru presupune participarea cailor nu numai la întreceri, ci şi într-o fază precedentă ritului, după cum reiese din spusele lui Ahile: „«Soţilor mei preaiubiţi, voi repezi în lupta cu carul,/ Noi telegarii acuma să nu-i deshă-măm de la care,/ Ci mai încoace în carele voastre veniţi ca să plîngem/ Şi să jelim pe Patroclu, căci asta-i a morţilor parte./ După ce sufletul ne-om răcori cu jălanie-amară,/ Caii apoi slobozind, să ne punem la praznic cu toţii.» Zise şi toţi după el înce-pură-mpreună bocitul;/ Mortul de trei ori jălin.d în carele lor ocoliră". Pentru alte detalii despre cursele de care, inclusiv în funerar, vezi Car. Caii erau folosiţi şi la funeralii, pentru a transporta corpul neînsufleţit la locul înmormîntării. Caii generează, în mitologia clasică, creaturi hibride şi, uneori, monstruoase. Unii dintre caii deja menţionaţi, ca Pegas ori caii Soarelui, nu sînt animale obişnuite; pe lîngă natura lor divină, ei au şi însuşiri fizice aparte, fiind înaripaţi. în lumea

submarină vieţuiesc caii lui Poseidon, care au cap şi grumaz de cal, dar coadă de peşte, iar uneori labe cu degete lipite. Cea mai cunoscută creatură hibridă care are de-a face cu caii o reprezintă centaurul, jumătate om, jumătate cal. Simbol al sălbăticiei şi al forţei naturale, centaurii descindeau dintr-un strămoş care îi zămislise cu iepele tinere de pe muntele Pelion. Disputa mitică dintre centauri şi lapiţi, reprezentată în unele dintre cele mai celebre

monumente greceşti (templul lui Zeus din Olimpia, Par-tenonul din Atena), s-a încheiat cu înfrîn-gerea centaurilor, interpretată ca semn al prevalentei raţiunii asupra instinctului şi al instalării unei noi religiozităţi. însă centaurii nu reprezentau bestialitatea în stare pură: unul dintre ei, drept şi înţelept, Chi-ron, a fost învăţătorul unui mare număr de eroi greci (vezi CENTAURI şi CHIRON).
► *Iconografie.* Subiect ales frecvent de artiştii antici, care, în toate epocile, au lăsat splendide ilustrări în sculptură, pictură şi. reliefuri, de la uluitoarele bronzuri stilizate de la Olimpia, din epoca geometrică, pînă la reprezentările lor din piaţa vene-ţiană San Marco, caii apar adesea şi în contextul ilustrării miturilor. Se remarcă în special reprezentările înhămării cailor la carele zeilor şi ale eroilor, prezente adesea pe ceramică şi în reliefurile greceşti şi romane; caii care iau parte la defilări şi la procesiunile religioase, cum sînt cei de pe friza Partenonului, opera lui Fidias; caii care participă la întreceri cu prilejul unor sărbători cu fundal religios sau pur sportiv, ca aceia reprezentaţi frecvent mai ales în mozaicurile din epoca romană (foarte adesea însoţiţi de numele lor); caii reprezentaţi în episoadele unor bătălii mitice ori devenite legendare, ca aceia care, prin perspective îndrăzneţe ce par să anticipeze cu multe secole artişti de calibrul lui Paolo Uccello, apar în scena bătăliei de la Isos a lui Alexandru în mozaicul de la Muzeul Naţional din Napoli. Marii eroi sînt reprezentaţi adesea călare, şi nu întîmplător statuia ecvestră devine modelul celebrativ cel mai ilustru, de la portretul călare al lui Alexandru cel Mare la cel al lui Marcus Aurelius de la Roma sau la bronzurile de la Cartoceto. Din reprezentările de cai din Antichitate aflaţi între adevăr şi legendă se detaşează şi un cal care nu există sau,
mai bine zis, nu mai există: cel (sau cei) care trăgea carul, pierdut şi el, al celebrului Auriga de la Delfi.
Calais. Fratele lui ZETES (vezi).

Calamos (gr. KaXap.og, -ou). Protagonistul unei povestiri sugestive evocate în *Dionisiacele* lui Nonnos din Panopolis (11.370-481). Era fiul zeului fluvial Meandros şi s-a îndrăgostit de un tînăr pe nume Carpos, fiul lui Zefir şi al uneia dintre Hore. în timpul unei întreceri de înot în apele rîului Meandros, Carpos şi-a pierdut viaţa. îndureratul Calamos a fost transformat într-o trestie (semnificaţia numelui său în greceşte). Carpos, al cărui nume înseamnă în limba greacă „rod", a devenit un simbol al roadelor cîmpului, care în fiecare an înfruntă soarta morţii şi regenerării.
Calatores. în lumea romană, cu acest nume (ce poate fi tradus prin „strigători", crainici) erau numiţi servitorii pontifilor şi ai flaminilor care, cu prilejul anumitor rituri şi procesiuni solemne, aveau misiunea de a merge înaintea acestora şi de a-i obliga pe oameni să înceteze lucrul, pentru a nu profana ceremonia sacră (Suetoniu, *Gr.,* 12).
Calauria (gr. KaXaupeia sau -ac;; lat. *Calaurea* şi *Calauria, -ae).* Insulă grecească situată în golful Saronic, nu-mită astăzi Poros. Numele său înseamnă „cu vînt bun". Iniţial îi era consacrată lui Apollo, care apoi i-a cedat-o lui Poseidon, de la care o obţinut în schimb cetatea Delfi (Pausanias, 2.33.2). Potrivit lui Strabon însă, Poseidon i-a cedat Delosul Latonei pentru a obţine Calauria. O nimfă pe nume Calauria a fost violată de fiul său Gange, care se îmbătase. Ovidiu *(Metamorfoze,* 7.385) povesteşte, în legătură cu Calauria, despre transformarea în păsări a unui rege şi a soţiei sale, însă mitul nu ne este cunoscut.
Calea Lactee. Fîşiei luminoase de stele din galaxia noastră care în nopţile senine poate fi recunoscută cu uşurinţă pe cer mitologia îi atribuia o origine divină: se povestea că ea s-a format din laptele prelins din sînul zeiţei Hera atunci cînd aceasta 1-a alăptat pe micul Heracle.

Potrivit unei versiuni a mitului (Hyginus, *Astronomica,* 2.43), Hermes 1-a aşezat pe micul erou în poala Herei pe cînd aceasta dormea, fiindcă numai sugînd laptele ei putea deveni nemuritor; laptele scurs a format Calea Lactee. O versiune uşor diferită a mitului este propusă de Diodor din Sicilia (4.9): Hera 1-a găsit pe micuţ, care fusese abandonat de Alcmena, şi 1-a alăptat, dar lăcomia lui a făcut-o să-1 alunge, iar laptele prelins din sînul său s-a revărsat pe cer.
Calendar. Complexele sisteme de socotire a lunilor anului adoptate în Grecia ne sînt cunoscute numai parţial; ştim totuşi că, pe lîngă atenţia acordată succesiunii anotimpurilor şi fazelor lunare, repere fundamentale pentru organizarea calendarului, deosebit de importantă era seria sărbătorilor religioase ce se desfăşurau în fiecare lună şi de la care îşi lua numele luna respectivă. Calendarul grecesc cel mai bine cunoscut nouă este cel de la Atena, ale cărui luni (fiecare începînd cu luna nouă) erau: Hecatombeon, Metagitnion, Boedro-mion, Pianepsion, Maimacterion, Posi-deon, Gamelion, Antesterion, Elafebolion, Munihion, Targelion şi Sciroforion. Anul începea cu prima lună nouă de după sol-stiţiul de vară, cu luna Hecatombeon. La Atena, principalele evenimente sacre erau distribuite astfel (pentru fiecare dintre principalele sărbători menţionate mai jos trimitem la rubrica respectivă; alte informaţii se găsesc la rubrica SĂRBĂTOARE) :
- Hecatombeon (iulie-august): Croniile, în cinstea zeului Cronos, celebrate în ziua 12 (în vechime,

luna se numea chiar Cro-nion; numele *Hecatombeon* a apărut ca o evocare a sacrificiului închinat lui Apollo); Sineciile pe 16, în amintirea sinecismului înfăptuit de Tezeu; Marile Panatenee cva-drienale, de pe 24 (sau 21) pînă pe 29, principala sărbătoare a Atenei; Micile Panatenee anuale sau trienale, pe 27 şi 28, instituite de către Erehteu.
- Metagitnion (august-septembrie): Me-tagitniile, în cinstea lui Apollo *Metagitnios,* ce ocrotea unirea şi alianţa între vecini. Această lună marca începutul anului financiar şi, prin sfîrşitul ei, încheierea anului de campanii militare.
- Boedromion (septembrie-octombrie): Niceteriile, pe 3, în amintirea victoriei Atenei asupra lui Poseidon în disputa pentru stăpînirea Aticii, iar mai apoi a unui eveniment istoric, victoria de la Plateea din anul 479 î.Hr.; Genesiile sau Necisiile pe 5, sărbătoare a morţilor şi a familiei, cu sacrificii închinate Geei; Boe-dromiile pe 6, în amintirea victoriei lui Tezeu asupra amazoanelor (Plutarh, *Tezeu,* 27) şi a victoriei de la Maraton, în cinstea lui Apollo; Charisteriile pe 12, sărbătoare de recunoştinţă pentru eliberarea Atenei de tirani de către Trasibul (403 î.Hr.); Proerosiile pe 13, în cinstea Demetrei, sărbătoare a aratului şi semănatului; Marile Mistere de pe 16 pe 25, sărbătoarea de iniţiere misterică de la Eleusis.
- Pianepsion (octombrie-noiembrie) : Cibernesiile pe 6, celebrate la Faleron în memoria cîrmacilor care au adus corăbiile lui Tezeu din expediţia cretană (vezi TEZEU). Pianepsiile, care dădeau numele lunii, şi Oschoforiile, ambele pe 7, sărbătoarea coacerii bobului în cinstea lui Apollo, respectiv sărbătoarea în memoria plecării spre Creta a tinerilor destinaţi MINOTAURULUI (vezi); pe timpul Oschoforiilor, pe lîngă parade şi întreceri atletice, aveau loc concursuri de epitafuri (la vechii greci, discursuri de celebrare a eroilor) (Gellius, *Noctes Atiicae,* 15.20); Theseia, de pe 6 pînă pe 19, în cinstea lui Tezeu, au căpătat o solemnitate aparte atunci cînd, la porunca oracolului, Cimon a readus de la Sciros la Atena presupusele rămăşiţe pămînteşti ale eroului; Tesmoforiile, sărbătoarea Demetrei Legiui-toarea, de pe 10 pînă pe 14; Apaturiile, sărbătoarea fratriilor, între 27 şi 29 ; Chal-ceia pe 29, în cinstea Atenei şi a lui Hefaistos, sărbătoare a muncii manuale, mai cu seamă a meşteşugarilor şi făura-rilor, care culmina cu o procesiune cu torţe în cinstea lui Hefaistos.
- Maimacterion (noiembrie-decembrie): în cinstea lui Zeus „cel furtunos şi violent", de la care provenea numele lunii, cu referire evidentă la clima acestui anotimp, se celebra o sărbătoare cu caracter misteric pe 20.
- Posideon (decembrie-ianuarie): Dioni-siile rurale sau Micile Dionisii, de pe 8 pe 11, în cinstea lui Dionysos; Aloe, în decembrie, sărbătoarea de iarnă a treieratului, în cinstea Demetrei, a Corei şi a lui Dionysos.

- Gamelion (ianuarie-februarie), numită în vechime şi Leneos (sau Leneon, ca la Hesiod, *Munci şi zile,* 504, prima menţio-nare a unei luni calendaristice din poezia greacă): Leneele, de pe 8 pe 11, continuare citadină a Micilor Dionisii; Gameliile, pe 27, în cinstea căsătoriei Herei.
- Antesterion (februarie-martie): Anteste-riile, de pe 11 pe 13, sărbătoare a florilor şi a vinului nou, în cinstea lui Dionysos; sărbătoarea în cinstea lui Zeus *Meilichios,* pe 23, celebrată în templul lui Zeus Olimpianul din Ilisos.
- Elafebolion (martie-aprilie): Marile Dionisii, de pe 8 pînă pe 13 (sau pe 16), cea mai importantă sărbătoare ateniană după Panatenee. A doua zi după Marile Dionisii se celebrau Pandiile, iniţial o sărbătoare a unităţii naţionale. Numele lunii provenea de la sărbătorile numite ELAFEBOLIA (vezi), în cinstea zeiţei Artemis vînătoriţa.
- Munihion (aprilie-mai): Delfiniile, pe 6, în amintirea rugăciunilor lui Tezeu către Apollo înainte de plecarea spre Creta ; Munihiile şi Brauroniile în cinstea Arte-misei, pe 16; Olimpiile, pe 19, în cinstea lui Zeus.
- Targelion (mai-iunie): Targeliile, pe 6 şi pe 7, în cinstea lui Apollo şi a Artemisei (dar i se aduceau sacrificii şi Demetrei, fiind vorba, probabil, de o sărbătoare legată de rodnicia cîmpurilor); Calinteriile, pe 18, în cinstea Atenei; Plinteriile, tot în cinstea Atenei, pe 25, cînd se evoca mitul lui Erihtonios.
- Sciroforion (iunie-iulie): Sciroforiile, pe 12, în cinstea Atenei *Scirade,* venerată la Salamina, care în vechime se numea Scira ; Areforiile, pe 13, sărbători misterice în cinstea Atenei; Bufoniile, pe 15, legate de vechea interdicţie de a jertfi animale pe Acropole, pe altarul lui Zeus *Hypatos.*
La Roma, cel mai vechi calendar era iniţial o simplă înşiruire a zilelor faste - în care „se poate vorbi", adică atunci cînd puteau fi discutate afacerile, iar tribunalele erau deschise - şi a zilelor nefaste, cînd aceste activităţi erau interzise, sau erau permise numai cu condiţia de a fi mai apoi ispăşite printr-o jertfă. Acest caledar era numit Faste (aceasta este şi semnificaţia titlului poemului omonim al lui Ovidiu, care cuprindea descrierea unor sărbători şi mituri din religia romană, urmîndu-le succesiunea de-a lungul anului). Lista zilelor faste şi nefaste era alcătuită în fiecare an de către pontifi, şi multă vreme a putut fi consultată numai de membrii familiilor patriciene. Această listă indica şi unele festivităţi publice, care în cele mai vechi fragmente de calendar ce ne-au parvenit sub formă de documente epigrafice erau marcate prin sigle speciale. De asemenea, aspectele propriu-zis astronomice ale calendarului roman lasă un spaţiu larg dimensiunii religioase şi mitice. Iniţial, calendarul roman era alcătuit din numai 10 luni. Introducerea unui calendar de 12 luni îi era atribuită lui Numa Pompi-lius sau lui Tarquinius Priscus. Probabil că din doi în doi ani era intercalată o lup* de 22 sau de 23 de zile. Punctele fixe din

calendar erau prima zi a lunii (corespunzătoare cu luna nouă, la fel ca în Grecia); a treisprezecea sau a cincisprezecea, corespunzătoare cu luna plină, numită Ide, şi a cincea sau a şaptea, care urma după luna nouă, numită None. Numele lunilor din calendarul roman au suferit numeroase modificări de-a lungul vremii. Iniţial desemnate ca *Ianuarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Iunius, Quintilis, Sextilis, September, October, November, December,* plus un *Marcedonius* sau *Intercalaris* din doi în doi ani, ele au fost modificate prin înlocuirea lui *Quintilius* cu *Iulius* şi a lui *Sextilis* cu *Augustus,* în cinstea lui Cezar şi, respectiv, a lui Octavian Augustus. Prima zi a lunii din calendarul roman, numită Calende, de la care provine chiar numele calendarului, era deosebit de importantă; potrivit unei tradiţii străvechi, *pontifex minor* informa populaţia cînd anume, în funcţie de fazele lunii, urmau să cadă în luna respectivă idele şi nonele. Incepînd cu anul 153 î.Hr., calendele lui ianuarie au marcat începutul noului an. Considerate zile faste prin excelenţă, au devenit prilejul unor mari sărbători şi schimburi de daruri, absorbind numeroase obiceiuri legate anterior de sărbătorile SATURNALIA (vezi) şi COMPITALIA (vezi).
► *Iconografie.* In Antichitate, calendarele erau reprezentate fie în forma calendarului astronomic, care era de origine elenistică şi cuprindea semnele zodiacului, fie în cea răspîndită în epoca romană, ilustrînd

muncile specifice diferitelor luni ale anului. Mai ales cel de-al doilea tip ne este cunoscut dintr-un număr considerabil de monumente (mozaicuri şi miniaturi de codice) care ne permit să reconstituim iconografia fiecărei luni (cunoscută şi din efigiile monetare):
- ianuarie : fiind luna de intrare în funcţie a consulilor, este îndeobşte ilustrat cu o figură de magistrat;
- februarie : lună a umbrelor şi a morţilor, este personificată de o figură ascunsă într-o mantie, cu gluga pe cap; o înconjoară păsări şi simboluri acvatice sugerînd umiditatea acestei luni;
- martie: este ilustrat printr-o imagine a lui Marte, care îi dă numele, sau printr-o figură de păstor înconjurat de felurite animale (capre, rîndunele etc.);
- aprilie: luna Venerei, poate fi ilustrată fie prin figura păstorului care apare şi în martie, fie prin scene evocînd bucuria serbărilor în cinstea lui Venus, cu precădere figuri dansînd în faţa statuii zeiţei;
- mai: este personificat de obicei de o figură feminină purtînd un coş cu flori;
- iunie: luna coacerii griului, simbolizată printr-un spic sau printr-un tînăr care fixează cadranul solar ori care duce nişte fructe;
- iulie: murele, spicele sau zeul Mercur simbolizează, rînd pe rînd, această lună;
- august: de obicei este ilustrat prin figura unui tînăr care bea sau duce nişte fructe;
- septembrie: pe lîngă alte simboluri mai puţin transparente, cel mai frecvent este ciorchinele de strugure, care aminteşte de culesul viei, caracteristică sezonului;
- octombrie : temele recurente în reprezentarea acestei luni sînt cele ale viţei-de-vie, vinului şi vînătorii; uneori, muncile sezoniere ale cîmpului sînt sintetizate în figura unui tînăr care a prins un iepure ;
- noiembrie: o dată cu această lună, simbolismul se deplasează spre activităţile domestice. Uneori este reprezentată prin imaginea unui mănunchi de stuf care serveşte la confecţionarea de coşuri, dar şi printr-un preot al zeiţei Isis, prin animale (cum ar fi gîştele), ori printr-o figură masculină înzestrată cu unelte pentru muncile autumnale ale cîmpului, plugul şi securea;
- decembrie: această lună este reprezentată prin imaginea unui semănător, printr-un păstor jucînd zaruri, prin figura unui vînă-tor de păsări sau printr-o alegorie a iernii. Cu toate deosebirile prezente în aceste variante, imaginile lunilor din calendarul roman au cîteva trăsături comune într-un
important număr de documente, mai ales de la sfîrşitul epocii imperiale.

Calendaris (lat. *Calendaris, -is).* La Roma, epitet al zeiţei Iunona, căreia îi erau consacrate calendele, zilele iniţiale ale lunii.

Calhas (gr. KocXxag, -avxog; lat. *Calchas, -antis).* Fiul lui Testor; era cel mai înţelept dintre prezicătorii greci. A însoţit armata greacă la Troia, unde i se cerea mereu să interpreteze voinţa zeilor şi era consultat cînd se luau cele mai importante hotă-rîri. Oracolul prezisese că avea să moară atunci cînd va întîlni un prezicător superior lui. Aceasta s-a întîmplat la Claros, în apropiere de Colofon, unde 1-a întîlnit pe MOPSOS (vezi), ce era în măsură să prezică lucruri pe care Calhas nu le putea vedea. Acesta a murit de durere. O versiune diferită povestea că moartea i s-a tras dintr-un alt motiv: atunci cînd i s-a prezis că nu va reuşi să bea niciodată vinul dintr-o vie sădită de el însuşi şi pe care el deja îl avea în cupa pe care o ducea la buze, Calhas a izbucnit în rîs, murind înecat. După moarte, a avut un oracol în vechea Daunia, lîngă muntele Garganon, într-un loc înălţat unde, ulterior, creştinismul avea să instaureze cultul Arhanghelului Mihail.
► *Epitete.* „Cercetătorul" ; „cel cu gînduri adînci".
► *Prezenţe în literatura antică.* Calhas este amintit de Homer în *Iliada* ; de Vergiliu în *Eneida* ; de Strabon (14.1.27) şi de Quintus din Smirna (12.3 şi urm.). întrecerea sa cu Mopsos era prezentată în *Melampodia,* un poem din corpusul hesiodic reluat mai tîrziu de Sofocle.
► *Prezenţe în literatura medievală.* Dante, *Infernul,* 20 (Calhas apare printre prezicători).
► *Iconografie.* O celebră reproducere a lui Calhas se găseşte pe o oglindă etruscă de la Vulci.

Calhos (gr. *Y.d\%oq*, -ou). Suveran mitic al poporului daunienilor, străvechi locuitori ai Italiei meridionale. Era îndrăgostit nebuneşte de vrăjitoarea Circe, care însă îl iubea pe Ulise. Ca să se descotorosească de el, Circe 1-a invitat la un banchet şi 1-a transformat, cu ajutorul uneia din po-ţiunile magice în care era expertă, într-un porc pe care mai apoi 1-a ţinut închis în

cocinile sale. Supuşii lui Calhos, văzînd că acesta nu se întorcea, s-au dus să-1 ceară înapoi. Circe a consimţit să-1 elibereze şi să-i redea înfăţişarea omenească, cu condiţia ca el să nu se mai întoarcă niciodată acolo.
► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea, pe care Homer nu o cunoaşte, ne-a fost transmisă de Partenios din Niceea *(Erotikă pa-themata,* 12).

Caliadne (gr. KotXiotSvT], -т)^). Una dintre naiade. Ea şi Egiptos au avut doisprezece fii, amintiți de Apollodor *(Biblioteca,* 2.1.5): Eurilohos, Fantes, Peristenes, Hermos, Drias, Potamon, Ciseu, Lixos, Imbros, Bromios, Polictor şi Htonios.
Calidice (gr. KaXXi6(xT|, *-i\q).* Regina tes-proţilor din Epir. După Apollodor *(JEpitome,* 7.34-35), ce reia întîmplările din *Telego-nia,* unul dintre poemele Ciclului epic, Calidice s-a căsătorit cu Ulise atunci cînd acesta, întors în Itaca de la Troia, potrivit profeţiei lui Tiresias *(Odiseea,* 11.119 şi urm.) a trebuit să pornească din nou la drum. Cu ea eroul a avut un fiu pe nume Polipetes, care la moartea mamei sale a devenit regele tesproţilor.
Calidnos (gr. KctXuSvog, -ou). Fiul lui Uranos ; potrivit lui Stephanos din Bizanţ şi altor izvoare tîrzii, a fost primul rege al Tebei. Se credea că el construise zidurile cetăţii, care, după alte surse, fuseseră înălţate de Amfion şi Zetos.
Calidon (gr. KaXufiwv, -wvoc ; lat. *Calydon, -onis).* 1) Fiul lui Etolos şi al Pronoei; este eroul eponim al cetăţii Calidon din Etolia.
2) Fiul lui Testios. A fost ucis de tatăl său, care 1-a bănuit că ar fi săvîrşit un incest cu mama sa. Cînd Testios a descoperit că s-a înşelat, s-a sinucis aruncîndu-se în apele rîului Axenos, care i-a luat numele şi care ulterior a fost rebotezat Aheloos.
3) Fiul lui Ares şi al Astinomei; a fost transformat în stană de piatră întrucît văzuse ceea ce muritorilor nu le era îngăduit să vadă, şi anume pe Artemis îmbăindu-se.
4) Veche cetate din Etolia, întemeiată, potrivit tradiţiei, de Etolos sau de fiul acestuia Calidon, care avea să-i dea numele. Rareori menţionată în epoca istorică, era în schimb celebrată în vremurile eroice.
în munţii din preajmă a avut loc faimoasa vînătoare a mistreţului calidonian (vezi Meleagru).
Dintre personajele mitologice legate de această cetate îi amintim pe Deianira, fiica lui Oeneu, regele Calidonului, şi pe Diomede, nepotul lui Oeneu, care a obţinut regatul Apuliei, numită, după stirpea regelui său, *Calydonia regna.*
Calidonian, mistreţ, vezi Meleagru şi Mistreţ.
Caligenia (gr. KaXXiyeveia, -ag). Zeitate venerată uneori în Grecia alături de Ilitia ca ocrotitoare a femeilor însărcinate.
Calinteria (gr. xâ KaXXuvTTJpia). Sărbători religioase care se celebrau la Atena pe 9 Targelion (mai-iunie). Principala ceremonie consta în purificarea templului Atenei *Polias.* Statuia şi veşmintele zeiţei erau purificate în timpul sărbătorilor numite Plinteria, care cădeau în ziua 25 a aceleiaşi luni.
Caliope (gr. KaXXioiui, *-T\q;* lat. *Calliope, -es).* Una dintre cele nouă muze, sub ocrotirea căreia se aflau, începînd cu epoca alexandrină, poezia lirică şi epica. Era reprezentată îndeobşte cu o cunună de laur pe frunte şi cu tăbliţa de ceară şi stilul în mînă. Hesiod *(Teogonia,* 79) o consideră cea mai ilustră dintre muze. Unele tradiţii o considerau mama sirenelor, a lui Linos şi a lui Resos (vezi rubricile respective). De asemenea, este reprezentată ca intermediară în disputa dintre Afrodita şi Persefona în legătură cu Adonis (vezi).
► *Prezenţe în literatura antică.* Principalele legende referitoare la ea sînt înregistrate de Apollodor *(Biblioteca,* 1.3.2 şi 4) şi Hyginus *(Astronomica,* 2.7).
Calipigos (gr. KaXXiTtuŢog, -ou). Epitet cu care este uneori indicată Afrodita şi care înseamnă literal „cea cu fese frumoase". La Siracuza exista un templu închinat ei, despre care se spunea că fusese clădit de două curtezane indicate cu acelaşi apelativ ca şi zeiţa.
Calipolis (gr. KaXXinoXic, -eu>c). Fiul lui Alcatoos; a luat parte la vînătoarea mistreţului calidonian, în timpul căreia fratele său Ischepolis a fost ucis. El s-a grăbit să-i

ducă vestea tatălui său, care celebra un sacrificiu în cinstea lui Apollo, şi 1-a întrerupt în timp ce pregătea rugul pentru jertfa. Crezînd că tînărul dorea să-1 jignească pe zeu, înainte să audă vestea pe care urma să i-o dea, Alcatoos 1-a ucis.
► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea este relatată de Pausanias (1.42.6 şi 43.5).
Calipso (gr. KaXuvpoi, *-ouq*; lat. *Calypso, -us).* Celebră nimfă, fiica lui Atlas; trăia în insula Ogigia, pe ale cărei ţărmuri a naufragiat Ulise. îndrăgostindu-se de erou, i-a promis nemurirea dacă acesta accepta să rămînă cu ea. Dar Ulise a refuzat şi, după ce a rămas la ea vreme de şapte ani, la porunca zeilor a fost lăsat să plece, la bordul unei ambarcaţiuni pe care Calipso 1-a ajutat să şi-o construiască, furnizîndu-i materiale şi unelte.
► *Prezenţe în literatură.* Personajul apare pentru prima dată în *Odiseea.* Numele ei înseamnă „nimfa din ascunzătoare", în vreme ce *Ogigia,* care desemnează insula unde locuieşte, este, probabil, iniţial un epitet al nimfei înseşi. La Hesiod *(Teo-gonia,* 1017-1018) sînt amintiţi doi fii ai săi, Nausitoos şi Nausinoos, iar izvoarele mai tîrzii i-1 atribuie ca fiu şi pe Auson. Apare în *Istoria adevărată* a lui Lucian din Samosata, iar în literatura modernă, printre altele, în *Aventurile lui Telemah* de Fene-lon şi în *Dialogurile cu Leuco* de Pavese, precum şi în diferite opere inspirate din *Odiseea* (pentru care vezi Ulise).
Calirhoe (gr. KaXXippo-n, *-r\q*; lat. *Callirrhoe, -es).* 1) Fiica lui Aheloos; s-a căsătorit cu Alcmeon şi 1-a determinat să-i aducă pe-plul şi colierul Harmoniei, care aveau să provoace moartea acestuia (vezi Alcmeon).
2) Fiica lui Scamandru; s-a căsătorit cu Tros, miticul rege al Frigiei care a dat numele cetăţii Troia. A fost mama lui Ilos şi a lui Ganimede.
3) Una dintre oceanide, fiica lui Oceanos şi a lui Tethys.
4) împreună cu Chaireas, este protagonista unui roman în opt cărţi al lui Chariton din Afrodisias, intitulat chiar *Chaireas şi Calirhoe*; în acesta operă, elementele caracteristice genului narativ - moartea aparentă, răpirile, naufragiile, sclavia şi piraţii, pînă la încununarea poveştii de iubire dintre cele

două personaje principale - predomină net asupra dimensiunii mitice.
Calisteria (gr. xâ KaXXidTeTa). Cu acest nume erau indicate întrecerile de frumuseţe ce se desfăşurau cu prilejul diferitelor sărbători religioase. Cele mai celebre erau cele ţinute la Lesbos în cinstea Herei şi a Afroditei, în Heraion, probabil în amintirea disputei dintre cele două zeiţe care îl avuseseră drept judecător pe Paris (vezi). In diferite locuri sînt atestate şi întreceri de frumuseţe masculine, probabil cu scopul de a selecta tineri impozanţi pentru îndeplinirea unor roluri importante în ceremoniile religioase. Dintre întrecerile masculine, cele mai cunoscute sînt cele care se desfăşurau în Elida, unde întîiului clasat i se atribuia sarcina de a purta în procesiune armele zeiţei Atena, celui de-al doilea misiunea de a însoţi boul destinat sacrificiului, iar celui de-al treilea sarcina de a împrăştia orzul pentru rit. O întrecere de frumuseţe masculină se desfăşura şi la Atena, în timpul Panateneelor, şi o alta în timpul sărbătorilor Theseia.
Calisto (gr. KaXXiatw, -oue; lat. *Callisto, -us).* în traducere, „cea mai frumoasă", era
0 nimfă din Arcadia, înregistrată uneori de izvoarele latineşti ca *Nonacrina virgo,* de la Nonacris, un munte din Arcadia unde îşi avea sălaşul. Fiind tovarăşa de vînă-toare preferată a Artemisei, este asociată cu legendele legate de aceasta şi de Zeus.
1 se atribuiau diverşi taţi, printre care Nic-teu, Ceteu sau Licaon. A fost sedusă de Zeus, care a transformat-o într-o ursoaică pentru ca Hera să nu descopere iubirea lui secretă. Dar, potrivit legendei, Hera a aflat adevărul şi a făcut ca Artemis să-şi ucidă iubita tovarăşă de vînătoare. Alte versiuni povestesc că Artemis, descoperind că nimfa era însărcinată, a transformat-o în ursoaică sau că autoarea acestei transformări fusese Hera (Ovidiu, *Metamorfoze,* 2). înainte de a muri, Calisto i-a născut lui Zeus un fiu pe nume Arcaş. După alte izvoare, a fost şi mama zeului Pan. în cele din urmă, o găsim pe Calisto printre astre, preschimbată în constelaţie. Pentru alte nuanţe şi versiuni ale mitului vezi Ursă.
Calomnia (lat. *Calumnia, -ae).* Divinitate alegorică romană reprezentată îndeobşte

ţinînd în mînă o torţă şi însoţită adesea de personificarea Remuşcării.
Calpe (gr. *Kd\-nr\,* -Tig; lat. *Calpe, -es).* 1) Una dintre aşa-numitele Coloane ale lui Hercule; era muntele situat pe coasta nordică a actualei strîmtori Gibraltar, în faţa Abilei, muntele corespunzător de pe coasta africană.
2) Cu acelaşi nume (din grecescul xoîXtiti, „trap") era indicată una dintre întrecerile din cadrul jocurilor olimpice, constînd într-o cursă de cai spre finalul căreia călăreţul trebuia să descalece şi să străbată în alergare ultima parte a traseului, ducînd animalul de hăţuri.
Camarina (gr. Kajmpivoc, -Ti£; lat. *Camerina* sau *Camarina, -ae).* Pe lîngă o colonie grecească din Sicilia, numele desemnează o mlaştină din aceeaşi regiune, care degaja miasme cumplite. Un oracol al lui Apollo a interzis asanarea ei, dar siculii n-au ţinut seama de avertisment. Nemaifiind opriţi de miasmele fetide ale mlaştinii, năvălitorii au găsit prin acel loc un acces lesnicios către cele mai fertile zone ale regiunii.
Cambles (gr. KajipXTig sau lat. *Cambletes, -is).* Regele Lidiei; potrivit legendei, era chinuit de o foame nepotolită, care 1-a făcut să-şi devoreze propria soţie. In cele din urmă s-a sinucis.
► *Prezenţe în literatura antică.* Athenaios, 10.416c; Aelianus, *Hist. Var.,* 1.27.
Camene (lat. *Camenae, -arum).* Nimfe profetice aparţinînd religiei vechii Italii, cu toate că tradiţiile mai tîrzii prezintă cultul lor ca fiind adus în Italia din Ar-cadia. Nu lipsesc izvoarele care identifică acest cult cu cel al muzelor (de exemplu Livius Andronicus, într-un fragment din *Mica Odisee).* Macrobiu le consideră de origine etruscă. Cea mai importantă era Carmenta sau Carmentis, căreia la Roma îi erau închinate un templu la poalele Capi-toliului şi un altar lîngă Poarta Carmen-talis. Tradiţia care susţine originea greacă a cultului aminteşte că numele său originar era Nicostrate şi că era mama lui Evandru (vezi), împreună cu care a ajuns în Italia. în epoca istorică, Camenele erau venerate ca nimfe ale izvoarelor şi zeităţi profetice. în particular, Carmenta era considerată ocrotitoarea lăuzelor, avînd
epitetele *Prorsa* şi *Postvorta* (în funcţie de modul în care fătul se prezenta la naştere). Sărbătorile sale, numite Carmentalia, erau celebrate - mai ales de către femei - în zilele de 11 şi 15 ianuarie ale fiecărui an. Camenelor le erau închinate o pădurice şi un izvor aflate dincolo de Poarta Capena. Aici vestalele veneau zilnic pentru a aduce apă (Plutarh, *Numa,* 13). Ofranda tradiţională pentru Camene o constituiau libaţiile cu lapte şi cu apă.
Poarta Carmentalis, aflată la poalele colinei capitoline în apropierea vechiului altar al zeiţei şi înzestrată cu două arcade, a fost rebotezată cu numele „poarta scelerată", legat mai cu seamă de bolta din dreapta. A fost numită astfel pentru a comemora soarta Fabiilor, care prin această poartă au mers să-şi întîlnească nefericitul destin.
Camers (lat. *Camers, -ertis).* Rege al miticei cetăţi Amicleea, situată între Terracina şi Gaeta; era fiul lui Volcens. Cetatea a fost distrusă de o invazie de şerpi.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit de Vergiliu şi de Pliniu *(Naturalis historia,* 3.59 şi 8.109).
Cameses (gr. Kajj.TJo"ris, -eog ; lat. *Cameses, -is).* Rege mitic al Latiumului şi fratele lui Ianus. Potrivit legendei, atunci cînd Ianus, alungat din patria sa, Tesalia, a ajuns în Latium, Cameses 1-a adăpostit şi a domnit alături de el. La moartea lui Cameses, Ianus a continuat să domnească singur. Colina romană Ianiculum, evocînd numele lui Ianus, era numită şi Camesenis, cu referire la Cameses.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit de Plutarh, *Moralia,* 269a-b.
Camilla (lat. *Camilla, -ae).* Fiica regelui volscilor Metabus, suveran al cetăţii Pri-vernum; era o adeptă a Dianei, zeiţa romană a vînătorii, dedicîndu-se la rîndul ei vînătorii şi războiului. Pe cînd era copilă, a fost salvată de la moarte pentru că tatăl său, fiind urmărit şi temîndu-se pentru viaţa ei, a legat-o de o suliţă pe care a aruncat-o dincolo de rîul Amisena, lăsînd-o sub paza Dianei.
în *Eneida,* Vergiliu ne-o prezintă alături de Turnus în lupta împotriva lui Enea. A ucis mulţi eroi troieni, pînă cînd a fost la

rîndul ei lovită mortal de Arruns. Probabil că Vergiliu i-a plăsmuit figura după tiparul unei eroine trace, Harpalice (vezi Hyginus, *Fabule,* 193), pe care tatăl său o crescuse ca pe un războinic. Vergiliu este singurul care ne povesteşte această istorie.
După cum aflăm de la Macrobiu, *Camilla* este în limba latină şi un substantiv comun, desemnîndu-le pe tinerele din familiile nobile care îndeplineau rolul de asistente în timpul sacrificiilor.
► *Prezenţe în literatură.* Faptele eroinei sînt amintite de Vergiliu în *Eneida.* Dante o întîlneşte în Limb, printre „spiritele mari" *(Infernul,* 4.124).
Camillus (lat. *camillus, -i).* La Roma, cu acest nume erau indicaţi băieţii care îi asistau pe preoţi în timpul riturilor religioase. Pentru a-şi putea îndeplini funcţia, camilii trebuiau să fie impuberi, să aparţină unor familii nobile (începînd cu secolul al IlI-lea î.Hr., era suficient să fie liberi) şi să nu fie orfani. O condiţie importantă era frumuseţea. In artele figurative sînt reprezentaţi adesea alături de preoţi, în picioare, uneori purtînd vase întrebuinţate la ceremonii. Cu numele de cămile erau indicate fetiţele aflate în serviciul preoteselor, care îndeplineau aceleaşi funcţii cu ale camililor.
Camillus, Furius, vezi FURIUS CAMILLUS.
Campe (gr. Kap.irri, *-r\q).* Făptură feminină monstruoasă (al cărei nume înseamnă „vierme", „omidă"), pe care Cronos a pus-o să-i păzească pe ciclopi în adîncul Tartarului. Atunci cînd Zeus a aflat de la un oracol că avea să obţină tronul regelui zeilor dacă avea să se bizuie pe sprijinul ciclopilor, i-a eliberat ucigînd-o pe Campe (Apollodor, 1.2.1).
Camulus (lat. *Camulus, -i).* Numele unui zeu celtic al războiului, pe care romanii l-au identificat cu Marte.
Canace (gr. KavaxTi, -TIC; ; lat. *Canace, -es).* Fiica lui Eol şi sora lui Macareu. întrucît era îndrăgostită de fratele ei şi vinovată de incest, a fost silită de Eol să se sinucidă. Tragica întîmplare a fost reinterpretată în secolul al XVI-lea de către S. Speroni în tragedia *Canace.*
Canates (lat. *Canates, -is).* Munte fabulos despre care se credea că s-ar fi aflat în
Spania de astăzi; legenda povestea că pe un versant al lui se găsea un lac fără fund, ale cărui ape negre se agitau dacă se arunca ceva în ele.
Cancer sau **Rac.** Semn zodiacal pe care anticii îl legau de mitul lui Heracle. Se povestea că, în timp ce Heracle se lupta cu Hidra din Lerna, Hera a făcut ca eroului să i se încleşteze de picior un rac *(karkinos* în limba greacă) care sălăşluia în mlaştina Lernei, Pentru a-1 scăpa de mînia lui Heracle, zeiţa 1-a aşezat printre constelaţii. Tradiţiile ulterioare legau figura lui Karkinos de un conducător militar care l-ar fi ajutat pe regele Lernos împotriva atacurilor lui Heracle şi care mai apoi a fost ucis de erou (Eratostene, *Catasterismoi,* **11).**
Candaules (gr. KocvSauXT)c,, -ou; lat. *Can-daules, -ae).* Cunoscut şi sub numele de Mirsilos, a fost ultimul dintre Heraclizi, regii Lidiei urmaşi ai lui Heracle. Pentru că şi-a cedat soţia lui Giges, a fost ucis de către acesta la îndemnul ei. Faptele sale sînt povestite de Herodot (1.7 şi urm.). Pentru detalii, vezi GIGES.
Caneforă (gr. xavricpopoc;, -ou; lat. *cane-phoros, -i).* în Grecia, cu acest termen se indicau în general fetele care aveau misiunea de a purta pe cap, în procesiunile religioase din cadrul principalelor festivităţi, coşurile sau vasele conţinînd instrumentele şi ofrandele ce urmau să fie întrebuinţate pe timpul sacrificiilor. Ne-au parvenit mărturii referitoare la canefore în cultele atice ale lui Apollo, Isis, Dionysos şi în acela al lui Zeus *Basileus* de la Lebadeea, în Beoţia. Totuşi, cel mai bine informaţi sîntem despre caneforele care participau la procesiunea Panateneelor de la Atena, unde au fost introduse, potrivit tradiţiei, de miticul rege Erehteu. în epoca istorică ştim că aceste fete trebuiau să provină din familii aristocrate, să fie necăsătorite şi să aibă un comportament ireproşabil, astfel încît „purtarea coşului" şi „ducerea unei vieţi cinstite, cu moravuri bune" erau expresii sinonime. Podoabele lor constau în straie strălucitoare, obiecte din aur şi un colier de smochine în jurul gîtului.
Caneforia (gr. TOI xavrupopia). în lumea greacă, cu acest nume era indicată o ceremonie religioasă ce se desfăşura în ziua

precedentă nunţii şi o avea ca protagonistă pe mireasă, care era condusă în templul Atenei pentru a fi pusă sub ocrotirea acesteia. Caneforii se numeau, de asemenea, rugăciunile şi invocările adresate Artemisei, zeiţa ocrotitoare a virginităţii.
Canens (lat. *Canens, -entis).* Nimfă din Latium, personificarea cîntecului în mitologia latină (numele ei înseamnă „cea care cîntă"). Era fiica lui Ianus, mama lui Faunus şi soţia lui Picus, regele latinilor, pe care vrăjitoarea Circe 1-a transformat într-o ciocănitoare fiindcă îi refuzase iubirea. Dinaintea dramei soţului, Canens s-a lăsat pradă disperării, consumîndu-se în plîns şi rătăcind în căutarea lui Picus, pînă cînd, istovită, a căzut pe malurile Tibrului, iar din ea nu a mai rămas decît glasul (pentru o altă versiune a poveştii lui Picus, potrivit căreia el ar fi avut-o drept soţie pe Pomona, vezi Picus).
► *Prezenţe în literatura antică.* Ovidiu, *Metamorfoze,* 14.320 şi urm.
Canofori (lat. *Cannophori, -orum).* în traducere, „purtători de trestii". La Roma, numele îi indica pe adepţii cultului Cybelei care, în celebrarea din primăvară a misterelor ce evocau mitul lui ATTIS (vezi), mergeau în procesiune la templul zeiţei purtînd ramuri şi trestii.
Canopus sau Canobos (gr. Kavwrroc; sau KavwPog, -ou; lat. *Canopus, -i).* Cîrmaci al corăbiei lui Menelaos. Era originar din Amicle şi 1-a însoţit pe Menelaos în călătoria de întoarcere de la Troia, împreună cu Elena. Cînd corabia a ajuns în Egipt, de frumosul cîrmaci s-a îndrăgostit Teonoe, fiica regelui Proteu, căreia însă Canopus nu i-a răspuns. într-o zi, coborînd pe uscat, tînărul a fost muşcat de un şarpe şi a murit. Menelaos şi Elena i-au înălţat un mormînt, iar din lacrimile Elenei a răsărit planta

numită *helenium* (iarbă-mare). Insula pe care s-a petrecut nenorocirea şi-a luat de la el numele de Canopus ; după el au fost numite şi braţul omonim al deltei Nilului, precum şi cetatea clădită pe acest loc.
Potrivit unei alte tradiţii, Canopus era cîrmaciul zeului Osiris (în cetatea Canopus exista un templu închinat acestui zeu, care în acest fel era legat de mit). Corabia sa era identificată cu aceea pe care grecii o

numeau Argo; potrivit acestei interpretări a legendei, numele Canopus indică o stea din constelaţia Argos.
► *Prezenţe în literatura antică.* Vergiliu, *Georgicele,* 4.287 ; Tacitus, *Anale,* 2.60; Hyginus, *Astronomica,* 2.32 ; Plutarh, *De Iside et Osiride,* 22.
Cantos (gr. Kav-froc;, -ou). 1) Numele unuia dintre argonauţi. Era fiul lui Canetos şi originar din Eubeea ; a fost ucis în timpul întoarcerii din expediţie, în Libia, de CAPAUROS (vezi) sau de Cefalion. Pe lîngă această versiune a mitului, susţinută de Apollonios din Rodos şi de Hyginus, există şi cea a lui Valerius Flaccus, potrivit căruia Cantos era fiul lui Abas şi a fost ucis în Colhida de Gesandru.
2) Unul dintre fiii lui Egiptos; s-a căsătorit cu Danaida Hipotoe.
Capâneu (gr. Kanocveuc;, -ewc;; lat. *Capa-neus, -eos* sau *-ei).* Fiul lui Hiponoos, nepotul Iui Megapentes, urmaşul lui Pretos şi tatăl lui Stenelos; era unul dintre cei şapte eroi care au pornit războiul împotriva Tebei. Convins că putea cuceri zidurile Tebei cu o scară, a fost singurul dintre eroii angajaţi în luptă care le-a asaltat. Din înaltul lor, orbit de nechibzuinţă, a îndrăznit să-1 sfideze pe Zeus, strigînd că fulgerele zeului ar fi avut asupra lui acelaşi efect ca razele calde ale soarelui. Zeus 1-a pedepsit, lovin-du-1 cu una dintre săgeţile sale şi făcîndu-1 să cadă de pe scară (Eschil, *Cei şapte împotriva Tebei,* 430).
► *Prezenţe în literatură.* Amintit în *Cei şapte împotriva Tebei* a lui Eschil, în *Antigona* şi în *Oedip la Colonos* ale lui Sofocle, în *Rugătoarele* şi *Fenicienele* lui Euripide şi în *Tebaida* lui Staţiu, Capaneu revine în *Comedia* lui Dante, printre silnicii împotriva lui Dumnezeu din cel de-al treilea cerc infernal *(Infernul,* 14.46 şi urm.), ne-îmblînzit şi orgolios cum îl înfăţişase tradiţia antică („Eu sînt [...] şi mort cum fui în viaţă").
Capedo (lat. *capedo* sau *capudo, -inis).* In riturile religioase romane, cu acest nume era indicat vasul de lut ars cu toartă, folosit pentru libaţiile cu vin.
Capis (gr. Kanuc;, -uoc;; lat. *Capys, -yos,* şi *-ys).* 1) Fiul lui Asaracos şi tatăl lui ANHISE (vezi).

2) Unul dintre tovarăşii lui Enea. Potrivit tradiţiei, de la el provenea numele cetăţii Capua. Un mormînt atribuit lui a fost venerat şi păstrat în această cetate pînă în vremea lui Cezar, iar una dintre cele mai nobile familii ale cetăţii îi purta numele (Suetoniu, *Cezar,* 81). O oarecare ambiguitate a izvoarelor (Hecateu, Dionysos din Halicarnas, Stephanos din Bizanţ, Silius Italicus, Staţiu, Vergiliu ş.a.) nu împiedică să facem o distincţie precisă între Capis 1 şi Capis 2.
Capitolini ludi (lat. *Capitolini ludi).* Numite şi *Ludi magni,* erau jocurile anuale instituite la Roma de către Furius Camillus în amintirea alungării galilor de pe Capitoliu (389 î.Hr.) şi în cinstea lui Iupiter Optimus Maximus. Iniţial, organizarea lor le-a fost încredinţată de către senat dictatorului Furius Camillus şi unui grup de cetăţeni rezidenţi pe Capitoliu. Pentru perioada mai veche nu cunoaştem în amănunt desfăşurarea jocurilor, care cuprindeau curse, exerciţii atletice şi întreceri muzicale. Sîntem mai bine informaţi în ceea ce priveşte întrecerea capitolină inaugurată de împăratul Domiţian în anul 86 d.Hr.; aceasta avea loc din patru în patru ani şi, după modelul întrecerilor greceşti, cuprindea concursuri hipice, atletice, poetice şi muzicale prezidate de împărat. Cu prilejul jocurilor se împărţeau hrană şi daruri cetăţenilor mai puţin avuţi.
Capitoliu (lat. *Capitolium, -ii).* De-a lungul istoriei sale, colina capitolină, una dintre cele şapte coline ale Romei, şi-a schimbat numele de mai multe ori. Iniţial era numită *Mons Saturnius* ; ulterior a fost rebotezată *Mons Tarpeius* sau *Tarpeium Saxum,* în cinstea fecioarei Tarpeia, care fusese ucisă şi despre care se credea că era îngropată aici. De pe această stîncă erau aruncaţi mincinoşii şi trădătorii. Numele *Capitolium* 1-a primit, potrivit tradiţiei, în epoca lui Tarquinius Superbus, întrucît în timpul săpăturilor la fundaţia templului lui Iupiter aici a fost găsit un cap de om (lat. *caput).* în zona cea mai înaltă a colinei, care avea două vîrfuri separate de o şa plană, se găsea citadela propriu-zisă *(arx).* Pe celălalt vîrf se ridica templul Capitolin, închinat triadei capito-line (Iupiter, Iunona şi Minerva) şi ridicat,
potrivit tradiţiei, de Tarquinius Superbus. Lui i s-au alăturat alte temple, în epoci diferite, închinate lui Venus, Concordiei şi unor divinităţi abstracte şi alegorice precum Virtus şi Ops.
Capră. Simbol al fecundităţii şi energiei, caprele şi iezii sînt frecvent menţionaţi în mitologia clasică. O capră numită AMAL-TEEA (vezi) 1-a alăptat pe Zeus şi a fost răsplătită prin aşezarea printre constelaţii (este cea mai strălucitoare stea din constelaţia Vizitiului), iar coarnele sale au devenit miraculosul CORN AL ABUNDENŢEI (vezi). Tot cu lapte de capră l-au hrănit nişte păstori pe EGIST (vezi), care fusese abandonat imediat după naştere şi al cărui nume, potrivit unei vechi etimologii, trebuia pus în legătură chiar cu numele grecesc al caprei, *aix.* Tot o capră 1-a hrănit şi pe Dafnis, protagonistul romanului *Daf-nis şi Chloe* de Longos. SATIRII şi SILENII, precum şi zeul PAN (vezi) au copite, coadă şi coarne de ţap. Zeiţa Atena era acoperită cu egida, pielea de capră, iniţial o armă a lui Zeus *Uliada,* 15), care

ulterior a devenit un scut înfricoşător şi o puternică armă de apărare. Tradiția povestea că aceasta fusese făurită de Hefaistos din bronz şi apoi acoperită cu pielea Amalteei (vezi EGIDĂ). Capra este un atribut frecvent al zeităților vînătorii, din Orientul Apropiat pînă în Grecia. Prezentă odinioară alături de zeițele vînătorițe care îl însoțesc pe zeul sumerian Marduk, ea revine în iconografia zeițelor mediteraneene ale vînătorii, mai ales în cea a Artemisei. De asemenea, este legată de figura lui Dionysos, care s-a transformat într-o capră şi s-a ascuns apoi în Egipt pentru a scăpa de Tifon, care îl urmărea şi îi amenința pe toți zeii Olimpului. Legătura dintre capră (sau, mai bine zis, dintre țap) şi Dionysos ne conduce la vechea şi complexa chestiune a originii tragediei greceşti: pe urmele lui Aristotel *în Poetica,* „tragedia" poate fi interpretată, etimologic, drept „cîntecul țapului", adică al adepților lui Dionysos îmbrăcați în piei de capră, sau drept „cîntec pentru țap", înțeles ca premiu pentru învingătorul întrecerii de poezie, sau, în sfîrşit, drept „cîntec despre ori în cinstea țapului", cu prilejul sacrificării unui țap. Toate interpretările posibile ale acestui termen tind să stabilească o legătură, pe căi care ne

scapă, între tragedie şi riturile dionisiace cu care caprele aveau de-a face într-un fel sau altul.
Capra şi iezii erau animalele cel mai des oferite: erau sacrificate Artemisei (mai cu seamă în timpul sărbătorilor numite Muni-hiai), lui Faunus, lui Pan şi lui Silvanus. Alături de cîini, caprele erau oferite ca jertfă în sărbătorile romane ale Lupercalii-lor şi, de asemenea, în riturile desfăşurate în cinstea Cybelei şi a lui Attis (vezi CRIO-BOLION). Apoi, tipic era ritul țapului ispăşitor (vezi PHARMAKON). Iezii erau aleşi adesea ca victime în riturile misterice, mai ales în cele ce aveau loc în cinstea lui Dionysos, căruia îi erau jertfiți de către menade. Pielea de ied era şi îmbrăcămintea ritualică a adepților lui Dionysos. în *Tăblițele orfice,* iedul îl reprezenta simbolic pe inițiatul ajuns la finele traseului şi identificat deja cu zeul.
Uneori, caprele erau considerate un instrument al voinței divine. Diodor din Sicilia aminteşte că locul unde s-a instituit oracolul de la Delfi a fost găsit atunci cînd cîteva capre, amețite de aburii ce emanau printr-o crăpătură a pămîntului, au început să se clatine şi să se mişte într-un chip uimitor, de parcă ar fi dansat. Oamenii au interpretat miracolul ca pe o manifestare a voinței lui Apollo şi exact în acel loc au instituit sediul celui mai celebru oracol al lumii greceşti. La rîndul său, Plu-tarh povesteşte că, atunci cînd Tezeu s-a dus să consulte oracolul de la Delfi înainte de a pleca în expediția împotriva Minotaurului, în timp ce îi sacrifica Afroditei o capră pe plajă, aceasta s-a transformat în mod miraculos într-un țap *(tragos),* motiv pentru care zeița a primit epitetul de *Epi-traghia,* „cea aşezată pe țap" (Plutarh, *Tezeu,* 18.2).
în afara mitologiei, însă, din punctul nostru de vedere, cu siguranță în dimensiunea legendei, se situează unele tradiții relatate de Pliniu sau de Varro, potrivit cărora caprele respiră prin urechi sau prin coarne şi se află în permanență într-o stare febri-citantă.
Capricorn (gr. A'ifâxepojc;» "w -. lat. *Capri-cornus, -i).* Semn al zodiacului situat între Săgetător şi Vărsător. Potrivit tradiției, personajul mitic omonim a luptat alături de Zeus în bătălia împotriva titanilor.
Caprotina (lat. *Caprotina, -ae).* Epitet al Iunonei, legat de NONELE CAPROTINE (vezi).
Captivitate. Recurentă în numeroase legende şi mituri de pretutindeni, şi în lumea clasică imaginea prizonierului, a capturării şi întemnițării sale prilejuieşte o multitudine de dezvoltări literare. Iar aceasta încă de la origini: prima operă pe care literatura clasică ne-a lăsat-o, *Iliada,* începe cu descrierea unui tată - Chrises, preotul lui Apollo - care se duce în tabăra grecilor ca să-şi răscumpere fiica, luată prizonieră de greci şi oferită lui Agamem-non ca pradă de război. întreaga poveste a războiului troian are drept fundal imaginea deprimantă a procesiunilor de ostatici, mai exact de ostatice (pentru că bărbații sînt de obicei ucişi) capturate de învingători. Unora dintre aceste prizoniere soarta le rezervă o existență tristă alături de eroii greci, ca servitoare sau concubine, chiar dacă printre ele se numără şi femei de rang înalt (de pildă Hecuba, regina Troiei); durerea unei astfel de vieți nu scade nici cînd rolul lor de însoțitoare ale eroilor învingători se bucură uneori de recunoaştere (cum este cazul Andromacăi, soția lui Hector, care devine prizonieră de război a grecilor şi are cu Neoptolem un fiu, Molo-sos, ce va deveni rege al Epirului).
în *Odiseea* tema captivității are mai multe fațete, prezintă variante subtile. Există aici o captivitate a lanțurilor invizibile, care îl leagă pe Ulise de un destin al rătăcirilor perene, îi prelungeşte la nesfârşit popasul la Calipso sau îl prinde în mrejele Circei; există însă şi lanțuri adevărate, cele cu care se leagă

(temporar) pentru a rezista cîntecului primejdios al sirenelor, şi, mai mult decît atît, există peştera ciclopului unde el şi tovarăşii lui sînt izolați, cu unica perspectivă a unui sfîrşit macabru.
Captivitatea poate apărea în mit ca o pedeapsă divină. Este cazul lui Prometeu, titanul înlănțuit pe muntele Caucaz pentru că le-a furat zeilor focul şi pe care doar Heracle îl va putea elibera. Este şi cazul Andromedei, fecioara iubită de Perseu, legată de o stîncă la malul mării, la bunul plac al unei creaturi monstruoase ce iese din ape: Poseidon le răzbună în acest fel pe nereidele insultate de mama Andromedei, care se lăudase că le întrece în frumusețe. Perseu, eliberatorul frumoasei şi inocentei

prizoniere, aduce cu el amintirea unei alte captivități, cea a mamei sale Danae: în cazul ei nu este vorba de o măsură punitivă, ci de una preventivă, urmărind evitarea împlinirii unui oracol care îi prevestise tatălui ei moartea dacă Danae ar fi adus pe lume un fiu. Viața Danaei nu este decît o îndelungă întemnițare într-o cameră secretă, cu uşi de bronz, pecetluită poate sub pămînt; iar după miraculoasa zămislire datorată lui Zeus metamorfozat în ploaie de aur, segregarea ei îşi schimbă forma (dar nu şi substanța), devenind, dacă aşa ceva e cu putință, şi mai aspră: împreună cu pruncul pe care 1-a născut, este închisă într-o ladă şi abandonată în valurile mării.
De pedeapsă divină se poate vorbi şi în cazul lui Tezeu şi Piritoos, temerarii coborîți în infern cu intenția răpirii Perse-fonei: planul dă greş, iar cei doi sînt înlănțuiți de o stîncă. încă o dată Heracle, eliberatorul, este cel care sfărîmă lanțurile captivității (însă numai pentru Tezeu; căci, potrivit unei tradiții, pentru Piritoos nu s-a mai putut face nimic). Iar în adîncu-rile Tartarului alte creaturi (giganții cu o sută de mîini, numiți hecatonhiri, şi ciclopii, întemnițați o vreme de Uranos) trăiesc izolate ca într-o celulă întunecoasă.
Imagine dureroasă a suferinței şi disperării, în poemele homerice, sau temă de reflecție asupra raportului dintre vină şi pedeapsă, în mitul lui Prometeu, captivitatea poate apărea şi ca temă pur literară şi fantastică, se poate preta la povestirea veselă, la anecdota ironică şi glumeață sau la intriga aventuroasă şi plină de lovituri de teatru. Este cazul unor mituri precum cel al lui Ares şi al Afroditei, amanți clandestini surprinşi în toiul întîlnirii lor amoroase şi imobilizați în lanțuri, postură în care sînt apoi expuşi ironiei celorlalți zei; este, de asemenea, cazul unei bogate literaturi romaneşti cuprinzînd povestiri despre pirați şi răpiri, care stau la baza unor intrigi mirobolante deosebit de apreciate în literatura tîrzie şi în romane ce consolidează o tradiție mai veche, cu origini în mitul lui Dionysos răpit de pirați. La fel cum în mitul lui Dionysos captivitatea zeului se dizolvă în fața miracolului prin care acesta transformă corabia, catargul şi chiar pirații (vezi DIONYSOS), şi
în literatura romanescă antică tensiunea dramei dispare în cele din urmă, prin finalul de obicei fericit al unei complicate intrigi țesute din captivități, sclavie, recunoaşteri.
Indubitabil, dintre toate imaginile temniței din mitologie, cea mai fascinantă şi care trezeşte în acelaşi timp un sentiment de nelinişte şi disconfort este aceea a labirintului : dintre multiplele semnificații ce i se pot atribui, la scriitorii antici labirintul o primeşte fără îndoială tocmai pe aceea de carceră, destinată să izoleze cel mai oribil monstru, Minotaurul.
Pentru miturile menționate pe parcurs vezi rubricile dedicate personajelor protagoniste ale acestora.
Car. Potrivit mitologiei greceşti, carul de luptă, mai precis cvadriga, fusese inventat de Atena sau de Erihtonios/Erehteu, la sugestia şi la îndemnul zeiței. în *Iliada* eroii luptă adesea în carul de război, de care se folosesc însă aproape exclusiv pentru a se deplasa, preferind de obicei să coboare şi să se angajeze în lupte corp la corp ori cu spada sau lancea, în timp ce vizitiii lor țin deoparte caii înhămați. Eroului Trohilos i se atribuia inventarea unui alt tip de car, cel sacru, întrebuințat în procesiunile desfăşurate în cinstea Herei din Argos. Nu de puține ori, în procesiunile solemne carul era întrebuințat pentru a transporta statuia zeului respectiv, fiind legat în special de cultul Cybelei şi al lui Attis, precum şi de cel al Herei. Privitor la cultul Herei din Argos, este cunoscut episodul ce-i are ca protagonişti pe Cleobis şi Biton, relatat de Herodot: „Avînd loc la Argos o procesiune în cinstea Herei, mama lor trebuia să fie dusă la templu într-un car, însă boii lor nu se întorceau la vreme de la cîmp. Siliți de timp, tinerii, după ce şi-au pus singuri jugul, au tras carul, iar în car mergea mama lor. Şi, ducînd-o cale de patruzeci şi cinci de stadii, au ajuns la templu. [...] Iar mama lor, [...] aşezîndu-se dinaintea statuii zeiței, se ruga ca fiilor ei Cleobis şi Biton, care o cinstiseră mult, aceasta să le dea ce poate omul primi mai bun. Iar după această rugăciune, de cum au sfîrşit sacrificiul şi banchetul, adormind în templu, tinerii nu s-au mai trezit". Episodul demonstrează, potrivit comentariului

lui Herodot (1.3.1), că pentru om este mai bine să moară decît să trăiască.
Numeroşi zei aveau drept atribut caracteristic carul sau erau deseori reprezentaţi într-un car. Toţi poeţii menţionează carul zburător al Soarelui, tras de patru cai, care străbătea bolta cerească în fiecare zi, ridicîndu-se la Răsărit din palatul zeului şi coborînd seara la Apus; aici, eliberaţi din hamuri, caii îşi petreceau noaptea păs-cînd pe Insula Fericiţilor (vezi HELIOS). Condus de mîna nepricepută a lui Faeton, fiul Soarelui, carul acestuia a riscat să incendieze pămîntul, de care s-a apropiat prea mult. Primejdia a fost îndepărată de Zeus, care 1-a ucis pe Faeton, aruncîndu-1 în rîul Eridan (vezi FAETON). Un car are şi Zeus, care cutreieră cerul tunînd şi fulge-rînd („Iată-1 pe Zeus, marele stăpîn din ceruri, cum, mînîndu-şi carul înaripat, deschide drumul": Platon, *Phaidros,* 246e). Alte care sînt legate de cultele lui Mithra şi Apollo, de Dioscuri, de Dis şi, mai ales, de zeul apelor Poseidon, care trece peste talazuri într-un car tras de cai cu copite de bronz şi coamă de aur. Trecerea carului său avea puterea unică de a potoli valurile şi de a alunga norii: „înhamă (Neptun)/ Sirepii la caleaşca sa de aur,/ Le pune-n guri zăbale înspumate/ Şi slobozeşte hăţurile toate./ Zburînd uşor în carul cel albastru,/ El trece peste frunţile de valuri./ Sub osia ce zgomotă, se pleacă/ Talazurile, marea furioasă/ îşi netezeşte apele; şi norii/ Din cerul tot se spulberă în fugă" (Vergiliu, *Eneida,* 5.816-821). într-un car vine Hades, prinţul infernului, atunci cînd o răpeşte pe Persfona, ducînd-o cu el în măruntaiele pămîntului şi stîrnind astfel mînia şi disperarea Demetrei. Un car tras de balauri are Triptolem, care cutreieră pămîntul pentru a-i învăţa pe oameni tehnicile agriculturii („carul tău pe care-1 trag în zbor înaripaţii şerpi": Apuleius, *Măgarul de aur,* 6.2). Un car tras de lebede îi dăruieşte Zeus nou-născutului Apollo în insula Delos; el îl va purta pînă în ţara hiperboreenilor, de unde provin lebedele. Un car asemănător, tras de lebede şi porumbei, are Afrodita. Carul tras de pantere şi împodobit cu viţă-de-vie şi iederă este vehiculul lui Dionysos, în jurul căruia se adună cortegiul de sileni, satiri şi menade. Un car tras de păuni are, potrivit lui Ovidiu *(Metamorfoze,* 2.531 şi urm.), zeiţa
Iunona: „Saturniana se înalţă în aerul limpede cu carul său cel repede, tras de păunii cu pene împodobite".
Cursele de care, competiţii cu caracter sportiv şi, în acelaşi timp, sacru, care se defăşurau în cadrul principalelor jocuri din Grecia, îşi aveau originea în cursele mitice de bige şi cvadrige care avuseseră drept protagonişti eroi celebri. In mitologia greacă, cele mai faimoase curse sînt cele dintre Enomaos, regele Elidei, şi pretendenţii la mîna fiicei sale Hipodamia; potrivit înţelegerii înnoite înaintea fiecărei întreceri, aceştia din urmă erau ucişi de tatăl _ fetei dacă nu izbuteau să-1 întreacă. însă carul lui Enomaos nu putea fi întrecut, pentru că era tras de nişte cai dăruiţi de Ares. Numai Pelops a izbutit să-1 învingă, cu complicitatea conducătorului de car al lui Enomaos, Mirtilos, care a slăbit roata carului suveranului; fără a mai socoti că şi carul lui Pelops avea însuşiri miraculoase, întrucît, pe lîngă strălucirea aurului care îl împodobea, fusese înzestrat cu calităţi supranaturale de Poseidon, care i-1 dăruise eroului. Potrivit unor tradiţii, cursa de care dintre Pelops şi Enomaos ar fi stat la originea curselor desfăşurate în întrecerile olimpice şi, în general, chiar a olimpiadelor, instituite pentru a comemora, prin jocuri funebre în cinstea lui Enomaos, victoria lui Pelops (vezi OLIMPIA şi OLIMPIADE).
Cursele de care constituie o competiţie tradiţională nu numai în întrecerile greceşti, unde se desfăşoară şi în afara Olimpiei, de pildă la Delfi (unde învingătorii îşi ridicau statuie: una dintre cele mai celebre care ni s-a păstrat este *Auriga victorios,* lucrare în bronz dedicată de Poli-zalos) şi în alte localităţi (învingătorilor din cursele de care le sînt închinate, printre altele, cîteva compoziţii poetice ale lui Pindar), ci şi în lumea romană. Aici ele au devenit una dintre distracţiile cele mai iubite de popor, care se îmbulzea să asiste la cursele din circ şi avea caii săi preferaţi, ale căror nume s-au păstrat în izvoarele epigrafice. La Roma existau nişte sărbători tipice, de origine străveche (se spunea că fuseseră instituite de Romulus), în cadrul cărora se desfăşurau curse de care - este vorba de aşa-numitele EQUIRIA (vezi; de asemenea, vezi ECVESTRE, JOCURI şi SAECU-
LARES LUDI).

în afara cadrului mitologic în sens strict, la imaginea unui car tras de cai şi condus de un auriga apelează Platon în *Phaidros* (246) pentru a-şi expune concepţia despre suflet: „Sufletul ne apare asemenea unei puteri ce prinde laolaltă [...] atelaj înaripat şi pe vizitiul său. [...] Cît priveşte caii, unul e-un bidiviu adevărat, frumos şi de soi ales, pe cînd celălalt e rău şi de neam prost. Iată de ce, în cazul nostru, să mîni carul nu este desigur nici uşor şi nici plăcut".
Caracatiţă şi polip. Asociate simbolului spiralei datorită lungilor lor tentacule, aceste animale au constituit în Antichitate subiectul multor legende şi au prilejuit fabulaţii dintre cele mai excentrice, de pildă aceea, menţionată pentru prima dată de Hesiod, că atunci cînd sînt înfometate îşi mănîncă propriile tentacule pentru a supravieţui *(Munci şi zile,* 4525 şi urm.). Reprezentate frecvent, mai ales în decoraţiunile ceramicii cretane, ele nu au un rol specific în mitologie, doar dacă nu se

încearcă identificarea cu o caracatiță sau cu un polip a giganticei Hidre serpentiforme pe care a trebuit s-o înfrunte Heracle în a doua sa muncă (vezi HERACLE).
Caranos (gr. Kdpavoţ, -ou; lat. *Cara-nus, -i).* 1) Urmaş al lui Heracle; s-a stabilit la Edesa, în Macedonia, cu o colonie din Argos, pe la jumătatea secolului al VUI-lea î.Hr. Era considerat întemeietorul dinastiei suveranilor macedoneni. 2) Vezi RECARANUS.
Carcabos (gr. Kocpxapog, -ou). Fiul lui Triops şi strămoşul lui Pandaros. întrucît tatăl său, regele perhebilor din nordul Greciei, era un tiran crud şi nemilos, Carcabos 1-a ucis. Pentru a se purifica în urma paricidului, s-a refugiat la Troos, regele Troadei, care i-a dăruit pămîntul unde el a întemeiat cetatea Zeleia.
Cardea(lat. *Cardea, -ae).* Zeitate romană, ocrotitoare a pragului casei şi, prin extensie, a întregii vieți familiale. Este menționată în INDIGITAMENTA (vezi), listele de zei şi invocații alcătuite de pontifi.
Careos (gr. Kapafog, -ou). Epitet al lui Zeus răspîndit în Beoția (de la xccpa, „creştet", „cap").
Caria (gr. Kapucc, -ag; lat. *Carya, -ae).* 1) Fiica lui Dion, regele Laconiei, şi sora Orfei şi a lui Lico. Mama lor, Ifiteea sau Amfiteea, 1-a găzduit pe Apollo, care, pentru a o răsplăti, le-a dăruit fiicelor sale arta profeției, cu condiția ca ele să nu încerce niciodată să descopere tainele zeilor. Dar, cînd Dionysos s-a îndrăgostit de Caria, surorile fetei au încercat în toate felurile să-1 spioneze pe zeu. Pentru că astfel au încălcat promisiunea făcută lui Apollo, ele au fost transformate în nişte stînci pe muntele Taiget. Caria însă a fost preschimbată în fecundul arbore de nuc (în limba greacă, *karya).* în Laconia era atestat cultul Arte-misei *Cariatida,* asociat cu povestea Cariei. 2) Hamadriadă sau nimfă a arborilor (vezi NIMFE) născută din unirea incestuoasă dintre Oxilos şi sora sa Hamadrias.
Cariatide (gr. KapuotTiSeg, -OJV ; lat. *Carya-tides, -um).* în sens propriu, femei din regiunea şi din cetatea Caria din Laconia, din aoropierea hotarelor Arcadiei, unde se înălța un cunoscut templu al Artemisei. în arhitectură, cu acest nume sînt indicate figurile feminine care servesc drept sprijin pentru grinzile orizontale, arhitrave, frize şi cornişe, înlocuind coloanele sau pilaştrii. Se pare că numele a fost adoptat încă din Antichitate, în amintirea sclaviei la care atenienii le-au adus pe femeile din Caria, mai ales pe preotesele Artemisei, care în timpul invaziei persane trecuseră de partea duşmanului. Ele obişnuiau să danseze cu prilejul sărbătorilor din cetatea lor, ducînd pe cap mari coşuri umplute cu fructe şi flori. în arhitectură, acest element putea fi tradus într-un capitel aşezat pe capul cariatidelor.
Originea întrebuințării numelui de cariatide în arhitectură nu este însă lămurită pe deplin, unele îndoieli existînd chiar la autorii antici (de exemplu, Pausanias, 3.10.7 şi Vitruviu, 1.1.5).
Figurile masculine întrebuințate în acelaşi scop în arhitectură erau numite telamoni sau atlanți. Un telamon celebru provine din Valea Templelor de la Agri-gent. Cele mai faimoase cariatide sînt cele care susțin aşa-numita Tribună a Erehte-ionului de pe Acropola ateniană, unele păstrate la Atena, altele la British Museum,

Londra. Altele provin din Tezaurul sifnie-nilor de la Delfi.
Carmanor (gr. Kapp.aMu>p, -opog). Preot cretan care i-a purificat pe Apollo şi pe Artemis după uciderea şarpelui PYTHON (vezi). Era amintit şi pentru că îi găzduise în casa lui pe Apollo şi pe iubita acestuia, Acacalis. Era tatăl lui CHRISOTEMIS (vezi).
► *Prezențe în literatura antică.* Legenda este amintită de Pausanias (2.7.7; 30.3 ; 10.7.2; 16.5).
Câmie (gr. KdpjiTi, --nş). 1) Fiica lui Eubulos, care era, la rîndul său, fiul lui CARMANOR (vezi), împreună cu Zeus a zămislit-o pe BRITOMARTIS (vezi).
2) Fiica lui Phoenix şi a Casiopeei; a fost luată prizonieră şi dusă la Megara, unde a fost, la bătrînețe, doica Scilei, fiica regelui Nisos (vezi SCILA şi Nisos, 1).
Carmenta (gr. Kapp-evxa, -ag; lat. *Carmenta, -ae* sau *Carmentis, -is).* Prezicătoare şi nimfă a apelor, considerată de tradiție mama lui EVANDRU (vezi). Se spunea că ea şi fiul său dăruiseră vechilor populații din Latium scrierea. Era considerată şi zeița ocrotitoare a lehuzelor. La Roma avea un templu în apropierea porții numite, în cinstea ei, *Carmentalis,* la poalele Capitoliului (pentru detalii vezi CAMENE).
► *Epitete. Prorsa* şi *Postvorta,* în legătură cu rolul ei de ocrotitoare a naşterilor (vezi CAMENE).
► *Răsplndirea cultului.* La Roma îi era atribuit un *flamen minor.* Era sărbătorită la 11 şi 15 ianuarie.
► *Prezențe în literatura antică.* Principalele informații ni le oferă Vergiliu *(Eneida,* 8), Tacitus *(Anale,* 11), Gellius (16.16.4), Plutarh *(Romulus* şi *Quaest. Rom.,* 56) şi Hyginus *(Fabule,* 277.2).
Carmentalia (gr. Ta KapjieMTaXia; lat. *Carmentalia, -ium).* Sărbători religioase care se celebrau la Roma în cinstea zeiței CARMENTA (vezi), la 11 şi 15 ianuarie. Celebrarea lor la două date era percepută ca un lucru rar chiar de către antici, care încercau să o explice prin faptul că, întru-cît în secolul al III-lea î.Hr. matroanelor li se interzicea să circule prin cetate în care, prima dată comemora protestul acestora, în vreme ce a doua amintea eliminarea
interdicției şi concilierea ulterioară. în izvoarele epigrafice apare însă informația că sărbătorile au fost instituite pentru a aminti cucerirea Fidenei, la o dată care, de altfel, este dificil de stabilit. în orice caz, era vorba de o sărbătoare care le avea ca protagoniste pe femei, mai ales pe cele însărcinate. Se spunea că ele nu trebuiau să aducă în templul zeiței Carmenta obiecte din piele, considerate de rău augur pentru pruncii care aveau să se nască.
Carna (lat. *Carna, -ae).* Zeitate romană al cărei nume trebuie pus probabil în legătură cu *caro, carnis,*

„carne". Era considerată zeița ocrotitoare a bunăstării fizice a omului. Sărbătoarea dedicată ei se desfăşura în fiecare an pe 1 iunie. Se credea că fusese instituită de către Brutus în primul an al republicii. La Ovidiu, Carna se confundă cu CARDEA (vezi).

Carnabon (gr. Kapvapuiv, *-utvoq*; lat. *Car-nabonis, -is).* Rege al geților; este amintit de tradiție în legătură cu TRIPTOLEM (vezi), pe care 1-a primit la curtea sa pe cînd acesta cutreiera pămîntul într-un car tras de balauri, pentru a răspîndi în toate ținuturile agricultura. Totuşi, bunele relații cu Triptolem s-au stricat repede, iar Carnabon a încercat să-1 ucidă după ce a răpus mai întîi unul dintre balauri. Demetra a intervenit la timp, salvîndu-1 pe Triptolem şi aşezîndu-1 pe Carnabon în cer, printre constelații, dîndu-i aspectul unui om care încearcă să ucidă un balaur.

► *Prezențe în literatura antică.* Hyginus, *Astronomica,* 2.14; Herodianus, 9.29.

Carnaria (lat. *Carnaria, -orum).* Sărbătoare ce se celebra la Roma în cinstea zeiței CARNA (vezi), la calendele lui iunie (adică în prima zi a lunii). Zeiței i se oferea o tavă cu bobi şi slănină. De la acest obicei provenea numele *fabalis* (din lat. *fabae,* „bobi" - n.t.) cu care erau indicate calendele lui iunie.

Carneia (gr. T& Kccpveicc). Sărbătoare religioasă care se celebra la Sparta şi la Cirene în cinstea zeului Apollo *Carneios.* Potrivit legendei, a fost instituită de prezicătorul CĂRNOS (vezi, 1), care a fost ucis din greşeală, iar mai apoi răzbunat de Apollo. Zeul a trimis o molimă cumplită, căreia i-a pus capăt numai instituirea

acestui cult. Sărbătorile se desfăşurau în prima jumătate a lunii spartane numite chiar Carneios, corespunzătoare lunii atice Metagitnion, căzînd prin urmare în cea de-a doua jumătate a lunii august (vezi şi CALENDAR). Durau nouă zile şi culminau cu un mare banchet ritualic public şi cu o cursă de urmărire, care în vremurile străvechi se încheia cu uciderea unui țap.

Cărnos (gr. Kapvoc;, -ou). 1) Prezicător din Acarnania. A însoțit armata Heraclizilor care se pregăteau să invadeze Peloponesul şi erau adunați la Naupact; a fost ucis din greşeală, fiind confundat cu o iscoadă. Mînios, Apollo a trimis o molimă cumplită, care s-a potolit numai cînd a fost instituit cultul lui Apollo *Carneios* (vezi CARNEIA). 2) Fiul lui Zeus şi al Europei; a fost crescut de Latona şi iubit de Apollo.

Cartagina (gr. K<xpxt|6ujv, *-ovoq*; lat. *Carthago* sau *Karthago, -inis).* în lumea romană, în jurul acestei cetăți punice, întemeiată de fenicieni şi aprigă adversară a Romei, au înflorit numeroase legende. Tradiția spune că a fost întemeiată de Elisa sau Dido (pentru detalii vezi DIDO), care era venerată aici ca divinitate. Alături de ea, cartaginezii îi venerau pe Hadad, un zeu ce poate fi identificat cu Amurru din Mesopotamia şi reprodus, sub înfățişarea unui cal, pe monedele din cetate, pe Ba'al Ammon, corespunzător zeului fenician El, şi pe Tanit, cea mai importantă zeitate feminină, un fel de zeiță mamă. Erau atestate, de asemenea, cultul lui Melqart, de origine feniciană, al Astartei, tot de proveniență orientală, şi cele ale Demetrei şi Persefonei, împrumutate din apropiata Sicilie. Unele aspecte ale riturilor religioase - în particular, pe lîngă ofrandele de trufandale, holocaustul de nou-născuți diformi sau bolnavi şi sacrificiul omenesc pentru purificarea comunității prin transferarea asupra victimei a tuturor relelor cetății - s-au menținut pînă la cucerirea romană.

Casandra (gr. Ka<TO"avSpa, -ac;; lat. *Cassan-dra, -ae).* Fiica lui Priam, regele Troiei, şi a Hecubei şi sora geamănă a lui Helenos; este cunoscută şi sub numele de Alexandra. Apollo a fost atras de micuța Casandra. Cînd fata a mai crescut, frumusețea ei 1-a cucerit pe zeu, care a înzestrat-o cu darul profeției, cu condiția ca ea să-i îndeplinească toate dorințele. Dar, cînd Casandra şi-a însuşit pe deplin toate virtuțile profetice, a refuzat să-şi țină promisiunea, respingînd iubirea zeului. Drept pedeapsă, Apollo, a zădărnicit darul său, făcînd în aşa fel încît nimeni să nu creadă în vorbele ei (Hyginus, *Fabule,* 93).

După căderea Troiei, pe care ea o prezisese fără ca nimeni să o creadă, s-a ascuns în sanctuarul Atenei, la picioarele statuii zeiței pe care femeile troiene o venerau ca Palas Atena. Aiax, fiul lui Oileu, a smuls-o însă de lîngă statuia de care se agățase şi care s-a răsturnat (Euripide, *Troienele,* 70). Potrivit unor izvoare, nelegiuirea lui Aiax a mers pînă-ntr-acolo încît a violat-o pe nefericita prezicătoare sub ochii statuii care, se spune, şi-a ridicat privirea către cer (Apollodor, *Epitome,* 5.22). Probabil însă că grecii l-au împiedicat, iar Casandra a devenit prada de război a lui Agamemnon, care a dus-o cu sine la Micene. Aici, înainte ca Agamemnon să fie ucis de Egist, Casandra a fost omorîtă de Clitemnestra.

► *Prezențe în literatura antică.* Scurte trimiteri la Casandra găsim în *Iliada* (24.699 etc.); în *Odiseea* este prezentată ca pradă de război a lui Agamemnon şi se povesteşte sfîrşitul său. Mai tîrziu, este prezentată în *Pythice,* 11 de Pindar (cel dintîi care se referă la darurile sale profetice), *înAgamem-non* al lui Eschil (care ne oferă prezentarea cea mai completă) şi în *Troienele* lui Euripide. Probabil că mai multe informații existau în pierduta *Orestia* a lui Stesihor. Tot ei îi este dedicat poemul *Alexandra* al poetului alexandrin Licofron. în lumea latină este amintită de Vergiliu *(Eneida,* 2.246) şi de Seneca *în Agamemnon* şi în *Troienele.*

► *Prezențe în literatura modernă.* Mai curînd decît ca protagonistă a unor opere literare (G. de Costes de la Calprenede şi G. Wolf au scris cîte un roman intitulat *Casandra,* iar L. Ukrajinka i-a dedicat un poem dramatic), Casandra a intrat în limbajul comun; numele său înseamnă „persoană care vede totul întunecat", „prezicător de nenorociri", de regulă neascultat.

► *Iconografie.* Episodul cel mai frecvent reprezentat (nu însă şi singurul) este atacul lui Aiax, care apare adesea în ceramică şi probabil că era prezent pe Cufărul lui

Cipselos, găsindu-şi una din cele mai celebre exemplificări în Hydria Viventius a pictorului din Kleophrades. Există şi versiuni hazlii, ca aceea de pe cupa comică („fliacică") fragmentară de la

Assteas. Alte episoade fuseseră reprezentate de către Polignot în sala de reuniuni (Lesche) a cnidienilor de la Delfi şi în Stoâ Poikile de la Atena, picturi ce s-au pierdut. Casandra mai apare în *Tabula Iliaca,* pe geme romane, oglinzi, reliefuri, în picturile pompeiene (vezi, de exemplu, Casa lui Menandru). A dat numele unui ceramograf din secolul al IV-lea î.Hr., activ la Capua şi numit pictorul Casan-drei, după subiectul care 1-a făcut faimos.

Casifona (gr. KaomepovTi, -T|g). Fiica lui Ulise şi a Circei şi sora lui Telegonos. Potrivit unei legende tîrzii relatate de Tzetzes, s-a căsătorit cu Telemah, fratele ei vitreg, după ce Ulise, omorît accidental de Telegonos, a fost reînviat de vrăjitoare. Casifona şi-a omorît soțul şi fratele vitreg pentru a o răzbuna pe mama sa, Circe, pe care Telemah o ucisese.

Casiopeea (gr. Kaacrioirn, *-r\q*; lat. *Cassiope, -es* sau *Cassiopea, -ae).* Soția lui Cefeu, regele Etiopiei; era o femeie nespus de frumoasă, care prin trufia sa a stîrnit mînia zeilor mării. Ea s-a luat la întrecere în frumusețe cu nereidele, lăudîndu-se că le-a învins. Poseidon a pedepsit-o, trimițînd împotriva Etiopiei un potop cumplit şi apoi un monstru. Un oracol a poruncit ca acestui monstru să-i fie dată copila Casiopeei, ANDROMEDA (vezi). A intervenit însă PERSEU (vezi), care a reuşit să ucidă monstrul. Protagoniştii acestei legende (Cefeu, Casiopeea, Andromeda şi Perseu) au fost mai apoi înălțați la cer şi transformați în constelații.

► *Prezențe în literatura antică.* Povestea Casiopeei şi a Andromedei a inspirat tragedia *Andromeda* a lui Euripide. Pentru alte repere literare vezi PERSEU.

Casios (gr. Kaaiog, -ou; lat. *Casius, -ii).* Epitet cu care Zeus era venerat în unele regiuni orientale în epoca elenistică şi romană. Un cult al lui Zeus *Casios* este atestat la Antiohia pe Orontes, în localitatea egipteană Pelusium şi în insula Corciră. In toate aceste cazuri se pare că epitetul trebuie pus în legătură cu un munte numit Casios.

Casmilla (lat. *Casmilla, -ae).* Soția lui Metabus, regele volscilor, şi mama eroinei Camilla.

> *Prezențe în literatura antică.* Este menționată de Vergiliu în *Eneida* (11.542-543).

Castalia (gr. KcxcrTaXCa, -ac;; lat. *Casta-lia, -ae).* Numele unui izvor celebru de pe muntele Parnas, din apropierea sanctuarului lui Apollo de la Delfi, unde Pythia se îmbăia, iar pelerinii se purificau înainte de a ajunge la oracol. Le era consacrat lui Apollo şi muzelor, care, din acest motiv, erau numite şi castalide.

Castalios (gr. Kao-raAioe;, -ou; lat. *Cas-talius, -ii).* Rege mitic al ținutului unde se afla muntele Parnas şi tatăl Castaliei, nimfa care a fost preschimbată de Apollo în izvorul omonim de la Delfi (vezi CASTALIA).

► *Prezențe în literatura antică.* Diferitele legende referitoare la Castalios, la izvorul Castalia şi la personajele implicate în povestea despre originea numelui său sînt relatate de Pausanias (10.8.9).

Castan. în lumea antică era considerat un copac consacrat lui Zeus, datorită aspectului său impunător şi dimensiunilor pe care le putea atinge. în limba latină, castanele erau numite uneori *Iovis glandes,* testiculele lui Iupiter.

Castor. Castorul era deosebit de căutat în lumea antică, pentru o substanță medicinală numită *castoreum,* care era extrasă dintr-o glandă a animalului situată în zona inghinală (Pliniu, *Naturalis historia,* 8.109). Potrivit unei credințe romane, „acest animal, atunci cînd se teme să nu fie prins, scapă de urmăritori tăindu-şi podoabele bărbăției" (Apuleius, *Măgarul de aur,* 1.9). în povestirea lui Apuleius, o vrăjitoare 1-a transformat în castor pe „un ibovnic al ei, pentru că-i fusese infidel", şi, de bună seamă, „ea voi să aibă şi el aceeaşi soartă" *(ibidem).*

Castor, Dioscur (gr. Kacrxojp, -opoc;; lat. *Castor, -oris).* Fratele lui Pollux. Pentru detalii vezi DIOSCURI.

Catagogia (gr. xd KaxaTtJTia). Numele unei importante sărbători religioase care

se celebra în Sicilia, în sanctuarul Afro-ditei *Erycina* de la Erix. Ceremonia se desfăşura pentru a sărbători întoarcerea (sau, literal, „chemarea") zeiței la propriul sălaş, precedată de porumbeii care îi erau consacrați.

Catasterism. Aşezarea în rîndul astrelor a unor oameni şi eroi, din voința zeilor. Termenul provine din grecescul xaraoTe-pițaj, „a aşeza printre astre". Numeroase mituri şi legende explică prin metamor-fozarea unor creaturi vii în astre originea şi forma multor constelații (vezi ASTRONOMIE şi CONSTELAȚII).

Catebates (gr. KaTctiPaVrig, -ou). Epitet al diferitor zeități greceşti, pus în legătură cu ideea de „coborîre", de călătorie, de sosire. Astfel e numit Zeus ca divinitate care coboară pe pămînt prin

fulger. Acelaşi epitet, aplicat lui Hermes, se referă la rolul său de psihopomp, adică de însoțitor al sufletelor în lumea de dincolo. Dacă se referă la Apollo, face trimitere la calitatea sa de ocrotitor al emigranților, care îl invocă pentru a obține o întoarcere sigură în patrie.
Catharsios (gr. Katfapcriog, -ou). Epitet al lui Zeus (în traducere, „purificatorul").
Cathetus (gr. KOC#T]TOC;, -OU ; lat. *Cathetus, -i).* Erou latin, îndrăgostit de Salia, fiica regelui etrusc Annius. Cathetus a răpit-o şi a dus-o la Roma. Annius a încercat să dea de urma fiicei sale; după mai multe încercări zadarnice, şi-a luat viața, aruncîndu-se în rîul care, după el, a fost numit Anien. Cathetus şi Salia s-au căsătorit şi au avut doi copii, Latinus şi Salius, de la care şi-au căpătat numele, poporul latinilor şi, respectiv, colegiul sacerdotal al salienilor.
Catillus (lat. *Catillus* şi *Catilus, -i).* Erou grec, amintit cînd în calitate de comandant al flotei lui Evandru, cînd ca fiul lui Amfiaraos. Catillus s-a dus în Italia să-şi încerce norocul şi a avut trei fii, Tiburtus, Coras şi Catillus, care erau amintiți ca întemeietori ai oraşului Tivoli (Pliniu, *Naturalis historia,* 16.237). Catillus fiul a participat alături de rutuli la lupta împotriva lui Enea (Vergiliu, *Eneida,* 7.672 şi 11.640).
Catreu (gr. Kaxpeug, -ewc, ; lat. *Catreus, -i).* Fiul lui Minos şi al Pasifaei şi moştenitorul tronului cretan. întrucît un oracol îl prevenise că avea să moară de mîna unuia dintre copiii săi, Catreu a încercat să-i îndepărteze, vînzîndu-şi fiicele ca sclave. Fiul său Altemenes, împreună cu una dintre surorile sale, aflase despre această prorocire şi plecase imediat din Creta, întemeind o nouă cetate în insula Rodos. Cînd însă Catreu, de-acum bătrîn, a vrut să-i lase domnia fiului său şi s-a dus să-1 caute în Rodos, nu a fost recunoscut şi **a** căzut sub loviturile de lance ale lui Altemenes. Dîndu-şi seama ce făcuse, acesta le-a cerut zeilor să-1 arunce în măruntaiele pămîn-tului. Potrivit altei variante, a rătăcît, disperat şi delirînd, pînă la moarte. Printre urmaşii lui Catreu se numără şi Menelaos, a cărui soție Elena a fost răpită de Paris chiar cînd asista la funeraliile lui Catreu.
► *Prezențe In literatura antică.* Diodor din Sicilia, 5.59.1-4; Pausanias, 8.53.2 ; Apollo-dor, *Biblioteca,* 3.2.1.
Caucasos (gr. Kccuxacroc, -ou; lat. *Cau-casus, -i).* Păstor scit care a fost ucis de Cronos. Zeus a dat numele său munților Caucaz care pînă atunci se numiseră „munții lui Boreas" sau „patul lui Boreas". In geografia imaginară a anticilor, aceştia erau cei mai impunători munți de pe pămînt, aflați la capătul lumii şi înalți pînă la cer.
Caucon (gr. Kccuxwv, -uivog). Erou eponim al cauconilor, străveche populație pre-greacă. Era considerat fiul lui Arcaş, sau al lui Licaon, sau al lui Poseidon. După Pausanias (4.27.6), i-au fost închinate onoruri divine şi sacrificii, alături de Demetra şi Core, în timpul întemeierii Megalopo-lisului. Şi în alte tradiții Caucon este legat de Misterele Eleusine şi de cultul Deme-trei şi al Corei: el i-a inițiat în mistere pe regii Meseniei, iar în epoca istorică i-a apărut în vis lui Epaminonda după bătălia de la Leuctra, pentru a-i cere să le înapoieze mesenienilor pămînturile, astfel încît Misterele Eleusine să poată renaşte. Se mai credea că, tot în vis, îi revelase unui general al Argosului, Epiteles, locul unde se afla o gravură cu directivele ritualurilor misterice, care fusese îngropată de Aristo-menes, erou al războaielor meseniene.

■

Tradiția potrivit căreia Caucon era fiul lui Licaon pare să se refere la un alt personaj, care, împreună cu tatăl şi cu frații săi, a fost fulgerat de Zeus din cauza nelegiuirii lui LICAON (vezi).
► *Prezențe în literatura antică.* Diversele versiuni ale mitului sînt povestite de Apollodor, *Biblioteca,* 3.8.1 şi în

diferite pasaje din Pausanias.
Caulon (gr. KaoXuiv, -uivog; lat. *Caulon, -onis).* Fiul unei amazoane, Cleta, care fusese doica reginei amazoanelor Pentesi-leea; potrivit legendei, a mers împreună cu mama sa în Italia meridională, unde, în apropiere de Locri, a întemeiat Caulo-nia, cetatea care şi-a luat numele de la el.
► *Prezenţe In literatura antică.* Este amintit de Servius şi de Stephanos din Bizanţ.
Caumas (gr. Kaup.ag, -ou). Numele unuia dintre Centauri (vezi).
Caunos (gr. Kctuvoţ, -ou; lat. *Caunus, -i).* Fiul lui Miletos, întemeietorul cetăţii Milet din Asia Mică, şi al Idoteei; avea o soră geamănă, Biblis, de care a fost legat printr-o iubire incestuoasă (vezi Biblis). I se atribuia întemeierea cetăţii Caunos din Caria, care, potrivit altor izvoare, ar fi fost întemeiată de Egialos, fiul său şi al nimfei Pronoe.
Caurus (lat. *Caurus* şi *Corus, -i).* Numele latin al unuia dintre Vînturi, mai precis al celui de nord-vest, mistralul, care aduce furtună.
Cazan. Recipient încăpător, îndeobşte din bronz, servind la păstrarea apei sau la coacerea ori la încălzirea diferitelor obiecte, cazanul este întîlnit adesea în mitologie, unde fierberea într-un cazan poate constitui un act magic în măsură a le conferi eroilor anumite virtuţi, de pildă nemurirea. Cazanul are un rol important în artele magice ale Medeei. Aceasta le convinge pe Peliade, fiicele lui Pelias, că fierbînd membrele tatălui lor într-un cazan vor putea să-i dea tinereţea eternă. Desigur, expe-rimentul se va sfîrşi tragic, iar Peliadele vor deveni ucigaşele propriului lor tată (vezi Pelias). Fierberea ca metodă de redo-bîndire a tinereţii a făcut obiectul a două tragedii din care ne-au rămas cîteva fragmente : *Peliadele* lui Euripide şi *Rhizotomoi* de Sofocle. într-o altă povestire mitologică,
într-o căldare sînt fierte membrele micului Pelops atunci cînd tatăl acestuia, Tantal, pentru a-i pune la încercare pe zei sau, după alte surse, pentru a le pregăti o masă demnă de rangul lor, nu ezită să-şi gătească propriul fiu (vezi Pelops). Potrivit unei tradiţii, Thetis 1-a scufundat pe Ahile într-un cazan cu apă clocotită pentru a-1 face nemuritor (vezi Ahile). în multe mituri clasice, scufundarea sau fierberea într-un cazan cu apă clocotită capătă valoarea unui rit iniţiatic. Uneori, marile recipiente din **bronz** erau susţinute de suporturi de mari dimensiuni, ca Tripoduri (vezi): deşi erau nişte obiecte de uz comun, prezenţa lor în sanctuare evidenţiază caracterul lor cu precădere religios. Tripoduri cu mari cazane puteau fi închinate ca ofrande în marile sanctuare sau atribuite învingătorilor unor competiţii însemnate.
Călăreţii albi (gr. tw AeuxoiiuiXuj). Cu acest nume, care în limba greacă înseamnă şi „caii albi", erau indicaţi Amfion şi Zetos, miticii întemeietori ai Tebei, cărora le era închinat un cult în această cetate. Pentru detalii vezi Amfion.
Călăreţul trac. Străveche zeitate tracă pe care grecii au asimilat-o, numind-o *Heros* sau *Heron.* De origine foarte veche, era probabil venerat ca ocrotitor al cîmpiilor şi turmelor, devenind mai apoi zeul tutelar al casei şi al bunurilor familiale şi chiar un soi de geniu personal sub a cărui ocrotire se afla individul. Uneori i se atribuie epitetul *propylaios,* tocmai ca protector al lăcaşului familial. A fost venerat mai cu seamă în epoca elenistică, iar iconografia sa ne este cunoscută dintr-un mare număr de reliefuri, unde apare sub înfăţişarea unui bărbat călare.
► *Prezenţe în literatura antică.* Asupra figurii Călăreţului trac zăboveşte C. Magris într-o pagină din *Danubius.*
Călătorie. Subiect privilegiat de mitologia clasică, începînd cu povestea faptelor lui Ulise, care, „cînd [...] făcuse/ Pustiu din ziduri sfinte de la Troia,/ Nemernicii amar de ani pe lume", *(Odiseea,* 1.1-2), călătoria poate fi caracterizată de direcţia în care se desfăşoară: poate fi o călătorie centrifugă, de descoperire, o îndepărtare de centru în căutarea a ceva (de pildă, călătoria argonauţilor plecaţi în căutarea lînii de aur

sau cea a lui Heracle plecat să aducă merele Hesperidelor ori boii lui Gerion), sau una centripetă, de întoarcere acasă (ca în cazul lui Ulise şi al celorlalţi eroi homerici care se întorc din războiul troian). Călătoriile se pot diferenţia şi în funcţie de locul unde se desfăşoară: unele au ca fundal locuri reale, chiar dacă uneori acestea sînt greu recognoscibile pentru noi, cei de azi (aşa sînt călătoria lui Enea sau cea a eroilor fondatori ai coloniilor greceşti din sudul Italiei şi Sicilia); altele ne pot prezenta, pe lîngă locurile reale sau în locul acestora, locuri mitice şi fantastice (ca în cazul călătoriei în infern a lui Ulise şi a lui Enea ori în cel al numeroaselor localităţi în care ajunge Ulise în timpul peregrinărilor sale). Cele mai spectaculoase călătorii pe care le prezintă mitologia au loc pe mare; nu lipsesc însă eroii care parcurg pe jos sau, oricum, pe uscat distanţe enorme, care înving monştri din cauza cărora drumurile sînt nesigure (este cazul lui Tezeu) ori întreprind lungi peregrinări în căutarea unui loc pentru a înte-meia o cetate sau pentru a se purifica după ce au comis vreo crimă. Indiferent dacă are loc pe mare sau pe uscat, călătoria este întotdeauna plină de primejdii: învingerea monştrilor, duşmanilor şi piedicilor echivalează cu depăşirea încercărilor unui parcurs iniţiatic. în cadrul religiei antice, călătoria poate să reprezinte metafora parcursului iniţiatic ce duce la cunoaşterea misterelor şi a mîntuirii sufletului şi să se traducă simbolic în procesiune sau pelerinaj. Aceste aspecte nu se exclud reciproc, ci se împletesc în diferitele mituri, prilejuind povestiri de un farmec aparte, ce fac din călătorie unul dintre cele mai fecunde *topoi* ale literaturii antice.
Dintre călătoriile de descoperire, „centrifuge", cea a argonauţilor porniţi în căutarea lînii de aur este extrem de veche, din moment ce Homer ne spune că toată lumea o ştie foarte bine *(Odiseea,* 12.70). Corabia Argo porneşte de la Pagasa şi trece prin multe locuri: insula Lemnos, Samotrace, insula regelui Cizicos, faţă în faţă cu coasta frigiană, Misia, ţinutul bebricilor din Bitinia, coasta Traciei, unde

domneşte prezicătorul orb Fineu, insulele Simplegade sau Cianee, Pontul Euxin, gura rîului Termodon şi, în sfîrşit, Colhida, ținta
călătoriei. în povestirea despre călătoria argonauților, pentru care principalul izvor îl constituie versiunea lui Apollodor din *Argonauticele,* apar toate elementele ce caracterizează călătoriile mitice: dificultățile drumului şi cele de orientare, furtunile pe mare, acostarea în locuri străine şi relațiile adesea dificile cu băştinaşii, întîlnirile cu creaturi monstruoase, miracolele divine ce apar frecvent în calea muritorilor. Adesea, călătoriile „centrifuge" nu au ca scop descoperirea unei comori, aşa cum, simplificînd, a-ar putea afirma în cazul argonauților, ci urmăresc să le ofere protagoniştilor locuri noi şi începutul unei vieți noi. Ceea ce poate însemna că ele marchează istoria sau că povestirile despre călătorii încearcă să explice prin mit o situație istorică. Călătoria lui Enea descrisă de Vergiliu în *Eneida* are drept scop rein-staurarea civilizației de odinioară a Troiei distruse. Călătoria Didonei, care se îmbarcă la Tir şi porneşte spre coasta Africii, întemeind în cele din urmă Cartagina, are caracteristici asemănătoare, în ciuda diferențelor evidente.
Printre călătoriile de descoperire şi căutare se numără şi cea a lui Heracle, plecat pe urmele boilor lui Gerion. Heracle călătoreşte mult; în aventurile sale (şi nu doar în timpul celor douăsprezece munci) se deplasează de la un capăt la celălalt al lumii. Expediția ce are ca scop prinderea boilor lui Gerion prezintă însă toate caracteristicile călătoriei: ținta este foarte îndepărtată - o insulă aflată la capătul lumii, lîngă Ocean sau chiar dincolo de el. Ca să ajungă acolo, Heracle întreprinde o lungă călătorie şi lasă o urmă a trecerii sale fixînd celebrele coloane la extremitățile Europei şi Libiei; pentru a traversa Oceanul, zeul Soare îi dăruieşte o barcă în formă de cupă, făcută în întregime din aur. Astfel, călătoria sa este proiectată într-o dimensiune magică şi fantastică. Nu mai puțin fantastică este călătoria pentru găsirea merelor Hesperidelor. Tradițiile plasează grădina unde se aflau minunatele mere de aur fie în vestul îndepărtat, fie în nord, în ținutul hiperboreenilor. Heracle trebuie mai întîi să descopere unde se află merele şi apoi să ajungă la ele. Culegerea fructelor nu necesită un efort deosebit; mai greu îi este eroului să depăşească toate dificultățile şi
r

pericolele călătoriei: conflictele cu Cicnos şi Anteu, lupta cu Busiris, eliberarea lui Prometeu înlănțuit de stîncile din Caucaz, întrecerea în şiretenie cu Atlas (Apollodor, *Biblioteca,* 2.5.11).
Dintre călătoriile de căutare şi descoperire, cea a argonauților şi cele ale lui Heracle sînt cele mai cunoscute, dar nu singurele. în mitologie există nenumărați eroi ce călătoresc. îl putem aminti pe Perseu, ale cărui aventuri îl duc de la extremitatea Oceanului, unde o vînează pe Meduza, pînă în Etiopia, unde o salvează pe Andromeda de monstrul marin; sandalele înaripate pe care le poartă simbolizează destinul său de călător neobosit. Uneori, călătorii nu caută ceva, ci pe cineva. Amintim aici călătoria lui Cadmos pornit în căutarea surorii sale Europa, un pelerinaj interminabil ce are ca epilog întemeierea Tebei.
Dacă în majoritatea cazurilor călătoriile eroilor au un scop precis, în ciuda numeroaselor divagații, nu lipsesc - în special în literatura romanescă, din perioada elenistică pînă în cea antică tîrzie - povestirile despre călătorii ce constituie un scop în sine : o împletire de aventuri fantastice, peregrinări legate între ele de un fir invizibil şi încercări care depăşesc tema călătoriei în sens strict. Este cazul unor călătorii ca aceea descrisă în *Istoria adevărată* a lui Lucian, o veritabilă capodoperă a genului: o operă de evadare, după cum spune chiar autorul (§§ 1-2), unde se povestesc călătorii pe lună şi printre stele, şederea în pîntecele unei balene, experiențe trăite în Insula Fericiților sau în cea a Viselor, întîlniri cu ființe monstruoase. Cu intenții evident satirice la adresa cercetării filosofice greceşti din vremea sa, Lucian descrie o altă călătorie fantastică, cea din *Icaro-menipos sau omul deasupra norilor*; aici, călătoria, care adesea este metafora căutărilor omului, devine, în mod paradoxal, o negare a valorii căutării prin excelență -cea filosofică. Călătoria lui Menipos dobîn-deşte o dimensiune hiperbolică încă din primele rînduri: „De la pămînt la lună erau deci trei mii de stadii, şi aceasta a fost prima etapă a călătoriei mele; de acolo pînă la soare erau cam cinci sute de para-sanghe, iar după aceea, urcarea în cerul propriu-zis şi pînă la stînca lui Zeus se
poate înfăptui, pentru un vultur liber în zbor, într-o zi" (§ 1). O călătorie de căutare şi totodată de aventuri este cea a lui Alexandru cel Mare în Orient, care se inspiră din adevărul istoric doar la început, trans-formîndu-se apoi într-o poveste fantastică şi romanțată (vezi ALEXANDRU CEL MARE). O poveste încîntătoare este şi călătoria lui Tezeu în adîncul mării, în căutarea inelului pe care Minos 1-a

aruncat acolo pentru a se convinge că Tezeu era într-adevăr urmaşul lui Poseidon, Pur fantastică este călătoria lui Belerofon, care, potrivit unei versiuni a mitului transmise de Homer, a încercat să ajungă în Olimp pe calul său înaripat, Pegas, stîrnind astfel mînia zeilor ; Zeus 1-a făcut să cadă şi să se zdrobească de pămînt. Chiar făcînd abstracţie de această turnură fantastică, Belerofon rămîne un erou călător, şi astfel este prezentat într-o superbă imagine homerică: „...spre supărarea tuturor zeilor, rătăcea singur pe cîmpia Aleia, zdrobindu-şi inima şi fugind de oameni" *(Iliada,* 6.400-402). Călătoria devine o căutare a singurătăţii, iar numele cîmpiei înseamnă literal „cîmpia rătăcitorilor".

O variantă a călătoriei „centrifuge" este fuga propriu-zisă; în legătură cu ea există numeroase povestiri, de la cele despre rătăcirile Europei pînă la cele care descriu fuga lui Frixos şi a Helei, copiii Nefelei, în spinarea berbecului cu lîna de aur aflat la originea poveştii argonauţilor; şi lista ar putea continua. Cea mai faimoasă evadare din mitologie este însă aceea a lui Dedal, un mare artist aflat în permanentă fugă din locurile unde se afirmă arta sa. Din Atena trebuie să plece pentru că este acuzat de crimă (asasinarea nepotului său Talus sau Perdix, din gelozie); din Creta trebuie să fugă din cauza mîniei lui Minos. Calităţile sale de inventator îi permit să născocească, pentru această a doua fugă, un vicleşug demn de faimp sa, aripile, ce îi vor aduce nesăbuitului său fiu Icar moartea, iar lui Dedal - salvarea. După plecarea din Creta, Dedal trece prin numeroase localităţi din sudul Italiei şi chiar din Sardinia, iar în cele din urmă se stabileşte la curtea regelui Cocalos din Sicilia. Asemenea altor eroi care duc civilizaţia acolo unde merg, şi Dedal lasă în locurile pe

unde trece semnul măiestriei sale de arhitect, construind edificii grandioase pe care mitul i le atribuie. Dedal nu este însă singurul erou care fuge. Plecarea din cetatea de origine constituie o temă recurentă în multe povestiri mitologice şi apare ca o soluţie inevitabilă pentru eroii vinovaţi de vreun delict. Părăsirea cetăţii şi găsirea unui rege străin dispus să-i primească şi să-i purifice reprezintă singura soluţie pentru ca vina lor să nu se răsfrîngă asupra întregii comunităţi; astfel, de pildă, după lungi peregrinări, Atreu şi Tiest se stabilesc la Micene după ce l-au ucis pe fratele lor Chrisipos. în fugă, în primul rînd de el însuşi şi de destinul său necruţător, este prezentat în tragedie şi unul dintre cei mai mari eroi ai mitologiei, Oedip, asasinul tatălui său şi soţul mamei sale, care părăseşte Teba împreună cu fiica sa Antigona şi ajunge la Colonos, o suburbie a Atenei, unde dispare în mod misterios (Sofocle, *Oedip la Colonos).*

Unul dintre capitolele cele mai ample, mai aventuroase şi mai pline de trimiteri la tema călătoriei, înţeleasă drept călătorie centripetă, este cel al aşa-numitelor *nostoi,* „întoarcerile" eroilor greci care după războiul troian pornesc spre cetăţile din care plecaseră cu zece ani în urmă. Cea mai dificilă întoarcere a fost aceea a lui Ulise, povestită în special în *Odiseea.* întoarcerile celorlalţi protagonişti ai războiului împotriva Troiei, deşi de mai mică respiraţie, nu sînt mai puţin dramatice; unele se încheie tragic, ca în cazul eroilor implicaţi în naufragiul provocat de Nau-plios, tatăl lui Palamede. Ca să-şi răzbune fiul, ucis de tovarăşii săi în urma unei acuzaţii nedrepte a lui Ulise, Nauplios a aprins pe stîncile capului Cafareu, pe coasta insulei Eubeea, focuri care i-au indus în eroare pe marinari. Crezînd că era vorba de luminile din port, aceştia s-au îndreptat spre ele, zdrobindu-se de stînci (Euripide, *Elena,* 1126-1131). Alte întoarceri au fost extrem de lungi şi pline de peripeţii, ca aceea a lui Menelaos; „Şapte ani pe o corabie, şapte ani întregi, şi zece am stat la Troia" *(ibidem).* Alţi eroi, abătuţi din drumul lor de furtuni, ajung pe coastele sudice ale Italiei şi în Sicilia; multe nume de eroi care au luat parte la războiul troian sînt legate de întemeierea mitică a coloniilor din Magna Grecia (vezi COLONIZARE).

Nu toate întoarcerile se petrec pe mare; unii eroi, avertizaţi de semne premonitorii, au preferat să se întoarcă pe uscat, iar unii dintre ei s-au oprit şi s-au stabilit în ţinuturile pe unde au trecut. Dacă expediţia împotriva Troiei a pornit destul de uşor - vremea bună care a întîrziat plecarea a reprezentat un obstacol ce a putut fi depăşit - şi a ajuns la destinaţie fără probleme, întoarcerea a fost lungă şi grea pentru toţi. Cuvîntul „nostalgie" nu numai că recuperează în prima sa parte grecescul *nostos,* „întoarcere", ci, poate urmînd amintirii atîtor episoade mitologice, o asociază cu ideea de durere *(algos),* sugerînd, aşa cum o face şi mitul, că nostalgia nu ar fi numai o dorinţă de întoarcere atît de puternică încît provoacă suferinţă, ci şi convingerea că întoarcerea în sine înseamnă suferinţă: din cauza dificultăţilor călătoriei, a incertitudinilor parcursului, a dubiilor legate de ceea ce se va găsi la întoarcere, a credinţei că nimic nu poate să fi rămas ca înainte.

Pe lîngă întoarcerile eroilor din războiul împotriva Troiei, mitologia ne prezintă tema întoarcerii în relație cu o altă călătorie mitică, aceea care are drept scop găsirea lînii de aur; la întoarcere, argonauții parcurg distanțe mult mai mari comparativ cu cele inițiale, într-o peregrinare pe care poeții au extins-o progresiv, implicînd practic întreaga lume cunoscută. Nu mai puțin fantastică, aventuroasă şi plină de divagații este întoarcerea lui Heracle după prinderea boilor lui Gerion; străbătînd regiuni foarte îndepărtate una de cealaltă, ghidat parcă de o busolă ce a luat-o razna, eroul traversează toată lumea mediteraneană, ajungînd chiar în Galia şi în Britania, şi lasă în fiecare ținut străbătut o urmă a trecerii sale, învățîndu-i pe oameni creşterea animalelor şi agricultura (în această întreprindere Heracle se pre-zintă ca un erou civilizator), dar şi prin aventurile sale galante şi copiii rezultați din ele. O altă întoarcere plină de peripeții este cea a lui Tezeu din Creta. Aici, bucuria şi uşurarea provocate de salvarea tinerilor atenieni condamnați să-i fie victime Minotaurului în întunecatul labirint din Creta se împletesc cu o serie de evenimente tragice,

f
*

ca părăsirea Ariadnei şi episodul în care Tezeu uită să schimbe pînzele navelor, ce trebuiau să vestească succesul misiunii. Din această cauză, întoarcerea la Atena se transformă din bucurie în doliu; cre-zînd că fiul său Tezeu a murit, Egeu, disperat, se aruncă în marea care îi va purta numele (vezi Tezeu). Bucuria împletită cu durerea marchează frecvent momentul final al călătoriilor de întoarcere ale eroilor; ca şi în cazul lui Tezeu, în cazul lui Ulise sîngele pretendenților contaminează palatul din Itaca, iar în povestea argonauților o înlănțuire de evenimente tragice şi intrigile Medeei au loc după întoarcerea corăbiei Argo la Pagasa, de unde plecase. Călătoria dobîndeşte o dimensiune particulară atunci cînd ținta sa este lumea infernală. Direcția unei asemenea călătorii poate fi dublă: dinspre lumea celor vii spre lumea morților, ca în cazul lui Ulise şi al lui Enea, respectiv în *Odiseea* şi în *Eneida*; sau invers, şi atunci sufletele celor morți reiau legătura, fie şi pentru scurt timp, cu cei vii. Aşa se întîmplă în riturile de invocare a morților (vezi Nekyia şi Necromanție), dar şi în cadrul unor sărbători religioase greceşti şi romane, în timpul cărora se credea că morții se plimbă pe străzile din cetate, pe lîngă casele în care trăiseră, la banchetele organizate pentru ei. în puține cazuri, se poate întîm-pla (nu întotdeauna cu succes) ca zeii să îi îngăduie în mod excepțional unui mort să se întoarcă pe pămînt; este cazul Euri-dicei, care nu reuşeşte să întreprindă însă dificila călătorie, sau al zeiței Persefona, care nu este moartă, ci a fost răpită de Hades, şi pendulează între infern şi pămînt. Dimensiunea propriu-zisă a călătoriei este însă exaltată într-o măsură mult mai mare atunci cînd prevalentă este direcția dinspre lumea viilor spre cea a morților; atingerea acestui țel atît de dificil, interzis celor mai mulți muritori, presupune cunoaşterea unor vicleşuguri, sugerate lui Ulise şi lui Enea de două vrăjitoare, Circe şi Sibila din Cumae; trebuie să găseşti locul de intrare în lumea infernală, să urmezi un ritual precis, să aduci ofrande, să ai amulete (vezi Creanga de aur). Rareori, şi alți eroi cu calități excepționale coboară în infern şi se întorc
apoi de acolo; este cazul lui Heracle, care îl prinde în lumea de dincolo pe cîinele Cerber, al lui Tezeu (emul al lui Heracle în întreprinderile sale), care coboară împreună cu Piritoos în Hades, încercînd să o răpească pe Persefona, însă eşuează; Heracle îl va elibera din lumea morților, iar izvoarele se contrazic în ceea ce priveşte soarta lui Piritoos (potrivit unora, a fost salvat şi el de Heracle, pe cînd altele spun că a rămas pentru totdeauna în infern). Moartea însăşi reprezintă o călătorie - a sufletului - şi, ea toate călătoriile, are un mijloc de transport, barca lui Charon, în care dacă vrei să urci trebuie să plăteşti un obol; asemenea tuturor călătoriilor, moartea are peisajele sale de fundal, adesea noi şi surprinzătoare, întrucît călătoria presupune întotdeauna şi uimirea; o imagine vie a acestor peisaje ne oferă mitul platonician al lui Er (vezi). Moartea este călătoria ultimă care presupune cobo-rîrea în abis (aşa cum sugerează picturile funerare, de la cele din Mormîntul Vînă-torii şi al Pescuitului din Tarquinia pînă la lespedea de pe Mormîntul Scufundătorului de la Paestum) şi care începe cu călătoria trupului, pe carul funerar, pînă la locul mormîntului (ilustrată de picturile vaselor greceşti numite geometrice, cu reprezentări ale cortegiilor funerare).

Călătorii întreprind nu numai oamenii (vii sau morți) sau eroii; şi zeii străbat uneori pămîntul în lung şi-n lat. Sînt amintite lungile călătorii ale lui Dionysos, ce răspîndeşte pe pămînt secretele cultivării viței-de-vie, şi cele ale divinităților eleusine, Demetra, Core şi Triptolem, care îi învață pe oameni să cultive cîmpul. Demetra întreprinde o călătorie disperată prin lume în căutarea fiicei sale Persefona

sau Core, după ce aceasta a fost răpită de Hades; pe pămînt este primită cu bunăvoință de oameni, după cum se povestește în *Imnul homeric către Demetra,* însă nu-și găsește fiica, despre soarta căreia o informează în cele din urmă Helios, Soarele -alt zeu aflat într-o continuă călătorie de la un capăt la altul al cerului, care vede totul în trecerea sa pe deasupra pămîntului. Dificilă, însă din alte motive, este călătoria unei alte zeițe, Leto sau Latona, mama lui Apollo și a Artemisei, silită să rătăcească pe pămînt în căutarea unui loc unde să-i

poată naște pe cei doi gemeni. Uneori, zeii nu ezită să coboare incognito pe pămînt, oprindu-se în cetățile și în casele oamenilor: așa procedează Iupiter și Mercur, care, după ce găsesc numai uși închise la trecerea lor, sînt primiți în cele din urmă de Filemon și Baucis (Ovidiu, *Metamorfoze,* 8.626 și urm.).

Divinitățile ocrotitoare ale călătorilor sînt grecul Hermes și romanul Mercur; ca mesager al zeilor, Hermes este la rîndul lui un neobosit călător. Iconografia confirmă această caracteristică a sa înfăți-șîndu-1 cu sandalele înaripate și pălăria cu boruri largi, acoperămîntul tipic pentru cap al celor care călătoresc și trebuie să se apere de soare și de ploaie. Mesageră a zeilor și o mare călătoare este și Iris; în lumea latină era venerată și Vibilia, care îi ocrotea în special pe cei ce rătăceau drumul.

Cărțile Sibiline, vezi SIBILINE, CĂRȚILE.

Căsătorie. Căsătoria prezentată în miturile clasice este de obicei monogamă, deși există și excepții (de pildă, la Troia), iar cazurile de concubinaj sînt foarte frecvente. Tipul de soție credincioasă este reprezentat de Penelopa, care în *Odiseea* așteaptă, într-o alternanță de speranță și nerăbdare îngrijorată, întoarcerea lui Ulise și rezistă presiunilor pețitorilor; nu mai puțin emoționant este modelul de dragoste conjugală reprezentat de Alcesta, gata să moară pentru soțul său Admetos, într-un elan de generozitate de care nici măcar părinții lui Admetos, deși sînt bătrîni și se apropie de sfîrșitul vieții, nu sînt capabili. Unele eroine din tragedii, ca Medeea lui Euripide, sau Deianira din *Trahinienele* lui Sofocle, sau Procne din tragedia pierdută *Tereu* a aceluiași Sofocle, își exprimă regretul după condiția virginală și durerea că își părăsesc casa pentru o aventură nouă și necunoscută, dar reflectă și o serie de aspecte ale căsătoriei în societatea antică, unde femeia avea prea puțin de spus în legătură cu acest subiect și trecea de sub puterea tatălui sub cea a soțului.

Mai mult decît niște scene propriu-zise ale căsătoriei, mitologia amintește și descrie întrecerile dintre pretendenții la mîna fetelor, îndeobște de viță nobilă. Astfel, cei mai mari eroi greci își dispută mîna Elenei

și sînt legați în cele din urmă de un acord care le impune să vină în ajutorul Elenei și al lui Menelaos dacă va fi nevoie. în virtutea acestui pact, cei mai mari principi ai Europei sînt implicați în războiul troian atunci cînd Paris o răpește pe Elena. La o întrecere la fel de prestigioasă participă aspiranții la mîna Hipodamiei, fiica regelui Enomaos; acesta îi provoacă pe pretendenți la o cursă de care, ucigîndu-i pe cei ce nu pot ține piept carului său divin. Mitologia menționează o căsătorie pro-priu-zisă în cazul lui Piritoos, lapitul care celebrează în mod solemn nunta sa cu o altă Hipodamia și trebuie să lupte, împreună cu participanții la banchetul nupțial, împotriva centaurilor, invitați și ei la ceremonie, dar care devin violenți și agresivi. Acest banchet a devenit obiectul a numeroase reprezentări iconografice, de la sculpturile de pe frontonul templului lui Zeus din Olimpia la metopele Partenonu-lui atenian.

în lumea divină cu nenumărate iubiri între zei sau întrj zei și muritori, căsătoriile propriu-zise sînt puțin frecvente. Zeus și Hera sînt considerați soți în deplinul înțeles al cuvîntului, în ciuda nume-roaselor aventuri, în special ale lui Zeus; la nuntă, Geea le-a dăruit miticii pomi cu mere de aur păstrate în splendida grădină a Hesperidelor. în cadrul raportului conjugal al perechii supreme din Olimp, Zeus, libertin convins, se opune unei Here extrem de geloase. Pe lîngă aspectele comice pe care mitologia și poeții le-au desprins din această situație, particularitatea căsniciei lui Zeus și a Herei constă în faptul că cei doi soți sînt și frați și mai ales în faptul că Hera, spre deosebire de celelalte soții din lumea greacă, își menține nealterate independența și personalitatea; în loc să accepte supunerea totală față de soț, revendică, prin ranchiuna și scenele sale de gelozie, propria funcție și propria indi-vidualitate autonomă. Nunta divină (hie-rogamia) a lui Zeus cu Hera e celebrată *(Iliada,* 14.153) pe muntele Ida sau, potrivit altor izvoare, în insula Eubeea ori în mitica grădină a Hesperidelor. în splen-dida descriere a Iui Homer, Hera se gătește cu grijă, își unge trupul cu alifii și, purtînd bijuterii prețioase și cingătoarea

i

Venerei unde se află ascunsă „ademenirea ce pînă şi mintea-nţelepţilor fură" *(ibidem,* 14,212), cucereşte inima lui Zeus: „Glia cea sfîntă sub ei dă fragedă iarbă din sînu-i,/ Proaspăt trifoi parcă umed de rouă, şofran şi zambilă,/ Şi pe-acest moale aşternut de iarbă şi flori îndesite,/ Peste pămînt se culcară şi se-nvăluiră c-un nour/ Plin de lumină aurie, iar rouă pica sclipitoare" *(ibidem,* 341-345). O nuntă cu protagonişti divini este şi cea a lui Peleu şi Thetis, una dintre cele mai solemne şi mai somptuoase din mitologie şi, de asemenea, prevestitoare de grave consecinţe, întrucît dintre zei numai Eris, Discordia, nu a fost invitată, iar mînia ei a dat naştere unui şir de întîmplări ce au dus la războiul troian (vezi PARIS). Mai bogată şi mai fastuoasă decît nunta lui Peleu cu Thetis e cea a lui Cadmos cu Harmonia, la care iau parte -în cetatea Tebei - toţi zeii, fiecare aducînd daruri preţioase (vezi HARMONIA).

Divinităţile ce ocroteau căsătoria erau Zeus, Hera, Artemis, Afrodita şi Peito, Persuasiunea. în Grecia, ceremoniile nupţiale aveau loc în special în luna Game-lion, al cărei nume deriva de la termenul grecesc desemnînd nunta, şi constau în mutarea miresei în noua sa casă. Mireasa făcea o baie purificatoare, pentru care, potrivit tradiţiei, se aducea apă de la izvorul Calirhoe; apoi aveau loc un banchet şi un sacrificiu, şi abia la sfîrşitul acestor ritualuri miresei i se lua vălul cu care fusese acoperită pînă în acel moment, iar ea era consacrată oficial în rolul de soţie. Cortegiul nupţial se deplasa pînă la casa mirelui, într-un car tras încet de boi, la lumina torţelor şi în sunetele imnurilor nupţiale ; în unele situaţii, deplasarea se putea transforma în punerea în scenă a unei veritabile răpiri, ce evoca o serie de mituri precedente, cum ar fi răpirea Persefonei de către Hades.

în ritul roman, căsătoria căpăta diferite forme. Una dintre cele mai vechi era *confarreatio,* aducerea ca ofrandă a unei prăjituri din grîu în cinstea lui Iupiter *Capitolinus* ; ceremonia solemnă avea loc în prezenţa flaminului *Dialis* şi a pontifului suprem (vezi CONFARREATIO). Ritul matrimonial răspîndit în epoca imperială se rezuma în schimb în formula *Ubi tu Gaius, ego Gaia,* ce implica consensul soţilor şi acceptarea reciprocă a uniunii lor; totul era pecetluit de o promisiune solemnă, în prezenţa unor martori, de celebrarea unui sacrificiu şi de un banchet, după care, ca şi în ritul grecesc, soţii mer-geau la casa mirelui cu un cortegiu nupţial. Soţul îşi lua în braţe mireasa ca să treacă pragul noii locuinţe şi îi oferea simbolic apă şi foc. Tipice pentru veşmîntul nupţial feminin erau mantia galbenă ca şofranul pe care mireasa o purta pe umeri, precum şi vălul roşu şi coroniţa din plante de bun augur (maghiran, verbină, iar mai tîrziu mirt şi flori de portocal) pe care le purta pe cap.

Pentru ritualul caracteristic căsătoriei sacre vezi HIEROGAMIE.

Ceapă. Cultivată şi întrebuinţată pe scară largă în întregul bazin al Mediteranei încă din vremurile străvechi, ceapa era legată în mitologie de o tradiţie referitoare la zeiţa Isis. Aceasta avea un credincios pe nume Dyktis, care a pierit în mod tragic încercînd să culeagă cîteva cepe pe malul unui rîu. în urma acestui episod, cepele i-au devenit atît de nesuferite zeiţei, încît întrebuinţarea lor în ritualuri era strict interzisă (Plutarh, *Moralia,* 353f). Pe cît se pare, ceapa este legată de tema naşterii : dacă pitagoricienii o considerau un excitant sexual şi recomandau abţinerea de la consumul ei, numai o ceapă fusese în măsură să stimuleze apetitul zeiţei La-tona atunci cînd aceasta stătea să-i nască pe gemenii Apollo şi Artemis. Potrivit unui obicei nupţial în vigoare la traci şi relatat de Athenaios, eroul Ificrate a primit ca dar de nuntă un vas plin cu zăpadă, unul cu linte şi unul umplut ochi cu ceapă (Athenaios, 4.131).

Cebrenis (gr. Ke^p-rivig, *-C&oq*; lat. *Cebre-nis, -idos).* Fiica lui Cebren, zeul fluvial al Troadei. Cu acest epitet este indicată Hesperia, sora Enonei şi fiica lui Cebren.

Cecropia (gr. Kexpoiua, *-aq* ; lat. *Cecropia, -ae).* Cu acest nume, provenind din cel al regelui mitic CECROPS (vezi) erau indicate vechea fortăreaţă a Atenei şi, prin extensie, întreaga cetate.

Cecropizi (gr. KexpoiuSai, -OJV ; lat. *Cecro-pidae, -arum).* Nume cu care erau indicaţi

descendenţii lui CECROPS (vezi), regele mitic al Atenei; în particular, cu numele Cecropide erau desemnate cele trei fiice ale sale, Aglauros, Pandrosos şi Herse. Mai ales în limbajul poetic, termenul îi putea indica în general pe atenieni. Cecropizi erau numiţi şi membrii unuia din triburile Atenei.

Cecrops (gr. Kexpoip, -onoţ; lat. *Cecrops, -opis).* Erou din stirpea pelasgilor, considerat primul rege al Aticii. Era o fiinţă primordială, jumătate om, jumătate şarpe, după cum arată numele său, care provine probabil, de la *kerkops,* „cel cu coadă". S-a născut din pămînt. Soţia lui era Aglauros, fiica lui Acteos. Cu ea a avut un fiu, Eri-sihton, care i-a urmat la tron ca rege al Atenei, şi trei fiice: Aglauros, Herse şi Pandrosos (Aglauridele). Pe timpul domniei sale a avut loc celebra dispută dintre Atena şi Poseidon pentru stăpînirea Aticii, iar Cecrops a fost arbitru, acordîndu-i victoria Atenei (vezi ATENA, ZEIŢĂ).

Lui Cecrops îi erau atribuite întemeierea cetăţii Atena, împărţirea Aticii în douăsprezece comunităţi (demele) şi introducerea principiilor fundamentale ale vieţii civile. El a instituit monogamia (Athenaios, 555c), a abolit sacrificiile sângeroase şi i-a iniţiat pe supuşii săi în cultul zeilor. Printre invenţiile sale se numără scrierea, precum şi obiceiul îngropării morţilor.

O versiune antică, pe care însă alte izvoare greceşti o resping, susţinea că Cecrops ar fi fost originar din Sais, Egipt, şi că ar fi adus în Atica o colonie de egipteni. Ca atare, potrivit acestei versiuni, artele şi obiceiurile vieţii civilizate ar fi fost aduse în Grecia din Egipt.

Mormîntul lui Cecrops era venerat în locul unde în epoca clasică a fost ridicat Erehteionul, pe Acropola ateniană.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit, printre alţii, de Euripide *(Ion),* Pausanias (1.5.3) şi Apollodor *(Biblioteca,* 3.177 şi urm.).

Cefalion (gr. KeipaXCwv, -wvog; lat. *Cepha-lionis, -is).* Păstor din Libia. Era fiul lui Amfitemis şi al unei nimfe lacustre şi fratele lui Nasamon. L-a ucis pe Cantos, unul dintre argonauţi, care voia să-i fure turmele. Potrivit

altor versiuni ale mitului, toate aceste întîmplări l-ar fi avut ca protagonist nu pe Cefalion, ci pe Cafauros.
► *Prezenţe în literatura antică.* Diferitele versiuni ale acestei povestiri apar la Hyginus, *Fabule,* 14 şi la Apollonios din Rodos, *Argonauticele,* 4.1485 şi urm.
Cefalos (gr. KeqxxXoc, -ou; lat. *Cephalus, -i).* Fiul lui Deion sau Deioneu sau, după o altă variantă a mitului, al Hersei, fiica lui Cecrops (Apollodor, 3.14.3) şi al lui Hermes; Cefalos şi Eos (Aurora) au fost părinţii lui Faeton. Iubirea lui Eos pentru Cefalos a întîmpinat multe piedici, din cauza fidelităţii eroului faţă de soţia sa Procris. Eos l-a sfătuit să pună la încercare fidelitatea soţiei: l-a transformat într-un străin şi l-a trimis la Procris, în localitatea Toricos, un port din Atica unde Cefalos domnea şi de unde corăbiile ridicau ancora spre Creta. El a sosit încărcat cu daruri strălucitoare, dinaintea căreia fidelitatea lui Procris s-a clătinat: ea era pe punctul să-i cedeze străinului, cînd acesta şi-a dezvăluit adevărata identitate. Pradă remuşcărilor şi ruşinii şi jignită de acest subterfugiu, Procris a fugit din Toricos, ascunzîndu-se în Creta. Aici ea l-a vindecat pe Minos, regele insulei, de boala cumplită pe care soţia sa Pasifae i-o provocase printr-o vrăjitorie: de fiecare dată cînd se apropia de o femeie, din trupul său ieşeau animale respingătoare - şerpi, miriapozi şi scorpioni. în semn de recunoştinţă, Minos - sau, după alţii, zeiţa Arte-mis - i-a dăruit un cîine şi o lance vrăjită, care nu-şi greşea niciodată ţinta; cu aceste daruri, Procris s-a întors în patrie. încă îndrăgostită de tînărul şi frumosul ei soţ şi geloasă pe eventualele sale iubiri, Procris a vrut să-1 pună, la rîndul ei, la încercare. Transformîndu-se, cu ajutorul Artemisei, într-un tînăr preafrumos, s-a dus la el cu cîinele şi cu lancea fermecată. Atras de aceste daruri miraculoase, Cefalos a consimţit, pentru a le obţine, să-i facă pe plac tînărului; însă acesta şi-a dezvăluit adevărata identitate.
Inevitabil, a urmat împăcarea celor doi. Nu însă şi sfîrşitul geloziei lui Procris, care continua să se teamă de amestecul lui Eos, mai cu seamă cînd soţul ei pleca la vînătoare. în plus, ea aflase că, în timpul partidelor de vînătoare, soţul ei obişnuia să invoce un nor sau o adiere de vînt pentru a se răcori şi se convinsese că el repeta de fapt numele iubitei sale. în cele din urmă, lancea magică pe care ea i-o dăruise i-a fost fatală; Cefalos a lovit-o cu arma

cumplită, ucigînd-o, pe cînd ea îl urmărea dintr-un tufiş pentru a-i descoperi iubirea secretă: Cefalos o confundase cu un animal aflat la pîndă.
Potrivit altei variante a mitului, Cefalos şi Procris au fost despărţiţi nu de moarte, ci de Eos, care 1-a răpit pe Cefalos, ducîndu-1 cu sine (Euripide, *Hipolit,* 454).
» *Epitete.* „Cap frumos".
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul lui Cefalos, cu variantele sale, este cunoscut cu precădere din izvoarele tîrzii (Apollodor, Antoninus Liberales). Despre iubirea şi gelozia lui vorbeşte şi Ovidiu *(Metamorfoze,* 7). Povestea de iubire a lui Cefalos şi Eos şi naşterea lui Faeton sînt relatate de Hesiod *(Teogonia,* 986).
> *Prezenţe în literatura modernă.* Niccolb Pos-tumo da Correggio a scris o dramă intitulată *Fabula lui Cefalos.* G. Chiabrera este autorul melodramei *Răpirea lui Cefalos,* pusă pe muzică de G. Caccini.
Cefeu (gr. KT|(peu£, -ewg; lat. *Cepheus, -eos,* sau *-ei).* 1) Regele Etiopiei, fiul lui Belos, soţul Casiopeei şi tatăl Andromedei. După moarte, a fost aşezat printre constelaţii (vezi CASIOPEEA).
2) Fiul lui Aleos, unul dintre argonauţi şi regele cetăţii Tegeea din Arcadia. Cefeu şi cei mai mulţi dintre fiii săi au murit într-o expediţie împotriva lui Heracle.
Cefisos (gr. Krnpia6g şi K-rupiacrog, -ou; lat. *Cephissos* şi *Cephisus, -us* şi *-i).* Cu acest nume erau indicate cîteva rîuri greceşti din Focida, Beoţia, Argolida şi Atica. Asemenea celorlalte rîuri, erau considerate, ca zei, fiii lui Oceanos. Cefisos din Focida era considerat de unele izvoare tatăl lui Narcis. Cel din Argolida a luat parte, împreună cu alţi zei fluviali, Asterion şi Inahos, la judecarea disputei dintre Hera şi Poseidon pentru stăpînirea Argolidei, acordîndu-i victoria zeiţei. Mîniat, Poseidon 1-a pedepsit secîndu-1 şi făcînd astfel încît să nu mai curgă în anotimpul cald. Aceeaşi pedeapsă le-a revenit şi celorlalte două rîuri.
Cei doisprezece zei. Erau zeii principali ai religiei romane. în lumea latină erau amintiţi în versurile lui Ennius, care îi numeşte *Dii Consentes,* adică zei adunaţi la sfat. Cu toate că numele acestor zeităţi variază de la o sursă la alta, iar identificarea lor cu precizie lasă loc anumitor incertitudini (vezi CONSENTES DII), ele sînt îndeobşte Iunona, Vesta, Minerva, Ceres, Diana şi Venus (zeităţi feminine) şi Marte, Mercur, Iupiter, Neptun, Vulcan şi Apollo (zeităţi masculine), corespunzînd şi principalilor zei din Olimpul grecesc.
Cei Şapte împotriva Tebei. Celebrul episod al mitului cunoscut sub această denumire se referă la războiul dus de Polinice (împreună cu Adrast, Amfiaraos, Tideu, Capaneu, Hipomedon şi Partenopeos) împotriva fratelui său Eteocle, care îl alungase din Teba. Aşa cum prezisese Amfiaraos, nici unul dintre eroii porniţi împotriva Tebei nu a supravieţuit, cu excepţia lui Adrast. La zece ani după prima expediţie, Adrast a organizat-o pe a doua, la care au participat fiii eroilor căzuţi în faţa zidurilor Tebei în prima luptă (epigonii). Pentru detalii vezi ADRAST.
► *Prezenţe în literatura antică.* Principala relatare a legendei o constituie tragedia lui Eschil *Cei şapte împotriva Tebei,* din care se inspiră în multe privinţe Sofocle în *Antigona* şi Euripide în *Fenicienele,* precum şi Aristofan şi Plutarh. O poezie pe această temă a scris Corinna. Antimahos din Colofon a scris un poem epic intitulat *Tebaida,* pierdut. în lumea latină, mitul a fost reluat de Seneca în *Phoenissae* şi de Staţiu în poemul epic *Tebaida,* punct de plecare a numeroase reelaborări ulterioare.
► *Prezenţe în literatura medievală şi modernă.* Povestea celor şapte împotriva Tebei a fost reluată în Evul Mediu în *Romanul Tebei,* iar ulterior de J. Racine în *Tebaida,* V. Alfieri în *Polinice,* G. Legouve în *Eteocle et Polinice,* M. Meii în *Cei şapte împotriva Tebei.*
Cei Şapte înţelepţi. Un grup de şapte filosofi sau tirani greci din epoca arhaică, socotiţi maeştri în ale înţelepciunii; erau

considerați autorii unei literaturi sapiențiale și ai unor maxime devenite proverbiale în Antichitate și foarte răspîndite de-a lungul întregului Ev Mediu. Numele celor Șapte înțelepți amintiți de Platon sînt: Tales din Milet, Pitacos din Mitilene, Bias din Priene, Solon din Atena, Cleobul din Lindos, Mison din Chenai și Chilon din Sparta *(Protagoras,* 343a), în timp ce alte izvoare prezintă liste ușor diferite, mai ales în ceea ce-1 privește pe Mison, care este înlocuit cînd cu Orfeu, cînd cu

Linos, cu Anaxagora sau cu Periandros din Corint, cu Platon ori cu alți filosofi. Asociați cu Apollo, cei Șapte înțelepți au devenit în tradiția clasică figuri mitice.

► *Prezențe în literatura antică.* Dintre referirile antice la cei Șapte înțelepți pot fi amintite cele ale lui Diogenes Laertios, care reproduce unele maxime (apoftegme) atribuite fiecăruia dintre ei; lista cea mai răspîndită a celor Șapte îi era atribuită lui Demetrios din Faleron și este citată de Stobaios și Hyginus *(Fabule,* 221). în afară de *Protagoras,* Platon îi menționează pe cei Șapte înțelepți și în alte dialoguri: *Charmides* (363d), *Hippias Maior* (281c), *Republica* (335e, 600a). Lista lui Platon este preluată și de Aristotel.

► *Iconografie.* Imaginea cea mai cunoscută a sfatului celor Șapte înțelepți este cea oferită de un mozaic din Torre Annunziata, păstrat la Muzeul Național din Napoli. Alte mozaicuri și reliefuri, care se inspiră după toate probabilitățile din modele picturale, repropun cu ușoare variații aceeași schemă a înțelepților așezați în semicerc. Singulară și în total contrast cu mitizarea celor Șapte este o reprezentare pictată din Termele adrianice de la Ostia, pe zidurile unei incinte utilizate ca latrină, unde imaginile marilor înțelepți sînt însoțite de zicători triviale și vag satirice.

Ceira (gr. Kaeipa, -ac;). Tînără din Milet, fiica unui olar, care i-a oferit lui Neleu, fiul lui Codros, pămînt amestecat cu apă atunci cînd acesta a vrut să ia amprenta unui sigiliu. întrucît oracolul îi prezisese lui Neleu că trebuia să se stabilească acolo unde i se va oferi pămînt amestecat cu apă, acesta a înțeles că Ceira împlinise profeția și s-a oprit la Milet, devenind regele cetății.

► *Prezențe în literatura antică.* Episodul este amintit în *Alexandra* lui Licofron (1378-1382).

Ceix, vezi ALCIONE.

Celbidas (gr. KeXftfSac;, -avrog). Erou cuman care a mers în Ahaia, unde a întemeiat cetatea Triteia; potrivit altor izvoare, cetatea ar fi fost întemeiată de Melanipos, fiul lui Ares și al Triteiei, preoteasa Atenei și fiica lui Triton.

Prezențe în literatura antică. Eroul, avînd o tradiție destul de confuză, este amintit de Pausanias, 7.22.8.

Cele șapte minuni ale lumii. Sub această titulatură erau prezentate încă din Antichitate monumentele și operele de artă cele mai faimoase, considerate a fi de o frumusețe deosebită și atribuite unor mari artiști. O listă a acestor capodopere, care în decursul timpului a cunoscut variații importante, ni s-a păstrat de la Hyginus, care amestecă dezinvolt, lîngă numele operelor, nume de autori reali și mitologici: „Templul Artemisei din Efes, ridicat de Amazoana Otrera, soția lui Marte. Monumentul regelui Mausolos din Halicarnas (Mausoleul). Statuia din bronz a Soarelui din Rodos, cunoscută drept Colosul. Statuia lui Zeus din Olimpia, înfățișîndu-1 așezat pe tron și făcută din fildeș și aur, operă a lui Fidias. Palatul regal al lui Cirus de la Ecbatana, construit de Memnon cu pietre multicolore și aur alb. Zidurile Babilonului înălțate de Semiramis, fiica lui Derceto, din cărămizi arse și smălțuite. Piramidele din Egipt, cărora nu li se vede umbra" (Hyginus, *Fabule,* 223). între numeroasele versiuni ale acestei liste figurează și o epigramă a lui Antipatros din Salonic *(Anthologia Palatina,* 9.58), care constituie mărturia cea mai veche. Unele variante includ și Farul din Alexandria, care înlocuiește una sau alta dintre celelalte capodopere.

Celeno (gr. KeXcuvui, -oug; lat. *Celaeno, -us).* Una dintre HARPII (vezi). Numele ei înseamnă „întunecat", „negru", „posomorit".

Celeos (gr. KeXeoc;, -ou; lat. *Celeus, -i).* Rege din Eleusis, soțul Metanirei și tatăl lui Demofon și al lui Triptolem. A găzduit-o pe Demetra în timpul peregrinărilor zeiței în căutarea fiicei sale (vezi DEMETRA). La rîndul său, zeița a ținut să-1 răsplătească, cu un dar deosebit de prețios, și anume făcîndu-1 nemuritor pe fiul său Demofon. Pentru a-i distruge părțile muritoare, pe ascuns, ea îl așeza în fiecare noapte în foc. într-o noapte însă, pîndind-o în taină pe musafira a cărei natură divină nu o cunoștea, Metanira a văzut copilul în flăcări și a izbucnit în țipete de groază. Indignată de lipsa de încredere a Metanirei, zeița și-a întrerupt lucrarea, lăsîndu-i lui Demofon natura muritoare. în plus, a vrut ca la Eleusis să-i fie înălțat un sanctuar, pe care, potrivit tradiției, ea însăși l-ar fi construit. Celeos a fost cel dintîi

preot, iar fiicele sale primele preotese care s-au dedicat cultului Demetrei și Misterelor Eleusine.

► *Prezențe în literatura antică.* Izvorul care ne oferă cea mai completă variantă a poveștii lui Celeos și a Demetrei este *Imnul homeric către Demetra.*

Celeutor (gr. KeXeoTwp, -wpog). Unul dintre fiii lui Agrios. Era originar din Calidon și a luptat, alături de frații săi, împotriva lui Oeneu pentru a-i da regatul tatălui său. A fost ucis de vărul său Diomede.

► *Prezențe în literatura antică.* Personajul este amintit numai în izvoare relativ tîrzii: Apollodor, *Biblioteca,* 1.8.6; Hyginus, *Fabule,* 175.

Cella. în templul grecesc și în cel roman era numită astfel partea interioară a edificiului, care adăpostea statuia de cult a zeului. Mai ales în Grecia, templul era conceput ca o casă a zeului (în limba greacă, termenul care îl desemnează, vaoț, se

leagă de verbul vaiw, „a locui"). Numai în împrejurări deosebite în această încăpere puteau avea acces şi credincioşii, de exemplu în timpul încheierii procesiunilor în momentele cultului politic şi statal decretate de cetate. în cea mai mare parte a timpului, ea trebuia să rămînă reşedinţa tăcută şi exclusivă a divinităţii, vizitată cel mult de preoţii acesteia. Mai adesea deschisă riturilor credincioşilor era în schimb *cella* templelor din Italia, atît a celor indigene şi ale coloniştilor greci, cît şi a celor din epoca romană. în interiorul unei *cella* se găsea *adyton-ul, sancta sanctorum,* uneori subteran. Tot aici, pe lîngă efigiile zeului, în picioare sau pe tron, se găseau şi statui ale altor zeităţi care i se alăturau zeului principal în cadrul cultului (zeităţile pare-dre), precum şi masa pe care erau depuse ofrandele nesîngeroase ; sacrificiile se desfăşurau în aer liber, pe un altar situat îndeobşte pe aceeaşi axă cu *cella* din templu, astfel încît, lăsînd poarta deschisă, zeul — sau, mai bine zis,, statuia acestuia — putea asista la rituri. în unele cazuri, se putea întîmpla ca în acelaşi templu să fie venerate mai multe divinităţi (avem un caz frecvent în lumea romană, cu triada capitolină reprezentată de Iupiter, Iunona şi Minerva, însă şi în Grecia, de exemplu în Erehteion, pentru care vezi rubrica res-
pectivă) : în acest caz, *cella* era împărţită în mai multe încăperi, astfel încît fiecare zeu avea spaţiul său exclusiv.

Celmis (gr. KeXjii.£, -iSog ; lat. *Celmis, -idiş).* Eroină din Tesalia, care în tradiţia cretană făcea parte din cortegiul de figuri divine ce îl înconjurau pe micul Zeus. Intrucît a cutezat să nege nemurirea lui Zeus şi a jignit-o astfel pe Rhea, a fost transformată într-un diamant sau, potrivit altor izvoare, într-un bloc do oţel.

► *Prezenţe în literatura antică.* Ovidiu, *Metamorfoze,* 4.282; Nonnos din Panopolis, *Dionisiacele,* 14, 29 şi *passim.*

Celtice, divinităţi. Panteon compus din zei tribali, zeităţi locale şi culte proprii anumitor comunităţi, religia celtică reprezenta un ansamblu prea puţin compact, fiind concentrată în jurul cîtorva mari divinităţi panceltice unite printr-un substrat mitologic comun. Primele trimiteri ale autorilor clasici (Hecateu) se referă la un cult al lui Apollo practicat de popoarele care trăiau în îndepărtatele ţinuturi nordice, hiperboreenii. Dar informaţiile despre acest popor fabulos, cele despre regiunea îndepărtată unde trăia el şi puţinele veşti despre cultele sale erau interpretate de antici cu un anumit scepticism. în multe cazuri, din mitologia celtică nu ne-au parvenit decît imagini; astfel, ştim despre Stăpînul Fiarelor, despre calul cu cap de om, păsări, grifoni, ţapi sălbatici şi şerpi monstruoşi care apar pe monumentele figurate. Mai ales calul cu cap de om apare ca personificare a unui zeităţi solare venerate în mod deosebit: este amintit de Cezar, iar noi ştim că în cinstea sa se desfăşurau sărbători solemne în prima zi a lunii august, în anul 12 î.Hr. au fost înlocuite cu celebrările în cinstea lui Augustus. Inventator al tuturor meşteşugurilor, stăpîn al călătoriilor, patron al comerţului, avea multe trăsături care îl asemănau cu Mercur, fiind identificat cu acesta de către romani. Numele său indigen, Lug, apare în diferite toponime (începînd cu *Lug-dunum,* „fortăreaţa lui Lug", astăzi Lyon). Despre alte zeităţi majore ştim că există, însă nu le cunoaştem numele, întrucît izvoarele de care dispunem (Cezar) se mărginesc să pomenească numele corespondenţilor romani: ştim însă că au existat zei ce

puteau fi asimilaţi cu Apollo („care îndepărtează bolile"), Iupiter („care domneşte peste ceruri"), Marte („care conduce războaiele"), Minerva („care învaţă artele şi meseriile"). Lucan pomeneşte numele galice a trei dintre zeii cărora li se ofereau sacrificii omeneşti: Teutates, Hesus şi Taranis. în legătură cu alţi zei dispunem de o documentaţie cu precădere epigrafică şi iconografică ; de pildă, ştim că era venerat un zeu cu coarne mari de cerb, CERNUNNOS (vezi); că de un cult aparte se bucura EPONA (vezi), zeiţa cailor; şi că numeroase populaţii celtice practicau cultul zeiţelor MATRAE sau MATRONAE (vezi). Uneori, în dedicaţiile din epoca romană, alături de nume de origine latină indiscutabilă apar ca epitete altele indigene, ca în cazul lui Apollo *Belenus,* Iupiter *Taranucus,* Marte *Segomo* şi altele, sau, zeii romani apar alături de zei celtici, ca în cazul perechii Apollo-Rosmerta. Nu lipsesc nici dedicaţiile închinate unor zeităţi exclusiv celtice, precum *Sucellus* şi *Nantosvelta.* Diferite izvoare ne informează despre marea faimă de care s-a bucurat cultul lui Grannus, care a ajuns chiar să înlocuiască, în plină epocă imperială, faima oracolului delfic (vezi GRANNUS). Lui Cezar îi datorăm şi o descrie* <± a ritualurilor druizilor, o tipică instituţie religioasă galică (vezi DRUIZI).

Celtos (gr. KeXxoc;, -ou). Eroul eponim al celţilor era, potrivit tradiţiei, fiul lui Heracle. O variantă a mitului povestea că se născuse din iubirea eroului cu Sterope, una dintre Pleiade. Potrivit altei versiuni, mama sa era Celtina, fiica regelui celt Bri-tannus, care 1-a cunoscut pe Heracle cînd acesta se întorcea din Eritia după prinderea boilor lui Gerion. îndrăgostindu-se de erou, Celtina i-a ascuns animalele şi i-a promis să i le înapoieze numai în schimbul dragostei sale. Din această unire avea să se nască Celtos. înainte de plecare, Heracle i-a lăsat Celtinei arcul său, asi-gurînd-o că, dacă avea să i se nască un fiu de parte bărbătească, acesta avea să ajungă rege cînd va fi fost în stare să-1 încordeze.

► *Prezenţe In literatura antică.* Mitul este amintit în *Etymologicum Magnum* la rubrica *Keltoi.*

Ceneu (gr. Kaiveug, *-iwq*; lat *Caeneus, -eos* sau *-ei).* Fiul lui Elatos şi unul dintre LAPIŢI (vezi). Iniţial era fată şi se numea Cenis, în traducere „cea nouă"). A fost iubită de Poseidon, care, la cererea ei, a transformat-o în bărbat şi a făcut-o invunerabilă. în ciocnirea dintre lapiţi şi centauri din timpul nunţii lui Piritoos, centaurii, neizbutind să-1 ucidă pe Ceneu şi neştiind că era invulnerabil, l-au înfipt în cele din urmă în pămînt, lovindu-1 în creştet cu nişte brazi. El nu a pierit, însă a fost transformat într-o pasăre. în lumea de dincolo, şi-a recăpătat înfăţişarea feminină iniţială.

► *Prezenţe în literatura antică.* Legenda referitoare la moartea sa este povestită într-un fragment din Pindar, de Apollonios din Rodos (1.57) şi Hyginus *(Fabule,* 14.4). Invulnerabilitatea şi schimbarea sexului sînt pomenite de

Vergiliu *(Eneida,* 6.449). Stirpea sa este amintită în *Iliada* (2.746).
Cenhrias (gr. KeyxpiaC, -ou)- Erou grec, fiul lui Poseidon şi al nimfei Pirene. A fost ucis involuntar de către Artemis; din cauza nenumăratelor lacrimi vărsate, mama lui s-a preschimbat în izvorul Pirene din Corint. De la Cenhrias şi de la fratele său Lehes provin, potrivit anticilor, numele celor două porturi ale Corintului, numite Cenhreas şi Leheos.
► *Prezenţe în literatura antică.* Trimiteri la Cenhrias găsim în diferite pasaje din Pausanias (2.2.3, 2.3.2, 2.24.7).
Cenhris (gr. (vezi).
, -f5og). Mama Mirei
Centauri (gr. Kevxaupoi, -wv; lat. *Centauri, -orum).* în traducere „ucigaşii boilor"; se credea că erau un neam străvechi ce sălăş-luia pe muntele Pelion din Tesalia, şi că duceau o viaţă sălbatică, care le-a atras apelativul de „bestii sălbatice" sau „fiare", cu care sînt desemnaţi de Homer. Potrivit legendei, neamul lor se trăgea din Ixion, regele Lapiţilor (vezi), care era îndrăgostit de Hera şi a fost pus la încercare de către Zeus: zeul i-a trimis un nor cu înfăţişarea reginei zeilor pentru a vedea cum reacţio-nează. Din unirea lui Ixion cu norul s-a născut o făptură biformă, numită Cen-tauros, care a fost strămoşul centaurilor, împreunîndu-se cu iepele de pe muntele Pelion, el i-a zămislit pe aceşti sălbatici locuitori ai pădurilor care aveau trup de cal, cu patru picioare, copite şi coadă, şi bust şi cap omenesc.

r

Centaurii erau cunoscuţi pentru crunta lor luptă cu lapiţii, care a avut loc în timpul nunţii lui Piritoos, regele lapiţilor, cu Hipodamia. Centaurii au încercat să răpească femeile lapiţilor (la alt context se raportează lupta lui Heracle împotriva centaurilor, legată de răpirea Deianirei de către Nesos şi de vizita sa la centaurul Folos; vezi Heracle). Ciocnirea dintre cen-tauri şi lapiţi a fost declanşată de purtarea centaurului Eurition (eventual şi a altora), care, îmbătat de vin, a încercat să o violeze pe Hipodamia şi pe care lapiţii l-au pedepsit retezîndu-i nasul şi urechile. La luptă a participat, de partea lapiţilor, şi eroul Tezeu. Potrivit altor surse, protagonistul disputei a fost Ceneu, eroul invulnerabil care, a fost înfipt în pămînt de centauri, aşa cum se înfige un par, folosind trunchiuri de brad (vezi Ceneu ; episodul este amintit de Apollonios din Rodos, 1.57). Lupta dintre centauri şl lapiţi (Centauro-mahia) s-a încheiat cu înfrîngerea centaurilor, care au fost alungaţi din regiunile unde locuiseră pînă atunci şi s-au refugiat pe muntele Pind, la hotarul cu Epirul. în mod obişnuit, alungarea şi înfrîngerea centaurilor de către lapiţi sînt interpretate ca victoria raţiunii asupra barbariei, a inteligenţei asupra animalităţii primitive, a unei religiozităţi noi asupra unor credinţe mai vechi. Din acest motiv, scena a fost adesea reprezentată de artiştii greci în opere monumentale deosebit de importante în plan atît etic, cît şi artistic, de la sculpturile de pe frontonul templului lui Zeus din Olimpia la metopele Partenonu-lui, ca să ne mărginim la cele mai cunoscute exemple (vezi *infra).*
Un descendent al lui Ixion şi al lui Cen-tauros era şi Chiron (vezi), cel mai drept şi mai înţelept dintre centauri *(Iliada,* 11.832), care, în peştera sa de pe muntele Pelion, a educat numeroşi zei şi eroi. Potrivit unei alte versiuni a mitului, el era fiul lui Cronos şi al Filirei. Un centaur celebru a fost şi Nesus, care a răpit-o pe Deianira (vezi), soţia lui Heracle.
In încercarea de a explica semnificaţia originară a figurii centaurilor şi natura lor dublă, unii, mai ales în trecut, au observat că în Tesalia (regiunea centaurilor) vînătoarea călare a taurului era sport naţional şi că în Antichitate tesalienii erau călăreţi vestiţi. De asemenea, s-a observat că o reprezentare a centaurilor datează din epoca miceniană (sigiliu micenian tîrziu descoperit în Heraionul din Argos). Prin urmare, se pare că aceste personaje datează dintr-o fază foarte veche a religiei greceşti, ce prezintă legături cu lumea sub-pămînteană (vezi figura lui Ceneu, care este înfipt în pămînt, sau rolul calului, element constitutiv al figurii lui Centau-ros, care simbolizează trecerea în lumea de dincolo), avînd conotaţii animalice şi întunecate, moştenire a unei culturi din care anumite aspecte s-au pierdut. în acest sens, centaurii se înrudesc cu alţi monştri din mitologie, de pildă cu Himera, putînd să simbolizeze animalitatea şi barbaria în iconografia epocii clasice.
► *Atribute.* Centaurii sînt inconfundabili datorită trupului lor pe jumătate omenesc, pe jumătate cabalin. Arma lor tipică este trunchiul de brad, cu care sînt reprezentaţi adesea.
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul tesa-lian al luptei dintre centauri şi lapiţi este înregistrat de Homer *(Odiseea,* 21.295 şi urm. şi *Iliada,* 1.262 şi 2.742). Naşterea neamului centaurilor este povestită de Pindar *(Pythice,* 2.45). Poetul alexandrin Licofron trimite la o legendă potrivit căreia, fiind alungaţi de Heracle, centaurii s-au dus să piară în insula sirenelor. Diferite informaţii despre centauri găsim în textele unor mitografi precum Apollodor şi Hygi-nus. Centaurul Chiron este pomenit, printre altele, în *Iliada* (4.219).
► *Prezenţe în literatura medievală, modernă şi contemporană.* Dante aşază centaurii în *Infern,* în cercul al şaptelea (violenţii), ca paznici ai damnaţilor, pe care ei îi săgetează atunci cînd aceştia încearcă să iasă din Flegeton, unde sînt scufundaţi *{Infernul,* 12). în literatura modernă, centaurii îl inspiră pe Maurice de Guerin în poemul în proză *Centaurul.* Chiron este menţionat şi *înDialogurile cu Leucd* ale lui C. Pavese, ca şi în *Azul...* de R. Dario *(El coloquio de los centauros).* în *Centaurul* lui J. Updike, elementul autobiografic al relaţiei dintre autor şi tatăl său învăţător evocă figura aceluiaşi centaur Chiron. Cu referire la natura dublă a monstrului, cuvîntul „centaur" indică azi motociclistul. în plus, numele s-a extins, indicînd una dintre cele mai frumoase constelaţii din emisfera australă, numită chiar Centaurul, şi un soi de

plante *(Centaurea)* despre care se credea că centaurul Chiron le-ar fi întrebuinţat pentru leacurile sale.
► *Iconografie.* Pe lîngă nenumărate picturi pe vase (printre care celebrul Vas Francois), subiectul Centauromahiei apare adesea în cele mai solicitante programe decorative din marile sanctuare greceşti, datorită valorii sale simbolice de triumf al raţiunii asupra animalităţii. în acest sens apare pe metopele Partenonului (unde transpare trimiterea la recentul triumf al grecilor--lapiţi asupra perşilor-centauri), pe frontonul apusean al Theseionului din Atena, în friza templului lui Apollo de la Bassae, în friza Heraionului de la vărsarea rîului Sele, atingînd valoarea supremă pe frontonul occidental al templului lui Zeus din Olimpia, unde lupta dintre centauri şi lapiţi se desfăşoară sub gestul peremptoriu al lui Apollo, care domină centrul compoziţiei. în reliefurile funerare romane, centaurii apar adesea ca parte a orgiei dionisiace.

Centimani, vezi HECATONHIRI.

Cer. în mitologia clasică, cerul poate fi personificat, apărînd ca o figură divină specifică (Uranos); se poate prezenta în strînsă legătură cu o zeitate care îi preia caracteristicile, mai ales lumina şi fenomenele atmosferice (Zeus/Iupiter); poate constitui un fundal, un soi de scenă aeriană unde se desfăşoară acţiunile zeilor sau anumite evenimente mitologice, care de multe ori au ca protagonişti personaje ce reprezintă fenomenele cereşti (trecerea zilnică a lui Helios, Soarele, cu carul său de foc, povestea lui Eos, Aurora, miturile constelaţiilor etc).

Cerul este definit pentru întîia oară ca personaj divin în *Teogonia* lui Hesiod: aici, în mai multe rînduri, ni se spune că „nemuritorii" s-au născut nu numai din Noapte şi din Mare, dar şi din Pămînt şi din „înstelatul Cer" (vv. 105 şi urm.): „Iar cel dintîi copil al Gliei, croit chiar pe măsura ei,/ Fu înstelatul Cer, în stare s-acopere întregu-i tup/ Şi să rămînă trainic sprijin al zeilor preafericiţi" (vv. 126 şi urm.). în continuare, Glia „cu Cerul zămisli Oceanul cel răscolit de-adînci vîrtejuri,/Aşişderi pe Ceos şi Crios şi pe Hiperion, Iapet,/ Apoi pe Teia şi pe Rhea, pe Temis şi pe Mne-mosine,/ Pe Phoebe cu coroană de-aur, pe vicleanul Cronos, cel mai aprig/ Fecior al
ei, căci prinse pică pe tatăl său atît de rodnic" (vv. 132 şi urm.). Printre ceilalţi fii ai Cerului se mai numără şi Cotos, Bria-reu şi Gies, precum şi ciclopii. în această poveste, Cerul este un personaj divin bine definit, Uranos, cu o serie de mituri privitoare la el (vezi URANOS). De asemenea, în *Imnurile homerice,* „Cerul înstelat" este soţul Geei, Glia (30.17), în timp ce în poemele homerice nu există nici o trimitere. Se pare că în figura lui Uranos se poate surprinde aspectul tenebros, nocturn al cerului, care este numit „înstelat" („Iar vastul Cer sosi o dată cu noaptea", *Teogonia,* 176-177); cu totul diferit va fi cerul asociat lui Zeus, cerul luminii zilei. Din versurile lui Hesiod putem deduce că în „înstelatul Cer" şi-ar avea sălaşul zeii, însă această idee nu apare frecvent în mitologia clasică, unde sălaşul zeilor este situat de preferinţă în vîrful Olimpului, dacă nu în locuri specifice fiecărei zeităţi (adîncurile mării pentru Posedion şi Amfitrita, lumea subpămînteană pentru Hades etc). De altfel, vîrful Olimpului nu este departe de cer, iar epitetul „cereşti" se repetă în operele poeţilor pentru a-i indica pe zei, numiţi de obicei, „olimpieni". Nici ideea că împărăţia morţilor — ori, cel puţin, acea parte din ea rezervată fericiţilor - s-ar afla în cer nu este frecventă în mitologia şi religia clasică. Dimpotrivă, întrucît zeii nemuritori, locuind îndeobşte pe vîrful Olimpului, sînt destul de apropiaţi de cer şi, pe de altă parte, resping ideea morţii, a cărei negare o reprezintă, răposaţii sînt trimişi departe de sălaşul lor: aceştia merg în adîncurile subterane ale Hadesului, sau în îndepărtatele Insule ale Fericiţilor, ori în Cîmpiile Elizee - oricum, într-o lume care nu are nimic de-a face cu cerul. Cosmologia mitică împarte în mod riguros universul în cerul conceput ca o calotă de bronz sprijinită pe pămînt, pămîntul circular în jurul căruia curge rîul Ocean şi spaţiul subteran imens şi nedefinit, care se adînceşte la nesfîrşit (vezi ASTRONOMIE).

în religia olimpiană, zeul cerului este Zeus/Iupiter, care, chiar prin etimologia numelui său, se referă la ideea de luminozitate şi de limpezime a cerului într-o zi senină. Un etimon comun asociază latinescul *deus,* zeu, cu *dies,* zi, şi cu *Diespiterl Iuppiter,* şi numele grecesc al lui *Zeus*

(gen. *Dios)* cu *eudia,* vreme frumoasă. Ca atare, Zeus este „tatăl ceresc", cerul luminos al zilei, în opoziţie cu cerul nocturn personificat de Uranos. Zeus este însă şi „adunătorul norilor de furtună", zeul fulgerului, cel sub a cărui putere se află toate fenomenele atmosferice: este deci şi zeul cerului de furtună.

De asemenea, cerul constituie fundalul pe care evoluează alte figuri divine, repre-zentînd personificarea unor astre sau fenomene cereşti. La cele menţionate - Helios, Soarele, Eos, Aurora,

Faeton ori nenumăratele stele şi constelaţii, care sînt adesea zei sau oameni transformaţi în astre din voinţa zeilor - se pot adăuga Selene, Luna, Nefele, în traducere Norul (pentru toate trimitem la rubricile respective). Concepţia cerului ca boltă acoperind pămîntul apare în mitul lui Atlas, care a fost condamnat de Zeus să ţină cerul pe umeri (vezi ATLAS).
Pentru alte aspecte referitoare la concepţia astronomică a cerului vezi ASTRONOMIE.
Cerambos (gr. KepajiPog, -ou; lat. *Ceram-bus, -i).* Păstor din Tesalia. în timpul potopului lui DEUCALION (vezi) a căutat adăpost pe vîrful muntelui Parnas, însă, cum apele ameninţau să-1 ajungă, nimfele l-au salvat dăruindu-i aripi şi transformîndu-1 într-un scarabeu numit *cerambix* sau capricorn.
► *Prezenţe în literatura antică.* Ovidiu, *Metamorfoze,* 7.533; Antoninus Liberales, *Trans-formationes,* 22.
Ceramos (gr. K^pap-oe;, -ou). Erou atic, fiul lui Dionysos şi al Ariadnei şi inventatorul meşteşugului olăritului. De la el şi-a luat numele cartierul Ceramicos din Atena, unde se aflau prăvăliile olarilor (Pausa-nias, 1.3.1).
Ceranos (gr. *KoCpavoq,* -ou; lat. *Cera-nus, -i).* 1) Conducătorul de car al lui Merion; a luat parte la războiul troian, fiind ucis de Hector în faţa cetăţii.
2) Un nepot al lui Melampus şi tatăl lui Poliidos.
3) Cetăţean din Milet care, pentru că a salvat şi a eliberat un delfin prins în plasa unui pescar, a fost salvat la rîndul său de un delfin din naufragiul corăbiei pe care se îmbarcase. La cortegiul său funebru a luat parte şi un grup de delfini care, cînd procesiunea a trecut prin dreptul portului,
s-au apropiat de ţărm şi au înotat pe lîngă catafalc (Athenaios, 13.606e; Aelianus, *De natura animalium,* 8.3).
Ceraşti (gr. Kepaoroi, -iv). Popor din Ama-tunt, celebru pentru cruzimea sa. Avea obiceiul să-i sacrifice pe străini Afroditei. Zeiţa i-a transformat pe ceraşti în tauri.
Cerb, căprioară. în mitologia clasică, cerbii erau consacraţi diferitor zeităţi. Căprioara era prada preferată a zeiţei Artemis, al cărei car era tras de patru asemenea animale, pe care zeiţa le mîna cu nişte hăţuri de aur. în cadrul sărbătorilor numite ELAFEBOLIA (vezi), care se celebrau în cursul lunii numite Elafebolion (martie-aprilie), zeiţei îi erau oferite ca jertfă carne de cerb şi prăjituri în formă de cerb. Artemisei îi era consacrată şi căprioara cu coarne de aur şi copite de bronz pe care Heracle a trebuit să o urmărească pînă în ţinutul hiperboreenilor, şi să o prindă vie în cursul uneia dintre muncile sale. Lovind-o cu o săgeată care i s-a strecurat între oase şi tendoane, însă nevărsînd nici măcar o picătură de sînge, el a izbutit să o prindă („a săgetat cerboaica-avînd picioare de aramă" - Vergiliu, *Eneida,* 6.802). Uciderea unei căprioare consacrate Artemisei de către Agamemnon a stîrnit mînia zeiţei, care a oprit vîntul şi a ţinut în loc corăbiile aheilor vreme îndelungată în portul Aulis ; în cele din urmă, ele au putut să ridice ancora către Troia, după ce Agamemnon a acceptat să-şi jertfească propria fiică, Ifi-genia (pentru urmarea evenimentelor vezi IFIGENIA). Pe lîngă Artemis/Diana, căprioara era sacră şi pentru Hera/Iunona, Afrodita/Venus, Atena/Minerva, pentru una dintre muze, Erato, pentru zeiţa Isis şi pentru unele zeităţi masculine, ca Apollo din Delfi, Icar şi Telefos, care, potrivit unei tradiţii, a fost alăptat chiar de o căprioară. Acteon a fost transformat în cerb de către Atena, înainte de a fi sfîşiat de haita sa de cîini de vînătoare. O căprioară era reprezentată în iconografie alături de perechea Afrodita-Adonis. Un mit deosebit de sugestiv care are un cerb drept protagonist este cel al lui CIPARISOS (vezi): acesta avea ca prieten „un cerb uriaş care, cu coarnele sale larg ramificate, îşi făcea singur deasupra capului o umbră deasă. Coarnele îi sclipeau aurite şi pe greabănu-i rotund stăteau

atîrnate pînă la picioare şiraguri de pietre nestemate. La gît i se mişca un medalion de argint purtîndu-i vîrsta, legat cu curele subţiri, şi-n amîndouă urechile, precum şi în jurul tîmplelor îi străluceau mărgăritare. Fără frică, lăsînd la o parte teama firească, obişnuia să intre în curţile oamenilor şi să se lase mîngîiat pe gît de mîini oricît de necunoscute" (Ovidiu, *Metamor-foze,* 10.110 şi urm.). Ciparisos 1-a rănit fără să vrea; văzîndu-şi prietenul pe moarte şi neputîndu-se consola, a fost transformat într-un chiparos.
Un rol aparte îl juca cerbul în cadrul Misterelor Dionisiace. Cînd Dionysos s-a născut din coapsa lui Zeus, Hermes 1-a aşezat într-o piele de ciută care, din acel moment, a devenit un atribut caracteristic în iconografia zeului, fiind înlocuit uneori de pielea de leopard. Pielea de căprioară era înzestrată cu virtuţi magice, neputînd fi străpunsă de săgeţi. Şi menadele purtau piei de căprioară, ca şi participanţii la Misterele Orfice şi iniţiaţii la nivel minor din Misterele Dionisiace. Lui Dionysos, menadele îi ofereau ca jertfă pui de cerb. Dionysos, ca şi Artemis, putea apărea într-un car tras de cerbi.
Animal sacru în întregul bazin al Medite-ranei încă din vremurile străvechi, cerbul constituia atributul unor zeităţi masculine ale animalelor din Asia Mică şi consacrat zeului hitit al cîmpiilor, fiind prezent adesea alături de reprezentările orientale ale arborelui vieţii. într-un context pur decorativ, apare frecvent în decoraţiunile din ceramica greacă a stilului aşa-numit orientalizant. La extrema opusă a lumii antice, în zona celtică, cerbul este consacrat multor zei, iar Cernunnos, „care are

creştetul capului asemenea unui cerb", apare în mijlocul unor animale, printre care şi un cerb, într-un document celebru din zona celtică, şi anume Cupa Gun-destrup. Galii foloseau talismane din corn de cerb şi credeau că acest animal are legătură cu lumea subpămînteană, atribuindu-i funcţia de psihopomp. în unele morminte celtice, precum şi în unele *kurgane* din Altai, au fost găsiţi cerbi îngropaţi alături de cai în mormintele princiare, semn al prestigiului animalului, al relaţiei sale cu lumea morţilor şi al valenţelor sale religioase, pe care, din păcate, nu le cunoaştem.
în poezie, nu arareori ochii căprioarei, mari, blînzi şi luminoşi, constituie termeni de comparaţie cu ochii fetelor sau ai zeiţelor: astfel, epitetul „cea cu ochi de căprioară" se referă la diverse zeităţi feminine, ca Hera.
Cerber (gr. Klppepoe;, -ou; lat. *Cerberus, -i).* Fiul lui Tifon şi al Echidnei; era cîinele monstruos care păzea la intrarea în Hades. Unii poeţi îl reprezintă cu cincizeci sau o sută de capete, însă scriitorii mai tîrzii îl descriu ca un monstru cu trup de cîine, trei capete, coadă de şarpe şi şerpi în jurul grumazului. Sălaşul său se afla în zona cea mai îndepărtată a Styxului, în locul în care CHARON (vezi) aducea la ţărm sufletele răposaţilor. Cerber a fost protagonistul celei de-a douăsprezecea munci a lui Heracle: acesta a coborît în infern, 1-a prins fără să se folosească de vreo armă, 1-a adus pe pămînt pentru a i-1 arăta lui Euristeu şi, în sfîrşit, 1-a dus înapoi în Hades (vezi HERACLE).
Neîndurător cu morţii, Cerber se gudura atunci cînd aceştia soseau în lumea de dincolo (Hesiod, *Teogonia,* 769), însă nu lăsa pe nimeni să treacă înapoi. Enea *(Eneida,* 6.419) reuşeşte să pătrundă în Tartar numai după ce îi oferă o prăjitură cu care îl adoarme.
► *Epitete.* Numele Cerber nu apare la Homer, care însă foloseşte expresia "A5ou xuwv, „cîine" sau „paznic" al Hadesului.
► *Atribute.* în iconografia clasică, Cerber este însoţit de atribute caracteristice : figura sa conţine elemente ofidiene şi un număr variabil de capete (de la două la o sută). De obicei are trup de cîine.
► *Prezenţe în literatura antică.* Citat încă de Homer, chiar dacă nu cu acest nume, Cerber este amintit de Hesiod *(Teogonia).* Hecateu îi atribuie o natură iniţială de şarpe veninos. Munca lui Heracle este evocată de Apollodor (2.5.12) şi Hesychios, dar şi de Vergiliu *(Eneida,* 6). Aspectul canonic, cu trei capete şi coadă de şarpe, este descris de Euripide *(Heracle,* 611).
► *Prezenţe în literatura medievală.* Cea mai celebră reluare a personajului este cea a lui Dante, care în *Infern* (cîntul 6) îl pune pe Cerber să-i păzească pe lacomi cu cele trei guri ale sale, pe care numai un pumn de ţărînă aruncat de Vergiliu izbuteşte să le potolească.

► *Iconografie.* Cerber apare adesea în pictura grecească pe vase, începînd cu secolul al Vl-lea î.Hr.; de asemenea, este reprezentat frecvent pe urnele cretane. Dintr-un pasaj din Pausanias (3.18.9) aflăm că era reprodus şi pe tronul de la Amicle. Apare îndeobşte în legătură cu munca lui Heracle.
Cercion (gr. Kepxuuiv, -ovog; lat. *Cercyon, -onis).* Fiul lui Hefaistos sau al lui Posei-don; era un tiran crud din Eleusis. Şi-a trimis la moarte propria fiică, pe Alope, fi pe toţi străinii care au cutezat să se întreacă cu el în pugilat. în cele din urmă a fost învins şi ucis de TEZEU (vezi).
► *Prezenţe în literatura antică.* îi erau dedicate două opere pierdute de Pratinas şi de Eschil. Mitul său este povestit de Hyginus, Pausanias, Plutarh *(Tezeu,* 11.20) şi Ovidiu *(Metamorfoze,* 7.439).
Cercira sau **Corcirä** (gr. Kepxupa, -ag sau Kopxopa, -ac;; lat. *Corcyra, -ae).* Fiica zeului fluvial Asopos şi a arcadienei Metope. A fost răpită de Poseidon, care a dat numele ei insulei unde s-au iubit: astfel explicau anticii originea numelui insulei Corciră, astăzi Corfu. Din unirea celor doi s-a născut Feax, strămoşul poporului feacilor, amintit în *Odiseea.*
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este amintit de Pausanias (2.5.2; 5.22.4 şi urm.), Diodor din Sicilia (4.72) şi Apollonios din Rodos *(Argonauticele,* 4.568).
Cercopi (gr. Kepxojirec;, -wv ; lat. *Cercopes, -uni).* Omuleţi obraznici şi ştergelitori, amintiţi întrucît l-au furat pe Heracle în timp ce acesta dormea. Locul sălaşului lor diferă de la un izvor la altul, fiind vorba cînd de Efes sau Ehalia, cînd de ţara ligu-rilor, Pitecusa sau altă localitate aflată în apropiere de Termopile. Tradiţia care îi lega de mitul lui Heracle povestea că erau în număr de doi (Olus şi Euribatos), că mama lor era o oceanidă numită cînd Mne-mosine, cînd Teea sau Cercope şi că au furat ghioaga celui mai puternic erou, Heracle, pe cînd acesta se odihnea sub un copac. Heracle s-a deşteptat, şi-a dat seama de furt, i-a prins cu uşurinţă şi i-a legat cu capul în jos de o prăjină pe care apoi şi-a pus-o pe umăr, ducîndu-i atîrnaţi în acest fel, ca pe o pradă de vînătoare. Din poziţia lor incomodă, din care vedeau
de aproape fesele eroului, ei au observat părul abundent şi închis la culoare care îi creştea în această parte a corpului şi şi-au dat seama că îl întîlniseră pe acel *Melam-pygos* („cu fese negre") de care, fără alte precizări, mama lor îi prevenise să se ferească. Comentariile lor pe tema detaliilor panoramei destul de neobişnuite care li se înfăţişa din acea poziţie l-au amuzat pe Heracle în asemenea măsură, încît i-a eliberat. Alte versiuni ale poveştii propun un
sfîrşit mai întunecat: Heraele i-ar fi zdrobit de pămînt sau i-ar fi dus ca sclavi OMFA-LEI (vezi). Alte tradiţii povesteau despre o înşelăciune pe care o urziseră împotriva lui Zeus şi despre pedeapsa acestuia, care i-a împietrit sau i-a transformat în maimuţe ; această versiune explica semnificaţia numelui lor, asemănător cu termenul grecesc ce înseamnă „maimuţă", şi al insulei Pitecusa (unde era localizată povestea), în traducere „insula maimuţelor".
► *Prezenţe în literatura antică.* Personajele sînt menţionate de Arhiloh şi Herodot. Lexiconul Suda susţine că apăreau şi într-un poem comic atribuit lui Homer. Povestirea completă a mitului se poate citi pentru prima oară la Nonnos din Panopolis. Transformarea lor în maimuţe de către Zeus este amintită de Ovidiu *(Metamorfoze,*

14.92).
► *Iconografie.* De obicei este reprezentat momentul culminant al mitului, în care cei doi cercopi sînt atîrnați cu capul în jos de prăjina lui Heracle. Cele mai faimoase reprezentări monumentale, abstracție făcînd cele din ceramică, provin de pe două metope ale Heraionului de la vărsarea rîului Sele și, respectiv, din templul C de la Seli-nunt, unde cei doi cercopi au dimensiuni normale, nefiind reprezentați ca gnomi sau spiriduși, așa cum sînt adesea descriși în texte.
Cerealia (lat. *Cerealia, -ium).* Sărbători religioase romane care se celebrau în fiecare an pe 19 aprilie în cinstea zeiței Ceres. Despre desfășurarea lor în vremurile mai vechi nu ne-au parvenit prea multe informații. Știm însă că, încă de la sfîrșitul secolului al III-lea î.Hr., edilii plebei organizau cu prilejul lor așa-numitele *ludi cereales,* care inițial cuprindeau jocuri în circ și, începînd cu epoca imperială, spectacole de teatru. Jocurile durau mai mult decît sărbătoarea propriu-zisă, desfășurîndu-se de

pe 12 pînă pe 19 ale lunii. De asemenea, știm că exista și un obicei ciudat legat de această sărbătoare, care consta în legarea unor torțe aprinse de cozile cîtorva vulpi; acestea erau apoi eliberate și lăsate să alerge pe cîmp, probabil ca simbol al rodniciei și al renașterii vegetației.
Cerebia (gr. Kiipeflia, -ag). Mama lui Dictis și a lui Polidectes (vezi), pe care i-a zămislit cu Poseidon sau, potrivit altor surse, cu Magnes.
Cerei (lat. *cerei, -orum).* Cu acest nume erau indicate la Roma micile luminări din fibre vegetale și ceară pe care oamenii obișnuiau le schimbe între ei, aprinse, în timpul Saturnaliilor.
Cereres (lat. *Cereres).* Cu acest nume, plural al lui Ceres, sînt indicate în unele inscripții de origine cu precădere nord-afri-cană și din epoca imperială unele zeități feminine identificate îndeobște cu greaca Demetra și cu romana Ceres sau, de asemenea, cu Ceres și Proserpina. Caracterul inscripțiilor demonstrează că cele două figuri erau percepute ca inseparabile.
Ceres (lat. *Ceres, -eris).* Numele latinesc al zeiței Demetra a grecilor. Inițial era, probabil, o zeitate italică a vegetației, dar s-a identificat foarte repede cu zeița greacă, al cărei cult a fost introdus la Roma, după consultarea Cărților Sibiline, pentru îndepărtarea foametei ce amenința Roma pe vremea războiului împotriva regelui etrusc Porsenna. Pentru detalii vezi Demetra.
Cerhafos (gr. Kepxaepog, -ou). Erou grec, unul dintre fiii lui Helios și ai nimfei Rodo sau Rode. Este legat de miturile insulei Rodos. A luat-o de soție pe Cidipe și a avut trei fii, Ialisos, Camiros și Lindos, care au dat numele celor trei cetăți principale din Rodos.
Cerix (gr. K-rjpuif, -uxog). Cu acest nume, însemnînd literal „vestitor", „sol", era indicat strămoșul unui neam de preoți de la Eleusis, numiți Cericși, care îndeplineau funcția de vestitori ai sacrificiilor în ritualul misteric (în privința acestuia vezi Eleusis). Era considerat fiul lui Hermes și al lui Aglauros sau, potrivit altor tradiții, al lui Eumolpos (Pausanias, 1.38.3).
Cernoforia (gr. xâ Kepvocpopia). Astfel era numită, în celebrarea Misterelor Eleusine, o procesiune independentă de ceremonia de inițiere propriu-zisă; în cursul ei erau purtate recipientele cultice numite *kerna,* umplute cu ofrande alcătuite din roadele pămîntului.
Cernunnos. Zeu celtic, cunoscut cu precădere din documente epigrafice și figurate. Este reprezentat ca un personaj masculin cu barbă, a cărui principală caracteristică o reprezintă coarnele lungi de cerb care îi împodobesc creștetul.
► *Atribute.* Pe lîngă coarne, care îl fac inconfundabil, are adesea un săculeț plin cu bani și un *torques,* un colier tipic răsucit în jurul gîtului. De obicei este reprezentat șezînd într-o poziție încovrigată.
► *Iconografie.* Pe un altar găsit în secolul al XVIII-lea sub corul de la Notre-Dame din Paris este reprezentat alături de Dioscuri și Heracle în lupta cu Hidra din Lerna, fiind identificat datorită inscripționării numelui. O altă reprezentare importantă apare pe un relief de la Reims, unde Cernunnos este flancat de Apollo și de Mercur. Este prezent "și în alte reliefuri celtice, precum și pe celebra Cupă de argint Gundestrup (Muzeul Național din Copenhaga).
Ceroesa (gr. Kepoecro-a, *-aq).* Fiica lui Zeus și a lui Io; a fost numită după locul nașterii sale, Cornul de Aur de lîngă Bizanț (rădăcina numelui său, *keras,* indică tocmai cornul). A fost crescută de o nimfă și a devenit iubita lui Poseidon, cu care 1-a zămislit pe Bizas (vezi), întemeietorul și regele Bizanțului.
Cetes (gr. Kertic;, -ou). Rege mitic al Egiptului, înzestrat cu capacitatea de a se transforma, datorită „științei respirației", în orice ființă însuflețită sau element neînsuflețit (Diodor din Sicilia, 1.62). Datorită acestei însușiri izvoarele îl identifică uneori cu Proteu (vezi).
Ceto (gr. Ketw, -oog). Fiica Pămîntului și a Mării (respectiv, Geea și Pontos), sora lui Nereu și a lui Taumas și soția propriului său frate, Forcus. Cu acesta din urmă a zămislit mai multe creaturi monstruoase, printre care Gorgonele, Graiele, Echidna, Ladon și Hesperidele. Numele său, ce înseamnă „monstru marin", a rămas în

diferite limbi ca un element constitutiv al denumirii unor creaturi marine (de exemplu cetaceele).
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintită în diferite pasaje din *Teogonia* lui Hesiod.

Chalceia (gr. *xa* XaXxeia). Sărbătoare în cinstea Atenei şi a lui Hefaistos, ce se desfăşura la Atena în ziua 29 a lunii Pianepsion, corespunzînd cu octombrie. Era sărbătoarea muncii manuale, mai ales a meşteşugarilor şi făurarilor, numele ei provenind din grecescul xa^xog, „bronz". Punctul culminant al ceremoniei îi constituia o procesiune solemnă cu torțe în cinstea lui Hefaistos. La aceeaşi dată începea şi țesutul peplului ce urma să-i fie oferit zeiței Atena în timpul panateneelor.
Chalciope (gr. XaXxi6>irn, -T)g; lat. *Chal-ciope, -is).* 1) Fiica lui Eetes, regele Colhidei. Vezi FRIXOS. 2) Fiica lui Euripilos, regele insulei Cos. A fost soția lui Heracle şi mama lui Tesalos. Este amintită în *Iliada* (2.676), de Apollodor (2.7.8) şi în *Fabulele* lui Hyginus (254).
3) A doua soție a lui Egeu, regele Atenei, şi fiica lui Rexenor sau a lui Chalcodon. Egeu 1-a conceput pe Tezeu (cu Etra) întru-cît cu ea nu putea să aibă copii (Apollodor, 13.15.6).
Chalcodon (gr. XaXxwSwv, -ovtog). 1) Fiul lui Abas şi regele Eubeei. A fost tatăl lui Elefenor şi al Chalciopei (a doua soție a regelui Egeu al Atenei). A supus cetatea Tebei, căreia i-a impus un tribut, însă a fost înfruntat şi ucis în luptă de către AMFITRION (vezi), care lupta în fruntea tebanilor. Mormîntul său continua să fie venerat în epoca istorică (Pausanias, 9.19.3).
2) Erou din insula Cos, care a luptat împotriva lui Heracle atunci cînd acesta, din cauza unei furtuni dezlănțuite de Hera pe cînd se întorcea din prima expediție troiană, a încercat să acosteze pe insulă. Locuitorii au crezut că fuseseră atacați de nişte corăbii de pirați. Heracle a fost rănit în luptă de către Chalcodon şi salvat mai apoi de Zeus (Apollodor, *Biblioteca,* 2.7.1).
3) Unul dintre pretendenții la mîna Hipo-damiei, care nu a izbutit să-1 învingă în cursa de care pe tatăl acesteia, fiind prin urmare ucis (pentru detalii vezi PELOPS).
4) Tovarăş al lui Heracle (Pausanias, 8.15.6).
Chalcon (gr. XotXxwv, -wvog; lat. *Chalcon, -onis).* 1) Erou grec originar din Ciparisos, de pe muntele Parnas. Potrivit unei tradiții posthomerice, i-a fost dat ca scutier lui Antiloh, fiul lui Nestor, la porunca unui oracol. A luat parte la războiul troian, în timpul căruia a cunoscut-o pe Pentesileea, regina amazoanelor, care lupta alături de
troieni, şi s-a îndrăgostit de ea. Pentru că
a încercat să o apere în luptă de Abile, a fost ucis de către acesta, iar trupul său a fost crucificat ca pedeapsă pentru trădarea cauzei greceşti.
2) Erou originar din Cos, fiul Clitiei; ar putea fi, eventual, identificat cu Chalcodon (vezi, 2). Este amintit de Teocrit în *Idile,* 7, unde se povesteşte că, lovind cu piciorul într-o stîncă şi apoi apăsînd-o cu genunchiul, a făcut să țîşnească izvorul Burina.
Chalibi (gr. Xa'Xupeg, -wv). Numele unui popor care trăia pe țărmul Pontului Euxin şi care, în tradițiile legendare greceşti, era cunoscut pentru prelucrarea fierului.
Chalinitis (gr. XaXivliTiț, -iSoc;). Epitet (însemnînd „cea care pune zăbala") cu care era venerată zeița Atena ca îmblînzitoare de cai. îi era închinat un sanctuar la Corint.
Chaon (gr. Xawv, -ovoț; lat. *Chaon, -onis).* Erou troian. Era fratele lui HELENOS (vezi), care, în cinstea sa, a numit Chaonia o parte din Epir, unde ajunsese rege după moartea lui Neoptolem. Există două versiuni despre sfîrşitul lui Chaon. Potrivit celei dintîi, a murit accidental în timpul unei partide vînătoare. Potrivit celei de-a doua, s-a jertfit de bunăvoie zeilor ca victimă pentru a îndepărta o molimă. în regiunea epirotă care a fost numită, după el, Chaonia se afla o celebră pădure de stejari, lîngă Dodona, unde îşi avea sediul oracolul lui Zeus. Voința zeului se exprima prin foşnetul frunzelor şi prin zborul a doi porumbei.
Charibda, vezi SCILA şi CHARIBDA.
Chariclo (gr. XapixXw, -oug; lat. *Chari-clus, -us).* 1) Mama prezicătorului Tiresias. Aparținea cortegiului zeiței Palas Atena. 2) Soția centaurului CHIRON (vezi).

Charila (gr. XapiXa, -ac,). Tînără din Delfi care, într-o perioadă de mare secetă, s-a dus să-i ceară regelui de pomană un pumn de grîu ca să nu moară de foame. Regele însă a alungat-o, lovind-o peste față cu un pantof, iar fata, disperată, s-a sinucis. în urma morții sale, foametea a devenit şi mai cumplită, iar oracolul de la Delfi a decretat că moartea Charilei trebuia ispăşită. Astfel au apărut sărbătorile numite Charile, care se celebrau la Delfi din opt în opt ani; acestea prevedeau împărțirea de hrană şi făină de către un funcționar care îl reprezenta pe regele din legendă, o procesiune în care se transporta o păpuşă simbolizînd-o pe Charila, ce era lovită ritualic peste față cu un pantof, şi, în sfîrşit, îngroparea acestei păpuşi în valea dintre munți unde se spunea că fata ar fi fost înmormîntată.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit de Plutarh, *Quaestiones graecae,* 12.

Charilaos sau **Charillus** (gr. XapiXaog, -ou; lat. *Charillaus,* sau *Charillus, -i).* Rege al Spartei, fiul lui Polidectes. Se credea că la originea numelui său („cel drag poporului") s-ar fi aflat bucuria poporului, atunci cînd Licurg, unchiul micului Charilaos, 1-a aşezat pe acesta pe tronul cetății, îndemnîndu-i pe spartani să-1 recunoască rege.
Charis (gr. Xocpic„ -ixog; lat. *Charis, -itos).* Soția lui Hefaistos şi personificarea grației (în greacă *%dpiq).*
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintită în *lliada* (18.382 şi urm.): „...sub văl sclipitor i-a ieşit înainte/ Charis cea plină de farmec, soția vestitului meşter". în izvoarele ulterioare, alături de Hefaistos se află însă Afrodita.
Charisia (gr. xâ Xapicria). Sărbători greceşti în cinstea Charitelor sau Grațiilor, desfăşurate în mare parte noaptea şi cul-minînd cu dansuri ritualice.
Charisteria (gr. xâ Xapi<7XTJpi(x). Sărbători greceşti de mulțumire care se celebrau la Atena în fiecare an în ziua 12 a lunii Boedromion (septembrie-octombrie) pentru a comemora reinstaurarea democrației de către Trasibul în anul 403 î.Hr.
Charistia (gr. xâ Xapicma; lat. *Caristia* sau *Charistia, -orum).* Sărbătoare fami-
lială romană, care se celebra în cinstea larilor anual, pe 22 februarie. Rezervată strict mediului privat şi membrilor familiei, orice străin fiind exclus, consta îndeobşte din banchete solemne, în cursul cărora se căuta să se aplaneze eventualele conflicte existente între rude. Situarea ei în calendarul roman imediat după Parentalii, care aveau loc între 13 şi 25 fecruarie, a făcut ca, o dată cu trecerea vremii, să devină un prilej de celebrare şi de comemorare a rudelor decedate.
Charite (gr. Xdpixec, -uv; lat. *Charites, -um*; *Gratiae, -arum).* Numite Grații de romani, erau personificarea grației şi a frumuseții. în *lliada,* Charis este prezentată ca fiind soția lui Hefaistos. în alte izvoare însă, inclusiv în *Odiseea,* soția lui Hefaistos este Afrodita. De aici mulți au dedus, dacă nu o identificare a lui Charis cu Afrodita, cel puțin o strînsă conexiune între cele două zeități. încă din vremuri străvechi, grația şi frumusețea erau perso-nificate de mai multe figuri mitice. Astfel, încă din poemele homerice, pluralul „Charite" apare de mai multe ori, cu toate că izvoarele antice nu concordă în privința numărului exact al acestora.
De asemenea, genealogia Charitelor nu este prezentată în mod uniform în diferitele surse. Ele erau fiicele lui Zeus şi ale Eurinomei, o zeitate străveche, fiica lui Oceanos, reprezentată ca o femeie cu coadă de peşte şi legată cu lanțuri de aur, căreia îi era închinat un templu într-un loc inaccesibil din Arcadia, deschis doar o dată pe an. Acestei genealogii principale a Charitelor i se adaugă o serie de legende care le înfățişează drept fiicele Nopții şi ale lui Erebos (Cicero, *De natura deorum,* 3.44), ori ale Lethei, rîul infernal al uitării, ori ca fiicele Hecatei şi ale lui Hermes.
Charitele erau în număr de trei în Beoția, unde le cîntaseră Hesiod *(Teo-gonia,* 909) şi Pindar *{Pythice,* 9.90): Aglae („podoaba"), Eufrosine („bucuria") şi Thalia („abundența"). în Laconia (Pausanias, 9.35.1) erau venerate două Charite, numite Cleta („cea implorată") şi Faena („cea strălucitoare"). La Atena existau tot două zeițe, care se numeau Auxo („crescă-toarea") şi Hegemone („cea care merge înainte"), cu referire evidentă la fazele

lunii şi, prin urmare, la origine, cerească a Charitelor (Pausanias, 9.35.2).
Numele grecesc al Charitelor are aceeaşi rădăcină cu verbul „a se bucura". Pentru a traduce *Charis,* latinii recurgeau la doi termeni: *venus* („frumusețe") şi *gratia* („grație" şi „mulțumire"), care a devenit, la plural, numele latinesc al acestor *Cha-rites,* adoptate în lumea romană în număr de trei.
Prezentate cu precădere în slujba altor divinități, Charitele, ca zeițe ale grației şi frumuseții, conferă aceste calități oricărui lucru care îi încîntă şi îi înalță pe oameni şi pe zei. Poezia este arta lor favorită. De aceea, ele sînt prietenele muzelor, împreună cu care sălăşluiesc în Olimp.
► *Epitete.* Fiicele Cerului, fiicele lui Uranos, fiicele Soarelui şi ale Luminii, fiicele lui Helios şi ale Eglei.
► *Atribute.* Trandafirul, astragalul, ramura de mirt; uneori, ghirlande de flori şi mici vase cu parfumuri.
► *Răspîndirea cultului.* Venerate inițial mai cu seamă în Beoția, aveau un templu străvechi la Orhomenos, unde erau prezente sub forma a trei pietre despre care se spunea că îi căzuseră din cer regelui Eteocle. Atît în Beoția, cît şi în Laconia, iar mai apoi în Atica şi în alte locuri, erau venerate în nopțile cu lună nouă şi celebrate prin serbări deosebit de zgomotoase. Şi în lumea latină Grațiile erau sărbătorite în conexiune cu fazele lunii şi se spunea că ele dansau sub lună.
► *Prezențe în literatura antică.* Principalele mărturii despre Charite provin, în literatura greacă, din *Iliada, Odiseea, Teogonia* lui Hesiod şi din mai multe trimiteri ale lui Pausanias, iar în literatura latină de la Cicero, Horațiu *(Carmina,* 1.4.6 şi 3.21.22), Quintilian (10.1.82) şi Seneca.
► *Prezențe în literatura modernă.* Cea mai celebră reluare a subiectului în literatura modernă o constituie *Grațiile* lui Ugo Foscolo.
► *Iconografie.* în epoca arhaică şi clasică, identificarea Charitelor în sculptură şi pictură nu este întotdeauna prea uşoară. Zeițele se confundă cu Horele sau cu nimfele, uneori avînd figuri simple de dansatoare. De cele mai multe ori apar tinere şi îmbrăcate. Probabil că tot Charite sînt figurile de la baza coloanei de acant de la Delfi. Charitele erau reprezentate pe tronul lui Zeus

din Olimpia, opera lui Fidias, pe coloana Herei din Argos, opera lui Policlet (ambele lucrări s-au pierdut), într-un celebru relief arhaic de la Thasos, aflat în prezent la Luvru, şi pe diferite monumente din epoca elenistică. Prototipul reprezentărilor din perioada elenistico-romană îl constituie celebrul grup al celor trei Charite nude (cea centrală înfăţişată din spate, celelalte două redate frontal, legate într-o îmbrăţişare reciprocă) din care există mai multe exemplare (Siena, Luvru, Vatican, Cirene) şi care se crede că poate fi pus In legătură cu un original din pictură.

Charitesia (gr. *xâ* Xocpirrjcricx). Sărbătoare desfăşurată în cinstea Charitelor, asemănătoare cu CHARISIA (vezi). Se celebra la Orhomenos, în Beoția, şi cuprindea întreceri de poezie şi muzică.

Charon (gr. Xctpwv, -tuvoc;; lat. *Charon, -ontis).* Fiul lui Erebos; era luntraşul care trecea sufletele morților peste rîurile din infern. în acest scop, el se slujea de o barcă veche din bucăți de scoarță de copac cusute laolaltă. Pentru rolul său era răsplătit cu un obol pe care morții trebuiau să-1 aibă la ei: astfel este amintit obiceiul de a pune în gura răposatului o monedă înainte de a-1 îngropa (vezi OBOLUL LUI CHARON). Atît în lumea greacă, cît şi în cea romană, luntraşul era reprezentat ca un bărbat foarte bătrîn, cu o barbă murdară şi încîlcită. în ciuda înfățişării de bătrîn, era pomenit pentru forța sa extraordinară. El 1-a dus pe Enea în timpul coborîrii acestuia în infern, amintită în cîntul 6 din *Eneida.* Eroul i-a potolit mînia cu o crenguță de aur pe care Sibila îl sfătuise să o rupă pentru a o duce în dar Proserpinei. Potrivit tradiției, Charon a fost pedepsit pentru că-1 transportase pe Enea în lumea de dincolo, fiind condamnat să rămînă un an în lanțuri.

► *Atribute.* Vîsla, mantaua, uneori un aco-perămînt pe cap.

► *Prezențe în literatura antică.* Principala noastră sursă o reprezintă Vergiliu *(Eneida,* cîntul 6). în literatura greacă, în rolul de conducător al sufletelor morților, Charon apare pentru prima oară în *Miniada,* iar mai apoi în *Cei şapte împotriva Tebei* a lui Eschil şi în *Broaştele* lui Aristofan.

► *Prezențe în literatura medievală şi modernă.* Inspirîndu-se din opera lui Vergiliu, Dante

reia figura lui Charon în cîntul 3 din *Infern,* unde el transportă sufletele condamnaților îngrămădite pe malurile Aheronului. Lui Charon îi este dedicat şi unul dintre *Dialogurile* lui Giovanni Pontano. E interesant de observat că, în tradiția şi în literatura neogreacă, figurii lui Charon i-a fost alăturată cea a mamei luntraşului infernal, care îi conferă acestuia o nuanță de umanitate necunoscută tradiției clasice.

► *Iconografie.* Reprezentările lui Charon în arta greacă nu sînt frecvente. Pausanias (10.28.1) aminteşte o pictură a lui Polignot din Sala de reuniuni (Lesche) a cnidienilor de la Delfi care îl reprezenta, însă această operă s-a pierdut. Mărturii există mai ales din picturile de pe vase,, în special de pe acele *lekythoi* funerare. In lumea etruscă, Charon este greu de distins de alți demoni funerari, el căpătînd trăsături diforme şi monstruoase. O reprezentare cunoscută este cea de pe Mormîntul Francois de la Vulci. în lumea romană, Charon apare, singur sau în scene mitologice, şi pe sarcofagele pictate, cu evidente aluzii funerare.

Charops sau **Charopos** (gr. Xtxpoip, -OTTOC;). 1) Erou din Tracia, tatăl lui Eagru şi străbunul lui Orfeu. Cînd a descoperit că LICURG (vezi) intenționa să-1 ucidă pe Dionysos, 1-a prevenit pe acesta din urmă, care a reuşit să se salveze şi să-1 pedepsească pe vinovat. în semn de recunoştință, Dionysos i-a dat regatul Traciei şi 1-a inițiat în misterele sale. Mai apoi, Charops i-a transmis aceste învățături lui Orfeu, care le-a răs-pîndit.

► *Prezențe în literatura antică.* Este menționat de Diodor din Sicilia, 3.65.

2) Tatăl lui Nireu şi regele Simei.

3) Epitet al lui Heracle (literal, „cel cu ochi scînteietori"), cu care eroul era venerat pe muntele Lafistion, unde se spunea că ar fi urcat din Hades după ce 1-a prins pe Cerber.

Charun. Zeu etrusc reprezentat îndeobşte ca un demon înaripat, foarte mare şi înarmat cu un ciocan puternic. Era considerat corespondentul etrusc al grecului CHARON (vezi).

Chelidon (gr. XeXiSwv, -ovoc;; lat. *Chelidon, -onis).* Fiica lui Pandareos şi a Har-motoei, sora Edonei şi protagonista unei legende care explica originea rîndunicii şi a privighetorii. Povestirea relata cum Edona şi soțul ei, Politehnos din Milet, au avut îndrăzneala de a se crede mai strîns legați între ei decît Zeus şi Hera. Pentru a-i pe-depsi, aceşti zei au trezit în ei un spirit de competiție exacerbat. Cei doi s-au luat la întrecere (Politehnos construind un car, iar Edona țesînd), cu înțelegerea ca acela care avea să ducă cel dintîi lucrarea la bun sfîrşit să primească în dar de la celălalt o sclavă. Edona a învins, iar Politehnos, împins de spiritul răzbunării, i-a dăruit-o soției sale ca sclavă pe sora acesteia, Che-lidon, pe care mai întîi a violat-o, apoi a îmbrăcat-o în straie sărăcăcioase şi i-a tăiat părul, făcînd-o în cele din urmă de nerecunoscut, într-o bună zi însă Edona şi-a recunoscut sora, cînd a auzit-o plîngîndu-şi soarta nefericită. Cele două femei au hotărît să se răzbune pe Politehnos, omorînd copilul pe care Edona îl avusese cu el şi gătindu-i carnea. Ele s-au refugiat la tatăl lor Pandareos, însă au fost urmărite de Politehnos, care aflase ce îi dăduseră să mănînce; în cele din urmă, el a fost legat, uns cu miere şi lăsat să fie chinuit de gîndaci. Văzîndu-1 suferind, Edona s-a înduioşat şi a încercat să-1 elibereze, mîniindu-şi astfel întreaga familie, care a vrut s-o ucidă. Zeus a intervenit, tranformîndu-i pe toți protagoniştii acestei întîmplări în păsări: Pandareos a devenit o acvilă-de-mare, soția sa Harmotoe un pescăruş, Politehnos o ghionoaie, iar Edona o privighetoare. Chelidon a fost preschimbată într-o rîndunică, după cum arată şi numele ei, iar datorită intervenției Arte-misei, căreia îi era devotată, i s-a îngăduit să trăiască în apropierea oamenilor.

► *Prezențe în literatura antică.* Antoninus Liberales, *Transformationes*, 11.

Chelona (gr. XeXwvri, *-r\q*; lat. *Chelona, -ae).* Numele, care înseamnă „broască-țes-toasă", o indică pe protagonsita unui mit grec, o fată sau o nimfă ce locuia pe malul unui rîu. La nunta lui Zeus cu Hera, cînd zeii şi oamenii au fost cu toții, fără deosebire, invitați la serbare, ea a preferat să nu-şi părăsească sălaşul. De lipsa ei şi-a dat seama Hermes, care a pedepsit-o arun-cînd-o în rîu cu tot cu casă. A fost transformată în broască-țestoasă şi condamnată să-şi ducă mereu casa cu sine.

► *Prezențe în literatura antică.* Povestirea o cunoaştem din mărturia lui Servius.

Chihlimbar. Răşină vegetală fosilizată, folosită încă din epoca protoistorică pentru confecţionarea de catarame, statuete şi alte elemente decorative. Considerat a fi înzestrat cu proprietăţi benefice, a făcut obiectul unui negoţ intens şi a fost considerat deosebit de preţios. în lumea clasică, originea sa este legată de mitul lui Faeton, fiul lui Helios, Soarele, care, întrucît a cutezat să mîne carul tatălui său, a fost pedepsit şi aruncat în rîul Eridan. Fiicele lui Helios, Heliadele, care au venit pe malul rîului pentru a plînge moartea fratelui lor, au fost transformate în plopi. Prelingîndu-se pe ramuri, lacrimile lor au devenit picături de chihlimbar : „De jur-împrejur, tinerele Heliade, bătute de vînt în plopii cei înalţi, plîng, din pleoapele lor vărsînd pe pămînt stropi de chihlimbar strălucitor" (Apollonios din Rodos, *Argonauticele,* 4.603 şi urm.; vezi şi FAETON).
Chilon (gr. XCXwv, -wvog; lat. *Chilon, -onis).* Fiul lui Damagetos, personaj spartan amintit ca unul dintre cei Şapte înţelepţi. Apare în jurul anului 590 î.Hr.
Chione (gr. XIOVT}, *-r\q*; lat. *Chione, -es).* 1) Fiica lui Boreas şi a Oritiei; a fost iubită în taină de Poseidon, care i-a dăruit un fiu, Eumolpos (Apollodor, 3.15.4). După ce 1-a născut, Chione 1-a aruncat în mare, unde tatăl său 1-a încredinţat Bentesici-mei (vezi EUMOLPOS). După numele mamei sale, Eumolpos este indicat cu epitetul Chionidul.
2) Fiica lui Dedalion, „fata de zăpadă", după cum ne arată numele ei; a fost iubită de Apollo şi de Hermes. Cu acesta din urmă, care într-o noapte i-a luat locul lui Apollo lîngă ea într-un adăpost de pe muntele Parnas, unde zăpada cădea adesea (Hyginus, *Fabule,* 200), ea 1-a avut pe Auto-licos. Cu Apollo 1-a avut, în schimb, pe Filamon. A fost ucisă de Artemis pentru că a îndrăznit să-şi compare frumuseţea cu aceea a zeiţei.
Chiparos. Simbol vegetal al nemuririi, datorită frunzelor sale mereu verzi şi robusteţii considerate eterne a lemnului său, chiparosul a apărut, potrivit mitologiei, din metamorfoza unui erou numit Ciparisos ori din cea a unei eroine numite Ciparisa (pentru poveştile mitice respective vezi aceste rubrici). în chiparoşi au
fost preschimbate şi fiicele lui Eteocle, disperate din cauza tragicei morţi a tatălui lor şi a fratelui acestuia Polinice, care se omorîseră reciproc. Simbolismul funerar a avut încă din Antichitate în chiparos una dintre cele mai evocatoare imagini. Potrivit multor tradiţii locale, din lemn de chiparos erau sceptrul lui Zeus şi ghioaga lui Heracle, precum şi săgeata lui Eros, toate fiind, la fel ca lemnul din care erau extrase, incoruptibile şi eterne.
Chiron (gr. Xeipwv, -wvoc;; lat. *Chiron, -onis).* Cel mai înţelept şi cel mai drept dintre toţi centaurii; potrivit unei tradiţii, era fiul lui Cronos, care îl zămislise unin-du-se, sub înfăţişarea unui cal, cu Filira, fiica lui Oceanos (de la numele mamei sale provine epitetul Filiridul, cu care este desemnat). Chiron trăia într-o peşteră de pe muntele Pelion. Aici a fost instruit de Apollo şi de Artemis, devenind celebru pentru iscusinţa sa în vînătoare, medicină, muzică, gimnastică şi arta profeţiei. Toţi sau aproape toţi protagoniştii şi eroii din legendele greceşti, precum Peleu, Ahile, Diomede etc, au fost discipolii lui Chiron. Mai mult chiar, la el au apelat şi zeii, fie pentru a învăţa meşteşugurile, ca Ascle-pios, zeul medicinei, fie pentru a primi sfaturi şi preziceri.
El 1-a salvat pe Peleu de centaurii care erau pe cale să-1 ucidă, înapoindu-i şi spada pe care Acastos i-o ascunsese (vezi ACASTOS). Printre prietenii săi se număra şi Heracle; pe cînd eroul lupta împotriva celorlalţi centauri, una dintre săgeţile sale otrăvite 1-a lovit pe Chiron, care, deşi era nemuritor, a renunţat la nemurire, dăruindu-i-o lui Pro-meteu. Cu genunchiul rănit de săgeata lui Heracle, a zăcut în peştera sa pînă cînd Zeus i-a îngăduit să sufere chinurile lui Prometeu. Abia atunci el şi-a dat viaţa, iar Prometeu a fost eliberat (vezi PROMETEU).
După moarte, Zeus 1-a aşezat printre stele, creînd constelaţia Săgetătorului.
Lui Chiron i se atribuia o parteneră pe nume Chariclo; a avut o fiică, Hipe, iniţial o fată cu înfăţişare omenească, care avea darul profeţiei (a prezis, printre altele, şi moartea tatălui său). Pentru a o pedepsi pentru dezinvoltura excesivă cu care îşi rostea profeţiile, Zeus a transformat-o într-o iapă roşcată. Sub această formă a devenit iubita lui Eol, cu care a avut o fiică, Melanipe.

Pentru mărturiile literare şi iconografie vezi CENTAURI.
Chitonea sau **Chitone** (gr. XITWVT), -TIC; de asemenea, Xixwvea şi Ki#aivr|). Epitet cu care era indicată în Grecia zeiţa Artemis. Provenea de la veşmîntul cu care zeiţa vînă-torii era reprezentată de cele mai multe ori, aşa-numitul chiton, o haină cusută, cu deschideri pentru braţe şi pentru cap şi

purtată direct pe piele. In iconografie, înce-pînd cu jumătatea secolului al V-lea î.Hr., chitonul îmbrăcat de zeiță ajunge pînă la genunchi, lasă descoperit brațul drept și este fixat pe umărul stîng cu un ac sau cu o fibulă.
Chitonia (gr. TOC Xitwvia). Sărbători religioase care se celebrau la Siracuza în cinstea Artemisei CHITONEA (vezi). La procesiuni luau parte fete îmbrăcate cu chitoane scurte, care îl imitau pe cel al Artemisei și pe care, la sfîrșitul riturilor, le dăruiau zeiței.
Chloe. 1) Vezi DAFNIS.
2) Epitet cu care era indicată Demetra, ca zeiță a recoltelor (în traducere, „cea plină de verdeață"). Pausanias amintește că la Atena exista un sanctuar închinat Demetrei *Chloe* (1.22.3). Pentru serbările ce aveau loc în cinstea ei vezi CHLOIA.
Chloia (gr. T£C XXdicc). Serbări religioase celebrate în cinstea Demetrei *Chloe* sau *Euchloe* (în traducere, „cea plină de verdeață"), zeița griului nou. Aveau loc în diferite localități din Atica, la Eleusis, în dema Peanea și la Maraton la începutul primăverii, în semn de mulțumire pentru renașterea naturii și a cîmpiilor după iarnă, precum și pentru obținerea unei recolte bune. La Atena, în cadrul sărbătorii Tar-geliilor, în ziua 6 a lunii Targelion (mai--iunie; vezi CALENDAR), Demetrei *Chloe* i se jertfea un berbec.
Chloris (gr. XXîopig, -1605; lat. *Chloris, -idiș).* 1) Fiica tebanului Amfion și a Niobei. Chloris și fratele ei Amiclas au fost singurii copii ai Niobei care au scăpat neuciși de Apollo și Artemis (vezi NIOBE). Chiar și în textele antice este uneori confundată sau identificată cu Chloris (2).
2) Fiica lui Amfion din Orhomenos. A fost soția lui Neleu, regele din Pilos, și mama lui Nestor.
3) Soția lui Zefir și zeița florilor. în lumea latină îi corespunde zeița FLORA (vezi).
Choes (gr. *ol* Xoeț). Sărbătoare religioasă care se celebra la Atena în ziua 12 a lunii Antesterion (februarie-martie; vezi CALENDAR). Corespundea cu cea de-a doua zi a sărbătorilor numite Antesteria. Era închinată lui Dionysos, iar numele ei provenea de la pocalele de vin aflate în centrul serbării. Aceasta consta cu precădere în întreceri între băutorii de vin: fiecărui participant i se oferea un vas cu mai bine de doi litri de vin nou, iar cîștigător era desemnat cel care îl golea primul. La sărbătoare erau primiți și sclavii, ba chiar și copiii, care beau din pocale mai mici. Pe timpul competiției se respecta interdicția absolută de a vorbi. Originea acestui obicei era legată de un episod mitologic referitor la Oreste, care, după ce și-a ucis mama, a fost găzduit de atenieni; aceștia, cu toate că i-au dat să mănînce și să bea, l-au așezat la o masă separată, evitînd să i se adreseze. In timpul sărbătorii se desfășurau rituri speciale care urmăreau să liniștească și să îndepărteze spiritele morților. Toate templele erau închise, cu excepția templului lui Dionysos *en limnai,* din mlaștini, care era deschis numai în acea zi. Seara erau aduse pocalele și cununile de iederă care făceau parte dintre obiectele sacre necesare ritualurilor. Choeforele, care dau titlul unei tragedii de Eschil, sînt purtătoare de libații, însă nu au o legătură directă cu această sărbătoare.
Chrisantis (gr. Xpocrav^iț, -i5og). Femeie din Argolida, asociată în tradiție cu mitul Demetrei și al Persefonei. Potrivit versiunii din Argos a povestirii, care localiza răpirea Persefonei în Pelopones, în apropiere de localitatea Lerna, atunci cînd Demetra, aflată în căutarea fiicei sale, a ajuns la Argos, Chrisantis i-a dezvăluit ce se întîmplase cu Persefona.
► *Prezențe In literatura antică.* Mitul este relatat de Pausanias (1.14.2).
Chrisaor, vezi GORGONE.
Chrise sau **Chrisa** (gr. Xpuern, -TIC; lat. *Chryse, -es).* 1) Eroină din Arcadia, fiica lui Palas. L-a luat de soț pe Dardanos, cu care a avut doi fii, Ideos și Dimas.

2) Iubita lui Ares și mama lui FLEGIAS (vezi), regele cetății Orhomenos.
3) Zeiță venerată pe o insuliță din apropiere de Lemnos, care își luase numele de la ea și care s-a scufundat în mare. Potrivit unei versiuni a mitului, pe altarul ei Filoctet a fost mușcat de un șarpe, căpă-tînd astfel rana care avea să-1 împiedice să participe la războiul troian (pentru detalii vezi FILOCTET). Zeița nu are o identitate bine definită în izvoare : asimilată uneori cu Atena, este prezentată mai adesea ca o nimfă care, neizbutind să obțină iubirea lui Filoctet, se răzbună pe acesta punînd șarpele să-1 muște.
► *Prezențe în literatura antică.* Hyginus, *Fabule,* 102 ; Sofocle, *Filoctet.*
Chriseis (gr. XpucrTfîg, -CSog ; lat. *Chryseis, -idiș* sau *-idos).* Fiica lui Chrises, preotul lui Apollo de la Crisa, în Troada, unde se găsea un celebru templu închinat lui Apollo *Sminteus.* A fost luată prizonieră de către Ahile, iar la împărțirea prăzii de război i-a fost dată lui Agamemnon. Tatăl ei s-a dus în tabăra grecilor purtînd însemnele preoției pentru a le cere să-i redea copila în schimbul unor daruri bogate (episodul este amintit la începutul *Iliadei).* Agamemnon 1-a respins însă cu aroganță *(Iliada,* 1.1 și urm.). Ca să-și răzbune preotul, Apollo a trimis în tabăra grecească o ciumă cumplită, care 1-a silit pe Agamemnon să i-o înapoieze pe Chriseis tatălui său, pentru a potoli mînia zeului.

Deşi este amintită cu numele Chriseis, diferitele izvoare precizează că în realitate ea se numea Astinome, Chriseis (Chriseida) nefiind altceva decît patronimul.
► *Prezenţe în literatura antică.* în literatura greacă, Chriseis este amintită mai ales în *Iliada.* Tatăl său, Chrises, figura probabil printre protagoniştii unor tragedii pierdute ale lui Sofocle, iar mai tîrziu, în lumea latină, ale lui Pacuvius. întîmplările legate de Chriseis sînt amintite şi în diferite fragmente din Ovidiu. într-o legendă tîrzie relatată de Hyginus *(Fabule,* 121) se spune că ea a avut un fiu cu Agamemnon (vezi Chrises, 4).
► *Prezenţe în literatura medievală şi modernă.* Chriseis revine în literatură mai ales în *Filostrato* de Boccaccio, în *Troilus şi Chriseis* de Chaucer, în *Troilus şi Cresida* de Shakespeare. Această tradiţie, care datează
de la medievalul *Roman de Troyes* şi ajunge pînă la poemul *Testamentul Cresidei* de R. Henryson şi la *Iubirea lui Troilus şi a Cresidei* de A. Leonico, inspirată din *Filostrato* de Boccaccio, are la bază o interpretare medievală a mitului, care o confundă pe Chriseis eu Briseis.
► *Iconografie.* Chriseis este reprezentată în picturi (fragmentare) pompeiene, pe o amforă din Apulia (Ruvo), pe *Tabulae Iliacae* B şi C şi în *Iliada Ambroziană* (miniaturile **I** şi VIII).
Chrises (gr. Xpucrng, -ou; lat. *Chryses, -ae).* 1) Preot al lui Apollo şi tatăl Chriseidei (vezi). Apollodor *(Epitome,* 4.1) spune că era tatăl lui Briseis.
2) Fiul lui Poseidon şi tatăl lui Minias.
3) Fiul lui Minos şi al nimfei Paria. împreună cu fraţii săi Eurimedon, Nefalion şi Filolaos a ucis doi dintre însoţitorii lui Heracle, motiv pentru care eroul 1-a ucis (Apollodor, *Biblioteca,* 2.5.9 şi 3.1.2).
4) Fiul Chriseidei, pe care aceasta îl concepuse cu Agamemnon, deşi susţinea că era fiul lui Apollo. S-a aflat alături de Oreste atunci cînd acesta 1-a ucis pe Toas, regele Tauridei. Fugind de Toas, Oreste şi Ifigenia se refugiaseră la Chrises (1), care însă avea de gînd să-i predea duşmanului. Pentru a-i salva, Chriseis a recunoscut că Chrises nu era fiul lui Apollo, aşa cum sus-ţinuse întotdeauna, ci al lui Agamemnon; prin urmare, între cele două case existau legături de sînge. De aceea, tînărul Chrises s-a aliat cu Oreste, ajutîndu-1 să-1 înfrîngă pe regele Tauridei.
► *Prezenţe în literatura antică.* Hyginus, *Fabule,* 121; Sofocle i-a dedicat o tragedie, *Chrises,* care s-a pierdut.
Chrisipos (gr. Xpuannrog, -ou; lat. *Chry-sippus, -i).* Fiul lui Pelops şi al unei nimfe. De el s-a îndrăgostit tebanul Laios, care fusese alungat de Amfion şi de Zetos şi se refugiase la Pelops. în ciuda generoasei ospitalităţi ce i-a fost oferită, orbit de patimă, Laios 1-a răpit pe Chrisipos, pe care îl învăţa să mîne carul de luptă. Acest fapt a stîrnit mînia lui Pelops, care 1-a blestemat pe Laios şi pe tot neamul său (blestem aflat la originea nenorocirilor lui Okdip, vezi). Chrisipos, copleşit de ruşine, şi-a luat viaţa. Potrivit altei versiuni a acestei povestiri, Chrisipos a fost ucis de Atreu şi Tiest, fraţii săi vitregi (fiii lui

Pelops şi ai Hipodamiei), la îndemnul acesteia din urmă, geloasă pe favorurile de care tînărul se bucura din partea regelui. O versiune ulterioară, care încerca să le împace pe celelalte două, povestea că, după ce 1-a urmat pe Laios la Teba, Chrisi-pos a fost readus în patrie de către Pelops şi că a fost ucis aici de Atreu şi Tiest.
► *Prezenţe în literatura antică.* Lui Chrisipos îi era dedicată o tragedie pierdută a lui Euripide. Diferitele versiuni ale mitului sînt amintite în principal de Hyginus, *Fabule,* 85, 243 şi 271; Apollonios din Rodos, *Argonauticele,* 1.517; Athenaios, 13.602 şi urm.; Pausanias, 6.20.7 ; Apollo-dor, *Biblioteca,* 3.5.5.
Chrisomalos (gr. XpucojiaXXog, -ou). Nume cu care este indicat în anumite izvoare miticul berbec cu lîna de aur, ţinta expediţiei Argonauţilor, aflat şi în centrul mitului lui Frixos (vezi).
Chrisopeleea (gr. XpucroireXeta, *-ag).* Nimfă din Arcadia care sălăşluia într-un stejar. Acest copac ar fi fost dezrădăcinat de revărsarea unui torent, iar ea şi-ar fi pierdut viaţa dacă Arcaş nu ar fi salvat-o construind un dig de deviere a apelor. în semn de recunoştinţă, Chrisopeleea i-a oferit dragostea sa; ei au avut doi fii, Elatos şi Afidas (sau Afeidas), consideraţi strămoşii poporului arcazilor.
► *Prezenţe în literatura antică.* Pausanias, 8.4.2 ; Apollonios din Rodos, *Argonauticele,* 2.477; Apollodor, *Biblioteca,* 3.9.1.
Chrisotemis (gr. Xpucro#ep.tc;, -iSoc;). 1) Fiica lui Carmanor (vezi); era o tînără cretană căreia i se atribuia inventarea întrecerilor muzicale. Se spunea că ea însăşi participase la o astfel de întrecere, fiind cea dintîi învingătoare. Era considerată mama unui muzician pe nume Filamon (Pausanias, 10.7.2).
2) Iubita lui Apollo. Cei doi au avut o fiică, Partenos, care a murit la o vîrstă fragedă şi pe care zeul a aşezat-o în cer sub forma constelaţiei Fecioarei.
3) O versiune uşor diferită a mitului precedent susţine că Chrisotemis era soţia lui Stafilos, cu care a avut trei fiice, Partenos, Molpadia şi Reo.
4) Una dintre Danaide. L-a luat de soţ pe Asteris.
5) Fiica lui Agamemnon şi a Clitemnestrei. Este considerată, în funcţie de versiuni, sora Ifigeniei, a lui Oreste, a Laodicei, a Ifianasei sau a Electrei.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită în *Iliada,* în *Electr a* lui Sofocle şi în *Oreste* al lui Euripide. Descendenţa ei din Agamemnon şi Clitemnestra este amintită şi de Apollodor, *Epitome,* 2.16.
Ciane (gr. Kuocvfî, *-r\<;*; lat. *Cyane, -es).* Nimfă din Sicilia, tovarăşa Persefonei; după dispariţia zeiţei a suferit şi a plîns atît de mult, încît a fost transformată într-o fîntînă. Numele ei înseamnă „cea întunecată", iar izvorul, situat în apropiere de Siracuza, corespunde locului unde, potrivit tradiţiei, zeiţa a dispărut (vezi Persefona).
Ciane sau Cinaeea era pomenită de tradiţia greacă ca fiica lui Meandros şi mama lui Caunos şi a lui Biblis. Pentru detalii vezi Biblis.
Cianee (gr. Kuavecu, *-iwv*; lat. *Cyaneae, -arum).* Alt nume al Simplegadelor, două mici insule stîncoase din Pontul Euxin. Cîndva erau insule plutitoare şi se ciocneau una de alta, zdrobind corăbiile care încercau să traverseze strîmtoarea. Potrivit legendei argonauţilor, corabia Argo a izbutit să treacă de ele. Numele Cianee înseamnă „cele întunecate" sau „cele albastre".
Cianipos (gr. Kuoîvnnroc;, -ou; lat. *Cya-nippus, -i).* 1) Protagonistul unei legende din Siracuza; era tatăl unei fete pe nume Ciane, pe care a violat-o într-o noapte, cînd era beat. Fata a reuşit să-i ia de pe deget un inel pe care, la lumina zilei, l-a recu-

noscut. După puţină vreme, o ciumă cumplită s-a abătut asupra cetăţii, iar oracolul a prezis că aceasta avea să fie îndepărtată numai prin sacrificiul unui cetăţean care comisese un incest. Ciane şi Cianipos s-au sinucis pentru a-şi ispăşi vina şi pentru a salva cetatea.

► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea este relatată de Plutarh *(Moralia,* 310c).

2) Urmaş al lui Adrast (fiul sau nepotul acestuia), în funcţie de izvoare. A fost crescut de Diomede şi Eurial. A luat parte la războiul troian, fiind unul dintre eroii greci închişi în calul de lemn.

► *Prezenţe în literatura antică.* Nu este menţionat în *Iliada,* însă apare în tradiţiile posthomerice şi la Pâusanias (2.18.4-5).

3) Erou din Tesalia, fiul lui Farax şi soţul frumoasei Leucone. Pasionat de vînătoare, se dedica cu atîta entuziasm distracţiei preferate, încît îşi neglija soţia, care, într-o zi, 1-a urmărit pentru a descoperi dacă în spatele acestei distracţii nu se ascundea vreo trădare. Ascunsă într-un tufiş, Leucone a fost atacată de cîinii soţului, care au ucis-o. Disperat, Cianipos i-a înălţat un rug, a aruncat pe el cîinii, pe care i-a omorît unul cîte unul, şi, în cele din urmă, s-a sinucis.

► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea ne este cunoscută în versiunea lui Partenios din Niceea, *Erotikă pathemata,* 10. Trimiteri se găsesc, de asemenea, la Plutarh şi Stobaios.

Cibernesia (gr. xâ Kupepvfjcria). Sărbători religioase care se celebrau la Atena în portul Faleron în ziua 6 a lunii Pianepsion (octombrie-noiembrie). Apărute probabil pentru a consfinţi deschiderea şi încheierea sezonului de navigaţie, fuseseră instituite, potrivit legendei, de către Tezeu, în amintirea cîrmacilor Feax şi Nausitoos, care conduseseră corăbiile ateniene în expediţia împotriva Cretei şi cărora la Faleros le fuseseră ridicate monumente comemorative.

Ciceon (gr. xuxeuiv, -iuvog; lat. *cyceon, -onis* şi *cinnus, -i).* Termenul care în sens larg indică orice băutură amestecată, iar în particular siropurile medicinale, indică în Misterele Eleusine o poţiune pe care iniţiaţii o beau, întrerupînd postul, în seara celei de-a douăzeci şi una zile a lunii Boedromion (septembrie-octombrie: vezi CALENDAR), în amintirea gestului Deme-trei, care, în timpul istovitoarei căutări a fiicei sale Persefona, răpită de Hades, şi-a întrerupt postul, acceptînd băutura pe care i-a oferit-o Iambe. Despre compoziţia ciceo-nului avem informaţii diferite, întrucît ingredientele s-au modificat în funcţie de epocă. în *Imnul către Demetra* (vv. 208-211), ciceonul este preparat din apă amestecată cu făină de orz şi cu mentă. Dacă făina de orz poate fi interpretată ca fiind malţ fermentat, s-ar obţine un fel de bere (în lumea egipteană, berea era considerată băutura morţilor încă din mileniul al IV-lea î.Hr.). Cît despre mentă, ea este legată de cultul Demetrei şi Persefonei prin mitul Mintei, eroina iubită de Aidoneus, pe care una dintre cele două zeiţe a ucis-o sau a făcut-o stearpă, din gelozie. în epocile ulterioare, la aceste ingrediente se adaugă vinul, introdus atunci cînd riturile eleusine au fost asociate cu cele dionisiace, mierea şi, probabil, brînza rasă; cu ce efecte pentru papilele gustative, este greu de imaginat.

Ciclade (gr. KuxXotSeg [VT)<TOI] ; lat. *Cycla-des, -um).* Insule greceşti din Marea Egee, răspîndite pe o suprafaţă vastă („împrăştiate pe ape", le defineşte Vergiliu în *Eneida,* 3.126-127). O tradiţie legendară susţinea că erau nişte nimfe care fuseseră transformate în insule ca pedeapsă pentru că nu celebraseră riturile cuvenite în cinstea lui Poseidon.

Ciclopi (gr. KuxXwiteg, -OJV ; lat. *Cyclopes, -um).* în traducere, făpturi cu ochii rotunzi. Sînt nişte creaturi mitice, descrise diferit în izvoare. Homer, de exemplu, ne spune că erau un neam de făpturi uriaşe, sălbatice şi crude, care practicau păsto-ritul într-o zonă îndepărtată, identificată îndeobşte cu Sicilia, devorau oameni şi nu respectau legile lui Zeus. Aveau un singur ochi rotund în mijlocul frunţii, iar căpetenia lor era POLIFEM (vezi). După Hesiod, ciclopii erau titani, fiii lui Uranos şi ai Geei *(Teogonia,* 139, 144, 502 şi urm.; vezi schema la rubrica GEEA) ; erau în număr de trei şi se numeau Argeş, Steropes şi Brontes ; aveau un singur ochi în mijlocul frunţii, aidoma ciclopilor homerici. Ciclopii au fost trimişi în Tartar de către Cronos, însă Zeus i-a eliberat. în semn de recunoştinţă, ei i-au făurit lui Zeus fulgerul, lui Pluton coiful, iar lui Poseidon tridentul, atributele tipice ale acestor zei. Mai tîrziu, au fost ucişi de Apollo, care a vrut să-i pedepsească pentru că provoca-seră, indirect, moartea lui ASCLEPIOS (vezi), dăruindu-i lui Zeus fulgerul cu care 1-a lovit.

O altă tradiţie (Calimah, *Imn către Arte-mis,* 46 şi urm.) îi aminteşte pe ciclopi ca fiind ajutoarele lui Hefaistos. Vulcanii erau consideraţi atelierele acestui zeu: ca atare, Etna, Vulcan şi alte insule din zonă

erau considerate sediul lui Hefaistos şi al ciclopilor. Fiind ajutoarele lui Hefaistos, ei fabricau armura şi armele zeilor şi

eroilor. Nu mai sînt trei, ci mai mulți, pe lîngă cei menționați de Hesiod fiind amintiți Piracmon și Acamas.
De la ciclopi provine adjectivul „ciclopic", folosit pentru a indica nu doar un efort, o muncă sau o încercare ce depășește posibilitățile omenești, ci și lucrările de zidărie - ziduri, palate, morminte - construite cu mari blocuri de piatră juxtapuse, de obicei fără întrebuințarea tencuielii. Vizibile și astăzi la Micene, Tirint și în numeroase alte centre din Grecia și din Italia, acestea erau considerate opera ciclopilor, datorită grandorii lor.
Dintre povestirile mitice referitoare la ciclopi, cea mai cunoscută este cea din *Odiseea* (cîntul 9), unde Ulise pătrunde în peștera lui Polifem însoțit de cîțiva tovarăși, dintre care doi sînt devorați de monstru. Ulise izbutește să se elibereze orbindu-1 pe ciclop cu un par înroșit în foc, după ce îl îmbată. în cele din urmă, fuge din peșteră legîndu-se pe sine și pe tovarășii săi sub pîntecele oilor din turma lui Polifem (vezi și ORBIRE).
► *Prezențe în literatura antică.* Cele mai vechi izvoare le reprezintă Homer *(Odiseea)* și Hesiod *(Teogonia).* Majoritatea reluărilor acestui mit la poeții ulteriori se inspiră din aceste surse, mai cu seamă din Homer. Știm că au existat cîteva comedii (Cratinos, Epi-harm) și un ditiramb (Teofrast) pe acest subiect, astăzi pierdute. Cunoaștem în schimb drama satirică *Ciclopul* de Euri-pide. Inspirîndu-se probabil din Filoxene din Citera, Teocrit ne prezintă în *Idile,* 11 un Polifem insolit, îndrăgostit nebunește de Galateea. Tucidide îi amintește pe ciclopi ca fiind vechii locuitori ai Siciliei. Polifem este amintit și în *Eneida* vergi-liană. Despre activitatea de constructori a ciclopilor ne informează Pausanias (2.16.5), care amintește și în altă parte (2.25.8) dimensiunile gigantice ale zidurilor de la Micene și Tirint, și, de asemenea, Strabon (8.369 și 373), potrivit căruia zidurile Tirin-tului fuseseră înălțate de șapte ciclopi, numiți *Gasterocheires* („cei care se hrănesc cu [meșteșugul] propriilor mîini").
> *Prezențe în literatura modernă.* O celebră *Fabulă a lui Polifem și a Galateei* a scris Luis de G6ngora, imitat în mai multe rînduri
(Francisco de Vasconcelos, Jacinto Freire de Andrade etc). Pentru alte versiuni ale subiectului vezi Acis. Printre operele inspirate din figura ciclopilor se mai numără poemul *Polifem* al lui T. Stigliani, ditirambul *Polifem beat* al lui B. Fioretti, poemul burlesc *închinările ciclopilor* al lui A. Mala-testi și drama lirică *Polifem* a lui A. Samain.
► *Iconografie.* Este interesant de observat că în reprezentările figurative predomină mai curînd tipul de caracter pastoral decît acela monstruos, mai ales în epoca elenistică. Ciclopii apar în picturile p<?mp<?iene (Casa lui Sirichos, Casa Amorașilor); pe sarcofagul lui Prometeu de pe Capitoliu; în mozaicurile de la Vila din Piazza Armerina; într-o miniatură din *Virgilio Vaticano (Cod. Vat. Lat.,* 3225). Deosebit de frecventă, mai ales în pictura pe vase, este scena orbirii lui Polifem. Episodul cu Ulise și ciclopul a inspirat numeroase lucrări în pictură și sculptură, din epoca arhaică pînă în perioada elenistică și romană.
Cicnos (gr. Koxvoc;, -ou; lat. *Cycnus* sau *Cygr -s, -i).* 1) Fiul lui Apollo și al Tiriei; a fost transformat în lebădă după ce s-a aruncat într-un lac, din cauza unei dezamăgiri amoroase. Mama lui s-a aruncat în același lac, care din acel moment a devenit ținta predilectă a lebedelor (Antoninus Libera-les, *Transformationes).*
2) Fiul lui Poseidon și tatăl lui Tenes și al Hemiteei (vezi TENES). In timpul războiului troian, Cicnos a fost ucis de către Ahile, iar trupul său a fost transformat în lebădă (Ovidiu, *Metamorfoze,* 12.83 și urm.; acest mit, amintit în *Cipriile,* reapare la diferiți autori).
3) Fiul lui Stenelos, regele ligurilor, și prietenul lui Faeton. înduioșat de disperarea lui după moartea prietenului său, Apollo 1-a transformat într-o lebădă, așezîndu-1 printre constelații (Hyginus, *Fabule,* 154.5).
4) Fiul lui Ares; era un tîlhar care îi prăda pe cei ce duceau ofrande la sanctuarul de la Delfi. El voia să-i ridice lui Apollo un templu din cranii omenești. A fost găsit în sanctuarul delfic de Heracle și Iolau, care l-au ucis, rănindu-1 și pe Ares (mitul era relatat în *Scutul* hesiodic și în *Olimpice,* 10 de Pindar).
Ciconi (gr. KCxoveț, -u>v ; lat. *Cicones, -um).* Popor semilegendar din Tracia, amintit printre aliații troienilor în *Iliada* (2.846;

17.73) sub comanda lui Eufem și a lui Mentes. în *Odiseea* (9.39 și urm.) ciconii sînt primul popor pe care Ulise și tovarășii săi îl întîlnesc în călătoria de întoarcere spre țară: aceștia jefuiesc capitala ciconilor, Ismaros, răpind și ucigîndu-i pe locuitori, însă, în ciuda îndemnurilor lui Ulise de a nu întîrzia prea mult, își prelungesc jaful, fiind apoi decimați de alți ciconi din regiunile învecinate. Maron, unul dintre ciconii cruțați întrucît era preot al lui Apollo, i-a dăruit lui Ulise douăsprezece amfore cu un vin excelent, pe care eroul grec îl va folosi pentru a-1 îmbăta pe Polifem înainte de a-1 orbi. Tradiția susținea că ciconii descindeau din eroul eponim Ciconos, fiul lui Apollo și al Rodopei. O altă legendă îi asocia cu figura lui Orfeu, care ar fi trăit printre ei și a fost mai apoi sfîșiat de femeile lor (vezi ORFEU). în epoca istorică, Herodot îi amintește pe ciconi ca pe unul din popoarele pe al căror teritoriu a trecut Xerxes în timpul războaielor persane.
Cicreu (gr. Koxpeuc, -^WC; lat- *Cychreus, -i).* Fiul lui Poseidon și al Salaminei, la rîndul ei fiica lui Asopos, regele insulei Salamina. Locuitorii insulei i-au acordat titlul regal după ce a ucis un șarpe care devasta regiunea. Potrivit altei versiuni a mitului, șarpele fusese crescut chiar de Cicreu, și alungat mai apoi în insulă de Eurilohos; mai tîrziu, Demetra 1-a luat printre slujitorii ei din sanctuarul de la Eleusis. Lui Cicreu îi era închinat un cult divin la Salamina. Pausanias (1.36.1) povestește că, în timpul bătăliei navale de la Salamina, un șarpe a apărut deodată printre corăbii, iar oracolul de la Delfi a dezvăluit că era vorba de Cicreu, care venise în ajutorul grecilor. Cicreu a murit fără să lase fii de parte bărbătească. Avea însă o fiică pe nume Glauce (Apollodor, *Biblioteca,* 3.12.6 și 7; potrivit altor

izvoare se numea Chariclo), iar tronul lui a urcat Telamon, care se căsătorise cu aceasta (sau, potrivit altor surse, era fiul ei).
Cidipe (gr. KoSfirirn, -TIC; ; lat. *Cydippe, -es).* 1) Tovarăşa lui ACONTIOS (vezi) 2) Una dintre NEREIDE (vezi).
Cidon (gr. Ku6uw, *-wvoq* ; lat. *Cydon, -onis).* Erou grec, fiul lui Hermes (sau, potrivit altor izvoare, al lui Apollo) şi al nimfei Acacalis. La Tegeea, în Arcadia, o tradiție
locală susținea că era fiul lui Tegeates, eroul eponim al cetății. Era considerat întemeietorul cetății Cidonia din insula Creta. Vezi şi EULIMENE, **1.**
Cihiros (gr. Kixupoț, -ou; lat. *Cicyrus, -l).* Fiul regelui Chaoniei; era un vînător pasionat. într-o zi, în timp ce urmărea o panteră, a lovit-o din greşeală cu lancea pe tînăra Antipe, care se întîlnise în taină cu iubitul ei în adîncul pădurii sacre unde vîna Cihiros şi se ascunsese într-un tufiş. Pierzîndu-şi mințile din cauza tragicei greşeli comise, Cihiros a dat pinteni calului către un perete stîncos de care s-a strivit, murind pe loc. Supuşii săi au înconjurat locul cu un cerc de ziduri, întemeind o cetate care şi-a luat numele de la el.
► *Prezențe în literatura antică.* Partenios din Niceea, *Erotikă pathemata,* 32.
Cila (gr. KfXXa, *-r\q).* Sora regelui troian Priam şi soția lui Timetes, cu care a avut un fiu pe nume Munipos; acesta s-a născut în aceeaşi vreme cu Paris, fiul Hecubei. întrucît un oracol, consultat pentru a interpreta un vis al Hecubei, prezisese căderea Troiei legînd-o de naşterea unui copil, Priam a crezut că era vorba de Munipos şi a poruncit, spre binele cetății, ca Cila şi micuțul să fie ucişi. însă, după cum au dovedit evenimentele ulterioare, oracolul se referea la copilul pe care Hecuba era pe care să-1 nască, şi anume la Paris.
Cilabras (gr. KuXa'Ppag, -ou). Păstor lician. Era proprietarul uriui teren care i-a fost cumpărat de Lacios în schimbul unei cantități de peşte sărat. Pe acest pămînt s-a ridicat cetatea Faselis. Locuitorii acestei cetăți i-au înălțat un templu în care îi aduceau ca ofrandă peşti sărați.
Cilaros (gr. KuXXocpog, -ou; lat. *Cyllarus, -i).* 1) Centaur faimos pentru frumusețea sa. A fost ucis în lupta dintre centauri şi la-piți, care a avut loc la nunta lapitului Piritoos (vezi CENTAURI).
2) Numele calului lui Castor sau al lui Pollux.
Cilas (gr. *KCXXaq, -aSoq).* Conducătorul carului de luptă al lui Pelops. A murit înecat în timpul călătoriei întreprinse din Troada în Pelopones alături de Pelops, care trebuia să dispute aici cursa de care cu Enomaos (pentru detalii vezi PELOPS).
|

► *Prezențe în literatura antică.* Herodot, 7.91; Hyginus, *Fabule,* 178; Apollodor, *Biblioteca,* 3.1.
Cilene (gr. KuXXfjvri, *-r\q*; lat. *Cyllene, -es).* Cel mai înalt munte din Pelopones, situat la hotarul dintre Arcadia şi Ahaia. Importanța sa în mitologie se leagă de faptul că era considerat muntele sacru al lui Hermes. Se credea că zeul se născuse pe culmile sale, fiind numit din acest motiv cu epitetul Cilenianul. Pe vîrful muntelui îi fusese ridicat un templu.
Potrivit unei credințe răspîndite, epitetul lui Hermes provenea de la *kyllos,* „călugăr" şi se referea la amputarea mîinilor zeului, care s-a petrecut chiar pe acest munte (pentru detalii vezi CORICOS).
Cilix (gr. K(Ai*%, -ixoq*; lat. *Cilix, -icis).* Fiul lui Agenor, regele Sidonului, şi al Telefasei şi fratele lui Cadmos, al lui Phoenix şi al Europei. Cînd Europa a fost răpită de Zeus, tatăl său i-a trimis pe el şi pe frații săi în căutarea fetei. S-a oprit în regiunea care a fost numită, după el, Cilicia. A luptat împotriva licienilor, folosindu-se de alianța cu Sarpedon, regele Cretei, pe care 1-a răsplătit dăruindu-i regatul Liciei. Informațiile referitoare la genealogia lui sînt contradictorii în izvoare, dintre care unele îl amintesc ca fiind fiul Casiopeei şi nu fratele, ci fiul lui Phoenix. Nici asupra urmaşilor săi sursele nu sînt în acord: îi erau atribuiți ca fii Tasos şi Tebe, dintre care cel dintîi este considerat altundeva fiul lui Poseidon.
Cimerieni (gr. Kijj.p.lpioi, -wv; lat. *Cim-merii, -orum).* Popor legendar care, potrivit tradiției relatate de Homer, sălăşluia într-un loc îndepărtat unde soarele nu se arăta niciodată. In ambiguitatea ei, descrierea lui Homer lasă loc interpretărilor în ce priveşte localizarea acestei regiuni: în cîntul 11 din *Odiseea* (vv. 14 şi urm.), se spune că cimerienii trăiau „la capătul de ape/ Pe-afundul Ocean" şi că pămîntul lor este „învăluit în ceață şi-ntuneric,/ Că-n veci nu-1 vede luminosul soare [...]/ Ci beznă urgisită cotropeşte/ Pe bieții muritori". Pe baza acestor trimiteri, s-a crezut că cimerienii trăiau fie în Vestul extrem, fie în regiunile nordice ale Europei, caz în care aluzia la absența absolută a razelor
soarelui ar putea conține chiar o referire Ia lunga noapte arctică. Invenției poetice a mitului s-ar putea să i se fi alăturat amintirea unui eveniment istoric, invadarea cetăților greceşti de la Marea Egee (petrecută în -secolul al VH-lea î.Hr.), de către o populație cu acelaşi nume, de origine iraniană şi venită din Rusia meridională prin Asia Mică. Pe de altă parte, legătura existentă la Homer între cimerieni şi lumea de dincolo, unde merge Ulise, a făcut

să se considere că unii dintre ei trebuiau localizaţi în preajma trecerii către lumea subpămînteană, în apropiere de Cumae. Alte tradiţii povesteau că ei trăiau în cetăţi în întregime subterane şi că ieşeau din adîncul pămîntului numai noaptea. Aceste legende ar putea fi puse în legătură cu activitatea extractivă din mine, fiind interpretate ca transfigurarea sub o formă mitică a muncii minerilor care, în regiunile nordice şi occidentale ale Europei, furnizau metale preţioase pentru comercianţii din Mediterană; aceştia, la rîndul lor, ar fi putut constitui vehiculul sugestivelor legende apărute pe seama cimerienilor.
► *Prezenţe în literatura antică.* Informaţii referitoare la viaţa cimerienilor există nu numai în texte poetice precum *Odiseea,* ci şi în opere cu caracter istoric şi ştiinţific precum *Naturalis historia* a lui Pliniu (3.61), la Strabon (7.2.2 şi 4.5) şi Diodor din Sicilia (5.32.4).
Cimodoce (gr. Kup.oââxn, -T|g; lat. *Cymo-doce, -es* şi *Cymodocea, -ae).* Numele uneia dintre nereide, nimfele marine ale Medite-ranei. Atributele şi însuşirile sale variază în funcţie de textele poetice care o menţionează. La Hesiod este înzestrată cu puterea de a potoli valurile mării şi vînturile de furtună, împreună cu cele două surori ale ei, Amfitrita şi Cimatolege. La Vergiliu este una dintre nimfele care însoţesc corăbiile lui Enea. Un nume uşor diferit, Cimo-doceea *{Cymodocea),* apare în alte pasaje din *Eneida,* indicînd una dintre nimfele în care Cybele transformă corăbiile lui Enea pentru a le salva de incendiul declanşat de flota rutulilor.
► *Prezenţe în literatura antică.* Hesiod, *Teogonia,* 252 şi urm.; Vergiliu, *Eneida,* 5.826 şi 10.225 şi urm. (unde apare în varianta *Cimodoceea)* şi *Georgicele,* 4.338.

Cimotoe (gr. Kup.o*oTi, *-r\q*; lat. *Cymothoe, -es).* Nereidă, fiica lui Nereu şi a lui Doris. Numele ei înseamnă „talaz iute".
Cinară (gr. KuWpa, *-aq).* Femeie din Tesalia, ale cărei fiice s-au lăudat trufaşe cu frumuseţea lor, crezîndu-se superioare Herei. Zeiţa le-a pedepsit transformîndu-le în treptele de acces către unul dintre sanctuarele sale.
Cincinnatus (lat. *L. Quintius Cincinna-tus, -i).* Unul dintre cei mai iubiţi eroi ai vechii republici romane, considerat un model al integrităţii şi modestiei originare. Trăia la ţară, unde îşi cultiva singur pămîntul. După cum aminteşte tradiţia, în anul 458 î.Hr., a fost chemat de la plug la dictatură, pentru a salva armata romană din situaţia dificilă în care intrase în războiul cu aequii. Cincinatus a salvat armata şi patria, a înfrînt duşmanul şi, după ce a deţinut puterea dictatorială vreme de numai şaisprezece zile, s-a întors la plugul său. Dictatura i-a fost conferită din nou în 439, pe cînd avea optzeci de ani, pentru a face faţă maşinaţiunilor lui S. Melius.
► *Prezenţe în literatură.* Figura lui Cincinnatus a fost imortalizată de Livius în cartea 3 din *Istorii* şi a inspirat opera omonimă a lui G. Pindemonte.
Cingătoare. în mitologia şi religia clasică, cingătoarea apare cu cel puţin trei semnificaţii: ca izvor al graţiei şi farmecului, ca emblemă a puterii şi ca simbol al dragostei şi fidelităţii.
Mitologia vorbeşte despre mai multe cingători. Cea mai faimoasă este aceea cunoscută drept cingătoarea Venerei: era centura zeiţei Afrodita (Venus), constituind un atribut al acesteia şi conţinînd graţia şi frumuseţea care o făceau să fie irezistibilă. A fost protagonista a numeroase întîmplări mitologice: Hera a împrumutat-o pentru a-1 cuceri pe Zeus şi a-1 determina să-i sprijine pe troieni în lupta cu grecii; Afrodita a purtat-o în timpul întrecerii de frumuseţe care 1-a avut pe Paris ca judecător şi în care a primit aşa--numitul măr al discordiei, premiul pentru cea mai frumoasă zeiţă.
Iris avea şi ea o cingătoare splendidă care, pe lîngă faptul că era o sursă a graţiei şi frumuseţii, purta în sine promisiunea fericirii, întrucît, prin culorile curcubeului, simboliza apropierea vremii frumoase.
O altă cingătoare nu mai puţin celebră a fost cea a Hipolitei, regina amazoanelor. Ea o primise de la Ares, zeul războiului, ca simbol al puterii şi al superiorităţii asupra supuşilor. La porunca Admetei, fiica lui Euristeu, Heracle a fost trimis în ţara amazoanelor ca să i-o aducă. La început, regina amazoanelor a consimţit să-i dea cingătoarea; însă Hera, deghizată în amazoană, a stîrnit o ceartă între însoţitorii lui Heracle şi tovarăşele Hipolitei, ceartă care a degenerat într-o luptă propriu-zisă.
Crezînd că Hipolita îi întinsese o cursă,
Heracle a ucis-o. Alte versiuni ale mitului povestesc că relaţiile dintre Heracle şi amazoane ar fi fost încordate încă din momentul debarcării eroului în portul Temiscira din regatul Hipolitei. Au avut loc cîteva lupte, în urma cărora Melanipa, sora şi înso-ţitoarea Hipolitei, a fost prinsă de Heracle. Pentru a o elibera, Hipolita i-a dat eroului cingătoarea (vezi HERACLE, a noua muncă). Cingătoarea căpăta o semnificaţie religioasă şi ritualică aparte în ceremonia nupţială greacă şi romană. Desfacerea cingătorii constituia un gest ce simboliza căsătoria şi promisiunea de unire, iubire şi credinţă pe care aceasta o presupunea. Mireasa purta o cingătoare pe care mirele o dezlega pe patul de nuntă. Fiecare detaliu al

cingătorii şi al gesturilor prin care era desfăcută avea o valoare simbolică precisă. Astfel, lîna cingătorii simboliza unitatea : aşa cum lîna este formată din fire separate care se unesc în unul singur, la fel soțul şi soția aveau să se contopească într-o singură persoană. Cingătoarea era înnodată cu un nod al lui Hercule (un nod foarte greu de dezlegat, despre care se spunea că fusese născocit de erou); desfăcînd acest nod, soțul își ura să aibă cu soția sa tot atîția fii cît avusese prolificul erou.
Ciniras (gr. Kivupag, -ou; lat. *Cinyras, -ae).* Fiul lui Pafos; a fost regele Ciprului şi întemeietorul cetății Pafos şi al sanctuarului Afroditei din acelaşi oraş, unde a devenit şi preot. A avut o fiică, Mira, care s-a îndrăgostit nebuneşte de el şi, înşe-lîndu-1, s-a unit cu el într-o noapte ; cei doi au avut un fiu, ADONIS (vezi).
► *Prezențe în literatura antică.* întunecata poveste a iubirii incestuoase dintre Mira şi Ciniras a fost povestită de Cinna în *Smyrna* şi de Ovidiu în *Metamorfoze* (cîn-tul 10).

► *Prezențe în literatura modernă.* Cea mai celebră reluare a mitului în vremurile moderne este aceea oferită de V. Alfieri în a sa *Mira.*
Cinortas (gr. Kuv6pTag, -ou). Erou din Laconia, fiul lui Amicles şi fratele lui HIACINTOS (vezi). A fost tatăl lui Perieres, sau al lui Ebalos, sau al lui Tindar.
Cinosema (gr. Kuvog ffTUia, -CXTOC ; lat. *Cynossema, -ae).* în traducere, „mormîntul cîinelui". Era numele unui promontoriu din Chersonesul tracic, în apropiere de Maditos. Era numit astfel întrucît, potrivit unei tradiții, aici se afla mormîntul Hecu-bei, regina Troiei, care fusese transformată într-o cățea.
Cinosura (gr. Kuv6ffoupot, *-aq*; lat. *Cyno-sura, -ae).* Nimfă din Ida; s-a numărat printre nimfele care l-au crescut pe micul Zeus la Creta. Ulterior a fost aşezată de Zeus printre constelații (vezi URSĂ). Numele ei înseamnă „coada cîinelui".
Cintos (gr. Kuv-tfoe;, -ou; lat. *Cynthus, -l).* Munte situat în insula Delos, deosebit de important în mitologie întrucît se credea că aici se născuseră Apollo şi Artemis. Ca atare, aceştia erau desemnați cu apelativele *Cintios* şi *Cintia.*
Cioară, corb. Nu întotdeauna povestirile din mitologie ce au drept protagoniste aceste două păsări fac o distincție precisă între cele două specii, care se confundă adesea. Pasăre sacră pentru Apollo şi scumpă Atenei, cioara joacă un rol în naşterea lui Asclepios. Potrivit variantei celei mai des relatate de poeți şi mitografi, Asclepios era fiul lui Apollo şi al tinerei Coronis, fiica regelui Flegias. Cînd copilul nu văzuse încă lumina zilei, Coronis s-a îndrăgostit de un muritor, însă indiscreția unei ciori i-a îngăduit lui Apollo să prindă de veste şi să răzbune trădarea, omorînd-o pe Coronis, din al cărei pîntec pruncul a fost salvat *in extremis.* în varianta mitului relatată de Ovidiu, rolul ciorii îi este încredințat corbului, al cărui penaj devine, cu acest prilej, din alb, negru: „...corb limbut, înainte erai alb strălucitor, iar acum ai devenit pe neaşteptate negru. Căci odinioară această pasăre a fost cu penele ca zăpada şi ca argintul, încît era la fel cu toate porumbițele care n-au nici o pată şi nu era mai prejos decît gîştele care cu voce veghetoare aveau să salveze Capitoliul, şi nici mai prejos decît lebăda căreia-i plac apele. Limba i-a adus nenorocirea. Limba vorbăreață, din pricina căreia culoarea albă a penelor este acum tocmai dimpotrivă" *(Metamorfoze,* 2.534-541).
Legătura dintre Coronis şi cioară nu se limitează la această povestire mitologică. Se spunea că exista o altă Coronis, fiica lui Coroneu, aflată sub ocrotirea Atenei. Zeița a transformat-o în cioară pentru a o salva de insistenta atenție a zeului Poseidon.
O cioară apare şi în mitul lui Celeos, eroul cretan care, într-o bună zi, a pus la cale să fure mierea sacră păstrată în peştera de pe muntele Ida unde era crescut micul Zeus. La acea vreme, Zeus era nou--născut şi dormea în leagănul lui, însă acest fapt nu 1-a împiedicat să-şi dea seama de prezența unui hoț. El a trimis un tunet înspăimîntător şi l-ar fi fulgerat pe loc pe Celeos, dacă n-ar fi fost oprit de interdicția ce ocrotea toate spațiile sacre: acestea trebuiau să rămînă necontaminate şi nu puteau fi pătate de sîngele nimănui, nici măcar al unui hoț, chiar dacă era vărsat de un zeu. Atunci Zeus i-a preschimbat pe Celeos şi pe însoțitorii lui în păsări, Celeos devenind o cioară.
De asemenea, potrivit unei versiuni a povestirii mitice, într-o cioară s-a transformat însuşi zeul Apollo, pentru a scăpa de Tifon, care îl urmărea. Cu toate că era sacră pentru zeița Atena, în cetatea cu acelaşi nume era considerat un semn de rău augur dacă o cioară se aşeza pe Acropole. Tot aici se credea că cioara care se aşeza pe acoperişul unei case prevestea evenimente funeste.
în ce-1 priveşte pe corb, prerogativa extraordinară de pasăre vorbitoare a făcut ca, în diferite mituri şi

legende clasice, el să fie înzestrat cu virtuți profetice şi de înțelepciune. Era considerat pasărea sacră pentru Apollo, Atena, Cronos şi Asclepios şi reprezenta un simbol al fertilității. Din acest motiv, era de bun augur pentru căsătorii. Dimpotrivă, religia orfică îl lega de lumea subpămînteană, făcînd din el un simbol al morții, dar şi al renaşterii.

O legendă din Rodos situa zborul corbilor în centrul povestirii despre dominația feniciană asupra insulei. Conducătorul

I
"

militar al garnizoanei feniciene, Falantos, aflase de la oracol că pozițiile sale aveau să rămînă solide, în ciuda amenințărilor de atac ale popoarelor doriene, cîtă vreme corbii aveau să rămînă negri şi cîtă vreme nu aveau să existe peşti în bazinele din care concetățenii săi scoteau apa, împresurați de năvălitori. Cînd Ificlos, căpetenia dorienilor, a aflat acest lucru, a hotărît ca, printr-o manevră şireată, să zguduie încrederea fenicienilor: a prins cîțiva corbi şi le-a vopsit aripile în alb, după care a aruncat cîțiva peşti în bazinele de apă. în fața semnelor prevestitoare pe care oracolul le asociase unui sfîrşit sigur, fenicienii şi-au pierdut orice speranță, capitulînd (Athe-naios, 8.360).

Nu lipsesc povestirile despre metamorfozări în corb: una dintre cele mai cunoscute este cea care îl are ca protagonist pe Eumelos (pentru detalii vezi Agron). De asemenea, Licios, fiul babilonianului Clinis, a fost transformat în corb de Apollo, întrucît, în ciuda interdicției sale, era pe cale de a-i jertfi un măgar, potrivit obiceiului hiperboreenilor (pentru detalii vezi Clinis). Pentru metamorfozarea corbului în constelație vezi Constelații.

Zborului corbilor şi al ciorilor i se atribuiau semnificații aparte de către auguri, care din observarea lui obțineau informațiile necesare prezicerii viitorului (vezi Auguri).

Ciocănitoare. Mitologia latină leagă cio-cănitoarea de povestea lui Picus, regele laurentin căsătorit cu nimfa Canens. îndră-gostindu-se de el, Circe i-a declarat zadarnic iubirea sa: respinsă de rege, pentru a-1 pedepsi, aceasta 1-a transformat într-o ciocănitoare (Ovidiu, *Metamorfoze,* 14.312 şi urm.). în lumea romană ciocănitoarea îi era consacrată lui Marte, iar în cadrul cutumei cunoscute sub numele de *ver sa-crum* (vezi), tinerii care părăseau Roma pentru a se stabili într-o cetate nouă se călăuzeau după zborul unei ciocănitori. Potrivit tradiției, o ciocănitoare veghease asupra nou-născuților Romulus şi Remus pe cînd aceştia erau alăptați de lupoaică. Ciocănitorii i se atribuiau virtuți profetice ; aceasta era considerată pasărea sacră nu numai a lui Marte, ci şi a lui Zeus şi a lui Triptolem în Grecia şi a lui Silvanus la Roma.

Ciparisa (gr. Kuirapiercrcx, -T|g; lat. *Cyparissa, -ae).* Fiica regelui celților Boreas, omonimul vîntului. A murit tînără şi a fost în-mormîntată de tatăl său, care o plîngea nemîngîiat şi a sădit pe mormîntul ei un copac necunoscut pînă atunci: această specie a fost numită, după ea, chiparos, devenind în acelaşi timp arborele sacru al morților.

► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit de Probus în comentariul la *Geor-gicele* lui Vergiliu.

Ciparisos (gr. *Kvndpiaooq,* -ou; lat. *Cypa-rissus, -i).* 1) Fiul lui Telefos. în timpul unei partide de vînătoare şi-a ucis cerbul preferat. Disperat şi neputîndu-se consola, a fost transformat în chiparos (Ovidiu, *Metamorfoze,* 10.106 şi urm.).

2) Fiul lui Minias şi fratele lui Orho-menos; a dat numele cetății Ciparisos de pe muntele Parnas.

3) Tînăr cretan de o frumusețe extraordinară, iubit de Apollo (sau de Zefir, sau, în mitologia romană, de Silvanus). Pentru a scăpa de atențiile zeului, s-a refugiat pe muntele Casius, unde a fost transformat în chiparos. Vezi şi Chiparos.

Cipru (gr. Kuirpog, -ou; lat. *Cyprus, -i).* Această insulă din Mediterana orientală este celebrată în mitologia greacă întrucît a fost unul dintre principalele centre de cult ale Afroditei, care s-a ivit din spuma mării pe țărmul său, fiind din acest motiv desemnată cu apelativul *Cipria, Ciprida* sau *Ciprinia.*

Cipselos (gr. KuipeAog, -ou; lat. *Cypselus, -i).* 1) Fiul lui Epitos şi regele Arcadiei. A întemeiat cetatea Basilis. Cînd regiunea a fost atacată de Heraclizi, el a izbutit să-şi păstreze tronul dîndu-i-o de soție pe fiica sa Merope unuia dintre ei, Cresfontes. L-a crescut pe fiul acesteia, care se numea Epitos, ca bunicul său. Cipselos era amin-tit şi pentru că ridicase în cetatea sa un sanctuar închinat Demetrei, unde în fiecare an se desfăşura o sărbătoare solemnă în cinstea zeiței. Printre ceremoniile celebrate cu acest prilej se număra şi o întrecere de frumusețe, la a cărui primă ediție a participat şi soția lui Cipselos, Herodice, care a ieşit învingătoare.

2) Mai faimos este un alt Cipselos, fiul lui Eetion; s-a născut la Corint şi a fost tatăl lui Periandros, unul dintre cei Şapte înțelepți. Figura sa se află undeva la hotarul dintre mit şi istorie. Dacă poate fi considerat un personaj istoric, care a trăit cu adevărat şi a fost înregistrat de izvoare, unele episoade ale vieții sale se învecinează cu legenda. Se povestea că după ce s-a născut a fost ascuns într-o ladă pentru a nu fi găsit de Bachiazi, care domneau de multe generații în Corint şi voiau să-1 ucidă, într-adevăr, Cipselos era menit a-i alunga de la domnie şi a le lua locul la cîrmuirea cetății. Cufărul lui Cipselos, lada în care fusese ascuns, a fost mai apoi dăruit sanctuarului de la Olimpia, iar Pausanias 1-a văzut în templul Herei, descriindu-1 deta-

liat (5.17.5). De la numele grecesc al lăzii sau cufărului *(cypsela)* a provenit şi numele lui Cipselos, pe care 1-a primit pe cînd era copil.

Cipus (lat. *Cipus, -i* sau *Cippus).* General roman legendar, al cărui mit este plasat în prima epocă republicană. întorcîndu-se la Roma dintr-o expediţie militară victorioasă, s-a oglindit întîmplător în apele unui pîrîu şi şi-a dat seama că îi crescuseră coarne. Atunci a celebrat un sacrificiu şi a consultat un haruspiciu care, obser-vînd măruntaiele victimei, a interpretat miracolul ca pe un semn al regalităţii şi i-a prezis că avea să fie aclamat ca rege dacă avea să se întoarcă grabnic în cetate. Credincios obiceiurilor republicane, Cipus a intrat în Roma şi a convocat poporul pe Cîmpul lui Marte, cerînd să fie trimis în exil. Atunci i s-a atribuit atît pămînt cît putea ara într-o zi, iar în amintirea corectitudinii sale, pe poarta zidurilor serviene de la Roma, la poalele Aventinului, a fost sculptat portretul său cu o pereche de coarne.

► *Prezenţe In literatura antică.* Ovidiu, *Metamorfoze,* 15.565 şi urm.; Valerius Maxi-mus, 5.6.3.

Cira (gr. Kippoc, -ag; lat. *Cirrha, -ae).* Insulă grecească, faimoasă în Antichitate pentru un oracol al lui Apollo. La fel se numea şi o peşteră de la Delfi, amintită de Plutarh, Strabon şi Pausanias, din care ieşeau suflări de vînt despre care se spunea că purtau oracole ale zeului Apollo.

Circe (gr. KipxT), *-r\q*; lat. *Circe, -es).* Fiica lui Helios (Soarele) şi a Persei şi sora lui Eetes ; era celebră pentru vrăjitoriile sale. îşi avea sălaşul pe insula Eea şi obişnuia să-i transforme în animale pe cei ce o vizitau. După cum povesteşte *Odiseea,* pe insula sa a acostat Ulise, care şi-a trimis cîţiva tovarăşi să exploreze regiunea. Aceştia, bînd din cupa pe care Circe le-o oferise, au fost transformaţi în porci, cu excepţia lui Eurilohos, care 1-a înştiinţat pe Ulise de cele întîmplate. Ajutat de rădăcina de usturoi--sălbatic pe care Hermes i-a dat-o pentru a-1 apăra de farmecele vrăjitoarei, acesta a băut fără nici o urmare cupa oferită de Circe, pe care mai apoi a silit-o să le redea tovarăşilor săi înfăţişarea omenescă. Ulise a rămas un an la vrăjitoare, care i-a dăruit un fiu, Telegonos. Celor doi le erau atribuiţi alţi doi fii, Agrios şi Latinus. Circe 1-a îndrumat pe Ulise în călătoria pe care acesta a întreprins-o în lumea de dincolo şi care este descrisă în *Odiseea.*

Cînd Ulise, la sfîrşitul pelerinajului său, în Itaca, a fost ucis accidental tocmai de Telegonos, acesta, împreună cu Telemah şi cu Penelopa, s-a întors la Circe cu trupul tatălui. Aici, perechile Circe-Telemah şi Penelopa-Telegonos au trăit *more uxorio.* Figura Circei este legată şi de mitul argonauţilor : ea i-a găzduit pe Medeea şi pe Iason, purificîndu-i după uciderea lui Ab-sirtos (vezi).

Asupra situării exacte a sălaşului Circei chiar şi anticii aveau păreri diferite: pe lîngă insula fermecată Eea, mai era indicat promontoriul numit, după numele vrăjitoarei, Muntele Circean *(Mons Circaeus).* Lui Telegonos i se atribuia întemeierea cetăţii etrusce Tusculum.

► *Epitete.* Eea (vezi).

► *Răspîndirea cultului.* Pînă în epoca imperială romană, este cunoscut cultul Circei pe Mons Circaeus, unde izvoarele antice (Teofrast şi Vergiliu, *Eneida,* 7.10 şi urm.) localizau peştera vrăjitoarei şi unde ecoul acestei veneraţii s-a păstrat, în nume, pînă în ziua de astăzi. Probabil că multe aspecte ale cultului ce-i era închinat o legau pe de o parte de Soare, a cărui fiică era, şi, pe de altă parte, de Stăpîna Fiarelor (h6tvio tfîipuJv), de origine străveche, de care o apropia suveranitatea asupra animalelor.

► *Prezenţe în literatura antică.* Pe lîngă *Odiseea* şi un pasaj îndoielnic din *Teogonia* (1011 şi urm.?), Circe apărea în pierduta *Telegonia* a lui Eugammon din Cirene, într-o dramă satirică a lui Eschil, tot pierdută, în cîteva comedii, la Vergiliu *(Eneida,* 7), la Ovidiu *{Metamorfoze,* 14), unde este amintită iubirea Circei pentru Glaucos. Relaţiile sale cu Iason şi Medeea sînt descrise în *Argonauticele* lui Apollonios din Rodos (4.557 şi urm.).

► *Prezenţe In literatura modernă şi contemporană.* Cele mai celebre evocări ale acestui personaj i se datorează lui G.B. Gelli în *Circe,* lui Lope de Vega în poemul *Circe,* lui W. Davenant în drama cu acelaşi titlu, pusă pe muzică de H. Purceii, lui Th. Corneille în drama pusă pe muzică de M.A. Char-pentier, iar în epoca mai recentă lui E.L. Morselli în tragedia *Glaucos* şi lui C. Pavese în *Dialoguri cu Leucd.*

► *Iconografie.* Circe apare frecvent în ceramica grecească, unde nu lipsesc interpretările comice sau satirice ale tradiţiei, însă predomină reprezentările inspirate din povestea homerică (care influenţase, pe cît se pare, o scenă de pe pierdutul Cufăr al lui Cipselos). Circe revine în arta etruscă, pe urne adesea greu de interpretat, şi mai apoi în picturile pompeiene, într-o pictură de pe Esquilin şi în scene din *Tabula Iliaca.* Cu Circe a fost identificat şi un cap din epoca imperială, aflat la Muzeul Termelor şi provenit de pe Mons Circaeus.

Circenses, ludi (lat. *Circenses ludi).* în vechime erau nişte sărbători religioase romane, de origine pastorală, despre care o tradiţie susţinea că fuseseră instituite de Evandru în cinstea zeului Neptun. Mai tîrziu, mai ales în epoca imperială, s-au transformat în lupte sîngeroase între oameni şi animale în circ, pierzînd orice legătură cu dimensiunea mitului şi a religiei şi transformîndu-se într-o simplă distracţie pentru cetăţenii Romei şi ai oraşelor din provincii. Pe lîngă sîngeroasele lupte între animale sau între oameni şi animale, jocurile de circ mai cuprindeau curse de care (iar unii cai, ale căror nume ne-au parvenit în documente cu precădere epi-grafice, erau adevărate „stele" de primă mărime), prezentări de animale exotice sau ciudate şi, de asemenea, vînători puse în scenă, decoruri pregătite în mod special.

Cirene (gr. KupVjvn., -T|g; lat. *Cyrene, -es).* Fiica lui Hipseu; a fost iubită de Apollo, cu care a avut un fiu, Aristeu. Apollo a dus-o de pe muntele Pelion în Libia, unde a dat ei numele cetăţii Cirene.

Tradiţia o înfăţişează ca pe o nimfă sau ca pe o tînără vînătoriţă, avînd numeroase caracteristici comune cu figura Artemisei. Se povestea că Artemis îi dăruise doi cîini de vînătoare (Calimah, *Imn către Artemis,* 206). Cu aceşti cîini şi cu spada sa păzea pe muntele Pelion turmele tatălui său, regele Tesaliei, de atacurile animalelor sălbatice. Potrivit mitului, Apollo a găsit-o şi a dus-o în Africa într-un car aurit tras de lebede. Nunta lor a fost celebrată într-o încăpere aurită, iar centaurul Chiron a prezis că fiul născut din această uniune avea să fie o creatură divină

(vezi Aristeu).
Cirnos (gr. Kupvog, -ou; lat. *Cyrnus, -i* sau *Cyrnos).* Unul dintre fiii lui Heracle. în Corsica era considerat zeu tutelar (Hero-**dot,** 1.167.3).
Ciseis (gr. Kicro-riig, -i6og; lat. *Cisseis, -idiş).* 1) Naiadă care 1-a crescut pe Dionysos. Zeul a răsplătit-o punînd-o pe Medeea să o întinerească. în cele din urmă a fost aşezată în cer, printre constelaţii.
2) Patronim al Hecubei, regina troiană pe care unele izvoare o considerau fiica lui Ciseu.
Ciseu (gr. Kicrcreuc;, *-£uq;* lat. *Cisseus, -eos* sau -ei): Rege trac, tatăl lui Teano sau, potrivit altor versiuni, al Hecubei, regina troiană, numită cu patronimul Ciseis (Ciseida).
Cisos (gr. Kfocroc;, -ou;, lat. *Cissus* şi *Cissos, -i).* 1) Epitet cu care era indicat Dionysos în Acarnania. Era şi numele iederei, planta sacră pentru acest zeu întrucît, pe cînd era copil, îi făcuse umbră cu frunzele sale.
2) Cu acest nume era indicat un copil din cortegiul lui Dionysos, care,'la serbările organizate în cinstea lui, executa salturi şi acrobaţii. într-o zi însă, în timpul unui astfel de număr, s-a rănit grav şi a murit. Dionysos 1-a preschimbat în iederă.
Cista mistica. La romani, această expresie desemna caseta, îndeobşte cu capac, în care se păstrau obiectele sacre întrebuinţate

în ceremoniile cultului, mai ales ale cultului lui Ceres şi al lui Bacchus. în anumite procesiuni, această cutie era purtată de aşa-numiţii *cistofori.* în epoca imperială, obiceiul s-a extins şi la cultele altor zei-tăţi, mai ales de origine orientală, în cazul cărora, de multe ori, cistoforii erau aleşi din rîndul femeilor.
Citera (gr. Ku#T|pa, -uv ; lat. *Cythera, -ae).* Insulă grecească situată la sud-est de punctul extrem al Laconiei; este celebră în mitologia clasică întrucît era centrul cultului Afroditei. Zeiţa era desemnată cu apelativul Citereea sau Citereida (Hesiod, *Teogonia,* 192), ce provenea de la numele insulei. Potrivit unei legende, Afrodita s-ar fi ivit din spuma mării chiar în apropiere de insula Citera.
Citereea, vezi Citera şi Afrodita.
Citeron (gr. Ki-8mpwv, -wvoe;; lat. *Cithae-ron, -onis).* Numele unui lanţ de munţi care separă Beoţia de Megarida şi de Atica. Apare adesea în mitologie ca munte sacru al lui Dionysos şi al muzelor şi pentru că tradiţia localiza aici moartea unor eroi precum Penteu şi Acteon ori alte episoade legendare, ca abandonarea lui Oedip sau uciderea copiilor Niobei. Numele lanţului muntos provine de la un personaj mitic, Citeron, care a fost iubit de Tisifone. Fiind respinsă, eumenida 1-a ucis aruncîndu-i unul din şerpii din care era alcătuită podoaba sa capilară, iar acesta 1-a sugrumat. Zeii l-au preschimbat într-un munte. Potrivit unei alte tradiţii, Citeron era un rege mitic din Plateea, care a izbutit să-i împace pe Zeus şi pe Hera într-una din nenumăratele lor certuri conjugale. Dintre cere-moniile religioase care se desfăşurau aici, deosebit de importante erau aşa-numitele Dedala (vezi), care evocau nunta sacră a lui Zeus cu Hera, celebrată pe munte.
Citisoros (gr. Kutfo'O'ujpoţ, -ou; lat. *Cytisso-rus, -i).* Fiul lui Frixos şi al Chalciopei sau al Iofasei şi nepotul lui Atamas; s-a născut în Colhida. Mergînd în Ahaia Ftiotidă, şi-a întîlnit bunicul, care urma să-i fie jertfit lui Zeus *Lafistios* pentru purificarea regiunii şi îndepărtarea foametei care se abătuse asupra ei. Citisoros 1-a salvat de la moarte şi 1-a readus pe tron, însă şi-a atras astfel mînia lui Zeus, care a aruncat un
blestem asupra întregii sale seminţii. Din acel moment, întîiul născut din fiecare generaţie a stirpei sale trebuia să evite să intre în pritaneul cetăţii, iar dacă o făcea, trebuia ucis şi oferit ca jertfă lui Zeus, ca ispăşire.
► *Prezenţe în literatura antică.* Trimiteri se găsesc la Apollodor *{Biblioteca,* 1.9.1), Apollo-nios din Rodos *(Argonautice,* 2.1155), Platon *(Minos,* 315c) şi Herodot (7.197).
Cizicos (gr. Kuţixoc;, -ou; lat. *Cyzicos, -i,* sau *Cysicus).* Erou din Propontida, pe coasta Asiei Mici. Era fiul lui Oeneu şi al Enetei, care era, la rîndul ei, fiica regelui trac Eusoros şi domnea peste poporul dolio-nilor, avînd-o ca soţie pe Clite. Mitul său este legat de faptele argonauţilor. La sfatul unui oracol, el i-a primit cu bunăvoinţă în regatul său pe argonauţi, care au poposit aici înainte de a ajunge în Colhida. Cînd însă, în urma unei furtuni, aceştia s-au întors în regatul lui Cizicos, supuşii săi nu i-au recunoscut şi i-au atacat. După o versiune a mitului, Cizicos a fost ucis de Iason. O altă versiune susţinea că ciocnirile dintre dolioni şi argonauţi avuseseră loc la prima debarcare în Propontida şi că Cizicos fusese ucis de Iason în timp ce încerca să-i împace pe luptători. O altă legendă povestea că Cizicos a fost ucis din greşeală de Heracle, în timp ce eroul lupta cu giganţii de la hotarul regatului lui Cizicos. După moartea lui, Clite şi-a luat viaţa din disperare şi durere, spînzurîndu-se. în cinstea regelui, argonauţii au organizat jocuri funebre solemne, iar cetatea peste care domnise a luat numele său.

► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit de Apollonios din Rodos în *Argo-nauticele* şi de Partenios din Niceea în *Erotikă pathemata.*

Cîine. Cîinele apare de multe ori în mitologia clasică, avînd semnificații ambivalențe. Credincios tovarăş al omului după Pliniu, înzestrat cu trăsături precum vigilența, fidelitatea, noblețea, el este, pe de altă parte, disprețuit de Homer („Tu bețivan, tu obraz de dulău" este greaua insultă pe care Ahile i-o aruncă lui Agamemnon *înlliada,* 1.225), iar din numele său derivă un termen depreciativ grecesc, „cinic", în traducere „ca un cîine", indicînd neruşinarea şi obrăznicia şi folosit pentru a desemna

şcoala filosofică ce propunea un tip de viață inspirat din simplitatea vieții animale, însă şi din obrăznicie. Această ambivalență se reflectă în rolul jucat de cîine în numeroase povestiri mitologice. Prima sa funcție este cea de psihopomp, adică de însoțitor al sufletelor morților în lumea cealaltă. Aşa cum este tovarăşul credincios al omului în viață, tot astfel îl călăuzeşte şi după moarte. în acest rol apare alături de diferite zeități, de la Hermes la Hecate. Pe de altă parte, tot un cîine este pus să păzească lumea de dincolo: este cumplitul Cerber, pe care Homer nu-1 numeşte astfel, ci pur şi simplu „cîinele şi păzitorul Hadesului", şi care va deveni, în mitologia greacă şi mai apoi în cea romană, o creatură monstruoasă, cu corp de cîine şi un număr variabil de capete înfricoşătoare, pe al cărei gît se încolăcesc şerpi. Dacă este scos la lumină, latră îngrozitor, iar din saliva sa răsare planta otrăvitoare a aconitului. Prinderea sa constituie una dintre cele douăsprezece munci ale lui Heracle. Eroii care coboară în infern (Ulise, Orfeu, Enea) trebuie să-i înşele vigilența ; Enea izbuteşte să-1 adoarmă cu o plăcintă soporifică (vezi Cerber). Legătura cîinelui cu lumea morților şi, în acelaşi timp, fidelitatea acestui animal inspiră mitul lui Mera, cîinele lui Icarios. Icarios a introdus în Atica cultivarea viței-de-vie, însă a fost ucis din această pricină chiar de concetățenii săi, convinşi că voia să-i otrăvească cu vinul, pe care ei nu-1 cunoşteau şi cu care se îmbătaseră (vezi Icarios). Lătrînd, credinciosul cîine i-a arătat Eri-gonei, fiica lui Icarios, unde se află mor-mîntul acestuia, iar cînd Erigone s-a sinucis, animalul a rămas pe mormîntul ei, de unde nu s-a mai dezlipit pînă la moarte. înduioşat de fidelitatea sa, Diony-sos 1-a transformat în constelația Cîinelui.

Cîinele era considerat un vînător priceput şi un tovarăş credincios al omului în activitatea cinegetică. Nu lipseau miturile referitoare la relația dintre cîini şi stăpî-nii lor vînători. Artemisei, zeița vînătorii, îi erau consacrați cîinii. Un cîine, numit probabil Mera, ca al lui Icarios, îl însoțea credincios pe Orion în partidele sale de vînătoare (vezi Mera şi Orion). Un episod tragic avînd ca protagonişti cîinii se referă la Acteon, care, întrucît o văzuse pe Artemis îmbăindu-se, a fost transformat în cerb şi sfîşiat de cinzeci de cîini din haita sa (vezi Acteon). O soartă asemănătoare, deşi din cauze diferite, a avut soția lui Cianipos, Leucone, sfîşiată de haita de cîini de vînătoare a soțului său (pentru detalii vezi Cianipos). Cefalos primeşte un cîine de vînătoare miraculos în dar de la Procris, care, la rîndul ei, îl primise de la Minos. Cîinele se numea Lelapos sau Le-laps şi era foarte priceput în a înşfăca toate animalele pe care le urmărea, iar din voința lui Zeus nici o pradă nu-i putea scăpa: „...nu-şi ia zborul mai repede o lance, o piatră azvîrlită de rotirea unei praştii, o săgeată subțire aruncată de arcul lui Gortinas" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 7.776 şi urm.; pentru mitul lui Cefalos şi al lui Procris vezi Cefalos).

Cîinelui îi sînt recunoscute şi calități de vindecător. în Grecia îi era consacrat lui Asclepios, iar în lumea romană lui Escu-lap: la Roma, în templul zeului era ținut un cîine.

Calitatea pentru care şi astăzi cîinele este cel mai iubit animal, fidelitatea, este subliniată în cea mai celebră povestire mitică avînd un cîine drept protagonist, aceea a întîlnirii dintre Ulise, întors în Itaca după războiul troian, şi bătrînul său cîine Argos: „Un cîine tolănit atunci ridică/ urechile şi capul, bietul Argos,/ Al lui Ulise, - ogarul care-odată/ El însuşi îl crescu, dar n-avu parte/ De dînsul, că ple-case el la Troia./ Nainte vreme-1 înhăitau bărbații/ Cu ei ca să vîneze cerbi şi iepuri/ Şi căprioare. Dar de cînd se duse/ Stăpînul său, sta oropsit deoparte,/ Culcat pe bălegarul care fuse/ Naintea porții aruncat grămadă/ Din grajd de muli şi boi [...]. Acolo sta bătrînul cîine Argos/ Mîncat de jeg, de viermi şi de gîngănii". Simțind apropierea lui Odiseu, a dat din coadă, şi-a ridicat urechile, însă nu a reuşit să alerge în întîmpinarea stăpînului. Acesta, întor-cîndu-se, „o lacrimă îşi şterse/ Dar nu-1 văzu deloc al lui tovarăş./Apoi îndată începu să-ntrebe:/ «Eumeu, aşa mă mir de bietul cîine,/ Că zace pe gunoi, căci tare-i chipeş./ Dar nu ştiu dacă el pe lîngă asta/ Mai fu şi iute de picior sau numai/ Aşa un cîine ca oricare altul,/ Ce stă pe lîngă mese şi pe care/ Stăpînii-1 țin la ei de frumusețe»./ Eumeu îl deslușí: «Este copoiul/ Aceluia

care-a murit departe./ De-ar fi rămas la-trup şi-n hărnicie/ Precum era cînd 1-a lăsat Ulise,/ Pe loc te-ai fi uimit de repejunea/ Şi de virtutea lui. Că prin adîncul/ Pădurii dese nu-i scăpa la goană/Nici o jivină, că-n adulmec fuse/ Neîntrecut. Acum însă nevoia/ L-a copleşit, că i-a pierit stăpînul/ Pe loc străin, iar slugile n-au grija/ Şi ştirea lui. [...] Atunci lui Argos i-a fost dat să moară,/ îndată cum pe domnul său văzuse/ întors la douăzeci de ani acasă" *{Odiseea,* 17.291-327).

Episoadele mitologice avînd în prim-plan sau în rol secundar un cîine sînt numeroase. La Sparta, în timpul domniei lui Hipocoon şi a celor douăzeci de fii ai săi, Hipocoontizii, s-a întîmplat ca tînărul nepot al lui Heracle, Eonos, fiul lui Licimnios, să fie atacat de un molos care a ieşit din palatul regal. Ca să se apere, Eonos l-a lovit cu o piatră, însă Hipocoontizii l-au ucis la rîndul lor pe tînăr cu pietre. Tbt legat de aventurile lui Heracle este un cîine căruia îi cunoaştem numele, Ortos sau Ortros, un animal monstruos care păzea turmele lui Gerion şi pe care Heracle l-a ucis pentru a le putea prinde. Un alt cîine feroce păzea în Tesalia turmele lui Filacos sau ale lui Ificlos, pe care Bias a încercat să le prindă cu ajutorul prezicătorului Melampus, fratele său, şi pe care Filacos, recunoscînd calitățile ieşite din comun ale acestuia, a consimțit să i le dăruiască. Nu lipsesc cazurile de metamorfoze ale unor eroi sau, în general, ale unor făpturi omeneşti în cîini; este faimos cazul Hecubei, regina Troiei, transformată în cățea şi venerată în localitatea Cinosema, „mormîntul cîi-nelui" (vezi HECUBA).

Dacă în lumea egipteană cînele îi era consacrat lui Isis, iar unele zeități, ca de pildă Anubis, aveau cap de cîine şi trup omenesc, în lumea clasică, pe lîngă Ascle-pios, cînele le era consacrat Artemisei, lui Marte, lui Hermes, Hecatei, lui Pluton şi lui Serapis. De un cîine era legată întemeierea cultului lui Heracle din templul Cinosarges (pentru detalii vezi DIOMOS). Sacrificii de cîini se săvîrşeau în cinstea Hecatei, la răspîntii, şi cu prilejul sărbăto-rilor romane LUPERCALIA (vezi). Cîinii erau jertfiți şi în cinstea lui Linos, care, potrivit legendei, fusese abandonat imediat după
naştere şi sfîşiat de nişte cîini. Cîinii îi erau consacrați şi zeului ADRANOS (vezi).

Cîine, constelație (gr. Kuwv, Kuvog şi Kuwv 'Qpiwvoc, ; lat. *Caniş, -is).* Numele constelației cunoscute astăzi drept Cîinele--Mare; cea mai mare stea a ei era numită de romani chiar *Caniş* sau *Canicula,* sau *Sirius,* iar de către greci Cîinele lui Orion. "Zilele numite *Dies Canicularis* erau proverbiale la romani din cauza temperaturii deosebit de ridicate. Expresia s-a păstrat în termenul „caniculă".

Constelația numită astăzi Cîinele-Mic era numită *Procyon* de către greci şi tradusă *literal Ante Canem* sau *Antecanis* de către latini, întrucît în Grecia această constelație răsare o dată cu Soarele față de Cîinele-Mare. Cînd Boetes a fost asimilat cu Icarios (vezi URSĂ), *Prokyon* a devenit *Mera,* cîinele lui Icarios.

Cîmpiile Elizee (gr. 'HXucnov TreSiov ; lat. *Elysium, -ii).* Tărîmul fericiților, amintit de poeții greci şi ! atini şi legat - deşi în moduri diferite, în funcție de epocă - de convingerile religioase privitoare la lumea de dincolo în lumea clasică.

La Homer, Cîmpiile Elizee nu fac parte din împărăția lumii de dincolo în adevăratul sens al cuvîntului. Ele se află la apus, lîngă Ocean. Ele sînt descrise ca un tărîm fericit unde nu există zăpadă, frig şi ploaie. Aici zeii îi trimit pe eroi fără ca aceştia să moară; tot aici fericiții duc o viață lipsită de griji sub domnia lui Rada-mante. Această soartă o va avea, de pildă, Menelaos *{Odiseea,* 4.563 şi urm.), care va duce o existență senină comparabilă cu cea a zeilor şi a oamenilor din epoca de aur.

în lumea latină, Cîmpiile Elizee sînt o parte integrantă a lumii de dincolo, devenind sălaşul sufletelor fericiților. în concepția greacă, dar şi în cea romană, Cîmpiile Elizee nu se deosebesc întotdeauna de INSULELE FERICIȚILOR (vezi). Pentru o sinteză referitoare la cele mai răspîn-dite concepții asupra lumii de dincolo vezi LUMEA DE DINCOLO.

Cîmpiile Flegreene (lat. *Phlegraei campi).* Zona indicată în Antichitate cu acest nume, situată în împrejurimile cetății Cumae şi bogată în cratere vulcanice stinse, era considerată de tradiție locul unde se desfăşurase

lupta zeilor cu giganții care încercaseră să ia cu asalt Olimpul. Pentru o situare diversă a acestui episod mitologic vezi FLEGRA.

Cîmpul lui Marte (lat. *Campus Martius).* Această zonă, ce poate fi identificată cu cîmpia aluvionară a Tibrului dintre colinele Pincio, Capitoliu şi Quirinal de la Roma, îşi trăgea numele de la prezența unui străvechi altar închinat lui Marte, legat de principala funcție pe care cîmpia a îndeplinit-o încă de la început, cea militară. Aici erau concentrate numeroase edificii ale unor culte diferite. Printre cele mai faimoase şi mai importante se numă-rau acela închinat lui Apollo, altarul subteran al lui Dis şi al Proserpinei, dezgropat numai cu prilejul riturilor şi aflat ulterior în centrul aşa-numitelor *Ludi Saeculares,* Ara Pacis, edificiile sacre din Forum Boarium şi Largo Argentina, Panteonul, templul lui Neptun al lui Domitius Ahe-nobarbus şi numeroase fundații din epoca imperială. Aici se desfăşurau, printre altele, riturile lui EQUUS OCTOBER (vezi). Tot aici împăratul Augustus a pus să-i fie înălțat mausoleul. Una dintre legendele referitoare la originea zonei se leagă de faptele Tarquinilor. Cîmpul lui Marte era proprietatea lor; cînd au fost alungați din Roma, ultima recoltă a cîmpiei a fost aruncată în Tibru, dînd astfel naştere Insulei Tiberine, iar acest teritoriu a devenit public (vezi INSULA TIBERINĂ).

Cîrtiță. Rareori prezentă în mitologia clasică, cîrtița este amintită într-o legendă referitoare la Fineu, prezicătorul

din Tracia orbit de zei şi condamnat de aceştia să fie torturat de harpii (vezi FINEU, 2). Faeton 1-a transformat într-o cîrtiță, animal orb.

► *Prezențe în literatura antică.* Opian din Apameea, 2.616.

Cladeuteria (gr. xâ KXaSeurrjpicx). Sărbători religioase greceşti care se celebrau în diferite regiuni cu prilejul curățirii viilor. Numele provine de la verbul care indică actul acestei curățiri

Clarios (gr. KXapioc, -ou; lat. *Clarius, -ii).* Epitet al lui Apollo; provine de la cetatea Claros din apropiere de Colofon, unde exista un sanctuar cu un important oracol al zeului. Situat în într-o pădure, sanctuarul se putea lăuda cu origini foarte vechi, din
moment ce întemeierea sa îi era atribuită lui Manto, fiica lui Tiresias şi mama prezicătorului Mopsos, sau lui Calhas. în interiorul templului, care a fost identificat, se găsea un *omphalos,* alături de care era un puț de unde prezicătorul bea pentru a fi inspirat de zeu. Cu toate că oracolul avea origini străvechi şi era venerat şi în lumea greacă, a cunoscut o faimă deosebită mai cu seamă în epoca romană, fiind înregistrat în izvoarele latineşti, printre care şi Tacitus: de la el ştim că oracolul se exprima în versuri.

Claudia (lat. *Claudia, -ae).* în mitologia romană, era o preoteasă vestală care a fost pe nedrept acuzată că încălcase jurămintele sacre, fiind, ca atare, condamnată la moarte. Zeița Vesta a intervenit personal pentru a o salva.

Clelia *(Cloelia, -ae).* Celebră eroină romană, a cărei poveste se află la hotarul dintre legendă şi istorie. A fost ostatica regelui etrusc Porsenna, dar a izbutit să fugă din tabăra etruscă păcălind străjile, a traversat înot Tibrul şi a ajuns teafără la Roma. Romanii au trimis-o însă înapoi în tabăra duşmană. Dar Porsenna a rămas atît de surprins de curajul său, încît nu numai că i-a redat libertatea, ci i-a îngăduit să ia cu ea şi cîțiva din ceilalți ostatici, dăruindu-le în plus un cal splendid, cu nişte hamuri superbe, şi trimițîndu-le romanilor în dar statuia unei tinere femei călare.

► *Prezențe în literatura antică.* Titus Livius, 2.13.6 şi urm.

► *Prezențe în literatura modernă.* Dintre evocările cele mai celebre ale eroinei din Antichitate amintim romanul *Clelia* al Madelenei de Scudery şi melodrama *Triumful Cleliei* a lui P. Metastasio.

► *Iconografie.* O statuie ecvestră îi fusese ridicată pe Via Sacra.

Cleobis, vezi BITON.

Cleobul (gr. KXeoflouXos, -ou; lat. *Cleo-bulus, -i).* Unul dintre cei Şapte înțelepți, originar din Lindos, în insula Rodos. Era fiul lui Evagoras şi a trăit în jurul anului 580 î.Hr. Cleobul şi fiica sa, Cleobule, erau celebri pentru priceperea lor la ghicitori, îi este atribuită una faimoasă, despre „un tată ce are doisprezece fii, dintre care

fiecare are treizeci de fiice, pe o parte albe şi pe cealaltă negre; deşi sînt nemuritoare, ele mor toate". Soluția este anul, cu douăsprezece luni, fiecare avînd cîte treizeci de zile.

Cleomedes (gr. KXeojirjST|£, -oug). Erou grec originar din Astipaleea. în timpul jocurilor olimpice (olimpiada a 72-a) a luat parte la întrecerea de cest, un soi de pugilat, în care şi-a ucis adversarul Icos, născut la Epidaur. Judecătorii nu i-au recunoscut victoria, considerînd că luptase necinstit. Tensiunea provocată de aceste evenimente 1-a făcut pe Cleomedes să-şi piardă mințile, întors în patrie, a doborît cu un pumn o coloană ce susținea clădirea unei şcoli, provocînd prăbuşirea întregii construcții şi moartea a şaizeci de copii. Mîniați, concetățenii săi l-au urmărit, însă el a izbutit să se ascundă în templul Atenei, unde a dispărut în chip misterios într-un sarcofag, nemaifiind găsit vreodată. Oracolul a declarat că el era ultimul din neamul eroilor şi a poruncit să i se închine un cult.

► *Prezențe în literatura antică.* Legenda este amintită de Pausanias (6.9.6 şi urm.) şi de Plutarh *(Romulus,* 28).

Cleopatra (gr. KXeoiraxpa, -ac;; lat. *Cleo-patra, -ae).* în mitologie, era fiica Marpesei şi a lui Idas şi soția lui MELEAGRU (vezi). Numele ei înseamnă „cea faimoasă datorită tatălui său". Acelaşi nume o indica şi pe sora Boreazilor, care s-a căsătorit cu Fineu (vezi ZETES şi CALAIS).

Cleostratos (gr. KXeoorpaToe;, -ou). Erou din Tespiai, în Beoția. Cetatea sa era amenințată de un balaur înfricoşător, care în fiecare an cerea să i se trimită un tînăr pentru a-1 devora; Cleostratos, care a fost tras la sorți să devină hrană pentru monstru, 1-a rugat pe prietenul său Mene-stratos să-i făurească o platoşă cu cîrlige şi cuie de fier. Astfel protejat, s-a lăsat înghițit de balaur, care a murit sfîşiat de cîrligele platoşei; Cleostratos a ieşit viu, iar regiunea a fost astfel eliberată.

► *Prezențe In literatura antică.* întîmplarea este amintită de Pausanias (9.26.7).

Cleotera (gr. KXeo-frrjpa, -ac)- Fiica lui Pandareos şi sora Edonei şi a Meropei. Rămase orfane, cele trei surori au fost crescute de Atena, Hera şi Afrodita, înduioşate
de soarta lor. Hera le-a dăruit înțelepciunea, Afrodita frumusețea, iar Atena priceperea în activitățile manuale şi practice. înainte de nuntă însă, într-un moment de neatenție al zeițelor, Cleotera şi Merope au fost răpite de harpii, care le-au dăruit pe cele două fete eriniilor ca sclave.

► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este povestit în *Odiseea* (20.66 şi urm.) de către Penelopa, care îşi doreşte acelaşi sfirşit ca al celor două fiice ale lui Pandareos.

Cleromanție. Numele unui tip de divinație (vezi TRIE).
Clesonimos (gr. KX'norGJvujj.og, -ou). Tînăr din Opus, fiul lui Amfidamas şi prietenul eroului Patroclu. în timpul unei dispute după o partidă de zaruri, Patroclu şi-a ucis prietenul. Ca urmare a crimei sale involuntare, Patroclu a trebuit să-şi părăsească cetatea, iar tatăl său i 1-a încredințat lui Peleu din Ftia, care s-a ocupat de educația lui, nefăcînd deosebire între el şi propriul său fiu, Ahile. De atunci datează prietenia dintre Ahile şi Patroclu, care au crescut ca doi frați.
► *Prezențe în literatura antică.* Episodul disputei dintre Patroclu şi tînărul său prieten şi al uciderii acestuia din urmă este amintit în *Iliada* (23.84 şi urm.), unde nu este totuşi amintit numele celui ucis, care în alte izvoare este numit Clitonimos, Lisandru sau Aianes (Apollodor, *Biblioteca,* 3.13.8).
Cleta (gr. KXTJTTI, -T]C;; lat. *Clete, -es* şi *Cleta, -ae).* Amazoană, doica reginei Pen-tesileea. După moartea acesteia sub zidurile Troiei, unde amazoanele interveniseră alături de troieni, Cleta a voit să se întoarcă în patrie, însă a naufragiat în timpul călătoriei, ajungînd cu bine pe coastele Italiei meridionale, unde a întemeiat o cetate care şi-a căpătat numele de la ea, probabil nu departe de o altă colonie, Caulonia, despre care se spunea că fusese construită de fiul ei, Caulon. în timpul un ei bătălii împotriva celor din Crotona, Cleta a fost lovită mortal.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit în *Alexandra* lui Licofron.
Climene (gr. KXojievri, -T|c;; lat. *Clymene, -es).* 1) Fiica lui Oceanos şi a lui Tethys şi soția lui Iapet, cu care i-a zămislit pe Atlas, Menetios, Prometeu şi Epimeteu.

2) Mama lui Faeton şi soția lui Helios, Soarele. Faeton este indicat uneori cu ma-tronimul Climeneul.
3) Rudă cu Menelaos şi însoțitoarea Elenei, împreună cu care a fost adusă la Troia de către Paris.
Climenos (gr. KXunevoc,, -ou; lat. *Clyme-nus, -i).* 1) Epitet al lui Hades, răspîndit mai cu seamă în cetatea Hermione, unde îi era ridicat un templu în fața celui al Demetrei. întemeierea sanctuarului îi era atribuită de Pausanias (2.35.9) **unui erou** din Argos, Climenos, fiul lui Foroneu (vezi şi HADES, PLUTON şi HTONIA).
2) Rege al Arcadiei, fiul lui Teneu sau, după alte izvoare, al lui Scheneu şi soțul Epicastei, cu care a zămislit-o pe Harpa-lice. Regele a avut în mai multe rînduri raporturi incestuoase cu fiica sa, pînă cînd aceasta, pentru a se răzbuna, i-a dat să mănînce carnea fiului pe care îl avusese cu el. Regele şi-a luat viața, în timp ce asupra sfîrşitului Harpalicei versiunile diferă (vezi HARPALICE, 2).
3) Regele cetății Orhomenos din Beoția; s-a căsătorit cu Buziges, cu care 1-a avut pe Erginos, alți copii de sex bărbătesc şi o fiică, Euridice, care a devenit soția lui Nestor. A murit în pădurea sacră a lui Poseidon, lapidat de tebani, cărora fiul său Erginos le-a impus un tribut compensator ce a fost plătit pînă cînd Heracle 1-a abolit. Este amintit de Pausanias (9.37.1) şi de Apollodor (2.4.11).
4) Erou cretan originar din Cidonia. Era fiul Cardis şi descindea din Heracle *Ideos,* venerat în insula Creta. La cincizeci de ani după potopul lui Deucalion s-a mutat la Olimpia, unde, potrivit unei tradiții, a construit arenele şi a ridicat un altar lui Heracle şi un altul cureților. De asemenea, i se atribuiau altarul Herei, tot la Olimpia, şi templul Atenei *Cidonia* din cetatea Frisa. A domnit în Olimpia pînă cînd tronul i-a revenit lui Endimion. Este amintit de Pausanias (5.8.1 şi urm.; 6.21.6).
5) Climenos din Dulichion era unul dintre pețitorii Penelopei pe timpul absenței din Itaca a lui Ulise, care participa la războiul troian (Apollodor, *Epitome,* 7.27).
Clinis (gr. KXetvic;, -iSoc;; lat. *Clinis, -idiş).* Soțul Harpei, originar din Babilon; fiii săi erau Licios, Ortigios, Harpasos şi Arte-mihe. Credincios lui Apollo, pe care uneori
îl însoțea în călătoriile sale în ținuturile hiperboreenilor, a observat că acele popoare îi sacrificau zeului măgari şi a vrut să introducă obiceiul şi în Babilon. Apollo însă i-a interzis. Neținiftd seama de interdicție, fiii lui Clinis au vrut într-o zi să-i jertfească zeului un măgar, dar, înainte de a-1 ucide pe altar, animalul s-a răzvrătit şi, îmboldit de Apollo, s-a năpustit asupra lor, uci-gîndu-i. Aceeaşi soartă au avut-o toate rudele care le-au sărit în ajutor. Totuşi, Apollo s-a milostivit de ei şi i-a transformat în păsări: Clinis a devenit acvilă, Licios corb, Ortigios un fel de pițigoi, Harpe şi Harpasos şoimi, iar Artemihe o ciocîrlie sau un cintezoi.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit de Antoninus Liberales *(Transfor-mationes,* 20).
Clio (gr. KXeiw, -oug; lat. *Clio, -us).* Una dintre cele nouă MUZE (vezi). în limba greacă, numele ei înseamnă „faimă". în cele mai vechi texte unde apare numele său (Pindar şi Bachilide), este prezentată ca ocrotitoare a cîntului, însă începînd cu epoca elenistică este situată în fruntea retoricii şi mai ales a istoriei. Era reprezentată îndeobşte ca o tînără femeie încununată cu laur. Purta într-o mînă o trîmbiță, iar în cealaltă un sul scris. Din cauză că blamase iubirea Afroditei pentru Adonis, zeița a pedepsit-o făcînd-o să se îndrăgostească nebuneşte de Pieros, tatăl său, cu care 1-a zămislit pe Hiacintos. Printre fiii pe care izvoarele, în mod neunivoc, i-i atribuiau se numărau şi Orfeu, Linos, Himeneu şi Resos.

Clite (gr. KXeftTi, *-r\q* ; lat. *Clites, -es).* Fiica lui Merops, un prezicător din Misia, şi soția lui Cizicos. Cînd soțul ei a murit, Clite şi-a luat viața de durere, spînzurîndu-se, iar lacrimile sale, amestecate cu cele ale nimfelor care plîngeau pentru ea, au dat naştere unui izvor ce a luat numele ei. Pentru alte detalii vezi CIZICOS.
Clitemnestra (gr. KXuTaijivfi(JTp<x, -ccg; lat. *Clytaemnestra, -ae).* Celebră figură tragică a mitologiei, fiica

lui Tindar şi a Ledei (sau, potrivit altor versiuni, a lui Zeus şi a Ledei) şi sora Elenei şi a Dioscurilor (vezi schema de la rubrica ATREU). Primul său soţ a fost un fiu al lui Tiest, pe nume Tantal. Agamemnon s-a îndrăgostit de

ea, a răpit-o şi a luat-o de soţie. Cu el Clitemnestra a avut patru copii: Chriso-temis, Oreste, Ifigenia şi Electra.

în timp ce Agamemnon participa la războiul troian, Clitemnestra r-a trădat cu Egist. Potrivit izvoarelor antice, ura Clitemnestrei faţă de Agamemnon a fost provocată de sacrificarea Ifigeniei, fiica preferată a Clitemnestrei, pe care Agamemnon n-a pregetat să o jertfească pentru a obţine vîntul prielnic de care avea nevoie pentru a ridica ancora către Troia (vezi IFÎGENIA). Şi mînia stîrnită de infidelitatea lui Agamemnon apare la scriitorii antici ca mobil al asasinatului.

La întoarcerea regelui din războiul troian, Clitemnestra 1-a ucis cu ajutorul iubitului ei, însă mai înainte a ucis-o pe Casandra, care l-ar fi putut preveni graţie virtuţilor sale profetice (vezi AGAMEMNON, CASANDRA). Pentru această crimă cumplită a fost omorîtă de Oreste, care a răzbunat astfel moartea tatălui său.

Popularitatea legendei Clitemnestrei a prilejuit încă din Antichitate numeroase interpretări, care nu o prezintă pe eroină într-un mod univoc. Homer, de exemplu, o zugrăveşte ca victimă a crudului şi puternicului Egist, mai curînd slabă şi fragilă, însă nu rea, chiar dacă amintirea ei a rămas astfel; i se atribuie însă uciderea Casandrei. Poeţii tragici o înfăţişează cînd hotărîtă şi sigură pe sine (Eschil), cînd ca victimă nefericită şi chinuită (de pildă, Euripide) şi caută să-i justifice purtarea atribuindu-i lui Agamemnon răspunderea pentru tragicele evenimente care o au ca protagonistă.

► *Prezenţe în literatura antică.* In afară de Homer, Clitemnestra este amintită de principalii tragici greci: faptele sale sînt povestite mai cu seamă în *Orestia* lui Stesihor, *Orestia* lui Eschil, *Electra* lui Sofocle, *Ifigenia în Aulis, Electra* şi *Oreste* ale lui Euripide. In literatura latină este prezentă într-un fragment din Livius Andronicus, dar mai ales în *Agamemnon* de Seneca. în unele texte latineşti, numele său este citat adesea ca echivalent pentru „asasină" sau „adulteră" (de exemplu la Horaţiu, *Satire,* 1.1.100 sau Quintilian, 8.6.53).

► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* Figura întunecată a Clitemnestrei reapare în epoca modernă în *Ifigenia* lui Racine, în *Agamemnon* şi în *Oreste* ale lui Alfieri, iar mai recent în *Electra* lui Girau-doux, în *Din jale se întrupează Electra* a lui E. O'Neill şi în *Muştele* lui Sartre. O melodramă despre Clitemnestra a scris şi F.S. Salfi.

► *Iconografie.* Pe lîngă numeroase picturi pe vase, Clitemnestra este reprezentată pe o metopă din Heraionul de la gura rîului Sele, pe urnele etrusce şi sarcofagele romane, de multe ori în legătură cu Egistofonia, uciderea lui Egist de către Oreste.

Clitia (gr. KXuxia, -ac; lat. *Clytie, -es).* Una dintre fiicele lui Oceanos. A fost iubită de Soare şi transformată în planta numită HELIOTROP (vezi) (Ovidiu, *Metamorfoze,* 4.206 şi urm.).

Clitodora (gr. KXeiTo8wpTi, -ng; lat. *Cli-todora, -ae).* Fiica lui Laomedon. A fost iubită de Asaracos, cu care 1-a zămislit pe Capis.

Clitor (gr. KXeitwp, -opog; lat. *Clitor, -oris).* Fiul lui Azan, primul rege al Arcadiei, şi un puternic principe al regiunii. Nu a avut fii şi i-a lăsat regatul nepotului său Epitos. Potrivit altor izvoare, era unul dintre cei cincizeci de fii ai lui Licaon.

Clitos (gr. KXeîxoc;, -ou; lat. *Clitus, -i).* 1) Nepotul prezicătorului Melampus; a fost răpit de Aurora, Eos, care s-a îndrăgostit de el, şi primit printre nemuritori. A fost tatăl lui Ceranos şi strămoşul lui Poliidos.

2) Fiul lui Poliidos, botezat cu numele străbunului său (vezi *supra,* CLITOS, 1). S-a numărat printre eroii care au luptat împotriva Tebei, iar apoi a luat parte la războiul troian.

3) Soţul Palenei, fiica regelui cetăţii Chersones din Tracia. Pentru a obţine mîna fetei, a trebuit să înfrunte un alt pretendent, Drias, într-o cursă de care. Clitos a învins corupîndu-1 pe conducătorul de car al adversarului, care a slăbit roţile carului acestuia. Descoperind înşelăciunea, tatăl fetei a vrut să o ucidă, însă o ploaie miraculoasă a stins flăcările rugului care deja ardea. Palene a fost iertată de tatăl său şi s-a putut căsători cu Clitos, dînd numele acelei regiuni. Potrivit altor izvoare, căsătoria a avut loc abia după moartea tatălui Palenei.

4) Rege trac, tatăl Chrisonoei (numită în alte surse Torone), pe care i-a dat-o de soţie lui Proteu.

5) Fiul lui Egiptos; s-a căsătorit cu Clita, una dintre Danaide.

6) Erou troian, fiul lui Pisenor. A luptat alături de Polidamas şi a fost ucis de Teucros *(Iliada,* 15.445 şi urm.).

Clitumnus (lat. *Clitumnus, -i).* Zeu fluvial venerat de romani; sanctuarul său se afla lîngă rîul cu acelaşi nume, într-o pădure de chiparoşi considerată sacră. Pe malul rîului păşteau vacile albe crescute pentru a fi sacrificate (Vergiliu, *Georgicele,* 2.146).

Cloacina (lat. *Cloacina, -ae* şi *Cluacina).* La Roma, era zeiţa aşa-numitei Cloaca Maxima. Potrivit lui Livius, cultul său a fost introdus în cetate de către Titus Tatius, care a găsit o imagine a zeiţei în apele canalului de scurgere. Titus Livius precizează că, în realitate, trebuie să fi fost vorba despre unul dintre numeroasele epitete cu care era indicată zeiţa Venus. Ii era închinat un sanctuar în locul în care Cloaca pătrundea în For.

Cloto (gr. KAujtfui, -oug; lat. *Clotho, -us).* Una dintre MOIRE (vezi) sau Parce; ţinea în mînă caierul, torcînd destinul vieţii omeneşti. Numele provine din verbul grecesc xAw-freiv, „a toarce", şi înseamnă „torcă-toarea".

Clusius (lat. *Clusius, -i).* Epitet al zeului latin IANUS (vezi), al cărui templu era ţinut închis în vreme de pace.

Cnageu (gr. Kvayeug, -eioc). Erou spartan care a luptat alături de Dioscurii Castor şi Pollux în bătălia de la Afidna, în cursul căreia au eliberat-o pe Elena, ce fusese răpită de Tezeu (vezi). Atenienii l-au făcut prizonier şi l-au vîndut ca sclav. A fost dus în insula Creta, unde s-a pus în slujba templului zeiței Artemis, însă foarte curînd a fugit, luînd cu sine pe preoteasa zeiței şi simulacrul Artemisei. întors la Sparta, a întemeiat în Laconia un cult al zeiței Artemis, care de la numele său a căpătat epitetul *Cnagia.*
► *Prezențe în literatura antică.* Povestea este relatată de Pausanias (3.18.4).
Cnidos (gr. KvfSog, -ou; lat. *Cnidus, -i* sau *Cnidos, Gnidus, Gnidos).* Cetate din Caria, foarte cunoscută în lumea greacă datorită unui sanctuar închinat Afroditei, unde era venerată statuia zeiței sculptată de Pra-xitele. Din templu nu s-au păstrat urme monumentale. Sculptura lui Praxitele, astăzi pierdută, a inspirat, în lumea elenistică şi în cea romană, un mare număr de copii, fiind una din cele mai cunoscute imagini ale zeiței.
Cnosos (gr. KvoxrcroQ, -ou sau Kvojcrof ; lat. *Cnosus, -i* sau *Cnossus, Gnosus).* Străveche cetate din insula Creta, fiind, pe cît se pare, cel mai important centru al acesteia. Aici domnea miticul rege Minos, căruia i s-a atribuit palatul scos la iveală de săpăturile arheologice. Potrivit uneia dintre numeroasele interpretări posibile, la Cnosos se afla labirintul cretan (vezi Labirint), pe care unii l-au identificat cu palatul său, avînd un plan foarte complex. Majoritatea miturilor cretane referitoare la Minos, la Minotaur şi la Tezeu ar trebui deci localizate aici.
Coarne. Mitologia aminteşte numeroase personaje înzestrate cu coarne. Atribut frecvent al zeităților, emblemă solară şi lunară, simbol al regalității, al puterii supranaturale şi al abundenței, coarnele apar adesea în lumea cretană în reprezentări cu caracter religios şi în medii avînd funcție sacră. Coarnele se aflau de multe ori deasupra altarelor minoice. De asemenea, în epoca clasică coarnele erau asociate cu altarele: celebrul altar de corn închinat zeiței Artemis la Delos era considerat una dintre minunile lumii antice (Calimah, *Imnuri,* 2.58-64 ; Plutarh, *Tezeu,* 21). în mitologia greacă şi romană, mulți zei aveau coarne: Pan, pe al cărui creştet ele reprezintă virilitatea şi fertilitatea; Dionysos şi personajele din cortegiul acestuia, satirii şi silenii; zeul latin Sabazios, căruia îi era atribuit meşteşugul prinderii şi domesticirii animalelor, pe care îl arătase oamenilor. Emblemă a fecundității, coarnele o caracterizează pe Magna Mater, marea zeiță mediteraneană a fertilității. Dintre eroii celor mai vechi tradiții romane, erau înzestrați cu coarne Cipus (vezi) şi Epidius (vezi). De multe ori, aşa cum confirmă mitul lui Epidius, coarnele sînt simbolul unei metamorfoze în zeitate fluvială. Mai adesea însă, legătura cu ideea

fecundității şi cu puterea derivată din aceasta au făcut din ele un simbol al maiestății şi autorității regale. în acest sens, în epoca elenistică s-a răspîndit o iconografie a lui Alexandru cel Mare care, la fel ca Dionysos, avea coarne pe cap. Datorită, cu siguranță, ideii de forță pe care o presupuneau, coifurile de război ale multor triburi celtice erau împodobite cu coarne. Tot în lumea celtică, zeul Cernunnos era înzestrat cu coarne. Este semnificativ faptul că etimologia cuvîntului latinesc „corn" a fost pusă în legătură cu aceea a termenului „coroană", care implică ideea ana-loagă a superiorității celui care o poartă pe frunte.
Din tradiția mitică nu lipsesc coarnele cu puteri magice. Era celebru cornul abundenței, despre ale cărui origini existau o multitudine de legende: se spunea că era un corn al caprei Amalteea, care îl hrănise pe micul Zeus în peştera de pe muntele Ida din Creta, unde acesta fusese ascuns; potrivit unei variante a acestei legende, era un corn al caprei cu care micul Zeus se juca şi pe care, după ce 1-a rupt fără să vrea, 1-a dăruit doicii sale, Amalteea; sau că era un corn al taurului în care a fost transformat Aheloos în timpul luptei sale cu Heracle (vezi Cornul abundenței). Indiferent de originea ce i se atribuia, cornul abundenței avea virtutea magică de a se umple cu toate bunurile pe care posesorul său şi le dorea (vezi Amalteea). Ca simbol al abundenței, era şi unul dintre atributele lui Plutos, zeul bogăției, al lui Ceres, al zeităților fluviale şi uneori, al lui Serapis; de asemenea, simboliza norocul şi statornicia.
în afară de capra Amalteea, şi alte animale din mitologie se distingeau printr-o trăsătură aparte a coarnelor. Deşi îl plasează într-un ținut îndepărtat, adesea dificil de identificat, într-un Orient fabulos, numeroase izvoare greceşti şi romane amintesc unicornul (inorogul), miticul animal avînd un singur corn plasat pe frunte, între sprîncene, putînd fi neted sau răsucit, însă în orice caz ascuțit; mare cît un cal, trăind în singurătate, unicornul era descris de Cezar ca „un taur în formă de cerb, cu un singur corn

ce răsare din mijlocul frunţii, dintre urechi". Numit şi *monoceros* şi considerat uneori foarte fioros, inorogul era
animalul sacru al Artemisei, care, potrivit anumitor tradiţii, avea un car triumfal tras de opt unicorni. însă, mai mult decît în Antichitatea clasică, inorogul avea să se încarce de simbolisme complexe în Evul Mediu, cînd a devenit protagonistul unui mare număr de legende. Deosebite erau şi coarnele căprioarei pe care Heracle a trebuit să o prindă într-una dintre muncile sale, căprioara sacră a zeiţei Artemis; aceasta avea copite de aramă şi coarne SCÎnteietoare de aur (vezi CERB).
Coasă. în mitologie este atributul lui Cronos şi al lui Saturn. în mitologia greacă, Cronos a folosit secera de diamant dăruită de mama sa Geea ca să-şi omoare tatăl, pe Uranos. în mitologia romană, Saturn are în mînă coasa datorită nu atît asimilării sale cu Cronos, cît faptului că aceasta reprezintă unul dintre obiectele ce caracterizează rolul său. în mod simbolic, secera, care în mîna lui Cronos marchează venirea unei noi generaţii de zei în locul celei precedente, este asociată cu ideea de timp; este posibil ca legătura ei cu Cronos -Saturn, interpretat ca zeu al timpului, să fi facilitat trecerea, survenită în epoca medievală, la coasa ca atribut al Morţii.
Legenda spune că secera lui Cronos, aruncată în mare, ar fi dat naştere insulei CORFU (vezi).
în lumea celtică, DRUIZII (vezi) obişnuiau să taie vîscul sfînt cu o seceră de aur.
Cocalos (gr. KoixaXoc;, -ou; lat. *Cocalus, -i).* Rege mitic al Siciliei; 1-a primit la curtea sa pe Dedal, care a aterizat aici din zborul său de pe insula Creta. Ajutat de fiicele sale, 1-a ucis pe Minos atunci cînd acesta a venit după DEDAL (vezi).
Cocit (gr. KUXOTOC, -ou; lat. *Cocytus, -i).* La propriu, este un rîu din Epir, care se varsă în Aheron. Ca şi acesta din urmă, Cocitul era considerat un rîu legat de lumea subpămînteană, fiind în consecinţă indicat ca un rîu *aparţinînd* lumii infernale. Numit „rîul plînsului", este amintit, printre alţii, de Homer *{Odiseea,* 10.514), Aristofan *(Broaştele,* 472) şi de poeţii tragici greci (mai ales Eschil şi Euripide).
Cocor. în mitologie şi în povestiri cocorul este confundat adesea cu barza şi cu bîtlanul, pînă într-acolo încît aceste păsări

nu mai pot fi deosebite. De o barză sau de un cocor se leagă mitul Geranei, o eroină din neamul pigmeilor, nespus de frumoasă, dar şi de trufaşă; ea a fost transformată în cocor de Hera, care a vrut să o pedepsească astfel pentru mîndria ei (vezi GERANA). O dată devenită pasăre, Gerana a încercat în zadar să se apropie de casa ei de odinioară, unde trăia fiul său, pe nume Mopsos; poporul pigmeilor, care altădată o venerase ca pe o zeiţă, încerca acum să o alunge. Din acest motiv se spunea că pigmeii se luptau mereu cu berzele sau cocorii (vezi PIGMEI). în timpul potopului care a înecat întregul pămînt în vremea lui Deucalion, Megaros, fiul lui Zeus şi al unei nimfe, a reuşit să se salveze înotînd pînă cînd a ajuns pe vîrful unui munte, ghidîn-du-se după strigătul cocorilor (Pausanias, 1.40.1). Mitologia asociază numele cocorului cu cel al unui dans, numit *geranos* sau dansul cocorilor, ous în relaţie cu numele lui Tezeu, care l-ar fi dansat la Delos în cinstea lui Apollo, pentru a-i mulţumi că a scăpat cu bine după expediţia împotriva Minotaurului; dansul cocorilor era un dans de primăvară, ce simboliza începutul anotimpului bun şi al anului nou, iar cocorul era pasărea sacră a lui Apollo, ca emblemă a primăverii şi a luminii (pentru alte detalii vezi GERANOS şi DANS). De asemenea, era pasărea sacră a Demetrei, iar în jurul obiceiurilor sale de viaţă s-au ţesut cîteva legende curioase, pe care le cunoaştem mai ales datorită lui Pliniu cel Bătrîn şi lui Aelianus. Se spunea, de pildă, că această pasăre era foarte organizată în ceea ce priveşte viaţa ei socială şi că se îngrijea mai ales de pază: în timp ce comunitatea dormea, aveau loc schimburi de gardă cu santinele, care stăteau într-un picior, ţinînd în celălalt o piatră. Şi în timpul migraţiilor cocorii dobîndeau abilităţi speciale, ca aceea de a ţine în cioc o piatră ca să nu strige şi deci să nu fie observaţi de păsările de pradă. Ca simbol al vigilenţei, cocorul va fi adoptat şi de creştinism, pentru a reprezenta în special grija şi ordinea vieţii monahale.
Cocoş. în mitologia şi în religia clasică, cocoşul era considerat pasărea sacră a lui Asclepios, iar cînd bolnavul se însănătoşea graţie intervenţiei zeului, sacrifica un cocoş în cinstea lui. în momentul cînd îşi
ia rămas-bun de la discipolii şi prietenii săi, în *Phaidon,* la sfîrşit, Socrate îşi aminteşte că îi datorează un cocoş lui Asclepios şi îi cere lui Criton să nu uite acest lucru. La Atena, în sanctuarul lui Asclepios

se creşteau cocoşi sacri. De asemenea, cocoşul era pasărea sacră a altor divinităţi, pentru care simboliza în special vigilenţa şi lumina soarelui: Apollo, Artemis, Atena, Latona şi chiar Zeus. Pentru că un cocoş o ajutase pe Latona atunci cînd îi adusese pe lume pe Apollo şi Artemis, femeile care năşteau ţineau lîngă ele un cocoş, ca să nască uşor (Aelianus, *De natura anima-lium,* 4.29). Consacrarea sa lui Ares era legată în schimb de temperamentul lui belicos, datorită căruia cocoşul era, şi în lumea antică, un animal de luptă. I se recunoştea un rol de psihopomp, legat deci de lumea de dincolo, şi în acest context era prezentat ca atribut al lui Hermes şi ca simbol al lui Attis, zeul oriental mort şi mai apoi înviat; germanii îl sacrificau în cinstea morţilor. Pe cînd în Egipt zeului Anubis i se aducea ca ofrandă un cocoş alb, discipolii lui Pitagora considerau că acesta era pasărea sacră a lui Zeus şi, prin urmare, evitau să-1 mănînce. Cocoşii negri, dimpotrivă, erau sacrificaţi în cinstea zeilor nopţii. Protagonist a numeroase povestiri care scot în evidenţă glasul său strident şi rolul său de a chema la muncă şi de a anunţa o nouă zi, cocoşul este amintit şi într-un mit despre o metamorfoză, al cărui erou principal este ALECTRION (vezi) şi pe care ni-1 povesteşte Lucian în dialogul intitulat *Visul sau cocoşul.* în povestire, care începe cu mînia protagonistului, Micillos, împotriva cocoşului său care 1-a trezit cînd el visa că ajunsese bogat („Să te gîtuie chiar Zeus, cocoş blestemat..."), cocoşul reprezintă reincarnarea lui Pitagora şi, prin urmare, participă la dialog. în evocarea lui Lucian, Alectrion era un tînăr frumos pe care Ares îl lua cu sine la întîlnirile sale cu Afrodita, punîndu-1 să stea de pază la poartă şi să-1 avertizeze atunci cînd răsărea Soarele, care vedea totul, permiţîndu-i astfel să nu fie zărit în timpul acelor îmbrăţişări interzise (pentru că Afrodita era soţia lui Hefaistos). O dată însă Alectrion a adormit, iar Soarele i-a văzut pe cei doi împreună şi i-a povestit mai apoi totul lui

Hefaistos, provocînd mînia acestuia, care le-a întins o cursă (pentru detalii vezi HEFAISTOS). Ca să-1 pedepsească pentru neglijenţa sa, Ares 1-a transformat pe Alec-trion în cocoş, a cărui creastă reprezintă metamorfoza coifului şi a armelor tînă-rului (numele Alectrion este transcrierea termenului grecesc ce desemnează cocoşul).

In lumea romană, cocoşii şi găinile erau studiaţi cu mare atenţie, pentru a vedea ce anume rezervă viitorul. Se analiza mai ales modul lor de a mînca boabele care li se dădeau în acest scop; interpretat de *pullarius,* acesta putea oferi indicaţii utile pentru viitor.

Creştinismul, care îşi însuşeşte asimilarea clasică a cocoşului cu lumina solară, va interpreta cocoşul ca simbol al vigilenţei creştine ; îi va invoca prezenţa în noaptea Patimilor, punîndu-1 să marcheze lepădarea lui Petru povestită în Evanghelii, iar prin jocul de cuvinte *cristus* („cu creastă") şi *Christus* va face din cocoş emblema lui Hristos, reprezentată adesea în iconografia paleocreştină.

► *Iconografie.* Cocoşi cu pene multicolore sînt reprezentaţi adesea pe vasele greceşti din ceramică şi în mozaicurile şi picturile romane. Dintre imaginile mai cunoscute se detaşează cocoşii aflaţi lîngă doi şerpi, re-produşi pe un celebru crater grecesc (fabricat în Chalcidica), conservat la Wurzburg.

Codobatură. Pasăre consacrată Afroditei, codobatura era pentru greci un simbol al iubirii, al farmecelor şi filtrelor sale magice. Pindar o menţionează în *Pythice,* 4 (380 şi urm.) ca „pasăre a delirului" dăruită de Afrodita muritorilor.

Codros (gr. KdSpog, -ou; lat. *Codrus, -i).* Fiul lui Melantos şi ultimul dintre regii mitici ai Atenei. Cînd dorienii au invadat Atica venind din Pelopones, potrivit versiunii istorice tradiţionale, un oracol a prezis că'aceştia aveau să învingă dacă viaţa rege-hii Aticii avea să fie în siguranţă. Atunci Codros a hotărît să se jertfească pentru binele regatului său. S-a înarmat şi a pătruns în tabăra invadatorilor, unde a început să caute pricină şi să se ia la harţă cu soldaţii. Foarte curînd s-a iscat o încăierare.. Aşa cum plănuise, Codros a fost ucis. Iar după cum prezisese oracolul, cînd dorienii au aflat că mortul era regele Aticii
s-au retras, renunţînd la intenţiile de năvălire. Tradiţia adaugă că nimeni nu a fost considerat demn să-i urmeze unui suveran atît de patriot şi de aceea s-a hotărît abolirea monarhiei. Medon, fiul lui Codros, a fost numit nu rege, ci arhonte pe viaţă.

► *Răspîndirea cultului.* Mai ales din izvoare epigrafice ştim că mormîntul său se afla pe Acropole, la Atena. Lui Codros i-a fost închinat un cult eroic alături de Neleu şi de un personaj nu foarte bine identificat, pe nume Basil. Din stirpea sa se lăudau că ar fi descins personaje precum Pisistrat, Solon şi Platon.

Codru, vezi PĂDURE.

Coif. în mitologia clasică, diferite personaje, în special zeii şi eroii, poartă coif, care îi protejează în luptă, dar are şi puterea magică de a le asigura invincibilitatea şi supremaţia şi, adesea, de a-i face invizibili. Coiful lui Hades, pe care ciclopii i l-au dăruit zeului morţilor, are puterea de a-1 face invizibil pe cel ce îl poartă. Expresia „a purta coiful lui Hades" este proverbială în limba greacă şi înseamnă tocmai „a deveni invizibil" *(Iliada,* 5.845). Cu acest preţios ajutor Perseu a îndeplinit îndrăzneaţă misiune ce a avut ca scop uciderea Meduzei (vezi PERSEU). Forma coifului lui Hades este asemănătoare cu cea a unei bonete frigiene şi cu gluga ascuţită a piticilor sau a magilor, care adesea au aceleaşi proprietăţi miraculoase. De asemenea, seamănă cu acoperămîntul lui Telesforos, zeu din lumea de dincolo, care are în comun cu Hades caracteristica invizibilităţii, tipică pentru lumea morţilor

(vezi şi PARURĂ). Atena se distinge prin coiful care o caracterizează ca zeitate războinică; şi Ares, zeul războiului, poartă coif. Coifuri impunătoare, ce simbolizează în primul rînd puterea celor care le poartă şi trebuie să stîrnească, în limitele posibilului, spaima în rîndul duşmanilor sînt descrise în cazul tuturor eroilor principali ai epicii. Aga-memnon, de pildă, are o chivără „gurgu-iată de o parte şi alta, cu patru/ Creste şi-o coadă de cal care fîlfîie îngrozitoare" *(Iliada,* 11.41-11.42). Coiful lui Hector îl sperie pe micul Astianax, care îl vede, înfricoşător, pe capul tatălui său, provocînd, într-un moment de mare emoţie, zîmbetul acestuia (episodul este descris la rubrica

TATĂ). Armele lui Ahile sînt făurite de Hefaistos, care îi pregăteşte „o chivără bine-ncheiată la tîmple,/ Tare şi împodobită, şi-i pune o creastă de aur" *(Iliada,* 18.598-599). Heracle are uneori, în chip de coif, capul leului a cărui blană constituie un atribut al său tipic şi pe care o poartă întotdeauna pe umeri.

Colenos (gr. KoXaivoe;, -ou ; lat. *Colenus, -i).* Urmaş mitic al lui Hermes şi primul rege al Aticii. Potrivit unei legende locale, a fost alungat din Atena de cumnatul său Amfiction şi a plecat în dema atică Mirina. Aici a înălţat un sanctuar închinat zeiţei Artemis, care, după el, a fost numită cu epitetul Colenida. De asemenea, i se atribuia întemeierea unei colonii atice în Mesenia.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionat de Pausanias (1.31.3).

Colhida (gr. KoXxi'c, *-CSoq*; lat. *Colchis, -idos* sau *-idiş).* Regiune a Asiei, de pe ţărmurile Pontului Euxin (Marea Neagră). Numită şi Eea şi străbătută de rîul Fasis, este celebră în mitologia greacă mai ales ca teatru al faptelor argonauţilor (vezi ARGONAUŢI).

Colias (gr. KwXicce,, *-d&oq).* Zeitate feminină greacă. îi era închinat un cult în Atica, pe promontoriul cu acelaşi nume, lîngă Faleron. Aici avea un sanctuar frecventat exclusiv de femei. Zeiţă ocrotitoare a căsătoriei şi naşterii, era probabil o figură divină locală care mai apoi a fost asimilată cu Afrodita. La plural, Coliadele sînt amintite în unele izvoare antice ca figuri divine ce fac parte din cortegiul Afroditei.

> *Prezenţe în literatura antică.* Pausanias (1.1.5) spune că zeiţa avea o statuie alături de Genetilide, zeităţi ocrotitoare ale naşterii.

Coloanele lui Hercule (gr. 'HpaxXeiou axTJXai; lat. *Columnae Herculis).* Cu acest nume erau indicaţi munţii Abila şi Calpe, situaţi pe cele două ţărmuri ale strîmtorii Gibraltar. Potrivit legendei, iniţial formau un singur munte, care a fost rupt în două de către Heracle. După unele versiuni ale mitului, era vorba de două coloane ridicate de Heracle într-o muncă anterioară prinderii boilor lui Gerion (vezi HERACLE). în geografia mitică marcau hotarul extrem al lumii, pe ele stînd scris *Nec plus ultra.*

Colonizare. întemeierea unor cetăţi greceşti în Italia meridională, pe cele două ţărmuri ale Adriaticii, în Sicilia, pe coastele Asiei Mici şi la Marea Neagră este rezultatul intensei opere de colonizare a Greciei din secolele al VlII-lea şi al Vll-lea î.Hr. în legătură cu această mare mişcare colonizatoare există o tradiţie istorică bazată pe numeroase izvoare antice şi întărită prin descoperirile arheologice. Există însă şi o tradiţie mitică, fabuloasă, care situează întemeierea şi originea coloniilor cu mult înapoi în timp, în epoca eroilor, pe timpul războiului troian sau în perioade şi mai vechi.

După distrugerea Troiei, a început epoca întoarcerii eroilor în patrie *(nostoi).* Unii luptători greci au preferat să nu se mai întoarcă şi s-au oprit în Asia Mică, unde luptaseră atîta vreme. Alţii au ridicat pîn-zele către Grecia, însă vicisitudinile călătoriei i-au făcut pe mulţi să rătăcească drumul şi să acosteze pe tărîmuri necunoscute, unde unii dintre ei s-au oprit şi au întemeiat cetăţi. Pentru aceste întoarceri aventuroase, peripeţiile lui Ulise povestite în *Odiseea* constituie exemplul cel mai celebru. Reconstituirea itinerarului lui Ulise în Mediterana, cu recunoaşterea în insule, coaste, rîuri şi cetăţi a Iocuril6r ce repre-zentaseră teatrul aventurilor sale, a fost multă vreme o provocare pentru istorici, arheologi şi poeţi, încă din Antichitate. Dacă în cazul unor localităţi existau tradiţii înrădăcinate care permiteau recunoaşterea cu precizie a locurilor descrise în *Odiseea,* în numeroase alte cazuri această întreprindere le apărea lipsită de speranţă chiar şi anticilor. Nu au lipsit nici încercările de a recunoaşte în poemul homeric o geografie care nu era mediteranean, ci nordică, localizată pe rutele secrete ale Atlanticului de nord, unde s-ar dorea să se identifice cu mai multă precizie decît în Mediterana locurile descrise de Homer. însă geografia *Odiseii* este în primul rînd mitică şi poetică, reprezentînd un spaţiu al visului şi al spiritului care, prin însăşi natura sa, scapă oricărei încercări de localizare precisă pe o hartă geografică. Pe de altă parte, Ulise nu a fost singurul erou de la Troia care, pe drumul întoarcerii în patrie, a rătăcit pe mări necunoscute. Dio-mede, de exemplu, a acostat în Apulia,

unde mai multe localităţi îşi disputau onoarea de a-1 fi găzduit, de a-1 fi avut ca întemeietor, de a-i cinsti mormîntul ori de a-i închina un cult. Oamenii lui Nestor din Pilos au întemeiat Metapontul. Filoctet a ridicat un sanctuar al lui Apollo în regiunea Crimisei, cuprinsă între Sibaris şi Cro-tona, şi tot acolo şi-a sfîrşit zilele. Epeios, regele Focidei, a întemeiat o cetate la Lagaria. Scillection a fost întemeiată de Menesteu, un erou din Atena. în călătoria lui, Menelaos a atins coastele Italiei şi ale Siciliei; Calhas şi Podalirios au avut un cult în Daunia. Nu numai grecii, dar şi troienii care au scăpat după distrugerea cetăţii au navigat către apus, aruncînd ancora la Siris, dar şi în Sicilia, în partea din insulă ocupată de elimi. Ca să nu mai vorbim de cel mai celebru troian, Enea, care a întemeiat în Latium o aşezare de unde aveau să provină romanii. în general, grecii de la apus făceau din originile mitice ale cetăţilor lor un prilej de mîn-drie, considerîndu-le un titlu de nobleţe şi păstrînd viu cultul eroilor din care susţineau că descind.
întoarcerea în patrie a eroilor de la Troia nu este însă singura legătură dintre colonizare şi vremurile mitice. Cu mult înainte de războiul troian, alţi mari eroi au lăsat urme ale trecerii lor mai ales în Italia meridională şi în Sicilia, dar şi în regiuni îndepărtate, precum Galiile şi Marea Neagră, coastele nordice ale Africii, Spania şi Insulele Britanice. După ce a prins boii lui Gerion, Heracle a străbătut cu ei întreaga Italie, ajungînd pînă în ţara lui Erix şi lăsînd pretutindeni semne ale trecerii sale; însă urme ale călătoriei sale cu boii se găsesc şi la celţi, în Iliria, în Spania sau în nordul Africii. O altă întreprindere mitică plasată într-un trecut îndepărtat şi fabulos era cea a argonauţilor aflaţi în căutarea lînii de aur şi ajunşi pînă în Colhida cea de basm. Şi ei au avut parte de o întoarcere aventuroasă, fie pe Marea Tireniană, fie pe Marea Adriatică, lăsînd urme în Italia meridională şi în Sicilia: Iason, de pildă, era considerat întemeietorul sanctuarului Herei din Argos, aflat la vărsarea rîului Sele, lîngă Poseidonia (Paestum). Un al treilea ciclu de mituri, privitor la Minos şi la Dedal, stabilea o legătură între cele mai vechi colonizări şi faptele protagoniştilor din legendele cretane. Se povestea
că, atunci cînd Dedal a fugit din Creta cu faimoasele aripi pe care şi le construise şi care l-au purtat spre apus, la regele Coca-los din Sicilia, Minos 1-a urmărit cu flota sa. Ajuns la curtea lui Cocalos, 1-a identificat cu uşurinţă, şi ar fi izbutit cu siguranţă să-1 prindă, dacă fiicele lui Cocalos, pentru a-şi apăra oaspetele, nu i-ar fi pregătit lui Minos o baie clocotită, în care acesta a murit. Rămasă fără rege, flota cretană a ridicat ancora înapoi spre Creta, însă a fost aruncată de o furtună pe coastele Iapigiei, unde cei cîţiva supravieţuitori s-au stabilit. Cît despre Dedal, a rămas în continuare în Sicilia şi Italia meridională, legîndu-şi numele de construcţia unor edificii impunătoare şi a unor mari sanctuare şi punînd în slujba populaţiilor locale priceperea sa de arhitect.
Un alt personaj legat de o colonizare străveche a Italiei meridionale era Eol, zeul vînturilor, care, potrivit unei tradiţii, s-a stabilit în Insulele Eoliene, la Lipara, pe a cărui fiică, Ciane, a luat-o mai apoi în căsătorie. Eol a avut şapte fii de parte bărbătească (şi tot atîtea fiice), care au moştenit virtuţile tatălui lor şi au domnit peste regiunile învecinate.
Expediţiile colonizatorilor greci care au întemeiat noi aşezări în Italia meridională şi în Sicilia în epoca istorică erau conduse de aşa-numiţii OIKISTES (vezi); aceştia erau nişte conducători militari, însă foarte curînd au fost transformaţi, în tradiţiile locale, în eroi divinizaţi şi ocrotitori ai cetăţilor. Fiecare cetate închina un cult către al său *oikistes:* Calimah, de pildă, aminteşte că la Zânele (Messina) avea loc în fiecare an un banchet pentru a-i comemora pe întemeietorii cetăţii, iar aceşti *oikistes* făceau obiectul unor rugăciuni şi invocaţii aparte. Astfel, alături de eroii întemeietori şi eponimi pur legendari, chemaţi să înnobileze cu faptele şi aventurile lor istoria originilor unei colonii, au apărut aşa-numiţii *oikistes,* personaje istorice divinizate ulterior.
Colonos (gr. KoXwvog, -ou). Numele unei mici deme din Atica, situată la cîţiva kilometri nord de Acropola din Atena, care nu trebuie însă confundată cu *Agoraios-u*. Era un loc extrem de sugestiv prin peisajele sale, după cum aminteşte Sofocle, şi bogat în amintiri legate de mituri. Aici s-a refugiat Oedip, şi tot aici şi-a petrecut ultima

parte a vieţii şi a fost îngropat. Aici au ajuns Tezeu şi Piritoos, care au trecut pragurile Hadesului. în această zonă se afla trecerea către lumea subpămînteană, străjuită de porţi din bronz.
Colos (gr. xoXoffffog, -ou; lat. *colossus, -i).* în Antichitate, termenul indică statuile de proporţii uriaşe

ridicate în cinstea unor zeităţi venerate în mod deosebit, ca manifestare tangibilă a unei nemăsurate devo-ţiuni. în lumea clasică, cel mai celebru colos era cel din Rodos, operă a lui Chares din Lindos, o uriaşă statuie a lui Apollo care se număra printre cele şapte minuni ale lumii. Cu picioarele depărtate, domina portul Rodos, căruia îi slujea drept far. Dimensiunile sale impresionante sînt menţionate în izvoare (era înalt de şaptezeci de coţi şi avea picioarele la o distanţă de douăzeci şi cinci de coţi unul de celălalt), care ne oferă o descriere a acestui monument, altminteri pierdut pentru noi (a fost distrus în anul 668 d.Hr. de turci). Anti-patros din Tesalonic a scris o epigramă dedicată celor şapte minuni ale lumii *{Anthologia Palatina,* 9.58), cea mai veche mărturie a unei asemenea liste, unde era menţionat şi Colosul din Rodos. Coloşii lui Memnon, ale căror rămăşiţe se păstrează şi astăzi, sînt două statui uriaşe atribuite civilizaţiei egiptene, care i-au impresionat şi pe antici. înalţi de circa optsprezece metri, au fost numiţi de greci „ai lui Memnon" întrucît, la răsăritul soarelui, unul dintre ei obişnuia să scoată un sunet considerat a fi salutul regelui etiopian Memnon, despre care vorbeşte Homer *(Odiseea,* 11.522), către mama sa, Aurora. Fenomenul este atestat de grafite executate de numeroşi călători greci şi romani (printre care şi împăratul Hadrian), şi a încetat în urma unei res-taurări din timpul împăratului Septimius Severus. în lumea romană, o statuie colosală a fost ridicată în capitală în cinstea lui Nero, în palatul imperial; apropierea lui a sugerat numele cu care a fost botezat amfiteatrul Flavienilor, cunoscut pretutindeni drept Colosseum. Colosului lui Nero 1-a avut ca model pe cel de la Rodos, însă, potrivit lui Pliniu, cel de la Roma era şi mai mare, atingînd o sută nouăsprezece picioare (peste treizeci şi cinci de metri): a fost una dintre cele mai mari statui de bronz execu-
tate vreodată. Aşezată iniţial în atriumul din Domus Aurea, reşedinţa princiară a lui Nero, a fost transportată în apropiere de zona ocupată ulterior de Colosseum de un arhitect pe nume Decrianus, care s-a folosit de douăzeci şi patru de elefanţi. La cifrele şi la proporţiile uluitoare care au făcut ca această statuie să devină legendară încă din vremurile cînd putea fi admirată se adaugă întîmplările ciudate prin care a trecut: concepută la început ca un portret al lui Nero, reprodus însă în identificarea cu Helios, Soarele, după transportarea la locul definitiv a suferit o modificare a trăsăturilor pentru a deveni o statuie a lui Helios. Mai tîrziu, Commodus a preschimbat-o în Hercule, dîndu-i propriul său chip; după moartea împăratului, statuia a recăpătat trăsăturile chipului zeului soarelui. Autorul colosului lui Nero, care se numea Zenodoros şi era de origine greacă, realizase o altă sculptură gigantică, statuia de cult colosală a zeului naţional al populaţiei galice-din Arverni, pe care romanii îl identificau cu Mercur.

Cometă (gr. XOJJ.TJTT)C; [&cn:f)p]; lat. *cometes, -ae* şi *stella crinita).* în pofida atenţiei cu care urmăreau fenomenele cereşti, nici grecii, nici romanii nu au rezervat cometelor un loc aparte în mitologie. Există totuşi o sugestivă legendă din Beoţia, potrivit căreia două tinere din Orhomenos, Coronidele, au fost transformate de zei în comete, ca răsplată pentru că se oferiseră ca victime ca să-şi salveze cetatea de o molimă (vezi CORONIDE).

Cometes (gr. Kop.fJTTig, -ou; lat. *Cometes, -ae).* 1) Erou grec, fiul lui Stenelos şi prietenul lui Diomede, care, înainte de plecarea spre Troia, i-a încredinţat misiunea de a-i supraveghea şi ocroti casa şi pe soţia lui, Egialeia. Cometes însă a înşelat încrederea prietenului său, devenind amantul Egialei la dorinţa Afroditei, care fusese rănită de Diomede şi voia să se răzbune. Cînd războiul troian s-a sfîrşit şi Diomede s-a întors în patrie, a fost alungat de Cometes şi de Egialeia, aliaţi împotriva lui.
> *Prezenţe în literatura antică.* Faptele sale sînt povestite de Apollodor, *Epitome,* 6.9.
2) Fiul lui TISAMENOS (vezi); după moartea tatălui i-a urmat la tron. Mai apoi s-a dus în Asia Mică, unde a întemeiat o colonie.

► *Prezenţe în literatura antică.* Pausanias, 7.6.2.

Cometo (gr. Kop.oti#w, -oue;; lat. *Comae-tus, -i).* 1) Fiica lui Pterelaos, regele tele-boilor sau al tafienilor. Pe timpul războiului dintre Pterelaos şi Amfitrion, Cometo s-a îndrăgostit de duşmanul tatălui său (sau, după alte izvoare, de Cefalos, aliatul lui Amfitrion), pe care s-a hotărît să-1 ajute să obţină victoria. Ea a retezat din părul tatălui ei şuviţa de aur dăruită de Poseidon, care îl făcea invincibil. Pterelaos a fost înfrînt, însă Amfitrion, tulburat de gestul lui Cometo, a pus ca aceasta să fie ucisă.
► *Prezenţe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 2.4.7.
2) Preoteasă a zeiţei Artemis. Trăia la Patras şi îl iubea pe Melanipos, care o iubea la rîndul său. Dar întrucît familiile celor doi nu priveau cu ochi buni această iubire, ei erau siliţi să se întîlnească în taină. Pentru a nu fi descoperiţi, şi-au ales ca loc

pentru întîlnirile lor amoroase sanctuarul Artemisei. Mîniată de profanarea lăcaşului său, Artemis a făcut ca la Patras să izbucnească o ciumă cumplită, iar oracolul a dezvăluit cauza flagelului, sugerînd ca vinovații să fie ucişi. Ciuma a încetat, iar la Patras s-a continuat să i se ofere în fiecare an zeiței un tînăr şi o tînără. în cele din urmă, acest tribut sîngeros a fost abolit datorită intervenției lui Euripilos.

► *Prezențe în literatura antică.* Legenda este relatată de Pausanias (7.19.2 şi urm.).

Comos (gr. xuip.og, -ou). Inițial, cu acest nume grecesc se indica orice cortegiu sau procesiune sărbătorească legată de manifestări religioase sau profane. Etimologia sa era legată de cuvîntul grecesc xuip.Ti, „sat". Este atestat pentru prima oară în *Scutul* lui Hesiod (v. 281), unde cuvîntul jcwjic^eiv, „a lua parte la un *comos",* este întrebuințat referitor la o serbare de nuntă în expresia „a chefui în sunet de flaut". în epocile ulterioare, termenul poate indica sărbători solemne, cîntece şi dansuri, serbări orgiastice, procesiuni în cinstea lui Dionysos şi, în general, orice grup vesel, orice cortegiu sau ceată dezlănțuită. Contextele în care cuvîntul apare trimit la sărbători atît religioase (mai ales cele dionisiace), cît şi profane, de exemplu sărbătorile în cinstea atleților pentru victoria
repurtată în arenă, cele prilejuite de nunți, ca în cazul citat al *Scutului,* ori sărbătorile private de diferite tipuri, ca în cazul descris *în Banchetul* lui Platon, unde Alcibiade dă buzna beat în casa **lui** Agaton, urmat de un grup de tineri amețiți de băutură. Deşi *comos-ul* este menționat de nenumărate ori în cele mai variate contexte în izvoarele literare şi epigrafice şi apare reprezentat adesea în arta figurativă clasică, mai ales în ceramica greacă, pe vasele întrebuințate la băut, probabil chiar în cadrul unor *comos-uri,* este extrem de dificil să oferim o descriere amănunțită şi detaliată a acestuia. Există cîteva aspecte care îl caracterizează: dansul, cînte-cul, poezia, procesiunea, în anumite cazuri băutura din belşug şi beția ce îi urmează dimensiunea orgiastică. O problemă deosebit de dificilă o constituie şi definirea raporturilor dintre *comos* şi comedia antică: în *Poetica* (cap. 3-5) Aristotel stabileşte o legătură între „comedie" şi „comos", înțele-gînd prin acesta din urmă cortegiul adepților lui Dionysos aflați în prada beției şi freneziei bahice, şi explică originea comediei ca evoluție şi sistematizare a unor manifestări populare spontane determinate de aceste cortegii. în sfîrşit, trebuie amintit că în epoca elenistică întîlnim o zeitate numită Comos, care constituie personificarea veseliei şi plăcerii, fiind reprezentată ca tînăr înaripat ce ține în mînă o torță aprinsă (Filostrat, 765).

Compitalia (lat. *Compitalici ludi).* Sărbători religioase romane cu caracter rural, al căror nume provenea de la *compita,* răspîntiile unde se încrucişau cărările ce despărțeau parcelele de pămînt. La aceste intersecții se aflau îndeobşte mici capele unde erau venerați larii şi unde, la sfîrşitul sezonului semănatului, se celebra sărbătoarea ce le era închinată şi care prevedea dăruirea către lari a unui jug. Cu acest prilej capelele erau împodobite cu gheme şi păpuşi de lînă, probabil o amintire a unui ritual străvechi în care se ofereau sacrificii omeneşti, eventual cu semnificație lustrală. Ghemele şi păpuşile îi indicau, respectiv, pe oamenii liberi şi pe sclavii fiecărei familii implicate în sărbătoare ca proprietară a unuia dintre terenurile învecinate cu capela. Din contextul rural în

care sînt atestate inițial, sărbătorile s-au transferat şi la Roma, unde instituirea lor îi era atribuită lui Servius Tullius. Aici ele şi-au păstrat caracterul de sărbătoare mobilă, a cărei dată era fixată de la un an la altul de către un preot, în conexiune cu desfăşurarea muncilor agricole, însă întotdeauna între sfîrşitul Saturnaliilor şi sfîrşi-tul lunii ianuarie. Abia într-o epocă tîrzie este atestată o dată fixă, între 3 şi 5 ianuarie. Şi la Roma, sărbătorile se desfăşurau în micile temple închinate larilor la răs-pîntiile unde se întîlneau străzile ce duceau către diferitele cartiere ale cetății. în paralel cu celebrarea sacrificiilor aveau loc întrecerile numite *ludi compitalici,* care cuprindeau competiții de lupte, alergare şi recitare şi culminau cu procesiuni în cursul cărora erau purtate în cortegiu imaginile zeităților. La Roma, sărbătoarea şi-a păstrat caracterul popular, legat de categoriile cele mai umile ale populației. A fost abolită în epoca luptelor civile, în anul 64 î.Hr., şi, după o scurtă revenire, suspendată de Cezar. în epoca augusteică, cultul a fost reinstituit, în conexiune cu cel al geniului lui Augustus. De organizarea sărbătorilor se ocupau VICOMAGIŞTRII (vezi).

Concordia (lat. *Concordia, -ae).* Zeiță romană, personificarea păcii. îi erau închinate numeroase temple, dintre care cel mai vechi se spunea că ar fi fost înălțat de Camillus în amintirea reconcilierii dintre patricieni şi plebei din anul 367 î.Hr.; de multe ori, în acest edificiu se reunea senatul.
Zeița, a cărei iconografie o cunoaştem prin intermediul monedelor, este reprezentată ca o matroană avînd în mîna stîngă un corn al abundenței, iar în dreapta o ramură de măslin sau o pateră.

Condileata (gr. >AiraYx°J^i^VTl> -TIC ; l^a*-*Condileata, -ae).* Epitet cu care efa venerată zeița Artemis în împrejurimile cetății Cafies din Arcadia, unde îi fusese înălțată o statuie într-o pădure sacră. Potrivit legendei, cîțiva copii din partea locului, care, în joacă, au încercat să sugrume cu o sfoară simulacrul zeiței au fost lapidați de locuitorii pioşi. Artemis însă le-a trimis femeilor acestora o boală cumplită, care făcea ca toți copiii lor să se nască morți.
Oracolul a spus să li se acorde copiilor lapidați toate onorurile datorate eroilor, iar din acel moment Artemis din Cafies a a fost venerată cu epitetul *Apankomene,* „cea sugrumată" (Pausanias, 8.23.6 şi urm.).

Conditor. Străveche zeitate romană care veghea la păstrarea griului. Numele său provine de la *condo,* „a pune deoparte".

Confarreatio. Cea mai veche şi mai solemnă formă de căsătorie practicată la Roma, care avea valoarea şi caracterul unei ceremonii religioase. Se celebra în prezenţa marelui preot numit *flamen Dialis* şi a zece martori, mai ales în rîndul claselor superioare. Ceremonia cuprindea sacrificii şi rugăciuni. Printre oferte se numărau o oaie, a cărei piele era întinsă pe scaunele ocupate de soţi, şi o plăcintă dintr-o varietate de grîu *(far)* pe care soţii o ofereau în mod solemn lui Iupiter *Capitolinus.* De la acesta provenea termenul *confarreatio.* Ritualul s-a menţinut pînă la sfîrşitul epocii imperiale.
Consacrare (lat. *consecratio, -onis).* **La** Roma, termenul indica actul prin care un obiect, un bun, o zonă şi în particular un templu deveneau sacre. De asemenea, cu acest termen era indicat în lumea romană actul canonizării sau divinizării unui personaj istoric. în epoca imperială, cu această ceremonie se proclama divinitatea împăraţilor. Pentru detalii vezi APOTEOZĂ.
Consentes **dii.** Cei doisprezece zei etrusci, iar mai apoi romani, care alcătuiau sfatul lui Iupiter. Erau împărţiţi în şase zeităţi masculine şi şase feminine, nu toate perfect identificate. Erau, pe cît se pare, versiunile latineşti ale celor doisprezece zei atenieni, prin urmare Iupiter, Iunona, Neptun, Minerva, Marte, Venus, Apollo, Diana, Vulcan, Vesta, Mercur şi Ceres. Alţii îi includ în listă pe Saturn şi pe Summa-nus. Aveau statui aurite în Forul roman.
Consivia. Epitet cu care era indicată vechea zeiţă italică Ops, venerată în asociere cu CONSUS (vezi). Identificată ulterior cu RHEA (vezi), era considerată zeiţa ocrotitoare a recoltelor şi i se ofereau sacrificii în cursul Saturnaliilor şi mai ales al Opi-consiviilor, ceremonii religioase cu caracter rural care se celebrau vara.

Constelaţii. în Antichitate, Ptolemeu alcătuise deja o listă cu nu mai puţin de patruzeci şi opt de constelaţii, care, însoţite de o mie douăzeci şi două de stele, constituiau o excepţională hartă a cerului. în special douăsprezece constelaţii atrăseseră încă din Antichitate atenţia astronomilor şi a călătorilor: erau cele care reprezentau fundalul pentru traseul aparent al Soarelui şi care alcătuiesc zodiacul. Deşi acest din urmă nume ne-ar putea face să ne gîndim, în mod eronat, că dispoziţia constelaţiilor zodiacale ar reproduce exclusiv forme animale, în realitate, alături de şapte nume de animale (Berbec, Taur, Rac sau Cancer, Leu, Scorpion, Capricorn şi Peşti) şi de unul ce evocă pe jumătate un animal (Săgetătorul, care este un centaur), apar şi figuri omeneşti (Vărsătorul, Gemenii şi Fecioara), precum şi un obiect utilitar (Balanţa). în realitate, termenul „zodiac" se referă nu la animale, cum este citit de multe ori, în mod greşit (şi cum pare să fie interpretat din cuvîntul german care îl desemnează, *Tierkreis,* ce insistă tocmai asupra elementului animal, *fier),* ci la făpturile vii; Balanţa, care, de bună seamă, nu este o făptură vie, era însă de multe ori reprezentată în lumea veche în mîinile unui personaj şi, ca atare, făcea ca şi acest semn să fie perfect omogen cu celelalte. în mitologie, atît cele douăsprezece constelaţii ale zodiacului, cît şi celelalte constelaţii erau legate de personaje divine sau legendare, care, din cele mai diferite şi adesea din cele mai surprinzătoare motive, fuseseră aşezate (ca pedeapsă, ca răsplată, după moarte sau pentru a evita moartea) în cer pentru a ocupa o poziţie durabilă. Legendele şi tradiţiile înregistrate de mitografi sau de poeţi pe seama fiecărei constelaţii prezintă uneori divergenţe notabile; mai jos sînt enumerate, prin trimiteri, principalele versiuni, în ordinea alfabetică a numelor constelaţiilor sau ale stelelor mari.
- *Acvila* : este pasărea lui Zeus; apare în numeroase povestiri mitice legate de regele zeilor, fiind simbolul şi mesagerul acestuia (vezi ACVILĂ). Potrivit lui Ptolemeu, în partea de sud a acestei constelaţii putea fi recunoscut Antinous, favoritul împăratului Hadrian, mort în jurul anului 130 d.Hr.
- *Altarul:* această constelaţie era considerată altarul ceresc în faţa căruia zeii s-au adunat şi au jurat să poarte război cu titanii.
- *Andromeda:* eroina care dă numele acestei constelaţii este frumoasa fiică a lui Cefeu, regele Etiopiei, şi a Casiopeei. Condamnată să fie jertfită unui monstru marin care devasta' regiunea şi înlănţuită de o stîncă, a fost salvată în mod miraculos de Perseu, iar mai apoi, din voinţa Atenei, aşezată în cer printre constelaţii, unde se găsesc şi ceilalţi protagonişti ai mitului (Casiopeea, Cefeu şi Perseu: pentru alte detalii vezi *infra,* paragrafele respective).
-*Argos* : stelele acestei constelaţii reprezentau pe cer imaginea corăbiei Argos, folosită în mitica expediţie a argonauţilor.
- *Balanţa* : simbol al dreptăţii, asociată uneori cu constelaţia Fecioarei, care, la rîndul său, era considerată o metamorfoză a lui Dike sau a Astreei, Balanţa a fost înregistrată în mod statornic

printre constelații mai ales în epoca romană şi interpretată ca fiind cea mai adecvată personificare a echilibrului şi a înțelepciunii (vezi BALANȚĂ).
- *Balaurul:* lungul şir de stele ce alcătuiesc această constelație, răsucită în jurul polului nord ceresc, a fost identificat cu Ladon, balaurul monstruos pus să păzească merele Hesperidelor, care a fost învins de Heracle. Pentru detalii vezi HERACLE, a unsprezecea muncă. Alții îl identificau cu şarpele Python sau cu balaurul ucis de CADMOS (vezi).
- *Balena* : constelația era identificată cu monstrul marin care, potrivit legendei, devasta regatul Etiopiei şi căruia urma să-i fie jertfită Andromeda, eliberată ulterior de Perseu (vezi PERSEU).
- *Berbecul*: în această constelație era recunoscut protagonistul unuia dintre cele mai celebre mituri, berbecul cu lîna de aur aflat în centrul poveştii lui Frixos şi a miticei expediții a argonauților în fabuloasa Colhida (vezi ARGONAUȚI). Marcînd începutul primăverii, această constelație era legată de riturile fecundității şi de ideea renaşterii naturii.
- *Calea Lactee:* recunoscută ca un ansamblu de stele de către Arătos şi Democrit, era pusă în legătură cu laptele pe care Hera i 1-a dat lui Heracle (pentru detalii vezi CALEA LACTEE).
- *Capricorn*: în această figură a fost imortalizat zeul Pan, în semn de recunoştinţă

pentru sfatul dat zeilor ce voiau s£ se apere de atacul înfricoşător al lui Tifeu: Pan a propus ca fiecare să se preschimbe într-un animal, iar el s-a transformat parțial într-un peşte. Zeus a înfruntat însă monstrul şi, datorită ajutorului lui Pan, a izbutit să-1 înfrîngă, deşi s-a aflat la un pas de moarte. Unele izvoare identificau această constelație cu capra care 1-a crescut pe Zeus.
- *Casiopeea* şi *Cefeu*: Casiopeea era mitica regină a Etiopiei, soția lui Cefeu şi mama Andromedei, care a fost condamnată să-şi ispăşească în cer trufia de a se fi lăudat că era cea mai frumoasă dintre nereide. Printre pedepsele pe care i le-au aplicat zeii înainte de transformarea ei în constelație s-au numărat o cumplită inundație care a lovit coastele Etiopiei, precum şi apariția unui monstru căruia, înlănțuită de o stîncă, trebuia să-i fie jertfită Andromeda, salvată providențial de Per-seu (pentru detalii vezi CASIOPEEA). Casiopeea şi Cefeu constituie singurul cuplu divin imortalizat printre constelații. în constelații au fost transformați, de asemenea, Andromeda şi Perseu, ceilalți protagonişti ai acestui mit.
- *Căluțul:* se credea că în această constelație trebuia identificată fiica centaurului Chiron, Hipe, care a avut o fată cu Eol, fiul lui Hellen. Pentru a scăpa de pedeapsa tatălui, ea i-a implorat pe zei să o ajute să nască în taină. Dorința i-a fost îndeplinită, iar ea a născut-o pe Melanipe şi apoi a fost aşezată în cer, unde Chiron n-ar fi putut să o ajungă (Hyginus, *Astronomica,* 2.18; vezi HIPE).
- *Centaurul:* identificarea se făcea cu Chiron, cel mai înțelept dintre centauri şi iscusit în nenumărate domenii, de la medicină la artă, de la profeție la gimnastică ; el a fost maestrul unui mare număr de eroi din mitologia clasică. Potrivit tradiției, a murit lovit de o săgeată a lui Heracle, otrăvită în sîngele Hidrei din Lerna; atunci a fost scutit de privilegiul nemuririi, devenit dureros, pe care i 1-a dăruit lui Pro-meteu (vezi CHIRON), fiind primit printre constelații.
- *Cîinele-Mare:* era cîinele miticului vînător ORION (vezi). Exista însă o altă tradiție, ce recunoştea în constelația Cîine-lui-Mare un cîine pe nume Lelaps, dăruit
de Artemis lui Procris sau de Zeus Europei. Lelapos se bucura de faima celui mai rapid cîine din lume: numai o vulpe a izbutit să-i scape din fălci. In cele din urmă, Zeus a preschimbat atît cîinele, cît şi vulpea în pietre, după care a ridicat cîinele la cer.
- *Cîinele-Mic*: numit şi *Prokyon* („cățeluş lătrător"), era considerat cînd un alt cîine al lui Orion, asemenea Cîinelui--Mare, cînd cîinele lui Icarios, Mera, amintit pentru extraordinara sa fidelitate față de stăpîn (vezi CîTNE şi MERA).
- *Corbul*: a devenit constelație acel corb care, într-un mit al lui Apollo, nu s-a grăbit să-1 slujească pe zeu, care tocmai săvîrşea un sacrificiu în cinstea lui Zeus; în loc să aducă repede într-o cupă apa care îi fusese cerută, el a rămas să ciugulească pe o cîmpie, aşteptînd ca nutrețurile, încă necoapte, să se coacă cum trebuie. Ca să se dezvinovăţească, i-a adus lui Apollo un şarpe pe care a susținut că trebuise să-1 ucidă între timp. Apollo 1-a pedepsit însă pe corb, dar şi pe şarpe şi cupa, preschim-bîndu-i în tot atîtea stele nemişcate pe cer. Cunoscută în mai multe variante, povestea este relatată de Aelianus *{De natura animalium,* 1.47).
- *Coroana Australă:* era o coroană de stele situată între copitele anterioare ale Săgetătorului. Uneori era indicată cu alte nume: Prometeu, Roata lui Ixion, Corabia.
- *Coroana Boreală:* era considerată cununa luminoasă a Ariadnei, fiica lui Minos, care,

îndrăgostindu-se de Tezeu, 1-a ajutat să pătrundă în labirint şi apoi să găsească ieşirea. Potrivit unei tradiţii, în locul faimosului şi clasicului ghem de aţă, Ariadna i-a oferit lui Tezeu propria ei cunună luminoasă, care i-a iluminat drumul. Cununa, aşezată mai apoi în cer, fusese făurită pentru Ariadna de către Hefaistos, din nestemate provenite din India, şi reprezentase un dar de nuntă pe care eroina îl primise cînd îl luase de soţ pe Dionysos (vezi COROANĂ).

- *Cosiţa Berenicei*: soţia lui Ptolemeu al III-lea Evergetes, regina Berenice era faimoasă pentru splendida sa podoabă capilară,'pe care a oferit-o ca jertfă zeilor pentru a obţine întoarcerea soţului său din primejdioasa expediţie militară împotriva Siriei. Berenice a depus miraculoşii săi

zulufi retezaţi pe altarul templului închinat Arsinoei, însă aceştia au dispărut, iar un astronom i-a recunoscut într-o constelaţie de pe cer. Subiectul a fost tratat în *Cosiţa Berenicei* de Calimah şi reluat în limba latină de Catul (vezi BERENICE).

- *Cupa :* potrivit unei versiuni a legendei, constelaţia Cupei evoca mitul lui Demifon, regele Traciei care, pentru a-şi salva cetatea de o molimă, a fost silit să jertfească în fiecare an cîte o fecioară. Demifon avea două fiice, dar evita să pună numele acestora în urnă. Pîrît de Mastusios, a jertfit-o pe fiica acestuia fără să mai recurgă la tragerea la sorţi. Ca să se răzbune, Mastusios 1-a invitat pe Demifon să bea dintr-o cupă vin amestecat cu sîngele celor două fiice ale regelui, pe care le ucisese (vezi DEMIFON).

-*Delfinul:* se credea că reprezenta transfigurarea cerească a delfinului care îl salvase pe ARION (vezi), dar, potrivit altor versiuni, şi a delfinului care a îndemnat-o pe Amfitrita să răspundă avansurilor lui Poseidon, zeul apelor, şi să-1 accepte ca soţ. Ca să-1 răsplătească pentru ajutorul acordat, zeul 1-a aşezat printre stele.

-*Eridan :* această constelaţie era identificată cînd cu Padul, care în mit fusese teatrul tragicului sfîrşit al lui Faeton (vezi ERIDAN), cînd cu Nilul; întrucît marele fluviu al Egiptului se varsă în apropiere de insula Canopos, nu e de mirare că găsim o stea cu acest nume la o margine a constelaţiei, unde îl reprezintă pe unul dintre năierii miticei corăbii Argo.

- *Fecioara* : cel mai adesea era identificată cu zeiţa Dike, personificarea dreptăţii, sau cu Astreea, o altă zeiţă cu semnificaţie analoagă. Era asociată cu constelaţia Balanţei, ce reprezenta un simbol al dreptăţii lui Zeus. Adesea însă izvoarele identifică această constelaţie cu alte figuri divine, precum Demetra, Atena, Isis, Atargatis, Erigone sau Tyche.

- *Gemenii:* transfigurarea cerească a celor doi gemeni divini Castor şi Pollux, Dioscurii, fiii lui Zeus (vezi DIOSCURI). Pe lîngă această identificare, care era cea mai răspîndită, nu existau altele ce recunoşteau în constelaţia Gemenilor alte cupluri celebre, ca Tezeu şi Heracle, Apollo şi Heracle sau Amfion şi Zetos.

- *Hiadele*: constelaţia era interpretată ca reprezentînd o scroafă însoţită de patru godaci, iar numele ei era pus în legătură cu termenul care în limba greacă desemnează porcul; pentru alte detalii vezi şi HIADE.

- *Hercule*: astronomii antici vedeau în această constelaţie un bărbat îngenuncheat, considerînd că era vorba de Heracle sau Hercule, aflat în această poziţie întrucît era epuizat după îndeplinirea muncilor sale.

- *Hercule îngenuncheat*: Arătos îl întrezărea în această constelaţie pe Heracle în luptă cu balaurul care păzea grădina Hesperidelor. Alţii recunoşteau în imaginea omului îngenuncheat alţi eroi, precum Tezeu sau Prometeu.

- *Hidra:* era identificată cu şarpele acvatic cunoscut ca Hidra din Lerna, pe care Heracle a trebuit să o înfrîngă în cea de-a doua din muncile sale. La fel ca leul din Nemeea, Hidra din Lerna era progenitura a doi monştri, Tifon şi Echidna, şi fusese crescută de Hera (vezi HERACLE, a doua muncă).

- *Iepurele*: era constelaţia situată sub picioarele lui Orion şi urmărită de Cîinele--Mare.

- *Lebăda*: mai multe tradiţii legau originea constelaţiei Lebedei de o metamorfoză. Se spunea că era vorba de preafrumosul Cicnos, fiul regelui ligurilor Stenelos şi prietenul lui Faeton: transformarea se petrecuse datorită intervenţiei lui Apollo (vezi CICNOS). O altă tradiţie susţinea că lebăda cerească era pasărea în care se transformase Zeus pentru a o seduce pe Leda (sau, după alte versiuni, pe Nemesis): din unirea lor s-au născut două perechi de fii, Dioscurii Castor şi Pollux şi Elena şi Clitemnestra, care au ieşit dintr-un ou (sau din două).

- *Leul:* constelaţia cu acest nume era considerată de antici metamorfoza leului din Nemeea, animalul monstruos născut din Tifon şi Echidna şi ucis de Heracle în prima dintre muncile sale.

- *Lira* : se credea că în cer ajunsese lira lui Orfeu, cu care miticul cîntăreţ trac vrăjea fiarele pădurii şi domina natura; aceasta ar fi fost aşezată în cer după moartea proprietarului său, sfîşiat în bucăţi de femeile trace (vezi ORFEU).

-*Lupul*: în această constelaţie era recunoscut un animal urmărit cu ţepuşa de constelaţia învecinată a Centaurului.

- *Orion:* această constelaţie le era cunoscută sumerienilor, care îl identificaseră în ea pe eroul lor mitic Ghilgameş. Grecii şi romanii, la rîndul lor, l-au văzut în ea pe Orion, gigant şi vînător, ucis de Artemis şi mai apoi aşezat în cer (vezi ORION). Trei stele marcau cingătoarea acestuia, împreună cu vînătorul Orion, fusese ridicat la cer şi cîinele său de vînătoare, devenit constelaţia Cîinelui-Mare.

-*Păstorul:* numită şi Bouarul sau Văcarul, era transfigurarea păstorului care se ocupa de cei şapte boi înjugaţi la Ursa--Mare. Grecii o numeau *Bootes* sau, alteori, *Arctophylax.*

- *Pegas :* în această constelaţie era identificat miticul cal înaripat născut din sîn-gele ce ţîşnise din capul Gorgonei decapitate de Perseu (vezi PEGAS).

-*Perseu* : constelaţia era asociată cu miticul fiu al Danaei, unul dintre principalii eroi greci, protagonist al unui mare număr de întîmplări extraordinare, începînd cu conceperea sa de către Zeus, care s-a transformat într-o ploaie de aur pentru a ajunge la Danae, şi pînă la faptele sale glorioase, dintre care cele mai faimoase sînt uciderea Meduzei şi eliberarea Andromedei (vezi PERSEU).

-*Peştele austral*: constelaţie avînd forma unui peşte care bea, cu gura deschisă, din apa care curge din urciorul Vărsătorului. Mitul referitor la ea, de origine babiloniană, povestea că zeiţa siriană Derceto a fost salvată de la înec în apele unui lac chiar de un peşte care, în semn de recunoştinţă, a fost preschimbat în constelaţie. Pornind de la această tradiţie, sirienii considerau

peştele sacru, iar folosirea acestuia ca hrană era văzută ca un sacrilegiu (vezi Derceto şi Siria).
- *Peştii*: fantezia anticilor întrezărea în această constelaţie imaginea a doi peşti dispuşi în direcţii opuse, legaţi de cozi cu o sfoară. Acest amănunt făcea ca ei să fie identificaţi cu Afrodita şi Eros, care, potrivit unei legende, fuseseră preschimbaţi în peşti sau se transformaseră ei înşişi în peşti pentru a scăpa de atacurile lui Tifeu, creatura monstruoasă zămislită de Geea şi de Tartar. O altă tradiţie povestea cum cei doi peşti au găsit în apele Eufratului un ou, pe care l-au împins la mal. Din acest ou, clocit de o porumbiţă, s-ar fi născut
Afrodita, care, în semn de recunoştinţă, a aşezat cei doi peşti printre constelaţii.
- *Pleiadele :* grup de stele al cărui nume era explicat de antici în felurite chipuri. Printr-un joc de cuvinte bazat pe grafia *Peleiades,* „porumbiţe", originea acestui grup de stele era asociată cu zborul unor porumbiţe; pe de altă parte, numele era pus în legătură cu verbul grec indicînd navigarea, iar Hesiod subliniază că, primăvara, apariţia lor devreme în zori indică începutul sezonului propice pentru navigaţie.
- *Racul* sau *Cancerul:* se credea că era racul trimis de Hera care 1-a muşcat pe Heracle de picior în timp ce acesta lupta cu Hidra din Lerna. A fost strivit de erou, care a izbutit să-şi ducă la bun sfîrşit cea de-a doua muncă, uciderea Hidrei (vezi Heracle). O povestire mitică se referea la două stele din această constelaţie, numite Măgarul de nord şi Măgarul de sud, cele două animale încălecate de Dionysos şi Hefaistos cînd i-au înfruntat pe giganţi în timpul luptei dintre aceştia şi zei. Au-zindu-i răgînd şi nemaivăzînd în prealabil animale din această specie, giganţii s-au speriat, iar zeii au repurtat victoria şi au cele două animale în cer, pentru a le răsplăti. De fapt, în forma constelaţiei se recunoştea un staul cu doi măgari.
- *Săgeata:* deşi nu existau dubii în ce priveşte obiectul configurat de constelaţie, nu se ştia cui trebuia să i se atribuie săgeata de pe cer. Era, poate, săgeata cu care Apollo îi lovise pe ciclopi, vinovaţi că făuriseră fulgerul pe care Zeus îl trimisese împotriva lui Asclepios, vinovat, la rîndul său, pentru că dorise să răstoarne legile divine, asigurîndu-le oamenilor nemurirea (vezi Asclepios). în schimb, în varianta povestită de Hyginus în *Astronomica,* era săgeata cu care Heracle a lovit acvila lui Zeus ce devora ficatul lui Prometeu (vezi Prometeu). Poeţii şi mitografii ulteriori au văzut în această constelaţie săgeata lui Eros, care aprinde iubirea.
- *Săgetătorul:* în această constelaţie era recunoscut Crotos, unul dintre fiii lui Pan, inventatorul arcului şi călăreţ pasionat, într-adevăr, constelaţia are în partea superioară forma unui arcaş cu arcul întins, iar în partea inferioară forma unui cal. Crotos sălăşluia pe muntele Helicon, printre

muze, care i-au cerut lui Zeus să-1 transforme în constelaţie. O altă versiune a mitului identifica Săgetătorul cu centaurul Chiron (vezi).
- *Scorpionul*: era animalul care 1-a înţepat mortal pe Orion, vînătorul mitic, întrucît acesta se lăudase că putea prinde orice animal sălbatic sau, în altă variantă, întrucît încercase să o violeze pe Artemis, zeiţa vînătorii. în versiunea povestită de Ovidiu *(.Metamorfoze,* 2.195 şi urm.) constelaţia Scorpionului are un rol şi în mitul lui Faeton: „Este un loc unde Scorpionul îşi înconvoaie braţele în două arcuri şi, întinzînd coada şi picioarele îndoite în părţi deosebite, desfăşoară în spaţiu membrele ca două semne. Cînd 1-a văzut asudat de venin negru şi ameninţînd să rănească cu acul încovoiat, tînărul Faeton, pierzîndu-şi cumpătul şi îngheţînd de spaimă, a dat drumul frîielor". Acesta este începutul cursei nebuneşti a carului Soarelui, care se va încheia în mod tragic, după ce ameninţase să aprindă întregul pămînt, cu moartea lui Faeton, fulgerat de către Zeus.
- *Sirius:* cea mai luminoasă stea din constelaţia Cîinelui-Mare (vezi *supra).*
- *Şerparul* şi *Şarpele* : erau considerate transpunerea cerească a zeului Asclepios, cu care şarpele avea o serie de legături simbolice şi rituale. Zeul medicinei a fost adus în cer din voinţa lui Zeus, care a îndeplinit astfel rugămintea lui Apollo, tatăl lui Asclepios, ce voia să-i asigure nemurirea (pentru detalii vezi Asclepios).
- *Taurul*: în această constelaţie se întrezărea partea superioară a unui taur sau a unei juninci. Cu ea erau identificaţi fie taurul în care Zeus s-a transformat pentru a o seduce pe Europa, fie juninca în care a fost preschimbată Io (pentru detalii vezi Europa şi Io). în dreptul capului taurului erau recunoscute cele şapte stele corespunzătoare Hiadelor (vezi *supra).* Din constelaţia Taurului făceau parte şi Pleiadele (vezi *supra).*
- *Triunghiul:* dispoziţia caracteristică a stelelor acestei constelaţii le-a sugerat anticilor să o identifice cu Trinacria (Sicilia), regiune avînd o formă oarecum triunghiulară, sau cu delta Nilului. Nu există însă povestiri mitice particulare în acest sens.
- *Ursa-Mare* şi *Ursa-Mică* : erau asociate cu Ida şi Adrasteea, cele două nimfe care,
potrivit unei versiuni a mitului, l-au crescut pe Zeus în insula Creta. Alte povestiri vedeau în ele metamorfoza lui Calisto, iubită de Zeus şi transformată în Ursa-Mare de geloasa Hera, care 1-a preschimbat şi pe fiul lui Calisto, Arcaş, în Ursa-Mică (pentru alte detalii vezi Ursă). Grecii mai numeau constelaţia Ursei-Mari şi Carul, pe cînd latinii o numeau Septentrion: „Acestei constelaţii, pe care vechii greci au numit-o Car, datorită conformaţiei şi poziţiei sale, care o face să semene cu o căruţă, străbunii noştri, printr-o raportare analoagă la boii înjugaţi, i-au dat numele de *Sep-temtriones,* adică cele «şapte» stele care formau în mare imaginea unor *triones* înjugaţi"; iar *„triones,* în limba

ţăranilor de odinioară, erau boii, într-un fel *terriones,* adică potriviţi să muncească pămîntul"; dacă nu cumva cele şapte stele nu „sînt mai curînd numite *triones* întrucît sînt aşezate astfel încît stelele mai apropiate, luate cîte trei, formează între ele figuri triunghiulare" (Aulus Gellius, *Noctes Atticae,* 2.221 8-10). Ursa-Mică era indicată îndeobşte ca *Cynosura,* în traducere „coada cîinelui".

- *Vărsătorul*: figura aducătorului de apă de pe cer era identificată cu Ganimede, miticul paharnic al zeilor răpit şi adus printre astre din voinţa lui Zeus (vezi GANIMEDE). Alteori însă în ea era recunoscut Deucalion.

- *Vizitiul:* mitologia înregistrează mai mulţi conducători de care, atribuindu-i fiecăruia o destinaţie cerească printre constelaţii. Cel mai adesea, constelaţia era identificată cu Belerofon sau cu Erihto-nios, străvechi zeu tutelar al Atenei, care ar fi învăţat de la zeiţa cu acelaşi nume să înjuge carele şi ar fi fost inventatorul cva-drigei (vezi ERIHTONIOS). Alteori, în această contelaţie se distingea figura lui Mirtilos, conducătorul de car al regelui Elidei Eno-maos, care a jucat un rol de seamă în cursa în care Pelops, fiul lui Tantal, şi-a adjudecat victoria asupra lui Enomaos, obţinînd astfel mîna fiicei acestuia, Hipodamia (pentru detaliile poveştii vezi PELOPS). De asemenea, Hipolit, fiul lui Tezeu, iubit de Fedra, era uneori identificat cu alcătuirea constelaţiei (vezi HIPOLIT). în corespondenţă cu cotul *(olene)* constelaţiei Vizitiului era o stea numită Olenia, despre care se credea

că ar fi reprezentat metamorfoza caprei Amalteea, ce îl crescuse pe Zeus.

Constelaţiile zodiacului erau asociate cu diferitele luni ale anului, fiecare aflîndu-se sub protecţia unei zeităţi. Această tradiţie, nici pe departe univocă şi răspîndită mai cu seamă în lumea romană, este atestată inclusiv de reprezentările unor calendare şi de anumite imagini ale zodiacului care, în pofida inevitabilelor generalizări, pot fi sinteztizate în tabelul corespondenţelor de mai jos (adaptat după *Enciclopedia dell'arte classica e orientale [Enciclopedia artei clasice şi orientale],* Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma, 1966, voi. VII, p. 1280, rubrica „Zodiaco" [„Zodiac"] de H.G. Gundel).

	Semnul zodiacal corespunzător	Zeitatea ocrotitoare
Ianuarie	Capricorn — Vărsător	Iunona
Februarie	Vărsător-Peşti	Neptun
Martie	Peşti - Berbec	Minerva
Aprilie	Berbec - Taur	Venus
Mai	Taur - Gemeni	Apollo
Iunie	Gemeni - Rac	Mercur
Iulie	Rac-Leu	Iupiter
August	Leu - Fecioară	Ceres
Septembrie	Fecioară - Balanţă	Vulcan
Octombrie	Balanţă - Scorpion	Marte
Noiembrie	Scorpion - Săgetător	Diana
Decembrie	Săgetător - Capricorn	Vesta

► *Prezenţe în literatura antică.* Grecii au învăţat de la babilonieni şi de la egipteni o mare parte dintre noţiunile privind observarea astrelor de pe cer, observaţii pe care adesea le-au reinterpretat în lumina povestirilor mitologice. Stelele şi constelaţiile sînt amintite din cele mai vechi opere ale literaturii greceşti, la Homer şi la Hesiod. Cunoştinţe astronomice într-un sens mai propriu le-au parvenit grecilor probabil mulţumită operei lui Cleostratos din Tenedos, în secolul al Vl-lea î.Hr. Democrit, Meton şi Euhtemon au scris, la rîndul lor, lucrări despre astronomie. Celebre au fost scrierile lui Eudoxos şi *Fenomenele* lui Arătos, comentariile lui Hiparh şi catalogul stelelor din *Almagesta.* De stele şi constelaţii s-au mai ocupat, printre alţii, şi Nigidius Figulus, Manilius şi Firmicus Maternus. Toţi aceşti autori amintesc tradiţii mitologice şi legendare legate de stele şi constelaţii. La scrierile lor se adaugă cele ale unor mitografi precum Apollodor sau Hyginus *(Astronomica),* care culeg povestiri derivate din izvoare mai vechi, precum şi operele ce?or mai mari poeţi greci şi latini, de la Homer la Vergiliu şi Ovidiu, care, în cele mai felurite contexte, au adesea prilejul de a relata povestiri şi de a face trimiteri la legende cu caracter astronomic.

Consualia. Sărbători religioase celebrate la Roma în cinstea zeului CONSUS (vezi). Se ţineau de două ori pe an,

după semănat (15 decembrie) şi după recoltă (21 august). Sacrificiile în cinstea zeului aveau loc pe altarul ce-i era închinat în Circus Maxi-mus şi care era permanent acoperit cu brazde de pămînt, îndepărtate numai pe timpul sărbătorilor. După sacrificii, celebrate de *flamen Quirinalis* şi de vestale, aveau loc curse de cai şi de care, jocuri campestre şi curse de care trase de catîri. Cu acest prilej animalele folosite la muncile agricole erau împodobite cu coroane de flori, şi apoi lăsate libere. Sărbătorile de iarnă şi cele de vară aveau, probabil, o desfăşurare asemănătoare, cu toate că sîn-tem mai bine informaţi asupra celor din luna august.

Consus (lat. *Consus, -i).* Vechi zeu roman, identificat ulterior cu Neptvm. La Titus Livius (1.9.6) este numit *Neptunus Eques-tris.* După unii, era zeul ocrotitor al hotărî-rilor secrete, anticii punîndu-i numele în legătură cu *consilium.* Mai probabil însă era un zeu legat de recoltă şi de grîu. La grînare, mai ales la cele subterane, făcea trimitere şi un altar ce-i era închinat la Roma, lîngă Circus Maximus, şi care era descoperit numai pe timpul sărbătorii sale.

► *Rdspîndirea cultului.* Alături de zeiţa Ops, era celebrat în timpul sărbătorilor numite Consualia, despre care Titus Livius (1.9) spunea că fuseseră instituite de Romulus. Pentru detalii vezi CONSUALIA.

Copac. Legătura copacilor cu mitul şi cu religia este atestată în zona greacă încă din epoca minoică. Ştim că la Creta, unde nu au fost descoperite temple propriu-zise, ceremoniile religioase se desfăşurau în aer liber, la poalele şi în vîrful munţilor, adesea în preajma unor copaci. Scena sacrificiului reprezentată pe sarcofagul de la Haghia Triada pare să confirme această ipoteză. Alături de piatră, copacul are o importanţă centrală în identificarea

sanctuarului, inclusiv pentru cultele din Orientul Apropiat antic. în epocile următoare, arborii au continuat să caracterizeze mediile sacre, templele şi sanctuarele: o pădure sacră se afla la Olimpia, oracolul de la Dodona „vorbea" prin foşnetul frunzelor stejarilor din jur, iar sanctuarul de la Delfi se afla, la rîndu-i, într-o pădure. De asemenea, numeroase sanctuare însemnate din lumea romană erau înconjurate de păduri (vezi PĂDURE).

Unii copaci erau consacraţi anumitor divinităţi. Se considera că ei reprezentau lăcaşul nimfelor arborilor, numite driade şi hamadriade (vezi NIMFE) ; cînd copacul în care locuia una dintre acestea murea, nimfa era la rîndul ei sortită pieirii. Arte-mis era zeiţa cedrului sau a alunului; Attis se identifica cu pinul; Adonis era legat de arborele de smirnă; stejarul era sacru pentru Zeus, măslinul pentru Atena, rodiul pentru Hera şi Demetra, iar viţa-de-vie pentru Dionysos. La Delos era venerat palmierul de care Latona se sprijinise atunci cînd îi născuse pe gemenii Artemis şi Apollo. La Didima creştea laurul sacru al lui Apollo. Copacii păreau a fi legaţi cu deosebire de cultul zeiţelor: vechile imagini ale Atenei erau făcute din lemn de măslin, iar statuile Herei din păr sălbatic. Zeităţi feminine aşezate la baza unor copaci sînt reprezentate pe monedele de la Gortina (unde apare Europa) şi de la Mira, în Asia Mică (unde este reprezentată Artemis *Eleutera).* Pe de altă parte, mai înfricoşătoare, unele tradiţii povestesc despre preotese sau fecioare aflate în slujba zeiţelor, care erau spînzurate de copaci dacă nu-şi îndeplineau sarcinile; se presupune că într-o evocare a sacrificiilor prin spîn-zurare s-ar afla originea tradiţiei de a atîrna în copaci oferte de tot soiul, funde, benzi colorate şi *oscilla,* discuri oscilante, care erau agăţate în copaci pe timpul unor sărbători.

In unele legende, copacii joacă un rol central. în *Eneida,* Vergiliu povesteşte despre Polidor, care, după ce a fost ucis de Polimestor, a fost îngropat pe coastele Traciei. Pe mormîntul său au crescut nişte arbuşti, răsăriţi din suliţele care îi străpunseseră trupul, iar cînd Enea, în necu-noştinţă de cauză, a rupt cîteva rămurele, a văzut cum din trunchi picura sînge şi

a auzit o voce care i-a spus povestea nefericitului tînăr troian. în *Teogonia* lui Hesiod se povesteşte că stirpea de bronz, rasa dură şi luptătoare care, în succesiunea raselor, urmează după cea de aur şi după cea de argint, s-a născut din frasini. Tot din frasini se produc şi lăncile, arme de război, întrucît frasinii sînt locuiţi de meliade, nimfe născute din sîngele lui Uranos, curs după mutilarea acestuia de către Cronos. în schimb, măslinul reprezintă un dar preţios oferit oamenilor de către Atena: în întrecerea cu Poseidon pentru dominaţia asupra Aticii, Atena şi-a adjudecat victoria făcînd să răsară pe Acropole un măslin. Copacul sacru al Atenei era venerat în curtea Erehteionului. Faptul că, după incendierea de către persani a Acropolei, în anul 480 î.Hr., planta a germinat din nou a fost considerat un semn divin al vitalităţii şi forţei cetăţii Atena. Smochinul era amintit în legenda lui Romulus şi Remus: coşul în care cei doi gemeni fuseseră abandonaţi a fost dus de apele Tibrului pînă la baza unui smochin ce creştea pe mal. Acest arbore, Smochinul Ruminal, a devenit obiect de cult. Altă tradiţie afirma că Smochinul Ruminal se înălţa între For şi Capitoliu, unde fusese adus printr-o vrăjitorie de către augurul Attius Naevius. O întîmplare tragică se povestea în legătură cu mărul, ce şi-ar fi luat numele

de la eroul Melos, care s-a spînzurat de crengile unui copac, disperat că Adonis, tovarăşul său, murise. Sîngeroasă este şi povestea rodiului, răsărit după dorința divină din sîngele unei tinere, Side, care s-a omorît pe mormîntul mamei sale pentru a scăpa de urmărirea propriului său tată. Un stejar străvechi apare în legenda lui Recos; acesta a sprijinit copacul cu nişte pari, salvîndu-1 de la prăbuşire şi salvîndu-le în acelaşi timp şi pe nimfele hamadriade care locuiau în el şi care l-au ajutat. Totuşi, pentru ulterioara sa infidelitate față de nimfe, acestea l-au pedepsit, trimițînd o albină să-1 orbească. Migdalul era legat de povestea lui Attis, şi se spunea că ar fi apărut pe mormîntul fiicei lui Midas (vezi AGDISTIS).
în mitologie, numeroşi copaci apar în povestirile despre metamorfoze. Ulmul, plopul şi salcia erau rezultatul transformării Hesperidelor; disperate că pierduseră

merele care le fuseseră încredințate şi care fuseseră furate de HERACLE (vezi), acestea au fost preschimbate în copacii respectivi. Arborele ce producea fructele de aur culese de erou, aflate sub paza unui balaur, era, de bună seamă, miraculos. Ciparisos, fiul lui Telefos, a fost transformat într-un chi-paros după ce şi-a omorît cerbul preferat în timpul unei vînători. Surorile lui Faeton s-au preschimbat în plopi după moartea fratelui lor, ucis de fulgerul lui Zeus şi căzut în rîul Eridan (vezi FAETON). Pla-tanul şi-a luat numele de la sora Aloazilor, numită Platanos, care, după moartea fraților săi, a fost transformată în acest copac. Cu o metamorfoză se termină şi povestea Driopei, al cărei nume înseamnă „arbore" sau „stejar"; tînăra a văzut într-un copac nişte flori strălucitoare pe care le-a cules, fără să ştie că înăuntrul arborelui se ascundea o nimfă; din ramuri a început să curgă sînge, iar nimfa a transformat-o pe Driope^ntr-un copac similar. Cîteva însoțitoare ale Driopei, care au povestit despre această metamorfoză, au fost la rîndul lor preschimbate în copaci, mai precis în pini. Tot într-un pin s-au transformat şi o nimfă care voia să scape de atențiile zeului Pan. Dintre cele mai celebre metamorfoze, Ovidiu le povesteşte pe cea a lui Dafne, care s-a transformat în laur (vezi DAFNE), şi pe cea a lui Filemon şi Baucis, care au fost preschimbați în tei şi, respectiv, în stejar (vezi FILEMON). în mitologia clasică, tema metamorfozării în copaci, flori şi plante de tot soiul este practic inepuizabilă. Pentru alte povestiri legate de copaci trimitem, în afara personajelor citate, la rubricile dedicate diferitelor specii de plante.
Ca simbol al vieții şi ca element de legătură între lumea subpămînteană, unde îşi adînceşte rădăcinile, şi lumea cerească, unde îşi întinde ramurile, copacul este prezent, mai ales în arta greacă arhaică, sub forma arborelui vieții. De proveniență orientală, această temă este frecventă pe vase şi în reliefuri, fiind exploatată şi în compozițiile heraldice prețuite în stilul numit „orientalizant".
Copii. Chiar dacă nu foarte frecvent, copiii sînt protagoniştii unor episoade din mitologia clasică. In jurul naşterii şi al trecerii la viața adultă se concentrează unele
rituri religioase deosebit de importante în societatea greacă şi romană.
Printre episoadele din mitologia clasică avînd copii ca protagonişti se numără în primul rînd cele privitoare la zeitățile pre-olimpiene care, temîndu-se că vor fi înlăturate de la domnie de propriii lor copii, îi ucideau imediat după naştere. Aşa se întîm-pla cu urmaşii lui Uranos: nou-născuții erau coborîți în adîncul întunecat al pămîn-tului, ca să nu poată apărea în lume pentru a-şi detrona tatăl. însă mama lor, Geea, îngrijorată de soarta copiilor săi şi îngreunată de propriii urmaşi care erau realungați în sînul ei de către Uranos, 1-a îndemnat în cele din urmă pe fiul său Cronos să se ridice împotriva tatălui său, pe care acesta 1-a castrat.
Fiii lui Cronos au avut aceeaşi soartă cu generația precedentă: Cronos a aflat că unul dintre copiii săi avea să-1 detroneze. De aceea, pe măsură ce Rhea îi zămislea, el îi înghițea. Printr-o şiretenie, Rhea a izbutit să-1 salveze pe ultimul născut, Zeus; în locul acestuia, Cronos a înghițit un bolovan înfăşurat în scutece. Micul Zeus, născut pe muntele Ida din Creta, a fost ascuns într-o peşteră şi crescut de o capră, Amal-teea, în timp ce coribanții, făcînd mare larmă, îl împiedicau pe Cronos să-i audă scîntecele; astfel el a putut scăpa şi i-a luat locul tatălui pe tronul ceresc.
Povestirea succedării celor două generații divine apare pentru prima oară în *Teogonia* lui Hesiod. Micul Cronos şi micul Zeus nu sînt însă singurii copii divini ale căror aventuri ni le povestesc poeții. Dacă în cazul anumitor zeități pare imposibil să aflăm informații despre copilăria lor -de exemplu, Atena se naşte deja desăvîrşită, adultă şi înarmată din capul lui Zeus, iar Afrodita, se naşte cu strălucitoarea ei frumusețe din spuma mării -, alți zei parcurg etapele copilăriei, fie şi într-un mod

miraculos, înfăptuind isprăvi nemaivăzute. Hermes, de pildă, la cîteva ceasuri după naştere, este deja în stare să fugă din leagăn şi să fure boii lui Apollo; adus în faţa lui Zeus de către Apollo, care izbuteşte să dea de urma micului hoţ, reuşeşte să-şi vrăjească acuzatorul cîntînd la liră, pe care o inventase între timp, folosind o carapace de broască-ţestoasă; însă îşi completează isprăvile furînd mai apoi arcul şi

săgeţile lui Apollo. Nu mai puţin miraculoasă este copilăria lui Heracle, care, aflat încă în scutece, sugrumă doi şerpi trimişi împotriva sa de către Hera, care voia să-1 ucidă. O altă figură mitologică a cărei naştere face subiectul unor povestiri este strălucitoarea Elena; ea este fiica Ledei, care a fost sedusă de Zeus sub înfăţişarea unei lebede, şi, prin urmare, se naşte dintr-un ou, potrivit versiunii curente a povestirii, împreună cu Dioscurii şi cu Clitemnestra.

în general, copiilor nu li se rezervă prea mult loc în Olimpul grecesc şi nici în panteonul roman. Cîteva figuri divine reprezentate cu trăsături copilăreşti sînt Iachos, călăuza divină a iniţiaţilor din Misterele Eleusine, care, potrivit unei tradiţii, era fiul Demetrei, iar prin rîsul său a consolat-o pe întristata sa mamă, pe care o însoţea în peregrinările în căutarea fiicei sale Persefona (pentru episodul rîsului lui Iachos vezi Baubo) ; sau Zagreus, care, potrivit unei versiuni a mitului, era fiul Persefonei şi al lui Zeus; el a fost atacat şi sfîşiat în bucăţi de către titani, la porunca Herei, geloasă pe iubirile soţului. Zeus a cules rămăşiţele micului Zagreus şi i-a redat viaţa, făcîndu-1 să renască sub chipul lui Dionysos. Un zeu copil este şi Eros, mai cu seamă începînd din epoca elenistică, cînd, este reprezentat în poezie şi în artele figurative ca un copilaş cu sau fără aripi care răvăşeşte inimile aruncînd săgeţile iubirii. Aspectul de copil, dublat însă de o mare înţelepciune, caracterizează figura lui Tages, care i-a învăţat pe etrusci arta haruspicii-lor. Un copil era şi zeul somnului, Hypnos la greci, cu tîmplele înaripate. Mai cu seamă din sursele iconografice ne este cunoscută figura unui alt zeu copil, Telesforos, reprezentat îndeobşte ca un copilaş durduliu, cu o mantie largă şi cu glugă, considerat o zeitate însoţitoare (a sufletelor răposaţilor în religia etruscă şi, respectiv, a călătoriilor nupţiale la gali).

Mai frecventă în povestirile mitice este prezenţa copiilor unor zei sau ai unor oameni, ale căror fapte se împletesc cu cele ale adulţilor. Un topos recurent este acela al copilului abandonat, cel mai adesea pentru că un oracol i-a asociat naşterea cu semne nefaste pentru el ori pentru cetatea sau stirpea lui. Este cazul lui Oedip (vezi),
dar şi al lui Paris (vezi), înainte de naşterea căruia mama sa, Hecuba, a avut o viziune care îl asociază cu un incendiu ce avea să distrugă cetatea Troiei. Paris a fost găsit şi crescut de un păstor, iar destinul cetăţii avea să-şi urmeze cursul. în acelaşi fel, pentru a scăpa de o profeţie potrivit căreia avea să moară de mîna nepotului, Acrisios şi-a abandonat fiica, Danae, şi pe fiul acestuia Perseu într-o ladă lăsată în voia valurilor, o variantă a temei abandonării tradiţionale, care în mod obişnuit are loc într-o pădure sălbatică sau pe un munte izolat. Copiii pot fi abandonaţi nu numai pentru a evita un destin ameninţător, ci şi pentru a o pedepsi pe mama lor: este cazul lui Romulus şi al lui Remus, abandonaţi pe Tibru sau în apropierea acestuia, într-un coş, nu pentru a se evita o profeţie, ci pentru pedepsirea mamei sacrilege, care, aducîndu-i pe lume pe cei doi gemeni zămisliţi cu zeul Marte, încălcase jurămîntul de castitate depus ca preoteasă a Vestei (pentru un mit analog vezi Neleu şi Pelias).

Nu lipsesc cazurile în care protagoniştii povestirii mitologice sînt chiar copiii, de multe ori fiii marilor eroi. Adesea, poeţii au ştiut să mizeze cu iscusinţă pe contrastul dintre graţia şi inocenţa copiilor şi destinul tragic pe care tradiţia li-1 rezervă. Rareori în mitologie copiii au rolul senin şi lipsit de griji ce se potriveşte cu vîrsta lor, de multe ori ei fiind victimele inocente ale păcatelor celorlalţi sau ale unor evenimente covîrşitoare. Adesea, povestea lor se încheie tragic: este cazul lui Polidor, cel mai tînăr dintre fiii lui Priam, regele Troiei, ucis prin trădare de cei care ar fi trebuit să-i salveze pe el şi pe ai săi de la distrugere (vezi Polidor) ; sau al lui Troilus, alt fiu al aceluiaşi rege troian, a cărui poveste se încheie cu imaginea trupului său întins, ca acela al unei victime sacri-ficiale, pe altarul pe care Ahile 1-a ucis pentru a face posibilă căderea Troiei, aşa cum prevestise oracolul (vezi Troilus). Oribil a fost şi sfîrşitul lui Astianax sau Scamandrios, fiul eroului troian Hector, pe care, în imagini de o duioşie mişcătoare, *Iliada* ni-1 înfăţişează în braţele Andro-macăi şi în faţa tatălui care îl înspăimîntă cu armura-i strălucitoare; copilul va fi ucis fără milă de către Pirus, care îl va

arunca de pe înaltele ziduri ale Troiei pentru a evita ca o nouă generație de suverani să redea viața cetății înfrînte (vezi ASTIANAX). Dintre fiii Troiei, o soartă mai bună pare să-i revină numai lui Ascaniu, fiul lui Enea, care, cu toate că trăieşte dramatica fugă din cetatea distrusă, se va salva şi va deveni strămoşul primordial al romanei *gens Iulia.*
Şi în alte mituri copiilor le este hărăzită de multe ori o soartă crudă: Icar, fiul lui Dedal, este victima aripilor din ceară şi pene născocite de tatăl său (vezi DEDAL). Glaucos, fiul lui Minos şi al Pasifaei, moare înecat într-un butoi plin cu miere, însă va fi readus la viață datorită descoperirii unor plante miraculoase (vezi GLAUCOS). în unele cazuri, copiii sînt jertfiți într-un mod barbar, pentru atingerea unor scopuri mai mult sau mai puțin justificabile, ca în mitul lui Tiest (vezi ATREU), unde asistăm la un banchet macabru în care acestuia i se dă să mănînce carnea propriilor copii, ori ca în cel al MEDEEI (vezi), ce ajunge să-şi ucidă copii.
Uneori copiii sînt implicați în întîmplări urzite în mod obscur, ce oferă indicii privitoare la unele mituri străvechi, ca în cazul lui Erihtonios, ascuns într-un coş şi încredințat fiicelor regelui Cecrops cu porunca de a nu deschide coşul sub nici un motiv ; fetelor incapabile să reziste curiozității, el li se va arăta sub înfățişarea nu a unui copil, ci a unei grămezi de şerpi, fă-cîndu-le să înnebunească (vezi AGLAURIDE şi ERIHTONIOS).
La fel de vechi şi de obscure sînt aspectele mitului lui Triptolem, copilul ce avea să devină protagonistul Misterelor Eleu-sine, pe care îl vedem încredințat zeiței Demetra, aruncat de aceasta în foc pentru a-i distruge părțile muritoare şi pentru a-i asigura nemurirea (vezi TRIPTOLEM ; alte surse leagă acest episod nu de figura lui Triptolem, ci de a lui Demofon). Pe cît se pare, doar rareori poeții le rezervă copiilor rolul jucăuş şi fericit ce se potriveşte cu vîrsta lor. Putem surprinde o umbră de zîmbet, de pildă, în întîmplarea avîndu-1 ca protagonist pe Ahile, ascuns de mama sa, îngrijorată de soarta lui, printre fiicele regelui Licomed din Sciros şi travestit în fată; numai interesul lui pentru arme îi va dezvălui adevărata identitate (vezi AHILE).
în unele cazuri, tocmai prezența copiilor poate aduce, chiar şi în mitul cel mai întunecat, uşurarea unui surîs ce diminuează tensiunea. Este cazul lui Iachos şi al Deme-trei, deja amintit; sau cel al lui Hector, care, într-un moment dramatic, zîmbeşte dinaintea spaimei copilaşului ce i-a văzut coiful înfricoşător; ori cel al lui Eros, copil duios şi răutăcios, care, în operele multor poeți, o face pe mama sa, Afrodita, să surîdă. în *Imnul III către Artemis* al lui Calimah, o încîntătoare Artemis copilă, aşezată pe genunchii lui Zeus, îi cere tatălui său daruri, de la arc şi săgeți la tunica scurtă, cereri infantile neînsemnate (arcul însă trebuie să fie făcut de ciclopi), însă şi cadouri mult mai dificile, precum „şaizeci de dansatoare ale oceanului toate de nouă ani", pe lîngă „douăzeci de nimfe" care să se ocupe de încălțările şi de cîinii săi, „şi toți munții". Reacția adulților - zei sau eroi - dinaintea copiilor este întotdeauna un zîmbet: „Zise acestea, copila voia să se prindă de barba tatălui, şi de mai multe ori îşi întinse mîinile s-o atingă. Rîzînd, tatăl îi îngădui şi îi răspunse mîngîind-o" *(ibidem,* 26 şi urm.). în ansamblu însă, în mitologia clasică apare o imagine a copilăriei în care predomină tonurile întunecate, unde copiii sînt victime nevinovate, martori ai unor întîmplări dramatice, lipsiți de dragostea ce li s-ar cuveni, încercați într-un mod pe care, de multe ori, poezia antică nu ni-1 descrie minuțios, ci ne lasă să-1 înțelegem prin puține aluzii, cu o pudoare bine exemplificată în *Alcesta* lui Euripide, unde protagonista separării sfî-şietoare dintre mamă şi fii este mama, însă unde suferința tăcută a fiilor nu este mai puțin mişcătoare.
Dacă din cadrul mitologiei trecem în cel al religiei, riturilor şi sacrificiilor, documentele pe care le avem la îndemînă, chiar dacă uneori sînt obscure sau dificile de interpretat, ne permit să înțelegem importanța cîtorva momente fundamentale din viața copilului, subliniate prin ceremonii specifice, în particular momentul naşterii, cuprinzînd mai cu seamă rituri de purificare pentru lehuză, şi cel al inițierii la vîrsta adultă. Pe lîngă aceste momente fundamentale, copiii şi adolescenții au un rol important din punct de vedere religios şi în anumite culte specifice care presupun

consacrarea unora dintre ei, pentru o perioadă dată, în serviciul unui templu sau al unui zeu. în cazul Greciei, cunoaştem tradiția aşa-numitelor *arrephoroi,* fetele care, pe Acropole, țes vreme de un an peplul sacru închinat Atenei, care îi este oferit zeiței în timpul Marilor Panatenee; la sfîrşitul anului şi al serviciului lor, fetele îşi abandonează rolul în cursul unei misterioase ceremonii nocturne. La Atena, alte fete erau trimise să o slujească pe Artemis în templul de la Brauron; la Patras, înainte de cununie, fetele le erau consacrate Arte-misei şi lui Poseidon. Băieții îl puteau sluji pe Apollo, cum se întîmpla la Teba, ori pe Zeus, ca la Aigion. La Elateea şi Tegeea însă îi puteau fi consacrați şi Atenei. Şi

exemplele ar putea continua.
Descoperirea la Cnosos, în insula Creta, a unui depozit de oase de copii purtînd semne evidente de lovituri de cuțit a confirmat conexiunile existente între numeroasele tradiții mitice unde copiii sînt înfățișați ca victime ale sacrificiilor şi realitatea istorică ; ca atare, nu se poate exclude faptul că, în spatele legendei macabre a tinerilor oferiți ca hrană Minotaurului, se ascunde realitatea practică a jertfirii unor copii, cel puțin în fazele mai vechi ale istoriei Greciei. Amintirea acelor ritualuri, rămasă în legendă, şi depăşirea lor par să se reflecte în anumite aspecte ale unor rituri de inițiere răspîndite nu doar în Grecia, ci şi la Roma (dansul lui Tezeu la Delos, sau dansul cocorului; *lusus Troiae* la Roma şi altele asemănătoare).
în sfîrşit, este cazul să menționăm rolul activ jucat de copii în desfăşurarea multor rituri. Chiar făcînd abstracție de adolescenții care îndeplinesc funcții specifice în cursul ceremoniilor sau care sînt consacrați diferitelor zeități, copiii sînt adesea admişi să urmărească ceremoniile religioase. Figuri de tineri apar în numeroase reprezentări ale unor sacrificii şi sărbători, de la friza Partenonului la reliefurile romane, unde mai cu seamă copiii apar-ținînd familiei imperiale sînt reprezentați luînd parte la rituri (de exemplu pe Ara Pacis a lui Augustus). în *Legile,* Platon descria modul în care copiii, încă lipiți de sînul doicilor sau al mamelor, ascultă şi învață cîntarea unor episoade mitologice ori asistă cu entuziasm, rămînînd vrăjiți, la ceremoniile religioase *(Legile,* 887d-e).
Copreu (gr. Koitpeug, *-iuq).* Fiul lui Pelops, regele Elidei. După ce 1-a ucis pe Ifitos, şi-a părăsit patria, refugiindu-se la Micene, la regele Euristeu, care 1-a făcut vestitorul său şi s-a fohosit de el pentru a-i comunica poruncile lui HERACLE (vezi). Personaj meschin, violent şi obraznic, a fost ucis de atenieni atunci cînd a venit, trimis de Euristeu, pentru a le cere să-i expulzeze pe Heraclizi. Purtarea sa a fost atît de jignitoare, încît atenienii au încălcat respectul sacru datorat ambasadorilor. Homer aminteşte un fiu al său, Perifetes, care **a** fost tovarăşul lui Agamemnon în războiul troian.
► *Prezențe în literatura antică.* Copreu este amintit în *Iliada* (15.639 şi urm.) ca fiind „mai puțin vrednic", despre fiul său Perifetes spunîndu-se că este mai bun decît el, contrar tradiției consolidate potrivit căreia tații sînt mai nobili decît fiii *(cf. Odiseea,* 2.276-277): „Puțini copii s-aseamănă cu tatăl,/ Ba cei mai mulți sînt mai prejos de dînsul,/ Puțini şi cei mai buni"). Funcția sa de sol al lui Euristeu este explicată la Apollodor, *Biblioteca,* 2.5.1, unde se spune că Euristeu recurgea la el pentru că se temea de Heracle.
Corabie. Numeroşi eroi din mitologie sînt protagoniştii unor călătorii pe mare, iar corăbiile joacă un rol important în numeroase povestiri. Flotele, corăbiile sau plutele reprezintă fundalul aventurilor lui Ulise şi ale tovarăşilor săi, dar şi ale altor eroi greci care, asemenea lui, se întorc în patrie după războiul troian; de altfel, şi la plecarea către Troia armata aheilor are probleme: flota nu poate pleca din Aulis din cauza îndelungatei perioade de vreme bună trimisă de Artemis, mînioasă că Agamemnon ucisese una dintre căprioarele sale sacre; comandantul ştie că numai sacrifi-cîndu-şi fiica, pe Ifigenia, în cinstea zeiței va obține vîntul de care are nevoie şi este gata să facă acest pas suprem, chiar dacă în ultima clipă zeița o salvează pe Ifigenia (pentru detalii vezi IFIGENIA). Dintre numeroasele aventuri ale lui Ulise în care apar corăbii se pot aminti episodul cînd, pentru a rezista cîntecului sirenelor, eroul pune să fie legat de catargul ambarcațiunii sale *(Odiseea,* 12.165-200), cel cînd Ulise construieşte pluta cu care va pleca din insula lui Calipso *(ibidem,* 5.228 şi urm.) şi cel al
«este

■ii Peri-
■kitei,
mu căreia
WtMma,
^Hia cu
p. .■ ie
■::.".;.. ia
Biiatâ ia
■it spune
■BL'D că se
Bbgiesînt

luare, iar -

■inirame-

Hiile sau ■tarilor lui 1

■fi ale altor

le întorc în

■<llfel,şila

Beilor are

BiAulis din

■remebună

WAgmem-

■Marele sale

■Dai sacrifi- *t*

kstea zeiţei

■toie si este

1, chiar dacă Ipe Ifigenia

intre nume-

&«m apar

aii<i,qentru

ii sale

corăbiei miraculoase pe care i-o dăruiesc feacii şi care îl duce cu uşurinţă în Itaca („...vasul/ Se tot sălta, şi-ntunecat talazul/ Vîrtos răsunător vuia din urmă./ Şi vasul se-ncurca cu totul ţapăn/ Şi sigur": *ibidem,* 13.84 şi urm.). După modelul aventurilor lui Ulise se desfăşoară şi peripeţiile pe mare ale lui Enea, care la rîndul său îşi leagă destinul de cel al corăbiilor, pornind spre pămîntul unde destinul a hotărît că trebuie să ajungă. Tot pe mare are loc întoarcerea eroilor cîntată în *Nostoi,* poemele despre revenirea eroilor greci de la războiul troian.

Cea mai faimoasă corabie din mitologie este Argo, „cea strălucitoare" sau „cea iute", cu care argonauţii au plecat în căutarea lînii de aur. Corabia a fost făurită de Argos, fiul lui Frixos, şi avea în catarg o bucată din stejarul sacru de la sanctuarul lui Zeus de la Dodona, ceea ce îi permitea să dea răspunsuri oraculare. La întoarcerea din expediţie, Atena a transformat-o în constelaţie. O tradiţie răspîndită în Grecia în epoca clasică şi apoi la Roma spunea că Argo a fost cea dintîi corabie construită de om (vezi ARGOS). Alte izvoare îi atribuiau lui Danaos construirea primei nave, care a realizat-o urmînd sfaturile Atenei şi a fugit din Egipt cu ea, îmbar-cîndu-le şi pe fiicele sale (vezi DANAOS). Dintre ambarcaţiunile amintite în mitologie, singulară e cea a piraţilor care îl răpesc pe Dionysos şi pe care zeul o transformă făcînd să răsară tulpini de iederă în jurul catargului mare (vezi DIONYSOS) ; de o arcă propriu-zisă se poate vorbi în cazul ambarcaţiunii în care Deucalion şi Pira au plutit nouă zile pe apele care acoperiseră pămîntul în timpul potopului (Apollodor, *Biblioteca,* 1.7.2). Alte corăbii cunoscute sînt cele ale lui Ciniras, regele Ciprului, care, nevrînd să participe la războiul troian, a promis să trimită cincizeci de corăbii, din care însă numai una a ajuns la destinaţie ; celelalte, făcute din lut, s-au topit în apa mării înainte de a ajunge la Troia (Apollodor, *Epitome,* 3.9). O corabie vrăjită este cea la bordul căreia urcă Melibeea, protagonista unei poveşti de dragoste împreună cu Alexis: obligată să se căsătorească cu alt tînăr, după mai multe întîmplări, Melibeea fuge în port şi găseşte aici o navă magică; înălţînd pînzele, această corabie

a dus-o în locul unde fugise, disperat, iubitul ei (Servius, *ad Verg.,* 1.430; vezi MELIBEEA, 3). Şi lumea de dincolo are o ambarcaţiune ce brăzdează apele întunecate ale infernului; e vorba de barca lui Charon, miticul luntraş care cere să i se dea la fiecare trecere obolul cuvenit (vezi NAULON şi OBOLUL LUI CHARON).

Corăbiile au un rol important în *Iliada* : listei navelor aheilor care participă la expediţie îi este dedicat în parte cîntul 2, unde vv. 484-779 sînt cunoscute drept „Catalogul corăbiilor"; pe navele aheilor au loc lupte furibunde între greci şi troieni, des-crise în cînturile 13 şi 15, iar în cîntul 16 Hector dă foc corăbiilor duşmane: „...ei în corabie focul/ Puseră, şi în curînd se lăţi vîlvătaie nestinsă/ Coada corăbiei prinse să ardă-mprejur. Iar Ahile/ Seama luă şi cu palmele-şi dete în coapse şi zise: «Sai, o mărite Patroclu, te suie-n teleagă şi zboară./ Iată, văd focul duşman la corăbii, văd flacăr-aprinsă,/ Vasele mi-e să nu pierdem, că nu ne mai scapă nici fuga»" (16.119-125). Cu alte intenţii, femeile troiene luate prizoniere de greci au dat foc, potrivit unor versiuni ale mitului, flotei învingătorilor care le duceau cu ei în Grecia (Apollodor, *Epitome,* 6.15c); incendiul a fost provocat de fiicele lui Laomedon, surorile lui Priam, numite Nauprestide („cele care dau foc navelor"), iar teatrul acestei întîmplări a fost Italia de miazăzi, unde grecii, care se opriseră să se odihnească şi au rămas astfel fără corăbii, au fost obligaţi să se stabilească (Strabon, 6.262 plasează episodul în apropiere de rîul Neetos). O povestire analoagă întîlnim şi în mitul lui Enea. Cînd Enea şi tovarăşii săi rătăceau pe mare de şapte ani, femeile troiene le-au cerut să se oprească şi să construiască o cetate şi, la îndemnul Beroei, o femeie troiană sub al cărei chip se ascundea Iris, divina mesageră a Iunonei, au dat foc flotei. Numai patru corăbii au fost distruse de flăcări, pentru că Iupiter, ascul-tînd rugăciunea lui Enea, a trimis o ploaie care a stins focul; Enea le-a îngăduit femeilor troiene să se oprească şi să construiască o cetate, Acesta (Segesta), pe care au populat-o, la sfatul lui Acest, cu cei ce nu mai erau în stare să continue călătoria *(Eneida,* 5.604 şi urm.). Corăbiile sînt şi protagonistele cîntului 4 din *Eneida,* cînd

CORAL

pregătirile flotei troiene ancorate la Carta-gina o fac pe regina Dido să înțeleagă că Enea urmează să plece; scenei animate şi pline de viață a teucrilor care „se opintesc şi, înalte, pe toată plaja împing în mare corăbiile", pe cînd „pluteşte bine unsă carena şi încă puternice îi duc, ramele, şi trunchiuri din pădure nelucrate, de teamă să nu fugă", i se opune disperarea Didonei, care geme privind scena de pe o stîncă (4.397 şi urm.)- Pe corabia lui Enea are loc tragedia lui Palinurus, cîrmaciul care în timpul lungii călătorii din Sicilia la Cumae e convins de zeul Somn să cedeze mai întîi tentației odihnei, iar apoi, acoperit de rouă divină ce îl toropeşte, cade în mare cu bara cîrmei în mînă *(ibidem,* 5.480 şi urm.).

Unele sărbători religioase, mai ales în Grecia, erau legate de lumea navigației şi de o serie de mituri şi tradiții foarte vechi. Marile Panatenee de la Atena, de pildă, se încheiau cu o regată în cinstea lui Posei-don, care din portul Atena ajungea, probabil, la capul Sunion (vezi PANATENEE). în luna Pianepsion (octombrie-noiembrie în calendarul atic) aveau loc CIBERNESIILE (vezi), sărbători celebrate la Faleron în memoria cîrmacilor care conduseseră navele lui Tezeu în expediția cretană (vezi TEZEU) ; pe de altă parte, mitul lui Tezeu şi întregul ciclu de legende avînd ca fundal Creta erau strîns legate de tema navigației. Potrivit unei versiuni a mitului, în timpul călătoriei spre Creta Tezeu s-a aruncat în mare ca să aducă un inel pe care Minos, dornic să se convingă că eroul era urmaşul lui Poseidon, îl aruncase acolo înadins; întorcîndu-se la Atena, Tezeu a uitat să înlocuiască pînzele negre cu care plecase cu altele, care trebuiau să vestească victoria sa în lupta cu Minotaurul. Interpretînd pînzele negre pe care le-a văzut la orizont ca semn al eşecului şi poate al morții fiului său, Egeu, disperat, s-a aruncat în marea ce îi poartă numele. Potrivit tradiției, nava care 1-a adus pe Tezeu teafăr din expediția împotriva Minotaurului a fost păstrată multă vreme la Atena; în fiecare an era trimisă la Delos cu o solie sfîntă, şi cît timp naviga, departe de Atena, toate condamnările la moarte erau suspendate. Ştim că lui Socrate condamnarea la moarte i-a fost amînată şi că el rămas
multă vreme în închisoare, tocmai pentru că trebuia să se aştepte întoarcerea ambarcațiunii de la Delos (Platon, *Phaidon,* 58a-b). Potrivit unei versiuni a mitului lui Dedal, acesta a fugit împreună cu fiul său Icar nu în zbor, cu celebrele aripi din pene şi ceară, ci pe mare, cu o ambarcațiune construită de către Dedal; lui îi erau atribuite cîteva invenții legate de arta navigației, precum catargul, antena pentru vele şi chiar pînzele (potrivit altora, ele ar fi opera lui Icar: Pliniu, *Naturalis his-toria,* 7.198 şi 209).

în lumea romană se credea că nauma-hiile, veritabile bătălii navale, şi întrecerile de viteză ale ambarcațiunilor organizate cu ocazia sărbătorilor, mai ales în epoca imperială, aveau origini mitice. O serie de precedente ale lor se întrezăreau în jocurile funebre în cinstea lui Anhise, descrise de Vergiliu în cîntul 5 din *Eneida* (vv. 114 şi urm.), unde prima întrecere se dispută între patru ambarcațiuni cu rame: Pristis, Himera, Centaurul şi Scila.

Coral. Potrivit unei legende greceşti tîrzii, coralul ar fi apărut din picăturile de sînge ale Meduzei care, atunci cînd Perseu i-a retezat capul, au căzut pe pămînt, făcînd să răsară acest tip de arbore de culoare sîngerie. O variantă a povestirii susținea că acest coral era un arbore împietrit la vederea înfricoşătoarei Gorgone, care avea puterea de a preschimba în stană de piatră pe oricine o privea. în vechime, coralul era considerat o amuletă în stare, printre altele, să oprească hemoragiile şi să ferească de deochi.

Corb, vezi CIOARĂ, CORB.

Corciră (gr. Kopxupa, -ag; lat. *Corcyra, -ae).* Cu acest nume era indicată în Antichitate insula greacă Corfu, pe care o tradiție populară o identifica cu insula mitică a feacilor cîntată în *Odiseea.* Vezi CORFU.

Core (gr. K6pT), -TIS ; lat- *Core, -es).* în traducere, „fata". Epitet cu care era indicată adesea PERSEFONA (vezi).

Corebos (gr. Kopoipoc, -ou; lat. *Coroe-bus, -i).* 1) Erou frigian, fiul lui Migdon. Pentru că era îndrăgostit de Casandra, în războiul troian a luptat alături de troieni. 2) Atlet din Eleea, amintit întrucît a repurtat victoria în cadrul jocurilor olimpice

din 776 î.Hr.; din acel moment, olimpiadele au început să fie numărate şi numerotate.

Coreia (gr. TâK6peia). Sărbători religioase care se desfăşurau în mai multe localități din lumea greacă în cinstea Corei/ Persefonei, fiica Demetrei. Puteau celebra coborîrea în lumea subpămînteană a zeiței şi căsătoria ei cu

Hades sau Pluton, ori întoarcerea la lumină din împărăția întunericului. De primul tip erau sărbătorile ce aveau loc la Alexandria din Egipt, la Cizic, în Arcadia şi mai ales la Siracuza. Aici se credea că fuseseră instituite de Heracle, iar momentul culminant al celebrărilor îl reprezenta scufundarea unor tauri destinați sacrificiului în apele izvorului Ciane, care, potrivit unei legende, țîşnise în locul unde pămîntul de deschisese pentru a-i înlesni zeiței accesul spre lumea subpămînteană. întoarcerea Corei la lumina zilei era celebrată la Mantineea, în sărbătorile numite *koragia,* care prevedeau o procesiune solemnă în cursul căreia statuia zeiței era purtată în afara templului *(Koragion),* găzduită în casa unui cetățean, îmbrăcată într-o mantie oferită de preotese, iar apoi readusă în templu printr-o procesiune solemnă la capătul căreia avea loc un banchet sacru.

Coretas (gr. Kopfyrag, -ou). Prinț al Migdo-niei. Este amintit ca pretendent al CASAN-DREI (vezi), care însă 1-a respins.

Corfu. Potrivit unor tradiții, această insulă grecească (în vechime Corciră) ar trebui identificată cu ținutul locuit de poporul feacilor, unde Ulise a acostat şi a fost primit cu prietenie de către regele Alcinoos, de regina Arete şi de fiica lor Nausicaa. Se povestea că ar fi apărut atunci cînd Cronos a aruncat în mare coso-rul cu care îl castrase pe tatăl său, Ura-nos; teritoriul insulei avea fbrma acestui obiect, iar feacii, potrivit tradiției, s-ar fi născut din sîngele zeului.

Coribanți (gr. KopufiavTeg, -wv; lat. *Cory-bantes, -ium).* Preoți frigieni ai Cybelei sau Rheei; celebrau cultul acesteia prin dansuri amețitoare şi sălbatice, în sunetul tobelor şi al cimbalelor. Adesea sînt identificați cu cureții şi cu dactylii de pe muntele Ida şi alăturați cabirilor, considerîndu-se deci
că l-au crescut pe Zeus în insula Creta (vezi, de asemenea, CUREȚI, DACTYLI, CABIRI).

Coribas (gr. Kopu|3ac,, -avrog; lat. *Corybas, -antis).* Fiul Cybelei şi al lui Iasion. Potrivit unei tradiții relatate de Diodor din Sici-lia (5.49), a introdus în Asia cultul Mamei Zeilor. De la el şi-au luat numele CORI-BANȚII (vezi).

Coricia (gr. Kwpuxia, *-aq* ; lat. *Corycia, -ae).* Numele unei nimfe iubite de Apollo, cu care a avut un fiu, Licoreu. Potrivit tradiției, de la numele ei provenea acela al peşterii Coricos de pe muntele Parnas. Uneori, cu referire la Coricia, muzele sînt numite nimfele Coricide.

Coricos (gr. Kuipuxoe;, -ou ; lat. *Corycus, -i*; de asemenea *Corycos).* Regele Arcadiei şi tatăl lui Plexipos, al lui Enetos şi al Palestrei. Aceasta din urmă, îndrăgostită de Hermes, i-a povestit zeului într-o zi că frații săi inventaseră jocul luptelor. Hermes a adus acestei arte cîteva îmbunătățiri, după care le-a arătat-o oamenilor, spunîndu-le că el o inventase. Cînd Coricos a aflat că Palestra dăduse în vileag descoperirea fraților săi, le-a poruncit acestora să se răzbune. Găsindu-1 pe Hermes adormit pe muntele Cilene, aceştia i-au retezat mîinile (vezi CILENE). La rîndul său, sprijinit de Zeus, Hermes a vrut să se răzbune pe Coricos : acesta a fost jupuit de viu, iar din pielea lui s-a confecționat un sac care, umplut cu nisip, a devenit prototipul celor întrebuințate de pugilişti la antrenamente (în limba greacă, termenul xuipvxo£ indică tocmai acest gen de sac, antrenamentul pugiliştilor în palestre fiind numit „cori-comahie"). Din legenda lui Coricos provine şi expresia, devenită proverbială în limba greacă, „a lupta cu coricul", însemnînd „a se chinui pentru motive neînsemnate".

► *Prezențe In literatura antică.* Personajul este amintit de Servius în comentariul la Vergiliu, *Eneida,* 8.138.

Coridon (gr. KopuStiiv, -wvoc;; lat. *Corydon, -onis).* Păstor imaginar care figurează ca protagonist în cîteva cîntece bucolice. Numele său provine probabil din cel al ciocîrliei (xopoSov).

► *Prezențe în literatura antică.* Teocrit, *Idile,* 4; Vergiliu, *Egloge,* 2 şi 7; Calpurnius Siculus, *Egloge,* 1, 4 şi 7.

Corinos (gr. Kopivvoc;, -ou). Poet troian legendar, considerat contemporan cu războiul troian şi autorul, înaintea lui Homer, al *Iliadei,* din care care tîrziu s-ar fi inspirat Homer. A mai scris un poem epic despre DARDANOS (vezi)'şi faptele acestuia. Se spunea că ar fi deprins scrierea de la PALAMEDE (vezi).

> *Prezențe în literatura antică.* Este amintit în lexiconul Suda.

Corint (gr. Kopivtfoț, -ou; lat. *Corinthos* şi *Corinthus, -i).* Această cetate, una dintre cele mai însemnate din Grecia antică, este deosebit de importantă şi din punctul de vedere al religiei şi al mitologiei. Era celebră pentru cultul închinat Afroditei, al cărei templu de pe Acrocorint (cetățuia supra-înălțată) era unul dintre cele mai venerate şi mai frecventate din Grecia; aici se desfăşurau rituri de prostituție sacră. în istmul Corint se disputau jocurile istmice, panele-nice şi care s-au bucurat de o mare faimă (vezi ISTMICE, JOCURI). Foarte cunoscut era şi templul lui Apollo, din care au rămas în picioare cîteva coloane sugestive. într-o zonă periferică se afla un templu al lui Asclepios. Celebru datorită producției de ceramică pictată, Corintul este, alături de Atena, cetatea care, prin vasele sale, exportate în întreaga lume antică, ne permite să reconstituim numeroase episoade mito-logice, alese adesea de ceramografi ca subiecte pentru picturile lor. Mitologia povestea că eroul eponim al cetății era un anume Corintos, considerat de unii fiul lui Zeus, iar în general fiul lui Maraton. A murit fără moştenitori, ucis, potrivit unei tradiții, de supuşii săi. Moartea sa a fost răzbunată de Sisif, care mai apoi i-a luat locul pe tronul Corintului. Pretinsa lui descendență din Zeus era ținta unor glume în lumea antică, unde, în vorbirea comună, „Corintos fiul lui Zeus" desemna un refren pe cît de monoton, pe atît de lipsit de semnificație.

► *Prezențe In literatura antică.* Povestirile referitoare la eroul eponim al cetății sînt relatate de Pausanias, 2.1.1 şi 3. 10 şi urm. şi de Apollodor, *Biblioteca,* 3.16.2 (unde i se atribuie şi o fiică, Sileea).

Coriolan (lat. *Coriolanus, -i).* Eroul uneia dintre cele mai faimoase legende ale vechii Rome. Numelui său adevărat - Caius sau
Cnaeus Marius - i-a fost adăugată porecla cu care a devenit celebru, *Coriolanus,* provenită din eroismul de care a dat dovadă în timpul cuceririi cetății volsce Corioli. Din cauza purtării sale trufaşe şi samavolnice față de senat, a fost privit cu teamă şi suspiciune, iar în anul 491, potrivit povestirii tradiționale, a fost condamnat la exil. S-a refugiat la volsci, cărora le-a promis să-i ajute în războiul împotriva romanilor. Attius Tullius, regele volscilor, 1-a numit general al armatei sale, în fruntea căreia Coriolan a cucerit numeroase cetăți fără a întîmpina rezistență, ajun-gînd să-şi plaseze tabăra în apropierea Romei, în anul 489 î.Hr. Alarmați, romanii i-au trimis numeroase solii, conduse de cei mai de seamă bărbați de stat, însă Coriolan nu le-a dat atenție. Atunci a fost trimisă o delegație formată din cele mai nobile matroane din Roma, în fruntea cărora se aflau Veturia, mama lui Coriolan, şi Volumnia, soția acestuia, însoțite de cei doi copii ai săi. Reproşurile mamei şi lacrimile soției şi-au atins scopul: Coriolan şi-a retras armata, renunțînd să mai atace Roma şi petrecîndu-şi restul zilelor în exil la volsci. Potrivit altei versiuni, la întoarcere volscii l-au ucis.
► *Prezențe în literatură.* Cea mai faimoasă versiune a poveştii lui Coriolan este cea oferită de Plutarh şi de Titus Livius. Din ea s-au inspirat, mai recent, Shakespeare pentru al său *Coriolan* şi S. Landi pentru *Nevinovăția lui Coriolan.* Personajul este şi protagonistul unor lucrări omonime de A. Hardy, J. Thomson, V. Balaguer şi H.J. von Collin. De tragedia acestuia din urmă este legată uvertura *Coriolan* de Beethoven, care întrece în faimă şi importanță numeroasele lucrări muzicale compuse pe aceeaşi temă de F. Cavalli, A. Caldara, G. Niccolini şi mulți alții.
Coritalia (gr. Kopu#ocXeicx, *-aq* şi Kopufla-*\(a).* Epitet al zeiței Artemis, în traducere „cea care îi face pe tineri să înflorească". Era venerată la Sparta, unde copiii se aflau sub ocrotirea ei. Cu prilejul sărbătorilor celebrate în cinstea sa, Titenidia, doicile aduceau copiii la templul zeiței.
Corn. Mitologia atribuie lemnului tare al acestui copac calități miraculoase. Prezicătorul Tiresias, căruia zeița Atena i-a luat vederea întrucît o văzuse goală în timp

ce se scălda, lucru interzis muritorilor, a primit de la aceasta „un toiag din lemn de corn, cu ajutorul căruia putea umbla la fel ca aceia care vedeau" (Apollodor, *Biblioteca,* 3.6.7; vezi, de asemenea, Calimah, *Scaldei zeiței Palas,* 127). Ramuri de corn şi un smoc de mirt creşteau pe mormîntul lui Polidor, nefericitul fiu al luj Priam ucis la sfîrşitul războiului troian şi aruncat în mare ; în *Eneida,* Enea încearcă să smulgă cîteva ramuri din aceste plante pentru a celebra un sacrificiu, dîndu-şi seama apoi îngrozit că lemnul sîngerează şi vorbeşte *(Eneida,* 3.22 şi urm.; vezi şi MIRT). Din lemn de corn era făcută lancea pe care Romulus a aruncat-o de pe Aventin pe Palatin, pentru a pune stăpînire pe această
colină:.....vîrful pătrunse adînc şi nimeni
nu avu puterea să o scoată, cu toate că mulți au încercat. Pămîntul roditor, a acoperit lemnul lăncii, făcînd să crească din el mulți vlăstari şi nutrind un trunchi mare de corn. Cei care au venit după Romulus, îngrijindu-1 şi venerîndu-1 ca pe unul dintre cele mai sacre obiecte, l-au înconjurat cu un zid" (Plutarh, *Romulus,* 20.6-7). Potrivit legendei, copacul s-a uscat în vremea lui Cezar. Alături de alte bace, fructul cornului reprezenta hrana oamenilor din vîrsta de aur (Ovidiu, *Metamorfoze,* 1.105), însă şi mîncarea pregătită de vrăjitoarea Circe pentru însoțitorii lui Ulise, pe care i-a transformat în porci *(Odiseea,* 10.242).
Cornul abundenței (gr. Kepac, propriu--zis Kepag 'Ap.aA-fre(ac; lat. *Cornu Copiae* şi *Cornucopia, -ae).* Potrivit tradiției, este un corn al taurului în care s-a preschimbat AHELOOS (vezi) în timpul luptei sale cu Heracle. Potrivit povestirii lui Ovidiu *(Metamorfoze,* 9.88-89), naiadele au cules cornul sfărîmat, l-au umplut cu flori şi fructe şi i l-au dăruit Copiei, zeitate latină minoră. Pentru o interpretare diferită vezi AMALTEEA.
Coroană sau **cunună.** Prezentă adesea în riturile religioase şi în povestirile mitologice, în lumea greacă şi în cea romană coroana era în primul rînd un simbol al consacrării către zei. Se obişnuia să se încununeze victimele înainte de sacrificiu, statuile de cult pe timpul ceremoniilor, templele şi altarele cu prilejul anumitor rituri; obiectul sau omul care purta coroana
era plasat într-o dimensiune diferită de cea omenească şi alăturat divinului, obți-nînd ocrotirea zeilor. Coroanele apăreau, de asemenea, pe fruntea zeităților: o elaborată coroană turrita împodobea capul zeiței minoice a fiarelor; adesea, Apollo era reprezentat cu cunună de laur, plantă care îi era consacrată, în vreme ce Zeus purta o cunună de stejar din acelaşi motiv; frunzele de mirt o încununau pe Afrodita, spicele de grîu pe Demetra, griul şi macul pe fiica acesteia, Persefona, ramurile şi frunzele

de viță-de-vie pe Dionysos şi personajele din cortegiul său (bacante, satiri, sileni); o coroană turrita apare pe creştetul Cybelei şi, de asemenea, pentru a simboliza cetatea, pe capul Tychei şi al altor zeități şi eroi poliazi, adică ocrotitori de cetăți. De multe ori, o coroană sau o diademă împodobeşte fruntea Herei, regina zeilor, iar ghirlandele de viță-de-vie şi de iederă pot însoți reprezentarea unor muze ca Thalia sau Melpomene. De asemenea, cunună poartă Geea şi Rhea. Zeul Serapis poate fi reprezentat cu un *kala-thos* care îi stă pe creştet ca o coroană. O coroană aparte, din raze de lumină, înconjoară ca o aureolă capul lui Mithra, iar Hecate, în *Imnul homeric către Demetra,* este numită „Hecate cea cu diadema luminoasă" (v. 25). în sfîrşit, epitetul „cea cu coroană de aur" este întrebuințat de poeți pentru a indica zeițe.

Puternica valoare simbolică cu care era înzestrată coroana în lumea antică poate fi înțeleasă dacă se ține seama că aceasta reprezenta premiul rezervat învingătorilor în marile întreceri sportive panelenice şi în multe alte întreceri, greceşti şi romane, fie ele sportive sau poetice. Sîntem bine informați asupra cununelor acordate în jocurile panelenice: cununile de laur constituiau premiul în jocurile pythice, cele de măslin în olimpiade, cele de țelină în jocurile istmice şi nemeene (vezi Agones şi rubricile dedicate fiecărei întreceri în parte).

O semnificație ritualică i se atribuia coroanei în cultele misterice, unde marca îndeobşte condiția inițiaților. „Creştetul meu era încins cu o splendidă cunună de palmier, care îşi întindea frunzele asemenea unui nimb", se poate citi în *Măgarul de aur* al lui Apuleius. Pe de altă parte, coroanele stabileau o legătură cu lumea

morților. în acest context poate fi probabil interpretat şi rolul coroanei în mitul lui Tezeu: potrivit unei variante a mitului, Tezeu a primit de la Ariadna, pentru a se putea orienta în interiorul labirintului şi a putea găsi ieşirea, nu clasicul ghem de lînă, ci o cunună de lumină, care i-a permis să lumineze încîlcitele trasee ale temniței Minotaurului şi care mai apoi a fost aşezată în cer, printre constelații, în chip de Coroană Boreală, după cum povesteşte Ovidiu *{Metamorfoze,* 8.178 şi urm.); pentru a o preschimba pe Ariadna într-o constelație, Dionysos „a trimis-o pe cer cu o coroană luată de pe fruntea lui. Cu acea coroană s-a ridicat în văzduh uşor şi, pe cînd zbura, pietrele prețioase s-au prefăcut pe neaşteptate în stele şi s-au oprit rămî-nînd cu chipul unei coroane în locul în care se găseşte, la mijloc între constelația lui Hercule în genunchi şi cea a Şarpelui", grupuri de stele din emisfera boreală.

Alte trimiteri la întrebuințările coroanei şi cununii apar la rubrica Parură.

Coronide (gr. Kopwvifieg, -u>v ; lat. *Coro-nides, -um).* Nume cu care sînt indicate două surori din cetatea Orhomenos din Beoția, fiicele lui Orion, numite Metiohe şi Menipe. Pentru a-şi scăpa cetatea de ciuma care o devasta, s-au oferit să se sacrifice, fiind înghițite de o prăpastie ce s-a căscat în pămînt. Pentru a le răsplăti, zeii subpămînteni le-au preschimbat în comete.

> *Prezențe în literatura antică.* Mitul este înregistrat de Ovidiu *(Metamorfoze,* 13.692 şi urm.) şi reluat de Antoninus Liberales *(Metamorfoze,* 25).

Coronis (gr. *KopuvCq,* -ifiog; lat. *Coronis, -idiş).* 1) Fiica regelui Flegias. Numele ei înseamnă „cioară tînără". A fost iubită de Apollo, pe care 1-a înşelat: cînd în Arcadia, regatul tatălui său, a venit ca oaspete Ischis, fiul lui Elatos, Coronis a devenit în taină iubita acestuia. Apollo însă a aflat şi a pedepsit-o, punînd-o pe Artemis să o ucidă cu săgețile sale. Totuşi, înainte ca ea să moară, Apollo i-a scos din trup copilul pe care îl aştepta de la el şi i 1-a încredințat centaurului Chiron pentru a-1 învăța arta medicinei: acest copil era Asclepios (vezi). 2) Fiica lui Foroneu, regele Focidei; a fost transformată de Atena în corb pentru a putea scăpa de urmărirea lui Poseidon.

3) Cu cea dintîi poate fi identificată Coronis care apare în mai multe legende ca doica lui Dionysos.

Coronos (gr. Kopwvoc;, -ou). Fiul lui Ceneu, a fost regele lapiților şi tatăl lui Leonteu, erou care a luat parte la războiul troian. Este amintit printre participanții la expediția argonauților pentru găsirea lînii de aur. A fost ucis de Heracle, venit în ajutorul lui Egimios, cu care Coronos era în război.

> *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Apollonios din Rodos în *Argonauticele* (1.57-64) şi de Apollodor în *Biblioteca* (1.9.16; 2.7.7).

Cortina. Cu acest nume era indicat în limba latină tripodul de la Delfi, de pe care Pythia dădea oracolele lui Apollo. Termenul înseamnă „căldare", „cazan", iar tripodul reia tocmai această formă. *Cortipotens,* derivat din acelaşi termen, este în latină un epitet al lui Apollo de la Delfi.

Corythus (lat. *Corythus, -i).* Numele mai multor personaje mitologice obscure, dintre care cel mai cunoscut este un erou venerat de italici: era fiul lui Zeus şi soțul Electrei, cu care 1-a avut pe

Dardanos. A fost întemeietorul cetății Coritos, numită ulterior Cortona.
Cosmogonie, vezi ASTRONOMIE şi CREAȚIE.
Coş. Acest neînsemnat obiect din viața de zi cu zi era, probabil, larg răspîndit în lumea antică, fiind prezent în fiecare casă şi bucurîndu-se de un rol deloc neînsemnat în mitologie. Este menționat adesea în miturile despre copii ascunşi sau abandonați. Imediat după naştere, intr-un coş a fost ascuns Erihtonios, fiul lui Hefaistos (sau al lui Attis) şi al Atenei. Aceasta din urmă le-a încredințat mai apoi coşul celor trei fiice ale lui Cecrops, regele Atenei, cu porunca de a nu-1 deschide sub nici un motiv. Curiozitatea celor trei fete a fost pedepsită: cînd au deschis coşul pe ascuns, au văzut înăuntru nu un copil, ci un şarpe sau, potrivit altor versiuni, un ghem de şerpi încolăciți în jurul micului trup al copilului. Această privelişte le-a făcut să-şi piardă mințile şi să se arunce de pe stînca Acropolei (pentru detalii vezi ERIHTONIOS şi AGLAURIDE). De asemenea, Oedip, abandonat după naştere pe muntele Citeron, a

fost închis într-un coş. Potrivit altei versiuni a mitului, coşul în care se afla nou-născu-tul a fost aruncat în mare.
In mitologia romană, un destin asemănător au gemenii Romulus şi Remus, care sînt, la rîndul lor, închişi într-un coş şi părăsiți pe malurile Tibrului sau chiar în apele acestuia. O variantă uşor diferită întîlnim în mitul lui Perseu şi al Danaei: după naşterea eroului, fiul Danaei şi al lui Zeus, care ajunsese la ea sub forma unei ploi de aur, mama şi copilul au fost abandonați pe mare, închişi nu într-un coş propriu-zis, ci într-o ladă de lemn.
Un coş apare şi în mitul lui Eos şi al lui Titonos : eroul, care, la intervenția lui Eos, primise din partea zeilor darul de a nu muri niciodată, însă nu şi pe cel al tinereții veşnice, a îmbătrînit şi şi-a pierdut treptat puterile, pînă cînd, istovit şi incapabil să se mai țină pe picioare, a fost aşezat într-un coş de nuiele. După puțină vreme, zeii l-au transformat în greier.
întrebuințat adesea în procesiunile religioase pentru transportarea ofrandelor şi a darurilor pentru zei sau în sacrificii pentru aducerea obiectelor de cult (vezi CISTA MISTICA), coşul era de multe ori aşezat pe morminte, încărcat cu ofrande. De acest obicei se leagă legenda potrivit căreia capitelul corintic a fost inventat de arhitectul Ictinos, care a văzut pe mor-mîntul unei fete din Corint un mănunchi de frunze de acant care ieşeau dintr-un coş cu ofrande. Atribut al multor zeități, mai ales al Artemisei şi al Demetrei, coşul erau evocat şi de pieptănătura preoteselor Artemisei din Efes.
Cotis sau **Cotito** (gr. KOTUTTW, -oue,; lat. *Cotys, -yos* sau *-yis,* sau *Cotytto, -us).* Zeitate feminină din Tracia, venerată prin rituri (numite *Cotyttia)* relativ asemănătoare cu cele rezervate zeiței Cybele şi ale căror manifestări ajungeau adesea la o dezlănțuire sălbatică. Din Tracia, zona sa de origine, cultul s-a răspîndit ulterior, prin-zînd rădăcini mai ales la Atena şi Corint. Adepții zeiței sînt indicați cu epitetul *Baptes,* „scufundători", provenit probabil de la purificările legate de riturile ce aveau loc în cinstea sa.
Cotos (gr. KOTTOC, -ou). Unul dintre heca-tonhiri, uriaşii cu o sută de brațe, amintit
de Hesiod printre participanții la ciocnirea dintre zei şi titani. Este fratele lui Gies şi al lui Briareu, numit şi EGEON (vezi).
► *Prezențe în literatura antică.* Hesiod, *Teo-gonia,* 654 şi urm.; Apollodor, *Biblioteca,* **1.1.1.**
Coțofană. Mitologia aminteşte coțofana -sau ciocănitoarea - în legătură cu mitul celor nouă fiice ale lui Pieros, Pieridele, care au îndrăznit să le provoace la o întrecere de cîntece pe muze, fiind în cele din urmă învinse. Ca pedeapsă pentru îndrăzneala lor, au fost transformate în păsări: „...coțofene bîrfitoare ale pădurilor. Sub chipul lor înaripat păstrează şi acum talentul de odinioară, limbuția bîrfitoare şi dorința nemăsurată de a vorbi" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 5.676-678).
Coțofenele (lat. *Picae, -arum).* Nume prin care sînt indicate Pieridele, cele nouă fiice ale lui Pieros, regele Ematiei, care au fost pedepsite pentru îndrăzneala de a le fi concurat pe muze în arta cîntului, fiind transformate în păsări (coțofene). Vezi şi PIERIDE.
Cragaleu (gr. KpayaXeug, -ewc; lat. *Cra-galeus, -i).* Fiul Driopei, cunoscut pentru echilibrul şi înțelepciunea sa. Era deja vîrstnic atunci cînd, în timp ce-şi păştea turmele, a fost numit judecător în disputa dintre Apollo, Artemis şi Heracle pentru stăpînirea cetății Ambracia. El 1-a proclamat învingător pe Heracle, iar Apollo, mî-nios că nu fusese el alesul, 1-a transformat pe Cragaleu într-o stîncă chiar în locul unde acesta rostise sentința. La Ambracia era venerat prin sacrificii legate de sărbătorile organizate în cinstea lui Heracle.
► *Prezențe în literatura antică.* Acest mit, de origine relativ tîrzie, este relatat de Anto-ninus

Liberales *(Metamorfoze,* 4).

Cragos (gr. KpaȚoc, -ou). Zeu din Licia pe care unele izvoare (de pildă Licofron) îl identificau cu Zeus, în vreme ce altele îl consideră muritor, fiul lui Tremilos, erou eponim al poporului cu acelaşi nume. De numele său era legat şi acela al unui munte din Licia, numit chiar Cragos.

Cranae (gr. Kpavcai, -TIC, ; lat. *Cranae, -es).* Numele insulei unde Paris a poposit pentru prima oară împreună cu Elena după

fuga lor din palatul lui Menelaos. Aici cei doi şi-au celebrat nunta. Poziția exactă a insulei este necunoscută. Se poate să fi fost vorba de o insuliță din Marea Egee.

Cranaos (gr. Kpavocog, -ou; lat. *Cranaus, -i).* Rege al Aticii. A fost ginerele şi succesorul unui alt rege mitic al Atenei, Cecrops.

Cranon (gr. Kpctvwv, -wvog). Fiul lui Pelas-gos şi regele cetății Efira din Tesalia. A încercat zadarnic să obțină mîna Hipoda-miei, fiica lui Enomaos (pentru detalii vezi Pelops), şi a fost ucis de tatăl fetei, aşa cum s-a întîmplat cu majoritatea pretendenților. După moartea sa, supuşii au schimbat numele cetății Efira, căreia i-au dat numele său, Cranon. Mitul este amintit de Stephanos din Bizanț.

Crantor (gr. KpocvTUjp, *-opoq*; lat. *Crantor, -oris).* Scutierul lui Peleu (vezi). A fost ucis de centaurul Demoleon.

Cratos, vezi Bias.

Creanga de **aur.** în cîntul 6 al *Eneidei,* Sibila, dîndu-i lui Enea instrucțiunile necesare pentru călătoria pe care urma să o facă în lumea morților, îi recomandă să ia cu el o creangă de aur ce-i va servi drept talisman magic, asigurîndu-i accesul în regatul Iunonei infernale (vezi 136 şi urm.). I-o descrie ca fiind în întregime din aur şi îi spune că o va găsi într-o pădure întunecoasă, crescînd printre frunzele altui copac; ori de cîte ori este ruptă, în locul ei creşte alta, tot de aur. Motivul ramului care deschide calea spre lumea de dincolo este unul dintre cele mai sugestive şi mai enigmatice din mitologia şi poezia antică. în general se consideră că ar fi vorba de o invenție vergiliană, idee susținută deja de Macrobiu *(Saturnaliile,* 5.19.2), dar apariții ale sale pot fi depistate fără îndoială în tradițiile magice şi populare şi în ritualurile iniția-tice. Pe de altă parte, ramura ca instrument magic deschizător de drumuri şi înlesnind depăşirea obstacolelor dificile apărute pe parcurs poate fi asociată şi caduceului lui Mercur: călător perpetuu prin funcția sa de mesager divin, el este în acelaşi timp un zeu psihopomp, călăuză a sufletelor pe tărîmul celălalt (vezi şi Baston pentru alte abordări ale aceleiaşi teme). în ce priveşte planta la care se referă Vergiliu imaginînd creanga de aur, chiar dacă este foarte pro-
babil ca ea să fie o pură invenție, creată în scopuri exclusiv poetice şi fără pretenții de verosimilitate, există numeroase opinii potrivit cărora această plantă ar putea fi identificată cu Vîscul (vezi).

► *Prezențe în literatura modernă. Creanga de aur* este titlul unei celebre lucrări a lui James George Frazer, publicată în 12 volume între 1907 şi 1915 şi rezumată ulterior de autor, în 1922. Frazer a adunat aici un vast material etnografic, literar şi arheologic asupra culturilor primitive, titlul referindu-Se la creanga de aur înțeleasă în primul rînd ca simbol al cultului Dianei şi ca expresie a supraviețuirii unor ritualuri primordiale de succesiune regală (vezi Stejar).

Creație. în mitologia clasică, originea lumii şi a omului nu îi este atribuită unui zeu care îi creează din neant, ci apare mai curînd ca rod al unei transformări progresive, al reordonării unor elemente preexistente, reordonare operată de o singură zeitate sau de m£ i mulți zei. Ca atare, cosmologia anticilor şi istoria originii omului nu pot figura decît în mod convențional împreună la rubrica „creație", cuvînt care porneşte de la presupunerea unei înte-meieri *ex nihilo* a ceva ce înainte nu exista. Potrivit poeților antici (mai ales în povestirile lui Hesiod în Grecia şi ale lui Ovidiu în cazul Romei), originea lumii nu constituie în nici un caz o naştere din neant, ci o trecere de la haosul primordial la ordine, unde fiecărui element îi este atribuit un loc şi un rol. Materia preexistentă se organizează, iar printr-un proces de generări succesive, de uniri şi de desprinderi, lumea îşi capătă configurația (pentru originea universului vezi Astronomie).

De asemenea, în cazul originii omului, e mai corect să se vorbească de metamorfoză decît de creație: omul nu este creat din neant, ci alcătuit din materia preexistentă, manevrată de zei în aşa fel încît să se transforme, tocmai ca într-o metamorfoză, în ceva diferit. Mitologia greacă atribuie originea omului intervenției zeilor, care l-au creat sub pămînt, întrebuințînd țărîna şi focul, după care le-au încredințat lui Prometeu şi lui Epimeteu sarcina de a-1 înzestra cu unele calități. Potrivit acestei versiuni a mitului, evocată de Platon în *Protagoras* (320c), Epimeteu, „dublul"

negativ al lui Prometeu, a împărțit calitățile în mod inegal diferitelor creaturi, astfel încît, pentru a compensa situația omului, rămas lipsit de toate, Prometeu a trebuit să fure pentru el focul şi tehnica, păzite de Atena şi Hefaistos. Astfel oamenii au devenit, spre deosebire de animale, părtaşi la natura divină (vezi Prometeu). Alte versiuni ale mitului îi atribuiau crearea oamenilor şi animalelor aceluiaşi Prometeu, care i-a plăsmuit din țărînă şi apă ; el a făurit omul: „S-a născut omul, fie că 1-a

creat din sămînța divină acel făcător al lucrurilor şi obîrşie a unei lumi mai bune, fie că lutul proaspăt şi de curînd despărțit de înaltul eter păstra în sine semințele cerului cu care era înrudit, lut pe care fiul lui Iapet, după ce 1-a amestecat cu apă de rîu, 1-a plăsmuit" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 1.78-86).
în mitologie, originea bărbatului este diferită de cea a femeii. Hesiod povesteşte că Zeus a creat femeia ca pedeapsă pentru că Prometeu furase focul. Regele zeilor „a dat vestitului Hefaistos porunca neîntîrziată/ S-amestece cu apă lutul, sădind în el glas şi putere/ De om şi-apoi să modeleze, cu chip de veşnică zeiță,/ Un preafrumos boi de fecioară fermecătoare, iar Atenei/ S-o-nvețe cum să țeasă pînza cu măiestrie-mpodobită./ Reverse Afrodita de-aur, pe creştetu-i, tot harul ei - / Cumplitul dor şi năzuința ce-ți lasă trupul fără vlagă - / Iar crainicul Hermes [...] a primit porunca/ să-i dea o inimă cîinoasă şi-o fire veşnic prefăcută" (Hesiod, *Munci şi zile,* 60-68). Modalitatea creației este aceeaşi ca în cazul bărbatului (transformarea țărî-nei şi a apei într-un corp însuflețit), însă rezultatul, strălucitoarea creatură pe nume Pandora, se dovedeşte a fi „prăpăditul oamenilor ageri", o „cursă ce nu iartă" *(ibi-dem,* 82 şi 83).
în Antichitate, originea lumii, lucrurilor şi oamenilor i-a preocupat nu doar pe poeți şi mitografi, ci şi pe filosofi. Şi aceştia din urmă, în ciuda diferențelor existente între ei, văd creația ca pe o metamorfoză a materiei ori a unui principiu primar, ori ca pe o operă a unui artizan sau artist divin (Demiurgul platonician), iar imaginile la care ei recurg sînt de multe ori tributare mitologiei. Astfel se întîmplă, de pildă, în
cazul lui Platon, după care, „la început, toate acestea se aflau în dezordine, iar zeul a introdus în fiecare lucru toate felurile de proporții, pretutindeni unde erau cu putință, pentru ca fiecare să fie într-o proporție armonioasă atît cu sine cît şi cu celelalte. [...] Pe acestea toate Demiurgul le-a pus întîi în ordine, apoi a alcătuit din ele acest univers. [...] Căci al celor divine, el însuşi a luat asupră-şi să le fie făuritor, orînduind ca pe cele muritoare să le făurească propriile lor odrasle. Iar acestea, imitîndu-1, după ce au luat de la el principiul fără de moarte al sufletului, i-au alcătuit un trup muritor în care i-au făcut sălaş" *(Timaios,* 69b-c).
Creon (gr. Kpeuv, -ovtog; lat. *Creon, -ontis).* Numele, care înseamnă generic „stăpîn", „suveran", apare adesea în mitologia clasică, unde desemnează mai multe personaje.
1) Rege al Corintului, tatăl Glaucei (sau Creusa), care s-a căsătorit cu Iason. Potrivit legendei, Medeea, geloasă, i-a dăruit tinerei o rochie care s-a aprins în clipa în care a îmbrăcat-o. Creusa şi-a pierdut viața, iar flăcările s-au răspîndit în întregul palat, care s-a năruit, ucigîndu-1 şi pe Creon. Este amintit în *Medeea* lui Euripide.
2) Fiul lui Meneceu şi fratele Iocastei, soția lui Laios. După moartea lui Laios, Creon a cîrmuit pentru scurtă vreme Teba. Apoi a promis să lase cîrmuirea celui ce avea să elibereze regiunea de Sfinx, care îi răpea pe cei mai frumoşi tineri ai Tebei şi îi ucidea; potrivit unei versiuni străvechi a mitului, el procedase astfel şi cu Hemon, preafrumosul fiu al lui Creon. Oedip a izbutit în încercare, obținînd-o pe Iocasta şi domnia (vezi OEDIP).
Creon a preluat din nou frîiele guvernării cetății după moartea lui Eteocle şi a lui Polinice, fiii lui Oedip. Cînd a preluat din nou puterea, primul lucru pe care 1-a făcut a fost să interzică îngroparea lui Polinice, întrucît acesta căzuse luptînd împotriva propriei cetăți. Pe Antigona, sora lui Polinice care a încălcat aceste porunci, a condamnat-o la moarte. Potrivit versiunii clasice a mitului, preluată de poeții tragici, această sentință a provocat şi moartea lui Hemon, care, fiind îndrăgostit de Antigona, a ținut să moară împreună cu ea (pentru alte detalii vezi ANTIGONA).

► *Prezențe în literatura antică.* Creon 2 este amintit în principalele texte literare inspirate din ciclul celor Şapte împotriva Tebei şi din figura Antigonei, în special Eschil, *Cei şapte împotriva Tebei*; *Sofocle, Antigona, Oedip rege, Oedip la Colonos;* Euripide, *Oedip, Fenicienele, Medeea, Rugătoarele ;* Seneca, *Medeea* ; Stațiu, *Tebaida.*
► *Prezențe în literatura modernă.* Creon joacă un rol important, printre altele, în *Tezeida nunții Emiliei* de G. Boccaccio, în *Medeea* de P. Corneiile, în *Lîna de aur* de F. Grill-parzer. Vezi şi ANTIGONA.
Creontiades (gr. KpeovriaSrig, -ou). Fiul lui Heracle şi al Megarei. Numele său provenea din faptul că era descendent al lui Creon din Teba, pe linie maternă. Pier-zîndu-şi mințile, tatăl său i-a ucis şi pe frații săi, potrivit legendei fie doi (Terima-hos şi Deicoon), fie şapte (Polidor, Anicetos, Chersibios, Mecistofonos, Menebrontes, Patrocleos, Toxoclitos).
Cres (gr. Kpfţg, -T|T6C;). Eroul eponim al insulei Creta. Era considerat fiul lui Zeus şi al unei nimfe care sălăşluia pe muntele Ida din Creta. Este amintit ca rege al eteo-cretanilor (cretanii autentici şi originari), ca prim legislator al insulei, înainte de MINOS (vezi), şi ca tatăl lui TALOS (vezi). Potrivit tradiției care afirma că se născuse direct din pămîntul cretan, el 1-a adăpostit pe micul Zeus, scăpîndu-1 de zelul infan-ticid al tatălui său Cronos. în acest context este prezentat ca unul dintre cureți sau ca suveran al acestora.
► *Prezențe în literatura antică.* Legendele referitoare la Cres sînt amintite de Diodor din Sicilia (5.46), Pausanias (8.53.2 şi urm.), Stephanos din Bizanț şi de alte izvoare tîrzii.
Cresfontes (gr. Kpecrcpovrne;, -ou; lat. *Cresphontes, -is).* Unul dintre Heraclizi, fiul lui Aristomahos. A fost unul dintre cuceritorii Peloponesului, obținînd guvernarea Meseniei. în timpul unei revolte a mesenienilor a fost ucis împreună cu doi dintre fiii săi. Al treilea fiu, Epitos, i-a răzbunat moartea (vezi EPITOS).
Cresos (gr. KpoTcrog, -ou; lat. *Croesus, -i).* Celebrul rege al Lidiei, de o bogăție proverbială, faimos şi datorită relațiilor cordiale întreținute cu grecii, cu toate că nu a fost un personaj mitologic, a devenit foarte
curînd o figură legendară. Circulau mai cu seamă anumite povestiri referitoare la moartea sa: se spunea că a fost aruncat (sau că s-a aruncat singur) pe rug, însă a fost salvat în chip miraculos de Apollo, care 1-a răpit şi 1-a dus în țara hiperboree-nilor, unde a petrecut vremea fără de sfîrşit a nemuritorilor.
► *Prezențe în literatura antică.* Cele mai sugestive pagini care schițează portretul personajului, definindu-i aura legendară, 8Înt acelea ale lui Herodot din cartea 1 a *Istoriilor* (este celebru mai ales dialogul dintre Solon şi Cresos); trimiteri ce ne permit să surprindem transfigurarea personajului în cheie mitică se găsesc la Pindar şi

Bachilide.

Creta (gr. Kp-rj-tT], *-r\q*; lat. *Creta, -ae* şi *Crete, -es).* în mitologie, insula Creta, patria a numeroşi eroi, este amintită mai cu seamă ca teatru al întîmplărilor ce i-au avut ca protagonişti pe Minos, pe regina Pasifae, pe Minotaur şi pe Dedal (vezi rubricile respective). în Creta se găsea faimosul Labirint, identificat, rînd pe rînd, cu palatul de la Cnosos (de unii arheologi moderni), cu o peşteră subterană în care era ținut Minotaurul şi cu o temniță, însă pe care nimeni, nici măcar izvoarele antice care vorbesc despre el, nu îl văzuse vreodată pe insulă. între străvechea Creta şi cetatea Atena existau raporturi strînse : din Atena proveneau tinerii care îi erau jertfiți Minotaurului. N-au lipsit încercările de a interpreta aceste elemente mitologice ca mărturii ale unei dependențe reale, în faze istorice foarte vechi, a cetății Atena față de puternica insulă care se bucura de un soi de hegemonie absolută pe mare. Oricum ar fi interpretate, aceste mituri trimit la o fază din zorii civilizației greceşti, precedentă războiului troian şi identificabilă cu Creta minoică reconstituită de cercetarea istorică. De altfel, dacă se face abstracție de trimiterile mitologice la Minos şi la celelalte personaje legate de el, se pare că, în memoria grecilor, aproape toate urmele acestei faze străvechi a istoriei insulei s-au pierdut. Din Creta proveneau numeroşi alți eroi din mitologie (de pildă, cei ce au luat parte la războiul troian, dintre care s-a distins Idomeneu) şi, potrivit unor izvoare, cîteva zeități, printre care şi Deme-tra (a cărei şedere pe insulă este amintită în *Imnul homeric către Demetra,* 123).

Creteu (gr. KpTyrcueug, -ewg; lat. *Creteus* sau *Catreus, -eos).* 1) Fiul lui Minos şi al Pasifaei şi tatăl lui Altemenes. Adesea este indicat cu numele Catreu (vezi).

2) (lat. *Cretheus, -eos* sau *-ei).* Fiul lui Eol şi al Enaretei şi soțul lui Tiro. Fiii săi erau Eson, Feres, Amitaon şi Hipolit. Este amintit ca întemeietor al cetății Iolcos.

Creton (gr. KpiŢOwv, -djvog). Războinic aheu, fiul lui Diocles. A luat parte la războiul troian alături de fratele său Orsilohos. Ambii au fost ucişi de Enea.

► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Homer *(Iliada,* 5.542 şi urm.).

Creusa (gr. Kpeouoxc, *-r\q* ; lat. *Creusa, -ae).* Numele înseamnă literal „stăpînă", „suverană", fiind corespondentul feminin al lui Creon (vezi).

1) Fiica lui Erehteu şi a Praxiteei; a fost soția lui Xutos şi mama lui Ion şi a lui Aheos, considerați strămoşii ionienilor şi ai aheilor. Este amintit în *Ion* al lui Euripide.

2) Fiica lui Priam şi a Hecubei; a fost soția lui Enea şi mama lui Ascaniu. A pierit în noaptea căderii Troiei, după ce se îndepărtase de Enea în confuzia momentului. *înEneida* (2.651 şi urm.) umbra ei îi prezice eroului viitorul.

3) Fiica lui Creon, cunoscută şi sub numele de Glauce, şi soția lui Iason, a fost victima Medeei. Aceasta i-a dăruit o rochie splendidă, care, cînd a fost îmbrăcată de Creusa, s-a aprins, incendiind în acelaşi timp întregul palat. Creon a pierit şi el în acest incendiu (vezi Creon, **1).**

Crimisos sau **Crinisus** (gr. KpijiKroe;, -ou; lat. *Crinisus* sau *Crimisus, -i).* Zeu fluvial din Sicilia. îndrăgostit de Egesta (pentru mitul privitor la ea vezi Acestes), a luat, pentru a o seduce, înfățişarea unui cîine sau a unui urs, devenind astfel tatăl lui Acestes, întemeietorul cetății Segesta.

► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit de Vergiliu *(Eneida,* 5.38 şi urm.) şi de Hyginus *(Fabule)* şi relatat mai pe larg de Servius.

Crin. Plantă considerată un simbol al fecundității încă din epoca clasică, datorită extraordinarei sale capacități de reprodu-cere, crinul era un atribut al divinităților feminine ale fecundității, de la Marea
Mamă la Demetra, de la Hera la Persefona. Prezența sa în contextul religios este atestată din epoca minoico-miceniană, în picturile şi statuetele cretane. Tradiția literară, de la *Imnurile homerice* la *Oedip la Colo-nos* al lui Sofocle, atribuie crinul Demetrei şi Persefonei; potrivit unei versiuni a mitului, răpirea celei din urmă a avut loc pe cînd culegea crini. O legătură între crin şi dimensiunea funerară reprezentată de Persefona este atestată în *Eneida* lui Vergiliu, în cîntecul funebru pentru tînărul prinț Marcellus, nepotul lui Augustus, mort înainte de vreme *(manibus date lilia plenis,* 6.883). Crinul era floarea sacră a Herei în special în Italia meridională şi în lumea romană; în sanctuarul Herei de la gura rîului Sele, crinii din lut făceau parte din ofrandele votive aduse zeiței, iar la Roma rolul Iunonei, zeița fecundității în calitate de zeiță mamă, dar şi zeița pudorii în calitate de zeiță soție, ne poate ajuta să înțelegem trecerea valorii simbolice a florii de la imagine a fecundității la simbol al pudorii. Zeița Pudicitia, care ocrotea virginitatea tinerelor şi era garanta purității mireselor, avea ca floare sacră crinul; acesta era adesea reprezentat şi în mîna zeiței Speranței. O varietate de crin se poate identifica şi cu floarea protagonistă a mitului lui Narcis (vezi).

Crinis (gr. KpTvig, -ecug). Preot al lui Apollo şi întemeietorul templului lui Apollo *Sminteus* de la Crisa, în Misia. Legenda povestea că a stîrnit mînia zeului, care 1-a pedepsit trimițînd o mulțime de şoareci să devasteze cîmpiile din regiune. Apollo a fost primit cu ospitalitate de Ordes, un păstor aflat în slujba lui Crinis, care i-a potolit mînia şi 1-a convins chiar să ucidă cu arcul şi săgețile sale şoarecii ce pustiau cîmpul. Apollo a poruncit apoi ca cele întîmplate să-i fie aduse la cunoştință lui Crinis, care, în semn de recunoştință față de zeu şi în amintirea împăcării, a întemeiat un templu închinat lui Apollo „al şoarecilor" (acesta fiind înțelesul epitetului *Sminteus,* ce apare încă din *Iliada).*

Criobolion (gr. xpiopdXiov, -ou). Sacrificarea unui berbec sau a unei capre. Era practicată mai cu seamă în epoca imperială romană, în cadrul unor culte de origine orientală, de pildă al cultului Cybelei sau al lui Attis (vezi şi Taurobolion).

Crioforos (gr. Kpicxpopog, -ou). Epitet al lui Hermes („purtător de berbec"). Se referă la un episod mitologic potrivit căruia, prin intermediul unui berbec, zeul i-a scăpat pe locuitorii Tanagrei de o molimă. Hermes este reprezentat adesea în iconografie ca purtător de berbec.

Crisos (gr. Kpiaoe;, -ou). Fiul lui Focos -deci urmaşul lui Eac - şi al Asteriei, care, la rîndul ei, descindea din Deucalion. A fost întemeietorul cetății Crisa, ridicată pe muntele Parnas (Pausanias, 2.29.4). Potrivit unei versiuni a mitului, avea un frate geamăn, Panopeu (care în alte tradiții avea o genealogie diferită), cu care se certa chiar din pîntecul mamei. A fost străbunul lui Pilade, prietenul lui Oreste, întru-cît a fost tatăl lui Strofios (mama lui era Antifatia, soția lui Cresos), iar acesta care, la rîndul său, a fost tatăl lui Pilade (a cărui mamă, Anaxibia, era sora lui Agamemnon).
Criteis (gr. Kpi#T|îc;, -i8og). Legendara mamă a lui Homer. în încercarea de a realiza o genealogie a marelui poet care să-i asigure rădăcini istorice şi, în acelaşi timp, să-i pună arta în legătură cu lumea mitică pe care o cîntase, i-a fost atribuită o mamă care era o nimfă din Asia Mică şi care, prin faptele sale, ar fi trebuit să justifice şi epitetul *Melesigenes* („născut pe rîul Meles") ce-i era asociat prin tradiție. Aceste împrejurări au generat diferite versiuni ale legendei. Potrivit unei variante, Criteis 1-a zămislit pe Homer cu un zeu fluvial, Meles, care curge pe lingă Smirna. Potrivit altei variante, Criteis era fiica lui Io şi 1-a conceput pe Homer cu un geniu care făcea parte din cortegiul muzelor, născîndu-1 apoi pe malul rîului Meles. Răpită de pirați, înainte de a naşte a fost dusă la Smirna, unde, după mai multe peripeții, 1-a luat de soț pe Meon, regele Lidiei; a murit însă la naşterea lui Homer, care a fost adoptat şi crescut de rege. O versiune ulterioară a povestirii susținea că ea era fiica unui oarecare Apelles din cetatea Cumae din Eolia, care, murind, a încredințat-o fratelui său, Meon. Cu acesta ea 1-a conceput pe Homer; apoi, trimisă la un locuitor din Smirna pe nume Femios, pentru a-i deveni soție, 1-a născut pe Homer pe malul rîului Meles, unde tînăra se dusese să spele rufele. în sfîrşit, se povestea că Criteis era fiica lui Melanopos, care, înainte de a muri, a
încredințat-o unui oarecare Cleanactes din Argos; cînd acesta şi-a dat seama că fata era însărcinată, i-a încredințat-o prietenului său Ismenias, care a dus-o la Smirna; aici, Homer a văzut lumina zilei pe malul rîului Meles. în continuare, femeia a lucrat în casa lui Femios, care a luat-o de soție şi 1-a adoptat pe Homer.
> *Prezențe în literatura antică.* Diferitele versiuni ale poveştii lui Criteis ne sînt cunoscute mai cu seamă din lexiconul Suda şi erau incluse în *Viața lui Homer* atribuită
lui Plutarh.
Crocon (gr. Kpoxwv, -wvog). Fiul lui Trip-tolem şi fratele lui Ceron; era un străvechi rege din Eleusis. Crocon şi Ceron au fost întemeietorii stirpelor sacerdotale ale Cro-conizilor şi Ceronizilor, adepți ai cultului eleusin al Demetrei.
Crocos (gr. Kpoxoc;, -ou; lat *Crocos, -i).* Tînăr grec de o frumusețe ieşită din comun, îndrăgostit de nimfa Smilax. întrucît iubirea celor doi era menită a se sfîrşi inevitabil, de vreme ce Crocos era muritor, zeii, înduioşați, au hotărît să-1 transforme într-o floare, şofranul, preschimbînd-o în acelaşi timp pe Smilax într-o altă plantă cu flori parfumate. Sub influența legendei celor doi îndrăgostiți, pe mormintele tinerilor morți din dragoste se aşterneau flori de şofran. O variantă mai tîrzie a mitului, evocată de Galen, povestea, inspirîndu-se probabil din legenda lui HIACINTOS (vezi), cum Crocos a fost lovit de Hermes pe cînd cei doi se jucau cu discul, iar din sîngele tînărului au răsărit florile care, în limba greacă, îi purtau numele. La un mormînt al lui Crocos, de altfel dificil de situat şi care poate fi atribuit unui alt personaj purtînd acelaşi nume, se referă Pausanias (1.38). Floarea de şofran, amintită în *Imnul homeric către Demetra* printre florile pe care tînăra Persefona le culegea pe cîmpia Nisa cu puțin înainte de a fi răpită de către Hades, a avut, probabil, un rol important în numeroase mituri şi culte vechi de la Mediterana. O dovedeşte faptul că este adesea reprezentată ca motiv ornamental în arta minoică. De asemenea, o confirmă prezența sa în diferite contexte religioase, mai cu seamă în cadrul unor culte feminine ale fertilității şi htoniene. Sofocle aminteşte, în *Oedip la Colonos,* că o cunună de narcise şi şofran împodobea fruntea Demetrei şi a

Persefonei. De altfel, de cultul eleusin al Demetrei se ocupau preoții numiți Cro-conizi, ce aveau misiunea de a-i înfăşură pe inițiați cu sacrele panglici prevăzute de rit şi de a prepara diferite leacuri din şofran. La contextul cultelor fertilității trimit diferite obiceiuri în care şofranul apare legat de ceremoniile nupțiale: patul de nuntă al lui Zeus şi al Herei este acoperit, printre alte flori, şi cu şofran, iar galbenul şofran este culoarea mantiei lui Himeneu, ocrotitorul căsătoriei: „Himeneu, îmbrăcat într-o haină galbenă strălucitoare *(croceos),* străbate văzduhul nemăsurat" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 10.1). Culoarea şofranului se regăseşte şi în veşmintele altor zeități, de cele mai multe ori feminine, ca de pildă Eos, Aurora *(Iliada,* 8.1 şi 9.1) sau Atena (Euripide, *Hecuba,* 469). La lumea hto-niană trimite legenda potrivit căreia şofranul răsărise, împreună cu asfodelul (crinul-de-pădure), în grădina subpămîn-teană a zeiței Hecate.

► *Prezențe in literatura antică.* Figura lui Crocos este evocată mai cu seamă de Ovidiu *(Metamorfoze,* 4.283) şi de Nonnos din Pano-polis *(Dionisiacele,* 12.85; 15.354 şi urm.). Varianta citată a lui Galen se găseşte în *Medicina Graeca,* 13.269.

Cronia (gr. *ia.* Kp6vitx). Sărbători religioase greceşti în cinstea zeului Cronos. Erau răs-pîndite, probabil, în mai multe localități. Cele despre care sîntem mai bine documentați se desfăşurau la Atena şi la Rodos. La Atena, la cultul lui Cronos era asociată şi Rhea, iar sărbătorile se desfăşurau în ziua 12 a lunii Hecatomebeon (iulie-august; în vechime, această lună era numită chiar Cronios: vezi CALENDAR) şi cuprindeau, pe lîngă sacrificii şi un banchet oficial, ospețe caracterizate prin schimbarea rolurilor între stăpîni şi servitori: acestora din urmă le era îngăduit să hălăduiască pe străzi şi să fie slujiți de propriii lor stăpîni. La o dată diferită (ziua 6 a lunii Metagitnion, cores-punzînd cu august-septembrie) se celebrau sărbătorile Cronia la Rodos; aici exista obiceiul să i se ofere lui Cronos o victimă umană, aleasă din rîndurile condamnaților la moarte.

Cronos (gr. Kpovog, -ou; lat. *Saturnus, -i).* Cel mai tînăr dintre titani, numit Cronos de greci şi Saturn de romani, era fiul lui Uranos şi al Geei (Cerul şi Pămîntul), soțul Rheei şi tatăl Hestiei, Demetrei, Herei, al lui Hades, Poseidon şi Zeus. Şi-a înlăturat tatăl, pe Uranos, de la cîrmuirea

STIRPEA TITANILOR ŞI A OLIMPIENILOR (Hesiod, *Teogonia,* 337 şi urm.)

Uranos —r— *Geea*

I I

I

Ceos—i— *Phoebe* Hiperion —r— *Tia* Iapet—j— *Climene* Cronos —j— *Rhea*
Oceanos —r- *Tethys*

m

Rîurile Oceanidele Asteria *—r-Perses* Latona -
-Zeus Eos Helios Selene
(sau *Asia)*
I-Ţ-
(Peito, Hias, I
Electra, Doris, Hecate
Climene, Rodia,
Calirhoe, Dione,
Chriseis, Metis,
Tyche, Ociroe,
Styx, etc; | | |
în total 3.000) Artemis Apollo Deucalion Licos Himereu

I i r

Atlas Epimeteu Prometeu *—r- Celeno* Menetios
Hestia /arion-i—Demetra—r-*Zeus*
Plutos Persefona *—r- Zeus* Zagreus
Zeus Hades Poseidon *Maia*
Zeus —i— *Seinele*
TZ£US—i— I Atena
Ares Hebe Ilitia
Hermes Dionysos

lumii, şi a fost, la rîndul său, detronat de fiul său, ZEUS (vezi).

Potrivit tradiției, Cronos aflase de la Uranos şi Geea că unul dintre fiii săi avea să fie mai puternic decît el, iar pentru a evita riscul de a fi îndepărtat de la putere îşi înghițea copiii imediat ce aceştia se năşteau. Insă Rhea, pentru a-şi salva măcar ultimul născut, pe Zeus, 1-a născut în taină, dîndu-i lui Cronos să înghită o piatră înfă-şurată în scutece. Astfel, după ce a crescut, Zeus a putut să-şi învingă tatăl, silindu-1 să scoată la lumină toți copiii pe care îi înghițise şi preluînd domnia.

In izvoarele antice, Cronos este legat mai cu seamă de amintirea vîrstei de aur, perioada cea mai fericită a istoriei omului, la care se referă o serie de legende. După ce Zeus i-a luat locul pe tronul Olimpului, Cronos a continuat să domnească peste Insulele Fericiților (Pindar, *Olimpice,* 2.70).

Lui Cronos îi erau atribuite cîteva invenții importante din domeniul agriculturii: mai ales aceea a coasei (sau a secerii) şi a curățatului viței-de-vie, în care el i-a inițiat pe oameni, precum şi tehnica cultivării cîmpului.

► *Atribute.* Secera, de care, potrivit legendei, s-ar fi folosit pentru a-şi multila tatăl şi a-1 lipsi de orice putere.

► *Răspîndirea cultului.* La Atena şi în alte localități, în cinstea sa se celebrau sărbătorile numite CRONIA (vezi), care cădeau în vremea recoltei. în timpul acestor sărbători, se întîmpla destul de des ca stăpînii şi servitorii să participe împreună la ospețe. La Olimpia, Cronos avea preoți care îi oficiau cultul (Pausanias, 6.20.1).

► *Prezențe în literatura antică.* Prezent încă la Homer *(Iliada)* şi Hesiod *{Teogonia* şi *Munci şi zile),* acest zeu a fost asimilat treptat cu conceptul de timp. în această privință, speculația începe încă de la pitagoreici, continuînd cu Platon şi cu alți mari gînditori greci (vezi mai ales *Timaios,* unde Platon precizează diferența dintre timpul ca entitate absolută şi tiniDul văzut în raport cu viața omenească). în lumea romană, Cronos, identificat cu Saturn, personifică timpul cel mai fericit din istoria umanității, mitica vîrstă de aur, *Saturnia regna* de care vorbeşte Vergiliu (vezi VIRSTELE LUMII şi TIMP).
► *Iconografie.* Zeul era reprezentat pe un relief de la Plateea, pierdut, pe care Pausanias i-1 atribuie lui Praxitele. Mai poate fi recunoscut pe friza Hekateionului de la Lagina.
Pentru alte detalii referitoare la figura acestui zeu în lumea latină, vezi şi SATURN.
Crotal (gr. *ia.* xpoTaXoc; lat. *crepitacula).* Instrument muzical de percuție întrebuințat în lumea greacă şi, mai apoi, în cea romană. Era compus din două baghete sau tăblițe, înlocuite ulterior cu elemente rotunde şi goale în interior, din lemn, os, metal sau lut, care erau ținute în mînă şi lovite unul de altul, asemenea castanietelor. Erau tipice în dansurile ritualice şi orgiastice executate în cinstea lui Diony-sos şi a Cybelei. Sînt reprezentate adesea în scenele reproducînd cortegii bahice, în mîna satirilor sau a menadelor, mai ales în picturile de pe vasele atice.
Croton (gr. Kpoxwv, -wvoc; lat. *Croto* şi *Croton, -onis,* sau *Crotona, -ae).* 1) Eroul eponim al cetății Crotona din Calabria, despre care se spunea că se afla în apropierea mormîntului său. Potrivit tradiției, el îl primise în casa sa, nu departe de viitoarea cetate, pe eroul Heracle, după ce acesta prinsese boii lui Gerion (în cetatea Crotona, în epoca istorică, era atestat cultul lui Heracle). A fost ucis de Heracle în lupta în care marele erou 1-a înfruntat pe Lacinios, un vecin al lui Croton (după unele izvoare, socrul acestuia) care încercase să-i fure animalele. Mîhnit de acest accident, Heracle i-a ridicat lui Croton un monument, prezicînd că pe acel loc avea să se ridice o cetate menită să devină faimoasă.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit de Diodor din Sicilia, 4.24.7 şi de Ovidiu, *Metamorfoze,* 15.12.
2) Fratele lui Alcinoos, regele feacilor.
Crotopos (gr. KpoTuiiroe;, -ou; lat. *Croto-pus, -i).* Fiul lui Agenor, regele din Argos, şi tatăl lui Stenelas şi al Psamatei. Aceasta din urmă a fost iubită de Apollo, căruia i-a născut un fiu, Linos, pe care însă 1-a abandonat la naştere; copilul a fost crescut de nişte păstori, însă într-o zi a fost sfîşiat de cîinii acestora. Crotopos a aflat ce se întîmplase, însă, necrezînd că fiica sa fusese iubită de Apollo, a condamnat-o la moarte. Mîniat, pentru a pedepsi fapta regelui, Apollo a trimis o molimă

cumplită în regiune. Flagelul a fost îndepărtat numai atunci cînd, urmînd spusele oracolului consultat cu acest prilej, Psama-tei şi lui Linos le-au fost închinate onoruri divine. Crotopos a fost alungat din ținut şi s-a refugiat în Megarida, unde a întemeiat cetatea Tripodiscos. La porunca lui Apollo, după moarte Crotopos a fost trimis în Tartar, printre cei mai răi ucigaşi.
► *Prezențe în literatura antică.* Pausanias, 1.43.7; 2.16.1 şi 19.8.
Crotos (gr. Kp^Tog, -ou; lat. *Crotos, -i).* Fiul lui Pan şi al Eufemei şi frate de lapte al muzelor, care fuseseră crescute şi hrănite de Eufeme. Trăia pe muntele Helicon, înde-letnicindu-se cu vînătoarea şi cu trasul cu arcul. I se atribuia inventarea arcului şi a aplauzelor ca manifestare a admirației. Cu aceste aplauze îşi exprima entuziasmul pentru arta surorilor sale de lapte. Acestea au obținut de la Zeus ca el să fie transformat în constelația Săgetătorului.
► *Prezențe în literatura antică.* Hyginus, *Fabule,* 224 şi *Astronomica,* 2.27.
Ctesios (gr. *K.Tr\aioq,* -ou; lat. *Ctesius, -i).* Epitet care se referă la cămin şi la proprietățile domestice, raportat uneori la Zeus şi la Atena în lumea greacă şi la penați în lumea romană, ca zeități ocrotitoare ale casei şi bunurilor.
Ctesipos (gr. Krrjawiroc;, -ou; lat. *Cte-sippus, -i).* Unul dintre pretendenții la mîna Penelopei, numit de Homer „om pornit spre necuviințí". Cînd Ulise a venit în propriul palat din Itaca deghizat în cerşetor pentru a nu fi recunoscut, Ctesipos 1-a jignit şi a aruncat în el cu o copită de bou stîrnind astfel mînia lui Telemah. A fost ucis de Filetios, un păstor de vaci, care i-a amintit gestul jignitor pe care-1 comisese față de stăpînul său.
► *Prezențe în literatura antică.* Are un rol în *Odiseea* (20.287 şi urm. şi 22.285 şi urm.).
Ctimene (gr. KTIUIVTI, -Tig). Fiica Anticleei şi a lui Laerte şi sora mai mică a lui Ulise. A fost crescută de mama sa împreună cu porcarul Eumeu. S-a căsătorit cu Samos; după unele izvoare, a devenit soția lui Eurilohos, unul din tovarăşii lui Ulise.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintită în *Odiseea* (10.441 şi urm., 15.363 şi urm.) şi la

Strabon (10.453).
Cuc. în mitologia clasică, cucul este simbolul iubirilor interzise şi secrete şi, în acelaşi timp, pasărea care anunță primăvara. Luînd forma unui cuc, Zeus a sedus-o pe Hera. în legătură cu acest episod, cucul putea apărea uneori reprezentat pe sceptrul reginei zeilor.
Cucuvea. Pasăre cu semnificație simbolică dublă - cunoaştere şi înțelepciune, însă, de asemenea, întuneric şi moarte -, în mitologia greacă, cucuveaua era consacrată zeiței Atena. Aceasta, în varianta sa mai veche de zeiță a nopții, era şi zeița înțelepciunii, iar aceste două aspecte se potrivesc perfect cu natura dublă atribuită păsării. „Atena cea cu ochi de cucuvea" este un epitet frecvent al zeiței în poezia arhaică, consfințind legătura dintre Atena şi pasărea ei sacră. O legătură atît de strînsă, încît cucuveaua devine şi emblema cetății Atena, a cărei ocrotitoare era zeița: monedele din cetate aveau de multe ori efigia unei cucuvele, iar expresia „a duce cucuvele la Atena" echivala cu zicala „a duce vase la Samos". Numită şi *noctua,* termen cu care este indicată în bestiariile medievale şi care îi reafirmă natura de pasăre nocturnă, cucuveaua era deci în primul rînd un simbol al înțelepciunii a cărei purtătoare este zeița Atena.
Pe lîngă Atena, pasărea era sacră şi pentru Demetra, fiind legată astfel de lumea de dincolo. Sub acest aspect apare şi în panorama religiei şi a mitologiei etrusce, în Antichitate, la fel ca şi astăzi, în multe locuri cîntecul ei era considerat un semn funest, aducător de moarte şi de durere. La Roma, zborul şi cîntecul acestei păsări erau urmărite cu teamă: se povestea că moartea mai multor împărați fusese pre-cedată de semnul nefast al zborului unor cucuvele care se aşezau pe acoperişul palatului lor. De contextul funerar era legat mitul lui Ascalafos, fiul lui Aheron, rîul infernal, şi al unei nimfe a tenebrelor, Gor-gira sau Orfne. Acesta a dezvăluit că o văzuse pe Persefona mîncînd o rodie pe cînd se afla în infern şi că zeița încălcase astfel postul ce-i fusese impus de Hades ca o condiție pentru a se putea întoarce pe pămînt: prin această dezvăluire, Ascalafos a împiedicat-o pe Persefona să se întoarcă în lumea celor vii (pentru detalii vezi ASCALAFOS). Mînioasă şi disperată că

îşi pierduse fiica, Demetra 1-a transformat în cucuvea, stropindu-1 cu apă din rîul Flegeton.
Cuiul anului. Respectînd un obicei străvechi, relatat de Titus Livius (7.3.5 şi *passim.),* în fiecare an, la idele lui septembrie (pe 13 ale lunii), magistratul suprem al Romei înfigea un cui în partea dreaptă a templului lui Iupiter Optimus Maximus de pe Capitoliu, lîngă *cella* închinată Miner-vei. Cuiul servea la numărarea anilor şi era consacrat Minervei, întrucît această zeiță era considerată inventatoarea numerelor. Potrivit tradiției, ritualul relua un obicei al etruscilor, din templul zeiței NORTIA (vezi) din Bolsena. Acest obicei, de origine străveche, fusese multă vreme întrerupt şi, mai apoi, reluat în anul 363 î.Hr. pentru îndepărtarea unei ciume, astfel încît, în mărturia lui Titus Livius, ritualul era legat, pe lîngă numărătoarea anilor, şi de un procedeu magic şi apotropaic, menit a bloca (simbolic, printr-un cui) o nenorocire care lovea comunitatea. în epoca imperială, Augustus a reînnoit acest obicei, mutîndu-1 însă în templul lui Marte *Ultor.*
Culori. în cadrul riturilor, credințelor şi ceremoniilor religioase greceşti şi romane, unele culori, mai ales albul, negrul, roşul şi galbenul, aveau o importanță aparte.
Albul era considerat îndeobşte o culoare pozitivă şi de bun augur. De aceea, zeilor din cer li se ofereau victime de culoare albă, la sărbătorile cu caracter vesel se purta culoarea albă, iar caii care trăgeau carele în principalele sărbători religioase sau în triumfurile împăraților romani erau şi ei albi.
Negrul era considerat culoarea zeităților subpămîntene, fiind, ca atare, asociat cu doliul. Negre erau victimele hărăzite zeilor infernali şi veşmintele purtate la ceremoniile funebre. Acest obicei era larg răs-pîndit în lumea antică, deşi pe alocuri se înregistrează şi excepții. Albul, ca simbol al purității, şi negrul, ce evocă printre altele şi interdicția spălatului, impusă în perioadele de doliu, erau, de asemenea, culorile care simbolizau, respectiv, zilele faste şi pe cele nefaste.
Roşul are valori simbolice multiple : este culoarea sîngelui şi, ca atare, poate evoca atît ideea morții, cît şi pe aceea a fertili-
tății şi a vieții. Cu acest dublu sens apare în legătură cu zeitățile simbolizînd fecunditatea, precum Priap, dar este legat şi de ideea blestemului şi a rănilor. Mai ales în medicina populară se foloseau fîşii roşii, ca o garanție a vindecării. De asemenea, roşul era culoarea vălului mireselor romane ; unele izvoare susțin însă că acesta era galben.
Cultrarius (lat. *cultrarius, -ii).* în lumea romană, cu acest nume era desemnat preotul care îl însoțea pe sacerdotul oficiant în sacrificii şi care era însărcinat cu uciderea victimei. Cu bustul gol, avea şoldurile

acoperite cu un şorț împodobit cu purpură şi o cingătoare strînsă pe talie de care, închise în teci speciale, atîrnau cuțitele întrebuințate pentru sacrificiu (numite *culter,* de la care provine numele său, şi *secespita).*
Culullus sau **Culilla.** Vas mare din lut întrebuințat în lumea romană de vestale, pentru sacrificii.
Cumae (gr. KiSp.-n, *-r\q* ; lat. *Cumae, -arum).* Cetatea ridicată în apropiere de Napoli, cea mai veche colonie grecească din Italia, este indisolubil legată în mitologie de peştera Sibilei, amintită în *Eneida* (cîntul 6) şi care poate fi văzută şi astăzi (vezi SIBILA). Centru al unui străvechi cult al lui Apollo (legenda amintea întemeierea unui templu în cinstea zeului de către Dedal), Cumae avea, potrivit tradiției, onoarea de a păstra în acel edificiu sacru rîtul sau colții mistrețului din Erimant.
Cunina. Străveche zeitate romană, ocrotitoarea celor ce dorm şi, mai ales, a copiilor în leagăn. Era menționată în indigitamen-ta, listele de zeități şi de litanii compilate în vechime de pontifi.
Cupidon, vezi EROS.
Curcubeu. Considerat o punte între pămînt şi cer, între zei şi muritori, simbol al unei legături pe care, prin forma şi culorile sale delicate, pare să o facă perceptibilă, era personificat în mitologie în figura lui Iris, pe ale cărei aripi, acoperite de un văl uşor, razele soarelui făceau să se distingă toate cele şapte culori numite şi astăzi ale curcubeului (pentru alte detalii vezi IRIS).

Cureți (gr. KoupTJTec, -wv; lat. *Curetes, -um).* Popor mitic, considerat cel mai vechi locuitor al Acarnaniei şi Etoliei. Aceasta din urmă era numită şi cu apelativul Curetida. Cureții sînt amintiți şi ca preoți ai lui Zeus în Creta, fiind legați de dactylii de pe muntele Ida şi de coribanți, de care uneori nu sînt foarte clar deosebiți în izvoarele antice. După ce 1-a născut pe Zeus, Rhea 1-a încredințat cureților, iar aceştia, încingînd în jurul nou-născutului un dans de război, au izbutit să acopere cu zgomotul armelor strigătele copilului, pentru ca tatăl său, Cro-nos, care voia să-1 înghită (vezi CRONOS), să nu poată descoperi unde era ascuns.
Numele cureți înseamnă „tineri". De obicei erau în număr de trei, considerați ori fiii dactylilor, ori născuți din țărînă după o ploaie, ori răsăriți din lacrimile pruncului Zeus (Ovidiu, *Metamorfoze,* 4.282). în alte versiuni, numărul cureților creşte de la trei la nouă. Pe vremea lui Strabon exista la Efes o confrerie religioasă care purta acest nume.
Curiatius (lat. *Curiatius, -i).* Epitet al lui IANUS (vezi); provenea de la un templu pe care i 1-a înălțat Horațiu, ce i-a ucis pe cei trei CURIAȚI (vezi).
Curiați (lat. *Curtații, -orum).* Celebră familie din Alba Longa, pomenită în vechile tradiții romane mai ales pentru disputa dintre trei frați din această familie şi trei frați din familia romană a Horațiilor. în lupta dintre cei şase tineri, romanii au învins, iar în urma înfrîngerii Curiaților Alba Longa a fost supusă Romei (vezi şi HORAȚII).
Curioni (lat. *Curiones, -um).* Colegiu de sacerdoți romani care, în epoca istorică, se ocupa de problemele religioase ale fiecărei curii. Cuprindea treizeci de preoți, cîte unul pentru fiecare din curiile în care era împărțită cetatea, în fruntea cărora se afla *curio maximus.*
Curse, vezi AGONES şi LUDI.
Curtius Mettus (lat. *Curtius Mettus* sau *Mettius, -i).* Nobil erou sabin, amintit de Titus Livius (1.12-13). A luptat împotriva lui Romulus în fruntea poporului său. Potrivit unei tradiții, numele acelui *Lacus Curtius* din Forul roman provenea din al său, întrucît, în timpul luptei împotriva
romanilor, Curtius Mettus s-a salvat cu greu dintr-o baltă în care calul său căzuse. Cea mai răspîndită versiune a mitului povesteşte că, în jurul anului 362 î.Hr., pămîn-tul din for s-a deschis lăsînd loc unei mari prăpăstii, despre care profeții au prezis că avea să se umple la loc numai aruncînd înăuntru cea mai mare comoară pe care o avea Roma. Curtius, care, potrivit acestei versiuni, era un nobil roman, a încălecat, şi-a îmbrăcat armura şi, declarînd că Roma
nu deținea nimic mai de preț decît un cetățean nobil şi curajos înarmat, s-a aruncat în hău, iar prăpastia s-a închis în urma lui.
Cutremur. Mitologia atribuie cauza cutremurelor lui Poseidon, care le provoca zguduind pămîntul cu tridentul său; de aici şi epitetul *Enosigeos* („cel care zdruncină pămîntul") atribuit zeului. Potrivit unei tradiții, insula Prohita a apărut în urma unui cutremur: cînd insula vecină Ischia (Enaria) a fost zguduită de o violentă mişcare de pămînt, stînci de pe aceasta s-a prăvălit în mare (Pliniu, *Naturalis histo-ria,* 2.203; 3.82). O legendă spune că atunci cînd Tezeu şi Piritoos au coborît în infern cu intenția de a o răpi pe Persefona, un cutremur a zguduit adîncimile infernale ; din cauza acestui cutremur Heracle 1-a putut salva doar pe Tezeu, nu şi pe Piritoos: „Heracle 1-a luat de mînă pe Tezeu şi 1-a urnit de acolo; voia să-1 ridice şi pe Piritoos, dar pămîntul a început să se cutremure şi a trebuit să-1 lase; şi stînca lui Ascalafos a rostogolit-o" (Apollodor, *Biblioteca,* 2.5.12; pentru stînca lui Ascalafos vezi rubrica respectivă). Deşi Grecia şi Italia sînt zone cu grad înalt de seismicitate, cutremurele au inspirat un număr limitat de povestiri mitologice ; nu au lipsit însă tentativele de a le explica în lumina observațiilor ştiințifice, deseori prezentate într-o formă poetică, aşa cum se întîmplă în cazul lui Lucrețiu: „însă ascultă acum din ce pricină viul cutremur/ Zguduie-ntre-gul pămînt: mai întîi, să socoti că-n acesta/ Şi mai la fund şi aproape de față-s mul-țime de peşteri/ Mult bîntuite de vînt, că de-asemeni sînt lacuri şi mlaştini,/ Şi că în sînu-i el poartă şi stînci povîrnite şi lespezi,/ Că sub spinarea-i mulțime de fluvii ce-s acoperite/ Rostogolesc cu-a lor undă afund scufundatele pietre :/ Şi-i de la sine-nțeles că pămîntu-i la fel pretutindeni./

Deci de primim că-nlăuntru aceasta i-i alcătuirea,/ La suprafață pămîntul e prins de cutremur, cînd vremea/ Sapă şi-n groaznic prăpăd prăbuşeşte lăuntrice peşteri:/ Munți se scufundă întregi şi în urma cumplitului zdruncin,/ Pînă departe,-ntr-o clipă, se-ntinde cutremurul lumii" *(Poemul naturii,* 6.535 şi urm.).

Cybele (gr. KuPeX-n,, *-r\q*; de asemenea, KupepT); lat. *Cybele, -es* şi *-ae,* de asemenea *Cybela* şi *Cybebe).* Străveche figură divină de origine anatoliană, venerată ca zeiţă a fecundităţii şi a forţei vitale şi identificată în Grecia cu zeiţe RHEA (vezi), reprezen-tînd una dintre personificările acesteia. Se numără printre zeităţile feminine numite în mod generic Mari Mame, care, în diferite regiuni ale Mediteranei, s-au bucurat de un cult extrem de vechi legat de temele maternităţii şi fecundităţii, însă ale căror trăsături sînt dificil de reconstituit cu exactitate, din cauza suprapunerii unor tradiţii diferite de la o regiune la alta, precum şi a unor complexe întrepătrunderi şi identificări, semnalate chiar de antici. Printre componentele care contribuie la caracterizarea acestei figuri complexe se numără cultul frigian al Marii Mame şi o serie de tradiţii minoico-miceniene străvechi, care se contopesc, dînd naştere unei divinităţi venerate încă din secolul al Vll-lea de grecii din Asia şi devenite mai apoi, în secolul al Vl-lea, o parte componentă a cultelor de pe teritoriul Greciei. în lipsa unor povestiri mitice specifice, Cybele a sfîrşit prin a-şi însuşi atît trăsăturile Rheei, cît şi pe cele ale Demetrei. în plus, îi era atribuit un cortegiu de tip dionisiac, cu dansuri şi procesiuni. Se credea că trăieşte în desişul pădurilor şi că era înconjurată de CORIBANŢI (vezi). Era stăpîna pămîn-tului, a cerului şi a mării, îi ocrotea pe tineri şi hotăra soarta oamenilor. îşi însoţea poporul în bătălie (coroana cu turnuri pe care o poartă pe cap face trimitere la ideea de război), iar în *Eneida* vergiliană îl ajută şi îl ocroteşte pe Enea, transfor-mînd în nimfe corăbiile sale, cărora rutulii le dăduseră foc (10.220, unde numele ei apare în varianta Cybebe). Era înzestrată cu virtuţi profetice: un oracol deosebit de venerat se găsea la Pesinunt, unde zeiţa era reprezentată în formă aniconică, sub aspectul unei pietre neprelucrate, pe cît
se pare un fel de meteorit, pe care, în anul 204 î.Hr., o solie specială romană a adus-o în mod solemn la Roma pentru a cere ajutorul divin în războiul împotriva lui Hannibal. Din acel moment, cultul Cybelei a căpătat la Roma un caracter oficial, în timp ce înainte vreme - lucru valabil şi în cazul Greciei - fusese cu precădere de tip privat, în Grecia, preoţii săi, cerşetori, erau numiţi *Kybeboi,* iar templele sale *Metroia,* adică „(temple) ale Mamei". La Roma, preoţii săi, numiţi GAU,I (vezi), practicau, începînd cu secolul al V-lea î.Hr., ritul autoemasculării. în epoca republicană cetăţenii romani nu puteau accede la funcţia de preot al zeiţei Cybele, iar în perioada imperială cultul acesteia a cunoscut o mare răspîndire, fiind reglementat în mod oficial.

► *Epitete.* Pe lîngă epitetul generic *Oreia,* „zeiţa muntelui", zeiţa era indicată frecvent ce numele *Sipylene, Ideea,Dindimene,* provenite de la munţii cu care era asociată în cadrul cultului.

► *Răspîndirea cultului.* Din ţinuturile ana-toliene, mai ales din Frigia, cultul Cybelei s-a extins mai întîi în cetăţile greceşti din Asia Mică, apoi în Grecia propriu-zisă şi, în sfîrşit, la Roma. Importante sanctuare îi erau închinate la Cizic, la Sardes pe muntele Ida, pe Sipilos şi în numeroase alte locuri. Cel mai vechi şi mai venerat sanctuar se găsea la Pesinunt, în Frigia, unde, după cum am arătat, se păstra un simulacru aniconic al zeiţei (probabil un meteorit), adus la Roma în anul 204 î.Hr., cînd Cărţile Sibiline i-au sfătuit pe romani să îndepărteze astfel primejdia unui atac al lui Hannibal. In epoca elenistică, cultului său, de natură orgiastică, i s-a alăturat acela al lui ATTIS (vezi), de care a devenit inseparabil în tradiţia romană. La Roma, cultul Cybelei a cunoscut cea mai largă răspîndire sub împăratul Claudius, cînd a dobîndit o poziţie definită riguros în cadrul religiei de stat, cu ritualuri bine precizate. A fost practicat mai cu seamă în rîndul categoriilor inferioare şi a decăzut definitiv în secolul al IV-lea, în pofida eforturilor întreprinse de filosofii neoplatonicieni în sensul reluării şi reinterpretării sale în cheie filosofică. Principalele sărbători închinate zeiţei Cybele erau aşa-numitele LUDI MEGALENSES (vezi), sau sărbătorile Marii Mame, care se desfăşurau cu mare pompă la Roma de pe 15 pînă pe 27 martie, fiind urmate de jocurile megalesiene, disputate

între 4 şi 10 aprilie. Pe lîngă aceste serbări, care aveau caracter public şi oficial, se desfăşurau culte cu caracter privat şi rituri de iniţiere care prevedeau sacrificii de tauri şi berbeci, banchete şi, probabil, o însemnare cu fierul înroşit în foc.

Atribute. în mod obişnuit, zeiţa este reprezentată ca o femeie purtînd pe cap o coroană cu turnuri. Poate apărea însoţită de lei ori aşezată într-un car tras de lei. Slujitorii săi sînt cureţii sau coribanţii, care uneori apar pe lîngă ea.

Iconografie. în munţii din Capadocia şi Frigia se găsesc reprezentări arhaice ale zeiţei, tăiate în stînci. Potrivit lui Pausanias (3.22.4),
locuitorii din Magnesia, pe Sipilos, se lăudau că aveau cea mai veche imagine a zeiţei, opera lui Broteas, fiul lui Tantal, pe care încă n-o putem recunoaşte. Şi alte statui ale zeiţei cunoscute în Antichitate s-au pierdut ; printre acestea, izvoarele amintesc o lucrare a lui Fidias, în fildeş şi aur, aşezată în *Metroon-u* din Atena, şi o alta apar-ţinînd sculptorului Agoracrit. Imaginea Cybelei poate fi în schimb recunoscută pe o placă din friza Tezaurului sifnienilor de la Delfi, precum şi pe marea friză a Altarului din Pergam. De multe ori, în reprezentări, Cybele nu poate fi deosebită de Rhea. Pentru alte detalii vezi şi RHEA.

D

D.I.S. în lumea romană, abreviere folosită, mai ales în epigrafe, pentru a indica ceea ce era consacrat zeilor infernali *{Dis Infe-ris Sacrum).*

Dactyli (gr. AdxxuXoi, -uv; lat. *Dactyli, -orum).* Ființe fabuloase legate de cultul Rheei sau Cybelei, dactylii sînt descrişi şi amintiți în mod diferit în mituri, iar uneori confundați sau identificați cu CORIBANȚII, CUREȚII şi CABIRII (vezi). Potrivit uneia dintre aceste versiuni, ei s-au născut pe muntele Ida, în insula Creta. Au fost creați de presiunea exercitată de degetele Rheei asupra pămîntului pe timpul durerilor facerii care au precedat naşterea lui Zeus; „dactyli" înseamnă tocmai „degete" şi se spunea că ei erau în număr de zece, ca degetele de la mîinile zeiței. După Apollonios din Rodos (1.1129), mama lor era o nimfă pe nume Anhiale, care, în timp ce îi aducea pe lume, a strîns în mînă sau a aruncat cîțiva pumni de colb. Numele, cu referirea la degete, putea face aluzie la proporțiile lor minuscule. Erau considerați descoperitorii fierului şi ai prelucrării metalelor; totuşi, între ei se făcea o distincție între făurari, vrăjitori, fermecători şi medici. Printre aceştia din urmă sînt amintiți Peonios, Epimede, Iasios şi Idas; dintre făurari, Chelmis, Damna-meneu şi Acmon, care sînt şi numele unor unelte (respectiv, cuțitul, ciocanul şi nicovala) ; tovarăşii de domnie ai zeiței Rhea erau erau Titias şi Cilenios.
Prin urmare, în general, dactylii apar ca slujitori ai Marii Mame : făurari, vrăjitori, asistenți la naştere, întotdeauna deosebit de ingenioşi.

► *Prezențe In literatura antică.* Dactylii sînt amintiți frecvent de Pausanias (care mai ales 8.31.3 face trimitere la micile lor dimensiuni), Strabon (10.473 şi urm.) şi Diodor din Sicilia (5.64). Descendența lor din nimfa Anhiale este amintită de Apollonios din Rodos *(Argonauticele,* 1.1129).

Dada (gr. Aocăa, *-r\ϱ).* Eroină greacă, soția cretanului Samon. După moartea acestuia, ea a fost însoțită într-o cetate din apropiere pentru a se recăsători de un bărbat care a violat-o înainte de a ajunge la destinație. Femeia s-a sinucis cu spada soțului, pe care o luase cu sine. Cînd au aflat ce se întîmplase, cretanii l-au lapidat pe vinovat.

Daduh (gr. So8ouxog, -ou). în Misterele Eleusine, cu acest nume era desemnat „purtătorul torței", adică principalul sacerdot după hierofant, care, cu o torță în mînă, îi conducea pe credincioşi la templul Demetrei, în amintirea rătăcirilor zeiței, cu o torță, în căutarea fiicei sale Perse-fona. Daduhii erau aleşi din familia sacerdotală ateniană a Cericşilor (vezi CERIX).

Dafne (gr. Aaipvn, -T|g; lat. *Daphne, -es).* Fiica zeului fluvial Ladon şi a Geei sau, potrivit altor izvoare, a zeului fluvial Peneu, divinitate tutelară a văii Tempe din Tesalia. Apollo a fost fermecat de frumusețea ei. Potrivit mitului, aceasta a fost prima iubire a zeului. însă Dafne a încercat în toate chipurile să-i scape, iar cînd Apollo era pe cale să o prindă, şi-a implorat mama, care a transformat-o într-un laur. Din acel moment, laurul a devenit copacul preferat al zeului. Numele Dafne înseamnă chiar „laur".

► *Prezențe în literatura antică.* Transformarea Dafnei în laur este amintită de Ovidiu în *Metamorfoze,* 1. Mitul nu este cunoscut în versiuni anterioare epocii elenistice. îl amintesc, printre alții, Diodor din Eleea, Filarhos, Partenios, Stațiu, Nonnos şi Lucian.

► *Prezențe în literatura modernă.* Nimfa Dafne apare printre personajele din *Euridice* de Ottavio Rinuccini şi dă titlul lucrării *Dafne* de acelaşi autor, care, pusă pe muzică de Peri şi Caccini, reprezintă primul model de „dramă muzicală" din care mai tîrziu a provenit melodrama. Dafne este şi numele uneia din protagonistele din *Amintas* al lui Tasso. în *Egloga 3* a lui Garcilaso de la Vega se arată cum, sub apele Tagului, nimfele țes pînze cu poveşti printre care se numără şi cea cu Dafne şi Apollo. De asemenea, mitul Dafnei este amintit în *Egloghe boscherecce* de Marino, în micul poem *Oleandrul* (în *Pescăruşul,* a treia carte din *Laude)* de Gabriele D'Annunzio şi în poemul *Dafne la cotitura soarelui* de E. Langgässer.

► *Iconografie.* Principalele surse de care dispunem în reconstituirea iconografiei Dafnei sînt picturile din cetățile vezuviene. Dafne apare şi în mozaicurile romane de la Te-bessa (Africa de Nord), fiind reprezentată şi în statuia de marmură cunoscută sub numele de Dafne Borghese.
Cea mai celebră imagine a mitului nu este antică, ci este reprezentată în splendida sculptură a lui Bernini păstrată la Galeria Borghese de la Roma.

Dafnefagi (gr. 6a<pvT)q>afoi, -wv). în traducere, în limba greacă, „mîncători de dafin". Astfel erau numiți în Grecia cei ce

puteau prevesti viitorul, întrucît se credea că această capacitate a lor provenea din faptul că mestecau frunze de dafin.

Dafneforiai (gr. al Aa<pvr)(pop(ai). Sărbători religioase greceşti celebrate în cinstea lui Apollo *Ismenios.* Aveau loc din nouă în nouă ani la Teba, în Beoția, şi culminau cu o procesiune solemnă condusă de un tînăr ai cărui părinți purtau un toiag sacru de măslin împodobit cu panglici, flori, crenguțe de laur şi bile din bronz. în spatele lui venea preotul zeului, numit *Dafneforos* (acelaşi termen constituind şi un epitet al lui Apollo), care înainta înconjurat de un cor de fete. Mărturii despre aceste sărbători ne oferă Pindar, *Partenios,* 2 şi Pau-sanias, 10.10.4.

Dafnis (gr. Aatpvig, -iSoț; lat. *Daphnis, -idiş).* 1) Păstor din Sicilia, fiul lui Hermes şi al unei nimfe; a fost instruit de Pan în arta cîntatului la flaut şi a fost considerat creatorul poeziei bucolice. O naiadă căreia i-a fost necredincios 1-a pedepsit luîndu-i vederea; atunci Hermes 1-a dus în cer. Legenda povestea că, pentru a se mîngîia că orbise, el inventase muzica pastorală (sau că alți păstori au creat-o pentru a cînta nenorocirile sale). O altă povestire, la care face trimitere Teocrit (1.66 şi urm.), spune că Dafnis nu voia să-şi dea dragostea nimănui şi că Afrodita 1-a pedepsit stîrnind în el o pasiune fără speranță.

► *Prezențe în literatura antică.* Teocrit, *Idile,* 8 şi 9 (întreceri de cînt între Dafnis şi Menalcas) şi *Idile,* 1. Povestea orbirii lui Dafnis este relatată de Aelianus *(Var. hist.,* 10.18), care apelează la Stesihor. Sositeos, contemporan cu Teocrit, a dedicat acestei legende o comedie satirică.

► *Iconografie.* Un celebru grup de marmură din epoca elenistică, pe care îl cunoaştem prin intermediul mai multor copii, îl înfățişează pe Pan învățîndu-1 pe Dafnis să cînte la nai.

2) Tînăr de origine nobilă, găsit întîm-plător de o familie de țărani din Mitilene, în insula Lesbos; aceştia l-au crescut ca pe un fiu. Și-a petrecut copilăria şi tinerețea într-un ținut sălbatic în tovărăşia unei fete pe nume Chloe, tot de familie nobilă, abandonată şi crescută de o altă modestă familie de țărani. între cei doi tineri s-a înfiripat iubirea; ei au trecut prin nenumărate peripeții, pînă cînd adevăratele lor familii i-au recunoscut şi i-au unit prin căsătorie, redîndu-le totodată averea şi bunăstarea stirpei.

► *Prezențe în literatura antică.* Povestea iubirii pastorale dintre Dafnis şi Chloe ne este cunoscută prin intermediul unui celebru roman al lui Longos Sofistul (secolul al III-lea d.Hr.). care s-a bucurat de o imensă popularitate nu numai în lumea antică, ci şi în epoci mai recente, reprezentînd în acest sens un soi de *unicum* în literatura greacă, unde romanele s-au pierdut în cele mai multe cazuri ori au cunoscut o răspîn-dire limitată.

► *Prezențe în literatura modernă.* Soarta romanului este legată mai cu seamă de traducerea realizată de Annibal Caro şi Gasparo Gozzi în limba italiană, Amyot şi Courier în franceză, Valera în spaniolă şi G. Moore în engleză. S. Gessner a fost autorul unei celebre idile, *Dafnis,* inspirată de personajul lui Longos, care a fost ulterior reluat în

diferite opere şi reelaborări muzicale înce-pînd cu secolul al XVIII-lea.

Dafnomanție. în Grecia, tip de divinație practicată utilizînd ramuri şi frunze de dafin (vezi şi DAFNEFAGI).

Daimon sau **demon** (gr. Aexip.<uv, -ovoc;; lat. *Daemon, -onis).* Termenul indică în general o ființă de natură divină, care însă nu joacă rolul unei zeități principale, ci mai curînd pe acela de mediator între zeitățile mari şi om ori pe acela de zeitate inferioară, subordonată față de cea principală, în mitologia şi în religia greacă din cele mai vechi timpuri, distincția dintre zeu şi daimon nu este întotdeauna clară. Ea începe să devină mai accentuată începînd cu epoca elenistică tîrzie, cînd daimonul (demonul) poate indica atît o figură divină de rang inferior comparativ cu zeul pro-priu-zis, cît şi o ființă divină caracterizată negativ ca „spirit rău".

în viziunea mitografilor şi a poeților, lumea apărea populată de un mare număr de daimoni. Demoni sau spirite ale răului apar în *Orestia* lui Eschil, unde sînt generați de crimă şi de răzbunare. Avînd o strînsă legătură cu soarta, daimonii cunosc viitorul, motiv pentru care sînt adesea asociați cu oracolele. Demonilor li se atribuie fenomene patologice aparent inexplicabile, precum epilepsia, nebunia sau posedarea (Seneca, *Agamemnon,* 867-908). De asemenea, se crede că ar exista o legătură strînsă între sufletele morților şi demoni şi că unii defuncți pot fi înălțați la rangul de daimoni.

în afara mitologiei se situează concepția daimonului socratic; este interesant de observat că, în contextul gîndirii lui Socrate, însuşi cuvîntul „daimon" indică atît vocea interioară care îl previne cînd e pe cale de a face rău (prin urmare, în acest caz, nu se poate vorbi de un „spirit rău", ci, dimpotrivă, daimonul capătă o valență pozitivă), cît şi „noii Socijiovec;" pe care el este acuzat că îi introduce în cetate (în acest caz este vorba de personaje divine propriu-zise, avînd însă o conotație negativă). Despre daimoni şi despre zei tradiționali Platon vorbeşte cu ironie atunci cînd aminteşte că a-i cunoaşte „e ceva peste puterile noastre; aici trebuie să dăm crezare celor dinaintea noastră, care - fiind aşa cum zic ei, vlăstare ale zeilor - ştiu fără greş, pare-se, cine le erau strămoşii. Prin urmare e cu neputință să nu dai crezare unor fii de zei [...]; dat fiind însă că vorbesc despre familiile lor, trebuie — urmînd tradiția *(yojxoq)* — să-i credem" *(Timaios,* 40d-e).

Concepția greacă asupra daimonului prezintă unele afinități cu aceea latină asupra GENIULUI (vezi), trecînd apoi, în creştinism, la figura îngerilor. în lumea latină, din familia daimonilor fac parte larii, lemurii şi manii, legați toți de lumea de dincolo (vezi rubricile respective). Vezi, de asemenea, FANTASMĂ.

> *Prezențe în literatura antică.* Daimonii sînt amintiți în numeroase opere literare, de la Homer la *Corpus Hermeticum,* de la scrierile lui Filon la cele ale lui lamblichos. Hesiod *(Munci şi zile)* stabileşte un fel de ierarhie a ființelor divine, unde pe treapta cea mai înaltă se situează olimpienii, apoi daimonii superiori, care sînt buni, şi, în sfîrşit, daimonii inferiori, care sînt răi. La Euripide (de exemplu în *Bacantele)* daimonii sînt pur şi simplu

ființele divine. în *Orestia* lui Eschil însă ei sînt spirite rele (de pildă, eriniile sînt daimoni). Asocierea daimonilor cu oracolele şi capacitatea lor de a prevedea viitorul sînt ilustrate de Plu-tarh (De *defectu oraculorum* şi *De Pythiae oraculis).* Rolul daimonilor în cazurile de posedare este evidențiat de Seneca *(Agamemnon)* şi de Lucan. O ciudată poveste avînd ca protagonist un daimon este cea a lui Eutimos şi Polites, povestită de Pau-sanias, care se sprijină probabil pe nişte tradiții populare referitoare la licantropi (pentru detalii vezi EUTIMOS şi POLITES). Concepția socratică asupra daimonului este ilustrată de Xenofon în *Memorabilia* şi de Platon mai ales în *Apărarea lui Socrate* şi în *Timaios.* în domeniul filo-sofiei, asupra acestui subiect s-au oprit Xenocrates, Aristotel, Plutarh, Apuleius, Plotin şi mulți alții. în scrierile lui Plutarh (pe lîngă cele citate, mai ales în *De genio Socratis* şi *De Iside et Osiride)* se configurează o demonologie complexă, daimonii fiind concepuți ca nişte ființe spirituale care gîndesc într-un mod atît de intens, încît produc vibrații în aer, vibrații ce pot fi percepute de clarvăzători, de cei înzestrați cu virtuți profetice etc. Aceste speculații ies din sfera mitologiei propriu-zise.

Daira (gr. Aaîpa, -ag). Una^ir^re fiicele lui Oceanos. A fost iubită de Hermes şi a avut cu acesta un fiu, Eleusis, eroul care a dat numele cetății consacrate cultului Demetrei. Daira este strîns legată de Misterele Eleusine, în cadrul cărora era venerată. Preoții săi duceau statuia lui Iachos de la Atena la Eleusis în cursul procesiunii inițiaților în cultul Demetrei. Dar trăsăturile precise ale fizionomiei sale ne scapă. Uneori este identificată cu Demetra, Afro-dita sau Hera.

> *Prezențe in literatura antică.* Cîteva trimiteri găsim în *Argonauticele* lui Apollonios din Rodos şi în *Alexandra* lui Licofron.

Damasc (gr. *Aap.acrx.6q,* -ou; lat. *Damas-cus, -i).* Cetate din Siria a cărei întemeiere era legată de isprăvile unui erou eponim, Damascos. Legendele care îl privesc diferă de la un izvor la altul şi urmăresc, mai mult sau mai puțin direct, să justifice etimonul toponimului. Potrivit unora dintre aceste izvoare, era originar din Arcadia şi fiul lui Hermes şi al unei nimfe pe nume Halimede. Potrivit altora, Damascos era un tovarăş al lui Dionysos, pe care 1-a însoțit în călătoria spre India; el a profanat nişte vii sădite de Dionysos pe locul unde ulterior avea să se ridice oraşul, iar zeul 1-a pedepsit pentru acest sacrilegiu ju-puindu-1 de viu. Altă variantă povestea că toponimul provenea de la un gigant numit Ascos, care 1-a aruncat pe Dionysos într-un rîu după ce-1 legase ; totuşi, Zeus (potrivit altor versiuni, Hermes) 1-a eliberat pe Dionysos şi 1-a înfrînt pe gigant, jupuindu-1 de viu şi făcînd din pielea lui un burduf pentru vin. Etimonul se baza pe cuvintele *iSdiiaae,* „a învinge", referitor la Zeus sau la Hermes, şi <x<rx6g, „burduf. O versiune ulterioară lega toponimul de un anume Dama, care pe locul unde avea să se ridice mai tîrziu cetatea a instituit un cult al zeiței Siria, clădind o colibă ca templu *(Dama skene,* „coliba lui Damas", era expresia ce explica originea numelui).

► *Prezențe în literatura antică.* Diferitele legende sînt relatate de izvoare tîrzii (Ste-phanos din Bizanț şi alții).

Damasen (gr. AajictcrTJv, -T|vog). Gigant, fiul Geei, care avea barbă cînd s-a născut. Ilitia 1-a înarmat pînă în dinți cînd era
încă nou-născut. S-a distins prin forța şi trupul de dimensiuni excepționale.

► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Nonnos din Panopolis în *Dionisiacele* (pentru o aventură care 1-a avut ca protagonist vezi şi MORIA).

Damastor (gr. AajiacTTwp, -wpog). 1) Numele unuia dintre giganți, care, atunci cînd aceştia au luat cu asalt cerul, s-a folosit de Palas, ce fusese transformat în stîncă de către Atena şi pe care 1-a întrebuințat ca proiectil. 2) Unul dintre pretendenții la mîna Penelopei (Apollodor, *Epitome,* 7.27).

Dametos (gr. Aajiai-frog, -ou). Rege al Cariei. La el s-a refugiat medicul Poda-lirios, naufragiat în timpul călătoriei de întoarcere în țară din războiul troian. El a crescut în ochii regelui salvînd-o pe fiica acestuia de o boală gravă; ca urmare, a obținut mîna acesteia şi cîteva domenii.

► *Prezențe în literatura antică.* Personajul este amintit în primul rînd de Pausanias (3.26.7).

Damia (gr. Aap.ia, -ag). Zeitate feminină venerată ca zeiță a fertilității în Grecia arhaică. îi erau închinate culte mai cu seamă la Epidaur, Egina şi Trezena, iar în epoca clasică era identificată cu altă zeiță a fertilității, AUXESIA (vezi). La Roma era identificată uneori cu BONA DEA (vezi).

Damisos (gr. Aap.ucrog, -ou). Cel mai rapid la alergare dintre giganți. Lui îi datora Ahile viteza sa proverbială şi epitetul „iute de picior" cu care este indicat în *Iliada:* centaurul Chiron a scos din trupul mort al lui Damisos osul gleznei şi 1-a înlocuit cu el pe cel al lui Ahile, pe care focul îl afectase în timp ce mama sa încercase să-1 treacă prin flăcări pentru a-1 face nemuritor (vezi AHILE). Ahile a murit tocmai pentru că a pierdut osul gigantului şi, o dată cu el, şi-a pierdut şi rapiditatea.

Damocles (gr. AajioxXT|g, -ou; lat. *Damo-cles, -is).* Unul dintre tovarăşii şi adoratorii cei mai fervenți ai lui Dionis cel Bătrîn, tiranul Siracuzei. întrucît Damocles preamărise fericirea lui Dionis, fericire ce provenea din bogăția şi puterea sa, tiranul 1-a invitat să vadă în ce condiții trăia cu adevărat. L-a adus în mijlocul unui

banchet strălucitor, în timpul căruia însă Damocles şi-a dat seama că trebuia să stea sub o spadă atîrnată numai de un fir de păr de cal; această situație i-a spulberat toate viziunile despre fericire.

Danae (gr. Aavcai, -TIS ; lat. *Danae, -es).* Fiica lui Acrisios, regele Argosului; a fost ascunsă de tatăl său într-o

încăpere subterană cu porțile de bronz, întrucît un oracol prezisese că avea să nască un fiu ce avea să-şi ucidă bunicul. Dar precauțiile regelui s-au dovedit inutile, căci Danae a fost vizitată în temnița ei de către Zeus, care a ajuns la ea sub forma unei ploi de aur filtrate prin tavan. Astfel, în pofida măsurilor lui Acrisios, s-a născut Perseu. într-o ultimă încercare de a evita prezicerea oracolului, regele Argosului i-a închis pe mamă şi pe copil într-o ladă, aruncîndu-i în mare. Diferitele versiuni ale mitului diferă în ceea ce priveşte momentul cînd s-a întîm-plat acest lucru: fie după naştere, despre care Acrisios a fost informat imediat, fie mult mai tîrziu, cînd copilul avea deja trei sau patru ani şi, deşi fusese crescut în taină deplină, strigătele şi jocurile sale au fost auzite. Lada a fost purtată de valuri pe țărmurile insulei Serifos, unde cei doi au fost ajutați de un pescar pe nume Dictis (vezi PERSEU).
Potrivit unei legende latine, Danae s-a dus în Italia, unde a întemeiat cetatea Ardeea şi 1-a luat de soț pe Pilumnus, cu care a avut un fiu, Daunus, strămoşul lui TURNUS (vezi).
► *Epitete. Acrisione* (după numele tatălui său Acrisios).
► *Prezențe în literatura antică.* Simonide, 27 (este faimoasă rugăciunea Danaei, închisă în ladă, care îl priveşte pe micul Perseu adormit şi imploră ajutorul lui Zeus); Eschil, *Pescarii cu plase* (dramă satirică în fragmente); Pindar, *Pythice,* 12.9 şi urm.; Apollonios din Rodos, 4.1091, 1515.
► *Iconografie.* Danae este prezentă în ceramica greacă şi a fost, de asemenea, identificată în unele picturi pompeiene. Este discutată identificarea aşa-numitei Rugătoare Barberini de la Luvru, atribuită lui Policlet, cu personajul nostru. Ea a dat şi numele unui ceramograf atic din secolul
al V-lea î.Hr., autor al unei picturi ce o reprezintă pe un vas de la Boston.
Danai (gr. Aavaof, -uv ; lat. *Danai, -orum* şi *-um).* Nume întrebuințat frecvent în poemele homerice, alternativ cu ahei şi argieni, pentru a-i desemna pe greci în ansamblu. în *Odiseea,* mai cu seamă, îi indică pe grecii care au luat parte la războiul troian. Termenul apare în mod frecvent şi în *Eneida* vergiliană. Originea lui trebuie pusă în legătură cu peraonajul DANAOS (vezi).
Danaide (gr. AocvaîSec, -iov ; lat. *Danaides, -um).* Numele cu care sînt desemnate în ansamblu cele cincizeci de fiice ale lui DANAOS (vezi).
Danaos (gr. Aavococ, -ou; lat. *Danaus, -i).* Fiul lui Belos, fratele geamăn al lui EGIPTOS (vezi) şi tatăl a cincizeci de fiice (Danaidele). Belos şi-a împărțit regatul astfel încît fiecare din cei doi gemeni să primească o jumătate : partea occidentală, cu Libia, i-a revenit lui Danaos; cea orientală, cu Arabia, lui Egiptos. însă cei doi frați au ajuns să se certe, iar Danaos, temîndu-se de fratele lui şi de cei cincizeci de fii ai acestuia, a pregătit o corabie (cea dintîi amintită cu cincizeci de vîslaşi) şi, împreună cu fiicele sale, s-a refugiat la Argos. Aici i-a luat locul lui Gelanor, care era la domnie; el a fost ales de argieni, influențați de o prezicere prielnică străinului, prezicere legată de un lup. în semn de recunoştință, Danaos a întemeiat un templu închinat lui Apollo *Liceios,* sau „Apollo lupul".
Devenit rege al Argosului, Danaos a acceptat formal să-şi căsătorească fiicele cu fiii lui Egiptos. Dar, împreună cu ele, s-a gîndit cum să scape de tinerii cu pricina. A dat fiecăreia dintre fiicele sale cîte un pumnal, cu care ele şi-au ucis logodnicii în noaptea dinaintea nunții (pentru alte detalii vezi EGIPTOS). A existat o excepție în acest masacru: cruțînd viața lui Linceu, din iubire, Hipermestra şi-a încălcat jură-mîntul făcut tatălui şi surorilor ei. De aceea, a fost trimisă la judecată de Danaos şi a fost apărată de însăşi zeița iubirii, Afrodita.
Potrivit unei tradiții, Linceu, singurul din fiii lui Egiptos care a scăpat cu viață, şi-a răzbunat frații ucigîndu-1 pe Danaos.

O altă variantă a mitului, relatată de Apollodor, susține că, după masacru, fiicele lui Danaos au fost purificate de Atena şi de Hermes şi şi-au îngropat soții, aşe-zîndu-le (din motive pe care mitul nu le dezvăluie) capetele în cetate, iar trupurile în afara acesteia. Mai tîrziu, Danaos şi-a căsătorit fiicele cu învingători din întrecerile atletice.
La majoritatea poeților, Danaidele au fost condamnate să săvîrşească în infern acțiuni menite să nu fie duse la bun sfîrşit: cea mai obişnuită imagine este cea a fiicelor lui Danaos încercînd zadarnic să umple cu apă un butoi găurit ori slu-jindu-se, în acelaşi scop, de nişte ulcele sparte. Ulcelele Danaidelor, care nu se umplu niciodată, au devenit proverbiale în lumea clasică.
După Danaos, locuitorii Argosului erau numiți în vechime danai, nume folosit pentru a-i indica pe toți grecii.
► *Epitete.* Belidul (de la tatăl său, Belos).
► *Prezențe în literatura antică.* îngrozitoarea faptă a lui Danaos şi a fiicelor sale a fost pusă în scenă de Eschil într-o trilogie din care făceau parte *Rugătoarele,* unde se povesteşte sosirea Danaidelor la Argos, *Egiptenii,* dedicată masacrului înfăptuit de fiicele lui Danaos, şi *Danaidele,* cu procesul intentat Hipermestrei. Drama satirică inclusă ca apendice la trilogie *(Amimone)* o înfățişa pe Danaida cu acest nume, şi ca nevinovată, care a fost iubită de Poseidon şi a avut cu acesta un fiu, Nauplios, întemeietorul portului Nauplia. înainte de Eschil, aceste întîmplări au fost expuse într-un poem epic *(Danais)* despre care se ştiu prea puține lucruri, şi au fost amintite de Pindar în *Pythice,* 9. O tragedie intitulată *Danaidele* i a scris şi Fri-nihos. Pedeapsa Danaidelor în

lumea de dincolo, devenită proverbială, este amintită adesea în literatura greacă şi latină, de exemplu la Horaţiu *(Carmina,* 1.11). Numai izvoarele tîrzii (Apollodor, *Biblioteca,* 2.1.5; Hyginus, *Fabule,* 170) oferă listele celor cincizeci de danaide; îndeobşte ele amintesc numai două dintre fiicele lui Danaos, Amimone şi Hipermestra.
► *Prezenţe în literatura modernă.* Ecouri ale mitului antic se găsesc în culegerea de versuri *Danaidele* a lui A. Graf.

DANAIDELE ŞI FIII LUI EGIPTOS (după Apollodor, *Biblioteca,* 2.1.5)

Fiicele lui Danaos	*Fiii lui Egiptos*
Hipermestra	Linceu
Gorgofone	Proteu
Automate	Busiris
Amimone	Encelad
Agave	Licos
Sceea	Daifron
Hipodamia	Istros
Rodia	Chalcodon
Cleopatra	Agenor
Asteria	Chetos
Hipodamia	Diocoristes
Glauce	Alces
Hipomedusa	Alcmenor
Gorge	Hipotoos
Ifimedusa	Euhenor
Rode •	Hipolit
Pirene	Agaptolem
Dorione	Cercetes
Fartis	Euridamas
Mnestra	Egios
Evipe	Argios
Anaxibia	Arhelaos
Nelo	Menemahos
Clite	Clitos
Stenela	Stenelos
Chrisipe	Chrisipos
Autonoe	Eurilohos
Teano	Fantes
Electra	Peristenes
Cleopatra	Hermos
Euridice	Drias
Glaucipe	Potamon
Anteleia	Ciseu
Cleodore	Lixos
Evipe	Imbros
Erato	Bromios
Stigne	Polictor
Brice	Htonios
Acteea	Perifas
Podarce	Oeneu
Dioxipe	Egiptos
Adite	Menalces
Ocipete	Lampos
Pilarge	Idmon
Hipodice	Idas
Adiante	Daifron
Calidice	Pandion
Oime	Arbelos
Celeno	Hiperbios
Hiperipe	Hipocoristes

Dans. Alături de muzică, dansul are un rol însemnat în religia şi mitologia lumii clasice. Dansurile

însoțite de muzică şi coruri fac parte din ritual, la sărbători şi în ceremoniile religioase. Adesea, personajele din mitologie se dedică dansului. Dansurile sau serbările însoțite de dansuri constituie fundalul mai multor episoade mitologice. Aproape întotdeauna, atît în mituri, cît şi în ceremoniile religioase, dansul reprezintă un moment de abandonare, de bucurie sau de comunicare cu divinul; este un dar al zeilor, iar pentru oameni - un mijloc de a se apropia de divinitate sau chiar de a se identifica cu aceasta.

Faptul că încă din epoci străvechi ceremoniile religioase cuprindeau şi dansuri rituale este atestat de unele reprezentări artistice cretane, pe inele, oe sigilii şi în picturi murale, unde sub un copac sacru apar uneori zeități dansînd ori scene de dansuri rituale executate de preoți sau de credincioşi. Dansuri rituale se desfăşurau, probabil, şi în marile curți interioare ale palatelor minoice. Cea mai veche referire la un dans pe care o cunoaştem din lumea clasică se găseşte în *Iliada,* unde, în descrierea scutului lui Ahile, ni se spune că pe marginea decorației se afla cizelată o scenă de dans „tocmai ca hora ce-n marea cetate la Cnosos odată/ Pentru pletoas--Ariadna vestitul Dedal a făcut-o./ Tineri acolo şi fete bogate în boi o mulțime/ Joacă-mpreună în cerc şi cu mîinile prinse deolaltă [...] Şi aci-ndemînatici şi iute s-avîntă/ Hora învîrtind ca o roată ce-o mişcă de-o-ncearcă cu mîna-i/ Meşter olarul, aci în şiraguri se saltă-mpotrivă./ Lumea-ndesită înconjură hora cea plină de farmec/ Şi se desfată privind [...] Şi-n vreme ce cîntecul sună,/ Se învîrtesc doi ghiduşi, se dau tumba în mijlocul gloatei" (18.590-605). în baza acestui pasaj a fost formulată ipoteza că dansul pe care „Dedal 1-a făcut pentru Ariadna" ar trebui înțeles ca un „dans la labirintului" şi că labirintul proiectat de Dedal, despre care vorbeşte mitul Minotaurului, ar trebui înțeles ca un loc din Creta unde s-ar fi putut desfăşura un dans colectiv şi unde mişcările coregrafice puteau fi indicate pe pămînt, într-un soi de planimetrie cu trasee încîl-cite, gîndită pentru a înlesni mişcările dansatorilor; astfel, dansul apare legat de unele dintre cele mai vechi şi mai sugestive mituri ale lumii clasice (vezi LABIRINT, MINOS şi DEDAL). în legătură cu mitul Minotaurului şi al labirintului, Tezeu este amintit şi el dansînd; întor-cîndu-se din expediția întreprinsă împotriva monstrului, el a celebrat victoria şi salvarea tinerilor atenieni pe care îi scăpase de primejdie oprindu-se la Delos şi executînd cu aceştia un dans în jurul unui altar, numit „dansul cocorilor" *(geranos)* şi pomenit în mai multe izvoare: Calimah, în *Imn către Delos,* aminteşte că „înălțînd muzica țiterei, o, stăpînă (Artemis), ei înconjurară altarul tău dansînd în cerc, cu Tezeu în fruntea corului" (vv. 310 şi urm.). Plutarh spune explicit că acest dans se executa încă pe vremea lui la Delos şi că paşii săi „imită sinuozitățile labirintului prin ritmice mişcări de du-te-vino şi circulare". Locuitorii Delosului au dat acestui dans numele de „dans al cocorilor", iar Tezeu 1-a executat în jurul altarului numit „al coarnelor", închinat zeiței Artemis (Plutarh, *Tezeu,* 21).

Dansurile legate de Tezeu şi de labirint nu sînt singurele înregistrate în mitologia greacă. Dansul se află sub ocrotirea muzei Terpsihore, care guvernează de asemenea cîntecul coral, fiind reprezentată cu lira şi plectrul. La începutul *Teogoniei,* Hesiod le descrie pe muze cum „dănțuitoare împrejurul fîntînii viorii... cu gingaşe picioare joacă". Nimfele dansează libere în munți şi codri; cîțiva păstori au cutezat să le provoace la o întrecere de dans pe nimfele Epimelide, însă au fost învinşi şi transformați în nişte copaci care pe timpul nopții gemeau încet, plîngîndu-şi soarta (vezi EPIMELIDE). Dansează şi CUREȚII (vezi) care veghează somnul micului Zeus şi-1 ocrotesc, acoperindu-i scîncetele cu muzica ce le acompaniază mişcările (Lucian, *Despre dans,* 8). Dansează şi feacii, cărora Ulise le admiră „scînteierea picioarelor" *(Odiseea,* 8.265). Lui Neoptolem, fiul lui Ahile, numit şi Pirus, sau unui erou pe nume Pirihos îi era atribuită inventarea unui dans numit pirica, desfăşurat în timpul Pa-nateneelor şi al altor sărbători religioase. Potrivit descrierii lui Apuleius, „preafru-moşi băieți şi fete, cu minunate veşminte, [...] aşezați în ordine şi evoluînd elegant, cînd alcătuiau cercuri, cînd treceau într-o

linie răsucită, asemenea verigilor unui lanț, cînd se dispuneau în colțuri şi formau un pătrat şi, în cele din urmă, se despărțeau în două cete" {*Metamorfoze,* 10.29; pentru alte detalii legate de acest dans, vezi şi PIRIHOS). Un dansator priceput era Merion, eroul cretan care a luptat la Troia alături de Idomeneu (vezi MERION). Un dans mixt de băieți şi fete era numit „ghirlanda": „întîi vin tinerii executînd dansurile potrivite cu vîrsta lor şi pe toate acelea pe care le vor executa mai tîrziu în război; fetele îi urmează [...] ghirlanda, aşadar, e o îmbinare de modestie şi de bărbăție" (Lucian, *Despre dans,* 12). în cinstea Artemisei *Cariatida* (numită astfel după templul din Caria închinat ei sau după CARIA, vezi) se desfăşura un dans numit şi el cariatida, rezervat fetelor; se spunea că spartanii îl învățaseră de la Dioscuri. De asemenea, spartanii, războinici iscusiți, „nu fac nimic fără muze, ajungînd să lupte în sunet de flaut cu pasul bine potrivit după ritm" *(ibidem,* 10). Un dans de război numit *prylis* era executat în cinstea zeiței Arte-mis de către amazoanele înarmate, care se acompaniau la nai (Calimah, *Imn către Artemis,* 240). Dansuri speciale se desfăşurau în cinstea lui Apollo în timpul sărbătorilor numite Carneia şi într-un mare număr de

celebrări religioase, în riturile dionisiace, în ceremoniile de inițiere mis-tericăj în serbările agrare şi în cele nupțiale. In tragedii, corul efectuează dansuri în orchestră, spațiul al cărui nume grecesc conține rădăcina verbului ce înseamnă tocmai „a dansa". Dansul, muzica şi panto-mima erau intim legate. După cum ne arată, printre altele, o serie de picturi tombale din spațiul etrusc, dansurile fac parte din ritualul funerar.
Dansul juca un rol important şi în mitologia şi religia romană: este amintit eroul Salios, inventatorul dansului salienilor, cu mişcări caracteristice, în cinstea zeului Marte (pentru detalii vezi Salios şi Salieni). în *Eneida,* Vergiliu aminteşte de *Troiae lusus,* ceva între paradă, întrecere sportivă şi dans, care avusese loc pentru prima dată cu prilejul jocurilor funebre organizate în cinstea lui Anhise şi a devenit ulterior o tradiție înrădăcinată în epoca imperială romană *(Eneida,* 5.588-603).
> *Iconografie.* Scene de dans apar pe aşa-nu-mita *oinochoe* Chigi, un vas protocorintian
păstrat la Museul din Vila Iulia de la Roma, unde este reprezentată *embateria,* un dans de război în sunet de flaut. Dansul cocorilor al lui Tezeu este reprodus pe Vasul Francois aflat la Muzeul Arheologic din Florența. în gerenal, tema dansului apare frecvent în ceramica grecească. Deosebit de faimoasă este interpretarea temei menadei dansatoare într-o sculptură a lui Scopas. Tot în sculptură se detaşează coloana de acant de la Delfi pe care este sculptat un relief cu trei dansatoare. De asemenea, un relief de la Luvru, cunoscut sub numele de Dansatoarele Borghese, prezintă o interpretare a motivului fetelor dansînd, bazat probabil pe un original celebru şi care poate fi întîlnit într-un mare număr de variante. Imagini de dansatori şi dansatoare apar şi în pictura etruscă: atît în picturile din morminte, cît şi pe urnele funerare de la Chiusi apare foarte des tema dansului funebru, cu gestul tipic al brațului ridicat în lamentație. Fauni şi menade dansînd se întîlnesc frecvent şi pe statuetele şi în picturile romane.
Dar votiv. Aducerea de ofrande votive zeilor constituia un obicei intens practicat în lumea antică. Izvoarele literarfe şi documentația arheologică oferă dovezi abundente în acest sens. Obiceiul este practicat şi de personajele mitologice. Spre deosebire de ofrandele aduse în cazul sacrificiilor şi care erau distruse pe altar, darurile votive erau destinate conservării în timp: erau păstrate în temple şi sanctuare, uneori în *cella,* mai des în pronaos sau în opistodom, iar cîteodată în edificii special amenajate (aşa-numitele tezaure), atunci cînd era vorba de ofrande aduse de colectivități întregi (de exemplu Tezaurul atenienilor de la Delfi). Periodic, unele dintre aceste ofrande erau îngropate în şanțuri anume săpate în pămînt, cu scopul de a recupera spațiul pentru noi daruri (vezi Favissa). Darurile votive oferite de cetăți şi de magistraturile publice aveau motivații ce se năşteau din interesul general; ele erau aduse pentru a obține vreun ajutor sau vreo favoare din partea zeilor, ori în semn de mulțumire pentru ajutorul acordat în împrejurări deosebit de grave (de pildă războaiele, perioadele de foamete sau de molimă). Printre aceste daruri se numărau statui (cea a zeiței Nike din Samotrace este un astfel de exemplu), trepieduri din aur (precum cele oferite la Delfi după

bătălia de la Plateea), temple propriu-zise (caz frecvent în lumea romană; există însă şi în Grecia exemple, ca acela al templului lui Apollo de la Bassae, înălțat după o epidemie de ciumă). în general, era vorba despre daruri de o importanță şi de o bogăție aparte. Ridicarea de statui ale unor magistrați şi mai ales ale suveranului a devenit o practică foarte răspîndită în perioada Imperiului roman.
La rîndul lor, cetățenii particulari ofereau daruri votive în sanctuare. Gestul era determinat uneori de împrejurări oarecum oficial: este cazul victoriilor repurtate în întrecerile atletice, pentru comemorarea cărora erau ridicate statui ale învingătorilor (un exemplu îl reprezintă Auriga de la Delfi). Dar cel mai adesea prilejurile erau pur private, coincizînd cu diferitele etape ale vieții omeneşti (naşterea, trecerea la vîrsta adultă, căsătoria, moartea unei persoane dragi), ori trebuiau puse în legătură cu vreo favoare aparte cerută zeilor: o vindecare, de pildă, pentru care zeităților li se mulțumea deseori (mai ales lui Asclepios) prin depunerea în sanctuarul acestora, ca *ex voto,* a unei mici sculpturi reproducînd organul bolnav care se însănătoşise. Uneori, darurile votive constau în obiecte personale ale celor care le ofereau: oglinzi în cazul curtezanelor, o cadă în cazul proaspetei soții ce tocmai făcuse baia ritualică, unelte de lucru în cazul meşteşugarilor, o corabie în miniatură în cel al armatorilor (cum atestă Catul, 4) şi aşa mai departe. Deosebit era apoi cazul oferirii părului, care marca de obicei trecerea adolescenților la vîrsta adultă. De multe ori, în Grecia, cei avuți îşi ofereau părul tăiat în sanctuarul de la Delfi. Un obicei analog era practicat cu prilejul anumitor ritualuri religioase în cinstea anumitor divinități: de pildă, în Orient, la sărbătorile în cinstea lui Adonis (vezi Parură).
Mitologia a păstrat cîteva reflectări interesante ale acestor practici religioase. Eroii ofereau, la rîndul lor, daruri votive zeilor. Cel mai vechi şi, în acelaşi timp, cel mai faimos exemplu îl constituie calul troian: pe acesta, aminteşte Apollodor, era scris „pentru a le înlesni întoarcerea acasă, grecii îi oferă acest dar Atenei". Daruri votive erau trimise în fiecare an la sanctuarul lui Apollo de la Delos de miticul
popor al Hiperboreenilor (vezi). Un *ex voto* excepțional, un mistreț în întregime din aur şi în măsură să se mişte şi să emită sunete, un fel de automat arhaic, i-a fost dăruit de Leucipe, mama lui Teutras, zeiței Artemis, în semn de mulțumire pentru vindecarea fiului său, pe care zeița îl lovise cu o boală cumplită drept pedeapsă pentru că ucisese un mistreț ce-i era consacrat (vezi Teutras). Potrivit unei tradiții, Agamemnon a consacrat timona propriei corăbii Herei din Samos. Peleu îi oferise lui Sperheios, zeul fluviului omonim, părul lui Ahile, pentru ca acesta să se întoarcă teafăr din războiul troian. Tezeu îşi oferise părul în sanctuarul de la Delfi. Un mare număr de personaje mitologice au clădit, temple *ex voto*: este cazul lui Danaos, al lui Dedal, al lui Heracle, al lui Tezeu,

cărora li se atribuia întemeierea unor temple deosebit de venerate. Pentru alte detalii vezi şi VOTUM.
Dardani sau dardanizi (gr. Aapfiavoi, -uv; lat. *Dardani, -orum).* Popor din Troada. Termenul este întrebuinţat în *Iliada* pentru a-i desemna pe troieni, cu referire la DAR-DANOS (vezi), din care aceştia descindeau. Cu acelaşi sens este utilizat şi de Vergiliu.
Dardanos (gr. AapSavoc;, -ou; lat. *Dar-danus, -i).* Fiul lui Zeus şi al Electrei şi fratele lui Iasion; a fost strămoşul mitic al troienilor şi, prin intermediul acestora, al romanilor. Tradiţia greacă spune că era regele Arcadiei, de unde s-a dus mai întîi la Samotrace, iar mai apoi în Asia; acolo a primit de la regele Teucros o fîşie de pă-mînt pe care a întemeiat cetatea Dardania (de la numele Dardanos provine şi cel de Dardanele, cu care este desemnat vechiul Helespont). Tros, nepotul lui Dardanos, a dus la Troia PALADIONUL (vezi), care îi aparţinuse bunicului său.
Potrivit tradiţiei răspîndite în spaţiul italic, Dardanos era fiul lui Corythus, un principe etrusc din Cortona. Ca şi în tradiţia greacă, el a emigrat ulterior în Frigia.
► *Prezenţe în literatura antică.* Tradiţiile referitoare la Dardanos şi la fratele său Iasion sînt multiple, şi adesea în contradicţie una cu cealaltă. Dardanos şi stirpea sa sînt amintiţi în *Iliada* (20.215 şi urm.), în *Eneida* (3.167 şi urm.), în *Alexandra* lui Licofron, la Diodor din Sicilia (5.48.2 şi urm.), Apollodor *(Biblioteca* 3.12.1 şi urm.),

Conon *(Narrationes* 21) şi în mai multe pasaje din Servius.
Dares (gr. *ădpt]q,* -Tycoc; lat. *Dares, -etis).* 1) Preot troian al lui Hefaistos, amintit în *Iliada* (5.9 şi urm.). Era tatăl lui Fegeu şi al lui Ideu, care au luptat împotriva lui Diomede în războiul troian. Fegeu a căzut în luptă, iar Ideu a fost salvat de Hefaistos, care nu a voit ca tatăl să înfrunte durerea pierderii ambilor copii. Anticii l-au identificat pe acest Dares cu Dares Frigianul, considerîndu-1 un personaj care a trăit cu adevărat, fiind şi autorul unei istorii a războiului troian. Din opera lui s-a păstrat pînă astăzi o reelaborare latină, pe cît se pare din secolul al V-lea d.Hr., în care autorul afirmă că a descoperit descrierea căderii Troiei scrisă de un troian pe nume Dares Frigianul, şi că vrea să o reproducă în latină pentru a oferi un pandant la versiunea grecească oferită de Homer. Legenda s-a bucurat de o mare popularitate în perioada medievală.
2) Pugilist troian, amintit ca participant la jocurile funebre organizate în cinstea lui Hector şi apoi la cele organizate în cinstea lui Anhise *(Eneida,* 5.367 şi urm.). în primele a ieşit învingător, pe cînd în următoarele a fost învins de Entellus.
Daunus (gr. Actuvioţ sau Aauvoţ, -ou; lat. *Daunus, -i).* Eroul eponim al regiunii Daunia, care în Antichitate corespundea cu Puglia. Originar din Iliria, era fiul lui Licaon şi
avea doi fraţi, Iapix şi Peucetios, care, la rîndul lor, au dat numele populaţiilor omonime din vechea Italie. în fruntea unei armate de iliri, cei trei fraţi au venit în Italia, i-au alungat pe ausoni şi au întemeiat cele trei regate care au fost numite după ei. Daunus 1-a întîlnit pe Diomede atunci cînd acesta s-a mutat în Italia: potrivit unei versiuni a mitului, Daunus 1-a primit cu bunăvoinţă, oferindu-i pămîn-turi şi mîna fiicei sale ; după altă variantă, între cei doi au avut loc dispute, care s-au încheiat cu uciderea lui Diomede de către Daunus. în *Eneida* se spune că Daunus era regele rutulilor din Ardeea şi tatăl lui TURNUS (vezi); avea o spadă făurită de zeul Vulcan, pe care a scufundat-o în Styx (12.90). Comentatorii din vechime considerau că acest Daunus, fiul lui Pilumnus şi al Danaei şi soţul Veniliei, era diferit de eroul din Iliria.
► *Prezenţe în literatura antică.* Daunus este amintit în numeroase texte din Antichitate. Printre alţii, este citat de Ovidiu în *Fastele* şi *Metamorfoze,* de Horaţiu, Ver-giliu, Pliniu şi, într-o epocă mai tîrzie, de Antoninus Liberales.
Decelos (gr. AexeXoţ, -ou). Eroul eponim al cetăţii greceşti Deceleea din Atica. Potrivit unei legende, i-a ajutat pe Dioscuri în căutarea surorii lor Elena, care fusese răpită de Tezeu.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit de Herodot (9.73).
STIRPEA DARDANIZILOR Zeus —i— *Electra*
Dardanos —i— *Bateia* (fiica lui Teucros)
1 Iasion
Erihtonios Tros
T
Astiope Calirlioe
Ilos —T— *Euridice* Laomedon —,— *Strimo*
Priam
Hecuba
Hector—i— *Andromaca* Scamandrios (Astianax)
Asaracos —r— *Hieromnene* Capis —i— *Temis*
Paris
Ganimede
Anhise —i— *Venus*
Enea —*r—Creusa* Ascaniu (Iulus)

Dedal (gr. *ăa(8a\oq,* -ou; lat. *Daedalus, -i).* Personaj mitic în care scriitorii greci au personificat primele evoluţii ale artei arhitecturii şi sculpturii, mai ales la atenieni şi la cretani. Izvoarele îl numesc cînd atenian, cînd cretan, probabil din cauza timpului îndelungat petrecut pe insulă. La începuturile activităţii sale îl găsim la Atena, unde s-a dedicat sculpturii, dînd un impuls acestei arte. Astăzi critica încă mai numeşte „dedalică" prima fază a sculpturii greceşti de format mare, ce se distinge prin angajament şi monumentalitate de operele artizanale ale perioadei precedente. A avut un elev deosebit de înzestrat (numit Calos, Talus sau Perdix), fiul surorii sale (numită tot Perdix), care foarte curînd i-a depăşit în pricepere tehnică şi inspiraţie nu numai pe toţi ceilalţi sculptori ai momentului, ci şi pe însuşi maestrul său. Gelos pe arta şi pe succesele nepotului, Dedal 1-a ucis. Ca urmare, a fost condamnat la moarte de tribunalul din Atena, dar s-a refugiat în Creta, unde datorită iscusinţei sale i-a atras prietenia regelui Minos. Multă vreme, arta sa a fost pusă în slujba acestui suveran. Pentru Pasifae, soţia acestuia, el a sculptat în lemn faimoasa vacă ce i-a permis să se împerecheze cu un taur şi să nască mai apoi Minotaurul. La naşterea monstrului, Dedal a construit la Cnosos celebrul labirint, în care acesta a fost ţinut închis (legenda labirintului a fost asociată de unii cercetători cu planurile complexe şi elaborate, propriu-zis labirintice, ale palatelor cretane). Pentru rolul relevant pe care 1-a avut în toate aceste întîmplări, Dedal a fost întemniţat de regele Minos. Dar Pasifae, legată de el J>rin complicitatea din trecut, 1-a eliberat. Incercînd să fugă, Dedal a descoperit că Minos sechestrase toate corăbiile şi ambarcaţiunile de pe coastele Cretei; aşadar îi era cu neputinţă să părăsească insula pe mare. Atunci, cu iscusinţa şi inventivitatea sa, a făurit pentru sine şi pentru fiul său Icar nişte aripi din pene prinse cu ceară, cu care a izbutit să fugă din insula Creta, să treacă în zbor pe deasupra Egiptului şi să aterizeze, probabil, la Cumae, în Italia meridională. A trecut apoi în Sicilia, unde a fost primit şi găzduit cu prietenie de miticul rege Cocalos. Minos, care ridicase ancora spre Sicilia pentru a-1 urmări, a fost ucis de Cocalos sau de fiicele acestuia. Icar a avut mai puţin noroc decît tatăl său: potrivit unei legende tragice (Ovidiu, *Metamorfoze,* 8), el a zburat prea aproape de soare, ale cărui raze au topit ceara cu care erau lipite penele aripilor. Ca urmare, a căzut în mare şi s-a înecat.

Şederea lui Dedal în Italia meridională şi în Sicilia a prilejuit numeroase legende. Cînd a sosit la Cumae, în Campania, după ce-şi pierduse fiul, Dedal i-a închinat lui Apollo un templu cu acoperişul de aur, pe ale cărui reliefuri a sculptat povestea lui Icar; apoi i-a dedicat zeului propriile sale aripi. Stabilindu-se apoi la Camicos, în Sicilia, la regele Cocalos, şi-a cîştigat simpatia şi afecţiunea fiicelor regelui confec-ţionînd pentru ele jucării superbe, mai ales păpuşi mobile, un soi de automate în stare să se mişte, ce păreau adevărate. De bună seamă, pentru a nu pierde un asemenea fabricant de vise, fiicele regelui erau disp"se să facă orice ca să-1 apere de Minos. După cum povesteşte legenda, acesta din urmă a născocit un vicleşug pentru a afla dacă omul pe care îl căuta se refugiase cu adevărat la curte. I-a dăruit lui Cocalos o scoică, promiţînd o recompensă bogată celui ce avea să introducă prin meandrele ei un fir de in. El ştia că numai Dedal avea să izbutească în această încercare; într-adevăr, miticul sculptor-arhitect a făcut la o extremitate a scoicii o mică gaură prin care a picurat miere, după care a legat de firul de in o furnică, iar aceasta, urmărind curgerea mierii, a străbătut întregul traseu spiraliform. Deşi a fost identificat, Dedal a scăpat totuşi, recurgînd la ajutorul uneia din fiicele lui Cocalos şi la propria sa inventivitate : potrivit unei versiuni a mitului, el însuşi 1-a ucis pe Minos, practicînd o gaură în tavanul camerei unde suveranul cretan se îmbăia şi lovindu-1, prin această deschidere, cu un jet de apă sau de smoală clocotită. După moartea lui Minos, flota cretană, în frunte cu Iapix, fiul lui Dedal şi al unei femei cretane, a ridicat ancora spre Creta, însă a naufragiat în preajma coastei ioniene de la Tarent. Supravieţuitorii au ajuns pe ţărm şi, sub comanda lui Iapix, au devenit strămoşii mitici ai poporului iapigilor, atestat în epoca istorică în regiunea respectivă (Herodot,

8.170). Dedal a plecat în Sardinia, unde, printre alte străvechi construcţii ce îi erau atribuite în Italia meridională şi în insule, şi-a legat numele şi de *nuraghi,* care, potrivit lui Diodor (6.31.1), au fost invenţia lui. Numele Dedal are o legătură cu verbul SouSaXXeiv, care în limba greacă înseamnă „a face bine", „a construi bine", „a realiza artistic" şi subliniază rolul de artizan (arhitect şi sculptor, însă şi inventator şi, am spune astăzi, inginer) pe care, în vechime, mitul i-1 atribuia. O renumită familie de artişti, Dedalizii, amintită în Creta în epoca miceniană şi mai apoi în cea dorică, îl recunoştea drept strămoş.

► *Prezenţe în literatura antică.* Dedal este amintit ca sculptor care a ştiut să dea viaţă şi mişcare statuilor încă din *Iliada* (18.590). Călătoriile sale sînt menţionate de Vergiliu *(Eneida,* 6.14 şi urm.) şi Ovidiu *(Metamorfoze,* 8). De asemenea, Aristotel îl pomeneşte ca sculptor şi autor al unui autoportret. Alte trimiteri la acest personaj se găsesc la Diodor din Sicilia (1.61), Plutarh *(Viaţa lui Tezeu),* Apollodor, Pausa-nias, Hyginus şi în numeroase alte izvoare, pînă la *Myth. Vat.,* unde se caută să se reducă povestirea legendară la realitatea istorică.

► *Prezențe In literatura modernă și contemporană.* Ca inventator al labirintului, Dedal și-a legat numele, și în limbile moderne, de tot ceea ce este încîlcit și dificil de străbătut, inclusiv în sens metaforic (vezi substantivul „dedal" și adjectivul „dedalic"). Din figura lui Dedal se inspiră, în diferite tradiții, cele mai ingenioase personaje, precum Wieland, un Dedal germanic, protagonistul medievalului *Cîntec al lui Wieland.* în *Portret al artistului la tinerețe,* J. Joyce i-a dat protagonsitului numele Stephen Dedalus, cu aluzie la personajul antic, ca inventator al labirintului și experimentator al zborului omenesc. Mai puțin cunoscute sînt *Dedal în Creta* de A. Sike-lianos și *Icar* de S. Landi.
► *Iconografie.* Cele mai frecvente reprezentări sînt cele referitoare, pe de o parte, la Dedal și Pasifae, iar pe de altă parte la celebrul zbor al lui Dedal. Ambele teme sînt răs-pîndite nu numai în ceramica greacă, ci și pe urnele etrusce, pe sarcofagele și reliefurile romane (Palatul Spada) și în picturile pompeiene.
Dedala (gr. T& AouSaXa). Sărbători religioase grecești care se celebrau în cinstea
lui Zeus și a Herei în mai multe localități din Beoția. Izvoarele amintesc Micile Dedala, care se desfășurau în cetatea Plateea, și Marile Dedala, mai solemne, care adunau credincioși din toate cetățile Beoției. La originea sărbătorii se afla un mit localizat pe poalele CITERONULUI (vezi), potrivit căruia Zeus și Hera se împăcaseră după o ceartă grație unei stratageme năs-cocite de Citeron, regele Plateei. La sfatul acestuia, Zeus a făurit o statuie de femeie pe care a așezat-o în carul său, spunîndu-i Herei că era o fată pe care avea de gînd să o ia de soție. Descoperind adevărul, Hera a renunțat la gelozie și s-a împăcat cu zeul. în amintirea acelui mit, în timpul Marilor Dedala se pregăteau paisprezece statui din lemn, îmbrăcate în veșminte nupțiale și numite *dâidala,* care evocau statuia fabricată de Zeus. Ele erau scufundate în rîul Asopos pentru o spălare rituală, iar apoi transportate în procesiune în care pe vîrful Citeronului; aici erau arse laolaltă cu victimele unui mare sacrifciu. Micile Dedala erau celebrate din șapte în șapte ani, iar Marile Dedala numai din șaizeci în șaizeci de ani.
Dedalion (gr. AouSocÂfwv, -wvog; lat. *Dae-dalion, -onis).* Fiul lui Lucifer, fratele lui Ceix și tatăl Chionei. Cînd aceasta a fost ucisă de Artemis (pentru detalii vezi CHIONE), Apollo 1-a transformat într-o șor-liță (Ovidiu, *Metamorfoze,* 11.291 și urm.; Hyginus, *Fabule,* 200).
Dedicatio. Cu acest termen latin (în traducere „dedicație") era desemnată o ceremonie religioasă prin care unei zeități i se închina un obiect sau un edificiu, ce devenea sacru. De multe ori, ritul avea loc în public, fiind încredințat așa-numitului *pontifex maximus.*
Deianira (gr. A-ntaveipce, *-aq;* lat. *Deianira, -ae).* Fiica Alteei și a lui Oeneu și sora lui Meleagru. Pentru mîna ei s-au înfruntat Aheloos și Heracle. Cel din urmă a repurtat victoria și a luat-o de soție. în mod involuntar, Deianira a cauzat moar-tea lui Heracle, oferindu-i un veșmînt îmbibat cu sîngele centaurului Nesus, în speranța de a recîștiga iubirea eroului. Mai demult, Heracle i-o încredințase pe Deianira centaurului pentru a o ajuta să treacă un rîu, însă Nesus încercase să o

seducă și fusese ucis de Heracle cu o săgeată otrăvită. înainte de a muri, centaurul s-a răzbunat amarnic, spunîndu-i Deianirei că din sîngele său ar fi putut obține un puternic filtru de dragoste. Cuprinsă de deznădejde după fapta comisă, Deianira și-a luat viața, spînzurîndu-se (vezi HERACLE).
► *Prezențe în Literatura antică.* Deianira este amintită de numeroși poeți și mitografi în legătură cu mitul lui Heracle. Apare la Bachilide (5.165 și urm.), Ovidiu *(Metamorfoze,* 8,532 și 9.5 și urm.; *Heroidele,* 9), Seneca *(Hercules Oeteus),* Sofocle *(Trahi-nienele)* și, de asemenea, în diferite pasaje din Apollodor, Hyginus, Pausanias, Diodor din Sicilia și Antoninus Liberales.
► *Iconografie.* Scena cu Heracle, Nesus și Deianira este reprezentată adesea în ceramica greacă și în pictura pompeiană.
Deidamia (gr. ATyî6aji.eia, *-aq* ; lat. *Deida-mia, -ae).* Fiica lui Licomed, regele din Sciros. Cînd Ahile s-a refugiat pe această insulă, travestit în fată (vezi AHILE), Deidamia a devenit consoarta lui și a avut cu el un fiu, Pirus, zis și Neoptolem.
Deifobe (gr. ArfupofiTi, *-r\q* lat. *Deiphobe, -es).* Numele Sibilei din Cumae, fiica lui Glaucos (vezi SIBILA).
Deifobos (gr. AT|£cpo|3oc;, -ou; lat. *Deipho-bus, -i).* Fiul lui Priam și al Hecubei; a luat-o de soție pe Elena după moartea lui Paris. La căderea Troiei, a fost rănit și mutilat de Menelaos.
► *Prezențe In literatura antică.* Deifobos are un rol destul de însemnat în *lliada* (unde apare în cînturile 12, 13 și 22); este prezent în *Odiseea* (4.276) și în *Eneida* (6.494 și urm.), fiind citat și de Apollodor *(Epitome,* 5.9), Hyginus *(Fabule,* 91) și Conon (34).
Deifontes (gr. Ar)'up6vTT}g, -ou). Unul dintre Heraclizi, fiul lui Antimahos și soțul lui Hirneto, care la rîndul ei era urmașa lui Heracle, fiind fiica Heraclidului Teme-nos. Acesta din urmă nutrea o afecțiune aparte pentru ginerele său, pe care 1-a numit moștenitor înainte de a fi ucis de propriii săi fii, cuprinși de gelozie. Deifontes a fost silit să părăsească Argosul, regatul primit de la Temenos, tocmai din cauza disputelor cu fiii acestuia, care l-au izolat la Epidaur, încercînd apoi să o răpească pe sora lor, Hirneto. în lupta care a urmat Hirneto a fost ucisă. Pe locul unde s-a petrecut acest fapt i-a fost ridicat un monument și i-au fost închinate onoruri divine.
► *Prezențe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 2.8.5 ; Pausanias, 2.19.1 și 28.2 și urm.
Deileon (gr. AvlAewv, *-ovtog).* Fiul lui Dei-mahos, originar din Tesalia. A luat parte la expediția lui Heracle împotriva amazoanelor, iar mai apoi la expediția argonauților.
► *Prezențe In literatura antică.* Este menționat de Apollonios din Rodos *înArgonauticele* (2.955-960).
Deion sau **Deioneu** (gr. A-nl'oveug, -eo>g). 1) Fiul lui Euritos, regele Ehaliei. A luat-o de soție pe Perigune, fiica tîlharului Sinis (ucis de Tezeu), care avusese cu Tezeu un fiu, Melanipos.
2) Fiul lui Eol și al Enaretei și regele Focidei. A luat-o de soție pe Diomedea, fiica lui Xutos.
3) Tatăl Diei și socrul lui Ixion, care 1-a ucis mișelește aruncîndu-1 într-o groapă unde ardea un foc mare, ca să nu plătească darurile de nuntă pe care i le promisese (vezi și IXION).
Deionidul (gr. AT)Vovî5TIC;, -OU ; lat. *Deio-nides, -ae).* Apelativ cu care sînt desemnați fiii lui Deioneu. Este întrebuințat ca matronim pentru MILETOS (vezi), fiul lui Apollo și al unei fete pe nume Deione.
Deiopeea (gr. ATfioireioc, *-aq* ; lat. *Deiopea, -ae).* Una dintre nimfele zeiței Iunona, de o rară frumusețe. Iunona i-a promis-o

de soție lui Eol, cu condiția ca acesta să dezlănțuie toate vînturile împotriva flotei lui Enea *(Eneida,* 1.72 şi urm.).
Deipilos (gr. AniiruXog, -ou; lat. *Deipylus, -i).* Fiul lui Polimestor, regele Traciei. Mama sa era Iliona, cea mai mare fiică a lui Priam şi a Hecubei. Primind de la părinți sarcina de a se îngriji de Polidor, fratele ei mai mic, ea 1-a dus în Tracia, însă mai apoi 1-a schimbat, în taină, cu propriul său fiu, Deipilos, fără să-1 anunțe nici măcar pe soțul ei, Polimestor. Din această cauză s-a iscat un echivoc tragic atunci cînd, după luarea Troiei, pentru a se asigura că descendența lui Priam avea să se stingă o dată pentru totdeauna, Agamemnon i-a promis

lui Polimestor o recompensă dacă avea să-1 ucidă pe Polidor. Polimestor a acceptat, însă, din cauza schimbului efectuat de Iliona, în loc să-1 ucidă pe Polidor şi-a omorît propriul fiu, pe Deipilos.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit de Hyginus, *Fabule,* 109.
Deipiros (gr. Ariinupog, -ou; lat. *Deipyrus, -i).* Erou grec care a participat la războiul troian. A fost ucis de Helenos *(Iliada,* 9.83; 13.92, 468 şi 576).
Delfi (gr. AeXcpoC, -wv ; lat. *Delphi, -orum).* Din vremuri foarte vechi, această citadelă din Focida era sediul unuia dintre cele mai celebre şi mai venerate sanctuare din Grecia, în care se înregistrau mituri şi tradiții străvechi, legate de cultul lui Apollo şi al muzelor (care îşi aveau sălaşul pe muntele Parnas, unde, la o altitudine de 600 de metri, se află Delfi), de vechiul cult al Geei şi al lui Temis, de şarpele Python şi mai ales de celebrul oracol apolinic. De-a lungul secolelor, legendele şi cultele s-au stratificat, conferind cetății Delfi un loc de prim-plan în istoria Greciei: aici aveau loc purificări şi instituiri de culte, erau extrase auspiciile pentru întemeierea de colonii, era consultat zeul înainte de adoptarea oricărei hotărîri politice sau militare însemnate, se desfăşurau celebrele jocuri pythice (al căror nume provenea de la cel al şarpelui Python, ucis de Apollo; la Homer, Pytho este numele localității). De asemenea, aici era venerat buricul pămîntului, celebrul *omphalos,* o piatră rotundă care, potrivit unei tradiții, îi fusese dată lui Cronos spre a o înghiți în locul nou-născutului Zeus şi care, eliminată de zeu, a rămas la Delfi pentru a indica în mod simbolic centrul pămîntului (pentru alte detalii vezi OMPHALOS).
Oracolul lui Apollo, înregistrat din vremuri străvechi, pare să fie legat de cele trei izvoare care țîşneau *in loco*: cel mai faimos era izvorul Castalia, al cărui nume provine de la nimfa care, urmărită de Apollo şi vrînd să scape de el, s-a aruncat în apele cristaline ale izvorului. Oracolul era legat în special de o crăpătură din pămînt din care ieşeau aburi şi gaze cu putere îmbătătoare ; din această crăpătură se ivea voința zeului, care era interpretată de o preoteasă, Pythia. Nu este clar în ce fel

se petreceau profețiile, după cum nu este clară situarea exactă a crăpăturii (poate că în *adyton-un* templului lui Apollo, însă nu există o dovadă arheologică certă). Pe de altă parte, nu este exclus ca sorții să fi fost citiți prin sistemul cleromanției, adică al interpretării unor mici plăcuțe sau bucățele de lemn cărora li se atribuia o anumită semnificație şi care erau amestecate şi aşezate într-un vas mare, plat. Pentru a-şi îndeplini misiunea, Pythia şedea pe un dispozitiv din bronz cu trei picioare (tripod), după cum atestă un vas atic provenit de la Vulci, pe care Egist aşteaptă răspunsul lui Temis, aşezată pe tripod în poziția atestată îndeobşte pentru Pythia. Alături de Pythia, unii preoți traduceau în versuri (hexametri) răspunsurile acesteia, îi ajutau pe credincioşi să le interpreteze şi supravegheau accesul la oracol, la care veneau pelerini - inclusiv personalități ilustre - din toate părțile Greciei. Printre cele mai celebre oracole ale Pythiei era amintit acela care prezisese înțelepciunea lui Socrate, superioară tuturor celorlalți întrucît el ştia că nu ştie; de altfel, oracolul de la Delfi este legat de figura lui Socrate şi pentru că în sanctuar erau expuse maximele celor Şapte înțelepți ai Greciei, printre care celebra „cunoaşte-te pe tine însuți", ce stătea la baza cercetării socratice.
Funcția sa religioasă aparte a făcut din Delfi un centru de coeziune şi de unitate a cetăților greceşti, care s-au grupat în diferite epoci în jurul acestui sanctuar, în ligi cu caracter politic, economic şi militar. Un alt element de coeziune l-au reprezentat celebrele jocuri pythice, care se defăşurau în aer liber, fiind deschise, ca şi cele de la Olimpia, tuturor cetățenilor greci. Se celebrau pentru a aminti victoria repurtată de Apollo asupra şarpelui Python, care se născuse din noroiul rămas pe pămînt în urma celebrului potop universal (vezi DEUCALION). în santuarul delfic, cultul lui Dionysos a fost primit în mod favorabil, printre altele pentru că formele în care se exprima oracolul aveau multe în comun cu cultul dionisiac, în interiorul sanctuarului era arătat mormîntul lui Dionysos, şi se credea că întregul complex se afla sub ocrotirea acestui zeu pe timpul lunilor de iarnă, cînd se spunea că Apollo pleca în Nordul extrem, în țara hiperboreenilor.

O descriere completă a impunătorului complex religios al sanctuarului lui Apollo ne-a rămas în cartea 10 din

Descrierea Greciei a lui Pausanias. Referinţe interesante legate de sanctuar se găsesc în *Imnul homeric către Apollo,* iar în *Ion* de Euri-pide este descris parţial templul lui Apollo clădit de familia ateniană a Alcmeonizilor. Pentru alte detalii vezi PYTHO, PYTHIA, PYTHON şi ORACOL.

Delfin. In mitologia clasică, acest ciudat mamifer acvatic este legat de diferite tradiţii legendare. Animalul era considerat sacru pentru Apollo. în încercarea de a explica originea numelui Delfi, marele sanctuar oracular al lui Apollo, se făcea trimitere tocmai la delfin: potrivit unei versiuni a mitului, eroul eponim al cetăţii, Delfos, era fiul lui Poseidon, care 1-a zămislit luînd înfăţişarea unui delfin (vezi DELFOS). Potrivit altei tradiţii foarte vechi, Apollo a luat aspectul unui delfin pentru a călăuzi spre sanctuar o corabie cu pelerini, printre care se aflau strămoşii preoţilor ce se ocupau de cultul zeului la Delfi (vezi DELFINIOS). Altă variantă povestea că, în timpul unui naufragiu, întemeietorul sanctuarului, Icadios, a fost adus în mod miraculos de un delfin pe uscat, la poalele muntelui Parnas, unde a ridicat cetatea, dîndu-i numele animalului care îl salvase (vezi ICADIOS).

Delfinii sînt legaţi de mitologie şi printr-un miracol înfăptuit de Dionysos. Răpit de piraţii tirenieni, care voiau să-1 vîndă ca sclav în Asia, Dionysos a transformat catargul şi vîslele ambarcaţiunii piraţilor în şerpi, a făcut să crească împrejurul ei o iederă deasă şi încîlcită, s-a transformat într-un leu şi i-a preschimbat pe piraţii îngroziţi, care se aruncaseră în mare, în delfini; de atunci, pentru a-şi ispăşi păcatele, delfinii îi salvează pe navigatorii aflaţi în primejdie. O frumoasă ilustrare a acetui mit se găseşte pe fundul unei cupe atice cu figuri negre, pictată de Exekias (vezi Dionysos). Unul dintre cele mai celebre mituri avînd drept protagonist un delfin este acela al lui Arion, renumitul poet care, în timpul unei călătorii către Corint, a fost jefuit de marinari şi silit să se arunce în mare. A fost salvat de un delfin, care 1-a adus la ţărm în spinare (vezi ARION).

Tot un delfin salvator este prezentat de Plutarh {*De sollertia animalium,* 985) în povestea lui Telemah care, pe cînd era copil, a căzut în mare şi s-ar fi înecat dacă un delfin nu i-ar fi sărit în ajutor. Deosebit este şi mitul lui Ceranos, la a cărui înmormîn-tare a luat parte un grup de delfini (pentru detalii vezi CERANOS).

Delfine (gr. AeXtpivr), -T|C;). 1) Numele unui monstruos balaur serpentiform ce veghea asupra izvorului de la Delfi lîngă care se afla străvechiul oracol ce a devenit ulterior al lui Apollo. Trebuie identificat probabil cu şarpele Python, constituind o variantă mai veche a acestuia.

2) Făptură monstruoasă, jumătate femeie şi jumătate şarpe; Tifon a pus-o să păzească tendoanele de la mîinile şi de la picioarele lui Zeus, pe care Tifon însuşi i le luase zeului, lipsindu-1 de forţă, şi care erau păstrate în peştera Coricos din Cili-cia, învelite într-o piele de urs (Apollodor, *Biblioteca,* 1.6.3).

Delfinia 1) (gr. AeXcpivLa, -ac;). Epitet cu care era desemnată uneori la Atena zeiţa Arte mi s.

2) (gr. T& AeXqHvia). Sărbători religioase greceşti care se celebrau primăvara în cetăţile portuare, mai ales la Atena, Delfi, Chios, Milet şi Egina, în cinstea lui Apollo *Delfinios,* considerat ocrotitorul navigatorilor.

Delfinios (gr. AeXqHvioc;, -ou). Epitet cu care era venerat Apollo în Grecia, mai ales în insula Creta (Cnosos), la Delfi, Milet, Egina şi în alte localităţi. Provenea de la tradiţia, atestată în *Imnul homeric către Apollo,* potrivit căreia Apollo luase înfăţişarea unui delfin pentru a călăuzi de la Creta la Delfi o corabie cu credincioşi care aveau să devină strămoşii castei sacerdotale responsabile de cultul zeului în importantul sanctuar.

Delfos (gr. AeXcpog, -ou; lat. *Delphus, -i).* Eroul eponim al regiunii Delfi. Genealogia sa este prezentată în mod diferit de izvoare. Era fiul lui Poseidon şi al lui Melanto, la rîndul său fiica lui Deucalion; zeul 1-a zămislit luînd înfăţişarea unui delfin, de unde şi-a căpătat şi numele. Alte versiuni ale mitului îl prezintă ca fiu al lui Apollo şi al unei nimfe (Tia sau Melanis) sau al

r

lui Celeno, fiica lui IAMOS (vezi), la rîndul său fiul lui LICOREU (vezi).

► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit ca rege la Delfi de Eschil, în *Eumenidele,* 16. Diferite variante ale poveştii sale sînt amintite de Pausanias (10.6.3), Pliniu *(Naturalis historia,* 7.57), Ovidiu *(Metamorfoze,* 6.120) şi Hyginus *(Fabule,* 161).

Delia (gr. tâ AT)Xi<x). Sărbători religioase greceşti care se celebrau în insula Delos în cinstea lui Apollo şi, parţial, a Artemisei şi a Latonei, pentru a evoca naşterea gemenilor divini pe insulă. Se spunea că fuseseră instituite de Tezeu, care promisese să-i mulţumească lui Apollo prin sărbători solemne organizate în cinstea lui dacă se întorcea teafăr din expediţia întreprinsă împotriva Minotaurului la Creta. Şi în afara legendei, sînt atestate dintr-o epocă extrem de veche (se pare că din secolul al VlII-lea î.Hr.). După o întrerupere în secolul al V-lea, au fost reluate în mod solemn la dorinţa locuitorilor Atenei în anul 426 î.Hr., căpătînd o cadenţă cvadrie-nală. Cunoştinţele noastre despre modul lor de desfăşurare acoperă în principal această etapă mai tîrzie. Dominate de cetatea Atenei prin fast, erau totuşi deschise tuturor locuitorilor din cetăţile ioniene, din insule şi de pe coastele Asiei Mici. Durau două zile şi se deschideau pe 6 în luna Targelion (vezi CALENDAR). Cuprindeau o procesiune, un sacrificiu solemn, întreceri muzicale şi competiţii atletice şi se încheiau cu banchete. Fiecare cetate trimitea la Delos o solie sacră, cu preoţi, atleţi şi coruri. De la Atena, care se detaşa prin strălucirea participării, porneau DELIAŞTII (vezi) la bordul corăbiei DELIAS (vezi).

Acelaşi nume indica şi nişte sărbători mai puţin strălucitoare, care se desfăşurau în sanctuarul lui Apollo *Delios* în Beoţia, lîngă cetatea Tanagra.

Deliade (gr. A-nXia'Sec,, -wv). Termenul le indică pe nimfele care, după naşterea lui Apollo şi a Artemisei, pe insula Delos, au sărbătorit-o pe mama lor, Latona, prin dansuri şi procesiuni. In amintirea lor, cu acest nume erau desemnate fetele din insula Delos care participau cu coruri la sărbătorile numite DELIA (vezi). Sînt amintite în *Imnul homeric către Apollo.*

Delias (gr. AnXictc;, *-dSoq*; lat. *Delia, -ae).* 1) Epitet cu care era indicată Artemis, născută în insula Delos.
2) Numele corăbiei trimise atenieni la Delos cu prilejul sărbătorilor numite Delia (vezi). Se spunea că inițial era corabia cu care Tezeu pornise către Creta pentru a răpune Minotaurul, promițîndu-i lui Apollo, în caz de victorie, instituirea unor sărbători în cinstea sa. Era numită și *Theoris.*
Deliaşti (gr. A-nXiacrTat, -iv). Astfel erau numiți ambasadorii ce reprezentau Atena în toate celebrările sacre care se desfășurau în insula Delos pe timpul sărbătorilor numite Delia (vezi). Erau aleși din rîndul celor mai nobile familii din cetate și ajungeau pe insulă la bordul corăbiei Delias (vezi, 2).
Delios (gr. At|Xioc;, -ou; lat. *Delius, -i).* Epitet cu care era indicat Apollo, născut în insula Delos.
Delos (gr. At|Xoc;, -ou ; lat. *Delos* sau *Delus, -i).* Una dintre micile insule din Ciclade, în Marea Egee, însă una dintre cele mai importante din mitologia clasică. Potrivit unei legende, a fost făcută să apară din adîncuri de tridentul lui Poseidon și a rămas o insulă plutitoare pînă cînd Zeus a legat-o de fundul mării cu lanțuri de diamant (sau, după alte versiuni, prin patru coloane) pentru a-i putea asigura un loc liniștit și ocrotitor Latonei, care trebuia să-i nască pe Apollo și Artemis. Pe insulă, cei doi zei au văzut lumina zilei pe muntele Cintios. Ei au făcut-o să devină locul cel mai celebru și mai important al cultului lui Apollo. In templul lui Apollo și în cel al Latonei se adunau în toate epocile nenumărați pelerini, mai ales cu prilejul sărbătorilor Delia, care se desfășurau din patru în patru ani și despre care se spunea că fuseseră instituite de Tezeu. O origine analoagă i se atribuia soliei sacre *(Theoria)* pe care atenienii o trimiteau pe insulă în fiecare an. Afluența la Delos a credincioșilor din toate părțile Mării Egee încă din epoci foarte îndepărtate este atestată în *Imnul homeric către Apollo.*
Sfințenia recunoscută în orice epocă a insulei Delos a reprezentat un bastion suficient pentru a o apăra de incursiuni și expediții de jaf, cu toate că era bogată în

I

comori, de cele mai multe ori aflate în templu, și complet lipsită de fortificații defensive.
De la numele insulei provin apelativele *Delios* și *Delias,* atribuite lui Apollo și Artemisei, și cel de *Cintios* (de la muntele cu același nume) cu care este indicat uneori Apollo.
Delubrum. Nume cu care erau indicate în lumea romană templele, în special ca loc pentru purificări și expiațiuni (de la *deluere,* „a spăla").
Demetra (gr. Ar|jj.fÎTT|p, -og; lat. *Ceres, -eris).* Cunoscută de romani sub numele de Ceres, este una dintre marile zeități ale grecilor. Zeiță a pămîntului (numele ei înseamnă, după unii, „pămîntul-mamă", TT) jjLfJTT|p; etimologia este disputată, însă funcția zeiței pare destul de clară), era ocrotitoarea agriculturii și a roadelor pămîntului.
Tradiția o înfățișa drept fiica lui Cronos și a Rheei și sora lui Zeus, căruia i-a devenit și soție. Din unirea lor s-a născut Persefona, Proserpina la romani (vezi schema de la rubrica Cronos). Fără ca Demetra să știe, Zeus i-a promis-o de soție pe Persefona lui Hades (Pluton, zeul lumii sub-pămîntene); pe cînd tînăra culegea flori pe cîmpia Nisa, localitate cu poziționare nedeterminată, situată după unii în Asia, pămîntul s-a căscat dintr-o dată sub picioarele sale, iar Hades a luat-o cu sine. După ce a rătăcit pretutindeni fără speranță în căutarea fiicei sale, Demetra a aflat de la Soare că Persefona fusese răpită de Hades. Atunci, furioasă, a părăsit Olimpul, ale-gînd să trăiască pe pămînt, printre oameni, acoperindu-i cu binecuvîntări și favoruri pe toți cei care o primeau binevoitor, și pedepsindu-i cu asprime pe cei ce o respingeau. Rătăcirile sale au dus-o la Celeos (vezi).
Intre timp, mînia Demetrei produsese o secetă generalizată a pămîntului, care nu mai dădea roade. Atunci Zeus s-a hotărît să-1 trimită pe Hermes în lumea subpămîn-teană pentru a o reda pe Persefona mamei sale. Hades a fost de acord, însă, înainte de a o lăsa să plece, i-a dăruit o rodie care avea să provoace consecințe însemnate. Demetra și-a recăpătat fiica, împreună cu care s-a întors în Olimp, însă, întrucît mîn-
case acea rodie în lumea subpămînteană, Persefona a fost obligată să petreacă o treime din an alături de Hades, rămînînd cu mama ei pe pămînt în restul timpului. Astfel, pămîntul a reînceput să rodească.
în forma astfel rezumată, mitul ne-a fost transmis în *Imnul homeric către Demetra,* dar legenda a suferit numeroase transformări în diferite epoci și în diferite medii. La poeții latini, de pildă, scena răpirii Per-sefonei/Proserpinei de către Hades/Pluton a fost localizată pe lîngă Enna, în Sicilia. Ascalafos, singurul care o văzuse pe Proserpina mîncînd rodia în lumea subpămînteană, a dezvăluit acest fapt, fiind transformat în cucuvea de către Demetra (vezi Ascalafos).
Anticii au întrezărit în mitul Demetrei și al Persefonei trimiteri implicite la ciclurile naturii, anotimpurilor și recoltelor, în particular la roadele pămîntului care petrec o parte a anului ascunse sub pămînt, pentru ca apoi să răsară, și, de asemenea, trimiteri, evidențiate de mai multe texte filosofice și probabil și în misterii, la destinul omului, al cărui trup îngropat sub pămînt, asemenea Persefonei, nu împiedică sufletul să atingă nemurirea, într-o continuă dialectică a morții și renașterii.
La nucleul legendei Demetrei, care se referă la fiica sa, s-au adăugat ulterior, în diferite epoci, mai multe mituri secundare, de mai mică importanță, însă nu mai puțin cunoscute. Unul dintre acestea amintește cum, pentru a scăpa de urmărirea lui Poseidon, Demetra s-a transformat într-o iapă. Poseidon însă a izbutit să o ajungă, și astfel Demetra a zămislit celebrul cal Arion (vezi). Acest mit a cunoscut o largă răs-pîndire mai ales în Arcadia, unde era legat de o Demetra neagră, venerată la Figalia și reprezentată uneori cu cap de cal; aceasta a adus pe lume o zeiță locală, Des-poina, o iapă. O altă tradiție se referea la Demetra *Erynis,* venerată la Thelpusa.
O altă legendă o prezintă îndrăgostită de Iasion, un tînăr vînător cretan (sau un dactil de pe muntele Ida), căruia i s-a dăruit în insula Creta, pe o cîmpie arată de trei ori ; din unirea lor s-a născut Pluton, bogăția. Se povestea, de asemenea, despre pedeapsa pe care i-a dat-o lui Erisihton, care cutezase să distrugă o pădure consacrată ei (vezi Erisihton). Din examinarea

celor mai întunecate mituri referitoare la Demetra reiese că ea, ca zeiţă a pămîn-**tului,** poate aduce recolte bogate, dar şi secetă şi foamete. Legătura ei cu pămîntul o transformă şi într-o zeiţă a lumii sub-pămîntene. în Grecia se folosea expresia „oamenii Demetrei" pentru a-i desemna pe morţi.

► *Epitete. Erynis* (zeiţa mîniei; numită astfel din cauza mîniei ce a cuprins-o atunci cînd a fost înşelată de Poseidon, care s-a transformat în armăsar pentru a o seduce); *Lusia* (după ce şi-a purificat mînia în apele rîului Ladon); cea cu ghirlanda frumoasă ; cea cu glezne frumoase; *Cabiria* (considerată mama Cabirilor); *Thesmophoros* („le-giuitoarea"); DEO (vezi); CHLOE (vezi) sau *Euchloe,* „cea plină de verdeaţă".

► *Atribute.* O ghirlandă din spice de grîu, sau pur şi simplu o bandă ţesută în jurul frunţii; torţa ; sceptrul; un mănunchi de spice în mînă; un coş.

► *Răspîndirea cultului.* Regiunea unde Demetra a fost venerată cu mai mare pompă a fost fără îndoială, Atica. Atenienii credeau că aici fusese inventată agricultura şi că Triptolem din Eleusis, favoritul Demetrei (vezi TRIPTOLEM), născocise plugul şi descoperise procedeul însămînţării griului. în fiecare an, în cinstea zeiţei se desfăşurau cu mare fast Misterele Eleusine, festivitate solemnă dintre cele mai însemnate din Grecia. Acestea erau împărţite în Marile Mistere (la începutul toamnei) şi Micile Mistere (primăvara), fiind legate de ciclul griului. La Atena şi în alte regiuni ale Greciei şi Siciliei (Agrigent) se celebra şi sărbătoarea Tesmoforia, ce evoca introducerea legilor şi a regulilor vieţii civile, aflate sub sub semnul Demetrei: în agricultură se întrevedea fundamentul civilizaţiei. Pe timpul acestor sărbători, femeile îndeplineau rituri aparte, destinate a înlesni fertilitatea solului. Mai tîrziu, cînd romanii au moştenit din Sicilia cultul Demetrei, pe care au numit-o Ceres, în lumea latină s-au răspîndit sărbătorile solemne în cinstea ei, printre care mai ales cele numite Cerealia. Asimilată de romani cu zeiţa Tellus, ea era cinstită, asemenea acesteia din urmă, prin sacrificarea de porci. La Roma, cel mai vechi cult al său este atestat pe Aventin începînd cu anul 493 î.Hr.; aici zeiţa este venerată împreună cu Liber şi Libera, într-o triadă care, potrivit anumitor cercetători, trebuie pusă în legătură cu triada eleusină alcătuită din Demetra, Core şi Triptolem. Subliniem că acest cult al ei a căpătat la Roma o semnificaţie politică însemnată. în epoca republicană, bunurile celor declaraţi vinovaţi de trădare erau adesea confiscate şi donate sanctuarului zeiţei. în acelaşi templu de la Roma erau depuse decretele senatului pentru inspecţiile tribunilor poporului.

► *Prezenţe în literatura antică.* Demetrei îi este închinat un imn homeric conţinînd o povestire detaliată a poveştii zeiţei şi a fiicei sale Persefona, ce poate fi considerat un soi de istorie sacră a celor mai străvechi culte de la Eleusis. Tot Demetrei Calimah i-a dedicat imnul 6; zeiţa a fost cîntată şi de alţi poeţi greci, printre care Homer, Hesiod, Arhiloh şi Filetas din Cos. Versiunea arcadiană a mitului Demetrei este înregistrată de Pausanias (8.25.4 şi urm. şi 42.1 şi urm.). în lumea latină, răpirea Proserpinei şi povestea zeiţei Ceres sînt amintite de Ovidiu în *Faste* şi în *Metamorfoze* ; tema este apoi reluată de Clau-dianus în *Răpirea Proserpinei.* Asupra aspectelor cultului în lumea latină sîntem informaţi mai ales de Ovidiu *{Fastele,* 1.657 şi urm.) şi de unele pasaje din Cicero şi Titus Livius.

► *Prezenţe în literatura modernă.* Demetra este protagonistă în *Demetra şi Persefona* de Lord Tennyson şi, alături de Dionysos, în *Misterul,* parte din *Dialogurile cu Leuco* de C. Pavese.

► *Iconografie.* Imagini ale Demetrei ne-au parvenit, pe de o parte, dintr-o serie de *ex voto* de lut din sanctuare, îndeobşte de factură artizanală, iar pe de altă parte din marea artă. Printre operele majore despre care avem informaţii se aminteşte o sta-tuie criselefantină din Heraionul de la Olimpia (pierdută), o statuie de cult ridicată la Eleusis şi un mare relief de la Eleusis cu Triptolem, Demetra şi Core. Demetra este, probabil, şi zeitatea reprezentată în statuia aşa-numitei Hestia Giustiniani. Zeiţa este în mod sigur prezentă în friza Partenonului şi pe frontonul oriental. Este celebră o statuie e Demetrei şezînd de la Cnidos, din secolul al IV-lea î.Hr., aflată în prezent la British Museum. Zeiţa era probabil reprezentată şi în sculpturile din templul Despoinei de la Licosura (Arcadia). Statui şi *ex voto* existau oriunde îi erau ridicate sanctuare (pe lîngă cele din Atica, temple faimoase îi erau închinate la

Agrigent şi Enna, iar un sanctuar celebru se ridica la Locri Epizefiri). De multe ori, atît în tradiţie, cît şi în iconografie, De-metra se confundă cu Core sau PERSEFONA (vezi).

Demetria (gr. *ia ă.T)iir\Tp\.a.).* Sărbători religioase greceşti celebrate în cinstea zeiţei Demetra. La Eleusis, termenul indica atît sărbătorile eleusine ca sinonim, cît şi alte sărbători, diferite de acestea, instituite, potrivit tradiţiei, pentru a celebra faptul că zeiţa le dăruise oamenilor grîul. Se spunea că întrecerile atletice desfăşurate aici erau primele jocuri instituite în Grecia. Sărbătorile se desfăşurau şi în alte localităţi. în timp ce despre cele de la Atena avem puţine informaţii, ştim că la Siracuza erau deosebit de solemne, printre altele pentru că locuitorii se lăudau că fuseseră primii care primiseră grîul de la Demetra. Se celebrau în sezonul semănatului şi durau zece zile, întrucît tradiţia susţinea că Demetra rătăcise zece zile în căutarea fiicei sale Persefona. Iar pentru că legenda amintea că singurul moment de uşurare cunoscut de zeiţă în acele zece zile conicisese cu nişte glume şi replici licenţioase care o făcuseră să rîdă, caracterul licenţios şi uneori obscen deosebea limbajul întrebuinţat în timpul sărbătorii şi se reflecta în forma unor prăjituri pe bază de miere care îi erau oferite Demetrei.

Demifon (gr. AT]ji.i(puiv, -UJVTOC;). Rege al Cheronesului tracic. Potrivit unei legende relatate de Hyginus *(Astronomica,* 2.40), regatul său a fost devastat de o ciumă, pentru îndepărtarea căreia oracolul a poruncit să se sacrifice în fiecare an cîte o fată din cele mai nobile familii din regiune. Demifon le trăgea la sorţi, avînd grijă să nu înscrie niciodată numele propriilor sale fiice. Descoperind şiretlicul, un cetăţean ilustru pe nume Mastusios a cerut ca şi fiicele sale să se bucure de acelaşi privilegiu ca şi fiicele regelui. însă Demifon, fără să mai tragă la sorţi, a ucis-o pe una dintre fiicele lui Mastusios. Acesta i-a invitat pe rege şi pe fiicele sale ia un banchet unde le-a ucis pe fete, care ajunseseră primele, oferindu-i apoi lui Demifon sîngele lor. Cînd regele a descoperit cumplita înşelăciune, 1-a aruncat pe Mastusios în mare ţinînd în mînă cupa sacrilegiului. Legenda explica în acest fel originea numelui dat acelei porţiuni de mare, numită Marea Mastusiană, şi portului numit

Crater, cu referire la cupa în care vinul fusese amestecat cu sîngele copilelor. Recipientul libației a stat la originea constelației numite a Cupei.
Demiurg (gr. A-njj.ioupf 6c;, -ou; lat. *Demi-urgus, -i).* Termenul, care în limba greacă înseamnă „cel a cărui muncă aparține poporului, comunității" și care inițial, înce-pînd cu Homer, indica o categorie de muncitori ce nu-și satisfăceau direct prin munca lor propriile necesități, ci pe ale altora (medici, soli, cîntăreți etc), iar ulterior categoria meșteșugarilor, capătă o însemnătate aparte în doctrina lui Platon, care îl folosește pentru a-1 indica, în *Timaios,* pe artizanul lumii, o ființă divină ce plăsmuiește lumea după modelul realității ideilor folosindu-se de materia informă și le creează pe toate celelalte zeități, din care sînt zămislite toate făpturile.
Demodice (gr. Atip.o6lxti, *-t]q;* lat. *Demo-dices, -es).* Soția lui Creteu sau a lui Ata-mas. L-a iubit pe Frixos (vezi), căruia îi era mamă vitregă, însă acesta nu i-a împărtășit dragostea. Pentru a se răzbuna pe indiferența tînărului, ea l-a convins pe Creteu să-1 ucidă, calomniindu-1. Dar Nefele, mama lui Frixos, a intervenit și l-a salvat cu ajutorul berbecului care l-a dus în cer.
► *Prezențe în literatura antică.* Legenda este amintită de Hyginus *(Astronomica,* 2.20) și într-un fragment din Pindar.
Demodocos (gr. A-np.6Soxoc;, -ou). Mitic aed amintit în *Odiseea* (cîntul 8), unde se spune că era poet la curtea lui Alcinoos (vezi). Arta lui sublimă (care îl face să plîngă pe Ulise cînd cîntă sfîrșitul Troiei) și faptul că era orb fac din el aedul prin excelență, un fel de portret al lui Homer, așa cum îl amintește tradiția.
Demofiles (gr. Ar|jj.o(piXTis, -ou). Epitet al Sibilei din Cumae.
Demofon (gr. Atijioepiuv, -ujvto£; lat. *Demo-phoon* sau *Demophon, -ontis).* 1) Fiul lui Celeos și al Metanirei; a fost îndrăgit de Demetra, care a dorit să-1 facă nemuritor. Pentru alte detalii vezi Celeos.

2) Fiul lui Tezeu și al Fedrei. Este amintit printre eroii care au luat parte la războiul troian, distingîndu-se în armata greacă. La întoarcere a cucerit-o pe Filis, fiica lui Siton, regele Traciei, căreia i-a promis că o va lua de soție. Totuși, înainte ca nunta să fie celebrată, el s-a întors în Atica, pămîntul său natal, pentru apune la punct unele lucruri. Cum așteptarea s-a prelungit mai mult decît își închipuise, Filis s-a convins că fusese părăsită și, căzînd pradă disperării, și-a luat viața. Zeii au transformat-o însă într-un migdal. Ulterior, Demo-fon a devenit regele Aticii (vezi și Filis).
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit de Servius (ad Verg., *Eclogae,* 5.10), Ovidiu *{Heroidele,* 2) și Hyginus *(Fabule,* 59).
Demoleon (gr. Ar|jj.oA.eu)v, -ovtoc,). Războinic troian, fiul lui Antenor. A fost ucis de Ahile în timpul războiului troian *(Iliada,* 20.395).
Demoptolem (gr. AT|jj.oin:6Xejj.oc;, -ou). Numele unuia dintre pretendenții la mîna Penelopei pe timpul absenței lui Ulise, plecat să lupte la Troia. A fost ucis de Ulise *(Odiseea,* 22.242, 266).
Demos (gr. Arijiog, -ou; lat. *Demos, -i).* în sens propriu, termenul indică cea mai mică formă de organizare politică și administrativă a cetății, pe care o cunoaștem în special în cazul Atenei. De multe ori indică „poporul", fiind personificat ca atare în literatură și în artele figurative, în plan religios, dacă știm, pe de o parte, că fiecare demos avea propriile sale culte și magistraturi sacerdotale, este interesant de observat că o personificare a Demos-ului, mai ales la Atena, Cos și în alte locuri, era la rîndul său obiect de cult, fiind venerat împreună cu Charitele. în perioada romană, cultul *Demos-ului* a fost asociat cultului Romei.
Dendritis (gr. AevSpmț, -1S05). Epitet cu care era indicată Elena (vezi) în insula Rodos. Aici se povestea că preafrumoasa soție a lui Menelaos, s-a retras după moartea acestuia la Polixo, văduva lui Tlepolemos, care, deși a primit-o inițial cu bunăvoință, a vrut mai apoi să se răzbune pe ea pentru moartea soțului său în războiul troian. Pe cînd Elena se îmbăia, cîteva sclave ale lui Polixo au pîndit-o și au spînzurat-o de un copac (de unde epitetul *Dendritis,* care provine din cuvîntul grecesc ce înseamnă „copac"). Sub acel copac a crescut o iarbă vrăjită, numită *helenium,* care servea drept leac împotriva mușcăturilor de șarpe (Pausanias, 3.19.10).
Dendrofor (gr. SevSpocpopog, -ou). în general, cu acest nume erau indicați participanții la procesiunile din timpul Dendro-foriilor (vezi)^ care purtau ramuri din copacii sacri. în Grecia, dendroforul era de cele mai multe ori un membru al unei clase sociale modeste sau chiar un sclav. La Roma, termenul indica, într-un sens mai propriu, lucrătorul în lemn care făcea parte dintr-o asociație cu caracter profesional și religios în același timp, ce avea misiunea de a duce pinul sacru în sanctuarul Cybelei în timpul serbărilor organizate în cinstea zeiței (vezi Cybele și Agdistis) ; pinul era tăiat dintr-o pădure sacră, iar trunchiul său, simbolizîndu-1 pe Attis, era împodobit cu panglici și transportat într-o procesiune ce evoca un cortegiu funebru.
Dendroforiai (gr. cu AevSpoipopicu). Numele indica, atît în lumea greacă, cît și în cea romană, sărbătorile religioase în cursul cărora erau purtați în procesiune copaci consacrați zeităților; în particular, astfel erau numite sărbătorile închinate Deme-trei, lui Dionysos, lui Attis și Cybelei.
Denicales feriae. Rit religios roman prin care erau purificate casa unui mort și rudele acestuia la zece zile după deces. Termenul provine de la *nex, necis,* „moarte".
Deo (gr. At)u1, -oue;; lat. *Deo, -us).* Epitet cu care este uneori indicată Demetra. Ca atare, fiica ei, Persefona,

capătă matro-nimul *Deois* (ATIUJIC,), fiica lui Deo.
Derceto (gr. Aepxexoj, -oue;; lat. *Dercetis, -is şi Derceto, -us).* Zeiţă siriană, numită şi Atargatis. Asemănătoare cu Afrodita a grecilor, este amintită chiar în legătură cu aceasta, cu care a ajuns să se certe, stîr-nindu-i mînia. Pentru a o pedepsi, Afrodita a făcut-o să se îndrăgostească de un tînăr muritor, cu care Derceto a avut o fiică, Semiramis. Dar, din voinţa Afroditei, fericirea lui Derceto a fost de scurtă durată. Ruşinîndu-se de propria-i slăbiciune, eafc 1-a ucis pe tînăr, şi-a abandonat fiica în pustiu şi, în cele din urmă, s-a aruncat în

apele unui lac, în apropiere de Ascalona. Fiica sa părăsită a fost crescută de porumbiţe, iar Derceto a fost transformată într-un peşte. Această metamorfoză a făcut ca sirienii să o venereze ca pe o figură avînd formă omenească în partea superioară şi formă de animal în partea inferioară, care se termina printr-o coadă de peşte. Pentru alte detalii vezi şi SIRIA.
Dercinos (gr. Aepxuvoc;, -ou; lat. *Dercynus, -i).* Fratele lui Alebion şi fiul lui Poseidon; era un erou al ligurilor care, în timpul călătoriei de întoarcere a lui Heracle după prinderea boilor lui Gerion, a încercat să-i fure eroului animalele. Nu a izbutit, fiind ucis, împreună cu fratele său, de către Heracle.
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul, care face parte din bogata serie de aventuri ce marchează întoarcerea lui Heracle după prinderea boilor lui Gerion, este înregistrat de Apollodor *(Biblioteca,* 2.5.10).
Despoina (gr. Aeffnoiva, -T)g). Termenul, ce înseamnă „stăpîna", apare uneori ca epitet al unor zeităţi feminine precum Afro-dita, Artemis, Hecate, Cybele, Demetra, Persefona şi al unor nimfe. în Arcadia, Despoina era o zeitate locală de origine străveche, venerată mai cu seamă la Lico-sura, unde se afla un sanctuar închinat ei.
Destin. Destinul reprezintă una dintre marile teme în jurul cărora mitologia a elaborat cele mai complexe şi mai fascinante povestiri, în primul rînd punînd problema de a defini destinul ca entitate divină specifică, ce incarnează ordinea lumii; în al doilea rînd, încercînd să evidenţieze raportul său cu divinităţile majore ale Olimpului, în special cu Zeus; în al treilea rînd, interpretînd rolul său în raport cu viaţa oamenilor şi cu libertatea şi responsabilităţile lor. Ultimele două aspecte, ce tratează tema liberului arbitru, a necesităţii şi responsabilităţii individuale, sînt strîns legate între ele.
în ceea ce priveşte primul punct, mai precis definirea personalităţii specifice a destinului, trebuie să menţionăm că acesta suferă în timp o serie de transformări progresive, în poezia epică arhaică din Grecia, el nu se manifestă ca o figură divină bine definită, nici ca o entitate cosmică
singulară ce domină lumea şi o supune legilor sale de nepătruns, ci apare fragmentat în destinele specifice indivizilor, în *Iliada,* de pildă, nu există un Destin cu majusculă, deşi există diferite destine, al căror număr coincide cu cel al eroilor de pe cîmpul de luptă. Acestor destine li se dă numele de *moirai,* la plural (şi cu literă mică), termen ce semnifică partea sau soarta rezervată fiecăruia. Nu întîmplător Moirele, cu majusculă, sînt zeiţe ce apar întotdeauna la plural, atît în religie, cît şi în literatură (în *Iliada* nu apar însă ca zeiţe propriu-zise). Destinul individual, mai precis Moirele erau invocate pentru a explica nenorocirile personale inexplicabile altfel, a căror cauză nu putea fi cunoscută, dar care, pentru că avuseseră loc, apăreau inevitabile. Cu un termen înrudit, *moros,* era indicată moartea. în general, în mitologia greacă Moirele nu dobîndesc caracterul unei personalităţi definitive, vii şi active, ci se conturează mai degrabă ca forţe ce domină şi organize iză toate evenimentele, conferindu-le o ordine stabilă, şi definesc soarta individului atribuindu-i partea din destinul universal care îi este rezervată, în ceea ce priveşte atît binele, cît şi răul (vezi şi MOIRE).
în ceea ce priveşte al doilea aspect -poziţia ierarhică a destinului faţă de divinităţile majore -, în mitologia greacă puterea destinului apare adesea superioară chiar şi celei a regelui zeilor, Zeus; lui Zeus însuşi destinul îi impune comportamentul pe care trebuie să-1 aibă şi turnura pe care trebuie să o dea evenimentelor şi în special sorţii oamenilor. în *Iliada,* Zeus este prezentat atunci cînd cîntăreşte destinul oamenilor cu o balanţă de aur; astfel sînt comparate destinele troienilor cu cele ale aheilor, aşezate pe două talere ale balanţei *(Iliada,* 8.69-77), precum şi cele ale lui Hector şi Ahile *(Iliada,* 22.208-213). Regele zeilor nu poate să influenţeze alegerea destinelor, ci doar să efectueze suprema verificare şi să constate de care parte înclină balanţa. Aşa cum se manifestă în poemele homerice şi în general în poezia arhaică, destinul uman este de obicei bine definit; nimeni nu îl poate schimba, nici măcar regele zeilor, şi cu atît mai puţin omul, prin libera sa voinţă. însuşi zeul suprem se mişcă, chiar

dacă din propria sa dorinţă şi prin convingerea sa intimă, în interiorul graniţelor trasate de ordinea universală. Faptul că această concepţie putea constitui o problemă pentru poeţii arhaici, care vedeau astfel că autoritatea zeului suprem era de fapt limitată, îl observăm la Hesiod; în *Teogonia* (vezi 904 şi urm.), el încearcă să rezolve acesta aporie prezentîndu-le pe cele trei moire drept fiicele lui Zeus, asemenea Horelor; Moirele le aduc oamenilor binele şi răul, dar acesta e un privilegiu care le-a fost acordat de Zeus, ele fiind ajutoarele şi instrumentele sale. în legătură cu acest aspect îşi pun întrebări poeţii şi filosofii greci, formulînd diferite răspunsuri sau lăsînd chestiunea deschisă în mod dramatic ; examinarea multitudinii de soluţii propuse depăşeşte însă sfera propriu-zisă a mitologiei, implicînd meditaţia asupra destinului în general şi asupra locului omului în lume.
Dacă problema raportului dintre ordinea cosmică şi puterea zeilor apare deja în poezia arhaică, mult mai complex şi mai evident este cel de-al treilea aspect menţionat anterior, privitor la relaţia dintre destinul care guvernează totul şi libertatea

individuală a omului. Din acest punct de vedere, o nouă concepţie despre soartă apare în lirica arhaică şi în special în tragedie. Aici sentimentul voinţei individuale devine atît de puternic, încît destinul e resimţit ca o forţă adesea duşmană, bine definită, care de multe ori se prezintă ca un bastion sau ca un obstacol împotriva căruia eroii trebuie să lupte. Prezenţa unui destin ce determină viaţa oamenilor şi condiţionează succesul acţiunilor lor face ca problema liberei voinţe individuale şi a responsabilităţii personale să devină în mod dramatic evidentă. Dacă însuşi regele zeilor, Zeus, este legat de o ordine eternă şi imutabilă, căreia i se supune însă din proprie voinţă, problema raportului dintre destin şi liberul arbitru se pune cu atît mai mult în cazul omului. Destinul apare ca o ordine cosmică prestabilită, căreia trebuie să i te conformezi, ştiind că o acţiune întreprinsă împotriva sa este posibilă, dar comportă consecinţe inevitabile, care sînt deja scrise şi merg oricum în direcţia afirmării acestei ordini cosmice; omul nu poate să ştie şi cu atît
mai puţin poate să pună propria sa voinţă înaintea acestei ordini ce susţine Universul. Nevoia, Ananke, domneşte în devenirea universală, după cum spune Eschil în *Pro-meteu* : *„Corul:* Cine se află deci la cîrma destinului? *Prometeu :* Moirele cu trei forme şi eriniile ce nu te lasă să uiţi. *Corul:* Şi Zeus e mai slab decît ele ? *Prometeu*: Ei bine, cu siguranţă nu poate fugi de soartă" *(Prometeu,* 514 şi urm.). Cu atît mai puţin pot oamenii să fugă de destin ; astfel, Anti-gona face un gest pe care 1-a ales în deplină libertate (îşi îngroapă fratele, încălcind legile cetăţii: vezi ANTIGONA), dar ştie că, o dată împlinită, acea faptă va provoca o serie de consecinţe ce îi vor aduce moartea („Sigur, ştiam că trebuie să mor", îi spune lui Creon : Sofocle, *Antigona,* 460). înfruntarea destinului cu ochii deschişi şi printr-o alegere conştientă constituie măreţia şi libertatea sa: „Nu e deci o durere să înfrunţi această soartă ; ar fi fost însă o durere să-1 las neîngropat pe fiul mamei mele" (vv. 465-468). Tensiunea dintre voinţa umană şi destin se află în centrul tragediei greceşti conferă măreţie multor personaje mitologice. Astfel, LAIOS (vezi) ştie că dacă va avea un fiu şi că acesta îl va ucide, dar preferă să-şi urmeze instinctul şi în acest mod „îşi face singur destinul", după cum spune Eschil *(Cei şapte împotriva Tebei,* 751); ETEOCLE (vezi), suveran conştient şi responsabil, ia toate măsurile necesare ca să-şi apere cetatea, chiar dacă pentru aceasta trebuie să-1 înfrunte pe conducătorul armatei duşmane, adică pe propriul său frate, Polinice; el ştie că „dacă ţi-o dau zeii, nu poţi să scapi de nenorocire" *(Cei şapte împotriva Tebei,* 719), dar alege liber, asumîndu-şi povara consecinţelor acestei alegeri. Faptul că destinul nu poate fi invocat ca un alibi comod pentru a masca sau a-ţi declina propriile responsabilităţi este confirmat de ceea ce i se întîmplă Clitemnestrei în *Agamemnon* al lui Eschil; după ce crima a fost înfăptuită (vezi CLITEMNESTRA), regina ar vrea să scape de povara faptei sale şi îl învinuieşte pe demonul malefic al casei, dar corul îi răspunde, reamintindu-i responsabilităţile sale: „Cine va putea mărturisi că nu eşti răspunzătoare de această crimă?" (vv. 1505-1506). Astfel, deşi recunoaşte ineluctabilitatea destinului, mitologia propune,

prin intermediul întîmplărilor exemplare ale eroilor săi, ipoteza că fiecare îşi construieşte destinul şi că este, parţial, autorul a ceea ce i se va întîmpla, bun sau rău, în momentul cînd face, în deplină libertate şi din proprie voinţă, o alegere ce va provoca însă consecinţe inevitabile. La graniţa dintre mitologie şi filosofie, în mitul lui Er care încheie *Republica,* Platon repetă această idee: în lumea de dincolo, înainte de a se reincarna, sufletele trebuie să se prezinte în faţa lui Lacheeia, una dintre Parce, pentru a-şi alege destinele care, adunate în poala sa, sînt aruncate apoi de un crainic. Alegerea lor este liberă: „Vina este a celui care alege; zeul este nevinovat" (617e; vezi şi ER).
în special în epoca elenistică, filosofii definesc destinul drept *heimarmene* şi, deşi „e o vorbă a femeilor că nimeni nu poate scăpa de propriul destin" (Platon, *Gorgias,* 512e), lui îi este supus chiar şi omul înţelept, precum Socrate: „De-acum sînt chemat de destin, ar spune un erou tragic" (Platon, *Phaidon,* 115a). Dar, după cum ne dăm seama din nuanţa ironică a cuvintelor lui Socrate, perspectiva s-a schimbat mult. într-adevăr, înţeleptul ştie că destinul, fiind exterior omului, nu are nici o importanţă; independent de evenimentele în care este implicat, dacă urmează vocea interioară ce îl inspiră, natura sa intimă, daimonul său, omul va putea găsi fericirea. Reflecţia asupra destinului lumii şi al omului a intrat însă acum pe tărîmul filosofiei, părăsind mitologia şi pe eroii acesteia.
în lumea romană, destinul este indicat cu termenul *fatum.* Etimologic, el se leagă de *fari,* „a vorbi", şi indică în general „ceea ce s-a spus", mai precis de către zei, şi este, ca atare, irevocabil şi menit să se întîmple. La originea concepţiei romane despre destin stă deci importanţa definitivă a Cuvîntului rostit de zei, care are greutatea unui „ceva" ineluctabil şi duce către o civilizaţie lipsită de scriere, unde nu există dimensiunea, şi mai definitivă, a cuvîntului scris. Transformările ulterioare ale figurii Destinului în lumea latină resimt influenţa exercitată de tradiţia religioasă şi filosofică etruscă şi, mai mult chiar, de cea greacă; Destinul, entitate abstractă, cuvîntul zeilor, se incarnează
în divinităţi specifice, corespunzătoare Moirelor (Parcelor din lumea romană), sibilelor, Kerelor, Tychei (vezi rubricile respective), care au intrat toate şi în lumea religioasă romană, alături de genii, demoni şi sorţi. La Roma, ca şi în Grecia, aceste divinităţi personifică nu un destin generic universal, ci soarta personală a fiecărui individ, a fiecărui stat sau a fiecărei cetăţi, şi dobîndesc progresiv cono-taţii negative (fapt care nu le este străin, de altfel, divinităţilor greceşti analoage), accentuînd aspectele imprevizibile ale intervenţiei lor în lucrurile omeneşti. Accepţiunea peiorativă este evidentă în ceea ce priveşte utilizarea adjectivului *fatalis,* în special în expresia *dies fatalis,* „ziua morţii". Pe lîngă fragmentarea noţiunii de destin într-o serie de divinităţi specifice, se menţine, mai ales la nivelul religiei populare romane, credinţa într-un singur zeu Destin, ce are caracteristicile unui geniu pesonal, arbitru suprem al destinului fiecăruia.
► *Prezenţe în literatura modernă.* Multiplicarea divinităţilor şi demonilor ce personifică ideea de destin uman *{Fata,* la plural) determină apariţia, la nivel popular, a figurilor zînelor; cuvîntul *Fata,* resimţit ca singular

feminin, ajunge să indice în italiană acele creaturi magice, vrăjite, prezente în folclorul multor ţări europene. Trecerea poate fi surprinsă în statuile aşa-numi-telor *tria fata,* cele trei Parce sau cele trei Sibile, care existau la Roma în apropiere de rostre. Asemenea Parcelor sau Moirelor din tradiţia clasică, în folclor zînele apar adesea în grupuri de trei şi, ca şi Parcele, torc firul destinului uman, retezîndu-1 cu foarfecele cînd soseşte clipa. Deseori zînele sînt prezente la naşterea copiilor (iniţial, Parcele erau zeiţe ale naşterii, dacă numele lor are vreo legătură cu *părere,* „a genera"), iar prin darurile pe care le fac (să ne gîn-dim la povestea *Frumoasei adormite)* le influenţează destinul şi le condiţionează viaţa. La conturarea imaginii lor tradiţionale de femei tinere, frumoase şi îmbrăcate în veşminte strălucitoare a contribuit, poate, amintirea unei imagini a Moirelor răspîndite (alături de altele, mai întunecate) la nivel popular - cea pe care ne-a lăsat-o Platon în *Republica* (617c), descri-indu-le aşezate pe tron, înveşmîntate în straie albe şi cu coroană pe cap.

I

Oeucalion (gr. AeuxaXCwv, *-wvoq*; lat. *Deucalion, -onis).* Fiul lui Prometeu şi al Climenei (sau al lui Celeno; vezi schema de la rubrica CRONOS) ; era regele cetăţii Ftia din Tesalia. Cînd Zeus a hotărît să extermine omenirea degenerată şi păcătoasă înecînd-o printr-un potop uriaş, numai Deucalion şi soţia lui, Pira, au fost salvaţi datorită pioşeniei lor. Urmînd sfatul tatălui său, Deucalion şi-a construit o ambarcaţiune pe care s-a refugiat împreună cu soţia. Ei au plutit pe valuri vreme de nouă zile, cît a durat potopul neîntrerupt care a scufundat Grecia în întregime, distru-gîndu-i toţi locuitorii. în cele din urmă, potrivit tradiţiei, barca s-a oprit pe muntele Parnas, în Focida. Deucalion şi soţia sa au consultat sanctuarul lui Temis - care avea să devină în epoca istorică oracolul de la Delfi — pentru a afla cum putea fi reînviată specia omenească. Zeiţa le-a poruncit să-şi acopere capul şi să arunce în urmă oasele propriei sale mame. Oracolul
nu era limpede, însă Deucalion şi Pira au crezut că l-au interpretat corect şi au aruncat în urmă pietre, reprezentînd oasele Pămîntului-Mamă. Din pietrele aruncate de Deucalion s-au născut bărbaţii, iar din cele aruncate de Pira, femeile. După altă versiune, Zeus însuşi 1-a sfătuit pe Deucalion atunci cînd acesta, ajuns cu corabia pe muntele Parnas, a celebrat un sacrificiu în cinstea zeului pentru a-i mulţumi că-1 scăpase de primejdie. Zeus s-a arătat gata să-i îndeplinească orice dorinţă, iar Deucalion 1-a întrebat ce trebuia să facă pentru a avea din nou oameni în jurul său. Zeus 1-a sfătuit să arunce în urmă pietre: în limba greacă Xaog sau Xaţ înseamnă „piatră", fiind foarte asemănătoare cu *XaoC,* care înseamnă „oameni".

După ce a repopulat astfel pămîntul, Deucalion a coborît de pe muntele Parnas şi s-a stabilit pe pămînturile iarăşi uscate. El şi Pira au avut mai mulţi copii, printre care Hellen, Amfiction, Protogenia etc.

STIRPEA LUI DEUCALION

Prometeu —i— *Celeno*
Deucalion —i— *Pira*

Hellen —i— *Orseis*
Melantia
Amfiction
Protogenia

1 Doros (strămoşul dorienilor)
1 Xutos —1— *Creusa*
1 Eol -i (strămoşul eolienilor) — *Enarete*

r Diomeda
1 Aheos (strămoşul ahcilor)
~~l Ion (strămoşul ionienilor)

T \
Creteu —r— *Tiro* Sisif Atamas Salmoneu Deion Magnes Perieres Canace Alcione Pisidice Calice Perimede

r r
Kson —|—*Alcimede* Feres (1)—i—*Periclimene* Mirina—,— *Toas*

Medeea —r— *fason*
Amitaon —■— *Idomeneea*

Admetos-----*Alcesta* Idomeneea Hipsipile Eolia Bias Melampus
!
Medeios
Polixenos
Mermeros Feres (2)

► *Prezențe In literatura antică.* Mitul lui Deucalion este citat frecvent de poeți. Ne-a parvenit în versiunile lui Apollodor, 1.7.2, Ovidiu, *Metamorfoze,* 1.318 şi urm., precum şi în cîteva fragmente din Hesiod.
Devotio. Termen ce indica, în lumea romană, un anumit tip de ritual prin care cineva îşi promitea propria viață zeilor infernali pentru a obține o anumită favoare. Era obişnuit mai ales în bătălie, unde îndeobşte comandantul era protagonist. Dacă rezultatul unei bătălii amenința să fie defavorabil, comandantul îşi promitea viața manilor şi zeiței Tellus, urmînd un ritual complex, în parte păstrat şi descris de izvoare (Titus Livius, 8.6.9 şi urm.; 8.9 şi urm.; 10.28; Cicero, *Tusculanae disputa-tiones,* 1.89 şi *De finibus,* 2.61), după care se arunca în învălmăşeala luptei căutînd moartea. Dacă murea, faptul era considerat un semn de bun augur, indicînd că zeii primiseră promisiunea, angajîndu-se să dea bătăliei un rezultat favorabil. Dacă însă comandantul supraviețuia, aceasta însemna că ofranda nu era pe placul zeilor, iar comandantul era exclus de la riturile religioase pe tot restul vieții, fiindu-i îngăduit doar să-şi ofere armele zeilor, mai ales lui Vulcan. Dacă arma pe care o întrebuințase în momentul ritului căzuse în mîna duşmanilor, o *suovetaurilia* în cinstea lui Marte. în afara propriei vieți, comandantul putea aduce ca jertfă viața unui legionar al său; dacă ofranda nu era primită, iar legionarul supraviețuia, se impunea un sacrificiu expiator, prin realizarea unei statui de mari dimensiuni reprodu-cîndu-1 pe legionarul respectiv, îngroparea acesteia şi săvîrşirea unei oferte sacrifi-ciale. Cel mai cunoscut caz de *devotio* amintit este acela al lui Decius Mus din anul 340 î.Hr.
Dexamenos (gr. Ae^ajievoț, -ou ; lat. *Dexa-menus, -i).* Regele cetății Olen din Ahaia. Potrivit unei versiuni a mitului, 1-a adăpostit pe Heracle pe cînd acesta fugise de la Augias (vezi HERACLE), promițîndu-i mîna fiicei sale Mnesimahe, pe care totuşi, în timpul absenței eroului, s-a văzut silit să i-o promită centaurului Eurition. Heracle a luptat cu centaurul, 1-a învins, 1-a ucis şi a putut să o ia de soție pe fată. Altă variantă a mitului plasa aceste întîmplări la
curtea lui Oeneu din Calidon şi îi avea ca protagonişti, alături de Heracle, pe tînăra Deianira, fiica regelui, şi pe pretendentul Aheloos. Legenda referitoare la Dexamenos povestea că acesta avusese încă două fiice, Teronice şi pe Terefone, pe care le dăduse de soții Molionizilor (vezi MOLIONIZI).
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit de Apollodor *(Biblioteca,* 2.5.5), Hyginus *(Fabule,* 33), Pausanias (7.18.1) şi Diodor din Sicilia (4.33.1).
Dexion (gr. Ae^iwv, -wvog). Cu acest nume a fost venerat ca erou la Atena poetul tragic Sofocle, în cinstea căruia, potrivit mărturiilor epigrafice, fusese ridicat un sanctuar.
Di **Patrii,** vezi PATROOS.
Dia. Numele unei zeități venerate în lumea italică în legătură cu rodnicia cîmpiilor. Numită şi *Dea Dia* (Zeița Dia), era adesea identificată cu Demetra a grecilor şi cu Ceres a romanilor. La Roma, de cultul ei se ocupau arvalii (vezi ARVALI). Templul său, în care se desfăşura o sărbătoare solemnă în luna mai, se afla la cîteva mile de Roma, într-o pădure sacră ce-i era consacrată pe Via Campana.
Diactoros (gr. Aiaxxopog, -ou). Epitet cu care era venerat, în Grecia zeul Hermes. înseamnă „cel care duce totul la bun sfîrşit".
Diademă. Mitologia îi atribuia inventarea diademei zeului Dionysos (Diodor din Sicilia, 4.4.4). Inițial, termenul indica în mod generic orice bandă înfăşurată în jurul capului. Treptat, a căpătat o semnificație mai specifică, referindu-se mai cu seamă la parura preoților sau (după Alexandru cel Mare, cel dintîi care a întrebuințat-o în Occident cu această valoare, preluată din obiceiurile orientale) la puterea regală. Pentru alte detalii vezi COROANĂ şi PARURĂ.
Diana (lat. *Diana, -ae).* Veche zeitate italică, pe care romanii o identificau cu zeița ARTEMIS (vezi) a grecilor. Se spunea că cultul ei fusese introdus la Roma de regele Servius Tullius, care i-a închinat un templu pe Aventin. La Roma, Diana a fost zeița luminii, după cum arată numele său, care are aceeaşi rădăcină ca şi cuvîntul *dies.* Potrivit unei interpretări antice, în acelaşi fel în care Ianus (sau *Dianus),* ca

zeu la luminii, reprezenta soarele, Diana, zeița luminii, reprezenta luna. Abia mai tîrziu acestor valențe originare ale zeiței Diana li s-au adăugat atributele proprii Artemisei. Diana apare legată şi de aspectul de zeiță ocrotitoare a femeilor, a naşterilor şi a copiilor: la Aricia, în cinstea ei se desfăşurau procesiuni de femei.
► *Epitete.* DICTINNA (vezi), *Aricina.* La Aricia, Diana era deseori asociată cu Virbius şi cu Egeria.
► *Atribute.* Din multiplele aspecte ale tradiției greceşti, Diana latină le asumă în special pe acelea care fac din ea zeița vînătorii. Din acest motiv, cele mai frecvente atribute ale sale, aşa cum apar în literatură şi iconografie,

sînt arcul şi săgeţile, uneori lancea, cerbii, cîteodată alte prăzi, şi carul.
► *Răspîndirea cultului.* Unul dintre principalele centre de cult ale zeiţei pe pămîntul italic era Aricia, veche cetate din Latium, aflată la poalele muntelui Albanus, pe Via Appia, la circa douăzeci de kilometri de Roma. Aici zeiţa era venerată cu epitetul *Aricina* pe malurile lacului Nemis (numit *Speculum Dianae),* unde îi erau închinate o pădure şi un templu. Preotul său era numit *rex nemorensis,* iar în timpuri străvechi era îndeobşte un sclav fugit; acesta dobîndea titlul luptînd cu marele preot aflat în funcţie, căruia îi putea urma numai după ce îl ucidea. Un templu celebru îi era închinat pe muntele Tifata, nu departe de Capua; numele acestei localităţi înseamnă „pădurice de stejari", confirmînd legătura zeiţei cu pădurile. Un alt important centru de cult al zeiţei era *Dianium,* astăzi Denia, în Hispania Tarraconensis, unde se înălţa un templu închinat zeiţei.
► *Prezenţe în literatura antică.* Trimiteri la Diana, la virtuţile sale de vînătoriţă şi la asimilarea ei cu luna apar frecvent în literatura latină, atît în textele în proză (Cicero, în *De natura deorum,* vorbeşte despre ea ca despre o zeiţă a vrăjilor şi farmecelor nocturne), cît şi în cele poetice, de la Horaţiu, Vergiliu şi Ovidiu la Properţiu, ale cărui *Egloge* sînt bogate în referiri la figura zeiţei.
► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* Cea mai mare parte a apariţiilor zeiţei în literatura modernă presupun o recuperare mai curînd a aspectelor Dianei latine decît ale celei greceşti. Chiar numele *Diana* prevalează asupra lui *Artemis.* Dintre reluările personajului, merită amintite mai
ales cele ale lui Boccaccio, din *Vînătoarea Dianei, Ninfale fiesolano* şi *Tezeida nunţii Emiliei.* Lui G.G. Polo i se datorează romanul pastoral *Diana îndrăgostită,* iar lui K. Celtis - o piesă de teatru intitulată *Luduş Dianae.* H. Mann a scris o trilogie, *Die Gottinnen,* avînd-o pe Diana ca protagonistă în prima parte. Mai aproape de noi, Diana revine în *Dialogurile cu Leuco* ale lui C. Pavese. Diana simbolizează emanciparea feminină în *Diana of the Crossways* de G. Meredith. O formă aparte de supravieţuire a figurii Dianei în cultura populară din numeroase regiuni poate fi surprinsă în tradiţia potrivit căreia din numele zeiţei provin numele multor zîne şi vrăjitoare (începînd *cnjana* atestată în Sardinia).
Pentru iconografie şi alte informaţii vezi ARTEMIS.
Dias (gr. *ă.(aq,* -avrog). Fiul lui Pelops şi al Hipodamiei şi fratele lui Atreu şi al lui Tiest. A avut o fiică, Cleola, care s-a căsătorit cu Atreu şi a fost mama lui Plistene (ce avea să fie tatăl lui Agamemnon, al lui Menelaos şi al Anaxibiei). Potrivit altor genealogii, Cleola 1-a luat de soţ pe Plistene, fiul lui Atreu, şi a fost mama lui Agamemnon, a lui Menelaos şi a Anaxibiei.
Diasia (gr. *ta* Aiatria). Sărbători religioase greceşti celebrate la Atena în ziua 23 a lunii Antesterion (februarie-martie; vezi CALENDAR) în cinstea lui Zeus *Mei-lichios,* „cel blînd", „cel bun", venerat ca zeitate htoniană pe Ilisos, în afara cetăţii. Sărbătorile cuprindeau jertfirea în cinstea lui Zeus a unor animale, care erau arse în întregime, şi a unor prăjituri, arse ra rîndul lor, avînd tot formă de animale. De asemenea, se obişnuia să se organizeze banchete şi să se facă daruri copiilor. Astfel, aspectului întunecat al zeităţii infernale i se adăuga şi acela, mai senin, al unei zeităţi blînde şi binevoitoare.
Diaulos (gr. SCauXog, -ou). La jocurile olimpice, pythice şi panatenee, precum şi ocazional, în alte întreceri, cu acest nume era indicat un tip de cursă desfăşurată pe stadion ce prevedea parcurgerea acestuia de două ori, o dată dus şi o dată întors. Alergarea, care presupunea străbaterea unei distanţe de circa 370 de metri, se putea efectua fie pe jos, fie călare. Participanţii, care alergau întotdeauna desculţi, purtau

uneori platoşă şi armură. De asemenea, caii puteau alerga cu sau fără harnaşa-mentul militar.
Diceos (gr. Aixaiog, -ou). 1) Eroul eponim al cetăţii Diceea din Tracia. Era fiul lui Poseidon şi fratele lui Sileu. Cei doi fraţi sînt amintiţi în legătură cu aventurile lui Heracle. Eroul 1-a ucis pe Sileu cel rău, în timp ce dreptul Diceos i-a oferit ospitalitate. Numele său înseamnă, literal, tocmai „cel drept".
2) Epitet cu care era indicat Apollo la Teba, în Beoţia, cu referire la o întîmplare legendară petrecută, potrivit tradiţiei, în epoca lui Alexandru cel Mare. Cînd acesta a cucerit cetatea, cîţiva cetăţeni şi-au ascuns bunurile cele mai de preţ în statuia zeului venerată la Teba ; în timp ce restul oraşului a fost jefuit, comorile ascunse în statuie au rămas în siguranţă, iar posesorii lor le-au regăsit neatinse.
Diete (gr. Aixfn, *-r\q*; lat. *Dicta, -ae* şi *Diete, -es).* Numele unei nimfe din Creta; este identificată cu Britomartis şi îi sînt atribuite aceleaşi întîmplări cu ale acesteia (pentru detalii vezi BRITOMARTIS).
Dictinna (gr. Aixtuvva, -TIC ; lat. *Dictynna, ie).* Epitet al lui BRITOMARTIS (vezi) şi al DIANEI (vezi), legat de rolul lor de vînătoriţe. Numele trebuie legat, probabil, de cuvîntul grecesc SIXTUOV, care indica o plasă întrebuinţată la vînătoare.
Dictis (gr. AIXTU£, -uoţ; lat. *Dictys, -yos).* 1) Fratele regelui din insula Serifos, Poli-dectes. Potrivit tradiţiei, el a fost cel care, pe coastele insulei, a găsit cufărul în care navigau Danae şi Perseu, pe care i-a salvat adueîndu-i pe ţărm. Unele tradiţii afirmă că era pescar (numele său, însemnînd „plasă", s-ar potrivi cu acest rol). La moartea lui Polidectes, i-a luat locul pe tronul insulei. Pentru alte detalii vezi şi POLIDECTES şi PERSEU.
► *Răspîndirea cultului.* Potrivit lui Pausanias (2.18.1), la Atena exista o incintă consacrată lui Perseu conţinînd un altar în cinstea lui Dictis.
2) Originar din Creta, însoţitor al lui Idomeneu în timpul războiului troian, era considerat autorul legendar al unei compoziţii poetice închinate expediţiei de la Troia. Respectiva compoziţie ne-a parvenit
într-o variantă latină al cărei autor, Lucius Septimius, din secolul al IV-lea d.Hr., declară că a reprodus cu fidelitate primele cinci cînturi, dedicate războiului propriu-zis, mărginindu-se să ofere un rezumat al celorlalte, care tratau întoarcerea în patrie a eroilor greci. Versiunea latinească a acestei lucrări a cunoscut o mare faimă de-a lungul întregului Ev Mediu, oferind

pretext pentru mulți autori de poeme pe tema ciclului troian, alături de lucrarea unui alt poet legendar, Dares Frigianul (vezi DARES, 1). Dictis nu este pomenit printre eroii din *Iliada.* Potrivit lui Lucius Septimius, mormîntul său se afla la Cnosos, iar în interiorul acestuia ar fi fost descoperită, pe vremea lui Nero, opera originală, scrisă în greceşte, cu caractere feniciene.

Didima (gr. A(5op.a, -wv; lat. *Didyma, -on).* Localitate situată la cincisprezece kilometri sud de Milet, în Asia Mică, sediul unui celebru sanctuar oracular al lui Apollo. Administrat de stirpea sacerdotală a Branhizilor, era, după Delfi, unul dintre cele mai frecventate şi mai cosmopolite oracole ale Antichității. Aici se înălța un sanctuar care, reconstituit la începutul secolului al IV-lea î.Hr., constituie şi astăzi un imponent complex de ruine. Aici era venerată statuia de cult a lui Apollo *Filesios* şi aveau loc sărbătorile numite DIDIMEEA (vezi).

Didimeea (gr. tâ AiSujiaia). Sărbători religioase care se celebrau în sanctuarul lui Apollo *Didimeos* din Milet, în Asia Mică. Sînt atestate începînd cu epoca elenistică. Cuprindeau, pe lîngă ritualurile religioase, întreceri sportive şi jocuri. Acestea din urmă se numărau printre cele mai importante din epoca romană.

Dido sau **Didona** (gr. Ai6uj, -oug; lat. *Dido, -us* sau *-onis).* Numită şi Elissa sau Elisa, este una dintre cele mai celebre eroine ale Antichității, considerată întemeietoarea cetății Cartagina (Strabon, 832). Era fiica lui Belos, regele Tirului, şi sora lui Pig-malion, care, la moartea tatălui, i-a urmat pe tron. Dido 1-a luat de soț pe Acerbas, un unchi bogat cunoscut şi sub numele de Siheu, însă Pigmalion 1-a ucis. în urma acestei crime, Dido a părăsit în taină Tirul şi, îmbareîndu-se cu toate bunurile şi cu

cîțiva nobili credincioşi ei, a pornit spre Africa, pentru a scăpa de cruzimea fratelui său. Ajunsă pe teritoriul corespunzător Cartaginei istorice, ea i-a cerut puternicului Iarbas, regele getulilqr, o fişie de pămînt unde să poată locui. în batjocură, regele i-a dat atît pămînt cît putea cuprinde o piele de bou. Atunci Dido a tăiat pielea de bou în fîşii cît se putea de subțiri, care, prinse una de alta astfel încît să formeze o linie continuă, au înconjurat destul pămînt cît să se poată clădi cetatea Carta-gina (numită Birsa, de la grecul Popea, „piele", cu referire la pielea animalului). Foarte curînd, cetatea a devenit bogată şi înfloritoare; bunăstarea ei a stîrnit poftele lui Iarbas, care, pentru a pune stă-pînire pe ea, nu a pregetat să ceară mîna Didonei, amenințînd că, în caz de refuz, avea să pornească război împotriva cetății. Dido îi jurase fostului său soț, Acerbas sau Siheu, credință eternă. Dar, dîndu-şi seama de aşteptările supuşilor săi şi, în acelaşi timp, de riscurile pe care aceştia le aveau de înfruntat în cazul unui refuz, a sfîrşit prin a accepta cererea. Apoi, sub pretextul că voia să celebreze un rit funerar şi de intercesiune în cinstea soțului său mort, a ridicat un rug pe care s-a aruncat în prezența întregului popor. După moartea ei, cartaginezii au venerat-o ca zeiță.

în *Enelda,* Vergiliu a adoptat această tradiție, la care a adus unele variante semnificative, făcînd din Dido unul dintre personajele cel mai bine caracterizate şi mai de neuitat din întregul poem. în pofida decalajului cronologic de aproape trei secole dintre căderea Troiei şi întemeierea Cartaginei, el povesteşte că Enea şi Dido au fost contemporani şi că, după ce a părăsit Troia distrusă, Enea a acostat în urma unei furtuni pe coasta africană, chiar în apropiere de Cartagina. Aici s-a îndrăgostit de Dido, însă a trebuit să-şi reia drumul pe mare, pentru a găsi noua patrie pe care zeii i-o promiseseră lui şi urmaşilor săi. în ciuda sentimentelor sale pentru Dido, eroul şi-a continuat călătoria. Cuprinsă de deznădejde, Dido s-a sinucis, iar fumul ce se înălța de pe rugul ei i-a dat de veste lui Enea, aflat deja în largul mării, că tragicul destin al eroinei se împlinise.

► *Prezențe în literatura antică.* Dido este unul dintre cele mai celebre personaje din literatura latină, grație portretului de neuitat realizat de Vergiliu. Acest portret, într-o mai mare măsură decît informațiile erudite prezente inclusiv în tradiția greacă în legătură cu întemeierea Cartaginei de către Dido, a rămas celebru şi a influențat reluările ulterioare ale personajului, printre care se numără, tot în cadrul literaturii latine, cea a lui Ovidiu din *Heroidele* şi cele ale lui Silius Italicus, Stațiu şi Clau-dianus.

► *Prezențe în literatura medievală şi modernă.* în *Divina Comedie,* Dante o întîlneşte pe Dido în infern, printre desfrînații din cercul al doilea *(Infernul,* 5). Petrarca o aminteşte în *Trionfi,* iar Boccaccio evocă mitul ei în *De claris mulieribus.* Iubirea dintre Dido şi Enea este trasfigurată potrivit canoanelor iubirii curteneşti în romanele medievale pe tema mitului lui Enea. însă cea mai cunoscută reluare a mitului Didonei în epoca modernă îi aparține lui Metastasio, a cărui *Dido părăsită* a fost pusă pe muzică de circa patruzeci de compozitori, cunos-cînd un succes enorm. Printre celelalte opere inspirate de acest mit se numără: N. Frischlin, *Dido*; Giambattista Giraldi Cinzio, *Dido*; A. de' Pazzi, *Dido la Cartagina ; C.* Marlowe, *Tragedia Didonei*; F. Le Metel de Boisrobert, *Adevărata Dido sau Dido cea castă*; P.A.C. Garcao, *Cantata Didonei* ; Alexandre Hardy, *Sacrificiul Didonei* şi Henry Purceii, *Dido şi Enea.* „Coruri descriind strările sufleteşti ale Didonei" sînt cuprinse în *Pămlntul Făgăduinței* de G. Ungaretti. *Dido* se intitulează şi un roman al Gertrudei Atherton.

In domeniul muzicii, dintre numeroasele reluări ale mitului, pe lîngă cea a lui Purceii, semnalăm cîteva melodrame de N. Jommelli, T. Traetta, G. Paisiello, S. Mercadante, după textul lui Metastasio. Tema a fost tratată, în mod surprinzător, în cheie comică de compozitorii Th. Arne şi G.M.M.F. Blangini.

Didonei îi sînt dedicate o cantată de Rossini, o sonată de Clemenți şi poemul liric *Troienii la Cartagina* al lui H. Berlioz.

► *Iconografie.* Mărturiile iconografice din lumea antică referitoare la Dido nu sînt numeroase. Cele mai semnificative lucrări sînt mozaicul de la Halicarnas din secolul al III-lea d.Hr. cu Dido şi Enea la vînătoare şi diferite alte opere, tot în mozaic, printre care cele africane de la Muzeul Bardo din

Tunis, din secolul al IV-lea d.Hr. Mai tîrzii sînt miniaturile din două codice vergiliene, *Vat. Lat.* 3225 (secolul al V-lea d.Hr.) şi Vai. *Lat.* 3867 (secolele V-VI d.Hr.).

Difilos (gr. AiquXoc, -ou). 1) Epitet cu care era uneori indicat în Grecia Apollo, considerat „drag lui Zeus".
2) în unele izvoare, cu această variantă a numelui este indicat personajul DEIPILOS (vezi).

Diisoteria (gr. т& Aucrurfnpia). Sărbătoare religioasă greacă celebrată în vechime în Atica, la Pireu, în luna Asciroforion (iunie--iulie; vezi CALENDAR) pentru a-i glorifica pe zeii salvatori Zeus şi Atena, ocrotitori ai cetățenilor, dar şi ai statului în general. Momentul culminant al sărbătorii îl constituia o procesiune solemnă. în ultima zi a lunii, la Atena avea loc un mare

sacrificiu în cinstea celor două zeităţi salvatoare, în prezenţa principalelor magistraturi citadine, pentru a pune sub ocrotirea lor anul pe cale de începe.
Dike (gr. Afon, -TIS). Zeitate venerată în Grecia ca personificare a justiţiei. Era fiica lui Zeus şi a lui Temis şi sora Horelor (Eunomia, „ordinea", şi Irene, „pacea"). După cum spune Hesiod în *Munci şi zile* (vv. 220 şi urm.), ea „învinge silnicia". Atunci cînd sînt pronunţate verdicte nedrepte „răsună vaierul Dreptăţii pe unde o tîrăsc bărbaţii/ Plocoane-nfulecînd, să-mpartă dreptatea prin judeţe strîmbe./ Ea îi urmează [...], rele căşunînd pe oameni/ C-au surghiunit-o mişeleşte şi n-o împart cum se cuvine". în tragedie, rolul său este acela de răzbunătoare şi, ca atare, apare legată de zeităţile htoniene şi de erinii. Arătos *(Fenomene,* 96 şi urm.) susţine că era fiica lui Astreos (cu toate că genealogia cea mai cunoscută este cea propusă de Hesiod, *Teogonia,* 901) şi că a trăit printre oameni, fiind ultima care i-a părăsit o dată cu venirea vîrstei de fier (vezi ASTREEA).
► *Răspîndirea cultului.* Era venerată în diferite localităţi din Grecia; detaliile cultului ne sînt cunoscute numai în ceea ce priveşte epocile relativ tîrzii.
► *Iconografie.* în *Cei şapte împotriva Tebei,* Eschil spune că Dike era reprezentată pe scutul lui Polinice. Alţii (Quintus din Smirna) susţin că o reprezentare analoagă
apare pe scutul lui Ahile. După Pausanias (5.18.2), apărea pe Cufărul lui Cipselos, sugrumîndu-şi potrivnica, injustiţia personificată. Pe lîngă aceste descrieri, figura Dikei ne este cunoscută din unele reprezentări de pe vase, mai ales în scene legate de lumea de dincolo.
Di mas (gr. Aujicxţ, -cxvTog; lat. *Dymas, -antis).* Tatăl Hecubei, care, din acest motiv, este uneori indicată cu patronimul *Dymantis.*
Dimetes (gr. AIJJLOÎTTIS, -OU). Protagonistul unei legende sumbre narate de Partenios din Niceea. Dimetes era fratele lui Trezen şi s-a căsătorit cu fiica acestuia, Euopis, care se îndrăgostise însă de propriul ei frate. Dimetes a descoperit incestul şi 1-a blestemat pe Trezen, aruncînd-o în cea mai neagră deznădejde pe tînăra care, de ruşine, şi-a luat viaţa, blestemîndu-1 cu limbă de moarte pe cel care îi descoperise iubirea. Blestemul 1-a lovit pe Dimetes: el s-a îndrăgostit de cadavrul unei femei nespus de frumoase pe care 1-a găsit într-o zi pe o plajă, iar după ce i-a ridicat un mormînt, conştient de inevitabila ei descompunere, s-a ucis cu propria spadă.
Dindimos (gr. A(v6ujj.og, -ou; lat. *Dindy-mus, -i* şi *Dindyma, -orum).* Nume cu care sînt indicaţi doi munţi, unul din Frigia, în apropiere de Pesinunt, şi altul din Misia, lîngă Cizic, ambii consacraţi zeiţei Cybele, sau Rhea, care, după ei, este numită cu epitetul *Dindimene.*
Dinţi. Tradiţia mitică le atribuie dinţilor un rol aparte în povestea lui CADMOS (vezi). Acesta, ajungînd pe locul unde avea să se ridice cetatea Tebei, şi-a trimis cîţiva tovarăşi să ia apă de la izvorul lui Ares pentru a îndeplini un sacrificiu, aşa cum îi poruncise oracolul. însă izvorul era păzit de un balaur, care i-a ucis pe cei trimişi în misiune. Cadmos a înfruntat monstrul, care era chiar fiul zeului războiului. L-a răpus şi i-a luat dinţii, pe care, la îndemnul oracolului, i-a semănat în pămînt. Din ei au răsărit nişte bărbaţi înarmaţi, care au fost numiţi *sparţi,* adică „semănaţi", împreună cu arătura sacră, semă-narea dinţilor este probabil un ritual de origine străveche şi obscură, cercetările arheologice dovedind că era practicat în legătură cu întemeierea cetăţilor. Pe lîngă

dinţii balaurului, mitologia mai aminteşte dintele Graielor, „Bătrînele" surori ale Gor-gonelor; în majoritatea tradiţiilor, acestea erau în număr de trei, însă aveau un singur dinte (şi un singur ochi) pe care şi-1 treceau pe rînd una alteia.
Diocles (gr. AioxXrjg, -eouţ). 1) Prinţ din Eleusis, ce apare în mitul Demetrei. Zeiţa i-a dezvăluit misterele sale. Este amintit în *Imnul homeric către Demetra* printre „regii care fac dreptate", alături de Trip-tolem, Eumolpoa şi Celeos, fiind numit „vizitiul straşnic" (vv. 474, 477).
2) Fiul lui Orsilohos şi regele cetăţii Feres; a avut doi fii, Orsilohos şi Creton, care au fost ucişi de mîna lui Enea sub zidurile Troiei *(Iliada,* 5.542 şi urm.).
Diomede (gr. Aiojj.fj6Tig, -oue;; lat. *Dio-medes, -is).* 1) Fiul lui Tideu, un prinţ din Calidon, şi al Deipilei; în tradiţia literară este amintit adesea cu patronimul Tididul. I-a urmat lui Adrast pe tronul Argosului.
Povestirea homerică. Tideu a căzut în expediţia organizată împotriva Tebei pe cînd Diomede era încă un copil. Mai tîrziu Diomede s-a numărat printre EPIGONII (vezi) care au cucerit Teba. A participat la expediţia împotriva Troiei în fruntea a opt-zeci de corăbii şi a fost, alături de Ahile, cel mai curajos dintre eroii greci din acest război. Homer aminteşte ocrotirea specială de care se bucura din partea zeiţei Atena şi numeroasele sale isprăvi militare; a luptat cu cei mai mari eroi troieni, de pildă Hector şi Enea, şi chiar cu zeii care au îmbrăţişat cauza troienilor. In aceste lupte el i-a rănit chiar pe Afrodita şi pe Ares. Dintre toţi războinicii greci, numai lui zeiţa Atena, ocrotitoarea sa, i-a ridicat de pe ochi vălul de ceaţă, îngăduindu-i astfel să deosebească zeii aflaţi în bătălie *(Iliada,* 5.127): în acest fel au fost loviţi Afrodita, care îl apăra pe Enea, şi Ares. împreună cu Ulise, Diomede a participat la o incursiune în tabăra troiană, unde i-a ucis pe DOLON (vezi) şi pe RESOS (vezi).
Povestirile ulterioare. Diomede şi Ulise au participat împreună la mai multe isprăvi: l-au ucis pe Palamede (Pausanias, 10.31.2; episodul era amintit în *Cipriile)* şi l-au adus pe Filoctet din Lemnos (Hyginus, *Fabule,* 102.3). Tot împreună cu Ulise, Diomede a luat parte la scoaterea
Paladionului din cetatea Troiei, căci se spunea că Troia nu avea să cadă cîtă vreme statuia zeiţei Atena avea să rămînă între zidurile sale. PALADIONUL (vezi) era prin antonomază o imagine a zeiţei Atena sau, după altă versiune a legendei, a unei prietene a acesteia pe nume Palas, pe care Atena o omorîse din greşeală în timpul unei lupte (vezi ATENA). Potrivit legendei, Paladionul din Troia căzuse direct din cer : într-o dimineaţă, Hilos, tatăl lui Laome-don, îl găsise pe pămînt în faţa propriului cort, aruncat acolo de însuşi Zeus, care, în acest fel, ţinuse să dea un semn al bunăvoinţei sale faţă de cetate. Statuia, care ţinea în mîna dreaptă lancea, iar în cea stîngă fusul şi piatra (Apollodor, 3.12.3), fusese reprodusă în mai multe copii pentru a nu se şti care era cea adevărată, evitînd astfel primejdia ca cineva să o fure şi să provoace căderea cetăţii; însă Ulise şi Dio-mede au găsit-o şi au scos-o din Troia. Potrivit tradiţiei, cei doi eroi greci, care porniseră ca prieteni în săvîrşirea acestei isprăvi, s-au întors, în cele din urmă, ca duşmani.
După căderea Troiei, Diomede s-a întors la Argos. Aici însă, ca urmare a mîniei Afroditei, pe care el o rănise în-luptă la

Troia, familia sa fusese lovit de nenorocire în familie: în timpul absenţei sale, soţia sa Egialeia îl părăsise şi fugise cu Hipolit (ori, potrivit altor izvoare, cu Cilabaros sau COMETES, vezi). Diomede a părăsit Argosul, mutîndu-se în Etolia. Mai tîrziu, cînd a încercat să se întoarcă la Argos, în drumul său pe mare a fost lovit de o furtună care i-a aruncat corabia pe coastele italiene, în Daunia. Potrivit tradiţiei, s-a stabilit aici, a luat-o de soţie pe Evipe, fiica lui Daunus, şi tot aici şi-a sfîrşit zilele. Potrivit tradiţiei, a fost îngropat pe una din insulele Tremite, în largul pro-montoriului Gargano, care au fost numite după el Insulele lui Diomede. Cei mai credincioşi tovarăşi ai săi, nemîngîiaţi după moartea sa, au fost transformaţi în păsări (latineştile *Aves Diomedeae)* care, amin-tindu-şi de originea lor, obişnuiau să zboare vesel în întîmpinarea ambarcaţiunilor greceşti, evitîndu-le însă cu grijă, se spunea, pe cele romane. în locurile pe care mitul le legase de trecerea lui Diomede, mai ales de-a lungul coastelor orientale ale Italiei,

numeroase oraşe se lăudau că fuseseră întemeiate de acest erou. *Cîmpul lui Diomede* a fost numită o cîmpie din Puglia (Tavoliere de astăzi); se spunea că înte-meiase oraşele Arpi, Canosa şi Tuy, în Galicia, iar potrivit unei tradiţii chiar şi Brindisi, precum şi Venosa, Beneventum, Lanuvium şi, eventual, Spina.

► *Răspîndirea cultului.* Este interesant că izvoarele istorice amintesc numeroase centre în care era viu cultul lui Diomede, mai ales în Italia. La Tarent se celebrau sacrificii în cinstea Tidizilor. La Metapont, Siba-ris şi Thurium îi erau închinate onoruri divine. Era venerat în Umbria şi la Lanuvium. La Spina îi era sacrificat un cal alb. Un sanctuar îi cinstea lui se ridica pe coasta adriatică, în apropiere de vărsarea rîului Timavus. De asemenea, se spunea că în templul Atenei *Mas* de la Luceria se păstrau armele sale.

► *Prezenţe în literatura antică.* Tradiţia din *Iliada* nu reprezintă decît o parte, şi nu cea mai mare, din numeroasele legende ce-1 au ca protagonist pe Diomede. In *Odiseea* se face trimitere doar la întoarcerea sa în patrie, fără alte amănunte; acestea au fost însă adăugate în numeroasele tradiţii ulterioare, din care o parte ne sînt cunoscute indirect, iar o parte s-au pierdut. Răzbunarea Afroditei, trădarea Egialeiei şi stabilirea lui Diomede în Italia meridională, precum şi legenda tovarăşilor săi transformaţi în păsări sînt amintite într-un pasaj din Mimnermos, la Licofron, la Stra-bon atunci cînd descrie Apulia (6.283-284) şi la Antoninus Liberales. Asupra legendei tovarăşilor lui Diomede preschimbaţi în păsări zăbovesc Vergiliu, Ovidiu, Pliniu, Aelianus, Pseudo-Aristotel şi chiar Sfîntul Augustin. Alte aspecte ale mitului lui Diomede apar în *Filoctet* al lui Sofocle şi în *Ahileida* lui Staţiu.

► *Prezenţe în literatura modernă.* Dintre numeroasele reluări ale personajului, semnificative sînt cele din Dante, care în *Divina Comedie* îl înfăţişează pe Diomede, împreună cu Ulise, în cercul al optulea *(Infernul,* 26); cea din Boccaccio, în *Filo-strato* şi, derivînd din acesta, aceea a lui Chaucer din *Troilus şi Chriseis,* care, la rîndul său, a inspirat *Troilus şi Cresida* al lui Shakespeare.

► *Iconografie.* Episodul furtului Paladionului figura, printre altele, pe o statuie a lui Cresilas, după care este executată copia
de la Cumae, aflată la muzeul Naţional din Napoli. Subiectul apărea pe mai multe vase atice şi apuliene, pe geme şi într-o frescă pompeiană. Lupta lui Diomede cu eroul troian Dolon *(Doloneia)* este reprodusă pe o cupă a lui Eufronios şi în miniatura XXXIV din *Iliada Ambroziană.* Tema cailor lui RESOS (vezi), tratată de Euripide în tragedia pierdută *Resos,* apare pe o amforă de la Ruvo şi în miniatura XXXV din *Iliada Ambroziană.*

2) Regele bistonilor, un popor din Tracia; era fiul lui Ares şi al Cirenei. Avea nişte iepe pe care le hrănea cu carne de om. A fost ucis de Heracle, care astfel şi-a îndeplinit una dintre munci (vezi HERACLE).

► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit în mai multe pasaje din *Iliada, înAlcesta* de Euripide (vv. 483-506), în numeroase pasaje din Apollodor *(Biblioteca* şi *Epitome),* la Hyginus *(Fabule),* Antoninus Liberales şi Conon.

Diomeia (gr. *ia.* Aiou-eioc). Sărbători religioase greceşti ce se desfăşurau la Atena în cinstea lui Heracle. Numele lor provenea de la personajul DIOMOS (vezi) şi aveau un caracter comic şi grotesc; la ele lua parte, distrîndu-i pe credincioşi cu glume şi pozne de tot felul, un grup de bufoni numiţi cei Şaizeci.

Diomos (gr. Aiojioc;, -ou). Eroul eponim al demosului atic Diomos. Era fiul lui Colitos Heracle s-a îndrăgostit de el pe cînd era oaspetele tatălui său. După apoteoza lui Heracle, Diomos a oferit o jertfă în amintirea sa, ucigînd un animal din turmele tatălui său, însă un cîine vagabond a luat carnea de pe altar şi a plecat cu ea. Atunci oracolul i-a poruncit lui Diomos să ridice un sanctuar închinat lui Heracle în locul unde cîinele dusese oferta sacră. Templul a fost numit *Cinosarges ;* cu acelaşi epitet (însemnînd „cîine rapid" sau „cîine alb") era venerat şi Heracle. în sanctuar se desfăşurau sărbătorile numite DIOMEEA (vezi).

Dion (gr. AIUJV, -wvog). Regele Laconiei, soţul Amfiteei şi tatăl a trei fiice: Orfe, Lico şi Caria (pentru detalii vezi CARIA).

Dione (gr. AIUJVTI, *-y\ţ*; lat. *Dione, -is).* Zeitate greacă considerată de cele mai multe ori din generaţia titanilor, fiica lui Oceanos şi a lui Tethys, după cum spune Hesiod,

care o menţionează printre oceanide. Potrivit tradiţiei orfice era o fiică a lui Uranos. în limba greacă, numele ei corespunde formei feminine a numelui lui Zeus şi poate fi asimilat cu numele zeiţei latine Diana. Prin urmare, din punct de vedere etimologic, acest nume trimite la o zeiţă a luminii şi a cerului,

cu toate că în multe cazuri era venerată ca o zeiță a apei. Pe de altă parte, numele apare adesea ca epitet al Afroditei, Dione identificîndu-se uneori cu aceasta. O tradiție susținea că era mama Afroditei, pe care o concepuse cu Zeus.
Alături de Zeus, zeița era venerată în sanctuarul de la Dodona. O reprezentare a sa apărea, probabil, în decorațiunea frontonului oriental al Partenonului, unde Fidias sculptase nașterea Atenei în prezența mai multor zei. Printre sculpturile în mare parte fragmentare, cercetătorii au încercat să identifice diferitele zeități, printre care se numără și Dione, în poala căreia ar sta Afrodita.
Dioneea (gr. Aiovcuct, *-aq).* Epitet cu care era indicată uneori Afrofita, considerată fiica zeiței Dione.
Dionisia (gr. tâ Aiovuctioc ; lat. *Dionysia, -orum).* Sărbători religioase grecești ce aveau loc în cinstea zeului Dionysos. Erau originare din Atica, dar s-au răspîndit foarte curînd și în alte zone. între zilele 8 și 11 ale lunii Posideon (decembrie-ianuarie: vezi Calendar) în mai multe deme din Atica aveau loc Dionisiile rurale sau Micile Dio-nisii, instituite, potrivit tradiției, de către Amfiction. Mai vechi decît Marile Dionisii, rivalizau cu acestea din urmă prin fast, mai cu seamă la Pireu. Erau niște sărbători zgomotoase, caracterizate de o veselie neînfrînată și o vioiciune dezlănțuită. Au pregătit terenul pentru comedie; prevedeau punerea în scenă a spectacolelor deja reprezentate la Dionisiile Mari la Atena, în aceeași montare ; prin urmare, se poate vorbi de niște adevărate turnee în provincie ale spectacolelor de la Atena. O descriere a procesiunii ce se desfășura în timpul Dio-nisiilor rurale ne oferă Aristofan în *Achar-nienii.* în legătură cu detaliile privitoare la pregătirea sărbătorilor există o bogată documentație provenind din materiale epigrafice.
între 8 și 11 ale lunii următoare, Game-lion (ianuarie-februarie), la Atena aveau
loc Leneele, tot în cinstea lui Dionysos, inițial numite și ele Dionisii. Continuare citadină a Micilor Dionisii se desfășurau în cartierul atenian de la sud de Acropole, unde se ridicau sanctuarul și amfiteatrul lui Dionysos *Leneos.* Aici aveau loc defilări de care, însoțite de schimburi avîntate de invective și replici licențioase principalele manifestări constînd însă în concursuri ditirambice și dramaturgice. Pînă pe la anul 440 î.Hr., spectacolele s-au mărginit la comedii, care erau montate de cetățeni particulari; ulterior au fost subvenționate de stat, începînd să se pună în scenă și tragedii.
între zilele de 8 și 13 (sau 16) ale lunii Elafebolion (martie-aprilie) aveau loc Marile Dionisii, cea mai importantă sărbătoare de la Atena după Panatenee, instituită de Pisistrat pentru a opune Panateneelor, de tradiție aristocratică, o sărbătoare de factură populară. îi erau închinate lui Dionysos *Eleuterios,* al cărui cult ajunsese la Atena de la Eleutere, cetate situată la granița dintre Atica și Beoția. După o serie de sacrificii și ritualuri premergătoare, autorii și interpreții lucrărilor dramatice erau prezentați publicului. A doua zi, o procesiune transporta într-un car-triremă simulacrul lui Dionysos din templul din Limnes la Leneos, trecînd printr-un sanctuar situat în apropierea Academiei (Pausanias 1.29.2): era simbolul vremii bune pe care Dionysos o aducea de pe mare. Procesiunea se desfășura în lumina torțelor, evocînd sosirea zeului de la Eleuteres la Atena, și era însoțită de cîntece și dansuri caracterizate printr-o neînfrînare totală. Simulacrul zeului era depus apoi pe altarul din orchestra tea-trului, de unde asista la toate spectacolele ce aveau loc acolo, începînd cu întrecerile de dans, muzică și poezie. Urma un banchet fastuos, după care se trecea la întrecerile dramaturgice, unde, în secolul al V-lea î.Hr., se înregistra participarea a trei poeți tragici și trei comici. Prima reprezentare de tragedie amintită de Marmura din Păros îi este atribuită lui Tespis, putînd fi datată, cu toate că inscripția, mutilată, nu mai păstrează acest amănunt, puțin înainte de anul 530 î.Hr. Comediile au fost introduse cu cîțiva ani înainte de războaiele persane. A doua zi după încheierea Marilor Dionisii aveau loc sărbătorile Pan-dia, care, deși inițial aveau o recurență

autonomă, menită a sărbători unitatea națională, au devenit ulterior un apendice al Marilor Dionisii. La Atena, sărbătorile organizate în cinstea lui Dionysos prile-juiau un mare aflux de vizitatori.
Dionysos (gr. Aiovucrog, -ou; lat. *Dionysus, -i).* Zeu al puterii roditoare a pămîntului, cunoscut mai ales ca zeu al vinului, numit și Bacchus atît de greci, cît și de romani; numele Bacchus era întrebuințat inițial cu funcție de epitet, însemnînd „zgomotos". Pentru numele Dionysos s-au propus însă mai multe etimologii: după unii, ar putea fi vorba de o alcătuire după Aiog vucroț, „fiul lui Zeus" ; ori ar putea însemna „Zeus din Nisa", după numele localității unde zeul a fost crescut.
Dionysos era fiul lui Zeus și al Semelei, fiica lui Cadmos, regele Tebei. înainte de nașterea sa, Semele fusese convinsă de Hera, care îi apăruse în taină, să-i ceară regelui zeilor să li se arate în același fel în care o făcea cu propria sa consoartă, Hera însăși. Zeus a consimțit, înfățișîndu-i-se în triumful slavei

sale, între tunete şi fulgere. Impresionată şi înconjurată de flăcări, Semele a adus pe lume un copil prematur. Zeus însă 1-a salvat, cosîndu-şi-1 într-o coapsă şi ţinîndu-1 la adăpost pînă cînd, la soroc, s-a putut naşte format pe deplin.

După naştere, Dionysos a fost crescut pe muntele Nisa de un grup de nimfe, pe care mai tîrziu Zeus le-a răsplătit aşezîndu-le în cer, sub numele de Hiade.

Era deja adult cînd Hera 1-a făcut să-şi piardă minţile. Pradă nebuniei, el a început o lungă serie de peregrinări, care l-au purtat prin cele mai îndepărtate ţinuturi de pe pămînt. Mai întîi s-a deplasat în Egipt, apoi, prin Siria, a cutreierat întreaga Asie, învăţîndu-i pe locuitorii regiunilor străbătute meşteşugul cultivării viţei-de-vie şi, în acelaşi timp, punînd bazele vieţii civilizate. Cea mai celebră etapă a traseului său prin Asia o reprezintă expediţia în India, care, potrivit legendei, a durat cîţiva ani. La întoarcerea în Europa, el a trecut prin Tracia, aici fiind primit într-un mod nicidecum ospitalier de către regele Licurg (vezi). Dionysos a părăsit Tracia pornind spre Teba, unde a pus bazele cultului practicat încă în epoca istorică: le-a determinat pe femei să-şi lase casele şi să celebreze serbări în cinstea lui pe muntele

Citeron. Penteu, care a încercat zadarnic să se opună răspîndirii cultului, a fost aspru pedepsit de Dionysos însuşi (vezi Penteu).

Următoarea etapă a călătoriei lui Dionysos a reprezentat-o cetatea Argos. Aici, iniţial populaţia a refuzat să-1 recunoască; după ce le-a pedepsit însă pe femeile din partea locului prin delir şi nebunie, a fost recunoscut şi venerat ca zeitate.

Ultima aventură a acestei perioade de călătorie a avut-o pe traseul de la Icaria la Naxos. Pentru a trece marea, el întrebuinţase o corabie a piraţilor tirenieni, care, în loc să-1 debarce la Naxos, s-au întors către Asia, cu intenţia de a-1 vinde ca sclav în Orient pe ilustrul pasager. Zeul a înfăptuit atunci unul dintre marile sale miracole: a transformat în şerpi catargul şi vîslele ambarcaţiunii, iar el s-a preschimbat într-un leu; în jurul corăbiei s-a încolăcit iedera şi din toate părţile a izbucnit sunet de flaute. Loviţi de nebunie, marinarii s-au aruncat în mare şi au fost transformaţi în delfini.

După ce, treptat şi-a afirmat astfel, în *4* lumea întreagă natura divină, el a coborît în Hades, de unde a scos-o pe mama sa, cu care a urcat în Olimp, rebotezînd-o cu numele Tione.

O mare parte dintre scriitorii antici considerau că Dionysos ar fi fost originar din Tracia, de acolo cultul său extinzîndu-se ulterior spre celelalte regiuni greceşti, înce-pînd cu Atica şi cu Beoţia, unde mitologia plasează o invazie a tracilor. Alţi scriitori antici afirmau însă că Dionysos era o zeitate de origine frigiană: frigienii credeau că Dionysos îşi petrecea iarna în lanţuri sau adormit, fiind eliberat ori trezindu-se primăvara. Alte legende susţineau că Dionysos era un zeu copil (în această ipostază era venerat şi la Delfi). Tradiţia care îl leagă pe Dionysos de Frigia sublinia mai cu seamă raportul zeului cu vegetaţia, cu fertilitatea şi viţa-de-vie, şi susţinea că acest cult ajunsese în Grecia din Asia Mică, pe mare. Pe de altă parte, Dionysos este menţionat uneori pe tăbliţe scrise în liniarul B, ceea ce sugerează prezenţa sa străveche pe pămînt grecesc. Totuşi, e interesant de observat, cultul lui Dionysos nu era prea răspîndit în Grecia homerică. El nu apare la Homer printre marii zei ai Olimpului. De altfel (aidoma Demetrei), Dionysos era o zeitate populară ce nu-şi prea găsea loc în lumea aristocratică a

epicii homerice; mai curînd, rolul său e cel de a-1 învăţa pe om să cultive pămîn-tul, mai ales viţa-de-vie, şi să facă vinul. în acest sens, *Iliada* (6.130 şi urm.) aminteşte persecutarea sa de către Licurg. Amplificarea cultului lui Dionysos reflectă răspîn-direa tehnicilor de cultivare a viţei-de-vie pe teritoriile greceşti. însă abia începînd cu epoca elenistică, aproximativ din perioada următoare expediţiei lui Alexandru cel Mare în India, avem dovezile unui cult tot mai extins şi a unor serbări bahice din ce în ce mai îndelungate, mai complexe şi, în multe privinţe, mai neînfrînate. Dionysos este zeul forţei roditoare a naturii. Nu surprinde faptul că, date fiind legăturile dintre cultivarea pămîntului (pe care Dionysos o împărtăşeşte tuturor popoarelor în timpul peregrinărilor sale) şi dezvoltarea formelor de viaţă civilizată, el devine purtătorul legilor şi al civilizaţiei, iubitorul păcii.

în cele mai vechi epoci, zeul apare însoţit de Charite şi de Graţii. Foarte curînd însă, în timpul lungilor sale călătorii, încep să apară alături de el bacantele, femei credincioase lui, numite rînd pe rînd cu cele mai felurite epitete: Iede, menade, tiade, basaride, mimalone. în cortegiile bahice, alături de menade apar adesea Sileni şi Satiri (vezi). O idee despre natura acestor cortegii şi a ritualurilor desfăşurate în cinstea zeului ne-o oferă numeroasele reprezentări figurative în care menadele se dezlănţuie în dans, cu capul adesea dus pe spate, pradă beţiei şi „furiei" bahice, „maniei", în culmea extazului, femeile sfîşiau un animal (în anumite mituri se vorbeşte

chiar de copii) pe care îl mîncau încă sînge-rînd, într-un ospăț ritualic ce avea printre alte scopuri şi pe acela de a-1 asimila astfel pe zeul însuşi şi puterile sale. Raportul lui Dionysos cu animalele este foarte strîns. El putea apărea sub formă de animal (de exemplu taur), iar menadele purtau piei de pui de cerb.
Personajele asociate lui Dionysos în cele mai diferite episoade mitologice sînt foarte numeroase. Dintre femei, cea mai faimoasă eroină ce şi-a adjudecat iubirea lui a fost ARIADNA (vezi). De asemenea, se povestea de o iubire între Afrodita şi Dionysos, din care s-ar fi născut Priap, sau Himeneu, sau Hermes *Htonios.*
► *Epitete. Dimetor* (cel care are două mame); *Trigonos* (de trei ori născut; aceste epitete se refereau la diferitele tradiții legate de naşterea zeului); *Erifos* (cu referire la iedul sacrificat în cinstea sa); *Aigobolos* (în acelaşi context); Zeu al smochinului; *Omfacites,* sau zeu al strugurilor necopți; *Mystes,* inițiatul; *Lieos,* cel ce dezleagă; *Nyktelios,* zeu al serbărilor nocturne ; BRO-MIOS (vezi), cu referire la vacarmul procesiunilor sale; BASAREU (vezi); Evios (vezi); LENEOS (vezi); LIBER (vezi); SABAZIOS (vezi); TIONEOS (vezi); *Alisios;* taurul; cel cu coarne de taur. Epitetele lui Dionysos sînt nenumărate, multe dintre ele aparținînd domeniului misterelor şi al cultelor secrete ce-i erau închinate : ca atare, nu întotdeauna este uşor de perceput semnificația lor precisă.
► *Atribute.* Strugurii şi vinul; cununa de viță-de-vie pe cap ; pocalele ; iedera ; laurul şi tirsul, legat de riturile bahice; delfinul, şarpele, tigrul, linxul, pantera, puiul de cerb. însoțitorii săi sînt satirii, menadele, Pan, centaurii, adesea purtînd chimvale, tirsuri înfăşurate în sau iederă, spade şi şerpi.
► *Răspîndirea cultului.* Cu toată ampla răs-pîndire a cultului lui Dionysos în întreaga Grecie şi ulterior la Roma, cîteva centre au rămas în mod deosebit legate de ritualurile specifice în cinstea zeului. Ştim, de exemplu, că pe muntele Parnas practicarea cultului era încredințată unor organizații cultice oficiale, alcătuite din femei, care repetau, într-o formă moderată, manifestările tipice ale cultului extatic răs-pîndite în tot restul Greciei. Deosebit de importante erau sărbătorile ateniene în cinstea lui Dionysos, care se desfăşurau în două anotimpuri - vara şi toamna - legate de anumite momente din viața vegetației: renaşterea de primăvară şi culesul autumnal. Probabil că din aceste sărbători s-au născut, la Atena, primele forme de reprezentații teatrale, din care provine în primul rînd drama satirică. Un rol central trebuie să fi avut figura lui Dionysos şi în Misterele Orfice, în cadrul cărora zeul era legat, probabil de lumea de dincolo (în acest context se explică numeroasele scene dionisiace prezente pe sarcofage). Aspectul dezlănțuit al cultelor dionisiace se atenuează o dată cu plasarea zeului alături de Apollo, în sanctuarul de la Delfi, act ce-i conferă lui Dionysos trăsături mai moderate, apte să-i permită accesul cu drepturi depline într-un cult de stat.

în lumea latină, cultul lui Bacchus a cunoscut o largă răspîndire încă din epoci foarte vechi. Cunoaştem, printre altele, un templu al lui Bacchus în Pompeiul samnitic.
► *Prezențe în literatura antică.* Numele lui Dionysos apare pentru prima dată pe o tăbliță de lut provenită de la Pilos, din epoca miceniană. Zeul este amintit - chiar dacă, aşa cum am văzut, încă fără un rol predominant - în *Iliada* şi *Odiseea.* îi este închinat un *Imn homeric.* Dintr-o tragedie, *Cariatidele* sau *Bacantele* de Pratinas, nu **s-au păstrat** decît fragmente. La Dionysos, la cultul său şi la riturile legate de el fac referire explicită *Bacantele* lui Euripide şi *Broaştele* lui Aristofan. Anticii îl legau pe Dionysos de poezia tragică, al cărei ocrotitor era considerat. Pierdute sînt *Bacantele* lui Accius şi *Penteu* al lui Pacuvius. în *Dionisiacele,* Nonnos din Panopolis centra în jurul figurii lui Dionysos întreaga mitologie greacă. într-un *Pean către Dionysos* al lui Filodamos din Scarfeea, în circa 150 de versuri sînt descrise naşterea şi primele călătorii ale zeului, precum şi o serie de instrucțiuni privind cultul. Tot lui Bacchus îi era dedicată cartea a doua a *Georgicelor* lui Vergiliu.
► *Prezențe în literatura modernă şi contemporană.* Lui Dionysos/Bacchus îi este dedicată *Cantona lui Bacchus* a lui Lorenzo de' Medici, în *Canti Carnascialeschi.* Celebru este şi *Bacchus în Toscana* de F. Redi. Mai tîrziu, zeul reapare în *Lusiadele* lui Camoes, în *Bacanalele* lui I. Pindemonte, în *Bacantele* lui E.J. Stagnelius, în *Baccanta* lui G.P.M. de Guărin, în *Bacchus* al lui J. Coc-teau şi în *Dialogurile cu Leuco* de C. Pavese. Supraviețuirea zeului în vremurile moderne depăşeşte însă cu mult aceste reapariții, ca personaj ori protagonist, în felurite opere de poetice sau teatrale, după cum nu se mărgineşte nici la simpla amintire a numelui, care s-a păstrat în expresii de uz curent (it. *perbacco,* „la naiba !", *corpo di Bacco,* „drace!"). Rolul dobîndit de Dionysos în epoca contemporană este legat de studiile asupra originilor tragediei, mai cu seamă de opera lui Nietzsche, autor al unui *Ditiramb al lui Dionysos,* pe care 1-a publicat în *Naşterea tragediei,* în 1871. Pornind de la această lucrare, au fost puse în lumină raporturile existente între teatrul tragic şi ditirambii dionisiaci, între eti-mologia cuvîntului „tragedie" şi un ipotetic „cîntec al țapilor", adică al adepților lui Dionysos mascați în țapi, potrivit doctrinei
peripatetice asupra originii teatrului tragic. Au fost studiate aspectele „dionisiace" ale tragediei şi legăturile acesteia cu un substrat religios pregrecesc din care Dionysos însuşi ar proveni. Această fervoare a studiilor critice, începînd cu scrierea lui Nietzsche, a condus la o cunoaştere aprofundată a multiplelor aspecte ale cultului lui Dionysos. Demnă de remarcat, în gîndirea nietzscheană asupra artei, este opoziția dintre spiritul *apolinic,* care domină, ca armonie şi echilibru, artele plastice, şi spiritul *dionisiac,* care cete propriu muzicii, lipsită prin sine de formă, însă pătrunsă de exaltare şi de beție. De altfel, Dionysos e un simbol central în întreaga gîndire a lui Nietzsche : el reprezintă atitudinea de acceptare totală şi entuziastă a vieții, care duce la depăşirea limitelor ome-

neşti şi al cărei profet e Zaratustra.
► *Iconografie.* Imaginile lui Dionysos ni-1 înfăţişează pe zeu în două tipuri principale: cel cu barbă şi cel juvenil, care începe să predomine din epoca lui Fidias şi care prezintă uneori trăsături feminine. în ambele cazuri, zeul este reprezentat îndeobşte împodobit cu ghirlande, cu chiton, mantie scurtă, piele de panteră şi însoţit de cortegiul său de satiri şi menade: de obicei poartă lira, tirsul şi un vas de băut. Legătura explicită dintre Dionysos şi vin a condus la existenţa a numeroase reprezentări ale zeului chiar pe vasele ce serveau la băut. Dintre acestea, cea mai cunoscută este o cupă semnată de Exekias, cu Dionysos pe corabie, înconjurat de viţă-de-vie şi de ciorchini de struguri care răsar din catargul ambarcaţiunii. în sculptură, Dionysos era reprezentat în Tezaurul sifnienilor din Delfi; o statuie cu acest subiect, pierdută, sculptase Miron; lui Fidias i se datorează (în metopele şi friza Partenonului) răspîn-direa tipului tineresc, imberb. Alte imagini ale lui Dionysos se găsesc în monumentul lui Lisicrate pe Calea Trepiedelor din Atena, precum şi pe frizele altarului din Pergam. Celebru este Hermes al lui Pra-xitele, provenit din Olimpia: sculptura îl reprezintă pe zeu ţinîndu-1 în braţe pe micul Dionyos, pe care îl distrează (probabil) cu un ciorchine de struguri. Alte statui, despre care avem informaţii dar care s-au pierdut, au fost sculptate de Scopas, Briaxis şi Lisip. în arta romană, Bacchus apare în numeroase picturi. Poate fi recunoscut, probabil, în Nunta Aldobrandini, iar în legătură cu Ariadna, în picturile pompeiene. Dintre

acestea, cea mai celebră o consfuie ciclul reprezentînd iniţierea în Misterele Dionisiace din Vila Misterelor de la Pompei. Frecvente sînt şi imaginile lui Bacchus din larariile (locuri de cult destinate zeilor lari - n.t.) de la Pompei şi în sculpturile decorative ale sarcofagelor.
Dioscuri (gr. Aioaxopoi, -wv ; lat. *Dioscuri, -orum).* Acest nume - în traducere „fii ai lui Zeus" - îi indică pe Castor şi Pollux (forma latinizată a lui Polideuces), cei doi eroi pe care romanii îi desemnau uneori cu numele de *Castori.* După Homer, erau fiii Ledei şi ai lui Tindar, regele lacede-monienilor (de aceea sînt numiţi uneori Tindarizi), şi fraţii Elenei. Castor era celebru pentru priceperea sa în îmblînzirea cailor, iar Pollux pentru iscusinţa sa în pugilat (Homer, *Odiseea,* 11.300). Potrivit lui Homer, amîndoi dispăruseră de pe pămînt înainte ca grecii să întreprindă expediţia împotriva Troiei. Cu toate că fuseseră îngropaţi, se întorceau la viaţă pe rînd, o zi unul, o zi celălalt, şi li se aduceau onoruri divine.
Potrivit altor tradiţii, Castor şi Pollux erau fiii lui Zeus şi ai Ledei, şi se născuseră, în acelaşi timp cu sora lor Elena (Horaţiu, *Ars Poetica,* 147), dintr-un ou (vezi LEDA ; schema genealogică de la rubrica ATREU). în sfîrşit, după alţii, numai Elena şi Pollux erau fiii lui Zeus, în timp ce Castor era fiul lui Tindar. De aceea, Pollux era nemuritor, pe cînd Castor, ca toţi ceilalţi muritori, era supus bătrîneţii şi morţii (Pindar, *Nemeene,* 10.55).
Viaţa fabuloasă a Dioscurilor este caracterizată de trei evenimente principale :
1) expediţia împotriva Atenei, unde au adus-o cu ei pe sora lor Elena, care fusese răpită de Tezeu şi dusă la Afidne, cetate pe care Dioscurii au cucerit-o;
2) participarea la expediţia argonauţilor, în timpul căreia, într-o întrecere de pugilat, Pollux 1-a ucis pe Amicos, regele bebricilor. în timpul expediţiei argonauţilor, cei doi fraţi au întemeiat cetatea Dioscuria, în Colhida;
3) lupta cu Idas şi Linceu, fiii lui Afareu, provocată de răpirea de către Dioscuri a Leucipidelor, Phoebe şi Hileira. Răpirea a stîrnit reacţia nepoţilor lui Leucip, Idas şi Linceu, care i-au urmărit. Castor, care, potrivit uneia din tradiţiile citate, era muritor, a fost răpus de Idas, însă Pollux 1-a ucis pe Linceu, în timp ce Zeus însuşi 1-a fulgerat de moarte pe Idas. La rugămintea lui Pollux, Zeus i-a îngăduit să împărtăşească soarta fratelui său, cei doi trăind de atunci, pe rînd, o zi sub pămînt şi o zi în cer, printre zei. Potrivit unei versiuni diferite a povestirii, Zeus a recompensat ataşamentul reciproc al celor doi fraţi aşe-zîndu-i, sub forma constelaţiei Gemenilor, printre astre (Euripide, *Elena,* 140).
► *Epitete.* Tindarizi; Castori; *Leucopoloi* („cu mînjii albi").
► *Atribute.* Sînt reprezentaţi de regulă ca nişte tineri călare, cu un coif tipic în formă de coajă de ou, uneori încununaţi cu stele şi înfăşuraţi într-o mantie tipică; adesea au în mînă lancea.
► *Răspîndirea cultului.* Dioscurilor li se aduceau onoruri divine la Sparta, unde erau reprezentaţi în formă simbolică de doi stîlpi de lemn uniţi prin două traverse *(dokana).* De la Sparta, cultul lor s-a răspîndit în numeroase alte regiuni din Grecia, Sicilia şi sudul Italiei. întrucît Poseidon le recompensase iubirea fraternă dîndu-le puterea de a domina valurile mării şi vînturile, erau veneraţi mai cu seamă ca ocrotitori ai marinarilor. în Grecia erau consideraţi şi divinităţi tutelare ale jocurilor publice, inventatori ai dansurilor şi patroni ai poeţilor şi cîntăreţilor. Şi în lumea romană, cultul Dioscurilor este atestat din epoci foarte îndepărtate. Se credea că îi sprijiniseră pe romani împotriva latinilor în bătălia de la lacul Regillus (Cicero, *De natura deorum,* 2.6); în timpul acestei bătălii, dictatorul A. Postumius Albinus a promis să le ridice un templu. Edificiul a fost construit în for, în faţa templului Vestei; *equites,* clasa romană a cavalerilor, îi considerau pe Dioscuri ocrotitorii lor şi în fiecare an, pe 15 iulie, desfăşurau o procesiune solemnă călare pînă la templu. Mitul participării Dioscurilor la bătălia de la lacul Regillus calchia o legendă grecească analoagă, referitoare la bătălia de pe rîul Sagra, unde locrienii din Locri Epi-zefiri le-au administrat crotonienilor o înfrîngere memorabilă. Locrienii ceruseră sprijinul spartanilor, care au răspuns că puteau conta pe suportul Dioscurilor. în cursul luptei, alături de locrieni

au fost văzuţi doi tineri de statură enormă, înveşmîntaţi ca nişte străini.

► *Prezenţe In literatura antică.* Dioscurii sînt menţionaţi încă de la Homer. Faptele lor sînt evovcate în *Imnurile homerice,* în *Cipriile,* la Pindar în *Nemeene,* 10, la tragici. Sînt consideraţi ocrotitori ai muzicii, dansului şi poeziei la Teocrit *(Idile,* 22.24). In unele surse, Dioscurii tind să fie confundaţi uneori cu CABIRII (vezi).
► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* Gemenii sînt amintiţi în literatura modernă în special în *Medeea* lui Corneille. Apar în *Dialogurile cu Leuco* de C. Pavese.
► *Iconografie.* Cei doi gemeni sînt reprezentaţi în mod frecvent în pictura atică pe vase, precum şi pe oglinzi şi lucrări în bronz etrusce, pe sarcofagele romane; iconografia lor se defineşte canonic mai ales în epoca elenistică.
Dintre sculpturile care îi reprezintă se evidenţiază aşa-numiţii Gemeni Capitolini, Dioscurii Torlonia, celebrii Coloşi de pe Qui-rinal; de asemenea, apar în cîteva metope din Tezaurul sicionilor de la Delfi şi pe o metopă a Heraionului de la gura rîului Sele. Faimoase sînt sculpturile frontonale provenite de la Locri, ca şi reprezentările celor doi fraţi în opere de artă celebre, precum Vasul Franţois de la Vulci şi Chivotul Ficoroni.
Dioscuria (gr. *ia* Aiocncopeia; lat. *Dioscuria, -orum).* Sărbători religioase care se celebrau în Grecia şi la Roma în cinstea DIOSCURILOR (vezi). în Grecia, Dioscuria se desfăşurau cu un fast deosebit mai ales la Sparta şi Corcira. La Roma erau însoţite de jocuri şi de întreceri sportive, evocînd apariţia Dioscurilor în bătălia de la lacul Regillus, unde se povestea că gemenii divini apăruseră înarmaţi şi luptaseră alături de romani, purtîndu-i către victoria împotriva latinilor (496 î.Hr.).
Diotima (gr. At.oTÎ|ia, -TIC;; lat. *Diotima, -ae).* Figură feminină legendară, amintită de Platon *(Banchetul)* ca preoteasă din Man-tineea şi maestră a lui Socrate în domeniul învăţăturii despre frumos şi iubire. Este posibil ca personajul să fie o născo-cire a lui Platon, întrucît toate informaţiile referitoare la Diotima furnizate de alte izvoare derivă, direct sau indirect, de la Platon însuşi.
Dipolia (gr. tex AiwoXia sau AiiToXeia). Sărbători religioase care se desfăşurau la Atena în cinstea lui Zeus *Polieus.* Pentru detalii vezi BUFONIA.
Dirce (gr. Aipjoi, -ne;; lat. *Dirce, -es).* A fost cea de-a doua soţie a lui Licos, s-a însurat cu ea după ce-şi părăsise soţia pre-cedentă, pe Antiope. Este amintită pentru deosebita cruzime cu care o tratase pe Antiope. în consecinţă, Amfion şi Zetos, fiii pe care Antiope îi născuse de la Zeus, şi-au răzbunat mama după ce au cucerit Teba. Tradiţia povesteşte că Dirce a fost ucisă în chinuri cumplite: Amfion şi Zetos au legat-o de un taur furios, care a fost aţîţat şi făcut să alerge, tîrînd-o pe nefericită pînă cînd aceasta şi-a dat sufletul. Cei doi i-au aruncat apoi trupul într-o fîntînă din apropiere de Teba, numită de atunci Fîntîna dirceană sau a Dircei.
Termenul „dircean" este întrebuinţat uneori de izvoarele clasice ca sinonim pentru „beoţian".
► *Iconografie.* Subiectul era reprezentat în faimoasa sculptură cunoscută sub numele de Taurul Farnese, al cărei original trebuie să fi fost opera lui Apollonios şi a lui Tau-riscos din Tralles.
Dire (lat. *Dirae, -arum).* Un nume al furiilor (vezi EUMENIDE).
Dis sau **Ditis** (lat. *Dis, Ditis).* Forma contrasă a lui *Dives,* este un nume atribuit uneori lui Pluton şi, prin extensie, întregii lumi subpămîntene.
Discordia (lat. *Discordia, -ae).* Zeiţa romană a disputei, identificată cu ERIS (vezi) a grecilor. Era considerată sora lui Marte sau a Bellonei şi se credea că e răspunzătoare pentru războaiele dintre popoare şi pentru certurile din sînul familiilor.
► *Iconografie.* Era reprezentată de obicei ca o figură feminină, cu şerpi în loc de păr, încinsă cu panglici însîngerate şi purtînd într-o mînă o torţă, iar în cealaltă o spadă (sau un şarpe).
Dius Fidius. în lumea romană, zeitate considerată ocrotitoarea loialităţii şi jură-mintelor. Deoarece în epoca istorică cultul său este atestat în legătură cu cel al lui Sancus, apărînd frecvent denumirea de *Semus Sancus Dius Fidius,* este posibil ca Dius Fidius să trebuiască identificat cu SANCUS (vezi), şi el zeu al jurămintelor. Numele Fidius este legat de *fîdes,* „încredere", iar Dius se referă la „ceresc".

► *Răspîndirea cultului.* Era venerat la Roma, unde avea un templu pe Quirinal şi un altul pe Palatin.
► *Prezenţe în literatura antică.* Trimiteri la cultul său şi la identificarea sa cu Sancus apar la Ovidiu *(Fastele,* 6.213 şi urm.).
Divalia. Sărbători religioase romane, numite şi Angeronalia, care se celebrau pe 21 decembrie în cinstea zeiţei ANGERONA (vezi).
Divinaţie. Arta profeţiei. Potrivit definiţiei oferite de Cicero *(De divinatione,* 1.109 şi urm. şi 2.26), se poate manifesta în două forme: cea naturală, în care zeitatea este cea care trimite nemijlocit, fără o cerere explicită din partea omului, senine ce pot apărea, de exemplu, în timpul somnului; şi cea artificială, constînd în interpretarea datelor din lumea fenomenală care pot vehicula un mesaj divin şi pot fi, la rîndul lor, trimise în mod spontan de către zei ori cerute de oameni. în realitatea ce se des-prinde din alte surse, totuşi, această distincţie nu este evidentă. Pe de altă parte, terminologia este adesea imprecisă, făcînd dificilă o distincţie şi o delimitare a hotarelor, dacă acestea au existat vreodată, dintre divinaţie, mantică (termenul grecesc corespunzător), haruspicină şi profeţie ; de asemenea, între haruspicii, vaticinii, profeţii, oracole şi aşa mai departe.
In lumea greacă, dacă e să ne orientăm după Platon *(Phaidros,* 244c), divinaţia *(mantike)* derivă din cuvîntul *mania,* „nebunie", fapt ce-i conferă caracteristica unei cunoaşteri iraţionale, care face abstracţie de posibilitatea ştiinţei pur omeneşti (vezi MANIA). Ea se împarte într-o serie de arte specifice : iatromanţia, adică interpretarea viselor pe care le aveau bolnavii cînd se deplasau în anumite sanctuare (mai ales ale lui Asclepios) şi dormeau în incinta sacră spre a experimenta, prin ceea ce se numea INCUBAŢIE (vezi), mesajul divin ce putea duce la însănătoşire; oni-rocritica, constînd în interpretarea viselor deosebit de complexe; necromanţia, care consta în a intra în contact (de multe ori, şi în acest caz, prin experienţa incubaţiei într-un sanctuar anume) cu defuncţii, mai ales cu personajele mitologice cărora li se atribuiau virtuţi profetice; empiria sau empiromanţia, care consta în a extrage previziuni din observarea focului sacrifi-
ciilor şi a victimelor arse. O formă aparte de divinaţie era aceea practicată în sanctuarele oraculare, mai cu seamă în cel de la Delfi (vezi ORACOL). Practica tuturor acestor forme de divinaţie îi era încredinţată aşa-numitului *prophetes,* căruia îi

corespundea latinul *vates,* care deseori exprima voința zeului lăsîndu-se posedat de acesta, împrumutîndu-i vocea și ieșind literalmente din sine pentru a lăsa loc zeității ce punea stăpînire pe trupul său. Prezicătorii greci erau personaje legendare sau legate de un strămoș mitic. Nu erau considerați preoți propriu-ziși, iar îndeobște practica lor nu era instituționalizată ori legată de un templu anume. Mai curînd, ei făceau parte din mari dinastii (urmașii lui Melampus, ai lui Tiresias ori cei ce afirmau că stirpea lor se trăgea de-a dreptul din Apollo; pentru alte detalii vezi PREZICĂTOR). Uneori, cu virtuți profetice erau înzestrate femeile : de exemplu Casandra, Pythiile de la Delfi sau Sibilele (vezi rubricile respective). Cîteva culegeri de oracole scrise îi erau atribuite în Grecia lui Orfeu, Musaios, Bacide ori Epimenide. Ele sînt citate uneori de sursele literare, însă probabil că s-au bucurat de o mult mai mică importanță decît au avut la Roma Cărțile Sibiline. De altfel, în Grecia, după epoca arhaică, se observă o puternică diminuare a funcției artei divinatorii care nu va mai dobîndi niciodată acel rol instituțional pe care-1 are în schimb la Roma, chiar dacă știm că o consultare a oracolului de la Delfi era necesară înaintea oricărei întreprinderi oficiale de o anumită anvergură și că prezicătorii i-au urmat pe conducătorii de oști în bătălie (inclusiv în cazul lui Alexandru cel Mare). Se pare însă că actul oficial al consultării oracolului sau a unui *prophetes* nu presupunea o atenție deosebită rezervată practicii, verdictelor ori sfaturilor lor, care în multe cazuri (în special în cel al oracolului de la Delfi) puteau fi manipulate în scopuri politice.

în timp ce în Grecia divinația capătă o dimensiune'teoretică, la Roma ea prezintă o mai mare importanță în planul instituțional și în viața practică. Lumea romană a preluat numeroase aspecte ale artei divinatorii din lumea etruscă. Pentru detalii vezi HARUSPICII și AUGURI.

Dodona (gr. Au>8wvti, *-r\q;* lat. *Dodona, -ae).* Străvechi sediu oracular grec (cel mai

vechi din Grecia, potrivit lui Herodot, 2.51), situat în Epir și închinat lui Zeus. Răspunsurile oracolului erau date prin intermediul stejarilor și fagilor care creșteau în pădurea sacră din apropiere. Voința lui Zeus era exprimată nemijlocit prin intermediul vîntului care murmura prin frunziș; pentru a înlesni percepția foșnetului crengilor, în copaci erau atîrnate recipiente din bronz, care, mișcate de vînt, se atingeau unele de altele producînd sunete mai clare. Sunetele respective erau interpretate apoi de niște prezicători specializați din această formă de divinizație, prezicători care în vremuri mai vechi erau bărbați, iar treptat au fost înlocuiți cu niște femei vîrstnice. Preoții care administrau templul se numeau Selli sau Helli, iar preotesele Peleiade. Pe lîngă frunzișul stejarului consacrat lui Zeus, o semnificație aparte avea zborul porumbițelor sacre, de la numele cărora provenea și cel al preo-teselor. Oracolul era consultat de comunitate, de state și de cetățenii particulari, întrebările erau scrise pe plăcuțe subțiri de plumb, introduse într-un vas din care erau apoi scoase de preoteasă. Această procedură, diferită de cea a altor sanctuare oraculare, a permis păstrarea cîtorva plăcuțe ce constituie niște excepționale documente epigrafice, apte a ilustra nu numai probleme legate de viața politică și oficială a cetăților, ci și aspecte mărunte ale existenței de zi cu zi.

Sanctuarul și oracolul de la Dodona s-au bucurat de o mare faimă, în special în epocile mai îndepărtate. în *Iliada* (16.233 și urm.) Zeus este menționat cu epitetul *Dodoneos,* iar în *Odiseea* (14.327 ; 19.296) se face o trimitere explicită la acest oracol, unde Ulise merge spre a afla cum se va putea întoarce în Itaca.

în epoca istorică, faima oracolului de la Dodona a fost cu mult întrecută de cea a oracolului de la Delfi. Totuși, în mai multe rînduri, Dodona s-a bucurat de un prestigiu aparte: Pirus, regele Epirului, 1-a transformat în principalul centru religios al regatului său, instituind aici sărbătorile numite *Naia* (de la epitetul *Naios,* cu care Zeus era venerat în acest sanctuar), care, mai mult sau mai puțin, au continuat să fie celebrate pînă în secolul al IIMea d.Hr.

Vezi și ORACOL.

Dodoneos (gr. AwSuivatoe;, -ou; lat. *Dodonaeus, -i).* Epitet cu care era indicat Zeus, cu referire la sanctuarul și oracolul de la DODONA (vezi).

Dolabra (lat. *dolabra, -ae).* în lumea latină, numele toporului întrebuințat de preoți pentru a lovi victimele sacrificiilor. Avea două lame opuse, una mai mică și alta mai mare, ca aceea a unei securi. Pentru a se deosebi de toporul obișnuit, era numit *dolabra pontificalis.*

Dolichenus (lat. *Dolickenus, -i).* Zeitate de origine hittito-hurrită, al cărei cult s-a răspîndit în Imperiul roman pe vremea lui Vespasian, după cucerirea regiunilor din Comagena, unde era practicat inițial. Zeul, legat la origine de tunet, de cer și de fecunditate se numără printre divinitățile orientale importate la Roma de negustorii și soldații intrați în contact cu alte civilizații, iar cultul său, limitat inițial la clasele modeste, s-a răspîndit larg în rîndurile populației. Numele său provenea de la acela al cetății Doliche, în Comagena; a fost identificat cu Iupiter, care era venerat cu epitetul *Iuppiter Optimus Maximus Dolichenus.* Răspîndirea inițială în rîndurile armatei romane a făcut ca printre prerogativele zeului să se mențină mereu în primul plan acelea legate de activitățile militare: ca atare, pe lîngă zeu al cerului, Dolichenus a devenit mai cu seamă zeul succesului în bătălie.

► *Răspîndirea cultului.* Mărturiile epigrafice atestă o mare răspîndire a cultului în rîndurile armatei și

ale flotei. La Roma existau două temple închinate acestui zeu, unul pe Esquilin şi unul pe Aventin.
► *Iconografie.* Zeul are înfăţişarea unui personaj masculin cu barbă, de multe ori îmbrăcat în veşminte militare, fiind reprezentat în picioare pe spinarea unui taur. Poartă în mînă fulgerul şi securea dublă. Cînd i se atribuia o însoţitoare, aceasta apărea ca o figură similară Iunonei, la rîndul ei în picioare pe spinarea unei vaci sau, alteori, a unei leoaice.

Dolios (gr. AoXiog). Bătrîn servitor al Pene-lopei, prezentat în *Odiseea* ca grădinar al casei lui Ulise, unde se ocupă de pămîntul lui Laerte. îi fusese dăruit Penelopei de tatăl ei, Icarios, şi de atunci îi rămăsese mereu credincios. A luat parte la lupta

împotriva rudelor peţitorilor ucişi (4.735 ; 24.222; 387, 397, 411, 497-498). Tot în *Odiseea* (16.212 ; 18.322; 22.159) este prezentat ca tată al lui Melantios sau Melantos.

Dolon (gr. A6Xwv, -wvog; lat. *Dolon, -onis).* Fiul crainicului Eumenes, este un spion al troienilor în timpul războiului troian. Numele său provine din grecescul SoXog, „înşelăciune, şiretlic". Bogat şi ambiţios, cu o înfăţişare nici pe departe atrăgătoare, Dolon îmbracă o blană de lup şi pătrunde în tabăra grecilor pentru a iscodi, după ce obţinuse de la Hector promisiunea unei recompense bogate pentru încercarea sa: caii lui Ahile. A fost însă prins de Ulise şi Diomede şi, cu toate că - dovedindu-se nu numai spion, ci şi trădător — s-a oferit să-şi trădeze tovarăşii şi să-şi plătească răscumpărarea în aur - a fost ucis de Diomede.
► *Prezenţe în literatura antică.* Dolon este protagonistul unui celebru episod din *Iliada* (10.314 şi urm.), cunoscut sub numele *Doloneia* şi considerat a fi posterior poemului.
► *Iconografie.* Expediţia lui Dolon a fost reprezentată în mai multe rînduri în ceramica greacă. Un pictor din Magna Grecia este numit, după subiectul pe care 1-a pictat pe un crater cu figuri roşii, Pictorul lui Dolon. *Doloneia* este ilustrată şi în miniatura 34 din *Iliada Ambroziană.*

Dolor. In lumea romană, personificare a durerii, venerată ca zeitate abstractă şi, uneori, reprezentată sub înfăţişarea unui tînăr cu capul acoperit de un văl, de multe ori sprijinit de o urnă funerară. Este vorba, totuşi, mai mult de o figură alegorică decît de un personaj divin propriu-zis, cu mituri specifice.

Domiduca. în lumea romană, epitet al zeiţei Iunona. Apărea şi ca zeitate autonomă, fiind venerată ca ocrotitoare a soţiei atunci cînd aceasta intra în casa soţului.

Domitius (lat. *Domitius, -ii).* în lumea romană, numele unui zeu invocat în timpul celebrării căsătoriilor ca ocrotitor al casei soţului.

Donar. Zeu din mitologia germanică, identificat în secolul I d.Hr. de romani cu Iupiter, pentru caracteristica sa de stăpîn al tunetului. Ulterior, întrucît se credea că îi ucidea pe duşmani cu ciocanul, au fost stabilite analogii între acest personaj şi Heracle din mitologia clasică, care, în acelaşi scop, se folosea de ghioagă (Taci-tus, *Germania,* 9).

Dorieni (gr. Aupieîg sau -ITIC; sau -ieeg, -euiv; lat. *Dores, -um).* Populaţia dorieni-lor, ultimii invadatori care în Antichitate au ocupat Grecia venind din nord, era considerată descendenta unui strămoş mitic, Doros, fiul lui Hellen. Tradiţia legendară grecească asocia invazia dorienilor cu întoarcerea Heraclizilor (vezi HERACLIZI), reconstituind traseul din Dorida în Pelo-pones, trecînd prin Naupact şi Delfi, unde stirpea sacerdotală care se îngrijea de sanctuarul apolinic revendica străvechi origini doriene.

Doris (gr. Awpig, -(Sog; lat. *Doris, -idiş).* 1) Fiica lui Oceanos şi a lui Tethys, era sora şi soţia lui Nereu şi mama nereidelor. Uneori, poeţii latini folosesc numele ei pentru a desemna marea. 2) Una dintre nereide, fiica precedentei.

Doros (gr. Aupog, -ou; lat. *Dorus, -i).* Fiul lui Hellen. A fost strămoşul mitic al tribului dorienilor.

Dorsualis (lat. *dorsualis, -is).* în lumea romană, valtrap întrebuinţat pentru împodobirea animalelor sacrificate.

Doto (gr. AOITU), -oug; lat. *Doto, -us).* Una dintre NEREIDE (vezi), fiica lui Nereu şi a lui Doris.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită, printre alţii, de Homer *(Iliada,* 18.43), Hesiod *(Teogonia,* 248), Apollodor *(Biblioteca,* 1.2.7) şi Vergiliu *(Eneida,* 9.102).

Dragon, vezi BALAUR.

Drepanon (gr. Apliravov, -ou; lat. *Drepa-num, -i).* Promontoriu grecesc, proeminenţa centrală a peninsulei Chalcidice. Mitologia povestea că fusese secera cu care Cronos îşi evirase propriul tată, pe Uranos, si-tuînd evenimentul undeva în apropiere.

Driade, vezi NIMFE.

Drias (gr. Apuccc;, -CXVTOC; ; lat. *Dryas, -antis).* 1) Unul dintre LAPIŢI (vezi), protagonist al luptei împotriva centaurilor.
2) Tatăl lui Licurg, regele edonilor din Tracia, opozant al lui Dionysos (Apollodor, *Biblioteca* 3.5.1).

3) Fiul aceluiaşi Licurg, regele Traciei. A fost ucis de tatăl său, care îşi pierduse minţile întrucît îl ofensase pe Dionysos pe

cînd tăia ramura unei vii (Apollodor, *Biblioteca,* 3.5.1).
4) Erou din Tracia, aspirant la mîna Palenei. Pentru detalii vezi Clitos, 3.
5) Unul dintre fiii lui Egiptos, a luat de soție pe una dintre Danaide: Hecuba sau Euridice (Apollodor, *Biblioteca,* 2.1.5).
6) Fiul lui Ares. Este amintit printre eroii care au luat parte la vînătoarea mistrețului calidonian (Apollodor, *Biblioteca,* 1.8.2).
7) Eventual identic cu precedentul, un fiu al lui Ares (sau al lui Iapet) numit Drias este amintit în legătură cu mitul lui Tereu, al cărui frate era. Tereu aflase că fiul său, Itis, era menit să piară de mîna unei rude. Crezînd că această rudă era Drias, 1-a ucis. însă Itis a fost omorît de Procne, soția lui Tereu (vezi, de asemenea, Tereu și Procne).
8) (gr. Apvtxg, -a'Sog; lat. *Dryas, -adis).* Numele unei nimfe a pădurilor. Numele face trimitere la arborii cu trunchiul înalt.
Drimacos (gr. Apijiaxog, -ou). Legendară căpetenie a sclavilor din insula Chios. Se povestea că locuitorii acestei insule fuseseră primii care achiziționaseră sclavi, acest fapt atrăgînd asupra lor mînia zeilor. Sclavii s-au răzvrătit și s-au refugiat în munți, prădînd zonele de la cîmpie și casele foștilor lor stăpîni, la porunca lui Drimacos. Pe capul acestuia a fost pusă o recompensă. Drimacos i-a oferit atunci unui tînăr pe care îl iubea șansa de a-1 ucide el, pentru a putea dobîndi recompensa. Acțiunile de jaf ale sclavilor au continuat însă, iar locuitorii din Chios au înțeles că trebuiau să-i închine legendarului erou onoruri divine. Se spunea că acesta le apărea în vis celor ce urmau să fie înșelați, preve-nindu-i.
► *Prezențe în literatura antică.* Personajul este amintit de Athenaios (6.265b).
Driope (gr. Apuoi|>, -oitog ; lat. *Dryope, -es).* Fiica regelui Driops; a fost iubită de Apollo, cu care 1-a zămislit pe Amfisos. Răpită ulterior de nimfele hamadriade, a devenit la rîndul ei o nimfă. O tradiție diferită povestea că, pentru a-și distra fiul,
Driope a cules o floare de lotus în care se transformase nimfa Lotis. Floarea a început să sîngereze, iar Driope, înspăimîntată, a încercat să fugă, însă a fost și ea preschimbată într-un lotus.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit de Antoninus Liberales *(Transfor-mationes,* 32) și de Ovidiu *(Metamorfoze,* 9.330 și urm.), unde este adoptată cea de-a doua versiune a povestirii, cu transformarea finală în lotus.
Druizi (lat. *Druidae, -arum* și *Druides, -um).* Nume galic prin care era indicată o castă sacerdotală a celților din Galia și Britania. Numele lor ar fi provenit de la *drus,* „stejar", cu referire la pădurile de stejari în care se desfășurau de obicei ritualurile religioase și cultele pe care le administrau. Poeți și cîntăreți, magi și preoți, gînditori și filosofi în același timp, druizii au avut un impact profund asupra fanteziei scriitorilor latini care, neînțe-legîndu-le în întregime practicile, au contribuit într-o măsură considerabilă la crearea în jurul lor a unei aure de mister, sporită ulterior de tradiție și menită a nutri cele mai neverosimile credințe, răs-pîndite inclusiv în numeroase texte pseudo-istorice din zilele noastre. Amintiți de Strabon, Cicero, Cezar, Tacitus, Suetoniu și alți scriitori antici, ei elaboraseră o doctrină filosofică complexă, întemeiată pe credința în nemurirea materiei și a spiritului, în indestructibilitatea universului în pofida nenumăratelor sale modificări formale, pe că, după moarte, sufletul trece să dea viață și mișcare diferitelor alte făpturi, în lumina acestor convingeri, ei elaboraseră un fel de medicină în care era frecvent recursul la magie și aprofunda-seră cunoașterea lumii naturale, mai cu seamă a plantelor, dintre care multe (ca stejarul și vîscul) erau considerate sacre. Cultele lor, în care se contopeau rituri magice, dansuri, cîntece, sacrificii (unele dintre ele omenești) au exercitat o influență însemnată asupra surselor antice și au fost adesea reinterpretate, cedînd uneori gustului pentru macabru și celor mai incredibile fantezii, în numeroase texte din literatura modernă.
Dud. în mitologie, dudul este legat de tragica legendă a lui Piramos și a Tisbei, cei

doi tineri care și-au dat întîlnire într-o seară lîngă un mormînt, la umbra unui copac; „căci era, lîngă un izvor rece, un dud înalt, care făcea foarte multe dude albe" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 88-90). Din cauza unei serii de neînțelegeri, cei doi tineri mor, iar dudul va dobîndi în povestea lor o sinistră semnificație funerară (vezi Tisbe).
Dulichion (gr. AouXixiov, -ou; lat. *Duli-chium, -ii șiDulichia, -ae).* Insulă din Marea Ionică, aflată nu departe de Itaca, identificată în mod tradițional cu Cefalonia și amintită ca făcînd parte din domeniile lui Ulise. Este menționată în *Iliada,* în *Odiseea* și în *Eneida.* Mai precis, ea pare să reprezinte partea occidentală a Cefaloniei, în timp ce partea orientală este numită Same.
Duoviri sau **Duumviri.** în lumea romană, magistratură îndeplinită de două persoane.
în domeniul religios, cu acest nume erau desemnați mai ales așa-numiții *Duoviri aedi dedicandae* sau *ad aedem faciendam* (sau *locandam),* care se ocupau cu consacrarea noilor temple în epoca republicană, și așa-numiții *Duoviri sacris faciundis,* care primeau din partea senatului sarcina de a consulta Cărțile Sibiline în caz de necesitate. Prerogativele acestei a doua magistraturi datează tot din epoca republicană. Ulterior, ele au trecut la alți magistrați, încercarea lui Augustus de a restaura funcțiile religioase ale duovirilor a dat rezultate relativ slabe și de scurtă durată.
Dushara sau **Dusares.** Numele unei divinități solare venerate de popoarele din Orientul Apropiat antic, mai ales în regiunile din Siria. în unele surse grecești și latine este asimilată cu Dionysos.

E

Eac (gr. Alocxog, -ou; lat. *Aeacus, -i).* Fiul lui Zeus şi al Eginei, care era, la rîndul său, fiica zeului apelor, Asopos ; s-a născut pe insula Egina, numită astfel după mama sa. Potrivit unei versiuni a mitului, pentru că în momentul naşterii sale insula nu era locuită, Zeus a transformat în oameni furnicile de pe insulă. Astfel s-ar fi născut mirmidonii, poporul asupra căruia a domnit Eac.

Eac a devenit vestit în întreaga Grecie pentru dreptatea şi cucernicia sa; din el descind eroi precum Peleu şi Ahile (vezi EACIDUL). Datorită echilibrului şi înțelepciunii sale, după moarte a devenit unul dintre cei trei judecători din Hades.

► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Ovidiu în *Metamorfoze* (7.517 şi urm.), de Pindar, care menționează rolul său de judecător în ținuturile zeilor *(Istmice,* 8.25) şi de ctitor al unei părți a zidurilor Troiei *(Olimpice,* 8.31), şi de Platon ca judecător al morților *(Apărarea lui Socrate,* 41a, *Gorgias,* 523e).

Eacia (gr. T6C Ataxeia). Sărbători religioase greceşti care aveau loc pe insula Egina în cinstea lui EAC (vezi), căruia îi era închinat un cult eroic şi al cărui mormînt era venerat într-un templu. Sărbătorile cuprindeau sacrificii şi jocuri, ai căror învingători erau încoronați în templul eroului.

Eacidul (gr. Ata)aST|£, -ou; lat. *Aeacides, -ae).* Patronimul cu care sînt indicați urmaşii lui EAC (vezi), ca Peleu, Telamon şi Focos, fiii lui Eac; Ahile, fiul lui Peleu şi nepotul lui Eac; şi Pirus, regele Epirului, care se declara urmaşul lui Ahile.

Eagru (gr. O'iaŢpoc;, -ou; lat. *Oeagrus* sau *Oeager, -i).* Rege al Traciei, tatăl lui LINOS (vezi) şi al lui ORFEU (vezi). Adjectivul latin

Oeagrius este folosit uneori de poeți ca sinonim pentru „trac". Propriu-zis, numele înseamnă „vînătorul singuratic".

Eanteia (gr. tâ Atavxeta). Sărbători religioase greceşti ce aveau loc în cinstea lui AIAX TELAMONIANUL (vezi), în

special la Sala-mina şi Atena.
Eax (gr. O'iotţ; lat. *Oeax, -acis).* Erou grec, fiul lui Nauplios şi al Climenei, care era, la rîndul său, fiica lui Catreu. A fost fratele lui Palamede şi a participat împreună cu acesta la războiul troian; cînd Palamede a fost ucis cu pietre, acuzat pe nedrept că ar fi vrut să-i trădeze pe greci, el 1-a înştiinţat pe tatăl său de cele întîmplate, scriind vestea pe o vîslă sau pe o cîrmă pe care a încredinţat-o valurilor, fiind sigur că tatăl său, un iscusit navigator, avea să o găsească în timpul uneia dintre călătoriile sale pe mare.
Pe cînd tatăl încerca să răzbune singur moartea fiului său, provocînd naufragiul corăbiilor greceşti care se întorceau de la războiul împotriva Troiei (a aprins focuri ca să-i inducă în eroare pe marinari şi să-i facă să se îndrepte spre nişte stînci periculoase, unde au avut loc într-adevăr nenumărate naufragii), Eax a îndemnat-o pe Clitemnestra să-1 ucidă pe Agamemnon. Nemulţumit, şi-a îndreptat ura şi împotriva lui Oreste, căruia i-a căzut însă victimă.
► *Prezenţe în literatura antică.* Deşi în povestire ia parte la războiul troian, eroul nu este citat *înlliada,* dar e amintit de Apollo-dor *(Biblioteca,* 2.1.5 şi 3.2.2), Pausanias (1.22.6) şi Hyginus *(Fabule,* 117). Euripide a povestit faptele lui Palamede şi ale fratelui său într-o tragedie pierdută, intitulată chiar *Palamede.* Uciderea lui Eax de către Oreste e amintită de Pacuvius într-o tragedie a sa.

Ebalos (gr. O'tpoXog, -ou; lat. *Oebalus, -i).* 1) Rege al Spartei şi tatăl lui Tindar. Patronimul *Ebalidul* şi derivatele lui sînt utilizate cu referire nu doar la urmaşii regelui, ci şi la spartani în general. Din acelaşi motiv, poeţii latini numesc cetatea Tarent *Oebalia arx,* evident, cu referire la întemeierea sa de către spartani, tot astfel cum regele sabinilor, Titus Tatius, era numit *Oebalius Titus,* iar femeile sabine erau indicate ca *Oebalides matres,* după tradiţia potrivit căreia spartanii erau strămoşii poporului sabin.
2) Fiul lui Telon şi al unei nimfe din Campania.
Ecdisia (gr. xâ 'ExSucna). Sărbători religioase greceşti desfăşurate în epoca clasică la Festos, în insula Creta, în cinstea Lato-nei, venerată cu atributul *Fitia,* „cea care generează". în timpul ceremoniei, tinerele mirese îi ofereau zeiţei un veşmînt de-al lor. Numele sărbătorii provine din exSucng, care indică actul de a se dezbrăca.
Echidna (gr. "Exi&"va, *-r\q*; lat. *Echidna, -ae).* în traducere, viperă sau şarpe. Monstru pe jumătate femeie şi pe jumătate şarpe, fiica lui Chrisaor sau, după alţii, a lui For-cus şi a lui Ceto; a zămislit împreună cu Tifon majoritatea monştrilor din mitologia clasică: Himera, cîinele Ortros cel cu multe capete, balaurul cu o sută de capete care păzea merele Hesperidelor, balaurul din Colhida, Sfinxul, Cerber (numit uneori din acest motiv „cîinele Echidnei"), Scila, Gor-gona, Hidra din Lerna, vulturul care-1 devora pe Prometeu, leul din Nemeea (vezi schema de la rubrica GEEA). A fost ucisă în somn de Argos.
► *Prezenţe în literatura antică.* Hesiod, *Teogo-nia* (mai ales 295-308); Apollodor, *Biblioteca,* 2.1.2 ; Ovidiu, *Metamorfoze,* 4.501.
Echo (gr. 'Hxw, -oug ; lat. *Echo, -us).* Nimfă căreia Zeus îi dăduse sarcina de a-i distrage atenţia Herei, vorbindu-i neîntrerupt, în timp ce regele zeilor se distra cu celelalte nimfe. Hera a descoperit însă înşelătoria urzită împotriva ei şi a pedepsit-o pe nimfă transformînd-o în ecou. Ulterior, Echo s-a îndrăgostit de Narcis, dar pentru că dragostea sa nu a fost împărtăşită s-a stins de durere, din ea rămî-nînd doar glasul.
Este amintită *(resonabilis Echo)* de Ovidiu, *Metamorfoze,* 3.358. Pentru alte detalii vezi şi NARCIS.
Ecvestre, jocuri. în lumea greacă şi în cea romană, cursele de cai - încălecaţi sau înhămaţi la care - au avut o importanţă centrală într-un mare număr de jocuri şi sărbători cu caracter religios şi sportiv. în 680 î.Hr., în cadrul jocurilor olimpice au fost introduse spectaculoase curse de care trase de patru cai, care inaugurau cea de-a doua zi a întrecerilor. Originea curselor de care în cadrul jocurilor olimpice (unde, pe lîngă întrecerile de care trase de patru cai, au devenit frecvente şi cele cu care trase de doi cai) este legată de mitul lui Pelops, care a obţinut mîna Hipodamiei repurtînd victoria într-o cursă de care împotriva lui Enomaos, tatăl viitoarei sale soţii (pentru detalii vezi PELOPS). în cadrul olimpiadelor se disputau şi curse de cai pe care jocheii călăreau fără şa şi fără scări, folosind doar hăţurile. Cursele de cai erau cele mai aristocratice dintre întrecerile de la Olimpia ; învingătorii premiaţi nu erau vizitiii sau jocheii, ci, mai adesea, proprietarii animalelor, întrecerile ecvestre au fost introduse şi în cadrul jocurilor pythice de la Delfi -unde terenul abrupt nu permitea desfăşurarea lor în apropierea sanctuarului, motiv pentru care aveau loc pe cîmpia Crisa -şi al altor sărbători panelenice. în lumea romană, cursele de cai şi de care se desfăşurau nu doar cu ocazia anumitor sărbători (vezi EQUIRIA), ci şi cu prilejul funeraliilor solemne ale marilor eroi. *înEneida* (5.545 şi urm.) sînt amintite jocurile

funebre în memoria lui Anhise, în cursul cărora se desfăşoară lupte simulate între tineri cavaleri (aşa-numitul *Troiae lusus),* ce vor avea o tradiţie îndelungată, continuînd să se dispute în epoca imperială în circul de la Roma. In lumea romană, cursele de cai devin, independent de contextul religios, unul dintre spectacolele sportive cele mai urmărite, iar o bogată documentaţie iconografică şi epigrafică ne permite să cunoaştem şi numele multor cai. Pentru alte detalii vezi AGONES şi JOCURI.

Edicul (lat. *aedicula, -ae).* Termenul se referă la o structură din templul roman asemănătoare unui tabernacul, situată în interiorul aşa-numitei *cella* şi unde, sub

un fel de baldachin, se afla statuia divinităţii respective. în casele romane, acelaşi cuvînt indica un mic templu din lemn avînd forma unui dulăpior, care conţinea imaginile strămoşilor şi pe cele ale zeilor LARI (vezi), ocrotitori ai familiei şi ai casei.

Edona (gr. 'ATiSwv, -6vo£ ; lat. *Aedon, -onis).* Fiica lui Pandareos, regele Efesului, şi soţia lui Zetos, regele Tebei, cu care a avut un fiu, Itilos. Invidioasă pe Niobe, soţia cumnatului său Amfion, care avea şase fii şi şase fiice, a vrut să-1 ucidă pe cel mai mare dintre copiii acesteia, dar dintr-o greşeală nefericită victima a fost chiar fiul său, Itilos. Lui Zeus i s-a făcut milă de ea şi a preschimbat-o în privighetoare; cîntecul melancolic al privighetorii era interpretat de antici ca plînsul Edonei după copilul pierdut.

► *Prezenţe In literatura antică. Odiseea,* 19.518 şi urm.; Antoninus Liberales, *Transforma-tiones,* 11.

Eea (gr. 'AKX(T|, --ne; ; lat. Aeaea, *-ae).* Supranume al Circei, sora lui Eetes. Se credea că aceasta ar locui pe insula cu acelaşi nume, Eea, aflată în largul coastei italiene şi care ulterior s-a unit cu uscatul, luînd numele de Mons Circaeus. Din acest epitet al vrăjitoarei derivă expresiile latine *Aeaeae artes* şi *Aeaea carmina,* folosite pentru a indica artele magice. *Aeaeus* este şi un supranume al lui Telegonos, fiul Circei, pe care legenda îl consideră întemeietorul cetăţii Tusculum.

Eetes (gr. Ai.TJTT|s, -ou; lat. *Aeetes* sau *Aeeta, -ae).* Fiul lui Helios (Soarele) şi al Perseidei, tatăl Medeei şi al lui Apsirtos. A fost rege în Eea, în Colhida, în vremea expediţiei argonauţilor aflaţi în căutarea lînii de aur. Povestea sa se va împleti cu cea a lui Apsirtos, a argonauţilor, a lui Iason şi a Medeei (vezi rubricile respective).

Eetion (gr. 'Hexiwv, -wvog; lat. *Eetion, -onis).* Rege din Cilicia şi tatăl Andro-macăi, soţia lui Hector. A fost ucis de Ahile *(Iliada,* 6.414 şi urm.).

Efes (gr. "Etpecrog, -ou; lat. *Ephesus, -i).* Cetate celebră din Asia Mică, întemeiată, potrivit tradiţiei, de Androclos, fiul regelui Codros al Atenei, şi asociată în mitologia şi religia grecilor cultului Artemisei, venerată aici într-o manieră specială, legată de o serie de tradiţii locale foarte vechi care o asimilau unei divinităţi a tîrgurilor şi totodată a fecundităţii şi rodniciei pămîn-tului, ca zeiţă polimastă (vezi ARTEMIS). Un templu celebru aflat aici, Artemisionul, una dintre minunile lumii, îi era închinat zeiţei.

Efesene, litere. Formule magice greceşti, despre care se credea că aveau o mare putere împotriva bolilor dacă erau gravate pe amulete. Numele lor se leagă de credinţa că cele mai vechi fuseseră gravate pe soclul statuii Artemisei venerate la Efes. Există culegeri întregi de asemenea formule.

Efesia (gr. *ia* 'Ecpecua). Sărbători religioase care aveau loc la Efes în cinstea Artemisei. Vezi ARTEMISA.

Efestia (gr. xâ 'Ecpeoria). Sărbători religioase greceşti care se celebrau la Atena din cinci în cinci ani în cinstea lui Hefaistos în luna Pianepsion (vezi CALENDAR). Cuprindeau sacrificii şi ceremonii cu caracter religios, o procesiune cu torţe şi întreceri muzicale.

Effatum (lat. *effatum* sau *ecfatum, -i).* Cu acest termen se indica în latină răspunsul unui augur sau profeţia unui oracol, dar şi formula rostită de auguri pentru consacrarea unui loc sau a unui templu.

Efialtes (gr. 'Eq>icxXTT|g, -ou ; lat. *Ephialtes, -ae).* 1) Unul dintre ALOIZI (vezi).

2) Unul dintre giganţii care au participat la asaltul Olimpului. A fost ucis de Apollo şi Heracle, pe cînd lupta cu Ares: cînd era pe punctul de a-1 învinge pe acesta din urmă, Apollo şi Heracle au slobozit din arcurile lor două săgeţi, care l-au lovit în ochi.

Egee, Mare (gr. ALŢeug, -ewc;; lat. *Aegeus, -ei).* Porţiunea Mării Mediterane care separă Grecia de coasta Asiei Mici era numită în Antichitate Marea Egee, după Egeu, regele Atenei, care, disperat, se aruncase în această mare cînd văzuse la orizont corăbiile fiului său Tezeu, ce se întorceau din expediţia împotriva Minotaurului din Creta şi arboraseră pînzele negre; neştiind că expediţia se terminase cu bine şi că

?

Tezeu uitase să înlocuiască pînzele, aşa cum convenise cu tatăl său, el s-a sinucis aruncîndu-se în marea care i-a luat numele (vezi EGEU şi TEZEU). O altă tradiţie susţinea că numele Mării Egee provine din cel al cetăţii Ege; o a treia îl punea în legătură cu Egeea, regina amazoanelor, care a murit înecată în această mare. O a patra versiune asocia numele mării cu figura lui EGEON (vezi). Porţiunea Mării Egee de lîngă coastele Cariei şi Ioniei era numită Marea Icariană, **după Icar,** fiul lui Dedal; o legendă spune că Icar s-a înecat aici în timpul zborului său fantastic din Creta (vezi ICAR).

Egeleos (gr. 'HŢeXeiue;, -ou). Erou grec, fiul lui Tirsenos şi urmaşul lui Heracle (Tir-senos fiind fiul lui Heracle şi al Omfalei). Este amintit pentru că a perfecţionat invenţia tatălui său, goarna: el a introdus utilizarea acestui instrument la dorieni, pentru îndemnul la luptă. Este amintit ca întemeietor al cultului Atenei *Salpinx* (sau a goarnei), în cinstea căreia a ridicat un templu în cetatea Argos. Aceeaşi genealogie şi aceleaşi caracteristici ale lui Egeleos sînt menţionate de alte izvoare pentru un personaj numit Melas, şi el un urmaş al lui Heracle şi al Omfalei şi iniţiator al utilizării goarnei în armata Heraclizilor (Pausanias, 2.21.3).

Egeon (gr. A'Lifaiuw, -wvog; lat. *Aegaeon, -onis).* Fiul lui Uranos şi al Geei (respectiv, Cerul şi Glia), cunoscut sub numele de Uranidul, asemenea fraţilor săi Gies şi Cotos. Uranizii erau monştri cu o înfăţişare înspăimîntătoare, cu o sută de braţe şi cincizeci de capete, numiţi HECATONHIRI (vezi). Majoritatea izvoarelor îl menţionează pe Egeon sub numele Briareu ; Homer explică faptul că oamenii îl cunoşteau ca Egeon, pe cînd zeii îl numeau Briareu.

Există unele divergenţe şi în miturile referitoare la el. Potrivit celei mai vechi tradiţii, Egeon şi fraţii săi i-au învins pe titani atunci cînd aceştia au pornit războiul împotriva zeilor, fiind deci autorii victoriei lui Zeus. Acesta i-a trimis pe titani în Tartar şi le-a încredinţat lui Egeon şi fraţilor săi sarcina de a-i păzi. După alte legende, Egeon a fost unul dintre giganţii care au declanşat atacul împotriva Olimpului; în fine, alţi scriitori, asociind numele său Mării

Egee, îl reprezentau ca pe o divinitate marină ce trăia în această mare.

► *Prezenţe în literatura antică.* Egeon apare în *Iliada,* în *Teogonia* lui Hesiod, într-o serie de pasaje din Antimahos din Colofon pe care le cunoaştem indirect, în *Eneida* (10.565 şi urm.), în *Ahileida* lui Staţiu (1.209 şi urm.) şi în *Saturnaliile* lui Macro-biu (5.16.9).

Egeria (lat. *Aegeria* sau *Egeria, -ae).* în mitologia greacă este una dintre nimfele CAMENE (vezi); potrivit legendei, Numa Pompilius a primit de la ea sfaturi în legătură cu formele de cult pe care le-a introdus în lumea romană. Regele a închinat camenelor pădurea unde avuseseră loc întîlnirile dintre cei doi şi unde, din voinţa nimfei, un izvor ţîşnise dintr-un loc ascuns. Legendele romane arată că locurile sacre ale Egeriei erau două : unul la Aricia şi celălalt în apropiere de Roma, la Poarta Capena.

Egeria era adorată şi împreună cu Diana; Festus afirmă că femeile care doreau să aibă o naştere uşoară îi aduceau ofrande.

► *Prezenţe în sliteratura antică.* Plutarh, *Numa,* 13; Ovidiu, *Fastele,* 3.273 şi urm. şi *Metamorfoze,* 15.482 şi urm.; Iuvenal, *Satire,* 3.11 şi urm.; Livius, 1.21.3; Ver-giliu, *Eneida,* 7.762-7.763.

Egest. Alt nume al lui ACESTES (vezi). **Egesta,** vezi SEGESTA.

Egeu (gr. Atf eo£, -eu)£; lat. *Aegeus, -ei*; ac. *-ea).* Fiul lui Pandion şi regele Atenei; a fost tatăl lui Tezeu, pe care Etra 1-a născut în cetatea Trezena. Mai apoi Tezeu s-a întors la Atena, readucîndu-1 pe tron pe tatăl său, Egeu, care fusese alungat de cei cincizeci de fii ai lui PALAS (vezi).

Cînd Tezeu s-a dus în Creta ca să pună capăt tributului în oameni pe care Atena trebuia să i-1 plătească lui Minos pentru MINOTAUR (vezi), i-a promis tatălui său că va ridica pînze albe la corăbiile sale, ca semn că misiunea fusese îndeplinită şi că era teafăr. Apropiindu-se de coastele Aticii însă Tezeu şi-a uitat făgăduiala, iar tatăl său, văzînd pînzele negre, a crezut că fiul său murise şi, disperat, s-a aruncat în mare. Potrivit tradiţiei, după această întîmplare şi în amintirea sa marea grecească a primit numele de MAREA EGEE (vezi). După

I

unele interpretări moderne, Egeu ar putea să aibă legătură cu cetatea Ege şi să reprezinte personificarea zeului Poseidon; acesta ar fi, printre altele, motivul pentru care în unele tradiţii Tezeu este prezentat ca fiul lui Egeu, pe cînd în altele tatăl său este Poseidon.

► *Prezenţe în literatura antică.* Egeu este amintit în aproape toate textele în care se vorbeşte despre Tezeu, mai ales la Plutarh *(Tezeu,* 3 şi 13), Apollodor *(Biblioteca,* 1.9.28 şi 3.15.5 şi urm.), Pausanias şi Strabon, precum şi în *Metamorfozele* lui Ovidiu (7.402 şi urm.) şi în fabula 26 a lui Hyginus.

Egialeia (gr. AîriaXeia, -ac; lat. *Aegiale* sau *Aegialea, -es).* Fiica sau nepoata lui Adrast, de la care derivă şi epitetul Adras-tina. A fost soţia lui DIOMEDE (vezi).

Egialeu (gr. AlŢiaXeue;, -ewc,; lat. *Aegia-leus, -ei).* 1) Erou grec, fiul lui Adrast. A căzut sub zidurile Tebei în timpul expediţiei epigonilor, ucis de Laodamas; aflînd de moartea lui, tatăl său s-a stins de durere. 2) Fiul lui Inahos, fratele lui Foroneu şi întemeietorul cetăţii Sicion, al cărei prim rege a fost.

Egidă (gr. atŢie;, -(Soc;; lat. *aegis, -idiş).* în poemele homerice, termenul indică scutul minunat al lui Zeus; zeul este definit cu epitetul *Egiohos* tocmai pentru că are egida. Scutul fusese făurit de Hefaistos ; potrivit tradiţiei, era din piele de capră (anticii legau etimologia sa de ouţ, atfoc;, „capră"), iar după unele versiuni ale mitului pentru confecţionarea lui se folosise pielea caprei AMALTEEA (vezi). De obicei, Zeus nu foloseşte egida ca pe un scut de luptă propriu-zis, ci o agită pentru a stîrni furtuni. în *Iliada,* ea este folosită nu doar de Zeus, ci şi de Atena şi, ocazional, de Apollo. Totuşi, cea mai răspîndită legendă spune că egida Atenei avea anumite caracteristici: o apărătoare scurtă, împodobită cu franjuri, sau un scut propriu-zis, pe care Atena îl făurise după uciderea Gorgonei şi în mijlocul căruia se afla capul monstruos al acesteia, ce îi transforma în stană de

piatră pe cei care o priveau. Ca atribut al Atenei, egida este menționată mai ales de Euripide în *Ion* și apare frecvent în artele figurative, astfel încît zeița poate fi recunoscută cu ușurință.

Egimios (gr. AifL^itog, -ou). Erou grec, fiul lui Doros, care a dat numele neamului do-rienilor. în timpul unei lupte între dorieni și lapiți (după alte versiuni, între dorieni și centauri) el a cerut și a obținut ajutorul lui Heracle, repurtînd astfel victoria. în semn de recunoștință, 1-a adoptat pe Hilos, fiul lui Heracle, căruia i-a dat același ținut pe care îl lăsase propriilor săi fii, Dimas și Pamfilos. Cele trei triburi doriene - pam-filienii, dimanii și hileii - descind deci din aceste peraonaje mitice.

► *Prezențe în literatura antică.* Rolul lui Egimios ca strămoș al dorienilor este amintit de Pausanias (2.28.6); personajul apare și la Pindar *(Pythice,* 1.120 și urm.).

Egina (gr. AIȚIvcc, *-r\q;* lat. *Aegina, -ae).* Fiica zeului fluvial Asopos și mama lui Eac, care s-a născut pe insula numită, după ea, Egina. Deoarece în acea vreme insula era pustie, Zeus a transformat furnicile de acolo în oameni (mirmidonii), asupra cărora a domnit Eac.

Egiohos (gr. AÎYioxog, -ou ; lat. *Aegiochus, -i).* Epitet cu care, mai ales în scrierile epice, este indicat Zeus, ca purtător al EGIDEI (vezi).

Egipani (gr. AtifiiTaveg, -urv). Creaturi fabuloase, asemănătoare faunilor și satirilor. Erau fiii lui Pan și ai nimfei Ega și aveau aspectul unor oameni mici de statură, trupul acoperit cu păr și coarne și picioare de țap.

Egipios (gr. Atrumoc,, -ou; lat. *Egypius, -i).* Fiul lui Anteu și al lui Bulis și soțul Ti-mandrei. Orbit de gelozie, fiul acesteia din urmă, Neofron, a reușit să-1 înșele și să-1 facă să se unească cu propria sa mamă, crezînd că este cu soția sa. Dîndu-și seama de fapta lui Egipios, Bulis a vrut să-1 orbească, dar Zeus a intervenit și i-a transformat pe toți protagoniștii întîmplării în păsări: Egipios și Neofron au devenit ulii, Timandra - un pițigoi, iar Bulis - un cufundar, pasăre despre care se crede că se hrănește cu ochii peștilor și șerpilor.

► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este evocat de Antoninus Liberales, *Transfor-mationes,* 5.

Egipteanul (gr. AL-j-uimoe;, -ou). Cu acest epitet erau indicați în Grecia atît Zeus,

atunci cînd se dorea să se venereze în el figura zeului egiptean Osiris, cît și Apollo, atunci cînd se făcea trimitere la zeul egip-tean Horus.

Egiptene, divinități. Lumea greacă și cea romană au adoptat, mai ales începînd cu epoca elenistică, un mare număr de divi-nități provenind din Egipt, ale căror culte s-au alăturat celor locale sau au fost adoptate printr-un sincretism tipic, facilitat de caracteristica religiei clasice de a nu fi legată de un adevăr revelat și de **a** nu exclude, în principiu, nici o divinitate străină. Dintre cultele egiptene care s-au afirmat în lumea greacă și în cea romană le amintim pe cele ale lui Serapis, Horus, Har-pocrate, Isis, Amrnon, Anubis, Osiris, Bes și Bubastis. Unele dintre aceste culte au dobîndit un caracter oficial, fiind adminis-trate de magistraturile statale ca adevărate culte publice. în unele cazuri, cultele egiptene aveau caracter misteric, ca acelea ale lui Isis și Osiris, în legătură cu care ne informează mai ales Plutarh *(De Iside et Osiride)* și Apuleius *(Metamorfoze,* 11).

Egiptiazi (gr. A'iYuimctSec;, -OJV). Nume colectiv cu care sînt indicați cei cincizeci de fii ai lui EGIPTOS (vezi). Ei s-au căsătorit cu cele cincizeci de DANAIDE (vezi), care pînă în ultima clipă s-au opus căsătoriei. In noaptea nunții, toți Egiptiazii au fost uciși de soțiile lor, în afară de Linceu, pe care 1-a salvat soția sa, Hipermestra.

Egiptos (gr. A'IȚUTTTOC,, -ou; lat. *Aegyptus, 4).* Rege al Egiptului, fiul lui Belos și fratele geamăn al lui Danaos, împreună cu care descindea direct din Io. Egiptos avea cincizeci de fii, iar Danaos cincizeci de fiice (vezi DANAOS). Deși tatăl gemenilor împărțise regatul în mod egal între cei doi, astfel încît lui Egiptos să-i revină jumătatea de răsărit, iar lui Danaos cea de apus (Apollo-dor, 2.1.4), între ei a izbucnit o ceartă. Temîndu-se de cei cincizeci de fii ai fratelui său, Danaos a pregătit o corabie cu cincizeci de vîslași, fugind împreună cu fiicele sale (potrivit unei versiuni a mitului, ele erau cele care vîsleau) la Argos, în Pelopones. Ei au fost însă urmăriți de fiii lui Egiptos, care i le-au cerut lui Danaos de soții pe verișoarele lor. Danaos s-a în-voit, dar le-a dat fiicelor sale cîte un pumnal (Apollodor, 2.1.5); în noaptea nunții,

patruzeci și nouă dintre fiii lui Egiptos au fost uciși de patruzeci și nouă dintre fiicele lui Danaos. Capetele tinerilor au fost tăiate și aruncate în apele Lernei. Numai Linceu s-a salvat, datorită soției sale, Hipermestra, singura care s-a lăsat înduioșată de soarta bărbatului său și care a devenit astfel, mulțumită faptei sale, străbuna unor mari eroi, Perseu și Heracle. Cu toate acestea, ea nu le-a fost credincioasă tatălui și surorilor sale, iar Danaos a judecat fapta ei ca atare.

► *Prezențe în literatura antică.* Povestea lui Egiptos este strîns legată de mitul Danaidelor. Din acest motiv, el apare în tragediile grecești ce fac trimitere la acest mit, în special în *Rugătoarele* și *Danaidele* lui Eschil.

Egist (gr. *KCyia-doq,* -ou; lat. *Aegisthus, -i).* Fiul lui Tiest și al fiicei acestuia, Pelopia; potrivit unei versiuni a mitului, unirea incestuoasă a tatălui cu fiica fusese prezisă de oracolul din Delfi, fiindcă numai astfel putea să se nască din Tiest răzbunătorul fratelui său, uzurpatorul Atreu. Potrivit unei alte versiuni, Pelopia a fost sedusă de tatăl său, care își ascunsese chipul îndărătul unui văl, pe malul unui rîu unde se dusese să-și spele veșmintele pătate de sînge în timpul unui sacrificiu. Cînd neștiutoarea Pelopia a adus pe lume copilul și a înțeles cine era tatăl acestuia, 1-a părăsit; micul Egist a fost crescut și hrănit de o capră (Hyginus, *Fabule,* 250; numele Egist este pus în relație cu termenul grecesc ou[1]?, „capră"), iar cînd a crescut și a aflat povestea originii sale 1-a omorît pe Atreu, unchiul său, și 1-a așezat pe tron pe tatăl său, Tiest, pe care Atreu îl alungase. Homer nu menționează aceste tragice întîmplări, ci amintește doar că Egist i-a urmat tatălui său Tiest la domnie în unele dintre ținuturile sale.

Egist nu a participat la războiul troian; în timpul absenței lui Agamemnon, care a luat parte la expediție, a sedus-o pe soția acestuia, Clitemnestra. Cînd Agamemnon s-a întors, a fost ucis de Egist, care timp de șapte ani s-a aflat la putere în Micene. După opt ani însă (Homer, *Odiseea,* 3.307) Oreste, fiul lui Agamemnon, a răzbunat moartea tatălui său, omorîndu-1 pe uzur-pator. Pentru alte detalii vezi ATREU, TIEST

și, de asemenea, AGAMEMNON, CLITEMNES-TRA, ORESTE.

► *Prezențe în literatura antică.* Egist este asociat cu Agamemnon, Clitemnestra şi Oreste şi, ca atare, apare în numeroase tragedii, în special: Eschil, *Orestia* ; Sofocle, *Electra* ; Seneca, *Agamemnon.* Versiunea propusă de tragici nu este cunoscută de Homer, care îl prezintă pe Egist în diferite pasaje din *Odiseea.*
► *Prezențe în literatura modernă şi contemporană.* Variații în jurul personajului găsim la J. Giraudoux, *Electra*; J.-P. Sartre, *Muştele.*
► *Iconografie.* Egist apare, mai ales în pictura pe vase arhaică şi clasică, cu precădere în scenele care prezintă uciderea sa de către Oreste.
Egle (gr. A'LŢXTI, *-r\q;* lat. *Aegles,* -es). Numele a numeroase nimfe ; înseamnă „luminozitate, strălucire".
Ehalia (gr. 'ExaXeia, -aţ). Cetate mitică din Tesalia. A fost distrusă de Heracle, furios că regele Euritos, care îi promisese mîna fiicei sale Iole, nu şi-a ținut cuvîn-tul dat.
Ehemos (gr. *"£%e^i.oq,* -ou). Fiul lui Eropos şi soțul Timandrei; a fost regele Arcadiei, pe tronul căreia i-a urmat lui Licurg. S-a opus invaziei Peloponesului de către Hera-clizi, înfruntîndu-1 în luptă pe HILOS (vezi), fiul lui Heracle, cu care stabilise o înțelegere : dacă victoria îi revenea lui Ehemos, Heraclizii urmau să nu mai invadeze Pelo-ponesul timp de cincizeci (sau o sută) de ani. Hilos a fost înfrînt de Ehemos, căruia i-a fost închinat un cult eroic la Megara, unde se afla mormîntul său, alături de cel al lui Hilos, şi la Tegeea, cetatea sa natală, înrudindu-se cu Dioscurii (era cumnatul acestora), tradiția amintea participarea sa la expediția lui Castor şi Pollux împotriva Aticii în căutarea Elenei, răpită de Tezeu.
► *Prezențe în literatura antică.* Diferitele informații despre acest erou ne sînt furnizate în principal de Pausanias (1.41.2 şi 44.10; 8.5.1, 45.3 şi 53.10), Diodor din Sicilia (4.58), Herodot (9.26) şi Apollodor *(Biblioteca,* 3.10.6); acesta din urmă men-ționează înrudirea lui Ehemos cu Dioscurii.
Ehetlos (gr. "EXETXOC;, -ou). Țăran din Atica, participant la bătălia de la Maraton împotriva perşilor: înarmat doar cu un mîner de plug (în greceşte EX^TXTI), a făcut un adevărat măcel în rîndurile duşmanilor, apoi, la fel de misterios cum apăruse, a dispărut. Un oracol a arătat că misteriosul personaj nu era un țăran oarecare, ci un zeu, şi a poruncit să i se aducă onorurile cuvenite şi să i se înalțe un sanctuar.
► *Prezențe în literatura antică.* Povestea ne-a fost transmisă de Pausanias (1.15.3 şi 32.4).
► *Iconografie.* Acest episod era reprezentat la Atena în Stoa Poikile, într-o mare frescă înfățişînd bătălia de la Maraton; pictura s-a pierdut, nouă rămînîndu-ne doar descrierea lui Pausanias.
Ehetos (gr. "Exetos, -ou). Rege al Epirului, de o cruzime nemaiîntîlnită. In *Odiseea* este definit (18.85) ca „pacostea oricărui om din lume" ; în acest pasaj din Homer, în scolii şi în tradițiile succesive sînt enumerate cîteva dintre actele sale de cruzime, în pasajul citat din *Odiseea,* cerşetorul Iros este amenințat că-i va fi predat lui Ehetos, care îi va tăia cu sabia nasul, urechile şi organele genitale şi le va da, sîngerînde, ca mîncare cățelelor. O legendă ulterioară povesteşte că regele a pedepsit-o cu cru-zime pe fiica sa, Metope, atunci cînd a descoperit că aceasta avea un iubit: el a fost mutilat, iar Metope a fost orbită intro-ducîndu-i-se în pupile ace fine de bronz. Nemulțumit, regele a închis-o într-un turn şi a obligat-o să macine boabe de bronz ce reproduceau forma celor de orz, condam-nînd-o să rămînă prizonieră pînă cînd va reuşi să obțină făină adevărată; doar atunci urma să fie eliberată şi să-şi recapete vederea.
► *Prezențe în literatura antică.* Personajul este amintit în diferite pasaje din *Odiseea* (în afara celui citat, apare de asemenea în 18.116 şi 21.308) şi *înArgonauticele* (4.1092) lui Apollonios din Rodos.
Ehion (gr. 'Exiwv, -ovoc;; lat *Echion, -onis).* 1) Unul dintre eroii care au răsărit din dinții balaurului semănați de CADMOS (vezi). A fost soțul Agavei şi tatăl lui Penteu, numit din acest motiv cu patronimul Ehio-nidul.
2) Fiul lui Hermes şi al Antianirei; a luat parte la vînătoarea mistrețului din Calidon şi la expediția argonauților. Este amintit de Apollonios din Rodos *(Argonau-ticele,* 1.51 şi urm.) împreună cu un frate

geamăn pe nume Euritos, de Pindar *(Py-thice,* 4.180) şi de Ovidiu *(Metamorfoze,* 8.311).
3) Fiul lui Porteu; a fost unul dintre eroii greci care au participat la războiul troian. S-a ascuns împreună cu alți războinici în pîntecele calului de lemn şi a fost primul care a sărit de acolo în acea tragică ultimă noapte a Troiei, murind însă din cauza căzăturii; văzînd ce i s-a întîmplat, tovarăşii săi au coborît cu ajutorul unei frînghii (Apollodor, *Epitome,* 5.20).
Eiresiones (gr. Elpecriuiveg, -wv). Cu acest termen (din grecescul efpog, „lînă") erau indicate în Grecia coroanele şi ramurile împletite de măslin şi laur, împodobite cu fîşii de lînă, ciorchini de struguri şi alte fructe, mici vase de ulei şi miere, care erau purtate în procesiune în timpul sărbătorilor religioase numite Pianepsia şi Targelia (vezi rubricile respective). Acelaşi termen se utiliza pentru cîntecele care se intonau în timpul procesiunilor, cu prilejul aceloraşi sărbători. Uzanța cultuală, legată de riturile în cinstea lui Apollo, avea ca scop obținerea unei recolte bune.
Eisiteria (gr. xâ etffiTYjpia). Sacrificii religioase oferite zeilor la Atena de cei Cinci Sute, atunci cînd intrau în funcție.
Ekecheiria (gr. £xexeip(a, *-aq).* Cu acest termen se indica în Grecia perioada de acalmie din timpul războaielor, cînd aveau loc jocurile panelenice. întreruperea ostilităților trebuia să le permită concurenților şi spectatorilor din toate regiunile să ajungă cu bine în locurile unde se desfăşurau întrecerile. Atunci trebuiau să înceteze şi neînțelegerile din viața privată. Cea mai importantă perioadă de acalmie era cea din timpul jocurilor olimpice; se spunea că ea fusese instituită de Licurg şi de Ifitos, într-un text gravat pe un disc de bronz, care se păstra în sanctuarul din Olimpia.
Elafebolia (gr. *râ* 'EXct(pTip6Xia). Sărbători religioase care se celebrau la Atena şi în alte localități (în special în Focida) în cinstea Artemisei, în luna numită Elafebolion (vezi CALENDAR). Numele sărbătorilor derivă din eXaq>og, „cerb", şi (JocXciv, „a lovi", şi făcea trimitere la predilecția pe care zeița o avea pentru cerbi, ca victimă a sacrificiilor şi pradă în vînătorile sale. în timpul sărbătorilor, zeiței îi erau oferite ca victime cerbi adevărați sau prăjituri ce reproduceau forma acestora.
Elafebolion (gr. >EXcc<pT)PXiu>v, -wvoe;). Numele uneia dintre lunile calendarului atic, corespunzătoare lui martie-aprilie (vezi CALENDAR). Numele său derivă din cel al sărbătorilor ELAFEBOLIA (vezi), ce aveau loc în cinstea Artemisei, zeița vînătorii.
Elan. Prin statura sa impunătoare, elanul a stîrnit o mare uimire în rîndul romanilor, care au avut prilejul să întîlnească exemplare din această specie în timpul expedițiilor militare la nord de Alpi şi care au făcut observații unde dimensiunea fabuloasă şi legendară prevalează asupra considerațiilor de tip naturalistic. Deşi elanul nu apare ca protagonist în nici un mit

clasic, este curios faptul că un observator nici pe departe înclinat spre miraculos cum era Cezar scrie, în *De bello gallico,* că elanul are picioarele complet lipsite de articulaţii. Ca atare, ele sînt rigide, silindu-1 să doarmă în picioare, sprijinit de un copac, întrucît, dacă s-ar culca pe pămînt, i-ar fi cu neputinţă să se ridice la loc. Ca să-1 vîneze, cunoscînd această slăbiciune existentă într-un trup altminteri atît de impunător şi de robust, vînătorii aşteaptă ca el să adoarmă, rezemîndu-şi greutatea de trunchiul unui copac. Apoi e suficient să taie acel copac, aşa încît, pierzîndu-şi sprijinul, elanul să cadă la pămînt, să nu poată fugi şi să devină astfel o pradă uşoară.

Elatos (gr. "EXaxog, -ou; lat. *Elatus, -i).* 1) Erou ce a luat parte la războiul împotriva Troiei, luptînd de partea troienilor. A fost ucis de Agamemnon *(Iliada,* 6.33).

2) Unul dintre pretendenţii la mîna Penelopei *(Odiseea,* 22.267).

3) Unul dintre lapiţi; era tatăl lui Ceneu, care este adesea indicat cu patro-nimul Elateianul.

4) Unul dintre lapiţi; era tatăl argonautului Polifem sau al lui Teneros.

5) Primul născut al lui Arcaş, eroul de la care şi-a luat numele regiunea Arcadia ; a fost întemeietorul cetăţii Elateea, numită astfel după el (Pausanias, 8.4.2-4).

Elchsntre. Cu acest nume, însă cu numeroase variante, este indicat în Etruria

eroul Paris sau Alexandru, cunoscut din documentaţia epigrafică şi iconografică (inscripţii şi decoraţiuni pe oglindele etrusce).

Electra (gr. 'HXexxpa, *-r\q*; lat. *Electra, -ae).* Literal, numele înseamnă „cea strălucitoare" şi indică diverse personaje.

1) Fiica lui Oceanos şi a lui Tethys; s-a căsătorit cu Taumas şi a fost mama lui Iris şi a harpiilor Aelo şi Ocipete.

2) Fiica lui Atlas şi a Pleionei, una din cele şapte Pleiade; împreună cu Zeus i-a zămislit pe Iasion şi Dardanos. Conform unei versiuni a mitului, a avut şi o fiică, Harmonia (pentru care există diferite genealogii) ; aceasta s-a căsătorit cu Cadmos. Potrivit unui alt filon legendar, Electra era soţia regelui etrusc Corythus. Cînd Zeus a încercat să o violeze, ea a căutat, în zadar, adăpost lîngă statuia Paladion; Zeus a aruncat apoi statuia pe pămînt, iar Electra a căzut în Troada. Mai tîrziu a fost aşezată în cer şi a făcut parte din constelaţia Pleiadelor.

3) Fiica lui Agamemnon şi a Clitemnes-trei, numită şi Laodice *(Iliada,* 9.145 şi 287) şi sora Ifigeniei şi a lui Oreste (vezi schema de la rubrica Atreu). După uciderea lui Agamemnon de către mama sa, Electra i-a salvat viaţa tînărului Oreste (Eschil, *Agamemnon,* 881; Sofocle, *Electra,* 12) tri-miţîndu-1 la regele Strofios, unde acesta a rămas pînă cînd a devenit major. Atunci Electra 1-a îndemnat să răzbune moartea lui Agamemnon şi i-a stat alături cînd a omorît-o pe mama lor Clitemnestra (vezi Oreste). După moartea acesteia, Oreste i-a dat-o pe Electra de soţie prietenului său Pilade. Din căsătoria lor s-au născut Medon şi Strofios.

► *Prezenţe In literatura antică.* Electra apare în numeroase opere literare antice, avînd legătură cu miturile referitoare la Agamemnon, Clitemnestra şi Oreste (vezi rubricile respective). Este prezentă (după Homer) mai ales în operele tragicilor: Eschil *(Agamemnon, Choeforele),* Sofocle *{Electra* şi *Aletes,* tragedie pierdută), Euripîde *(Electra, Oreste).* în lumea romană, în afară de tragediile care îi poartă numele, semnate de Attilius şi Quintus Cicero, putem aminti opera *Agamemnon* a lui Seneca, unde Electra apare printre protagonişti.

► *Prezenţe în literatura medievală, modernă şi contemporană.* Dante o aşază pe Electra printre „spiritele mari" din Limb *(Infernul,* 4.121). Numeroase drame din literatura europeană a secolelor XVI-XV1II poartă numele eroinei; ele sînt inspirate cu precădere din tragedia lui Sofocle, deşi nu e uşor să distingem influenţele specifice în nişte opere care sînt evident reinterpretate în raport cu tradiţia. O parafrază a dramei lui Sofocle întîlnim în *Tullia* lui L. Mar-telli; apropiată de Sofocle este şi *Electra* lui Longepierre. Alte versiuni ne oferă Cr6billon, Voltaire, Alfieri (în *Oreste* şi *Agamemnon),* J. Bodmer, B. Perez Galdos, Hauptmann, Hofmannsthal (muzică de Strauss), E. O'Neill *(Din jale se întrupează Electra),* J. Giraudoux; şi J.-P. Sartre (în *Muştele)* recuperează figura Electrei. Electra este evocată în titlul uneia dintre cărţile *Laudelor* lui D'Annunzio şi, mai recent, în *Electra sau căderea măştilor* de M. Yourcenar.

> *Iconografie.* Apare, mai ales alături de Oreste şi Pilade, în ceramică şi în reliefurile greceşti; scenele cel mai des reprezentate sînt uciderea lui Egist şi recunoaşterea celor doi fraţi la mormîntul tatălui lor.

Electrion (gr. 'HXexTpuwv, -wvoe;; lat. *Elec-tryon, -onis).* Fiul lui Perseu şi al Androme-dei şi tatăl Alcmenei, soţia lui Amfitrion. Pentru detalii vezi Amfitrion.

Elefant. în mitologia greco-romană, elefantului îi este rezervat puţin spaţiu. El nu constituie subiectul unor mituri şi nici nu apare ca atribut al unor divinităţi decît foarte rar. Considerat adorator al Soarelui, Helios, apare uneori - mai ales în lumea romană - ca simbol al luminii şi al vieţii; de asemenea, este asociat lui Dionysos, reprezentat uneori într-un car tras de elefanţi ; în unele picturi de la Pompei apare alături de Venus. în iconografie şi Faima este reprezentată uneori într-un car tras de elefanţi, ce simbolizează, probabil datorită faptului că trăiesc mult, nemurirea şi longevitatea. Ca purtători ai valorii simbolice a vieţii, luminii şi nemuririi, elefanţii erau folosiţi în timpul procesiunilor din lumea romană, unde trăgeau carul împăratului sau purtau torţele. De asemenea, se ştie că erau folosiţi în jocurile de la circ, iar în numeroase rînduri s-au distins în luptă. în iconografie simbolizau adesea

Africa sau India, ale căror personificări erau însoţite de multe ori de elefanţi sau de fildeşii acestora. In plus, circulau credinţe legendare legate de elefanţi, după care aceştia se tem de porci, oi, şoareci şi ţînţari; conform povestirilor lui Aelianus, ei se îndrăgostesc de femei, apără onoarea stăpînilor care au fost trădaţi şi adoră mi-reasma florilor. într-un mod mai ştiinţific, Aristotel, Pliniu şi Cicero admit că elefanţii sînt înzestraţi cu inteligenţă şi pot fi dresaţi ; Pliniu ne oferă şi reţeta pentru a-i dresa, care constă în mari cantităţi de zeamă de orz *(Naturalis historia,* 8.8).

Elefenor (gr. 'EXe9fjvwp, -opog; lat. *Ele-phenor, -oris).* Fiul lui Chalcodon şi nepotul lui Abas ; a fost unul dintre regii mitici ai Abanţilor (vezi) din insula Eubeea. S-a făcut vinovat de moartea lui Abas, pe care 1-a ucis

din greşeală, vrînd să lovească un sclav care îl maltrata; din acest motiv a fost alungat din ţara sa. A participat la războiul troian, dar pentru că nu putea merge în Eubeea, din cauza crimei sale involuntare, a strîns o flotă formată din treizeci de corăbii pe un ţărm din apropierea insulei Eubeea şi de acolo a pornit spre Troia. Homer povesteşte că a fost ucis la Troia de către Agenor, şi se spunea că la sfirşitul războiului tovarăşii săi au acostat în Epir, unde au întemeiat colonia Apollo-nia. Alte versiuni ale mitului povestesc însă că Elefenor a supravieţuit războiului şi că s-a refugiat mai întîi pe insula Otro-nos, în apropiere de Sicilia, de unde a fost însă alungat de un şarpe şi a ajuns, în cele din urmă, în Epir.
► *Prezenţe in literatura antică.* Este amintit în pasajele 2.540 şi 4.463 din *Iliada ;* diferitele versiuni ale poveştii sale ne sînt oferite de Pausanias (1.17.6), Plutarh *(Tezeu,* 35), Apollodor *(Biblioteca,* 3.10.8) şi Hyginus *(Fabule,* 97).
Elena (gr. 'EXevn, *-r\q*; lat. *Helena, -ae* şi *Helene, -es).* Originară din Sparta, fiica lui Zeus şi a Ledei (sau a zeiţei Nemesis ; pentru detalii vezi LEDA şi schema genealogică de la rubrica ATREU) şi sora celor doi Dioscuri, Castor şi Pollux, şi a Clitemnes-trei, era o făptură de o frumuseţe extraordinară, în tinereţe a fost răpită de Tezeu şi Piritoos (Plutarh, *Tezeu,* 14f), care au dus-o în Atica. A devenit soţia lui Tezeu,
cu care, potrivit tradiţiei, a avut o fiică, Ifigenia (Pausanias, 2.21.6). Dar pe cînd Tezeu se afla în Hades, Castor şi Pollux au pornit o expediţie împotriva Aticii, pentru a-şi elibera sora. Ei au cucerit Atena şi au eliberat-o pe Elena; mama lui Tezeu, Etra, a fost luată prizonieră şi dusă la Sparta ca sclavă a Elenei (Pausanias, 5.17.6).
La întoarcerea în patrie, Elena a avut mulţi pretendenţi din toate regiunile Greciei şi provenind din cele mai nobile familii. Ea 1-a alea pe Menelaos, cu care s-a căsătorit şi a avut o fiică, Hermione *(Odiseea,* 4.12). Ulterior a fost sedusă de Paris *(Iliada,* 3.173 şi 420), care a dus-o cu sine la Troia (pentru alte detalii vezi MENELAOS şi PARIS). Marii conducători şi eroi greci care odinioară fuseseră pretendenţii şi adoratorii Elenei au hotărît să răzbune răpirea ei şi au organizat marea expediţie care a declanşat războiul troian, ce a durat zece ani. în timpul războiului, Elena este descrisă în mai multe rînduri participînd activ la acţiunile grecilor. După moartea lui Paris, cînd războiul era pe sfîrşite, ea s-a căsătorit cu fratele acestuia, Deifobos. Elena este prezentată drept complice a grecilor în timpul căderii Troiei, ea ajutîndu-i să intre în cetate şi arătîndu-le unde se afla PALADIONUL (vezi); 1-a părăsit apoi pe Deifobos, pe care 1-a predat grecilor, şi s-a împăcat cu Menelaos, urmîndu-1 la Sparta. Călătoria de întoarcere a durat opt ani *(Odiseea,* 4.82). La Sparta ea a trăit liniştită alături de Menelaos.
Povestirile referitoare la moartea Elenei sînt divergente. Potrivit profeţiei lui Proteu din *Odiseea,* Menelaos şi Elena nu aveau să cunoască moartea, ci urmau să fie primiţi în Cîmpiile Elizee *(Odiseea,* 4.563). După alte versiuni, ea a fost înmormîntată împreună cu Menelaos la Terapne, în La-conia (Pausanias, 3.19.9). O altă povestire spune că după moartea lui Menelaos a fost dusă de fiii acestuia în afara Peloponesu-lui şi şi-a petrecut ultimii ani la Rodos, unde a fost legată de un stîlp şi sugrumată de Polixo; cei din Rodos au ispăşit crima închinîndu-i un templu şi venerînd-o sub numele de Elena *Dendritis.* în sfîrşit, o altă tradiţie aminteşte că s-a căsătorit cu Ahile pe insula Leuce, misterioasa Insulă

Albă, şi că i-a dăruit acestuia un fiu, Euforion (Pausanias, 3.19.3). Trebuie să amintim şi o variantă a mitului troian, preluată de Stesihor şi reluată de Euripide în *Elena,* potrivit căreia nu Elena l-ar fi urmat pe Paris la Troia, ci o imagine a ei, pe cînd femeia ar fi stat în anii cît a durat războiul troian în Egipt, la curtea lui Proteu. Din această versiune s-au inspirat numeroase reconstituiri ale mitului; după cum spune Platon în *Phaidros* (243a), ea s-a răspîndit după ce zeii l-au orbit pe Stesihor pentru că a calomniat-o pe Elena. Vederea i-a fost redată numai după ce a compus *Palinodia.*
Aceasta ar fi, în linii mari, reconstituirea poveştii Elenei, dar izvoarele vechi prezintă, pe lîngă numeroase variante, şi indicii care ne lasă să întrevedem originea divină a celei mai frumoase femei din lume. După unii interpreţi, Elena ar putea fi o divinitate originară foarte veche, probabil pregreacă, pe care mitologia a transformat-o într-o fiinţă muritoare, chiar dacă superioară celorlalte prin naştere şi înfăţişare. Această ipoteză este confirmată de diverse argumente : în primul rînd, Elena se naşte din Zeus şi este deci de natură semidivină; în al doilea rînd, are legătură cu păsările (Zeus ia forma unei păsări atunci cînd o vizitează pe mama ei şi însăşi Elena se naşte dintr-un ou), iar în lumea mice-niană păsările reprezintă adesea manifestarea divinităţii; în plus, are legătură şi cu copacii, la Rodos spunîndu-se că fusese spînzurată sau legată de un copac şi sugrumată (şi Artemis era venerată uneori cu apelativul „Spînzurată": Pausanias, 8.23.6-7; vezi DENDRITIS), iar la Sparta exista copacul Elenei (Teocrit, *Idile,* 18.46 şi urm.); de asemenea, Elena era venerată în diferite localităţi, mai ales la Sparta; este răpită de mai multe ori, asemă-nîndu-se din acest punct de vedere cu zeiţa vegetaţiei şi a rodniciei pămîntului, Per-sefona; în sfîrşit, i se recunoaşte o autoritate aproape demoniacă atunci cînd, în Homer, lui Menelaos îi este suficient să-i fie soţ pentru a avea acces în Cîmpiile Elizee *{Odiseea,* 4.569). Din aceste motive şi din alte considerente, la care se adaugă faptul că numele său este pregrec, s-a presupus că Elena a fost o veche divinitate
pregreacă a vegetaţiei, intrată ulterior în mitologia clasică şi care şi-a pierdut progresiv aproape toate caracteristicile divine.
Renunţînd la legăturile cu lumea divină, poeţii greci o transformă pe Elena într-o fiinţă omenească, chiar dacă de

o frumuseţe supranaturală, şi în multe cazuri nu ezită să o înfăţişeze ca pe o creatură detestabilă din cauza nenumăratelor nenorociri pe care le provoacă. Această atitudine dispreţuitoare se va regăsi mult timp şi în literatura occidentală, nu doar în textele din Antichitate, cu o amplă paranteză doar în Evul Mediu, cînd Elena şi Paris devin modelul amanţilor perfecţi.
► *Răspîndirea cultului.* Cultul Elenei este atestat în diferite localităţi din Grecia, în special la Sparta, şi în diverse colonii din Magna Grecia. Se cunosc temple ale Elenei, sărbători dedicate Elenei (Helenia) şi sacrificii care aveau loc în cinstea ei. Era venerată mai ales ca ocrotitoare a adolescenţilor şi a tinerilor căsătoriţi.
► *Prezenţe în liten tura antică.* Elena este unul dintre cele mai cunoscute personaje din literatura clasică ; ea a inspirat numeroase povestiri şi legende a căror maximă elaborare o reprezintă *Iliada* şi *Odiseea, Palinodia* lui Stesihor, *Troienele, Oreste* şi *Elena* lui Euripide, *Ciclopul* aceluiaşi Euripide, care face din Elena ţinta unor glume şi aluzii usturătoare, *Elogiul Elenei* al lui Gorgias din Lentini, cel al lui Isocrate, *Tesmophoriazousai* de Aristofan (parodia *Elenei* lui Euripide în cheie comică), *Idilele* lui Teocrit (18: *Epitalamul Elenei), Troienele* lui Seneca, *Heroidele* lui Ovidiu, *Post-homericele* lui Quintus din Smirna, *Răpirea Elenei* a lui Colluthus, *Distrugerea Troiei* a lui Trifilodor, *Răpirea Elenei* a lui Blossius Aemilius Dracontius etc.
► *Prezenţe în literatura medievală, modernă şi contemporană.* Ca simbol al frumuseţii senzuale şi tulburătoare, Elena reapare în numeroase texte de dată mai recentă. Se numără printre protagoniştii unor opere celebre, ca *Roman de Troie* de Benoît de Saint-Maure, *Troilus şi Cresida* de Shakespeare, anonima *Poveste a doctorului Faust* din secolul al XVI-lea, *Dialogurile morţilor* de Fontenelle, *Faust* de Goethe. îi este dedicată *Răpirea Elenei* de B. Morando; apare în *Paris şi Elena* de R. de' Calzabigi (pusă pe muzică de C.W. Gliick), este amintită în *Elena la porţile Scheene* de A. Orvieto

şi dă titlul culegerii de versuri *Elena în Egipt* a lui H. Doolittle. Cu nuanţe diferite, personajul este prezentat de Ronsard în *Sonete pentru Elena,* de Leconte de l'Isle în *Elena,* de Hofmannsthal în *Elena egipteana,* de Meilhac, de Halevy, de Offenbach în *Frumoasa Elena,* de Andre Roussin în *Elena sau bucuria de a trăi.* De asemenea, apare în drama *Război cu Troia nu se face* de J. Giraudoux, în *Odiseea* lui Kazantzakis, *în Elena din Sparta* de Verhaeren, în *Neagra Elena* de O. Stoessl, în *Elena* de H. Ross-mann, în *Casandra* de Christa Wolf, în *Elena* de G. Ritsos şi în numeroase alte opere, inclusiv muzicale.
► *Iconografie.* Nu ne-au parvenit imagini vechi care să o înfăţişeze pe Elena ca figură izolată; dispunem doar de reprezentări - în picturile pe vase şi în reliefuri - legate de ciclurile mitice, precum *Ilioupersis,* răpirea, întîlnirea cu Menelaos etc. Din izvoarele literare ştim că a fost pictată de Polignot şi de Zeuxis şi că apărea pe Cufărul lui Cipselos din Corint, însă toate aceste opere s-au pierdut.
Eleos (gr. "EXeog, -ou). Divinitate greacă a compasiunii. La Atena îi era închinat un altar unde fugarii se refugiau atunci cînd voiau să ceară adăpost.
► *Prezenţe în literatura antică.* Altarul lui Eleos, care nu era folosit pentru sacrificii, ci constituia ţinta rugătorilor, este amintit, printre alţii, de Pausanias (1.17.1) şi de Apollodor *(Biblioteca,* 3.7.1).
Eleusinia (gr. TOC 'EAeucavia; lat. *Eleusi-nia, -orum).* Sărbători religioase greceşti care se celebrau la Eleusis în cinstea zeiţei Demetra. Se împărţeau în Marile Eleu-sinii, care aveau loc din patru în patru ani, în al doilea an al fiecărei olimpiade, şi Micile Eleusinii, din doi în doi ani. Cuprindeau întreceri sportive, o procesiune şi sacrificii. învingătorii primeau ca premiu o cantitate de grîu. Eleusiniile nu trebuie confundate cu celebrările MISTERELOR (vezi), ce se desfăşurau şi ele în cinstea Demetrei.
Eleusis (gr. 'EXeuaig, HLVOQ; lat. *Eleusin, -inis).* Oraş şi demos din Atica, situat la nord-vest de Atena, pe coastă, lîngă graniţa cu Megara. Era un centru religios de o importanţă fundamentală în Antichitate, datorită magnificului templu închinat Demetrei. Aici se desfăşurau grandioasele săr-
bători în onoarea Demetrei şi a Persefonei, numite Eleusinii. Celebrările misterice de la Eleusis, diferite de Eleusinii, ne sînt cunoscute din puţine izvoare *{Imnul homeric către Demetra* şi unele texte ulterioare, inclusiv rezumatele scriitorilor creştini) şi evocă rătăcirea Demetrei pe pămînt în căutarea fiicei pierdute (vezi DEMETRA) ; în ele aspectul agrar se împleteşte cu trimiterile la viaţa fericită din lumea de dincolo. Fundamental este aspectul iniţiatic al riturilor ce aveau loc în Telesterion (o sală mare din sanctuarul Demetrei).
Misterele se celebrau la începutul lui octombrie (Marile Mistere ; Micile Mistere, care se desfăşurau primăvara, aveau mai ales un scop pregătitor pentru cele mari). Cuprindeau o procesiune ce se desfăşura în aer liber şi pleca din Atena, întreceri atletice şi o parte rituală propriu-zis ini-ţiatică, rezervată aşa-numiţilor *mystai,* aspiranţii la iniţiere, în faţa cărora erau expuse obiectele sacre şi aveau loc alte ritualuri despre care ştim puţine lucruri, deoarece, după cum se spune în *Imnul homeric către Demetra,* ritul este „cu neputinţă de încălcat, de iscodit/ Sau de dezvăluit, căci teama de zei încremeneşte glasul". Participarea la mistere asigura o viaţă fericită în lumea de dincolo. Acesteia din urmă îi erau asociate conceptele referitoare la milă, puritate şi iniţiere. Despre concepţiile cu privire la viaţa fericită a iniţiaţilor în lumea de dincolo avem informaţii din *Broaştele* lui Aristofan (452 şi urm.).
Eleuteria (gr. Tâ'EXeu-ffepLa ; lat. *Eleuthe-ria, -orum).* Sărbători religioase greceşti al căror scop era, după cum arată numele lor (ce derivă din eAeu-frepia, „libertate"), să comemoreze eliberarea cetăţilor. Erau foarte

cunoscute cele care se celebrau la Sira-cuza, Samos, Larisa şi în alte centre ; cele mai faimoase erau însă cele de la Plateea, care comemorau victoria repurtată asupra perşilor în 479 î.Hr. şi se desfăşurau pe cîmpia unde avusese loc bătălia. Se celebrau într-o manieră deosebit de solemnă din patru în patru ani, iar în fiecare an evenimentul era sărbătorit printr-un sacrificiu, întreceri atletice şi curse de cai.
Eleuterios (gr. 'EXeu-frepioe;, -ou; lat. *Eleu-therius, -i).* Epitet al lui Zeus. înseamnă „eliberatorul".

Elicius (lat. *Elicius, -i).* Epitet utilizat în limbajul augural latin pentru a-1 indica pe Iupiter; înseamnă „cel ce coboară în fulger" şi corespunde grecescului Zetjc; x<xT<xipaTT)c;.
Elimus (lat. *Elymus, -i).* Fiul nelegitim al lui Anhise şi fratele lui Erix; a fost unul dintre troienii care, după căderea Troiei, s-au refugiat în Sicilia. Cu ajutorul lui Enea, a întemeiat cetatea Segesta. De la el şi-au luat numele elimii, o populaţie din Sicilia care se considera urmaşa troienilor şi care avea la Segesta unul dintre principalele sale centre, alături de Erix. Povestea este amintită în *Eneida* lui Vergiliu.
Elis (gr. 'HXig, -1805; lat. *Elis, -idiş).* Fiul lui Poseidon şi al Euripilei; a fost regele Elidei şi întemeietorul cetăţii care îi poartă numele. Potrivit lui Homer, Elida făcea parte din regatul lui Nestor. Era importantă în mitologia şi religia greacă datorită prezenţei pe teritoriul său a cetăţii şi sanctuarului panelenic de la Olimpia.
Elisa sau **Elissa,** vezi DIDO.
Elpenor (gr. 'EXirrjvwp, -opog ; lat. *Elpenor, -oris).* Unul dintre tovarăşii lui Ulise, amintit în *Odiseea* ; vrăjitoarea Circe 1-a transformat, împreună cu alţi greci, în porc, dar ulterior i-a redat înfăţişarea omenească. Fiind beat, Elpenor s-a culcat pe acoperişul casei Circei, de unde însă a căzut şi şi-a rupt gîtul.
Elysium, vezi CÎMPIILE ELIZEE.
Ematide (gr.'Hp.cxiK8eg, -CJV ; lat. *Emathi-des, -um).* Nume colectiv cu care sînt indicate cele nouă fiice ale lui Pieros, regele din Ematia, numite şi Pieride.
Emation (gr. 'Hp.a#iiuv, -wvog). Fiul lui Eos şi al lui Titonos şi fratele lui Memnon (Hesiod, *Teogonia,* 985); a fost regele etiopienilor. Cînd Heracle, care plecase să ia merele Hesperidelor, a străbătut ţinutul său, Emation 1-a atacat, dar a fost ucis.
Empirie sau **empiromanţie.** Arta de a prezice viitorul prin examinarea focului sacrificial şi a victimelor arse. Vezi DIVINAŢIE.
Empusa (gr. "EjATioucra, *-r\q*; lat. *Empusa, -ae).* Spectru monstruos, despre care se credea că devorează oameni (Aristofan, *Broaştele,* 288 şi urm.).
Enarete (gr. 'EvapeTT|, -TIC;). Fiica lui Deimahos; s-a căsătorit cu Eol, căruia i-a dăruit şapte fii şi cinci fiice, amintiţi de Apollodor *(Biblioteca,* 1.7.3): Creteu, Sisif, Atamas, Salmoneu, Deion, Magnes şi Perieres erau fiii săi, iar Canace, Alcione, Pisidice, Calice şi Perimede - fiicele sale.
Enaroforos (gr. 'Evapocpopog, -ou). Fiul lui Hipocoon (Apollodor, *Biblioteca,* 3.10.5), este menţionat ca adorator al Elenei, pe care a vrut să o răpească; pentru a o pune la adăpost, tatăl său, Tindar, i-a încredinţat-o lui Te zeu.
► *Prezenţe In literatura antică.* In afară de pasajul citat din Apollodor, personajul este amintit de Plutarh *(Tezeu,* 31; *cf.* şi Pau-sanias, 3.15.1).
Encelad (gr. 'EŢxeXaSoc;, -ou; lat. *Encela-dus, -i).* Fiul lui Tartar şi al Geei, era unul dintre giganţii cu o sută de braţe care au pornit războiul împotriva zeilor din Olimp. A fost ucis de Zeus, care 1-a îngropat apoi sub muntele Etna. Lupta dintre Atena şi Encelad este reprezentată într-un grup sculptural care împodobea frontonul templului aflat pe Acropole înainte de Partenon.
Endeis (gr. 'EvST)IC;, -tfioc;). Fiica lui Sciron, s-a căsătorit cu Eac şi i-a născut pe Tela-mon şi Peleu. Fiind mama lui Peleu, este străbuna lui Ahile.
► *Prezenţe în literatura antică.* Genealogia sa apare în *Biblioteca* lui Apollodor (3.12.6), unde se menţionează că Ferecide pusese sub semnul întrebării faptul că Telamon ar fi fost fiul lui Endeis.
Endimion (gr. 'EvSu|iiu)v, -wvoc;; lat. *Endy-mion, -onis).* Rege din Elida, prezentat de obicei ca un frumos păstor sau vînător. El se bucura de somnul veşnic, în legătură cu care versiunile mitului diferă mult: uneori acest somn este prezentat ca un dar al lui Zeus, care l-ar fi lăsat pe Endimion să dispună după bunul său plac de propria moarte (Apollodor, 1.7.5), îngăduindu-i astfel să o înlocuiască cu un somn neîntrerupt ; alteori însă somnul este considerat o pedeapsă pentru faptul că, ridicat de Zeus la cer, Endimion a îndrăznit să asprire la dragostea Herei; uneori se spune că Hipnos, zeul înaripat al somnului, îndrăgostit de el, i-ar fi făcut darul de a putea dormi cu ochii deschişi.

Cea mai celebră povestire este însă cea potrivit căreia Endimion era iubit de Selene, Luna, care dispărea în spatele muntelui Latmos, din Asia Mică, şi se ducea să-1 vadă în timp ce dormea într-o mică peşteră (Apollonios din Rodos, 4.57). Din dragostea lui Endimion şi a Lunii s-au născut cincizeci de fiice (Pausanias, 5.1.4). Somnul lui Endimion ar fi fost provocat chiar de zeiţă (Cicero, *Tusculanae Disputationes,* 1.92), pentru a se putea uni nestingherită cu tînărul.
► *Prezenţe în literatura antică.* în afară de pasajele citate din Apollodor, Apollonios din Rodos şi Cicero, mitul lui Endimion este amintit adesea de poeţi, în special de Apuleius în *Metamorfoze,* 1.12.2 şi de Lucian în *Dialogurile zeilor,* 11.
► *Prezenţe în literatura modernă.* Lui Endimion îi sînt dedicate un cantonier al lui Cariteo, o *Fabulă* a lui Marino, o dramă pastorală a lui A. Guidi, o dramă a lui J. Lyly, o piesă de teatru a lui Metastasio, o culegere de poezii a lui E.J. Stagnelius şi un poem mitologic al lui Keats. Din mitul lui Endimion s-au inspirat pentru diferite compoziţii muzicale N. Jomelli, F.J. Haydn, C. Monteverdi (intermezzo, pierdut, la *Dragostea Dianei şi a lui Endimion)* şi mulţi alţii.
Enea (gr. AWeicxc;, -ou; lat. *Aeneas, -ae*; voc. -a). Unul dintre cei mai mari eroi din mitologia greco-romană, protagonist al Ciclului troian şi a numeroase tradiţii ulterioare, care culminează în literatura latină cu *Eneida* lui Vergiliu.

Povestirea lui Homer (Homer, *Iliada).* Enea, un mare erou troian, era fiul lui Anhise şi al Afroditei (vezi schema de la rubrica DARDANOS) şi s-a născut pe muntele Ida. A fost crescut la Dardanos de către nimfe, în casa lui Alcatoos. La începutul războiului troian nu apare printre eroii participanţi; s-a implicat doar atunci cînd Ahile i-a atacat turmele pe muntele Ida. Atunci a plecat la luptă împotriva grecilor, devenind, alături de Hector, principalul erou troian, duşmanul prin excelenţă al armatei greceşti, ţinta admiraţiei oamenilor şi, în acelaşi timp, a bunăvoinţei zeilor. Homer ne povesteşte în mai multe rînduri cum a fost salvat Enea prin intervenţia directă a zeilor: Afrodita îl ajută atunci cînd este rănit de Diomede, iar Poseidon îl apără atunci cînd e pe punctul de a fi omorît de Ahile. Spre deosebire de legendele ulterioare, Homer nu vorbeşte despre rătăcirile sale de după căderea Troiei; dimpotrivă, ne lasă să înţelegem că Enea şi urmaşii săi au urcat pe tronul Troiei după ce s-a stins neamul regelui Priam.
Tradiţiile ulterioare. Cea mai mare parte a povestirilor ulterioare *(cf.* poemele ciclice) spun că Enea s-a retras, împreună cu cei mai credincioşi prieteni ai săi, pe muntele Ida, unde se născuse, ducînd cu el statuile zeilor, mai ales Paladionul, statuia zeiţei Palas Atena; potrivit unei alte legende, a străbătut Europa şi, după lungi rătăciri, s-a stabilit în Latium, unde a devenit strămoşul romanilor - versiune aparţinîndu-i lui Timaios (sec. IV-III î.Hr.) şi însuşită de diferiţi scriitori, printre care Dionysos din Halicarnas, iar în lumea romană Naevius, Ennius, Quintus Fabius Pictor, Varro şi Livius. Rătăcirile lui Enea, care în ansamblul lor nu constituiau o tradiţie omogenă, erau puse în legătură cu întemeierea — în Grecia continentală şi în alte părţi - a numeroase cetăţi, ale căror nume trimiteau la cel al lui Enea (ca Eneia în Peninsula Chalcidică sau Eno în Tracia) sau unde existau temple în care Afrodita era venerată în raport cu Enea (ca la Leucada şi Actium, unde avea epitetul *Eneia).* Povestea peregrinărilor lui Enea după căderea Troiei este deci destul de fragmentară. In legătură cu acest aspect al mitului lui Enea, versiunea poetică cea mai completă şi bogată în detalii, dar şi cu cea mai înaltă valoare literară şi importanţă istorică, ce a ajuns pînă la noi este, desigur, *Eneida* lui Vergiliu.
Povestirea lui Vergiliu. Eneida povesteşte rătăcirile lui Enea, care aveau să ia sfirşit pe coasta Latiumului cu întemeierea stir-pei din care se trage împăratul Augustus. Enea este urmărit în călătoriile sale pe Marea Mediterană, ce devin lungi şi peri-culoase din cauza adversităţii mării, dar mai ales a ostilităţii Herei (Iunona), care îi este duşmană. Enea a ajuns mai întîi în Epir şi Sicilia, dar o furtună 1-a aruncat pe coasta africană, unde a întîlnit-o pe DIDO (vezi); punînd înaintea sentimentelor conştiinţa propriului destin şi a propriei responsabilităţi istorice, a ridicat ancora din Cartagina, părăsind-o pe Dido, şi a

acostat în cele din urmă în Latium, unde a fost primit cu prietenie de regele Latinus. Aici Enea a întemeiat cetatea Lavinium, numită astfel după Lavinia, fiica lui Latinus, cu care s-a căsătorit (prima sa soţie fusese CREUSA, mama lui ASCANIU, vezi). Căsătoria lor a stîrnit însă mînia lui Tur-nus, pretendentul Laviniei, care le-a declarat război regelui Latinus şi lui Enea. Latinus a căzut în luptă, dar a fost răzbunat de Enea, care 1-a ucis pe Turnus; -după moartea regelui, Enea a rămas să domnească singur peste populaţia latinilor şi peste troieni, care s-au amestecat, formînd un singur popor. La puţin timp după aceasta însă Enea a căzut în timpul războiului împotriva rutulilor, sprijiniţi de Mezenţiu, regele etruscilor; trupul său nu a fost găsit şi de aceea s-a răspîndit credinţa că a fost ridicat la cer, ca o confirmare a destinului său excepţional şi a rolului său istoric. *Eneida* se termină însă înainte de episodul morţii protagonistului, despre care vorbesc alte tradiţii; ea se încheie cu moartea lui Turnus. De asemenea, Vergiliu nu cunoaşte tradiţia potrivit căreia Enea s-a întîlnit cu Anna, sora Di-donei, pe malul rîului Numicius (Ovidiu, *Fastele,* 3.601 şi urm.).
Vergiliu spune că Enea a ajuns în Italia după şapte ani de la căderea Troiei, iar evenimentele cuprinse între debarcarea în Latium şi moartea lui Turnus durează în povestirea sa douăzeci de zile.
► *Epitete.* Anhisiadul (fiind fiul lui Anhise); *pius* (sentimentul tipic latin de *pietas* îşi găseşte în Enea personificarea exemplară); Iupiter Indiges (cu acest titlu a fost venerat după moarte şi presupusa urcare la cer).
► *Prezenţe în literatura antică.* O listă sumară a izvoarelor literare care ne ajută să reconstituim personalitatea lui Enea îi include cel puţin pe Homer, *lliada* ; Hesiod, *Teogo-nia* ; *Imnul homeric către Afrodita* ; Stesi-hor; Licofron ; Naevius ; Ennius ; Varro; Vergiliu, *Eneida*; Ovidiu, *Fastele* şi *Metamorfoze* (14.581 şi urm.: ridicarea la cer a lui Enea), *Heroidele.* Valoarea „clasică" dobîndită încă din Antichitate de poemul vergilian a multiplicat imitaţiile, comentariile şi reelaborările sale, iar de acest lucru s-a bucurat în primul rînd personajul Enea, ca protagonist al poemului şi personificare a tuturor calităţilor considerate tipic latine.
Astfel a fost interpretat din Evul Mediu pînă în epoca modernă.
► *Prezenţe în literatura medievală şi modernă.* Şi în epocile ulterioare succesul şi apariţiile lui Enea sînt legate de destinul unic al *Eneidei,* dar mai ales al personajului--Vergiliu în general. După compendiul *Eneidei* vergiliene redactat de Avienus în secolul al IV-lea d.Hr. şi după lectura sa în cheie creştină propusă de Fulgentius în secolul al V-lea, Enea reapare în romanele curteneşti cu subiecte clasice din 1150-1160, în *Roman d'Eneas* şi în *Eneit* a lui Heinrich von Veldeke, imediat posterioară; mai tîrziu, aventurile lui Enea sînt reluate de Maffeo Veggio în cîntul 13 adăugat *Eneidei* şi în *Eneida* lui Aldobrando dei Cerretani; Giam-battista Lalli a scris o parodie a *Eneidei* şi a protagonistului acesteia, *Eneida travestită* ; satiric este şi *Vergile travesti* al lui Paul Scarron ; mai tîrziu au apărut *Aben-teuer des frommen Helden Aeneas* al lui A. Blumauer şi *Eneida* lui I. Kotljarevski. Personajul Enea, pe care Dante îl aşază în Limb printre „spiritele mari" *(Infernul,* 4.122) şi virtuţile acestuia au inspirat numeroase personaje din opere cu subiecte diferite, ca Godefroy de Bouillon din *Ierusalimul eliberat* al lui Tasso. Singulară este o operă a lui J.B.C. Favre, din secolul al XVIII-lea, în langue d'oc. Pentru episoadele specifice, ca dragostea dintre Enea şi Dido, vezi DIDO şi rubricile dedicate personajelor implicate în respectivele episoade.
► *Iconografie.* Printre documentele care au păstrat imaginea lui Enea se numără: monede din cetatea Ainea (Macedonia), întemeiată, potrivit tradiţiei, de Enea; monede de la Segesta, Dardania etc.; ceramica atică din secolul al V-lea î.Hr.; Hydria Viventius de la Muzeul Naţional din Napoli; *Tabula Iliaca ; codex Vat. Lat.* 3225; picturile din Mormîntul Statiliilor de pe Esquilin, cu povestea lui Enea; reliefurile din Ara Pacis de la Roma; o serie de picturi de la Pompei şi Herculanum, în special cele din Casa lui Siricus de la Pompei, înfăţişîndu-1 pe Enea în timp ce este îngrijit; reliefurile din Ara Gens Augusta, cu fuga lui Enea de la Troia (Tunis, Muzeul Bardo). Tema fugii lui Enea ducîndu-şi tatăl pe umeri şi avîndu-1 alături pe fiul său Ascaniu, cel mai frecvent motiv în reprezentările lui Enea, se răspîndeşte în epoca imperială şi în arta provincială, avînd o

semnificație funerară şi soterio-logică.

Enialios (gr. 'EvuaXioc, -ou ; lat. *Enyalius, -i).* Epitet ce apare frecvent în *Iliada* (fiind însă absent în *Odiseea)* pentru a-1 indica pe Ares, zeul războiului. în epoca mai tîrzie, Ares şi Enialios au devenit două divinități distincte, ambele legate de război.

Enio (gr. 'Evuui, -oug ; lat. *Enyo, -us).* Divinitate feminină a războiului, căreia îi plăceau masacrele şi distrugerea cetăților; îl însoțeşte pe Ares pe cîmpul de luptă. Corespondentul său latin este BELLONA (vezi); numele grecesc provine probabil din *tvuw* sau evoj, „a ucide".

Enipeu (gr. 'Evineug, -ewe;; lat. *Enipeus, -eos* sau *-ei).* Este de fapt un rîu din Tesa-lia. Zeul acestui rîu era îndrăgostit de o tînără pe nume Tiro, fiica lui Salmoneu; dar pentru că şi Poseidon dorea să se bucure de grațiile fetei, a luat înfățişarea lui Enipeu. Astfel, Tiro i-a zămislit cu Poseidon pe Neleu şi Pelias.

► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit de Homer *(Odiseea,* 11.238), Apollo-dor *(Biblioteca,* 1.9.8) şi Diodor din Sicilia (4.68.3).

Enoclos (gr. *CfivoxXoq,* -ou). Rege al enia-nilor; a fost lapidat de poporul său în urma unui oracol al lui Apollo, care poruncise acest sacrificiu pentru a se evita o foamete cumplită.

Enomaos (gr. Olvojiccog, -ou ; lat. *Oeno-maus, -i).* Rege al Pisei, în Elida, fiul lui Ares şi tatăl Hipodamiei. Pentru detalii vezi PELOPS.

Enomos (gr."Evvop.oț, -ou). Prezicător din Misia, care a participat la războiul Troiei de partea troienilor. Este menționat în mai multe pasaje din *Iliada* (2.858; 17.218; 11.422 se referă însă la un războinic troian omonim).

Enone (gr. OIvwvti, -T)£ ; lat- *Oenone, -es).* Nimfă, fiica zeului fluvial Cebren; locuia pe muntele Ida şi a fost soția lui Paris, înainte ca acesta să o răpească pe Elena şi să declaseze astfel războiul troian, care a durat zece ani. Cînd Paris a părăsit-o pentru Elena, Enone, cuprinsă de gelozie, i-a purtat pică, refuzînd să-1 îngrijească atunci cînd a fost rănit de una dintre săgețile otrăvite ale lui Filoctet. Mai tîrziu, cînd Paris era deja mort, s-a căit; cuprinsă de
remuşcări, s-a sinucis spînzurîndu-se sau aruncîndu-se pe rugul pregătit pentru el.

► *Prezențe în literatura antică.* Este amintită în special de Apollodor (3.154-155) şi Ovi-diu *(Heroidele,* 5). Mitul său este reluat, cu unele variante, de Partenios din Niceea şi de Quintus din Smirna.

Enopion (gr. O'LVOTTIWV, HOVOC; ; lat. *Oeno-pion, -onis).* Fiul lui Dionysos, soțul nimfei Helice şi tatăl Meropei, de care s-a îndrăgostit gigantul ORION (vezi).

Enorcos (gr. "Evopxog, -ou). Tînăr din Lesbos, care a fost zămislit de cei doi frați Daitas şi Tiest şi s-a născut dintr-un ou. I-a închinat lui Dionysos un templu, unde zeul era venerat cu epitetul *Enorcos* (Lico-fron, *Alexandra,* 212).

Enosigeos (gr. 'EvvoaLȚaiog, -ou ; lat. *Enno-sigaeus, -i).* Epitet (literal, „cel ce cutremură pămîntul") cu care este indicat Poseidon în poezia greacă arhaică; zeul era reprezentat adesea cu tridentul său, în timp ce cutremura pămîntul, provocînd catastrofe.

► *Prezențe în literatura antică.* Epitetul este folosit de numeroşi poeți greci şi romani (Hesiod, *Teogonia,* 15; *Imnul homeric către Poseidon* ; *cf.* Ovidiu, *Metamorfoze,* 1.283--284).

Enotros (gr. OtvwTpoc, -ou; lat. *Oenotrus, -i).* Fiul mai mic al regelui Arcadiei, Licaon, şi al Cilenei. La moartea lui Licaon, cînd Peloponesul a fost împărțit între urmaşii săi, Enotros a căpătat o mică parte din regat; atunci a hotărît să plece din patrie împreună cu fratele său Peucetios. Călătoria lor a luat sfîrşit în Italia, unde cei doi s-au stabilit şi au întemeiat popoarele numite, respectiv, enotri şi peuceți. Poeții greci foloseau adesea termenul Enotria pentru a indica Bruttiumul, Lucania sau chiar Italia în ansamblu (cu acest sens cuvîntul este utilizat şi de istorici, de exemplu de Herodot, 1.167). Unele versiuni ale mitului spun că Enotros era un rege sabin.

► *Prezențe în literatura antică.* Povestea lui Enotros şi Peucetios este amintită de Pau-sanias şi Dionysos din Halicarnas ; versiunea potrivit căreia Enotros era un rege sabin i-o datorăm lui Varro.

Entellus (lat. *Entellus, -i).* Celebru pugi-list, care a dat numele cetății Entella din Sicilia. Apare în *Eneida* lui Vergiliu (5.387

şi urm.), unde este definit „dintre eroi odinioară cel mai puternic", dar cuprins acum de „amorțita bătrînețe"; în ciuda vîrstei avansate, participă totuşi la jocurile funebre în onoarea lui Anhise, unde îl învinge pe Dares, erou troian şi pugilist abil (vezi DARES, 2).

Entoria (gr. 'Evtwpia, -ag; lat. *Entoria, -ae).* Eroină romană care a trăit în mitica epocă a aurului. Era fiica lui Icarios, un țăran care a avut norocul să-1 primească în casa lui pe Saturn, care 1-a învățat secretele cultivării viei şi ale producerii vinului, sfătuindu-1 să răspîndească, la rîndul său, noua artă. Icarios i-a dat-o zeului de soție pe propria sa fiică, Entoria, şi cei doi au avut patru copii: Ianus, Himnos, Faustus şi Felix. între timp, Icarios şi-a invitat vecinii să-i guste vinul; aceştia au adormit, iar

cînd s-au trezit au crezut că fuseseră otrăviți şi l-au omorît pe Icarios cu pietre. Atunci Saturn a trimis o molimă în rîndul romanilor, pentru curmarea căreia oracolul din Delfi a poruncit să se ridice un templu închinat lui Saturn la poalele Capitoliului şi un altar pe Stînca Tarpeiană. Saturn a preschimbat familia lui Icarios într-o constelație. Legeni", mai degrabă confuză, care o relua cu unele variante pe aceea a lui Icarios şi a Erigonei, dorea să explice originea templului lui Saturn de la Roma.
► *Prezențe In literatura antică.* Arătos, *Fenomenele,* 137; Plutarh, *Moralia,* 307 şi 308a.
Eol (gr. A'ioXog, -ou; lat. *Aeolus, -i).* 1) Fiul lui Hellen şi al nimfei Orseis şi nepotul lui Deucalion, regele cetății Magnesia din Tesalia; frații săi erau Doros şi Xutos (vezi schema de la rubrica DEUCALION). A fost regele Tesaliei, iar legenda spune că a întemeiat neamul eolienilor, care şi-au luat numele de la el. A avut mulți urmaşi; totuşi, cea mai veche versiune a mitului aminteşte doar patru fii ai lui Eol: Sisif, Atamas, Creteu şi Salmoneu.
2) Fiul sau nepotul lui Hipotes (sau, după o altă versiune, al lui Poseidon şi al Arnei, fiica lui Eol, 1). Homer îl prezintă ca fiind fericitul stăpîn al Insulelor Eoliene; Zeus îi dăduse putere asupra vînturilor, pe care putea să le oprească sau să le stîr-nească după bunul său plac. Această versiune a lui Homer, alături de etimologia
numelui lui Eol din grecescul *&e\\a,* „vijelie, furtună", a făcut ca în tradiția ulterioară Eol să fie considerat zeul şi regele vînturilor, pe care le ținea ascunse în măruntaiele unui munte. In *Odiseea* (10.1), Homer povesteşte că pe insula lui Eol (unde regele vînturilor trăia împreună cu cei doisprezece fii ai săi, şase băieți şi şase fete, toți căsătoriți între ei) a ajuns Ulise, care i-a fost oaspete timp de o lună. înainte de plecare, Eol i-a dăruit lui Ulise un burduf cu vuiturile pe care le stăpînea, pentru ca Ulise să le facă să sufle în pînze după cum avea nevoie; burduful, închis pentru ca vînturile să nu se împrăştie, a stîrnit curiozitatea tovarăşilor lui Ulise, care, crezînd că înăuntru era aur, l-au deschis, aruneînd astfel nava în mijlocul furtunii.
► *Prezențe In literatura antică.* Principalul izvor referitor la povestea lui Eol îl constituie *Odiseea* lui Homer; o tragedie intitulată *Eol* a scris şi Euripide, care descrie dragostea incestuoasă dintre doi copii ai lui Eol, Macareu şi Canace.
Eolia (gr. AioXioc, -*<xq*; lat. *Aeolia, -ae).* 1) Cu acest nume este indicată în *Odiseea* insula unde locuia Eol, zeul vînturilor. Descrisă ca o insulă plutitoare înconjurată din toate părțile de un zid de bronz, a fost localizată în mai multe puncte din Marea Mediterană; cele mai probabile identificări ar fi cu Stromboli sau cu Lipari, ce fac parte din Insulele Eoliene, care şi-au păstrat numele pînă astăzi.
2) Eroină greacă, fiica lui Amitaon şi soția lui Calidon. Este amintită de Apollo-dor *(Biblioteca,* 1.7.7).
Eon (gr. A'uîiv, -ivoc;). în sens propriu, în greacă reprezintă personificarea timpului care trece. Ştim că în timpul unei sărbători care se celebra la Alexandria în epoca tîrzie şi în care elementele greceşti se împleteau cu altele, de origine egipteană, Eon era considerat fiul Corei, iar statuia sa era purtată în procesiune. Cultul era, probabil, de origine orfică. La Roma, cu acest nume se indica în epoca imperială, în Misterele Mithraice, o divinitate monstruoasă, cu cap de leu şi trup de om înaripat, în jurul căruia se încolăcea un şarpe. Divinitatea era identificată uneori cu zeul solar grec ori cu zeii egipteni Osiris sau Horus.

I

4 a

■ l

1

► *Prezențe în literatura antică.* Ca personaj mitologic, Eon apare în *Dionisiacele* lui Nonnos din Panopolis. Nu este definit însă în mod univoc; principala semnificație a numelui său, legată de ideea timpului care trece şi este trăit şi experimentat în viața oamenilor, subliniază importanța conceptului mai mult din punctul de vedere al meditației filosofice asupra timpului decît ca personificare sau alegorie.
Eonos (gr. Oluivoţ, -ou). Fiul lui Licimnios, nepotul Alcmenei şi vărul lui Heracle. A participat alături de acesta la expediția împotriva Peloponesului şi a repurtat prima victorie la alergări la jocurile olimpice instituite de acelaşi Heracle. A fost ucis de Hipocoon, iar pentru a răzbuna moartea sa Heracle a declarat război Spartei.
► *Prezențe în literatura antică.* Principalele izvoare sînt reprezentate de Apollodor *(Biblioteca,* 2.4.6), Pausanias (3.15.3-5) şi Diodor din Sicilia (4.33).
Eos (gr. 'Huig sau "EIL>£, 'Houg; lat. *Eos* şi *Aurora, -ae).* Zeița dimineții, fiica lui Hiperion şi a Tiei (sau

Eurifasa) sau a gigantului Palas. La începutul zilei se trezea şi urca din rîul Oceanos în cer, într-un car tras de cai înaripați, ca să anunțe lumina soarelui. A iubit şi a luat cu sine mulți tineri cunoscuți pentru frumusețea lor fără pereche, ca Orion, Cefalos şi TITONOS (vezi), care a devenit soțul său (Ovidiu o numeşte „soția lui Titonos"). Cu Titonos 1-a avut pe MEMNON (vezi). Pasiunea nestăvilită ce pare să o caracterizeze pe Eos pornea, spune legenda, dintr-o pedeapsă a Afroditei: odată Eos se unise cu Ares, ceea ce a provocat mînia zeiței, care s-a gîndit să o pedepsească condamnînd-o să fie veşnic îndrăgostită, dar nu şi fericită.
► *Epitete.* Cele mai frecvente, care apar în poezia epică, sînt „cea cu degete trandafirii" şi „cea cu mantia galbenă", aluzii evidente la culorile aurorei.
► *Atribute.* Aripile; carul tras de doi cai, numiți Lampos şi Faeton.
► *Prezențe în literatura antică.* Genealogia sa este prezentată de Hesiod în *Teogonia* (372). Amintită adesea în poemele homerice, apare şi în *Imnul homeric către Afrodita,* unde cere ca Titonos să devină nemuritor. Aventurile sale amoroase sînt evocate şi de Ovidiu *(Metamorfoze,* 7), Hyginus, Apollodor, Antoninus Liberales. O amintesc,
de asemenea, Pindar *(Olimpice,* 2.83 şi *Nemeene,* 6.59), Euripide *(Hipolit,* 454 şi urm.), Properțiu (2.18.7 şi urm.).
► *Iconografie.* Adesea este reprezentată în pictura pe vase, unde apare, înaripată şi uneori în car, în timp ce îi urmăreşte pe Cefalos şi Titonos. Asistă la duelul lui Ahile cu Memnon sau, mai exact, se apleacă să susțină trupul fără viață al celui din urmă.
Epafos (gr. "Eiraqiog, -ou; lat. *Epaphus, -i).* Fiul lui Zeus şi al lui Io, născut pe malul Nilului după lungile peregrinări ale mamei sale. A devenit regele Egiptului; era considerat întemeietorul mitic al Memfisului.
Epagoge (gr. 'enaȚwpfj, -TIC). CU acest nume erau indicate în limba greacă formulele de implorare şi de invocare adresate în special zeilor infernali (Platon, *Republica,* 364; *Legile,* 933).
Epeios (gr. **'Erceiog,** -ou; lat. *Epeus, -i).* Fiul lui Panopeu; este amintit ca fiind constructorul celebrului cal troian.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit în *Odiseea* (8.493) şi are un rol important în *Ilioupersis* a lui Stesihor.
Epibomios (gr. ein.p6p.ios, -ou). Termenul îl indica pe preotul care în cadrul MISTERELOR (vezi) Eleusine era „responsabil de altar" (acesta era sensul literal al cuvîn-tului), adică se ocupa de desfăşurarea ceremoniilor preliminare inițierii, ucidea victimele oferite ca sacrificiu şi le examina măruntaiele.
Epîcasta, vezi IOCASTA.
Epicles (gr. 'EiuxXîic, -eoug). Luptător din Licia care a participat la războiul Troiei ca aliat al troienilor. A fost ucis de Aiax Telamonianul, care a prăvălit peste el o stîncă enormă, sfărîmîndu-i capul *(Iliada,* 378 şi urm.).
Epidaur (gr. 'EmSaupog, -ou; lat. *Epidau-rus, -i).* Celebră cetate din Argolida, la golful Saronic, a cărei faimă în lumea antică se datora marelui sanctuar închinat lui Asclepios, ce îşi avea aici principalul centru de cult. La Epidaur veneau pelerini din toate regiunile Greciei, în special bolnavi ; îndrumați şi asistați de preoții lui Asclepios, ei trăiau o experiență mistică complexă, despre care se credea că era capabilă să aducă vindecarea. Dovadă stau

numeroasele *ex voto* găsite la fața locului, ce reprezintă părți ale corpului (evident, cele care fuseseră bolnave și se vindecaseră prin intervenția miraculoasă a zeului) și chiar structurile sanctuarului în ansamblu, unde porticurile, foarte numeroase, ofereau adăpost pelerinilor și constituiau în același timp locul incubației, adică al experienței mistice (mai ales nocturne) în urma căreia zeul putea dărui vindecarea. Pentru alte detalii vezi ASCLEPIOS și INCUBAȚIE.
Epidauria (gr. 'EfuSaupia, -uv). Sărbători religioase grecești care se celebrau în cinstea zeului Asclepios. Numele lor provenea din cel al localității Epidaur, principalul centru de cult al zeului; cu toate acestea, se desfășurau nu la Epidaur, ci la Eleusis, în timpul celebrării Misterelor Eleusine, în a treia sau a patra zi a sărbătorilor.
Epidelios (gr. 'EiuSfjXi.og, -ou). Epitet al lui Apollo, variantă a lui *Delios,* referitor la insula Delos unde zeul văzuse lumina zilei.
Epidemie. Izbucnirea unor boli contagioase care contaminează o întreagă cetate sau regiune, semănînd moartea, constituie o temă frecventă în mitologia clasică, în special în cea greacă, și se poate rezuma, în linii generale, la tema pedepsei divine pentru o greșeală a oamenilor. Prima epidemie amintită de mitologia greacă este cea care izbucnește în tabăra aheilor în timpul războiului troian și este sintetizată cu multă forță în versurile lui Homer: Apollo, „mînios de pe vîrful Olimpului merse la vale/ Arcul pe umăr avînd și tolba vîrtos căpăcită./ Lung zuruiră săgețile-n tolba-i din spate, cînd zeul/ Plin de mînie porni, nălucindu-se-asemenea nopții,/ Stete departe de tabăr-apoi și da drumul săgeții./ Zeul întîi nimerit-a în muli și-n ogarii cei sprinteni,/ Dar mai ținti dup-aceea și-n oaste săgeți otrăvite,/ Morții ardeau sumedenii pe ruguri" *(Iliada,* 1.43-53). Mînia lui Ahile a fost provocată de trufia cu care Agamemnon i-a vorbit lui Chrises, preotul zeului, venit să-1 roage să-i înapoieze fiica luată prizonieră. Un alt erou aheu, Aiax, fiul lui Oileu, este răspunzător de o molimă îngrozitoare care se abate asupra ținu-tului său de baștină, Locrida; în acest caz molima este provocată de mînia Atenei, înfuriată că Aiax o violase pe Casandra lîngă altarul zeiței. Zeus trimite la rîndu-i o epidemie la Atena, pentru a-i pedepsi pe atenieni, care l-au ucis pe Androgeu, fiul lui Minos (pentru detalii vezi MINOS). Prevestitoare a unor evenimente dramatice este epidemia care se abate asupra Tebei în vremea lui Oedip; în *Oedip rege* al lui Sofocle, Oedip îl trimite pe Creon la Delfi ca să consulte oracolul și să afle cauza și posibilele remedii ale teribilului flagel. Pythia răspunde că molima avea să dispară numai cînd moartea lui Laios (tatăl lui Oedip) va fi răzbunată. Oedip, care nu știe că el este vinovatul (vezi OEDIP), rostește un blestem groaznic împotriva

ucigaşului, blestem ce se va întoarce împotriva sa în acea dramatică înlănţuire de evenimente care îi vor hotărî soarta. O altă epidemie este amintită la Troia înaintea asediului grecilor şi este pusă pe seama dorinţei lui Apollo şi, indirect, a lui Poseidon: cei doi zei construiseră pentru Laomedon, regele Troiei, zidurile solide ce împrejmuiau cetatea, dar Laomedon nu le plătise preţul convenit; întreaga cetate era în doliu din cauza molimei la venirea Heracle, care a salvat-o pe Hesione, fiica lui Laomedon, de monstrul marin trimis de Poseidon pentru a devasta ţinutul (vezi HESIONE, 3).
Uneori zeii trimit epidemii nu doar ca să-i pedepsească pe cei vinovaţi de delicte deosebit de grave, dar şi ca să arate ce comportamente trebuie cenzurate sau ce priorităţi există în cazul unor obligaţii şi legi aparent opuse. Semnificativ în acest sens este mitul lui Idomeneu, regele Cretei, care a participat la războiul troian şi care, în timpul călătoriei de întoarcere, le-a promis zeilor, pentru a-1 salva în timpul unei furtuni îngrozitoare, că va sacrifica primul om pe care îl va întîlni cînd va ajunge în ţara sa. Primul om pe care 1-a întîlnit a fost fiul său (sau fiica sa). Pentru a-şi respecta jurămîntul, Idomeneu 1-a sacrificat, dar zeii au pedepsit comportamentul său, trimiţînd în insulă o molimă îngrozitoare (vezi IDOMENEU), care a încetat numai o dată cu exilarea regelui; în acest caz, mesajul divin pare să fie că nici un jurămînt, fie el solemn şi rostit în faţa celor mai mari zei, nu poate fi pus dinaintea legilor sacre, nescrise, dictate de natura relaţiilor dintre oameni şi de dragostea părintească, adică acele legi în numele

cărora o mare eroină mitologică, Antigona, nu ezită să meargă în întîmpinarea morţii (vezi ANTIGONA).
Mitologia romană nu aminteşte multe cazuri de epidemii. Singura povestire mai importantă este cea referitoare la eroina Valeria Luperca ; pentru ca epidemia care devasta cetatea ei să înceteze, a fost aleasă ca victimă şi urma să fie sacrificată pe altarul Iunonei. Povestea are însă un final fericit: nu numai că Valeria este salvată datorită intervenţiei divine, dar, printr-o minune, ea a putut să-i vindece pe toţi cei care se îmbolnăviseră (pentru detalii vezi VALERIA). La un mit grec face în schimb trimitere povestirea despre epidemia din Egina, descrisă de Ovidiu în *Metamorfoze* (7.523 şi urm.) şi provocată de Iunona, mînioasă „pe pămînturile ce purtau numele rivalei sale"; rivala este Egina, fiica zeului fluvial Asopos, pe care Zeus o iubea şi care îi dăruise acestuia un fiu, Eac, înfuriind-o pe soţia regelui zeilor. Pe planul observaţiei ştiinţifice, şi nu al mitologiei, se situează în literatura latină descrierea molimei din *Poemul naturii* al lui Lucreţiu (6.1090 şi urm.), unde consideraţiile generale despre natura morbului, despre cauzele şi modul de răspîndire a acestuia sînt urmate de dramatica descriere a celebrei epidemii de la Atena (care fusese deja subiectul unor pagini dramatice ale lui Tucidide, 2.47-53); opera lui Lucreţiu se încheie cu o scenă apocaliptică, în care „toate sanctuarele zeilor moartea le umpluse de trupuri fără viaţă, iar templele celor aflaţi în cer rămîneau peste tot pline de leşuri" (6.1272 şi urm.).
Epidemiile sînt trimise adesea de Apollo, ca în cazul deja amintit din *Iliada,* unde arcul său este aducător de moarte; dacă foarte adesea ele apar ca un mesaj al zeilor către oameni, de o forţă dramatică atunci cînd delictele de care se fac vinovaţi cei din urmă sînt deosebit de grave şi înspăi-mîntătoare, trebuie să subliniem însă că aproape niciodată pedeapsa divină nu este înţeleasă imediat de destinatari; ei au nevoie de intervenţia oracolului pentru a sesiza legătura cauză — efect dintre vină şi pedeapsa ei îngrozitoare. Epidemia reprezintă, de asemenea, un soi de ispăşire colectivă a unui delict comis adesea de un singur om, care, în plus, este scutit de pedeapsă. Mitul sugerează astfel ideea responsabilităţii care îi uneşte pe membrii unei colectivităţi: toţi suportă consecinţele pentru vina unuia dintre ei şi fiecare trebuie să dea socoteală de faptele sale în faţa celorlalţi.
Epidius (lat. *Epidius* sau *Aepidius, -i).* Erou latin, originar din Nuceria, care a dispărut în apele rîului Sarnus, pentru a reapărea apoi cu două coarne de taur pe cap; acest semn indică faptul că Epidius a fost transformat într-un aeu fluvial.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit de Suetoniu *(Despre gramatici şi retori).*
Epifanie. Zeii greci şi cei romani li se arată frecvent muritorilor. De obicei, apariţiile lor au ca scop să le ofere oamenilor ajutor sau sfaturi, să-i încurajeze în luptă, să le arate comportamentul pe care trebuie să-1 aibă în unele situaţii dificile. Apariţia divinului în dimensiunea umană este prezentată în general cu naturaleţe: zeii se opresc dinaintea eroilor pe neaşteptate, dar de obicei nu îi înspăimîntă pe cei care îi întîlnesc, poate şi pentru că se transformă, ascunzîndu-şi natura divină - ce ar fi înfricoşătoare - sub aparenţe mai simple, omeneşti şi domestice. Dacă un muritor are norocul să vadă cu propriii-ochi un zeu în deplinătatea fiinţei sale, nu poate suporta o asemenea apariţie, aşa cum se întîmplă în cazul Semelei, distrusă de viziunea puterii lui Zeus. în poezia epică, apariţia divină are loc cu precădere într-un cadru natural sălbatic şi pur; în consecinţă, zeii li se arată mai ales păstorilor, care sălăşluiesc în asemenea locuri (vezi NATURĂ).
In povestirile mitologice, zeii li se pot arăta oamenilor din diverse raţiuni.
1) Se pot afla într-o călătorie pe pămînt, din diferite motive, şi îi pot ruga pe muritori să-i găzduiască sau îi întîlnesc pe drumurile din cetăţi ori în pragul caselor; în astfel de situaţii Demetra, rătăcind pe pămînt în căutarea fiicei sale Persefona, este primită în casele muritorilor, întîl-neşte femei la izvor, acceptă ospitalitatea şi o răsplăteşte cu daruri preţioase *(Imnul homeric către Demetra).* De asemenea, în *Metamorfozele* lui Ovidiu, Zeus şi Hermes sînt găzduiţi în casa lui Filemon şi a lui Baucis. Tema zeului care vine să ceară găzduire în straie de pelerin apare frecvent în literatura şi mitologia clasică.

2) Zeii li se arată uneori oamenilor fiindcă sînt împinşi de dragoste. Este cazul unor zei care se îndrăgostesc de femei muritoare şi care în majoritatea cazurilor iau anumite înfăţişări nu doar ca să le atragă uşor şi să le seducă,

dar şi ca să nu le înspăimînte cu forţa extraordinară a figurii lor divine. Miturile povestesc numeroase asemenea episoade, al căror protagonist este adesea Zeus, maestru al deghizărilor de tot soiul pentru a le acosta pe femeile muritoare de care este îndrăgostit: poate să se transforme într-o pasăre (ca să o seducă pe Leda), într-un taur (ca să o răpească pe Europa) şi chiar într-o ploaie fină de aur (ca să ajungă în temniţa subterană a Danaei). în relaţiile lor amoroase cu muritorii, zeii operezează o epifanie, chiar dacă privată, lăsîndu-i de obicei doar pe cei ce sînt obiectul dragostei lor să-i cunoască şi să-i recunoască.

3) Apariţia divină este legată adesea de războaie şi de tot felul de pericole, pentru înlăturarea cărora numai manifestarea zeilor poate oferi o oarecare siguranţă. Astfel, zeii se înfăţişează alături de eroi în timpul luptei nu doar în cazurile amintite de epos, care sînt totuşi cele mai frecvente, dar şi în rezumatele istoricilor care vorbesc despre războaie adevărate. Se povestea, de pildă, că Dioscurii se arătaseră alături de locuitorii din Locri în bătălia de pe rîul Sagra; şi în cazul războiului dintre romani şi latini de pe lacul Regillus se povestea un episod analog, avîndu-i ca protagonişti tot pe Dioscuri (vezi).

4) Epifania dobîndeşte un caracter particular în cazul oracolelor, cultelor mis-terice şi experienţelor mistice legate de vindecare. Pentru acest tip de apariţie, dispoziţia sufletească a bolnavului sau a credinciosului era foarte importantă. Ştim că vindecările aproape miraculoase care aveau loc în sanctuarele lui Asclepios erau legate de experienţa Incubaţiei (vezi), în care momentul culminant îl reprezenta chiar apariţia zeului.

5) Un ultim caz de apariţie divină poate fi pus în legătură cu instituirea anumitor culte, impuse, potrivit unor tradiţii şi legende locale (atestate şi de documentaţia epigrafică), în urma epifaniei care de multe ori prescrie explicit cultul şi modul de construire a templului sau altarului.

Epifania este un dar pe care zeii îl fac oamenilor şi, prin urmare, trebuie să vină din partea zeilor, ce oferă spontan această favoare. Viziunea zeilor nu poate fi furată; pe cei care interceptează cu ochii lor muritori, fie chiar din întîmplare şi fără voia lor, ceea ce le este interzis oamenilor îi aşteaptă pedepse înspăimîntătoare. Uneori, cei ce rătăcesc prin codri pot să le surprindă pe zeiţele pădurii, ca Artemis, în timp ce se scaldă. Acest lucru i s-a întîmplat prezicătorului Tiresias; ca urmare, el a orbit, fiind pedepsit să-şi piardă tocmai lumina ochilor cu care văzuse ceea ce nu trebuia şi nu putea să vadă.

Zeii se manifestă însă, mai adesea decît prin epifanie, prin diferite miracole ce le permit oamenilor, dacă sînt corect interpretate, să obţină un fel^ de comunicare imediată cu lumea divină. în religia greacă, în cea romană şi în cea etruscă, fenomenele naturale precum tunetele, fulgerele, zborul păsărilor sînt interpretate drept tot atîtea manifestări ale voinţei zeilor. Pentru aceste aspecte vezi Auguri şi Divinaţie.

Epigeu (gr. 'EireiŢeug, *-ewq).* Fiul lui Aga-cles, regele cetăţii Budeion din Tesalia. Pentru că 1-a omorît pe unul dintre verii săi a fost obligat să-şi părăsească cetatea şi s-a refugiat la Peleu, tatăl lui Ahile. A participat împreună cu acesta din urmă la războiul troian şi a fost omorît de Hector, care i-a spart capul cu o piatră.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit în *Iliada* (16.570 şi urm.).

Epigoni (gr. 'EirCfovoi, -wv ; lat. *Epigoni, -orurn).* Termenul, al cărui sens propriu este „urmaşi", îi indică pe fiii celor şapte eroi care au murit la Teba (vezi Adrast). La zece ani după moartea lor, o nouă generaţie de eroi, formată din fiii celor dintîi, a atacat Teba; cetatea a fost cucerită şi făcută una cu pămîntul. Izvoarele ne transmit diferite nume ale epigonilor; lista care apare cel mai frecvent îi cuprinde pe Alcmeon, Egialeu, Diomede, Promahos, Stenelos, Tersandros şi Eurial.

Epimede (gr. 'EiujiTiSii, -T)g). Fiica lui Sisif; după unele izvoare, a fost mama lui Belerofon, considerat şi fiul Eurimedei.

Epimeletes (gr. 'emjieXTyrfjg, -ou). Termenul, care la Atena indica diferiţi funcţionari,

323
EPITET

se referea şi la reprezentanţii cetăţii care se ocupau de aspectele organizatorice şi administrative ale marii ceremonii a Misterelor (vezi) Eleusine.

Epimelide (gr. "Enip-riXiSeg, -uv ; lat. *Epi-melides, -um).* Nimfe ce păzeau turmele de oi. O legendă mesapiană povesteşte că, pe cînd nimfele dansau lîngă un grup de păstori, aceştia le-au provocat la o întrecere de dans. Păstorii, care nu ştiau că au de-a face cu nişte făpturi divine, au fost înfrînţi cu uşurinţă şi transformaţi, din cauza trufiei lor, în copaci, din care se spunea că noaptea se auzeau gemete.

> *Prezenţe în literatura antică.* Antoninus Liberales, *Transformationes,* 31.

Epimeteu (gr. 'Emp.Tyfreu'c, -ewţ; lat. *Epi-metheus, -i).* Fiul titanului Iapet şi al Clime-nei şi fratele lui Prometeu. In traducere, numele său înseamnă „cel ce învaţă cu întîrziere", iar caracterul său este în perfectă armonie cu numele. Spre deosebire de Prometeu, care avea o minte ascuţită şi încerca- să facă bine oamenilor, Epimeteu le-a adus acestora mari nenorociri. După crearea omului, atunci cînd s-au împărţit calităţile şi capacităţile tuturor creaturilor, a greşit împărţeala, dîndu-le celorlalte fiinţe toate calităţile posibile şi lipsindu-1 pe om de abilităţi. Mitul este povestit de sofistul Protagoras în dialogul omonim al lui Platon, unde neglijenţa lui Epimeteu este contrabalansată de intervenţia lui Prometeu, care le dăruieşte oamenilor capacităţile tehnice, în primul rînd pe aceea de a făuri arme de apărare şi de atac. în povestirea lui Platon se creează astfel premisele pentru ca oamenii, incapabili să convieţuiască unii cu alţii, să folosească armele, provocînd măceluri interminabile, pînă cînd Zeus intervine şi le dă „virtutea politică", ce îi permite umanităţii să supravieţuiască şi

fiecărui om să-şi aducă contribuţia la conducerea comunităţii. Tradiţa mitică relativă la Epimeteu povesteşte, de asemenea, că atunci cînd zeii din Olimp, mînioşi că s-a furat focul, au vrut să o dăruiască pe Pandora omenirii, cu toate că Prometeu 1-a avertizat să fie atent, el a întîmpinat-o şi a provocat, deschizînd cutia pe care o ducea şi care era plină de toate nenorocirile posibile, destinul nefericit al oamenilor. Mitul povesteşte că Epimeteu s-a îndrăgostit de Pandora şi că din unirea lor s-a născut Pira, soţia lui Deucalion.
Pentru alte detalii vezi PROMETEU şi PANDORA.

Epione (gr. 'HIUOVTI, *-J\q).* Divinitate feminină care apare alături de ASCLEPIOS (vezi) ca tovarăşa şi soţia sa şi ca mamă a fiicelor sale Iaso, Panaceea, Egle şi Aceso sau chiar ca fiica sa (la Cos). Se credea că era fiica lui Merops (Pausanias, 2.27.5 şi 29.1).

Epipola (gr. 'ETTIWOXTÎ, *-r)q* ; lat. *Epipola,* -ac). Eroină greacă ce a participat, travestită în bărbat, la războiul troian. Palamede a descoperit şiretlicul său şi, ca urmare, grecii au ucis-o cu pietre.

► *Prezenţe In literatura antică.* Mitul este cunoscut numai din izvoarele posthomerice.

Epiros (gr. "Hiteipog, -ou; lat. *Epirus* sau *Epiros, -i).* Eroina eponimă a Epirului. Era fiica lui Ehion şi i-a însoţit pe Cadmos şi Harmonia atunci cînd au părăsit Teba. Cînd a murit a fost îngropată într-o pădure sacră din Chaonia, unde este plasat şi mitul lui CIHIROS (vezi).

► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită de Partenios din Niceea *(Erotikă pathe-mata,* 32).

Epitet. Supranume cu care sînt indicaţi zeii şi, uneori, eroii mitologici. Aceste supranume pot avea diverse origini. în multe cazuri, în operele literare este vorba de nişte licenţe poetice; popularitatea şi frecvenţa cu care apar, de pildă, în poemele epice le făceau uşor identificabile şi le permiteau poeţilor să le substituie cu totul numelor zeilor dacă exigenţele metrice sau stilistice impuneau acest lucru, întîlnim astfel de exemple la Homer: Aurora este definită drept „cea cu degete trandafirii", iar Atena — „cea cu ochi verzi--albaştri". în multe cazuri însă epitetele cultuale se limitează să indice locurile unde erau veneraţi zeii; ca să ne oprim la două exemple, putem cita cazul lui Apollo *Delios,* venerat la Delos, şi al Venerei *Erycina,* venerată la Erix. Există, de asemenea, epitete cultuale care asociază două divinităţi, ca în cazul Atenei *Afaia,* unde, evident, două personaje divine iniţial diferite se suprapun şi se identifică într-un cult unic. în marea majoritate a cazurilor însă, epitetele cultuale tind să pună în evidenţă o

serie de trăsături particulare ale zeului respectiv, aşa cum se întîmplă cu numeroasele epitete care indică puterea lui Zeus sau, în lumea romană, cu cele care subliniază rolul de răzbunător al lui Marte *(Marş Ultor)* etc. Adesea şi patronimele zeilor şi eroilor au funcţie de epitet; astfel, Zeus este indicat drept Cronidul, Ahile ca Peleianul, Ulise ca Laertiadul etc.

Epitos (gr. AtiruTog, -ou; lat. *Aepytus, -i).* 1) Rege mitic al Arcadiei; după el, o parte a acestei regiuni a luat numele de Epitida. 2) Fiul cel mai mic al Heraclidului Cres-fontes, regele Meseniei, şi al Meropei, care era, la rîndul său, fiica lui Cipselos, regele Arcadiei. Tatăl şi fraţii lui Epitos au fost ucişi în timpul unei răscoale; Epitos, care se afla la bunicul său Cipselos şi era încă un copil, a reuşit să se salveze şi să fugă. Tronul lui Cresfontes a fost ocupat de Poli-fontes, care nu doar a uzurpat puterea, dar a obligat-o pe Merope să devină soţia sa. Cînd a crescut, Epitos s-a întors în Mese-nia, şi-a răzbunat tatăl şi fraţii, 1-a ucis pe Polifontes şi a urcat pe tron. După el, spune tradiţia, regii Meseniei au fost numiţi Epi-tizi, nume care 1-a înlocuit pe acela, mult mai generic şi răspîndit anterior, de Hera-clizi. în unele izvoare (Hyginus, *Fabule,* 137) este numit Telefontes.

Epitraghia (gr. 'EmTpaŢia, -ac;). Epitet cu care era indicată în Grecia zeiţa Afrodita, reprezentată stînd pe un berbec. Sculptorul grec Scopas realizase o celebră sculptură a sa. Pentru originea epitetului vezi CAPRĂ.

Epona. Cu acest nume (ce alternează în izvoare cu forma *Hippona)* era indicată la Roma zeiţa ocrotitoare a cailor, asinilor şi măgarilor, precum şi a meseriilor legate de animalele cabaline. Divinitate de origine greacă, a cărei geneză este foarte neclară şi trebuie pusă probabil în legătură cu o zeiţă protectoare a tîrgurilor şi a animalelor în general, este reprezentată stînd pe un cal sau însoţită de mînji şi de iepe; uneori avea cap de cal. Nu este amintită de Cezar în *De bello gallico* şi abia ulterior a intrat în panteonul roman, fiind uneori asimilată zeiţei ocrotitoare a grajdurilor, dar şi unei Zeiţe Mamă sau unei zeiţe a izvoarelor ori a căminului; secundar, putea fi asociată cu Minerva, căreia în diferitele regiuni ale Imperiului roman i se atribuiau numeroase supranume locale.

Răspîndirea cultului. Era venerată mai ales în Galia şi în Germania; ulterior cultuî său este atestat în Spania şi Africa de Nord, precum şi în Italia. Majoritatea dedicaţiilor găsite la Roma provin din cazarma aşa-numiţilor *equites singulares,* de origine barbară.

Iconografie. Imaginile sale erau plasate în special în grajduri, ca să ocrotească animalele, şi în circuri; o pictură ce o înfăţişa se găsea în circul lui Maxenţiu. Este reprezentată mai ales în reliefuri, unde alături
de ea
uneori, pe lîngă eaij fructe sau
alte simboluri ale rodniciei şi abundenţei.

Eponim. Termenul se referă la un erou, un zeu sau un personaj care dă numele unei cetăţi, unei regiuni, unui neam etc. Eroi eponimi erau întemeietorii cetăţilor ce luau numele lor, dar şi întemeietorii familiilor ilustre, care păstrează din generaţie în generaţie numele fondatorului. Cu toate acestea, nu întotdeauna întemeietorii unor neamuri sau cetăţi erau legendari. Erau numiţi eponimi şi magistraţii care, în cadrul calendarului, dădeau numele

anului în care îşi exercitau funcţia: este cazul arhonţilor eponimi în Grecia sau al consulilor la Roma. în *Fabulele* lui Hyginus (275) s-a păstrat o listă de eroi eponimi şi de întemeietori ai unor cetăţi, care se poate rezuma astfel:

Numele cetăţii	*Numele întemeietorului*
Argos	Argos, fiul lui Agenor
Atena	Minerva (Atena)
Babilon	Semiramis, fiica lui Derceto
Camiros	Camiros, fiul Soarelui
Dardania	Dardanos, fiul lui Iupiter
Dioscuria	Castor şi Pollux, Dioscurii, fiii lui Iupiter
Efira, numită apoi Corint	Efira, nimfă oceanidă
Eleusis	Eleusis, fiul lui Mercur
Media	Medos, fiul Medeei şi al lui Egeu
Memfis, în Egipt	Epafos, fiul lui Iupiter
Micene	Perseu, fiul lui Iupiter
Persida	Perseu, fiul lui Iupiter
Sardes	Sardo, fiica lui Stenelos
Smirna	Smirna sau Ciniras, fiul lui Pafos
Teba	Tebaida, doica lui Iupiter
Trapezunt	Arcaş, fiul lui Iupiter

Epopeu (gr. 'Eirwireug, *-iuiq* ; lat. *Epopeus, -i).* 1) Rege din Lesbos care s-a îndrăgostit de propria sa fiică (pentru detalii vezi Nic-TIMENE).
2) Urmaş al lui Poseidon şi al Canacei; a fost rege în Sicion. A găzduit-o pe An-tiope, care trebuia să-i aducă pe lume pe Amfion şi Zetos, fiii lui Zeus, şi s-a căsătorit cu ea. Licos, unchiul Antiopei, a declarat război Sicionului, iar Epopeu a murit în luptă. Lui i-a urmat la tron fiul său, Maraton.
> *Prezenţe în literatura antică.* Hyginus, *Fabule,* 8; Apollodor, *Biblioteca,* 1.7.4 şi 3.5.5; Pausanias, 2.1.1, 6.4 şi 11.1.
Epopteia (gr. eiroTiTefa, -ag). Cu acest termen era indicat în greacă cel de-al doilea stadiu al Misterelor Eleusine, care îi urma primului, cel al iniţierii propriu-zise. în anul următor iniţierii, aşa-numiţilor *mystai* (adică iniţiaţilor) li se permitea să contemple un anumit lucru. Despre ce era vorba nu putem şti însă cu siguranţă : dată fiind natura misterică a riturilor, scriitorii antici nu intrau în detalii, ca să nu comită un sacrilegiu ; în consecinţă, singurele indicii sporadice de care dispunem sînt extrem de reticente sau nedemne de încredere, întru-cît sînt oferite de autori ce nu se puteau numi iniţiaţi (în unele cazuri era vorba de scriitori creştini) şi nu văzuseră niciodată lucrurile despre care vorbeau. *Epoptai* erau numiţi „cei ce au văzut", adică cei ce asistaseră la rit (vezi MISTERE).
Epulon (lat. *epulo, -onis).* Membru al corporaţiei religioase care avea sarcina de a pregăti banchetele sacre ce se desfăşurau la Roma cu ocazia anumitor festivităţi. Printre principalele sale sarcini se număra organizarea aşa-numitului *epulum lovis,* banchetul care celebra aniversarea întemeierii templului închinat lui Zeus pe Capi-toliu. Iniţial în număr de trei, epulonii au ajuns să fie mai tîrziu şapte şi apoi zece; la început erau aleşi dintre plebei, dar în epoca imperială puteau să aparţină şi familiilor nobile şi să fie aleşi din stirpea împăratului.
Equester (lat. *equester, -tris).* Epitetul, a cărui semnificaţie este transparentă, era folosit în lumea romană pentru a indica diferite divinităţi, precum Consus, Neptun, Iunona, Minerva sau Fortuna.
Equiria (lat. *Equiria, -um* şi *-orum,* şi *Equirria).* Sărbători religioase romane, caracterizate prin jocurile ecvestre şi instituite, potrivit tradiţiei, de Romulus. Aveau loc în onoarea lui Marte la sfîrşitul lui februarie sau la începutul lui martie şi marcau în mod solemn reluarea sezonului războaielor; se desfăşurau pe Cîmpul lui Marte sau, dacă terenul era impracticabil, pe colina Caelius. în timpul sărbătorilor aveau loc curse de cai sălbatici, necălăriţi; ulterior au fost introduse şi cursele de care. Exista obiceiul ca animalul care cîştiga să fie sacrificat în cinstea lui Marte.

Equus October. Nume cu care erau indicate o serie de rituri romane foarte vechi, legate de cursele de care. Aveau loc pe Cîmpul lui Marte, în zona numită *Triga-rium,* situată lîngă *Tarentum* (pentru care vezi SAECULARES LUDI) şi al cărei nume derivă din *triga,* car vechi cu trei cai, care a ieşit din uz începînd, probabil, cu secolul al Vl-lea î.Hr. Aici se desfăşura o întrecere de care, probabil trase de trei cai, la sfîrşitul căreia calul învingător era sacrificat. Sărbătoarea continua cu o întrecere între aşa-numiţii *sacravienses,* locuitorii oraşului, al căror nume deriva din cel al Căii Sacre, şi *suburani,* cei ce locuiau în afara urbei.
Er (gr. *Hp,'Hpog). Protagonist al unui celebru mit platonic, povestit la sfîrşitul *Republicii* (614b-621d), care descrie, cu imagini simbolice extrem de sugestive, lumea de dincolo şi felul în care sufletele se pregătesc, după moarte, pentru o următoare reincarnare. Chiar făcînd abstracţie de complexele sale semnificaţii filosofice, acesta este unul dintre cele mai fascinante mituri pe care Platon ni le-a transmis. Er era un războinic din Pamfilia, care a murit în luptă. Numele are un iz oriental, dar nu avem motive să-1 identificăm pe Er cu Zoroastru, aşa cum doreau unii autori latini (de exemplu, Clement din Alexandria) şi, de asemenea, nu există o legătură între Er al lui Platon şi personajul omonim pe care Sfîntul Luca îl citează în Evanghelia sa printre strămoşii Sfîntului Iosif. La zece zile după bătălia în care Er şi-a pierdut viaţa, cînd cei ce supravieţuiseră au adunat trupurile celor morţi, au observat că trupul lui Er era intact; după ce l-au dus

acasă şi l-au aşezat pe un rug, s-au pregătit să dea foc rămăşiţelor sale, însă el a înviat şi a povestit ce văzuse în lumea de dincolo. Er descrie amănunţit lumea de dincolo de mormînt: după moarte ajunsese într-un loc unde erau patru deschideri, două în pămînt şi două în cer, şi unde judecătorii lumii de dincolo trimiteau sufletele morţilor: la stînga condamnaţii, într-una din prăpăstiile pămînteşti, la dreapta fericiţii, către cer. Pe o cîmpie întinsă, Er a putut vedea nişte suflete care coborau vesele din cer şi altele care ieşeau, murdare şi prăfuite, din măruntaiele pămîntului, povestind experienţele trăite în timpul călătoriei lor subpămîntene de o mie de ani. El a aflat astfel că fiecărei culpe îi corespundea în lumea de dincolo o pedeapsă de zece ori mai mare şi că această pedeapsă era deosebit de chinuitoare pentru vinovaţii incorigibili, cum sînt tiranii nedrepţi şi răi, cărora le erau rezervate cele mai îngrozitoare torturi: legaţi în butuci, erau trîntiţi la pămînt, sfîşiaţi, tîrîţi în flăcări şi, în cele din urmă, aruncaţi în prăpastia Tartarului. După o şedere de şapte zile în cîmpie, sufletele porneau la drum, pînă cînd ajungeau la o fîşie de lumină asemănătoare unei coloane, care „prinde laolaltă cerul [...], ţinând laolaltă întreaga boltă rotitoare" (616c) şi pe care Er o descrie amănunţit, cu un limbaj bogat în trimiteri filosofice şi iniţiatice. Era fusul Parcelor, iar sufletele trebuiau să se prezinte în faţa lui Lachesis, una dintre ele, şi să aleagă destinele care, adunate în poala ei, erau apoi aruncate de un crainic. In acest episod al mitului lui Er se declară deschis libertatea oamenilor de a acţiona: „Nu un Daimon vă va alege pe voi, le spune crainicul sufletelor adunate, ci voi vă veţi alege Dai-monul"; şi „Vina este a celui care alege, **zeul** este nevinovat" (617e). Alegerea făcută astfel determina viaţa sufletelor în viitoarea lor reincarnare, iar Er a putut să asiste la alegerea făcută de o serie de personaje care în viaţa trecută fuseseră ilustre şi faimoase: astfel, Orfeu, în semn de ură faţă de femeile care l-au ucis (vezi ORFEU), a vrut să renască sub formă de lebădă, ca să nu se nască din pîntecul unei femei; Tamiris a vrut să fie o privighetoare ; Aiax Telamonianul, un leu; Aga-memnon, un vultur; Atalanta, un atlet;
Tersites, o maimuţă; Ulise, un om modest şi singuratic, departe de viaţa tumultuoasă ce caracterizase existenţa sa precedentă. O dată făcute alegerile, confirmate de Parce, Er a văzut că sufletele se îndreptau spre o cîmpie aridă şi fierbinte, unde se opreau pe malul rîului Amelethe; bînd din apa rîului, ele uitau complet lucrurile din trecutul lor şi tot ceea ce li se întîm-plase înainte şi se cufundau într-o uitare adîncă. Cu toţii au adormit, pînă cînd, în toiul nopţii, un tunet îngrozitor a cutremurat pămîntul şi a împrăştiat sufletele în toate părţile, ca stele căzătoare, fiecare în locul noii sale naşteri. Numai lui Er i s-a rezervat un destin diferit: el nu a făcut o alegere, nu a băut din apa rîului şi, neştiind cum s-au întîmplat toate, s-a trezit pe rugul pe care îl depuseseră tovarăşii săi, salvîndu-se miraculos pentru a povesti oamenilor ce îi aşteaptă după moarte.
Erato (gr. 'Epatu, -oue;; lat. *Erato, -us).* 1) Una dintre cele nouă muze, fiica lui Zeus şi a Mnemosinei. Era considerată mama miticului cîntăreţ Tamiris şi protectoarea poeziei erotice şi a dansului (vezi MUZE).

2) Una dintre driade, nimfele din Arcadia. Era profetesa lui PAN (vezi).
3) Una dintre nereide, fiica lui Nereu şi a lui Doris (Hesiod, *Teogonia,* 247 ; Apollo-dor, *Biblioteca,* 127).
Erebos (gr. "Epefìoe;, -oue,; lat. *Erebus, -i).* Numele înseamnă „întuneric", „tenebre" şi îl indică pe un fiu al Haosului care, împreună cu sora sa, Noaptea, a zămislit Ziua şi Eterul (Hesiod, *Teogonia,* 123). Cu acest nume poeții îl indicau nu doar pe zeul tenebrelor, ci înseşi tenebrele lumii morților; numele era utilizat ca sinonim pentru Avernus.
Erehteion (gr. 'Epex^eiov, -ou). Templu de pe Acropole, definit în unele inscripții ca „templul de pe Acropole unde se află statuia cea veche". Ridicat între anii 421 şi 405 î.Hr., probabil de către arhitectul Cali-crat, îşi datorează forma elaborată şi singulară, care nu are paralele în lumea greacă, multitudinii cultelor foarte vechi practicate aici. Templul era închinat la nu mai puțin de cinci divinități: Zeus, Poseidon,

Erehteu, Hefaistos şi Butes. Aui existau însă şi alte culte: sub mica tribună a cariatidelor se venera mormîntul lui Cecrops; în partea de vest a construcției, într-un loc deschis, creştea măslinul sacru al Atenei; printr-o deschizătură lăsată în casetele din plafon se spunea că pătrunsese fulgerul lui Zeus; lîngă templu erau venerate gaura şarpelui sacru, semnele lăsate de tridentul lui Poseidon şi un *xoanon,* o statuie foarte veche a zeiței Atena. Multitudinii cultelor şi amintirilor mitice îi corespundea, pe lîngă un plan articulat şi complex, o ornamentație sculpturală deosebit de bogată, din care se distingea tribuna CARIATIDELOR (vezi).
Erehteis (gr. 'Epex^ilig, *-C&oq).* Nume cu care era indicat un izvor cu apă sărată ce țîşnea pe Acropola din Atena, sub Ereh-teion. Era numit şi Marea lui Erehteu; potrivit legendei, izvorul a țîşnit de sub tridentul lui Poseidon, în timpul disputei sale cu Atena pentru supremația religioasă în Atica (vezi POSEIDON şi ATENA).
Erehteu (gr. 'Epex^euc» -e^wC! lat- *Erech-theus, -os* sau *-i).* în cele mai vechi povestiri mitice, personajul se confundă uneori cu Erihtonios, numit şi Erehteu; izvoarele mai tîrzii disting însă doi eroi mitici diferiți, chiar dacă întîmplările în care sînt implicați par uneori confuze ori sînt atribuite cînd unuia, cînd celuilalt. în legătură cu figura lui Erihtonios/Erehteu, vezi ERIHTONIOS, 1; cît despre Erehteu, tradiția spune că era, ca şi Erihtonios, fiul lui Hefaistos şi al Geei, Glia. Ocrotitor al Acropolei din Atena, a intrat în conflict (ca şi Atena) cu zeul Poseidon pentru supremația asupra cetății; Poseidon 1-a învins şi 1-a aruncat sub pămînt cu tridentul său. In amintirea acestei lupte mitice, lui Poseidon i s-a atribuit epitetul Erehteu, cu care era venerat, împreună cu eroul antic, pe Acropole; edificiul dedicat acestui cult era Erehteionul, unde se venerau mormîntul eroului şi măslinul sfînt pe care Atena îl făcuse să răsară în timpul disputei cu Poseidon (vezi POSEIDON şi ATENA) ; de asemenea, tradițiile şi miturile locale se împleteau, uneori suprapunîndu-se.
Se credea că Erehteu fusese, ca şi Erihtonios/Erehteu, regele Atenei; o tradiție aminteşte că, în timpul domniei sale, tracii (considerați urmaşii lui Poseidon) invadaseră Atica, sub conducerea regelui Eumolpos, şi că ajunseseră să amenințe Atena (Tucidide, 2.15.1). Interpelat, oracolul din Delfi a decretat că singurul mod de a salva cetatea era sacrificarea uneia dintre fiicele regelui Erehteu. îndemnat de soția sa, Praxiteea (al cărei nume înseamnă „cea care îndeamnă la sacrificiu"), Erehteu şi-a sacrificat una dintre fiice; acestea însă juraseră în taină să moară toate împreună, iar cînd victima a fost sacrificată, celelalte s-au sinucis. Erehteu 1-a învins pe Eumolpos, dar a fost omorît, la rîndul său, de Zeus (Hyginus, *Fabule,* 46). Fiicele sale au fost aşezate în cer, unde au format constelația HIADELOR (vezi).
► *Prezențe în literatura antică.* Lui Erehteu îi era dedicată tragedia omonimă a lui Euri-pide, care s-a pierdut şi care făcea probabil parte din trilogia ce cuprinde şi *Rugătoarele.* Cultul său este amintit *înlliada,* 2.547 şi *Odiseea,* 7.80 şi urm.
Erembi (gr. 'Epep.poi, -uiv). Numele unei populații mitice din Asia Mică antică, dificil de identificat. Erembii sînt citați de Homer *(Odiseea,* 4.84).
Ergane (gr. 'Epfavr), *-r\q).* Epitet cu care era venerată în Grecia zeița Atena, considerată ocrotitoarea artizanilor.
Erginos (gr. 'Epflvoc, -ou; lat. *Erginus, -i).* 1) Fiul lui Climenos şi regele minienilor din Orhomenos, în Beoția. Ca să răzbune moartea tatălui său, ucis de tebanul Perie-res în timpul unei ceremonii în cinstea lui Poseidon, a pornit război împotriva teba-nilor, pe care i-a învins şi i-a obligat să plătească un tribut de o sută de boi timp de douăzeci de ani. într-un an, crainicii însărcinați cu încasarea tributului s-au întîlnit cu Heracle, care le-a tăiat nasul şi urechile. Mînios din cauza jignirii, Erginos a pornit din nou război împotriva teba-nilor, dar de data aceasta cei din urmă au fost sprijiniți de Heracle, care i-a ajutat să obțină victoria şi 1-a ucis pe Erginos. O variantă susține însă că Erginos nu a fost omorît şi că minienii au fost obligați să le plătească tebanilor un tribut dublu față de cel pe care îl ceruseră inițial; Erginos s-a căsătorit apoi cu o tînără, care i-a dăruit doi fii, Agamede şi Trofonios, arhitecți legendari (vezi rubricile respective).

► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Pausanias, Diodor din Sicilia, Apollodor şi Euripide în *Heracle.*
2) Fiul lui Poseidon sau al lui Climenos, identificat uneori cu precedentul; era un argonaut. După moartea lui Tifis, cîrma-ciul corăbiei Argo, a luat locul acestuia. Deşi era tînăr, avea părul alb, ceea ce i-a atras batjocura femeilor din insula Lemnos. Aici el a luat parte la jocurile funebre în cinstea lui Toas şi a repurtat victoria în întrecerea de alergări.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Apollonios din Rodos, Valerius Flaccus, Apollodor şi Hyginus.
Eridan (gr. 'HpiSavog, -ou; lat. *Eridanus, -i).* Zeu fluvial, legat în tradiția mitică de moartea lui FAETON (vezi), care a fost lovit de fulgerul lui Zeus şi s-a prăbuşit cu carul său în apele rîului Eridan. Surorile lui Faeton, fiicele Soarelui, au plîns moartea fratelui lor pe malul rîului; lacrimile lor s-au preschimbat în chihlimbar, iar fetele în plopi. în Antichitate, Eridanul a fost identificat cu Padul (Arătos, 358), pe malul căruia se găsea chihlimbar.

Eratostene credea în schimb că ar corespunde Nilului. Eschil îl identifică cu Ronul, pe cînd Hero-dot şi Strabon se îndoiesc că ar corespunde unui rîu real. La gura cursului de apă se credea că se află insulele Electride, adică ale chihlimbarului. Faptul că toate tradiţiile mitice asociază Eridanul cu chihlimbarul şi că iniţial acesta se găsea în regiunile din nordul extrem al Europei ne face să credem că în mit persistă amintirea unui vechi drum al chihlimbarului.

Erifanis (gr. 'Epicpavic;, -i5og). Tînără grecoaică îndrăgostită, potrivit legendei, de vînătorul Menalcas. El nu a răspuns însă dragostei fetei, iar aceasta şi-a cîntat durerea în poezii şi cîntece care au intrat în patrimoniul melodic popular.

Erifile (gr. 'EpicpuX-n, -*r\<;*; lat. *Eriphyle, -es* sau *Eriphyla, -ae).* Fiica lui Talaos şi soţia lui Amfiaraos. Dorind colierul Harmoniei, pe care aceasta îl primise de la Polinice şi care îi era fatal celui ce îl avea, ea 1-a convins pe soţul său să participe la războiul împotriva Tebei, cu toate că acesta, cu darul său de profet, a prevăzut că nu avea să se întoarcă viu. A fost ucisă, aşa cum ceruse Amfiaraos, de propriul său fiu,
Alcmeon, care a răzbunat astfel moartea tatălui său, provocată de Erifile. Pentru detalii vezi AMFIARAOS şi ALCMKON.

► *Prezenţe în literatura antică.* Stesihor, *Erifile.*

Erigone (gr. 'HpiŢovri, -*T\q*; lat. *Erigone, -es).* 1) Fiica lui Icarios; a fost iubită de Dionysos. Pentru detalii vezi ICARIOS (1). 2) Fiica lui Egist şi a Clitemnestrei. Oreste, care îl ucisese pe Aletes, fratele său, ar fi ucis-o şi pe Erigone dacă Artemis nu ar fi intervenit pentru a o salva. Potrivit altor versiuni, Oreste şi Erigone au avut un fiu, Pentilos.

Erihto (lat. *Erichtho, -us).* O puternică vrăjitoare din Tesalia, pe care unul dintre fiii lui Pompeius a consultat-o înainte de bătălia de la Farsalus (48 î.Hr.). Prin vrăji a supus voinţei sale cîteva divinităţi minore, care o slujeau înspăimîntate. Spre deosebire de alte vrăjitoare din mitologie, ca Medeea şi Circe, care pe lîngă puterile lor extraordinare au şi capacitatea de a fermeca oamenii şi de a fi iubite ca femei, Erihto provoacă doar groază şi dezgust.

► *Prezenţe în literatura antică.* Apare pe larg în cartea 6 din *Pharsalia* lui Lucan: „Erihto cea feroce [...] sălăşluia în mormintele părăsite şi ocupa gropile, după ce alunga umbrele din ele. [...] Chipul vrăjitoarei celei rele era îngrozitor de slab, iar faţa ei, încadrată de părul zburlit, era de o paloare infernală" (vv. 510 şi urm.). Versurile următoare descriu ritualurile oribile pe care le practica şi obiceiurile sale înspăi-mîntătoare.

► *Prezenţe în literatura modernă.* Nu este exclus, avînd în vedere preferinţa lui Shelley pentru Lucan mai degrabă decît pentru Vergiliu, ca Mary Shelley să se fi inspirat din descrierea Erihtei în romanul său, *Frankenstein.*

Erihtonios (gr. 'Epix^ovioc;, -ou sau 'E ■frcuc;; lat. *Erichthonius, -ii* sau *Erechtheus, -os* sau -t). 1) în cele mai vechi povestiri mitice, Erihtonios şi Erehteu sînt două nume ce indică acelaşi personaj; în tradiţiile mai tîrzii însă cele două nume se referă la doi eroi diferiţi. Din această ambiguitate rezultă o oarecare confuzie, izvoarele tinzînd să atribuie fără deosebire, unuia sau altuia dintre cele două personaje, o serie de întîmplări care iniţial este posibil

să se fi referit la un zeu local unic, devenit ulterior simplu erou, după afirmarea generalizată a cultului zeilor din Olimp. Din izvoarele mai tîrzii, care au încercat să reconstituie complicata povestire mitică, aflăm că Erihtonios (numit şi Erehteu) era fiul lui Atthis, sau al Atenei, şi al lui Hefaistos ; mai precis, Hefaistos a primit-o pe Atena în dar, ca soţie, în semn de recu-noştinţă pentru că ajutase la naşterea zeiţei din capul lui Zeus (Hyginus, *Fabule,* 166); Atena însă a fugit din patul nupţial, iar sămînţa lui Hefaistos a căzut pe pămînt, fecundînd-o pe Geea, care 1-a adus pe lume pe Erihtonios. Geea i-a dat copilul Atenei (Apollodor, *Biblioteca,* 3.14.6), iar aceasta 1-a închis într-un cufăr (Pausanias, 1.18.2), încredinţîndu-1 lui Aglauros, Pandrosos şi Herse, fiicele regelui Cecrops, şi interzi-cîndu-le să deschidă cufărul pentru a vedea ce este înăuntru. Petele însă, neputînd să reziste curiozităţii, nu s-au supus poruncii zeiţei şi s-au uitat în cufăr; înăuntru au văzut un copil înconjurat de şerpi sau cu trup de şarpe. Cuprinse de nebunie, ele s-au aruncat de pe Acropole (pentru alte detalii vezi AGLAURIDE).
Tradiţia 1-a consacrat pe Erihtonios ca ocrotitor al Acropolei, ca întemeietor al templului Atenei aflat tot pe Acropole şi ca rege mitic al Atenei şi tatăl lui Pandion. Lui i se atribuia instituirea sărbătorilor panatenee şi inventarea cvadrigei; se spunea că după moarte a fost transformat în constelaţia Vizitiului. De asemenea, se spunea că a introdus folosirea argintului, în *Ion,* Euripide aminteşte că Atena îi dăduse două picături din sîngele Meduzei; una putea să provoace moartea prin otrăvire, iar cealaltă să vindece.
Pentru alte detalii vezi EREHTEU.
2) Rege troian; era fiul lui Dardanos şi tatăl lui Tros.

Erilus (lat. *Erylus, -i* sau *Erulus).* Rege mitic din Praeneste, fiul zeiţei Feronia. Avea trei trupuri şi trei suflete, asemenea lui Gerion; după ce era ucis, învia, îmbrăca o nouă armură şi lupta din nou, pînă cînd avea să fie omorît de trei ori. Evandru a reuşit să-1 ucidă şi aminteşte acest lucru în *Eneida* (8.563 şi urm.).

Erimant (gr. 'Epujmvtfog, -ou ; lat. *Eryman-thus, -i).* 1) Numele unui munte celebru de la
graniţa dintre Arcadia şi Elida, menţionat frecvent în mitologia greacă deoarece pe stîncile sale îşi avea sălaşul un mistreţ înfricoşător, pe care 1-a vînat şi 1-a ucis Heracle (pentru detalii vezi HERACLE).
2) Nimfa Calisto din Arcadia, care a fost transformată în ursoaică, este numită uneori cu epitetul „ursoaica de pe muntele Erimant"; fiul său Arcaş este numit „paznicul ursoaicei de pe muntele Erimant".

Erinii. Nume cu care sînt indicate adesea
EUMENIDELE (vezi).
Erinona (lat. *Erinona, -ae).* Eroină din Cipru, de care Afrodita 1-a făcut pe Zeus să se îndrăgostească. Hera, mîniată din cauza noii trădări a augustului său soț, a făcut ca de Erinona să se îndrăgostească şi Adonis, care a violat-o. Atunci regele zeilor 1-a fulgerat pe Adonis, care a murit pe loc. Artemis a transformat-o pe Erinona într-un păun, iar mai tîrziu i-a redat trupul omenesc; la rîndul său, Adonis a înviat mulțumită intervenției Afroditei şi s-a căsătorit cu Erinona, cu care a avut un fiu, Taleus.
► *Prezențe în literatura antică.* Cunoaştem această legendă exclusiv dintr-o glosă a lui Servius la Vergiliu.
Eris (gr. "Epig, -i8os; lat. *Discordia, -ae).* Zeița discordiei, Eris, este menționată de Hesiod în *Teogonia* printre fiii Nopții, ca prietena şi sora lui Ares şi iubitoare de războaie, ca şi el. Ea a aruncat mărul discordiei la adunarea zeilor, cu toate urmările amintite de mituri (vezi PARIS). După Homer, Eris este mai întîi mică, dar apoi creşte şi ajunge să atingă cerul, deşi continuă să meargă pe pămînt. Tovarăşii săi sînt Deimos şi Fobos, frica şi groaza *(Iliada,* 4.440). La Hesiod apare însă cu un sens complet diferit, în accepțiunea de „zeiță a luptei" sau zeiță a întrecerii nobile şi a spiritului de emulație *(Munci şi zile,* 11 şi urm.).
► *Iconografie.* Fiind zeița discordiei, avea un aspect oribil, asemănîndu-se cu un demon ; apare în unele reprezentări amintite de izvoarele literare (în scena duelului dintre Hector şi Aiax de pe Cufărul lui Cipselos şi într-o frescă cu temă idilică din templul Artemisei de la Efes) şi în cîteva exemplare de ceramică greacă. în calitate zeiță a luptei nobile este însă prezentă, ca figură

feminină împodobită cu bijuterii, pe o serie de oglinzi etrusce.

Erisihton (gr. 'Epuaix^wv, -ovog; lat. *Ery-sichthon, -onis).* Fiul regelui Triopas al Tesa-liei; a comis un sacrilegiu, tăind copaci dintr-o pădure sacră a Demetrei. Zeița 1-a pedepsit, trimițîndu-i o foame cumplită pe care el nu a reuşit să o potolească şi a sfîrşit prin a se hrăni cu propria carne. Erisihton avea o fiică, Mnestra, care a fost iubită de Poseidon şi a primit de la zeu darul de a lua orice formă; ca să-şi ajute tatăl, ea se transforma în diferite animale, era vîndută, apoi fugea şi o lua de la capăt. Numele înseamnă propriu-zis „cel ce deschide sau despică pămîntul".
► *Prezențe în literatură.* Mitul, amintit de Calimah, Licofron şi Ovidiu, a fost reinter-pretat în epoca modernă de J.B.C. Favre, care a compus *Foamea lui Erisihton* în langue d'oc.
Eriteis (gr. 'Epu#r|i£, -iSog ; lat *Erytheides, -is).* Una dintre HESPERIDE (vezi).
Eritia (gr. 'Epu-Seia, -ac; şi 'Epu^Tjig, -(Soc;; lat. *Erythea, Erythia, -ae,* şi *Erytheides, -is).* Propriu-zis, „cea roşcată".
1) Numele uneia dintre Hesperide (în izvoare, numele apare şi în varianta Eriteis).
2) Numele fiicei lui Gerion.
3) Numele (variantă: Eriteea) insulei unde locuia Gerion şi unde se aflau turmele pe care Heracle le-a furat în cursul uneia dintre muncile sale (vezi HERACLE).
Eritos sau **Euritos** (gr. "EpuTog, -ou; lat. *Erytus, -i).* Fiul lui Hermes şi al Antianirei şi fratele geamăn al lui Ehion (vezi EHION, 2). A participat alături de acesta la expediția argonauților.
Eritreea (gr. 'Epu-frpaicc, -ac;). Numele unei SIBILE (vezi) ce locuia în cetatea Eritre, pe coasta Asiei Mici, față în față cu insula Chios.
Erix (gr. "Epu?, *-wcoq*; lat. *Eryx, -ycis).* Eroul eponim al muntelui Erix şi al cetății Erix din Sicilia. Se credea că era fiul Afro-ditei şi al lui Poseidon sau, potrivit altor tradiții, al Afroditei şi al lui Butes (vezi BUTES, 5). A fost regele elimilor (vezi ELIMUS) şi a introdus în Sicilia cultul Afroditei, venerată cu epitetul *Erycina*; ulterior zeița a fost adorată şi la Roma. Legenda
povesteşte că Erix a fost ucis de Heracle în timpul călătoriei sale de întoarcere după prinderea boilor lui Gerion, pentru că încercase să-i fure eroului un animal.
► *Prezențe în literatura antică.* Este menționat în diverse texte cu caracter istoric şi literar: apare la Diodor din Sicilia, 4.23.2 şi 83.1, în *Argonauticele* lui Apollonios din Rodos (4.910 şi urm.), în *Biblioteca* lui Apollodor (2.5.10) şi în *Fabulele* lui Hygi-nus (260).
Erope (gr. 'Aepoirn, *-r\q*; lat. *Aerope, -es* şi *Aeropa, -ae).* „Cea care are fața albă asemenea cetii", numită şi Eripile; era fiica lui Catreu, regele Cretei, şi soția lui Plis-tene, fiul lui Atreu, cu care i-a avut pe Agamemnon şi Menelaos, eroii războiului troian. După moartea lui Plistene, Erope s-a căsătorit cu Atreu; astfel, cei doi copii ai ei, care au fost crescuți de Atreu, au fost considerați fiii acestuia. Erope şi-a înşelat mai tîrziu soțul cu Tiest (pentru alte detalii vezi ATREU).
Eros (gr.ᵛEpwc;, -WTOC; ; lat. *Amor, -oris* sau *Cupido, -inis).* Zeul dragostei, numit de obicei de romani Cupidon, este considerat fiul Afroditei, care, potrivit diferitelor versiuni ale mitului, 1-a zămislit cu Zeus, Ares sau Hermes. Era reprezentat ca un băiețel capricios şi pus pe glume, în jurul căruia s-au țesut mereu numeroase legende şi anecdote, legate mai ales de şireteniile şi subterfugiile sale, de glumele adesea crude, de care nu pot scăpa nici oamenii, nici nemuritorii. Iconografia, dar şi literatura ne-au transmis informații despre „uneltele" sale: săgețile şi o tolbă de aur, precum şi torțele pe care nimeni nu le putea atinge fără să fie pedepsit. Săgețile

sînt de natură diferită şi au puteri diverse; unele sînt de aur şi aduc în inima celui lovit sentimentul de iubire; altele sînt tocite şi îngreunate cu plumb şi provoacă dezgustul în sufletul amanţilor. întrucît adesea era reprezentat cu aripi aurite -mai ales începînd cu epoca tîrzie -, se credea că Eros zboară asemenea unei păsări. De obicei apare alături de mama sa, Afro-dita, ale cărei porunci le îndeplineşte ascultător.
Ca figură opusă lui Eros, în mitologia clasică este amintit şi Anteros, care, aşa

cum sugerează numele, îi pedepseşte pe cei ce nu răspund dragostei celorlalţi; rolul său este deci cel al unui Eros răzbunător, un fel de *deus ultor.* în unele cazuri însă este considerat un zeu opus lui Eros, aflat chiar în luptă cu acesta. Succesul enorm de care s-a bucurat figura lui Eros în literatura antică este legat în special de gustul poeţilor eleni şi latini, ce au multiplicat entitatea iniţială unică a zeului într-o puzderie de mici fiinţe înaripate (amoraşi), prezente la Catul, Ovidiu, Horaţiu şi alţii. Pentru celebrul mit al lui Eros şi Psyche vezi PSYCHE. în legătură cu tema iubirii în mitologia clasică vezi IUBIRE.

► *Atribute.* De obicei, Eros este reprezentat ca un tînăr, mai tîrziu chiar ca un copil, gol, înaripat, adesea cu arcul şi săgeţile.

► *Răspîndirea cultului.* Cultul lui Eros nu a fost foarte răspîndit în Antichitate. Lipsesc sanctuarele propriu-zise închinate zeului; i se aduceau onoruri deosebite la Tespiai (unde existau sărbătorile numite Erotidia), la Parion (la Helespont) şi la Samotrace. De asemenea, ştim că în gimnazii existau adesea altare închinate lui Eros, care de obicei nu era venerat singur, ci împreună cu alţi zei (Hermes, Heracle, Afrodita, Atena).

► *Prezenţe în literatura antică.* Deşi este amintit şi reprezentat de nenumărate ori atît în literatură, cît şi în artele figurative, Eros este poate, dintre toţi zeii greci, cel ale cărui caracteristici şi a cărui esenţă sînt cel mai puţin definite şi despre care se poate culege un număr mai mic de povestiri precise, avînd mai puţine mituri şi legende specifice.
La Homer (de exemplu, în *Iliada,* 13.638; 24.227) termenul apare adesea, dar nu pentru a indica un anumit zeu, ci mai degrabă pentru a sugera dorinţa violentă, capabilă să-i domine complet pe oameni (care îl împinge, de pildă, pe Paris către Elena) şi pe zei (ce aprinde în Zeus dragostea pentru Hera). Este prezentat pentru prima oară în natura sa divină de Hesiod *(Teogonia,* 120), unde apare ca a treia dintre puterile primordiale, după Haos şi Geea, Glia. Este menţionat foarte des de poeţii lirici arhaici (Sappho, Simonide şi alţii), precum şi de tragici *(cf.* Euripide, *Hipolit)* şi în epoca elenistică (Moshos). Dobîndeşte un rol deosebit în gîndirea platoniciană, mai precis în *Banchetul.* Genealogiile lui Eros sînt

enumerate în Pausanias (9.27.2). *înEneida* lui Vergiliu, luînd înfăţişarea lui Ascaniu, aprinde inima Didonei de dragoste pentru Enea. în poemul *Aegritudo Perdicae* (secolul al Vl-lea), Cupidon e prezentat ca un zeu crud; este descrisă aşa-numita *lucus amoris,* o pădurice unde cresc plante cu semnificaţii simbolice legate de divinităţi şi eroi protagonişti ai miturilor amoroase (de exemplu, laur - Dafne, mirt - Adonis, pin - Attis, narcisă - Narcis etc).

► *Prezenţe în literatura modernă.* Zeul apare adesea în literatura modernă, în special în poezie şi teatru. Trimiteri explicite la personajul clasic se găsesc la B. Morando. Referiri mai generice se întîlnesc la P. Michiele; în general, ele sînt prezente în număr foarte mare în poezia de dragoste.

► *Iconografie.* Probabil că Eros este zeul cel mai frecvent înfăţişat în arta clasică; în reprezentările mai vechi apare alături de Himeros şi Afrodita, dar ulterior (începînd cu secolul al Vl-lea î.Hr.) a devenit o figură de sine stătătoare. în epoca elenistică s-a transformat într-un soi de element decorativ sau atribut al altor zei; amoraşii apar frecvent în pictura pompeiană, prin medierea elenistică (un exemplu extrem de semnificativ în acest sens îl oferă statuia colosală a Nilului, cu o mulţime de amoraşi). Prin intermediul artei romane tîrzii, tema amoraşilor trece în iconografia creştină, unde se încarcă de noi valenţe simbolice şi stă la baza a numeroase reprezentări de îngeri din secolele următoare; este posibil ca o importantă funcţie de intermediar să fi avut şi reprezentările amoraşilor ca simboluri ale sufletelor morţilor pe sarcofagele romane.

Erotidia (gr. *xa* 'EputCSia). Sărbători religioase greceşti care aveau loc la Tespiai, în Beoţia, în cinstea lui Eros. Se desfă-şurau din cinci în cinci ani, iar în cadrul lor zeul era venerat în formă aniconică. Cuprindeau întreceri atletice, poetice şi muzicale.

Erou. Mitologia clasică consideră că eroii sînt oameni care au realizat fapte excepţionale în viaţă, excelînd în bine sau în rău, şi cărora, după moarte şi coborîrea în infern, li se închină un cult, de obicei local, pentru că li se recunoaşte capacitatea de a influenţa, chiar şi din mormînt, viaţa oamenilor.

Printre eroii din mitologia clasică figurează diferiţi zei de origine foarte veche, care sînt înlocuiţi ulterior de alţii noi şi retrogradaţi la rangul de figuri eroice; în jurul acestor divinităţi deposedate se construiesc o biografie şi povestea despre moartea lor. Alţi eroi mitologici sînt personaje istorice parţial divinizate (de exemplu unii suverani sau întemeietori de colonii) ori cei care s-au remarcat prin fapte demne să fie amintite, precum ucigaşii de tirani Harmodios sau Aristogiton. Dintre personajele istorice reale care au fost transformate după moarte în eroi îl putem aminti pe Alexandru cel Mare; tot ca eroi erau veneraţi de discipolii lor marii filosofi, ca Platon sau Epicur; în lumea romană, divinizarea împăraţilor şi APOTEOZA (vezi) lor după moarte reprezintă o formă de cult eroic. Probabil că la originea cultului eroilor se află cultul morţilor, ce devine, din amintire şi memorie privată a strămoşilor — legat deci de o singură familie —, un veritabil cult public şi oficial al morţilor iluştri. Miturile referitoare la Ahile, Ulise sau la alţi eroi din poemele epice sînt legate de figuri, reale sau imaginare, de suverani ai unor regate mici, transformaţi în eroi datorită faptelor lor glorioase şi morţii lor nobile. în plus, mulţi dintre ei beneficiază de o condiţie privilegiată, fiind născuţi din unirea unui muritor cu un zeu. Unii se bucură şi de un destin privilegiat după moarte, pentru că, aşa cum se întîm-plă în cazul lui Heracle, trec de la rangul de eroi la cel de zei propriu-zişi.

Printre eroii care s-au bucurat de o venerație deosebită în rîndul poporului se numără cei care au răzbunat nedreptățile, cavalerii dreptății sau cei ce au ucis monștri. Astfel sînt Heracle, eroul prin excelență, dar şi Tezeu, Perseu sau Belerofon. De obicei, numai cei aflați în regiunea unde se găseşte mormîntul unui erou pot spera că se vor bucura de ocrotirea sa; acesta poate constitui un motiv pentru proliferarea mormintelor eroilor mai cunoscuți, plasate în cele mai diferite locuri.
în reconstituirea propusă de Hesiod în *Munci şi zile* pentru secvența raselor umane, neamul eroilor este al patrulea, după cel de aur, cel de argint şi cel de bronz, şi înaintea celui de fier - rasa actuală, din care face parte poetul. „Divină seminție de-oameni-eroi, numiți şi semizei,/ Din vîrsta care pe întinsul pămînt trăi-naintea noastră"; ea a dispărut de pe pămînt, în „războiul crîncen şi bătălia-nverşunată". Unii eroi au căzut la Troia, alții la Teba; „...acolo moartea cu obştescul sfîrşit, pe rînd, i-a-nvăluit./ Lor însă, osebit de oameni, le-a dat şi viață şi lăcaş/ Cronidul tată Zeus, ducîndu-i la capătul pămîntu-lui. [...] Ei dăinuiesc în locu-acela cu suflet ocolit de griji;/ Au insule Preafericiții pe lîngă-Oceanul cu vîrtejuri" *(Munci şi zile,* 156 şi urm.). Incarnare a războinicilor curajoşi şi drepți, eroii lui Hesiod duc după moarte, din voința lui Zeus, o viață asemănătoare cu cea a zeilor, în Insulele Fericiților. în viziunea lui Hesiod, numai eroii pot spera să fie scutiți pe viitor de decăderea la care pare condamnat omul; de la cea originară, a aurului, pînă la cea contemporană, a fierului, rasele înregistrează un regres progresiv, aparent de neoprit. în consecință, Hesiod îşi exprimă nu doar regretul că nu s-a născut mai devreme (într-o epocă mai puțin decăzută decît cea actuală), dar şi părerea de rău că nu se poate naşte în viitor, pentru că prezența unui neam de eroi în secvența raselor de metal, care să întrerupă schema regresului constant, este întotdeauna posibilă. Eroii îi dau lui Hesiod o licărire de speranță şi de optimism (decăderea nu e ireversibilă), dar un optimism plin de durere (numai eroii pot face ca neamul omenesc să meargă spre mai bine; pentru noi, oamenii muritori, inserați în cursul natural al istoriei, acest lucru este imposibil).
Uneori, figurile eroilor se întrepătrund imperceptibil cu cele ale daimonilor, astfel încît nu întotdeauna este posibil să le distingem caracteristicile (vezi şi DAIMON).
Erycina (lat. *Erycina, -ae).* Epitet cu care era adorată Venus. Derivă de la sanctuarul care îi era închinat pe muntele Erix din Sicilia (vezi ERIX).
Esacos (gr. Aicraxog, -ou; lat. *Aesacos* şi *Aesacus, -i).* Fiul lui Priam şi al Alexiroei (sau Alixitoe); s-a îndrăgostit nebuneşte de Hesperia, fiica lui Cebren, un zeu fluvial din Troada. Pe cînd o urmărea pe tînără, aceasta a fost muşcată de o viperă

şi a murit. Disperat, Esacos s-a aruncat în mare; înduioşată de soarta sa, TETHYS (vezi), zeița ce trăia în adîncul mării, 1-a transformat într-o pasăre acvatică.
Esculap, vezi ASCLEPIOS.
Esepos (gr. A'Co-nirog, -ou). 1) Zeu fluvial din Troada, fiul lui Oceanos şi al lui Tethys. Este amintit în *Iliada* (2.825; 4.91; 12.21).
2) Războinic troian. Era fiul lui Bucolion şi al naiadei Abarbareea. El şi fratele său Pedasos au fost uciși de Diomede *{Iliada,* **6.21).**
Eson (gr. AîCTOJV, -wvog; lat. *Aeson, -onis).* Fiul lui Creteu şi al lui Tiro şi nepotul lui Eol; a fost tatăl lui IASON (vezi). Fratele său vitreg Pelias 1-a alungat de pe tron. în absența lui Iason, care încerca să găsească lîna de aur, Pelias a încercat să-1 ucidă, dar el şi-a luat singur viața. Potrivit versiunii lui Ovidiu, Eson a supraviețuit pînă la întoarcerea argonauților şi a fost întinerit printr-o minune de MEDEEA (vezi).
Etalides (gr. AtflaACSTis, -w ; lat. *Aetha-lides, -ae).* Fiul lui Hermes (Mercur) şi al Eupolemiei şi crainic în expediția ARGONAUȚILOR (vezi). Tradiția spune că, după multe migrații şi reincarnări succesive, sufletul său ar fi intrat în trupul lui Pitagora, în care s-au concentrat şi s-au adunat toate viețile sale precedente.
Ete (gr. A'ı#T|, *-r\q).* Numele iepei lui Aga-memnon, pe care Menelaos a înhămat-o la propriul său car pentru a participa la curse în timpul jocurilor ce au avut loc la funeraliile lui Patroclu *{Iliada,* 23.295 şi urm.).
Etemeea (lat. *Ethemea, -ae).* Numele unei nimfe care s-a căsătorit cu un om din Cos, pe nume Merops. Artemis, zeița fecioară prin excelență, a vrut să o pedepsească pe Etemeea pentru că, fiind căsătorită, părăsise cortegiul nimfelor, şi ar fi străpuns-o cu săgețile sale dacă Persefona nu ar fi salvat-o, ducînd-o cu sine în infern. înduioșată de disperarea lui Merops, Hera 1-a transformat în vultur şi apoi 1-a aşezat printre constelații.
► *Prezențe în literatura antică.* Hyginus, *Astronomica,* 2.16.
Eteobutazi, vezi BUTES.
Eteocle (gr. 'ETeoxXTJg, *-âouq* ; lat. *Eteocles, -is).* 1) Rege din Orhomenos, amintit de Pausanias (9.34.9 şi urm.) ca întemeietor al cultului Charitelor.
2) Fiul lui Oedip şi al Iocastei. După ce tatăl său a părăsit Teba, el şi fratele său Polinice au condus cetatea. în

urma certurilor dintre cei doi frați, provocate de refuzul lui Eteocle de a-i ceda fratelui său, din doi în doi ani, tronul cetății, Polinice s-a refugiat la curtea lui Adrast, care a organizat mai apoi expediția celor Șapte împotriva Tebei (vezi ADRAST). Eteocle s-a luptat cu Polinice şi amîndoi au murit în luptă. Pentru alte detalii vezi şi CEI ŞAPTE ÎMPOTRIVA TEBEI.

Eteoclos (gr. 'EfeoxXos, -ou; lat. *Eteoclus, -i).* Fiul lui Ifis şi al lui Mecisteu şi fratele Evadnei; a fost un erou din Argos, menționat de izvoare (cu unele discordanțe) printre participanții la expediția celor Șapte împotriva Tebei; a fost omorît de Megareu sau, după alții, de Leades. Apollodor îl amintește ca învingător în cursa de alergare din cadrul jocurilor nemeene, imediat după instituirea acestora.

► *Prezențe In literatura antică.* Eschil, *Cei şapte împotriva Tebei*; Euripide, *Rugătoarele* ; Apollodor, *Biblioteca,* 3.6.3 şi urm.

Eter (gr. attffjp, -epo£; lat. *aether, -eris).* Partea cea mai înaltă a cerului, cu lumina cea mai limpede şi mai pură. în Grecia era personificat şi considerat fiul lui Erebos şi al Nopții şi fratele Hemerei, Ziua (Hesiod, *Teogonia),* tatăl Norilor (Aristofan, *Norii)* sau chiar fiul lui Cronos şi fratele lui Erebos şi al Haosului (doctrinele orfice). Tradițiile mai tîrzii (Hyginus) îi atribuie o descendență numeroasă şi variată, din care fac parte Pămîntul, Cerul şi Marea, diferite divinități alegorice precum Mînia, Minciuna, Durerea, creaturi mitice ca Temis, Tartar, Oceanos, ciclopii, furiile, Atlas, Hiperion, Saturn, Dione etc, care, potrivit altor genealogii, sînt urmaşii lui Uranos. Cicero *{De natura deorum,* 3.44) îl consideră tatăl Cerului (Uranos) şi al lui Iupiter şi strămoşul Soarelui.

Ethausva. Numele unei zeițe etrusce a naşterii, ce trebuie identificată probabil cu ILITIA (vezi). Este cunoscută din izvoarele

epigrafice. Este reprezentată, ca o figură feminină înaripată, pe o oglindă etruscă cu scena naşterii Minervei din capul lui Iupiter (în etruscă Tinia).

Ethis. Numele unei zeițe etrusce cunoscute dintr-o reprezentare pe o oglindă din Collezione Gherardesca de la Florența. Contextul în care este înfățișată (o scenă cu Hercule la răscruce) ne face să credem că ar putea fi identificată cu Voluptas, personificarea plăcerii.

Etias *(gr.'Hxidq, -d&oq).* Fiica legendară a lui Enea; este eroina eponimă a cetății Etis din Laconia.

► *Prezențe in literatura antică.* Nu apare foarte des în povestirile mitologice ; este menționată de Pausanias (3.22.11).

Etila (gr. A'itfuXXcx, -TIS; lat- *Ethylla, -ae).* Eroină troiană, fiica lui Laomedon şi sora lui Priam. După căderea Troiei a fost luată prizonieră de greci şi le-a fost dată tovarăşilor lui Protesilaos, împreună cu alte fete din Teba şi cu surorile sale Astiohe şi Medesicasta. în drumul spre Grecia, în timpul unei opriri în Tracia din cauza unei furtuni, ea le-a convins pe tovarăşele sale să dea foc corăbiilor greceşti. Rămaşi fără flotă, grecii s-au stabilit în acel ținut şi au întemeiat o cetate numită Scione. Potrivit unei versiuni a mitului ce diferă printr-o serie de detalii, incendierea corăbiilor a avut loc nu în Tracia, ci în Italia meridională; femeile care le-au dat foc au fost numite Nauprestide, iar rîul în apropierea căruia s-au întîmplat toate acestea a fost numit, cu trimitere la corăbiile greceşti, Navetos (sau Neetos).

► *Prezențe în literatura antică.* Pomponius Mela, 2.2.33 ; *Conon,Diegeseis,* 13 ; Apollo-dor, *Epitome,* 6.15c. Tema incendierii corăbiilor de către femeile troiene apare şi într-un episod analog din *Eneida* vergi-liană, care o are ca protagonistă pe BEROE (vezi). Vezi şi CORABIE.

Etiopieni (gr. Atflioireg, -OJV ; lat. *Aethiopes, -um).* Populație din sudul extrem al pămîn-tului. In *Odiseea* se spune că etiopienii sînt îndrăgiți de zei pentru blîndețea şi simțul lor de dreptate. Homer distinge etiopienii occidentali, identificați mai tîrziu
cu oamenii cu piele neagră în general, de cei orientali, identificați ulterior cu indienii. La începutul *Odiseii,* Poseidon asistă la sacrificarea unor tauri şi miei la etiopieni, în baza distincției operate de Homer între etiopienii occidentali şi cei orientali, în Antichitate - şi mai ales în mitologia clasică - cu termenul „Etiopia" se indică nu doar ținuturile africane aflate la sud de Egipt, dar şi zonele răsăritene, pînă în India.

Etlios (gr. A£#Xiog, -ou; lat. *Aetlius, -ii).* Rege din Elida; potrivit unei versiuni a mitului, era tatăl lui ENDIMION (vezi), pe care alte izvoare îl consideră fiul lui Zeus.

Etna (gr. A'ITVT), *-r\q*; lat. *Aetna, -ae).* 1) Celebrul vulcan sicilian este amintit în tradiția mitică clasică în strînsă legătură cu Zeus, regele zeilor. în interiorul său se afla atelierul unde Hefaistos (Vulcan), ajutat de ciclopi, făurea teribilele săgeți ale lui Zeus. Sub munte Zeus îl îngropase pe Tifon sau I SCELAD (vezi); lui i se atribuiau erupțiile vulcanului.

2) Potrivit tradiției, numele vulcanului provine din cel al nimfei siciliene omonime, fiica Cerului şi a Gliei.

Etneea (gr. *ia* A'ixvata; lat. *Aetnaea).* Sărbători religioase ce aveau loc pe muntele Etna, în cinstea lui Iupiter.

Etneos (gr. A'itvouog, -ou; lat. *Aetnaeus, -i).* Epitet acordat unor divinități ce au legătură cu muntele Etna: Iupiter, Vulcan, ciclopii. Primul folosise muntele pentru a-1 zdrobi pe gigantul Tifeu sau TIFON (vezi); în adîncurile muntelui, Vulcan şi ciclopii îşi aveau atelierul unde făureau fulgerele lui Zeus. Epitetul apare frecvent în literatura latină.

Etolia (gr. *AiiioXCa, -aq* ; lat. *Aetolia, -ae).* Principalele personaje mitologice legate de această regiune a Greciei

sînt eroul eponim ETOLOS (vezi), Oeneu, Alteea, Meleagru şi Deianira. Aici a avut loc unul dintre cele mai celebre episoade din mitologie, vînătoarea mistreţului din Calidon, la care au participat numeroşi eroi (pentru detalii vezi MELEAGRU). Principalii zei veneraţi în regiune şi care aveau sanctuare aici erau Artemis (căreia îi era închinat un templu

la Calidon, unde era venerată cu epitetul *Lafria*; mai tîrziu s-a construit un templu şi la Patrai), Apollo (venerat în special la Termos, unde sînt atestate faze foarte vechi ale unui templu al său), Atena, Dionysos, Heracle şi Zeus *Soter.* în regiune era venerată şi divinitatea de origine orientală Atargatis, asociată în cadrul cultului cu Marea Mamă şi cu Partenos.

Etolos (gr. AtTwXog, -ou; lat. *Aetolus, -i).* Fiul lui Endimion şi soţul Pronoei, cu care a avut doi fii, Pleuron şi Calidon. Pe cînd era rege în Elida a fost obligat să-şi părăsească patria, pentru că îl omorîse pe Apis; s-a refugiat în ţinutul din apropiere de rîul Aheloos, care a fost numit, după el, Etolia.

Etra (gr. Aîflpct, *-aq*; lat. *Aethra, -ae).* 1) Fiica lui Piteu din Trezena, soţia lui Egeu şi mama lui Tezeu; a trăit mult timp în Atica. Castor şi Pollux au dus-o la Sparta, unde a devenit sclava Elenei. A însoţit-o pe aceasta la Troia, iar după căderea cetăţii şi-a recăpătat libertatea, mulţumită nepotului său Acamas sau Demofon.

2) Fiica lui Oceanos şi a lui Tethys; ea şi Atlas au avut douăsprezece fiice (Hiadele) şi un fiu, Hias.

Etrusca disciplina. Cu această expresie era indicată la Roma arta divinaţiei, pe care etruscii o transmiseseră lumii romane. Pentru detalii vezi HARUSPICII şi TAGES.

Etrusce, divinităţi. Din cauza numărului mic de documente literare relative la lumea religioasă etruscă şi a caracterului fragmentar (inevitabil) al documentelor epigrafice şi artistice, este destul de greu să reconstituim în mod satisfăcător caracteristicile religiei etrusce şi să încadrăm precis zeii ale căror nume le cunoaştem. Şi mai dificil este să reconstruim povestirile şi episoadele mitice care îi au ca protagonişti pe aceşti zei. La caracterul laconic al izvoarelor se adaugă faptul că în panteonul etrusc s-au suprapus, probabil, elemente de provenienţă diferită (etrusce, italice, latine şi chiar orientale), care fac ca o reconstituire coerentă să fie foarte dificilă. După romani, lumea divină etruscă avea în vîrf o triadă celestă, formată din Tinia (Iupiter), Uni (Iunona) şi Menrva (Minerva); în paralel cu aceasta exista o
triadă infernală, din care făceau parte zeul infernului, Mantus (Bacchus şi, în acelaşi timp, Hades sau Pluton), Mania şi o a treia divinitate, Phersephnel (Persefona) sau Serfue (Ceres). Pe lîngă aceşti zei principali erau venerate numeroase alte divinităţi secundare. Pe unele dintre acestea le cunoaştem doar cu numele etrusce care apar în documentele epigrafice şi, prin urmare, ne este foarte greu să le caracterizăm cu precizie (numele lor sînt Cilens, Colalp, Ethausva, Letham, Tecum, Thuftha, Tolusco etc.); altele provin din zeităţi grece, romane sau latine corespunzătoare, de la care iau numele, sau caracteristicile, sau şi numele, şi caracteristicile. Tabelul de mai jos conţine numele acestor divinităţi şi pe cele ale zeilor greci sau latini corespunzători. De asemenea, existau zeităţi, genii sau daimoni, care erau propriu-zis etrusce şi despre care, chiar dacă nu au corespondent în mitologia greacă sau romană, putem să ne facem o idee, fie şi sumară, datorită izvoarelor iconografice şi epigrafice. Aceste divinităţi sînt Laşele, figuri feminine din cortegiul lui Turan (Afrodita); Tuchulca, demon infernal monstruos ; Vanth, zeiţa infernului; Nortia, în al cărei templu de la Volsinii se înfigeau cuiele ce marcau numărul anilor; Tages, copilul divin, părintele artei profeţiei; Tarhon, rege de origine divină; nimfa Vegoe etc. O figură divină importantă era Voltumna, divinitatea federală a Etruriei meridionale. Etruscilor li se atribuia cunoaşterea disciplinei augurale şi a profeţiei, pe care le-au practicat şi le-au transmis romanilor, lăsînd dispoziţii minuţioase în culegeri de cărţi *(Tagetici, Haruspicini, Fulgurales* etc.) în legătură cu care au apărut numeroase legende.

Zeul etrusc	*Zeul grec corespunzător*
Aita	Hades
Aplu	Apollo
Artume	Artemis
Fufluns	Dionysos
Hercle	Heracle
Phersephnel	Persefona
Sethlans	Hefaistos
Turan	Afrodita
Turms	Hermes

Zeul etrusc	Zeul latin sau roman corespunzător
Ani	Ianus
Mania	Proserpina
Mantus	Bacchus sau Pluton
Maris	Marte
Menrva	Minerva
Nethuns	Neptun
Șatre	Saturn
Selvans	Silvanus
Serfue	Ceres
Tinia	Iupiter
Uni	Iunona
Usil	Sol
Vetis	Veiovis

Eubeea (gr. ECpoia, -ac;; lat. *Euboea, -ae).* Fiica rîului Asterion și sora Prosimnei și a Acreei; este una dintre nimfele care au crescut-o și au hrănit-o pe Hera cînd aceasta era în fașă.

Eubuleus (gr. EuPouXeuc;, -ewg). Termenul, care înseamnă literal „bun sfătuitor", era utilizat inițial în Grecia ca epitet pentru diverse divinități: Hades, Iachos, Diony-sos, Zeus. în cadrul Misterelor Eleusine indica un anumit personaj, ce trebuie identificat probabil cu un frate al lui Tripto-lem, păstorul de porci care a fost martor la răpirea Persefonei de către Hades, pe cînd își păzea animalele. O parte a turmei a fost înghițită în adîncurile pămîntului; după acel episod se credea că a apărut obiceiul (practicat în timpul Tesmoforiilor de la Atena în cinstea Demetrei, Persefonei și a lui Zeus *Eubuleus)* de a sacrifica porci, care erau aruncați în prăpastie sau sacrificați într-o sală subterană.

► *Prezențe în literatura antică.* Informații despre acest personaj ne furnizează, uneori în mod controversat, Pausanias (1.14.2 și 9.8.1) și Cicero *(De natura deorum,* 3.21.53).

Eudoros (gr. EtjSwpog, -ou; lat. *Eudorus, -i).* Fiul lui Hermes și al Polimelei; a fost crescut de Filas, tatăl Polimelei. A parti-cipat la războiul troian în fruntea uneia dintre trupele de mirmidoni conduse de Ahile. Ahile 1-a așezat alături de Patroclu cînd acesta a intrat în luptă, în timp ce el, pradă „mîniei funeste", a evitat să lupte. O serie de tradiții care nu sînt menționate în *Iliada* spun că a căzut în luptă, chiar lîngă Patroclu.

► *Prezențe în literatura antică.* Este menționat în *Iliada* (16.186 și urm.); comentatorii ulteriori (în special Eustațiu) au completat povestea sa.

Eufem (gr. Etjqcnjioc;, -ou; lat. *Euphemus, -i).* Erou grec, fiul lui Poseidon și al Europei și soțul Laonomei, sora lui Heracle. Primise de la tatăl său darul de a merge pe apă. A luat parte la expediția argonauților aflați în căutarea lînii de aur, în timpul căreia zeul Triton i-a dăruit un bulgăre de pămînt magic pe malul lacului Tritonis; din acel pămînt, pe care el 1-a aruncat în mare, s-a format insula Thera (Santorini). împreună cu o femeie din Lemnos, Malahe, a avut un fiu pe nume Leucofanes, care a fost strămoșul eroului Batos, întemeietorul mitic al coloniei grecești Cirene.

► *Prezențe în literatura antică.* Este citat de Pindar *(Pythice,* 1.44), Apollonios din Rodos *(Argonauticele,* 1.182; 2.536s; 4.1755), Apollodor *(Biblioteca,* 1.9.16) și Hyginus *(Fabule,* 14).

Eufema (gr. ECcpruios, -ou). 1) Numele uneia dintre HIADE (vezi). 2) Doica muzelor.

Euforbos (gr. EtxpopPoc, -ou; lat. *Euphor-bus, -i).* Unul dintre cei mai curajoși eroi troieni; a fost ucis de Menelaos, care i-a depus scutul în templul Herei de la Micene. Este cunoscută anecdota potrivit căreia Pitagora credea că într-o viață anterioară fusese Euforbos și a dovedit acest lucru recunoscînd dintr-o singură privire scutul eroului din templul zeiței (Horațiu, *Car-mina,* 1.28.9 și urm.).

► *Iconografie.* Eroul este reprezentat în ceramica greacă în scene inspirate din războiul troian; este celebru așa-numitul Vas al lui Euforbos, produs la Rodos, care se află la British Museum din Londra și în care personajul poate fi recunoscut după inscripție.

Euforion (gr. Eb(pop(wv, -wvog ; lat. *Eupho-rion, -onis).* Fiul lui Ahile și al Elenei, care s-a născut după moartea lor, cînd se aflau în Insulele Fericiților. Era o ființă supranaturală înaripată; Zeus s-a îndrăgostit de Euforion, dar acesta 1-a respins și a fugit în insula Melos. Aici însă a fost ajuns de Zeus, care 1-a lovit cu fulgerul său. Nimfele

de pe insulă au venit la mormîntul său, dar Zeus le-a pedepsit, transformîndu-le în broaște.

► *Prezențe în literatura antică.* Personajul este cunoscut numai din izvoare tîrzii (Pto-lemeu Hefestios, *Novae Historiae).*

Eufrates (gr. EbcppaxTig, -ou; lat. *Euphra-tes, -is,* dar și *-ae* și *-i).* Eroul eponim al fluviului Eufrat din Mesopotamia. Legenda spune că într-o zi și-a văzut copilul dormind alături de mama sa și, nerecunos-cîndu-1,1-a omorît. Cînd și-a dat seama de greșeala pe care o făcuse, pradă disperării, s-a aruncat în fluviul Medos, care din acea zi a purtat numele său.

► *Prezențe In literatura antică.* Mitul este reevocat în opera De *fluminibus* a lui Pseudo-Phitarh.

Eufrosine (gr. Eucppocruvn, *-т\<;* ; lat. *Euphro-syne, -es).* Numele uneia dintre CHARITE (vezi).

Euhemerism. Doctrina scriitorului grec Euhemer (secolele IV-III î.Hr.), care, ba-zîndu-se pe critica raționalistă

a miturilor efectuată, înaintea sa, de istorici şi de sofişti, susţinea că zeii şi semizeii, atunci cînd nu reprezintă personificarea forţelor naturii, nu sînt decît oameni cu calităţi excepţionale; ei au constituit obiectul admiraţiei contemporanilor şi urmaşilor lor, care i-au ridicat la rangul de fiinţe superioare. Scriitorii creştini au făcut trimitere la euhemerism, prin traducerea latină a scrierilor lui Euhemer realizată de poetul Ennius, pentru a demonstra că religia pă-gînă se sprijinea pe o bază foarte fragilă, putînd fi redusă la o dimensiune exclusiv umană.
Euhenor (gr. EuxTJvwp, -opog; lat. *Euche-nor, -oris).* Erou corintian, fiul prezicătorului Poliidos. Tatăl său 1-a avertizat că dacă va rămîne în patrie va avea parte o moarte atroce, din cauza unei boli, dar că dacă avea să caute gloria participînd la războiul troian avea să moară de o moarte violentă. în ambele cazuri, destinul său era funest. Euhenor a ales cea de-a doua cale şi a murit lovit de o săgeată a lui Paris.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionat de Homer *(Iliada,* 13.663 şi urm.) şi de Cicero *(De divinatione,* 1.89).
Euklees (gr. EuxXerjc, -ou). Epitet cu care era indicată Persefona în Misterele Orfice. Propriu-zis, înseamnă „cea bine chemată".
Eulimene (gr. EoXipivT], -TI^O- 1) Fiica lui CIDON (vezi), regele Cretei. îi fusese promisă de soţie tînărului Apteros, însă ea îl iubea în taină pe Licastos. în timpul unei răzvrătiri a cetăţilor cretane împotriva lui Cidon, oracolul a poruncit să se sacrifice o fecioară în cinstea eroilor din ţinut. Prin tragere la sorţi, s-a hotărît ca Eulimene să fie sacrificată. Disperat şi crezînd că astfel îşi salvează iubita, Licastos i-a mărturisit regelui dragostea sa pentru Eulimene, spu-nîndu-i că aceasta nu mai era fecioară şi că, prin urmare, zeii nu ar fi primit ofranda; poporul a considerat-o însă vinovată. După moartea fetei s-a descoperit că urma să aibă un copil. Apteros, temîn-du-se de ura lui Licastos, i-a întins o cursă şi 1-a ucis, iar apoi s-a stabilit la Xantos, în Licia.
► *Prezenţe în literatura antică.* Partenios din Niceea, *Erotikă pathemata,* 35.
2) într-o serie de izvoare vechi este menţionată o oarecare Eulimene printre nereide, ca fiică a lui Nereu şi a lui Doris (Apollodor, *Biblioteca,* 1.2.7).
Eumelos (gr. EUJITIXOS, -ou; lat. *Eumelus, -i).* 1) Fiul lui Admetos, regele din Fere, şi al Alcestei. S-a numărat printre pretendenţii la mîna Elenei şi, în virtutea pactului pe care îl făcuseră aceştia (vezi ULISE), a participat la războiul troian. în timpul asediului a luat parte la jocurile funebre în cinstea lui Patroclu ; a repurtat victoria în cursa de care, datorită iepelor ce fuseseră crescute de Apollo pe cînd acesta se afla în slujba lui Admetos (pentru detalii vezi ADMETOS). După războiul troian a fost conducătorul unei colonizări mitice a pelasgilor în Campania.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionat în cînturile 2 şi 23 din *Iliada* şi în cîntul 4 din *Odiseea.* Informaţii privitoare la colonizarea pelasgilor, al cărei protagonist a fost, se găsesc în izvoarele epigrafice şi într-o trimitere din opera *Silvae* a lui Staţiu. Referiri la acest personaj întîlnim şi *în Biblioteca* lui Apollodor (3.10.8) şi în *Epitome* (3.14 şi 5.5).
2) Unul dintre pretendenţii la mîna Pene-lopei (Apollodor, *Epitome,* 7.28).

3) Erou troian, tatăl lui Dolon; a fost ucis de Diomede şi Ulise în timpul incursiunii lor nocturne în tabăra duşmană (descrisă în *Iliada,* 10). în *Iliada* însă acest episod nu apare, el fiind citat în izvoarele ulterioare (Apollodor, *Epitome,* 4.4).
4) Grec din insula Cos, tatăl lui Agron. A fost transformat în corb, ca pedeapsă pentru că i-a insultat pe zei (pentru detalii vezi AGRON).
5) Tatăl lui BOTRES. Pentru detalii vezi rubrica respectivă.
Eumenide (gr. Eup.lvi6eg, -uiv; EpivuSec;, -OJV ; lat. *Eumenides, -um* sau *Erinyes, -um*; *Furiae* sau *Dirae, -arum).* Propriu-zis, zeiţele răzbunării. Cel mai vechi nume atestat este cel de erinii; forma *eumenide,* care înseamnă „binevoitoare", „bune", este în realitate un eufemism, foarte răspîndit de altfel, din cauza spaimei provocate de aceste zeiţe de temut, al căror nume oamenii nu îndrăzneau să-1 rostească. Se spune că epitetul a început să fie folosit după ce Oreste a fost absolvit de Areopag, cînd mînia zeiţelor s-a potolit (vezi ORESTE). O semnificaţie analoagă are un alt eufemism răspîndit, *semnai.*
Sînt considerate fiicele Gliei sau ale Nopţii (pentru genealogia lor vezi schema de la rubrica GEEA) ; se credea că ele răzbunau şi pedepseau nedreptăţile comise de oameni. Iconografia ni le prezintă ca pe nişte figuri feminine înaripate, cu şerpi încolăciţi în păr şi picături de sînge curgîndu-le din ochi. Locuiau în adîncurile Tartarului şi erau temute atît de oameni, cît şi de zei.
în tradiţia literară mai tîrzie numărul lor s-a stabilit la trei, iar numele au devenit cele canonice: Alecto, Megera şi Tisifone.
Rolul lor de răzbunătoare se manifesta mai ales în cazul unor culpe ca neascultarea faţă de părinţi şi de cei vîrstnici, lipsa de respect faţă de cei mai slabi, sperjurul, asasinatul, încălcarea legilor ospitalităţii, comportamentul ostil faţă de rugători. Ele nu se limitau să-i urmărească pe oameni în timpul vieţii, ci îi pedepseau şi după moarte.
► *Răspîndirea cultului.* Aspectele cultului eumenidelor sînt legate, pe de o parte, de teroarea pe care o provocau, dar şi de rolul de a apăra legile civile şi de a-i pedepsi pe cei care, din trufie, încălcau legea divină şi

pe cea umană. Li se aduceau ca ofrande miei negri şi o băutură preparată din miere şi apă *(nephalia).* în cadrul cultului puteau fi asociate uneori cu Demetra, care în acest caz era venerată ca Demetra *Erynis.*
► *Prezenţe în literatura antică.* Numele lor a fost recunoscut pe o tăbliță provenind de la Cnosos. Asocierea lor cu Glia este atestată în poemele homerice şi de către Hesiod *(Teogonia,* 185). Cea mai bună şi mai completă reprezentare literară a zeițelor o dă *Orestia* lui Eschil; vezi şi ORESTE, CU care eumenidele au legătura. Pentru lumea romană, vezi mai ales *Eneida* vergiliană; Ennius a compus o versiune a *Eumenidelor* lui Eschil.
► *Prezenţe în literatura modernă.* în limbile moderne, expresii ca „furie" sau „mejeră", cu referire mai mult sau mai puțin conştientă la aceste figuri mitice, au intrat în limbajul comun pentru a desemna femeile cu un caracter violent şi certăreț, asociat adesea cu un aspect fizic respingător. Ele însă nu apar în operele moderne în sens literar propriu-zis. Sînt amintite ca furii în *Divina Comedie* a lui Dante *(Infernul,* 9); Alecto are un rol semnificativ în cîntul 8 din *Ierusalimul eliberat* al lui Tasso, unde declanşează revolta în tabăra creştinilor; în asociație cu mitul lui Oreste, eumenidele reapar în *Electra* lui Giraudoux.
► *Iconografie.* Eumenidele sînt reprezentate adesea pe sarcofagele etrusce şi romane. Statuile care le înfăţişează sînt rare; dintre ele o amintim pe cea cunoscută sub numele de Eriniile Ludovisi.
Eumeu (gr. Eiju.ouoe;, -ou; lat. *Eumaeus, -i).* Credinciosul porcar al lui Ulise, menționat în *Odiseea.* Era fiul regelui din Şira; fusese răpit de fenicieni şi vîndut ca sclav.
Eumolpizi, vezi EUMOLPOS.
Eumolpos (gr. "Eup.oAiroc;, -ou; lat. *Eumol-pus, -i).* Cu acest nume, care înseamnă „bun cîntăreț", este desemnat un aed trac, fiul lui Poseidon şi al Chionei, care era, la rîndul său, fiica lui Boreas.
Imediat după naştere, a fost aruncat în mare de mama sa, care 1-a lăsat în grija lui Poseidon; acesta, la rîndul său, 1-a încredințat fiicei sale Bentesicima, care locuia în Etiopia. După ce a stat un timp în Etiopia, el s-a dus la curtea regelui trac Tegirios şi apoi a ajuns la Eleusis, în Atica, unde s-a împrietenit cu locuitorii ținutului.

Din acest motiv, atunci cînd ei au pornit război împotriva Atenei, Eumolpos li s-a alăturat, însă a fost ucis de Erehteu.
Eumolpos era considerat întemeietorul Misterelor Eleusine ale Demetrei, care, mulțumită lui şi urmaşilor săi, aveau să devină accesibile inițiaților. într-adevăr, din Eumolpos se spunea că descinde cel mai nobil neam din Eleusis, din care se alegeau preoții ce slujeau în sanctuarul Demetrei şi în special cel mai important dintre ei, hierofantul, „cel ce revelează lucrurile sfinte". Preoții care afirmau că sînt urmaşii lui Eumolpos se numeau Eu-molpizi; numele Eumolpos nu era asociat inițial unui personaj bine definit, ca nume propriu, ci constituia mai degrabă un titlu (cel de „bun cîntăreț") pe care preotul misterelor şî-1 lua în locul propriului nume atunci cînd era numit în funcție (Lucian, *Lexiphanes,* 10). Exista tradiția ca preotul, luînd titlul de Eumolpos, să-şi arunce în mare, metaforic, propriul nume, într-un rit ce trimite la legenda naşterii şi copilăriei lui Eumolpos.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este menționat pentru prima oară în *Imnul homeric către Demetra,* unde apare în rolul de suveran şi este instruit de zeiță cu privire la Misterele Eleusine. Apollodor aminteşte că părinții lui Eumolpos sînt Poseidon şi Chione ; o tradiție diferită susține că el era fiul lui Musaios. Legătura sa cu misterele este evidențiată de Lucian şi Plutarh.
Euneos (gr. Etiveuiț, -eu). Fiul lui Iason şi al Hipsipilei. Nu a participat direct la războiul troian alături de greci, în schimb i-a aprovizionat pe aceştia cu vin. L-a răscumpărat pe Licaon, fiul lui Priam, de la Patro-clu, căruia i-a dat un superb crater. Mama sa i-a fost vîndută ca sclavă lui Licurg, regele din Nemeea, dar el a răscumpărat-o şi a dus-o înapoi la Lemnos.
► *Prezenţe în literatura antică.* Euneos apare în cînturile 7, 21 şi 23 din *Iliada* şi este citat de Apollodor *(Biblioteca,* 1.9.17) şi Strabon.
Eunomia (gr. Euvojj.ia, *-aq).* Numele uneia dintre HORE (vezi).
Eunomos (gr. EtSvojios, -ou). Paharnic de la curtea regelui Oeneu din Calidon. A fost omorît din greşeală de Heracle; acesta l-a bătut pe obraz, însă din cauza forței sale
extraordinare l-a ucis pe tînăr, în ciuda bunelor sale intenții.
► *Prezenţe In literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 2.7.6; Pausanias, 2.13.8; Diodor din Sicilia, 4.36.2 ; Athenaios, 9.410f şi urm.
Eunostos (gr. Euvocrtoc;, -ou). Fiul lui Eli-eos şi al Sciei; s-a născut la Tanagra, în Beoția, şi a fost crescut de nimfa Eunosta. Ohna, fiica lui Colonos, s-a îndrăgostit de el, însă tînărul a respins-o. Ca să se răzbune, fata l-a acuzat că a încercat să o violeze; ca urmare, frații săi l-au ucis pe Eunostos. Căindu-se de fapta sa, Ohna s-a sinucis. Vezi şi BUCOLOS.
Eunuci. In religia clasică, prezența eunucilor este atestată mai ales în legătură cu cultul Marii Mame de origine orientală. Erau eunuci în special aşa-numiții *galii,* preoți ai zeiței Cybele şi legați de cultul lui Atargatis şi al lui Attis (vezi GALLI) ; alți eunuci se află în slujba Hecatei, la Lagina, şi a Artemisei, la Efes. Uneori, autoevirarea avea loc în momentul culminant al ritului; în general, este posibil ca recurgerea la această practică să fi avut funcția de a-1 asimila pe credincios zeiței, mai precis de a asigura fertilitatea acesteia. De asemenea, se poate ca

scopul său să fi fost acela de a asigura o castitate veşnică, considerată o condiție necesară pentru a te apropia de divinitate, printr-un proces analog celui prin care unele rituri şi unii zei le cereau slujitorilor lor să fie virgini sau recurgeau, în acelaşi scop, la slujitori foarte tineri.
Euphemia (gr. eu(p-n|jua, *-aq*; lat. *euphe-mia, -ae).* In ritualurile religioase greceşti, acest termen indica liniştea care trebuia să preceadă rugăciunea şi îndeplinirea sacrificiului în cinstea unui zeu. Propriu-zis, însemna să te abții să rosteşti cuvinte de rău augur şi să păstrezi o tăcere religioasă.
Eurial (gr. EupuaXog, -ou; lat. *Euryalus, -i).* 1) Erou grec, fiul lui Mecisteu din Argos. A participat la războiul EPIGONILOR (vezi) împotriva Tebei, la expediția ARGONAUȚILOR (vezi) şi la asediul Troiei, alături de Diomede.
► *Prezențe în literatura antică.* Este menționat în cînturile 2, 6 şi 23 din *Iliada.*

2) Tînăr troian, prietenul credincios al lui Nisos. în cîntul 9 din *Eneida,* el şi Nisos încearcă să-i avertizeze pe Enea şi pe ai săi de atacul iminent al rutulilor, trecînd prin armata duşmană. Cei doi prieteni nedespărțiți mor împreună pe cîmpul de luptă (vezi şi Nisos).
3) Fiul lui Ulise şi al Evipei, regina Epi-rului. Cînd a ajuns în Itaca, a fost ucis de Ulise, pe care Penelopa, geloasă, îl con-vinsese că tînărul voia la rîndul său să-1 omoare.
► *Prezențe în literatura antică.* Este menționat numai în izvoarele posthomerice (Parte-nios din Niceea, *Erotikă pathemata,* 33).
Euriale (gr. Eupua'X-ri, -t|g; lat. *Euryale, -es).* 1) Una dintre GORGONE (vezi).
2) O regină a AMAZOANELOR (vezi).
3) O fiică a lui Minos care 1-a iubit pe Poseidon şi care, potrivit unor izvoare, a fost mama lui Orion.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintită de Hyginus *(Astronomica,* 2.34) şi de Apollo-dor *(Biblioteca,* 1.4.3).
Euribates (gr. EupuPa'xTic, -ou; lat. *Eury-bates, -ae).* Crainicul lui Ulise, pe care 1-a însoțit în războiul troian. Un alt Euribates este prezentat ca fiind crainicul lui Aga-memnon. Ambii sînt amintiți în *Iliada.*
Euribia (gr. Eupufiicx, -ac;). 1) Mama lui ASTREOS (vezi). 2) O amazoană; a fost ucisă de Heracle.
Euricleea (gr. EupuxXeia, *-aq*; lat. *Eury-clea, -ae).* 1) Mama lui Oedip, potrivit unei versiuni tîrzii a mitului, care nu aminteşte incestul acestuia cu Iocasta (vezi OEDIP).
2) Doica lui Ulise. Ea a fost cea care 1-a recunoscut şi 1-a spălat atunci cînd s-a reîntors în Itaca şi a venit la palat în haine de cerşetor. Euricleea 1-a recunoscut după o cicatrice pe care Ulise o avea din copilărie şi pe care ea o ştia.
► *Prezențe în literatura antică.* Episodul este amintit, cu o amplă digresiune, în cîntul 19 din *Odiseea.*
Euridamas (gr. Eupu5a'p.ag, -avuc;; lat. *Eurydamas, -antis).* Unul dintre pretendenții la mîna Penelopei (vezi ULISE), căreia i-a dăruit doi cercei cu perle *(Odiseea,* 18.297). A fost omorît de Ulise *(ibidem,* 22.283).
Euridice (gr. EupuSixT], *-r\q ;* lat *Eurydice, -es).* 1) Soția lui Orfeu. Pentru detalii în legătură cu acest mit vezi ORFEU.
2) Soția lui Creon, regele Tebei, şi mama lui Hemon. Cînd a aflat că fiul său, îndrăgostit de ANTIGONA (vezi), se omorîse împreună cu aceasta, a fost cuprinsă de disperare şi s-a sinucis. Este menționată în *Antigona* lui Sofocle.
3) Fiica lui Lacedemon şi a Spartei; s-a căsătorit cu Acrisios şi a fost mama DANAEI (vezi).
4) Soția lui Licurg, regele din Nemeea, şi mama lui ARHEMOROS (vezi). Apărea în tragedia *Hipsipile* a lui Euripide, care s-a pierdut. Unele izvoare o identifică cu fiica lui Amfiaraos şi a Erifilei.
5) Fiica lui Adrast; ea şi Hilos sînt părinții lui Laomedon (Apollodor, *Biblioteca,* 3.12.3).
6) Una dintre fiicele lui Danaos (Apollodor, *Biblioteca,* 2.1.5).
Eurifaesa (gr. Eupi^otecro-a, *-r\q).* Epitet al TIEI (vezi).
Eurifile (gr. EupuepCXri, *-r\q).* Nume cu care este desemnată în unele izvoare Sibila din Samos, numită în altele HEROFILE (vezi; vezi şi SIBILA).
Euriganeea sau **Eurigania** (gr. Eiipu-Tctveia, -ac;). Nume cu care este indicată soția lui Oedip în tradițiile legendare care nu amintesc incestul acestuia cu Iocasta. Potrivit acestei versiuni, fiii ei au fost Eteocle, Polinice, Antigona şi Ismena.
► *Prezențe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 3.5.8; Pausanias, 9.5.5.
Eurilohos (gr. EupuXoxoc;, -ou; lat. *Eury-lochus, -i).* Numele unuia dintre tovarăşii lui Ulise. în *Odiseea* se povesteşte că a fost singurul care a reuşit să fugă din casa vrăjitoarei Circe cînd aceasta i-a transformat pe prietenii săi în porci.
Eurimahos (gr. Eupujiax°C> -ou). Fiul lui Polibos şi unul dintre pretendenții la mîna Penelopei (vezi ULISE). Se remarcă prin obrăznicia cu care îl apostrofează pe Ulise cînd acesta vine la palat în straie de cerşetor; atunci Eurimahos aruncă în el cu un scăunel. Cînd Ulise îi măcelăreşte pe pretendenți, după ce îl ucide pe ANTINOUS (vezi), Eurimahos încearcă în zadar să se împace cu el şi este ucis de o săgeată.

► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit în diferite pasaje din *Odiseea.*
Eurimede (gr. Eupup.T)STi, -TIC)- Soția lui Glaucos şi mama lui BELEROFON (vezi).
Eurimedon (gr. Eupup.£Swv, -ovroț). 1) Regele giganților. A fost tatăl Peribeei şi, prin intermediul urmaşilor acesteia, a devenit strămoşul regilor feacilor *(Odiseea,* 7.57). Se povestea că, pe cînd era copil, a violat-o pe Hera, zămislindu-1 astfel pe Prometeu; mînios, Zeus 1-a aruncat în Tartar.
2) Fiul lui Minos şi al nimfei Paria; trăia în insula Păros împreună cu frații săi Nefalion, Chrises şi Filolaos. A ucis doi tovarăşi ai lui Heracle atunci cînd eroul a debarcat la Păros în timpul expediției împotriva amazoanelor şi a fost ucis împreună cu frații săi de Heracle, care a răzbunat astfel moartea prietenilor săi (Apollodor, *Biblioteca,* 2.5.9 şi 3.1.2).
3) Conducătorul carului de luptă al lui Agamemnon. întors în patrie după războiul troian, a fost ucis de Egist.

Eurimos (gr. ECpup.og, -ou; lat. *Eurymus, -i).* Tatăl prezicătorului Telemos, indicat din acest motiv şi cu patronimul Eurimidul.
Eurinome (gr. Eupov6p.T|, -TIS; lat- *Eury-nome, -es).* Fiica lui Oceanos şi mama LEU-COTEEI (sau LEUCOTOE, vezi). Potrivit celei mai vechi tradiții, transmise de Homer şi Hesiod, Eurinome domnea împreună cu Ofion peste titani înainte de Cronos şi de Rhea şi locuia pe muntele Olimp. Ea a fost aruncată în Ocean împreună cu Ofion şi a trebuit să-i lase Rheei locul de regină a titanilor, în timp ce Cronos 1-a înlocuit pe Ofion. Mai tîrziu, din unirea ei cu Zeus s-au născut Charitele. Potrivit tradiției, Eurinome şi Thethys l-au primit pe Hefais-tos cînd acesta a fost aruncat în mare (vezi HEFAISTOS).
► *Rdspîndirea cultului.* După Pausanias (8.41.4), Eurinomei îi era închinat un templu într-un loc inaccesibil din Arcadia. Templul se deschidea numai o dată pe an ; aici era venerată statuia unei zeițe avînd partea de jos a trupului în formă de peşte, înfăşurată în lanțuri de aur.
Eurinomos (gr. Eupuvojiog, -ou). Demon amintit de Pausanias (10.28.7); era o creatură subpămînteană care devora cadavrele, mîncînd carnea de pe ele şi lăsînd doar oasele. O imagine a sa a fost realizată la Delfi de pictorul grec Polignot; aici el apărea ca o ființă înaripată ce îşi arăta dinții, aşezată pe scheletul unui vultur, cu trupul acoperit de vopsea neagră (Pliniu, *Naturalis historia,* 10.25, defineşte demonii infernali ca fiind „zei cu trupul negru").
Euripilos (gr. EupunuXog, -ou; lat. *Eury-pylus, -i).* Fiul lui Evemon; este amintit printre conducătorii greci care au participat la războiul troian.
Rănit în luptă, a fost vindecat de Patro-clu. La Patras circula o legendă curioasă: se spunea că la terminarea războiului troian ar fi privit pe ascuns într-o cutie în care se afla o efigie a lui Dionysos realizată de Hefaistos şi ar fi înnebunit. S-a vindecat atunci cînd la Patras s-a instituit cultul lui Dionysos, aşa cum prevăzuse oracolul (Pausanias, 7.19.6 şi urm.).
► *Prezențe în literatură.* Este citat de Vergi-liu *(Eneida,* 2.113 şi urm.), care menționează că în timpul războiului troian grecii l-au trimis să consulte oracolul lui Apollo ; probabil că, prin interpretarea greşită a acestui pasaj vergilian, Dante a dedus că Euripilos a fost un augur şi 1-a plasat în cea de-a patra bolgie infernală, printre magi şi ghicitori *(Infernul,* 20.106 şi urm.).
Eurisaces (gr. EupucraxTic, -eog sau -oue;). Fiul lui Aiax Telamonianul şi al Tecmesei, prizoniera sa. înainte de a muri, Aiax şi-a încredințat fiul lui Teucros, fratele său vitreg. Eurisaces a devenit regele Salaminei, dar ulterior a cedat insula Atenei, obți-nînd în schimb cetățenia ateniană.
► *Răspîndirea cultului.* După Pausanias (1.35.3), lui Eurisaces şi tatălui său Aiax le era închinat un cult eroic la Atena.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Sofocle în *Aiax* ; Sofocle a scris şi o tragedie care îi purta numele, dar care s-a pierdut. De o deosebită forță este scena din *Aiax* în care Aiax îşi ia adio de la micul Eurisaces şi care calchiază celebrul episod al întîlnirii lui Hector cu micul Astianax din *Iliada* („Fiule, să fii mai norocos decît tatăl tău, iar în toate celelalte să fii asemenea lui; nu vei fi un laş. [...] Deocamdată să te nutrească adierile uşoare şi plăcerea vieții tale tinere": *Aiax,* 550 şi urm.). Din Eurisaces pretindeau că descind diverşi cetățeni atenieni, printre care Miltiade (Pausanias, 2.29.4) şi Alcibiade (Plutarh, *Alcibiade,* 1.1).
Euristeu (gr. Etipucr-Seos, *-iwq* ; lat. *Euris-theus, -ei).* Fiul lui Stenelos şi al Nicipei şi

nepotul lui Perseu. Era urmaşul lui Zeus pe linie paternă şi al lui Pelops pe linie maternă. De asemenea, era vărul lui He-racle. A fost rege în cetățile Tirint, Micene şi Midea, în Argolida. Pentru că Zeus declarase că asupra neamului Perseizilor avea să domnească primul copil care avea să vină pe lume în acea familie, He'ra a făcut ca el să se nască mai devreme, fiind geloasă pe Heracle, pe care Zeus îl zămislise cu Alcmena. Această naştere prematură i-a asigurat lui Euristeu întîietatea asupra lui Heracle; el i-a poruncit eroului să îndeplinească cele douăsprezece munci (pentru detalii vezi HERACLE). După moartea lui Heracle, Euristeu i-a persecutat pe Hera-clizi, urmaşii eroului. Aceştia au cerut ajutorul Atenei; în timpul înfruntării dintre armata sa şi cea a atenienilor, a fost luat prizonier şi a fost ucis de Iolau sau, potrivit altor versiuni, de Hilos.
► *Prezențe în literatura antică.* Euristeu este menționat în numeroase texte clasice. Apare în *Iliada* (15.639 şi urm.; 19.95 şi urm.), în *Odiseea* (11.620), în *Scutul* lui Hesiod (vv. 89 şi urm.), în *Pythice,* 9 de Pindar, în *Heraclizii* lui Euripide, în diferite pasaje din Pausanias, la Diodor din Sicilia (4.12 şi urm.) şi Antoninus Liberales *(Transfor-mationes,* 33). în literatura postclasică apare în lumina reflectată de Heracle, fiind un personaj secundar indispensabil alături de eroul principal, în diferite reluări ale mitului lui Heracle.
Eurition (gr. EupuTfuw, -wvoț). 1) Numele a doi centauri, unul din Tesalia şi celălalt din Pelopones; primul a provocat lupta dintre lapiți şi centauri la nunta lui Piri-toos, încercând să răpească mireasa (vezi PIRITOOS şi CENTAURI) ; cel de-al doilea era fiul lui Ixion şi a fost ucis de Heracle pentru că încercase să obțină cu forța mîna Mnesimahei, fiica lui Dexamenos.
2) Rege din Ftia şi fiul lui Actor; a avut o fiică pe nume Antigona. A murit în timpul vînătorii mistrețului din Calidon, lovit din greşeală de Peleu, care venise la el ca să se purifice după ce îl omorîse fără să vrea pe Focos şi

se căsătorise cu fiica sa (vezi PELEU).
Euritos (gr. EiSpoToț, -ou; lat. *Eurytus, -i).* 1) Rege din Ehalia şi tatăl Iolei. Pentru detalii vezi HERACLE.
2) Un gigant, cunoscut şi sub numele Retuş; a fost ucis de Dionysos.
Europa (gr. EopuirT), *-r\q* lat. *Europa, -ae* sau *Europe, -es).* Fiica regelui Agenor sau, potrivit *Iliadei,* fiica lui Phoenix. Frumusețea sa 1-a vrăjit pe Zeus, care pentru a se apropia de ea a luat înfățișarea unui taur şi, cînd fata se odihnea pe malul mării cu prietenele sale, a intrat în turma pe care o păzea. încurajată de aparenta blîndețe a animalului, Europa a îndrăznit să i se urce în spinare. Imediat însă taurul a pornit în galop şi, cu fata în spate, a înotat pînă în insula Creta. Din unirea lor s-au născut Mînos, Radamante şi Sarpedon.
Potrivit tradiției, numele continentului european derivă din cel al eroinei. Explicația ne este oferită în poemul *Europa* al lui Moshos (secolele II-I î.Hr.), unde se aminteşte un vis pe care Afrodita i 1-a trimis tinerei Europa: în vis apar două pămîn-turi; unul este Asia, iar celălalt nu are încă nume, şi amîndouă au formă de femeie. Cel fără nume o atrage spre el şi îi spune că este pămîntul pe care Zeus i 1-a destinat şi care va lua numele ei. în izvoarele mai vechi, Europa indică Grecia continentală; abia în secolul al V-lea î.Hr. numele ajunge să desemneze întregul continent.
Europa s-a căsătorit cu Asterios, regele Cretei, şi a primit în dar de la Zeus un paznic ce veghea asupra insulei, Talos, un cîine care nu pierdea niciodată prada şi o lance care nimerea întotdeauna ținta; ultimele obiecte ajung, după ce trec prin mîi-nile lui Minos, la Procris şi apar în mitul lui CEFALOS (vezi).
► *Răspîndirea cultului.* Europei i s-a închinat un cult în diferite localități, în special la Creta, unde era sărbătorită în timpul ceremoniilor numite Helotia.
► *Prezențe In literatura antică.* Mitul este cunoscut de Homer, *Iliada,* 14.321. Ulterior este menționat de Hesiod, Stesihor, Simonide, Eschil, Platon Comicul şi diferiți poeți elenistici, printre care Apollonios din Rodos. Este celebru poemul lui Moshos pe care l-am citat anterior, intitulat *Europa,* din care s-au inspirat, probabil, Horațiu *(Carmina,* 3.27), Ovidiu *(Metamorfoze,* 2.836 şi urm.), Achilleus Tatios, Lucian şi Nonnos din Panopolis. în *Imnul homeric către Apollo* (251, 291) este atestată folosirea numelui Europei pentru a indica Grecia.
► *Prezențe în literatura modernă.* Mitul Europei a fost foarte răspîndit în epoca umanistă şi a fost redescoperit prin intermediul versiunii oferite de Moshos, care a

influențat şi artele figurative. Povestea este amintită, printre altele, în *Fluierul* lui Marino.
► *Iconografie.* în lumea clasică, mitul Europei a fost reprezentat în mai multe rînduri. Printre mărturiile cele mai relevante se numără o metopă din Tezaurul sicionilor de la Delfi şi o metopă provenind de la Selinunt; în lumea romană sînt celebre o pictură pompeiană de la Muzeul Național din Napoli, o pictură din palatul Domus Aurea al lui Nero, o scenă din mozaicul Nilului de la Palestrina şi un mozaic de la Aquileia.
Euros (gr. Eupog, -ou; lat. *Eurus, -i).* Fiul lui Astreos şi al lui Eos, Aurora, sau al lui Tifon, sau al lui Eol; era personificarea vîntului de răsărit.
Eurotas (gr. Eupwtag, -a ; lat. *Eurotas, -ae).* 1) Fiul lui Lelex şi tatăl Spartei (Apollo-dor, *Biblioteca,* 3.10.3).
2) Rîu din Laconia. Pe malul său, Zeus, transformat în lebădă, a sedus-o pe LEDA (vezi).
Euterpe (gr. EutlpTrn, *-r\q;* lat. *Euterpe, -es).* Propriu-zis, „cea care bucură"; era muza poeziei lirice sau a cîntului din flaut. Era reprezentată cu un flaut, simplu sau dublu (vezi şi MUZE).
Eutimos (gr. Eij-Sujiog, -ou; lat. *Euthymus, -i).* Pugilist din cetatea Locri Epizefiri din Calabria, atestat ca personaj istoric întru-cît a fost învingător în trei rînduri (în 484, 476 şi 472 î.Hr.) la întrecerile pugilistice din Olimpia. Lui Eutimos îi era închinat un cult eroic ; se povestea că eliberase cetatea Temesa din Bruttium de un demon care îi teroriza pe localnici. Legenda povestea că acest demon era de fapt sufletul lui Poli-tes, unul dintre tovarăşii lui Ulise, care, debarcînd în Italia meridională chiar în apropiere de Temesa şi fiind beat, violase o fată, iar localnicii îl omorîseră cu pietre ca să se răzbune. Din acel moment, Polites a cerut ca ofrandă în fiecare an pe cea mai frumoasă fată din cetate. Persecuția a durat pînă cînd Eutimos 1-a provocat pe Polites la luptă şi 1-a învins ; atunci monstrul a dispărut. Eutimos s-a căsătorit cu fata care fusese victima lui Polites; el nu a murit, ci a dispărut în mod misterios (vezi şi POLITES, 2).
► *Prezențe In literatura antică.* Povestea sa este amintită de Pausanias (6.6.4-11) şi de Strabon (6.255).
Evadne (gr. EuaSvri, *-r\q* ; lat. *Evadne, -es).* 1) Soția lui Capaneu. Pentru detalii vezi CAPANEU. La moartea soțului s-a aruncat pe rugul acestuia.
2) Fiica lui Poseidon. A fost iubită de Apollo; din unirea lor s-a născut Iamos, strămoşul Iamizilor care exercitau arta profetică la Olimpia.
Evandru (lat. *Evander, -dri* şi *Evandrus, -i).* Personaj din mitologia romană, considerat fiul lui Mercur şi al unei nimfe din Arcadia, numită în latină *Carmenta* sau *Tiburtis.* Cu aproximativ 60 de ani înainte de războiul troian, Evandru a fost conducătorul unei colonii întemeiate de locuitorii din Palantion (în Arcadia) pe malul Tibru-lui, la poalele Palatinului; ulterior cetatea a fost absorbită de urbea romană. Evandru le-a impus popoarelor din zonă cele mai umane şi mai evoluate legi, dragostea de pace şi regulile de viață socială; se credea că a răspîndit arta scrierii. Lui i se atribuie instituirea LUPERCALIILOR (vezi) şi răspîndi-rea cultului lui Pan *Liceios,* al Demetrei (Ceres), al lui Poseidon (Neptun) şi al lui Hercule. în povestirea lui Vergiliu, Evandru 1-a găzduit pe erou cînd

acesta 1-a înfruntat pe monstrul Cacus şi a instituit cultul său în Ara Maxima.
Pe lîngă această versiune a legendei, care este cea mai cunoscută, există una mai mai puţin răspîndită, dar mai veche, pe care şi-au însuşit-o romanii şi potrivit căreia Evandru era un zeu secundar grec, poate un demon din cortegiul lui Pan, şi era venerat mai ales în Arcadia. în lumea romană, personajul grec a fost reinterpretat în lumina tradiţiilor locale pentru a crea o legătură între lumea greacă şi cele mai vechi legende romane.
► *Prezenţe în literatura antică.* Evandru este amintit de Vergiliu în *Eneida* (în special în cîntul 8) ca rege al cetăţii Palantion şi aliat al lui Enea, căruia îi oferă ajutor militar în războiul împotriva latinilor şi îi pune la dispoziţie trupele conduse de fiul său, Palas.
Evanemos (gr. Euctve|iog sau EuTJvep.oc;, -ou). Epitet (în traducere, „cel ce dă vînt bun") cu care Zeus era venerat la Sparta.

Evantes (gr. Euav#T|g, -oue;). Unul dintre fiii lui Dionysos şi ai Ariadnei.
Evenos (gr. *Evr\\6q,* -ou; lat. *Evenus, -i).* Acest nume, care în Antichitate indica un rîu din Etolia, se referea şi la un personaj mitologic, tatăl Marpesei, care a fost răpit de Idas, fiul lui Afareu; nereuşind să-şi învingă adversarul, Evenos s-a aruncat în rîul care de atunci îi poartă numele. O altă versiune a mitului spune că Evenos era un zeu fluvial, fiul lui Oceanos; pe malul rîului care a luat numele său a avut loc celebrul episod ai cărui protagonişti au fost Heracle, Deianira şi Nesus (vezi HERACLE).
Eventus, vezi BONUS EVENTUS.
Evios (gr. Etkoc,, -ou; lat. *Evius, -i).* Un epitet al lui Dionysos. Derivă din strigătul *evoe* care însoţea riturile ce aveau loc în cinstea zeului.
Evipe (gr. Eutirirn, *-r\q).* 1) Fiica lui Daunus. Cînd Diomede, întoreîndu-se de la războiul troian, a acostat, după multe întîmplări, în Daunia, Evipe s-a căsătorit cu el (vezi şi DIOMEDE).
2) Fiica lui Tirimas, regele Epirului. Ulise s-a îndrăgostit de ea atunci cînd, după ce i-a omorît pe pretendenţii la mîna Penelopei, s-a dus în Epir ca să consulte oracolul de la Dodona. Cei doi au avut un fiu, care în unele izvoare apare cu numele Leontofron, însă este mai cunoscut ca Eurial (vezi EURIAL, 3).
Evocatio. în lumea romană exista un ritual prin care un zeu era „chemat afară", mai precis era convins să-şi părăsească sediul obişnuit. Era practicat în special cînd se asedia o cetate, deoarece exista convingerea că numai făcîndu-1 pe zeul care o ocrotea să se îndepărteze şi să o părăsească cetatea urma să se predea. Despre acest ritual ne informează un pa*aj din Livius care aminteşte aşa-numita *evocatio* a Iunonei *Regina* în timpul asedierii cetăţii Veies de către Camillus, în anul 395 î.Hr.: „Pe tine, Iunona Regina, o imploră Camillus, care sălăşluieşti acum în Veies, te implor să ne urmezi pe noi, învingătorii, în cetatea noastră, care va fi şi a ta şi unde te va întîmpina un templu demn de măreţia ta" (Livius, 5.21.3). Templul Iunonei Regina a fost ridicat mai apoi pe Aventin, la Roma, lîngă actuala biserică Santa Sabina.
Evoe (gr. euol; lat. *euhoe).* Strigăt de aclamaţie adresat lui Dionysos în timpul sărbătorilor ce-i erau închinate. Era scandat în special de bacante. în forma latină *euhan* poate să fie personificat (Ovidiu, *Metamorfoze,* 4.15), sau poate constitui o personificare a lui Bacchus însuşi. într-un fragment din Ennius s-a păstrat formula *euhan euhoe euhoe euhius.*
Exadios (gr. 'Eţcx'Sioc,, -ou). Numele unuia dintre lapiţi, care a luptat împotriva centaurilor (vezi LAPIŢI).
Execraţie (lat. *exsecratio, -onis).* Termen prin care se indica la Roma o invocaţie solemnă, ce putea fi scrisă sau rostită oral şi prin care se solicita răzbunarea zeilor, ca pedeapsă pentru un delict sau un sacrilegiu deosebit de grav. Avea caracteristicile unui blestem oficial, iar cel vizat era exclus din societate şi în :redinţat mîniei zeilor infernali. Uneori putea fi rostită împotriva propriei persoane, pentru a da greutate unui jurămînt.
Exegetes (gr. 'eţTn-nrrjg, -ou). în Grecia, acest termen indica un funcţionar care îndeplinea în mod oficial funcţia de interpret al legilor divine şi al tradiţiilor sacre şi religioase ; de asemenea, îşi exprima părerea în chestiunile private cu caracter religios. Fiecare sanctuar avea propriii săi funcţionari de acest tip; ei aveau sarcina să interpreteze oracolele Pythiei, să se pronunţe în legătură cu Misterele Eleusine etc.
Extaz. Propriu-zis, în limba greacă termenul indică o stare de inconştienţă sau de nebunie în care un om se află „în afara lui însuşi", complet desprins de experienţa normală şi concentrat asupra unui obiect supranatural sau posedat de un zeu. Se credea că riturile misterice, în special cele dionisiace, erau capabile să le provoace adepţilor lor asemenea stări. Vezi şi MANIA.
Extispices (lat. *extispices, -uni).* Cu acest termen erau indicaţi la Roma prezicătorii care interpretau voinţa divină prin examinarea măruntaielor animalelor sacrificate. Arta lor era numită *extispicina.* Pentru detalii vezi HARUSPICII.

F

Fabulinus. La romani, era o divinitate abstractă asociată cu capacităţile fabula-torii ale copiilor.
Faena (gr. Oaevva, *-aq).* Cu acest nume era indicată la Sparta una dintre Charite ; cea de-a doua era Clito.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită într-un fragment din Alcman; Pausanias menţionează un templu închinat Faenei şi lui Clito, situat între Amicle şi Sparta.
Faene (gr. Qaevvn, *-r\q).* Potrivit unor izvoare, era numele SIBILEI (vezi) din Frigia.

Faeton (gr. Oaetfojv, -ovtoc; ; lat. *Phaethon, -ontis).* Numele — literal, „cel strălucitor" — este utilizat de obicei ca epitet sau supranume al lui Helios, Soarele, dar este mai cunoscut ca apelativ al unuia dintre fiii lui Helios şi ai Climenei.
Numit Faeton după tatăl său, fiul Soarelui a devenit atît de trufaş, încît i-a cerut acestuia să-i îngăduie să mîne prin cer carul său înaripat pentru o zi. Insistenţele lui Faeton şi ale Climenei l-au făcut pe Helios să accepte, dar curînd tînărul s-a dovedit prea slab pentru a mîna caii de foc ai Soarelui, care s-au abătut din drumul obişnuit şi au dus carul foarte aproape de pămînt, riscînd să-i dea foc. Atunci Zeus 1-a ucis pe Faeton cu un fulger şi 1-a aruncat în apele rîului Eridan. Surorile sale, Heliadele sau Faetoniadele, care înhămaseră caii la car, au fost transformate în plopi, iar lacrimile cu care l-au plîns pe fratele lor au devenit picături de chihlimbar (vezi HELIAZI).
Potrivit unei alte versiuni a mitului, Faeton era fiul lui Eos şi al lui Cefalos (Hyginus, *Astronomica,* 2.42); pe cînd era copil, Afrodita s-a îndrăgostit de el, 1-a răpit, i-a încredinţat paza altarului său şi i-a dăruit nemurirea, ridicîndu-1 la rang de zeu (Hesiod, *Teogonia,* 986 şi urm.).
► *Prezenţe în literatura antică.* Acestui mit îi erau dedicate o tragedie a lui Euripide, *Faeton,* care s-a pierdut, şi o alta a lui Eschil, *Heliadele,* şi aceasta pierdută; *cf.,* de asemenea, Euripide, *Hipolit,* 737 ; Apollo-nios din Rodos, 4.598 şi urm.; Lucian, *Dialogurile zeilor,* 25 ; Lucreţiu, 5.396 şi urm.; Ovidiu, *Metamorfoze,* 2; Apollodor, *Biblioteca,* 1.4.5.
Fag. Asemenea STEJARULUI (vezi), în mitologia clasică fagul este copacul sfînt al lui Zeus. în sanctuarul oracular grec de la DODONA (vezi), alături de stejari creşteau fagi impunători, iar răspunsurile zeului erau extrase şi din frunzele lor. In lumea romană antică, fagii erau probabil mai mulţi decît sînt astăzi în Italia, din moment ce Vergiliu îi aşază pe protagoniştii primei sale egloge *sub tegmine fagi,* sub ramurile unui fag mare *{Bucolicele,* 1.1). La Roma, vîrful vestic al colinei Esquilin era numit *Fagutal*; aici se găsea pădurea sfîntă de fagi a lui Iupiter *Fagutalis* (Iupiter al fagilor) ; cultul este amintit şi de Pliniu cel Bătrîn, în vremea căruia exista încă un templu al lui Iupiter *Fagutalis,* lîngă un fag sacru. Macrobiu ne spune că în epoca istorică multe dintre cupele şi obiectele sacre utilizate pentru sacrificii erau din lemn de fag.
Faima. Divinitate alegorică, prezentă în mitologia greacă, dar mai ales în cea romană, ca personificare a „glasului comun" şi a zvonurilor ce se răspîndesc printre oameni. Homer o prezintă, sub numele Osa, ca mesageră a lui Zeus *(Iliada,* 2.93-94) şi ca sol rapid, care „merge pretutindeni" în cetate *(Odiseea,* 24.413 şi urm.) să vestească moartea peţitorilor, dar nu e caracterizată ca personaj propriu-zis. La Hesiod se numeşte Pheme şi e definită drept „o zeiţă ca oricare alta" *(Munci şi zile,* 764);

nu este caracterizată în detaliu şi nici nu are o genealogie specifică; este prezentată mai ales ca „faimă rea", „e greu s-o porţi şi trudnic te dezbari de-a ei povară./Nu piere pe de-a-ntregul faima, căci prea mulţi [...] o răspîndesc în jur". Cu aceste caracteristici de figură alegorică mai degrabă decît de divinitate în sensul tradiţional al termenului apare şi la tragicii greci. Literatura latină ne oferă însă o caracterizare mai specifică şi mai detaliată. Poeţii din prima epocă imperială, de la Vergiliu (în special *Eneida,* 4.173 şi urm.) încolo, îi reconstituie genealogia: Faima este un demon, ultima fiică a Gliei, sora titanului Ceos şi a gigantului Encelad. Poeţii propun chiar o descriere a ei, prezentînd-o ca un monstru enorm înaripat, avînd picioarele pe pămînt şi capul în nori, acoperit cu pene, ochi, urechi şi guri nenumărate, aflate într-o continuă activitate; ea se mişcă fără încetare de la un capăt la altul al lumii, zburînd mai ales noaptea, şi „nicicînd ale ei pleoape/ Nu se închină somnului cel dulce" *(ibidem,* v. 185), avînd grijă să răspîndească veşti adevărate şi mincinoase deopotrivă şi încercînd chiar o oarecare mulţumire cînd seamănă îngrijorare cu zvonurile sale. Urgie cum „mai sprintenă pe lume nu se află", după cum spune Vergiliu, „tăria-i stă în iute mişcăciune :/ Cu cît mai mult cutreieră, cu-atîta-i/ Sporesc puterile cutreierării./ Plăpîndă e, la început, de spaimă;/ Apoi, curînd, în slavă s-aridică" *(ibidem,* vv. 174-177). Trăia într-un palat ce avea o poziţie strategică, neprecizată, între pămînt, mare şi cer, cu mii de deschideri capabile să capteze şi cele mai uşoare şoapte provenind din toate părţile lumii; palatul, în întregime din bronz, asemenea unei cutii de rezonanţă, revărsa apoi pe întregul pămînt acele sunete, voci şi şoapte, amplificate şi răsunătoare. Aici trăia înconjurată de alte personificări mai mult sau mai puţin legate de ea: Credulitatea, Greşeala, Groaza, Zvonurile False, Răzmeriţa.
► *Prezenţe în literatura antică.* In afara textelor lui Homer, Hesiod şi Vergiliu pe care le-am citat, Faima este prezentată mai ales de Horaţiu *(Ode,* 2.2.7), Ovidiu *(Metamorfoze,* 12.39.63) şi Staţiu *(Tebaida,* 425-431).
► *Prezenţe în literatura modernă.* Deşi în literatura modernă alegoria Faimei apare caracterizată de o serie complexă de componente în care nu e uşor să distingem aportul tradiţiei clasice, este în afară de orice îndoială că cea din urmă a influenţat cel puţin descrierea Casei Faimei (acesta este titlul operei lui Geoffrey Chaucer, *The House ofFame),* unde este evidentă imaginea palatului de bronz care amplifică şi face să răsune chiar şi cea mai uşoară şoaptă. Mai precis, în imaginea lui Chaucer vorbele şi veştile schimbate în casa Vorbelor zboară apoi în casa Faimei, care le va da ordine şi durată şi unde locuiesc muzele. Un poem intitulat *Templul Faimei: viziune* a scris Alexander Pope. O paralelă singulară se poate stabili între Faima lui Vergiliu şi Calomnia din celebra arie rossiniană omo-nimă a *Bărbierului din Sevilla* ; la început şi aceasta pare să fie minusculă şi imperceptibilă (ca

„un vînticel, o adiere blîndă"), pentru a deveni apoi „un cutremur, o furtună" ce răsună pretutindeni.

Falacer. Zeu italic cu o origine foarte veche, a cărui amintire dăinuia încă la Roma în epoca republicană, dar ale cărui caracteristici fuseseră uitate. îi era închinat un cult popular de care se ocupau aşa-numiţii *flamines plebei* (vezi FLAMINI).

Falantos (gr. <Da'Xav#oc;, -ou). Erou spartan căruia i se atribuia întemeierea cetăţii Ta-rent. Se număra printre cei care, în timpul războiului împotriva Mesenei din secolul al VUI-lea î.Hr., îşi pierduseră drepturile civile pentru că, fiind copii, nu luaseră parte la luptă (ei erau numiţi partenieni); Falantos a devenit conducătorul lor şi a organizat o revoltă pentru redobîndirea drepturilor şi a puterii, dar complotul a fost descoperit. La porunca oracolului, par-tenienii au pornit în căutarea unor ţinuturi noi pentru a pune bazele unei colonii; astfel a fost întemeiată cetatea Tarent.

► *Prezenţe în literatura antică.* întemeierea cetăţii Tarent şi întreprinderile lui Falantos sînt evocate de diferiţi istorici antici, în special de Strabon (6.3.2), Pausanias (10.10.6 şi urm.), Diodor din Sicilia şi Dio-nysos din Halicarnas.

Falanx (gr. «DctXayf, -ayŢoc;). Tînăr din Lidia, fiul lui Idmon din Colofon şi fratele ARAHNEI (vezi). Atena 1-a învăţat să mînu-iască armele.

Falces (gr. (DaXxTig, -ou). Fiul lui Temenos şi unul dintre HERACLIZI (vezi). împreună cu fraţii lui, şi-a ucis tatăl. A cucerit cetatea Sicion, dar nu 1-a înlăturat definitiv pe regele acesteia, Lacestades, şi el un Hera-clid, ci a împărţit cu el puterea. A fost tatăl lui Regnidas.

Falecos (gr. OaXaixoe;, -ou; alt. *Phalecus, -i).* Tiran din Ambracia, care îşi chinuia mereu supuşii. Ascultînd rugile acestora, Arte-mis a eliberat cetatea, profitînd de pasiunea tiranului pentru vînătoare. Zeiţa 1-a luat să vîneze împreună şi a făcut astfel încît el să se afle lîngă un pui de leu cînd leoaica era prin apropiere. încercările lui Falecos de a se apăra au fost zadarnice; leoaica 1-a sfîşiat. In semn de recunoştinţă faţă de Artemis, locuitorii din Ambracia i-au ridicat o statuie şi i-au închinat un templu.

► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul ne este cunoscut din opera *Transformationes* a lui Antoninus Liberales şi dintr-o trimitere din poemul *Ibis* al lui Ovidiu.

Faleros (gr. (Da'X-npog, -ou; lat. *Phalerus, -i).* Erou din Atica, eponim al portului Faleron din Atena. în copilărie, a fost salvat de tatăl său, Alcon, cînd era să fie sugrumat de un şarpe. Faleros a luat parte la expediţia ARGONAUŢILOR (vezi) şi la lupta lapi-ţilor împotriva CENTAURILOR (vezi).

Falus. Dincolo de numeroasele semnificaţii simbolice care li se pot atribui, imaginile organului sexual masculin erau considerate în mitologie un atribut caracteristic anumitor zei, precum Hermes (al cărui simbol erau în special în herme) şi Priap. Adesea erau purtate în procesiune în timpul riturilor şi ceremoniilor religioase legate de fertilitate, în special în cele asociate lui Dionysos. Măştile şi falusurile sînt elemente esenţiale ale satirului în procesiunile dionisiace, iar splendidele fresce din Vila Misterelor de la Pompei reprezintă alături de Dionysos un coş cu un falus mare şi o femeie care îl descoperă. Festivităţile în care simbolurile falice dobîndeau un rol deosebit erau Tesmoforiile de la Atena, cînd erau purtate în procesiune de femei, şi Faloforiile, celebrate în cinstea lui Dionysos în diferite localităţi din Grecia. în Sicilia, diverse izvoare atestă existenţa unor rituri cu ocazia cărora se preparau şi
se consumau pesmeţi sau pîini în formă de simboluri falice. Şi în cadrul cultului Artemisei, unele aspecte ale ritualului prevedeau ca fetele să poarte în procesiune simboluri falice; la Eleusis, sărbătorile nocturne în cinstea Demetrei, rezervate femeilor şi caracterizate de discuţii cu caracter obscen, aveau în centru mese pe care se aflau prăjituri ce reproduceau forma organelor genitale masculine. Exemplele de acest fel sînt numeroase în cazul multor centre din Grecia, Italia meridională şi Sicilia, dar şi în cadrul diferitelor culte. Exista şi o personificare a acestui simbol, sub forma demonului *Phales,* care apare uneori, personificat, ca tovarăş vesel al lui Dionysos (de exemplu, la Aristofan). Trăsătura comună a diferitelor manifestări ale simbologiei falice o reprezintă faptul că aceasta este o trimitere la tema fecundităţii ; prin urmare, se înţelege prezenţa sa în cadrul riturilor, cum sînt cele desfăşurate în cinstea Demetrei, care, dimpotrivă, prescriau abstinenţa sexuală în zilele dinaintea ceremoniilor. Cei ce purtau aceste simboluri în timpul procesiunilor se ascundeau uneori în spatele unor măşti sau îşi ungeau faţa cu negru de fum.

Fanatic (lat. *fanaticus, -i).* Termenul, care are aceeaşi rădăcină cu *fanum,* locul de cult consacrat zeului şi adesea chiar templul propriu-zis, îi indica în lumea romană pe preoţii responsabili de anumite culte, în special de cele ale Bellonei şi Cybelei, şi de alte culte cu caracter orgiastic. în general, fanatici erau numiţi şi acei credincioşi care, pătrunşi de un sentiment religios extrem de puternic şi incontrolabil, trăiau în apropierea templelor şi se dedau unor comportamente delirante şi celui mai

neînfrînat misticism.
Fanes, vezi PHANES.
Fantasos (gr. Oavxacrog, -ou; lat. *Phan-tasos, -i).* Fiul Somnului şi al Nopţii, era considerat fratele lui Fobetor sau Icelos. Reprezenta personificarea visurilor. Ovidiu spune că „se face cu uşurinţă pămînt, piatră, apă, lemn şi orice lucru lipsit de suflet" *{Metamorfoze,* 11.642-643).
Fantomă. Apariţie spectrală a unei fiinţe umane, fantoma este considerată în tradiţia clasică spiritul unui mort care rămîne

şi hoinăreşte mai ales în preajma mor-mîntului sau a locului unde omul respectiv a murit. Numeroasele povestiri cu fantome existente în lumea clasică demonstrează că credinţa populară într-o formă oarecare de supravieţuire şi de continuare a vieţii pe pămînt după moarte era foarte răspîn-dită. La Homer întîlnim numeroase fantome ; Ulise le face să apară în celebrul episod al aşa-numitei NEKYIA (vezi); o fantomă dă titlul unei comedii a lui Menandru, care s-a păstrat fragmentar; o fantomă blîndă şi înduioşătoare este cea a Creusei, ce apare în *Eneida* vergiliană în tragica noapte a incendierii Troiei. Sinistre sînt în schimb apariţiile fantomelor din *Tiest* al lui Seneca, unde fantasma lui Tantal este evocată de o furie, sau cele amintite în povestirile participanţilor la cina lui Trimalchion din *Satyricon-ul* lui Petroniu. Pausanias (1.32.3-5) descrie un loc populat de fantome; este vorba de cimitirul aflat în apropiere de Maraton, unde rătăcesc sufletele celor căzuţi în celebra bătălie. „Pe această cîmpie se pot auzi în fiecare noapte caii nechezînd şi oamenii lup-tîndu-se. Dar nimănui nu i-a folosit că s-a dus acolo ca să-şi facă o idee limpede despre ce se întîmplă; faţă de cei ce nu ştiu însă nimic despre aceasta şi nimeresc acolo din întîmplare spiritele nu se arată mîinoase" *{ibidem).* O descriere a unei case bîntuite de fantome ne oferă Pliniu cel Tînăr, într-o scrisoare. Chiar dacă unele fantome puteau să aibă un cult al lor şi să fie respectate şi venerate, părerea că fantomele ce rătăcesc printre cei vii erau ale unor oameni răi, care îşi ispăşeau astfel pedeapsa pentru faptele din timpul vieţii, era foarte răspîndită. In mitologia clasică nu este însă posibil întotdeauna să facem distincţie între fantome, eroi şi demoni. Fantomele amintite în mitologia greacă sînt Empusa, Lamia, Gorgo şi Mormo; numele reflectă natura lor demoniacă. Tot un demon era şi Efialtes, care apărea în timpul coşmarurilor luînd înfăţişarea unei fantome. Apariţii de fantome sînt amintite în *Corabia* lui Lucian (unde Hecate apare în plină zi) şi în *Eroica* lui Filostrat, unde apar Protesilaos şi tovarăşii săi, precum şi giganţii din Cîmpiile Flegreene. Se credea că o fantomă sau un demon indicat cu numele Taraxipos, „cel ce sperie caii", îşi făcea apariţia în timpul curselor de la
hipodromurile din Corint şi Olimpia (vezi TARAXIPOS). în *Viaţa lui Apollonios din Tyana,* Filostrat povesteşte despre fantoma unui satir etiopian care nu le dădea pace femeilor din sat; Apollonios 1-a prins într-o capcană - un butoi plin cu vin din care fantoma s-a oprit să bea. Nimeni nu a văzut-o, dar butoiul s-a golit. în lumea romană, printre fantomele considerate apariţii ale unor zei secundari sau ale spiritelor morţilor pot fi amintiţi LARII (vezi), LEMURII (vezi), aşa-numitele LARVAE (vezi) şi MANII (vezi). Vezi şi DAIMON.
Faon (gr. Oaajv, -wvoc;; lat. *Phaon, -onis).* Marinar legendar din cetatea Mitilene din insula Lesbos; era bătrîn şi avea un aspect respingător. într-o zi a dus-o cu barca sa pe Afrodita, fără să-i ceară nimic în schimb, în semn de recunoştinţă, Afrodita i-a redat tinereţea şi frumuseţea. Se povestea despre dragostea pe care ar fi trezit-o în sufletul lui Sappho după această transformare miraculoasă şi despre disperarea poetei, care, văzîndu-şi respinsă dragostea, s-a aruncat în mare de pe stînca din LEUCADIA (vezi).
► *Prezenţe în literatura antică.* Legenda, apărută probabil în legătură cu o comedie, ne este cunoscută mai ales din trimiterile lui Ovidiu *(Heroidele,* 15) şi Lucian *(Dialogurile morţilor,* 9.2).
► *Prezenţe In literatura modernă.* O operă teatrală a lui John Lyly se intitulează *Sappho şi Faon.*
Faros (gr. Occpog, -ou; lat. *Pharos* şi *Pha-rus, -i).* Cîrmaciul corăbiei cu care Mene-laos şi Elena s-au întors la Sparta după terminarea războiului troian. în timpul unei opriri pe o mică insulă de la gura Nilului, Faros a fost muşcat de un şarpe şi a murit. De atunci, acea insulă îi poartă numele.
► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea eroului este amintită doar în unele scolii la *Odiseea* şi în izvoarele tîrzii (Stephanos din Bizanţ), dar insula are deja acest nume la Homer *(Odiseea,* 4.355), care ne spune că aici trăia PROTEU (vezi).
Fas. Cu acest termen se indica în lumea romană ceea ce era considerat conform cu preceptele divine, spre deosebire de ceea ce se baza pe legea umană, indicată cu termenul *ius.* în mod logic, putem presu-

pune că distincţia dintre cele două dimensiuni, cea religioasă şi cea strict juridică,

nu era puternic resimțită în epocile mai vechi, cînd normele religioase şi cele ale legii şi ale tradiției erau strîns legate şi se identificau unele cu altele. Opusul lui/as, indicat cu termenul *nefas,* reprezenta tot ceea ce era considerat profanator şi contrar preceptelor religioase. Zilele în care era permis, literal, „să vorbeşti" *(fas* are aceeaşi rădăcină ca şi verbul *fari,* „a vorbi") şi, prin urmare, să faci afaceri erau faste, iar celelalte erau nefaste. Vezi şi CALENDAR.

Fasis (gr. (Dăcriț, -iSoc; ; lat. *Phasis, -is* sau *-idiş).* Rîu din Colhida, celebru în mitologie datorită faptului că este legat de ex-pediția ARGONAUȚILOR (vezi). După numele rîului, Medeea este indicată uneori cu apelativul Fasiada. Se spunea că din numele său provine şi cel al fazanului *(phasianus),* pe care grecii 1-a văzut prima dată pe malul acestui rîu.

Faste, vezi CALENDAR.

Fatua sau **Fauna.** Veche zeiță romană, identificată uneori cu BONA DEA (vezi), considerată prezicătoare de bun augur (poate de la *quae favet,* „care este favorabilă, propice") şi prevestitoare a unui destin favorabil (probabil de la *fatum).* Legendele o asociază cu FAUNUS (vezi), căruia îi este fie soție, fie soră, fie fiică; de asemenea, este considerată mama regelui Latinus din Latium, pe care l-ar fi zămislit cu Hercule. Alte tradiții o consideră o tînără hiper-boreană (vezi HIPERBOREENI).

► *Prezențe în literatura antică.* Diferitele versiuni ale mitului sînt prezente în cîteva pasaje din Varro, Servius şi Macrobiu ; versiunea potrivit căreia Fatua ar fi o hiper-boreană ne-a fost transmisă de Dionysos din Halicarnas (1.43).

Faunalia. Sărbători religioase romane celebrate în cinstea lui Faunus, numite mai adesea Lupercalia (pentru detalii vezi LUPERCALIA).

Faunus (lat. *Faunus, -i).* Fiul lui Picus, nepotul lui Saturn şi tatăl lui Latinus; a fost cel de-al treilea rege al laurentinilor. Era venerat ca zeu ocrotitor al agriculturii şi al păstorilor; de asemenea, i se atribuia un oracol. După introducerea cultului zeului grec Pan în Italia, Faunus a sfîrşit prin a se identifica cu acesta şi a fost reprezentat,
asemenea lui Pan, cu coarne şi copite de țap. Mai tîrziu, în izvoarele latine sînt menționați *faunii,* la plural; e posibil ca ideea unei pluralități de asemenea ființe divine să fie legată de credința că faunii li se arătau oamenilor în diverse moduri şi sub înfățişări diferite. Asemenea lui Faunus, faunii sînt descrişi ca avînd trup de om şi picioare şi coarne de țap. Cînd Faunus a început să se identifice cu zeul Pan din Arcadia, faunii au fost asimilați progresiv satirilor greci. Soția lui Faunus era Fauna (vezi FATUA) sau Faula, ale cărei caracteristici, la feminin, erau cele ale lui Faunus. Fauna este considerată de unele izvoare drept fiica lui Faunus, iar uneori este identificată cu BONA DEA (vezi).
Izvoarele care o consideră pe Fauna soția lui Faunus spun că faunii sînt fiii perechii divine.
Rădăcina numelui Faunus provenea din verbul latin *faveo,* „a fi binevoitor, a favoriza".

► *Epitete. Inuus, Lupercus, Fatuus sau Fatu-clus* (ca zeu oracular, de la *fari).*

► *Răspîndirea cultului.* Venerat ca zeu al cîm-piilor şi pădurilor, Faunus avea o pădure sacră care îi era închinată, pe dealurile din Tivoli. Oracolele li se transmiteau pelerinilor în timpul nopții; ei trebuiau să doarmă în apropierea pădurii, iar în somn ajungeau la ei voci şi sunete. Era venerat şi într-o peşteră de pe coasta Palatinului, numită Lupercal. Din aceeaşi rădăcină provin numele preoților săi (luperci) şi cel al principalei sărbători dedicate zeului, numită Lupercalia, care cădea în ziua de 15 februarie a fiecărui an (vezi LUPERCALIA).

► *Prezențe în literatura antică.* Marianus, poet latin din grupul aşa-numiților *poetae novelli* (secolul al II-lea d.Hr.), a scris *Lupercalia,* unde sînt amintite sărbătorile ce aveau loc în cinstea zeului.

► *Prezențe în literatura modernă şi contemporană.* Figura lui Faunus şi a faunilor în general este prezentă şi în literatura mai recentă. Miticul personaj este reluat de S. Mallarmă în *După-amiezele unui faun,* de W. Faulkner în titlul unei culegeri de versuri *(Faunul de marmură)* şi de N. Haw-thorne, care s-a inspirat dintr-o statuie a lui Faunus din epoca clasică în romanul său *Faunul de marmură.*

► *Iconografie.* Reprezentările zeului nu sînt multe şi se deosebesc de cele ale lui PAN (vezi).

Faustinus (gr. Occucrtivoc;, -ou; lat.- *Faus-tinus, -i).* Fratele lui FAUSTULUS (vezi); era păstorul care păzea, pe Aventin, turmele lui Numitor, tatăl Rheei Silvia şi bunicul lui Romulus; el şi fratele său îl însoțiseră pe Evandru atunci cînd, cu şaizeci de ani înainte de războiul troian, acesta plecase din cetatea sa natală din Arcadia, Palan-tion, spre gura Tibrului şi întemeiase aici o cetate (vezi EVANDRU). Legenda spune că 1-a rugat pe fratele său Faustulus să aibă grijă de cei doi gemeni, Romulus şi Remus (vezi ROMULUS), care, potrivit unei versiuni, fuseseră înlocuiți de Numitor imediat după naştere cu o altă pereche de gemeni, pe cînd viitorii întemeietori ai Romei le fuseseră încredințați în taină lui Faustinus şi Faustulus. Aceştia au pierit în luptele care au avut loc între cei doi frați.

► *Prezențe în literatura antică.* Personajul, ce apare doar în unele versiuni secundare ale mitului despre întemeierea Romei, ne este cunoscut datorită lui Plutarh *(Romulus,* 10) şi lui Dionysos din Halicarnas (1.84).

Faustulus (gr. (DaucrTuXog, -ou, şi Oaioru-*Xoq*; lat. *Faustulus, -i).* Fratele lui FAUSTINUS (vezi) şi căpetenia păstorilor ce păzeau turmele lui Amulius (vezi ROMULUS) ; el i-a găsit pe. malul Tibrului pe cei doi gemeni, Romulus şi Remus, care erau alăptați de lupoaică, şi i-a adus acasă, încredințîndu-i soției sale, Acea Larentia. Detaliile privitoare la găsirea celor doi copii diferă uşor de la un izvor la altul. După unii, Faustulus a găsit copiii cînd lupoaica începuse deja să aibă grijă de ei. Alții spun însă că cei doi gemeni fuseseră găsiți de alți păstori, pe care el a reuşit să-i convingă să i-i dea spunîndu-le că soția sa tocmai pierduse un copil şi avea să fie fericită să-i crească. O altă versiune povesteşte că gemenii îi fuseseră încredințați chiar de către Numitor, tatăl mamei lor, Rhea Silvia, care nu voia să-i arate oamenilor (vezi FAUSTINUS). în lupta care a izbucnit între Romulus şi Remus a încercat să-i împace pe cei doi, dar şi el, şi fratele său Faustinus au fost ucişi.

► *Prezențe în literatura antică.* Faustulus este amintit în aproape toate textele care povestesc legenda despre Romulus şi Remus. Un loc special îi este rezervat de Dionysos din Halicarnas (1.79 şi urm.), Plutarh *(Romulus,* 3 şi urm.), Livius (1.4), Ovidiu *(Fastele,*
48).
3.55 şi urm.) şi Conon *(Narrationes,* Vezi şi ROMULUS.

Favissa (lat. *favissa, -ae).* în lumea romană, cu acest termen (probabil de origine etruscă) era indicată o groapă săpată în apropierea unui templu, unde se depozitau statui ale zeilor, obiecte votive şi diferite piese de mobilier ieşite din uz, de care templul trebuia debarasat, dar care nu puteau fi aruncate definitiv, întrucît erau obiecte sacre.
Făurar. In mitologia clasică, topirea şi prelucrarea metalelor constituie una dintre artele focului, la fel ca şi ceramica, şi una dintre tehnicile pe care zeii le-au dăruit oamenilor, făcîndu-le viaţa mai uşoară şi determinînd trecerea lor de la o condiţie iniţială de sălbăticie la un stadiu evoluat de civilizaţie. Zeul care i-a învăţat pe oameni arta prelucrării metalelor a fost Hefaistos: „Tu, ochi de peruzea, Atena şi el aţi învăţat cîndva/ înălţătoare meşteşuguri pe pămîntenii de-altădată/ Ce vie-ţuiau în munţi, prin peşteri, alături de sălbăticiuni./ Deprinşi cu munca lui Hefaistos, vestitul meşter, azi cu toţii/ Trăiesc o viaţă lesnicioasă de-a lungul anului întreg,/ Sălăşluind în locuinţe pe care le-au zidit ei înşişi" *(Imnul homeric către Hefaistos,* 2-7). Hefaistos, zeul făurar prin excelenţă, sintetizează în figura sa acel ceva magic şi demonic propriu prelucrării metalelor: stă-pînirea focului, indispensabilă pentru a le lucra, îi conferă făurarului calitatea de mag. Hefaistos este diform, caracteristică atribuită adesea magilor şi celor dotaţi cu puteri supranaturale, care compensează carenţele şi limitele lor; este o figură hto-niană, cu trimitere, poate, la cuptoarele primitive pentru topirea metalelor, care erau săpate în pămînt; în peşterile subterane sau în măruntaiele vulcanilor se află atelierul zeului, unde, cu ajutorul ciclopilor, se făuresc fulgerele lui Zeus, armele zeilor şi ale eroilor şi mobilierul pentru palatele diferiţilor zei. Prestigiul de care se bucură zeul făurar în societăţile primitive este legat tocmai de rolul său civilizator şi de stăpînitor al forţelor incontrolabile ale naturii, dintre care focul se află cel mai aproape de oameni, dar poate deveni şi cel mai de temut (vezi Foc).
Pe lîngă Hefaistos (care era celebrat împreună cu Atena, la Atena, în timpul

sărbătorilor numite CHALCEIA : vezi), miturile amintesc şi alţi făurari mai mult sau mai puţin legendari; pe mulţi dintre ei tradiţia îi aminteşte ca adevăraţi artişti şi sculptori: este cazul lui Perilaos sau Peri-los, făurarul din Agrigent căruia tiranul Falaride i-a poruncit să realizeze faimoasa statuie din bronz a taurului, unde duşmanii regelui erau omorîţi prin învîrtirea unor lame. Perilaos însuşi a testat primul eficienţa invenţiei (vezi PERILAOS). Unele legende îi atribuiau topirea bronzului lui Ciniras, regele Ciprului, care ar fi descoperit metoda de a topi împreună arama şi cositorul pentru a obţine un metal nou, foarte strălucitor şi rezistent (vezi BRONZ). Un artizan mitic ce merită calificativul de făurar este şi DEDAL (vezi), care, pe lîngă faptul că era maestru în sculptura în piatră şi în lemn, a realizat, potrivit unei versiuni a mitului, giganticul robot de bronz (considerat de alţii fiul lui Hefaistos) pe nume Talos, ce păzea insula Creta şi a cărui forţă vitală stătea într-o singură venă ce-i străbătea întregul trup, în maniera unei sculpturi realizate prin topirea unui model de ceară. în lumea romană se amintea figura lui Mamurius, făurarul ce a realizat unsprezece scuturi de bronz identice cu cel care, din voinţa zeilor, căzuse din cer pe vremea lui Numa Pompilius ; aceste scuturi erau purtate în procesiune de către salieni, iar făurarului i se făcuse cinstea ca numele său să fie amintit în cîntecele intonate în timpul ritului (vezi MAMURIUS). Ca şi Hefaistos, toţi ceilalţi făurari amintiţi în mituri şi legende au legătură cu lumea divină, deoarece li se recunoaşte o calitate creatoare; din metafora făurarului se va inspira şi imaginea demiurgului platonic, care creează şi modelează Universul asemenea unui artizan perfect sau a unui meşter făurar.
Fea (gr. (Doua, -ag). Scroafă monstruoasă, fiica Echidnei şi a lui Tifon, numită astfel după stăpîna sa, o bătrînă din cetatea Cro-mion din Atica. A fost ucisă de Tezeu.
► *Prezenţe în literatura antică.* Legenda este amintită de diferiţi scriitori, printre care Bahilide (17.23), Plutarh *(Tezeu,* 9) şi Apollo-dor *(Epitome,* **1.1).**
Feaci (gr. <t>atax.e<;, -wv ; lat. *Phaeaces, -uni).* Popor mitic amintit de Homer în *Odiseea,*
unde este plasat pe insula Scheria, la marginea de apus a pămîntului. Era condus de regele Alcinoos şi de soţia acestuia, Arete, şi ducea o viaţă lipsită de griji.
în epoca antică, insula Scheria era identificată cu vechea Corciră (vezi CORFU), însă trebuie să o plasăm, împreună cu locuitorii săi, pe tărîmul legendei.
Feax (gr. *<i>a(.a%,* -axog). 1) Eroul eponim al poporului feacilor. Era fiul lui Poseidon şi al nimfei Corciră şi rege al Corcirei (Corfu). Potrivit unei versiuni a mitului, a fost tatăl lui Alcinoos (pe care alţii îl considerau fiul lui Nausitoos), regele pe care Ulise îl întîlneşte cînd ajunge în ţinutul feacilor (vezi ALCINOOS) ; unele izvoare îi atribuie încă doi fii, Croton, eponimul cetăţii Crotona din Calabria, şi Locros, eponimul poporului locrienilor.
2) Marinar din Salamina; a fost cîrmaci pe corabia lui Tezeu, participînd la expediţia împotriva lui Minos şi a Minotaurului, în Creta (vezi TEZEU).
Febris (lat. *Febris, -is).* Termenul (provenind, poate, din latinescul *foveo,* „a repara", dar şi „a ţine cald, a încălzi") indică febra propriu-zisă, însă conceptul a fost personificat şi divinizat în mitologia latină, care a venerat o zeiţă cu acest nume. Numai la Roma îi erau dedicate trei temple, dintre care cel mai celebru era cel de pe Palatin. Despre cultul care îi era închinat ne informează Cicero *(De natura deorum,* 3.63), Valerius Maximus şi alţii. în inscripţiile din epoca imperială este definită ca *Tertiana* şi

Quartiana, ceea ce ne duce cu gîndul la o personificare a malariei.
Februa (lat. *Februa, -orum).* Sărbătoare religioasă romană, dedicată purificării şi ispăşirii; se celebra la sfîrşitul anului, în februarie, care era inițial (pînă la jumătatea secolului al V-lea î.Hr.) luna cu care se încheia anul (Ovidiu, *Fastele,* 5.423). Vezi FEBRUUS.
Februalis (lat. *Februalis* şi *Februlis, -is).* Epitet cu care era indicată la Roma zeița Iunona, venerată ca purificatoare (vezi FEBRUA).
Februus (lat. *Februus, 4).* Numele, însem-nînd literal „a purifica" (de la *februare),* indica în mitologia italică o divinitate infernală venerată de etrusci, căreia i se

aduceau sacrificii de purificare în a doua jumătate a lunii februarie. După cum ne informează Ovidiu *(Fastele,* 5.423), sărbătorile de purificare (numite *februa)* aveau loc la sfîrşitul anului, iar luna februarie corespundea tocmai acestei perioade.
Fecioară. 1) Una dintre constelații, identificabilă, potrivit unor izvoare, cu ASTREEA (vezi; vezi, de asemenea, CONSTELAȚII).
2) Epitet al unor divinități, în special al Atenei (venerată ca *Partenos,* „fecioară", mai ales **la Atena, unde** se găsea cel mai important centru de cult al său, Parte-nonul), al Artemisei, Fortunei, Victoriei şi al altor zeițe. Virginitatea era indispensabilă în cazul multor preotese şi în diverse culte, astfel că pentru anumite îndatoriri erau aleşi tineri care îndeplineau condiția de puritate absolută; în religia romană, preotesele fecioare prin excelență erau vestalele, responsabile de cultul focului sacru al Vestei.
Fedra (gr. CXxiSpa, -ac;; lat. *Phaedra, -ae).* Celebră eroină din mitologia greacă, fiica lui Minos şi soția lui Tezeu. S-a îndrăgostit de Hipolit, fiul lui Tezeu şi al Hipolitei, regina amazoanelor (sau al surorii acesteia, Antiope), dar nu a reuşit să cucerească inima tînărului, care a respins-o; atunci 1-a acuzat pe Hipolit că a încercat să o seducă. După moartea lui HIPOLIT (pentru detalii vezi rubrica respectivă) Tezeu a aflat însă adevărul, iar Fedra s-a spîn-zurat (Pausanias, 10.29.3).
► *Prezențe în literatura antică.* Sofocle, *Fedra* (tragedie pierdută); Euripide, *Hipolit, purtător de văl* (tragedie pierdută) şi *Hipolit, purtător de cunună*; Seneca, *Fedra* (tragedie inspirată din Euripide).
► *Prezențe în literatura modernă şi contemporană.* J. Racine, *Fedra* (ultima şi cea mai importantă dintr-o serie de opere clasice franceze ce reiau mitul antic); J. Pradon, *Fedra şi Hipolit* (replică polemică la *Fedra* lui Racine); R. Garnier, *Fedra şi Hipolit*; A.Ch. Swinburne, *Fedra* (poem); G. D'Annun-zio, *Fedra*; M. de Unamuno, *Fedra.* Printre operele muzicale inspirate din acest mit putem aminti compoziția lui Gliick, muzica de scenă a lui Massenet pentru *Fedra* lui Racine şi cea a lui Honegger şi Pizzetti pentru *Fedra* lui D'Annunzio.
► *Iconografie.* Principala sursă din care s-au inspirat reprezentările Fedrei o constituie, probabil, *Hipolit* al lui Euripide. Personajul apare în mozaicurile romane, pe sarcofage, în picturile pompeiene şi stelele funerare, în reliefurile stucate din Domus Aurea şi din biserica de lîngă Porta Maggiore de la Roma. De asemenea, Fedra este reprezentată sinucigîndu-se sau suferind din dragoste. Datorită simbolismului său, subiectul se preta la reprezentări cu caracter funerar, foarte frecvente în arta romană.
Fegeu (gr. Qirreoc,, -Itug; lat. *Phegeus, -eos* sau *-ei).* Rege din Arcadia, amintit în mitologie pentru că 1-a purificat pe Alcmeon după ce acesta şi-a ucis mama, dîndu-i-o apoi de soție pe fiica sa Alfesibeea. Pentru detalii vezi ALCMEON. Potrivit unei legende relatate în lucrarea cunoscută ca *întrecerea dintre Homer şi Hesiod,* Hesiod a fost găzduit la curtea sa; aici a şi murit, ucis de fiii lui Fegeu, convinşi că o sedusese pe sora lor.
Felicitas (lat. *Felicitas, -atis).* Personificarea fericirii, venerată ca zeiță în lumea romană; la Roma îi era închinat un templu, care a fost distrus de un incendiu în vremea împăratului Claudius. Este amin-tită de Cicero *(In Verrem,* 2.4.4), Suetoniu *(Tiberius,* 5) şi alți autori latini; apare adesea pe medaliile şi monedele romane, ca matroană, purtînd cornul abundenței.
Femeie. Cu toate că în societățile antice femeii îi era rezervat un rol marginal, îndeobşte în interiorul zidurilor domestice şi adesea într-o poziție subalternă ce trecea direct de la supunerea față de tată la aceea față de soț, mitologia a țesut în jurul mai multor personaje feminine unele dintre cele mai frumoase povestiri. Pe de altă parte, dincolo de a fi nişte personaje literare de neuitat, unele zeițe şi eroine incarnează aspectele fundamentale ale caracterului şi rolului femeii.
în sfera divinului, caracterul matern al femeii se contopeşte cu ideea de fecunditate a naturii, a pămîntului şi a animalelor, găsindu-şi personificarea în numeroase zeități: zeițe mame, zeițe ale fertilității, zeițe ale animalelor, zeițe ale naşterii, care se pot numi Cybele sau Rhea, Magna Mater sau Ilitia, Demetra sau Astarte, Geea sau Tellus. Incarnări ale forței generatoare a naturii în general, ele nu reprezintă însă exclusiv misterul fecundității, ci toate

aspectele posibile ale rolului matern, uşor de identificat, de pildă, în figura Demetrei, care, în *Imnul*

homeric închinat ei, înainte de a fi prezentată în calitatea sa de zeiță ce face să rodească pămîntul, este înfățișată ca mamă îndurerată și deznădăjduită ce nu-și află pacea, pornind în căutarea fiicei răpite. în versiunea cea mai solemnă și mai autoritară, situată ferm în ierarhia divină drept centru fundamental al familiei, rolul femeii mamă este personificat de Hera, regina zeilor, soția și sora lui Zeus, ocrotitoarea tuturor femeilor și în special a rolului lor de soții și mame.
La imaginea femeii văzută ca mamă, deci ca dătătoare de viață, se adaugă, prin contrast dar și complementar, aceea a femeii infernale, legată de lumea subpămînteană și de moarte. în împărăția morților regină este Persefona, care în șederea ei cînd pe pămînt, cînd alături de Hades sintetizează dubla valență a temei naturii care zămislește și moare și care, tocmai prin această alternanță a morții și renașterii, asigură viața pe pămînt, de-a lungul generațiilor. Lumea de dincolo este vizitată adesea de eroi masculini: Tezeu și Piritoos coboară aici pentru a o cuceri pe însăși Persefona ; Heracle, pentru a-l prinde pe Cerber; Orfeu, în căutarea Euridicei; o evocă Ulise și Enea pentru a afla informații despre viitorul lor. Incursiunile acestor eroi în lumea de dincolo au întotdeauna aspectul unei violări, a unei aventuri neliniștitoare și înfricoșătoare pe care ei o întreprind știind bine că încalcă legile naturii, pornind pe o cale interzisă muritorilor. în călătoria lor temerară au întotdeauna nevoie de un sprijin, iar acest sprijin le este oferit de o figură feminină, care poate constitui scopul expediției lor (ca în cazul lui Tezeu și al lui Piritoos, care vor să o cucerească pe cea mai inabordabilă și mai neliniștitoare dintre figurile feminine, însăși regina a lumii de dincolo; ori ca în cazul lui Orfeu, împins de iubirea sa nemîngîiată pentru femeia pierdută) sau poate reprezenta călăuza lor, singura care cunoaște tainele ajungerii în lumea cealaltă (ca în cazul lui Ulise și al lui Enea, care numai cu ajutorul Circei și, respectiv, al Sibilei din Cumae se pot aventura în această încercare). Dătătoare de viață din considerente fiziologice, femeile par să cunoască și moartea într-o manieră
mai directă și mai firească decît bărbații: excluse din bătăliile eroilor, care manifestă probabil și ei o oarecare obișnuință cu moartea, femeile cunosc și practică toate riturile pietății în materie de morți, țes lințoliul pentru cei dragi (ca Penelopa pentru socrul ei Laerte) și participă la funeralii ca bocitoare. Iar dacă trebuie să facă sacrificiul suprem, înfruntînd moartea spre a-și salva soțul ori pentru a-și păstra demnitatea, ele își acceptă jertfa cu un curaj tăcut, așa cum povestește mitologia despre Alcesta și despre Antigona.
Funcției femeii ca însoțitoare a bărbatului ori ca zămislitoare de urmași i se opune, pe lîngă figura feminină infernală, și imaginea zeiței fecioare. Atena sau Artemis, însoțite de zeitățile minore, de eroinele și femeile din cortegiul lor, se feresc de plăcerile iubirii, revendicînd o autonomie, o libertate și o independență față de bărbat care, din cît se pare, nu-și puteau afla corespondența în realitatea lumii antice. Zeițele fecioare nu reprezintă numai tinerețea, faza inițială a vieții oricărei femei, înainte ca aceasta să-și fi preluat rolul definitiv de soție și de mamă în societatea adulților: în vreme jce aproape toate figurile feminine, divine sau omenești, pe care ni le înfățișează mitologia își află o completare indispensabilă în unirea cu soți și iubiți ori în zămislirea de copii care le îmbogățesc personalitatea, Atena, zeița fecioară, este completă și desăvîrșită prin ea însăși încă de la nașterea din țeasta lui Zeus, din care iese la iveală încinsă în armura ce sugerează faptul că e definită și încheiată în sine, fără posibile spații de acces pentru soți sau pentru progenituri. Dintr-un anumit punct de vedere, Atena sau Artemis reprezintă elementul feminin în stare pură, femeia imobilă și completă care nu trebuie să crească și nici nu are nevoie de o jumătate cu care să se unească spre a introduce mișcarea vieții prin procesul zămislirii. Această autosuficiență le conferă ceva masculin, în măsura în care, în societatea antică, numai bărbatul se putea bucura de o atare autonomie și libertate.
Pe lîngă femeia mamă (Hera), femeia infernală (Persefona) și femeile fecioare (Artemis și Atena), sfera divină propune și categoria femeilor ca simbol al frumuseții,

plăcerii și iubirii, personificată, de bună seamă, de Afrodita, cea cu multe iubiri și cu grația sa incomparabilă, tovarășă - ea, cea mai frumoasă dintre zeițe - a zeului șchiop și diform Hefaistos, semnificînd astfel universalitatea irezistibilă a iubirii. Apropiat sub mai multe aspecte de rolul Afroditei este cel al altor personaje divine, muzele, inspiratoare ale cîntecului și poeziei, purtătoare ale stindardului frumuseții artelor.
Cu o treaptă mai jos față de efera divină, trăsăturile specifice ale rolului feminin sînt personificate și de unele eroine și muritoare alese de poeți ca protagoniste ale poveștilor lor. Femeia soție este personificată de Penelopa, credincioasă, împotriva tuturor evidențelor, soțului ale cărui urme s-au pierdut, ori

de Alcesta, capabilă de sacrificiul suprem pentru soțul său Admetos, altminteri condamnat. Femeia mamă, care își iubește copiii pînă la limita păcatului de *hybris,* este personificată de Niobe, condamnată să-și vadă murind toți fiii. Dimpotrivă, răsturnarea legii naturale a iubirii conjugale sau materne este exemplificată de impresionantele portrete ale Clitemnestrei și Medeei, care își ucid, una soțul, cealaltă copiii. Căci femeile, dacă sînt capabile de acte de iubire de un curaj ieșit din comun, apar uneori în mitologie și ca o chintesență a celei mai atroce cruzimi, fiind în măsură să născocească intrigi și perfidii de tot soiul, atingînd măreția nu numai în bine, ci și în rău. Femeia simbol al frumuseții — și, în același timp, al puterilor devastatoare ale farmecului amoros - este, desigur, Elena din Troia, care provoacă un război de zece ani. însă tema frumuseții femeii care seduce, vrăjește și provoacă încurcături amoroase complicate și uneori fatale nu se limitează la această apariție, fiind, în mitologie, una dintre cele mai frecvente și mai fecunde. In acest context, femeia poate fi prezentată și ca iubită disperată sau respinsă (de exemplu Dido) ori ca victimă a samavolniciei masculine, din partea unui om ori a unui zeu (de exemplu Dafne sau Euridice). în cadrul unui alt tip de iubire, fraternă sau filială, mitologia a știut să creeze figuri feminine de neuitat, ca Anti-gona, drăgăstoasă îngrijitoare a bătrînului său tată Oedip și victimă a iubirii fraterne în tragedia *Antigona* a lui Sofocle, ori ca Ifigenia, sora lui Oreste. Iubirea filială a eroinelor din mitologie poate căpăta uneori nuanțe deosebit de sumbre, ca atunci cînd este umbrită de raporturi incestuoase între tată și fiică (de pildă, în cazul lui Enomaos și al Hipodamiei).

Respingerea iubirii nu constituie o prerogativă exclusivă a cîtorva zeițe: mitologia povestește despre un regat pămîntesc de unde bărbații sînt alungați — țara amazoanelor, întemeietoare ale unei societăți de tip matriarhal. Refuzînd elementul masculin, amazoanele stîrnesc uimirea, surprinderea și, poate, o anumită teamă. Femeile pot apărea pentru bărbat ca un univers impenetrabil, ce poate fi eventual înțeles doar de cei care, asemenea lui Tiresias, au șansa de a fi preschimbați în femeie: o lume atît de diferită, încît înlesnește apariția unui mare număr de locuri comune inspirate de misoginism, putînd fi zugrăvită ca sălbatică și neliniștitoare (ca în mitul lui Penteu și în imaginea menadelor, adepte fanatice ale lui Dionysos, ori ca în cazul femeilor din Lesbos care îl ucid pe Orfeu). Această deosebire face uneori din femei deținătoarele unor puteri deosebite (este cazul vrăjitoarelor, precum Circe, seducătoare și în același timp înfricoșătoare, ori al pitoniselor de la Delfi, capabile să comunice cu Apollo și să transmită cuvîntul oracolului, ori, încă o dată, al menadelor dragi lui Dionysos): în mitologie, dimensiunea iraționalului apare uneori foarte apropiată de cea feminină.

Prin forța pe care i-o procură această diversitate, dar și prin dimensiunea sa prevalent domestică, adăpostită și închisă primejdiilor exterioare, chiar în inferioritatea sa obiectivă față de universul masculin, lumea feminină constituie în societatea antică - deci și în mitologie - un refugiu sigur. Casa se află sub tutela unei zeițe, Hestia sau Vesta, care veghează asupra căminului. Cînd își caută scăparea pentru a nu pleca la războiul troian, unde urmează să piară, Ahile se travestește în femeie și se ascunde printre fiicele regelui din Sciros. Cel mai bărbat dintre eroi, Heracle, se travestește la rîndul său în femeie nu numai în ciudatul său schimb de roluri cu regina Omfale, ci și atunci cînd, aflat în primejdie, trebuie să scape de urmăritori în insula

Cos (vezi TRAVESTIRE). Femeia este Hestia, căminul, siguranța, protecția, centrul; bărbatul este Hermes, mișcarea, îndepărtarea, acțiunea. Chiar și atunci cînd mișcarea pare să prevaleze, iar eroi precum Ulise ori Enea sînt proiectați de soartă, de spiritul lor de aventură ori de neastîmpărul firii la capătul lumii, forța centripetă a femeii acționează în tăcere pe fundal, oferind, asemenea Ariadnei lui Tezeu, un fir subțire care îl ajută pe erou să dea un sens propriilor pași.

Femios (gr. (D-rjjnog, -ou; lat. *Phemius, -i).* Celebru rapsod amintit în *Odiseea*; îi delecta cu cîntecele sale pe pretendenții la mîna Penelopei în palatul lui Ulise din Itaca.

Femonoe (gr. <Dr|p.ov6r|, *-r\Q).* Fiica lui Apollo, considerată prima Pythia din sanctuarul oracular de la Delfi. I se atribuia inventarea hexametrului, metrul poetic în care se exprimau previziunile oracolului, și era considerată autoarea celebrei maxime delfice „Cunoaște-te pe tine însuți" (Pausa-nias, 10.5.7, 6.7 și 12.10; Strabon, 9.419).

Feocotnes (gr. Ocuox6jit}£, -ou). Centaur gigantic care a fost ucis de Nestor în lupta dintre centauri și LAPIȚI (vezi) izbucnită la nunta lui Piritoos.

Feralia (lat. *Feralia).* Sărbători religioase care se celebrau la Roma între 17 și 21 februarie pentru comemorarea defuncților. Potrivit tradiției, în acele zile sufletele celor morți, manii, se întorceau pe pămînt și se amestecau printre cei vii, rămînînd însă invizibile; lor li se ofereau sacrificii pe morminte.

Ferculum. Cu acest termen se indica, în sărbătorile religioase romane, litiera sau carul pe care se așezau statuile zeilor purtate în procesiune.

Ferebeea (gr. <t>epe|3ota, *-aq).* Tînără ateniană care i-a fost trimisă ca victimă Minotaurului, pe corabia lui Tezeu (pentru detalii despre această expediţie vezi TEZEU, MINOS, MINOTAURUL).
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită de Plutarh *(Tezeu,* 29).
Fereclos (gr. OepexXoc;, -ou; lat. *Fereclus, -i).* Erou troian, fiul lui Teton. A construit corăbiile cu care Paris a răpit-o pe Elena, declanşînd astfel războiul troian (vezi PARIS şi ELENA).
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit în *Iliada,* în *Heroidele* lui Ovidiu, precum şi de Apollodor *(Epitome).*
Fereea (gr. (Depoua, *-aq).* Epitet al zeiţei HECATE (vezi). Potrivit tradiţiei, Hecate era fiica lui Zeus şi a Fereei, fiica lui Eol; mama sa a părăsit-o, iar ea a fost crescută de un păstor din Fere,
Ferentina. Nimfă venerată de romani, căreia îi era închinată o pădure, cu un izvor şi un mic templu, pe coasta muntelui Albanus *{Ferentinae lucus)*; aici aveau loc, sub protecţia sa, adunările cetăţilor din Liga latină.
Feres (gr. Oeprjg, *-r\toq* ; lat. *Pheres, -etis).* 1) Fiul lui Creteu şi al lui Tiro; a fost tatăl lui Admetos şi al lui Licurg şi a întemeiat cetatea Fere din Tesalia. Din numele său derivă patronimul Feretidul cu care este indicat Admetos.
2) Fiul Medeei şi al lui Iason şi fratele lui Mermeros. El şi fratele său au fost ucişi de mama lor (vezi MEDEEA).
Feretrius (lat. *Feretrius, -i).* Epitet al lui Iupiter, în legătură cu originea căruia există mai multe ipoteze. S-ar putea să derive din *ferire* („a lovi") şi să se refere la faptul că Zeus îi fulgera pe cei care jurau fals în numele său, lovindu-i cînd aduceau sacrificii pe altarul lui, ori de la *feretrum* („măsuţă pentru ofrande") sau *ferre,* cu referire la faptul că zeului i se închinau aşa-numitele *spolia optima,* după un obicei amintit de Livius (1.10.6), Properţiu (4.10) şi alţii.
Feriae. Termen latin ce indica zilele de sărbătoare. Cuvîntul redă o dublă semnificaţie a sărbătorii: caracterul ei sacru, deci legătura cu sfera religioasă, şi oprirea din lucru pe care o implica şi care în epoca tîrzie era considerată un fel de obligaţie religioasă; într-adevăr, existau rituri de expiere pentru cei ce lucrau în zilele de sărbătoare.
Feriae Latinae. Sărbători religioase romane care aveau loc anual pentru a celebra alianţa tuturor popoarelor din Latium. Au fost instituite de Tarquinius Superbus, realizatorul acestei alianţe, şi erau puse

sub protecţia lui Iupiter *Latialis.* Concentrate iniţial într-o singură zi, s-au extins ulterior pe durata a patru zile. Momentul culminant îl reprezenta sacrificarea unui taur alb, care după ce era ucis pe altarul zeului era tăiat în bucăţi şi împărţit tuturor celor prezenţi. Mîncînd carnea taurului, aceştia îşi consolidau sentimentul de uniune.
Fericite, Insulele, vezi INSULELE FERICIŢILOR, CÎMPIILE ELIZEE, INSULĂ.
Feronia (lat. *Feronia, -ae).* Veche divinitate italică. Cultul său era legat probabil de pămînt, iar figura sa prezenta afinităţi cu cea a unei alte zeiţe italice a pămîn-tului, Tellus. Venerată de sabini, a fost introdusă de către aceştia la Roma, unde cultul său este atestat de numeroase izvoare literare.
► *Epitete. Salus* şi *Frugifera* (cu referire la rolul său de dătătoare de sănătate şi, respectiv, de recolte).
► *Răspîndirea cultului.* Principalul templu al zeiţei se afla pe muntele Soracte, în ţinutul etruscilor, în apropierea cetăţii Capena. La sărbătorile în cinstea zeiţei veneau foarte mulţi pelerini; ele deveneau astfel importante ocazii comerciale, cînd avea loc un schimb intens de produse etrusce. Un al doilea templu important era la Terracina. Ambele sanctuare se aflau într-o pădure sacră *(lucus Feroniae).* Cu ocazia sărbătorilor ce aveau loc la Terracina, în sanctuar erau eliberaţi sclavii; din acest obicei derivă, se pare, cultul Feroniei ca zeiţă a sclavilor eliberaţi, atestat de Livius. La Roma avea un templu pe Cîmpul lui Marte.
► *Prezenţe în literatura antică.* Cultul zeiţei este menţionat în special de Livius şi Vergiliu, care în *Eneida* (7.800) vorbeşte despre *lucus Feroniae.*
Fertilitate. Datorită importanţei centrale a agriculturii şi creşterii animalelor în societatea antică, nu ne surprinde că rodnicia cîmpiilor şi fecunditatea animalelor erau încredinţate protecţiei a numeroşi zei şi că reprezentau nucleul multor rituri religioase. Dintre zeii ce guvernau riturile de fertilitate se disting vechea figură a Marii Mame şi nenumăratele sale derivate, transformări şi personificări, care se înmulţesc în religia clasică: de la Cybele la Demetra,
de la Afrodita la Tellus, de la zeiţa leilor şi a şerpilor reprezentată în numeroase statuete cretane din epoca minoică la zeiţa Ceres a romanilor, de la Rhea la Venus. In general, din rîndul zeilor ce asigură fertilitatea fac parte toate figurile divine legate de AGRICULTURĂ (vezi) şi de natură, precum Dionysos, Triptolem, Priap, Pan şi Faunus. O serie de rituri religioase specifice aveau scopul de a asigura fertilitatea cîmpurilor şi pe cea a animalelor, iar majoritatea sărbătorilor de tip agrar celebrate în Grecia şi la Roma aveau iniţial acest scop. Rodnicia cîmpiilor reprezenta unul dintre bunurile cele mai de preţ, lucru confirmat de numeroase cazuri amintite în mitologie, cînd zeii, mîniaţi din cauza greşelilor vreunui muritor şi dorind să-1 pedepsească în mod exemplar, îi lovesc pe el şi pe concetăţenii sau supuşii săi provocînd sterilitatea animalelor şi a cîmpurilor, secetă şi foamete. Astfel se întîmplă, de pildă, în cazul lui Licurg, care este pedepsit pentru primirea ostilă pe care a făcut-o lui Dionysos şi cortegiului acestuia cu o secetă îngrozitoare, căreia îi va pune capăt doar moartea sa (vezi LICURG). Acelaşi lucru se întîmplă în Pelopones atunci cînd Pelops, după ce 1-a omorît pe regele arcadian Stim-

falos şi i-a aruncat trupul, este pedepsit de Zeus, care face ca toate cîmpiile să devină sterpe, şi numai rugăciunile lui Eac, om drept şi credincios, reuşesc să înlăture nenorocirea (vezi Eac). Mitul spune că fertilitatea pămîntului era asigurată de Demetra, iar după răpirea fiicei sale Persefona de către Hades, cînd ea a părăsit locul pe care îl ocupa între zei şi, disperată, a plecat în căutarea fetei, pămîntul a suportat imediat consecințele acestui fapt, nemaidînd roade. Ordinea firească a lumii şi ciclul recoltelor s-au restabilit numai cînd Demetra şi-a găsit fiica şi s-a hotărît cît timp avea să petreacă aceasta pe pămînt şi în infern (vezi Demetra).
Anumite obiceiuri erau legate şi de fertilitatea femeilor. în cadrul multor ceremonii religioase aveau loc procesiuni în care femeile purtau simboluri falice (vezi Falus), cu trimitere evidentă la tema fertilității. In lumea romană, în timpul sărbătorilor numite Lupercalia, femeile căutau să fie lovite de participanți cu bice din piele proaspătă, pentru a avea mulți copii

(vezi Lupercalia). Ca o confirmare a importanței fertilității, povestirile mitologice despre diferite uniri între femeile muritoare şi zei precizează că toate aceste împreunări au fost fecunde. De asemenea, în timpul naşterii femeile se încredințau anumitor figuri divine (vezi Naştere).
Fessonia. Zeiță romană care îi ocrotea pe călătorii obosiți. Numele derivă din latinescul *fessus,* „obosit".
Festos (gr. *<t>a\.aioq,* -ou). Fiul lui Heracle şi eroul eponim al cetății din insula Creta. A fost inițial suveran în Sicion, apoi, în urma poruncii unui oracol, s-a dus în Creta, unde a întemeiat cetatea care i-a purtat numele. Se spunea că a avut un fiu pe nume Ropalos.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Pausanias (2.6.6).
Fețiali (lat. *fetiales* sau *feciales, -um).* Nume cu care erau indicați unii preoți, instituiți în epoca monarhică, în vremea lui Ancus Marcius (Livius, 1.32.5) sau chiar mai înainte; ei nu se ocupau de cultul unui anumit zeu, deşi îl aveau ca patron pe Iupiter, ci erau depozitari ai dreptului sacru pentru tratatele de alianță şi declarațiile de război. Cu aceste ocazii îndeplineau un ritual complex, care nu se mai efectua către sfîrşitul Republicii, dar a fost reintrodus de Augustus, ce a promovat renaşterea vechilor tradiții romane. Conducătorul acestor preoți era numit *pater patratus.*
Fides (lat. *Fides, -ei).* înțeleasă ca probitate şi credință, era personificată de romani şi venerată ca divinitate. Cultul său este atestat de Cicero *(De officiis,* 3.104), Livius, Horațiu şi alți scriitori latini.
► *Răspîndirea cultului.* Cultul lui Fides era, după cîte se spunea, foarte vechi, iar instituirea sa la Roma îi era atribuită lui Numa Pompilius. în capitală, templul său se afla pe Capitoliu, în apropierea celui închinat lui Iupiter, zeu cu care era asociată. în riturile ce aveau loc în cinstea sa, Flaminii (vezi) mergeau la templu într-un car aco-perit şi celebrau sacrificiile avînd mîinile înfăşurate în bucăți de pînză.
Fidipos (gr. QefSiinros, -ou; lat. *Phidippus, -i).* Erou grec, fiul lui Tesalos, nepotul lui Heracle şi fratele lui Antifos. A fost unul
dintre pretendenții la mîna Elenei şi a participat la războiul troian, în fruntea unui contingent de treizeci de corăbii provenind din Cos, Carpatos, Casos şi Nisiros. S-a numărat printre eroii greci care au intrat în calul de lemn, întinzîndu-le astfel o cursă troienilor. La sfîrşitul războiului a trecut în fruntea soldaților din Cos care luptaseră sub comanda sa şi a asediat insula Andros.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Homer în Catalogul corăbiilor din *Iliada* (2.676), de Hyginus *(Fabule,* 81), Diodor din Sicilia (5.54), Strabon (9.444) şi Apollodor *(Epitome,* 6.15 şi urm.).
Fier. în general, mitologia clasică îi atribuie fierului o valoare negativă. în mitul despre vîrstele omului, povestit pentru prima oară de Hesiod în *Munci şi zile,* fierul reprezintă cea de-a cincea epocă din istoria omenirii, cea în care trăieşte poetul : în epoca fierului, oamenii „nu vor conteni/ Să-ndure trude şi necazuri nu numai ziua ci şi noaptea,/ Sleiți de griji apăsătoare pe care zeii le trimit". Cei ce trăiesc în această epocă doresc să se fi născut mai devreme, ca să nu mai cunoască chinurile pe care vremurile le rezervă oamenilor, sau să fi venit pe lume mai tîrziu, cînd epoca fierului, asemenea celor precedente, va fi fost distrusă de Zeus. Fierul simbolizează armele, disputa, luptele dintre oameni, Hybris (vezi); tot astfel, reluînd mitul, poetul latin Ovidiu defineşte epoca fierului drept „nelegiuită", „de natură mai rea", iar fierul însuşi, extras din măruntaiele pămîntului împreună cu alte comori ațîțătoare la rău, „ce stăteau ascunse în umbrele Styxului", este numit „ațîțător la rău" *(Metamorfoze,* 1.127 şi urm.).
Datorită rezistenței sale deosebite, fierul este asociat ideii de forță, de robustețe şi caracterizează tot ceea ce nu poate fi frînt. în poemele homerice sînt amintite arme de fier; de fier sînt şi porțile Tartarului („Colo departe sub glie-n prăpastia cea mai afundă,/ Temnița oarbă cu poarta de fier şi cu pragul de-aramă": *Iliada,* 8.14-15), iar despre dorința lui Ulise de a se întoarce în patrie se spune că „n-o să mai rămînă multă vreme/ Răznit de țară. Chiar de-o fi cu lanțuri/ De fier legat" *(Odiseea,* 1.203--204). în *Eneida,* fierul este prelucrat în

fierăria lui Vulcan, o peşteră subterană unde este modelat de ciclopi (8.424).
Filacos (gr. OuXccxoț, -ou; lat. *Phylacus, -i).* 1) Erou grec din Tesalia. A fost fiul lui Deioneu şi nepotul lui Eol şi tatăl lui Ificlos, unul dintre argonauți, şi al Alci-medei, care, potrivit unei tradiții, ar fi fost mama lui Iason. Era

proprietarul unei superbe cirezi de boi, pe care o rîvnea MELAMPUS (vezi); după ce a fost prizonierul său timp de un an, Melampus a căpătat cireada, în schimbul unei profeții despre urmașii lui Ificlos (Apollodor, *Biblioteca,* 1.9.4 şi 1.9.12). Lui Filacos i se atribuia întemeierea a două cetăți, una în Atica şi cealaltă în Ftiotida, care îi purtau numele. 2) Un erou cu acest nume era venerat la Delfi, împreună cu Autonoos; potrivit tradiției transmise de Herodot (8.36 şi urm.) şi Pausanias (10.8.7), cei doi au apărut sub forma unor soldați uriaşi înarmați alături de armata greacă în 480 î.Hr., salvînd comorile sanctuarului de armata perşilor lui Xerxes.

Filamon (gr. OiXocp.p.ov, -wvoț; lat. *Phi-lammon, -onis).* Poet şi muzician mitic grec, considerat fiul lui Apollo şi tatăl lui Tamiris şi al lui Eumolpos; este amintit printre participanții la expediția ARGONAUȚILOR (vezi).

Filas (gr. OuXag, -avroc,). 1) Regele cetății Efira din ținutul tesproților şi tatăl Astio-hei. Heracle i-a declarat război şi 1-a ucis; fiica sa a devenit prizoniera eroului şi a avut cu acesta un fiu, Tlepolemos.

► *Prezențe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 2.7.6.

2) Tatăl Polimelei şi bunicul lui Eudo-ros, care s-a născut din unirea acesteia cu Hermes şi a luat parte la războiul troian alături de Ahile, în calitate de căpetenie a mirmidonilor.

► *Prezențe în literatura antică. Iliada,* 16.179, 186 şi 191.

3) Regele driopilor. Pentru că a pornit război împotriva cetății Delfi, Heracle 1-a atacat şi 1-a ucis, luînd-o cu sine pe fiica sa, cu care a avut un fiu, Antioh.

► *Prezențe în literatura antică.* Pausanias, 4.34.9 şi Diodor din Sicilia, 4.37.

Filemon (gr. d)iXfÎp.wv, -ovoc;; lat. *Phile-mon, -onis).* Numele unui bătrîn din Frigia,
soțul lui Baucis, care i-a găzduit pe Zeus şi Hermes. Pentru a-i răsplăti ospitalitatea, regele zeilor i-a făgăduit să-i îndeplinească cea mai mare dorință; Filemon i-a cerut atunci să moară o dată cu soția sa. Zeus 1-a ascultat şi 1-a transformat într-un stejar, iar pe Baucis a preschimbat-o într-un tei.

► *Prezențe în literatura antică.* Povestea lui Filemon şi a lui Baucis este relatată de Ovidiu *(Metamorfoze,* 8.620-724), care aminteşte că, înainte de a fi transformați în copaci, cei doi au fost conduşi de Zeus pe vîrful unui munte, de unde au putut vedea pămîntul înecat de apele revărsate. în epoca modernă, legenda a fost reluată de La Fontaine şi, în cheie comică, de Swift.

Fileni (lat. *Philaeni, -orum).* Numele a doi frați din Cartagina, venerați de concetățeni pentru moartea lor eroică. în timpul unei dispute între Cartagina şi Cirene pentru stabilirea granițelor, s-a hotărît ca doi reprezentanți ai fiecărei cetăți să pornească la o oră stabilită spre graniță; punctul în care cele două delegații se întîlneau avea să marcheze granița teritoriilor respective. Filenii, care au plecat din Cartagina ca reprezentanți ai cetății lor, au parcurs o distanță mult mai mare decît adversarii lor; aceştia i-au acuzat că au pornit înainte de ora stabilită, dar în cele din urmă s-au învoit să le cedeze teritoriul pe care îl străbătuseră, cu condiția să fie îngropați de vii în locul unde avusese loc întîlnirea.

Cei doi frați nu au ezitat să se sacrifice, iar cartaginezii le-au cinstit mult timp memoria, ridicîndu-le un altar (aşa-numitul Altar al Filenilor) pe locul unde îşi dăduseră viața (Sallustius, *Bell. lug.,* 795 şi urm.).

Filesios (gr. OiXTJCHOC;, -ou). Epitet cu care era indicat uneori Apollo. înseamnă „binevoitor".

Filetios (gr. OiXoittoe;, -ou). Servitorul credincios al lui Ulise, care avea sarcina să-i păzească vitele (mai ales cirezile de boi) în insula Itaca. în ciuda absenței îndelungate a stăpînului său, el îi rămîne credincios, asemenea lui EUMEU (vezi), iar la întoarcerea sa îl ajută să-i ucidă pe pretendenții la mîna Penelopei.

► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit în cînturile 20, 21 şi 22 din *Odiseea.*

Filetoa (gr. (DiX-nToa, -ac;). Numele uneia dintre HIADE (vezi).

Fileu (gr. (DuXeug, -ewg). 1) Fiul li Augias. Pentru detalii vezi HERACLE.

2) Erou grec, fiul lui Aiax Telamonianul şi al Tecmesei. Din el pretindeau că descind cei din neamul Filaizilor, din care a făcut parte şi Miltiade.

3) Rege al Traciei. Potrivit altor surse, era tatăl lui FILIS (vezi).

Filios (gr. (DuXiog, -ou; lat. *Phyllius, -i).* Erou din Etolia, îndrăgostit de frumosul şi crudul Cicnos. Acesta 1-a pus să treacă o serie de probe: să ucidă un leu fără să folosească armele, să prindă cîțiva vulturi antropofagi fără să-i ucidă şi să ducă singur un taur uriaş la altarul lui Zeus. Filios a trecut primele două probe, dar pentru cea de-a treia a cerut ajutorul lui Heracle, care 1-a sfătuit să protesteze împotriva pretențiilor absurde ale celui pe care îl iubea. In fața schimbării de atitudine a lui Filios, Cicnos, supărat, s-a aruncat într-un lac şi a fost transformat în lebădă.

► *Prezențe în literatura antică.* Ovidiu, *Metamorfoze,* 7.372 şi urm.; Antoninus Libe-rales, *Transformationes,* 12.

Filira (gr. CHXupcc, -ac;; lat. *Philyra, -ae).* Numele unei nimfe, fiica lui Oceanos şi mama centaurului Chiron, pe care 1-a avut împreună cu Cronos; surprins în flagrant de Rhea, Cronos s-a transformat în cal, iar pe Filira a preschimbat-o într-o iapă. Fiul născut din acea uniune i s-a părut Filirei atît de monstruos, încît s-a rugat să ia altă înfățişare şi a fost transformată în tei, după cum arată şi numele ei, identic cu cel al copacului. De la ea Chiron a luat numele Filiridul, iar locuința sa era numită de poeții latini *Philyreia tecta.*

► *Prezențe In literatura antică.* Trimiteri la acest mit întîlnim la Pindar, în *Argonau-ticele* lui Apollonios din Rodos şi în *Fabula* 138 a lui Hyginus.

Filis (gr. «DuXXie;, -CSog; lat. *Phyllis, -idiş).* Eroină greacă, fiica unui rege al Traciei (Siton, Fileu, Telos sau Licurg, în funcție de izvoare). S-a îndrăgostit de Demofon, unul dintre fiii lui Tezeu, care, întorcîndu-se de la războiul troian, naufragiase în zonă şi fusese primit la palatul regal. Nunta fusese deja stabilită, cînd Demofon a plecat la Atena, promițînd că se va întoarce curînd, ceea ce nu s-a întîmplat. Tînăra Filis mergea să-1 aştepte în zadar în port. în cele din urmă, disperată din cauza trădării, s-a spînzurat, iar zeii, înduioşați, au transformat-o într-un migdal. între timp, Demofon se căsătorise şi trăia fericit altundeva (în Creta sau în Cipru, în funcție de versiunile mitului); într-o zi, pe cînd călărea, a deschis o casetă pe care Filis i-o dăruise în momentul plecării sale, cerîndu-i să n-o deschidă decît dacă se va hotărî să nu se întoarcă la ea; din cutie a ieşit un demon monstruos, care a speriat calul lui Demofon, iar acesta a căzut şi a murit străpuns de propria-i sabie. O altă versiune spune că Demofon s-a întors în cele din urmă în Tracia, cînd Filis era deja moartă, şi, disperat, a îmbrățişat migdalul în care ea fusese preschimbată; pomul, care nu avea frunze şi nici roade, a înverzit miraculos după acea îmbrățişare. Existau numeroase versiuni ale mitului, dintre care una îl avea ca protagonist nu pe Demofon, ci pe fratele acestuia, Acamas. Vezi şi DEMOFON.

► *Prezențe în literatura antică.* Amintit în numeroase rînduri de poeți, mitul este povestit de Ovidiu în *Heroidele, Ars amandi* şi *Remedia Amoris*; apare într-un epyllium, *Culex,* care face parte din *Appendix Vergiliana* şi, desigur, în textele celor mai mari mitografi (Apollodor, *Epitome,* 6.16; Hyginus, *Fabule,* 59).

Filoctet (gr. <DiXoxttjtt|c;, -ou; lat. *Philoc-tetes, -is).* Literal, „cel căruia îi place să aibă"; a fost unul dintre celebrii arcaşi greci care au luat parte la războiul troian. Era fiul lui Peas şi al Demonasei şi prietenul şi scutierul lui Heracle; a primit de la acesta ca moştenire arcul şi săgețile sale otrăvite (Sofocle, *Filoctet,* 802) pentru că dăduse foc rugului de pe muntele Oeta (Diodor din Sicilia, 4.38.4), unde, potrivit unei tradiții, a murit eroul (vezi HERACLE). Filoctet s-a numărat printre pretendenții la mîna Elenei; din acest motiv a participat la războiul troian (vezi ELENA).

în timpul călătoriei spre Troia, oprindu-se în insula Chrise, Filoctet a fost muşcat de picior de un şarpe (Hyginus, *Fabule,* 102) sau s-a rănit din greşeală cu una dintre săgețile sale otrăvite. Rana s-a infectat şi a devenit atît de rău mirositoare, încît grecii, la propunerea lui Ulise, l-au părăsit pe Filoctet pe coasta insulei Lemnos. El a

rămas acolo pînă în cel de-al zecelea an al războiului troian, cînd Ulise şi Diomede au plecat în căutarea lui şi l-au dus cu ei la Troia, întrucît un oracol prezisese că cetatea nu avea să fie cucerită fără săgețile lui Heracle. Ajuns la Troia, Filoctet a fost îngrijit de Asclepios sau de Podalirios, sau de Mahaon, care 1-a operat şi a înlăturat părțile infectate, pe cînd Apollo 1-a adormit pentru a-1 anestezia, iar ca dezinfectant s-a folosit vin. L-a ucis pe Paris şi numeroşi alți troieni, aducîndu-şi acea contribuție determinantă la înfrîngerea Troiei pe care o prezisese oracolul. Tradiția susține că la întoarcerea sa din războiul împotriva Troiei s-a stabilit în Italia.

► *Răsplndirea cultului.* Potrivit tradiției homerice *(Iliada,* 2.176; *Odiseea,* 3.190), după căderea Troiei Filoctet s-a întors în patria sa, peninsula Magnesia ; o versiune mai tîrzie, pe care o cunoaştem datorită lui Strabon, Licofron, Pseudo-Aristotel etc, aminteşte trecerea sa pe mările italiene şi îi atribuie întemeierea unui mare număr de cetăți, ce nu pot fi identificate întotdeauna cu uşurință şi care îşi disputau cinstea de a găzdui rămăşițele sale pămîn-teşti şi de a poseda săgețile lui Heracle. Este amintită mai ales întemeierea cetăților Petelia, Macalla, Chone, Crimisa (ce pot fi localizate pe lîngă Sibaris şi Crotona), pe cînd o altă tradiție stabilea o relație între Filoctet şi elimii din Sicilia. In toate aceste regiuni era viu cultul eroului, considerat întemeietorul mitic al cetății Turioi, unde în epoca romană mai putea fi văzut un monument ridicat în memoria sa şi unde, într-un templu al lui Apollo, se păstrau săgețile lui Heracle (Iustin, 20.1.16).

► *Prezențe in literatura antică.* Amintit în *Iliada* şi *Odiseea,* în *Mica Iliadă* şi *Cipriile,* Filoctet este protagonistul tragediei omonime a lui Sofocle, precum şi al altor tragedii (pierdute) aparținînd lui Euripide, lui Filocles, nepotul lui Eschil, lui Teodectes şi Antifon ; de asemenea, apare într-o comedie a lui Epiharm şi într-un mic poem al lui Euforion. în lumea romană, Accius i-a dedicat o tragedie, şi aceasta pierdută, iar Cicero a criticat atitudinea sa veşnic nemulțumită consacrată de tradiție.

► *Prezențe In literatura modernă şi contemporană.* Din tragedia lui Sofocle s-au inspirat, mai mult sau mai puțin direct, diferite opere ce reiau mitul în epoci mai recente, de la aceea a lui J.Ph. La Harpe la cea a lui Th. Russell (sonetul *Suppos'd to be written at Lemnos,* 1789) şi la cea a lui Herder, de la povestirea dialogată *Filoctet sau tratatul celor trei morale* a lui A. Gide la *Arcul lui Filoctet* de K. von Levetzow, de la tragedia lui R. Pannwitz la cele ale lui B. von Heiseler şi H. Miiller. Din *Filoctet* al lui Sofocle este inspirat şi *The Sore--Footed Man* al lui James Baxter.

► *Iconografie.* Filoctet a fost reprezentat adesea în arta antică. Cele mai importante opere (picturile lui Polignot, Aristofon şi Parasios) s-au pierdut; ne-au rămas în schimb unele reprezentări pe vase din ceramică, pe urne etrusce, în reliefuri şi mici sculpturi.

Filolaos (gr. QiXoXaoc;, -ou; lat. *Philolaus, -i).* Erou grec, fiul regelui cretan Minos şi al nimfei Paria. A luptat împotriva lui Heracle cînd acesta, în timpul expediției împotriva amazoanelor, a trecut prin insula Păros.

Filomela (gr. (JHXojjL-nXoe, *-aq*; lat. *Philo-mela, -ae).* Fiica lui Pandion, regele Atenei, şi sora Procnei, care s-a căsătorit cu Tereu, regele Traciei. în legătură cu întîmplările care au dus la transformarea ei în privighetoare vezi TEREU.
Filomelides (gr. <tHXou.-r|XeiST|c;, -ou). Rege mitic al insulei Lesbos. îi provoca şi apoi îi ucidea pe toţi cei ce debarcau pe insula sa. A fost omorît de Ulise (sau de Ulise împreună cu Diomede) cînd acesta s-a oprit la Lesbos în drum spre Troia.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit în *Odiseea* (4.343 şi 17.134).
Filomelos (gr. <DiX6p.T)Xog, -ou; lat. *Philo-melus, -i).* Fiul lui Iasion şi al Demetrei şi fratele lui Pluton. I se atribuia inventarea jugului; se spunea că îi învăţase pe oameni să înjuge boii la car. Drept răsplată pentru faptele sale, Demetra l-a transformat în constelaţia Bouarului. Vezi şi Bou.
Filotes (gr. (DIXOTTIC;, -rftoc;). Personificare a tandreţei şi iubirii. Este amintită de He-siod *(Teogonia,* 224) ca una dintre fiicele Nopţii.
Filotis (gr. «tuXumc;, -C8og, lat. *Philotis, -idiş).* Eroină romană, autoarea unui act de curaj în timpul războiului
1

dintre romani şi latini. Profitînd de slăbiciunea Romei după cucerirea ei de către gali, latinii au asediat-o şi le-au impus romanilor să le cedeze femeile din cetate, aparent pentru a întări legăturile dintre cele două populaţii. O tînără sclavă pe nume Filotis s-a oferit să plece în tabăra duşmană, travestită în cetăţeană liberă şi întovărăşită de alte fete de aceeaşi condiţie, îmbrăcate asemenea ei; la momentul potrivit, ea urma să atîrne într-un smochin o făclie, pentru a semnala armatei romane că poate să atace tabăra latinilor. Stratagema a fost pusă în practică şi romanii au repurtat o mare victorie, măcelărindu-şi duşmanii. Potrivit unor izvoare, în amintirea acestui eveniment s-au instituit Nonele smochinului (numite şi Nonele caprotine, ale caprei), o sărbătoare religioasă în care protagoniste erau femeile, mai ales sclavele, în cinstea cărora se dădeau banchete sub un acoperiş din ramuri de smochin. Alte interpretări însă puneau în relaţie originea acestor sărbători cu mitul lui Romulus, unde smochinul avea de asemenea un rol important (vezi SMOCHINUL RUMINAL), iar capra putea trimite la aşa-numita Mlaştină a Caprei de pe Cîmpul lui Marte, teatrul manifestaţiilor populare la moartea lui Romulus.
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul lui Filotis este amintit de Plutarh în *Viaţa lui Romulus* (29).
Fineu (gr. <t>iveu£, -ew£; lat. *Phineus, -eos* sau *-ei).* 1) Fiul lui Belos şi al Anhiroei şi fratele lui Cefeu; a fost ucis de Perseu. Pentru detalii vezi ANDROMEDA şi PERSEU.
2) Fiul lui Agenor; a fost rege în Salmi-desos, în Tracia, şi un prezicător celebru. I-a orbit pe fiii săi în urma unei acuzaţii false a mamei lor vitrege, Idea. Pentru aceasta sau pentru alte motive amintite de poeţii antici, zeii l-au pedepsit lipsin-du-1 şi pe el de vedere şi trimiţînd harpiile să-1 chinuiască (vezi HARPII ; *cf.* Apollonios din Rodos, 2.191).
Cînd argonauţii au ajuns în Tracia, cei doi fii ai lui Boreas, Calais şi Zetes, ce făceau parte din echipajul corăbiei Argo, l-au scăpat de chinurile celor doi monştri. La rîndul său, Fineu şi-a pus darul de prezicător la dispoziţia lor, spunîndu-le cum aveau să se desfăşoare evenimentele şi indicîndu-le drumul pe care trebuiau să-1 urmeze. Potrivit altor versiuni ale mitului, Fineu a fost ucis de Heracle. Există numeroase indicii care ne fac să credem că Fineu era asociat cu lumea de dincolo - de exemplu, numele soţiei sale, Erihto, care face trimitere la cel al lui Erihtonios şi ne duce cu gîndul la o divinitate htoniană, plasarea palatului său la graniţa cu împărăţia întunericului sau faptul că i-a arătat lui Frixos calea spre împărăţia morţilor.
Fir, vezi ŢESERE.
Firul Ariadnei, vezi ARIADNA.
Fitalizi (gr. «DoxaXiSai, -UJV). Stirpe de preoţi din Atica al căror strămoş era FITA-LOS (vezi). Li se recunoştea un rol de prim--plan în cultele Demetrei, în amintirea serviciilor pe care strămoşul lor le adusese zeiţei cînd aceasta îi fusese oaspete în timpul peregrinărilor sale pe pămînt, pe cînd o căuta pe fiica sa Persefona, răpită de Hades; pentru că Fitalos a fost cel dintîi muritor căruia zeiţa i-a arătat smochinul, fitalizii au deţinut mult timp privilegiul de a-1 putea cultiva în exclusivitate. Tradiţia (amintită de Plutarh, *Tezeu,* 12) spunea, de asemenea, că ei avuseseră un rol şi în mitul lui Tezeu; după ce i-a ucis pe Sinis şi pe tîlharii ce înţesau drumurile Aticii (vezi TEZEU), acesta s-a dus la ei şi a fost purificat la altarul lor domestic. Fitalizii se bucurau deci de o serie de prerogative şi în cadrul sărbătorilor religioase în cinstea lui Tezeu.
Fitalos (gr. OuxaXog, -ou). Erou grec, strămoşul neamului de preoţi atici numiţi FITALIZI (vezi). Trăia în Atica, pe malul rîului Ilisos, şi a primit-o în casa lui pe Demetra atunci cînd aceasta, disperată din cauza dispariţiei fiicei sale Persefona, care fusese răpită de Hades, străbătea pămîntul în căutarea ei. Ca să-1 răsplătească pe Fitalos pentru ospitalitatea sa, Demetra i-a dăruit cîţiva smochini, pe care el, la rîndul său, i-a arătat oamenilor.
► *Prezenţe în literatura antică.* Pausanias, 1.37.2-4.
Flamini (lat. *flamines, -uni).* Cu acest nume erau indicaţi în lumea romană preoţii care se ocupau de cultul anumitor divinităţi. Este posibil ca termenul să derive din verbul *fiare,* „a sufla", cu trimitere la actul de a sufla în foc în timpul sacrificiilor şi

făcînd deci aluzie la riturile religioase de care se ocupa flaminul. Instituția flami-nilor era considerată opera regelui Numa Pompilius, iar multe dintre obligațiile, preceptele şi interdicțiile pe care flaminii trebuiau să le respecte erau extrem de vechi, încît la sfîrşitul epocii republicane noțiunea se pierduse deja, iar flaminii apăreau ieşiți din uz şi de neînțeles, fapt ce a determinat decăderea instituției în secolul I î.Hr.; ea va fi readusă la viață (prin abolirea celor mai vechi interdicții) de Augustus în cadrul restaurării vechilor obiceiuri.
Flaminii cei mai importanți *(flamines maiores)* erau în număr de trei şi răspundeau de cultul lui Iupiter *(flamen Dialis),* al lui Marte *(flamen Martialis)* şi al lui Quirinus *(flamen Quirinalis)*; erau aleşi dintre patricieni şi se bucurau de prerogative excepționale. Alți doisprezece flamini, numiți *flamines minores plebei,* erau aleşi inclusiv dintre plebei şi se ocupau în special de cultul divinităților Carmenta, Ceres, Falacer, Furrina, Pales, Portunus, Pomona, Volturnus şi Vulcan, multe dintre ele avînd o îndepărtată origine indigenă, în epoca imperială, flaminilor de tradiție antică li s-a adăugat un *flamen Augustalis,* responsabil de cultul lui Augustus şi, treptat, al împăraților divinizați ulterior. Pe lîngă capitală, existau flamini în principalele cetăți, mai întîi doar în Latium, iar apoi, progresiv, în diferitele provincii şi regiuni ale imperiului. Cel mai important dintre flamini a rămas însă *flamen Dialis,* responsabil de cultul lui Iupiter, a cărui imagine omenească se credea că o reprezintă. El se bucura de o serie de privilegii speciale, ca acela de a participa la şedințele senatului, de a fi precedat de un crainic în timpul ieşirilor publice, de a purta toga tivită cu purpură şi de a avea dreptul la scaunul curul. Referitor la numeroasele interdicții şi precepte pe care trebuia să le respecte, amintim că nu avea voie să meargă călare, să privească soldați înarmați, să jure, să atingă un mort, să divorțeze, să iasă fără tipicul acoperămînt pentru cap, să mănînce carne crudă, carne de capră, iederă şi bobi, să lipsească de acasă mai mult de trei nopți, să poarte un inel care nu era rupt, să aibă noduri pe veşminte etc. (Gellius, *Noctes Atticae,* 10.5); multe dintre
aceste reguli îşi aveau originea într-o serie de prescripții antice, legate de superstiții şi culte a căror amintire se pierduse aproape complet în epoca istorică. Veşmîntul pe care îl purtau în timpul ceremoniilor consta dintr-o mantie de purpură, închisă la gît cu un ac mare, şi dintr-un acoperămînt pentru cap din piele de oaie albă, avînd pe el o ramură împodobită cu un ciucure de lînă. Soția acestui *flamen Dialis* era numită *flaminica,* se căsătorea printr-un rit solemn şi avea, la rândul ei, numeroase privilegii, dar şi interdicții. Dacă murea, soțul ei decădea din funcție. Se îmbrăca întotdeauna în veşminte de lînă şi purta încălțări din pielea animalelor sacrificate; trebuia să-şi pieptene părul într-un coc în formă de con, împodobit cu panglici roşii, putîndu-1 lăsa liber doar în timpul sacrificiilor expiatorii.
Flaut. în mitologie, inventarea acestui instrument îi era atribuită micului Hermes care, la puțin timp după naştere, făcuse cîteva fapte miraculoase şi demonstrase predispoziții muzicale singulare, făurind şi cea dintîi liră (vezi HERMES). Flautul făcut de Hermes a fost luat de Apollo, care i-a dăruit în schimb micului zeu o nuia de aur (caduceul) şi capacitatea de a prezice viitorul. Cu acel flaut Apollo a participat la întrecerea cu Marsias, care găsise un alt flaut, ce îi aparținuse zeiței Atena. O altă tradiție o considera pe Atena prima inventatoare a instrumentului, pe care îl crease pentru a reda un sunet nemaiauzit înainte, cel al şuieratului şerpilor de pe capul Meduzei în timp ce aceasta era decapitată (Pindar, *Pythice,* 12.2-3). Atena învățase să cînte la flaut de la Alfeu, fiul lui Sanga-rios; curînd însă a aruncat instrumentul, dîndu-şi seama că atunci cînd sufla în el chipul i se schimonosea şi devenea urît. Convins că poate învinge şi un zeu ca Apollo pentru că avea flautul Atenei, Marsias a făcut un pariu periculos, care îl punea pe învins la dispoziția învingătorului; acesta din urmă putea dispune de cel dintîi după bunul său plac. Apollo, care a ieşit învingător, fiind aclamat în unanimitate de muzele chemate să arbitreze întrecerea, 1-a jupuit de viu pe trufaşul său rival, ca să-1 pedepsească pentru obrăznicia sa (vezi MARSIAS) ; 1-a cruțat în schimb pe Babis, fratele lui

Marsias, care cînta foarte prost din flaut (Athenaios, 14.624b). Diferit de flautul inventat de Hermes era cel creat de Pan, care a lipit cu ceară mai multe tulpini de trestie, în amintirea pasiunii sale pentru o naiadă numită Sirinx. Ovidiu povesteşte că, pentru a scăpa de Pan, care o urmărea, frumoasa nimfă a fugit pînă la rîul Ladon şi i-a implorat pe zei să-i transforme trupul; şi spune că „Pan, socotind că a prins pe Sirinx însăşi, în locul trupului nimfei ținea în brațe nişte trestii de baltă; cum o dată cu respirația lui aerul suflat în trestii dădea un sunet uşor asemenea unei tînguiri, zeul, cucerit de noua artă şi de farmecul vocii, a zis: «Această unire cu tine îmi va rămîne», şi unind cu ceară trestii de mărime neegală a făcut naiul căruia i-a dat numele nimfei" *{Metamorfoze,* 1.715-722).

Flautul este prin excelenţă instrumentul banchetelor. Nu însoţeşte doar veselele reuniuni conviviale, ci şi banchetele funebre. In acest context este reprezentat în mormintele etrusce şi în Mormîntul Scufundătorului de la Paestum. Adesea aveau loc întreceri ale cîntăreţilor din flaut. Asemenea competiţii muzicale se desfăşurau, de pildă, în timpul jocurilor pythice. De asemenea, flautul este atributul muzei poeziei lirice, Euterpe.

Flava dea. Epitet cu care poeţii latini o indică adesea pe Ceres, despre care se credea că avea plete blonde ca grîul copt.

Flegeton (gr. (DAeŢe-frwv, -dvtog ; lat. *Phle-gethon, -ontis).* Propriu-zis, „care fumegă". Este un rîu din infern, în a cărui albie, în loc de apă, curgeau limbi de foc. Este amintit şi de Dante în *Divina Comedie {Infernul,* 12, 14).

Flegias (gr. OXe^uac;, -ou; lat. *Phlegyas, -ae).* Fiul lui Ares şi al Chrisei şi regele cetăţii Orhomenos din Beoţia. A fost tatăl lui Ixion şi al lui Coronis; aceasta din urmă este considerată mama lui Asclepios, pe care l-ar fi conceput împreună cu Apollo. Mîniat din cauza acestei uniri şi pentru a se răzbuna pe Apollo, Flegias a dat foc templului zeului, care însă 1-a pedepsit ucigîndu-1 cu săgeţile sale şi condamnîn-du-1 şi în lumea de dincolo la o pedeapsă aspră.

Descendenţii lui Flegias sînt amintiţi ca un neam mitic căruia i se atribuia distrugerea templului lui Apollo de la Delfi.

► *Prezenţe în literatură.* Flegias e amintit de Vergiliu *{Eneida,* 6.618-620) şi reapare în *Comedia* dantescă, unde este simbolul mîniei şi, din acest motiv, devine paznicul Styxului *{Infernul,* 8).

Flegon (gr. OXTJYWV, -ovxog). Numele unuia dintre caii mitici care trăgeau carul Soarelui.

Flegra (gr. *OXiypa,* -ae; ; lat. *Phlegra, -ae).* Cîmpie din Tesalia unde, potrivit unei tradiţii, a avut loc Gigantomahia şi GIGANŢII (vezi) au fost fulgeraţi de Zeus (Pindar, *Nemeene,* 1.67).

Flias (gr. OXuxc;, -CWTOC; ; lat. *Phlias, -antis).* Fiul lui Dionysos, amintit printre eroii care au luat parte la expediţia argonauţilor (Apollonios din Rodos, *Argonauticele,* 1.115). Era considerat eroul eponim al cetăţii Fliont. Originea numelui său era pusă în relaţie cu un epitet al lui Dionysos, *Fleones,* însemnînd literal „bogat".

Flogios (gr. OXOYIOŞ, -ou; lat. *Phlogius, -i).* Erou din Tesalia, fiul lui Deimahos şi fratele lui Deileon şi al lui Autolicos. A participat la expediţia lui Heracle împotriva amazoanelor; a rămas la Sinope, la Marea Neagră, şi s-a alăturat ulterior expediţiei argonauţilor porniţi în căutarea lînii de aur.

► *Prezenţe în literatura antică.* Apollonios din Rodos, *Argonauticele,* 2.955 şi urm.; Valerius Flaccus, *Argonauticele,* 5.115.

Flora (lat. *Flora, -ae).* Cu acest nume (derivat din *fior, floris,* „floare") latinii o indicau pe zeiţa florilor, a grădinilor şi a primăverii. în fiecare an, între 28 aprilie şi 3 mai, se desfăşurau în cinstea ei sărbătorile numite Floralia, în cadrul cărora aveau loc numeroase spectacole scenice (vezi FLORALIA).

► *Prezenţe în literatura antică.* Pe lîngă numeroasele menţiuni ale sărbătorilor închinate zeiţei din izvoarele antice (Ovidiu, Marţial, Varro, Seneca), este interesant să amintim că şi Cato a scris o operă (pierdută) despre sărbătorile Florei *{De re Floria),* pe care o aminteşte Gellius (9.12.7).

► *Prezenţe în literatura modernă.* Vechea zeiţă latină dă titlul a două culegeri de versuri

ale lui E.A. Karlfeldt, *Flora şi Pomona* şi *Flora şi Bellona.*

Floralia (lat. *Floralia, -ium).* Sărbători religioase romane ce aveau loc în cinstea FLOREI (vezi). Se desfăşurau anual între 28 aprilie şi 3 mai şi au fost instituite în anul 238 î.Hr., cu ocazia fondării templului Florei de pe Quirinal, la Roma. Erau legate de o serie de rituri ale fecundităţii şi rodniciei pămîntului şi cuprindeau, pe lîngă ceremoniile religioase şi sacrificii, întreceri de urmărire cu capre şi iepuri, precum şi aruncarea bobilor, consideraţi simbolul fecundităţii şi bogăţiei. De asemenea, aveau loc reprezentaţii cu caracter obscen la care luau parte prostituate îmbrăcate ţipător, motiv pentru care au devenit detestabile în ochii scriitorilor creştini. De desfăşurarea sărbătorilor se ocupa unul dintre FLAMINII (vezi) minori, responsabil de cultul zeiţei. Sînt amintite, printre alţii, de Ovidiu *{Fastele,* 5.329).

Flori. Cea mai veche scenă reprezentînd culesul florilor pe care ne-o transmite mitologia este cea descrisă în *Imnul homeric către Demetra,* unde Hades o răpeşte pe Persefona pe cînd aceasta „se hîrjonea cu voi, pieptoase copile ale lui Oceanos,/ Şi culegea din iarba moale şi trandafirul, şi şofranul,/ Şi violeta minunată, şi stînjene-lul, şi zambila,/ Şi un narcis făcut să-nşele pe fata cu obraji de floare;/ Zeus însuşi îl ivi din glie [...],/ Minune fără de pereche şi toţi priveau miraţi la floare" (vv. 5 şi urm.). Splendidă jucărie a zeilor, florile sînt simbolul vieţii, al renaşterii primăverii şi al ciclului continuu al anotimpurilor; o cunună de flori este atributul zeului Hime-neu, care conduce cortegiul nupţial; la Roma, zeiţa lor tutelară este Flora, în cinstea căreia au loc sărbătorile numite Floralia. Florile aveau un rol important în riturile legate de cultul lui Adonis, în special la Byblos, în Fenicia; aici, pentru sărbătoarea zeului se pregăteau, în vase de lut ars, micile „grădini ale lui Adonis", iar statuia zeului era aşezată pe un pat de flori (vezi ADONIS). în timpul sacrificiilor, victimele purtau coroane din ramuri şi flori, iar cu ocazia anumitor festivităţi templele, altarele şi statuile zeilor erau împodobite cu ghirlande de flori. Adesea florile sînt protagonistele povestirilor despre metamorfoze (pentru miturile relative la diferitele flori vezi rubricile respective).

Foamea (gr. Aijiog, -ou; lat. *Fames, -is).* Personaj mitologic. Hesiod îl plasează printre fiii Discordiei, Eris *(Teogonia,* 227), fraţii săi fiind Truda, Uitarea, Durerea, încăierarea, Războiul, Omorul, Măcelul, Scornirile, Dezbinarea, Faimele, Defăimarea, Fărădelegea, Orbirea şi Jurămîntul, dar nu îi precizează

caracteristicile, şi nici nu ne oferă o descriere a sa. Mai multe detalii ne dau, din acest punct de vedere, poeţii latini. Vergiliu plasează foamea, care „dă sfaturi proaste", în vestibulul împărăţiei infernale, alături de Sărăcie, Plîns, Boală şi Remuşcări *(Eneida,* 6.273 şi urm.). Ovidiu *(Metamorfoze,* 8.799 şi urm.) îşi închipuie în schimb că ea trăia în Caucaz, în Sciţia, regiune pustie unde, împreună cu Paloarea şi Tremurul, roade în zadar puţina vegetaţie disponibilă; în descrierea lui Ovidiu ea „avea părul zburlit, ochii înfundaţi, chipul palid, buzele albe de foame, gîtul roşu de sete, pielea uscată, atît de subţire încît i se vedeau măruntaiele; oasele îi ieşeau prin şoldurile colţuroase, din pîntec avea doar o gaură, nu pîntecul; pieptul părea atîrnat [...] rotulele şi maleolele umflate se iveau ca nişte cocoaşe monstruoase". Foamea are un rol de prim-plan în mitul lui Erisihton, povestit de acelaşi Ovidiu (vezi ERISIHTON).
► *Prezenţe în literatura antică.* Apare în textele lui Hesiod, Vergiliu şi Ovidiu pe care le-am citat; de asemenea, este menţionată de Seneca în *Hercule furios* şi de Silius Italicus (13.581).
Fobetor sau **Icelos** (gr. <t>opf|Twp, -opog; lat. *Phobetor, -oris*; gr. "IxeXog, -ou; lat. *Icelos, -i).* Unul dintre nenumăraţii fii ai Somnului, fratele lui Morfeu şi al lui Fantasos. Numit Icelos de zei şi Fobetor de muritori, potrivit lui Ovidiu „devine fiară, pasăre sau şarpe lung" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 11.639 şi urm.).
Fobos (gr. fl>6poc, -ou; lat. *Pavor, -oris).* Propriu-zis, „teama". Era zeul fricii, fiul Afroditei şi al lui Ares şi ajutorul acestuia.
Foc. Probabil din cauza vechimii sale, inventarea focului a lăsat destul de puţine urme în mitologia clasică. Spre deosebire de inventarea artelor şi tehnicilor însuşite

recent, ca agricultura, cultivarea viţei-de--vie, creşterea animalelor etc, legate de anumiţi zei şi eroi, în ceea ce priveşte inventarea focului datele sînt în număr redus. Unele tradiţii i-o atribuie lui Foro-neu, legendarul rege din Argos. în *Imnul homeric către Hermes,* acest zeu este prezentat ca fiind primul care a descoperit modul de a elibera scînteile focului: „întîiul foc, aprins de Hermes, a fost o pildă pentru toţi./ în groapa bine adîncită a pus grămezi de lemn uscat./ Zvîrlind într-însa trunchiuri groase: ci flacăra se-nvîltora/ Departe revărsînd dogoarea pojarului împurpurat" (vv. 111 şi urm.); între timp, „marele Hefaistos stîrnea văpăile năvalnic" (v. 115). Proprietate a zeilor, focul este furat de Prometeu şi dăruit oamenilor, care în urma împărţirii inechitabile a calităţilor de către Epimeteu nu au căpătat mai nimic (vezi PROMETEU şi CREAŢIE) ; furtul focului provoacă, după cum se ştie, mînia lui Zeus şi teribila pedeapsă pe care regele zeilor i-o aplică lui Prometeu, înlănţuindu-1 de o stîncă în Caucaz şi trimiţînd zilnic un vultur să-i mănînce ficatul.
în mitologie, focul şi meşteşugurile legate de el, mai ales arta metalurgiei şi a ceramicii, sînt asociate unui număr de trei divinităţi : Atena, Hefaistos şi Prometeu; aceşti zei sînt şi ocrotitorii activităţii tehnice în general şi ai categoriei sociale a meşteşugarilor (la Atena erau zeii tutelari ai cartierului Ceramicos, unde se aflau aproape toate atelierele meşteşugarilor). în *Prometeu înlănţuit,* Eschil defineşte focul ca fiind „floarea meseriei" lui Hefaistos şi „originea tuturor meşteşugurilor" (v. 7) şi subliniază că „toate meşteşugurile îi vin omului de la Prometeu". Hefaistos este, la rîndul său, un meşteşugar; în atelierul lui, aflat pe o insulă vulcanică, el lucrează lîngă foc, ajutat de ciclopi, excelînd în prelucrarea metalelor.
Focul descoperit de Hermes, furat de Prometeu şi stăpînit sublim de Hefaistos este un foc prieten, care îl ajută pe om şi îi îmbunătăţeşte viaţa; îi este folositor şi în timpul sacrificiilor, cînd victimele sînt arse (complet în holocaust, oferit de obicei zeilor infernali şi morţilor; parţial în sacrificiile în cinstea zeilor olimpieni, pentru care se ard numai părţile mai puţin apreciate ale victimei, pe cînd celelalte sînt consumate

în timpul banchetului sacrificial). De asemenea, focul are o puternică valoare simbolică: căminul este locul central al casei, atît în Grecia, cît şi la Roma, iar zeiţa Hestia (Vesta romană) este divinitatea ocrotitoare a căminului domestic, a casei şi familiei. Mai mult chiar, întrucît cetatea reprezintă un fel de extindere a casei şi a familiei, Hestia este şi ocrotitoarea căminului sacru al cetăţii. în cetăţile greceşti, acesta era de obicei în pritaneu, unde se afla şi templul zeiţei. Cînd coloniştii greci plecau să întemeieze o nouă colonie, duceau cu ei focul sacru luat de pe altarul zeiţei din cetatea-mamă. Şi la Roma focul Vestei era sacru, iar vestalele se îngrijeau ca el să nu se stingă, întrucît stingerea lui era un semn funest.

Centru al vieții domestice și citadine, focul, după ce însoțea cu prezența sa liniștitoare fiecare etapă a vieții omului în interiorul și în afara casei sale, îl seconda (cel puțin în perioadele și în locurile în care se practica incinerarea) și în călătoria ultimă. Ruguri mari ard pe fondul celor mai impresionante scene din epica clasică: funeraliile lui Patroclu, cele ale lui Hector, cu care se încheie *Iliada,* și cele ale Didonei, cu rugul al cărui fum se ridică la orizont cînd Enea ridică ancora din Cartagina, în *Eneida.* Un rug gigantic constituie cadrul morții lui Heracle, care este ridicat în cer din flăcări, iar dinaintea priveliștii oferite de rugul funebru se va celebra în epoca romană apoteoza împăraților. Focul, dar divin, poate să-1 purifice pe om și să-1 facă nemuritor: înainte ca împărații să facă această trimitere simbolică, mitologia greacă propusese povestea lui Demofon, fiul lui Celeos și al Metanirei, pe care Demetra, în semn de mulțumire pentru ospitalitatea cu care fusese primită, a vrut să-1 facă nemuritor arzînd treptat părțile sale omenești. Demofon ar fi devenit asemenea zeilor dacă mama sa, văzîndu-1 într-o noapte în mijlocul flăcărilor și necu-noscînd natura divină a Demetrei și intențiile sale generoase, nu ar fi întrerupt ritualul (pentru detalii vezi CELEOS). Potrivit unei versiuni a mitului, și Ahile este supus unui ritual asemănător de către mama sa, ca să devină invulnerabil.
Este semnificativ faptul că în mitologie focul e asociat cu două divinități aparent

r

opuse, ca Hermes și Hestia, care, pe de altă parte, sînt prezentate adesea împreună în iconografie și în poezie (de exemplu, în *Imnul homeric către Hestia):* Hermes, care a descoperit focul, este un zeu în continuă mișcare, efervescent și, trebuie s-o spunem, vulcanic, care domină spațiul zeilor și pe cel al oamenilor; Hestia ocrotește în schimb căminul care, în casă sau în cetate, oferă un centru stabil și un punct de referință imobil. Acești doi zei reprezintă cele două posibile aspecte ale focului: cel binefăcător, ce conferă siguranță și face casa primitoare și confortabilă (Hestia), și cel volatil, mereu mobil, care poate deveni extrem de periculos dacă nu e stăpînit la timp (Hermes).
Cel din urmă aspect al focului a determinat în cadrul mitului imagini pline de forță, pentru că pe lîngă focul prieten poate exista și un foc dușman, ce arde totul fără control. Flăcările distrug Troia și pun capăt unui război care a durat zece ani. Incendiul devastează pămîntul și amenință să-1 distrugă atunci cînd Faeton pierde controlul asupra cailor lui Helios, Soarele, tatăl său. Sub forma fulgerului lui Zeus făurit de Hefaistos, focul, transformat în scînteie teribilă, pedepsește nedreptățile și repune în ordine lucrurile lumești. Intr-un mediu mai filosofic, dar nu lipsit de legături cu mitul și poezia, se plasează concepția despre foc a lui Heraclit; acesta îl concepe ca substanță din care e alcătuită lumea sau ca substanță a acelei *ekpyrosis,* conflagrația sau catastrofa finală care, în gîndirea lui Heraclit și a stoicilor, încheie un ciclu al lumii distrugînd-o complet, în flăcări.
Focă. în mitologia greacă sînt amintite grupuri de foci care trăiesc în adîncurile mării, aparțin împărăției lui Poseidon și sînt încredințate spre pază lui Proteu, divinitate marină capabilă să se transforme și să ia cele mai diferite forme. Focile lui Poseidon sînt prezentate adesea ca nimfe ale apelor ce se preschimbă în foci pentru a fugi de atențiile prea asidue ale celorlalți zei. Una dintre acestea este Psamate, care a încercat să scape de insistențele lui Eac transformîndu-se în focă. Acesta însă a reușit să o prindă, iar din unirea lor s-a născut eroul Focos, eponimul regiunii Focida.
Pe lîngă mențiunile sporadice din povestirile mitologice, focile apar adesea în scrierile lui Pliniu cel Bătrîn, Aristotel, Aelianus și Plutarh, ale căror informații, dacă uneori reflectă o observație atentă și întemeiată, de multe ori sînt fantastice și legendare. Pliniu, de pildă, povestește că laba dreaptă a focii are o putere soporifică specială, care face ca animalul să adoarmă cînd își pune acea labă sub cap, și amintește că pielea de focă respinge fulgerele.
► *Prezențe în literatura antică.* Focile sînt citate, printre altele, în *Odiseea* (4.400 și urm.), în *Imnul homeric către Apollo,* în unele pasaje din Aristotel, Pliniu, Aelianus și Plutarh, pe care i-am citat deja (respectiv, *Viața animalelor,* 5.3, *Naturalis his-toria,* 9.41, *De natura animalium,* 9.9 și *De sollertia animalium,* 34). Trimiterile la Proteu, Focos, Psamate și Eac apar la Apollodor *(Biblioteca,* 3.12.6) și Ovidiu *(Metamorfoze,* 7.388-389).
Focos (gr. Ouixoc;, -ou; lat. *Phocus, -i).* Erou miti., eponimul Focidei, fiul lui Eac și al nereidei Psamate. Numele lui era asociat cu tradiția potrivit căreia mama sa luase înfățișarea unei foci (Apollodor, *Biblioteca,* 3.12.6). A fost ucis de frații săi vitregi Telamon și Peleu, invidioși pe abilitatea sa în întrecerile atletice. Ei l-au omorît în timpul unui antrenament; cînd tatăl lor a descoperit cele întîmplate, i-a alungat pe cei doi fii ai săi.

Pentru alte detalii vezi PELEU.
Folos (gr. (DoXoț, -ou; lat. *Pholus, -i).* Unul dintre centauri; a fost ucis accidental de una din săgețile otrăvite ale lui Heracle şi a fost îngropat pe un munte care, în amintirea sa, a fost numit Foloe şi a rămas în mitologie ca sălaşul centaurilor. Pentru detalii vezi HERACLE (a patra muncă, uciderea mistrețului de pe muntele Erimant).
Fontinalia sau **Fontanalia** (lat. *Fontina-lia* sau *Fontanalia).* Sărbători religioase care aveau loc pe 13 octombrie la Roma, în cinstea zeului FONTUS sau FONS (vezi). De fapt, era vorba despre o sărbătoare centrată pe cultul puțurilor, fîntînilor şi izvoarelor ; atunci se aruncau în apă flori şi se depuneau cununi împletite din ramuri şi flori, în cadrul cultului, zeului Fontus îi erau asociate nimfele.

Fontus sau **Fons** (lat. *Fons* sau *Fontus).* Zeul izvoarelor, venerat la Roma ca fiul lui Ianus. Potrivit tradiției, îi era închinat un altar pe Ianiculum, colina lui Ianus, lîngă mormîntul lui Numa Pompilius. în 231 î.Hr. s-a ridicat în cinstea lui un templu în apropiere de poarta zidului lui Servius de la Roma, care a fost numită, după el, Poarta Fontinalis. în cinstea sa aveau loc la Roma sărbătorile numite FONTINALIA sau FONTA-NALIA (vezi).
Forbas (gr. Qopfiac;, -avrog; lat. *Forbas, -antis).* 1) Erou din Atica, despre care se spunea că era foarte priceput să mîne carul. Potrivit tradiției, el l-ar fi învățat această artă pe Tezeu. De asemenea, unele izvoare susțineau că ar fi inventatorul luptei, care în general însă este considerată invenția lui Tezeu.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Euripide *(Rugătoarele,* 680) şi Pausa-nias (1.39.3).
2) Rege din Panopeea, în Focida. Avea obiceiul să-i provoace la luptă pe toți cei care treceau prin ținutul său şi îi învingea întotdeauna în întrecerile de pugilat, omo-rîndu-i. A fost ucis de Apollo, care, pentru a se apropia de el fără să fie recunoscut, a luat înfățişarea unui copil.
► *Prezențe în literatura antică.* Este citat de Ovidiu *(Metamorfoze,* 11).
3) Erou din Tesalia, fiul lui Lapites şi al Orsinomei (sau Arsinomei) şi fratele lui Triopas ori, potrivit altor genealogii, fiul lui Triopas. De asemenea, se spunea că şi Periergos ar fi fost fratele său. Se povestea că s-ar fi strămutat în apropiere de Cnidos sau la Rodos, unde ar fi eliberat o regiune invadată de şerpi, ori pe lîngă Ialisos. O tradiție diferită, care plasa povestea sa în Pelopones, menționa că s-a mutat în Elida, unde regele Alector, temîndu-se de puterea tot mai mare a adversarului său, PELOPS (vezi), şi 1-a făcut aliat. La moartea sa, cei doi fii, Augias şi Alector, şi-au împărțit regatul Elidei.
► *Prezențe In literatura antică.* Dintre numeroasele izvoare care povestesc faptele lui Forbas, adesea în maniere contradictorii, îi amintim pe Apollodor *(Biblioteca,* 2.5.5), Hyginus *(Astronomica,* 2.14), Athenaios (262 şi urm.), precum şi unele pasaje din Pausanias şi Diodor din Sicilia.
Forculus. Vechi zeu roman, venerat ca divinitate a canaturilor uşilor. Era amintit în INDIGITAMENTA (vezi), listele cu zei şi in-vocații redactate de pontifi.
Forcus (gr. (Dopxuc;, -uog ; lat. *Phorcus, -i*; *Phorcys, -yos*; *Phorcyn, -ynos).* Zeu al mării; era considerat fiul lui Pontos şi al Geei (Hesiod, *Teogonia,* 237) şi tatăl Grațiilor şi al Gorgonelor, numite din acest motiv Forcide sau Forcinide. I se atribuie şi alți fii, printre care tritonii şi unii monştri marini.
Fordicidia (lat. *Fordicidia, -orum).* Sărbători religioase romane care aveau loc în cinstea zeiței Tellus, Pămîntul, la 15 apri-lie. Numele lor deriva din *farda,* „vacă gestantă", întrucît momentul culminant al sărbătorilor îl constituia sacrificarea în cinstea zeiței a unei vaci gestante, oferite de toate curiile din Roma în templul de pe Esquilin; un sacrificiu asemănător aduceau pontifii pe Capitoliu. Viței încă nenăscuți erau sacrificați separat, de vestale.
Formion (gr. fl>opjiiu>v, -ovoc;). Protagonistul unei povestiri legendare amintite de Pausanias (3.16.2 şi urm.). Formion era un spartan ce locuia în casa care odinioară fusese a lui TINDAR (vezi) şi unde se născuseră cei doi Dioscuri, Castor şi Pollux. într-o zi, aceştia au venit îmbrăcați în veşmintele sărăcăcioase a doi călători şi l-au rugat să-i găzduiască şi, mai ales, să-i lase să doarmă în odaia care altădată fusese a lor. Formion i-a primit binevoitor, dar nu a vrut să le îndeplinească cea de-a doua rugăminte, pentru că în odaia cu pricina locuia acum fiica sa. A doua zi de dimineață însă el şi-a dat seama că cei doi călători misterioşi dispăruseră împreună cu fiica sa; în locul lor a găsit două statui şi cîteva fire de *silphion,* o plantă aromatică.
Fornacalia (lat. *Fornacalia* sau *Furnalia).* Vechi sărbători religioase romane care se desfăşurau în luna februarie lîngă cup-toarele unde se cocea pîinea. Se spunea că fuseseră instituite de Numa Pompilius (Ovidiu, *Fastele,* 2.527). Numele lor provine din *fornax,* „cuptor", iar zeița lor tutelară era FORNAX (vezi), care, în afară de această funcție de ocrotitoare a cuptoarelor, nu are o fizionomie bine definită şi nici nu este legată de mituri specifice. în vremurile

mai vechi, cînd singura cereală cultivată de romani era ALACUL (vezi), sărbătoarea era legată de prăjirea acestei plante, care în luna februarie se vindea pe piață. Sacrificiile erau organizate de curiile diferitelor cetăți, care se adunau în For, fiecare într-o zi stabilită dinainte, dînd sărbătorii şi o valență politică, pe lîngă cea religioasă.
Fornax (lat. *Fornax, -acis).* Zeița romană a cuptoarelor, invocată atunci cînd se punea la prăjit alacul în cuptoare *(fornax* înseamnă cuptor). Era venerată împreună cu Vulcan în cadrul sărbătorilor Fornaca-lia, care, potrivit tradiției, fuseseră instituite de Numa Pompilius (Ovidiu, *Fastele,* 2.525-527); vezi şi FORNACALIA.
Foroneu (gr. «Dopuveug, -Iwe; lat. *Phoro-neus, -i).* Fiul lui Inahos şi al Meliei; a fost unul dintre regii mitici din Argos (Hygi-nus, *Fabule,* 147) şi tatăl Niobei şi al lui Apis. Numele său este folosit uneori de poeți pentru a-i indica pe locuitorii din Argos în general. Potrivit unei tradiții, a fost primul om şi a luat focul din cer (Pausanias, 2.15.5).
Fortificații. Fortărețele, zidurile şi cetățile fortificate sînt amintite adesea în mitologie, cel puțin în

două contexte fundamentale : în legătură cu construirea lor, pusă adesea în relație cu intervenția unor creaturi divine, şi în legătură cu marile povestiri mitologice ce au ca fundal o serie de fortificații impunătoare. Printre zidurile urbane ridicate datorită intervenției extraordinare a zeilor şi eroilor se numără cele de la Teba, a cărei fortăreață a fost construită de Cadmos (păstrîndu-şi inclusiv în epoca istorică numele de Cadmeea) şi ale cărei ziduri fortificate au fost opera lui Amfion şi a lui Zetos. In mod miraculos, cînd Amfion cînta din liră, pietrele ciclopice care formau zidul se mişcau şi ocupau singure poziția stabilită dinainte (vezi TEBA). Mai extraordinară încă a fost originea zidurilor Troiei, ridicate de Poseidon în timpul domniei lui Laomedon. Suveranul nu i-a dat însă zeului răsplata pentru care se învoi-seră, iar acest fapt a declanşat, potrivit unor povestitori, ura implacabilă a lui Poseidon față de cetate, ură care a avut un rol important în hotărîrea rezultatului războiului troian. Numeroase episoade, lupte şi dialoguri din *Iliada* au loc în apropierea
zidurilor, sau chiar lîngă ele, ori în fața Porților Scheene; iar cînd calul de lemn este adus în cetate, determinîndu-i sfîrşi-tul, o parte din ziduri şi Porțile Scheene sînt dărîmate, pentru a-i îngădui acestuia să intre. Adesea, cele mai impunătoare ziduri de apărare le erau atribuite ciclopilor (de unde adjectivul „ciclopic" cu care sînt indicate şi astăzi), iar în multe localități, în special din Italia meridională şi Sicilia, erau asociate cu numele miticului arhitect DEDAL (vezi),
în lumea romană, mitologia aminteşte mai ales „zidurile şi fortăreața noii Carta-gine", întemeiată de Dido, care obținuse atît pămînt cît putea cuprinde o piele de taur; regina a scos din acea piele un fir foarte subțire (lung, potrivit lui Servius, de 22 de stadii), cu care a delimitat o zonă întinsă, unde s-a ridicat cetatea. Zidurile urmau acel perimetru (Vergiliu, *Eneida,* 1.365 şi urm.). Şi mai faimoase sînt zidurile Romei, care au fost martorele luptei fratricide dintre Romulus şi Remus; se povesteşte că, „în semn de batjocură față de fratele său, Remus a trecut dintr-un salt peste noile ziduri şi a fost apoi ucis de Romulus, mînios, care a adăugat şi următorul avertisment: «Această soartă o vor avea toți cei care vor trece zidurile mele»" (Livius, 1.7.2). Ziduri rezistente înconjoară şi partea cea mai întunecată a lumii infernale, prăpăstiile adînci ale Tartarului: „Deodaf se uită îndărăt Enea:/ La stînga, sub un stei, un zid el vede,/ Ce-nfăşură de trei ori o cetate/ întinsă. O-mpresoară-n brîu de flăcări/ Al Tartarului fluviu, Fle-getonul/ Cel repede, rostogolind cu sine/ Bubuitoare stîncării". în ziduri se deschide „o poartă uriaşă/ Cu stîlpi puternici de oțel, ca omul,/ Oricît ar fi de zdravăn, ba nici zeii,/ Cu nici un chip, să n-o poată distruge./ Un turn semeț de fier se suie-n nouri" *{Eneida,* 6.548 şi urm.).
Zidurile şi fortărețele izolează, apără, închid, dar servesc şi la delimitarea zonei sacre de cea profană. Din acest punct de vedere, o semnificație aparte avea, la Roma, *pomerium,* spațiul sacru situat de-a lungul zidurilor cetății, unde nu era voie să se construiască edificii şi nici să se cultive pămîn-tul (vezi POMERIUM) ; în special în lumea greacă, era deosebit de importantă delimitarea zonei sacre a sanctuarelor de cea

înconjurătoare, deseori această zonă fiind izolată printr-un zid (vezi TEMENOS, 2).

Fortuna (gr. TU%TI, *-f)Q*; lat. *Fortuna, -ae).* Zeița destinului, venerată în Grecia sub numele Tyche, dar adorată mai ales în lumea romană. Era considerată zeița care dirija evenimentele lumii; personifica oscilațiile şi incertitudinea sorții omeneşti; apărea şi ca simbol al bogăției şi al norocului. Este posibil ca la origine să fi fost, în lumea italică, o zeiță a rodniciei şi fecundității.

► *Epitete.* Fortuna avea numeroase epitete, dintre care cele mai cunoscute erau: *Isis, Panthea, Equestris, Felix, Primigenia* (venerată în special la Palestrina), *Muliebris, Virgo, Publica, Redux.*

► *Atribute.* Cîrma, ce reprezenta rolul său de călăuzitoare şi diriguitoare a evenimentelor lumii; globul, care indica nesiguranța şi instabilitatea destinului; cornul Amal-teei sau cornul abundenței, uneori şi Plu-tos, pentru reprezentarea abundenței şi bogăției.

► *Răspîndirea cultului.* Principalele sanctuare ale zeiței din lumea romană erau cel de la Antium, unde erau venerate două Fortuna oraculare (se pare că oracolele respective se bazau pe interpretarea mişcărilor statuilor), şi cel de la Palestrina (Praeneste), cu o structură arhitectonică impunătoare, unde oracolul se exprima prin intermediul unor bețişoare cu fraze gravate, pe care un copil le extrăgea la întîmplare şi le înmîna celor ce puneau întrebările. La Roma existau temple ale zeiței pe Quirinal şi în Forum Boarium. Dintre numeroasele temple ale Fortunei din lumea romană, cel dintîi îi era atribuit lui Servius Tullius, care, potrivit tradiției, fusese iubit de zeiță.

► *Iconografie.* Reprezentările Fortunei se numără printre cele mai frecvente şi mai numeroase care ne-au parvenit din lumea clasică şi sînt în special statui, reliefuri, picturi, monede, geme etc. De obicei este reprezentată ca o figură feminină, aşezată sau în picioare, cu atributele sale specifice ; uneori este asimilată lui Isis, caz în care e înfățişată cu parura siriacă.

Fosforos, vezi HEOSFOROS.
Frasin. în mitologia clasică, frasinul este copacul sacru al lui Poseidon/Neptun, zeul apelor, dar şi al cutremurelor; în latină, numele frasinului are aceeaşi rădăcină
ca şi verbul *fragor,* însemnînd „a sparge", „a spinteca", iar afinitatea termenilor justifică asocierea copacului cu un zeu ce are asemenea atribute. Ca şi în ceilalţi copaci, în frasini trăiau nimfe, în acest caz mai ales meliadele ; numele lor, avînd legătură cu termenul ce înseamnă „miere", trebuie pus în relaţie cu răşina dulce produsă de o specie de frasin — şi care, potrivit unora, poate fi identificată cu mana biblică - şi cu florile sale, al căror parfum seamănă cu cel al mierii. Cea mai celebră dintre meliade a fost Melia, soţia lui Inahos şi mama lui Egialeu, Fegeu şi Foroneu. Dacă frasinul evocă, prin intermediul meliade-lor, dulceaţa mierii, el este şi un simbol al rezistenţei. în mitul raselor al lui Hesiod, povestit în *Munci şi zile,* cel de-al treilea neam de oameni, după cele de aur şi de argint — neamul de bronz —, s-a născut din frasini şi era „înspăimîntător şi violent"; din lemn de frasin erau şi mînerele armelor de bronz ale eroilor din poemele homerice, iar dintr-un frasin de pe muntele Pelion centaurul Chiron a făurit lancea lui Ahile, numită Peliacon (vezi PELIACON). Pliniu îi atribuia frasinului virtutea singulară de a îndepărta şerpii; în *Naturalis historia* el povesteşte că şerpii nu se apropie niciodată de umbra unui frasin şi preferă să se arunce în foc decît să-i atingă frunzele. Frasinul era venerat în mod deosebit de celţi, care îl considerau un simbol al renaşterii şi credeau că, prin intermediul anumitor rituri, putea înfăptui vindecări miraculoase.
Frasios (gr. <t>paaiog, -ou ; lat. *Phrasius, -i).* Prezicător mitic din Cipru. A fost consultat într-o perioadă de foamete de Busiris, regele Egiptului, pe care 1-a sfătuit să sacrifice în fiecare an un străin în cinstea lui Zeus pentru a pune capăt nenorocirilor. Busiris a luat în serios verdictul său şi primul om pe care 1-a sacrificat a fost chiar prezicătorul.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit de Ovidiu *(Ars amatoria,* 1.649), Hyginus *(Fabule,* 55) şi Apollodor *(Biblioteca,* 2.5.11; în 1.9.9 este citat un Frasios, probabil diferit, fiul lui Neleu şi al Chloridei).
Fratres Arvales, vezi ARVALI.
Fratrios (gr. (DptxTpioc;, -ou). Epitet cu care erau veneraţi în Grecia Atena şi Apollo.

Cultul lor, împreună cu cel al lui Zeus *Patroios,* constituia prerogativa fratriilor, grupări despre care ştim că existau la Atena şi în alte centre şi în care se asociau familiile nobile.
Freia. Germanii antici indicau cu acest nume o zeiţă a fertilităţii.
Frica, vezi FOBOS, PAVOR ŞI PALOR.
Frigios (gr. cDpijŢioţ, -ou; lat. *Phrygius, -i).* Rege legendar din Milet. S-a îndrăgostit de Fite, o tînără din cetatea Mius, care venise la Milet pentru sărbătoarea locală în cinstea Artemisei. Căsătoria lor a pus capăt disensiunilor care opuneau cele două cetăţi.
Frixos (gr. <Dp(ţo£, -ou; lat. *Phrixus, -i).* „Cel cu părul creţ"; era fiul lui Atamas şi al Nefelei şi fratele Helei. Cînd Atamas a părăsit-o pe Nefele şi s-a căsătorit cu o muritoare, Nefele, zeiţa-nor, s-a întors în cer, provocînd o secetă cumplită. Intrucît seceta fusese declanşată de Nefele sau de intrigile reginei Ino, cea de-a doua soţie a lui Atamas, oracolul a hotărît ca fiii Nefelei să fie sacrificaţi, însă ea a reuşit să-i salveze. Copiii au fugit călare pe berbecul cu lîna de aur, darul Herei (sau al lui Her-mes). între Sigeion şi Chersones însă Hele a căzut în marea care de atunci s-a numit, după ea, Helespont; Frixos a ajuns teafăr în Colhida, regatul lui Eetes, care 1-a primit la curte şi i-a dat-o de soţie pe fiica sa, Chalciope. Frixos a sacrificat berbecul în cinstea lui Zeus, iar pielea animalului i-a dăruit-o lui Eetes, care a atîrnat-o de un stejar din pădurea sfîntă a lui Ares. Lîna a rămas acolo pînă cînd a fost luată de Iason şi de argonauţi (vezi IASON) ; Frixos a trăit pînă la adînci bătrîneţi şi a avut împreună cu Chalciope patru fii (Apollo-nios din Rodos, 2.1151).
► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea lui Frixos a fost transpusă pe scenă de Euri-pide, în tragedia omonimă, unde Frixos se oferă de bunăvoie să se sacrifice pentru a-i îndupleca pe zei.
Fronime (gr. Opovip-n, *-r\q).* Eroină greacă amintită de Herodot (4.154 şi urm.) ca mama lui Batos, întemeietorul cetăţii Cirene. Era fiica regelui cretan Etearhos; cea de-a doua soţie a regelui o ura şi a acuzat-o că ducea în taină o viaţă desfrînată.
Etearhos a crezut-o şi, pentru a-şi pedepsi fiica, a încredinţat-o unui neguţător din Thera care îi era oaspete - un anume Temison -, poruncindu-i să o arunce în mare. Temison a aruncat-o în apă, dar a scos-o imediat şi a luat-o pe corabia sa; apoi a dus-o în insula Thera, unde fata s-a căsătorit cu un nobil pe nume Polimnes-tos, cu care 1-a avut pe Batos.
Fructe. Fructele sînt un simbol transparent al abundenţei şi al rodniciei pămmtului şi pomilor şi, ca atare, apar în mitologie ca atribute ale divinităţilor legate de agricultură. Cornul abundenţei este plin

de fructe; uneori ele se ivesc din coşul Demetrei şi constituie un atribut tipic al Persefonei, pe cînd în lumea latină însoţesc adesea reprezentările Fortunei, deşi zeiţa fructelor prin antonomază este Pomona. Fiecare fruct este legat de mituri specifice. Foarte frecvente sînt povestirile mitologice despre mere mai mult sau mai puţin miraculoase, de la acela al discordiei, aflat în centrul judecăţii lui Paris, la cele ale Hesperidelor, magicele mere de aur primite de Hera ca dar de nuntă (vezi Măr, gutuie). Diferite mituri subliniază semnificaţia rituală a anumitor fructe. Gustînd dintr-o rodie înainte de a reveni în lumea celor vii şi încălcind astfel interdicţia de a mînca, ce îi fusese impusă drept condiţie pentru a putea vedea din nou lumina soarelui, Persefona a fost condamnată să petreacă o perioadă în lumea de dincolo şi o alta pe pămînt (vezi Persefona). Există numeroase mituri şi legende referitoare la struguri şi la Viţa-de-vie (vezi), pe fundalul cărora se profilează figura lui Dionysos. Multe fructe erau aduse ca ofrandă zeilor (în special lui Vertumnus, zeul roman al grădinilor) şi erau utilizate, atît în Grecia, cît şi la Roma, la împodobirea templelor şi a capelelor cu ocazia sărbătorilor religioase (pentru miturile relative la fiecare fruct în parte vezi rubricile respective).

Frumuseţe. în mitologie, frumuseţea e o trăsătură constantă a multor zeităţi şi un atribut nelipsit al eroilor şi eroinelor. Poeţii descriu farmecul ieşit din comun al multora dintre ei. Dintre zei, Apollo este cel mai frumos: e înalt, are membre bine pro-porţionate şi cîrlionţi negri cu reflexe violacee, care îi coboară pe umeri. Dintre zeiţe,

întâietatea frumuseţii îi revine Afroditei, care la desăvîrşirea trupului adaugă efectele cingătorii miraculoase pline de toate graţiile, care îl face irezistibil pe posesorul ei *(Iliada,* 14.214 şi urm.). Graţia şi frumuseţea le caracterizează şi pe alte zeiţe, mai ales pe Hera şi pe Atena, care se iau la întrecere cu Afrodita pentru a obţine titlul de cea mai frumoasă zeiţă, după cum vom vedea imediat. Printr-un contrast unic, cea mai frumoasă zeiţă din Olimp îl are drept soţ pe zeul cel mai dizgraţios şi mai nereuşit din punct de vedere fizic, Hefaistos. în imaginarul poeţilor, braţele albe, gleznele subţiri, talia înaltă, ochii mari şi strălucitori şi părul înmiresmat şi strălucitor constituie trăsăturile ideale ale celor mai frumoase zeiţe; armonia şi, în acelaşi timp, forţa şi proporţiile membrelor îi caracterizează pe zei şi pe eroii cei mai puternici. Pentru a ne face o idee despre frumuseţea ce le era atribuită zeilor şi personajelor mitologice, la trăsăturile descrise în poezie putem adăuga imaginile din pictură şi, mai ales, din sculptură ce ne-au parvenit din Antichitate. Deosebit de faimoasă a fost statuia Afroditei sculptată de Praxitele pentru locuitorii cetăţii Cnidos (secolul al IV-lea î.Hr.), pe care contemporanii săi o considerau cea mai frumoasă figură feminină realizată vreodată şi care, vreme de mai multe generaţii, a fost ţinta pelerinajelor. Statuia s-a pierdut, însă există copii din epoca romană, ca mărturie a faimei sale. Căutarea constantă a proporţiilor în reprezentarea corpului omenesc şi aspiraţia către o frumuseţe ideală constituie nu numai o trăsătură a artei figurative din epoca clasică, ci şi o componentă a concepţiei omului complet, al aşa-numitei xaXoxccŢcxTKa, aflată în centrul reflecţiei greceşti din secolul al V-lea. Importanţa acestui concept iese de altfel din sfera mitologiei, intrînd mai curînd în cea a filoso-fiei, esteticii şi eticii. Numeroase episoade mitologice sînt inspirate din tema frumuseţii zeilor sau din aceea a unor întreceri de frumuseţe între zei, ori între zei şi muritori. într-o dispută de acest fel, aceea dintre Tethys şi Medeea, a fost ales ca arbitru Idomeneu, regele Cretei. El a declarat-o învingătoare pe Tethys, iar Medeea, furioasă, i-a blestemat stirpea, susţinînd că toţi cretanii sînt mincinoşi şi iniţiind astfel o credinţă devenită proverbială în Grecia antică. Chione, fiica lui Dedalion, a cutezat să-şi compare propria frumuseţe cu aceea a zeiţei Artemis, care a ucis-o pentru această semeţie. O poveste analoagă citează Ovidiu în *Metamorfoze* (10.69 şi urm.) în legătură cu Leteea, soţia lui Olen : ea s-ar fi lăudat cu propria frumuseţe, îndrăznind să se ia la întrecere cu o zeiţă care, ca pedeapsă, i-a transformat pe ea şi pe soţul ei în stană de piatră. De asemenea, Side, soţia lui Orion, era atît de mîndră de frumuseţea ei, încît a cutezat să o provoace la întrecere pe Hera, însă regina zeilor a aruncat-o în Tartar. Pretidele, fiicele lui Pretos şi ale Stenebeei, au stîrnit gelozia Herei susţinînd că erau mai frumoase ca ea; zeiţa le-a pedepsit făcîndu-le să-şi piardă minţile şi convingîndu-le că deveniseră nişte viţele. Dintre întrecerile de frumuseţe între zeiţe, cea mai celebră şi mai plină de consecinţe este aceea în care s-au înfruntat Atena, Hera şi Afrodita, avîndu-1 ca arbitru pe Paris (pentru detalii vezi această rubrică). Instituirea unei întreceri de frumuseţe între femei este pomenită şi în mitul lui Cipselos, regele Arcadiei; întrecerea se desfăşura în timpul serbării anuale a zeiţei Demetra, iar Herodice, soţia lui Cipselos, a fost cea dintîi învingătoare. Acest mit este atestat de Pausanias şi de Athenaios. Unele femei muritoare sînt citate în mitologie deoarece sînt înzestrate cu o frumuseţe ieşită din comun. Dintre acestea o putem aminti pe Psyche, o fată atît de încîntătoare, încît a stîrnit gelozia Afroditei (pentru detalii vezi Psyche). Fără îndoială însă că femeia cea mai frumoasă din mitologie este Elena, soţia lui Mene-laos; frumuseţea ei este resortul care declanşează cel mai epic război înregistrat de poeţi, cel troian. Dintre eroi, cei mai frumoşi sînt consideraţi Ahile şi Nireu, „fiul Aglaii şi-al lui Charopos, Nireu domnitorul,/ Care sub Troia-ntre ahei după neîntrecutul Ahile/ Fu cel mai chipeş" *(Iliada,* 2.672-674). în lucrarea *De excidio Troiae historia,* unde sintetizează întîm-plările din războiul troian, Dares Fri-gianul ne-a lăsat cîteva portrete ale eroilor homerici; de exemplu, Ahile „avea pieptul lat, chipul fermecător, membrele vînjoase şi mari, păr cu frumoşi cîrlionţi [...] de

~

culoarea mirtului"; Hector „cu pielea albă, cîrlionţat, cu membrele vioaie, impunător la chip, bărbos"; Elena „cu forme încîn-tătoare, [...] cu picioarele preafrumoase, cu o aluniţă între sprîncene, cu guriţa mică"; eroul pentru care şi-a pierdut capul, Alexandru sau Paris, avea „pielea albă, ochii frumoşi, părul moale şi auriu, chipul în-cîntător". Prin frumuseţea sa extraordinară se distingea şi Ganimede (vezi).

într-un context diferit se plasează mitul lui Faon, un bătrîn sărac şi urît, care, pentru că a dus-o cu barca pe zeiţa Afrodita fără să-i ceară să plătească, a obţinut în schimb o alifie miraculoasă, ce 1-a făcut să devină fermecător şi

i-a adus dragostea unui mare număr de femei, printre care şi Sappho (vezi FAON). în mitologie, negativul frumuseții este personificat în figura lui Tersites: antieroul prin excelență, el însumează opusul tuturor trăsăturilor pozitive ale marilor eroi ai eposului, iar urîțenia şi diformitatea sa sînt însoțite de o micime sufletească pe măsură (vezi TERSITES). în afara lui Hefaistos, în rîndul personajelor urîte şi diforme mitologia o plasează şi pe Broteas, fiica sa, care, disperată din cauza înfățişării sale respingătoare, s-a sinucis (vezi BROTEAS). O soartă mai norocoasă a avut o fată despre care povesteşte Herodot; ea era foarte urîtă şi din această cauză fusese ținută ascunsă, însă a fost transformată în chip miraculos în cea mai frumoasă dintre făpturi (vezi MIRACOL).

► *Prezențe in literatura antică.* Abstracție făcînd de numeroasele pasaje din literatura greacă şi latină unde sînt descrise cele mai frumoase personaje mitologice, este interesant de observat că mitografii antici au întocmit liste cuprinzîndu-i pe cei mai frumoşi zei şi eroi. Una dintre aceste liste s-a păstrat în *Fabulele* lui Hyginus (270 şi urm.). Sînt înşiruiți „Iasion, Ciniras fiul lui Pafos, Anhise fiul lui Asaracos, care a fost iubit de Venus, Alexandru sau Paris fiul lui Priam şi al Hecubei, care a fost urmat de Elena, Nireu fiul lui Charopos, Cefalos fiul lui Pandion care a fost iubit de Aurora, Partenopeos fiul lui Meleagru şi al Atalantei, Ahile fiul lui Peleu şi al lui Thetis, Patroclu fiul lui Menetios, Idome-neu, Tezeu fiul lui Egeu, pe care 1-a iubit Ariadna". La această listă a unui soi de întrecere imaginară de frumusețe, Hyginus

îi adaugă pe premianții categoriei *iuniores (Fabule,* 271): „Adonis, fiul lui Ciniras şi al Smirnei, iubit de Venus ; Endimion, iubit de Lună; Ganimede, fiul lui Erihtonios, iubit de Iupiter; Hiacintos, fiul lui Ebalos, iubit de Apollo ; Narcis, fiul rîului Cefisos, care s-a iubit pe sine ; Atlas, fiul lui Mercur şi al Venerei, despre care se spune că era hermafrodit; Hylas, fiul lui Tiodamas, iubit de Hercule ; Chrisipos, fiul lui Pelops, care a fost răpit de Tezeu".

Ftios (gr. O-ftToe, -ou). Eroul eponim al Ftiotidei, o regiune din Tesalia, în Grecia, în cazul lui izvoarele reconstituie cele mai diverse genealogii, ce urmăresc să-1 pună în relație cu alți eroi eponimi ai neamurilor greceşti. Apollodor (3.8.1) îl plasează printre cei cincizeci de fii ai lui Licaon, regele ARCADIEI (vezi); alte tradiții afirmă că ar fi fost fiul lui Poseidon şi al unei nimfe din Tesalia, Larisa; altundeva este considerat fiul lui Aheos. Este menționat, de asemenea, de Herodot (2.98) şi Diony-sos din Halicarnas (1.17).

Fufluns. Numele etrusc al unei figuri divine ce se identifică cu zeul Dionysos al grecilor.

Fulger. în mitologia clasică, fulgerul este considerat atributul lui Zeus, definit adesea cu epitetul „cel ce strînge fulgerele" sau cu altele analoage. Făurit de Hefaistos în fierăria sa, în adîncurile vulcanului, fulgerul este instrumentul folosit de regele zeilor pentru a-şi manifesta puterea şi voința şi pentru a le insufla respect muritorilor, restabilind ordinea lumii atunci cînd aceasta este tulburată. Iată cum descrie Hesiod efectele mîniei lui Zeus, care declanşează fulgerele, tunetele şi furtuna : „El însuşi coborî din slava şi vîrful piscului Olimp,/ Trăsnind în stînga şi în dreapta necontenit: la orice trăsnet/ Zbura cu fulgeru-mpreună şi tunetul zvîrlit de brațu-i/ vînjos, iar flacăra zeiască se prăvălea în nesfîrşite/ Vîrtejuri. Roditoarea glie jur-împrejur ardea vuind/ Şi, pradă focului puternic, trosneau nemărginiții codri" *(Teogonia,* 689 şi urm.). Mitologia povesteşte că Salmoneu, unul dintre fiii lui Eol şi al Enaretei, nemaipomenit de trufaş şi doritor să-1 imite pe Zeus, a pus să se construiască un drum pavat cu bronz, pe care mîna apoi un car cu roțile de aramă sau de

fier şi înzestrat cu lanțuri care, atunci cînd se tîrau, răsunau puternic, imitînd zgomotul tunetului; în acelaşi timp, arunca torțe aprinse pentru a imita fulgerele lui Zeus. Cu un fulger 1-a lovit şi regele zeilor, pedepsindu-1 pentru trufia sa (Apollodor, *Biblioteca,* 1.9.7 şi urm.). însă fulgerul nu constituie doar manifestarea mîniei divine; fiind legat de furtună, este aducător de ploaie şi de fecunditate. în plus, interpre-tîndu-1, oamenii pot să formuleze previziuni pentru viitor şi să înțeleagă voința zeilor. în mitologie, fulgerul este prezentat uneori sub forma unor personificări diferite, ce iau numele de Astrape, Ceraunobolia, Brontes etc. Potrivit unor interpretări, un simbol al fulgerului era, mai ales în Asia Mică, SECUREA DUBLĂ (vezi). Forma pe care fulgerul lui Zeus o capătă în iconografie este diferită; Vergiliu povesteşte că el a fost făurit de ciclopi şi ne oferă o descriere : „Pe brațe ei țineau acum un trăsnet,/ în parte şlefuit, din cele multe/ Pe care pe pămînt le-aruncă Joe/ Din orice colț al cerului ; o parte/ Neisprăvită încă rămăsese./ Adauseră trăsnetului raze:/ Trei grindi-noase, trei din nori de ploaie,/ Iar alte trei din foc roşcat..." *(Eneida,* 8.426 şi urm.).

în Galia, fulgerul este legat de zeul cerului, Sucellus, „cel ce loveşte bine"; zeul poartă un ciocănel simbolizînd fulgerul; lui Sucellus i se alătură Taranis, zeul tunetului.

Fulgurales libri (lat. *Fulgurales libri).* în lumea etruscă şi mai apoi în cea romană, aceste texte erau atribuite unui autor etrusc mitic, TARHON (vezi) sau unei nimfe etrusce pe nume VEGOE (vezi); în ele era codificată arta divinației fulgurale, mai precis a interpretării voinței divine prin intermediul observării fulgerelor *(fulgures* ; *cf.* Cicero, *De divinatione,* 1.72). Compuse sub formă de întrebări (în latină) şi răspunsuri (în etruscă), ele furnizau toate indicațiile necesare prezicătorilor, numiți *fulguratores (ibidem,* 2.109), care împărțeau spațiul ceresc în mai multe zone şi, în funcție de locul unde se formau şi cădeau fulgerele, rosteau prevestiri favorabile sau defavorabile. Obiectele lovite de fulger trebuiau îngropate chiar în locul în care acesta căzuse; deasupra lor se înălța un tumul înconjurat de un zid asemănător unui ghizd de fîntînă şi se celebra un rit expiator,
aducîndu-se şi un sacrificiu, în general o capră de doi ani (pentru alte detalii vezi BIDENTAL).

Funeralii. Ceremoniile în cinstea morților sînt deosebit de interesante, atît din punct de vedere religios, din moment ce ne fac cunoscute numeroase aspecte ale religiei clasice, cît şi pe planul mitului, întrucît înmormîntările, mai ales cele ale eroilor şi

ale figurilor epice de prim-plan, constituie o temă importantă în multe povestiri mitologice. Complexele ritualuri funerare din lumea greacă şi din cea romană ne sînt cunoscute prin intermediul unui mare număr de trimiteri literare şi de documente arheologice.
în Grecia, sarcofagul de la Haghia Triada constituie o mărturie preţioasă pentru epoca minoică, în legătură atît cu ritul înhumării, cît şi cu ceremoniile religioase ce însoţeau înmormîntarea şi comemorau defunctul, reprezentate în decoraţiunile pictate ale sarcofagului; de altfel, am şti foarte puţin despre civilizaţia cretană dacă nu ar exista numeroasele morminte care au fost descoperite şi studiate. Pentru epoca miceniană, marile morminte de tip *tholos* de la Micene şi tezaurele descoperite în cercurile A şi B din mormintele subterane (şi unele, şi celelalte puse de Heinrich Schliemann, care le-a descoperit, în relaţie cu personaje din eposul homeric: Agamemnon, Egist, Clitemnestra etc.) reprezintă tot atîtea mărturii ale unui ritual funerar deosebit de solemn. Indiferent de tipul de înmormîntare (înhumare sau incinerare, care par să convieţuiască în vechile civilizaţii din Grecia şi Italia antică, fiind legate mai mult de unele tradiţii locale decît de o succesiune de culturi şi civilizaţii diferite, aşa cum se credea odinioară), mortul este însoţit în locuinţa sa ultimă de o serie de obiecte ce constituie mobilierul său şi care oferă o mărturie extrem de interesantă despre obiceiurile şi ritualurile funerare. Necropolele, „cetăţile morţilor", adesea izolate de cetăţile celor vii, s-au conservat mai bine decît acestea de-a lungul secolelor, fiind înconjurate de un soi de respect religios care adesea a împiedicat reocuparea lor succesivă şi deci contaminarea fazelor mai vechi, astfel încît necropolele şi ritualurile funerare legate de ele sînt mai bine cunoscute şi studiate

decît aşezările locuite; complexitatea lor şi bogăţia materialelor (adeseori prada celor care nu întîmplător îşi spun „jefuitori de morminte") reflectă nu doar gradul de bogăţie şi de bunăstare a defunctului, dar şi importanţa atribuită acelei locuinţe ultime în religia epocii. în poemele homerice se subliniază importanţa mormîntului; înmormîntarea celor căzuţi pe cîmpul de luptă este o datorie sacră, iar cea mai îngrozitoare ameninţare pe care le-o poţi adresa duşmanilor şi care planează chiar şi asupra eroilor celor mai îndrăzneţi este aceea de a nu fi înmormîntaţi şi de a rămîne ca hrană cîinilor şi păsărilor de pradă. Pentru a îndeplini această datorie sacră şi pentru ca trupul fratelui său Poli-nice să nu rămînă neînmormîntat, Anti-gona, în tragedia omonimă a lui Sofocle, va îndrăzni să sfideze poruncile regelui Creon şi nu va ezita să înfrunte la rîndul ei moartea (vezi ANTIGONA).
în Grecia, din epoca homerică pînă în cea clasică, ritualul pare să fi suferit puţine transformări, şi doar în sensul unei tentative, formulată la nivel de lege, de a redimensiona fastul şi excesele ce însoţeau riturile funebre. Din descrierile lui Homer şi din decoraţiunile pictate pe vasele numite geometrice putem să ne facem o idee despre desfăşurarea unei înmor-mîntări tipice. Trupul defunctului, spălat, parfumat şi îmbrăcat, era acoperit cu un linţoliu de in care îi lăsa descoperit doar capul, era aşezat pe patul funebru, *kline,* şi înconjurat de toate obiectele preţioase destinate să-1 urmeze în mormînt. La rîndul ei, casa era împodobită cu coroane de plante aromatice (maghiran, mirt, leuştean, dafin), ghirlande şi panglici, iar afară se aşeza un vas plin cu apă lustrală, pentru purificarea de orice contact cu moartea. în gura mortului se punea o monedă, care în credinţa populară servea pentru a-1 plăti pe Charon şi a trece astfel în lumea de dincolo (vezi OBOLUL LUI CHARON). Momentul aşa-numitei *prbthesis,* expunerea trupului pentru a fi plîns de rude şi de prieteni, era deosebit de dramatic şi important. El putea dura mai multe zile (de-a dreptul şaptesprezece în cazul lui Ahile) şi se prelungea cu atît mai mult cu cît importanţa celui mort era mai mare şi cu cît cortegiul celor care veneau să-i aducă ultimul oma-
giu era mai numeros. Ritul avea o funcţie practică evidentă: servea la înlăturarea riscului unei înmormîntări premature şi a pericolului de a lua drept reală o moarte aparentă. în acelaşi timp, din punct de vedere social reprezenta momentul cel mai important al ritualului funerar, întrucît rudele, în afară de faptul că primeau vizita celor apropiaţi şi a prietenilor, arătau, prin expunerea obiectelor defunctului şi manifestarea materială a durerii lor, toată bogăţia familiei căreia îi aparţineau. Era un moment semnificativ de afirmare socială. Bocitoarele erau angajate pentru a intona cîntecele funebre şi lamentaţiile lîngă patul celui mort; acest obicei, foarte bine înrădăcinat, se regăseşte la Roma în cazul aşa-numitelor *preficae.* Poezia lirică a păstrat o serie de mărturii interesante legate de acest tip de cîntece, numite *threnoi,* care adesea erau intonate cu acompaniamentul unor instrumente muzicale şi care la Roma au luat numele de *neniae.* Aspectele extreme şi uneori violente ale manifestării durerii de către bocitoarele angajate, care ajungeau să-şi smulgă părul, să-şi zgîrie obrajii şi să se lovească în cap, au constituit unul dintre .obiectivele legilor prin care, la Atena şi în diferite localităţi din lumea greacă, iar mai tîrziu la Roma, s-a încercat în mai multe rînduri, după cum arată izvoarele istorice şi documen-tele epigrafice, să se reducă excesele ritualurilor funerare. După *prdthesis* venea *ekphora,* procesiunea ce se desfăşura dimineaţa şi în care trupul celui mort, purtat adeseori pe umeri într-o lectică sau aşezat într-un car tras de cai ori de asini, era transportat în locul unde urma să fie îngropat ; şi detaliile acestei faze sînt ilustrate de povestirile izvoarelor literare, precum şi de scenele pictate pe vasele geometrice.

Urma înhumarea sau arderea pe rug, după caz, însoţită de sacrificii şi libaţii; o parte din vasele folosite pentru ritualuri erau apoi sparte, iar obiectele defunctului erau îngropate alături de el. Printre aceste obiecte se numărau arme, fibule, perii de baie şi zaruri pentru bărbaţi, bijuterii, oglinzi, parfumuri şi obiecte de toaletă pentru femei, jucării pentru copii; ansamblul obiectelor era cu atît mai somptuos cu cît pătura socială din care făcea parte defunctul era mai importantă (deosebit de

luxoase sînt obiectele descoperite în mormintele regale macedonene de la Ver-ghina); alături de bărbaţi, femei şi copii, fără deosebire, erau îngropate cele mai frumoase vase ale familiei, ceea ce explică faptul că o cantitate atît de mare de ceramică greacă ne este cunoscută tocmai din necropole, în special din cele etrusce, unde vasele greceşti, mai ales cele atice cu figuri negre, erau considerate articole extrem de rafinate şi erau importate în Grecia. Un vas tipic pentru mormintele bărbaţilor era craterul, în care se amestecau apa şi vinul pentru banchete, datorie ce se considera că îi revine stăpînului casei; pentru mormintele femeilor tipică era hidria, cu care se lua apă din puţ sau din fîntîna cetăţii, sarcină caracteristică femeilor. Ceramica nu avea doar valoare simbolică, nici de etalare a bogăţiei, întrucît alături de ea se depuneau şi ofrande de alimente, considerîndu-se deci că mortul s-ar fi servit de ea în chip material, continuîndu-şi în lumea de dincolo obiceiurile din viaţa pămîntească. După înhumare, mormîntul era marcat cu un semn care putea fi un vas mare, ca în epoca vaselor în stil geometric, sau o piatră sculptată, aşa cum se întîmpla adesea în perioada clasică şi, mai apoi, la Roma ; pe piatra sculptată, alături de scena figurată tipică Greciei sau de portretul defunctului se găsesc adesea o dedicaţie şi inscripţia cu numele celui mort şi ale rudelor apropiate care îl plîng. Pe multe stele funerare greceşti sînt reprezentate imagini deosebit de tandre, uneori ingenue, alteori de o imediateţe ce surprinde ; inscripţiile de pe multe stele funerare romane conţin veritabile bijuterii poetice emoţionante. Obiceiul de a modela măşti funerare după chipul morţilor este atestat în epoca miceniană (stau mărturie impresionantele măşti de aur de la Micene, descoperite de Heinrich Schliemann, care a văzut în ele portretele marilor personaje din epopeea homerică, distingînd trăsăturile lui Menelaos şi ale lui Agamemnon), dar nu şi în cea clasică greacă, existînd în schimb la Roma în epoca veche şi avînd poate un rol deloc neglijabil în definirea caracteristicilor portretului roman, atît de fidel trăsăturilor personajului reprezentat, spre deosebire de cel idealizat din lumea greacă. O utilizare specială a portretului
este atestată în Egiptul greco-roman şi ne este cunoscută din excepţionala colecţie de portrete de la Fayum şi din alte localităţi egiptene, unde, printr-un amestec al ritualurilor egiptene (mumificarea) cu cele greco-romane, deasupra mumiei se aşeza un portret în encaustică sau tempera pe lemn, introdus între benzi şi avînd adesea o forţă expresivă singulară. După terminarea înmormîntării, casa mortului era purificată printr-o serie de ritualuri specifice şi avea loc banchetul funerar, în cursul căruia se rosteau elogii în cinstea celui dispărut. Asemenea banchete aveau loc şi la anumite perioade după înmormîntare, adesea la aniversarea morţii. Banchetul constituie o temă frecventă în picturile funerare etrusce şi italice, precum şi în celebrul Mormînt al Scufundătorului de la Paestum.

Descrierea celor mai solemne funeralii amintite în poemele homerice şi la Vergiliu se opreşte şi asupra jocurilor funebre organizate pentru a comemora dispariţia unor eroi faimoşi precum Patroclu sau Anhise (vezi AGONES). Ştim că poetul grec Stesihor a compus un poem intitulat *Jocurile funebre în cinstea lui Pelias,* unde descria înmormîntarea şi jocurile panele-nice organizate de Acastos pentru tatăl său, Pelias. Foarte bogată în detalii este, în cîntul 23 al *Iliadei,* povestea înmormîntării lui Patroclu, unde sînt descrise strîn-gerea lemnelor pentru rug (vv. 108-126), procesiunea soldaţilor înarmaţi care însoţesc trupul celui mort (vv. 127-139), ridicarea rugului, ofrandele şi sacrificiile (vv. 140-191), iar după episodul rugului care nu se aprinde — adunarea cenuşii în zorii zilei următoare, depunerea ei în urnă şi apoi în mormînt (vv. 226-257), iar în cele din urmă, jocurile solemne. Funeraliile lui Hector *(Iliada,* 24.782-804) şi ale lui Ahile *(Odiseea,* 24.65-84) sînt descrise ca avînd o desfăşurare asemănătoare în ceea ce priveşte pregătirea rugului şi a mormîntului. Potrivit unei versiuni a mitului, şi Heracle şi-a sfîrşit viaţa pe un rug pe care 1-a înălţat chiar el, cerîndu-le apoi servitorilor să-1 aprindă. Nimeni nu a acceptat, cu excepţia lui Filoctet, căruia Heracle i-a cerut să-i promită că nu va dezvălui nimănui locul morţii lui şi i-a dăruit arcul şi

săgeţile sale înainte de a fi dus în cer de un nor (pentru alte detalii vezi HERACLE). în linii generale, cu accent pe un anumit aspect al ritualului, funeraliile au avut o desfăşurare constantă în Grecia de-a lungul secolelor. în

legătură cu ceremoniile funebre din lumea etruscă sîntem mai puțin informați, deși cunoaștem în detaliu un mare număr de necropole și diferite tipuri de morminte, care de multe ori, chiar în lipsa izvoarelor scrise, sînt foarte explicite datorită deeorațiuniilor interioare, sculptate în relief sau pictate, și abundenței urnelor, canopelor și sarcofagelor care s-au păstrat pînă astăzi. De altfel, multe aspecte ale ritualului grec erau probabil comune cu ale celui etrusc și au trecut apoi în cel roman. Știm că și la Roma se practica lamentația funebră intonată de așa-numitele *prefîcae,* că procesiunile se desfășurau în mod solemn (și uneori extrem de zgomotos: Horațiu amintește în *Satire,* 1.6 larma făcută de cîntăreții din corn) și că se practicau atît celebrările celui mort în timpul banchetului, cît și amintitele lamentații numite *neniae.* Tipic roman era în schimb obiceiul de a purta în procesiune, în cortegiul funebru, imaginile strămoșilor, păstrate de obicei în casele familiilor ilustre și care cu această ocazie le erau arătate celor prezenți pentru a stimula elogiul faptelor lor, celebrate după orația funebră. La Roma, un ritual special îi era rezervat împăratului, care după moarte era divinizat (pentru detalii vezi Apoteoză). Ceremoniile funebre sînt amintite în poezia latină în special de Vergiliu, care evocă, printre altele, înmormîntarea lui Misenum *(Eneida,* 6.212 și urm.) și mai ales jocurile funebre solemne în cinstea lui Anhise *(Eneida,* 5.42 și urm.), unde pe lîngă ceremoniile religioase au loc diverse întreceri sportive, cu bogate premii pentru învingători.

Furii, vezi Eumenide.

Furius Camillus (gr. (Doupioc; KajnXAog, -ou; lat. *M. Furius Camillus, -i).* Om de stat și general roman din secolul al IV-lea î.Hr., înconjurat în izvoarele antice de o aură de legendă. A ocupat cetatea Falerii, respingînd cu dispreț propunerea unui maestru care îi trimisese ca ostatici propriii săi discipoli, și a cucerit cetatea Veies după zece ani de asediu, cucerire care a fost comparată cu căderea Troiei. Căzut în dizgrație din cauza împărțirii prăzii de război de la Veies, s-a autoexilat la Ardeea. A fost chemat în calitate de dictator în timpul jefuirii Romei de către galii conduși de Brennus (vezi), care, potrivit unei legende, fuseseră chemați în Italia de Arruns, principele din Chiusi, dornic să se răzbune pe puternicul Lucumon, discipolul său, ce îi sedusese soția. Pentru întreprinderile sale militare și profundul său respect față de preceptele religioase, Camillus a fost considerat salvatorul patriei și al doilea întemeietor al Romei.

► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Livius (în special în cartea 5), Diodor din Sicilia, Dionysos din Halicarnas, Plutarh *(Camillus),* Valerius Maximus.

Furnică. Insectă apreciată pretutindeni pentru abilitatea, cumpătarea și inteligența sa, furnica este protagonista mai multor fabule ale lui Esop, unde se opune, tocmai prin aceste calităț[4], greierului risipitor și leneș (fabula 336) sau, într-o povestire asemănătoare, deși mai puțin cunoscută, scarabeului (fabula 241). Esop recurge la imaginea furnicii și pentru a propune o reflecție proprie asupra sorții omului: „Era odată un om care, după ce văzuse scufundîndu-se o corabie cu întregul său echipaj, spunea că zeii sînt nedrepți în judecata lor, pentru că din cauza unui singur călător păcătos muriseră și oameni nevinovați. Locul unde se afla era plin de furnici; din întîmplare, una din ele [...] 1-a înțepat, iar el, deși fusese mușcat de una singură, le-a strivit pe toate. Atunci îi apăru dinainte Hermes, care, atingîndu-1 cu nuiaua sa, îi spuse: «Atunci de ce să nu le dăm voie zeilor să-i judece pe oameni după același criteriu pe care tu îl folosești pentru furnici?»" (fabula 48). Deși furnica se bucură în general de un bun renume, în mod curios, tradiția explică negativ originea acestei specii: „Odinioară, cea care astăzi este furnică era un om ce se ocupa de agricultură; nemulțumit de roadele muncii sale, se uita cu invidie la ale celorlalți și continua să fure recoltele vecinilor. Mîniat din cauza avariției sale, Zeus 1-a preschimbat în acea insectă pe care astăzi o numim furnică; dar, o dată schimbată

natura sa, furnica nu și-a schimbat obiceiurile, pentru că și azi merge pe cîmp, adună grîul și orzul altora și le pune la păstrare pentru sine" (Esop, fabula 240). Procesul invers de metamorfoză, din furnici în oameni, apare în mitologie pentru a explica originea mirmidonilor, poporul războinic asupra căruia domnește Ahile (Ovidiu, *Metamorfoze,* 7.614 și urm.; povestirea apare frecvent la scriitorii antici). Asociată în religia latină cu Ceres, zeița cerealelor, furnica era protagonista unui rit amintit de Aelianus *{De natura animalium,* 11.16), ce avea loc într-o peșteră sacră din apropiere de Lavinium; aici cîteva fete aduceau ca ofrandă o prăjitură, iar dacă printre ele se afla vreuna care nu era virgină furnicile fărîmițau prăjitura și duceau bucățile afară din peșteră, pentru a purifica acel loc sacru, unde sălășluia un șarpe misterios. Plină de fantezie este descrierea furnicilor gigantice indiene pe care ne-o oferă Herodot; acestea sînt mai mici decît cîinii, dar mai mari decît vulpile (3.102 și urm.); la fel de plină de fantezie este descrierea cailor-fur-nici mînați de Soare, despre care vorbește Lucian în *Istoria adevărată* (1.12). în general, datorită organizării lor sociale și spiritului lor întreprinzător, furnicile au atras mereu atenția scriitorilor antici, dar, pe de altă parte, le este dedicat destul de puțin spațiu în povestirile mitologice.

Furrina sau **Furina.** Veche zeiță italică, legată de cîmpii și de vegetație. Ei îi era închinată o pădure sacră, *lucus Furrinae,* pe colina Ianiculum din Roma, iar de cultul său răspundea un Flamin (vezi; *cf.* Cicero, *Ad Quintum fratrem,* 3.1.2). Inițial îi era dedicată o sărbătoare religioasă (Furrinalia), ce avea loc pe 25 iulie. în epoca imperială, cultul zeiței a decăzut și din figura ei a rămas doar o amintire vagă, pe cînd ea, poate datorită rezonanței numelui, a fost asimilată furiilor (vezi Eumenide), după cum atestă diferite documente epigrafice în care *Furrina* inițială, la singular, este citată la plural, uneori în expresia *nymphae Forrinae (cf.* și Cicero, *De natura deorum,* 3.46). în primele secole ale imperiului, în pădurea ei sacră au fost atestate alte culte, de origine orientală.

Furtună. în mitologia greacă, fenomenele naturii — furtuni, cutremure, inundații și orice fel de catastrofe - sînt atribuite voinței zeilor: „Multe văzînd muritorii că-n cer și-aici jos se întîmplă,/ Sufletul nedumerit li se zbuciumă-n ghearele groazei;/ Toate îi fac umiliți, aplecați de a zeilor frică,/ Și-i copleșesc doborîți în țărînă,

căci nu ştiu sărmanii/ Care-s pricinile-ascunse: atunci către zei se îndreaptă,/ Ei sînt acei ce fac totul, deci lor şi domnia le-o lasă" (Lucrețiu, *Poemul naturii,* 6.50 şi urm.). Responsabili de furia elementelor sînt în special Zeus, stăpînul fulgerelor, şi Posei-don, care domneşte peste ape. Și alte divinități pot stîrni furtuni şi contribuie la descătuşarea forțelor naturii, atunci cînd vor să pedepsească un muritor sau să-şi atingă propriile scopuri: Eol, stăpînul vîn-turilor, poate dezlănțui forța uraganului, iar monştri fabuloşi precum Tifon sau Scila şi Charibda contribuie la rindul lor la dezlănțuirea elementelor. Şi în mitologia romană furtunilor li se atribuia o cauză divină; în plus, aici exista o divinitate care personifica forțele dezlănțuite ale naturii, prezentă în iconografie cu aspectul unei femei furioase, în mijlocul naturii răvăşite. Această zeiță avea un templu lîngă Poarta Capena, dincolo de zidurile Romei, ridicat *ex voto* de Marcellus după ce scăpase teafăr dintr-o furtună pe mare. Majoritatea furtunilor amintite în mitologie se produc pe mare şi comportă un număr considerabil de naufragiați. înverşunați, zeii provoacă furtuni ce împiedică întoarcerea tihnită în patrie a participanților la războiul troian : nenumărate astfel de furtuni sînt prezente în poveştile despre Ulise din *Odiseea,* ca şi în cele din *Nostoi,* unde sînt relatate întoarcerile celorlalți eroi, iar în literatura latină, în peripețiile lui Enea. Şi argonauții, în cursul aventuroasei lor călătorii pe mare, au de înfruntat furtuni teribile; aflat împreună cu ei pe corabia Argo, Orfeu reuşeşte însă, prin cîntecul lui suav, să liniştească echipajul terorizat şi să domolească valurile, reinstaurînd calmul. Pentru alte detalii referitoare la furtunile pe mare vezi NAUFRAGIU.

Furtuni şi vijelii de tot felul se pot dezlănțui însă şi pe uscat. Furtuna cea mai înfricoşătoare din literatura latină este probabil cea descrisă de Vergiliu în cîntul 4 din *Eneida.* Pe fondul unei furtuni cu o înspăimîntătoare simfonie de tunete are loc mariajul ocult dintre Enea şi Dido,

care, în timpul unei partide de vînătoare, sînt prinşi de neaşteptata dezlănțuire a elementelor şi se refugiază într-o peşteră: „începe să se-nvîrtejească / Cu huiete văzduhul ; nor de ploaie/ Cu grindină-îmbibat se buluceşte./ [...] Dinspre munte/ Se prăbuşe puhoaie. [...] înții pămîntul/ Şi nuna Iuno şi nănaşa Glie/ Dau semn: străfulgerat, văzduhul martor/ E la-nsoțire. Sus, pe vîrf de munte,/ Dau chiot nimfele" {*Eneida,* 4.160 şi urm.). Aceste fenomene atmosferice puțin obişnuite erau interpretate de comentatorii antici (Servius) drept un semn de rău augur, o prevestire a morții nefericitei Dido. Ca şi celelalte semne cereşti, furtunile erau considerate forme de manifestare a voinței divine pe care augurii şi prezicătorii încercau să le interpreteze.

Fus, vezi ȚESERE.

G

Gaeta (gr. KaifJTTi, *-r\q*; lat. *Caieta, -ae* şi *Caiete, -es).* Potrivit mitului, numele cetății din Italia meridională provenea din cel al Caietei, doica lui Enea (sau a unui membru al familiei acestuia), care 1-a urmat pe erou cînd acesta a fugit din Troia. A murit cînd troienii au ajuns pe coastele Italiei; mormîntul ei se afla în apropierea locului unde s-a ridicat mai tîrziu cetatea (vezi CAIETA).

Gaia (gr. fala, -ag). Altă formă a numelui GEEI (vezi).

Galaesus (lat. *Galaesus, -i).* Erou latin amintit de Vergiliu în *Eneida* (7.535 şi urm.). S-a numărat printre victimele războiului dintre latini şi troieni, izbucnit cînd Ascaniu, fiul lui Enea, vînînd în Latium, a lovit mortal o căprioară domesticită pe care toți latinii o îndrăgeau, mai ales Tirus, căpetenia păstorilor ce păzeau vitele regelui Latinus, şi fiii acestuia.

Galateea (gr. TaXaTeioc, -ag ; lat. *Galatea, -ae).* Una dintre nereide, fiica lui Nereu şi a lui Doris. Pentru detalii vezi Acis.

O versiune mai puțin cunoscută a legendei povesteşte că Galateea a acceptat în cele din urmă curtea asiduă, deşi ridicolă, a ciclopului Polifem, care o iubea şi împreună cu care a avut un fiu pe nume GALATES (vezi), strămoşul galilor din Asia Mică. Acest mit etiologic a apărut probabil în urma constatării asemănării dintre numele nimfei şi cel al galatenilor. Numele Galateei trebuie interpretat probabil drept „cea albă ca laptele".

Galates (gr. FaXaTfig, -ou). Eroul care a dat numele populației galatenilor, locuitori ai Galiei stabiliți ulterior în Asia Mică. Potrivit unei tradiții, ar fi fost rodul dragostei lui Heracle şi a unei principese din Alesia, cetate pe care eroul o întemeiase în Galia în timpul călătoriei de întoarcere după prinderea boilor lui Gerion (Diodor din Sicilia, 5.24). O versiune diferită afirma că ar fi fost fiul lui Polifem şi al Galateei.

Galaxias (gr. faXațiag, -ou). Numele grecesc al Căii Lactee. Numeroase legende o puneau în legătură cu lumea zeilor şi eroilor. Se spunea că era formată din picăturile din laptele zeiței Hera pe care Heracle, alăptat de ea, le lăsase să cadă (vezi CALEA LACTEE). Concepută ca un veritabil drum ceresc, ea ducea la palatul lui Zeus, iar de o parte şi de alta a ei se ridicau casele celorlalți zei olimpieni. Potrivit unor credințe, pe aici treceau eroii după moarte.

Galene (gr. raXrjvn, -T]g ; lat. *Galenes, -es).* Numele uneia dintre nereide, care înseamnă literal „cea naivă". Era venerată în templul lui Poseidon din Istmul Corint.

► *Prezențe în literatura antică.* Hesiod, *Teo-gonia,* 244; Pausanias, 2.1.8 ; *Anthologia Palatina,* 9.544.

Galeotes (gr. TaXeiuxTig, -ou; lat. *Galeus, -i).* Propriu-zis, numele înseamnă „şopîrlă". Astfel se numea fiul lui Apollo şi al lui Temisto, din care descindea un neam de prezicători din Sicilia, numiţi galeoţi. Numele era utilizat în Sicilia pentru a-i indica pe cei ce interpretau minunile (Cicero, *De divinatione,* 1.39).
Galintias sau **Galantis** (gr. faXavihg, -iSog; lat. *Galinthias, -adis* sau *Galanthis, -idiş).* Fiica lui Proetos din Teba, prietena şi tovarăşa de joacă a Alcmenei, mama lui Heracle. Cînd Alcmena trebuia să-1 nască pe Heracle, iar Moirele şi Ilitia, la porunca Herei, întîrziau naşterea, Galintias a intrat pe neaşteptate în odaia unde acestea erau adunate, cu vestea neadevărată că

Alcmena adusese pe lume un copil. Surprinse, Moirele au desfăcut mîinile, deoarece pînă atunci ţinuseră pumnii strînşi; astfel, ceea ce era legat şi închis a fost dezlegat şi deschis, iar Alcmena 1-a putut naşte într-adevăr pe Heracle (Ovidiu, *Metamorfoze,* 9.306 şi urm.). Zeiţele înşelate s-au răzbunat, transformînd-o pe Galintias într-o nevăstuică (numele ei înseamnă literal „nevăstuică"). Mai apoi, zeiţei Hecate i s-a făcut milă de ea şi a luat-o pe lîngă dînsa ca ajutor; potrivit tradiţiei, Heracle însuşi i-a ridicat un sanctuar. Conform unei versiuni oarecum diferite a mitului (Aelianus, *De natura animalium,* 12.5), Moirele s-au speriat de o nevăstuică şi de aceea şi-au desfăcut pumnii. Pentru alte detalii referitoare la naşterea lui Heracle, de care este legată figura lui Galintias, vezi ALCMENA şi HERACLE.
Galii (lat. *Galii, -orum).* Nume cu care erau indicaţi la Roma preoţii frigieni responsabili de cultul Marii Mame, zeiţa frigiană a fecundităţii şi mama tuturor zeilor, identificată mai ales cu Cybele şi, sub anumite aspecte, cu Rhea şi Demetra (vezi rubricile respective). Numele preoţilor provenea din cel al unui rîu din Frigia, Gallos, care trecea pe lîngă Pesinunt, unde era venerată o reprezentare aniconică a zeiţei; se credea că apele rîului erau capabile să provoace elanuri mistice. Aspectele cultului de care răspundeau aşa-numiţii *galii* erau legate de exemplul tînărului ATTIS (vezi) şi comportau practici orgiastice, dansuri frenetice şi cîntece antrenante, care, în momentul culminant al elanului mistic, duceau la mutilarea organelor genitale în scop ini-ţiatic. Acest tip de practici a fost sever combătut şi marginalizat de cultele publice din Grecia, dar şi la Roma, pînă în epoca imperială, cînd a fost normalizat şi s-a extins şi în afara mediului frigienilor rezidenţi în capitală, singurii care îl practicau iniţial. Pentru alte detalii vezi CYBELE.
Gamelia, vezi GAMELION.
Gamelion era legat, de asemenea, de sărbătorile numite Gamelia, ce aveau loc în 27 pentru a comemora nunta zeiţei Hera. In tradiţie, această lună era consacrată nunţilor.
Gamelion (gr. rajjLtiXiwv, -wvoţ). Cu acest nume era indicată în calendarul atic luna corespunzătoare lui ianuarie-februarie (vezi CALENDAR), numită în vechime şi Leneon, de la numele sărbătorilor Leneea ce se des-făşurau între 8 şi 11, ca prelungire citadină a Micilor Dionisii (vezi DIONISIA). Numele
Gange (gr. raŢf-rig, -ou; lat. *Ganges, -is).* Marele fluviu al Indiei era, potrivit tradiţiilor mitice tîrzii, un zeu fluvial, fiul lui Indos şi al unei nimfe pe nume Calauria. Fiind beat, s-a unit cu mama sa; cînd şi-a dat seama ce a făcut, s-a aruncat în apele fluviului care îi poartă numele.
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este amintit de Filostrat în *Viaţa lui Apollonios din Ţyana.*
Ganimede (gr. r<xvup.TJSr|g, -eog sau -oug; lat. *Ganymedes, -is).* Potrivit povestirii homerice, era fiul lui Tros şi al Calirhoei şi fratele lui Hilos şi al lui Asaracos. înzestrat cu o frumuseţe extraordinară (era cel mai frumos dintre muritori), a fost răpit de zei, care voiau să le fie paharnic, să umple cupa lui Zeus la ospeţele divine şi să trăiască veşnic printre nemuritori. Această versiune a mitului, relatată de Homer, prezintă unele diferenţe faţă de cele mai tîrzii. Ganimede este prezentat ca fiind cînd fiul lui Laomedon, cînd al lui Hilos, cînd al lui Erihtonios, cînd al lui Asaracos. Scriitorii mai tîrzii povestesc că însuşi Zeus 1-a răpit, fie transformîndu-se într-un vultur, fie cu ajutorul vulturului său. în *Imnul homeric către Afrodita,* Ganimede este răpit de o puternică rafală de vînt.
La fel de diferite sînt versiunile privitoare la locul unde s-a înfăptuit răpirea; scriitorii din epocile mai tîrzii îl situează de obicei pe muntele Ida. Pentru că i-a răpit fiul, Zeus 1-a răsplătit pe tatăl lui Ganimede cu o pereche de cai divini sau, potrivit altor izvoare, cu o viţă-de-vie de aur.
încă din Antichitate, astronomii l-au plasat pe Ganimede printre stele, identificîn-du-1 cu constelaţia Vărsătorului, pe cînd vulturul care 1-a răpit a fost transformat în constelaţia Acvilei.
Numele este prezent uneori în latină sub forma coruptă *Catamitus.*
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul răpirii lui Ganimede este prezent în *Iliada* şi, de asemenea, în *Mica Iliadă,* în *Imnul homeric către Afrodita,* la poeţii lirici, ca Ibicos,

Teognis, Pindar (în special *Olimpice,* 1.44), şi la tragici - Euripide *(Oreste, Troienele).* Răpirea lui Ganimede de către vultur este amintită de Vergiliu *(Eneida,* 5.255), transformarea lui Zeus în vultur - de Ovidiu *(Metamorfoze,* 10.155 şi urm.), iar plasarea protagoniştilor mitului printre constelaţii -de Eratostene.
► *Prezenţe în literatura modernă.* Mitul lui Ganimede i-a inspirat mai ales pe poeţi; sînt celebre versurile pe care i le-au dedicat Goethe şi Holderlin, Cu referire la personajul mitologic, *ganimede* este utilizat în limba italiană ca sinonim pentru „tînăr galant", „filfizon", precum şi cu sensul de „favorit".
► *Iconografie.* în ceramica atică cu figuri roşii este reprezentată de obicei scena urmăririi lui Ganimede de către

Zeus; în sculptură avem în schimb şi reproduceri ale momentului răpirii propriu-zise, înfăptuită de vultur (grupul pierdut sculptat de Leohares) sau de Zeus (grupul de lut de la Olimpia, unde identificarea lui Zeus şi a lui Ganimede este pusă însă de unii sub semnul întrebării). Alte opere celebre pe această temă sînt un grup statuar descoperit în peştera lui Tiberius de la Sperlonga şi diverse picturi (una din palatul Domus Aurea al lui Nero de la Roma, picturi de la Pompei, un stuc de la Porta Maggiore din Roma). Este interesant faptul că tema răpirii tînă-rului de către vulturul lui Zeus se extinde în zona orientală (indo-bactriană şi iraniană), unde se răspîndeşte cu uşurinţă, inclusiv datorită asimilării subiectului cu tema locală a răpirii unei *Năga* de către vulturul Garuda.
Garanus (lat. *Garanus, -i).* Păstor mitic, amintit în legătură cu mitul lui Hercule şi al lui Cacus. Potrivit unei versiuni a legendei, el 1-a ucis pe Cacus, care furase de la Hercule boii lui Gerion (vezi CACUS). Este cunoscut şi sub numele de RECARANUS.
Gargareni sau **Gargarei** (gr. *-âii)\).* Populaţie mitică din Caucaz, pe care mitologia o pune în relaţie cu cea a amazoanelor, în societatea exclusiv feminină a amazoanelor, din care bărbaţii erau înlăturaţi (vezi AMAZOANE), problema supravieţuirii şi a perpetuării speciei se rezolva prin recurgerea la o convieţuire temporară cu poporul vecin al gargareilor sau garga-renilor, care se uneau cu amazoanele în fiecare an, timp de două luni. Copiii de parte bărbătească rezultaţi din aceste uniri rămîneau la gargareni, iar cei de parte fe-meiască ajungeau în ţinutul amazoanelor.
Gavanes (gr. fauavrig, -ou). Fratele lui Eropos şi al lui Perdicas şi urmaşul lui Temenos, regele Argosului. S-a strămutat împreună cu fraţii săi din Pelopones în Iliria şi apoi în Macedonia; toţi trei au fost păstori în slujba unui rege local. Sosirea lor a fost însoţită de un mare număr de minuni, fapt ce 1-a făcut pe regele înspăi-mîntat să nu le plătească solda şi să-i alunge din regat. La plecarea lor, regele a trimis cîţiva călăreţi să-i urmărească, vrînd să-i ucidă, dar din nou o minune le-a venit în ajutor: apele unui rîu au crescut dintr-o dată, împiedieîndu-i pe urmăritori să-i ajungă. Cei trei s-au stabilit în Macedonia şi au devenit strămoşii populaţiilor din această regiune ; Perdicas a fost întemeietorul dinastiei domnitoare.
► *Prezenţe în literatura antică.* Herodot, 8.137 şi urm.
Geea (gr. FT], -r|g; lat. *Gaea, -ae* sau *Ge, -es,* identificată cu *Tellus, -us).* Numită de romani Tellus, Geea era personificarea pă-mîntului; este descrisă de poeţi (Hesiod, *Teogonia)* ca unul dintre cele trei principii originare, alături de Haos şi Eros. Era prima fiinţă care a apărut din Haosul primordial şi a dat naştere lui Uranos (cerul) şi lui Pontos (marea).
Uranos, cerul înstelat, născut din Geea, a devenit şi soţul acesteia; din unirea lor s-au născut marea, munţii, ciclopii, centi-manii şi titanii. însă Uranos îşi ura fiii şi, imediat ce se năşteau, îi ascundea în adîncul pămîntului, ca să nu poată vedea vreodată lumina. Pentru a-i salva, Geea nu a ezitat să extragă din propriile-i măruntaie fierul ; din el a făcut o coasă pe care le-a dat-o fiilor ei. înarmat cu coasa, Cronos 1-a rănit pe Uranos cînd acesta a venit la Geea; din picăturile de sînge căzute pe pămînt s-au născut eriniile şi giganţii, iar din cele căzute în mare - Afrodita.
Geea este amintită ca mama a numeroase divinităţi şi creaturi supraomeneşti, ca Tifon (născut din Tartar), Erihtonios şi şarpele Python. Iniţial, oracolul din Delfi era legat de numele ei.
► *Atribute.* în iconografie apare alături de cornul abundenţei, spice, diademă, flori,

uneori alături de o capră sau de o vacă, alteori alături de un şarpe, animal htonian prin excelenţă.
► *Răspîndirea cultului.* Principalele sanctuare se găseau la Dodona, Delfi, Atena (sanctuarul Geei de aici este amintit de Tucidide, 2.15.4), Olimpia, Sparta, Micene şi Ege, în Ahaia. în epoca tîrzie, figura ei se confundă cu cea a luiJTemis şi inclusiv cultele lor se contopesc. în lumea romană e venerată în mod deosebit Tellus, cu care Geca este identificată. Considerată dătătoare de viaţă, se afla la originea obiceiului roman de a aşeza pe pămînt copiii nou--născuţi.
> *Iconografie.* în arta greacă, Geea este reprezentată în special în ceramică; mai rar e înfăţişată în sculptură. Apare ca rugătoare, implorînd milă, în scenele Giganto-mahiei; este cunoscută imaginea ei din fresca Altarului din Pergam. în epoca mai tîrzie apare aproape întinsă pe pămînt, ca simbol al gliei dătătoare de roade, înconjurată de atributele sale tipice şi însoţită adesea de copii. Astfel este reprezentată pe Ara Pacis de la Roma, unde joacă un rol precis în programul iconografic al monumentului, ce reflectă la rîndul său programul politic de reinstaurare a acelei *pax Aug"<stn* ai cărei simbol devine Tellus.
Gelanor (gr. feXavwp, -opog). Urmaş al lui Foroneu şi fiul lui Stenelas. A fost rege în Argos pînă cînd tronul i-a revenit lui Danaos, sosit din Egipt. Potrivit unor izvoare, Gelanor nu a ezitat să-i cedeze puterea lui Danaos. Alte versiuni ale mitului povestesc în schimb lunga întrecere oratorică dintre cei doi, la sfîrşitul căreia o minune a făcut ca poporul să opteze pentru Danaos : un lup a apărut pe neaşteptate din pădure şi s-a aruncat asupra unui taur aflat în fruntea unei cirezi, omorîndu-1. Minunea a fost interpretată ca un semn al forţei superioare a lui Danaos, apărut pe neaşteptate asemenea lupului, şi ca o expresie a bunăvoinţei zeilor faţă de noul-venit.
► *Prezenţe în literatura antică.* Gelanor este amintit în diferite pasaje din Pausanias (2.16.1 şi 19.3) şi în

Biblioteca lui Apollo-dor (2.1.4).
Gelo (gr. TeXaS, -ouț). în tradiția populară, era sufletul unei fete din Lesbos moarte prematur, care continua să rătăcească pe insulă şi fura copii. Numele era folosit pentru a-i speria pe cei mici, ca un fel de bau-bau.
Gelos, vezi RÎSUL.
Gelozie. în mitologia clasică, tema geloziei duce la o asociere imediată cu Hera, zeița geloasă prin excelență, încercată continuu de escapadele lui Zeus şi din acest motiv furioasă pe toate femeile şi nu mai puțin pe zeițe, potențiale rivale ale sale. Gelozia iscată din dragoste, provocată de trădare sau de invidia pentru frumusețea şi calitățile unei rivale domină multe povestiri care au ca protagoniste o serie de figuri divine sau umane. Dacă dintre

PRIMELE GENERAȚII DE ZEI (Hesiod, *Teogonia,* 116 şi urm.) Geea

Munții Pontos (marea)
• *Geea*
Tifeu
din sămînța lui Uranos -L- Uranos —*j*— *Geea* căzută pe pămînt şi în mare
Eriniile Giganții Nimfele Afrodita frasinilor

Nereu —i— *Doris* Taumas
Forcus —r- *Ceto* Ceto Euribia
Nereidele
Tifon
I
I 1 !
Nerites Graiele Gorgonele Echidna —■—
Diferiți monştri: Ortros, Cerber, Hidra, Himera, Sfinxul, Leul din Nemeea
Titanii
(Oceanos, Ceos, Hiperion, Iapet, Crios, Cronos)
Titanidele
(Tethys, Rhea, Temis, Mnemosine, Phoebe, Tia)
Ciclopii
(Brontes, Steropes, Argeş)
I
Hecatonhirii sau
cenți manii (Cotos, Briareu, Giges)

zeițe personificarea acestui sentiment prea puțin nobil este Hera, lista femeilor care acționează sub impulsul geloziei în mitologie este foarte lungă. Dirce este măcinată de gelozia față de Antiope; Lavinia, soția lui Enea, devine geloasă pe Dido după moartea acesteia; Clitemnestra, soția lui Agamemnon, este un exemplu de gelozie şi îl ucide nu doar pe soțul său, poate din cauza legăturii acestuia cu Chriseis, dar şi pe Casandra, iubită la rîndul ei de Agamemnon, cu care avea doi gemeni, Tele-damos şi Pelops; gelozia o macină şi pe Medeea, care se răzbună pentru faptul că a fost repudiată de Iason dăruindu-i noii soții a acestuia, Glauce, un veşmînt miraculos care o arde de vie atunci cînd îl îmbracă; Hermione, soția lui Neoptolem, este geloasă din cauza dragostei acestuia pentru Andromaca, cu care el are trei fii, pe cînd căsătoria sa cu Hermione rămîne stearpă; geloasă este ş: Pasifae, al cărei consort, Minos, are legături cu diferite femei şi eroine, dar este pedepsit de soția sa legitimă, care se răzbună datorită calităților sale de vrăjitoare, făcînd ca din trupul lui să iasă animale oribile; o victimă a geloziei propriilor surori este frumoasa Psyche; din cauza geloziei zeiței Amfi-trita, soția lui Poseidon, frumoasa Scila, ce avusese odinioară trăsături delicate, este transformată într-un monstru oribil din cauza dragostei pe care zeul mării i-o arată; într-un context diferit, unde nu acționează iubirea, ci mai degrabă spiritul de întrecere, se situează povestea judecății lui Paris şi a duşmăniei care se naşte între cele trei mari zeițe, Hera, Afrodita şi Atena, din cauza spinoasei teme a frumuseții lor; şi lista zeițelor şi a femeilor geloase nu s-a încheiat (mai multe detalii în legătură cu miturile menționate aici se găsesc în rubricile dedicate protagoniştilor respectivi).
în mitologie, gelozia, provocată de dragoste sau de spiritul de competiție pentru frumusețe ori pentru alte calități, este declinată cu precădere la feminin. Cînd bărbații (zei sau eroi) intră în scenă, consecințele acțiunilor lor sînt mult mai grave. Gelozia lui Hefaistos, provocată de dragostea Afroditei pentru Ares, îl face să-i transforme pe cei doi amanți în bătaia de joc a Olimpului, iar povestea nu

rămîne între soţul înşelat şi soţia necredincioasă
sau amantul surprins în flagrant, ci este adusă dinaintea celei mai mari şi nemiloase adunări, cea a zeilor; lupta dintre Ahile şi Agamemnon şi mînia ulterioară a lui Ahile, care deschide *Iliada,* sînt provocate de gelozie şi au consecinţe de importanţă majoră. O formă particulară de gelozie este cea a taţilor faţă de fiice; adesea ei nu vor să se despartă de copilele lor (este cazul lui Enomaos şi al fiicei sale, Hipo-damia) şi născocesc probe de netrecut, la care îi supun pe pretendenţi. în cazul bărbaţilor şi al zeilor geloşi, resortul ce declanşează ura nu este atît dragostea înşelată şi nici dragostea taţilor faţă de fiicele lor (atunci cînd, alături de aceasta, nu există şi un alt tip de iubire ce nu poate fi mărturisită), cît mai ales setea de putere sau invidia pentru calităţile sau privilegiile de care alţii se bucură în mai mare măsură. Este, de pildă, cazul lui Peleu şi al lui Telamon, care, geloşi pe abilitatea în exerciţiile fizice a fratelui lor Focos, hotărăsc să-1 omoare, sau al luptei dintre Apollo şi Heracle pentru posesia tripodului de la Delfi (vezi TRIPOD), sau, în mitologia romană, cazul celor doi gemeni, Romulus şi Remus, antrenaţi într-o tristă competiţie avînd ca obiect întemeierea Romei; şi exemplele ar putea continua.
Pentru o accepţiune diferită a temei, aceea a geloziei sau invidiei manifestate de zei faţă de oameni, care are un rol central în atîtea pagini ale literaturii greceşti, vezi PHTHONOS. Vezi, de asemenea, INVIDIE.
Gemeni. Mitologia clasică aminteşte un număr deloc neglijabil de perechi de gemeni, în mitologia greacă, cei mai faimoşi sînt Castor şi Pollux, indicaţi de obicei cu numele de Dioscuri; în legătură cu naşterea şi descendenţa lor din Zeus vezi DIOSCURI. Consideraţi eroi sau personaje de natură divină, Dioscurii au trăsături asemănătoare, sub anumite aspecte, celor ale unei alte perechi de fii ai lui Zeus, Amfion şi Zetos, şi ei zei sau eroi gemeni. Heracle avea şi el un frate geamăn, Ificles ; între ei era o diferenţă de o noapte, iar Alcmena îi concepuse, respectiv, cu Zeus şi Amfitrion. Fraţi gemeni sînt, de asemenea, Autolicos (bunicul lui Ulise) şi Filamon; nefericita profetesă Casandra şi Helenos ; Clitemnestra şi Elena; Molionizii, Euritos

şi Cteatos; potrivit versiunii mitului povestite de Pausanias, şi Narcis avea o soră geamănă, care îi era nespus de dragă (vezi NARCIS) ; gemeni sînt şi Palicii, zeităţi din Sicilia, Licastos şi Parasios, al căror mit seamănă cu cel al lui Romulus şi Remus, precum şi Neleu şi Pelias. în mitologia romană, gemenii prin antonomază sînt, desigur, Romulus şi Remus. Uneori, gemenii amintiţi în mitologie au conexiuni astrale, ca Dioscurii, aşezaţi în cer pentru a forma constelaţia numită a Gemenilor (vezi CONSTELAŢII). în afară de faptul că formează o pereche, uneori avînd caracteristici individuale nu prea bine definite (excepţie fac Romulus şi Remus, care sînt însă oarecum autonomi şi pot fi deosebiţi cu uşurinţă), gemenii din mitologie nu au particularităţi care să-i diferenţieze, de pildă, de orice altă pereche de prieteni. în povestiri, singularitatea naturii lor se con-centrează de obicei pe împrejurările în care s-au născut.
Genaide (gr. TewaiSeţ, -iov). Divinităţi feminine greceşti ce ocroteau naşterile. Făceau parte din cortegiul Afroditei, alături de Genetilide (vezi GENETILIS) şi de Coliade (vezi COLIADĂ).
Genesia (gr. T<x fevecria). Sărbători religioase greceşti care se desfăşurau la Atena în ziua 5 a lunii Boedromion, corespunză-toare lui septembrie-octombrie (vezi CALENDAR). Numite şi Necisia, erau închinate morţilor şi familiei, iar în cadrul lor aveau loc sacrificii în cinstea Geei.
Genethlios (gr. feve^Xiog, -ou). Cu acest nume era indicat în lumea greacă daimo-nul care, potrivit celei mai răspîndite cre-dinţe, îl însoţea pe om de la naştere pînă la moarte, ca ocrotitor personal; corespundea aşa-numitului GENIU (vezi) al latinilor şi, împreună cu alţi daimoni care ocroteau membrii unei familii, constituia un soi de familie supranaturală ce o proteja pe cea pămînteană.
Genetilis (gr. revetuXXis, -iSoţ). Divinitate feminină greacă, despre care se credea că este ocrotitoarea femeilor, mai ales în timpul naşterii. Izvoarele menţionează uneori Genetilidele la plural, conside-rîndu-le divinităţi ce fac parte din cortegiul divin al Afroditei.
Genitrix (lat. *Genitrix, -icis).* Epitetul apare, mai ales la poeţii latini şi în particular la Vergiliu, pentru a o indica pe Cybele, în loc de *mater* sau *magna mater;* expresia mai este cunoscută şi ca epitet al Venerei, căreia, în calitatea ei de mamă şi străbună a aşa-numitei *gens lulia,* Cezar i-a închinat un templu la Roma.
Geniu (lat. *Genius, -i).* în mitologia latină, geniul era un spirit protector, sub multe aspecte analog DAIMONULUI (vezi) grec şi îngerilor din creştinism. Asemenea daimo-nilor greci, geniile trăiau pe pămînt (fiind însă invizibile pentru muritori), ca aju-toare ale lui Iupiter şi apărători ai oamenilor şi ai dreptăţii. Filosofii greci le-au rezervat daimonilor un rol specific, sus-ţinînd că ei erau desemnaţi să-i ocrotească pe oameni în momentul naşterii acestora, îi însoţeau în cursul vieţii şi, în sfîrşit, le conduceau sufletele în Hades. Credinţa romană în genii este debitoare nu doar acestei concepţii greceşti despre daimoni, dar mai ales religiei etrusce, deşi termenul *geniu* este de origine latină (fiind legat de rădăcina *gigno, genui,* proprie latinei şi care înseamnă „a genera").
Potrivit romanilor, orice om primea la naştere un geniu (Horaţiu, *Epistole,* 2.2.187 şi *Carmina,* 3.17), pe care îl venera ca *sanc-tus et sanctissimus deus,* în special în ziua aniversării sale (Ovidiu, *Amores,* 1.8.94), cu libaţii cu vin, tămîie, ghirlande de flori şi prăjituri. Şi patul nupţial îi era consacrat geniului, datorită legăturii sale cu procesul generării, şi era numit *lectus genialis.* în numeroase alte ocazii fericite, geniului îi erau oferite daruri şi sacrificii, iar cei ce se abandonau plăcerilor şi dis-tracţiilor foloseau adesea expresiile *genio indulgere, genium curare* sau *placare* (Per-sius, 5.151).
Nu doar oamenii, ci şi toate locurile (cetăţi, case, păduri, ţinuturi), toate statele, chiar toate căminele, toate activităţile şi toate

condițiile umane aveau geniul lor. Geniul le era favorabil *(albuş)* celor care trăiau în pace, în schimb era *ater* şi *sinister* pentru cei chinuiți de melancolie şi de avariție.

► *Iconografie.* Geniile sînt reprezentate adesea ca nişte creaturi înaripate, asemănătoare amoraşilor (vezi EROS). *Genius loci,* divinitatea ocrotitoare a unei localități,

era reprezentat în schimb sub forma unui şarpe care mănîncă fructele aşezate dinaintea lui.

Mai frecvent, geniul este reprezentat ca figură masculină cu togă, avînd în mînă cornul abundenței sau o pateră; poate fi tînăr şi imberb sau bătrîn şi bărbos; în cel din urmă caz reprezintă *Genius Sena-tus* sau *Genius Populi Romani.* O reprezentare în mare vogă în epoca imperială a fost cea a aşa-numitului *Genius Augusti,* un exemplar celebru constituindu-1 statuia cu togă din Rotonda Vaticanului. Venerarea acestui *Genius Augusti* a avut un rol important în afirmarea cultului împăratului.

Genius loci, vezi GENIU.

Gephyrismos (gr. Țe<pupi<rji.6g, -ou). Cu acest termen era indicată o serie de imprecații rituale cu care, în timpul sărbătorilor atice în cinstea zeiței Demetra, cei ce locuiau în împrejurimi întîmpinau procesiunea inițiaților care trecea pe podul peste rîul Cefisos.

Gerana (gr. făpovo, -05). Femeie legendară din neamul pigmeilor. De o frumusețe extraordinară, era considerată o adevărată zeiță şi i se aduceau onoruri divine, dar ea îi disprețuia pe zei. Pentru a o pedepsi, Hera a transformat-o în cocor. în mitologie, poporul pigmeilor este reprezentat adesea în război, iar cauza acestui război era, potrivit unor tradiții, faptul că, o dată devenită cocor, Gerana a trebuit să înfrunte poporul înarmat, care odinioară o venera ca pe o zeiță, iar acum o împiedica să se apropie de casa unde trăia fiul său Mopsos, la care ea încerca în zadar să ajungă.

► *Prezențe In literatura antică.* Mitul este amintit de Ovidiu *(Metamorfoze,* 6.90), Aelianus (De *natura animalium,* 15.29), Athenaios (9.393 şi urm.) şi Antoninus Libe-rales *(Transformationes,* 6), cu o uşoară diferență în ceea ce priveşte numele protagonistei, numită Enoe în loc de Gerana.

Geranos (gr. f^pavoț, -ou). în traducere, „cocor". Nume grecesc cu care era indicat dansul cocorilor, un dans ritual despre care se spunea că fusese instituit de Tezeu la întoarcerea sa din expediția în Creta, încheiată cu uciderea Minotaurului. Era un dans de mulțumire, în jurul altarului
lui Apollo de la Delos, care urma o linie complicată şi un parcurs labirintic; potrivit uneia dintre numeroasele interpretări posibile, chiar labirintul ar fi constituit schema mişcărilor coregrafice ale acestui dans (vezi LABIRINT şi DANS).

Geras (gr. r^pac;, -aoe; sau -wc/). Personificarea bătrîneții în mitologia greacă. Este reprezentat ca un bătrîn, fiul Nopții, şi este amintit de Hesiod *(Teogonia,* 225).

în legătură cu tema bătrîneții în mitologie vezi BĂTRÎNEȚE.

Gerion (gr. Pnpotăv, -ovog; lat. *Geryon, -onis* sau *Geryones, -ae).* Fiul lui Crisaor şi al Calirhoei, era un monstru cu trei capete sau, potrivit altor versiuni, cu trei trupuri unite. A fost regele Spartei şi avea o cireada de boi superbi, pe care Heracle i-a furat în timpul uneia dintre muncile sale (vezi HERACLE).

► *Prezențe în literatură.* Pe lîngă izvoarele antice, unde apare mai ales în relație cu Heracle, Gerion revine în *Comedia* lui Dante *(Infernul,* 17), unde apare ca un monstru, simbol al fraudei.

Germanice, divinități. Unele informații destul de sumare despre religia germanilor şi despre caracteristicile zeilor lor în epoca greco-romană le datorăm mărturiilor epigrafice, dar mai ales povestirilor unor autori clasici, precum Cezar şi Tacitus. Din relatările lor putem să reconstituim o serie de personalități divine: THINGSUS (vezi), sau Tiwaz, sau Tiu, sau Tir, identificat cu Marte din mitologia romană; WODAN (vezi), identificat ulterior cu Mercur şi introdus în nord sub numele de Odin; DONAB (vezi) sau Thor, zeul tunetului, dar şi al fecundității, identificat ulterior cu Iupiter. Soția lui Wodan şi zeița dragostei, fecundității şi căsătoriei era Frigg, sau Friija, sau Freya, iar o altă zeiță faimoasă a fertilității, NERTHUS (vezi), avea un sanctuar celebru pe o insulă, de unde în fiecare an pornea o procesiune memorabilă (descrisă de Tacitus); în cadrul acestei procesiuni, un car, probabil o corabie montată pe roți, străbătea ținuturile înconjurătoare, oprin-du-se în fiecare sat şi ducînd o urare de pace şi prosperitate. Un cult tipic al regiunilor germanice şi celtice era cel al aşa--numitelor MATRAE (vezi) sau Matronae.

Tacitus menționează, de asemenea, doi eroi divini numiți Tuisto şi Mannus, precum şi doi gemeni venerați în tribul Naharvali; în cazul lor însă ni s-au păstrat doar numele.

Gies (gr. furie ; lat. *Gyas* şi *Gyes, -ae).* Fiul lui Uranos (Cerul) şi al Geei (Glia); a fost unul dintre giganții care au pornit războiul împotriva zeilor.

Giganți (gr. *rC^a-vteq,* -wv; lat. *Gigantes, -um).* Creaturi de dimensiuni mult mai mari decît cele omeneşti, născute din picăturile din sîngele lui Uranos care au căzut pe pămînt atunci cînd acesta a fost rănit de fiul său Cronos (vezi GEEA). Mama lor era Glia, Geea; tradiția plasa apariția lor în diferite locuri, la Flegra (mai precis, în „cîmpiile arzătoare") sau la Palene (Apollo-dor, *Biblioteca,* 1.6.1). înfățişarea lor era înspăimîntătoare; potrivit lui Hesiod *(Teo-gonia,* 186), aveau platoşe lucitoare de bronz şi purtau lănci lungi, cu aspect războinic; alte tradiții şi iconografia din epocile următoare îi reprezentau înveşmîntați în piei de animale, mutînd pietre şi trun-

chiuri de copaci; adesea, de la brîu în jos aveau înfăţişarea unor şerpi încolăciţi. La Homer, giganţii sînt reprezentaţi ca o populaţie sălbatică şi belicoasă, care a pierit o dată cu propriul ei rege, Eurimedon *(Odiseea,* 7.59).
Tradiţia mitică aminteşte războiul lor împotriva cerului şi a zeilor din Olimp, în care au fost sprijiniţi de mama lor, Geea. A fost o luptă de proporţii şi primordială (Gigantomahia), în care poeţii au văzut înfruntarea dintre două principii îndepărtate şi opuse, cel ceresc, pe de o parte, şi cel legat de pămînt şi de o religiozitate mai veche, de cealaltă. Zeii din Olimp nu ar fi repurtat victoria, povesteşte tradiţia, fără ajutorul unui muritor: într-adevăr, de partea lor a luptat Heracle. Gigantomahia s-a încheiat cu victoria olimpienilor şi cu afirmarea unei noi ordini divine, care a înlocuit-o pe cea titanică, mai veche; giganţii au fost înfrînţi unul cîte unul, şi numeroase tradiţii povestesc detaliat sfirşi-tul fiecăruia dintre ei; Alcioneu, de pildă, nu putea fi învins decît în afara patriei sale, de aceea Heracle 1-a atras dincolo de graniţele ţinutului Palene şi abia atunci a reuşit să-1 înfrîngă. Porfirion i-a atacat pe Hera şi pe Heracle, dar a fost învins de
dragostea pentru Hera, pe care Zeus a aprins-o în inima lui şi care 1-a transformat într-o pradă uşoară pentru fulgerul regelui zeilor şi pentru săgeţile lui Heracle. Palas a fost jupuit de viu, iar din pielea lui s-a făcut un scut; Efialtes a fost lovit în ochi de Apollo şi Heracle; Encelad a fost învins de Atena, care a prăvălit peste el întreaga insulă Sicilia; Polibotes a fost ucis de Poseidon, care 1-a strivit cu insula Nisiros; Hipolit a fost omorît de Hermes; Euritos şi alţii au fost sufocaţi de coardele de viţă-de-vie pe care Dionysos le-a făcut să crească.
Potrivit tradiţiei, după înfrîngerea lor mulţi giganţi au fost îngropaţi sub vulcani (se credea, de pildă, că Encelad zăcea sub Etna), iar în epoca clasică continua să existe o strînsă legătură între regiunile vulcanice şi aceste puternice fiinţe primordiale, ce ofereau o interpretare sugestivă în cheie mitică a convulsiilor vulcanice ale pămîntului.
► *Atribute.* în afară de dimensiunile supraomeneşti şi de aspectul sălbatic, giganţii pot fi recunoscuţi în iconografie datorită extremităţilor asemănătoare cu ale şerpilor, precum şi trunchiurilor de copaci şi scuturilor pe care le aruncă în scenele Gigantomahiei.
► *Prezenţe în literatura antică.* Povestirile cele mai complete ale mitului giganţilor le datorăm poeţilor greci, în special lui Homer *(Odiseea),* Hesiod *(Teogonia),* unor lirici ca Alcman, lui Xenofan şi Hegemon din Tasos. Apollodor este autorul unei povestiri ample, ce reuneşte cele mai vechi tradiţii. A rămas neterminat poemul mitologic *Gigantomahia* al lui Claudianus. în epoca clasică apare interpretarea Gigantomahiei în cheie simbolică, drept conflict cosmic între o religiozitate primordială şi afirmarea unei noi ordini dominate de olimpieni; această interpretare datorează mult artelor figurative, poate chiar mai mult decît literaturii.
► *Iconografie.* Scene celebre din Gigantomahie sînt reprezentate pe numeroase vase atice, în special cu figuri roşii; tema a fost aleasă adesea de sculptori şi apare în reliefurile din unele temple celebre, mai ales începînd cu secolul al V-lea, cînd giganţii sînt interpretaţi ca simbol al unei forţe primordiale care a fost înlocuită de o religiozitate nouă, adusă de zeii olimpieni. în acest sens, Gigantomahia sau figurile de giganţi apar în

reliefurile din Tezaurul sifnienilor de la Delfi şi din templele E şi F de la Selinunt; Fidias a reprezentat subiectul atît în friza Partenonului, cît şi pe scutul Atenei *Par-tenos*; în pictură, Gigantomahia a fost reprezentată în operele (pierdute) ale lui Polignot. în epoca elenistică, tema reapare pe Altarul din Pergam, iar dintre monu-mentele din epoca romană se disting mozaicurile din Piazza Armerina.
Giges (gr. TuŢrig, -ou; lat. *Gyges, -ae).* Rege din Lidia, strămoşul legendar al Mermna-zilor şi urmaşul lui Candaules, ultimul dintre Heraclizi, pe tronul Lidiei (vezi CANDAULES). Povestea urcării sale pe tron apare în *Istoriile* lui Herodot: Giges era prietenul şi supusul credincios al lui Candaules ; regele avea o soţie de o frumuseţe extraordinară, de care era atît de îndrăgostit încît într-o zi a ţinut să i-o arate şi lui Giges. Pentru aceasta, 1-a pus să se ascundă lîngă patul ei ca s-o vadă cînd se dezbrăca şi se culca, fără ca ea să-1 observe. Deşi a ezitat (morala lidiană, ne informează Herodot, considera nepotrivit ca un om să fie văzut dezbrăcat, fie el bărbat sau femeie), Giges a acceptat în cele din urmă şi şi-a dat seama că regele nu exagera atunci cînd lăuda frumuseţea soţiei sale. Dar, fără să ştie, regina 1-a văzut pe cînd o spiona şi, prin urmare, 1-a obligat să aleagă între a se sinucide pentru că văzuse ceea ce nu se cădea şi a-1 ucide pe Candaules ca să-i ia locul de rege şi de soţ al ei, pentru ca gestul său să fie legitimat de noul lui rol. Giges a optat pentru cea de-a doua alternativă : Candaules a fost ucis în somn, iar el a urcat pe tron; potrivit cronologiei tradiţionale, a domnit între anii 716 şi 678 î.Hr. Datorită splendidelor daruri pe care le-a trimis oracolului din Delfi, bogăţia sa a devenit proverbială. Dintr-o altă tradiţie (Platon, *Republica)* provine mitul inelului magic, pe care Giges îl purta pe deget şi care îi permitea să devină invizibil (vezi INEL).
► *Prezenţe în literatura antică.* înaintea lui Herodot, legenda a fost povestită de Arhiloh din Păros şi de alţi poeţi; Herodot *(Istorii,* 1.7 şi urm.) i-a dat un alt sfîrşit; trimiteri importante găsim şi în *Republica* lui Platon, care oferă versiunea cea mai bogată în elemente prodigioase.
► *Prezenţe In literatura modernă.* Contopind versiunea lui Herodot cu legenda inelului
relatată de Platon, F. Hebbel a dat povestirii o versiune modernă, originală şi poetică, în *Giges şi inelul său.* Alte reluări moderne ale temei le datorăm lui Jose de Canizares, autorul comediei *Inelul lui Giges,* şi lui Andr6 Gide, care a abordat-o în drama *Regele Candaules.* Mai puţin cunoscute sînt reluările mitului din *Damele galante* de

Brantâme, din *Inelul lui Giges* de Fânelon, din nuvela *Regele Candaules* de Th. Gautier, din monologul dramatic *Inelul lui Giges* de R. Hughes şi din *Regele Candaules* de H. von Hofmannsthal.
Gimnopediai (gr. rup.voirai.5iai, -uiv). Sărbători religioase greceşti care se celebrau la Sparta în cinstea lui Apollo *Pythios.* Constau în special în dansuri şi cîntece corale intonate în jurul statuilor lui Apollc, Artemisei şi Latonei de două sau trei formaţii corale alcătuite pe grupe de vîrstă, din bătrînii, adulţii şi tinerii din cetate. Numele, derivat din Yup.vog, „gol", şi *ii<xlq,* „copil", se datora faptului că tinerii din cor cîntau şi dansau goi. Cîntecele intonate în timpul sărbătorilor erau compuse de Alcman, de un poet spartan - pe care nu-1 cunoaştem - pe nume Dionysodotos şi de Taletas, poet şi muzician din secolul al VH-lea î.Hr., originar din insula Creta, care, potrivit tradiţiei, eliberase Sparta de o molimă cumplită cu muzica sa, urmînd indicaţiile oracolului din Delfi, şi instituise personal aceste sărbători. Dansurile executate în timpul sărbătorilor sînt amintite de Lucian *(Despre dans).*
Gîscă. Asemenea lebedei, în lumea clasică gîsca era considerată o pasăre solară şi era consacrată diferitelor divinităţi, printre care Apollo, zeu solar prin excelenţă, dar şi Hermes, Ares, Peito şi mai ales Hera, alături de care simboliza vigilenţa şi toate virtuţile femeii măritate; la Roma, gîsca le era consacrată Iunonei şi lui Marte, precum şi zeului fertilităţii Priap. Numeroase povestiri din mitologia greacă au drept protagonistă o gîscă. în *Odiseea* (19.535), Penelopei îi apar în vis douăzeci de gîşte care sînt ucise de un vultur: visul este o premoniţie a masacrării peţitorilor (gîştele) de către Ulise (vulturul). în mitul lui NEME-SIS (vezi), zeiţa, rîvnită de Zeus, ia pe rînd înfăţişarea mai multor animale pentru a scăpa de acesta; în cele din urmă, transformată în gîscă, este ajunsă de regele zeilor, iar din unirea lor se va naşte Elena

(în alte versiuni ale mitului considerată fiica Ledei), ieşită dintr-un ou (Apollodor, 3.10.7). Pausanias relatează un episod din copilăria Persefonei care o are drept protagonistă, alături de tînăra fiică a Demetrei, pe nimfa Hercina. Cele două fetiţe se jucau cu o gîscă. Scăpînd de sub supravegherea lor, aceasta s-a ascuns sub o stîncă. Din piatra mutată din loc de Persefona pentru a ajunge la gîscă a ţîşnit izvorul Hercina (Pausanias, 9.39.2).
Foarte răspîndite la romani, care le creşteau şi ştiau cît de mult se ataşau acestea de stăpînii lor, gîştele sînt protagonistele unei întîmplări de inspiraţie istorică, transformată ulterior în mit: salvarea Capito-liului de atacul galilor. Doar gîştele au sesizat pătrunderea duşmanului, care reuşise să înşele nu numai vigilenţa oamenilor, ci şi pe cea a cîinilor. Deşi la Roma hrana era neîndestulătoare, gîştele capitoline fuseseră cruţate, întrucît erau consacrate Iunonei. Episodul a devenit celebru şi este menţionat de numeroase surse (mai ales Livius, 5.47.4, Pliniu, 10.51, Columella, 8.13, Cicero, *Pro Roscio Amerino,* 56 etc). Cezar observă că, în timp ce în lumea romană gîsca era considerată o delicatesă şi se ajunsese la reţete elaborate pentru prepararea cărnii şi în special a ficatului acestei păsări, britanii, deşi creşteau gîşte, se abţineau să le mănînce deoarece le considerau păsări sacre (De *bello gallico,* 5.12).
► *Iconografie.* Arta clasică ne-a lăsat diverse reprezentări ale gîştelor, în special în ceramica grecească şi în reliefurile romane. Imaginea cea mai cunoscută ce are o gîscă drept protagonistă, deşi într-un rol incomod, este cea a copilului care sugrumă gîsca -sculptură realizată de Boethos, artist din epoca elenistică: imaginea copilaşului durduliu ce se căzneşte să stranguleze pasărea conţine poate o aluzie glumeaţă la muncile lui Heracle, potrivit unei înclinaţii vag rococo prezente în arta elenismului.
Glauce (gr. rXauxri, *-r\q*; lat. *Glauce, -es).* 1) Una dintre nereide; numele Glauce indică tocmai culoarea mării.
2) Fiica lui Creon din Corint, numită şi Creusa; a fost soţia lui Iason. Pentru detalii vezi CREON, 1 şi IASON.
Glaucia (gr. fXauxfo, -aţ). Fiica zeului fluvial Scamandru din Frigia. S-a îndrăgostit de Deimahos, un erou din Beoţia care 1-a
însoţit pe Heracle în expediţia împotriva Troiei; împreună cu acesta a avut un fiu, numit tot Scamandru, care s-a născut la puţin timp după moartea lui Deimahos. Heracle i-a dus pe Glaucia şi pe copilul acesteia în Grecia, unde numele lor - şi ulterior cel al soţiei lui Scamandru, Aci-dusa, şi cele ale fiicelor sale - au fost atribuite unor izvoare şi cursuri de apă.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită de Plutarh în *Moralia.*
Glaucopis (gr. rXaoxwmg, -1605). Unul dintre epitetele cele mai răspîndite în Grecia pentru a o indica pe zeiţa Atena. Semnificaţia sa precisă nu este clară; ar putea să însemne, aşa cum s-a crezut multă vreme, „cea cu ochi de cucuvea" şi să se refere deci la pasărea sacră a zeiţei, cu ochi mari, luminoşi, ce văd şi pe întuneric; prin urmare, am putea surprinde chiar o trimitere la un vechi animal totemic. Totuşi, ar exista şi altă posibilitate, aceea de a vedea în acest termen o referire la culoare, între albastru-deschis şi verde, şi de a-1 interpreta drept „cea cu ochi verzi--albaştri" sau „cea cu ochi

luminoşi", aşadar cu o simplă referire la o caracteristică fizică a zeiţei. Şi într-o interpretare, şi în cealaltă, se pune accent pe luminozitatea şi vioiciunea privirii.
Glaucos (gr. fXauxog, -ou; lat. *Glaucus, -i).* 1) Fiul lui Sisif şi tatăl lui Belerofon; a murit sfîşiat de iepele sale, pe care Afro-dita le-a făcut să turbeze pentru a-1 pedepsi după ce arătase că dispreţuieşte puterea zeiţei iubirii.
► *Prezenţe în literatura antică.* Personajul este amintit în *Georgicele* lui Vergiliu (3.267).
2) Fiul lui Hipolohos şi nepotul **lui** Belerofon; s-a aflat în fruntea armatei licienilor în timpul războiului troian. Fiind legat de eroul grec Diomede prin legătura ospitalităţii, atunci cînd 1-a întîlnit pe cîmpul de bătălie nu a luptat cu el; dimpotrivă, cei doi eroi au făcut schimb de arme. Glaucos a fost ucis de Aiax. Apollo, cu complicitatea Vînturilor, a făcut ca trupul său să fie luat de pe rug şi dus în Licia, unde nimfele au dat naştere unui izvor care a ţîşnit în jurul trupului său.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit în diferite pasaje din *Jliada*; sfirşitul său

este descris de Quintus din Smirna (3.278 şi urm.; 4.4 şi urm.).
3) Unul dintre fiii regelui cretan Minos şi ai Pasifaei. Pe cînd era copil a căzut într-un butoi cu miere şi s-a sufocat. A fost găsit de un prezicător, Poliidos din Corint, îndrumat de Apollo. Minos i-a cerut lui Poliidos să-i redea viaţa copilului, dar pentru că acesta nu a reuşit a fost îngropat de viu alături de Glaucos, la porunca regelui. Un şarpe a arătat apoi o plantă cu care copilul a fost readus la viaţă.
4) Pescar din cetatea Antedon din Beoţia; a devenit un zeu marin după ce a mîncat o plantă care fusese semănată de Cronos. Este protagonistul mai multor poveşti de dragoste, cele mai multe nefericite : a fost respins de Scila, care la cererea sa a fost preschimbată de Circe într-un monstru marin; cînd Ariadna a fost părăsită de Tezeu la Naxos s-a îndrăgostit de ea, dar Dionysos i-a răpit-o, înfăşurîndu-1 în coarde de viţă-de-vie. I se atribuiau construirea corăbiei Argo şi participarea la expediţia argonauţilor. Se credea că Glaucos vizita în fiecare an cetăţile de pe malul mării şi insulele greceşti, însoţit de monştri şi creaturi marine, şi că atunci rostea profeţii. Oracolul său era venerat în mod deosebit, fiind considerat sigur de pescari şi marinari. Era favoritul lui Nereu, iar în arta divinaţiei îi stăteau alături nereidele.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit în *Metamorfozele* lui Ovidiu (13.905 şi urm.) şi de Vergiliu *(Georgicele* şi *Eneida).*
► *Prezenţe In literatura modernă.* Povestea din *Metamorfozele* lui Ovidiu a inspirat tragedia *Glaucos* a lui Ercole Luigi Morselli, unde vrăjitoarea Circe apare ca dătătoare de nemurire.
Glia, vezi GEEA şi TELLUS.
Glifios (gr. PXucpioc;, -ou). Personaj amintit în unele tradiţii mitologice secundare în legătură cu mitul lui Tiresias. Cînd acesta a fost transformat în femeie, Glifios, care se îndrăgostise de el, 1-a atacat pe cînd se scălda; dată fiind forţa sa, Tiresias 1-a ucis însă pe atacator. Poseidon, tatăl lui Glifios, a vrut să-1 pedepsească şi le-a cerut Moirelor să-1 transforme din nou în bărbat şi să-1 lipsească de darurile sale profetice.
Gordios (gr. F6pSiog, -ou; lat. *Gordius, -i).* Vechi rege din Frigia şi tatăl lui MIDAS (vezi); la origine era un simplu ţăran. Cînd Frigia a început să fie afectată de dezordine şi revolte interne, un oracol i-a înştiinţat pe locuitori că necazurile lor vor înceta repede, pentru că un car le va aduce un rege în măsură să potolească revoltele şi să readucă pacea şi prosperitatea. La puţină vreme după rostirea profeţiei, Gordios şi-a făcut apariţia într-un car în faţa adunării poporului, care a făcut imediat legătura între apariţia sa şi oracol şi 1-a proclamat rege. In semn de recunoştinţă, Gordios i-a închinat lui Zeus carul său, care avusese un rol atît de important în urcarea lui pe tron; oiştea carului a fost fixată de un stîlp pe acropola cetăţii Gordion, capitala Frigiei, cu o coajă de copac înnodată. Un oracol devenit celebru a anunţat că nimeni nu va reuşi să dezlege acel nod, cu excepţia celui care a fost predestinat să domnească asupra întregii Asii. Este cunoscut episodul ce-1 are ca protagonist pe Alexandru cel Mare, care, ajuns în Frigia, a desfăcut nodul cu o lovitură de sabie, aplicîndu-şi lui însuşi oracolul.
Gorge (gr. r6pTT), -T]s ; lat. *Gorge, -es).* Fiica lui Oeneu şi sora Deianirei; împreună cu tatăl său 1-a avut pe Tideu (Apollodor, *Biblioteca,* 1.8.5). Doar ea şi Deianira şi-au păstrat înfăţişarea omenească, celelalte surori ale lor fiind transformate de Arte-mis în păsări (Bachilide, *Epinikia,* 5.165 şi urm.; Apollodor, *Biblioteca,* **1.8.1** şi 2.7.5).
Gorgofone (gr. ropYO96vr|, -TIS). Fiica lui Perseu şi a Andromedei (numele său, j,uci-gaşa Gorgonei", poartă în sine amintirea faptelor tatălui ei: vezi PERSEU), este considerată de unele izvoare prima femeie din lumea greacă ce s-a recăsătorit după ce a rămas văduvă. Primul său soţ a fost Perie-res, cu care a avut doi fii, Afareu şi Leucip. După moartea lui Perieres s-a recăsătorit cu Ebalos, cu care a avut încă doi fii, Tin-dar şi Icarios (pe care unele izvoare îi consideră tot fiii lui Perieres).
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită în diferite pasaje din Pausanias (2.21.7, 3.1.4 şi 4.2.4) şi de Apollodor *(.Biblioteca,* 1.9.5, 2.4.5 şi 3.10.3).

Gorgofonos (gr. fopŢCKpovoc, -ou). 1) Numele unui urmaş al lui Perseu, ce evocă fapta acestuia - „ucigaşul Gorgonei" (vezi

PERSEU). 2) întemeietorul mitic al cetății Micene. Tradiția povestește că a fost rege în Epi-daur și că a fost alungat din ținutul său; pentru a-și afla destinul, a apelat la oracol. Acesta i-a poruncit să pornească în călătorie și să se oprească acolo unde va găsi o teacă de sabie. Gorgofonos a găsit teaca în Pelopones, în locul unde Perseu o pierduse pe cînd se întorcea acasă după ce o omorîse pe Gorgona; aici Gorgofonos a întemeiat cetatea Micene.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este povestit în tratatul *De fluminibus* al lui Pseudo-Plutarh.
Gorgone (gr. TopȚoveg, -wv ; lat. *Gorgones, -urn).* în mitologia clasică, numele indică trei figuri feminine foarte temute, Steno, Euriale și Meduza, fiicele lui Forcus și ale lui Ceto, numite uneori din acest motiv Forcide (vezi schema de la rubrica GEEA). O serie de tradiții tîrzii plasau povestea lor în Libia sau chiar în Extremul Occident. De obicei erau reprezentate cu capul acoperit nu cu păr, ci cu șerpi; de asemenea, aveau aripi de aur și mîini de bronz și dinți enormi (Apollodor, *Biblioteca,* 2.4.2). Potrivit tradiției, singura dintre Gorgone care avea o natură muritoare era Meduza. Inițial ea fusese o tînără nespus de frumoasă, dar Atena i-a transformat pletele în șerpi, ca pedeapsă pentru că s-a unit cu Poseidon într-unui din templele închinate zeiței; din unirea celor doi s-au născut Crisaor și Pegas (potrivit izvoarelor, aceștia s-au născut cînd Gorgona a fost decapitată, ieșind din sîngele ce țîșnea din gîtul ei tăiat). Ca urmare a pedepsei divine, capul său a devenit atît de înspăimîntător, încît oricine îl vedea se preschimba în stană de piatră (Eschil, *Prometeu,* 800). Din această cauză, lui Perseu i-a fost foarte greu s-o omoare (vezi PERSEU). După uciderea Meduzei, Atena i-a așezat capul în centrul scutului său, unde acesta și-a menținut puterea de a-i transforma în stană de piatră pe toți cei care îl vedeau; potrivit unei alte tradiții, capul a fost îngropat în Argos sau a devenit un ornament al scutului lui Zeus. în iconografia clasică, chipul Gorgonelor a sfîrșit prin a deveni un soi de mască, ce avea adesea o semnificație apotropaică:
se credea că, dacă era expusă pe fațadele templelor sau la intrarea în diferite edificii, ferea de deochi. Sîngele ce a țîșnit din trupul Gorgonei avea caracteristici contrastante: dintr-o venă a ieșit sîngele benefic, pe care zeul Asclepios îl folosea pentru a readuce morții la viață, iar din alta - sîngele ce provoca moartea. Prin urmare, elementele benefice se împletesc cu cele teribile în figura Gorgonelor (și în special în cea a Meduzei), pentru care (și, încă o dată, mai ales în cazul Meduzei) s-au stabilit paralele cu figura Persefonei. Aceste paralele sînt evidente în episodul dragostei lui Poseidon, care face trimitere la destinul analog al Persefonei, iubită la rîndul ei de un zeu îndepărtat și obscur; de asemenea, s-au stabilit afinități cu mitul lui Ghilgameș.
O oarecare duplicitate a figurilor Gorgonelor, oscilînd între aspectul îngrozitor și cel pozitiv și benefic, este evidentă și în semnificația numelor lor: numele lui Steno poate fi pus în relație cu ideea de forță (gr. (T^evog, „putere"); cel al Eurialei este legat de imaginea mării nemărginite (eupuț și *ăXq)*; Meduza înseamnă „stăpîna", iar uneori numele este folosit pentru a-1 indica pe „stăpînul mării", la masculin (Poseidon sau Forcus), ca să nu mai pomenim că în Grecia Gorgo este atestat și ca nume de femeie.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul Gorgonelor este amintit într-un mare număr de izvoare clasice. Apare în *Iliada* și *Odiseea,* în *Teogonia* și *Scutul* lui Hesiod, în *Pythicele* 12 și 13 ale lui Pindar, în *Prometeu* al lui Eschil, în *Ion* al lui Euripide, în *Eneida* lui Vergiliu, în *Metamorfozele* lui Ovidiu și în textele unor mitografi tîrzii.
► *Prezențe în literatura medievală, modernă și contemporană.* în literaturile occidentale, capul Meduzei devine simbolul și ocrotitorul locurilor ce provoacă teamă ; reluînd o imagine prezentă deja la Homer și Hesiod, Dante *(Infernul,* 9.55-57) și Milton *(.Paradisul pierdut,* 2.611) o pun să stea de pază în lumea morților. Ca incarnare a răului apare în *Cartea regelui Arthur* și în *întîm-plările Andromedei și ale lui Perseu* de Cal-deron de la Barca; mitul său influențează legenda despre Sfîntul Gheorghe și balaur din *Legenda de aur* a lui Jacopo da Vara-gine. Frecvent evocată în poezia Renașterii, unde simbolizează adesea aspectele

cele mai tulburătoare ale farmecului feminin sau, mai precis, „dragostea la prima vedere", apare în Noaptea Valpurgiei din primul *Faust* al lui Goethe și revine, cu semnificații multiple, în diferite opere din secolul XX: în trilogia scriitorului neoele-nic Pandelis Prevelakis *(Soarele morții*; *Capul Meduzei*; *Plinea îngerilor)*; în nuvela *Cavalerul Barbă-Albastră* a lui A. Doblin; în *Naufragiul Meduzei* de J. Ristat și, sub formă de trimiteri și aluzii, în numeroase texte poetice. S. Freud recurge în repetate rînduri la imaginea Meduzei în scrierile sale, în special în *Capul Meduzei* (1922).
► *Iconografie.* Chipul enorm văzut din față, buclele, gura deschisă cu limba ieșind din ea sînt caracteristicile Gorgonelor în epoca arhaică. Trupul este reprezentat adesea din profil, gambele reproduc poziția tipică a așa-numitei „alergări în genunchi"; în picioare au încălțări cu aripi, iar pe umeri au două sau patru aripi. Aceste particularități sînt prezente în figura arhaică a Gorgo-nei, răspîndită în special în arta corintică și orientalizantă (vezi arta Pictorului Gor-gonei). Gorgona apare cu aceste caracteristici în piesele ceramice, precum și pe frontonul Artemisionului din Corfu, pe o placă de lut de la Siracuza și în *gorgoneia* de la Tarent și din templul Portonaccio de la Veies. în epoca elenistico-romană asistăm la un dublu fenomen: pe de o parte, figura Gorgonei își pierde aspectul monstruos și este umanizată (vezi așa-numita Meduza Rondanini, ce are caracteristici omenești și aripi care îi ies din cap), pe de alta devine un element cu precădere — dacă nu exclusiv - decorativ, iar trăsăturile sale monstruoase se cristalizează într-un soi de „cifru" ornamental. Pentru alte detalii vezi și PERSEU.
Gorgopis (gr. ropYWTtig, -i8og). Nume cu care este indicată uneori Ino, soția lui Ata-mas (vezi INO). De asemenea, este folosit de poeți ca epitet al Atenei; înseamnă „cea cu privirea înfricoșătoare".
Gortina (gr. fopxuv, -uvoț și Toptuva, *-f]q*; lat. *Gortyna, -ae,* sau *Gortyne, -es,* sau *Gortyn, -ynos).* Cetate din insula Creta, numită astfel după Gortis, unul dintre fiii lui Radamante; potrivit unor legende, a fost întemeiată de un erou pe nume Tau-ros, tatăl lui Minos. Mitul povestea că pe pajiștile ce o înconjurau pășteau caii din hergheliile Soarelui și că Britomartis era
o nimfă originară din cetate. în apropiere de Gortina, sub platanii de lîngă un izvor, Zeus s-a unit cu Europa, pe

care o răpise luînd înfățișarea unui taur. Gortina a fost, probabil, un centru de cult cu origine foarte veche ; pe acropola cetății se afla un templu, ale cărui rămășițe par să dateze aproximativ din anul 800 î.Hr. și indică existența unor strînse legături cu civilizația hitită.

Gradivus (lat. *Gradivus, -i).* în traducere, „cel ce mărșăluiește" sau „cel ce îndeamnă la luptă" (de la *gradior,* „a avansa, a merge"). Cu acest epitet era indicat zeul roman MARTE (vezi), corespondentul grecului Ares, zeul războiului. Potrivit tradiției, Numa Pompilius numise ca responsabili ai cultului lui Marte *Gradivus* (numit *gra-divus pater* și *rexgradivus :* Vergiliu, *Eneida,* 3.35 și 10.542) doisprezece preoți salieni.

Graie (gr. Tpaiai, -uiv ; lat. *Graeae, -arum).* Termenul înseamnă propriu-zis „femeile bătrîne". Erau fiicele lui Ceto și ale lui Forcus (vezi schema de la rubrica GEEA), fiind numite din acest motiv cu patroni-mul Forcide, asemenea GORGONELOR (vezi). Caracteristica lor era aceea că se nășteau cu părul alb, fiind deci bătrîne încă de la naștere; Hesiod *(Teogonia,* 270) nu omite totuși să sublinieze că, dincolo de această particularitate, ele aveau „chipuri nespus de frumoase". Altundeva se spunea că „semănau cu lebedele" (Eschil, *Prometeu,* 792) și, de asemenea, că toate aveau un singur ochi și un singur dinte, pe care le treceau de la una la alta cînd aveau nevoie. Hesiod spune că Graiele erau doar două, Enio și Pemfredo; în tradițiile ulterioare ele sînt în număr de trei, iar pentru cea de-a treia se indică numele Dino (care înseamnă „teribilă") sau Perso.

Potrivit tradiției, Graiele aveau sarcina de a păzi drumul ce ducea la locuința Gorgonelor; Perseu a reușit să ajungă în ținutul lor profitînd de momentul cînd își schimbau între ele singurul ochi pe care îl aveau și din acest motiv nici una nu putea să vadă. Graiele locuiau într-o peșteră numită Cistene, unde nu ajungeau nici razele soarelui, nici cele ale lunii.

Granicos (gr. fpavixoc;, -ou; lat. *Granicus, -i).* Erou frigian amintit de izvoare în legătură

cu Heracle, căruia i-a dat-o de soție pe fiica sa Teba. în cinstea tinerei, Heracle a întemeiat cetatea Teba din Misia.

Grannus (lat. *Grannus, -i).* Divinitate benefică a galilor, care în epoca galo-romană a fost identificată cu Apollo vindecătorul, venerat ca Apollo Grannus. Era considerat zeul ocrotitor al apelor purificatoare și dătătoare de sănătate și s-a bucurat de un cult foarte răspîndit mai ales în epoca romană tîrzie. O dată cu diminuarea progreaivă a importanței sanctuarului lui Apollo de la Delfi, sanctuarul din micul sat Grand de astăzi, la circa 100 km de Verdun, cunoscut din mărturiile arheologice și în legătură cu care atestările epigrafice confirmă faptul că îi era închinat lui Apollo Grannus, a devenit unul dintre cele mai importante centre religioase din lumea romană. Apollo Grannus a fost venerat în mod deosebit de Caracalla, care a apelat la el pentru a obține vindecarea de bolile sale fizice și psihice, și de Constantin, căruia zeul i s-a arătat în somn, alături de Victoria, în 309, și i-a promis victoria și treizeci de ani de domnie.

► *Răspîndirea cultului.* Micul centru Grand era sediul principal al cultului lui Apollo Grannus, dar nu și singurul, deși dimensiunile teatrului său de aproape douăzeci de mii de spectatori ne dau o idee asupra însemnătății centrului religios, care era cu siguranță superioară importanței tuturor celorlalte. Venerat oriunde se putea stabili o legătură între apele termale și vindecările miraculoase, lui Grannus îi era închinat un cult și în zona actualului Aachen, vechiul *Aquae Granni,* care păstrează o amintire a cultului zeului la nivel toponimic. Sanctuarul de la Grand era ținta pelerinilor din toate colțurile imperiului. O dată cu afirmarea creștinismului s-a răspîndit legenda potrivit căreia sfînta Libera, în loc să se supună unui ordin al împăratului Iulian, care îi poruncise să venereze o statuie de aur a zeului, a preferat să înfrunte martiriul; în urma acestuia însă un cutremur a făcut să se dărîme zidurile sanctuarului și să țîșnească un izvor cu apă miraculoasă. Descoperirea la Grand a două diptice de fildeș cu reprezentări astro-logice complexe pune centrul de cult în relație cu mediul egiptean și oriental.

Grații, vezi CHARITE.

Grădina Hesperidelor, vezi HESPERIDE și GRĂDINĂ.

Grădină. în mitologia clasică, ideea de grădină - colț de natură organizată și lucrată care se deosebește de natura spontană și sălbatică - poartă în ea amintirea îndepărtată a primelor cultivări din Orientul Apropiat în zorii civilizației agricole. Nu întîmplător, tocmai în Orientul Apropiat, leagănul agriculturii, au existat unele dintre cele mai faimoase grădini din Antichitate (nu mitice, ci reale, deși cîntate de poeți pînă la a deveni fabuloase). Scriitorii antici plasează printre minunile lumii grădinile suspendate din Babilon, iar monarhii asirieni și persani își înconjurau palatele rezidențiale cu parcuri splendide, ce cuprindeau și o serie de zone necultivate, unde erau ținute animale sălbatice, uneori feroce, pentru vînătorile la care participau suveranul și oaspeții acestuia. Numele persan cu care se indicau aceste locuri era „paradisuri", termen ce implică ideea închiderii și izolării grădinii cultivate și lucrate de om de natura spontană înconjurătoare.

Concepția despre grădină ca pămînt cultivat care dă roade este caracteristică pentru Antichitatea clasică, ce opune pă-mîntul lucrat de om naturii necultivate, *locus amoenus* lui *locus horridus,* și concepe de obicei grădina, inclusiv în mitologie, în special ca grădină de legume. Cultivarea pămîntului - și deci pregătirea unei naturi organizate, indiferent dacă este grădină sau cîmp - e tipică pentru lumea oamenilor. Ciclopii, de pildă, nu sînt oameni, deci nu cunosc muncile agricole. Pe de altă parte, zeii aleg pentru aparițiile lor natura spontană, peisajele sălbatice, pădurile, și li se înfățișează mai ales păstorilor, care trăiesc în mijlocul naturii neorganizate (vezi și

ARCADIA), şi nu ţăranilor. Locurile unde trăiesc zeii - Olimp, Parnas, Helicon - nu sînt grădini propriu-zise, ci ar putea fi definite mai degrabă ca „parcuri naturale", tocmai pentru că natura de acolo, splendidă şi bogată, este spontană. Peştera din insula paradisiacă unde trăieşte Calipso, de pildă, este înconjurată de o pădure în care-şi au cuibul nenumărate specii de păsări, izvorăsc patru izvoare, iar de jur--împrejur se întind pajişti înflorite de

violete şi gălbenele; toate acestea cresc spontan, cu singura excepţie - poate - a unei „vii înstrugurite", ce creşte în jurul peşterii. Este un peisaj natural, în faţa căruia „şi-un zeu putea să stea uimit [...]/ înveselindu-şi sufletul şi ochii" *(Odiseea,* 5.53-74).
O veritabilă grădină amenajată de om, deşi concepută mai ales ca grădină de legume, ce produce roade, şi nu încîntarea privirii, este cea a lui Alcinoos din insula feacilor : „Iar lîngă poartă, afară de ogradă/ Vedeai în faţă o grădină mare/ De patru fălci. în ea-nflorea tot felul/ De pomi frumoşi, şi mari, ba peri, ba rodii/ Ba dulci smochini şi meri cu mere mîndre,/ Ba verzi măslini. Iar pomii toţi, şi vara/ Şi iarna în tot anul, nu-şi pierd rodul, / Şi lipsă nu-i de el, ci la suflarea/ Zefirului sporeşte şi se coace. [...] Acolo/ Vedeai sădită şi-o du-roasă vie [...] La capăt rînduite în tot chipul/ Verdeţuri cresc şi înverzesc de-a pururi./ Mai sînt două fîntîni..." *(Odiseea,* 7.112 şi urm.). O grădină cultivată ca o livadă este cea a lui Laerte, tatăl lui Ulise, din insula Itaca *(Odiseea,* 18.359 şi urm.). O grădină ce prezintă toate caracteristicile naturii organizate, dar care printr-o minune rodeşte spontan, este cea rezervată de zei „oamenilor credincioşi" după moarte; în Insulele Fericiţilor, „în fiecare an, pă-mîntul, fără arătură, dă roade, iar via, necurăţată, înfloreşte mereu, [...] ramurile măslinului rodesc neîncetat, iar smochina întunecată împodobeşte pomul, mierea curge din stejarii scorburoşi, iar din înalţii munţi izvorul ţîşneşte vesel, şopotind" (Horaţiu, *Epode,* 16.41 şi urm.). Astfel se comporta natura şi în îndepărtata vîrstă de aur, cînd pămîntul rodea „spontan, peste tot, iederă bogată şi, amestecat cu acantul surîzător, rodul-pămîntului" (Ver-giliu, *Bucolicele,* 4.18 şi urm.). Caracteristica grădinilor de legume din mitologie este aceea că prezintă atributele grădinii pămîntene, ce dă roade şi îi arată omului o faţă a naturii într-o oarecare măsură domestică, blîndă, nu înspăimîntătoare, şi că în acelaşi timp oferă totul spontan, ex-cluzînd munca şi truda. Toate grădinile din mitologie au în comun dimensiunea frumosului, dar, contrar sensibilităţii moderne care tinde să idealizeze natura intactă şi necontaminată, mitul ne prezintă ca fiind
cu adevărat frumos numai mediul natural modificat de om, în această intervenţie asupra naturii putîndu-se întrevedea aproape un soi de eliberare de condiţia primitivă din care provenim.
Cele mai faimoase grădini amintite în mitologie sînt, pe lîngă aceea a lui Alcinoos şi peisajele blînde din vîrsta de aur, din Insulele Fericiţilor şi din insula nimfei Calipso - pe care le-am menţionat deja -, grădina Hesperidelor, unde are loc nunta lui Zeus cu Hera şi cresc merele de aur pe care Heracle va trebui să le culeagă într-una dintre muncile sale; grădina Afroditei, citată în fragm. 2 Voigt din Sappho („o livadă cu mere delicioase", „umbrele tufelor de trandafiri", „o pajişte-nflorită, cu cai, florile primăverii", unde „Ciprida culege cununile"), amintită şi în *Imnul homeric către Afrodita* („surîzătoarea Afrodită/ Spre Troia o porni şi-n urmă lăsă înmiresmatul Cipru"); şi „grădinile" lui Adonis, pe care femeile le amenajau în mici vase de lut în cinstea zeului (vezi ADONIS). Poate nu propriu-zis mitologice, dar cu siguranţă fabuloase sînt grădinile din Macedonia amintite de Herodot: „Se spune că sînt ale lui Midas, fiul lui Gordios, şi că în ele cresc spontan trandafiri cu cîte şaizeci de petale, care îi întrec în mireasmă pe toţi ceilalţi. în aceste grădini, după cum povestesc cei din Macedonia, a fost prins şi Silen" (8.138.2).
Pe lîngă divinităţile protectoare ale agriculturii şi vegetaţiei în general, ca Demetra sau Ceres, iar în lumea romană Vertum-nus, Pomona şi Flora, grădinile erau ocrotite mai ales de Afrodita/Venus. O putere specială asupra plantelor i se atribuia şi muzicii lui Orfeu (în legătură cu „pădurea care umblă", vezi PĂDURE).
► *Iconografie.* Cele mai sugestive imagini de grădini care ne-au parvenit din Antichitatea clasică sînt cele din picturile romane, în special din cele de la Pompei, ce reprezintă, adesea cu multă precizie, diferitele specii vegetale, florile, fructele, păsările şi fundalurile arhitectonice ale spaţiilor verzi ce împodobeau elegantele case ale romanilor bogaţi. Mai dificil este să identificăm în reprezentările figurate grădinile mitologice.
Grădinile lui Adonis, vezi ADONIS şi GRĂDINĂ.
GREIER

Greier. Greierul, consacrat lui Apollo, anunță sosirea anotimpului solar prin excelență, vara, „pe cînd ciulinul înflorește, iar greierul viersuitor/ Urcat într-un copac sloboade țiuitoarea lui cîntare/ De sub aripile-i" (Hesiod, *Munci şi zile,* 582 şi urm.). Cu țîrîitul său este comparată discuția nobililor bătrîni ai Troiei dinaintea Porților Scheene: după cum povestește Homer în *Iliada* (3.151 şi urm.), aceştia erau „de arme scutiți, dar în rostul vorbirii/ Meşteri ca roiul de greieri ce stînd pe copac în pădure/ Glăsuie blînd". într-un greier a fost transformat Titonos, iubitul lui Eos, Aurora; zeița a obținut pentru el darul nemuririi, din care pricină a fost condamnat să îmbătrînească la nesfîrşit. Cînd, slăbit peste măsură, a fost silit să trăiască izolat într-o cameră, într-un coşu-leț de nuiele, ajutat de Eos, zoii, înduioşați de soarta lui, l-au preschimbat în greier (vezi TITONOS). O legendă similară povestea cum, îmbătrînind, Sibila din Cumae s-a făcut tot mai mică, pînă cînd a ajuns să semene întru totul cu un greier. A fost închisă într-o cuşcă mică şi păstrată în templul lui Apollo de la Cumae.
Greierii sînt animale muzicale prin antonomază, fiind asociate cu muzele. Potrivit lui Platon, „se spune că a fost o vreme pe cînd greierii erau oameni, oameni de felul celor care existau înainte de a fi apărut muzele. Ci născîndu-se muzele şi, o dată cu ele, cîntecul, unii dintre oamenii de atunci s-au lăsat prinşi pînă într-atîta de patima cîntării, încît, nemaioprindu-se o clipă, ei au uitat să mai mănînce şi să bea, şi se stinseră fără măcar să fi băgat de seamă. Dintre aceştia se născu apoi neamul greierilor. De la muze ei au primit drept dar să nu simtă nevoie de vreo hrană, ci, abia născuți, fără să mănînce şi să bea, să se pună de îndată pe cîntat pînă în ceasul de pe urmă al vieții. Apoi, mergînd la muze, să le dea de veste cine dintre cei de pe pămînt le-aduce lor cinstire şi cărei muze anume" *(Phaidros,* 259b). Convingerea că greierii nu mănîncă era destul de răspîndită. Potrivit lui Aristotel, asemenea lăcustei, greierul se hrăneşte numai cu rouă.
în afara mitologiei, greierul apare adesea în fabulistica antică. Sînt celebre fabula cu
greierul şi furnica, care confirmă imaginea greierului nepăsător şi a furnicii active şi prevăzătoare, şi aceea cu greierul şi vul-pea, în care greierul o întrece în şiretenie chiar şi pe vulpe, prin definiție un animal dintre cele mai istețe (Esop, *Fabule,* 335 şi 336).
Grifon (gr. Fpuijj, fpuiroț; lat. *Gryps, -ypis* sau *Gryphus, -i).* Animal fabulos cu trup de leu şi cap şi aripi de vultur; locuia în munții aflați între ținutul hiperboreenilor şi cel al arimaspilor, unde păzea aurul din Nord. Potrivit tradiției, arimaspii au venit călare şi au încercat să fure aurul; de aici provine ostilitatea grifonilor față de cai. Unele izvoare spun că erau animalele sacre ale lui Apollo. în alte versiuni sînt puşi în relație cu Dionysos, pentru care păzeau craterul plin cu vin.
Credința în grifoni era de origine orientală ; se spunea că la origine fuseseră paznicii aurului Indiei. Şi numele lor este de origine orientală şi, după părerea unora, poate fi legat de rădăcina indo-europeană *grabh,* care înseamnă „a apuca", dacă nu cumva înseamnă „încovoiat", cu referire la gheare şi la cioc.
► *Prezențe în literatura antică.* Grifonii, menționați adesea de poeți, sînt descrişi în special de Herodot (3.116) şi de Pliniu *(Naturalis historia,* 7.10).
► *Iconografie.* Grifonul apare frecvent în arta antică, mai ales ca element decorativ ; este tipic pentru arta aşa-numită „orientali-zantă" din Grecia, ce datează din timpul expansiunii coloniale în Mediterana şi spre răsărit. în lumea romană, grifonul devine simbolul zoomorf al zeiței Nemesis şi, de asemenea, este legat de cultul dionisiac şi de mediul funerar.
Grinos (gr. fpuvoc, -ou; lat. *Grynus, -i).* Fiul lui Euripilos şi nepotul lui Telefos. A fost rege în Misia; la moartea tatălui său, ucis de Neoptolem în războiul troian, a riscat să-şi piardă tronul din cauza atacurilor popoarelor vecine, dar a reuşit să învingă grație intervenției lui Pergam, fiul lui Neoptolem şi al Andromacăi. în cinstea acestuia, a dat cetății pe care a întemeiat-o la sfîrşitul ostilităților numele de Pergam.

► *Prezențe în literatura antică.* Mitul ne este cunoscut din comentariul lui Servius la Vergiliu *(Egloge,* 6.72).
Grîu. în mitologia clasică, grîul este planta sacră a Demetrei, a fiicei sale Per-sefona şi a corespondentei sale romane, Ceres. Spicul de grîu sau un mănunchi de spice constituie atributele lor. Demetra le-a dăruit oamenilor grîul, după ce a regăsit-o pe Persefona, care fusese răpită de zeul infernului, Hades, şi fusese silită să petreacă o parte din an sub pămlnt, ca regină a morților, urmînd ca în timpul ce îi rămînea să se întoarcă printre zeii nemuritori, în povestea Persefonei şi în alternarea şederii sale pe pămînt cu cea de sub pămînt erau simbolizate succesiunea anotimpurilor şi cea a muncilor cîmpului, cînd semințele germinează după o perioadă de inerție subterană. în diferite mituri, răs-pîndirea cunoaşterii şi a cultivării griului era atribuită unor personaje legate de legenda Demetrei şi a Persefonei; potrivit tradiției celei mai răspîndite, Demetra îi dăduse lui Triptolem sarcina să străbată pămîntul şi să-i învețe pe oameni secretele cultivării cerealelor, iar primul cîmp din lume cultivat cu cereale a fost cîmpia Rarion din apropiere de Eleusis, care şi-a luat numele de la un strămoş al lui Triptolem (vezi RAROS). în Atica era răspîndit mitul lui Erehteu, ce a fost proclamat rege în semn de recunoştință pentru că îi învățase pe oameni să cultive grîul, pe care îl adusese în acea regiune. La Rodos era venerată nimfa Himalia, al cărei nume înseamnă „morărița" ; Zeus s-a îndrăgostit de nimfă şi s-a unit cu ea luînd înfățişarea unei ploi roditoare. Din dragostea lor s-au născut trei fii, ce reprezintă personificarea a trei aspecte din viața griului: Sparteos, semănătorul; Cronios, cel ce coace recolta; şi Citos, literal „cel gol pe dinăuntru", adică cel care pune grîul cules în siloz. Unele creaturi de origine divină aveau puteri speciale asupra griului şi a pămîn-tului cultivat în general. De exemplu, trei tinere, fiicele lui Anios, regele din Delos şi fiul lui Apollo (şi, în acelaşi timp, preotul acestuia), au primit de

la străbunul lor Dionysos puterea de a face să iasă din pămînt ulei, grîu şi vin; de aceste daruri ale lor au profitat grecii în timpul asediului
Troiei pentru a aproviziona armata, pînă cînd fetele, obosite, au fugit şi au fost transformate în porumbiţe prin intervenţia lui Dionysos (vezi şi ANIOS). Grîul avea un rol important şi în legenda lui Ino, Atamas şi Frixos. Potrivit unei versiuni a mitului pe care Euripide a tratat-o în tragedia sa *Frixos* şi care s-a pierdut, Ino, cea de-a doua soţie a lui Atamas, era geloasă pe Frixos şi Hele, copiii pe care acesta îi avusese cu prima lui soţie, Nefele. Pentru a-i înlătura, a elaborat un plan pe cît de ingenios, pe atît de complex; le-a convins pe femeile din ţinut să prăjească boabele de grîu înainte să le semene. Din acest motiv grîul nu a germinat şi întreaga regiune a fost afectată de foamete. Pasul următor al lui Ino a fost să îi convingă pe preoţii responsabili de oracolul din Delfi să ceară, pentru a pune capăt foametei, sacrificarea lui Frixos şi a Helei. Planul său diabolic nu a avut succes decît parţial; Frixos a mers în siguranţă călare pe berbecul cu lîna de aur trimis de mama sa Nefele şi care 1-a dus în cer, dar Hele a căzut în mare şi a murit (pentru detalii vezi ATAMAS, FRIXOS, HELE).
Dintre divinităţile romane, era legată de grîu o pereche de genii, numite Robigus şi Robigo, unul masculin, celălalt feminin, în cinstea cărora aveau loc sărbătorile numite ROBIGALIA (vezi), cînd se cerea ocrotirea zeilor împotriva ruginii griului. De asemenea, atît în lumea greacă, cît şi în cea romană, numeroase sărbători marcau calendarul muncilor cîmpului în funcţie de diferitele faze ale cultivării griului.
Gropi cultuale. în religia greacă şi romană exista obiceiul de a săpa în pămînt gropi pentru celebrarea riturilor religioase în cinstea morţilor; prin aceste gropi, lichidele provenite din sacrificii (sînge şi libaţii) erau vărsate direct în pămînt, ca să poată ajunge mai uşor în lumea sub-pămînteană şi la sufletele morţilor. Astfel îşi pregăteşte Ulise coborîrea în lumea infernală, în celebra scenă de necromanţie descrisă în *Odiseea* (vezi NEKYIA şi NECROMANŢIE).
Un alt tip de gropi culturale erau cele în care se depuneau cenuşa provenită din sacrificii şi toate obiectele de cult consacrate în temple care, din diferite motive, nu mai

erau utilizabile. Aceste gropi erau numite în latină *favissae* (vezi FAVISSA).
Grotă, vezi PEŞTERĂ.
Guneus (gr. fouveus, *-iwq*; lat. *Guneus, -ei).* Erou grec, fiul lui Ocitos; s-a numărat printre pretendenţii la mîna Elenei şi a luat parte la războiul troian în fruntea unui contingent de douăzeci de corăbii din Tesalia *(Jliada,* 2.748). în timpul călătoriei de întoarcere a naufragiat şi s-a stabilit pe coastele Libiei, unde cu mult noroc reuşiae
în cele din urmă să acosteze (Hyginus, *Fabule,* 81 şi 97; Apollodor, *Epitome,* 3.14 şi 6.15).
Guttus. Nume latin cu care se indica un mic vas cu gîtul şi gura foarte strimte, utilizat pentru a turna picătură cu picătură, după cum arată termenul *guttus,* lichidele pe care le conţinea. Era folosit în riturile religioase pentru turnarea vinului şi pentru efectuarea libaţiilor.
Gutuie, vezi MĂR, GUTUIE.

•

H

Hades (gr. "ASTIS, -OU ; şi *AX&r\q*; lat. *Hades, -ae* şi, de asemenea, *Pluto, -onis).* Cu acest nume era indicat în mitologia greacă zeul morţilor, fiul lui Cronos şi al Rheei *(Imnul homeric către Demetra,* 17 ; vezi schema de la rubrica CRONOS) ; „lăcaşul lui Hades" era lumea de dincolo de mormînt (Homer, *Iliada,* 23.19, 69-81). Numele zeului (care în greaca clasică indica întotdeauna o persoană, şi niciodată un loc) însemna iniţial „cel invizibil", iar figura sa reunea toate caracteristicile defuncţilor, începînd cu invizibilitatea. Probabil că iniţial avea un aspectul unui animal. Mai tîrziu, începînd cu epoca homerică (Homer, *Odiseea,* 24.231), a fost reprezentat cu un acoperă-mînt din piele de animal care îi ascundea parţial chipul.
A răpit-o pe PERSEFONA (vezi), cu care s-a căsătorit. în tradiţia literară este de multe ori confundat cu PLUTON (vezi). Pentru mărturiile literare vezi PLUTON şi PERSEFONA.
► *Epitete.* La Homer: Zeus *Katakthonios,* adică stăpîn a ceea ce se află în cealaltă lume; *Axiokersos.* Uneori este numit Orcus şi Aido-neus. Iniţial, *Pluton* este unul din epitetele sale, alături de *Climenos* şi *Eubuleus.*
► *Atribute.* Sceptrul, tronul, un vas *(kăntha-ros)* în mînă, pielea de lup al cărei cap îi acoperă creştetul.
► *Răspîndirea cultului.* Cultul lui Hades s-a răspîndit mai cu seamă în legătură cu Misterele Eleusine şi cu cele din Samotrace, unde era cunoscut sub numele *Axiokersos.* Avea un templu în Elida (Pausanias, 6.25.2).
► *Iconografie.* Uneori este reprezentat ca un om cu barbă, cu o statură impunătoare, alteori ca un erou tînăr, imberb. Apare în ceramică, de multe ori în cea din Magna Grecia; în aşa-numitele *pinakes* de la Locri; pe tronul Atenei *Partenos,* operă a lui Fidias; pe baza unei coloane din Artemisionul din Efes; în picturile parietale etrusce (Tarquinia,
mormîntul lui Orcus; Orvieto, mormîntul Golini I) şi pe sarcofagele romane, de multe ori în legătură cu răpirea Persefonei.
Halesus (lat. *Halesus, -i).* 1) Erou al eposului latin; a fost căpetenia auruncilor şi a oscilor şi a luptat alături de TURNUS (vezi). A fost ucis de către Evandru. Era fiul unui prezicător, ajuns în Italia din cetatea grecească Argos. Tradiţia îi atribuia întemeierea cetăţii Falerii. Alte izvoare îl prezintă, în general, ca fiind tovarăşul lui Agamemnon sau chiar fiul acestuia. O versiune a mitului aminteşte cum, din cauza atitudinii sale ostile faţă de Clitemnestra, a fost transformat într-un munte. Pe coastele acestui munte ar fi răpit-o Hades pe Persefona.
> *Epitete. Agamemnonius, Atrides, Argolicus.*
► *Prezenţe în literatura antică.* Vergiliu, *Eneida,* 7.723 şi urm.
2) Numele unuia dintre LAPIŢI (vezi),
Haliai (gr. *'AXiaC,* -uiv). în traducere, „femeile mării"; erau femeile originare din zona Mării Egee care au luptat alături de Dio-nysos împotriva lui Perseu şi a locuitorilor Argosului. Mormintele lor puteau fi văzute la Argos (Pausanias, 2.22.1).
Haliartos (gr. *'AXCapioq,* -ou). Nepotul lui Sisif, fiul lui Tersandros şi fratele lui Coro-nos. împreună cu fratele său a moştenit domnia de la unchiul lor Atamas, regele din Orhomenos, care rămăsese fără copii. Mai apoi, Haliartos şi Coronos i-au lăsat domnia pretendentului legitim, Presbon, fiul lui Frixos şi nepotul lui Atamas, şi au întemeiat cetăţile care, după ei, s-au numit Haliartos şi, respectiv, Coroneea.
Halirotios (gr. 'AXipp6#ioc;, -ou; lat. *Halirrhothius, -i).* Fiul lui Poseidon şi al Euritei; s-a aflat la originea unui conflict

între Poseidon şi Ares din cauza iubirii sale pentru Alcipe, fiica lui Ares şi a Agraulei. Halirotios a încercat să o răpească, dar a fost .ucis de tatăl ei. Poseidon 1-a chemat pe Ares în judecată pentru acest asasinat, iar procesul s-a desfăşurat pe colina din Atena care, din acel moment, a fost numită Areopag, sau „colina lui Ares".
Haliterses (gr. 'AXf&epcrne;, -ou). Fiul lui Mastoros; era un bătrîn prezicător din Itaca, amintit în *Odiseea* pentru că a prevăzut înfrîngerea pretendenţilor la mîna Penelopei şi i-a sfătuit pe locuitorii din Itaca să nu se răzvrătească împotriva lui Ulise.
Hals (gr. "AXc,, 'AXog). în traducere literală, „marea"; în mitologia greacă o indică pe zeiţa unui izvor, tovarăşa Circei, considerată a fi de origine etruscă. Capabilă, aidoma prietenei sale, să facă vrăji, atunci cînd Ulise a ajuns la Circe pentru a doua oară (în seria de aventuri elaborată pentru a oferi o

continuare şi un deznodămînt la *Odiseea)* Hals 1-a transformat într-un cal, ţinîndu-1 pe lîngă ea pînă cînd a murit de bătrîneţe. în *Odiseea* (11.134) există o trimitere potrivit căreia Ulise şi-ar fi găsit moartea pe mare; este vorba de o profeţie a prezicătorului Tiresias, pe care Ulise îl întîlneşte în împărăţia morţilor şi care prevesteşte că „moartea-ţi în afară/ De mare o să-ţi fie prea uşoară:/ Muri-vei doar împovărat de-o lungă/ Şi verde bătrîneţe". Probabil că legenda lui Hals a căpătat contur tocmai pentru a explica acest vers enigmatic.

Hamadriade, vezi NIMFE.

Haos (gr. Xaog, -oue,; lat *Chaos,* abl. *Chao).* în traducere, „spaţiu imens şi gol", „abis căscat". Este hăul care, potrivit vechilor
cosmologii, exista înainte de crearea lumii şi din care s-au născut zeii, oamenii şi apoi întreaga creaţie. Pentru Hesiod, Haosul, care este numit cel dintîi în povestirea din *Teogonia* (116 şi 123), nu era o zeitate pro-priu-zisă, ci o goală „căscare". Din Haos se trag Erebos, întunericul tenebros al adîncurilor, lipsit de lumină, şi Noaptea.

Haosul, în conexiune cu miturile despre originea lumii, era prezent şi în povestirile orfice transmise de izvoarele mai tîrzii *(Or-phicorum fragmenta,* Kern, 60). Susţinînd eternitatea lumii, Aristotel s-a opus noţiunii de Haos aşa cum fusese aceasta formulată de către mitografi *(Fizica,* 4.208b 31 şi urm.). în plan poetic, trecerea de la Haos la Cosmos reprezintă prima din transformările povestite de Ovidiu în *Metamorfoze.*

La fel cum în vechime Haosul era opus faţă de Cosmos, în vremurile moderne cuvîntul, pierzîndu-şi de altfel sugestiile cu care îl încărcase poezia antică, a început să indice dezordinea şi confuzia prin antonomază.

Haraionia (gr. 'Apjiovict, -ac ; lat. *Har-monia, -ae).* Fiica lui Ares şi a Afroditei, „cea care uneşte", Harmonia era o a doua Afrodită şi, în acelaşi timp, fiica zeului războiului. O altă versiune a mitului susţine că era fiica Electrei (la rîndul ei, fiica lui Atlas) şi a lui Zeus sau că Electra şi-ar fi asumat misiunea de a creşte şi educa rodul dragostei dintre Ares şi Afrodită. Harmonia trăia în Samotrace, fiind adesea prezentată ca o prinţesă orientală, ce cunoştea obiceiurile unor popoare îndepărtate. La Samotrace, Harmonia a fost iniţiată în misterele celebrate acolo. în timpul desfăşurării ritului, frumuseţea ei 1-a fermecat pe Cadmos, care asista şi el la ceremonie. Cei doi tineri s-au căsătorit printr-o festivitate solemnă, asupra căreia tradiţia mitică

URMAŞII HAOSULUI (Hesiod, *Teogonia,* 116 şi urm.) Haosul

Eterul
Erebos —r— *Noaptea*

H

1

Ziua
Noaptea
Moira, Kerele, Thanatos, Hipnos, Visele, Defăimarea, Nenorocirile, Hesperidele, Parcele, Nemesis, Amăgirea, Prietenia, Bătrîneţea, Discordia (Eris)

zăboveşte îndelung; există puţine informaţii despre rituri nupţiale asemănătoare în ceea ce-i priveşte pe ceilalţi zei sau eroi din mitologia clasică. La nuntă au venit toţi zeii (Apollodor, 3.4.2). Muzele i-au înveselit pe oaspeţi cu cîntecul lor. Zeus în persoană a petrecut cu Cadmos. Soţii au apărut într-un car tras de un linx şi de un leu şi condus de Apollo. Toţi zeii le-au adus daruri preţioase, printre care o mantie, un peplu şi mai ales un colier realizat de Hefaistos, pe care Afrodita i-1 dăruise lui Cadmos şi pe care acesta i 1-a oferit soţiei sale; acest colier avea să se dovedească fatal pentru toţi cei care l-ar fi posedat.

Cadmos şi Harmonia au avut patru fiice (Semele, Agave, Autonoe şi Ino), toate hărăzite unui destin tragic, şi un singur fiu, Polidor, din care avea să se tragă stirpea lui Oedip, căreia i-a fost rezervată de asemenea o soartă fatală şi tragică (vezi schema de la rubrica OEDIP). Harmonia a luat parte la aventurile lui CADMOS (vezi), împreună cu care s-a transformat în şarpe, printr-o metamorfoză ce duce cu gîndul la zeităţile subterane. în Iliria se afla mormîntul perechii regale, cu pietrele în formă de şerpi ce îi comemorau (Calimah, fragm. 11.4). Potrivit altei versiuni, Zeus i-a dus, tot sub formă de şerpi, în Insulele Fericiţilor (Pin-dar, *Olimpice,* 2). în iconografie,

şarpele a rămas simbolul care îi indică, aşa cum se poate vedea, printre altele, în cîtevapîna-*kes* sau tăbliţe de argilă ornamentate, provenind de la Locri.

► *Răspîndirea cultului.* Cultul Harmoniei este atestat mai cu seamă la Samotrace, unde a fost asimilată cu vechea Core, în timp ce Cadmos era identificat cu soţul său infernal.

► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea Harmoniei ne este cunoscută mai ales din *Teogonia* hesiodică, din *Didnisiacele* lui Nonnos şi din *Argonauticele* lui Apollonios din Rodos. De asemenea, apare în *Istoria troiană* a lui Hellanicos şi în *Istoria Samo-tracei* a lui Idomeneu. în plus, ştim că a existat un poem al lui Herodes din Priene (secolul al II-lea î.Hr.) despre nunta lui Cadmos cu Harmonia.

Harpalice (gr. 'ApuccXuxTi, *-r\q*; lat. *Har-palyce, -is).* 1) Numele unei amazoane.

2) Fiica lui Climenos; a avut o relaţie incestuoasă cu tatăl său, cu care a zămislit un fiu. Pentru a se răzbuna pe Climenos, care se unise cu ea printr-o înşelăciune, ea i-a dat să mănînce carnea fiului pe care-1 avusese cu el (sau, potrivit altor versiuni, carnea fraţilor săi). A fost ucisă de tatăl ei. După alte versiuni, Harpalice s-a sinucis, copleşită de remuşcări. în sfîrşit, conform altor variante, a fost transformată într-o pasăre de noapte.

► *Prezenţe în literatura antică.* Cu unele variante, mitul este relatat de Partenios din Niceea, Nonnos di Panopolis şi Hyginus.

3) Eroină îndrăgostită de Ificles; s-a sinucis pentru că tînărul a respins-o. Un cîntec de jale, numit „bocetul Harpalicei", era inspirat din povestea sa de iubire şi cîntat de tinerele îndrăgostite.

4) Eroină din Tracia, fiica lui Harpalicos, crescută de tatăl său ca un războinic, întru-cît avea să-i urmeze la tron, şi faimoasă vînătoriţă. Cînd un atac al geţilor (sau, potrivit altor versiuni, al unui grup de tovarăşi ai lui Neoptolem ce se întorceau din războiul troian) 1-a pus în primejdie pe Harpalicos, fiica sa 1-a salvat. Ulterior, silit să-şi părăsească palatul şi să se refugieze în păduri pentru a scăpa de urmărirea adversarilor săi, Harpalicos a fost ajutat de fiica sa, care 1-a hrănit nu numai datorită iscusinţei sale la vînătoare, ci şi prădîndu-i pe ţăranii şi păstorii din regiune; sătui de incursiunile sale neîntrerupte, aceştia i-au întins o cursă şi au capturat-o ca pe o jivină, prinzînd-o cu plasele. Harpalice a fost ucisă, însă moartea ei a fost însoţită de nişte încăierări crunte între ucigaşii săi; aceştia şi-au disputat un ied pe care tînăra îl avea în momentul cînd fusese prinsă, iar cearta s-a dovedit extrem de sîngeroasă. Eroinei i-au fost închinate un monument şi serbări speciale, în timpul cărora se declanşau lupte feroce care trebuiau să le evoce pe cele purtate după moartea ei.

► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul Harpalicei este amintit de Hyginus, *Fabule,* 193. Figura Harpalicei 1-a inspirat pe Vergiliu în realizarea portretului eroinei CAMILLA (vezi) din *Eneida.*

Harpalicos (gr.'ApircxXoxoc;, -ou; lat. *Har-palycus, -l).* Numele apare frecvent în mitologia greacă, indicînd diferite personaje minore. în particular, acest nume îl poartă tatăl Harpalicei, maestrul de lupte cu

spada şi de gimnastică al lui Heracle evocat de Teocrit, un fiu al lui Licaon şi, în sfîrşit, un tovarăş al lui Enea amintit în *Eneida* vergiliană ca victimă a Camillei.

Harpalion (gr. 'ApiraXfuv, -wvoţ). Numele indică doi eroi diferiţi, amintiţi în legătură cu războiul troian. Troianul Harpalion a fost ucis de Merion în faţa zidurilor cetăţii sale. Grecul Harpalion, originar din Beoţia, a fost ucis de Enea.

Harpedoforos. Unul dintre epitetele lui Hermes. Provine de la tipul de spadă cu care zeul 1-a ucis pe Argos cel cu o sută de ochi (vezi ARGOS).

Harpii (gr. "ApTiuiai, -wv; lat. *Harpyiae, -arum).* în traducere, „răpitoarele"; probabil că la origine erau nişte zeiţe ale fur-tunilor (mai sînt numite şi ^ueXXai, „vijelii"). Homer le descrie ca fiind „cele ce iau oamenii cu ele". Hesiod le reprezintă ca pe nişte personaje feminine înaripate, cu păr lung şi buclat. în tradiţia literară ulterioară apar ca nişte monştri înaripaţi, cu cap de femeie şi trup de pasăre, gheare lungi şi expresie înfometată. Zeii se slujeau de ele pentru a-i pedepsi sau chinui pe oameni şi pe eroi, indiferent de motiv. De exemplu, erau trimise să-1 chinuiască pe prezicătorul orb Fineu: de cîte ori i se aducea hrana dinainte, harpiile coborau din cer să i-o ia sau să i-o murdărească, făcînd-o imposibil de mîncat. Fineu a fost salvat de fiii lui Boreas, Calais şi Zetes, doi dintre argonauţi.

Numele harpiilor (două sau trei, în funcţie de tradiţie) ne sînt transmise nu fără divergenţe: Aelo şi Ocipete, menţionate de Hesiod *(Teogonia,* 267), Podarge, amintită de Homer *(Iliada,* 16.150), şi Celeno („cea întunecată"). Vergiliu povesteşte că, după ce au fost alungate de la Fineu, harpiile s-au stabilit în insulele Strofade. în cele din urmă au ajuns în adîncurile pămîntu-lui, sub insula Creta.

► *Prezenţe în literatura antică.* Hesiod, *Teogonia* (unde, spre deosebire de ceilalţi autori, sînt reprezentate ca două fecioare nespus de frumoase); Homer, *Iliada* (este numită Podarge, fără alte precizări) şi *Odiseea* (harpiile sînt amintite ca autoarele răpirii fiicelor lui Pandaros); Apollonios din Rodos, *Argonauticele* (unde se povesteşte întîmpla-rea cu Fineu chinuit de harpii); Vergiliu, *Eneida* (unde harpiile îi atacă pe troienii care au acostat în Strofade în urma unei furtuni, iar regina lor, Celeno, prezice că, înainte de a întemeia cetatea promisă, Enea şi ai săi vor trebui să „roadă de jur-împre-jur mesele").

► *Prezenţe în literatura medievală şi modernă.* Dante, în *Infernul,* 13, aminteşte rolul lor de justiţiare ale sinucigaşilor. Le menţionează, de asemenea, Boccaccio şi Ariosto. în limbajul curent, cuvîntul „harpie" se foloseşte în sensul de persoană avară sau rapace sau de persoană cu un caracter aspru sau îndărătnic.

► *Iconografie.* Reprezentate pe ceramică încă din epoci foarte îndepărtate, harpiile apar cu precădere ca figuri feminine înaripate. Nu întotdeauna este uşor să le deosebim de sirenele-păsări. Una dintre cele mai celebre reprezentări este cea de pe friza monumentului funerar al lui Xantos din Licia.

Harpina (gr. "Apmvvce, -TIC). Sora Eginei şi fiica zeului fluvial Asopos. împreună cu Ares 1-a zămislit pe eroul ENOMAOS

(vezi).
Harpiria (gr. 'Apnupeia, *-aq).* Potrivit unei interpretări a mitului harpiilor, era sora Erasiei şi fiica lui Fineu. împreună cu sora ei, s-a dedat unei vieţi destrăbălate; în cele din urmă, ele au fost răpite de către Boreazii Calais şi Zetes. Vezi, de asemenea, FINEU, 2 şi HARPII.
Harpocrate (gr. 'ApiroxpcfrTig, -oug; lat. *Harpocrates, -is).* Zeu de origine egipteană. Venerat în vechime în Egiptul de Jos, a fost transferat ulterior în lumea greco-romană. Este identificat cu HORUS (vezi).
Haruspicii. Practicată în lumea etruscă şi în cea romană, ştiinţa haruspiciilor consta în extragerea auspiciilor, prezicerea viitorului şi ghicirea voinţei zeilor prin examinarea şi interpretarea măruntaielor animalelor oferite ca jertfă. De origine orientală, practicată în Babilon, după cum atestă şi mărturiile arheologice, era puţin practicată în Grecia (unde haruspicii erau numiţi *tyoskdpoi* sau *hierdskopoi),* însă foarte răspîndită în Etruria şi în lumea romană. Examinarea măruntaielor, *extispicium,* era deosebit de specializată. O disciplină specifică reglementa interpretarea ficatului victimelor, care era împărţit în mai multe secţiuni, fiecăreia corespun-zîndu-i cîte un zeu. Conformaţia mai mult

sau mai puţin normală a fiecărei secţiuni le oferea haruspicilor posibilitatea de a înţelege voinţa zeilor respectivi. Un model de ficat împărţit potrivit regulilor acestei tehnici, aşa-numitul Ficat de la Piacenza, ilustrează criteriile urmate de haruspicii etrusci. Rolul deosebit de important exercitat de etrusci în ştiinţa haruspiciilor este confirmat atît de legendele care îi atribuiau etruscului Tages învăţătura originară a acestei arte (vezi TAGES), cît şi de expresia *etrusca disciplina* cu care romanii desemnau această ştiinţă. De altfel, din izvoarele istorice aflăm că, de cele mai multe ori, haruspicii erau etrusci şi că la Roma erau chemaţi în mod special, în funcţie de necesităţi. Regulile pe care le respectau în exercitarea profesiei lor se găseau în aşa--numitele *Libri haruspicini*, amintite de Cicero *(De divinatione,* 1.72). Pentru alte forme de prezicere a viitorului şi tehnici de profeţie, vezi şi DIVINAŢIE.
Hebdomaia (gr. T<x 'EpSojmTa). Sărbători religioase greceşti ce aveau loc în cinstea lui Apollo. Numele se datorează faptului că ele cădeau în cea de-a şaptea zi a fiecărei luni din calendarul lunar, cînd se credea că s-a născut Apollo. Aveau loc în diferite localităţi, dar erau populare mai ales la Sparta.
Hebe (gr. "Hpn, *-r\q* ; lat. *Hebe, -es* şi *Iuven-tas, -atis).* Zeiţa tinereţii, fiica lui Zeus şi a Herei şi sora lui Ares şi a Ilitiei (vezi schema de la rubrica CRONOS). A fost pahar-nica zeilor, înainte ca acest rol să-i revină lui GANIMEDE (vezi). Cînd Heracle a urcat în Olimp şi a fost primit printre zei, Hebe s-a căsătorit cu el şi i-a dăruit doi fii *(Odiseea,* 11.604). Tradiţiilor mai tîrzii li se datorează credinţa că ea era o divinitate capabilă să redea tinereţea. în *Heracle* al lui Euripide, intervine pentru a-i reda tinereţea bătrînului Iolau; şi Heracle o convinge să-1 întinerească. Cultul său era foarte răspîndit la Roma, unde Hebe a fost identificată cu zeiţa locală Iuventas şi considerată personificarea perpetuei înfloriri şi întineriri a statului.
► *Epitete.* Era numită *Ganimeda* (= cea veselă) şi *Dia.*
> *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită în *Iliada* (unde îl îmbăiază pe Ares după ce acesta s-a luptat cu Diomede : 5.905 şi unde
este paharnica zeilor: 4.2); în *Odiseea* este prezentată ca soţia lui Heracle (11.603); apare în pasajul citat din Euripide *(Heracle,* 349) şi în *Metamorfozele* lui Ovidiu (9.400-402).
► *Răsplndirea cultului.* In Grecia îi erau închinate templele de la Sicion şi Fliont şi era venerată împreună cu Heracle, Apollo *Pythios,* Horele, Charitele şi Afrodita. La Roma, în familiile importante se desfăşurau anumite rituri în cinstea ei, atunci cînd tinerii ajungeau la vîrsta adultă. In
amil 191 î.Hr., lîngă Circus Maximus a fost
ridicat un templu în cinstea sa.
► *Iconografie.* Apare mai ales ca paharnica la banchetele divine. începînd cu secolul al V-lea î.Hr. este uneori înaripată şi poate fi confundată cu Iris, şi ea paharnica zeilor.
Hecaergos (gr. 'ExaepYOC, -ou). 1) Epitet al lui Apollo şi al Artemisei. înseamnă propriu-zis „cel ce înfăptuieşte de departe" şi face trimitere în special la calităţile de arcaş ale celor doi zei.
2) Numele unei slujitoare a Artemisei, despre care se spunea că ar fi trăit la Delos.
3) Un hiperborean care, împreună cu Opis, i-a îngrijit pe Apollo şi Artemis cînd erau copii, pe insula Delos. A fost primul care i-a oferit un sacrificiu lui Apollo. Potrivit unei versiuni a povestirilor mitice, de la numele lui provine epitetul *Hecaergos* al lui Apollo.
Hecale (gr. 'ExoXT), *-r\q*; lat *Hecale, -es).* Bătrînă amintită în mitologie pentru că 1-a găzduit pe Tezeu atunci cînd acesta a plecat să vîneze taurul de la Maraton (vezi TEZEU).
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită de Apuleius *(Metamorfoze,* 1.23.1). Calimah i-a dedicat un scurt poem.
Hecamede (gr. 'Exajj.fjSTi, *-r\q).* Fiica lui Arsinoos ; a fost luată prizonieră de Ahile pe insula Tenedos, pe care a cucerit-o cînd se îndrepta spre Troia. Mai tîrziu a devenit sclava lui Nestor.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită în *Iliada* (11.624 şi 14.6).
Hecate (gr. 'EJCCXTTI, *-r\q*; lat. *Hecate, -es).* Divinitate greacă, reprezentată de obicei ca fiica lui Perseu sau a lui Perses şi a Aste-riei şi numită din acest motiv Perseida (vezi schema de la rubrica CRONOS). Făcea parte din stirpea titanilor, fiind singura

dintre ei care şi-a menţinut puterea şi sub domnia lui Zeus. Era cinstită de toţi zeii, iar marea putere pe care o avea a constituit, probabil, motivul pentru care a fost identificată ulterior cu numeroase alte divinităţi. Se spunea că ar fi fost Selene sau Luna în cer, Artemis pe pămînt şi Per-sefona în infern. Era, într-adevăr, o zeiţă triplă, descrisă ca avînd trei trupuri şi trei capete; din această trăsătură derivă apelativele sale caracteristice, ca *Triceps, Tri-formis, Trigemina* şi altele asemănătoare. Hecate a avut un rol **de** prim-plan în căutarea PERSEFONEI (vezi), iar cînd aceasta a fost găsită a rămas alături de ea, aju-tînd-o. A devenit astfel o divinitate a lumii subterane, a cărei teribilă putere era celebrată. Se spunea că în timpul nopţii ea trimitea pe pămînt tot soiul de demoni şi fantome, că stăpînea tainele magiei şi că sălăşluia de preferinţă la răscruci sau chiar în

apropierea sîngelui celor ce fuseseră uciși. Se credea că ar fi călătorit și ar fi rătăcit împreună cu sufletele morților și că apropierea sa ar fi fost anunțată de chelălăitul și lătratul cîinilor. La Atena exista obiceiul ca la sfîrșitul fiecărei luni să se așeze la răspîntii vase cu mîncare pentru ea; mîncarea era apoi consumată de săraci.
► *Epitete :* Perseida; *Triceps, Triformis, Trigemina* etc.; *Prothyraia* (ocrotitoarea porților); *Trivia* (epitet care i-a fost atribuit, mai ales în epoca romană imperială, în lumea germanică). *Hecate* a devenit apoi epitetul Arte-misei, iar *Hecatos* — al lui Apollo.
► *Atribute.* Era reprezentată cîteodată ca o lupoaică sau ca o cățea, dar mai adesea ca o figură feminină, uneori cu cele trei chipuri caracteristice. Simbolul său era făclia; la răspîntii se așeza în cinstea ei o imagine alcătuită din trei măști legate de un stîlp.
► *Răspîndirea cultului.* Cele mai mari centre de cult ale Hecatei se aflau la Samotrace, Lemnos, Atena și Egina, în Tesalia, Beoția și în diferite localități din Asia Mică. In epoca romană a fost venerată mai ales în provinciile germanice. I se ofereau ca sacrificii cîini, miere și oi negre, dar mai ales pești, simboluri ale divinităților htoniene. Era considerată ocrotitoarea magiei și invocată în timpul vrăjilor. Divinitate a femeilor, era considerata și protectoarea copiilor și venerată, asemenea Artemisei, în calitate
de *kourotrophos* („doică de copii")- Puterea sa și aspectul uneori înfricoșător nu exclud posibilitatea ca ea să fie reprezentată și ca o zeiță favorabilă, capabilă să înfăptuiască tot soiul de binefaceri, de la victoria în război pînă la succesul în întrecerile sportive sau pescuit.
► *Prezențe în literatura antică.* Nu apare în poemele homerice; este menționată în schimb de Hesiod *(Teogonia),* în *Imnul homeric către Demetra* (ce evidențiază o strînsă legătură între cele două zeițe) și de Calimah *(Schol. ad Theocr.,* 2.12), **unde** este înfățișată în timp ce o caută pe Core. Numele său este amintit adesea în papirusurile magice.
► *Iconografie.* Este menționată o statuie a lui Miron înfățișînd-o pe Hecate, care s-a pierdut, ca și sculptura în care Alcamene a reprezentat-o pentru prima oară cu aspectul trimorf caracteristic (Pausanias, 2.30.2). Imaginea sa apare în friza Gigantomahiei de pe Altarul din Pergam.
Hecatesia (gr. tâ 'Ejcaxfjo-ia). Sărbători religioase grecești în cinstea zeiței HECATE (vezi), care se celebrau în diferite loca-lități, în diverse moduri.
Hecatombă (gr. âxotTop.|3Ti, *-t]q).* Termen cu care se indica în Grecia sacrificiul a o sută de boi (acesta este sensul literal al cuvîn-tului). începînd cu poemele homerice însă este folosit și în mod mai generic, pentru a indica un sacrificiu deosebit de solemn, cu un mare număr de victime, nu neapărat boi. Hecatombele reprezentau un sacrificiu foarte plăcut lui Apollo (vezi HECATOMBEON ; *cf.* și *Imnul homeric către Apollo,* 249).
Hecatombeon (gr. 'ExotTojiPcuojv, -wvog). Numele unei luni din calendarul ionico--atic, prezentă în special în calendarul de la Atena, Delos, Smirna și Naxos. La Atena marca începutul anului și corespundea aproximativ lunilor iulie-august, iar nu-mele său provenea de la o HECATOMBĂ (vezi) ce avea loc în cinstea lui Apollo. Inițial luna se numea Cronios, în onoarea lui Cronos și a sărbătorilor închinate lui în ziua a douăsprezecea a lunii. în această lună cădeau Sineciile (ziua 16), Micile Panatenee (27-28) și Marile Panatenee cvadrienale, între 21 sau 24 și 29 (pentru alte detalii vezi CALENDAR și rubricile dedi-cate sărbătorilor respective).

Hecatonfonia (gr. xâ 'ExaTovcpovia). în general, termenul (ce derivă din grecescul 'exaxov, „o sută", și (poveueiv, „a ucide") indica un sacrificiu solemn oferit lui Ares ca mulțumire pentru uciderea a o sută de dușmani în luptă. Mai specific, se referă la un rit solemn săvîrșit în Mesenia în cinstea lui Zeus *Itomas* de către cei care omorî-seră singuri o sută de dușmani în luptă.
Hecatonhiri (gr. 'ExaT6YXeiP€C. ~wv ; lat. *Centimani, -orum).* Cu acest nume, ce înseamnă literal „cu o sută de mîini" (sau „cu o sută de brațe"), în latină *centimani,* erau indicate în Grecia trei ființe monstruoase și gigantice, Cotos, Briareu (sau Egeon) și Gies (sau Giges), cu o sută de brațe și cincizeci de capete, care aveau o statură și o forță fizică extraordinară. Erau fiii lui Uranos și ai Geei și au luptat alături de Zeus împotriva lui Cronos și a titanilor. După ce Zeus 1-a învins pe Cronos au devenit paznicii titanilor în Tartar.
► *Prezențe în literatura antică.* Hecatonhirii sînt legați de marile mituri teogonice : sînt amintiți în *Teogonia* lui Hesiod și la începutul *Bibliotecii* lui Apollodor.
Hector (gr. "Extwp, -opog; lat. *Hector, -oris).* Cel mai mare erou troian care a luptat împotriva grecilor; era fiul cel mai mare al lui Priam și al Hecubei, suveranii Troiei, soțul Andromacăi și tatăl lui Scamandrios sau Astianax. Are un rol de prim-plan în *Iliada.* A luptat împotriva celor mai curajoși eroi greci; 1-a înfruntat și 1-a ucis pe Patro-clu, prietenul lui Ahile. Moartea tovarășului său 1-a determinat pe Ahile să intre în luptă (vezi AHILE), iar în fața forței sale teribile chiar și cei mai curajoși troieni s-au retras în spatele zidurilor cetății. Numai Hector, în ciuda rugăminților alor săi, care îi cereau să se pună la adăpost, a rămas în fața zidurilor; cînd 1-a văzut însă pe Ahile s-a îngrozit și a fugit. A înconjurat de trei ori, în fugă, zidurile cetății, fiind urmărit de Ahile cel iute de picior; în cele din urmă a căzut, lovit de lancea eroului grec. Ahile a legat trupul lui Hector de propriul său car și 1-a tîrît pînă în tabăra grecilor; tradițiile tîrzii spun însă că mai întîi a înconjurat astfel de trei ori zidurile cetății. La porunca lui Zeus, Ahile i-a dat trupul eroului lui Priam, care venise
să i-1 ceară și care 1-a îngropat apoi la Troia cu mare fast; *Iliada* se încheie cu înmormîntarea sa.
Hector reprezintă una dintre cele mai nobile figuri din *Iliada.* în el sînt condensate în cel mai înalt grad toate virtuțile eroice; este cel mai mare erou troian, și însuși Ahile tremură cînd îl vede înain-tînd. Noblețea sufletului său îl face să prefere o rezistență eroică - deși însoțită de presentimentul apropiatei căderi a cetății și deci al inutilității eforturilor și chiar a morții sale - predării și sclaviei. Figura lui Hector este umanizată de sentimentele de tandrețe față de soție, părinți și fiul său, care se împletesc cu virtuțile proprii eroului și războinicului.
► *Răspîndirea cultului.* Lui Hector i-a fost închinat un cult eroic în diferite localități, în special la Troia și la Teba; din porunca unui oracol, aici au fost mutate rămășițele sale.
► *Prezențe în literatura antică.* Hector este descris în *Iliada,* unde are deja toate caracteristicile care îi vor fi proprii și mai tîrziu. Din personajul lui Homer se va inspira Vergiliu atunci cînd îl va face să apară în visul lui Enea, în *Eneida* ; tot din

versiunea homerică se inspiră şi Seneca atunci cînd schițează figura lui Hector care apare în *Troienele.* Lucan a compus un mic poem despre moartea lui Hector, care s-a pierdut.
► *Prezențe în literatura modernă şi contemporană.* Hector este evocat în literatura modernă în special atunci cînd se vorbeşte despre războiul troian. Este amintit în *Infernul* (4.122) lui Dante printre „spiritele mari", reapare în *Troilus şi Cresida* de W. Shakespeare şi în tragedia *Hector* a lui A. Montchrestien; transformat în simbol al dragostei de patrie, este amintit la sfîrşi-tul *Cîntecului mormintelor* al lui Foscolo. *în Război cu Troia nu se face* de J. Giraudoux este prezentat însă ca susținător convins al valorilor păcii.
► *Iconografie.* Hector este reprezentat frecvent în arta antică, în scenele din războiul troian ; poate fi identificat pe Vasul Franjois de la Vulci şi în numeroase picturi atice pe vase. Izvoarele spun că un Hector izolat fusese pictat de Polignot în sala Lesche din Delfi. Este amintită imaginea sa de pe Cufărul lui Cipselos, care s-a pierdut. Poate fi recunoscut în diferite miniaturi din *Iliada Ambroziană* şi pe unele monede din Troia.

Hecuba (gr. *'Exd$r\, -r\q*; lat. *Hecuba, -ae* şi *Hecube, -es).* Fiica regelui Dimas din Frigia sau, potrivit altor versiuni, a lui Ciseu, regele Traciei; a fost soția lui Priam, regele Troiei, cu care a avut mai mulți fii, printre care Hector, Paris şi Poli-xena; izvoarele nu ne spun exact cîți dintre cei cincizeci de fii ai lui Priam (poate opt-sprezece) au fost născuți de ea şi cîți de concubinele regelui.
în limba frigienilor, numele Hecubei corespunde celui al zeiței numite Hecate în Atica; regina a avut un destin semidivin, fiind destinată nu să moară, ca o femeie muritoare, ci să se transforme în cățea. După căderea Troiei a devenit prada de război a grecilor, care au luat-o cu ei ca sclavă. Pe coasta Traciei ea a răzbunat moartea fiului său Polidor, omorîndu-1 pe Polimestor (vezi Polidor). Transformată în cățea, s-a aruncat în mare (Euripide, *Hecuba,* 1259), într-un loc care a fost numit Cinosema, „mormîntul cîinelui". Aici era venerat mor-mîntul său.
► *Epitete.* Ciseida (după tatăl său, Ciseu); Dimantida (după tatăl său, Dimas).
► *Prezențe în literatura antică.* Hecuba are un rol semnificativ în *Iliada,* în special în cîntul 6 (unde încearcă în zadar să-1 convingă pe Hector să nu lupte, temîndu-se pentru viața sa) şi în cîntul 24 (unde îşi plînge fiul ucis). Reapare în tragedie datorită lui Euripide, care o alege ca protagonistă în *Hecuba* şi *Troienele* ; în literatura latină, printre cei care au scris tragedii ce poartă numele Hecubei se numără Ennius şi Accius, din ale căror opere ne-au parvenit puține fragmente, şi Seneca, acesta din urmă inspirîndu-se din Euripide în *Troienele.*
► *Prezențe în literatura modernă şi contemporană.* Drame de importanță modestă, pur-tînd numele Hecubei, au scris J. Bochetel şi L. Dolce; M. Bandello şi G. Gelli au elaborat două versiuni ale *Hecubei* euripidiene, iar J. Roig de Corella a scris o *Plîngere îndurerată a reginei Hecuba*; recent, şi Franz Werfel a scris o tragedie despre Hecuba *(Troienele lui Euripide).*
► *Iconografie.* în arta clasică este reprezentată destul de rar, de obicei ca o femeie în floarea vîrstei şi a frumuseții. Există imagini ale ei în ceramică şi în miniaturile din *Iliada Ambroziană.*
Hefaistos (gr. "Hcpaiaxoț, -ou; lat. *Hephaestus, -i).* Identificat de romani cu Vulcan, era zeul focului. Potrivit lui Homer, era fiul lui Zeus şi al Herei; tradițiile ulterioare susțin totuşi că nu avea tată şi că Hera îl adusese pe lume fără participarea lui Zeus, fiind geloasă pe regele zeilor care, la rîndul său, o adusese pe lume pe Atena fără ea (Hesiod, *Teogonia,* 928; vezi schema de la rubrica Cronos). Potrivit tradiției, Hefaistos s-a născut atît de slab şi de fragil (era şchiop de ambele picioare), încît
chiar şi mama sa îl disprețuia şi, ca urmare, 1-a aruncat din vîrful Olimpului *(Iliada,* 18.395). Zeițele mării Tethys şi Eurinome l-au primit binevoitoare şi l-au ținut lîngă ele nouă ani, timp în care Hefaistos a locuit într-o peşteră de pe fundul Oceanului, făurind bijuterii pentru ele.
Mai apoi el s-a întors însă în Olimp, unde (după Homer) a avut rolul de făurar al zeilor *(Imnul homeric către Apollo,* 139 şi urm.). Cu toate că a fost tratat cu cruzime de mama sa, tradiția ni-1 prezintă purtîndu-se politicos şi afectuos cu ea (cu o singură excepție, după cum vom vedea); odată i-a luat chiar apărarea în timpul unei dispute cu Zeus. Regele zeilor s-a înfuriat atunci atît de rău, încît 1-a apucat pe Hefaistos de un picior şi 1-a aruncat din cer *(Iliada,* 1.590).
Căderea lui Hefaistos a durat o zi întreagă ; în final, el a ajuns în insula Lemnos, ai cărei locuitori i-au făcut o primire cordială ; din cauza căzăturii Hefaistos a rămas însă şchiop. Această versiune a fost adoptată de scriitorii mai tîrzii, pe cînd în poemele homerice beteşugul lui Hefaistos este atribuit primei sale căderi, provocată de Hera, sau este considerat o slăbiciune din naştere care a determinat, după cum am văzut, reacția violentă a Herei. Şi după această cădere Hefaistos se întoarce în Olimp, unde joacă din nou rolul delicat de mediator în certurile dintre au-guştii săi părinți. Tradiția aminteşte mai ales relația ambivalență cu mama sa, pe care, pentru că se ruşinase că 1-a adus pe lume, a pedepsit-o: i-a făurit un tron superb, de care ea a rămas legată imediat ce s-a aşezat pe el; nici un zeu, în afara lui Hefaistos, nu a putut să o dezlege; Hefaistos, la rîndul său, a dezlegat-o în urma intervenției lui Dionysos, care 1-a îmbătat pentru

I*

a-1 putea aduce în fața tronului, şi numai cu condiția de a o lua de soție pe zeița dragostei şi a frumuseții, Afrodita.
Se pare că inițial Hefaistos a fost doar zeul focului, dar pentru că focul este indispensabil în prelucrarea metalelor, ulterior a

fost considerat un meşteşugar sau un artist. Palatul său din Olimp strălucea asemenea unei stele. în palat se afla atelierul său, cu nicovala şi cele douăzeci de foaie ce lucrau la porunca sa. Şi celelalte palate ale zeilor din Olimp erau opera lui Hefaistos. Printre realizările celebre ale atelierului său se numără armele lui Ahile, colierul Harmoniei, taurii lui Eetes, regele Colhi-dei, care scuipau foc (Apollonios din Rodos, *Argonauticele,* 3.228), sceptrul lui Aga-memnon etc. Printre operele sale unele izvoare o amintesc şi pe Pandora, prima femeie (Hesiod, *Teogonia,* 70), şi chiar întregul neam omenesc (Lucian). Povestirile de după Homer spun că ciclopii erau ajutoarele sale şi plasează atelierul nu în Olimp, ci pe o insulă vulcanică.
în *Iliada,* soţia lui Hefaistos este Charis ; la Hesiod este Aglae, cea mai tînără dintre Charite; în *Odiseea,* ca şi în numeroase alte povestiri ulterioare, consoarta sa este, după cum am arătat, Afrodita, simbolizînd îmbinarea priceperii meşteşugarului cu graţia şi frumuseţea, ce dă naştere artei. Zeiţa frumuseţii nu-i este însă credincioasă soţului, pe care îl înşală cu Ares (vezi AFRODITA) ; tradiţia aminteşte că Helios, Soarele, i-a spus lui Hefaistos despre trădarea soţiei sale şi că zeul înşelat i-a surprins în flagrant pe cei doi, capturîndu-i într-o plasă invizibilă pe cînd se aflau în pat; soţul înşelat i-a expus apoi, astfel legaţi, în faţa adunării zeilor. Diferite izvoare vorbesc despre nunta lui Hefaistos cu Atena: zeul a primit-o de soţie pe Atena ca recompensă pentru ajutorul pe care i-1 acordase lui Zeus atunci cînd o adusese pe lume (vezi ATENA), dar înainte de a se urca în patul nupţial Atena a dispărut, nedevenind deci soţia sa. Potrivit legendei, sămînţa lui Hefaistos a căzut pe pămînt, fecundîndu-1; astfel, din Geea şi Hefaistos s-a născut ERIHTONIOS (vezi; *cf.* Hyginus, 166).
► *Atribute.* Iconografia tradiţională a zeului, care se afirmă mai ales în epoca clasică, îl prezintă ca un bărbat puternic, cu barbă,
avînd în mînă ciocanul, uneori cu nicovala sau cu alte unelte legate de activitatea sa de făurar, cu un acoperămînt pentru cap caracteristic, oval, şi cu un chiton scurt care de obicei îi lasă descoperite umărul şi braţul drept.
► *Rdspîndirea cultului.* Cultul lui Hefaistos, răspîndit iniţial în regiunile vulcanice din Asia Mică, s-a extins ulterior, se pare, numai în regiunile greceşti, trecînd prin insulele ionice. Hefaistos era venerat în special în insula Lemnos, unde tradiţia locală plasa cea de-a doua cădere a sa; numeroase alte insule îşi disputau însă onoarea de a adăposti fierăria sa; printre ele se numără Lipari, Imbros şi Sicilia. Grecii obişnuiau să aşeze pe pămînt mici statui ale zeului, în formă de pitic.
► *Prezenţe în literatura antică.* Informaţii despre faptele zeului găsim în *Iliada,* în *Teogonia* lui Hesiod, în *Imnul homeric către Apollo* (unde, în w. 139 şi urm., este amintit rolul său de făurar al zeilor), în *Ciclopul* lui Euripide, la Calimah şi Apollonios din Rodos (unde Hefaistos este asociat cu ciclopii), la Epiharm şi Hyginus *{Fabule,* 166). Genealogia lui Hefaistos e amintită de Cicero în *De natura deorum,* 3.55. Vergiliu aminteşte locul în care se afla atelierul său în *Georgicele* (4.170 şi urm.) şi în *Eneida* (8.416 şi urm.), unde alături de zeu îi menţionează pe ciclopi ca ajutoare ale acestuia descriindu-i în timp ce făuresc fulgerele lui Zeus.
► *Prezenţe în literatura modernă.* Pentru apariţiile personajului în epoca modernă vezi VULCAN.
► *Iconografie.* Hefaistos apare destul de frecvent în ceramică, atît în cea cu figuri negre, cît şi în cea cu figuri roşii; este înfăţişat pe Vasul Francois de la Vulci; pe Hydria Viventius de la British Museum este reprezentată crearea Pandorei, pe care i-o atribuia o versiune a mitului (vezi PANDORA). De asemenea, este prezent în diferite scene ale Gigantomahiei (cea mai celebră este scena de pe Altarul din Pergam) şi în picturile pompeiene. La Atena îi era închinat un templu, Hefaisteion, unde se păstra statuia zeului realizată de Alcamene, astăzi pierdută.
Pentru figura lui Vulcan, corespondentul lui Hefaistos în lumea romană, vezi rubrica respectivă. Vezi şi FĂURAR.

FIII ŞI IUBITELE LUI HEFAISTOS

Iubita	*Fiii*
Afrodita	_
Aglae (Hesiod, *Teogonia,* 946)	-
Anticleea	Perifetes (Apollodor, *Biblioteca,* 3.16.1)
Atena (sau Atthis: Apollodor, *Biblioteca,* 3.14.6)	Erihtonios
Cabiro	Cabirii
Charis *(Iliada,* 18.382-383)	_
Etna	Palicii
0 fiică a lui Amfiction	Cercion
Geea	Erehteu
?	Ardalos
?	Piteu
?	Palemon

Hegemonios (gr. 'H-rejiovioc, -ou). Epitet cu care era indicat uneori Hermes, ca însoţitor al sufletelor în lumea de dincolo (de laTUflojiai, „ghid, însoţitor").
Hele (gr. "EXXTI, -TIS J lat. *Helle, -es).* Fiica lui Atamas şi a Nefelei şi sora lui Frixos. în clipa cînd Frixos trebuia să fie sacrificat (pentru detalii vezi FRIXOS), Nefele i-a salvat pe cei doi copii ai săi, care au zburat în spatele berbecului cu lîna de aur, un dar al lui Hermes (sau al Herei); între Sigeion şi Chersones însă Hele a căzut în marea care a fost numită, după ea, Helespont sau „marea Helei". Tradiţia interpretează sfîrşi-tul tinerei ca nunta sa cu Poseidon.
Heleios (gr. 'EXeiog, -ou). Fiul lui Perseu şi al Andromedei. A participat împreună cu Amfitrion la expediţia împotriva insulei Tafos. Era considerat întemeietorul cetăţii Helos din Laconia.

► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Pausanias (3.20.6), Strabon (8.363) și Apollodor *(Biblioteca,* 2.4.4 și 7).
Helenos (gr. "EXevog, -ou; lat. *Helenus, -i).* Fiul lui Priam și al Hecubei, cunoscut pentru darul său de profet. în timpul războiului troian a dezertat, abandonîndu-și concetățenii și trecînd de partea grecilor.
Versiunile referitoare la dezertarea sa diferă: unele afirmă că ar fi luat singur această inițiativă; altele spun că a fost obligat să dezerteze de către Ulise, nerăbdător ca Helenos să proroocească înfrîngerea
Troiei. O altă versiune povestește că, după moartea lui Paris, Helenos și Deifobos s-au luptat pentru Elena; învins, Helenos a fugit și s-a refugiat pe muntele Ida, unde a fost luat prizonier de greci.
După căderea Troiei a devenit prada de război a lui Pirus, căruia i-a prezis suferințele și piedicile pe care eroii greci aveau să le înfrunte la întoarcerea acasă pe mare. Prorocirile sale l-au făcut pe Pirus să se întoarcă pe uscat în Epir, ținutul său de baștină. După moartea lui Pirus, Helenos a căpătat o porțiune din acel ținut și s-a căsătorit cu Andromaca. Cînd Enea a ajuns în Epir în timpul rătăcirilor sale, Helenos 1-a primit cu căldură și ospitalitate.
► *Prezențe în literatura antică.* Helenos este unul dintre protagoniștii *Iliadei.* în *Filoctet* al lui Sofocle prezice căderea Troiei cu condiția ca Filoctet să meargă acolo, înarmat cu arcul său; în *Andromaca* lui Euripide, după căderea cetății, o ia de soție pe Andromaca. în *Eneida* lui Vergiliu, Helenos prezice rătăcirile și peregrinările care îl așteaptă pe Enea.
Helespont (gr. 'EXXfjairovroc;, -ou; lat. *Helles-pontus, -i).* In Antichitatea clasică, acest nume indica strîmtoarea ce separă Europa de Asia și corespunde actualei Dardanele, prin care Marea Neagră și Marea Mar-mara comunică cu Marea Egee. Numele era asociat cu mitul lui Frixos și al Helei și cu fuga lor în spatele miticului berbec cu lînă de aur: Hele, care a căzut în mare chiar în acel loc, a dat apei numele său (pentru detalii vezi HELE și FRIXOS).
Heliazi, Heliade (gr. 'HXictfiec„ -OJV ; lat. *Heliadae, -arum* și *Heliades, -um).* Termen cu care sînt indicați fiii și fiicele lui Helios, Soarele. Numele se referă mai ales la Fae-tusa, Lampetia și Phoebe, fiicele lui Helios și ale nimfei Climene și surorile lui Faeton. Legenda spune că ele au plîns cu atîta durere moartea fratelui lor pe malul Eridanului, încît zeul rîului, înduioșat, le-a transformat în plopi, iar lacrimile lor au fost preschimbate în chihlimbar (vezi ERIDAN).
► *Iconografie.* Rareori reprezentate în arta greacă, Heliadele apar, datorită caracterului funerar al mitului ale cărui protagoniste sînt, mai ales în ornamentele sarcofagelor romane.
Helicaon (gr. 'EXixawv, -ovog; lat. *Heli-caon, -onis).* Erou troian, fiul lui Antenor

și soțul Laodicei, fiica lui Priam, regele Troiei. A fost salvat de Ulise în momentul căderii Troiei; a plecat apoi în Italia de nord, împreună cu ANTENOR (vezi) și POLI-DAMAS (vezi).
Helice (gr. 'EXix-q, *-r\q;* lat. *Helice, -es).* Fiica lui Licaon, a fost iubită de Zeus; geloasă, Hera a transformat-o într-o ursoaică, dar Zeus a așezat-o printre stele, prefăcînd-o în Ursa-Mare.
Helicon (gr. 'EXixwv, -wvog ; lat. *Helicon, -onis).* Numele unui lanț muntos din Beoția, ale cărui vîrfuri erau acoperite de zăpadă în cea mai mare parte a anului. Era închinat lui Apollo și muzelor, care se numeau, după el, *Heliconiades* și *Heliconides.* Din patru în patru ani, aici aveau loc jocuri în cinstea muzelor. în Helicon se aflau două izvoare închinate, de asemenea, muzelor: Aganipe și Hipocrene.
Helios (gr. "HXiog, -ou; lat. *Helios, -i).* Numit și *Sol, Solis* de către romani, era zeul soarelui. Cea mai răspîndită tradiție spune că era fiul titanilor Hiperion și Tia și fratele lui Eos și al Selenei (respectiv, Aurora și Luna). După numele tatălui, este numit adesea Hiperionidul sau Hiperion, ce reprezintă o formă alternativă pentru patroni-mul Hiperionianul.
în descrierea lui Homer, Helios se ridică la răsărit din Ocean, străbate cerul și coboară seara în întunericul apusului, tot în Ocean. Mai tîrziu, pornind de la această simplă constatare a experienței cotidiene, poeții au elaborat mituri sugestive legate de soare și de drumul său pe cer. Astfel, se vorbea despre un minunat palat pe care Helios îl avea la răsărit, de unde pleca în fiecare dimineață cu o trăsură trasă de patru cai. El ajungea într-un al doilea palat, la apus, în timp ce caii săi pășteau iarbă în Insulele Fericiților.
Helios este considerat un zeu care vede și aude tot; în mitologie, el îi dezvăluie lui Heîaistos trădarea Afroditei și o înștiințează pe Demetra despre răpirea fiicei sale Persefona. Abia într-o epocă tîrzie putem observa identificarea lui Helios cu Apollo, inițial două divinități distincte. Helios era căsătorit cu Persa sau Perseida, numită însă și Neera *(Odiseea,* 12.133), o divinitate lunară (Neera înseamnă cea „nouă", cu referire la fazele lunii). Neera (sau, după alții,
nimfa Climene) le-a născut pe Lampetia și Faetusa, care păzeau cei trei sute cincizeci de boi ai tatălui lor *(Odiseea,* 12.127 și 12.261) în insula Trinacria (Sicilia). Și Phoebe (sau Egle) și Faeton erau,copiii lui Helios ; potrivit miturilor ulterioare, Faeton avea șapte surori, care puteau fi recunoscute în constelația Hiadelor, formată într-adevăr din șapte stele. Din Helios descindeau și Circe, vrăjitoarea din *Odiseea,* Charitele (Pausanias, 8.45.7), Pasifae, soția regelui Minos din Creta, și Medeea, legată de legenda argonauților și a lui Iason (vezi rubricile respective).
► *Epitete.* FAETON (vezi), Hiperionidul sau HIPERION (vezi).
► *Răspîndirea cultului.* Helios era venerat în multe regiuni ale Greciei, în special la Rodos, unde faimosul Colos, una dintre minunile lumii, reprezenta o imagine a zeului (vezi *infra).* I se ofereau ca sacrificii mistreți, tauri, capre, miei, berbeci albi și, mai ales, cai albi și miere. Printre animalele sacre ale lui Helios se numără și cocoșul. Lui Helios îi erau închinate sărbătorile numite Halieiea, care cuprindeau și întreceri atletice.
Pentru o serie de aspecte specifice dobîn-dite de cultul Soarelui în epoca romană, vezi SOL.
► *Prezențe în literatura antică.* Principalele opere literare antice în care apare figura lui Helios sînt poemele homerice și *Teo-gonia* lui Hesiod.

De asemenea, este interesantă rugăciunea lui Socrate la răsăritul soarelui, amintită de Platon, *Banchetul,* 220d.
► *Prezențe în literatura modernă.* Printre cele mai celebre evocări ale zeului grec se numără poezia *In cinstea zeului Soarelui* a lui F. Holderlin.
► *Iconografie.* Helios este reprezentat în ceramica atică cu figuri negre şi roşii, dar şi în opere celebre precum Altarul din Pergam, Domus Aurea a lui Nero (reliefuri stucate), statuia lui Augustus de la Prima Poartă (unde apare reprezentat pe platoşa împăratului); celebrul Colos din Rodos, pe care l-am menționat deja, era o statuie a lui Helios. Foarte interesantă este asimilarea lui Alexandru cel Mare cu Helios în epoca elenistică, asimilare încurajată de însuşi Alexandru, în scopuri propagandistice ; în sculptură, ea se traduce prin asemănarea dintre figura lui Helios şi chipul

lui Alexandru de pe Herma Azara. O altă asimilare are loc în cadrul creştinismului, prin identificarea Hristos - Helios, instituită de Constantin prin cultul lui *Sol Invictus* şi pe care o întîlnim în pictura mormîntului M de sub catedrala Sfîntul Petru de la Vatican. O ipotetică identificare cu Helios (sau cu un satir) a fost propusă pentru o statuie grecească găsită în mare, în Canalul Siciliei.
Heliotrop. Floarea, întîlnită în unele reprezentări de pe sigiliile din epoca minoică drept atribut al Stăpînei fiarelor, este legată în mitologia clasică de metamorfoza Clitiei; îndrăgostită de Helios şi disperată din cauză că acesta o înşelase cu frumoasa Leucotoe, Clitia a dezvăluit dragostea celor doi şi a făcut ca rivala sa să fie omorîtă de propriul său tată, care a îngropat-o de vie sub un morman de pietre. La rîndul său, Clitia a rămas nouă zile şi nouă nopți nemişcată, aşezată pe pămînt, nepieptănată şi neîngrijită, şi s-a hrănit doar cu rouă şi cu propriile-i lacrimi, uitîndu-se mereu la Soarele din înaltul cerului. în cele din urmă, a fost transformată în floarea de heliotrop, care, „deşi ținută de rădăcina ei, se întoarce totuşi spre Soare, iubindu-1 chiar şi schimbată în floare" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 4.269-270).
Hellen (gr. "EXXTTV, -nvoc;; lat. *Hellen, -enis).* Fiul lui Deucalion şi al Pirei şi tatăl lui Eol, Doros şi Xutos. A fost regele cetății Ftia din Tesalia. Tradiția îl consideră strămoşul tuturor grecilor: din cei doi fii ai săi, Eol şi Doros, se trăgeau neamul eolie-nilor şi cel al dorienilor, iar din nepoții săi Aheos şi Ion, fiii lui Xutos, descindeau din neamul aheilor şi cel al ionienilor (vezi schema de la rubrica DEUCALION).
Potrivit unei alte versiuni, pe care ne-o transmite Apollodor, Hellen se trăgea direct din Zeus.
Helotia (gr. xd 'EXomoO. Sărbători religioase greceşti cu origine foarte veche, probabil orientală, legate de riturile fecundității. Se celebrau în special la Maraton şi la Corint în cinstea Atenei *Helotida* (vezi ATENA) şi în insula Creta, unde apelativul *Helotida* îi era atribuit Europei.
Hemera (gr. 'Hji£pa, *-aq).* Termenul (care în limba greaca este de genul feminin şi înseamnă „zi") indica o divinitate ce per-
sonifica Ziua. Era considerată fiica Nopții şi a lui Erebos sau chiar fiica lui Helios, Soarele, şi sora Eterului (Hesiod, *Teogo-nia,* 124). Izvoarele o identifică adesea cu Eos, Aurora. în *Teogonia* (746 şi urm.) Hesiod povesteşte cum Hemera şi Noaptea se întîlnesc şi se salută în fața casei Nopții ; pentru că nu pot sta amîndouă sub acelaşi acoperiş, „cum intră prima, a doua tocmai iese-afară? [...] Căci totdeauna fiecare, de cum s-a pomenit afară,/ Cutreieră întreg pămîntul, iar cealaltă, stînd înăuntru,/ Aşteaptă să sosească vremea sortită drumeției sale".
Hemicines (gr. 'HjiCxuveg, -uv). Populație legendară care se învecina cu masageții şi hiperboreenii, la Pontul Euxin. Se spunea că aceşti *hemicines* aveau cap de cîine şi lătrau precum cîinii, de unde şi numele pe care îl purtau şi care înseamnă „pe jumătate cîini".
Hemiteea, vezi MOLPADIA, 2.
Hemon (gr. "Aipxtv, -ovoț; lat. *Haemon, -onis).* 1) Fiul lui Pelasgos şi tatăl lui Tesa-los; se credea că din numele său provenea vechea denumire a Tesaliei, Hemonia. Poeții latini utilizau uneori adjectivul *Haemonius* ca sinonim pentru Tesalos.
2) Fiul lui Creon, regele Tebei. S-a îndrăgostit de Antigona, şi cînd a aflat că tatăl său o condamnase pe tînără să fie îngropată de vie, disperat, s-a sinucis (vezi ANTIGONA). O versiune a mitului, pe care ne-o oferă Apollodor *(.Biblioteca,* 3.54), povesteşte că a fost omorît de Sfinx. Homer *(Iliada,* 4.394) spune că Hemon a fost tatăl tebanului Meon.
3) Strămoşul lui Teron, tiranul din Agri-gent, şi nepotul lui Cadmos. Obligat să părăsească Teba în urma unui omor, s-a refugiat la Atena. Urmaşii săi s-au mutat la Rodos şi la Agrigent.
Hemos (gr. A'îp.oț, -ou; lat. *Haemus, -i).* Cunoaştem mai multe personaje mitice cu acest nume;

legendele despre două dintre ele tind să le considere personificarea lanțului muntos omonim din Balcani.
1) Rege al Traciei, fiul lui Boreas şi al Oritiei şi soțul Rodopei, care era, la rîndul său, fiica zeului fluvial Strimon. Din unirea lor s-a născut Hebros, de la care şi-a luat numele rîul Hebru. Pentru că au revendicat pentru sine cultul divin şi au vrut să

fie numiți Zeus şi Hera, Hemos şi Rodope au fost pedepsiți şi transformați în munți, respectiv Hemos şi Rodopi.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit de Ovidiu în *Metamorfoze* (6.87 şi urm.) şi de Lucian *(Despre dans,* 57).
2) Tiran din Tracia; a fost ucis de Bizas pe muntele Hemos.
3) Fiul lui Ares, originar din Misia; a participat împreună cu Telefos la războiul troian.
Heosforos (gr. 'Ewaqxîpoc;, -ou). Steaua dimineții. Numele înseamnă propriu-zis „flacăra aurorei". Este personificată de o figură masculină, care a fost tatăl lui Telauge şi al lui Filonis şi fiul lui Eos şi al lui Astreos. Apare şi sub numele de Fos-foros, „cel ce aduce lumina", pe care romanii l-au tradus literal în *Lucifer.*
Hera (gr. "Hpa, -og; lat. *Hera, -ae* sau *Here, -es).* Romanii o numeau IUNONA (vezi). în traducere, numele grecesc *Hera* înseamnă „stăpîna" şi o indică pe regina zeilor, fiica lui Cronos şi a Rheei şi sora şi soția lui Zeus (vezi schema de la rubrica CRONOS).
Potrivit lui Homer, a fost crescută de Oceanos şi de Tethys, iar mai tîrziu a devenit soția lui Zeus. Numeroase versiuni ale mitului amintesc, nu fără divergențe, modul în care cei doi frați au ajuns să se căsătorească. Conform uneia dintre ele, Hera 1-a sedus pe Zeus pe muntele Ida din Asia Mică *(Iliada,* 14). O altă versiune spune că nunta a avut loc în palatul lui Zeus din Ocean, cu mare fast şi cu participarea tuturor zeilor, care au adus daruri; mai numeroase sînt însă povestirile despre nunta secretă a celor doi frați pe muntele Citeron din Beoția.
Ulterior, scriitorii adaugă că Hera, asemenea celorlalți fii ai lui Cronos, a fost înghițită de tatăl său şi că apoi a ieşit la lumină, fiind scuipată de zeu (vezi CRONOS).
în *Iliada,* zeii o tratează pe Hera cu acelaşi respect care îi este rezervat augustului său soț. Zeus însuşi îi ascultă sfaturile şi îi împărtăşeşte gîndurile sale ascunse. Comparativ cu Zeus, ea este însă inferioară ca putere şi autoritate şi trebuie să i se supună necondiționat, asemenea celorlalți zei din Olimp. Mai mult decît regina zeilor, ea este consoarta regelui zeilor şi oamenilor ; această diferență relevantă este evi-
dentă mai ales în izvoarele vechi. Ridicarea sa la rangul de regină propriu-zisă a zeilor, cu bogății şi puteri regale, este posterioară poemelor homerice.
Homer o descrie pe Hera ca avînd un caracter dificil; gelozia, încăpățînarea şi firea sa certăreață îl fac uneori să tremure chiar şi pe Zeus. Pe seama caracterului agresiv al Herei sînt puse certurile frecvente dintre ea şi Zeus; odată, cu sprijinul lui Poseidon şi al Atenei, ea a ajuns pînă acolo încît a plănuit să-1 pună pe Zeus în lanțuri, în asemenea cazuri, Zeus trece la fapte şi ridică mîna asupra ei. Odată a atîrnat-o de nori, cu mîinile prinse cu lanțuri şi cu două nicovale legate de picioare, drept pedeapsă pentru ura cu care îl urmărise pe Heracle; altă dată, cînd Hefaistos a încercat să o ajute, Zeus 1-a aruncat pe nesocotit din Olimp (pentru detalii vezi HEFAISTOS).
împreună cu Zeus, Hera i-a avut pe Ares, Hebe şi Hefaistos. Dintre toți zeii Olimpului, ea era singura căsătorită în sensul propriu al cuvîntului, din moment ce iubirile Afroditei sau căsătoria acesteia cu Hefaistos sînt rareori considerate ca atare de poeții antici. Datorită acestei poziții unice, ea este zeița ocrotitoare a căsătoriei şi a naşterilor şi este reprezentată ca mama Ilitiilor (vezi ILITIA). CU toate acestea, ea putea aduce pe lume copii singură, fără concursul lui Zeus; astfel 1-a născut pe Tifon, pentru a-şi arăta mînia împotriva lui Zeus, care o adusese pe lume pe Atena fără ea *{Imnul homeric către Apollo,* 309); în acelaşi fel se considera că se născuseră alți doi fii ai Herei, Ares şi Hefaistos, ultimul născut înainte de vreme, potrivit unei versiuni a mitului, în perioada de trei sute de ani cînd Hera avusese doar relații secrete cu Zeus; o altă versiune afirmă că Hefaistos s-a născut din coapsa Herei.
în Iliada, Hera este reprezentată într-un car tras de doi cai, iar Hebe şi Horele o ajută să-i mîne. în acelaşi poem, din cauza alegerii lui Paris (vezi PARIS) ea le este ostilă troienilor (deci şi lui Enea) şi, prin urmare, se află de partea grecilor. De asemenea, din cauza geloziei îi persecută pe toți fiii pe care

Zeus i-a avut cu femeile muritoare. Acest lucru explică ostilitatea sa față de Dionysos, Heracle şi mulți alți eroi. Tradiția o prezintă ca fiind însă blîndă şi binevoitoare față de Iason.

După numeroase indicii, care merg de la semnalările izvoarelor pînă la datele referitoare la cultele sale, putem deduce că Hera era considerată în principal o zeiță a căsătoriei, ocrotitoarea femeilor şi a laturii sexuale a existenței acestora.

► *Epitete.* Printre epitetele homerice cele mai frecvente se numără : „cea cu tronul de aur", „cea cu sandale de aur", „cea cu brațe albe". Este numită şi *Ilitia,* ca protectoare a naşterilor, *Pais,* „fata", *Teleia,* „cea desăvîrşită", şi *Chera,* „singuratica", cu referire poate la fazele lunii. Unele epitete ale sale se referă la rolul ei de ocrotitoare a căsătoriilor *(Zyghia, Gamelia* etc).

► *Atribute.* De obicei apare reprezentată ca o figură feminină solemnă şi maiestuoasă, adesea de vîrstă matură, cu fruntea înaltă, ochii mari şi o expresie solemnă şi trufaşă. Adesea părul îi este împodobit cu o coroană sau cu o diademă. De multe ori, un văl îi acoperă umerii, ca simbol al rolului său de soție a lui Zeus. Diadema, vălul, sceptrul şi păunul constituie atributele sale caracteristice.

► *Răspîndirea cultului.* Hera era venerată practic peste tot în Grecia. Unul dintre principalele sale temple se afla la Argos, iar un altul la Samos; celebru era şi templul său din Olimpia. Alte sanctuare se aflau la Sparta, Micene şi Tirint. Cultul s-a extins din Argos în întregul Pelopones, de la Olimpia la Sicion şi Corint, în Beoția, Eubeea, Creta şi Corfu ; principalele centre din apus se aflau la Selinunt, Crotona, Paestum, Heraionul de la gura rîului Sele, capul Lacinion.

La Samos aveau loc anual sărbători în cinstea sa, cu comemorarea miticei sale căsătorii cu Zeus. în timpul serbărilor, cea mai veche statuie a zeiței (o simplă bucată de lemn, aproape nelucrată) era cufundată într-o baie sacră, ce simboliza întoarcerea ei la virginitate (Pausanias, 2.38.2). La Argos, sărbătorile sale (Heraia) cuprindeau întreceri atletice, ai căror învingători primeau ca premiu scuturi; riturile prevedeau şi o procesiune de oameni înarmați, singulară în cazul unei zeițe.

► *Prezențe în literatura antică.* Datorită rolului său fundamental în Olimpul grecesc, Hera apare, ca protagonistă sau punct de plecare al evenimentelor, în numeroase opere literare şi adesea este invocată şi amintită de eroi şi personaje muritoare. Nunta lui Zeus cu Hera este descrisă de Homer în *Iliada,* 14. Conceperea lui Ares este amintită de Ovidiu *(Fastele,* 5.257). Trebuie să menționăm rolul său în poemele homerice: în *Iliada* apare ca aliată a grecilor şi ostilă troienilor din cauza alegerii lui Paris. Ea îşi menține această poziție şi în *Eneida* vergiliană. De asemenea, un rol important îi este rezervat în *Metamorfozele* lui Ovidiu.

► *Prezențe în literatura modernă şi contemporană.* Reevocarea marilor personaje din mitologia clasică în epoca modernă nu putea să ignore un personaj central al Olimpului, precum Hera, frecvent citată şi amintită în diferite opere poetice, cel mai adesea cu numele Iunona; pe lîngă simpla menționare a numelui său, un rol activ îi este rezervat în diferite opere literare, începînd cu epoca umanistică, de la *Batjocura zeilor* de F. Bracciolini la *Feroniade* de V. Monti şi *Primăvara Olimpiană* de C. Spitteler. La Hera fac trimitere, de asemenea, *Iunona şi păunul* de O'Cassey şi drama cu acelaşi titlu a lui A.A. Voznesenski.

► *Iconografie.* Reprezentările Herei sînt foarte frecvente în lumea antică. Poate că zeița este înfățişată în aşa-numita „Doamnă din Auxerre" de la Luvru; un cap vechi, provenind de la Olimpia, făcea parte probabil dintr-o statuie de cult citată de Pausanias (5.17.1). Este celebră statuia Herei sculptată de Cheramies, cunoscută ca Hera din Samos; de pe un fronton al Acropolei din Atena provine o imagine a Herei în scena apoteozei lui Heracle. Frizele cu teme divine o prezintă adesea pe Hera alături de Zeus (cîteva exemple ar fi Tezaurul sif-nienilor de la Delfi, Partenonul, Hefais-teionul din Atena etc.) în epoca clasică, Hera a fost reprezentată de Alcamene şi de Policlet, autorul statuii criselefantine din Heraionul de la Argos. Din prima sculptură citată este inspirată cunoscuta Hera Borghese de la Luvru.

Hera e reprezentată adesea şi în pictura greacă şi romană. Merită să amintim picturile greceşti pe vase care o înfățişează mai ales în scene ca judecata lui Paris şi hierogamia (nunta sacră) cu Zeus. Pentru alte informații cu privire la transpunerea Herei în lumea romană vezi IUNONA.

Heracle (gr. 'HpcucXric;, -eouc;; lat. *Hercules, -is*; şi -i). Personaj grec mitic, definit de Pindar *(Nemeene,* 3.22) ca „erou divin" şi considerat de atunci ca avînd o dublă

natură, de zeu şi erou. Potrivit lui Homer, Heracle era fiul lui Zeus şi al Alcmenei, o muritoare, soția lui Amfitrion din Teba (Beoția). Zeus s-a dus la Alcmena luînd înfățişarea lui Amfitrion, pe cînd acesta era plecat la război împotriva tafirienilor; din această unire s-a născut Heracle (vezi schema de la rubrica PERSEU). în ziua cînd trebuia să se nască Heracle, pe cînd Zeus se lăuda că urma să devină tatăl unui erou ce avea să domnească asupra neamului lui Perseu *(lliada,* 19.100 şi urm.), care era strămoşul lui Amfitrion, precum şi al Alcmenei, Hera, geloasă din cauza trădării soțului, a reuşit să-1

convingă să jure că va fi rege urmaşul lui Perseu ce urma să se nască în acea zi; s-a grăbit apoi să ajungă la Argos, unde a grăbit durerile soţiei lui Stenelos, alt fiu al lui Perseu, şi a făcut ca Euristeu să se nască înainte de vreme, amînînd în acelaşi timp naşterea lui Heracle şi lipsindu-1 pe acesta din urmă de domnia pe care Zeus o pregătise pentru el. Relaţia dintre Heracle şi Hera va rămîne întotdeauna ambiguă; în ciuda aversiunii zeiţei faţă de erou, atestată de diferite versiuni şi episoade ale mitului, una dintre etimologiile propuse pentru a explica originea numelui lui Heracle este „cel ce primeşte glorie de la Hera", iar în diverse sanctuare ale Herei muncile lui Heracle sînt reprezentate în sculpturi (vezi metopa din Heraionul de la gura rîului Sele, la nord de Paestum).
Alcmena a adus pe lume doi fii, Heracle şi Ificles, ultimul fiind fiul lui Amfitrion, mai mic cu o zi decît Heracle. Natura divină a primului născut s-a manifestat atunci cînd, fiind încă în faşă, a sugrumat doi şerpi pe care Hera îi trimisese să-1 omoare (Pindar, *Nemeene,* 1.33 şi urm.). Acest prim episod constituie atestarea eroului ca învingător asupra monştrilor, caracteristică prezentă şi în numeroase episoade ulterioare ale mitului. Diferite legende povestesc că, pentru a dobîndi nemurirea, Heracle trebuia să sugă laptele Herei, cea mai mare duşmană a sa. Potrivit unei versiuni a mitului, Hermes a aşezat copilul în poala zeiţei adormite; laptele care a curs din sînul ei, ajuns pe cer, a format Calea Lactee. O variantă spune că Atena a convins-o pe Hera să alăpteze copilul.
Copilăria şi adolescenţa lui Heracle se leagă, potrivit tradiţiei, de regiunea Tebei.
Dascălii săi au fost Amfitrion, care 1-a învăţat să mîne carul, Autolicos pentru pugilat, Euritos pentru trasul cu arcul şi Linos, care 1-a învăţat să cînte din gură şi din liră. Acesta din urmă a fost ucis de elevul său cu lira, pentru că îndrăznise să îl critice (Diodor din Sicilia, 3.67.2); pentru ca acest episod să nu se repete, Amfitrion 1-a trimis pe Heracle să-i păzească cirezile, activitate cu care eroul s-a îndeletnicit pînă la vîrsta de optsprezece ani. Educaţia sa a fost completată de Eumolpos, care 1-a învăţat arta muzicii, şi de Rada-mante şi Castor, care l-au învăţat, respectiv, trasul cu arcul şi folosirea armelor în general. Din această fază a biografiei lui Heracle datează un atribut prezent în întreaga iconografie clasică şi care constituie un element caracteristic: pe coasta muntelui Helicon a smuls din pămînt cu mîinile goale un măslin sălbatic, făurin-du-şi din el celebra ghioagă ce îl însoţeşte în toate reprezentările tradiţionale (Teocrit, 25.207). Poate că din această perioadă datează şi un alt atribut clasic, blana de leu pe care Heracle o poartă adesea pe umeri în reprezentările sculpturale. Pe cînd o tradiţie arată că blana ar fi a leului din Nemeea (Pindar, *Istmice,* 6.47 ; vezi *infra),* alţii spun că ea provine din primul act de vitejie al eroului, pe cînd păzea cirezile tatălui său pe muntele Citeron. Vitele lui Amfitrion şi cele ale lui Tespius, regele din Tespiai, erau ameninţate de incursiunile regulate ale unui leu. Heracle a promis că va elibera acea regiune de teroarea monstrului ; în semn de recunoştinţă, regele Tespius 1-a găzduit pe erou pe durata vînă-torii, oferindu-i-le şi pe cele cincizeci de fiice ale sale. Asemănarea dintre vînătoa-rea leului de pe muntele Citeron cu prima muncă a lui Heracle, uciderea leului din Nemeea, i-a făcut pe unii să afirme că fapta de vitejie de pe muntele Citeron trebuia să-i fie atribuită nu lui Heracle, ci unui erou din Beoţia, pe nume Alceu, cu care Heracle a fost ulterior identificat (vezi *infra).*
Ulterior Heracle 1-a învins şi 1-a ucis pe Erginos, regele din Orhomenos, căruia tebanii erau obligaţi să-i plătească tribut, în luptă Heracle şi-a pierdut tatăl, pe Amfitrion, dar Creon 1-a răsplătit dîndu-i-o de soţie pe fiica sa Megara, cu care eroul a avut mai mulţi fii (Homer, *Odiseea,* 11.269).

La puţin timp după aceasta, Hera i-a luat minţile, făcîndu-1 să-şi omoare copiii pe care îi avea cu Megara şi pe cei doi fii ai fratelui său Ificles. Copleşit de durere, Heracle s-a autocondamnat la exil şi s-a refugiat la Tespius, care 1-a purificat; apoi s-a dus la Delfi, ca să consulte oracolul, dorind să afle unde trebuia să se stabilească. Pythia i-a impus numele de Heracle, care 1-a înlocuit pe cel sub care fusese cunoscut pînă atunci şi care a rămas ulterior ca epitet al său, Alcide sau Alceu (acest nume are legătură cu cel al tatălui lui Amfitrion, care se numea Alceu); de asemenea, oracolul din Delfi a spus că Heracle trebuia să se stabilească la Tirint, în slujba lui Euristeu, vărul său, unde urma să rămînă timp de doisprezece ani, la sfîrşitul cărora avea să devină nemuritor. Trebuie să menţionăm că relaţiile lui Heracle cu Argosul sînt deosebit de strînse şi că, după o interpretare bazată pe semnalările prezente la Homer *(Iliada,* 19.105), Heracle făcea parte din dinastia Perseizilor şi era originar din Tirint; legenda despre naşterea sa din Alc-mena ar reprezenta, potrivit acestei interpretări, o încercare a Tebei de a şi-1 însuşi pe erou.
Din perioada în care a slujit la curtea lui Euristeu (pentru a împlini voinţa Herei, exprimată în ziua naşterii sale, şi ca pedeapsă pentru vina de a-şi fi ucis propriii fii) datează cele douăsprezece munci, care sînt însă povestite abia de scriitorii tîrzii. Singura muncă amintită de Homer este coborîrea lui Heracle în infern şi lupta cu Cerber. Pe de altă parte, Homer menţionează şi lupta dintre Heracle şi un monstru marin, expediţia sa la Troia pentru a-şi lua caii pe care Laomedon refuzase să-i dea, precum şi războiul împotriva locuitorilor din Pilos, cînd a distrus întreaga familie regală, cruţîndu-1 doar pe Nestor.

Cele douăsprezece munci, în ordinea tradiţională, codificate de mitografii din epoca elenistică, dar intrate în ordinul canonic cu mult înainte, chiar în metopa din templul lui Zeus din Olimpia (jumătatea secolului al V-lea î.Hr.), sînt următoarele:
1) *Lupta împotriva leului din Nemeea.* Valea Nemeii era pustiită de un leu fioros, fiul lui TIFON sau al lui ORTROS şi al ECHIDNEI (vezi). Euristeu i-a poruncit lui Heracle să-i aducă pielea leului. După ce a încercat
în zadar să-1 ucidă cu ghioaga şi săgeţile sale, Heracle a reuşit să omoare monstrul sugrumîndu-1 cu mîinile goale; s-a întors apoi la Tirint ducînd leul mort pe umeri. Potrivit unei tradiţii, blana de leu, care constituie un atribut constant al lui Heracle, ar aparţine monstrului din Nemeea (Pin-dar, *Istmice,* 6.47). Pielea leului era atît de rezistentă, încît nimic nu reuşea s-o sfîşie, cu excepţia ghearelor leului însuşi. Ulterior, Zeus a aşezat leul printre constelaţii. Pentru un episod secundar legat de prima muncă vezi MOLORHOS. Potrivit tradiţiei, pentru a comemora această faptă Heracle a instituit JOCURILE NEMEENE (vezi).
2) *Lupta împotriva Hidrei din Lerna.* Asemenea leului din Nemeea, şi acest monstru era fiul lui Tifon şi al Echidnei şi fusese crescut de Hera. El ameninţa regiunea Lerna din apropiere de Argos; avea nouă capete, dintre care unul — cel central - era nemuritor. Heracle 1-a înfruntat cu ghioaga, dar în locul fiecărui cap pe care reuşea să-1 distrugă apăreau alte două. în cele din urmă, Heracle a învins Hidra cu ajutorul tovarăşului său credincios IOLAU (vezi), arzînd capetele pe măsură ce le do-bora şi îngropîndu-1 sub o stîncă pe cel nemuritor. înmuind apoi vîrful săgeţilor sale în veninul monstrului, Heracle le-a otrăvit.
3) *Prinderea căprioarei din Cerinia.* Căprioara, care trăia în Arcadia, avea coarnele de aur şi copitele de bronz. Euristeu i-a poruncit lui Heracle să i-o aducă vie, iar eroul a trebuit să o urmărească un an întreg, prinzînd-o după ce a rănit-o cu o săgeată. Potrivit unei versiuni furnizate de Calimah, căprioara era sacră şi îi aparţinea Artemisei; alte patru căprioare, ase-mănătoare întru totul ei, erau înhămate la carul zeiţei. Atingerea unui astfel de animal constituia un sacrilegiu, pe care Heracle 1-a trecut asupra lui Euristeu. în povestirea lui Pindar *(Olimpice,* 3), urmărirea căprioarei de către Heracle s-a extins la cele mai îndepărtate regiuni din nord şi 1-a dus pe erou pînă în ţara hiperboree-nilor şi în Insulele Fericiţilor, unde a fost întîmpinat cu bunăvoinţă de Artemis.
4) *Prinderea mistreţului de pe muntele Erimant.* Animalul, pe care Heracle trebuia să i-1 ducă viu lui Euristeu, coborîse de pe munte, iar eroul 1-a urmărit mult

timp prin zăpadă, obosindu-1. în cele din urmă, a reuşit să-1 prindă şi să i-1 ducă lui Euristeu. Colţii mistreţului se păstrau, ca ofrandă, la Cumae, în Campania. Potrivit unei alte versiuni, vînătoarea a avut loc în Tesalia şi, împreună cu muncile următoare, se leagă de o serie de munci subordonate sau secundare, numite *Parerga.* Prima dintre ele este Centauromahia, legată chiar de vînătoarea mistreţului din Erimant. Urmărind animalul, Heracle a ajuns la centaurul Folos, care tocmai primise de la Dionysos, regele vinului, un butoi de vin bun. împotriva voinţei gazdei sale, eroul a deschis-o, iar mireasma îmbietoare i-a atras pe ceilalţi centauri, care au asaltat locuinţa lui Folos, aflată într-o peşteră. Heracle a reuşit să-i alunge pînă la casa centaurului Chiron, dar aici, în frenezia urmăririi, 1-a lovit cu una dintre săgeţile sale otrăvite chiar pe Chiron, căruia îi fusese cel mai bun prieten (vezi CHIRON) ; acelaşi sfîrşit 1-a avut şi Folos, lovit de o săgeată care a căzut din întîmplare pe piciorul său, omorîndu-1.
5) *Curăţarea grajdurilor lui Augias.* Euristeu i-a poruncit lui Heracle să cureţe într-o singură zi grajdurile lui Augias, regele din Elida, care adăposteau trei mii de vite şi nu fuseseră curăţate de treizeci de ani. Fără să pomenească de Euristeu şi de poruncile sale, Heracle i s-a înfăţişat lui Augias, oferindu-se să-i cureţe grajdurile şi cerîndu-i în schimb cea de-a zecea parte din vitele sale. Augias a acceptat şi Heracle, luîndu-1 cu sine ca martor pe Fileu, fiul regelui, a deviat cursul rîurilor Alfeu şi Peneu, făcîndu-le să treacă prin grajduri şi curăţîndu-le astfel într-o singură zi. Cînd Augias a aflat însă că Heracle curăţase grajdurile din porunca lui Euristeu, a refuzat să-i dea a zecea parte din turmele sale, aşa cum făgăduise, în ciuda mărturiei lui Fileu, care a fost alungat de tatăl său. Dintr-o epocă următoare datează invazia Elidei de către Heracle, care i-a omorît pe Augias şi pe fiul acestuia şi a instaurat jocurile olimpice.
6) *Uciderea păsărilor stimfaliene.* Aceste păsări vorace, crescute de Ares, aveau gheare, aripi şi cioc de bronz, îşi foloseau penele ca săgeţi şi se hrăneau cu carne de om. Trăiau pe malul lacului Stimfalos din Arcadia, iar Heracle a primit poruncă de la Euristeu să le alunge. El a fost ajutat
de Atena (care apare alături de erou şi în iconografia tradiţională legată de această muncă); zeiţa i-a dat nişte clopoţei de bronz (Diodor din Sicilia), cu care Heracle a făcut păsările să se ridice în zbor, omo-rîndu-le apoi una cîte una cu săgeţile sale. Potrivit unei alte versiuni, păsările nu au fost ucise, ci doar alungate şi s-au mutat pe o insulă, unde au fost găsite de ARGONAUŢI (vezi; Apollonios din Rodos, 2.10.30).
7) *Prinderea taurului din Creta.* Taurul fusese trimis la Creta din mare, de către zeul Poseidon, pentru ca Minos să-1 sacrifice. Minos a fost însă cucerit de frumuseţea taurului şi 1-a oprit pentru sine, sacrificînd alt animal în locul lui. Mîniat din cauza acestei jigniri, Poseidon a făcut ca animalul să turbeze şi să provoace pagube mari în insulă. Tradiţia spune că de acelaşi taur s-a îndrăgostit regina Pasifae, care a zămislit cu el Minotaurul. Heracle a primit poruncă să-1 prindă, ceea ce a şi făcut,

ducîndu-i taurul lui Euristeu; animalul a redevenit însă liber, iar în legendele despre TEZEU (vezi) îl regăsim astfel, în ținutul Maraton.
8) *Prinderea iepelor lui Diomede.* Euristeu i-a poruncit lui Heracle să-i aducă iepele regelui trac Diomede (suveranul bistoni-lor), pe care acesta le hrănea cu carne de om. Cu ajutorul unor prieteni, Heracle a reuşit să prindă animalele şi să le ducă pe malul mării; aici a fost însă înconjurat de bistoni. Pe durata luptei i-a încredințat iepele prietenului său Abderos, pe care ele l-au omorît; la sfîrşitul luptei, bistonii au fost învinşi şi Diomede a fost ucis, iar Heracle a dat trupul său iepelor ca hrană; în memoria prietenului dispărut, eroul a întemeiat cetatea Abdera (Apollodor, 2.5.8). Iepele, care s-au îmblînzit după ce au mîn-cat trupul stăpînului lor, i-au fost duse lui Euristeu, iar apoi au fost lăsate libere, fiind ucise de animalele sălbatice de pe muntele Olimp. în timpul trecerii lui Heracle prin Tesalia a avut loc, potrivit lui Euripide *(Alcesta),* învierea Alcestei, care a fost adusă pe pămînt din infern de către erou.
9) *Doblndirea cingătorii Hipolitei.* Hipo-lita, regina amazoanelor, primise în dar de la Ares o cingătoare pe care Admeta, fiica lui Euristeu, o dorea foarte mult. Prin urmare, Heracle a fost trimis să i-o aducă

(Euripide, *Heracle,* 409). Primit la început cu prietenie de regină (Apollodor, 2.5.9), el a trebuit să înfrunte duşmănia neaşteptată a amazoanelor, provocată Hera şi care a sfîrşit printr-o veritabilă luptă (Amazono-mahia lui Heracle). Eroul a ieşit victorios, a omorît-o pe Hipolita, i-a luat cingătoa-rea, iar pe drumul de întoarcere s-a oprit în Troada, unde a salvat-o pe Hesione de un monstru pe care Poseidon îl trimisese împotriva ei. Tatăl Hesionei, Laomedon, i-a promis lui Heracle ca răsplată caii pe care îi primise de la Zeus. Dar pentru că Laomedon nu şi-a ținut cuvîntul, Heracle a părăsit Troada, jurînd că va declara război Troiei, ceea ce se va întîmpla mai tîrziu (vezi *infra).*
10) *Prinderea boilor lui Gerion.* Gerion, monstrul cu trei trupuri, trăia pe insula Eritia (în traducere, „cea roşie": Strabon, 3.2.11), numită astfel deoarece se afla la apus, sub razele soarelui la asfințit. Insula, identificată odinioară cu o fîşie de uscat din largul coastei Epirului, s-ar afla, după unii, în golful Gades sau ar fi una dintre Baleare. Aici îşi ținea Gerion vitele, care erau păzite de un gigant şi de un cîine cu două capete (Ortros) şi pe care Euristeu i-a poruncit lui Heracle să i le aducă. Printre muncile preliminare prinderii boilor se numără ridicarea a două coloane (Coloanele lui Hercule) de partea cealaltă a strîm-torii Gibraltar, coloane numite Calpe şi Abila, lupta împotriva lui ANTEU (vezi) şi a lui BUSIRIS (vezi). Legat de lupta cu Anteu este şi episodul capturării lui Heracle de către PIGMEI (vezi). Epuizat din cauza căldurii soarelui, Heracle a avut îndrăzneala să-1 lovească cu săgeata pe însuşi Helios, zeul solar; impresionat de curajul eroului, Helios i-a dăruit o barcă de aur, cu care Heracle a ajuns uşor pe insula lui Gerion. Aici a reuşit să prindă vitele după ce i-a ucis pe paznici şi pe Gerion; la întoarcere a fost implicat în numeroase aventuri secundare pe cînd străbătea Galia, Italia, Iliria şi Tracia, regiuni a căror tradiție antică păstrează urmele mitologice ale acestei treceri (de pildă, Apollodor, 2.5.10; Strabon, 4.1.7); pentru aceste episoade vezi *infra, Călătoriile lui Heracle în Apus* ; vezi şi Bou. După ce i-a înapoiat Soarelui barca de aur, Heracle s-a întors la Euristeu cu vitele, care au fost sacrificate în cinstea Herei.
11) *Culegerea merelor din grădina Hesperidelor.* La nunta sa, Hera primise în dar de la Geea (Glia) nişte mere de aur, pe care le încredințase HESPERIDELOR (vezi), în ținutul hiperboreenilor, să le păzească. Heracle a primit poruncă de la Euristeu să-i aducă merele. Dificultatea sarcinii consta nu doar în faptul că eroul trebuia să treacă de paznicul merelor, balaurul Ladon, ci mai ales în aceea că trebuia să găsească mai întîi locul unde se aflau acestea. Descoperirea locului a fost o întreprindere grea şi de durată; chiar şi anticii plasau diferit grădina Hesperidelor: uneori la vest de Libia, uneori pe coastele muntelui Atlas, alteori în ținutul hiperboreenilor. Numai Nereu 1-a putut îndruma pe Heracle, nu fără să încerce să-i scape cu orice chip. Asemenea călătoriei de întoarcere după prinderea boilor lui Gerion, şi aceasta a fost presărată de episoade colaterale: lupta cu CICNOS (vezi), cea cu BUSIRIS (vezi) şi cea cu ANTEU (vezi), legate de altfel şi de expediția împotriva lui Gerion, urcarea pe muntele Caucaz, unde Heracle 1-a eliberat pe Prometeu, care era legat de o stîncă (vezi PROMETEU) şi care, în semn de recunoştință, i-a oferit eroului cîteva sfaturi utile pentru acțiunea sa. în cele din urmă, Heracle a ajuns la muntele Atlas, după ce 1-a învins în luptă pe TRITON (vezi), şi aici i-a dat lui Atlas sarcina să culeagă merele în locul său, oferindu-se să susțină în locul acestuia bolta cerească. Atlas i-a adus merele, dar a refuzat să-şi reia locul, şi numai printr-un şiretlic Heracle a reuşit să plece. Euristeu i-a dat eroului merele, dar acesta le-a dăruit, la rîndul său, Atenei, care le-a aşezat la locul lor. Potrivit unei alte versiuni, Heracle l-ar fi ucis şi pe balaurul Ladon *(Hyginus, Astronomica,* 2.6). în altă povestire, Hesperidele, disperate din cauza furtului merelor, au fost preschimbate în copaci, sub care s-au odihnit mai apoi argonauții. După o altă versiune, balaurul a fost aşezat în cer, unde a devenit constelația Balaurului.
12) *Prinderea lui Cerber în infern.* în secvența tradițională, aceasta este cea din urmă şi cea mai grea dintre muncile lui Heracle. însoțit de Hermes şi de Atena, Heracle a coborît în infern la Tenaros, în Laconia, după ce a fost inițiat în Misterele Eleusine, care te învățau cum să ajungi în

lumea de dincolo. Cînd sufletele celor morți au aflat că Heracle urma să vină, au fugit înfricoşate. Au rămas doar Gorgona, care era însă o umbră iluzorie, şi Meleagru, care, în cuvinte înduioşătoare, i-a povestit lui Heracle sfîrşitul său şi i-a cerut veşti despre sora sa, Deianira. în Hades, Heracle 1-a eliberat pe Tezeu de chinuri şi pe Asca-lafos de bolovanul care îl strivea (vezi ASCALAFOS) ; a vrut să le ofere morților ca sacrificiu cîteva vite din turmele lui Hades şi l-ar fi ucis pe paznicul lor, Menetes, dacă Persefona nu l-ar fi împiedicat; în sfîrşit, a primit de la Pluton permisiunea de a-1 lua cu sine pe pămînt pe CERBER (vezi), cu condiția să nu folosească arme. Heracle a reuşit să-1 ia pe Cerber şi i 1-a dus lui Euristeu, iar apoi 1-a condus înapoi în infern, într-o variantă a povestirii tradiționale, Euripide îşi imaginează că, în timp ce Heracle se afla în infern, un uzurpator din insula Eubeea, pe nume Creon, a încercat să pună stăpînire pe Teba. Heracle 1-a înfruntat şi 1-a ucis; pe cînd aducea un sacrificiu de mulțumire, Hera i-a luat mințile. Nebunia lui Heracle era explicată şi plasată diferit în cadrul întreprinderilor eroului (vezi *infra).*

Faptele ulterioare ale lui Heracle. O dată terminate cele douăsprezece munci, Heracle nu s-a mai aflat în slujba lui Euristeu şi s-a întors la Teba. Cu toate acestea, pe lîngă muncile principale, tradiția îi atri-buie numeroase alte întreprinderi, numite generic *Parerga* (aşa cum am arătat anterior) şi parțial sau cu totul independente de muncile principale. întors la Teba, eroul i-a dat-o de soție lui Iolau, prietenul credincios care îi mîna carul, pe propria sa soție, Megara, el dorind-o pentru sine pe Iole, fiica lui Euritos, regele cetății Ehalia din insula Eubeea. Suveranul promisese mîna Iolei celui care avea să-i învingă pe el şi pe fiii săi în întrecerea de tras cu arcul. Heracle i-a învins, dar Euritos şi fiii săi nu au vrut să-şi țină făgăduiala, pentru că Heracle îşi omorîse copiii născuți de Megara. Doar unul dintre fiii lui Euritos, Ifitos, a fost de partea lui Heracle, însă eroul 1-a ucis într-un acces de nebunie (Homer, *Odiseea,* 21.28). Nebunia a fost urmată de boală; oracolul din Delfi a spus că Heracle avea să se vindece numai dacă va lucra timp de trei ani şi îi va da lui Euritos bunurile cîştigate, drept răscumpărare pentru moartea fiului său. Poate că acum are loc disputa dintre Heracle şi Apollo pentru tripodul din Delfi. Apollo şi Heracle, ambii fiii lui Zeus, sînt reprezentați în numeroase picturi pe vase şi în sculptură în timp ce îşi dispută simbolul oracolului din Delfi. Poate pentru că Heracle voia să-şi facă un oracol în altă parte, poate pentru că a intrat în sanctuar deşi era vinovat de uciderea lui Ifitos, a fost alungat Şi urmărit de Apollo. Acesta din urmă a cîştigat disputa, iar Heracle s-a supus oracolului şi a devenit timp de trei ani sclavul Omfalei, regina din Lidia. Sclavia lui Heracle la curtea Omfalei ne duce cu gîndul la mitul unei figuri divine feminine de origine orientală alături de care se afla un consort de rang inferior. Scriitorii tîrzii zăbovesc asupra descrierii vieții pe care Heracle o ducea alături de regină, torcînd lînă (Ovidiu, *Heroidele,* 9.73), făcînd alte munci femeieşti şi îmbrăcîndu-se ca femeile. Potrivit altor versiuni, în această perioadă Heracle a făcut numeroase fapte eroice: i-a capturat pe CERCOPI (vezi), 1-a înfruntat pe SILEU (vezi), a luptat împotriva lui LITIERSES (vezi), a întreprins o expediție în Colhida, când i-a întîlnit pe ARGONAUȚI (vezi), a luat parte la vînătoarea calidoniană şi 1-a întîlnit pe Tezeu cînd a acostat în Corint, venind de la Trezena. Ceea ce a întreprins Heracle pe cînd se afla în slujba Omfalei demonstrează, cel puțin parțial, tendința de a-1 asocia pe erou cu toate ciclurile mitului şi de a-1 aşeza, într-un fel sau altul, alături de toți ceilalți mari eroi din mitologie. Această orientare poate fi surprinsă în înflorirea legendelor secundare referitoare la Heracle, unde eroul este uneori implicat în aventurile lui Prometeu sau ale lui Tezeu şi chiar în cele ale lui Dedal (1-a îngropat pe fiul acestuia, Icar, căpătînd în schimb o statuie).

La sfîrşitul perioadei de sclavie, Heracle a pornit război împotriva Tebei, a cucerit cetatea şi 1-a omorît pe regele Laomedon, cruțîndu-1 însă pe fiul acestuia, Podarces, cunoscut ulterior ca Priam (pentru detalii în legătură cu acest episod vezi LAOMEDON). Din aceeaşi perioadă datează Gigantoma-hia (vezi GIGANȚI), cînd zeii i-au cerut lui Heracle să-i ajute în lupta împotriva giganților. Plecînd apoi în Calidon, a luat-o de

soție pe Deianira, fiica lui Oeneu, după ce s-a luptat cu Aheloos pentru ea (vezi DEIANIRA şi AHELOOS). După numai trei ani însă, în timpul unui banchet, Heracle 1-a ucis din greşeală pe Eunomos, care era rudă cu Oeneu. După lege, Heracle a trebuit să plece din Calidon, împreună cu soția sa. în timpul peregrinărilor lor, Heracle şi Deianira au ajuns pe malul rîului Evenos, unde, în schimbul unei mici sume, centaurul Nesus îi ajuta pe cei ce voiau să ajungă de partea cealaltă. Heracle a traversat singur

rîul, dar Deianira i-a cerut ajutorul lui Nesus; acesta a încercat să o violeze, iar Heracle, auzind strigătele, a slobozit o săgeată, nimerindu-1 pe centaur în inimă, înainte de a muri, Nesus a sfătuit-o pe Deianira să-i adune sîngele, care avea să-i garanteze dragostea veşnică a soţului său.
Mai tîrziu, Heracle a pornit război împotriva Ehaliei şi a regelui Euritos. După ce a cucerit cetatea şi i-a ucis pe fiii regelui, eroul a luat-o cu sine pe Iole, pentru care se luptase odinioară. Prezenţa Iolei alături de Heracle a stîrnit gelozia Deianirei, care, pentru a-1 recuceri, a ales momentul în care eroul a ridicat un templu în cinstea lui Zeus pe un promontoriu din insula Eubeea şi i-a cerut credinciosului Licas sau Lihas să-i aducă un veşmînt potrivit pentru a celebra sacrificiul. Deianira a pus să i se dea o cămaşă pe care o înmuiase în sîngele lui Nesus, dar pentru că centaurul fusese rănit de săgeata otrăvită a lui Heracle, imediat ce pînza a atins trupul eroului a început să-i provoace chinuri îngrozitoare, încercînd să-şi scoată cămaşa, Heracle a smuls bucăţi din propriul său trup; aşa 1-a văzut Deianira, care, disperată, înţelegînd ce făcuse, s-a sinucis.
Heracle i-a poruncit fiului său mai mare, Hilos, să se căsătorească cu Iole imediat ce va deveni adult; apoi s-a urcat pe muntele Oeta, a ridicat un rug de lemn, pe care s-a aşezat, şi a poruncit să i se dea foc. Porunca i-a fost îndeplinită de Filoctet (vezi) Cînd flăcările erau gata să-1 cuprindă, asupra muntelui s-a abătut o furtună; deasupra eroului a coborît un nor care 1-a dus în Olimp, în împărăţia zeilor, unde s-a bucurat de nemurire, s-a împăcat cu Hera şi s-a căsătorit cu fiica acesteia, Hebe. Sfîrşitul aventurilor pămînteşti ale lui Heracle a permis ca el să fie venerat atît ca erou,
cît şi ca zeu; cultul său s-a răspîndit mai ales la triburile doriene din Grecia.
Călătoriile lui Heracle în Apus. Nu există regiune din Apusul mediteranean care să nu păstreze o amintire a trecerii lui Heracle şi urme ale unui cult al său. Potrivit tradiţiei, călătoria de întoarcere după prinderea boilor lui Gerion a fost foarte lungă, atît în timp, cît şi în spaţiu, făcîndu-1 pe erou să străbată regiuni aparent foarte îndepărtate de cele pe care ar fi trebuit în mod logic să le traverseze pentru a ajunge înapoi la Euristeu şi să-şi prelungească mult călătoria. Numeroasele legende de acest tip reflectă o îmbogăţire progresivă a cunoştinţelor de geografie ale grecilor şi o expansiune, în special comercială, în Marea Mediterană şi în regiunile de apus şi de miazănoapte ale Europei; pe măsură ce negustorii veneau în contact cu noile regiuni, cu cultele locale şi eroii care, într-o oarecare măsură, puteau fi asimilaţi lui Heracle, avea loc identificarea. Astfel, după prinderea boilor lui Gerion, Heracle apare drept cel mai cunoscut erou grec şi în afara Greciei. Itinerarul său de întoarcere atingea coasta Spaniei, Galia, cu opriri în Britania, Italia şi Sicilia, şi, în final, teritoriul grecesc. De-a lungul acestui itinerar se ridicau mai multe sanctuare ale lui Heracle, ce pot fi puse în legătură cu o serie de legende locale.
Una dintre aceste legende spune că, pe cînd străbătea regiunile de coastă ale Galiei meridionale, Heracle a fost atacat de populaţiile indigene războinice. El a nimicit o parte din duşmani cu săgeţile sale; rămas fără săgeţi, 1-a implorat pe Zeus, care a trimis din cer pietrele de care avea nevoie pentru a-şi omorî inamicii.
Trecerea eroului prin Marea Britanie este atestată de o serie de mituri care îl pun în legătură cu unii eroi locali, precum Piren, Celtos (vezi) sau Galates (vezi). în ţinutul ligurilor, Heracle s-a luptat cu doi tîlhari, Alebion şi Dercinos, care voiau să-i fure vitele şi au fost ucişi de erou.
în timpul trecerii sale prin Latium a luptat cu Cacus, Caca şi Evandru, care 1-a găzduit (pentru detalii vezi Cacus). Ajungînd la Rhegium (Calabria), Heracle a trebuit să lupte cu Erix, regele elimilor din Sicilia, pentru că un taur din cireada traversase înot strîmtoarea şi ajunsese în Sicilia, în

cîmpia unde se ridica cetatea Erix. Eroul eponim ar fi vrut să ia nu numai acel taur, ci întreaga cireada a lui Gerion, dar Heracle 1-a ucis; atunci eroul 1-a chemat în ajutor pe Hefaistos, care a păzit cireada în locul său.
Ultimul episod legat de această complicată călătorie era plasat de mitografi în Tracia. Aici Heracle, care aproape ajunsese la destinaţie, a trebuit să aducă înapoi boii furioşi care fugiseră din cauza tăunilor trimişi de Hera. Cirezile s-au dus în munţi şi au putut fi recuperate doar parţial; restul vitelor au rămas în sălbăticie, în cîmpiile Sciţiei. Rîul Strimon, care îl împiedicase pe Heracle să urmărească animalele, a fost blestemat de erou; acesta a aruncat pietre în apa rîului, făcîndu-1 impracticabil.
Hercule la Roma. După cum am văzut, scriitorii latini pun în legătură venerarea lui Heracle (devenit în latină Hercules) în Italia şi la Roma cu întoarcerea din expediţia pentru prinderea boilor lui Gerion. în timpul trecerii sale prin Italia, Hercule a abolit cultele cu sacrificii umane celebrate de sabini, a

instituit cultul focului şi 1-a învins pe CACUS (vezi), care îi furase boii. Venerat de popoarele indigene şi în special de regele Evandru, Hercule a pus bazele propriului său cult în Italia, nu doar arătînd modul în care urma să fie venerat, ci însărcinînd două nobile *gentes,* Potitia şi Pinaria, să transmită din generaţie în generaţie grija pentru cult. Chiar dacă tradiţia greacă relativă la Heracle a fost transferată cu puţine variante la Hercule din lumea romană, la Roma eroul este numit *Musagetas* şi apare reprezentat uneori cu lira, conform unei iconografii care nu are o paralelă în Grecia. Atît grecii, cît şi romanii au rebotezat cu numele Heracle/ Hercule personajele mitologice caracterizate, la alte popoare cu care au venit în contact, de o forţă fizică similară; astfel, avem diferiţi Heracle indieni, fenicieni şi egipteni (Herodot, 2.44.3-5), şi au fost identificaţi cu Hercule unii zei ai galilor şi germanilor. Numărul mare şi varietatea acestor identificări îi uimiseră şi pe antici, care în cele din urmă au propus ipoteza (schiţată de Herodot, 2.42 şi urm.) că Heracle nu ar fi fost un singur individ şi că în mitul său s-ar amesteca tradiţii referitoare la personaje diferite (pentru alte detalii relative la acest personaj în lumea romană vezi HERCULE).

Heracle apare, încă din cele mai vechi scrieri (Homer, Hesiod, Pindar), ca o legătură între lumea oamenilor şi cea a zeilor, de care se apropie prin încercările succesive, prin greşelile şi purificările sale, ajungînd în cele din urmă să fie primit în Olimp. Probabil că există o conexiune cu un substrat arhaic, micenian, dacă nu chiar pregrec, în care el ar fi personificat o divinitate de trecere de la viaţă la moarte *(cf.* călătoria în Hades). în această lumină s-ar putea explica probabil relaţiile sale ambigue cu Hera, dacă i se atribuie acesteia caracteristicile unei Zeiţe Mamă indisolubil legate de viaţă şi de moarte şi capabile să le dăruiască pe amîndouă.

Faptul că figura lui Heracle nu reprezintă doar forţa brută care domină este demonstrat de celebra anecdotă a lui Pro-dicos, în care Heracle este prezentat la răscrucea dintre calea unei vieţi pline de plăceri şi cea a virtuţii şi nu ezită să o aleagă pe aceasta din urmă.

► *Epitete.* Alceu sau Alcide; Amfitrioniadul (fiul lui Amfitrion); *Triselenos* (fiul lunii triple, pentru că se spunea că în noaptea cînd a fost conceput luna ar fi răsărit şi ar fi apus de trei ori); *Calinicos* (al frumoasei victorii); *Musagetas* (la romani).

► *Atribute.* Ghioaga; blana de leu, pe care o poartă pe umeri, cu capul animalului pe post de coif. Armele lui Heracle (cu excepţia ghioagei, pe care şi-a făurit-o singur) îi fuseseră dăruite de Atena; Apollo îi dăruise arcul, Hefaistos - armura, iar Hermes -sabia. Caii îi primise de la Poseidon.

► *Răspîndirea cultului.* în baza atestărilor izvoarelor: Cos, Tasos, Sicion, Creta, coasta ionică a Asiei Mici, Tir, Teba. Un templu celebru dedicat lui Heracle se afla la Agri-gent. La Olimpia se păstra amintirea unei tradiţii potrivit căreia eroul instituise jocurile (vezi OLIMPIA şi OLIMPIADE). în Italia, cultul lui Heracle exista în locurile pe care se credea că le-a străbătut. în epoca imperială, lui Heracle i-au fost asimilate alte divinităţi indigene din provincii. în cinstea sa se sacrificau în special tauri, mistreţi, juninci şi miei.

► *Prezenţe în literatura antică.* Cele mai vechi tratări organice şi complete ale mitului lui Heracle s-au pierdut, iar reconstituirea poveştii sale este posibilă luînd ca bază numai sintezele tîrzii (Apollodor, Hyginus) şi reunind informaţiile separate şi adesea

contradictorii. S-a pierdut, de asemenea, un izvor preţios, *Viaţa lui Heracle* de Plu-tarh. Trimiteri la diferitele episoade sau povestiri ale acestora găsim la Homer, *Iliada*; Hesiod, *Teogonia* şi *Scutul lui Heracle* ; Pisandros din Rodos, *Heracleida* ; Stesihor, *Ode* ; Bachilide, *Ditirambi,* 15 ; Pindar, *Nemeene* ; Paniasis din Halicarnas, *Heracleida*; Prodicos din Ceos, apolog despre *Heracle la răscruce (cf.* Xenofon, *Memora-bilia,* 2.21 şi urm.); Ion din Chios, *Omfale,* dramă satirică ; Sofocle, *Trahinienele* ; Euri-pide, *Alcesta, Heraclizii, Heracle* ; Teocrit, *Heracle copil,* poem ; Moshos ; Epiharm ; Aristofan, *Broaştele* şi *Păsările* ; Plaut, *Amfitrion* ; Vergiliu, *Eneida* ; Ovidiu, *Metamorfoze* şi *Fastele*; Partenios, *Heracle* ; Seneca, *Hercule furios* şi *Hercules Oetaeus.*

> *Prezenţe în literatura medievală, modernă şi contemporană.* F. Petrarca, medalion despre Hercule în *De viris illustribus*; F. Filelfo, *Heracleida*; E. de Villena, *Muncile lui Hercule*; B. Morando, *Hercule în Eri-mant;* G. Giraldi Cinzio, *Hercule*; G. Stiern-hielm, *Hercule* ; J. de Rotrou, *Hercule murind* ; P.J. Martello, *Strănutul lui Hercule,* „copilărie"; V. Alfieri, *Alcesta*; J. Verda-guer, *Atlantida*; G.-A. de Caillavet, *Muncile lui Hercule* ; F. Wedekind, *Hercule* ; C. Pavese, *Dialoguri cu Leuco.* Muncile lui Hercule au rămas proverbiale şi în epoca modernă; expresia, utilizată în mod curent, a dat titlul operei lui R. de Flers *Muncile lui Hercule* (pe tema vieţii mondene pariziene). Opere muzicale despre Heracle au scris G.F. Hăndel, A. Vivaldi, N. Porpora, S. Mercadante, C. Saint-Saens.

► *Iconografie.* în arta antică, reprezentările lui Heracle şi ale muncilor sale sînt numeroase. Printre cele mai faimoase se numără: amfora cu Heracle şi Gerion, de la Vulci (Paris, Bibi. Nat., Cab. Des Mădailles); un *skyphos* al lui Eufronios cu Heracle şi Gerion (Munchen, Mus. Antiker Kleinkunst); craterul lui Eufronios cu

Heracle şi Anteu, de la Vulci (Paris, Luvru); aşa-numita Amforă a lui Nesus (Atena, Muzeul Naţional); frontonul *Hecatompedon-u\\ii* primitiv de pe Acropola din Atena, cu Heracle luptînd cu Triton, şi aşa-numitul fronton al Hidrei, cu apoteoza lui Heracle (Atena, Muzeul Acropolei) ; frontonul Tezaurului sifnienilor de la Delfi, cu lupta dintre Heracle şi Apollo pentru tripod; metopa din templul C de la Selinunt; metopa din Heraionul de la gura rîului Sele ; friza templului de la Assos, în Eolia; craterul cu colonete de la Caere, cu Heracle şi Iole, corintic (Paris, Luvru); amfora lui Psiax de la Vulci, cu Heracle şi leul din Nemeea (Breacia, Muzeul Civic); amfora pictorului de la Andokides, cu disputa pentru simbolul oracolului (Berlin, Staatl. Museen); vasul pentru apă cu Heracle şi Busiris (Viena, Kunsthist. Museum); metopa cu Heracle şi căprioara din Tezaurul atenienilor de la Delfi (Muzeul din Delfi); craterul cu Heracle şi amazoanele atribuit lui Eufronios (Arezzo, Muzeul Civic); oglinda etruscă cu reprezentarea lui Heracle alăptat de Hera şi inscripţia ce conţine numele etrusc al eroului, *Hercle* ; Heracle, sculptură din frontonul de est de la Egina (Miinchen, Mus. Antiker Kleinkunst); metopa din templul E de la Selinunt; amfora pictorului de la Berlin (Basel, Muzeul de Arheologie); statuia lui Heracle sculptată de Alcamene (Atena, Muzeul Agorei); Heracle al lui Policlet; metopa din Hefaisteionul de la Atena cu muncile lui Heracle; statuia lui Heracle Lansdowne (Londra, British Museum); statuia lui Heracle Farnese (Napoli, Muzeul Naţional). Pe lîngă arta clasică, pot fi citate drept mărturie a largii răspîndiri a mitului lui Heracle în Antichitate şi reprezentările eroului ce apar în inciziile rupestre de la Valcamonica şi un enorm geoglif înfăţişîndu-1 pe erou cu ghioaga, în Marea Britanie.

Heracleia (gr. râ 'HpaxXeia; lat. *Heraclea* şi *Heraclia).* Sărbători religioase greceşti care se celebrau în diverse localităţi (în B"eoţia, Atica, Sicion, în unele insule ionice şi în diferite colonii din Asia Mică şi Sicilia) în cinstea lui Heracle.

FIII LUI HERACLE

Soţia (s) sau iubita	*Fiii*
Astidamia Astiohe Auge Autonoe	Ctesipos Tlepolemos Telefos (Apollodor, *Biblioteca,* 2.7.8) Palemon

Soţia (s) sau iubita

Fiicele lui Tespius: Procris, Panope, lise, Epilaida, Certe, Euribia, Patro, Meline, Clitipe, Eubote, Aglae, Chriseis, Oreia, Lisidice, Menipida, Antipe, Eurice, Hipo, Eubeea, Nice, Argela, Exola, Xanti, Stra-tonice, Ifis, Laotoe, Antiope, Claametida, Fileis, Ascreida, Euripile, Erato, Asopida, Eone, Tifise, Olimpusa, Heliconida, Esicheea, Terpsicrate, Elachia, Nicipe, Piripe, Praxiteea, Lisipe, Tosicrate, Marse, Euri-tele, Hipocrate

Celtina

Chalciope

Deianira

Dina

Echidna

Epicasta

Fialo

Hebe (s) (în Olimp)

Iole

Megara (s) *(Biblioteca,* 2.4.11):

Melite

Mirto

Omfale

Palantus

Partenope

Pirene

Psofis

Fiii

Tespiazii: Antileon şi Hipeu (gemeni), Trep-sipas, Eumedes, Astianax, Iobes, Polilaos, Arhemahos, Laomedon, Euricapis, Euri-pilos, Antiades, Onesipos, Leomenes, Teles, Entelides, Hipodromos, Teleutagoras, Capi-los, Olimpos, Nicodromos, Cleolaos, Euri-tras, Homolipos, Atromos, Celeustanor, Antifos, Alopios, Astibies, Tigasis, Leucon, Arhedicos, Dinastes, Mentor, Amestrios, Linceu, Halocrates, Falias, Oistrobles, Euriopes, Buleus, Antimahos, Patroclu, Nefos, Erasipos, Licurg, Bucolos, Leucip, Hipozigos (Apollodor, *Biblioteca,* 2.7.8)

Celtos

Tesalos

Hilos şi alţi trei fii (Ctesipos, Glenos şi Oneites, după Apollodor, *Biblioteca* 2.7.8)

Palas

Agatirsos, Gelonos şi Scites
Testalos
Aicmagoras
Alexiares, Anicetos
(Apollodor, *Biblioteca,* 2.7.7)
trei sau patru fii: după Apollodor *(Biblioteca,*
2.4.11)
Terimahos, Creontiades şi Deicoon Hilos (considerat de obicei fiul Deianirei) Eucleia
Agelaos, Tirsenos, Lamos, Melas Latinus Everes un şarpe Ehefron, Promahos

Heraclizi (gr. 'HpaxXeîSeg, -UM ; lat. *Hera-clides,* -um). Cu acest nume erau indicaţi numeroşii fii (cel puţin şaptezeci) şi urmaşii lui Heracle, mai precis descendenţii lui Hilos, fiul lui Heracle şi al Deianirei. După moartea lui Heracle, Hilos şi fraţii săi au părăsit Peloponesul (pe care Zeus li-1 promisese lui Heracle şi urmaşilor săi), temîndu-se de Euristeu. Cu sprijinul lui Tezeu, regele Atenei, ei au reuşit să-1 în-frîngă pe Euristeu, care a fost răpus chiar de Hilos sau de Iolau, nepotul lui Heracle ; dar şederea lor în Pelopones a fost de scurtă durată : o molimă i-a obligat să părăsească din nou ţinutul. Oracolul a spus că ei se vor întoarce definitiv numai o dată cu cel de-al treilea rod ; Hilos a interpretat greşit expresia ambiguă drept „al treilea an", dar după trei ani, cînd a organizat o expediţie pentru a pune din nou stăpînire pe pă-mîntul ce îi fusese promis, a fost ucis de Ehemos, regele din Tegeea. Abia Heraclizii din cea de-a treia generaţie (aceasta fiind interpretarea corectă a răspunsului oracolului) au reuşit să se stabilească din nou în Pelopones. După istoricii antici, aceasta s-a întîmplat la optzeci de ani după distrugerea Troiei, mai precis în 1104 î.Hr. după cronologia tradiţională. Conducătorii expediţiei au fost Temenos, Cresfontes şi Aristodemos, fiii lui Aristomahos, care era, la rîndul său, nepotul lui Hilos. Aristodemos a murit înainte de a ajunge în Pelopones, iar cei doi fraţi ai săi (gemeni) au primit partea lui de moştenire. Temenos a primit Argosul, Procles şi Euristene, fiii

lui Aristodemos - Sparta, iar Cresfontes -Mesenia. Fiii lui Aristodemos au fost capii celor două familii regale din Sparta, care şi-au luat numele de Agiazi şi, respectiv, Euripontizi, după fiii lor, Agis şi Euripon. Legenda despre întoarcerea Heraclizilor reprezenta, evident, în termeni mitici, suprapunerea dorienilor peste populaţiile ahee precedente, care se aflau în Pelopones. Mitul îşi propunea în special să legitimeze cucerirea Peloponesului de către dorieni, prezentînd-o ca o recuperare a unor vechi drepturi; astfel, monarhiile ce descindeau din Heraclizi puteau să se prezinte ca moştenitoare legitime ale unor regiuni asupra cărora suveranii, în calitate de urmaşi ai lui Heracle, puteau ridica pretenţii fără să pară că sînt nişte uzurpatori sau cuceritori. Mitul şi propaganda i-au ridicat pe numeroşii urmaşi ai lui Heracle la rangul de întemeietori ai unui mare număr de familii domnitoare; de exemplu, la Argos, Temenizii susţineau că descind din Teme-nos, care avea legătură fie cu Pelasgos, fie cu Heracle; Festos, fiul lui Heracle, era considerat întemeietorul cetăţii omonime din insula Creta etc. Uneori şi Atena a recurs la mitul Heraclizilor în scopuri propagandistice, ca urmare a ajutorului pe care regele său Tezeu îl acordase dorienilor cuceritori.

► *Prezenţe In literatura antică.* întoarcerea mitică a Heraclizilor este amintită frecvent, mai ales în operele istoricilor antici. Despre ea vorbesc Pausanias (1.41.2, 3.1.6, 5.3.5 şi urm., 8.5.1), Herodot (9.26.4 şi urm.), Tucidide (care povesteşte despre uciderea lui Euristeu de către Heraclizi în 1.9). Mitul este reevocat şi de Apollodor *(Biblioteca,* 2.167 şi urm.).

Herceios (gr. 'Epxeîoc;, -ou, şi "Epxeioc;). Epitet cu care era venerat Zeus în Grecia, ca ocrotitor al casei. Termenul derivă din epxoc;, micul altar care îi era închinat în vestibulele locuinţelor.

Hercina (gr. "Epxuvcc, *-r\q).* Nimfă din Beoţia, venerată la Lebadeea. Pe cînd se juca împreună cu Persefona, înainte ca aceasta să fie răpită (pentru detalii vezi PERSEFONA), a pierdut o gîscă; vrînd să prindă pasărea, Persefona a mişcat o piatră pe care aceasta se aşezase, iar din locul acela a ţîşnit un izvor. Astfel se explica originea izvorului Hercina, în ale cărui ape veneau să se purifice credincioşii ce mergeau să consulte oracolul lui Trofonios de la Lebadeea, venerat în aceeaşi pădure unde avusese loc întîmplarea.

► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este amintit de Pausanias (9.39.2-3).

Hercle. Nume cu care este indicat în documentele epigrafice etrusce personajul mitologic ce poate fi identificat cu HERACLE (vezi).

Hercule (lat. *Hercules, -is* sau *-i).* Numele este forma latinizată derivată, poate printr-o formă intermediară etruscă *(Hercle),* din grecescul Heracle. în figura eroului italic se îmbină, probabil, două componente diferite : pe de o parte, cea legată de un zeu sau un erou local, iniţial aniconic, care are caracteristici specifice, mai ales în Etru-ria, iar de cealaltă - miturile relative la Heracle grec, care, potrivit unor tradiţii, a avut nu puţine aventuri şi în Italia. Cele două figuri, iniţial diferite, au sfîrşit prin a se contopi în una singură, pe care ar fi totuşi prea simplist să o reducem exclusiv la o versiune latină sau italică a grecului Heracle, chiar dacă acesta din urmă, avînd o tradiţie mai puternică, a ajuns în cele din urmă să predomine.

în lumea etruscă, departe de a se prezenta ca o simplă figură marginală preluată de la greci, Hercule era o

divinitate centrală care proteja comerțul: îi apăra pe negustori şi binecuvînta schimburile de vite şi de sare, aşa cum se poate deduce, mai mult decît din izvoarele scrise, din documentația epigrafică şi arheologică, provenind în special de la Cerveteri; acest rol al zeului pare să fie confirmat şi în lumea romană, unde Hercule era venerat cu precădere de negustori.
Potrivit unor izvoare antice (de pildă, Properțiu, 4.9.71 şi urm.), Hercule trebuie identificat cu *Semo Sancus* (vezi SANCUS). Identificarea care a prevalat, cea cu grecul Heracle, se reflectă într-o lungă şi bogată serie de povestiri mitice unde tradițiile locale referitoare la Hercule italic sînt inserate în ciclul întreprinderilor eroului grec, mai precis al celor de după prinderea boilor lui Gerion: în lunga şi complicata călătorie de întoarcere, el a trebuit să străbată diferite regiuni din Europa şi Marea Medi-terană, printre care şi Italia, oferindu-le mitografilor posibilitatea de a reuni într-un cadru aparent coerent, deşi în realitate

artificial construit, miturile relative la diverşi eroi locali. în Italia, cel mai cunoscut dintre aceste mituri este cel ce îi are ca protagonişti pe Hercule şi CACUS (vezi). înainte de această versiune, probabil că era răspîndită legenda despre întîlnirea dintre Hercule şi regele barbar Faunus. Acesta avea obiceiul de a-i sacrifica şi de a-i oferi zeilor pe toți străinii pe care îi întîl-nea; aceeaşi soartă l-ar fi aşteptat şi pe Hercule, dacă nu i-ar fi luat-o înainte regelui, omorîndu-1. Altfel s-a purtat cu Hercule Evandru, care 1-a primit cu prietenie şi care, înştiințat de mama sa Carmenta despre natura specială a străinului, i-a închinat un altar.
► *Răspîndirea cultului.* La Roma, cel mai vechi loc de cult al lui Hercule este ARA MAXIMA (vezi), care se afla în zona sacră a cetății vechi de pe Palatin. Ritualurile în cinstea sa erau însoțite de anumite prescripții ; în special, nici la Roma, nici la Lanuvium femeile nu erau admise în cadrul cultului său. Această tradiție era pusă în legătură cu o legendă potrivit căreia Her-cule, vrînd să se lupte cu Cacus, o rugase pe zeița locală Bona Dea să-i îngăduie să bea dintr-o fîntînă, dar ea nu 1-a lăsat, pentru că acolo se celebrau misterele sale sacre, rezervate exclusiv femeilor. Hercule a răzbunat acea jignire interzicîndu-le femeilor să participe la cultul său. La Roma, Hercule era venerat nu doar în Ara Maxima, ci în numeroase alte edificii sacre; avea un templu rotund în Forum Boarium, unul în Livezile lui Cezar *(Hercules Cubans),* unul la Poarta Trigemina *(Hercules Invic-tus),* două la Circus Flaminius *(Hercules Custos* şi *Hercules Musarum)* etc. Exista obiceiul să i se ofere a zecea parte din profiturile rezultate din orice activitate şi din prăzile de război. In epoca imperială şi mai ales în perioada antică tîrzie, împărații erau identificați frecvent cu Hercule (de exemplu, Commodus, Maximianus etc).
► *Prezenţe în literatura antică.* Pe lîngă trimiterile din operele istoricilor antici, precum Diodor, Strabon, Livius şi Dionysos din Hali-carnas, figura lui Hercule este amintită de Vergiliu *(Eneida,* 8.193 şi urm.), Ovidiu *(Fastele,* 1.543 şi urm.), Silius Italicus (12.118) şi Properțiu (1.11.2, 3.18.4 şi 4.9.1 şi urm.).
► *Iconografie.* Pentru o sinteză a celor mai cunoscute reprezentări ale eroului în lumea romană, vezi HERACLE. Este interesant să menționăm că Vila din Piazza Armerina, în Sicilia, prezintă în splendidele sale mozaicuri reprezentări ale lui Heracle şi referiri la erou, ceea ce i-a făcut pe unii să creadă că locuința ar putea aparține unui principe din casa imperială, precum Maximianus Herculius, care se identifica chiar cu Hercule.
Hereside (gr. 'HpaicriSec;, -wv ; lat. *Heraesi-des, -um).* Nimfe care aveau grijă de Hera cînd îşi făcea toaleta.
Hermafroditos (gr. 'EpjiacppoSixoț, -ou ; lat. *Hermaphroditus, -i).* Fiul lui Hermes şi al Afroditei, după cum spune Ovidiu *(Metamorfoze,* 4.285 şi urm.), şi strănepotul lui Atlas, motiv pentru care uneori este indicat cu epitetul Atlantiadul sau Atlantul. De acest tînăr nespus de frumos, care moştenise grația mamei şi prestanța tatălui său, s-a îndrăgostit nimfa izvorului Sal-macis de lîngă Halicarnas. Ea a încercat în zadar să-1 cucerească; într-o zi, cînd tînărul se scălda în apa izvorului, nimfa 1-a îmbrățişat, rugîndu-i pe zei să rămînă unită cu el pentru totdeauna. Zeii i-au îndeplinit dorința şi cele două trupuri s-au contopit în unul singur, mențiîndu-şi însă caracteristicile proprii. Povestea lui Hermafroditos este de origine literară şi nu propriu-zis mitologică. Cu toate acestea, cultul său este atestat la Atena în secolul al V-lea î.Hr.
► *Răspîndirea cultului.* Cultul lui Hermafroditos era atestat în Atica şi în Cipru. După Macrobiu *(Saturnaliile,* 3.8.2), aici era numit Afroditos şi avea „o statuie cu barbă, cu forme şi veşminte de femeie, cu sceptru şi statură bărbătească".
► *Iconografie.* Subiectul apare frecvent în arta antică, şi se pot indentifica cel puțin trei tipuri recurente: cel care stă, cel care dansează, avînd în mînă oglinda, şi cel care doarme ; este celebru exemplarul aflat la Museo Nazionale Romano, reprezentînd cel de-al treilea tip. într-un mozaic din Antiohia, Hermafroditos este înfățişat pe cînd se apără de atacul unui satir. De asemenea, apare în unele picturi pompeiene şi în unele sculpturi provenind dintr-o serie de case romane de la Delos şi Cos. Poate fi reprezentat fie ca un tînăr cu sîni dezvoltați, fie ca o fată cu organe genitale masculine.
Hermă. în lumea greacă şi în cea romană, acest termen indică un pilastru de formă paralelipipedică, ce are în vîrf o sculptură reprezentînd un cap şi pe care sînt

sculptate uneori brațe, precum şi organe genitale masculine. Această formă de sculptură originală îl înfățişa inițial pe Hermes, sintetizînd într-o singură imagine două caracteristici ale sale, cea legată de rolul de zeu al fecundității (simbolizat de organele genitale) şi cea asociată cu rolul de ocrotitor al proprietăților şi al drumeților (simbolizat de forma monumentului, asemănătoare cu o piatră de hotar). Hermele au fost venerate de-a lungul întregii epoci clasice, iar mutilarea lor în anul 415 î.Hr., atribuită lui Alcibiade şi discipolilor săi, a făcut senzație la Atena. în lumea romană, hermele au fost utilizate pentru a-1 reprezenta nu doar pe Hermes, dar şi pe alți zei (uneori doi zei alăturați) şi personaje defuncte. Obiceiul de a alătura două capete pe aceeaşi hermă, unindu-le la ceafă, a stat la baza

sculpturilor lui Hermapollo (hermele cu capetele lui Hermes şi Apollo), Hermharpocrate (Hermes şi Harpocrate), Hermatena (Hermes şi Atena), Hermeros (Hermes şi Eros), Hermithra (Hermes şi Mithra). Două herme legate cu un lanţ, reproducînd imaginea lui Mercur, erau aşezate în circurile romane şi se foloseau la cursele de cai, ca benzi de plecare ce împiedicau animalele să pornească înainte de semnal.
în timpul campaniilor lui Cezar în Galia, cînd romanii au văzut monumentele celtice cunoscute sub numele de *menhir,* le-au considerat nişte sculpturi asemănătoare her-melor, simbolizîndu-1 pe Mercur.
Hermeea (gr. xâ 'Epp.aîa sau "Epjioua). Sărbători religioase greceşti care se celebrau în diferite localităţi în cinstea zeului Hermes. Deoarece era considerat zeul ocrotitor al atleţilor, o parte importantă a sărbătorilor era dedicată întrecerilor atletice şi culmina cu o cursă cu torţe. în alte cazuri, Hermes era venerat ca ocrotitor al turmelor; aşa se întîmpla la Tanagra, în Beoţia, unde cu ocazia sărbătorii avea loc un rit de purificare, cu scopul de a asigura sănătatea animalelor, care prevedea ca un tînăr să facă înconjurul cetăţii purtînd un berbec în spate. în alte localităţi (tot la Tanagra, dar şi la Atena), figura lui Hermes se diviza în cadrul cultului într-un zeu benefic şi pozitiv şi într-un zeu in-fernal, care la Atena era venerat în special în timpul Antesteriilor; cea de-a treia zi era dedicată sărbătorii oalelor, cînd lui
Hermes şi sufletelor celor morţi li se aduceau ca ofrande grîu şi legume fierte în oale mari (vezi şi ANTESTERIA).
Hermes (gr. 'Epu.TJg, -ou; lat. *Hermes, -ae).* Corespondentul lui MERCUR (vezi) din lumea romană, Hermes era fiul lui Zeus şi al Maiei şi se născuse într-o peşteră de pe muntele Cilene din Arcadia, motiv pentru care este numit uneori Cilenianul. La cîteva ore după ce s-a născut, şi-a dovedit calităţile care aveau să-1 facă faimos: a fugit din leagăn, s-a dus în Pieria şi a furat cîţiva boi aiului Apollo, pe care i-a dus apoi la Pilos. întorcîndu-se în peştera unde se născuse, a găsit la intrare o broască-ţestoasă, a cărei carapace a folosit-o într-un mod original: fixînd pe ea nişte corzi, a inventat lira, la care a început imediat să cînte.
între timp, Apollo, cu darul său de profet, îl descoperise pe cel care îi furase boii şi plecase spre muntele Cilene cu gînd să-1 acuze pe Hermes. Mama micului hoţ, Maia, i-a arătat lui Apollo copilul în leagăn, dar zeul nu s-a lăsat înşelat şi 1-a dus în faţa lui Zeus, care 1-a găsit vinovat şi i-a poruncit să înapoieze animalele furate. Potrivit unei variante a mitului, Hermes a profitat de ocazie ca să-i ia lui Apollo arcul şi săgeţile (Horaţiu, *Carmina,* 1.10.11). Cu toate acestea, tradiţia spune că Apollo a fost fermecat cînd a auzit sunetul suav al lirei lui Hermes, i-a îngăduit copilului să păstreze boii în schimbul instrumentului şi i-a devenit prieten. Zeus 1-a numit pe Hermes mesagerul său şi astfel a fost folosit nu doar de regele zeilor, dar şi de ceilalţi zei din Olimp, în diferite situaţii menţionate în numeroase povestiri. El 1-a condus pe Priam, regele Troiei, la cortul lui Ahile, pentru a-i cere trupul lui Hector ca să-1 înmormînteze; 1-a legat pe Ixion de roată; le-a adus pe Hera, Afrodita şi Atena în faţa lui Paris, pentru celebra judecată; 1-a salvat de Dionysos din flăcări la puţin timp după naşterea sa; 1-a vîndut pe Heracle Omfalei; în sfîrşit, a fost însărcinat de Zeus să o răpească pe Io, care a fost trans-formată în vacă şi pusă sub paza lui Argos, pe care Hermes 1-a ucis (pentru detalii legate de legendele citate vezi rubricile dedicate personajelor respective).
în calitate de psihopomp, mai precis de călăuză a sufletelor morţilor, a primit şi sarcina de a duce în infern sufletele celor dispăruţi.

Fiind crainicul şi mesagerul reilor, era zeul elocvenţei, din moment ce crainicii trebuie să vorbească în public în timpul adunărilor şi în numeroase alte ocazii. De asemenea, era zeul prudenţei şi al isteţimii, atît în vorbe, cît şi în fapte, şi chiar zeul înşelăciunilor, sperjurului şi furturilor.
Datorită isteţimii, priceperii şi agerimii sale, era considerat autorul unor invenţii utile, de la lira pe care am menţionat-o mai devreme pînă la nai, de la alfabet la numere, de la astronomie la gimnastică, de la cultivarea măslinului la măsurile pentru lungime şi volum. Fiind zeu mesager, deci zeu călător prin excelenţă, era considerat şi ocrotitorul drumurilor şi al călătorilor; numeroase statui închinate lui Hermes, numite herme, se ridicau de-a lungul drumurilor şi lîngă porţile caselor sau ale oraşelor. De fapt, numele său a fost pus în legătură cu grecescul epjia, iar figura sa a fost interpretată ca derivînd dintr-un vechi daimon protector sau care locuia într-o piatră ori într-o grămadă de pietre aşezată lîngă drum (vezi HERMĂ). în cazul hermelor, importanţa acordată organelor sexuale confirmă asocierea zeului cu fertilitatea (mai mult, uneori el este pus în relaţie cu o zeiţă ocrotitoare a fecundităţii — Afrodita). De asemenea, era zeul comerţului şi al norocului şi, ca atare, îi proteja pe cei ce practicau jocurile de noroc.
Considerat inventatorul sacrificiilor, era considerat şi ocrotitorul animalelor sacrificate ; din acest motiv, îi era închinat un cult special al păstorilor şi era adesea asociat cu Pan şi cu nimfele.
De asemenea, Hermes era zeul ocrotitor al tuturor întrecerilor de gimnastică din Grecia. De aceea, toţi gimnaştii se aflau sub

protecția sa, iar în iconografie Hermes are un aspect atletic.
In ceea ce privește iubirile sale, avem, ca întotdeauna, variante foarte diferite; potrivit unei tradiții, el a fost fratele geamăn al Afroditei, cu care 1-a zămislit pe Eros (Cicero, *De natura deorum,* 3.60) sau pe Hermafroditos (Ovidiu, *Metamorfoze,* 4.288), al cărui nume le sintetizează pe cele ale părinților săi (vezi HERMAFRODITOS). Fiul lui Hermes şi al nimfei Driope ar fi şi PAN (vezi), pe care mama sa 1-a părăsit, fugind imediat după naşterea sa, îngrozită de trupul lui acoperit cu păr *(Imnurile homerice,* 19.11), şi pe care
Hermes 1-a dus în Olimp, pentru ca zeii să-1 poată vedea pe fiul său; toți s-au bucurat, şi de aici derivă numele zeului, care înseamnă „tot".
► *Epitete.* Cilenianul (de la muntele Cilene, unde se născuse); Psihopompul (deoarece era călăuza sufletelor morților); *Argifontes* (pentru că îl ucisese pe Argos)^ Atlantul (întrucît era urmaşul lui Atlas). în Etruria era numit *Turms* (un nume analog, *Turan,* îi era acordat Afroditei). La Roma era numit şi *Alipes,* în traducere „cel cu aripi la picioare".
► *Atribute.* Cele mai caracteristice sînt aco-perămîntul pentru cap folosit în timpul călătoriilor, cu o vizieră amplă, care mai tîrziu apare adesea împodobit cu două aripi mici şi se numeşte *petasos*; nuiaua (numită caduceu) pe care o purta în calitate de crainic şi călător şi care îi fusese dăruită de Apollo (în operele de artă din epoca mai tîrzie aceasta era împodobită cu doi şerpi); sandalele care îl purtau peste mări şi munți cu iuțeala vîntului şi care aveau aripi (erau numite *alipes).* Atributele secundare sînt cornul abundenței, punga pentru bani, flautul, naiul, laurul, palmierul şi mirtul.
► *Răspîndirea cultului.* Regiunea în care cultul lui Hermes a fost atestat din cea mai veche epocă este Arcadia, de unde s-a extins mai întîi la Atena, iar apoi în întreaga Grecie. în cinstea sa aveau loc sărbătorile numite Hermeea. Lui Hermes îi aparți-neau palmierul, broasca-țestoasă, numărul 4 şi diferiți peşti; de obicei, sacrificiile care i se aduceau cuprindeau tămîie, miere, dulciuri, porci, miei şi iezi. La Argos, iar mai apoi în Etruria, cuplului Hermes-Afro-dita îi era închinat un cult special.
► *Prezențe în literatura antică.* Hermes apare adesea în literatura greacă, începînd cu Homer, unde are deja rolul de mesager al zeilor şi caracteristicile principale, pe care le-am menționat anterior. Cel mai important izvor referitor la miturile legate de naşterea, copilăria, primele şiretlicuri şi principalele sale întreprinderi este *Imnul homeric închinat lui Hermes.* Filetas di Cos a scris un mic poem despre Hermes.
în legătură cu prezența personajului în lumea romană şi cu aparițiile sale în epoca modernă vezi MERCUR. Aici se aminteşte că din numele lui Hermes provine termenul „hermeneutică": Hermes este mesagerul şi interpretul zeilor, iar la Platon numele său e folosit deja în sens metaforic,

poeții fiind numiți epp.T|veT£ TOJV „interpreții zeilor".
► *Iconografie.* Cea mai veche formă de reprezentare a zeului pe care o cunoaştem o constituie hermele; şi în epocile următoare, cînd a dispărut legătura inițială cu Hermes, cuvîntul a continuat (şi continuă) să fie folosit pentru a indica sculpturile reprezentînd capul personajului aşezat pe un soclu în general de formă paralelipi-pedică, ce ține loc de trup. Inițial, aceste reprezentări ale lui Hermes aveau o semnificație falică. Inițial Hermes era înfățişat cu barbă, figură înlocuită în timp de tipul imberb. Unele statui ale zeului au devenit celebre : statuia atribuită lui Praxitele, cu micul Dionysos, provenind de la Olimpia; Hermes Lansdowne, reprezentat în timp ce îşi dezleagă sandalele ; Hermes odihnin-du-se, o sculptură a lui Lisip, a cărei copie de la Herculanum este celebră. în epoca elenistico-romană s-au realizat numeroase copii ale acestor statui faimoase; de asemenea, Hermes a fost reprezentat în numeroase picturi atice pe vase, pe Vasul Francois şi, ulterior, în unele picturi de la Pompei, precum şi în Domus Aurea a lui Nero de la Roma.
Pentru figura corespunzătoare din lumea romană vezi MERCUR.

FIII LUI HERMES

Iubita	*Fiii*
Afrodită	Hermafroditos, Eros
Alcidamia	Bunos
Antianira	Ehion, Eritos
Carmenta	Evandru
Driope	Pan
Herse	Cefalos (Apollodor, *Biblioteca,* 3.14.3)
Htonofile	Polibos
Lara	Larii (Ovidiu, *Fastele,* 2)
Penelopa	Pan
Polimela	Eudoros *(Iliada,* 16.180)
?	Autolicos, Euritos (Apollodor, *Biblioteca,* 1.9.16)
?	Abderos (Apollodor, *Biblioteca,* 2.5.8)

Hermes Trismegistul (gr. 'Epjrrjs Tpiaui-ŢiaTog; lat. *Hermes Trismegistus).* Zeu de origine greco-egipteană; poziția, învățăturile şi caracteristicile sale îl plasează la granița dintre mitologia propriu-zisă, religie şi filosofie. Numele, care înseamnă
„Hermes cel de trei ori mare", i-a fost atribuit de greci, în primele secole ale erei creştine, zeului egiptean Thot,

ce avea afinităţi cu Hermes din tradiţia clasică. în Egipt, Thot era venerat ca zeu lunar, ca zeu al medicinei, ca inventator al scrierii, precum şi ca mesager al zeilor, ca expert în înşelăciuni şi ca zeu infernal, caracteristici aparţinînd în lumea greacă zeului Hermes. Identificarea celor două divinităţi a fost schiţată deja de Herodot (2.138.4), iar unele particularităţi ale zeului egiptean au fost evocate de Platon *(Phaidros,* 274c-275b); în imaginea lui Hermes Trismegistul, caracteristicile celor doi zei se contopesc într-o singură figură, îmbogăţită cu o serie de elemente provenind nu doar din patrimoniul mitic şi religios al celor două popoare, dar şi din filosofia elenismului. Zeului îi erau atribuite unele texte, redactate în greacă şi puse în circulaţie în lumea imperială romană, despre care se credea fie că le-a compus personal, fie că le-a inspirat direct; ele vorbeau mai ales de astrologie, filosofie, ştiinţe oculte şi magie în sens larg, dar conţineau şi sfaturi morale şi consideraţii asupra destinului omului. Ansamblul acestor texte, numit *Corpus Hermeticum* şi cuprinzînd 17 tratate diferite, scrise probabil în diverse momente în cursul primelor trei secole ale erei creştine şi reunite apoi la sfîrşitul secolului al III-lea d.Hr., contribuie la conturarea caracteristicilor sectei al cărei întemeietor era zeul; ea prevedea o veritabilă iniţiere, ca în religiile misterice, experienţa extazului mistic şi perspectiva unei renaşteri, în afară de de *Corpus Hermeticum,* caracteristicile cultului lui Hermes sînt schiţate şi în papirusurile magice greceşti, din care se desprinde imaginea unui zeu atotputernic, creator, stăpîn al vieţii şi morţii şi înzestrat cu virtuţi profetice. Caracterul filosofic al învăţăturilor zeului transpare dintr-o serie de texte ce abandonează matricea elenistică şi din numeroasele trimiteri pe care autorii creştini şi Stobaios le fac la doctrinele lui Hermes Trismegistul. Unei optici cu siguranţă greceşti elenistice (vezi EUHEMERISM) i se datorează teza potrivit căreia Hermes Trismegistul este nu un zeu, ci un muritor care dobîndeşte nemurirea prin intermediul autopurifi-cării şi devine astfel capabil să primească revelaţii de la zei, transmiţîndu-le apoi

celorlalţi oameni. în cazul acestei divinităţi sincretiste, aspectele desprinse din lumea greacă sînt, cu siguranţă, mult mai numeroase şi mai evidente decît cele inspirate din tradiţia egipteană, deşi se considera că textele din *Corpus* fuseseră scrise iniţial în egipteană şi abia apoi fuseseră traduse în greacă; de asemenea, se pot observa referiri la iudaism, mai ales la unele formule de rugăciune ce trimit la formulele liturgice ebraice. Ansamblul de doctrine, revelaţii şi învăţături atribuite lui Hermes Trismegistul a fost numit her-metism.

► *Prezenţe în literatura modernă.* Importanţa de care hermetismul în ansamblul său (mai mult decît figura individuală a lui Hermes Trimegistul) s-a bucurat în Occident înce-pînd cu epoca umanistă a fost enormă, în special după traducerea latină a aşa-numi-tului *Corpus Hermeticum* realizată de Marsilio Ficino. Magia, astrologia şi alchimia au fost numite ştiinţe hermetice. Din numele lui Hermes Trismegistul provine termenul „hermetism" şi în accepţiunea sa strict literară, denumind tipul de producţie poetică şi critică ce s-a afirmat în prima jumătate a secolului XX în Italia şi caracterizat de o accesibilitate non-imediată pentru cititor; acesta este sensul pe care cuvîntul 1-a dobîn-dit şi în limbajul comun.

Hermetism, vezi HERMES TRISMEGISTUL.

Hermione (gr. 'EpjiiovTi, -TIS ! lat- *Her-mione, -es).* Frumoasa fiică a lui Menelaos şi a Elenei. înainte de războiul troian îi fusese promisă lui Oreste, dar la întoarcerea sa în ţară Menelaos i-a dat-o de soţie lui Neoptolem (Pirus). După moartea acestuia, Hermione s-a căsătorit cu Oreste, cu care a avut un fiu, Tisamenos. O versiune diferită a mitului povesteşte însă că ea s-a căsătorit cu eroul grec Diomede. Deoarece numele său apare uneori ca epitet al Deme-trei sau al Persefonei, s-a avansat ipoteza că în vremurile străvechi a fost venerată ca zeiţă.

► *Prezenţe în literatura antică.* Homer, *Odiseea* (în special cîntul 4); Euripide, *Andro-maca* şi *Oreste* ; Pacuvius, *Hermione.*

Hermohares (gr. 'Epp.oxcxpT|s, -ou; lat. *Her-mochares, -is).* Tînăr atenian, protagonist al unei poveşti de dragoste împreună cu Ctesila, fiica lui Alcidamas din insula Ceos. Hermohares s-a îndrăgostit de fată cînd a văzut-o dansînd lîngă altarul lui Apollo ; a scris atunci pe coaja unui fruct un jură-mînt prin care Ctesila se angaja să se căsătorească cu el, recurgînd la o stratagemă obişnuită în mitologie (pentru un caz analog vezi ACONTIOS), şi i-a aruncat fetei fructul. Citind cu voce tare jurămîntul, tînăra s-a văzut obligată să se căsătorească cu Hermohares; în urma cererii explicite a acestuia, tatăl fetei şi-a dat consimţămîn-tul. După un timp însă Alcidamas şi-a uitat

făgăduiala şi a aprobat căsătoria Ctesilei

cu alt pretendent. Pentru ca nunta să nu aibă loc, Ctesila, care după ezitarea iniţială îl îndrăgise cu adevărat pe Hermohares, a fugit împreună cu el. Cei doi s-au căsătorit şi au avut un copil; ea a murit însă la naştere, primind pedeapsa divină pentru sperjurul pe care tatăl său îl comisese uitînd jurămîntul făcut. Cînd trupul său era întins pe rug, a fost transformat într-o porumbiţă, iar oracolul a decretat că de atunci înainte fata avea să se numească Afrodita Ctesila şi că trebuia să i se închine un cult cu acel nume.

► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este povestit de Antoninus Liberales *(Transfor-mationes,* 1).

Hermos (gr. "Epjiog, -ou). Erou de neam nobil din Atica; a participat alături de Tezeu la lupta împotriva amazoanelor. Tezeu i-a poruncit să rămînă în cetatea Pitopolis, întemeiată de el, în calitate de legislator.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionat de Plutarh *{Tezeu,* 26).

Hermotimos (gr. 'Epp.6tijx.oc;, -ou ; lat. *Her-motimus, -i).* Filosof grec legendar, despre care se spunea că era originar din Clazo-mene şi că a trăit în epoca veche, fără alte detalii. Se povestea că avea capacitatea unică de a disocia sufletul de trup şi că, pe cînd sufletul său rătăcea, trupul, părăsit şi aparent adormit, a fost aruncat în flăcări de adversarii săi. Legenda este povestită de Plutarh şi Pliniu.
Hero, vezi LEANDRU.
Herofile (gr. 'Hpo(p(XT|, *-r\q* ; lat. *Herophile, -es).* Numele uneia dintre Sibile. Unele izvoare spun că trebuie identificată cu ERI-TREEA (vezi), în timp ce altele afirmă că era Sibila din Cumae. Potrivit unei legende, era fiica unei nimfe şi a unui păstor pe nume

Teodoros şi preoteasa lui Apollo *Sminteus*; a proorocit la Claros, Delos, Delfi şi Samos. Ei i se atribuia profeţia despre căderea Troiei din cauza unei femei spartane. Mor-mîntul său se afla în Troada, într-o pădure sacră a lui Apollo *Sminteus.* Pentru alte detalii şi diferite versiuni vezi, de asemenea, SIBILA Şi EURIFILE.
Herse (gr. "Epcrri, *-r\q* ; **lat.** *Herse, -es).* Fiica lui Cecrops şi sora lui Aglauros, una dintre AGLAURIDE (vezi). A fost iubită de Hermes (pentru detalii vezi AGLAUROS). Propriu-zis, numele său grecesc înseamnă „rouă".
Hersilia (lat. *Hersilia, -ae).* în mitologia romană era soţia lui Romulus; după moarte a fost venerată sub numele Hora sau Horta (vezi HORA). Tradiţia spune că era singura dintre sabinele răpite de romani (vezi SABINE, RĂPIREA) care era căsătorită cu un nobil pe nume Hostilius ; acesta a murit în luptă. Ea şi Romulus au avut doi fii, Prima şi Aollius sau Avilius ; potrivit unei alte versiuni însă ea s-a căsătorit nu cu Romulus, ci cu Hostilius, un tovarăş al lui Romulus, altul decît soţul său sabin, cu care a avut un fiu, Hostius Hostilius, al cărui urmaş, Tullus Hostilius, avea să fie regele Romei.
> *Prezenţe In literatura antică.* Hersilia apare în operele lui Plutarh *(Viaţa lui Romulus),* Dionysos din Halicarnas (3.1), Gellius, Ma-crobiu *(Saturnaliile,* 1.6.16), Livius (1.11.2) şi Ovidiu *(Metamorfoze,* 14.829 şi urm., unde se descrie apoteoza ei).
Hesione (gr. 'Hcnovri, -t|g ; lat. *Hesione, -es* şi *Hesiona, -ae).* 1) Una dintre oceanide. A fost soţia lui Prometeu (Eschil, *Prome-teu,* 555).
2) Soţia lui Nauplios, fiul lui Poseidon, cu care a avut trei copii: Palamede, Eax şi Eusimedon (Apollodor, *Biblioteca,* 2.1.5).
3) Sora lui Priam şi fiica lui Laomedon, regele Troiei. Un oracol a poruncit să fie părăsită pe coasta Troadei şi oferită ca sacrificiu unui monstru marin, pentru a potoli mînia lui Poseidon şi a lui Apollo, care construiseră zidurile Troiei, dar nu primiseră de la Laomedon răsplata promisă. A fost salvată de Heracle, care a cerut în schimbul uciderii monstrului caii nemuritori ai lui Laomedon. Regele s-a învoit, dar nici de această dată nu şi-a ţinut făgăduiala. Furios, Heracle a pornit
războiul împotriva Troiei, la care a luat parte, printre alţii, şi Telamon; cetatea a fost distrusă, iar Laomedon şi fiii săi au fost ucişi; s-au salvat numai Hesione, care i-a fost dată de soţie lui Telamon, şi Podar-ces, care a fost răscumpărat de aceeaşi Hesione şi şi-a luat numele de PRIAM (vezi). Telamon şi Hesione au avut un fiu, Teucros. O versiune a legendei spune că atunci cînd a aflat că este însărcinată, Hesione 1-a părăsit pe Telamon, s-a îmbarcat pe o corabie şi s-a duş la Milet, unde a fost găzduită de regele Arion şi a adus pe lume un copil care, în acest caz, se numea Trambelos.
► *Prezenţe în literatura antică.* Hesione apare în *Iliada* (5.649), în *Biblioteca* lui Apollodor (2.5.9 şi 3.12.3 şi urm.), în *Fabulele* lui Hyginus (89), precum şi la Athenaios (2.42e). Naevius a scris o tragedie intitulată *Hesione,* care s-a pierdut.
Hesperia (gr.'Ecnrepia, -ag ; lat. *Hesperia, -ae).* 1) Cu acest nume, care înseamnă „pămîntul din Apus", grecii indicau Italia; termenul apare adesea la poeţii clasici şi în povestirile mitologice. 2) Numele uneia dintre HESPERIDE (vezi).
Hesperide (gr. 'EoirepiSec;, -wv ; lat. *Hespe-rides, -um).* Numele celebrelor păzitoare ale merelor de aur pe care Geea le-a dăruit Herei la nunta sa cu Zeus. Potrivit tradiţiei, erau fiicele lui Atlas şi ale Hesperi-dei (de unde şi numele lor, Atlantiade sau Hesperide), dar genealogia lor nu apare univocă în texte; uneori sînt considerate fiicele lui Ceto şi ale lui Forcus sau ale lui Zeus şi ale lui Temis. Hesiod *(Teogonia,* 215) le numeşte Fiicele Nopţii. Unele izvoare amintesc trei Hesperide, Egle, Are-tusa şi Hesperia; altele menţionează patru, Egle, Cirtea, Hestia şi Aretusa; în unele texte, Hesperidele sînt în număr de şapte, iar dintre ele face parte şi Eritia sau Eriteis. în legendele vechi se spune că Hesperidele locuiau pe malul Oceanului, în vestul extrem; mai tîrziu au fost localizate pe muntele Atlas şi în diferite puncte din Africa de Nord. Se spunea că balaurul Ladon le ajuta să păzească merele Herei, pe care Heracle a trebuit să le fure într-una din muncile sale (vezi HERACLE).
Hesperis (gr. 'Ecnrepie, -i5og; lat. *Hesperis, -idiş).* Fiica lui HESPEROS (vezi); s-a căsătorit

cu Atlas, cu care a avut şapte fiice, numite în izvoare Atlantiade şi identificate adesea cu HESPERIDELE (vezi).
Hesperos (gr. "EaiTepog, -ou; lat. *Hesperus, -i).* Steaua de seară, fiul lui Eos (Aurora) şi al lui Astreos, sau al lui Cefalos şi al lui Eos, sau chiar al lui Atlas. Uneori este identificat cu steaua dimineţii (vezi Luci-FER). Urcîndu-se

pe vîrful muntelui Atlas ca să privească stelele, a fost răpit de o furtună şi a dispărut. Din el descind HES-PERIDELE (vezi).

► *Iconografie.* De obicei era reprezentat ca un tînăr ce ridică o torţă.

Hestia (gr. "Eoria, *-aq*; lat. *Hestia, -ae).* Numită de romani Vesta, Hestia era zeiţa greacă a căminului, mai precis a focului care arde în cămin, şi una dintre cele douăsprezece mari zeităţi ale Olimpului. Era fiica lui Cronos şi a Rheei şi, potrivit tradiţiei, cea dintîi dintre copiii Rheei, fiind, prin urmare, prima înghiţită de CRONOS (vezi). Cînd Apollo şi Poseidon au cerut-o de soţie, ea a jurat pe capul lui Zeus să rămînă veşnic fecioară.

Deoarece căminul era considerat centrul vieţii domestice, Hestia era zeiţa ocrotitoare a casei şi a vieţii de familie; se credea că ea se află în partea cea mai intimă a locuinţei. în acelaşi timp însă era considerată şi zeiţa focului sacru ce ardea pe altarele templelor, şi în această calitate participa la sacrificiile oferite celorlalţi zei; prima parte a sacrificiilor, indiferent de zeul căruia îi erau destinate, îi era oferită ei.

Numele său era invocat în jurămintele solemne ; în plus, întrucît cetatea era considerată o extindere a familiei sau a casei private, avea şi ea, asemenea caselor, un cămin sacru, plasat de obicei în Pritaneu, unde se afla şi templul zeiţei. Astfel, întrucît în casele private rugătorii cereau ospitalitate şi ocrotire din partea familiei în faţa căminului, se credea că ei se pot bucura de protecţia Hestiei şi lîngă căminul sacru al cetăţii. în mod semnificativ, cînd colonii plecau să întemeieze o nouă cetate, duceau cu ei focul sacru din căminul sfint al cetă-ţii-mamă.

► *Prezenţe în literatura antică.* Informaţii despre Hestia găsim la Hesiod, *Teogonia,* 453 şi urm.; în două *Imnuri homerice,* ambele închinate Hestiei, 23 şi 29; la
Pindar, în special în *Nemeene,* 11. Trebuie să menţionăm că figura Hestiei a fost recuperată în Antichitatea tîrzie, mai ales datorită gîndirii gnostice, care a reinterpretat-o în cheie simbolică.

► *Iconografie.* Iconografia zeiţei este prea puţin definită şi uneori ne vine greu să o distingem de Hera sau Demetra. Apărea, probabil, pe frontonul de est al Parteno-nului; izvoarele vorbesc despre o statuie realizată de Scopas. A fost identificată într-o figură feminină ce apare pe Altarul Borghese de la Luvru; nu este însă sigur că zeiţa care a inspirat iconografia Hestiei Giustiniani este într-adevăr Hestia, ea putînd fi şi Hera sau Demetra. Pentru detalii referitoare la transpunerea romană a mitului Hestiei vezi VESTA.

Hesus (lat. *Hesus, -l).* Divinitate celtică venerată în Galia în vremea cuceririi lui Cezar. Hesus era considerat zeul creator al lumii şi plasat la originea tuturor celorlalţi zei. Era zeul războiului, dar şi al agriculturii. Romanii îl identificau cu Marte.

► *Atribute.* Era reprezentat ca zeu antropomorf, încoronat cu ramuri şi înarmat cu o secure.

► *Prezenţe In literatura antică.* Este menţionat de Lucan în *Pharsalia* (1.445).

Heterios (gr. 'Excupeioc;, -ou). Epitet al lui Zeus, cu care regele zeilor era venerat ca ocrotitor al prieteniei.

Hiacintia (gr. *ta* 'Yaxiv-îka, -wv). Importantă sărbătoare religioasă greacă, ce avea loc anual la Amicle, în Laconia, unde potrivit tradiţiei se afla mormîntul eroului HIACINTOS (vezi), asimilat mai tîrziu lui Apollo. Sărbătoarea era considerată deosebit de însemnată în întreaga regiune, încît pe toată durata ei (trei zile) se întrerupeau toate acţiunile războinice şi se respecta pacea sacră (pentru ale cărei caracteristici generale vezi EKECHEIRIA). în desfăşurarea ritualurilor, cultul lui Hiacintos se alătura cultului lui Apollo. în prima zi a sărbăto-rilor se celebrau rituri şi sacrificii în cinstea lui Hiacintos, iar eroul era comemorat în banchete a căror desfăşurare o copia pe cea a banchetelor funebre (vezi FUNERALII). Următoarele două zile erau caracterizate în schimb de cortegii vesele de care bogat împodobite, procesiuni de fete, cîntece cu acompaniament de flaut şi banchete la care

adesea participau şi sclavii. Ştim că Alcman a fost invitat să compună pentru acest eveniment cîntecele ce urmau să fie intonate de coruri în timpul sărbătorilor. Femeile (cărora se pare că le era rezervat un rol important în cadrul sărbătorilor) ţeseau în cursul anului un chiton pentru zeu (sau pentru statuia lui Apollo), care era oferit în timpul celebrărilor. De asemenea, ele participau la o procesiune nocturnă în cinstea eroului şi a lui Apollo.

Hiacintide (gr. 'Yaxiv-9-iSec, -iov). Cu acest nume erau indicate la Atena patru tinere, fiicele spartanului HIACINTOS (vezi), care au fost sacrificate în cinstea zeilor pentru a evita pericolul foametei care ameninţa cetatea în timpul războiului împotriva cre-tanului MINOS (vezi). Potrivit unei tradiţii diferite, numele se referea în schimb la două fete ale regelui Erehteu, Protogenia şi Pandora; şi această tradiţie povestea că ele au fost sacrificate, dar că s-au oferit de bunăvoie, pentru a asigura victoria Atenei în lupta dintre aceasta şi Eleusis.

Hiacintos (gr. *'Ydxivdoq,* -oo; lat. *Hyacin-thus, -i).* Fiul zeului spartan Amiclas; era un tînăr foarte frumos, iubit de Apollo şi Zefir. El a răspuns dragostei lui Apollo, provocînd astfel gelozia lui Zefir; într-o zi, pe cînd Hiacintos juca jocul inelelor cu zeul (jocul consta în aruncarea unor inele de fier, care trebuiau să nimerească într-un băţ înfipt în pămînt), Zefir, dorind să se răzbune, a făcut ca inelul lui Apollo să-1 lovească pe tînăr în cap; acesta a murit pe loc. Din sîngele lui Hiacintos care a curs pe pămînt a răsărit o floare, zambila, ce a primit numele tînărului şi pe frunzele căreia au apărut literele AI, AI, exclamaţie de durere, sau litera Y, abreviere de la *Yakinthos.*

Potrivit altor tradiţii, zambila a răsărit din sîngele lui AIAX (vezi). Unele versiuni diferite ale mitului povesteau că Hiacintos era rodul iubirii incestuoase dintre muza Clio şi tatăl ei, Pieros; avea o soră, Poli-beea, împreună cu care a fost dus în Olimp după moarte. Frumuseţea lui Hiacintos a trezit pasiunea lui Tamiris, care din dragoste pentru el a inventat pederastia.

► *Epitete.* Amiclidul (fiul lui Amiclas).

► *Răspîndirea cultului.* Principalul centru de cult al lui Hiacintos se afla la Amicle, lîngă
Sparta, unde se venera mormîntul eroului, transformat ulterior în sanctuar. în fiecare an se celebrau la Sparta sărbătorile

numite Hiacintia, ce evocau moartea şi învierea sa şi durau trei zile. Momentul culminant al riturilor îl reprezenta oferirea unui chiton pe care femeile spartane îl ţesuseră în timpul anului (vezi HIACINTIA).

► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul lui Hiacintos este amintit de Apollodor, 1.3.3 şi de Ovidiu, *Metamorfoze,* 10.165 şi urm. Pau-sanias ne oferă informaţii despre cultul său. Alte referiri la mitul său găsim în *Eneida* (11.18), în *Fabulele* lui Hyginus (271), *în Dionisiacele* lui Nonnos din Pano-polis (3.155 şi urm.) şi în *Dialogurile zeilor* (14) ale lui Lucian.

► *Prezenţe în literatura modernă.* Este amintit în *Adonis* al lui Marino.

► *Iconografie.* Hiacintos este reprezentat adesea ca hermafrodit. Apoteoza sa era reprodusă probabil pe mormîntul de la Amicle, dar monumentul s-a pierdut, nouă rămî-nîndu-ne doar descrierile acestuia (Pausa-nias); cunoaştem cîteva reprezentări ale sale pe vasele din ceramică atice şi pe geme. Din trimiterile lui Pausanias deducem că statuia de la Amicle îl reprezenta nu ca efeb, ci ca un bărbat cu barbă.

Hiade (gr. 'Ya6ec, -wv; lat. *Hyades, -um).* Cu acest nume sînt indicate nimfele de la Nisa, care au fost transformate într-un grup de stele dispuse sub forma capului constelaţiei Taurului. Numele lor erau Ambrosia, Eudora, Pedile, Coronis, Polixo, Pytho şi Tiene sau Dione. Tradiţiile transmise de antici nu concordă însă în ceea ce priveşte numărul lor. Zeus le-a pus să aibă grijă de Dionysos copil, iar în semn de recunoştinţă le-a aşezat mai tîrziu printre stele.

Potrivit unei alte versiuni, erau fiicele lui Atlas, în număr de douăsprezece sau cincisprezece; iniţial doar cinci dintre ele au fost aşezate printre stele ca Hiade şi abia apoi celelalte şapte (sau zece) li s-au alăturat în cer sub formă de Pleiade; în cazul lor, aşezarea printre stele a constituit răsplata pentru dragostea frăţească de care au dat dovadă după moartea fratelui lor Hias, ucis în Libia de un animal sălbatic.

O altă versiune a mitului, pe care o cunoaştem din fragmente şi din comentariile la o tragedie pierdută a lui Euripide *(Ereh-teu),* spune că Hiadele, fiicele lui Erehteu,

regele Atenei, erau în număr de trei; cînd regele trac Eumolpos a atacat Atena, Ereh-teu a aflat de la oracol că cetatea putea fi salvată numai dacă îşi sacrifica una dintre fiice; fetele însă juraseră în secret să moară toate împreună, iar cînd una dintre ele a fost sacrificată, celelalte şi-au luat viaţa. Toate au ajuns în cer şi au fost transformate în constelaţie.

Romanii credeau că numele lor deriva din Sg, porc, şi îl traduceau prin *Suculae* ; pentru antici însă cea mai probabilă provenienţă era tieiv, „a ploua", întrucît atunci cînd răsărea o dată cu soarele constelaţia Hiadelor era considerată un semn sigur de vreme ploioasă. Din acest motiv, în izvoare Hiadele sînt asociate adesea cu vremea rea şi sînt numite de Horaţiu *„tristes Hyades" (Carmina,* 1.3.14).

► *Prezenţe In literatura antică.* Sînt amintite în *Iliada* (18.486), în tragedia pierdută a lui Euripide *Erehteu,* în *Biblioteca* lui Apollodor (3.4.3), în *Eneida* lui Vergiliu (1.743), în *Fastele* (5.166 şi urm.) şi *Metamorfozele* (7.297) lui Ovidiu, în *Fabulele* şi *Astronomica* lui Hyginus.

Hias 1) (gr. "Ya'g, -a'Sog). Numele unei nimfe, fiica Etrei. A murit sfîşiată de un leu, iar cele şapte (sau, potrivit altor izvoare, unsprezece) surori ale sale au murit de durere cînd au aflat despre moartea ei. Unele izvoare îi atribuiau acest mit nu ei, ci unui frate al Hiadelor, numit tot Hias (vezi HIADE).

2) (gr. "Yag, -cxvxog; lat. *Hyas, -antis).* Fiul lui Atlas şi fratele (sau, potrivit altor tradiţii, tatăl) HIADELOR (vezi).

Hidne (gr. "YSVT), -Tig). Fiica lui Scilis şi, asemenea acestuia, o abilă înotătoare. S-a căsătorit cu zeul marin Glaucos. Este amintită de Pausanias şi de Athenaios pentru că i-a ajutat pe greci în timpul războaielor persane, scufundîndu-se sub corăbiile persane ancorate şi tăind funiile ancorelor; lipsite de ancore, corăbiile au mers în derivă şi s-au sfărîmat de stîncile de pe coastă. In amintirea acestei întreprinderi, pe care a izbutit-o împreună cu tatăl său, în sanctuarul lui Apollo de la Delfi s-au ridicat statui înfăţişîndu-i pe cei doi.

Hidra (gr. "YSpct, -ag; lat. *Hydra, -ae).* Monstru împotriva căruia Heracle a luptat în cursul uneia dintre muncile sale. Pentru detalii vezi HERACLE.

Hidroforia (gr. T<X 'Y8po9opia). Sărbători religioase greceşti care se celebrau primăvara, în cinstea zeilor infernali.

Hierax (gr. 'lepccţ, -axog; lat. *Hierax, -acis).* 1) în opera lui Apollodor *(Biblioteca,* 2.1.3), este unul dintre protagoniştii poveştii lui Io (vezi): Zeus, îndrăgostit de tînăra Io, preoteasa Herei, a violat-o, iar pentru a scăpa de mînia zeiţei a transformat-o într-o junincă albă. Hera a cerut să i se aducă juninca, pe care a dat-o în paza lui Argos, dar Zeus i-a poruncit lui Hermes să o răpească. Hermes şi-ar fi îndeplinit misiunea, dacă nu ar fi apărut Hierax, care îl spionase şi 1-a obligat să-1 ucidă pe Argos. 2) în povestirea lui Antoninus Liberales *(Transformationes,* 3), Hierax, un domn bogat din Asia Mică, ce o venera pe Deme-tra, a salvat Troada de foametea provocată de Poseidon, dîndu-le oamenilor grîul din care, datorită bunăvoinţei Demetrei, avea cantităţi mari. Mîniat, Poseidon 1-a transformat în şoim (aceasta este şi semnificaţia numelui său).

Hierodul (gr. iepoSouXog, -ou). Cu acest nume erau indicaţi în templele greceşti servitorii preoţilor.

Hierofant (gr. [epoepdvxrig, -ou). Cu acest nume era indicată în Misterele Eleusine căpetenia preoţilor, care dirija toate riturile, în această funcţie extrem de importantă şi de prestigioasă erau numiţi doar membrii familiei sacerdotale a Eumolpi-zilor; era o funcţie viageră şi comporta din partea deţinătorului ei etalarea unor însemne, cum ar fi banda din jurul capului, care îi ajungea pînă pe umeri, veşmîntul de purpură şi cununa de mirt împletită.

Hierofante (gr. lepocpavxiSeg, -wv). Cu acest nume erau indicate în Misterele Eleusine două preotese care participau la celebrarea riturilor. Asemenea HIEROFANTULUI (vezi), ambele aparţineau familiei Eumolpizilor.

Hierofila (gr. 'lepotpuAoc, -ag). Numele uneia dintre Sibile. Potrivit altor surse, era Sibila din Troia, născută pe

muntele Ida din Frigia, fiica unui păstor şi a unei nimfe ; era preoteasa lui Apollo *Sminteus.* Multe cetăţi îşi disputau onoarea de a fi

locul ei de baştină: Claros, Samos, Delos, Delfi, unde apare uneori reprezentată pe monede. I-a prezis Hecubei destinul pe care avea să-1 aibă Troia la naşterea lui Paris, iar lui Enea - viitorul său rol de întemeietor al unei mari cetăţi, Roma. Mormîntul său era venerat în Troada, într-o pădure sacră a lui Apollo *Sminteus.*

Hierofor (gr. lepotpopog sau îepacpopog, -ou). Cu acest nume era indicat în ceremoniile religioase greceşti cel ce răspundea de transportul obiectelor sacre utilizate în timpul ritualurilor.

Hierogamie. Termenul înseamnă propriu--zis „nuntă sacră" şi este folosit pentru a indica nunta a două divinităţi (hierogamia prin antonomază o reprezintă, în lumea olimpienilor, căsătoria lui Zeus cu Hera) sau nunta rituală ori simbolică dintre un muritor şi o fiinţă divină. Se credea că aceste uniuni aveau capacitatea de a spori în general prosperitatea şi în special fecunditatea plantelor şi animalelor. O ceremonie de hierogamie se desfăşura la Dedala, în Beoţia, pentru a comemora căsătoria divină a lui Zeus cu Hera; aceasta din urmă era reprezentată de o efigie din lemn care era purtată într-un car la sanctuarul lui Zeus. La Atena se celebra în schimb nunta sacră a lui Dionysos cu soţia arhon-telui rege, în timpul sărbătorilor numite Antesteria.

Pentru originea hierogamiei vezi ALAL-COMENEU. Vezi, de asemenea, CĂSĂTORIE.

Hierokeryx (gr. [epoxripuţ, -uxo£). Cu acest nume era indicat în Misterele Eleusine preotul care se ocupa de cei ce doreau să fie iniţiaţi.

Hieromanţie. Nume cu care erau indicate în general în Grecia toate tipurile de preziceri care se puteau face prin examinarea ofrandelor aduse zeilor.

Hieropoioi (gr. ieponoioi, -iov). Cu acest nume erau indicaţi la Atena zece cetăţeni care aveau funcţia de inspectori ai templelor şi riturilor religioase publice.

Hieroscopie. Sinonim pentru HIEROMANŢIE (vezi).

Hierotamiai (gr. ' lepoxajuai., -uv). Cu acest nume erau indicaţi la Atena magistraţii care deţineau funcţii de control asupra administrării bunurilor aparţinînd templelor şi sanctuarelor.

Hietios (gr. 'Yexioc, -ou). Epitet al lui Zeus, care înseamnă propriu-zis „aducător de ploaie".

Hietos (gr. "Yt|ttoc, -ou). Rege grec, originar din Argos. L-a ucis pe iubitul soţiei sale, Moluros, pe care îl surprinsese în flagrant, şi a fost purificat de regele Orhome-nos; potrivit tradiţiei, acesta a foat primul adulter care s-a terminat cu un asasinat.

► *Prezenţe în literatura antică.* Povestirea, reprezentînd ceva mai mult decît un episod din cronica delictelor, este amintită de Pau-sanias (9.36.3).

Higeea (gr. 'Yfieia, *-aq* ; lat. *Hygieia, -ae).* Zeiţa sănătăţii, considerată fiica lui Ascle-pios, cu toate că unele tradiţii susţineau că era soţia zeului medicinei. Uneori numele ei este considerat un epitet al Atenei. Este amintită în Jurămîntul lui Hipocrate. în iconografia tradiţională era reprezentată ca o fată cu un veşmînt lung, drapat, ce dă de băut unui şarpe dintr-o cupă (şarpele îl simboliza pe Asclepios; pentru detalii vezi rubrica respectivă).

Hilaria (lat. *Hilaria, -ium* şi *-iorum).* Cu acest nume erau indicate la Roma toate sărbătorile cu caracter public sau privat care celebrau evenimente favorabile indivizilor sau cetăţii. în mod specific, termenul se referea la o serie de sărbători de primăvară celebrate la Roma în cinstea zeiţei Cybele.

Hilas (gr. "YXaţ, -a ; lat. *Hylas, -ae).* Fiul lui Teiodamas, regele driopilor. Era un tînăr frumos, iubit de Heracle, pe care l-a însoţit în expediţia argonauţilor. în timpul unei opriri pe coasta Misiei, Hilas a fost trimis după apă, dar în timp ce lua apă dintr-un izvor a fost răpit de naiadele fermecate de frumuseţea lui. Heracle l-a căutat şi l-a plîns îndelung.

► *Prezenţe în literatura antică.* Episodul este povestit de Apollonios din Rodos, 1.1228 şi de Teocrit, 13.44 şi va fi reluat în epoca tîrzie de Blossius Aemilius Dracontius în al său *Hilas.*

► *Iconografie.* Una dintre cele mai cunoscute reprezentări ale mitului este cea de

pe marchetăria de marmură din bazilica lui Iunius Bassus de la Roma,

Hilebia. Fiica regelui Cariei; s-a căsătorit cu Lircos, fiul lui Foroneu, care se numărase printre pretendenţii la mîna lui Io (vezi). Vrînd să afle de ce nu avea copii, Lircos a plecat să consulte oracolul, dar şi-a înşelat soţia. Aceasta a atras asupra sa mînia tatălui Hilebiei; ea i-a rămas însă credincioasă şi 1-a ajutat să scape de pedeapsa pe care i-o pregătise tatăl său.

► *Prezenţe în literatura antică.* Eroina este amintită de Partenios din Niceea şi de Apollonios din Rodos.

Hileira (gr. 'IXoceipot, -ag ; lat. *Hilaira, -ae).* Fiica lui Leucip şi a Filodicei şi sora Phoe-bei. Adesea cele două surori sînt numite de poeţi Leucipide. Au fost răpite de Dioscuri, iar Hileira a devenit soţia lui Castor.

► *Iconografie.* Figura Hileirei şi cea a Phoebei au fost recunoscute în celebrul monocrom pe marmură numit „Jucătoarele de arşice" provenind de la Herculanum (Napoli, Muzeul Naţional).

Hileos (gr.'YXouoe;, -ou; lat. *Hylaeus, -i).* Literal, numele înseamnă „omul pădurii" şi se referă la un centaur din Arcadia, care a fost ucis de Atalanta pe cînd o urmărea. Potrivit altor legende, Hileos a murit în lupta dintre lapiţi şi centauri; în sfîrşit, după o altă versiune, a fost unul dintre centaurii ucişi de Heracle.

Hilonome (gr. 'YXov6jj.ii, **•'HCi** ^a^- *Hylo-nome, -es).* Soţia centaurului Cilaros; făcea şi ea parte dintre centauri. Cînd Cilaros a fost străpuns de o săgeată în timpul banchetului de nuntă al lui Piritoos (vezi CENTAURI), Hilonome s-a sinucis cu aceeaşi săgeată.

► *Prezenţe în literatura antică.* Episodul este amintit de Ovidiu *(Metamorfoze,* 12.393 şi urm.).

Hilos (gr. "YXXoe, -ou ; lat. *Hyllus, -i).* Fiul lui Heracle şi al Deianirei şi soţul Iolei. împreună cu ceilalţi fii ai lui Heracle, a fost alungat din Pelopones de Euristeu şi s-a refugiat la Atena. A fost ucis în luptă de Ehemos

atunci cînd a încercat să revină în Pelopones.
Himalia (gr. 'IjiaXia, -ac;). Nimfă din insula Rodos. A fost îndrăgită de Zeus, care s-a unit cu ea transformîndu-se în ploaie; au avut trei fii, Sparteos, Cronios şi Citos, care, în timpul potopului ce a înecat insula Rodos, s-au salvat cățărîndu-se pe vîrfurile munților de pe insulă (Diodor din Sicilia, 5.55). Atît numele nimfei, care înseamnă literal „morărița", cît şi cele ale fiilor ei, respectiv „semănătorul", „cel ce coace re-colta" şi „brutarul", fac trimitere la diferite aspecte legate de grîu şi, prin urmare, sînt puse în relație cu tema fertilității pămîntului.
Himeneu (gr. 'Y;xfjv, -evoc;; lat. *Hymen* sau *Hymenaeus, -i).* Zeu al căsătoriei; se credea că era un tînăr nemaipomenit de frumos şi era invocat în cîntecele de nuntă. Inițial numele indica chiar cîntecul nupțial sau, mai precis, refrenul melodic al acestuia. Potrivit unei povestiri, frumosul Himeneu murise chiar în ziua nunții sale, în camera nupțială (Pindar, fragm. 126.6). Genealogia zeului este prezentată diferit în izvoare; predomină însă versiunea conform căreia este fiul lui Apollo şi al muzelor, datorită legăturii sale strînse cu cîntecul şi muzica, în iconografie este reprezentat ca un tînăr mai înalt şi mai matur decît Eros, cu o torță nupțială în mînă.
Himera (gr. Xip.cxipa, *-aq;* lat. *Chimaera, -ae).* Animal monstruos fantastic, zămislit de Echidna, cu trupul avînd partea din față de leu, mijlocul de capră, iar partea dinapoi de şarpe ; din cele trei guri înfricoşătoare arunca flăcări. Potrivit unei tradiții, Himera a fost crescută de Amisodares, regele Liciei *(Iliada,* 13.328), care avea o capră cu acest nume.
Prin incursiunile sale, Himera pustia cîm-piile Liciei. A fost ucisă de BELEROFON (vezi), care, de pe calul său înaripat, Pegas, şi-a trimis săgețile către ea. Pentru explicarea originii Himerei, în trecut nu au lipsit încercările de a o pune în legătură cu vulcanul din Licia care purta acelaşi nume. Menționăm că în unele reprezentări Himera este reprodusă pur şi simplu ca un leu, deşi de un tip aparte, care încă trăia în Licia în epoca istorică.
► *Prezențe în literatura antică.* Povestea Himerei, de la naştere pînă la uciderea ei de către Belerofon, este amintită în unele pasaje din *Iliada,* în *Teogonia* lui Hesiod şi la Apollodor. Pentru detaliile legate de

uciderea monstrului, vezi şi BELEROFON. Ulterior, termenul „himeră" s-a perpetuat în limbile moderne, unde indică visele zadarnice, irealizabile, şi utopiile.
► *Iconografie.* Pe lîngă numeroase reprezentări pe vase (majoritatea legate de uciderea Himerei de către Belerofon, cea mai faimoasă dînd şi numele unui pictor de vase corintice, Pictorul Himerei), ca mărturie a succesului acestui subiect stau menționările unor celebre lucrări de sculptură din care s-au mai păstrat doar descrierile lui Pausanias. Himera era reprezentată în sanctuarul lui Heracle de la Tasos, în ante-fixe sculptate, ca figură cu evidentă valoare apotropaică. Un relief din secolul al V-lea î.Hr., din Asia Mică, cu monstrul ucis de Belerofon, se păstrează la British Museum. Cea mai celebră reprezentare a Himerei este aceea din faimoasa statuie de bronz cunoscută drept Himera de la Arezzo. Pentru alte trimiteri iconografice vezi şi BELEROFON.
Himereu (gr. Xijiaipeoc;, -ewg; lat. *Chi-maereus, -i).* Erou grec, fiul lui Prometeu şi al lui Celeno, fiica lui Atlas, şi fratele lui Licos. Mormîntul său era venerat la Troia. înainte de războiul troian, o molimă s-a abătut asupra Spartei, iar oracolul a prezis că aceasta avea să înceteze numai atunci cînd avea să fie oferit un sacrificiu de intercesiune pe mormîntul lui Himereu şi al lui Licos. Ca atare, Menelaos a pornit către Troia. Această călătorie a avut numeroase urmări, întrucît, dacă pe de o parte sacrificiul a pus capăt molimei din Sparta, aşa cum prezisese oracolul, de cealaltă parte Menelaos 1-a cunoscut pe Paris, care 1-a găzduit şi pe care mai apoi 1-a adus cu sine la Sparta, creînd astfel premisele pentru răpirea Elenei şi războiul de zece ani de la Troia.
► *Prezențe In literatura antică.* Povestea ne este cunoscută mai cu seamă prin intermediul unor comentatori tîrzii ai poemelor homerice.
Himeros (gr. "Ijiepoc;, -ou). 1) Personificarea dorinței amoroase. Era considerat fiul Afroditei şi fratele lui Eros şi al lui Pothos, zeul dragostei şi, respectiv, al regretului. Face parte din cortegiul Afroditei şi trăieşte pe muntele Olimp împreună cu Cha-ritele şi muzele.
► *Prezențe In literatura antică.* Hesiod, *Teogonia,* 64 şi 201 şi urm.; Lucian, *Dialogurile zeilor,* 15; *Anthologia Palatina,* 7.421. în *Banchetul,* 197d Platon îl asociază Charitelor.
► *Iconografie.* Potrivit mărturiei lui Pausanias, marele sculptor Scopas ridicase pentru Himeros, Eros şi Pothos un grup sculptural într-un templu închinat Afroditei şi Atenei. Quintus din Smirna spune că era reprezentat pe scutul lui Ahile.
2) Fiul lui Lacedemon şi al Taigetei. înşelat de Afrodita, s-a unit într-o noapte, fără să ştie, cu sora sa Cleodice. Cînd a descoperit adevărul, disperat, s-a aruncat în rîul Eurotas din Pelopones, ce a luat de la el numele Himeros cu care era indicat în Antichitate.
Himetos (gr. 'YJJLTVTTOC sau'Yp.ecro'âc;, -ou; lat. *Hymettus, -i).* Munte din Atica unde era practicat cultul lui Zeus. Pe coastele sale se producea un soi de miere de albine foarte cunoscut şi apreciat în Antichitate.
Himnos (gr. "Yp.voe;, -ou). Tînăr păstor din Frigia, îndrăgostit de nimfa Niceea, care făcea parte din cortegiul Artemisei. După ce a fost respins de Niceea, care, asemenea zeiței, nu ştia ce este iubirea, a devenit atît de insistent încît nimfa, mîniată, 1-a ucis cu o săgeată.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul ne este cunoscut din versiunea lui Nonnos din Panopolis *{Dionisiacele,* 15).
Hioxos (gr. "Ituțog, -ou). Nepotul lui Tezeu, fiul lui Melanipos şi al Perigunei, care la rîndul ei era fiica tîlharului Sinis.
Hipasos (gr. "IIHTOCCTOC;, -ou). Fiul Leucipei. A fost ucis de mama sa, înfuriată de Dio-nysos, şi oferit zeului ca victimă.
Hipe (gr. "lirirn, *-r\q*; lat. *Hippe, -es).* Fiica centaurului Chiron. A fost iubită de Eol, fiul lui Hellen. Pentru a da naştere copi-lului, tînăra a fugit pe muntele Pelion, ca să nu fie pedepsită de tatăl său; acesta însă a urmărit-o, iar Hipe i-a rugat pe zei să o ajute să nască în taină copilul - o fată numită Melanipe. Rugămintea sa a fost ascultată şi ea a fost transformată în constelație, luînd forma unui cal, şi a fost aşezată în cer, unde tatăl ei nu putea să o ajungă. Alte versiuni ale mitului povestesc

că Hipe avea darul profeției și că, printre altele, a prezis și moartea tatălui său; ca s-o pedepsească pentru limbuția sa, Zeus a transformat-o într-o iapă roșcată (vezi CHIRON).
► *Prezențe în literatura antică.* Principala versiune a legendei ne este oferită de Hyginus *(Astronomica,* 2.18).
Hiperboreeni (gr.'Yneppopeoi, -uv; lat. *Hyperborei, -orum).* Popor mitic, despre care se.credea că trăia în deplină fericire într-un ținut unde soarele nu apunea niciodată, dincolo de vîntul de miazănoapte; numele lor derivă într-adevăr din *uuip,* „dincolo de", și Bopeag, „vîntul de miazănoapte". Cu acest termen însă poeții îi indicau pur și simplu pe „cei ce trăiesc mai la miazănoapte" sau „ceea ce se află mai la miazănoapte"; astfel, Vergiliu și Horațiu vorbesc despre *Hyperboreae orae* și despre *Hyperborei campi.* Legenda hiperboreenilor constituie una din formele poetice în care s-a tradus tradiția mitică despre starea de deplină fericire și inocență, situată de obicei fie într-un trecut misterios, fie la distanțe intangibile.
Legenda delfică povestește că Apollo petrecea în ținutul hiperboreenilor lunile de iarnă, înconjurat de venerația și afecțiunea locuitorilor acelor locuri îndepărtate, care trimiteau apoi ofrande la sanctuarul de la Delos - primele recolte de grîu, care ajungeau pe insulă urmînd un itinerar lung și complicat. Dacă etapele acestui parcurs pot fi urmărite pe teritoriul grec, ele se pierd mai apoi, înaintînd spre nord. încercările de a explica itinerarul ofrandelor ca drum al chihlimbarului nu par să aibă o susținere solidă ; din punct de vedere istoric, mitul se leagă probabil de o colonie din cîmpia danubiană, dar predomină impresia că hiperboreenii sînt, înainte de toate, o invenție poetică. Vezi și SEPTENTRION.
► *Prezențe în literatura antică.* Hiperboreenii sînt citați pentru prima oară în *Imnul homeric către Dionysos.* Aluzii la fericirea lor deplină se găsesc la Pindar, *Pythice,* 10. Povestea despre ofrandele trimise la sanctuarul din Delos ne este relatată de Herodot (4.33) și Calimah *(Imn către Delos).* Alte informații și trimiteri întîlnim la Pausanias, Strabon, Pliniu cel Bătrîn, Pomponius Mela și Apollonios din Rodos *(Argonauticele,* 4.611 și urm.).
Hiperia (gr. 'Yirepeia, -ag). Izvor din Tesalia, amintit de Homer *(Iliada,* 2.734 și 6.457).
Hiperion (gr. 'Ynepfwv, -ovog; lat. *Hype-rion, -onis).* Titan, fiul lui Uranos (Cerul), și al Geei (Glia), și tatăl Soarelui (Helios), al Lunii (Selena), și al Aurorei (Eos). însuși Helios este numit uneori Hiperion, formă prescurtată a patronimului Hiperio-nidul (vezi HELIOS).
► *Prezențe în literatură.* Personajul apare adesea în poezia clasică, de la *Iliada* (19.398) la *Odiseea* (1.24), de la Hesiod *(Teogonia)* la Ovidiu *(Metamorfoze* și *Fastele).* Numele înseamnă „cel de sus" și a fost atribuit de Holderlin protagonistului celebrei sale opere *Hiperion sau ermitul din Grecia.* Din acest mit s-a inspirat și J. Keats pentru al său *Hiperion.*
Hipermestra (gr. 'YnepjivTiaTpa, -ag ; lat. *Hypermnestra, -ae).* 1) Mama lui Amfiaraos. 2) Una dintre fiicele lui Danaos și soția lui Linceu (vezi DANAOS și LINCEU).
Hiperohos (gr. 'Yirepoxog, -ou). 1) Tatăl lui ENOMAOS (vezi), care potrivit altor izvoare era fiul lui Ares.
2) Cel care a apărat, împreună cu Lao-docos, sanctuarul din Delfi de atacul galatenilor.
Hipios (gr. "lnmog, -ou). Epitet al lui Posei-don, ce provine de la caii-de-mare care trăgeau carul acestuia.
Hipnos, vezi SOMN.
Hipocoon (gr. 'IITTTOX&IJV, -owvxog; lat. *Hippocoon, -oontis).* 1) Erou spartan, fiul nimfei Batia și al lui Ebalos; avea doisprezece fii, numiți Hipocoontizi. Deși era fiul ilegitim al lui Ebalos, el și fiii săi au urcat pe tronul Spartei, privîndu-i astfel de drepturile lor pe urmașii legitimi ai lui Ebalos, Tindar și Icarios, pe care i-au alungat din cetate. Aceștia însă i-au cerut lui Heracle să-i ajute să-și redobîndească averile, și cu sprijinul eroului Hipocoon și fiii acestuia au fost uciși, iar Tindar și Icarios și-au recăpătat tronul.
► *Prezențe în literatura antică.* Pausanias, 2.2.3 și 3.1.4-5; Diodor din Sicilia, 4.33; Apollodor, *Biblioteca,* 3.10.4-5.
2) Rege din Amicle și tatăl lui Enesimos, erou care a luat parte la vînătoarea mistrețului din Calidon.

► *Prezențe în literatura antică.* Este menționat de Ovidiu în *Metamorfoze,* 8.
Hipocratia (gr. T& '1-jnroxpaTei.a). Sărbători religioase grecești care aveau loc în Arcadia în cinstea lui Poseidon.
Hipocrene (gr.'lTnroxpTJvn, -ne;; lat. *Hippo-crene, -es).* în traducere, „izvorul calului". Era un faimos izvor sacru al muzelor de pe muntele Helicon din Beoția; potrivit legendei, izvorul țîșnise de sub copitele calului Pegas.
Hipodamas (gr. ᶜliriro&£p.ag, -avxog). 1) Erou troian, fiul lui Priam (Apollodor, *Biblioteca,* 3.12.5).
2) Războinic troian, amintit în *Iliada* (20.401).
3) Fiul lui Aheloos și al Perimedei și fratele lui Oreste; a fost tatăl Euritei (Apollodor, *Biblioteca,* 1.7.3 și 10).
Hipodamia (gr. 'iTruoSajieia, -ac;; lat. *Hippo-damiu, -ae).* 1) Fiica lui Enomaos, regele cetății Pisa din Elida. Pentru detalii vezi ENOMAOS și PELOPS.
2) Soția lui Piritoos, la al cărui banchet de nuntă a avut loc celebrul episod al luptei dintre centauri și lapiți (vezi PIRITOOS).
Hipodromios (gr. [l]7T7To6p6p.ioc;, -ou). Epitet cu care era indicat Poseidon, în calitate de ocrotitor al curselor de cai.
Hipolit (gr. 'liriToXuTog, -ou; lat. *Hippoly-tus, -i).* Fiul lui Tezeu și al Hipolitei, regina amazoanelor, sau al surorii acesteia, Antiope. A fost îndrăgit de Fedra, soția lui Tezeu. Dar pentru că Hipolit i-a respins dragostea, Fedra i s-a plîns lui Tezeu că

acesta a încercat să o violeze. Atunci Tezeu a început să-şi persecute fiul. Tatăl său, Poseidon, i-a promis că-i va îndeplini trei dorinţe; Tezeu a dorit moartea fiului său. Pe cînd Hipolit se plimba pe malul mării în carul său tras de cai, Poseidon a făcut să iasă din apă un taur sălbatic, care a speriat caii; Hipolit a pierdut controlul carului, care s-a răsturnat, iar nefericitul tînăr a fost tîrît pe plajă pînă cînd a murit. Abia mai tîrziu Tezeu a aflat adevărul, iar Fedra, cuprinsă de remuşcări şi de disperare, şi-a luat viaţa.

Potrivit tradiţiei însă, Artemis 1-a rugat pe Asclepios, zeul medicinei, să-1 învie pe Hipolit. Mitul răspîndit în lumea latină povesteşte că Diana, după ce i-a schimbat numele în Virbius, 1-a pus sub ocrotirea nimfei Egeria, în pădurea Aricia din Latium, unde i s-au adus onoruri divine. Această versiune a mitului nu a fost însă admisă de toţi poeţii latini: Horaţiu, de pildă, preferind tradiţia mai veche, susţine că Diana nu a putut să-1 învie pe Hipolit. Potrivit unei alte tradiţii, Hipolit a fost aşezat în cer, sub forma constelaţiei Vizitiului.

► *Răsplndirea cultului,* în lumea greacă se venerau un mormînt al lui Hipolit la Atena şi un altul la Trezena. Pe Acropola ateniană, lui Hipolit şi Afroditei le era închinat un cult; la Trezena, fetele obişnuiau să-i ofere părul înainte de nuntă. în lumea romană, principalul loc de cult al eroului (identificat, după cum am văzut, cu Virbius) era pădurea sacră a Dianei de la Aricia.

► *Prezenţe în literatura antică.* Lui Hipolit îi sînt dedicate două tragedii ale lui Euripide *(Hipolit, purtător de văl* şi *Hipolit, purtător de cunună),* din care s-au inspirat şi reelaborările ulterioare ale mitului. Acesta a fost reluat în lumea romană de Vergiliu *(Eneida,* 7), care povesteşte despre tradiţia identificării sale cu Virbius, şi de Seneca, în *Fedra.*

► *Prezenţe în literatura modernă.* Tragica poveste a lui Hipolit şi a Fedrei a inspirat şi o serie de opere tragice din epoca modernă, în special *Hipolit* al lui E. Tesauro, *Fedra* lui Racine, *Fedra* lui D'Annunzio şi *Fedra* lui M. de Unamuno. Vezi şi FEDRA.

► *Iconografie.* Prin natura ei, povestea lui Hipolit se pretează simbolismului funerar, ceea ce explică prezenţa frecventă pe sarcofage a reprezentărilor inspirate de acest personaj. Prin intermediul picturii elenistice, subiectul s-a răspîndit şi în decoraţiunile murale romane.

Hipolita (gr. 'ITTTTOXUTTI, -ne;; lat. *Hippolyte, -es).* 1) Fiica lui Ares şi al Otrerei; era regina amazoanelor şi sora Antiopei şi a Melanipei. Purta o cingătoare („cingătoa-rea Hipolitei" din povestirile mitologice) pe care i-o dăruise tatăl său; Admeta, fiica lui Euristeu, a dorit această cingătoare, iar Heracle a fost însărcinat să i-o aducă. La întreprinderea lui Heracle au luat parte mulţi alţi eroi (Tezeu, Telamon şi, potrivit unora, toţi argonauţii: Athenaios, 281b; vezi HERACLE).

Hipolita a fost ucisă de erou în urma ostilităţii şi a suspiciunilor amazoanelor, care bănuiau că străinii veniseră să o fure pe ea. Potrivit unei alte tradiţii, Hipolita şi o armată a amazoanelor au pornit război împotriva Aticii, ca să se răzbune pe Tezeu, care o răpise pe Antiope, însă, fiind învinsă, Hipolita s-a refugiat la Megara, unde a murit de durere. Nu lipsesc versiunile mitului potrivit cărora nu Antiope, ci Hipolita a fost răpită de Tezeu.

2) Numită şi Astidamia, a fost soţia lui Acastos şi s-a îndrăgostit de Peleu. Pentru detalii vezi ACASTOS.

Hipolohe (gr.'litiroXoxTi, *-r\q).* Numele unei fiice a lui Heracle.

Hipolohos (gr.'lHiroXoxoţ, -ou). 1) Fiul lui Belerofon şi al Filonoei (sau Anticleea); a fost tatăl lui Glaucos, care a luat parte la războiul troian în calitate de căpetenie a războinicilor din Licia; este citat în cîn-turile 6, 7, 12 şi 17 din *Iliada.*

2) Războinic troian, fiul lui Antimahos şi fratele lui Pisandros *(Iliada,* 11.122 şi 145). A fost ucis de Agamemnon în timpul războiului troian.

Hipomedon (gr. 'lirirojieâuni, -ovtog; lat. *Hippomedon, -ontis).* **Erou grec, fiul lui** Aristomahos şi nepotul lui Adrast sau, potrivit altor izvoare, al lui Talaos; trăia la Lerna într-un castel impunător şi de aici a pornit războiul împotriva Tebei alături de Adrast, cu expediţia celor Şapte împotriva Tebei (vezi CEI ŞAPTE ÎMPOTRIVA TEBEI şi ADRAST). Este amintit datorită staturii sale gigantice ; aceasta însă nu a fost suficientă pentru a-1 învinge pe Ismarios, care 1-a ucis. Fiul său Poli dor a cucerit Teba cu expediţia epigonilor.

► *Prezenţe în literatura antică.* Hipomedon este amintit de Eschil în *Cei şapte împotriva Tebei,* de Euripide în *Fenicienele,* de Pausanias (10.10.3 şi 38.10) şi de unii mitografi (Apollodor, *Biblioteca,* 3.6.3 şi 6 ; Hyginus, *Fabule,* 70).

Hipomenes (gr. 'iTrirojievric;, -oug; lat. *Hippomenes, -ae).* Potrivit unei versiuni a mitului Atalantei, eroul a obţinut mîna fetei, învingînd-o în cursă; alte versiuni susţin că învingătorul se numea Melanion. Pentru detalii vezi ATALANTA.

Hiponoos (gr. 'linrovooc, -6ou). Nume cu care era indicat iniţial BELEROFON (vezi). Potrivit tradiţiei, îi învăţase pe oameni să folosească frîiele pentru a mîna caii; de aici derivă numele său, care face trimitere la priceperea sa în ce priveşte caii.

Hipotades (gr. 'litiroxaSTig, -ao; lat. *Hippo-tades, -ae).* în traducere, „fiul lui Hipotes" ; este un epitet al lui Eol. De la el provine apelativul *Hippotadae regnum* atribuit Insulelor Eoliene.

Hipotes (gr. 'IITITOTTIC, -ou; lat. *Hippotes, -ae).* 1) Fiul lui Antioh, urmaşul lui Heracle, şi unul dintre Heraclizi. în timpul expediţiei acestora pentru cucerirea Peloponesului, a ucis din greşeală un prezicător al lui Apollo, despre care crezuse că este spion. Uciderea prezicătorului a stîrnit mînia lui Apollo împotriva armatei Heraclizilor, iar pentru a-1 îndupleca pe zeu Hipotes a fost alungat din regiune timp de zece ani.

► *Prezenţe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 2.8.3.

2) Fiul regelui din Corint. I-a găzduit pe Iason şi pe Medeea când aceştia au fost alungaţi de ACASTOS (vezi). De asemenea, a predat-o pe Medeea tribunalului din Atena după ce aceasta 1-a ucis pe Creon.

► *Prezenţe în literatura antică.* Hyginus, *Fabule,* 27.

Hipotoe (gr. 'IITUO-SOT), *-r\q).* Eroină greacă, urmaşă a lui Perseu pe linie paternă şi a lui Pelops pe linie maternă. A fost iubită de Poseidon; zeul a răpit-o şi a dus-o în insulele Echinade, unde Hipotoe 1-a născut pe Tafios, care avea să fie tatăl lui Pte-relaos, regele teleboilor.
► *Prezenţe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 2.4.5.
Hipotoon (gr. 'Imrotfoojv, -owvxog; lat. *Hippothoon, -oontis).* Fiul **lui** Poseidon şi al Alopei. Mama sa 1-a părăsit imediat după naştere, dar pruncul a fost alăptat de o iapă şi a supravieţuit pînă cînd a fost găsit de nişte păstori, care l-au crescut. Hipotoon a devenit un tînăr nespus de frumos şi a fost îndrăgit de Afrodita, care 1-a transformat în izvor.
Hipotoos (gr. 'iTnio-Soog, -ou; lat. *Hippo-thous, -i).* Erou grec care a luat parte la vînătoarea mistreţului din Calidon.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionat de Ovidiu, *Metamorfoze,* 8.307.
Hipseu (gr. 'Yijjeuc;, -ewg; lat. *Hypseus, -i).* 1) Regele LAPIŢILOR (vezi). 2) Tatăl CIRENEI (vezi).
Hipsicreon (gr.'YijHxpewv, -OVTOC;). Locuitor din Milet, căsătorit cu frumoasa Neera, care s-a îndrăgostit nebuneşte de Prome-don din Naxos, prietenul soţului ei. în ciuda opoziţiei lui Promedon, care nu voia să-şi trădeze prietenul şi obligaţiile sacre ale ospitalităţii, Neera s-a unit cu el în casa lui Hipsicreon, şi amîndoi au fugit la Naxos. Aici ea s-a refugiat într-un loc sacru, în altarul pritaneului; nereuşind să o convingă să plece de acolo, Hipsicreon a recurs la arme şi a declanşat un război între locuitorii din Milet şi cei din Naxos, după ce a fost jignit de aceştia din urmă, care l-au sfătuit să nu recurgă la violenţă pentru a o face pe Neera să-1 urmeze.
► *Prezenţe în literatura antică.* Partenios, *Erotikă pathemata,* 18; Plutarh, *Despre virtuţile femeilor,* 17.
Hipsipile (gr. 'YIJHTTUXTI, *-r\q*; lat. *Hypsi-pyle, -es).* Fiica lui Toas, regele din Lemnos ; i-a salvat viaţa tatălui său atunci cînd femeile din Lemnos i-au omorît pe toţi bărbaţii care trăiau pe insulă. Potrivit legendei, femeile din Lemnos nutreau faţă de bărbaţi o ură profundă, asemănătoare cu cea a AMAZOANELOR sau a fiicelor lui DANAOS (vezi rubricile respective). Motivul acestei uri îl reprezenta faptul că, demult, ele neglijaseră cultul Afroditei şi fuseseră pedepsite de zeiţă cu un miros respingător, drept pentru care bărbaţii lor şi-au îndreptat atenţia către femeile din Tracia; însă soţiile legitime i-au omorît nu numai pe cei ce le înşelaseră, ci pe toţi bărbaţii din Lemnos (tragedia este amintită şi de Es-chil, *Choeforele,* şi de Apollodor, *Biblioteca,* 1.9.17). Hipsipile, care devenise regină, a reuşit să-şi salveze tatăl ascunzîndu-1 într-un cufăr, aşa cum s-a întîmplat şi în cazul altor personaje celebre, ca Perseu şi Dionysos (Pausanias, 3.24.3).
Atunci cînd argonauţii, în timpul expediţiei lor, s-au oprit la Lemnos, Hipsipile s-a îndrăgostit de Iason, cu care a avut doi fii gemeni *(Iliada,* 7.468), Euneos şi Toas. Mai tîrziu, cînd femeile din Lemnos au descoperit că bătrînul Toas trăia, au obligat-o pe Hipsipile să-şi părăsească patria. Atunci ea a fugit pe mare, dar în timpul călătoriei piraţii au făcut-o prizonieră şi au vîndut-o ca sclavă. Soarta a vrut ca ea să fie cumpărată de regele Licurg din Nemeea, care a pus-o să aibă grijă de fiul său Arhemoros sau Ofeltes (pentru evenimentele ulterioare vezi ARHEMOROS). Numele Hipsipilei, care înseamnă pro-priu-zis „cea de la poarta înaltă", a fost pus în legătură cu lume» morţilor^
► *Prezenţe în literatura antică.* Euripide a scris o tragedie intitulată *Hipsipile,* din care s-au păstrat fragmente ; din povestea eroinei s-a inspirat, în literatura romană, Ovidiu, care în *Heroidele,* 6 imaginează o scrisoare a Hipsipilei către Iason.
► *Prezenţe în literatura medievală şi modernă.* Povestea Hipsipilei este evocată pe scurt de Dante în *Divina Comedie (Infernul,* 18.91-94). P. Metastasio a scris o melodramă intitulată *Hipsipile,* pentru care există mai multe versiuni muzicale.
Hiria (lat. *Hyries, -es).* Mama lui CICNOS (vezi). Cînd fiul său s-a aruncat de pe un deal înalt, ea, crezînd că a murit şi ne-ştiind că de fapt fusese transformat în lebădă, a plîns pînă cînd s-a preschimbat într-un lac care a luat numele ei.
► *Prezenţe în literatura antică.* Legenda este evocată de Ovidiu, *Metamorfoze,* 7.371 şi urm.
Hirieu (gr. 'Ypieuc,, -ewg; lat. *Hyrieus, -ei).* Fiul lui Poseidon şi al unei Pleiade numite Alcione; a fost soţul nimfei Clonia şi tatăl lui Nicteu, al lui Licos şi, potrivit unor izvoare, al lui Orion. A întemeiat în Beoţia cetatea Hiria, numită astfel după el. Legenda despre naşterea lui Orion povesteşte că Hirieu era un ţăran bătrîn, care i-a primit într-o zi în coliba lui pe Zeus, Poseidon şi Hermes, coborîţi pe pămînt (numele zeilor variază, în funcţie de izvoare); ca să-i mulţumească pentru ospitalitate, zeii i-au cerut să-şi exprime o dorinţă, iar el a vrut să aibă un fiu. Urinînd în pielea boului pe care ţăranul îl sacrificase pentru ei, cei trei l-au generat pe Orion. O versiune a mitului povestea în schimb că Hirieu era un rege care le-a poruncit unor arhitecţi faimoşi, Agamede şi Trofonios, să construiască un edificiu

TB
A
pentru păstrarea comorilor sale. Aceştia au construit edificiul, însă, mişcînd o piatră pe care numai ei puteau să o recunoască, aveau acces la comorile aflate acolo, pe care au început să le sustragă încetul cu încetul. Dîndu-şi seama că a fost înşelat, Hirieu 1-a însărcinat pe miticul arhitect Dedal să pregătească o capcană pentru a-i prinde pe cei doi hoţi în flagrant, şi astfel Agamede a fost prins. Neputînd să-1 elibereze, Trofonios a preferat să-i taie capul, pentru ca Agamede să nu poată dezvălui numele complicelui său, dar chiar în acea clipă pămîntul s-a deschis şi 1-a înghiţit (vezi AGAMEDE).
► *Prezenţe In literatura antică.* Hirieu e amintit de Ovidiu în *Fastele* (5.495 şi urm.), de Hyginus în *Fabule* (157 şi 195), de Apollo-dor în *Biblioteca* (3.10.1), de Partenios din Niceea în *Erotikă pathemata* (20) şi de Nonnos din Panopolis în *Dionisiacele* (13.96 şi urm.).
Hirneto (gr. 'YpvTyfrw, *-ovtq).* Eroină greacă, fiica lui Temenos şi soţia lui Deifontes. Ei îi era

dedicată o tragedie a lui Euripide, numită *Temenizii,* care s-a pierdut.

Hirtacos (gr. "Ypxaxog, -ou; lat. *Hyrtacus, -i).* Erou troian, căruia Priam i-a dăruit-o pe prima lui soție, Arisba, atunci cînd s-a căsătorit cu Hecuba. Homer spune că era tatăl lui Asios, care a primit de la el apelativul patronimic Hirtacidul. Vergiliu *(Eneida,* 9.176 şi urm.) îl prezintă drept tatăl lui Hipocoon şi al lui Nisos.

Histeria (gr. xâ 'Yon'jpi.a). Sărbători religioase greceşti închinate Afroditei, în timpul cărora se sacrificau porci în cinstea zeiței.

Historis (gr. *'\otoptq, -(Sog).* Fiica prezicătorului Tiresias, amintită într-o legendă legată de cea a lui Heracle ca autoare indirectă a naşterii eroului. Alcmena, mama lui Heracle, nu reuşea,să aducă pe lume copilul din cauza intrigilor Herei şi ale Ilitiei; Ilitia, aşezată în pragul casei cu brațele încrucişate, o ținea „legată" astfel pe Alcmena, împiedicînd-o să nască. Historis a ieşit din casă, strigînd bucuroasă că Alcmena scăpase în sfîrşit de povara sarcinii. Furioasă, Ilitia a plecat, şi abia atunci Alcmena i-a putut naşte pe Heracle şi pe fratele geamăn al acestuia, Ificles. O versiune mai răspîndită a? mitului îi atribuie
lui Galintias rolul jucat de Historis (pentru alte detalii legate de naşterea lui Heracle vezi GALINTIAS).

► *Prezențe In literatura antică.* Personajul este amintit de Pausanias (9.11.3).

Holocaust. Sensul propriu al termenului este acela de „ars în întregime" şi indică sacrificiile în cazul cărora victima era arsă complet. Mai frecvent însă, la sacrificiile practicate de greci şi romani doar o treime din victimă era arsă, părțile rămase fiind rezervate preoților şi participanților la sacrificiu, care le mîncau în cadrul unui banchet sacru.

Homer (gr. "Ojj.T]poc;, -ou; lat. *Homerus, 4).* Părintele mitului grec, Homer este la rîn-dul lui un personaj aproape mitic : incredibila cantitate de informații vehiculate în Antichitate în legătură cu el, adesea în contradicție unele cu altele, demonstrează că din biografia sa se cunoşteau foarte puține detalii certe şi că elementul de legendă 1-a depăşit rapid pe cel istoric. Nu se cunoştea semnificația precisă a numelui său, care apare pentru prima oară în fragm. 357 (incert) din Hesiod: după unii însemna „orb", în dialectul eolidian din Cumae, iar după alții, „ostatic". Mai frecvent însă, prin antonomază, era numit „Poetul". Tradițiile legendare abundă şi în privința locului său de origine: cel puțin şapte cetăți îşi disputau onoarea de a-i fi loc de baştină. Printre acestea, insula Chios, menționată şi de Pindar ca patrie a poetului şi sediu al unei şcoli de aezi, Homerizii, care se pretindeau a fi descen-denții acestuia. La fel de discordante şi de slab fixate prin date istorice erau tradițiile referitoare la cronologia sa, plasată în epoca asediului Troiei descris de el în *Iliada* (după datarea stabilită de Eratostene şi căreia i se conformau anticii, acesta ar fi avut loc în anul 1184 î.Hr.), dar şi cu şaizeci, o sută sau patru sute de ani mai tîrziu. Nici raportarea cronologică la Hesiod nu este de mare ajutor, pentru că tradițiile îl consideră cînd contemporan, cînd predecesor, cînd succesor al acestuia. Herodot (2.53) îi consideră pe Homer şi pe Hesiod contemporani şi îi situează pe amîndoi cu patru sute de ani înaintea sa, aşadar pe la mijlocul secolului al IX-lea î.Hr. Raportarea la Hesiod este

subliniată de o legendă populară ce a stat la baza scrierii *întrecerea dintre Homer şi Hesiod,* potrivit căreia cei doi au rivalizat într-o competiție poetică organizată pe insula Eubeea în cinstea lui Amfidamas, regele insulei. Cu acel prilej, Homer ar fi fost învins de Hesiod, datorită nu atît formei poetice, cît conținutului versurilor sale, întrucît Homer prezenta acțiuni războinice, în timp ce Hesiod îşi concentra arta pe temele muncii şi păcii. Verdictul a fost dat de fratele lui Amfidamas, Panides, iar de atunci expresia „judecata lui Panides" a devenit sinonimă cu aprecierea pripită şi neîntemeiată (vezi PANIDES). Unele carac-teristici ale biografiei lui Homer (de pildă cunoscuta legendă a cecității sale, reflectată şi în portretele lui care ne-au parvenit) se datorează - mai mult decît informațiilor precise referitoare la el — obiceiului în virtutea căruia erau reprezentați în Antichi-tate aezii şi rapsozii, considerați orbi chiar în baza povestirii homerice despre Demo-docos, cîntărețul menționat în *Odiseea* (8.62 şi urm.); ideea cecității lui Homer îşi are originea în epoca *Imnului homeric către Apollo* (v. 172), în jurul secolului al Vl-lea î.Hr. (pentru alte detalii vezi ORBIRE). Activității sale poetice anticii îi atribuiau *Iliada, Odiseea, Imnurile* numite convențional *homerice,* poemul *Margites, Batra-homiomahia* şi cîteva compoziții poetice minore. Se spunea că mormîntul lui se afla pe insula Ios şi putea fi încă văzut în secolul al Il-lea d.Hr.

► *Prezențe în literatura antică.* Printre nenumăratele biografii ale lui Homer se regăsesc cea fals atribuită lui Herodot, o alta a lui Pseudo-Plutarh, precum şi diverse altele de mai mică importanță. Referiri la Homer apar în toate operele istoricilor, poeților, compilatorilor şi mitografilor din Antichitate.

► *Prezențe în literatura medievală, modernă şi contemporană.* Figura lui Homer se află în centrul uneia dintre cele mai aprinse dezbateri pe care le-a cunoscut vreodată filologia clasică - aceea referitoare la paternitatea *Iliadei* şi a *Odiseii* şi la veridicitatea istorică a unui poet numit Homer —, dezbatere cunoscută sub numele generic „chestiunea homerică" şi în cadrul căreia pozițiile au alternat de-a lungul secolelor, cînd în favoarea, cînd împotriva existenței personajului istoric Homer. Critica contemporană şi-a concentrat atenția asupra altor

teme, „chestiunea homerică" pierzîndu-şi în deceniile din urmă centralitatea, dar figura poetului orb nu a încetat să fascineze şi să suscite interesul. Dintre numeroasele referiri prezente în literatura din toate timpurile şi din toate ţările la Homer şi la poemele sale, merită să fie amintite cel puţin interpretarea figurii poetului oferită de Vico şi mai ales menţionarea sa de către Dante, care îl întîlneşte în primul cerc al infernului şi îl prezintă drept „Homer, poetul suveran" din fruntea şcolii marilor poeţi, „bardul cu vers scînteietor, ce peste ei ca şoimul se ridică" *(Infernul,* cîntul 4, vv. 88, 95-96). Dintre interpretările cele mai curioase şi mai excentrice le amintim pe cele în cheie poetică ale lui Luigi Malerba (care în *Itaca pentru totdeauna* imaginează *Odiseea* ca pe un poem autobiografic scris de Ulise însuşi) şi Samuel Butler, care a scris *Autoarea Odiseii* şi *Despre originea trapaneză a Odiseii.* De asemenea, D. Walcott a scris un poem narativ intitulat *Homeros.*

> *Iconografie.* Arta antică ne-a transmis numeroase portrete ale lui Homer, majoritatea în copii din epoca romană după originale greceşti mai vechi, databile aproximativ la mijlocul secolului al V-lea î.Hr. Toate sînt portrete de reconstituire, atribuind figurii lui Homer caracteristicile transmise de tradiţie : acesta este reprezentat ca un bătrîn cu barbă lungă, concentrat şi gînditor, pur-tînd semnul clar al cecităţii - cavităţile orbitale profunde. Ridurile care îi brăzdează de obicei fruntea în aceste portrete nu indică în general vîrsta înaintată, ci sînt o reprezentare convenţională a capacităţii mnemonice deosebite, caracteristice poetului. Portrete celebre ale lui Homer se găsesc, la Museum of Fine Arts din Boston, la Museo Barracco şi la Musei Capitolini din Roma. Scena apoteozei lui Homer apare într-un relief votiv descoperit în secolul al XVII-lea pe Via Appia şi realizat de sculptorul grec Arhelaos din Priene, poetul fiind reprezentat înconjurat de figuri simbolice şi de cele nouă muze.

Honos şi **Virtus.** în lumea romană erau două abstracţiuni care se refereau la curajul în luptă şi la recunoaşterea sa publică. Erau divinizate şi aveau un cult propriu în diferite temple, ridicate în capitală în urma unor victorii militare importante şi care se aflau la Poarta Capena, la Poarta Collina şi pe Capitoliu. Vezi, de asemenea, VIRTUS şi ONOAREA.

i

Hopladamos (gr. 'OnXo5ap.og, -ou). Unul dintre giganţi. A vegheat asupra Rheei cînd aceasta era însărcinată cu Zeus, pentru a preveni eventualele atacuri ale lui Cronos împotriva ei (Pausanias, 8.36.2).

Hora (lat. *Hora, -ae).* Cunoscută şi sub numele Hersilia, în lumea romană era venerată ca zeiţă a tinereţii şi ca soţia lui Quirinus (vezi şi ROMULUS).

Horaţii (lat. *Horatii, -orum). Horatia gens* era una dintre cele mai vechi familii din Roma. Trei fraţi din această stirpe au luptat împotriva CURIAŢILOR (vezi), trei fraţi din Alba, pentru a stabili care dintre cele două cetăţi avea să-şi exercite dominaţia asupra celeilalte şi a regiunii. Lupta a rămas multă vreme deschisă oricărui rezultat. Doi dintre Horaţi au căzut; cei trei Curiaţi, deşi rămaşi în viaţă, erau grav răniţi. Unicul Horaţiu supravieţuitor, care scăpase fără să fie rănit, a recurs atunci la şiretenie pentru a obţine victoria : prefăcîndu-se că fuge, a reuşit să-i înfrunte separat pe fiecare dintre adversarii săi, ucigîndu-i pe toţi trei. S-a întors în triumf la Roma cu prada sa de război, veşmintele şi armele celor trei învinşi. Dar, pe cînd se apropia de Poarta Capena, sora sa Horaţia, care îi alergase în întîm-pinare, a recunoscut pe umerii lui mantaua ce îi aparţinuse unuia dintre Curiaţi, tocmai aceluia de care ea era de mult îndrăgostită în secret. Durerea ei i s-a părut nepotrivită fratelui şi i-a provocat mînia : reproşîndu-i dragostea pentru duşmanul său, s-a năpustit asupra ei şi a ucis-o. Crima aceasta 1-a dus în faţa judecăţii duumvirilor, care l-au condamnat să fie escortat, cu capul acoperit, pînă la locul unde urma să fie spînzurat de un copac. Horaţiu a făcut atunci apel la poporul roman; tatăl său 1-a declarat nevinovat, susţinînd că în caz contrar el însuşi l-ar fi pedepsit deja înainte, în virtutea autorităţii sale paterne. Poporul 1-a absolvit şi el pe Horaţiu de pedeapsa capitală, dar a cerut totodată să fie supus unui fel de pedeapsă morală: cu capul acoperit şi condus de tatăl său, a fost obligat să treacă sub un jug *(tigillum sororium).*

► *Prezenţe In literatura antică.* Legendara înfruntare dintre Horaţii şi Curiaţi este povestită de Livius în prima carte a *Istoriilor.*

► *Prezenţe In literatura modernă.* Povestirea lui Livius 1-a inspirat pe Corneille în scrierea tragediei *Hor ace,* iar ulterior, pornind de la această reelaborare a legendei realizată de Corneille, au fost compuse diverse opere muzicale inspirate din această legendă, printre care *Horaţii şi Curiaţii* a lui Domenico Cimarosa.

Horaţiu Cocles (lat. *Horatius, -i Cocles, -itis).* Erou celebru din vechile legende romane; numele său înseamnă „Horaţiu cel cu un singur ochi". Celebritatea i se datorează faptului de a fi apărat de unul singur podul Sublicius de pe rîul Tibru, din Roma, în faţa întregii armate etrusce a lui Porsenna. Pus să păzească podul împreună cu S. Lartius -şi T. Herminius, el a respins atacurile inamicului în timp ce în spatele său romanii pregăteau distrugerea podului. Cînd totul era aproape terminat, înainte ca podul, distrus, să se prăbuşească, Horaţiu a rămas singur, fără cei doi camarazi, iar în momentul prăbuşirii s-a aruncat în rîu şi a ajuns înot în cetate, scăpînd teafăr dintr-o ploaie de săgeţi inamice, în onoarea sa a fost ridicată o statuie, iar lui i s-a dat atîta pămînt cît a putut ara într-o zi.

► *Prezenţe în literatura antică.* Cea mai veche referire la acest mit apare la Calimah în *Aitia.* Alte informaţii se găsesc la Livius (2.10) şi Plutarh *(Publicola,* 16). Potrivit lui Polybios (6.55), Horaţiu s-a înecat în apele Tibrului.

► *Iconografie.* Este posibil ca statuia care i-a fost ridicată, conform tradiţiei, pentru a comemora gestul său eroic să fi fost în realitate o sculptură reprezentîndu-1 pe Vulcan. Tradiţia reţine într-adevăr că aceasta înfăţişa un bărbat şchiop şi cu un singur ochi, trăsături ce se potrivesc destul de bine zeului. în acest caz, povestea lui Horaţiu ar fi un mit etiologic născut pentru a explica originea sculpturii.

Hore (gr. *t)pai, -uiv; lat. *Horae, -arum).* Fiicele lui Zeus şi ale lui Temis, erau zeiţele ordinii din natură şi ale anotimpurilor, însărcinate cu paza porţilor Olimpului. Erau divinităţile care asigurau fertilitatea solului graţie diverselor tipuri de climă ce depindeau de intervenţia lor: La Atena erau venerate din vremuri străvechi două Hore, Talo (Hora primăverii) şi Cârpo (Hora toamnei), uneori alăturîndu-li-se Auxo, legată

de maturizarea plantelor; tradiția menționează mai frecvent trei sau patru Hore. Hesiod le amintește sub numele de Eu-nomia („disciplina"), Dike („dreptatea") și Irene („pacea").
► *Atribute.* De obicei Horele sînt reprezentate ca niște tinere purtînd fructele specifice fiecărui anotimp.
► *Răspîndirea cultului.* Horele erau venerate în special la Atena, Argos și Olimpia. Apăreau adesea ca divinități secundare alături de alte figuri divine precum Demetra și Persefona, Apollo și Helios, Dionysos, Pan, Afrodita.
► *Prezențe In literatura antică.* Sînt menționate în *Iliada,* unde îndepărtează norii din fața porților Olimpului (5.749; 8.393), în Hesiod *(Teogonia,* 900 și *Munci și zile,* 73), în *Imnul homeric către Afrodita,* la Pindar în *Pythice,* 9, în *Pacea* lui Aristofan și în *Metamorfozele* lui Ovidiu.
► *Iconografie.* Sînt reprezentate frecvent în ceramica grecească și în reliefurile elenistice și romane. Pe Vasul Francois, unde apar pentru prima dată, nu sînt caracterizate în mod individual. Trebuie să fi fost reprezentate deasupra coroanei pe statuia Herei, operă a lui Policlet, și pe o sculptură înfățișîndu-1 pe Zeus, la realizarea căreia a colaborat Fidias (Pausanias, 2.17.4 și 1.40.4).
Horus (lat. *Horus, -i).* Zeu solar egiptean, mai cunoscut în lumea greco-romană sub numele Harpocrate. în religia egipteană, Horus era legat de miturile relative la Osi-ris și Isis; Isis 1-a născut după ce Osiris fusese ucis (vezi OSIRIS), iar el a reușit, nu fără greutate și după multe peripeții, să-1 învingă pe întunecatul zeu antagonist, Seth sau Tifon (vezi SETH). în lumea greco-romană, totalitatea legendelor referitoare la divinitățile egiptene este sistematizată și organizată de Plutarh în scrierea sa despre Isis și Osiris. întrucît și în Egipt tradiția sublinia numeroasele dificultăți pe care Horus trebuise să le înfrunte în tinerețe, în lumea elenistică și romană s-a răspîn-dit cultul lui Horus copil, iar sub numele Harpocrate (Horus copil) s-a bucurat de un succes enorm, în special din punct de vedere iconografic (reprezentările zeului copil, grăsuț, cu degetul în gură, sau așezat pe o floare de lotus predomină net asupra celeilalte scheme iconografice, a zeului
războinic călare, cu cap de șoim). Legat în cadrul cultului de divinitățile egiptene și de riturile lui Isis, Osiris și Serapis, a fost asociat în lumea elenistică și romană, datorită aspectelor sale diferite, cu Heracle, Apollo și Eros.
Hosii sau **Hosioi** (gr."Ocioi, -OJV). Preoți ai lui Apollo din templul oracular de la Delfi, care aveau drept sarcină să o asiste pe Pythia și să celebreze sacrificii. Această sarcină era ereditară, iar stirpea lor se considera descendentă din Deucalion.
Hostia. Cu acest termen era definită în riturile religioase romane victima oferită ca sacrificiu zeilor pentru a obține bunăvoința și a înlătura mînia acestora, precum și ca ispășire pentru o vină. Se opunea așa-numitei *victima,* care era oferită în semn de mulțumire pentru o favoare.
Hostius (lat. *Hostius, -i).* Erou roman, numit și Hostius Hostilius. Era originar din colonia Medulli i de pe teritoriul sabinilor, dar s-a mutit curînd la Roma, în timpul domniei lui Romulus. în urma răpirii sabinelor s-a căsătorit cu Hersiîia, cu care a avut un fiu ce avea să devină tatăl regelui roman Tullus Hostilius. Era amin-, tit pentru meritele sale deosebite: s-a distins cu prilejul cuceririi Fidenei, fiind apoi decorat pentru curajul său cu o cunună de lauri, prima recunoaștere de acest gen atestată la Roma; a luptat în prima linie împotriva sabinilor, dar în timpul bătăliei a căzut, provocînd panică în rîndul trupelor romane, care au fost salvate doar datorită intervenției personale a lui Iupi-ter *Stator.*
> *Prezențe în literatura antică.* Faptele de vitejie ale lui Hostius sînt amintite în special de Livius (1.12.2 și urm.), Plutarh *(Romulus,* 14 și 15) și Macrobiu *(Satur-naliile,* 1.6.16).
Htonia (gr. X#ov(a, -ag; lat. *Chthonia, -ae).* 1) Fiica lui Foroneu, sora lui Climenos și întemeietoarea unui templu închinat Deme-trei în cetatea Hermione (vezi CLIMENOS). Potrivit unei variante a mitului, era fiica lui Colontas, care, pentru că a refuzat să o găzduiască pe Demetra în timpul peregrinărilor acesteia în căutarea fiicei sale Persefona, a fost pedepsit de zeiță, care 1-a făcut să piară în incendiul propriei sale

case. Htonia a fost însă salvată și dusă de zeiță în cetatea Hermione, unde a instituit un cult al Demetrei, care a căpătat epitetul Htonia.
2) Fiica lui Erehteu și a Praxiteei și soția lui Butes, unchiul său. Cînd Eumolpos a pornit războiul împotriva Atenei, iar oracolul a prezis că cetatea avea să fie salvată numai prin sacrificiul uneia dintre fiicele lui Erehteu, ea a fost ucisă sau, potrivit altor variante ale mitului, s-a sinucis întru-cît jurase, împreună cu surorile sale, că nici una din ele nu avea să le supraviețuiască celorlalte.
3) Fiica lui Alcioneu. După moartea tatălui său, de durere, ea și surorile sale s-au aruncat în mare de pe o stîncă. înduioșați, zeii le-au transformat în pescăruși.
4) (gr. xâ X#6veia). Sărbători religioase grecești care se celebrau în fiecare an, vara, în Argolida, la Hermione, în cinstea Demetrei *Htonia* și a lui Hades *Climenos* (vezi HTONIA, 1 și CLIMENOS). Cuprindeau o procesiune solemnă și un sacrificiu de vaci.
Htonios (gr. *X96\ioq, -a,* -ou). Epitet cu care erau indicate în Grecia zeitățile legate de lumea subpămînteană, în opoziție cu cele olimpiene, de care se deosebeau și prin detaliile cultelor și riturilor religioase. Principalele zeități htoniene erau Demetra și Persefona, Hades, Zeus *Htonios,* eriniile și

Hecate. Li se atribuia rolul de zeităţi infernale, dar guvernau şi eterna repetare a ciclurilor de moarte şi renaştere a vieţii, mai ales a celei vegetale, precum şi succesiunea anotimpurilor, mai ales în dimensiunea lor legată de agricultură. De asemenea, erau venerate de unele secte misterice şi în riturile legate de credinţa în nemurire şi în renaşterea omului.

Hybris (gr. tippiţ, -eu>c). în greacă, termenul indică aroganţa, lipsa măsurii, trufia şi depăşirea limitei. La Homer, cuvîntul se referă mai ales la nesupunerea şi la revolta împotriva principelui; în epocile următoare a ajuns în schimb să indice sfidarea zeilor de către om. Deşi personificarea sa apare rareori în textele clasice (de pildă la Herodot, 8.77), acest concept are un rol central în numeroase mituri ela-borate în lumea greacă, mai ales la Hesiod şi în poezia marilor tragici. în *Munci şi zile,* confruntat cu necesitatea de a explica de
ce omul este obligat să muncească pentru a trăi, Hesiod găseşte originea decăderii lumii, care a dus la actuala condiţie de dependenţă a oamenilor de propria muncă, în aroganţa şi prostia lor. *Hybris-ul* domină, într-adevăr, oamenii de bronz, generaţia creată de Zeus după cea de aur şi cea de argint, care „îndrăgea faptele funeste ale lui Ares şi trufia" *(Munci şi zile,* 145-146); de atunci, în succesiunea raselor omeneşti se înregistrează tot mai multă trufie, căreia i se alătură nefericirea. In tragedie, păcatul *hybris-ului* provoacă mînia divină, iar dacă eroul care îl comite poate apărea măreţ în mîndria cu care îndrăzneşte să-i înfrunte pe zei, acţiunea sa, care se opune maximei delfice „nimic în exces" *(meden agan),* îl condamnă să aibă un destin de singurătate, de izolare, departe de ceilalţi oameni şi rău văzut de zei, care devin atunci, după cum spune Herodot (1.32), „invidioşi şi de temut". Spre deosebire de păcatul originar biblic, şi el o formă de depăşire a limitei impuse de Dumnezeu omului în Paradisul pămîntesc, *hybris-ul* grec nu îi maculează fără deosebire şi pentru totdeauna pe toţi oamenii încă de la naştere, obligîndu-i să creadă, pentru a-1 elimina, într-o intervenţie divină, ci reprezintă mai degrabă un pericol ce ameninţă permanent natura umană şi pe care fiecare om trebuie să-1 înlăture prin propriile sale forţe. Astfel, măreţia eroului grec stă în victoria asupra *hybris-ului,* în renunţarea sa deliberată la dorinţa de a fi prea mare, în puterea sa de a se opri o dată ajuns la limita fragilă şi uneori neclară a acţiunii umane posibile, pentru a nu intra în competiţie cu zeii. Căci dacă depăşeşte această limită, dacă încearcă să se mîndrească peste măsură cu succesele şi fericirea sa, poate provoca invidia zeilor, care nu este gelozia meschină a nemuritorilor pentru un mic succes obţinut de oameni, ci mecanismul prin care oamenii sînt conduşi spre rolul lor, ce le interzice să guste fericirea nemuritorilor (vezi PHTHONOS). Printre personajele pe care mitologia clasică le înfăţişează drept campioni ai *hybris-ului* figurează în special CENTAURII (vezi), caracterizaţi de obiceiuri deosebit de violente. înfrîngerea lor de către lapiţi în Centauromahie (vezi şi LAPIŢI) simbolizează triumful conştiinţei şi al măsurii asupra barbariei nemăsurate

şi sălbatice; în acest sens, de reprezentare a *hybris-ului* înfrînt, putem interpreta una dintre cele mai faimoase imagini ale Cen-tauromahiei, care apare pe frontonul vestic al templului lui Zeus din Olimpia, unde Apollo, ce domină centrul compoziţiei, pare să-i avertizeze pe cei violenţi în legătură cu soarta lor şi să pecetluiască totodată victoria raţiunii, echilibrului şi luminii al căror purtător este. *Hybris-ul* este resimţit ca o caracteristică universală a omenirii *(Imnul homeric către Apollo,* 541), comună chiar şi animalelor (Arhiloh, fragm. 88), a cărei pedeapsă este aşa-numitaate, orbirea, comportamentul iraţional (Hesiod, *Munci şi zile,* 214 şi urm.). *Hybris-u* caracterizează în *Odiseea* atitudinea pretendenţilor la mîna Penelopei; în *Perşii* lui Eschil îl duce pe Xerxes la distrugere; în *Aiax* al lui Sofocle reprezintă cauza ruinei protagonistului. Belerofon, care încearcă să urce pînă la cer ca să-i smulgă lui Zeus tainele universului, constituie un exemplu de *hybris,* la fel ca şi Icar sau Faeton, care se
angajează în întreprinderi aflate în afara limitelor impuse lor.

Hylas, vezi HILAS.

Hypatos (gr. "YirctToc, -ou). Literal, „cel mai înalt, suprem". Cu acest epitet sînt numiţi în Grecia unii zei, în special Zeus şi, uneori, Atena. Ii poate indica pe zeii cereşti, în opoziţie cu cei infernali, hto-nieni (Eschil, *Agamemnon,* 89).

Hypophetes (gr. U7TO<|>TJTT]£, -ou). Cu acest nume era indicat în Grecia preotul care rostea răspunsurile zeului în sanctuarele oraculare.

Hypsistos (gr. "Yi^tatog, -ou). în traducere, „suprem". Unul dintre epitetele cu care era indicat Zeus în Grecia. Se referea la rangul său de zeu suprem sau chiar la calitatea sa de zeu al munţilor. Cu acest

titlu erau indicate şi unele divinităţi din Asia Mică, în special Ba'al, precum şi alte divinităţi locale şi montane.

Iachos (gr. "laxxoc -ou; lat. *Iacchus, -i).* Este numele solemn al lui Bacchus (Dionysos) în Misterele Eleusine şi derivă din strigătul ritual *Iachos* în cinstea zeului. în Misterele Eleusine, Iachos era considerat fiul lui Zeus şi al Demetrei sau soţul Demetrei şi se deosebea de Dionysos tebanul, fiul lui Zeus şi al Semelei. în unele tradiţii Iachos este considerat fiul lui Bacchus, dar în altele cele două personaje se identifică unul cu celălalt. în lumea romană era identificat uneori cu Liber (vezi).
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit pentru prima oară de Herodot (8.65); Strabon (10.3.10) ne oferă o definiţie a sa.
laie (gr. '\d\i\, -Tjg). Numele uneia dintre nimfele ce făceau parte din cortegiul Arte-misei.
Ialemos (gr. 'laXep.og, -ou). Fiul lui Apollo şi al muzei Caliope şi fratele lui Himeneu, iar potrivit unor versiuni ale mitului, şi al lui Orfeu. Reprezenta personificarea bocetului şi era considerat inventatorul cîn-tecului pentru morţii tineri. Uneori era identificat cu un alt cîntăreţ mitic, Linos (vezi), care, potrivit legendei, murise tînăr.
Ialisos (gr.'la'XuCToţ, -ou; lat. *Ialysus, -i).* Erou care a dat numele cetăţii omonime din insula Rodos. Era considerat fiul lui Cerhafos şi urmaşul Soarelui; s-a căsătorit cu Dotis, cu care a avut o fiică, Sime, ce a dat numele insulei aflate între Rodos şi Cnidos, în apropiere de Asia Mică.
Ialmenos (gr. 'ldXp.evog, -ou). Fiul lui Ares şi al Astiohei şi fratele lui Ascalafos; a fost rege în cetatea Orhomenos din Beoţia. Este amintit printre eroii care au luat parte la expediţia argonauţilor şi printre pretendenţii la mîna Elenei; din acest motiv
a participat la războiul troian împreună cu fratele său Ascalafos, în fruntea unui contingent de treizeci de corăbii ale mi-nienilor. Fratele său a fost ucis în luptă; el a scăpat cu bine, dar nu s-a întors în patrie, ci s-a oprit pe coasta Pontului Eu-xin, unde a întemeiat o colonie a aheilor.
► *Prezenţe In literatura antică.* Participarea sa la războiul împotriva Troiei este amintită în *Iliada* (2.512 şi 9.82); Strabon (9.2.42) povesteşte faptele sale de după războiul troian.
Iambe (gr. 'lap-Pn, -tis). Tînără tracă, fiica lui Pan şi a lui Echo. Era sclava lui Celeos, care a găzduit-o pe zeiţa Demetra cînd aceasta rătăcea pe pămînt în căutarea fiicei sale Persefona, ce fusese răpită de Hades (vezi Demetra) ; glumele grosolane ale fetei au reuşit s-o facă pe zeiţa disperată să zîmbească, iar în semn de recunoştinţă Demetra a primit-o printre pupilele sale. Se spunea că poezia iambică, ale cărei caracteristici erau spiritul glumeţ, batjocoritor şi predilecţia pentru insulte şi invective, şi-ar fi luat numele de la acest episod mi-tologic şi de la protagonista lui.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită în *Imnul homeric către Demetra,* în *Biblioteca* lui Apollodor (1.5.1) şi la Diodor din Sicilia (5.4).
Iamos (gr. "lajiog, -ou; lat. *Iamus, -i).* Fiul lui Apollo şi al Evadnei; a primit de la tatăl său darul profeţiei. Naşterea lui a avut urmări miraculoase; abandonat într-un răzor de flori roşii şi galbene, a fost crescut de şerpi, care l-au hrănit cu miere, iar numele său derivă din cel al florilor (în greacă'Ca). Era considerat strămoşul bine cunoscutei familii de prezicători din Olimpia numiţi Iamizi.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit de Pindar în *Olimpice,* 6 şi de Pausanias (6.2.5).
Ianiculum (lat. *laniculum, -i* sau *mons* ori *collis Ianiculus).* Numele colinei romane este legat de cel al zeului Ianus (vezi), care, potrivit unei tradiţii, se stabilise aici în vremuri străvechi. în epoca istorică însă aici nu mai era atestat nici un cult al zeului ; se găsea în schimb un altar dedicat lui Fontus, pe care o genealogie îl considera fiul său. Pe coasta sa se afla o pădure sacră a Furrinei, *lucus Furrinae* (vezi Furrina). De asemenea, pe Ianiculum existau mlaştini unde se creşteau peştii sacri; în epoca imperială aici a fost ridicat un templu dedicat cultelor siriace.
Ianus (lat. *Ianus, -i).* El şi zeiţa corespunzătoare Iana *(Iana, -ae)* constituiau o pereche de divinităţi latine vechi, care, potrivit unora, erau venerate iniţial ca Soarele şi Luna. Cele două nume, *Ianus* şi *Iana,* au fost considerate

uneori forme paralele pentru *Dianus* şi *Diana,* care, la rîndul lor, ar conţine aceeaşi rădăcină ca şi *dies,* zi. în legătură cu originea şi semnificaţia numelui Ianus (ce trebuie înţeles probabil ca „poartă": Livius, 1.19.2) şi cu rolul primordial al acestei divinităţi, una dintre cele mai complexe, mai însemnate şi mai interesante din sfera mitică latină, există opinii divergente. Nu au lipsit conexiunile cu lumea orientală, cu religia indo--iraniană şi cu lumea etruscă.
Deşi legendele despre Ianus sînt exclusiv romane, originea sa era explicată în mod diferit. Se spunea că domnise într-o epocă foarte veche la Roma, împreună cu CAME-SES (vezi), rege mitic, poate fratele său, sau că era originar din Tesalia şi că fusese obligat să-şi părăsească patria, ajungînd astfel la Roma, unde a domnit alături de suveranul indigen Cameses; a întemeiat o cetate pe colina Ianiculum, care a luat numele său. Camese (sau Camasene) era şi numele soţiei sale, împreună cu care a avut mai mulţi fii, printre care Tiber, eroul eponim al Tibrului. Ca soţie îi era atribuită însă şi nimfa Iuturna, împreună cu care l-ar fi avut pe Fontus, zeul izvoarelor. Domniei îndepărtate a lui Ianus i se atribuiau caracteristicile vîrstei de aur, iar
zeului - meritul de a fi adus civilizaţia: el i-ar fi învăţat pe aborigeni să conducă corăbiile, să cultive cîmpiile şi să folosească moneda. în această mitică proiecţie în timp, într-o îndepărtată domnie fericită, Ianus şi Saturn par uneori să se suprapună şi să se identifice.
Lui Ianus îi era atribuită o intervenţie miraculoasă în favoarea romanilor. După răpirea SABINELOR (vezi), sabinii, cu complicitatea TARPEIEI (vezi), erau pe punctul de a-i învinge pe romani, împotriva cărora porniseră război, pătrunzînd în cetate; invadatorii au fost respinşi graţie intervenţiei lui Ianus, care a făcut să ţîşnească în faţa lor un izvor de apă caldă, punîndu-i astfel pe fugă.
Ianus ocupa o poziţie de prim-plan în religia romană. în *Saturnaliile,* 1.9, Ma-crobiu afirmă că zeul era superior tuturor celorlalţi şi susţine că era numit *deus deo-rum* ; incertitudinile cu privire la figura sa ne împiedică să înţelegem întreaga importanţă a acestei afirmaţii, dar se pare că era invocat astfel în cîntecele salienilor şi că iniţial numele său indica un vechi rege din Latium. Este foarte probabil că rolul său în panteonul roman îl plasa chiar înaintea lui Iupiter, cel puţin în epocile îndepărtate.
Funcţiile sale erau multiple; ocrotea începutul oricărei întreprinderi sau activităţi şi, din acest motiv, era invocat la începutul fiecărei acţiuni, chiar înaintea lui Iupiter. El începea anul şi inaugura anotimpurile, de aceea numele primei luni a anului era deriva din aceeaşi rădăcină ca şi numele zeului. Era considerat *portarul* cerului, avînd din acest motiv atributele *Patulcus* sau *Patulcius,* „cel ce deschide", şi *Clusius* sau *Clusivus,* „cel ce închide". Pe pămînt, era zeul care apăra porţile; adesea era reprezentat cu două chipuri, pentru că porţile se deschid în două direcţii opuse (Ianus *Bifrons).* De asemenea, uneori e reprezentat cu patru capete, întru-cît era ocrotitorul celor patru anotimpuri (Ianus *Quadrifrons).* Este discutabil însă rolul său de zeu infernal, pus să apere pragul dintre viaţă şi moarte.
Se credea că împăratul Numa Pompilius îi închinase la Roma un pasaj acoperit, o veritabilă poartă, indicată adesea ca templu şi care îi purta numele *(Ianus gemi-nus).* în vreme de război se spunea că era

ţinută deschisă, deoarece zeul trebuia să iasă şi să-i ajute pe soldaţii romani, pe cînd în timp de pace rămînea închisă, pentru ca zeul, ocrotitor al cetăţii, să nu fugă. Monumentul este amintit de Livius (1.19.2).
► *Epitete. Patulcius* şi *Clusius* (vezi *supra)*; *Quadrifrons* ; *Geminus* şi *Bifrons* (întrucît era reprezentat cu două chipuri); *Matuti-nus* şi *Iunonius* (ca protector al începutului zilei şi al lunii); Agonius (cu trimitere la sărbătorile numite AGONALIA, vezi).
► *Răspîndirea cultului.* Ianus era venerat în special la Roma, iar sărbătorile în cinstea lui erau deosebit de solemne în prima zi a anului, considerată sacră. Cu acea ocazie exista obiceiul ca oamenii să-şi facă unul altuia daruri, mai ales prăjituri şi monede de aramă care aveau pe o parte chipul bi-frontal al zeului, iar pe cealaltă o corabie ; în general, respectivele daruri erau numite *strenae.* Trebuie să subliniem că partea rituală a acestei sărbători deosebit de importante ce avea loc în cinstea zeului (numită *Agonium)* se desfăşura în casa preotului responsabil de cultul lui Ianus, *rex sacro-rum,* al cărui rol era mult mai important decît al celorlalţi preoţi flamini, sau chiar în casa aşa-numitului *pontifex maximus* ; nu avem informaţii despre existenţa unui templu închinat lui Ianus în epocile vechi. Cu ocazia Agonaliilor, în cinstea zeului se sacrifica un berbec. La Roma existau, pe lîngă un templu aflat în For, numit *Ianus geminus* (pe care l-am menţionat deja), un templu în Forum Olitorium, consacrat de Duilius după victoria de la Milazzo din 260 î.Hr., şi un arc în Forum Boarium (Ianus *Quadrifrons).*
► *Prezenţe In literatura antică.* Este amintit în numeroase texte latine, printre care *Eneida* vergiliană (8.319 şi urm.), *Metamorfozele* (14.778 şi urm.) şi *Fastele* (1.259 şi urm.) lui Ovidiu, *Saturnaliile* (1.9.17) lui Macrobiu, precum şi în diferite pasaje din Varro *{De lingua latina)* şi din Livius. în *Apocolocynthosis,* Seneca îl prezintă în cheie ironică, drept un expert orator în stare să vadă atît înainte, cît şi înapoi şi să examineze orice problemă din toate punctele de vedere.
► *Iconografie.* în reprezentările figurate, este caracterizat de prezenţa celor două chipuri opuse; e prezent în reliefuri, sculpturi şi monede.
Iapet (gr. Icurexoc;, -ou; lat. *Iapetus, -i).* Unul dintre titani, fiul lui Uranos (Cerul) şi al

Geei (Glia) şi tatăl lui Atlas, Prometeu, Epimeteu şi Menetios, pe care i-a avut cu oceanida Climene. A fost închis în Tartar împreună cu Cronos.
Iapix (gr. lairoț, -UŢOC;; lat. *Iapyx, -ygis).* Eroul eponim al poporului iapigilor din Italia meridională, în jurul căruia s-au țesut numeroase legende. Unele izvoare spun că este fratele lui Peucetios şi al lui Daunus şi fiul lui Licaon, împărtăşind genealogia şi o parte din nenorocirile acestora (vezi DAUNUS). O altă versiune a mitului îl asociază cu legendele despre Minos şi Dedal şi cu călătoria acestuia din urmă în Italia meridională; potrivit acestei variante, Iapix, fiul lui Dedal şi al unei femei cre-tane, 1-a urmat pe Minos în Sicilia cînd acesta 1-a urmărit pe Dedal, care fugise în zbor din Creta (vezi DEDAL), şi nu s-a mai întors în patrie. O încercare de a se în-toarce a eşuat din cauza unei furtuni, care a aruncat corăbiile sale pe coasta Pugliei de astăzi, unde naufragiații s-au stabilit şi au dat naştere poporului ce şi-a luat numele de la căpetenia lor. O povestire oarecum diferită spune că Iapix era un cre-tan, fratele lui Icadios; Iapix s-a stabilit în Italia meridională, iar Icadios a fost dus de un delfin pînă la poalele muntelui Par-nas, unde a întemeiat cetatea sacră Delfi.
► *Prezențe în literatura antică.* Ca erou eponim al poporului iapigilor este amintit de diferiți istorici antici. Este citat, printre alții, de Herodot (7.170), Pliniu *(Naturalis historia,* 3.11.16), Strabon (6.3.2); de asemenea, apare în opera *Transformation.es* (31) a lui Antoninus Liberales.
Iarbas (gr. 'lap(3ag, -ou; lat. *Iarbas* sau *Hiar-bas, -ae).* Regele getulilor, fiul lui Zeus Ammon şi al unei nimfe din Libia. Este amintit ca pretendent la mîna DIDONEI (vezi).
Iardanes (gr. 'lapSavrig, -ou; lat. *Iardanes, -ae).* Rege din Lidia şi tatăl Omfalei, numită adesea, din acest motiv, Iardanida.
Iasion (gr. 'laffiog, -ou şi 'laorfojv, -wvoc;; lat. *Iasion, -onis* sau *Iasius* ori *Iasus, -i).* 1) Fiul lui Zeus şi al Electrei; a fost iubit de Demetra, cu care a avut un fiu, Plutos sau Pluton, născut în insula Creta. De la Iasion provine patronimul Iasidul cu care sînt indicate diferite personaje, printre care şi Palinurus.

2) Tatăl Atalantei, numită uneori cu patronimul Iasida.
Iaso (gr.'lacrw, -oug). Fiica lui Asclepios şi sora Higeei. Numele său înseamnă propriu--zis „vindecare". Era venerată la Oropos, unde îi era închinat un sanctuar (Pausa-nias, 1.34.3).
Iason (gr.'lacrwv, -ovog ; lat. *Iason, -onis).* Fiul lui Eson (vezi schema de la rubrica DEUCALION) ; a fost celebrul conducător al argonauților. Tatăl său, care domnea în cetatea Iolcos din Tesalia, a fost alungat de pe tron de fratele său vitreg Pelias, care a vrut să-1 omoare pe Iason cînd acesta era copil. Salvat printr-o minune şi dus departe de Iolcos, după ce s-au simulat moartea şi înmormîntarea sa, copilul i-a fost încredințat înțeleptului centaur Chi-ron, îndrumătorul a numeroşi eroi din mitologia greacă.
Devenit adult, Iason s-a întors la Iolcos, cu intenția de a urca pe tronul tatălui său; Pelias i-a promis că-i va îngădui acest lucru, cu condiția să-i aducă lîna de aur pe care o avea regele Eetes din Colhida şi care era păzită de un balaur. Această încercare i-a fost impusă lui Iason pentru că s-a prezentat dinaintea lui Pelias încălțat cu o singura sandală (pe cealaltă şi-o pierduse pe cînd trecea un rîu), iar Pelias ştia de la un oracol că trebuia să se păzească de omul cu o singură încălțare. Potrivit unei versiuni a mitului, Iason şi-a pierdut sandala trecînd-o de pe un mal pe altul pe Hera, care îi ieşise în cale sub înfățişarea unei bătrîne.
Iason a organizat faimoasa expediție în Colhida, la bordul corăbiei Argo şi în tovărăşia celor mai curajoşi eroi greci, care şi-au luat numele de argonauți, după cel al corăbiei. Ajuns în Colhida, a dobîndit lîna de aur cu ajutorul Medeei, fiica lui Eetes, cu care s-a căsătorit şi împreună cu care s-a întors la Iolcos (pentru alte detalii legate de expediție vezi şi ARGONAUȚI). în absența lui Iason, Pelias îi omorîse tatăl; pentru a-1 răzbuna, Iason a recurs la puterile Medeei, care le-a convins pe fiicele lui Pelias să taie trupul acestuia în bucăți şi să-1 pună la fiert într-un cazan, ca să-i redea tinerețea şi forța, artificiu magic a cărui eficiență a demonstrat-o transformînd un berbec în miel. Astfel, Pelias a murit într-un

chip josnic; dorind să-i răzbune moartea, fiul său, Acastos, i-a alungat pe Medeea şi pe Iason din Iolcos.
Cei doi au început o serie de peregrinări care i-au dus în cele din urmă în Corint, unde au rămas mai mulți ani, pînă cînd Iason a părăsit-o pe Medeea pentru a se căsători cu Glauce sau Creusa, fiica lui Creon, regele acelui ținut. Jignită şi furioasă, Medeea s-a răzbunat imediat. Prefă-cîndu-se că vrea să-i facă un dar de nuntă, i-a trimis Glaucei o cămaşă fermecată, care a ars-o de vie atunci cînd a îmbrăcat-o, dînd foc şi întregului palat. Regele Creon a murit, la rîndul lui, în flăcări.
Medeea şi-a încheiat răzbunarea ucigîn-du-şi fiii pe care îi avusese cu Iason, apoi a fugit la Atena, într-un car tras de balauri înaripați.
în legătură cu moartea lui Iason există diferite versiuni. Potrivit unei legende, şi-a pus capăt zilelor din cauza durerii; potrivit alteia, ar fi murit sub carena corăbiei Argo, la umbra căreia se odihnea. Pentru alte detalii vezi şi MEDEEA. Pentru şederea lui Iason şi a Medeei în ținutul feacilor vezi ALCINOOS.
► *Epitete.* Cel mai semnificativ e *monosanda-los,* omul cu o singură sandală; în Grecia era considerat un epitet de rău augur.
► *Răspîndirea cultului.* Potrivit unei tradiții, Iason a murit în istmul Corint şi a fost înmormîntat în sanctuarul Herei. Aici a fost venerat în mod deosebit; alte manifestări ale cultului au existat în locurile unde se oprise sau pe unde trecuse, potrivit tradiției, corabia Argo în timpul călătoriei sale şi unde s-au ridicat numeroase edificii de cult în cinstea lui Iason. Lui îi era atribuită şi întemeierea mai multor edificii sacre, printre care un templu dedicat Herei pe malul rîului Sele, în apropiere de Poseidonia (Paestum). Informația, pe care ne-o oferă Strabon în cartea 1 a *Geografiei,* este confirmată de alte izvoare (Pliniu, Solinus) şi ne duce cu gîndul la o posibilă identificare a acestui templu cu bine cunoscutul Heraion de la gura rîului Sele.
► *Prezențe în literatura antică.* Faptele lui Iason şi ale argonauților sînt amintite în *Iliada* şi în *Odiseea,* precum şi de

Hesiod. De asemenea, Iason este menționat de Pin-dar *(Pythice,* 4), Apollonios din Rodos *(Argonauticele),* Euripide *(Medeea),* Seneca *(Medeea),* Valerius Flaccus *(Argonauticele).*

► *Prezențe în literatura modernă și contemporană.* Dintre operele în care este amintit Iason amintim *Infernul* dantesc (cîntul 18), *De viris illustribus* de F. Petrarca, *Divinul Iason* și *Cele mai mari trei minuni* de Cal-deron de la Barca, *Lina de aur* de Lope de Vega, *Medeea* de P. Corneille, *Lina de aur* de F. Grillparzer, *Viața și moartea lui Iason* de W. Morris, *Lunga noapte a Medeei* de C. Alvaro, *Povestea lui Iason* de V. Vasilikos.

► *Iconografie.* Vezi ARGONAUȚI.

Ibis. Pasăre sacră la vechii egipteni, venerată pentru că, după revărsările Nilului, devora reptilele de pe pămîntul de pe care ' se retrăgeau apele; îi era dedicat un cult special, care prevedea ca după moarte pasărea să fie îmbălsămată și îngropată în ci-mitirele animalelor sacre. în Egipt, Osiris era adesea reprezentat cu cap de ibis. De asemenea, se credea că ibisul era reincar-narea lui Thot și, ca atare, ocrotitorul cuvîntului, al astronomiei, al magilor și vindecătorilor. Aceste tradiții egiptene erau cunoscute în lumea clasică, iar raportul stabilit în epoca elenistică între Thot și figura lui Hermes (vezi HERMES TRISME-GISTUL) a făcut ca lui Hermes să îi fie asociat și ibisul. Deosebit de curios apare rolul ibisului în lumea romană. Potrivit lui Pliniu *(Naturalis historia,* 8.27), „mulțumită curburii ciocului, el își spală acea parte a trupului prin care, pentru sănătatea noastră, sîntem făcuți să dăm afară ce mîncăm"; pasărea, care mănîncă într-adevăr bălegar, devine astfel, pe de o parte, simbolul sănătății, dar pe de alta numele său poate deveni și o jignire. In acest sens apare la Ovidiu, autorul unui poem în distihuri elegiace numit *Ibis* și caracterizat de o invectivă violentă, deși pentru noi adesea obscură, provenind dintr-un precedent grecesc (pierdut) al lui Calimah.

Icadios (gr. '\xd8ioq, -ou; lat. *Icadius, -ii).* Fiul lui Apollo și al nimfei Licia; potrivit unor versiuni ale "mitului, era de origine cretană și era fratele lui IAPIX (vezi), eroul care a dat numele poporului iapigilor din Italia de miazăzi. Alte tradiții susțin că era originar din ținutul care din voința lui s-a numit Licia, după numele mamei sale. A întemeiat templul și oracolul lui Apollo de la Patara și cetatea omonimă din Licia; ulterior a ridicat pînzele spre Italia meri-
dională, dar a naufragiat și un delfin 1-a dus pînă la poalele muntelui Parnas, unde a întemeiat cetatea Delfi, pe care a numit-o astfel în cinstea animalului care îl salvase.

Icar (gr. "Ixapoe;, -ou; lat. *Icarus, -i).* 1) Fiul lui Dedal, miticul arhitect care a inventat labirintul, și al unei sclave a regelui Minos din Creta, pe nume Naucrate. Cea mai cunoscută povestire despre Icar este cea a participării împreună cu Dedal la incredibila aventură a zborului și a căderii în marea care se va numi, după el, Marea Icariană (ce înconjoară insula Samos; pentru detalii legate de acest mit vezi DEDAL). Cu toate acestea, în Antichitate existau unele variante ale mitului care tindeau să excludă dimensiunea zborului, resimțită, evident, ca neverosimilă. Pe baza acestor versiuni, de pildă, se povestea că Icar a murit într-un naufragiu pe cînd își căuta tatăl, alungat din Atena fiindcă își ucisese nepotul, pe Talus (vezi, de asemenea, DE-DAL), și că fusese înmormîntat de Heracle, sau că a pierit pe cînd fugea din Creta împreună cu tatăl său, nu în zbor, ci cu două bărci cu pînze, pe care Dedal le inventase ; barca lui Icar s-a răsturnat, iar Dedal, în amintirea fiului său, i-a imortalizat fap-tele în decorațiunea sculptată a porților templului pe care 1-a ridicat la Cumae în cinstea lui Apollo după ce a acostat în Italia meridională. Alte versiuni îi atribuiau lui Icar o parte din calitățile creative și inventive ale tatălui său, afirmînd că era inventatorul prelucrării lemnului.

► *Prezențe In literatura antică.* Principalele povestiri ale mitului lui Icar li se datorează lui Vergiliu *(Eneida,* 6.30) și lui Ovidiu *(Metamorfoze,* 8.183 și urm.).

► *Prezențe în literatura modernă.* D'Annunzio a evocat „nebunul zbor" al lui Dedal și al lui Icar în poemul din *Alcione* intitulat „Icar".

► *Iconografie.* Scena cel mai des reprezentată este cea a zborului și a căderii lui Icar, care apare pe un fragment de teracotă de pe Acropola din Atena, din epoca Severilor, în ceramica greacă și în pictura elenistică și romană (în special în fresca din casa așa-numitului *sacerdos Amandus* de la Pompei).

2) O figură diferită de cea precedentă este cea a lui Icar, un rege din Caria, care a fost iubitul surorii prezicătorului CALHAS (vezi).

Icarios sau **Icaros** (gr. "Ixccpog sau 'Ikapioc;, -ou; lat. *Icarius% -i* sau *Icarus, -i).* 1) Cetățean atenian care 1-a găzduit pe Dionysos în timpul șederii zeului în Atica; ca răsplată, acesta 1-a învățat arta cultivării viței-de-vie. Icarios a fost însă ucis de cîțiva țărani care s-au îmbătat cu vinul pe care el li-1 dăduse și care se temeau că au fost otrăviți. După multe căutări, fiica sa Erigone, însoțită de cîinele Mera, i-a găsit mormîntul și, disperată, s-a spînzurat de copacul care creștea în apropiere. Zeus (sau Dionysos) i-a așezat pe Icarios și pe fiica sa în cer, printre constelații: Erigone a devenit Fecioara, Icarios s-a transformat în Boetos sau Arcturos, iar cîinele Mera în constelația Prokyon, sau Cîinele-Mic, sau Cîinele lui Icarios.

► *Prezențe în literatura antică.* Mitul lui Icarios și al Erigonei este amintit în numeroase izvoare, printre care Lucian, *Despre dans,* 40; Ovidiu, *Metamorfoze,* 6 și 10; Hyginus, *Fabule,* 130 și *Astronomica,* 2.4 ; Apollodor, *Biblioteca,* 3.14.7; Eratostene din Cirene, *Erigone.*

2) Cetățean spartan, fiul lui Perieres și al Gorgofonei, fratele lui Tindar și tatăl Penelopei. El a promis mîna fiicei sale eroului care va repurta victoria într-o cursă de alergare, dar cînd Ulise a ieșit învingător a încercat în toate chipurile s-o convingă pe fiica sa să rămînă cu el. Ulise i-a îngăduit acesteia să facă ce dorea; Penelopa și-a acoperit fața cu un văl, arătînd prin acest gest că voia să-și urmeze soțul.

► *Prezențe în literatura antică.* Amintit în *Odiseea* (1.329, 2.52 și 15.15), tatăl Penelopei reapare în operele

mitografilor şi ale istoricilor (Apollodor, Pausanias, Strabon).
Icelos, vezi FOBETOR.
Ichesios (gr. 'Ix&noc;, -ou). Epitet al lui Zeus, însemnînd „cel ce ocroteşte".
Icmalios (gr. 'IxjiaXtos, -ou). Meşterul care a făurit tronul pe care obişnuia să stea Penelopa, aflat în palatul lui Ulise din Itaca. Tronul din lemn cu incrustaţii de fildeş şi argint este amintit în *Odiseea* (19.55 şi urm.).
Icore. Termenul indica fluidul despre care se credea că ar curge prin venele zeilor, în locul sîngelui muritorilor.
Ida (gr. *"\8r\,* -TIS). 1) Tînără din Creta, fiica lui Meliseu. împreună cu sora sa Adrasteia a avut grijă de Zeus pe cînd acesta era în faşă (Apollodor, *Biblioteca,* 1.1.6).
2) Fiica lui Coribas, soţia regelui cretan Licastos şi mama unui Minos care trebuie înţeles ca Minos cel Tînăr, altul decît fiul lui Zeus (vezi MINOS).
Ida, munte (gr. "I5T], -*q*; lat. *Ida, -ae).* 1) Lanţ muntos din Frigia, în Asia Mică, celebru în mitologie ca loc al unor importante tradiţii. Aici au avut loc răpirea lui Ganimede (numit *Idaeus puer)* şi judecata lui Paris (numit *Idaeus iudex).* La Homer, de pe acest munte zeii asistă la luptele din cîmpia Troiei. Este un vechi sediu al cultului zeiţei Cybele, numită *Idaea Mater.*
2) Munte din insula Creta, legat de cultul lui Zeus, care, potrivit tradiţiei, crescuse într-o peşteră aflată pe coasta sa.
Idalia (gr. 'ISOCXIT), *-r)q*; lat. *Idalie, -es).* Epitet cu care era indicată Afrodita. Numele provenea din cel al promontoriului Idalion din insula Cipru, unde exista un templu închinat zeiţei.
Idas (gr. "ISac,, -a sau"IST)g, -ew; lat. *Idas, -ae).* Fiul lui Afareu şi al Arenei şi fratele lui Linceu; el şi fratele său sînt indicaţi uneori cu patronimul Afaridul sau Afa-retidul. în mitologie, numele lui Idas se leagă de disputa cu Apollo pentru dragostea Marpesei. Potrivit tradiţiei, Apollo se îndrăgostise de Marpesa, fiica lui Evenos, dar Idas a răpit-o cu un car înaripat pe care i-1 dăruise Poseidon. Cei doi pretendenţi s-au luptat pentru mîna tinerei, pînă cînd Zeus a intervenit şi i-a despărţit, în-găduindu-i fetei să aleagă. Aceasta 1-a ales pe Idas, temîndu-se că Apollo o va părăsi cînd îşi va da seama că ea îmbătrîneşte.
Idas şi Linceu sînt amintiţi şi ca participanţi la expediţia argonauţilor şi la vînă-toarea mistreţului din Calidon; episodul care i-a făcut celebri este cel al luptei lor împotriva Dioscurilor Castor şi Pollux (vezi DioscuRi).
► *Prezenţe în literatura antică.* Pe lîngă textele unor mitografi ca Apollodor şi Hyginus, aventurile lui Idas sînt amintite în *Iliada* (9.553 şi urm.), la Pindar *(Olimpice,* 1 şi *Nemeene,* 10), *în Ditirambul* 20 al lui Bachi-lide, în *Metamorfozele* (8.305) şi *Fastele* (5.699 şi urm.) lui Ovidiu, în *Argonauticele*

lui Apollonios din Rodos, precum şi la Teocrit (22.137-211).
Ide. Nume cu care era indicată în vechiul calendar roman ziua din mijlocul fiecărei luni, corespunzătoare iniţial lunii pline, în funcţie de lună, idele cădeau în ziua de 13 sau în cea de 15.
Idea (gr. *'\8aCa, -aq*; lat. *Idaea, -ae).* 1) Epitet cu care era indicată zeiţa Cybele. Numele derivă din cel al muntelui Ida din Frigia, unde era atestat cultul său.
2) Nume cu care este indicată în izvoare cea de-a doua soţie a lui Fineu, numită şi Idoteea (vezi FINEU, 2 şi IDOTEEA, 1).
3) O nimfă, soţia zeului Scamandru şi mama lui Teucros.
Ideos (gr. 'ISaîog, -ou; lat. *Idaeus, -i).* 1) Epitet al lui Zeus, care face trimitere la muntele Ida din Creta şi la copilăria pe care zeul şi-a petrecut-o într-o peşteră aflată pe coasta muntelui (vezi ZEUS).
2) Un fiu al lui Dardanos, care s-a stabilit în Frigia, în apropierea unui munte numit, după el, Ida, şi a introdus în regiune cultul zeiţei Cybele.
3) Unul dintre fiii lui Priam.
4) Locuitor din Troia, conducătorul carului lui Priam.
5) Fiul eroului troian Dares; a luptat împotriva lui Diomede şi a fost salvat graţie intervenţiei lui Hefaistos.
6) Fiul lui Paris şi al Elenei.
7) Crainic al troienilor în timpul războiului troian. El a pus capăt luptei dintre Hector şi Aiax şi s-a dus în tabăra grecilor pentru a vesti sfîrşitul perioadei de odihnă.
8) Epitet cu care sînt indicaţi DACTYLII (vezi).
9) Epitet folosit uneori pentru a-1 indica pe Ganimede sau pe Paris, însemnînd „fri-gianul", după numele regiunii în care se afla muntele Ida.
Idia (gr. 'ISuTa, -ag; lat. *Idyia, -ae).* Soţia lui Eetes, regele Colhidei, şi mama Medeei; numele său înseamnă „cea înţeleaptă".
Idmon (gr. "I5p.ii)v, *-ovoq*; lat. *Idmon, -onis).* 1) Tatăl Arahnei; era originar din Colofon. 2) Fiul lui Apollo şi al Asteriei sau al Cirenei; era prezicător şi i-a însoţit pe argonauţii aflaţi în căutarea lînii de aur, deşi ştia că va muri în timpul expediţiei.

într-adevăr, a murit înainte de a se întoarce în patrie, ucis de un mistreţ.
Idomeneu (gr. 'I8op.eveuc,, *-iuq*; lat. *Ido-meneus, -ei* sau *-eos).* Fiul cretanului Deu-calion şi nepotul lui Minos şi al Pasifaei; a fost regele Cretei (vezi schema de la rubrica MINOS). Numit uneori *Cnosios* sau *Lictinios,* după

numele cetăților cretane Cnosos şi Lictos, a fost căpetenia creta-nilor în războiul troian (şi el se numărase printre pretendenții la mîna Elenei, care au organizat expediția împotriva Troiei) şi este amintit ca unul dintre cei mai curajoşi eroi greci. înainte de a pleca în război, a jurat că îi va sacrifica lui Poseidon prima ființă pe care avea s-o întîlnească la întoarcerea în patrie (potrivit unei alte versiuni, a jurat la întoarcere, atunci cînd flota sa a fost surprinsă de o furtună în largul Cretei). Prima ființă întîlnită la întoarcere a fost fiul său, pe care, pentru a-şi respecta jurămîntul, Idomeneu nu a ezitat să-1 sacrifice în cinstea zeului. Ca urmare a faptei regelui, Creta a fost devastată de o molimă cumplită. Cretanii l-au alungat pe Idomeneu din insulă, iar el a pornit spre Italia, stabilindu-se în cele din urmă în Calabria (Vergiliu, *Eneida,* 3.121 şi urm. şi 400 şi urm.)
> *Prezențe în literatură.* Amintit de Vergiliu, Diodor, Strabon, precum şi de Homer în *Odiseea,* Idomeneu este protagonistul unei drame a lui P. J. de Crebillon şi al unei opere a lui W.A. Mozart, pentru care R. Strauss a compus un intermezzo.
Idoteea (gr. El8o#ea, *-aq).* 1) Cea de-a doua soție a regelui Fineu şi sora lui Cadmos. în unele izvoare apare cu numele Euritia (sau Erihto) şi Idea. Vezi şi FINEU, 2.
2) Una dintre fiicele lui PROTEU (vezi).
3) Fiica lui Euritos, regele Cariei, şi soția lui Miletos. în unele versiuni ale mitului este amintită ca mama lui Caunos şi a lui Biblis.
Iederă. Planta sacră a lui Dionysos. Se spunea că zeul o îndrăgea în mod deosebit pentru că stătuse la umbra ei pe cînd era copil; participanții la cortegiile bahice purtau pe cap coroane de iederă. Potrivit unei legende care ne transpune tot în mediul dionisiac, iedera reprezenta o metamorfoză înfăptuită de Dionysos pentru a împiedica

moartea unui credincios al său, un tînăr pe nume Cisos (pentru detalii vezi Cisos). încă din Antichitate se credea că iedera avea proprietatea de a domoli arsurile provocate de vin; poate că din acest motiv Dionysos era reprezentat cu o coroană de iederă pe cap şi cu un tirs pe care se încolăceau ramuri de iederă, iar această tradiție se află la originea obiceiului de a reprezenta o ramură de iederă ca însemn al unor cîrciumi de la țară. Iedera era considerată şi planta sacră a lui Attis.
Iepure. Animal considerat în lumea greacă şi în cea romană simbolul fertilității şi, ca atare, atributul Afroditei/Venerei şi al lui Eros/Cupidon. In lumea romană, iepurii constituiau o pradă frecventă în partidele de vînătoare, iar în timpul sărbătorilor numite Floralia erau lăsați liberi, împreună cu cîteva capre, şi apoi vînați (vezi FLORALIA). De asemenea, iepurele era asociat cu Hermes/Mercur datorită agilității şi vitezei sale recunoscute, care a inspirat o celebră fabulă a lui Esop, cea despre iepure şi broasca-țestoasă (352): „O broască-țes-toasă şi un iepure se certau mereu, fiecare spunînd că este mai iute. în cele din urmă, au hotărît o zi în care să se ia la întrecere. Ştiind că este mai rapid, iepurele nu şi-a făcut griji; s-a aşezat pe marginea drumului şi a adormit. Broasca-țestoasă însă, ştiind că este înceată, a alergat mereu şi, trecînd prin fața iepurelui adormit, a învins şi a cîştigat premiul". Pe lîngă rapiditatea proverbială, în povestiri apare mai ales tema precarității vieții iepurelui, prezentat ca simbol al nesiguranței, pericolului şi fricii.
Iera (gr. "laipa, -ac;; lat. *Iaera, -ae).* 1) Soția lui Telefos şi mama lui Tarhon şi a lui Tirsenos; era o femeie încîntătoare, ega-lînd-o sau chiar întrecînd-o în frumusețe pe Elena. Cînd grecii au debarcat în ținutul său, în Misia, în cursul primei expediții împotriva Troiei, ea s-a aflat în fruntea femeilor care au luptat cu invadatorii; a fost omorîtă de Nireu.
2) Una dintre nereide.
3) O diadă de pe muntele Ida din Frigia, soția lui Alcanor şi mama a doi gemeni, Bitias şi Pandaros, pe care Vergiliu îi aminteşte printre tovarăşii lui Enea *(Eneida,* **9.673).**
Ifiada (gr. 'Icpiac;, -aSog ; *lat.Jphias, -adis).* Patronim al Evadnei, fiica lui Ifis şi soția lui Capaneu.
Ifianasa (gr. 'Icpiavaoxra, -ac;; lat. *Iphia-nassa, -ae* şi *-ai).* 1) Una dintre fiicele lui Pretos, regele Argosului. Pentru detalii vezi PHETOS.
2) Fiica lui Agamemnon; în tradițiile mai vechi, în special în *Iliada,* constituie o figură autonomă, dar ulterior sfârşeşte prin a se identifica cu IFIGENIA (vezi).
3) Soția lui Endimion şi mama lui Etolos.
Ificles (gr. 'IcpixXeTie,, -eooc, ; lat. *Iphicles, -is* sau *Iphiclus, -i).* 1) Fiul lui AMFITRION (vezi) şi al ALCMENEI (vezi) şi fratele geamăn al lui Heracle, dar mai mic cu o noapte decît acesta (Hesiod, *Scutul,* 54). Numele lui înseamnă „cel vestit pentru forța sa". S-a căsătorit mai întîi cu Automedusa, fiica lui Alcatoos, cu care a avut un fiu, Iolau, ce îl va însoți pe Heracle în unele întreprinderi ale sale ; ulterior s-a căsătorit cu fiica cea mai mică a lui Creon. Cînd Heracle a fost cuprins de nebunie, i-a omorît pe doi dintre fiii săi.
► *Prezențe în literatura antică.* Apare în *Scutul* lui Hesiod, în *Idila* 24 a lui Teocrit, în *Biblioteca* lui Apollodor, la Pausanias (8.14.9-10) şi la Diodor din Sicilia (4.33 şi urm.). Partenios (secolul I î.Hr.) i-a dedicat un mic poem epic.
2) Fiul lui Filacos sau al lui Cefalos; a fost unul dintre ARGONAUȚI (vezi), faimos pentru rapiditatea sa în întrecerile de alergare.

Ifidamas (gr. 'IcpiSa'p.ae,, -avxoc,). 1) Erou troian, fiul lui Antenor şi al lui Teano. A fost ucis de Agamemnon în timpul războiului troian.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit de Homer *(Iliada,* 11).
2) Fiul lui Busiris; Heracle i-a ucis pe el şi pe tatăl său pe altarul lui Zeus (vezi BUSIRIS).
Ifigenia (gr. 'IquŢeveia, -ac;; lat. *Iphigenia, -ae).* Numită şi Ifianasa, era, potrivit tradiţiei celei mai cunoscute, fiica lui Agamemnon şi a Clitemnestrei sau, după alţii, a lui Tezeu şi a Elenei. Potrivit celei mai răspîndite versiuni a mitului, în timpul unei partide de vînătoare Agamemnon a ucis din greşeală o căprioară sacră a

Artemisei; mîniată din cauza jignirii ce-i fusese adusă, zeiţa i-a pedepsit pe Agamemnon şi pe ai săi cu o lungă perioadă de timp frumos, care a împiedicat corăbiile lui Agamemnon să plece spre Troia. Armata greacă se găsea în Aulis, sub comanda lui Agamemnon, urmînd să plece în expediţia ce avea să i-o aducă înapoi lui Menelaos pe soţia sa Elena, răpită de troianul Paris. Prezicătorul Calhas a decretat că singurul mod de a pune capăt vremii frumoase era ca Agamemnon s-o înduplece pe Artemis sacrificîndu-şi fiica, pe Ifigenia (Euripide, *Ifigenia în Taurida,* 17 şi 209); regele s-a învoit şi a minţit-o pe Clitemnestra, lăsînd-o să creadă că Ifigenia trebuia să vină în Aulis pentru a se logodi cu eroul Ahile. Dar sacrificiul, care potrivit versiunii lui Eschil s-a realizat într-adevăr, nu a fost dus pînă la capăt, pentru că Artemis a înlocuit-o pe Ifigenia, aflată pe altar, cu o căprioară, ducînd-o pe fată în Taurida (Cri-meea de astăzi), unde aceasta a devenit preoteasa zeiţei, responsabilă de sacrificiile omeneşti în cinstea Artemisei. Grecii au fost convinşi că au sacrificat-o pe Ifigenia, iar toate acestea au făcut-o pe Clitemnestra să-1 urască pe Agamemnon (vezi CLITEMNESTRA şi AGAMEMNON). Mai tîrziu, tot în Taurida, Ifigenia 1-a salvat pe fratele său Oreste, care trebuia să fie sacrificat în cinstea Artemisei, şi a fugit în Grecia împreună cu el şi cu simulacrul zeiţei.
Ifigenia era venerată atît la Atena, cît şi la Sparta şi se poate ca iniţial să fi fost identificată cu Artemis, numele Ifigenia („cea care ocroteşte cu puterea ei naşterile") fiind un epitet al zeiţei. Potrivit lui Antoninus Liberales, Ifigenia, devenită ne-muritoare, s-a căsătorit cu Ahile în Insula Albă (vezi INSULĂ).
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul Ifigeniei nu apare în *Iliada,* în schimb este prezent în poemele ciclice (în special în *Cipriile)* şi dobîndeşte o mare notorietate graţie elaborării sale de către Euripide în cele două tragedii celebre, *Ifigenia In Taurida* şi *Ifigenia în Aulis.* Legenda despre sacrificiul Ifigeniei era acceptată de Eschil *(Agamemnon,* 184 şi urm.).
► *Prezenţe în literatura modernă.* Eroina a inspirat mulţi autori din toate epocile. îi putem aminti pe: J. de Rotrou, *Ifigenia în Aulis* ; J. Racine, *Ifigenia în Aulis,* care a inspirat numeroase reelaborări ulte-rioare ; P.J. Martello, *Ifigenia în Taurida* ; G.R. Carii, *Ifigenia în Taurida*; I. Pinde-monte, *Ifigenia în Taurida* ; W. Goethe, *Ifigenia în Taurida* ; P. Katsaftis, *Ifigenia ;* J. Morăas, *Ifigenia în Taurida ; G.* Haupt-mann, *Ifigenia la Delfi* şi *Ifigenia în Aulis.* Eroina a inspirat versurile din *Ifigenia cea crudă* de A. Reyes. De asemenea, subiectul a fost transpus muzical în repetate rînduri; o importanţă deosebită în istoria muzicii a avut *Ifigenia în Taurida* a lui Ch.W. Gliick. ► *Iconografie.* Subiectul ne este cunoscut mai ales datorită reprezentărilor pe vasele din ceramică greceşti şi picturilor parietale din cetăţile vezuviene; în multe cazuri, detaliile acestor reproduceri ale mitului trădează influenţa tragediilor lui Euripide.
Ifimedia (gr. 'I(pip.e5eia, *-aq* ; lat. *Iphime dia, -ae* sau *Iphimede, -es).* Soţia lui Aloeu; îndrăgostită de Poseidon, petrecea multe ore pe plajă şi scăldîndu-se în apa mării, împreună cu zeul a avut doi gemeni, Otos şi Efialtes (Apollodor, *Biblioteca,* 1.7.4).
Ifimedusa (gr.'I(pip.e6oocra, *-aq* ; lat. *Iphi-medusa, -ae).* Una dintre Danaide.

Ifinoe (gr.'IcpivoTi, -T)g). 1) Una dintre fiicele lui Pretos, regele Argosului. Pentru detalii vezi PRETOS.
2) Fiica lui Alcatoos; a murit foarte tînără, cu puţin timp înainte de a se căsători. în Grecia, tinerele care se căsătoreau obiş-nuiau să-i ofere o şuviţă din părul lor.
Ifis (gr.icpic, -iog, mase. şi -iSoc;, fem.; lat. *Iphis, -idiş).* 1) Erou din Argos, fiul lui Alector şi, potrivit unor versiuni ale le-gendei, tatăl unuia dintre cei Şapte care au atacat Teba, Eteocle, şi al soţiei lui Capaneu, Evadne. Potrivit altor tradiţii, Capaneu era fratele său. Ifis i-a sugerat lui Polinice să o corupă pe Erifile, soţia lui Amfiaraos, dăruindu-i colierul Harmoniei (pentru detalii în legătură cu acest episod vezi ERIFILE). Ca pedeapsă, răzbunarea divină s-a abătut asupra fiilor săi: Eteocle a murit la Teba, iar Evadne s-a aruncat pe rugul lui Capaneu, care murise fulgerat de Zeus pe cînd lua cu asalt zidurile Troiei (vezi CA^ANEU).
> *Prezenţe în literatura antică.* Personajul este amintit în diferite pasaje din Pausa-nias, în *Biblioteca* lui Apollodor şi în *Cei şapte împotriva Tebei* de Eschil.
2) Unul dintre eroii greci care au luat parte la expediţia argonauţilor.

3) Numele unui tînăr îndrăgostit de Ana-xarete. Pentru detaliile acestei povestiri vezi ANAXARETE.
4) Ifis este şi un nume feminin; astfel se numea una dintre fiicele lui Tespius, pe care a îndrăgit-o Heracle.
5) în *Iliada* este amintită o prizonieră din Sciros pe nume Ifis, pe care Ahile i-a dat-o lui Patroclu.
6) Tînără din Creta, fiica lui Ligdos şi a Teletusei. Crescută ca un băiat pentru a **evita abandonul** la care tatăl său **o** condamnase în cazul în care ar fi fost fată, a reuşit să-i înşele pe toţi cei cu care a avut de-a face, încît de ea s-a îndrăgostit tînăra Hias, care a cerut-o în căsătorie. Pentru a rezolva această situaţie complicată, zeiţa Isis a transformat-o în bărbat.
► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea este amintită de Ovidiu în *Metamorfoze* (9.666 şi urm.).
Ifitos (gr. "Iquxog, -ou; lat. *Iphitus, -i).* 1) Fiul lui Euritos, regele Ehaliei, şi unul dintre argonauţi. A fost ucis de Heracle. Pentru detalii vezi HERACLE.
2) Regele Elidei, amintit în legătură cu jocurile olimpice, în timpul cărora a instituit pacea generală pe întregul

teritoriu grec, fapt ce le permitea tuturor atleților să ajungă cu bine la Olimpia din orice parte a Greciei (vezi Ekecheiria).

Iftime (gr. **'Icp^ip-T],** *-T\q).* Fiica lui Icarios, soția lui Eumelos şi sora Penelopei. Fantoma ei, trimisă de Atena, i s-a arătat Penelopei, consolînd-o după plecarea lui Telemah din Itaca.

► *Prezențe în literatura antică.* Episodul este amintit de Homer *(Odiseea,* 4.797).

Ignispicium. Cu acest nume era indicată în lumea romană arta de a prezice viitorul prin examinarea ofrandelor arse în foc.

Ihtiocentauri (gr.'Ix^uoxevxoupoi, -uv; lat. *Ichthyocentauri, -orum).* Literal, centauri care au partea superioară a corpului în formă umană, iar partea inferioară nu în formă de cal, asemenea centaurilor pro-priu-zişi, ci în formă de peşte, la care se adaugă labe de leu. Uneori, picioarele din față sînt de cal, ca la centaurii tradiționali. Ihtiocentaurii sînt rareori prezenți în literatură (Claudianus îi aminteşte în *Nunta lui Honorius şi a Măriei),* dar sînt frecvent reprezentați în arta decorativă şi în sculptura elenistico-romană. Uneori sînt asociați zeului Pan, ca simbol al fertilității.

Ilia (gr. 'IXfa, -ae; ; lat. *Ilia, -ae).* în diferite izvoare antice, cu acest nume era indicată mama lui Romulus şi a lui Remus, cunoscută în general ca Rhea Silvia (vezi Romulus). Numele indică originea sa (însemnînd pro-priu-zis „troiana"), iar mitografii din Antichitate, în tentativa de a face verosimilă povestirea despre întemeierea Romei, o puneau pe Ilia în legătură cu tradiția potrivit căreia ea era urmaşa lui Enea şi a Laviniei. Cu excepția genealogiei, Ilia nu diferă însă cu nimic de Rhea Silvia.

Ilion, vezi Troia.

Iliona (gr. 'IXiovri, *-r\q*; lat. *Iliona, -ae).* Fiica lui Priam şi a Hecubei; a fost soția lui Polimestor, regele Chersonesului tracic, şi mama lui Deipilos. Pentru legătura sa cu Polidor, vezi Polidor.

Ilioneu (gr. 'IXioveue;, -ewg; lat. *Ilioneus, -ei* sau *-eos).* Unul dintre fiii Niobei care au fost omorîți de Apollo. Zeul a vrut să-1 salveze pe Ilioneu, pentru că se ruga, dar săgeata care urma să-1 lovească pornise deja din arc, nemaifiind sub controlul său (vezi Niobe).

Ilirios (gr. 'IXXupioe;, -ou). Cel mai mic dintre fiii lui Cadmos şi ai Harmoniei. Este eroul eponim al populației ilirilor; s-a născut în timpul unei expediții a lui Cadmos împotriva ținutului acestora.

Ilisias (gr. E'iXiacnde;, -aSoe;). O nimfă a rîului Ilisos din Atica. Pentru că pe malul acestui rîu se afla un sanctuar închinat muzelor, acestea sînt numite uneori Ilisiade.

Ilitia (gr. 'EiXeitfma, -ac;; lat. *Ilithya, -ae).* în mitologia greacă, zeița Ilitia era ocrotitoarea femeilor care năşteau. în *Iliada* se spune că Ilitiile (la plural) sînt fiicele Herei; în *Odiseea* şi la poeții ulteriori apare însă o singură zeiță cu acest nume (vezi schema de la rubrica Cronos). Trebuie să subliniem că la mulți poeți Ilitia este un epitet al Artemisei şi al Herei.

► *Răspîndirea cultului.* Cultul său, avînd o origine extrem de veche, este atestat de o serie de inscripții pe tăblițe provenind de la Cnosos şi de prezența unui sanctuar

(amintit în *Odiseea,* 19.188) la Amnisos. Era venerată ca zeiță ocrotitoare a naşterilor, dar şi ca divinitate tutelară a cetăților.

Ilos (gr. IXoț, -ou; lat. *Ilus, -i).* Fiul lui Tros şi al Calirhoei şi nepotul lui Dardanos (din acest motiv numit adesea de poeți Darda-nidul); a fost tatăl lui Laomedon şi strămoşul lui Priam, regele Troiei. Era considerat întemeietorul Troiei (Ilion), pe care a numit-o după tatăl său, Tros.

Imagines maior iun. Cu acest nume erau indicate la Roma reproducerile în ceară ale chipurilor strămoşilor, care în familiile patricienilor erau păstrate în atrium, fiind venerate în mod deosebit. Pentru utilizarea şi semnificația acestor măşti vezi Tra-vestire.

Imbrasos (gr. ᵛlp.ppa<ro£, -ou). 1) Erou trac, amintit în *Iliada* (4.520) ca tatăl lui Pirois. 2) Zeu fluvial din insula Samos, fiul lui Apollo şi al nimfei Ociroe.

Immolatio. Propriu-zis, „sacrificare". Cu acest termen era indicat în sacrificiile romane ritul prin care animalul ales ca victimă era uns cu *mola salsa,* o pastă din făină de alac, apă şi sare, preparată de vestale de trei ori pe an. Aşa-numita *immolatio* avea scopul de a purifica şi de a consacra animalul, făcîndu-1 apt pentru sacrificiu. Pentru alte detalii vezi Alac.

Imporcitor. Veche divinitate agricolă venerată în Roma arhaică, ce ocrotea arătura adîncă a cîmpului.

Imprecație. Formă de blestem la care se recurgea atunci cînd dreptatea omenească nu se putea înfăptui; prin intermediul im-precației, cel vinovat era încredințat mîniei zeilor, care urma să facă dreptate atunci cînd oamenilor le era imposibil să facă acest lucru.

Inahida, Inahidul (gr.'I *Inachis, -idiș).* Epitet al lui Io, fiica lui Inahos. Şi zeița Isis era numită de greci Inahida, întrucît era identificată cu Io; uneori „Inahida" se foloseşte ca sinonim pentru „femeie greacă" sau „femeie din Argos". De asemenea, Inahidul era un apelativ utilizat pentru a-1 indica pe Epafos, nepotul lui Inahos, şi uneori pe Perseu, deoarece se născuse în Argos, cetatea lui Inahos.

Inahos (gr. "Ivotxog, -ou; lat. *Inachus, -i).* Fiul lui Oceanos şi al lui Tethys şi tatăl lui Foroneu şi al lui Io; a fost primul rege din Argos. Se credea că de Ia el îşi luase numele rîul omonim. După unii, a fost conducătorul unei expediții a egiptenilor sau a libienilor, care întemeiaseră o colonie pe malul rîului Inahos.

A fost chemat ca arbitru în disputa dintre Hera şi Poseidon pentru supremația religioasă asupra Argosului; pentru că i-a acordat Herei victoria, a fost pedepsit de Poseidon, care a făcut ca apele acestui ținut să sece. Lui i se atribuia introducerea cultului Herei în Argos.

Inarime (lat. *Inarime, -es).* Insulă mitică situată în apropiere de coasta Campaniei, cu care Zeus 1-a zdrobit pe titanul Tifeu (pentru alte detalii vezi TIFON).

Incendiu, vezi Foc.

Incerţi Dii. Expresie folosită de Varro pentru a indica divinităţile romane care în vremea sa îşi pierduseră conotaţiile specifice în memoria comună, oamenii nemai-amintindu-şi nici numele, nici atributele lor, nici cazurile cînd trebuiau invocate.

Incest. In mitologia greacă şi romană, la fel ca în cea egipteană şi în multe altele din Antichitate, incestul este prezent în raporturile dintre zei şi dintre suverani şi reprezintă tendinţa de a întări şi de a conserva esenţa supremaţiei lor. Incestul primordial este cel al Geei, care după ce 1-a născut pe Uranos s-a unit cu el; cei doi au avut mulţi fii, după cum spune Hesiod în *Teogonia*; ulterior s-au unit Rhea şi Cronos, care erau fraţi; de asemenea, Zeus, regele olimpienilor, s-a căsătorit cu Hera, sora sa, şi s-a unit cu propria-i fiică Persefona, zămislindu-1 astfel pe Zagreus. In insula lui Eol descrisă de Homer în *Odiseea,* regele vînturilor, care avea doisprezece copii, le „însoţi pe fete cu băieţii" (10.9). Dintre poveştile de dragoste ale fiilor lui Eol era faimoasă aceea dintre CANACE şi MACAREU (vezi). în mitologia egipteană, Isis se căsătoreşte cu fratele său, Osiris, şi zămisleşte patru fii unindu-se cu fiul ei, Horus. Neamul divin este rodul unei succesiuni de incesturi. Dacă la începutul poveştii zeilor endogamia poate apărea ca o formă de exaltare a esenţei divine şi răspunde exigenţei

acestora de a-şi consolida superioritatea subliniind faptul că aceasta era diferită de lumea exterioară şi indiferentă faţă de legile universal acceptate, cînd incestul este comis în lumea oamenilor sau a eroilor provoacă — în societatea epocii clasice, ca de altfel în majoritatea civilizaţiilor lumii - oroare. îl interzice o „lege nescrisă" şi, de altfel, „de asemenea uniri trupeşti în mintea celor mulţi nici măcar dorinţa nu răsare" (Platon, *Legile,* 838b). Şi chiar dacă unii încearcă să minimalizeze sau să încalce tabuul incestului, aşa cum face sofista Hipia (Xenofon, *Memorabilia,* 4.4.20), susţinînd că el nu reprezintă decît o convenţie — sau, după cum se spune într-un fragment din Euripide *(Eol,* fragm. 19), „nu există lucru ruşinos, ci faptul că ne gîndim la el îl face să fie astfel" -, peste tot predomină respingerea lui. Cea mai bună mărturie cu privire la oroarea provocată de incest o constituie mitul lui OEDIP (vezi), în special în forma pe care o capătă la Sofocle, în *Oedip rege.* Pe lîngă povestea lui Oedip, în mitologia clasică sînt amintite nenumărate alte exemple de incest, ce au întotdeauna urmări tragice, ca în cazul lui ADONIS (vezi), rodul unirii incestuoase dintre Mira şi Ciniras, sau al eroinei HARPALICE (vezi, 2), sau al lui EGIST (vezi), născut din unirea lui Tiest cu fiica sa Pelopia, sau al NICTIMENEI (vezi), sau al lui TIDEU (vezi), care s-a născut din unirea incestuoasă dintre Oeneu şi fiica sa Gorge, sau al lui Foroneu, fiul lui Inahos şi al surorii acestuia Argiria (Hyginus, *Fabule,* 143), ş.a.m.d. La Roma, cei ce erau găsiţi vinovaţi de incest erau aruncaţi de pe Stînca Tarpeiană (Tacitus, *Anale,* 6.19).

Incubaţie. Practică religioasă răspîndită în lumea antică, în Grecia şi la Roma; consta în a dormi în apropierea sau în interiorul unui loc sacru, avînd convingerea că în timpul somnului sufletele morţilor sau divinităţile venerate în locul de cult respectiv vor veni să prezică viitorul (oni-romanţie) şi să vindece bolile. Incubaţia legată de DIVINAŢIE (vezi) constituia o practică puţin răspîndită în Grecia homerică şi în cea arhaică şi nu pare să aibă legătură cu un anumit zeu; cazuri de oniromanţie sînt citate sporadic (de pildă la Herodot, 5.92) şi trebuie puse în relaţie cu templul lui Zeus de la Dodona, unde însă interpre-
tarea anumitor obiceiuri ca oniromanţie propriu-zisă este incertă, şi cu oracolul Geei de la Delfi, care a precedat cultul lui Apollo. în lumea greacă clasică, singurul caz în care incubaţia a fost practicată în mod regulat în asociaţie cu oniromanţia este cel al oracolelor lui AMFIARAOS (vezi) de la Oropos şi Teba.

Mai răspîndită şi mai intens practicată apare incubaţia legată de vindecări. Marile sanctuare ale zeului medicinei Asclepios (în special cele de la Epidaur, Cos şi Pergam în lumea greacă şi cel din Insula Tiberină la Roma) aveau în interior o serie de structuri speciale, mai ales porticuri, unde credincioşii îşi petreceau noaptea în aşteptarea acelei experienţe mistice care, prin intermediul unui somn miraculos sau al apariţiei zeului în somn, avea să le aducă vindecarea. *Discursurile sacre* ale lui Aelius Aristides, *Cronica de la Epidaur* şi, în versiune comică, *Plutos* al lui Aristofan ne oferă mărturii diferite, dar la fel de semnificative pentru însemnătatea pe care o avea acest tip de experienţă în lumea antică. Dacă la Cos înflorirea artei medicinei ca disciplină ştiinţifică propriu-zisă se împleteşte încă de la început cu dimensiunea religioasă, astfel încît incubaţia apare ca unul dintre ingredientele vindecărilor din acea „clinică" veritabilă care era sanctuarul lui Asclepios, la Epidaur incubaţia reprezenta momentul central al experienţei vindecării. Deşi erau prezenţi, medicii treceau oarecum în planul secundar; rolul lor era să-i primească şi să-i trieze pe pelerini, dîndu-le indicaţii şi sfaturi aflate adesea undeva între preceptul religios şi prescrierea medicală propriu-zisă. „Cura" şi vindecarea ulterioară aveau prea puţin de-a face cu medicii; ele constituiau mai degrabă o experienţă religioasă personală, centrată pe viziune, pe somn, pe autocon-vingere şi pe sugestie şi bazată pe un principiu

fundamental, cel al fuziunii intime dintre voință - astăzi am spune „aspectele psihologice ale bolii" - şi trup, boala fizică propriu-zisă. Zăcînd sub porticul sanctuarului şi aşteptînd să fie „vizitați" noaptea de zeu, bolnavii îşi îmbunătățeau starea fizică datorită autosugestiei şi meditației. Este greu de spus ce rol aveau drogurile şi halucinogenele în aceste trăiri mistice şi în această experimentare a divinului, deşi nu se poate nega că asemenea substanțe

ar fi fost folosite; este sigur însă că incubației, moment de maximă deschidere a pacientului către divin, i se atribuiau numeroase vindecări.

Incubi (lat. *Incubi, -orum).* Demoni nocturni, despre care se credea că se aşezau noaptea pe pieptul celor ce dormeau, trans-mițîndu-le vise urîte şi speriindu-i, şi că se uneau uneori cu femeile adormite. Purtau un acoperămînt pentru cap de formă conică, pe care uneori îl pierdeau; se spunea că cei care vedeau aceste acoperăminte puteau să găsească comori ascunse.

Indigetes (lat. *Indigetes, -um).* Termenul, care apare în diferite izvoare latine, este greu de interpretat. Potrivit unora, cu acest nume erau indicați la Roma eroii indigeni care, după ce au trăit pe pămînt ca ființe muritoare, erau venerați după moarte ca zei naționali. Astfel, de pildă, Enea, după dispariția sa, a devenit un *deus Indiges, pater Indiges* sau *Iupiter Indiges* ; în acelaşi fel, Romulus a fost venerat, asemenea lui Quirinus şi lui Latinus, ca *Iupiter Latia-ris.* Alții cred că *Indigetes* erau de fapt zei cu sarcini şi funcții specifice. Printre ei figurează, de exemplu, Cunina, care veghează asupra copiilor aflați în leagăn, şi alte divinități minore. Lista aşa-numiților *Indigetes* care apar în diferite izvoare (de pildă, *Saturnaliile* lui Macrobiu) cuprinde însă, pe lîngă numele zeilor minori, şi zei iluştri, precum Bona Dea şi chiar Apollo. După alții, *Indigetes* ar fi cei mai vechi zei venerați la Roma, considerați a fi indigeni, şi nu „importați".

Indigitamenta. Cu acest nume era indicat în Roma arhaică ansamblul formulelor invocatorii adresate unor divinități ocrotitoare ale diverselor momente din viața privată şi din cea cotidiană, de la etapele vieții copilului pînă la diferitele faze ale muncii cîmpului. Aceste invocații nu aveau niciodată loc în viața publică sau în vreme de război şi erau rezervate unor zei foarte vechi, ca Fabulinus, Sterculinus, Impor-citor şi alții. Listele de indigitamenta erau alcătuite de pontifi.

Indos (gr. 'IvSog, -ou ; lat. *Indus, -i).* 1) Potrivit unor tradiții mitografice tîrzii (în special Nonnos din Panopolis, *Dionisiacele,* 18.21), este eroul eponim al Indiei,
fiul lui Zeus şi al Terrei; a fost soțul nimfei Calauria, împreună cu care a generat fluviul Gange. A fost ucis de Zeus.

2) Eroul eponim al Indului; era un tînăr foarte frumos, care s-a îndrăgostit de fiica regelui Oxialces, a violat-o şi a scăpat de pedeapsă aruncîndu-se în apele fluviului care de atunci a luat numele său (Pseudo--Plutarh, *De fluminibus,* 25).

3) Rege din Sciția; potrivit unei legende amintite de Hyginus *{Fabule,* 274), a inventat banii, care au fost introduşi mai apoi în Grecia de regele Erehteu.

Inel. Ca în multe basme şi legende din folclorul oricărei țări, şi în mitologia clasică există întîmplări care au în centrul lor un inel. în mitul lui Tezeu, mai precis într-o variantă a povestirii despre aventu-rile cretane ale acestui erou, se spune că atunci cînd Minos s-a dus la Atena pentru a alege personal victimele destinate Minotaurului, iar Tezeu s-a îmbarcat împreună cu el, pe corabie a izbucnit o ceartă între regele cretan şi eroul atic, ambii dornici să cucerească iubirea Peribeei. Minos şi-a susținut superioritatea ca fiu al lui Zeus, însă Tezeu i-a opus propria lui descendență din Poseidon. Ca să se convingă de acest lucru, Minos a aruncat pe fundul mării un inel şi i-a cerut lui Tezeu să i-1 aducă. Tezeu s-a aruncat în apă, a vizitat în adîncuri palatul lui Poseidon şi al Amfitritei şi, în cele din urmă, a ieşit din valuri cu inelul lui Minos în mînă.

In mitul lui Prometeu se povesteşte că acest titan, eliberat de Heracle de pe stîn-cile Caucazului, unde fusese înlănțuit, a fost silit să poarte veşnic pe deget un inel de fier în care era montat un fragment din muntele care îl ținuse prizonier; inelul trebuia să-i servească drept avertisment şi amintire a captivității sale şi a faptului că era un supus al lui Zeus.

Există o anecdotă celebră despre Policrat din Samos, care, temîndu-se de invidia zeilor pentru norocul care îl însoțea în orice încercare, a hotărît să le cîştige bunăvoința oferindu-le cîteva dintre obiectele cele mai prețioase pe care le avea. Printre acestea se număra şi un inel de aur, pe care 1-a aruncat în mare, unde a fost înghițit de un peşte. Peştele a fost prins de un pescar care, cînd 1-a tăiat, a găsit inelul, 1-a recunoscut ca aparținîndu-i lui Policrat şi 1-a înapoiat

stăpînului. Zeii nu acceptaseră darul său; la puţină vreme, mînia lor s-a dezlănţuit, aşa cum se temuse Policrat, care şi-a pierdut viaţa în lupta împotriva lui Darius al Persiei (vezi POLICRAT).
Un inel se află şi în centrul unei povestiri referitoare la Giges şi care ne-a fost transmisă de Platon *(Republica,* 359). înainte de a deveni puternicul şi bogatul rege al Lidiei, Giges era păstor în slujba regelui. într-o zi, din cauza unei furtuni puternice, pe pajiştea unde îşi minase turmele s-a deschis o prăpastie. Curios, Giges a coborît în ea şi a descoperit o statuie din bronz reprezentînd un cal, goală pe dinăuntru şi cu cîteva crăpături prin care păstorul a observat că înăuntru se afla trupul unui mort, despuiat, dar avînd un inel pe un deget. Giges a izbutit să ia inelul, descoperind cu mare mirare că acesta avea puterea de a-1 face invizibil.
Deosebit de interesant este obiceiul, atestat în Grecia, de a tăia un inel în două şi de a dărui una din cele două părţi unui oaspete sau unui prieten, care promitea să o păstreze şi să o transmită propriilor urmaşi; în acest fel, membrii generaţiilor următoare puteau recunoaşte, la rîndul lor, vechile legături de prietenie.
în lumea romană, flaminul lui Iupiter obişnuia să poarte un inel rupt, fără piatră (Gellius, *Noctes Atticae,* 10.15).
Inferi (lat. *Inferi, -orum).* în mitologia romană, termenul îi indică pe zeii din lumea subterană, în opoziţie cu *superi,* zeii din cer. Frecvent însă cu termenul *inferi* sînt desemnaţi morţii în ansamblu şi toţi locuitorii din lumea subpămînteană - sufletele defuncţilor şi zei precum Hades, Pluton, Proserpina, furiile etc.; de asemenea, adesea se indică lumea de dincolo în general. Pentru diferitele concepţii referitoare la lumea morţilor vezi LUMEA DE DINCOLO.
Inferiae (lat. *inferiae, -arum).* Cu acest termen erau indicate în lumea romană ofrandele aduse la morminte şi închinate morţilor şi zeilor din lumea infernală.
Infula (lat. *infula, -ae).* în lumea romană, cu acest termen era indicată o fîşie de lînă, de obicei albă, împodobită cu panglici, cu care îşi încingeau fruntea preoţii şi preo-tesele vestale şi se împodobeau altarele şi
victimele destinate sacrificării. Tot ceea ce era ornat cu aceste *infulae* era inviolabil.
Iniţiere. în Antichitatea clasică, majoritatea riturilor de iniţiere despre care sîntem informaţi şi la care face aluzie mitologia vizează în primul rînd momentul trecerii tinerilor la vîrsta adultă. în mitologie, temele caracteristice care fac trimitere la riturile iniţiatice sînt abandonarea copiilor, izolarea, lupta şi depăşirea unor obstacole, care adesea se prezintă sub forma unor balauri şi monştri ce trebuie ucişi. Din acest punct de vedere, faptele unor eroi precum Tezeu sau Heracle, care trec probe dificile sau înfruntă fiinţe înspăi-mîntătoare, pot fi interpretate ca tot atîtea etape ale unui drum iniţiatic. Din diferite izvoare (Eforos, Strabon, Platon) cunoaştem o serie de rituri iniţiatice din insula Creta, iar cureţii din mitologie au un echivalent în grupurile de tineri luptători ce se adunau în peştera de pe muntele Ida pentru a efectua anumite ritualuri ce cuprindeau dansuri cu scuturi votive (dintre care multe aveau caracter oriental şi s-au păstrat pînă la noi), focuri mari, comemorarea îngropării lui Zeus şi, poate, chiar sacrificarea unui copil. într-o serie de ritualuri de iniţiere complexe se pot înscrie obiceiurile tipic spartane relative la educarea copiilor, care presupuneau, printre altele, ca timp de un an aceştia să trăiască ascunşi şi să ucidă hiloţi, fără să fie văzuţi de cineva; acest obicei se numea *krypteia.* Tipic era şi ritualul ce caracteriza cultul Artemisei *Ortia,* în cursul căruia cîţiva tineri trebuiau să fure ofrandele de brînză aşezate pe altarul zeiţei, pe cînd alţii încercau să le apere, biciuindu-i violent pe atacatori; sîngele trebuia să curgă pe altar (pentru originea mitică a ritului vezi AMFIS-TENES). Alte rituri de iniţiere sînt atestate tot la Sparta, în legătură cu mitul lui Apollo, în cursul sărbătorilor numite GIMNOPEDIAI (vezi). La Atena, motive iniţiatice pot fi întîlnite în aşa-numita *ephebeia:* tinerii efebi părăseau casa părintească, făceau un stagiu în cazărmile din Pireu sau păzind graniţele şi erau introduşi în cultele *polis-u\ui,* la care luau parte în mod regulat; în timpul APATURIILOR (vezi), tinerii îşi tăiau părul, ca ofrandă rituală adusă divinităţii. Riturile iniţiatice îi vizau nu doar pe băieţi, ci şi pe fete, care înainte de

căsătorie trebuiau să petreacă un timp departe de casa părintească, în slujba unui zeu. Ştim că la Lesbos şi la Ceos aveau loc concursuri de frumuseţe ale tinerelor fecioare în cadrul celebrărilor religioase din sanctuare; la Atena, tinerele, izolate de restul lumii, dedicau o anumită perioadă cultului Artemisei *Brauronia* (în cinstea căreia aveau loc BRAURONIILE - vezi) şi Artemisei *Munihia.* La Corint, tinerii - şapte băieţi şi şapte fete - petreceau un an izolaţi în templul Herei *Akraia,* unde puteau fi văzute mormintele fiilor Medeei; la sfîrşitul acestei perioade se sacrifica un miel negru, sacrificiu prin care se înnoia ispăşirea vinii strămoşilor, iar tinerii erau implicaţi în tradiţiile cetăţii şi în responsabilităţile pe care le presupunea apartenenţa la aceasta în calitate de adulţi. Trimiteri la riturile iniţiatice se întîlnesc şi în serviciul aşa--numitelor *arrephoroi* de la Atena (vezi AREFORIA) şi în numeroase alte tradiţii răs-pîndite în întreaga Grecie. în special aspectul agonistic, ce caracterizează un mare număr de sărbători religioase greceşti, cu desfăşurarea de întreceri sportive, artistice şi de îndemînare, reprezintă ultima urmă vizibilă a unor vechi practici iniţiatice care aveau loc probabil în vremurile străvechi. întrecerile şi jocurile, rămăşiţe ale unor vechi ritualuri de iniţiere, apar şi în lumea romană, în cadrul ceremoniilor care marcau trecerea tinerilor la vîrsta adultă. O importanţă deosebită din acest punct de vedere aveau sărbătorile numite LIBERALIA (vezi), în timpul cărora toţi tinerii care împliniseră şaisprezece ani îm-brăcau toga virilă (Ovidiu, *Fastele,* 3.713 şi urm.).
Pe lîngă riturile iniţiatice legate de trecerea tinerilor la vîrsta adultă, erau importante şi cele relative la cultele mis-terice, mai ales la cele eleusine, în cinstea Demetrei şi a Persefonei, la cele dionisiace şi orfico-pitagorice, cărora li s-au adăugat altele din lumea romană, în special cele mithraice. Pentru toate acestea vezi MISTERE.

Ino (gr. 'Ivui, -oue > lat- *Ino, -us).* Fiica lui Cadmos şi a Harmoniei şi soţia lui Ata-mas. Pentru detalii vezi ATAMAS, LEUCO-TEEA, NAUFRAGIU.
Insitor. Veche divinitate agricolă venerată în Roma arhaică, ocrotitoare a altoirii.
Insula Tiberină. Insulă pe Tibru, la Roma, la poalele Palatinului. Potrivit legendei, s-a format din mănunchiurile de spice de grîu ce reprezentau recolta de pe Cîmpul lui Marte şi care fuseseră aruncate în rîu o dată cu alungarea Tarquinilor; pămîn-turile de pe Cîmpul lui Marte erau proprietatea Tarquinilor, dar după alungarea acestora au fost închinate zeului Marte şi, prin urmare, consumarea griului cules de pe aceste terenuri constituia un sacrilegiu. Pe insulă se practica cultul zeului fluvial Tiberinus, în cinstea căruia se ridicase un altar, într-un loc ce nu poate fi precizat. Destinaţia definitivă a insulei a fost determinată însă de construirea unui templu al lui Esculap, în urma unei grave epidemii care a afectat cetatea în anul 293 î.Hr. Cărţile Sibiline au sugerat să se trimită o solie la Epidaur, principalul centru al cultului grec al lui Asclepios ; solii s-au întors cu un şarpe, animalul sacru al zeului, care nu putea lipsi din nici unul dintre sanctuarele sale. Şarpele, lăsat liber pe Cîmpul lui Marte, a intrat în rîu şi a înotat pînă la insulă, indicînd astfel locul unde trebuia să se ridice templul zeului. De atunci insula a început să îndeplinească rolul de loc al vindecării, înlesnit de altfel de izolarea sa, rol pe care şi 1-a păstrat de-a lungul întregului Ev Mediu. La extremitatea orientală a insulei se păstrează rămăşiţe din prova unei trireme, din tuf acoperit cu travertin, ce evoca, evident, trirema cu care şarpele lui Esculap, şi el reprezentat în piatră, fusese adus de la Epidaur. De asemenea, pe insulă se aflau alte temple şi altare minore : un altar închinat lui Iupiter *Iura-rius,* „garant al jurămîntului", un templu al lui Faunus şi un altul al lui Veiovis; după cum atestă diverse inscripţii, aici se practicau probabil cultul lui Semo San-cus şi cel al Bellonei, venerată cu epitetul *Insulensis.*
Insulă. Fiind nişte locuri îndepărtate, în care se poate ajunge numai printr-o călătorie ce poate fi lungă şi aventuroasă, insulele apar ca nişte tărîmuri fantastice şi îndepărtate, unde zeii locuiesc sau aleg să se nască şi unde pot avea loc întîlniri miraculoase sau experienţe extraordinare. Mitologia vorbeşte despre insule ce pot fi realmente reperate pe hărţile geografice, însă pe care le prezintă ca pe nişte tărîmuri

de basm, unde plasează unele dintre cele mai complexe şi fascinante povestiri, dar aminteşte şi insule îndepărtate şi legendare, pe care în zadar am căuta să le găsim în vreo mare cunoscută; ca o insulă se prezintă şi una dintre imaginile sale despre lumea de dincolo. Nu lipsesc nici insulele care probabil că există sau au existat, dar a căror identificare se dovedea dificilă chiar şi pentru antici.
Printre insulele reale care joacă un rol important în multe povestiri mitologice figurează în primul rînd Creta, unde micul Zeus a crescut într-o peşteră de pe coasta muntelui Ida; în Creta este plasat complexul ciclu de evenimente avîndu-i ca protagonişti pe Minos, Pasifae, Dedal şi Minotaurul; printre suveranii care luptă la Troia se numără Idomeneu, regele insulei; în *Imnul homeric către Demetra* se aminteşte un popas al zeiţei în insulă, pe cînd îşi căuta fiica. Şi insula Cipru are un rpl important în mitologie, ea fiind patria zeiţei Afro-dita, numită adesea cu epitetul *Ciprida* sau *Ciprinia.* într-o insulă identificată adesea cu Naxos, Tezeu a părăsit-o pe Ariadna, care îl urmase la întoarcerea din expediţia victorioasă împotriva Minotaurului. Apollo şi Artemis, gemenii zeiţei Latona, s-au năs-cut pe o insulă „care umblă", cum o defineşte Ovidiu *(Metamorfoze,* 6.333-334), insula Delos, care se deplasa continuu pe ape şi pe care Zeus a legat-o de fundul mării cu lanţuri de diamant; se povestea că Poseidon, cu o lovitură de trident, făcuse ca această insulă să apară din adîncul mării şi că iniţial ea se numise Ortigia, „insula ciocîrliilor", sau, potrivit lui Calimah *(Imn către Delos,* 36-40), Asteria; pentru că Hera îi interzisese Latonei să nască într-un loc aflat sub cer, Zeus i-a poruncit lui Poseidon să acopere insula cu un cer de ape. Numeroase insule erau centre de cult venerate în mod deosebit, precum Samos, insula sacră a Herei, Samotrace, unde se afla sediul cultelor misterice ale cabirilor, Cos, sediul unui sanctuar al lui Asclepios, Egina, unde era venerată zeiţa Afaia, căreia i-a urmat Atena; alte insule erau considerate sălaşul zeilor, ca Sicilia, unde sînt plasate numeroase episoade mitologice (de la rătăcirile lui Dedal urmărit de Minos pînă la răpirea Persefonei de către Hades), dar şi fierăria lui Hefaistos, aflată sub Etna; sau
Insulele Eoliene, unde locuia Eol. Apariţia a numeroase insule bine cunoscute de către marinari sau originea numelor acestora erau puse în legătură cu intervenţia divină ori cu unele povestiri mitologice: insula Rodos, „cînd Zeus şi muritorii şi-au împărţit pă-mîntul, încă nevăzut pe întinderea apelor mării, era scufundată în adîncurile sărate" (Pindar, *Olimpice,* 7.54-76), iar Zeus a făcut-o să apară şi i-a

încredințat-o lui Helios; acesta s-a unit aici cu frumoasa Rode, de la care insula și-a luat numele. Şi în cazul insulei Prohita mitul a identificat o eroină eponimă, troiana Prohite, înrudită cu Enea, care după căderea Troiei 1-a urmat în rătăcirile sale pe mare. Ea a fost îngropată pe insula Prohita, căreia i-a dat numele (Dionysos din Halicarnas, 1.53.2-3). Un mit sugestiv, povestit de Apollonios din Rodos *înArgonauticele,* explică şi originea insulei Caliste, „cea nespus de frumoasă", care mai tîrziu s-a numit Thera, iar apoi Santorini: unul dintre argonauți, Eufem, a primit în dar de la Triton un bulgăre de pămînt. Eufem a visat că din acel pămînt, udat cu lapte, a răsărit o fată frumoasă, cu care el s-a unit; fata i-a prezis că pămîntul din care se născuse avea să se preschimbe curînd într-o insulă, unde vor trăi urmaşii săi. Iason, pe care Eufem 1-a rugat să-i descifreze sensul acelui vis, 1-a sfătuit să arunce bulgărele de pămînt în mare, iar zeii l-au transformat în insula Thera. Şi în lumea romană insulele au înflăcărat imaginația poeților; astfel, apăruse un mit legat de originea INSULEI TIBE-RINE (vezi).
Pe lîngă insulele reale, în povestirile mitologice există numeroase insule imaginare, pe care în zadar am căuta să le identificăm cu unele locuri cunoscute. Geografia homerică, în special cea din *Odiseea,* prezintă un mare număr de astfel de insule, pe care anticii şi, mai apoi, oamenii de știință moderni le plasează în Marea Mediterană, în mările din Nord sau în apele îndepărtatului Ocean. Chiar dacă o serie de nume corespund unor locuri ce pot fi identificate pe hărțile geografice, descrierile lui Homer şi itinerarele de-a lungul cărora sînt plasate insulele în povestire fac ca acestea să fie mai degrabă locuri ale mitului şi ale poeziei. Este cazul insulei Itaca, regatul

lui Ulise, care, în ciuda corespondenței numelui său cu cel al unei insule cunoscute, se situează în general în dimensiunea fanteziei, sau al insulei Scheria, locuită de feacii lui Antinous, sau al insulei Ogigia, insula nimfei Calipso, unde Ulise a fost ținut într-un soi de fericită captivitate, sau al insulei vrăjitoarei Circe, numită Eea, care este de fapt o peninsulă, despărțită de uscat prin nişte mlaştini şi identificată în prezent cu promontoriul Circaeus, sau al insulelor lestrigonilor (poate Sici-lia?), ciclopilor (Eolia sau tot Sicilia?) şi harpiilor, care pot fi recunoscute în Stro-fade, insule „ce se rotesc", după cum pare să sugereze numele lor (potrivit legendei, Zetes şi Calais le urmăreau pe harpii, vrînd să le omoare, dar, o dată ajunşi în Strofade, Iris i-a sfătuit să se întoarcă, pentru că harpiile erau creaturile sacre ale lui Zeus şi nu puteau fi distruse; astfel, numele insulelor ar indica întoarcerea ra-pidă a celor doi Boreazi, care au renunțat la urmărire; vezi ZETES şi CALAIS). Homer povesteşte că există şi o insulă legendară numită Siria, aflată „deasupra/ Ortigiei şi soarele pe-acolo/ Se dă 'napoi. Nu-i tare locuită/ Ci-i roditoare şi-n păşuni mănoasă,/ Bogată-n oi şi-n vin şi-n grîu. Acolo/ Nici foamea nu pătrunde, nici vreo boală/ Grețoasă nu mai chinuie vreodată/ Pe bieții oameni. Dacă prin cetate/ Imbătrîneşte-un neam din ei, Apollo/ Venind cu arc de-ar-gint şi cu Diana,/ Blajin îi săgetează şi-i doboară" *(Odiseea,* 15.403 şi urm.). Una dintre variantele poveştii lui Dedal şi a lui Icar, care are loc pe o insulă (Creta), vorbeşte despre o oprire a lui Dedal în Insulele Chihlimbarului, unde ridică două coloane comemorative, una pentru sine şi cealaltă pentru fiul său Icar, care pierise tragic în mare. Printre insulele legendare nu putem să nu amintim Atlantida, continentul înghițit în scurt timp de apele mării din voința zeilor, al cărui mit este povestit de Platon în *Timaios* şi în *Critias* (vezi ATLANTIDA).
In lumea clasică, posibilitatea de a transforma poetic insulele în locuri îndepărtate, despărțite de restul lumii întrucît sînt înconjurate din toate părțile de mare, dă naştere mitului despre Insulele Fericiților, un loc aflat la capătul pămîntului, unde ajung după moarte eroii, care nu cunosc
întunericul Hadesului, rezervat muritorilor, în aceste insule, descrise de Hesiod ca un peisaj spiritual, dar şi ca loc geografic, eroii trăiesc „cu sufletul despovărat de griji", iar pacea locurilor este egalată de rodnicia pămîntului, care „de trei ori pe an dă roade bogate şi bune" *(Munci şi zile,* 170 şi urm.); cea mai completă descriere a lor ne-o oferă Horațiu *(Epode,* 16.41 şi urm.): „Să o pornim pe cîmpiile fericite, cîmpii şi insule minunate, unde în fiecare an pămîntul, fără să fie arat, dă roade, iar vița-de-vie, chiar dacă nu e îngrijită, înfloreşte mereu ; unde înmugureşte ramul de măslin, care nu îl înşală pe cultivator, iar smochinul se împodobeşte de roade întunecate ; mierea curge din stejarii scorburoşi, iar izvoarele țîşnesc cu zgomot în crestele munților. Acolo vin să fie mulse caprele, iar turma ascultătoare vine cu ugerele umflate; seara ursul nu dă tîrcoale oilor, iar pămîntul nu se umflă, ridicat de vipere. Şi, fericiți, admirăm lucruri mai înalte: cum ploiosul Euros nu loveşte cîmpiile cu furtuni şi cum pe pămîntul uscat semințele roditoare nu seacă. [...]. Aici nu a ajuns nici o corabie. [...] Nici o molimă nu loveşte animalele şi nici căderea vreunei constelații nu omoară turma. Aceste țărmuri Zeus le-a dat

oamenilor credincioşi..." (vezi şi INSULELE FERICIŢILOR). într-o insulă asemănătoare sub anumite aspecte cu cea a Fericiţilor, Leuce sau Insula Albă de la gurile Dunării, în apele Mării Negre, mitul plasa sălaşul etern al lui Ahile şi al Elenei, care au trăit aici în veci, recitind umbrelor eroilor versurile lui Homer şi aducînd pe lume un fiu, o fiinţă înaripată numită Euforion (Pau-sanias, 3.19.11). Potrivit unei legende, aici au trăit Ahile şi Ifigenia, un alt cuplu destinat să trăiască veşnic (Antoninus Liberales, *TYansformationes,* 27).
Printre insulele prezentate de antici ca fiind reale, dar asupra situării şi caracteristicilor cărora există încă din Antichitate dubii, versiuni contradictorii şi interpretări legendare, se numără, de pildă, Insulele Fericite sau Minunate, descrise în diferite pasaje din Diodor, Pliniu şi Plutarh. O caracteristică a acestor insule este că izvoarele le prezintă cu toate atributele asociate de obicei Insulelor Fericiţilor: climă blîndă, pămînt roditor, peisaje splendide şi un mare număr de vite, dar şi depărtarea de

locurile cunoscute, ele aflîndu-se în apele Oceanului, „la multe zile de călătorie din Libia către Apus" (Diodor, 5.19-20). Potrivit lui Plutarh, aceste insule pot fi plasate la originea mitului despre Insulele Fericiţilor, atît de mare este asemănarea lor cu acelea: „Vînturile blînde de la apus şi de la răsărit care suflă uneori peste ele dau ploi uşoare, pe care le aduc de pe mare, dar mai adesea aduc zile de vreme umedă şi luminoasă, care împrospătează şi hrăneşte cu blîndeţe pămîntul, incit şi la barbari e răspîndită credinţa că acela e locul Fericiţilor şi că acelea sînt Cîmpiile Elizee cîntate de Homer" *(Sertorius,* 8). Deşi descrierile lor se potrivesc locurilor din mitologie, iar identificarea lor (Baleare, Azore, Canare?) implică unele incertitudini, este sigur faptul că avem de-a face cu insule reale, iar Pliniu *(Naturalis historia,* 6.202) ne oferă cea mai credibilă descriere ştiinţifică a lor. Nu mai puţin sugestivă şi dificil de identificat, aflîndu-se la graniţa dintre realitate şi mit, este insula Thule, considerată cea mai nordică porţiune a pămîn-tului (vezi THULE).
Simbol al refugiului în faţa pericolelor, adesea greu de atins, legată inextricabil de tema călătoriei reale sau metaforice, a descoperirii, a unui univers aparte, unde se pot întîlni fiinţe care nu există în altă parte a lumii şi chiar zei, insula reprezintă una dintre imaginile cele mai sugestive şi mai fecunde ale mitologiei clasice şi, asemenea miturilor greceşti şi romane, va fi evocată adesea în literatura occidentală.
Insulele Fericite sau **Minunate,** vezi INSULA.
Insulele Fericiţilor (gr. Maxapwv vt]<toi ; lat. *Beatorum insulae).* Locul supravieţuirii fericite după moarte, unde îşi duc liniştit viaţa, asemenea zeilor şi oamenilor din vîrsta de aur, eroii şi oamenii aleşi de zei. Asemănătoare sub multe aspecte cu CÎMPIILE ELIZEE (vezi), despre care Homer vorbeşte ca despre un loc fericit (ce nu are nimic în comun cu lumea de dincolo a oamenilor, fiind rezervat nu muritorilor de rînd, ci eroilor), Insulele Fericiţilor sau Insulele Fericite reprezintă, în opera *Munci şi zile* a lui Hesiod, locul unde supravieţuiesc oamenii din vîrsta eroilor; ele se află la hotarele lumii, nu au nici o legătură cu muritorii şi nici nu sînt o parte a unui destin la care aceştia ar putea aspira după moarte, ca recunoaştere a anumitor virtuţi.
Concepţia privitoare la o posibilă răsplată după moarte şi deci la posibilitatea de a accede la un destin fericit, diferit de modul tradiţional în care era concepută lumea de dincolo (în cel mai bun caz un loc întunecat, şters, fără culoare) se impune o dată cu afirmarea misterelor (de pildă, a celor eleusine); misterele le promiteau iniţiaţilor o soartă fericită, foarte asemănătoare cu idealul de fericire întrezărit de Hesiod în Insulele Fericiţilor. Iniţiaţii urmau să se bucure de o viaţă fericită şi reală pe pajiştile înflorite, sub strălucirea unui soare etern. Conceptul este subliniat în *Imnul homeric către Demetra* („Cel neiniţiat nu are/ Aceeaşi soartă, chiar cînd moartea îl zvîrle-n beznele jilave"), de către Pindar, într-un fragment din Sofocle (în Hades, numai iniţiaţilor „le este rezervată o viaţă adevărată... pe ceilalţi îi aşteaptă doar durerea"), precum şi de către Aristofan, în *Broaştele* ; o dată cu orfismul se răspîndeşte şi convingerea privitoare la corespondenţa dintre faptele de pe pămînt şi judecarea lor - şi răsplata ulterioară -în lumea de dincolo.
Insula Fericiţilor constituie obiectul unei atente descrieri a lui Horaţiu *(Epode,* 16), care aminteşte că ea le-a fost rezervată de Zeus „oamenilor credincioşi".
Vezi, de asemenea, LUMEA DE DINCOLO şi INSULĂ.
Intercidonia. Veche divinitate romană, ocrotitoare a naşterilor.
Invidia (lat. *Invidia, -ae).* In lumea romană, Invidia era venerată ca divinitate alegorică; era reprezentată ca o bătrînă slabă şi palidă, cu părul plin de şerpi şi un alt şarpe care îi muşca inima. în descrierea lui Ovidiu *(Metamorfoze,* 2.760 şi urm.), casa Invidiei, „plină de venin negru, [...] este ascunsă într-o peşteră în fundul unei văi, lipsită de soare şi neatinsă de nici o adiere de vînt. Tristă şi pătrunsă de frig de neînchipuit, fiind fără foc, peştera este totdeauna cufundată în întuneric". Aici Invidia se hrăneşte cu carne de viperă, „hrană a furiilor ei", „lăsînd jos corpurile şerpilor pe jumătate mîncaţi"; „Are faţa

T

palidă. Trupul slab ca un schelet. Privirea niciodată dreaptă. Dinții pătați de rugină. Pieptul şi-1 răcoreşte cu fiere. Limba îi înoată în venin. [...] Vede cu ciudă bucuriile oamenilor şi se înverşunează văzîndu-le". Cînd merge, „ia un băț plin de jur împrejur cu spini şi pleacă învăluită într-un nor negru. Pe unde trece, aşterne la pămînt cîmpurile înfloritoare, arde iarba, retează vîrfurile arborilor şi cu suflarea sa infectează popoare, oraşe şi sate" *(ibidem,* 789 şi urm.).

Pentru conceptul de invidie - sau gelozie - a zeilor față de oameni, care are un rol central în poezia şi în tradiția greacă mai ales în epoca arhaică şi la începutul perioadei clasice, vezi PHTHONOS. Pentru invidia provocată de gelozia din dragoste şi de spiritul de competiție vezi GELOZIE.

Invulnerabilitate. în mitologia clasică există diferite legende care au ca protagonişti personaje invulnerabile. Invulnerabili pot fi atît eroii şi oamenii, cît şi animalele, iar invulnerabilitatea se poate manifesta în două moduri diferite: personajul poate avea un singur punct slab (călcîiul lui Ahile) sau poate fi vulnerabil numai la o anumită armă sau la un anumit obiect (leul din Nemeea poate fi rănit numai de propriile sale gheare).

Invulnerabilitatea poate fi asigurată de foc : în acest fel Thetis încearcă să distrugă părțile muritoare ale lui Ahile, moştenirea descendenței sale din Peleu, care este muritor; dar tatăl său, necunoscînd scopul pentru care Ahile este învăluit în flăcări, îl salvează şi îl încredințează centaurului Chiron pentru a înlocui acele părți ale trupului său care fuseseră distruse de foc. Există o legendă asemănătoare şi despre Demofon, fiul regelui din Eleusis care o găzduise pe Demetra cînd aceasta rătăcea pe pămînt în căutarea fiicei sale. Pentru a-i răsplăti ospitalitatea, Demetra a vrut să-1 facă nemuritor pe fiul regelui, iar pentru aceasta 1-a aşezat în focul din cămin. Copilul a crescut miraculos, pînă cînd mama sa a aflat ce făcea Demetra în timpul nopții, iar minunea a luat sfîrşit.

în multe povestiri mitologice, invulnerabilitatea lui Ahile avea o cauză diferită de foc şi opusă lui. Potrivit acestor povestiri, mama sa l-ar fi cufundat în apa Styxului. Faptul că 1-a ținut de călcîi, care astfel nu

IO

s-a udat, reprezenta explicația acelui singur punct slab devenit proverbial. Tot călcîiul era şi punctul slab al lui Talos, paznicul monstruos al insulei Creta, făurit de Hefais-tos ca un enorm robot de bronz: avea o singură venă din care viața se scurgea dacă era tăiată şi care îi pulsa tocmai în dreptul călcîiului, spre gleznă — o aluzie, probabil, la tehnica topirii bronzului.

Şi Aiax Telamonianul era invulnerabil; prețiosul dar îi fusese făcut de Heracle, care, vizitîndu-1 pe tatăl său şi văzîndu-1 pe Aiax abia născut, 1-a înfăşurat în blana sa de leu (cea a leului din Nemeea) şi 1-a rugat pe Zeus să-1 facă invulnerabil. Zeus a încuviințat, dar şi în cazul lui Aiax, ca şi în cazul lui Ahile, existau unele puncte slabe - umărul, şoldul şi subsuoara - corespunzătoare locurilor unde tolba lui Heracle atingea blana de leu. Invulnerabil era şi Ceneu, din voința lui Poseidon, care îl îndrăgise pe cînd era fată (vezi CENEU) ; în lupta împotriva centaurilor, aceştia au reuşit să-1 învingă îngropîndu-1 de viu sub un morman de trunchiuri de brad.

Mitul aminteşte lupta dintre doi eroi invulnerabili, Ahile şi Cicnos. Cel din urmă a fost înfrînt, dar nu a murit; zeii au intervenit, transformîndu-1 în lebădă. Heracle nu era invulnerabil, dar a înfruntat invulnerabilul leu din Nemeea în timpul uneia dintre muncile sale; monstruoasa fiară avea o piele extrem de rezistentă, iar faptul că a folosit-o constant i-a permis lui Heracle să ia puțin din invulnerabilitatea ei. Tema invulnerabilității, frecventă în poveştile tuturor țărilor, s-a dezvoltat după o serie de scheme analoage cu cele din Grecia, în special în cazul unor eroi din tradiția celtică şi germanică.

Io (gr. 'loi,'loug ; lat. *Io, -us).* Fiica lui Inahos, primul rege din Argos, şi preoteasa Herei din Argos; a fost iubită de Zeus şi transformată ulterior în juncă de Hera, mî-nioasă şi geloasă (Apollodor, *Biblioteca,* 2.1.3). Atunci Zeus s-a unit cu ea luînd înfățişarea unui taur (Eschil, *Prometeu,* 640), însă zeița a pus-o sub paza lui Argos cel cu o sută de ochi, care a fost ucis de Hermes la porunca lui Zeus. Hera, de neoprit în dorința sa de răzbunare împotriva femeilor muritoare iubite de divinul său consort, a urmărit-o cu înțepăturile insuportabile ale unui tăun şi a obligat-o să

rătăcească, pradă turbării, dintr-un ținut în altul. în cele din urmă, nefericita Io și-a găsit liniștea pe malul Nilului, unde și-a recăpătat chipul omenesc și i-a născut lui Zeus un fiu, EPAFOS (vezi).

Rătăcirile lui Io au fost faimoase în Antichitate ; se credea că Bosforul fusese numit după ea, dat fiind sensul său etimologic de „trecere a vacii", corespunzător, printre altele, și englezescului *Ox-ford*; tradiția spune că Io a traversat Bosforul înot. Potrivit altor tradiții, Io s-a căsătorit cu Ariris sau Telegonos, regele Egiptului, și a fost identificată mai tîrziu cu zeița egip-teană Isis. De asemenea, era identificată adesea cu luna. Este reprezentată frecvent ca o figură feminină, avînd însă pe cap coarnele junincii.

► *Epitete.* Inahida (după tatăl său Inahos).

► *Prezențe In literatura antică.* Mitul lui Io este amintit de Eschil în *Prometeu* și în *Rugătoarele,* de Sofocle în *Inahos,* de Hero-dot, 2.41, care menționează identificarea lui Io cu Isis. Licinius Calvus a scris un poem mitologic intitulat *Io.* Mitul este povestit de Ovidiu, *Metamorfoze,* 1.583 și urm.

► *Iconografie.* Pe lîngă diverse picturi pe vase grecești, Io este reprezentată în picturile din templul lui Isis de la Pompei și din Casa Liviei de la Roma.

16 (gr. iui, tou; lat. io). în greacă și ulterior în latină, aceasta era o exclamație tipică a bacantelor cuprinse de extazul bahic, prin care se exprimau sentimentele de uimire, durere sau entuziasm; apărea frecvent în invocațiile către Dionysos și Apollo.

Iobates (gr. *'\ofidxr\q,* -ou ; lat. *Iobates, -ae).* Rege din Licia (vezi BELEROFON).

Iobes (gr. *'\6țnt]q,* -ou). Fiul lui Heracle și al Certei, una dintre fiicele lui Tespius.

Iocasta (gr. 'IOX<X<TTT|, *-r\q*; lat. *Iocaste, -es* și *Iocasta, -ae).* Numită de Homer și Epi-casta, este soția lui Laios și mama lui Oedip. Pentru detalii vezi OEDIP.

Iocastos (gr. *'\6x.axrtoq,* -ou; lat. *Iocastus, -i).* Fiul lui Eol; era considerat întemeietorul mitic al cetății Rhegium din Calabria. Alte tradiții susțineau că cetatea se ridicase în apropierea locului unde Iocastos fusese îngropat după ce murise din cauza unei mușcături de șarpe.

Iodama (gr. 'loSocjm, *-r\q).* Fiica lui Itonos, nepoata lui Amfiction și urmașa lui Deu-calion. Era preoteasa Atenei *Itonia,* venerată în Beoția într-un sanctuar aflat în apropiere de Coroneea. Potrivit legendei, într-o noapte zeița i s-a arătat, iar ea a fost prefăcută în stană de piatră pentru că văzuse ceea ce ochii omenești nu aveau voie să vadă. Pausanias povestește că Iodama avea un altar în templul zeiței și că în fiecare zi, chiar și în vremea sa, se aprindea un foc în cinstea ei (Pausaniae, 9,34.1 și urm.). Potrivit altor versiuni ale mitului, Iodama a fost iubită de Zeus, cu care a avut o fiică pe nume Teba; unele versiuni mai tîrzii povestesc că era sora Atenei și că a fost ucisă din greșeală de aceasta pe cînd se antrena cu armele.

Iolau (gr. 'loXaog, -ou; lat. *Iolaus, -i).* Fiul lui Ificles și al Automedusei (vezi schema de la rubrica PERSEU). Ificles era fratele vitreg al lui Heracle, iar Iolau a devenit tovarășul credincios și conducătorul carului de luptă al acestuia. Eroul 1-a trimis cu fiii sili în Sardinia, la fiicele lui Tespius, dar Iolau s-a întors la Heracle cu puțin înainte de moartea acestuia și a fost cel dintîi care i-a adus sacrificii, venerîndu-1 ca semizeu. După moartea sa, Iolau a obținut de la zeii din infern permisiunea să se întoarcă pe pămînt ca să aibă grijă de fiii lui Heracle. L-a ucis pe Euristeu și, după ce și-a îndeplinit misiunea, s-a întors în lumea morților.

► *Prezențe în literatura antică.* Iolau apare în numeroase izvoare, în legătură cu mitul lui Heracle (de la *Scutul* și *Teogonia* lui Hesiod la Pindar și la *Heraclizii* lui Euri-pide), dar este și protagonistul unei serii de aventuri amoroase alături de Heracle, aventuri povestite în *Romanul lui Iolau* (cunoscut doar din fragmente de papirus).

Iolcos (gr. 'IwXxog, -ou; lat. *Iolcos* sau *lolcus, -i).* Cetate din Tesalia, care are o importanță deosebită în mitologie. Era patria lui Iason; de aici a pornit expediția argonauților dornici să găsească lîna de aur (vezi IASON și ARGONAUȚI).

Iole (gr. 'IoXTI, -TIS; lat- *Iole, -es).* Fiica lui Euritos, regele Ehaliei. A fost iubită de Heracle. După moartea eroului s-a căsă-torit cu fiul acestuia, Hilos. Pentru detalii vezi HERACLE.

Ion (gr. "luni, -wvog ; lat. *Ion, -onis).* Miticul străbun al ionienilor, fiul lui Xutos și al Creusei, sau al lui Apollo și al Creusei, și nepotul lui Hellen (vezi schema de la rubrica DEUCALION). Potrivit unor tradiții, a domnit în Atica. Personajul "este protagonistul tragediei omonime a lui Euripide.

Ionide (gr. 'lojvCSeg, -wv ; lat. *Ionides, -um).* Numele unor nimfe venerate în Elida, cărora le era închinat un templu în apropiere de rîul Citeron.

Ionios (gr. 'loviog, -ou; lat. *Ionius, -i).* 1) Fiul regelui Adrias din Iliria, de la care și-a luat numele Marea Adriatică; este eroul eponim al Mării Ionice.

2) Fiul lui Dirahos, eroul eponim al actualului Durazzo ; a fost ucis din greșeală de Heracle, care i-a venit în ajutor împotriva fraților săi ce îl amenințau. Trupul neînsuflețit al lui Ionios a fost aruncat în marea care îi poartă numele. în Antichitate, aceste legende s-au bucurat de mai puțin succes decît aceea, susținută în special de Eschil, potrivit căreia Marea Ionică, numită odinioară Marea lui Cronos și a Rheei, a primit acest nume în cinstea lui Io (vezi).

Iopas (gr. 'loirag, -ou). Poet și cîntăreț mitic; urmînd indicațiile lui Atlas, a cîntat splendoarea astrelor și a bolții cerești.

Iope (gr. 'loTrn, *-r\q).* 1) Fiica lui Eol și soția lui Cefeu; potrivit unei versiuni a mitului, a fost mama Andromedei.

2) Fiica lui Ificles, fratele geamăn al lui Heracle, și soția lui Tezeu.

Irene (gr. ElpTJvn, -TIC ; lat. *Irene, -es* și *Pax, Pacis).* Era venerată ca zeiță a păcii; Hesiod o considera fiica lui Zeus și a lui Temis și o plasa printre HORE (vezi).

► *Răspîndirea cultului.* Era venerată la Atena, unde în timpul sărbătorilor numite Sinecia i se aducea un

sacrificiu. Cultul zeiței a fost foarte răspîndit la Roma, unde împăratul Vespasian a ridicat în cinsea ei un somptuos templu.
► *Prezențe în literatura antică.* Irene este amintită de Hesiod în *Teogonia* (v. 902), precum şi de diferiți poeți (Bachilide, Euripide) şi de Aristofan, în *Pacea.* Ca nume propriu, în Antichitate apare aproape exclusiv cu referire la eroine şi la bacante, însă nu şi la femeile muritoare.
► *Iconografie.* Este reprezentată adesea pe monede, ca o tînără avînd cornul abundenței în mîna stîngă şi o ramură de măslin sau caduceul lui Hermes în mîna dreaptă. O statuie celebră, care o înfățişează cu micul Plutos în brațe, a fost sculptată de Cefi-sodot, tatăl sculptorului grec Praxitele, cu ocazia instaurării păcii între Atena şi Sparta, în anul 374 î.Hr.
Iris (gr. 1pi£, -i5oe;; lat. *Iris, -idiş).* Fiica lui Taumas şi a Electrei, indicată adesea cu patronimul Taumantiada; era sora harpiilor. Uneori era considerată fiica lui Zeus şi a Herei; potrivit unei legende, a furat uleiurile şi esențele de frumusețe ale mamei sale şi le-a dăruit rivalei acesteia, Europa; pentru a scăpa de mînia Herei s-a refugiat în infern. în *Iliada* apare ca mesageră a zeilor; în *Odiseea* însă această funcție o are Hermes, iar Iris nu mai apare. Inițial Iris era personificarea curcubeului, considerat la rîndul lui un mesager al zeilor.
De obicei se află în slujba lui Zeus şi, mai rar, a Herei; unii poeți o reprezintă adormită, ca un cîine, la picioarele tronului Herei.
în izvoarele mai vechi zeița apare ca fecioară, iar mai tîrziu este prezentată ca fiind soția lui Eros şi mama lui Zefir.
► *Epitete. Angelos* (indică rolul său de mesageră); „cea iute de picior"; Taumantiada (după tatăl său, Taumas).
► *Atribute.* în arta clasică, Iris apare de obicei cu un veşmînt larg şi lung, cu aripi care-i pornesc de pe umeri şi nuiaua de crainic în mînă. Adesea poartă încălțări cu aripi.
► *Răspîndirea cultului.* Era venerată mai ales în insula Delos, în Hecatesnesos sau insula Hecatei.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintită de Hesiod în *Teogonia,* de Homer în *Iliada,* de Alceu, de Calimah *(Imn către Delos)* şi în poezie în general.
► *Iconografie.* Cele mai vechi documente care o reprezintă sînt Vasul Francois şi ceramica atică din secolul al Vl-lea î.Hr. Apare alături de Hera în friza Partenonului realizată de Fidias.
Iros (gr. Ipog, -ou; lat. *Irus, -i).* 1) Cerşetor din Itaca, cu care Ulise, travestit tot în cerşetor, s-a luptat în palatul său pentru a distrage atenția pretendenților la mîna Penelopei, înainte să-i ucidă. Este amintit

în cîntul 18 din *Odiseea.* Vezi şi ARNEOS, un alt nume cu care este indicat.
2) Fiul lui Actor şi, potrivit unor genealogii, tatăl a doi argonauți, Euridamas şi Eurition. Cel din urmă a fost ucis din greşeală de Peleu, care i-a oferit în schimb lui Iros un mare număr de oi şi de boi. Iros nu a acceptat însă darul, iar oracolul a poruncit ca animalele să fie lăsate libere. Acestea au fost atacate de un lup, care le-a devorat şi pe care zeii l-au preschimbat în stană de piatră. Potrivit tradiției, lupul putea fi încă văzut în epoca istorică, la granița dintre Locrida şi Focida.
► *Prezențe In literatura antică.* Mitul este cunoscut în versiunea lui Apollonios din Rodos *(Argonauticele,* 1.72) şi a lui Anto-ninus Liberales *{Transformationes,* 38).
Irpi Sorani (lat. *Irpi Sorani* şi *Hirpi So-rani).* Propriu-zis, „lupii de pe Soracte". Astfel se numea o confrerie de preoți romani care obişnuiau să se întîlnească periodic pentru a celebra anumite rituri pe muntele Soracte aflat la nord de Roma, rituri în timpul cărora mergeau chiar pe cărbuni încinşi. La originea numelui şi a riturilor lor stătea o legendă potrivit căreia, pe cînd unii locuitori din ținut aduceau un sacrificiu în cinstea lui Dis Pater, nişte lupi s-au năpustit asupra lor, au luat carnea victimelor care se prăjea pe foc şi apoi au fugit. Oamenii i-au urmărit, dar lupii s-au refugiat într-o peşteră din care ieşea un miros ce a provocat moartea urmăritorilor şi a răspîndit în ținut o molimă cumplită. Oracolul le-a poruncit locuitorilor să imite obiceiurile lupilor; din acea vreme datau riturile „lupilor de pe Soracte".
Isa sau Ise (gr. "lucra, *-r\q;* lat. *Issa, -ae).* 1) Nume cu care Ahile, deghizat în femeie, s-a ascuns printre fiicele regelui Licomed, la Sciros. în această perioadă, Ahile este amintit mai adesea cu numele Pira sau Cercisera (pentru detalii vezi AHILE).
2) Eroina eponimă a cetății Isa din insula Lesbos. Era fiica lui Macareu şi a fost iubită de Apollo, sau de Hermes, sau de amîn-doi. Din dragostea sa cu unul dintre cei doi zei s-a născut Prilis, care a devenit un celebru prezicător din Lesbos.
Ischenos (gr. 'l<rxevo°C> -°ou)- Locuitor din Olimpia, slăvit de cetatea sa fiindcă într-o perioadă de foamete cumplită sau de mo-
limă s-a oferit ca victimă zeilor, care prin intermediul unui oracol ceruseră sacrificarea unui cetățean de vază pentru a pune capăt nenorocirilor. Mormîntul său, aflat pe Colina lui Cronos, într-un loc foarte important, lîngă arena unde aveau loc jocurile olimpice, era venerat în mod deosebit. Curînd, pe mormînt a răsărit un laur; poate din cauza ramurilor mişcate de briză, poate ca urmare a unei misterioase influențe a mormîntului lui Ischenos, locul a devenit *o* amenințare pentru caii care participau la jocuri şi care, la vederea mormîntului, se speriau şi

fugeau. De la acest fenomen singular provine supranumele lui Ischenos, TARAXIPOS (vezi), „cel ce sperie caii".
► *Prezențe în literatura antică.* Personajul este amintit de Pausanias (6.20.8).
Ishtar. Una dintre principalele divinități din panteonul asiro-babilonian şi sumerian. Era zeița dragostei şi a războiului, identificată cu ASTARTE (vezi) a fenicienilor.
Isis (gr. Icriț, -160c;; lat. *Isis, -idiş).* Una dintre principalele divinități egiptene, soția lui Osiris şi mama lui Horus. Inițial zeița pămîntului, apoi a lunii, a fost identificată de greci cînd cu Demetra, cînd cu Io (vezi), cînd cu Afrodita sau cu diferite regine din epoca Ptolemeilor şi a pătruns în lumea elenistică alături de cultele zeilor egipteni. Pe lîngă caracteristicile oficiale şi publice ale cultului său, în Grecia s-au afirmat şi trăsăturile unui cult misteric propriu-zis care cuprindea, pe lîngă o serie de practici ca incubația şi inițierea individuală, reprezentarea unui mit liturgic complex, ce evoca moartea şi renaşterea lui Osiris. Către sfîrşitul Republicii, cultul său a fost introdus la Roma şi a devenit foarte popular în epoca imperială. Principalul templu al lui Isis de la Roma se afla pe Cîmpul lui Marte şi a stat la baza atributului *Campensis* cu care zeița era uneori indicată. La Pompei se ridica un alt templu, conservat în bune condiții. De la ornamentele de in purtate de preoții săi Isis a primit epitetul *Linigera* (Ovidiu, *Metamorfoze,* 1.747). Cultul său avea caracteristici proprii, care îl deosebeau de cele ale divinităților greceşti şi romane: prevedea prezența preoților de origine egipteană, folosirea apei sfinte din Nil, dansuri, cîntece şi procesiuni.

► *Prezențe în literatură.* Deosebit de interesante sînt *De Iside et Osiride* al lui Plutarh şi *Metamorfozele* lui Apuleius. Transformările figurii lui Isis în epoca modernă sînt legate mai degrabă de zeița egipteană decît de versiunea sa elenistico-romană.
► *Iconografie.* Imaginile zeiței provenind din lumea greacă şi din cea romană prezintă caracteristici puternic elenizate. Isis, cu un veşmînt lung, înnodat pe piept, poartă vechiul acoperămînt egiptean pentru cap sau are capul descoperit; părul îi încadrează fața cu buclele caracteristice.
Ismena (gr.'IffjiTJvn, *-r\<;;* lat *Ismene, -es).* Fiica lui Oedip şi a Iocastei şi sora Anti-gonei. Avînd soarta tragică a urmaşilor lui Laios, apare, deşi mai puțin evident şi cu mai puțină forță dramatică comparativ cu alți protagonişti, în tragediile lui Eschil *(Cei şapte împotriva Tebei)* şi ale lui Sofocle *{Antigona, Oedip la Colonos).* Pentru detalii în legătură cu întîmplările tragice ale familiei sale vezi OEDIP şi ANTIGONA.
Ismenios (gr. 'lo-jifjvioe;, -ou). Epitet cu care era indicat Apollo în diferite regiuni din Beoția, cu referire la rîul Ismenos (vezi ISMENOS, 1 şi 3).
Ismenos (gr. *'\<s\i.r\voq,* -ou; lat. *Ismenus, -i,* şi *Ismenos).* 1) Zeu fluvial, fiul lui Oceanos şi al lui Tethys şi eponimul rîului cu acelaşi nume din Beoția.
2) Fiul lui Apollo şi al nimfei Melia. Era originar din Teba şi a avut două fiice, Dirce şi Strofe, de la care şi-au luat numele două izvoare din ținutul Tebei.
3) Cel dintîi născut al Niobei. A fost rănit de săgețile lui Apollo şi s-a aruncat în rîul care îi poartă numele (pentru detalii vezi NIOBE).
Istmice, jocuri sau Istmii (gr. rd "lcr#jj.i(x; lat. *Isthmia, -orum).* Jocuri panelenice care aveau loc din doi în doi ani, în istmul Corint, la templul lui Poseidon, căruia îi erau consacrate. Sărbătorile religioase care se desfăşurau cu această ocazie şi întrecerile sportive aveau origini foarte vechi. Se spunea că fuseseră instituite de Helios, Soarele, şi de Poseidon, sau de Sisif, în cinstea lui Melicertes, care s-a înecat împreună cu mama sa Ino (pentru detalii vezi ATA-MAS şi SISIF) ; sau de Tezeu, care era fiul lui Poseidon. Istmiile au fost întrerupte de tiranul Cipselos şi au fost reluate la cea de-a patruzeci şi noua olimpiadă (584-581 î.Hr.), cu întreceri sportive şi muzicale. Jocurile cuprindeau curse de cai şi de care, întreceri de alergare pe stadion, pugilat, lupte şi întreceri muzicale cu lira şi flautul, învingătorul primea o cunună de pin, înlocuită ulterior cu una de țelină uscată (în jocurile nemeene cununa era din țelină proaspătă).
Istros (gr. "Icrrpoe, -ou; lat. *Istrus, -i).* Zeu fluvial, fiul lui Oceanos şi al lui Tethys. Era personificarea fluviului corespunzător Dunării de astăzi. A fost tatăl lui Heloros şi al lui Acteos, personaje legate de mitul lui TELEFOS (vezi).
Itaca (gr. 'Itfaxn, -ne;; lat. *Ithaca, -ae).* Mică insulă grecească din Marea Ionică, în largul coastei Epirului; este celebră în mitologie ca locul naşterii lui Ulise, care a devenit rege şi s-a întors aici după războiul troian şi după lungile sale rătăciri (vezi ULISE). Insula descrisă de Homer a fost identificată nu doar cu actuala Itaca, ci şi cu insulele Corfu sau Leucadia.
Itacos (gr. "Iflccxoe;, -ou). Eroul eponim al insulei Itaca; era fiul lui Pterelaos şi al Amfimedei şi urmaşul lui Zeus. împreună cu frații săi Neritos şi Polictor a întemeiat pe insula Itaca cetatea cu acelaşi nume şi a consacrat un izvor public şi un altar închinat nimfelor, într-o pădure de plopi.
► *Prezențe In literatura antică.* Este amintit de Homer *(Odiseea,* 17.205 şi urm.).
Italos (gr. 'IxaXoe;, -OU ; lat. *Italus, -i).* Eroul eponim al Italiei, protagonistul unor povestiri şi versiuni mitologice destul de confuze şi adesea divergente. Potrivit unor legende (din care se inspiră Hyginus), era fiul lui Telegonos şi al Penelopei (vezi TELE-GONOS). Alte izvoare (Antioh din Siracuza, citat de Dionysos din Halicarnas şi de Strabon) spun că era un rege înțelept din Enotria şi că a domnit cu dreptate asupra supuşilor săi, creînd

instituții şi legi şi transformîndu-i din păstori nomazi în agricultori sedentari. O tradiție transmisă de Tucidide îl consideră pe Italos nu regele enotrienilor, ci al siculilor, din vremea cînd aceştia trăiau în extremitatea meridională a peninsulei şi nu se stabiliseră încă în

Sicilia. Potrivit lui Servius, Italos era un rege din Sicilia care a ajuns însă în Latium, regiune care s-a numit mai întîi Italia, după el. Alte tradiții, pe care le cunoaştem numai indirect, spun că Italos era un rege din Liguria sau din Lucania, un locuitor din Corciră, un molos sau chiar fiul Vene-rei, un prezicător şicul ori un fiu al Sati-riei, la rîndul ei fiica lui Minos. în sfîrşit, Plutarh aminteşte că Italos s-a căsătorit cu o fiică a lui Latinus, pe nume Leucaria, şi că cei doi au avut o fiică, Rome, eroina eponimă a cetății Romei.

► *Prezențe în literatura antică.* Diferitele versiuni ale mitului pe care le-am amintit sînt citate de Hyginus *{Fabule,* 127), Dionysos din Halicarnas (1.12, 35, 73), Strabon (6.254), Tucidide (6.44.2 şi 7.33.5), Plutarh *(Romulus,* 2.1), Servius *(Ad Aeneidem,* 1.2.533).

Itilos (gr. "ItuXoc, -ou ; lat. *Itylus, -i).* Fiul lui Zetos, regele Tebei, şi al Edonei; a fost ucis din greşeală de mama sa, care, fiind geloasă pe Niobe (vezi) şi pe numeroşii fii ai acesteia, a vrut să-1 omoare pe cel mai mare dintre ei, Amaleu. înduioşat de plînsul ei, Zeus a preschimbat-o într-o privighetoare (vezi Edona).

> *Prezențe în literatura antică.* Itilos este amintit în *Odiseea* (19.518 şi urm.), în *Munci şi zile* (568 şi urm.) şi în diferite pasaje din Pausanias şi Aelianus.

Itome (gr. 'l#uijj.T|, *-r\q).* Numele unei nimfe de pe muntele Itome din Mesenia, care, potrivit unei tradiții, 1-a crescut pe micul Zeus împreună cu nimfa Neda; în fiecare zi ele îl scăldau pe zeu în apele izvorului Clepsidra. Aici exista şi un sanctuar al lui Zeus *Itomas,* cunoscut pentru oracolul zeului, amintit de Pausanias.

Itonia (gr. 'Itwvic;, -iSog; lat. *Itonia, -ae,* sau *Itonias, -adis,* sau *Itonis, -idiş).* Epitet al Atenei, derivat din numele cetății Ito-nos din partea de miazăzi a Ftiotidei, în Tesalia, unde se afla un celebru sanctuar închinat zeiței.

Itonos (gr."lTwvog, -ou; lat. *Itonus, -i).* Fiul lui Amfiction şi urmaşul lui Deucalion; unele izvoare îl consideră întemeietorul cultului Atenei *Itonia* (vezi Itonia).

Iubire. Apariția temei iubirii în mitologia clasică, extrem de frecventă, poate fi redusă la cel puțin trei contexte diferite: în primul rînd, iubirea se află în centrul nenumăratelor aventuri ale oamenilor şi eroilor; în al doilea rînd, ea stabileşte o legătură între pămînt şi cer, unindu-i pe zei cu muritorii; în al treilea rînd, leagă între ele divinitățile ori le opune una alteia, stîrnind gelozii ce pot avea consecințe şi asupra vieții oamenilor. Iubirea se află sub ocrotirea a cel puțin două divinități tutelare : Afrodita şi Eros (vezi această rubrică pentru Amor ca personaj divin). în sens mai larg însă, are de-a face cu numeroase alte zeități, mai ales ale fecundității şi ale naturii, de străveche origine agrară. De asemenea, poate apărea în mituri ca iubire nu numai între îndrăgostiți sau între soți, dar şi între frați ori între părinți şi copii. Poate căpăta cele mai diferite tonuri ale prieteniei sau se poate manifesta ca iubire homosexuală. în oricare din aceste cazuri, se poate colora în cele mai felurite nuanțe: poate fi tandră şi afectuoasă sau pasională şi năvalnică, poate provoca gelozii şi crime îngrozitoare sau poate împinge la gesturi eroice, poate cunoaşte toate urcuşurile şi coborîşurile provocate de trădări şi părăsiri, de rătăciri şi împăcări, dar poate apărea şi în liniştita şi senina sa cotidianitate, ca afect simplu, omenesc, însă nu mai puțin profund din acest motiv.

Primul context amintit - iubirile oamenilor şi ale eroilor — a prilejuit în mitologie cîteva dintre poveştile de iubire cele mai emoționante, duioase şi faimoase, cu aspecte adesea tragice şi sîngeroase şi cu consecințe covîrşitoare: Orfeu şi Euridice, Alcesta şi Admetos, Fedra şi Hipolit, Elena şi Paris, Hector şi Andromaca, Clitemnes-tra şi Egist, Medeea şi Iason, Filemon şi Baucis, Dafnis şi Chloe, Hero şi Leandru, Piramos şi Tisbe sînt doar cîteva dintre nenumăratele perechi din mitologie în care iubirea funcționează ca un motor al întîm-plărilor, pregătind urmări multiple. Inclusiv povestea lui Ulise, relatată în *Odiseea,* poate fi privită ca o succesiune de aventuri amoroase, în care Penelopa, un soi de stea polară, călăuzeşte drumul eroului ca un reper demn de încredere, în ciuda numeroaselor divagații sentimentale care îl abat din călătoria de întoarcere. Poveştile de iubire marchează, asemenea unor pietre

de hotar, şi aventurile unor eroi de primă mărime, de la Heracle la Tezeu.

în al doilea context menționat - iubirile dintre zei şi muritori - dragostea joacă rolul de liant ce uneşte pămîntul şi cerul, însă, întrucît epifania divinității este tulburătoare pentru ochii oamenilor, zeii implicați în aventuri amoroase cu făpturi omeneşti apar uneori sub înfățişări înşelătoare ; un maestru al acestor transformări este Zeus, care se apropie de Alcmena sub chipul soțului acesteia, Amfitrion, de Leda luînd aspectul unei lebede, de Europa sub formă de taur, de Dafne ca o ploaie de aur. Niciodată infecunde, unirile dintre zei şi muritori zămislesc eroi, însă au consecințe dramatice pentru oameni: pentru că a acceptat iubirea lui Marte, Rhea Silvia este întemnițată sau abandonată pe apele Tibrului; Danae este închisă într-o ladă împreună cu pruncul său nou-născut şi lăsată în voia valurilor mării;

Dafne este preschimbată în laur pentru că a refuzat avansurile lui Apollo; Casandra, care refuză iubirea aceluiaşi zeu, este la rîndu-i pedepsită. De multe ori, bucuria prilejuită de îmbrăţişarea divină are o serie de consecinţe incalculabile pentru muritor. Deşi cazurile în care zeii se îndrăgostesc de femei muritoare sînt foarte frecvente, nu lipsesc nici iubirile unor zeiţe pentru bărbaţii muritori: să amintim, de pildă, dragostea Afroditei pentru Anhise şi Adonis.
Cel de-al treilea context - iubirile din Olimp, dintre zei - presupune, printre consecinţe, apariţia unor generaţii de zeităţi, întărirea unor alianţe divine şi izbucnirea unor certuri imposibil de aplanat sau a geloziilor. Iubirile unor zei care zămislesc alţi zei sînt amintite în *Teogonia* lui Hesiod, unde, înainte de afirmarea zeilor olimpieni, iubirea însăşi este cea din care se naşte lumea şi care stabileşte o ordine a creaţiei (iar dacă vreo parte a acesteia nu reprezintă rodul unei uniri din iubire, Hesiod o precizează, amintind, de pildă, că Glia „concepu şi stearpa Mare cu mînioase oşti de valuri [...] dar plăcerea iubirii n-o simţi", vv. 131-132). Iubirile zeilor sînt uneori zbuciumate, ca aceea dintre Zeus şi Hera, aflată sub semnul geloziei şi al trădărilor continue, ori ca aceea dintre Afro-dita şi Hefaistos, în care cel din urmă nu ezită să răspundă la trădarea zeiţei prin înşelăciune şi batjocură, surprinzînd-o în flagrant cu Ares şi înlănţuind-o de pat sub privirile tuturor celorlalţi zei (vezi AFRO-DITA). Zeus şi Hera reprezintă perechea fixă din Olimp, de vreme ce Afrodita şi Hefaistos nu par a fi consideraţi soţi pro-priu-zişi de către poeţii antici. Nunta lui Zeus cu Hera este singura ceremonie nupţială divină amintită în mitologie, alături de cea a lui Cadmos cu Harmonia, care s-a desfăşurat cu concursul tuturor zeilor, dar care se situează cu o treaptă mai jos în ierarhie, deoarece, în pofida destinului cu totul aparte ce îl aştepta la capătul vieţii sale, Cadmos nu era zeu (vezi CADMOS).
Dacă, pe cît se pare, în mitologia clasică iubirea uneşte (pe zei, pe oameni sau cele două sfere: divină şi omenească), adesea totuşi consecinţele ei presupun dezbinări şi sfîşieri de un dramatism imprevizibil. O iubire care dezbină este cea dintre Elena şi Paris, ce duce la războiul troian. Iubiri care despart sînt şi acelea ale lui Ulise (pentru Circe, Calipso şi Nausicaa), care îi pun continuu piedici în calea întoarcerii, amînînd clipa cînd îşi va regăsi casa, sentimentele şi iubirea care uneşte, pe Penelopa. Tema despărţirii este legată indisolubil de tema iubirii în numeroase mituri, de la acela al Alcestei, pentru care dovada supremă a iubirii constă în despărţirea definitivă de omul iubit, în locul căruia îşi jertfeşte viaţa, la acela al lui Orfeu şi al Euridicei, unde, încă o dată, moartea triumfă asupra iubirii, oricît ar fi aceasta de puternică. De fapt, dacă iubirea se află sub ocrotirea lui Eros, există şi o contrapondere a acestuia în figura lui Anteros, pe care mitologia îl prezintă ca pe o zeitate opusă lui Eros, aflată într-o luptă perpetuă cu acesta (vezi EROS).
Dincolo de dihotomia dintre iubirea care uneşte şi iubirea care separă, în mitologie tema iubirii este declinată pe toată gama posibilă de variaţiuni: iubiri secrete, iubiri combătute, iubiri trădate, iubiri cu sfîrşit tragic, iubiri cucerite prin depăşirea unor încercări dificile, prin întreceri sau înfrun-tînd moartea (ca în cazul lui Pelops şi al Hipodamiei: vezi PELOPS). Rareori poveştile de iubire au un sfîrşit fericit. Nu lipsesc referirile la iubiri homosexuale. Potrivit lui Ovidiu *(Metamorfoze,* 10.83-84), Orfeu „a fost pilda popoarelor trace să-şi strămute dragostea lor către băieţi tineri".

Adesea însă inventatorul pederastiei era considerat Minos, sau Tamiris, care 1-a iubit pe Hiacintos, sau, şi mai înainte, Zeus, care 1-a îndrăgit pe Ganimede, sau Apollo, care a iubit mai mulţi tineri, printre care pe Himeneu, pe Hiacintos şi pe Ciparisos. Iubirii homosexuale masculine şi diverselor sale aspecte, mai ales în plan etic şi pedagogic, dar şi estetic, le sînt dedicate multe pagini din *Banchetul* lui Platon.
Pe un alt plan, tema iubirii apare în mitologie cu referire la prietenie şi la afecţiunea dintre fraţi sau dintre părinţi şi copii. Figurile mitologice care simbolizează în cel mai înalt grad aceste legături sînt Ahile şi Patroclu, Eurial şi Nisos, Oreste şi Pilade, Tezeu şi Piritoos, perechi de prieteni nedespărţiţi, şi Antigona, ce evoluează în planul iubirii filiale (faţă de tatăl ei, Oedip) şi al afecţiunii fraterne (faţă de fratele ei, Polinice).
Pentru povestirea miturilor menţionate şi pentru citarea surselor literare şi iconografice respective, vezi rubricile dedicate diferitelor personaje.
Iugatinus (lat. *Iugatinus, -i).* Divinitate romană ocrotitoare a legăturii matrimoniale. Avea rolul de a uşura jugul căsătoriei (evocat de numele său), iar imaginea sa era aşezată lîngă pat în timpul riturilor nupţiale.
Iulia Luperca (lat. *Iulia Luperca, -ae).* Eroină romană, protagonista unei întîm-plări miraculoase

povestite de Tzetzes. Trebuind să fie sacrificată zeilor în cursul unui ritual religios oficial, a fost dusă la altar şi era pe punctul de a fi ucisă de cuţitul sacrificial, cînd un vultur s-a năpustit la preotul care ţinea arma, i-a luat-o şi a dus-o în cer, lăsînd-o apoi să cadă asupra unei vaci care păştea în împrejurimi. Minunea a fost interpretată ca o poruncă divină explicită, iar Iulia Luperca a fost salvată, în locul ei fiind sacrificată vaca asupra căreia căzuse cuţitul.
Iulus (lat. *Iulus, -i).* 1) Fiul lui Enea, mai cunoscut sub numele Ascaniu (vezi).
2) Fiul cel mai mare al lui Ascaniu (vezi), pretendent la tronul Latiumului; a trebuit să renunţe la putere şi să-i cedeze tronul fratelui său Silvius.
Iunona (lat. *Iuno, -onis).* Corespondenta zeiţei Hera (vezi) a grecilor, zeiţa romană
Iunona are în numele său *Iu-no* (potrivit unei vechi etimologii, aceeaşi rădăcină a numelui *Iu-piter)*; astfel, în timp ce Iupi-ter este regele cerului şi al zeilor, Iunona este regina cerului şi corespondentul său feminin. O confirmare a acestui rol al Iuno-nei în lumea romană o constituie epitetul *Regina* cu care era indicată încă din epoca antică.
Este interesant să observăm totuşi că în zona italică cultul Iunonei era răspîndit înainte să aibă loc identificarea cu Hera. In epoca arhaică apare legată de Ianus (vezi) mai mult decît de Iupiter, după cum demonstrează o serie de indicii, de exemplu faptul că unele sărbători erau comune celor două divinităţi şi că preoteasa responsabilă de cultul Iunonei era soţia preotului ce răspundea de cultul lui Ianus.
Sub multe aspecte — şi cu siguranţă în epoca republicană şi în cea imperială -Iunona reprezintă corespondentul lui Iupiter în panteonul roman; aşa cum Iupiter era ocrotitorul sexului masculin, Iunona era protectoarea celui feminin. Se credea că ea însoţea toate femeile de-a lungul vieţii lor, de la naştere pînă în clipa morţii. Din acest motiv era venerată cu epitetele *Virginalis* şi *Matrona,* precum şi *Opigena* şi *Sospita*; cu acest ultim epitet era adorată la Lanuvium.
De ziua să de naştere, fiecare femeie îi oferea sacrificii Iunonei, venerată în acest caz cu titlul *Natalis* ; dar principalele sărbători celebrate în cinstea zeiţei erau aşa-numitele Matronalia, ce aveau loc în fiecare an în prima zi din martie.
Ca ocrotitoare a căsătoriei, era numită *Iuga* sau *Iugalis* şi, de asemenea, *Pronuba, Cinxia, Lucina* etc. Luna considerată a fi cea mai bună pentru căsătorie era iunie, al cărei nume se spunea că provine din cel al zeiţei.
Ca *Lucina* era implorată mai ales de femeile care năşteau şi care îi puneau sub ocrotirea ei şi pe nou-născuţi; datorită acestui rol de protectoare a femeilor ce năşteau era numită şi *Ilitia* şi era confundată uneori cu Artemis din mitologia greacă sau cu Ilitia.
în lumea romană, Iunona era considerată, alături de Saturn, ocrotitoarea finanţelor, iar cu numele *Moneta* era venerată într-un templu de pe colina capitolină. Probabil

că epitetul *Moneta* derivă din verbul latin *moneo* şi îi sublinia rolul de consilieră.
► *Epitete. Fluonia, Pronuba, Lucina, Natalis, Moneta, Cinxia, Iuga, Virginalis, Matrona, Opigena, Sospita, Regina.*
► *Răspîndirea cultului.* Principalele locuri de cult ale zeiţei erau Lanuvium, Esquili-nul şi Capitoliul, la Roma; aici se creşteau gîştele, păsările sacre ale zeiţei. La Falerii Veteres, în ţinutul faliscilor, se afla un templu faimos dedicat Iunonei *Curitis,* descris de Ovidiu *(Amores,* 3.13.1 şi urm.). Dintre principalele sărbători ce aveau loc în cinstea ei amintim Nonele caprotine (vezi) şi Matronalia (vezi).
Pentru alte detalii vezi Hera.
Iunones. Genii feminine romane despre care se credea că ocroteau, asemenea îngerilor păzitori, fiecare femeie, născîndu-se o dată cu ea, urmînd-o de-a lungul vieţii şi murind în cele din urmă împreună cu ea. în iconografie sînt reprezentate ca nişte tinere înaripate, cu veşminte lungi.
Iunx (gr. "lufţ, -uŢŢog). Fiica lui Pan şi a nimfei Echo. Este amintită în legătură cu mitul lui Io şi al lui Zeus; ea i-a dat zeului să bea o licoare care 1-a făcut să se îndrăgostească. Pentru a o pedepsi, Hera a transformat-o în stană de piatră sau, potrivit altor izvoare, într-o pasăre.
Iupiter (lat. *Iupiter* sau *Iuppiter, lovis).* La origine o divinitate locală legată de forţele naturii, considerat stăpînul cerului, Iupiter a fost identificat de romani cu Zeus al grecilor şi a preluat o parte dintre caracteristicile acestuia. Astfel, în timp ce continua să fie venerat ca stăpîn al fenomenelor atmosferice (tunetul şi fulgerul rămîn atri-butele sale fundamentale, şi numeroase epitete se leagă de această calitate originară de zeu ceresc, însăşi etimologia numelui său făcînd trimitere la cer şi la lumină), Iupiter devenea regele zeilor, ocrotitorul oamenilor şi arbitrul absolut al tuturor evenimentelor umane. Ecoul tradiţiilor vechi persistă într-o serie de obiceiuri şi credinţe atestate încă din epoca istorică: era indicat cu epitetul Iupiter *Lapis* atunci cînd era indentificat cu pietrele sacre pe care se jura şi despre care se credea că sînt fulgere petrificate ; era numit Iupiter *Elicius,* ca zeu al ploii; era venerat, cu atributul Iupiter *Feretrius,* ca arbore sacru.
Şi după asimilarea caracteristicilor lui Zeus, prin intermediul civilizaţiei etrusce, Iupiter a rămas la Roma o

divinitate legată de cer şi de fenomenele atmosferice : era zeul ploii, al fulgerelor şi al furtunilor, în urma identificării cu Zeus, Iupiter a devenit un zeu antropomorf şi personal şi a fost asociat sferei morale şi politice. Astfel, lui i-au fost consacrate cele mai importante funcţii publice ale cetăţii, tinzîndu-se să se pună sub ocrotirea sa cele mai importante manifestări ale vieţii statului, care va fi întotdeauna caracteristică pentru statul roman: de la intrarea în funcţie a consulilor, în timpul republicii, la celebrarea triumfului asupra popoarelor învinse, în epoca imperială. Templul său de pe Capi-toliu, de la care derivă epitetul *Capitolinus,* era edificiul sacru al Romei prin excelenţă, în cursul istoriei Romei, figura lui Iupiter s-a orientat progresiv în direcţia unei legături tot mai evidente a zeului cu idealurile legii, justiţiei şi virtuţii.

Detaliile relative la figura zeului, legăturile sale cu tradiţia greacă, aspectele cultului, mărturiile literare şi iconografia sînt trecute în revistă la rubrica Zeus.

Iuturna (lat. *Iuturna, -ae).* Nimfa unui izvor din Latium, cunoscut pentru calităţile curative ale apei sale, utilizată în cadrul sacrificiilor. La Roma, un lac din For, aflat între templul Vestei şi cel al lui Castor, era numit *Lacus Iuturnae.* Un izvor Iuturna era amintit şi în apropierea rîului Numicius, între Lavinium şi Ardeea; lui îi era închinat un cult ce pare mai vechi decît cel atestat la Roma.

Potrivit legendei, Iupiter a iubit-o pe Iuturna şi i-a dăruit nemurirea şi stăpî-nirea asupra apelor. Alte izvoare spun că era soţia lui Ianus, împreună cu care 1-a avut pe Fontus, zeul izvoarelor.

Nimfa era implorată mai ales în vreme de secetă; sărbătorile ce aveau loc în cinstea ei se numeau Iuturnalia. Vergiliu o aminteşte ca fiind sora lui Turnus *(Eneida,* 12.146).

Iuturnalia. Sărbători religioase romane care aveau loc în fiecare an la 11 ianuarie, în cinstea nimfei Iuturna (vezi).

Iuvenalia. Sărbători religioase care aveau loc la Roma în cinstea zeiţei Iuventus (vezi)

sau Iuventas, orotitoarea adolescenţilor, şi care au fost instituite de împăratul Nero.

Iuventus sau **Iuventas.** Cu acest nume era indicată la Roma o zeiţă ce reprezenta personificarea tinereţii. Fiind mai ales ocrotitoarea adolescenţilor, era venerată cînd aceştia treceau la vîrsta adultă. Sîn-tem informaţi în legătură cu un altar al ei, considerat foarte vechi, în interiorul *cellei* dedicate Minervei în templul Triadei Capi-toline de la Roma; un alt templu al său fusese construit în Circus Maximus încă din primul deceniu al secolului al II-lea î.Hr. şi a fost reconstruit ulterior de Augustus, după ce a fost distrus de un incendiu. Cultul său a fost influenţat probabil de cel al zeiţei Hebe a grecilor, cu care Iuventas a fost identificată în cele din urmă, însă afirmaţiile potrivit cărora ea ar fi fost venerată la Roma din vremuri străvechi nu-şi găsesc confirmări sigure.

Ixion (gr. 'Iţuuv, -ovog; lat. *Ixion, -onis).* Regele lapiţilor, fiul lui Flegias şi tatăl lui Piritoos. Este amintit în mitologie ca pri-mul om care şi-a ucis o rudă; el 1-a omorît prin trădare pe socrul său, Deioneu, ca să nu-i dea darurile de nuntă pe care i le promisese pentru căsătoria cu fiica lui, Dia; Ixion 1-a invitat la el pe socrul său şi 1-a împins într-o groapă cu cărbuni aprinşi. După aceasta, Ixion a fost cuprins de nebunie ; pentru că nimeni nu era dispus să-1 purifice după crima comisă, a fost dus în cer de Zeus, care 1-a purificat. Dar în loc să-şi arate recunoştinţa faţă de regele zeilor, Ixion a încercat să o cucerească pe Hera, soţia acestuia. Pentru a-1 pune la încercare, Zeus a creat o umbră care îi semăna întocmai Herei, şi cu această umbră Ixion a zămislit un centaur (vezi Centauri). Nerecunoştinţa lui Ixion a fost aspru pedepsită de Hermes, care 1-a legat de o roată ce se învîrtea fără încetare în cer.

► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul lui Ixion este amintit frecvent de poeţii tragici. Tragedii (pierdute) care îi poartă numele au scris Bschil şi Euripide; mitul său este menţionat de Sofocle, *Filoctet,* Pindar, *Pythice,* 2, Apollonios din Rodos, *Argonau-ticele,* Lucian, *Dialogurile zeilor,* Hyginus, *Fabule,* Diodor din Sicilia, Ovidiu, *Metamorfoze,* 4.461, Vergiliu, *Eneida,* 6.601 şi *Georgicele,* 4.484.

► *Iconografie.* Reprezentat adesea în pictură, mitul lui Ixion este reprodus în Casa Vettii de la Pompei.

Izvor. Izvoarele sînt amintite adesea în mitologie, ca sălaş al zeilor (de obicei al naiadelor, nimfele izvoarelor şi ale rîuri-lor), ca decor pentru anumite mituri (de exemplu, cel al lui Narcis) sau ca băi secrete, ascunse în păduri, unde zeiţele se scaldă departe de privirile indiscrete ale muritorilor (iar dacă cineva le vede suportă imediat consecinţele, aşa cum li se întîm-plă multor personaje, de pildă lui Tiresias: Calimah, *Scaldei zeiţei Palas,* 70 şi urm.). De asemenea, izvoarele reprezintă un loc de purificare; înainte de a intra în sanctuarul de la Delfi, pelerinii trebuiau să se oprească la izvorul Castalia ca să se purifice, iar în izvorul sfînt trebuia să facă abluţiunile rituale şi Pythia, înainte de a rosti profeţiile zeului. Izvoarele au toate virtuţile purificatoare ale apei şi, prin urmare, deţin un rol important în religie şi mitologie (vezi şi Apă).

Se povestea despre originea divină şi miraculoasă a multor izvoare. Cele numite Pirene şi Hipocrene erau asociate cu calul înaripat Pegas (al cărui nume derivă chiar din rădăcina cuvîntului „izvor", în greacă TriŢIfi); la [ce]l dintîi Pegas mergea să se adape, pe cînd cel de-al doilea apăruse, potrivit legendei, de sub copitele sale care loviseră pămîntul. Castalia de la Delfi, despre care am vorbit, era un izvor sacru al muzelor. In izvorul Aretusa din insula Ortigia, la Siracuza, locuia nimfa omo-nimă, care încercase să scape de atenţiile asidue ale lui Alfeu, preschimbat la rîndul lui în rîu ca să se verse în mare, să ajungă pe insulă şi să-şi amestece apele cu cele ale izvorului, obţinînd în forma acvatică ceea ce nu putuse obţine sub înfăţişarea omenească. Uneori izvoarele sînt păzite de un monstru; este cazul izvorului Areia al lui Ares, păzit de un balaur, de unde tovarăşii lui Cadmos vin să ia apă, dar sînt ucişi; Cadmos va trebui să învingă monstrul şi să-i semene dinţii (vezi Cadmos). Poeţii menţionează Fisadia şi Amimone, două izvoare din Argos numite astfel după fiicele lui Danaos (Calimah, *Scaldei zeiţei Palas,* 47-48). Dintre izvoarele amintite în mitologie nu lipseşte cel al tinereţii veşnice. El apare în *Romanul lui Alexandru*

al lui Pseudo-Calistene, unde se povesteşte despre întreprinderea minunată a lui Alexandru cel Mare, care porneşte în căutarea elixirului nemuririi într-o vale neguroasă, unde se află un izvor ale cărui ape dăruiesc tinerețea veşnică. Apa izvorului este însă furată de două personaje ale romanului, bucătarul şi fiica sa, care sînt transformați, respectiv, într-un demon şi într-o nereidă, o nimfă marină (vezi ALEXANDRU CEL MARE). Un rol singular va avea izvorul de la Patrai (aatăzi Patras, în Ahaia), sediul unui oracol; situat în fața sanctuarului Demetrei, izvorul îşi oferea apele miraculoase pelerinilor, care, prin anumite ritualuri, introduceau în el o oglindă, iar după ce o scoteau din apă interpretau imaginile formate pe suprafața ei ca răspuns la întrebările lor (Pausanias, 7.21.12). Sanctuarul era ținta pelerinajelor celor bolnavi; aici apare concepția despre apa vindecătoare, care se regăseşte şi în cultul lui Asclepios, zeul medicinei. La două izvoare îşi potoleau setea şi credincioşii care se duceau să consulte oracolul lui Tro-fonios de la Lebadeea, în Arcadia.
în mitologia latină era amintit un izvor miraculos pe care zeul Ianus îl făcuse să țîşnească dinaintea sabinilor, aflați pe punctul de a cuceri Roma; neaşteptatul jet de apă fierbinte i-a îngrozit, făcîndu-i să fugă. Importanța izvoarelor în religia latină este dovedită de prezența unui zeu tutelar, FONTUS (vezi), şi de instituirea unor sărbători religioase în cinstea acestuia, numite FONTINALIA (vezi) sau Fontanalia.
Un cult al izvoarelor bine înrădăcinat este atestat în Galia, unde erau venerate diferite divinități legate de izvoarele termale. Dintre acestea, o importanță deose-
bită avea Apollo *Borvos* („clocotitorul"), al cărui nume pare că se regăseşte într-o serie de toponime folosite şi în prezent în stațiunile termale (Bourbonne-les-Bains şi altele). Izvoarele galice sînt amintite şi de Ausonius în *Mosella.*
Izvoarele menționate au în comun faptul că țîşnesc spontan din stîncă, chiar dacă mai apoi sînt canalizate şi adaptate exigențelor oamenilor. Tradiția mitică aminteşte însă şi izvoare propriu-zise, de obicei publice, aituate în cetăți sau în palate. La aceste izvoare veneau femeile, ce găseau aici un important punct de întîlnire şi o dimensiune publică şi socială care în societatea antică le era altfel interzisă. La un izvor are loc întîlnirea dintre Demetra, care îşi caută disperată fiica răpită de Hades, şi fiicele lui Celeos, care o primesc în casa lor *(Imnul homeric către Demetra,* 99 şi urm.). Aici izvorul public este simbolul trăirii senine a vieții cotidiene; dar el poate deveni şi un semn al morții. Alături de izvorul aflat lîngă templul lui Apollo *Tim-breos,* Ahile i-a întins o cursă lui TROILUS (vezi), omorîndu-1.
Şi lumea de dincolo avea izvoarele ei. O tăbliță orfică aminteşte prezența unui izvor în apropierea unui chiparos din lumea morților; literatura mistică plasează în lumea de dincolo izvorul uitării, din care morții beau ca să uite viața lor pămîn-tească. Potrivit concepției platonice, ilustrată în mitul lui Er cu care se încheie *Republica,* şi înainte de a se reincarna în trupuri noi şi de a relua ciclul unei alte existențe sufletele beau apa uitării (în acest pasaj Platon vorbeşte despre un rîu numit Amelethe) şi uită ce au văzut în lumea de dincolo.

î

încălțări. Cu toate că povestirile mitologice nu descriu foarte des încălțările diferitelor personaje, se cunosc cel puțin cîteva cazuri de sandale miraculoase. în primul rînd, este vorba de sandalele vrăjite ale lui Her-mes (sau Mercur), care constituie atributul său tipic de mesager al zeilor, permițîndu-i să parcurgă cu mare repeziciune distanțe enorme. Mai sînt şi sandalele lui Perseu, tot înaripate, fără care acestuia i-ar fi fost cu neputință să întreprindă greaua misiune de a reteza capul Meduzei (vezi PERSEU). O sandală se află în centrul mitului lui Rodo-pis, un soi de Cenuşăreasă a Greciei clasice, căreia o acvilă i-a furat un pantofior pe cînd se scălda într-un rîu; Psametic, faraonul Egiptului, încîntat de pantofior şi dorind să-i cunoască posesoarea cu orice preț, a cutreierat întregul regat ca s-o găsească (vezi RODOPIS).
Inmormîntare, vezi FUNERALII.
însemne, cultul. în lumea romană, fiecare tabără militară avea o capelă în care se păstrau, alături de statuile zeilor venerați de legiuni, iar în epoca imperială alături de statuile zeilor ocrotitori ai împăratului, însemnele militare, cărora le era închinat un veritabil cult. în zilele festive, aceste însemne erau împodobite şi unse cu alifii şi parfumuri, iar cu ocazia victoriilor militare aveau loc sacrificii în

cinstea lor. Se credea că în însemne se materializau *honos* şi *virtus* ale armatei, deşi acestea nu erau considerate divinităţi propriu-zise. însemnul principal era vulturul. în apropierea lor puteau să se refugieze rugătorii, care deveneau astfel inviolabili.
întrecere, vezi AGONES şi JOCURI.
înviere. întoarcerea de la moarte la viaţă este un destin rezervat în mitologie doar cîtorva eroi, care îl obţin ca pe o favoare specială din partea divinităţilor pentru un merit personal sau la intervenţia altor eroi dragi zeilor. A-i îngădui unui defunct revenirea la viaţă este într-adevăr o prerogativă a zeilor, care pot acorda sau anula după bunul lor plac o favoare atît de preţioasă. O acordă, de exemplu, Alcestei, care a acceptat să moară în locul soţului său Admetos: actul ei de generozitate este astfel răsplătit. O neagă în schimb Euri-dicei, pentru că Orfeu, nerespectîndu-le pre-scripţiile, s-a întor, să-şi privească soţia la ieşirea din infern. Asclepios îşi atrage o pedeapsă teribilă pentru tulburarea legilor naturale presupusă de înviere. Fiindcă a îndrăznit — cu ajutorul cunoştinţelor de medicină pe care şi le însuşise de la centaurul Chiron — să învie din proprie iniţiativă numeroşi eroi, precum Glaucos, Licurg, Capaneu şi Hipolit, contravenind astfel legilor firii, el a fost trăsnit de Zeus, fiind transformat ulterior în constelaţie şi devenind zeul medicinei.
Printre eroii din mitologie care se bucură de şansa de a reveni la viaţă după ce au murit se numără Pelops, ucis şi tăiat în bucăţi de tatăl său Tantal pe cînd era copil, pentru a le servi drept prînz zeilor. Nici unul dintre zeii invitaţi la banchet nu s-a atins de mîncarea astfel pregătită, cu excepţia Demetrei, care, înfometată, a apucat să-i mănînce un umăr. La porunca lui Zeus, Pelops a fost înviat şi reîntregit, umărul lipsă fiindu-i înlocuit cu unul de fildeş. Şi destinul lui Hipolit este unul al morţii şi învierii: prin mijlocirea zeiţei Artemis, al cărei discipol era, Hipolit este readus la viaţă după ce fusese ucis de propriii cai, speriaţi de un monstru marin. Tradiţia susţine că autorul miracolului, la ordinul Atenei, ar fi fost Asclepios; legenda latină

relata că după înviere Diana 1-a ascuns pe Hipolit în crîngul sacru al nimfei Egeria, unde acesta a trăit incognito sub numele Virbius („de două ori bărbat", din lat. *vir* şi *bis).* Alte mituri îl amintesc printre cei înviaţi de Asclepios şi pe Androgeu, fiul lui Minos (Properţiu, 2.1.61.62). Protagonistul unei învieri miraculoase a fost şi ZAGREUS (vezi).
învierea se configurează simbolic, în diverse naraţiuni, nu atît ca o revenire la viaţă după moarte, cît ca o întoarcere din lumea infernală a unui personaj care a coborît acolo viu fiind: dificultatea şi pericolele unei astfel de călătorii impun asistenţă din partea unui zeu sau a unui erou (Heracle, Apollo, Orfeu). Coborîţi în infern ca să o răpească pe Persefona, cei doi nedespărţiţi prieteni Tezeu şi Piritoos, de pildă, nu pot ieşi de acolo decîţ cu ajutorul lui Heracle (vezi TEZEU). Păţăsirea lumii morţilor presupune trecerea unor probe: interdicţia de a privi înapoi, în cazul lui Orfeu, reprezintă doar o variantă a celei impuse Persefonei: potrivit *Imnului homeric către Demetra,* condiţia ieşirii din regatul lui Hades este pentru Persefona aceea de a nu mînca; fiindcă a gustat un sîmbure de rodie, existenţa ei va fi legată pentru totdeauna — chiar dacă numai periodic — de lumea subterană.
Există şi mituri în care învierea apare ca rezultatul unor practici magice. In unele dintre ele, întoarcerea la viaţă a unui defunct este obţinută prin utilizarea unor plante cu puteri miraculoase. Aşa se întîmplă cu Glaucos, readus la viaţă prin intervenţia vrăjitorului Poliidos, cu ajutorul unor ierburi magice indicate de un şarpe (vezi GLAUCOS, 3 şi POLIIDOS) ; un caz similar este cel al lidianului Tilos, muşcat de un şarpe veninos şi înviat de sora sa Moria, care foloseşte în acest scop o plantă magică (pentru detalii vezi MORIA).
Pentru oameni, în orice caz, învierea nu reprezintă decît o amînare a momentului morţii definitive. în emoţionanta poveste a Laodamiei şi a lui Protesilaos, eroina îi imploră pe zei să-i ofere posibilitatea de a-şi mai vedea o dată soţul, primul războinic grec ucis în războiul troian, imediat după debarcarea pe plajele cetăţii inamice (vezi PROTESILAOS) ; suferinţa şi dorul sînt atît de mari, încît ea pune să i se facă un manechin cu înfăţişarea eroului, în contemplarea căruia îşi caută zadarnic alinare. Hermes îl readuce pe Protesilaos pe pămînt, dar numai pentru cîteva ore, la sfîrşitul cărora, sfîşiată de gîndul că este pe cale să-1 piardă pentru totdeauna pe cel iubit, Laodamia se sinucide (vezi LAODAMIA).
Mitologia clasică a imaginat o pasăre fabuloasă ce a devenit încă din Antichitate un simbol al învierii: este pasărea Phoenix, care după o viaţă îndelungată se regenerează din propria cenuşă şi, unică reprezentantă a speciei sale, îi asigură la infinit continuitatea. Şi în simbologia creştină această pasăre

pare să fi devenit o emblemă a învierii. Năzuința umană spre înfrîngerea morții, vizibilă în toate povestirile mitice referitoare la învierea diverselor personaje, este prezentă - chiar dacă în forme diferite şi mai elaborate din punct de vedere filosofic şi religios - şi în doctrina metempsihozei, care teoretizează naşterea omului în ipostaze noi după moarte şi revenirea sa pe pămînt prin reincarnări succesive; cea mai completă şi mai sugestivă expunere în cheie mitică a teoriei metempsihozei, însuşită de adepții sectelor orfico-pitagoreice şi ai doctrinelor misterice, apare la sfîrşitul dialogului platonician *Republica,* în mitul lui Er (vezi; vezi şi Metempsihoză).
Legată de tema permanentei succesiuni a anotimpurilor, care sugerează constant alternanța morții şi renaşterii naturii, ideea de înviere se regăseşte prin urmare şi sub aspectul vieții agricole şi a naturii în general ; divinități emblematice din acest punct de vedere sînt în spațiul greco-roman Demetra şi Persefona, alături de un zeu egiptean adoptat aici, Osiris, ucis de fratele său Seth şi înviat de Isis, soția sa.
învingătoarea (lat. *Victrix, -icis).* Epitet al zeiței Venus (vezi).
învingătorul (lat. *Victor, -oris).* Epitet cu care erau venerate diferite divinități, în special Iupiter, Marte şi Hercule.

Jocuri. în mitologia şi religia clasică, termenul se referă în special: 1) la jocurile funebre ce aveau loc cu ocazia ceremoniilor funerare în cinstea unui personaj ilustru, a unui erou sau a unui luptător deosebit de curajos; 2) la jocurile sportive care se desfăşurau în sanctuare cu ocazia marilor sărbători religioase, în special a celor panelenice (olimpice, pythice, istmice, nemeene); 3) la competițiile cu caracter muzical şi poetic ce aveau loc în cursul anumitor sărbători; 4) la jocurile publice organizate la Roma în special în epoca imperială, cuprinzînd întreceri sportive, bătălii navale şi spectacole la circ. Pentru toate aceste aspecte vezi Agones şi Ludi. în afară de ocaziile publice şi oficiale, numeroase jocuri îşi găseau locul în viața cotidiană, după cum atestă picturile, mozaicurile, documentele epigrafice, materialul arheologic şi diferite pasaje din izvoarele literare, iar o reflectare a cîtorva dintre ele se poate surprinde şi în cadrul mitului. Nu sînt rare cazurile în care zeii şi eroii se dedică jocului atunci cînd sînt lipsiți de griji sau încredințează rezultatului unei partide ori al unui joc de îndemînare sau de noroc soluționarea disputelor. Astfel, Arte-mis este reprezentată adesea în timp ce se joacă împreună cu tinerele fecioare din cortegiul său; Persefona se joacă cu tovarăşele sale, culegînd flori, atunci cînd este răpită de Hades; acelaşi lucru este valabil şi pentru Europa, de care Zeus se apropie sub înfățişarea unui taur; Hiacintos se distrează jucînd jocul inelelor împreună cu Apollo; Nausicaa şi tovarăşele sale se joacă cu mingea după ce şi-au spălat veşmintele, cînd Ulise acostează pe insula fea-cilor *(Odiseea,* 6.100 şi urm.); Ahile şi Aiax joacă zaruri, după cum este ilustrat, urmînd textul *Iliadei,* pe o celebră amforă atică cu
figuri negre realizată de pictorul atenian Exekias ; iar Ganimede se joacă cu cercul pe un vas atic cu figuri roşii. Jucăriile de diferite tipuri fac adesea parte dintre obiectele funerare ale copiilor (păpuşi, animale de lut şi de lemn, sfîrleze etc).
Judecata lui Paris, vezi Paris.
Jurămînt (gr. "Opxog, -ou; lat. *sacramen-tum, -i).* în mitologia greacă, Jurămîntul era considerat fiul Certei (Hesiod, *Teogo-nia,* 231; *Munci şi zile,* 219 şi 804) şi un zeu născut în prezența eriniilor „ca pedeapsă pentru jurămintele false". în poezia lui Hesiod, personificarea sa era legată de cea a Justiției, în special sub înfățişarea zeiței Dike (vezi). în lumea greacă, actul jură-mîntului avea o evidentă valoare religioasă. Era îndeplinit chemîndu-i pe zei ca martori ai unei promisiuni pe care oamenii şi-o făceau unii altora, iar în cazul unui jurămînt oficial exista un ritual precis, care era urmat constant. Formula era stabilită dinainte cu rigurozitate: cel care jura trebuia să stea în picioare, cu palmele îndreptate spre cer, iar adesea la sfîrşitul promisiunii avea loc un sacrificiu în cinstea zeilor chemați ca martori. Dintre aceştia, cel mai des invocați erau Zeus, Poseidon şi Helios la Atena, Apollo la Delfi şi principalii zei ai Olimpului în locurile unde aveau sanctuare sau le erau dedicate culte particulare. în Sicilia, jurămintele solemne se rosteau chemîndu-i ca martori pe Palici, doi zei temuți, fiii gemeni ai lui Zeus, cărora le era dedicat un cult în apropiere de lacul Naftia, în regiunea Lentini; jurămintele solemne erau scrise pe o tăbliță care era aruncată apoi în apele lacului. Dacă tăblița plutea, aceasta însemna că Palicii îi confirmau veridicitatea; dacă se scufunda, era vorba de un jurămînt fals şi,

potrivit tradiţiei, gemenii divini îi orbeau pe cei ce jurau strîmb. Şi jurămintele rostite de zei aveau un garant: Styx, divinitate infernală identificată adesea cu rîul din infern şi, potrivit unor tradiţii, zeiţa care a născut-o pe Persefona, în locul Demetrei, amintită în versiunile cele mai cunoscute ale povestirii.
Numeroase episoade mitologice erau centrate pe un jurămînt care îi implica pe protagonişti şi reprezenta „motorul" povestirii. Cel mai celebru dintre toate jurămintele - şi care a avut şi cele mai importante consecinţe - a fost cel impus de Ulise pretendenţilor la mîna Elenei: ei s-au angajat să-1 ajute pe acela pe care Elena avea să-1 aleagă drept soţ. De aceea atunci cînd Elena, devenită soţia lui Menelaos, a fost răpită de Paris, iar Menelaos a cerut ca jurămîntul să fie respectat, nici unul dintre eroii care odinioară aspiraseră la mîna celei mai frumoase grecoaice nu a putut să evite participarea la război, nici măcar Ulise, deşi, potrivit unor tradiţii, a făcut tot posibilul (vezi ULISE), prefăcîndu-se chiar că este nebun. Consecinţa jurămîntului care îi lega pe pretendenţi a fost războiul troian. Un alt jurămînt important este cel al lui MINOS (vezi), care a promis să-i ofere lui Poseidon cel mai frumos taur din cireada sa (sau cel pe care zeul avea să-1 facă să iasă din apa mării, pentru a-şi arăta preferinţa) dacă acesta îl ajuta să domnească nestînjenit asupra Cretei; dinaintea frumuseţii taurului însă Minos şi-a uitat jurămîntul şi a oprit animalul pentru sine. Cel ce jurase fals a fost pedepsit cu dragostea nefirească pe care soţia sa Pasifae a nutrit-o pentru acel taur, concepînd cu el monstruosul Minotaur şi punînd în mişcare mecanismul care avea să ducă la evenimente extrem de grave - războiul dintre Creta lui Minos şi Atena lui Tezeu (vezi şi DEDAL, MINOTAURUL, PASIFAE, TEZEU). Cazurile de jurăminte nerespectate, ce atrag mînia şi pedeapsa divină, sînt frecvente în întreaga mitologie greacă. Un jurămînt respectat, însă prin comiterea unui sacrilegiu, este cel din mitul lui Idomeneu, regele Cretei, care, întorcîndu-se din războiul împotriva Troiei, i-a implorat pe zei să-i salveze flota în timpul unei furtuni cumplite şi a jurat că va sacrifica în cinstea lor cea
dintîi fiinţă care îi va ieşi în cale după ce va acosta. Obligat să-şi respecte promisiunea, el şi-a sacrificat propriul fiu, pentru că pe el îl întîlnise primul la întoarcere ; astfel a provocat însă mînia zeilor, o molimă şi revolta supuşilor săi, care l-au alungat din Creta (vezi IDOMENEU).
în lumea romană, jurămîntul nu a fost personificat, aşa cum se întîmplase în religia şi poezia greacă veche. Jurămintele se aflau sub ocrotirea zeului SANCUS (vezi). Termenul corespunzător *{sacramentum)* înseamnă literal „consacrat zeilor" şi indica iniţial actul prin care un om se consacra divinităţii, expunîndu-se în acelaşi timp mîniei divine în cazul în care nu respecta promisiunea conţinută în formula jurămîntului. O sumă de bani sau un anumit număr de vite ori alte daruri în natură constituiau zălogul legămîntului, zălog la care cel ce jura fals trebuia să renunţe şi care era apoi vărsat în vistieriile statului sau le era dat pontifilor. în mediul militar exista un ritual foarte complex pentru jurămîntul recruţilor, care trebuiau să jure solemn credinţă de fiecare dată cînd erau chemaţi la arme pentru o campanie. în perioada republicană, ceremonia cuprindea citirea unei formule rituale complexe de către un soldat şi repetarea de către fiecare recrut a unei expresii de confirmare mai scurte *{idem in me).* în epoca imperială, jurămîntul se făcea în momentul urcării pe tron a împăratului şi era reînnoit la aniversarea acestui eveniment; de asemenea, era repetat în fiecare an la începutul lunii ianuarie, iar cu trecerea timpului a dobîndit o valoare tot mai pregnant politică, pe lîngă cea religioasă iniţială ; de altfel, în epoca imperială el a devenit obligatoriu şi pentru funcţionarii publici. Pentru a da mai multă greutate unui jurămînt se recurgea uneori la EXE-CRAŢIE (vezi).
Justiţie. în mitologia greacă, justiţia este pusă sub ocrotirea directă a lui Zeus, regele zeilor, care este garantul ei; el o administrează, impunîndu-le zeilor şi oamenilor să o respecte şi alcătuind legile ce permit aplicarea ei în viaţa practică. Ca ocrotitor al dreptăţii, Zeus îi încredinţează lui Minos, în insula Creta, legile care vor permite respectarea ei în întregul regat. Legătura

indisolubilă dintre Zeus şi dreptate este subliniată în opera *Munci şi zile* a lui Hesiod: „Prin văz şi-auz dă-mi ascultare, rosteşte doar judeţe drepte", îl invocă poetul (vv. 9-10). In acest rol de stăpîn al dreptăţii, lui Zeus i se alătură Temis şi Dike. Cea dintîi, al cărei nume indică tocmai norma, regula, legea convieţuirii oamenilor, este reprezentată în poemele homerice ca personificarea ordinii lucrurilor şi garanta respectului reciproc între oameni, precum şi a raporturilor dintre oameni şi zei (vezi TEMIS); în această calitate îl are alături, ca sprijin, pe Ares *(Imnul homeric către Ares,* 4). Cea de-a doua, Dike, fiica lui Zeus, este prezentată cu precădere în izvoarele clasice, mai ales în tragedie, ca răzbunătoare a

nedreptăţilor şi devine adesea o zeiţă de temut, întrucît pedepseşte cu regularitate (vezi DIKE). Muritorilor însă nu le este dat să ştie momentul şi modul în care vor fi pedepsiţi; Dike nu intervine atunci cînd se aşteaptă omul, deci pentru ca dreptatea să triumfe este nevoie de mult timp şi de trecerea mai multor generaţii, în numeroa-se tragedii, nucleul îl constituie tocmai tensiunea puternică dintre nedreptatea comisă - sau suferită - şi numeroasele generaţii ce trebuie să se succeadă pentru ca să se facă dreptate, cu o implicare a urmaşilor celui care a comis sau a suferit nedreptatea, ducînd la întrebări
pline de spaimă asupra legăturii existente între triumful dreptăţii şi timp, asupra responsabilităţii individului pentru vinile strămoşilor, asupra pedepselor ce îi lovesc pe aceia care oamenilor li se par nevinovaţi şi asupra aparentului dezinteres al zeilor faţă de oameni, ori asupra invidiei sau geloziei lor faţă de fericirea omenească (vezi PHTHONOS) ; toate aceste teme oferă poeziei tragice greceşti şi filosofiei cele mai însemnate puncte de plecare pentru meditaţie. Diferenţa dintre condiţia umană şi cea fericită din timpul vîrstei de aur pare să fie reprezentată emblematic de faptul că Astreea, la rîndul său zeiţă a dreptăţii, fiica lui Zeus şi a lui Temis, care în epoca de aur trăia printre oameni, din cauza răspîndirii răutăţii omeneşti a părăsit lumea şi s-a retras în cer, trans-formîndu-se în constelaţia Fecioarei (vezi ASTREEA).
Acest mit a pătruns în lumea romană, care îl aminteşte în versurile lui Ovidiu şi ale lui Lucan. La Roma, *Iustitia* apare ca o divinitate alegorică personificînd respectarea legii şi a normei, al căror garant este Iupiter. Ca alegorie este reprezentată adesea pe monede; atributele ei, sabia şi balanţa, pun în evidenţă pe de o parte caracterul său implacabil, ce îi era propriu şi zeiţei Dike a grecilor, iar pe de altă parte echitatea şi supremul echilibru.

K

Kalathos (gr. xaXatfog, -ou; lat. *calathus,* -i). Termen ce desemnează coşul reprodus adesea pe capul Persefonei (Proserpinei) în imaginile zeiţei. întrebuinţat pentru culesul florilor şi al fructelor, era un atribut ce evoca un amănunt al povestirii tradiţionale, potrivit căreia (de exemplu în *Imnul homeric către Demetra)* zeiţa culegea flori atunci cînd a fost răpită de Hades (vezi PERSEFONA).
Karkinos, vezi CANCER.
Kere (gr. Kîjpec;, -uv). Figuri divine din mitologia greacă, genii sau daimoni, care, în funcţie de epocă, au caracteristici diferite. In *Iliada,* unde sînt amintite frecvent, apar ca demoni înaripaţi oribili la înfăţişare, cu trupul negru, dinţii foarte albi, gheare lungi şi blana stropită cu sînge. Se reped asupra morţilor şi a răniţilor, apă-rînd ca o personificare a diferitelor feluri de moarte care îl pot lovi pe un erou, însă în unele cazuri pot deveni, într-un mod mai general, o personificare a destinului unui individ, în ce priveşte atît viaţa, cît şi moartea. Astfel, Ahile trebuie să aleagă între două Kere: faima nepieritoare lup-tînd la Troia şi murind prematur sau o viaţă lungă şi fericită, însă lipsită de glorie. Zeus, în timpul luptei dintre Ahile şi Hector, cîntăreşte într-o balanţă Kerele celor doi eroi pentru a hotărî care din ei trebuie să moară primul. La Homer, mai ales în *Odiseea,* Kerele pot fi nişte spirite rele personificînd soarta potrivnică ori pot indica în mod nemijlocit destinul nefast. Hesiod ne oferă genealogia lor: ele sînt fiicele Nopţii şi surorile Moirelor sau
Parcelor. Totuşi, la Hesiod, pe lîngă Kere, la plural, există şi o figură divină individuală cu acest nume, sora Morţii *(Teogonia,* 211 şi 217). în epoca clasică, Kerele şi-au pierdut conotaţiile tipice pe care le aveau la Homer şi Hesiod, tinzînd să se confunde, dacă nu chiar să se identifice total, cu alte zeităţi ce prezintă caracteristici similare -Moirele, eriniile sau chiar harpiile (la Pla-ton) - şi apărînd de cele mai multe ori în texte ca nişte împrumuturi literare din epos. în Grecia, Kerele au sfîrşit prin a fi identificate la nivel popular cu spiritele morţilor, care în anumite ocazii trebuiau cinstite prin sacrificii, ca în cazul sărbătorilor numite ANTESTERIA (vezi).
► *Prezenţe în literatura antică.* Kerele apar frecvent mai ales în *Iliada,* la Hesiod *(Teogonia, Munci şi zile),* la poeţii tragici, la Apollonios din Rodos *(Argonauticele)* şi la Platon *(Legile,* 937d).
Krypteia (gr. xpuirreCa, *-aq*; lat. *cryptia, -ae).* Probă la care erau supuşi tinerii cu puţin înainte de trecerea la vîrsta majoratului în vechea Sparta. Ei trebuiau să stea ascunşi în timpul zilei şi să se antreneze noaptea, înarmaţi şi dotaţi cu puţine mijloace de subzistenţă, pentru a învăţa să se mişte prin cetate şi să se descurce singuri în orice împrejurare. De multe ori trebuiau să-i ucidă pe hiloţii pe care îi în-tîlneau. Această încercare, a cărei instituire îi era atribuită regelui spartan Licurg şi care este amintită de Aristotel, se baza probabil pe nişte rituri de iniţiere străvechi. Numele ei provenea din verbul xpuTr-rojicu, „a se ascunde".

JLJ

Labda (gr. Aa'pSot, -TIC). Eroină greacă, fiica lui Amfion şi soția lui Eetion. Era o bacantă, dar din cauza unui defect fizic devenise ținta batjocurii tovarăşelor sale. Din căsătoria sa cu Eetion s-a născut CIPSELOS (vezi, 2), care, potrivit unei profeții a oracolului, urma să ajungă pe tronul Corintului. Aflînd profeția oracolului, Bachiazii, care domneau asupra cetății, au urmărit copilul; Labda însă 1-a salvat de la o moarte sigură ascunzîndu-1 într-un cufăr *(cipsela),* după care a fost numit copilul.

Labdacos (gr. AdpSaxoc;, -ou; lat. *Lab-dacus, -i).* Fiul regelui teban Polidor şi al lui Nicteis, fiica lui Nicteu. Labdacos era mic cînd tatăl său a murit şi, prin urmare, s-a aflat sub tutela lui Nicteu, iar mai apoi sub cea a lui Licos, fratele lui Nicteu. Cînd Labdacos a devenit adult, Licos i-a cedat tronul Tebei; la moartea lui Labdacos, survenită la puțin timp după aceasta, Licos a devenit tutorele fiului său Laios, care avea să fie tatăl lui Oedip. Numele Labdacizi este folosit adesea pentru a-i indica pe toți urmaşii lui Labdacos, în special pe Oedip, Polinice, Eteocle şi Antigona (vezi rubricile respective şi schema genealogică de la rubrica OEDIP).

Labirint (gr. Xajlupiv-frog, -oo; lat. *laby-rinthos* şi *labyrinthus, -i).* In accepția sa generală, în lumea antică termenul indica o serie de structuri arhitectonice deosebit de complexe, care erau în acelaşi timp reşedință regală, centru administrativ şi loc de cult, adesea cu un marcat caracter funerar. Aceste structuri erau originare din Orient, mai precis din Egipt. Cea mai amplă descriere care s-a păstrat este cea a lui Herodot (2.148), care a văzut cu ochii săi labirintul construit de faraonul egiptean Amenemhat al III-lea din dinastia a XII-a lîngă piramida sa de la Hawara (regiunea Medinet el-Fayum). în povestirile mitologice însă, termenul „labirint" este folosit nu atît cu sensul său general, atestat de Herodot, ci cu un înțeles specific, care pune labirintul în legătură cu personajele miturilor cretane. Potrivit mitului, labirintul prin antonomază era cel construit de Minos pentru a ține captiv Minotaurul, făptura monstruoasă şi hibridă născută din unirea nefirească a reginei Pasifae cu un taur al lui Poseidon. Construirea labirintului i-a fost încredințată lui Dedal, arhitect şi sculptor atenian care fusese într-o oarecare măsură complicele reginei, deoarece crease vaca în care regina s-a ascuns, reuşind să atragă astfel atenția taurului şi să se unească cu el. Minotaurul era închis în interiorul labirintului şi primea periodic ca ofrandă tineri virgini din Atena, pe care cetatea era obligată să-i trimită lui MINOS (vezi). Sclavia Atenei a încetat atunci cînd Tezeu a ajuns în Creta şi a omorît Minotaurul, cu complicitatea Ariadnei, al cărei rol în această acțiune nu a fost deloc neînsemnat : ea 1-a ajutat pe Tezeu să găsească ieşirea din labirint cu ajutorul ghemului pe care i-1 dăruise pentru că era îndrăgostită de el.

Cînd săpăturile arheologice efectuate de A. Evans la Creta au scos la iveală palatul de la Cnosos, planul complicat al complexului a părut să confirme identificarea labirintului cu această construcție, unde de altfel s-au descoperit grafite cu securea dublă, *labrys,* al cărei nume putea fi pus în legătură cu cel al labirintului (vezi SECURE DUBLĂ). CU toate acestea, cuvîntul „labirint" permite asociații etimologice şi cu alți termeni, care ne duc cu gîndul mai degrabă la peşteri sau la adăposturi săpate în piatră (vezi PEŞTERĂ) ; de asemenea, unele

texte (Catul, Claudianus) plasează labirintul în localitatea Gortina, astfel încît identificarea acestuia cu palatul de la Cnosos devine incertă. în plus, izvoarele vorbesc de un dans al labirintului (vezi DANS), a cărui origine ar reprezenta-o dansul lui Tezeu de la Delos, la întoarcerea victorioasă din expediția împotriva Minotaurului *(Iliada,* 18.590 şi urm.); la acest dans se referă şi Vergiliu în *Eneida* (5.545 şi urm.) cînd vorbeşte despre *Troiae lusus,* un soi de paradă călare a tinerilor, care executau o serie de mişcări coregrafice complicate, bine exemplificate tocmai în imaginea labirintului.

Istoria mitului labirintului este în parte şi o istorie a prezenței acestuia, ca simbol, în culturile occidentale. Sintetizat grafic într-o manieră foarte sumară în meandru şi în spirală, el a fost interpretat ca simbol al fecundității şi al apei, strîns legată de fertilitate; prezența *îu* labirint a monstruosului Minotaur a evidențiat raportul său cu tema morții - renaşterii şi cu riturile misterice şi inițiatice; articularea sa a sugerat o serie de legături cu lumea magică şi astrală şi a făcut ca labirintul să fie interpretat ca oglindă a mişcării astrelor sau a parcursului soarelui pe cer în funcție de anotimpuri; în labirint s-a văzut, de asemenea, schema unui joc, din moment ce multe dintre reprezentările sale seamănă în mod surprinzător cu țintarul, iar spirala, asociată cu labirintul, este adesea prezentă în diferite jocuri, cum este celebrul joc cu zarurile asemănător actualului Piticot; în labirint ca *impasse,* parcurs fără cale de ieşire, s-a văzut, începînd cu Evul Mediu, drumul sufletului care aspiră la perfecțiune, iar în cheie creştină - calea ce duce în Cetatea cerească; recent, labirintul a dobîndit, o dată cu psihanaliza, noi semnificații simbolice complexe, fiind transferat dintr-un loc fantastic, dacă vrem, însă întotdeauna definibil în geografia mitului (Creta, în timpul lui Minos), în interiorul spațiului şi timpului conştiinței, unde devine unul dintre arhetipurile cele mai bogate în sugestii.

► *Prezențe in literatura antică.* O „doamnă a labirintului" este menționată pe o tăbliță de la Cnosos, în liniarul B, datînd aproximativ din anul 1400 î.Hr. De asemenea, labirintul este amintit şi descris de Herodot (2.148), Calimah *(Imn către Delos* şi *Imn către Apollo),* într-o serie de documente epigrafice din templul lui Apollo de la Didima, lîngă Milet, de Diodor din Sicilia (1.61), Catul *(Carmina,* 64), Strabon (8.6.2 şi 11,17.1.37), Vergiliu *(.Eneida,* 5.545-605), Pliniu *(Naturalis historia,* 36.19.84-93), Ovidiu *(Metamorfoze,* 8), Pomponius Mela *(Chorographia),* Plutarh *(Tezeu),* Apollodor *(Biblioteca,* 3.1.4 şi 15.8 ; *Epitome,* 1.7-12), Pausanias (1.27.10 şi 2.31.1), Filostrat *(Viața lui Apollonios din Tyana,* 4.34), Hy-ginus *(Fabule,* 39-44), Claudianus *(De VI consulatu Honorii,* 633). O mențiune a labirintului ca trimitere metaforică la o stare a spiritului fără ieşire apare la Boețiu *(De consolatione philosophiae,* 3.12.96).
► *Prezențe în literatura medievală, modernă şi contemporană.* Surprinzătoare afinități cu povestea lui Dedal şi a labirintului putem găsi într-un text islandez din secolul al XV-lea, ce reprezintă, evident, o transpunere tîrzie a mitului clasic: aici se povesteşte despre un tînăr erou pe nume Egeas, care, pentru a cîştiga mîna unei prințese, trebuie să învingă un monstru numit Hono-centaurus; el reuşeşte în întreprinderea sa datorită chiar prințesei, care îl sfătuieşte să folosească o capcană numită „casa lui Volundr" (de la numele făurarului care a inventat-o - o figură în mod evident înrudită cu Dedal), capcană care prezintă toate caracteristicile labirintului. în Italia, ter-menul „labirint" apare pentru prima oară în *volgare,* în cantonierul lui Cino da Pis-toia, iar mai apoi la Boccaccio şi la Petrarca, în cadrul - insolit în limbile clasice - unei poveşti de dragoste (subtitlul operei *Cor-baccio* a lui Boccaccio este *Labirintul iubirii,* iar Petrarca spune în *Cantonier:* „în labirint am intrat, nu văd ieşirea"), în limba engleză, termenul apare pentru prima oară în *Casa Faimei* de Chaucer, unde locuința Faimei este comparată cu un labirint; în spaniolă apare în *Laberinto de fortuna* al lui Juan de Mena. O construcție asemănătoare cu labirintul din Egipt, însă decorată cu reprezentarea legendei labirintului grecesc, este descrisă în *Hypnerotomachia Poliphili* a lui Francesco Colonna. în *Orlando furios* al lui Ariosto, descrierea palatului magului Atlas reprezintă o capodoperă a interpretării renascentiste a temei labirintului. Labirintul se regăseşte în titlul unui poem de tinerețe al lui Zwingli, în care este prezentată alegoric Elveția; în aceeaşi perioadă, tema

pătrunde şi în arta grădinăritului, inspirînd o serie de dramaturgi comici ca H. Sachs şi J. Ayrer. Labirintul-grădină le-a oferit scriitorilor subiecte de inspirație, după cum se poate vedea în special în *Visul unei nopți de vară* de Shakespeare, iar în *Artamene ou le Grand Cyrus* de Madeleine de Scu-dery se vorbeşte despre un labirint de tufişuri. *Labirintul dragostei* este titlul unei comedii a lui Cervantes, iar Lope de Vega a scris *Labirintul din Creta.* în secolele XVII-XVIII tema labirintului îşi găseşte o utilizare particulară în poezie, în splendidele poeme-labirint compuse în maniera poeziilor figurate sau după criteriile compoziției criptografice (cu texte care pot fi citite pe verticală sau pe orizontală, de la dreapta la stînga sau de la stînga la dreapta etc). Incepînd cu perioada romantică, tema labirintului este dezvoltată mai ales în romanul gotic (castelele, abațiile şi peşterile cu meandre misterioase, culoare inaccesibile, porți închise sau care se închid inexplicabil constituie traducerea literară a vechii teme); labirintul devine alegorie şi simbol în descrierile oraşelor din textele moderne ; poate simboliza numeroase parcursuri în romanele de călătorie ; poate sintetiza într-o imagine enigma (şi dificultatea de a o rezolva) în romanele polițiste ; poate oferi o cheie de interpretare în romanul psihologic sau pentru imaginile neliniştitoare evocate de Kafka. Legătura cu vechiul mit apare pe alocuri în mod mai explicit în *Portret al artistului la tinerețe* şi în *Ulise* de Joyce, dar şi în *Mr. Humphreys şi moştenirea sa* de M.R. James, *Krisolov* de A. Grin, *Labirintul* de M. Sandoz, *Dincoace de Paradis* de F. Scott Fitzgerald, *Omul în labirint* de C. Alvaro, *Labirintul dragostei* de L. Marechal, *Minotaurul* de F. Diirrenmatt. *Labirintului magic* Max Aub i-a dedicat trilogia (mai apoi tetralogia) sa despre războiul civil din Spania, iar O. Paz şi-a intitulat cercetarea asupra esenței „mexicanității" *Labirintul singurătății.* La labirintul cretan se referă L. Durrell în *Cefalu,* o poveste despre o excursie (cu surprize) la peştera de la Cefalu, locul unde se afla labirintul mitologic ; un labirint li-terar este cel din *Grădina potecilor ce se bifurcă* de J.L. Borges, unde, în fața nenumăratelor opțiuni de dezvoltare pe care o povestire le închide în sine, autorul, în loc să aleagă una, le lasă deschise pe toate, creînd astfel diferite poveşti într-un veri-tabil labirint narativ care se articulează la
infinit. în categoria cărților-labirint se pot include, deşi sînt foarte diferite unele de altele, *în labirint* de A. Robbe-Grillet, *Dacă într-o noapte de iarnă un călător* de I. Calvino, *Foc palid* de Nabokov, *Viața -instrucțiuni de folosire* de Perec şi multe altele. Labirintul ca bibliotecă (sau biblioteca drept labirint) este firul roşu al lui Borges în *Biblioteca lui Babei* şi al lui Eco în *Numele trandafirului.*
► *Iconografie.* Labirintul cretan a fost identificat pe un stater de la Cnosos, din secolul al V-lea î.Hr., pe o serie de monede de argint, tot cretane, păstrate la British Museum din Londra, şi în numeroase reprezentări ale mitului despre uciderea Minotaurului de către Tezeu, prezente în ceramică (în special în ceramica atică cu figuri roşii) şi în multe mozaicuri din epoca romană. în acestea din urmă, motivul labirintului constituie adesea cadrul unei reprezentări a lui Tezeu luptînd cu monstrul. Unul dintre cele mai celebre mozaicuri de acest gen provine din Casa Labirintului de la Pompei. Temele legate de labirint şi de uciderea Minotaurului erau frecvent utilizate şi în pictura pompeiană. La interpretarea labirintului în raport cu dansul se referă reprezentarea (corespunzătoare descrierii homerice a scutului lui Ahile) dintr-o *oinochoe* etruscă de la Tragliatella (Muzeul Capitolin din Roma) şi cea a aşa-numitului dans al cocorilor de pe Vasul Franțois de la Muzeul de Arheologie din Florența (dar subiectul este prezent şi în alte exemplare ceramice). Se pare că putem surprinde o legătură cu *Troiae lusus* şi în faptul că multe labirinturi enigmatice de piatră din Europa de Nord, construite între secolele al X-lea şi al XV-lea, au un nume derivat din cel al Troiei şi sînt definite ca *Troja-burg.* Nu mai punem la socoteală imaginile cu motive spiraliforme şi meandriforme care, pe bună dreptate sau din greşeală, au fost puse în legătură cu tema labirintului şi care apar în arta tuturor țărilor, de la inciziile rupestre din Scandinavia pînă la decorațiunile din Extremul Orient. Valorile creştine atribuite de-a lungul secolelor labirintului ca simbol al călătoriei sufletului către lumina divină explică prezența acestuia în arta

paleocreştină şi apoi în cea medievală ; tema apare frecvent în mozaicurile din catedrale, în special din cele italiene şi franceze (de obicei este vorba de labirinturi cu sens unic; labirinturile care permit mai multe parcursuri sînt cunoscute

începînd abia cu jumătatea secolului al XVI-lea). într-un context complet diferit, labirintul a fost adesea utilizat, cu mare efect, în amenajarea grădinilor.

Labrandos sau **Labrandeus** (gr. Aoc'ppav-6og, -ou şi AaPpavScuc, -ewg). Numele unuia dintre Cureţi (vezi), care, potrivit tradiţiei, s-a stabilit în Caria. Acest nume constituie şi un epitet cu care Zeus era venerat în Caria, în sanctuarul de la Labranda, unde era reprezentat cu o secure în mînă şi era numit şi Zeus *Stratios.*

Lac. Valoarea simbolică şi religioasă a lacurilor este recunoscută din cele mai vechi timpuri. Mărturiile (în cea mai mare parte arheologice) ne arată că, în perioada mi-noică, în insula Creta se aruncau daruri votive în fîntîni şi în lacuri, aşa cum se întîmpla la Psychro, ca şi cum adîncul lacurilor ar fi permis o legătură cu zeii. Şi în epoca clasică zeii populau lacurile şi izvoarele: în lacuri trăiau nimfele, mai precis naiadele; aici se răcoreau zeii şi mai ales zeiţele, care adesea se scăldau la adăpost de privirile indiscrete; în apele lor se oglindeau tinerii frumoşi, ca Narcis, sau însăşi Atena care, privindu-se în apele unui lac pe cînd cînta la flaut, şi-a dat seama că astfel faţa i se schimonosea şi a aruncat instrumentul, care avea să-i aducă moartea lui Marsias (vezi). Apele lacurilor se aflau sub ocrotirea lui Poseidon, care domnea peste mare, dar şi peste toate apele interioare ; în celebra dispută care 1-a opus Atenei pentru supremaţia religioasă asupra Aticii, Poseidon a făcut să se ivească un lac cu apă sărată pe Acropola din Atena, lovind pămîntul cu tridentul său ; potrivit lui Pausanias, în epoca istorică se păstrau încă urmele acestui lac, într-o fîntînă cu apă sărată din Erehteion.

De asemenea, apele lacurilor erau puse în legătură cu lumea infernală: în mitologia latină, intrarea în lumea de dincolo se afla în apropierea lacului Avernus, iar în lumea infernală existau, pe lîngă apele rîurilor infernale, şi cele ale mlaştinii Aherusia (vezi Lumea de dincolo). Nu mai puţin sinistru este, în povestirile legate de mitul lui Heracle, lacul Stimfalos, în apropierea căruia trăiesc înfricoşătoarele păsări stimfaliene pe care eroul trebuie să le învingă în cursul muncilor sale (vezi Heracle, a şasea muncă). Inspăimîntătoare este şi mlaştina din Lerna, unde trăieşte Hidra pe care numai Heracle reuşeşte să o răpună (vezi Heracle, a doua muncă). în Sicilia era cunoscut lacul Palicilor (vezi). în lumea romană, un mic lac, cunoscut ca Mlaştina Caprei, dobîndise o puternică semnificaţie simbolică; el se afla pe Cîmpul lui Marte şi a fost teatrul dispariţiei misterioase a lui Romulus din lumea celor vii (vezi Romulus).

Lacedemon (gr. A<xxe8aip.ti)v, -ovog; lat. *Lacedaemo* şi *Lacedaemon, -onis).* Eroul eponim al poporului lacedemonienilor, locuitori din Sparta. Era fiul lui Zeus şi al Taige-tei. S-a căsătorit cu Sparta, fiica regelui Eurotas, de la care a moştenit regatul, şi a dat numele soţiei sale cetăţii pe care a întemeiat-o pe teritoriul lacedemonienilor. A fost tatăl lui Amiclas, care i-a urmat la tronul Spartei, al Euridicei, care s-a căsătorit cu Acrisios, şi, potrivit unor versiuni, al Asinei şi al lui Himeros.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este frecvent menţionat de istorici (Pausanias) şi mito-grafi (Apollodor, *Biblioteca,* 2.2.2 şi 3.10.2 ; Hyginus, *Fabule,* 155; Nonnos din Pano-polis, *Dionisiacele,* 32.66).

Lacestades (gr. */\axecjjd,&r\q,* -ou). Rege din Sicion, fiul lui Hipolit. A fost supus al cetăţii Argos şi a împărţit tronul Sicionu-lui cu Falces, fiul lui Temenos, care a cucerit cetatea şi a domnit asupra ei împreună cu Lacestades.

Lachesis (gr. Aaxeaig, -ewg; lat. *Lachesis, -is).* Numele uneia dintre Moire (vezi; literal: „cea care dă soarta"). Lachesis ţinea în mînă fusul de unde se desfăşura firul vieţii fiecărui om, pe care ea îl măsura dinainte, stabilindu-i lungimea.

Lacinion (gr. Aaxiviov dtxpov; lat. *Laci-nium, -i).* Numele unui celebru promontoriu aflat la sud de Crotona, care marchează limita occidentală a golfului Tarent. Importanţa sa în mitologie este legată de prezenţa aici a unui templu închinat Herei, venerată cu epitetul *Lacinia.* Ruinele templului, din care astăzi se păstrează doar temelia şi o coloană dorică, au dat numele actual al promontoriului, capul Colonna. Vechiul nume era legat de cel al lui Laci-nios, un tîlhar pe care Heracle 1-a întîlnit

în Italia meridională, în timpul călătoriei de întoarcere după prinderea boilor lui Gerion. Aşa cum se întîmplă în alte povestiri mitice relative la întreprinderile lui Heracle în Apus, şi în acest caz tîlharul a încercat să fure un animal, însă a fost ucis de erou.

Lacios (gr. Aaxiog, -ou; lat. *Lacius, -i).* Erou grec, întemeietorul cetăţii Faselis, aflată pe teritoriul Turciei de astăzi. Oracolul din Delfi le-a poruncit lui Lacios şi fratelui acestuia, Antifem, să meargă unul spre răsărit, iar celălalt spre apus şi să întemeieze fiecare cîte o cetate. Antifem a ajuns în Sicilia şi a pus bazele cetăţii Gela; Lacios a ajuns în Asia Mică şi a căpătat de la păstorul Cilabras, în schimbul cîtorva peşti săraţi, o bucată de pămînt pe care a construit cetatea Faselis (vezi şi Cilabras).

Lacon (gr. Accxojv, -uivog; lat. *Laco* sau *Lacon, -onis).* Eroul eponim al Laconiei, o regiune din Grecia. Era fiul regelui Lapa-tos şi fratele lui Aheos; la moartea tatălui, a împărţit domnia cu fratele său, care a dat numele regiunii Ahaia. Este menţionat de izvoarele tîrzii şi nu apare la poeţii clasici.

Ladon (gr. AaSwv, -aivog; lat. *Ladon, -onis).* 1) Numele monstrului care păzea merele Hesperidelor; a fost ucis

de Heracle. Pentru detalii vezi HERACLE.
2) Numele unui rîu din Arcadia, afluentul lui Alfeu. în mitologie este personificat şi amintit ca soţul lui Stimfalis şi tatăl Daf-nei şi al Metopei.
Laerte (gr. Adept-pc;, -ou; lat, *Laertes, -ae).* Rege din Itaca, fiul lui lui Arcesios, soţul Anticleei şi tatăl lui Ulise, indicat din acest motiv cu patronimul Laertiadul. Potrivit altor izvoare, Ulise era fiul lui Sisif (vezi şi ANTICLEEA). Laerte s-a numărat printre eroii greci care au luat parte la expediţia argonauţilor şi la vînătoarea mistreţului din Calidon. Trăia încă, deşi era foarte bătrîn, cînd Ulise s-a întors în Itaca după căderea Troiei şi după lungile rătăciri povestite în *Odiseea.*
► *Prezenţe în literatura antică.* Cele mai semnificative apariţii ale personajului sînt cele din *Odiseea* (în special cînturile 1, 11, 16, 23 şi 24). în *Iliada* numele său este citat ca patronim al lui Ulise.
Laertiadul sau **Laertios** (gr. AaepTiotSrig, -ou; lat. *Laertiades, -ae* şi *Laertius, -i).* Epitet al lui Ulise, derivat din numele tatălui său, LAERTE (vezi).
Laetusa (lat. *Laetusa, -ae).* Soţia regelui trac Linceu, amintită în legătură cu mitul despre Tereu şi Procne. Laetusa era prietena Procnei şi i-a dezvăluit acesteia vicleniile folosite de Tereu pentru a o cuceri pe Filomela, femeia de care era îndrăgostit, provocînd astfel mînia şi răzbunarea Procnei. Pentru detalii vezi TEREU.
Lafria (gr. Acuppia, -ag). Epitet cu care era venerată Artemis, în special la Calidon, Mesena, Patras, dar şi în alte localităţi din Grecia. Artemisei *Lafria* îi era închinat un cult foarte vechi, originar din Calidon, legat probabil de mitul lui Meleagru şi al mistreţului calidonian (vezi MELEAGRU) ; la Calidon există un altar din epoca geometrică şi un templu închinat zeiţei, datînd din secolul al VH-lea î.Hr.
► *Răspîndirea cultului.* La Patras aveau loc o serie de sărbători importante în cinstea zeiţei, cunoscute dintr-o descriere a lui Pau-sanias, care se referă la epoca imperială romană şi oferă detalii pline de cruzime. Exista obiceiul ca pe altarul zeiţei să se ridice un rug înalt pe care se aşezau ofrandele : fructe şi flori, dar şi animale, de la păsări la capre, oi, cerbi şi dami; se menţionează, de asemenea, lupii, urşii şi mistreţii, precum şi faptul că aceste animale erau aşezate vii pe altar. La aprinderea rugului, sacrificiul se transforma pentru ele într-o agonie atroce, care căpăta uneori caracteristicile spectacolelor de circ din lumea romană, cu animalele care încercau să scape şi preoţii care le biciuiau să se întoarcă în flăcări. Preoteasa Artemisei conducea ritualul dintr-un car tras de cerbi.
► *Prezenţe în literatura antică.* Pausanias, 7.18.11-13.
Laios (gr. Acuog, -ou; lat. *Laius, -i).* Regele Tebei. A fost fiul lui Labdacos, soţul Iocas-tei şi tatăl lui Oedip, care 1-a ucis (vezi schema de la rubrica OEDIP). Potrivit unei tradiţii, tragicul destin al urmaşilor săi a fost determinat de faptul că 1-a răpit pe tînă-rul Chrisipos, fiul regelui Pelops, al cărui oaspete era Laios. Conform acestei versiuni, Laios a fost iniţiatorul iubirii homosexuale, iar Chrisipos, de care el se îndrăgostise,

s-a sinucis de ruşine cînd a fost descoperit. Blestemul lui Pelops s-a abătut asupra lui Laios şi a urmaşilor săi: aşa cum a confirmat oracolul, el nu ar fi trebuit să aibă copii. Doar dacă Laios ar fi murit fără să lase urmaşi Teba ar fi fost salvată. De aceea, imediat după ce s-a născut, Oedip (care fusese zămislit cînd tatăl său era beat) a fost abandonat. în legătură cu întîmplările următoare, cu destinul tragic care a dus la întîlnirea dintre tată şi fiu şi cu uciderea lui Laios de către fiul său, vezi OEDIP.
► *Prezenţe în literatura antică.* Dintre operele literare consacrate tragicei poveşti a lui Laios şi a urmaşilor săi, lui Laios îi rezervă un rol important în special tragedia *Chrisipos* a lui Euripide, unde este relatată răpirea tînărului de către Laios; tragediile *Laios* şi *Oedip* ale lui Eschil, care nu s-au păstrat şi erau probabil anterioare aceleia despre *Cei şapte împotriva Tebei*; comedia *Laios* a Platon Comicul; *Fenicienele* lui Euripide, urmarea lui *Chrisipos,* unde Iocasta povesteşte cum, pentru a consulta oracolul, Laios a întreprins călătoria care avea să-i aducă moartea şi împlinirea destinului său. Cea mai celebră tragedie cu acest subiect este însă *Oedip rege* a lui Sofocle. Pentru alte versiuni antice şi recente ale mitului vezi OEDIP.
Lalius (lat. *Lalius, -i).* Veche divinitate romană despre care se credea că îi ajută pe copii să scoată primele gîngureli.
Lamedon (gr. Aap.e6wv, -ovxoc;). Rege din Sicion, urmaş al lui Egialeu, fiul lui Coro-nos şi fratele lui Corax. S-a căsătorit cu Feno, fiica lui Clitios din Atena; cei doi au avut o fiică, Zeuxipe, pe care Lamedon i-a dat-o de soţie lui Sicion.
► *Prezenţe în literatura antică.* Figura lui Lamedon este amintită de Pausanias (2.5.8 şi 6.3 şi urm.) pentru a explica raporturile dinastice complexe dintre suveranii Sicio-nului.
Lamia (gr. Aajiia, -ag; lat. *Lamia, -ae).* Numele unui monstru care sperie şi răpeşte copiii. Era considerat cînd o figură masculină, cînd (mai frecvent) una feminină ; aceasta din urmă era fiica lui Belos şi fusese iubită de Zeus, însă Hera, geloasă, îi omorîse copiii. Lamia şi-a pierdut minţile de durere, şi se spunea că, fiind cuprinsă de nebunie, cutreiera lumea şi răpea copiii care îi aminteau de ai săi.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită de Aristofan în *Viespile* şi în *Pacea.*
Lamos (gr. Aap.o£, -ou; lat. *Lamus, 4).* Fiul lui Poseidon şi regele LESTRIGONILOR (vezi); se credea că întemeiase cetatea Formia şi că era strămoşul romanei *gens Lamia,* din care făcea parte, printre alţii, L. Aelius Lamia, prietenul lui Horaţiu, care s-a aflat alături de Cicero în vremea conjuraţiei lui Catilina.
Lampadeforii sau lampadedromii (gr. XajiiraSTiepopCcu sau XajiiraS-nSpojiiou, -uv). Cu acest nume erau indicate în Grecia întrecerile care aveau loc cu ocazia sărbătorilor religioase solemne, în cursul cărora atleţii alergau ducînd în mînă torţe aprinse. Abilitatea lor consta în a face ca, în ciudi. curentului provocat de alergare şi de trecerea torţelor dintr-o mînă în alta, ca într-un soi de ştafetă, torţele să nu se stingă.

Lampetia (gr. Aap-ireTCn, -ne;; lat. *Lam-petia, -ae).* Fiica lui Helios, Soarele, şi sora lui Faeton.
Lampetos (gr. Aap-Trexog, -ou). Erou din Lesbos, fiul lui Iros. A fost ucis de Ahile în timpul cuceririi cetăţii Metimna.
► *Prezenţe în literatura antică.* Personajul, necunoscut lui Homer, este amintit de Par-tenios din Niceea *(Erotikă pathemata,* 21).
Lampos (gr. AajiiToc;, -ou). 1) Erou troian, fiul lui Laomedon şi tatăl lui Dolops. Făcea parte din grupul bătrînilor din Troia care, din cauza vîrstei înaintate, nu mai participau activ la războiul împotriva grecilor şi stăteau alături de regele Priam.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit în *Iliada* (3.147, 15.526, 20.238); genealogia sa este reconstituită de Apollodor *(Biblioteca,* 3.12.3).
2) Alături de Xantos, Podargos şi Eton, este unul dintre caii lui Hector, cărora An-dromaca, soţia eroului, le „dă fîn dulce şi le toarnă vin" înainte de a-i da de mîncare soţului *{Iliada,* 8.185 şi urm.).
Lampsace (gr. AcxjJL\)jaxTi, *-T\q).* Fiica lui Mandron, regele bebricilor. I-a prevenit pe colonii veniţi din Focida, pe care tatăl său îi adusese în cetatea Pitusa, unde domnea el, că localnicii le erau ostili şi voiau să scape de ei; datorită avertismentului său, rolurile s-au inversat şi cei din Focida i-au

învins pe localnici, i-au omorît şi au pus stăpînire pe cetate, care de atunci încolo s-a numit Lampsaca, în cinstea fetei. După moarte i s-au adus onoruri divine.
► *Prezenţe în literatura antică.* Personajul este descris de Plutarh în *Despre virtuţile femeilor.*
Lance. Parte fundamentală a armamentului unui războinic şi protagonistă a numeroase dueluri amintite în poezia epică, lancea constituie atributul tipic al zeilor războinici, Atena şi Ares, şi un simbol al puterii în mîna lui Zeus; în unele tradiţii apare şi ca atribut al zeului roman Pilum-nus. Mitologia greacă aminteşte şi o lance cu puteri magice - lancea de frasin pe care centaurul Chiron i-a dăruit-o lui Peleu la nunta acestuia cu Thetis. Magică era şi lancea pe care Procris a primit-o în dar de la Minos; ea nu-şi rata niciodată ţinta şi mai tîrziu s-a dovedit fatală pentru Cefa-los, soţul lui Procris (pentru detalii legate de acest mit vezi CEFALOS). în mitologia latină, o lance magică era legată de soarta eroului Mamercus, născut din unirea lui Marte cu o muritoare pe nume Silvia; destinul său depindea de o lance pe care zeul i-o încredinţase femeii. Mamercus, prota-gonistul unei povestiri asemănătoare cu cea a lui Meleagru, i-a dăruit tinerei de care era îndrăgostit trofeul unui mistreţ, luptîndu-se, pentru a intra în posesia rămăşiţelor fiarei, cu unchii săi din partea mamei, pe care i-a ucis; pentru a-1 pedepsi, Silvia a dat foc lăncii divine de care era legată viaţa fiului său, iar Mamercus, asemenea lui Meleagru, a murit în momentul în care arma s-a transformat în cenuşă (vezi MAMERCUS, 1).
Lanuvium (lat. *Lanuvium, -ii).* Vechea cetate din Latium, situată pe Mons Albanus, se bucura de o mare faimă din punct de vedere religios, datorită cultului Iunonei *Sospita,* iniţial un cult local, care le-a fost ulterior accesibil şi romanilor şi a devenit cultul oficial al statului. Livius spune că, după acordarea cetăţeniei romane, celor din Lanuvium „le-au fost lăsate propriile culte religioase, cu condiţia ca pădurea sacră a Iunonei *Sospita* («Mîntuitoarea») să devină patrimoniul comun al locuitorilor din Lanuvium şi al poporului roman" (Livius, 8.14.2).
Laocoon (gr. Aaoxouiv, -6wvxog; lat. *Laocoon, -ontis).* Celebru preot roman aflat în slujba lui Apollo *Timbreos* şi fratele lui Anhise. Potrivit unei tradiţii, zeul îl ura pentru că îndrăznise să-i întineze templul, unindu-se acolo cu soţia lui şi concepîndu-şi astfel fiii (Hyginus, *Fabule,* 135). Numit preot al lui Poseidon (Vergi-liu, *Eneida,* 2.201), el a încercat în zadar să-i determine pe concetăţenii săi să nu aducă în cetate celebrul cal de lemn pe care grecii, prefăcîndu-se că părăsesc Troia, îl lăsaseră în urmă; pentru a-i convinge, a lovit calul cu propria-i lance. Pe cînd se pregătea să sacrifice un taur în cinstea lui Poseidon, doi şerpi s-au ivit pe neaşteptate din mare, încolăcindu-se în jurul lui Laocoon şi al fiilor săi şi sugru-mîndu-i.
► *Prezenţe în literatura antică.* Legenda lui Laocoon este povestită de Arctinos în *Iliou-persis,* de Sofocle într-o tragedie omonimă, care s-a pierdut, şi de Bachilide; cea mai cunoscută versiune a mitului este cea transmisă de Vergiliu *(Eneida,* 2), iar o serie de variante s-au păstrat în operele lui Hyginus şi Apollodor.
► *Iconografie.* în artă, faima personajului se datorează celebrului grup în marmură de la Vatican, opera sculptorilor Agesandros, Atenodor şi Polidor din Rodos, păstrat în epoca romană în palatul împăratului Titus şi descoperit în 1506 în palatul lui Nero de la Roma. încă din Antichitate era considerată una dintre cele mai însemnate capodopere, şi ulterior faima sculpturii a depăşit-o pe cea a personajului şi a inspirat la rîndul ei numeroşi poeţi, printre care I. Sadoleto, autorul poemului în limba latină *De Lao-coontis statua.* Din sculptura care îl înfăţişează pe Laocoon s-a inspirat şi G.E. Lessing în celebrul său tratat de estetică *Laocoon, sau despre graniţa dintre poezie şi artele figurative* (1766); asupra ei a reflectat şi J.J. Winckelmann în *Gînduri despre imitarea operelor greceşti* (1755).
Laodamas (gr. AaoSajiac;, -avxoc;). 1) Fiul lui Eteocle; i-a urmat lui Creon pe tronul Tebei şi a participat la războiul EPIGONILOR (vezi) împotriva cetăţii, care a fost distrusă. Potrivit unor versiuni ale mitului, a căzut în luptă după ce 1-a ucis pe Egialeu, fiul lui Adrast şi unul dintre epigoni. Potrivit altor povestiri, a părăsit Teba înainte

de înfruntarea finală, împreună cu cîţiva soldaţi credincioşi, şi s-a dus în Iliria.
► *Prezenţe în literatura antică.* Personajul este amintit mai ales de mitografi şi de istorici (Apollodor, *Biblioteca,* 3.7.3; Pau-sanias, 1.39.2 şi 1.9; Herodot, 5.61).
2) Războinic troian, fiul lui Antenor. A fost ucis de Aiax în timpul războiului troian.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit în *Iliada* (15.516).
Laodamia (gr. Aao6ajieta, -ac', alt. *Laoda-mia, -ae).* 1) Doica lui Oreste.
2) Eroină greacă, soţia lui Protesilaos, erou care a participat la războiul troian (vezi PROTESILAOS). Dragostea pentru soţul său a determinat-o să construiască o statuie a acestuia, ca să-i ţină de urît cît timp el era plecat la război. Cînd Protesilaos a căzut în luptă, ea i-a rugat pe zei să-i îngăduie să-1 vadă pentru ultima oară, cîteva ceasuri. Zeii au acceptat şi Hermes 1-a adus pe Protesilaos din lumea morţilor, lăsîndu-1 să vorbească cu soţia sa prin intermediul statuii pe care ea o păstra în casă. O dată scurs timpul fixat de zei, Protesilaos a trebuit să se întoarcă în Hades; ca să nu se despartă de el, Laodamia s-a sinucis.
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este amintit în *Cipriile* şi în *Fabulele* 103 şi 104 ale lui Hyginus; de asemenea, apare

la Ovidiu *(Heroidele,* 13) şi la Catul (68.73 şi urm.).
► *Prezenţe în literatura contemporană.* S. Wys-piariski, *Protesilaos şi Laodamia,* tragedie.
Laodice (gr. A<xo8(XTI, *-r\q*; lat. *Laodice, -es).* 1) Fiica lui Priam şi a Hecubei şi soţia lui Helicaon.
2) Nume cu care Homer o indică pe fiica lui Agamemnon şi a Clitemnestrei, numită Electra de poeţii tragici. Pentru detalii vezi ELECTRA. în general, numele, care înseamnă „prinţesă", este purtat în mitologie de eroinele de rang înalt.
Laodocos (gr. AaoSoxog, -ou; lat. *Laodo-cus, -i).* Fiul lui Apollo şi al Ftiei şi fratele lui Doros şi al lui Polipetes. A domnit împreună cu ei în ţinutul cureţilor, aflat la nord de golful Corint. La ei s-a refugiat ETOLOS (vezi), care fusese alungat din Elida; Etolos a răspuns ospitalităţii lor ucigîndu-i şi luîndu-le regatul.
► *Prezenţe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 1.7.6.
Laomedon (gr. AaojieSwv, -ovtoc, ; lat. *Lao-medon, -ontis).* Rege troian, fiul lui Ilos şi tatăl mai multor copii, printre care Priam şi Hesione. Tradiţia spune că, drept pedeapsă pentru faptele lor prea puţin plăcute lui Zeus, Poseidon şi Apollo au fost condamnaţi de acesta să intre în slujba lui Laomedon. Astfel, Poseidon a ridicat celebrele ziduri ale Troiei, iar Apollo a păzit turmele lui Laomedon pe muntele Ida *(Iliada,* 21.448).
Cînd cei doi zei şi-au dus sarcina la bun sfîrşit, regele a refuzat să le dea răsplata cuvenită şi i-a alungat din regatul său. Ca urmare, Poseidon 1-a pedepsit trimiţînd din adîncul mării un monstru care devasta ţinutul şi cerea să i se sacrifice periodic o fată tînără. Odată troienii au ales-o ca victimă pe Hesione, fiica regelui, dar tînăra a fost salvată de Heracle; acesta a ucis monstrul după ce Laomedon i-a promis caii pe care odinioară Zeus îi dăruise lui Tros, ca răsplată în schimbul lui GANIMEDE (vezi). Dar nici de această dată, după ce monstrul a fost ucis, Laomedon nu şi-a ţinut cuvîn-tul dat. Atunci Heracle a adunat o flotă formată din şase corăbii cu care a pornit împotriva Troiei *(Iliada,* 5.640); aici i-a ucis pe Laomedon şi pe fiii acestuia, cu excepţia lui Priam şi a Hesionei. Cel dintîi avea să devină regele Troiei, iar cea de-a doua i-a fost dată de soţie lui Telamon.
► *Răspîndirea cultului.* Potrivit unei tradiţii, mormîntul său se afla la Troia, în apropierea Porţilor Scheene, şi era venerat în mod deosebit deoarece se credea că dacă rămînea intact garanta siguranţa cetăţii.
► *Prezenţe în literatura antică.* Personajul e amintit de Homer *(Iliada),* Pindar *(Olimpice,* 8), Sofocle *(Aiax),* Ovidiu *(Metamorfoze),* Diodor din Sicilia (4.49) şi Apollodor *(Biblioteca,* 2.6.4, 3.12.3 şi 8).
Laonitos (gr. Aocdvoxoc;, -ou; lat. *Laonytus, -i).* Potrivit unei versiuni secundare a mitului lui Oedip, este unul dintre fiii lui Oedip şi ai Iocastei şi fratele lui Frastor. A murit luptînd împotriva minienilor şi a regelui lor, Erginos.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit într-o scolie la *Fenicienele* lui Euripide.

I

Laonome (gr. AOIOVOJJLTI, *-r\q).* Potrivit unei versiuni secundare a mitului lui Heracle, este fiica Alcmenei şi sora eroului. S-a căsătorit cu un argonaut, Eufem sau Polifem. Alte izvoare spun însă că Laonome era mama lui Amfitrion.
► *Prezenţe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 2.4.5; Pausanias, 8.14.2.
Lapis Manalis. Cu acest nume era indicată la Roma o piatră sacră, care se păstra de obicei în apropiere de Poarta Capena. în perioadele de secetă, pentru a obţine de la Iupiter *Elicius* sau *Pluvius* ploi abundente, se recurgea la ritul aşa-numitului *Aquaelicium,* care avea în centru această piatră sacră şi consta în transportarea ei în procesiune prin cetate şi stropirea ei cu apă.
Lapiţi (gr. Aairl^cu, -UJV ; lat. *Lapithae, -arum).* Numele unui popor mitic ce locuia în munţii Tesaliei, sub domnia lui Piritoos care, fiind fiul lui Ixion, era fratele vitreg al centaurilor. Cînd aceştia din urmă şi-au cerut moştenirea din partea tatălui, Piritoos nu le-a ascultat cererile, declanşînd astfel o luptă care i-a opus pe lapiţi centaurilor. Războiul s-a încheiat cu o pace la care s-a ajuns cu greu şi care a durat puţin. Cînd Piritoos s-a căsătorit cu Hipodamia, centaurii au fost, desigur, invitaţi la banchetul de nuntă; aici însă, fiind beţi şi îmboldiţi de Ares, au încercat să răpească mireasa şi alte femei prezente la banchet, declanşînd o înfruntare care a fost imortalizată în unele dintre cele mai importante opere de artă din Grecia clasică şi a devenit un simbol al luptei dintre puterea raţiunii, personificată de lapiţi, şi instinctele iraţionale şi animalice, reprezentate de centauri. Lupta s-a încheiat cu victoria lapiţilor (vezi şi CENTAURI).
Grecii îi considerau pe lapiţi inventatorii frîielor şi zăbalei pentru cai; şi această credinţă confirmă rolul lor de îmblînzitori ai puterilor sălbatice ale naturii.
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul luptei dintre lapiţi şi centauri, originar din Tesa-lia, este amintit de Homer în *Odiseea* (21.295 şi urm.).
► *Iconografie.* Lapiţii sînt reprezentaţi de obicei în diferite episoade ale Centauro-mahiei; printre cele mai cunoscute opere cu acest subiect se numără metopele din Par-
tenon, frontonul occidental al Theseionului din Atena, friza templului lui Apollo de la Bassae, friza Heraionului de la gura rîului Sele şi mai ales frontonul vestic al templului lui Zeus din Olimpia.
Lapte şi **alăptare.** Simbol al hranei şi al vieţii, ofrandă plăcută zeilor în timpul sacrificiilor nesîngeroase şi al libaţiilor, laptele capătă în mitologie o semnificaţie particulară în descrierea copilăriei eroilor. Heracle devine nemuritor sugînd la sînul Herei; pentru aceasta el a recurs la un şiretlic: potrivit unei versiuni a povestirii, Hermes 1-a aşezat în poala zeiţei în timp ce aceasta dormea. Cînd s-a trezit, Hera a alungat copilul, dar era prea tîrziu; Heracle băuse laptele divin şi, o dată cu el, nemurirea, iar picăturile căzute din cer au format. CALEA LACTEE (vezi). în toate povestirile despre copii abandonaţi, alăptarea acestora este descrisă amănunţit şi de obicei este atribuită animalelor sălbatice : lupoaica în cazul gemenilor Romulus şi Remus şi, înainte de ei, în cazul altor doi gemeni, Licastos şi Parasios, şi al lui Mile-tos, capra în cazul lui Asclepios, o căpri-oară în cazul lui Telefos, o juncă în cazul lui Neleu şi al lui Pelias, o ursoaică în cazul lui Paris, o alta în cazul Atalantei, porumbiţele în cazul Semiramidei, un ţap în cazul lui Agdistis şi aşa mai departe. Uneori, numele eroilor erau legate de felul în care aceştia fuseseră alăptaţi. Numele lui Egist (de la grecescul cu% capră), de pildă, face trimitere la laptele de capră cu care a fost hrănit. Cel mai celebru caz al unui copil crescut de un animal este însă cel al lui Zeus, care, potrivit unei versiuni a mitului, a fost alăptat de capra Amalteea. Mitologia atribuia nimfelor arta mulgerii; ele i-au arătat secretele acestei tehnici lui

Aristeu, care, la rîndul său, le-a transmis oamenilor.
Lara, vezi LARUNDA.
Larentalia. Sărbători religioase celebrate la Roma în fiecare an la 23 decembrie, în cinstea zeiței ACCA LARENTIA (vezi), care, potrivit unor tradiții, se înrudea cu larii. Numite și Accalia, sărbătorile cuprindeau ritualuri cu caracter funerar, printre care și aducerea ca ofrandă a cîtorva căpățîni de usturoi, poate amintirea unor sacrificii umane (capete de copil ?) săvîrșite în

timpurile străvechi. Riturile aveau loc la mormîntul zeiței și erau oficiate de fla-minul lui Quirinus, în prezența pontifilor.
Larentina. Unul dintre numele cu care este indicată ACCA LARENTIA (vezi).
Lari (lat. *Lares, -um* sau *-ium).* Divinități secundare din panteonul etrusc și roman. Nu toate aspectele privitoare la originea și funcțiile lor specifice sînt clare. Larii pot fi împărțiți în două clase : *lares domestici* și *lares publici.* Cei dintîi erau MANII (vezi) unei case, ridicați la rangul de eroi. Dar dacă manii erau mai puternic legați de locul unde erau îngropați morții, larii reprezentau zeii care ocroteau căminul și întreaga viață domestică. Numai spiritele oamenilor credincioși și respectați erau venerate ca lari. în fruntea așa-numiților *lari domestici* se afla *Iar familiaris,* considerat întemeietorul familiei, de care nu putea fi despărțit: atunci cînd familia se muta în alt loc, el o urma.
Dintre *lares publici,* s-a păstrat în special amintirea așa-numiților *lares praestites* și *lares compitales.* Primii erau ocrotitorii întregii cetăți; cei din urmă erau responsabili de diferitele diviziuni urbane, marcate de *compita,* punctele în care se intersectau două sau mai multe străzi.
în casele mai mari și mai însemnate, imaginile larilor se păstrau într-un loc special, numit larariu. Cînd familia stătea la masă, oferea cîteva porții de mîncare și larilor; cu ocazia sărbătorilor familiale larii erau împodobiți, iar porțile larariului rămîneau deschise.
Larii nu sînt protagoniștii unor povestiri mitologice. Ovidiu spune că ei descind din Lara și Mercur *{Fastele,* 2.599 și urm.; vezi LARUNDA) ; același Ovidiu și Pliniu cel Bătrîn (36.204) povestesc că regele Ser-vius Tullius s-a născut din *Iar familiaris :* într-o zi, o sclavă a Tanaquillei, soția lui Tarquinius, se afla lîngă cămin, cînd un falus de cenușă s-a ridicat din flăcări și s-a unit cu ea, concepîndu-1 pe viitorul rege al Romei.
Larinos (gr. Aapivoc;, -ou ; lat. *Larinus, -i).* Personaj secundar, legat de mitul lui Hera-cle. Era un păstor din Epir, care a primit în dar (sau a furat) de la Heracle cîțiva

dintre boii lui Gerion (vezi HERACLE). în epoca clasică se recunoștea într-o rasă de bovine din Epir, deosebit de apreciată, des-cendența acelor boi mitici.
► *Prezențe In literatura antică.* Personajul este citat de Aristofan, *Pacea,* 925, și de Athenaios, 9.376b și urm.
Larisa (gr. Aapicraa, *-y\q* ; lat. *Larissa, -ae).* Numele indică propriu-zis cîteva localități din Grecia și din Asia Mică; în mitologie apare ca apelativ al unei eroine, fiica lui Pelasgos.
Larunda sau **Lara** (lat. *Larunda* sau *Lara, -ae).* Fiica lui Almon; este nimfa care a informat-o pe Iunona despre legătura lui Iupiter cu Iuturna ; numele ei este pus în legătură de unele izvoare cu grecescul XaXeiv și indică limbuția nimfei. Povestirile mitologice (Ovidiu, *Fastele,* 2.607) spun că, pentru a o pedepsi, Iupiter i-a smuls limba și i-a poruncit lui Mercur să o ducă în infern, însă pe drum zeul s-a îndrăgostit de Larunda, iar din unirea lor s-au născut doi LARI (vezi). Asupra originii zeiței și a eventualului său raport cu Acea Larentia critica nu a ajuns încă la un acord.
Larvae (lat. *Larvae, -arum).* Cu acest nume erau indicate în religia romană spiritele rele ale morților, care semănau cu larii, dar, spre deosebire de aceștia, erau crude și răuvoitoare și îi chinuiau pe cei vii, spe-riindu-i în toate felurile. Uneori erau identificate cu LEMURII (vezi). Se credea că erau spiritele celor care în timpul vieții fuseseră răi; erau exorcizate prin rituri expiatorii, precum și în cadrul unor sărbători solemne, numite Lemuralia sau Lemuria (vezi LEMURIA).
Las (gr. Aaț, -a). Erou din Pelopones; a întemeiat în apropierea muntelui Taiget cetatea care îi poartă numele. Este amintit printre pretendenții la mîna Elenei; potrivit unei versiuni a mitului, a fost ucis de Ahile sau, după Pausanias, de Patro-clu - mai plauzibil, din moment ce Ahile nu aspira la mîna celei mai frumoase femei din Grecia, în schimb Patroclu se număra printre pețitori. Pe mormîntul său se ridica o statuie a eroului.
► *Prezențe In literatura antică.* Referiri la acest personaj găsim la Pausanias (3.24.10).

Lase. Cu acest nume erau indicate în lumea etruscă o serie de figuri divine care corespundeau, ca atribute și caracteristici, Parcelor și MOIRELOR (vezi). De obicei erau reprezentate ca figuri feminine nobile, înaripate, purtînd veșminte lungi și avînd în mînă o torță; alteori însă, asemenea daimonilor malefici, puteau fi însoțite de șerpi.
Lateranus (lat. *Lateranus, -i).* Veche divinitate romană, care ocrotea pereții căminului domestic.
Latialis (lat. *Latialis* sau *Latiaris, -is).* Epitet al lui IUPITER (vezi), cu care acesta era venerat ca ocrotitor al regiunii Latium. în cinstea lui, Roma și cetățile latine sărbătoreau în fiecare an așa-numitele *feriae Latinae,* festivități solemne care aveau loc pe Mons Albanus și erau conduse de un consul. Vezi și LATINUS.
Latinus (lat. *Latinus, -i).* Rege din Latium, fiul lui Faunus și al nimfei Marica (ori, potrivit unor izvoare grecești, al Circei sau al lui Calipso și al lui Ulise: vezi schema de la rubrica ULISE), fratele lui Lavinius, soțul Amatei și tatăl Laviniei, pe care i-a dat-o de soție lui ENEA (vezi). Dar pentru că tînăra îi fusese promisă lui Turnus, acesta a pornit război împotriva lui Enea și a lui Latinus. Livius spune că Latinus a participat la război și a fost ucis în luptă. După Vergiliu însă, Latinus nu a luat parte a luptă, mulțumindu-se să iasă din cînd în cînd din palatul său. Potrivit unei tradiții, după moarte Latinus a devenit *Iupiter Latiaris,* așa cum Romulus a devenit după moarte zeul Quirinus; era venerat ca strămoș al latinilor. Capitala regatului său a fost cetatea Laurentum.
► *Prezențe în literatura antică.* Figura lui Latinus domină *Eneida,* unde apare înce-pînd cu cîntul 7. Lui

Vergiliu i se datorează genealogia lui Latinus din Faunus şi Marica, iar lui Hesiod *(Teogonia,* 1011-1016)- cea care îl face urmaşul lui Ulise. înainte de *Eneida,* personajul apare la Catul, Nae-vius şi Ennius. Livius (1.2) descrie moartea lui în luptă. Figura lui Latinus este pusă pentru prima oară în legătură cu cea a lui Enea de Timaios.
Latinus Silvius (lat. *Latinus Silvius, -i -i).* Al patrulea rege din Alba Longa, după
Ascaniu, Postumus Silvius şi Aeneas Silvius. A domnit timp de cincizeci de ani şi a întemeiat diferite cetăţi care au făcut parte din confederaţia latină.
> *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionat în operele unor istorici (Dionysos din Halicarnas, Diodor din Sicilia), precum şi în *Metamorfozele* şi *Fastele* lui Ovidiu şi într-o scolie a lui Servius la Vergiliu *(Eneida,* 6.767).
Latona (gr. Antai, -ou£; lat. *Latona, -ae).* Numită de greci Leto (literal, „noaptea"), făcea parte din neamul titanilor. Era fiica lui Ceos şi a Phoebei şi mama lui Apollo şi a Artemisei, pe care i-a zămislit cu Zeus (vezi schema de la rubrica CRONOS). Faptul că regele zeilor o iubea a provocat mînia Herei, care a început să o persecute. Rătăcind dintr-un loc în altul ca să scape de Hera, Latona a ajuns în cele din urmă la Delos, care pe atunci era o insulă ce plutea pe mare şi se numea Asteria sau Ortigia. Legenda spune că Zeus a legat insula de fundul mării cu lanţuri de diamant, ofe-rindu-i iubitei sale un loc sigur, unde ea i-a adus pe lume pe Apollo şi Artemis. Din cauza staturii sale gigantice, la naştere a trebuit să-şi găsească un sprijin pe măsură, muntele Cintos din Delos *(Imnul homeric către Apollo,* 26) sau palmierul sacru. Potrivit unei tradiţii, Hera a jurat că Latona avea să nască numai într-un loc unde nu ajungea lumina soarelui (Hyginus, *Fabule,* 140); nici o cetate nu a îndrăznit să găzduiască un eveniment atît de important, şi chiar Delosul a acceptat numai după ce Latona a promis că Apollo îşi va ridica templul acolo; potrivit unei alte legende, locul unde Latona s-a oprit să nască se afla în Licia, „ţinutul lupilor"; lupii apar şi în tradiţia după care zeiţa ar fi fost transformată de Zeus în lupoaică (Aris-totel, *Historia animalium).* într-o versiune diferită a povestirii, Hera le-a interzis tuturor cetăţilor să o primească pe Latona şi doar Delosul a îndrăznit să nu i se supună, însă a primit iertarea, pentru că odinioară insula fusese nimfa Asteria. Mai tîrziu s-a răspîndit şi versiunea potrivit căreia Posei-don a păcălit-o pe Hera: el a acoperit De-losul cu valurile mării, încît nu s-a putut spune că era vorba despre uscat sau despre o insulă.

De obicei, Latona era venerată numai împreună cu fiii săi; curînd Delosul a devenit principalul centru al cultului său. După numele mamei, Apollo este adesea indicat cu atributele *Letoios* sau *Latoios,* iar Arte-mis este desemnată cu atributele *Letoia, Letois, Latois* sau *Latoe.* Pentru alte detalii vezi APOLLO şi ARTEMIS.
Laur. în mitologia clasică, laurul este planta consacrată lui Apollo. La Delfi, în desfăşurarea funcţiei sale profetice, Pythia mesteca o frunză de laur, iar preoţii, înainte de a-i interpreta răspunsul, ardeau cîteva crengi din acelaşi arbust. Cei ce primeau un răspuns favorabil din partea oracolului plecau din sanctuarul delfic purtînd pe cap o cunună de laur. De fapt, laurul era considerat un intermediar al virtuţilor apolinice, fiind legat de Apollo şi prin mitul DAFNEI (vezi). Simbol al nemuririi şi al victoriei, probabil şi datorită calităţii sale de arbore veşnic verde, era întrebuinţat pentru încununarea eroilor, înţelepţilor şi poeţilor. La Roma simboliza gloria obţinută prin virtuţi atît războinice, cît şi spirituale.
Laurentum (lat. *Laurentum, -i).* Cetate din Latium, situată pe coasta tireniană, la sud de Tibru. Potrivit versiunii lui Vergiliu, Enea 1-a întîlnit aici pe regele Latinus.
Lausus (lat. *Lausus, -i).* 1) Personaj din mitologia latină, fiul lui Mezenţiu şi regele etruscilor. A fost ucis de Enea; este amintit de Vergiliu în *Eneida.*
2) Fiul lui Numitor şi fratele Iliei; a fost ucis de Amulius.
Laverna (lat. *Laverna, -ae).* Zeiţă romană care ocrotea toate formele de cîştig, cinstit sau necinstit, şi, prin urmare, îi proteja inclusiv pe hoţi şi impostori; din numele său derivă cel de Porta Lavernalis, în apropierea căreia se afla un templu al zeiţei.
Lavinia (lat. *Lavinia, -ae).* Fiica lui Latinus şi a Amatei; îi fusese promisă lui Turnus, dar s-a căsătorit cu Enea (vezi TURNUS). După ea a fost numită cetatea Lavinium, întemeiată, potrivit tradiţiei, de Enea. Faptele sale sînt amintite de Vergiliu în *Eneida.*
Lavinium (lat. *Lavinium, -i).* Veche cetate din Latium, corespunzătoare actualei Pratica di Mare. A avut o importanţă deose-
bită în mitologia latină, deoarece se credea că aici a aruncat ancora Enea cînd a debarcat în Latium. Potrivit tradiţiei, Enea a întemeiat cetatea (care a fost numită după LAVINIA, vezi) şi a adus aici penaţii pe care îi luase de la Troia. Potrivit lui Dionysos din Halicarnas, istoricul Timaios s-a dus special la Lavinium ca să vadă templul penaţilor. Independent de tradiţia potrivit căreia localitatea ar data din momentul debarcării lui Enea, aceasta a fost un centru deosebit de important din punct de vedere religios. Aici se aflau un sanctuar închinat mai multor zei, din care s-au păstrat douăsprezece mari

altare arhaice, un sanctuar al Minervei, un *Aphrodisium* şi un sanctuar al zeului Indiges. Potrivit legendei, aici fusese ridicat cenotaful lui Enea.

Lăptucă. în mitologia clasică, această plantă are valoare de simbol funerar; ea apare în mitul lui Adonis, care a fost ucis de un mistreţ pe cînd se ascundea în spatele unei tufe de lăptucă (Nicandru din Colofon, fragm. 120 Schneider; Calimah, fragm. 478 Pfeiffer).

Leagros (gr. Aeafpog, -oo). Erou grec, aliatul lui Temenos şi prietenul lui Ergieos; îndemnat de ei, a furat PALADIONUL (vezi), care se găsea pe atunci la Argos, şi i 1-a dăruit lui Temenos. în urma unei dispute cu acesta însă a dus statuia la Sparta şi i-a dăruit-o regelui cetăţii, care a aşezat-o în sanctuarul Leucipidelor şi a ridicat alături, la sfatul oracolului din Delfi, un templu închinat lui Ulise, care furase la rîndul lui statuia împreună cu Diomede.

► *Prezenţe în literatura antică.* Acest episod marginal al poveştii celebrei statui e amintit de Plutarh în *Quaestiones graecae,* 48.

Leandru (gr. AeiavSpog, -ou; lat. *Leander, -dri).* Protagonistul unei celebre legende greceşti. Tînărul, originar din Abidos, trecea în fiecare noapte Helespontul înot ca să o vadă pe Hero, o preoteasă a Afroditei din Sestos, localitate aflată pe celălalt ţărm. într-o noapte a dispărut în valuri, iar a doua zi de dimineaţă, cînd trupul său fără viaţă a fost adus de ape la mal, Hero, disperată, s-a aruncat în mare din turnul în care îl aşteptase în zadar pe Leandru. După mai multe secole, în acelaşi loc, lordul Byron a traversat înot Bosforul.

► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea lui Leandru şi a lui Hero ne-a parvenit în forma cea mai completă în poemul epic care le poartă numele, opera lui Musaios. Unele trimiteri (Vergiliu, *Georgicele*; Ovidiu, *Heroidele)* ne fac să credem însă că originea legendei este mai veche. Unul dintre cele mai vechi izvoare de care dispunem este o epigramă a lui Antipatros din Tesa-lonic dedicată locului din Helespont unde s-au întîmplat cele povestite mai sus *(Antho-logia Palatina,* 7.666).

► *Prezenţe In literatura modernă.* După descoperirea în epoca umanistă a poemului lui Musaios, povestea celor doi îndrăgostiţi a cunoscut numeroase reelaborăii, printre care un poem al lui B. Tasso, o reconstituire a lui Ch. Marlowe (care a fost continuată de G. Chapman în al său *Hero şi Leandru),* o operă teatrală a lui F. Braccio-lini şi mai multe interpretări muzicale, în epoci diferite ; este celebră reluarea subiectului de către F. Grillparzer în *Valurile mării şi ale iubirii.* Din *Pllngerea lui Leandru* a lui C. Monteverdi s-a inspirat G.B. Marino; G. Bottesini şi L. Mancinelli au scris două melodrame după un libret de A. Boito.

► *Iconografie.* Cu excepţia unei presupuse picturi a lui Apelles, astăzi pierdută, dar menţionată de ivoarele literare, cunoaştem mai multe picturi pompeiene cu acest subiect (în special din Casa lui Hero şi a lui Leandru de la Pompei). De obicei Hero este reprezentată în turn, scrutînd apele mării, pe cînd Leandru apare în general în mare, dus de valuri.

Learhos (gr. Aeapxoc, -ou). Fiul lui Ino şi al lui Atamas şi fratele lui Melicertes. Pentru detalii vezi ATAMAS.

Lebadeea (gr. AcPaSeia, *-aq;* lat. *Lebadea* sau *Lebadia, -ae).* Cetate din Beoţia, situată între Cheroneea şi muntele Helicon, celebră în mitologie deoarece într-o peşteră din apropierea ei se afla oracolul lui Trofonios.

Lebădă. în mitul naşterii lui Apollo pe insula Delos se amintea că, în momentul în care zeul a văzut lumina zilei, sub un palmier şi cu ajutorul Artemisei, sora lui geamănă născută cu puţin timp înainte, un stol de lebede sacre a zburat deasupra insulei, înconjurînd-o de şapte ori (de asemenea, era în a şaptea zi a lunii). Pe lîngă mitra de aur şi liră, Zeus i-a dăruit nou-
-născutului un car tras de lebede. La porunca regelui Zeus, în acest car Apollo ar fi trebuit să se deplaseze la Delfi. însă, înainte de a se îndrepta într-acolo, lebedele au făcut un ocol larg, ducîndu-1 în ţara sa, în ţinutul hiperboreenilor, aflat pe ţărmul Oceanului, mai la nord decît ţinutul Vîn-tului de Miazănoapte; aici Apollo a rămas vreme de un an. Astfel, lebăda apare strîns legată de faptele lui Apollo, fiind considerată dintotdeauna pasărea sacră a zeului, în insula Delos exista un lac unde trăiau lebedele sacre ale lui Apollo. Considerată ca fiind nespus de dragă muzelor, lebăda era o incarnare a poeziei şi a dulceţii cînte-cului. Legenda minunatului şi sfîşietoru-lui cîntec al lebedei aflate în pragul morţii a fost pusă sub semnul îndoielii de către Pliniu, însă apare des în mitologia clasică, de la Platon la Ovidiu, favorizînd răspîn-direa simbolismului acestei păsări ca emblemă a poeţilor şi a artei lor: Platon povesteşte că miticul cîntăreţ Orfeu îşi alege să se reincarneze într-o lebădă *(Republica,* 620a). Pindar şi Vergiliu erau comparaţi cu lebăda pentru frumuseţea cîntecului lor. Zenon era considerat „lebăda înţeleaptă". Această metaforă se va menţine şi în epoca modernă, cînd cu apelativul „lebăda din Avon" va fi desemnat Shakespeare.

Pe lîngă poezie şi cîntec, lebăda este legată şi de iubire. Din acest motiv, e o pasăre sacră şi pentru Afrodita, care are, asemenea lui Apollo, un car tras de lebede. Lebăda reprezintă una din numeroasele forme pe care le ia Zeus pentru ca, indu-cînd-o în eroare pe Hera cea geloasă, să poată ajunge la tinerele lui iubite. Sub înfăţişarea unei lebede el se uneşte cu Leda, care se transformase la rîndul ei într-o gîscă pentru a scăpa de el; mitul povesteşte că din această unire au rezultat două ouă: din primul au ieşit Dioscurii, iar din cel de-al doilea preafrumoasa Elena.

Lebăda se află în centrul a numeroase poveşti despre metamorfoze, care au în comun punctul de plecare (un tînăr erou), legătura cu Apollo (care e tatăl eroului, îl ucide ori îi înfăptuieşte transformarea) şi preschimbarea finală a eroului în lebădă. Nu lipseşte nici mitul care explică transformarea eroului în constelaţia purtînd numele lebedei (pentru alte detalii vezi
ClCNOS).

Lebeados (gr. *Aeţiia&oq,* -ou). Fiul lui Licaon. Potrivit unor versiuni ale mitului (Plutarh, *Quaestiones graecae,* 39), cînd Licaon, regele Arcadiei, i-a oferit lui Zeus carnea unui copil ca să-i pună la încercare omnisciența, Lebeados şi fratele său Eleu-teros au fost singurii care nu au participat la acel sacrilegiu; Zeus i-a pedepsit pe Licaon şi pe fiii săi, dar i-a cruţat pe Lebeados şi pe Eleuteros, care au fugit în Beoţia, unde au întemeiat, respectiv, cetăţile Leba-deea şi Eleuteres. Pentru alte detalii şi versiuni ale mitului vezi şi LICAON.

Lectisternium (lat. *lectisternium, -ii).* Ceremonie religioasă romană care consta într-un banchet sacru închinat zeilor. Ter-menul derivă din *lectus,* „pat", şi *sternere,* „a se întinde" ; se credea că zeii participau la banchet prin intermediul efigiilor lor, aşezate pe paturile pe care romanii obişnuiau să se întindă ca să mănînce. Ritul era deosebit de solemn, iar din izvoare de-ducem că avea loc la Roma doar în circumstanţe excepţionale, de obicei în momente deosebit de grave. Instituirea lui era pusă în legătură cu Cărţile Sibiline, iar prototipul său se poate întrevedea în aşa-numitul *epulum Iovis* (pentru detalii vezi BANCHET). Ca să înţelegem cu cît fast se celebra ritualul, amintim că primul *lectisternium* despre care avem informaţii, din anul 399 î.Hr., a durat o săptămînă şi a avut loc în cinstea a trei perechi divine: Apollo şi Latona, Hercule şi Diana, Mercur şi Neptun. Datele de care dispunem pentru banchetele ulterioare le asociază cu momente critice din istoria Romei. Ultimul despre care sîn-tem informaţi datează din anul 217 î.Hr., după înfrîngerea romanilor de la Trasi-men, şi a fost închinat perechilor divine formate din Iupiter şi Iunona, Neptun şi Minerva, Marte şi Venus, Apollo şi Diana, Vulcan şi Vesta, Mercur şi Ceres. Pentru ceremoniile analoage aşa-numitu-lui *lectisternium,* vezi SELLISTERNIUM.

Leda (gr. ATJ6<X, *-aq*; lat. *Leda, -ae).* Fiica lui Testios - numită, după acesta, Testi-ada - şi soţia lui Tindar, regele Spartei; împreună cu acesta, sau cu Zeus, i-a zămislit pe Castor şi Pollux, pe Clitemnestra şi pe Elena. Potrivit celei mai răspîndite legende, Zeus i s-a înfăţişat Ledei sub forma unei lebede (Apollodor, *Biblioteca,* 3.10.7).
Din unirea lor au rezultat două ouă; din cel dintîi au ieşit Dioscurii, iar din cel de-al doilea - Elena.
Există şi alte versiuni ale mitului, după care Leda a găsit oul, rodul dragostei lui Zeus şi a lui Nemesis, care pentru a scăpa de regele zeilor se prefăcuse în gîscă, sau 1-a primit de la un păstor ce îl găsise într-o pădure ori într-o mlaştină, sau i-a fost aruncat în poală de Hermes, iar ea 1-a ţinut ascuns într-un cufăr, pînă cînd din el s-a ivit Elena. în sfîrşit, potrivit unor inter-pretări moderne, Leda este doar un alt nume al lui Nemesis, iar cele două figuri trebuie suprapuse. Unii (de pildă Euri-pide, *Ifigenia în Aulis,* 1-2) spun că Leda mai are o fiică, numită Phoebe sau Timan-dra; o a patra fiică, Filonoe, care îi este uneori atribuită, a primit de la Artemis darul nemuririi.

► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul, povestit de Homer *(Odiseea,* 11.298 şi urm., care însă nu menţionează oul), a fost reluat de Stasinos în *Cipriile.* Personajul este amintit, printre alţii, de Strabon, Hyginus *(Fabule,* 77) şi Porperţiu (1.13.30).

► *Prezenţe în literatura contemporană.* Din acest mit s-a inspirat P. Louys pentru a sa *Leda.* Vechea legendă se regăseşte şi în *Leda fără lebădă* a lui G. D'Annunzio.

► *Iconografie.* Cea mai celebră versiune iconografică este cea a Ledei sprijinite de o stîncă, ţinînd la piept lebăda, pe care o apără cu mantia. Arhetipul nu este cunoscut, dar există numeroase variante din epoca romană. Atribuirea unor sculpturi pe această temă lui Timoteos şi lui Lisip, chiar dacă este sugestivă (pare verosimilă în special asocierea copiei aflate la Muzeul Capitolin din Roma cu un original de Timoteos), rămîne ipotetică.

Leimona (gr. AEIJJL(I3VT|, *-r\q;* lat. *Leimona, -ae).* Eroină greacă, fiica regelui atenian Hipomenes. înainte ca fata să se căsăto-rească, tatăl ei a descoperit că avusese un iubit şi că nu mai era fecioară; prin urmare, a pedepsit-o închizînd-o într-o casă izo-lată, fără hrană şi însoţită doar de un cal. în cele din urmă, calul, înfometat, a devorat-o pe Leimona.

► *Prezenţe în literatura antică.* Legenda este amintită de Eschine şi într-un fragment din Calimah;

Leitos (gr. ArjiTog, -ou; lat. *Leitus, -i).* Erou grec de origine tebană, fiul lui Alectrion. Este amintit printre participanţii la expediţia ARGONAUŢILOR (vezi) şi la războiul troian, în timpul căruia a fost rănit de Hector. La sfîrşitul războiului a adus de la Troia cenuşa lui Arcesilaos, un alt erou din Beoţia amintit în *Iliada.*

► *Prezenţe în literatura antică.* Faptele sale sînt povestite în diferite pasaje din cîntu-rile 2, 6 şi 17 din *Iliada,* în *Ifigenia în Aulis* a lui Sofocle, *în Fabulele* lui Hyginus şi în *Biblioteca* lui Apollodor. De asemenea, este citat de Pausanias.

Lelaps (gr. AcuXou|), -aitog; lat. *Laelaps, -apis).* Propriu-zis, vîntul care aduce furtună ; era personificat de cîinele pe care Procris îl primise de la Artemis. Potrivit legendei, cînd vulpea Teumesa a fost trimisă să-i pedepsească pe tebani, Cefalos 1-a asmuţit împotriva ei pe cîinele Lelaps. Cîinele a ucis vulpea, dar Zeus a prefăcut amîndouă animalele în stană de piatră; acea piatră putea fi văzută în apropiere de Teba (vezi şi CÎINE).

Lelex (gr. *AiXe'ţ,* -efog; lat. *Lelegus, -i).* 1) Eroul eponim al lelegilor; a fost primul rege din Laconia. Era fiul Pămîntului şi al nimfei Cleocaria. A fost tatăl lui Miles şi al lui Policaon şi bunicul zeului fluvial Eurotas. Potrivit altor versiuni ale mitului, Eurotas a fost unul dintre fiii lui Lelex, şi nu nepotul său (Apollodor, *Biblioteca,* 3.10.3).

2) Erou din Leucada; a fost strămoşul lui Teleboas, eponimul populaţiei teleboilor.
3) Fiul lui Poseidon şi al Libiei; s-a născut în Egipt şi apoi a ajuns la Megara, unde a devenit regele cetăţii. A fost tatăl lui Cleson şi al lui Bias. Potrivit unei versiuni a mitului, cînd Ino s-a aruncat în mare (vezi Ino), trupul său a fost dus de valuri pe ţărmul de la Megara, iar fiicele lui Cleson - şi nepoatele lui Lelex -, pe nume Cleso şi Tauropolis, l-au luat şi i-au adus onorurile funebre.
Lemnos (gr. Arijivog, -ou; lat. *Lemnos* sau *Lemnus, -i).* Una dintre cele mai mari insule din Marea Eşee; ocupă un loc important în mitologie. încă din vremurile străvechi era insula sacră a lui Hefaistos, despre care se spunea că a căzut acolo cînd a fost
alungat din Olimp (vezi Hefaistos). Din acest motiv, Lemnos era una dintre insulele care se mîndreau că adăpostesc fierăria zeului. Probabil că această credinţă era legată de natura vulcanică a locului. Insula Lemnos este asociată şi cu mitul argonauţilor. Cînd eroii greci aflaţi în căutarea lînii de aur au ajuns aici, au văzut că pe insulă se aflau numai femei, care îşi uciseseră bărbaţii (vezi Hipsipile). împreună cu femeile din Lemnos, argonauţii au devenit strămoşii minienilor, care, potrivit celei mai vechi tradiţii, au trăit pe insulă pînă la venirea pelasgilor.
Lemuri (lat. *Lemures,* -Mm). Termenul latin indică practic spectrele sau spiritele morţilor. Potrivit unor scriitori, lemurii trebuie înţeleşi generic ca totalitatea spiritelor morţilor, împărţite în două categorii : *lari,* spiritele oamenilor buni, şi *larvae,* spiritele rele. în mod normal însă aşa-nu-mitele *larvae* erau identificate cu lemurii. Se spunea că lemurii rătăcesc noaptea sub formă de spectre, speriindu-i şi chinuindu-i pe cei vii. Pentru a-şi atrage bunăvoinţa lor, romanii au instituit o serie de sărbători religioase numite Lemuralia sau Lemuria (Ovidiu, *Fastele,* 5.421 şi urm.), celebrate în fiecare an la 9 mai.
Lemuria (lat. *Lemuralia* sau *Lemuria, -arum).* Sărbători religioase care aveau loc la Roma în luna mai (în data de 9, dar şi pe 11 şi 13) în cinstea Lemurilor (vezi), spiritele morţilor. Scopul ceremoniilor era de a înlătura influenţele nefaste exercitate de spiritele rele. Capul familiei îndeplinea un ritual complex: la miezul nopţii se aşeza desculţ în pragul casei, se spăla pe mîini cu apă sfinţită şi lua în gură cîţiva bobi negri, *pe* care îi arunca mai apoi peste umăr. In acelaşi timp, făcea mult zgomot lovind nişte lighene şi oale de aramă şi de bronz. Ritualul avea drept scop alungarea spiritelor rele: bobii erau meniţi să le atragă afară din casă, pe cînd zgomotul trebuia să le sperie şi să le ţină pe viitor departe de casă. Potrivit unei tradiţii, numele iniţial al acestor sărbători era *Remuria* şi deriva, ca şi *remures* (forma veche pentru *lemures),* din numele lui Remus, strămoşul roman al sufletelor neliniştite şi implacabile ale morţilor, iar ritul fusese instituit pentru a linişti umbra acestuia.

1

r,;

HI
i

Leneea (gr. *ia* ATJvcua). Sărbători religioase greceşti care aveau loc la Atena în cinstea lui Dionysos între zilele 8 şi 11 ale lunii Gamelion (ianuarie-februarie; vezi Calendar) şi reprezentau o continuare a Micilor Dionisii. Cuprindeau parade ale carelor şi întreceri de ditirambi şi dramatice. Pentru alte detalii vezi Dionisia.
Leneos (gr. AiŢvaîog, -ou; lat. *Lenaeus, -i).* Epitet al lui Dionysos, derivat din termenul *lenus* (Xtivoc;), care indică teascul folosit la zdrobirea strugurilor.
Leonasa (gr. Asuivacda, *-r\q).* într-o versiune secundară a mitului, numele, care înseamnă literal „leoaica", îi este atribuit unei nepoate a lui Hilos; ea s-a căsătorit cu Neoptolem (vezi), cu care a avut mai mulţi fii, toţi eroi. In tradiţiile mai răspîndite, aceştia provin din alţi părinţi; printre ei se numără Argos, Danae, Pergam, Pandaros şi Eurilohos (vezi rubricile respective).
Leonteu (gr. Aeovxeug, *-iuq* ; lat. *Leonteus, -ei).* Erou din Tesalia, fiul lui Coronos şi unul dintre Lapiţi (vezi); s-a numărat printre pretendenţii la mîna Elenei şi a luat parte la războiul troian alături de Polipetes, fiul lui Piritoos. S-a remarcat prin curajul său în luptă (în *Iliada* este menţionat cu epitetul „vlăstarul lui Ares") şi s-a numărat printre grecii care s-au ascuns în interiorul calului de lemn. După căderea Troiei i s-a alăturat prezicătorului Calhas, căruia i-a stat alături pînă la moarte; abia după aceea, trecînd din nou prin Troia, s-a întors în sfîrşit în patrie.

► *Prezențe în literatura antică.* Faptele sale sînt povestite în diferite pasaje din *Iliada,* în *Fabulele* lui Hyginus, în *Biblioteca* lui Apollodor, precum şi de Diodor din Sicilia (4.53).
Leontihos (gr. Ae6vTix°C» -ou)- Tînăr din Samos, în Tritifila, îndrăgostit de Radine, o fată din aceeaşi cetate. Deşi Radine îl iubea la rîndul ei, era logodită cu tiranul din Corint şi nu a putut evita căsătoria cu acesta. în timp ce tînăra se îndrepta spre Corint pe mare, tînărul a urmat-o pe uscat, dar tiranul, mîniat şi gelos, i-a ucis pe amîndoi. Mai tîrziu, căindu-se, le-a adus onorurile funerare şi a ridicat în cinstea lor un sanctuar unde, chiar şi în epoca istorică, tinerii îndrăgostiți căutau alinare.
► *Prezențe în literatura antică.* Povestea tragică şi înduioşătoare a lui Leontihos şi a Radinei a fost cîntată de poetul liric Ste-sihor (fragm. 44) şi a fost menționată ulterior de Pausanias şi Strabon.
Leontofonos (gr. AeoMTocpovog, -ou; lat. *Leontophonos, -i).* Literal, „ucigătorul de lei". Cu acest nume este indicat într-o serie de izvoare antice, fără detalii ulterioare privitoare la mitul său, fiul lui Ulise, născut atunci cînd acesta, după ce i-a ucis pe pretendenții la mîna Pcnelopei, a fost condamnat la exil în Etolia, ca pedeapsă pentru omor. Aici s-a căsătorit cu fiica lui Toas, Andremone, care a fost mama lui Leontofonos.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul, necunoscut lui Homer, ne-a parvenit în versiunea lui Apollodor *(Epitome,* 7.40).
Leontofron (gr. Aeovxocppwv, -ovog; lat. *Leontophron, -onis).* Numele unui fiu al lui Ulise ; potrivit unor versiuni tîrzii ale mitului, mama sa era Evipe.
Leos (gr. Aeuig, -ui; lat. *Leos, -i).* Erou atic, care a dat numele tribului leontizilor. A fost fiul lui Orfeu şi tatăl lui Cliantos şi al Leocorelor, trei fete pe nume Fasiteea, Teope şi Eubule. Acestea au fost sacrificate de tatăl lor cînd oracolul din Delfi 1-a sfătuit să aducă zeilor sacrificii umane ca să alunge foametea care lovise Atica.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul lui Leos şi al sacrificiului Leocorelor este amintit de Pausanias (1.5.2), Diodor din Sicilia (17.15) şi Cicero *(De natura deorum,* 3.19.50).
Lepreos (gr. Aeirpeog, -ou; lat. *Lepreus, -i).* Fiul lui Caucon şi al Astidamiei; faptele sale sînt asociate cu ciclul muncilor lui Heracle, în special cu spălarea grajdurilor lui Augias, care îi era unchi (vezi AUGIAS şi HERACLE). El 1-a sfătuit pe Augias să nu-i dea lui Heracle plata promisă, ci să-1 pună în lanțuri şi să-1 țină prizonier. Heracle a vrut să-1 pedepsească exemplar pe Lepreos, dar la rugămințile Astidamiei şi-a domolit mînia şi s-a mulțumit să organizeze jocuri în care urma să-1 întîlnească pe Lepreos în întrecerile de aruncare a discului, mîn-care şi băutură. Lepreos a fost învins şi, mînat de orgoliu, şi-a luat armele pentru a-1 înfrunta pe erou, dar a fost ucis de acesta.

► *Prezențe în literatura antică.* în izvoare, figura lui Lepreos nu apare izolată, ci alături de cea a lui Heracle. Este amintit în special de Athenaios, de Aelianus şi într-o scolie la *Imnul către Zeus* al lui Calimah.
Lerna (gr. Aepvn, *-T\Q;* lat. *Lerna, -ae* sau *Lerne, -es).* Ținut din Argolida, nu departe de Argos; este celebru în mitologie datorită unui monstru, numit chiar Hidra din Lerna, pe care Heracle 1-a ucis într-una dintre muncile sale (vezi HERACLE).
Lesbos (gr. Aco-pog, -ou ; lat. *Lesbos* sau *Lesbus, -i).* Fiul lui Lapites şi eroul care a dat numele insulei Lesbos. Ca să se supună unui oracol, s-a autoexilat pe insula care îi poartă numele, unde s-a căsătorit cu Metimna, fiica regelui Macaros sau Macareu (Diodor din Sicilia, 5.81).
Lestrigoni (gr. AaicrTpuȚdveț, -uv; lat. *Laestrygones, -um).* Numele unui popor de canibali amintit în *Odiseea,* pe care Ulise îl întîlneşte în peregrinările sale în Medi-terana. Suveranii lestrigonilor se numeau Antipates şi Lamos. Deşi țin mai mult de mit decît de istorie, încă din Antichitate poeții au încercat să-i plaseze într-o zonă precisă. Grecii îi situau pe coasta orientală a Siciliei, în cîmpia Leontini, numită mai tîrziu *Laestrygonii Campi.* Poeții latini, care considerau că promontoriul Circaeus era insula Circei descrisă de Homer, i-au plasat pe lestrigoni pe coasta de miazăzi a Latiumului, în apropiere de Formia, o cetate despre care credeau că fusese întemeiată de Lamos, regele acestui popor. De aceea, Horațiu vorbeşte de *Laestrygonia Bacchus in amphora* pentru a indica vinul de Formia, iar Ovidiu numeşte această cetate *Laestrygonis Lami Urbs.* In tradiția poetică, numele capitalei lor era Lestrigo-nia. O curioasă trimitere la o caracteristică a ținutului lestrigonilor, durata scurtă a nopții, apare în *Odiseea* (10.82 şi urm.): „Păstoru-ntors pe drum de la păşune/ Cu turma, dă bineţe şi-i răspunde/ Un altul care pleacă, aşa că omul/ Neadormit, pe rînd de-ar paşte boii/ Şi oile, ar avea-ndoită plată,/ C-abia e noapte şi se face ziuă".
► *Iconografie.* Episodul din *Odiseea* este ilustrat într-un celebru ciclu de fresce descoperite într-o casă romană şi conservate la Biblioteca Vaticana.
Lethe (gr. ATJ-^T], *-r\q*; lat. *Lethe, -es).* Numele unui rîu din lumea infernală, de unde se credea că sufletele celor morți beau, uitînd astfel trecutul. Inspirîndu-se din tradiția clasică, Dante plasează rîul Lethe în Purgatoriu, alături de un alt rîu pe care îl numeşte Eunoe (vezi *Purgatoriul,* în special 28 şi urm.).
Leto, vezi LATONA.
Letoios (gr. Aiyrwog, -ou). Epitet cu care este indicat Apollo ca fiu al lui Leto (sau LATONA ; vezi).
Leu. Considerat încă din Antichitate regele animalelor, leul apare caracterizat în lumea clasică şi, mai înainte, la egipteni şi în Orientul Apropiat de noblețe şi de o mare forță. în Egipt apare adesea în iconografie ca personificare a suveranului; în Meso-potamia reprezintă o pradă demnă de rege, care, înfruntînd fiara în partidele de vînă-toare, îşi dovedeşte curajul; în *Iliada* apare într-o serie de comparații menite să pună în *b.* identă mîndria şi invincibilitatea eroilor. în lumea romană, unde leii erau importați pentru spectacolele de circ, iar unii se distrau îmblînzindu-i şi ținîndu-i în casă, regele animalelor, deşi le-a devenit familiar chiar şi cetățenilor obişnuiți, nu şi-a pierdut noblețea şi semnificația simbolică; aşa cum se întîmplase cu secole în urmă în cazul suveranilor asirieni, vînă-toarea de lei a devenit distracția împăratului, cu toate valorile ei emblematice (dovada curajului, a

forței fizice, a capacității de a învinge moartea etc), care nu vor fi uitate nici atunci cînd scenele de vînătoare a leilor vor fi alese pentru decorarea sarcofagelor, într-un context funerar unde vînătoarea de lei devine simbolul înfrîngerii morții.
înainte de a apărea pe sarcofage, leul apare în mitologia clasică drept atribut al anumitor divinități şi ca protagonist a numeroase povestiri. Animal cu natură solară, simbol al soarelui şi al focului, dar şi al lunii (în special leoaica), se asociază cu zeitățile feminine care, în întregul bazin al Mediteranei şi în Orientul Apropiat, o incarnează pe Marea Mamă - divinitățile feminine ale fecundității; printre acestea se numără zeița leilor pe care o cunoaştem din statuetele cretane din epoca minoică,

dar şi Cybele, al cărei car este tras de lei, şi Ishtar, zeița fecundității reprezentată stînd în picioare pe un leu sau între doi lei. în Egipt, leoaica este atributul Zeiței Mamă Sekhmet, iar zeița Bastet e înfă-țişată cu cap de leoaică (sau de pisică). Dintre divinitățile masculine, leul este preferat de Apollo, de Dionysos, reprezentat uneori călare pe un leu sau într-un car tras de pantere şi de lei, de Eros (Lucian, *Dialogurile zeilor,* 12), precum şi de Mar-duk, zeul solar al sumerienilor, de Nergal, zeul caldeean al războiului, de Ra, zeul solar egiptean, şi de Mithra, alături de care simbolizează focul.
Printre povestirile mitologice în care leul deține un rol de prim-plan figurează în primul rînd cea despre prinderea leului din Nemeea de către Heracle (vezi HERACLE, prima muncă). Aici leul este un animal monstruos, înzestrat cu o forță aproape supranaturală, şi este fiul lui Tifon şi al Echidnei; potrivit lui Pindar *(Istmice,* 6.47), blana leului ce caracterizează, ca atribut inconfundabil, reprezentările lui Heracle aparține chiar monstruosului animal ucis de erou. Acel trofeu a stimulat imaginația unui alt erou mitologic, Tezeu, care, copil fiind, a văzut pe umerii lui Heracle ceva ce i s-a părut a fi o fiară în carne şi oase şi, dînd încă de pe atunci dovadă de curaj şi de spirit războinic, a încercat să o lovească cu un băț (vezi TEZEU). Leul din Nemeea avea să fie transformat mai tîrziu în constelația omonimă. în mitul despre Piramos şi Tisbe apare o leoaică: alergînd speriată după ce văzuse o leoaică devorînd un bou, tînăra Tisbe şi-a pierdut mantia, peste care leoaica a călcat mai tîrziu, pătînd-o cu sîn-gele victimei; cînd Piramos a descoperit mantia şi a văzut urmele de sînge, a crezut că iubita lui fusese ucisă de leoaică şi s-a sinucis, fiind urmat la puțin timp de Tisbe, disperată din cauza morții tînărului (vezi TISBE). Pentru că a ucis un leu care făcea mari pagube în Libia, nimfa CIRENE (vezi) a primit de la regele acelui ținut o bucată de pămînt, unde a întemeiat cetatea ce îi poartă numele. Un mit celebru care se încheie cu metamorfozarea în leu este cel al Atalantei, îndrăgostită de Hipomenes (ori, potrivit altor izvoare, de Melanion); cei doi s-au unit într-un templu al zeiței Cybele (sau, după alte izvoare, într-un templu
aflat într-o pădure sacră a lui Zeus), iar ca pedeapsă pentru sacrilegiul comis au fost preschimbați în lei. Deoarece se credea că leii nu se împerechează între ei, metamorfoza echivala de fapt cu condamnarea amanților înflăcărați la castitate eternă (vezi ATALANTA). Uciderea leului de pe muntele Citeron este proba impusă aspiranților la mîna Evehmei, fiica lui Megareu, regele din Megara, căruia acel leu îi ucisese un fiu. Leul a fost omorît de Alcatoos, fiul lui Pelops şi al Hipodamiei, care i-a urmat lui Megareu la tron (vezi ALCATOOS). Leii şi lupii, considerați în mod tradițional cele mai mîndre şi mai periculoase animale sălbatice, apar blînzi ca nişte miei în *Odiseea,* în urma vrăjilor Circei, care „îi îmblînzise cu farmece"; dinaintea tovarăşilor lui Ulise, aceştia „nu se repeziră [...] la oameni/ Ci se sculară numai în picioare/ Şi deteră din coada lor cea lungă./ întocmai cum se gudură dulăii/ La un stăpîn ce vine de la masă,/ Că tot le-aduce cîte-o-mbucătură,/ Aşa la ei se gudurară leii/ Şi lupii cei cu gheare oțe-lite,/ Dar soții înghețară cînd văzură/ Grozavele dihănii..." (10.213 şi urm.).
Au devenit legendare, chiar dacă ies din sfera mitologiei în sens propriu, două povestiri care îi au ca protagonişti, pe lîngă lei, pe Androclos şi Alexandru cel Mare. Cel dintîi, un sclav condamnat să înfrunte animalele sălbatice, a îngrijit odată un leu, scoțîndu-i un spin din labă; la rîndul lui, a fost salvat de acelaşi leu care, în loc să-1 sfîşie în circ, i-a lins mîinile, impresionînd publicul atît de mult, încît sclavul a fost eliberat (Aulus Gellius, *Noctes Atticae,* 5.14; Aelianus, *De natura animalium,* 7.48). în cazul lui Alexandru cel Mare se povestea despre eroismul cu care a înfruntat un leu de dimensiuni uriaşe, în timpul unei partide de vînătoare la care participau şi comandanții săi, într-un răgaz pe durata campaniilor din Orient; Alexandru a reuşit să doboare leul dintr-o singură lovitură. Episodul, amintit de Curtius Rufus (8.1), stabileşte între Alexandru şi leu o legătură ce pare să devină o constantă în istoria lui Macedon: potrivit lui Plutarh *(Alexandru,* 2), un prezicător pe nume Aristandros din Telmesos îi spusese lui Filip că fiul pe care avea să-1 nască Olimpiada, soția sa, va avea un curaj nemaiîntîlnit şi un

caracter leonin; în iconografia oficială, părul marelui conducător seamănă cu o coamă de leu, iar înfruntarea leului este reprezentată pe aşa-numitul Sarcofag al lui Alexandru.
Alături de leii simbolici şi de cei care sînt protagonişti în diverse mituri, figurează lei mai mult sau mai puţin monstruoşi, animale fantastice reunind caracteristici ale unor creaturi diferite. Printre aceştia, Sfinxul: apărînd în Egipt ca reprezentare a suveranului, al cărui cap îl poartă, aşezat pe trupul de leu, în Grecia el se transformă într-o figură neliniştitoare şi monstruoasă, fiica lui Ortros, a Himerei, a lui Tifon şi a Echidnei, împerecheaţi diferit între ei, în funcţie de versiunile mitului. Monstru cu trup de leoaică înaripat, dar cu capul şi pieptul de femeie, Sfinxul grec îşi avea sălaşul lîngă Teba şi îi ţinea în şah pe locuitori cu celebra sa ghicitoare, omorîndu-i pe cei care nu puteau să dea răspunsul corect. Doar Oedip a ştiut să răspundă, iar Sfinxul s-a aruncat de pe o stîncă (vezi Oedip şi Sfinxul).
în fine, putem aminti că leul constituie o temă heraldică frecvent reprezentată în artă, din Orientul Apropiat pînă în Grecia antică; aici apare foarte des, nu numai în ceramică (mai ales în cea de stil oriental), dar şi pe celebra Poartă a Leilor de la Micene, unde face probabil trimitere la o serie de episoade mitologice pe care nu le cunoaştem.
Leucadios (gr. AeuxaSiog, -ou; lat. *Leuca-dius, -ii).* Potrivit unui mit povestit de Strabon (10.452 şi 461), era un frate al Penelopei (vezi) şi fiul lui Icarios şi al Policastei; un alt frate al său era Alizeu. A fost eroul care a dat numele cetăţii Leucada.
Leucaria (gr. Aeuxapict, -ac;; lat. *Leucaria, -ae).* în mitologia latină este soţia regelui Italos (vezi), cu care a avut un fiu, Auson, eroul eponim al Ausoniei, vechiul nume cu care era indicată Italia. Alte versiuni ale mitului îi atribuie aceleaşi întîmplări nefericite care o au ca protagonistă pe Lavinia (vezi); în acest caz este fiica lui Latinus, soţia lui Enea şi mama lui Romos, eroul care a dat numele Romei.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionată în special de Plutarh *(Romulus,* 2) şi de Dionysos din Halicarnas (1.72).
Leucas sau **Leucadia** (gr. Aeuxcxe;, -tx'Soc; sau Aeuxafiioc, *-aq* ; lat. *Laeucas, -adis* sau *Leucadia, -ae).* Celebra insulă ionică, situată în largul coastei occidentale a Acar-naniei, identificată de unii cercetători cu homerica Dulichion, iar de alţii cu Itaca lui Ulise, este importantă în religia greacă datorită templului lui Apollo *Leucadios,* care se ridica pe promontoriul situat la extremitatea sudică, vizavi de Cefallania. Izvoarele spun că exista obiceiul ca în timpul sărbătorilor anuale care aveau loc în cinstea zeului un criminal să fie aruncat în mare de pe promontoriu; de trupul lui erau legate cîteva păsări pentru a-i frîna oarecum căderea, iar cîteva bărci erau gata să-i sară în ajutor dacă atunci cînd cădea în mare era încă viu (Strabon, 10.452). Ritul, iniţial menit să atragă bunăvoinţa zeilor, stătea la baza legendei conform căreia de pe acest promontoriu se aruncau în mare amanţii trădaţi sau părăsiţi, ca să-şi pună capăt suferinţelor. Printre exemplele celebre în acest sens figurează şi cel al lui Sappho, care s-a aruncat în mare în urma dragostei nefericite pentru Faon (vezi).
Leucaspis (gr. Aeoxacnue;, -i5og; lat. *Leu-caspis, -idiş).* Principe din Sicilia, pe care Heracle 1-a întîlnit în timpul călătoriei de întoarcere după prinderea boilor lui Ge-rion. împreună cu alţi principi din ţinut, Leucaspis 1-a provocat pe erou la luptă, dar a fost ucis.
► *Prezenţe în literatura antică.* Episodul, re-prezentînd una dintre numeroasele aventuri ale lui Heracle din timpul călătoriei sale prin Italia meridională, este amintit de Diodor din Sicilia (4.23).
Leucatas (gr. AeuxaTag, -a ; lat. *Leucatas* şi *Leucates, -ae).* Tînăr nespus de frumos, iubit de Apollo; pentru a scăpa de zeul care nu îl lăsa în pace, Leucatas s-a aruncat în mare de pe o stîncă din insula Leucadia, care a luat numele lui. Potrivit legendei, de pe acea stîncă se aruncau în mare îndrăgostiţii nefericiţi (vezi Leucas). Cea mai cunoscută victimă a fost poeta Sappho.
► *Prezenţe în literatura antică.* Sugestiva legendă este prezentă în comentariul lui Servius la Vergiliu *(Eneida,* 3.271).
Leuce (gr. Ae&cn, *--qq*; lat. *Leuce, -es).* 1) Numele unei nimfe (în traducere, „cea albă").

Era fiica lui Oceanos şi a lui Tethys şi a fost iubită de Hades, care a răpit-o şi a dus-o în infern. Cînd i-a venit sorocul şi a murit, Hades, ca să nu se despartă de ea, a transformat-o într-un plop alb, pe care 1-a aşezat în Cîmpiile Elizee. Legenda spune că atunci cînd Heracle s-a întors din infern în lumea celor vii purta pe cap o cunună din ramurile acelui copac.
2) Insulă din Pontul Euxin unde, potrivit unei tradiţii, a trăit Ahile, împreună cu Elena sau cu Medeea (ori, după alte tradiţii, cu Ifigenia); aici se aflau şi alţi eroi, care după moarte duceau o viaţă misterioasă într-un soi de Insulă a Fericiţilor cu o localizare diferită. Legenda spune că marinarii care treceau în apropierea insulei auzeau voci neclare, cîntece şi clinchetul paharelor, o dovadă a vieţii liniştite, sărbătoreşti pe care o duceau eroii, dar auzeau şi zgomotul armelor, un semn că faptele eroice ale locuitorilor insulei aveau să dureze în veci.
► *Prezenţe în literatura antică.* Misterioasa Insulă Albă este citată adesea de poeţi (Pin-dar, *Nemeene,* 4.79), de istorici (Strabon, 2.125; 7.306), precum şi de poeţii, comentatorii şi mitografii tîrzii (Antoninus Libe-rales, Conon, Pomponius Mela, Stephanos din Bizanţ).
Leucip (gr. Aeuxnnros, -ou; lat. *Leucippus, -i).* Numele, care propriu-zis înseamnă „cel care are cai albi" şi indică prin urmare un personaj bogat şi nobil, apare frecvent în mitologie.
1) Fiul lui Enomaos şi iubitul Dafnei.
2) Principe din Mesenia, fiul lui Perieres şi tatăl Hileirei şi al Phoebei, numite de obicei Leucipide, care le fuseseră promise lui Idas şi lui Linceu, dar au fost răpite de Castor şi Pollux (pentru detalii referitoare la înfruntarea dintre ei vezi Dioscuri ; schema genealogică de la rubrica Perseu).
Leucipe (gr. AeoxiTnrri, *-r\q ;* lat. *Leucippe, -es).* 1) Fiica prezicătorului Testor (vezi) şi sora lui Calhas şi a Teonoei. Mîhnită din cauza dispariţiei tatălui şi a surorii sale, a consultat oracolul şi a aflat că, dacă pornea la drum, urma să-i găsească negreşit. Teonoe fusese răpită de piraţi pe cînd se juca pe plajă, şi de atunci nu se mai ştiuse nimic de ea; încercînd să o gă-sească, Testor naufragiase şi ajunsese pe
coasta Cariei, însă nici despre el nu se ştiau mai multe. Hotărîtă să-i găsească, Leucipe s-a îmbrăcat în straie bărbăteşti, aşa cum o sfătuise oracolul, şi s-a dus în Caria, unde cu cîtva timp în urmă Teonoe fusese vîndută de piraţi regelui Icaros, care o

luase de soție. Leucipe s-a travestit atît de bine, încît Teonoe nu numai că nu a recunoscut-o, dar s-a îndrăgostit de ea, crezînd că este un bărbat. Leucipe, care la rîndul ei nu o recunoscuse, i-a refuzat avansurile, iar Teonoe, jignită, i-a poruncit unui sclav să o omoare. Acest sclav, care fusese cumpărat cu puțină vreme în urmă de Icaros şi nu mai putea fi recunoscut după atîția ani, era chiar Testor. Firele destinelor tatălui şi fiicelor se întîlniseră din nou, dar în circumstanțe dramatice: numai auzindu-1 pe Testor, care se caia că fusese silit să devină un criminal şi plîngea de dorul fiicelor sale, acestea l-au recunoscut şi s-au recunoscut, de asemenea, una pe cealaltă, reuşind în cele din urmă să fugă.
► *Prezențe în literatura antică.* Povestea despre Testor, Leucipe şi Teonoe constituia probabil subiectul unei tragedii care astăzi s-a pierdut. Intriga ei este însă amintită de Hyginus *(Fabule,* 190).
2) Fiica lui Minias, regele cetății Orho-menos din Beoția, şi sora Arsipei şi a Alca-toei. Dionysos le-a făcut pe cele trei surori să-şi piardă mințile, pedepsindu-le astfel pentru că nu se alăturaseră celorlalte femei din cetate ca să-1 sărbătorească în timpul bacanalelor care se celebrau în cinstea lui pe munte. Pe cînd Leucipe şi surorile sale erau în casă şi torceau, Dionysos a făcut ca în jurul lor să se petreacă lucruri care le-au făcut să-şi iasă din fire : în jurul scaunelor pe care stăteau a început să crească iederă, casa s-a umplut de lumini orbitoare, în încăperi răsunau urlete de animale sălbatice, iar din tavan au început să curgă lapte şi vin. Cuprinse de nebunie, cele trei femei l-au omorît pe Hipasos, fiul Leucipei, crezînd că e un căprior, iar apoi, posedate de zeu, au alergat pe munte şi le-au ajuns din urmă pe celelalte bacante sau, potrivit altor versiuni ale mitului, au fost transformate în lilieci. într-o altă versiune, înainte de a le pedepsi, Dionysos a venit la ele sub înfățişarea unui tînăr ne-spus de frumos, încercînd să le determine

să nu mai fie indiferente. Dar pentru că tinerele au rîs de observațiile sale, pedeapsa a venit, implacabilă, urmată de un alt mi-racol, transformarea rapidă a lui Dionysos în taur, panteră şi leu.
► *Prezențe In literatura antică.* Legenda este povestită, cu unele variante, de Ovidiu *(Metamorfoze,* 4.1 şi urm.), Antoninus Liberales *(Transformationes,* 10) şi Plu-tarh *(Quaestiones graecae,* 38).
3) Cu acest nume sînt indicate, de asemenea, diferite eroine, printre care soția lui Laomedon şi mama lui Priam, soția lui Testios şi mama lui Ificlos, mama lui Euristeu.
Leucipide (gr. AeuxiînriSes, -wv ; lat. *Leu-cippides, -um).* Nume cu care sînt indicate Hileira şi Phoebe, fiicele lui Leucip. Vezi HILEIRA, PHOEBE, DIOSCURI şi LEUCIP, 2. Pentru răpirea Leucipidelor vezi, de asemenea, RĂPIRE.
Leucos (gr. Aeuxog, -ou; lat. *Leucos, -i).* Erou cretan, fiul lui Talos. Pentru că fusese abandonat la naştere, regele Idomeneu, suveranul din Creta, 1-a crescut ca pe fiul său, i-a dat-o de soție pe fiica sa Clisitera şi 1-a lăsat să aibă grijă de țară şi de familie cînd a plecat în războiul troian (vezi IDOMENEU). în absența regelui însă Leucos a sedus-o pe soția acestuia, Meda, pe care mai apoi a omorît-o, ca şi pe fiii lui Idomeneu, iar la întoarcerea regelui a declanşat revolta cetăților cretane, 1-a obligat pe Idomeneu să plece în exil şi i-a luat tronul.
► *Prezențe în literatura antică.* O sinteză a faptelor lui Leucos ne oferă Apollodor *(Epi-tome,* 6.9-10).
Leucosia (gr. AeuxuKxia, *-aq* ; lat. *Leucosia* sau *Leucasia, -ae).* Nume cu care era indicată în Antichitate o mică insulă situată în partea de sud a golfului Paestum, numită ulterior Piana; se spunea că ar proveni din numele unei sirene.
Leucoteea sau **Leucotoe** (gr. Aeuxo-freoc, *-aq*; lat. *Leucothea, -ae* sau *Leucothoe, -es).* 1) Divinitate marină, fiica lui Cadmos; la naştere era muritoare şi se numea Ino; a fost iubită de Atamas şi transformată în zeitate marină cu numele Leucoteea. Pentru detalii vezi ATAMAS şi NAUFRAGIU. Mai tîrziu s-a confundat în lumea romană cu zeița Matuta.
2) Fiica regelui Orhamos din Babilon şi a Eurinomei; a fost iubită de Soare. Tatăl ei a îngropat-o de vie, iar Soarele a trans-format-o într-un arbore de tămîie (Ovidiu, *Metamorfoze,* 4.196 şi urm.).
Leul din Nemeea, vezi HERACLE, prima muncă.
Levana. Veche divinitate venerată în lumea romană. Se credea că îi ocrotea pe nou-născuți în momentul în care erau ridicați de la pămînt, iar atunci era implorată
cu invocațiile numite INDIGITAMENTA (vezi).
Libamen (lat. *libamen, -minis).* Termenul, care indică practic ceea ce se presară şi se varsă în timpul sacrificiilor, este utilizat în lumea romană (de obicei la plural, *libamina)* pentru a desemna ofrandele nesîngeroase aduse zeilor, în special lichidele, cum sînt laptele şi vinul, sau fructele, legumele şi diferite alimente, ca mierea, grîul sau prăjiturile. înainte de a ucide victima unui sacrificiu se îndeplinea ritualul numit *libamina prima* : pe capul animalului care urma să fie ucis pe altar se turna puțin vin, iar preotul îi tăia o bucată de blană de pe frunte, care urma să fie arsă pe altar.
Libanomanție. Cu acest nume era indicată în lumea romană (de la *libanum,* „tămîie") divinația cu ajutorul tămîii; în funcție de modul cum ardea tămîia aruncată în focul de pe altar după rugăciunile cuvenite, prezicătorii puteau înțelege dacă rugăciunile fuseseră ascultate.
Libație. în sens general, termenul indică orice rit prin care zeilor li se aduc ofrande, în special lichide. în mod mai specific, în lumea clasică se numea libație ofranda de vin şi lapte turnată pe capul unei victime destinate sacrificării (vezi, de pildă, ritul numit *libamina prima,* menționat la rubrica LIBAMEN), dar şi direct pe altar sau chiar pe pămînt ori în mare, în cinstea zeilor. Libația reprezintă nivelul cel mai elementar, mai simplu şi mai frecvent al sacrificiului; la ea se recurgea chiar de mai multe ori în timpul zilei, la începutul sau la sfîrşitul unui act important şi obositor din viața cotidiană, pentru a întîm-pina oaspeții sau ca mulțumire pentru o zi bună. Prescripțiile referitoare la lichidele care puteau fi folosite pentru libații erau
h

destul de rigide: fiecare zeu avea băutura sa preferată ; în cazul multora era interzis să se ofere băuturi alcoolice, iar pentru unii era prescrisă libația pe bază de apă şi miere, ulei sau lapte şi apă. Libațiile pentru anumiți zei, ca Soarele, Luna, nimfele, muzele şi divinitățile htoniene, se preparau în general cu apă. Cel mai răspîndit tip de libație era însă cel pe bază de vin, iar uneori se puteau amesteca mai multe ingrediente (e/1 *Odiseea,* 11.27-28 pentru ingredientele libațiilor în cinstea morților), în mitica

Atlantida se făceau libaţii cu sîngele unui taur sacrificat, cu care se stropeau stelele pe care erau gravate legile insulei (Platon, *Critias,* 119-120). Detalii importante în legătură cu desfăşurarea libaţiilor se găsesc în *Choeforele* lui Eschil şi mai ales în *Oedip la Colonos* al lui Sofocle.

Libentina (lat. *Libentina, Lubentina* sau *Lubentia, -ae).* Epitet acordat de romani Venerei, care sublinia rolul ei de zeiţă a plăcerii senzuale.

Liber (lat. *Liber, -eri* sau *Liber pater).* Epitet cu care poeţii latini îl indică adesea pe Bacchus (vezi DIONYSOS). Trebuie să observăm totuşi că zeii Liber şi Libera erau vechi divinităţi italice, ocrotitoare ale fertilităţii cîmpurilor şi ale cultivării viţei-de--vie. în epocile vechi erau veneraţi împreună cu Ceres. Divinitatea feminină, Libera, a fost identificată ulterior de romani cu zeiţa greacă Core sau Persefona, fiica Demetrei (sau Ceres). Cicero spune că Liber şi Libera erau copiii zeiţei Ceres, iar Ovidiu o identifică pe Ariadna cu Libera.

► *Răspîndirea cultului.* Deşi la Roma nu exista un templu însemnat al zeului, sărbătorile sale, numite Liberalia şi celebrate în fiecare an la 17 martie atît în cetăţi, cît şi la ţară erau importante (vezi LIBERALIA). In capitală, Liber era venerat împreună cu Libera, asociată zeiţei Ceres, pe colina Aventin.

Liber Pater, vezi LIBER.

Liberalia (lat. *Liberalia, -ium).* Sărbători religioase care se celebrau la Roma în fiecare an la 17 martie, în cinstea zeilor LIBER (vezi) şi Libera. Originea lor era legată de ciclul muncilor cîmpului şi de rodnicia pă-mîntului; într-adevăr, sărbătorile nu se limitau la mediul urban, ci se celebrau şi

la ţară. Aici localnicii îşi puneau măşti, cîntau, dansau şi formau cortegii caracterizate adesea de o excesivă libertate. în cetatea Romei, pentru care dispunem de cele mai multe documente în legătură cu desfăşurarea riturilor, ştim că în cinstea zeilor Liber şi Libera se aduceau ca ofrandă nişte prăjituri numite *liba* (vezi LIBUM) şi că la conotaţia agrară iniţială s-a adăugat curînd o alta, legată de celebrarea trecerii adolescenţilor la vîrsta adultă; cu ocazia
acestor sărbători, toţi cei care împliniseră
16 ani îmbrăcau pentru prima oară toga virilă (Cicero, *Epistole către Atticus,* 14.10.1).

Libertas (lat. *Libertas, -atis).* La Roma era personificarea libertăţii, înţeleasă iniţial ca libertate personală şi condiţie de om liber, iar ulterior, în epoca imperială, în sensul de libertate politică. De obicei era asociată cu Iupiter, de pildă în templul de pe Aventin. Zeiţa avea un cult foarte răspîndit la Roma, unde îi erau închinate mai multe temple. Atributele sale erau boneta conică, simbol al libertăţii, şi ramura de laur. Uneori are în mînă o bonetă frigiană.

Libetrion (gr. Aei|ÎT)#piov, -ou; lat. *Libe-thrus, -i).* Numele unei păduri sacre a muzelor, care se afla în Grecia, pe coasta apuseană a muntelui Helicon. Aici curgea izvorul Aganipe ; de la numele său derivă epitetul Libetride cu care erau indicate uneori muzele. Numele pădurii se leagă, la rîndul său, de cel al cetăţii Libetra din Beoţia, unde cultul muzelor era deosebit de îndrăgit.

Libia (gr. AIPUT), *-r\q;* lat. *Libya, -ae* şi *Libye, -es).* Nimfa eponimă a părţii de nord a Africii, în legătură cu a cărei genealogie există mai multe variante. Potrivit unei tradiţii, ea ar fi, asemenea celorlalte nimfe ale mării, fiica lui Oceanos şi a lui Tethys şi sora Asiei, Europei şi Traciei. Mai răspîndite şi mai vechi sînt versiunile care susţin că Libia era fiica lui Epafos (la rîndul său, fiul lui Zeus şi al lui Io) şi care încearcă să o asocieze cu o serie de eroi foarte cunoscuţi şi veneraţi în Africa de Nord şi în Orientul Apropiat: împreună cu Poseidon i-ar fi zămislit pe Agenor şi Belos, eroi din Fenicia şi Egipt, dar şi pe Busiris, Lelex, Phoenix (considerat de alţii nepotul său) şi, în fine, pe Atlas. Pentru

alte genealogii şi pentru faptele acestor eroi, vezi rubricile respective.

Ca nume geografic, Libia desemnează la Homer o fîşie îngustă situată la vest de
Egipt, deosebit de prosperă: aici.....la miei
le creşte coarnele deodată/ Şi oile pe an de trei ori fată./ Acolo nici stăpînul, nici păstorul/ Nu sînt lipsiţi de brînză şi de carne/ Şi lapte dulce, că mereu tot anul/ Sînt alăptate oile şi mulse" *(Odiseea,* 4.85 şi urm.). Ulterior, cu acest nume s-a indicat întregul continent african.

Libianul (gr. Aipux6g, -ou; lat. *Libycus, -i).* Epitet cu care erau indicate diferite divinităţi. Se poate referi la Apollo, în legătură cu un episod mitologic potrivit căruia zeul, care avea un templu în capul Pachynum din Sicilia, a respins o invazie a libienilor în insulă trimiţînd o molimă. Este utilizat şi pentru a-1 indica pe Zeus *Ammonius,* venerat în Libia. De asemenea, îl poate indica pe Heracle, făcînd aluzie la înfruntarea sa cu gigantul Anteu, pe care 1-a ucis în Libia (vezi ANTEU).

Libitina (lat. *Libitina, -ae).* Veche divinitate italică, pe care romanii au identificat-o ulterior cu Persefona (Proserpina), datorită legăturii sale cu lumea morţilor şi cu ritualurile funerare. In templul său de la Roma se găseau toate cele trebuincioase înmormîntării, iar cetăţenii puteau să închirieze sau să cumpere de aici obiectele necesare ritului funebru. Cultul zeiţei are o serie de influenţe interesante în plan lingvistic: la Roma, cel care se ocupa de înmormîntări era numit *libitinarius,* iar profesia sa se numea *libitina.* Moartea însăşi era numită de poeţi *libitina.*
Libri Acheronthici, vezi ACHERONTHICI LIBRI şi LUMEA DE DINCOLO.
Libri Fulgurales, vezi FULGURALES LIBRI.
Libum (lat. *libum,* pi. *liba).* Termen cu care era indicată în lumea romană un soi de prăjitură preparată din făină, ouă, ulei şi brînză rasă şi coaptă în cuptor; era utilizată în special ca ofrandă pentru zei cu ocazia zilelor aniversare şi în cadrul sărbătorilor numite LIBERALIA (vezi), celebrate în cinstea lui Liber.
Licabet (gr. Auxa|3r|vr6e;, -ou; lat. *Lyca-bettus, -i).* Colină din cetatea Atenei,
aflată în zona sud-estică a acesteia şi avînd o înălţime de cea 277 metri. în mitologie este asociată tradiţiei potrivit căreia a apărut atunci cînd Atena, tulburată de vestea morţii fiicelor lui Cecrops (vezi AGLAURIDE), a scăpat o stîncă uriaşă pe care o ducea în braţe şi pe care voia să o folosească pentru fortificaţiile de pe acropola cetăţii.
Licantrop, vezi LUP.
Licaon (gr. Auxotuv, -ovoţ; lat. *Lycaon, *onis).* Rege al Arcadiei, fiul lui Felasgos. în figura lui se îmbină o serie de elemente care îl fac să pară un om foarte credincios cu altele care îl prezintă ca fiind nelegiuit şi inuman. Religiozitatea sa este pusă în legătură cu faptul că a întemeiat cultul lui Zeus *Liceios* (Pausanias, 8.3.1). în acelaşi timp însă este înfăţişat ca un suveran rău, care a avut îndrăzneala să-i ofere lui Zeus carnea propriului său nepot, Arcaş, ca să se convingă de natura divină a oaspetelui său. Din această cauză a fost fulgerat de Zeus împreună cu toţi fiii săi - în număr de cincizeci, potrivit lui Apollodor -, cu excepţia lui Nictimos, sau, potrivit altei tradiţii, a fost transformat în lup (Ovidiu, *Metamorfoze,* 1.198 şi urm.), ori a declanşat potopul. Legenda povesteşte cum Ca-listo, fiica lui Licaon, a fost transformată în constelaţia Ursei, numită din acest motiv de poeţi *Lycaonis arctos, Lycaonia arctos* ori *Lycaonia Virgo* sau, după patronim, *Lycaonis* (vezi şi CALISTO).
► *Prezenţe în literatura antică.* Există numeroase povestiri despre Licaon, iar izvoarele se contrazic uneori, încereînd să sintetizeze într-o singură figură mai multe personaje diferite. în afară de Ovidiu, pe care l-am amintit, Licaon apare în operele lui He-siod, Strabon, Apollodor *(Biblioteca,* 3.8.1 şi urm.), Dionysos din Halicarnas (1.11.13), Pausanias, pe care l-am menţionat, Hygi-nus *(Fabule,* 176 şi 225, *Astronomica,* 2.4), Nonnos din Panopolis *(Dionisiacele,* 18.20 şi urm.).
Licastos (gr. AuxaoToţ, -ou; lat. *Lycas-tus, -i).* 1) Suveran cretan, tatăl lui Minos *iunior* (în legătură cu cei doi suverani care au purtat acest nume vezi MINOS).
2) Iubitul EULIMENEI (vezi).
3) Fiul lui Apollo şi al Filonomei şi fratele lui Parasios. Ca să nu stîrnească mînia tatălui său, Filonome i-a născut în taină

pe cei doi gemeni, pe care i-a abandonat mai apoi pe muntele Erimant. Ei au fost găsiţi şi crescuţi de păstori şi au devenit regii Arcadiei.
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este menţionat de Plutarh *(Moralia,* 314e-f).
Liceea (gr. xâ Auxaia). Sărbători religioase greceşti care aveau loc din nouă în nouă ani în cinstea lui Zeus *Liceios.* Epitetul zeului derivă de la numele muntelui Liceu din Arcadia, unde, potrivit unei tradiţii, acesta crescuse. Izvoarele ne oferă informaţii contradictorii în legătură cu aceste sărbători, dar ne lasă să înţelegem că în cadrul lor aveau loc, cel puţin în epocile mai vechi, şi sacrificii umane.
Liceios (gr. Auxeiog, -ou; lat. *Lyceus, -i).* Epitet al lui Apollo, a cărui semnificaţie nu este foarte clară. Potrivit unora, derivă din grecescul Xuxog, „lup", şi ar însemna „cel ce omoară lupi" ; potrivit altora, derivă din XUXT], „lumină", şi ar însemna „aducător, dătător de lumină" ; potrivit altora, ar trebui asociat cu numele Liciei.
La Atena exista un templu faimos închinat lui Apollo *Liceios,* iar numele *Liceion* indica unul dintre cele trei gimnazii ale cetăţii, numit astfel pentru că se afla în apropierea templului; aici au predat Aris-totel şi peripateticii.
în multe cazuri, acelaşi epitet îl indică pe Zeus. Regele zeilor era venerat cu acest nume în special la Argos, unde se spunea că se arătase, luînd înfăţişarea unui lup, ca să pună capăt disputei dintre Danaos şi Gelanor (pentru detalii vezi GELANOR).
în sfîrşit, *Liceios* apare uneori ca epitet al lui Pan, şi în acest caz, se pare, cu referire la lupi. Trebuie să menţionăm că ambilor zei (Zeus şi Pan) le erau închinate sanctuare pe muntele Liceu din Arcadia, iar teza conform căreia epitetul ar deriva de la numele acestui munte poate fi mai plauzibilă decît diferitele explicaţii conţinute în legendele locale.
Licia (gr. AuxCct, -ag; lat *Lycia, -ae).* Regiune din Asia Mică. Are un rol important în mitologie deoarece aici s-a desfăşurat povestea lui Belerofon şi a Himerei (vezi rubricile respective) şi tot aici se aflau mai multe oracole

ale lui Apollo. Eroul care a dat numele Liciei a fost Licos (vezi, 2).
Licianul (gr. Auxiog, -ou; lat. *Lycius, -i).* Epitet al lui Apollo, care era venerat în multe cetăți din Licia; era celebru mai ales oracolul său de la Patara, în legătură cu care Vergiliu vorbeşte despre *Lyciae sortes.*
Licimnios (gr. Aixu;j.viog, -ou; lat. *Licym-nius, -i).* Fratele Alcmenei şi unchiul lui Heracle. A fost ucis, din motive pe care textele vechi nu le precizează, de către Tlepolemos, la o vîrstă înaintată.
Licofron (gr. Aux6(ppwv, -ovog; lat. *Lyco-phron, -onis).* Erou din Citera, fiul lui Mastor. A fost silit să plece în exil din cauza unei crime şi a participat la războiul troian ca scutier al lui Aiax Telamonianul. A fost ucis în luptă de Hector.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Homer *(Iliada,* 15.430 şi urm.).
Licomed (gr. AUXOJJLTJSTIC;, -oue;; lat. *Lyco-medes, -is).* Regele dolopilor din insula Sci-ros; faptele sale sînt legate de cele ale lui Ahile. Acesta a fost trimis la curtea lui Licomed, îmbrăcat în femeie, de către mama sa Thetis, care nu voia ca el să ia parte la războiul troian. Ahile s-a îndrăgostit de fiica lui Licomed, Deidamia, cu care a avut un fiu, Neoptolem sau Pirus (vezi AHILE). Licomed este amintit şi pentru că 1-a ucis prin trădare pe Tezeu, aruncîndu-1 de pe o stîncă.
Licomizi (gr. Auxop.(6ai, -iuv). Stirpe de preoți greci care susțineau că descind din Licos (vezi, **2).**
Licopeu (gr. Auxuireug, -lu>g; lat. *Lyco-peus, -i).* Fiul lui AGRIOS (vezi); frații săi erau Tersites, Onchestos, Protoos, Melani-pos şi Celeutor. Era originar din Calidon şi a luptat împreună cu frații săi împotriva lui Oeneu, ca să-i ia regatul şi să-1 dea tatălui lor. A fost ucis de vărul său Diomede. Potrivit unei alte tradiții, a fost ucis de Tideu, care pentru a-şi ispăşi crima a trebuit să se refugieze în Argos (vezi TIDEU).
► *Prezențe în literatura antică.* Faptele lui Licopeu şi ale fraților săi sînt povestite de Apollodor *(Biblioteca,* 1.8.6), Hyginus *(Fabule,* 175) şi Diodor din Sicilia (4.65).
Licoreu sau **Licoros** (gr. Auxwpeug, -Iwg ; lat. *Lycorus, -i).* Fiul lui Apollo şi al nimfei Corida; a fost eroul eponim şi întemeietorul

cetății Licoreea de pe muntele Parnas. A fost tatăl lui IAMOS (vezi), a cărui fiică, Celeno, a fost mama lui DELFOS (vezi).
Licos (gr. Auxog, -ou; lat. *Lycus, -i).* 1) Rege din Teba, ucis, împreună cu soția sa Dirce, de Amfion şi Zetos, fiii Antiopei şi ai lui Zeus. Aceştia l-au pedepsit pentru cruzimea cu care se purtase cu mama lor. Pentru detalii vezi AMFION.
2) Fiul lui Pandion; a fost alungat de fratele său Egeu şi s-a refugiat în Asia Mică, în regiunea care s-a numit, după el, Licia. Potrivit unei tradiții, şi numele celebrului *Liceion* de la Atena deriva din al său (vezi însă şi LICEIOS).
Licosura (gr. Auxocroupa, -ag). Localitate din Arcadia unde se afla un important sanctuar închinat zeiței htoniene DESPOINA (vezi). Potrivit descrierii lui Pausanias (8.37-38), sanctuarul cuprindea trei altare unde erau venerate împreună Despoina (identificată uneori cu Core), Demetra şi Marea Mamă. Sculptorul Damofon din Mesena sculptase statuia de cult, un grup înfățişîndu-i pe Anitos, Despoina, Demetra şi Artemis.
Licurg (gr. AuxoupŢog, -ou; lat. *Lycurgus, -i).* 1) Rege al Traciei. Mitul său este legat de cel al lui Dionysos, toate versiunile pe care le cunoaştem prezentîndu-1 drept duşmanul înverşunat al zeului. Aceste versiuni coincid, arătînd că, o dată ajuns în Tracia, Dionysos a fost primit cu ostilitate de Licurg: regele nu 1-a lăsat să meargă mai departe, 1-a obligat să caute adăpost la zeii mării, a prins şi a închis bacantele şi satirii care făceau parte din cortegiul său şi a contestat natura divină a lui Dionysos. Pierzîndu-şi mințile din voința zeului, Licurg 1-a luat pe fiul său Drias drept un butuc de viță-de-vie şi 1-a lovit cu o secure, omorîndu-1 (vezi DRIAS, 3), însă şi-a revenit imediat după aceea. Pămîntul său a devenit sterp, iar oracolul a prorocit că va rodi iar numai dacă Licurg avea să fie sfîşiat. Supuşii săi l-au dus atunci pe muntele Pangeu, unde l-au legat de patru cai care, minați în direcții diferite, i-au rupt trupul în bucăți. Pe lîngă această versiune a mitului, atestată în tragedie, există însă şi altele. Potrivit lui Homer, Dionysos a ajuns în ținutul lui Licurg pe cînd era copil,
împreună cu doicile sale. Fiind persecutat de rege, şi-a găsit adăpost în mare, dar Zeus a pedepsit trufia lui Licurg, orbindu-1. în versiunea lui Hyginus, Dionysos, adult, este alungat de Licurg, care îi pune la îndoială natura divină. Regele, beat, încearcă apoi să-şi siluiască mama; cînd se trezeşte, ruşinat, hotărăşte să smulgă toți butucii de viță-de-vie pe care îi întîlneşte în cale, pentru ca astfel de lucruri să nu se mai întîmple, însă Dionysos îl pedepseşte uci-gîndu-i soția şi fiii şi abandonîndu-1 apoi în munții Rodopi, pradă fiarelor. în povestirea lui Nonnos din Panopolis, Licurg este cît pe ce să fie sugrumat de o bacantă, Ambrosia, prefăcută într-un butuc de viță--de-vie care se încolăceşte în jurul lui, însă este salvat de Hera, care o îndepărtează pe bacantă cu sabia lui Ares. Episodul ce o are ca protagonistă pe Ambrosia este reprezentat frecvent în arta figurativă. în sfîrşit, încercînd să dea un caracter rațional legendei, Diodor din Sicilia povesteşte că Licurg era regele Traciei şi că a încheiat un tratat de alianță cu Dionysos, care voia să treacă cu armata sa din Asia în Europa, traversînd ținutul regelui. Cînd armata lui Dionysos a ajuns însă în Tracia, Licurg a plănuit să-1 atace şi chiar să-1 ucidă pe zeu; prevenit de CHAROPS (vezi), acesta 1-a atacat pe Licurg, 1-a prins, 1-a torturat şi, în cele din urmă, 1-a răstignit.
► *Epitete.* Cel mai frecvent este *bipennifer,* „cel înarmat cu secure dublă".
► *Prezențe în literatura antică.* Licurg este amintit de Homer *(Iliada,* 6.130 şi urm.), Sofocle *(Antigona,* vv. 955 şi urm.), Nonnos din Panopolis *(Dionisiacele,* 21), Ovidiu *(Metamorfoze,* 4.22), Hyginus *(Fabule,* 132), Apollodor *(Biblioteca,* 3.5.1) şi Diodor din Sicilia (1.20). De asemenea, era protagonistul unei tetralogii tragice a lui Eschil, intitulată *Licurg,* care s-a pierdut.
► *Iconografie.* De obicei, Licurg este înfățişat ca un bărbat cu trăsături aspre, cu barbă -personificarea tracului sălbatic. Apare în pictura greacă pe vase din secolele V-IV î.Hr. pe cînd îşi atacă fiul; în acelaşi context este înfățişat în mozaicurile romane, într-un basorelief de pe Via Labicana, la Roma, şi pe cornaline. în epoca elenistică se preferă scena smulgerii viței-de-vie sau episodul avînd-o ca protagonistă pe Ambrosia; exemple în acest sens ne oferă mozaicurile de la

Ostia, Narbonne, Herculanum, Gemila şi un sarcofag din Vila Borghese de la Roma. Nu lipsesc nici reprezentările mai complexe, prezente în mozaicurile din Antiohia şi din Piazza Armerina, pe un pahar de sticlă aflat la British Museum şi într-o friză a templului lui Bacchus de la Baalbek, mărturie a largii răspîndiri a mitului.
2) Rege sau preot din Nemeea, numit şi Licos. S-a căsătorit cu Pronax sau cu Am-fiteea şi a fost tatăl lui Ofeltes, a cărui moarte tragică şi prematură s-a aflat, potrivit mitului, la originea jocurilor nemeene (pentru detalii vezi ARHEMOROS).
Lidos (gr. A0S65, -ou; lat. *Lydus, -i).* Fiul lui Attys şi eroul care a dat numele populației lidienilor, al căror rege a fost. Era fratele lui Tirenos, strămoşul etruscilor, pe care grecii îi numeau tirenieni.
Lieos (gr. Auofiog, -ou). 1) Epitet cu care era indicat Dionysos. Propriu-zis, înseamnă „cel ce topeşte", mai precis eliberează de griji, evident, cu ajutorul vinului şi al amețelii provocate de acesta.
2) Cu acest nume era indicată o băutură folosită într-o serie de rituri religioase.
Ligis (gr. Aifug, -uog; lat. *Ligys, -yos).* Erou care a dat numele populației ligurilor, amintit în legătură cu faptele lui Heracle din timpul călătoriei de întoarcere după prinderea boilor lui Gerion (vezi HERACLE). Cînd Heracle a ajuns în sudul Galiei, unde trăiau ligurii conduşi de Ligis, acesta a încercat să-i fure animalele şi, împreună cu tovarăşii săi, 1-a atacat pe erou. Ligurii erau atît de curajoşi şi de mulți, încît Heracle şi-a dat seama imediat că se află în inferioritate, întrucît nu avea destule săgeți. Neputînd să-i lovească cu altceva, pentru că în acel ținut nu erau pietre, Heracle 1-a implorat pe Zeus să îl sprijine, iar regele zeilor i-a lovit pe liguri cu o ploaie de pietre care 1-a ajutat pe Heracle să-i înfrîngă. Potrivit tradiției, lupta a avut loc în cîmpia Crau, aflată între Marsilia şi gura Ronului, şi din acest motiv respectiva regiune este pietroasă.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este evocat în comentariul lui Eustațiu la Dionysos Periegetes, 76.
Lihas (gr. A(x<*C> -ou; lat. *Lichas, -ae).* Numele unui servitor al lui Heracle. Potrivit tradiției, Lihas i-a adus eroului cămaşa otrăvită cu sîngele lui Nesus (vezi HERACLE) ; după ce a îmbrăcat cămaşa, Heracle a fost cuprins de nişte chinuri îngrozitoare şi 1-a aruncat pe Lihas în mare.
Lileos (gr. AfAatoe;, -ou). Păstor din India, care îi disprețuia pe zei şi credea doar în Selene, Luna. Ceilalți zei au vrut să-1 pedepsească şi au asmuțit împotriva lui doi lei; aceştia l-ar fi devorat dacă Selene, înduioşată şi impresionată de credința lui, nu l-ar fi transformat într-un munte care s-a numit, după el, Lileon.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit în scrierea *De fluminibus* a lui Pseudo-Plutarh.
Liliac. Animal nocturn, cu trăsături ambigue ce-1 situează undeva între lumea păsărilor şi cea a mamiferelor, liliacul era văzut de antici ca o ființă cu totul aparte, iar aspectul şi habitudinile sale ciudate au alimentat numeroase credințe şi plăsmuiri. Mitologia lega liliacul de povestea fiicelor lui Minias, care, refuzînd să îl venereze pe Dionysos, au fost transformate în lilieci (vezi ALCITOE): „...O membrană se întinde peste corpurile lor devenite mici şi brațele li se acoperă cu pene uşoare. întunericul nu le îngăduie să ştie prin ce minune şi-au pierdut vechea înfățişare. Penele nu le ajută să zboare, şi totuşi se mențin în aer prin străveziile lor aripi. încercînd să vorbească, ele scot un glas foarte slab, cum le este şi corpul, şi-şi tălmăcesc printr-un şuierat ascuțit tînguirile. Locuiesc în case, nu în păduri. Urînd lumina, zboară noaptea şi-şi iau numele de la Vesper, luceafărul de seară" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 4.407 şi urm.); şi în limba italiană numele unei specii de lilieci, *nottola (Vesperugo noc-tula* - n.t.), implică o referire la întuneric.
Limentius. Veche divinitate venerată în lumea romană. Se credea că ocroteşte pragul caselor.
Limniade (gr. Aijiva&es, -wv). Nume cu care erau indicate colectiv nimfele din mlaştini şi, în general, cele din apele stătătoare.
Limos (gr. **Aijxog,** -ou). Personificarea Foamei şi fiica lui Eris, Discordia. Este menționată de Hesiod *(Teogonia,* 227) şi, în lumea romană, de Ovidiu *{Metamorfoze,* 8.790 şi urm.). Pentru detalii vezi FOAMEA.

Limphae (lat. *Limphae* sau *Lymphae, -arum).* Cu acest nume erau indicate în lumea romană, în tradițiile şi credințele populare, divinitățile izvoarelor, care au sfîrşit prin a fi identificate cu NIMFELE (vezi).
Linceu (gr. Aufxeus, -COJ^ ; lat. *Lynceus, -i).* 1) Unul dintre cei cincizeci de fii ai lui Egiptos. A fost soțul Hipermestrei şi, mulțumită ei, s-a salvat cînd toți ceilalți frați ai săi au fost ucişi de fiicele lui Danaos (vezi EGIPTOS, DANAOS, DANAIDE).
2) Fiul lui Afareu şi al Arenei şi fratele lui Idas; a fost unul dintre argonauți, faimos pentru vederea sa pătrunzătoare. A fost ucis de Pollux. Pentru detalii în legătură cu moartea sa vezi DIOSCURI.
Lincos (gr. *Auyxoq,* -ou; lat. *Lyncus, -i).* Rege din Sciția; pentru că a încercat să-1 ucidă pe Triptolem, care venise să-i aducă darurile Demetrei, zeița 1-a transformat în linx (Hyginus, *Fabule,* 259).
Linos (gr. Afvog, -ou; lat. *Linus, -i).* Pro-priu-zis, în mitologia greacă Linos reprezintă personificarea lamentației şi, prin urmare, este descris ca fiind fiul lui Eagru sau al lui Apollo şi al unei muze (Caliope, Terpsihore sau

Urania), sau al Chalciopei. Argosul şi Teba îşi disputau onoarea de a fi locul său de naştere. Potrivit unei tradiţii din Argos, Linos, fiul lui Apollo şi al unei prinţese locale, pe nume Psamate, a fost abandonat de mama sa imediat după naştere şi a fost găsit şi crescut de nişte păstori, însă mai tîrziu a fost ucis şi sfîşiat de cîini. Durerea care a cuprins-o pe mama lui Linos la aflarea acestei veşti a scos la iveală fapta ei, drept care tatăl său a con-damnat-o la moarte. Indignat de cruzimea acestuia, Apollo a trimis în Argos o molimă cumplită; oracolul interpelat de locuitorii din Argos le-a spus acestora că pentru îndepărtarea molimei trebuiau să-şi atragă bunăvoinţa lui Linos şi a mamei sale, cu sacrificii şi lamentaţii numite *lini* (Pausa-nias, 1.43.7-8).
Potrivit versiunii beoţiene a acestei tradiţii, Linos, prezentat ca fiind^fiul lui Amfi-maros şi aLUraniei (Pausanias, 9.29.6), a fost ucis de Apollo pentru că a îndrăznit să rivalizeze cu zeul în arta muzicii, în care excela (fusese maestrul lui Orfeu).
în sfîrşit, tebanii distingeau două personaje cu acest nume: un Linos dintr-o epocă mai recentă, fiul lui Ismenios, era considerat maestrul de muzică al lui Hera-cle; se spunea că fusese omorît de erou cu lira, deoarece îl certase pentru progresele sale modeste (Apollodor, 2.4.9; Diodor din Sicilia, 3.67.2).
De asemenea, tradiţia spune că Linos a introdus alfabetul în Grecia; exista o versiune a mitului potrivit căreia Linos fusese ucis tocmai din acest motiv; Cadmos voia să fie primul care să-i înveţe pe greci alfabetul şi 1-a eliminat pe rivalul ce i-o luase înainte.
Linx. Menţionat frecvent de poeţii greci şi romani, linxul era considerat animalul sacru al lui Dionysos, iar în iconografie îl însoţea adesea, alături de tigri şi pantere, în mitologie se amintea o caracteristică ciudată a sa, pe care o preiau atît Ovidiu, cît şi Pliniu, Isidor şi alte izvoare: se credea că, în contact cu aerul, urina sa devine solidă, transformîr du-se într-o piatră preţioasă cu o culoare roşie strălucitoare, numită *lincurium* (literal, „urina linxului"). Din invidie faţă de oameni sau pentru a-i împiedica să se bucure de această piatră, linxul îşi acoperă urina cu pămînt; Pliniu ne oferă această explicaţie care, asociind linxul cu invidia, ar contribui la clarificarea chestiunii privitoare la simbolismul linxului ce „saltă sprinten", una din cele trei fiare pe care Dante le întîlneşte şi le descrie la începutul *Comediei {Infernul,* 1.32). De asemenea, linxul este protagonistul unui mit despre o metamorfoză: pentru că a încercat să-1 ucidă pe Triptolem, care venise să-i aducă darurile Demetrei, Lincos, regele Sciţiei, a fost transformat de zeiţă în linx.
► *Prezenţe în literatura antică.* Caracteristicile legendare ale urinei linxului sînt amintite de Ovidiu *(Metamorfoze,* 15.413-415); menţiunea cu privire la obiceiul animalului de a-şi acoperi urina cu pămînt pentru a-i împiedica pe oameni să se bucure de piatra preţioasă apare la Pliniu *(Naturalis historia,* 8.137). Mitul lui Lincos şi al lui Triptolem ne este transmis de Hyginus *(Fabule,* 259).
Liparos (gr. Af-rrapog, -ou; lat. *Liparus, -i).* Fiul regelui AUSON (vezi); a fost eroul care

a dat numele insulei Lipari. Legenda povesteşte că a fost alungat din patrie de fraţii săi şi că s-a refugiat pe insulă, pe care a colonizat-o. Aici 1-a primit pe Eol, regele vînturilor, cu care s-a înrudit dîndu-i-o de soţie pe fiica sa, Ciane; mai tîrziu Eol i-a urmat la tron. Pentru că Liparos voia să revadă Italia după atîţia ani de absenţă, Eol 1-a ajutat să acosteze pe coasta Campaniei, în apropiere de Sorrento, unde populaţia i-a adus mari onoruri şi 1-a proclamat rege; după moarte a fost venerat ca erou.
► *Prezenţe în literatura antică.* Diodor din Sici-lia, 5.8; Pliniu, *Naturalis historia,* 3.14.93.
Liră. Simbol prin excelenţă al artei poetice şi muzicale, iar mai apoi emblemă a armoniei lumii, lira era considerată în mitologie atributul lui Apollo, al muzelor (în special al Terpsihorei, muza dansului, şi al lui Erato, muza poeziei erotice şi a imitaţiei mimice) şi al poeţilor şi muzicienilor Orfeu, Linos şi Musaios. Inventarea ei era atribuită unor personaje diferite. Cea mai celebră povestire era aceea potrivit căreia lira a fost inventată de micul Hermes *(Imnul homeric către Hermes,* 17 şi urm.); „...născut în zori, pe la amiază el şi cînta din alăută". Ieşind din peştera în care se născuse, „a în-tîlnit o broască/ Ţestoasă, pricină firească de desfătări nenumărate,/ Căci Hermes făuri întîiul izvor de cîntec din făptura pe care el o întîlnise în curtea lui". După ce a scos carnea cu un cuţit şi „a-nfipt tulpinele de trestii, tăiate toate pe măsură,/ în găurile din spinarea ţestoasei tare ca o piatră./ In jurul ei cu iscusinţă a-ntins o piele de buhai./ I-a împlîntat şi două braţe îngemănate de-o vergea,/ I-a pus şi şapte corzi făcute din măruntaie de mioară/ Şi isprăvind, a dus cu sine fermecătoarea jucărie./ Cercat-a strună după strună cu plectrul şi sub mîna lui/ Vibra puternic lira". Mai tîrziu, zeul i-a dat lira lui Apollo, în schimbul unei turme pe care i-a furat-o. în mîi-nile lui Apollo, lira devine protagonista mai multor episoade mitologice. Zeul i-o dăruieşte lui Orfeu, dîndu-le muzelor sarcina să-1 înveţe să cînte din ea; din acel moment Orfeu va fi întotdeauna reprezentat cu lira în mînă, fapt ce îl face inconfundabil în iconografie. în timpul expediţiei argonauţilor, lira sa, răspîndind o muzică dulce, reuşeşte să potolească
valurile mării în furtună şi să-i liniştească pe marinarii înspăimîntaţi. Coborînd în infern în căutarea

Euridicei, el reuşeşte să-1 vrăjească chiar şi pe regele lumii de dincolo cu muzica lui, iar cîntecul lirei sale întrerupe suferinţele condamnaţilor (vezi ORFEU). Cînd Orfeu a fost ucis de femeile din Tracia, lira sa a fost dusă în cer şi transformată în constelaţie (Hyginus, *Astronomica,* 2.7 ; vezi CONSTELAŢII). CU lira lui Orfeu rivalizează Marsias şi flautul său; satirul frigian, luînd flautul pe care Atena îl aruncase, a crezut că poate înfrînge chiar şi un zeu şi 1-a provocat la întrecere pe Apollo, care, cîntînd din liră, 1-a învins şi a putut să facă ce voia cu cel învins (aceasta fusese miza întrecerii); Marsias a fost jupuit de viu (vezi MARSIAS). Puterea muzicii este simbolizată de lira lui Amfion, care, potrivit mitului transmis de Hesiod (şi apoi de Apollonios din Rodos şi de Horaţiu), a construit în sunetul lirei zidurile Tebei. El „învăţa să cînte din lira care îi fusese dăruită de Hermes", iar cînd a luat puterea în Teba, a construit împreună cu fratele său Zetos „zidurile cetăţii: pietrele urmau sunetul lirei lui Amfion" (Apollodor, *Biblioteca,* 3.5.5).
Lira s-a materializat miraculos dinaintea unui mare poet din epoca arhaică, Arhi-loh, protagonist al unei legende, alături de muze. Trimis de tatăl său să ducă o vacă la tîrg ca să o vîndă, s-a întîlnit pe drum cu cîteva femei care i-au propus să-i cumpere vaca la un preţ bun. Intr-o clipă ele însă au dispărut cu vaca, iar în locul lor Arhiloh a găsit o liră căzută la picioarele sale. Poetul a înţeles că fusese martorul unei minuni divine şi că femeile erau muze; despre vacă nu s-a mai ştiut nimic. Legenda este povestită într-o inscripţie din sanctuarul din Păros cunoscut ca *Archi-lokeion,* unde era venerat poetul.
în textele moderne, termenul „liră" este utilizat alături de „citeră" ; în *Imnul homeric către Hermes,* pe care l-am menţionat anterior, apar termenii *lyra, chelys* (literal, „broască-ţestoasă"), *phorminx* şi *kitharis,* toţi indicînd instrumentul inventat de Hermes; aceeaşi varietate de termeni apare şi la alţi poeţi, de la Homer la Arhiloh, de la Pindar la Calimah. Probabil că instrumentul indicat în greceşte cu termenul *kithara* era diferit, avînd o cutie

armonică plată care constituie un tot cu braţele, ce sînt o prelungire a sa. Dacă instrumentul inventat de Hermes, cu cutia concavă, în formă de carapace, era considerat de origine greacă, *kitharei* i se recunoştea originea asiatică, iar diferenţa este subliniată şi de termenii diferiţi cu care erau desemnaţi cei ce cîntau la ele, numiţi, respectiv, citarezi şi citarişti. Potrivit lui Herodot (1.24), miticul Arion cînta din *kithara* (vezi ARION). Arta îmbinării sunetului lirei cu cîntecul din gură era, potrivit unor tradiţii, invenţia lui TERAMBOS (vezi). Lui Terpandru, în primele decenii ale secolului al VH-lea î.Hr., îi era atribuită în schimb inventarea lirei cu şapte coarde, care a înlocuit mai vechiul şi mai puţin perfecţionatul tetracord (trebuie să observăm totuşi că *în Imnul homeric către Hermes* lira inventată de zeu are şapte coarde).
Lircos (gr. Aupxoc, -ou; lat. *Lyrcus, -i).* Erou din Argos, fiul lui Foroneu. Cînd Io a fost răpită de Zeus (vezi Io), a fost trimis în căutarea ei, împreună cu alţi tineri din Argos. Neputînd să-i dea însă de urmă, a preferat să se stabilească în altă parte decît să se întoarcă la Argos şi să recunoască eşecul întreprinderii. Prin urmare, a rămas la Caunos, unde regele Egialos i-a dat-o de soţie pe fiica sa Hilebia şi puterea asupra unei părţi din regat. Pentru că tînăra pereche nu reuşea să aibă copii, Lircos s-a dus la oracolul din Dodona, care 1-a asigurat că avea să aibă un fiu cu prima femeie cu care îşi va petrece noaptea. Convins că oracolul se referea la soţia sa, Lircos a pornit înapoi spre casă, dar oprindu-se pe drum la regele Stafilos, care era urmaşul lui Dionysos, s-a îmbătat la un banchet şi s-a unit cu fiica acestuia, Hemiteea, pe care Stafilos o aşezase anume alături de el, cunoscînd răspunsul oracolului şi dorind la rîndul său să aibă urmaşi. Cînd şi-a dat seama de cele întîmplate, tulburat, Lircos nu a putut decît să-i dăruiască Hemiteei o cingătoare, ca să i-o dea copilului, şi apoi s-a întors la Caunos, unde însă Egialos, furios, 1-a alungat. între Lircos şi Egialos a izbucnit un război, care după mai multe lupte crîncene s-a încheiat cu victoria lui Lircos; acesta a putut astfel să se întoarcă la Caunos şi să-i lase regatul fiului Hemiteei, Basilos, care a venit la el să-1 recunoască.
► *Prezenţe în literatura antică.* Legenda, care a fost povestită probabil de mai mulţi poeţi, printre care Apollonios din Rodos, ne este cunoscută în versiunea lui Partenios din Niceea *(Erotikă pathemata,* 1).
Liriope (gr. Aeipioirn, *-r\q*; lat. *Liriope, -es).* Nimfă a izvoarelor, mama lui Narcis. Potrivit unei tradiţii, a fost transformată în izvorul în care Narcis se oglindea, îndră-gostindu-se astfel de propriu-i chip (vezi NARCIS).
Lisa (gr. Aucrcra, *-f\q*; lat. *Lyssa, -ae).* Literal, „furia"; era fiica Nopţii şi una dintre erinii (Euripide, *Heracle,* 823).
Lisia (gr. Auaeia, -ac;). Numele uneia dintre sirene; cu toate acestea, nu este amintită printre sirenele care i-au vrăjit pe tovarăşii lui Ulise în *Odiseea.*
Lisidice (gr. AUCTISIXTI, *-r\q*; lat. *Lysidice, -es).* 1) Fiica lui Pelops; s-a căsătorit cu Mestor şi a fost mama Hipotoei.
2) Potrivit unei tradiţii secundare, a fost soţia lui Alceu şi mama lui Amfitrion.
3) Mama Alcmenei şi soţia lui Electrion.

Lisipe (gr. AUCTITTTTTI, *-r\q).* 1) Una dintre fiicele lui Pretos; zeii le-au făcut pe ea şi pe surorile ei să-şi piardă minţile, însă fetele au fost vindecate de Melampus (vezi PRETOS şi MELAMPUS).
2) Soţia lui CEFALOS (vezi), care, potrivit unei tradiţii, a dat numele insulei Cefalo-nia; cei doi au avut patru fii care, la rîndul lor, au dat numele celor patru triburi din insulă. Potrivit altor izvoare, era strămoşul stirpei lui Laerte, tatăl lui Ulise.
Litierses (gr. AiTuspcrtig, -ou). Erou frigian, un secerător-tîlhar mitic; el îi obliga pe toţi cei pe care îi întîlnea să secere pentru el, iar apoi îi ucidea, tăindu-le capul şi adesea ascunzîndu-le leşurile în snopi. Intr-o zi a îndrăznit să-1 înfrunte pe Heracle, care însă 1-a învins şi 1-a ucis în acelaşi fel în care tîlharul obişnuia să-şi omoare adversarii. Litierses era asociat cu figurile păstorilor Dafnis şi Menalcas: căutîndu-şi soţia, pe Pimpleea, care fusese răpită de piraţi, Dafnis a ajuns în acel ţinut şi a fost prins şi făcut sclav de Litierses.
> *Prezenţe în literatura antică.* Personajul este protagonistul unei drame, poate satirice, a lui Sositeos, dramă intitulată *Dafnis*

sau Litierses, unde faptele sale se împletesc cu cele ale lui Dafnis; de asemenea, este citat în *Idilele* (10) lui Teocrit, unde este definit ca fiind „divin", şi a dat titlul unui cîntec de muncă menţionat în aceeaşi operă a lui Teocrit; acest cîntec însoţea probabil secerişul şi munca la cîmp.
Lituus (lat. *lituus, -l).* Cu acest termen era indicată cîrja pe care augurii o foloseau pentru a delimita porţiunea de cer şi de pămînt *(templum)* în interiorul căreia trebuiau să-şi efectueze observaţiile (vezi AUGURI).
Lîna de **aur.** Lîna unui berbec fermecat, născut de Teofane de la POSEIDON (vezi) şi pe care Hermes (sau, potrivit altor izvoare, Hera) i 1-a dăruit Nefelei, soţia lui Atamas şi mama lui Frixos şi a Helei. Ca urmare a intrigilor lui Ino, Frixos trebuia să-i fie sacrificat lui Zeus, însă Nefele a reuşit să-şi salveze copiii, care au zburat spre Colhida în spinarea berbecului fermecat, în timpul călătoriei, Hele a căzut în mare ; Frixos a ajuns în schimb cu bine în Colhida, unde, la curtea lui Eetes, i-a sacrificat ber-becul lui Zeus. Lîna i-a dăruit-o lui Eetes, care a atîrnat-o într-un stejar din pădurea sacră a lui Ares; acolo lîna de aur a rămas pînă cînd au luat-o Iason şi argonauţii. Pentru detalii vezi FRIXOS, IASON, ARGONAUŢI.
Locri Epizefiri (gr. AoxpoC o'i 'Emţecpuptoi; lat. *Locri Epizephyril).* Cetate din Magna Grecia, situată pe coasta ionică a Calabriei, Locri este scena unor povestiri legendare sugestive, pe care le cunoaştem din diferite pasaje din Pausanias, Strabon, Polybios şi din izvoarele acestora. Dincolo de chestiunea complexă a originii întemeietorilor săi, se povestea că locrienii au ajuns mai întîi la capul Zefirion, astăzi capul Bruzzano, şi apoi s-au îndreptat către miazănoapte pentru că nu aveau destul pămînt pe care să-1 cultive. Cuprinşi de panică la sosirea lor, siculii, care locuiau înainte în acest ţinut, i-au primit cu bunăvoinţă şi au încheiat cu ei un tratat; s-a stabilit că cele două popoare trebuiau să trăiască în pace cît timp „călcau acelaşi pămînt" şi „aveau capul pe umeri". Vicleni, locrienii, înainte de a jura că vor respecta înţelegerea, şi-au pus pămînt în încălţări şi căpăţîni de usturoi pe umeri, astfel încît după ce le-au aruncat nu s-au mai aflat sub incidenţa tratatului şi i-au alungat pe siculi din zonă (Polybios, 12.6.2-5).
Fiind în război cu cei din Crotona, locrienii au cerut ajutorul eroului lor protector, Aiax, fiul lui Oileu (Pausanias, 3.19.12), care li s-a alăturat pe cîmpul de luptă şi le-a adus victoria în bătălia de pe rîul Sagra. Cultul lui Aiax Oileidul, este amplu atestat în regiunea greacă Locrida, de unde, potrivit unei tradiţii, proveneau întemeietorii coloniei. Tradiţia legendară povestea că locrienii din Magna Grecia erau urmaşii sclavilor care se uniseră cu stăpînele lor de neam nobil din Locrida. Istoricii foloseau acest argument pentru a justifica obiceiurile matriarhale ale coloniei: categoria aristocratică era reprezentată de cei ce descindeau pe linie maternă din cele „o sută de familii" (Polybios, 12.5.6-8), cele mai importante din Locrida, din care erau alese, potrivit ordinii stabilite de oracol, fetele ce trebuiau să petreacă o perioadă la Troia ca preotese pentru a ispăşi vina lui AIAX (vezi), fiul lui Oileu. Din aceste obiceiuri matriarhale deriva probabil şi prostituţia sacră atestată în colonie. Cel mai cunoscut cult din Locrida era cel al Persefonei; aici se afla un important templu al zeiţei, unul dintre cele mai celebre sanctuare din Magna Grecia (potrivit altor interpretări, în acest sanctuar se afla iniţial unul dintre cele mai faimoase şi mai discutate monumente ale sculpturii din Antichitate, aşa-numitul Triptic Ludovisi).
Locros (gr. Aoxpog, -ou; lat. *Locros* sau *Locrus, -i).* 1) Erou care a dat numele populaţiei greceşti a locrienilor. Genealogia pe care ne-o oferă izvoarele este contradictorie ; uneori e prezentat ca fiind fiul lui Fiscos, nepotul lui Etolos şi strănepotul lui Amfiction, alteori ca fiul lui Amfic-tion şi nepotul lui Deucalion. S-a căsătorit cu Protogenia, fiica lui Deucalion, sau, după alţii, cu Cabia, frumoasa fiică a

lui Opus, regele Elidei. în ambele cazuri se spunea că Locros nu a avut fii, ci a fost tatăl muritor al copiilor pe care soția sa (indiferent dacă aceasta era Cabia sau Protogenia) i-a avut cu Zeus, respectiv Opus, fiul Cabiei, şi Etlios, fiul Protogeniei. Tradiția potrivit, căreia Locros 1-a avut ca fiu pe Opus povestea că cei doi s-au certat şi că Locros s-a hotărît să plece şi să-i lase tronul lui Opus. Oracolul pe care 1-a consultat i-a

spus să caute un ținut nou şi să meargă pînă cînd va fi muşcat de un cîine-de--codru. Locros a pornit la drum şi a ajuns pe coasta de apus a muntelui Parnas, cînd s-a înțepat în picior cu un spin de măceş. Acesta era semnul despre care vorbise oracolul; Locros s-a oprit în acel ținut, căruia i-a dat numele Locrida. Astfel se explică existența a două ținuturi cu acest nume în Grecia antică: unul era ținutul de origine al lui Locros, iar celălalt - locul unde el s-a stabilit.
► *Prezențe în literatura antică.* Personajul este amintit, printre alții, de Pindar *(Olimpice,* 9.68 şi urm.) şi Plutarh *(Quaestiones graecae,* 15).
2) Fiul lui Zeus şi al Merei, tovarăşa Artemisei şi fiica lui Pretos, regele din Argos. A luat parte, împreună cu Amfion şi Zetos, la construirea zidurilor fortificate ale cetății Teba (vezi AMFION).
identificată cu precizie nici planta, numită tot *lotos,* în care s-a transformat nimfa Lotis ca să scape de insistențele lui Priap (vezi LOTIS), în povestirea lui Ovidiu *(Metamorfoze,* 9.341 şi urm.).
Lotis (gr. ACOTCS, *-(&oq*; lat. *Lotis, -idiş).* Numele unei nimfe de care s-a îndrăgostit Priap; ca să scape de el, s-a transformat într-o plantă numită, după ea, *lotos* (Ovi-diu, *Metamorfoze,* 9.347).
Lotofagi (gr. AojToqxxŢoi, -îuv; lat. *Loto-phagi, -orum).* Numele înseamnă propriu--zis „cei ce mănîncă *lotos".* Potrivit *Odiseii* lui Homer (9.82 şi urm.), Ulise a ajuns într-un ținut locuit de un popor care se hrănea cu un fruct numit *lotos*; fructul avea un gust atît de bun, încît oricine gusta din el uita pe loc patria unde se născuse şi dorința de a se întoarce acolo.
Mai tîrziu, în epoca istorică, grecii au descoperit că unele popoare din Africa de Nord, din apropierea Golfului Nisipurilor Mişcătoare, se hrăneau cu o plantă pe care ei au identificat-o ca fiind acel *lotos* de care vorbea Homer; prin urmare, acestor popoare li s-a dat numele de lotofagi.
Lotos. Planta numită *lotos* este evocată în diferite povestiri mitologice, dar nu poate fi identificată cu nici o specie vegetală cunoscută. Astfel, e imposibil să recunoaştem acel *lotos* cu care se hrănesc lotofagii întîlniți de Ulise în rătăcirile sale şi amintiți în cîntul 9 din *Odiseea* (vezi LOTOFAGI), deşi Herodot (4.177 şi 178) ne oferă o descriere precisă a plantei şi ne spune că din fructele sale dulci se face vin. Nu poate fi
Loxias (gr. Ao^Cag, -ou; lat. *Loxias, -ae).* Epitet cu care era desemnat uneori în Grecia zeul Apollo. Etimologia este discutabilă şi poate duce la semnificații contradictorii ; potrivit unora, termenul ar putea să derive din Xo*£oc> „pieziş", şi să se refere la ambiguitatea oracolelor sale sau chiar la traiectoria oblică a Soarelui; alții, în conexiune tot cu lumina solară al cărei purtător este Apollo, pun epitetul în legătură cu latinescul *lux*; alții îl asociază cu grecescul Xefeiv, *Xâyoq* şi îl traduc prin „cel ce revelează", ajungînd la o semnificație opusă celei dintîi.
Lua (lat. *Lua, -ae).* Divinitate italică avînd caracteristici mai degrabă obscure. Anticii puneau numele ei în legătură cu *lues,* „calamitate", şi îi atribuiau trăsături războinice, oferindu-i rămăşițele duşmanilor de pe cîmpul de luptă. Uneori era considerată zeitatea tutelară a cetății Romei; de asemenea, unele izvoare o înfățişează alături de Saturn, ca tovarăşă a acestuia, şi îi atribuie puterea de a trimite boli şi de a pustii cîmpiile.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintită de Aulus Gellius *(Noctes Atticae,* 13.23.2) şi de Macrobiu *(Saturnaliile,* 3.9.4). Livius (8.1.6) o numeşte Mama Lua.
Lubentina. Alt nume cu care este indicată LIBITINA (vezi).
Lucifer (lat. *Lucifer, -eri).* Numit de romani şi Phosphorus, literal „purtător de lumină", este planeta Venus, mai precis Venus atunci cînd apare dimineața, imediat după răsăritul soarelui. Aceeaşi planetă era numită *Hesperos, Vesperugo, Vesper, Noctifer, Nocturnus* cînd se ivea pe cer imediat după apusul soarelui.
Personificat, Lucifer este considerat fiul lui Astreos şi al Aurorei (Eos), ori al lui Cefalos şi al Aurorei, ori al lui Atlas; printre fiii săi se numără Hesperidele şi Ceix (Ovidiu, *Metamorfoze,* 11.271).
De asemenea, Lucifer este un epitet asociat mai multor divinități ale luminii, ca Artemis, Aurora şi Hecate.

r

Lucina (lat. *Lucina, -ae).* Propriu-zis, zeița luminii, care în lumea romană s-a transformat ulterior în zeița ce aduce la lumină şi deci în divinitate ocrotitoare a naşterii. în acest sens, epitetul *Lucina* era utilizat ca atribut al Iunonei şi al Dianei. în lumea greacă, Lucina avea un corespondent în figura ILITIEI (vezi).
Lucreția, vezi TARQUINIUS SUPERBUS.
Lucus Feroniae. Cu acest nume era indicat sanctuarul închinat zeiței Feronia, ocrotitoarea pădurilor, pe muntele Soracte; un alt sanctuar cu acest nume se afla la Terra-cina. Vezi FERONIA.
Ludi. în lumea romană, acest termen indică jocurile, spectacolele şi întrecerile publice sau private care aveau loc cu ocazia solemnităților cu caracter religios sau politic. Uzanță răspîndită deja în lumea greacă (vezi AGONES), la Roma ele au fost mai întîi asociate cu celebrarea victoriilor despre care se credea că fuseseră obținute prin intervenția zeilor, cărora li se aduceau mulțumiri în cadrul unor ceremonii oficiale unde jocurile, spectacolele şi întrecerile dețineau un loc important. Ulterior, aşa-numitele *ludi* au fost fixate la anumite date şi erau celebrate la intervale precise. De obicei erau precedate de o procesiune solemnă şi de sacrificii în cinstea zeilor. Printre cele mai importante (vezi şi SĂRBĂTOARE) se numărau *Ludi Romani* sau *Magni,* în cinstea lui Iupiter; *Ludi Cereales,* în onoarea lui Ceres; *Ludi Florales,* în cinstea zeiței Flora; *Ludi Megalenses,* pentru celebrarea Cybelei *;Ludi Apollinares,* consacrate lui Apollo; *Ludi Saeculares,* în cinstea lui Apollo şi a Dianei; de asemenea, *Ludi Plebei,* care sărbătoreau împăcarea dintre patricieni şi plebei, şi *Ludi Augustales,* pe care Tiberius le-a instituit în cinstea lui Augustus. în total, izvoarele ne-au transmis numele a peste patruzeci de varietăți de *ludi.* Acestea cuprindeau diferite tipuri de întreceri atletice, în maniera aşa-numi-telor *agones* greceşti, şi erau numite uneori *circenses* ; de asemenea, puteau să consiste în lupte de gladiatori *(munera),* aşa cum se întîmpla în cazul celebrărilor de tip funerar, sau să culmineze cu reprezentații teatrale (cele numite *scaenici).* Foarte importante erau şi cursele de cai, aflate în centrul săr-
bătorilor numite EQUIRIA (vezi) şi cărora li se atribuiau origini mitice; tradiția romană privitoare la *Troiae lusus* despre care vorbeşte Vergiliu în cîntul 5 al *Eneidei,* care consta într-o reevocare a concursurilor ecvestre desfăşurate pentru prima oară în cursul comemorării funebre a lui Anhise, a rămas mult timp în vigoare în lumea romană (vezi ECVESTRE, JOCURI).
Lumea **de dincolo.** în Antichitatea clasică, imaginea lumii în care ajung sufletele după moarte a fost în mare parte creată de poezie şi de mit, care au apelat uneori la credințe populare, reelaborîndu-le şi îmbogățindu-le ; ea nu reprezintă o concepție coerentă bazată pe dogme sau pe adevăruri revelate şi suferă diverse modificări de-a lungul timpului.
Homer prezintă o lume de dincolo extrem de întunecată, goală, mizeră, cufundată în tenebre, unde sufletele rătăcesc fără țintă: o viziune atît de deprimantă îl face pe Ahile să se dorească mai degrabă un simplu lucrător cu ziua pe pămînt decît un prinț în regatul morților (c/! *Iliada,* 11.489 şi urm.). Lumea de dincolo a lui Homer ne este prezentată în special în cîntul 11 din *Odiseea,* care descrie călătoria lui Ulise pe tărîmul morților (vezi NEKYIA) şi contribuie la definirea cîtorva caracteristici ale infernului ce vor rămîne constante în întreaga poezie greacă veche: sufletul care părăseşte trupul după moarte devine un *eidolon,* un fel de fantasmă ce le poate apărea în somn muritorilor, dar lipsită de forțe vitale şi chiar de conştiință ; morții pot comunica cu Ulise doar după ce au băut sîngele animalelor sacrificate lor de erou. Lipsite de consistență, sufletele nu au contacte materiale cu nici un element al infernului care le înconjoară şi nu pot fi atinse de muritori, în poemele homerice adevăratul Eu al omului este trupul: un ascetism care să predice mortificarea trupului ca sediu al răului şi punerea speranțelor în lumea de dincolo este total necunoscut la Homer, omul nefiind sub nici o formă îndepărtat de la

convingerea că trebuie să-şi îndeplinească propria funcţie în primul rînd în această lume; atenţia acordată trupului şi vieţii pămînteşti conferă de aceea o importanţă deosebită ritualului înmormîntării, absolut indispensabil pentru ca sufletul să

ajungă în Hades (vezi FUNERALII). Lumea de dincolo de mormînt rămîne, aşadar, o lume vagă unde sufletul vegetează lipsit de conştiinţă. Aici nu există nici ură, nici iubire, după cum nu există posibilitatea păstrării caracterului personal, specific, nici pentru oamenii de rînd şi cu atît mai puţin pentru copii, care şi-au pierdut complet identitatea, apărînd doar ca nişte mase anonime nediferenţiate, ce-şi fac simţită prezenţa prin gemete şi bocete nearticulate. Această dimensiune tenebroasă va rămîne multă vreme prevalentă: în cazul comediei, ea va fi îmbogăţită cu imagini mai concrete (Aristofan, în *Broaştele,* 145--150, se referă la sufletele cufundate în noroi), dar senzaţia de apăsare şi deznădejde domină chiar şi atunci cînd referinţele sînt mai vagi (de pildă, în expresia „tot soiul de rele", la Sofocle, fragm. 837 Pearson).

Mai greu de surprins, atunci cînd există, este ideea unui raport între faptele oamenilor din timpul vieţii şi o răsplată sau o pedeapsă după moarte. în perioada veche nu se regăseşte un raport strict în acest sens decît în cazuri foarte specifice: o pedeapsă teribilă îi aşteaptă, de exemplu, pe Loţi duşmanii zeilor, aruncaţi în Tartar — acel abis situat mult dedesubtul Hadesului, în care au fost azvîrliţi titanii; în *Odiseea* sînt descrise pedepsele îndurate de Titios, de Sisif şi de Tantal, deşi culpa acestora nu este menţionată explicit; în *Imnul homeric către Demetra,* zeiţa Persefona, în calitate de regină a lumii morţilor, îi osîn-deşte la pedepse eterne pe cei care nu au cinstit-o cum se cuvine în timpul vieţii. în religia greacă, un raport de la cauză la efect între comportamentul din viaţă şi recompensa ori sancţiunea de după moarte se stabileşte doar o dată cu afirmarea doctrinelor misterice: în special cele orfico-pita-gorice şi cele eleusine promit adepţilor lor -şi numai lor - un destin fericit după moarte. Religiile misterice par să răstoarne concepţia lui Homer: adevăratul Eu al omului nu este trupul, ci sufletul, spre care trebuie să se îndrepte atenţia fiecărui muritor. Viaţa pămîntească se situează astfel pe o treaptă inferioară faţă de cea din lumea de dincolo, atenţia cea mai mare fiind rezervată respectării ritualului, deci apartenenţei la grupul restrîns al iniţiaţilor. Idee
oarecum contradictorie, dacă răsplata cerească este resimţită ca prea formalist rezervată în exclusivitate celor ce au avut acces la mistere, indiferent de rectitudinea vieţii lor: Diogene Cinicul nu putea să nu avertizeze asupra absurdităţii unei doctrine care condamna la mocirlă oameni iluştri precum Agesilaos sau Epaminonda, garantîndu-i în schimb fericirea veşnică unui hoţ, dacă acesta a fost iniţiat (Dioge-nes Laertios, 6.2.39). în *Broaştele*, Aristofan simte nevoia să precizeze că respectarea formală a ritualului nu este suficientă pentru a accede la beatitudine: iniţiaţii trebuie, de asemenea, să fi dus o viaţă cinstită şi dreaptă, iar cei excluşi de la beatitudine nu sînt neiniţiaţii, ci în general aceia care s-au făcut vinovaţi de culpe grave. Dincolo de aceste contradicţii şi de nevoia spiritelor mai sensibile de a le depăşi, credinţa în existenţa unei legături între faptele din viaţă şi răsplata sau pedeapsa pentru ele în lumea de dincolo cunoaşte o largă răspîndire în lumea greacă în cadrul religiilor misterice, găsind un teren fertil în credinţele populare. în *Olimpice,* 2, Pindar exaltă soarta fericită care îi aşteaptă pe iniţiaţi în lumea de dincolo: sufletul defunctului se întoarce de trei ori la viaţă şi, în funcţie de modul în care s-a comportat, o dată trecută încercarea, ajunge „acolo unde suflul proaspăt al Oceanului adie în jurul Insulei Fericiţilor"; cel pe care Radamante îl găseşte pur „împleteşte în păr flori strălucitoare ca aurul" (fragm. 129-133 Schroeder). Se răspîndesc credinţa în psihostazie, greutatea sufletelor, şi în metempsihoză, migrarea sufletelor dintr-un trup în altul; în ce anume constă însă beatitudinea din lumea de dincolo, textele nu explică. în general, „paradisul" grec este identificat cu CÎMPIILE ELIZEE sau cu INSULELE FERICIŢILOR (vezi rubricile respective), locuri ale vieţii uşoare (cum este cea a zeilor, definiţi frecvent drept „cei ce trăiesc uşor", sau cea prezentată de Hesiod în descrierea vîrstei de aur), unde osteneala şi munca sînt abolite, pămîntul îşi produce spontan roadele iar sufletelor nu le rămîne decît să se bucure veşnic de ele. Potrivit lui Hesiod, o astfel de fericire le este rezervată, prin marea îngăduinţă a lui Zeus, eroilor căzuţi la Troia sau la Teba. Plutarh este primul grec care descrie
"^

drept cea mai pură bucurie din lumea de dincolo posibilitatea revederii celor dragi, în timp ce Platon marchează o mutaţie decisivă în concepţia despre lumea de dincolo de mormînt, din a cărei

reprezentare dispar elementele şi referinţele materiale, în existenţa incorporală de după moarte singura prezentă fiind cunoaşterea desăvîrşită. în mitul lui Er (vezi), care încheie *Republica* lui Platon, Er, mort în luptă şi înviat după douăsprezece zile, le povesteşte oamenilor ce îi aşteaptă în lumea de dincolo: momentul cel mai important este cel în care sufletele morţilor îşi hotărăsc propria soartă, alegîndu-şi singure noua formă de viaţă în care urmează să se incarneze pe pămînt. Lumea de dincolo platoniciană devine astfel, în mitul lui Er, nu numai un loc de pedepsire a vinovaţilor (după un raport, precis cuantificat, de zece la unu: fiecare vină trebuie plătită cu o pedeapsă înzecită), ci mai ales un loc de afirmare a libertăţii umane: „Vina este a celui care alege, zeul este nevinovat" *(Republica,* 10.617e).
Lumea etruscă şi cea romană asimilează multe aspecte ale credinţelor greceşti referitoare la lumea cealaltă. Şi în Italia antică lumea de dincolo este văzută ca un loc obscur, nedefinit, unde rătăcesc spiritele morţilor; acestea, manii şi lemurii, se pot întoarce din cînd în cînd printre oameni, pentru a le face inofensive fiind necesară îndeplinirea unor ritualuri şi ceremonii speciale (vezi Lemuria). Nu s-a păstrat nici un text scris referitor la concepţia despre lumea de dincolo a etruscilor, dar numeroasele morminte, cu decoraţiu-nile lor pictate şi sculptate şi cu planimetria ce pare să sugereze toate caracteristicile unei locuinţe private, ilustrează într-un mod cît se poate de sugestiv viziunea unei lumi a morţilor în care sufletele au încă, la fel ca în timpul vieţii, nevoi foarte practice şi pămînteşti, ducînd poate un fel de existenţă acolo unde au fost înmormîntate trupurile lor. Supravieţuirea sufletului după moartea trupului constituie o credinţă care s-a menţinut probabil doar în fazele mai vechi ale religiei etrusce, în timp ce răs-pîndirea ritualului incinerării pare să ateste ruperea definitivă a legăturii dintre soarta trupului muritor şi cea a sufletului nemuritor. Contactul cu lumea greacă şi
cultura sa a favorizat afirmarea unei viziuni asupra lumii de dincolo asemănătoare cu cea a grecilor, sumbră, tenebroasă, în care domină două figuri divine : zeiţa Vanth, înfăţişată cu aripi mari şi ţinînd o torţă, similară Moirei greceşti, ce reprezintă destinul; şi Charun, demon pe jumătate animal, dotat cu un ciocan greu, figură care copiază chiar şi în privinţa numelui modelul grecesc al lui Charon, îmbogăţindu-1 însă cu trăsături şi mai monstruoase şi multiplicîndu-se într-o serie de fiinţe terifiante, ale căror epitete ne sînt cunoscute în special din inscripţiile de pe mormîntul numit al Charonilor din Tar-quinia. Infernul etrusc este totuşi mult mai bogat şi mai variat decît lasă să se înţeleagă aceste indicii; el este populat de numeroase fiinţe monstruoase, dintre care se evidenţiază Tuchulcha, creatură oribilă cu chip de vultur, urechi de asin şi şerpi pe post de braţe. De trista soartă a lumii de dincolo pare să nu scape nimeni în lumea etruscă, nici măcar eroii ori personajele ilustre ; totuşi, la fel ca în cazul iniţiaţilor în misterele greceşti, există o cale spre mîntuire, deschisă de credinţe magico-religioase care susţin posibilitatea beatificării după moarte ca urmare a îndeplinirii unor anumite ritualuri. în legătură cu aceste credinţe nu ne-au rămas decît cîteva informaţii disparate, în surse latine ulterioare (Arnobiu, Servius, Martianus Capella), ce pomenesc de existenţa acelor *Libri Ache-ronthici* etrusce în care astfel de ritualuri erau minuţios descrise şi specificate, pentru a asigura îndeplinirea lor corectă. Prescrieri pentru ritualuri de acest gen ni s-au păstrat din cît se pare şi într-un document original, aşa-numita tăbliţă de la Capua, unde sînt enumerate sacrificii şi ofrande către divinităţile infernale. Este foarte probabil ca la propagarea credinţelor soteriologice să fi contribuit răspîn-direa şi în Etruria a doctrinelor misterice orfico-pitagorice şi dionisiace.
La concepţia romană despre lumea de dincolo de mormînt au contribuit, pe lîngă credinţele populare şi convingerile moştenite de la religia greacă, creaţiile poeţilor, filosofilor şi eruditilor (Vergiliu, Ovidiu, Seneca). Iată, de pildă, descrierea infernului pe care ne-a lăsat-o Ovidiu *(Metamorfoze,* 4.432 şi urm.): „Este un drum care

coboară umbrit de tisă veninoasă. Străbă-tînd tăceri adinei, duce la lăcaşurile infernului, unde Styxul îşi răspîndeşte aburii săi. Pe acest drum coboară noile umbre şi suflete de oameni care au primit mormîn-tul. Paliditatea şi frigul stăpînesc aceste locuri cu întinse mărăcinişuri. Noii mani nu ştiu încă pe unde este drumul care duce în cetatea Styxului, nici unde este palatul groaznic al negrului Pluton. Cetatea încăpătoare are o mie de intrări şi în toate părţile porţile sînt deschise. [...] Umbrele rătăcesc fără sînge, fără trup şi fără oase. O parte vin în for, altele în palatul regelui infernului. Unele se îndeletnicesc cu lucrări care imită viaţa de mai înainte, altele îşi ispăşesc pedepsele". Celebru, pe bună dreptate, este pasajul din *Eneida* în care se descrie preinfernul, un fel de limb unde sînt primiţi copiii morţi prematur *(abstulit atra dies et funere mersit acerbo:* „Lipsin-du-i de lumina blîndă-a vieţii,/ [...] Sorocul maşter îi răpi pe dînşii/ Şi-i cufundă în moarte devremfe"), cei condamnaţi la moarte pe

nedrept, sinucigaşii, cei morţi din exces ori din lipsă de dragoste, războinicii morţi în luptă (6.426 şi urm.). în pofida forţei descriptive a pasajelor de acest gen, ele nu aduc totuşi, faţă de panorama conturată în cazul lumii greceşti, inovaţii cu adevărat semnificative. Să mai amintim că în epoca imperială răspîndirea credinţelor şi doctrinelor religioase de origine orientală, precum mithraismul, va accentua orientarea deja semnalată în legătură cu religiile misterice greceşti, care identifică în lumea de dincolo de mormînt o consolatoare mîntuire pentru iniţiaţi şi o recompensă ori o pedeapsă pe baza meritelor sau a greşelilor fiecăruia; pe acest teren se va impune cu stăruinţă şi religia creştină, cu făgăduinţa mîntuirii veşnice pentru credincioşii săi.
Geografia mitică a lumii de dincolo este la fel de variată ca şi credinţele religioase legate de ea. împărăţia morţilor nu are nimic de-a face cu cea a zeilor, de care este fizic foarte diferită, chiar dacă pe tronul infernului sade o divinitate, Hades, alături de soţia sa Persefona, şi ea o creatură divină: paradisul zeilor şi cel al oamenilor sînt entităţi separate, lumi diferite şi îndepărtate una de cealaltă. Diferit de împărăţia morţilor este în perioada mai veche
şi Tartarul, care se află sub infern, în adîncuri mult mai îndepărtate şi mai inaccesibile (vezi TARTAR) : aici, potrivit *Teogo-niei* lui Hesiod, zeii i-au azvîrlit pe titani. Mai tîrziu, poeţii vor utiliza termenul Tartar ca sinonim pentru Hades, termen ce îi indică la rîndul său atît pe regele infernului, cît şi infernul propriu-zis. Poeţii latini vor numi acest loc şi Orcus, Avernus, Ere-bos. Insulele Fericiţilor descrise de Hesiod, unde neamul eroilor trăieşte într-o stare de beatitudine perenă, aau Cîmpiile Elizee, cu climă blîndă şi plăcută, sau Insula Albă (Leuce, la gurile Dunării), unde doar cîtorva importanţi protagonişti ai eposului le este îngăduit să ducă pururi o existenţă senină, sînt plasate la marginile lumii, într-un punct foarte îndepărtat şi inaccesibil al pămîntului. Regatul lui Hades este situat sub pămînt în *Iliada* şi la marginea lumii, dincolo de Ocean, în *Odiseea.* Intrarea în infern se află de partea cealaltă a rîului Oceanos în *Odiseea,* în timp ce romanii o plasau lîngă lacul Avernus din Campania sau în apropiere de Cumae, unde se afla grota Sibilei. Pe aici curg rîu-rile infernale Aheron, Flegeton, Piriflege-ton, Cocit, Styx, Erebos, Amelethe, plasate şi descrise în mod diferit de poeţii antici, care le prezintă uneori ca pe nişte smîrcuri năpădite de putreziciune şi vorbesc chiar despre o mlaştină numită Aherusia. Pe aceasta din urmă - sau pe rîul Aheron -Charon transportă sufletele ce se înghesuie pe mal imediat după moarte şi îi oferă luntraşului, potrivit tradiţiei populare, obolul care se punea în gura defunctului (vezi OBOLUL LUI CHARON). Poarta infernului este păzită de Cerber, bine cunoscutul cîine cu trei capete din mitologia greacă. Nu e de mirare că, în faţa unor viziuni infernale atît de neliniştitoare, se încerca să se dea un ajutor celor care, morţi, trebuiau să intre în lumea de dincolo. Similar obiceiului egiptean de a pune lîngă defuncţi pasaje extrase din Cartea Morţilor, în lumea clasică - în special în cea greacă şi în mod particular în mediul iniţiaţilor în mistere - exista obiceiul de a îngropa împreună cu mortul tăbliţe de aur ce conţineau declaraţiile pe care sufletul trebuia să le facă în lumea cealaltă, precum şi sugestii pentru depăşirea dificultăţilor călătoriei: descoperirea multor asemenea

tăbliţe a permis cunoaşterea mai îndeaproape a anumitor aspecte ale credinţelor legate de lumea de dincolo. Una dintre cele mai vechi descrie cîteva elemente topografice ale infernului: prezenţa unui izvor la baza unui chiparos, lacul Mnemosinei, un drum care se bifurcă, pe cel din stînga mergînd păcătoşii, iar pe cel din dreapta cei virtuoşi - elemente ce îmbogăţesc sau confirmă descrierile realizate de Homer, Hesiod şi Vergiliu.
Plasarea într-un loc îndepărtat a intrării în infern şi separarea riguroasă a lumii celor vii de aceea a morţilor nu-i împiedică pe cîţiva eroi, prin calităţile lor individuale sau prin particularitatea destinului lor, să facă un pas imposibil pentru toţi ceilalţi muritori, pătrunzînd, încă de vii, în lumea de dincolo. Este ceea ce li se întîmplă lui Amfiaraos (vezi ORACOL), lui Ulise, lui Enea şi eroului platonic Er, care se întorc din extraordinara lor călătorie şi sînt în măsură să povestească ce au văzut, dar mai ales obţin, din contactul cu lumea morţilor, lămuriri privitoare la propria soartă (sau, în cazul lui Er, la soarta tuturor oamenilor după moarte). Alţi eroi vizitează adîncurile infernale cu prilejul întreprinderii vreunei acţiuni mirobolante : este cazul lui Tezeu, care participă împreună cu Piritoos la răpirea Persefonei din Hades ; al lui Heracle, care coboară în infern pentru a-1 răpi pe Cerber; al lui Orfeu, care încearcă să-şi readucă soţia, pe Euridice, în lumea celor vii. în lumea fericiţilor urcă în schimb cîţiva eroi ce nu cunosc moartea, precum Heracle ori Menelaos - care este dus, viu fiind, în Cîmpiile Elizee, potrivit profeţiei Bătrînului Mării din *Odiseea* -, şi în general toţi cei divinizaţi în lumea romană, de la Romulus la împăraţii pentru care moartea se traduce prin APOTEOZĂ (vezi).

Luna. în lumea greacă, Luna, deşi nu constituie obiectul unor culte specifice, este citată adesea şi apare fie ca o figură divină autonomă, cu numele SELENE (vezi), fie asimilată altor divinităţi, ca Artemis, Hecate sau Isis. în lumea romană, cu numele Luna era venerat astrul lunar, căruia îi era închinat un templu pe colina Aventin de la Roma, în apropierea sanctuarului Dia-nei; Luna era identificată cu DIANA (vezi) atunci cînd nu era considerată corespon-
denta Selenei a grecilor. Potrivit lui Varro, cultul Lunii, care în lumea romană a rămas o divinitate secundară, a fost instituit de Titus Tatius. Pe lingă religia oficială, acest cult a stat în centrul a numeroase tradiţii şi superstiţii populare şi al practicilor magice; în cultura agricolă şi pastorală a Romei antice, cultul Lunii sintetizează, pe de o parte, o serie de credinţe iraţionale şi superstiţioase şi, pe de alta, experienţa rezultată din studierea raportului existent între fazele lunare şi creşterea.şi dezvoltarea plantelor şi viaţa naturii în general.

Lup. Prezenţă constantă şi bine cunoscută în lumea arhaică de tip pastoral, lupul este, în mitologia clasică, un simbol cu aspecte multiple şi în general neliniştitoare. In numeroase tradiţii apare ca fiind animalul sacru al lui Apollo. Se spunea că atunci cînd 1-a adus pe lume, mama sa, Latona, s-a transformat în lupoaică pentru a scăpa de Hera, care o urmărea. Asocierea cu Apollo se explica şi prin faptul că un lup a descoperit nişte hoţi care furaseră ofrandele aduse zeului şi îi alungase (Aelia-nus, *De natura animalium,* 10.26). Oricare ar fi fost natura legăturii dintre lup şi zeu, este sigur că Apollo, purtătorul de lumină, care a trebuit să lupte în mai multe rînduri cu forţele întunericului (al căror simbol era şarpele Python), era venerat cu epitetul *Liceios (Lykaios)*; acesta ar putea să însemne „cel ce ucide lupi", de la termenul grecesc desemnînd lupul, şi să sublinieze trăsăturile cele mai întunecate ale lupului, în contrast cu luminozitatea lui Apollo. Acelaşi epitet ar putea să însemne însă şi „cel asemănător lupului" şi să ne ducă deci înapoi în timp, în zorii civilizaţiei greceşti, făcînd trimitere la o divinitate totemică originară venerată sub formă de lup. La o origine totemică analoagă se poate referi şi cultul lui Zeus-lup sau Zeus *Liceios* venerat în acea regiune a Greciei care a devenit un simbol al vieţii pastorale, Arca-dia. în vreme de secetă, aici avea loc o ceremonie religioasă complexă: preotul lui Zeus mergea la un izvor sfînt, îndeplinea un sacrificiu şi lăsa sîngele victimei să se scurgă în apa izvorului; apoi, după ce spunea rugăciunile cuvenite, muia în apă o ramură de stejar (copacul sacru al zeului), eliberînd astfel vaporii care aveau să

aducă ploaia aşteptată. Zeul-lup era pus astfel în legătură cu fertilitatea pămîn-tului şi cu ciclurile vieţii agricole şi ale recoltelor, fapt ce ar arunca o lumină nouă şi mai liniştitoare asupra imaginii acestui animal, dacă nu am şti că victima preferată pentru respectivele ritualuri era omul. Mitologia a încercat să explice originea ritualului şi a acelui sacrificiu macabru într-o povestire pe care o cunoaştem, în cea mai detaliată versiune poetică a sa, mulţumită lui Ovidiu *(Metamorfoze,* 1,163 şi urm.). Este povestea unui rege din Ar-cadia, Licaon (nume derivat din cel al lupului); avîndu-1 ca oaspete pe Zeus, el a vrut să-i pună la încercare natura divină şi înţelepciunea şi i-a dat să mănînce carne de om. Zeus 1-a pedepsit transformîndu-1 în lup (vezi LICAON). Această povestire singulară pare să stea la originea nenumăratelor legende care, începînd cu epoca clasică, continuînd cu Evul Mediu şi terminînd cu acel *Mal di luna* al lui Pirandello, au ca protagonist vîrcolacul, mai precis omul care în anumite circumstanţe (de obicei în nopţile cu lună plină) se transformă în lup. în Grecia se credea că această soartă o aveau cei ce mîncau măruntaiele victimelor sacrificate în cinstea lui Zeus *Liceios.*
Imaginea înspăimîntătoare a vîrcolacu-lui, evocată în diferite izvoare greceşti şi romane (Petroniu, *Satyricon,* 62; Pliniu, *Naturalis historia,* 8.80; Augustin, *De civi-tate Dei,* 18.17), se alătura, în mitologia greacă, unei alte figuri de „lup rău": Mor-molyke sau Mormolice, divinitate infernală cu înfăţişare de lupoaică, despre care se spunea că fusese doica lui Aheron, personificarea rîului din lumea de dincolo. Aristofan povesteşte că Mormolice era invocată pentru a-i speria pe copii. De altfel, asocierile lupului cu lumea infernală sînt numeroase. Asemenea cîinelui, lupul are în infern funcţia de psihopomp. Zeul infernului, Hades, poartă o mantie din blană de lup, iar în infernul imaginat de etrusci zeul morţii are urechile ascuţite ale lupului. Şi în Egipt lupul era asociat cu imaginea morţii; potrivit lui Diodor din Sicilia, Osi-ris, soţul lui Isis, a fost ucis de fratele său, Seth, care 1-a tăiat în bucăţi şi i-a aruncat trupul în Nil; Osiris a înviat însă sub formă de lup şi 1-a omorît pe Seth. Şi Anubis, zeul infernal egiptean, este asociat cu lupul,
fiind numit şi Impu, „cel cu înfăţişare de cîine sălbatic".

Animal infernal neliniştitor şi teribil, lupul se prezintă şi ca instrument al pedepsei divine împotriva celor ce comit delicte grave. Ovidiu povesteşte că Peleu, viitorul tată al lui Ahile, a comis un sacrilegiu, omorîndu-1 pe fratele său vitreg, Focos; mînioşi, zeii au trimis un lup înfometat să-i mănînce vitele: „Urlînd cu mare vuiet, îngrozeşte ținuturile vecine o dihanie mare, un lup, Din pădurile mlaştinii iese cu gura căscată, plină de spumă amestecată cu sînge închegat, cu ochii înotînd într-o flacără roşie. Deşi sfîşiat şi de turbare şi de foame, totuşi mai mult îl mînă turbarea" *(Metamorfoze,* 11.366 şi urm.). Datorită intervenției lui Thetis, soția lui Peleu, monstrul este ucis; el va fi transformat într-o statuie de piatră, imortalizat ca un etern avertisment, în timp ce sfîşie o junincă. Rolul lupului nu pare să se schimbe prea mult dacă trecem de la mitologie, religie şi poezie la tradițiile populare, credințe şi poveşti. Se credea, de pildă, că toți cei care erau văzuți de lup înainte de a-1 vedea ei aveau să rămînă fără glas (Platon, *Republica,* 336; Vergiliu, *Bucolicele,* 9.53-54; Pliniu, *Naturalis historia,* 8.74). în mai multe fabule ale lui Esop apare ca protagonist lupul, care are un caracter bine definit şi revine ca personaj întotdeauna egal cu sine: în luptă cu leul sau cu cîinii ce păzesc turmele, la pîndă ca să prindă un miel ori întrecîndu-se în viclenie cu păstorul, oaia sau calul. De obicei, Esop îl prezintă ca fiind rău şi aproape mereu înfometat, dar nu întotdeauna norocos, uneori chiar simpatic datorită stîngăciei sale deconcertante, însă, oricum, o personificare a răutății şi vicleniei. Chiar dacă majoritatea aparițiilor lupului evocate pînă acum îi pun în evidență trăsăturile înspăimîntătoare, care se vor menține din Antichitate pînă în Evul Mediu, regăsindu-se în poveşti (cea mai cunoscută fiind aceea a Scufiței Roşii), în credințele populare, în legendele despre sfinți (să ne gîndim la cea a lupului din Gubbio, referitoare la Sfîntul Francisc) şi chiar în iconografia diavolului, în Antichitate lupul nu este numai monstrul cu gura larg deschisă, care devorează turmele, în lumea romană, o lupoaică apare în

legenda despre Romulus şi Remus; abandonați la naştere, ei au fost alăptați de lupoaica de pe Capitoliu. într-o încercare de a face legenda mai verosimilă, în Antichitate s-a încercat să se explice această tradiție atribuind o semnificație diferită cuvîntului „lupoaică", ce desemna în latină şi o prostituată (lupanarul avînd înțelesul de bordel); ținînd cont de originile pastorale ale primelor populații ale Romei, pentru care apariția lupilor nu era, cu siguranță, neobişnuită, nu e greu aă recunoaştem aici, pe de altă parte, amintirea unui vechi animal totemic. Expresia *lupus in fabula,* „ca lupul care apare chiar în toiul discuției", ce indica inițial, atît în latină, cît şi în greacă, tăcerea neaşteptată a cuiva, demonstrează că întîlnirea cu lupul nu reprezenta o experiență improbabilă în lumea antică, în special în Italia, unde o regiune se numea chiar Lucania, ținutul lupilor, în lumea romană, lupul este animalul sacru al lui Marte, iar acest zeu, înainte de a fi identificat cu grecul Ares, era venerat în Italia antică şi ca ocrotitor al activității agricole şi al creşterii animalelor, cu apelativul *Silvanus*; în plus, legenda spune că el era tatăl gemenilor Romulus şi Remus. Cercul se închide dacă evocăm în acest context o veche divinitate venerată de păstorii italici, Lupercus, al cărui nume îl aminteşte pe cel al lupului şi despre care se credea că păzeşte turmele de atacurile lupilor. Luperca, la feminin, era o zeiță ce ar putea fi identificată cu Acea Larentia, soția păstorului Faustulus, care i-a crescut pe Romulus şi Remus ; cu acelaşi nume era indicată şi lupoaica de pe Capitoliu. Astfel, printr-o singulară inversare de roluri, animalul monstruos şi înfricoşător, cu gura larg deschisă, poate fi, de asemenea, complicele binevoitor al voinței divine, devenind doica gemenilor legendari. Pe de altă parte, lupoaicele care îi îngrijesc pe nou-născuții abandonați nu reprezintă o invenție a mitologiei romane; în lumea greacă era amintit un caz analog, cel al micului Miletos, fiul lui Acacalis şi al lui Apollo, pe care mama sa îl abandonase într-o pădure, temîndu-se de mînia tatălui ei, Minos (vezi ACACALIS) ; şi în acest caz micuțul a fost crescut de lupoaice. Pentru frăția preoților romani numiți „lupii de pe Soracte" şi pentru riturile lor, vezi IRPI SORANI ; pentru alte detalii referitoare la personajele amintite, vezi rubricile respective, în special LUPERCALIA şi LUPERCUS. Ca şi în cazul altor animale, în jurul lupului s-au țesut credințe magice. Se credea, de pildă, că un smoc de blană din coada unui lup viu era un talisman amoros infailibil (Pliniu,

Naturalis historia, 8.83). Din aparițiile lupilor se puteau extrage şi auspicii: dacă apărea un lup cu gura plină, acesta era considerat un semn bun *(ibi-detn),* pe cînd dacă visai un **lup,** acesta era un semn de rău augur.

Lupercal, peşteră. Peşteră situată pe colina Palatin, în interiorul căreia, potrivit tradiției, lupoaica i-a alăptat pe Romulus şi Remus, aduşi acolo de revărsarea Tibrului. Intrarea peşterii era ascunsă de un smochin, aşa-numitul Smochin Ruminal (vezi), şi de aici țîşnea un izvor. Era sanctuarul zeului Faunus Lupercus (vezi Lupercus şi Faunus). Nu s-a găsit nici o urmă a acestei peşteri.

Lupercalia (lat. *Lupercalia, -ium).* Vechi ritual din religia romană, celebrat de o frăție de preoți responsabili de cultul zeului Faunus (vezi) şi numiți luperci. Sărbătoarea avea loc în fiecare an la 15 februarie şi prezenta aspecte care, în lipsa unor informații precise în izvoare, sînt greu de înțeles pentru noi. Este însă posibil să o reconstituim destul de precis; în primul rînd, sub îngrijirea lupercilor, se sacrifica o capră, care era tăiată cu un cuțit sacrificial; cu acel cuțit, de pe care picura sîngele animalului, se atingea fruntea a doi tineri provenind din familii aristocratice, iar petele de sînge erau şterse apoi cu o bucată de lînă muiată în lapte. în acel moment tinerii trebuiau să izbucnească într-un hohot de rîs ritual. Lupercii jupuiau capra, iar din pielea ei, tăiată în şuvițe subțiri, făceau bice ; înarmați cu aceste bice şi pur-tînd doar un perizom din piele de capră, începeau să alerge prin cetate, în special în jurul colinei Palatin, apostrofîndu-i pe trecători şi încereînd să-i lovească cu bicele. Loviturile lor vizau în special femeile şi se credea că asigurau fertilitatea; prin urmare, femeile care voiau să aibă copii nu trebuiau să se ferească de ele. Ritualul presupunea, de asemenea, sacrificarea unui cîine. Opiniile în legătură cu interpretarea

şi originea ritului erau împărțite chiar şi în rîndul anticilor. Livius credea că fusese adus în Italia din Arcadia de către Evan-dru; Valerius Maximus avea o părere diferită, potrivit căreia ritul fusese instituit de Romulus şi Remus. în încercarea de a realiza o sinteză a acestor opinii diferite, Ovidiu presupunea că ritul, originar din Arcadia, fusese modificat de Romulus şi Remus şi amintea un mit etiologic în legătură cu aceasta: într-o zi, pe cînd erau cu turmele la păscut, Romulus şi Remus au fost atacați de nişte tîlhari care, profitînd de faptul că cei doi păstori sacrificau o capră, le-au furat animalele. Romulus, Remus şi tovarăşii lor au pornit în urmărirea hoților, împărțiți în două grupuri, cel al Fabii-lor, condus de Remus, şi cel al Quintililor, avîndu-1 drept căpetenie pe Romulus. Primul grup a reuşit să-i prindă pe tîlhari şi să recupereze animalele. împărțirea luper-cilor în două grupuri era atestată în epoca istorică; după moartea lui Cezar, la cele două grupuri vechi s-a adăugat un altul, cel al Iuliilor. Interpretarea lui Ovidiu şi, în general, a izvoarelor antice şi a cercetătorilor moderni tinde să vadă în sărbătorile numite Lupercalia supraviețuirea unor obiceiuri şi tradiții cu origine pastorală veche, în care se întrevede opoziția față de o civilizație agricolă ulterioară mai evoluată : alergarea, simbol al mişcării şi al vieții nomade a păstorilor; nuditatea luper-cilor, alt semn al unei vieți mai apropiate de natură şi lipsite de filtrele elaborate de societatea „civilizată"; lipsa armelor, înlocuite cu bice; imaginea sexualității pe care o evocă bicele; numele sărbătorilor şi cel al preoților, care fac trimitere la lup, duşman al păstorilor, ar putea fi interpretate ca tot atîtea aspecte ale unei societăți pastorale anterioare întemeierii Romei şi sedentarizării populațiilor din Latium
din epoca istorică. în ritualul avîndu-i ca protagonişti pe cei doi tineri de viță nobilă pătați cu sîngele de capră de pe cuțitul sa-crificial unii au crezut că se poate surprinde amintirea unor vechi sacrificii umane.

Lupercus (lat. *Lupercus, -i).* Vechi zeu italic, venerat în special de păstori, care credeau că păzeşte turmele de atacul lupilor. Romanii îl identificau uneori cu zeul Pan din Arcadia şi cu Faunus (vezi); **se** credea că *Lupercus* era un epitet al celui din urmă. în luna februarie, în cinstea lui aveau loc sărbătorile numite Lupercalia (Livius, 1.5.1). Poetul Marianus (secolul al II-lea d.Hr.) a dedicat acestor sărbători opera sa *Lupercalia* (vezi Lupercalia).

Cu femininul *Luperca* era indicată, de asemenea, o veche divinitate romană, ce poate fi identificată cu Acca Larentia (vezi) sau cu lupoaica de care au fost alăptați Romulus şi Remus.

Lustrație (lat. *lustratio, -onis).* Termen cu care erau indicate riturile de purificare şi de ispăşire dinainte de înfăptuirea sacrificiilor şi, în general, dinainte de orice act important şi oficial din viața publică şi privată. La lustrație erau supuşi nu doar indivizii - magistrați, generali, funcționari, preoți şi cetățeni particulari -, dar şi armatele, populațiile şi cetățile, turmele de animale şi cîmpiile; ritualul prevedea aducerea de ofrande şi ceremonii în care se utilizau apa şi focul. Purificarea generală care

avea loc din cinci în cinci ani a dat perioadei de cinci ani numele de lustru. Pentru alte aspecte vezi APĂ.
Lustricus dies. Cu acest termen era indicată la Roma cea de-a noua zi după naşterea unui copil, cînd tatăl îl recunoştea oficial, îl purifica cu apă sfinţită şi îi dădea numele.

M

Ma. Numele unei zeiţe asiatice venerate în Capadocia. Cînd grecii au venit în contact cu populaţiile de acolo au identificat-o pe zeiţă cu Enio, divinitate feminină a războiului şi a măcelurilor; romanii au operat o transpoziţie analoagă, asociind-o pe Ma cu Bellona.
Mac. Plantă consacrată Demetrei, apărînd adesea ca atribut al zeiţei în reprezentările figurate, macul este legat de mitul lui Mecon: iubit de Demetra, a fost transformat de aceasta în floare pentru a se sustrage morţii hărăzite tuturor fiinţelor omeneşti. Macul apare şi printre atributele zeului Hipnos, Somnul, înfăţişat uneori cu o floare de mac în mînă sau purtînd pe cap o cunună de maci; reprezentări similare pot fi întîlnite cîteodată în cazul Nopţii şi al Morţii.
Livius relatează o anecdotă curioasă referitoare la maci şi la regele roman Tarquinius Superbus. De multă vreme Tarquinius era în război cu cetatea Gabii şi nu reuşea să o cucerească; a hotărît atunci să recurgă la înşelătorie. A abandonat pregătirile militare, dînd impresia că a decis să renunţe la cucerire, şi 1-a trimis pe cel mai mic dintre fiii săi, Sextus, la Gabii: aici tînărul a cerut găzduire, pre-tinzînd că e sătul de samavolniciile tatălui său. Vorbele lui au fost atît de convingătoare, încît cei din Gabii l-au primit binevoitori, iar în scurt timp a reuşit chiar să le intre în graţii. Consolidîndu-şi poziţia şi autoritatea în cetate, Sextus a trimis un om de încredere la tatăl său, ca să-1 întrebe ce trebuia să facă acum, cînd putea lua iniţiativa şi Gabii era în mîinile sale. Tarquinius 1-a primit pe mesager în grădină şi, aparent fără să-i dea nici un răspuns, absorbit de gînduri, a retezat cu un baston capetele macilor mai înalţi care
creşteau printre firele de iarbă. Sextus a interpretat mesajul şi a eliminat toate personajele mai importante din Gabii, po-tolindu-i pe ceilalţi cu tot felul de recompense : astfel, cetatea a căzut aproape pe nesimţite pradă Romei (Livius, 1.53-54). Şi astăzi expresia italiană „maci înalţi" se referă la persoanele cu mai mare autoritate şi importanţă.
Macareu (gr. Maxapeug, *-iuq*; lat. *Maca-reus, -i).* 1) Fiul lui Eol; a fost îndrăgostit de propria lui soră, Canace, cu care a zămislit-o pe Ise, numită uneori Macareida. Vezi şi CANACE.
2) Unul dintre fiii lui Licaon (Apollodor, *Biblioteca,* 3.8.1).
3) Unul dintre lapiţi (Ovidiu, *Metamorfoze,* 12.447).
Macaria (gr. Maxapia, -<xg). Fiica lui Hera-cle şi a Deianirei. După moartea tatălui, s-a refugiat împreună cu fraţii săi la Atena şi a avut un rol însemnat în victoria pe care aceştia au repurtat-o asupra lui Euristeu ; de altfel, un oracol prorocise că Heraclizii urmau să învingă dacă avea să fie sacrificată o tînără de viţă nobilă. Macaria s-a oferit să fie victimă (vezi, de asemenea, HERACLE şi HERACLIZI).
> *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită în tragedia *Heraclizii* a lui Euripide ; Pau-sanias (1.32.6) spune că după sacrificarea Macariei atenienii au dat numele ei unui izvor de la Maraton.
Macaros (gr. Moxapog, -ou). Rege din insula Lesbos, fiul lui Helios şi al Rodei. Potrivit unor versiuni ale mitului, s-a refugiat pe insulă, părăsindu-şi ţinutul natal, Rodos, după uciderea fratelui său Tena-ges. După alte izvoare, era fiul lui Eol şi tatăl Amfisei. O altă povestire spune că era fiul lui Crinacos, născut din Zeus ; s-a

născut în Ahaia şi a ajuns în Lesbos după potopul lui DEUCALION (vezi), devenind regele insulei. I-a dat-o de soţie pe fiica sa Metimna lui LESBOS (vezi) din Tesalia. Macaros a mai avut o fiică, Mitilene, care a dat numele unei cetăţi din Lesbos. Uneori izvoarele îl numesc, în loc de Macaros, Macareu.
► *Prezenţe în literatura antică.* Macaros este amintit în *Iliada* şi e menţionat de mai mulţi istorici (Diodor din

Sicilia, Strabon, Pausanias, Dionysos din Halicarnas), precum şi de Nonnos din Panopolis *(Dionisiacele,* 14.44). Uneori este identificat cu MACAREU, **1.**
Macedo (gr. MccxeSw, -ovog; lat. *Macedo* sau *Macedon, -onis).* Eroul care a dat numele Macedoniei. Era fiul lui Zeus sau, potrivit altor izvoare, al lui Eol, ori al lui Licaon. O tradiție pe care ne-o transmite Diodor spune că era fiul lui Osiris şi fratele lui Anubis.
► *Iconografie.* De obicei, Macedo este reprezentat cu o platoşă din piele de lup şi avînd pe cap o țeastă de lup în chip de coif.
Macedonia (gr. MaxeSovfa, -ag ; lat. *Macedonia, -ae).* Regiunea, al cărei nume provenea, potrivit legendei, din cel al eroului Macedo, a fost scena unor culte şi mituri de origine mai ales tracă. Divinitățile venerate în mod deosebit erau greceşti, dar unele epitete ale lor trădează influența cultelor locale. Zeul suprem era Zeus, considerat tatăl eroului eponim şi numit cu epitetul *Etairides,* în cinstea căruia aveau loc sărbătorile numite Etairideia; Afro-dita era invocată cu epitetul *Zeirene,* iar Artemis cu cel de *Gazoria.* Heracle era considerat strămoşul neamurilor Argeazilor şi Antigonizilor, iar epitetul său, *Kynagi-das,* îl asocia cu vînătoarea. Dionysos era venerat, ca Dionysos Sabazios, împreună cu satirii şi silenii. Un spirit local al apei şi al aerului era venerat cu numele Bedy şi a dat numele cetății Edesa. Cultul cabi-rilor şi al Dioscurilor a fost adus din Samo-trace. în epoca romană s-a afirmat, pe lîngă cultul divinităților egiptene, cel al aşa-nu-mitului CĂLĂREȚ TRAC (vezi). Multe rituri erau celebrate personal de suveran, în special ceremonia de înmormîntare a soldaților morți în luptă. O sărbătoare anuală de purificare, *Xandica,* marca începutul campaniilor militare.
Macelo (gr. MaxeXXw, -oue;; lat. *Macello, -us).* Eroină greacă, fiica lui Damon şi sora Dexiteei. Cele două surori i-au primit în casa lor pe Apollo, Zeus şi Poseidon, coborîți pe pămînt ca să-i distrugă pe TELCHINI (vezi), care otrăviseră cîmpurile udîndu-le cu apă din Styx.
► *Prezențe in literatura antică.* Mitul, mai puțin cunoscut, este menționat de Bachi-lide şi de Nonnos din Panopolis *(Dionisiacele,* 18.35 şi urm.), precum şi în *Ibis.*
Macistos (gr. Maxiaxog, -oo). Fiul lui Ata-mas şi fratele lui Frixos. După el a fost numită cetatea Macistos din Elida, pe care a întemeiat-o.
Macris (gr. Mcxxpiț, -iSoț). Fiica lui Aris-teu. L-a crescut pe micul Dionysos, pe care Hermes l-a încredințat ei şi tatălui său în insula Eubeea.
Macrobi (gr. Mocxpofkoi, -iov ; lat. *Macrobii, -orum).* Populație mitică din Etiopia, caracterizată prin viața lungă a membrilor săi, care ajungeau pînă la o mie de ani.
Maghiran. în mod tradițional, maghiranul era asociat în mitologie cu figura lui Himeneu, zeul ocrotitor al căsătoriei; Catul îl înfățişează în cîntul 61 avînd pe cap o cunună „de maghiran înmiresmat", în ritul nupțial roman, şi mireasa purta o cunună de maghiran.
Magie. Prima referire la magie în mitologia clasică o întîlnim în cîntul 10 din *Odiseea,* unde se descrie vrăjitoria prin care Circe îi transformă pe tovarăşii lui Ulise în porci, oferindu-le un amestec de brînză, făină de orz, miere şi vin de Pramne. La efectul băuturii se adaugă atingerea baghetei vrăjitoarei. Ca să se apere de vră-jile Circei, Ulise, ajutat de Hermes, foloseşte o plantă magică, numită MOLY (vezi). Puterile Circei nu se limitează însă la capacitatea de a-i transforma în animale pe cei aflați în apropierea sa sau de a domestici lupii şi leii, care îi surprind pe tovarăşii lui Ulise prin blîndețea lor; ea poate prevedea viitorul şi cunoaşte tainele pentru a se apropia de lumea infernală. într-adevăr, mulțumită profețiilor şi sfaturilor sale Ulise îndeplineşte riturile necesare pentru a intra în contact cu lumea morților: sapă o groapă în pămînt, face o libație cu miere, vin, apă şi lapte, înjunghie două oi negre

şi lasă sîngele lor să se scurgă In groapă. Astfel, sufletele morților, atrase de sacrificiu şi bînd sîngele, pot să intre pentru o vreme în legătură cu lumea celor vii *(Odiseea,* 11).
Circe este cea mai veche figură de vrăjitoare din mitologia clasică, însă nu şi singura, întrucît magia ocupă un loc important în numeroase povestiri mitologice. în multe cazuri, magia atinge chiar dimensiunea religioasă, cel mai adesea aspecte ale religiei care nu sînt bine documentate, deşi critica modernă a propus diferite criterii pentru operarea unei distincții între magie şi religie; de pildă, cel conform căruia magia tinde să impună, să manipuleze sau să obțină prin înşelătoria şi constrîngerea unei vrăjtorii sau a unei formule, pe cînd religia cere umil, prin ofrandă sau rugăciune, ori cel ce subliniază aspectul privat şi secret al riturilor magice, care adesea se desfăşoară noaptea, în locuri rezervate adepților, spre deosebire de riturile religioase, deschise de obicei tuturor şi care au loc în aer liber, la lumina zilei. în ciuda numeroaselor diferențe dintre ele, magia şi religia au, din multe puncte de vedere, rădăcini comune, asupra cărora chiar mitologia aduce puțină lumină. Nu este exclus ca în Grecia unele credințe fundamentale din cadrul magiei să poată fi puse în legătură cu o serie de culte cu origine foarte veche, în special cu cel preindo-european al Pămîntului-Mamă ; o dată cu afirmarea noilor populații greceşti şi a cultelor lor, tradițiile religioase mai vechi au trecut într-un plan secundar, fără să dispară însă complet, ci continuînd să fie practicate în taină. Este posibil ca vrăjitoarele ca

Circe să reprezinte figuri care să fi fost inițial zeițe sau preotese ale Pămîntului-Mamă (cunoştințele lor despre rădăcini, ierburi, ciuperci şi tot ce are legătură cu pămîntul poate confirma acest lucru) şi ca noul lor rol, cu toate aspectele malefice şi neliniştitoare pe care le comportă, să constituie rodul interpretării date de noua civilizație a învingătorilor unei civilizații mai vechi, ce fusese supusă.
Riturile şi tradițiile care nu mai erau pe deplin înțelese şi cunoscute, precum şi cele provenind din regiunile străine şi, prin urmare, resimțite ca exotice şi în mare parte neştiute au putut fi interpretate nu ca religie, ci ca acea formă
distorsionată a religiei care, pentru grecii şi romanii din epoca clasică, era adesea magia. Nu întîmplător se credea că vrăjitoarele din Grecia proveneau din zone considerate îndepărtate şi exotice, ca Tesalia şi regiunile din jurul Mării Negre; în lumea romană se bucurau de mare faimă magii marsilor, o populație cu tradiții destul de diferite de cele ale romanilor. De altfel, cuvîntul „magie" este asociat cu un trib sau cu o castă străină, originară din vechiul Iran (Media), casta magilor, expertă în ceea ce priveşte ritualul şi cunoştințele religioase. Potrivit grecilor şi romanilor, magii erau preoții lui Zoroastru şi ai lui Ahura Mazda, iar acestor figuri divine li se atribuia inventarea magiei. Probabil că tradițiile ai căror purtători erau magii li se păreau foarte exotice şi extrem de vechi grecilor şi romanilor, alimentînd certitudinea că aceştia aveau acces la o cunoaştere secretă, magică. Eticheta de rit magic s-a aplicat în general şi atunci cînd, o dată cu răspîndirea creştinismului, în anumite zone din Galia şi Britania s-au menținut în secret uzanțe şi culte de origine celtică şi greco-romană; în ochii aducătorilor noii religii, zeul cu coarne venerat de celți şi Pan venerat de romani, de pildă, s-ar putea contopi, oferind prototipul pentru imaginea diavolului, care în creştinism este asociat cu magia.
Printre personajele cărora mitologia clasică le conferă dimensiunea magiei figurează în primul rînd vrăjitoarele, cum sînt Circe, pe care am menționat-o, sau MEDEEA (vezi); este extraordinară descrierea vrăjitoriei prin care cea din urmă îi redă tinerețea socrului său Eson în *Metamorfozele* lui Ovidiu (7.159 şi urm.): „Mai lipseau trei nopți ca luna să-şi împlinească în întregime golul coarnelor şi să se facă rotundă. Cînd a strălucit plină şi cu chipul întreg a privit pămîntul, Medeea a ieşit din casă îmbrăcată în haine lungi, cu picioarele goale şi cu părul revărsat pe umerii goi. Neînsoțită de nimeni îşi poartă paşii rătăcitori în tăcerea mută a miezului nopții". Vrăjitoare trebuie să fi fost şi Pasifae, regina cretană care, prin magie, a făcut ca din trupul necredinciosului său soț Minos să iasă, în timpul întîlnirilor cu nenumăratele sale iubite, mici animale care le ucideau. O mare vrăjitoare a Antichității a

fost şi Canidia, amintită de Horațiu *(Epode,* 5 şi *Satire,* 8); nu mai puțin celebră este Erihto, descrisă de Lucan *(Pharsalia,* 6) ca avînd trăsături înspăimîntătoare şi respingătoare ; spre deosebire de celelalte vrăjitoare din mitologie, care, pe lîngă faptul că sînt temute, sînt şi iubite ca femei, Erihto provoacă doar spaimă şi dezgust. Printre vrăjitoare poate fi citată şi Dido, judecind după episodul povestit de Vergi-liu în cîntul 4 din *Eneida,* unde nefericita regină îndeplineşte un ritual complicat ca să-şi distrugă iubitul, pe Enea, care a hotărît să o părăsească pentru a-şi duce la îndeplinire misiunea de a întemeia un imperiu; după ce înalță un rug mare în curtea palatului, ajutată de o vrăjitoare expertă, ea aduce un sacrificiu zeilor infernali. Disperată, dîndu-şi seama că nici măcar magia nu o poate ajuta să-şi recucerească iubitul, Dido se sinucide.
Magiei i se asociază, de asemenea, personaje aflate la granița dintre mitologie şi istorie, ca Orfeu, Empedocle sau Pitagora. ORFEU (vezi) este poet şi muzician, iar prin arta sa reuşeşte să vrăjească animalele şi plantele, îmblînzind fiarele şi făcînd chiar şi copacii să-1 urmeze. In plus, poate să coboare în infern şi să se întoarcă, iar cînd trupul său e tăiat în bucăți, capul său, prin magie, continuă să cînte şi să rostească profeții. Lui Empedocle i se atribuia capacitatea de a face minuni, de a aduce ploaia, de a potoli furtunile şi de a vorbi cu morții. Se credea că şi Pitagora avea puteri magice: animalele îl ascultau, rîurile îl salutau cînd trecea pe lîngă ele, se spunea că avea darul profeției şi al ubicuității. Mai tîrziu, prerogative analoage şi rolul de magi li se atribuie lui Apollonios din Tyana şi lui Apuleius din Madaura, autorul unei opere intitulate *Metamorfoze*; protagonistul acesteia, Lucius, este un diletant care se întîl-neşte cu un grup de vrăjitoare şi ajunge la ananghie (la un moment dat se transformă în măgar), dar scapă mulțumită intervenției lui Isis şi devine un adept al misterelor acesteia. însuşi Apuleius a fost acuzat de magie şi s-a apărat scriind *o Apologie* care ne-a fost transmisă sub titlul *De magia.* în cazul acestor personaje, ca şi în multe scrieri ale lui Lucian din Samosata, magia şi filosofia apar strîns legate.
Practicile magice şi puterile oculte descrise în povestirile mitologice sînt numeroase.

Ele presupun capacitatea de a ghici viitorul, de a transforma materia prin metamorfoze şi de a intra în contact cu lumea morţilor. Sibilele mitologice sînt maestre în arta profeţiei; prin vrăjile sale, Circe poate să transforme oamenii în animale şi să dea sfaturi în legătură cu evocarea morţilor; Medeea cunoaşte cele mai întunecate practici ale magiei negre. Ultimele două se bucurau de faimă nu doar în mituri, ci şi în realitate, atît în Grecia, cît şi la Roma. Ştim, de pildă, că în lumea romană formulele de blestem erau înscrise pe aşa--numitele *tabellae defixionis* sau *devotionis,* bucăţi sau lame de metal depuse în morminte pentru a facilita legătura cu lumea infernală sau atîrnate de o statuetă de ceară înfăţişînd persoana împotriva căreia se îndreptau blestemele. Textele blestemelor, păstrate în puţine exemplare atît în Grecia, cît şi la Roma, cuprindeau de obicei o invocaţie către zei şi lista nenorocirilor invocate împotriva victimei. Cît despre efigia de ceară, aceasta era supusă unei serii de torturi corespunzătoare chinurilor dorite pentru persoana reprezentată, apoi era aşezată în apropierea casei acelei persoane sau în mormîntul unei rude de-ale sale, sau, mai simplu, la colţul străzilor. In lumea greacă, acest obicei este atestat de Platon, care în legile statului său ideal introduce prevederi speciale împotriva lui. O altă mărturie, la graniţa dintre istorie şi legendă, ne oferă *Res gestae Alexandri Macedonis* a lui Iulius Valerius, unde sînt descrise practicile magice efectuate de un mag, Nectanebo, asupra unei statuete ca să o înşele pe mama lui Alexandru cel Mare, Olimpiada, şi să o facă să viseze că se uneşte cu Zeus Ammon: „El modelează din ceară un trup de femeie, îi dă numele reginei, îl aşază pe un pătuţ, aprinde luminări în jurul patului şi varsă deasupra un lichid din ierburi tari, rostind un descîntec bun şi tainic; urmarea a fost că regina a crezut că i se întîmpla, în somn, tot ce îi spunea el figurii de ceară" (1.5.102 şi urm.). Eficienţa atribuită practicilor magice efectuate asupra statuilor sau efigiilor este confirmată de Filostrat *(Vita Apollonii,* 5.12), potrivit căruia magii, convinşi că statuile zeilor erau totuna cu zeii înşişi, credeau că pot obţine ceea ce voiau torturînd statuile divinităţilor. Şi practicile magice

destinate să aducă înapoi persoana iubită, cum sînt cele înfăptuite de Dido sau cele amintite într-una dintre idilele lui Teocrit, au consecinţe teribile pentru iubit dacă vraja nu va avea efectul dorit. în practicile magice se încadrează şi credinţele de tip astrologie (vezi Astrologie), şedinţele de spiritism (o descriere detaliată ne oferă Ammianus Marcellinus, 29.1.25-32), cele mai variate practici de divinaţie (vezi Prezicător şi Divinaţie), utilizarea amuletelor, aimbolurilor şi formulelor magice şi în general tot ceea ce se poate plasa în cadrul Superstiţiilor (vezi).

Zeii care apar strîns legaţi de lumea magică sînt Hermes, identificat cu egipteanul Thot (vezi Hermes Trismegistul) ; Hecate, care împreună cu Persefona este venerată ca zeiţă a vrăjitoarelor; Selene, Luna, stă-pîna astrelor nopţii; Pan, care a influenţat imaginea canonică a diavolului; şi Apollo, datorită rolului său de zeu oracular.

► *Prezenţe în literatura antică.* Numeroase texte şi izvoare epigrafice ne ajută să înţelegem complexa lume a magiei în Antichitatea clasică. Limitîndu-ne la cele strîns legate de dimensiunea mitului, menţionăm pasajele din *Odiseea* şi din *Eneida* pe care le-am citat anterior, *Argonauticele* lui Apollo-nios din Rodos (4.1635 şi urm.), *Idila* 2 a lui Teocrit *(Vrăjitoarele),* adaptată liber în *Egloga* 8 a lui Vergiliu, papirusurile greceşti magice, *Epodele* (5) şi *Satirele* (1.8) lui Horaţiu, *Bellum civile* al lui Lucan, unele tragedii ale lui Seneca (în special *Medeea* şi *Hercules Oetaeus), Viaţa lui Apollonios din Tyana* a lui Filostrat, *De magia* şi *Metamorfozele* lui Apuleius, precum şi diferite dialoguri ale lui Lucian (în special *Menipos sau necromanţia, Corabia, Alexandru sau profetul mincinos, Iubitorii neadevărului).* Unele aspecte ale superstiţiei sînt eviden-ţiate în *Caracterele* lui Teofrast şi în tratatul *Despre superstiţii* al lui Plutarh.

Magna Mater. Cu acest nume („Marea Mamă") o indicau romanii pe zeiţa Cybele, de origine frigiană, considerată mama zeilor şi indicată în Grecia cu apelativul *Meter* sau *Megale Meter,* „Marea Mamă". Vezi Cybele şi Rhea.

Magnes (gr. MdŢVT|s, *-r\Toq* ; lat. *Magnetes, -is).* 1) Erou grec care a dat numele Mag-nesiei. Se spunea că era fiul lui Eol şi al Enaretei şi tatăl lui Dictis şi al lui Poli-
dectes, născuţi din iubirea lui cu o naiadă ; alte izvoare îl consideră fiul lui Zeus şi al Tiei sau fiul lui Argos şi al Perimelei, fiica lui Admetos, şi spun că 1-a avut ca fiu pe Himeneu sau pe Pieros.

► *Prezenţe în literatura antică.* Izvoarele îl citează în special ca să ne ofere genealogia sa (de pildă, Apollodor, *Biblioteca,* 1.3.3, 7.3 şi 9.6; Antoninus Liberales, *Transfor-mationes,* 23 ; Hyginus, *Astronomica,* 2.2).

2) Unul dintre pretendenţii la mîna Pe-nelopei, pe care Ulise îi găseşte în palatul său la întoarcerea în Itaca după războiul troian.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit de mitografii tîrzii, dar nu apare în *Odiseea* (Apollodor, *Epitome,* 7).

Mahaon (gr. Maxexwv, -ovoc;; lat. *Machaon, -onis).* Fiul lui Asclepios şi medicul armatei greceşti în timpul războiului troian, împreună cu fratele său Podalirios a comandat trupele din Trica, Itome şi Ehalia. Este amintit de Sofocle *(Filoctet,* 1333) pentru că a vindecat vechea rană a lui Filoctet. în multe dintre întreprinderile sale medicale sau militare era asistat de fratele său. A fost ucis de Euripilos, fiul lui Telefos.

► *Răspîndirea cultului.* Era venerat fie singur, fie împreună cu Podalirios sau cu Asclepios.

► *Prezenţe în literatura antică.* Mahaon este menţionat în diferite pasaje din *Iliada,* unde, printre altele, îl vindecă pe Mene-laos (4.200 şi urm.) şi este rănit în luptă de Paris (11.505 şi urm.). Este citat în pasajul din *Filoctet* pe care l-am menţionat, precum şi în *Mica Iliadă,* unde este descrisă moartea sa.

Mahereu (gr. Maxcupeue;, -ewc;). Preot din Delfi. L-a ucis pe Neoptolem, fiul lui Ahile, chiar în sanctuarul din Delfi, într-o încăierare (vezi Neoptolem). Literal, numele său înseamnă „omul cu cuţitul".

Maia (gr. Mala, -ag; lat. *Maia, -ae).* Fiica lui Atlas şi a Pleionei; era cea mai mare dintre Pleiade şi cea mai frumoasă dintre cele şapte surori. împreună cu Zeus l-a conceput pe Hermes, care s-a născut într-o peşteră de pe muntele Cilene din Arcadia. Ei i-a fost încredinţat Arcaş, fiul lui Zeus şi al nimfei Calisto. în greacă, termenul „Maia" era apelativul cu care se indica o

mamă, o doică, o femeie bătrînă şi binevoitoare sau chiar o „bunică".
Iniţial, zeiţa cu acelaşi nume venerată în lumea romană nu avea nici o legătură cu Maia greacă, ci era asociată cu cultul lui Vulcan; la 1 mai, *flamen Volcanalis* aducea un sacrificiu în cinstea ei (Macro-biu, *Saturnaliile,* 1.12.18). Cînd a fost identificată cu zeiţa greacă, a fost asociată nu numai cu Mercur, dar şi cu luna mai, care i-a fost consacrată întrucît era perioada cînd creşteau plantele (numele Maia era pus în legătură cu rădăcina *mag,* ce indică creşterea); 15 mai a devenit astfel ziua principalei sale sărbători.
► *Prezenţe în literatura antică. Imnul homeric către Hermes,* 5 şi urm., unde are epitetul „cea cu cozi frumoase"; *Odiseea* 14.435; Hesiod, *Teogonia,* 948; Eschil, *Choeforele,* 813. Maia romană este amintită de Gellius, *Noctes Atticae,* 13.23.1 şi urm., şi de Ma-crobiu, *Saturnaliile,* 1.12.18 şi urm.
Maixnacteria (gr. râ McujjLaxTfjpia). Sărbători religioase greceşti care aveau loc la Atena în ziua 20 a lunii Maimacterion (noiembrie-decembrie), în cinstea lui Zeus cel „furtunos şi violent", de la care provenea numele lunii, cu trimitere evidentă la vremea din anotimpul respectiv. Sărbătoarea avea caracter misteric şi în cursul ei se aduceau sacrificii zeilor.
Maimuţă. Venerate ca divinităţi în Egipt, maimuţele erau bine cunoscute şi în lumea greacă şi romană din cele mai vechi timpuri: din epoca minoică, de exemplu, s-a păstrat, în insula Thera (Santorini), o splendidă frescă înfăţişînd mai multe maimuţe albastre. Mitologia asocia maimuţele cu figurile Cercopilor (vezi), creaturi intrigante, mereu gata de înşelăciuni, tîl-hării şi glume răutăcioase: Zeus i-a pedepsit transformîndu-i „pe toţi în animale urîte, ce pot să pară asemenea şi totodată neasemenea omului: le-a chircit trupul, le-a turtit nasul, le-a brăzdat faţa cu zbîr-cituri bătrîneşti, le-a acoperit capul cu păr gălbui şi i-a trimis să locuiască în această insulă", adică în Ischia şi Prohita, numite Pitecusa sau Insulele Maimuţelor; dar înainte de aceasta „le-a scos din întrebuinţare vorbirea de mai înainte şi limba făcută pentru jurăminte strîmbe; le-a lăsat numai atît: să se poată văieta printr-un
strigăt ţipător" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 14.93-100). Maimuţelor le-ar putea fi asimilaţi şi „semi-cîinii", *hemicines* — potrivit unor comentatori antici, un popor legendar ce trăia pe ţărmul Pontului Euxin, aproape de ţara nu mai puţin legendarilor hiperboreeni; aveau cap ca de cîine şi chiar felul în care vorbeau era asemănător lătratului unui cîine.
Maiuma (lat. *Maiuma, -ae).* Sărbătoare religioasă romană care se celebra în fiecare an în luna mai, de-a lungul Tibrului şi pe litoralul din Ostia. Numele ei deriva de la cel al lunii cînd avea loc, *maius* în latină, şi care era legat la rîndul lui de cel al zeiţei Maia, o veche divinitate italică, identificată ulterior cu Maia (vezi) a grecilor.
Malia (gr. MaX£a, -ac;; lat. *Malea, -ae).* Promontoriu aflat la extremitatea sud-estică a Laconiei, în Pelopones; are o faimă tristă în literatura antică, începînd cu Horner, din cauza vînturilor şi a curenţilor care îl făceau să fie extrem de periculos pentru navigatori. în *Odiseea* putem citi adesea despre eroi şi ambarcaţiuni care, ajunse la „capul Maîia cel stîncos", sînt luate de curenţi şi izbite de stînci.
Maloforos (gr. MaXoeporoc; sau MT)Xo<p6pog, -ou). Literal, „purtătoare de rodii", în general „fructiferă", dar şi „aducătoare, producătoare de vite". Numele o indica în special pe Demetra. Cultul său era atestat în Grecia şi în Sicilia. Descriind cetatea grecească Megara, Pausanias spune că, „ajunşi în portul numit astăzi Niseea, întîlnim un sanctuar al Demetrei *Maloforos.* Despre nume se povesteşte, printre altele, că primii oameni care au crescut oi în acest ţinut au numit-o *Maloforos* pe Demetra" (1.44.3). Sensul de „producătoare de vite" pare să fie atestat şi de reprezentările pe monede.
► *Răspîndirea cultului.* Demetra era venerată cu acest epitet atît în Grecia propriu--zisă, cît şi în coloniile din Magna Grecia, din Occident. Potrivit unei inscripţii, în Sicilia îi era închinat un templu la Selinunt; datorită poziţiei sale, acesta constituia probabil locul de oprire a cortegiilor funebre ce se îndreptau către necropola de la Manicalunga, aflată în apropierea cetăţii.
Mamă, vezi Femeie.
Mamă, Zeiţa, vezi Cybele şi Rhea.

Mamercus (gr, Majiepxog, -ou; lat. *Ma-mercus, -i).* 1) Erou roman ale cărui fapte, povestite de Plutarh, seamănă din multe puncte de vedere cu cele ale eroului grec Meleagru. Mamercus s-a născut din iubirea lui Marte pentru o muritoare numită Silvia; destinul său era legat de o lance pe care zeul i-o încredinţase femeii. Mamercus, devenit un vînător ager, i-a dăruit iubitei sale trofeul unui mistreţ înfricoşător, pe care însăşi zeiţa Ceres îl trimisese în acel ţinut. Fraţii mamei sale s-au opus însă şi au vrut ca rămăşiţele fiarei să ră-mînă în familie. Mînios, Mamercus şi-a ucis unchii; la rîndul său, Silvia, ca să-1 pedepsească, a dat foc lăncii de care era legată viaţa fiului său, iar Mamercus a murit (pentru o

confruntare vezi MELEAGRU). 2) Erou latin, al cărui nume corespunde numelor italice ale lui Mamers, sau Mamer-tos, sau Mavors, identificați la rîndul lor cu Marte. Mamercus era considerat fiul lui Pitagora (ori, potrivit altor versiuni ale mitului, al lui Numa Pompilius) şi poreclit Aemilius, literal „cel nobil", datorită bunei sale cuviințe. Romana *gens Aemilia* îl considera strămoşul său (Plutarh, *Aemilius,* 2; *Numa,* 8).

Mamers sau Mamertos (gr. Majieptoţ, -ou; lat. *Mamers, -ertis).* Veche divinitate sabină şi oscă identificată cu MARTE (vezi).

Mamurius (gr. Majioupios, -ou; lat. *Ma-rnurius, -i).* în mitologia romană era un artizan de origine oscă, însărcinat de Numa Pompilius să realizeze unsprezece copii perfect identice ale unui scut sacru pe care zeii i-1 dăruiseră împăratului, ca zălog al ocrotirii şi victoriei Romei. Prin făurirea acestor scuturi, numite ANCYLA (vezi), împăratul urmărea ca originalul să fie mai greu de identificat şi să împiedice astfel orice tentativă de furt şi orice stricăciune, care ar fi avut consecințe nefaste pentru Roma. Scuturile au fost încredințate preoților salieni, iar necunoscutului artizan care le-a realizat i s-a îngăduit onoarea, cerută de el drept unică recompensă, de a fi amintit în cîntecul cu care preoții înso-țeau procesiunea solemnă a acestor scuturi. In fiecare an, la 14 martie, aveau loc la Roma sărbătorile numite Mamuralia, în timpul cărora se evoca figura lui Mamurius, personificat de un bătrîn care era lovit cu nuiele albe şi alungat din cetate.

► *Prezențe în literatura antică.* Figura lui Mamurius este amintită, printre altele, de Ovidiu *(Fastele,* 3.389), Plutarh *(Numa,* 13) şi Dionysos din Halicarnas (2.71). Pro-perțiu (4.2) îl citează ca autor al statuii de cult a zeului Vertumnus de la Volsinii.

Manes (gr. Mavrig, -ou sau MavTJț, -ou). Rege din Frigia, fiul lui Zeus şi al Geei, Glia; împreună cu Calirhoe i-a zămislit pe Attys, Cotis şi Acmon.

Mani (lat. *Manes, -ium).* Cu acest termen sînt indicate în general în lumea romană spiritele morților care, privite colectiv ca masă nediferențiată, erau venerate ca divinități. Sigla D.M.S. prezentă pe morminte şi în inscripțiile funerare înseamnă *Dis Manibus Sacrum.* Manii erau venerați colectiv într-o serie de sărbători religioase (Feralia, Parentalia, Lemuria); datorită identificării manilor cu morții în totalitatea lor, poeții le foloseau numele pentru a indica lumea de dincolo sau pentru a face trimitere la divinitățile infernale, ca Hades sau Persefona. Abia în epoca imperială manii au dobîndit o conotație mai specifică, iar termenul a ajuns să indice sufletul fiecărui mort (vezi şi LARI).

Mania (gr. uavia, -ag; lat. *Mania, -ae).* 1) In mitologia greacă, termenul, care are aceeaşi origine cu verbul jiaivoucu, „a se înfurii, a-şi ieşi din fire", capătă nuanțe diferite. Ca substantiv propriu, la plural, indică o serie de divinități asemănătoare eriniilor sau EUMENIDELOR (vezi), în parte abstracțiuni, în parte figuri divine propriu--zise, genii infernale prin intermediul cărora se manifestă mînia divină (Pausanias, 8.34.1). Ca substantiv comun, indică în primul rînd nebunia, furia şi demența, cu multiplele lor manifestări, la baza cărora ar sta, potrivit mai ales gîndirii arhaice, intervenția forțelor supranaturale: nebunul e „atins" de zeu sau de un demon. în al doilea rînd, *mania,* însoțită uneori de adjectivul „divină", indică o condiție spirituală extatică, ciudată, străină de modul obişnuit de a gîndi al oamenilor (Platon, *Phaidros,* 245a; Democrit, B 18 Diels); prin urmare, se poate referi la creativi-tatea poetică, înțeleasă mai degrabă ca forță divină, străină omului, decît ca talent înnăscut („posedare de către muze", după cum spune Platon); de asemenea,

poate desemna delirul profetic, al cărui patron este Apollo, potrivit lui Platon *(Ti-maios,* 71e), şi care, într-adevăr, se manifestă în cazul profeteselor sale, Pythia şi Sibila, precum şi al preotesei lui Zeus de la Dodona; profetismul extatic se practica şi în alte sanctuare din Grecia şi Asia Mică. Cuvîntul grecesc ce indica divinația *(jidv-*TIC,, „mantică") era pus de antici în legătură cup.aivop.ai, avînd sensurile amintite mai sus, iar mitologia şi tradiția literară ne-au transmis mai multe exemple de posedare profetică: în afară de preotesele oracolelor bine cunoscute, ca Sibila şi Pythia, pe care le-am menționat, tot atîtea simboluri reprezintă Casandra, în special în *Agamemnon* al lui Eschil, Teoclimenos în cîntul 20 al *Odiseii* sau profetesa lui Apollo din Argos, care, potrivit lui Plutarh *(Phyrr.,* 31), alerga pe străzi urlînd că vede cetatea plină de leşuri sîngerînde. *Mania* ca posedare divină, independentă de funcția profetică, este fundamentală în riturile dionisiace; Herodot scrie că „Dionysos îi face pe oameni să se poarte ca nişte nebuni" (4.79.3), fiind posedați de zeu; el pune această afirmație în gura sciților. Prin urmare, granița dintre posedarea divină (ce generează poezia sau virtuțile profetice) şi nebunie pare adesea extrem de labilă; pentru alte aspecte vezi şi NEBUNIE.

2) Cu acest nume era indicată în lumea romană o veche divinitate, considerată mama, străbuna sau, în orice caz, o rudă a LARILOR (vezi) şi asociată atît cu manii, din evidente rațiuni de omofonie, cît şi cu aşa--numitele LARVAE (vezi). Era venerată în timpul sărbătorilor numite COMPITALIA (vezi). în Etruria era asociată cu zeul morților,

Mantus. La plural, numele desemna nişte statuete artizanale care erau expuse în timpul aceloraşi sărbători.
Mannus (lat. *Mannus, -i).* Divinitate a germanilor. Era considerat fiul lui Tuisto (vezi) şi strămoşul diferitelor populații ale germanilor occidentali (Tacitus, *Germania,* 2).
Manteion (gr. jmvTeiov, -ou). Termen grecesc cu care se indicau atît locul unde se afla un oracol, cît şi răspunsul oracolului.
Mantică. Arta divinației la greci. Vezi
Divinație şi Mania.
Manto (gr. Mavxw, -oue;; lat. *Manto, -us).* Fiica prezicătorului Tiresias. Avea, la rîn-dul ei, darul profeției, iar fiul său, Mopsos, a fost şi el prezicător (Apollodor, *Biblioteca,* 3.7.7; Diodor din Sicilia, 4.66). Potrivit tradiției, ea a dat numele cetății Mantova. Este celebră evocarea sa în *Divina Comedie* a lui Dante *(Infernul,* 20.55 şi urm.).
Mantova. Cetatea este amintită în mitologie deoarece a fost întemeiată, potrivit lui Vergiliu, de miticul Ocnus sau, potrivit lui Stațiu, de mama acestuia, celebra prezicătoare Manto, fiica lui Tiresias, care i-a dat numele ei. După alte versiuni ale mitului, numele cetății era legat de cel al lui Mantus, un zeu infernal etrusc.
Manturna (lat. *Manturna, -ae).* în lumea romană, divinitate feminină care ocrotea căsătoria şi în special mireasa.
Mantus. Cu acest nume era indicat în Etruria un zeu infernal venerat împreună cu o figură feminină, asociată de asemenea cu lumea morților, numită Mania (vezi, 2).
Maraton (gr. Mapa-9wv, -wvoc,; lat. *Mara-thon, -onis).* Eroul care a dat numele regiunii Maraton (al cărei erou eponim era, potrivit altei tradiții, Maratos : vezi). Era fiul lui Epopeu, regele din Sicion, şi a avut doi fii, Sicion şi Corint, de la care şi-au luat numele cetățile respective.
Maratos (gr. Ma'pafloc,, -ou; lat. *Mara-thos, -i).* Eroul care a dat numele regiunii Maraton. A luat parte la expediția condusă de Dioscuri şi de cumnatul lor Ehemos împotriva Aticii, unde Tezeu o dusese pe Elena, sora Dioscurilor (vezi Tezeu, Dioscuri, Ehemos). Un oracol a prorocit că victoria îi va reveni celui care va aduce un sacrificiu uman în cinstea zeilor; Maratos s-a oferit ca victimă şi le-a adus Dioscurilor victoria, în amintirea acestei fapte, numele lui a fost dat regiunii Maraton; potrivit unei alte tradiții însă eroul eponim al zonei ar fi fost Maraton (vezi).
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit de Plutarh, ca episod secundar al povestirii lui Tezeu *(Tezeu,* 32).
Mare. în mitologie, marea era considerată regatul lui Poseidon, zeu căruia, la împărțirea universului de către Zeus, i-au

revenit apele. Poseidon mergea pe valurile mării în carul său tras de cai cu coamă de aur şi copite de argint, care la trecerea lor potoleau furtunile. Adîncurile erau populate de nimfele mării, nereidele; Poseidon s-a unit cu una dintre ele, Amfitrita, care a devenit astfel regina apelor. în valuri trăiau alte creaturi divine, ca Nereu, „bătrî-nul mării" despre care vorbeşte Homer, tatăl nereidelor, dotat cu capacitatea singulară de a lua cele mai diferite forme; Forcus, pe care cîteva izvoare îl consideră tatăl sirenelor; Triton, cel pe jumătate om şi pe jumătate peşte, ce face parte din cortegiul lui Poseidon şi se multiplică, mai ales în iconografie, în numeroşi Tritoni identici. în mare trăiau şi creaturi monstruoase, care uneori ieşeau din valuri şi reprezentau o amenințare pentru locuitorii de pe uscat, cum este balaurul de care Perseu a salvat-o pe Andromeda sau taurul trimis de Poseidon pe plaja unde Hipolit învăța să mîne carul, sau monstrul în formă de şarpe care 1-a sugrumat pe Laocoon, ori Scila şi Charibda, un teribil şi permanent pericol pentru navigatori. De altfel, în contrast cu aceste viziuni înspăi-mîntătoare, marea era şi locul prietenos unde trăiau delfinii care l-au salvat pe Arion, ori splendidul regat vizitat de Tezeu la îndemnul lui Minos; acesta i-a cerut celui dintîi să demonstreze că era într-adevăr fiul lui Poseidon aducînd din adîncuri un inel pe care el îl aruncase.
Pe fundalul peisajelor marine se desfăşoară unele dintre cele mai celebre episoade sau cicluri din mitologia clasică: interminabilele peregrinări ale lui Ulise şi ale lui Enea, care călătoresc pe mări şi ajung să cunoască toate aspectele lumii apelor, de la cel senin şi liniştit la furtunile de neoprit; periculoasa întoarcere a eroilor greci din războiul troian ; aventura Danaei, încredințată valurilor după ce a fost închisă într-un cufăr împreună cu fiul său nou-născut; tragica poveste de dragoste a lui Hero şi Leandru; răpirea lui Dionysos de către pirați. Pe valuri trec repede Zeus, preschimbat în taur, cu Europa în spate ; Chrisomalos, berbecul cu lîna de aur, cu Frixos şi Hele; Dedal, marele sculptor şi arhitect fugit din Creta, şi fiul său Icar, ambii avînd cîte o pereche de aripi. Unii dintre aceşti eroi s-au prăbuşit
în adîncuri, ca Icar şi Hele; în mare se aruncă, disperat, şi regele Egeu din Atena, convins că fiul său

Tezeu a pierit în lupta cu Minotaurul din Creta, şi exemplele ar putea continua. De unele dintre aceste episoade mitologice se leagă numele atribuite mărilor, în Antichitate. Astfel, numele Mării Egee se lega de tragicul sfîrşit al regelui Egeu din Atena; cel al Mării Ionice -de peregrinările lui Io, transformată în vacă şi urmărită de Hera din cauză că Zeus era îndrăgostit de ea; în acelaşi mit, Bosforul face aluzie la „trecerea vacii** (acesta este sensul termenului grecesc); Helespontul, „marea Helei", e asociat cu tristul sfîrşit al Helei, iar marea din jurul insulei Samos a fost numită, după Icar, Marea Icariană. Mai puţin tragic a fost destinul lui Tirenos, eroul eponim al etrus-cilor (numiţi de greci tirenieni), care şi-a legat numele de cel al Mării Tireniene.
Marea furtunoasă nu se mulţumeşte să înghită ambarcaţiuni şi oameni sau să prelungească la nesfîrşit întoarcerea eroilor greci după înfrîngerea Troiei (după cum o lungă perioadă de vreme senină le împie-dicase multă vreme plecarea), ci ajunge să scufunde o întreagă insulă, un veritabil continent, Atlantida, ce dispare în valuri în doar cîteva ceasuri. Nu e de mirare deci că anticii aduceau sacrificii mării şi adîncuri-lor ei, aruncînd în apă tauri şi cai, animale foarte îndrăgite de Poseidon. Sursă permanentă de pericol, marea constituie însă şi un drum lung, ce îndeamnă la călătorii în cele mai îndepărtate locuri, indiferent dacă e vorba de mitica expediţie a corăbiei Argo pornită în căutarea lînii de aur sau de întemeierea istorică a unor colonii. Marea reprezintă bariera insurmontabilă care înconjoară insulele locuite de zei (insula lui Calipso, insulele lui Eol), împinge în depărtări inaccesibile pămînturile destinate eroilor după moarte (Insulele Fericiţilor), îngrădeşte locurile ultime şi regiunile din necunoscut (ultima Thule), marchează graniţele extreme ale lumii (rîul Oceanos, un soi de mare enormă, ce se revarsă mereu în sine şi dincolo de care nu mai există nimic).
Imensă şi lipsită de formă, în mitologie marea oferă adesea fundalul ideal pentru meditaţiile eroilor. în primul cînt al *Ilia-dei,* preotul Chrises se duce să mediteze

pe malul mării; la fel procedează şi Ahile; în *Odiseea,* cel ce reflectează pe plajă este Ulise, care îşi ia rămas-bun de la nimfa Calipso. în anonima *Viaţă a lui Euripide,* şi poetul tragic este prezentat meditînd într-o peşteră de pe malul mării. Fundalul marin, „rîsul nemărginit al valurilor", apare în *Prometeu înlănţuit* al lui Eschil. Literatura latină pare să fie mai puţin sensibilă faţă de lumea mării, deşi în *Octavius* al lui Minucius Felix apare un frumos peisaj marin, în care trei prieteni se plimbă pe plajă; aici ne aflăm însă în afara mitologiei. Este interesant să observăm că lumea romană are o atitudine precaută şi rezervată faţă de navigaţie şi de mare în general; pentru a indica navigaţia se folosesc metafore inspirate din viaţa agricolă *(sulcare, arare* - a brăzda, a ara marea), iar în unele pasaje Horaţiu şi Tibul dau impresia că socotesc nelegiuită ideea de a porni pe mare. în mod analog, mitologia latină, dacă se exclud povestirile provenind dintr-o serie de precedente greceşti sau care se inspiră într-o oarecare măsură din acestea, ca mitul lui Enea, lasă puţin spaţiu mării şi creaturilor ce o populează.
Marea Mamă, vezi CYBELE şi RHEA.
Marele Zeu (gr. 0e6g MeŢotţ). Numele unui zeu venerat începînd cu epoca elenistică în unele colonii greceşti de la Marea Neagră. Este atestat exclusiv de documentele iconografice şi epigrafice; se prezintă ca o figură masculină cu veşminte drapate, ce are de obicei în mînă cornul abundenţei. Este vorba, evident, de o divinitate hto-niană, a cărei identificare rămîne dificilă. Răspîndirea cultului său în Tracia ne face să ne gîndim că ar putea fi vorba de un zeu local; nu este exclus ca sub numele său generic să se ascundă cel al unei divinităţi misterice pe care era interzis să o numeşti şi să existe o legătură între această figură şi un misterios tfeoc; venerat împreună cu Demetra la Eleusis.
Margites (gr. *Ma.py(Tr\q,* -ou). Numele se referă la protagonistul unui mic poem comic care s-a pierdut, intitulat *Margites* şi considerat de izvoarele antice opera lui Homer. Eroul, al cărui nume trimite la grecescul jiapfoc;, „prost", provenea dintr-o
familie foarte bogată şi se remarca prin prostie. Figura lui a apărut adesea în literatura populară a multor ţări; în tradiţia greacă cunoaştem numele unor personaje analoage: Coroibos, Melitide etc.
Mariandinos (gr. Mapiavfiuvog, -ou). Fiul lui Fineu; a dat numele populaţiei mariandi-nilor, care trăiau în Bitinia. De asemenea, a domnit asupra Paflagoniei şi a bebricilor. Potrivit altor tradiţii, era fiul lui Cimerios, al lui Frixos sau al lui Zeus.
Marica (lat. *Marica, -ae).* Nimfă venerată în lumea romană ca mama lui Latinus şi soţia lui Faunus. Era adorată în special în cetatea Minturnae, unde îi era închinată o pădure sacră lîngă rîul Liris. Vergiliu numeşte zona din jurul cetăţii *Maricae litora.*
Maris. Divinitate din lumea etruscă; a fost identificată cu MARTE (vezi).
Marmax (gr. Mapjict?, -axo?). Erou grec; s-a numărat printre pretendenţii la mîna Hipc iamiei, fiica lui Enomaos. A concurat cu aiesta din urmă în cursa de care, cu cele două iepe ale sale, Partenia şi Erifa. A fost ucis de Enomaos şi a fost îngropat alături de cele două animale (pentru detaliile legate de cursa de care vezi PELOPS).
Maron (gr. Mapwv, -wvoc;; lat. *Maro, -onis).* Preot al lui Apollo în cetatea Ismaros din Tracia. Era fiul lui

Evantes şi nepotul lui Dionysos sau, potrivit altor izvoare, fiul lui Dionysos şi tovarăşul lui Silen, sau chiar fiul lui Silen. în *Odiseea,* el îi dăruieşte lui Ulise, în semn de recunoştinţă pentru că fusese ocrotit de eroul grec, ce îi cruţase familia în timpul jefuirii cetăţii, vinul dulce şi tare cu care Ulise 1-a îmbătat pe ciclopul Polifem, reuşind astfel să se salveze (vezi Ciclopi). Textele literare ulterioare subliniază legătura dintre Maron şi Dionysos, iar vinul, prezent deja la Homer, devine deosebit de important: Maron îl urmează pe Dionysos în expediţia sa în India; deşi e bătrîn şi-i tremură picioarele, pare să întinerească atunci cînd trebuie să cînte imnuri în cinstea lui Bacchus şi mai ales cînd vinul intră în scenă.
► *Prezenţe în literatura antică.* Maron este amintit în *Odiseea* (9.197 şi urm.), în *Ciclopul* lui Euripide, unde e prezentat drept fiul lui Dionysos, în *Dionisiacele* lui Nonnos

din Panopolis (15.141 şi urm.), unde apare ca prototipul beţivului, şi în *Fabulele* lui Hyginus.
Marpesa (gr. MapTr-ncro-a, -r\q; lat. *Mar-pessa, -ae).* Fiica lui Evenos. Pentru detalii vezi Idas.
Marsias (gr. Mocpcruag, -ou; lat. *Marsyas* sau *Marsya, -ae).* Numele unui faimos satir de origine frigiană, protagonist al unei înfruntări cu Apollo. El a găsit din întîm-plare un flaut care îi aparţinuse Atenei şi pe care aceasta îl aruncase, dîndu-şi seama că atunci cînd cînta la el trăsăturile i se schimonoseau. Marsias a luat preţiosul instrument şi a văzut că scotea singur sunete dulci, minunate. Entuziasmat de descoperirea lui, a avut îndrăzneala să-1 provoace pe Apollo la o întrecere muzicală ; condiţia a fost ca învingătorul să facă ce vrea cu cel învins. Apollo a cîntat din liră, iar Marsias din flaut. Muzele, chemate ca judecătoare la întrecere, i-au acordat victoria lui Apollo.
Aşa cum fusese înţelegerea, Apollo a făcut ce a vrut cu adversarul său; ca să-1 pedepsească pentru trufia lui, 1-a legat de un copac şi 1-a jupuit de viu. Sîngele lui a devenit izvorul omonim, iar Apollo i-a atîrnat pielea la ieşirea din peştera de unde izvora cursul de apă (format, potrivit unor surse, din lacrimile celor care l-au plîns).
Prezenţa frecventă a statuilor lui Marsias în pieţele cetăţilor antice a fost interpretată uneori ca un avertisment la adresa trufiei şi aroganţei; la Roma ea putea constitui însă şi o trimitere mai explicită la activitatea poetică şi muzicală.
► *Prezenţe în literatura antică.* Figura lui Marsias este amintită de Herodot (7.26), Livius (38.13.6), Ovidiu *(Metamorfoze,* 6.383 şi urm.) şi alţii. Povestea flautului aruncat de Atena şi luat de Marsias apare în *Ditirambul către Marsias* al lui Mela-nipide. Pausanias (10.30.9) spune că Marsias a inventat o formă muzicală pentru flaut şi oboi, numită *metrion aulema.*
► *Iconografie.* Marsias a fost reprezentat de multe ori în ceramica greacă; o frescă a lui Zeuxis, pierdută, dar amintită în izvoarele antice, îl înfăţişa pe Marsias legat, înainte de tortură. întrecerea dintre Apollo şi Marsias era reprezentată pe un soclu de la Mantineea, atribuit lui Praxitele (Atena, Muzeul Naţional); însă cea mai celebră operă este grupul sculptural al lui Miron (cunoscut prin intermediul unor copii izolate ale pesonajelor) înfăţişîndu-i pe Atena şi Marsias.
Marte (lat. *Marş, -tis).* Veche divinitate romană, identificată ulterior cu zeul grec Ares (vezi). La sabini şi osci, numele originar al divinităţii era Mamers ; Marş apare ca o formă prescurtată pentru Mavers sau Mavors.
După Iupiter, Marte era zeul cel mai venerat în Roma antică. Era considerat tatăl lui Romulus şi deci, indirect, întemeietorul naţiunii romane. Adesea e desemnat ca *Marş Pater,* de la care derivă formele *Marspiter* şi *Maspiter,* analoage lui *Iupiter.* împreună cu Iupiter şi Quirinus alcătuia celebra triadă de zei tutelari ai Romei; legendarul rege Numa Pompilius consacrase fiecăruia dintre ei un preot numit *flamen.*
La Roma, Marte era venerat în principal ca zeu al războiului, încît în unele cazuri războiul însuşi este indicat cu termenul *marş.* Preoţii săi, salienii, dansau în cinstea lui în armură, iar cîmpul unde aveau loc exerciţiile militare era numit, după el, Cîmpul lui Marte. în acelaşi timp însă, fiind tatăl lui Romulus, Marte era considerat ocrotitorul a numeroase activităţi, printre care agricultura ; de asemenea, era zeul ocrotitor al creşterii animalelor, fiind venerat cu apelativul *Silvanus.* Uneori, Marte e identificat cu Quirinus, un alt zeu din triada principală a panteonului roman, ocrotitor al cetăţeanului ca atare, cu drepturile şi îndatoririle sale.
Prin urmare, Marte apare sub trei aspecte diferite: ca zeu al războiului era numit *Gradivus* ; ca divinitate ocrotitoare a muncii cîmpului era numit *Silvanus*; în fine, în raportul său cu statul era numit *Quirinus.*
Soţia lui Marte era numită Neria sau Neriene, reprezentînd femininul lui Nero, echivalentul sabin al termenului „puternic". Animalele sacre ale lui Marte erau lupul şi ciocănitoarea. La Roma existau numeroase temple închinate lui Marte; cel mai important se afla dincolo de Poarta Capena, pe Via Appia; un alt templu important i-a fost consacrat de Augustus lui Marte *Ultor,* în For. Epitetul *Ultor* i-a fost atribuit în epoca lui Augustus pentru a comemora recuperarea însemnelor armatei din mîinile părţilor.

O legendă curioasă, amintită de Ovidiu în *Fastele,* povestea că Marte, îndrăgostit de Minerva şi dezamăgit de incoruptibilitatea zeiţei, a apelat la ajutorul bătrînei Anna Perenna (vezi Anna). Aceasta însă a reuşit să-1 înşele, aşezîndu-se în pat în locul zeiţei şi rîzînd apoi de naivitatea lui.
► *Epitete. Silvanus, Gradivus, Quirinus* şi *Ultor* erau principalele sale apelative.
► *Răspîndirea cultului.* După cum am văzut, chiar înainte de identificarea sa tîrzie cu zeul grec Ares era venerat de numeroase popoare italice (sabini, ernicieni, marsi, al căror nume, ca şi cel al mamertinilor, deriva din cel al lui Marte) şi în unele cetăţi din Latium, ca Alba, Lavinium, Praeneste sau Aricia. Sărbătorile dedicate lui Marte cădeau în general în lunile martie şi octombrie şi erau celebrate de salieni şi de arvali. Cele mai importante erau *feriae Marti,* la 1 martie; *Equiria,* pe 14; *agonium Marţiale,* pe 17; *Quinquatrus,* iniţial pe 19; *Tubilustrium,*

pe 23. în octombrie aveau *loc Equus October,* pe 15, şi *Armilustrium,* pe 23. Era tipică ceremonia lustraţiei, ce se desfăşura pe Cîmpul lui Marte, la altarul zeului. Primăvara avea loc şi ritualul aşa-numitului *ver sacrum,* caracteristic popoarelor italice şi legat de cultul lui Marte: sub ocrotirea zeului, un grup de tineri îşi părăseau patria şi plecau să întemeieze o nouă comunitate. Simbolul lui Marte erau lăncile numite *hastae Martis,* păstrate la Roma în *Regia.*
► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea de dragoste dintre Marte şi Venus, construită după aceea care îi are ca protagonişti pe Ares şi Afrodita, este cîntată de Lucreţiu la începutul *Poemului naturii.* Portretul său este schiţat în *Eneida* lui Vergiliu şi în *Fastele* lui Ovidiu.
► *Iconografie.* Pe lîngă operele enumerate la rubrica Ares (vezi), amintim o serie de lucrări de pictură romană în care era reprezentată tema iubirii dintre Marte şi Venus, devenită foarte populară.
Mască, vezi Travestire.
Mastarna. Personaj legendar din tradiţia etruscă. Potrivit izvoarelor latine, ar trebui identificat cu regele Servius Tullius; conform tradiţiei etrusce, din care avem o bogată documentaţie figurată în seria de picturi murale provenind de la Vulci, Mastarna era diferit de Servius Tullius
şi poate fi identificat cu Porsenna; el a căpătat puterea la Roma după ce 1-a ucis pe Taquinius şi 1-a salvat pe tovarăşul său Caelius Vibenna. Deşi prezintă unele aspecte mai puţin clare, legenda sa trebuie pusă în relaţie cu dominaţia etruscă asupra Romei.
Mater Matuta. Numită uneori, simplu, *Matuta,* era, potrivit lui Lucreţiu (5.656), zeiţa răsăritului, identificată de romani cu Leucoteea (vezi) a grecilor. în fiecare an, la 11 iunie aveau loc în cinstea ei o serie de sărbători solemne, numite Matralia. înainte de a fi adoptat de romani, cultul său era deja foarte răspîndit la popoarele italice. Potrivit tradiţiei, Leucoteea, transformată în zeiţă a mării după ce s-a sinucis, a ajuns la Roma, unde le-a întîlnit pe bacantele care celebrau riturile dionisiace şi care au atacat-o. La strigătele Leucoteei/Matuta, Hera-cle i-a venit în ajutor, încredinţînd-o apoi Carmentei, mama lui Evandru, de la care zeiţa a primit promisiunea că va avea un cult împreună cu fiul său, Palemon/Por-tumnus. Nu lipsesc elementele care ne permit să asociem figura ei cu cea a unei zeiţe a fertilităţii.
► *Răspîndirea cultului.* Avea un templu la Roma, în Forum Boarium. La sărbătorile numite Matralia erau admise numai femeile care fuseseră căsătorite o singură dată şi al căror soţ trăia; sclavele erau excluse de la aceste celebrări.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită de Ovidiu, *Fastele,* 1.473 şi urm., de Cicero, *De natura deorum,* şi de Hyginus, *Tuscu-lanae disputationes* şi *Fabule.*
Matidia (lat. *Matidia, -ae).* Mama Sabinei, soţia împăratului Hadrian. Dintre numeroasele personaje de stirpe regală care au fost divinizate după moarte, Matidia merită atenţia noastră întrucît ocupă o poziţie singulară; într-adevăr, Hadrian a fost, probabil, singurul om din istorie care şi-a divinizat soacra, căreia i-a închinat un templu de dimensiuni colosale în apropierea actualei Piazza Capranica din Roma.
Matrae sau **Matronae.** Zeiţe Mame, ce trebuie interpretate probabil ca ocrotitoare ale fecundităţii şi care erau venerate în epoca imperială romană, în special în provinciile celtice şi germanice.

► *Epitete.* Erau identificate cu Rosmerta, Maia şi Sirona, ale căror nume le purtau. Multe dintre epitetele zeiţelor sînt legate de toponimele din zonele unde era răspîn-dit cultul lor.
► *Răspîndirea cultului.* Erau venerate pe zone întinse din provinciile galo-romane ale imperiului. Cultul, atestat mai întîi în zona renană, s-a răspîndit mult şi s-a extins şi în Britania, în urma deplasărilor armatei. Toponimul *Mons Matrona,* ce indică Montgenevre din Alpi, trebuie asociat probabil cu un cult local al unei zeiţe a fecundităţii (vezi Munte).
► *Iconografie.* Aşa-numitele *Matrae,* cunoscute din inscripţii şi din reprezentările de pe monumentele galo-romane, sînt înfăţişate de obicei ca trei femei şezînd, cu veşminte largi şi capul acoperit; poartă coşuri şi fructe ce simbolizează rolul lor de zeiţe ale fertilităţii.
Matralia. Sărbătoare religioasă celebrată în ziua de 11 iunie a fiecărui an la Roma, în cinstea aşa-numitei Mater Matuta (vezi).
Matronales (lat. *Matronales* sau *feriae ma-tronales).* Sărbători religioase celebrate la Roma la 1 martie, în cinstea Iunonei şi a tuturor divinităţilor ocrotitoare ale căsătoriei.
Matuta, Mater, vezi Mater Matuta.
Mavors. Veche divinitate italică, identificată cu zeul roman Marte (vezi).
Măgar. Acest animal, care în unele religii antice era simbolul lumii infernale, iar în Egipt personifica una dintre fiinţele cele mai cumplite pe care sufletul le putea întîlni după moarte (măgarul roşu), în mitologia greacă şi romană pare să reprezinte mai curînd aspectul instinctiv şi terestru al omului.
Măgarului îi era dedicată cartea *Măgarul de aur* sau *Metamorfozele* lui Apuleius, unde se povestesc transformările prin care trece protagonistul Lucius, devenind măgar şi redobîndindu-şi mai apoi înfăţişarea omenească, într-o succesiune ce parcurge etapele evoluţiei sale spirituale, din camera unei curtezane pînă la contemplarea statuii lui Isis.

Un măgar este protagonistul unui episod celebru referitor la regele Midas: chemat ca judecător într-o întrecere muzicală între

Apollo şi Pan, Midas i-a acordat victoria acestuia din urmă, stîrnind mînia lui Apollo, care a făcut să-i crească nişte urechi monstruoase de măgar. Bărbierul său, care a dezvăluit secretul, a fost ucis (pentru detalii vezi MIDAS).

Un măgar apare şi în povestea lui Priap, care, îndrăgostit de preafrumoasa nimfă Lotis, a încercat într-o noapte să se apropie de ea pe cînd aceasta dormea alături de tovarăşele sale. Dar măgarul lui Silen şi-a dat seama de prezenţa lui şi a început şă ragă atît de puternic, încît toată lumea s-a trezit, iar Priap a trebuit să fugă. Acestui episod i se atribuia originea obiceiului de a-i jertfi lui Priap un măgar. De asemenea, cu prilejul serbărilor Vestei, în amintirea măgarului lui Silen, la Roma măgarii erau încununaţi cu flori.

Greu de interpretat este legenda lui Ocnus, care apare la Pausanias, în descrierea coborîrii în infern. El observă că în lumea de dincolo, alături de berbecii negri hărăziţi jertfei, se află un bărbat şezînd, identificat printr-o inscripţie ca fiind un oarecare Ocnus; el împleteşte o funie din stuf, însă, pe măsură ce aceasta îi iese din mîini, la celălalt capăt o măgăriţă o mănîncă. Pausanias explică acest episod spunînd că Ocnus era un bărbat harnic, cu o soţie cheltuitoare, care risipea grabnic tot ceea ce el cîştiga prin muncă (10.28-31).

Răspîndită în multe ţări occidentale, tradiţia care identifică măgarul cu prostia are un precedent în lumea antică, unde „măgar" era un epitet injurios. în pofida acestui fapt, măgarul este, sub mai multe aspecte, un animal sacru: la Delfi, lui Apollo îi erau jertifiţi măgari; un măgar era legat de cultul lui Dionysos (pentru un aspect ciudat al raportului dintre Dionysos şi măgari, vezi povestirea relatată la rubrica CONSTELAŢII în legătură cu constelaţia Racului), întrucît, în timpul celebrării misterelor, un măgar purta în spate lada care îi slujea zeului drept leagăn : la acest aspect face trimitere Aristofan în *Broaştele.* Sacrificarea măgarilor era considerată de origine nordică, fiind atribuită hiperbo-reenilor, care, potrivit lui Pindar *(Pythice,* 10), aduceau astfel un omagiu plăcut lui Apollo (în acest sens, vezi mitul legat de CLINIS). în lumea latină, măgarul este legat de cultul lui Saturn.

Măr, gutuie. în mitologia clasică, roadele mărului („poame") nu pot fi asimilate decît rareori merelor obişnuite, prezentîn-du-se în realitate ca fructe cu puteri divine (merele Hesperidelor) sau capabile să determine o serie de turnuri şi consecinţe imprevizibile în viaţa oamenilor (mărul discordiei). Şi apariţia primului măr era legată de intervenţia divină: de un măr s-a spînzurat Melos după moartea prietenului său Adonis; zeii, înduioşaţi de soarta lui, i-au legat pe veci numele de cel al copacului (pentru alte detalii vezi MELOS). Un măr este mijlocitor în povestea de dragoste a lui Acontios şi a Cidipei, relatată de Calimah şi de Ovidiu: îndrăgostit de frumoasa Cidipe, Acontios lasă să se ros-togolească la picioarele fetei, pe cînd aceasta se afla în sanctuarul Artemisei, un măr în coaja căruia scrijelise cu cuţitul fraza „Jur pe sanctuarul Artemisei să mă căsătoresc cu Acontios". Cidipe a citit fraza cu voce tare şi cu aparentă nepăsare, însă Artemis a auzit jurămîntul şi a făcut ca dragostea lui Acontios să fie încununată de căsătorie; şi aici mărul a determinat, prin intervenţia divină, evenimente extraordinare (pentru detalii vezi ACONTIOS). Trei mere de aur, pe care, asemenea altor „poame" aurite din mitologie, le-am putea interpreta ca fiind portocale, apar în legenda Atalantei, neliniştita eroină care a vrut să se căsătorească numai cu pretendentul ce avea să o învingă în cursa de alergare; cu ajutorul Afroditei, Milanion a reuşit să întrerupă alergarea infailibilă a Atalantei, aruncînd la picioarele fetei, în timpul cursei, trei mere de aur. Ata-lanta s-a oprit să le culeagă, îngăduindu-i astfel tînărului viclean să treacă înaintea ei linia de sosire (vezi ATALANTA).

Cele mai celebre mere din mitologie sînt însă, cu siguranţă, cel al discordiei şi cele ale Hesperidelor. Primul este faimosul măr pe care era scris „pentru cea mai frumoasă" şi pe care Eris, zeiţa discordiei, mînioasă că nu fusese invitată la nunta lui Peleu cu Thetis, 1-a aruncat în mijlocul zeiţelor venite la banchetul nupţial, provocînd disputa dintre Afrodita, Hera şi Atena; acestea s-au luat la întrecere pentru a obţine titlul de cea mai frumoasă şi a intra astfel în posesia mărului. Ca arbitru a fost numit Paris, care prin verdictul său - acordarea respectivului titlu Afroditei - a declanşat mecanismul invidiilor şi geloziilor ce au dus la războiul troian (vezi PARIS). Merele Hesperidelor erau minunatele fructe aurii din mărul pe care Pămîntul-Mamă i-1 dăruise Herei la nunta acesteia cu Zeus. Hera a plantat copacul miraculos în grădina ei, pe un versant al muntelui Atlas, la capătul lumii, şi 1-a lăsat mai întîi în paza lui Atlas şi a fiicelor acestuia, Hesperidele, iar mai apoi în grija balaurului Ladon. în ciuda pazei, Heracle a reuşit să fure fructele magice (vezi HERACLE, a unsprezecea muncă). în mitul despre merele Hesperidelor s-a identificat una dintre variantele temei copacului ca simbol al cunoaşterii, temă foarte răspîndită, probabil, în Antichitate în zona mediteraneană (deşi identificarea copacului biblic cu mărul este rodul

interpretărilor medievale şi nu apare explicit în Sfînta Scriptură), pe cînd în mărul discordiei este reprezentat un simbol al frumuseții care de-a lungul întregii perioade antice clasice va rămîne legat de iconografia Afroditei. întrucît merele din povestirile mitologice nu se identifică perfect cu merele pămînteşti obişnuite, nu lipsesc interpretările potrivit cărora în realitate nu ar fi vorba de mere, ci de gutui (în greacă xpuff6;j.T)Aov, adică „măr de aur"), amintite de altfel explicit în diferite texte ca fructele sacre ale Afroditei (al cărei car îl împodobeau, potrivit lui Athenaios, împreună cu trandafirii şi mirtul) şi ca simbol al dragostei şi fecundității.

Mărul discordiei, vezi Paris.

Măslin. Măslinului - plantă consacrată Atenei şi simbol al jocurilor olimpice - i-au fost atribuite în mitologia clasică diverse semnificații. Tradiția care îl socoteşte un dar al Atenei indică probabil proveniența negrecească a plantei, originară din cît se pare din Asia Mică şi răspîndită în Medi-terana de fenicieni. Potrivit legendei, în controversa iscată între Atena şi Poseidon cu privire la dominația religioasă asupra Aticii, măslinul a jucat un rol important : zeii au hotărît să acorde victoria aceluia dintre ei care, după părerea lui Cecrops, regele Atenei, va fi oferit atenienilor darul cel mai frumos, mai folositor şi mai prețios. Poseidon, spune legenda, a străpuns cu

tridentul său pămîntul, făcînd să țîşnească din el un izvor cu apă sărată; Atena, în schimb, a făcut să răsară măslinul, iar Cecrops a considerat că acest din urmă dar era, fără îndoială, mai bun decît primul. Chiar şi în epoca istorică se credea că măslinul sacru al Atenei era cel venerat pe colina Acropolei ateniene, lîngă Erehteion. Din acel moment, continuă legenda, măslinul a devenit planta consacrată zeiței şi simbolul păcii şi al castității; arderea lemnului său ori vătămarea trunchiurilor erau interzise sub amenințarea celor mai teribile pedepse divine. învingătorii de la serbările Panateneelor, care se desfăşurau la Atena şi cuprindeau întreceri sportive şi concursuri muzicale, erau premiați cu aşa--numitele amfore panatenaice, nişte recipiente mari din teracotă pictată în celebra tehnică a figurilor negre şi care conțineau uleiuri prețioase obținute din măslinii din Atica; cîştigătorii puteau să le păstreze pentru sine sau să le vîndă foarte scump, întrucît aceste uleiuri erau considerate cele mai valoroase din Grecia. Măslinul juca un rol important şi în alte întreceri, cele olimpice, ca şi în diverse mituri legate de Olimpia. Aici ar fi fost plantat primul măslin, adus de Heracle ; acesta a sădit un crîng de măslini pe colina Olimpiei, închi-nîndu-i-1 lui Cronos. Se spune că plantele i-ar fi fost date de preoții lui Apollo care trăiau la izvoarele Dunării. în timpul lui Pliniu, la Olimpia mai putea fi încă admirat un măslin care, potrivit credinței populare, era chiar cel adus de Heracle sau cel din ramurile căruia fusese împletită cununa pusă pentru prima oară pe capul lui Heracle, atunci cînd acesta a instituit jocurile olimpice. Premiul pentru cîştigătorii olimpiadelor era o cunună din ramuri de măslin, ramuri tăiate din arborele sacru de un tînăr care folosea în acest scop un cosor de aur. Atleții astfel încoronați erau escortați într-o procesiune dansantă către un banchet unde se consuma carnea unui taur oferit drept sacrificiu, iar în timp ce parcurgeau acest drum erau aplaudați de mulțimea care îi acoperea cu frunze de măslin. Potrivit altor tradiții, obiceiul de a încununa atleții cu ramuri de măslin a început să fie practicat la Olimpia doar de la a şaptea olimpiadă, în timp ce la cele precedente, în amintirea reuşitei lui Heracle în obținerea merelor de aur ale Hesperidelor, învingătorii erau premiați cu o crenguță de măr de care atîrna un fruct, simbol al nemuririi. Legătura dintre Heracle şi măslin este întărită şi de faptul că ghioaga, atribut tipic ce îl însoțeşte în toate acțiunile şi îl face uşor de recunoscut în iconografie, era cioplită dintr-un lemn noduros de măslin. O legendă spune că odată, cînd Heracle a lăsat-o sprijinită de o statuie a lui Hermes, ghioaga a prins rădăcini şi B-a acoperit de ramuri, transformîndu-se într-un măslin impunător (Euripide, *Heracle,* 159 şi urm.). Şi în timpul lui Pausanias mai putea fi văzut, în Epidaur, un măslin cu trunchiul răsucit, despre care se spunea că ar fi fost strîmbat de Heracle cu o singură mînă (Pausanias, 2.28.2).

în lumea romană măslinul era considerat un simbol al păcii şi al prosperității; la sărbătorile prilejuite de închiperea unui nou an se ofereau ramuri de măslin, ca auspiciu al bunăstării şi fericirii.

Meandros (gr. Matotvfipoc, -ou; lat. *Maean-der, -dri).* Zeul rîului omonim din Asia Mică, proverbial pentru cursul său sinuos. Se credea că este tatăl nimfei Ciane, care era, la rîndul ei, mama lui Caunos. Datorită originii sale, Ovidiu îl numeşte pe acesta *Maeandrius iuvenis.*

Potrivit unei tradiții transmise de Pseudo--Plutarh *(De fluminibus,* 9,1), Meandros a fost protagonistul unei poveşti foarte asemănătoare cu cea a lui Idomeneu, regele Cretei (vezi Idomeneu) ; a promis să

sacrifice în cinstea zeilor primul om pe care avea să-1 întîlnească şi care avea să-1 felicite pentru cucerirea cetăţii Pesinunt. Meandros voia să le mulţumească astfel zeilor pentru ajutorul acordat; primul om pe care 1-a întîlnit a fost însă fiul său Ar-helaos. Vrînd să-şi respecte promisiunea, Meandros a îndeplinit sacrificiul, însă apoi, cuprins de remuşcări, s-a aruncat în apele rîului care i-a luat numele.

Mecisteu (gr. Mipcioreus, -ewg). Fiul lui Talaos şi fratele lui Adrast. Este amintit printre cei Şapte care au pornit războiul împotriva Tebei, iar fiul său Eurial e menţionat printre EPIGONI (vezi). A căzut sub zidurile Tebei, ucis de Melanipos.

Mecon (gr. MTJXWV, -QJVOC;). Tînăr atenian iubit de Demetra, care 1-a transformat în floarea ei sacră, macul.

Medeea (gr. MfîSeia, -ag; lat. *Medea, -ae).* Fiica lui Eetes, regele Colhidei; este unul dintre cele mai celebre şi mai complexe personaje din mitologia greacă. Tradiţia o prezintă ca fiind vrăjitoare şi aminteşte farmecele sale extraordinare. Poeţii tîrzii tind să o considere de origine divină. Numele său aminteşte de grecescul xâ jj.rj5ea, ce înseamnă „vicleşuguri, şiretenii". Cînd Iason a ajuns în Colhida în fruntea expediţiei argonauţilor, vrînd să găsească lîna de aur, Medeea s-a îndrăgostit de el şi 1-a însoţit în timpul călătoriei, iar cînd Iason a obţinut ce voia şi s-a întors în Grecia la bordul corăbiei Argo, ea 1-a urmat şi i-a devenit soţie. Regele Eetes 1-a urmărit pe Iason, însă Medeea 1-a împiedicat să-i ajungă, recurgînd la un expedient macabru : şi-a ucis fratele, pe Absirtos, şi i-a aruncat pe rînd membrele, astfel încît Eetes s-a oprit să-i adune rămăşiţele, nereuşind să^i prindă pe fugari. într-o versiune diferită a povestirii, Absirtos însuşi, adult, o urmăreşte, însă este ucis. La Iolcos, Medeea i-a redat tinereţea şi frumuseţea lui Eson, tatăl lui Iason, spălîndu-1 într-o baie de ierburi magice, şi le-a convins pe fiicele lui Pelias să procedeze la fel cu tatăl lor, dîndu-le însă ierburi rele şi înşelîn-du-le: a luat un berbec, 1-a tăiat în bucăţi şi 1-a pus într-un cazan, din care la sfîrşit a scos un miel. Fiicele lui Pelias şi-au tăiat în bucăţi tatăl, fără să obţină însă rezultatul dorit şi făcîndu-se astfel vinovate de moartea lui. Medeea s-a răzbunat astfel pe Pelias, care, obligîndu-1 pe Iason să plece în căutarea lînii de aur, încercase de fapt să-1 ucidă.

După un timp, Iason a părăsit-o pe Medeea, pentru că s-a îndrăgostit de frumoasa fiică a lui Creon, regele Corintului. Medeea s-a răzbunat cu cruzime pe soţul necredincios, ucigîndu-i pe cei doi fii pe care îi avusese cu el şi omorînd-o pe tînăra mireasă cu un veşmînt vrăjit, care a luat foc şi a distrus, împreună cu ea, întregul palat regal şi pe Creon. După ce s-a răzbunat, Medeea a fugit la Atena, într-un car tras de şerpi înaripaţi.

Potrivit legendei, la Atena Medeea s-a . căsătorit cu Egeu, cu care a avut un fiu pe nume Medos, eponimul Mediei; după unele versiuni mai tîrzii ale mitului, cu ajutorul celui din urmă Medeea 1-a ucis pe Perses, fratele lui Eetes şi duşmanul acestuia (Hyginus, *Fabule,* 27). în timpul şederii la Atena a încercat să-1 otrăvească pe Tezeu şi i-a poruncit acestuia să ucidă taurul de la Maraton.

Principalele episoade ale mitului Medeei amintite aici şi altele, secundare, în care ea este implicată - şi care tind să o asocieze, mai mult sau mai puţin direct, CU principalele personaje din mitologia clasică, de pildă cu Heracle - au stat, în toate epocile, la baza a numeroase studii, interpretări şi reinterpretări, ce evidenţiază din cînd în cînd conotaţiile infernale ale vrăjitoarei, mai precis dimensiunea fantastică în care se află sau atributele sale htoniene, caracterul pasional, suferinţa mistuitoare a femeii şi iubitei părăsite, practicile obscure şi crimele oribile de care se face vinovată, apariţia sa ca incarnare a necunoscutului ce provoacă spaimă, într-un cuvînt caracterul său „monstruos" care, asemenea tuturor monştrilor, fascinează, provocînd în acelaşi timp oroare şi dezgust.

Pentru alte detalii vezi rubricile ABSIRTOS, ALCINOOS, ARGONAUŢI şi IASON.

> *Prezenţe în literatura antică.* Dintre numeroasele apariţii ale Medeei în literatura clasică, sînt demne de atenţie menţiunile din Hesiod *(Teogonia,* 992 şi urm.), Pindar *(Pythice,* 4) şi prezenţa ei ca protagonistă în *Medeea* lui Euripide, în *Argonauticele* lui Apollonios din Rodos, în *Medeea* lui Curiatius Maternus, în *Medeea* lui Seneca, în *Argonauticele* lui Valerius Flaccus şi în *Anthologia Latina.* Tragedii avînd ca titlu numele Medeei şi din care ne-au rămas doar puţine fragmente au scris şi Eschil *(Doicile lui Dionysos),* Sofocle *(Colhidienele* şi *Culegătoarele de ierburi),* din nou Euripide *(Peliadele* şi *Egeu),* Ovidiu şi Lucan. în *Metamorfozele* lui Ovidiu, în special, avem o splendidă descriere a modului cum vrăjitoarea pregăteşte filtrul magic cu care îi redă tinereţea lui Eson (7.159 şi urm.; vezi şi MAGIE). în *Heroidele* (12), Ovidiu o înfăţişează în schimb pe Medeea părăsită de Iason. Există şi un mic poem mai tîrziu, intitulat *Medeea* şi aparţinîndu-i lui Blossius Aemilius Dracontius (secolul al V-lea).

► *Prezenţe în literatura medievală.* în *Roman de Troie,* Medeea constituie modelul pentru

imaginea eroinei abandonate; este citată în *Infernul* lui Dante (18.86-96), în *De claris mulieribus* al lui Boccaccio şi în *Medeea* lui Buchanan.

> *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* Tragedii purtînd numele Medeei au scris F. Rojas Zorrilla şi J.-B. de la Peruse, inspiraţi de Seneca; P. Corneille şi *Medeea* sa au fost o sursă de inspiraţie pentru mulţi autori ulteriori. Medeei i-au dedicat tragedii şi B. de Longepierre, R. Glover, F. Gotter, KHnger, J.M.B. Clement, G.B. Niccolini; Medeea e protagonista unor opere ca *Lina de aur* de F. Grillparzer, *Medeea* de E. Le-gouv6,

Medeea de G. Conrad, *Medeea* de Catulle Mendes (interpretată de Sarah Bern-hardt), *Medeea modernă* de L. Duplessis, *Medeea* de M. de Unamuno (adaptare după Seneca), *Asia* de H.R. Lenormand, *Medeea* de J. Anouilh, *Lunga noapte a Medeei* de C. Alvaro, *Medeea lui Euripide* de M. Braun, *Medeea postbelică* de F.Th. Csokor, *Victoria fără aripi* de M. Anderson, *Lina de aur* de R. Graves, *Medeea* de H. Miiller, *Medeea* de R. Jeffers.
Răspîndirea mitului Medeei nu cunoaşte graniţe: ea este protagonista operei *Medeea cea străină* a finlandezului W. Kyrklund, e transferată în cadrul colonizării portugheze în Africa de către J. Magnuson în *Medeea africană,* se alătură expediţiilor conchistadorilor spanioli în Peru în *Medeea* lui A.G. Vergel, este plasată în aşa-numitele *favelas* braziliene de P. Pontes, în *Picătura de apă.*
în teatrul muzical, Medeea este protagonista tragediei lirice *Medeea* a lui M.-A. Charpentier şi a celebrei opere a lui *Medeea* Cherubini, cu un libret de B. Hoffmann. Cinematografia a transformat mitul într-o ceremonie magică în *Medeea* lui Pasolini.
> *Iconografie.* In arta clasică, figura Medeei apare în special în ceramică, într-un relief unde sînt înfăţişate Medeea şi Peliadele şi aflat la Muzeul Lateran, într-un relief stucat cu Medeea şi balaurul din bazilica subterană de la Porta Maggiore de la Roma, în picturile murale vezuviene şi pe un sarcofag roman aflat la Muzeul Termelor.
Medeios (gr. MfjSeioe;, -ou). Fiul lui Iason şi al Medeei; a fost crescut de centaurul Chiron.
> *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit de Hesiod *(Teogonia,* 1000 şi urm.).
Medeis (gr. MTi6e(c;, *-I8oq*; lat. *Medeis, -idiş).* Unul dintre piraţii tirenieni care l-au răpit pe Dionysos şi au fost transformaţi de zeu în delfini. Era cîrmaciul corăbiei pe care s-a întîmplat minunea. Doar Medeis a fost cruţat, datorită credinţei sale (pentru această poveste vezi Dionysos).
Medicină. Aflată la graniţa dintre ştiinţă, religie, filosofie şi magie, medicina poate fi examinată, din mai multe motive, şi din punctul de vedere particular al mitologiei. Deşi toţi zeii greci şi romani pot fi caracterizaţi ca vindecători, în mitologia clasică zeul medicinei este Asclepios, prezentat iniţial, în poemele homerice, nu ca o divinitate, ci ca un medic infailibil, tatăl a doi tineri (Podalirios şi Mahaon) ce sînt, la rîn-dul lor, medici în armata greacă în timpul războiului troian. Asclepios, fiul lui Apollo şi al lui Coronis, a deprins arta medicinei de la cel mai înţelept dintre centauri, Chiron, care 1-a învăţat să înfăptuiască vindecări miraculoase. Deşi în Antichitate arta medicală nu era asociată doar cu Asclepios, ci se afla şi sub ocrotirea altor divinităţi, de la Apollo la Chiron şi la zeiţa Meditrina a romanilor, sanctuarele închinate lui Asclepios au devenit importante centre de medicină şi locuri unde se credea că au loc vindecări miraculoase. în legătură cu tipurile de cult caracteristice, cu unele detalii legate de aceste vindecări şi cu aspectele mitico-religioase ale medicinei antice vezi Asclepios. De altfel, aproape toţi zeii principali ai mitologiei veneraţi în lumea clasică erau, mai mult sau mai puţin direct, legaţi de Asclepios: Iaso de pildă, fiica zeului, al cărei nume deriva din termenul grecesc ce desemna vindecarea şi care era venerată mai ales la Cos, în sanctuarul lui Asclepios, şi la Oropos, sau Higeea, sora lui Iaso, sau Panaceea, o altă fiică a zeului, sau Podalirios şi Mahaon, pe care i-am menţionat mai sus. Dintre cei ce practicau medicina, mitul îi amintea pe Aristeu, care le-a învăţat pe muze această artă (Apollo-nios din Rodos, *Argonauticele,* 2.498 şi urm.); pe Procris, soţia lui Cefalos, care 1-a vindecat pe Minos de boala îngrozitoare provocată de soţia lui, Pasifae, ca pedeapsă pentru uşurinţa cu care se abandona iubirilor sale; pe Iason, care, potrivit unei tradiţii, a învăţat medicina de la

centaurul Chiron; pe Poliidos, care 1-a înviat pe micul Glaucos, fiul lui Minos, ce căzuse într-un butoi cu miere pe cînd urmărea un şoarece, şi 1-a vindecat pe Teutras de nebunie; pe Melampus, amintit ca prezicător şi vindecător; pe Polidamna, femeia egipteană care i-a dăruit Elenei din Troia un leac în stare să aline orice durere. în multe cazuri, personajele amintite nu sînt doar medici şi cunoscători ai plantelor şi medicamentelor miraculoase (pe care le-am putea defini ca fiind magice), ci sînt înzestrate cu virtuţi profetice şi divinatorii, medicina, arta de a prezice viitorul şi magia fiind strîns legate între ele. Faptul că arta medicinei se învăţa în şcoli care funcţionau în marile sanctuare şi pe firul unei tradiţii ce se revendica de la un strămoş divin implica existenţa unui puternic conservatorism şi tradiţionalism, precum şi recunoaşterea autorităţii speciale, consolidate a medicilor din trecut, astfel încît unii dintre aceştia au fost ridicaţi la rangul de divinităţi propriu-zise; aşa s-a întîmplat în primul rînd cu Asclepios, după cum am văzut.
Boala pe care medicii din mitologie trebuie să o vindece este adesea o rană căpătată în război sau în lupta care opune un erou altuia sau un erou unui personaj monstruos. Toate intervenţiile de prim ajutor descrise în poemele homerice, de pildă, sînt legate de rănile căpătate de protagonişti în bătălie. O a doua caracteristică a bolilor şi rănilor personajelor mitologice constă în faptul că ele se prezintă ca rezultat al voinţei divine. Una dintre rănile cel mai greu de vindecat este cea a lui Filoctet, al cărei caracter aparent nevindecabil şi ale cărei efecte colaterale respingătoare (un miros insuportabil) trebuie puse în legătură cu caracteristicile de pedeapsă divină pe care le dobîndeşte (vezi Filoctet). Cea de-a

treia trăsătură, strîns legată de a doua, o reprezintă dimensiunea colectivă pe care boala o capătă uneori: zeii trimit adesea molime îngrozitoare ca să pedepsească personajele vinovate, şi de obicei sfîrşitul flagelului e determinat nu atît de intervențiile medicale, cît de ispăşirea vinii sau de potolirea mîniei divine. Multe boli sînt trimise de Apollo, care la începutul *Iliadei* (1.382 şi urm) aruncă din arcul său
de argint o molimă incurabilă în rîndul soldaților greci. Cel mai solar zeu din mitologia clasică poate să se prezinte în acelaşi timp drept cauză înfricoşătoare a răului şi sursă a vindecării.
Unele aspecte ale practicii medicale, aşa cum reies din povestirile mitologice şi în general din literatura antică, trec, după cum am arătat, în dimensiunea magică propriu-zisă. Din acest punct de vedere, este interesantă utilizarea plantelor medicinale ; culegerea şi folosirea lor erau aao-ciate cu anumite rituri şi credințe (vezi PLANTE). Tradiția antică a plantelor medicinale a dus la compilarea unor liste ce cuprind plantele şi caracteristicile lor şi care au stat la baza multor aspecte ale farmacopeei medievale şi ale celei moderne. Tipică era şi utilizarea unor formule magice şi a unor descîntece conținînd numele unor divinități străine. Amuletele şi pandantivele cu rugăciuni, formulele de descîn-tec şi implorările făceau parte din practica obişnuită; la fel de răspîndit era şi obiceiul de a oferi în sanctuare *ex voto* ce reproduceau părțile corpului care fuseseră atinse de boală, iar mai apoi se vindecaseră. Probabil că în Antichitate multe dintre aceste uzanțe prezentau caracteristici asemănătoare cu cele pe care le regăsim astăzi în cazul unor obiceiuri analoage, păstrate de-a lungul secolelor, adesea nu doar la nivel popular.
Meditrina. Zeiță romană a leacurilor şi vindecărilor. In cinstea ei se celebrau în fiecare an, la 11 octombrie, sărbătorile numite Meditrinalia, în cadrul cărora, pentru a marca solemn sfîrşitul perioadei recoltării viei, vinul vechi se amesteca cu cel nou, iar apoi se bea în cursul unui ritual ce prevedea şi recitarea unor formule destinate să aducă vindecarea.
Medon (gr. MeSwv, -ovrog). 1) Erou din Tesalia, fiul Renei şi al lui Oileu. Este menționat în diferite pasaje din *Iliada* printre participanții la războiul troian, unde a trecut în fruntea trupelor lui Filoctet după ce acesta a fost abandonat pe insula Lemnos (vezi FILOCTET). A căzut sub zidurile Troiei, ucis de Enea.
2) Războinic troian, amintit printre tovarăşii pe care Enea îi îndeamnă la luptă în cîntul 17 din *Iliada.*

3) Crainic din insula Itaca, amintit în *Odiseea* ; i-a dezvăluit Penelopei complotul prin care pețitorii plănuiseră să-1 înlăture pe Telemah la întoarcerea sa dintr-o călătorie întreprinsă ca să afle veşti despre tatăl dispărut; pentru credința sa față de regină, Ulise 1-a cruțat în timpul masacrului pețitorilor. Potrivit unei versiuni ulterioare a mitului (Ovidiu, Apollodor), era unul dintre pețitori.
4) Fiul lui Pilade şi al Electrei şi fratele lui Strofios.
Medos (gr. MT|6OQ, -OU; lat. *Medus, -i).* 1) Fiul nimfei Alfesibeea din Asia şi al lui Dionysos. Alfesibeea 1-a născut pe malul unui fluviu, după ce, curtată intens de Dionysos, i-a cedat în cele din urmă zeului, înspăimîntată de transformarea lui în tigru. Din acel moment fluviul s-a numit Tigru, iar Medos a dat numele populației asiatice a mezilor.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul, care încerca să explice în acelaşi timp originea poporului mezilor şi pe cea a fluviului Tigru din Mesopotamia, este amintit în tratatul *De fluminibus* (24) al lui Pseudo--Plutarh.
2) Fiul Medeei şi al lui Egeu, regele Aticii, sau, potrivit altor izvoare, al Medeei şi al unui rege asiatic. Fugind din Atica îm-preună cu mama sa, a fost aruncat de o furtună pe coasta Asiei Mici, unde domnea Perses, unchiul său. Acesta fusese aver-tizat de un oracol că unul dintre membrii familiei lui Eetes reprezenta un pericol pentru el, şi întrucît Medos ştia acest lucru, i s-a prezentat ca fiind Hipotes, fiul regelui teban Creon. Perses însă nu 1-a crezut şi 1-a întemnițat. Medeea, care între timp ajunsese la el tot sub un nume fals, prezentîndu-se ca fiind preoteasa Artemi-sei, i-a promis regelui să-1 scape de foametea grea care se abătuse asupra ținutului său; ea a reuşit să se apropie de fiul său, să-i dea un pumnal şi să-1 ajute să-1 omoare pe Perses. Astfel, Medos a reuşit să urce pe tron şi a dat numele de mezi locuitorilor acelui ținut.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit de Apollodor *(Biblioteca,* 1.9.28), Hyginus *(Fabule,* 27 şi 244), precum şi de Pausanias, Strabon şi Diodor din Sicilia.
Meduza, vezi GORGONE.
Mefitis (lat. *Mephitis, -idiş).* Cu acest nume era indicată o zeiță italică asociată cu vaporii sulfuroşi emanați din pămînt, pe care ea trebuia să-i îndepărteze (Vergiliu, *Eneida,* 7.84; Tacitus, *Istorii,* 3.33). Era venerată în multe regiuni din Italia, în special în zonele vulcanice unde acest fenomen era mai frecvent. Sînt amintite o serie de temple închinate zeiței, mai ales la Cremona şi la Roma, într-o pădure de pe Esquilin.
Megalartos (gr. *MetdXapxoț,* -ou). Erou din Beoția, considerat inventatorul procedeului de obținere a pîinii din grîu. Era venerat împreună cu Demetra; în cinstea lui aveau loc sărbătorile religioase numite Megalartia.
Megalenses ludi (lat. *Megalenses ludi).* Sărbătoare religioasă în cinstea Marii Mame, celebrată la Roma pentru a o venera pe Cybele. Sărbătorile durau de la 15 la 27 martie şi îi reuneau în cadrul cultului pe CYBELE (vezi) şi ATTIS (vezi), de care zeița era strîns legată la Roma şi ale cărui fapte erau evocate în mod simbolic, în prima zi a sărbătorilor, numită ziua „intrării trestiei", se sacrifica un taur şi avea loc o procesiune; urma o săptămînă dedicată ritualurilor de post şi purificare, după care ziua „intrării pinului", 22, se celebra ducînd la templu pinul sacru, ce simboliza mutilarea lui Attis ; 24 era „ziua sîngelui",

care evoca durerea provocată de castrarea lui Attis şi moartea acestuia; 25 era „ziua bucuriei", amintind învierea lui Attis; pe 27, statuia Cybelei era dusă la rîul Almon şi supusă băii rituale. După această sărbătoare, între 4 şi 10 aprilie, se desfăşurau întreceri care cuprindeau jocuri şi întreceri sportive.

Megapentes (gr. MeŢairev^Tig, -ou). 1) Fiul lui Pretos şi tatăl lui Anaxagoras şi al Ifianirei; a fost rege în Tirint, iar mai apoi în Argos.

2) Fiul lui Menelaos şi al unei sclave (Teride sau Pieris). Potrivit legendei, s-a născut pe cînd Elena, soţia legitimă a lui Menelaos, era la Troia împreună cu Paris. După moartea lui Menelaos tronul nu i-a revenit lui Megapentes, care era un fiu nelegitim, ci lui Oreste. Altă tradiţie povesteşte că în timp ce Oreste era chinuit de eumenide, Megapentes şi fratele său

vitreg Nicostratos, fiul lui Menelaos şi al Elenei, au alungat-o pe Elena, care a găsit adăpost la Polixo, în Rodos.

► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este amintit în *Odiseea* şi reluat de Apollodor în *Biblioteca.*

Megara (gr. M^yapa, *-aq*; lat. *Megara, -ae).* Fiica lui Creon, regele Tebei; s-a căsătorit cu Heracle, cu care a avut, potrivit tradiţiei, între trei şi opt fii. Nunta a reprezentat răsplata cu care Creon a ţinut să-i mulţumească lui Heracle pentru ajutorul acordat împotriva lui Erginos, regele din Orhomenos, căruia tebanii erau obligaţi să-i plătească un tribut împovărător (potrivit lui Apollodor, o sută de vaci pe an, timp de douăzeci de ani) şi care a fost învins datorită intervenţiei eroului. In cursul uneia dintre muncile lui Heracle — prinderea lui Cerber -, pe cînd acesta se afla în infern, un uzurpator pe nume Licos din Eubeea a urcat pe tronul Tebei, 1-a ucis pe Creon şi era pe punctul de a-i omorî pe Megara şi pe fiii ei, cînd Heracle s-a întors. Eroul 1-a învins cu uşurinţă, însă din cauza Herei, care 1-a făcut să-şi piardă minţile, şi-a ucis apoi soţia şi copiii. Măcelul a fost întrerupt de intervenţia Atenei, care 1-a făcut pe Heracle să cadă într-un somn profund în momentul cînd voia să-şi omoare tatăl, pe Amfitrion. Cînd şi-a dat seama de cele în-tîmplate, Heracle s-a autoexilat şi s-a dus la Tespius să se purifice. Potrivit unei versiuni diferite, Heracle şi-a ucis fiii, dar nu şi pe Megara, de care a vrut să se despartă, întrucît căsnicia lor era pătată de sînge; prin urmare, i-a dat-o de soţie lui Iolau, iar el s-a căsătorit cu Iole, fiica lui Euritos (pentru alte detalii vezi HERACLE).

► *Prezenţe în literatura antică.* Megara e amintită în *Odiseea* (11.269). Tragicul sfîrşit al poveştii ei de dragoste cu Heracle este amintit în *Heracle* al lui Euripide, reluat ulterior în *Hercule furios* al lui Seneca, şi apare, cu unele variante, în numeroase texte, de la *Istmice,* 4 de Pindar la *Biblioteca* lui Apollodor (2,4,11 şi urm.), de la Pausanias şi Diodor din Sicilia la Moshos, *Idile,* 4.

Megareu (gr. MeŢapeuc;, *-iuQ;* lat. *Mega-reus, -ei* sau *-eos).* Fiul lui Onchestos sau al lui Poseidon. A fost tatăl lui Hipomenes şi al Evehmei. El a dat numele cetăţii Megara, în care a domnit şi care se numea iniţial Nisa.

Megera, vezi EUMENIDE.

Meges (gr. *MiiT\q, -ryioq*; lat. *Meges, -etis).* Erou grec căruia izvoarele îi atribuie diferite genealogii. Uneori este considerat fiul lui Fileu şi al Ctimenei şi, prin urmare, urmaşul lui Laerte pe linie maternă, asemenea lui Ulise, şi al lui Augias pe linie paternă; alteori este prezentat însă ca fiul Timandrei şi deci urmaşul **lui** Tindan Indiferent de genealogia sa, este considerat unul dintre pretendenţii la mîna Elenei şi unul dintre eroii care au luat parte la războiul troian. Potrivit unor izvoare, la sfîrşi-tul expediţiei împotriva Troiei s-a întors în patrie, pe cînd potrivit altora a murit în timpul călătoriei de întoarcere.

> *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit în diferite pasaje din *Iliada,* în *Biblioteca* lui Apollodor şi în *Fabulele* lui Hyginus.

► *Iconografie.* Poliglot din Tasos 1-a reprezentat pe Meges r rintre eroii greci întorşi în patrie după războiul troian, în marea pictură inspirată din acest război care se găsea la Delfi, pierdută însă în prezent.

Meilichios (gr. MeiAixioc;, -ou). Epitet cu care sînt indicaţi în lumea greacă unii zei, în special Zeus şi Dionysos; se poate traduce prin „binevoitor", „favorabil". La Atena, în cinstea lui Zeus *Meilichios* aveau loc săr-bătorile numite Diasia, „care se celebrau în afara cetăţii şi în timpul cărora întreaga populaţie aducea sacrificii, ce constau nu din victime, ci din ofrande ale locului, ne-sîngeroase" (Tucidide, 1.126.6). Cultul lui Zeus *Meilichios* era răspîndit şi în alte localităţi din Grecia. Pausanias aminteşte „statuia lui Zeus *Meilichios* şezînd, din marmură albă, opera lui Policlet" (1.20.1). în Sicilia, la Selinunt, se găsesc urmele unui templu dedicat cultului lui Zeus *Meilichios,* venerat în cetate împreună cu Pasicrateea, o divinitate locală identificată cu Persefona.

Melampus (gr. MeXaji-iTouc;, -0605; lat. *Melampus, -odis).* Fiul lui Amitaon; a fost un celebru prezicător şi medic. Potrivit tradiţiei, el a introdus în Grecia cultul lui Dionysos. Se spunea că le-a vindecat pe femeile din Argos de nebunie şi că a primit drept răsplată, împreună cu fratele său

Bias, două treimi din ţinutul Argos (Apollo-dor, *Biblioteca,* 2.2.2). Melampus şi Bias s-au căsătorit cu două dintre cele trei fiice ale lui Pretos, care fuseseră primele atinse de nebunie şi trăseseră mai apoi după ele şi alte femei, înainte ca prezicătorul să le vindece. Numele „Melampus" înseamnă „cel cu picioare negre".

Melancrera (gr. MeXaY>cpoupa, -ac;). In traducere, „cap negru". Cu acest epitet era indicată uneori Sibila din Cumae, cu trimitere la culoarea părului sau, poate, la obscuritatea răspunsurilor sale (vezi SIBILA).

Melaneu (gr. MeXaveug, -Iwg; lat. *Mela-neus, -i).* 1) Fiul lui Apollo şi tatăl lui Euritos. Era un arcaş celebru, considerat întemeietorul cetăţii Ehalia din Mesenia, căreia i-a dat numele propriei sale soţii. Unele tradiţii tîrzii (Antoninus Liberales,

Transformationes, 4) spun că era regele driopilor, suveranul Epirului şi tatăl Am-braciei, eroina care a dat numele cetăţii omonime.
2) Fiul lui Arcesilaos şi întemeietorul cetăţii Eretria din Eubeea, care iniţial se numea, după el, Melaneis.
Melania (gr. MeXocvfo, -<xg). Epitet cu care era indicată în Grecia zeiţa Demetra. Literal, înseamnă „cea neagră" şi face trimitere la doliul zeiţei după răpirea fiicei sale Persefona de către Hades.
Melanipe (gr. MeXavLimT), *-r\q;* lat. *Mela-nippe, -es).* Fiica lui Eol, regele Tesaliei, şi a unei iepe, fiica centaurului Chiron. Melanipe - al cărei nume înseamnă literal „iapa neagră" - s-a căsătorit cu Poseidon, cu care a avut doi fii, Eol şi Beotos, stră-moşul beoţienilor. Este protagonista a două tragedii ale lui Euripide, *Melanipe cea înţeleaptă* şi *Melanipe înlănţuită.*
Melanipos (gr. McXavmirog, -ou ; lat. *Mela-nippus, -i).* Erou teban, fiul lui Astacos, amintit pentru eroismul cu care a apărat Teba împotriva atacului celor Şapte (vezi CEI ŞAPTE ÎMPOTRIVA TEBEI). El apăra poarta cetăţii atacată de Tideu; cei doi eroi s-au luptat, iar Melanipos şi-a rănit mortal adversarul. Cu un ultim efort însă Tideu a reuşit să-1 ucidă pe Melanipos şi i-a cerut capul, pe care, înainte de a muri, 1-a devorat. Atena, care asistase la scenă şi voia să-1 facă pe Tideu nemuritor, văzînd fapta
acestuia s-a îndepărtat dezgustată (pentru alte detalii vezi şi TIDEU).
► *Prezenţe în literatura antică.* Eschil, *Cei şapte împotriva Tebei*; Melanipos este şi protagonistul unei tragedii pierdute a lui Accius. De asemenea, este amintit în *Biblioteca* lui Apollodor şi în *Tebaida* (8.716 şi urm.) lui Staţiu. în izvoarele latine apare uneori, greşit, numele *Menalippo.*
Melantios (gr. MeXavtfiog, -ou; lat. *Melan-thius, -i).* Numele unui păstor de capre al lui Ulise.
Melanto (gr. MeXtxvflui, -ouţ). 1) Eroină greacă, fiica lui Deucalion. A fost iubită de Poseidon, care s-a unit cu ea luînd înfăţişarea unui delfin şi 1-a zămislit astfel pe Delfos, eroul eponim al cetăţii Delfi, centrul celebrului sanctuar oracular al lui Apollo (vezi DELFOS).
2) Mama lui Forbas şi a Cleobeei.
3) Servitoarea Penelopei, sora păstorului de capre MELANTIOS (vezi). Deşi a fost crescută cu toată dragostea de Penelopa, ea a devenit iubita lui Eurimahos, unul dintre peţitori, şi a trecut de partea acestora. Celelalte servitoare din palatul lui Ulise au spînzurat-o după masacrarea peţitorilor, ca pedeapsă pentru trădarea ei. Este amintită în cînturile 18 şi 19 din *Odiseea.*
Melantos (gr. MeXav^og, -ou). Erou din Mesenia, urmaşul lui Neleu, care a fost alungat din Pilos la venirea HERACLIZILOR (vezi) şi s-a stabilit în Atica. Sosirea şi stabilirea lui în Atica sînt povestite în mod diferit în izvoare. Potrivit unei tradiţii, Melantos, obligat să părăsească Pilosul, a consultat oracolul, care i-a spus să se oprească acolo unde avea să primească de mîncare cap şi picioare. Aceasta s-a întîm-plat cînd a ajuns la Eleusis, unde a fost invitat la un banchet în care se consumau rămăşiţele de la un sacrificiu - capul şi picioarele victimei; Melantos a înţeles astfel că ajunsese în locul indicat de oracol şi s-a stabilit în Atica. Potrivit unei alte versiuni, el a devenit regele Atenei; suveranul cetăţii, Timetes, fusese provocat la luptă de Xantos, regele Tebei, pentru a pune capăt războiului dintre cele două cetăţi, dar, te-mîndu-se de înfruntarea cu puternicul şi temutul său adversar, i-a făgăduit tronul celui care se oferea să lupte în locul său.

Melantos a acceptat provocarea şi a reuşit să-1 învingă pe Xantos, în spatele căruia se ivise Dionysos; atrăgîndu-i atenţia regelui teban asupra acestei apariţii, Melantos i-a distras atenţia şi 1-a lovit mortal. în semn de recunoştinţă pentru ajutorul oferit, Melantos a ridicat în cinstea lui Dionysos un sanctuar unde zeul era venerat cu epitetul *Melanaigis,* de la pielea de capră neagră pe care o purta atunci cînd s-a arătat. Potrivit unei variante ulterioare, Melantos a repurtat victoria graţie lui Zeus *Apa-turios* ; în cinstea lui şi pentru a comemora evenimentul au fost instituite sărbătorile numite APATURIA (vezi).
► *Prezenţe în literatura antică.* Diferitele versiuni ale mitului sînt menţionate în special de Pausanias (7.1.9 şi 8.18.7), Strabon (8.359, 9.393 şi 14.633) şi Athenaios (3.96 şi urm.).
Meleagride (gr. MeÂeaYpiSeg, -uv; lat. *Meleagrides, -um).* Nume colectiv care le indică pe surorile lui MELEAGRU (vezi); la moartea fratelui lor au fost atît de disperate încît Artemis, înduioşată, le-a preschimbat în păsări - bibilici sau potîrnichi. Ca şi în cazul HELIADELOR (vezi), surorile lui Faeton, se spunea că lacrimile lor s-au transformat în picături de chihlimbar. Numele şi numărul lor diferă în funcţie de izvoare: sînt amintite Gorge, Eurimede, Deianira, Melanipe, precum şi Phoebe, Euridice, Menesto, Antiope, Erato şi Hipo-damia.
► *Prezenţe în literatura antică.* Succesul imens al mitului lui Meleagru le asigură şi Meleagridelor numeroase apariţii în textele clasice; sînt amintite în special de Ovidiu *(Metamorfoze,* 8), Hyginus *{.Fabule,* 174), Antoninus Liberales *(Transforma-tiones,* 2) şi Staţiu *(Tebaida,* 4).
Meleagru (gr. MeX&xfpog, -ou; lat. *Melea-ger* sau *Meleagrus, -i).* Erou grec, fiul Alteei şi al lui Oeneu, regele din Calidon, sau al lui Ares. Este amintit ca participant la expediţia argonauţilor plecaţi în căutarea lînii de aur (vezi ARGONAUŢI) şi, ulterior, drept căpetenie a eroilor care au luat parte la vînătoarea mistreţului monstruos ce devasta Calidonul.
Animalul fusese trimis de Artemis, mîni-oasă pentru că în timpul sărbătorii solemne a secerişului Oeneu sacrificase animale tuturor zeilor, însă nu şi ei *(Iliada,* 9.534).
Fiara era imensă, şi numai puterile reunite ale mai multor eroi puteau să o învingă; mulţi dintre ei au fost ucişi de mistreţ, alţii s-au certat şi s-au ucis reciproc. Potrivit tradiţiei, toţi marii eroi mitici au participat la vînătoare, în

afară de Heracle, ocupat cu muncile sale. Printre eroi s-a aflat şi o femeie, Atalanta, o vînătoriţă iscusită a cărei prezenţă avea să provoace în scurt timp mari nenorociri.
Fiara a fost doborîtă de Meleagru şi de Atalanta. Potrivit unei tradiţii tîraii, Meleagru i-a dăruit Atalantei blana mistreţului ucis; explicaţia oficială a fost că ea dăduse lovitura decisivă şi deci, conform regulilor vînătorii, trofeul îi revenea de drept, însă în realitate Meleagru era îndrăgostit de fată. Dar fraţii mamei sale, fiii lui Testios, au furat pielea mistreţului, afirmînd că familia lor avea dreptul la trofeu. Cuprins de mînie, Meleagru i-a ucis, însă acest gest a constituit, indirect, cauza morţii sale.
EROI PARTICIPANŢI LA VÎNĂTOAREA MISTREŢULUI DIN CALIDON
Apollodor, *Biblioteca,* 1.8.2

Hyginus, *Fabule,* 173
Ovidiu, *Metamorfoze,* 8.299 şi urm.
Admetos, Anceu, Amfia-raos, Atalanta, Castor, Cefeu, Drias, Eurition, Hileos, Iason, Idas, Ificles, Linceu, Meleagru, Peleu, Piritoos, Polideuces, Tela-mon, fiii lui Testios, Tezeu
Admetos, Alcon (două personaje omonime), Anceu, Asclepios, Atalanta, Castor, Ceneu, Deucalion, Drias, Ehion, Enesimos, Eritos, Eufem, Hipasos, Hipotoos, Iason, Idas, Io-lau, Laerte, Leucip, Linceu, Meleagru, Mopsos, Peleu, Phoenix, Plexipos, Pollux, Telamon, Tezeu, fiii lui Testios
„Meleagru şi împreună cu el o ceată aleasă se adună [...] Sînt printre aceştia cei doi Tindarizi... Iason,... Tezeu şi Piritoos,... cei doi fii ai lui Testios şi cei ai lui Afareu, Linceu şi Idas; Ceneu,... Leucip şi Acas-tos,... Hipotoos, Drias,

Phoenix fiul lui Amintor; fiii gemeni ai lui Actor şi Fileu... Telamon, tatăl marelui Ahile, fiul lui Feres, Iolau... Eurition, Ehion,... Lelex, Panopeu, Hileos, Hipasos şi Nestor, încă începător în arme; şi cei pe care Hipocoon i-a trimis din vechea Amicle, socrul Penelopei, Anceu, fiul prezicător al lui Ampix, cel al lui Eclus... Atalanta"
La naşterea lui s-au arătat trei Moire (Hyginus, *Fabule,* 171), iar Atropos, una dintre ele, a declarat că Meleagru avea să moară atunci cînd un butuc de lemn din cămin va fi ars complet. Auzind prevestirea, mama sa, Alteea, a luat butucul şi 1-a stins, iar apoi 1-a ascuns într-un coş, unde acesta a rămas multă vreme (Apollo-dor, *Biblioteca,* 1.8.2). Cînd Meleagru i-a ucis fraţii, Alteea, cuprinsă de mînie, a aruncat butucul în foc ; cînd butucul a ars complet, Meleagru a murit. Dîndu-şi seama prea tîrziu de fapta sa, Alteea s-a sinucis. Surorile lui Meleagru - sau femeile din Calidon în general - au plîns neîncetat moartea eroului, pînă cînd Artemis le-a transformat în bibilici (numite *meleagrides)* şi le-a mutat pe insula Leros.
Potrivit legendei, în infern chiar şi Hera-cle s-a înduioşat auzind de la Meleagru povestea sa tristă (Bachilide, 5.89).
► *Atribute.* Recunoaşterea lui Meleagru în iconografie, chiar dacă personajul apare izolat, este posibilă în special datorită prezenţei, ca atribut caracteristic, a trofeului mistreţului.
► *Prezenţe In literatura antică.* Este celebră scena mîniei lui Meleagru din cîntul 9 al *Iliadei,* unde apar unele mici variante ale mitului comparativ cu versiunile mai tîrzii; astfel, în lupta împotriva cureţilor, fraţii mamei care ameninţă să invadeze Calidonul, Meleagru refuză cu dispreţ să lupte ca să se răzbune pentru blestemul Alteei şi pune mîna pe arme abia în ultimul moment, la rugăminţile soţiei sale, Cleopatra. Se discută dacă mînia lui Meleagru a fost împrumutată din alte opere poetice şi a inspirat mînia lui Ahile din
Iliada (vezi AHILE) sau dacă Homer a inventat această versiune a povestirii. Trimiteri la Meleagru găsim adesea în literatura greacă şi în cea latină, de la Bachilide, în cel de-al cincilea imn de victorie pentru Hieron din Siracuza, pînă la Pausanias (10.31.4), de la Sofocle şi Euripide pînă la Ovidiu *{Metamorfoze,* 8, *Heroidele)* şi Sta-ţiu, confirmînd larga răspîndire a legendei, una dintre cele mai cunoscute şi mai îndrăgite din literatura greacă.
> *Iconografie.* Meleagru, avînd-o alături pe Atalanta sau înfăţişat în scena vînătorii mistreţului din Calidon, este reprezentat foarte frecvent în arta greacă şi în cea romană. Apare în pictura pe vase cu figuri negre şi roşii (Vasul Francois, înfăţişîndu-1 pe Meleagru); era protagonistul unor picturi semnate de Polignot şi Parasios, care s-au pierdut; a fost reprezentat de Scopas pe frontonul estic al templului Atenei *Alea* din Tegeea. Aceluiaşi Scopas i se atribuie, nu fără dubii, un Meleagru cunoscut din diferite copii din epocile ulterioare. De asemenea, figura lui Meleagru împodobea urnele etrusce şi sarcofagele romane, revenind în pictura din cetăţile vezuviene. Pentru alte detalii vezi şi ATALANTA.
Meles (gr. MeX-ne;, -T|TOC;). Tînăr atenian iubit de un metec (străin stabilit în Atena) pe nume Timagoras. Meles dispreţuia dragostea lui Timagoras, iar într-o zi 1-a pus să urce pe Acropole şi să se arunce în gol. Dispus să facă orice ca să-i fie pe plac, Timagoras nu a ezitat să se arunce de pe stînci şi a murit. Cuprins de remuşcări şi de disperare, Meles s-a sinucis în acelaşi loc şi în acelaşi fel. De atunci s-a transmis credinţa că metecii venerau spiritul răzbunător al lui Timagoras sub înfăţişarea daimonului Anteros (vezi EROS), căruia îi închinaseră un altar (Pausanias, 1.30.1).
Melete (gr. MeXetTi, -TIC;). Potrivit unei tradiţii foarte vechi, relatate de Pausanias (9.29.2-3), cu acest nume era

indicată una dintre muze, cînd ele nu erau încă nouă, conform codificării clasice, ci doar trei: Melete, literal „exercițiul", Mneme, „memoria", și Aoide, „cîntul". Probabil că ea patrona exercițiul și disciplina memoriei necesare pentru o tehnică poetică bazată pe recitare și improvizație. Melete, încă legată de cultul muzelor, reapare în frățiile și sectele pitagorice, cu trimitere la practicarea disciplinei filosofice.
"

Melia (gr. MeAia, *-aq;* lat. *Melia, -ae* sau *Melie, -es).* Nimfă a frasinilor, fiica lui Ocea-nos și sora lui Ismenos și a lui Cantos. Frații s-au certat pentru ea, iar Cantos 1-a ucis pe Ismenos. Potrivit unei alte versiuni a legendei, Apollo a răpit-o pe Melia, cu care a avut un fiu numit Teneros; Cantos și-a găsit însă sora și, ca să se răzbune, a dat foc templului lui Apollo unde aceasta era ținută prizonieră (Pausanias, 9.10.5). Melia și Inahos au fost părinții lui Foro-neu, omul primordial.
Meliade (gr. MeAictSeg, -u>v). Nimfele frasinilor. S-au născut din picăturile de sînge căzute pe pămînt cînd Uranos a fost mutilat de Cronos (vezi URANOS și FRASIN).
Melibeea (gr. MeX({k>ia, *-aq*; lat. *Meliboea, -ae).* 1) Fiica lui Oceanos, soția lui Pelas-gos și mama lui Licaon.
2) Una dintre fiicele Niobei; a scăpat de la masacrul copiilor NIOBEI (vezi), iar pentru că a pălit de groază cînd frații și surorile sale au fost uciși a fost numită Chloris, „cea verde".
3) într-o povestire relatată de Servius, Melibeea era o tînără îndrăgostită de Ale-xis, însă obligată de ai săi să se căsătorească cu alt bărbat. Disperat, Alexis a plecat din cetate, iar Melibeea, vrînd să se sinucidă, s-a aruncat în ziua nunții de pe acoperișul casei, însă nu pățit nimic. Atunci a fugit de acasă, a ajuns în port și s-a îmbarcat pe o corabie care, fără intervenția marinarilor, și-a desfășurat pînzele și a dus-o în locul unde se afla Alexis. Cei doi tineri s-au întîlnit pe cînd Alexis pregătea un banchet și au putut în cele din urmă să se căsătorească. Pentru a-și manifesta recunoștința față de zei, au ridicat la Efes, cetatea unde a avut loc nunta, un sanctuar închinat Artemisei, care era venerată cu numele *Automate* (cu referire la călătoria miraculoasă pe mare, întreprinsă fără intervenția oamenilor) și *Epidieta* (cu trimitere la banchetul ce constituise fundalul întîlnirii celor doi tineri).
Melibeos (gr. MeXipoiog, -ou; lat. *Meli-boeus, -ei).* 1) Numele unui păstor grec care, potrivit unei versiuni a mitului, 1-a găsit pe micul Oedip abandonat pe munte, 1-a luat și 1-a crescut în casa lui (vezi OEDIP).

2) Cu acest nume este indicat și păstorul protagonist, alături de un altul, Titiros, în *Bucolica* 1 a lui Vergiliu.
Melicertes (gr. MeXixeprng, -oo; lat. *Meli-certa* și *Melicertes, -ae).* Erou grec, fiul mai mic al lui Ino și al lui ATAMAS (vezi). Potrivit tradiției, a murit împreună cu mama sa, care s-a aruncat în mare și 1-a tras după ea. După moarte a fost divinizat, fiind venerat ca zeul Palemon. O versiune a mitului povestește că trupul lui Melicertes a fost adus la mal de un delfin, care 1-a atîrnat de un pin; cînd a aflat că trupul a fost găsit, Sisif, fratele lui Atamas și regele Corintului, 1-a înmormîntat și a instituit cultul său. în amintirea lui a instituit și jocurile istmice, care se celebrau în istmul Corint, în apropierea locului unde trupul fusese găsit (vezi și ISTMICE, JOCURI). în lumea romană, zeul Palemon a fost identificat cu PORTUNUS (vezi) sau Portumnus.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit în special în operele unor mitografi ca Apollodor *(Biblioteca,* 1.9.1 și urm. și 3.4.3) și Hyginus *(Fabule,* 2 și 4), în diferite pasaje din Pausanias, în *Metamorfozele* și *Fastele* lui Ovidiu (respectiv, 4.506 și urm. și 6.485).
Melisa (gr. MeXiacra, *--r\q;* lat. *Melissa, -ae).* Nimfă despre care se credea că a descoperit întrebuințarea mierii; după ea au fost numite albinele, în greacă u^Aicro-ou. Se credea că era fiica regelui Meliseu din Creta și că îl crescuse și îl hrănise cu miere pe micul Zeus. Potrivit lui Columella (9.2.3), Melisa era o femeie de o frumusețe extraordinară, pe care Iupiter a transformat-o într-o albină. Vezi și MIERE.
Meliseu (gr. MeXiacreuc;, *-iuq).* 1) Rege din Creta, tatăl Amalteei și al Melisei. în vremea domniei sale s-a născut Zeus, pe care cele două fiice ale regelui l-au crescut, potrivit unei tradiții, într-o peșteră de pe muntele Ida. O versiune a mitului îi atri-buia inventarea sacrificiilor și ofrandelor aduse zeilor.
2) Unul dintre cureți; și el, ca și cel dinainte, are legătură cu întîmplările din copilăria lui Zeus: potrivit unei povestiri mitice, cureții aveau sarcina ca prin cîn-tecele și dansurile lor războinice, foarte zgomotoase, să acopere scîncetele micului

Zeus, pentru ca tatăl său, Cronos, să nu-1 audă și să nu-1 devoreze ca pe ceilalți fii ai săi (vezi CUREȚI).
Melisos (gr. *MiXiaaoq,* -ou; lat. *Melissus, -i).* Locuitor din Argos, tatăl unui tînăr de o rară frumusețe, pe nume Acteon. Obligat să părăsească cetatea ca să scape de regele Fidon, care își teroriza supușii, Melisos s-a stabilit împreună cu fiul său în Corint; aici însă Acteon a devenit ținta iubirii lui Arhias, un urmaș al lui Heracle, care a încercat să-1 răpească, provocîndu-i însă moartea. Disperat, Melisos s-a sinucis. Ca să răzbune moartea celor doi, zeii au provocat o foamete cumplită, urmată de mai multe molime care s-au abătut asupra Corintului, iar Arhias, după ce a consultat oracolul, s-a autopedepsit, plecînd în exil. Tradiția spune că a ajuns în Sicilia, unde a întemeiat cetatea Siracuza (Diodor din Sicilia, 8.10).
Melite (gr. MeXCrn, *-r\q;* lat. *Melite, -es).* Numele uneia dintre nereide, fiicele lui Nereu și ale lui Doris.
Meliteu (gr. MeXiTeuc;, -ewg; lat. *Melitaeus, -i).* Fiul lui Zeus și al unei nimfe pe nume Otreis. După ce s-a născut, mama sa 1-a abandonat într-o pădure, temîndu-se că Hera se va mînia cînd va afla de trădarea lui Zeus; Zeus însă a avut grijă de el, punînd un roi de albine să-1 hrănească și încredințîndu-1 mai apoi unui păstor, Fa-gros, fiul aceleiași Otreis și al lui Apollo. Meliteu a întemeiat în Tesalia o cetate care i-a purtat numele și a devenit un tiran despotic. El profita de propria putere și de groaza pe care o provoca pentru a aduce la palat cele mai frumoase fete din cetate. Una dintre acestea, Aspalis, a preferat să se sinucidă decît să cadă în mîinile sale;

fratele ei, Astigites, s-a dus la Meliteu îmbrăcat în veşmintele surorii sale şi 1-a ucis (vezi şi ASPALIS).
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este amintit de Antoninus Liberales în *Trans-formationes.*
Melos (gr. MT|Xoc, -ou; lat. *Melos* sau *Melus, -i).* Erou din Delos, ce are legătură cu mitul lui ADONIS (vezi). Ajuns în insula Cipru, a devenit prietenul lui Adonis, fiul regelui Ciniras, şi s-a căsătorit cu o rudă a acestuia pe nume Pelia, cu care a avut un
fiu, numit tot Melos. Cînd Adonis a murit, Melos, disperat, s-a spînzurat de un copac care s-a numit, după el, măr; Afrodita, înduioşată, 1-a transformat într-un fruct, mărul, iar pe soţia lui, care se spînzurase şi ea, a preschimbat-o într-o porumbiţă. Cînd fiul lui Melos a crescut, Afrodita i-a poruncit să se întoarcă în patria sa, Delos, unde a devenit suveran şi a întemeiat cetatea Melos. Tradiţia spune că Melos a inventat tunderea lînii şi i-a învăţat pe supuşii săi să facă veşminte **din** *lina* oilor, **numite** în greacă *mela.*
► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea este relatată de Servius în comentariul la Vergiliu, *Bucolicele,* 8.37.
Melpomene (gr. MeXirojievri, -TI£ ; lat. *Mel-pomene, -es).* Literal, „zeiţa care cîntă". Este una dintre cele nouă muze, mai precis muza tragediei. Pentru detalii vezi MUZE.
Membliaros (gr. Mep.pXiapog, -ou). Numele unui fenician, fiul lui Pecilos şi tovarăşul lui Cadmos, pe care 1-a însoţit în căutarea Europei (vezi CADMOS). Potrivit lui Hero-dot, era chiar rudă cu Cadmos. Acesta i-a dat sarcina să rămînă în insula Caliste sau Thera, actuala Santorini; Membliaros s-a stabilit în insulă, iar urmaşii săi au rămas aici vreme de opt generaţii.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionat în special de Herodot, 4.147 şi de Pausanias, 3.1.7-8.
Memfis (gr. NUjjupig, -ifiog; lat. *Memphis, -idiş).* Fiica zeului fluvial Nilos şi soţia lui Epafos; a fost mama Libiei. Potrivit mitului, ea a dat numele cetăţii egiptene Memfis.
► *Prezenţe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 2.1.4.
Memnon (gr. Mep.vwv, -ovog; lat. *Memnon, -onis).* Frumosul fiu al lui Titonos şi al lui Eos, Aurora. A fost regele etiopienilor şi 1-a ajutat pe Priam către sfîrşitul războiului troian. Avea o armură specială, pe care Hefaistos i-o făurise la rugămintea mamei sale. Datorită acestei armuri şi curajului său în luptă, s-a remarcat în mai multe rînduri; 1-a ucis pe Antiloh, fiul lui Nestor, însă a fost lovit mortal de Ahile la sfîrşitul unei lupte lungi şi dure. în timp ce eroii se luptau, Zeus le-a cîntărit destinele; talerul pe care se afla destinul lui Memnon a coborît, indicînd că sfîrşitul eroului sosise.

Ca să aline durerea mamei sale, Zeus i-a dăruit lui Memnon nemurirea şi a făcut ca din rugul pe care ardea trupul său să se ridice în zbor un stol de păsări. Aceste păsări (becaţe) au fost numite memnonide şi, potrivit tradiţiei, veneau în fiecare an la mormîntul eroului din Helespont, la gura rîului Esepos (Pausanias, 10.31.6).
Grecii au numit Memnonide sau Mem-nonia o serie de monumente extrem de vechi, despre care se credea că fuseseră construite de Memnon sau că fueeseră ridicate în memoria lui. Cel mai celebru era un templu de la Teba, în Egipt, în apropierea căruia se aflau două statui gigantice (numite coloşii lui Memnon); se spunea că în zori, la atingerea primelor raze ale soarelui, una dintre ele scotea un sunet asemănător cu cel produs de coardele unui instrument muzical. De fapt, statuia nu are nici o legătură cu personajul mitologic, ci îl reprezintă probabil pe faraonul egiptean Amenofis al III-lea.
Şi citadela Susa era numită Memnonia de către greci.
> *Prezenţe în literatura antică.* Povestea lui Memnon şi lupta sa cu Ahile sînt amintite în special de Homer (vezi mai ales *Odiseea,* 11), în poemul ciclic *Etiopida,* de Pindar şi de Eschil într-o tragedie avînd ca temă *Psihostazia,* pierdută (dar menţionată de Plutarh), precum şi de Sofocle într-o tragedie intitulată *Memnon,* şi aceasta pierdută, şi de Ovidiu *{Metamorfoze,* 13).
► *Iconografie.* Cea mai celebră reprezentare a personajului, dacă nu luăm în considerare „colosul lui Memnon" de la Teba, în Egipt, amintit mai sus şi care nu are legătură cu eroul, este cea de pe o *kylix* atică cu figuri roşii, unde Eos îşi plînge fiul mort. Pictura a fost realizată de Douris; de asemenea, izvoarele păstrează amintirea unei picturi a lui Polignot din Tasos (pierdută), ce înfăţişa lupta lui Memnon alături de figura lui Sarpedon.
Memorie. Mitologia clasică cunoaşte două forme principale de personificare a memoriei. Cea dintîi o reprezintă figura Mnemosinei, fiica Gliei şi a Cerului (He-siod, *Teogonia,* 135), care se uneşte timp de nouă nopţi cu Zeus, zămislind muzele, „care s-aducă relelor uitarea şi grijilor o mîngîiere" *(ibidem,* 51 şi urm.; 915 şi urm.; vezi MNEMOSINE). Cea de-a doua e una dintre
muzele amintite de Pausanias, care spune că iniţial ele au fost în număr de trei. Muzele reprezentau personificarea artelor aezilor, iar una dintre ele era numită Mneme, memoria (Pausanias, 9.29.2). Astfel, memoria apare, sub dublul aspect pe care i-1 conferă mitul, legată intim de arta poeziei şi a muzicii, care într-o civilizaţie caracterizată de formele tradiţiei orale se bazează pe memorie.
Herodot subliniază însă şi relaţia singulară pe care mitul o stabileşte între memorie şi opusul ei, uitarea. Memoria, Mnemosine, zămisleşte cu Zeus negarea ei, mai precis acele figuri divine (muzele) care îl pot învăţa pe om să-şi uite propriile suferinţe şi propria condiţie. Legătura strînsă dintre memorie şi uitare este evidentă în reprezentarea pe care mitul clasic o dă lumii de dincolo, în special în concepţia despre lumea morţilor a unor

secte miste-rice orfico-pitagorice. După cum se poate citi pe o serie de plăcuțe de aur pe care se credea că morții le folosesc ca să se orienteze în lumea cealaltă, sau după cum se descrie cu atîta forță poetică în mitul lui Er de la sfîrşitul*Republicii* lui Platon (vezi Er), în lumea de dincolo sufletelor celor morți li se oferă apa a două izvoare - cel ce izvorăşte din lacul Memoriei şi cel al rîului Lethe. Bînd din primul izvor atingi fericirea, ieşind din ciclul naşterilor, pe cînd cel de-al doilea te face să uiți tot ce ai văzut în lumea de dincolo şi viața trecută, făcînd deci posibilă o nouă incarnare. Memoria este simbolul cunoaşterii, uitarea - al ignoranței. Pentru a reproduce pe pămînt o structură care să o prefigureze pe cea din lumea de dincolo, la oracolul lui Trofonios de la Lebadeea, în Beoția, credincioşii erau conduşi la două izvoare, Mnemosine şi Lethe, iar bînd din ele puteau să uite lucrurile trecute şi să-şi amintească ce văzuseră în timpul experienței lor în lumea de dincolo, pe care le-o oferea oracolul şi care se prezenta ca un rit de inițiere (Pausanias, 9.39.8 şi 13).
Memoria, în calitate de mamă a muzelor, e strîns legată de uitarea reprezentată de dulceața cîntecului care alină suferințele, însă ea constituie mai ales un antidot pentru uitarea ce este o consecință a trecerii timpului. în fața acțiunii inexorabile

a timpului, care încețoşează şi tulbură amintirea faptelor, alterează şi consumă lucrurile, distruge oamenii, cufundînd întîmplările lor în uitare, memoria constituie singura apărare posibilă. Dimensiunea memoriei este cea a trecutului, dar ea înlătură de fapt barierele temporale şi aduce trecutul în prezent, menținîndu-1 viu. In acest sens Mhemosine este mama lui Clio, muza istoriei, ce cîntă întîmplările oamenilor şi le păstrează amintirea; şi la acest sens al istoriei se referă Herodot atunci cînd explică, la începutul *Istoriilor,* că a scris rezultatul cercetărilor sale „pentru ca faptele oamenilor să nu cadă, cu timpul, în uitare". în această lumină, aparentul conflict dintre memorie şi uitare, dintre zeița Mnemosine şi fiicele sale, muzele „uitării durerilor", revine: prin uitarea prezentului rămîne spațiu pentru amintirea trecutului, ce reprezintă locul unde are loc lupta omului cu timpul. Aducînd trecutul la dimensiunea prezentului, memoria permite desființarea barierei care îi desparte pe oamenii de azi de cei de ieri, pe cei vii de cei ce nu mai sînt; ca într-un soi de evocare a morților, ea aruncă o punte între cei vii şi lumea de dincolo, asigu-rîndu-le astfel oamenilor singura formă de nemurire la care pot spera; pentru ca, aşa cum scrie Herodot în introducerea sa, „faptele mărețe şi minunate de care au dat dovadă [...] să nu rămînă neîncununate de glorie".
Pentru alte aspecte mitice ale raportului dintre memorie şi timp, vezi Timp.

Men (gr. Mτjv, MτJvo£). Zeu frigian, venerat în diferite regiuni din Anatolia, adorat de" meteci şi de sclavi în Grecia şi poate, după cum deducem din mărturiile epigrafice, la Roma şi la Ostia. Zeu celest şi în acelaşi timp subpămîntean, rostea oracole şi avea funcție de zeu vindecător şi protector. Sub ocrotirea lui erau puse mormintele. Din anumite puncte de vedere, poate fi comparat cu Attis.
► *Epitete.* Era venerat cu epitetul Stăpînul şi cu alte titluri, legate de anumite localități.
► *Răsplndirea cultului.* Foarte cunoscut în toată Anatolia, avea un templu important la Antiohia, în Pisidia. Diferite documente epigrafice dovedesc răspîndirea cultului sau în lumea greacă, în special la Atena, Rodos, Delos şi Tasos.
► *Iconografie.* De obicei era reprezentat cu o semilună pe umeri. Semiluna putea să apară uneori şi singură, ca simbol al său.

Menade (gr. MaiWSeg, -uiv; lat. *Maenades, -um).* Nume cu care erau indicate bacantele. Derivă din grecescul jj.aivop.ai, „a fi nebun", cu trimitere directă la ritualurile ale căror protagoniste erau menadele în timpul sărbătorilor ce aveau loc în cinstea lui Dionysos.
► *Atribute.* Tirsul, avînd în vîrf frunze de iederă sau, uneori, un con de pin. Cununa, adesea din frunze de stejar sau din ramuri de brad. Veşmintele din blană de felină.
► *Prezențe în literatura antică.* Menadele sînt protagonistele tragediei *Bacantele* a lui Euripide, din care s-au inspirat Pacuvius în *Penteu* şi Accius în *Bacantele.* Menadele sînt descrise şi de Ovidiu în *Metamorfoze,* de Vergiliu în *Eneida* (7.373), de Catul (63.24) şi de Nonnos din Panopolis în *Dionisiacele* (45.273). Din mărturii indirecte ştim că aveau un rol important în unele tragedii pierdute ale lui Eschil *{Edonii, Basarizii, Penteu).*
► *Iconografie.* Menadele au avut o importanță deosebită şi o mare răspîndire în arta greacă. Datorită caracteristicilor ritualurilor în care erau protagoniste, ele apăreau mai ales în mişcare şi erau reprezentate mai frecvent în picturi şi reliefuri decît în sculptura propriu-zisă. în plus, legătura lor cu zeul vinului a făcut ca ele să devină un element aproape obişnuit al decorațiu-nilor recipientelor de băut. Cea mai mare parte a reprezentărilor pe care le cunoaştem provin din ceramică, atît din cea cu figuri negre, cît şi din cea cu figuri roşii. Mai puțin frecvent apar în sculpturile pro-priu-zise, din cauza dificultăților tehnice pe care le presupunea redarea mişcărilor lor nebuneşti. Cel mai celebru exemplu în acest sens este, fără îndoială, *Menada dan-slnd* a lui Scopas, unde exaltarea bahică se exprimă prin tipicul contrast de clarobscur, generator al aşa-numitului *pathos* caracteristic lui Scopas.
Pentru alte detalii vezi şi Bacante.

Menalipe (gr. MevaXdnrn, *-i\q*; lat. *Mena-lippe, -es).* Una dintre amazoane, sora Hipo-litei sau a Antiopei. A fost luată prizonieră de Heracle, căruia, potrivit unei versiuni a mitului, i-a dat, ca să se răscumpere, propriile arme şi cingătoarea Hipolitei.

Menalos (gr. MocivaXog, -ou). 1) Fiul cel mai mare al lui Licaon şi eroul eponim al unei cetăți şi al unui munte din Arcadia. L-a sfătuit pe tatăl său, Licaon, să-i dea lui Zeus să mănînce carnea unui copil ca să-i pună la încercare omniştiința. Zeus i-a pedepsit pe Licaon şi pe fiii săi, fulgerîndu-i (Apollodor, *Biblioteca,* 3.8.1; Pausanias, 8.3.1). Pentru alte detalii jşi versiuni ale mitului vezi şi Licaon.
2) Potrivit unei alte povestiri, Menalos era fiul regelui Arcaş şi fratele eroinei Atalanta.

Meneceu (gr. Mevoixeug, -ewe;; lat. *Menoe-ceus, -i).* 1) Erou teban, nepotul lui Penteu şi tatăl lui Creon, al Hiponoei şi al Iocastei. 2) Nepotul celui dintîi şi fiul lui Creon; şi-a luat viața pentru că prezicătorul Tire-sias prorocise că moartea lui avea

să aducă victoria cetății sale în timpul asediului celor şapte eroi din Argos împotriva Tebei (Euripide, *Fenicienele,* 905 şi **urm.).**

Menelaos (gr. MevIXaoe;, -ou; lat. *Mene-laus, -i).* Fiul lui Plistene sau al lui Atreu şi fratele mai mic al lui Agamemnon (vezi schema de la rubrica ATREU) ; a fost regele Spartei. Literal, numele său înseamnă „cel pe care îl aşteaptă poporul". Celebritatea lui se leagă de figura ELENEI (vezi), cu care s-a căsătorit şi a avut o fiică nespus de frumoasă, Hermione (izvoarele spun că a avut un fiu şi cu o sclavă; numele pe care ni-1 transmit este Megapentes). Răpirea Elenei de către Paris pe cînd el nu se afla în Sparta a declanşat războiul troian (pentru detalii relative la aceste evenimente vezi AGAMEMNON).

In timpul luptei, Menelaos s-a distins prin curaj şi a ucis mulți troieni, deşi poeții preferă să-1 descrie nu ca pe un om însetat de sînge şi de răzbunare, ci blînd şi liniştit. Unul dintre episoadele celebre care l-au avut ca protagonist este cel al luptei sale cu Paris, autorul răpirii Elenei şi cauza războiului; Menelaos era pe punctul de a-1 ucide şi l-ar fi lovit mortal, dacă Afrodita nu i-ar fi răpit adversarul, învăluindu-1 într-un nor.

După căderea Troiei, Menelaos, însoțit de Ulise, s-a grăbit spre casa lui Deifobos, care se căsătorise cu Elena după moartea lui Paris. Menelaos l-a ucis pe Deifobos; potrivit unei versiuni a povestirii, el s-a năpustit cu spada ridicată şi asupra Elenei, intenționînd să o pedepsească pe adulteră; Elena însă şi-a dezvelit pieptul şi Menelaos nu şi-a dus la îndeplinire gîndul. Potrivit unei alte versiuni, Elena l-a adus în secret pe Menelaos în camera lui Deifobos, ajutîndu-1 să-1 omoare şi împăcîndu-se astfel cu fostul ei soț.

Menelaos s-a aflat printre c"ei dintîi greci care au plecat din Teba după căderea cetății, fiind însoțit de Elena şi de Nestor; a trebuit să rătăcească însă opt ani de-a lungul coastei Mediteranei înainte ca el să se întoarcă în patrie. Din acel moment însă, potrivit tradiției, Menelaos şi Elena au dus o viață fericită şi liniştită. Cînd Tele-mah, fiul lui Ulise, a ajuns în Sparta ca să afle veşti despre tatăl său, Menelaos sărbătorea nunta fiicei sale Hermione cu Neopto-lem şi pe cea a fiului său Megapentes cu una dintre fiicele lui Alector.

Potrivit profeției lui Proteu din *Odiseea* (4.561 şi urm.), Menelaos şi Elena nu aveau să cunoască moartea, ci urmau să fie duşi de zei în Cîmpiile Elizee. După această versiune, Menelaos apare ca o figură legată de lumea infernală; conform unei alte versiuni însă, Menelaos şi Elena s-au dus în Taurida, unde Ifigenia i-a sacrificat în cinstea zeiței Artemis (în legătură cu obiceiul taurienilor de a sacrifica oameni în cinstea Artemisei, vezi IFIGENIA).

O altă versiune din saga troiană susținea că Elena nu a fost răpită de Paris, ci că la Troia a fost dus un *eidolon,* o imagine a ei; consecințele acestei versiuni se răs-frîng şi asupra figurii lui Menelaos, care în acest caz a călătorit mult timp pe Marea Mediterană, găsind-o în cele din urmă pe Elena în Egipt (pentru detalii vezi ELENA).

> *Rdspîndirea cultului.* Cultul lui Menelaos apare legat de lumea de dincolo şi îl asociază cu Elena. în Arcadia existau un platan şi un izvor sacru al lui Menelaos ; la Terapne, pe muntele Eurotas, se afla un sanctuar închinat Elenei, însă cunoscut sub numele de *Menelaion* ; aici Elena şi Menelaos erau celebrați ca pereche regală infernală.

► *Prezențe în literatura antică.* Menelaos este unul dintre protagoniştii *Iliadei* homerice ; întoarcerea sa în patrie şi lunga sa călătorie, ce a durat opt ani, sînt povestite în *Odiseea* (cîntul 4); în *Palinodia* lui Ste-sihor şi în *Elena* lui Euripide se relatează

versiunea potrivit căreia nu Elena a fost dusă la Troia, ci o imagine a sa. De asemenea, Menelaos se numără printre protagoniştii *Cipriilor,* ai lui *Aiax* al lui Sofocle şi ai *Troienelor* lui Euripide.

► *Prezențe în literatura modernă şi contemporană.* 0 dramă despre întîlnirea lui Menelaos cu Proteu, scrisă de P. Claudel, a fost pusă pe muzică de D. Milhaud.

Meneleu (lat. *Menelaeus, -i).* 1) Unul dintre centauri. 2) Unul dintre cîinii lui Acteon.

Menestes (gr. Meveo-tfTJc;, -ou). Numele unei nimfe care avea o memorie extraordinară.

Menesteu (gr. MevecrtfeTÎg, -Iwg; lat. *Menestheus, -i).* 1) Fiul lui Peteos. A fost regele Atenei şi a condus o armată a atenienilor în timpul războiului troian. Potrivit unei tradiții, i-a luat domnia lui Tezeu. 2) Conducătorul de car al lui Diomede.

Menetes (gr. Mevoifng, -ou; lat. *Menoetes, -is).* 1) Păstor mitic, fiul lui Ceutonimos, ce avea sarcina să păzească turmele lui Hades în insula Eritia. L-a anunțat pe Gerion cînd Heracle i-a furat boii (pentru detalii vezi HERACLE). Cînd Heracle a coborît în infern ca să-1 prindă pe Cerber, Menetes l-a provocat la luptă pe erou, vinovat că omorîse una dintre vacile lui Hades. Heracle l-a învins uşor, i-a rupt coastele şi putea să-1 ucidă, dacă Persefona nu ar fi intervenit pentru el.

► *Prezențe în literatura antică.* Apare în povestirile mitologice despre întreprinderile lui Heracle în care a fost implicat şi el. Este amintit în special de Apollodor *(Biblioteca,* 2.5.10 şi 12).

2) Unul dintre tovarăşii lui Enea, amintit în *Eneida* pentru că după moartea lui Palinurus i-a luat locul de cîrmaci.

Menetios (gr. MevoCxiog, -ou; lat. *Menoe-tius, -i).* Fiul lui Actor şi al Eginei şi tatăl lui Patroclu, indicat ulterior cu patronimul Menetiadul.

Menipe (gr. Mevdnrn, *-f\g).* Eroină greacă, fiica lui Orion şi sora Metiohei. Cînd o molimă groaznică s-a abătut asupra Beoției, iar oracolul a anunțat că trebuia să se sacrifice oameni în cinstea zeilor, Menipe s-a oferit ca victimă, împreună cu sora ei. Impresionați de altruismul său, zeii au transformat-o într-o cometă (vezi şi CORONIDE).

Menrva. Numele etrusc al zeiței MINERVA sau ATENA (vezi).

Mens (lat. *Mens, -entis).* In lumea romană, mintea şi capacitatea de a raționa erau personificate şi divinizate sub forma zeiței omonime. Ei îi era închinat un templu la Roma, pe Capitoliu, ridicat la îndemnul Cărților Sibiline după înfrîngerea suferită la lacul Trasimen în anul 217 î.Hr. La Paestum şi în alte părți era venerată cu epitetul *Bona*; în epoca imperială, la Roma cultul aşa-numitei *Bona Mens* era răspîndit în rîndul liberților şi al sclavilor.

Mensa (lat. *mensa, -ae).* Cu acest termen era indicată în lumea romană o măsuță pentru sacrificii, pe care se aşezau obiectele folosite în timpul ritualului sau măruntaiele victimelor ucise ; acelaşi cuvînt indica, de asemenea, micul altar aşezat pe morminte (Cicero, *De legibus,* 2.66).

Mente sau **Minte** (gr. Mevtf-n, *-r\q* sau Miv#T|, -T)g; lat. *Mentha, -ae).* Nimfă iubită de Hades. Dragostea ei pentru zeu a stîrnit gelozia Persefonei, care jirofita de orice ocazie ca să o chinuiască. In cele din urmă, Hades a transformat-o într-o plantă - menta.

► *Prezențe în literatura antică.* La acest episod mitologic face trimitere Ovidiu în *Metamorfoze* (10.729); în povestirea lui

Strabon (8.344), Mente a fost transformată într-o plantă mirositoare de către Persefona, care a călcat-o în picioare pe muntele omonim, în apropierea căruia se afla un sanctuar închinat lui Hades.
Mentor (gr. Mevriiip, -opog; lat. *Mentor, -oris).* Erou grec, fiul lui Alcimos şi prietenul credincios al lui Ulise ; este menționat frecvent în *Odiseea.* înainte de a pleca în războiul troian, Ulise i-a lăsat în grijă propria casă.
► *Prezențe în literatura modernă.* Este unul dintre personajele din *Telemah* al lui Fenelon. Numele lui a devenit un sinonim pentru „prieten de încredere".
Meon (gr. Mcuwv, -ovog ; lat. *Maeon, Maeo-nis).* 1) Numele unuia dintre eroii tebani care au luptat împotriva celor Şapte (vezi CEI ŞAPTE ÎMPOTRIVA TEBEI). S-a numărat printre participanții la cursa întinsă lui Tideu, fiind singurul supraviețuitor; potrivit unei versiuni a mitului, el l-a îngropat pe Tideu după ce acesta a murit (pentru

alte versiuni şi detalii vezi TIDEU). O tradiție adoptată de Euripide în tragedia sa *Antigona,* care s-a pierdut, spunea că Meon era fiul Antigonei şi al lui Hemon.
► *Prezențe în literatura antică.* Diferitele povestiri mitologice care îl au ca protagonist pe Meon ne sînt cunoscute datorită lui Homer *(Iliada,* 4.394), Apollodor *(Biblioteca,* 3.6.5), Hyginus *(Fabule,* 72), Dio-dor din Sicilia (4.65), Pausanias (9.18.2) şi Stațiu *(Tebaida,* 2.693).
2) Cu acest nume era indicat un strămoş al lui Homer, care a dat numele familiei poetului, supranumit adesea Meonidul; pentru detalii vezi CRITEIS.
Meonidul (gr. Maiovioț, -ov; lat. *Maeo-nius, -i).* Epitet cu care erau indicați în Grecia Homer (vezi MEON şi CRITEIS), Dio-nysos şi muzele, numite meonii cu trimitere la Homer, poetul prin excelență. Meonia era identificată cu Lidia, de unde se credea că era originar Homer.
Meotide (gr. McuumSeg, -u>v; lat. *Maeo-tidae, -arum).* Epitet cu care erau indicate amazoanele. Deriva din numele mlaştinii Meotis, pe malul căreia locuiau amazoanele şi care corespunde actualei Mări de Azov (Eschil, *Prometeu înlănțuit,* 418 şi 731).
Mera (gr. Maîpa, -ag; lat. *Maera, -ae).* 1) Fiica lui Pretos, regele Argosului, şi a Anteei. Făcea parte din cortegiul Artemisei. Zeus s-a îndrăgostit de ea, iar din unirea lor s-a născut LOCROS (vezi, 2). Artemis, mîniată de comportamentul Merei, ce tră-dase virginitatea a cărei stăpînă era zeița, a ucis-o cu o săgeată.
> *Prezențe în literatura antică.* Este citată de Homer *(Odiseea,* 11.326).
2) Cîinele lui Icarios, eroul care a introdus cultivarea viței-de-vie în Atica şi a fost ucis de țăranii convinşi că Icarios inten-ționase să-i otrăvească cu vin, băutură pe care nu o cunoşteau şi care îi îmbătase (vezi ICARIOS). Lătrînd, cîinele credincios i-a arătat Erigonei, fiica lui Icarios, unde se afla mormîntul tatălui său, iar cînd fata s-a sinucis, el s-a aşezat pe mormîntul ei şi nu a mai plecat de acolo, aflîndu-şi în cele din urmă moartea. Dionysos, impresionat şi înduioşat de fidelitatea animalului, 1-a transformat în constelația Cîinelui sau Prokyon.
3) Potrivit unor versiuni ale mitului, Mera era cîinele lui Orion, pe care îl însoțea în partidele de vînătoare (vezi ORION).
Mercur (lat. *Mercurius, -i).* Zeu roman, ocrotitor al comerțului şi al activităților negustoreşti; în lumea romană a fost iden-tificat cu zeul grec Hermes, de la care a preluat atributele, prerogativele şi funcțiile. Cultul său a fost introdus la Roma probabil prin intermediul coloniilor greceşti din Italia meridională şi, mai înainte, al celor din Sicilia; este însă posibil ca romanii să-1 fi cunoscut, înaintea lui Hermes, pe zeul etrusc Turms şi să-i fi preluat caracteristicile. Spre deosebire de Hermes, Mercur are o funcție mai marcantă de divinitate legată de lumea negoțului.
► *Răspîndirea cultului.* Potrivit tradiției analistice, cultul lui Mercur a fost introdus la Roma în 495/494 î.Hr.; din acea perioadă se credea că datează primul templu al lui Mercur ridicat în cetate, în apropiere de Circus Maximus, şi care a fost refăcut de mai multe ori în epocile următoare. Cele mai solemne sărbători în cinstea zeului aveau loc anual, în luna mai, şi atingeau punctul culminant în apropiere de Poarta Capena, unde se ridica un altar închinat zeului şi țîşnea un izvor sacru al acestuia, despre care se credea că are puteri magice. La sărbătoare participau în special negustorii şi cei implicați în activitățile legate de comerț.
► *Prezențe în literatura antică.* De obicei, Mercur apare în literatura latină cu rolul de ocrotitor al artei oratorice, rol propriu lui Hermes. Astfel îl evocă Horațiu *(Car-mina,* 1.10.1 şi urm.), amintind funcția lui de mesager al zeilor şi principalele sale caracteristici, poate cu referire la un imn al lui Alceu închinat lui Hermes. De asemenea, Mercur apare în *Amfitrion* al lui Plaut, în *Eneida* vergiliană (în special în cîntul 4) şi, mai tîrziu, în *Nunta lui Mercur şi a Filologiei* a lui Martianus Ca-pella, amintită şi reluată adesea în epocile următoare.
► *Prezențe în literatura modernă.* Printre revenirile nu doar ocazionale sau accidentale ale lui Mercur în literatură se numără tragedia *Dido în Cartagina* a lui A. de' Pazzi, *Adonis* al lui Marino, *Batjocura zeilor* a lui F. Bracciolini, comedia *La finestrina* a lui V. Alfieri şi *Feroniada* lui V. Monti. A rămas neterminat micul poem filosofic *Hermes* al lui A. Ch^nier. Pentru alte detalii vezi HERMES.

Merion (gr. M-npiovrig, -ou; lat. *Meriones, -ae).* Erou cretan, fiul lui Molos; a fost unul dintre cei mai curajoşi greci care au participat la războiul troian; este amintit în *Iliada,* de obicei alături de tovarăşul său de arme, Idomeneu.
Merişor. în mitologia greacă, merişorul le era consacrat Cybelei, lui Hades şi Afro-ditei; era un simbol al fecundității, iubirii şi morții, sintetizînd în simbolismul său întregul ciclu vital.
Mermeros (gr. Mepu.epo£, -ou; lat. *Mer-merus, -i).* Unul dintre centaurii prezenți la nunta lui Piritoos. Pentru detalii vezi
CENTAURI.
Merope (gr. MepojiT), -TIS '> lat- *Merope, -es).* 1) Una dintre Heliade, surorile lui Faeton.

2) Una dintre Pleiade, fiica lui Atlas, soția lui Sisif din Corint şi mama lui Glau-cos. Potrivit legendei, este cea de-a şaptea stea din constelația Pleiadelor, cea mai puțin vizibilă, întrucît se ruşinează de legătura ei cu un muritor şi, prin urmare, stă ascunsă.
3) Fiica lui Cipselos, soția lui CRESFONTES (vezi) şi mama lui Epitos (vezi EPITOS, 2).
► *Prezențe în literatura antică.* Faptele Me-ropei (3) sînt povestite în tragedia *Cresfontes* a lui Euripide (pe care o cunoaştem doar din unele fragmente) şi în diferite pasaje din Pausanias, Apollodor, Plutarh şi Hyginus *(Fabule,* 184).
► *Prezențe în literatura modernă.* Tragedii purtînd numele Meropei au scris P. Torelli şi A. Zeno; cea mai celebră operă pe această temă a fost însă *Merope* a lui S. Maffei, cu care autorul îşi propunea să înnoiască teatrul tragic italian. în jurul tragediei lui Maffei s-a iscat o vie dispută, avîndu-i ca protagonişti pe Voltaire (autorul unei noi versiuni a dramei), P. Clement, Lessing şi mai ales Alfieri, şi el autor al unei *Merope* opuse celei a lui Maffei, pe care a criticat-o sever. O tragedie omonimă au scris J. Garrett de Almeida şi A. Mâtesis, iar lui M. Arnold îi datorăm o dramă poetică cu acelaşi titlu. Merope dă titlul unei cărți din *Laudele* lui D'Annunzio. Succesul subiectului se datorează şi unui mare număr de opere muzicale, unele dintre ele inspirate din textul lui A. Zeno.
Merops (gr. Mepo\|j, -oirog; lat. *Merops, -opis).* Regele etiopienilor şi soțul Climenei. Helios,
Soarele, îndrăgostit de soția lui Merops, 1-a zămislit cu ea pe Faeton (Ovidiu, *Metamorfoze,* 1.763 şi 2.184).
Mesager. în mitologie, mesagerii zeilor sînt, în principal, Hermes şi Iris, pe care Platon *(Cratylos,* 407e, 408b) îi defineşte ca fiind *angheloi.* Izvoarele folosesc acelaşi termen pentru a le desemna pe Hecate şi Artemis, care au rolul de mesagere ale lumii morților şi ale zeilor infernali Hades şi Persefona.
Mesapios (gr. Meo-aouuog, -ou; lat. *Messa-pus, -i).* Principe grec legendar, care a dat numele regiunii Mesapia din Italia meridională. Este amintit de Strabon (9.2.13) şi diferă de alt personaj legendar, de origine etruscă şi fiul lui Neptun, pe care Vergiliu *(Eneida,* 7.691 şi urm.) îl prezintă ca fiind aliatul lui Turnus, menționînd şi că era invulnerabil.
Meseis sau **Mesis** (gr. MecrcrTiig, *-C8oq). Izvor* mitic, situat în regiunea greacă Laconia.
Mesena (gr. MecrcTTivT), -T)£; lat. *Messene, -es).* Eroina eponimă a Meseniei şi a cetății Mesena. Era fiica lui Triopas, regele Ar-gosului, şi soția lui Policaon; în Mesenia, eroinei şi soțului ei li se aduceau onoruri divine.
Mesenia (gr. Meff<TT)\i(o, *-<xq*; lat. *Messenia, -ae).* Regiune greacă ale cărei culte şi mituri le cunoaştem mulțumită lui Pausanias, care descrie templele şi uzanțele religioase de aici. Unul dintre cele mai originale culte era cel al Andaniei, cu caracter misteric şi răspîndit în special în epoca elenistică. Cultele locale le erau închinate celor doi mari eroi ai regiunii, eponima MESENA (vezi) şi iscusitul ARISTOMENES (vezi). Lui Zeus îi era închinat un cult specific pe muntele Itome, de la care deriva epitetul *Itomas.* Celelalte culte, deşi prezintă nuanțe locale caracteristice, sînt în general comune regiunilor limitrofe ale Greciei. Faptele eroilor locali Mesena şi Aristomenes constituiau, probabil, subiectul unor opere poetice -pierdute - ale poetului cretan Rhianos, la care face trimitere Pausanias în descrierile transmise pînă la noi.
Messor. Veche divinitate venerată în Roma arhaică, despre care se credea că ocroteşte secerişul (de la *meto,* „a secera").

Mesteacăn. Din acest copac, cunoscut de romani, care îl considerau originar din Galia, se confecționau fasciile ce constituiau însemnele puterii magistraților. Tot din mesteacăn se făceau şi torțele nupțiale, folosite în ziua căsătoriei întrucît erau considerate de bun augur (Pliniu, *Naturalis historia,* 16.30).
Mestra (gr. MfjcrTpa, -ag ; lat. *Mestra, -ae).* Fiica lui Erisihton şi nepoata lui Triopas ; Ovidiu *(Metamorfoze,* 8.872) o indică cu epitetul Triopeida.
Meta (gr. MfJTa, -T|g). Numele primei soții a regelui Egeu din Atica. Era fiica lui Hoples; nu a avut copii, fapt destul de rar în mitologie, unde unirile sînt de obicei fecunde, mai ales dacă protagoniştii sînt de origine divină. De altfel, Egeu nu a putut avea copii nici cu cea de-a doua soție, Chalciope.
Metabus (lat. *Metabus, -l).* Numele unei căpetenii a volscilor, tatăl CAMILLEI (vezi). Vezi şi METAPONTOS.
Metagitnia (gr. T<x MeTafeiTvia). Sărbători religioase greceşti care aveau loc la Atena în luna Metagitnion (vezi CALENDAR) în cinstea lui Apollo *Metagitnios,* ocrotitorul alianței şi unirii între vecini. Probabil că scopul sărbătorii era, după cum spune Plutarh în *Tezeu,* acela de a reevoca sine-cismul diferitelor regiuni ale Aticii, pe care Tezeu îl favorizase.
Metagitnion (gr. MeTctYeiTviuSv, -iuvoe;). Lună din calendarul atic, corespunzătoare lui august-septembrie (vezi CALENDAR) ; apare şi în calendarul altor centre (Delos, Milet, Samos, Efes). Numele ei derivă din cel al sărbătorilor METAGITNIA (vezi), celebrate în cinstea lui Apollo *Metagitnios.*
Metagitnios (gr. MexaȚeCTViog, -ou). Epitet al lui Apollo (vezi METAGITNIA).
Metamorfoză. Trecerea unui zeu, a unui om sau a unui animal (ori a unui obiect) într-o formă diferită, la intervenția divinității, în poezia greacă veche, transformările de acest gen îi au de obicei ca protagonişti pe zei, care iau diferite înfățişări pentru a li se arăta muritorilor şi a le transmite mesaje; în aceste cazuri, uneori nu este vorba de metamorfoze propriu-zise, ci de simpla asumare de către zei a unei forme vizibile. în poemele homerice, astfel procedează Atena, care vine în Itaca luînd înfățişarea lui Mentes, regele din Tafos (în cîntul 1 din *Odiseea),* sau pe cea a lui Mentor pentru a-1 sprijini pe Telemah împotriva pețitorilor (în cîntul 2) sau pe aceea a unui tînăr păstor (în cîntul 13) pentru a i se arăta lui Ulise, ajuns în sfîrşit în Itaca. De obicei, zeii se transformă pentru o perioadă limitată; în cazul lor, metamorfoza nu este ireversibilă, ci serveşte strict scopurilor lor. Adesea zeii iau cele mai felurite înfățişări atunci cînd se unesc cu muritorii. Maestrul acestor

transformări este Zeus, capabil să ia înfățișarea unui taur ca să o atragă pe Europa, a unei lebede ca să o seducă pe Leda, a unui vultur ca să-1 răpească pe Ganimede şi chiar a unei ploi de aur ca să se apropie de Danae. Zeus nu este însă singurul zeu ce recurge la această stratagemă pentru a-şi satisface capriciile amoroase. Posei-don nu rămîne mai prejos ; el ia înfățișarea unui delfin ca să se apropie de Melanto, care îl va aduce pe lume pe eroul Delfos. Unii zei sau eroi au caracteristica de a putea lua, după bunul lor plac, orice formă vor; este cazul lui Peleu, al lui Thetis sau al lui Proteu, despre ale cărui capacități de transformare a rămas o amintire în adjectivul „proteiform", prezent în diferite limbi moderne.
Zeii nu se mulțumesc să se transforme pe sine cînd vor; în multe cazuri îi metamorfozează pe oameni, ca să-i pedepsească pentru greşelile lor sau ca să-i ferească de moarte. Despre acest gen de metamorfoze vorbeşte mai ales poezia din epoca elenis-tico-romană, care nu s-a limitat să creeze legende sugestive şi povestiri pline de gingăşie, ci adesea şi-a propus să explice în cheie poetică, tocmai prin intermediul metamorfozelor, originea fenomenelor naturale, a plantelor, animalelor sau constelațiilor. De obicei, metamorfozele de acest tip sînt ireversibile, spre deosebire de cele ale zeilor. Ele pot fi o consecință a iubirii zeilor, care se înduioşează de soarta unui muritor şi îi stabilesc pentru totdeauna destinul, sub o formă diferită, aşa cum se întîmplă cu Adonis, Hiacintos, Filemon şi Baucis, Narcis, Dafne, Heliadele şi mulți alții (victoria asupra morții fiind asigurată de faptul că protagonistul, într-un mod în legătură cu

care poeții se arată destul de reticenți, se transformă nu într-o singură floare, într-un singur copac sau într-un singur obiect, şi acesta caduc şi destinat pieirii, ci în întreaga specie, ce va continua să păstreze în timp amintirea celui din care descinde). Nu întotdeauna însă aceste transformări reprezintă o răsplată, un mod de a te sustrage unui destin potrivnic sau morții; dim-potrivă, adesea constituie pedeapsa zeilor pentru o vină a muritorilor. Este cazul Miniadelor, transformate în lilieci pentru că nu au vrut să celebreze cultul lui Diony-sos, sau al piraților din Marea Tireniană, pe care Dionysos, prizonierul lor, îi pre-schimbă în delfini ca să se elibereze, sau al regelui scit Lincos, pe care Demetra îl pedepseşte pentru că 1-a omorît pe Tripto-lem, preschimbîndu-1 în rîs, sau al necredinciosului Licaon, care pentru că i-a dat lui Zeus să mănînce carne de om este trans-format în lup; şi exemplele pot continua. O metamorfoză singulară este cea a prezicătorului Tiresias, care, pentru că a ucis femela unui şarpe în timpul acuplării, e prefăcut (temporar) în femeie. O metamorfoză care implică toate personajele unei legende poate să rezolve o situație narativă deosebit de complexă, fără cale de ieşire, sau să elibereze o povestire de tensiunea ajunsă la paroxism, evitînd sfîrşitul dramatic, aşa cum se întîmplă în povestea lui Tereu, unde, pentru a se evita o tragică baie de sînge, toți protagoniştii sînt transformați în păsări.
în povestirile mitografilor, metamorfozele par să sugereze ideea unei continuități a naturii, existența unui fir comun ce leagă plantele şi animalele, oamenii şi lucrurile, permițînd trecerea continuă, contactele şi schimburile dintre regnuri. în mod excepțional, metamorfozele pot să nu fie opera zeilor, ci a celor care au descoperit acest fir comun şi secret ce leagă oamenii, animalele, plantele şi lucrurile, adică pot să reprezinte rezultatul magiei, într-adevăr, aşa cum se întîmplă în folclorul multor popoare, tot astfel în lumea clasipă magii îi pot transforma pe oameni; cel mai cunoscut exemplu este cel al vrăjitoarei Circe, care, în *Odiseea,* îi transformă în porci pe tovarăşii lui Ulise. Nu mai puțin cunoscut este cazul transformării lui Lucius, protagonistul *Metamorfozelor* lui Apuleius, care, din cauza unei
nefericite greşeli, nu se preschimbă în pasăre, aşa cum i-a cerut vrăjitoarei ce-i este musafiră, ci într-un măgar.
Pentru detalii relative la miturile menționate vezi rubricile respective.
► *Prezențe în literatura antică.* Pe lîngă faptul că apare ocazional în principalele opere literare ale lumii clasice, tema metamorfozelor a constituit subiectul unor culegeri de povestiri mitologice specifice, redactate în special în epoca elenistico-romană. Valoarea lor poetică şi literară nw este *\niifqrm&,* întrucît se merge de la culegerile mitografilor ce urmăresc să le ofere poeților breviare, cu scurte sinteze ale povestirilor inspirate din metamorfoze, deci cu o mare utilitate practică, însă prea puțin importante pe plan artistic, la operele poetice propriu-zise. Printre cele dintîi se numără *Biblioteca* de Apollodor, *Constelațiile* de Eratostene (dedicate povestirilor despre metamorfozări în corpuri cereşti), *Fabulele* şi *Astronomica* de Hyginus, *Transforma-tiones* de Antoninus Liberales ; dintre cele din urmă se remarcă prin amploare şi valoare literară *Metamorfozele* lui Ovidiu şi *Metamorfozele* lui Apuleius, cunoscute şi ca *Măgarul de aur.*
► *Prezențe în literatura medievală, modernă şi contemporană.* Succesul temei metamorfozelor în cultura occidentală este, în mare parte, legat de cel al operei lui Ovidiu, ce a constituit legătura prin care mitologia clasică a fost transmisă Evului Mediu şi epocilor următoare. *Integumenta super Ovidii Metamorphoses,* traducerile lui Simintendi, Buonsignori, Giovanni del Virgilio, publicarea acelui *Ovide moralise* reprezintă tot atîtea etape ale răspîndirii temei metamorfozelor în literaturile occidentale. Din povestirile despre metamorfoze, preluate de la Ovidiu sau Apuleius, se inspiră, printre alții, Ariosto, Boiardo, Firenzuola, Marino şi D'Annunzio în Italia, Lope de Vega, Calderon, Camoes şi Cervantes în Spania, Chaucer, Marlowe, Shakespeare, Milton, Dryden, Swift, Shelley, Swinburne şi Shaw în Anglia, Goethe în Germania. Cea mai celebră reelaborare a temei în epoca modernă este, fără îndoială, cea a lui Franz Kafka, din *Metamorfoza.*
Metanira (gr. Metaveipa, -ac;; lat. *Meta-nira, -ae).* Soția lui Celeos şi mama lui Triptolem. Pentru detalii vezi CELEOS. îi era închinat un cult la Eleusis (Pausanias, 1.39.2).

Metapontos (gr. Me-raTrovToe;, -ou; lat. *Metapontus, -i).* Erou care a dat numele cetății Metapont din Magna Grecia. Potrivit unor izvoare, ar trebui identificat cu METABUS (vezi), al cărui nume ar reprezenta forma barbară a celui grec, Metapontos. în jurul celor două nume există diferite legende, uneori dificil de conciliat între ele. Astfel, prima soție a lui Metapontos a fost Siris, eroină care a dat numele cetății Siris din apropiere de Metapont; se credea că Siris era o nereidă, fiica regelui Morges. Metabus era fiul lui Alibas, care, la rîndul lui, era un geniu din Temesa sau un rîu infernal; de asemenea, era considerat regele volscilor. Familia lui Metapontos se înrudea cu Eol, regele vînturilor,

amintit în *Odiseea;* se credea că Metapontos era fiul lui Sisif şi nepotul lui Eol sau, mai adesea, că era tatăl adoptiv al lui Beotos şi al lui Eol cel Tînăr. Potrivit unei versiuni a mitului, Poseidon a lăsat-o însărcinată pe Arne, fiica lui Eol. Tatăl ei i-a încredințat-o lui Metapontos, neavînd încredere în iubirea lui Poseidon; Metapontos a devenit astfel tatăl adoptiv al lui Eol cel Tînăr şi al lui Beotos, cei doi fii ai lui Poseidon născuți de Arne. în unele versiuni, în locul Arnei apare MELANIPE (vezi); în altele, Metapontos este căsătorit cu Teano. Numeroasele variante ale poveştii lui Metapontos, determinate, evident, de nevoia de a explica în formă mitică întemeierea cetăților, susțin că Metapontos se înrudea cu familia lui Eol şi cu diferite personaje din ciclul legendelor din mediul tesalo-beoțian, ca Eol, Arne şi Melanipe.

► *Prezențe în literatura antică.* Identificarea lui Metabus cu regele volscilor este amintită de Servius; legendele referitoare la legătura dintre Metapontos şi Eol făceau obiectul unei tragedii, pierdute, a lui Euri-pide, *Melanipe înlănțuită,* şi al povestirilor lui Diodor din Sicilia, Strabon, Antioh şi Hyginus.

Metempsihoză. Mitologia atribuia prima formulare a teoriei metempsihozei - migra-ția sufletului dintr-un trup în altul prin intermediul unor incarnări succesive - lui Siros, pentru care oferea diferite genealogii şi care era considerat şi inventatorul matematicii (vezi SIROS). Această credință, răspîndită în special în rîndul sectelor mis-
terice orfico-pitagorice, consta în credința că după moartea trupului sufletul se reincarna, după o perioadă mai lungă sau mai scurtă petrecută în lumea de dincolo şi după ce bea din apa rîului Lethe (sau Ame-lethe), care îl făcea să uite viața trecută şi ce a văzut în lumea morților. Obiect de reflecție filosofică, metempsihoză găseşte în paginile lui Platon şi în special în mitul lui ER (vezi) cea mai sugestivă ilustrare. Printre personajele mitologice cărora li se atribuiau incarnări succesive se numără Etalides, fiul lui Hermes, căruia tatăl său îi dăduse capacitatea extraordinară de a-şi aminti tot ce i se întîmpla, atît atunci cînd era mort, cît şi atunci cînd era viu, şi care în cele din urmă s-a incarnat în Pitagora, după ce a trecut prin existența eroului Euforbos (vezi ETALIDES).

► *Prezențe In literatura antică.* Trimiteri la doctrina metempsihozei se găsesc mai degrabă în textele filosofice decît în cele propriu-zis mitologice, în special la Platon, *Menon,* 81b şi urm.; *Phaidon,* 81e şi urm., 113a ; *Phaidros,* 249b; *Timaios,* 42b şi urm.; *Republica,* 619b-621d.

Metimneos (gr. Me-frujivaloc;, -ou). Zeul grec al vinului nou.

Metioh (gr. MTITIOXOC;, -OU). Erou grec de origine frigiană, legat de mitul Partenopei, eroina care a dat numele cetății Napoli, numită în vechime Partenope. îndrăgostit de tînăra Partenope, Metioh era iubit la rîndul lui de fată, deşi aceasta făcuse jură-mîntul de castitate. Partenope şi-a părăsit patria şi s-a refugiat în Campania, unde s-a consacrat cultului lui Dionysos.

Metiohe (gr. MT|TI6XTI, -T]g). Eroină greacă, sora MENIPEI (vezi).

Metion (gr. MTITIWV, -ovoe;). Erou din Atica; făcea parte din stirpea celor mai vechi regi ai Atenei. Uneori este considerat fiul lui Erehteu şi al Praxiteei, alteori fiul lui Eupa-lamos şi nepotul lui Erehteu. Potrivit unor tradiții, este tatăl lui DEDAL (vezi), potrivit altora — bunicul lui; de asemenea, unele tradiții îl consideră tatăl lui Musaios. Soția lui a fost Alcipe sau Ifinoe. O altă tradiție spune că Metion era tatăl lui Sicion, eroul care a dat numele cetății omonime.

> *Prezențe în literatura antică.* Versiunile diferite şi uneori contradictorii referitoare la

genealogia lui Metion sînt relatate de Pausanias (9.3.2) şi Apollodor *(Biblioteca,* 3.15.1).

Metis (gr. MTJTI£, -160c;; lat. *Metis, -idiş).* Personificarea prudenței, zeița Metis (literal, numele înseamnă „sfat înțelept") era fiica lui Tethys şi a lui Oceanos (Hesiod, *Teogonia,* 358) şi a fost prima soție a **lui** Zeus. Era cea mai înțeleaptă dintre zei şi 1-a ajutat pe Zeus atunci cînd frații săi au fost înghițiți de CRONOS (vezi). Mai tîrziu a devenit soția lui Zeus, însă, cînd era pe punctul să o nască pe Atena, Zeus, temîn-du-se că fiul care urma să vină pe lume avea să fie mai înțelept decît el, a înghițit-o pe Metis. De atunci Metis a rămas ascunsă în măruntaiele zeului; stratagema lui Zeus nu a împiedicat însă naşterea Atenei, care s-a ivit din capul acestuia (pentru detalii vezi ATENA). în acelaşi timp, ținînd-o pe Metis înăuntrul său, Zeus a putut obține mereu sfaturile ei. Povestea lui Metis este relatată de Hesiod *(Teogonia,* 886 şi urm.).

Mezențiu (lat. *Mezentius, -i).* Rege din Caere sau din Agilla, în Etruria. A fost alungat de supuşi din cauza cruzimii sale şi s-a refugiat la curtea lui Turnus, regele rutulilor, pe care 1-a însoțit în războiul împotriva lui Enea şi a troienilor. El şi fiul său Lausus au fost uciși în luptă de Enea. Personajul este amintit în *Eneida* lui Vergiliu (cîntul 10). într-o versiune mai veche a mitului, relatată de Cato *(Origini),* Turnus şi Enea au căzut în luptă, iar Mezențiu a fost făcut prizonier sau chiar ucis de Ascaniu.

Micene (gr. Moxiyvou, -wv; lat. *Mycenae, -arum).* Una dintre cele mai vechi şi mai însemnate cetăți din Grecia arhaică, care în periodizarea modernă a dat numele celei mai vechi faze a culturii greceşti, numită „miceniană". în legătură cu originea cetății mitologia a elaborat mai multe legende. Se povestea că numele ei provine din cel al eroului Miceneu sau din cel al eroinei Micene, citată în *Odiseea* (2.120) şi într-un fragment din Hesiod ca fiica lui Inahos şi soția lui Arestor. Pausanias (2.16.3) lega originile mitice ale cetății de eroul Perseu, care ar fi întemeiat-o şi ar fi numit-o Micene, de la termenul grecesc

indicînd
vîrful tecii săbiei, care i-a căzut în acel loc, sau de la cuvîntul grecesc ce indică ciupercile: în locul unde avea să se ridice cetatea el a cules o ciupercă; cînd a smuls-o, din pămînt a țîșnit un izvor din care eroul însetat a băut apă limpede. Reședință preferată a Pelopizilor, mitica Micene a atins punctul culminant al importanței și puterii sale în timpul domniei lui Agamemnon. Ecouri ale poveștii Atrizilor se regăsesc în numele cu care, încă din momentul descoperirii de către H. Schliemann, unele dintre cele mai însemnate rămășițe ale sale au fost și continuă să fie indicate (Tezaurul lui Atreu, Masca lui Agamemnon, Mormîntul Clitemnestrei, Mormîntul lui Egist etc).

Miceneu (gr. MoxT|veug, *-iuq).* Eroul eponim al cetății Micene. Se credea că era nepotul lui Foroneu (vezi).

► *Prezențe In literatura antică.* Pausanias (2.16.3-4) oferă genealogia lui Miceneu și consemnează ipoteza că el ar fi dat numele cetății Micene, însă declară că nu împărtășește opinia potrivit căreia numele cetății ar deriva din cel al eroului.

Midas (gr. *MC&aq,* -ou; lat. *Midas* sau *Mida, -ae).* Fiul lui Gordios (vezi) și regele Frigiei, cunoscut pentru averile sale extraordinare, devenite proverbiale. Potrivit legendei, în semn de recunoștință pentru generozitatea sa față de Silen, tovarășul și maestrul lui Dionysos, acesta din urmă a făgăduit să-i îndeplinească o dorință. Midas i-a cerut ca tot ceea ce atingea să se transforme în aur. Dorința i-a fost îndeplinită imediat, însă a avut consecințe inimaginabile, care i-au pus regelui nu puține probleme: chiar și mîncarea pe care o ducea la gură devenea aur în mîinile sale. Prin urmare, Midas s-a văzut obligat să-1 roage pe zeu să-i ia înapoi darul și să înlăture efectele nemaiîntîlnitei puteri pe care i-o dăduse. Dionysos i-a poruncit să facă baie în apa rîului Pactol; aceasta a șters orice urmă a puterilor extraordinare ale regelui și, potrivit tradiției, din acea zi a devenit bogată în aur.

Midas a fost martorul unei întreceri muzicale între Apollo și Pan, arbitrată de zeul apelor Tmolos. Acesta 1-a declarat în-vingător pe Apollo, însă Midas a votat în favoarea lui Pan; ca să-1 pedepsească,

Apollo a făcut să-i crească o pereche de urechi de măgar. Regele se rușina de această podoabă prea puțin onorabilă și a încercat în toate felurile să o ascundă. în ciuda atenției sale și a bonetei frigiene care le acoperea, urechile au fost descoperite de bărbier atunci cînd i-a scos boneta ca să-i aranjeze părul. Midas i-a poruncit să nu dezvăluie nimănui secretul, însă bărbie-rul, neputînd să păstreze o asemenea taină și vrînd în același timp să nu stîrnească mînia suveranului, a șoptit știrea într-o crăpătură a pămîntului. Cu inima împăcată, bărbierul a crezut că reușise să păstreze secretul, dar în locul unde spusese că Midas avea urechi de măgar a crescut o trestie care le murmura tuturor trecătorilor știrea șoptită de bărbier, făcînd-o astfel publică. Bărbierul a fost condamnat la moarte, iar urechile de măgar ale lui Midas au devenit proverbiale.

Se povestea că Midas avea niște grădini minunate, unde creșteau trandafiri superbi și trăia un satir sau un silen. Dorind să afle secretele înțelepciunii sale, Midas 1-a prins și 1-a îmbătat cu vin amestecat cu apa luată dintr-o fîntînă din grădină; izvoarele nu ne spun însă ce răspunsuri a dat satirul la întrebările regelui.

► *Prezențe în literatura antică.* Povestea cea mai completă a întîmplărilor lui Midas este cea a lui Ovidiu, *Metamorfoze,* 11; alte trimiteri găsim în special la Hyginus *(Fabule,* 191), Persius *(Satire,* 1.121) și Herodot (8.138), unde sînt menționate celebrele grădini ale regelui Midas, în care creșteau trandafiri cu șaizeci de petale. Grădinile, a căror descriere și situare variază, apar și în *Anabasis* de Xenofon (1.2.13).

► *Prezențe în literatura modernă.* Personajul a fost interpretat în cheie satirică de J. Lyly și J. Swift. Mary Shelley, creatoarea lui Frankenstein, a scris o operă teatrală intitulată *Proserpina și Midas.*

Midias (gr. MeiSCag, -ou). Erou din Tesalia, tatăl lui Euridamas. Potrivit tradiției, pentru că Euridamas 1-a ucis pe Trasilos, fratele acestuia s-a răzbunat omorîndu-1 la rîndul lui pe Euridamas și a instituit obiceiul, atestat în *Iliada,* de a tîrî trupul ucigașului în jurul mormîntului victimei sale; așa face Ahile cu trupul lui Hector, tîrîndu-1 în jurul mormîntului lui Patroclu, pe care eroul troian îl ucisese.

Miel. în religia greacă și în cea romană, mielul era unul dintre animalele cel mai des oferite ca jertfă zeilor. în Grecia era tipic sacrificiul unui miel negru, oferit lui Zeus pentru ca acesta să-i apere pe oameni de furtuni și inundații. în mitologie se amin-tește un miel cu lîna de aur, pe care Atreu îl descoperise în turma sa și promisese să-1 sacrifice în cinstea Artemisei. Mai apoi însă el s-a răzgîndit, oprind mielul pentru sine și ascunzîndu-i lîna într-o ladă. Soția sa, Erope, i-a dezvăluit acest lucru lui Tiest, fratele lui Atreu și iubitul ei; astfel, lîna s-a aflat în centrul disputei celor doi frați pentru tronul Micenei, întrucît Tiest a propus ca tronul să i se acorde celui ce avea lîna de aur, iar Atreu, convins că o avea, a acceptat această condiție fără să știe că, pe furiș, Erope i-o dăduse rivalului său. Pentru a răzbuna trădarea soției care furase lîna de aur, Atreu i-a pregătit lui Tiest o masă la care i-a servit carnea copiilor săi (pentru alte detalii vezi Atreu).

Mielul apare frecvent în fabulistica antică (Esop, Fedru), ca protagonist al unor istorisiri în care personifică sfiala, blîndețea, candoarea și slăbiciunea, adesea în contrast cu lupul și ca victimă a acestuia. Datorită blîndeții și curățeniei sale, precum și rolului de animal sacri-ficial prin excelență, va deveni un simbol al lui Hristos.

Mienos (gr. Mutivoc;, -ou). Erou care a dat numele unui munte. Acuzat de mama sa vitregă că îi ațìnea calea, a fugit de tatăl său, Telestor, care îl urmărea, și s-a aruncat de pe o stîncă.

► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit în tratatul *De fluminibus* al lui Pseudo--Plutarh.

Miere. în mitologia clasică, mierea reprezintă adesea simbolul hranei superioare, spirituale, rezervate înțelepților, inițiaților și zeilor. Albinele l-au hrănit cu miere pe micul Zeus (vezi Melisa) ; se amintește chiar numele uneia dintre ele, Panacris (vezi; nu avem însă alte informații despre ea). Zeița galică Nantosvelta avea ca atribut un stup, care o individualizează în reprezentările figurate. Se povestea că Pitagora se hrănea doar cu miere și că tot cu miere fusese hrănit micul Pindar. Po-vestirile despre copii abandonați care sînt

hrăniți cu miere apar destul de frecvent în mitologie; lui Iamos, fiul Evadnei, mierea îi este adusă de doi șerpi. Mierea era considerată un aliment mai ales spiritual, dar și un simbol al purificării, al revelației și al începutului unei noi existențe. Din acest motiv, în unele ritualuri misterice, cum sînt cele mithraice, mierea era folosită pentru spălat și purificare, iar în Miste-rele Eleusine dobîndea valoarea de simbol al unei noi vieți. Preotesele Demetrei de la Eleusis erau numite melise, de la

numele mierii pe care una dintre ele a folosit-o pentru prima oară ca aliment. Mierea reprezenta un ingredient utilizat frecvent în libaţii şi în sacrificiile aduse zeilor. Numai ocazional ea capătă valenţe negative, ca în mitul micului Glaucos, fiul lui Minos, care s-a înecat într-un butoi cu miere pe cînd urmărea un şoarece (vezi GLAUCOS, 2). Pentru alte detalii vezi şi ALBINĂ.

Migdal. Migdalul apare în mitul lui Filis, fiica unui rege din Tracia care s-a îndrăgostit de Demofon, unul dintre fiii lui Tezeu. Ziua nunţii fusese deja stabilită, cînd Demofon a plecat, promiţînd că se va întoarce curînd. Nu s-a întîmplat însă aşa, iar Filis s-a dus în zadar în port să-1 aştepte. în cele din urmă, disperată, fata s-a spînzurat, iar zeii înduioşaţi au transformat-o într-un migdal. Demofon s-a întors în Tracia după moartea lui Filis şi, disperat, a îmbrăţişat arborele în care fusese transformată iubita lui; migdalul, care nu avea nici frunze şi nici roade, a înverzit miraculos la acea îmbrăţişare. Există versiuni diferite ale acestui mit (vezi FILIS). Migdalul apare şi în mitul lui Agdistis, hermafroditul născut din sămînţa lui Zeus căzută pe pămînt pe cînd regele zeilor visa. Zeii l-au castrat pe Agdistis, care a devenit femeie; din membrul tăiat a răsărit un migdal, "iar dintr-o migdală culeasă din acel arbore, pe care Sangaris, fiica zeului fluvial Sangarios, a pus-o în sîn a venit pe lume Attis (vezi AGDISTIS şi ATTIS).

Migdon (gr. MUŢSIOV, -ovog; lat. *Mygdon, -onis).* 1) Rege al Frigiei, amintit în *Iliada* (3.184 şi urm.) printre aliaţii troienilor; se spunea că a participat la războiul troian în semn de recunoştinţă faţă de Priam, care
la rîndul său îl ajutase în lupta împotriva amazoanelor. A fost tatăl unui erou pe nume Corebos, pretendent la mîna Casandrei, care a fost ucis sub zidurile Troiei.

2) Regele bebricilor. A fost învins de He-racle, care i-a cucerit regatul şi a întemeiat acolo cetatea Heracleea din Pont.

Mila (gr. MuXa, *-r\q*; lat. *Myla, -ae).* Numele unei nimfe de o frumuseţe extraordinară, de care s-a îndrăgostit Endimion; în acelaşi timp însă, ea a stîrnit şi gelozia Artemisei; ca să se răzbune, aceasta a transformat-o într-o muscă.

Milan. Uneori greu de distins, în povestirile mitologice, de şoim, milanul se caracterizează prin profundul respect faţă de ofrandele sacrificiale; chiar dacă e înfometat, nu fură niciodată rămăşiţele animalelor sacrificate pe altare. Dacă, din nenorocire, se întîmpla aşa ceva, acesta era considerat un semn de rău augur (Pliniu, *Naturalis historia,* 10.28). Milanului i se recunoştea domnia asupra cerului, legată de un eveniment precis : Briareu a ucis o fiinţă monstruoasă, ale cărei măruntaie îi dădeau celui care le ardea o putere ce nu putea fi contestată nici măcar de cel mai puternic dintre zei. Cînd se pregătea să ardă măruntaiele şi să devină deci stăpînul absolut al universului, un milan le-a furat şi i le-a dus lui Zeus, care i-a dat păsării, drept răsplată, domnia asupra cerului.

► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este amintit de Ovidiu, *Fastele,* 3.807-808.

Milanion (gr. MeiXavLwv, -uvoţ; lat. *Milanion, -onis).* Soţul Atalantei. Pentru detalii vezi ATALANTA.

Milas (gr. MuXag, -a). Numele unuia dintre Telchini, căruia i se atribuia inventarea morii pentru măcinarea griului.

Milasa (gr. Tâ MuAacra ; lat. *Mylasa, -orum).* Cetate din Caria, cunoscută pentru cultul lui Zeus, care avea aici trei temple: unul închinat lui Zeus *Carios,* un altul al lui Zeus *Osogos* şi un al treilea dedicat lui Zeus *Labrandeus* sau *Stratios* ; acesta din urmă se afla la Labraunda, pe colinele din partea de răsărit a cetăţii.

Miles (gr. MuXrig, -TITO^). Erou grec venerat în Laconia ca fiu al regelui spartan Lelex

şi tatăl Eurotei. Ca şi în cazul lui MILAS (vezi), lui i se atribuia inventarea morii de măcinat grîul.

Milet (gr. MiXT]Tog, -ou; lat. *Miletus, -i).* Celebră cetate ionică din Asia Mică, considerată de origine cretană şi întemeiată, potrivit tradiţiei, de Miletos (1). în mitologie şi în tradiţia epică, este locuită de carieni, care în timpul războiului troian au luptat alături de regele Priam împotriva aheilor. Puterea economică şi politică a Miletului a determinat faima sanctuarului lui Apollo *Didimeos,* unul dintre cele mai mari şi mai importante din lumea antică, sediul unui oracol şi încredinţat puternicei caste sacerdotale a BRANHIZILOR (vezi). Epitetul *Didimeos* cu care Apollo este uneori indicat face trimitere la cultul de la Milet.

Miletos (gr. MIXTITOC;, -OU; lat. *Miletus, -i).* Fiul lui Apollo şi al nimfei Aria sau, potrivit altor versiuni (Ovidiu), al Deionei (fiind numit din acest motiv Deionidul); era un tînăr de o frumuseţe extraordinară. Tradiţia spune că trăia în Creta; Minos, regele insulei, şi fraţii acestuia, Radamante şi Sarpedon, s-au îndrăgostit de el şi au intrat în conflict, fiecare dorind să-i obţină favorurile. Pentru că Miletos 1-a preferat pe Sarpedon, Minos 1-a alungat din Creta; Miletos, însoţit de o flotă numeroasă, a ajuns în Asia Mică, unde a întemeiat cetatea Milet. O versiune oarecum diferită a mitului spunea că Miletos voia să îi ia regatul lui Minos şi că acesta s-a mulţumit să-i facă doar cîteva reproşuri severe, fără să ia alte măsuri, de teamă să nu stîrnească mînia lui Apollo, tatăl lui Miletos; atunci tînărul a plecat din Creta, întemeind un nou regat în zona Miletului.

► *Prezenţe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 3.1.2; Diodor din Sicilia, 4.60; Ovidiu, *Metamorfoze,* 9.

Milon (gr. MiXtov, -ovoţ; lat. *Milo, -onis).* Cel mai celebru atlet grec din Antichitate. Faima de care s-a bucurat datorită numeroaselor victorii repurtate a determinat apariţia unui mare număr de povestiri care îl au ca protagonist. Milon era originar din Crotona şi a obţinut victorii în multe întreceri desfăşurate la Olimpia. Bătrîn, la mult timp după ce încetase activitatea sportivă, şi-a găsit un sfîrşit atroce şi neobişnuit.

Pe cînd călătorea singur pe un drum din Italia meridională, a văzut un stejar secular, al cărui trunchi era brăzdat de crăpături mari şi, poate ca să vadă dacă îi mai rămăsese ceva din forţa care îl făcuse faimos, a încercat să despice copacul, vîrînd mîinile în crăpături. Lemnul s-a strîns însă în jurul degetelor sale, iar Milon a rămas prizonierul copacului, pradă fiarelor, care l-au devorat.

► *Prezenţe în literatura antică.* Cutremurătorul episod este povestit de Aulus Gellius *(Noctes Atticae,* 15.16.1 şi urm.).

► *Iconografie.* în calitate de învingător la Olimpia, i-a fost ridicată o statuie în pădurea de lîngă Altis, în apropierea sanctuarului olimpic; tradiţia povestea că el însuşi a dus statuia în spate pînă la locul unde a fost înălţată. Milon poate fi recunoscut şi în grupul sculptural care îi înfăţişează pe Scila şi pe tovarăşii lui Ulise, aflat la Muzeul Torlonia; cu toate că iniţial reprezenta un alt personaj, statuia a fost restaurată, curios, ca Milon, poate pentru că subiectul (un bărbat puternic arcuit, atacat pe la spate de unul din cîinii Scilei) seamănă cu un grup baroc al lui P. Puget *(Milon devorat de fiare),* care probabil că a dat unele sugestii în momentul restaurării.

Mimalone (gr. MijxctXXovec;, -wv; lat. *Mi-mallones* sau *Mimallonides, -um).* Un alt nume cu care sînt indicate bacantele, în special în Macedonia. Pentru detalii vezi BACANTE şi MENADE.

Mimas (gr. Mijiaţ, -avrog; lat. *Mimas, -antis).* Numele unuia dintre giganţii care au participat la lupta împotriva zeilor din

Olimp (pentru detalii vezi GIGANŢI). A fost ars de Hefaistos cu o bucată de metal încins, apoi a fost ucis de un fulger.
Minerva (lat. *Minerva, -ae).* Corespondenta zeiţei Atena a grecilor, Minerva este una dintre cele mai însemnate divinităţi din panteonul roman. Iniţial, înainte ca identificarea cu Atena să fie completă, era ocrotitoarea activităţilor meşteşugăreşti; cu aceleaşi caracteristici o regăsim în lumea etruscă, unde este numită Menrva sau Menerva. Mai multe caracteristici ale zeiţei etrusce au fost transferate corespondentei latine; Menrva etruscă, de pildă, apare ca zeiţă care fulgeră (Servius, 1.42).
Asimilarea ulterioară cu ATENA (vezi) îi aduce

zeiţei noi prerogative. Ea este venerată ca zeiţă a înţelepciunii şi protectoare a tuturor artelor, meseriilor şi comerţului. E considerată îndrumătoarea soldaţilor în luptă, cea care asigură victoria prin prudenţă, curaj şi tenacitate; aspectul său războinic este prezent şi în iconografie, unde de cele mai multe ori apare înarmată şi purtînd coif pe cap. Adesea învingătorii îi dedicau prada de război.
De asemenea, se credea că inventase instrumentele muzicale, în special pe cele de suflat, foarte importante în riturile religioase, romane şi utilizate într-un rit purificator ce avea loc în ultima zi a marilor sărbători închinate Minervei.
Sub ocrotirea ei se aflau cele mai diferite activităţi, de la tors şi ţesut la arta prelucrării lînii, şi, în general, tot ceea ce trebuia executat prin gîndire şi reflecţie; într-un anumit sens, ea reprezintă o personificare a puterii minţii.
Stau mărturie o serie de expresii de uz comun în latină, care au devenit proverbiale şi unde numele zeiţei se identifică cu noţiunile de gîndire şi bun-simţ: *crassa Minerva,* „de bun-simţ" (Horaţiu, *Satire,* 2.23); *pingui Minerva,* „doar cu bun-simţ", „fără pretenţii" (Cicero, *De amiciţia,* 19); *invita Minerva,* „fără talent" (Cicero, *De officiis,* 1.110); *sus Minervam docet,* „un prost îi dă lecţii înţeleptului" (Cicero, *Acad.,* 1.18).
► *Epitete.* Dintre numeroasele apelative ce o caracterizează pe zeiţă în lumea romană, ca şi în cea greacă (vezi ATENA, ZEIŢĂ), cele mai răspîndite sînt Minerva *Vindecătoarea,* Minerva *Chalcidica* şi *Victoria,* ultimul cu trimitere la rolul ei de ocrotitoare a victoriilor militare.
► *Răspîndirea cultului.* La Roma, Minerva avea un altar în templul de pe Capitoliu, împreună cu Iupiter şi Iunona, alături de care apărea într-o veche triadă; alte temple şi altare ale ei se ridicau mai ales pe colinele Caelius, Aventin şi Esquilin. In micul templu situat la poalele colinei Caelius, Minerva era venerată cu epitetul *Capta.* Un templu celebru se afla pe *Pro-montorium Minervae,* în Campania, la sud de Sorrento, astăzi Punta delle Campa-nelle, şi se spunea că fusese construit de Ulise. Pe acelaşi promontoriu îşi aveau sălaşul sirenele. Un alt templu splendid şi faimos *(Minervium)* se ridica la miazăzi
de Hydruntum, în Calabria. Minerva era celebrată în timpul unor sărbători solemne, numite Quinquatrus. Cea mai importantă avea loc după Idele din martie şi dura cinci zile; era celebrată în special de medici, artizani şi meşteri. Mai tîrziu, în luna iunie, avea loc sărbătoarea flautiştilor oficiali care cîntau în timpul ritualurilor religioase, şi ei aflaţi sub ocrotirea zeiţei; cu această ocazie erau purificate instrumentele muzicale destinate cultului, în epoca imperială s-a răspîndit cultul Atenei ca zeiţă a victoriei, pe care l-am amintit, iar Domiţian a instituit în cinstea ei o serie de sărbători celebrate pe Cîmpul lui Marte.
► *Iconografie.* în arta romană, Minerva este asimilată în general Atenei, ale cărei atribute le preia; din epoca romană datează numeroase copii de statui greceşti. în perioada imperială, sculpturile înfăţişînd-o pe Minerva sau Triada Capitolină se răspîn-desc şi în provincii. Pentru alte detalii vezi ATENA.
Miniade (gr. MivutxSeţ, -wv; lat. *Minyei-des, -uni).* Cu acest nume sînt indicate cele trei fiice ale regelui Minias din Orhome-nos, Arsipe, Alcatoe şi Leucipe (cunoscute, de asemenea, sub nume uşor diferite: Arsi-noe, Alcitoe şi Leucipe), pe care Dionysos le-a pedepsit, făcîndu-le să-şi piardă minţile, pentru că dispreţuiseră cultul său; potrivit unei versiuni a mitului, au fost transformate în lilieci. Pentru detalii vezi LEUCIPE, 2. De mitul lor se lega originea sărbătorilor numite Agrionia, care aveau loc în Orhomenos.
Minias (gr. Mivoaţ, -a; lat. *Minyas, -ae).* Regele cetăţii Orhomenos din Beoţia, care a dat numele minienilor, amintiţi de Homer ca locuitori ai regiunii Orhomenos. Era fiul (sau, potrivit altor genealogii, nepotul) lui Poseidon şi dispunea de averi fabuloase. în vremea lui Pausanias se povestea despre tezaurul lui de la Orhomenos, ce corespundea probabil unui mormînt micenian. A avut trei fiice, numite MINIADE (vezi), pe care mitul le asociază cultului lui Dionysos, şi numeroşi fii, născuţi de Eurianasa. Argonauţii erau consideraţi în mare parte urmaşii săi, deşi în realitate puţini dintre ei aveau o genealogie care să îi lege de numele lui sau de ale fiicelor sale (printre aceştia se număra Iason).

> *Prezenţe In literatura antică.* Principalele menţiuni ale personajului se găsesc în diferite pasaje din Pausanias, precum şi în comentariile şi scoliile la poemele homerice şi la *Argonauticele* lui Apollonios din Rodos.
Minieni (gr. Mivucu, -wv; lat. *Minyae, -arum).* Astfel sînt numiţi, în poezia şi mitologia greacă, argonauţii în general, în-trucît mulţi dintre ei erau urmaşii regelui MINIAS (vezi), şi, de asemenea, fiii pe care argonauţii i-au avut cu femeile din Lesbos în peregrinările din timpul expediţiei lor (vezi ARGONAUŢI).

Minos (gr. *Mivioq, -uoq;* lat. *Minos, -ois).* Fiul lui Zeus şi al Europei şi fratele lui Radamante şi al lui Sarpedon; a fost regele Cretei, iar după moarte - regele lumii infernale. Tradiția privitoare la el nu este univocă, inclusiv pentru că povesteşte despre diferite dinastii de suverani cu acest nume care au domnit în Creta. Prin urmare, nu este sigur dacă trebuie să vorbim despre mai multe personaje, care uneori se confundă unul cu altul, sau, mai simplu, despre unul singur, căruia i se atribuiau însă mai multe origini.

în unele izvoare, un Minos, fiul lui Licastos, trecea drept nepotul său. Şi acest Minos era regele Cretei şi legislator. Lui îi atribuie Diodor din Sicilia, încercînd să opereze o distincție netă între acest al doi-lea Minos şi fiul lui Zeus, bine cunoscutele fapte pe care alți scriitori le asociau cu fiul lui Zeus şi în special pe Pasifae - soția
lui şi fiica lui Helios, Soarele - cu care i-a avut pe Androgeu, Ariadna şi Fedra. Ca să-1 răzbune pe Androgeu şi nedreptatea suferită de acesta la Atena (vezi ANDROGEU), a pornit război împotriva atenienilor, iar după ce a obținut victoria le-a impus un tribut greu: ei trebuiau să trimită în Creta în fiecare an (sau, potrivit altor versiuni, din nouă în nouă ani) şapte băieți şi şapte fete de familie nobilă, care erau oferiți Minotaurului ca să-i devoreze. MINOTAURUL (vezi) erau un monstru jumătate om şi jumătate taur, născut din unirea Pasifaei cu taurul alb din Creta; el era ținut prizonier în labirintul construit de Dedal, care făurise şi vaca în interiorul căreia se ascunsese Pasifae ca să atragă taurul (pentru alte detalii vezi DEDAL).

Monstrul a fost ucis de Tezeu; acesta a fost ajutat de Ariadna, fiica lui Minos, care se îndrăgostise de el (vezi ARIADNA şi TEZEU).

Ca să scape de mînia lui Minos, Dedal a fugit din Creta în zbor, folosind două aripi pe care le făurise singur din pene şi ceară, şi a ajuns în cele din urmă în Italia meridională, iar apoi în Sicilia; Minos 1-a urmărit cu flota sa, dar a fost ucis de Cocalos, miticul rege din Sicilia care îl găzduia de Dedal: fiicele regelui l-au spălat pe oaspete, aşa cum se obişnuia în lumea lui Homer, însă au folosit apă clocotită sau păcură (Herodot, 7.170.1). Potrivit unei povestiri amuzante, ca să-1 recunoască pe Dedal, aflat la curtea lui Cocalos, Minos a recurs la un expedient ingenios : i-a dat lui Cocalos o cochilie răsucită, promițînd

STIRPEA LUI MINOS
Zeus —i— *Europa*
Pasifae —i— Taurul Minotaurul
Sarpedon
Radamante
ri i r
Catreu Deucalion Glaucos Androgeu Acacalis
r
Idomeneu Crete
Merion
T
Apollo Xenodice Ariadna -*r*- *Dionysos* Fedra —*ţ*- *Tezeu*
Miletos
I Toas Stafilos Enopion Peparetos
Eurimedon
Chrises
Nefalion
Filolaos
r
Laodice -*r*- Acamas Munitos
Demofon

că-1 va răsplăti pe cel care va reuşi să treacă prin ea un fir de in. Dedal a făcut o mică gaură în cochilie, a picurat în ea miere şi a dat drumul înăuntru unei furnici de care a legat firul; urmărind mierea, furnica a reuşit să treacă firul prin cochilie, arătîndu-i în acelaşi timp lui Minos unde se afla ingeniosul arhitect.

Filonului principal al povestirilor mitice despre Minos i s-au alăturat numeroase detalii şi întîmplări secundare. Deosebit de importante sînt povestirile despre iubirile lui Minos, care au trezit mînia Pasifaei şi dorința ei de răzbunare. într-adevăr,

Minos este amintit ca amantul mai multor personaje feminine (în special nimfe), mai ales al lui Britomartis şi al lui Procris; recurgînd la magie, Pasifae a făcut însă ca în timpul împreunării din trupul lui Minos să iasă scorpioni, şerpi şi tot soiul de gîn-gănii respingătoare (în legătură cu povestea de iubire dintre Minos şi Scila vezi Nisos).
Şi detaliile povestirii depre iubirea Pasifaei pentru taur sînt relatate diferit în izvoare. Potrivit unora, pasiunea nefirească a reginei a fost provocată de Afrodita, nemulţumită că Pasifae o neglijase; după alţii (şi aceasta este cea mai răspîndită variantă), cauza a reprezentat-o faptul că Minos, care avea obiceiul să sacrifice în fiecare an cel mai bun taur al său în cinstea lui Poseidon, într-un an nu a făcut acest lucru, înşelîndu-1 pe zeu cu o ofrandă mai puţin preţioasă; tocmai taurul alb cruţat de sacrificiu a zămislit, împreună cu Pasifae, monstruosul Minotaur. Se spunea că Minos jurase că va sacrifica taurul dacă avea să-şi învingă fraţii în lupta pentru putere în Creta, favoare pe care zeii i-au acordat-o.
După uciderea sa de către fiicele lui Cocalos, Minos apare în lumea de dincolo, ca rege al infernului şi judecător al sufletelor celor morţi. în figura sa complexă se regăsesc astfel, pe lîngă alte povestiri legendare, unele trimiteri la o veche figură mitică legată de lumea infernală. Pe de altă parte, nu lipsesc aspectele care îl pun în legătură cu istoria cretană veche şi sugerează puterea navală a insulei (vezi expediţia pe mare împotriva lui Cocalos, *cf.* Tucidide, 1.4) şi raporturile sale cu Atena (vezi povestea lui Androgeu şi tribu-
tul în oameni plătit de Atena). Pe lîngă faptul că a fost atribuit unor suverani sau unor dinastii de suverani, numele Minos a fost considerat un epitet referitor, în general, la rolul şi regalitatea suveranului cre-tan. Potrivit acestei interpretări, şi numele Pasifae ar constitui un epitet referitor la regina insulei; presupusa sa descendenţă din zeul Soare ar sublinia caracterul divin pe care cretanii l-au atribuit ulterior regalităţii. Pe de altă parte, Minos are în mitologie un dublu aspect: pe de o parte, este conducătorul înţelept, în strînsă legătură cu Zeus ; era fiul zeului şi primea ordinele şi mesajele acestuia în peştera de pe mun-tele Ida din Creta unde fusese crescut regele zeilor; înţelepciunea lui face ca după moarte, continuînd să exercite rolul de garant al dreptăţii care îi fusese caracteristic în timpul vieţii, să devină judecătorul celor morţi. în acelaşi timp însă figura sa prezintă aspecte sinistre, în legătură cu care stau mărturie legenda Minotaurului şi a sacrificiului macabru ce avea loc periodic în cinstea lui. S-a presupus că aceste aspecte negative sînt rezultatul filtrului tradiţiei literare greceşti ulterioare, în care se reflecta amintirea puterii cretane mai vechi (şi duşmane) şi a îndepărtatelor dispute cu suveranii din insulă. Tocmai această veche civilizaţie cretană este numită astăzi minoică.
► *Prezenţe în literatura antică.* Minos este amintit ca judecător infernal în *Odiseea,* 11; rolul său este reafirmat *înNekyia,* poem ce face parte din eposul homeric tîrziu. De asemenea, Minos dă numele unui dialog platonician. Povestea Minotaurului este amintită în *Ditirambul* 16 al lui Bachilide şi în *Metamorfozele* (8) lui Ovidiu. O versiune a poveştii lui Minos adoptată de poeţi este cea a lui Apollodor, 3.1.3 şi urm. Trimiteri la mitul lui Minos întîlnim adesea la poeţi (de pildă, Catul, 64, *Ariadna),* la istoricii ce reconstituie fazele mai vechi ale istoriei greceşti (Herodot şi Tucidide), la Diodor, Pomponius Mela sau Strabon. Unul dintre cele mai bogate şi mai complete izvoare în ceea ce priveşte povestea lui Minos şi a personajelor legate de ea este *Viaţa lui Tezeu* scrisă de Plutarh.
► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* Minos apare ca judecător infernal în *Comedia* lui Dante, unde e transformat

într-un soi de diavol înfricoşător („Grozav aici stă Minos şi rînjeşte", *Infernul,* 5.4). Numele lui Minos a intrat în limbajul comun, indicînd, adesea în glumă, un judecător sever.
Minotaurul (gr. Mivwxaupog, -ou; lat. *Mino-taurus, -i).* Literal, „taurul lui Minos". Fiinţă monstruoasă, jumătate om şi jumătate taur, născută din unirea Pasifaei, regina din Creta, cu un taur. Pentru povestirile referitoare la el vezi Minos, Dedal, Ariadna, Pasifae, Tezeu, Tauros, iar pentru mâi multe detalii vezi *infra.*
► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* Vechiul monstru din mitologia greacă, amintit în *Comedia* lui Dante *{Infernul,* 12), a constituit recent subiectul a două reinterpretări singulare: cea a lui J. Supervielle, în *Minotaurul,* şi cea a lui J.L. Borges, în *Aleph.* Trimiteri la vechiul mit se găsesc şi în *Cine nu are minotaurul său ?* de M. Yourcenar şi în *Minotaurul* lui F. Durrenmatt.
► *Iconografie.* Deşi are legătură cu mediul cretan, Minotaurul nu a influenţat sensibil arta minoică, în care este rareori reprezentat. E înfăţişat deseori însă în arta greco--romană, în special în scenele de luptă dintre Tezeu şi Minotaur, reprezentate pe *unpinax* din Corint, în ceramica atică, mai ales în cea cu figuri negre, în ceramica din Chalcidica, în reliefuri (metopele din Tezaurul atenienilor de la Delfi şi din templul de pe Colonos Agoraios din Atena), într-o serie de mozaicuri şi picturi murale de la Pompei şi Herculanum. O singulară caricatură a lui Tezeu şi a Minotaurului apare în casa lui Menandru de la Pompei. De asemenea, Minotaurul era un simbol adoptat pe însemnele soldaţilor romani în epoca republicană (Pliniu, *Naturalis historia,* 10.16).
Minune, vezi Magie şi Miracol.
Miops (gr. Muidi|), -wrrog). Epitet cu care este indicat uneori Zeus. Face trimitere la episodul mitologic în care zeul îl scapă pe Heracle de un roi de muşte (jiuumeg) care, învîrtindu-se în jurul lui, îl împiedică să aducă un sacrificiu în cinstea zeului.
Mira sau **Smirna,** vezi Adonis şi Ciniras.
Miracol. Fenomenele miraculoase ce depăşesc graniţele legilor naturale şi trebuie atribuite intervenţiei divine sînt extrem de frecvente în mitologia clasică, unde căile zeilor şi cele ale oamenilor se întîlnesc continuu, iar lumea divină i se revelează în nenumărate rînduri celei omeneşti prin intermediul unor evenimente prodigioase. Miraculos este ajutorul pe care zeii îl dau eroilor aflaţi în pericol, făcîndu-i să dispară, învăluindu-i în ceaţă, luîndu-i într-un fel sau altul din faţa adversarilor (nume-roase exemple întîlnim în *Iliada* şi *Odiseea);* miraculoase sînt transformările la care zeii îi supun pe oameni (vezi Metamorfoză) ca să evite moartea iminentă sau bătrîneţea ori ca să-i facă nemuritori (cea mai frumoasă culegere de astfel de exemple o reprezintă *Metamorfozele* lui Ovidiu); miraculoasă este şi irumperea lumii divine în dimensiunea umană, la care asistăm atunci cînd un muritor s-a pătat de o vină pe care zeii vor să o pedepsească (exemplele de acest tip sînt foarte frecvente în tragedie). Să enumerăm toate miracolele de acest gen ar însemna să parcurgem întreaga mitologie clasică, ce din anumite puncte de vedere reprezintă o succesiune de fenomene aflate în afara legilor naturii, evenimente prodigioase şi miraculoase. în sens foarte general, miracolul se configurează în povestirile mitologice ca un ajutor divin, ca răsplată

excepțională sau, invers, ca pedeapsă teribilă pe care zeii o rezervă omului.

Miraculoase sînt, în cel mai strict și curent sens al termenului, intervențiile prin care zeii îi vindecă pe bolnavi, în special în marile sanctuare. Din acest punct de vedere, erau considerate adevărate evenimente miraculoase vindecările ce aveau loc în sanctuarele lui Asclepios în urma acelei experiențe singulare numite INCUBAȚIE (vezi). Din epoca elenistică, vindecările miraculoase și fenomenele prodigioase în general se înmulțesc, mai ales cele legate de marile sanctuare ale divinităților străine (în primul rînd ale lui Isis și Serapis), și devin mărturia unei competiții între culte, în cadrul căreia miracolele constituie un puternic element propagandistic.

Miracolele nu sînt asociate doar cu zeii majori. Stă mărturie, dintre numeroasele exemple pe care le-am putea cita, o istorioară amuzantă relatată de Herodot, despre o copilă foarte urîtă, care a devenit nespus de frumoasă; doica ei „a născocit următorul leac: o ducea în fiecare zi în templul

Elenei, aflat în localitatea numită Terapne, dincolo de templul lui Phoebus, și de fiecare dată cînd o ducea acolo o așeza alături de simulacrul zeiței, implorînd-o pe aceasta să o scape pe micuță de urîțenia ei. Și se povestește că într-o zi, pe cînd doica ieșea din templu, i s-a arătat o femeie, care a întrebat-o ce ducea în brațe, iar ea a răspuns că avea un copil. Femeia a rugat-o să i-1 arate, dar doica a refuzat, spunînd că părinții copilului i-au interzis să-1 arate cuiva. însă femeia a continuat să o roage să-i arate copilul. Văzînd-o că insistă, în cele din urmă doica i-a arătat copila; iar femeia, aplecîndu-se să-i mîngîie capul, a spus că va fi cea mai frumoasă femeie din Sparta. Și din ziua aceea și-a schimbat înfățișarea" (6.61.3 și urm.).

Mirice (gr. NlupCxti, *-r\q*; lat. *Myrica, -ae* sau *Myrice, -es).* Fiica lui Ciniras, regele Ciprului; a fost transformată în arbustul de tamarix, căruia i-a dat numele.

Mirina (gr. Mupiva, *-i\q*; lat. *Myrina, -ae).* Regina amazoanelor; potrivit unor tradiții, era fiica lui Teucros și soția lui Dardanos. S-a distins ca luptătoare iscusită în multe războaie, împotriva atlanților și Gorgonelor, împotriva Libiei și Egiptului.

► *Răspîndirea cultului.* Mormîntul ei era venerat în cîmpia Troiei.

► *Prezențe în literatura antică.* în afara unei mențiuni în *Iliada,* izvoarele în care apare Mirina sînt tîrzii și adesea se contrazic unele pe altele.

Mirmex (gr. MupjiTiț, *-r\xoq;* lat. *Myrmae-cis,* -îs). Tînără din Atena, credincioasă zeiței Atena. Trufia a împins-o să spună că ea a inventat plugul, care era de fapt un dar al Atenei, iar ca s-o pedepsească zeița a transformat-o într-o furnică ; aceasta, în-torcînd pămîntul de la rădăcina plantelor, strica recoltele. Se credea că Mirmex a dat numele poporului MIRMIDONILOR (vezi).

► *Prezențe în literatura antică.* Comentariul lui Servius la Vergiliu, *Eneida,* 4.402.

Mirmidoni (gr. MupjnSovec, -uv ; lat. *Myr-midones, -uni).* Popor aheu din Ftiotida, în Tesalia, condus de Ahile, care s-a aflat în fruntea armatei sale în timpul asediului Troiei. Tradițiile vechi susțineau că mirmidonii erau originari din insula Egina și că au ajuns în Tesalia îndrumați de Peleu.

Numele lor deriva din cel al unui strămoș mitic, numit Mirmidon, fiul lui Zeus și al Eurimedusei și tatăl lui Actor, sau de la cel al furnicilor (p.upp.nxec;) din insula Egina, transformate în oameni în vremea lui EAC (vezi). în legătură cu o legendă diferită vezi MIRMEX.

Mirsilos, vezi CANDAULES.

Mirsos (gr. Mupaog, -ou). Fiul lui Aretos; frații săi se numeau Licos, Glaucos, Peri-fas și Melaneu. Toți frații erau muți. La nunta părinților lui Mirsos se întîmplase o minune: pe cînd mama sa, Laobeea, aducea un sacrificiu în cinstea Afroditei, potrivit ritualului, o scroafă ce urma să fie sacrificată a fătat pești, iar oracolul a anunțat că acest semn arăta că fiii celor doi aveau să fie muți. Mai tîrziu însă Dionysos, căruia Aretos îi era credincios, i-a înzestrat pe Mirsos și pe frații săi cu darul vorbirii.

> *Prezențe în literatura antică.* Mitul este povestit de Nonnos din Panopolis în *Dionisiacele* (26.250 și urm.).

Mirt. în religia clasică, mirtul îi era consacrat în primul rînd Afroditei. Cununa împletită din frunzele sale reprezenta simbolul miresei și al mamei, iar în timpul banchetului nupțial împodobea frunțile celor doi miri, ca promisiune și urare pentru o viață lungă, senină și plină de dragoste. Din lemn de mirt se făceau simulacrele zeiței, cu care această plantă era asociată în întregul bazin al Mediteranei, din Orientul Apropiat pînă în Italia; într-adevăr, mirtul era asociat nu doar cu Afrodita a grecilor și Venus a romanilor, ci și cu Ishtar și cu etrusca Turan. Uneori, din statuile din lemn de mirt ale zeiței răsăreau, miraculos, flori. Athenaios (4.676 A) povestește o legendă despre un credincios al zeiței, Erostratos, care era să naufragieze în timpul unei călătorii pe mare, însă a fost salvat de Afrodita; aceasta a făcut să înflorească o statuetă din lemn de mirt pe care el o cumpărase înainte de plecare la Pafos, un important centru de cult al zeiței. După ce corabia a ancorat în siguranță, Erostratos a împletit în cinstea salvatoarei sale o cunună de mirt, care din acel moment a dobîndit o semnificație de bun augur. Cununi de mirt purtau colonii care plecau să întemeieze o

colonie, magistrații și cei mai înalți funcționari ai administrației publice. Funcția pacificatoare a Venerei, care nu se limitează să unească sufletele, ci favorizează și concordia în interiorul statului, a făcut ca în epoca romană să se planteze mirt în locurile publice; după răpirea SABINELOR (vezi), romanii s-au purificat cu mirt și au început noua conviețuire, pașnică, cu poporul vecin. Potrivit lui Pliniu, două tufe de mirt se aflau la intrarea în templul zeului Quirinus de la Roma *(Naturalis historia,* 15.121), iar conducătorii care celebrau victoria purtau coroane de mirt. Cununi de mirt se împleteau și cu ocazia sărbătorilor numite Veneralia, ce aveau loc la Roma la Calendele din aprilie și evocau tradiția potrivit căreia pe Venus, ieșită goală din apa mării, „o văzură, în cîrd, nerușinații satiri./ Ea îi simți și-n frunzișul de mirt ascunsu-și-a trupul;/ Astfel scăpă și la fel cere să faceți și voi" (Ovidiu, *Fastele,* 4.144-146).

Plantă a zeiței iubirii, mirtul capătă în alte mituri o semnificație funebră. La un context funerar trimite, de pildă, mitul lui Mirtilos, vizitiul lui Enomaos, regele din Elida, care 1-a ajutat pe Pelops să obțină victoria în cursa de care, sperînd ca în schimb să petreacă o noapte cu Hipoda-mia, însă şi-a găsit moartea; numele lui Mirtilos trimite direct la cel al mirtului (în legătură cu acest mit vezi PELOPS). Din mirt se împleteau coroanele funerare; o astfel de cunună poartă pe cap Enea atunci cînd celebrează memoria lui Anhise prin jocuri funebre, *înEneida.* Potrivit lui Aris-tofan *(Broaştele,* 330), în Cîmpiile Elizee se aflau păduri de mirt, şi tot un mirt a răsărit pe mormîntul lui Elpenor, tovarăşul lui Ulise, pe promontoriul Circaeus. Frunze de mirt cresc şi pe mormîntul lui Polidor, care în *Hecuba* lui Euripide şi în *Eneida* lui Vergiliu e ucis de Polimestor, perfidul rege trac care îi aruncă mai apoi trupul în mare. Enea îl găseşte pe plajă, iar cînd vrea să rupă cîteva ramuri din tufa care îl acoperă, ca să celebreze un sacrificiu, îşi dă seama cu uimire că planta sîngerează şi chiar vorbeşte cu glasul nefericitului tînăr *{Eneida,* 3.22 şi urm.). Cununa de mirt împodobeau şi fruntea inițiaților în timpul Misterelor Eleusine.

Mirtilos (gr. *MuptCXoq,* -ou; lat. *Myrtilus, 4).* Fiul lui Hermes. Era vizitiul lui Enomaos, regele Pisei. A fost aruncat în mare de PELOPS (vezi). După moarte a fost aşezat printre stele, fiind transformat în constelația Vizitiului.

Mirto (gr. MupTw, -oug; lat. *Myrtos, -i).* 1) Fiica lui Menetios şi sora lui Patroclu. A fost iubită de Heracle, cu care a avut o fiică pe nume Eucleia (Plutarh, *Arist.,* 20), venerată uneori împreună cu Artemis.

2) O amazoană. A fost iubită de Hermes, împreună cu care 1-a zămislit pe Mirtilos, vizitiul lui Enomaos (vezi MIRTILOS).

Miscelos (gr. MucrxeXog, -ou; lat. *Mysce-los, -i).* Erou aheu, originar din Ripes, pe care tradiția îl aminteşte ca fiind întemeietorul cetății Crotona din Magna Grecia. Este vorba probabil despre un personaj istoric, deşi numele său exact şi faptele transmise de izvoare au un aer de legendă, ca mai toate povestirile despre întemeierea coloniilor. Oracolul din Delfi le-a poruncit aheilor să întemeieze cetatea Crotona, iar Miscelos, plecat să exploreze regiunea, a fost impresionat de poziția favorabilă a cetății Sibaris şi s-a întors la oracol ca să-1 întrebe dacă nu era mai bine să se mute la Sibaris decît să întemeieze o cetate altundeva. Oracolul i-a răspuns însă printr-un mesaj destul de explicit, care s-a păstrat într-un fragment din Zenobiu: „Miscelos cel cu spatele scurt, dacă vei face împotriva voinței zeului vei avea necazuri; primeşte darul care ți se face" („spatele scurt" face aluzie, evident, la faptul că Miscelos era puțin cocoşat). După acest răspuns, Miscelos nu a mai insistat şi a plecat să întemeieze Crotona, fiind întovărăşit de Arhias, întemeietorul Siracuzei. O versiune puțin diferită a mitului ne oferă *Metamorfozele* lui Ovidiu (15.12 şi urm.), unde se povesteşte că Miscelos, fiul unui anume Alemon, a plecat să întemeieze Crotona la porunca lui Heracle; acesta voia să-i aducă astfel un omagiu lui Croton, eroul care îl găzduise atunci cînd se întorcea acasă după prinderea boilor lui Gerion. Porunca lui Heracle a ajuns la Miscelos în somn, dar la început el nu i-a dat importanță, pentru că o lege a cetății sale interzicea întemeierea unei colonii atît de departe, faptă care era pedepsită cu moartea; însă Heracle

i s-a arătat din nou, amenințîndu-1 cu pedepse înspăimîntătoare, iar Miscelos a hotărît să încalce legea. Tribunalul 1-a condamnat la moarte, însă, datorită intervenției lui Heracle, răspunsul judecătorilor (care puseseră în urnă pietre negre, semnificînd condamnarea) a fost schimbat, prin transformarea miraculoasă a pietrelor negre în pietre albe, ceea ce însemna scutirea de pedeapsă.

► *Prezențe în literatura antică.* Mitul întemeierii Crotonei de către Miscelos este amintit, pe lîngă textele citate, de Diodor din Sicilia, Dionysos din Halicarnas şi Pausanias. Rolul oracolului lui Apollo în întemeierea cetății era amintit indirect, prin tripodul delfic reprezentat pe o serie de monede din Crotona.

Misenum (lat. *Misenum, -i).* Personaj din mitologia italică, amintit de Vergiliu în *Eneida* (6.234 şi urm.) ca tovarăş al troianului Hector, iar după moartea acestuia ca tovarăş al lui Enea. Era trîmbițaş în armata troiană şi a murit înecat, fiind luat de un val provocat de Triton, invidios pe talentul lui; a fost îngropat în apropierea capului Misenum, care îi poartă numele şi astăzi.

Mistagogie. Termen cu care se indica în Grecia inițierea în MISTERE (vezi). Preotul însărcinat să-1 urmărească şi să-1 asiste pe cel dornic să fie inițiat se numea mistagog, termen ce indică uneori paznicul care, sub formă de spirit sau geniu bun, îl însoțea pe om în toate etapele vieții sale, înce-pînd de la naştere. Potrivit lui Cicero, mistagog era şi călăuza, cel care le arăta vizitatorilor străini

frumuseţile templelor.

Mistere. Cu acest termen erau indicate în lumea clasică riturile la care se putea accede individual, în afara religiei oficiale şi organizate a *polis-u\ui* şi a statului, printr-un parcurs de tip iniţiatic. Ceremoniile misterelor erau rezervate iniţiaţilor, prin urmare nu le cunoaştem în detaliu, tocmai pentru că cei care le ştiau trebuiau să păstreze secretul în privinţa lor. Putem spune totuşi că nu se opuneau net religiei publice, ci constituiau mai degrabă un complement al acesteia, complement ce răspundea exigenţelor spirituale profunde ale individului, pe care religia oficială nu era capabilă să le satisfacă întotdeauna.

în lumea greacă, divinităţile misterice prin excelenţă erau Demetra şi fiica ei, Persefona, precum şi Dionysos. Marile Mistere reprezentau sărbătoarea de iniţiere misterică de la Eleusis, celebrată în cinstea Demetrei şi a Persefonei (vezi ELEUSIS). Aveau loc între zilele 16 şi 25 ale lunii Boedromion (corespunzătoare lui septem-brie-octombrie, deci mai precis la începutul lui octombrie); izvoarele ne oferă informaţii incomplete în legătură cu desfăşurarea lor. Ştim totuşi că, deşi erau rezervate iniţiaţilor, aceste ceremonii se aflau sub ocrotirea statului atenian şi aveau caracter panelenic. Iniţiaţii se adunau mai întîi la Atena, unde se purificau în apele Pireu-lui sau în două pîraie sărate sacre ale Demetrei şi Persefonei. Apoi pornea marea procesiune care, urmînd calea sacră descrisă de Pausanias (1.36.8-38.7), ajungea din Ceramicos la Eleusis. De-a lungul parcursului, ce însuma vreo 30 km, aveau loc mai multe opriri în micile temple de pe marginea drumului, iar la sosire se sărbătorea toată noaptea, cu torţe, cîntece şi dansuri în care sacrul se împletea cu profanul. La această parte a riturilor putea participa oricine. Iniţierea propriu-zisă, ce avea loc în zilele următoare în edificiul sacru cunoscut sub numele de Telesterion (numele este atestat de Plutarh, *Perlele,* 13), rămîne pentru noi un ritual necunoscut ; prezenţa coloanelor în sală ne face să credem că e improbabil ca aici să fi avut loc o reprezentaţie scenică de tip tradiţional. Mai mulţi adepţi are ipoteza potrivit căreia aici se desfăşura un soi de deam-bulare sacră cu cîntece, lecturi, travestiri şi măşti, expunerea obiectelor legate de cult, a simbolurilor falice şi a obiectelor sacre ale lui Iachos, ale Demetrei şi Persefonei. Momentul culminant era, probabil, acela în care HIEROFANTUL (vezi) anunţa întoarcerea zeiţei răpite (şi, poate, maternitatea ei). Născute dintr-un cult agrar ce avea ca scop asigurarea unei recolte bogate, riturile misterice urmăreau, de asemenea, să-i ceară zeiţei fericirea după moarte: „De trei ori fericiţi sînt muritorii care coboară în Hades după ce au asistat la aceste rituri; numai ei pot să aibă viaţă acolo ; ceilalţi au parte de tot soiul de rele" (Sofocle, fragm. 837 Pearson); „Fericit cel care vede ce e sub pămînt. Ştie sfîrşitul

vieţii, ştie începutul divin" (Pindar, fragm. 137 Snell). în greacă, iniţiaţii erau numiţi p.u<rrou (cuvîntul derivă probabil din p.uto, printre ale cărui semnificaţii se numără şi aceea de „a închide gura", aluzie la taina pe care trebuiau să o respecte). Mai precis, termenul se referea la cei care erau iniţiaţi pentru prima oară, pe cînd cei ce asistaseră deja la rituri erau definiţi ca ^TTOITTCU, „cei care au văzut". în ciuda incertitudinilor determinate de numărul mic al izvoarelor (cele mai explicite sînt, în general, tîrzii şi oferă informaţii care nu pot fi verificate), putem spune că, prin participarea la rituri, iniţiatul îşi asigura mântuirea în lumea de dincolo, independent de comportamentul său în viaţă şi indiferent dacă respectase sau nu normele etice, condiţie ce trecea în plan secundar faţă de faptul că avusese acces la mistere. în cazul multor detalii relative la celebrarea misterelor existau precedente în mitologie. De pildă, faptul că iniţiaţii nu beau vin şi utilizau ca băutură rituală *ciceon-ul* (termen gene-ric, care în vorbire a ajuns să indice băutura preparată la Eleusis din apă, făină de orz şi mentă) era pus în legătură cu mitul Demetrei, care în timpul rătăcirilor sale, pe cînd o căuta pe Persefona, a fost găzduită în palatul Metanirei; aceasta i-a oferit o cupă cu vin, „însă zeiţa n-a vrut-o şi-a spus că nu-i îngăduit/ Să bea vin roşu, dar pofteşte să-i dea altă băutură/ Ameste-cînd făină, apă şi [...] busuioc./ Iar gazda a întins zeiţei licoarea care şi-o dorise; Slăvită Deo a primit-o spre-a pune datinei temeiul" *(Imnul homeric către Demetra,* 207-211). Sărbătoarea se încheia cu întreceri de gimnastică, ce aveau, ca şi procesiunea iniţială, caracter public.

Pe lîngă Marile Mistere ce aveau loc la Eleusis, Demetrei îi erau închinate şi Micile Mistere, celebrate la Agra, în apropiere de Atena, în luna Antesterion. Alte mistere ce aveau loc în cinstea Demetrei erau cele de la Flias, în Atica, cu o origine extrem de veche, cele de la Licosura, în Arcadia, şi cele de la Andania, în Mesenia.

Culte misterice sînt şi cele dionisiace şi orfico-pitagorice. Spre deosebire de cultele închinate

Demetrei, ele nu sînt legate de un anumit sanctuar sau de o anumită localitate, ci au loc în orice localitate în care mai mulți cetățeni vor să se reunească, în
manieră privată, încercînd să intre în contact cu divinitatea. Contactul se realizează prin manifestări de energie vitală absolută, liberă, dezlănțuită (cortegiile bahice oferă un exemplu în acest sens), dar nu se reduce la simpla descătuşare a simțurilor; Misterele Dionisiace şi Orfico--pitagorice, care îşi găsesc mulți adepți în Italia meridională, în cadrul comunităților exclusive ce practică o viață pură şi elibe-rarea sufletului din închisoarea trupului, promit, de asemenea, supraviețuirea, un destin fericit sau salvarea după moarte.
în Grecia se celebrau mistere şi în cinstea cabirilor, sau Marii Zei, venerați în insula Samotrace; aici ei le promiteau adepților că vor fi ocoliți de pericolele mării. Misterele cabirilor erau celebrate şi la Teba.
în lumea romană, cultele misterice au avut o largă răspîndire. Alături de cultele din tradiția greacă existau şi altele, de origine orientală. Deosebit de răspîndite erau cele care aveau loc în cinstea lui Attis şi a lui Agdistis, a Cybelei, a lui Isis şi a lui Osiris, precum şi a zeului persan Mithra. în toate aceste culte, tema dominantă este cea a morții şi învierii zeului, mai precis ideea renaşterii după moarte, a victoriei asupra morții. Adesea ele s-au răspîndit datorită şederii legiunilor romane în regiu-nile orientale ale imperiului; afirmarea lor a fost favorizată de faptul că religia oficială nu răspundea suficient dorinței de dreptate şi egalitate, speranței în viața viitoare sau într-o răsplată pentru cei drepți cel puțin în lumea de dincolo, în opoziție cu religia tradițională ce avea o concepție în general întunecată şi sinistră despre lumea de dincolo.
Mistreț. în mitologia greacă, cel mai faimos şi mai înfricoşător mistreț este acela care a apărut într-o bună zi în ținuturile din preajma cetății Calidon: „Un vier col-țat, o năprasnică fiară,/ Care,-nnădită la cîmp, mult rău căşuna lui Oeneu,/ Pomi răsăriți o grămadă sălbatic smucea din adîncuri/ Cu rădăcină cu tot, irosindu-le mana de roadă" *(Iliada,* 9.533 şi urm.). El fusese trimis de zeița Artemis, mînioasă că, în timpul sărbătorii secerişului, regele Calidonului, Oeneu, oferise jertfe tuturor zeilor, cu excepția ei. Fiara era enormă şi înspăimîntătoare: „Ochii îi scînteiază în sînge şi foc, gîtul îi e țeapăn şi părul zbîrlit,
▪

1

asemenea unor vîrfuri dese de săgeți. [...] Spuma îi curge înfierbîntată pe grumazul larg. [...] Frunzele ard sub suflarea lui. [...] Vraja pătrunde în turmă. Nu le pot apăra păstorii şi cîinii [...]; oamenii fug şi nu se socotesc în siguranță decît între zidurile oraşului" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 8.281 şi urm.). Vînarea mistrețului calidonian a fost o întreprindere grandioasă, în care au luptat împreună cei mai mari eroi ai Greciei. Mulți au căzut în această încercare, iar alții s-au luat la ceartă între ei. Dintr-o simplă aventură episodică, aşa cum ar fi putut părea, evenimentul a evoluat în mit printr-o confruntare în care o întreagă generație de eroi a luptat împotriva unui simbol al animalității şi al naturii sălbatice şi neîmblînzite. Ca şi în cazul altor întreprinderi colective de extremă importanță - războiul troian sau găsirea lînii de aur -, mai toți eroii au luptat împotriva fiarei. Printre cei ce au lipsit la apel s-a numărat Heracle, care avea să-1 întîl-nească în infern pe Meleagru, protagonistul vînătorii calidoniene, şi avea să fie înduioşat de dureroasa lui istorisire. Şi Heracle a înfruntat un mistreț, acela din Erimant, o altă fiară înfricoşătoare care devasta ținuturile; uciderea lui a constituit una dintre cele douăsprezece munci ale eroului (pentru alte detalii legate de vînătoarea din Calidon şi pentru rolul jucat în cadrul ei de Meleagru şi Atalanta vezi MELEAGRU; pentru mistrețul din Erimant vezi HERACLE, a patra muncă).
Acest animal sălbatic apare şi în mitul lui Adonis, care, pe cînd vîna un mistreț asmuțit împotriva lui de către Artemis, din pricini pe care tradițiile nu concordă în a le preciza, a fost rănit şi şi-a pierdut viața. Potrivit altor versiuni ale legendei, dacă un mistreț îi provocase moartea, tot un mistreț fusese legat şi de naşterea sa, spărgînd scoarța arborelui de smirnă din care se ivise în chip miraculos trupul copilului (pentru detalii vezi ADONIS). Asociat cu mistrețul este şi un alt erou, HIPOLIT (vezi), dedicat cu pasiune vînătorii şi de multe ori reprezentat înfruntînd un mistreț.

înfăţişat ca o fiară înfricoşătoare, de multe ori ca un rezultat nemijlocit al voinței divinității - îndeobşte a zeiței vînătorii, Artemis -, mistrețul este un animal sacru şi pentru zeul războiului, Ares : pre-schimbîndu-se în mistreț, Ares a scăpat de Tifon, care îl urmărea. De asemenea, constituie un atribut al Demetrei; îi este sacrificat nu numai zeiței Artemis, ci şi Afroditei: zeiței dragostei i-a fost oferit mistrețul care îl ucisese pe Adonis.
Datorită iluştrilor săi antecesori mitologici, dar şi dimensiunilor şi periculozității sale, mistrețul a reprezentat întotdeauna un trofeu de vînătoare extrem de rîvnit, demn de suverani şi împărați. De aceea, vînătoarea la mistreț a fost practicată în epoca romană de împărat şi de cortegiul său, fiind considerată o activitate nobilă, încărcată de semnificații simbolice, la fel ca vînătoarea leului sau a altor animale exotice. Marcus Aurelius, împăratul filosof, zăboveşte în ale sale *Cugetări* asupra „spumei ce se prelinge din gura mistreților" (3.2), un spectacol care, evident, îi era cunoscut oricărui suveran dedicat activităților cinegetice.
La Roma, ştim că mari vînători şi lupte cu mistreți erau organizate ca spectacole publice pentru popor: şaizeci de mistreți s-au înfruntat în timpul serbărilor decenalelor lui Septimius Severus, în anul 202, o sută cincizeci au fost scoşi în cîmp de împăratul Gordianus I şi nu mai puțin de o mie de către Probus.
Alături de porci, mistreții erau şi victime sacrificiale, mai ales în cultele zeilor Ares, Artemis, Zeus şi Demetra.
Pentru prestigiul de care se bucura mistrețul stă mărturie şi ciudatul mit al lui Teutras povestit de Pseudo-Plutarh (De *fluminibus,* 21), în care protagonist este, alături de un mistreț propriu-zis, şi un soi de mistreț mecanic. In timpul unei partide de vînătoare, regele Teutras a dat peste un mistreț sacru al Artemisei, înzestrat cu darul vorbirii, care 1-a rugat să nu-1 ucidă. Totuşi, regele 1-a omorît. Zeița 1-a pedepsit pe vînător provocîndu-i o cumplită formă de lepră, care i-a devastat trupul şi amenința să-1 răpună. Numai iscusința mamei lui Teutras, Leucipe, a izbutit să învingă cumplita boală. Folosind cîteva pietre din partea locului, înzestrate cu puteri magice, ea a reuşit să-şi însănătoşească fiul. Pentru a comemora depăşirea acestei primejdii, Leucipe a pus să-i fie ridicat un altar zeiței Artemis, construind în amintirea mistrețului răpus o statuie de mistreț

în întregime din aur, care, grație unor artificii mecanice, era în stare să se mişte şi chiar să vorbească, implorînd îndurare, la fel ca mistrețul ucis de rege - prin urmare, un soi de automat, primul despre care avem informații.
► *Iconografie.* Din strălucitoarea şi orginala sculptură în aur a lui Teutras nu ne-a rămas nici un fragment. Abundă însă reprezentările altor mistreți în arta antică, fie în contextul vînătorilor mitice care îi au ca protagonişti, fie ca element decorativ, mai cu seamă în ceramică, fie în diferite scene de vînătoare din epoca imperială romană (un exemplu celebru îl constituie mozaicurile din Vila din Piazza Armerina, în Sicilia, unde sînt urmărite diversele etape ale prinderii unui mistreț; de asemenea, valoarea inclusiv simbolică pe care vînătoarea mistrețului o capătă cînd e practicată de împărat este subliniată de tondourile hadrianice de pe Arcul lui Constantin). Devenit un simbol al diavolului şi al răului, mistrețul apare frecvent în arta creştină, în timpul dominației romane, mistreții sînt reprezentați adesea în arta galică şi în special pe însemnele militare ale galilor (de exemplu, pe arcul de la Orange).
Mistrețul calidonian, vezi MELEAGRU.
Mithra (gr. Mitfpae;, -ou ; lat. *Mithras, -ae).* Zeul soarelui, luminii şi adevărului la persani ; în *Avesta* este prezentat ca fiind aliatul binelui şi duşmanul răului. în epoca imperială cultul său a fost introdus la Roma, unde Mithra şi-a menținut caracteristicile originare, dar a dobîndit şi acele trăsături de divinitate misterică tipic romane. Momentul şi modul în care a pătruns în religia romană şi în care s-au afirmat aspectele misterice ale cultului său nu sînt foarte clare, inclusiv pentru că textele (dată fiind natura inițiatică a riturilor) nu conțin prea multe informații. Izvoarele care ne ajută să cunoaştem versiunea romană a zeului sînt reprezentate în mare parte de documente epigrafice şi descoperiri arheologice ; comparativ cu acestea, numărul textelor scrise este mic. O primă trimitere la Misterele Mithraice găsim la Plutarh, care vorbeşte despre Asia Mică, referindu-se la pirații din Cilicia şi făcînd aluzie la nişte „inițieri secrete". Episoadele viații zeului pot fi reconstituite nu doar din *Avesta,* ci şi din versiunea romană, din puține trimi-
teri (de pildă Stațiu, în *Tebaida,* 1.719-720, aminteşte uciderea taurului) şi pot fi reduse la trei momente fundamentale: naşterea zeului dintr-o stîncă, strînsa legătură cu Soarele, alături de care apare adesea reprezentat la banchet sau în timp ce îi întinde mîna, şi uciderea taurului, la rîndul ei reprezentată frecvent în pictură, mozai-curi şi reliefuri stucate: din sîngele taurului, înjunghiat şi ucis de zeu, răsar spice de grîu şi beau şerpi, însoțiți de alte simboluri misteriee complexe.
Cultul lui Mithra, răspîndit în întregul imperiu, în special prin secolul al II-lea d.Hr., şi-a găsit adepți în rîndul negustorilor şi al claselor înstărite, dar s-a afirmat în special în rîndul soldaților, care l-au dus în diferitele localități unde staționau legiunile romane. Caracterul inițiatic al cultului a făcut ca în general numărul participan-

ţilor la rituri să nu fie foarte mare, după cum putem deduce din dimensiunile reduse ale aşa-numitelor *mithraea,* locuri de cult ce reproduceau, sub formă de peşteri artificiale - uneori sub pămînt -, peştera în care fusese ucis taurul.

► *Epitete.* Stăpînul luminii; Zeul adevărului ; Salvatorul de la moarte ; Neînvinsul; Războinicul. Uneori este identificat cu Helios şi cu Apollo.

► *Atribute.* De obicei este reprezentat ca o figură masculină cu pantaloni lungi, strimţi, cu croială orientală, cu bonetă frigiană sau cu capul aureolat de un nimb şi de o cunună de raze; adesea este însoţit de simboluri complexe, printre care figurează semnele zodiacului. Uneori este flancat de doi purtători de torţe, Cautes şi Cautopates.

► *Răspîndirea cultului.* Dacă în Grecia avem puţine urme ale unui cult mithraic răspîndit, acesta apare pe deplin afirmat (în special din secolul al II-lea d.Hr.) în Siria şi Asia Mică, dar şi în Italia, Spania, Africa de Nord, Galia şi în provinciile din partea de miazănoapte a imperiului, de-a lungul graniţei renane şi danubiene. O mărturie clară a cultului o constituie prezenţa aşa--numitelor *mithraea,* mai ales la Roma şi Dura Europos, dar şi la Londra, Capua, Marino, Ostia şi în alte părţi. Riturile erau rezervate bărbaţilor; credincioşii ajungeau la iniţiere printr-o succesiune de şapte etape şi trebuiau să treacă diferite probe ; de asemenea, existau un fel de botez şi un banchet ritual.

"

► *Iconografie.* Imaginile zeului provin în mare parte din *mithraea,* unde era reprodus de obicei în scena uciderii taurului, alături de Soare sau la banchet. Deosebit de interesantă este prezenţa figurii lui Mithra în sculpturile monumentului sepulcral al lui Antioh I din Comagena de la Nimrud Dagh.

Mitilene (gr. MimXfjvn, *-r\q* ; lat. *Mytilene, -es).* Eroina eponimă a cetăţii Mitilene din insula Lesbos, pe care, potrivit tradiţiei, a întemeiat-o. Era fiica lui Mahereu.

Mitileneea (gr. xa MimX-nvaTa). Sărbători religioase greceşti care aveau loc în cetatea Mitilene din insula Lesbos. Se desfăşurau în afara zonei urbane şi îl celebrau pe Apollo.

Mlaştină, vezi Lac.

Mnemon (gr. Mvtj;i.(ijv, -ovog). Erou grec (în traducere, „cel ce aminteşte", „cel care te face să-ţi aduci aminte"); potrivit tradiţiei, stătea alături de Ahile ca să-i amintească de un oracol care prorocise că eroul avea să moară în războiul troian dacă va ucide un urmaş al lui Apollo. Prin urmare, Mnemon trebuia să aibă grijă ca Ahile să nu ucidă un fiu al zeului şi să se intereseze cine era adversarul cu care lupta. In insula Tenedos însă Ahile a ucis un erou pe nume Tenes, care era fiul lui Apollo, şi astfel prorocirea s-a împlinit. Mnemon a fost pedepsit pentru neglijenţa sa chiar de către Ahile, care 1-a străpuns cu lancea.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit în special în *Alexandra* lui Licofron şi în *Moralia* lui Plutarh (297d-f).

Mnemosine (gr. MvmioaovTi, -r|g; lat. *Mne-mosyne, -es).* Fiica Geei şi a lui Uranos; era, după cum arată şi numele său, zeiţa memoriei. A fost soţia lui Zeus, cu care a avut nouă fiice, muzele, născute în apropiere de vîrful Olimpului. Vezi şi Memorie.

► *Răspîndirea cultului.* Pausanias (9.39.8) spune că în Beoţia exista un izvor în munţi, numit izvorul Mnemosinei, unde zeiţei îi era închinat un cult particular.

► *Prezenţe în literatura antică.* Hesiod, *Teo-gonia.*

Mnesteu (lat. *Mnestheus, -ei* sau *-ei).* Erou troian care 1-a însoţit pe Enea în Italia. Se credea că făcea parte din familia Memmii-lor, străbuna gintei omonime.

Moartea (gr. Gavctxoc;, -ou; lat. *Mors, -rtis).* Numită de greci Thanatos, moartea e considerată, ca divinitate, fiul Nopţii; fratele său este Somnul. Pentru concepţiile relative la moarte şi la lumea cealaltă vezi Lumea de dincolo ; pentru obiceiurile şi ritualurile funerare vezi Funeralii. Pentru o serie de legende din lumea greacă vezi Thanatos.

Modius Fabidius (lat. *Modius Fabidius).* Erou sabin, fiul zeului Quirinus şi al unei tinere de viţă nobilă. A fost zămislit în timpul unei serbări în cinstea zeului, în cetatea Reate (astăzi Rieti), cînd mama sa, care dansa un dans sacru împreună cu alte fete, a intrat în încăperea din templu unde se afla statuia lui Quirinus. Modius Fabidius a devenit un erou foarte curajos în luptă şi a întemeiat o cetate pe care a numit-o, după tatăl său, Cures.

► *Prezenţe în literatura antică.* Dionysos din Halicarnas, 2.48.

Moire (gr. Moîpcu, -ulv ; lat. *Parcae, -arum).* Numele înseamnă propriu-zis „parte, porţiune". Moirele erau zeiţele Destinului (vezi), fiicele Nopţii sau ale lui Zeus şi ale lui Temis; romanii le numeau Parce. Două Moire (una a vieţii, alta a morţii) erau venerate la Delfi, însă la Hesiod şi în cadrul tradiţiei ele sînt în număr de trei. Trăiau într-o peşteră din cer, în apropierea unui lac alb, care face trimitere poate la lumina lunii *{Imnurile orfice,* 59.2). Au participat la Gigantomahie, atacîndu-i pe giganţi cu pisăloage de bronz (Apollodor, *Biblioteca,* 1.6.2). Hesiod aminteşte (în *Teogonia)* numele celor trei zeiţe, Cloto (în traducere, „cea care toarce"), Lachesis („cea care împarte", adică îi atribuie unui om destinul) şi Atro-pos („cea de care nu scapi"). Prezentate uneori ca zeiţe ale sorţii în general, în unele situaţii apar ca zeiţe ale duratei vieţii omului. De divinele torcătoare ale sorţii

depind durata vieţii şi lungimea firului zilelor care le-au fost îngăduite oamenilor; nimeni, nici măcar zeii şi regele acestora, Zeus, nu le poate schimba hotărîrile. Apariţia lor în lumea zeilor şi în cea a oamenilor, adesea gravă şi solemnă, are consecinţe inevitabile. Sînt prezente la naşterea lui MELEAGRU (vezi); Apollo reuşeşte să le înşele, îmbătîndu-le ca să obţină pentru

Admetos, protejatul său, un destin diferit de al celorlalţi muritori (vezi ADMETOS, ALCESTA).
De obicei, poeţii le prezintă ca pe nişte bătrîne grave şi adesea le confundă, deşi se pot observa unele diferenţe în iconografie şi în anumite detalii descriptive; de exemplu, se spune că Atropos este cea mai mică dintre ele, Cloto are în mînă fusul sau o carte (cartea destinului), iar Lache-sis arată cu un băţ către un glob. De obicei sînt nişte figuri solemne, care provoacă spaimă.
Pentru alte detalii vezi şi DESTIN.
► *Prezenţe în literatura antică.* Moirele apar foarte frecvent în literatura greacă şi, cu numele de Parce, în cea romană. Cea mai completă prezentare a genealogiei şi caracteristicilor lor ne-o oferă *Teogonia* lui Hesiod ; adesea clasicii le rezervă un rol de prim-plan.
► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană,* în afară de apariţiile Moirelor şi Parcelor ca personificări ale destinului omului, ale sorţii căreia nu i te poţi sustrage, este interesantă prezenţa în literaturile moderne a unor opere dedicate lor. Este cazul *Parcelor* lui M. Bandello, în terţine, sau al *Odelor către Parce* ale lui F. Holder-lin. Mai îndepărtat este ecoul mitului în *Tînăra Parcă* a lui P. Valăry.
Mola salsa. Amestec de făină, apă şi sare pe care romanii îl presărau deasupra victimelor ce urmau să fie sacrificate. Acelaşi termen indica şi prăjiturile pregătite de trei ori pe an de vestale, folosite ca ofrande în sacrificiile care nu prevedeau vărsarea de sînge. Pentru alte detalii ve"zi ALAC.
Molione (gr. MoXIOVT), *-r\q).* Eroină greacă, fiica lui Molos, soţia lui Actor şi mama Molionizilor (Euritos şi Cteatos), pe care i-a zămislit cu Poseidon. Cînd Heracle i-a ucis fiii (vezi MOLIONIZI), ea a cerut ajutorul locuitorilor din Argos, care îl găzduiau pe erou; nereuşind să-i convingă, le-a cerut eleenilor să boicoteze jocurile istmice. Această interdicţie era încă atestată în vremea lui Pausanias.
Molioni sau **Molionizi** (gr. MoXiovec sau MoXiovfSou, -wv ; lat. *Moliones, -um* sauMo-*lionidae, -arum).* Nume cu care sînt indicaţi Euritos şi Cteatos, fiii Molionei, numiţi şi Actorizi, după Actor, soţul Molionei, con-siderat ca fiind tatăl lor.
Molionizii l-au învins pe Nestor în cursa de care şi au luat parte la vînătoarea mistreţului din Calidon. I-au venit în ajutor lui Augias cînd acesta a fost atacat de Heracle, dar au fost ucişi de erou.
Molorhos (gr. MoXopxoc;, -ou; lat. *Molor-chus, -i).* Păstor din Nemeea care 1-a găzduit pe Heracle cînd acesta a venit să ucidă leul. A fost cel dintîi care i-a adus eroului onoruri divine.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit, printre altele, în *Biblioteca* (2.5.1) lui Apollo-dor şi în *Aitia* (1.9) lui Calimah.
Molos (gr. M6Xoc;, -ou). 1) Strămoşul MOLIO-NILOR (vezi).
2) Erou cretan. Era fiul nelegitim al lui Deucalion şi tatăl lui Merion, prietenul lui Idomeneu. Molos a încercat să violeze o nimfă şi a fost pedepsit în mod misterios pentru fapta lui: a fost găsit decapitat. în epoca clasică, în Creta avea loc o sărbătoare în timpul căreia era purtat în procesiune un manechin decapitat ce evoca povestea lui Molos.
► *Prezenţe în literatura antică.* Molos este menţionat de Hesiod *(Jliada),* Apollodor *(Biblioteca,* 3.3.1), Diodor din Sicilia şi Plutarh (De *def. or.,* 14).
Molosos (gr. *MoXoaaoq,* -ou; lat. *Molossus, -i).* Fiul lui NEOPTOLEM (vezi), sau Pirus, şi al Andromacăi, soţia lui Hector, pe care Neoptolem a luat-o prizonieră după războiul troian. Molosos s-a născut în insula Ftia, unde Neoptolem se întorsese la sfîrşi-tul expediţiei, dar a fost abandonat de mama sa, deşi Neoptolem 1-a recunoscut ca fiu. Andromaca şi micul Molosos au trebuit să înfrunte ostilitatea Hermionei, soţia lui Neoptolem, care, neputînd avea copii, era geloasă pe fiul Andromacăi. Mama şi fiul au fost salvaţi de Peleu de la o moarte sigură. După moartea lui Neoptolem, ucis de Oreste, Andromaca a plecat în Epir, unde s-a căsătorit cu Helenos; după moartea acestuia, Molosos a urcat pe tronul Epirului şi i-a numit pe locuitorii de aici moloşi.
► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea lui Molosos este amintită în *Andromaca* lui Euripide.
Molpadia (gr. *MoXvaSCa,* -ocg). 1) Una dintre amazoane. A ucis-o pe Antiope, regina

amazoanelor, care se căsătorise cu Tezeu, şi a fost omorîtă, la rîndul ei, de acesta.
► *Prezenţe in literatura antică.* Pausanias, 1.2.1.
2) Fiica lui Stafilos şi a Chrisotemidei şi sora lui Reo şi a lui Partenos. împreună cu aceasta din urmă, a fost însărcinată de Stafilos să aibă grijă de nişte vase cu vin, dar pentru că fetele au adormit, cîţiva porci au intrat în beci şi au spart vasele, vărsînd vinul. Disperate, cele două tinere s-au aruncat de pe o stîncă; înduioşat de soarta lor, Apollo le-a salvat şi le-a dus în două cetăţi diferite, unde au fost venerate ca divinităţi; Molpadiei îi era închinat un cult la Castabos sub numele de Hemiteea, iar Partenos era venerată la Bubastos.
► *Prezenţe în literatura antică.* Diodor din Sicilia, 5.12.
Moly (gr. jiuJXu, *-uoq*; lat. *moly, -yos).* Cu acest termen este indicată în *Odiseea* o plantă magică pe care Hermes i-o dăru-

ieşte lui Ulise ca să neutralizeze vrăjile Circei. Ulise descrie astfel caracteristicile sale: „...îmi dete/ O buruiană smulsă din ţărînă/ Şi-mi spuse cum e felul ei: o floare/ Ca laptele, cu rădăcină neagră,/ De zei numită *moly,* anevoie/ Să o dezgroape omul, însă zeii/ Pot orişice" *{Odiseea,* 10.302-306). Graţie acestui soi de amuletă extrem de eficientă - pentru că e darul unui zeu, întrece artificiile vrăjitoarei -, băutura pe care Circe a pregătit-o ca să-1 transforme pe Ulise în animal, asemenea tovarăşilor săi, nu are nici un efect: „Ce om eşti tu ?", întreabă ea surprinsă, văzînd că vraja nu a avut efect. „Şi unde ţi-s părinţii/ Şi ţara ta ? Uimită sînt că n-ai fost/ Vrăjit de leacul cel băut de tine" *(ibidem,* vv. 325-326). Plantă magică prin excelenţă, *moly* nu poate fi identificată cu nici o plantă cunoscută, în ciuda încercărilor întreprinse în acest sens. Teofrast credea că *moly* era o specie de usturoi, pe cînd, potrivit altor mărturii, ar fi vorba de virnant. Mai sigur însă *moly* este o plantă fantastică, cu valoare mitică şi simbolică, dacă nu cumva închide, sub o imagine poetică, pur şi simplu semnificaţia de „antidot".

Momos (gr. Mwjj.05, -ou; lat. *Momus, -i).* în traducere, „sarcasmul"; era zeul ironiei, derîderii, reproşului şi criticii. Hesiod *(Teo-*
gonia, 214) îl enumera printre fiii Nopţii; el i-a reproşat lui Hefaistos că nu i-a lăsat omului creat de el o mică fereastră în piept, ca să i se poată vedea gîndurile tainice. Cînd Zeus a vrut să distrugă omenirea cu fulgerul său, Momos 1-a sfătuit să nu facă acest lucru şi să i-o dea pe Thetis de soţie lui Peleu. Astfel avea să se nască Elena, iar acest fapt avea să aibă consecinţe extrem de importante pentru istoria mitică, printre care şi distrugerea neamului eroilor (Apollodor, *Epitome,* **3.1).**

Moneta (lat. *Moneta, -ae).* Numele derivă din *amoneo,* „a preveni", şi este utilizat atît ca sinonim pentru Mnemosine, cu scopul de a o indica pe mama muzelor (Cicero, *De natura deorum,* 3.47), cît şi ca epitet al Iunonei, venerată cu acest apelativ într-un templu roman de pe Capitoliu (unde se aflau şi celebrele gîşte sacre). Numele făcea probabil trimitere, după cum deducem din unele pasaje ale lui Livius, Cicero şi Ovi-diu, la sfaturile bune pe care le dăduse romanilor în mai multe rînduri; se menţiona şi un episod în care, după un cutremur ce a avut loc la Roma, din templu s-a auzit o voce care indica sacrificiile ce trebuiau îndeplinite. în templul capitolin se afla şi sediul monetăriei romane (Livius, 6.20.13), şi din acest motiv termenul *moneta* a dobîndit semnificaţia pe care şi-a păstrat-o pînă astăzi în limbile moderne.

Monoculi (lat. *Monoculi, -orum).* Epitet cu care poeţii latini îi indicau uneori pe ciclopi, despre care se credea că aveau un singur ochi.

Monstru. în mitologie, creaturile monstruoase pot lua cele mai diferite înfăţişări; pot să aibă formă de balaur şi să trimită deci, cu diverse variante, la şarpe sau, generic, la reptile, avînd adesea dimensiuni gigantice, mai multe capete şi o forţă extraordinară (vezi BALAUR) ; pot să facă trimitere la alte animale, precum Cerber, ce reprezintă o variaţiune înspăimîntă-toare pe tema cîinelui; pot să aibă forme hibride, ca teribila Echidna, cu trupul de femeie terminat cu o coadă de şarpe, sau ca sirenele, ce au atribute de femei şi păsări, sau ca Tifon, jumătate om şi jumătate animal, sau ca Minotaurul, jumătate om şi

jumătate taur; în sfîrşit, pot avea o înfăţişare umană, însă cu trăsături exagerate, excesive sau multiplicate, ori, dimpotrivă, reduse, ca în cazul hecatonhirilor, care aveau o sută de mîini, al lui Argos, ce avea trupul acoperit cu ochi, sau al ciclopilor, care aveau un singur ochi. Indiferent de forma sa, monstrul are în mitologie cel puţin trei funcţii principale. în primul rînd, păzeşte o comoară divină, aflîndu-se, prin urmare, în slujba zeilor care vor să împiedice accesul la comoara respectivă. Este cazul balaurului ce veghează merele Hesperidelor sau al celui care are în pază lîna de aur. în al doilea rînd, datorită legăturii sale cu zeii, al căror slujitor credincios este în calitate de paznic al comorilor, monstrul intră cu drepturi depline în sfera sacrului şi marchează prin prezenţa lui tradiţiile multor sanctuare : la Delfi, afirmarea cultului lui Apollo este legată de victoria zeului solar asupra şarpelui Python; şerpi se găsesc şi în sanctuarele închinate zeului medicinei, Asclepios; animale monstruoase se află adesea la intrarea în palate, temple sau morminte şi apar foarte frecvent în decoraţiunile edificiilor sacre. în al treilea rînd, monstrul dobîn-deşte o valoare simbolică legată de ritualurile de trecere şi de cultele misterice. Adesea, iniţierea prevede o serie de probe, cum ar fi uciderea unor creaturi monstruoase, care simbolizează depăşirea slăbiciunii condiţiei umane şi trecerea la o stare nouă, aceea de iniţiat. în general, mitologia impune, pentru cucerirea oricărui bun (de la bogăţie la putere, de la fericire la evoluţia personală), prezenţa unui monstru, real sau imaginar, concret sau simbolic, pe care eroul trebuie să-1 învingă, în mitologia clasică, învingătorii monştrilor prin excelenţă sînt Heracle şi Tezeu; o trecere printre monştri este şi aceea a lui Ulise şi a lui Enea.

Mopsos (gr. Moipog, -ou; lat. *Mopsus, -i).* 1) Fiul lui Ampix şi al nimfei Chloris; a fost prezicătorul argonauţilor; a murit în Libia, muşcat de un şarpe.

2) Fiul lui Apollo (sau al lui Racios) şi al lui Manto, fiica lui Tiresias; şi el a fost un prezicător celebru. La Colofon s-a întrecut cu Calhas în arta profeţiei, dovedindu-se superior adversarului său (vezi CALHAS). Mopsos şi Amfilohos erau consideraţi înte-
meietorii cetăţii Mâlos din Cilicia. Cei doi au intrat însă în conflict şi s-au ucis unul pe celălalt.

Morfeu (gr. Mopepeuc;, -€O)£ ; lat. *Morpheus, -eos* sau *-ei).* Fiul somnului şi zeul viselor, în numele său este implicit sensul de „a plăsmui", cu trimitere la visele care se formează în timpul somnului. Fraţii săi erau Icelos (sau Fobetor) şi Fantasos. Vezi şi VISE.

Morges (gr. *M6p^r\q,* -T]TO£). Rege mitic al enotrilor din Sicilia. Cînd regele Italos a murit, Morges i-a urmat la tron, devenind astfel regele Italiei, care în acea vreme se întindea de la Tarent pînă în Poseidonia. Popoarele din regiunile respective au fost numite, după el, morgeţi. în timpul domniei sale a venit la el un om pe nume Sicelos, care fusese alungat din Roma şi pe care Morges 1-a primit la curte; mai mult, Sicelos a primit o parte din regat, şi din acel moment cei ce se numiseră înainte enotri s-au împărţit în italici, morgeţi şi siculi. Se credea (ă Morges era tatăl lui Siris, eroina eponimă a cetăţii Siris din Magna Grecia; după el a fost numită şi cetatea Morgantion.

► *Prezenţe în literatura antică.* Dionysos din Halicarnas, 1.12.3 şi 73.4-5, unde se relatează versiunea mitului povestită de Antioh din Siracuza ; Strabon, 6.257.

Moria (gr. Mopta, -ag). Eroină din Lidia, sora lui Tilos. Acesta a fost muşcat de un şarpe veninos pe cînd se plimba pe malul unui rîu şi a murit; Moria, disperată, a cerut ajutorul unui gigant, DAMASEN (vezi); cu puterea sa extraordinară, Damasen a smuls din pămînt un copac cu care a lovit şarpele, omorîndu-1 pe loc. Femela şarpelui şi-a înviat însă tovarăşul cu ajutorul

unei plante ce creştea în împrejurimi; Moria i-a urmat exemplul şi a cules aceeaşi plantă, înviindu-1 în cele din urmă pe Tilos.
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este amintit de Nonnos din Panopolis în *Dionisiacele* (25.451 şi urm.).
Mormînt, vezi FUNERALII.
Mormo (gr. Mopjiti), -oug). Creatură feminină monstruoasă, cu care în Grecia se speriau copiii. Uneori era identificată cu MORMOLICE (vezi).

[redacted]

Mormolice (gr. Mopp.oXux-n, -Tiţ). în traducere, lupoaica Mormo *(Mormo + lyke).* Era o creatură infernală monstruoasă, considerată uneori doica lui Aheron, personificarea rîului din infern. Potrivit lui Aristofan, era invocată pentru a-i speria pe copii.
Mormones (lat. *Mormones, -um).* Nume cu care în Roma antică erau indicate cîteva figuri sinistre de demoni nocturni despre care se credea că rătăceau în întuneric şi sugeau sîngele celor ce dormeau, în special al copiilor. Corespund unor creaturi analoage greceşti, ca MORMO şi MORMOLICE (vezi).
Mucius Scaevola, vezi SCAEVOLA, MUCIUS.
Mulciber. în latină, „cel ce topeşte metalul". Era folosit ca epitet al zeului roman Vulcan.
Munihia (gr. Mouvix^a, -ac;; lat. *Muny-chia, -ae).* Epitet cu care era venerată în Grecia zeiţa Artemis, adorată în special în portul militar Munihia, în apropiere de Atena.
Munihiai (gr. MouvixCou, -uv). Sărbători religioase greceşti, care aveau loc anual la Atena, în luna martie (mai precis, în ziua 16 a lunii Munihion, al cărei nume provenea din cel al sărbătorilor), în cinstea zeiţei Artemis MUNIHIA (vezi). Au fost instituite pentru a comemora victoria de la Salamina, deci erau relativ recente; prevedeau ca ofrandă pentru zeiţă capre şi prăjituri în jurul cărora se aşezau mici luminări aprinse.
Munihion (gr. MOUVLXIWV, -wvog). Lună din calendarul atenian, corespunzătoare lui aprilie-mai din calendarul actual. Numele ei deriva din cel al sărbătorilor Munihia, ce aveau loc în cinstea zeiţei Artemis *Munihia* în ziua 16, împreună cu Brauroniile, alte sărbători închinate Artemisei. în aceeaşi lună aveau loc Delfiniile şi Olimpicele (vezi CALENDAR).
Munihos (gr. Mouvix°C, -ou; lat- *Muny-chus, -i).* 1) Erou care a dat numele portului militar atenian Munihia, la Pireu; se credea că era un rege din Atica. I-a primit pe minieni, locuitorii din Orhomenos, în zona Pireului; în cinstea lui, minienii au dat regiunii numele Munihia.
2) Prezicător din Iliria, fiul lui Drias şi regele moloşilor. S-a căsătorit cu Lelante, cu care i-a avut pe Alcandru, Megaletor, Fileu şi Hiperipe. Pentru că familia sa era dreaptă şi credincioasă, într-o noapte cînd cetatea a fost atacată şi trecută prin foc şi sabie de tîlhari, Zeus i-a salvat pe Munihos şi pe ai săi: pe cînd aceştia, disperaţi, se aruncau din turnurile zidului de apărare, au fost transformaţi în păsări. Munihos a devenit un şoim, Alcandru o pitulice, Hiperipe un pescăruş sau un cufundar, Megaletor şi Fileu două păsări mici, iar Lelante o ciocîrlie sau o ciocănitoare.
► *Prezenţe în literatura antică.* Antoninus Liberales, *Transformationes,* 14.
Munitos (gr. MOOVITOC;, -OU). Fiul lui Aca-mas - care era, la rîndul lui, fiul lui Tezeu -şi al Laodicei, fiica lui Priam. A fost zămislit cînd Acamas s-a dus la Troia cu o solie grecească înainte de război, încercînd să o aducă înapoi pe Elena. A fost crescut de Etra, mama lui Tezeu, şi a murit din cauza unei muşcături de şarpe în Tesalia, în timpul unei partide de vînătoare.
► *Prezenţe în literatura antică.* Partenios din Niceea, *Erotikă pathemata,* 16.
Munte. în povestirea lui Hesiod *(Teogo-nia,* 129 şi urm.), Pămîntul a zămislit „munţii falnici, lăcaşul pururi îndrăgit/ De nimfe, ce întotdeauna au vecuit prin văi muntoase". în legătură cu vîrfurile şi coastele munţilor au apărut culte şi legende încă din epoca cretană, cînd sînt atestate sanctuare pe vîrful munţilor din insulă, iar unii dintre aceştia (Ida, Diete) devin centre de cult, adesea legate de anumite mituri: se credea, de pildă, că micul Zeus fusese ascuns într-o peşteră din munţi, ca să nu fie găsit de tatăl său, Cronos, care voia să-1 ucidă. Şi după epoca minoică, zonele înalte, în special cele din interiorul cetăţilor, îşi menţin caracterul de locuri sacre, unde se ridică principalele temple, atît în Grecia, cît şi la Roma (vezi ACROPOLE).
De obicei, munţii cei mai înalţi şi mai impunători sînt munţii sacri ai zeilor. Pe muntele Olimp se află sălaşul lor şi tot aici stă Zeus, în depărtări inaccesibile, ascunse în nori („în vîrful munţilor, unde zeii se bucură de sărbătoarea celor o mie de lumini", scrie Alcman); Parnasul este

muntele sacru al lui Apollo; muntele sacru al muzelor este Heliconul, care, ascultînd întrecerea de cîntece dintre acestea şi Pie-ride, s-a înălţat de plăcere, ameninţînd să atingă cerul; Pegas, calul înaripat, a trebuit să lovească muntele cu copita ca să-1 aducă la dimensiunile obişnuite, dînd astfel naştere şi izvorului Hipocrene. De asemenea, aici trăiesc nimfele, în special oreadele şi napeele, care sălăşluiesc în peşteri şi în spaţiile înguste dintre munţi.
în mitologia clasică, munţii cu peşteri şi stînci, acoperiţi adesea de păduri în care trăiesc animale sălbatice, reprezintă natura în forma ei sălbatică, neîmblînzită de om, şi pot provoca teamă. în locurile izolate din munţi pot fi aduşi copiii abandonaţi -este cazul lui Oedip, lăsat pe muntele Cite-ron; în munţi sînt transformate personajele vinovate de sacrilegiu, ca Hemos şi Rodope (vezi HEMOS, 1); cu ajutorul a doi munţi, Pelion şi Osa, pe care cu puterea lor supraomenească îi aşază unul peste altul, cei doi Aloazi, Otos şi Efialtes, fiii lui Poseidon, încearcă să ajungă în cer; potrivit tradiţiei, sub munţii vulcanici au fost îngropaţi giganţii; pe coastele munţilor trăiesc creaturi monstruoase şi sălbatice, precum centaurii sau leul din Citeron, muntele sacru al eriniilor, ori mistreţul din Erimant, pe care Heracle 1-a ucis în timpul uneia dintre muncile sale.
Dificultatea accesului şi înfăţişarea sa distantă, solemnă şi sugestivă, dar şi neliniştitoare, sînt elemente

ce îi conferă muntelui în mitologie dublul aspect de loc sacru prin excelenţă şi de receptacul al unor puteri pe care omul nu este capabil să le domine. Grecii aveau o zeiţă ce simboliza muntele cu semnificaţiile sale ambivalenţe : Cybele, Mama Muntelui, divinitate de origine frigiană care, în funcţie de muntele căruia îi era asociată, era numită *Meter Dindimene, Meter Sipylene, Meter Idaea* etc. şi care este mama tuturor zeilor şi creaturilor existente pe pămînt, într-un cuvînt mama întregii vieţi.
Şi în lumea romană putem surprinde amintirea unui cult analog în vechiul nume al Montgenevre, *Mons Matrona,* ce pare să facă trimitere la o zeiţă celtică a fecundităţii (cel puţin potrivit lui Servius, *ad Aen.,* 10.13). în lumea romană, experienţa muntelui se identifică mai ales cu cea a lanţului Alpilor, care capătă valoare de graniţă: nu marchează doar distincţia dintre lumea oamenilor şi cea a zeilor, dintre natura îmblînzită de mîna omului şi cea sălbatică, ce provoacă spaimă, ci şi limitele lumii cunoscute, bariera dincolo de care privesc strategi precum Cezar şi în spatele căreia se găsesc locurile mitologice, ţara hiperboreenilor, ţinutul chihlimbarului sau pădurile inaccesibile. O parte din numele vîrfurilor şi trecătorilor din Alpi păstrează amintirea cultelor practicate şi a zeilor despre care populaţiile autohtone, chiar înainte de romani, credeau că locuiesc aici: Petit Saint-Bernard, numit Graius, evoca o divinitate locală omonimă, asimilată mai apoi lui Hercule *Graius*; Grand Saint-Bernard, numit Poeninus, era asociat cultului lui Iupiter *Poeninus* sau, potrivit lui Servius *(loc.cit.),* al unei zeiţe--mamă celtice, numită Poenina. Se spunea că prin acei munţi aparent inaccesibili au trecut nu doar conducătorii romani, ci şi personaje mitologice precum Hercule şi argonauţii. în Italia, un exemplu de cult montan îl reprezintă Soranus, zeul care trăia pe muntele Soracte.
Murcia (lat. *Murcia, -ae).* Iniţial o veche divinitate italică, probabil o zeiţă ocrotitoare a grădinilor. Ulterior a fost identificată cu Murtia sau Murtea, zeiţa mirtului, asimilată la rîndul ei Venerei, pentru care *Murtea, Murtia* şi *Murcia* au devenit epitete, justificate de preferinţa Venerei pentru mirt, planta ei sacră. Murciei îi era închinat un templu în apropiere de Circus Maximus.
Muricia. Epitet cu care poeţii latini o indică uneori pe Venus, evocînd-o ca ocrotitoare a cetăţii şi în special a zidurilor Romei.
Musagetas (gr. Mouo-ocŢeTac;, -ou; lat. *Musa-getes, -ae).* Epitet al lui Apollo (vezi) şi, în lumea romană, şi al lui Hercule (vezi).
Musaios (gr. Moucrouog, -ou ; lat. *Musaeus, -i).* Numele unui poet şi cîntăreţ grec, ce aparţine mai mult mitului decît istoriei şi despre care avem puţine informaţii. Era considerat unul dintre cei mai vechi poeţi greci (atribuirea micului poem despre dragostea lui Hero pentru Leandru acestui Musaios, susţinută în vechime, nu are nici un fundament) şi era asociat de obicei cu

figura lui Orfeu. Asemenea acestuia din urmă, se spunea că era urmaşul Selenei (Luna) şi al muzelor (Platon, *Republica,* 364e). Pe lîngă faptul că era înzestrat cu virtuţi poetice, se credea că putea vindeca bolile şi că avea darul profeţiei; cu numele lui era asociată originea mai multor oracole (Herodot, 7.6). în *Broaştele,* Aristofan îl prezintă în strînsă legătură cu Apollo, însă nu lipsesc nici referirile la cultele mis-terice (Misterele Eleusine). în iconografie este greu de deosebit de Apollo, ale cărui atribute le poartă uneori.
Muscă (gr. Mula, -ac, ; lat. *Musca, -ae).* Potrivit mitologiei greceşti, „musca a fost odinioară o femeie foarte frumoasă, însă flecară şi uşuratică. A fost rivala Selenei, întrucît amîndouă erau îndrăgostite de Endimion. Pentru că îl trezea mereu pe tînăr vorbind şi cîntînd, acesta s-a supărat, iar Selene a prefăcut-o în acest animal"; musca, „amintindu-şi de Endimion, nu-i lasă pe oameni să doarmă, mai ales dacă sînt tineri şi au pielea fină, iar muşcătura şi dorinţa ei de sînge nu sînt un semn de sălbăticie, ci de dragoste şi bunăvoinţă faţă de oameni; de aceea, pe cît îi stă în putinţă, culege şi gustă în toate felurile floarea frumuseţii" (Lucian, *Elogiul muştei,* 57[7].1O). O muscă este amintită şi în legătură cu mitul lui Io, frumoasa preoteasă îndrăgită de Zeus, care a transformat-o în juninca ; ca să o chinuiască, Hera a trimis o muscă ce semăna mai degrabă cu un tăun şi care nu îi dădea pace (Esch.il, *Rugă-toarele,* 541-542 *şiPrometeu înlănţuit,* 589). în Grecia exista o credinţă curioasă cu privire la muşte, „singurul lucru pe care Platon 1-a uitat în dialogul său despre suflet şi nemurirea acestuia *(Phaîdon).* Dacă se presară cenuşă peste o muscă moartă, ea învie şi se naşte iarăşi, începînd o viaţă nouă, încît toţi sînt convinşi că sufletul său este nemuritor" (Lucian, *Elogiul muştei,* 57[7].7).
Muta sau Muţea. Zeiţă venerată de romani ca ocrotitoare a liniştii. Potrivit unei legende, acest rol i-a fost încredinţat după ce Iupiter, ca să o pedepsească pentru bîrfele ei, i-a tăiat limba. în unele versiuni ale genealogiei sale, soţul ei este Mercur, împreună cu care i-a zămislit pe lari.

Mutunus (lat. *Mutunus).* Divinitate italică a fecundității, asociată uneori cu zeul Priap al grecilor.
Muze (gr. Mouuai, -uiv ; lat. *Musae, -arum).* Muzele erau, potrivit scriitorilor mai vechi, zeițele inspiratoare ale cîntecului, iar potrivit unor credințe ulterioare - divinitățile diferitelor genuri poetice, ale artelor, științelor şi activităților intelectuale. în general sînt prezentate ca fiind fiicele lui Zeus şi ale Mnemosinei, Memoria, şi originare din Pieria, de la poalele muntelui Olimp. Inițial au fost, probabil, în număr de trei (Pausanias, 9.29.2) şi erau numite colectiv *Mneiai* (de la Mnemosine), iar individual Melete (exercițiul), Mneme (amintirea) şi Aoide (cîntecul), cu referire la activitatea poetică. Diodor din Sicilia (4.7) oferă o genealogie diferită a muzelor, fiicele lui Uranos şi ale Geei. în epoca clasică, cea mai răspîndită credință este aceea potrivit căreia muzele sînt în număr de nouă, cu următoarele nume şi atribute :

1) Clio, „cea care te face faimos", muza istoriei, reprezentată de obicei şezînd sau în picioare, avînd în mînă un sul sau o cutie cu cărți.
2) Euterpe, „cea care înveseleşte", muza poeziei lirice, reprezentată cu un flaut.
3) Thalia, „cea veselă", muza comediei şi a poeziei burleşti şi idilice, avînd adesea o mască comică, un toiag de păstor sau o ghirlandă de iederă.
4) Melpomene, „cea care cîntă", muza tragediei, cu o mască tragică, ghioaga lui Heracle sau o spadă ; de obicei are pe cap o cunună de viță-de-vie şi poartă coturni, încălțările tipice ale actorilor tragici.
5) Terpsihore, „cea care se bucură de dans", muza dansului şi a cîntecului coral, însoțită de liră şi de pană.
6) Erato, „cea care trezeşte dorința", muza poeziei erotice şi a imitației mimice, şi ea reprezentată cu lira.
7) Polimnia, „cea a imnurilor multe", muza imnurilor sublime, reprezentată de obicei fără atribute, însă într-o atitudine meditativă.
8) Urania, „cea cerească", muza astronomiei, reprezentată cu un baston îndreptat spre un glob.
9) Caliope sau Caliopeea, „cea cu voce frumoasă", muza poeziei epice, avînd o tăbliță şi un stil şi, uneori, un sul sau o carte.

Muzele erau invocate de poeți ca zeițe inspiratoare ale cîntului lor, şi toți cei care îndrăzneau să se măsoare cu ele în domeniul poeziei şi al muzicii erau pedepsiți aspru. Astfel, muzele le-au pedepsit pe sirene, care îndăzniseră să se măsoare cu ele, luîndu-le penele de pe aripi, pe care le-au folosit ca să se împodobească; de asemenea, Pieridele, fiicele lui Pieros, care au avut obrăznicia să le provoace la o întrecere de cînturi, au fost transformate în păsări; iar poetul trac Tamiris, Care şi-a permis să concureze cu ele, a fost lipsit de vedere şi de darul cîntatului *(Jliada,* 2.594). Ca zeițe ale cîntecului, muzele erau asociate cu Apollo, zeul muzicii, al artei şi al lirei, descris adesea ca dirijor al corului muzelor şi indicat cu epitetul *Musagetas.*

► *Epitete.* Olimpice, Pieride, Aganipide (de la izvorul Aganipe, aflat la poalele muntelui Helicon), Castalide (de la izvorul Castalia de la Delfi), nimfe Coricide (vezi CORICIA), Heliconiade, PIMPLEIDE (vezi).

► *Răspîndirea cultului.* Venerația față de muze a fost introdusă în Beoția din Tracia şi Pieria ; sediul lor consacrat era muntele Helicon, unde se aflau izvoarele sacre Aganipe şi Hipocrene. Sacri erau, de asemenea, muntele Parnas, cu izvorul Castalia, şi muntele Olimp. Sacrificiile aduse de obicei muzelor constau în libații cu apă sau lapte şi miere.

Cultul muzelor a dobîndit un caracter particular în tradiția pitagorică, la Platon şi Aristotel; şcolile lor au fost organizate într-o oarecare măsură ca asociații consacrate cultului muzelor. Astfel, termenul „muzeu" a ajuns să indice, după cum dovedeşte muzeul din Alexandria Egiptului, un loc rezervat studiului şi instruirii, în lumea romană muzele nu au avut un cult religios în adevăratul sens al cuvîn-tului, ci au continuat să fie invocate de poeți; adesea au fost identificate cu indigenele CAMENE (vezi).

► *Prezențe în literatura antică.* Cea mai completă relatare despre genealogia muzelor îi aparține lui Hesiod *(Teogonia),* care povesteşte că, pe cînd se afla cu turmele la păscut pe muntele Helicon, muzele i s-au arătat şi l-au consacrat poet. Frinihos Comicul le-a dedicat muzelor o comedie, care s-a păstrat doar fragmentar. Muzele (sau muza, la singular) sînt invocate adesea de poeți la începutul operelor lor (sînt celebre introducerile la *Odiseea* şi *Iliada,* cu o formulă care, din poezia clasică, a trecut în literaturile moderne, rămînînd multă vreme canonică).

► *Prezențe în literatura modernă.* în literaturile occidentale muzele sînt invocate adesea ca reprezentante ale artelor, însă rareori cu caractere individuale specifice şi exclusiv cu trimiteri generice la mitul clasic.

► *Iconografie.* Printre cele mai celebre reprezentări ale muzelor se disting soclul lui Praxitolo de la Mantineea, cu trei muao (Atena, Muzeul Național); diferite sculpturi înfățişînd cîte o muză; un relief, aparți-nînd probabil şcolii din Rodos, reprezentînd apoteoza lui Homer, cu cele nouă muze; diferite picturi pompeiene. Muzele apar frecvent şi în ornamentele sarcofagelor romane.

Muzică. Subiect al meditației filosofice şi artă privilegiată şi preferată în lumea antică, muzica are şi în mitologie un loc însemnat. Ea se află sub ocrotirea muzelor, care nu numai că îi bucură pe zei cu cîntecul lor, ci, guvernînd orice formă de gîndire, determină poziția autoritară a muzicii printre cele mai nobile activități ale spiritului, alături de poezie. Printre cei mai mari maeştri ai muzicii se numără Musaios, Linos, Orfeu, Olimpos, Marsias, Antifem, cîntăreți mitici cărora anticii le atribuiau inventarea unor instrumente şi cele mai variate creații în domeniul muzical. Lui Olimpos, de pildă, i se atribuia inventarea muzicii instrumentale, lipsite de orice parte vocală, şi a auleticii (de la *aulos,* „flaut"). Linos era considerat inventatorul ritmului şi al melodiei, precum şi al importantei inovații reprezentate de coardele pentru liră făcute din intestin. Muzicii lui Musaios i se atribuia capacitatea de a vindeca bolnavii; potrivit unor izvoare, tatăl său era Antifem, cîntărețul care a inventat cîntecul pe mai multe voci. Orfeu era considerat - deşi nu în unanimitate - inventatorul lirei sau, cel puțin, cel care a ridicat numărul coardelor instrumentului la nouă, cu referire la cele nouă muze. Lui Marsias sau, potrivit altor izvoare, lui Pan i se atribuia crearea flautului ; unele versiuni ale mitului asociau însă instrumentul cu Atena, care l-ar fi inventat. Adesea, descoperirile şi invențiile din domeniul muzical le erau atribuite zeilor, în special lui Hermes (inventatorul

lirei), iar arta muzicală în ansamblul său se afla sub ocrotirea lui Apollo.
însoțind constant toate momentele principale, publice şi private, ale vieții omului (dansurile, sărbătorile, reprezentările teatrale, banchetele, ceremoniile religioase şi înmormîntările au loc întotdeauna pe un fundal muzical care adesea constituie mai mult decît un simplu cadru), fiind o activitate căreia i se dedică cu plăcere chiar şi zeii, muzica se află adesea în centrul unor competiții în cadrul aşa-numitelor AGONES (vezi) şi nu de puține ori îi opune, în povestirile mitologice, pe zei oamenilor, în întreceri de cîntece şi de flaut. Cele mai celebre sînt competiția dintre Atena şi Marsias şi cea dintre Apollo şi Pan. Fascinația muzicii apare personificată de sirene, al căror cîn-tec este irezistibil, şi de Orfeu, ce vrăjeşte plantele şi animalele cu arta sa (capacități asemănătoare i se atribuiau şi lirei lui Amfion, cu care acesta a construit, fără să mişte un deget, zidurile Tebei: vezi AMFION). Puterea muzicii lui Orfeu este atît de mare, încît îi permite să înduplece chiar şi forțele infernale şi să obțină întoarcerea Euri-dicei din lumea de dincolo. Nu este mai prejos puterea muzicii lui Cadmos, care în povestirea relatată de Nonnos din Pano-polis *(Dionisiacele,* 1.140 şi urm.) reuşeşte să-1 învingă pe teribilul gigant Tifon vră-jindu-1 cu o liră şi obținînd, în schimbul unor coarde noi pentru instrumentul său, nervii lui Zeus, pe care monstrul îi smulsese zeului.
Ca o confirmare a importanței atribuite muzicii, cîntăreții au o poziție socială privilegiată în lumea clasică (şi în special în Grecia arhaică); pe durata absenței sale în timpul războiului troian, Agamemnon
îşi lasă palatul în grija unui cîntăreț, iar cîntăreți ca Demodocos şi Femios sînt tratați cu mare respect. în lumea antică, muzica şi poezia se contopesc într-atît, încît în societatea greacă arhaică practica lor este adesea încredințată unei singure persoane (vezi AED şi RAPSOD).
Muzica avea o importanță centrală şi în numeroase rituri şi culte misterice, de la cele eleusine la cele orfice şi dionisiace, sau în ritualurile în cinstea zeiței Cybele, unde, împreună cu dansul, dobîndea şi o funcție terapeutică pentru anumite forme de boală. Valoarea salvatoare a muzicii apare şi în mitul dactylilor de pe muntele Ida din Creta, care prin muzica şi dansurile lor dezlănțuite au acoperit scîncetele micului Zeus, punîndu-1 astfel la adăpost de tatăl său Cronos, care voia să-1 devoreze. De altfel, despre valoarea muzicii ca leac miraculos nu vorbesc doar miturile; de ea sînt încredințați şi numeroşi filosofi ce reflectează asupra acestei teme, ca Pla-ton, pitagoricii, Teofrast, iar la Roma -medici de renume precum Asclepiades, care îi trata pe bolnavii mintal prin muzică, şi alții, care, după cum atestă Soranus (Cae-lius Aurelianus), recurgeau adesea la ea în epoca Antoninilor pentru a vindeca stările depresive şi isteria.
într-un fragment din poetul comic atenian Ferecrate, ce face parte dintr-o comedie pierdută, Muzica, personificată, se plînge de felul cum o tratează muzicienii din acea vreme.
Mystai (gr. jiucrrcu, -wv ; lat. *mystae, -arum).* Cu acest termen erau indicați în Grecia inițiații în mistere în general, şi în special în cele eleusine.

•

N

Naiade, vezi NIMFE.
Nanacos (gr. Navvocxoc;, -ou). Rege mitic din Frigia, care a trăit înainte de potopul lui Deucalion. Era înzestrat cu darul profeției ; a prevăzut potopul şi a încercat să-1 evite organizînd rugăciuni publice însoțite de multe lacrimi, astfel încît „lacrimile lui Nanacos" deveniseră proverbiale în greacă. A trăit trei sute de ani; un oracol a prorocit ; după moartea sa poporul lui va pieri; într-adevăr, acesta a fost distrus de potopul care a venit la puțin timp după dispariția lui Nanacos.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Herodas (3.10) şi de Stephanos din Bizanț.
Nanas (gr. Navac,, -a). Regele pelasgilor din Teo^lia şi urmaşul regelui Pelasgos, la rîndul său descendentul lui Foroneu şi eroul care a dat numele regiunii Pelas-giotis din Tesalia. Potrivit mitului, înainte de războiul troian, ca să scape de invaziile populațiilor greceşti în Tesalia, Nanas şi poporul său au traversat Marea Adriatică şi s-au stabilit în Italia, unde au aruncat ancora mai întîi la Spina, apoi la Cortona, ocupînd Etruria. Izvoarele confundă pe-lasgii lui Nanas cu tirenienii, sau etruscii, care însă, potrivit lui Herodot, proveneau din Asia Mică.
► *Prezențe în literatura antică.* Cea mai completă versiune a povestirii despre această migrație mitică îi aparține lui Dionysos din Halicarnas (1.28 şi urm.), care face trimitere şi la Herodot (1.57).
Nanos (gr. Navog, -ou). 1) în traducere, „rătăcitorul"; acesta ar fi, în limba etruscă, numele lui ULISE (vezi), care, potrivit unei versiuni a aventurilor sale, s-a stabilit în ultima parte a vieții în ținutul etruscilor, a întemeiat treizeci de cetăți şi a murit la Cortona.
2) Rege indigen din regiunea Marsiliei, cu care colonii greci din Focida au încheiat un acord cînd şi-au întemeiat colonia; Euxenos, OIKISTES (vezi), s-a căsătorit cu fiica sa (Athenaios, 13.576a).
Naos 1) (gr. Naoț, -ou). Nepotul lui Eumol-pos, regele din Eleusis. Credincios cultului Demetrei, s-a supus oracolului din Delfi şi a indrodus misterele zeiței în Arcadia.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Pausanias (8.15.1 şi 3).
2) (gr. vaog, -ou). Termen grecesc ce indică templul. Etimologia lui este legată de verbul vaCw, „a locui", şi arată că în lumea greacă templul era conceput ca locuință a zeului (în interiorul lui se găsea, într-adevăr, statuia de cult a divinității), mai degrabă decît ca loc de adunare a credincioşilor.
Napee (gr. Nonrcuai, -iov; lat. *Napaeae, -arum).* Cu acest nume erau desemnate în mitologia greacă nimfele ce trăiau mai ales în văi şi în locurile înguste dintre stînci (vezi NIMFE).
Naphthas (gr. vouptfae;, -a şi vaq>#a; lat. *naphtha, -ae).* Cu acest nume este indicat în izvoarele clasice lichidul otrăvit cu care Medeea a impregnat veşmîntul şi coroana trimise Creusei, fiica regelui Creon din Corint, de care era îndrăgostit Iason; Medeea s-a răzbunat astfel pe soțul necredincios, pentru că imediat ce Creusa a îmbrăcat veşmîntul, acesta a luat foc şi a ars, împreună cu frumoasa fată, întregul palat regal şi pe tatăl ei, Creon (vezi şi MEDEEA).
Napoli. Pentru legendele relative la întemeierea cetății, o veche colonie a cetății Cumae, vezi PARTENOPE.
Narcis (gr. Napiao-croc;, -ou; lat. *Narcissus, -i).* Tînăr nespus de frumos, fiul zeului

fluvial Cefisos şi al nimfei Liriope, pe care rîul o sedusese învăluind-o cu apele sale. Deşi era înconjurat de dragostea şi admirația celor care îl întîlneau, Narcis rămî-nea indiferent la atențiile şi propunerile amoroase, preferind vînătoarea, la care era foarte iscusit. O variantă a mitului spune că tatăl său era Amirintos, tovarăşul credincios al Artemisei, zeița vînătorii. De frumosul tînăr s-a îndrăgostit nebuneşte nimfa Echo, însă şi ea a fost respinsă şi s-a stins de durere, văzînd că dragostea ei nu era împărtăşită (vezi ECHO) ; în cele din urmă, Nemesis a hotărît să-1 pedepsească pe Narcis, făcîndu-1 să-şi vadă chipul în apa unui izvor. Tînărul s-a îndrăgostit de acea imagine, mistuindu-se de dor, şi s-a transformat în floarea care-i poartă numele. Trupul său a dispărut, lăsînd în loc splendida narcisă.
La această versiune a mitului, care este cea mai cunoscută, se adaugă altele, cu cîteva variante. în Beoția Narcis era considerat un tînăr locuitor din Tespiai, iubit fără speranță de un alt tînăr pe nume Ame-nias, foarte insistent. Plictisit de atențiile admiratorului său, Narcis i-a trimis în dar o sabie, iar acesta, disperat, s-a sinucis, invocînd în acelaşi timp blestemul divin împotriva celui pe care îl iubea. Zeii i-au îndeplinit dorința şi l-au făcut pe Narcis să se îndrăgostească de el însuşi, văzîndu-şi chipul oglindit în apă; disperat din cauza iubirii sale ce nu se putea împlini, Narcis s-a sinucis cu sabia, aşa cum făcuse şi Ame-nias, iar în locul unde a curs sîngele lui a răsărit floarea care îi poartă numele. O altă variantă a mitului povesteşte că Narcis a încercat în zadar să-şi atingă propria imagine, aruncîndu-se în apa care o reflecta, şi a murit înecat; din trupul său a răsărit mai apoi narcisa. O versiune diferită, menționată de Pausanias, aminteşte că Narcis avea o soră geamănă pe nume Narcisa, care îl însoțea *}a* vînătoare şi în aventurile vieții sălbatice din pădure. Narcis îşi iubea nespus sora, iar cînd aceasta a murit înainte de vreme el a fost copleşit de durere. într-o zi, uitîndu-se în apa unui izvor, şi-a văzut chipul şi 1-a confundat cu cel al Narcisei; de atunci, deşi ştia adevărul, a continuat să se privească în apă, în încercarea disperată de a stabili o legătură cu sora pierdută.
Pe lîngă faptul că este legată de mitul frumosului tînăr, narcisa apare asociată şi cu alte personaje mitologice. în *Imnul homeric către Demetra* (vv. 8 şi urm.) se spune că a fost „făcută să-nşele pe fata cu obraji de floare [Persefona, fiica Demetrei];/ Zeus însuşi o ivi din glie de dragul Gazdei cu mulți oaspeți [Hades sau Aido-neus, care o răpeşte pe Persefona şi o ia de soție],/ Minune fără de pereche şi toți priveau mirați la floare,/ Nemuritorii zei alături de oamenii cu viață scurtă./ Din rădăcini crescu tulpina purtînd o sută de boboci,/ Miresmele din vîrf umplură văzduhul larg boltit deasupra/ Şi surîdea întreg pămîntul, noianul apelor sărate./ Uimită, fata îşi întinde pe dată mîinile--amîndouă/ Să ia podoaba rară; şesul brăzdat de

drumuri s-a căscat/ Şi în cîmpia de la Nisa [...] sosit-a Craiul cu mulţi oaspeţi", în acest imn, floarea se încarcă de o dublă valenţă simbolică: pe de o parte, este legată de zeiţele fertilităţii şi ale recoltelor, Demetra şi Persefona; pe de altă parte însă, este floarea care duce direct în infern, iar în numele său grecesc se poate recunoaşte aceeaşi rădăcină care apare în termeni precum va'pxT], *vdpxr\<jiq,* ce indică rigiditatea şi toropeala şi fac trimitere la lumea morţilor. Iar dacă în *Oedip la Colonos* al lui Sofocle (vv. 681 şi urm.) se menţionează că ghirlandele în cinstea Demetrei şi Persefonei se împleteau din narcise, este atestată şi utilizarea acestei flori pentru ghirlandele funerare.

► *Răspîndirea cultului.* Diferite mărturii atestă că, încă din epocile foarte vechi, lui Narcis îi era închinat un cult eroic. Stra-bon aminteşte că în apropierea sanctuarului lui Amfiaraos se afla un cenotaf în care Narcis era venerat ca „erou al liniştii"; el era chiar personificarea liniştii, iar datorită acestei caracteristici era asociat cu lumea morţilor. Pausanias menţio-nează că la Tespiai, în Beoţia, exista un izvor sacru despre care se credea că este izvorul lui Narcis; el se afla într-un ţinut sălbatic, numit Cannetos, cu multe ape şi vegetaţie abundentă.

► *Prezenţe în literatura antică.* Narcisa este menţionată în *Imnul homeric către Demetra,* pe care l-am citat, însă originea mitului lui Narcis pare să fie tîrzie : mărturiile literare de care dispunem nu merg mai departe de epoca elenistică. Mitul este povestit

de Ovidiu *(Metamorfoze,* 3.339 şi urm.), Pausanias (8.29.4 şi 9.31.6-7), Strabon (9.404), Conon *(Narration.es,* în *Biblioteca* lui Fotios, 186.24), Plotin *(Enneade,* 1.6.8).

► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* Din legenda lui Narcis s-au inspirat H. de Acuna pentru a sa *Poveste a lui Narcis,* un poem de factură ovidiană; J.-C.L. Clinchamp de Malfilâtre în micul poem *Narcis în insula Venerei*; A.F. de Cas-tilho în *Scrisorile lui Echo către Narcis*; Samuel Butler în oratoriul comic *Narcis,* iar în Italia - G.B. Marino în *Adonis* şi *Galeria.* Personajul este evocat şi de E. Gonzâlez Martînez, *Noul Narcis* (versuri) şi A. Gide, *Trăite du Narcisse.* Din numele miticului personaj derivă termenii „narcisism" şi „narcisist", indicînd cultul propriei persoane, inclusiv în ceea ce priveşte aspectele lui patologice, şi exaltarea de sine; cu acest sens termenii sînt larg folosiţi în psihanaliză.

► *Iconografie.* Reprezentările antice legate de mitul lui Narcis pe care le cunoaştem nu sînt anterioare perioadei elenistice. Personajul apare în fresce pompeiene, în mozaicuri din Antiohia şi în reliefuri din epoca romană.

Naştere. în mitologie, tema naşterii do-bîndeşte dimensiunile fantasticului şi ale basmului, mai ales cînd avem de-a face cu naşterea miraculoasă a unor zei şi eroi. Pe lîngă aceste naşteri extraordinare, povestirile mitologice vorbesc despre nou-năs-cuţi nedoriţi, care imediat după naştere sînt abandonaţi, şi despre naşterea unor oameni sau a unor semizei care se ivesc mai mult sau mai puţin spontan din pietre, dinţi sau plante.

Poveştile despre copii abandonaţi după naştere sînt numeroase. De obicei este vorba despre copiii unui zeu şi ai unei femei muritoare; ei vin pe lume întrucît mama încalcă obligaţia de a rămîne virgină, motiv pentru care preferă să-i abandoneze (ca în cazul gemenilor Romulus şi Remus). Uneori însă copiii sînt părăsiţi la porunca unui oracol sau în urma unui vis ce îi previne pe părinţi în legătură cu îngrozitoarele nenorociri care se vor abate asupra stirpei lor dacă respectivul copil va trăi (ca în cazul lui Oedip sau al lui Paris, fiul lui Priam din Troia).

Unii oameni sau semizei vin pe lume în mod miraculos, apărînd spontan din plante sau din obiecte neînsufleţite. Mitologia îi aminteşte pe strămoşii tebanilor, aşa-nu-miţii *sparţi,* care răsar din dinţii balaurului semănaţi de Cadmos (vezi). Nu mai puţin însemnat este miracolul înfăptuit după potop, cînd, trebuind să reînvie neamul omenesc distrus, Deucalion a fost sfătuit de oracolul lui Temis să arunce peste umăr pietre; din aceste pietre au răsărit oameni. în mod semnificativ, anticii vorbeau despre rădăcina comună a cuvîntului grecesc ce înseamnă „popoare, oameni" şi a celui ce indică pietrele (vezi Deucalion).

Un caz aparte îl constituie naşterea unor zei şi a unor mari eroi. Poeţii (începînd cu Hesiod şi a sa *Teogonie)* ne oferă detaliile acestor poveşti. Generaţia urmaşilor lui Cronos are parte de o naştere grea: „cînd Rhea s-a supus lui Cronos" *(Teogonia,* 453), a generat un mare număr de zei, pe care Cronos îi înghiţea însă imediat ce se năş-teau, căci „aflase, datorită Gliei şi Cerului cu mii de stele,/ Cum că ursita-i hărăzeşte să fie-nvins de-un fiu al său" *(ibidem,* 463--464). Lanţul omorurilor este întrerupt de Zeus, pe care mama sa îl ascunde într-o peşteră din Creta, dîndu-i lui Cronos să înghită o piatră în locul nou-născutului. Cu unele diferenţe, povestea naşterii lui Zeus se inspiră dintr-un motiv comun cu cel al generaţiei divine precedente, dominate de Cronos: şi Cronos, fiul lui Uranos şi al Geei, îşi înlătură tatăl, care, la rîndul său, îşi trimitea fiii în măruntaiele pămîn-tului, împiedicîndu-i să vadă lumina zilei *(ibidem,* 154 şi urm.). în ciuda acestor povestiri întunecate, nu lipsesc cazurile cînd poeţii descriu cu uimire plină de încîntare naşterea miraculoasă şi mai puţin înspăi-mîntătoare a unor zei şi eroi. Afrodita se naşte din spuma mării sau dintr-o scoică; Atena apare din capul lui Zeus, înarmată şi strălucitoare în platoşa sa de aur, înfricoşătoare la vedere; şi pentru că Atena fusese generată fără participarea Herei, soţia lui Zeus, aceasta îl aduce pe lume pe Hefaistos fără concursul lui Zeus. Semele, mama lui Dionysos, îl aduce pe acesta pe lume înainte de vreme, îngrozită de imaginea copleşitoarei puteri a lui Zeus ; regele zeilor îl salvează însă pe micuţ închizîndu-1 în coapsa sa şi ducînd astfel sarcina la

termen. Naşterea lui Apollo şi a Artemisei, gemenii Latonei, este amintită drept una dintre cele mai dificile, din cauza ostilităţii Herei faţă de Latona, obligată să rătăcească în căutarea unui loc unde să-şi

poată aduce pe lume copiii. Extraordinară este şi naşterea lui Asclepios, scos viu din trupul mamei sale, Coronis, ce fusese ucisă de Apollo. în mod miraculos se nasc şi Dioscurii, ce apar, asemenea Elenei, dintr-un ou (potrivit unei versiuni a mitului, ei erau fiii Ledei, pe care Zeus o sedusese luînd înfăţişarea unei lebede); sau zeul Hermes, care imediat după naştere dovedeşte o inventivitate şi o forţă ieşite din comun ; sau Heracle, la a cărui naştere participă Hera. Nu mai puţin extraordinară este naşterea lui Perseu, fiul Danaei şi al lui Zeus, care a ajuns la iubita sa sub forma unei ploi de aur. Miturile şi povestirile ce ne-au parvenit în diferite versiuni vorbesc, printre altele, şi despre naşterea lui Attis şi a lui Agdistis. In cadrul filosofiei şi al religiei, mai mult decît în cel al mitologiei propriu-zise, se pot plasa credinţele relative la ciclul perpetuu al morţii şi renaşterii omului prin metempsihoză, sintetizată excepţional în mitul platonician al lui Er (vezi).

Principalele zeiţe ocrotitoare ale naşterii erau Ilitia la greci şi Lucina la romani; de asemenea, femeile care năşteau o invocau pe Iunona, precum şi alte divinităţi; dintre acestea se disting Latona, Dione (care a asistat-o la naştere), Genetilidele (venerate de lăuze împreună cu Afrodita) şi Galintias în Grecia, iar la Roma - De-verra, Intercidonia, Pilumnus, Diana (la al cărei sanctuar din Aricia femeile se duceau la Idele din august, rugîndu-se pentru o naştere uşoară), nimfa Egeria, Nixele (zeiţe ce personificau eforturile femeilor care năşteau) şi Carmenta (celebrată în timpul sărbătorilor numite Carmentalia).

Naştere, **zei ai.** Cu această expresie erau indicaţi generic toţi zeii, şi în special zeiţele, ce ocroteau naşterea: Hera, Artemis, Ilitia etc.

Natalis dies. Expresie latină (în traducere, „zi de naştere") care indica în general ziua de început: fie al vieţii unui om (cores-punzînd, prin urmare, cu aniversarea), fie al unei cetăţi ori al unui edificiu (coincizînd cu aniversarea întemeierii: în cazul Romei,
21 aprilie), fie al domniei unui suveran (marcînd deci aniversarea urcării acestuia pe tron). In funcţie de importanţa evenimentului comemorat, aveau loc festivităţi publice ori private mai mult sau mai puţin solemne: la aniversarea cetăţii Romei se desfăşura o sărbătoare în cinstea zeului Pales (vezi).

Naţio sau **Nascio** (lat. *Naţio, -onis).* Zeiţă a naşterii, venerată în lumea romană. îi era închinat un templu în apropiere de Ardeea.

Natură. în mitologia clasică, natura constituie în general fundalul pentru faptele zeilor, eroilor şi oamenilor, prezentîndu-se în maniere diferite, ce se reduc la două aspecte principale : poate fi spontană, sălbatică şi virgină; sau poate apărea ca natură organizată, modificată şi „îmblînzită" de om. Putem considera că aceste aspecte reprezintă o sinteză extremă a imaginii pămîntului. în *Imnul homeric către Afrodita,* unde se descrie o călătorie fantastică a zeiţei călăuzite de Hermes, aceasta de-clară : „Azi Argicidul care poartă nuia de aur m-a răpit/ [...] Am străbătut ogoare multe pe care-asudă muritorii,/ Coclauri unde nu sînt loturi, nici locuinţe, însă umblă/ Sălbăticiunile flămînde din văgăuni întunecoase" (vv. 121-124). Pămîntul lucrat li se pare oamenilor mai frumos şi mai primitor : este acel *locus amoenus* al latinilor, unde, spre deosebire de ceea ce ne-ar putea sugera sensibilitatea contemporană, nu triumfă natura necontaminată, ci dimpotrivă, natura copleşitoare şi potenţial periculoasă este domolită prin munca omului; aceasta reprezintă confirmarea eliberării omului din lanţurile sclaviei şi ale dependenţei impuse de natură. Pentru aspectele mitologice legate de concepţia asupra naturii „îmblînzite" de om, vezi Grădină. Natura sălbatică şi virgină *(locus horri-dus* al latinilor) provoacă teamă, nu doar pentru că în sînul ei trăiesc „sălbăticiunile flămînde" despre care vorbeşte *Imnul,* dar şi pentru că aici omul poate întîlni divinitatea sau poate vedea ceea muritorilor nu le este îngăduit să vadă. în mitologie, întîlnirile cu divinul au loc aproape întotdeauna în păduri, departe de zonele locuite, lîngă izvoarele la care ajung doar păstorii; de obicei, martorii apariţiilor

divine sînt tocmai păstorii, şi nu ţăranii, ce se încadrează în dimensiunea naturii cultivate şi îmblînzite. Pentru a înlătura spaima provocată de natura sălbatică, de codrul întunecat ce trezeşte teama, religia greacă şi, mai apoi, cea latină consacră pădurile zeilor (pentru latini, *lucus* reprezintă pădurea sacră; vezi Pădure).

între cei doi poli, natură sălbatică/natură îmblînzită, se află natura paradisiacă din Insulele Fericiţilor (vezi Insulă), înzestrată cu blîndeţea naturii cultivate, dar care, spre deosebire de aceasta, dă singură roade, fără intervenţia omului. Asemănătoare cu natura din Insulele Fericiţilor este cea din sălaşul zeilor: în *Odiseea* (5.63 şi urm.) Homer descrie splendida insulă a nimfei Calipso, unde natura virgină

e în acelaşi timp blîndă şi plină de roade. Iar dacă muritorilor le-a fost dat să se bucure vreodată de o astfel de natură, ce nu aparţine lumii noastre, aceasta s-a întîmplat în vremuri străvechi, pe care nu putem decît să le regretăm: este vorba de mitica vîrstă de aur despre care vorbesc Hesiod, Lucre-ţiu şi Vergiliu în a patra *Eglogă.*

în limbile clasice nu există termeni corespunzători pentru „mediu" şi „peisaj", aşa cum sînt ele înţelese în limbile moderne şi de sensibilitatea contemporană; de obicei peisajul e conceput analitic şi concret şi e prezentat ca o sumă descriptivă de detalii. Astfel apare în mituri şi în operele poeţilor, de pildă în celebra nocturnă a lui Alcman („Dorm munţii, vîrfuri, stînci, colnice, crăpături, şi codrul, şi tot ce pe pămînt se tîrăşte şi trăieşte; şi fiarele din munţi, neamul albinelor, monştrii din adîncurile mării neliniştite; dorm neamurile de păsări ce-şi deschid aripile", fragm. 89 Page); sau în descrierea insulei lui Calipso (pentru care vezi GRĂDINĂ) ; sau în numeroase pasaje din tragedii, unde natura este evocată în veritabile scenografii verbale (despre care nu ştim pînă la ce punct corespund reproducerii lor mimetice în teatru): Sofocle plasează întîmplările lui Filoctet, în tragedia omonimă, într-un loc sălbatic ; un peisaj morbid înconjoară Teba în *Antigona* ; între mare şi cer, pe stînci inaccesibile omului, se desfăşoară acţiunea din *Prometeu înlănţuit* al lui Eschil; peisajul devine utopie, loc la care aspiră sufletul în *Fedra* lui Euri-pide; are un rol central în *Oedip la Colonos,*
unde asistăm la o interiorizare treptată a sa; şi exemplele ar putea continua.

Natura, ciclul anotimpurilor, fertilitatea pămîntului şi a animalelor se află sub ocrotirea multor zei greci şi romani, în unii dintre ei regăsindu-se, fragmentare şi reflectate, caracteristici şi particularităţi ale Zeiţei Mamă, veche divinitate preindo--europeană (vezi CYBELE) ; celor mai semnificative momente din viaţa naturii (mai precis, din îmblînzirea acesteia de către om prin intermediul agriculturii şi al creşterii animalelor) le sînt dedicate multe dintre principalele sărbători religioase, ce încearcă să obţină bunăvoinţa naturii (vezi AGRICULTURĂ).

De o concepţie particulară asupra naturii se poate lega în mitologie şi tema metamorfozelor, ce implică treceri continue de la un regn la altul, anulînd barierele şi limitele (vezi METAMORFOZĂ).

Pentru unele aspecte specifice ale mediului natural vezi, de asemenea, MARE, MUNTE, RÎURI, LAC, IZVOR, PĂDURE, PEŞTERĂ, precum şi ANIMALE, COPAC, PLANTE, PĂSĂRI, PEŞTE ŞI PESCUIT, FLORI şi rubricile dedicate fiecărei specii în parte.

Naufragiu. Numeroase povestiri mitologice se desfăşoară pe mare, avînd ca temă naufragiul. Naufragiatul prin excelenţă este Ulise, pe care furtunile continue, stîrnite de obicei de mînia zeilor, îl îndepărtează de patrie, amînînd momentul întoarcerii sale în Itaca. Una dintre cele mai groaznice furtuni, descrisă în cîntul 5 din *Odiseea* (vv. 282 şi urm.), îl surprinde pe cînd se îndepărtează cu pluta pe care şi-a construit-o de insula lui Calipso, unde naufra-giase; datorită intervenţiei miraculoase a „Zeiţei Albe" (Leucoteea), Ino, fiica lui Cadmos, Ulise nu se îneacă, şi cu ajutorul vălului zeiţei, după ce înoată două zile şi două nopţi, se salvează, fiind aruncat de valuri pe insula feacilor. Din cauza furtunilor, o parte din flota sa naufragiase la capul Malia *(ibidem,* 9.62 şi urm.).

Relatări despre naufragii se găseau probabil şi în *nostoi,* povestirile despre călătoria de întoarcere a eroilor greci de la războiul troian. Scrierile relative la naufragii s-au păstrat doar fragmentar, dar exista cu siguranţă o tradiţie legată de această temă, reluată în operele ulterioare. Un naufragiu teribil a provocat Nauplios,

tatăl lui Palamede. Deoarece în urma unei acuzaţii nedrepte a lui Ulise tovarăşii acestuia l-au ucis pe Palamede, Nauplios s-a răzbunat cumplit: a aprins pe stîncile de la capul Cafareu, pe coasta insulei Eubeea, focuri care i-au înşelat pe marinari. Con-vinşi că se îndreaptă spre luminile din port, aceştia s-au zdrobit de stînci (Euripide, *Elena,* 1126-1131). O profeţie a prezică-torului Helenos, care potrivit unora era fratele geamăn al Casandrei, 1-a salvat pe Neoptolem de la moartea sigură pe mare în timpul unei furtuni, făcîndu-1 să se întoarcă la Troia pe uscat. Dintr-o furtună cumplită a scăpat şi Idomeneu din Creta pe cînd se înapoia de la războiul troian, mulţumită unui jurămînt: a promis să sacrifice zeilor, dacă aceştia îl salvau, prima fiinţă pe care avea să o întîlnească la întoarcerea în patrie. El 1-a întîlnit mai întîi pe unul dintre fiii săi şi nu a pregetat să-1 omoare, stîrnind astfel mînia zeilor şi oroarea oamenilor, care l-au alungat din Creta (vezi IDOMENEU).

Şi printre peripeţiile lui Enea, omul pe care Vergiliu îl defineşte ca fiind „vînzolit pe mare/ Şi pe uscat de-a zeilor strîn-soare", se numără un naufragiu ce îl duce pe coasta Africii, în apropiere de Carta-gina, împreună cu cîţiva tovarăşi *(rari nantes in gurgite vasto),* şi determină întîl-nirea lui cu regina Dido *(Eneida,* 1.81 şi urm.). Potrivit mitului, numeroase nau-fragii din Marea Mediterană erau provocate de două creaturi monstruoase, Scila şi Charibda, care făceau extrem de dificilă trecerea prin strîmtoarea Messina (vezi SCILA ŞI CHARIBDA).

Pe un fundal diferit, de basm, un naufragiu îl are ca protagonist pe CERANOS (vezi, 3), salvat de un grup de delfini recunoscă-tori pentru că îl eliberase pe unul dintre ei din plasele pescarilor; fantastic este şi episodul în care Dionysos, pentru a scăpa de piraţii care îl capturaseră şi îl ţineau prizonier pe corabia lor, intenţionînd să-1 vîndă ca sclav, a făcut ca pe catargul corăbiei

să crească viță-de-vie și i-a transformat în delfini pe pirați, ce au trăit astfel un naufragiu particular (vezi Dionysos).
Naulon (gr. vocuXov, -ou). Literal, „chirie" sau „preț de trecere". Cu acest termen se indica în Grecia moneda pusă în gura mortului înainte de înmormîntare, pentru a-i
plăti lui Charon trecerea în lumea de dincolo cu barca sa. Cuvîntul derivă din *vauq,* „ambarcațiune". Vezi Obolul lui Charon.
Nauplios (gr. NauirXiog, -ou ; lat. *tiauplius, -i).* Fiul lui Poseidon și al Danaidei Ami-mone și tatăl lui Palamede, care este indicat cu patronimul Naupliadul. A fost întemeietorul portului Nauplia și regele Eubeei (Euripide, *Elena,* 767). Ca să răz-bune moartea fiului său, ucis de greci în timpul asediului Troiei, a așteptat întoarcerea flotei grecești după căderea cetății; cînd corăbiile se apropiau de țărmul Eubeei, Nauplios a aprins focuri într-o zonă extrem de periculoasă, pe malurile stîn-coase ale promontoriului Cafareu. înșelați de focuri, grecii au greșit drumul și *au* naufragiat. Multe corăbii au fost distruse, dar nici una nu era comandată de vreun general ilustru. Nauplios a fost pedepsit de Zeus pentru crima sa : el a murit, cîțiva ani mai tîrziu, tot într-un naufragiu.
Nausicaa (gr. Nauo"ixaot, -aț; lat. *Nausi-caa, -ae).* Fiica lui Alcinoos, regele feacilor, și a Aretei; 1-a găsit pe Ulise atunci cînd acesta a naufragiat pe insula feacilor și 1-a însoțit la curtea tatălui său. Căsătoria ei cu Ulise, dorită, potrivit *Odiseii,* de Alcinoos, nu a avut loc; tradițiile tîrzii o prezintă pe Nausicaa drept soția lui Telemah, fiul lui Ulise, cu care a avut un fiu, Perse-polis sau Perseptolis (vezi).
► *Prezențe în literatura antică.* Personajul apare în *Odiseea,* în special în 6.15 și urm. și 7.313 și urm., precum și în tragedia *Nausicaa* a lui Sofocle ; căsătoria ei cu Telemah este amintită de Hellanicos.
► *Prezențe în literatura modernă.* Dintre reluările mitului, menționăm drama *Nausicaa* a lui Goethe, neterminată.
Nausitoos (gr. NocuaC-froog, -ou). 1) Regele feacilor, fiul lui Poseidon și al Peribeei. A domnit inițial în Hiperia, de unde și-a condus poporul în insula Scheria; aici 1-a vizitat Ulise, potrivit *Odiseii*; migrarea feacilor a fost determinată de ocuparea Hiperiei de către ciclopi. Nausitoos este tatăl lui Antinous, regele feacilor care 1-a găzduit pe Ulise la curtea sa.
► *Prezențe în literatura antică. Odiseea,* 6.7 și urm. și 7.56 și urm.; Apollonios din Rodos, *Argonauticele,* 4.539 și urm.

2) Fiul lui Ulise și al lui Calipso și fratele lui Nausinoos sau, potrivit altei versiuni, fiul lui Ulise și al Circei și fratele lui Telegonos.
► *Prezențe în literatura antică.* Hesiod, *Teo-gonia,* 1017.
3) Cîrmaciul corăbiei cu care Tezeu a întreprins expediția în insula Creta împotriva Minotaurului.
► *Prezențe in literatura antică.* Plutarh, *Tezeu,* 17.
Nautes (gr. NctuTTis, -ou; lat. *Nautes, -is).* Bătrîn erou troian care 1-a urmat pe Enea după căderea Troiei; la debarcarea în Sici-lia, 1-a sfătuit pe acesta să nu rămînă pe insulă, ci să se îndrepte spre Latium. Era considerat strămoșul mitic al nobilei familii romane a Nautilor (Vergiliu, *Eneida,* 5.704 și urm.). O tradiție secundară povestea că Nautes a salvat Paladionul în timpul incendiului de la Troia și că 1-a adus în Italia, încredințîndu-1 urmașilor săi.
Naxos (gr. Națoț, -ou; lat. *Naxos* sau *Naxus, -i).* Celebră insulă din Marea Egee, cea mai mare dintre Ciclade, cunoscută din vremurile străvechi pentru vinul produs aici. Mitologia o asocia cu faptele lui Dionysos și ale Ariadnei: potrivit unei versiuni a mitului, Tezeu a părăsit-o aici pe Ariadna, care a fost găsită de Dionysos (vezi Ariadna). în Antichitate era faimoasă pentru cultul lui Dionysos.
Nebris (gr. vef3pL£, -iSog). Cu acest termen era indicat în Grecia veșmîntul din piele de căprior purtat de bacante în timpul sărbătorilor dionisiace (Euripide, *Bacantele,* **24,** 136, 696).
Nebunie. într-un prim sens, foarte general, nebunia este prezentată în literatura clasică și în special în mitologie ca rezultat al unei intervenții divine, externe omului, care îl îndepărtează de sine și care în multe cazuri constituie preludiul unei nenorociri și mai mari. în poemele homerice, nebunia este redată adesea cu termenul *ate,* ce indică orbirea, încețoșarea vremelnică a minții din cauza unei intervenții demonice externe. Potrivit oratorului Licurg, „cînd mînia demonilor nenorocește un om, mai întîi îi ia din minte dreapta înțelegere și îl călăuzește către cea mai rea judecată, ca
să nu fie conștient de propriile-i greșeli" *(In Leocratem,* 92). Sau, după cum spune Sofocle, „astfel zice înțelepciunea unei maxime celebre: uneori răul pare să fie bine, cînd zeii încîlcesc și orbesc mintea omului" *(Antigona,* 620-624). Este conceptul exprimat în latină prin maxima *quem deus vuit perdere, prius dementat.* Prin urmare, nebunia este în primul rînd o înșelăciune a zeilor, care trasează astfel căi de obicei invizibile pentru muritori sau îi pedepsesc pe oameni pentru vreo vină. în al doilea rînd, nebunia se poate prezenta, tocmai pentru că este atribuită unei intervenții divine, ca o alterare a condițiilor normale ale omului ce duce la dobîndi-rea unor bunuri superioare; în acest sens, Socrate poate afirma că „cel mai mare bine ne vine din nebunie" (Platon, *Phaidros,* 244a). Platon distinge patru tipuri de alterare a condițiilor normale datorită inter-venției divine: mînia profetică, aflată sub ocrotirea lui Apollo; cea rituală, al cărei patron este Dionysos; cea poetică, pusă sub inspirația muzelor; și cea erotică, inspirată de Eros și Afrodita *(ibidem).* Pentru aceste aspecte vezi Mania.
Termenul „nebunie" capătă un al treilea sens cînd se referă la o tulburare de origine patologică, în care nu intervin zeii sau demonii. Cazuri precum cel al Cleomenei sau cel al lui Cambise, relatate de Herodot (6.84; 3.33), intră în această categorie. Ele sînt însă mult mai rare în mitologia clasică, unde se povestesc mai ales episoade care pot fi conduse la primul și la cel de-al doilea sens al nebuniei, indicate anterior.
Exemple de personaje atinse de nebunie se găsesc și în poemele homerice. Ulise e zeflemisit ca fiind „cam țicnit" de Melantos și de pețitori cînd vine în Itaca în zdrențe de cerșetor *(Odiseea,* 18.327; 20.377). O tradiție necunoscută de Homer povestește de asemenea că Ulise se prefăcuse că este nebun pentru a evita să plece la războiul împotriva Troiei (Hyginus, *Fabule,* 95; vezi Ulise). Și Polifem, care, cuprins de durere după ce a fost orbit de Ulise, le strigă celorlalți ciclopi: „Nimeni mă omoară" *(Odiseea,* 9.410 și urm.), reprezintă un exemplu de nebunie - cel puțin astfel este considerată de ceilalți tovarăși, care îl lasă în seama destinului său. Și „nobilul Aiax a fost atacat, dezonorat de nebunie" (Sofocle, *Aiax,*

216-217), care 1-a făcut să recurgă la „vorbe de batjocură, pe care nu un om, ci un zeu i le spunea" (vv. 243-

244). Potrivit versiunii mitului ce i-a inspirat pe tragici, Aiax şi-a pierdut minţile pentru că nu i-au fost încredinţate armele lui Ahile, care i-au fost date lui Ulise. Apucat în timpul nopţii de nebunie, a decimat cirezile destinate soldaţilor greci, iar cînd a avut un moment de luciditate şi şi-a dat seama de nenorocirea sa, s-a sinucis. O scenă de nebunie impresionantă este cea a lui Oedip, descrisă de Sofocle; după moartea Iocas-tei, acesta „a dat buzna în casă strigînd, şi de atunci n-am mai putut privi nenorocirea ei, ci ne-am uitat ţintă la el, care mergea de colo-colo furios, cerînd să i se dea o sabie. [...] In furia sa, un zeu i-a arătat ce căuta, şi nu vreunul dintre noi, cei care eram acolo. Urlînd disperat, s-a năpustit pe uşă..." (Sofocle, *Oedip rege,* 1252 şi urm.). Nu mai puţin precisă este descrierea nebuniei lui Heracle, care, pe cînd aducea un sacrificiu pentru purificarea casei contaminate de uciderea lui Licos (vezi HERACLE, *Faptele ulterioare),* „dintr-o dată s-a oprit şi a rămas în tăcere. Tatăl implora, iar copiii s-au uitat la el. Nu mai era acelaşi. îşi rotea ochii tulburat, globul era umflat şi plin de sînge, pe barba deasă îi curgeau balele. Cu un rîs nebun, a început să vorbească. [...] Apoi, mişcîndu-se şi neavînd nici un car, zicea că-1 are. [...] Servitorilor le venea să rîdă şi să tremure de spaimă în acelaşi timp. [...] Şi-a scos chitonul şi a început să lupte împotriva nimănui şi se proclama învingător asupra nimănui după ce ceruse atenţie" (Euripide, *Heracle,* 929 şi urm.). Nebunia apare şi în alte povestiri mitologice, ca acelea care îi au ca protagonişti pe Attis (vezi ATTIS şi AGDISTIS), pe fiicele lui Pretos, Pretidele (vezi PRETOS), pe Aglauride (vezi AGLAUROS) sau pe LICURG (vezi, 1) şi pe mulţi alţii. Nebunia are un rol central în mitul lui Oreste, pe care eriniile l-au făcut să-şi piardă minţile după ce şi-a omorît mama (vezi ORESTE). Erinii-lor, teribilele zeiţe ale răzbunării, le revine sarcina de a declanşa nebunia ca pedeapsă divină: „Cînd ne-am născut, cîntă corul eriniilor în *Eumenidele* lui Eschil, ne-a fost impusă această soartă". Cîntecul lor este „nebunie, delir pentru distrugerea sufletului, imnul eriniilor care cucereşte inima, fără liră, pierzania muritorilor" *(Eumenidele,* 341 şi urm.). în figura eriniilor lui Eschil se incarnează aspectul cel mai groaznic al nebuniei, cel al pedepsei cu care zeii îi lovesc pe muritori. Aşa cum arată gramaticul Aristofan în argumentul *Eumenidelor* lui Eschil, numai Atena le poate potoli pe erinii, care după intervenţia sa sînt numite eumenide, literal „binevoitoare" (vezi EUMENIDE).
Dacă se exclud formele de nebunie legate de posedarea divină (cele menţionate în pasajul citat din Platon şi cele despre care se vorbeşte la rubrica MANIA), mitologia ne prezintă îndeobşte nebuni furioşi, dezlănţuiţi şi periculoşi. Numai rareori (ca în *Heracle* al lui Euripide sau în episoadele de nebunie simulată, ca aceea 3 lui Ulise) există un mic spaţiu pentru un zîmbet, provocat de bizareria comportamentelor induse de nebunie celor pe care îi atinge. De obicei însă predomină dimensiunea tragică, întrucît atunci cînd nu este un dar al cerului, nebunia e o pedeapsă a zeilor şi, ca atare, nu îngăduie rîsul, care ar reprezenta o atenuare a tensiunii şi o formă de eliberare.

Necesitatea (gr. 'Avaf XT], -T|C; ; lat. *Necessi-tas, -atis).* Personificarea Necesităţii, numită de greci Ananke, era văzută ca o zeiţă puternică, pe care nu o puteau evita nici oamenii, nici zeii. în unele reprezentări din epoca romană apare cu nişte cuie de bronz în mînă, pe care le folosea ca să fixeze hotărîrile Destinului. Este numită uneori „Moira cea puternică"; potrivit unei versiuni a mitului, Moirele nu sînt fiicele lui Zeus, ci urmaşele, prin partenogeneză, ale Necesităţii.

Necromanţie. Formă de DIVINAŢIE (vezi) care consta în stabilirea unui contact (adesea prin intermediul experienţei incubaţiei într-un anumit sanctuar) cu morţii, în special cu personajele mitologice cărora li se atribuiau virtuţi profetice, cu scopul de a obţine răspunsuri în legătură cu evenimentele viitoare. Necromanţia a fost foarte răs-pîndită atît în Grecia (unde a apărut, se pare, în Tesalia), cît şi la Roma şi în lumea romană. Printre cei care se ocupau de necromanţie, Cicero îi aminteşte pe Vatinius şi Appius Claudius Pulchrus; Varro susţinea că ea fusese descoperită de Pitagora.

O celebră scenă de necromantie găsim în cîntul 11 din *Odiseea* (vv. 23 şi urm.), unde Ulise, urmînd indicaţiile vrăjitoarei Circe, oferă o libaţie sufletelor celor morţi şi ucide pentru ei două oi negre într-o groapă săpată în acest scop; morţii vin să bea sîngele, ceea ce le permite să comunice o vreme cu cei vii. Astfel, Ulise poate să ia legătura cu tovarăşul său Elpenor, cu mama sa Anticleea şi cu prezicătorul Tiresias (vezi şi NEKYJA). în poezia latină, o scenă sugestivă de ritualuri şi sacrificii destinate să-i deschidă lui Enea porţile lumii infernale şi să-i permită să vorbească cu morţii se găseşte în cîntul 6 al *Eneidei.*

Nectar. Băutură divină, ce era consumată de zei şi conferea nemurirea. Identificat uneori cu ambrozia, însă cel mai adesea asociat cu aceasta, nectarul le era rezervat numai în mod excepţional muritorilor.

Neda (gr. Ne6a, -r|£; lat. *Neda, -ae).* Nimfă din Arcadia, fiica lui Oceanos. Din iubirea ei cu Zeus s-au născut cele patru muze amintite în tradiţia mai veche: Telxiope, Aoide, Arhe şi Melete. în cinstea ei, Rhea a dat numele Neda unui izvor care a ţîşnit din pămîntul arid al Arcadiei - unde toate rîurile secaseră — după ce 1-a născut pe Zeus, pe cînd căuta apă ca să spele copilul şi a lovit pămîntul cu sceptrul, implorînd-o pe Geea.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită de Calimah în *Imn către Zeus*; de asemenea, apare în cîteva pasaje din Pausanias şi într-o trimitere a lui Cicero *(De natura deorum,* 3.54), a cărei

interpretare rămîne incertă.
Neenia. Sărbători religioase celebrate la Roma în cinstea lui Bacchus atunci cînd se bea pentru prima oară vinul nou.
Neera (gr. Neoupa, -ac;; lat. *Neaera, -ae).* Numele apare frecvent în poezia clasică; pe lîngă faptul că indică o serie de figuri feminine, este şi apelativul mai multor nimfe.
Nefalion (gr. NncpaXCojv, -wvoc;). Erou cre-tan legat de mitul lui Heracle. Era fiul lui Minos şi al nimfei Paria; împreună cu frații săi Eurimedon, Chrises şi Filolaos s-a stabilit în insula Păros. Pe acolo a trecut Heracle în timpul expediției pentru
obținerea cingătorii Hipolitei (pentru detalii vezi HERACLE), dar în timpul şederii sale în insulă Nefalion şi frații săi i-au ucis doi tovarăşi. Eroul s-a răzbunat omorîndu-i la rîndul său pe fiii lui Minos.
► *Prezențe In literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 2.5.9; 3.1.2.
Nefast (lat. *nefastus).* La Roma, ceea ce era interzis de religie, mai precis ziua în care nu erau îngăduite adunările şi judecățile (de la sensul literal al cuvîntului: „[ziua] în care nu se poate vorbi"). In calendarul roman, zilele nefaste erau inidicate cu litera N; la baza instituirii lor, pe lîngă motivele propriu-zis religioase, se semnalează şi corespondența lor cu o serie de evenimente negative pentru cetate, cum sînt luptele terminate cu o înfrîngere. Pentru alte detalii vezi CALENDAR.
Nefele (gr. NecpeXfi, *-r\q* ; lat. *Nephele, -es).* Literal, „nor". Era soția lui Atamas şi mama lui Frixos şi a Helei; după ea, Hele este numită Nefelida. Pentru detalii vezi ATAMAS.
Nefelida (gr. NecpeXic;, -ifioc;). Epitet cu care era indicată HELE (vezi), fiica Nefelei.
Nekyia (gr. vexmcc, -ac;). Termen grecesc ce se referă propriu-zis la ritul magic prin care se intra în legătură cu sufletele morților, cu scopul de a afla ce se va'întîmpla în viitor; derivă din grecescul *vixuq,* „mort". Cu acest termen se indică de obicei cîntul 11 din *Odiseea,* unde are loc ritualul pentru invocarea sufletului lui Tiresias, care trebuie să îi dea lui Ulise indicații privitoare la întoarcerea sa în patrie. în povestirea homerică, Ulise şi tovarăşii săi urmează instrucțiunile vrăjitoarei Circe: navighează o zi pe rîul Oceanos, pînă cînd ajung la intrarea în lumea infernală, situată în Vestul extrem; aici sapă o groapă în care pun ofrandele pentru morți; acestea trebuie să intre în pămînt ca să ajungă în lumea de dincolo. Ofrandele constau în lapte, miere, vin şi apă, presărate cu făină de orz; deasupra lor sînt sacrificate o oaie neagră şi un berbec. Sîngele victimelor atrage sufletele morților care, bînd din el, îşi recapătă amintirea vieții lor pămînteşti şi puterea de a-1 vedea şi de a-1 recunoaşte pe Ulise, care face parte din lumea celor vii. Astfel, Tiresias poate să ia legătura cu Ulise şi să-i arate drumul de întoarcere în

patrie. Pe lîngă acest episod, ce constituie *Nekyia* prin excelență şi a fost ales în lumea greacă într-o serie de opere picturale deosebit de importante (subiectul a fost reprezentat, printre alții, de Polignot, în sala de reuniuni (Lesche) a cnidienilor de la Delfi), o „a doua *Nekyia"* ar constitui-o episodul coborîrii sufletelor pretendenților în infern, unde îi întîlnesc pe eroii greci care participaseră la războiul troian *(Odiseea,* 24.1 şi urm.). Vezi şi NECROMANȚIE.
Neleu (gr. NnXeug, -ewg; lat. *Neleus, -eos* sau *-ei).* 1) Erou grec, fiul lui Poseidon şi al lui Tiro, fiica lui Salmoneu (vezi schema de la rubrica PELIAS). Potrivit tradiției, Tiro s-a îndrăgostit de apele rîului ENIPEU (vezi), însă Poseidon era îndrăgostit la rîndul lui de ea şi s-a transformat în rîu ca să o cucerească. Din unirea lor s-au născut doi fii. Neleu şi fratele său geamăn, Pelias, au fost abandonați de mama lor, dar au fost găsiți de un cioban, care i-a crescut. Mai tîrziu, Neleu şi Pelias au aflat care era adevărata lor origine. După moartea lui Creteu, regele din Iolcos, care se căsătorise între timp cu mama lor, au urcat pe tron, îndepărtîndu-1 pe Eson, fiul lui Tiro şi al lui Creteu. Curînd însă au apărut disensiuni între cei doi frați şi Pelias 1-a alungat pe Neleu, rămînînd să domnească singur; Neleu a devenit rege în Pilos, cetate pe care a întemeiat-o.
Neleu s-a căsătorit cu Chloris, fiica Nio-bei, şi a avut doisprezece fii; toți fiii săi, cu excepția lui NESTOR (vezi), au fost uciși de Heracle atunci cînd acesta a pornit război împotriva cetății Pilos, în timpul expediției pentru prinderea boilor lui Gerion (vezi HERACLE).
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Homer în *Iliada* (11.671 şi urm.) şi în *Odiseea* (11.235 şi urm.), de Pindar în *Pythice,* 4, de autorul anonim al operei *Carmen Nelei,* de Ovidiu în *Metamorfoze* (12.530 şi urm.), de mitografi ca Apollodor şi Hyginus, precum şi în unele pasaje din Pausanias.
2) Urmaşul celui dintîi şi fiul lui Codros, regele Atenei. Unele izvoare îl consideră întemeietorul cetății Milet.
Nemeea (gr. Nejiea, -ag; lat. *Nemea, -ae* sau *Nemee, -es).* Vale de la granița de miazănoapte a Argolidei, între Cleone şi Fliont,
celebră în mitologie datorită muncilor lui Heracle (lupta împotriva leului din Nemeea : vezi HERACLE). Din doi în doi ani aici aveau loc, după modelul jocurilor olimpice, jocurile NEMEENE (vezi).

Nemeene, jocuri (gr. *io.* Nejieioc; lat. *Nemea, -orum).* întreceri (vezi AGONES) celebrate în Grecia, în valea Nemeea din Pelopones, la sanctuarul lui Zeus *Nemeios.* Aveau loc din doi în doi ani, în anii al doilea şi al patrulea ai fiecărei olimpiade, către sfîrşitul verii; au fost jocuri pan-elenice (la care luau parte grecii din toate regiunile) începînd cu anul 573 î.Hr., cînd sînt atestate. Inițial în cadrul lor aveau loc întreceri atletice şi curse de cai; în epoca elenistică au fost introduse şi competițiile muzicale. învingătorii (în cinstea unora dintre ei Pindar a scris *Nemeenele)* erau premiați cu o cunună din țelină proaspătă, în legătură cu instituirea jocurilor există variante diferite. Potrivit unei tradiții, ea se datorează lui Heracle, care a vrut să comemoreze astfel victoria asupra leului din Nemeea (vezi HERACLE) ; potrivit unei reconstituiri diferite, jocurile au fost instituite de Adrast, Amfiaraos şi cei şapte eroi care, în frunte cu Polinice, au participat la expediția împotriva Tebei (vezi CEI ŞAPTE ÎMPOTRIVA TEBEI) pentru a-1 comemora pe Arhemoros (Ofeltes), fiul lui Licurg, regele din Nemeea; micul Arhemoros a murit din cauza neatenției doicii sale, Hipsipile, care 1-a aşezat pe pămînt ca să le arate unor războinici din Argos un izvor şi nu a văzut că acolo era un şarpe veninos, care s-a încolăcit în jurul copilului şi 1-a ucis.
Nemeios (gr. Nep.eiog, -ou; lat. *Nemeaeus, -i).* Epitet cu care era venerat Zeus în sanctuarul din valea Nemeea din Pelopones.
Nemesia (gr. Nejieo-eioc, -uv). 1) Epitet cu care erau indicate eriniile sau furiile, ca divinități răzbunătoare (de la grecescul vljieerig, „răzbunare").
2) Sărbători religioase greceşti care aveau loc la Atena în luna Boedromion (vezi CALENDAR), în cinstea morților. Sînt asociate cu Necisiile sau Genesiile, în cadrul cărora era celebrată Geea şi se comemorau morții.
Nemesis (gr. Nejiecug, -ewg; lat. *Nemesis, -is).* Numele, derivat din grecescu

„a se mînia", indică mînia îndreptățită față de păcatul *hybris-u\ui* şi, mai precis, o indică pe zeița care pedepseşte acest *hybris.* Inițial ea reprezenta probabil un soi de echilibru între lucrurile bune şi cele rele care li se întîmplau oamenilor şi din acest motiv, pe lîngă faptul că pedepsea crimele, le trimitea nenorociri celor ce i se păreau prea norocoşi, din gelozie față de cei care aveau de toate şi erau prea fericiți. Pentru că pedepsea şi aducea nenorociri, a sfîrşit prin a fi asimilată eriniilor sau, în lumea romană, furiilor.
Zeița Nemesis reprezintă personificarea ideilor morale abstracte, dar apare ca o divinitate bine definită încă din epocile vechi. Pe cînd la Homer cuvîntul indică mai degrabă o idee etică decît o personalitate divină propriu-zisă, în poemul ciclic *Cipriile* se configurează ca divinitate feminină iubită de Zeus; ca să scape de insistențele regelui zeilor, ea se transformă în diferite animale şi, în cele din urmă, se uneşte cu el sub forma unei gîşte. Din unirea lor se naşte Elena, pe care alte izvoare o consideră fiica Ledei (în această versiune însă Leda este doar o doică, ei fiindu-i dat în grijă oul produs de Nemesis). Personalitatea lui Nemesis ca figură divină poate fi reconstituită şi din *Teogonia* lui Hesiod, unde este amintită ca fiică a Nopții.
în epocile mai tîrzii, zeița tinde să se confunde cu alte divinități ce reprezintă personificarea unor concepte analoage celor din care a apărut figura lui Nemesis ; astfel, o vedem alăturîndu-se sau identifi-cîndu-se cu eriniile, pe care le-am menționat deja, dar şi cu Tyche, Victoria, Psyche sau Isis.
► *Epitete. Adrasteia* (întrucît instituirea cultului său îi era atribuită lui Adrast); *Ramnusia* (de la sanctuarul din Ramnus).
► *Atribute.* Sînt mai ales simboluri ce se referă la rolul său punitiv şi de echilibrare a destinului, dar uneori se confundă cu atributele altor divinități, cu care Nemesis este asociată. Din acest motiv, în reprezentările ei apar adesea aripile, roata, balanța, grifonul etc.
► *Răspîndirea cultului.* Principalul centru de cult al lui Nemesis se afla la Eamnus, în Atica; zeița era venerată şi la Smirna, în Beoția, unde, potrivit tradiției, cultul său a fost introdus de Adrast.
► *Prezențe în literatura antică.* Transformările lui Nemesis sînt amintite în *Cipriile,* precum şi de Apollodor, 3.10.7; originea sa e menționată de Hesiod, *Teogonia,* 223 şi urm. De asemenea, Nemesis apare în diferite pasaje din *Iliada* şi din *Odiseea,* în operele tragicilor (Eschil, *Cei şapte împotriva Tebei,* 233 şi urm.; Sofocle, *Filoctet,* 601 şi urm. şi *Electra,* 792 şi urm.), la Pausanias şi Herodot (1.34). Catul (64.395 şi 66.71) o prezintă ca pe o divinitate războinică şi o defineşte drept „fecioara din Ramnus", fără să o numească.
► *Iconografie.* Cea mai celebră sculptură reprezentînd-o pe Nemesis este cea a lui Agoracrit de la Ramnus, care se afla probabil în sanctuarul zeiței; sculptura ne-a parvenit fragmentar, însă s-au păstrat mai multe copii. Se poate face o comparație cu Demetra din Rotonda Vaticanului, despre care unii cred că e mai probabil să fie o statuie a lui Nemesis. în epocile mai recente, sculpturile o reprezentau într-o atitudine caracteristică, mai precis scuipînd într-un fald al mantiei (scuipatul în sîn era un gest obişnuit pentru îndepărtarea deochiului: *cf.* Teocrit, *Idile,* 6.39 şi alți autori).
Nemetona. în religia celților din Galia, astfel se numea o divinitate feminină ce apărea alături de zeul războiului, Hesus, identificat de romani cu Marte.
Nemoralia. Sărbători religioase celebrate de romani în cinstea Dianei, zeița pădurilor, cu trimitere la pădurea din ARICIA (vezi).
Nemorensis (lat. *Nemorensis, -is).* Epitet cu care era indicată în lumea romană zeița Diana, de la pădurea sacră din ARICIA (vezi), unde îi era închinat un cult particular. Pădurea sacră *(nemus)* se afla pe malul lacului Nemis, al cărui nume deriva din cel al pădurii; aici veneau în pelerinaj femeile romane, şi cele latine în general, cerîndu-i Dianei o naştere uşoară şi fără complicații. Ca zeiță a lunii, Diana era asociată fenomenelor de gestație şi naştere. De asemenea, aici avea loc un ritual unic, foarte vechi: preotul zeiței, numit *rex nemorensis,* putea fi provocat la luptă de un sclav fugar, iar înfruntarea dura pînă cînd sclavul era ucis sau, dimpotrivă, obținea victoria, cîştigînd astfel nu doar libertatea, ci şi titlul de *rex nemorensis* al preotului învins.

Nemurire. în povestirile mitologice, nemurirea reprezintă condiția zeilor. De fapt, ei nu sînt eterni, adică nu există de la începutul lumii; pentru fiecare se reconstituie cu precizie nașterea (adesea miraculoasă și excepțională) și genealogia. Ei nu cunosc însă moartea; adesea au o copilărie (ca în cazul lui Hermes, care de altfel demonstrează că are calități excepționale încă din fașă) și cresc, dar o dată ajunși la o maturitate ideală, ce corespunde deplinătății forțelor, nu mai îmbătrînesc și nu mor. Din acest motiv sînt numiți adesea „nemuritorii". Nemurirea este condiția comună a tuturor zeilor, dar nu și a tuturor eroilor. Cu cîteva excepții (de pildă Heracle), aceștia din urmă mor, asemenea oamenilor ; după coborîrea lor în infern însă sînt venerați pe pămînt ca divinități, iar în lumea de dincolo au parte de un destin special, diferit de cel al muritorilor de rînd, întrucît duc o viață liniștită și lipsită de griji în Insulele Fericiților (vezi EROU). în lumea romană, de un soi de eroizare beneficiază împărații, care - așa cum povestește tradiția în cazul lui Romulus -aveau parte de APOTEOZĂ (vezi), ceea ce nu excludea experiența morții.
Și oamenilor li se recunoștea totuși o componentă imortală — sufletul, care, spre deosebire de trup, ducea și după moarte o existență autonomă și eternă (vezi SUFLET) în infern sau, potrivit altor doctrine (orfism, pitagorism), se reincarna, parcurgînd de fiecare dată un itinerar complex al morții și renașterii în trupuri diferite.
Trupul omenesc este însă condamnat în mod fatal la moarte. Mitul amintește doar cîteva cazuri de indivizi pentru care zeii încearcă să obțină darul nemuririi. Cel mai celebru este cazul lui Ahile, pe care mama sa Thetis 1-a îmbăiat în apa Styxului, pentru a-1 face invulnerabil și deci nemuritor, ținîndu-1 de un călcîi, ce a rămas singura sa parte vulnerabilă. Potrivit altor versiuni ale mitului, Thetis încercase să-i facă nemuritori și pe ceilalți fii ai săi, așezîndu-i în foc ; această metodă a fost folosită și de Demetra, care i-a aplicat-o lui Demofon, fiul lui Celeos și al Metanirei, ce o găzdui-seră în timpul șederii sale pe pămînt, pe cînd își căuta fiica. Copilul creștea foarte repede, dar cînd mama sa 1-a văzut într-o noapte în mijlocul flăcărilor s-a înspăimîn-
tat și a împiedicat-o pe zeiță să continue (pentru detalii vezi CELEOS). Dup,ă cum putea să-i facă pe oameni nemuritori, tot astfel focul putea pune capăt vieții lor, atunci cînd supraviețuirea era legată de o lance sau de un tăciune (este cazul lui Meleagru sau, în mitologia romană, al lui Mamercus): nemurirea depindea de buna conservare a obiectelor respective, care, arzînd, au provocat moartea ambelor personaje, în alte cazuri, zeii le dăruiesc nemurirea celor pe care îi îndrăgesc dîndu-le să bea ambrozie, așa cum se întîmplă în mitul lui Ixion. Aproape întotdeauna mitologia ne prezintă povestiri despre oameni care sînt pe punctul de a dobîndi nemurirea, dar care, din diferite motive, revin la condiția lor de muritori. înduioșătorul mit al lui Eos și Titonos pare să simbolizeze imposibilitatea omului de a se apropia de condiția fericită a nemuritorilor: lui Titonos, un muritor îndrăgit de Eos, zeii i-au îngăduit să trăiască veșnic. Eos (Aurora) însăși a obținut pentru el această favoare, dar a uitat să le ceară zeilor să-i dăruiască, pe lîngă nemurire, și tinerețea veșnică. Ceea ce ar putea părea un dar minunat devine astfel o sursă de suferințe cumplite pentru bietul Titonos, destinat să îmbă-trînească la nesfîrșit, uscîndu-se și chir-cindu-se, devenind incapabil de orice formă de autonomie, pierzîndu-și practic caracteristicile umane și ducîndu-și zilele într-un coș de răchită (vezi TITONOS). Cînd nemurirea devine un sinonim al suferinței fără sfîrșit, ea nu mai este un dar îndelung rîvnit, ci un privilegiu stînjenitor față de care moartea este preferabilă. înțeleptul centaur Chiron, chinuit de o rană pe care i-o făcuse Heracle cu una dintre săgețile sale otrăvite și care nu se putea vindeca, îi oferă lui Prometeu nemurirea sa; astfel, Prometeu îi pune capăt zilelor, iar Chiron face ca titanul să nu cunoască moartea.
în alte cazuri, nemurirea aproape atinsă este refuzată de zei pentru a-1 pedepsi pe cel care nu este demn de ea, așa cum se întîmplă cu Tideu, pentru care Atena obținuse de la Zeus darul nemuririi; Tideu însă a început să mănînce creierul dușma-nului său Melanipos pe care tocmai îl ucisese, iar acest gest inuman a determinat-o pe Atena să nu-i acorde nemurirea (vezi TIDEU).

Nenia (lat. *Nenia* sau *Naenia, -ae).* Cu acest termen erau indicate în latină cîn-tecele și lamentațiile funebre intonate de bocitoare și de rudele celui mort, iar uneori și formulele magice. Era amintită și o zeiță a cîntecelor funebre cu același nume, pe care unele izvoare îl consideră un sinonim pentru Moarte. Macrobiu susține că zeița Nenia avea putere asupra oamenilor din momentul cînd începea agonia, și din acest motiv era invocată la căpătîiul lor în ultimele clipe de yiață. Neniei îi era închinat un templu la Roma, în apropiere de Porta Viminalis.
Neokoros (gr. vewxopog, -ou; lat. *neocorus, -i).* Cu acest termen era indicat în templele grecești cel ce se ocupa de curățenie și de întreținerea edificiului și a obiectelor sacre. In ciuda faptului că era modest, la Delfi acest rol se bucura de un deosebit prestigiu și putea căpăta caracteristicile unei funcții pe viață. In lumea romană, *neocorus* a devenit o funcție onorifică, atri-buită nu doar unor indivizi, ci și unor cetăți care se remarcaseră prin devoțiunea față de un anumit zeu sau prin credința față de cultul împăratului.
Neoptolem (gr. NeonT6A€u.og, -ou; lat. *Neoptolemus, -i).* în traducere, „tînărul războinic", numit și Pirus, „cel cu păr blond"; era fiul lui Ahile și al Deidamiei, fiica lui Licomed. Este numit uneori Ahi-lidul, după numele tatălui, și Pelidul sau Eacidul, după numele străbunilor săi.
Neoptolem a crescut în palatul lui Licomed de la Sciros, unde altădată se refugiase tatăl său, îmbrăcat în femeie și amestecat printre fiicele lui Licomed ca să nu plece în războiul împotriva Troiei (vezi AHILE) ; așa cum se întîmplase în trecut cu tatăl său, și Neoptolem a fost tulburat din viața liniștită de la palat de către Ulise, la porunca oracolului care prorocise că numai dacă Neoptolem și FILOCTET (vezi) aveau să se afle pe cîmpul de luptă, Troia avea să cadă în mîinile grecilor.
în război, Neoptolem s-a dovedit un demn urmaș al tatălui său și s-a distins prin curaj și eroism. S-a numărat printre răz-boinicii ascunși în calul de lemn dus în cetate; după căderea acesteia, el 1-a ucis pe Priam, regele Troiei, pe altarul lui Apollo și a sacrificat-o pe Polixena în cinstea spi-
ritului tatălui său. Uciderea lui Priam a stîrnit însă mînia lui Apollo, al cărui altar fusese profanat; ca să-1 pedepsească, zeul a făcut ca el să nu se mai întoarcă în patrie. Neoptolem nu a mai ajuns niciodată în ținutul său natal, Ftia din Tesalia, și nici la Sciros, ci s-a stabilit în Epir, în ținutul moloșilor, devenind regele acestora și întemeietorul unei dinastii din care aveau să facă parte, de-a lungul veacurilor, suverani ce se lăudau că îi sînt urmași și care se **numeau** de obicei **Neoptolem** sau Pirus. Ei afirmau că sînt urmașii lui Molosos, fiul lui Neoptolem și al Andromacăi, soția lui Hector, care după căderea Troiei, la îm-părțirea prăzii de război, i-a fost dăruită lui Neoptolem. El s-a căsătorit apoi cu Hermione, frumoasa fiică a Elenei și a lui

Menelaos, însă a fost ucis de Oreste, căruia Hermione îi fusese promisă de soţie. Se cunoaşte şi o altă versiune a mitului, potrivit căreia Apollo, ca să-1 pedepsească pe Neoptolem pentru sacrilegiul comis prin uciderea lui Priam, a făcut ca el să moară la Delfi, în timpul unei încăierări (Pindar, *Nemeene,* 7.33 şi urm.).

► *Epitete.* Ahilidul, Pelidul, Eacidul.

► *Răspîndirea cultului.* Neoptolem era venerat în Epir ca strămoş al familiei regale. De asemenea, îi era închinat un cult la Delfi ; potrivit lui Pausanias (1.4.4), cultul său datează din epoca tîrzie.

► *Prezenţe în literatura antică.* Principalul izvor ce cuprinde episoadele din războiul troian care l-au avut ca protagonist pe Neoptolem este *Iliada* ; în *Odiseea* (3.188--189; 4.5 şi urm.) sînt amintite evenimentele următoare şi căsătoria lui cu Hermione. Faptele lui Neoptolem făceau şi obiectul *Micii Iliade.* Uciderea lui Priam şi mînia lui Apollo sînt descrise de Pindar *(Peane,* 6.100 şi urm.) şi Vergiliu *(Eneida,* 2.513 şi urm.). în versiunea vergiliană, Neoptolem apare într-o lumină sinistră: el îl ucide nu doar pe Priam, ci şi pe micul Polites, fiul acestuia, şi tot el îl aruncă dintr-un turn pe micul Astianax, fiul lui Hector. Pentru moartea lui Neoptolem în încăierare *cf.* Pindar, *Nemeene,* 7. De asemenea, Neoptolem este menţionat de Sofocle *(Filoctet),* Euri-pide *(Andromaca),* Accius *(Neoptolem),* Livius Andronicus *(Hermione)* şi Pacuvius *(Hermione),* ultimele două pierdute.

► *Prezenţe în literatura modernă.* J. Racine, *Andromaca* ; P.J. de Crâbillon, *Pyrrhus.*

► *Iconografie.* Neoptolem apare frecvent în arta greco-romană, în ceramică, mozaicuri şi picturile murale, în special în scenele din *Ilioupersis,* în timp ce o ucide pe Poli-xena pe mormîntul lui Ahile sau cînd îl omoară pe Priam pe altarul lui Apollo.

Nephalia (gr. vncpdXta [ta]). Cu acest termen (în traducere, „fără vin", de la forma verbală vVjcpii), „a fi cumpătat") erau indicate în Grecia libaţiile de lichide ce nu conţineau vin, de pildă cele de lapte şi miere (Eschil, *Eumenidele*, 107). Printre divinităţile cărora li se ofereau libaţii fără vin se numărau eumenidele (Sofocle, *Oedip rege,* 100).

Neptun (lat. *Neptunus, -i).* Identificat în epoca tîrzie cu zeul grec Poseidon (vezi), Neptun era o veche divinitate romană, propriu-zis nu a mării, ci a apelor interne şi în special a izvoarelor.

Nu avem informaţii precise în legătură cu aspectele mai vechi ale acestui zeu; ştim că era venerat împreună cu zeiţa Sala-cia, şi ea asociată izvoarelor; de asemenea, ştim că etruscii aveau un zeu numit *Nethuns.* Nu este însă limpede pînă la ce punct cultul lui Nethuns 1-a influenţat pe cel al lui Neptun sau dacă, dimpotrivă, este debitor cultului romanilor. Pare sigur doar faptul că identificarea cu Poseidon a fost determinantă pentru o conturare mai precisă a figurii zeului, căruia îi sînt atribuite toate caracteristicile lui Poseidon, cu prerogativele sale tipice şi mai ales cu domnia sa asupra mărilor, pe care romanii, ce iniţial nu fuseseră un popor de marinari, o neglijaseră complet în cazul figurii mai vechi a acelui Neptun local. Cultul lui Neptun/Poseidon începe să se afirme la Roma în special după primele victorii romane pe mare, deci nu înainte de primul război punic.

Este interesant să observăm că în epoca imperială cultul lui Neptun s-a răspîndit şi în provincii, recuperînd însă, în zonele de miazănoapte ale imperiului, legătura originară cu apele interne: în aceste provincii, Neptun şi-a reluat aspectul de zeu al izvoarelor şi a fost asociat unor culte locale.

► *Atribute.* Sînt cele proprii lui Poseidon: tridentul, caii-de-mare, delfinii etc.

► *Răspîndirea cultului.* Principalul templu închinat lui Neptun/Poseidon se afla la
Roma, pe Cîmpul lui Marte. Sărbătorile solemne ale zeului (Neptunalia) aveau loc în capitală, în luna iulie; atunci credincioşii construiau adăposturi din ramuri *(umbrae)* într-o pădure din apropierea Romei, unde aveau loc serbări şi libaţii. Acest aspect al cultului ar confirma natura iniţială a lui Neptun: aceea de zeu al izvoarelor, şi nu al mării.

► *Iconografie.* Neptun apare în diferite reliefuri şi picturi din epoca romană. Dintre acestea se remarcă Altarul lui Domitius Ahenobarbus, coloana de la Magonza şi un mozaic de la Constantina. Pentru alte detalii vezi Poseidon.

Neptunalia. Sărbători religioase celebrate la Roma în cinstea lui Neptun. Aveau loc în fiecare an la 23 iulie; atunci se construiau umbrare din frunze, pentru a-i feri pe credincioşi de căldura verii. Spre sfîrşi-tul epocii imperiale, la aceste sărbători s-au adăugat jocuri sportive (numite *Ludi Neptunales)* care cuprindeau naumahii (bătălii navale simulate, ce se desfăşurau pe lacuri special create, prin inundarea circurilor sau amfiteatrelor) şi curse de cai.

Neptunis (gr. Neirtouvic, -iSoţ). Epitet cu care este indicată uneori Hipolita, regina amazoanelor.

Nereea (gr. Năpădi, -T|g). Numele unei nimfe iubite de zeul Soarelui, Helios.

Nereide (gr. NripTjtâes, -uv ; lat. *Nereides, -um).* Nume cu care sînt indicate, colectiv, cele cincizeci de fiice ale lui Nereu şi ale lui Doris. Nereidele erau nimfele marine din Mediterana, diferite de naiade, nimfele izvoarelor, şi de oceanide, nimfele Oceanului. Cea mai celebră nereidă a fost Thetis, mama lui Ahile. Nereidele erau considerate divinităţi blînde şi binevoitoare, care locuiau împreună cu tatăl lor pe fundul mării; de asemenea, se credea că îi ocroteau pe marinari. Erau venerate în diferite localităţi din Grecia, în special în cetăţile de pe coastă şi în principalele porturi. Se spunea că erau nişte tinere splendide, însă nu rareori sînt reprezentate cu trupul pe jumătate de om, pe jumătate de peşte. Legătura lor cu marea este evidenţiata şi de numele unora dintre ele : una se numeşte Glauce, „cea albastră", alta Thalia, „cea verde" etc.

> *Iconografie.* Nereidele apar adesea în arta greacă şi în cea romană, atît în pictură, cît şi în sculptură (în special în reliefuri). Dintre monumentele cele mai importante care ne ajută să reconstituim iconografia nereidelor se disting, pe lîngă diferite picturi din cetăţile vezuviene, aşa-numitul Monument al nereidelor de la Xantos, în Licia (aflat în prezent la British Museum) şi Altarul lui Domitius Ahenobarbus, din epoca romană, aflat actualmente la Gliptoteca din Miinchen.

NEREIDELE

lliada, 18.38-49 şi 5.51

Hesiod,
Teogonia,
240-264

Apollodor, *Biblioteca,* 1.2.7

Acteea, Agave, Amathia, Amfi-nome, Amfitoe, Apseude, Calia-nasa, Calianira, Cimodoce, Cimotoe, Climene, Dexamene, Dinamene, Doris, Doto, Ferusa, Galateea, Glauce, Halia, Ianasa, Ianira, Iera, limnoreia, Melite, Mera, Nemerte, Neseia, Oritia, Panope, Proto, Speio, Thalia, Thetis, Toe (total: 34 de nume)

Acteea, Agave, Amfitrita, Auto-noe, Cimo, Cimodoce, Cimotoe, Dinamene, Doris, Doto, Eione, Erato, Eucrante, Eudora, Euli-mene, Eunice, Eupompe, Eva-gore, Evarne, Ferusa, Galateea, Galene, Glauce, Glauconome, Halimede, Hiponoe, Hipotoe, Laomedia, Liagore, Lisianasa, Melite, Menipe, Nemerte, Neseia, Neso, Panope, Pasiteea, Pontoporeia, Pronoe, Proto, Psa-mate, Pulinoe, Sao, Speio, Temisto, Thalia, Thetis, Toe (total: 48 de nume)

Acteea, Agave, Amfitrita, Auto-noe, Calipso, Ceto, Cimo, Cimotoe, Cranto, Dero, Dinamene, Dione, Doto, Eione, Erato, Eucrante, Eudora, Eulimene, Eu-molpe, Eunice, Evagore, Ferusa, Galateea, Glauconome, Halia, Halimede, Hiponoe, Hipotoe, Ianira, Ione, Limnoreia, Lisiana-nasa, Melite, Nausitoe, Neome-ris, Neseia, Panope, Pantomedusa, Plexaure, Polinome, Proto, Psa-mate, Sao, Speio, Thetis (total: 45 de nume)

Hyginus,
Fabule
(praef.,
8.10.14-
21)

Nume
comune
tuturor
listelor

Acteea, Agave, Amathia, Amfi-nome, Amfitoe, Apseude, Aretusa, Asia, Beroe, Calianasa, Cidipe, Cimodoce, Cimotoe, Cleio, Climene, Creneis, Deiopeea, Dexamene, Dinamene, Doris, Doto, Drimo, Efira, Euridice, Ferusa, Filodoce, Galateea, Glauce, Ianasa, Ianira, Iera, Leucotoe, Licoriade, Ligeea, Limnoreia, Melite, Mera, Nemerte, Neseia, Opis, Oritia, Panope, Proto, Speio, Thalia, Toe (total: 46 de nume)

Acteea, Agave, Cimotoe, Dinamene, Doto, Ferusa, Galateea, Melite, Nesaia sau Neseia, Panope, Proto, Speio sau Spio (total: 12 nume)

Nereu (gr. Nnpeuc, *-iwq*; lat. *Nereus, -i).* Definit de Homer „bătrînul mării", era primul născut al lui Pontos şi al Geei şi soţul lui Doris, cu care a avut cincizeci de fiice, numite NEREIDE (vezi), şi un fiu, NERITES (vezi; vezi şi schema de la rubrica GEEA) ; Hesiod *(Teogonia,* 233 şi urm.) îl descrie ca pe un înţelept binevoitor şi cinstit, care nu minte niciodată şi se remarcă prin spiritul de dreptate şi bunătatea sa. Se credea că trăieşte pe fundul mării şi că fusese regele acesteia înainte de Poseidon; de fapt, regatul său era Mediterana, mai precis Marea Egee. Asemenea altor divinităţi marine, avea capacitatea de a prezice viitorul şi de a se transforma, arătîndu-li-se oamenilor sub diferite înfăţişări.

► *Prezenţe în literatura antică.* Homer; Hesiod, *Teogonia* ; Pindar; Aelianus.

Nerine (gr. NnpT|ÎVTi, *-T\Q* ; lat. *Nerine, -es).* Numele uneia dintre fiicele lui Nereu (vezi NEREIDE). Este amintită de Catul (64.28), care prin acest nume face trimitere la Thetis, şi de Vergiliu *(Bucolicele,* 7.37), care se referă însă la Galateea.

Nerites (gr. NTipiTng, -ou ; lat. *Nerites, -is).* Fiul lui Nereu şi al lui Doris. Era un tînăr nespus de frumos, ce trăia în apele mării şi a fost iubit de Afrodita; pentru că a refuzat să lase apele mării şi să o urmeze pe zeiţă în Olimp a fost transformat de Afrodita într-o moluscă ce stă lipită de stînci sau într-o scoică. Potrivit unei legende

diferite, care, ca şi prima, îl asociază pe Nerites cu moluştele şi scoicile, el a fost iubit de Poseidon, pe care îl urma peste tot, mişcîndu-se foarte repede şi iscusit pe valurile mării. Gelos pe viteza sa, Helios 1-a transformat într-o scoică nemişcată, lipită de o stîncă.

► *Prezenţe în literatura antică.* Aelianus, *De natura animalium,* 14.28.

Neritos (gr. Nf)piTog, -ou; lat. *Neritos* sau *Neritus, -i).* Munte din insula Itaca, acoperit de păduri. Din numele lui derivă epitetul *Neritios* cu care este indicat uneori Ulise, originar din Itaca.
Neroniene, jocuri (lat. *Neronia, -orum).* Jocuri instituite la Roma de împăratul Nero în anul 60 d.Hr. Aveau loc din cinci în cinci ani şi cuprindeau întreceri sportive asemănătoare cu cele care se desfăşurau la Olimpia, precum şi competiţii muzicale şi poetice. La sfîrşitul domniei lui Nero au fost suspendate.
Nerthus (lat. *Nerthus, -us).* Numele unei vechi zeiţe germane, amintită de Tacitus în *Germania* (40). Potrivit versiunii lui Tacitus, se credea că zeiţa călătorea într-un car mare prin ţinuturile triburilor din Danemarca, aducînd cu ea bunăstarea şi prosperitatea. Era identificată cu Pămîn-tul-Mamă.
Nestor (gr. Necrtwp, -opog; lat. *Nestor, -oris).* Rege din Pilos, fiul lui Neleu şi al lui Chloris. Este singurul dintre cei doisprezece fii ai lui Neleu care nu a fost ucis de Heracle atunci cînd acesta a atacat cetatea Pilos (vezi NELEU şi HERACLE, în special prinderea boilor lui Gerion). Este amintit ca un războinic foarte curajos ; i-a învins pe locuitorii din Arcadia şi Elida ; a participat la războiul lapiţilor împoriva centaurilor şi e menţionat printre eroii care au luat parte la expediţia argonauţilor şi printre participanţii la vînătoarea mistreţului din Calidon.
Era bătrîn cînd a izbucnit războiul împotriva Troiei, însă a participat la expediţie; după căderea cetăţii s-a întors în patrie şi a ajuns cu bine la Pilos. Vîrsta lui înaintată este amintită de toate izvoarele, deşi par excesivi cei 200 de ani atribuiţi de Ovidiu *(Metamorfoze,* 12.187 şi urm.). în *Iliada,* pe lîngă respectul impus de vîrsta înain-tată şi de experienţa lui, apare pe alocuri constatarea, subtilă şi uneori amuzantă, a inutilităţii sfaturilor sale ; consultat înainte de hotărîrile importante, solicitat pentru sfaturile sale înţelepte, el nu reuşeşte niciodată să acţioneze incisiv, iar sfaturile care dau cu adevărat rezultate nu îi aparţin lui, ci lui Ulise. Este semnificativ lungul discurs de încurajare adresat fiului său Antiloh în timpul jocurilor funebre în cinstea lui Patroclu; atunci, spune Homer, „îl învăţa numai bine, deşi priceput era fiul:/ «Fătul meu, tu Antiloh, te iubiră Poseidon şi Zeus/ Tînăr cum eşti şi te învăţară-n tot chipul strunitul/ Cailor şi-nvăţătură mai bună nu-ţi trebuie alta...»" *(Iliada,* 23.305 şi urm.). Tradiţia spune că Nestor a domnit peste trei generaţii de oameni şi că era faimos pentru înţelepciunea sa.
► *Prezenţe în literatura antică.* în special Homer, *Iliada* şi *Odiseea.*
► *Iconografie.* Nestor este reprezentat într-o serie de episoade din războiul troian; apare în pictura atică pe vase. E înfăţişat în picturile din Mormîntul Francois de la Vulci, unde este însoţit de inscripţia cu numele său etrusc, *Nestur.* Ruinele miceniene de la Pilos sînt indicate în mod convenţional ca Palatul lui Nestor.
Nesus (gr. Neacroc;, -ou; lat.*Nessus, -i).* Numele unui centaur. Pentru detalii vezi HERACLE .
Nevăstuică. Mitologia povesteşte că Moi-rele o transformaseră în nevăstuică pe Galintias pentru că le înşelase (vezi GALIN-TIAS). Acest animal apărea în unele povestiri şi în unele credinţe fanteziste şi legendare. Potrivit lui Plutarh, pe vremea sa mulţi credeau că „nevăstuică concepe pe ureche şi naşte pe gură: ar fi, prin urmare, ima-ginea formării cuvîntului" *(De Iside et Osiride,* 381). Nevăstuică este menţionată uneori în fabule, unde apare ca animal de pradă, rău şi, cîteodată, cam prost (de exemplu la Esop, 77 : aici o nevăstuică, lingînd o pilă de fier, vede cum sîngele curge, dar nu îşi dă seama că din limba ei, şi sfîrşeşte prin a şi-o roade toată). De menţionat că în limba greacă nevăstuică şi pisica sînt indicate prin acelaşi termen, ceea ce conduce la imposibilitatea de a preciza întotdeauna cu siguranţă absolută despre care dintre cele două animale este vorba în textele literare.

Niceea (gr. Nixcua, -ag). Numele unei naiade, fiica rîului Sangarios şi a zeiţei Cybele, asociată legendelor despre Dio-nysos şi eponima cetăţii Niceea. Fecioară iscusită şi indiferentă faţă de atenţiile amoroase, cărora le prefera vînătoarea, 1-a ucis pe păstorul Himnos din Frigia, care o curta insistent. Eros, cu complicitatea celorlalţi zei, indignaţi cu toţii de cruzimea Ni-ceei, a hotărît să răzbune iubirea pe care ea o dispreţuia, făcîndu-1 pe Dionysos să se îndrăgostească de naiadă. Zeul a văzut-o pe cînd se scălda într-un izvor şi, ca să-i învingă îndărătnicia, nu a ezitat să transforme apa izvorului în vin; cuprinsă de beţie, naiada i-a cedat, iar după ce s-a trezit s-a convertit la iubire. Din unirea lor s-au născut mai mulţi fii, printre care Teles şi Satiros. O tradiţie diferită povestea că, atunci cînd şi-a revenit, dîndu-şi seama că îi cedase zeului, Niceea şi-a luat viaţa. în cinstea ei Dionysos a întemeiat cetatea Niceea.
► *Prezenţe în literatura antică.* Nonnos din Panopolis, *Dionisiacele,* 15 şi 16.
Niceforos (gr. *Nixr\<f>6poq,* -ou). Epitet (în traducere, „cel ce aduce victoria") cu care erau indicate în Grecia anumite divinităţi, în special Zeus şi Atena. în epoca elenistică, la Pergam aveau loc, din trei în trei ani, Niceforiile, sărbători religioase închinate Atenei *Nicefora,* ce cuprindeau întreceri atletice, hipice şi muzicale.
Niceteria (gr. xâ NIXT|TTJPICX). Sărbători religioase greceşti care aveau loc anual la Atena, în ziua 3 a lunii Boedromion (vezi CALENDAR). Iniţial aveau scopul să o celebreze pe Atena şi să comemoreze victoria ei asupra lui Poseidon în disputa pentru supremaţia religioasă în Atica; în epoca clasică, la această trimitere mitică s-a adăugat una istorică, atunci cînd Niceteriile au devenit o ocazie pentru comemorarea victoriei de la Plateea din anul 479 î.Hr.
Nicomahos (gr. NIXO;KXXOC, -ou). Fiul lui Mahaon şi al Anticleei şi, pe linie paternă, nepotul zeului medicinei, Asclepios. Avea un frate pe nume Gorgasos, împreună cu care a domnit în cetatea Fere din Mesenia şi a fost venerat, după moarte, ca erou datorită vindecărilor miraculoase înfăptuite mulţumită priceperii sale.

► *Prezențe în literatura antică.* Pausanias, 4.3.10 şi 30.3.

Nicostratos (gr. NixooTpotToc;, -ou). Erou grec, fiul Elenei şi al lui Menelaos, născut probabil după întoarcerea celor doi de la Troia; potrivit tradiției homerice, în vremea războiului troian, Elena şi Menelaos aveau doar o fiică, Hermione, iar un alt fiu, Megapentes, s-a născut din legătura lui Menelaos cu o sclavă. Pentru alte detalii vezi şi MEGAPENTES.

Nictelios (gr. NuxTeXioț, -ou; lat. *Nycte-lius, -i).* Epitet cu care era venerat Dionysos, cu trimitere la sărbătorile numite Nictelia (din grecescul vuț, „noapte") ce aveau loc în cinstea lui.

Nicteu (gr. Nuxteuc;, -ewc;; lat. *Nycteus, -eos* sau *-ei).* în traducere, „Nocturnul"; era fiul lui Hirieu şi tatăl Antiopei, indicată cu patronimul Nicteida. Cînd Antiope a fost răpită de Epopeu, regele din Sicion, Nicteu, care domnea la Teba ca tutore al lui Lab-dacop a invadat Teba cu o armată tebană. A fost însă învins şi a murit din cauza rănilor căpătate în timpul luptei; pe tronul Tebei a urcat atunci fratele său Licos.

Nictimene (gr. NUXTUJJLIVT], *-r\q;* lat. *Nycty-mene, -es).* Fiica lui Epopeu, regele din Les-bos. A fost violată de tatăl său şi, cuprinsă de ruşine, s-a ascuns într-o pădure, nemai-arătîndu-se oamenilor, pînă cînd Atena a transformat-o într-o bufniță (Ovidiu, *Metamorfoze,* 2.590 şi urm.).

Nictimos (gr. Nuxxijiog, -ou; lat. *Nyctimus, -i).* Fiul lui Liacon. Cînd tatăl său a îndrăznit să îi dea lui Zeus să mănînce carne de om, ca să se convingă de omniştiința lui, Nictimos a fost singurul care a scăpat de mînia zeului, pe cînd tatăl şi frații săi au fost ucişi (pentru detalii vezi LICAON). A devenit regele Arcadiei (pe al cărei tron va urca, după moartea sa, Arcaş) şi a fost martorul potopului lui Deucalion, care a avut loc în vremea domniei sale (Apollo-dor, *Biblioteca,* 3.8.1; Pausanias, 8.3.1). în unele versiuni ale povestirii însă Nictimos a fost copilul pe care Licaon i 1-a dat lui Zeus să-1 mănînce.

Nike (gr. Nix-n, *-i\q;* lat. *Victoria, -ae).* Numită Victoria de romani, era zeița victoriei ; se credea că era fiica Atenei şi a lui

Styx şi sora lui Zelos (avîntul), a lui Cratos (forța) şi a lui Bia (violența). Potrivit altor versiuni ale mitului, era fiica lui Palas (Hesiod, *Teogonia,* 384). Era venerată atît ca divinitate individuală, cît şi în asociere cu alte figuri divine majore, în special cu Zeus şi Atena; în plus, termenul „Nike" constituie un apelativ al acesteia din urmă.

► *Atribute.* în iconografie seamănă mult cu Atena. De obicei este înaripată şi are un palmier, o coroană sau panglici, simbol al victoriei, adesea e reprezentată ridieînd un trofeu, scriind numele unui învingător pe un scut sau mînînd carul unui erou.

► *Răspîndirea cultului.* A fost venerată atît în Grecia, cît şi la Roma, mai ales în epoca imperială. Pe Acropola ateniană se afla un templu în cinstea ei şi a Atenei (micul templu al Atenei *Nike).* Este semnificativ faptul că inițial cultul său era asociat victoriilor obținute în cadrul întrecerilor sportive şi atletice, ceea ce explică marea ei popularitate, în special în Grecia şi în legătură cu marile evenimente sportive. Abia mai tîrziu a fost asociată victoriilor militare. în epoca arhaică şi în cea clasică nu era venerată individual, ci împreună cu alte divinități, în special cu Atena (Atena *Nike)* şi Zeus; astfel era venerată îndeosebi la Megara, Rodos, Olimpia şi Atena. Singură, independent de alte divinități majore, Nike a fost venerată începînd cu epoca elenistică, mai ales la Tralles, Afro-disia şi în alte localități. în lumea romană a fost personalizată şi asociată cu figura conducătorului individual (Cezar, Sylla etc.) sau cu cea a împăratului.

► *Prezențe In literatura antică.* Nike apare în *Teogonia* lui Hesiod; în *Imnul homeric* 8.4 se face trimitere la o altă descendență a zeiței, care ar fi fiica lui Ares.

► *Iconografie.* Pe lîngă numeroase reprezentări în pictura grecească pe vase, Nike constituie subiectul mai multor sculpturi celebre; dintre acestea o amintim pe Nike de la Delos, înfățişată cu patru aripi, în atitudinea tipică a „alergării în genunchi" ; Nike a lui Fidias apare, ca atribut, pe mîna statuii criselefantine a Atenei *Partenos* ; opera aceluiaşi Fidias era Nike reprezentată ca atribut al statuii colosale a lui Zeus din Olimpia; marea statuie acroteră a lui Peonios din Mende, de la Olimpia; imaginile zeiței ce decorează balustrada templului Atenei *Nike* de pe Acropola ateniană, în relief; figurile de pe acrote-rele din sanctuarul de la Epidaur; celebra Nike din Samotrace (Luvru); figura lui Nike sculptată pe friza Altarului din Per-gam. în arta romană, reprezentarea zeiței îşi găseşte un loc original, apărînd frecvent pe arcurile de triumf. De asemenea, în arta romană figura ei s-a bucurat de un mare succes ca alegorie a victoriei asupra morții.

Nil (gr. NeTXog, -ou ; lat. *Nilus, -i).* în mitologia greacă, marele fluviu al Egiptului era considerat un zeu al apelor, fiul lui Oeeanos, legat de mitul lui Io. Astfel, se povestea că Epafos, fiul lui Io, s-a căsătorit cu Memfis, fiica fluviului Nil, şi că din unirea lor s-a născut Libia, străbuna neamului lui Agenor şi Belos (pentru detalii vezi numele personajelor citate). Pentru o tradiție diferită privitoare la originea numelui fluviului vezi NILEU, 1.

► *Iconografie.* Cea mai celebră reprezentare Nilului care s-a păstrat din Antichitatea clasică o constituie marele grup din marmură înfățişînd fluviul personificat, pe jumătate culcat (aşa cum se obişnuieşte în iconografia rîurilor, ca simbol al lungimii sau al curgerii apelor) şi înconjurat de şaisprezece îngeri simbolizînd abundența şi bogăția roadelor sale; de asemenea, fiecare înger reprezintă unul dintre cele şaisprezece brațe ale fluviului (Vatican, Braccio Nuovo). Fluviul egiptean, nepersonificat, dar transformat într-un element de peisaj, constituie fundalul multor picturi şi mozaicuri din epoca elenistică şi din cea romană, produse adesea la Alexandria, dintre

care cel mai celebru este aşa-numitul mozaic al Nilului provenind din templul Fortunei *Primigenia* de la Palestrina. O alegorie a fecundităţii fluviului este reprezentată pe o splendidă cupă din sardonix, cunoscută drept Cupa Farnese (Napoli, Muzeul Naţional).

Nileu (gr. NeiXeuţ, -eujg). 1) Suveran mitic al Egiptului, al cărui nume i-a fost dat Nilului, în amintirea numeroaselor lucrări de asanare pe care le-a întreprins. Este amintit de Diodor din Sicilia (1.19 şi 63). 2) Numele unuia dintre centaurii ucişi de Heracle în lupta care a izbucnit între centauri şi lapiţi la nunta lui Piritoos (vezi CENTAURI).

Nimb. Halou de lumină, de obicei în formă de disc, ce înconjoară mai ales capul personajelor divine sau al figurilor alegorice. în

lumea greacă şi în cea romană, nimbul se dispune iniţial în jurul întregii figuri, nu doar al capului, şi aste asociat cu precădere divinităţilor solare. Adesea însoţeşte epifania zeului, după cum aminteşte Ver-giliu atunci cînd o prezintă pe Minerva înfăţişîndu-i-se lui Enea într-un nimb strălucitor. în epoca romană devine şi un simbol al împăratului, apărînd în jurul capului acestuia sub formă fie de disc, fie de raze.

Nimfe (gr. Nu/iq>ou, -wv; lat. *Nymphae, •arum).* Zeităţi feminine secundare din mitologia clasică, pe care grecii şi mai apoi romanii le-au plasat peste tot în natură, în mare şi în izvoare, în rîuri şi în peşteri, în copaci şi în munţi. Nimfele erau împărţite în mai multe clase, în funcţie de partea din natură pe care o reprezentau. Astfel, existau nimfele mării, ale apelor, ale munţilor şi peşterilor, ale trecătorilor şi copacilor.

Dintre *nimfele mării* făceau parte ocea-nidele, sau nimfele Oceanului, fiicele lui Oceanos, şi nereidele, nimfele din Marea Mediterană, fiicele lui Nereu.

Printre *nimfele apelor* se numărau naiadele, nimfele izvoarelor, lacurilor, rîurilor, pîraielor şi cascadelor, potamidele, iria-dele şi creneidele. Multe dintre ele erau nimfele unor izvoare despre care se credea că le dădeau puteri supranaturale celor ce-şi potoleau setea cu apa lor. La rîndul lor, nimfele erau înzestrate cu virtuţi profetice, şi se credea că şi ele le puteau da oamenilor puteri supranaturale. De aceea, despre clarvăzători, poeţi şi nebuni se spunea că erau posedaţi de nimfe (termenul folosit în latină era *lymphati* sau *lymphatici).*

Nimfele munţilor, oreadele sau orestia-dele, erau şi nimfe ale peşterilor; adesea numele lor derivau din cele ale munţilor şi regiunilor în care trăiau.

Nimfe erau şi napeele, ce trăiau în trecători şi în locurile înguste dintre stînci.

Nimfele copacilor se numeau driade şi hamadriade (din grecescul Spog), ori na-pee; se credea că mureau o dată cu arborele în care îşi aveau sălaşul şi împreună cu care veniseră pe lume. Dintre ele, cele mai cunoscute erau meliadele, nimfele frasinilor.

De asemenea, existau nimfe legate de anumite localităţi; numele lor derivau din cele ale locurilor cu care erau asociate;

astfel, sînt amintite aheloidele, nisiadele sau niseidele, dodonidele, lemniile etc.

Nu toate nimfele erau nemuritoare, ci numai unele dintre ele, care dobîndiseră nemurirea în urma anumitor întîmplări. într-un fragment din Hesiod (171) s-a păstrat o povestire singulară despre vîrsta pînă la care poate trăi o nimfă.

Nimfele puteau fi binevoitoare cu oamenii, dar şi foarte periculoase; de pildă, nimfele izvoarelor puteau fi „teribile pentru oamenii ce trăiesc în aer liber" (Teocrit, 13.44).

► *Răsplndirea cultului.* De obicei, nimfelor le era închinat un cult local, legat de regiunile unde se credea că trăiesc. Adesea, cultul se desfăşura în peşteri. Li se aduceau ca ofrande miei şi iezi, lapte şi ulei; în general se evita vinul.

în Grecia, nimfele erau venerate mai ales în rîndul poporului; nu avem informaţii că ar fi existat un cult oficial închinat lor ca divinităţi individuale şi autonome, în schimb avem mărturii despre veneraţia de care se bucurau în cadrul privat şi popular, în lumea romană, nimfele au rămas întotdeauna legate de divinităţile locale ale izvoarelor şi au fost celebrate împreună cu zeul Fontus, căruia îi erau închinate sărbătorile solemne de la 13 octombrie. Exista un templu al nimfelor pe Cîmpul lui Marte ; din epoca tîrzie datează în schimb numeroase temple închinate nimfelor, adesea private, unde se desfăşurau diferite rituri şi adesea aveau loc ceremoniile nupţiale (vezi NIMFEUM).

► *Prezenţe în literatură.* Nimfele sînt citate frecvent în operele literare vechi, mai ales de poeţi. Apar adesea şi în perioadele mai recente; un exemplu al succesului lor îl constituie o serie de opere ca *Ninfale fieso-lano* sau *Ninfale d'Admeto* ale lui Boccaccio. De asemenea, ele sînt des menţionate în poezia umanistă şi, ulterior, mai ales în poezia pastorală. *Nimfei Tibrului* i-a dedicat un mic poem pastoral F.M. Molza, iar *Nimfa Avara* este amintită în *Fluierul* lui Marino. în limbajul curent, termenul „nimfă" indică o fată foarte frumoasă, uneori cu obiceiuri nu tocmai ireproşabile, pe cînd expresia „nimfa Egeria" îl desemnează pe cel ce dă sfaturi şi sugestii, asemenea EGERIEI (vezi), care îl sfătuia pe Numa Pompilius.

► *Iconografie.* Deşi apare în mai multe rîn-duri în pictura grecească pe vase (de pildă, pe Vasul Francois) şi în reliefurile romane,

imaginea nimfelor nu are caracteristici particulare ; de obicei, nimfele sînt figuri feminine generice, tinere, cu veşminte drapate.
Nimfeum. Termenul, care se referă la toate templele închinate muzelor, este folosit în lumea romană mai ales pentru a indica fintînile sacre ale nimfelor, de obicei monumentale.
Ninos (gr. Nivog, -ou; lat. *Ninus, -i).* Fiul lui Belos (Ba'al) sau al lui Cronos, sau urmaşul lui Heracle, întrucît era nepotul lui Alceu, fiul lui Heracle şi al Omfalei. Era întemeietorul mitic al Imperiului babilonian şi al cetăţii Ninive, care îi poartă numele (dacă nu cumva a fost numită astfel după Nana, o divinitate feminină a apelor venerată în Babilon). S-a căsătorit cu regina Semiramis, care i-a urmat la tron după moartea lui şi care, înainte de a-i deveni soţie, a fost căsătorită cu un funcţionar de rang înalt. Se spunea că Ninos a inventat arta militară, domeniu în care s-a dovedit deosebit de înzestrat, cucerind întreaga Asie, mai puţin India.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionat în special în operele istoricilor (Herodot, 1.7; Diodor din Sicilia, 2.1 şi urm. şi 20 şi urm.).
Niobe (gr. **Nidp-r),** *-r\q;* lat. *Niobe, -es* sau *Nioba, -ae).* Fiica lui Tantal şi soţia lui Amfion, regele Tebei (vezi schema de la rubrica ATREU). A avut mulţi fii şi, mîndră de numărul lor, a îndrăznit să spună că era mai presus chiar decît LATONA (vezi), care avusese numai doi, pe Artemis şi Apollo. Ca să o pedepsească pentru trufia ei, aceştia i-au ucis pe toţi fiii Niobei (Niobizii), străpungîndu-i cu săgeţile. La rîndul ei, Niobe a fost transformată de Zeus într-o piatră de pe muntele Sipilos, din care se spunea că vara se prelingeau lacrimile sale (Pausanias, 8.2.7). Trupurile fiilor săi au rămas neîngropate nouă zile, pentru că Zeus îi transformase în pietre pe toţi cei prezenţi; în cele din urmă, morţii au fost îngropaţi chiar de zei.
Izvoarele ne oferă informaţii diferite în legătură cu numărul fiilor Niobei; cele mai multe spun că Niobe avea şapte fii şi şapte fiice (Ovidiu, *Metamorfoze,* 6.182-183) sau şase fii şi şase fiice *(Iliada,* 24.604). Potrivit altei tradiţii, una dintre fiicele Niobei, Chloris, nu a fost ucisă ; ea avea să devină mama lui Nestor. în această versiune se spunea că Nestor, longevivul erou din Pilos, a trăit atîţia ani cîţi le răpise Apollo fiilor Niobei (Hyginus, *Fabule,* 9 şi 10).
în figura Niobei se întrezăreşte cea a mamei neamului omenesc, un soi de zeiţă şi mamă primordială ; acest fapt ar fi confirmat de o serie de versiuni mai complexe ale mitului, care, independent de povestea fiilor ucişi de Apollo şi Artemis, o amintesc pe Niobe ca prima soţie a lui Zeus, ca tovarăşa lui Foroneu sau, în general, ca mama neamurilor greceşti. Platon, în *Timaios,* 22a (vezi şi Apollodor, 2.1), spune că a fost cea dintîi muritoare iubită de Zeus. Prin urmare, numărul mare al fiilor Niobei despre care vorbesc miturile putea să reflecte vechea credinţă că ea a dat naştere diferitelor neamuri de greci.
► *Prezenţe în literatura antică.* Niobe este amintită în numeroase texte literare antice. Cea mai completă povestire ne-a fost transmisă de Homer, iar apoi de Eschil şi Sofocle, în două tragedii intitulate *Niobe,* care nu s-au păstrat, apoi de Bachilide, Pindar, Sappho, Calimah, iar în lumea romană — de Ovidiu, *Metamorfoze,* 6.146 şi urm.
► *Iconografie.* Probabil că în lumea antică s-a bucurat de mare faimă o celebră frescă a lui Polignot, reprezentînd uciderea Nio-bizilor, care s-a pierdut; ea a stat, cu siguranţă, la baza a numeroase reprezentări care ni s-au transmis pe vase ceramice. Dintre acestea se remarcă mai ales vasul atic numit „al Niobizilor", expus la Luvru. Subiectul este reprezentat, de asemenea, în pictura pompeiană. Dintre sculpturile cele mai celebre le amintim pe cea a Nio-bidei din Grădinile lui Sallustius şi grupul Niobizilor din templul lui Apollo *Sosianus* de pe Cîmpul lui Marte de la Roma, menţionat în texte; operele sînt realizate după originale greceşti.
Nireu (gr. Nipeuţ, *-tuş;* lat. *Nireus, -eos* sau *-ei).* Fiul lui Charopos şi al Aglaei; este amintit drept cel mai curajos dintre eroii care au luptat la Troia, după Ahile *(.Iliada,* 2.671 şi urm.).
Nisa (gr. NOCTCC, *-r\q;* lat. *Nysa* sau *Nyssa, -ae).* Locul legendar unde a fost crescut micul Dionysos. Din acest motiv, zeul era numit *Niseos* (sau cu alte forme derivate), şi mai multe locuri sacre ale sale au primit

în Antichitate acest nume. Potrivit *Imnului homeric către Demetra* (17), în cîmpia Nisa (într-o localitate neprecizată) Persefona a fost răpită de zeul infernului, Hades sau Aidoneus.
Niseos (gr. Nicrouog, -ou). Epitet cu care este indicat uneori Dionysos; provine de la Nisa, locul mitic unde a crescut zeul.
Nisiade sau **Niseide** (gr. NucrictSec;, -wv sau NucrouSeg, -IUV ; lat. *Nyseides* sau *Nysia-des, -um).* Numele nimfelor din NISA (vezi) care, potrivit tradiţiei, l-au crescut pe Dionysos ; ele se numeau Ciseis, Nisa, Erato, Erifia, Bromia şi Polimnos.
Nisos (gr. NTcjog, -OU ; lat. *Nisus, -i).* 1) Rege din Megara, tatăl Scilei. A murit din cauza cruzimii fiicei sale, care, îndrăgostită de Minos, regele Cretei, ce asedia Megara, nu a ezitat să îi smulgă firul de păr de purpură (sau de aur) de care depindea viaţa lui (Apollodor, *Biblioteca,* 3.15.8). Minos a tras foloase de pe urma acestei fapte, pentru că Nisos a murit, iar cetatea a căzut; regele cretan a fost însă atît de tulburat de atitudinea Scilei, încît, ca s-o pedepsească, a poruncit să fie legată la prova corăbiei sale şi a aruncat-o în golful Saronic. Potrivit unei alte versiuni, Minos, dezgustat de fapta Scilei, a părăsit Megara, iar fiica regelui s-a aruncat în mare, încercînd să-i

urmeze corabia. Atunci Nisos, care fusese transformat în vultur-de-mare, s-a aruncat asupra fiicei sale, dar aceasta a fost preschimbată la rîndul ei într-un peşte sau într-o pasăre de mare. De atunci se spune că aceste două animale se urmăresc fără încetare. Alte detalii ale legendei sînt influențate de faptul că izvoarele confundă uneori figura Scilei, fiica lui Nisos, cu cea a fiicei lui Forcus, care avea acelaşi nume (vezi SCILA şi CHARIBDA). Din legenda lui Nisos şi a Scilei îşi trag numele promontoriul Scylleos şi cetatea Niseea, portul Megara.
► *Prezențe în literatura antică. Ciris,* mic poem din aşa-numitul *Apendix* vergilian; Ovidiu, *Metamorfoze,* 8.
2) Fiul lui Hirtacos şi prietenul nedespărțit al lui Eurial. Cei doi au fost tovarăşii credincioşi ai eroului troian Enea şi l-au însoțit în călătoria sa în Italia, însă au murit în timpul unui atac nocturn asupra taberei rutulilor.
► *Prezențe în literatură.* Povestirea, creată de Vergiliu în cîntul 9 al *Eneidei,* este una dintre cele mai celebre din acest poem, şi din ea s-au inspirat alte episoade celebre din literatură. I-a servit drept model în special lui Ariosto, pentru povestea lui Clo-ridano şi a lui Medoro din *Orlando furios.*
Nix (gr. Nuț, -jctog; lat. *Nox, -ctis).* Personificare a nopții, zeița cu acest nume era fiica Haosului şi sora lui Erebos, cu care a zămislit Eterul şi Ziua. Hesiod spune că era şi mama lui Hipnos, Somnul, şi a lui Thanatos, Moartea. Homer *(Jliada,* 14.261) aminteşte teama pe care ea i-o provoacă chiar şi regelui zeilor, Zeus. Nix sălăşluia în întunericul din Hades. Un mit orfic o lega de originea lumii şi o făcea protagonista unei vechi cosmogonii; potrivit acestei legende, Nix era o pasăre mare cu aripi negre care, fecundată de vînt, a depus un ou de argint în tenebre. Din ou a ieşit Eros, zeul dragostei, cu aripi de aur; în ou se afla lumea întreagă, generată de Nix.
Potrivit lui Hesiod, printre fiii Nopții se numără, pe lîngă cei menționați pînă acum, Moirele, Discordia sau Eris, zeul Momos (Sarcasmul), Hesperidele şi zeița Nemesis.
► *Răspîndirea cultului.* Nix nu avea un cult foarte răspîndit, ci mai degrabă se regăsea în mit şi în poezie. Şi în afara mediului orfic era asociată cu oracolele. Un document epigrafic din templul Demetrei de la Pergam conține o dedicație în cinstea ei.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintită în *Iliada,* în *Teogonia* şi într-un pasaj din opera *Munci şi zile* a lui Hesiod (v. 17); Euripide o citează în *Ion.*
Nixe (lat. *Nixae, -arum).* Divinități romane, în număr de trei, venerate ca ocrotitoare ale eforturilor femeilor care năşteau. O statuie ce le reproducea se afla la Roma, în templul Triadei Capitoline, în fața *cellei* dedicate zeiței Minerva.
► *Prezențe în literatura antică.* împreună cu zeița Lucina, sînt amintite de Ovidiu *(Metamorfoze,* 9.294).
Noctulius (lat. *Noctulius, -i).* Zeul nopții şi al somnului, venerat în lumea romană, pe care îl cunoaştem din izvoarele epigrafice.
Nocturnius (lat. *Nocturnius, -i).* Zeul întunericului, venerat la Roma şi în lumea romană.

Nodinus. Veche divinitate venerată de romani, ce ocrotea nutrețul. Numele derivă, se pare, din *nodus,* în accepțiunea de „nod al plantelor", aflat pe tulpină şi din care răsar mugurii şi ramurile.
Nodul gordian, vezi GORDIOS.
Noduterensis. Veche divinitate agrară a romanilor, ce ocrotea măcinarea cerealelor (de la *nodus,* cu semnificația menționată la rubrica NODINUS, şi *terrere,* „a toca mărunt, a măcina").
Nomeus (gr. Nojieuc;, -ewc;; lat. *Nomius, -i).* în traducere, „cel ce duce la păscut", „păstorul". Cu acest epitet sînt indicate divinitățile care ocrotesc turmele şi păstorii, ca Apollo, Pan, Hermes şi Aristeu. în lumea romană, epitetul îi era atribuit uneori zeiței PALES (vezi).
Nomos (gr. Nop.05, -ou). Divinitate alegorică amintită de Pindar ca „rege al muritorilor şi al nemuritorilor" şi ca personificare a destinului, ce răsplăteşte şi pedepseşte după dreptate.
Nonacriates (gr. Nuvocxpiarnc;, -ou). Epitet cu care era venerat Apollo. Derivă din numele cetății Nonacris din Arcadia, unde zeului îi era închinat un cult particular.
Nonele caprotine (lat. *Nonae caprotinae).* Sărbătoare religioasă romană celebrată în cinstea Iunonei. Pentru detalii vezi FILOTIS şi SMOCHIN.
Nonios (gr. Nwviog, -ou). Numele unuia
dintre caii lui Pluton.

Nor. în mitologia greacă există o eroină cu acest nume: Nefele, în traducere „norul", soția lui Atamas şi mama lui Frixos şi a Helei (vezi ATAMAS) ; în general însă norul apare în diferite povestiri mitologice sub formă de fantasmă ori ca să-i ascundă şi să-i facă invizibili pe oameni şi pe zei. Poveştile despre norii-fantomă sînt multe. Hera a făcut un nor ce avea înfățişarea Elenei, frumoasa soție a lui Menelaos; această imagine i-a fost dată lui Paris, pe cînd adevărata Elena era dusă în Egipt; astfel, războiul troian ar reprezenta zece ani de vărsări de sînge pentru o umbră (Herodot, 2.112 şi urm.; mitul este reluat de Euripide în *Elena* şi a fost relatat probabil pentru prima oară de Stesihor). Tot
Hera a făcut un nor (potrivit altora, acesta era opera lui Zeus) ce avea înfățişarea ei; cu acest nor 1-a înşelat pe

Ixion, care voia să o violeze. Unindu-se cu norul, Ixion a zămislit centaurii.
Ca un văl ce îi ascunde pe oameni şi pe zei de ochii muritorilor apare norul din povestea Molionizilor, care ar fi fost ucişi de Nestor din Pilos dacă Poseidon nu le-ar fi venit în ajutor, învăluindu-i într-un nor; în acelaşi fel, Artemis a învăluit-o într-un nor pe nimfa Aretusa ca să o salveze din faţa zeului fluvial Alfeu, care o urmărea. în *Iliada,* zeii nu ezită să intervină pe cîmpul de luptă ca să-i apere pe eroii pe care îi ocrotesc, ascunzîndu-i într-o ceaţă deasă. Aşa se întîmplă cu Paris, salvat de Afro-dita în timpul luptei cu Menelaos, descrisă în cîntul 3 al poemului: „...lesne [...] îl smulge Afrodita/ Ca o zeiţă pe-ascuns şi-1 duce prin negură acasă,/ într-o cămară-n iatac, unde fumegă dulci mirodenii" (vv. 380-382). Cu aceeaşi consistenţă impalpabilă şi înşelătoare a norilor şi a cetii apar, în *Odiseea* şi în *Eneida,* sufletele morţilor pe care cei doi protagonişti, Ulise şi, respectiv, Enea, îi întîlnesc în lumea de dincolo.
Nortia (lat. *Nortia* sau *Nurtia, -ae).* Divinitate etruscă a norocului; era venerată în special la Volsinii (Livius, 7.3.7). Cel mai interesant cult care îi era închinat (şi despre care ne dau informaţii izvoarele, de pildă Livius ; nu întotdeauna însă acestea îi înţeleg semnificaţia exactă) consta în înfigerea unui cui în peretele templului său de la Volsinii, cu ocazia anumitor sărbători, fie, după cum spune Livius, pentru a indica măsura timpului ce trece (un cui pe an), fie, aşa cum presupun cercetătorii moderni, pentru a „ţintui" de perete eventualele calamităţi, boli şi nenorociri (vezi CUIUL ANULUI). Unii autori antici (Horaţiu, *Carmina,* 1.35) o identificau pe Nortia cu Norocul şi Necesitatea.
Nostoi, vezi CĂLĂTORIE.
Notos (gr. NOTO£, -OU ; lat. *Notus, -i).* Numit Notos de greci şi Austrus de romani, era vîntul din sud, mai precis din sud-vest, ce aducea ploaie şi ceaţă. Notos era divinizat; Hesiod spune că el era fiul lui Astreos şi al lui Eos, Aurora *(Teogonla,* 380; 870).
Noumenia (gr. NOUU.TIVIO, -ac;). Cu acest termen (în traducere, „lună nouă") se indica

în limba greacă prima zi a fiecărei luni. Era întotdeauna o zi cu lună nouă şi îi era închinată lui Apollo *Noumenios.*
Novendialis (lat. *novendialis* sau *novem-dialis).* în traducere, „interval de nouă zile". Cu acest termen era indicată la Roma o perioadă de nouă zile ce era asociată de obicei înmormîntărilor; după îngroparea mortului urma o perioadă de doliu strict, ce dura nouă zile şi se încheia cu un sacrificiu. Acelaşi termen putea indica o perioadă de nouă zile de sărbători şi sacrificii cu scop apotropaic, pentru înlăturarea unei nenorociri ce se abătuse asupra comunităţii.
Novensides sau **Novensiles** (lat. *Noven-sides* sau *Novensiles).* Vechi divinităţi venerate la Roma, care, potrivit unor izvoare, aparţineau religiei sabine şi au fost adoptate de cea romană. Caracteristicile lor sînt neclare ; anticii, care nu ştiau cu siguranţă care era originea numelui, credeau că poate fi asociat cu numărul nouă, însă cu mari rezerve.
Nuc. Mitologia greacă asociază originea nucului cu figura Cariei, fiica lui Dion, regele Laconiei, şi sora Orfei şi a lui Lico. Apollo, pe care mama fetelor 1-a găzduit odată, a vrut să o răsplătească pe regină şi le-a înzestrat pe fiicele ei cu darul profeţiei, cu condiţia ca ele să nu încerce să pătrundă tainele zeilor. Dionysos s-a îndrăgostit de Caria, iar aceasta a răspuns iubirii zeului; însă pentru că surorile ei au încercat în toate felurile să-1 iscodească pe zeu, încălcînd astfel jurămîntul făcut lui Apollo, au fost pedepsite şi transformate în stînci pe muntele Taiget. Caria a fost transformată mai apoi, la intervenţia lui Dionysos, în nuc (în greacă xccpucx). în Laco-nia este atestat cultul Artemisei *Cariatida,* legat de legenda Cariei. Templul zeiţei avea coloane din lemn de nuc, care, potrivit tradiţiei, reprezentau o serie de figuri feminine şi despre care unii cred că ar sta la originea tipologiei statuilor-coloane numite cariatide.
într-o tradiţie populară răspîndită în lumea romană, nucile erau considerate testiculele lui Iupiter şi simbolizau fertilitatea şi abundenţa; de aceea exista obiceiul ca în timpul ceremoniei nupţiale romane să se arunce cu nuci în cei doi miri: fie că zgomotul lor trebuia să acopere strigătele miresei, a cărei răpire era simulată (după cum spune Festus), fie că valoarea lor sacră stătea în dubla protecţie a fructului, constituită din coaja verde şi din cea lemnoasă (aşa cum arată Pliniu).
Nucul este protagonistul unui cîntec elegiac latin, intitulat *Nux,* atribuit de tradiţia antică lui Ovidiu, dar care, cu siguranţă, nu îi aparţine; este povestea plîngerilor unui nuc în care ştrengarii de pe drum aruncă cu pietre.
Numa Pompilius (lat. *Numa, -ae Pompi-lius, -i).* Potrivit legendei tradiţionale, Numa Pompilius a fost al doilea rege al Romei, după Romulus; era originar din Sabina şi a fost ales rege la un an după moartea lui Romulus, cînd romanii erau sătui de interregnul senatului. Tradiţia îl aminteşte ca pe un

om plin de înțelepciune și *pietas*; în ciuda dificultăților de ordin cronologic, se credea că maestrul său a fost filosoful Pitagora.

Potrivit tradiției romane, domnia lui Numa Pompilius a fost lungă și liniștită; suveranul s-a preocupat în mod deosebit să răspîndească în rîndul supușilor săi religia care avea să devină apoi tradițională. Se spunea că în această întreprindere a fost ajutat de nimfa Egeria, o camenă care îl iubea și cu care se întîlnea într-o pădure din apropierea Romei. Romanii îl venerau ca fondator al întregii lor tradiții religioase ; i se atribuia, printre altele, instituirea celor mai înalte funcții religioase din stat, ca *pontifex,* augurii, flaminii, vestalele sau salienii. De asemenea, se credea că el a ridicat templul lui Ianus (în realitate mai degrabă un soi de poartă decît un templu), care a rămas închis pe întreaga durată a domniei sale (vezi IANUS). Potrivit tradiției, a murit după 39 sau 43 de ani de domnie.

► *Prezențe în literatura antică.* Lui Numa îi este dedicată una din *Viețile* lui Plutarh. Trimiteri la legenda sa în raport cu istoria antică a Romei găsim la Livius **(1.18** și **urm.).**

Numen (lat. *Numen, -inis).* Termen folosit în religia romană pentru a indica voința divină (de la verbul *nuere,* „a face un semn cu capul") și care a ajuns să desemneze chiar divinitatea. Poeții din epoca imperială utilizau termenul ca sinonim pentru „zeu", și cu acest sens el a pătruns în limbile occidentale.

:

Numeria. Zeiță venerată în lumea romană ca ocrotitoare a calculelor și a artimeticii. Era venerată în special de femeile însărcinate, întrucît se credea că le ajută să calculeze data cînd aveau să nască.

Numicius (lat. *Numicius, -i).* Zeu fluvial roman și soțul Annei, sora Didonei. Potrivit unei versiuni a legendei, Enea a dispărut în mod misterios în apele sale. într-o pădure aflată în apropierea sa, romanii îl venerau ca *Iupiter Indiges* ; tot în apropierea sa se afla și pădurea sacră a Annei Perenna.

Numitor (gr. Nop.fJTU)p, *-opoq*; lat. *Numitor, -oris).* Rege mitic din Alba Longa, fiul lui Procas, tatăl Rheei Silvia și bunicul lui Romulus și al lui Remus. A fost înlăturat de la putere de fratele său, Amulius, însă Romulus și Remus l-au readus pe tron. Se credea că este urmașul lui Iulus și deci al lui Enea. O tradiție îi atribuie lui Numitor un rol relevant în salvarea lui Romulus și a lui Remus (pentru povestea cărora vezi ROMULUS) ; cînd a aflat că fiica sa, Rhea Silvia, urma să nască, a luat doi copii pe care i-a abandonat, înlocuindu-i astfel pe gemenii aduși pe lume de fiica sa, iar pe aceștia i-a încredințat păstorului Faus-tulus, care i-a crescut. Cînd Romulus și Remus au crescut și au devenit păstori, ca și tatăl lor adoptiv, Numitor a provocat o ceartă între păstorii săi și cei doi gemeni; chemat să rezolve disputa, regele Amulius nu a ezitat să convoace părțile în cauză la Alba, nebănuind că Numitor îi întindea o cursă. Atunci Numitor le-a spus celor doi gemeni povestea lor și, ajutat de toți ceilalți, 1-a înlăturat cu ușurință pe Amulius și a revenit pe tron.

► *Prezențe în literatura antică.* Dintre versiunile povestirii despre originea Romei, Livius (1, 3 și urm.), Plutarh *(Romulus,* 3 și urm.), Dionysos din Halicarnas (1, 76 și urm.) și Strabon (5,3,2) acordă yn spațiu
larg faptelor lui Numitor.

Nundina. Astfel era numită în lumea romană zeița ce ocrotea acordarea numelor nou-născuților. Ritul avea loc la nouă zile după naștere, de unde și numele zeiței, ce face trimitere la „cea de-a noua zi".

Nundinae (lat. *Nundinae).* în traducere, „a noua zi". Sărbătoare romană, instituită, potrivit tradiției, de regele Romei Servius Tullius. Cădea din opt în opt zile, iar în Roma republicană corespundea cu tîrgul cetății, unde veneau să-și vîndă produsele (dar și, indirect, să participe la viața publică) țăranii de la cîmpie.

Nundinator. Cu acest epitet era venerat în lumea romană zeul Mercur, ca ocrotitor al tîrgurilor periodice (vezi NUNDINAE).

Nuntă, vezi CĂSĂTORIE.

O

Oaie. Simbol al blîndeții, al supunerii, al obedienței pasive, oile se numărau printre victimele cel mai frecvent oferite drept jertfa divinităților; erau sacrificate în special lui Zeus, Herei, lui Ares, Afroditei şi divinităților corespunzătoare romane, precum şi lui Silvanus şi Terminus. împreună cu un taur şi un porc, oaia făcea parte din sacrificiul roman numit SUOVETAURILIA (vezi).
Mitologia aminteşte un celebru episod de metamorfozare în oaie: protagonista sa este Teofane, frumoasa fiică a regelui trac Bisaltes. înconjurată de numeroşi pretendenți, aceasta era iubită însă şi de Posei-don, care pentru a o pune la adăpost de ceilalți îndrăgostiți a dus-o pe o insulă şi a transformat-o într-o oaie, luîndu-şi la rîndul lui, pentru a o iubi, înfățişarea unui berbec. Din unirea lor s-a născut berbecul cu lîna de aur, ținta expediției argonauților şi protagonist al mitului referitor la Frixos şi Hele (vezi şi TEOFANE).
Pentru alte mituri privitoare la oi, miei, capre şi ovine în general, vezi şi MIEL, BERBEC şi CAPRĂ.
Oaxes sau **Oaxos** (gr. 'Oaţîic sau "Oaţog, -ou; lat. *Oaxes, -is).* Erou eponim al cetății Oaxos, din insula Creta. Menționat de Ver-giliu în prima *Eglogă* - unde e posibil să fie vorba despre o trimitere eronată la rîul Oxos -, era considerat de alte surse fiul lui Acacalis.
Obarator. Străveche divinitate agrară a romanilor, care patrona muncile cîmpului.
Obelias (gr. *bfieXiaq,* -ou; şi fapeXiog, bpeX(Tig). Denumirea unor prăjituri speciale, în formă de piramidă, aduse ca ofrandă lui Dionysos.
Obnuntiatio. în lumea romană acest termen indica proclamarea, de către auguri sau magistrați, a unei prevestiri drept nefavorabilă.
Obolul lui Charon. Denumirea populară a banului (numit în Grecia vauXov) pus în gura mortului în momentul înmormîntă-rii. Opinia cea mai răspîndită cu privire la această monedă este că ea reflectă credința de origine străveche că, pentru a trece sufletele morților peste apele Ahero-nului, Charon pretindea o retribuție; potrivit altor interpretări, obolul ar reprezenta vechiul obicei al îngropării mortului împreună cu toate bunurile sale, al căror simbol l-ar constitui acest bănuț. Tradiția, răspîndită în lumea greacă, etruscă şi romană, s-a menținut în anumite zone şi de-a lungul Evului Mediu, păstrîndu-se pînă în zilele noastre (vezi şi NAULON).
Obsecratio. în lumea romană termenul indica o ceremonie de expiere ținută în onoarea uneia sau mai multor divinități pentru a îndepărta o nenorocire pe care prezicerile o anunțau ca iminentă.
Ocazia. Ca divinitate alegorică era venerată în lumea greacă - în special cu începere din epoca clasică tîrzie şi elenism - şi în cea romană. Reprezenta personificarea momentului oportun, care se arată o singură dată, fugitiv, pentru a nu mai apărea apoi nicicînd. Mai mult decît o divinitate minoră ce face obiectul unui cult aparte, a devenit un subiect frecvent în artele figurative, începînd cu reprezentarea lui *Kairâs* — nume însemnînd în limba greacă tocmai „ocazie" - realizată de Lisip, marele sculptor grec din epoca lui Alexandru cel Mare. Lisip o înfățişase ca pe un tînăr cu un smoc de păr în frunte, dar cu ceafa rasă, pentru a sugera că, dacă nu-1 prinzi imediat, momentul oportun scapă şi nu-1

r

mai poți apuca ; precaritatea sa era simbolizată prin balanța aşezată pe o lamă subțire de brici. în lumea romană unele elemente iconografice erau schimbate: personajul putea fi bărbat sau femeie, stătea cu un picior ridicat iar cu celălalt sprijinit de o roată şi ținea o pînză mişcată de vînt, sugerînd rapiditatea cu care ocazia se îndepărtează, pentru a nu mai reveni niciodată.
Occator. Veche divinitate romană legată de muncile agricole, în special de grăpare.
Occident şi Orient. în geografia mitică a anticilor, regiunile occidentale şi orientale extreme (ca şi cele septentrionale şi meridionale mai îndepărtate) se estompează în necunoscut şi devin scena pe care au loc întîmplări cu eroi, patria monştrilor şi a creaturilor fantastice, locul unde sălăşluiesc sufletele morților.
Pentru greci, Apusul este în primul rînd teatrul peripețiilor lui Ulise după căderea Troiei, povestite în *Odiseea,* şi al peregrinărilor celorlalți eroi greci care, asemenea lui, nu reuşesc să se întoarcă direct în patrie (faptele acestora erau relatate în poemul *Nostoi,* ce face parte din aşa-numi-tele poeme ciclice). Chiar dacă în multe cazuri indiciile geografice sînt vagi şi inspirate dintr-o geografie fantastică pe care

zadarnic am încerca să o reconstituim pe hărți, referirile la regiuni reale din bazinul mediteranean occidental nu lipsesc, ele dînd măsura extinderii progresive a cunoştinţelor geografice ale grecilor din vremuri îndepărtate. Călătoriilor mitice ale lui Ulise şi ale tovarăşilor săi întorşi din războiul troian anticii le atribuiau primele faze ale colonizării Apusului, punînd întemeierea cetăților din Magna Grecia şi Sicilia pe seama unor strămoşi mitici. Referitor la aceste aspecte ale raportului grecilor cu Occidentul, vezi COLONIZARE.
Ulise nu este totuşi singurul - şi nici primul - descoperitor al Apusului. în mitologia greacă peripețiile sale sînt precedate de aventuroasa călătorie a lui Iason şi a argonauților, pe care poeții o situau cronologic cu o generație înaintea expediției troiene. Povestea reîntoarcerii din călătoria întreprinsă pentru dobîndirea lînii de aur se îmbogăţeşte treptat, prin intermediul diverselor reluări ale mitului, cu un mare număr de aventuri şi de episoade
care - în versiunile din epoca elenistico--romană - implică practic întreaga lume cunoscută, indicînd în mod particular, în Occident, afirmarea cultului Herei, căreia potrivit tradiției Iason a pus să i se ridice un sanctuar la gura rîului Sele.
Celălalt mare descoperitor mitic al Occidentului este Heracle, ale cărui acțiuni se desfăşoară în întreaga lume antică cunoscută, dar mai ales în aria occidentală, care îi păstrează o vie amintire într-un mare număr de culturi şi localități : o dată cu extinderea contactelor comerciale, grecii îi vor asimila lui Heracle mulți eroi locali ale căror fapte de vitejie au devenit rînd pe rînd cunoscute. Spre deosebire de ceilalți eroi amintiți, Heracle transformă în mod profund locurile prin care trece : dacă Ulise le străbate mînat de curiozitatea-i înnăscută şi de setea de cunoaştere specific umană, Heracle poposeşte în ele şi marchează naşterea civilizației, apoZis-ului, instituirea riturilor şi a ceremoniilor religioase. Acțiunea care îl leagă cel mai strîns pe Heracle de Occident este cea a capturării boilor lui Gerion, monstrul tricorporal ce trăieşte la marginile lumii, în Apusul cel mai îndepărtat. Prin incursiunile lui Heracle, bazinul occidental al Mediteranei este circumscris spațiului lumii civilizate locuit de greci. Intenției de a conferi identitate grecească populațiilor negreceşti din Apus îi corespunde şi ciclul de mituri referitoare la Dedal şi Minos, care, pornind din Creta, străbat Mediterana occidentală lăsînd urme vizibile ale trecerii lor (vezi, pe lîngă rubricile dedicate fiecărui personaj în parte, şi COLONIZARE).
Unii dintre eroii amintiți (Heracle, Ulise) ajung, în deplasările lor, pînă la marginile occidentale ale lumii. Dincolo de Coloanele lui Hercule, dincolo de marginile pămîn-tului, chiar dincolo de rîul Oceanos, anticii plasează nişte locuri fabuloase unde trăiesc defuncții: sînt Insulele Fericiților, rezervate eroilor, sau Insulele Fericite, în legătură cu care în Antichitate legendele se împleteau cu relatări ale unor călătorii reale pe apele Atlanticului. Distanțele fabuloase şi imposibil de parcurs pînă la locurile unde apune soarele erau foarte potrivite pentru a sugera existența acolo a unor pămînturi la care oamenilor nu le e dat să ajungă ; în astfel de locuri îndepărtate, într-un Apus

neprecizat, Platon situează regatul mitic al Atlantidei, insula ce a dispărut în apele mării în scurtul răstimp al cîtorva ore.
Romanii, prin activitatea lor de expansiune şi de cucerire nu numai comercială, dar şi teritorială şi politică, plasează marginile Apusului şi tărîmurile necunoscutului în regiuni tot mai îndepărtate şi mai inaccesibile: pentru ei, care au navigat dincolo de Coloanele lui Hercule şi au atins țărmurile Insulei Fericiților, privitor la care ne-au lăsat descrieri diverse (vezi INSULĂ), geografia mitică se deplasează şi locurile inaccesibile ale mitului se situează de preferință înspre un nord fantastic şi misterios (insula Thule) sau spre un sud inabordabil *(hic sunt leones* era tot ceea ce, de la o anumită latitudine în jos, se putea spune despre continentul african), adică spre regiuni unde, chiar şi pentru experiența lor militară în vegherea granițelor imperiului, lumea civilizată părea că se sfîrşeşte cu adevărat.
Răsăritul a incitat şi el fantezia poeților şi a mitografilor, într-o măsură enormă cel puțin în trei perioade diferite: în cea numită orientalizantă, cu începere din secolele VII-VI î.Hr., cînd prin intermediul comerțului lumea mediteraneană a început să cunoască mai bine Orientul, produsele sale, tradițiile sale legendare; în timpul lui Alexandru cel Mare, ale cărui acțiuni au constituit din multe puncte de vedere o călătorie mitică în sine şi capabilă să pună armata lui Macedon în contact cu realități fabuloase, atît de diferite de experiența comună a unui grec, încît păreau de basm; şi în epoca imperială romană, cînd salvgardarea granițelor agitate ale imperiului a determinat intensificarea

contactelor dintre trupe şi lumea răsăriteană, de la care acestea vor importa îndeosebi obiceiuri şi culte religioase. Orientul reprezenta pentru lumea clasică mai ales patria cultelor mis-terice (de pildă cel al lui Attis şi Agdistis, apoi cultul lui Mithra), teritoriul diverselor divinităţi ale fertilităţii pămîntului şi animalelor (Cybele, Astarte, Artemis din Efes, pentru a da numai cîteva exemple), locul de origine al unor monştri uluitori şi al unor creaturi misterioase precum grifonii şi pasărea Phoenix. Călătorii aventuroase în Orient (unde, printre altele, erau localizate mitica ţară a Colhidei şi cea a amazoanelor) le erau atribuite unor eroi culturali precum Triptolem sau chiar lui Heracle - în cadrul expediţiei sale împotriva Troiei şi în ţara amazoanelor - ori zeului Dionysos, care pleacă din Tracia spre India, cucerind-o şi întorcîndu-se însoţit de cortegiul său triumfal: un car tras de pantere şi împodobit cu frunze de iederă şi viţă-de-vie, înconjurat de sileni, bacante, satiri.
Răsăritul şi Apusul, deşi atît de îndepărtate unul de altul, sînt unite zilnic de parcursul lui Helios, Soarele, care în fiecare dimineaţă, precedat de carul Aurorei, pleacă din ţara răsăriteană a indienilor şi, purtat de carul său cel iute, traversează cerul urmînd un drum îngust care îl străbate prin mijloc; seara ajunge la Oceanul de Apus, unde caii, obosiţi, se scaldă, iar el se odihneşte într-un palat de aur. Pentru ca în dimineaţa următoare să poată pleca din nou din ţara indienilor, Soarele ajunge acolo trecînd în timpul nopţii pe sub pă-mînt sau traversînd fluviul Oceanos, care înconjoară lumea, într-o barcă în formă de cupă.
Oceanide (gr. 'Qxeocvfvai, -tov). Nume prin care în mitologia clasică erau indicate nimfele mării şi ale apelor, fiice ale cuplului Oceanos-Tethys. Aveau înfăţişarea unor fecioare de o mare frumuseţe şi trăiau pe fundul mării sau în apropierea izvoarelor şi a apelor curgătoare. La unii autori clasici există totuşi o distincţie între oceanide, care trăiesc pe fundul oceanului, nereide, care sînt nimfele Mării Medite-rane, şi naiade, care sînt nimfele fîntînilor şi izvoarelor. Numărul lor variază destul de mult în sursele antice: în *Teogonia,* Hesiod enumera circa patruzeci de nimfe, dar spune şi că acestea erau mai mult de trei mii. *înPrometeu înlănţuit* al lui Eschil, oceanidele constituie corul care încearcă să-i aducă alinare protagonistului.
Oceanos (gr. 'Qxeavog, -ou; lat. *Oceanus, -i).* Divinitate fluvială greacă, era considerat zeul apei care înconjoară Pămîntul. Este fiul Cerului şi al Pămîntului şi soţul lui Tethys, împreună cu care a zămislit toţi zeii fluviali (şi fluviile) de pe Pămînt, în număr de trei mii, şi nimfele apelor, de asemenea în număr de trei mii (vezi schema de la rubrica CRONOS). Homer îl numeşte

„rîul din care cu toţii noi zeii ne tragem fiinţa" şi „al zeilor tată" *(Iliada,* 14.201 şi 246). în viziunea vechilor greci, Pămîntul era o suprafaţă circulară plană, în jurul căreia curgea un rîu perpetuu, numit Oceanos ; din el răsăreau şi în el apuneau soarele şi stelele, iar pe malurile lui îşi aveau sălaşul sufletele morţilor.
Ţărmurile Oceanului sînt locuri ale miraculosului, ale fantasticului, limitele extreme ale realităţii şi începutul unei lumi fabu-loase, în afară de Cîmpiile Elizee, Insulele Fericiţilor, Hades, acolo erau pămînturile locuite de monştri precum Eurition sau Gerion, fabuloasa grădină a Hesperidelor, patria Gorgonelor sau a giganţilor heca-tonhiri; aici sînt plasate uneori (mai ales în geografia homerică) popoare misterioase şi fascinante, ca pigmeii, etiopienii sau cimerienii.
Imaginea lui Oceanos a suferit modificări neînsemnate o dată cu dezvoltarea cunoştinţelor geografice, acesta fiind identificat cu apele exterioare ale Pămîntului, pentru a le distinge de mările interioare: termenul se referă în mod particular la Atlantic, dincolo de Coloanele lui Hercule, numit simplu Ocean şi distinct de Medi-terana.
► *Prezenţe în literatura antică.* Oceanos este citat frecvent de poeţi, însă mai mult ca referinţă geografică — fie şi fabuloasă — decît ca personaj specific, cu întîmplări şi legende proprii. Cea mai importantă caracterizare a sa se află în poemele homerice şi la Hesiod; este menţionat în unele scrieri ale lui Ferecide şi Athenaios, unde se povesteşte că atunci cînd Heracle a încercat să-1 traverseze în cupa Soarelui, Oceanos s-a mîniat, umflîndu-se enorm. Apare de asemenea în *Prometeu înlănţuit* al lui Eschil, la Pindar, în *Imnul homeric către Demetra* şi în *Biblioteca* lui Apollodor.
► *Iconografie.* în artele figurative Oceanos contribuie, împreună cu imaginea Pămîntului, la definirea în sens spaţial sau geografic a întîmplărilor mitice reprezentate. Apare frecvent pe sarcofagele romane, dar cele mai importante reprezentări ale sale sînt cea de pe Vasul Francois şi cea de pe friza înfăţişînd Gigantomahia, sculptată pe Altarul din Pergam.
Ocipete (gr. 'QXUTT^TTI, -TIC ; lat. *Ocypetes, -es).* Numele uneia dintre harpii.
Ociroe (gr.'QxupoTi, -T|g; lat. *Ocyrhoe, -es).* Numele uneia dintre oceanide, fiicele lui Oceanos.
Ocnus (gr. "Oxvog, -ou; lat. *Ocnus, -i).* 1) Unul dintre numele sub care este cunoscut Bianor. Mai este numit şi AUCNUS (vezi). 2) Personaj care, în lumea de dincolo, împletea fără încetare o funie pe care de la celălalt capăt o înghiţea un măgar. Pentru detalii referitoare la acest mit vezi rubrica MĂGAR.
Ocresia sau **Ocrisia** (lat. *Ocresia* sau *Ocrisia, -ae).* în tradiţia romană era mama regelui Servius Tullius, care venise pe lume în împrejurări misterioase. Fiica (sau, potrivit altor versiuni, soţia) regelui din Corniculum, Ocresia era ţinută la Roma ca prizonieră de război după cucerirea cetăţii sale de către romani şi fusese adusă ca sclavă în palatul regelui Tarqui-nius Priscus. în una dintre sălile palatului s-a produs miracolul: Ocresia a văzut în cenuşa din vatră imaginea unui membru viril; închisă în camera sa, în timpul nopţii a fost vizitată de zeu, zămislindu-1 astfel pe Servius Tullius.
► *Prezenţe în literatura antică.* Livius, 1.39 şi urm.; Ovidiu, *Fastele,* 6.627 şi urm.; Dionysos din Halicarnas, 4.2 ; Pliniu, *Natu-ralis historia,* 36.204.

Odios (gr. 'O8ioc -ou). 1) Numele unui crainic aheu amintit în *Iliada* (9.170).
2) Conducător al alizonilor care a luptat în războiul troian, de partea troienilor. A fost ucis de Agamemnon *(Iliada,* 2.856 şi **5.39).**
Odiseu (gr. 'OSuCTaeug, *-euq).* Numele grecesc al eroului protagonist al poemului homeric *Odiseea,* care îl explică punîndu-1 în legătură cu verbul bSucrcreo-tfai, „a se mînia", Odiseu însemnînd aşadar „cel care urăşte, cel care se mînie"; numele ar putea fi interpretat însă în acelaşi timp în formă pasivă, şi nu activă, însemnînd „cel care este urît", cel încercat de suferinţa şi durerea provocate de ură (în special cea divină). Unele surse epigrafice au transmis şi versiunea numelui cu *l* în loc de *d,* deci *Olysseus* în loc de *Odysseus,* formă care explică trecerea la latinescul *Ulixes.* Forma curentă a numelui este cea derivată din latină, Ulise, mai răspîndită decît cea

calchiată după greacă, Odiseu. Pentru relatarea mitului vezi ULISE.
Odites (gr. 'OSITTIC, -OU). 1) Unul dintre fiii lui Heracle şi ai Deianirei.
2) Unul dintre centaurii care au participat la lupta împotriva lapiţilor în timpul nunţii lui Piritoos. A fost ucis de Mopsos, care i-a ţintuit cu o săgeată limba de bărbie şi bărbia de beregată.
3) Războinic etiopian. A fost ucis de Cli-menos la curtea regelui Cefeu, în timpul nunţii lui Perseu cu Andromeda.
Odontica (gr. xâ bSovxixd). Sărbători religioase greceşti şi romane, cu caracter privat şi familial, care se ţineau în semn de recunoştinţă faţă de zei pentru copiii care împliniseră şapte luni, vîrstă în jurul căreia începeau să fie înţărcaţi, o dată cu creşterea primilor dinţi.
Odrises (gr. '05puo"T|c;, *-aSoq* ; lat. *Odryses, -is).* Divinitate locală şi eponimă a Traciei, numită şi Odrisia.
Odrisias (gr. 'O5pu«jiag, -ou; lat. *Odrysius, -i).* Epitet atribuit diverselor personaje mitologice (Boreas, Tezeu, Dionysos, Resos) care subliniază legătura acestora cu Tra-cia, numită şi Odrisia.
Oedip (gr. OifiiiToug, -oSog; lat. *Oedipus, -i* sau *-odis).* Fiul lui Laios, regele Tebei, şi al Iocastei sau Epicastei, sora lui Creon, reprezintă una dintre cele mai tragice figuri din literatura şi mitologia clasică. Laios a aflat de la un oracol că urma să moară ucis de propriul său fiu (Eschil, *Cei şapte împotriva Tebei)*; aceasta era pedeapsa pentru că se făcuse vinovat faţă de Pelops, care îl primise în casa lui pe cînd era exilat din Teba şi căruia el îi răpise fiul, pe Chrisipos. Atunci cînd s-a născut fiul său, Oedip, Laios 1-a abandonat pe muntele Citeron, cu picioarele rănite şi legate. Copilul a fost găsit de un păstor de la curtea regelui Polibos din Corint şi din cauza picioarelor sale rănite a fost numit Oedip („cel cu picioarele umflate"). Dus la palatul regal, a fost adoptat de rege, care 1-a numit fiul său, fără să-i dezvăluie adevărul asupra faptului că fusese găsit.
Cînd a devenit adult, Oedip a vrut să afle adevărul despre originea sa şi a consultat oracolul din Delfi, care a pronunţat teribila
profeţie ce avea să-i tulbure viaţa: destinul lui Oedip era să-şi ucidă tatăl şi să comită un incest cu mama sa. Convins că tatăl său era Polibos, Oedip s-a hotărît să nu se întoarcă la Corint, dar, pe cînd se îndepărta de Delfi, s-a întîlnit întîmplător cu Laios, adevăratul său tată, şi, în urma unei încăierări, 1-a omorît, fără să bănuiască cine era. Astfel, fără ştirea lui, s-a adeverit prima parte a profeţiei zeului din Delfi.
între timp, în împrejurimile Tebei îşi făcuse apariţia Sfinxul, care, de pe o stîncă înaltă, teroriza întreaga regiune, spunîndu-le trecătorilor o ghicitoare şi omorîndu-i pe cei care nu reuşeau să o dezlege. Prezenţa Sfinxului devenise o nenorocire atît de mare, încît tebanii au făgăduit că îi vor da tronul cetăţii şi mîna reginei Iocasta celui care va reuşi să alunge monstrul, dezle-gînd ghicitoarea.
Este vorba despre celebra ghicitoare cu privire la „fiinţa cu patru picioare, apoi cu două şi apoi cu trei, dar cu un singur glas; cu cît are mai multe picioare, cu atît e mai slabă". Oedip a răspuns că acea fiinţă este omul, care în copilărie merge în patru labe, la maturitate stă în două picioare, iar la bătrîneţe se sprijină în baston.
După ce ghicitoarea fost dezlegată, Sfinxul s-a aruncat de pe stînca de unde răspîndise groaza în împrejurimile Tebei, iar Oedip a obţinut, aşa cum îi promiseseră tebanii, tronul şi mîna Iocastei, despre care nu ştia că este mama sa şi cu care a avut patru fii: Eteocle, Polinice, Antigona şi Ismena (după unele izvoare, aceştia ar fi copiii Euriganeei, cu care el s-a căsătorit după moartea Iocastei). Ca urmare a acestei uniri incestuoase, asupra Tebei şi a împrejurimilor acesteia s-a abătut o molimă cumplită. Oracolul a spus că uciderea lui Laios trebuia răzbunată, iar prezicătorul Tiresias i-a arătat lui Oedip că vinovatul era chiar el.
Oedip vede acum limpede tristele întîm-plări în care a fost implicat; Iocasta se spânzură, iar el se pedepseşte singur sco-ţîndu-şi ochii (de fapt, servitorii lui Laios sînt cei care îl orbesc). Oedip părăseşte Teba şi porneşte în pribegie însoţit de fiica sa Antigona, dar destinul îi pedepseşte pe urmaşii lui: fiii săi, Eteocle şi Polinice, se omoară unul pe celălalt în război. în

Fenicienele, Euripide îl prezintă pe Oedip în faţa leşurilor fiilor săi, pe cînd Antigona încearcă să-1 distragă din întunecata sa meditaţie. După o lungă pribegie, a găsit puţină linişte în Atica, iar în apropiere de Atena, la Colonos, eumenidele l-au răpit de pe pămînt.
Potrivit *Iliadei* însă, după tragicele substituiri de persoane în care a fost implicat, Oedip a murit în luptă.
Tragica poveste a lui Oedip şi a celor apropiaţi lui a constituit una dintre cele mai bogate surse de inspiraţie ale poeziei greceşti şi ale literaturii din toate timpurile, avînd inclusiv în secolul XX - după apariţia conceptului de „complex al lui Oedip" formulat de Freud - un rol de prim--plan în istoria gîndirii.
► *Răsplndirea cultului.* Faptul că Oedip a constituit obiectul unui veritabil cult este confirmat de izvoarele vechi (Pausanias, 1.28.7 şi Valerius Maximus, V.3.ext.3), care vorbesc despre un mormînt şi un altar al lui Oedip la Atena, situate chiar lîngă Areopag, nu departe de Acropole. S-au stabilit legături între figura lui Oedip şi cultul Demetrei, inclusiv potrivit unei informaţii pe baza căreia Eschil a fost acuzat că ar fi violat, în tragedia sa *Oedip,* Misterele Demetrei, făcîndu-le cunoscute deşi acestea erau rezervate iniţiaţilor.

► *Prezențe în literatura antică.* Mitului lui Oedip îi este dedicat un poem epic din ciclul teban, *Oedipodia,* atribuit lui Kynaithon ; de asemenea, el este protagonistul unui alt poem al ciclului epic, *Tebaida.* După cum am amintit, o versiune a mitului este citată de Homer în *Iliada* (23.679 şi urm.). Şi Hesiod se îndepărtează de versiunea cea mai cunoscută a mitului; în *Munci şi zile* (162-163) el aminteşte moartea unor eroi „în faţa Tebei cu şapte porţi, pămînt cadmeic,/ Cînd pentru turme stăpînite de-Oedip se încleştară-n luptă". Prezicerea oracolului consultat de Laios este amintită în *Broaştele* lui Arisofan. Principalele izvoare le constituie însă marii tragici greci, reluaţi mai apoi de o serie de autori latini: Eschil, *Cei şapte împotriva Tebei, Laios* şi *Oedip*; Sofocle, *Oedip rege* şi *Oedip la Colonos* ; Euripide, *Fenicienele* ; Seneca, *Oedip* şi *Fenicienele* ; Staţiu, *Tebaida.*
► *Prezenţe în literatura medievală, modernă şi contemporană.* Dintre nenumăratele reluări ale mitului putem aminti *Roman de Thebes* şi de asemenea, ca să cităm doar titlurile cele mai celebre : Giovanni Andrea dell'Anguilara, *Oedip*; G. Gascoigne, *Iocasta*; E. Tesauro, *Oedip*; P. Corneille, *Oedip*; Voltaire, *Oedip*; J. Dryden şi N. Lee, *Oedip*; P.J. Martello, *Oedip tiran* ; J.F. Ducis, *Oedip la Admetos* ; V.A. Ozerov, *Oedip la Atena*; F. Holderlin, *Oedip tiran* ; A. von Platen, *Oedip romantic* ; E. Fitzge-rald, *Oedip la Atena* ; G.B. Niccolini, *Oedip în pădurea eumenidelor*; J. Peladan, *Oedip şi Sfinxul;* H. von Hofmannsthal, *Oedip şi Sfinxul*; P.J. Jouve, *Sudoare de sînge* ; P.B. Shelley, *Oedip tiran ;* W.B. Yeats, *Oedip la Colonos*; R. Pannwitz, *Eliberarea lui Oedip* ; A. Gide, *Oedip* ; J. Cocteau, *Oedip rege* (muzică de I. Stravinski) şi *Maşina infernală* ; H. Gh6on, *Oedip et le crepuscule des dieux;* A. Robbe-Grillet, *Le gomme*; M. Butor, *Folosirea timpului*; T. Tewfik--al-Hakim, *Oedip*; J. Baxter, *Ispitele lui Oedip* ; T.S. Eliot a reinterpretat figura lui Oedip în *Marele om de stat.* Este singulară trimiterea la Oedip din *Oedipus aegyptiacus* al lui A. Kircher, în care el afirmă că ar fi descifrat hieroglifele, propunînd o interpretare fantastică şi scriind, la rîndul său, despre aceasta. Povestea lui Oedip a fost transpusă adesea pe scenele muzicale (de Zingarelli în 1799, Charles Villiers Standford în 1887, Ruggero Leoncavallo în 1920 şi Stravinski, pe care l-am amintit deja); de asemenea, a fost adusă pe marele ecran de P.P. Pasolini în 1967.
Cea mai celebră trimitere la mitul lui Oedip în epoca modernă este cea a lui S. Freud; în studiul asupra sexualităţii copiilor, el ilustrează cu ajutorul conceptului „complexul lui Oedip" raportul afectiv dintre copil şi părinţi şi găseşte reprezentat în mitul clasic conflictul dintre copil şi părintele de acelaşi sex. Lucrarea *Anti-Oedip* a lui G. Deleuze şi F. Guattari este dedicată studiului nebuniei şi schizofreniei. O lectură interesantă a mitului lui Oedip şi a interpretării sale freudiene ne oferă C. Lâvi--Strauss în *Antropologia structurală,* unde mitul este pus în legătură cu instituţia căsătoriei şi relaţiile de rudenie. *Iconografie.* Oedip apare reprezentat în numeroase exemple de pictură grecească pe vase, în reliefurile urnelor etrusce şi în reliefurile şi mozaicurile romane. Scenele cel mai frecvent reproduse sînt cele în care el se află în faţa Sfinxului sau este însoţit de Antigona.

STIRPEA LUI OEDIP Ares —i— *Afivdita*

Harmonia—i— *Cadinos*
Autonoe Ino (Leucoteea) Agave
Penteu
I
Oclasos
Meneceu
Semele
Creon Hemon
Polidor —|— *Nicteis* Iliros
Labdacos
Hemon
Iocasta —|— Laios
Oedip
T
Iocasta
Eteocle
Polinice Antigona Ismena

Oeneu (gr. O'iveuc, *-iu)g;* lat *Oeneus, -i).* Celebru rege al Calidonului, cetate din ţinutul Etoliei; s-a căsătorit cu Alteea, devenind tatăl lui Tideu, Meleagru, Gorge, al Deianirei şi al altor descendenţi. După moartea Alteei s-a căsătorit cu Peribeea, de la care, potrivit unei versiuni a mitului, 1-a avut pe Tideu (alte versiuni îl prezintă pe acesta drept fiul lui Ares). îndepărtat de la domnie de fiii propriului său frate Agreus, a fost răzbunat de nepotul său Diomede, care 1-a ucis pe Agreus şi pe fiii lui şi a

recîştigat tronul lui Oeneu, pe care, întrucît acesta era de-acum prea bătrîn, 1-a aşezat pe Andremon, ginerele lui Oeneu. Diomede 1-a luat pe Oeneu cu el în Pelopo-nes, unde acesta a fost însă ucis de doi dintre fiii lui Agreus care reuşiseră să scape din masacrul înfăptuit de Diomede.
în timpul domniei lui Oeneu este plasat celebrul episod referitor la mistreţul care semăna moarte şi distrugere pe pămîn-turile Calidonului şi care a fost ucis în urma unei magnifice vînători (pentru care vezi MELEAGRU).
Tot în timpul domniei lui Oeneu oamenii au cultivat pentru prima dată viţa-de-vie şi au produs vinul (Apollodor, *Biblioteca,* 1.8.1), care şi-a luat numele (o^vog) de la acest personaj şi a fost obţinut prin amestecare cu apa rîului Aheloos (Vergiliu, *Georgicele,* 1.9). Potrivit unei tradiţii, Oeneu a fost iniţiat în tainele vinificaţiei de către Dionysos însuşi, care se îndrăgostise de soţia acestuia, Alteea (Hyginus, *Fabule,* 129); conform acestei versiuni, Deianira era fiica Alteei şi a lui Dionysos, nu a lui Oeneu. Acest filon de povestiri, reunit sub semnificaţia numelui său şi al Alteei („omul vinului" şi, respectiv, „vinde-cătoarea", a determinat considerarea lui Oeneu şi a soţiei sale drept figuri divine antice legate de vin şi de cultivarea viţei--de-vie.
► *Prezenţe în literatura antică.* în afară de pasajele deja citate, Oeneu este menţionat în *Iliada,* în *Heroidele* lui Ovidiu, în *Fabulele* lui Hyginus (129 şi 172), precum şi în unele scrieri ale lui Antoninus Liberales, Athe-naios, Diodor din Sicilia şi Pausanias.
Ofelestes (gr. 'OcpeXeanic;, -ou). Războinic troian, amintit în *Iliada.* A fost ucis de Teucros.
Ofeltes, vezi ARHEMOROS.
Ofeltios (gr. 'OtpeXtioc;, -ou). 1) Erou grec, participant la războiul troian. A fost ucis de Hector *(Iliada,* 11.302).
2) Erou troian, de asemenea participant la războiul troian. Cade în luptă răpus de Eurial *(Iliada,* 6.20).

Offa (lat. *offa, -ae).* în lumea romană, turta fărîmiţată şi dată de mîncare găinilor sacre, al căror comportament era apoi observat pentru luarea auspiciilor (vezi AUGURI).
Ofion (gr. 'Oepiojv, -ovog; lat. *Ophion, -onis).* 1) Regele titanilor. Cînd Cronos şi Rhea au luat puterea, acesta a fost aruncat în Tartar împreună cu ceilalţi titani şi cu Eurinome, soţia sa.
2) Unul dintre giganţi, protagonist al gigantomahiei lui Zeus. Mai-marele zeilor 1-a strivit, prăvălind peste el un munte.
Ofrandă, vezi DAR VOTIV şi SACRIFICIU.
Oftalmitis (gr.'O(p#aX|UTi£, -iSog). Epitet („cea care vede bine, cea atentă") cu care era venerată în Sparta zeiţa Atena, căreia îi fusese ridicat un templu de către legislatorul Licurg, orbit parţial de Alcandru.
Ogiges (gr. 'QfUfiog, -ou; lat. *Ogyges, -is* sau *Ogygus, -i).* Erou grec, fiul lui Beotos şi potrivit unor versiuni (Pausanias, 9.5.1) tatăl lui Cadmos; a fost primul rege al Tebei, numită după el Ogigia. Figura lui este asociată cu un mare potop care s-ar fi abătut asupra Beoţiei în timpul domniei sale.
Ogigia (gr. *'Qyuyia, -aq*; lat. *Ogygia, -ae).* Insulă „sacră prin vechimea sa", era locuită de nimfa Calipso, care 1-a găzduit aici pe Ulise.
Oglindă. Tema oglinzii şi a imaginii reflectate, una dintre cele mai fascinante din literatura tuturor timpurilor, este prezentă şi în mitologia clasică, fiind însoţită de obicei de elemente colaterale sinistre, într-adevăr, dacă oglinda în sine este un obiect frivol, elegant, asociat ideii de frumuseţe, mitologia pare să apeleze la ea pentru a sugera contrariul: dacă nu urîţenia, cel puţin îndoiala faţă de propriul as-pect. Iar atunci cînd, aşa cum se întîmplă în cazul lui Narcis, imaginea reflectată este de o frumuseţe atît de seducătoare, încît fascinează însăşi persoana care o produce, neliniştea se insinuează în mit în forme diferite şi mai înşelătoare. Oglinda şi imaginea reflectată de ea, fie şi recla-mîndu-se în ultimă instanţă de la ideea de frumos, sfîrşesc prin a se încărca de semnificaţii sumbre, pe un fond de moarte şi doliu.
Oglinda propriu-zisă, ca obiect strălucitor din bronz sau argint capabil să restituie o imagine, este rareori menţionată ca atare în mitologie. în imnul *Scaldei zeiţei Palas,* Calimah le recomandă femeilor ce se pregătesc să îndeplinească abluţiunea rituală a statuii zeiţei Atena, care era spălată conform unui rit străvechi: „Femei ahee, [...] nu luaţi oglinda: chipul vă este tot frumos. La judecata frigianului pe Ida (aluzie la judecata lui Paris: vezi PARIS) ea nu şi-a aruncat privirea în cercul de alamă. Nici Hera nu s-a oglindit. Doar Afrodita, luînd arama lucitoare, şi-a potrivit a nu ştiu cîta oară în păr aceeaşi buclă"

(vv. 13 şi urm.). Frumuseţea nu induce nevoia de a se privi în oglindă: dacă zeiţa cea mai frumoasă dintre toate apelează la ea, o face pentru că nu e mulţumită de pieptănătură. Dacă oglinda este rareori prezentă în mit, de obicei ca instrument al purei vanităţi a celei mai frumoase zeiţe, mereu preocupată de propria înfăţişare, tema mai generală a imaginii reflectate este în schimb destul de frecventă. Cea mai cunoscută legendă circumscrisă acestei teme este, fireşte, cea a lui Narcis, frumosul tînăr care s-a îndrăgostit de propriul chip, văzîndu-1 reflectat în apa limpede şi nemişcată a unei fîntîni (vezi NARCIS). Dar, aşa cum se ştie, povestea lui Narcis nu are un sfîrşit fericit. La fel ca Narcis, zeiţele şi nimfele folosesc adesea apa izvoarelor pe post de oglindă. Spre deosebire de cazul lui Narcis, în care protagonistul este încîntat de ceea ce vede în oglinda apei, fără să se recunoască în imaginea reflectată, unora li se întîmplă să fie dezgustaţi de propria imagine, pe care o recunosc dar o resping, considerînd-o departe de adevăr sau nepotrivită. Atena, de pildă, văzîndu-şi chipul în apa unei fîntîni în timp ce cînta la flaut, găseşte dezagreabilă faţa cu obrajii umflaţi şi trăsăturile deformate de efortul de a scoate sunete din instrumentul cu pricina, pe care îl aruncă: flautul va fi recuperat de Marsias, care va îndrăzni să-1 sfideze cu măiestria sa pe însuşi Apollo, îndrep-tîndu-se astfel spre un sfîrşit îngrozitor (vezi MARSIAS). Folosindu-se cu abilitate de un scut din bronz foarte lucios, Perseu reuşeşte să se apere de privirea Meduzei, ce avea puterea de a-i împietri pe cei asupra cărora se fixa, şi face în aşa fel încît

monstrul să întoarcă această privire împotriva lui însuşi, reflectîndu-se în suprafaţa şlefuită. în imaginile reflectate pe care ni le-a transmis mitologia, monstruozitatea sau cel puţin urîţenia par să prevaleze asupra frumuseţii. Predomină aici în special dimensiunea neîncrederii, a surprizei, a imposibilităţii de a se recunoaşte pe sine văzîndu-se din afară: Narcis crede că vede altă persoană, Atena nu acceptă să se recunoască în imaginea reflectată a propriului chip, Meduza îşi face rău sieşi. Psihologia contemporană va avea multe de spus pe această temă şi va elabora, prin Lacan, teoria „stadiului oglinzii" în dezvoltarea copilului.

Unele legende povestesc despre oglinzi magice, de origine persană potrivit lui Varro, în care se putea vedea viitorul. Se spunea că şi Pitagora ar fi avut o astfel de oglindă şi că, îndreptînd-o spre faţa lunii, reuşea să vadă în ea lucrurile neîntîmplate şi persoanele nenăscute încă, printr-un proces opus sau, altfel spus, „în oglindă" faţă de cel al necromanţiei, care permite revederea celor ce nu mai sînt. Patrai (actualul Patras, în Ahaia) era sediul unui oracol mai puţin obişnuit: în faţa sanctuarului Demctr"i se afla o fîntînă cu apă miraculoasă ; îndeplinind un anumit ritual, pelerinii introduceau în ea o oglindă şi, scoţînd-o, interpretau figurile formate pe suprafaţa udă drept răspunsuri la întrebările lor (Pausanias, 7.21.12).

în iconografie, în afara frecventelor scene „de gen" ce reproduc momente ale toaletei şi ale vieţii private a femeilor, oglinda apare şi ca un atribut al reprezentării alegorice a PRUDENŢEI (vezi).

Ogmios. Divinitate celtică identificată de romani cu Hercule, datorită unor caracteristici pe care cele două figuri divine le aveau în comun: şi Ogmios, la fel ca Hercule, era prezentat ca un ucigător de monştri, dotat cu o forţă extraordinară. Forţei muşchilor Ogmios îi adăuga însă puterea cuvîntului, fiind venerat ca zeu al elocin-ţei; în această calitate era reprezentat uneori ca un bătrîn care atrăgea după sine mulţimile, indisolubil legate de limba sa.

Ohimos (gr. "OxIJJL°C> -OU). Primul fiu al lui Helios şi al nimfei Rode. Rege al insulei Rodos, a avut-o drept soţie pe nimfa
Egetoria; fiica lor, Cidipe, s-a căsătorit cu Cerhafos, fratele lui Ohimos.

Oicles sau **Oicleos** (gr. O'ixXî|c;, *-iouq).* Tatăl lui Amfiaraos. Este menţionat în principal de Eschil, în *Cei şapte împotriva Tebei,* şi în *Odiseea,* unde se spune că era fiul lui Antifates şi nepotul lui Melampus.

Oikistes (gr. o'uacnrfje;, -ou). Cu acest termen era indicat în lumea greacă şeful unei expediţii care pornea din ţara-mamă pentru a întemeia o nouă colonie. Acest fondator era de obicei reprezentantul unei familii nobile din cetatea de origine şi se bucura de prestigiu absolut în colonia întemeiată, care se afla în întregime sub responsabilitatea sa. Multora li se aduceau după moarte onoruri divine sau li se închina un cult eroic; de asemenea, multe colonii recunoşteau ca *oikistes* un personaj mitic sau divin. Uneori, *oikistes* era considerat eponimul cetăţii; din numele său deriva cel al coloniei.

Oileu (gr. O'iXeiSg, -ecug; lat. *Oileus, -eos* sau *-ei).* Rege al Locridei, tatăl lui AIAX (vezi) Oileidul. Este menţionat printre participanţii la expediţia argonauţilor.

Oinotrope (gr. Civorponoi, -OJV). Fiicele lui Anios, numite astfel deoarece aveau puterea de a

transforma în vin, grîu şi ulei tot ce atingeau. Pentru detalii vezi ANIOS.
Olen (gr. 'QX^v, -TJVOC; ; lat. *Olen, -eni* sau *Olenus, -i).* 1) Personaj mitic, considerat cel mai vechi poet liric al Greciei. Sursele antice (Herodot, 4.35; Calimah) îl prezintă drept hiperborean sau lician, instalat ulterior în insula Delos, consacrată lui Apollo. Numele său pare să însemne „cîntăreț din flaut".
2) Soțul Leteei; ca şi ea, a fost transformat în piatră. Episodul este menționat de Ovidiu în *Metamorfoze* (10.69 şi urm.), alte detalii nefiindu-ne însă cunoscute.
3) Numele unei cetăți din Ahaia, legată în mitologie de povestea copilăriei lui Zeus: capra care 1-a alăptat pe pruncul Zeus era numită de poeți „capra din Olen" *(Olenia capella),* deoarece se credea că se născuse lîngă cetatea Olen, de unde a fost dusă în Creta. Potrivit unei alte versiuni, nimfa Amalteea, căreia îi aparținea capra, era una dintre fiicele lui Olen.

Olimp (gr. "OXUJITTOS, -ou; lat. *Olympus, -i).* Lanț muntos din Grecia, care separă Macedonia de Tesalia; mai precis, partea răsăriteană a lanțului, care închide la nord valea Tempe şi al cărei vîrf cel mai înalt este veşnic acoperit de zăpadă. în mitologia greacă Olimpul era reşedința dinastiei de divinități al cărei rege era Zeus. Poeții mai vechi erau convinşi că zeii locuiesc exact pe vîrful cel mai înalt al Olimpului, unde, după cum scrie Homer, îşi aveau palatele, petrecîndu-şi timpul în locuința cea mai somptuoasă dintre toate, aceea a lui Zeus, ale cărei porți erau păzite de Hore, feriți de privirea muritorilor printr-un strat impenetrabil de nori. Şi escaladarea Olimpului de către GIGANȚI (vezi) era înțeleasă de poeții antici în sens literal, nu ca o încercare de a ajunge la cer, ci pur şi simplu pe acel vîrf al muntelui unde sălăş-luiau zeii. Poeții din epocile mai tîrzii vor transfera, în schimb, sediul zeilor în cer.
Olimpia (gr. '0Aujj.7ria, *-ag;* lat. *Olympia, -ae).* Numele unei cîmpii din Elida, scăldată de rîurile Alfeu şi Cladeu, unde exista din vremuri străvechi un oracol al lui Zeus, în crîngul numit Altis (care înseamnă chiar „pădure"), pe colina învecinată fiind venerat zeul Cronos. Nu a existat niciodată o aşezare propriu-zisă cu acest nume, faima universală dobîndind-o complexul de edificii sacre ridicate aici în epoca istorică şi de care se vor lega, din anul 776 î.Hr. (prima dată menționată de surse), celebrările jocurilor numite „olimpice", jocuri panelenice ce se desfăşurau o dată la patru ani. Miturile şi legendele referitoare la Olimpia se întrepătrund strîns cu istoria acestor jocuri, reconstruindu-i originea mitică. Instituirea olimpiadelor avea la origine mitul lui Pelops şi Enomaos: acesta din urmă, rege al cetății Pisa din Elida, promisese mîna fiicei sale Hipodamia celui ce l-ar fi putut învinge la cursa de care, iar Pelops a fost singurul care a reuşit să-1 întreacă (fie pentru că a avut înhămați la car caii înaripați ai lui Poseidon, potrivit unei versiuni, fie pentru că vizitiul lui Enomaos, Mirtilos, i-a scos regelui scoabele de la roțile carului). Din cursa rituală de care ce s-a disputat la moartea lui Pelops ar fi derivat jocurile panelenice, în cadrul cărora se repeta această cursă, pe acelaşi traseu
pe care se întrecuseră Pelops şi Enomaos. Cu toate acestea, în epoca istorică întrecerile constau inițial doar în concursul de alergare. Mitul a fost îmbogățit cu detalii ulterioare: astfel, se spunea că Heracle a plantat la Olimpia măslinul sacru al lui Zeus, pe care îl adusese cu sine la întoarcerea din țara hiperboreenilor, şi că a instituit oficial concursurile olimpice pro-priu-zise, păstrîndu-le caracterul celebra-tiv în onoarea lui Pelops. Din măslinul sacru al lui Zeus erau luate ramurile oferite drept unică recunoaştere învingătorilor, întemeierea mitică a jocurilor este evocată de Pindar în *Olimpice,* 10. Pentru alte detalii vezi OLIMPIADE.
Olimpiade (gr. 'OXufiTTiac;, -a'Soc;; lat. *Olympia, -orum [certamina]).* întreceri sportive de importanță fundamentală în istoria, religia şi mitologia greacă, care se desfăşurau o dată la patru ani în cîmpia Olimpia, în nord-vestul Peloponesului (regiunea Elidei), loc de cult închinat din vremuri străvechi lui Zeus Olimpianul (vezi OLIMPIA). Jocurile olimpice au avut loc cu regularitate, conform indiciilor furnizate de istoricul Timaios, începînd cu anul 776 î.Hr., dată convențional acceptată a primei olimpiade ; importanța lor a devenit enormă în întreaga Grecie, nu numai pentru că jocurile, panelenice, s-au evidențiat într-o măsură mult mai mare decît toate celelalte competiții panelenice, ci şi datorită convenției adoptate de istoriografia elenistică de a data evenimentele istoriei greceşti făcînd referire la numerotarea olimpiadelor.
La jocurile olimpice participau atleți proveniți din toate cetățile Greciei, care -sub protecția lui Zeus,

zeul suprem, mai presus de luptele continue ce opuneau una alteia cetățile grecești -, beneficiind de armistițiul sacru stipulat pentru toată durata întrecerilor, puteau ajunge nevătămați la locul competiției din centrele aflate în luptă, transferînd astfel rivalitățile din planul militar în cel atletic (vezi şi AGONES). Necesitatea găzduirii unui mare număr de spectatori şi de atleți şi de a le oferi acestora din urmă structurile necesare antrenamentelor şi desfăşurării concursurilor a făcut ca pe cîmpia Olimpiei, între rîurile Alfeu şi Cladeu, să apară

numeroase construcții monumentale, ale căror ruine oferă şi astăzi privirilor un ansamblu extrem de sugestiv: palestre, stadion, gimnaziu, hipodrom, clădiri pentru primirea oaspeților, alături de edificiile templiere închinate lui Zeus şi Herei.
întrecerile, care vor suferi diverse transformări de-a lungul secolelor, se limitau inițial la concursul de alergare pe o distanță de 200 metri; treptat, programul competițiilor a fost extins şi diversificat, astfel că în jurul secolului al V-lea ele includeau concursuri de alergare pe diferite distanțe (200, 400, 4300 metri), curse în care participanții alergau înarmați pe o distanță de 400 metri (hoplitodromia), lupte, pugilat, PANCRATION (vezi), pentatlonul - cuprinzînd concursul de alergare, lupta, aruncarea discului, aruncarea suliței, săritura în lungime; de asemenea, întreceri călare şi curse de bige şi cvadrige (care cu două, respectiv cu patru roți -n.t.), fără a mai vorbi de faptul că unele întreceri (cursa de 200 metri, pugilatul, lupta) erau rezervate tinerilor cu vîrste cuprinse între doisprezece şi optsprezece ani, iar între cursele călare existau unele destinate mînjilor. Jocurile erau deschise de spectaculoasele curse ale cvadrigelor şi se încheiau cu hoplitodromia.
Data de începere a jocurilor, care se desfăşurau vara, era adusă la cunoştinţa întregii Grecii, cu mult înainte, de crainici speciali ce străbăteau diferitele regiuni şi anunțau armistițiul sacru, care începea cu o lună înaintea întrecerilor şi se încheia la o lună după terminarea acestora. Atleții trebuiau să îndeplinească anumite condiții fundamentale: trebuiau să fie în primul rînd cetățeni greci liberi şi să nu fi suferit nici o condamnare; trebuiau să se prezinte cu o lună înaintea începerii concursurilor la Olimpia, unde îşi definitivau antrenamentul şi erau supuşi unui fel de examen de admitere, care avea şi scopul de a încadra fiecare concurent în categoria de vîrstă corespunzătoare. Apoi, începeau jocurile; acestea durau cinci sau şase zile, cel puțin în faza în care ajunseseră în epoca clasică, cînd desfăşurarea lor pare să fi fost organizată după un program destul de regulat şi consolidat; din cele cinci sau şase zile o bună parte era destinată ritualurilor religioase. Printre cele mai importante amintim jurămîntul solemn prestat în prima zi în fața altarului lui Zeus *Orkios,* adică „protector al jurămintelor", de către atleți, antrenorii lor şi arbitri, care jurau cu toții să participe la jocuri cu lealitate şi să respecte regulile acestora; grandiosul sacrificiu a o sută de boi, care avea loc în fața templului lui Zeus, pe altar, în ziua a treia; şi procesiunea din ultima zi, ce preceda încununarea învingătorilor cu ramuri de măslin, precum şi fastuosul banchet cu
sacrificiile finale. Pentru învingători, sărbătoarea continua la întoarcerea în patrie, unde erau de asemenea întîmpinați cu toate onorurile; în cinstea lor era oferit un banchet public la care se cînta un imn (special compus în onoarea lor şi care le preamărea victoria), aveau parte de onoruri publice şi, de obicei, li se ridica o statuie.
Jocurile prilejuiau un extraordinar aflux de public, care potrivit unor calcule putea atinge, în momentele de maximă strălucire a întrecerilor, chiar şi două sute de mii de spectatori (douăzeci de mii, exclusiv bărbați, puteau găsi loc pe stadion), atraşi nu numai de evenimentul sportiv, ci şi de dimensiunea religioasă, de importanța tîrgului ce se ținea cu această ocazie, de frumusețea operelor de artă adunate la Olimpia (printre care şi statuia din fildeş şi aur a lui Zeus, aflată în sanctuarul zeului, operă a lui Fidias considerată una dintre cele şapte minuni ale lumii).
în epoca romană jocurile olimpice au cunoscut o deosebită dezvoltare datorită împăratului Nero, care la întrecerile tradiționale a adăugat şi concursuri de muzică şi de poezie: la acestea din urmă a participat şi el însuşi, cîştigînd de şapte ori. Semnificația originară a jocurilor era însă de-acum pierdută; ele vor cunoaşte un declin inevitabil, sancționat prin suprimarea lor în anul 393 d.Hr. de către împăratul Teodosius, în contextul politicii sale de eliminare a oricărei urme a vechilor culte păgîne.
Sursele relatau uneori în mod discordant originea mitică şi instituirea jocurilor olimpice (vezi şi OLIMPIA). Unele dintre acestea, confirmate de Pindar în *Olimpice,* 1, pun la originea olimpiadelor jocurile funebre în onoarea lui PELOPS (vezi), jocuri în amintirea cărora întrecerile s-ar fi repetat apoi cu

regularitate; alte tradiții, reluate
-

de asemenea de Pindar în *Olimpice,* 10, fără să nege legătura cu jocurile funebre în onoarea lui Pelops, îi atribuie totuși întemeierea jocurilor olimpice lui Heracle, care, după ce a deviat cursul rîului Alfeu pentru a curăța cu apa sa grajdurile lui Augias (vezi HERACLE), şi după ce a înălțat o incintă sacră la mormîntul lui Pelops şi a construit douăsprezece altare, cîte unul pentru fiecare divinitate din Olimp, i-ar fi închinat acest loc lui Zeus şi ar fi sădit crîngul sacru *(alsos)* de măslini sălbatici din care şi în epoca istorică se luau ramuri pentru cununile ce constituiau premiul destinat învingătorilor. Diverse tradiții, menționate de Pausanias, atribuie instituirea olimpiadelor altor eroi, precum Ifitos, descendent al lui Oxilos, considerat la rîndul său de unele surse creatorul jocurilor olimpice. Potrivit versiunii prezentate de Pausanias, Ifitos a inițiat armistițiul sacru în timpul războiului pe care îl purta cu regele spartan Licurg, transferînd în planul abilității atletice disputa militară care opunea cele două cetăți. Există şi o tradiție conform căreia jocurile olimpice au fost întemeiate de dactylii de pe muntele Ida, demonii care au vegheat copilăria lui Zeus şi care au inventat aceste jocuri pentru a-1 înveseli pe micul zeu.
Olimpieni (gr. 'OXujiiuoi, -u>v; lat. *Olympii, -orum).* Termenul indică în mod colectiv zeii din generația lui Zeus şi din cea următoare, care, conform povestirii lui Hesiod din *Teogonia,* au luat locul precedentei stirpe divine conduse de Cronos, cea a titanilor. în particular, în literatura latină sînt indicați prin acest nume zeii principali, care în listele canonice apar în număr de doisprezece: Iupiter, Iunona, Marte, Neptun, Vulcan, Apollo, Vesta, Ceres, Diana, Minerva, Venus şi Mercur.
Olimpos (gr. "OXup.7Tog, -ou; lat. *Olympus, -i).* Faimos cîntăreț din flaut; se spunea că ar fi fost creatorul acestui instrument şi era considerat discipolul lui Marsias (Ovidiu, *Metamorfoze,* 6.393).
Olintos (gr. "OXuvtfoc,, -ou; lat. *Olynthos* şi *Olynthus, -i).* Erou eponim al orașului Olintos, din Macedonia. Era considerat fiul regelui Strimon şi fratele lui Resos şi al lui Brangas; alte tradiții îl prezentau drept fiul lui Heracle şi al nimfei Bolbe. A fost ucis de un leu în timpul unei partide de vînătoare.
► *Prezențe în literatura antică.* Conon, *Narra-tiones,* 4.
Olla extaris. Expresie latină prin care era indicat, în cadrul sacrificiilor, recipientul în care se ardeau viscerele animalelor sacrificate.
Olus (lat. *Olus, -i).* Gigant mitic legat în tradiția romană de destinele Romei şi de numele colinei capitoline. Potrivit legendei, în timpul lucrărilor de excavație efectuate în vîrful Capitoliului pentru punerea fundației templului lui Iupiter Optimus Maximus, ar fi fost scos la iveală un craniu de proporții gigantice. Un prezicător etrusc, întrebat despre această întîmplare miraculoasă, a explicat că era vorba de craniul lui Olus, un gigant mitic. Descoperirea era un semn ceresc ce indica destinul excepțional rezervat Romei. Pornind de la această descoperire a capului lui Olus *(caput OH)* s-a reconstruit paretimologia numelui colinei, deformat în *Capitolium.*
► *Prezențe în literatura antică.* Legenda de mai sus este relatată de Arnobiu şi de Servius.
Omfale (gr. 'OuqxxXT), *-J\q;* lat. *Omphale, -es).* Regină a Lidiei şi soția lui Tmolos, după moartea căruia a domnit singură. Referitor la raporturile sale cu Heracle, care a slujit-o ca sclav, fiind silit să-i îmbrace veşmintele în timp ce ea purta blana de leu şi ghioaga eroului, vezi HERACLE.
Omodamos (gr. 'Op.6Sa;ioe;, -ou). Demon malefic din mitologia greacă. Descris într-o epigramă pseudohomerică împotriva olarilor ca un spiriduş ce distruge produsele ceramice în timpul pregătirii lor în ateliere şi în cuptoare, era însoțit în activitatea sa distructivă de o ceată de alți demoni cu diverse nume (Smaragos, Asbetos, Sabactes etc).
Omofagie. în ritualurile dionisiace, actul de a mînca un animal sacru în care se incarna o divinitate, cu scopul de a intra în comuniune mistică cu aceasta din urmă.
Omoleus (gr. 'Op.oXu)eug, -ewc;). Erou grec, fiul lui Amfion şi al Niobei. A participat împreună cu Amfion la construirea zidurilor

Tebei şi a dat numele său uneia dintre porțile cetății.
Omphalos (gr. ojicpocXog, -ou; lat. *ompha-los, -i).* Termen grecesc desemnînd anumite pietre în formă de ombilic ce făceau obiectul unor culte arhaice (vezi BETEL). *Omphalos-ul* prin excelență era cel de la Delfi, o piatră sacră ce simboliza sanctuarul şi asupra originii căreia circulau legende dintre cele mai diverse. Se spunea că ar fi piatra de pe mormîntul lui Python, şarpele ucis la Delfi de Apollo, al cărui cult s-a afirmat apoi acolo; de asemenea, se credea că ar fi sigiliul de la mormîntul lui Dionysos. Alte legende susțineau că ar fi vorba despre piatra ce indica buricul pămîntului, centrul exact al pămîntului: Zeus stabilise punctul central al lumii tri-mițînd în zbor doi vulturi, unul dinspre răsărit şi celălalt dinspre apus, cele două păsări întîlnindu-se la Delfi. Potrivit altei povestiri, piatra respectivă era cea care îi fusese dată lui Cronos spre a o devora în locul nou-născutului Zeus, şi pe care Cronos a azvîrlit-o apoi tocmai la Delfi. Cilindrică şi cu extremitatea superioară rotunjită, piatra era păstrată în locul cel mai sacru şi mai inaccesibil al templului lui Apollo, lîngă tripodul de pe care Pythia îşi rostea profețiile, înfăşurată într-o plasă țesută din lînă cenuşie. Apollo însuşi, legiuind cele ce se cuvin a fi săvîrşite de oameni, o face „aşezat unde-i buricul pămîntului" (Platon, *Republica,* 2.427c).
> *Prezențe în literatura antică. Omphalos-ul* din Delfi este menționat printre alții de Pindar, de Eschil *{Eumenidele,* 40) şi de Euripide *(Medeea,* 668).
► *Iconografie.* Reprezentări ale *omphalos-uhii* sacru din Delfi sînt frecvent întîlnite, mai ales în ceramica atică. în muzeul din Delfi se păstrează o sculptură ce îl înfățişează şi care constituie o copie antică a pietrei considerate originală. Alte copii sînt păstrate în diferite muzee.
Omul, originea sa, vezi CREAȚIE.

Onirocritică. Arta interpretării viselor la greci. Era considerată o artă divinatorie (vezi DIVINAȚIE).
Oniros (gr. "Oveipog, -ou). Personificarea somnului în mitologia greacă. Considerat fiul lui Erebos şi al Nopții sau al Geei,
este prezentat în *Iliada* ca mesager al lui Zeus, fără să aibă însă o personalitate definită, fiind adesea confundat, inclusiv în iconografie, cu Hipnos, Somnul. Uneori, mai ales în tradiția populară, se pare că Oniros s-a multiplicat într-o serie de divinități minore diverse, ale căror trăsături rămîn oricum destul de vagi. Unicul spațiu în care Oniros pare să aibă o anumită importanță este cel al cultelor oraculare care prevedeau ritualul incubației: zeul somnului era în acest caz un important vehicul al transmiterii voinței divine către credincios (vezi INCUBAȚIE şi VISE).
Onoarea (lat. *Honos* şi *Honor, -is).* Divinitate abstractă venerată la Roma ca personificare a valorii militare şi a virtuții morale. Aici îi erau dedicate diverse temple (vezi HONOS şi VIRTUS).
Onocentauri (gr. 'OvoxevxaupoL, -wv ; lat. *Onocentauri, -orum).* Creaturi fantastice din mitologia greacă şi romană, asemănătoare centaurilor, însă cu trup omenesc şi picioare de măgar.
Opalia (lat. *Opalia, -um).* Sărbători religioase care se celebrau la Roma în onoarea zeiței Ops. Se țineau la 19 decembrie, după Saturnalii, Ops fiind legată în cadrul cultului de figura lui Saturn. Momentul culminant al Opaliilor îl constituia o cursă de catîri, desfăşurată pentru a o îndupleca pe zeiță să protejeze animalele de muncă.
Opertanei dei. Expresie desemnînd la Roma zeii infernali (de la *operio,* „a acoperi, a ascunde").
Opistodom (gr. bTucr#66op.oc;, -ou; lat. *opis-thodomus, -i).* în templele greceşti, denumirea spațiului opus PRONAOSULUI (vezi), situat în partea posterioară a edificiului. Uneori îndeplinea funcții analoage celor ale pronaosului, aici păstrîndu-se darurile votive; mai frecvent era însă comparabil cu sacristia din bisericile creştine, unde pe lîngă daruri erau păstrate obiectele destinate cultului şi adesea documente şi arhive de stat. Acesta este încă un motiv pentru care credincioşii nu aveau întotdeauna acces la opistodom.
Opora (gr.'Onopa, -ac;). Divinitate a recoltelor de grîne, fructe şi viță-de-vie, personificare a toamnei. Potrivit mitului, de ea

s-a îndrăgostit Sirius (constelație de vară). Fără a avea o personalitate individuală clar conturată, Opora asumă în literatură caracteristicile unei personificări sau ale unei alegorii.
Ops (lat. *Ops, Opis).* Zeiță romană a abundenței. Străveche divinitate agrară, considerată de origine sabină şi introdusă la Roma, conform tradiției, de Titus Tatius, era venerată alături de zeul Consus, protector al recoltelor, precum şi de Vulcan, iar o altă tradiție o raporta la Rhea, cu care era identificată; în virtutea acestei identificări, era considerată soția lui Saturn şi mama lui Iupiter.
► *Epitete. Consivia,* datorită legăturii sale cu zeul Consus; *Opifera* (cu acest epitet era venerată de obicei împreună cu zeul Vulcan).
► *Răspîndirea cultului.* în *Regia* din Forul roman îi era consacrată o capelă la care aveau acces doar Pontifex Maximus şi vestalele. In onoarea sa aveau loc diferite sărbători religioase: *Opiconsivia* se celebrau la 25 august, în strînsă legătură cu zeul Consus, patronul recoltelor adunate, care era sărbătorit puțin înainte, în cadrul Con-sualiilor; *Opalia,* imediat după Saturnalii, se celebrau la 19 decembrie. în cinstea sa se făceau sacrificii şi în timpul Vulcana-liilor, la 23 august.
Optiletis (gr. 'OitTiXXeTig, -iSoț). Epitet prin care era indicată uneori Atena, în calitatea ei de protectoare a vederii.
Opus (gr. 'Oiroeig, -oevxog sau ' -OUVTOC ; lat. *Opus, -untis).* Erou grec, eponim al opuntienilor din Locri. Era considerat fiul lui Locros şi al Protogeniei şi descendent al lui Deucalion şi al Pirei, părinții acesteia din urmă; de asemenea, considerat fiul lui Zeus.
Oracol. în religia clasică termenul indică fie locul unde divinitatea îşi revelează voința prin intermediul semnelor sau al unor persoane pe care le inspiră în mod direct, fie revelația însăşi şi conținuturile sale. Unele dintre templele şi sanctuarele cele mai importante, în special din lumea greacă, adăposteau oracole. Referințe la sanctuare oraculare apar deja în poemele homerice, unde sînt citate oracolele din Delos, Dodona, Pytho. Dintre acestea, oracolul din Delfi avea să dobîndească un rol de primă importanță în Mediterana răsăriteană, contopind cultul lui Apollo cu cel dionisiac de origine orientală şi asumînd un caracter universalist capabil să răspundă cerințelor unor popoare cu tradiții dintre cele mai diferite. Oracolul din Delfi constituie un punct de plecare indispensabil pentru o înțelegere adecvată a semnificației oracolelor în religia şi în mitologia clasică.
Vechiul nume al localității, Pytho, menționat de Homer, era interpretat de surse în mod diferit (vezi PYTHO). Şi în privința originii oracolului interpretările erau diverse: potrivit poeților tragici *(cf.* Eschil, *Eumenidele,* 1 şi urm.; Euripide, *Ifigenia în Taurida,* 1247 şi urm.), în vremuri străvechi ar fi fost un oracol al Geei, de la care ar fi trecut la fiica sa Temis, iar de la aceasta la Phoebe, altă fiică a Geei, care i 1-a cedat apoi lui Apollo, urmaşul său. Alte versiuni (Pausanias, 10.5.6) susțin că oracolul era al Geei şi al lui Poseidon, iar Apollo l-ar fi obținut de la Poseidon ofe-rindu-i în schimb o insulă din apropierea Argolidei. După Euripide *{Ifigenia în Taurida,* 1259 şi urm.), Apollo a dobîndit prin forță oracolul de la Temis. Ansamblul de versiuni uneori contradictorii cu privire la afirmarea oracolului din Delfi conduce la impresia unei lupte între două credințe şi culte - unul solar, celălalt mai vechi, htonian - pentru dominația asupra unui extrem de important centru religios. însemnătatea oracolului (şi a oracolelor în general) pare să se lege de o perioadă -cea a căderii monarhiei homerice - în care aristocrația ajunsă la putere sesizează necesitatea de a obține o legitimare a propriei autorități şi din punct de vedere religios, apelînd, prin urmare, la confirmarea şi sprijinul divin ce-i puteau fi oferite de sanctuare. De aici şi dependența de cuvîntul oracolului a oricărui act de o anumită importanță şi, în consecință, creşterea constantă a ponderii politice şi a însemnătății oracolului din Delfi.

Mantica era bazată pe inspirația divină a Pythiei, preoteasa ce rostea profețiile oracolului şi care, respectînd în cele mai mici detalii un ceremonial foarte precis (vezi şi PYTHIA şi DELFI), exprima voința zeului. Ni s-au păstrat numele cîtorva preo-tese ; cea mai faimoasă dintre ele, probabil

un personaj istoric şi nu mitic, a fost Femonoe, amintită de Pausanias (10.5.7) ca fiind prima care şi-a exprimat prezicerile în hexametri. Numărul extraordinar de mare al credincioşilor care apelau la oracol a făcut ca în vremurile de aur pito-nisele solicitate să profețească să fie chiar şi trei simultan; în plus, momentul în care se putea apela la oracol - inițial limitat la o unică ocazie anuală, în luna numită Bision (februarie-martie), cînd se sărbătorea naşterea zeului - a foat extina în perioadele de mare solicitare, ajungîndu-se la posibilitatea consultării oracolului în orice lună a anului.

Consultanții (exclusiv bărbați) respectau un ritual precis ce poate fi dedus în special din anumite pasaje din Eschil *(Choeforele,* 1035 ; *Eumenidele,* 32, 40 şi urm.) şi Euri-pide *(Ifigenia în Taurida,* 1275 şi *Ion,* 419): ofereau sacrificii, aduceau daruri menite să îmbogăţească sanctuarul deja bogat, şi doar dacă auspiciile se arătau favorabile puteau formula în scris întrebarea. Apollo, cel puțin la începuturi, era consultat mai ales în ce priveşte purificarea şi expierea, tocmai în virtutea caracteristicilor sale de divinitate a purificării. Aşa cum se ştie dintr-un mare număr de anecdote, răs-punsul (de obicei un avertisment sau o sugestie mai degrabă decît o prezicere pro-priu-zisă a viitorului) era exprimat în termeni adesea ambigui, care trebuiau la rîndul lor să fie interpretați — ceea ce făcea ca răspunsurile neconforme cu adevărul să poată fi puse pe seama unor erori de interpretare, în timp ce oracolul în sine era considerat infailibil (clerul din Delfi, însărcinat cu interpretarea răspunsurilor, pentru a evita eventualele acuzații de a fi raportat în mod eronat cuvintele Pythiei, atribuia eroarea manierei în care credinciosul îşi formulase întrebarea). Verdictele divine cărora li s-ar fi putut reproşa parțialitatea şi lipsa de obiectivitate au fost şi ele relativ puține. Transcrierea în formă definitivă a răspunsurilor zeului, în hexametri greceşti, era încredințată unei caste sacerdotale, posibil de origine cretană, care a dobîndit foarte curînd un prestigiu moral şi o putere politică enorme, putînd influența prin intermediul oracolului deciziile politice şi militare ale mai-marilor vremii (de la bătălii la alianțe pentru formarea
de colonii: legat de acestea din urmă, Apollo era venerat cu epitetul *Archegetes,* conducător al expediției coloniale) şi în egală măsură viața privată a indivizilor. Oracolul şi preoții delfici se vor bucura de acest enorm prestigiu de-a lungul întregii Antichități clasice; o dată cu apariția creş-tinismului a început declinul: oracolul din Delfi s-a menținut - ultim bastion al religiei păgîne — pînă în epoca lui Iulian Apostatul, asistînd însă la împuținarea treptată a adepților aăi şi a grupurilor de pelerini veniți să-1 consulte. Suprimarea sanctuarului, ordonată de Teodosius, a avut loc în anul 381.

Dacă oracolul delfic a fost cel mai important din lumea greacă, el nu a fost totuşi singurul. Vara, Apollo se revela în Delos, insula sacră unde se născuseră el şi Arte-mis şi unde era conservat palmierul la umbra căruia Leto îi născuse pe gemenii divini. Oracolul din Delos era inițial consacrat unei divinități locale numite Anios, căreia i-a urmat Apollo. Spre deosebire de cel din Delfi, oracolul din Delos se exprima cu o claritate deplină. Templul, fondat potrivit tradiției de Erisihton, fiul lui Cecrops, le era foarte drag atenienilor, care, în amintirea unui legămînt făcut cu ocazia expediției lui Tezeu împotriva Minotaurului, trimiteau în fiecare an o solie sacră la Delos (pe o corabie care, se spunea, era cea folosită la vremea sa de Tezeu) pentru a oferi zeului o hecatombă. în timpul expediției sacre, ce se desfăşura în martie-aprilie, în Atena se suspenda executarea condamnaților la moarte; şi Socrate a beneficiat de o asemenea amînare, pentru că în acele zile cetatea trebuia să se păstreze pură (Platon, *Phaidon,* 58b-c).

Dintre celelalte oracole principale ale lui Apollo îl amintim pe cel de la Didima, lîngă Milet, administrat de preoții Branhizi; apoi, oracolul din Claros, unde răspunsul nu era dat de o profetesă, ci de un bărbat; cel din Hierapolis, Siria, unde zeul se exprima fără intermediere umană, prin mişcări, cuvinte şi miracole înfăptuite de un simulacru al său. Pe teritoriul Greciei propriu-zise, în afară de cel din Delfi, oracolele cele mai faimoase erau la Aba (în Focida), la Acref-nion (în Beoția, consacrat lui Apollo *Ptoos),* la Argos (consacrat lui Apollo *Deiradides)* şi la Teba (consacrat lui Apollo *Spodios).*

Un oracol ce prezintă caracteristici deosebite este cel al lui Trofonios, instituit prin voința lui Apollo la Lebadeea, în Beoția: el implica un ritual complex în care actorul principal nu era o profetesă, ci consultantul însuşi. Acesta, după o serie de ceremonii de purificare şi de sacrificii care trebuiau să

asigure bunăvoinţa zeului, se supunea unui ritual ce presupunea coborîrea într-o peşteră subterană, unde, cu picioarele atîrnînd deasupra unei prăpăstii, în stare de halucinaţie, simţea că se prăbuşeşte în gol, în prezenţa lui Trofonios însuşi. Rolul sacerdoţilor era limitat aici la interpretarea viziunilor avute de consultant, care se configurau într-o coborîre personală în infern. O descriere a oracolului ne este oferită de Pausanias (9.39.5 şi urm.; vezi şi PEŞTERĂ).

Mai vechi decît cel din Delfi şi multă vreme socotit cel mai important din Grecia, înainte de a fi depăşit de cel delfic, a fost oracolul lui Zeus de la Dodona. Considerat de origine egipteană, acesta ar fi fost perechea oracolului lui Zeus *Ammonius* din oaza egipteană Siwah. Potrivit lui Herodot (2.54-55), la originea celor două oracole ar fi stat răpirea a două preotese egiptene, duse în cele două aşezări unde şi-au început activitatea profetică; sau, în altă versiune, zborul a două porumbiţe, care au plecat din Teba şi s-au oprit apoi în cele două locuri. Cele trei profetese de la Dodona îşi alcătuiau răspunsurile după foşnetul frunzelor din pădurea de stejari ce înconjura sanctuarul; ele erau numite, respectînd legenda zborului porumbiţelor, *Peleiai* (Peleiade), adică „porumbiţe", poate şi pentru că, aşa cum sugerează Herodot, modul lor de a vorbi semăna cu un ciripit de păsări; iar zborul porumbeilor făcea la rîndul său obiectul interpretării man-tice. O misterioasă castă sacerdotală, Sellii, trăia în sanctuarul din Dodona: aceştia sînt descrişi de Homer în *Iliada* ca interpreţi care „se culcă [...] pe jos cu picioarele-n veci nelăute" *(Iliada,* 16.234 şi urm.; vezi şi DODONA).

Unele oracole din Grecia se bazau pe principiul INCUBAŢIEI (vezi), adică dădeau răspunsuri prin intermediul viselor trimise credincioşilor care dormeau în sanctuare. Oracole de acest gen erau cel al lui Amfia-raos de la Oropos, în Atica, aşezat pe locul
unde, potrivit tradiţiei, Amfiaraos fusese înghiţit de măruntaiele pămîntului şi a ajuns, viu fiind, în împărăţia morţilor (o relatare a episodului se găseşte în cartea a Vil-a a *Tebaidei* lui Staţiu, confirmînd popularitatea de care se bucura mitul şi în epoca romană), şi mai ales cele - numeroase - consacrate lui Asclepios, veritabile spitale unde tratamentele ce trebuiau urmate erau sugerate prin vise, iar credin-cioşii aveau nevoie de interpreţi-medici. Sanctuare celebre consacrate lui Asclepios se aflau în Epidaur şi Cos, dar şi în Egina şi Sicion.

Un oracol deosebit, deşi mai puţin cunoscut, era cel din Patrai (actualul Patras, în Ahaia); aici, în faţa sanctuarului Deme-trei, se afla o fîntînă în care, îndeplinind ritualuri adecvate, credincioşii ce sufereau de vreo boală introduceau o oglindă: sco-ţînd-o din apă, interpretau figurile formate pe oglinda udă drept răspuns la întrebările lor (Pausanias, 7.21.12). La fel de insolit era modul în care exprima profeţiile oracolul lui Hermes din sanctuarul de la Fare, în Ahaia: după ce formula întrebarea în faţa statuii zeului, consultantul trebuia să-şi astupe urechile şi să traverseze piaţa; primele cuvinte pe care le auzea după ce-şi destupa urechile trebuiau interpretate ca răspuns al zeului (Pausanias, 7.22.3). în schimb, oracolul lui Heracle din Bura, tot în Ahaia, era mai degrabă asemănător unei şarade: pe o masă specială se aruncau patru zaruri, iar răspunsul se obţinea consultînd un tabel de interpretare inscripţionat pe aceeaşi masă şi care explica semnificaţia diferitelor combinaţii posibile ce rezultau după o aruncare (Pausanias, 7.25.10). Printre oracolele greceşti mai excentrice se număra şi cel din Efira, în Epir, unde se obţineau efecte de-a dreptul spectaculoase, probabil cu ajutorul unor mecanisme speciale ce trebuiau să creeze iluzia apariţiei spiritelor unor morţi. Foarte frecventat şi de greci - cel puţin începînd din secolul al V-lea î.Hr. — a fost oracolul lui Ammon din oaza Siwah, aflată în deşertul egiptean : aşa cum am arătat, deşi de origine egipteană, acesta era considerat în lumea clasică un oracol al lui Zeus (printre cei mai celebri vizitatori ai săi s-a numărat şi Alexandru cel Mare).

Chiar dacă oracolele cele mai faimoase ale Antichităţii au fost greceşti, Roma le-a avut şi ea pe ale sale. Cele mai vestite erau cel al Sibilei din Cumae, cel al zeului Faunus din Tivoli şi cele ale zeiţei Fortuna din Palestrina (unul dintre cele mai venerate şi mai frecventate) şi din Antium. O culegere a răspunsurilor Sibilei din Cumae o reprezentau aşa-numitele Cărţi Sibiline; pe lîngă acestea mai exista o culegere atribuită unui profet mitic şi numită *Carmina Marciana,* inspirată de Marte. O serie de profeţii redactate în hexametri, culese de un anume Iulian Caldeeanul, contemporan cu Marcus Aurelius, constituia aşa-numitele „oracole caldeene", al căror limbaj bizar dă pe alocuri senzaţia că avem realmente de-a face cu texte scrise în stare de transă: este vorba, în mare parte, de precepte refe-ritoare la cult (în special al Soarelui şi al Focului) şi de indicaţii şi sugestii pentru evocarea zeilor şi ieşirea sufletului din trup, într-o mixtură de elemente religioase şi practici magice (pentru alte detalii şi teme înrudite vezi şi DIVINAŢIE, HARUSPICII, AUGURI, PREZICĂTOR).

Orbire. Mitologia înregistrează mai multe personaje (poeți, prezicători, ghicitori) afectați de diminuarea sau pierderea vederii. Cazul cel mai cunoscut este acela al lui Homer; potrivit unor izvoare antice, condiția sa era sugerată chiar de numele pe care îl purta: Homer ar putea însemna „cel care nu vede". Această interpretare, adoptată de scriitorii greci şi latini, pare să-şi afle confirmarea în cîteva portrete antice ale aedului legendar, portrete care, pe lîngă vîrsta înaintată, îi evidențiază tocmai condiția de orb. Ideea cecității lui Homer apare în *Imnul homeric către Apollo* (v. 172), adică prin secolul al Vl-lea î.Hr, inspirîn-du-se probabil din descrierea cîntărețului Demodocos, şi el orb, amintit în *Odiseea* (8.62 şi urm.), despre care se spune că „muza-i dete darul/ Să cînte-aşa frumos ca nimeni altul". Precedente ale imaginii cîntărețului orb întîlnim în Orientul şi în Egiptul antic; ele sînt legate, probabil, de constatarea că uneori orbii pot fi înzestrați cu minunate însuşiri ale memoriei. Iar memoria, potrivit unei maxime de la Delfi, „este vederea celui orb". Astfel, începînd cu Homer, orbul devine simbolul poetului şi al bardului itinerant. Orb este şi cîntărețul mitic Tamiris, care s-a luat la întrecere cu muzele, fiind însă lipsit de vedere de către acestea *(Iliada,* 2.594 şi urm.).

De multe ori, orbi sînt şi prezicătorii, ca şi cum viziunea viitorului sau a ceea ce pentru toți ceilalți oameni este inscrutabil presupune un tip de vedere aparte, ce o exclude pe aceea naturală omenească. Asemenea poeților, prezicătorii sînt înzestrați **cu un dar aparte al zeilor, acela** al viziunii şi al profeției. Uneori, orbirea prezicătorului este consecința lucrurilor pe care, mulțumită clarviziunii sale, a izbutit să le zărească şi care ar fi trebuit să rămînă ascunse vederii omeneşti, de pildă zeițele îmbăindu-se sau anumite taine divine. Este cazul prezicătorului Tiresias, orbit de Atena pentru că o văzuse îmbăindu-se în apele unui izvor, sau de Hera, mîniată din cauza descrierii pe care el o făcuse plăcerilor iubirii; orbirea îl obligă să apeleze la fiica sa, Manto, la rîndul ei prezicătoare, care îi descrie amănunțit zborul păsărilor, iar el, datorită clarviziunii sale, este în măsură să-1 interpreteze. Ca pedeapsă divină, orbirea îl loveşte şi pe Fineu, un alt prezicător mitic, care îşi orbise fiii în urma unei acuzații mincinoase a mamei lor vitrege, fiind pedepsit cu acelaşi chin. Orbirea apare şi în mitul lui Orion, care este pedepsit în acest chip pentru că încercase să o violeze pe Merope, fiica lui Enopion; el îşi ya redobîndi vederea în urma unei călătorii întreprinse în Orient, în căutarea razelor soarelui în măsură a-1 însănătoşi. Orb, însă într-un context diferit, este şi Oedip, care îşi ia singur vederea, pedepsindu-se astfel pentru a-şi ispăşi crima dublă. Despre auto-orbire vorbeşte şi o tradiție referitoare la un personaj istoric, filosoful Democrit, care şi-ar fi luat vederea pentru a-şi împiedica mintea să fie distrasă de imaginile lumii exterioare. încercarea de a exclude viziunea fizică a lumii pentru a privilegia dimensiunea memoriei, a clarviziunii divine sau a reflecției filosofice presupune, ca o consecință, că, în lumea arhaică şi clasică, ochiul poeților şi al profeților se stinge în orbire pentru a lăsa loc unor viziuni neomeneşti, în Antichitatea tîrzie, aceeaşi împrejurare conduce la rezultate diametral

J

opuse, acordînd, atît în filosofie (să ne gîndim la Plotin), cît şi în iconografie, o importanță enormă privirii: ochii mari, fixați într-o viziune ce nu aparține acestei lumi caracterizează nenumărate imagini începînd cu secolul al III-lea.

Uneori, zeii aduc orbirea, lipsindu-i pe oameni nu numai de vedere, ci şi de rațiune, răpindu-le mințile pentru a-i pedepsi, dar adesea şi pentru a-i salva. în anumite rituri misterice, cum sînt acelea ale lui Trofonios de la Lebadeea, inițierea cuprindea şi o experiență de orbire fictivă, obținută prin închiderea credinciosului în adîncul peşterii oraculare, unde acesta rămînea, pentru un interval de timp variabil, experimentînd întunericul absolut şi pierderea noțiunii de timp şi de spațiu. Nevederea reprezintă o dimensiune ce duce la lumea htoniană, la zeitățile subterane: figura lui Fineu trebuie legată de dimensiunea infernală, întrucît palatul său se află la hotarul împărăției tenebrelor, a cărei intrare el i-o poate indica lui Frixos (vezi FINEU). Pentru Homer, lumea infernală este „întunecata negură a lui Hades", unde se pune accent pe o vedere confuză şi pe lipsa de lumină. Dimpotrivă, zeul care vede totul este Helios, Soarele, în măsură să lumineze cu razele sale orice ungher. De aceea, Soarele cunoaşte totul: în *Imnul homeric către Demetra,* el este cel care îi dezvăluie zeiței, disperată din cauza

dispariției fiicei sale Persefona, că Aidoneus, sau Hades, regele infernului, a răpit-o; tot el dezvăluie tainele celorlalte zeități, ca iubirea, zadarnic ascunsă, a Afroditei pentru Ares, care stîr-neşte mînia lui Hefaistos (pentru detalii, vezi PERSEFONA şi, respectiv, HEFAISTOS).
Dacă cei doi ochi reprezintă normalita-tea condiției omeneşti, iar prezența mai multora (ca în cazul lui Argos, care avea un număr neprecizat de ochi, probabil o sută, din care cîțiva erau mereu deschişi, chiar atunci cînd ceilalți dormeau) caracterizează creaturile monstruoase ori înzestrate cu capacități vizuale extraordinare, mai există şi făpturi care nu sînt oarbe, dar au o vedere redusă, dispunînd de un singur ochi. Este cazul ciclopilor: Polifem e protagonistul celui mai celebru episod de orbire din mitologia clasică. Limitarea sa (un singur ochi în mijlocul frunții) îl plasează într-un stadiu primitiv sau grosolan,
într-o condiție de capacitate mărginită în ce priveşte nu numai vederea, ci şi înțelegerea (după cum arată prostia cu care strigă, o dată orbit, fără să-şi dea seama de implicațiile afirmațiilor sale, că „Ni-meni" 1-a lovit). Orbirea în sine reprezintă unul din cele mai sugestive episoade din întreaga *Odisee,* prilejuind un mare număr de reprezentări în operele de artă antice: „Cînd paru-n foc stă gata să s-aprindă,/ Măcar că-i verde, [...] atunci îl iau din vatră,/ M-apropii de ciclop. Ceilalți alături/ îmi stau; un zeu curaj nebun ne-nsuflă./ Ai mei înşfacă parul, şi țuguiul/ îl afundară-n ochiul lui. Eu grabnic/ Mă salt în sus şi-nvîrt. Precum cînd unul/ O grindă de corăbii sfredeleşte/ Cu sfredelul, ceilalți de jos unealta/ O-nşfacă de-o curea de ambe laturi/ Şi repede o mişcă, de se-nvîrte/ Mereu tot sfredelind, aşa şi-n ochiul/ Ciclopului roteam noi arzătorul/ Tăciune, de curgea în juru-i sînge./ Se pîrjoliră pleoape şi sprîncene,/ Se mistui a ochiului lumină,/ Şi ochiul sfîrîia din rădăcină./ Precum cînd un fierar, gătind un mare/ Topor sau un hîrleț, în apă rece/ înfige fierul ars, călindu-1 astfel/ Şi oțelindu-1, sfîrîie-atunci fierul/ Grozav, aşa tot sfîrîia şi ochiul/ Ciclopului, cînd răsuceam noi parul" *{Odiseea,* 9.378-394).
Orbona (lat. *Orbona, -ae).* Divinitate venerată de romani ca protectoare a femeilor sterile şi a părinților care şi-au pierdut fiii.
Orcus (lat. *Orcus, -i).* Termen utilizat uneori în poezia latină pentru a indica infernul (vezi LUMEA DE DINCOLO). Utilizat deja de Ennius, termenul apare la Plaut şi la Cicero ca sinonim al lui Pluton, însă, deşi aceştia îl consideră o figură divină, mitologia nu a transmis povestiri referitoare la el şi nu i-a definit caracteristicile.
Oreade (gr. 'OpeiaSeg, -aiv ; lat. *Oreades, -um).* Nume prin care sînt indicate în general nimfele munților. în funcție de muntele pe care locuiau, puteau primi şi un nume specific. Sursele literare ne-au transmis numele ideelor (oreadele care trăiau pe muntele Ida), al citeronidelor (cele de pe muntele Citeron) şi multe altele.
Oreios (gr. "Opeiog, -ou). Epitet al lui Dio-nysos, numit astfel întrucît era venerat pe

munți (gr. *oros,* „munte" - n.t.). Peregrinările pe munți făceau într-adevăr parte din ritualurile Misterelor Dionisiace.
Oresitropos (gr. 'OpecriTpoTiog, -ou). Numele unuia dintre cîinii lui Acteon.
Oreste (gr. 'Opeerrrig, -ou; lat. *Orestes, -ae* şi *-is).* Erou grec, fiul lui Agamemnon şi al Clitemnestrei şi fratele Electrei şi al Ifi-geniei (vezi schema de la rubrica ATRIDUL). Cînd Egist şi Clitemnestra i-au asasinat tatăl, Oreste a fost salvat de sora sa Elec-tra, care 1-a ajutat să ajungă în secret la Strofios, regele Focidei şi soțul Anaxibiei, sora lui Agamemnon. Aici a fost crescut Oreste, legînd o prietenie profundă şi durabilă cu fiul regelui, Pilade. Devenit adult, el s-a întors în taină la Argos împreună cu Pilade şi a răzbunat moartea tatălui său, ucigîndu-i pe Clitemnestra şi Egist. După ce şi-a ucis mama a fost însă urmărit de erinii, care i-au provocat nebunia, silindu-1 să vagabondeze dintr-un loc în altul, pradă delirului. în cele din urmă, la sugestia Atenei, s-a refugiat în cetatea ateniană, unde s-a prezentat în fața Areopagului, tribunalul cetății, căruia zeii îi încredințaseră sarcina de a decide soarta eroului *(cf.* Eschil, *Orestia).*
Potrivit unei alte versiuni (Euripide), Apollo i-a revelat că s-ar putea vindeca de nebunie doar mergînd la Chersones, în Tau-rida, şi luînd de acolo statuia lui Artemis. Ascultînd oracolul, Oreste a plecat la drum cu prietenul Pilade; la sosirea în Taurida cei doi au fost capturați de oamenii locului, care, potrivit obiceiurilor lor, au hotărît să îi sacrifice lui Artemis întrucît erau străini. Preoteasa lui Artemis ce trebuia să se ocupe de acest sacrificiu era însă Ifigenia, sora lui Oreste ; cei doi frați s-au recunoscut şi, împreună cu Pilade, au fugit din Taurida, luînd cu ei statuia.
După întoarcerea în Pelopones, Oreste a luat în stăpînire regatul Micenei, care fusese al tatălui său, şi s-a căsătorit cu Hermione, fiica lui Menelaos, după ce 1-a ucis pe NEOPTOLEM (vezi).
Dacă povestea lui Oreste poate fi rezumată în linii mari astfel, toți poeții care au scris despre el i-au adus

modificări, uneori semnificative. In versiunea homerică, de exemplu, care se profilează mai cu seamă în *Odiseea,* Oreste îi ucide pe Egist
şi Clitemnestra fără să şovăie; elementul eriniilor nu apare, iar fapta sa este un pur gest de justiţie. Versiunea lui Stesihor şi cea a lui Pindar au ca loc de desfăşurare Sparta; în plus, la Stesihor, Clitemnestra are un teribil vis premonitoriu; îndată după ce o ucide, Oreste începe să fie urmărit de erinii, iar Apollo îi dă un arc pentru a se apăra împotriva lor. Eriniile îşi declanşează imediat persecuţiile şi în versiunea lui Eschil, în timp ce la Sofocle Oreste încearcă doar o ezitare firească în faţa ma-tricidului; tema eriniilor reapare la Euripide, eliberarea de acestea complicîndu-se prin lunga călătorie spre pămîntul Tau-ridei, aşa cum s-a văzut. Făcînd abstracţie de variantele prezentate de mitografi tîrzii, precum Hyginus, care uneori încearcă să lege copilăria sau bătrîneţea lui Oreste de alte personaje ale mitului, este interesant de observat că în timpul lui Pausanias existau încă multe localităţi ce păstrau mărturii şi amintiri legate de tragicul destin al personajului: la Megalopolis, în Mese-nia, era un loc unde - se spunea - Oreste, pentru a se vindeca de nebunie, şi-a smuls cu dinţii un deget; la Atena exista un altar ce amintea verdictul prin care Areopagul îl eliberase de persecuţia eriniilor; în alte locuri era indicată prezenţa unor altare unde eroul fusese purificat ş.a.m.d. Apoi, unele episoade şi elemente ale poveştii sale erau relatate în tragedii pierdute sau reproduse în imagini pictate pe vase, fără ca sursele cunoscute de noi să fi păstrat vreo mărturie privitoare la ele.

► *Prezenţe în literatura antică.* Cele mai importante sînt reprezentate de Homer, *Iliada* şi *Odiseea* ; *Nostoi* (poem ciclic); Stesihor, *Orestia* ; Pindar, *Pythice,* 11; Eschil, *Orestia* (trilogie cuprinzînd *Agamemnon, Choeforele, Eumenidele)*; Euripide, *Elec-tra, Ifigenia în Taurida* şi *Oreste ;* Blossius Aemilius Dracontius, *Oreste.*

► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană. G.* Rucellai, *Oreste* (tragedie inspirată din *Ifigenia în Taurida* a lui Euripide); Voltaire, *Oreste* ; V. Alfieri, *Oreste*; W. Goethe, *Ifigenia în Taurida* ; H. von Hofmannstahl, *Electra;* J.-P. Sartre, *Muştele;* E. O'Neill, *Din jale se întrupează Electra* ; G. Ritsos, *Oreste.*

► *Iconografie.* Mitul lui Oreste este frecvent reprezentat în arta greacă, în special în pictura pe vase. Scenele reproduse cel mai

des sînt cele referitoare la Egistofonie (uciderea lui Egist - n.t.) şi la persecuţia eriniilor; mai puţin frecvent este reprezentat episodul matricidului. în sculptură, subiectul era prezent în două metope ale templului Heraion de la gura rîului Sele, devenind apoi destul de răspîndit în epoca elenistică; în arta romană, povestea lui Oreste era reprezentată adesea în pictură şi pe sarcofage.

Oresteu (gr. "Opeo-freug, *-iuq*; lat. *Ores-theuSj* -i). Erou grec, fiu al lui Deuealion şi
rege al Etoliei. Este amintit ca martor al unui miracol unic: una dintre căţelele sale a adus pe lume o bucată de lemn, pe care Oresteu a îngropat-o şi din care a răsărit în mod miraculos o coardă de viţă-de-vie încărcată cu ciorchini de struguri. Surprins de această minune, Oresteu i-a dat fiului său numele Fitios, care are aceeaşi rădăcină ca şi verbul grecesc (puTeuw, „a creşte, a cultiva" (Pausanias, 10.38.1).

Orfeu (gr. 'Opcpeug, -ewg; lat. *Orpheus, -eos* sau *-ei).* Personaj din mitologia greacă, considerat cel mai celebru dintre poeţii care au trăit înaintea lui Homer. Potrivit tradiţiei celei mai răspîndite, era fiul lui Eagru (sau al lui Apollo) şi al muzei Ca-liope şi a trăit în Tracia în epoca argonauţilor, pe care i-a însoţit în expediţia întreprinsă în căutarea lînii de aur. Apollo însuşi i-a dăruit lira, iar muzele l-au învăţat să cînte la ea; cu acest instrument el fermeca, răspîndind armonii divine, nu numai animalele sălbatice, ci pînă şi pietrele, arborii şi obiectele neînsufleţite de pe povîrnişurile Olimpului, care se mişcau din loc şi îl urmau ca să asculte minunatele sunete ale lirei sale de aur.

După întoarcerea din expediţia argonauţilor (în timpul căreia, cu arta sa, a reuşit să domolească valurile mării în furtună şi sufletele zbuciumate ale marinarilor), s-a instalat în Tracia, unde s-a căsătorit cu nimfa Euridice. într-o zi, fugind ca să scape de păstorul Aristeu, aceasta a fost muşcată de un şarpe veninos şi a murit: Orfeu a urmat-o atunci în sălaşul lui Hades, tot cu lira în mînă, reuşind să suspende cu ajutorul ei pînă şi chinurile damnaţilor; arta sa 1-a ajutat să-şi redobîndească soţia de la cele mai crude dintre divinităţile grecilor. Rugăminţile aveau să-i fie îndeplinite însă cu o condiţie : nu trebuia, pentru
nici un motiv, să se întoarcă spre a-şi privi soţia pînă ce nu vor fi ieşit amîndoi din casa lui Hades. Orfeu a respectat această condiţie pînă în pragul infernului; cînd era însă gata să treacă hotarul fatal, împins de teama şi nerăbdarea iubirii, a privit înapoi, abia apucînd s-o vadă pe Euridice dispărînd din nou în adîncurile infernului. Un pasaj din tragedia *Alcesta* a lui Euri-pide sugerează totuşi şi existenţa unei alte versiuni a mitului, potrivit căreia Euridice a fost salvată,

Disperarea provocată de pierderea definitivă a Euridicei 1-a făcut pe Orfeu să dispreţuiască şi să insulte femeile din Tracia; în cele din urmă, exasperate, acestea s-au răzbunat sfîşiindu-1 în bucăţi, pradă extazului specific orgiilor bahice (conform ver-siunii lui Eschil, reluată cu unele variante de Pausanias, 9.30.5).

După moartea sa, muzele i-au adunat rămăşiţele şi le-au îngropat la Libetra, pe muntele Olimp ; potrivit tradiţiei (Filostrat şi Fanocles), capul lui Orfeu a fost aruncat în fluviul Hebru, de unde a ajuns în mare, fiind dus de valuri pe insula Lesbos. Aici, întrucît continua să vorbească, pronunţînd oracole, în concurenţă cu Apollo, a fost redus definitiv la tăcere de Apollo însuşi. Poeţii spun că şi lira sa a fost adusă în Lesbos; ambele tradiţii se refereau probabil la recunoaşterea rolului de primă mărime pe care insula Lesbos 1-a avut în Grecia în domeniul muzicii şi al poeziei.

Astronomii susţineau că lira lui Orfeu a fost transformată în constelaţie de către Zeus, la intervenţia lui Apollo şi a muzelor. Miticului poet şi cîntăreţ trac îi erau atribuite numeroase compoziţii poetice; multe dintre ele sînt creaţii ale literaţilor şcolii alexandrine, în timp ce data compunerii altora nu poate fi plasată mai devreme de secolul al Vl-lea î.Hr.

în ansamblu, miturile referitoare la Orfeu par să îşi aibă originea în tradiţii diverse şi uneori contradictorii, grupate abia ulterior într-o secvenţă mai organică. Astfel, personajul este considerat originar cînd din Tracia, cînd din regiunea muntelui

Olimp ; rolului său de aed i se adaugă acela (presupus şi de unii cercetători din epoca contemporană) de mare preot trac, a cărui existenţă istorică era socotită posibilă ; diversele episoade mitice (dragostea

pentru Euridice şi călătoria în infern, participarea la expediţia argonauţilor etc.) apar în esenţă fără legătură între ele, independente. însăşi opera sa poetică se prezintă ca un ansamblu destul de eterogen, alcătuit din imnuri şi o operă de dimensiuni mai mari, *Argonautica,* cu o cronologie incertă şi variată. în realitate, complexul miturilor referitoare la Orfeu şi cel al operei literare puse pe seama sa reprezintă mărturia unei experienţe mistice şi religioase fundamentale trăite în Grecia în jurul secolelor VII-VI î.Hr., cunoscută în general sub numele de ORFISM (vezi): fenomen larg răspîndit şi cu origini probabil mult mai îndepărtate, manifestat în special în domeniile literar, filosofic şi religios, cu efecte a căror prezenţă este clar atestată de izvoarele literare, chiar şi atunci cînd orfismului îi este negată calitatea de religie propriu-zisă.

► *Atribute.* Pînă în secolele V-IV î.Hr. Orfeu este reprezentat fie în veşminte greceşti, cu chiton ori cu altă îmbrăcăminte lungă pînă la glezne, fie gol ori pe jumătate dezbrăcat ; doar în epoca următoare el apare îmbrăcat în veşminte tracice, cu boneta tipică din piele de vulpe, înlocuită, în plină epocă elenistică, de boneta frigiană, însoţită de o îmbrăcăminte luxoasă, lungă şi brodată, sau uneori pe jumătate dezbrăcat, doar cu o mantie scurtă pînă la genunchi. Prezenţa lirei este un element aproape constant şi permite o identificare sigură a personajului.

► *Răspîndirea cultului.* Orfeu se bucura de o veneraţie aparte în locurile asociate de mit cu viaţa sa: muntele Olimp, TYacia, Libe-tra, insula Lesbos, oraşul Dion din Macedonia. Pentru aspectele religioase legate de figura lui Orfeu vezi ORFISM.

► *Prezenţe în literatura antică.* Menţionat, aşa cum s-a văzut, ca poet el însuşi şi autor de opere poetico-religioase, în literatura clasică Orfeu este amintit frecvent şi în contextul miturilor referitoare la el. Numele lui apare pentru prima oară, din cît se pare, într-o scriere a lui Ibicos din Rhegium, în secolul al VH-lea î.Hr.; participarea sa la aventurile argonauţilor şi celebra poveste a iubirii pentru Euridice sînt amintite mai ales de Eschil *(Copiii, Edonii),* Platon, Hermesianax, Fanocles, Aristofan *(Broaştele);* în *Culex,* la Vergiliu *(Georgicele,* 4), Ovidiu *(Metamorfoze,* 10 şi 11), Lucan *(Orfeu,* versuri pierdute), Valerius Flaccus *(Argonautice)* şi în anonimele *Argonautice orfice.*

> *Prezenţe în literatura medievală, modernă şi contemporană.* Personajul Orfeu a fost exploatat enorm de literatura din toate timpurile. B. Metge, în *Visul,* îl plasează printre protagoniştii dialogului său imaginar cu Tiresias şi Ioan I al Cataloniei şi Aragonului. Un scurt poem englezesc, intitulat *Sir Orpheus,* reia punctele importante ale mitului său. De o mare celebritate s-a bucurat *Povestea lui Orfeu* scrisă de Poli-ziano, căreia i-au urmat *Orfeu şi Euridice* a lui R. Henryson, *Orphoei tragoedia* a lui Tebaldeo (versiune a operei lui Poliziano), *El marido măs firme* de Lope de Vega, libretul *Euridice* al lui O. Rinuccini, poemele *Orfeu* de J. de Jâuregui şi *Orfeu în limba castiliană* de J. Perez de Montalbân, *Divinul Orfeu* de Calder6n de la Barca, libretul lui Ranieri de' Calzabigi pentru *Orfeu şi Euridice* de Gluck, *Orphoei tragoedia,* tragedie în cinci acte, probabil o versiune a operei lui Poliziano (secolul al XVIII-lea), tragedia *Ditirambul trandafirului* de A. Si-kelianâs, bazată pe presupusele ultime cuvinte ale muribundului Orfeu, *Orfeu* de J. Cocteau, baletul *Orfeu văduv* de A. Sa-vinio, *Orfeu în infern* de G. Raimondi, drama *Orfeu negru* de V. de Moraes, drama *Euridice* de J. Anouilh, romanul *Orfeu în paradis* de L. Santucci. în povestirea *întoarcerea Euridicei,* cu subtilă ironie, Gesualdo Bufalino sugerează că, la ieşirea din infern, Orfeu s-a uitat înapoi intenţionat. Ca simbol al artei poetice, Orfeu este menţionat într-un mare număr de compoziţii, de la *Sonetele către Orfeu* ale lui R.M. Rilke pînă la *Orfeu răzvrătit* de M. Torga şi *Cîntecele orfice* ale lui D. Campana.

Deosebit de importante sînt şi cîteva opere muzicale dedicate personajului, de la *Orfeu* de Monteverdi la operele lui Peri, Caccini, Gluck, Haydn, Offenbach, Casella, A. Savi-nio (sus-menţionatul *Orfeu văduv).*

> *Iconografie.* Orfeu era reprezentat, potrivit lui Pausanias (10.30.6), în celebra *Nekyia,* fresca aşa-numitei Lesche a cnidienilor de la Delfi, care s-a pierdut; cunoaştem în schimb o metopă a Tezaurului sicionienilor de la Delfi şi numeroase reprezentări pe vase pictate, ale căror teme predilecte sînt coborîrea lui Orfeu în infern, Orfeu şi Euridice, Orfeu cîntînd din liră ; nu lipsesc nici reprezentările morţii violente a cîntăre-ţului. în lumea elenistico-romană, Orfeu

este frecvent înfăţişat în picturile din Pompei şi într-un mare număr de mozaicuri pavimentale provenind în special din Italia, Africa şi Galia. în acest tip de reprezentări prevalează clar iconografia lui Orfeu în calitate de cîntăreţ care îmblîn-zeşte fiarele, subiect ce se pretează la soluţii foarte aerisite şi elaborate, cu figuri de animale şi peisaje. Schema iconografică a lui Orfeu fermecînd animalele se va regăsi pe scară largă în arta creştină, unde va fi reluată fără variante substanţiale şi încărcată de noi semnificaţii simbolice, pînă la a deveni reprezentarea canonică a Bunului Păstor.

Orfism. Asociat cu miticul poet şi cîntăreţ trac ORFEU (vezi), numele indică un curent de gîndire şi o experienţă religioasă şi mistică manifestată în Grecia probabil cu începere din secolul al VH-lea î.Hr. şi legată de forme de gîndire precum pitagorismul. Orfismul este atestat de o serie de texte literare (imnuri şi o compoziţie de mari dimensiuni, *Argonautica)* atribuite de tradiţie lui Orfeu însuşi, texte ce sînt însă în realitate opera a diverşi autori şi dintre care o parte au fost probabil compuse în secolul al Vl-lea î.Hr. Aceste texte, considerate punct de referinţă esenţial al orfismului, nu sînt lipsite de ambiguităţi şi pun problema de a înţelege dacă se poate vorbi despre simple opere literare şi poetice sau dacă, dimpotrivă, ele constituie reflectarea unei noi religii propriu-zise sau cel puţin a unei noi atitudini religioase şi filosofice. Asupra acestei probleme, pentru rezolvarea căreia sursele antice nu ne sînt întotdeauna de ajutor, s-au oprit cercetătorii moderni, care, dincolo de divergenţele în privinţa

unor puncte chiar şi fundamentale, au clarificat cel puţin caracteristicile cele mai semnificative ale orfismului. Au fost evidenţiate raporturile dintre orfism şi pitagorism şi dintre orfism şi filosofia platoniciană; a fost reliefat aspectul doctrinar legat de viziunea asupra lumii de dincolo, considerată loc de răsplată pentru cei buni şi de pedeapsă pentru cei răi, potrivit unei concepţii fără corespondent în gîn-direa greacă anterioară ; a fost subliniată apariţia în textele orfice a concepţiei doctrinei metempsihotice sau a transmigrării sufletelor, la care se referă Piridar în *Olimpice,* 2 şi care beneficiază de o elaborare mult mai complexă la Platon. Au fost apoi
studiate acele pasaje (de la Platon la Herodot, de la *Hipolit* al lui Euripide la *Broaştele* lui Aristofan) în care par să existe referiri mai precise la orfism ca ansamblu de norme şi doctrine cu caracter religios. Rezultă de aici un cadru care, chiar dacă mi îngăduie afirmarea existenţei orfismului ca religie propriu-zisă, permite totuşi recunoaşterea destul de clară a existenţei în religia greacă tradiţională a unui punct de cotitură, al cărui autor şi martor a fost orfismul, adunînd adepţii în jurul unei serii de credinţe (me-tempsihoză, o lume de dincolo ca răsplată a meritelor din viaţa pămîntească) şi de norme (devoţiunea, castitatea, abţinerea de la consumul de carne etc). Din punctul de vedere al mitologiei, deosebit de interesantă este cosmogonia orfică, la baza căreia este plasat Cronos, Timpul, părintele Eterului, al Haosului şi al lui Erebos. Cronos a zămislit în Eter un ou, din care s-a născut Phanes : acesta a fost creatorul tuturor zeilor şi primul suveran divin (vezi şi Ou). Phanes şi Noaptea, fiica sa, îi vor zămisli pe Uranos şi Geea, iar din aceştia se va naşte stirpea zeilor, potrivit teogo-niei tradiţionale (vezi TEOGONIE). Din unirea lui Zeus cu Demetra va apărea apoi Core, de la care se va naşte Dionysos, cunoscut şi sub numele de Zagreus: pe cînd era copil, titanii l-au atras cu nişte jucării şi au izbutit în felul acesta să-i vină lesne de hac, sfîşiindu-1 în bucăţi şi devorîndu-1; credeau că astfel îl vor împiedica pe Zeus să-i transmită puterea ; Atena a reuşit să salveze însă inima lui Zagreus, i-a dat-o lui Zeus iar acesta, înghiţind-o, a zămislit un nou Dionysos, fiul Semelei. Orficii considerau că la natura umană participă atît divinitatea, cît şi dimensiunea titanică şi rea, oamenii provenind din cenuşa tita-nilor care uciseseră şi devoraseră copilul divin. în acest ansamblu, uneori contradictoriu, de vechi legende cosmogonice apăreau adesea variante : de pildă, în locul lui Phanes apare uneori figura lui Eros.

Orgie (gr. xa 'opŢia; lat. *orgia, -orum).* Termen grecesc (neutru plural) care la origine desemna în mod generic actele religioase. Era utilizat în particular pentru a indica ritualurile misterice, mai ales cele dionisiace. Acestea din urmă permiteau credinciosului să intre în comuniune cu

zeul, eliberîndu-i instinctele de constrînge-rile impuse de raţionalitate şi de regulile convieţuirii civilizate şi lăsînd cale liberă unor forme de veritabilă alienare mentală sau isterie colectivă, care erau canalizate în ritualul religios. Aspectele specifice răsturnării ordinii civile şi sociale ce caracterizau riualurile dionisiace (de exemplu, ciopîrţirea de viu a unui animal şi consu-marea cărnii sale în stare crudă, rătăcirile în stare de sălbăticie pe munţi, abolirea normelor şi a con8trîngerilor impuse de societate vieţii sexuale) au contribuit în timp, începînd încă din epoca elenistică, la a conferi termenului semnificaţia pe care o are în prezent în limbile moderne.

Orhomenos (gr.'Opxo^evâg, -ou; lat. *Orho-menos* sau *Orhomenus, -i).* Erou grec, fiul lui Zeus şi al Hesionei. Era considerat eponimul cetăţii Orhomenos din Beoţia.

Orient, vezi OCCIDENT ŞI ORIENT.

Orion (gr. 'QpCwv, -wvog ; lat. *Orion, -onis).* Gigant şi vînător mitic grec, renumit pentru frumuseţea sa, fiul lui Hirieu din Hiria, Beoţia. Pentru mitul referitor la naşterea sa, mai degrabă straniu şi probabil destul de tîrziu, vezi HIRIEU. Ajuns în insula Chios, Orion s-a îndrăgostit de Merope, fiica regelui Enopion; beat fiind, a violat-o ; cu ajutorul lui Dionysos, Enopion 1-a pedepsit orbindu-1. Orion a apelat atunci la oracol, de la care a aflat că îşi putea recăpăta vederea doar expunîndu-şi ochii razelor soarelui. S-a îndreptat spre Lemnos, unde trăia Hefaistos; acesta i 1-a dat drept călăuză pe Chedalion, care 1-a însoţit în Răsărit, în căutarea razelor de soare ce trebuiau să-1 lecuiască. Cînd ochii i s-au vindecat, Orion şi-a reluat viaţa de vînător, potrivit urtor versiuni alături de Artemis. Cauzele morţii sale sînt descrise diferit de poeţi. Conform unora, Orion a fost răpit de Eos, Aurora, care se îndrăgostise de el; acest lucru le-a displăcut însă zeilor, şi în special Artemisei, care 1-a ucis cu una dintre săgeţile ei, în insula Ortigia. Conform altora, el era iubit de Artemis, dar împotriva voinţei lui Apollo, care, indignat de sentimentele surorii sale, a amăgit-o folo-sindu-se de un şiretlic subtil: măgulindu-i orgoliul de iscusită în ale vînătorii, a pro-vocat-o să ţintească un punct îndepărtat de pe ocean cu săgeata sa: acel punct era
însă capul lui Orion, care înota spre ea şi care a fost astfel ucis de cea pe care o iubea. Potrivit unei a treia versiuni, relatată de Horaţiu, Orion a fost ucis tot de Artemis, care 1-a lovit cu săgeţile ei, dar pentru că Orion o siluise. O a patra versiune afirmă că acesta a fost muşcat de un scorpion, iar cînd Asclepios, zeul medici-nei, a încercat să-1 readucă la viaţă pe gigant, Zeus 1-a trăsnit pentru că îndrăznise să se împotrivească legilor firii.

După moarte, Orion a fost înălţat printre aştri, în constelaţia care îi poartă numele (vezi CONSTELAŢII).

► *Atribute.* Orion este reprezentat ca un gigant, purtînd o spadă, o cingătoare, o ghioagă şi o piele de leu.

► *Prezenţe în literatura antică.* Homer, *Odiseea,* 5 şi 11; Hesiod, *Munci şi zile ;* Corinna, *întoarcerea lui Orion* (poezie lirică); Ovidiu, *Metamorfoze,* 8 şi 13 şi *Fastele,* 5 ; Horaţiu, *Carmina,* 2 şi 3.

Oritia (gr. 'QpeCflma, *-aq*; lat. *Orithyia, -ae).* Fiica lui Erehteu, rege al Atenei, şi a Praxiteei; a fost răpită de Boreas şi dusă

în Tracia, unde i-a născut pe Cleopatra, Chione, Zetes şi Calais.
Ormenos (gr. "Opjievoş, -ou; lat. *Ormenus, -i).* 1) Fiul lui Cerhafos şi tatăl lui Amin-tor, indicat prin patronimul Ormenidul. 2) Tatăl lui Ctesios, care era regele insulei Siria, şi bunicul lui Eumeu, credinciosul porcar al lui Ulise din Itaca *(Odiseea,* 15.414).
Ornitomanţie. Artă divinatorie bazată pe interpretarea zborului şi cîntecului păsărilor. Era practicată de greci, etrusci şi romani (vezi AUGURI).
Ornitos (gr. "Opvurog, -ou; lat. *Ornytus, -i).* 1) Războinic grec. împreună cu Hioxos a întemeiat o colonie grecească în Caria. 2) Războinic troian, însoţitor al lui Enea după căderea Troiei.
3) Războinic din Cizicos. A fost ucis de argonauţi.
Orontes (gr. 'Op6vTT|C, -ou; lat. *Orontes, -is).* Tînăr erou rănit de Dionysos şi care apoi s-a sinucis. în epoca romană, cînd cursul fluviului Orontes a fost deviat, s-a descoperit un sarcofag conţinînd trupul unui bărbat de statură peste medie, pe

care oracolul din Claros, interpelat, 1-a declarat a fi al tînărului Orontes amintit de mitologie.
► *Prezenţe în literatura antică.* întîmplarea este relatată de Pausanias (8.29.3-4).
Orseis (gr. 'Opcr-r^c. -(Soc,). Una dintre nimfe. S-a căsătorit cu Hellen şi a devenit mama lui Eol, Doros şi Xutos.
Orsilohos (gr. 'OpaiXoxog, -ou). 1) Erou grec, fiul rîului Alfeu şi tatăl lui Diocles. Este menţionat în *Iliada* (5.546).
2) Erou grec, fiul lui Diocles, nepot al omonimului menţionat la nr. 1 şi fratele geamăn al lui Creton. A participat la războiul troian, fiind ucis de Enea. Este amintit în *Iliada* (V.542 şi 549).
3) Erou troian. A fost ucis de Teucros în timpul asediului Troiei *(Iliada,* 8.274).
Ortia (gr. 'Op*ia, -ac;; lat. *Orthia, -ae).* Epitet cu care era venerată Artemis în Sparta; la altarul ei tinerii spartani trebuiau să se supună flagelării rituale numită *diamastigosis* (vezi AMFISTENES şi INIŢIERE).
Ortigia (gr. *'OpxuyCa.,* -ae;; lat. *Ortygia, -ae* şi *Ortygie, -es).* Numele indica diferite locuri din lumea antică ce se pretindeau a fi legate într-un fel sau altul de cultul lui Apollo şi al Artemisei, despre care susţineau că s-ar fi născut acolo. Ortigia era vechiul nume al insulei Delos, unde s-au născut, potrivit versiunii celei mai răs-pîndite a mitului, fraţii divini; numele era legat de *ortyx,* prepeliţa. Ortigia era şi o insulă din preajma Siracuzei; acelaşi nume îl purta şi o pădure din Efes, considerată la rîndul ei locul natal al lui Apollo şi Artemis ; în sfîrşit, Ortigia era un epitet al înseşi zeiţei Artemis.
Ortigios (gr. 'Opxuf ioc;, -ou; lat. *Ortygius, -i).* Epitet utilizat uneori pentru a-1 indica pe Apollo, născut în Ortigia, vechiul nume al insulei Delos.
Ortros (gr. "Op-^pou, -ou; lat. *Orthrus,* -i). Cîinele cu două capete al lui Gerion (vezi HERACLE, a zecea muncă).
Orz. Ca şi celelalte cereale, orzul era consacrat Demetrei şi asociat în mitologie cultului Persefonei şi, la Roma, celui al zeiţei Ceres. Cea mai veche referire la orz cu raportare la figura Demetrei se află în *Imnul homeric către Demetra:* aici este amintită uscăciunea pămîntului, care, pe cînd Demetra rătăcea în căutarea fiicei sale Persefona, răpită de Hades, „îşi ascunsese orzul alb", provocînd foamete *(ibidem,* 452); tot aici este amintită şi o băutură obţinută din „apă şi făină de orz amestecată cu mentă proaspătă" *(ibidem,* 209), pe care zeiţa a băut-o „spre a pune datinei temeiul" *(ibidem,* 211). Este vorba despre aşa-numitul CICEQN (veai), **băutura** a cărei reţetă Demetra i-o dă Metanirei, care a găzduit-o în casa ei în timpul peregrinărilor, şi care în contextul imnului pare să sugereze băutura rezervată iniţiaţilor în Misterele Eleusine. Orzul este o plantă legată de cultele fertilităţii şi de lumea infernală, îmbinare extrem de frecventă în religia şi în mitologia antică; în acest dublu sens apare în lumea egipteană, legat de cultul lui Osiris; simbologia sa a cunoscut o răspîndire mai largă în regiunile Europei septentrionale decît în lumea mediteraneană.
Osa (gr. "Oao-a, *-r\q;* lat. *Ossa, -ae).* Munte din Tesalia, situat în vecinătatea Olimpului, de care îl desparte valea Tempe. O legendă spune că în vechime cei doi munţi făceau parte din acelaşi masiv, care a fost despicat în două de Heracle. Potrivit altei tradiţii, Osa, alături de Olimp şi Pelion, se aflase în centrul luptei giganţilor împotriva zeilor olimpieni: giganţii încercaseră să escaladeze Olimpul punînd unul peste altul ceilalţi doi munţi (vezi şi PELION).
Oschoforia (gr. xa 'Qaxocpopia, -yv). Sărbători religioase greceşti celebrate la Atena în ziua a şaptea a lunii Pianepsion (octombrie-noiembrie; vezi CALENDAR), o dată cu Pianepsiile, care dădeau numele lunii respective. Sărbători ale culesului viei (numele derivă din u)ctx°C> coardă de viţă-de-vie), acestea îşi aveau momentul culminant într-o procesiune care, de la sanctuarul lui Dionysos din Atena, ajungea la templul Atenei *Scirade,* la Faleron, şi era precedată de doi băieţi travestiţi în fetiţe care duceau o coardă de viţă-de-vie încărcată cu ciorchini de struguri. Pe Ungă parade şi întreceri atletice, aici se desfăşurau şi concursuri de epitafuri (Aulus Gellius, *Noctes Atticae,* 15.20). La Atena,

Oschoforiile nu se ţineau doar întru celebrarea culesului viei, ci şi în memoria plecării în Creta a tinerilor ce urmau să-i fie daţi hrană MINOTAURULUI (vezi); tradiţia susţinea că Oschoforiile fuseseră instituite de fapt de Tezeu, pentru a sărbători victoria

repurtată asupra monstrului cre-tan, şi fiecare element al mitului era pus în legătură cu acea mitică sărbătoare de mulţumire: cei doi băieţi travestiţi în fetiţe evocau doi tineri de stirpe nobilă care înlo-cuiseră, în grupul destinat să fie mîncat de Minotaur, două tinere femei care lipseau la număr; femeile participante la rit personificau mamele victimelor desemnate, care potrivit tradiţiei le aduseseră de mîncare celor ce urmau să plece, spu-nîndu-le în acelaşi timp poveşti pentru a-i încuraja şi a le da speranţă (şi ştim într-adevăr că în timpul Oschoforiilor se spuneau poveşti).

Oscilla, vezi Aiora, Copac.

Osiris (gr. "Ocipic, -1605; lat. *Osiris, -idiş).* Divinitate egipteană, adoptată ulterior de cultele greceşti şi romane. Tradiţia egipteană îl considera soţul lui Isis şi vechi rege al Egiptului; în plus, îi atribuia meritul de a-şi fi ridicat poporul din existenţa primitivă pe care o ducea, făcîndu-i cunoscută agricultura şi viaţa civilizată. Asociat cu fertilitatea, a fost pus de Herodot în legătură cu Dionysos: „Osiris este în limba greacă Dionysos" (2.144). Şi călătoriile sale prin lume, la finele cărora îi învaţă pe oameni arta agriculturii şi legile vieţii civilizate, prezintă afinităţi cu mitul lui Dionysos din spaţiul grecesc, cunoscut de noi din izvoarele clasice. Potrivit unei tradiţii egiptene, la întoarcerea în Egipt, Osiris a fost ucis de fratele său, Seth (vezi), care 1-a tăiat în bucăţi şi 1-a aruncat în apele Nilului. Isis a reuşit totuşi, după lungi căutări, să-1 găsească, să-i realcă-tuiască trupul cu ajutorul lui Horus şi să-i redea puterea pierdută. Osiris devine astfel stăpînul morţilor şi în aproape toate izvoarele apare în postura de rege al infernului. Cultul îl alătură adesea, pe lîngă Isis, şi altor divinităţi precum Serapis, Anubis, Harpocrate. A avut un rol deosebit de important în lumea romană, o dată cu răspîndirea cultelor lui Isis (vezi).

Ossilago (lat. *Ossilago, -inis).* Străveche divinitate romană, considerată protectoarea formării oaselor copiilor. Era invocată în cazurile de fractură şi pentru orice boală a oaselor. Vezi şi Ossipagina.

Ossipagina. Străveche divinitate romană venerată ca protectoare a procesului de întărire a oaselor nou-născuţilor. Era menţionată în Indigitamenta (vezi), liste de divinităţi şi de rugăciuni compilate de pontifi. Vezi şi Ossilago.

Otos (gr. ᴦQxog, -ou; lat. *Otus, -i).* Gigant, fratele lui Efialtes, cei doi fiind numiţi Aloizi. Pentru detalii vezi Aloeu.

Otreu (gr.'Otpeug, -£ws). Fiul lui Dimas şi rege al Frigiei. Potrivit unor izvoare ulterioare lui Homer, era bunicul lui Priam din partea mamei, sau cumnatul lui, adică fratele Hecubei. A participat alături de Priam la lupta împotriva amazoanelor. Avea o fiică, sub înfăţişarea şi sub numele căreia s-a ascuns Afrodita atunci cînd s-a unit .u Anhise.

> *Prezenţe în literatura antică.* Otreu este menţionat în *Iliada* (3.186), în *Imnul homeric către Afrodita* (111 şi 146) şi în *Biblioteca* lui Apollodor (3.146).

Otriadul (gr. 'OflpuaSTis, -ᵒᵘ \ lat- *Othrya-des, -ae).* Patronim indicîndu-1 pe Pantus -fiul lui Otris -, amintit în *Eneida* ca preot troian al lui Apollo.

Ou. în numeroase culturi, oul este simbolul naşterii şi al vieţii sau al renaşterii ciclice a naturii şi anotimpurilor. Naşterea lumii dintr-un ou este o idee ce se regăseşte la multe civilizaţii antice, de la cea greacă la cea celtică, de la cea feniciană la cea egipteană, unde oul reprezintă imaginea şi modelul totalităţii. Fără să fie primul în sens absolut, oul este germenul primelor diferenţieri. în unele vechi teo-gonii, Noaptea generează un Ou primordial, ale cărui jumătăţi, scindîndu-se, formează Pămîntul şi Cerul, ce reprezintă capacul. în cadrul orfismului, există o legătură între unele divinităţi şi ou: potrivit doctrinei orfice, Eros s-a născut dintr-un ou depus de Noapte, care a fost fecundată de Vînt. Şi Phanes, divinitatea orficilor cunoscută sub diferite nume (Protogonos, Erikepaios, Metis), se naşte dintr-un ou

depus de Cronos. Legătura dintre ou şi tema naşterii - şi în special cea a renaşterii - este evidenţiată în mitologie de Phoenix, pasărea mitică; trupul păsării moarte este pus într-un ou de smirnă confecţionat de pasărea cea tînără, care îl duce apoi în zbor în sanctuarul lui Helios, unde îl îngroapă (vezi Phoenix).

Cel mai cunoscut mit clasic despre naşterea dintr-un ou este cel al Elenei, frumoasa soţie a lui Menelaos, referitor la care există numeroase legende. Se povestea că Leda, soţia lui Tindar, s-a unit în aceeaşi noapte şi cu soţul ei şi cu Zeus, care a luat înfăţişarea unei lebede. în urma acestei duble uniri, Leda a depus un ou sau două, din care s-au născut două perechi de copii, asociaţi diferit în funcţie de izvoare: Elena, Clitemnestra şi Dioscurii Castor şi Pollux. Potrivit unei variante a mitului, în această poveste are un rol şi zeiţa Nemesis: vrînd să scape de Zeus, care o urmărea, ea s-a preschimbat în gîscă, dar Zeus s-a transformat în lebădă şi a reuşit să o prindă. Din unirea lor a rezultat un ou, pe care un păstor 1-a găsit şi i 1-a dus Ledei; din ou s-a născut Elena, pe care Leda a crescut-o ca pe propria ei fiică (Apollodor, *Biblioteca,* 3.10.7). La Sparta exista un templu închinat soţiilor Dioscurilor, Hileira şi Phoebe ; de tavan era atîrnat un ou înfăşat, identificat de tradiţie cu oul produs de Leda (Pausanias, 3.16.1). Un ou asemănător se găsea în templul lui Nemesis de la Ramnus.

Elena şi Dioscurii nu sînt însă singurele personaje mitologice născute dintr-un ou. Molionizii, doi fraţi gemeni pe nume Euritos şi Cteatos, fiii lui Poseidon şi ai Molionei, s-au născut dintr-un ou de argint, asemănător cu cel din care au apărut fiii Ledei. într-o poveste de origine orientală se relata că în fluviul Eufrat a căzut într-o zi din cer un ou mare. Oul a fost adus pe mal de peşti şi îngrijit de porumbei; din el s-a născut zeiţa Venus, care a fost numită Siria (Hyginus, *Fabule,* 197).

Oxilos (gr. "OţuXog, -ou; lat. *Oxylus, -i).* Erou din Etolia. Potrivit unor tradiţii era fiul lui Ares şi al Protogeniei, în timp ce altele îl considerau fiul lui Hemon, la rîndul
său fiu al lui Toas; în ambele cazuri se recunoştea descendenţa sa din Etolos, eponimul Etoliei. Conform unei legende, Oxilos, originar din Elida, a trebuit să-şi părăsească ţinutul natal pentru a merge să se purifice după ce, într-un incident petrecut în timpul unei întreceri de aruncarea discului, îşi ucisese propriul frate, pe Termios. Oxilos s-a dus în regiunea cureţilor, la nord de golful Corint, pe care a rebotezat-o Etolia, în onoarea străbunului său Etolos. După ce perioada de ispăşire a luat sfîrşit, eroul i-a întîlnit pe Heraclizi, care l-au ales să-i călăuzească în expediţia lor pentru cucerirea Peloponesului. Un oracol le prescri-sese să-şi ia drept călăuză un personaj cu trei ochi, iar Heraclizii au recunoscut personajul indicat tocmai în Oxilos, care îşi pierduse un ochi, iar atunci cînd l-au întîlnit acesta mergea călare pe un măgar, totali-zînd astfel, cu al lui şi cu cei ai animalului, cei trei ochi de care pomenise profeţia. în schimbul ajutorului dat Heraclizilor, Oxilos a cerut - iar dorinţa i-a fost îndeplinită -să fie reinstalat pe tronul Elidei. Printre numeroasele iniţiative care îi erau atribuite se

numără şi reluarea jocurilor olimpice, ieşite din uz după instituirea lor de către Heracle ; Oxilos le-a promovat printr-o acţiune atît de viguroasă, încît unele tradiţii îi atribuiau lui instituirea acestor jocuri. Legenda povestea că Oxilos s-a căsătorit cu Pieria, de la care a avut doi fii, Etolos, mort de tînăr, şi Laias, care i-a urmat pe tronul Elidei.
► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea lui Oxilos este reconstituită în special din diverse pasaje din Pausanias şi Strabon, precum şi din *Biblioteca* lui Apollodor (2.8.3).
Oxinios (gr.'Oţuviog, -ou; lat. *Oxynius, -i).* Erou troian, fiul lui Hector şi fratele lui Scamandrios. în momentul căderii Troiei, Priam i-a pus pe cei doi fraţi la adăpost în Lidia. După căderea cetăţii şi masacrarea aproape în totalitate a eroilor troieni, Oxinios şi Scamandrios au luat în stăpînire regatul ce îi aparţinuse lui Priam şi au întemeiat o nouă cetate.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit doar în izvoare tîrzii (Conon, *Narratio-nes,* 46).

Pactol (gr. naxTwXdc, -ou; lat. *Pactolos* şi *Pactolus, -i).* Zeu fluvial din Lidia, Asia Mică, fiul lui Zeus şi al Leucoteei şi tatăl Eurianasei. Era socotit unul dintre strămoşii lui Pelops. Disperat de vina de a-şi fi violat propria soră, pe Demodice, s-a aruncat în rîul Crisorrhoas, care i-a luat numele. Acest rîu face subiectul mai multor legende. Se spunea să apele sale ar fi fost aurifere de cînd Midas, pentru a se elibera de tristul privilegiu de a transforma în aur tot ce atingea, s-a aruncat în el. Apelor sale li se atribuiau şi virtuţi taumaturgice, fiind răspîndită credinţa că vindecau de orice boală pe cei care se îmbăiau acolo.
> *Prezenţe în literatura antică.* Herodot (5.101) relatează că în apele Pactolului se găseau firişoare de aur, iar Ovidiu *{Metamorfoze,* 11.142 şi urm.) aminteşte îmbăierea lui Midas în ele. Rîul este menţionat şi de Nonnos din Panopolis *{Dionisiacele,* 12.127 ; 24.52 şi 43.411) şi Pseudo-Plutarh *{De flu-minibus,* 7.1).
Pad (Po). Marele fluviu italian era frecvent identificat în mitologie cu Eridanul, în apele căruia s-a încheiat în mod tragic temerara incursiune celestă a lui Faeton în carul Soarelui; pe malurile sale au fost transformate în plopi Heliadele, surorile lui Faeton. Existau însă versiuni ale mitului care identificau Eridanul cu alte cursuri de apă: vezi ERIDAN.
Pafos (gr. floupos, -ou; lat. *Paphus, -i).* 1) Fiul (sau fiica) lui Pigmalion şi tatăl (sau mama) lui Ciniras, întemeietorul cetăţii care i-a luat numele.
2) Numele a două cetăţi (Vechiul Pafos şi Noul Pafos) de pe coasta vestică a insulei Cipru. Prima constituia unul dintre principalele centre greceşti ale cultului Afroditei,
care, potrivit legendei, a poposit acolo imediat după naşterea sa din valurile mării. în locul respectiv se înălţa un templu dedicat zeiţei, templu a cărui influenţă era fundamentală inclusiv pentru viaţa politică a insulei. Apelativul *Pafia* primit de Afrodita derivă de la numele acestei cetăţi.
Paganalia (lat. *Paganalia, -ium).* Sărbători religioase romane care erau celebrate în luna ianuarie. Legate de agricultură şi menite să asigure creşterea griului, care începe să încolţească tocmai în luna ianuarie, Paganaliile datau din vremea lui Servius Tullius. Ele coincideau probabil cu sărbătorile cu caracter agricol numite *Feriae sementivae* (vezi SEMENTIVAE), iar numele lor era legat de cel al *pagilor,* satele romane reorganizate de Servius Tullius. în epocile mai îndepărtate bărbaţii, femeile şi copiii trebuiau să ofere în timpul sărbătorilor cîte o monedă, diferită în funcţie de sexul şi vîrsta fiecăruia; aceasta era utilizată pentru un fel de recensămînt al populaţiei satelor respective.
Pagasa (gr. *VlayaaaC,* -wv; lat. *Pagasae, -arum* sau *Pagasa, -ae).* Cetate din Tesa-lia, port pentru Iolcos şi ulterior pentru Fere; în mitologie era considerată cetatea unde a fost construită corabia Argo, care i-a purtat pe argonauţi, sub comanda lui Iason, în expediţia lor în căutarea lînii de aur. Zeul Apollo era numit *Pagaseos,* de la templul său aflat aici; *Pagaseos* era de asemenea un epitet al mai multor personaje mitologice, printre care Iason însuşi şi Alcesta, fiica lui Pelias, regele Tesaliei.
Paladion (gr. riaXXaSiov, -ou; lat. *Palla-dium, -ii).* Termenul, care indică generic o imagine a Atenei Palas, desemna în

particular o statuie a Atenei păstrată la Troia, legată indisolubil de soarta cetăţii: se spunea că atîta vreme cît statuia va rămîne între zidurile Troiei, cetatea nu va cădea. Potrivit unei versiuni a mitului, sculptura era opera lui Asios (vezi, 3). Se mai spunea că Paladionul din Troia ajunsese acolo direct din cer, prin voia lui Zeus: într-o dimineaţă, Ilos, tatăl lui Laomedon, a văzut statuia jos, pe pămînt, unde fusese aruncată de regele zeilor, care voia să-şi arate astfel bunăvoinţa şi protecţia faţă de

cetatea care tocmai se ridica. Troienii se temeau că Paladionul ar putea fi furat sau distrus, ceea ce ar fi dus cetatea la ruină; de aceea, s-au făcut mai multe copii ale statuii care au fost răspîndite în diverse locuri ale cetății, cu scopul de a induce în eroare eventualii rău intenționați. Paladionul original era, potrivit tradiției, o statuie de dimensiuni mici în comparație cu cele produse pentru a-i înșela pe posibilii hoți. Sculptura a fost furată de Ulise și Diomede (vezi DIOMEDE), cărora Elena însăși le destăinuise că adevăratul Paladion era cel mai mic ; nu lipsesc însă interpretări și versiuni diferite ale legendei. Cea mai vehiculată susținea că în realitate Ulise și Diomede furaseră una dintre numeroasele copii, și nu Paladionul original: dovada ar constitui-o faptul că în timpul cuceririi Troiei, Aiax, pătruns în sanctuarul Atenei, i-a adus extrema ofensă Casandrei în timp ce aceasta se ținea strîns de Paladionul autentic, fapta lui constituind astfel un dublu sacrilegiu.

Romanii pretindeau că se află în posesia Paladionului autentic, adus la Roma de către Enea și păstrat în templul Vestei. Potrivit descrierilor antice (Apollodor, 3.12.3), statuia o înfățișa pe Atena ținînd în mîna dreaptă lancea, iar în stînga fusul și furca de tors ; exista însă o versiune a mitului după care Paladionul nu o reprezenta pe Atena, ci pe Palas, tînăra sa prietenă care o însoțea în îndeletnicirile vînătorești și atletice, ucisă din greșeală de Atena în timpul unei lupte și pururi jelită apoi de zeiță ; numele Paladionului ar deriva de la această Palas (vezi ATENA, ZEIȚĂ). Diverse cetăți își disputau, în Grecia și în Italia, onoarea de a se afla în posesia statuii originale ; printre ele, Atena, Roma, Lucera, Lavinium, Heracleea din Lucania.

Palamede (gr. naXajiTJoTic, -oug; lat. *Palamedes, -is*). Fiul lui Nauplios și al Climenei sau al Amimonei, a fost unul dintre eroii greci care au luat parte la războiul troian. I-a însoțit pe Menelaos și pe Agamemnon în Itaca, pentru a-1 invita pe Ulise să pornească spre Troia; el a fost cel care a recurs la o stratagemă pentru a-1 determina să participe la expediție pe vicleanul erou, căruia oracolul îi prevestise că va reveni în Itaca abia după douăzeci de ani : pe cînd Ulise, prefăeîndu-se nebun, ara un cîmp, Palamede 1-a așezat în fața plugului pe micul Telemah, obligîndu-1 astfel pe erou să-și recunoască prefăcătoria pentru a evita să tragă brazda peste trupul copilului (Hyginus, *Fabule,* 277). Ulise s-a răzbunat totuși pe el atunci cînd, la Troia, a convins un servitor să ascundă sub patul lui Palamede, în cortul acestuia, aur și o scrisoare falsă a regelui Priam: acuzat de trădare, Palamede a fost lapidat de greci sub zidurile Troiei.

Scriitorii tîrzii îl prezintă însă pe Palamede nu doar ca pe eroul „iscusinței", cum îl indică numele, ci și ca pe un înțelept, căruia îi atribuiau inventarea unor unități de măsură, a zarurilor, a discului și a cîtorva litere adăugate de el alfabetului lui Cadmos: *9,* ■£, q>, x și o.

► *Prezențe în literatura antică.* Homer, *Iliada* ; Gorgias din Lentini, *Apărarea lui Palamede*; vezi și Hyginus, *Fabule,* 277, 95 și 105. Sofocle a scris o tragedie intitulată *Palamede,* pierdută; alte mențiorări și informații legate de acest personaj apar la Apollodor, Cicero *{De officiis,* 3.26.98), Ovidiu *(Metamorfoze,* 13.36 și urm.). La proverbiala sa istețime face referire Aris-tofan în *Broaștele (cf.* vezi 1451).

Palans (lat. *Palans, -antis).* Erou din mitologia romană, considerat fiul lui Hercule și al Dinei, la rîndul ei fiica lui Evandru. Mort de tînăr, a fost înmormîntat pe colina care și-a luat numele de la el: Palatinul.

► *Prezențe literatura antică.* Dionysos din Halicarnas, 1.32 și urm.

Palantida (gr. naXXavrfS-ncr, -ou; lat. *Pallantis, -idiș* sau *Pallantias, -adis).* Patronim indicîndu-o pe Eos, Aurora, considerată fiica titanului Palas.

Palantion (gr. naXXaSmov, -ou; lat. *Pallan-teum, -ei).* Cetate din Arcadia, în apropiere

de Tegeea; se spunea că a primit acest nume în onoarea lui Palas, fiul lui Licaon. Era considerată patria lui EVANDRU (vezi), care a dat numele locului său de baștină, Palantion, cetății întemeiate de el pe malurile Tibrului.

Palantizi (gr. PlaXXavTiSai, -wv). Nume prin care sînt indicați cei cincizeci de fii ai lui Palas (vezi PALAS, 5), ale căror întîmplări sînt legate de mitul lui Tezeu. Aceștia erau convinși că pot aspira la tronul Atenei și că-1 vor moșteni de la unchiul lor Egeu, neștiind că Egeu avea un fiu, Tezeu, moștenitor legitim al tronului. De aceea, cînd Tezeu a sosit în Atena, l-au crezut un uzurpator și l-au atacat, încercînd să îl alunge; eroul i-a ucis însă pe toți, inclusiv pe tatăl lor, Palas.

Palantus (lat. *Palantus, -i).* Eroină din mitologia romană. Iubită de Hercule, 1-a născut de la el pe regele Latinus.

► *Prezențe In literatura antică.* Varro, *De lingua latina,* 5.53.

Palas (gr. *UdXXaq,* -CXVTOC; lat. *Pallas, -antis).* 1) Numele unui titan; în timpul războiului dintre titani și zeii olimpieni a fost jupuit, iar pielea lui a fost folosită la căptușirea unui scut. Era considerat tatăl lui Cratos și al lui Bia (născuți de Styx), precum și al zeiței Eos (Aurora).

2) Potrivit unei versiuni a mitului, tatăl Atenei; a încercat să-și violeze fiica, însă aceasta 1-a ucis și 1-a jupuit, îmbrăcîndu-se apoi în pielea sa. Era reprezentat ca o figură înaripată.

3) Fiul lui Licaon și strămoș al lui Evandru (vezi PALANTION).

4) Fiul lui Evandru, amintit în *Eneida* ca aliat al lui Enea.

5) Fiul regelui atenian Pandion; era considerat strămoșul nobilei stirpe a Palanti-zilor din Atena.

6) La feminin, numele indică și o zeiță, fiica lui Triton și însoțitoare a Atenei. în timpul unui exercițiu de luptă împreună cu zeița, a fost ucisă accidental de aceasta din urmă. Respectiva versiune a mitului susține că Atena, disperată de pierderea prietenei sale, a făcut o statuie care îi semăna întocmai, Paladionul (vezi ATENA, ZEIȚA și PALADION).

7) (gr. flaXXa'c, *-dSog*; lat. *Pallas, -adis).* Epitet al ATENEI (vezi).

Palatin (lat. *Palatinus, -i).* Colină a Romei de o importanță aparte în mitologie, întru-cît constituie fundalul principalelor legende referitoare la Romulus şi Remus şi la întemeierea Romei. Cu mult înainte de naşterea cetății, potrivit legendei aici se instalaseră grecii imigrați din Arcadia sub îndrumarea lui Evandru şi a fiului său Palans (amîndoi divinități minore amintite în tradițiile arcadiene). Aceştia sînt grecii pe care Hercule, şi ulterior Enea, îi găsesc instalați pe Palatin, conform *Enei-dei;* legendele privitoare la acest subiect îmbracă probabil într-o aură mitică un fapt istoric real pe care cercetările par să-1 confirme : frecventarea zonei de către negustori greci anterior colonizării greceşti a Italiei meridionale.
De colina palatină se leagă culte şi tradiții străvechi. După întemeierea Romei (referitor la care vezi ENEA şi ROMULUS), coliba în care locuise Romulus, *casa Romuli,* a făcut obiectul unei venerații aparte, fiind continuu restaurată. De Palatin este legată şi zeița PALES (vezi), al cărei nume are un etimon comun cu cel al colinei; aici se afla grota-sanctuar unde, potrivit legendei, lupoaica îi crescuse pe Romulus şi Remus şi pornind de la care în timpul sărbătorii Lupercalia preoți îmbrăcați în piei de capră străbăteau zona biciuindu-i pe toți cei întâlniți în cale, conform unui străvechi rit aducător de fertilitate (vezi LUPERCALIA şi LUPERCAL, PEŞTERĂ). în epoca republicană şi pînă la începutul imperiului, Palatinul a prilejuit fondarea a numeroase alte culte, printre care cele al lui Apollo şi al Vestei (ale căror temple au fost construite din ordinul împăratului Augustus în interiorul ariei aferente propriei case; în templul lui Apollo se păstrau Cărțile Sibiline) şi cel al zeiței Cybele -Magna Mater. în epoca imperială, importanța religioasă a colinei s-a diminuat, aceasta devenind cu precădere centrul rezidențial al multor împărați care şi-au construit aici propriile palate; *Palatium* (Palatin) a devenit, prin urmare, termenul ce indica palatul prin excelență, cel al împăratului, trecînd ulterior, ca substantiv comun, în uzul a numeroase limbi.
Palemon (gr. flaXaip-wv, *-ovoq*; lat. *Palae-mon, -onis).* Fiul lui Atamas şi al lui Ino, numit inițial MELICERTES (vezi); a fost

transformat în divinitate marină după ce Ino s-a aruncat împreună cu el în mare (pentru detalii vezi ATAMAS). Romanii îl identificau cu Portunus sau Portumnus (vezi PORTUNUS).
Palene (gr. naXXTJvn, -T|g). 1) Una dintre fiicele lui Alcioneu; ca şi surorile sale, a fost transformată în pescăruş (pentru detalii vezi ALCIONEU).
2) Fiica lui Siton (rege în Chersonesul tracic) şi a Anhiroei şi sora Reteei, descendentă a lui Ares sau a lui Poseidon pe linie paternă. De o frumusețe extraordinară, Palene atrăsese numeroşi pretendenți, cărora însă tatăl ei refuza să le-o dea de soție, provocîndu-i la duel şi ucigîndu-i. Devenit prea bătrîn pentru a-i înfrunta pe tinerii pețitori, şi conştient că nu-şi va putea ține fata lîngă el pentru totdeauna, Siton i-a pus să se dueleze între ei pe doi dintre pretendenți, care veniseră în acelaşi timp să ceară mîna Palenei; Drias şi Clitos. Palene era îndrăgostită de acesta din urmă, dar nu îndrăznea să-şi mărturisească iubirea; învățătorul ei a fost cel care i-a aflat taina şi 1-a convins pe vizitiul lui Drias să-i strice roata carului, în aşa fel încît Clitos să cîştige confruntarea, Astfel, Drias a fost ucis, iar Palene s-ar fi putut căsători cu Clitos dacă Siton n-ar fi descoperit vicleşugul, hotărînd să-şi supună fiica unei pedepse exemplare : arderea pe rugul ce fusese pregătit pentru Drias. In mod miraculos însă, Afrodita s-a ivit lîngă rug, iar o ploaie torențială a împiedicat ca tînăra să fie înghițită de flăcări; în fața acestei minuni, Siton şi-a iertat fiica şi i-a îngăduit să se mărite cu Clitos (vezi şi CLITOS, 3). Numele ei a fost dat peninsulei Palene din Chersonesul tracic.
► *Prezențe în literatura antică.* Partenios din Niceea, *Erotikă pathemata,* 6 ; Nonnos din Panopolis, *Dionisiacele,* 48.90-237.
Pales (lat. *Pales, -is).* Divinitate romană considerată protectoarea turmelor şi a activității păstorilor. Prerogativa sa era aceea de a asigura fecunditatea animalelor şi de a le proteja de atacurile prădătorilor; păstorii îi venerau imaginea, sculptată sumar pe bucăți de lemn pe care le atîrnau pe crengile arborilor (Tibullus, 2.5.28). Considerată cu preponderență divinitate feminină, este reprezentată uneori şi ca figură masculină. Este menționată de Vergiliu, *Georgicele,* 3.1.
► *Răspîndirea cultului.* Venerată mai ales de păstori, divinitatea îşi avea sărbătorile sale solemne (numite Palilia) în fiecare an la 21 aprilie, data tradițională a întemeierii Romei. în cinstea sa se aduceau jertfe şi se ardeau snopi de paie şi fîn (vezi PALILIA).
Palestra (gr. flaXafffTpa, -ac;). Protagonista unei povestiri mitice relatate de izvoare tîrzii. Palestra era fiica regelui Coricos al Arcadiei sau, potrivit altor versiuni, era originară din Cefalonia, iar tatăl ei era un anume Pandocos. Tînăra s-a îndrăgostit de Hermes, şi fiindcă Pandocos a vrut să-1 ucidă pe zeu, care venise incognito în casa sa, Hermes, mai rapid decît el, 1-a omorît.
Palestrina sau **Praeneste** (lat. *Prae-neste, -is).* Cetate romană a cărei faimă în Antichitate se datora celebrului sanctuar al Fortunei Primigenia, poate cel mai mare din Italia (Polybios, 6.11), sediul unui oracol deosebit de

vechi şi venerat. Nu era împărat roman sau suveran străin care să nu recurgă la consultarea aşa-numitelor *sortes Praenestinae,* aflate în imensul complex templier amplasat pe colina cetăţii, bogat şi astăzi în vestigii monumentale; aici s-a descoperit un celebru mozaic înfă-ţişînd o scenă de pe Nil. întemeierea mitică a Palestrinei este evocată de Vergiliu *(Eneida,* 7.678 şi urm.): în Palestrina trăiau doi fraţi, menţionaţi printre zeii *indigetes,* şi o soră a acestora care, pe cînd stătea în preajma unui foc, a fost fecundată de o scînteie. Copilul astfel născut a fost abandonat lîngă templul lui Iupiter, unde a fost găsit de nişte fete care, văzîn-du-1 lîngă foc, l-au crezut fiul lui Vulcan. Fiindcă avea ochii foarte mici, poate ţinuţi întredeschişi pentru a se apăra de fum, a fost numit Caeculus. Ajuns adult, acesta a devenit tîlhar; lui îi era atribuită întemeierea cetăţii.

Palici (gr. riaXixot, -uiv ; lat. *Palici, -orum).* Divinităţi venerate în Sicilia, fraţi gemeni, fiii lui Zeus şi ai nimfei Thalia. înainte de a-i naşte, temîndu-se de mînia Herei, mama lor s-a rugat s-o înghită pămîntul, ceea ce s-a şi întîmplat; cînd i-a venit sorocul ea a adus pe lume doi gemeni, care s-au născut ieşind din pămînt. Erau veneraţi în împrejurimile Etnei, aproape de cetatea Palica.

Vergiliu *(Eneida,* 9.585) aminteşte un Palicus, la singular, căruia în vechime i se aduceau jertfe sîngeroase (umane), înlocuite ulterior de alte ofrande. Divinităţile erau puse în legătură cu aşa-numitul lac al Palicilor, caracterizat prin emanarea unei mari cantităţi de gaze naturale. Această proprietate a generat o uzanţă particulară : cei cărora li se aducea o acuzaţie oarecare se puteau supune unui fel de judecată divină, ducîndu-se în zona lacului şi declarîndu-şi nevinovăţia. Dată fiind toxicitatea exalaţiilor, se considera că aceia care se întorceau nevătămaţi de acolo fuseseră găsiţi nevinovaţi de către zei.

Palilia sau **Parilia** (lat. *Palilia* sau *Parilia).* Sărbători religioase celebrate la Roma pe 21 aprilie în onoarea zeiţei Pales. Numele lor deriva fie de la cel al zeiţei, fie de la verbul *părere,* „a naşte", cu referire la protecţia implorată zeiţei pentru fecunditatea turmelor. Potrivit tradiţiei legendare, data celebrării coincidea cu aceea a întemeierii Romei, iar anticii nu uitau să sublinieze legătura existentă între zeiţa păstoritului şi mediul pastoral în care era plasată legenda lui Romulus şi Remus (pentru care vezi Romulus). în timpul sărbătorilor, zeiţei i se ofereau copturi din diverse cereale şi libaţii cu vin nou. Se aprindeau mari focuri de paie, iar turmele erau puse să facă înconjurul flăcărilor, pentru a îndupleca zeiţa să le apere de atacurile lupilor, în timp ce păstorii săreau prin foc. Divinităţii îi era sacrificat un cal; păstorii sculptau în lemn daruri votive pe care le atîrnau apoi de crengile arborilor.

Palinurus (lat. *Palinurus, -i).* Cîrmaci al corăbiei lui Enea; a adormit la timonă şi a căzut în mare. De la el şi-a luat numele promontoriul din Campania căruia i se spune şi astăzi Capo Palinuro. Tragica sa poveste e reevocată de Vergiliu în cîntul 5 al *Eneidei.*

Palmier. Arbore venerat în Egiptul antic, unde era asociat zeiţei Hathor (marea vacă cerească, creatoarea universului şi a soarelui), palmierul este prezent şi în unele legende din mitologiile greacă şi romană. Despre Apollo se spunea că ar fi apărut pe lume în momentul în care mama sa, Leto sau Latona, ajunsă în insula Delos, a îmbrăţişat un palmier *(Imnul homeric către Apollo,* 115-118 ; Calimah, *Imn către Apollo,* 4). Un palmier era legat şi de mitul păsării Phoenix (vezi): acelaşi destin al morţii şi regenerării perpetue îl împărtăşea, pe lîngă pasărea mitică, un palmier care murea şi renăştea o dată cu aceasta (Pliniu, *Naturalis historia,* 13.42). Palmierul mai era şi simbolul victoriei. La Roma, Victoria era numită şi *dea palmaris,* iar învingătorii în concursuri şi bătălii primeau adesea în semn de cinstire ramuri de palmier; expresia italiană *palma della vittoria¡* „ramura de palmier a victoriei", aminteşte de acest străvechi obicei. Naşterea gemenilor Romulus şi Remus a fost precedată, potrivit lui Ovidiu, de un vis premonitoriu al mamei lor Rhea Silvia, care îi văzuse sub forma a doi palmieri foarte înalţi, cu ramurile ajungînd pînă la cer *{Fastele,* 3.1.).

Pambeotia (gr. TOC najifJoiujTia, -wv). Sărbători religioase din Beoţia, care erau celebrate în fiecare an de liga beoţiană la Coroneea, în sanctuarul închinat Atenei *Itonia.*

Pamfilos (gr. FlajjKpuXiijg, -ou; lat. *Pam-phylus, -i).* Erou eponim al tribului dorian al pamfilienilor, fiul lui Egimios şi soţul Orsobiei, fiica lui Deifontes.

Pamfos (gr. n<x;jL<pu)c;, -ou). Străvechi poet legendar grec amintit de Pausanias ca autor al acelor imnuri religioase (către Demetra, Poseidon, Eros, Artemis) pe care critica modernă le numeşte în mod convenţional „imnuri homerice". Anticii îl considerau anterior lui Homer.

Pan (gr. fldv, flavoe;; lat. *Pan, Panos, -is).* Zeu pastoral grec, considerat în general fiul lui Hermes şi venerat iniţial în Arca-dia; de aici cultul său s-a răspîndit în toată Grecia şi ulterior la Roma, unde a fost identificat cu zeul local Faunus (vezi). La Atena cultul lui a fost atestat, se pare, numai după lupta de la Maraton.

Divinitate a pădurilor şi a păşunilor, a turmelor şi a animalelor sălbatice, a păstorilor şi a vînătorilor, Pan era socotit inventa-torul naiului, flautul păstorilor, cu sunetele căruia înveselea creaturile pădurii şi acompania dansul nimfelor; se îndeletnicea cu muzica şi vînătoarea străbătînd văile Arcadiei, preferind singurătatea şi orele amiezii. Ca şi alte divinităţi ale pădurilor,

era temut de călători, cărora li se arăta uneori pe neaşteptate, îngrozindu-i. Teama bruscă, lipsită de o cauză vizibilă sau clar identificabilă, era pusă pe seama lui Pan şi numită „teamă panică" sau pur şi simplu „panică", termen rămas în uzul limbilor occidentale.

Figura originară a zeului arcadian a devenit mai complexă prin numeroasele legende legate de naşterea şi de iubirile sale. Euripide (în *Resos)* distingea două personaje Pan diferite; unul era fiul lui Zeus şi frate geamăn cu Arcaş, iar celălalt era fiul lui Cronos. Pan apărea adesea în cortegiul lui Dionysos, fie ca divinitate unică, fie fragmentat într-o serie de figuri minore, mici Pan sau *Paniskoi,* cu roluri şi înfăţişări foarte asemănătoare cu cele ale satirilor. Referitor la naşterea sa, este cunoscută tradiţia *(Imnul homeric către Hermes)* conform căreia Pan, fiul lui Her-mes şi al nimfei Driope, fusese abandonat imediat după naştere de mama sa, înspăi-mîntată la vederea trupului de ţap şi a chipului bărbos şi sălbatic. Hermes 1-a luat atunci şi,

înfăşîndu-1 într-o blană de iepure, 1-a dus în Olimp, unde 1-a arătat „tuturor" zeilor, care l-au felicitat; asonanta numelui zeului cu termenul grecesc flav, care înseamnă „tot", justifică etimologia populară. Caracterul falie şi aspectele uneori malefice ale zeului îşi au originea în poveştile despre iubirile sale, cele mai multe avînd drept obiect nimfe şi rămase în general neîmpărtăşite: ca să scape de el, Echo devenise doar un glas; altele, precum Sirinx şi Pitiş, pentru a-1 evita s-au transformat într-o trestie (din care Pan şi-a făcut naiul), respectiv într-un pin. Selene, Luna, a avut o soartă diferită: refuzînd să i se dea lui Pan, zeu al întunericului, a fost în cele din urmă sedusă de acesta, care se acoperise cu blana albă a unei oi (Vergiliu, *Oeorgicele,* 3.391). Pan a fost imortalizat în constelaţia Capricornului (vezi CONSTELAŢII ; vezi şi PENELOPA).

► *Epitete.* Egipan (Pan-ţap), Titanopan, Hermopan (de la numele respectivelor divinităţi al căror fiu era considerat de diferitele tradiţii).

► *Atribute.* Este reprezentat de obicei ca un bărbat cu picioare şi coarne de ţap, bărbos şi păros; uneori poartă o mantie scurtă şi ţine naiul, cîteodată şi alte instrumente
muzicale. Printre atributele sale poate figura şi broasca-ţestoasă, care îi era consacrată pe muntele Partenion (Pausanias, 8.54.7).

► *Răspîndirea cultului.* Pornind din Arcadia, cultul lui Pan a cunoscut o răspîndire notabilă în tot restul Greciei şi apoi în lumea romană. La Atena i-a fost consacrată o grotă pe Acropole; atestarea cultului în anul luptei de la Maraton se leagă de legenda potrivit căreia Pan i-ar fi sprijinit pe atenieni împotriva perşilor. Originea cultului la Atena şi a sărbătorilor în onoarea sa rezultă din relatarea lui Herodot: „Crainicul Filipide [...], pe muntele Partenion, dincolo de Tegeea, s-a trezit dintr-o dată cu Pan în faţă. După ce 1-a strigat cu glas tare pe nume, Pan i-a poruncit să-i întrebe pe atenieni din ce pricină nu-i arătau nici un fel de cinstire lui, care era binevoitor cu atenienii şi în multe rînduri le-a fost de folos iar în multe altele le-ar fi putut fi. Iar atenienii, cînd se statorniciseră de-acum, socotind adevărate aceste spuse i-au ridicat la poalele Acropolei un altar lui Pan şi urmînd acelei vestiri caută să-1 îmbuneze în fiecare an cu ofrande şi alergări cu torţe".

► *Prezenţe în literatura antică.* întîmplările legate de naşterea lui Pan sînt evocate în *Imnul homeric către Hermes* ; la genealogia sa face referire şi Euripide, în *Resos.* Este amintit frecvent de poeţii greci şi latini; Ovidiu *(Metamorfoze,* 1, 11, 14) şi Vergiliu relatează întîmplări privitoare la iubirile sale.

► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* O reevocare a figurii lui Pan apare în romanul fantastic *Urciorul de aur* al lui J. Stephens, scriitorul irlandez prieten al lui Joyce. O lectură în cheie creştină este oferită de Elisabeth Langgässer în culegerea de versuri *Metamorfoze.* De asemenea, aşa cum am subliniat, de la numele lui Pan derivă adjectivul „panic" şi sub-stantivul „panică", legate de sensul spaimei inexplicabile care potrivit anticilor era provocată de apariţia zeului.

► *Iconografie.* Reprezentările zeului sînt frecvente în arta antică greacă şi romană; ele tind uneori să se confunde cu cele ale lui Faunus, în lumea romană, şi cu ale satirilor şi silenilor, cu care se suprapun uneori figurile amintiţilor *Paniskoi.* Pre-zent în ceramica greacă, Pan a fost reprodus şi în sculpturile unor autori celebri,

din care s-au păstrat cu precădere copii datînd din epoca elenistică şi romană. Este cunoscută o statuie a lui Policlet, al cărei original s-a pierdut; dintre grupurile statuare apărute în epoca elenistică, multe devenite celebre şi deseori imitate în scop decorativ, se evidenţiază Pan scoţîndu-i un spin unui satir (Vatican); Afrodita şi Pan, din Delos, Atena (Muzeul Naţional). Subiectul a fost reprodus şi în picturile din oraşele vezuviene.

Panaceea (gr. flavaxeia, *-aq*; lat. *Pana-cea, -ae).* Fiica lui Asclepios şi a Lampetiei (sau a EPIONEI, vezi) şi sora lui Iaso, Mahaon, Podalirios şi a Higeei. Era venerată ca zeiţă a vindecării universale (aceasta este semnificaţia numelui său) şi în special a vindecării obţinute cu ajutorul leacurilor pe bază de plante. Numele ei s-a păstrat în limbile moderne (în româneşte în forma *panaceu* - n.t.), indicînd un remediu pentru toate tipurile de boli.

Panacris (gr. *navaxpCq, -ti>og).* Numele uneia dintre albinele mitice cu mierea cărora a fost hrănit Zeus în copilărie (vezi ALBINĂ).

Panatenee (gr. rd navotflfjvoua; lat. *Pana-thenaica, -orum).* Sărbători religioase care se ţineau la Atena în onoarea zeiţei ocrotitoare a cetăţii, Atena *Polias,* în luna de vară Hecatombeon (iulie-august; vezi CALENDAR). Se spune că ar fi fost iniţiate de Tezeu, o dată cu reformele administrative şi legislative aduse Atenei, sau de Erehteu, considerat totodată inventatorul cvadrigei şi al carului cu care a participat cel dintîi la întrecerile ce caracterizau sărbătoarea. Numite iniţial Atenee şi rezervate exclusiv locuitorilor Atenei, au devenit ulterior Panatenee, incluzîndu-i pe locuitorii din împrejurimile cetăţii şi din diversele deme atice. începînd din anul 566 î.Hr. se diferenţiază Micile şi Marile Panatenee. Micile Panatenee se desfăşurau în fiecare an în zilele 27 şi 28 ale lunii Hecatombeon, cuprinzînd jocuri atletice şi o cursă cu torţe, şi erau suspendate doar o dată la patru ani, cînd se sărbătoreau Marile Panatenee. Acestea din urmă, cvadrienale şi cu o durată de nouă zile, reprezentau sărbătoarea cea mai importantă a cetăţii. Ţineau din ziua 21 pînă în 29 ale lunii; în primele trei zile se disputau marile întreceri, con-
stituite din concursuri muzicale, atletice şi ecvestre. Cîştigătorii concursurilor erau premiaţi cu amfore mari (aşa-numitele amfore panatenaice) pline cu ulei extras din măslinii sacri ai zeiţei. Urmau apoi micile întreceri, cuprinzînd dansuri cu arme şi un concurs de ştafetă cu torţe *(lampade-dromii),* ce se prelungea cu o petrecere care dura toată noaptea. Apogeul sărbătorii era reprezentat de grandioasa

procesiune solemnă în cursul căreia era adus pe Acropole peplu] Atenei, țesut şi brodat de *ergastinai,* tinere nobile din Atena care zugrăviseră pe el faptele de vitejie ale zeiței, dar şi pe cele mai demne de luat în seamă ale cetățenilor atenieni. Procesiunea, la care participa tot poporul, pornea din Cera-micos şi străbătea drumul Pireului, pentru a ajunge în cele din urmă la Acropole. Sărbătorile se încheiau cu sacrificarea a peste o sută de oi şi vite ce fuseseră aduse la altarul zeiței în timpul procesiunii şi a căror carne era apoi împărțită cetățenilor; de asemenea, avea loc o regată în onoarea lui Poseidon, care pornea din Pireu şi ajungea probabil la capul Sunion.
► *Iconografie.* Cea mai cunoscută reprezentare figurată a Panateneelor, care prezintă în detaliu desfăşurarea acestora şi în special a procesiunii, o constituie friza Parte-nonului de pe Acropola ateniană, operă a lui Fidias. Sînt indicate aici cu minuțiozitate diversele grupuri de cetățeni care participă la procesiune, distinse pe vîrste, ranguri, funcții; este reprodusă, de asemenea, scena încredințării peplului brodat şi țesut pentru zeița Atena. Procesiunea este imaginată desfăşurîndu-se în prezența zeilor din Olimp şi asumă — în contextul proiectului decorativ al Partenonului şi al celui politic mai larg al lui Pericle, promotorul acestei opere - o importantă funcție de celebrare a poporului atenian. Pana-teneele constituie unul dintre rarele evenimente din viața reală a cetății care au fost reprezentate vreodată într-un loc important precum friza unui templu, în întreaga artă a epocii clasice greceşti. în plus, aceste sărbători au favorizat o producție abundentă de amfore atice cu figuri negre -amforele panatenaice -, neschimbate de-a lungul timpului şi descoperite în locuri foarte îndepărtate unele de altele, atestînd proveniența disparată a atleților care participau la întreceri.

Pancration (gr. flaf xpatiov, -ou; lat. *pan-cration* sau*pancratium, -ii).* Tip de confruntare sportivă reprezentînd o combinație de trîntă şi pugilat. în Grecia adversarii se înfruntau cu mîinile goale, spre deosebire de lumea romană, unde se foloseau mănuşi speciale, din care ieşeau vîrfuri metalice. Jocul era considerat o invenție a lui Hera-cle, avîndu-şi originea în lupta eroului cu leul din Nemeea; cei care învingeau în ambele probe - trîntă şi pancration - erau numiți „urmaşi ai lui Heracle". Conform altei tradiții, la originea competiției ar sta lupta lui Tezeu împotriva Minotaurului. Scopul întrecerii era acela de a-1 face pe adversar să se predea ; arbitrii vegheau să nu se comită nereguli; de pildă, nu se permitea muşcarea sau înfigerea degetelor în ochii adversarului, interdicții ce dau măsura durității acestor confruntări. întrecerile olimpice includeau de obicei concursuri de pancration (vezi OLIMPIADE).
Pancratis (gr. FlaYxpaTig, -iSog). Fiica lui Aloeu şi a Ifimediei şi sora Aloizilor. Dedicată cultului lui Dionysos, a fost răpită de tracii din Naxos şi disputată de răpitori datorită frumuseții sale. Eliberată de frații ei, care erau înzestrați cu o forță ieşită din comun (vezi ALOIZI), a murit la scurt timp după aceea.
► *Prezențe în literatura antică.* Partenios din Niceea, *Erotikă pathemata,* **19.**
Pandareos (gr. FlavSapeog, -eou; lat. *Pandareus, -i).* Fiul Meropei, originar din Milet; fiicele sale au fost răpite de harpii *(Odiseea,* 20.66). Potrivit unei tradiții, Pandareos a furat un cîine de aur ce îi aparținea lui Zeus, dîndu-i-1 apoi în păstrare lui Tantal; acesta însă 1-a trădat, iar Zeus 1-a pedepsit împietrindu-1. Mitul ne-a parvenit din izvoare tîrzii (Antoninus Liberales) şi prezintă diverse variante: cîinele de aur este legat într-un fel sau altul de copilăria lui Zeus în Creta, în peştera de pe muntele Ida, unde i-a fost paznic ; rolul lui Tantal se confundă uneori cu cel al lui Pandareos, în una dintre versiuni Tantal fiind cel transformat în stîncă. Răpirea fiicelor sale de către harpii este, după unele surse, o consecință a uciderii lui Pandareos de către Zeus, care le-a lăsat orfane.
> *Prezențe în literatura antică. Odiseea,* 19.518 şi 20.66 şi urm.; Pausanias, 10.30.1 şi urm.; Antoninus Liberales, *Transforma-tiones,* 36.
Pandaros (gr. navSapow, -ou; lat. *Panda-rus, -l).* 1) Erou lician, arcaş în oastea tro-iană în timpul asediului Troiei. L-a rănit cu o săgeată pe Menelaos. A fost răpus de Diomede.
2) Fiul lui Alcanor şi fratele geamăn al lui Bitias; unul dintre însoțitorii lui Enea. A fost ucis de Turnus.
Pandemios (gr. navSfjjJLioc,, -ou). „Al întregului popor", „al tuturor". Epitet prin care sînt indicați uneori Eros şi Afrodita. Platon îl foloseşte în *Banchetul* cu referire la Afrodita ca zeiță a dragostei senzuale, mai instinctivă şi de calitate inferioară, care se distinge de iubirea celestă, ideală, pusă sub protecția Afroditei *Urania.*
Pandia (gr. navSfri, -T]C/ şi ndvSia, -OJV [ia]). Potrivit unui filon al tradiției, grecii o numeau astfel pe fiica născută din iubirea lui Zeus cu Selene *(Imnul homeric către Selene,* 15). Numele indică însă şi o sărbătoare religioasă atestată doar în cetatea Atenei, o „sărbătoare a întregului popor în cinstea lui Zeus", deci o sărbătoare a unității naționale. Celebrată în fiecare an în ziua 14 a lunii Elafebolion, corespunzînd lunii pline, aceasta a luat probabil locul unei celebrări anterioare a Lunii, a cărei fiică este considerată Pandia, cînd nu e de-a dreptul identificată cu ea.
Pandion (gr. ricxvfiiwv, -ovoc;; lat. *Pandion, ■onis).* 1) Rege al Atenei; era fiul lui Erih-tonios şi tatăl Procnei şi al Filomelei. Pentru detalii vezi TEREU.
2) Rege al Atenei ca şi precedentul, era fiul lui Cecrops. Constrîns să părăsească cetatea, s-a refugiat la Megara, al cărei rege a devenit. A fost tatăl lui Egeu şi al lui Licos.

Pandora (gr. flavSuipa, -ac;; lat. *Pandora, -ae).* „Cea plină de daruri", „cea care dăruieşte totul", Pandora a fost prima femeie şi strămoaşa sexului feminin al speciei umane. Hefaistos a creat-o din pămînt la porunca lui Zeus, mînios pentru că Pro-meteu furase focul de la zei şi îl dăruise muritorilor: ca să-i pedepsească pe oameni,

Zeus i-a cerut lui Hefaistos să făurească o fiinţă splendidă, o femeie căreia toţi zeii au fost chemaţi apoi să-i dăruiască însuşiri deosebite: Afrodita a făcut-o încîntă-toare, Atena a învăţat-o meşteşugul ţeserii, Hermes i-a dat şiretenia şi făţărnicia (vezi şi CREAŢIE). Cînd a fost gata, îmbrăcată în veşminte strălucitoare, purtînd pe cap un văl şi deasupra o coroană pe care Hefaistos însuşi închipuise felurite animale, Pandora a fost trimisă pe pămînt, la regele Epime-teu, fratele lui Prometeu. Epimeteu a rămas vrăjit şi a primit imediat darul, uitînd că Prometeu îi interzisese să accepte orice ar fi venit de la zei, de teamă că aceştia ar fi putut trimite ceva dăunător oamenilor. Prea tîrziu a înţeles Epimeteu greşeala făcută : Pandora adusese cu ea un vas mare, în care se aflau toate relele ce pot atinge un muritor, iar cînd a ajuns la Epimeteu i-a ridicat capacul: dinăuntru au ieşit toate nenorocirile, răspîndindu-se în lume. Doar speranţa a rămas închisă în vas, pe care Pandora, din porunca lui Zeus, s-a grăbit să-1 închidă. O variantă tîrzie a mitului susţinea, dimpotrivă, că acea cutie a Pandorei conţinea toate binecuvîntările cerului, care le-ar fi fost destinate oamenilor dacă Pandora nu le-ar fi lăsat să scape ridicînd capacul.

Atît varianta mai veche şi tradiţională a mitului, anterioară cu siguranţă lui He-siod - chiar dacă de la acesta *(Teogonia,* 567 şi urm., *Munci şi zile,* 53 şi urm.) ne-a parvenit prima sa relatare completă -, cît şi aceea mai recentă văd în femeie sursa irezistibilă, îmbietoare dar incontrolabilă, a tuturor nenorocirilor omeneşti. Dincolo de interpretările propuse mitului Pandorei în raport cu presupusa misoginie a lui Hesiod (dar Hesiod a preluat cu siguranţă povestea din surse mai vechi), este interesant de semnalat că numele Pandorei este şi un epitet al pămîntului; Pandora este la rîndul ei făcută din pămînt, şi nu lipsesc mărturiile iconografice în care aceasta este reprezentată ieşind chiar din pămînt.

Dacă între Pandora şi zeiţa Terra există o legătură evidentă (un alt epitet al său este Anesidora, „cea care face să răsară darurile din adîncuri", adică zeiţa care asigură fertilitatea pămîntului), originea sa ca operă a lui Hefaistos îi conferă în acelaşi timp caracterul de produs al artei şi al activităţii unui demiurg (care în unele versiuni ale mitului nu este Hefaistos -sau nu numai el -, ci poate fi Prometeu, sau Epimeteu, sau vreun satir ori silen).

► *Epitete.* Pandora poate fi considerat, aşa cum s-a văzut, un epitet al pămîntului; interpretării mai frecvente a numelui — cea plină de daruri - i se opune etimologia propusă de Hesiod - darul tuturor zeilor —, care este totuşi mai rar adoptată. Anesidora este epitetul care o însoţeşte într-o veche reprezentare pe un vas pictat.

► *Atribute.* Sînt cele amintite de versurile lui Hesiod: vălul de pe cap, drapajul bogat, coroana lui Hefaistos, cingătoarea Atenei şi, fireşte, vasul, „cutia".

► *Prezenţe în literatura antică.* Sursa principală este Hesiod: *Teogonia, Munci şi zile.* Cutia Pandorei din povestirea mitică a devenit proverbială şi în literaturile moderne occidentale.

► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* Cea mai celebră reevocare a mitului este cea a lui F. Wedekind din *Cutia Pandorei,* dramă transpusă muzical de A. Berg sub titlul *Lulu.* Goethe şi-a intitulat *Pandora* o piesă neterminată.

► *Iconografie.* în reprezentări - cu precădere pe vase pictate - Pandora este înfăţişată ieşind din pămînt, potrivit temei tipice a *anodos-ului* forţelor htoniene şi a fecundităţii.

Pandoros (gr. flavSojpog, -ou). Fiul lui Erehteu şi al Praxiteei, considerat întemeietorul cetăţii Chalcis din Eubeea (Apollo-dor, *Biblioteca,* 3.15.1).

Pandrosos (gr. riavSpoo-oc;, -ou; lat. *Pandrosos, -i).* Una dintre fiicele lui Cecrops, sora Hersei şi a lui Aglauros. Numele se traduce prin „cea stropită de rouă". Pentru detalii vezi AGLAURIDE.

Pangeos (gr. naYŢcuoc;, -ou). Erou grec din Tracia, eponim al muntelui Pangeos. Pentru că şi-a violat, fără să ştie, propria fiică, s-a sinucis pe muntele care i-a luat numele, străpungîndu-se cu propria spadă.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit de Pseudo-Plutarh în *De fluminibus,* 3.2.

Panides (gr. flavifi-ris, -ou). Rege al cetăţii Chalcis din insula Eubeea, judecător în legendara confruntare dintre Homer şi Hesiod. Se povesteşte că cei doi poeţi greci

ar fi participat la concursurile de poezie din cadrul jocurilor funebre în onoarea lui Amfidamas, fratele lui Panides. Solicitat să le fie arbitru, Panides 1-a preferat pe Hesiod, considerînd că poezia sa, slăvind truda şi muncile cîmpului, era mult mai utilă decît cea a lui Homer, care glorifica războiul. Publicul nu a fost însă deloc de acord cu judecata sa, iar de la acel episod expresia Judecata lui Panides" a devenit proverbială în limba greacă, indicînd o opinie ce dovedeşte lipaă de gust.

► *Prezenţe în literatura antică.* Informaţiile asupra confruntării dintre cei doi poeţi ne-au fost transmise prin scrierea intitulată chiar *întrecerea dintre Homer şi Hesiod.* Alte informaţii sînt furnizate de Plutarh *(Mora-lia,* 153e-f).

Pannychis (gr. nawux^C, *-CSog).* Termen ce indica în Grecia o veghe nocturnă care avea loc în timpul principalelor sărbători religioase. Exemple de acest fel sînt atestate în cadrul Misterelor Eleusine şi al Panateneelor.

Panope (gr. navoirn, *-r\<;*; lat. *Panope, -es* sau *Panopaea, -ae).* Nimfă marină; era fiica lui Nereu şi a oceanidei Doris.

Panopeu (gr. flavoiteug, -ewţ; lat. *Pano-peus, -eos* sau *-ei).* Erou grec, fiul lui Focos; 1-a însoţit pe Amfitrion în expediţia împotriva teleboilor; a participat la vînarea mistreţului din Calidon.

Panoptes (gr. navoTTTTjg, -ou). Termen grecesc semnificînd „care vede tot". Este un epitet al lui Zeus, dar şi al lui Argos, numit „cel cu o mie de ochi".

Panteon (gr. n<xv#eov sauriav-freiov fiepov]; lat. *Pantheum, -i).* Termen de origine grecească avînd sensul de templu închinat tuturor zeilor. Deşi un edificiu cu o atare destinaţie exista şi la Atena, cel mai celebru este fără îndoială cel din Roma, construit între 27 şi 25 î.Hr. de ginerele lui Augustus, Agrippa, şi restaurat în epoca lui Hadrian în forma vizibilă şi astăzi. în pofida numelui, a fost conceput ca sanctuar dinastic al familiei imperiale a lui Augustus: în interiorul său se aflau statuile divinităţilor dinastice ale familiei imperiale - Marte, Venus şi divinul Iulius.

Panteră. Confundată uneori în mitologie cu tigrul sau cu leopardul, pantera, potrivit lui Aristotel, Pliniu şi Aelianus, se bucura de faima unei relative blîndeţi faţă de celelalte animale ; se credea că ucide cu ajutorul parfumului dulce pe care îl emană corpul său, capabil să atragă toate animalele cu excepţia dragonului. Cruzimea şi curajul ei sînt amintite de Homer *(Iliada,* 13.103 ; 17.20; 21.573 şi urm.). Mitologia o asociază cultului lui Dionysos, care, potrivit unei povestiri relatate de Pseudo-Plutarh în *De fluminibus,* s-ar fi îndrăgostit de nimfa Alfesibeea şi, nereuşind să o cucerească, s-ar fi transformat într-o fiară (mai precis, sursa vorbeşte de un tigru) pentru a o înspăi-mînta. Panterele trăgeau carul triumfal cu care Dionysos a călătorit din Tracia în India; de asemenea, menadele, care fac parte din cortegiul zeului, apar frecvent în iconografie călare pe pantere.

Pantus (gr. riavflouc;, -ou; lat. *Panthous, -us* sau *Panthus, -us).* Preot al lui Apollo de la Troia; era fiul lui Otris (de unde patronimul Otriadul pe care i-1 atribuie Vergiliu) şi tatăl lui Euforbos.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit în *Iliada* (3.146 ; 15.521-522) şi în *Eneida* (2.318 şi urm.).

Paposilenos (gr. ncnnrocriXrivog, -oti). Numele bătrînului silen care s-a ocupat de educaţia lui Dionysos. Vezi SILEN.

Paradis, vezi CÎMPIILE ELIZEE, INSULELE FERICIŢILOR şi LUMEA DE DINCOLO.

Paralos (gr. flapocXog, -ou). Erou grec căruia îi era atribuită, la Atena, inventarea navelor de război. în cinstea sa, trirema oficială a Atenei era numită *Paralia.*

Parasios (gr. riappcuxioc;, -ou). 1) Protagonistul unei legende greceşti tîrzii ce pare să o calchieze în detalii pe cea a lui Romulus şi Remus. Fiul nimfei Filonome şi frate geamăn al lui Licastos, se născuse din iubirea mamei sale cu Ares; temîndu-se de mînia tatălui ei Nictimos, Filonome şi-a abandonat nou-născuţii pe muntele Erimant; aceştia, alăptaţi de o lupoaică, au reuşit să supravieţuiască, fiind adoptaţi apoi de un păstor pe nume Tilifos. Mai tîrziu, cei doi tineri şi-au aflat adevărata poveste şi au luat în stăpînire Arcadia. Alte versiuni ale mitului îl considerau pe Parasios fiul lui Licaon sau al lui Zeus şi tatăl lui Arcaş, eroul eponim al

Arcadiei. îi era atribuită întemeierea cetăţii arcadiene Parasia.

► *Prezenţe în literatura antică.* Legenda este relatată de Plutarh *(Moralia,* 314e-f).

2) Epitet al lui Apollo, derivat de la numele cetăţii Parasia din Arcadia.

Parce, vezi MOIRE şi DESTIN.

Parebios (gr. flapatpioc;, -ou). Erou trac din Bosfor. Tatăl său se făcuse vinovat de un sacrilegiu, doborînd un pin consacrat hamadriadelor (vezi NIMFE) ; acestea i-au pedepsit întreaga familie aruncînd-o în sărăcie. Parebios a aflat de la Fineu, mitic prezicător trac (vezi FINEU, 2), cum să cîştige bunăvoinţa nimfelor, ridicîndu-le un altar şi aducîndu-le jertfe, iar de atunci a devenit un discipol fidel al lui Fineu.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit de Apollonios din Rodos în *Argonauticele.*

Parentalia (lat. *Parentalia).* Sărbători religioase care se desfăşurau în fiecare an la Roma între 13 şi 21 februarie. Erau legate de FERALIA (vezi) şi destinate comemorării rudelor defuncte. In amintirea străbunilor se ofereau daruri modeste, de pildă cununi de flori şi făină de alac. Pe durata sărbătorii templele erau închise iar activităţile principale erau întrerupte, în-trucît zilele respective erau considerate de rău augur.

Parentatio (lat. *parentatio, -onis).* Ceremonii religioase romane desfăşurate pentru comemorarea unui defunct în fiecare an de ziua morţii sale.

Paria (gr. flapefa, -ag). Numele unei nimfe iubite de regele cretan Minos, de la care a avut patru fii: Eurimedon, Nefalion, Chrises şi Filolaos.

► *Prezenţe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 3.1.2.

Parilia, vezi PALILIA.

Paris (gr. flapig, -1605; lat. *Paris, -idiş).* Al doilea fiu al regelui troian Priam şi al soţiei sale Hecuba, numit şi Alexandru, înainte de a-1 naşte, Hecuba a avut un vis cu privire la el, care îl punea în legătură cu un mare incendiu ce avea să distrugă întreaga cetate. Pentru a evita consecinţele nefaste ale prezicerii, părinţii au hotărît să abandoneze nou-născutul pe muntele Ida, unde acesta a fost alăptat de o ursoaică (Apollodor); micuţul a fost găsit apoi de un păstor, care 1-a crescut şi i-a pus numele Paris (Hyginus, *Fabule,* 91). Ajuns adult, Paris a dovedit calităţi puţin obişnuite, distingîndu-se mai ales în apărarea turmelor ce îi erau încredinţate. Descoperindu-şi din întîmplare originea nobilă, s-a înfăţişat regelui Priam, care 1-a primit cu bucurie şi 1-a recunoscut drept fiu al său. între timp numele lui fusese deja schimbat în Alexandru, „apărătorul oamenilor". Recunoaşterea sa ca membru al casei regale este legată de povestea unui tăuraş de care se ataşase şi pe care Priam îl alesese drept premiu pentru cîştigătorul unei serii de jocuri funebre; Paris s-a prezentat la curte pentru a participa la întrecere, cîştigînd toate probele şi dezvăluindu-şi astfel adevărata origine.

De activitatea sa de păstor pe muntele Ida se leagă şi celebrul episod al judecăţii lui Paris *(Iliada,* 24.25-30). Potrivit legendei, în timpul nunţii lui Peleu cu Thetis a izbucnit mînia lui Eris, zeiţa discordiei, pentru că dintre toţi zeii numai ea nu fusese invitată la ceremonie. Furioasă, ca să se răzbune, a aruncat în mijlocul nuntaşilor un măr de aur pe care era scris „celei mai frumoase". Hera, Afrodita şi Atena au început de îndată să şi-1 dispute, pretin-zînd fiecare că ea este cea căreia i se cuvine. Cearta s-a înteţit, astfel că Zeus i-a poruncit lui Hermes să le ducă pe zeiţe pe muntele Ida şi să-i încredinţeze sarcina judecării acestei pricini păstorului Paris.

Hera, Atena şi Afrodita i s-au arătat tînă-rului; fiecare dintre ele îi aducea dovezi ale propriei frumuseţi, făcîndu-i totodată promisiuni ispititoare spre a-i influenţa judecata: Hera s-a oferit să-1 facă stăpîn peste întreaga Asie; Atena i-a promis faima şi gloria pe cîmpurile de luptă, iar Afrodita i-a făgăduit mîna celei mai frumoase dintre femei. Alegerea lui Paris s-a oprit asupra Afroditei, căreia i-a dat mărul discordiei.

Această alegere a avut urmări cruciale asupra istoriei cetăţii sale şi a Greciei; ea a provocat ura atroce a Herei şi Atenei

împotriva Troiei, ducînd în cele din urmă la distrugerea cetății de către ostile grecești.
între timp, Paris, care se căsătorise înainte cu Enone, fiica zeului fluvial

Cebren, a pornit spre Grecia sub protecția Afroditei şi s-a oprit în regatul lui Mene-laos, în Sparta, unde a fost întîmpinat şi găzduit cu bucurie ; aici s-a îndrăgostit de Elena, soția lui Menelaos, pe care a răpit-o *{Iliada,* 3.443 şi urm.). Elena era, într-adevăr, cea mai frumoasă dintre femei: promisiunea Afroditei se împlinea.
Printre admiratorii şi pretendenții la mîna Elenei dinaintea căsătoriei sale cu Menelaos se număraseră însă toți marii eroi greci; după răpirea acesteia, ei au hotărît să-1 răzbune pe Menelaos şi să li se alăture lui şi lui Agamemnon într-o expediție exemplară împotriva fiului regelui troian, ca s-o aducă înapoi pe Elena şi să pedepsească insolența răpitorului. Astfel a izbucnit războiul troian (pentru alte detalii vezi AGAMEMNON).
în timpul asediului Troiei, Paris s-a luptat cu Menelaos în fața zidurilor cetății şi a fost înfrînt: era gata să fie răpus, dar a fost salvat de Afrodita, care 1-a ascuns vederii eroului grec *{.Iliada,* 3.67 şi urm., 340 şi urm.). Se spunea că l-ar fi ucis pe Ahile cu o săgeată otrăvită sau, potrivit altei versiuni, printr-o înşelătorie (vezi AHILE).
La căderea Troiei, Paris a fost lovit de Filoctet cu una dintre săgețile lui Heracle. Rănit, s-a întors la cea dintîi soție, multă vreme uitată, Enone. Aceasta a refuzat însă să-1 ajute, iar Paris a murit. Pradă remuşcărilor, Enone s-a sinucis.
► *Răspîndirea cultului.* Era venerat împreună cu Elena la Terapne, în Lacoma, riturile incluzînd şi un gen de hierogamie.
► *Prezențe în literatura antică.* Acțiunile lui Paris constituie cauza primă a războiului troian, figura lui fiind prin urmare foarte proeminentă în *Iliada* (unde se face referire şi la celebra judecată) şi sugerată în *Odiseea,* în care se vorbeşte în treacăt şi despre moartea sa. Povestea lui trebuie să fi fost abordată ulterior în *Cipriile* şi în *Mica Iliada,* unde tema morții era tratată mai amplu. Figura lui Paris se evidențiază puternic în poezia tragică, prin *Alexandros* de Sofocle, tragedia omonimă a lui Euripide şi *Chrises,* dramă satirică a lui Sofocle; există, de asemenea, o scriere intitulată *Dionysalexandros,* aparținîndu-i lui Crati-nos. Povestea visului premonitoriu al Hecubei este în schimb de origine mai recentă (Hyginus).
► *Prezențe în literatura modernă şi contemporană.* Atît episodul judecății lui Paris,
cît şi cel al răpirii Elenei au constituit importante surse de inspirație şi în perioada ulterioară epocii clasice. Paris îşi face frecvent apariția, de la *Faust* al lui Goethe pînă la *Război cu Troia nu se face* de J. Giraudoux; o piesă intitulată *Paris şi Enone* i se datorează lui Lawrence Binyon ; .judecata lui Paris" a devenit expresie proverbială. Pentru alte reluări ale mitului vezi şi ELENA.
> *Iconografie.* Imaginea lui Paris apare frecvent pînă în epoca romană tîraic pe vase, reliefuri, picturi. Este prezentată pe cunoscutul *oinochoe* Chigi, pe Cufărul lui Cipselos; abandonarea sa pe muntele Ida a fost zugrăvită pe diverse urne şi oglinzi etrusce. Ipoteze sugestive, toate însă de verificat, sînt cele care îl identifică rînd pe rînd cu arcaşul de pe frontonul vestic al templului din Egina, cu Adolescentul Lansdowne, Ares Borghese; Perseu din Anticitera, Ares de la-Vila Medici. Judecata lui Paris este reprezentată în numeroase opere de artă executate în fildeş, bronz, ceramică, geme, ca şi în picturile din Pompei.
Parnas (gr. *n<xpv<xaa6<;,* -ou; lat. *Par-nassus, -i).* Lanț muntos din Grecia, care se întinde de-a lungul Doridei şi Focidei în direcția sud-est pînă la golful Corint. în Antichitate numele se referea de obicei la porțiunea cea mai înaltă a lanțului, situată la mică distanță de Delfi şi culminînd cu cele două vîrfuri numite Titoreea şi Lico-reea. Este reținut în mitologie ca muntele consacrat lui Apollo şi muzelor şi ca inspirator al poeților şi muzicienilor. Pe culmea Licoreea se afla peştera Coricos, de la numele căreia muzele primesc uneori apelativul de nimfe coriciene; din Parnas izvora, nu departe de sanctuarul lui Apollo din Delfi, şi celebra Castalia, în care Pythia săvîrşea abluțiunile înainte de a profeți. Parnasul îi era consacrat şi lui Dionysos; în fine, la poalele sale, în valea Plisto, Oedip şi-a ucis propriul tată, pe Laios.
Parnaside (gr. napvacKcrXSee;, -wv; lat. *Parnasides, -um).* Epitet prin care sînt indicate uneori muzele, ca locuitoare ale muntelui Parnas.
Partenion (gr. Flap^eviov, -ou; lat. *Par-thenius, -ii).* Munte din Grecia, situat în Pelopones, între Arcadia şi Argolida. în mitologie reprezintă locul abandonării

micului Telefos, alăptat aici de o ciută, sau al abandonării Atalantei, găsită şi adoptată de nişte păstori; muntele era şi reşedința lui Pan.
Partenon (gr. flocptfevwv, -oivog). Numele templului ridicat pe Acropole în cinstea zeiței Atena *Partenos* („fecioara"), ocrotitoare a cetății. Construit de cei mai mari artişti din epoca lui Pericle (Ictinos, Cali-crat, Carpion) sub îndrumarea lui Fidias, a devenit simbolul cetății ateniene şi al grecității clasice; aici se afla splendida statuie criselefantină (din aur şi fildeş) a zeiței, operă a lui Fidias. Templul era decorat cu sculpturi din marmură pentelică, cu adaosuri de bronz şi pictate, ce constituiau o veritabilă *summa* a principalelor mituri ale Aticii: pe frontoanele sale erau înfățişate

naşterea Atenei şi disputa dintre Atena şi Poseidon pentru întîietatea religioasă asupra Aticii; pe cele 92 de me-tope — o amazonomahie, o gigantomahie, o centauromahie şi episoade din unele mituri atice; pe friza lungă de 160 metri -procesiunea Panatene'elor asistată de adunarea zeilor. Dincolo de extraordinara sa valoare artistică, Partenonul reprezintă în ansamblu un repertoriu excepţional de ilustrări ale mitologiei antice. Valoarea sa religioasă este de asemenea fundamentală, întrucît templul constituia ținta cortegiului ce străbătea Calea Sacră a Atenei cu prilejul Panateneelor, ajungînd pe Acropole şi aducînd ofrande zeiței, printre care şi peplul sacru confecţionat special pentru Atena.
Partenope (gr. n<xp#ev6irn, *-r]q*; lat. *Parthenope, -es).* Numele uneia dintre SIRENE (vezi). O legendă tîrzie povesteşte că, atunci cînd Ulise s-a dovedit insensibil la cîntecele lor, Partenope şi surorile ei s-au aruncat în mare, cuprinse de disperare. Trupul sirenei a fost adus la țărm şi a fost îngropat într-un loc în apropierea căruia s-a ridicat cetatea ce i-a luat numele, Partenope, actualul Napoli. Strabon afirmă că în vremea sa putea fi încă admirat în cetate monumentul închinat sirenei, în cinstea căreia, urmînd sfatul unui oracol, se organizau jocuri atletice (Strabon, 5.246). Potrivit lui Filargirios *(ad Georg.,* 4.564), ceremoniile religioase aveau altă origine: cetatea ar fi fost întemeiată de cumani pe locul mormîntului Partenopei, dar foarte curînd aceştia au hotărît să o distrugă, pentru că datorită prosperităţii ei devenise o concurență de temut. Cînd au nimicit-o însă, au fost loviți de o teri-bilă epidemie, iar oracolul le-a sugerat să reconstruiască cetatea (care a primit numele *Neapolis,* „cetatea nouă"), instituind ceremonii religioase în onoarea sirenei.
► *Iconografie.* Capul Partenopei era reprodus pe primele monede din Napoli.
Partenopeos (gr. nap-frevoitcuoţ, -ou; lat. *Parthenopaeus, -i).* Fiul lui Meleagru şi al Atalantei, a fost unul dintre eroii care au pornit împotriva Tebei (pentru detalii vezi ADRAST).
Partenos (gr. ricxptfevoe;, -ou). 1) Fiica lui Stafilos şi a Chrisotemidei şi soră cu Reo şi Molpadia. Pentru detaliile mitului vezi MOLPADIA.
2) Eroină greacă transformată în constelația Fecioarei. Este considerată uneori fiica lui Apollo şi a Chrisotemidei, alteori a lui Zeus şi Temis sau a lui Astreos şi a Himerei, ori a lui Icarios.
Parură. Modul în care sînt reprezentate părul şi acoperămînturile personajelor mitologice în artele figurative constituie un element important ce ajută la recunoaşterea acestora. Zeii, la fel ca şi numeroşi eroi au o pieptănătură şi un acoperămînt caracteristic, care permite distingerea lor. în arta minoică, o frumoasă coroană prevăzută cu turnuri apare pe capul aşa--numitei „zeițe a şerpilor". O coroană mai simplă, de frunze împletite, apare pe capetele participanților la sacrificiul de pe sarcofagul pictat de la Haghia Triada (Creta), în picturile din insula Thera (Santorini), încă din epoca minoică, zeițele sau preo-tesele sînt înfățișate cu capul ras sau cu plete, în funcție de vîrstă: părul tăiat pare să corespundă tinereții. în epoca geometrică şi orientalizantă începe să se afirme, inclusiv în micile bronzuri de factură artizanală, o tratare puternic stilizată: părul devine o calotă compactă, împărțită în paliere orizontale şi definită printr-o rețea deasă de incizii. Exemple de acest gen ne oferă statueta celebrei Doamne din Auxerre (Paris, Luvru), probabil o reprezentare a Herei, sau micile sculpturi în lemn de la Palma Montechiaro.

începînd cu epoca arhaică, se diferențiază într-un mod din ce în ce mai precis caracteristicile pieptănăturii fiecărui personaj divin în parte. Astfel, dacă Homer se mărgineşte la a indica anumite zeițe în mod generic, prin formulele „cu păr frumos" sau „cu frumoasă coroană", treptat iconografia precizează tot mai bine trăsăturile fiecăreia. Mai cu seamă Atena se distinge prin coiful care o caracterizează ca zeitate războinică ; înzestrat cu coif este şi Ares, zeul războiului; Hermes este uşor de distins prin pălăria sa cu boruri largi (vezi PETASOS), acoperămîntul caracteristic pentru călători, foarte potrivit pentru un zeu mesager, ce călătoreşte mereu între lumea zeilor şi cea a oamenilor (uneori, acest *petasos* este înzestrat cu o pereche de aripi); Afrodita îşi poartă pletele blonde dezlegate sau înnodate în fel şi chip în cocuri, cu panglici; o coroană cu turnuri apare pe capul Ţychei, mai cu seamă atunci cînd aceasta este caracterizată ca ocrotitoare a unei cetăți. Adesea, regele zeilor poartă pe frunte o coroană de măslin (mai ales la Olimpia) sau de stejar (la Dodona); Hera are de multe ori o diademă şi un văl care îi coboară de pe creştet pe umeri, sim-bolizînd rolul ei de soție a regelui zeilor; Apollo are părul strălucitor şi întunecat, cu reflexe violete. Tipică este şi pieptănătura lui Heracle, care uneori poartă pe creştet, în chip de coif, capul leului a cărui blană constituie un atribut tipic al său, apărînd aproape întotdeauna pe umerii eroului. Demetra are de multe ori o coroană împletită din spice de grîu sau, mai simplu, o bandă țesută, purtată în jurul frunții; fiica sa, Persefona, poartă aproape întotdeauna

o coroană; Triptolem, legat de cultele Misterelor Eleusine, poartă uneori pe creştet un *petasos.* Artemis, uneori însoțită de imaginea Selenei, zeița lunii, poate avea pe capul învăluit o semilună; în varianta efesiană, are o pieptănătură orientală în formă de cetate (vezi ARTEMIS). Cu fața învăluită şi cu coroană în formă de cetate este reprezentată Rhea, numită şi Marea Mamă. Pieptănătura Geei este completată de o coroană; o coroană de viță-de--vie încinge fruntea lui Dionysos şi a personajelor din cortegiul bahic. Pan poate fi recunoscut după coarnele care îi răsar din frunte, în timp ce silenii, care uneori nu pot fi deosebiți de satiri, au urechi foarte ascuțite ce se ivesc din chica stufoasă. Enigmaticul personaj TELESFOROS (vezi) poartă o mantie cu o glugă ascuțită care îi acoperă capul. Inconfundabilă este şi Gorgona, cu şerpii care îi țin loc de păr. Zeul Serapis poartă îndeobşte pe cap un *kalathos.* Un acoperămînt oval caracteristic îl distinge pe Hefaistos. Hades, zeul infernului, poate fi recunoscut după blana de lup, al cărui cap îi acoperă fruntea asemenea unui coif. Hipnos, zeul somnului, are două aripi care îi apar de sub buclele de pe tîmple. Dintre muze, Thalia, ocrotitoarea comediei, se deosebeşte prin masca ei comică şi prin ghirlanda de iederă, iar Melpomene, ocrotitoarea tragediei, prin masca tragică şi coroana din frunze de vie. Nike, zeița victoriei, poartă adesea pe frunte o coroană sau panglicile simbolizînd triumful. Pentru figurile masculine, banda înfăşurată pe frunte („tenia") este tipică în rîndul atleților (să ne gîndim la sculptura Dia-dumenos a lui Policlet, sau la Auriga de la Delfi); în cazul figurilor feminine, în afară de bandă poate apărea o plasă, numită *sakkos,* care le strînge părul (vezi, de asemenea, COROANĂ şi COIF).

în lumea elenistică şi romană, evoluția pieptănăturii personajelor mitologice, copiind întotdeauna îndeaproape moda momentului, poate fi urmărită cu uşurință pe monede şi în portretistică. în cazul fe-meilor, epoca elenistică inaugurează moda pieptănăturii numite „pepene", cu şuvițe paralele ce pornesc de pe frunte pentru a se uni în cocuri pe ceafă. Atît în cazul bărbaților, cît şi în cazul femeilor, pieptănăturile mai mult sau mai puțin elaborate sînt atestate în epoca romană, mai ales în perioada imperială; preoții, împăratul, zugrăvit ca supremă autoritate religioasă, precum şi zeii casei sînt de cele mai multe ori reprezentanți cu văl pe cap, în timp ce eroii şi zeii tradiționali îşi păstrează pieptănăturile afirmate din epoca greacă arhaică, adaptate doar formal la moda vremii.

în întreaga lume clasică era răspîndit obiceiul tăierii părului, ori cel puțin a cîtorva şuvițe, în semn de doliu. De multe ori, şuvițele tăiate erau depuse ca ofrandă pe mormîntul defunctului. Tăierea părului şi oferirea acestuia unui zeu, unui erou

local, unui rîu sau unui templu era un obicei care marca trecerea tinerilor la vîrsta adultă. în Grecia, cei înstăriți îşi ofereau de multe ori părul tăiat sanctuarului de la Delfi. Un obicei similar se înregistra cu prilejul riturilor religioase săvîrşite în cinstea anumitor zei: de exemplu, la serbările ce aveau loc în cinstea lui ADONIS (vezi). Peleu îi oferă lui Sperheios, zeul rîului omonim, o şuviță din părul lui Ahile, pentru ca acesta să se întoarcă nevătămat din războiul troian (iar în *lliada* Ahile îşi jertfeşte propriul păr pe mormîntul prietenului său Patroclu: 24.144 şi urm.). Tezeu îşi oferă părul sanctuarului de la Delfi, numai că, în loc să şi-1 radă, se mărgineşte să-1 tundă în partea din față, inaugurînd un obicei care a rămas la modă la Atena inclusiv în epoca istorică şi care în *lliada* este atestat în cazul populației abanților.

Numeroase povestiri mitice amintesc şuvițele de păr magice de care depindea supraviețuirea personajului ce le poseda. Este cazul regelui Pterelaos din Tafos, în al cărui păr se ascundea un fir de aur; acesta i-a fost tăiat de fiica sa, Cometo, îndrăgostită de Amfitrion, care se pregătea să asedieze cetatea. Pterelaos a murit, iar Amfitrion a cucerit cetatea. O povestire analoagă o are ca protagonistă pe Scila, fiica lui Nisos, care a retezat firul de purpură (sau de aur) din părul tatălui său, provocîndu-i astfel moartea şi permițîndu-i lui Minos să cucerească cetatea. Frumusețea părului a făcut şi obiectul unei întreceri care le-a opus pe Antigona (o eroină diferită de celebra fiică a lui Oedip; vezi ANTIGONA, 2) şi pe Hera.

în descrierile poeților, de multe ori zeii au părul blond, semn de noblețe, de neam înalt: Dionysos, care în *Imnul homeric* ce-i este închinat este descris ca fiind urît, apare, dimpotrivă, împodobit cu cosițe blonde la Euripide. Ceres mai era numită Flava Dea, datorită culorii pletelor sale, asemănătoare griului copt. Unele personaje sînt amintite pentru părul lor alb; această culoare nu este legată numai de vîrsta înaintată, ci poate fi considerată şi semnul unui destin excepțional. Păr alb aveau Erginos, fiul lui Poseidon, un tînăr erou ce a participat la expediția argonauților, şi Tarhon, eroul etrusc ce s-a născut cu

părul alb. O pieptănătură aparte are
Kairos, personificarea momentului oportun: în reprezentarea oferită de sculptorul Li-sip, acesta avea un smoc de păr în frunte şi ceafa rasă, semn că momentul oportun trebuie înhăţat de cum se iveşte, pentru că mai apoi s-ar putea să fie prea tîrziu.
în Antichitate, părului i-au fost închinate două opere literare unice, una reprezen-tînd răspunsul polemic la cealaltă: *Elogiul buclelor* a lui Dion Hrisostomul şi, respectiv, *Elogiul cheliei* a lui Sinesios. Pletele se află în centrul celebrei compoziţii a lui Calimah, dedicate *Cosiţei Berenicei,* în vreme ce Staţiu, în *Silvae* (3.4), introduce un cîntec despre *capilli* închinat de Earinus, paharnicul lui Diocleţian, zeului Esculap. Laude aduse pletelor se găsesc şi în capitolul 109 din *Satyriconul* lui Petroniu, ca şi în elegia 14 a cărţii 1 din *Amores* de Ovidiu, dedicată unei fete care chelise.
Pasifae (gr. nacricpcui, *-r\q*; lat. *Pasiphae, -es).* „Strălucitoarea", fiica Soarelui, He-lios, şi a Persei, a fost soţia lui Minos şi regină a Cretei. A avut cu Minos trei copii: Androgeu, Ariadna şi Fedra; îndrăgostită de un taur alb, a fost ajutată de miticul sculptor şi arhitect Dedal să-şi împlinească nefireasca dorinţă: s-a împreunat cu animalul ascunzîndu-se într-o statuie ce întruchipa o vacă, pe care artistul o făurise cu atîta măiestrie, încît părea adevărată. Din această unire s-a născut Minotaurul. Pentru a-1 ascunde (şi împreună cu el pe Pasifae), Minos i-a cerut lui Dedal să construiască labirintul. Pentru alte detalii ale mitului vezi MINOS, DEDAL, MINOTAURUL.
Pasiteea (gr. nacntfea, *-aq* ; lat. *Pasithea, -ae* sau *Pasithee, -es).* Una dintre cele trei Charite sau Graţii, numită şi Aglae.
Pasquino. Celebra statuie descoperită la Roma şi plasată încă din vremea Renaşterii într-un colţ al Palatului Braschi, devenită simbol al satirei romane, anonimă, doctă şi populară, este ceea ce a mai rămas dintr-un grup statuar cu subiect mitologic care îl reprezenta pe Menelaos susţinînd corpul lui Patroclu. Din cît se pare, sculptura a primit acest nume - care nu are nimic de-a face cu mitologia - pentru că în zonă se afla atelierul unui meşteşugar deosebit de sarcastic, numit Pasquino.

Pastofori (gr. itacrtcxpopoi, -wv ; lat. *pasto-pkori, -orum* sau *-um).* Termen de origine greacă indicîndu-i pe preoţii egipteni care duceau în procesiune statuile de cult în tabernacole. La Roma, conform mărturiei lui Apuleius, erau numiţi astfel în special preoţii zeiţei Isis.
Patareus (gr. nocxapeug, -eu>c; lat- *Pata-reus, -ei* şi *-eos).* Epitet al lui Apollo, care avea un oracol la Patara, în Licia, aproape de gura rîului Xantos.
Patelă (lat. *patella, -ae).* Tavă utilizată de romani la aducerea de ofrande zeilor. Expresia idiomatică *edere de patella,* „a mînca din tava pentru ofrande", indica o atitudine de dispreţ suprem faţă de religie. Expresia blasfematoare *DU Patellarii* la adresa divinităţilor era legată probabil de reprezentarea în efigie a unor personaje divine pe fundul acestor vase pentru ofrande.
Pateră (lat. *patera, -ae).* Castron sau cupă adîncă utilizată de romani pentru libaţiile aduse zeilor.
Patroclu (gr. naTpoxXÎis, *-eovq* ; lat. *Patro-clus, -i* sau *Patrocles, -is).* Fiul lui Mene-tios şi al Stenelei, nepot al lui Actor şi al Eginei (de unde patronimele Menetiadul sau Actoridul), este unul dintre principalii eroi greci ai eposului, amintit ca prieten al lui Ahile. în timpul războiului troian îl găsim alături de marele erou, a cărui soartă o împărtăşeşte: cînd Ahile se retrage din luptă (vezi AHILE), Patroclu îi urmează exemplul. Dar cînd, mai apoi, situaţia militară devine critică pentru greci, Patroclu obţine permisiunea de a comanda ostile mirmidonilor, de obicei conduse de Ahile. în plus, Ahile îi dă armele sale; jucînd astfel rolul lui Ahile, Patroclu reuşeşte să-i alunge pe troieni din tabăra greacă şi să-i respingă pînă sub zidurile Troiei; aici este însă ucis de Hector. Dorinţa de a răzbuna moartea prietenului îl va determina pe Ahile să reintre în luptă.
Grandioasele jocuri funebre în cinstea sa ocupă partea finală a *Iliadei* şi sînt descrise în cîntul 23. După moartea lui Ahile, cenuşa celor doi nedespărţiţi prieteni a fost pusă laolaltă. Potrivit unei tradiţii, Patroclu a continuat să trăiască în Insula Albă, la gurile Dunării, împreună cu Ahile, Elena şi cu alţi eroi, printre care Aiax Telamonianul şi Antiloh.
► *Prezenţe în literatura antică.* Dintre nenumăratele menţionări ale eroului în literatura clasică le amintim doar pe cele din *Iliada,* tragediile pierdute ale lui Sofocle şi Euripide intitulate *Alexandros,* precum şi *Ifigenia în Aulis, Elena* şi *Tro-ienele* lui Euripide, o tragedie pierdută a lui Ennius, *Metamorfozele* şi *Heroidele* lui Ovidiu şi *Eneida* lui Vergiliu. Vezi şi AHILE şi ELENA.
Patron (gr. narpuiv, -wvoc;; lat. *Patron, -onis).* 1) **Camarad** al lui Eneâ, amintit de Vergiliu printre participanţii la jocurile funebre în memoria lui Anhise. După ce 1-a urmat pe Enea în peregrinările sale s-a stabilit în Sicilia, unde a întemeiat cetatea Alontion.
► *Prezenţe în literatura antică.* Apare în *Eneida* (5.298).
2) Tovarăş al lui Evandru, căruia i se atribuia instituirea patronatului; avea obiceiul să găzduiască nevoiaşii în propria casă, exemplul lui fiind apoi instituţionalizat şi oficializat în epoca istorică.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit de Plutarh *(Romulus,* 13).
Patroos (gr. flaTpuiog, -ou). Epitet (însem-nînd în greceşte „ancestral, tradiţional, legat de părinţi") cu care erau venerate în Grecia diferite divinităţi, în special Zeus, Apollo şi alte zeităţi masculine, dar şi Artemis, Hestia şi alte zeiţe. Accepţiile sale erau probabil variate: putea indica un zeu (sau o zeiţă) venerat în mod tradiţional de comunitate, sau un zeu din care pretindea că descinde comunitatea şi socotit strămoş al ei, sau un zeu ce veghea asupra părinţilor şi a drepturilor lor. în textele poetice sînt menţionaţi cu epitetul *Patroos* mai ales Apollo şi Zeus, divinităţi paterne şi ocrotitori ai casei (Sofocle, *Tra-hinienele,*

288; Platon, *Legile,* 855). Cu semnificații analoage este atestată în lumea romană expresia *di patrii,* care are şi o valoare mai specifică, fiind utilizată uneori cu referire la penați.
Pausarii Isidis. în cadrul cultului egip-tizant al zeiței Isis, răspîndit la Roma în epoca imperială, erau numiți astfel credin-cioşii zeiței care, uniți într-o frăție, celebrau divinitatea purtîndu-i statuia în procesiune şi făcînd din cînd în cînd popasuri în timpul acesteia *(pausae).*

Pavor şi Palor. Cuplu de divinități alegorice romane ce personificau teroarea şi frica, în special a soldaților în luptă.
Pax (lat. *Pax, Pacis).* Zeiță romană a păcii; numele său grecesc era IRENE (vezi).
Păducel. Se credea despre păducel că ar fi înzestrat cu puteri magice, care țineau departe influențele nefaste. Din acest motiv, în lumea romană, porțile caselor erau împodobite cu ramuri înflorite de păducel. Legenda, povestită de Ovidiu în *Fastele* (6.107 şi urm.), susținea că Zeus dăruise păducelul nimfei Carna (sau Cardeea), de care se îndrăgostise şi care devenise ocrotitoarea porților caselor. La Roma, păducelul îi era consacrat şi zeiței Flora, iar în Grecia cu ramurile sale înflorite se împodobeau altarele pentru celebrarea ceremoniilor nupțiale.
Pădure. în mitologia greacă şi romană, pădurile şi codrii sînt locuri sacre, unde zeitățile locuiesc în arbori, pe povîrnişuri şi în izvoare, şi unde le sînt închinate culte specifice; aici zeii şi zeițele se dedică distracțiilor preferate, vînînd, oglindindu-se în izvoare sau, uneori, îndrăgostindu-se de muritorii pe care îi întîlnesc pe drum. Prin urmare, reprezintă spații unde omul poate să întîlnească divinul şi, din acest motiv, trezesc nelinişte şi teamă, întrucît în ele hotarele dintre lumea zeilor şi aceea a muritorilor par să fie la fel de fragile şi schimbătoare ca şi umbrele mişcătoare ale frunzelor. Sentimentul de teamă poate fi sporit de faptul că pădurea e un mediu natural virgin şi sălbatic, neatins de mîna omului, unde natura îşi manifestă nemijlocit forța şi alteritatea față de acesta, şi unde creaturile (centaurii, Faunus, Pan) sînt, la rîndul lor, sălbatice şi primitive. Dinaintea unui peisaj natural de acest gen, omul - şi poeții sau eroii protagonişti - au o dublă atitudine: putem surprinde pe de o parte frica, neliniştea, sentimentul inferiorității omeneşti; pe de altă parte, atracția față de întîlnirea posibilă cu divinul sau, în societățile mai sofisticate, rafinate şi cultivate, un soi de regret după o stare naturală pierdută, după o epocă de aur dispărută. Cea dintîi atitudine, de teamă şi nelinişte, face ca în păduri să fie localizate mituri întunecate şi sinistre, cu sfîrşit
tragic, şi personaje de factură primitivă şi sălbatică. Cea de-a doua atitudine, de atracție şi fascinație, face ca aici omul să caute răspunsul zeilor prin intermediul oracolelor, să închine plantelor şi celorlalte elemente ale codrului un cult plin de respect sau să localizeze în pădurile virgine şi sălbatice o epocă de aur regretată ori visată pentru viitor. Putem cita cîteva exemple pentru aceste tipuri de atitudine. Pădurile constituie spațiul unde divinitatea nu numai că se ascunde sau sălăşluieşte, ci de multe ori i se arată omului. Culmile acoperite cu păduri sînt legate de cultul multor zeități oraculare; este cazul Dodonei, loc consacrat oracolului lui Zeus, cu o pădure de stejari ale căror frunze exprimau verdictul zeului; la fel se întîmpla la Delfi, pe povîrnişurile împădurite ale muntelui Parnas. O pădure sacră se găsea şi la Olimpia, pe colina Altis (al cărei nume înseamnă chiar „pădure"), un străvechi loc de cult frecventat cu mult înainte de apariția sanctuarului istoric panelenic. Tot astfel şi în lumea romană unele zeități oraculare îşi aveau sediul în păduri. O pădure îi era consacrată Albuneei lîngă Tivoli, unde îşi avea sediul şi un oracol al lui Faunus. La Aricia, într-o pădure se afla unul dintre principalele centre ale cultului Dianei de pe pămîntul italic, unde zeița era venerată alături de Virbius. O pădure sacră de pe malurile Tibrului, *lucus Helerni,* era sediul nimfei Carna, iar pontifii romani încă mai aduceau jerfte în acest loc în vremea lui Augustus.
Pădurile mişunau de prezențe divine. Arborii erau populați de nimfe, mai ales de driade, hamadriade, alseide, cărora li se alăturau nimfele peşterilor, naiadele, şi cele ale văilor, napeele. Pădurile erau împărăția zeităților ce se îndeletniceau cu vînătoarea, mai ales a Artemisei şi a corespondentei sale din lumea romană, Diana; în păduri mai mult sau mai puțin dese au loc cîteva vînători celebre, ca aceea a mistrețului calidonian. Codrii sînt sălaşul lui Faunus şi al lui Pan. Aici locuiesc centaurii şi cortegiul zeiței Cybele.
Descrierea unei păduri extraordinare poate fi citită în *Metamorfozele* lui Ovidiu. Este „pădurea care umblă", apărută în chip miraculos grație cîntecului lui Orfeu, care atrage într-un loc pustiu şi însingurat

cele mai felurite plante: „Era o colină şi pe colină o cîmpie foarte netedă pe care o făcea verde iarba deasă. Locului îi lipsea umbra, dar după ce s-a aşezat aici poetul născut din zei şi a mişcat firele răsunătoare ale lirei, umbra a venit în acel loc. N-a lipsit arborele Chaoniei, nici pădurea Heliadelor, nici cerul cu creştetul înalt, sau teii cu lemnul moale, sau fagul şi laurul feciorelnic. Au fost şi alunii cei slabi, şi frasinul bun de suliţe, şi bradul fără noduri, şi gîrniţa încovoiată de ghindă, şi platanul desfătător, şi arţarul de felurite culori, şi sălciile locuitoare ale rîului, şi lotusul apelor, şi sîmcerul veşnic verde, şi tamarisul cel subţire, şi mirtul cu două culori, şi tinusul cu boabe albastre". De asemenea, iederă, pini, chiparoşi şi palmieri, într-o incredibilă varietate de umbre, esenţe şi miresme (10.86 şi urm.).

Potrivit tradiţiei, într-o pădure s-ar fi născut Silvius, fiul lui Enea şi al Laviniei, sau fiul lui Ascaniu, din care se trăgeau regii din Alba Longa, care purtau cogno-menul Silvius, în amintirea locului de naştere al strămoşului lor. Copiii nedoriţi, ca gemenii Romulus şi Remus sau, în lumea greacă, Oedip, sînt abandonaţi îndeobşte în locuri împădurite şi sălbatice. Umbrei sigure a unui codru îi este încre-dinţat un nou-născut de excepţie, micul Zeus, ascuns în peştera Ideos din insula Creta, pentru ca tatăl său să nu-i audă scîncetele şi să nu-1 ucidă ca pe ceilalţi fii ai săi.

Umbra pădurii, rolul său de zonă de hotar între lumea oamenilor şi cea a nemuritorilor, sentimentul de nesiguranţă pe care îl provoacă adesea sînt tot atîtea elemente care fac din ea mediul ideal pentru localizarea porţii de acces spre lumea de dincolo de mormînt. Romanii situau porţile lumii subpămîntene în codrii din Avernus. Tot în păduri sînt localizate mituri care se sfîrşesc tragic, cu moartea protagonistului (răpirea Euridicei, povestea lui Acteon, aceea a Atalantei şi a lui Milanion, aceea a lui Erisihton şi multe altele). Aspectul lugubru şi infernal al multor păduri a fost subliniat, de-a lungul vremii, de o serie de episoade istorice dramatice care au avut loc aici şi pe care scriitorii, mai ales cei latini, le-au descris conferindu-le nuanţe legendare ; este cazul
morţii lui L. Postumius Albinus, petrecută într-o pădure care, în relatarea lui Livius, pare de-a dreptul vrăjită: „Era o pădure enormă - galii o numeau Litana - pe unde voia să-şi ducă armata. în copacii acestei păduri, în dreapta şi în stînga drumului, galii au făcut tăieturi astfel încît, dacă nu erau atinşi, rămîneau în picioare, iar dacă erau împinşi uşor, cădeau. [...] Galii, care stăteau la marginea pădurii, îndată ce armata în marş a pătruns în pădure, au împins ultimii copaci tăiaţi. Aceştia, pră-vălindu-se unii peste alţii, [...] au îngropat arme, oameni şi cai..." (Livius, 23.24.7-9). Regiunile cele mai bogate în păduri din Grecia clasică, precum Arcadia, valea Tempe din Tesalia ori Beoţia, oferă cadrul cel mai potrivit pentru miturile şi personajele divine amintite. Mai cu seamă Arcadia, în transfigurarea poetică oferită de Vergiliu, devine locul ideal al păcii şi poeziei, unde se poate trăi o viaţă senină în comuniune cu natura, evitînd în liniştea codrilor zbuciumul vieţii citadine (vezi ARCADIA ; pentru alte amănunte vezi şi rubricile dedicate diferitelor personaje mitologice citate pe parcurs).

Păianjen. Indisolubil legat de ideea ţeserii şi de simbologia aferentă acesteia, în mitologia clasică păianjenul este un atribut al Atenei, fiind asociat şi Moirelor ca urzitoare ale destinelor umane. Mitul cel mai cunoscut ce are drept protagonist un păianjen este cel al ARAHNEI (vezi).

Păr. Arbore consacrat diferitelor divinităţi feminine htoniene şi celor legate de cultele fertilităţii: în templele mai vechi era considerat un simbol al lunii, iar în Grecia arhaică era consacrat Herei, Afro-ditei şi Atenei. In templul Herei din Micene era venerată o statuie a zeiţei sculptată în lemn de păr; Atenei *Onca,* epitet ce evocă numele preelenic al părului, îi era închinat un sanctuar la Teba.

Păsări. Valoarea simbolică asumată de păsări în mitologie este legată de zbor, conferindu-le semnificaţia aproape universală de legătură între pămînt şi cer, între oameni şi zei; păsările devin adesea simbolul şi crainicii zeilor, ducînd mesajele lor către oameni şi transmiţîndu-le acestora voinţa divină. Mulţi zei au cîte o

pasăre sacră (vulturul pentru Zeus, păunul pentru Hera, porumbelul pentru Afrodita, bufniţa pentru Atena, ciocănitoarea pentru Marte etc). Apollo primeşte în dar de la Zeus un car tras de lebede; şi carul Afrodi-tei este tras de lebede şi porumbei. Orfeu, divinul cîntăreţ trac, este reprezentat adesea „înconjurat de o mulţime de animale sălbatice şi de păsări" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 10.144). Reprezentînd o legătură între pămînt şi împărăţia zeilor, păsările erau studiate cu atenţie de către auguri, care, mai ales în lumea romană, obţineau din zborul lor prevestiri pentru viitor (vezi AUGURI) ; unor păsări, cum ar fi ciocănitoarea, le sînt atribuite virtuţi profetice (vezi CIOCĂNITOARE). Zborul păsărilor interpretat ca o profeţie este descris în *Odiseea* (15.691 şi urm.) în legătură cu Telemah: „La

dreapta lui zbură atunci un uliu,/ Sol iute zburător al lui Apollon./ O porumbiță-ncătușase-n gheare/ Și-o tot smulgea și-mprăștia din pene/ La mijloc între Telemah și navă./ Teoclimen îl pofti pe-acesta/ Departe de tovarăși și-apu-cîndu-1/ De mînă,-i zise: «Tinere,-acest uliu/ Cu voia unui zeu de-a dreapta zboară./ Eu l-am văzut din față și-nțeles-am/ Că e un semn»". în mitul lui Romulus și Remus, zborul unor păsări trebuie să arate care dintre cei doi gemeni va întemeia cetatea Romei (vezi VULTUR).
Poziția intermediară a păsărilor, între lumea zeilor și cea a oamenilor, îl inspiră pe Aristofan în crearea, în celebra sa comedie *Păsările,* a unui stat situat între pămînt și cer, care va trebui să-i supună pe zei și să instaureze domnia universală a păsărilor; statul, numit Nefelococcygia, adică „sălașul norilor și al cucilor", tratează de la egal la egal cu zeii, obligați la sfîrșitul comediei să le-o dea păsărilor pe Basileia, personificarea suveranității asupra lumii.
Datorită prerogativelor lor legate de zbor, păsările devin în mitologie un simbol al sufletului. în acest sens înțeleg anticii mitul păsării PHOENIX (vezi); la Roma, în timpul ceremoniilor pentru celebrarea apoteozei împăratului, deasupra rugului se dădea drumul unui vultur, simbolizînd ridicarea la cer a împăratului care devenea zeu (vezi APOTEOZĂ și VULTUR).
Cazurile de metamorfozare a oamenilor în păsări sînt frecvente în mitologie. Este
vorba fie de transformări dorite de zei, pentru a-i salva de la moarte pe cei pe care îi iubesc sau, dimpotrivă, pentru a-i pedepsi pe oameni pentru vreo vină, fie de transformări ale zeilor înșiși, care astfel reușesc să se apropie de oameni fără să-i sperie, așa cum s-ar întîmpla dacă și-ar păstra înfățișarea divină (Zeus, de pildă, se preschimbă în lebădă ca să se apropie de Leda). Pescărușul, pupăza, privighetoarea, cocorul, bibilica, prepelița, rîndunica, potîrnichea,
gîsca, bufnița, lebăda, cucuveaua, sticle-
tele, ca să amintim doar cîteva, sînt păsări în care se transformă tot atîția eroi (vezi, respectiv, rubricile ALCIONE, TEREU, FILO-MELA, GERANA, MELEAGRU, ASTERIA, CHE-LIDON, PERDIX, LEDA, NICTIMENE, CICNOS, ASCALAFOS, ACALANTIS și cele referitoare la diferite specii de păsări).
Pe lîngă păsările reale, în mitologie apar și creaturi hibride care au doar cîteva atribute ale păsărilor, îmbinate cu altele ce le transformă în personaje fantastice, de ficțiune, în acest caz păsările sînt legate mai ales de semnificații întunecate, sinistre, infernale. Este cazul harpiilor, reprezentate în iconografia tradițională cu trup de pasăre și cap de femeie (vezi HARPII), sau al păsărilor stimfaliene, învinse de HERA-CLE (vezi, a șasea muncă), care se hrăneau cu carne de om, ori al GRIFONULUI (vezi), care avea trup de leu și cap și aripi de vultur, sau, privită însă într-o lumină pozitivă, mitica pasăre Phoenix pe care am menționat-o anterior.
Valoarea simbolică și religioasă a păsărilor este atestată și în provinciile romane, în epoca romană, în Galia apare în pictură o divinitate însoțită de păsări, căreia îi erau închinate monumente în diferite localități (de la Compiegne, în Franța, pînă la Martigny și Avenche, în Elveția). Pliniu spune că în Germania, în pădurea Her-cinia, trăiau păsări ale căror pene luminau în întuneric, arătînd drumul și strălucind ca focul.
Păsările stimfaliene, vezi HERACLE.
Păstor. Păstori de stirpe regală care se îngrijesc de turme; divinități care nu se rușinează să li se alăture păstorilor sau să se îndeletnicească ele însele cu păstoritul; păstori care găsesc copii abandonați și îi cresc descoperind apoi originile lor regale sau divine; păstori care-și duc traiul în

mijlocul naturii neatinse de mîna omului, unde îi întîlnesc "uneori pe zei: în toate aceste contexte, dar și în altele, păstorii sînt deseori prezenți în mitologie. Activitatea lor, modestă în sine, are însă o prerogativă particulară: le permite un contact nemijlocit cu lumea naturală, la fel ca vînă-toarea și spre deosebire de ceea ce implică orice altă activitate umană, inclusiv agricultura, care presupune o intervenție în sensul modificării naturii. De aceea, cînd zeii decid să li se arate muritorilor, îi aleg adesea pe păstori, care își duc existența în natura nemodificată de om: locul epifaniei divine este de obicei spațiul sălbatic și neorganizat, departe de ogoare și cetăți (vezi NATURĂ).
în acest spațiu, păstorii pot prezenta trăsături diferite. Păstori sînt și ciclopii întîlniți de Ulise, creaturi inumane și monstruoase, dar și tînărul și puternicul Paris, mezinul regelui troian Priam; în rol de văcar este pus la încercare Heracle, în episodul prinderii boilor lui Gerion; păs-toritului i se dedică pînă și Apollo, pus să păzească cirezile lui Laomedon pe muntele Ida și apoi turmele lui Admetos la Fere, în Tesalia: în ambele cazuri această activitate, neobișnuită pentru un zeu, reprezintă o pedeapsă primită de la Zeus pentru acte de nesupunere. Un alt păstor este Eumeu, credinciosul porcar al lui Ulise

amintit în *Odiseea,* a cărui viață se scurge în umbra palatului stăpînului şi în amintirea lui. De obicei, păstorilor li se întîm-plă să găsească prunci abandonați pe munți şi prin păduri: într-un astfel de episod este implicat Faustulus, care îi găseşte şi-i ia acasă pe micii Romulus şi Remus (vezi ROMULUS). Se mai poate întîmpla ca, umblînd zilnic prin păduri şi păşuni sau apropiindu-se de izvoarele unde se adapă turmele lor, păstorii să vadă zeițe scăl-dîndu-se, atrăgîndu-şi fără voia lor teribile pedepse: Tiresias, de pildă, a fost orbit, pentru că a văzut ceea ce ochiul omenesc nu trebuia să vadă (vezi TIRESIAS). Păstorii sînt adesea protagoniştii unor poveşti de dragoste, uneori cu ființe divine: este cazul lui Polifem, care, după ce-şi face apariția ca monstruos ciclop în *Odiseea,* este prezentat în mit ca galant îndrăgostit de Gala-teea; sau cazul lui Aristeu, care, aprins de iubire pentru nimfa Euridice, o urmăreşte,

provocîndu-i involuntar moartea (pentru detaliile mitului vezi ORFEU). îndrăgostirea unui păstor, sau a unui rege-păstor, de un personaj feminin de origine divină este o temă frecventă în mitologie ; în afară de cazurile citate pot fi amintite şi altele: Anhise, care-şi păştea turmele pe muntele Ida cînd a trezit dragostea Afroditei, sau Adonis, iubitul aceleiaşi Afrodita. O poveste de dragoste plasată în mediul pastoral o constituie şi cea al cărei protagonist este DAFNIS (vezi).

Potrivit versiunii lui Diodor, Dafnis ar fi fost creatorul unui gen literar ce are în centru viața pastorală şi iubirile păstorilor : poezia bucolică, gen ai cărui reprezentanți de vîrf sînt Teocrit şi Vergiliu şi care a avut o importanță deosebită în elaborarea modernă a mitului Arcadiei. După Probus, unele tradiții antice puneau la originea poeziei bucolice cîntecele pastorale ce au răsunat pentru prima dată în timpul războaielor persane la Sparta, în templul Artemisei *Cariatida,* la sărbătoarea zeiței ; alte versiuni susțin că genul respectiv a derivat de la cîntecele interpretate pentru prima oară la Tindari, în Sicilia, atunci cînd Oreste, după ce s-a purificat la Rhegium, a ajuns acolo aducînd cu sine statuia Artemisei *Taurica ;* alte surse atribuiau începuturile poeziei bucolice unui obicei practicat la Siracuza, destinat comemorării intervenției prin care Artemis scăpase vitele de ciumă: în semn de recunoştință față de zeiță, păstorii se întreceau în concursuri de poezie şi cînt. Idealizată şi transfigurată de poezie, ima-ginea păstorului a devenit opusul emblematic al vieții haotice şi apăsătoare a oraşului, aproape o sinteză a existenței umane fericite şi lipsite de griji ce caracteriza mitica vîrstă de aur.

Păun. Aduşi în Grecia din ținuturile barbarilor, după cum povesteşte Aelianus *(De natura animalium,* 5.21), păunii l-au impresionat prin frumusețea lor pînă şi pe Alexandru cel Mare, atît de mult, încît atunci cînd i-a văzut pentru prima oară în India, a interzis cu desăvîrşire uciderea lor. La Atena, posesorii de păuni obişnuiau să-i expună o dată pe lună, deschizîndu-şi casa vizitatorilor pentru a le permite să se bucure de frumusețea spectacolului şi

obținînd în acelaşi timp un anume profit, întrucît erau autorizați să pretindă un fel de bilet de intrare; nu lipseau abuzurile şi disputele legale: există informații cu privire la procese în care se angajau avocați străluciți şi al căror obiect îl constituia deținerea ilegală de păuni. Interesul pe care îl suscita, conjugat cu frumusețea sa deosebită, explică de ce - chiar dacă romanii nu aveau rețineri în a creşte păuni pentru a-i mînca - în Grecia şi la Roma această pasăre îi era consacrată Herei/Iuno-nei şi era considerată, datorită aspectului cozii sale desfăşurate, o emblemă solară. Ochii care îi împodobesc penajul erau puşi în legătură cu mitul lui Argos, monstruosul paznic al lui Io, cea iubită de Zeus: acesta avea corpul presărat cu ochi, iar ca să scape de prezența lui incomodă şi să o poată iubi nestingherit pe frumoasa fecioară, Zeus 1-a pus pe Hermes să-1 ucidă; Hera i-a strămutat atunci numeroşii ochi pe penele din coada păsării ei favorite (vezi Io). Păunul este şi protagonistul unui mit de metamorfoză: frumoasa Erinona, eroină cipriotă iubită de Zeus, a fost transformată de Artemis într-un păun (pentru detalii vezi ERINONA).

în doctrinele misterice ale orficilor şi pitagoricilor păunul simboliza nemurirea sufletului; acestei interpretări i se alătură cea creştină care face din păun emblema învierii trupului, în baza credinței, răspîn-dită deja în Antichitatea clasică, potrivit căreia carnea sa ar fi incoruptibilă. Aceste semnificații simbolice stau la baza a numeroase reprezentări ale păunului ce apar în arta paleocreştină în context funerar; de asemenea, ele explică prezența în Imperiul roman a păunului ca emblemă a apoteozei împărătesei, alături de cea a acvilei care simbolizează apoteoza împăratului (vezi ACVILĂ).

Pean (gr. flaiav, -avog ; lat. *Paean, -anis).* Termen cu sensul propriu de „cel care vindecă" ; era un epitet al lui Apollo (Cicero, *Verrine,* 2.4.127 şi urm.), la origine indi-cîndu-1 pe medicul zeilor din Olimp. De la Apollo, care vindeca bolile prin intermediul oracolelor, termenul a ajuns să indice cînte-cul în onoarea lui Apollo şi ulterior pe cel de victorie cîntat în timpul bătăliilor.

Peas (gr. FIolocc;, -cxvtoc, ; lat. *Poeas, -antis).* Tatăl lui FILOCTET (vezi); este amintit printre eroii greci care au luat parte la expediția argonauților.

Pecunia. Zeiță romană, personificarea bogăției şi a abundenței.

Pedum (lat. *pedum, -i).* Băț curbat folosit de păstori pentru strîngerea turmelor. Este un atribut caracteristic unor zei şi eroi din mitologie legați de lumea agropastorală, în special lui Pan; transferat în iconografia creştină, va deveni emblema tipică a Bunului Păstor.

Pegas (gr. firJŢaCToc;, -ou; lat. *Pegasus, -i).* Celebru cal înaripat, amintit în mitologia grecilor ca fratele lui Crisaor şi fiul

Meduzei, născut din sîngele acesteia atunci cînd a fost decapitată de Perseu. Numele său conține referința implicită la un izvor țîșni-tor, **TTT|Y'n,** pusă de unii pe seama faptului că Pegas era fiul lui Poseidon, iar nașterea sa a avut loc în apropierea locului de unde izvora fluviul Oceanos. Alte două izvoare erau puse în legătură cu miticul cal înaripat : Pirene, unde obișnuia să se adape (Strabon, 8.6.21), care izvora din Acroco-rint, și Hipocrene, însemnînd chiar „izvorul calului", apărut, potrivit legendei (Pausa-nias, 9.31.3), sub loviturile copitelor sale (o origine analoagă îi era însă atribuită și izvorului Pirene: vezi Stațiu, *Tebaida,* 4.61).

Pe cînd se adăpa la izvorul Pirene, Pegas a fost prins de BELEROFON (vezi), care, cu sprijinul Atenei, a reușit să-1 strunească: frîul nu era încă folosit de greci, conform tradiției Atena fiind cea care i-a dat lui Belerofon un frîu de aur (Pindar, *Olimpice,* 13.63).

Cu ajutorul lui Pegas, Belerofon a reușit să o învingă pe Himera; dar cînd, mai apoi, a vrut să urce în cer în spinarea calului înaripat ca să vadă de aproape adunarea zeilor, Pegas și-a azvîrlit călărețul (Pindar, *Istmice,* 7.44), care a căzut pe cîmpia Aleia, „cîmpia rătăcitorului"; calul, în schimb, și-a continuat drumul spre cer, unde a fost transformat în constelație și a fost primit printre caii divini (Pindar, *Olimpice,* 13.92)

O tradiție care s-a bucurat de mai mult succes în timpurile moderne decît în Antichitate stabilea o legătură între Pegas și Muze; în realitate, în sursele antice asocierea lui Pegas cu acestea se baza doar pe faptul că loviturile sale de copită au dus la apariția izvorului Hipocrene, care era consacrat muzelor; nu exista inițial nici o altă legătură cu ele.

► *Prezențe în literatura antică.* Genealogia sa este prezentată de Hesiod în *Teogonia* (280); capturarea de către Belerofon e descrisă de Pausanias (2.4.1); faptele săvîrșite de Belerofon cu ajutorul lui apar la Hesiod *(Teogonia,* 325) și Pindar *(Olimpice,* 13.86). Apariția izvorului Hipocrene în urma loviturilor sale de copită este relatată de Pausanias (9.31.3). In afara celorlalte pasaje citate mai sus, există la Euripide un fragment în care Pegas este descris ca purtătorul fulgerului lui Zeus. în literatura latină apare în special în *Metamorfozele* lui Ovidiu (4.784 și urm.) și în cele ale lui Antoninus Liberales (9).

► *Iconografie.* Pegas este un subiect ce apare frecvent la pictorii greci, mai ales la cei din Corint, care înfățișează cu predilecție confruntarea sa cu Himera. Pe un fronton arhaic al templului din Corfu era reprezentată scena nașterii sale. Legătura dintre legenda lui Pegas și cetatea Corintului este evidențiată de prezența efigiei sale pe primele monede ale cetății. în arta romană Pegas apare cu precădere în reliefuri, iar în contextele funerare asumă valoarea de simbol al imortalității.

Pegaside (gr. neȚaffifiec;, -wv). Epitet prin care sînt indicate muzele, care încălecau uneori calul înaripat Pegas.

Pegee (gr. riTrfcuai, -uv). Nume prin care sînt indicate NIMFELE (vezi) izvoarelor.

Peito (gr. nei#w, -oue;; lat. *Pitho, -us).* Identificată de latini cu zeița *Suada* sau *Suadela,* era zeița greacă a Persuasiunii, fiica lui Oceanos. Numele corespunde unui atribut al Afroditei, de care cultul său este strîns legat.

► *Răspîndirea cultului.* Mai mult decît mărturiile literare, cele epigrafice și arheologice vin să ateste un cult deosebit de activ, confirmat prin prezența unui mare număr de temple și altare consacrate zeiței. Era adesea venerată împreună cu Afrodita și primea daruri votive și diverse ofrande în sanctuarele zeiței iubirii; la Atena, de pildă, era obiect de cult într-un templu de la poalele Acropolei, închinat de Tezeu Afroditei *Pandemos*; în templul Afroditei *Praxis* îi fusese ridicată o statuie, operă a lui Praxitele; împreună cu Afrodita era venerată și la Dafni. în alte localități, de exemplu la Argos și la Sicion, legătura sa cu Afrodita trecea în plan secundar, prevalînd în schimb asocierea sa cu tema ordinii statale. Cultul ei era răspîndit și în insulele grecești.

► *Prezențe în literatura antică.* Absentă din poemele homerice, Peito este amintită de Hesiod și de lirici: la Sappho apare un fragment care îi pune în evidență rolul -acela de a face posibil ceea ce este imposibil, mai exact, de a provoca dragostea. Este prezentă cu funcții diverse și la tragici (de pildă la Eschil, în *Agamemnon,* unde are un rol în răpirea Elenei, și în *Eumenidele).* în *Broaștele,* Aristofan imaginează o discuție între Eschil și Euripide asupra puterii și limitelor lui Peito.

► *Iconografie.* Alături de Afrodita sau în scene legate de tema răpirii Elenei ori chiar a Leucipidelor, figura lui Peito a fost frecvent identificată în reliefuri și picturi pe vase. în ceramică, una dintre cele mai cunoscute reprezentări ale sale este aceea de pe un *epinetron* al pictorului din Eretria, expus la Muzeul Național din Atena.

Pelasgos (gr. neXaafog, -ou; lat. *Pelas-gus, -i).* Erou din mitologia greacă, socotit strămoșul pelasgilor - potrivit unei tradiții antice primii locuitori ai pămîntului grecesc. Era considerat primul muritor, urmaș al lui Foroneu și al Niobei și rege în Argos, de unde se presupunea că erau originari pelasgii. I-a învățat pe primii oameni să-și ridice colibe, să se hrănească cu ghinde și să se acopere cu tunici din piele de porc (Pausanias, 8.1.2). în privința originilor și a provenienței sale geografice existau însă tradiții variate, care îl asociau multor eroi și divinități; era cu precădere considerat de origine peloponesiacă sau tesalică. Numele său era dat în general suveranilor strămoși ai unor populații ce se pretindeau a fi autohtone. Potrivit lui Pausanias, a trăit în epoca în care a avut loc răpirea Persefonei (1.14.2).

Peleiade (gr. fleXeiafieg, -OJV). Preotesele din sanctuarul lui Zeus de la Dodona și porumbițele sacre care își făcuseră sălaș în interiorul templului, într-un stejar consacrat lui Zeus. Termenul înseamnă chiar „porumbițe". Pentru detalii cu privire la originea denumirii vezi ORACOL.

Peletronios (gr. neXetfpovioc;, -ou; lat. *Pele-thronius, -i).* Numele unuia dintre regii LAPIȚILOR (vezi). Considerat

un călăreț foarte iscusit, i se atribuia inventarea frîului şi a şeii pentru cai.

I

Peleu (gr. n-nXeu£, *-iuq*; lat. *Peleus, -eos* sau *-ei).* Fiul lui Eac şi rege al mirmidonilor la Ftia, în Tesalia. Ajunsese aici după ce, împreună cu fratele său Telamon, îl ucisese pe fratele lor vitreg Focos; alungat din Egina de tatăl său, s-a dus în Tesalia, unde regele Eurition (fiul lui Actor) i-a dat-o de soție pe fiica sa, Antigona, şi o treime din regat spre stăpînire.

Peleu apare alături de Eurition în episodul vînării mistrețului din Calidon; în timpul vînătorii el 1-a ucis însă din greşeală cu lancea pe socrul său, fiind astfel nevoit să părăsească pentru a doua oară Tesalia în căutarea unui loc unde să se purifice.

După ce a rătăcit prin toată Grecia, a găsit refugiu la Iolcos, unde a fost purificat din nou: de astă dată de către Acastos, regele cetății. Aici a luat parte la jocurile funebre în onoarea lui Pelias, în concursul de luptă, dar a fost învins de Atalanta. Soția regelui, Hipolita sau Astidamia, pentru că Peleu îi respinsese avansurile amoroase, i s-a plîns lui Acastos că acesta ar fi încercat să o dezonoreze. în consecință, Peleu este lăsat să moară pe muntele Pelion (pentru detalii vezi ACASTOS). Supraviețuind, Peleu s-a căsătorit mai tîrziu, tot pe muntele Pelion, cu nereida Thetis. Acesteia îi fusese sortit să se mărite cu un muritor; avînd, la fel ca Proteu, capacitatea de a se transforma în orice dorea, nereida a încercat totuşi, prin continue metamorfozări, să scape de Peleu. Zeii hotă-rîseră însă că Peleu, cel mai pios dintre toți muritorii, era soțul cel mai potrivit pentru ea, iar după o lungă confruntare pe țărmul mării, în timpul căreia Thetis a încercat zadarnic să-i scape, Peleu a reuşit s-o țină strîns şi s-o biruie pe cînd aceasta luase înfățişarea unei sepii.

Nunta lui Peleu cu Thetis a fost o sărbătoare grandioasă, reprezentînd, după aceea a lui Cadmos cu Harmonia, cea mai fastuoasă ceremonie de acest fel amintită în mitologia greacă; au participat la ea toți zeii cu excepția Discordiei, Eris, care nu a fost invitată. De la Thetis Peleu 1-a avut pe Ahile, eroul din războiul troian ; pentru că era prea bătrîn ca să participe la expediție, Peleu a rămas acasă, supraviețuindu-i fiului său.

► *Răspîndirea cultului.* Eponim al muntelui Pelion, Peleu trebuie identificat probabil cu o veche divinitate tesalică. Legăturile sale cu dinastia Eacizilor şi cu Egina i-au păstrat vii cultul eroic şi amintirea.

► *Prezențe In literatura antică.* Tradițiile şi legendele referitoare la Peleu ne-au parvenit, în ansamblu, prin intermediul unor episoade disparate şi fragmentare. Presupunerile cu privire ia existența unui ciclu unitar, *Peleida,* nu sînt verificabile. Nunta lui Peleu a fost cîntată de Pindar, *Pythice,* 3, iar mai tîrziu de Catul, într-un *epyllion.*

► *Iconografie.* Scenele cel mai frecvent reprezentate sînt cea a nunții şi cea a răpirii lui Thetis, mai puțin rafinată, dar foarte răs-pîndită. Peleu e reprezentat uneori şi în scena vînătorii mistrețului din Calidon. Mărturiile cele mai vechi le constituie Cufărul lui Cipselos - prin descrierea furnizată de izvoarele literare -, Craterul lui Amfiaraos şi Vasul Franeois. în unele reprezentări Peleu apare ținîndu-1 în brațe pe micul Ahile sau încredințîndu-i-1 centaurului Chiron, care se va ocupa de educația lui. Printre scenele celebre se numără cea a nunții pictată pe un crater cu figuri roşii din Ferrara. în epocile clasică şi elenistică subiectul nu este foarte des întîlnit; Peleu apare totuşi figurat pe un sarcofag din Vila Albani.

Peliacon (gr. trnXicxxov 56pu; lat. *peliaca cuspis).* Numele lăncii lui Ahile, care era singurul în stare să o mînuiască. O făurise pentru el centaurul Chiron, iar numele ei se datora faptului că fusese cioplită dintr-un frasin ce creştea pe muntele Pelion.

Peliade (gr. FleXiaSee;, -wv; lat. *Peliades, -um).* Numele prin care sînt indicate în mod colectiv cele trei fiice ale lui Pelias, cunoscute în general ca Evadne, Amfinome şi Alcesta. Primele două, amăgite de Me-deea, şi-au ucis tatăl (pentru detalii vezi PELIAS) ; ALCESTA (vezi) s-a căsătorit cu Admetos, regele cetății Fere din Tesalia. Alte izvoare amintesc sub numele de Peliade un număr variabil de eroine, patru sau cinci, numite Alcesta, Hipotoe, Pelo-pia, Pisidice şi (în unele surse) Meduza.

► *Prezențe In literatura antică.* Povestea Peliadelor a inspirat prima tragedie a lui Euripide, *Peliadele,* care s-a pierdut. Numele lor sînt menționate de Hyginus, Dio-dor şi Pausanias.

► *Iconografie.* Peliadele apar reprezentate în ceramica atică, mai întîi în cea cu figuri

negre, apoi în cea cu figuri roşii. Imaginile sînt însoțite uneori de numele personajelor, ceea ce facilitează identificarea lor. De obicei apar, cu sau fără Medeea, în scena legată de pregătirea cazanului fatidic în care şi-au fiert tatăl pentru a-1 întineri, într-un context complet diferit, într-o senină scenă de viață feminină, sînt repre-zentate pe *epinetron-ul* din Eretria. Sînt menționate, de asemenea, printre figurile ce apar pe Cufărul lui Cipselos; identificarea lor într-un relief al Tezaurului de la Sele este în schimb discutabilă.

Pelias (gr. FleXtag, -ou; lat. *Pelias, -ae).* Fiul lui Poseidon şi al lui Tiro, la rîndul ei fiica lui Salmoneu ; avea un frate geamăn, Neleu, împreună cu care a fost abandonat de Tiro imediat după naştere (pentru detalii vezi şi NELEU). Numele lui (din grecescul ireÂiog, „livid") era explicat prin legenda potrivit căreia o iapă l-ar fi lovit în faţă, lăsîndu-i un semn vînăt. Se mai povestea şi că, împreună cu fratele său, fusese alăptat de o iapă. Cei doi gemeni au fost însă găsiţi întîmplător de un păstor, care i-a crescut. Deveniţi adulţi, ei şi-au descoperit originile şi imediat după moartea lui Creteu, regele din Iolcos cu care mama lor se căsătorise, au pus stă-pînire pe tron, înlăturîndu-1 pe Eson, fiul născut între timp de Tiro de la Creteu.
Pelias a reuşit foarte curînd să-1 alunge de pe tron şi pe fratele său Neleu, rămî-nînd să domnească singur; un nou pretendent a apărut însă în persoana lui Iason, care, ca fiu al lui Eson, îşi cerea drepturile şi dorea ca ramura familiei sale să fie reintegrată la tron. Ca să scape de el, Pelias
1-a trimis atunci în Colhida, în căutarea lînii de aur; expediţia ARGONAUŢILOR (vezi), întreprinsă în acest scop, a devenit faimoasă. Cît a lipsit Iason, Pelias s-a debarasat de fratele vitreg Eson (care a murit bînd sînge de taur), a provocat sinuciderea mamei lui Iason, Alcimede, ucigîndu-1 şi pe fratele mai mic al acestuia. La întoarcere, Iason s-a răzbunat, Pelias fiind ucis de propriile sale fiice (Peliadele: Pisidice, Pelopia, Hipotoe şi Alcesta; sau Evadne, Amfinome şi Alcesta; aceasta din urmă a devenit soţia lui Admetos). Ele au fost înşelate de Medeea, care le-a convins să taie în bucăţi trupul tatălui lor şi să-1 fiarbă într-un cazan, spunîndu-le că astfel îi vor reda tinereţea. Copilele naive, amăgite de vrăjitoarea care le-a făcut o demonstraţie a efectului aceluiaşi tratament - însă în care şi-a folosit puterile magice -, au provocat astfel îngrozitoarea moarte a tatălui lor. Fiul lui Pelias, Acastos, a organizat în onoarea tatălui său jocuri funebre (categoric cele mai grandioase din mitologie, amintite în diverse opere literare antice, precum *Jocurile funebre în cinstea lui Pelias,* de Stesihor, şi *întrecerile pentru Pelias,* de Tespis), alungîndu-i totodată din Iolcos pe Iason şi Medeea (pentru alte detalii vezi şi IASON şi MEDEEA).
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul lui Pelias constituie subiectul unei tragedii a lui Sofocle intitulată *Tiro,* pierdută. Povestea naşterii lui Pelias şi Neleu apare în *Odiseea* (11.235). De asemenea, Pelias este amintit de Ovidiu *{Metamorfoze,* 7.297 şi urm.) şi de unii mitografi, precum Hyginus şi Apollodor.
STIRPEA LUI PELIAS Salmoneu—r— *Alcidice*

Tiro —r— *Poseidon*
Neleu —i— *Clitoris*
1

Pero
Nestor (rege în Pilos) Alţi unsprezece fii
Acastos —r— *Astidamia* Sterope
Pisidice
Pelopia —i— *Ares* Cicnos
Pelias ■
Anaxibia
I I Hipotoe Alcesta-----*Admetos*

i»
► *Iconografie.* Reprezentările lui Pelias în arta antică sînt aproape toate „postume", în sensul că în majoritatea cazurilor subiectul preferat de artişti îl constituie jocurile funebre organizate în onoarea lui. Tema era figurată pe Cufărul lui Cipselos şi pe Tronul de la Amicle. Uneori (în ceramică, precum şi într-un relief din Tezaurul de la gurile Selei), Pelias e reprezentat cufundat în cazan. Imaginea lui Pelias bătrîn, cîte-odată aşezat pe tron, este reprodusă în pictura pompeiană şi apărea, probabil, în *Nekyia* pictată de Polignot, la Delfi.
Pelidul (gr. n-nXeiS-ns, -ou; lat. *Pelides, -ae).* Patronim indicîndu-1 pe Ahile, fiul lui Peleu.
Pelion (gr. nfjXiov, -ou; lat. *Pelion* sau *Pelios, -ii).* Masiv muntos din Tesalia, în regiunea Magnesia. în vîrful său se înălţa un templu închinat lui Zeus *Acteos.* Muntele Pelion ocupă un loc important în mitologie : aici se afla potrivit tradiţiei peştera centaurului Chiron; în războiul lor împotriva zeilor olimpieni, giganţii au încercat să se caţere la cer suprapunînd - conform versiunii celei mai răspîndite a mitului -Osa şi Olimpul peste Pelion (sau Pelionul şi Osa peste Olimp; sau Pelionul şi Osa pentru a ajunge în vîrful Olimpului). în fine, din pădurile ce acopereau poalele Pelionului provenea lemnul din care s-a construit corabia argonauţilor. Numele muntelui era legat de cel al eroului PELIAS (vezi).
Pellonia. Divinitate alegorică venerată de romani, în special de către soldaţi. Se credea despre ea că îi poate pune pe fugă pe duşmani (de la verbul *pellere,* „a alunga").
Pelopia (gr. fleXoiria, *-aq* ; lat. *Pelopea* sau *Pelopia, -ae).* Fiica lui Tiest şi mama lui Egist. Pentru detalii vezi EGIST.
Pelopizi (gr. FleXoir^Sai, -iov; lat. *Pelo-pidae, -arum).* Nume desemnîndu-i pe descendenţii lui Pelops. Sînt

numiți Pelopizi în special Atreu şi Tiest, fiii lui Pelops.
Pelopones (gr. FleXoTiov-vricrog, -ou; lat. *Peloponnesus* sau *Peloponnesos, -i).* Marea peninsulă a Greciei meridionale îşi datorează numele - care se traduce prin „insula lui Pelops" - eroului mitic PELOPS (vezi); în Antichitate regiunea era considerată efectiv o insulă. Aici se aflau unele dintre
cetățile cele mai vechi şi mai importante pentru mitologie, locurile de baştină ale marilor eroi ai eposului homeric (precum Pilos, patria lui Nestor, Micene, cetatea lui Agamemnon, sau Sparta, regatul lui Menelaos); de asemenea, aici se înălțau munți care constituiseră scena unor episoade mitice însemnate, cum este Erimant, locul de desfăşurare a celebrei vînători a mistrețului întreprinsă de Heracle; aici se întindea şi cîmpia Stimfalos, unde tradiția spune că Heracle âr fi îndeplinit încă una dintre muncile sale, prinderea fioroaselor păsări stimfaliene; tot aici se afla unul dintre cele mai mari sanctuare ale Greciei, cel din Olimpia; de Pelopones erau legate şi miturile referitoare la una dintre regiunile cele mai fascinante pentru întreaga literatură occidentală, ARCADIA (vezi).
Pelops (gr. rieXoip, -onog; lat. *Pelops, -opis).* Unul dintre cei mai mari eroi din mitologia greacă, fiul lui Tantal, regele Frigiei, şi nepotul lui Zeus (vezi schema de la rubrica ATREU). Renumele său este legat de Elida, unde s-a stabilit prin căsătoria cu Hipodamia, fiica lui Enomaos, regele locului; el i-a urmat la tron socrului său şi a adus atîta faimă şi prosperitate ținuturilor pe care le-a cîrmuit, încît acestea au fost numite în onoarea sa „insula lui Pelops").
Doi fii ai lui Pelops, Atreu şi Tiest, au stat la originea unei dinastii sortite să devină celebră, cea a Atrizilor din Micene.
Prima întîmplare care 1-a făcut faimos este plasată de poeți în perioada copilăriei. Tatăl său Tantal a pregătit într-o zi un banchet la care i-a poftit pe zei; ca să le ofere o masă demnă de asemenea oaspeți, sau, cum s-a spus mai tîrziu, ca să le pună la încercare omnisciența, le-a dat să mănînce, în loc de un miel ori un ied, carnea fragedă a micului Pelops, care fusese tăiat în bucăți şi fript într-o tigaie (Euri-pide, *Elena,* 389). Zeii nu s-au atins însă de această barbară mîncare, cunoscîndu-i originea; doar o zeiță - poate Demetra, distrată şi tulburată de gîndul la pierderea fiicei sale PERSEFONA (vezi) - a gustat dintr-un umăr.
Zeii l-au înviat pe Pelops, care a renăscut mai strălucitor şi mai puternic decît înainte. într-adevăr, s-a distins şi după aceea prin frumusețea sa. în urma incidentului

s-a ales cu un umăr de fildeş (Pindar, *Olimpice,* 1.27), dăruit de Demetra în locul celui pe care îl mîncase; potrivit tradiției, şi urmaşii săi aveau un umăr foarte alb, ca de fildeş, sau pe care strălucea o stea (Aristotel, *Poetica,* 16). Frumusețea lui ex-traordinară nu a trecut neobservată nici printre zei: Poseidon s-a îndrăgostit de el şi 1-a răpit, ducîndu-1 în carul său pînă la palatul lui Zeus din Olimp ; mitul nu diferă în această privință de cel al lui GANI-MEDE (vezi), doar că Pelops a fost readus pe pămînt, unde avea să devină unul dintre cei mai mari suverani ai Greciei.
Seria de acțiuni prin care a obținut tronul Elidei este legată de povestea lui Enomaos şi a Hipodamiei. Enomaos, rege al cetății Pisa din Elida, aflase de la un oracol că va fi ucis de soțul propriei sale fiice ; pentru a împiedica adeverirea profeției, el a declarat că mîna Hipodamiei va fi acordată doar aceluia care ar fi fost capabil să-1 întreacă la cursa de care, urmînd ca toți cei învinşi în competiție să fie ucişi. Caii lui Enomaos erau mai iuți decît ai oricărui alt muritor, astfel că regele era aproape convins că viața îi este în siguranță. Potrivit unei versiuni a mitului, decizia lui Enomaos fusese luată nu pentru a evita împlinirea prezicerii, ci pentru că era el însuşi îndrăgostit de propria fiică. în orice caz, mulți pretendenți la mîna Hipodamiei (se spune că treisprezece) veniseră deja în Elida şi fuseseră învinşi şi ucişi de Enomaos, cînd a apărut Pelops. Acesta primise de la zeul care îl iubea, Poseidon, un car din aur tras de cai înaripați; nu era însă de ajuns pentru a-i garanta victoria, deoarece caii lui Enomaos erau un dar de la Ares, iar rezultatul cursei ar fi rămas incert pînă în ultima clipă.
Pelops a recurs la o stratagemă care să-i asigure oricum victoria: corupîndu-1 pe Mirtilos, vizitiul lui Enomaos, 1-a pus să slăbească cepurile ce prindeau osiile de roțile carului lui Enomaos; în schimb, i-a făgăduit o jumătate din regat (Hyginus, *Fabule,* 84). Astfel, în timpul cursei carul lui Enomaos s-a desfăcut în bucăți, iar regele, rămînînd prins în hamuri, a fost tîrît de caii întărîtați pînă a murit. Aşa a obținut Pelops mîna Hipodamiei; următorul său gest a fost de a se debarasa de Mirtilos, căruia nu intenționa să-i dea ce-i
promisese (jumătate din regat şi, potrivit unor izvoare, o noapte de dragoste cu Hipo-damia). Pe cînd cei doi, împreună cu Mirtilos, treceau cu carul prin dreptul unei stînci abrupte de deasupra mării, Pelops 1-a înşfăcat pe Mirtilos şi 1-a azvîrlit în valuri. Murind, vizitiul a apucat să arunce asupra lui Pelops şi a neamului său un blestem ce avea să fie plin de consecințe pentru Pelopizi, întrucît Mirtilos era potrivit tradiției fiul lui Hermes, şi tocmai pe acest zeu îl invocase înainte de a muri.
întors la Pisa cu Hipodamia, Pelops a domnit peste cetate şi a devenit stăpînul Olimpiei, unde numele său este legat de instituirea jocurilor panelenice. Conform tradiției, la jocurile funebre ce s-au ținut la moartea lui a fost parcurs, în cadrul unei curse de care, acelaşi itinerar pe care acesta îl străbătuse în înfruntarea cu Enomaos; din acea reevocare s-a născut obiceiul de a repeta întrecerea la fiecare patru ani (pentru alte explicații privind originea jocurilor olimpice vezi OLIMPIA şi OLIMPIADE).
Cuplului Pelops-Hipodamia i se atribuia în Antichitate un număr de fii variabil în funcție de diversele tradiții. Printre fii erau amintiți Atreu şi Tiest, iar printre fiice Lisidice şi Nicipe, care vor deveni, prima, mama lui Euristeu, iar cea de-a doua, a lui Amfitrion. Chrisipos, alt fiu al cuplului, n-a avut urmaşi. Acesta, al cărui nume se traduce prin „cel cu caii de aur", era favoritul tatălui, stîrnind de aceea invidia fraților săi. Atreu şi Tiest, cei doi frați mai mari, au hotărît atunci, cu ajutorul Hipo-damiei, să scape de el; l-au ucis, iar trupul său a fost aruncat într-un puț. Pelops a bănuit însă cine erau autorii crimei şi i-a surghiunit pe Atreu şi Tiest din ținut.
► *Epitete. Cronios* ; îmblînzitorul de cai.
Răspîndirea cultului. Pelops a făcut obiectul unui cult eroic în Grecia. în mijlocul crîngului sacru din Olimpia, Altis, i se înăl-țase un cenotaf unde era adorat, potrivit tradiției osemintele sale fiind păstrate la Pisa, în templul Artemisei *Cordaca.* La

Olimpia i se jertfea în fiecare an un berbec negru; de asemenea, înaintea celebrării sacrificiilor în onoarea lui Zeus, se desfă-şura un ritual special pentru comemorarea eroului.

► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul lui Pelops este amintit de numeroşi poeţi: *cf.* de pildă Homer, *Iliada ;* Pindar; Sofocle, *Enomaos;* Euripide, *Enomaos.* Referiri la Pelops şi la stirpea lui se găsesc şi în nenumărate pasaje din tragici, la Apollonios din Rodos, Apollodor, Hyginus.
► *Iconografie.* Pelops a constituit un subiect frecvent reprezentat în arta antică, în special în pictura atică pe vase. Opera cea mai importantă al cărei protagonist este o reprezintă însă frontonul estic al templului lui Zeus din Olimpia, unde eroul apare alături de Enomaos, Hipodamia, Sterope, Mirtilos şi alte personaje, în momentul dinaintea cursei de care ce-i va aduce victoria împotriva lui Enomaos (sculpturile sînt expuse în prezent la Muzeul din Olimpia).
Peloria (gr. ta rieXwpia). Sărbători religioase greceşti care se celebiau în Tesalia în onoarea lui Zeus *Pelorios.* Erau asemă-nătoare, în unele privinţe, Saturnaliilor romane.
Peloros (gr. fleXuipog, -ou ; lat. *Peloros, -i).* Unul dintre *sparţi,* temuţii războinici născuţi din dinţii de balaur semănaţi de Cadmos şi consideraţi strămoşii tebanilor. Pentru detalii vezi Cadmos.
Peltate (lat. *Peltatae,* de la gr. irâX-rn, *-r\q).* Termen cu sensul propriu de „înzestrate cu *pelta"* - scut de mici dimensiuni, uşor de manevrat. Este epitetul prin care sînt deseori indicate amazoanele, care foloseau în luptă un asemenea tip de scut.
Pemfredo (gr. nep.(ppT|5uS, -oug). Numele uneia dintre Graie (vezi).
Pena (gr. floivn, *-r\q*; lat. *Poena, -ae).* Demon infernal, personificare a pedepsei. Este asociată cu eriniile sau furiile, a căror mamă este considerată în mitologia romană.
Penaţi (lat. *Penates, -um).* Divinităţile domestice romane ale familiei şi ale statului, înţeles ca familie a tuturor cetăţenilor; exista o distincţie între penaţii privaţi şi oei publici. Numele lor este legat de latinescul *penus,* din care provine şi termenul ce indică locul în care erau păstrate imaginile zeilor, *penetraţia,* corespunzînd părţii centrale a casei; *penus* desemna în latină şi cămara unde se păstrau proviziile de hrană. Se obişnuia ca înainte de masă să
se pună pe vatră o farfurie cu mîncare, pentru penaţi.
în izvoarele latine, Larii (vezi) şi penaţii sînt uneori identificaţi sau confundaţi; în realitate, larii se numărau printre penaţi, dar existau şi alţi penaţi în afara larilor, în plus, despre lari se vorbea cîteodată şi la singular, pentru a-1 desemna pe zeul protector al unei familii, în timp ce termenul „penaţi" apare întotdeauna la plural.
Penaţii privaţi îşi aveau locul lîngă **vatra** fiecărei case; le era consacrată şi masa, pe care se puneau ofrandele ce li se aduceau.
Originea penaţilor publici sau ai statului era pusă de antici în legătură cu sosirea lui Enea de la Troia: el adusese cu sine de acolo statuile penaţilor cetăţii, care au fost păstrate mai întîi în Lavinium, apoi la Alba Longa şi, în fine, la Roma. Uneori, între sursele antice subzista o anumită confuzie în privinţa identificării penaţilor publici, care potrivit unora trebuiau inter-pretaţi drept Dioscuri, iar potrivit altora drept cabiri, zei originari din Samotrace. Cultul penaţilor publici era strîns legat de cel al zeiţei Vesta.
Peneleu (gr. niŢveXewg, -ew ; lat. *Peneleus, -i).* Erou grec originar din Boeţia. Amintit printre participanţii la expediţia argonauţilor, a fost unul dintre pretendenţii la mîna Elenei şi a luat parte la războiul troian. Este menţionat în *Iliada*; naraţiuni ulterioare relatează uciderea sa de către Euripilos şi înhumarea într-un mor-mînt individual (lucru destul de insolit, de vreme ce eroii căzuţi în luptă, cu rare excepţii - în cazul celor mai faimoşi şi mai importanţi -, erau de obicei înhumaţi în gropi comune), iar uneori este enumerat printre războinicii greci care s-au ascuns în calul de lemn şi au participat la distrugerea Troiei.
► *Prezenţe în literatura antică.* Diferitele versiuni ale faptelor lui Peneleu sînt amintite în *Iliada* (cînturile 2, 14, 16 şi 17), la Hyginus *(Fabule,* 97), Apollodor *(Biblioteca,* 1.9.16 şi 3.10.8), Diodor din Sicilia (4.67) şi Pausanias (9.5.15 şi urm.).
Penelopa (gr. riT)veX6neia, *-aq,* apoi n-nveXoifn, *-r\q*; lat. *Penelope, -es).* Probabil veche divinitate tesalică, fiica lui Icarios şi a Peribeei (vezi schema de la rubrica

Perseu), de origine spartană, îşi datorează faima faptului de a fi fost soţia lui Ulise, care a făcut-o regină în Itaca. Iniţial, potri-vit tradiţiei, numele său era Arneea sau Arnacia; aruncată în mare din ordinul lui Icarios, fusese salvată de un cîrd de raţe care au dus-o, ţinînd-o la suprafaţă, pînă la ţărmul cel mai apropiat. După miraculoasa întîmplare, părinţii, revenind asupra deciziei lor, au rebotezat-o Penelopa, care înseamnă „raţă".
După evenimentele ce au condus-o la căsătoria cu Ulise (vezi Icarios), Penelopa şi-a urmat soţul în Itaca şi a avut de la el un singur fiu, Telemah, care era încă mic atunci cînd Ulise a plecat în războiul troian. în timpul îndelungatei absenţe a soţului, ea a trebuit să facă faţă unui întreg şir de pretendenţi, care rîvneau la mîna ei şi la tronul Itacăi. Cu multă abilitate, Penelopa a reuşit să le ţină piept invocînd drept scuză faptul că trebuia să termine de ţesut o pînză imensă ce urma să servească drept giulgiu socrului ei, Laerte, şi abia la sfîrşirea lucrului va putea, în tihnă, să ia o hotărîre.
Dar dacă în timpul zilei se arăta plină de zel în a-şi ţese pînza la stative, noaptea deşira tot ce lucrase de cu zi, ca să amîne la nesfîrşit momentul deciziei şi nădăjduind în taină că Ulise se va întoarce între timp de la război. Stratagema a funcţionat multă vreme, dar a fost descoperită în cele din urmă de peţitori, cărora le-o dezvălui-seră nişte slugi; insistenţa cu care aceştia îi cereau să se hotărască a devenit treptat tot mai presantă şi mai insuportabilă, dar tocmai cînd lucrurile începeau să se pre-cipite Ulise a revenit în Itaca, după o absenţă de douăzeci de ani.
Penelopa şi-a recunoscut după numeroase semne soţul căruia hotărîse să-i rămînă credincioasă. Acesta, sub pretextul că vrea să participe la întrecerea de tras cu arcul în urma căreia Penelopa avea să-şi aleagă în sfîrşit viitorul soţ, a apucat la rîndul lui

arcul, măcelărindu-i pe pretendenţi. Astfel, Penelopa şi-a putut petrece restul vieţii în tihnă împreună cu Ulise.
Deşi această versiune a mitului, atestată de Homer, este prevalentă în izvoarele antice, nu lipsesc tradiţiile care opun figurii credincioasei Penelopa un personaj complet diferit, aproape opus: se povesteşte
că ea 1-a trădat pe Ulise cu zeul Hermes, născîndu-1 de la acesta - sau de la toţi amorezii ei, cărora li s-a dat fără deosebire - pe zeul Pan; se mai spune că la întoarcerea în Itaca Ulise a repudiat-o, alungînd-o de pe insulă (Penelopa s-ar fi dus atunci la Sparta, cetatea ei de baştină, iar apoi la Mantineea).
O altă tradiţie relatează că după moartea lui Ulise Penelopa s-a căsătorit cu Telego-nos, fiul lui Ulise şi al vrăjitoarei Circe.
► *Prezenţe In literatura antică.* Sursa principală a poveştilor legate de Penelopa o reprezintă *Odiseea* lui Homer. Referiri la acele versiuni ale mitului potrivit cărora Penelopa l-ar fi înşelat pe Ulise apar la autori mai tîrzii (Pausanias, 8.12.5 şi urm., Apollodor, *Epitome,* 7.38, Cicero, *De natura deorum,* 3.22.56 etc). Informaţia cu privire la naşterea lui Pan de către Penelopa se găseşte şi la Herodot, 2.145. Alte referiri la povestea sa apar la Apollodor, 3.10.6 şi urm., şi la Pausanias, 3.12.2.
► *Iconografie.* Materialul iconografic privitor la Penelopa este destul de sărac, şi datorită caracterului rezervat al personajului său, care începe să trezească un oarecare interes abia începînd din secolul al V-lea î.Hr., în paralel cu o accentuare a atenţiei acordate dramelor interioare şi psihologiei personajelor. Penelopa este reprezentată de obicei lîngă războiul de ţesut şi are o expresie reţinută şi solemnă. Figura probabil în picturile lui Polignot şi Zeuxis, pierdute; imaginea ei era reprodusă în *skyphos-ul* Pictorului Penelopei de la Chiusi, în sculptură şi în diverse picturi pompeiene.
Pentru alte detalii vezi ULISE.
Penetralia. Termen desemnînd partea cea mai sacră a unui templu, unde credincioşilor le era de regulă interzis accesul -limitat în exclusivitate la sacerdoţi.
Peneu (gr. n-nveioc;, -ou; lat. *Peneus, -i).* Numele a două rîuri greceşti, din Tesalia şi din Elida. Zeul fluvial cu acest nume era fiul lui Oceanos şi al lui Tethys şi tatăl Dafnei şi al Cirenei.
Penia (gr. Flevia, *-<xq).* Personificarea greacă a sărăciei, prezentată în literatură mai degrabă ca o alegorie decît ca divinitate; este amintită de Platon în *Banchetul* (203b şi urm.), împreună cu Poros, de la care 1-a născut pe Eros.

Pentatlon (gr. irevTa-ftXov, -ou). Tip de întrecere sportivă în cadrul căreia atleţii se înfruntau în cinci probe diferite: alergare, săritura în lungime, aruncarea discului, aruncarea suliţei şi luptă. Inventarea sa îi era atribuită lui Iason: în timpul expediţiei argonauţilor în căutarea lînii de aur, Iason ar fi fost cel dintîi care a reunit cele cinci întreceri diferite, cîştigîndu-le pe toate. Pentatlonul se număra printre competiţiile care se disputau la OLIMPIADE (vezi).
Pentesileea (gr. *Uev^eaCXeia,* -ag; lat. *Penthesilea, -ae).* Fiica lui Ares şi a Otrerei şi regină a AMAZOANELOR (vezi), a cărei poveste e legată în mare parte de războiul troian. La moartea lui Hector, Pentesileea a intrat în luptă de partea troienilor; în-fruntîndu-se în duel cu Ahile, a fost învinsă şi rănită mortal de eroul grec. Ahile a de-plîns totuşi moartea reginei, care 1-a impresionat într-atît prin frumuseţea, tinereţea şi vitejia ei, încît acesta s-a îndrăgostit de ea şi a iubit-o chiar moartă fiind; iar cînd Tersites 1-a ridiculizat pentru durerea lui, nu a ezitat să-1 ucidă. Atunci, Diomede, care era legat prin rudenie de Tersites, ca să-1 răzbune a aruncat trupul Pentesileei în apele rîului Scamandru; alte versiuni ale mitului relatează însă că Ahile însuşi a înmormîntat-o pe regina amazoanelor, înălţîndu-i un rug pe malul Xantosului, sau că le-a restituit troienilor trupul eroinei căzute pentru cauza lor, ca să-i aducă onorurile funebre cuvenite. în jurul figurii Pentesileei au înflorit numeroase legende colaterale şi variante ale mitului principal. Pentru a justifica participarea ei la războiul troian, se spunea că aceasta venise la curtea regelui Priam ca să se purifice, după ce îşi ucisese din greşeală propria soră, Hipolita, în timpul unei partide de vînătoare; o tradiţie complet diferită, de-a dreptul opusă, pretindea că Pentesileea îl ucisese pe Hector (interpretarea îi este atribuită lui Stesihor, dar pasajele în cauză nu s-au păstrat).
► *Prezenţe în literatura antică.* Istoria Pentesileei era relatată în *Etiopida,* poem epic în cinci cînturi care constituia o urmare a *Iliadei* şi povestea ultimele fapte de vitejie ale lui Ahile (aici apărea tema cadavrului Pentesileei profanat de Ahile).
► *Prezenţe în literatura medievală şi modernă.* Dante, *Infernul,* 4.124; H. von
Kleist, *Pentesileea* (pentru referinţele la mitul amazoanelor vezi şi AMAZOANE).
Iconografie. Tema iubirii lui Ahile pentru Pentesileea a fost frecvent reprezentată în arta antică. Imaginile cele mai celebre sînt cea de pe vasul atic cu figuri negre realizat de Exekias, expus la British Museum, cea de pe vasul atic cu figuri roşii al pictorului cunoscut sub numele de Pictorul Pentesileei şi cea sculptată pe tronul statuii crise-lefantine a lui Zeus din Olimpia (pierdută).
Penteu (gr. riev-freuc, -ewg; lat. *Pentheus, -eos* sau *-ei).* Erou grec, fiul lui Ehion şi al Agavei, la rîndul ei fiica lui Cadmos. I-a urmat lui Cadmos la tronul Tebei; pentru că s-a opus introducerii cultului lui Dio-nysos în regatul său, acesta i-a provocat nebunia, palatul i-a fost distrus pînă la temelii, iar el a fost sfîşiat în bucăţi de propria mamă şi de surorile lui, Ino şi Au-tonoe, cărora, stăpînite de furia generată de extazul bahic, Penteu le-a apărut ca un leu fioros. Locul producerii evenimentului era considerat de poeţi muntele Citeron sau Parnasul; se spunea că Penteu s-ar fi ascuns în frunzişul unui arbore pentru a asista, nevăzut, la ritualurile menadelor, care i-au descoperit ascunzătoarea şi i-au adus îngrozitorul sfîrşit. Destinul îi era umbrit deja de numele său, care înseamnă „omul suferinţei".
► *Epitete.* Ehionidul (de la numele tatălui său, Ehion).
► *Prezenţe în literatura antică.* Tespis, *Penteu* (tragedie pierdută); Euripide, *Bacantele* ; Teocrit, *Idile,* 26 ; Pacuvius, *Penteu* ; Ovi-diu, *Metamorfoze,* 3 ; Nonnos din Panopolis, *Dionisiacele,* 44-46.
► *Iconografie.* în ceramica atică apar unele reprezentări ale lui Penteu sfîşiat de menade.
Pentilos (gr. flevfhXoc;, -ou; lat. *Penthi-lus, -i).* Fiul lui Oreste şi al Erigonei, la rîndul ei fiica lui Egist. Era considerat întemeietorul cetăţii Pentile, în insula Lesbos, şi tatăl lui Damasios şi al Ehelei, şi ei întemeietori de cetăţi în Lesbos şi în Asia Mică.
Pentos (gr. fUvflog, -ou). Personificare a doliului şi a durerii. Plutarh îl prezintă ca pe un geniu care, la împărţirea de către Zeus a sarcinilor între diferitele divinităţi,

s-a înfăţişat ultimul, cînd nu mai rămăsese de încredinţat decît misiunea de a veghea asupra doliului şi a ceremoniilor funerare.
► *Prezenţe în literatura antică.* Plutarh, *Consol. ad Apoll.* (19.3.997).
Peon (gr. Flcxiuiv, -uivoc; ; lat. *Paeon, -onis).* 1) Fiul lui Endimion şi frate cu Epeios, Euricida şi Etolos. Era strămoşul neamului peonilor. O altă tradiţie îl considera fiul lui Poseidon şi al Helei.
► *Prezenţe în literatura antică.* Pausanias, 5.1.4 şi urm., Hyginus, *Astronomica,* 2.20.
2) Strămoşul familiei ateniene a Peonizi-lor, atestată în epoca istorică. Era considerat nepotul lui Nestor şi fiul lui Antiloh.
► *Prezenţe în literatura antică.* Pausanias, 2.18.8.
3) Divinitate menţionată în poemele homerice ca vindecător al zeilor. El este cel care i-a vindecat lui Ares rana făcută de Diomede *(Iliada,* 5.890 şi urm.), punînd „pe-a lui rană prielnice leacuri uşoare"; activitatea sa de medic se desfăşoară exclusiv în beneficiul zeilor (vezi şi *Iliada,* 5.401 şi *Odiseea,* 4.232). Ulterior, prerogativele sale îi sînt transferate lui Apollo, adesea numit „vindecător"; *Paian,* Pean, devine atunci unul dintre epitetele lui Apollo. De la acest epitet derivă numele peanelor, compoziţii lirice corale dedicate în special ritualurilor şi sărbătorilor religioase în onoarea lui Apollo (vezi şi PEAN). După Pliniu, medicului zeilor i se datorează descoperirea bujorului *(Paeonia officinalis* - n.t.).
Peparetos (gr. neîrapri^og, -ou; lat. *Pepa-rethos* şi *Peparethus, -i).* Fiul lui Dionysos şi al Ariadnei şi frate cu Toas, Stafilos şi Enopion. Se presupune că de la el şi-a luat numele insula Peparetos.
Peplu (gr. TT£ITXO£, -OU ; lat. *peplum* şi *pe-plus, -i).* îmbrăcăminte feminină specifică populaţiilor dorice, prinsă cu fibule pe umeri şi cu o centură în talie. Un rol special în religia atică îl avea peplul ţesut şi brodat în cinstea zeiţei Atena *Polias,* care îi era oferit în timpul sărbătorii PANATE-NEELOR (vezi), la capătul unei procesiuni solemne în cursul căreia era purtat desfăşurat în întregime şi susţinut de prăjini, ca pînza unei corăbii.
Peratos (gr. fleparog, -ou). Fiul Calchiniei şi al zeului Poseidon, a urcat pe tronul Sicionului urmîndu-i lui Leucip, bunicul său dinspre mamă.
Perdix (gr. nlpSi?, -ixoc ; lat. *Perdix, -icis).* Unul dintre numele prin care este indicat nepotul sculptorului Dedal numit şi Talus sau Calos (după unii, Perdix - care înseamnă „potîrniche" - ar fi fost numele mamei lui). Devenise faimos în Atena prin inventarea ferăstrăului, a dălţii, a compa-selor şi a altor instrumente esenţiale pentru munca sculptorilor. Iscusinţa şi faima sa au provocat gelozia lui Dedal, care 1-a ucis, aruncîndu-1 de pe abruptul Acropolei din Atena. Zeiţa Atena 1-a prins însă din zbor, oprindu-i căderea, şi 1-a transformat în pasărea ce-i poartă numele, potîrnichea (vezi şi DEDAL).
Perenna, Anna, vezi ANNA.
Pergam (gr. flepŢajiog, -ou; lat. *Pergamus, -i).* 1) Erou eponim al oraşului Pergam din Asia Mică, capitală a unuia dintre regatele elenistice formate în teritoriile imperiului lui Alexandru cel Mare. Legendele care îl au drept protagonist se străduiesc să explice originea numelui cetăţii. Potrivit unei versiuni, Pergam ar fi fost ultimul fiu al lui Neoptolem şi al Andromacăi; ajuns în Asia Mică, el 1-a ucis pe regele Teutraniei şi i-a luat locul pe tron, dînd capitalei propriul lui nume. în altă variantă, numele său a fost dat unei cetăţi asiatice de către Girnos, fiul lui Euripilos şi nepot al lui Telefos, în semn de recunoştinţă pentru ajutorul oferit de Pergam într-un război împotriva unor popoare vecine (Pausanias, 1.11 şi urm.).
2) Acelaşi nume îl purta şi citadela Troiei, cu palatul lui Priam şi templul în care era păstrat PALADIONUL (vezi).
Pergos (gr. FlepYog, -ou; lat. *Pergus, -i).* Lac mitic din Sicilia, pe malurile căruia a avut loc, după o tradiţie, răpirea Persefonei de către Aidoneus sau Hades (vezi PERSEFONA).
Peribeea (gr. Flepiftaia, *-aq* ; lat. *Periboea, -ae).* 1) Soţia lui Icarios şi mama Pene-lopei; era una dintre naiade.
2) Fiica lui Hiponoos, soţia lui Oeneu şi mama lui Tideu.

3) Fiica lui Alcatoos, regele Megarei; a fost una dintre tinerele condamnate să-i servească drept hrană Minotaurului şi a făcut parte, prin urmare, din expediţia condusă de Tezeu spre insula Creta. Aici însă, Minos s-a îndrăgostit de frumoasa Peribeea, scutind-o de sacrificiu. Gelos, Tezeu a împiedicat unirea celor doi; întor-cîndu-se în Atica împreună cu ceilalţi tineri scăpaţi de la moarte şi cu Tezeu, Peribeea s-a căsătorit însă cu Telamon şi a devenit mama lui Aiax. într-o versiune diferită a mitului, Peribeea s-a căsătorit cu Telamon împotriva voinţei tatălui ei, care, atunci cînd a descoperit că nunta a avut loc, a poruncit ca nefericita să fie aruncată în mare. Sclavului însărcinat să îndeplinească ordinul i s-a făcut însă milă de ea şi, în loc să o condamne la o moarte sigură abandonînd-o valurilor, a preferat să-i lase o posibilitate de salvare vînzînd-o ca sclavă. Dusă la Salamina, a fost regăsită de Telamon, şi tot la Salamina s-a născut fiul lor Aiax. Potrivit unor mitografi care încercau în mod evident să concilieze diferitele versiuni ale legendei, Peribeea fusese cumpărată ca sclavă de către Tezeu, care, aflîndu-i povestea, a acceptat cu generozitate să i-o înapoieze lui Telamon.
► *Prezenţe în literatura antică.* Diferitele versiuni ale poveştii sînt relatate de Pausanias (1.42.2 şi urm.), Plutarh *(Tezeu,* 29) şi Apollodor *(Biblioteca,* 3.12.7).
4) Soţia regelui din Corint, Polibos, legat de mitul lui Oedip: tradiţia pretinde că Polibos şi Peribeea l-au crescut în propria casă pe Oedip, care fusese abandonat la naştere (vezi OEDIP).
5) Fiica lui Eurimedon şi soţia lui Posei-don, de la care 1-a născut pe Nausitoos, primul rege al feacilor.
6) Tînără din Locri care, pentru a ispăşi sacrilegiul înfăptuit de Aiax Oileidul, prin violarea Casandrei în sanctuarul Atenei (vezi AIAX), a fost trimisă la Troia împreună cu altă tînără, Cleopatra, să slujească

în acel sanctuar. Tradiția spune că locrienii au fost condamnați să ispășească vreme de o mie de ani acea vină, trimițînd cu regularitate la Troia două tinere ca sclave ale zeiței (vezi și LOCRI EPIZEFIRI).
Periclimenos (gr. riepixXup.evo£, -ou; lat. *Perkilymenus, -i).* Erou grec, fiul lui Neleu și fratele lui Nestor; este amintit printre
participanții la expediția corăbiei Argo în căutarea lînii de aur (vezi ARGONAUȚI). Primise de la Poseidon capacitatea de a lua în luptă orice înfățișare. Transformat într-o albină, a fost ucis de Heracle (Apollonios din Rodos, *Argonauticele,* 1.156 și urm.).
Perieres (gr. flepiTJpTig, -oue;). 1) Fiul lui Eol, descendent al lui Deucalion și strămoș al neamului eolienilor din Mesenia. Era considerat soțul Gorgofonei, fiica lui Perseu; de la ea i-a avut pe Afareu, Leucip și, după unele surse, pe Tindar și pe Ica-rios, devenind strămoș al unor stirpe de eroi și personaje mitologice precum Dioscurii, Elena și Clitemnestra (Tindarizii), Pene-lopa, Linceu, Ida, Leucipidele. Potrivit altor versiuni, descindea direct din Zeus.
2) Erou teban, vizitiul lui MENECEU (vezi). L-a ucis pe Climenos, regele minienilor, pro-vocînd un război între tebani și minieni.
Periergos (gr. riepCepŢog, -ou). Fiul lui Trio-pas și fratele lui Forbas. După moartea tatălui său s-a mutat în insula Rodos.
Perifas (gr. neptyag, -CXVTOC; ; lat. *Peri-phas, -antis).* 1) Rege al Aticii.
2) Unul dintre lapiți.
3) Tovarăș de arme al lui Pirus sau NEOPTOLEM (vezi), alături de care a luptat în războiul troian.
Perifetes (gr. nepKprjrns, -ou; lat. *Peri-phetes, -is).* Numele unui tîlhar legat de povestea lui Tezeu. Fiu al lui Hefaistos și al Anticleei, este descris de tradiții ca fiind slab de picioare; mergea sprijinindu-se într-o cîrjă de bronz, de care se folosea pentru a ataca și a ucide drumeții. Tezeu l-a întîlnit în împrejurimile Epidaurului, unde trăia, și l-a înfrînt, ucigîndu-1 și luîndu-i cîrja.
► *Prezențe în literatura antică.* Personajul este amintit în legătură cu aventurile lui Tezeu și apare mai ales la Plutarh *(Tezeu,* 8), Ovidiu *(Metamorfoze,* 7.436 și urm.), Apollodor *(Biblioteca,* 3.16.1), Hyginus *(Fabule,* 38), precum și la Pausanias (2.1.4) și Diodor din Sicilia (4.59).
Perigune (gr. ncpiTouvri, -Tig). Fiica lui Sinis, tîlhar ucis de Tezeu (vezi SINIS). După moartea tatălui său a fost iubită de Tezeu, de la care a avut un fiu numit Melanipos. Tezeu i-a dat-o ulterior de soție lui Deioneu, fiul lui Euritos.

► *Prezențe în literatura antică.* Plutarh, *Tezeu,* 8.
Perilaos sau **Perilos** (gr. DepiXaog, -ou sau riepiXXoc,, -ou; lat. *Perillus, -i).* Sculptor din Agrigent căruia tiranul Falaride i-a încredințat sarcina de a-i fabrica faimoasa statuie din bronz a taurului, concepută astfel încît în interiorul ei să poată fi introduse victime umane, ucise prin înfierbîntarea metalului. Tiranul a hotărît ca însuși autorul operei să piară primul acolo, intrînd în incinta incandescentă. Taurul lui Falaride a devenit proverbial în lumea greacă.
► *Prezențe In literatura antică.* Informații privind legendarul sculptor și opera sa se găsesc la Timaios și la Pliniu *(Naturalis historia,* 34.89).
Perimele (gr. PieptJIT^TI, *-r\q;* lat. *Perirne-les, -es).* 1) Fiica lui Amitaon și mama lui Ixion.
2) Fiica lui Admetos și a Alcestei și sora lui Eumelos. A fost soția lui Argos, fiul lui Frixos, și mama lui Magnes.
3) Fiica lui Hipodamas, a fost iubită de zeul fluvial Aheloos. Tatăl ei a vrut s-o pedepsească aruncînd-o în mare, dar Aheloos a intervenit pe lîngă Poseidon, care a acceptat să o facă nemuritoare, transfor-mînd-o într-o insulă.
► *Prezențe în literatura antică.* Ovidiu, *Metamorfoze,* 8.590 și urm.
Peristera (gr. nepiorepa, -ag; lat. *Peris-tera, -ae).* Protagonista unui mit relatat de izvoare tîrzii. Numele său se traduce prin „porumbiță". Peristera, nimfă din cortegiul Afroditei, s-a amestecat într-o întrecere a Afroditei cu Eros, care culegeau flori, cîștigătorul urmînd să fie cel ce găsea mai multe; ca s-o ajute pe Afrodita, aflată în dezavantaj, nimfa s-a apucat și ea să culeagă flori, fapt ce a condus la victoria zeiței, dar și la iritarea lui Eros, care a pedepsit-o transformînd-o în porumbiță. Pentru a o recompensa totuși, Afrodita a hotărît ca porumbița să se numere printre animalele consacrate ei.
► *Prezențe în literatura antică. Myth. Vat.,* 1.175 și 2.33.
Permesos (gr. *\~\epiLr\(a)o6q,* -ou; lat. *Per-messus, -i).* Rîu din Beoția, care izvorăște din muntele Helicon și ale cărui ape, consacrate lui Apollo și muzelor, aveau
capacitatea de a transforma în poet pe oricine ar fi băut din ele.
Pero (gr. flripu), *-ouq*; lat. *Pero, -us).* 1) Fiica lui Neleu și a Chloridei, a fost soția lui Bias (vezi BIAS, 1).
2) Numele unei femei despre care o tradiție romană povestește că și-a salvat tatăl, pe bătrînul Micon - întemnițat și condamnat la moarte prin înfometare -, hrănindu-1 cu propriul ei lapte. Gestul său generos și ieșit din comun i-a mișcat pe judecători, care au hotărît să revină asupra deciziei și să-i redea bătrînului libertatea. Pentru

comemorarea evenimentului, în Forum Olitorius, unde se spune că s-ar fi petrecut întîmplarea, a fost ridicat un templu pentru *Pietas.*

> *Prezențe în literatura antică.* Episodul este menționat de diverse izvoare latine: Pliniu, *Naturalis historia,* 7.36; Valerius Maximus, 5.4.7; Hyginus, *Fabule,* 254; Festus, 14. Numele personajelor diferă în unele surse, unde în loc de Pero apare Xan-tipa, iar cîteodată în locul numelui Micon apare Cimon. Cu protagoniști diferiți, aceeași istorie este relatată și de Nonnos din Panopolis (vezi TECTAFOS).

► *Iconografie.* Povestea a fost ilustrată într-o pictură din casa lui Lucretius Fronto de la Pompei, pe o oglindă etruscă și în unele statuete. S-a bucurat de un mare succes în Renaștere, constituind subiectul mai multor picturi intitulate *Caritatea romană.*

Persa (gr. riep<TT|, -ne;; lat. *Perse, -es* sau *Persa, -ae).* Fiica lui Oceanos și soția Soarelui, Helios; de la acesta i-a născut pe Eetes, Circe, Pasifae și Perses.

Persefona (gr. riepcrecpovTi, *-r\q;* lat. *Pro-serpina, -ae).* Numită Persefona în Grecia, Proserpina în lumea romană și Core în Atica, era fiica lui Zeus și a Demetrei (vezi schema de la rubrica CRONOS) sau, potrivit altor izvoare, a Demetrei și a lui Poseidon, sau chiar a zeiței Styx. Numele Core (însemnînd „fată" sau „fiică") era utilizat deseori în paralel cu cel de „Mamă", care o indica pe Demetra. La Homer apare ca soție a lui Hades (Pluton), maiestuoasă și solemnă stăpînă a regatului umbrelor, guvernînd sufletele morților. Eriniile erau considerate fiicele ei și ale lui Hades. Scriitorii tîrzii, sintetizînd în numele ei trăsăturile solemne ale unei Iunone infernale,

au numit-o uneori *luno Infera, Averna* (de la Avernus, numele unui lac pe care anticii îl considerau locul de acces spre lumea infernală - n.t.), *Stygia* (de la Styx - n.t.).

Evenimentele în urma cărora a devenit consoarta lui Hades sînt legate de Deme-tra. Zeus, tatăl ei, fără știrea Demetrei, îi promisese mîna fiicei sale lui Aidoneus (adică Hades sau Pluton, regele infernului); astfel, în timp ce tînăra neștiutoare culegea flori pe cîmpia Nișei, pămîntul s-a deschis sub ea și Persefona a fost răpită de zeul infernal. Disperată, Demetra a străbătut în lung și în lat pămîntul în căutarea ei, aflînd în cele din urmă de la Soare cele întîmplate ; din cauza mîniei care o cuprinsese și care usca pămîntul și recoltele, Zeus s-a văzut nevoit să intervină: 1-a trimis pe Hermes, mesagerul său, în infern pentru a-i cere lui Hades să o înapoieze pe Persefona. Hades a consimțit, dar i-a dat acesteia o rodie; mîncînd-o, Persefona a fost condamnată să trăiască în lumea sub-pămînteană o treime din an, în restul timpului revenind să trăiască pe pămînt alături de mama sa.

Pentru alte detalii referitoare la interpretarea mitului, precum și pentru legătura Persefonei cu Demetra și Misterele Eleusine, vezi DEMETRA și ELEUSIS.

► *Atribute.* Spice, făclii, coroană, fructe, rodiu, carafe *(oinochoai).*

► *Răspîndirea cultului.* Datorită raportului său cu agricultura, cultul Persefonei s-a răspîndit în special în zonele agricole ale Meseniei, Laconiei, Arcadiei, Tesaliei. Popularitatea maximă a cunoscut-o însă în regiunile din sudul Italiei și Sicilia. In Sicilia, potrivit tradiției, ar fi avut loc răpirea ; și tocmai Sicilia i-a fost dăruită de Zeus Persefonei pentru celebrarea nunții cu Hades. Un sanctuar important îi era închinat în Locri.

► *Prezențe în literatura antică.* în *Imnul homeric către Demetra* este relatată povestea Demetrei și a Persefonei, într-o formă rămasă canonică și în epocile ulterioare; mitul este amintit și de Arhiloh, de tragici, de Calimah *(Imnul* 6), Ovidiu *(Fastele* și *Metamorfoze),* Claudianus *(Răpirea Pro-serpinei).*

► *Prezențe în literatura medievală.* Dante s-a inspirat din figura Persefonei pentru definirea unor trăsături ale Matildei *(Purgatoriul,* 24.89 și urm.).

► *Prezențe în literatura modernă.* Din mitul Persefonei se inspiră libretele cîtorva opere muzicale: *Persefona răpită* a lui C. Mon-teverdi și cea a lui Francesco Sacrati, *Persefona* lui J.B. Lully, precum și cele cu același titlu ale lui Paisiello, respectiv C. Saint-Saens.

► *Iconografie.* Reprezentările Persefonei sînt foarte frecvente în arta greco-romană și pot fi raportate la Misterele Eleusine, la tema hierogamiei și la șederea zeiței în lumea de dincolo, cu revenirea periodică pe pămînt. In legătură cu Misterele Eleusine Persefona apare, alături de Demetra și Triptolem, în celebrul relief de la Eleusis expus la Muzeul Național din Atena și datînd din epoca lui Fidias; scena răpirii este prezentă în unele *pinakes* și pe sarcofage, printre care cel așa-zis al lui Carol cel Mare de la Aquisgrana. Șederea sa în lumea de dincolo este evocată în unele *pinakes* din Locri, în ceramică, în așa-numitul Relief al harpiilor de la Xantos, Licia. Ca figură izolată, zeița apare în picturile din Pompei, putînd fi identificată și în celebra zeiță din Tarent, expusă la Muzeul din Berlin, precum și în Core Albani. De asemenea, s-a propus identificarea *anodos-ulxxi* Persefonei în scena principală a Tripticului Ludovisi. Zeița este figurată și în așa-zisul Mormînt al Persefonei de la Verghina.

Perseida (gr. *riepar^q,* -(Sog; lat. *Perseis,* ■*idiș).* Epitet al Hecatei, fiica lui Perses și a Asteriei.

Perseptolis sau **Persepolis** (gr. ToXig, -eaie; sau flepo-eiroXig, -euie;). Fiul lui Ulise și al Nausicăi sau, potrivit altor izvoare, al lui Telemah și al fiicei lui Nestor, Policasta.

> *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Hesiod într-un fragment care îl prezintă ca fiu al lui Telemah și al Policastei; apare de asemenea într-o scolie la *Odiseea.*

Perses (gr. riepsTjc;, -ou; lat. *Perses, -i* sau *-ae).* 1) Fiul unui Titan, Crios, şi al Euri-biei, frate cu Palas şi Astreos, s-a căsătorit cu Asteria, devenind tatăl HECATEI (vezi). 2) într-o genealogie diferită, care după toate probabilităţile se referă totuşi la acelaşi personaj, Perses apare ca fiul lui Helios şi al Persei. Potrivit acestei ver-siuni, el îi avea aşadar drept fraţi pe Pasifae, pe vrăjitoarea Circe şi pe Eetes, regele Colhidei. A fost ucis de Medos, fiul

Medeei, la instigarea acesteia din urmă, care dorea întoarcerea pe tronul Colhidei a lui Eetes, înlăturat de la domnie de Perses. O altă versiune a mitului, care combina legendele referitoare la Perses 1 şi la Perses 2, îl considera în acelaşi timp fratele lui Eetes şi tatăl Hecatei; aceasta s-ar fi căsătorit apoi cu unchiul ei Eetes, devenind mama vrăjitoarei Circe şi a Medeei.

► *Prezenţe în literatura antică.* Perses este menţionat în *Teogonia* lui Hesiod, în *Biblioteca* lui Apollodor (1.2.2 ; 9.1 şi urm.) şi în *Fabulele* lui Hyginus (26, 27 şi 264).

Perseu (gr. flepcreug, *-iwq*; lat. *Perseus, -eos* sau *-ei).* Celebru erou din Argos, fiul lui Zeus şi al Danaei şi nepotul lui Acri-sios. Acesta din urmă aflase de la un oracol că va muri de mîna unui urmaş născut de Danae; pentru a evita orice risc posibil, şi-a luat toate precauţiile, închizîndu-şi fiica într-o locuinţă cu porţi din bronz sau din piatră, săpată sub pămînt în curtea palatului, de unde aceasta să nu mai poată ieşi niciodată. Zeus însă, îndrăgostindu-se de ea, a reuşit să pătrundă acolo prin acoperişul temniţei, sub forma unei ploi de aur. Din unirea lui cu Danae s-a născut Perseu, indicat uneori prin apelativul „aurigen", adică născut din aur. Acrisios a aflat însă curînd că Danae a devenit mamă, fie imediat după naşterea copilului, fie mai tîrziu, auzindu-i ţipetele pe care le scotea jucîn-du-se. încercînd din nou să evite îndeplinirea profeţiei, i-a închis pe mamă şi pe fiu într-o ladă de lemn pe care a aruncat-o în largul mării. Zeus a făcut însă în aşa fel încît lada, purtată de valuri, să se împotmolească pe ţărmul uneia dintre insulele Ciclade, Serifos, unde cei doi naufragiaţi au fost salvaţi de un pescar, Dictis, şi conduşi de acesta la fratele său Polidectes, regele insulei, care i-a primit cu multă bunăvoinţă.

între Danae şi Polidectes s-a înfiripat destul de repede iubirea; vrînd să scape de fiul acesteia, care între timp devenise adult, Polidectes i-a dat o sarcină extrem de dificilă : să taie capul Meduzei, una dintre Gorgone. în altă versiune, Danae era deja sclava regelui (Pindar, *Pythice,* 12, 15) cînd Perseu însuşi s-a oferit să-i aducă lui Polidectes capul Meduzei, poate în intenţia de a se salva pe sine şi pe mama sa cu
ajutorul virtuţilor aparte ale Gorgonei. în orice caz, aventura lui Perseu a fost unul dintre episoadele cele mai glorificate ale mitului grec. Călăuzit de Hermes şi de Atena, Perseu s-a dus mai întîi la GRAIE (vezi), surorile Gorgonelor, le-a furat singurul dinte şi singurul ochi de care dispuneau toate trei; în schimbul înapoierii lor, le-a cerut Graielor să-i arate drumul spre nimfele ce se aflau în posesia obiectelor necesare acţiunii sale: sandalele înaripate, coiful lui Hades, care-1 făcea invizibil pe purtător, şi tolba fermecată. Cu aceste ajutoare preţioase fjirnizate de nimfe, pe lîngă care mai avea şi oglinda primită de la Atena şi cosorul de la Hermes, a ajuns în ţinutul Gorgonelor, care trăiau la malul Oceanului, lîngă Tartesos.

Gorgonele erau adormite cînd a ajuns la ele: fără să privească direct în ochii Meduzei, pentru că o singură privire ar fi fost de ajuns ca să transforme pe oricine în stană de piatră, Perseu s-a folosit de oglinda pe care i-o dăduse Atena, reuşind să taie capul creaturii. A pus apoi trofeul în tolba fermecată şi a făcut cale întoarsă ; de urmărirea celorlalte două Gorgone furioase a scăpat uşor, datorită coifului magic, al cărui purtător devenea invizibil şi care 1-a ajutat să fugă de acolo fără alte incidente.

Pe drumul de întoarcere la Serifos, Perseu a trecut prin Etiopia, unde a salvat-o şi a luat-o apoi de soţie pe Andromeda; aceasta îi fusese însă promisă lui Fineu, care a cerut respectarea făgăduinţei. Perseu şi Fineu s-au înfruntat într-o luptă cruntă din care a ieşit victorios cel dintîi (pentru detalii referitoare la mitul lui Perseu şi al Andromedei, vezi ANDROMEDA).

Tot în timpul călătoriei de întoarcere a avut loc confruntarea lui Perseu cu Atlas, pe care, arătîndu-i capul Meduzei, 1-a transformat în muntele ce-i poartă numele (vezi ATLAS).

Revenit în Serifos după îndelungata absenţă, Perseu a găsit lucrurile complet schimbate: Polidectes, dovedind o atitudine autoritară şi violentă faţă de Danae, o determinase pe aceasta să caute refugiu într-un templu. în aceste condiţii, Perseu s-a dus la palatul regelui unde a scos capul Meduzei, transformîndu-i în stane de piatră pe Polidectes şi pe toţi oaspeţii săi. în

cele din urmă, eroul i-a oferit Atenei capul Meduzei, zeiţa punîndu-1 pe scutul ei sau pe piept, pe platoşa care o proteja: într-una din aceste două poziţii apare de obicei în reprezentările figurate ale Atenei, iar potrivit mitului el şi-a păstrat şi în continuare puterea de a împietri pe oricine îl privea.

După ce a eliberat-o astfel pe Danae de tirania lui Polidectes, Perseu s-a întors în Argos cu mama sa şi cu Andromeda. Aflînd
de sosirea lui, Acrisios, amintindu-şi ora-
colul şi simţind că profeţia e cît pe ce să se împlinească, a fugit la Larisa, în ţara pelasgilor; dar Perseu a plecat după el, vrînd să-1 convingă să se întoarcă în patrie şi să se împace.

în Larisa tocmai se desfăşurau atunci jocurile cetăţii. Perseu a ajuns acolo la timp ca să participe la o întrecere, cea de aruncare a discului, care s-a dovedit însă a fi fatală: discul aruncat de erou 1-a lovit

STIRPEA Linceu —

pe Acrisios, ucigîndu-1 pe loc. Profeţia se împlinise.

După această întîmplare, Perseu i-a lăsat tronul Argosului lui Megapentes, fiul lui Pretos, fratele lui Acrisios, primind în schimb să domnească în Tirint. Lui i se atribuia şi întemeierea cetăţii Micene.

► *Epitete.* Aurigen (născut din aur, cu referire la ploaia de aur în care se transformase Zeus); Agenoridul (ca descendent al lui Agenor); Acrisioniadul (ca descendent
al lui Acrisios).

► *Atribute.* Cosorul, darul lui Hermes ; coiful care-1 făcea invizibil pe purtător; sandalele înaripate; tolba

destinată să poarte capul Meduzei; însuşi capul Meduzei.
► *Prezenţe In literatura antică.* Pentru povestea conceperii eroului şi a primilor ani ai copilăriei, pînă la sosirea în Serifos : Simo-nide, 27 (şi celebra lamentaţie a Danaei, închisă împreună cu micul Perseu în lada de lemn şi aruncată în mare de tatăl ei);

LUIPERSEU i— *Hipermestra*
Abas —r— *Aglae*
T
Acrisios —r— *Euridice Zeus* —i— Danae
Pretos —i— *Stenebeea*
T

Andromeda —r- Perseu
Pretidele (Lisipe, Ifinoe, Ifianasa)
Megapentes
Tl
Perses Alceu -*r*- *Astidamia* Stenelos -p *Nicipe* Eleos Mestor -j- *Lisidice* Electrion Gorgofone -t- *Perieres*
1
Anaxo
Astimedusa
Amfitrion -j- *Alcmena*
ri
Alcione
Meduza
Euristeu-pAntimahe | Hipotoe -r- *Poseidon*
T Ifis Alcmena Alţi fii
Tafios
I
I I I J \ ^1
I
Heracle Ificles T *Automedusa* Admetos Alexandru Ifimedon Euribios Mentor Perimede Pterelaos
Iolau
Afareu Leucip —•— *Filodice* Icarios —*r*— *Peribeea* Tindar —j— *Leda*
3
T
Leucipidele Arsinoe Cinci fii Penelopa (Hileira şi Phoebe)
i i r \ \
Castor Pollux Elena Clitemnestra Timandra Filonoe

Pescarii cu plase, dramă satirică de Eschil, în fragmente. Pregătirile pentru misiunea împotriva Gorgonei erau redate probabil în altă operă puţin cunoscută a lui Eschil, *Forcidele.* Legenda uciderii Meduzei este relatată de Apollodor, 2,4,2 şi urm. Povestea lui Perseu şi a Andromedei era prezentată *înAndromeda* lui Euripide; întoarcerea în Serifos şi uciderea lui Polidectes trebuie să fi fost amintite în special într-o tragedie a lui Euripide intitulată *Dictis.* încercările lui Perseu de a se reconcilia cu Acrisios au constituit subiectul unei tragedii de Sofocle, *Locuitorii din Larisa.* Pentru legendele referitoare la întemeierea cetăţii Micene de către Perseu, vezi Pausanias, 2.16.3. Perseu este amintit în *Metamorfozele* lui Ovidiu (cărţile 4 şi 5); mai tîrziu apare în *Dionisiacele* lui Nonnos din Panopolis, unde este relatat episodul, de tradiţie mai tîrzie, al unui duel cu Dionysos.
► *Prezenţe In literatura modernă.* Figura lui Perseu s-a bucurat de o mare popularitate şi în epocile ulterioare Antichităţii. Numele lui a fost dat unei constelaţii; povestea lui Perseu şi a Andromedei a dobîndit o mare importanţă ca simbol al iubirii şi reconcilierii conjugale, precum şi în legătură cu naşterea legendei creştine a Sfîntului Gheor-ghe şi a balaurului. Dintre operele literare moderne care îl au drept protagonist pe Perseu amintim drama omonimă a lui J. Risi şi *Moralităţi legendare* de J. Laforgue. Vezi şi GORGONE.

► *Iconografie.* Perseu constituie unul dintre subiectele cele mai vechi şi mai frecvent reprezentate ale artei greceşti. Iconografia din epoca arhaică s-a oprit cu predilecţie asupra uciderii Meduzei şi a fugii eroului urmărit de celelalte Gorgone. Este caracteristică poziţia sa cu capul întors în partea opusă Meduzei, potrivit tradiţiei ce considera fatală pentru oricine o singură privire aruncată spre *Gorgoneion.* Prezent pe amfora protoatică de la Eleusis, reapare în ceramica greacă, pe vase şi oglinzi etrusce şi în reliefuri şi picturi, pînă în epoca imperială. Reprezentarea eroului în statui este mai rară: dintre acestea, celebră este o statuie de bronz, aşa-numitul Perseu din Anticitera.

Persica (lat. *Persica, -orum).* Numele unor sărbători religioase ţinute la Roma în onoarea lui Mithra, al cărui cult era de origine persană.

Persuasiunea, vezi SUADA şi PEITO.

Pertunda. Divinitate romană considerată protectoarea primei nopţi a nunţii. Este citată împreună cu alte personificări similare, ca Prema, care are misiunea de a o împiedica pe soţie să se zbată în timpul consumării matrimoniului, şi Subigo, care face în aşa fel încît aceasta să fie supusă soţului. Numele Pertunda vine de la *per-tundere,* „a străpunge", „a pătrunde".

► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită de Augustin *(De civitate Dei,* 6.9).

Pervigilium. Termen latin indicînd veghea nocturnă, însoţită de rituri şi ceremonii diverse, care avea loc în noaptea dinaintea sărbătorii unor divinităţi. Unei astfel de vegheri, în cinstea zeiţei Venus, îi era destinat *Pervigilium Veneris,* scurt poem latin cu autor necunoscut şi datare incertă, conţinut în *Anthologia Palatina* şi conceput pentru un cor de fete.

Peşte şi pescuit. Consacrat în întregul bazin mediteranean diferitelor divinităţi selenare şi feminine, legate de elementul acvatic ca purtător primordial de viaţă, peştele era alimentul sacru în cadrul riturilor în onoarea unor zeiţe ca Atargatis, Ishtar, Isis, Afrodita/Venus şi a altor zeiţe ale fecundităţii. în plus, peştii făceau parte din cortegiul lui Poseidon şi al Amfitritei, divinităţi marine. După Lucian, cultul peştilor era practicat în Siria, unde consumul lor era interzis (pentru miturile referitoare la acest aspect vezi SIRIA şi DERCETO) ; la Roma, în schimb, la sărbătorile în cinstea lui Vulcan - Vulcanaliile - în focul sacri-ficial se aruncau peştişori vii, simbolizînd probabil ofrande de vieţi omeneşti aduse zeului.

în mitologie există cîteva episoade în care peştii au un rol important, deşi mai frecvente sînt cazurile în care protagonistul este un DELFIN (vezi), considerat de altfel de către antici un peşte. Aelianus relatează diferite mituri legate de peştele--cîrmaci *(Naucrates ductor* - n.t.): acesta ar fi fost rezultatul unei metamorfoze impuse de Apollo pentru a pedepsi un tînăr numit Pompilos, luntraş care a ajutat-o să fugă, cu barca sa, pe o tînără de care zeul se îndrăgostise. Tot potrivit lui Aelianus, peştele-cîrmaci le era consacrat lui Poseidon şi cabirilor din Samotrace; cînd un pescar pe nume Epopeu, neprinzînd nimic

altceva - şi ca să-şi astîmpere foamea -a mîncat peştii-cîrmaci care rămăseseră încurcaţi în plasă, zeii l-au pedepsit trimi-ţînd un monstru care, ieşind din apă şi sărind în barca lui, 1-a înghiţit de viu, sub privirile îngrozite ale propriului fiu (Aelia-nus, *De natura animalium,* 15.23). Un semn rău prevestitor s-a arătat la nunta lui Aretos şi a Laobiei: o scroafă a adus pe lume, în loc de purcei, peşti. Un ghicitor a tălmăcit prevestirea ca însemnînd că fiii lui Aretos se vor naşte muţi ca peştii, lucru care s-a şi întîmplat, din voia lui Dionysos - pentru că Aretos îndrăznise să i se împotrivească. Totuşi, lui Dionysos i s-a făcut apoi milă şi le-a redat fiilor lui Aretos capacitatea de a vorbi (Nonnos din Panopolis, *Dionisiacele,* 26.250 şi urm.). Şi la originile întemeierii Efesului se află un miracol al cărui protagonist este un peşte. Androclos, amintit de o tradiţie ca întemeietor al cetăţii, ştia de la un oracol că va trebui să pună prima piatră în locul pe care i-1 vor indica un peşte şi un mistreţ. Prorocirea s-a adeverit la scurtă vreme după aceea, cînd un peşte pe care Androclos îl frigea în tigaie a scăpat şi, trăgînd după el un tăciune aprins, a incendiat un tufiş din care a sărit un mistreţ. Androclos a înţeles mesajul divin şi a ales acel loc pentru piatra de temelie a cetăţii Efes (Athenaios, 8.361c-e). O pre-zicere care implică peştii apare şi în mitul lui Ificlos, căpetenia invadatorilor dorieni ai insulei Rodos. Pentru că se prorocise că fenicienii ce locuiau pe insulă vor rezista atîta vreme cît în apa din rezervorul lor nu vor apărea peşti iar corbii vor rămîne negri, vicleanul Ificlos a decis să înfrîngă rezistenţa adversarilor recurgînd la un subterfugiu: a albit cu var aripile unor corbi cărora le-a dat apoi drumul să zboare deasupra insulei şi a aruncat peşti în bazinul cu apă potabilă. Terorizaţi de împlinirea profeţiei care le anunţa sfîrşitul, asediaţii s-au predat (Athenaios, 8.360).

Lumii apelor, chiar dacă nu celei a peştilor în sens propriu-zis zoologic, îi aparţin şi monştrii marini atît de frecvenţi în mitologie. Printre cei mai faimoşi se numără cel care îl striveşte pe LAOCOON (vezi), Hidra din Lerna împotriva căreia luptă HERACLE (vezi, a doua muncă), cel ucis de Perseu pentru a o salva pe ANDROMEDA (vezi); vezi, de asemenea, BALENĂ şi BALAUR. Pentru mitul referitor la constelaţia Peştilor, vezi PEŞTI.

Mitologia ne-a păstrat şi cîteva figuri de pescari, alături de poveşti legate de pescuit. Pescar era probabil Dictis, cel care a tras la mal cu năvodul său lada în care fusese închisă Danae înainte de a fi aruncată în mare (vezi DANAE). Şi Glaucos fusese pescar, pînă a gustat din planta miraculoasă care i-a schimbat înfăţişarea, trans-formîndu-i partea inferioară a corpului într-o coadă de peşte (vezi GLAUCOS, 4).

Aproape că nu mai este nevoie să amintim complexa valoare simbolică pe care o asumă tema peştelui şi a pescuitului în cadrul creştinismului, unde termenul grecesc ce indică peştele este acrostihul numelui lui Hristos (mai precis, al expresiei greceşti semnificînd „Iisus Hristos, fiul lui Dumnezeu, mîntuitorul"), iar discipolii lui Iisus din evanghelii sînt pescari ce devin la chemarea sa pescuitori de suflete ; pescuitul devine o temă recurentă în iconografia paleocreştină, constituind un repertoriu consolidat în care se regăsesc numeroase precedente aparţinînd artei păgîne din Antichitatea tîrzie - de pildă, celebrele mozaicuri cu amoraşi pescari descoperite în vila romană din Piazza Armerina.

Peşteră. Datorită caracterului lor de locuri întunecate şi misterioase, situate la hotarul dintre lumea unde trăiesc oamenii şi adîncul pămîntului, peşterile au exercitat întotdeauna o fascinaţie unică asupra fanteziei poeţilor, oferind un fundal uneori neliniştitor, însă mereu încărcat de semnificaţii religioase profunde, pentru povestirile miturilor. Peşterile preistorice pictate pe care arheologia modernă le-a scos la lumină în diferite regiuni din Franţa şi Pirinei erau necunoscute în lumea clasică, însă şi în Grecia, în zorii istoriei, peşterile erau probabil frecventate, cu scop prevalent cultic. Despre aceasta ne informează mai ales mărturiile arheologice din insula Creta: descoperirea unor obiecte votive în cîteva din peşterile în care insula este atît de bogată, situate uneori în locuri greu accesibile, pare să confirme destinaţia lor religioasă. In grota de la Vernopheto este reprezentată o imagine a Stăpînei Fiarelor ; în cea de la Kamares, pe muntele Ida, pe versantul meridional aflat faţă în faţă cu Festos, au ieşit la iveală nenumărate daruri votive în ceramică şi, de asemenea, resturi de sacrificii şi de ofrande. Pe cît se

pare, în grotele de la Arkalochori şi de la Psychro, darurile mai puţin preţioase erau aruncate într-un bazin cu apă, în timp ce obiectele mai valoroase, cum ar fi spadele şi securile din bronz şi aur, erau atîrnate printre stalactite sau înfipte în crăpăturile dintre stînci. La Psychro, existenţa unor straturi de cenuşă, oase de animale şi fragmente de table pentru libaţii ne face să ne gîndim la un altar unde se desfăşurau sacrificii cu victime şi închinări. Prezenţa a numeroase obiecte din metale preţioase a prilejuit unele apropieri, pe cît de sugestive pe atît de dificil de confirmat, cu mitul dactylilor de pe muntele Ida, făurarii divini care, potrivit mitologiei, sălăşluiau în Creta, în peştera Amnisos, lîngă Cnosos, amintită şi în *Odiseea* ca fiind consacrată Ilitiei, zeiţa ocrotitoare a naşterilor şi a lehuze-lor, se desfăşurau, probabil, culte particulare încă din epoca minoică. Cea mai cunoscută peşteră din Creta pe care a înregistrat-o mitologia este, fără îndoială, grota Ideos, unde nou-născutul Zeus a fost ţinut ascuns de tatăl său Cronos, unde a fost hrănit de capra Amalteea şi ocrotit de dac-tylii de pe muntele Ida sau de coribanţi.

Grotele şi peşterile păstrează legături cu dimensiunea religioasă şi cultică şi în epoca arhaică şi clasică, iar mai apoi pînă în perioada elenistico-romană. Ele constituie o poartă de acces către lumea infernală, asigurînd astfel comunicarea între lumea celor vii şi cea a morţilor; comen-tînd *Bucolicele* vergiliene, Servius aminteşte că Ceres a coborît în infern pentru a-şi căuta fiica trecînd printr-o peşteră (111.105). Trecerea către lumea subpămîn-teană, prin care personaje excepţionale, aflate încă în viaţă, au privilegiul de a vizita împărăţia de dincolo de mormînt (ca în cazul lui Enea sau al lui Ulise), se face printr-o peşteră subterană. De altfel, mormintele, mai mult sau mai puţin grandioase ori monumentale, reprezintă o transpunere, artificială şi la scară redusă, a tipologiei naturale a grotei, domeniu rezervat morţilor şi care trezeşte în cei vii un sentiment de teamă.

Numeroase ceremonii de iniţiere, inclusiv ritul eleusin, cuprindeau trecerea printr-o peşteră (sau printr-o groapă), ori viitorii iniţiaţi erau înlănţuiţi într-o peşteră din care trebuiau să se elibereze pentru a ieşi la lumină. în Misterele Mithraice, peştera juca un rol central, iar edificiile de cult, numite *mithraea,* erau subterane.

Poartă de trecere către măruntaiele pă-mîntului, peşterile le îngăduie muritorilor să contemple misterele divine ale lumii şi să asculte cuvintele zeilor: la Delfi, Pythia, preoteasa care interpreta vorbele lui Apollo, asculta vocea zeului apropiindu-se de o crăpătură din stînca situată, se spunea, sub camera de oficiere din templu. La Cumae, Sibila 1-a primit pe Enea în grota ei celebră, identificabilă şi astăzi într-o grotă ce corespunde întocmai descrierii vergiliene *(Eneida,* 6.42 şi urm., 77 şi urm., 98 şi

urm.; *cf.* 6.237 şi urm.).
Din peşteri, misterios canal de comunicare cu împărăția subpămînteană şi cu puterile divine, puteau ieşi uneori creaturi monstruoase ce provocau spaimă. în mitologie, locuitorul cel mai obişnuit al peşterilor era şarpele: „Un şarpe fioros ce-n hăul pămîntului întunecat/ Cu nesfîrşi-tele-i spirale păzea mioarele de aur", scrie Hesiod în *Teogonia* (vv. 333-336). Celui ce intra într-o peşteră i se putea întîmpla să întîlnească asemenea creaturi monstruoase. Deosebit de înfricoşătoare era experiența consultării oracolului lui Trofonios, instituit din voința lui Apollo; acesta se afla într-o peşteră din adîncul unei păduri şi îi impunea celui care voia să-1 consulte depăşirea unor încercări cumplite. Credincioşii trebuiau să intre singuri în peşteră: aceasta era cît se poate de întunecată, plină de galerii şi aparent nesfîrşită, de cele mai multe ori bîntuită de şerpi ce puteau fi evitați numai prin ofrande constînd în prăjituri cu miere. Ultima parte a peşterii putea fi parcursă numai printr-un soi de alunecare ametitoare care crea impresia de cădere în măruntaiele pămîntului şi din care credincioşii erau readuşi sus (adesea după o zi sau două) cu ajutorul unui dispozitiv special. Experimentarea singurătății, a tenebrelor şi a pierderii noțiunii timpului caracterizau consultarea acestui oracol. Cei ce ajungeau din nou la suprafață rămîneau de multe ori marcați sau chiar schimbați pentru tot restul vieții, iar în limba greacă se folosea expresia „a consultat oracolul lui Trofonios" pentru a-i desemna pe cei serioşi, gînditori, trişti sau gravi.

în legătură cu grotele ca loc neliniştitor şi populat de monştri putem invoca şi imaginea labirintului, unul din simbolurile cele mai complexe pe care le-a creat mitologia (vezi LABIRINT). Dintre numeroasele interpretări propuse, una îl pune în legătură, inclusiv în plan etimologic, cu ideea de peşteră sau grotă subterană: cuvîntul „labirint" ar conține radicalul *la/da* care în numeroase cuvinte greceşti şi în diferite limbi antice din Asia Mică indică piatra şi implică ideea de săpături, de stînci excavate (de exemplu, cuvîntul *laura* indică în epica ioniană calea săpată în stîncă, iar în greaca bizantină cavernele călugărilor; în limba latină, termeni precum *lava, Lato-mie, lapis* sînt legați în mod analog de ideea de piatră excavată). Prin urmare, potrivit acestei interpretări, labirintul (pe care şi Herodot îl descria ca un loc în parte subteran, monument funerar al unui faraon, asociat deci cu ideea de moarte: *Istorii,* 2.148) ar reprezenta, la Creta, o peşteră subterană cu nenumărate galerii în care se pierde drumul, locuită de un monstru înfiorător şi sîngeros, Minotaurul.
într-un mod mai puțin neliniştitor, peşterile apar adesea în mitologie ca sălaş al unor zeități, eroi sau personaje legendare : le adăpostesc pe nimfe, care îşi petrec acolo vremea torcînd şi cîntînd; sînt lăcaşul centaurilor; aruncat din Olimp, Hefaistos a fost crescut vreme de nouă ani într-o peşteră submarină (vezi HEFAISTOS) ; într-o peşteră de pe malul mării viețuia şi FORCUS (vezi); în peşteri locuiesc ciclopii pe care Ulise îi întîlneşte în *Odiseea,* iar grota lui Polifem, închisă cu o stîncă enormă, devine pentru el şi tovarăşii săi un soi de temniță. Complet diferită este peştera strălucitoare, cu numeroase încăperi, în care sălăşluieşte nimfa Calipso, descrisă tot în *Odiseea;* într-o peşteră şi-au celebrat nunta Iason şi Medeea; în lumea romană, se spunea că Romulus şi Remus ar fi fost crescuți de lupoaica capitolină într-o peşteră, numită grota Lupercal, din care țîşnea un izvor şi unde s-a instaurat cultul lui Faunus Lupercus (vezi FAUNUS) ; în *Metamorfoze,* Ovidiu descrie încîntător peştera zeului Somn (vezi VISE). Această listă, cuprinzînd nume mai mult sau mai puțin cunoscute, ar putea continua.
Nu rareori peştera reprezintă un simbol al uterului matern,
imagine htoniană legată de aceea a Pămîntului-Mamă, începînd din momentul în care, în *Teogonia* lui Hesiod, Glia ține în pîntecele său copiii zămisliți cu Uranos, ce îi împiedică să vadă lumina zilei (vv. 154 şi urm.). Fiind legată de uterul matern, peştera se încarcă de toate valențele pozitive ale fecundității.
La hotarul dintre mitologie şi filosofie se situează celebrul mit al peşterii povestit de Platon în cartea 7 din *Republica*; dacă implicațiile şi semnificațiile sale sînt filosofice, referindu-se la cunoaştere, la funcția filosofiei şi la condiția omului, imaginea - pentru care, probabil, Platon s-a inspirat din pitagorici şi din Empe-docle - are o extraordinară forță poetică. Condiția omului în lume, spune Platon, este comparabilă cu aceea a unui prizonier aflat într-o peşteră, legat, cu capul imobilizat şi aşezat astfel încît să poată vedea proiectate pe fundalul peşterii numai umbrele a ceea ce se află în exterior. Dacă ar fi eliberat dintr-o dată şi determinat să vadă nemijlocit realitatea, el s-ar îndoi de propriile simțuri şi, obişnuit să nu vadă altceva decît umbre, le-ar crede pe acestea mai adevărate decît lucrurile reale.
în sfîrşit, nu putem uita că peşterile şi grotele subterane sînt legate şi de activitatea minieră care era

practicată în Europa, în regiunile bogate în minereuri, încă din vremuri străvechi. Putem surprinde un ecou al acestei activităţi în legendele şi în povestirile mitologice. Este, probabil, cazul miticilor cimerieni, un popor ce locuia într-un loc unde nu ajung niciodată razele soarelui, situat în Apus sau în Septentrion, la marginea pămîntului, eventual în apropiere de împărăţia morţilor, unde Ulise, în *Odiseea,* îi întîlneşte; cimerienii locuiesc în peşteri subterane, din care ies numai pe timp de noapte (vezi CIMERIENI). Tradiţia situa în grote subterane şi fierăria lui Hefaistos, făurarul zeilor.
Peşti. Potrivit unor mitografi, semnul zodiacal cu acest nume era constituit din delfinii care făceau parte din cortegiul lui Poseidon şi al Amfitritei, divinităţi marine. O legendă diferită povestea că Afrodita, urmărită de gigantul Tifon, în încercarea disperată de a scăpa de el s-a aruncat în apele Eufratului, luîndu-1 cu ea şi pe micul

'

Eros. Cei doi s-au transformat într-o pereche de peşti *(cf.* Ovidiu, *Metamorfoze,* 5.321), iar în amintirea evenimentului astronomii asirieni au plasat doi peşti printre constelaţii. Pentru alte detalii vezi CONSTELAŢII.
Petasos (gr. *-nixaaoq,* -ou; lat. *petasus, -i).* Acoperămînt pentru cap, cu boruri late, purtat în Grecia în special de drumeţi şi ţărani. în mitologie este un atribut tipic al lui Hermes, zeul mesager şi deci călător prin excelenţă, al cărui petasos este înaripat. Apare frecvent în iconografia altor personaje mitologice, precum Tezeu, Per-seu, Oedip, care au în comun călătoriile lungi (vezi şi PARURĂ).
Petreos (gr. FlerpaTog, -ou). Numele unuia dintre centauri.
Peţitori. în *Odiseea,* pretendenţii - în latină *proci,* de la *procio,* „a pretinde, a cere"; în greacă p,VT)CTTTipeţ (de la jjLvncTTeuaj, „ a logodi" - n.t.) - la mîna Penelopei. Este vorba despre prinţii din Itaca şi din alte insule sau localităţi din regiune care, după plecarea lui Ulise în războiul troian şi pe toată durata îndelungatei sale absenţe, se instalaseră în palatul acestuia şi, aştep-tînd decizia Penelopei de a se căsători cu unul din ei, îi risipeau averea în neîntrerupte banchete fastuoase. Fidelă amintirii lui Ulise, Penelopa reuşise să-i amîne ani de zile, pretextînd că vrea să termine de ţesut un linţoliu pentru socrul ei Laerte şi declarînd că doar cînd îl va sfîrşi va ceda ofertelor lor. Ulise revine în Itaca tocmai cînd lucrurile se precipită, atunci cînd peţitorii, sătui de aşteptare, devenind bănuitori din cauza duratei mult prea mari a lucrării şi puşi în gardă de nişte slugi ne-credincioase care trecuseră de partea lor, încep să facă presiuni asupra Penelopei. Apărînd la curte sub înfăţişarea unui bătrîn vagabond, Ulise este umilit de peţitori, pînă cînd, în faimoasa întrecere de tras cu arcul, reuşeşte nu numai să încordeze arcul, lucru pe care ceilalţi nu-1 putuseră face, dar îi ţinteşte pe toţi, măcelărindu-i. Singurul care scapă este Medon, restul sînt ucişi fie de Ulise, fie de Telemah şi de supuşii lui Ulise care îi rămăseseră cre-dincioşi. Chiar şi servitorii şi slujnicele care trecuseră de partea pretendenţilor îşi primesc pedeapsa, după ce sînt puşi să
cureţe sala de banchete unde avusese loc masacrul. Dintre aceşti *proci* se evidenţiază îndeosebi Antinous şi Eurimahos (vezi rubricile respective).
Peucetios (gr. PleuiceTiog, -ou; lat. *Peuce-tius, -i).* Fiul lui Licaon şi fratele lui Eno-tros; mutat din regiunea sa de baştină, Arcadia, în Italia meridională, a fost strămoşul şi eponimul poporului peuceţilor.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit în principal de Apollodor *(Biblioteca,* 3.8.1), Pliniu *(Naturalis historia,* 3.16.99), Dio-nysos din Halicarnas (1.13), Antoninus Libe-rales *(Transformationes,* 31).
Phaiduntes (gr. (pociSuvTrjg sau cpai6-puvxfîg, -ou). Preot din cadrul Misterelor Eleusine, care se ocupa cu întreţinerea şi paza statuilor zeiţelor Demetra şi Perse-fona şi a obiectelor de cult respective.
Phanes (gr. fl><xvnc, -T)xog). Numele unui zeu din cosmogonia orfică. Era cunoscut şi sub diverse alte nume (Protogonos, Eros, Metis, Erikepaios). Se născuse, potrivit textelor orfice, dintr-un ou pe care îl modelase Cronos în Eter ; Noaptea era fiica sa. Considerat originea şi creatorul tuturor lucrurilor, era prezentat de obicei ca o divi-nitate solară, hermafrodită, cu aripi de aur (vezi şi ORFISM).
Pharmakon (gr. q>app.axov, -ou). în limba greacă, acest termen poate indica, în forma lui neutră, atît un medicament administrat pentru a vindeca sau a calma durerile în diferite boli, cît şi contrariul, o otravă capabilă să provoace moartea; la masculin, cu referire la oameni, *pharmakos* îl desemnează fie pe cel ce administrează un *pharmakon* (în cele două sensuri menţionate, adică un medic sau un vrăjitor, dacă intervine pentru a vindeca, sau un om care otrăveşte, dacă respectivul *pharmakon* este nociv), fie o victimă. Cu acest ultim sens, are un rol important într-o serie de ritualuri religioase, în special în timpul sărbătorilor numite TARGELIA (vezi). Cu acest prilej, la Atena (dar poate şi în alte centre, ca Abdera şi Marsilia, sau în diferite localităţi din Ionia) avea loc un rit de purificare foarte vechi, în cursul căruia doi oameni (numărul însă putea să varieze de la o localitate la alta) aveau rolul de *pharmakoi,* adică luau asupra lor toate

culpele cetăţii şi deveneau astfel ţapi ispăşitori. Ei erau hrăniţi bine, iar apoi erau duşi în procesiune pe străzile cetăţii, loviţi cu plante sacre (crengi de smochin şi legături de ceapă) şi cu pietre, iar în cele din urmă erau

alungați din cetate (atunci cînd nu erau omorîți, așa cum se întîmpla, se pare, la Marsilia și cum se obișnuia probabil în perioadele mai vechi). Prin eliminarea fizică și alungarea lor erau îndepărtate din cetate culpele și elementele de contaminare.
Phersephnel sau **Phersipnai.** Divinitate infernală din mitologia etruscă, prezentînd afinități evidente cu zeița greacă PERSE-FONA (vezi).
Phoebe (gr. Qoifhi, *-r\q;* lat. *Phoebe, -es).* 1) Epitet al Artemisei în calitate de zeiță a lunii; luna era considerată corespondentul feminin al soarelui, indicat la rîndul său ca Phoebus.
2) Fiica lui Tindar și a Ledei, o soră a CLITEMNESTREI (vezi).
3) Fiica lui Leucip.
4) Numele unei titanide, care s-a căsătorit cu Ceos și a avut două fiice : Leto sau Latona, mama lui Apollo și a Artemisei, și Asteria. De la ea Apollo și-a luat epitetul PHOEBUS (vezi).
Phoebus (gr. Ooîpog, -ou; lat. *Phoebus, -i).* Epitet al lui Apollo; propriu-zis înseamnă „luminos" sau „pur". Uneori, poeții utilizează termenul ca sinonim pentru „soare".
Phoenix (gr. d>o~iuiț, -ixog; lat. *Phoenix, -icis).* 1) Fiul lui Agenor și fratele (sau tatăl: vezi *Iliada,* 14.321) Europei (Apollo-dor, 3.1.1). Cînd aceasta a fost răpită de Zeus (vezi EUROPA), tatăl său 1-a trimis să o caute; el s-a stabilit în Asia Mică, în regiunea care, potrivit tradiției, a fost numită după el Fenicia.
2) Fiul lui Amintor și al Cleobulei sau al Hipodamiei. Amintor și-a părăsit soția, fiind îndrăgostit de altă femeie; atunci Cleobule 1-a convins pe Phoenix să încerce să cîștige simpatia acesteia și să o seducă, încercarea lui Phoenix a reușit, dar tatăl său a aflat despre cele întîmplate și 1-a obligat să plece. El s-a refugiat la Ftia, în Tesalia, la curtea lui Peleu, care 1-a primit cu bunăvoință, 1-a încoronat ca rege al dolopilor și i-a încredințat sarcina de a se ocupa de educația lui Ahile. îl regăsim alături de Ahile în timpul războiului troian.
Potrivit unei alte tradiții, Amintor l-ar fi orbit pe fiul său, care s-ar fi înfățișat astfel la curtea lui Peleu; centaurul Chiron i-a redat însă vederea.
► *Prezențe în literatura antică.* Phoenix este amintit în diferite pasaje din *Iliada* (9.168, 9.430 și urm. și 9.658 și urm.; 16.916), în *Elegiile* lui Properțiu (2.1.60) și în *Antho-logia Palatina;* Sofocle și Euripide i-au dedicat tragedii (pierdute).
Phoenix, pasăre (gr. OoTuit, -ixog; lat. *Phoenix, -icis).* Pasăre mitică, ce renăștea din propria-i cenușă, asemănătoare cu un vultur, cu pene splendide și viață foarte lungă. învăluită în mister din cauza destinului său excepțional, transformată în imagine simbolică a renașterii, considerată ca fiind originară din cele mai diferite locuri, se prezintă în mitologia clasică sub numeroase înfățișări, care se înmulțesc în nenumăratele reinterpretări propuse de secolele următoare și de diversele culturi. în lumea clasică; dacă exceptăm trimiterea dintr-un fragment al lui Hf siod unde se vorbește despre viața sa lur gă (927 de ani), primul care vorbește despre Phoenix este Herodot; în *Istorii* (2.73), el ne oferă o descriere și ne povestește obiceiurile sale de viață singulare. Pasărea Phoenix seamănă ca formă cu vulturul, dar se deosebește de acesta prin penajul splendid colorat, cu pete de purpură și aur (două culori „nobile" și cu o evidentă semnificație simbolică), ce o face mai frumoasă decît cel mai minunat păun; are o longevitate extraordinară (lungimea vieții care i se atribuie variază, în funcție de izvoare, de la 500 la aproape 13.000 de ani); este singura din specia ei și, prin urmare, nu se poate reproduce; este originară din Arabia (sau Etiopia) și constituie obiectul unui cult particular în Egipt, la Heliopolis. Legendele cele mai deosebite se referă la reproducerea sa. Atunci cînd lunga sa viață este pe terminate și pasărea își simte sfîrșitul aproape, își face un cuib din ramuri de plante aromatice și tămîie; dă apoi foc acestui cuib, în care, potrivit unor tradiții, se întinde, arzînd o dată cu el, iar din cenușa sa se formează o altă pasăre. Noua pasăre Phoenix o îngroapă apoi pe cea precedentă, punîndu-i rămășițele într-un înveliș de smirnă și tămîie în formă de ou și ducîndu-le, cu un cortegiu format din alte păsări ce zboară împrejurul

său, la sanctuarul din Heliopolis, unde preoții lui Helios vor începe ritul funebru solemn. După această apariție trecătoare în Egipt, tînăra pasăre se întoarce în Arabia (sau Etiopia), unde își duce lunga sa viață solitară hrănindu-se cu perle de tămîie, pînă cînd va genera din cenușa sa un alt exemplar. Herodot și alți scriitori greci și latini cunoșteau cu siguranță, în mod mai mult sau mai puțin direct, izvoare egiptene care povesteau despre un animal similar, Bennu, reprodus uneori pe prora navelor egiptene, și îl puneau în relație cu ciclul cotidian al Soarelui și cu cel anual al revărsărilor Nilului; astrologii legau însă povestea despre viața sa lungă de teoria revoluției siderale. Este sigur că în Egipt echivalentul păsării Phoenix era legat de cultul Soarelui, precum și de ideea regenerării și a vieții, și că aceste caracteristici sînt reluate în mitologia clasică. Tentativele de identificare a păsării Phoenix din mitologie cu o pasăre reală, întreprinse de antici, nu au avut succes; știm că în vremea împăratului Claudius o așa-numită pasăre Phoenix a fost capturată în Egipt și arătată la Roma, dar identificarea a fost primită cu scepticism.
► *Prezențe în literatura antică.* In afară de trimiterea citată a lui Hesiod și de descrierea detaliată a lui Herodot, dispunem de un mare număr de menționări ale păsării Phoenix în diferite izvoare literare grecești și latine. într-o tăbliță provenind din Creta, scrisă în liniarul B, apare termenul*ponike,* pentru a indica o pasăre solară asemănă-toare cu grifonul venerat în civilizația mice-niană. Ulterior, despre ea vorbesc, printre alții, Ovidiu în

Metamorfoze (15.383 şi urm.), Tacitus în *Anale,* Pliniu în *Naturalis histo-ria.* Marţial în *Epigrame* (5.7), Pomponius Mela, Aelianus în *Natura animalium,* Achilleus Tatios, Filostrat în *Viaţa lui Apollonios din Tyana,* Nonnos din Pano-polis în *Dionisiace.* Poetului preneoteric Levius îi aparţine o compoziţie despre pasărea Phoenix ale cărei versuri erau dispuse astfel încît să schiţeze forma unei aripi. Pasărea Phoenix dă titlul unor opere apar-ţinînd lui Lactanţiu *(Poem despre Phoenix)* şi Claudianus *(Despre Phoenix).* Scriitorilor creştini destinul singular al unei păsări ce moare şi renaşte din propria-i cenuşă nu putea să nu le sugereze o paralelă cu Hristos care moare şi învie, iar pasărea Phoenix a
devenit astfel un simbol al renaşterii (Lactanţiu, Tertulian, Ambrozie, Origen).
► *Prezenţe în literatura medievală şi modernă.* Mitul păsării Phoenix a depăşit graniţele lumii clasice ; îl regăsim, cu variaţii legate de diversele culturi, în lumea chineză -unde există o pasăre Phoenix mascul şi una femelă ce simbolizează fericirea şi dragostea conjugală - şi în cea arabă, unde se credea că această pasăre nu se poate aşeza decît pe un singur munte, aflat în centrul lumii. Evul Mediu occidental, urmînd drumul dea-chis de scriitorii creştini din primele secole (în special de Lactanţiu, a cărui operă a inspirat diferite compoziţii medievale), consideră pasărea Phoenix un simbol al învierii lui Hristos. Totodată însă lumea occidentală dezvoltă imaginea păsării: o creatură splendidă pe care nimeni nu a văzut-o niciodată, de existenţa căreia poţi ajunge să te îndoieşti şi care reprezintă un ideal de neatins; Metastasio o utilizează ca termen de comparaţie în celebrele versuri : „Este credinţa îndrăgostiţilor precum araba Phoenix; că există, toţi o spun ; unde este, nimeni nu ştie". Printre textele medievale şi moderne ce reiau mitul păsării Phoenix putem aminti cel puţin poemul saxon *The Phoenix,* opera unui elev al lui Cynewulf, *Cliges* de Chretien de Troyes (unde apare eroina Phoenix), *Bestiarul* francez al lui Philippe de Thaon, *Le Phenix* de Jean-Edouard Du Monin. Trimiteri la acest mit se găsesc şi la Dante *(Infernul,* 24.107 şi urm.) şi în *Despre eroicele avîn-turi* de Giordano Bruno. în contextul poe-ziei de dragoste, mitul păsării Phoenix le inspiră imagini lui Petrarca (sonetul 321) şi lui Shakespeare *(The Phoenix and the Turtle).* La unii autori se pare că putem surprinde o legătură între destinul păsării Phoenix şi cel al viermelui de mătase (Mon-taigne, *Eseuri,* „Apologia lui Raymond Sebond"). O serie de semnificaţii simbolice complexe ale păsării sînt surprinse de literatura hermetică şi alchimică. în secolul al XVII-lea apare în *Statele şi imperiile Soarelui* de Cyrano de Bergerac. Mai recent, mitul păsării Phoenix a fost reevocat de Apollinaire *(Alcooluri),* Mallarme *(Sonnet allegorique de lui-meme),* Henri de Regnier *(Episodes),* Eluard *(Le Phenix),* Freud *(Do-bîndirea focului)* şi reinterpretat în cheie feministă de unele autoare precum H. Cixous.
Phthonos (gr. (provoc;, -ou). Dificil de tradus în mod univoc, termenul indică în

limba greacă invidia şi gelozia şi deţine un rol important în concepţia, în poezia şi în miturile referitoare la ostilitatea zeilor faţă de oameni. Divinitatea este concepută, în exprimarea lui Herodot (1.32.1), ca „invidioasă şi răscolitoare", *phthoneron te kai tarachodes,* şi un mare număr de povestiri mitice îi prezintă pe zei preocupaţi să se răzbune pe oameni, geloşi pe fericirea lor, oricît de măruntă ar fi. Mai mult însă decît o dovadă a relei-voinţe sau a cruzimii divine, ideea invidiei zeilor constituie în mitologie o mărturie a preocupării constante a zeilor de a-i menţine pe oameni într-o poziţie inferioară, departe de acea fericire desăvîrşită care nu este îngăduită condiţiei umane şi care ar apărea ca o uzurpare a prerogativelor celor nemuritori. Doctrină „venerabilă, formulată în vremuri îndepărtate", cum o defineşte Eschil *(Agamemnon,* 750), ea se naşte din ideea că succesul prea mare este expus unor primejdii supranaturale, mai ales atunci cînd cel care-1 obţine se laudă cu el, iar de aici derivă în ultimă instanţă anumite tradiţii superstiţioase ce fac parte şi în prezent din patrimoniul nostru de experienţe, credinţe şi obiceiuri (de pildă, ideea de a „atinge fierul", sau lemnul, în chip de descîntec, atunci cînd ne lăudam cu vreun noroc ce ne-a lovit pe neaşteptate, poate fi considerată o amintire îndepărtată a temerii de invidia zeilor). Concepţia invidiei divine îşi poate avea originea în epoca homerică, de vreme ce deja Calipso afirmă, în *Odiseea* (5.118 şi urm.), că zeii sînt fiinţe foarte geloase, care ne invidiază chiar şi pentru un strop de fericire. La tragici şi la Herodot ea devine o temă constantă, adesea obositoare, în care se evidenţiază treptat o legătură cu ideea de dreptate. Norocul oamenilor este expus invidiei zeilor nu doar cînd cei dintîi gustă o fărîmă din acea fericire care e privilegiul nemuritorilor, ci mai ales cînd se laudă cu ea, îşi sărbătoresc prea siguri de sine propriul triumf, comi-ţînd, adică, păcatul cel mai mare dintre toate, *hybris,* aroganţa, trufia, obrăznicia. Inexplicabila gelozie a zeilor pentru mizera fericire a oamenilor se transformă atunci în pedeapsă dreaptă a acestui păcat, restabilire a rolului omului în lume, afirmare a echităţii şi justiţiei al căror arbitru şi garant este Zeus. Ideea invidiei zeilor, ajunsă la proporţii gigantice în mitologia şi în poezia
arhaică şi clasică pînă în secolul al V-lea î.Hr., este în schimb respinsă categoric de Platon în *Phaidros* şi în *Timaios* şi trece în plan secundar în literatura din epoca elenistică.
Phylakterion (gr. cpuXajcTTJpiov, -ou). Cu acest termen se indica în greacă amuleta, un obiect despre care se credea că are putere magică şi poartă noroc sau alungă nenorocirile. De obicei era o lamă de bronz
inscripţionată sau o piatră, pe care puteau
fi incizate diferite simboluri, de la semnele zodiacale pînă la cruce, afirmată o dată cu creştinismul.
Pianepsia (gr. xa nuavei|na). Sărbători religioase ce se desfăşurau la Atena în luna Pianepsion (octombrie-noiembrie), în ziua 7, o dată cu Oschoforiile. Au dat numele lunii în care se ţineau, iar în cadrul lor i se închina lui Apollo o mîncare de bob *(pya-noi* - n.t.). Cuprindeau procesiuni însoţite de cîntări, cortegiul purtînd cununi şi ramuri de măslin şi laur împletite, numite EIRESIONES (vezi) sau Iresiones, împodobite cu fîşii de lînă, ciorchini de struguri şi alte fructe, mici vase cu ulei şi cu miere. Sărbători ale belşugului, Pianepsiile îşi aveau originea într-un episod al aventurilor lui Tezeu, considerat iniţiatorul lor: după cum povesteşte Plutarh în *Viaţa lui Tezeu,* eroul îi făgăduise recunoştinţă lui Apollo dacă avea să se întoarcă viu şi nevătămat din expediţia împotriva Minotaurului din Creta. Sfîrşindu-şi cu bine misiunea, teafăr şi însoţit de tinerii pe care îi salvase de la a fi mîncaţi de monstru, a pregătit un banchet amestecînd şi frigînd laolaltă toată mîn-carea ce le rămăsese, în

special legume cu boabe: cei întorşi din expediţie au mîncat împreună acest amestec, în cinstea lui Apollo.

Pianepsion (gr. riuaveiǀjiiijv, -ojvoc,). Lună din calendarul atenian, prezentă şi în cel al diferitelor cetăţi din Ionia. La Atena era a patra lună a anului şi corespundea lunilor octombrie-noiembrie. Era caracterizată de o mare concentrare de sărbători religioase, legate în parte de culesul viilor, tipic pentru această perioadă. în luna Pianepsion la Atena se sărbătoreau Cibernesia, Pianepsia, Oschoforia, Theseia, Chalceia, Apa-turia şi Tesmoforiheseia (vezi CALENDAR şi rubricile dedicate fiecărei sărbători).

Piasos (gr. rKatjog, -ou). Rege al Tesaliei, şi-a violat propria fiică, Larisa, care s-a răzbunat înecîndu-1 într-un butoi cu vin.

Piatră. Pietrele au fost obiect de cult în numeroase religii din Mediterana antică, din vremurile cele mai îndepărtate. Făcînd abstracţie de monumentele megalitice din epoca preistorică răspîndite în multe regiuni europene, pietre sacre finisate cu aproximaţie, de formă tronconică, erau venerate în unele zone din Orientul Apropiat şi în Sardinia, fiind cunoscute în general sub numele de beteluri (vezi BETEL). în lumea clasică, pietre sacre asimilabile într-o oarecare măsură betelurilor sînt OMPHALOSUL (vezi) din Delfi, simulacrul aniconic al Cybelei, poate un meteorit, venerat în sanctuarul zeiţei din Pesinunt, în Frigia, şi adus la Roma în 204 î.Hr. (vezi CYBELE), precum şi HERMELE (vezi).

Mitologia asociază pietrele cu diverse figuri legendare, atribuindu-le semnificaţii particulare. în legenda lui Sisif, piatra este instrument de pedeapsă: în lumea de dincolo, Sisif trebuie să care una pînă în vîrful unui munte, dar de fiecare dată cînd mai are puţin şi ajunge, piatra îi scapă şi se rostogoleşte la vale, silindu-1 să ia de la capăt enorma sa trudă, simbol al vanei stăruinţe umane de a se împotrivi destinului, în mitul naşterii lui Zeus, o piatră este înfăşată în scutece şi dată lui Cronos, tatăl, care îşi devorează copiii pe măsură ce se nasc, pentru a evita riscul de a fi detronat de ei, aşa cum i s-a prezis: în locul nou-născutului, Cronos înghite piatra, în timp ce micul Zeus, viu şi nevătămat, este crescut în peştera de pe muntele Ida, în Creta, de o serie de personaje fantastice, de la coribanţi pînă la capra Amalteea (vezi ZEUS). Pietrele sînt deseori legate de activitatea profetică: Pythia, la Delfi, revela răspunsurile zeului stînd lîngă *omphalos,* iar una dintre Sibile, Herofile, profeţea stînd în picioare pe o piatră pe care o purta întotdeauna cu ea. Unele pietre apar în mit în legătură cu muzica: se povestea că Orfeu mişca pînă şi pietrele cu arta sa, iar la Megara putea fi văzută piatra pe care se spunea că Apollo şi-ar fi lăsat lira atunci cînd 1-a ajutat pe regele cetăţii, Alcatoos, să ridice zidul împrejmuitor; potrivit legendei, acea piatră răsuna blînd, emiţînd note muzicale cînd era lovită cu o pietricică.

Şi zidurile Tebei fuseseră înălţate, ca să spunem aşa, în sunetul muzicii: legenda povestea că Amfion construise ciclopicele ziduri aşezînd blocurile pentru formarea fortificaţiilor cu ajutorul muzicii suave a lirei sale. Iar miticul păstor Dafnis, maestru în arta muzicii şi creator al genului poeziei bucolice, potrivit unei versiuni a mitului a fost transformat în stîncă, sau s-a aruncat de pe o stîncă din cauza suferinţelor sale în dragoste.

Diverse mituri de metamorfoză presupun transformarea în stîncă a protagoniştilor : este cazul Iodamei, iubită de Zeus, care a împietrit văzînd scutul Atenei; de asemenea, cazul unui lup ce apare în legenda lui Iros, transformat de zei într-o statuie (vezi IROS, 2); sau cazul Niobei, preschimbată în piatră, din care a ţîşnit un izvor ce reprezenta metamorfoza lacrimilor nesfîrşite provocate de moartea fiilor săi (vezi NIOBE). în pietre au fost transformate şi surorile Cariei, pentru că au spionat întîlnirile de dragoste ale acesteia cu Dionysos; aceeaşi soartă a avut-o şi Batos, un păstor al lui Neleu, preschimbat în piatră pentru că s-a comparat cu Hermes (pentru detalii vezi BATOS). Scutul Atenei amintit mai sus avea puterea de a împietri pe oricine îl privea, fiindcă avea în mijloc capul Meduzei, tăiat de Perseu; ochii Gorgonei îşi metamorfozau în piatră privitorul (Eschil, *Prometeu,* 800). Perseu reuşise să înfrîngă Meduza reflectîndu-i privirea cu ajutorul unei oglinzi şi făcînd-o astfel să se imobilizeze singură, căzînd victimă propriei vrăji.

Pietrele apar în mitologie în strînsă legătură cu istoria omului. Potrivit unei tradiţii, toţi oamenii s-au născut din pietre : în mitul lui Deucalion şi al Pirei se povestea că, după potopul care înecase pămîntul şi nimicise omenirea, singurii doi supravieţuitori, Deucalion şi Pira, au creat o nouă seminţie omenească aruncînd în urma lor pietre, „oasele maicii Glii", cum le numise oracolul. Din cele aruncate de Deucalion au apărut bărbaţii, iar din cele aruncate de Pira, femeile. Aparent singular, mitul se încadrează totuşi într-o tradiţie răspîndită care atribuie originile omului unei transformări a materiei prezente în natură: astfel, în Biblie Adam este plămădit din lut, iar în mitul grecesc omul creat de Prometeu e făcut din ţărînă.

Anticii identificau o rădăcină comună a cuvintelor greceşti care indică piatra şi a celui care înseamnă „populare" (vezi DEUCALION şi CREAŢIE). început simbolic al stir-pei umane în mitul lui Deucalion, piatra marca pentru fiecare om şi sfîrşitul vieţii sale lumeşti, ca piatră de hotar a unui drum încheiat: din vremuri foarte îndepărtate, o piatră înfiptă în pămînt, adesea sculptată în diverse moduri, se înălţa sem-nalînd prezenţa mormintelor.

Picoloos (gr. rkxoXoog, -oo). Numele unui gigant amintit în unele izvoare tîrzii (Eustaţiu, excerpte din *Odiseea,* 1658.48). A participat la bătălia giganţilor împotriva zeilor, dar a fost silit să fugă; a căutat refugiu în insula Circei, de unde a încercat zadarnic să o alunge pe vrăjitoare: Helios, tatăl acesteia, 1-a ucis. Din sîngele lui a răsărit o plantă albă ca soarele şi cu rădăcinile negre ca sîngele gigantului, numită *moly,* care joacă un rol în aventurile lui Ulise: este planta pe care Hermes i-o dă eroului pentru a-i dezlega de farmecele vrăjitoarei Circe pe tovarăşii săi transformaţi în porci. Va fi de ajuns să o amestece în poţiunea pe care Circe i-o va da să o bea pentru ca vrăjile ei să nu aibă nici un efect asupra sa *{Odiseea,* 10.287 şi urm.; vezi MOLY).

Picumnus şi Pilumnus (lat. *Picumnus, -i* şi *Pilumnus, -i).* Numele a două divinităţi din anticul Latium, definite de izvoare *„di coniugales"* şi socotite protectoare în special ale lehuzelor şi ale nou-născuţilor. Pilumnus era considerat soţul Danaei, tatăl lui Daunus şi deci bunicul lui Turnus (Vergiliu, *Eneida,* 9.4).

Picus (lat. *Picus, -i).* Numele unei divinităţi profetice venerate de latini; era considerat fiul lui Saturn şi tatăl lui Faunus de la nimfa Canens. Potrivit legendei, el o iubea pe Pomona, fiind în acelaşi timp iubit de Circe, faimoasa vrăjitoare; văzînd că nu e preferată, aceasta 1-a transformat într-o ciocănitoare. Tradiţia era legată de convingerea că ciocănitoarea, consacrată lui Marte, este o pasăre profetică; zeul îi păstrase prerogativele de profet chiar şi după metamorfoza sa în animal.

► *Prezenţe în literatura antică.* Ovidiu, *Metamorfoze,* 14.

► *Iconografie.* Era reprezentat destul de simplu, ca o coloană de lemn în vîrful căreia stătea o ciocănitoare ; în epocile mai tîrzii s-a răspîndit iconografia zeului sub forma unui tînăr ţinînd o ciocănitoare pe umăr sau în mînă.

Pieria (gr. *UiepCa,* -<xg; lat. *Pieria, -ae).* Nume dat unei porţiuni din teritoriul macedonean, cuprinsă între coasta sud-vestică şi muntele Olimp. în mitologia greacă această regiune era considerată patria muzelor sau locul unde **s-a** instaurat destul de repede cultul lor; muzele înseşi erau numite Pieride.

Pieride (gr. fUepCSeg, -uv; lat. *Pierides, -uni).* 1) Epitet al muzelor; provine de la numele regiunii Pieria, unde acestea au făcut obiectul unui cult arhaic.

2) Numele colectiv al celor nouă fiice ale regelui Pieros, suveran al Ematiei, în Macedonia, care dăduse fiecăreia dintre ele numele uneia din cele nouă muze. Acestea au cutezat să le provoace pe muze la o întrecere de cînt şi au fost învinse ; pentru îndrăzneala lor au fost transformate în păsări (Ovidiu, *Metamorfoze,* 5.662 şi urm.).

Pieros (gr. Fliepog, -ou; lat. *Pierus* sau *Pieros, -i).* Erou eponim al Pieriei, regiune din Macedonia. Legenda îi atribuia introducerea cultului celor nouă muze, numite Pieride (şi conform unor tradiţii considerate fiicele sale), în regiunea Tespiai. Anterior erau menţionate doar trei muze.

Pietas. Termenul latin, care se poate traduce literal „pietate", dar care cuprinde în realitate un ansamblu de semnificaţii multiple, indică totalitatea sentimentelor de devoţiune datorate zeilor, patriei, rudelor şi în general celorlalţi. Romanii făcuseră din Pietas o divinitate alegorică şi îi închinaseră un templu la poalele Capitoliului, efigia sa regăsindu-se adesea pe monede, ca simbol al virtuţilor împăratului. Campionul valorii morale tipic romane a pietăţii este în mitologie Enea, numit frecvent *pius.*

Pigmalion (gr. nuŢjiotXCwv, -cuvog; lat. *Pygmalion, -onis).* 1) Rege al Ciprului, celebru datorită vechii legende potrivit căreia se îndrăgostise de o statuie din fildeş înfăţişînd-o pe Afrodita, sculptată chiar de el. Dorind să o ia de soţie, o culcase în

propriul lui pat, implorînd-o pe Afrodita să-i dea suflul vieţii. Zeiţa i-a ascultat rugămintea, iar statuia a devenit o fiinţă vie; de la ea Pigmalion 1-a avut pe Pafos, care la rîndul lui a avut un fiu, Ciniras, întemeietorul cetăţii Pafos din insula Cipru, unde s-a atestat existenţa dintr-o epocă foarte veche a unuia dintre principalele sanctuare dedicate cultului Afroditei.

► *Prezenţe în literatura antică.* Cea mai cunoscută versiune a mitului este cea relatată de Ovidiu *{Metamorfoze,* 10).

► *Prezenţe în literatura contemporană.* Este celebră reinterpretarea mitului oferită de G.B. Shaw în al său *Pigmalion.*

2) Rege al cetăţii Tir, era fratele Dido-nei; 1-a ucis pe soţul acesteia, Siheu sau Acerbas, în speranţa că va pune mîna pe bogăţiile lui (Vergiliu, *Eneida,* 1.343-364).

Pigmei (gr. noŢjicuoi, -iov; lat. *Pygmaei, -orum).* Populaţie fabuloasă, localizată de antici fie în Africa, la sud de Egipt, fie în India, fie, într-o manieră mai generică, la ţărmul Oceanului sau în nordul extrem, amintită în *Iliada* (3.6) pentru ura manifestată faţă berze şi cocori. Duşmănia se născuse, potrivit unor legende, din cauza frumoasei fiice a unui pigmeu, pe nume Enoe, a cărei înfăţişare superbă era însoţită în schimb de un temperament trufaş şi rebel, ce o făcea să-i dispreţuiască pe zei. Cînd aceasta, căsătorindu-se cu Pigmeu, 1-a născut pe Mopsos, a fost mare sărbătoare, dar Hera, ca să o pedepsească pentru semeţia ei, a transformat-o pe tînără într-o barză. Devenită pasăre, femeia a încercat zadarnic să-şi ia fiul, începînd să-i atace pe pigmei, care din acel moment şi-au manifestat proverbiala ostilitate faţă de berze şi cocori. Mitul, cu unele variante (protagonista este numită uneori GERANA, vezi), le atribuie pigmeilor trăsături groteşti şi diforme, subliniindu-le statura joasă şi lipsa de îndemînare. în special dimensiunile lor reduse sînt legate de semnificaţia numelui pe care-1 poartă şi care se traduce prin „înalţi de un cot", adică mai puţin de jumătate de metru. La vîrsta de trei ani ei năşteau copii, pe care îi ţineau ascunşi în gropi săpate în pămînt pentru a-i pune la adăpost de atacurile cocorilor. Locuiau în colibe făcute din coji de ouă şi încălecau potîrnichi pe post de cai. O confruntare epică i-a opus pe pigmei lui Heracle, care, conform unei tradiţii, a fost asaltat de aceşti minusculi adversari în timp de dormea : un precedent îndepărtat al aventurii lui Guliver luat prizonier de liliputani în romanul lui J. Swift. Heracle s-a trezit şi, net superior adversarilor săi, a izbucnit în rîs, a înşfăcat cu o singură mînă toţi pigmeii, i-a strîns în blana de leu pe care o avea şi i-a dus lui Euristeu sau, în altă versiune, i-a strivit sub aceeaşi blană, ueigîndu-i,

► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul războiului dintre pigmei şi cocori este amintit de Ovidiu *{Metamorfoze,* 6.90), Aelianus *{De natura animalium,* 15.29), Athenaios (9.393 şi urm.) şi Antoninus Liberales *(Transformationes,* 6), cu variante foarte puţin diferite, doar numele protagonistei apărînd fie Enoe, fie Gerana. Episodul luptei împotriva lui Heracle

este menționat de Ammianus Marcellinus (22.12) şi Filo-strat *{Imag.,* 2.22).
► *Iconografie.* Pigmeii sînt frecvent reprezentați în pictură și în mozaicuri, mai ales în cele avînd drept subiect zona Nilului, unde sînt înfățișați la vînătoare sau la pescuit, luptînd împotriva crocodililor din Nil sau în scena bătăliei împotriva cocorilor. Cea mai veche reprezentare grecească a pigmeilor este cea care poate fi văzută pe piciorul Vasului Francois, expus la Muzeul de Arheologie din Florența. Aspectul diform și grotesc sub care sînt adesea reprezentați pigmeii face din ei personajele cele mai potrivite pentru scenele de parodie. Cu astfel de trăsături apar pe vasele așa--numite cabirice, provenite din sanctuarul cabirilor de la Teba. într-un fragment de relief din Vila Albani este reprezentată o scenă curioasă inspirată din povestea lui Heracle și a pigmeilor: eroul stă tolănit cu un pahar în mînă, iar un pigmeu scrutează recipientul la buza căruia a ajuns cu ajutorul unei scări minuscule.
Pigritia (let. *Pigritia, -ae şiPigrities, -ei).* Romanii venerau o divinitate cu acest nume, personificare a trîndăviei și considerată fiica Somnului și a Nopții. Pentru că a rămas indiferentă la avansurile lui Vulcan, a fost transformată într-o broască-țes-toasă. Nu întîmplător îi erau consacrate țestoasa și melcul.
Pilade (gr. fluXofiTig, -ou; lat. *Pylades, -is).* Fiul lui Strofios și al Anaxibiei - regele

Focidei, respectiv sora lui Agamemnon. Este menționat cu referire la Oreste, de care îl lega o prietenie proverbială. După moartea lui Agamemnon, Oreste a fost trimis în secret la curtea tatălui lui Pilade, unde a fost educat împreună cu acesta din urmă. Pilade a luat parte alături de Oreste la asasinarea Clitemnestrei și s-a căsătorit cu sora prietenului său, Electra. Pentru detalii și prezențe în literatură antică vezi ORESTE.
Pilas (gr. fluXag, -a). Rege al Megarei și eponim al cetăților Pilos din Mesenia și din Elida, al căror întemeietor a fost. Era considerat fiul lui Cleson și nepotul lui Lelex; una dintre fiicele sale, Pilia, s-a căsătorit cu Pandion, succesorul lui Cecrops la tronul Atenei. Pentru că 1-a ucis pe Bias, fratele tatălui său, Pilas a fost silit să ia calea exilului și i-a încredințat conducerea cetății lui Pandion, ducîndu-se în Pelopo-nes și întemeind cele două cetăți care îi poartă numele.
► *Prezențe în literatura antică.* Personajul este amintit în *Biblioteca* lui Apollodor (3.15.5) și în diverse fragmente din Pausanias.
Pilemenes (gr. nuXaijj.evn£, -ou). Războinic din Paflagonia, apare în *Jliada* ca aliat al troienilor. Era fiul lui Bisaltes și tatăl lui Harpalion, care a fost ucis de grecul Merion. A fost la rîndul său ucis de greci (fiind rănit de Menelaos), dar, cu o incongruență deloc rară în poemele homerice, reapare, cînd ar fi trebuit să fie mort, într-un moment ulterior, asistînd la funeraliile fiului său *(Iliada,* 2.851, 5.576 și 13.643).
Pilenor (gr. nuXTJvwp, -opog; lat. *Pylenor, -oris).* Unul dintre centauri. A participat la lupta împotriva lui Heracle alături de alți centauri (pentru detalii vezi HERACLE și a patra sa muncă, prinderea mistrețului de pe muntele Erimant) și a fost lovit de erou cu o săgeată care, muiată în sîngele Hidrei din Lerna, provoca răni groaznice și urît mirositoare. încercînd să-și curețe rana în pîrîul Anigros care curgea în apropiere, Pilenor 1-a contaminat, apele sale devenind putrede și infecte. Tradiția pretindea că de atunci pîrîul era otrăvitor pentru cei ce se scăldau în apele sale.
► *Prezențe în literatura antică.* Ovidiu, *Metamorfoze,* 15.282 și urm.; Pausanias, 5.5.10.

Pileos (gr. FluXaiog, -ou). Războinic pelasg, fiul lui Leto și fratele lui Hipotoos. Este amintit printre căpeteniile care au luat parte la războiul troian, în calitate de comandant al contingentului din Larisa.
► *Prezențe în literatura antică. Iliada,* 2.840 și urm.
Pileus sau **pilleus** sau **pilleum.** Numele latinesc al unui gen de acoperămînt pentru cap, în formă de beretă conică sau cu o calotă semisferică, purtată în mediul religios în timpul sărbătorilor Saturnalia. Este un atribut tipic al Dioscurilor, Castor și Pollux, numiți uneori de poeții latini *pileați fratres,* frații care poartă *pileus.*
Pilios (gr. riuXioc, -ou; lat. *Pylius, -i).* Fiul lui Hefaistos. L-a ajutat pe Filoctet să-și vindece rana; de la acesta a învățat să tragă cu arcul.
Pilos (gr. FluXoCT, -ou; lat. *Pylus* și *Pylos, -i).* Numele a trei cetăți din Pelopones, dintre care cea mai faimoasă, situată în apropierea micului golf Navarinos, în Mesenia, era legată în mitologie de Nestor, suveranul unui stat foarte bogat, amintit în *Iliada* ca participant la războiul troian cu nouăzeci de corăbii *(Iliada,* 2.591-602). Cu palatul suveranilor din Pilos, fundat de Neleu, au fost identificate vestigiile mi-ceniene ale impunătoarelor construcții de pe colina Ano Englianos, de unde provin celebrele arhive miceniene, documente scrise pe tăblițe de argilă pe care incendiile provocate la căderea palatului le-au întărit, păs-trîndu-le pînă la noi. Este posibil totuși ca cetatea lui Nestor să nu fie Pilos din Mesenia, ci Pilos din Trifilia, zonă în care au fost descoperite importante mărturii de proveniență miceniană, în special morminte. Pilos este amintit de tradiție și în legătură cu Heracle, care a atacat cetatea, și cu Telemah, care s-a dus acolo pentru a afla vești despre tatăl său.
Pilumnus, vezi PICUMNUS ȘI PILUMNUS.
Pimandros (gr. rioCjiavSpoc;, -ou). Erou beo-țian, fiul lui Cheresilaos și al Stratonicei. A întemeiat cetatea Pimandria, rebotezată ulterior Tanagra după numele soției sale și ai cărei locuitori refuzaseră să participe la războiul troian. Mîniat de refuzul lor, Ahile le-a declarat război și a răpit-o pe

mama regelui, Stratonice ; Pimandros s-a apucat atunci să construiască un zid împrejmuitor, de care cetatea era lipsită, pentru a se apăra de asediatori. în timpul lucrărilor, insultat de un zidar, Pimandros 1-a lovit cu o piatră - destinată muncitorului răzvrătit - pe propriul fiu Leucip, ucigîndu-1. Potrivit obiceiului, ucigașul trebuia să părăsească cetatea ; aceasta fiind însă încercuită, a fost nevoit să-1 implore pe Ahile să-i permită trecerea. Eroul a acceptat, iar în semn de recunoștință Pimandros i-a ridicat un sanctuar în Chalcis, unde s-a dus să se purifice.
► *Prezențe în literatura antică.* Ignorat de Homer, personajul este amintit de tradițiile ulterioare (Plutarh, *Moralia,* 259c-f).
Pimpleide (gr. nijinXTiiSes, -wv ; lat. *Pim-pleides, -um).* Epitet prin care sînt indicate muzele; derivă de la Pimpleea, numele unei cetăți din Pieria, consacrată cultului lor.

Pin. Consacrat inițial zeiței Rhea în Grecia arhaică, era considerat și arborele lui Dio-nysos, conurile sale împodobind tirsul, atribut tipic al zeului, și simbolizînd nemurirea și fertilitatea. Originea pinului în Grecia era legată de mitul unei nimfe pe nume Pitiș, care, pentru a scăpa de insistențele amoroase ale lui Pan, le-a cerut zeilor să o transforme într-un arbore: a fost ascultată și s-a preschimbat într-un pin, căruia i-a dat numele. O variantă a legendei susținea că, iubită de Pan și de Boreas, Pitiș 1-a ales pe primul, iar Boreas, răvășit de durere, a împins-o într-o prăpastie ; înduioșați, zeii i-au transformat trupul într-un pin, care în fiecare iarnă, la apropierea suflului lui Boreas, picura din conuri lacrimi de rășină (Nonnos din Panopolis, *Dionisiacele,* 2.108 și 118, 42.59; Lucian, *Dialogurile zeilor,* 22.4).

Pinul avea un rol de maximă importanță în special în povestirile mitice legate de Attis, care s-a emascujat și a murit sub un pin (vezi Attis, iar pentru alte detalii Agdistis, Cybele și Megalenses ludi) : potrivit tradiției celei mai răspîndite, Attis, transformat după moarte în pin, fusese dus la Pesinunt și îngropat acolo. în lumea romană, așa-numitele *Ludi Megalenses,* care evocau moartea lui Attis, se desfășurau în jurul unui pin sacru, tăiat dintr-o

pădure și adus apoi la templul Cybelei de pe colina Palatinului; trunchiul era împodobit cu ghirlande de flori și înfășurat în bandaje, semnificînd trupul lui Attis prin intermediul unui transparent simbolism funerar.

Totuși, în mitologia romană pinul nu era evocat doar în contexte funebre: Vergiliu numește pinul *pronuba* (lat. „nună", cea care asistă mireasa la căsătorie - n.t.), referindu-se la realizarea din lemn de pin a torțelor folosite la nunți; iar Ovidiu amintește că frunțile faunilor, divinități propi-țiatoare ale fecundității, erau împodobite cu ramuri de pin. O crenguță de pin, ținută în mînă sau împletită și purtată pe cap, era și un atribut al zeului Pan.

Pinul constituie fundalul a numeroase episoade mitologice: povestea Driopei de pildă, relatată de Ovidiu în *Metamorfoze* (9.331 și urm.), care pentru a-și înveseli fiul, pe micul Amfisos, a rupt cîteva rămu-rele dintr-un arbore neștiind că acesta era o metamorfoză a nimfei Lotis; nimfa a pedepsit-o transformînd-o într-un pin (sau în *lotos* — n.t.), tot pini devenind și tovarășele ei care au dezvăluit cele întîmplate. Sau mitul lui Marsias, pe care Apollo 1-a pedepsit pentru înfumurarea lui atîrnîn-du-1 de un pin și jupuindu-1 de viu (vezi Marsias). De asemenea, mitul lui Melicer-tes (vezi), fiul lui Ino, care într-o versiune a legendei a pierit în mare, corpul său fiind însă adus la mal de un delfin și atîrnat într-un pin, tot sub un pin fiind apoi înmormîntat (vezi Atamas). Sau mitul lui Penteu, regele Tebei, tenacele adversar al cultului lui Dionysos, care, ascunzîndu-se printre crengile unui pin pentru a spiona desfășurarea riturilor bahice, a fost descoperit de discipolele zeului care au smuls arborele din rădăcini și l-au sfîrtecat în bucăți pe rege (vezi Penteu). Deosebitei flexibilități a trunchiurilor de pin i-a dat o utilizare singulară tîlharul Sinis, ucis de Tezeu: folosindu-le ca pe sarbacane, el încovoia aceste trunchiuri de care își lega victimele și le lăsa apoi să se destindă ca niște resorturi, nefericiții fiind astfel sfî-șiați (vezi Sinis).

Pind (gr. fKvSoc;, -ou; lat. *Pindos* sau *Pin-dus, -i).* Lanț muntos situat între Tesalia și Epir, considerat muntele sacru al lui Apollo și al muzelor.

Pindos (gr. FlivSog, -ou; lat. *Pindus, -i).* Erou grec, fiul lui Macedo și urmaș al lui Licaon. în timpul unei partide de vînătoare a dat peste un șarpe de dimensiuni monstruoase, care nu numai că nu 1-a atacat, dar chiar s-a împrietenit cu el. Cînd Pindos a fost ucis de cei trei frați ai săi, geloși pe el, șarpele 1-a răzbunat ucigîndu-i la rîndul său pe cei trei vinovați și veghind trupul lui Pindos pînă cînd a fost înmormîntat.

► *Prezențe în literatura antică.* Miraculoasa prietenie dintre om și șarpe este amintită de Aelianus *(De natura animalium,* 10.40).

Pinnipes (lat. *Pinnipes, -edis).* în traducere, „cu pene la picioare". Este un epitet ce îl caracterizează pe Hermes, adesea reprezentat, în calitate de mesager al zeilor, cu aripi la picioare. Se referă uneori și la Perseu, datorită încălțărilor sale înaripate.

Pira, vezi Deucalion. **Piracmon,** vezi Ciclopi. **Piramos,** vezi Tisbe.

Piras sau **Pirantos** sau **Pirasos** (gr. flupac; sau flupav-froc; sau flupacroc;). Fiul lui Argos și al Evadnei și soțul Calirhoei. în timpul domniei sale a fost consacrată prima statuie a Herei sculptată în lemn de păr, iar Calirhoe a fost prima preoteasă a acesteia.

Pirați. Mitologia evocă frecvent acțiuni de piraterie, răpiri și jafuri pe mare. Răpirea unui erou sau a unei eroine de către pirații care intenționează să-și vîndă prizonierii ca sclavi este un topos destul de răspîndit în compozițiile literare din Antichitatea tîrzie, avînd însă cîteva precedente ilustre în mitul clasic: de pildă, în episodul răpirii lui Dionysos de către pirați, cînd zeul se eliberează în mod miraculos, transformînd ambarcația pe care se afla într-o învălmășeală de corzi și frunze de viță-de-vie, în timp ce pirații, terorizați, se aruncă în mare și sînt transformați în delfini (vezi Dionysos). Pirații au un rol important și într-o versiune a mitului Ifigeniei relatată de Hyginus: potrivit unei tradiții,

Ifigenia n-ar fi fost fiica Clitemnestrei, ci a Chri-seidei; în timpul călătoriei de întoarcere a lui Agamemnon din războiul troian, tînăra a fost răpită de piraţi. O altă incursiune piraterească era plasată în sanctuarul
Demetrei din Eleusis, unde cîteva fete de origine nobilă veniseră să aducă ofrande zeiţei; acestea au fost răpite şi ar fi fost vîndute ca sclave, dacă printre ele n-ar fi fost răpit şi Himeneu, un tînăr atenian de o frumuseţe ieşită din comun, pe care piraţii l-au confundat cu o fată. Pe parcursul călătoriei pe mare, în timpul unei opriri Himeneu a reuşit să-i înfrîngă pe piraţi, ucigîndu-i în somn şi eliberîndu-le pe fete; se spune că în urma acestei isprăvi, lui Himeneu, care era de origine modestă, i s-a îngăduit să se însoare cu tînăra nobilă de care era îndrăgostit, iar povestea fericită a iubirii sale a condus la statornicirea obiceiului de a invoca numele lui cu ocazia serbărilor nupţiale (vezi HIMENEU). într-o interpretare euhemeristă a mitului lui Io, responsabili de răpirea fiicei lui Inahos erau consideraţi piraţii, care au dus-o în Egipt (vezi Io). Piraţii au răpit-o şi pe Hip-sipile şi i-au vîndut-o ca sclavă lui Licurg (vezi HIPSIPILE) ; au luat-o prizonieră pe Manto, prezicătoarea, care de la căpetenia lor Racios 1-a născut pe Mopsos, profetul oracolului lui Apollo din Claros; au răpit-o pe Pancratis, frumoasa soră a Aloizilor (vezi PANCRATIS) ; pe Teonoe, sora prezicătorului Calhas, pe cînd se juca pe plajă (Hyginus, *Fabule,* 190). în orice caz, serviciile lor de marinari excelenţi şi lipsiţi de scrupule au fost expres căutate : se povestea, de pildă, că atunci cînd Admeta, preoteasă în sanctuarul Herei din Argos, după moartea tatălui ei a fost nevoită să fugă din cetate şi să se refugieze în Samos, luînd cu ea statuia zeiţei de care trebuia să se ocupe ca preoteasă, argienii i-au însărcinat pe piraţii tirenieni să recupereze preţioasa sculptură. Acţiunea în sine nu a fost dificilă, pentru că statuia era păstrată la Samos într-un sanctuar fără porţi, deci uşor accesibil; dar cînd aceasta a fost urcată pe corabia piraţilor, ancora n-a putut fi ridicată, semn evident că zeiţa îşi manifesta dorinţa de a rămîne în Samos (Pau-sanias, 7.4.4; Athenaios, 15.672a).
Piraţii menţionaţi în mituri sînt uneori fenicieni, alteori traci, cel mai adesea tirenieni ; prin acest din urmă nume grecii îi indicau pe descendenţii regelui Tirenos; pentru a scăpa de o foamete grea, aceştia s-au mutat de pe coastele Asiei Mici în regiunile Etruriei, dînd naştere poporului

etruscilor, care au păstrat pentru totdeauna trista faimă de tîlhari ai mărilor (vezi şi TIRENIENI).

Pirehmes (gr. riopouxjiTie;, -ou). 1) Căpetenie a peonilor care a participat la războiul troian alături de Priam, apărîndu-i pe troieni. L-a ucis pe Eudoros, scutierul lui Patroclu, fiind ucis apoi de acesta din urmă.

► *Prezenţe in literatura antică. Iliada,* 2.848 şi 16.287 şi urm.

2) Rege al Eubeei amintit în legătură cu faptele lui Heracle. în timpul unui atac al său împotriva Beoţiei a fost rănit de Heracle, pe atunci abia un băieţandru, şi sfîrte-cat în patru de cai pe malul unei ape numite Heracleios. Legenda spune că de atunci, ori de cîte ori un cal se adăpa din acel pîrîu, din apele sale răsuna un nechezat (Plutarh, *Moralia,* 307c).

Pirene (gr. rieip-rivn, -r\q; lat. *Pirene, -es).* Celebru izvor din împrejurimile Corintului, preferat de calul înaripat Pegas, care potrivit legendei l-a făcut să ţîşnească din stîncă, la fel ca în cazul izvorului HIPO-CRENE (vezi), cu loviturile sale de copită. Aici, în timp ce se adăpa, a fost prins de Belerofon cu ajutorul frîului de aur pe care i-1 dăduse Atena (vezi BELEROFON).

Pireneu (gr. flop-nveuc;, -Iwg; lat. *Pyreneus, -i).* Rege malefic al Daulidei, pe care o conducea abuziv după ce o cucerise cu sprijinul unor soldaţi traci. In timpul unei ploi torenţiale le-a invitat pe muze să se adăpostească în propria lui casă, cu intenţia de a le silui; acestea i-au aflat însă planurile şi au fugit, luîndu-şi zborul. încercînd să le prindă, Pireneu s-a aruncat dintr-un turn, zdrobindu-şi capul de stînci.

► *Prezenţe In literatura antică.* Mitul este relatat de Ovidiu, *Metamorfoze,* 5.274 şi urm.

Pireos (gr. fleipaioc;, -ou). Fiu al lui Clitios, era prietenul şi omul de încredere al lui Telemah, fiul lui Ulise. Este menţionat în diferite pasaje ale *Odiseii.*

Pirgo (gr. riupŢuJ, -oue;; lat. *Pyrgo, -is).* 1) Soţia lui Alcatoos, regele Megarei, care a părăsit-o pentru a se căsători cu Evacme, fiica lui Megareu.

2) Bătrîna doică a fiilor lui Priam. După cucerirea Troiei a fugit, urmîndu-1 pe Enea, iar mai tîrziu, în timpul peregrinărilor acestuia, influenţată de Iris le-a convins pe femeile troiene să dea foc corăbiilor. Necunoscută în rest, este amintită într-un pasaj din *Eneida* (5.644 şi urm.).

Pirias (gr. flupfag, -a). Luntraş din Itaca, devenit extrem de bogat pentru că ajutase un bătrîn capturat de piraţi; acesta i-a lăsat moştenire după moarte nişte vase mari, aparent pline cu smoală. Sub stratul de smoală de la suprafaţă vasele erau însă pline cu bijuterii şi monede de aur, iar Pirias, în semn de recunoştinţă, a sacrificat un taur în onoarea bătrînului.

► *Prezenţe în literatura antică.* Heraclide din Pont, 37.2; Plutarh, *Qu. Gr.,* 34.

Piriflegeton (gr. nup^XeŢe^wv, -OVTOC;; lat. *Pyriphlegethon, -ontis).* în traducere, „care arde ca focul"; este numele unuia dintre rîurile subterane ce curg în infern *(cf. Odiseea,* 10.513).

Pirigenetes (gr. FlupiTevexTic, -ou). Epitet cu care este indicat uneori Dionysos. înseamnă „născut din fulger".

Pirihos (gr. fluppixog, -ou; lat. *Pyrrhichus, -i).* Unul dintre CUREŢII (vezi) din insula Creta, căruia potrivit lui Strabon i se atribuia inventarea dansului războinic numit „pirica", executat în diverse ocazii, inclusiv în timpul Panateneelor şi al GIMNOPEDIILOR (vezi), şi care s-a transformat treptat într-un dans de tip orgiastic. Alte izvoare (Arhiloh şi Lucian, *Despre dans,* 9) îi

atribuiau această invenție lui Neoptolem, numit şi Pirus, fiul lui Ahile; Aristotel lega în schimb numele dansului de cel al rugului (gr. *pyră* - n.t.), susținînd că acesta a fost executat pentru prima dată în jurul rugului lui Patroclu.

Piritoos (gr. neipitfooc;, -ou; lat. *Pirithous, -i).* Fiul lui Ixion şi al Diei, potrivit altor versiuni fiul lui Zeus, şi frate vitreg al centaurilor; era regele lapiților din Tesa-lia și apare ca un personaj de prim-plan în marile cicluri mitice grecești, adesea ală-turi de alți eroi importanți, printre care şi Tezeu. Potrivit legendei, prietenia lui cu acesta din urmă se născuse în Atica, unde Piritoos se dusese din motive asupra cărora izvoarele nu se lămuresc. Aici, eroul i-a pus la încercare forța şi curajul lui Tezeu,

angajîndu-se într-un duel veritabil cu el. Duelanții au fost însă, fiecare la rîndul lui, surprinşi de forța şi eroismul adversarului şi au încetat lupta, promițîndu-şi în schimb prietenie şi alianță. Pactul lor de solidaritate a fost consfințit la Colonos, unde au băut împreună vinul prieteniei. Din acel moment, Tezeu şi Piritoos aveau să constituie în mit un simbol al cuplului indisolubil, un model de prietenie şi solidaritate, asemenea celor doi Dioscuri (vezi).

Prin urmare, au fost împreună protagoniştii multor aventuri. Tezeu a fost invitat la nunta lui Piritoos cu Hipodamia; aici însă, centaurul Eurition sau Euritos, amețit de vin, a încercat să o răpească pe mireasă ; între centaurii invitați la petrecere şi lapiți s-a iscat o încăierare din care Piritoos, ajutat de Tezeu, a ieşit învingător (vezi Centauri).

După moartea Hipodamiei, Piritoos şi Tezeu au hotărît să se căsătorească fiecare cu o fiică de-a lui Zeus. Cu ajutorul lui Piritoos, Tezeu a răpit-o pe Elena din Sparta; Piritoos, mai ambițios, a vrut s-o răpească pentru sine pe stăpîna regatului umbrelor, Persefona. Cutezanța sa i-a fost însă fatală. Tezeu nu şi-a abandonat prietenul, deşi cunoştea riscurile presupuse de o asemenea întreprindere; cei doi eroi au coborît aşadar în lumea morților, dar au fost imediat făcuți prizonieri de Hades, care i-a înlănțuit de o stîncă. Au rămas acolo pînă cînd Heracle, trecînd prin lumea morților, a intervenit: Tezeu, care acționase în apărarea prietenului şi îl ajutase să-şi atingă scopurile, a fost eliberat; în schimb, Piritoos, drept pedeapsă pentru îndrăzneala sa, a rămas în continuare înlănțuit de stînca din lumea de dincolo, chinuit. Legenda spune că, pentru a-i înfrînge, Hades recursese la un vicleşug, invitîndu-i să stea pe două tronuri de piatră şi oferindu-le daruri: jilțurile cu pricina erau însă cele ale uitării, Lethe, care-i împiedicau să facă orice gest sau mişcare, ținîndu-i legați cu nişte chingi ce apar fie sub formă de şerpi, fie de lanțuri.

► *Prezențe în literatura antică.* Mitul tesalic al luptei dintre lapiți şi centauri apare la Homer, în *Odiseea,* 21; despre Piritoos vorbeşte Nestor în *Iliada,* 1.260 şi urm. Figura sa este amintită în special de Plutarh *(Tezeu),* Ovidiu *{Metamorfoze,* 12) şi Seneca *(Hercule furios).* O tragedie intitulată *Piritoos* a scris şi Critias.

► *Iconografie.* Imaginea lui Piritoos apare în numeroase picturi pe vase antice, cu precădere în scene din lupta cu centaurii; acelaşi subiect îl abordează şi sculpturile de pe metopele Partenonului, cele ale frontonului vestic al Theseionului din Atena şi de pe friza templului lui Apollo din Bassae, unde scena luptei dintre lapiți şi centauri asumă semnificația emblematică a triumfului unei forme de viață evoluate în raport cu sălbăticia simbolizată de centauri; figura lui Piritoos se evidențiază în special pe frontonul vestic al templului lui Zeus din Olimpia. Pentru alte detalii vezi şi Centauri şi Tezeu.

Pirois (gr. Flupoeic;, -evxog; lat. *Pyrois, -oentis).* Unul din cei patru cai înhămați la cvadriga lui Helios, Soarele.

Pirus, vezi Neoptolem.

Pisenor (gr. neio"rjvwp, -opog). Numele unuia dintre Centauri (vezi).

Piseos (gr. fliuaiog, -ou; lat. *Pisaeus, -i).* Erou etrusc, originar din Pisa. Era considerat inventatorul rostrurilor de la prora corăbiilor, precum şi al trîmbiței.

► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit în principal de Pliniu *(Naturalis historia,* 7.57).

Pisică. Deşi este prezentă în artele figurative şi uneori este menționată în textele literare, pisica găseşte puțin spațiu în mitologia greacă şi în cea romană. Apare uneori ca atribut al zeiței Diana, în special în mediul galo-roman, iar în versiunile tîrzii ale mitului se aminteşte că Artemis s-a transformat în pisică pentru a scăpa de monstruosul Tifon; în general însă pisicii (indicată uneori în greacă cu acelaşi termen folosit pentru nevăstuică) îi este rezervată o atenție limitată, circumscrisă în special abilității sale de a prinde şoareci. Prin urmare, nu trebuie să ne mirăm că un scriitor precum Herodot povesteşte cu uimire despre atenția deosebită care i se acordă acestui animal în Egipt, unde constituia obiect de cult, iar după moarte era îmbălsămat şi îngropat într-o necropolă specială de la Bubastis, astăzi Teii Basta (2.66-67): „Cînd izbucneşte un incendiu,

pisicilor li se întîmplă lucruri miraculoase. Egiptenii, aşezați la distanță unul de altul, păzesc pisicile, fără să se îngrijească să stingă focul; dar pisicile, lăsîndu-şi pielea acolo şi sărind peste oameni, se aruncă în foc. Cînd se întîmplă asemenea lucru, egiptenii sînt în mare doliu. în casele în care o pisică moare de moarte bună, toți ai casei îşi rad sprîncenele... Pisicile moarte sînt puse în morminte sacre, la Bubastis, unde sînt îngropate după ce au fost îmbălsămate". Mai mult spațiu îi este acordat pisicii în fabulele greceşti şi romane, care confirmă stereotipul duşmăniei sale față de şoareci (de exemplu, la Esop 13, 76, 355).

Pisidice (gr. rieicnSix-n, --ne;; lat. *Pisidice, -es).* 1) Fiica regelui din Metimna, cetate din insula Lesbos. Cînd cetatea a fost

asediată de Ahile, Pisidice 1-a văzut de departe pe erou şi s-a îndrăgostit de el. în schimbul iubirii lui, i-a făgăduit să-i deschidă porţile cetăţii. Ahile a acceptat propunerea, dar după ce a cucerit cetatea a poruncit ca Pisidice să fie lapidată ca trădătoare de patrie.
► *Prezenţe în literatura antică.* Tragica poveste îi este necunoscută lui Homer, apărînd în schimb la Partenios din Niceea *(Erotikă pathemata,* 21).
2) Fiica regelui Moneniei, în Troada, protagonistă a unei întîmplări analoage celei a Pisidicei nr. 1: s-a îndrăgostit de Ahile, care asediase cetatea, şi, în schimbul iubirii lui, 1-a înştiinţat în momentul în care concetăţenii ei erau gata să cedeze, rămaşi fără provizii de apă. Ahile a cucerit astfel cetatea, fără ca legenda să mai menţioneze soarta ce-i fusese rezervată Pisidicei.
► *Prezenţe In literatura antică.* în această versiune, mitul este povestit de Apollodor *(Biblioteca,* 1,9,10) şi Hyginus *(Fabule,* 24).
3) Fiica lui Eol şi a Enaretei.
Pisistrat (gr. neicrfoTpatog, -ou; lat. *Pisis-tratus, -i).* Cel mai mic dintre fiii regelui Nestor din Pilos, de aceeaşi vîrstă cu fiul lui Ulise, Telemah. Era considerat strămoşul personajului istoric Pisistrat, tiranul Atenei.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionat în *Odiseea* (3,15), unde îl primeşte pe Telemah, venit la Pilos în căutare de veşti despre tatăl său, şi îl însoţeşte în Sparta,
la Menelaos. Ca strămoş al familiei ateniene a Pisistratizilor apare la Herodot (5.65).
Pisos (gr. nTo-oţ, -oo ; lat. *Pisus, -i).* 1) Fiul lui Perieres (vezi, 1) şi eponim al cetăţii Pisa din Elida.
2) Rege al celţilor şi fiul lui Apollo *Hiper-boreos.* Tradiţia etruscă îl considera eponimul cetăţii Pisa din Toscana.
Pistios (gr. riio-Tiog, -ou). Termen grecesc însemnînd „credincios". Este un epitet al lui Zeus.
Pistis (gr. rUcmg, -eojg). Divinitate greacă, personificarea ideii de credinţă şi fidelitate. Trăind pe pămînt în vremurile mitice ale vîrstei de aur, a plecat dintre oameni la sfîrşitul acelei perioade fericite, urcîn<a în cer împreună cu Charitele şi cu *Sophro-syne,* înţelepciunea.
► *Răspîndirea cultului.* La Atena exista un altar care îi era consacrat, dar în ansamblu informaţiile referitoare la cultul ei sînt extrem de sărace. De o mai mare popularitate s-a bucurat corespondentul său latin, Fides.
► *Prezenţe în literatura antică.* Figura mitică a lui Pistis este amintită de Teognis (1135 şi urm.) şi în *Imnurile orfice.* Importanţa sa a fost cu siguranţă mai mare în reflecţia filosofică decît în mitologie, conceptul cîşti-gînd spaţiu în scrierile filosofilor mai mult decît în cele ale poeţilor.
► *Iconografie.* Rareori reprezentată, apare probabil pentru prima dată într-un document iconografic pe o monedă din Locri Epizefiri datînd din secolul al III-lea î.Hr. Este menţionată într-o inscripţie a reliefului cunoscut sub numele de „Apoteoza lui Homer", operă a lui Arhelaos din Priene.
Pistor (lat. *Pistor, -oris).* în traducere „brutar", este un epitet cu care era venerat Iupiter în Roma republicană. Legenda po-vestea că în timpul asedierii Capitoliului de către gali, romanii, încercînd cu disperare să se salveze, l-au invocat pe Iupiter, care, apărîndu-le în vis, le-a sugerat să le arunce duşmanilor ce aveau ei mai de preţ. Roma rămăsese aproape complet lipsită de grîu şi se întrezărea spectrul unei foamete cumplite: asediaţii, considerînd că tot ce aveau mai de preţ în acel moment era grîul, au copt din el pîini pe care le-au aruncat în mijlocul oştilor inamice. Galii,

care intenţionau să cucerească cetatea prin înfometare, au ajuns la concluzia că nu vor reuşi niciodată acest lucru de vreme ce adversarii lor erau atît de bine aprovizionaţi cu mîncare, încît îşi puteau permite să le arunce şi inamicilor; prin urmare, au renunţat la asediu iar Roma a fost salvată, în semn de recunoştinţă romanii i-au ridicat un altar lui Iupiter *Pistor.*
► *Prezenţe în literatura antică.* Ovidiu, *Fastele,* 6.350.
Pitane (gr. Fli-ravn, -tis; lat- *Pitane, -es).* 1) Una dintre amazoane. Era considerată întemeietoarea mai multor cetăţi, printre care şi Priene.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită de Pindar în *Olimpice,* 6.
2) Fiica zeului fluvial Eurotas şi soţia lui Poseidon, cu care a avut o fiică pe nume Evadne. A fost silită să-şi abandoneze fe-tiţa abia născută, dar micuţa a fost găsită de Epitos, care a crescut-o.
► *Prezenţe în literatura antică.* Diodor din Sicilia, 3.55.
Pitecusa (gr. rU^-nxoucya şi lat. *Pithecusa* şi *Pithecusae).* Vechiul nume al insulei Ischia, însemnînd Insula Maimuţelor, numită de greci şi Insula Chiupurilor (gr. *pithos,* „chiup" - n.t.); la Titus Livius trebuie identificată probabil cu Enaria, insulă numită astfel pentru că a fost locul unde a acostat Enea în drumul său spre Italia. Centru de o importanţă fundamentală pentru înţelegerea desfăşurării colonizării greceşti în Occident (numele de Insula Chiupurilor ar putea fi pus pe seama bogatei sale producţii ceramice, deosebit de importantă din acest punct de vedere), Pitecusa deţine un loc central şi în mitologie. Potrivit unei legende, locuitorii săi au fost transformaţi de Zeus în maimuţe, drept pedeapsă pentru cruzimea lor; de aici frecventa indicare a sa prin numele de Insula Maimuţelor. în Pitecusa erau localizate legendele giganţilor şi mai ales cea a lui Tifon, inspirate probabil de natura vulcanică a locurilor şi de înveci-natele Cîmpii Flegreene. între cultele atestate aici se evidenţiază cel al lui Aristeu (vezi).
Piteu (gr. niT-freuc, -euiţ ; lat. *Pittheus, -eos* sau *-ei).* Rege al Trezenei, era fiul lui Pelops
şi al Hipodamiei, tatăl Etrei şi bunicul lui Tezeu, căruia i-a fost şi învăţător.
Pitireu (gr. rUxupeug, -eu>£). Rege al Epi-daurului şi descendent al lui Ion. I-a cedat fără să opună rezistenţă propriul regat lui Deifontes, unul dintre Heraclizi, mutîndu-se cu supuşii săi la Atena. A fost tatăl lui Procles, care a întreprins o expediţie navală în Samos.
► *Prezenţe în literatura antiă.* Este amintit de Pausanias (2.26.1 şi 7.4.2).
Pitiş, vezi Pin.
Pitoigia (gr. xâ nifloiŢicx). Sărbători religioase greceşti care se desfăşurau la Atena în timpul Antesteriilor, în ziua 11 a lunii de primăvară Antesterion (vezi Calendar), în cadrul cărora se deschideau urcioarele (aceasta este semnificaţia etimologică a numelui) şi se scotea vinul nou (vezi şi Antesteria).
Pitonisă (lat. *Pythonissa, -ae).* Numele preotesei care slujea în templul lui Apollo din Delfi, mai frecvent indicată ca Pythia

(vezi). Termenul „pitonisă" provine de la numele şarpelui PYTHON (vezi).

Plante. în mitologia clasică, plantele sînt amintite pentru puterile lor vindecătoare şi magice. Uneori sînt menționate plante reale, cărora li se atribuie virtuți taumatur-gice; adesea însă povestirile fac trimitere la plante greu identificabile, ce reprezintă, foarte probabil, o invenție poetică şi ale căror calități neobişnuite le plasează în afara plantelor existente în lumea reală. Multe plante au virtuți pozitive. O plantă magică, iarba-mare *(inula helenium),* era pusă în legătură cu mitul Elenei: cînd Me-nelaos a plecat într-o expediție în Etiopia, a încredințat-o pe frumoasa lui soție unui rege egiptean pe nume Ton, care a încercat să o violeze; Polidamna, soția regelui, a trimis-o atunci pe Elena pe insula Faros, iar ca să se apere de şerpii de acolo i-a dat o plantă magică, iarba-mare, care avea să o ajute să omoare periculoasele reptile (vezi POLIDAMNA ; pentru o interpretare diferită vezi DENDRITIS). în tradiția mitică, o altă plantă magică, cunoscută ca „rădăcina Cir-cei", este pusă în legătură cu Minos, care, din cauza unei vrăji a soției sale geloase, Pasifae, era supus unui chin îngrozitor: ori de cîte ori se unea cu o fată, trupul i

se acoperea de gîndaci şi de alte vietăți mărunte. Acest fapt nu era doar respingător, dar adesea provoca chiar moartea iubitelor sale, care erau devorate de gîngănii. Cu ajutorul plantei magice, Procris 1-a vindecat de vrajă (vezi şi MINOS). O plantă miraculoasă apare şi în mitul Moriei, eroină din Lidia. Fratele său Tilos a fost muşcat de un şarpe veninos şi a murit, însă ea a reuşit să-1 învie cu o iarbă miraculoasă, numită *balis* şi folosită de femela şarpelui, ce fusese ucis de un gigant, ca să-1 readucă la viață (vezi MORIA). Misterioasa plantă *moly,* pe care în zadar vom încerca să o identificăm cu una dintre ierburile ce cresc pe pămînt, i-a fost dăruită personal de către un zeu, Hermes, lui Ulise, atunci cînd acesta s-a dus la Circe pentru a-i elibera pe tovarăşii săi, pe care vrăjitoarea îi transformase în animale; amestecînd-o cu băuturile pregătite de Circe, Ulise a reuşit să le neutralizeze puterile şi să se apere de toate vrăjile sale.

Şi în mitul Scilei, monstrul marin din strîmtoarea Mesina ce semăna groaza printre marinari, o iarbă magică joacă un rol important: nu este însă vorba despre o iarbă benefică, ci despre una care, în loc să vindece, produce efecte înspăimîntătoare. în povestirea lui Ovidiu, Glaucos s-a îndrăgostit de Scila pe cînd aceasta era încă o fată minunată, şi din cauza dragostei pe care i-o purta a refuzat să se unească cu vrăjitoarea Circe. Amestecînd nişte ierburi magice în apa în care Scila obişnuia să se scalde, Circe a făcut ca trupul fetei să se preschimbe îngrozitor, căpătînd forma monstruoasă sub care Scila a devenit faimoasă (Ovidiu, *Metamorfoze,* 13.1 şi urm.).

Platan. Originar din Asia Mică, platanul era bine cunoscut în Grecia şi la Roma, unde făcea parte din peisajul urban şi era deosebit de apreciat pentru umbra lui răcoroasă, la care filosofii se adunau să discute; sub un platan, pe malul rîului Ilissos, se desfăşoară conversația dintre Phaidros şi Socrate din dialogul *Phaidros* al lui Platon: „Pe Hera ! Ce minunat loc de popas ! Platanul acesta, ce înalt e şi cît de măreț îşi întinde crengile jur-împrejur! [...] Chipurile sculptate de fecioare şi statuile acestea de zei ne spun că izvorul e închinat nimfelor şi lui Aheloos". La originea arborelui se afla, potrivit mitului, o tînără pe nume Platano, sora ALOIZILOR
(vezi), care a fost transformată în platan după moartea fraților săi. Unii platani au intrat în legendă. înainte de a pleca spre Troia, Agamemnon şi Menelaos plantaseră, la Cafia, în Arcadia, respectiv la Delfi, în apropiere de izvorul Castalia, cîte un platan ; Pausanias credea că recunoaşte aceşti platani şi în vremea lui. în mitologie exista o strînsă legătură între platan şi povestea Elenei, frumoasa soție a lui Menelaos: platanul era consacrat acesteia, şi de un platan s-a apînzurat, potrivit unei legende, în insula Rodos. într-un platan s-a produs un lucru ieşit din comun, relatat în *Iliada* (2.305 şi urm.): corăbiile aheilor se grupaseră în Aulis înainte de a pleca spre Troia, şi tocmai li se aduceau ofrande zeilor, cînd, „sub un frumos platan, din care se scurgea limpede apa", a avut loc o întîm-plare neobişnuită: un şarpe s-a năpustit asupra copacului şi, ajungînd la un cuib de păsări ascuns printre frunzele sale, a devorat cei opt pui şi pe mama lor. Prezicătorul Calhas a tălmăcit semnul spunînd că războiul va dura nouă ani şi abia în al zecelea cetatea Troiei va cădea. Alți platani celebri din mitologie sînt cel care creştea pe plaja de la Gortina, în insula Creta, sub ramurile căruia Zeus a iubit-o pe Europa, după ce o răpise luîndu-şi înfățişarea unui taur; cel sădit pe mormîntul lui Diomede în insula consacrată lui, numită a Fiorilor; şi cel din insula Cos, la umbra căruia se spune că Hipocrate îi îngrijea pe bolnavi şi despre care se pretinde că poate fi recunoscut şi în zilele noastre într-un arbore multisecular din Cos. Consacrat în Creta Marii Mame, iar în Grecia lui Apollo, platanul era considerat de romani ca posedînd virtuți specifice: se credea în special că ține departe liliecii, animale de rău augur. Un obicei curios este menționat de Pliniu şi de Macrobiu, care afirmă că platanii erau stropiți cu vin (Pliniu, *Naturalis historia,* 12.8; Macrobiu, *Saturnaliile,* 2.3.13.3).

Plateea (gr. FlXaraia, -ac;; lat. *Plataea, -ae).* Eroină greacă, fiica lui Asopos. Zeus s-a prefăcut că vrea

să se însoare cu ea pentru a provoca gelozia Herei, care s-a retras în insula Samos. Este eponima cetății Plateea din Beoția.

Pleiade (gr. FlXeidSeg, -oiv; lat. *Pleiades, -um).* Fiicele lui Atlas şi ale Pleionei şi

surorile Hiadelor, erau şapte la număr, dintre care şase vizibile şi una invizibilă. Cea de-a şaptea era considerată de unii Sterope, care ar fi devenit invizibilă de ruşine că s-a îndrăgostit, doar ea dintre toate surorile, de un muritor.

Pleiadele alcătuiau cortegiul de fecioare al Artemisei, pe care o însoțeau la vînă-toare; împreună cu mama lor, Pleione, au fost urmărite de vînătorul Orion, dar înainte ca acesta să le ajungă i-au implorat pe zei să le salveze, iar ruga le-a fost ascultată: s-au transformat în porumbițe (fleXeiafieg) şi au zburat în cer, unde au format constelația ce le poartă numele. O altă legendă povestea că Pleiadele s-au transformat în stele în urma suferinței provocate de moartea fratelui lor Hias, muşcat de un şarpe; sau îndurerate de pedeapsa dată de Zeus tatălui lor Atlas, condamnat să sprijine pe umerii săi cerul. Cuprinsă de disperare la căderea Troiei, Pleiada Electra s-a transformat în cometă. Cele şapte Pleiade erau Maia, Electra, Taigete, Alcione, Celeno, Merope şi Sterope.

► *Epitete.* Atlantiade, pentru că erau fiicele lui Atlas; *Vergiliae* (posibil din lat. *vergo,* „a apune, a coborî").

► *Prezențe în literatura antică.* Dintre numeroasele opere care menționează Pleiadele amintim în special *Munci şi zile* de Hesiod, *Fabulele şi Astronomica* lui Hyginus, *Fenomenele* lui Arătos, *Fastele* lui Ovidiu.

► *Iconografie.* Homer aminteşte că Pleiadele împodobeau scutul lui Ahile, împreună cu ceilalți aştri şi cu întreaga boltă cerească *(Iliada,* 18.485 şi urm.), şi apăreau pe cupa lui Nestor *(ibidem,* 11.633). Din unele texte ale tragicilor (Euripide, *Electra,* 468 şi urm., *Ion,* 1147 şi urm.) aflăm o interesantă informație referitoare la existența unor tapiserii ornate cu imagini ale Pleiadelor. Alături de Orion, Pleiadele figurează pe o oglindă etruscă din Palestrina.

Pleione (gr. nx-rfiovn, *-y\q*; lat. *Pleione, -es).* Fiica lui Oceanos şi soția lui Atlas; era mama PLEIADELOR (vezi).

Plemneos (gr. riXr|jj.vaîoc, -ou). Rege al Sicionului devotat cultului Demetrei pe care 1-a introdus în propria cetate, unde i-a ridicat zeiței un templu. Asupra fiilor lui Plemneos apăsa un blestem, aceştia murind la scurtă vreme după ce se năşteau. Demetra a venit la curtea regelui luînd chipul unei femei străine şi a rămas acolo ca doică a copiilor lui, îndepărtînd blestemul ce-i urmărea stirpea şi salvînd pruncul care tocmai se născuse cînd a sosit ea la palat, pe Ortopolis.

► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este amintit de Pausanias (2.5.8 şi 11.2).

Plexipos (gr. nXrj'țnriTos, -ou). 1) Fratele Alteei şi unchiul lui Meleagru; a fost ucis de acesta din urmă în timpul vînării mistrețului din Calidon.

2) Fiul lui Fineu şi al Cleopatrei, a fost orbit de propriul său tată.

3) Unul dintre fiii lui CORICOS (vezi).

Plinteria (gr. ta nXuvxfîpia). Sărbători religioase greceşti care se desfăşurau la Atena în fiecare an, în ziua 25 a lunii Tar-gelion (mai-iunie; vezi CALENDAR). Celebrate în onoarea Atenei, aceste sărbători evocau mitul lui Erehteu. Vechea statuie din lemn a zeiței, păstrată în templul Ereh-teion, era despuiată de veşmintele bogate care o acopereau şi, înfăşurată într-o țesătură brodată, era dusă la Faleron, unde era scufundată în apa mării, într-un rit de purificare ce avea în acelaşi timp menirea de a-i reînnoi puterile. în cadrul ultimei ceremonii, spre seară, statuia era adusă înapoi la templu, într-o sugestivă procesiune desfăşurată la lumina torțelor (vezi şi BAIE).

Plistene (gr. nXeia-ftevTic,, -oug; lat. *Plis-thenes, -is).* Fiul lui Atreu şi soțul Eropei sau Eripilei. Potrivit izvoarelor clasice a fost tatăl lui Agamemnon, al lui Menelaos şi al Anaxibiei; la Homer aceştia apar ca fiii lui Atreu. Pentru alte detalii vezi AGAMEMNON şi ATREU.

Ploaie. Miturile cele mai cunoscute referitoare la ploaie sînt cel al lui Deucalion şi cel al Danaei. Primul redă povestea potopului universal, care a înecat pămîn-tul după o ploaie ce a durat zece zile şi zece nopți fără oprire (vezi POTOP) ; din catastrofa generală au scăpat numai Deucalion şi Pira, adăpostiți într-o arcă de lemn, iar prin ei a luat naştere noua seminție umană, generată într-un mod cu totul aparte, prin aruncarea de pietre care s-au transformat în tot atîția bărbați şi femei. Al doilea este mitul Danaei, fiica lui Acrisios, condamnată să trăiască permanent într-o odaie subterană pentru a

nu putea ajunge în situația de a zămisli fii, care potrivit oracolului l-ar fi detronat pe Acrisios. îndrăgostit de ea, Zeus s-a transformat într-o ploaie fină de aur, care a pătruns sub pămînt săvîrşind sub această formă miraculoasa zămislire. Mitul conține o aluzie destul de transparentă la tema fecundității pămîntului; de altfel, Zeus era considerat divinitatea ce guvernează toate manifestările celeste şi care, în special, provoacă ploaia.

Alături de aceste două mituri majore, pot fi amintite şi cîteva episoade secundare avînd ca temă ploaia. Curios este cel referitor la naşterea lui Ulise: Anticleea l-ar fi născut în timp ce era înconjurată de ape, într-o zi cu ploaie; potrivit unui joc de cuvinte ignorat de Homer, numele grecesc al lui Ulise putea fi interpretat ca un fragment al expresiei greceşti „Zeus plouă pe drum" (xccră xrjv bSov uaev b Zeoc;). Ploaia este trimisă uneori de zei pentru a manifesta voia acestora, ca în cazul PALE-NEI (vezi, 2), al cărei rug în flăcări a fost stins de o

ploaie divină, sau ca în povestea Alcmenei, soția lui Amfitrion şi mama lui Heracle: cînd a descoperit că nevasta îl înşelase cu regele zeilor, Amfitrion a vrut s-o pedepsească şi a pus să i se pregătească rugul, pe care Zeus însă 1-a stins trimițînd o ploaie torențială. O ploaie benefică a fost trimisă de Zeus şi în Arcadia, pentru a pune capăt unei teribile perioade de secetă (vezi AGNO). Potrivit lui Ovidiu *{Metamorfoze,* 4.282), dintr-o „ploaie mare", adică din potop, s-ar fi născut cureții.

Plop. Originea plopului (mai precis a plopului-negru, *Populus nigra)* era legată în mitologie de povestea lui Faeton şi a surorilor sale, Heliadele. Cînd Faeton, fiul Soarelui, a fost trăsnit de Zeus pentru că temerara sa cursă întreprinsă pe cer, în carul tatălui său, amenința să incendieze pămîntul şi să tulbure întregul univers, Heliadele, înlăcrimate şi disperate, au fost transformate în plopi-negri, arbori cu semnificație funerară. Lacrimile tinerelor îndoliate, întărindu-se în aer, s-au transformat în tot atîtea picături de chihlimbar, care potrivit unei vechi credințe se scurg tocmai din trunchiul şi din scoarța plopilor. Valoarea funerară a plopului se menține şi în descrierea lumii de dincolo vizitate de Ulise, unde hotarul dintre împărăția
viilor şi cea a morților este marcat de o pădure de sălcii şi de plopi *(Odiseea,* 10.502 şi urm.). în comedia *Casina* a lui Plaut plopul a păstrat o valoare negativă, simbo-lizînd disperarea.

Deşi este legat şi el de lumea de dincolo, plopul-alb *(Populus alba)* posedă un simbolism funerar mai atenuat. O coroană din frunze de plop-alb era oferită copiilor care ieşeau învingători în jocurile funebre instituite de Polixo în memoria soțului ei TlepolemOS din Rodos, fiul lui Heracle căzut în războiul troian. Şi numai ramuri de plop-alb puteau fi utilizate pentru îndeplinirea sacrificiilor aduse lui Zeus la Olimpia. în mitologia greacă numele plopului-alb era purtat de o nimfă, Leuce („cea albă"). Fiică a cuplului Oceanos--Tethyis, aceasta a fost iubită de Hades, care a răpit-o luînd-o cu el în infern. Cînd însă, sfîrşindu-i-se zilele, nimfa a murit, ca să nu se despartă de ea Hades a transformat-o într-un plop-alb pe care 1-a aşezat în Cîmpiile Elizee. Legenda aminteşte că Heracle, întors din infern în lumea celor vii, purta pe cap o cunună de rămurele luate din acel arbore, care îi era consacrat. Iar colorația dublă a frunzelor de plop, albe pe o parte şi mai închise pe cealaltă, semnifica potrivit comentatorilor antici faptul că Heracle îşi săvîrşise muncile în cele două lumi, a viilor şi a morților.

Pluton (gr. nXouTwv, *-uvoq* ; lat. *Pluto* sau *Pluton, -onis).* Termen cu sensul propriu de „cel care dă bogăție". Inițial un epitet care se referea la Hades, zeul infernului, a ajuns ulterior să-1 indice pe zeul însuşi, devenind numele latinesc al acestuia şi fiind utilizat apoi cu predilecție în limbile moderne. Pentru detalii vezi HADES.

► *Epitete :* Climenos.

► *Prezențe în literatura antică.* Hades/Pluton apare în *Teogonia* lui Hesiod; la tragici; în *Broaştele* lui Aristofan; la Ovidiu, în *Fastele;* la Stațiu, în *Tebaida* şi la Claudius Claudianus, în *Răpirea Proserpinei.* Prezența sa în operele literare este adesea legată, pe lîngă rolul pe care îl are ca rege al infernului, de cel avut în răpirea Proserpinei (vezi PERSEFONA) şi, în general, în călătoriile eroilor greci în infern *(cf.* Orfeu şi Euridice, Alcesta şi Admetos etc).

► *Prezențe în literatura medievală şi modernă.* Angelo Poliziano, *Orfeu* ; Bernard de Fon-tenelle, *Digresiune asupra anticilor şi modernilor.* Personajului Plutos descris de Dante ca paznic al damnaților din cel de-al patrulea cerc infernal îi corespunde mult mai probabil nu zeul bogăției, ci Pluton, cei doi fiind de altfel confundați şi în izvoarele antice *{Infernul,* 7; vezi şi PLUTOS).

Plutos (gr. nXourog, -ou; lat. *Plutus, -i).* Zeul bogăției şi, în special, la origine, al celei provenite din abundența recoltelor; era considerat fiul lui Iasion şi al Deme-trei şi asociat cultului eleusin al acesteia din urmă. Fusese orbit de Zeus, aşa încît împărțea bogățiile nediferențiat, fără să țină cont de meritele celor care le primeau (pentru alte detalii vezi IASION ; pentru genealogie vezi schema de la rubrica CRONOS).

► *Prezențe In literatura antică.* Plutos constituie subiectul comediei omonime a lui Aristofan. în izvoarele antice există uneori confuzii între personajele Plutos şi PLUTON (vezi).

► *Prezențe în literatura medievală.* La Dante, în *Divina Comedie,* Plutos apare ca paznic al damnaților din al patrulea cerc - avarii şi risipitorii *(Infernul,* 7). *Cf.* şi PLUTON.

► *Iconografie.* Cea mai cunoscută reprezentare a zeului bogăției se regăseşte într-o statuie atribuită lui Cefisodot, tatăl lui Praxitele, înfățişînd Pacea (Irene) cu micul Plutos în brațe.

Pluvius (lat. *Pluvius, -i).* în traducere, „cel care trimite ploaia"; era un epitet al lui Iupiter, răspîndit la romani, prin care aceştia îl invocau pe zeu în perioadele de secetă prelungită.

Podalirios (gr. FloSaXeipioc;, -ou; lat. *Poda-lirius, -i).* Fiul lui Asclepios şi fratele lui Mahaon, alături de care a condus ostile tesalienilor din Trica în expediția împotriva Troiei. Ca şi fratele său, era renumit pentru abilitățile deosebite manifestate în domeniul medicinei.

La întoarcerea din Troia, în urma unei furtuni, corăbiile sale au eşuat pe coastele Cariei; potrivit unei tradiții aici s-a stabilit Podalirios.

Vezi ASCLEPIOS şi MAHAON.

Podarces (gr. l"loSapxr|c;, -eog ; lat. *Podar-ces, -is).* 1) Numele inițial al lui PRIAM (vezi).

2) Fiul lui Ificles (vezi IFICLES, 2) şi nepotul lui Filacos; era fratele mai mic al lui Protesilaos şi a condus una dintre ostile tesaliene (din Filace) în expediţia împotriva Troiei.

Podarge (gr. no8apŢT|, -Tig). Una dintre HARPII (vezi), mama cailor lui Ahile, Xan-tos şi Balios, şi a celor ai lui Diomede sau ai Dioscurilor, Flogeos şi Arpagos, pe care i-a născut de la zeul Zefir.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită de Homer *(Iliada,* 16.150 şi 19.400) ca mamă a cailor lui Ahile. Stesihor o prezintă ca iapă divină. La Nonnos din Panopolis apare ca o iapă născută din Boreas *(Dionisiacele,* 37.154).

Podargos (gr. *U68ap-(oq,* -ou). 1) Calul lui Hector *(Iliada,* 8.185). 2) Calul lui Menelaos *(Iliada,* 23.295).

Podes (gr. floSrie;, -ou). Războinic troian, fiul lui Eetion şi prieten al lui Hector. A fost ucis de Menelaos.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionat de Homer *(Iliada,* 17.575 şi urm.).

Poeninus (lat. *Poeninus,* sau *Phoeninus,* sau *Pvoninus).* Zeu celtic venerat ca protector al trecătorii Grand Saint-Bernard. După cucerirea romană a regiunii alpine a fost asimilat în panteonul roman sub numele *Iuppiter Poeninus.*

► *Răspîndirea cultului.* în trecătoarea Grand Saint-Bernard se afla un sanctuar prero-man dedicat lui Poeninus, iar în epoca imperială romană s-a construit un templu din piatră şi marmură situat în raport cu toate celelalte temple din lumea romană, la cea mai mare altitudine.

► *Iconografie.* Din unele statuete descoperite în templul roman se poate reconstitui aspectul divinităţii, venerată sub înfăţişarea lui Iupiter - o figură masculină cu barbă şi cu o expresie impunătoare.

Poles (gr. FIoXXTIC, -T|Tog). Poet mitic grec, autor al unor opere despre care se spunea că erau total incomprehensibile.

Polia (gr. tex floXeicx). Sărbători religioase greceşti care se celebrau la Teba în onoarea lui Apollo *Polieus.*

Polias (gr. FloXidg, -ocSog; lat. *Polias, -adis).* Termen cu sensul propriu de „zeiţă

ocrotitoare a cetăţii"; este epitetul prin care era indicată la Atena zeiţa omonimă (vezi ATENA, ZEIŢĂ), venerată ca ocrotitoare a cetăţii şi a Acropolei.

Polibeea (gr. rioXupoia, -ac;). Numele unei zeiţe „care, din cît se spune, era sora lui Hiacintos, moartă pe cînd era încă fecioară" (Pausanias, 3.19.4). Era reprezentată pe altarul din Amicle, lîngă Sparta.

Polibos (gr. floXuPog, -ou; lat. *Polybus, -i).* în traducere, „cu mulţi boi". Este numele unui rege din Corint, care 1-a crescut pe Oedip în propria-i casă şi pe care Oedip îl credea tatăl său adevărat. Pentru detalii vezi OEDIP.

Polibotes (gr. noXuPurrne;, -ou). Unul dintre giganţii care au luptat împotriva zeilor. Urmărit pe mare de Poseidon şi fiind pe punctul de a fi biruit de acesta, s-a refugiat pe insula Cos. Aici însă, Poseidon a smuls o bucată din insulă - corespunzînd părţii numite Nisiros - şi i-a aruncat-o în spinare, ucigîndu-1.

► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea apare la Apollodor *(Biblioteca,* 1.6.2).

Policaon (gr. rioXuxofrov, -wvog). 1) Soţul Evacmei, fiica lui Ilos şi a Iolei.

2) Fiul lui Lelex şi al Perideei şi soţul Mesenei; a colonizat regiunea din Pelo-pones care a fost numită Mesenia, după soţia sa.

Policasta (gr. rioXuxacrTTi, -TIS). D Potrivit unor tradiţii, numele soţiei lui Icarios, mama Penelopei; în alte izvoare apare sub numele de Peribeea.

2) Fiica lui Nestor din Pilos. Cînd Tele-mah, în căutare de veşti despre tatăl său Ulise, s-a dus la Pilos, Policasta a fost cea care i-a pregătit baia. In unele versiuni ale mitului Policasta s-a căsătorit cu Tele-mah şi a avut de la el un fiu pe nume Persepolis sau PERSEPTOLIS (vezi).

Policrat (gr. noXuxpaxr|£, -oue;; lat. *Poly-crates, -is).* Personaj istoric, celebru tiran al Samosului, Policrat a intrat în rîndurile personajelor legendare printr-o celebră anecdotă al cărei protagonist este. Temîn-du-se de invidia zeilor pentru norocul ce-1 însoţea constant, a hotărît să le ofere cîteva obiecte preţioase, printre care şi un inel de aur pe care 1-a aruncat în mare din vîrful unui turn. Inelul a fost însă înghiţit de un peşte; peştele a fost prins, iar pescarul care 1-a găsit în plasele sale a recu-noscut inelul lui Policrat şi i 1-a înapoiat stăpînului. Era un semn că zeii nu-i acceptaseră darul şi nu erau dispuşi să renunţe cu acest preţ la invidia lor. Aşa cum prevăzuse Policrat, ei s-au dezlănţuit împotriva sa aducîndu-i în scurtă vreme moartea, în lupta împotriva persanului Darius.

► *Prezenţe In literatura antică.* întâmplarea, împrumutînd tonuri de basm şi oferind în acelaşi timp o reflecţie pe tema invidiei zeilor, este relatată de Herodot (3.39 şi urm.) şi apare frecvent în întreaga tradiţie clasică. Pliniu cel Bătrîn susţine că romanii erau convinşi că se află în posesia inelului lui Policrat, pe care îl păstrau în templul Concordiei.

► *Prezenţe în literatura modernă.* Legenda a inspirat, printre altele, balada *Inelul lui Policrat* a lui Friedrich Schiller.

Policrite (gr. FloXuxpiTTi, *-r\q).* Eroină din Naxos. A căzut prizonieră în timpul luptei dintre locuitorii insulei şi eritreeni, aliaţi ai Miletului. Diognetos, căpetenia duşmanilor, s-a îndrăgostit de ea. Profitînd de influenţa pe care o dobîndise astfel asupra acestuia, Policrite a reuşit să-şi înştiinţeze compatrioţii despre mişcările adversarilor, permiţîndu-le să-i înfrîngă pe eritreeni şi miletieni, care au fost masacraţi. Numai Diognetos, la intervenţia aceleiaşi Policrite, a fost cruţat. La întoarcerea în patrie eroina a fost însă copleşită cu atît de multe daruri şi coroane de flori, încît a murit sufocată sub povara lor; a fost îngropată în locul unde a murit şi i s-a instituit un cult.

► *Prezenţe în literatura antică.* întîmplarea este relatată de Plutarh *(Despre virtuţile femeilor,* 17).

Polictor (gr. DoXuxTUjp, -opog). Fiul lui Pterelaos şi al Amfimedei, frate cu Itacos şi Neritos. Originar din Cefalonia, era un erou al viitorului regat al lui Ulise, Itaca, pe care a colonizat-o. I se atribuia construirea fîntînii care asigura aprovizionarea cu apă a Itacăi, fîntînă cu apă rece ca gheaţa, înconjurată de o pădurice de plopi şi prevăzută cu un altar pentru sacrificii în onoarea nimfelor.

► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit în *Odiseea* (17.207).

Polidamas (gr. rioXuSaVag, -avug; lat. *Polydamas, -antis).* Erou troian, fiul lui Pantus şi al Frontidei şi fratele lui Euforbos. Se număra printre prietenii lui Hector.

Polidamna (gr. rioXu6ap.va, *-r\q).* Egipteancă, soția lui Ton. Cînd Elena s-a dus în Egipt, ca să o ferească de avansurile amoroase ale lui Ton, aceasta a condus-o în insula Faros; aici, pentru a se apăra de muşcăturile numeroşilor şerpi de pe insulă, a învățat-o să se folosească de nişte ierburi care preveneau efectele mortale ale veninului reptilelor.

► *Prezențe în literatura antică.* Este amintită în *Odiseea* (4.227 şi urm.).

Polidectes (gr. lioXuSexTTig, -ou; lat. *Poly-dectes, -ae).* Rege al insulei Serifos, i-a luat la el pe Danae şi Perseu atunci cînd lada în care fuseseră închişi, plutind pe valuri, a ajuns pe coastele insulei. Pentru detalii vezi Perseu.

Polideuces sau **Pollux,** vezi Dioscuri.

Polidor (gr. floXuSujpoț, -ou; lat. *Polydorus, -i).* 1) în limba greacă, „bogat în daruri". Numele unui celebru rege al Tebei, fiul lui Cadmos şi al Harmoniei; din căsătoria sa cu Nicteis s-a născut Labdacos, strămoşul Labdacizilor (Laios şi fiul său Oedip). Era indicat prin epitetul *plnakos,* „omul tăblițelor", pentru că tatăl său le adusese grecilor alfabetul. Este menționat de He-rodot (559).

2) La Homer, Polidor apare ca fiul cel mai mic al lui Priam şi al Laotoei, ucis de Ahile în războiul troian. Potrivit unei tradiții posthomerice Polidor era însă fiul lui Priam şi al Hecubei, iar soarta sa a fost alta. în această versiune, Troia era deja pe punctul de a fi cucerită cînd Priam, înțelegînd că nu mai există speranță de salvare, a vrut să-i asigure măcar fiului său posibilitatea de a supraviețui: prin urmare, i 1-a încredințat, împreună cu o însemnată cantitate de aur, regelui trac Polimestor sau Polimnestor, care trebuia să aibă grijă de el şi în eventualitatea - pe care Priam o simțea apropiindu-se - a unui sfîrşit al cetății. După căderea Troiei însă, Polimestor, nerespectîndu-şi promisiunea făcută regelui troian, 1-a ucis pe Polidor pentru a-şi însuşi imensa lui avere şi i-a aruncat trupul în mare. Purtat de valuri, cadavrul a ajuns pe coastele Troiei, unde 1-a găsit Hecuba: după ce a adus onorurile funebre trupului fiului său, aceasta s-a răzbunat pe Polimestor ucigîndu-i fiii şi scoțîndu-i ochii regelui trădător.

O altă versiune susținea că Polidor nu-i fusese încredințat direct lui Polimestor, ci Ilionei, soția lui Polimestor şi sora lui Polidor. Iliona 1-a crescut şi 1-a îngrijit, făcîndu-i însă pe toți să creadă (inclusiv pe Polimestor) că acesta era Deipilos sau Deifilos, fiul lor, şi că Deipilos era de fapt Polidor. De aceea, atunci cînd Polimestor, instigat de greci, a vrut să-1 ucidă pe Polidor, 1-a ucis în realitate pe propriul său fiu, Deipilos; adevăratul Polidor, făcînd apel la sentimentele materne ale Ilionei, a determinat-o să răzbune moartea fiului ei uci-gîndu-1 pe Polimestor.

► *Prezențe în literatura antică.* După scurta descriere de care beneficiază în *Iliada,* Polidor reapare la Euripide, în *Hecuba,* unde sînt relatate găsirea trupului eroului de către mama sa şi modul în care aceasta s-a răzbunat pe Polimestor, orbindu-1. Versiunea mitului prezentată de tragedia lui Euripide a constituit modelul pentru tragediile lui Ennius şi Accius, ambele intitulate *Hecuba* şi ambele pierdute. Vergiliu reia tragica întîmplare în *Eneida,* 3 ; aici, Enea, aflat în Tracia, dă peste un arbust în care fusese transformat Polidor după moarte: dintr-o ramură încă mai picură sînge, iar arborele vorbeşte cu vocea lui Polidor, care îşi spune povestea. Aceeaşi versiune a mitului (care va fi preluată şi de Dante) apare la Ovidiu, *Metamorfoze,* 13. Personajul era amintit şi în *Iliona* lui Pacuvius.

Polieus (gr. FloXieog, -ewc;). Epitet prin care este indicat uneori Apollo, mai frecvent Zeus, ca protector al cetății.

Polifates (gr. noXucpocrnc, -oug). Numele unui rege la curtea căruia a fost găzduit şi a dobîndit harul profeției Melampus. în timpul unui sacrificiu, acesta, trebuind să îngroape un şarpe ce fusese ucis în apropierea altarului, şi-a dat seama că animalul era o femelă şi că avea pui. A hotărît să crească el şerpişorii, care, devenind adulți, i-au transmis darul profeției lin-gîndu-i urechile.

► *Prezențe în literatura antică.* Episodul este evocat într-o scolie la *Argonauticele* lui Apollonios din Rodos (1.118).

Polifem (gr. rioXu(pTijj.oc, -ou; lat. *Polyphe-mus, -i).* 1) Termen avînd sensul „cu multe glasuri", „zgomotos". Fiul lui Poseidon şi al unei nimfe, era unul dintre ciclopii din Sicilia. De dimensiuni gigantice, Polifem avea un singur ochi, aşezat în mijlocul frunții; se hrănea cu carne de om şi-i disprețuia pe zeii olimpieni. Trăia într-o peşteră de pe muntele Etna, pe povîrnişurile căruia îşi păştea turmele. Celebră şi mult cîntată de poeți a fost iubirea sa neîmpărtăşită pentru frumoasa nimfă Galateea, care 1-a respins, preferîndu-1 pe Acis ; Polifem şi-a ucis însă rivalul, strivindu-1 sub un bolovan enorm (pentru detalii vezi Acis).

Potrivit relatării homerice *(Odiseea,* 9), cînd Ulise a debarcat în Sicilia, Polifem i-a prins pe el şi pe alți tovarăşi ai săi şi nu a ezitat să-i devoreze pe cîțiva dintre aceştia, lăsînd să se înțeleagă limpede intențiile pe care le avea în privința celorlalți. Ulise a reuşit să se elibereze după ce i-a ars unicul ochi cu o țepuşă înroşită în foc (pentru alte detalii şi pentru documentația referitoare la sursele literare şi iconografie, vezi Ciclopi).

2) Erou lapit, era fiul lui Elatos şi al Hipei şi fratele lui Ceneu. A participat la expediția argonauților şi s-a căsătorit cu Laonome, considerată de unele izvoare sora lui Heracle.

Polifides (gr. rioXu<peiST|£, -005). 1) Rege al Sicionului. La curtea sa au fost aduşi micii Agamemnon şi Menelaos pentru a

fi îndepărtaţi de Tiest; la rîndul său, Polifides i-a încredinţat regelui Oeneu din Etolia. Potrivit unor izvoare, era încă pe tron în momentul căderii Troiei (Apollodor, *Epi-tome,* 2.15).
2) Prezicător, urmaş al lui Melampus şi fiul lui Mantios. Primise harul profeţiei de la Apollo însuşi. A fost tatăl lui TEO-CLIMENOS (vezi).
Polifonte (gr. noXucpovrri, -r\q; lat. *Poly-phontes, -es).* Fiica lui Hiponoos şi a Traxei şi descendentă a lui Ares pe linie maternă. Pasionată de vînătoare şi de viaţa sălbatică a pădurilor, a devenit discipola zeiţei Artemis, nesocotind în schimb bucuriile iubirii şi darurile Afroditei. Ca să o pedep-
sească pentru dispreţul pe care i-1 arăta, aceasta a făcut-o să se îndrăgostească nebuneşte de un urs, de la care a născut doi fii, Agrios şi Orios („Sălbaticul" şi „Munteanul"). La rîndul ei, Artemis, drept pedeapsă pentru această dragoste, a asmuţit împo-triva sa toate fiarele muntelui, silind-o să se refugieze la tatăl ei. între timp, cei doi copii creşteau şi deveneau tot mai trufaşi şi mai sălbatici. înzestraţi cu puteri ieşite din comun, îi prindeau pe toţi străinii ce le ieşeau în cale, îi aduceau acasă şi îi devorau. In cele din urmă, Zeus a hotărît să pună capăt cruzimii lor, trimiţîndu-1 pe Hermes să le taie mîinile şi picioarele. Ares, străbunicul lor, a vrut totuşi să-i salveze, Zeus acceptînd să-i transforme în păsări: Agrios a devenit vultur, iar Orios, alta pasăre de pradă. Polifonte a fost transformată într-o pasăre de noapte, iar slujnica sa, care era nevinovată, a cerut şi i s-a îngăduit să devină o pasăre utilă oamenilor, metamorfozîndu-se într-o ciocănitoare, pe care tradiţia o considera de bun augur pentru vînători.
► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea ne este cunoscută în versiunea relatată de An-toninus Liberales *(Transformationes,* 21).
Polifontes (gr. floXucpovTTig, -ou; lat. *Poly-phontes, -is).* 1) Unul dintre Heraclizi. L-a ucis pe Cresfontes şi a încercat să-i ia nu numai regatul, ci şi soţia, pe Merope, dar a fost ucis de fiul acestuia (pentru detalii vezi EPITOS).
2) Fiul lui Autofonos şi protagonistul unui episod din saga *Cei şapte împotriva Tebei. A* condus o ambuscadă de cincizeci de tebani care trebuiau să-1 ucidă pe Tideu, dar acesta a reuşit să-şi învingă şi să-şi ucidă adversarii, inclusiv pe Polifontes.
Poligonos (gr. rioXuŢovog, -ou). Fiul lui Pro-teu şi fratele lui Telegonos, era un tîlhar care îi provoca la luptă pe călătorii pe care îi întîlnea şi, datorită forţei sale extraordinare, îi învingea fără excepţie, ucigîndu-i. A fost înfrînt, împreună cu fratele său care-1 seconda în acţiunile tîlhăreşti, de către Heracle.
► *Prezenţe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca* (2.5.9).
Poliidos (gr. rioXueifiog, -ou; lat. *Polyidos, -i).* 1) Războinic troian, fiul prezicătorului

Euridamas şi fratele lui Abas. A participat la războiul troian, fiind ucis de Diomede.
► *Prezenţe în literatura antică.* Personajul apare la Homer *(Iliada,* 5.148).
2) Prezicător din Corint, descendent al lui Melampus prin tatăl său Ceranos, bunicul Clitos şi tatăl acestuia din urmă, Mantios, care era unul dintre fiii lui Melampus. S-a căsătorit cu Euridamia şi a avut de la ea doi fii, Euhenor şi Clitos. Primului născut i-a prezis două destine; fie va muri în propria casă, de boală, fie va cădea în luptă, la Troia. Euhenor a preferat soarta din urmă, a plecat în expediţia troiană unde a fost ucis de Paris. De figura lui Poliidos se legau diverse legende locale. Una dintre acestea îl considera fondatorul cultului lui Dionysos la Megara. Alta povestea că el a fost cel care i-a sugerat lui Belerofon să ia în stăpînire calul înaripat Pegas. Tot lui i se atribuia vindecarea de nebunie a lui Teutras, regele Misiei. Printre intervenţiile sale miraculoase era amintită şi învierea lui Glaucos, fiul lui Minos (vezi GLAUCOS, 3).
► *Prezenţe în literatura antică. Iliada,* 13.633 şi urm.; Pindar, *Olimpice,* 13.75 ; Apollodor, *Biblioteca,* 3.3.1; Hyginus, *Fabule,* 128, 136 şi 251.
Polimede (gr. rioXujj.TJ5T|, -T)g). Unul dintre numele (altul este Alcimede) cu care este indicată soţia lui Eson şi mama lui Iason. Fiica lui Autolicos, Polimede s-a spînzurat cînd soţul ei a fost condamnat la moarte de Pelias.
► *Prezenţe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 1.9.16 şi urm.
Polimela (gr. rioXup.fiXot, -T|c;). 1) Fiica lui Filas, soţia lui Hermes şi mama lui Eudoros; ulterior figurează ca soţia lui Ehele, un urmaş al lui Actor.
2) Fiica lui Eol, zeul vînturilor. Ulise s-a îndrăgostit de ea; cînd eroul a părăsit insula lui Eol, Polimela nu şi-a putut ascunde durerea, şi ar fi fost pedepsită de Eol dacă unul dintre fraţii ei, Diores, n-ar fi cerut să se însoare cu ea, potrivit obiceiului fiilor lui Eol, care se căsătoreau între ei.
► *Prezenţe în literatura antică.* Ignorat de Homer, mitul apare la Partenios din Niceea *(Erotikâ pathemata,* 2).
3) Fiica lui Actor; a fost soţia lui Peleu înainte ca acesta să se însoare cu Thetis. Alte versiuni ale mitului o consideră fiica lui Peleu.
Polimestor (gr. noXujirJCTTkjp, -opoc;; lat. *Polymestor* sau *Polymnestor, -oris).* Rege al Traciei, s-a căsătorit cu Iliona, care era fiica (sau cumnata) regelui troian Priam. Acesta din urmă i 1-a încredinţat pe fiul său Polidor, împreună cu o considerabilă dotă în aur, ca să-1 apere şi să-1 salveze de la iminentul sfîrşit al Troiei. Pentru tragicele întîmplări care au urmat vezi POLIDOR.
Polimnia (gr. noXup/via, -ag; lat. *Polym-nia, -ae).* Una din cele nouă muze, fiicele lui Zeus şi ale Mnemosinei. Era considerată mama lui Triptolem, pe care l-ar fi născut de la un fiu al lui Ares cunoscut sub numele de Celeos sau Cheimaroos; în unele izvoare apare ca mama lui Orfeu, născut de la Eagru, miticul poet fiind însă cel mai adesea considerat fiul Caliopei.
0 legendă menţionată de Platon *(Banchetul,* 187d) o prezintă ca mama lui Eros, mai precis a lui Eros „vulgar", diferit de Eros celest, fiul Uraniei. Atribuţiile sale, la fel ca ale tuturor celorlalte muze, variază sensibil în funcţie de epocă. Este cînd protectoarea geografiei, cînd a istoriei, a dansului sau a geometriei, mai frecvent (în baza

etimologiei numelui său, „bogată în imnuri") a imnurilor sacre şi a poeziei.
1 se atribuia inventarea lirei; o tradiție care o considera mama lui Triptolem îi atribuia şi inventarea agriculturii, pe care ar fi propagat-o în rîndul oamenilor.
► *Prezențe în literatura antică.* Menționată frecvent de poeți şi istorici, este definită cu principalele sale caracteristici şi atribute în special de Hesiod *(Teogonia,* 78), Apollodor *(Biblioteca,* 1.3.1) şi Diodor din Sicilia (4.7).
Polinice (gr. noXuveix-ne;, -ooc;; lat. *Poly-nices, -is).* Erou grec, fiul lui Oedip şi al Iocastei şi protagonist al ciclului teban, împreună cu fratele său Eteocle şi cu sora lor Antigona. Pentru detalii vezi ETEOCLE şi ADRAST.
Polipetes (gr. FloXuiroCxTic, -ou; lat. *Polypoetes, -is).* 1) Fiul lui Apollo şi al Ftiei şi frate cu Doros şi Laodocos. A fost ucis de Etolos.

► *Prezențe în literatura antică.* Menționat de Apollodor, *Biblioteca,* 1.7.7.
2) Erou grec, fiul regelui lapiților Piritoos şi al Hipodamiei, succesorul lui Piritoos la tron. Numărîndu-se printre pretendenții la mîna Elenei, a participat la războiul troian cu un contingent de patruzeci de vase, distingîndu-se prin curajul său; a luat parte la jocurile funebre în onoarea lui Patroclu şi a fost unul dintre cei care s-au ascuns în calul de lemn, în noaptea căderii Troiei. După cucerirea Troiei 1-a însoțit pe prezicătorul Calhas la Colofon. Apare adesea alături de prietenul său inseparabil, Leonteu.
► *Prezențe în literatura antică. Iliada,* cîntu-rile 2, 6, 12 şi 23 ; Diodor din Sicilia, 4.63 ; Hyginus, *Fabule,* 81 şi 97; Apollodor, *Biblioteca,* 3.10.8 şi *Epitome,* 3.14 şi 6.2.
3) Fiul lui Ulise şi al Calidicei, regina tesproților.
► *Prezențe în literatura antică.* Apollodor, *Epitome,* 7.34.
Poliportes sau **Ptoliportes** (gr. sau riToXnr6p#Tic;, -oug). Fiul lui Ulise şi al Penelopei, născut după întoarcerea eroului în Itaca, la sfîrşitul războiului troian şi al lungilor sale peregrinări.
► *Prezențe în literatura antică.* Ignorat de Homer, personajul este menționat doar în izvoare mult mai tîrzii (Apollodor, *Epitome,* 7.35 şi Pausanias, 8.12.6).
Polites (gr. noXCtr|g, -ou; lat. *Polites, -ae).* 1) Fiul lui Priam şi al Hecubei, suveranii Troiei; a fost ucis de Pirus. Rănit de acesta în noaptea aducerii calului în cetate, a murit în fața alor săi. Printre calitățile sale figura şi rapiditatea în alergare, datorită căreia a fost folosit ca mesager în timpul războiului troian.
► *Prezențe în literatura antică.* Homer, *Iliada,* 2 ; Vergiliu, *Eneida,* 2.
2) Erou grec, tovarăş al lui Ulise în peregrinările sale de după căderea Troiei. Potrivit unei tradiții, în timpul călătoriei în Italia şi Sicilia alături de Ulise şi de ceilalți însoțitori ai săi, în apropiere de Temesa, Polites a fost ucis de localnici pentru că violase o tînără. După moarte însă, umbra lui s-a răzbunat cu sălbăticie, silindu-i pe băştinaşi să plătească în fiecare an un tribut la sanctuarul său, ridicat
chiar în vecinătatea Temesei. Tributul consta în cea mai frumoasă fată a locului, care trebuia să-i fie sacrificată. Eutimos din Locri a fost cel care a reuşit să învingă în duel nefasta umbră, punînd astfel capăt crudului obicei (vezi şi EUTIMOS).
► *Prezențe în literatura antică.* Polites este menționat în *Odiseea* (10.224 şi urm.) printre însoțitorii lui Ulise în episodul întîlnirii cu vrăjitoarea Circe. Tradiția locală la care se referă mitul prezentat apare într-o versiune sintetică la Strabon (6.255) şi, cu mai multe detalii, la Pausanias (6.6.4-11).
► *Iconografie.* Pausanias aminteşte că episodul duelului dintre Eutimos din Locri şi umbra lui Polites era ilustrat într-o pictură din Temesa, în care era reprezentat şi eroul Sibaris. Demonul malefic apărea în cadru ca o figură „cumplit de neagră" şi înfricoşătoare, se numea Lykas şi era acoperit cu o blană de lup (în greceşte *lykos):* în spatele legendei se ascundeau probabil credințe populare legate de omul-lup, strămoşul licantropilor şi al lui Dracula.
Polixena (gr. noXuțevri, --ne;; lat. *Polyxena, -ae).* Fiica lui Priam şi a Hecubei, prințesă troiană iubită de Ahile. Tradiția mitică o leagă de împrejurările morții eroului (vezi AHILE) : ispitit de promisiunea că o va putea lua de soție dacă va trece de partea troienilor, acesta s-a dus, dezarmat, în templul lui Apollo *Timbreos,* unde a fost ucis cu uşurință de Paris. După căderea Troiei, cu puțin înainte de a ajunge în patrie, pe cînd navigau de-a lungul coastelor Traciei, grecilor li s-a arătat umbra lui Ahile, ce-rîndu-le ca moartea să-i fie ispăşită prin sacrificarea Polixenei înseşi. Neoptolem, fiul lui Ahile, care o luase prizonieră pe Polixena, a ucis-o pe mormîntul tatălui său (vezi NEOPTOLEM).
► *Prezențe în literatura antică.* Euripide, *Hecuba* şi *Troienele*; Seneca, *Troades.*
► *Prezențe în literatura modernă.* V.A. Oze-rov, *Polixena,* tragedie; W. Goethe, *Ahi-leida,* poem despre iubirea dintre Ahile şi Polixena.
Polixenos (gr. FloXu^evoc;, -ou; lat. *Poly-xenus, -i).* 1) Unul dintre fiii lui Iason şi ai Medeei.
2) Fiul lui Agastene şi nepotul lui Augias. A fost unul dintre pretendenții la mîna Elenei şi a participat la războiul troian,

unde s-a distins în fruntea epeenilor alături de credinciosul său tovarăş Antimahos. în amintirea acestuia, căzut în luptă în fața

zidurilor Troiei, i-a dat numele Antimahos fiului care i s-a născut la întoarcerea din expediția troiană. După revenirea în Itaca şi uciderea pețitorilor, Ulise a fost oaspetele său, primind în dar de la el, printre altele, un crater pe care erau ilustrate povestea lui Trofonios, a lui Agamede şi a lui Augias.

► *Prezențe în literatura antică. Iliada,* 2.623 ; Hyginus, *Fabule,* 81 şi 97; Apollodor, *Bibli'o-teca,* 3.10.8.

Polixo (gr. rioXu^w, -ooţ; lat. *Polyxo, -us).* 1) Numele unei celebre profetese, doica reginei Hipsipile a insulei Lemnos. 2) Femeie din Argos, soția lui Tlepole-mos, fiul lui Heracle. Şi-a urmat soțul în insula Rodos, unde, potrivit unei versiuni a legendei, a ucis-o pe Elena, faimoasa soție a lui Menelaos (pentru detalii vezi ELENA).

Pollentia. Divinitate alegorică venerată la Roma ca personificare a puterii.

Pollux sau **Polideuces,** vezi DIOSCURI.

Poltis (gr. rioXTus, -uog). Fiul lui Poseidon şi fratele lui Sarpedon, era regele cetății Ainos din Tracia. L-a găzduit pe Heracle la întoarcerea sa din lupta cu amazoanele; aici însă, pe plaja din Ainos, eroul l-a ucis pe fratele lui Poltis, un om destul de violent (Apollodor, *Biblioteca,* 2.5.9). în timpul războiului troian asediații au trimis la Poltis o solie, cerîndu-i ajutorul împotriva grecilor. Acesta a acceptat, dar cu o condiție : să o primească pe Elena, în schimbul căreia îi oferea lui Paris două femei din cetatea sa, renumite pentru frumusețea lor. Evident, această condiție era inacceptabilă pentru troieni, care au renunțat la ajutorul lui.

Pomerium (lat. *pomoerium* sau*pomerium).* Termen latinesc indicînd linia imaginară de hotar sau incinta sacră a cetății. Coincidea cu o fîşie de teren considerată sacră, care se întindea de-a lungul zidurilor cetății, fie în exterior, fie în interior, şi care delimita spațiul unde erau interzise practicarea oricărei activități agricole şi ridicarea de construcții. Luarea auspiciilor referitoare la cetate era posibilă numai în interiorul acestei *pomerium.*

Pomona (lat. *Pomona, -ae).* Divinitate latină venerată ca *Patrona Pomorum,* stă-pîna fructelor: era zeița protectoare a recoltelor şi în special a pomilor fructiferi. Numele său conține o referință evidentă la *pomum,* „fruct". Tradiția latină povestea despre iubirile sale pentru multe divinități agreste, între care Picus, Vertumnus şi Silvanus (vezi şi VERTUMNUS). De fapt, aceşti zei se îndrăgosteau cu toții de Pomona, în timp ce ea prefera să-şi îndrepte atenția spre muncile cîmpului, refuzînd darurile Afroditei; doar Vertumnus, după o curte asiduă, a reuşit să-i înfrîngă rezistența.

► *Atribute.* „Mîna nu-i e ocupată cu armele, ci cu cuțitaşul cu vîrf întors, cu care taie lăstărişul de prisos şi strînge ramurile ce se întind în toate părțile" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 14.628-630).

► *Răsplndirea cultului.* îi era consacrată o pădure pe drumul dintre Ostia şi Roma. De cultul său se ocupa un flamin, care era însă cel mai puțin important dintre toți.

► *Prezențe în literatura antică.* O descriere poetică a zeiței şi a iubirilor sale apare la Ovidiu, *Metamorfoze,* 14.623 şi urm.

Pomponia (lat. *Pomponia, -ae).* Fiica regelui Numa Pompilius şi strămoaşă a familiei romane a Pomponiilor.

► *Prezențe în literatura antică.* Este menționată în special de izvoare istorice (Plutarh, *Numa,* 21; Dionysos din Halicarnas, 2.58).

Pontif (lat. *pontifex, -icis).* Membru al principalului colegiu sacerdotal al Romei, instituit potrivit tradiției de regele Numa Pompilius şi cuprinzînd un număr de reprezentanți ce varia de la trei în epoca regală la şaisprezece în timpul lui Cezar, în fruntea colegiului sacerdotal se afla *pontifex maximus,* a cărui sarcină presupunea supravegherea manifestărilor cultului oficial şi public şi garantarea protejării tradiției religioase a cetății; se ocupa de compilarea şi conservarea acelor *Libri sacer-dotum populi Romani* în care erau păstrate toate prescripțiile referitoare la cult. Pontiful suprem avea şi misiunea de a veghea la desfăşurarea regulamentară a riturilor private, a celor funebre, a căsătoriilor; răspundea de consacrarea templelor şi de respectarea dreptului religios *(ius divinum)* în legile civile. în toate chestiunile politice care implicau sfera religioasă,

pontiful suprem şi ceilalți membri ai colegiului trebuiau să-i asiste pe magistrați şi senatori, asigurînd respectarea tradiției religioase romane. *Pontifex maximus* avea în subordine flaminii, pe *rex sacrorum,* vestalele şi pontifii minori care îndeplineau funcții administrative. O etimologie răs-pîndită încă din Antichitate şi pusă astăzi sub semnul întrebării, semnificativă totuşi, lega pontiful de construirea podurilor (Varro, *De lingua latina,* 5.83 ; Dio Cassius, 11.3), cărora li se conferea o semnificație sacră.

Pontos (gr. riovTOQ, -ou). Zeu grec al apelor mării, s-a unit cu Geea şi a avut de la ea mai mulți fii, printre care Nereu şi Tau-mas, şi fiice, printre care Euribia.

► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit de Hesiod *(Teogonia,* 131 şi urm.) şi de Apollodor *{Biblioteca,* 1.2.2 şi 1.2.6).

Popa (lat. *popa, -ae).* în lumea romană, sacerdotul care se ocupa de sacrificii, avînd în grijă focul, lichidele (apă şi vin) folosite la libații, esențele, recipientele şi instrumentele utilizate în cursul riturilor sacri-ficiale; avea şi sarcina de a aduce la altar animalele ce trebuiau sacrificate, pe care le lovea cu un ciocan sau cu partea ne-tăioasă a unui topor. Intervenției sale îi urma cea a *cultrarius-ului,* care ucidea cu un cuțit victima lovită în prealabil.

Popanum (lat. *popanum, -i).* Termen latinesc indicînd un fel de prăjitură folosită la sacrificii.

Poplifugia (lat. *Populifugia* sau *Poplifu-gia).* Sărbătoare religioasă ce se desfăşura la Roma în ziua de 5 iulie, în cinstea lui Iupiter. Cu origini străvechi şi un caracter destul de obscur pentru noi, evoca

probabil un moment de criză gravă a cetăţii, căruia îi urmase fuga populaţiei. Evenimentul comemorat se referea, potrivit lui Plutarh (care vorbeşte despre el în *Viaţa lui Romulus,* 29.2), la momentul dispariţiei lui Romulus, care ar fi creat în rîndul populaţiei o dezorientare generalizată şi ar fi determinat fuga. Nu lipsesc însă, în alte izvoare, referirile la circumstanţe diferite: fuga din calea latinilor, ce a urmat incendiului provocat de gali, sau fuga din calea etruscilor.

Porc. Mitologia aminteşte mai frecvent porcii sălbatici (în special mistreţii) decît pe cei domestici; în general însă, porcii şi scroafele deţin un rol redus în cîteva episoade celebre. Este bine cunoscută vrăjitoria prin care Circe îi transformă în porci pe tovarăşii lui Ulise: vrăjitoarea le dă „...brînză, făină şi miere/ Cu vin de Pramne, şi-n mîncarea asta/ Amestecă şi farmece cumplite,/ Ca ei să uite ţara lor cu totul./ Şi după ce le-o dete şi-o-nghiţiră,/ Ea re-pede-i bătu apoi cu varga/ Şi-i duse şi-ntr-o cocină-i închise,/ Şi porci erau cu faţa şi cu glasul,/ Cu părul şi cu trupul, dar la minte/ Erau întregi întocmai ca 'nainte./ Aşa stăteau închişi săracii,/ Iar Circe le-aruncă atunci nutreţul,/ Grămezi de jir, de ghindă şi de coarne,/ Mîncare-obişnuită pentru porcii/ Culcaţi pe jos" *(Odiseea,* 10.324-335). Una dintre cele mai memorabile figuri din *Odiseea* este cea a lui Eumeu, porcarul credincios al lui Ulise, care îl ajută să-i înlăture pe peţitorii Penelopei la revenirea eroului în Itaca. La fidelitatea de care a dat dovadă se adaugă cunoaşterea legată de propria-i îndeletnicire; Ulise îl întîl-neşte la întoarcerea sa lîngă îngrăditura pe care porcarul o construise pentru porcii stăpînului plecat *(Odiseea,* 14.1 şi urm.); unul dintre chinurile bunului bătrîn este acela că trebuie să sacrifice periodic un animal ca să-i hrănească pe pretendenţi. Foarte primitor însă, înainte chiar de a şti cu cine are de-a face, îi oferă străinului doi purcei la frigare. O scroafă este protagonista uneia din întreprinderile lui Tezeu: „Mai era apoi scroafa din Cromion, numită Fea, un animal rău, feroce şi greu de doborît. Ca să se distreze în timpul călătoriei, a înfruntat-o [...] şi a ucis-o. Spun unii că Fea era o femeie prădătoare, sîngeroasă şi cu apucături desfrînate, care trăia în Cromion şi a fost numită scroafă pentru firea şi pentru viaţa ei, iar apoi a fost ucisă de Tezeu" (Plutarh, *Tezeu,* 9).

Porcii aveau o semnificaţie augurală. In *Eneida* (3.390 şi urm.), lui Enea i se proroceşte că locul unde va putea să se oprească după toate rătăcirile sale şi să întemeieze o cetate se va afla pe malul unui rîu, acolo unde va vedea o scroafă enormă întinsă pe pămînt, cu treizeci de purcei albi, nou-năs-cuţi. Din acest motiv era asociată, în cadrul cultului, cu Marile Mame şi cu divinităţile asociate rodniciei pămîntului şi agriculturii, în Grecia era animalul sacru al Deme-trei, în cinstea căreia se sacrificau porci în

timpul celebrării Misterelor Eleusine şi în riturile din cadrul Tesmoforiilor şi Sciro-foriilor (în legătură cu obiceiurile specifice şi modul de sacrificare a porcilor vezi rubricile respective). La Roma, porcii erau animalele sacre ale zeiţelor Ceres şi Tellus. Un porc, împreună cu o oaie şi un taur, făcea obiectul sacrificiului în ofranda numită SUOVETAURILIA (vezi).

De asemenea, porcul era protagonistul unei curioase parodii satirice din secolul al III-lea sau al IV-lea d.Hr., amintită de Ieronim *(Praef. Comm. in Isaiam)* şi intitulată *Testamentum Porcelli*; e vorba de testamentul imaginar, în versuri, al unui porc pe nume Grunnius Corocotta. Potrivit mărturiei lui Ieronim, textul îi distra copios mai ales pe elevi.

Porfirion (gr. riopq>up(wv, -wvog; lat. *Por-phyrion, -onis).* Unul dintre giganţii care au participat la lupta împotriva zeilor din Olimp; a fost ucis de Zeus şi de Heracle.

Porima. Numele uneia dintre CAMENE (vezi).

Pornopion (gr. nopvoirCwv, -wvog). Epitet cu care era indicat Apollo, venerat ca „distrugător al lăcustelor" în special în regiunile Eolidei.

Poros (gr. fldpoc, -ou). Termen cu sensul de „expedient", „cale de ieşire". îl desemna pe fiul lui Metis, zeiţa prudenţei. Platon povesteşte în *Banchetul* (203b şi urm.) cum din unirea sa cu Penia, „sărăcia", s-a născut dragostea, Eros.

Porsenna (lat. *Porsena* sau *Porsenna, -ae).* Potrivit tradiţiei analistice romane, numele indica un rege etrusc, originar din Chiusi, care a mobilizat o impunătoare armată împotriva Romei cu scopul de a restabili domnia lui Tarquinius Superbus. S-a instalat pe colina Ianiculum şi a încercat să cucerească cetatea, care a fost salvată graţie eroismului unor personaje rămase în tradiţia romană ca adevăraţi izbăvitori ai patriei şi modele ale virtuţii antice (Horaţiu Cocles, Mucius Scaevola). Porsenna a ridicat asediul după ce a luat douăzeci de ostatici. O tradiţie diferită susţine că Porsenna şi-a atins totuşi ţinta, cucerind Capitoliul şi impunînd condiţii dure învinşilor.

Este posibil însă ca „Porsenna" să nu reprezinte numele unei persoane, ci un titlu etrusc. De asemenea, Porsenna şi MASTARNA (vezi) ar putea fi numele - roman, respectiv etrusc - ale unuia şi aceluiaşi suveran, etrusc, care a domnit la Roma către sfîrşitul secolului al Vl-lea î.Hr. Tradiţia istoriografică 1-a identificat mai tîrziu pe Mastarna cu Servius Tullius, inserînd personajul în lista regilor Romei. In orice caz, pare destul de probabil ca legenda să aibă la bază raporturile amiabile dintre Roma şi Chiusi spre sfîrşitul secolului al Vl-lea.

► *Prezenţe în literatura antică.* Legenda lui Porsenna este relatată de Titus Livius (2.9.1 şi urm.).

Portaon (gr. flop^awv, -ovo£ sau flop^eug, -eu>g). Numit şi Porteu, era fiul lui Agenor şi al Epicastei şi rege al Pleuronului şi Calidonului. Strămoş al lui Meleagru şi tatăl mai multor eroi, printre care Oeneu, Alcatoos, Sterope, Leucopeu, Melas.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit în *Iliada* (14.115) sub numele de Porteu.

Portunalia (lat. *Portunalia).* Sărbători religioase romane celebrate în fiecare an la 17 august în onoarea zeului Portumnus. Ca

şi Ianus, zeul era considerat ocrotitorul porţilor şi era frecvent reprezentat ţinînd în mînă chei; de aici, un aspect particular al ritualului îndeplinit în cadrul acestor sărbători, care consta în aruncarea cheilor în foc.

Portunus sau Portumnus (lat. *Portunus* sau *Portumnus, -i).* Divinitate romană, era geniul protector al cetăţilor portuare, deosebit de venerat de oamenii mării. în epoca tîrzie a fost identificat cu zeul grec Pale-mon, de asemenea ocrotitor al porturilor (vezi PALEMON). Era considerat şi protectorul porţilor, fiind reprezentat adesea cu o legătură de chei în mînă. Pentru sărbătorile religioase ce se desfăşurau în onoarea lui vezi PORTUNALIA.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionat de Vergiliu *(Eneida,* 5.241) şi de Hyginus *(Fabule,* 2).

Porumbel, porumbiţă. în mitologia şi religia clasică, porumbelul era consacrat în primul rînd Afroditei. Ca atare, era ocrotit printr-o serie de prescripţii şi interdicţii;

la Ascalon, mai cu seamă, ştim că era interzisă uciderea şi mîncarea porumbeilor, într-un mit tîrziu legat de Afrodita, porumbiţa este prezentată drept pasărea sacră a zeiţei, ivită prin metamorfoza unei nimfe care făcea parte din cortegiul său şi care, întrucît intervenise într-o dispută dintre Eros şi Afrodita, fusese transformată de către Eros în porumbiţă (pentru detalii vezi PERISTERA). Afrodita era reprezentată adesea într-un car tras de porumbei şi lebede. Asocierea porumbeilor cu Afrodita sau alte figuri divine feminine este frecventă în întregul bazin mediteranean. Zeiţa feniciană Astarte era venerată la Erix ca zeiţă a porumbeilor. Un sceptru cu o porumbiţă de aur era unul dintre atributele zeiţei siriene Atargatis. Marea zeitate feminină minoică, una din numeroasele incarnări ale Marii Mame din Mediterana, este însoţită adesea de porumbei. Alături de ramura de măslin, porumbelul îi era consacrat şi Atenei. De o veneraţie aparte se bucura la Delos, unde era singura pasăre căreia îi era îngăduit să trăiască în apropierea sanctuarului lui Apollo. Porumbelul era legat şi de cultul lui Zeus : în sanctuarul lui Zeus de la Dodona, oracolul zeului se exprima prin foşnetul frunzelor din pădurea de stejari, de crengile cărora se atîrnau bastonaşe de bronz care erau mişcate de vînt, sau prin zborul porumbeilor. Potrivit legendei, două porumbiţe şi-au luat zborul din Teba egipteană, îndrep-tîndu-se unul către Dodona, iar celălalt spre templul lui Zeus *Ammonius* din Egipt. Preotesele care se ocupau de oracol erau numite porumbiţe (vezi ORACOL şi DODONA).

Poseidon (gr. noceiSuiv, -uivoţ; lat. *Nep-tunus, -i).* Zeu grec al cutremurelor, al apei şi ulterior al mării, mai precis al Mării Mediterane ; era fiul lui Cronos şi al Rheei şi frate cu Zeus şi Hades (vezi schema de la rubrica CRONOS). CU aceştia doi şi-a împărţit prin tragere la sorţi stăpînirea lumii, lui revenindu-i elementul acvatic.

Ca şi fraţii săi, a fost înghiţit de Cronos, care se temea că unul dintre fii îi va lua locul (pentru detalii vezi CRONOS) ; dar ca şi ceilalţi, a scăpat în cele din urmă din pîntecele tatălui (vezi ZEUS). în poemele homerice este descris ca una dintre divinităţile principale ale Olimpului grec, destul de apropiat de regele zeilor în ce priveşte

funcţia şi autoritatea, nu însă la fel de puternic, şi destinat să piardă în faţa lui Zeus în disputele dintre ei. Tradiţia ni-1 prezintă în conflict deschis cu Zeus cel puţin într-o ocazie, cînd, împreună cu Hera, încearcă să-1 pună pe zeu în lanţuri *(Iliada,* 1.399). în general apare însă în poziţie ierarhică subordonată faţă de Zeus, res-pectîndu-i superioritatea şi legile.

în viziunea anticilor, palatul lui Poseidon se afla pe fundul mării, lîngă insula Eubeea, unde-şi ţinea şi faimoşii cai cu copite de bronz şi coamă de aur. într-un car tras de aceşti cai zeul străbătea marea, ale cărei valuri, spun poeţii, se domoleau la trecerea sa, iar cortegiul lui era alcătuit din monştri marini care-i îndeplineau orice poruncă. între Poseidon şi cai există o strînsă legătură. O legendă (Pausanias, 8.8.2) spunea că la naşterea sa Cronos a fost amăgit, dîndu-i-se să înghită în locul lui un cal. Potrivit tradiţiei, zeul însuşi crease calul (sau îl făcuse cunoscut oamenilor), cu prilejul disputei sale cu Atena pentru stăpînirea Aticii. Pentru a se stabili care din cei doi va deveni zeul tutelar al cetăţii Atenei, s-a hotărît ca învingător să fie acela dintre ei care va oferi oamenilor darul cel mai folositor. Conform unei tradiţii, Poseidon a făcut să ţîşnească din stînca Acropolei un izvor cu apă sărată; versiunea amintită cel mai frecvent susţine însă că darul zeului mării a fost un cal. Nu a fost suficient pentru a-i asigura victoria, fiindcă darul oferit de Atena -măslinul - a fost socotit mai bun (pentru detalii referitoare la disputa celor doi zei vezi şi ATENA), dar zeul a rămas în continuare considerat creatorul cailor, cel care i-a învăţat pe oameni să folosească hăţurile şi zăbala pentru a-i îmblînzi şi protectorul curselor de cai (în cinstea lui se organizau periodic curse de care şi de cai în istmul Corint, în cadrul aşa-numitelor Jocuri istmice").

în poemele homerice Poseidon apare ca adversar implacabil al troienilor. Vrăjmăşia dintre zei şi cetate este veche : Poseidon şi Apollo construiseră, împreună, zidurile Troiei pentru Laomedon (mai exact, în timp ce Apollo păzea turmele regelui pe muntele Ida, Poseidon a ridicat zidurile, de la acest episod cetatea fiind indicată de poeţi prin epitetul *Neptuniu Pergama)*; cei doi

fuseseră condamnaţi la aceste munci de către Zeus, care-i ceruse însă regelui Lao-medon să-şi plătească la sfîrşit neobişnuiţii servitori. Dar, cînd lucrul a fost gata, regele a refuzat să-şi ţină promisiunea şi i-a alungat pe zei de la curtea sa. Poseidon s-a răzbunat pentru această insultă, tri-miţînd împotriva Troiei un monstru marin care a devastat regiunea şi era cît pe ce să o devoreze chiar pe fiica lui Laomedon, Hesione, cînd a intervenit Heracle, uci-gîndu-1 şi salvînd-o pe tînără.

Ura lui Poseidon pentru Troia a rămas însă nestrămutată, în *Iliada* zeul apărînd constant de partea grecilor. *Odiseea* îl pre-zintă în schimb ca aprig duşman al lui Ulise, căruia îi presară drumul de întoarcere acasă cu numeroase obstacole, furtuni şi tot felul de diversiuni. Ostilitatea lui Poseidon este o consecinţă a orbirii lui Polifem de către Ulise, căci Polifem era fiul lui Poseidon şi al unei nimfe.

Soţia lui Poseidon era Amfitrita, una dintre oceanide, de la care a avut trei copii: Triton, Rode şi Bentesicima. în afară de aceştia şi de Polifem tradiţia reţine însă numeroşi alţi fii ai zeului, născuţi din unirea lui cu alte divinităţi şi cu femei muri-toare. Metamorfozat în berbec s-a unit cu Teofane, frumoasa fiică a regelui macedonean Bisaltes, pe care şi-o disputau nume-roşi pretendenţi; zeul a răpit-o, a dus-o pe o insulă, a transformat-o în oaie iar el şi-a luat înfăţişarea unui berbec, aşa încît nici unul din pretendenţi să nu-i poată descoperi ; din această dragoste s-a născut celebrul berbec cu lîna de aur, ţinta expediţiei argonauţilor (Hyginus, *Fabule,* 188).

Iubirea pentru Halia, al cărei nume s-ar traduce prin „zeiţă a mării", este plasată de o tradiţie în perioada în care, pentru a nu fi înghiţit de Cronos, Rhea îşi dusese pruncul la adăpost în ţinutul telchinilor, pe insula Rodos. Aici, devenit adult, zeul s-a îndrăgostit de o soră a telchinilor, Halia; de la aceasta a avut şase băieţi şi o fată, Rode, care a dat numele insulei. Se spune că telchinii i-ar fi dat lui Poseidon faimosul trident, unul dintre principalele sale atribute (Diodor din Sicilia, 5.55).

între iubirile lui Poseidon se număra şi cea pentru Demetra, pe care a sedus-o transformîndu-se în cal. Potrivit mitului, Poseidon s-a îndrăgostit de Demetra pe
cînd aceasta rătăcea în căutarea fiicei sale Persefona, care fusese răpită (vezi PERSE-FONA şi DEMETRA). Ca să scape de el, Demetra s-a transformat într-o iapă şi s-a amestecat într-o herghelie, dar Poseidon şi-a dat seama de vicleşug şi s-a pre-schimbat la rîndul lui într-un armăsar, împreunîndu-se cu ea. S-au născut astfel faimosul cal Arion şi o altă creatură, o fiică al cărei nume nu era niciodată pronunţat, întrucît era unul dintre acele mistere, legate de cultul zeiţei, la care doar iniţiaţii puteau accede (Pausanias, 8.25.5). Printre fiii lui Poseidon se număra şi alt cal divin: celebrul Pegas, născut din gîtul Meduzei decapitate de Perseu (Hesiod, *Teogonia,* 278 şi urm.: vezi PERSEU).

Poseidon s-a unit şi cu numeroase nimfe, nereide, naiade şi cu femei muritoare, devenind tatăl multor eroi şi personaje mito-logice. Unul dintre cei mai cunoscuţi fii născuţi din aceste uniri este mai sus menţionatul Polifem, amintit de tradiţia homerică. Cazurile de creaturi monstruoase născute de la Poseidon nu sînt rare : un alt exemplu îl constituie gigantul Anteu, fiul acestuia şi al Geei.

► *Epitete. Gaiaochos,* „soţul gliei"; *Cronios* sau *Saturnius* (de la numele tatălui său, Cronos sau Saturn); *Enosigeos,* „cel care zdruncină pămîntul"; *Pater,* „tatăl", la latini; *Hipios* (de la raportul său cu caii).

► *Atribute.* Tridentul, calul, delfinul; zeul este reprezentat deseori în carul său, cu un cortegiu de animale marine şi avînd-o uneori alături pe Amfitrita.

► *Răspîndirea cultului.* Poseidon era venerat pe întreg teritoriul grecesc şi în colonii; numele său este evocat de cel al cetăţii *Poseidonia,* Paestum romană ; avea temple celebre în Poseidonia şi la capul Sunion, în Atica. Un alt templu i-a fost închinat în insula vulcanică Thera, unde era adorat ca zeu al cutremurelor. Ca stăpîn al cailor era venerat în cadrul unui cult din Tesalia, regiune renumită pentru folosirea şi creşterea acestor animale. Cultul lui Poseidon datează probabil din epoca miceniană şi este atestat ca unul dintre cele mai vechi din Atica. In Corint îi erau dedicate jocurile istmice, organizate în fiecare an şi în cadrul cărora aveau loc curse de care. Sacrificiile ce i se aduceau constau de obicei în berbeci, mistreţi, dar mai ales tauri, albi şi negri (sacrificarea unui taur lui Poseidon

este legată de povestea lui MINOS ; vezi). Pentru sărbătorile desfăşurate în onoarea sa vezi şi POSEIDONIA.

► *Prezenţe în literatura antică.* Intre principalele opere literare antice în care Posei-don are un rol de protagonist figurează: Homer, *Iliada* şi *Odiseea* ; Hesiod, *Teogonia* ; Aristofan, *Păsările* ; Euripide, *Troienele.*

► *Prezenţe în literatura modernă.* Poseidon/ Neptun apare şi în numeroase opere literare din epoci mai recente. în afară de referinţele generice, apare ca protagonist într-un scurt poem intitulat *Neptun,* compus de G. Leopardi în tinereţe.

► *Iconografie.* Imagini ale lui Poseidon se regăsesc frecvent în ceramica atică, pe monede (din Poseidonia), pe *pinakes* (vezi un exemplu provenit din istmul Corint). Disputa sa cu Atena pentru stăpînirea Aticii era figurată pe frontonul vestic al Partenonului. Nu foarte sigură era identificarea cu Poseidon a marelui zeu de la capul Artemision, statuie din bronz expusă la Muzeul Naţional din Atena, posibil o reprezentare a lui Zeus; la fel de incertă este şi recunoaşterea lui Poseidon într-una din cele două sculpturi în bronz găsite în mare, la Riace. Pentru alte detalii cu privire la figura lui Poseidon în lumea romană vezi NEPTUN.

FIII LUI POSEIDON

Soția (s) sau iubita	*Fiii*
Afrodita	Erix (Apollodor, *Biblioteca,* 2.5.10)
Alcione	Etusa, Hirieu, Hiperenor (Apollodor, *Biblioteca,* 3.10.1)
Amfitrita (s)	Triton (Hesiod, *Teogonia,* 930-931)
	Rode (Apollodor, *Biblioteca,* 1.4.6)
	Bentesicima (Apollodor, *Biblioteca,* 3.15.4)
Amimone	Nauplios (Apollodor, *Biblioteca,* 2.1.5)
Aretusa	Abas
Astipaleea	Euripilos (Apollodor, *Biblioteca,* 2.7.1)
Calice	Cicnos
Canace	Hopleas, Nireu, Epopeu, Aloeu şi Triopas (Apollodor, *Biblioteca,* 1.7.4)
Soția (s) sau iubita	*Fiii*
Celeno	Licos (Apollodor, *Biblioteca,* 3.10.1)
	Nicteu (Hyginus, *Astronomica,* 2.21.3)
	Triton, Euripilos
Ceroesa	Bizas
Chione	Eumolpos (Apollodor, *Biblioteca,* 3.15.4)
Chloris	Periclimenos (Apollodor, *Biblioteca,* 3.6.8)
Cleodora	Parnasos
Corciră	Feax (Diodor din Sicilia, 4.72)
Demetra	Arion (calul lui Adrast: Apollodor, *Biblioteca,* 3.6.8)
Enope	Megareu
Etra	Tezeu
Euriale	Orion (Apollodor, *Biblioteca,* 1.4.3)
Eurite	Halirotios
Europa	Eufem
Geea	Charibda, Anteu
Halia	Rode şi frații ei (Diodor din Sicilia, 5.55)
Hele	Peon, Edonos şi Almops
Hipotoe	Tafios
	Pterelaos
Hirmina	Augias (Apollodor, *Biblioteca,* 2.5.5)
Ifimedia	Otos şi Efialtes, numiți Aloazi

	(Apollodor, *Biblioteca,* 1.7.4)
Larisa	Pelasgos
Libia	Agenor, Belos
Lisianasa	Busiris (Apollodor, *Biblioteca,* 2.5.11)
Meduza	Nauplios, Crisaor, Pegas
Melanto	Delfos
Molione	Molionizii (Euritos şi Cteatos)
nimfă din Bitinia	Amicos (Apollodor, *Biblioteca,* 1.9.20)
Osa	Siton
Peribeea	Nausitoos
Pero	Asopos (Apollodor, *Biblioteca,* 3.12.6)
Pitane	Evadne
Salamina	Cicreu (Apollodor, *Biblioteca,* 3,12,7)
Satiria	Taras
Sileea	Sinis
Sime	Htonios (Diodor din Sicilia, 5.53)

Soţia (s) sau iubita	*Fiii*
Teofane	Berbecul cu lîna de aur
Tiro	Pelias, Neleu *(Odiseea,* 11.235 şi urm.)
Toosa	Polifem
Tritonida	Atena (Herodot, 4.180; Pausanias, 1.14.6)
?	Proteu
?	Erginos (Apollodor, *Biblioteca,* 1.9.16)
?	Ialebion sau Alebion, Dercinos (Apollodor, *Biblioteca,* 2.5.10)
?	Tasos (Apollodor, *Biblioteca,* 3.1.1)
?	Sciron (Apollodor, *Epitome,* 1.2)
7	Poltis
?	Sileu, Diceos

Poseidonia (gr. TCX nocreiSuma). Sărbători religioase greceşti desfăşurate în cinstea lui Poseidon, în diverse localităţi şi perioade ale anului. Deosebit de importante şi faimoase erau cele din Istmul Corint, Ist-miile (vezi ISTMICE, JOCURI). Poseidonia erau celebrate şi la Egina, Micale, Onchestos ş.a.

Posideon (gr. nocriSeiuv, -iuvog). Lună din calendarul atic şi ionic, corespunzătoare lunilor decembrie-ianuarie. între a 8-a şi a 11-a zi ale acestei luni se ţineau Dio-nisiile rurale sau Micile Dionisii, sărbători religioase celebrîndu-1 pe Dionysos; tot în Posideon aveau loc Aloele, sărbători de iarnă ale treierişului, desfăşurate în onoarea Demetrei, Corei şi a lui Dionysos (vezi CALENDAR).

Postverta sau **Postvorta** (lat. *Postverta* sau *Postvorta, -ae).* Zeiţă romană ocrotitoare a naşterilor.

Potameide (gr. noxajniiSeg, -u>v). Nume colectiv prin care erau indicate în Grecia naiadele rîurilor (vezi NIMFE).

Pothos (gr. n6#o£, -ou). Divinitate alegorică a grecilor, personificarea regretului pentru o persoană defunctă şi ulterior a dorului de o persoană iubită, Pothos era considerat unul dintre fiii Afroditei, fratele lui Eros şi al lui Himeros. în unele tradiții orientale era prezentat ca fiul lui
Cronos şi al Astartei. Apare deseori ca protagonist al unor reprezentări alegorice, mai ales începînd din secolul al IV-lea î.Hr. şi în epoca elenistică, prezența sa fiind frecvent atestată în artele figurative. Pausanias aminteşte că marele sculptor Sco-pas ridicase într-un templu al Afroditei din Atena un grup statuar reprezentîndu-i pe Eros, Himeros şi Pothos (vezi şi Himeros). Caracteristicile sale au fost transferate din planul mitologic în cel filosofic de către Platon, care a reluat în *Cratylos* cele două imagini tradiționale ale lui Pothos şi Himeros, definindu-le mai bine rolurile şi diferențele: astfel, Himeros ar fi dorința pentru ceea ce este prezent, în timp ce Pothos reprezintă dorința pentru ceea ce este îndepărtat.
Potîrniche. Pasăre consacrată Afroditei, lui Zeus şi Latonei, potîrnichea apare în mitologie în două episoade de metamorfoză, în cel dintîi, au fost transformate în potîrnichi (sau, potrivit altor interpretări, în bibilici), Meleagridele, surorile lui Me-leagru (vezi Meleagride). Al doilea episod îl constituie transformarea în potîrniche a lui Perdix, sau Talus, nepotul sculptorului Dedal: acesta din urmă, invidiindu-1 pentru succesele sale, pentru invențiile şi pentru darurile cu care îl înzestrase natura şi datorită cărora ar fi putut deveni mai priceput şi mai apreciat ca el, 1-a aruncat de pe înălțimea Acropolei ateniene, ucigîndu-1. într-o altă versiune a mitului, Atena 1-a salvat în ultima clipă, împiedicîndu-1 să se zdrobească de pămînt şi transformîn-du-1 în potîrniche. Pasărea a asistat apoi cu bucurie la funeraliile lui Icar, fiul lui Dedal pierit în mod lamentabil în apele mării (pentru alte detalii vezi Dedal). în fabulistică potîrnichea este deseori prezentată într-o lumină negativă, ca o pasăre perfidă, care nu ezită să-şi atace sau să-şi trădeze semenii (Esop, *Fabule,* 285 şi 300).
Potnia theron (gr. floxvia tf-npwv). Apelativ care se traduce prin „stăpîna fiarelor"; apare pe tăblițele miceniene din Pilos şi Cnosos, indicînd o figură feminină prezentată ca dominatoare a animalelor sălbatice ; mai general, se poate referi şi la acea figură feminină, legată poate de precedenta, caracterizată ca mamă hrănitoare, zeiță a

pămîntului şi a fecundității, care apare ca personificarea specifică în cel mai înalt grad religiozității mediteraneene pregre-ceşti şi este întruchipată probabil în timpurile istorice de Rhea.
Potnia poate însoți şi alte tipuri de specificare şi nume ale diferitelor divinități, în acest caz însemnînd pur şi simplu „stă-pîna". în *Iliada, Potnia theron* este un epitet al Artemisei.
► *Iconografie. Potnia theron* este reprezentată în arta cretană ; apelativul ar putea fi evocat şi în cazul statuetelor înfățişînd zeițele şerpilor, cu tipicele reptile încolăcite în jurul brațelor. Este o imagine frecventă în arta orientalizantă şi intervine deopotrivă în definirea tipului iconografic al zeiței Artemis (vezi).
Potop. Mitul potopului este comun mai multor civilizații din Orientul Apropiat, în toate cataclismul este înfățişat ca un eveniment care distruge, pedepseşte şi regenerează. Distruge pentru că elimină formele de viață percepute ca fiind depăşite şi epuizate. Pedepseşte pentru că este adesea pus în legătură cu păcatele oamenilor, care în acest fel îşi primesc osînda. Regenerează pentru că nu este niciodată o catastrofă definitivă, care să distrugă pentru totdeauna viața pe pămînt, ci, dimpo-trivă, creează premisele pentru renaştere, pentru apariția unei noi stirpe şi pentru formarea unei noi civilizații, de cele mai multe ori mai bună decît cea precedentă. Astfel, la scară planetară, potopul are funcția unui soi de scufundare lustrală, de botez regenerator şi purificator, întrucît aceasta este, în toate riturile, semnificația scufundării în apă. Studii recente efectuate asupra schimbărilor climaterice din lumea antică au dovedit că mitul potopului nu este numai o frumoasă invenție poetică sau o extraordinară imagine cu valoare simbolică, ci, probabil, şi reflectarea amintirii unor catastrofe reale care au afectat Mediterana orientală.
Cel mai celebru potop este, fără îndoială, cel biblic, însă mitologia greacă înregistrează şi ea două povestiri despre potop, destul de diferite între ele. Prima este aceea a lui Deucalion, fiul lui Prometeu: în acest caz, potopul este provocat de Zeus, care se hotărăşte să distrugă neamul omenesc degenerat şi corupt, salvîndu-i doar
pe Deucalion şi pe soția acestuia, Pira. Vreme de nouă zile, Deucalion şi Pira, adăpostiți pe o corabie construită de ei, plutesc pe apa ce cade neîncetat din cer, scufundînd întreaga Grecie şi înecîndu-i pe toți locuitorii. în cea de-a zecea zi, corabia se opreşte pe muntele Parnas, unde, înainte ca la Delfi să se fi afirmat cultul lui Apollo, exista un oracol al zeiței Temis. Acest oracol (sau, potrivit altor izvoare, Zeus însuşi) îi spune lui Deucalion cum să procedeze pentru a genera o nouă specie omenească: cu capul acoperit, Deucalion şi Pira trebuie să arunce în urmă oasele propriei lor mame, altfel spus nişte pietre, care sînt oasele Pămîntului-Mamă. Astfel ia naştere o nouă stirpe de bărbați şi de femei (vezi Deucalion). Marmura din Păros menționează potopul lui Deucalion, pe care îl situează cronologic în anul 1539 î.Hr.
O altă inundație de proporții biblice este cea care scufundă faimoasa Atlantida, un pămînt cu o civilizație înfloritoare, ai cărui locuitori sînt însă nelegiuiți şi corupți. De aceea zeii se hotărăsc să-i pedepsească şi, în scurtul răstimp de o zi şi o noapte, insula se scufundă în adîncurile mării, dis-părînd pentru totdeauna. în acest caz nu este vorba de un potop provocat de ploi torențiale, însă rezultatele sînt aceleaşi: dispariția unei întregi generații. Spre deosebire de potopul lui Deucalion însă, cel din Atlantida nu lasă loc pentru răscumpărare : nu va exista nici un urmaş al locuitorilor corupți, care pier cu toții, iar fabulosul tărîm cu o civilizație strălucitoare nu va renaşte şi nu va reapărea decît în mit şi legendă, o reapariție, ce-i drept, extraordinar de vie (vezi Atlantida). în orice caz, Atena, care era amenințată de Atlantida, va putea înflori şi va prelua rolul de far al civilizației.
Praecia (lat. *praecia, -ae).* în cadrul sărbătorilor religioase romane, crainic ce preceda cortegiul Flaminilor (vezi), anunțînd trecerea procesiunii şi cerînd suspendarea oricărei activități, întrucît se considera că ritualurile erau compromise dacă sacer-dotul vedea pe cineva lucrînd în timpul desfăşurării lor.

Praecidanea hostia. în latină, „victimă ucisă înainte". Termenul desemna victima jertfită înainte de începerea sacrificiului

propriu-zis, pentru ispăşirea anticipată a eventualelor erori formale pe care sacer-doţii le-ar fi putut săvîrşi în cursul sacrificiului, compromiţîndu-1.

Praefica (lat. *praefica, -ae).* Bocitoare, femeie angajată să jelească şi să cînte osanale defuncţilor în timpul ritualurilor funebre (vezi FUNERALII).

Praesul (lat. *praesul, -ulis).* Termen cu sensul propriu de „cel care saltă în faţă", îl indica pe conducătorul salienilor, care în cadrul unor ritualuri religioase specifice străbăteau în frunte cu acesta drumurile cetăţii, sărind şi cîntînd (vezi SALIENI şi ANCYLA).

Prax (gr. npdț, -xog). Nepot al lui Pergam şi fiul lui Neoptolem, era un urmaş al lui Ahile, în onoarea căruia a ridicat un templu pe drumul ce lega Sparta de Arcadia. Tradiţia susţinea că templul nu fusese niciodată deschis, sacrificiile către Ahile fiind aduse de efebi pe promontoriul Platanistas, locul unde se antrenau pentru luptă tinerii spartani (Pausanias, 3.20.8). Necunoscut în rest, e posibil ca Prax să fi fost eroul eponim al pracilor din Laconia, amintiţi de Stephanos din Bizanţ.

Praxiteea (gr. ripațitfea, *-aq* ;lat. *Pra-xithea, -ae).* Soţia lui Erehteu şi fiica (sau nepoata) zeului fluvial Cefisos; acelaşi nume îl are şi o altă eroină, uneori greu de distins de prima: o nimfă care s-a căsătorit cu Erehteu şi 1-a născut de la el pe Pandion. Legendele referitoare la Praxiteea confundă adesea cele două personaje; cea mai cunoscută o prezintă pe eroină drept un model de virtute patriotică, întru-cît nu a ezitat să-şi sacrifice propriile fiice pentru a salva cetatea Atenei: regele Erehteu, aflat în război cu eleusinii, potrivit altor versiuni cu tracii, fusese înştiinţat de un oracol că singura cale de salvare era să-şi sacrifice una dintre fiice. La aducerea acestei jertfe 1-a îndemnat Praxiteea însăşi, al cărei nume se traduce prin „cea care incită la sacrificiu" (vezi şi EREHTEU).

Prăjituri sacrificiale. Pentru această ofrandă tipică în cadrul sacrificiilor din lumea greacă şi din cea romană, care era închinată zeilor, se consuma pe altar sau se aşeza pe altar pentru a strînge sîngele victimelor ucise, vezi SACRIFICIU. Printre diferitele tipuri de prăjituri amintite de izvoare figurează cea care îi era oferită Artemiseî *Munihia* şi care servea la susţinerea unor mici făclii, prăjitura din grîu şi miere oferită lui Iris, precum şi cele în formă de animale, fructe şi flori. Ovidiu ne informează că în cadrul ritualului prăjiturile erau indicate în mod obişnuit cu termenul *libum {Fastele,* 1.127-128).

Preneste, vezi PALESTRINA.

Prepeliţă. La fel ca în cazul multor alte păsări, şi în legătură cu prepeliţa circulau unele mituri care îi interpretau obiceiurile în cheie legendară. Aristotel şi Pliniu subliniază în relatările lor că prepeliţele se hrănesc cu plante otrăvitoare precum cucuta; că, asemenea COCORILOR (vezi), dorm lăsîndu-şi santinele, care se sprijină pe un singur picior şi ţin în gheara celuilalt o piatră, ca să o audă căzînd dacă se întîmplă să adoarmă; şi că în timpul mi-graţiilor poartă în cioc pietre, lăsîndu-le să cadă şi calculînd astfel înălţimea la care se află deasupra mării după sunetul scos de piatra căzută în apă. Se spunea că în timpul migraţiilor prepeliţele se opreau pe corăbii ca să se odihnească şi că unele stoluri foarte numeroase au provocat chiar scufundarea ambarcaţiilor mai fragile.

Prepeliţa era legată în mitologie de Hera şi Latona: regina zeilor o transformase în prepeliţă pe mama lui Apollo şi a Arte-misei; mai răspîndită este însă legenda potrivit căreia cea transformată în prepeliţă ar fi fost Asteria, sora Latonei, pasărea fiindu-le consacrată amîndurora: se spune că, încercînd să scape de Zeus, care se îndrăgostise de ea, Asteria s-a preschimbat în prepeliţă. Acesta şi-a luat la rîndul lui înfăţişarea unui vultur şi a înşfăcat prepeliţa, în cele din urmă Asteria s-a aruncat în mare, devenind insula Ortigia, sau insula prepeliţelor, unde Latona i-a născut pe gemenii divini (vezi ASTERIA).

Presbon (gr. flpecrpwv, *-ovoq).* Fiul lui Fri-xos şi al Iofasei, la rîndul ei fiica regelui Eetes din Colhida. S-a căsătorit cu Buziges, fiica lui Licos, şi a avut de la ea un fiu pe nume Climenos. A fost ultimul rege din stirpea lui Atamas care a domnit în Orhomenos.

Pretide, vezi PRETOS.

Pretos (gr. ripoiToc;, -ou; lat. *Proetus, -i).* Erou grec, fiul lui Abas şi fratele geamăn al lui Acrisios (vezi schema de la rubrica PERSEU). Şi-a disputat cu acesta succesiunea la tronul Argolidei; învins de fratele său, a părăsit cetatea natală şi s-a refugiat la regele Iobates, în Licia, unde s-a căsătorit cu fiica acestuia, Anteea (numită şi Stenebeea). Sprijinit de Iobates, Pretos a reuşit să intre în posesia unei părţi din regatul tatălui său, Acrisios

cedîndu-i Tirin-tul, Mideia şi coaata Argolidei.
în miturile referitoare la Pretos un loc important îl are povestea celor trei fiice ale sale, Lisipe, Ifinoe şi Ifianasa (indicate colectiv sub numele de Pretide). Devenite adulte, acestea au fost lovite simultan de nebunie. Motivele invocate sînt diverse: una dintre cauze a fost, potrivit unei versiuni, dispreţul lor pentru cultul lui Dio-nysos, care le-a pedepsit; alta - pretenţia lor de a se compara în frumuseţe cu Hera, care le-a adus nebunia drept pedeapsă pentru această înfumurare (pentru detalii vezi MELAMPUS). Printre manifestările nebuniei lor Vergiliu aminteşte faptul că se credeau vaci *{Egloge,* 6.48). Pedeapsa divină a nebuniei nu s-a abătut numai asupra fiicelor lui Pretos, extinzîndu-se, ca o boală contagioasă, la toate femeile din Argos. Melampus 1-a asigurat pe rege că le poate vindeca, Pretos promiţîndu-i jumătate din regatul său în schimbul îndepărtării flagelului.
Pretos are un rol important şi în mitul lui Belerofon: mergînd la curtea acestuia pentru a fi purificat, Belerofon a trezit pasiunea soţiei regelui, Anteea; văzîndu-se respinsă, regina a pretins că a fost insultată de oaspete şi şi-a îndemnat soţul să o răzbune. In urma denunţului Anteei, Pretos, nedorind să-1 înfrunte direct pe Belerofon, a preferat să-1 trimită la Iobates, care i-a încredinţat la rîndul său Himerei sarcina de a-1 ucide (pentru detalii vezi BELEROFON).
Acestei versiuni prevalente a mitului i se adaugă altele, mai ales din epoci ulterioare. La Ovidiu, de pildă *(Metamorfoze,* 5.238 şi urm.), cel alungat din Argos nu e Pretos, ci Acrisios, iar Perseu, nepotul lui Acrisios, răzbună nedreptatea suferită de bunicul său transformîndu-1 pe Pretos în stană de piatră cu ajutorul capului Meduzei.
► *Prezenţe în literatura antică.* Pretos şi Pre-tidele sînt menţionaţi de Bachilide (10.40--112), Herodot (9.34), Diodor din Sicilia,
Strabon, Pausanias, Apollodor *(Biblioteca,* 2.2.1 şi urm.), iar dintre latini, în special de Vergiliu (în citata *Eglogă* a şasea) şi de Ovidiu *(Metamorfoze,* 5.238 şi urm., 15.322).
Preugenes (gr. npeuŢevqe;, -oug). Erou aheu, originar din regiunea peloponesiacă a rîu-lui Eurotas. Era fiul lui Agenor şi tatăl lui Patreu, miticul întemeietor al cetăţii Patras (Pausanias, 3.2.1). Tatăl şi fiul au făcut obiectul unui cult eroic în regiune.
Prezicător. în general, termenul îl indică pe cel ce practică DIVINAŢIA (vezi), constituind un intermediar între om (individ sau instituţie publică) şi divinitate, a cărei voinţă încearcă să o interpreteze cu ajutorul semnelor pe care aceasta i le pune la dispoziţie, dîndu-i omului sfaturile necesare pentru a asculta voinţa divină. în Grecia, prezicătorii erau personaje legendare sau aveau un strămoş mitic ; nu erau consideraţi sacerdoţi propriu-zişi, iar practicarea artei lor nu era instituţionalizată sau legată de un singur templu; ei făceau parte mai degrabă dintr-o serie de mari dinastii (urmaşii lui Melampus, Amfiaraos şi Amfilohos; cei ai lui Tiresias, ca Manto şi Mopsos ; cei care spuneau că neamul lor se trage de-a dreptul din Apollo, ca Iami-zii, care împreună cu Cliatizii şi Teliatizii aveau un oracol la Olimpia). în poemele homerice sînt amintiţi şi unii prezicători celebri, dar izolaţi, precum Calhas, Casan-dra sau Helenos. în marile sanctuare oraculare, ca Delfi şi Dodona, situaţia era puţin diferită; aici interpretarea voinţei zeilor era încredinţată unor preoţi special pregătiţi sau, la Delfi, Pythiei (vezi ORACOL).
în lumea romană, unde divinaţia a fost pusă încă de la început sub controlul statului, prezicătorii făceau parte din colegii sacerdotale recunoscute oficial, care au avut un rol instituţionalizat în mod formal. Ghicitorii romani au fost influenţaţi puternic de tradiţia etruscă (pentru detalii vezi HARUSPICII şi AUGURI ; de asemenea, vezi SIBILA). în epoca imperială romană, în special în ultimele secole ale acesteia, importanţa prezicătorilor oficiali a început să scadă ; la nivelul religiozităţii populare, o însemnătate tot mai mare au avut astrologii, magii şi ghicitorii, în special cei de origine orientală, care, aflaţi în afara oricărei organizări instituţionale, adesea

persecutaţi de autorităţi şi alungaţi din cetăţi, îşi puneau arta în slujba cetăţenilor particulari, răspunzînd nevoii de siguranţă a populaţiei, resimţită tot mai acut o dată cu decăderea instituţiilor oficiale.
Dacă nenumăratele izvoare poetice şi istorice ne spun că prezicătorii erau foarte apreciaţi atît în Grecia, cît şi la Roma, încît mitologia îi aminteşte pe mulţi dintre aceştia şi ne arată cît de ascultate erau sfaturile lor, nu lipsesc mărturiile care subliniază în schimb eşecurile şi efeme-ritatea rolului lor. Una dintre cele mai cunoscute invective împotriva prezicătorilor este cea pe care Euripide o pune în gura primului Sol, în *Elena.* „Văd aici cît de puţin contează vorbele prezicătorilor şi că tot ce predică ei nu-i decît minciună. Nu exista nimic care să nu închidă în sine putreziciunea unui păcat, iar pentru a ghici foloseau focul sau interpretau glasul zburătoarelor. E o prostie să crezi că păsările îi pot ajuta pe oameni. [...] La ce sînt buni prezicătorii? Să aducem sacrificii zeilor, dar să le cerem numai lucruri bune şi să lăsăm deoparte răspunsurile şi oracolele. Această artă e doar o înşelă-ciune, care îl ajută pe cel ce o practică să-şi ducă zilele. N-am văzut pe vreunul care să se îmbogăţească observînd focul din altare şi lenevind. întotdeauna, mintea şi sfatul bun sînt prezicătorii cei mai buni şi cei mai siguri."
Priam (gr. flpiajiog, -ou; lat. *Priamus, -i).* Numele celebrului rege al Troiei din epoca asedierii cetăţii; fiu al lui Laomedon (Apollodor, 3.12.3), se numea în realitate Podarces, „cel iute de picior"; şi-a luat numele Priam (de la irp(ajj.oci, „a răscumpăra", dacă nu cumva înseamnă ireppoejioc; = PacnXeuc;, „rege") după ce sora sa Hesione

1-a răscumpărat de la Heracle, care îl făcuse prizonier. Potrivit tradiției, Laomedon a avut în slujba sa doi zei care îl ofensaseră pe Zeus, pedepsiți de acesta să muncească pentru un muritor: Apollo, care a păzit turmele lui Laomedon pe muntele Ida, şi Poseidon, care a construit zidurile Troiei. Dar pentru că la sfîrşitul lucrului Laomedon a refuzat să le dea celor doi plata promisă, Poseidon, furios, a trimis un monstru al mării căruia trebuia să-i fie sacrificată Hesione, fiica lui Laomedon şi sora lui Priam.

Regele troian a făgăduit atunci că-i va da propriii săi cai celui care-i va salva fiica: Heracle a intervenit prompt, dar pentru că din nou Laomedon nu şi-a ținut promisiunea, eroul 1-a ucis pe rege şi pe toți fiii săi, cu excepția celui mai tînăr, Priam. Acesta a fost salvat de Hesione, care 1-a răscumpărat dîndu-i în schimb lui Heracle voalul ei țesut cu fire de aur (vezi Apollodor, 2.5.9, 2.6.4).

Devenit rege al Troiei, Priam a întemeiat o puternică şi bogată casă regală şi a avut, de la soții şi de la concubine, cincizeci de fii, fără a mai pune la socoteală fiicele. Caracteristicile haremului său ar putea sugera ideea că în spatele personajului Priam se ascunde un bogat principe oriental care a trăit în realitate, sau cel puțin că el incarnează trăsăturile tipice ale marilor suverani antici din Orientul Apropiat. Prima lui soție a fost Arisba; acesteia i-a urmat Hecuba, mama cîtorva dintre cei mai mari eroi troieni. Printre fiii lui Priam se nu narau Hector şi Paris, Helenos şi Deifobod. Dintre fiice, cele mai cunoscute sînt Casandra şi Polixena.

în prima perioadă a domniei sale Priam li s-a alăturat frigienilor în războiul împotriva amazoanelor, ceea ce nu le-a împiedicat ulterior pe acestea să lupte în războiul troian împotriva grecilor, alături de troieni (vezi PENTESILEEA). La începerea războiului troian Priam era deja înaintat în vîrstă; el nu este aproape niciodată prezent pe cîmpul de luptă, în cele mai multe cazuri apărînd în interiorul zidurilor cetății sau în palat. O singură dată este prezentat în *Iliada* pe cîmpul de bătălie: atunci cînd stabileşte, împreună cu grecii, regulile duelului dintre Paris şi Menelaos. Apoi, după moartea lui Hector, mai iese o dată dintre zidurile Troiei, ca să se ducă la cortul lui Ahile şi să-i ceară acestuia trupul fiului său, pentru a-i aduce onorurile funebre ; cererea îi este satisfăcută.

La căderea Troiei, Priam a fost ucis de Pirus, fiul lui Ahile, lîngă altarul lui Zeus, după ce asistase la moartea propriilor fii şi a celor mai mari eroi ai cetății sale.

► *Prezențe în literatura antică.* Priam beneficiază de o descriere extrem de sensibilă şi eficace în *Iliada,* reprezentînd una dintre cele mai importante şi memorabile figuri

ale poemului; apare şi în *Odiseea* ; împrejurările morții sale erau amintite în special în unele poeme ale Ciclului troian *(Etio-pida, Mica Iliadă, Distrugerea Mortului).* Este evocat în *Hecuba* lui Euripide. în lumea latină, figura sa, prezentă deja în anonima *Carmen Priami,* este reluată cu deosebită expresivitate în *Eneida* vergiliană (cîntul 2) şi în *Troienele* lui Seneca.

> *Prezențe în literatura modernă şi contemporană,* în general, în diversele reevocări postclasice ale istoriei troiene Priam nu are un rol important. O interpretare originală a figurii sale se regăseşte la Shakespeare, în *Troilus şi Cresida* ; în literatura mai recentă, apare în *Război cu Troia nu se face,* de J. Giraudoux.

► *Iconografie.* Priam este reprezentat frecvent în arta clasică, legat de diversele episoade din războiul troian al căror protagonist a fost. Imaginea lui apare în ceramica atică, pe oglinzi şi urne etrusce, în reliefurile de la Gjolbashi-Trysa şi în ansambluri decorative celebre, cum ar fi metopele nordice ale Partenonului, frontonul Heraionului din Argos, frontonul din Corfu, frontonul vestic al templului lui Zeus din Agrigent. A constituit subiectul unor picturi realizate de Cleantes şi Polignot. Este reprezentat de obicei ca un bătrîn cu barbă, purtînd uneori bereta frigiană.

FIII LUI PRIAM

a) după Apollodor, *Biblioteca,* 3.12.5 şi urm.

b) după Hyginus, *Fabule,* 90

Soția

Soția

Arisba Hecuba

alte femei

Fiii

Esacos

Hector, Paris, Creusa, Laodice, Polixena, Casandra, Deifobos, Helenos, Pamone, Polites, Anti-fos, Hiponoos, Polidor, Troilus

Melanipos, Gorgition, Filemon, Hi-potoos, Glaucos, Agaton, Cher-sidamas, Evagoras, Hipodamas, Mestor, Ata, Doriclos, Licaon, Driope, Brias, Cromios, Astigo-nos, Telesta, Evandru, Cebrion, Milios, Arhemoros, Laodocos, Ehefron, Idomeneu, Hiperion, Ascaniu, Democoon, Aretos, De-iopites, Clonios, Ehemos, Hipei-rohos, Egeoneu, Lisitoos, Poli-medon, Meduza, Medesicasta, Lisimaha, Aristodema_________

diverse femei

Fiii

Hector, Deifobos, Cebrion, Polidor, Helenos, Alexandru, Hipotoos, Antifonos, Agaton, Dion, Mestor, Licaon,

Polimedon, Ascaniu, Hirodamas, Evagoras, Driope, Astinomos, Polixena, Laodice, Deinome, Fegeea, Polites, Troilus, Pamone, Brisonios, Gar-gition, Protodamas, Aretusa, Eniceea, Demnosia, Casandra, Filomela, Dolon, Cronios, Eresos, Chrisolaos, Democoon, Dorcilos, Hipasos, Hiperion, Lisianasa, Iliona, Nereida, Evandru, Proneos, Arhemahos, Ilagos, Axion, Bias, Hipeirohos, Deiopites, Meduza, Heros, Creusa

Priamidul (gr. flpiafiiSTig, -ou; lat. *Pria-mides, -ae).* „Fiu al lui Priam". Patronim indicîndu-i pe Hector, Paris, Helenos, Deifobos şi ceilalţi fii ai regelui Priam.

Priap (gr. flpiairoc;, -ou; lat. *Priapus, -i).* Fiul lui Dionysos şi al Afroditei. Era considerat originar din Lampsacos, cetate din Helespont, de unde şi epitetul *Hellespon-tiacus* prin care este indicat uneori. Alte versiuni ale mitului îl prezintă ca fiu al Afroditei (sau mai degrabă al Marii Mame orientale) şi al lui Adonis, sau al lui Dionysos şi al unei nimfe. Aspectul monstruos prin care se distinge Priap, cu pronunţatele sale caractere falice, era consecinţa unei răzbunări a Herei, regina zeilor, care dorise să o pedepsească astfel pe Afrodita pentru iubirile ei. Era venerat ca zeu al fertilităţii şi în general ca aducător de roade, sub protecţia sa intrînd turmele de oi şi de capre, albinele, podgoriile şi diversele produse ale grădinilor. în ritualurile desfăşurate în cinstea sa un rol foarte important îl aveau grădinile în miniatură care îi erau dedicate; printre atributele sale, alături de cornul abundenţei, simbol al belşugului, în reprezentările figurate apăreau deseori unelte de grădinărit, în special cosorul.

Frecventa reprezentare iconografică a zeului în formă de hermă, cu accentuate caractere falice, sugerează apropieri de figura lui HERMES (vezi).

Printre iubirile sale era amintită cea nutrită pentru nimfa Lotis, cu care a încercat să se împreuneze noaptea, neştiut; răgetul unui măgar i-a trădat însă prezenţa iar nimfa, ca să scape de îmbrăţişările lui, s-a transformat într-un lotos. Acest episod stă, potrivit tradiţiei, la baza considerării măgarilor drept animale sacre ale zeului.

► *Epitete.* Misianul, Helesponticul.

► *Atribute.* Cornul abundenţei; cosorul; roadele cîmpului. Este frecventă reprezentarea în formă de hermă cu accentuate caractere falice (vezi mai sus); falusul este simbolul său principal, iar zeul este identificat cu el pînă într-atît încît corpul lui poate fi considerat, faţă de falus, un accesoriu de mică importanţă, cu trăsături adeseori groteşti.

► *Răspîndirea cultului.* Lampsacos şi Heles-pont; Grecia; Alexandria şi alte capitale elenistice; lumea latină. în special în Italia, în epoca elenistică s-a transformat în zeu al grădinilor, un element insolit con-stituindu-1 faptul că aspectul grotesc al acestui zeu s-a dovedit potrivit pentru a face din el un fel de sperietoare de păsări (statui ale lui Priap erau puse în vii pentru a păzi recoltele de struguri - n.t.).

► *Prezenţe în literatura antică.* Vergiliu, *Georgicele*; Ovidiu, *Fastele.* Mitul iubirii lui Priap pentru nimfa Lotis este relatat de Ovidiu *(Metamorfoze,* 9). Exista şi o bogată producţie de versuri (în greacă şi în latină) în onoarea zeului, numite *Priapeia* : subtile şi vivace, cu un caracter obscen pronunţat dar într-o metrică absolut ireproşabilă, erau atribuite diferiţilor poeţi, chiar şi unora de talia lui Ovidiu, Catul, Horaţiu, Marţial, Tibul.

► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* Personajul este evocat în studiul lui E. Dahlberg *Durerile lui Priap* şi în cel al lui CE. Gadda intitulat *Eros şi Priap.*

► *Iconografie.* Era reprezentat cînd ca un personaj gras şi surîzător, cu poala hainei suflecată şi plină de fructe, cînd ca un bătrîn flasc şi decrepit, cînd cu trăsături ascuţite şi un aspect aproape demonic. Se confundă uneori cu Dionysos, cu Hermes şi cu Hermafroditos.

Prietenie, vezi IUBIRE.

Prilis (gr. flpuXig, -iSoe;; lat. *Prylis, -idiş).* Prezicător mitic din insula Lesbos, fiul zeului Hermes şi al unei nimfe pe nume Isa. El a fost cel care i-a dezvăluit lui

Agamemnon că Troia nu va putea fi cucerită decît prin recurgerea la subterfugiul calului de lemn. Personajul este ignorat însă de poemele homerice, apărînd doar în izvoarele tîrzii.

Primăvară sacră, vezi VER SACRUM.

Privighetoare. Privighetoarea este protagonista primei poveşti pe care ne-o transmite literatura greacă: „Aşa grăit-a filomelei, al cărei gît e-mpestriţat,/ Un şoim ce sus, în nori, zburase, ţinlnd-o-n gheare hrăpăreţe,/ De ghearele încovoiate străpunsă, jalnic se văita/ Sărmana zburătoare- ; şoimul i-a zis aceste vorbe crunte :/ «Nemernico, te plîngi cînd unul mult mai puternic te-a-nhăţat?/ Vei merge unde te voi duce, oricît ai fi de cîntăreaţă./ De vreau, mă ospătez cu tine, de nu, îţi dărui libertate./ Smintit e-acela ce doreşte să-nfrunte pe-altul mai puternic;/ Străin de biruinţă, -nfruntă, alături de ruşine, chinul!»" (Hesiod, *Munci şi zile,* 203 şi urm.). Privighetoarea apare şi în două mituri de metamorfoză. Primul o are ca protagonistă pe Edona, fiica lui Pandareos din Efes şi soţia lui Zetos, cu care a avut un fiu pe nume Itilos. Geloasă pe Niobe, care avea şase fii şi şase fiice, a vrut să-1 omoare pe fiul cel mai mare al acesteia, însă din greşeală şi-a omorît propriul copil. înduioşaţi de soarta ei, zeii au transformat-o într-o privighetoare; se credea că tristul cîntec al păsării era plînsul disperat al mamei după fiul pierdut (Ovidiu, *Metamorfoze,* 6.412 şi urm.). Celălalt mit de metamorfoză în care apare privighetoarea este cel al lui Tereu, ai cărui eroi (Tereu, Procne şi Filomela) sînt transformaţi la sfîrşit în păsări: Tereu în pupăză sau în şoim, Procne şi Filomela în rîndunică şi, respectiv, în privighetoare (vezi TEREU). în

Republica (620a), Platon povesteşte că în privighetoare s-a reincarnat Tamiris, miticul cîn-tăreț care a vrut să se ia la întrecere cu muzele şi a fost orbit de acestea.

Procas (lat. *Procas* sau *Proca, -ae).* Unul dintre regii legendari ai Albei Longa, tatăl lui Numitor şi al lui Amulius.

Procesiune. în religia greacă şi în cea romană procesiunile reprezentau un moment semnificativ al sărbătorilor religioase şi al altor ceremonii publice. în Grecia ele

pot fi grupate în trei tipuri principale. Existau în primul rînd procesiunile de credincioşi ce se deplasau la templul divinității căreia îi era dedicată sărbătoarea respectivă. De obicei acestea se constituiau într-o veritabilă paradă, în cadrul căreia fiecare participant avea un rol specific şi o poziție precisă şi care se defăşura urmînd o coregrafie minuțios elaborată şi stabilă: la Atena, cortegiul se forma de regulă într-un edificiu numit *Pompeion* (de la ITOJJ.TTTJ, „procesiune"), era pus sub supravegherea unor persoane ce aveau sarcina de a urmări pas cu pas procesiunea, dînd indicații unde era cazul, şi era alcătuit din tineri virgini care purtau obiecte de cult şi ofrande, animale pentru sacrificiu minate de băieți special desemnați în acest scop, care şi atleți ce urmau să participe la jocuri şi la întrecerile sportive, călăreți şi magistrați ai cetății. Cea mai importantă procesiune de acest tip era la Atena cea a PANATENEELOR (vezi), magnific ilustrată într-un document iconografic de excepție: friza Partenonului, operă a lui Fidias.

Un al doilea tip de procesiune era cel în care statuia divinității era dusă de la un templu la altul sau într-un loc stabilit pentru celebrarea anumitor ritaluri. Este cazul procesiunii din timpul Dionisiilor, cînd statuia de cult a lui Dionysos era dusă din templul zeului la teatrul unde aveau loc reprezentațiile specifice sărbătorii; în aceeaşi categorie se înscrie procesiunea Antesteriilor, în cadrul căreia statuia lui Dionysos era adusă la Atena cu o corabie montată pe roți; este şi cazul, frecvent, al sărbătorilor ce prevedeu transportarea la malul mării a simulacrului divin pentru executarea ritualurilor de purificare şi ablu-țiune a statuii, aşa cum se întîmpla, tot la Atena, cu efigia zeiței Atena *Polias,* care era dusă la Faleros pentru a fi purificată (imnul lui Calimah închinat *Scaldei zeiței Palas* descrie o astfel de ceremonie de purificare). Cel mai adesea în procesiune erau purtate simbolurile divinităților, şi nu sta-tuile lor; de obicei, statuia zeului era luată în procesiuni nu pentru a face obiectul unor manifestări de venerație sau pentru a aduce binefaceri credincioşilor, ci doar în scopul îndeplinirii unor cerințe rituale specifice.

Un al treilea tip de procesiune îl reprezentau cele în cursul cărora divinitatea li
se manifesta credincioşilor. Era în general cazul ritualurilor asociate cultului lui Dionysos. Se presupune că şi în cadrul Misterelor Eleusine avea loc un fel de procesiune în interiorul edificiului sacru numit *Teles-terion,* legată de epifania Demetrei.

Un tip special de procesiune era, în Grecia ca şi la Roma, cel care însoțea ritualul înmormîntării (pentru detalii vezi FUNERALII). Pe de altă parte, la Roma, aspectele cele mai solemne ale procesiunii religioase
au fost absorbite într-un tip de procesiune
cu caracter public, triumful, constituit de cortegiul festiv care celebra victoriile unui general şi mai ales ale împăratului: aici, dimensiunea religioasă, cu mulțumirile şi ofrandele aduse zeilor pentru victoria obținută (alaiul triumfal parcurgea un itinerar riguros trasat al cărui punct terminus era templul lui Iupiter de pe Capitoliu), era dublată subtil de scopuri propagandistice, întreaga organizare a procesiunii urmărind să ilustreze grandoarea victoriei obținute prin etalarea prăzilor de război, a prizonierilor în lanțuri ş.a.m.d.

Procharisteria (gr. *xd* Sărbători religioase care se desfăşurau la Atena în fiecare an spre sfîrşitul iernii, în onoarea zeiței Atena, venerată ca protectoare a recoltelor şi a activităților agricole alături de Persefona şi Demetra. La aceste sărbători, menite să asigure recolte bogate prin implorarea divinității tocmai în acel anotimp al anului cînd plantele încep să germineze după îndelungatul stadiu hibernal, participau toți magistrații în funcție ai cetății.

Procles (gr. npoxXîig, -eoug). Strămoş mitic al familiei spartane a Euripontizilor. Descindea din Heracle iar tatăl său era Aris-todemos. Avea un frate geamăn perfect identic, Euristene; la moartea lui Aristo-demos, spartanii au hotărît ca tronul să-i revină primului născut, dar întrucît cei doi erau imposibil de distins unul de altul, s-a apelat la mama lor. Aceasta, în speranța că vor putea domni amîndoi, a mințit că nici ea nu-i putea deosebi. Spartanii au consultat atunci oracolul din Delfi, însă răspunsul primit a fost extrem de ambiguu ; în cele din urmă au dezlegat enigma recurgînd la un

subterfugiu sugerat de un mesenian, Panites : au spionat-o pe mamă

şi au observat că atenţia ei se îndrepta în primul rînd spre Euristene. Potrivit tradiţiei, cei doi fraţi, deveniţi adulţi, au trăit într-o permanentă dispută, iar disensiunile lor au fost preluate de urmaşi.

► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea este relatată de Herodot (6.52).

Procne (gr. npoxvr), -TIS; lat- *Procne, -es).* Fiica regelui atenian Pandion şi soţia lui Tereu. Pentru detalii vezi TEREU.

Procris (gr. flpdxpig, -iSog; lat. *Procris, -is).* Fiica lui Erehteu şi soţia lui Cefalos. Pentru detalii vezi CEFALOS.

Proculus Iulius (gr. louXioc; flpoxXoe;; lat. *Proculus Iulius).* Cetăţean nobil din Alba Longa, căruia Romulus i s-a arătat după moarte cerînd să i se aducă onoruri divine sub numele de Quirinus.

► *Prezenţe In literatura antică.* Episodul mitic, amintit şi în legătură cu fondarea templului lui Quirinus pe colina Quirinal, este menţionat în numeroase izvoare literare antice, de la Titus Livius (1.16.5 şi urm.) la Cicero *(De republica* şi *De legibus),* de la Ovidiu *(Fastele,* 2.499 şi urm.) la Plu-tarh *(Romulus,* 28).

Procust sau **Procrustes** (gr. -ou; lat. *Procrustes, -ae).* Epitet („întinză-torul") sub care este mai cunoscut un cele-bru tîlhar din Atica, numit şi Polipemon sau Damastes, adică „multstricătorul" şi „strîngătorul". Toţi aceşti termeni fac aluzie la ceea ce reprezenta activitatea principală a lui Procust; el îi prindea pe drumeţi şi îi silea să se aşeze pe un pat scobit în stîncă: dacă erau mai scurţi decît patul, îi lungea, zdrobindu-i cu un ciocan; dacă erau mai lungi, le tăia părţile care ieşeau în afară. Se spune că trăia pe Calea Sacră, undeva între Eleusis şi Atena, poate pe muntele Coridalos; a fost ucis de Tezeu, cu aceleaşi instrumente pe care Procust le folosise de atîtea ori împotriva drumeţilor.

► *Prezenţe în literatura antică.* Bachilide, 17.28; Diodor din Sicilia, 4.59.5 ; Plutarh, *Tezeu,* 5b; Ovidiu, *Metamorfoze,* 7.438. Expresia „patul lui Procust" a devenit proverbială şi în limbile moderne.

Profeţie, vezi DIVINAŢIE şi ORACOL.

Prohite (gr. FlpoxuTT), *-r\q;* lat. *Prochytes, -es).* Eroină troiană înrudită cu Enea, pe care 1-a însoţit în pereginările sale mediteraneene după căderea Troiei. A murit pe cînd flota lui Enea se apropia de coasta Campaniei şi a fost înmormîntată în insula Prohita, a cărei eponimă se presupune că este.

► *Prezenţe în literatura antică.* Personajul este menţionat de Dionysos din Halicarnas (1.53.2-3) şi în comentariul lui Servius la *Eneida,* deşi Vergiliu nu-1 aminteşte.

Promahos (gr. Flpojiaxog, -ou; lat. *Proma-chus, -i).* 1) Fiul lui Partenopeos, era unul dintre EPIGONI (vezi) şi a participat împreună cu aceştia la expediţia împotriva Tebei (Apollodor, *Biblioteca,* 1.9.13 şi 3.7.2).

2) Epitet al zeiţei ATENA (vezi).

3) Fiul lui Eson şi al Alcimedei şi fratele lui Iason şi al Medeei (Apollodor, *Biblioteca,* 1.9.27).

4) Tînăr cretan, îndrăgostit de un alt tînăr din aceeaşi insulă, Leucocamas, căruia îi plăcea însă să-1 tortureze, trecîndu-1 prin nenumărate chinuri pentru a-i pune la încercare dragostea. în cele din urmă, exasperat, Promahos a vrut să-1 pedepsească pe Leucocamas arătîndu-şi preferinţa pentru alt tînăr; cuprins de disperare, Leucocamas s-a sinucis înfigîndu-şi spada în piept (Conon, *Narrationes,* 16).

5) Unul dintre pretendenţii la mîna Penelopei (Apollodor, *Epitome,* 7.30).

Prometeu (gr. ripop.T|#eug, -eoj£; lat. *Prometheus, -eos* sau *-ei).* Unul dintre cele mai celebre personaje ale mitologiei clasice, fiul unui titan, Iapet, şi al unei nimfe, Climene, de la care se născuseră şi Atlas, Menetios şi Epimeteu (vezi schema de la rubrica CRONOS). Alte tradiţii, care constituiau un filon paralel dar diferit de cel urmat cu predilecţie, îl considerau fiul Herei şi al gigantului Eurimedon; se spune că ar fi ajutat, cu securea sa dublă, la naşterea Atenei din capul lui Zeus, uneltind apoi împotriva zeiţei (Euripide, *Ion,* 455). Iniţial era socotit şi mesagerul titanilor.

Prometeu era legat de mitul creaţiei. Zeii au plăsmuit oamenii sub pămînt, din ţărînă şi foc; nu i-au înzestrat însă cu nici o calitate specifică, încredinţîndu-le această sarcină lui Prometeu şi lui Epimeteu. Acesta din urmă, un fel de „dublu" negativ al lui Prometeu, a vrut să distribuie de unul singur calităţile şi capacităţile creaturilor;

dar le-a împărţit prost, animalele fiind dotate cu toate prerogativele necesare supravieţuirii, iar oamenii fiind lipsiţi de ele. Pentru a remedia situaţia, Prometeu a fost nevoit să fure focul de la zei ca să-1 dea oamenilor (Platon, *Protagoras,* 320c).

Legată de crearea omului este şi tradiţia potrivit căreia primul om a fost creat de Prometeu (Apollodor, *Biblioteca,* 1.7.1). Era o fiinţă de o frumuseţe desăvîrşită, pe care Prometeu a ţinut-o ascunsă pînă cînd Zeus i-a cerut-o, a făcut-o nemuritoare şi a aşezat-o între stele; Prometeu a creat în acelaşi fel şi alţi oameni, modelîndu-i din pămînt şi apă, iar pe lîngă ei a creat şi animalele.

întîmplările ce l-au condus pe Prometeu la gestul care 1-a făcut celebru în mitologie sunt legate de vrăjmăşia dintre titan şi Zeus. în Sicion se ivise o dispută în privinţa unui taur sacrificat, din care doar o parte trebuia să le fie oferită zeilor drept jertfă, iar restul să le rămînă oamenilor. Prometeu a fost chemat să decidă ce părţi ale

victimei li se cuveneau zeilor şi ce puteau să păstreze oamenii pentru ei. El 1-a indus în eroare pe Zeus, acoperind cu pielea animalului două grămezi egale, una conţi-nînd însă doar oasele taurului învelite într-un strat de grăsime ispititor, iar cealaltă bucăţile bune de carne, ascunse în aşa fel încît să nu se vadă. înşelat, Zeus i-a lipsit în schimb pe oameni de foc (Hesiod, *Teogonia,* 521-564, Lucian, *Dialogurile zeilor,* 1).
Prometeu a încercat să remedieze situaţia, fiind sprijinit în tentativa sa de Atena, zeiţa ce îi oferise cunoaşterea tuturor acelor arte pe care la rîndul lui le-a transmis oamenilor: de la astronomie la medicină, de la matematică la arhitectură, de la tehnica navigaţiei la cea a prelucrării metalelor. Cu ajutorul Atenei, Prometeu a intrat în Olimp, a desprins din carul Soarelui, veşnic arzător, o scînteie incandescentă, a ascuns-o în tulpina scobită a unei trestii şi a fugit, nevăzut, cu darul său pentru oameni. Zeus şi-a dat însă seama de furt, văzînd în depărtare lumina focului strălucind printre oameni. înfuriat că a fost tras pe sfoară, i-a pedepsit şi pe oameni, şi pe autorul furtului. Oamenilor le-a trimis sursa tuturor relelor, Pandora, o tînără superbă de care aceştia s-au îndrăgostit, iubindu-şi astfel propria nenorocire (vezi PANDORA) ; lui Prometeu i-a rezervat o pedeapsă crudă, punîndu-1 pe Hefaistos să-1 înlănţuiască în vîrful muntelui Caucaz (trebuie să fi fost vorba nu doar de lanţuri, ci de un stîlp care îi străbătea întregul corp, pentru ca abilul Prometeu să nu aibă nici o posibilitate de a se elibera); în fiecare zi un vultur cobora din cer şi îi mînca ficatul, care se regenera peste noapte, tortura fiind astfel nesfîrşită. Pedeapsa trebuia să fie eternă; sau, cum preciza Eschil în tragedia pierdută *Prometeu purtător de foc,* să dureze treizeci de mii de ani; sau, cum apare tot la Eschil, în *Prometeu înlănţuit,* să înceteze după treisprezece generaţii. Prometeu a fost eliberat de Heracle, care a ucis vulturul şi a smuls lanţurile titanului (vezi însă şi CHIRON).
► *Epitete.* Prevăzătorul, „cel care gîndeşte înainte" (este chiar semnificaţia numelui său, în timp ce Epimeteu, opusul lui, este „cel care gîndeşte după"); „cel care are gîn-duri înşelătoare".
► *Atribute.* Chiar dacă nu frecvent, printre atributele lui Prometeu pot apărea o coroană şi un inel de fier cu un fragment de rocă, probabil un simbol al îndelungatei sale înlănţuiri pe muntele Caucaz. De asemenea, în reprezentările figurate apar vulturul lui Zeus şi torţa.
► *Răspîndirea cultului.* Un cult deosebit de intens al lui Prometeu era practicat de artizani, în special de olarii din cartierul atenian Ceramicos, în a căror *techne* se evidenţiază afinităţi cu darul focului adus de titan oamenilor. îi era închinat un altar în Academia din Atena ; tot la Atena îi erau dedicate sărbătorile numite Prometheia, al căror moment culminant îl reprezenta cursa cu torţe, desfăşurată pe un traseu ce pornea de la altarul zeului şi se sfîrşea în Ceramicos.
► *Prezenţe în literatura antică.* Personajul Prometeu apare frecvent în literatura clasică, mitul său constituind în egală măsură o sursă de inspiraţie pentru poeţii şi scriitorii moderni, în special în epoca romantică. Numele lui nu este menţionat deloc în poemele homerice. Povestea dublei înşelătorii în confruntările cu Zeus este prezentă în schimb la Hesiod *(Munci şi zile* şi *Teogonia) ;* personajul apare apoi bine conturat în tragediile lui Eschil *Prometeu înlănţuit* şi *Prometeu eliberat* (ştim însă puţine despre

cealaltă operă a trilogiei, *Prometeu purtător de foc).* O parodie a mitului, şi mai ales a tragediilor lui Eschil, o constituie *Prometeu sau Caucazul,* unul dintre *Dialogurile* lui Lucian; şi în *Păsările* lui Aristo-fan Prometeu apare într-un context destul de îndepărtat de cel tradiţional. în *Prota-goras,* Platon învesteşte cu noi conţinuturi morale figura lui Prometeu. Dintre autorii latini, Accius a scris un *Prometheus solutus,* pierdut în întregime, ca şi opera lui Mecena inspirată de acelaşi subiect. îndeosebi unele episoade ale mitului — sustragerea focului, crearea omului, supliciul - devin obiect de reflecţii şi descrieri la un mare număr de scriitori (Menandru, Esop, Iuve-nal, Horaţiu, Pausanias, dar şi la Apollodor, Seneca, Valerius Flaccus, Marţial, Pliniu, Euhemer).
► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană,* în epoca modernă apar unele profiluri deosebit de interesante ale personajului : Bacon face din Prometeu simbolul lui *homo faber* în *De sapientia veterum* ; Marsilio Ficino *(Theologia platonica)* îl numeşte „bietul Prometeu" şi îi deplînge condiţia ; în *Batjocura zeilor,* F. Bracciolini oferă o descriere a personajului în cheie ironică. Figura lui Prometeu a inspirat o serie de piese de teatru; dintre acestea se evidenţiază *Statuia lui Prometeu* de Cal-derân de la Barca, bazată pe interpretarea dată personajului de Boccaccio în *Genealogia deorum gentilium.* Pe lîngă acestea mai pot fi amintite *Prometeu eliberat* al lui G.C. Tobler, *Discurs asupra ştiinţelor şi artelor* de J.-J. Rousseau (unde Prometeu este prezentat drept corupător al omului bun prin natură), *Pandora* de Voltaire, *Prometeu şi Oceanidele* de K.P. Conz, *Prometeu* de J.D. Falk, *Pandora* de Wieland. Prometeu apare în literatura occidentală în special în romantism, cînd devine „tipul celei mai înalte perfecţiuni morale şi intelectuale" (Shelley). Apoi, spre mijlocul secolului al XVIII-lea, expresii de genul „om prometeic" evocă atitudini de contestare sau de cucerire a valorilor tradiţionale. *Prometeu* al lui Goethe este fragmentar; din Eschil se inspiră direct *Prometheus Un-bound* al lui P. Bysshe Shelley, la rîndul lui inspirator al lui W.B. Yeats şi admirat — mai mult pentru modul eversiv de punere a pro-blemei decît pentru calităţile sale literare -de Marx şi Engels; V. Monti şi-a intitulat *Prometeu* un poem neterminat dedicat lui Napoleon; referiri la Prometeu apar în *Frankenstein or the Modern Prometheus* de Mary Shelley, în timp ce povestirea fantastică *Prometheus und Epimetheus* a lui C. Spitteler reprezintă o transfigurare alegorică a mitului. Mai recent, Prometeu apare ca protagonist în lucrări ale lui Andrade, Andrzejewski, Miiller şi în unul dintre *Dialogurile cu Leucb* de C. Pavese *(Stînca).* Secondat de argonauţi,

Prometeu este protagonistul dramei în două părți *La nef,* de Elemir Bourges; este prezent în *Prometeu pocăit* de M. Goldberg, *Moartea lui Prometeu* de E. Delebecque, *Prometeide* de Peladan, *Prometeu rău înlănțuit* de Gide, în studiul lui Albert Camus *Prometeu în infern* şi la Kafka, în *Fragmente postume.* Din mitul lui Prometeu se inspiră şi cîteva lucrări muzicale celebre: *Creaturile lui Prometeu* de L. van Beethoven, poemul simfonic *Prometeu* de Franz Liszt, muzica pentru *Prometeu înlănțuit* al lui Eschil, compusă de J. Halevy, precum şi cantata *Nunta lui Prometeu* de C. Saint-Saens.
► *Iconografie.* Din operele de nivel artistic mai ridicat care aveau drept subiect mitul lui Prometeu nu ne-au rămas decît descrierile prezente în izvoare (Pausanias, 5.11.6 etc), păstrîndu-se în schimb lucrări mai modeste, de la ceramică la geme, fildeşuri, oglinzi etrusce. Din epoca romană datează cîteva reliefuri şi sarcofage, o pictură pom-peiană, un grup statuar din Pergam, diverse mozaicuri africane, care insistă în special pe tema titanului creator şi eliberator al omului. S-a propus şi identificarea lui Prometeu în Torsul din Belvedere.
Prometidul (gr. npop.Tv&€i5Tic, -oug). Patro-nim utilizat uneori pentru a-1 indica pe DEUCALION (vezi), fiul lui Prometeu.
Pronaos (gr. *itpovaoq,* -ou; lat. *pronaon, pronaos, pronaus,pronaum, -i).* Termen de origine grecească avînd sensul de „situat înaintea cellei *(naos)".* Indică partea anterioară a templului grecesc sau roman, constituită dintr-un portic cu coloane şi fronton, care precedă cella propriu-zisă a templului. Dacă în cella, considerată lăcaşul zeului, nu se desfăşurau de obicei ritualuri religioase, iar în cazul templelor din Grecia, spre deosebire de cele din Italia, accesul credincioşilor nu era permis decît în împrejurări speciale, în pronaos puteau intra şi oamenii de rînd. Aici erau expuse de regulă darurile votive, numite *anathe-mata,* care cuprindeau obiecte dintre cele mai diverse, de la sculpturi la scuturi şi

de la tripoduri la pepluri, deseori apărate de un grilaj care, fără să împiedice vederea, le asigura totuşi protecția. Este posibil ca în unele temple pronaosul să fi fost locul unde era ținut vasul cu apă lustrală, destinată purificării celor care erau admişi în prezența zeului, în cella.
Pronax (gr. flpuiva^, -axog). Fiul lui Talaos şi al Lisimahei şi frate cu Adrast, Parte-nopeos, Mecisteu, Aristomahos şi Erifile, era tatăl lui Licurg şi al Amfiteei. A fost ucis în timpul unei rebeliuni de vărul său Amfiaraos, în Argos. Potrivit unor versiuni ale mitului, era una şi aceeaşi persoană cu Arhemoros-Ofeltes; potrivit altora, în cinstea lui au fost instituite jocurile ne-meene, care se desfăşurau în amintirea jocurilor funebre organizate la moartea sa.
► *Prezențe în literatura antică.* în special Apollodor, *Biblioteca,* 1.9.13; Pausanias, 3.18.12.
Pronoia (gr. Flpovoia, -<xg). Epitet cu care era venerată în Grecia zeița Atena. Termenul se traduce prin „providență" şi se referea inițial la ajutorul dat de zeiță Lato-nei la naşterea Artemisei şi a lui Apollo: aceasta o însoțise atunci pe mama gemenilor divini în insula Delos, unde se statornicise cultul său. Atena *Pronoia* era venerată ca zeiță a înțelepciunii şi de Alexandru cel Mare, care i-a ridicat un altar.
Pronuba (lat. *Pronuba, -ae).* Epitet al Iuno-nei utilizat de romani pentru a sublinia funcția sa de zeiță ocrotitoare a căsătoriilor (în lumea romană, *pronuba* era numită femeia care asista mireasa în timpul ceremoniei nupțiale - n.t.).
Propetide (gr. npoitoixiSTis, -uiv ; lat. *Pro-poetidae, -arum).* Tinere femei originare din Amatus. Pentru că o dispreţuiseră pe Afrodita, negîndu-i natura divină, zeița le-a pedepsit determinîndu-le să se prostitueze. Potrivit tradiției, ele au fost primele femei care s-au îndeletnicit cu această activitate. în cele din urmă au fost transformate în stane de piatră.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este relatat de Ovidiu *(Metamorfoze,* 10.221 şi urm.).
Propodas (gr. ripoir65ag, -o). Rege al Corintului, urmaş al lui Sisif. A avut doi fii,
Doris şi Iantis, în timpul domniei cărora regiunea a fost ocupată de dorieni.
► *Prezențe în literatura antică.* Personajul este menționat de Pausanias (2.4.3).
Prorsa. Veche divinitate italică, protectoare a naşterilor (vezi CAMENE).
Proserpina, vezi PERSEFONA.
Prosimna (gr. rip6(Tup.va, *-r\q;* lat. *Pro-symna, -ae).* Fiica zeului fluvial Asterion şi sora Acreei şi a Eubeei. Cele trei fuseseră doicile Herei.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintită de Pausanias (2.17.1).
Proskynesis (gr. irpocrjcuvricrig, -ewg). Termen grecesc desemnînd actul de supunere şi de adorație față de divinitate. Cuvîntul indică literalmente prosternarea, însoțită de gestul trimiterii unui sărut. La greci, acest act de supunere şi de venerație era inițial rezervat divinităților infernale şi celor ce reprezentau personificări ale forțelor naturii, de pildă soarele sau luna. El constituia însă o practică răspîndită la curțile suveranilor orientali, în special la persani, unde îi era adresat de obicei regelui ;

Alexandru cel Mare 1-a preluat, făcînd din el actul de omagiu datorat propriei persoane şi suscitînd astfel numeroase reacţii negative din partea grecilor, care îl considerau o manifestare nedemnă de nişte oameni liberi ca ei şi inadecvată venerării unui suveran care, deşi puternic, rămînea totuşi un simplu muritor.

Prostituţie sacră. Evocare simbolică a unei HIEROGAMII (vezi; vezi şi CĂSĂTORIE) şi a unirii umanităţii cu divinitatea, constituia un ritual de fertilitate practicat de regulă într-un templu. Protagonistele sale erau adesea tinere virgine de familie bună, dar şi sclave, sau preotese ale templului, care în majoritatea cazurilor se împreunau cu străini. Informaţiile referitoare la originea obiceiului şi la caracteristicile sale în diferitele locuri unde era practicat sînt încă extrem de lacunare. Dintre aşezările unde era răspîndită această formă de prostituţie sînt amintite în izvoarele antice în special Lidia (Herodot, 1.94), Byblos, în Fenicia (în timpul sărbătorilor dedicate lui Adonis), Corintul (cu precădere în templul Afroditei de pe Acrocorint), Erix, în Sicilia,

şi Locri Epizeflri în Magna Grecia, unde ar putea fi pusă în legătură cu tradiţiile matriarhale care erau în vigoare în această regiune (Iustin, 21.3.2; Athenaios, 12.515e, 541c). O descriere detaliată a modalităţilor prostituţiei sacre apare la Herodot, cu referire la obiceiurile din Babilon, care, cu excepţia detaliilor, nu difereau probabil foarte mult de cele din alte zone: „Fiecare femeie din ţinut trebuie să meargă o dată în viaţă la sanctuarul Afroditei şi să se împreuneze cu un bărbat străin [...]. în sanctuarul Afroditei se aşază multe femei, purtînd pe cap o cunună împletită din sfoară; unele vin, altele pleacă. Femeile înşiruite lasă între ele locuri de trecere şi străbătînd aceste culoare străinii aleg. O dată ajunsă aici, femeia nu se întoarce acasă înainte ca un străin, aruncîndu-i bani în poală, să se împreuneze cu ea. Cînd aruncă banul, el trebuie să rostească aceste cuvinte: «O invoc pe zeiţa Militta». Pentru că asirienii o numesc Militta pe Afrodita [...]. Femeia îl urmează pe cel dintîi care i-a aruncat bani şi nu respinge pe nici unul [...]. Cele care sînt frumoase pleacă repede, pe cînd cele urîte rămîn aici multă vreme, neputînd să împlinească legea; unele dintre ele aşteaptă chiar trei sau patru ani. Şi în unşle cetăţi din Cipru există un obicei asemănător cu acesta" (Herodot, 1.199).

Protesilaos (gr. npwxeaiXaog, -ou; lat. *Protesilaus, -i).* Erou grec, fiul lui Ificle şi al Astiohei şi nepotul lui Filacos; era născut la Filace, în Tesalia (epitetul *Filacidul* prin care este indicat poate proveni atît de la numele cetăţii natale, cît şi de la cel al bunicului său). Conducător al unui contingent ce reunea războinici din diferite cetăţi ale Tesaliei, a participat la expediţia împotriva Troiei; fiind cel dintîi care a pus piciorul pe pămîntul troian după acostarea corăbiilor, a fost şi primul ucis din toată oastea greacă; cel care 1-a ucis a fost, potrivit tradiţiei, Hector. Pentru legenda referitoare la soţia lui, Laodamia, care a vrut să-1 revadă după moarte şi a obţinut de la zei întoarcerea lui din infern, vezi LAODAMIA.

► *Iconografie.* Cea mai cunoscută reprezentare figurată a lui Protesilaos o constituie o statuie realizată de Deinomenes, expusă la Metropolitan Museum din New York.

Proteu (gr. flpuiTeuc;, -ewţ; **lat.** *Proteus, -eos* sau *-ei).* Numele unui „bătrîn al mării" înzestrat cu virtuţi profetice, descris ca unul dintre supuşii lui Poseidon, de origine necunoscută (nu apar menţionaţi explicit nici tatăl, nici mama sa); numele lui sugerează ideea de „prim născut" iar personajul este asociat altor doi „bătrîni ai mării" amintiţi de Homer, Nereu şi Forcus. După Homer, Proteu ar fi trăit în insula Faros, nu departe de Egipt, la o zi distanţă de fluviul Nil (tradiţii mai tîrzii, în **special** Vergiliu, îl plasează însă în insula Car-pathos, între Creta şi Rodos). în *Odiseea* (4.365 şi urm.) se spune că Proteu iese la miezul zilei din mare şi se culcă la umbra stîncilor, înconjurat de foci, turmele lui Poseidon pe care le are în grijă. Acesta era momentul prielnic pentru cei ce doreau să-şi afle viitorul de la Proteu, apelînd la calităţile sale de prezicător corect şi sincer: trebuiau să-1 prindă în timp ce dormea, recurgînd chiar la forţă pentru a-1 reţine, fiindcă bătrînul încerca să se sustragă sarcinii uneori ingrate a previziunii, folo-sindu-se în acest scop de capacitatea sa de a se metamorfoza în orice animal, în apă sau în foc. O dată revenit însă la înfăţişarea sa reală, el răspundea la toate întrebările şi spunea întotdeauna adevărul. Homer îi atribuie lui Proteu o fiică, Ido-teea; alte tradiţii îl prezintă ca fiu al lui Poseidon şi rege al Egiptului şi îi atribuie doi fii, Telegonos şi Poligonos (sau Tmolos). Capacitatea lui Proteu de a lua diverse forme a devenit proverbială, fiind preluată de limbile moderne în adjectivul „proteiform".

> *Prezenţe în literatura antică.* Homer, *Odiseea,* 4, reluat de Vergiliu, *Georgicele,* 4.387 şi urm. Legătura lui Proteu cu Egiptul este menţionată de Euripide, *Elena,* 4 şi Herodot, 2.112 şi urm.

► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* Mitul a fost reluat la sflrşitul secolului al XVT-lea în Anglia, în divertismentul dramatic *Proteu şi stînca de diamant* (dedicat Elisabetei I). în perioadele mai recente, figura lui Proteu este evocată în studiul lui J.E. Rod6 *Motivele lui Proteu.* în comedia *Fiii domnului Proteu,* Peter Hirche aduce în prim-plan caracterul plictisitor al continuelor transformări din familia lui Proteu.

Protogenia (gr. npwroYeveia, *-aq).* „Prima născută"; este numele fiicei lui Deucalion şi a Pirei. Din dragostea ei cu Zeus s-au născut Etlios şi Opos.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionată în *Biblioteca* lui Apollodor (1.7.2).

Protoos (gr. npotfooc, -ou; lat. *Prothous, -i).* Fiul lui Tentredon, a participat la războiul troian în calitate de căpetenie a magnesie-nilor. După căderea cetăţii, pe drumul de întoarcere a naufragiat la capul Cafareu.

► *Prezenţe în literatura antică. Iliada,* 2.756 şi urm.; Hyginus, *Fabule,* 97; Apollodor, *Epitome,* 3.14 şi 6.15a.

Prudenţa (lat. *Prudentia, -ae).* Personificare alegorică mai mult decît divinitate propriu-zisă, Prudenţa era considerată în lumea romană protectoarea virtuţii corespunzătoare şi era reprezentată ca o matroană solemnă, cu

un şarpe într-o mînă şi o oglindă în cealaltă.
Psamate (gr. S'au.ct-frT], -r\q; lat. *Psamathe, -es).* 1) Nereidă, de care s-a îndrăgostit Eac. în ciuda multiplelor metamorfozări prin care aceasta a încercat să-i scape, schimbîndu-şi mereu înfăţişarea şi asu-mîndu-şi-o în special pe cea de focă, Eac a reuşit în cele din urmă să se împreuneze cu ea. Din unirea lor s-a născut Focos, care a fost ucis de fraţii săi vitregi, Telamon şi Peleu; Psamate 1-a răzbunat trimiţînd un lup înfricoşător ce le-a devorat turmele. Nereida s-a căsătorit ulterior cu Proteu, regele Egiptului.
► *Prezenţe în literatura antică.* Menţionată în unele pasaje din *Teogonia* lui Hesiod, Psamate este evocată şi de Pindar, *Nemeene,* 5, Ovidiu, *Metamorfoze,* 11 şi Apollodor, *Biblioteca.*
2) Eroină din Argos, fiica lui Crotopos şi urmaşă a lui Forbas şi Triopas. Fără ştirea tatălui ei s-a unit cu zeul Apollo, de la care 1-a născut pe Linos; temîndu-se de mînia părintelui şi-a abandonat pruncul, gest ce s-a dovedit însă insuficient pentru a o salva: Crotopos a aflat de existenţa nou-născutului şi şi-a pedepsit fiica îngro-pînd-o de vie. Apollo i-a răzbunat moartea devastînd Argolida prin intermediul unui monstru terifiant numit Pene.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintită » de Pausanias (1.43.7 şi 2.19.8), de Staţiu,
Tebaida, 1.570 şi urm., în poemul pseudo--ovidian *Ibis* şi în *Naturalis historia* a lui Pliniu (4.9.17).
Psihagog, vezi PSIHOPOMP.
Psihopomp sau **psihagog** (gr. ¥uxoTro;j.7r6c; sau H'uxaTWŢoC, -ou). Epitet (în traducere, „cel care îndrumă sufletele") prin care sînt indicate divinităţile legate de lumea infernală, de pildă Charon, dar mai ales Hermes, despre care se credea că ar călăuzi sufletele morţilor în drumul spre lumea de dincolo.
Psihostazie (gr. i|>uxocn:aCTia, *-aq).* Termen de origine grecească, înseamnă „cîntărirea sufletului". Credinţa potrivit căreia după moarte sufletul este supus judecăţii prin cîntărirea pe o balanţă ce trebuie să indice meritele şi lipsurile este răspîndită în lumea egipteană, de aici propagîndu-se în diferite regiuni ale Orientului Apropiat, în Grecia, imaginea cîntăririi sufletului apare într-o variantă particulară, cea a cîntăririi destinelor: balanţa lui Zeus hotărăşte soarta personajelor. Prin înclinarea balanţei nu se determină neapărat valoarea protagonistului, ci mai ales destinul său, în ce priveşte succesul sau moartea. Descrieri ale unor astfel de cîntăriri pe balanţa lui Zeus apar în diverse compoziţii poetice greceşti (vezi BALANŢĂ). în schimb, concepţia psihostaziei ca o cîntărire a sufletului după moarte, pentru judecarea faptelor săvîrşite şi atribuirea de recompense şi pedepse, se răspîndeşte în lumea clasică relativ tîrziu şi destul de limitat, de vreme ce o viziune a lumii de dincolo ca loc de pedeapsă pentru cei răi şi de răsplată pentru cei drepţi rămîne în Grecia şi la Roma relativ circumscrisă: şi-o însuşesc mai ales doctrinele misterice, care asigură propriilor iniţiaţi o răsplată în LUMEA DE DINCOLO (vezi).
► *Prezenţe în literatura antică.* Psihostazia este atestată deja în *Iliada* (8.69 şi urm. şi 22.209 şi urm.); este menţionată şi în *Imnul homeric către Hermes,* unde Zeus determină cu balanţa sa rezultatul disputei dintre Hermes şi Apollo, şi în *Etiopida,* unde sînt supuse cîntăririi destinul lui Ahile şi al lui Memnon. Eschil a scris o tragedie intitulată *Psihostazia,* pierdută.
► *Iconografie.* Tema cîntăririi sufletului este identificată pe latura principală a aşa-nu-mitului Tron din Boston, un monument de

dată incertă pe care unii îl apropie de Tripticul Ludovisi, în timp ce alţii îl consideră un fals realizat în epoca modernă (vezi BALANŢĂ).
Psilos (gr. VuXXog, -ou; lat. *Psyllus, -i).* Rege african al unui popor din Cirenaica, vestit pentru extraordinara abilitate a îm-blînzitorilor săi de şerpi. Pentru că vîntul din sud îi distrusese recoltele, Psilos a plecat spre insula lui Eol ca să se răzbune; ajuns în apropierea insulei, a pierit în urma unei furtuni cumplite care i-a scufundat toate corăbiile.
► *Prezenţe în literatura antică.* Pliniu, *Natu-ralis historia,* 7.2; Nonnos din Panopolis, *Dionisiacele,* 13.381 şi urm.
Psofis (gr. *VHxpiq,* -iSoc;; lat. *Psophis, -idiş).* 1) Eponimul cetăţii Psofis din Arca-dia. Era considerat fiul lui Licaon sau un descendent al lui Nictimos.
2) Numele unei eroine considerate la rîn-dul ei eponima aceleiaşi cetăţi arcadiene. Genealogia sa este prezentată diferit în izvoare, unde apare cînd ca fiică a lui Xantos, care era fiul lui Erimant, cînd ca fiică a lui Erix, regele sicilienilor. Se spune că ar fi fost iubită de Heracle la trecerea acestuia prin Sicilia, după capturarea boilor lui Gerion. Din unirea lor s-au născut doi fii, Ehefron şi Promahos, întemeietorii cetăţii pe care au numit-o Psofis în onoarea mamei lor.
Psyche (gr. *VuxA>* "^Cî lat- *Psyche, -es).* Psyche, al cărei nume se traduce prin „suflet", este o apariţie tîrzie în cadrul mitologiei, unde reprezintă personificarea sufletului uman. Mitul o prezintă drept ultima şi cea mai frumoasă dintre cele trei fiice ale unui rege; era atît de frumoasă, încît a stîrnit gelozia înseşi Afroditei, zeiţa frumuseţii şi a iubirii. Ca să se răzbune, aceasta i-a poruncit lui Eros să-i trezească Psychei o dragoste totală şi de nestrămutat pentru cel mai demn de dispreţ dintre bărbaţi. Văzînd-o însă, Eros a fost cucerit la rîndul lui de extraordinara frumuseţe a acesteia, sfîrşind prin a se îndrăgosti de ea. Neputînd să îndeplinească porunca Afrodi-tei, el a răpit-o pe tînără, ducînd-o într-un loc izolat şi secret unde, fără să se lase văzut şi fără să-şi dezvăluie identitatea, o vizita în fiecare noapte, dispărînd de îndată ce se iveau primii zori.

Această iubire secretă ar fi durat încă multă vreme dacă surorile Psychei, geloase, n-ar fi convins-o că acela pe care noapte de noapte îl îmbrățișa și îl înconjura cu atîta afecțiune nu voia să se lase văzut pentru că era de fapt un monstru înspăimîntător. Atunci, într-o noapte, pe cînd Eros dormea, Psyche s-a apropiat de el cu un opaiț aprins, ca să-i poată vedea adevărata înfățișare, și cu un pumnal ca să-1 ucidă: a avut însă surpriza să constate că nu era vorba de unmonstru, ci de un zeu tînăr *și* fermecător. în timp ce îl contempla tăcută, cu opaițul în mînă, o picătură de ulei a căzut pe umărul tînărului, care s-a trezit și, dezamăgit și întristat de lipsa de încredere a Psychei, a părăsit-o.
Fericirea Psychei s-a transformat subit în disperare. După ce, cuprinsă de remuș-cări și de durere pentru pierderea iubitului, a încercat să se sinucidă aruncîndu-se într-un rîu, nereușind în tentativa sa, Psyche a început să cutreiere cetățile și templele, în căutare de vești care ar fi putut-o ajuta să-și regăsească iubitul. Peregrinările ei au purtat-o în cele din urmă la palatul Afroditei, unde zeița, a cărei dorință de răzbunare rămăsese la fel de nepotolită, a înrobit-o, obligînd-o să îndeplinească muncile cele mai grele și mai chinuitoare. Psyche ar fi murit fără îndoială dacă Eros, care continua să o iubească în taină, n-ar fi sprijinit-o din umbră, astfel încît aceasta a reușit în final să biruie gelozia puternicei zeițe a dragostei, devenind nemuritoare și rămînînd alături de Eros pentru veșnicie.
Deși mitul provine din izvoare literare relativ tîrzii, datînd cel mai devreme din epoca elenistică, este posibil ca el să reflecte conținuturi religioase mult mai vechi; în acest sens au fost interpretate mai ales aspectele obscure ale iubirii celor doi protagoniști, izolarea Psychei, interdicția de a vedea frumusețea lui Eros, încercările la care Psyche este supusă de către Afrodita ș.a.m.d.: sub forma literară pe care o îmbracă mitul se ascund probabil rituri inițiatice și trimiteri la lumea infernală.
► *Prezențe în literatura antică.* Cele mai vechi semnalări ale mitului Psychei apar la Meleagru; relatarea cea mai completă se găsește în schimb la Apuleius, *Metamorfoze,* 4, 5 și 6. Mitul a fost reinterpretat

ulterior în sens neoplatonic și apoi în cheie creștină, cu referire la tema imortalității sufletului.
► *Prezențe In literatura modernă.* G. Boccaccio, *Genealogia deorum gentilium,* Niccolo da Corregio, *Psyche*; Galeotto del Caretto, *Nunta Psychei și a Cupidității*; G. Chia-*brera, Alcina prizonieră*; G. Marino, *Adonis*; N. Forteguerri, *Ricciardetto* ; M. Lara, *Frumoasa Psyche* ; J. de Valdivielso, *Psyche și Cupidon ;* Th. Shackwell, *Psyche ;* J. de La Fontaine, *Iubirea dintre Psyche și Cupidon* ; Moliere, *Psyche,* tragedie-balet pe muzică de Lulli; L.V. Savioli Fontana Castelli, *Amor și Psyche.* Unii cercetători au stabilit o legătură între mitul lui Eros și al Psychei și basmele de tipul „frumoasa și bestia", în care unul dintre iubiți este un personaj misterios identificat cu un monstru, adesea cu un șarpe - animal infernal prin excelență. în afară de cea a lui J.B. Lulli, povestea a inspirat diverse alte compoziții muzicale, datorate lui A. Scarlatti, B. Mar-cello, A. Thomas, C. Franck.
► *Iconografie.* Un celebru grup statuar din marmură reprezentîndu-i pe Amor și Psyche, intitulat *Inventarea sărutului,* a cunoscut în Antichitate mai multe reproduceri. Amor și Psyche apar frecvent în reprezentări ca niște adolescenți înaripați. In arta alexandrină, Psyche este înfățișată adesea cu aripi de fluture iar scenele predilecte sînt cele ale disputelor amoroase dintre cei doi iubiți, care constituie subiectul unor decente tablouașe „de gen". Figura Psychei apare frecvent și în reliefurile sarcofagelor, în frescele și mozaicurile din perioada paleocreștină, consecință a interpretării creștine elaborate pe baza mitului.
Pterelaos (gr. nxepeXaoc;, -ou). Urmaș al lui Perseu, era considerat nepotul sau fiul lui Poseidon și al Hipotoei și tatăl (în alte versiuni fiul) lui Tafios. Un alt fiu al său era Teleboas (potrivit altor izvoare acesta îi era tată). în timpul războiului cu Amfitrion a fost trădat de Cometo, propria lui fiică, fiind învins (pentru detalii vezi COMETO, 1).
Ptoion (gr. FlTuiov, -ou). Numele unui celebru sanctuar al lui Apollo, situat în regiunea muntoasă a Beoției. Aici se desfășurau o dată la patru ani serbări și jocuri care se bucurau de o mare popularitate și în timpul cărora era respectat un armistițiu sacru, înainte de instaurarea cultului **lui** Apollo de către tebani, aici era venerat un zeu local numit Ptoios, alături de o divinitate feminină cu atribute materne *(kourotro-phos)*; o dată cu afirmarea cultului lui Apollo aceasta a fost înlocuită cu Atena *Pronoia.*
Ptoliportos (gr. flToXiirop-^oc;, -oo). 1) Epitet al lui Ulise, folosit uneori în poemele homerice.

înseamnă „distrugător de cetăți". 2) Nepot al lui Ulise, fiul cuplului Tele-mah-Nausicaa.
Pudicitia (lat. *Pudicitia, -ae).* Divinitate romană, personificarea castității feminine. La Roma îi erau închinate două temple, în Forum Boarium şi în Vicus Longus: în primul era venerată *Pudicitia Patricia,* iar în celălalt *Pudicitia Plebeia.* Informații referitoare la cultul ei apar la Titus Livius (10.23).
Pullarius. în lumea romană era numit astfel cel ce se îngrijea de găinile sacre de la care se luau auspiciile (vezi AUGURI).
Pulvinus (lat. *pulvinus, -i).* în religia romană termenul indica pernele (aceasta este şi semnificația cuvîntului) pregătite pentru ceremoniile *Lectisternia*; pe ele erau aşezate statuile zeilor care participau la banchetul organizat în cinstea lor (vezi LECTISTERNIUM).
Purificare. Ritualurile de purificare sînt prezente în mitologie în diverse contexte. Abluțiunile şi hainele curate sînt obligatorii înaintea începerii rugăciunii şi a sacrificiului, pentru accesul în sanctuare şi, în general, pentru a intra în contact cu sfera divină: înainte de a-şi rosti rugăciunea, Penelopa se spală şi îşi schimbă veşmintele *(Odiseea,* 4.759), iar credincioşii, ca şi Pythia, înainte de a se apropia de oracolul din Delfi trebuie să se purifice la fîntîna Castaliei. Purificarea se impune şi după fapte de sînge : în mitologie, cel ce săvîrşeşte un omor trebuie de obicei să fie purificat, uneori după ce şi-a părăsit patria şi a găsit o cetate străină care să-1 primească ; aceasta deoarece crima aruncă o umbră nu numai asupra celui care s-a pîn-gărit comițînd-o, ci şi asupra cetății şi în special a urmaşilor lui, iar pericolul ca pata să se extindă la întreaga comunitate nu poate fi îndepărtat decît prin intermediul ritualurilor de purificare. Calvarul lui

Oreste ia sfîrşit doar cînd acesta se purifică de asasinarea mamei sale, Clitemnestra, şi a lui Egist. Şi nebunia necesită ritualuri de purificare, fapt confirmat în mitologie de povestea lui Melampus şi a fiicelor lui Pretos, de a căror nebunie, provocată de Hera sau Dionysos, se molipsesc toate femeile tirintiene (vezi MELAMPUS). Alte forme de contaminare ce fac indispensabilă purificarea sînt moartea în general, naşterea (şi contactul cu femeile gravide), raporturile sexuale (multe ceremonii religioase şi practici cultuale sînt încredințate unor femei virgine, ca în cazul vestalelor), boala şi în special epidemiile (împotriva cărora purificarea poate fi obținută prin mijlo-cirea lui Apollo).
Dintre instrumentele de purificare se evidențiază în primul rînd apa, care nu este în mod obligatoriu sfințită prin ritualuri speciale, dar provine adesea din izvoare considerate sacre (ca sus-menționata fîn-tînă a Castaliei din Delfi). Un alt instrument de purificare este focul, cu fumul derivat: printr-un fel de dezinfectare primitivă, Ulise purifică încăperile din palatul său unde a avut loc masacrarea pețitorilor: „Şi doica l-ascultă pe el şi-aduse/ Pucioasă şi aprinse foc. Ulise/ Dezmolipsi cu fumul toată sala/ Şi curtea lui şi-ograda pretutindeni" *(Odiseea,* 22.492 şi urm.). Apoi, paradoxal, de sînge asasinii „se purifică în alt sînge, ca şi cînd cel căzut în noroi ar încerca să se spele cu alt noroi", cum comentează ironic Heraclit. In *Eume-nidele* lui Eschil, Oreste este purificat la Delfi de către Apollo, care sacrifică un porc şi, după cum reiese şi din unele picturi pe ceramică, lasă sîngele victimei să se scurgă pe capul şi pe mîinile lui. Doar aşa este anulat exilul care îl ține departe de cetate şi în virtutea căruia la Trezena, de pildă, există o colibă construită special pentru a-1 găzdui, nu departe de templul lui Apollo, evitîndu-se astfel primirea unui ucigaş într-o casă din cetate, întrucît aceasta ar conduce la contaminarea întregii colectivități (Pausanias, 2.31.8). Şi Heracle trebuie să se purifice prin sacrificarea unui porc înainte de a fi inițiat în Misterele Eleusine.
în sfîrşit, o formă particulară de ritual de purificare este reprezentată de cel ai cărui protagonişti sînt aşa-numiții *phar-makoi* (vezi PHARMAKON).
Purpură. Substanță colorantă extrasă dintr-o moluscă *(Murex brandaris, Murex tenuispina*; din gr. *porphyra,* „moluscă purpurie", „purpură", termenul desemnînd în egală măsură culoarea ca atare şi stofa vopsită cu această substanță - n.t.), foarte apreciată în Roma antică, unde era utilizată, în amestec cu aurul, la vopsirea veşmintelor purtate în împrejurări oficiale de autoritățile supreme ale statului: Pliniu afirmă că ea „distinge curia cavalerilor, acoperă zeii, este îmbrăcată de comandanții triumfători" şi prilejuieşte adevărate smintiri *(Naturalis historia,* 9.27). Purpura cea mai renumită provenea din Tir, iar un mit îi explica originea povestind că Tiro era o nimfă feniciană de care se îndrăgostise Heracle; aceasta a văzut într-o zi o splendidă nuanță de roşu pe botul cîinelui său, care mîncase o moluscă şi rămăsese pătat de purpură, şi i-a cerut lui Heracle să-i dăruiască o haină de aceeaşi culoare. Ca să păstreze dragostea nimfei, eroul s-a supus bucuros şi a descoperit o modalitate de a extrage din acea scoică substanța purpurie care a devenit produsul cel mai prețios şi mai celebru al cetății Tir (Iulius Poli-deuces Pollux, 1.45 şi urm.).
Puteai (lat. *puteai, -alis).* Termen latinesc desemnînd o împrejmuire sau un parapet destinate de obicei să protejeze gura unui puț. în religia şi mitologia romană *puteai* indică o incintă de mici dimensiuni, asemănătoare celei a unui puț, construită în jurul unui perimetru considerat sacru ca urmare a producerii acolo a unui miracol, de pildă căderea unui trăsnet, despre care se credea că este trimis de Zeus.
Pytheus (gr. flu^aeuc;, -eaiț). Fiu al lui Apollo. Originar din Delfi, s-a mutat în Argos, unde a ridicat un sanctuar

închinat lui Apollo *Pythios.*
► *Prezențe In literatura antică.* Este amintit de Pausanias (2.24.1 şi 35.2).
Pythia (gr. no#ux, -ac; fiepeia]; lat. *Pythia, -ae).* Nume generic purtat de preotesele sanctuarului lui Apollo din Delfi, care aveau rolul de profetese ale oracolului. Apelativul provenea de la vechea denumire a sanctuarului delfic, PYTHO (vezi). Pythia era de obicei o femeie tînără, cu educație modestă, care, aleasă dintre fecioarele din

Delfi, trebuia să se dedice unei vieți caste şi cumpătate. Preoteasa îşi rostea profețiile stînd pe o piatră circulară aşezată pe un tripod; extazul era precedat de un ritual complex: acesta includea aducerea de ofrande zeului, sub forma unor copturi speciale, şi impunea ca Pythia să poarte o cunună de laur (plantă consacrată lui Apollo), să bea apă din izvorul Casotis, despre care se credea că induce capacități divinatorii, să mestece frunze de laur şi să se apropie de *adyton-vl* templului, unde, potrivit lui Pausanias (10.5.7), exista în stîncă o crăpătură din care se degajau vapori ce provocau extazul (trebuie menționat însă că în cursul cercetărilor arheologice la fața locului nu s-a descoperit nici o dovadă a existenței unei asemenea fisuri). Numai după îndeplinirea acestui ritual, exaltată, preoteasa vorbea, se spune, cu vocea zeului însuşi. Profețiile ei erau culese de preoți dintr-o castă puternică (originară probabil din insula Creta), care le transpuneau în formă definitivă, în limba greacă şi în hexametri, pentru credincioşi. In afară de mulțimea legendelor şi anecdotelor țesute în jurul oracolului delfic şi al profeteselor sale, se cunoaşte şi numele celei mai faimoase preotese a zeului, Femo-noe, despre care Pausanias *(ibidem)* afirma că ar fi fost prima pitonisă ce şi-a exprimat răspunsurile în hexametri (pentru alte detalii vezi ORACOL şi DELFI).
Pythice, jocuri (gr. ta flu-iha; lat. *Pythia, -orum).* Concursuri poetice, muzicale şi sportive care se desfăşurau o dată la patru ani la Delfi, numită în vechime Pytho, sediu al oracolului lui Apollo. Deschise participanților din toate regiunile Greciei, aşadar panelenice şi nu doar de interes local, erau cele mai importante jocuri din Grecia, după cele ținute la Olimpia. Se ştie că inițial aceste jocuri se desfăşurau la intervale de timp mai mari, o dată la opt ani, şi cuprindeau exclusiv un concurs poe-tico-muzical ce consta în interpretarea unui imn în cinstea lui Apollo, în acompaniamentul lirei şi însoțită poate şi de o acțiune scenică; începînd din anul 582 î.Hr. jocurile s-au transformat, devenind cvadrienale şi îmbogățindu-se cu întreceri sportive, în special atletice; din cauza caracteristicilor orografice ale insulei, care nu permiteau construirea unui hipodrom de proporții suficient de mari, întrecerile hipice se desfăşurau în cîmpia subordonată. Concursurile aveau loc în al treilea an după olimpiadă, pe la începutul lunii septembrie. învingătorilor li se ofereau cununi de laur adus din valea Tempe, aflată în apropiere, şi li se permitea să-şi ridice o statuie în sanctuarul lui Apollo. Jocurile îşi aveau originea într-un eveniment mitic, uciderea şarpelui Python de către Apollo, urmată de instaurarea cultului zeului în locul celui practicat anterior acolo de oracolul Geei; la lupta lui Apollo cu şarpele făcea probabil aluzie acțiunea mimică a participanților la concursuri, care în vre-murile mai îndepărtate însoțea recitarea imnului către Apollo acompaniată de cîn-tecul lirei. Era destul de răspîndită şi credința, atestată de Pausanias, că instituirea jocurilor i se datora, dimpotrivă, lui Diomede.
Pythios (gr. riuflioc,, -ou; lat. *Pythius, -i).* Epitet al lui Apollo, derivat de la numele şarpelui PYTHON (vezi).
Pytho (gr. nuntii, -ou£ ; lat. *Pytho, -us).* Vechiul nume al insulei greceşti Delfi, sediul sanctuarului oracular al lui Apollo. Izvoarele atribuie origini diferite denumirii, prezentă şi la Homer: aceasta ar fi provenit fie de la un rege din Delfi numit Pythe, fie de la şarpele Python ucis de Apollo, fie de la verbul *puthestai,* „a interoga", sau de la *puthestai,* „a putrezi", cu referire la scheletul lui Python; de la numele insulei ar fi derivat cel al preotesei Pythia şi atributul Pythios cu care era venerat zeul Apollo. Intîmplările care au condus la instituirea cultului oracular al lui Apollo la Pytho, adică la Delfi, sînt evocate în *Imnul homeric către Apollo.*
Python (gr. flu^cov, -wvoc;; lat. *Python, -onis).* Faimosul şarpe născut din mîlul rămas pe pămînt după ce s-au retras apele potopului lui Deucalion. Python trăia în peşterile de pe muntele Parnas şi a fost ucis de Apollo, care în amintirea victoriei sale a primit apelativul Pythîos şi a inițiat jocurile numite PYTHICE (vezi), desfăşurate cu referire precisă la acel episod mitic.

Q

Quadratus (lat. *Quadratus deus).* Epitet folosit de romani cu referire la zeul Terminus, protectorul hotarelor, reprezentat frecvent sub forma unui stîlp de hotar cu secțiune pătrată (vezi TERMINUS).
Quadriceps (lat. *Quadriceps, -cipitis).* Epitet indicîndu-i în lumea romană pe zeii Mercur şi Ianus.
Quadrifrons (lat. *Quadrifrons, -ontis).* Epitet al zeului roman IANUS (vezi).
Querquetulanae (lat. *Querquetulanae, -arum).* Termen cu sensul propriu de „ale stejarilor". în lumea romană desemna nimfele driade care vegheau la conservarea stejarilor.
Quies (lat. *Quies, -etis).* Divinitate romană minoră, personificare a liniştii şi odihnei, în epoca tîrzie era venerată cu apelativul *dea salutaris,* fiindu-i probabil recunoscute virtuți taumaturgice, fără însă ca funcțiile ei să poată fi mai bine precizate, întrucît epitetul QUIETALIS (vezi) se referea la divinități ale lumii infernale, Quies a fost considerată la rîndul ei zeița liniştii eterne a lumii morților, aşa cum par să confirme şi unele mărturii epigrafice. îi era consacrat un mic templu lîngă Poarta Collina, amintit de Augustin (De *civitate Dei,* 4.16), deşi este posibil ca acesta să fi interpretat greşit o indicație a lui Titus Livius (4.41.8) referitoare la un templu al zeiței ridicat de un particular pe Via Labi-cana. în epoca lui Diocletian şi Maximia-nus figurează pe monede cu mențiunea *Quies Augustorum.*
► *Iconografie.* Pe monedele lui Diocletian şi Maximianus, Quies este reprezentată ca o femeie ținînd un sceptru şi un mănunchi de spice de grîu.

Quietalis. Epitet latin atribuit lui Pluton sau lui Orcus, divinități ale lumii morților şi a odihnei *{quies)* veşnice.
Quindecemviri. Colegiu roman compus din cincisprezece sacerdoți, care în timpul lui Augustus îndeplineau delicata funcție de păstrători ai Cărților Sibiline, ocu-pîndu-se de conservarea şi interpretarea acestora. în sarcina lor intra şi controlul cultelor străine; erau preoți ai lui Apollo şi ai Marii Mame şi au avut o contribuție însemnată în procesul de elenizare a religiei romane. Definiți mai exact *Quindecemviri sacris faciundis,* aceştia au deținut şi un important rol politic, direct proporțional cu influența exercitată de Cărțile Sibiline asupra deciziilor statului. Trecînd printr-o serie de schimbări în privința numărului (inițial colegiul cuprindea doi membri; în secolul al IV-lea î.Hr., o dată cu Lex Licinia din anul 367, numărul lor a crescut la zece, apoi la cincisprezece în timpul lui Sulla şi în fine la şaisprezece în timpul lui Cezar, fără ca denumirea să fie modificată), funcția Quindecemvirilor s-a menținut pînă în epoca lui Teodosius.
Quinquatrus (lat. *Quinquatrus, -uum).* Sărbători religioase romane desfăşurate la origine în cinstea lui Marte, iar în epoca istorică dedicate Minervei. începeau în fiecare an la 19 martie, considerată ziua de naştere a zeiței, şi durau cinci zile. Numele lor se datora fie acestei durate de cinci zile (conform opiniei lui Ovidiu), fie faptului că începeau în a cincea zi după Ide (potrivit lui Varro). în epoca istorică erau organizate după modelul PANATENEELOR (vezi) greceşti şi cuprindeau întreceri, jocuri, ritualuri de purificare, un loc special ocupîndu-1 aici concursurile de poezie şi luptele de gladiatori. Dintre ritualurile de purificare,

deosebit de important era cel destinat sanctificării trîmbițelor utilizate în diverse ceremonii religioase. Sărbătorilor principale din martie li se adăuga un ciclu de Quinquatrii minore care se desfăşurau între 13 şi 15 iunie.
Quirinal (lat. *Quirinalis [collis]).* 1) La Roma, „colina" prin excelență a cetății. Primii săi locuitori au fost sabinii lui Titus Tatius, iar potrivit unei etimologii sugerate încă din Antichitate, numele ei ar proveni de la cel al cetății Cures, din Sabina (ai cărei locuitori erau numiți *qui-rites),* legată de originea mitică a ocupanților inițiali ai colinei. Cel mai vechi templu construit aici pare să fi fost cel închinat lui Semo Sancus Dius Fidius (vezi SANCUS), ridicat de Tarquinius Superbus, unde se afla o statuie despre care se presupunea că ar reprezenta-o pe soția lui Tarquinius Priscus, TANAQUIL (vezi), în acelaşi templu fiind păstrate fusul şi furca acesteia. Pe Quirinal se afla şi templul zeului Quiri-nus, iar în epoca imperială au apărut aici edificii destinate cultelor orientale, dintre care cel al lui Serapis datează din timpul lui Caracalla.
2) Acelaşi termen indica un flamin sau preot ce prezida cultul zeului Quirinus (vezi FLAMINI).
Quirinalia (lat. *Quirinalia).* Sărbători religioase romane celebrate în fiecare an
la 17 februarie în onoarea lui Romulus--Quirinus, în templul său de pe colina Quirinal. Erau cunoscute şi sub numele de *feriae stultorum,* adică „sărbătorile zăpăciților, distraților", pentru că se obişnuia ca în timpul Quirinaliilor să se remedieze eventualele omisiuni sau neglijențe de la sărbătorile FORNACALIA (vezi) precedente : cei care nu-şi îndepliniseră cu acea ocazie îndatoririle religioase aveau posibilitatea să repare cu prilejul Quirinaliilor greşelile comise din neatenție.
Quirinus (lat. *Quirinus, -i).* Derivat probabil din *quiris,* „lance" sau „spadă", numele este întîlnit frecvent ca epitet al lui Romulus, fiind utilizat pentru a-1 indica în ipostaza sa divină, după apoteoză; sărbătorile din 17 februarie desfăşurate în cinstea sa erau numite Quirinalia. Acelaşi termen apare însă la scriitorii latini şi ca epitet al lui Marte, Ianus şi Augus-tus. Se presupune că la origine desemna un zeu sabin, venerat pe Quirinal înainte de întemeierea Romei. Funcțiile sale sînt similare celor ale lui Marte, iar în panteonul roman se regăseşte într-o triadă alături de Iupiter şi Marte. I se atribuia o soție numită *Hora.*
► *Prezențe în literatura antică.* Este menționat de Titus Livius (8.9.6), Aulus Gellius, Ovidiu *(Fastele,* 2.475 şi

urm., 4.910) şi Tertulian *(De spectaculis).*

R

Racios (gr. 'Pooaog, -ou). Fiul lui Lebes, originar din Creta, s-a căsătorit cu MANTO (vezi), de la care a avut un fiu, prezicătorul Mopsos, şi o fiică, Pamfilia, eponimă a cetăţii cu acelaşi nume.
Radamante (gr. 'PaSajmvtfug, -uoc;; lat. *Rhadamanthus, -i).* Fiul lui Zeus şi al Europei, era fratele regelui cretan Minos. Potrivit unei tradiţii (Apollodor, *Biblioteca,* 3.12) ar fi ajuns în Beoţia, căsătorindu-se cu Alcmena după moartea lui Amfitrion. Renumit pentru spiritul său justiţiar, a devenit după moarte unul dintre judecătorii din Hades.
► *Prezenţe în literatura antică.* Genealogia sa este amintită în *Iliada,* 14.321-322 ; ca judecător al morţilor apare în *Odiseea,* 4.564, unde este numit „bălaiul Radamante", epitet ce revine în 7.323. Printre scriitorii greci care îl menţionează se numără şi Pindar *(Pythice,* 2 şi *Olimpice,* 2), iar printre cei latini, Vergiliu *(Eneida,* 6.566).
Ramnes (lat. *Ramn.es, -etis).* Personaj din *Eneida* (cîntul 9), unde este prezentat ca augur al lui Turnus, regele rutulilor. A fost ucis de Nisos, în somn: „...iscusinţa prorocirii de moarte nu putu să-1 izbăvească" (v. 328).
Ramnus (gr. 'Pajivoue;, -OUVTOS). Orăşel din Atica evidenţiat printr-un important cult al zeiţei Nemesis. în sanctuarul acesteia se afla o celebră statuie care o reprezenta, operă a sculptorului Agoracrit. în acelaşi sanctuar era venerată şi Temis.
Rampsinitos (gr. 'Pap.41Cv1.T05, -ou). Suveran al Egiptului, fiul lui Proteu. A îndrăznit să o provdace pe Demetra la o partidă de zaruri, coborînd pentru aceasta în infern. învingînd-o, s-a întors pe pămînt.
Rapsod (gr. pcc\|jo66g, -ou). în lumea greacă rapsodul era poetul-cîntăreţ care, cu ocazia serbărilor publice, recita şi cînta compoziţii poetice, cu precădere epice, dar şi iambice, lirice sau elegiace. în textele greceşti care ne-au parvenit, termenul apare pentru prima oară în secolul al V-lea î.Hr., iar etimologia sa este legată de verbul pairceiv, „a coase, a lipi" (compus cu substantivul d)6-rţ, „cîntare, odă" - n.t.). Din această etimologie (redată într-un pasaj din Pindar, *Nemeene,* 2.1) numeroşi cercetători au dedus că, în timp ce AEDUL (vezi) era adeseori şi autorul compoziţiilor pe care le cînta şi recita - sau, în orice caz, dispunea de o maximă libertate de intervenţie asupra materialului poetic transmis de tradiţie, pe care îl adapta şi îl modifica după propriul gust şi chiar în funcţie de exigenţele specifice ale auditoriului său -, rapsodul se limita la a repeta ceea ce îi parvenise din trecut. Alţi cercetători consideră în schimb că şi rapsodul desfăşura o activitate poetică autonomă, intervenind asupra repertoriului tradiţional şi îmbo-găţindu-1 în diverse moduri. Dincolo de complicatele probleme referitoare la diferenţierea rolurilor poeţilor şi rapsozilor, rămîne faptul că aceştia din urmă au avut un rol de primă importanţă în transmiterea şi îmbogăţirea patrimoniului mitic al lumii greceşti. Este posibil ca rapsozilor să li se datoreze compunerea unora dintre imnurile homerice păstrate pînă la noi, imnuri dedicate diferitelor divinităţi şi care precedau recitarea unor părţi din creaţiile epice homerice.
Raros (gr. 'Pcxpoc;, -ou). Erou grec legat de mitul Demetrei şi al lui Triptolem. Potrivit unor izvoare era tatăl lui Triptolem, în timp ce altele îl prezintă drept bunicul lui,

adică tatăl lui Celeos; în general însă acesta din urmă este considerat fiul lui Eleusis (întemeietorul mitic al cetăţii cu acelaşi nume - n.t.). într-o versiune a mitului, Raros este cel care a găzduit-o pe Demetra în timpul peregrinărilor ei în căutarea Persefonei, fiica sa răpită de Hades ; drept răsplată pentru ospitalitatea lui, Demetra 1-a învăţat arta cultivării griului, semănat de Raros pentru prima oară în Eleusis, pe o cîmpie numită după el Rarion. Fertilitatea acestei cîmpii este amintită în *Imnul homeric către Demetra* : „Rarion [...], sîn de pămînt nespus de darnic,/ Mai înainte, dar acuma cu totul sterp : nepăsător/ Zăcea lipsit de orice iarbă; îşi ascunsese orzul alb,/ Supus îndemnului Demetrei cu glezne lungi. în scurtă vreme/ Aveau să-1 năpădească însă tulpini de grîu abia-nspi-cat,/ în primăvară, după care va geme lutul brazdei grase/ Sub peria de spice grele, legate mai apoi în snopi" (vv. 450-456).
Rase, mitul, vezi VÎRSTELE LUMII.
Ratumena sau **Ratumenna.** Erou etrusc prezent în legendele Romei din epoca lui Tarquinius Superbus. înainte de a fi alungat din cetate, Tarquinius ordonase construirea unui templu închinat lui Iupiter *Capitolinus,* pentru împodobirea căruia a cerut modelarea unui car din teracotă. Sarcina executării lui a fost încredinţată atelierelor de coroplaşti din Veies. Punîn-du-1 la ars în cuptor, aceştia au observat că, în loc să se usuce, carul se umfla de

parcă ar fi dospit; obiectul a atins proporții gigantice, încît pentru scoaterea lui meșteșugarii au fost nevoiți să dărîme cuptorul. Minunea a fost interpretată ca un semn al măreției la care va ajunge cetatea pentru care fusese pregătit carul. Cei din Veies n-au mai vrut atunci să trimită carul la Roma, pretextînd că Tarquinius Superbus, care-1 ceruse, nu se mai afla de-acum în cetate: sperau că, păstrîndu-1 pentru ei, vor dobîndi puterea anunțată de prezicători. Un nou miracol a demonstrat însă că dorința zeilor era alta: în timpul unei curse de care desfășurată la Veies, învingătorul, Ratumena, a fost tîrît în carul său pînă la Roma, azvîrlit și ucis de caii furibunzi ce nu s-au oprit decît în fața templului lui Iupiter *Capitolinus,* închinîndu-i-se. Locuitorii din Veies, înspăimîntați de întîmplare, au înțeles că nu se puteau împotrivi voinței zeilor și au trimis carul la Roma.
► *Prezențe în literatura antică.* Legenda este transmisă de Plutarh *(Publicola,* 13) și de Pliniu *(Naturalis historia,* 8.54-161).
Rață. Mitologia clasică amintește rațele ca fiind „profetese ale vînturilor"; astfel le numesc Pliniu și Aelianus, întrucît se credea că aveau puterea să prevadă și să anunțe prin comportamentul lor variațiile meteorologice. Erau considerate păsările sacre ale lui Poseidon. în epoca imperială romană, o dată cu răspîndirea cultului lui Isis, i-au fost asociate și acestei zeițe, căreia inițial îi erau consacrate în Egipt. Un mit le punea în legătură cu Penelopa, pentru a explica originea numelui acesteia (vezi PENELOPA).
Răpire. Răpirea din dragoste este o practică foarte răspîndită printre zeii Olimpului. Zeus o utilizează adesea: cu Europa, pe care o fură luîndu-și înfățișarea unui taur, cu Egina sau cu Ganimede, pe acesta adu-cîndu-1 cu sine în Olimp ; la fel procedează și Poseidon cu Amfitrita, pe care o răpește cu ajutorul delfinilor săi, și Hades, stăpînul infernului, cu Persefona - răpire ce constituie unul dintre episoadele cele mai importante din mitologie. Și printre acțiunile Dioscurilor se numără o răpire, cea a Leucipidelor: Dioscurii, Castor și Pollux, răpesc două din cele trei fiice ale lui Leucip și se însoară cu ele, fapt ce provoacă însă o îndelungată dispută cu Idas și Linceu, cărora le fuseseră făgăduite cele două tinere. Tezeu o răpește pe frumoasa Elena din Sparta, cu ajutorul lui Piritoos; iar Piritoos, ajutat la rîndul lui de Tezeu, își propune nici mai mult, nici mai puțin decît răpirea Persefonei din regatul lui Hades (vezi TEZEU). O altă răpire memorabilă, cea a Elenei de către Paris, dezlănțuie războiul troian și constituie nucleul central al eposului homeric. înnobilată de ilustre exemple divine, răpirea devine o temă roma-nescă, prezentă în intriga multor povestiri și poeme cavalerești din epoca elenistică și din Antichitatea tîrzie, avînd adesea ca protagoniste tinere integre și pirați lipsiți de scrupule, într-o împletitură de aventuri mirobolante presărate cu dispariții, schimbări de identitate și recunoașteri finale, în spațiul latin, celebrei răpiri a sabinelor

mitul îi atribuia un rol determinant în popularea Romei, la origine lipsită de femei (vezi SABINE, RĂPIREA).
Pe lîngă cazurile - cele mai frecvente în mitologie - de răpire a unei femei de către un zeu, un erou sau un muritor, apar și cele ale răpirilor de copii: Epafos, fiul lui Zeus și al lui Io, este răpit de Hera, iar Chrisipos, fiul lui Pelops, este răpit de Laios, care se îndrăgostise de el. Există și mituri în care cel răpit e un zeu: Dionysos de pildă, luat prizonier de pirații ce intenționau să-1 vîndă ca sclav, dar ale căror planuri sînt răsturnate de intervenția miraculoasă a zeului: corabia le este năpădită de frunze de viță-de-vie iar ei sînt transformați în delfini (pentru detalii referitoare la miturile menționate vezi rubricile dedicate personajelor respective).
Război. Temă recurentă în povestirile mitologice grecești și romane, războiul se află sub tutela divină a lui Ares în Grecia, a echivalentului său Marte și a Bellonei (corespondenta lui Enio din mitologia greacă) la Roma. Ca zeiță ocrotitoare a statului, și Atena/Minerva capătă aspectul unei divinități războinice, care apără granițele țării de dușmanii ce vin din afară, înainte, în timpul și după campaniile militare, acestor divinități li se adresau rugăciuni și li se aduceau sacrificii după un ritual precis, riguros codificat în special la Roma, unde printre zeii cărora le mulțumeau generalii și împărații după celebrarea victoriei se număra și Iupiter. De asemenea, la Roma armata era ocrotită și de Ianus, al cărui templu (în realitate un pasaj acoperit, propriu-zis o poartă), construit de Numa Pompilius, era deschis în timp de război, pentru ca zeul să poată să iasă și să însoțească armata pe cîmpul de luptă, pe cînd în vreme de pace el rămînea închis.
Pe plan propriu-zis mitologic, războaiele cele mai faimoase, în jurul cărora s-au țesut încă din Antichitate veritabile cicluri poetice, sînt cel împotriva Troiei și războiul celor Șapte împotriva Tebei (vezi rubricile respective), ambele caracterizate de un motiv inițial cu caracter privat și personal (răpirea soției lui Menelaos în cazul războiului troian; un conflict dinastic între doi frați, Eteocle și Polinice, în cazul celui teban). Zeii iau parte în special
la războiul troian, fiind de partea unora sau a altora dintre combatanți, controlînd de la distanță evenimentele, dar intervenind adesea personal, eventual sub înfățișări false. Dincolo de faptul că participă la războaiele oamenilor, zeii sînt, la rîndul lor, protagoniștii unor bătălii de proporții. Cea mai

importantă este Titanomahia, lupta dintre titani, instalați la putere împreună cu Cronos în împărăția zeilor, şi olimpieni, în fruntea cărora se află Zeus. Teribila luptă, un soi de război de succesiune sau de conflict divin între generații, s-a încheiat cu victoria olimpienilor şi cu proclamarea unui nou rege al zeilor, Zeus, pe cînd titanii au fost aruncați în Tartar, sub paza hecatonhirilor (vezi TITANI). Un alt război primordial în care zeii au fost protagonişti este Gigantomahia, o luptă crîncenă între zeii din Olimp şi giganții născuți din sîngele lui Uranos atunci cînd acesta a fost castrat de Cronos. Zeii nu ar fi reuşit să obțină victoria dacă nu ar fi fost ajutați de un erou cu o forță extraordinară, Heracle. Giganții au fost învinşi unul cîte unul şi, potrivit multor tradiții, au fost îngropați sub vulcani (vezi GIGANȚI). Pe lîngă războaiele oamenilor şi cele ale zeilor, mitologia aminteşte cel puțin două cazuri în care sînt implicate creaturi semi-divine. Primul îl constituie aşa-numita Amazonomahie, lupta dintre poporul mitic al amazoanelor, războinice şi eroine curajoase, şi Heracle, venit împreună cu tovarăşii săi să fure cingătoarea reginei lor, Hipolita (vezi HERACLE, a noua muncă, şi AMAZOANE). Alături de Amazonomahia lui Heracle izvoarele plasează o alta, aceea a lui Tezeu, care a răpit-o pe regina amazoanelor, Antiope, provocîndu-le astfel pe femeile războinice, care au ajuns să invadeze Atica şi chiar Atena (vezi TEZEU). Cel de-al doilea mare război care îi are ca protagonişti pe semizei şi o serie de creaturi non-umane este Centauromahia, lupta care a izbucnit în timpul banchetului de nuntă al lui Piritoos, regele lapiților, atunci cînd centaurii, invitați datorită înrudirii lor cu lapiții, au atacat mireasa şi pe femeile lapiților, provocînd un război căruia mitologia i-a atribuit semnificații simbolice complexe, văzînd în înfrîngerea centaurilor depăşirea unui stadiu de sălbăticie, de barbarie sau, prin intermediul

unor trimiteri transparente la evenimentele istorice greceşti, o alegorie a victoriei grecilor asupra perşilor (vezi CENTAURI). Pe lîngă aceste războaie pe care le-am putea defini drept panelenice, întrucît au intrat în patrimoniul colectiv de legende şi tradiții al grecității şi al întregii lumi clasice, există nenumărate alte episoade războinice minore sau de interes şi importanță locală, care opun cetăți şi state vecine, dinastii şi eroi.

In lumea romană, pe lîngă amintirea marilor războaie mitice moştenită de la greci, s-a format un nucleu local de legende şi tradiții relative la mitul originii Romei, unde o importanță considerabilă au avut episoadele în care au fost implicate popoarele vecine şi faptele eroilor, amintiți de altfel în izvoarele istorice ca personaje ce au existat, probabil, în realitate, chiar dacă după moarte apar ideali-zați şi puternic transfigurați în literatură. Războaiele pe care romanii le-au celebrat ca mituri legate de originea cetății sînt cele în cadrul cărora se situează episodul răpirii sabinelor, faptele Camillei, ale Hora-țiilor şi Curiaților, ale lui Cincinnatus, ale lui Horațiu Cocles, ale lui Mucius Scaevola şi, în general, episoadele care au precedat sau au însoțit stabilirea lui Enea în Latium, povestită de Vergiliu în *Eneida.*

Răzbunare. în mitologia clasică, răzbunarea este personificată pentru prima dată de către Nemesis la Hesiod, unde este prezentată drept fiică a Nopții şi o nenorocire pentru muritori *(Teogonia,* 223 şi urm. şi *Munci şi zile,* 200); în schimb, în poemele homerice, *nemesis* este un concept abstract desemnînd răzbunarea divină care îi pedepseşte pe oameni pentru greşelile lor, mai ales pentru cea mai teribilă vină, *hybris.* în legătură cu miturile relative la Răzbunare ca divinitate vezi NEMESIS.

Răzbunătorul, vezi ULTOR.

Recaranus (lat. *Recaranus, -i).* Cunoscut şi sub numele Caranus sau Garanus, este protagonistul unei serii de aventuri atribuite de alte izvoare lui Hercule. înzestrat cu o forță prodigioasă, 1-a înfruntat pe tîl-harul Cacus, care a încercat să-i fure cirezile de boi la trecerea acestora pe teritoriul Romei. Prin intervenția regelui Evandru, căruia Cacus îi era sclav, cirezile au fost
recuperate şi înapoiate proprietarului. în semn de recunoştință, Recaranus a construit la poalele colinei Aventin un altar închinat lui Iupiter: Ara Maxima; aici a sacrificat o zecime din animalele sale, inaugurînd astfel obiceiul ca o zecime din victimele sacrificate pe Ara Maxima să-i fie oferite lui Hercule.

Recos, vezi RETUŞ.

Redaratus. Străveche divinitate italică, ocrotitoare a muncilor cîmpului.

Rediculus. Vechi zeu al romanilor, patronul întoarcerilor. Se spunea că, ajuns în apropierea templului acestuia de lîngă Poarta Capena, Hannibal, influențat de zeu, a hotărît să nu asedieze Roma, făcînd cale întoarsă.

Redux (lat. *Redux, -ucis).* Epitet al zeiţei Fortuna, utilizat la Roma în special în epoca imperială.
Regifugium (lat. *Regifugium, -i).* Sărbătoare religioasă romană care se celebra în fiecare an la Roma pe 24 februarie. Cu origini foarte îndepărtate, extrem de obscure şi greu de interpretat, Regifugium evoca probabil un episod istoric din Roma începuturilor, legat de fuga regilor; episodul respectiv este însă imposibil de precizat. O paralelă la această sărbătoare o reprezenta POPLIFUGIUM (vezi), cu origini la fel de neclare. în ceremonia religioasă ce constituia punctul culminant al sărbătorii Regifugium, la încheierea sacrificiului, *rex sacrorum,* evocînd în mod evident fuga regilor produsă în împrejurări necunoscute nouă, se îndepărta aproape în fugă de adunare.
Regillus. Lac din Antichitate (secat în secolul al XVII-lea) situat la sud de cetatea Gabii; potrivit tradiţiei, la începutul secolului al V-lea î.Hr. aici a avut loc celebra bătălie dintre romani şi latini, cîştigată de cei dintîi datorită intervenţiei directe a gemenilor divini Castor şi Pollux.
Regina. La Roma, epitet al Iunonei în calitatea ei de soţie a lui Iupiter şi regină a zejlor.
Reincarnare, vezi METEMPSIHOZĂ. **Remus,** vezi ROMULUS.

Reo (gr. 'Poiw, -oue;). Fiica lui Stafilos şi sora Emiteei, şi-a disputat cu aceasta dragostea lui Lircos (pentru detalii vezi Lracos). A fost apoi iubită de Zeus, dar cînd Stafilos a aflat că era însărcinată, a închis-o într-o ladă şi a aruncat-o în mare. Valurile au purtat-o pînă pe coastele Eubeei sau Delosului, unde a născut un fiu pe nume Anios. în cele din urmă Reo s-a căsătorit cu un muritor, Zaregos. într-o versiune a mitului pe care majoritatea izvoarelor nu o urmează, Reo este considerată mama lui Iason şi amanta lui Eson.
► *Prezenţe în literatura antică.* Diodor din Sicilia, 5.62 ; Partenios din Niceea, *Erotikă pathemata,* 1.
Resos (gr. 'PTICTOC;, -OU; lat. *Rhesus, -i).* 1) Zeu fluvial din Bitinia; era unul dintre fiii cuplului Oceanos-Tethys.
2) Fiul regelui trac Eioneu, în alte versiuni fiul rîului Strimon şi al muzei Ter-psihore, este menţionat în *Iliada* ca unul dintre aliaţii troienilor în apărarea cetăţii împotriva grecilor.
Grecii aflaseră de la un oracol că Troia nu va cădea dacă o singură dată caii lui Resos cei albi ca neaua vor apuca să se adape din rîul Xantos sau dacă vor paşte iarba ce creştea pe cîmpia din faţa Troiei. De aceea, nici bine n-a apucat Resos să ajungă la Troia şi să-şi ridice corturile, că Ulise şi Diomede s-au apropiat în timpul nopţii de tabără, l-au ucis şi i-au luat caii. Un indiciu din tragedia *Resos* lasă în schimb să se înţeleagă că acesta n-ar fi murit, ci ar fi trăit de atunci încolo într-o peşteră.
► *Prezenţe în literatura antică.* Capturarea cailor lui Resos de către Ulise şi Diomede este amintită în *Iliada,* 10. Personajul este şi protagonistul tragediei *Resos,* atribuită lui Euripide, paternitate asupra căreia existau dubii încă din Antichitate.
Retuş (gr. 'PoTxoe;, -ou; lat. *Rhoetus, -i).* 1) Numit şi Recos (sau Roicos), era unul dintre centauri; este menţionat împreună cu alt centaur, Hileos, ca pretendent al Atalantei, în Arcadia; a fost ucis de aceasta cu o săgeată. în versiunea răspîndită la poeţii latini, se numără printre invitaţii la nunta lui Piritoos, în timpul căreia este ucis de lapiţi.
2) Unul dintre giganţii ucişi de Dionysos; este indicat mai frecvent cu numele Euritos.
3) Protagonist, sub numele de Roicos, al unei legende greceşti a cărei acţiune este plasată de unele izvoare la Ninive, în Asi-ria. Roicos intrase în graţiile hamadria-delor, nimfele arborilor, pentru că salvase un stejar foarte bătrîn aflat pe punctul de a se prăbuşi, ceea ce ar fi însemnat şi condamnarea la moarte a locuitoarelor sale (existenţa acestora depindea de supravieţuirea arborilor în care sălăşluiau). Drept răsplată, hamadriadele i-au promis sprijinul lor, anunţîndu-1 că vor păstra legătura cu el prin intermediul unei albine şi pretinzîndu-i devotament absolut. Roicos nu a respectat condiţia impusă şi a întîm-pinat în mod nepotrivit albina, care 1-a înţepat în ochi, orbindu-1.
•
Rex Nemorensis. Sacerdot roman dedicat cultului Dianei *Nemorensis.* Pentru detalii vezi NEMORENSIS.
Rex sacrificulus sau **Rex sacrorum.** La
Roma, sacerdot căruia, la începutul epocii republicane, îi erau atribuite funcţiile religioase îndeplinite în timpul monarhiei de către rege. Ocupa un loc extrem de important în ierarhia religioasă, superior tuturor FLAMINILOR (vezi) şi subordonat doar pon-tifului suprem (vezi PONTIF), de care era desemnat şi controlat. *Rex sacrificulus* era ales pe viaţă şi nu putea accede la alte funcţii religioase ori civile. Rolul său central şi-a pierdut treptat din importanţă în timpul republicii, fapt demonstrat de pre-zenţa lui tot mai frecventă în ritualuri al căror sens precis s-a pierdut (vezi de pildă REGIFUGIUM). Augustus a încercat să-i restabilească autoritatea în cadrul operei sale de recuperare a vechilor tradiţii ale Romei republicane; chiar dacă este din ce în ce mai neînsemnată în viaţa religioasă a statului, funcţia acestui *rex sacrificulus* rămîne în vigoare pînă în timpul lui Teodosius.
Rexenor (gr. "PT^TJVWP, -opog). Fiul lui Nausitoos, era fratele lui Alcinoos, regele feacilor despre care *Odiseea* povesteşte că l-ar fi găzduit în ţara sa pe Ulise. A avut o fiică pe nume Arete, soţia lui Alcinoos şi mama Nausicăi. Rexenor a fost ucis de Apollo.

Rhea (gr. 'Pea, -ag; lat. *Rhea, -ae).* Străveche divinitate feminină greacă legată de cultul pămîntului; era fiica lui Uranos (cerul) şi a Geei (pămîntul) şi soţia lui Cronos, de la care i-a născut pe principalii zei ai Olimpului: Hestia, Demetra, Hera, Hades, Poseidon şi Zeus (vezi schema de la rubrica CRONOS). Cronos îşi înghiţea copiii imediat ce se năşteau, încercînd astfel să se sustragă destinului care îi fusese prezis şi potrivit căruia urma să fie detronat de unul dintre propriii lui fii. La naşterea lui Zeus însă, Rhea, sfătuită de Uranos şi Geea, s-a dus în insula Creta, unde şi-a pus la adăpost nou-născutul; lui Cronos i-a dat în loc o piatră învelită în scutece pe care acesta a înghiţit-o crezînd că era fiul lui (pentru detalii vezi CRONOS şi ZEUS).
► *Epitete.* In toată Mediterana estică şi în Orient pînă la malurile Eufratului zeiţa era venerată sub o diversitate

de apelative, multe dintre ele circulînd simultan în Frigia - centrul principal al cultului său. Printre cele mai răspîndite - şi care uneori reprezintă personificări diferite ale acesteia - se numără Cybele, Agdistis, Nana, Dindimene, Maica Munteană şi, mai general, Marea Mamă sau Născătoarea.

► *Atribute.* Rhea este reprezentată ca o femeie cu veşminte drapate, aşezată pe tron, pur-tînd pe cap un văl şi o coroană în formă de cetate cu turnuri; în general apare flancată de lei sau într-un car tras de lei.

► *Răspîndirea cultului.* Creta este unul dintre cele mai vechi centre atestate ale cultului Rheei; existau însă numeroase alte centre care îşi disputau onoarea de a fi locul de baştină al lui Zeus, unde ar fi fost găzduită născătoarea divină. Tradiţiile privitoare la zeiţă sînt foarte vechi şi în Asia Mică, unde Rhea este asimilată de greci cu „Marea Mamă" asiatică şi este venerată sub multe alte nume şi apelative - Cybele, Dindimene, Agdistis, Nana etc. Sub numele Cybele era venerată în Frigia, iar Agdistis era mai răspîndit în Galatia, unde, la Pesi-nunt, exista unul dintre cele mai vechi centre de cult ale zeiţei. Cu nume diverse şi în forme particulare, Rhea este atestată de tradiţii pînă la malurile Eufratului; în Occident, identificarea cea mai apropiată pare să fie cu Ops, mama lui Iupiter şi soţia lui Saturn. Alături de cureţi - legaţi în tradiţie de naşterea lui Zeus (vezi CUREŢI) -, iar în Frigia de coribanţi, făcea obiectul unor ritualuri cu caracter uneori orgiastic.
Pausanias menţionează existenţa unui templu străvechi dedicat lui Cronos şi Rheei, situat în peribolul Olimpeionului din Atena.

► *Iconografie.* Rhea era reprezentată pe monumente celebre, precum Altarul din Per-gam şi cel de pe Capitoliu. începînd din secolul al V-lea î.Hr. imagini ale ei apar şi în ceramica atică.

Rhea Silvia, vezi KOMULUS.

Rifeu (lat. *Rifeus, -i).* 1) Erou troian care a participat la apărarea Troiei alături de Enea. A fost ucis de greci în timp ce, împreună cu Enea, încerca să ajungă la fortăreaţă după ce Enea fusese avertizat în vis de Hector că situaţia în cetate devenea critică.

► *Prezenţe în literatura antică.* Rifeu este prezent doar în cîteva pasaje din *Eneida* (2.339, 394 şi 426), dar menţionarea numelui său este însoţită aici de o profundă reflecţie pe tema destinului uman şi a sensului suferinţei şi morţii, reflecţie asupra căreia, independent de importanţa reală a personajului, s-a concentrat încă din Antichitate o întreagă serie de comentarii şi interpretări.

► *Prezenţe în literatura medievală.* în *Paradisul,* Dante îl plasează pe Rifeu printre cele cinci spirite care formează ochiul acvilei în cerul celor drepţi.

2) Unul dintre centauri. Era fiul lui Ixion şi al Nefelei şi a participat la nunta lui Piritoos, unde a fost ucis de Tezeu (pentru episodul luptei dintre lapiţi şi centauri vezi LAPIŢI).

Rinocolustes (gr. 'PivoxoXoucrtec;, -ou). Epitet bizar al lui Heracle, utilizat de obicei la Teba: înseamnă „tăietorul de nasuri". (Potrivit lui Pausanias, 9.25.4, o explicaţie a acestui epitet ar fi aceea că, „aşa cum spun tebanii, Heracle a retezat, în semn de dispreţ, nasul solilor veniţi din partea orhomenienilor pentru a cere bir" — n.t.)

Ripei, munţi (gr. 'Pincua "Opt)). Menţionat de Homer, prezent şi la alţi poeţi, istorici şi geografi ulteriori, în special greci, numele (cu sensul propriu de „munţi vîntoşi") indica un lanţ muntos situat în nordul extrem al Europei. Au existat încercări de identificare

cu alte lanţuri muntoase cunoscute (de exemplu cu Alpii), dar, pe măsura avansării cunoştinţelor geografice ale anticilor, localizarea se impunea tot mai la nord. Dincolo de aceşti munţi trăia populaţia mitică a hiperboreenilor.

Ritia (gr. 'Pima, -as). Soţia lui Apollo şi mama coribanţilor din Samotrace (Strabon, 10.472).

Ritualuri, vezi CĂSĂTORIE, FUNERALII, MAGIE, MISTERE, NECROMANŢIE, PURIFICARE, SACRIFICIU.

Rîndunică. Pasăre „sacră a zeilor casei şi a Afroditei" (Aelianus, *De natura ani-malium,* 10.34), rîndunică este legată în mitologie de povestea lui Tereu, Procne şi Filomela (relatată pe larg de Ovidiu, *Metamorfoze,* 6.424 şi urm.), toţi transformaţi în păsări (şoim sau pupăză, rîndunică, respectiv privighetoare). Tereu o luase de soţie pe Procne, dar era îndrăgostit de sora ei, Filomela; a primit-o şi pe aceasta de la tatăl lor, Pandion, spunîndu-le că Procne murise. Pe Filomela a ascuns-o într-o pă-dure, ţinînd-o acolo la propria dispoziţie, iar pentru a o împiedica să comunice în orice fel cu exteriorul, i-a tăiat limba. Povestea are însă un epilog şi mai tragic: după o serie întreagă de aventuri, Filomela şi Procne reuşesc să se întîlnească şi îşi urzesc răzbunarea, care include şi o mîncare pregătită din carne de om (pentru detalii vezi TEREU). în final, Filomela este transformată într-o privighetoare care se refugiază prin păduri, în timp ce Procne, metamorfozată în rîndunică, se adăposteşte pe sub acoperişurile caselor. Cele două surori sînt deseori confundate între ele (Apollodor, *Biblioteca,* 3.14.8), ceea ce nu are prea multă importanţă în povestire; important este, aşa cum spune Pausanias (1.41.9), că amîndouă păsările au un cîntec trist, ca o tînguire. De altfel, deja Hesiod numea rîndunică „fiica lui Pandion cea cu vaiet ascuţit" *(Munci şi zile,* 568). Poate părea ciudată prezenţa într-un mit atît de sumbru a unei păsări a luminii, considerată prin tradiţie o vestitoare a primăverii. Dar dacă este adevărat că mulţi poeţi leagă rîndunică de sosirea anotimpului frumos (de exemplu Horaţiu, *Epistole,* 1.7.13 ; Athenaios, *Deip-nosophistai,* 8.360c) şi o înfăţişează veselă,

vioaie, plină de viaţă, trăsătura amintită cel mai frecvent este cîntecul ei, neliniştitor, sinistru, purtător de moarte : aidoma lui vibrează coarda întinsă a arcului lui Ulise, pe care eroul îl încearcă înainte de masacrarea peţitorilor (21.411), iar *în Ana-creontice,* 10, poetul blestemă acest cîntec care îl trezeşte. O altă poveste macabră printre protagoniştii căreia se numără o rîndunică este cea a lui CHELIDON (vezi), la fel de tragică şi marcată de delicte ca şi aceea despre Procne, Tereu şi Filomela. Şi în ciclul de mituri referitoare la Isis şi Osiris rîndunică apare într-un context sumbru, de moarte: în timpul peregrinărilor sale prin lume în căutarea coşciugului lui Osiris, Isis ajunge la curtea regelui din Byblos, unde regina, Nemano, o primeşte ca

doică a copiilor săi. Potrivit unei povestiri ce prezintă o serie de elemente comune cu mitul Demetrei ajunse la Celeos şi Metanira (vezi CELEOS pentru detalii), Isis îl ţinea noaptea în foc pe fiul nou--născut al reginei, pentru a-i asigura astfel n-murirea; totodată, transformată în rîndunică, ea zbura în jurul sicriului lui Osiris, care se afla pe acoperişul palatului, scoţînd tînguitoarele ţipete specifice acestei păsări (Plutarh, *De Iside et Osiride,* 15 şi urm.). Cu ciripitul rîndunelei este comparat şi limbajul „barbar şi necunoscut" al profetesei Casandra (Eschil, *Agamemnon,* 1050 şi urm.). în lumea romană, uciderea unei rîndunele era considerată aducătoare de nenoroc: în popor era răspîndită credinţa că spiritele copiilor morţi se reincarnau în rîndunele, putîndu-se astfel întoarce să-şi viziteze casele.

Rîndunică este prezentată dintr-o perspectivă mai luminoasă în fabulistică, unde apare adesea în strînsă legătură cu viaţa oamenilor, pe lîngă care îşi construieşte cuibul şi trăieşte. Una dintre fabulele lui Esop (348) subliniază frumuseţea delicată a păsării, în timp ce alta încearcă să atenueze dramatismul teribilului mit al lui Tereu: „Rîndunică îi spunea ciorii: «Eu sînt o fată, şi sînt din Atena, şi sînt de stirpe regească, şi sînt fiica regelui Atenei», şi povestea apoi despre Tereu, şi despre tot ce îndurase, şi despre tăierea limbii. «Ţi-e limba tăiată», zise cioara, «şi pălăvrăgeşti atîta! Ce s-ar întîmpla dacă ai mai avea şi limba?»" (fabula 350).

Rîsul (gr. feXoc;, -ou; lat. *Risus, -us).* Personificarea rîsului era venerată în Sparta, unde Licurg îi ridicase o coloană surmon-tată de o statuie. La Hipata, în Tesalia, Rîsul *(Gelos)* era sărbătorit anual în cadrul unor ceremonii specifice. în lumea romană Risus era, de asemenea, zeul care personifica rîsul, bucuria, veselia ; apărea de obicei alături de Venus şi Amor, ca însoţitor al acestora, fiind însă mai mult o alegorie poetică decît o divinitate propriu-zisă.

Rîuri. în mitologia clasică, rîurile erau divinizate, fiind considerate copiii lui Ocea-nos (la rîndul său un „fluviu cum nu-i altul pe pămînt": Hesiod, *Teogonia,* 242) şi ai lui Tethys : „Lung şir de-nvolburate fluvii născură Tethys şi Oceanos:/ Alfeul, Nilul, Eridanul cel înzestrat cu-adînci bulboane,/ Strimonul şi Meandrul, Istrul ce-şi mînă undele măreţe,/ Şi Phasis, Resos, Aheloos avînd vîrtejuri argintii, / Aşişderi Rodios şi Nesos, Heptaporos şi Haliacmon,/ Urmaţi de Grenicos, Aisepos şi de zeiescul Simois,/ Peneul, Hermos şi Caicos, o apă ce încîntă ochiul,/ Sangarios, şuvoiul mare şi Ladon, şi Partenios,/ Apoi Evenos şi Ar-descos, Scamandrul, albie divină" *(ibidem,* 336-345). La rîndul lor, rîurile erau taţii nimfelor şi puteau avea fii unindu-se cu femeile muritoare; astfel, genealogiile mitice le prezentau ca strămoşi ai unor întregi populaţii şi neamuri de eroi. Lor li se închinau culte, rituri şi sacrificii. în apele lor se sacrificau şuviţe de păr *(cf. Iliada,* 3.276 şi urm.), erau înecaţi tauri sau cai (pentru detalii vezi CAL), iar înainte de a le privi trebuia să te supui unor rituri de purificare : „Să nu treci cu piciorul apa de pururi curgătoare fluvii/ Cît n-ai făcut închinăciune privind frumoasa-i unduire/ Şi mîinile n-au fost scăldate în unde-ncîn-tător de limpezi./ Cel ce prin vaduri trece fără să-şi spele întinata mînă/ Stîrneşte zeii, hărăzindu-şi un viitor de suferinţe" (Hesiod, *Munci şi zile,* 737-741). Multe rîuri erau legate de o serie de mituri specifice; de exemplu, în Eridan căzuse carul Soarelui mînat prost de FAETON (vezi); rîul sicilian Acis (vezi) era rodul metamorfozei unui tînăr îndrăgostit de nimfa Galateea, care, pentru a scăpa de gelosul Polifem, se transformase într-un curs de apă; şi rîul ALFEU (vezi) avea o poveste : îndrăgostit de
nimfa Aretusa, pentru a-i fi alături după ce aceasta fusese transformată într-un izvor din insula Ortigia, la Siracuza, Alfeu încercase să traverseze marea şi să-şi amestece apele cu cele ale izvorului. Alfeu şi Peneu sînt complici în cea de-a cincea muncă a lui Heracle, curăţarea grajdurilor lui Au-gias; deviind cele două cursuri de apă şi făcîndu-le să curgă prin mijlocul grajdurilor, eroul a reuşit să curețe murdăria adunată în treizeci de ani. Rîurile sînt adesea fundalul miturilor despre copiii abandonaţi ; cea mai celebră povestire este cea care are ca protagonişti Tibrul, pe Romulus şi Remus. Dar, chiar independent de rolul lor de protagoniste ale miturilor, rîurile, avînd legătură cu apa, element ce poate aduce fertilitate şi abundenţă, dar şi inundaţii devastatoare, sînt venerate ca divinităţi în lumea antică. Şi lumea de dincolo avea rîurile sale. Tradiţia clasică situa în infern rîurile Ahe-ron, Styx, Cocit, Lethe şi Flegeton; alţi scriitori adaugă Erebosul şi Piriflegetonul. în mitul lui Er, care încheie *Republica* lui Platon, se menţionează un alt rîu infernal, Amelethe, care aduce uitarea şi din care sufletele, înainte de a se reincarna şi de a se întoarce pe pămînt sub o altă înfăţişare, beau ca să uite ce au văzut în lumea de dincolo.

Robigalia (lat. *Robigalia).* Sărbători religioase romane celebrate în fiecare an la 25 aprilie pentru îmbunarea zeiţei (sau zeului) ROBIGO (vezi). Se desfăşurau pe Via Clodia, într-un crîng sacru, şi constau în sacrificii a căror îndeplinire era supravegheată de flaminul lui Quirinus (vezi FLA-MINI). Divinităţii îi erau jertfite o oaie şi un cîine cu blană roşcată, cu referire la rugină, boala cerealelor împotriva căreia credincioşii îi solicitau protecţia.

Robigo (lat. *Robigus, -i* sau *Robigo, -inis).* în traducere „rugină", termenul desemna o divinitate latină indicată cînd la masculin, cînd la feminin, considerată ocrotitoarea griului abia semănat şi adorată

pentru puterea sa de a îndepărta rugina plantei; a fost identificată ulterior cu Demetra sau cu Apollo, amîndoi venerați în accepția specifică de protectori ai grînelor împotriva ruginii. Sărbătorile dedicate acestei divinități aveau loc la Roma, pe 25 aprilie;

erau numite ROBIGALIA (vezi) şi se spune că ar fi fost instituite de Numa Pompilius (referiri la cult apar la Ovidiu, *Fastele,* 4). îi era consacrat un crîng în afara Romei, pe Via Clodia.

Rode (gr. 'PoSTI, *-r\g;* lat. *Rhode, -es).* Divinitate greacă, fiica lui Poseidon şi a Haliei, sau a lui Helios, Soarele, şi a Amfitritei, sau a lui Poseidon şi a Afroditei; apare şi ca fiica lui Oceanos. A dat numele său insulei Rodos, unde i-a născut Soarelui şapte fii (Heraclizii).

Rodie. Rodiul şi fructul său, rodia, sînt legate în mitologia clasică în special de o serie de figuri feminine simbolizînd fecunditatea şi viața, dar şi moartea şi lumea de dincolo. Cu această dublă valoare, rodia constituie atributul unor zeițe: în primul rînd al Herei, regina zeilor, în accepția ei de zeiță-mamă, de *kourotrophos* şi de incarnare a Marii Mame; apoi al Afroditei, care, potrivit unei legende, a plantat pentru prima oară acest copac în Cipru, insula ei sacră; al Atenei; dar mai ales al Demetrei şi al fiicei acesteia, Persefona, ca zeiță a rodniciei pămîntului şi, respectiv, regină a infernului. Ca simbol al abundenței şi fertilității (idee sugerată de numărul mare al semințelor sale) şi ca emblemă a lumii morților, apare în numeroase reprezentări ale zeițelor pe care le-am amintit, precum şi ca *ex voto* în multe sanctuare, în special din Italia meridională (Locri, sediul unui important centru de cult al Persefonei) şi din Sicilia; rodia era reprezentată în mîna statuii Herei din Argos şi ca atribut al aşa-numitei Zeițe a rodiului, sculptură arhaică înfățişînd o divinitate feminină, ca să nu cităm decît două statui foarte cunoscute. Mici rodii de lut ars erau puse în morminte, în special în cele din Magna Grecia, iar pe mormintele eroilor se plantau rodii. La Roma, coroane din ramuri de rodiu împodobeau capul mire-selor, ca simbol al fertilității.

In legătură cu rodia şi originea ei, mitologia ne oferă cîteva povestiri sugestive. Potrivit unor tradiții, rodiul s-a născut din sîngele lui Dionysos, care, la puțin timp după naştere, a fost tăiat în bucăți de titani şi pus să fiarbă într-un cazan la îndemnul Herei, geloasă că Zeus îl zămislise cu Se-mele. Credința că rodiul, cu florile sale
portocalii, a răsărit din sîngele unui zeu sau al unui erou a dat naştere mai multor legende, care îl puneau uneori în legătură, pe lîngă Dionysos, cu alte personaje, de la Eteocle la Meneceu. Potrivit mitului amintit de Arnobiu *(Adversus Nationes,* 5.5), rodiul avea legătură şi cu Agdistis, fiul Cybelei şi al lui Zeus; Agdistis a fost castrat de Dionysos, iar din sîngele lui a răsărit un rodiu (pentru detalii vezi AGDISTIS).

Termenul grec ce desemnează rodiul, CTISТ), era pus în legătură cu numele eroinei omonime, întemeietoarea cetății Sidon, căreia îi era consacrată şi cetatea Side din Pamfilia. Potrivit celui mai vechi mit, Side era soția lui Orion; a îndrăznit să o provoace pe Hera la un concurs de frumusețe, fiind pedepsită pentru trufia ei şi aruncată în Hades (Apollodor, *Biblioteca,* 1.3). O versiune diferită a povestirii spune însă că Side a fost violată de tatăl său şi că, disperată, s-a sinucis lîngă mormîntul mamei sale; zeii au fost înduioşați de soarta ei şi au făcut ca pe mormînt să răsară un rodiu, iar tatăl fetei a fost transformat în şorliță, pasăre despre care se credea că nu se aşază niciodată în acest copac.

O legendă de origine orientală atribuia rodiei naşterea lui ATTIS (vezi): zeița frigiană Nana, personificarea Marii Mame, a văzut pe malul rîului Sangarios fructul superb al rodiului şi 1-a cules, aşezîndu-1 pe pîntece; rodia a fecundat-o, zămislindu-1 pe Attis.

în mitul Demetrei şi al Persefonei, rodia hotărăşte destinul celei din urmă, legînd-o pe veci de lumea infernală; Persefonei i s-a îngăduit să plece din împărăția lui Hades şi să se întoarcă printre zei (în special la mama sa, Demetra, care a cutreierat tot pămîntul în căutarea ei), cu condiția să plece din lumea subpămînteană fără să mănînce. însă, aşa cum îi povesteşte mamei sale în *Imnul homeric către Demetra* (vv. 411 şi urm.), Hades, „pe ascuns,/ în mînă mi-a vîrît un sîmbur cu gust plăcut:/ împotrivindu-mă zadarnic, am fost silită să-1 mănînc". Legată astfel pentru totdeauna de lumea htoniană, Persefona va petrece o perioadă din an pe pămînt şi o perioadă (mai scurtă) în infern, simbolizînd astfel continua regenerare a naturii şi succesiunea anotimpurilor.

Rodope (gr. 'PoSorni, *-r\q;* lat. *Rhodopes, -es).* 1) Eroină din Efes care făcea parte

din cortegiul Artemisei. Ca toate tinerele discipole ale zeiței efesiene, şi Rodope făcuse legămînt de castitate ;

însă Afrodita, iritată de disprețul arătat de aceasta iubirii, a făcut-o să se îndrăgostească nebunește de un vînător. Drept pedeapsă pentru încălcarea jurămîntului, Artemis a transformat-o într-un izvor, unde tinerele care, ca și ea, făgăduiau credință zeiței erau supuse unei probe: legîndu-și la gît o tăbliță pe care își scriseseră jurămîntul de castitate, intrau în apa izvorului. Dacă apa le ajungea pînă la genunchi, însemna că spuseseră adevărul; dacă jurau strîmb, apa le ajungea pînă la tăblița atîrnată de gît.
> *Prezențe în literatura antică.* Achilleus Tatios, 8.12.
2) Eroină tracă, soția regelui Hemos și eponima munților Rodopi din Tracia. Pentru detalii vezi HEMOS, 1.
Rodopis (gr. 'PoSwmc;, -ioc;; lat. *Rhodopis, -is),* Tînără egipteancă de o extraordinară frumusețe, căreia într-o zi, pe cînd se scălda într-un rîu, un vultur i-a furat o sandală și i-a dus-o faraonului Psametic, la Memfis. Acesta, impresionat de lucrătura fină, dar și mai fascinat de imaginea delicatului picioruș ce trebuie să fi purtat sandala cu pricina, și-a trimis peste tot supușii să-i caute proprietara, iar cînd a găsit-o, a luat-o de soție. Existau mai multe variante ale acestei fermecătoare legende amintite de Strabon și Aelianus, ce pare a fi precursoarea, în unele privințe, a basmului Cenușăresei. Potrivit uneia dintre versiuni, protagonista era grecoaică, se numea Dorica și îl urmase în Egipt pe Carasos, fratele poetei Sappho.
► *Prezențe în literatura antică.* Strabon, 17.808; Aelianus, *Varia historia,* 13.33.
Rodos (gr. 'PoSoe;, -ou; lat. *Rhodos* și *Rhodus, -i).* Insulă grecească legată în mitologie și în religie de cultul lui Helios, al Atenei și al telchinilor. în onoarea lui Helios se desfășura aici o importantă sărbătoare anuală (Halieia), zeului fiindu-i jertfit cu acest prilej un atelaj cu patru cai, care era aruncat în mare ; ceremonii și mai fastuoase aveau loc o dată la patru ani. De o venerație deosebită se bucurau și Apollo (cu epitetul *Sminteus),* Cronos, Poseidon, Dionysos, Heracle, Dioscurii și, începînd din epoca elenistică, divinitățile
egiptene. Un cult special îi era rezervat lui Tlepolemos, fiul lui Heracle, în cinstea căruia se celebra o sărbătoare anuală numită Tlapolemeia. în Rodos exista și un cult al Elenei, soția lui Menelaos, care potrivit unei tradiții și-ar fi petrecut pe insulă ultimii ani ai vieții, sfîrșind spînzu-rată de un copac - de unde numele Elena *Dendritis* sub care era venerată. Tot aici era obiceiul ca, în luna Boedromion (vezi CALENDAR), copiii din Lindos să umble din casă în casă a4u«înd ofrande și intonînd un cîntec tradițional despre întoarcerea rîndunelelor. în epoca elenistică, departe de a fi dispărut, cultul lui Helios este încă înfloritor: din această perioadă datează gigantica statuie a Soarelui ridicată aici, una din cele șapte minuni ale lumii : Colosul din Rodos.
Numele insulei (de la *rhodon,* „trandafir") era asociat de antici cu cel al nimfei RODE (vezi). în ce privește originea sa, potrivit mitului insula ar fi fost inițial acoperită de apele mării, Zeus fiind cel care a ridicat-o la suprafață și i-a oferit-o **lui** Helios. Eponimii principalelor trei cetăți din Rodos erau Lindos, Ialisos și Camiros, fiii lui Helios.
► *Prezențe în literatura antică.* Pindar, *Olimpice,* 7.54-76; Diodor din Sicilia, 5.56-57. Obiceiul din Lindos referitor la cîntecele copiilor despre întoarcerea rîndunelelor este menționat de Athenaios, 360c.
Roicos, vezi RETUȘ.
Roma, cetate (lat. *Roma, -ae).* Pentru miturile referitoare la întemeierea cetății și la primele populații stabilite aici, vezi ENEA și ROMULUS; pentru cele privindu-i pe cei șapte regi, vezi rubricile respective (TITUS TATIUS, NUMA POMPILIUS, TULLUS HOS-TILIUS, ANCUS MARCIUS, TARQUINIUS PRISCUS, SERVIUS TULLIUS, TARQUINIUS SUPERBUS). Cei mai vechi eroi ai tradiției romane sînt amintiți la rubricile FURIUS CAMILLUS, CINCINNA-TUS, CLELIA, HORAȚII, HORAȚIU COCLES, MUCIUS
SCAEVOLA, PORSENNA, VIRGINIA etc.
Ca zeiță protectoare a cetății, Roma avea un templu ce-i fusese ridicat de împăratul Hadrian (care se ocupase personal de proiectul construcției) în anul 135 d.Hr., în spațiul cuprins între bazilica lui Maxen-tius și Colosseum ; era venerată în cadrul unui cult conjugat cu cel al Venerei (vezi ROMA, ZEIȚĂ).

Roma, zeiță. Divinitate inclusă în forma definitivă și oficială în panteonul roman în epoca împăratului Hadrian, care i-a închinat un templu unde era venerată împreună cu zeița Venus (vezi ROMA, CETATE) ; în același timp i s-a conferit o personalitate distinctă, prin elaborarea unei legende. Se spunea că Roma ar fi fost o tînără troiană care 1-a însoțit pe Enea în Apus după căderea Troiei și care a avut un rol important în stabilirea troienilor în Italia: ajutată de celelalte femei troiene îmbarcate, sătule să cutreiere la nesfîrșit mările, a dat foc corăbiilor; ulterior s-a căsătorit cu Latinus, devenind mama gemenilor Romulus și Remus. în privința ascendenței sale, tradițiile sînt însă contradictorii: într-o versiune diferită ea apare ca una dintre fiicele lui Telefos și soția lui Enea; alta o prezintă drept fiica lui Ascaniu, fiul lui Enea, iar în alta este fiica lui Telemah și sora lui Latinus.
în afara legendei care o asociază Troiei, Roma era considerată fiica lui Evandru, sau a lui Italus și a Leucariei, sau o prezicătoare ce-i sugerase lui Evandru locul de întemeiere a cetății Pallanteum, care avea să constituie nucleul inițial al Romei primitive.
► *Răspîndirea cultului.* Roma a devenit zeița eponimă a cetății iar cultul ei s-a răspîndit mai întîi în regiunile orientale ale imperiului, unde - independent de legende și de personificarea Romei într-o figură mitică precisă - venerarea sa este atestată în primul rînd ca act de supunere față de puterea centrală a imperiului. In acest sens adorarea zeiței se transferă adesea la senat și la poporul roman, iar cultul Romei este asociat celui al împăratului în funcție și în special al lui Augustus. Este evident că, datorită implicațiilor sale politice, ca expresie a supunerii și a acceptării de către provincii a puterii capitalei,

cultul Romei a fost privilegiat de împăraţi. El nu este atestat însă doar în epoca imperială : temple închinate Romei existau în regiunile orientale încă din secolul al II-lea î.Hr. Cînd capitala imperiului s-a mutat la Constan-tinopol, cultul Romei a fost înlocuit cu cel al zeiţei Tyche.
► *Prezenţe în literatura antică.* în ipostaza sa de personaj legendar, Roma este descrisă de Plutarh *(Romulus,* 1). Episodul incendierii corăbiilor apare şi la Vergiliu, în
Eneida (5.604 şi urm.), numai că aici, în locul Romei este menţionată Beroe.
Romani **ludi** (lat. *Romani ludi).* Jocuri celebrate cu mare fast la Roma, în onoarea lui Iupiter Optimus Maximus. Potrivit legendei, au fost instituite de Tarquinius Priscus; este posibil ca la originea lor să stea celebrarea unui triumf. Se desfăşurau cu regularitate începînd din secolul al IV-lea î.Hr. (366 î.Hr.): aveau loc în fiecare an în luna septembrie şi ţineau de obicei patru zile; în timpul lui Augustus durata **lor** a fost prelungită la şaisprezece zile, între 4 şi 19 septembrie. Jocurile propriu-zise -găzduite în Circus Maximus şi cuprinzînd curse hipice, curse de care, concursuri de lupte şi reprezentaţii teatrale - erau des-chise de o procesiune solemnă al cărei itinerar includea Capitoliul, Forul roman şi Forum Boarium.
Romanos (gr. 'Pu)|iav6c;, -ou). Fiul lui Ulise şi al vrăjitoarei Circe, considerat unul dintre fondatorii mitici ai Romei.
► *Prezenţe în literatura antică.* O versiune a mitului său apare la Plutarh *(Romulus,* 2.1).
Romis (gr. 'Puijjuc;, -eog). Rege al latinilor, potrivit unor izvoare întemeietorul Romei, îi alungase din regiune pe etrusci, care din Tesalia ajunseseră în Lidia, iar de aici trecuseră în Italia.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit de Plutarh *(Romulus,* **2.1).**
Romos (gr. 'Pwjioc;, -ou). Erou troian, fiul lui Emation. A fost trimis de Diomede în Italia şi a întemeiat cetatea Romei, potri-vit unei tradiţii menţionate de Plutarh *(Romulus,* 2.1). Alte izvoare îl considerau fiul ori nepotul lui Enea şi al Laviniei, sau fiul lui Ulise şi al Circei, sau al Romei şi al lui Latinus. Printre fraţii săi se numărau Antias şi Ardeas, eponimii cetăţilor Antium şi Ardeea.
Romulus (lat. *Romulus, -i).* întemeietor mitic al Romei şi protagonist al legendelor referitoare la începuturile istorice ale cetăţii. Conform tradiţiei celei mai răs-pîndite, Romulus şi Remus erau fiii lui Marte şi ai Rheei Silvia; mama lor era fiica lui Numitor, un urmaş al lui Iulus, fiul lui Enea. Numitor fusese îndepărtat din tronul Albei Longa de fratele său Amulius.

La naşterea gemenilor, pentru că era vestală şi făcuse deci jurămînt de castitate, Rhea Silvia a fost întemniţată împreună cu pruncii sau, în versiunea mai cunoscută, a fost abandonată în apele Tibrului; plutind la voia întîmplării, coşul în care fuseseră puşi nou-născuţii s-a oprit în cele din urmă pe unul din maluri, sub SMOCHINUL RUMINAL (vezi), unde cei doi au fost alăptaţi de o lupoaică şi adăpostiţi în vizuina ei (legenda menţionează aici şi prezenţa unei ciocănitori: lupul şi ciocănitoarea sînt animale consacrate lui Marte). Acolo i-a găsit Faustulus, păstorul turmelor regelui Amulius ; acesta i-a luat acasă şi i-a îngrijit împreună cu soţia sa Acea Larentia (care avea deja doisprezece fii, ce aveau să devină primii *fratres Arvalis).*
Devenind adulţi, Romulus şi Remus, cărora Faustulus le dezvăluise obîrşia regească, l-au ucis pe Amulius şi l-au reîntronat pe Numitor; au părăsit apoi Alba Longa, hotărîţi să-şi întemeieze propria cetate pe malurile Tibrului. Foarte curînd însă, între cei doi au apărut neînţelegeri, atît asupra locului viitoarei cetăţi, cît şi a numelui ce urma să-1 poarte şi care trebuia să fie al unuia din ei. în încăierarea iscată, Remus a fost ucis de fratele său (ori de un locţiitor al acestuia, Cele-rus), iar Romulus a săvîrşit de unul singur întemeierea.
Cea dintîi problemă pusă de cetatea nou-născută a fost popularea ei. Se spune că Romulus ar fi deschis un sanctuar pe colina Capitoliului, oferindu-le aici azil tuturor celor care, din cele mai diverse motive, doreau să-şi părăsească patria. Locul s-a umplut cu repeziciune de asasini dornici să scape de condamnare şi de sclavi fugiţi de la stăpîni. Dar, dacă în felul acesta Roma nu mai ducea lipsă de bărbaţi, femeile erau în continuare absente. Romulus a organizat atunci jocuri solemne în onoarea zeului Consus, la care i-a invitat şi pe locuitorii din regiunile vecine (sabini şi latini), bărbaţi şi femei deopotrivă; romanii au profitat de ocazie pentru a răpi toate tinerele prezente (vezi SABINE, RĂPIREA).
Sabinii şi latinii au reacţionat prompt la această ofensă, ajungîn-du-se rapid la ciocniri violente ; în timpul unei lupte crîncene femeile sabine au intervenit însă între adversari, implorîndu-i să lase armele şi să trăiască în pace. Rugămintea le-a fost ascultată, părţile acceptînd nu doar să înceteze ostilităţile, ci chiar să fondeze împreună o singură naţiune. Ca urmare, Titus Tatius, regele sabinilor, i s-a alăturat lui Romulus la conducerea Romei.
După moartea lui Titus Tatius, guvernarea romanilor şi sabinilor i-a revenit integral lui Romulus; potrivit tradiţiei, după 37 de ani de domnie el a fost răpit în timpul unei furtuni, dintr-un loc numit Mlaştina Caprei, de Marte, tatăl său, şi dus în carul acestuia în cer. La scurt timp după miraculoasa ascensiune, Romulus i s-a arătat lui Iulius Proculus, strălucind de o frumuseţe supraomenească, şi 1-a îndemnat să răspîndească printre romani cultul său, al noului zeu Quirinus. Sub acest nume a fost venerat ca divinitate protectoare a cetăţii.
Mitul îi atribuia lui Romulus o soţie, Hersilia, de la care a avut doi copii, Prima şi Aollius (sau Avilius).

Dacă această versiune a mitului, încheiată prin apoteoza lui Romulus, a fost cea mai răspîndită şi acceptată de tradiţia literară, exista şi o relatare diferită, potrivit căreia senatorii, sătui de guvernarea tiranică a lui Romulus, l-au ucis în timpul unei furtuni şi l-au tăiat în bucăţi pe care le-au ascuns sub toge, ducîndu-le acasă.
Aproximativ în această formă, mitul lui Romulus şi al întemeierii Romei a fost preluat de istoricii antici, care pun totuşi uneori sub semnul întrebării veridicitatea istorică a tradiţiei. Sprijinite de cercetarea arheologică, studiile cele mai recente încep să distingă sîmburele de adevăr conţinut în legendă, clarificînd treptat procesul de formare a Romei începuturilor. Primul aspect elucidat de istoriografia modernă este cel referitor la numele cetăţii: considerat de antici ca derivat de la numele lui Romulus, se pare, dimpotrivă, că el este originalul după modelul căruia a fost calchiat ulterior numele fondatorului.
Tradiţia azilului deschis de Romulus pe Capitoliu pentru a adăposti refugiaţii din alte cetăţi este, la rîndul ei, redimensio-nată. Pare într-adevăr ciudat ca izvoarele romane să amintească atît de insistent acest detaliu, din care ar rezulta că populaţia Romei provenea în esenţă dintr-un nucleu

iniţial de locuitori cu origine dubioasă, incluzînd numeroşi delincvenţi de drept comun. După toate probabilităţile, legenda azilului s-a născut într-un mediu ostil romanilor ; istoriografia romană însă, în loc să respingă tradiţia, a preferat să o accen-tueze, cu scopul de a evidenţia magnani-mitatea şi generozitatea romană; aşa cum încerca să demonstreze deja Dionysos din Halicarnas, Romulus voia să opună propria deschidere şi clarviziune guvernărilor tiranice din cetăţile vecine, propunîndu-se astfel în postura de nobil apărător al celor oprimaţi, rol pe care adeseori, din motive propagandistice, Roma nu a ezitat să şi-1 asume şi mai tîrziu. în plus$_s$ pentru a da mai multă credibilitate poveştii despre azil, tradiţia se străduia să-1 localizeze cu precizie pe Capitoliu; dar, curios, despre zeul căruia îi era închinat templul construit în apropiere nu s-a păstrat nici o informaţie, fapt ce îndeamnă cel puţin la circumspecţie în acceptarea unei astfel de tradiţii. La fel de neverosimil şi reconstruit *a posteriori* se dovedeşte şi episodul răpirii sabinelor, asociat unei recurenţe (jocuri „internaţionale", deschise cetăţilor vecine) ce apare cu totul anacronică faţă de situaţia reală a cetăţii abia întemeiate ; tradiţia jocurilor, de origine grecească şi presupu-nînd o organizare socială şi politică destul de elaborată, este evident aplicată în mod acritic la istoria Romei primitive pentru a justifica expansiunea cetăţii, care în acea epocă, dacă originile azilului ar fi fost într-adevăr cele descrise de izvoare, trebuia să fie locuită doar de nişte bărbaţi răzleţiţi şi fără familie De altfel, critica a evidenţiat de mult raporturile dintre mitul întemeierii Romei şi legende analoage greceşti referitoare la întemeieri de cetăţi, subliniind şi originea grecească a tradiţiei unui erou eponim de la care derivă numele aşezării.
în fine, ambele versiuni ale dispariţiei lui Romulus (cea a apoteozei şi cea a uciderii lui de către senatori) sînt legate în izvoare de un scop celebrativ precis: în primul caz Romulus i se arată, după ce a fost răpit de fulgerul ceresc, lui Iulius Pro-culus, strămoş al ginţii Iulia; în al doilea caz, este posibil ca legenda senatorilor ce duc fiecare acasă cîte o bucată din corpul regelui să aibă la bază un străvechi ritual
agrar, legat de naştere şi de fertilitatea ce derivă din posesia corpului suveranului; sau, poate, ea urmăreşte să sublinieze nobleţea celor mai vechi familii ale Romei, descendente ale acelor senatori care, in-trînd în posesia corpului lui Romulus, i-ar fi moştenit într-un fel puterea şi gloria.
► *Răspîndirea cultului.* Vezi QUIRINUS.
► *Prezenţe în literatura antică.* Povestea lui Romulus şi Remus şi a originilor Romei a fost elaborată în perioade şi în forme diverse de scriitori greci şi latini, precum Quintus Fabius Pictor, Cincius Alimentus, Calpurnius Piso, Cato cel Bătrîn (în *Ori-gines)* şi, mai detaliat, Livius, 1.3.10 şi urm., Dionysos din Halicarnas, 1.76.1 şi urm., Plutarh, *Viaţa lui Romulus,* 3 şi urm., Cicero. Romulus este amintit şi în opere poetice, de Ennius, Naevius (care a scris o *fabula praetexta* intitulată *Romulus* sau *Lupus),* Ovidiu, Vergiliu.
► *Prezenţe în literatura medievală şi modernă.* Romulus apare în numeroase opere literare postclasice : la anonimul din Nevelet, autor al unei lucrări cu titlul *Romulus,* la Dante, Petrarca (acesta i-a dedicat un medalion în *De viris illustribus),* Machiavelli (în *Principele),* V. Malvezzi, care a scris o operă istorică, *Romulo,* tradusă în spaniolă de Quevedo în 1631. Tradiţia potrivit căreia Romulus s-ar fi căsătorit cu Hersilia este evocată de P. Metastasio în *Romulus şi Hersilia.* Adjectivul italian derivat de la Romulus, *romuleo,* este folosit uneori de poeţi (Leopardi, Carducci) ca sinonim pentru „roman".
► *Iconografie.* In pofida celebrităţii personajului, reprezentările lui Romulus în arta clasică nu sînt foarte frecvente. Pliniu *(Naturalis historia,* 34.23) ne informează asupra existenţei unei statui care îl înfăţişa, aflată pe Capitoliu alături de cele ale altor regi ai Romei; mai numeroase decît statuile trebuie să fi fost însă reliefurile ce reproduceau scene ale mitului avîndu-1 drept protagonist. Unele dintre ele s-au păstrat (Ara Casali, la Muzeul Vaticanului) ; episoade ale legendei apăreau şi în pictură (în tablouri şi fresce din Pompei, un columbar de pe Esquilin).
Ropalos (gr. 'PomxAoc;, -ou). Rege al Sicio-nului şi urmaş al lui Heracle. Numele său se traduce prin „ghioagă", aluzie la una dintre armele favorite ale lui Heracle. Este prezentat în mod diferit de izvoare, care îl consideră cînd fiul sau nepotul lui Heracle,

r

lu-

cind fiul sau tatăl lui Festos; în alte versiuni apare ca succesor al lui Zeuxipos la tronul Sicionului, urmat la rîndul lui de fiul său Hipolit, care s-a predat micenie-nilor conduşi de Agamemnon.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionat de Pausanias (2.6.7 şi **10.1).**

Rosaria sau **Rosalia** (lat. *Rosaria* sau *Rosalia).* Sărbători religioase romane legate de cultul morţilor. Răspîndite în diverse zone, se desfăşurau în intervalul cuprins între lunile mai şi iunie-iulie, corespun-zător sezonului de înflorire a trandafirilor. Cu prilejul lor mormintele erau împodobite cu trandafiri şi violete.

Rosmerta. Divinitate feminină celtică. în dedicaţiile de pe unele altare galo-romane numele său apare alături de cel al lui Mercur.

Roxane (gr. 'Pw^avri, -T)g). Eroină mitică persană, fiica lui Cordia. A fost violată de Medos, fiul regelui persan Artaxerxes ; îngrozit de fapta săvîrşită şi temîndu-se de pedeapsa exemplară ce-1 aştepta, acesta a preferat să se arunce în fluviul Xaranda, numit de atunci Medos (ulterior Eufrat, vezi EUFRATES).

► *Prezenţe In literatura antică.* Mitul Roxa-nei este amintit de Pseudo-Plutarh în *De fluminibus.*

Rug, vezi Foc.

Rugăciune. Mitologia clasică ne-a transmis numeroase şi splendide imagini de eroi rugîndu-se: în religiile greacă şi romană orice ritual de o anumită importanţă - libaţie, sacrificiu, ofrandă de trufandale - este însoţit de rugăciunea către zei, şi invers, orice rugăciune de o anumită importanţă este însoţită de libaţii, sacrificii şi acte rituale. Cu toate acestea, din lumea greacă nu ne-a parvenit nici o formulă liturgică de rugăciune ; astfel de formule ne sînt cunoscute în schimb din lumea latină (de pildă cîntecele confreriei *arvalilor, Fratres Arvali).* Rugăciunile adresate zeilor au însă şi în Grecia o structură în general constantă: ele încep cu invocarea numelui divin, iar în lumea greacă aceasta înseamnă că zeul este indicat şi prin epitetele sale sau prin enumerarea localităţilor unde este venerat; invocaţia este însoţită apoi de precizarea împrejurărilor din trecut în care
divinitatea respectivă 1-a ajutat pe cel care o invocă, sau de înşirarea titlurilor de merit pe care credinciosul găseşte de cuviinţă să le invoce. în *Odiseea,* Penelopa „se scald-apoi, se-mbracă în veşminte/ Curate şi, de şerbe însoţită,/ Se suie-n casa ei de sus. îşi pune/ în coşu-i orz şi-ncepe-aşa rugarea:/ «Ascultă-mă, tu, fiică neînvinsă/ A zeului ce poartă vijelia!/ De ţi-a jertfit vreodată buturi grase/ De boi şi de berbeci Ulise-acasă,/ Mai adu-ţi tu aminte-acum şi scapă/ Pe fiul meu iubit şi ocroteşte-1/ De peţitorii cei haini şi-obraznici»" *(Odiseea,* 4.759 şi urm.). Una dintre cele mai dramatice şi mai sugestive scene de rugă este cea oferită de Aiax în momentul sinuciderii, singur, pe malul mării: „O, Moarte, Moarte, vino, iată-mă! Ţie îţi voi putea vorbi şi-acolo sus, vom sta alături. însă ţie, scînteietoare lumină a acestei zile, ţie, car al soarelui, vreau să vă vorbesc pentru ultima oară, căci nu voi mai putea pe urmă. Lumină, sfînt pămînt al Salaminei, vatră a părinţilor mei. O, strălucitoare Atena, popor frate al meu, izvoare şi rîuri şi cîmpuri ale Troadei care m-aţi hrănit, vă salut. Aiax vă vorbeşte pentru cea din urmă oară, restul îl voi spune morţilor, acolo sus" (Sofocle, *Aiax,* 854 şi urm.). Un îndurerat rămas-bun de la viaţă este şi ruga Alcestei, care se pregăteşte să moară în locul soţului ei Admetos: „O, soare, o, lumină a zilei, voi, nori învolburaţi rătăcitori prin cer [...]. O, tu, pămînt, o, casă, o, pat feciorelnic din natalul Iolcos..." (Eu-ripide, *Alcesta,* 244 şi urm.). O reevocare tipică a binefacerilor trecute, promisiuni pentru viitor, este rugăciunea pe care Enea i-o adresează lui Apollo în templul zeului din Cumae: „Apollo, totdeauna ţi-a fost milă de cumpenele grele ale Troiei..." (Ver-giliu, *Eneida,* 6.56 şi urm.); în schimb, invocaţiile Didonei din tragica noapte de pe urmă a nefericitei regine se plasează la graniţa dintre rugăciune şi ritual magic : „Pe zei şi-i cheamă ea acum ca martori/ Şi stelele, de-ursita-i ştiutoare./ Şi, dacă vreun zeu mai are-n grijă/ Şi este

drept şi-amintitor de-acela/ Legat prin dragoste nempărtăşită,/ Spre-un zeu asemeni ea-şi îndreaptă ruga" *(Eneida,* 4.519 şi urm.).
Rugăciunea cu voce tare nu este exclusivă : poate fi practicată şi cea silenţioasă,
cum le sugerează Aiax tovarăşilor săi:.....cît
eu m-oi găti şi-oi pune pe mine-armătura,/

Voi să rostiţi rugăciune-mpăratului celui din slavă,/ Dar pe tăcute-ntre voi ca să nu ia de veste troienii" *(Iliada,* 7.193-195). Ruga silenţioasă este prescrisă explicit pentru divinităţile infernale; în tragedia lui Sofocle *Oedip la Colonos,* corul îl îndeamnă pe Oedip să se roage eumenidelor astfel: „Poţi să te rogi, tu sau altul în locul tău, fără să ridici glasul, neauzit" (vv. 488 şi urm.). în acest mod se stabileşte contactul cu divinitatea, care este invocată prin solicitarea unui favor bine precizat, însoţită de o promisiune sau un legămînt pentru viitor, deşi filosofii recomandă ca rugăciunea să vizeze doar un bine general, lăsînd decizia în seama zeilor înşişi (Platon, *Euthyphron,* 14d).
în religia greacă şi romană rugăciunea către zei se făcea în picioare, cu braţele ridicate spre cer şi cu palmele desfăcute, sau cu mîinile întinse în direcţia statuii de cult (această poziţie a fost adoptată şi de primii creştini, aşa cum o demonstrează atitudinile figurilor de rugători pictate în catacombe). Se îngenunchea de obicei doar în cazul invocării divinităţilor htoniene sau al desfăşurării unor practici magice. Dacă rugăciunea reprezintă partea vorbită a ritualului religios, în cadrul anumitor practici magice ea poate apărea şi în formă scrisă, în *defixio,* constînd în scrierea pe tăbliţe speciale a unor formule de blestem prin care duşmanii erau meniţi divinităţilor infernale.
Rumina. Străveche divinitate romană, patroană a alăptării. Este menţionată în INDIGITAMENTA (vezi), listele cuprinzînd numele zeilor şi invocaţiile specifice, compilate de pontifi. Avea un templu lîngă SMOCHINUL RUMINAL (vezi), unde se făceau libaţii cu lapte. Se considera că numele său ar fi un derivat de la *rurna* sau *rumen,* „mamelă"; există însă şi opinii potrivit cărora ar fi vorba de o veche divinitate etruscă, al cărei nume ar putea fi legat de cel al Romei.
Ruminal, smochinul, vezi SMOCHINUL RUMINAL.
Ruminus (lat. *Ruminus, -i).* Epitet utilizat uneori în lumea romană pentru a-1 indica pe Iupiter în calitatea sa de divinitate hrănitoare a lumii.
Runcina. Străveche divinitate italică, patrona plivitul plantaţiilor agricole şi legumicole.
Rurina sau **Ruşina.** Veche divinitate italică, protectoare a muncilor cîmpului.
Rursor sau **Rusor.** Epitet latin prin care era indicat uneori zeul Pluton.
Rutuli (lat. *Rutuli, -orurri).* Veche populaţie din Italia centrală. Conduşi de regele TUR-NUS (vezi), aceştia au opus o puternică rezistenţă troienilor sosiţi aici în frunte cu Enea. Capitala rutulilor era cetatea Ardeea. Faptele lor vitejeşti sînt evocate de Vergiliu în *Eneida.*

S

Sabazios (gr. Iap<xţio£, -ou; lat. *Sabazius, -i).* Zeu de origine orientală, probabil traco--frigian, considerat în general fiul Rheei şi identificat uneori cu Dionysos, care este numit şi Dionysos Sabazios. Existau şi tradiţii

potrivit cărora Sabazios ar fi fost fiul lui Zeus şi al Persefonei, sau al lui Dionysos, sau al lui Cronos. A fost ucis de titani, care i-au tăiat corpul în şapte bucăţi. Ii era dedicat un cult de tip misteric, în cadrul căruia un rol important îl avea şarpele. Figura sa era legată de marile rituri ale fertilităţii.
► *Atribute.* Caracterele distinctive ale lui Sabazios sînt costumul frigian, fulgerul şi vulturul (dovezi ale identificării sale cu Zeus), gestul de binecuvîntare al mîinilor şi coarnele din frunte; acestea din urmă sînt legate de tradiţia care îi atribuia domesticirea bovinelor.
► *Răspîndirea cultului.* Sabazios era venerat în special în Tracia, Frigia şi Lidia; documentele epigrafice atestă prezenţa sa şi în Pergam, unde a fost introdus de prinţesa Stratonice din Capadocia. Cultul său se afirmă cu precădere în epoca imperială; potrivit mărturiilor documentare, Sabazios era adorat la Atena încă de la sfîrşitul secolului al V-lea î.Hr. în cadrul unui cult neoficial, practicat de asociaţii private.
► *Prezenţe în literatura antică.* Informaţii despre Misterele lui Sabazios oferă Demos-tene *(Despre coroană).* Alte referiri apar la Cicero *(De natura deorum),* Diodor din Sicilia (4.4.1), Strabon (10.3.15 şi 18).
► *Iconografie.* Imaginea zeului ne este cunoscută din diverse statuete (unele din bronz), lame şi reliefuri. Un loc aparte îl ocupă reprezentările „mîinilor sabazice", cu referire la cultul divinităţii.
Sabe (gr. EaPpT), -Tig). Numele SIBILEI (vezi) din Babilonia.
Sabie. Componentă fundamentală în dotarea războinicului, alături de arc şi lance, sabia este arma cea mai folosită de eroii care luptă în războiul troian. Deosebit de preţioasă şi strălucitoare este cea a lui Agamemnon: „ţinte de aur/ Luce bătute pe dînsa, iar teaca-n argint e lucrată/ Şi săbierul de piele în aur" *(Iliada*,11.29-31). Unele mituri atribuie săbiei un rol de prim-plan şi în alte contexte decît cele legate de bătălii şi dueluri. în mitul lui Peleu, de pildă, se povesteşte că eroul a luat parte împreună cu Acastos la o partidă de vînătoare pe muntele Pelion, organizată de Acastos cu scopul de a-1 pedepsi pe Peleu, acuzat pe nedrept că ar fi încercat să-i violeze soţia, pe Astidamia: nedorind să încalce legile ospitalităţii faţă de Peleu, care venise la el spre a fi purificat, Acastos a inventat această partidă de vînătoare, la sfîrşitul căreia, seara, 1-a lăsat pe munte, luîndu-i sabia şi ascunzînd-o într-o grămadă de gunoi. Peleu s-a trezit înconjurat de centauri fioroşi şi agresivi, în faţa cărora, lipsit de sabie, nu se putea apăra: ar fi murit, de bună seamă, dacă centaurul Chiron, cunoscut pentru bunătatea şi moderaţia sa, nu i-ar fi scos arma din grămada de gunoi, permiţîndu-i astfel să se salveze. în alte versiuni ale mitului, sabia i-a fost trimisă la momentul oportun de însuşi zeul faur prin excelenţă, Hefaistos (Apollodor, *Biblioteca,* 3.13.1-3). Simbol al autorităţii şi puterii regale, sabia apare şi în mitul lui Tezeu: regele Atenei, Egeu, care nu dobîndise fii de la soţiile sale legitime, s-a unit cu Etra, fiica regelui Piteu al Trezenei, iar înainte de a o părăsi i-a arătat o stîncă sub care îşi ascunsese sabia şi sandalele. Cînd copilul ce avea să se nască din unirea lor va fi fost destul de mare, Etra urma să-i spună unde erau

ascunse obiectele, iar acesta trebuia să încerce să ridice piatra pentru a le recupera, prezentîndu-se apoi la Egeu cu sabia şi sandalele găsite acolo. O veche tradiţie se referea la acest episod al mitului pentru a explica originea numelui lui Tezeu, de la Geme, „depozitul" semnelor de recunoaştere de sub piatră (Plutarh, *Tezeu,* 3-4). Tradiţia săbiei ascunse sub o piatră sau înfipte în despicătura unei stînci, pe care eroul trebuie să o descopere şi să o extragă făcînd dovada forţei şi a predestinării sale, se va regăsi şi în diverse legende medievale. O sabie celebră amintită de legendele antice este cea a lui Damocles, atîrnată de un fir de păr de cal deasupra capului personajului şi devenită proverbială, sugerînd precaritatea averilor omeneşti (vezi DAMOCLES). Nu mai puţin faimos este episodul -transmis de istorici, dar devenit la rîndul lui proverbial şi înconjurat de o aură de legendă - în care Alexandru Macedon desface cu o lovitură de sabie celebrul nod al lui GORDIOS (vezi).
Sabine, răpirea. Eveniment legendar plasat de izvoarele literare romane în perioada primitivă a istoriei Romei, în timpul domniei lui Romulus. După întemeierea cetăţii şi popularea sa cu bărbaţi, Romulus s-a văzut nevoit să găsească o soluţie pentru a atrage între zidurile Romei şi femei; a invitat atunci la celebrarea sărbătorilor Consualia poporul sabinilor, inclusiv femeile, pe care în timpul festivităţilor le-a răpit: Romulus a dat semnalul de atac ridicîndu-se în picioare, desfăcîndu-şi toga şi înfăşurînd-o la loc. Informaţiile cu privire la numărul femeilor răpite sînt discordante : de la treizeci la cîteva sute. Izvoarele favorabile lui Romulus subliniază că romanii n-au răpit nici o femeie căsătorită — cu excepţia uneia, Hersilia, despre care de altfel nu ştiau că e măritată - şi că acţiunea lor nu a urmărit să-i ofenseze pe sabini, ci să cimenteze unirea celor două popoare. Dar, cum era lesne de prevăzut, faptul a provocat reacţia imediată a sabinilor, ducînd la un îndelungat război între cele două popoare, încheiat printr-un acord care le recunoştea sabinilor cetăţenia romană şi îl asocia la conducerea Romei pe suveranul lor, Titus Tatius (vezi şi ROMULUS). De episodul răpirii sabinelor erau legate şi unele legende etiologice; se spunea, de pildă, că cea mai frumoasă dintre fetele răpite a fost capturată de un escadron de tineri conduşi de un anume Talassio; pentru că toţi se întrebau cui îi era destinată o pradă atît de rîvnită, răpitorii au răspuns strigînd numele lui Talassio, iar de atunci strigătul „Talassio" a intrat în obicei, fiind repetat în timpul ceremoniilor nupţiale romane.
► *Prezenţe în literatura antică.* Episodul, prezent în diverse texte ale istoricilor latini, este cunoscut în special din versiunea lui Plutarh *{Romulus,* 14.1 şi urm.) şi din cea a lui Livius, care sînt cele mai bogate în detalii şi preiau numeroase informaţii din izvoarele precedente.
Sabinus (lat. *Sabinus, -i).* Erou eponim al populaţiei sabinilor (vezi şi SABOS). Potrivit unei tradiţii invocate de

Isidor din Sevilla *(Etymologiae,* 9.2.85), era fratele lui Italus şi al lui Sicanus, la rîndul lor eponimii populaţiilor corespunzătoare (italii şi sicanii - n.t.). Se credea că el ar fi fost cel care a introdus' n Italia cultivarea viţei--de-vie.

Sabos (lat. *Sabos* sau *Sabus, -i).* Erou eponim al populaţiei italice a sabinilor (vezi şi SABINUS). Potrivit unei tradiţii, Sabos era o divinitate, descendent al zeului SAN-cus (vezi). Tradiţia conform căreia sabinii erau urmaşii lacedemonienilor îl considera în schimb un erou lacedemonian de origine persană (Dionysos din Halicarnas, 2.49).

Sacellum (lat. *sacellum, -i).* Diminutiv al lui *sacrum,* în lumea romană termenul indica o mică incintă în interiorul căreia se afla un altar, închinat unei divinităţi; *sacellum* putea desemna şi un mic sanctuar, un templu de dimensiuni reduse sau o capelă.

Sacerdot. La fel ca în toate religiile organizate ale lumii, şi în Antichitatea clasică administrarea vieţii religioase publice era încredinţată sacerdoţilor; ceea ce conferă însă specificitate dimensiunii religioase în această epocă este caracterul său politic, dovedit în mod explicit de poziţia ocupată de sacerdoţi. într-adevăr, preotul era un magistrat, un funcţionar al statului; şi, invers, în Grecia ca şi la Roma, orice funcţie politică purta amprenta religiozităţii şi o aură sacerdotală. în vechime, puterea

regelui, a arhonţilor şi a pritanilor în Grecia, respectiv a regelui la Roma deriva din deţinerea unei funcţii sacerdotale: o afirmă Aristotel *(Politica,* 6.5.11, 1322b, 28-29) şi o confirmă faptul că magistratul aflat în exerciţiul funcţiunii purta pe cap o coroană de frunze, emblemă tipic religioasă.

în Grecia, conexiunea strînsă dintre dimensiunea religioasă şi cea politică făcea ca preotului-funcţionar să-i revină întreaga responsabilitate pentru templul pe care îl avea în grijă şi pentru cultul zeului respectiv, al cărui ritual trebuia să-1 cunoască perfect. Dat fiind aspectul cultual cu precădere exterior al religiei clasice, era normal ca aspectele formale ale cultului să fie fundamentale şi ca respectarea scrupuloasă a unor tradiţii ritualice străvechi să se numere printre responsabilităţile funcţiei sacerdotale. O listă sumară a împrejurărilor în care prezenţa sacerdotului era necesară şi esenţială oferă o imagine cît se poate de clară a legăturii intime dintre viaţa publică şi ritualul religios: ritul divin trebuia să preceadă întemeierea unei cetăţi, convocarea adunărilor şi derularea unor acte de administraţie publică, încheierea unui tratat, desfăşurarea unei bătălii, începutul şi sfîrşitul jocurilor şi serbărilor publice ; preoţii decretau zilele faste şi nefaste, dînd în consecinţă directive - privite de toţi ca obligatorii - în legătură cu ceea ce se putea sau nu se putea face în fiecare zi.

în trecutul mai îndepărtat funcţia sacerdotală era transmisă de la părinţi la fii; acest mecanism ereditar a rămas în vigoare şi în epoca clasică pentru unele funcţii şi pentru anumite sacerdoţii. Foarte curînd se afirmă însă şi sistemul electiv, care îmbracă, mai ales la Atena, forma particulară a tragerii la sorţi. Se considera că lăsînd alegerea preoţilor în seama sorţilor se apela de fapt la decizia divinităţii înseşi (Platon, *Legile,* 6.759c, d). Mai mult, în epoca elenistico-romană s-au înregistrat şi cazuri de funcţii sacerdotale vîndute sau remise în sistem de antrepriză, care puteau fi deţinute pe toată durata vieţii. Profiturile obţinute din activitatea sacerdotală variau, uneori simţitor, în funcţie de importanţa divinităţii şi a sanctuarului; preoţilor le revenea o parte din ofrandele individuale şi, în general, un anumit procent din tot ce se oferise divinităţii în cursul anului; în plus, aceştia puteau face chete cu prilejul festivităţilor mai importante, păstrînd pentru ei o parte din încasări. Cu toate inevitabilele oscilaţii, este evident că veniturile asigurate de activitatea preoţească erau întotdeauna substanţiale, iar în Grecia, în cazul sanctuarelor faimoase şi al oracolelor, aceste beneficii erau chiar uriaşe.

Bărbaţii şi femeile aveau în egală măsură acces la clasa sacerdotală, chiar dacă existau şi funcţii ori destinaţii specifice unora sau altora (unele sacerdoţii erau rezervate de obicei bărbaţilor, iar altele - femeilor). De regulă, preoţilor nu li se impunea celibatul, în timp ce unele preotese trebuiau să fie virgine, cel puţin pînă la o vîrstă fixată. Lipsa unor delimitări stricte se manifestă şi în organizarea internă a clasei sacerdotale, care nu era ordonată ierarhic în mod riguros. în Grecia nu exista un preot suprem, plasat într-o măsură oarecare deasupra tuturor celorlalţi; în cazul sanctuarelor mai mari şi al cultelor mai complexe putea să apară totuşi o ierarhie internă, cu un sacerdot principal şi alţii subordonaţi lui. La Roma, dimpotrivă, existau colegii sacerdotale organizate mai riguros şi cu o ierarhie mai precisă.

Termenii greceşti utilizaţi pentru indicarea sacerdoţilor sînt numeroşi şi depind de mai mulţi factori, în principal de natura politică a funcţiilor lor sau de numele zeului al cărui cult îl slujeau. Astfel, în Grecia se vorbeşte despre arhonţi, *basileis* şi hierofanţi. Hierofanţii şi daduhii reprezentau funcţiile sacerdotale cele mai înalte din cadrul Misterelor Eleusine; *hosioi,* „puri", erau numiţi cei cinci mari

preoţi de la Delfi. Sacerdotul căruia, într-un sanctuar mai mare şi cu o organizare articulată, îi reveneau responsabilităţile de maximă importanţă se numea *archiereus* ; alături de el se aflau aşa-numiţii *hieropoioi,* magistraţi care îl secondau în organizarea sărbătorilor publice, precum şi *naophyla-kes,* supraveghetorii templelor, preoţi ce deţineau funcţii subalterne, şi *neokoroi,* care, ca şi *zakoroi,* îndeplineau funcţia de sacristani. Asistenţii la sacrificii şi heralzii erau numiţi, începînd din epoca homerică, *kerykes.*
La Roma, funcţiile sacerdotale cele mai importante erau cele deţinute de pontifi,

salieni, flamini, arvali, augustali, curioni, feţiali, *hirpi sorani,* luperci, *galii* şi colegiile augurilor; pentru toate acestea şi pentru detalii asupra rolului şi organizării lor vezi rubricile respective.
Preoţii au deseori un rol central în mitologie. Este interesant de remarcat că multe dintre aspectele funcţiilor sacerdotale enu-merate mai sus şi care ne-au parvenit prin intermediul izvoarelor istorice îşi află corespondenţe precise şi confirmare tocmai în tradiţii şi naraţiuni mitice. Lucrul este valabil în primul rînd pentru mitologia greacă, unde preoţii sînt frecvent protagoniştii unor episoade ale miturilor, dar şi pentru mitologia romană, chiar dacă într-o măsură mai mică. Cîteva exemple pot ilustra corespondenţa exactă dintre instituţiile religioase prezentate de izvoarele istorice şi de mit. Un sacerdot cu mare autoritate este Chrises, tatăl lui Chriseis, preot troian al lui Apollo cu un rol semnificativ în *Iliada,* unde se prezintă la cortul lui Agamemnon pentru a-şi răscumpăra fiica luată prizonieră de eroul grec: apariţia lui, cu toate atributele importantei sale funcţii sacerdotale, este deosebit de solemnă, iar ofensa pe care i-o aduce Agamemnon prin refuzul de a i-o înapoia pe Chriseis va provoca mînia lui Apollo, adu-cînd ciuma în tabăra aheilor. O referire la modul de repartizare a ofrandelor cu ocazia sacrificiilor apare în mitul lui Neoptolem, fiul lui Ahile şi al Deidamiei: la Delfi se obişnuia ca preoţii să-şi însuşească aproape toată carnea victimelor sacrificate lui Apollo, în timp ce sacrifica-torului îi era lăsată o parte infimă. Făcînd un sacrificiu la sanctuarul din Delfi, Neoptolem s-a înfuriat aflînd despre acest obicei şi a încercat să-i împiedice pe sacerdoţi să-1 pună în practică; unul dintre ei, Mahereu, 1-a ucis cu o lovitură de cuţit pentru a menţine intacte privilegiile clasei sacerdotale (vezi Mahereu şi Neoptolem). Regula ce prevedea virginitatea preotese-lor Vestei, la Roma, constituie elementul motor al mitului naşterii lui Romulus şi Remus, fiii unei preotese vestale, Rhea Silvia, şi ai lui Marte ; pentru că a încălcat prescripţia virginităţii, soarta ei şi a celor doi gemeni a fost pecetluită (pentru detalii vezi Romulus). Caracterul ereditar al funcţiei sacerdotale este exemplificat în diverse
mituri care povestesc despre eroi fondatori şi străbuni ai principalelor caste sacerdotale : este, de pildă, cazul Branhizilor din Milet, care se considerau urmaşi, în stirpe şi în rangul de preoţi ai lui Apollo la Di-dima, ai unui mitic Branhos, fondator al oracolului (vezi Branhizi). Dintre numeroşii sacerdoţi menţionaţi în cele mai diverse mituri pot fi amintiţi Abaris, preot al lui Apollo; Acetes, considerat primul preot al lui Dionysos; Ampelos, alt sacerdot şi însoţitor al lui Dionysos; Anthas, preot al lui Poseidon şi întemeietorul castei sacerdotale a Antheazilor; Butes, străbun al castei Eteobutazilor sau Butazilor; Co-meto, preoteasă în templul zeiţei Artemis din Patras, protagonista unei poveşti de dragoste; Crinis, fondatorul templului lui Apollo *Sminteus* din Chrise; preoteasa Diotima, amintită de Platon în *Banchetul,* cu referire la Socrate; Eumolpos, strămoşul stirpei preoţilor Eumolpizi, dedicată Misterelor Eleusine; Fitalos, străbun al Fitalizilor, avînd şi ei un rol important în cultul Demetrei; Io, preoteasă a Herei; Maron, preot al lui Apollo; Peleiadele şi Pythia, preotese în sanctuarul oracular al lui Zeus de la Dodona, respectiv în cel al lui Apollo din Delfi. Pentru toate .aceste personaje vezi rubricile corespunzătoare.
Sacrariu (lat. *sacrarium, -i).* în lumea romană termenul indica în general un loc destinat păstrării obiectelor sacre şi utilizate în cult; în particular, sacrariul era o anexă a templului cu rol similar sacristiei în bisericile creştine, unde se ţineau odoa-rele şi instrumentele necesare pentru desfăşurarea ritualurilor religioase. Acelaşi termen desemna capelele private aflate în casele romanilor, în special ale celor mai bogaţi. Uneori erau numite „sacrariu" o capelă sau un templu de dimensiuni reduse, precum şi locul, de obicei secret, unde se adunau femeile pentru a participa la ritualurile Bacanalelor (Livius). Expresia *Sacrarium populi Romani* a început să fie folosită cu referire la cetatea Caere (oraş--stat etrusc, actualul Cerveteri, în Lazio — n.t.) după refugierea aici a vestalelor — care au adus cu ele focul sacru şi tezaurul templului - din Roma atacată de gali.
Sacrificiu. Sacrificiul constituia cea mai solemnă şi mai frecventă formă de cult

divin. Potrivit definiţiei date de Platon *(Euthyphron,* 14c), „a sacrifica înseamnă a face un dar zeilor". Ocazii de celebrare a sacrificiilor apăreau în împrejurări dintre cele mai variate: existau jertfe de recunoştinţă, de expiere, pentru obţinerea unor favoruri din partea zeilor sau pentru respectarea unei cerinţe precise a acestora transmisă de obicei prin intermediul Oracolului (vezi). Cea mai simplă şi totodată cea mai întîlnită formă de sacrificiu era libaţia, o ofrandă de lichide diferite - apă, vin, lapte, ulei - în funcţie de divinitatea căreia îi era destinat sacrificiul (pentru detalii vezi Libaţie).
Sacrificiile puteau fi sîngeroase şi nesîn-geroase. O tradiţie cunoscută în special din relatările lui Plutarh *(Quaest. Symp.,* 7.8.3) atribuie o vechime mai mare sacrificiilor nesîngeroase. Acestea constau în principal din ofrande de produse agricole, lapte, miere, alături de esenţe şi parfu-muri diverse, precum tămîia: în general, se ofereau toate acele produse ce constituiau şi alimentaţia obişnuită a oamenilor din vechime. Prezentă la numeroşi scriitori greci şi latini, ideea că jertfele aduse de populaţiile primitive se limitau strict la roadele pămîntului nu este decît una dintre expresiile dorinţei de idealizare a acelor vremuri îndepărtate şi fantastice. Platon, de exemplu, afirmă *(.Legile,* 6.782c) că erau timpuri cînd „nu se sacrificau deloc animale pe altarele zeilor, se mulţumeau să le ofere prăjituri,

fructe unse cu miere şi alte daruri nemînjite de sînge", consi-derînd că „nu e îngăduit [...] de a păta cu sînge altarele zeilor". Potrivit orientării multor cercetători moderni, sacrificiul ne-sîngeros pare să presupună o civilizaţie care cunoştea agricultura, ceea ce ar sugera, dimpotrivă, o vechime mai mare a sacrificiului sîngeros, propriu unei societăţi de vînători. Desigur, şi în epoca istorică au existat curente de gîndire, în special orfis-mul şi pitagorismul, care respingeau cu oroare sacrificiul sîngeros : singurele jertfe către zei admise de orfici şi pitagorici le constituiau ofrandele de dulciuri, cereale, miere şi tămîie. în cadrul sacrificiilor nesîngeroase, în Grecia erau foarte răspîn-dite ofrandele de prăjituri făcute cu orz din cîmpia Rarion, de lîngă Eleusis, loc unde potrivit tradiţiei oamenii ar fi cultivat
pentru prima oară pămîntul, îndrumaţi de Demetra (Pausanias, 1.38.6). Din uimitoarea varietate de forme, compoziţii şi denumiri ale prăjiturilor sacrificiale transmise de tradiţie le amintim pe cele mai reprezentative, aşa-numitele *pelanoi* ateniene, în funcţie de tipul sacrificiului, acestea puteau fi oferite ca atare divinităţii, consumate sau arse pe altar, sau puteau însoţi sacrificiile sîngeroase: în acest caz erau puse pe altar şi apoi mîncate. Existau şi cazuri în care cei lipsiţi de posibilitatea de a oferi zeilor sacrificii sîngeroase, mult mai costisitoare, aduceau în schimb drept ofrandă o prăjitură de forma animalului preferat de divinitatea respectivă. Pentru tipurile de copturi utilizate în sacrificiile romane vezi şi ALAC şi MOLA SALSA.

Originea mitică a sacrificiilor sîngeroase, după cum aminteşte Hesiod, era legată de Prometeu, cel care, înşelîndu-1 pe Zeus, a instituit modurile de împărţire a victimelor jertfite şi condiţiile de îndeplinit în executarea sacrificiilor (pentru detalii vezi PROMETEU). Un criteriu universal respectat, deopotrivă în Grecia şi la Roma, era acela de a sacrifica zeilor doar animale perfecte, cele mai frumoase de care se dispunea. Tradiţia mitică prezenta cazuri semnificative de nenorociri care îi loveau pe cei ce încercaseră să-i înşele pe zei în această privinţă; exemplul cel mai cunoscut este Minos, care a refuzat să-i sacrifice lui Poseidon taurul cel mai frumos, atră-gîndu-şi astfel pedeapsa divină: soţia lui, Pasifae, s-a îndrăgostit de acel taur (vezi MINOS). Un alt criteriu respectat era acela de a sacrifica divinităţilor cereşti animale albe, iar celor infernale animale negre (vezi SUPERI). CU timpul, s-a consolidat şi obiceiul de a oferi unor divinităţi anumite animale. Astfel, ciuta a devenit jertfa pre-dilectă pentru Artemis, porumbiţa pentru Afrodita, căţeaua pentru Hecate, cocoşul pentru Asclepios (pentru acesta din urmă tradiţia este confirmată de Platon, care în încheierea dialogului *Phaidon* aminteşte ultimele cuvinte ale lui Socrate: „Criton, îi sînt dator un cocoş lui Asclepios: să nu uitaţi să i-1 daţi"). Jertfele preferate de Poseidon erau taurii, Atenei i se sacrificau vaci, Demetrei — scroafe, Artemisei şi Afro-ditei - capre. Deseori zeiţelor li se jertfeau animale femele, iar zeilor - masculi.

Existau, de asemenea, festivităţi religioase în cazul cărora tradiţia stabilea sacrificarea unui anumit număr de animale spe-cifice, în unele împrejurări, de pildă, erau sacrificate trei animale o dată ; la Roma se practica sacrificarea unui porc împreună cu un berbec şi un taur, aşa-numita SUO-VETAURILIA (vezi); ofranda cea mai importantă consta în sacrificarea a o sută de animale (vezi HECATOMBĂ).

Sacrificiul propriu-zis era precedat de ritualuri complexe şi pregătiri minuţioase. Animalele erau împodobite cu panglici, coroane, ramuri; deseori coarnele le erau poleite cu aur; toate obiectele care serveau la celebrarea sacrificiului erau puse în coşuri speciale şi duse la altar împreună cu victimele. Se pregăteau astfel coroanele, prăjiturile, cuţitele, recipientele cu apa lustrală şi vase speciale în care se colecta sîngele victimelor. Sacrificiile aveau loc în timpul zilei, cu excepţia celor destinate divinităţilor htoniene şi morţilor, desfăşurate noaptea sau în zori. Uciderea sacrificială era îndeplinită de un specialist în tăierea animalelor.

Un caz particular de sacrificiu sîngeros era cel uman, practicarea sa fiind atestată din vremuri străvechi. Pentru Grecia, pe lîngă documentaţia arheologică referitoare la epoca minoico-miceniană, se găsesc informaţii la Platon *(Legile,* 6.782c), la Homer -în legătură cu jocurile funebre în onoarea lui Patroclu, peste trupul căruia sînt jertfiţi doisprezece tineri troieni *(Iliada,* 23.175 şi urm.) - şi la Pausanias (3.16), care aminteşte obiceiul spartanilor de a oferi sacrificii cu ofrande de sînge obţinut prin flagelarea efebilor. în mitul Ifigeniei, tî-năra fiică a lui Agamemnon este victima desemnată să potolească furia Artemisei, care, drept pedeapsă pentru că regele îi ucisese o ciută, a făcut să înceteze orice boare de vînt pe mare, încît flota greacă nu reuşea să plece spre Troia: Ifigenia a fost salvată în ultimul moment, prin intervenţia aceleiaşi Artemis (vezi IFIGENIA pentru detalii). Există şi alte cazuri de sacrificii umane menţionate de mituri, precum cel al lui LICAON (vezi) sau cel prevăzut de ritualurile ce se desfăşurau în sanctuarul lui Zeus *Liceios* din Arcadia; în epoca istorică acestea sînt substituite însă în totalitate prin folosirea victimelor animale. în sfîrşit, cazuri particulare de sacrificii sînt cel al ţapului ispăşitor şi al aşa-numiţilor *pharmakoi* (vezi PHARMAKON).

Reconstituirea în detaliu a desfăşurării sacrificiilor este posibilă doar cu oarecare aproximaţie şi cu inevitabilele generalizări; aceasta întrucît nu există dovezi ale practicării unui ritual riguros, repetat întotdeauna în aceeaşi formă, iar documentaţia cea mai bogată de care dispunem acoperă doar o perioadă şi un spaţiu geografic limitate : Grecia clasică a secolelor al V-lea şi al IV-lea î.Hr. şi Roma epocii imperiale. Prezentăm în continuare reconstituirea posibilă pentru acest cadru restrîns.

înainte de a proceda la sacrificiul propriu-zis, sacerdoţii trebuiau să îndeplinească o serie de ceremonii preliminare; în primul rînd se purificau cu apa lustrală, îmbrăcau haine curate şi îşi puneau pe cap o cunună împletită din rămurele; la Roma, preoţii îşi acopereau capul cu un colţ al togei. Treceau apoi la examinarea victimei, care era observată în cele mai mici amănunte, deoarece prin intermediul anumitor semne — de pildă, modul în care înclina capul sau se apropia de mîncarea ce i se oferea - se putea conchide dacă zeilor le plăcea sau nu animalul respectiv. Dacă acesta se dovedea necorespunzător, trebuia înlocuit cu altul, supus la rîndul lui aceleiaşi minuţioase examinări, pînă cînd se ajungea la certitudinea că victima aleasă îi era pe plac divinităţii destinatare a sacrificiului. în lumea romană, victima care o înlocuia pe alta ce se dovedise a nu fi pe placul zeilor era numită SUCCIDANEA (vezi). Urmau purificarea celor prezenţi, aruncarea de boabe de orz peste victimă şi altar, libaţiile, ofrandele de esenţe parfumate şi, în sfîrşit, uciderea propriu-zisă a animalului, lovit în prealabil cu partea netăioasă a unei securi şi înjunghiat apoi cu un cuţit. Dacă sacrificiul era destinat divinităţilor infernale, victima era ţinută cu capul în jos, iar sîngele ei, prin fose sacrificiale numite în Grecia *bothroi* sau *escharai,* se scurgea direct în lumea sub-pămînteană. Dacă destinatarii sacrificiului erau zeii cereşti, victima era ţinută cu capul în sus, iar sîngele, colectat în vase speciale, era vărsat pe altar. Mitologia a

1

păstrat mărturii referitoare la sentimentul de vinovăţie ce însoţea fără îndoială vărsarea de sînge presupusă de aceste sacrificii: în unele ritualuri se respecta un scenariu care prevedea fuga „ucigaşului", urmărirea şi apoi judecarea sa pentru fapta săvîrşită (vezi Bou şi BUFONIA). După ce era ucisă, victima era tranşată de servanţi, în diverse proporţii, o parte era arsă, o parte îi revenea preotului, iar alta celui care oferise sacrificiul. Carnea rămasă era consumată în cadrul unui banchet agrementat cu jocuri şi cîntece, ospăţ la care se credea că participau şi zeii. Numai în cazul sacrificiilor celebrate în onoarea divinităţilor htoniene animalul era ars în întregime pe altar: acest tip de sacrificiu se numea holocaust. Aşa cum aminteşte Platon *{Legile,* 7.799-800), se obişnuia, cel puţin la Atena, ca toate fazele sacrificiului să fie însoţite de intonarea de rugăciuni şi imnuri sacre. Nu lipsea însă şi un moment de tăcere sacră, impus tuturor participanţilor, în timp ce actul culminant al uciderii victimei era însoţit de prelungi strigăte modulate.
în afară de cazul sacrificiilor către divinităţile htoniene, banchetul ritual era exclus şi atunci cînd sacrificiul era îndeplinit pentru ispăşirea unui delict. Oreste, de pildă, după săvîrşirea matricidului, este purificat în sanctuarul din Delfi de însuşi Apollo, acesta sacrificînd un purcel al cărui sînge trebuie să stropească vinovatul, simbolizînd vina şi în acelaşi timp purificarea sa.
Pentru lumea romană, documentaţia disponibilă atestă existenţa sacrificiilor publice şi private, caracterizată de ritualuri specifice. Sacrificiile publice erau celebrate de sacerdoţi şi magistraţi care acţionau în numele comunităţii; cele private erau oferite de persoane particulare, familii şi *gentes,* fiind puse de obicei sub supravegherea PONTIFILOR (vezi), chiar dacă puteau fi îndeplinite de un cetăţean privat, de exemplu de capul familiei (pentru detalii asupra rolului sacerdoţilor şi administratorilor cultului vezi SACERDOT, FLAMINI, REX SACRIFICULUS).
Sacrificiile private se puteau celebra fie pentru a sublinia momente fundamentale din viaţa particulară sau publică a individului (de pildă, intrarea unui tînăr în viaţa adultă, cînd acesta îmbrăca toga virilă, căsătoria, naşterea unui copil), fie în semn de recunoştinţă faţă de zei pentru o favoare obţinută, fie pentru comemorarea defuncţilor sau pentru celebrarea divinităţilor domestice, ocrotitoare ale familiei; aceste ceremonii se puteau desfăşura în cadru privat, în case, dar şi public, în sanctuarele unde erau veneraţi zeii protectori ai fiecărei *gens* sau în timpul serbărilor publice organizate special în onoarea divinităţilor familiale, de exemplu PARENTALIA, FERALIA sau CARISTIA (Vezi rubricile respective). Toate sacrificiile publice şi private se numeau *sacra Romana* dacă erau admise şi recunoscute formal ca făcînd parte din religia oficială romană, şi *sacra peregrina* dacă erau de origine străină şi, indiferent că se celebrau public sau privat, nu figurau printre cultele recunoscute oficial.
► *Iconografie.* Alături de indicaţiile furnizate de textele literare şi epigrafice antice, o importanţă deosebită pentru reconstituirea multor aspecte ale sacrificiului din epoca clasică o au mărturiile constituite de acele opere de artă în care sînt reprezentate sacrificii specifice sau diferite momente ale sacrificiului. în lumea greacă există numeroase astfel de mărturii în ceramica atică, dar documentul cel mai preţios referitor la un sacrificiu este fără îndoială aici friza Partenonului din Atena, operă a lui Fidias, unde este înfăţişată procesiunea Panateneelor care precedă sacrificiul propriu-zis şi unde pot fi identificate cu uşurinţă victimele predestinate, precum şi diverşii sacerdoţi şi participanţi la ritual; în lumea romană, scene sacrificiale sînt ilustrate frecvent pe monumente celebre, de la Ara Pacis Augustea la Ara Pietatis, de la Altarul Vicomagiştrilor la tondourile adrianice ale Arcului lui Constantin, unde apare sacrificiul îndeplinit de împărat în timpul vînătorii, de la reliefurile aureliane ale aceluiaşi arc la cele ale Arcului lui Galerius din Salonic sau la mozaicurile din Piazza Armerina, Sicilia, unde subiectul este din nou un sacrificiu în timpul vînătorii. Oficianţii sacrificiilor sînt uşor de recunoscut în arta

romană întrucît sînt reprezentaţi *velato capite,* cu un colţ al togei ridicat pentru a le acoperi capul: în acest mod sînt portretizaţi deseori şi împăraţii.
Saeculares **ludi** (lat. *Saeculares ludi).* Importante sărbători religioase şi publice

romane, cuprinzînd ritualuri şi ceremonii în onoarea zeilor, precum şi numeroase jocuri şi spectacole. Din cît se pare, la origine jocurile seculare erau legate de anumite rituri cu caracter propiţiator; data primei lor celebrări diferă în izvoare, care o plasează în 449 î.Hr, dar şi în 348 î.Hr. sau în 249 î.Hr., însă doar aceasta din urmă este verificabilă istoric. începînd de aici, se cunoaşte întreaga serie - în 146 î.Hr, în 17 Î.Hr, în 47 d.Hr., în 88 d.Hr., în 204 d.Hr. şi, în fine, în 248 d.Hr., ultima celebrare cunoscută. Aşa cum reiese din înşiruirea datelor, şi cu atît mai mult din însuşi numele lor, cadenţa jocurilor seculare era legată de comemorarea sfîrşitului unui *saeculum* - perioadă identificată cu durata maximă posibilă a vieţii unui om şi fixată convenţional la 100 de ani în epoca republicană, apoi la 110 începînd din epoca lui Augustus; aşadar, jocurile aveau loc la sfîrşitul unei epoci sau al unei generaţii şi la începutul unei perioade noi. In realitate, după cum rezultă din lista datelor amintite mai sus, această cadenţă de 100 sau 110 ani nu a fost niciodată respectată în mod riguros, desfăşurarea jocurilor fiind condiţionată uneori de situaţia politică şi iiiilit.º*"S a Romei şi a imperiului: de pildă, jocurile prevăzute pentru anul 45 î.Hr. au fost suspendate din cauza dezordinii provocate la Roma de războaiele civile, în timp ce în 47 d.Hr, în timpul domniei lui Claudius, s-a făcut în aşa fel încît ele să coincidă cu al optulea centenar al întemeierii Romei, iar în 248, sub Filip Arabul, jocurile au coincis cu împlinirea unui mileniu de la acelaşi eveniment.
Partea propriu-zis religioasă a sărbătorii pare să fi fost legată iniţial de cultul lui Dis şi al Proserpinei, judecind după faptul că ceremoniile aveau loc în apropierea altarului dedicat celor două divinităţi, pe Cîmpul lui Marte. Zona respectivă era cunoscută sub numele de *Tarentum,* aici aflîndu-se străvechiul altar subteran al celor două zeităţi, care era dezgropat cu prilejul fiecărei celebrări religioase şi în-gropat apoi la loc. Conducerea sacrificiilor le era încredinţată duumvirilor (mai tîrziu quindecemvirilor) *sacris faciundis.* Timp de trei zile şi trei nopţi se succedau ritualuri religioase, ceremonii şi sacrificii, destinate în special Moirelor, Pămîntului-Mamă,
Ilitiilor, dar şi lui Iupiter şi Iunonei, veneraţi pe Capitoliu, şi lui Apollo şi Dianei, veneraţi pe Palatin. Apoi, timp de şapte zile, în circ se desfăşurau neîntrerupt spectacole teatrale şi jocuri, la care asista un public foarte numeros. Principala sursă de informaţii referitoare la desfăşurarea jocurilor, pe lîngă mărturiile epigrafice, este *Carmen seculare* a lui Horaţiu, care ilustrează în detaliu jocurile din anul 17 î.Hr.
Saga (lat, *saga, -ae).* Termen latinesc indi-
cînd o vrăjitoare sau o prezicătoare.
Sagaris (gr. locŢapic;, -ewc;; lat. *Sagaris* şi *Sagarius, -ii).* 1) Fiul lui Aiax din Locri, amintit de Solinus ca fondator al cetăţii Sibaris din Magna Grecia. Numele său ar putea fi legat de cel al rîului Sagra, pe malurile căruia locrienii din coloniile apusene au repurtat o victorie memorabilă asupra crotoniaţilor.
2) Fiul regelui Midas sau al lui Migdon şi al Alexiroei. Pentru că a dispreţuit-o pe Marea Mamă Cybele şi a refuzat să-i practice cultul, zeiţa i-a provocat nebunia: Sagaris s-a aruncat în apele unui rîu care în amintirea gestului său a fost numit Sangarios.
Sagaritis (gr. ZafapiTig, -iSog; lat. *Sagaritis, -tidis).* Una dintre hamadriade (vezi NIMFE). Legenda sa este legată de aceea a lui Attis: tînărul, în ciuda promisiunii făcute Cybelei, nu a putut rezista farmecului nimfei; drept pedeapsă, zeiţa a provocat moartea arborelui de care depindea supravieţuirea hamadriadei. La moartea nimfei, Attis, înnebunit, s-a emasculat (vezi şi ATTIS).
► *Prezenţe în literatura antică.* Această versiune a mitului lui Attis este relatată de Ovidiu, *Fastele,* 4.229 şi urm.
Saitis (gr. îatxig, -iSog). Epitet al Atenei; sub acest nume zeiţa era venerată într-un sanctuar de pe muntele Pontin din Lerna, Argolida. Potrivit unor tradiţii greceşti, epitetul ar fi fost preluat de la egipteni, care o adorau pe Atena sub numele *Sais.*
Salacia (lat. *Salacia, -ae).* Zeiţa mării la romani, corespondentul feminin al lui NEPTUN (vezi). Numele său este legat de grecescul *ăkq* („sare" - n.t.) şi indică largul mării.

Salambo (gr. *TaXa^Şni,* -oug; lat. *Salambo, -onis).* Versiune babiloniană a Afroditei--Astarte, legată

în special de mitul lui ADONIS (vezi).
► *Prezențe în literatura antică.* Personajul este menționat în *Historia Augusta (Helio-gabal,* 7) şi în *Etyimologicum Magnum.*
► *Prezențe în literatura modernă.* Numele Salambo a fost ales de Gustave Flaubert pentru eroina protagonistă a romanului omonim. Asemănările se limitează însă la nume, întrucît în romanul francez Salambo este o tînără cartagineză, fiica lui Hamilcar Barcas.
Salamina (gr. laXajifc;, -Tvog; lat. *Sala-mis* sau *Salamin, -minis* şi *Salamina, -ae).* Fiica zeului fluvial Asopos; iubită de Posei-don, a avut cu acesta un fiu, Cicreu, născut pe insula care în amintirea sa a primit numele Salamina.
► *Prezențe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 3.12.7 ; Pausanias, 1.35.2 ; Diodor din Sicilia, 4.72.
Salcie. Prezența acestui arbore în mitologia clasică este legată de o caracteristică a sa notată deja de Homer: rapiditatea coacerii fructelor sale, care par să cadă pe pămînt înainte de maturizarea completă. Datorită acestei particularități, „sălciile ce-şi pierd rodul" *(Odiseea,* 10.510) erau asociate Pămîntului-Mamă care îşi primeşte din nou la sîn fiii, asumînd o dublă valoare simbolică: legate de tema fertili-tății, sugerau pe de altă parte imaginea morții; Homer le plasa la intrarea în regatul lui Hades.
Salcia era consacrată mai multor divinități : Herei, care se născuse într-un crîng de sălcii din insula Samos, precum şi De-metrei şi Persefonei; potrivit unei tradiții, Orfeu ar fi dobîndit darul elocvenței ru-pînd florile sălciilor sacre ale Persefonei. O legendă povestea că leagănul lui Zeus de pe muntele Ida era atîrnat de crengile unor sălcii; iar printre numeroasele sale doici amintite în mitologie figura şi Iteea, al cărei nume însemna în limba vechilor greci „salcie". Salcia era şi arborele sacru al unor divinități feminine ale Lunii şi ale Nopții, iar legătura strînsă existentă încă din epoca clasică între salcie şi Lună a facilitat transferarea sa, în Evul Mediu, în rolul de arbore al vrăjitoarelor şi al far-mecelor, în timpul sărbătorilor TESMOFORIA (vezi), peste noapte atenienele dormeau într-un fel de mici colibe confecționate din crengi de salcie, aşezate direct pe pămînt. în lumea latină varietatea de salcie ale cărei crengi erau folosite la împletirea coşurilor se numea *vimen, -inis* şi a dat numele său colinei Viminal, probabil acoperită în trecut de sălcii; într-un astfel de coş au fost puşi nou-născuții Romulus şi Remus cînd au fost abandonați în apele Tibrului.
Salieni. Termenul, derivat din latinescul *salire,* „a sări, a sălta", indica, la Roma şi în diverse alte cetăți italice - printre care Tivoli, Lanuvium, Tusculum -, o confrerie dedicată cultului unei anumite divinități. Prezența acestei congregații este atestată în special la Roma: aici salienii formau două grupuri distincte compuse din cîte doisprezece membri, avîndu-şi reşedința pe Palatin, respectiv pe Quirinal, unde inițial aveau probabil legătură cu zeul Quiri-nus. Membrii congregației, aleşi pe viață, se numeau *fratres,* „frați", şi proveneau din familiile patriciene. în momentul selecției, ambii părinți ai viitorului membru trebuiau să fie în viață. Salienii dețineau un rol central în ceremoniile şi serbările organizate în cinstea lui Marte, care aveau loc la începutul şi la sfîrşitul sezonului de război, adică primăvara şi toamna: în martie se celebra sărbătoarea QUINQUATRUS (vezi), iar în octombrie ARMILUSTRIUM (vezi). Aspectul cel mai cunoscut al ceremoniilor la care participau salienii îl reprezintă fără îndoială dansurile rituale războinice (după unele opinii, inventate de SALIUS: vezi), în cursul cărora aceştia, conduşi de PRAESUL (vezi), un fel de corifeu, săreau (de aici numele lor) şi îşi loveau scuturile cu bețe, cîntînd rugăciuni şi aşa-numitul *carmen saliare* — un imn foarte vechi din care s-au păstrat doar cîteva scurte fragmente, destul de greu de interpretat (încă din epoca republicană romanii înşişi întîm-pinau dificultăți serioase în descifrarea sa). Cu ocazia ceremoniilor oficiale, salienii purtau un costum caracteristic ce reproducea îmbrăcămintea vechilor războinici italici: o tunică brodată numită *tunica picta,* o platoşă, o mantie scurtă, o bonetă conică din pîslă *(apex)* şi mai cu seamă *ancyla,* micul scut bilobat purtat pe brațul stîng

(pentru originea legendară a scutului vezi ANCYLA). Ceremoniile religioase la care participau salienii se încheiau cu un ban-chet de un fast excepțional, expresia *coena Saliaris* devenind un sinonim uzual pentru o cină deosebit de bogată.
Salius (gr. ZaXiog, -ou; lat. *Salius, -i).* însoțitor al lui Enea, originar din Tegeea sau din Mantineea, Arcadia, sau din Samo-trace. Se considera că de la numele său ar proveni cel al confreriei sacerdotale a SALIENILOR (vezi) şi i se atribuia inventarea dansului caracteristic pe care aceştia îl executau pe străzile Romei în cadrul ceremoniilor în onoarea lui Marte.
Salmacis (gr. I<xXp.axic;, -iSog; lat. *Sal-macis, -idiş).* Nimfă a izvorului omonim din Caria. Legenda sa este legată de aceea a lui Hermafroditos, pentru care Salmacis ar fi nutrit o dragoste mistuitoare. Pentru detalii vezi HERMAFRODITOS.
Salmoneu (gr. EaXjiiuveuc;, -lut; lat. *Sal-moneus, -eos* sau -ci). Fiul lui Eol şi al Enaretei, frate cu Sisif şi tatăl lui Tiro. Era strănepotul lui Deucalion şi al Pirei, iar printre surorile sale se număra şi Melanipe. Rege al Tesaliei ca şi tatăl său (care purta

același nume cu cel al stăpî-nului vînturilor), acesta a domnit ulterior în Elida, unde a întemeiat cetatea Salmona, situată pe malurile rîului Alfeu, aproape de Pisa. Rege smintit și trufaș, urît de poporul său, Salmoneu se considera egalul lui Zeus, pretinzînd să i se aducă onoruri divine și jertfe; asemenea regelui zeilor, arunca pe cîmpuri și în mijlocul mulțimilor torțe aprinse imitînd fulgerele, iar pentru a imita tunetul divin trecea în sus și-n jos pe drumurile cetății în carul său, de care pusese să i se lege vase mari de aramă. Zeus 1-a pedepsit pentru aroganța sa, trăs-nindu-1 și distrugîndu-i cetatea; în infern, Salmoneu a fost condamnat să își mîne fără odihnă carul și să arunce torțe.

► *Prezențe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 1.9.7 ; Hyginus, *Fabule,* 61; Dio-dor din Sicilia, 4.68.2; Valerius Flaccus, 1.665 ; Vergiliu, *Eneida,* 6.

Salus (lat. *Salus, -utis).* Zeiță romană, personificare a sănătății fizice, dar și a bunăstării publice și a prosperității. Salus corespunde așadar într-o singură privință Higeei - zeița sănătății la greci -, prezen-tînd în acest sens caracteristici și atribute analoage divinității grecești (vezi HIGEEA). Era considerată patroana bunăstării eco-nomice și politice, numele ei fiind deseori însoțit de epitetele *publica* și *romana.* Ca ocrotitoare a prosperității în general, Salus era venerată într-un templu ridicat în cinstea sa pe colina Quirinal, posibil în legătură cu palatul construit aici de Iunius Bubulcus, consul în anul 311 î.Hr., după victoriile repurtate în al doilea război sam-nitic. Templul fusese decorat cu fresce de Fabius Pictor, înfățișînd scene din respectivul război.

► *Atribute.* Zeița Salus figura uneori cu atribute analoage celor ale Fortunei: o timonă, un glob așezat la picioare, iar în unele cazuri ținînd în mînă o pateră din care face o libație pe un altar, în jurul căruia se încolăcește un șarpe. Este reprezentată uneori așezată, alteori stînd în picioare.

► *Răspîndirea cultului.* în principalul centru de cult, Roma, Salus era venerată cu mare fast la 30 aprilie, în cadrul unor serbări dedicate deopotrivă Concordiei, Păcii și zeului Ianus.

Salutifer puer. în latină, „copilul care aduce sănătatea". Era un epitet folosit în poezia latină (apare la Ovidiu) cu referire la Esculap, zeul medicinei.

Samia (gr. lajiia, *-aq*; lat. *Samia, -ae).* Epitet al Herei derivat de la numele insulei Samos, consacrată zeiței, care era venerată aici în cadrul unui cult deosebit de influent (vezi SAMOS).

Samon (gr. lap-wv, -wvog). 1) Erou cretan, soțul DADEI (vezi).

2) Erou eponim al insulei Samotrace, fiul lui Hermes, originar din Arcadia.

Samos (gr. Eap.05, -ou; lat. *Samos* sau *Samus, -i).* Una dintre cele mai importante insule din Marea Egee, Samos este celebră în mitologia și religia greacă datorită cultului Herei, atestat aici de timpuriu. Zeiței îi era închinat un mare sanctuar în apropierea capitalei, numită de asemenea Samos, unde se afla și un gimnaziu dedicat lui Eros.

Samotrace (gr. lajio-SpocxT), *-r\q*; lat. *Samothrace, -es* și *Samothracia, -ae).* Mică insulă din nordul Mării Egee, situată aproape de coastele Traciei și de locul de vărsare al rîului Hebru; Homer spunea că de pe muntele său central, Saoce, se putea vedea Troia. Samotrace este deosebit de importantă în mitologia și religia greacă prin cultul cabirilor și misterele practicate aici, care erau, alături de cele din Eleusis, cele mai faimoase din lumea greacă. Misterele din Samotrace erau consacrate așa--numiților „mari zei", asimilați CABIRILOR (vezi); potrivit lui Herodot, fuseseră instituite de pelasgi, adică de populații negrecești ; în structura lor intrau probabil elemente ale cultului din Tracia. Misterele evocau un mit războinic referitor la care există foarte puține informații, avînd drept protagoniști un grup de zei cu nume de origine incertă - Axieros, Axiokersa, Axio-kersos, Kasmilos -, identificați ulterior cu zeii Olimpului: Demetra, Persefona, Hades și Hermes.

Sanape (gr. lavcfirn, ^ng). Una dintre amazoane. Reușind să scape cu viață din lupta amazoanelor cu Heracle, s-a refugiat pe țărmul Mării Negre, unde s-a căsătorit cu regele Paflagoniei. Patima sa pentru vin i-a adus apelativul „bețiva" (aceasta este de altfel semnificația numelui său în dialectul local); deformat în Sinope, numele ei se regăsește în cel al orașului omonim de la Marea Neagră.

Sanctuar, vezi TEMPLU și TEMENOS, 2.

Sancus (lat. *Sancus* sau *Sangus, -i* sau *-us).* Numit *șiSemo Sancus* sau *Semon,* de asemenea, *Fidius Sancus, Semo Sancus Dius Fidius* (Dionysos din Halicarnas, 4.58.4), este un zeu roman de origine umbro-sabină, identificat ulterior cu Zeus *Pistios* și mai tîrziu, potrivit unor izvoare (de exemplu Properțiu, 4.9.71 și urm.), cu Heracle. Una dintre etimologiile propuse pentru numele său, considerat identic cu *Sanctus,* îl apropie de *sancire,* justificînd venerarea sa ca zeu protector al jurămin-telor. Cît despre celelalte componente ale numelui, *Dius* se traduce prin „ceresc", „divin", iar *Fidius* ar putea fi legat de *fides* ; *semo,* în schimb, pare să-i sugereze pe acei *Semunes* pomeniți în imnurile arvalilor și care sînt considerați divinități ocrotitoare ale semănăturilor. Este deci posibil ca unui zeu inițial al semănăturilor să-i fi fost suprapuse caracterele proprii lui Iupiter. îi era dedicat un templu la Roma, pe colina Quirinal, față în față cu templul lui Quirinus, lîngă poarta numită *San-qualis.* Temple ale sale existau și în Insula Tiberină și la Velletri.

► *Prezențe In literatura antică.* Ovidiu, *Fastele,* 6; Livius, 8 și 32.

Sandes (gr. Tavane;, -OU). Numele unui zeu venerat la Tarsos, în Cilicia, identificat de greci cu Heracle - probabil deoarece cu ocazia ritualurilor desfășurate în onoarea sa era înălțat un rug, evocîndu-1 pe cel pregătit de erou la moartea sa.

► *Răspîndirea cultului.* Sandes era venerat în special în Lidia şi în Capadocia.
Sangarios (gr. *T.a.*cxdpioş,* -ou; lat. *San-garius, -ii).* Zeu fluvial din Asia Mică, fiul lui Oceanos şi al zeiței Tethys. O tradiție îl prezenta drept tatăl Hecubei; potrivit altei versiuni, Sangarios, tatăl lui Alfeu, era un talentat cîntăreț din flaut originar din Frigia. A inițiat-o în arta sa pe Atena, dar, încercînd să o violeze, a fost ucis de fulgerul lui Zeus. Pentru legătura sa cu Attis şi Agdistis vezi AGDISTIS.
Sangaris (gr. *Ta.-tfd.piq,* -i6og). Numele unei nimfe, fiica zeului fluvial SANGARIOS (vezi). Este legată de mitul lui AGDISTIS (vezi) şi identificată cu SAGARITIS (vezi).
Saon (gr. lawv, -wvoţ). Erou beoțian despre care Pausanias (9.40.2) afirmă că ar fi instituit cultul oracolului lui Trofonios din Lebadeea (pentru care vezi ORACOL şi TROFONIOS). Saon a fost îndrumat spre peştera unde se afla Trofonios de către Pythia din Delfi, la care apelase din pricina unei secete devastatoare ce se abătuse asupra Beoției. Sfătuit de preoteasa lui Apollo, el a plecat în căutarea oracolului din Lebadeea, necunoscut de nimeni pe atunci, şi 1-a descoperit urmărind zborul unui roi de albine (vezi ALBINĂ).
Saotes (gr. *Ta<I>xr\q,* -ou). „Salvatorul" -epitet al lui Zeus, venerat sub acest nume la Tespiai, în Beoția; lui Zeus *Saotes* îi fusese ridicată aici o statuie de bronz, în amintirea eliberării cetății de sub teroarea

unui monstru care pretindea jertfe umane şi care fusese înfrînt datorită lui Cleostra-tos, ultimul menit sacrificării (pentru detalii vezi CLEOSTRATOS).
Sardo (gr. IcxpSw, -oue;). 1) Una dintre fiicele lui Stenelos, considerată de anumite izvoare eponima cetății Sardes din Asia Mică.
2) Regină din Asia Mică, considerată la rîndul ei eponima cetății Sardes. Era soția lui Tirenos, regele Lidiei sub conducerea căruia, potrivit lui Herodot, a avut loc legendara migrație a etruscîlor în Italia, ca urmare a foametei cumplite ce lovise regatul lidian (Herodot, 1.94). De la numele ei ar fi provenit şi cel al Sardiniei (vezi şi SARDOS).
Sardos (gr. *Tdp&oq,* -ou). Erou libian, considerat fiul lui Maceris (nume prin care era indicat Heracle în Libia şi Egipt). Potrivit lui Pausanias (10.17.2), acesta ar fi dat numele său Sardiniei, unde a debarcat în fruntea unei expediții libiene, schimbînd vechiul nume al insulei, Ihnusa.
Sare. Simbol al prieteniei şi al ospitalității, începînd din epoca homerică sarea dobîndeşte pentru greci caracter divin şi, ca atare, este utilizată în sacrificii. Romanii obişnuiau să aducă ofrande de sare larilor, penaților şi zeiței Vesta; recipientul în care era păstrată se numea *salinum.* Mitologia greacă atribuia sării valori pozitive legate de fertilitate : potrivit legendei, în disputa dintre Atena şi Poseidon pentru dominația religioasă asupra Aticii, Poseidon a înfipt tridentul într-o stîncă din care a țîşnit un izvor cu apă sărată, evocînd marea, simbol al vieții. în schimb, în lumea romană semnificația simbolică a sării putea fi contrară ideii de fertilitate: romanii împrăştiau sare pe pămînturile cetăților cucerite, pentru ca acestea să nu mai rodească niciodată.
Saron (gr. Idpwv, -wvoc). Rege al cetății greceşti Trezena. Pausanias (2.30.7) relatează că acesta i-a succedat la tron lui Altepos şi a construit un sanctuar dedicat zeiței Artemis *Saronis,* în apropiere de golful Saronic, un loc foarte mocirlos numit pe atunci mlaştina Febeea. Vînător pasionat, Saron a căzut într-o zi în mare o dată cu o ciută pe care o urmărea: a încercat să se țină în continuare aproape de animalul ce înota îndepărtîndu-se tot mai mult de mal, dar, obosit de efort şi de marea agitată, s-a înecat. Corpul său a fost adus de valuri lîngă templul Artemisei, fiind înmormîntat în incinta sanctuarului; mlaştina Febeea, unde se produsese nefericita întîmplare, s-a numit de atunci mlaştina Saronica, iar apoi golful Saronic.
Sarpedon (gr. lapirqSuiv, -ovog sau locp-TfqSojv, -OVTO£ ; lat. *Sarpedon, -onis).* 1) Fiul lui Zeus şi al Europei şi fratele lui Minos, regele Cretei, şi al lui Radamante. In urma unei dispute cu Minos din cauza lui MILETOS (vezi), a părăsit Creta refugiin-du-se la Cilix, pe care 1-a ajutat în lupta împotriva licienilor; a devenit ulterior regele Liciei. Zeus i-a acordat privilegiul de a trăi timp de trei generații.
2) Nepot al precedentului; genealogia sa este descrisă în mod diferit de către poeți, care îl consideră cînd fiul lui Zeus şi al Laodamiei, cînd al lui Evandru şi al Dei-damiei; avea doi frați, Temon şi Claros. Prinț lician, Sarpedon participă la războiul troian ca aliat al troienilor şi este ucis de Patroclu. Deplîns de Zeus, eroul este înmormîntat în Licia, unde ajunge purtat de Moarte şi de Somn.
► *Răspîndirea cultului.* Un cult eroic al lui Sarpedon este atestat în Licia, unde potrivit tradiției

homerice s-ar fi aflat mormîn-tul său; existau mai multe localităţi al căror nume deriva de la al său, ceea ce confirmă prezenţa unui cult destul de intens şi răspîndit.

► *Prezenţe în literatura antică.* Apare în diverse pasaje din *Iliada* şi la Pindar (3.13). Legătura dintre Sarpedon 1 şi Sarpedon 2 era interpretată diferit de izvoarele antice, care încercau uneori să-i identifice într-un singur personaj, în pofida discrepanţelor cronologice.

Sarritor. Străveche divinitate romană, venerată ca ocrotitoare a plivirii terenurilor agricole; numele său era menţionat în INDIGITAMENTA (vezi), listele cuprinzînd divinităţile, invocaţiile şi rugăciunile compilate de pontifi.

Satiri (gr. laxupoi, -wv ; lat. *Satyri, -orum).* Fiinţe mitice legate de cultul lui Dionysos şi considerate în general personificări ale fecundităţii şi ale forţelor vitale ale naturii, satirii constituie o clasă bine definită

în mitologie, chiar dacă izvoarele prezintă diferit genealogia lor: sînt socotiţi de obicei fiii lui Hermes şi ai Iftimei sau fiii naiadelor. Sunt reprezentaţi sau descrişi ca nişte fiinţe umane, integrînd însă anumite elemente zoomorfe : urechi ascuţite ca ale cailor, două coarne mici în frunte şi coadă de cal sau de capră; în afară de trup, omeneşti sînt şi părul, de obicei creţ, şi nasul, un pic turtit şi cîrn. Cei tineri sînt înfăţişaţi adesea cu trăsături de efebi, aspectele zoomorfe diminuîndu-se pînă la dispariţie, în timp ce la satirii bătrîni, foarte frecvenţi şi ei în repertoriul figurativ clasic, aceste aspecte şi trăsăturile groteşti sînt mai accentuate.

Satirilor le este caracteristică predilecţia pentru vin şi pentru toate plăcerile senzuale, tradusă în iconografie prin prezenţa unor atribute precum ciorchinii de struguri, tirsul şi diverse recipiente de băut. în reprezentările plastice apar deseori dansînd cu menadele ori cu nimfele din alaiul lui Dionysos, sau adormiţi de băutură, sau cîntînd la diverse instrumente muzicale, în special la flaut, îmbrăcaţi în piei de animale şi împodobiţi cu frunze şi corzi de viţă--de-vie.

în lumea latină este destul de frecventă confuzia dintre satiri, Pan şi fauni (vezi PAN şi FAUNUS), care la origine erau fiinţe de natură diferită; din amestecarea acestor divinităţi distincte au rezultat, în iconografie, satiri a căror figură include elemente proprii faunilor sau lui Pan, cum sînt copitele de ţap sau coarnele lungi substituite cornițelor tipice ale satirilor. Mai dificilă este în schimb diferenţierea satirilor de sileni; aceştia din urmă erau dotaţi cu o coadă lungă de cal; cei doi termeni sînt însă adesea folosiţi unul în locul celuilalt sau îi desemnează şi pe unii, şi pe ceilalţi. Satirii şi silenii au în comun natura divină, dar nu nemuritoare, şi atributele falice (numele de „satiri" se traduce prin „cei plini", cu referire la starea de excitaţie erotică permanentă a acestora).

Consideraţi în general un grup de fiinţe divine nediferenţiate, care inspiră de obi-f ei oarecare teamă, satirii sau silenii asumă

leori caracteristici individuale foarte precise : este cazul silenului MARSIAS (vezi), al . tirului ce teroriza Arcadia, ucis de Argos vApollodor, *Biblioteca,* 2.1.2), sau al unui

silen care a fost educatorul lui Dionysos (vezi SILEN).

► *Atribute.* Urechi ascuţite, coarne în frunte, coadă, uneori copite de ţap; frecvent — flautul şi cununi din frunze de viţă-de-vie.

► *Răspîndirea cultului.* Satirii sînt veneraţi îndeosebi ca demoni ai fecundităţii; cultul lor este strîns legat de cel al lui Dionysos şi de cel al nimfelor.

► *Prezenţe în literatura antică.* Satirii au un rol aparte în literatura antică, figurile lor prezentînd o mare importanţă în complexa problematică a originilor tragediei. Raportul dintre *satyrikon,* spectacolul satirilor, şi naşterea tragediei este evidenţiat deja în izvoarele antice (Aristotel, *Poetica* ; Hero-dot etc); chiar şi etimologia termenului „tragedie", potrivit tradiţiei derivat de lf un „cîntec al ţapilor" sau „al ţapului", pare să evoce satirii şi atributele lor uneori caprine. Indiferent de concluziile care ar putea fi trase referitor la mult dezbătută chestiune şi la evaluarea pasajelor aristotelice implicate aici (diferit interpretate încă din perioada alexandrină), legătura dintre spectacolul tragic şi figura satirilor este de netăgăduit, cel puţin în ceea ce priveşte drama numită *satirică,* plasată în reprezentările tetralogiilor din epoca clasică în poziţie fixă, după trei tragedii. Drama satirică este strîns legată şi de cultul lui Dionysos : la Atena, reprezentaţiile tragice aveau loc în perioada Marilor Dionisii, promovate de Pisistrat.

Satirii apar în diverse opere literare dedicate anumitor episoade mitologice ale căror protagonişti sînt. Un rol de prim-plan le rezervă Sofocle în *Satirii la vîndtoare*; legătura lor cu Dionysos este definită de Euri-pide *(Ciclopul,* 100; *Bacantele,* 130), iar *Imnul homeric către Afrodita* şi un fragment hesiodic fac referiri la raporturile dintre satiri, sileni şi nimfe.

► *Iconografie.* Mărturiile iconografice privind figura satirilor sînt nenumărate. Cele mai frecvente sînt picturile pe vase, contextul reprezentărilor fiind în majoritatea cazurilor cortegiul lui DIONYSOS (vezi). Satirii au constituit un subiect predilect al picturii şi sculpturii din epoca elenistică, perioadă în care trăsăturile lor au sfîrşit uneori prin a se confunda cu cele ale lui Pan şi Faunus. Una dintre imaginile cele mai cunoscute este aceea a *Satirului*

care îşi toarnă de băut, sculptură al cărei original îi este atribuit lui Praxitele.

Satiria (gr. laxupia, -ac,). Fiica regelui cretan Minos sau, potrivit altor izvoare, o nimfă din Italia meridională. A fost iubită de Poseidon, de la care 1-a născut pe Taras, eponimul oraşului Tarent. Numele său era legat de cel al capului Satirio, un promontoriu din apropierea Tarentului.
► *Prezenţe în literatura antică.* Pausanias, 10.10.8.
Sator. Străveche divinitate romană venerată ca ocrotitoare a semănăturilor. Cu acelaşi nume era venerat uneori şi Iupiter, care era numit - în calitatea sa de părinte al tuturor oamenilor şi al tuturor creaturilor divine şi pămînteşti - *Sator homi-nium et deorum* (Vergiliu).
Satura, lanx. Expresie latină indicînd o farfurie sau o tavă plină cu diverse fructe care era oferită divinităţilor, în special zeiţei Ceres.
Saturn (lat. *Saturnus, -i).* Străveche divinitate italică, la origine rege mitic al Italiei, mai tîrziu identificat de romani cu zeul grec Cronos, de la care a preluat atributele şi genealogia. In realitate, se pare că iniţial cele două personaje nu aveau prea multe în comun, cu excepţia faptului că ambele erau considerate cele mai vechi divinităţi în regiunile respective. Afinităţi mai mari se observă mai degrabă între Saturn şi Demetra, amîndoi legaţi de agricultură : numele lui Saturn, corelat de antici cu verbul *serere* (avînd forma *saturn* pentru modul supin - n.t.), „a însămînţa" (Varro, *De lingua latina,* 5.64), sugerează într-adevăr o divinitate circumscrisă dome-niului agricol; se considera că Saturn a fost cel care a adus Italiei civilizaţia şi organizarea socială, indisolubil legate de agricultură, iar perioada domniei lui aici era asimilată vîrstei de aur *(Saturnia regna).* Soţia sa era Ops, zeiţa belşugului şi a bogăţiei datorate agriculturii şi vieţii sociale organizate implicate de ea. In unele tradiţii, alături de Saturn apare o zeiţă cu atribute destul de neclare, LUA (vezi).
Potrivit legendei, alungat din Olimp de Iupiter, Saturn a ajuns în Italia (Vergiliu, *Georgicele,* 2.173 şi 538; *Bucolicele,* 4.6; *Eneida,* 8.319) în timpul domniei lui IANUS (vezi), care 1-a adăpostit în regatul său; s-a instalat pe Capitoliu, colina la poalele căreia a fost ridicat ulterior templul dedicat
zeului. Aici a început să-i înveţe pe oameni meşteşugul agriculturii, înlocuind treptat vechile obiceiuri barbare cu un nou mod de viaţă caracterizat de ordine şi morală, într-un cuvînt, civilizat. De la această operă civilizatoare înfăptuită de Saturn a derivat numele „Saturnia" care a fost dat întregii regiuni, iar Latium, după opinia unora (de pildă Vergiliu, *Eneida,* 8), şi-ar fi luat numele de la verbul *lateo* („a rămîne ascuns" - n.t.), cu referire la dispariţia zeului, care a fost răpit în cer, părăsind Italia. Unele tradiţii îl considerau pe Saturn un zeu legat de lumea de dincolo, în virtutea dispariţiei sale de pe pămînt - element fără corespondent în figura lui Cronos, tipic în schimb multor personaje din mitologia romană-(vezi ENEA şi ROMULUS).
► *Epitete. Senex* (bătrînul).
► *Atribute.* Saturn este frecvent reprezentat cu un cosor curbat pentru curăţatul pomilor şi cu benzi de lînă înfăşurate în jurul picioarelor. Statuile zeului, goale pe dinăuntru, erau deseori umplute cu ulei, simboli-zînd rodnicia măslinilor din Latium în urma învăţăturilor primite de la zeu. Deoarece caracterele iconografice sînt mai degrabă generice, nu întotdeauna Saturn poate fi recunoscut cu certitudine absolută în scenele figurate.
► *Răspîndirea cultului.* Saturn era venerat în Latium din vremuri foarte îndepărtate, anterioare identificării sale cu zeul grec Cronos. Principala sărbătoare care îi era dedicată o constituiau Saturnaliile, desfăşurate în fiecare an cu începere din 17 decembrie şi avînd drept scop comemorarea legendarei epoci de aur a domniei lui Saturn în Latium. Cu ocazia lor aveau loc diverse spectacole, se schimbau daruri, iar stăpînii îşi serveau propriii sclavi, evenimentul nu-mărîndu-se printre cele mai importante şi mai preţuite din întregul calendar al sărbătorilor romane (vezi SATURNALIA). în provinciile de altă limbă decît greaca ale Imperiului roman, Saturn era identificat uneori cu zeul egiptean Anubis, cu Ba'al sau cu Mithra.
In templul lui Saturn de la poalele Capi-toliului se păstrau tezaurul *(aerarium)* şi arhivele statului, precum şi însemnele militare.
► *Prezenţe în literatura antică.* Cicero, *De natura deorum ;* Ovidiu, *Fastele* ; Vergiliu, *Eneida,* 8.

► *Iconografie.* Imaginea lui Saturn ne este cunoscută mai ales din sculpturi şi reliefuri datînd din epoca imperială. Mai rare sînt reprezentările sale în pictură (Casa Dioscurilor din Pompei). în perioada republicană, figura bărboasă a lui Saturn apărea pe monedele bătute de chestori, custozii *aerarium-xihxi* din templul zeului. Pentru detaliile referitoare la Saturn ca transpunere latină a figurii lui Cronos, vezi CRONOS.
Saturnalia (lat. *Saturnalia).* Sărbători religioase romane de origine rustică, desfăşurate anual în onoarea zeului Saturn. Instituite, potrivit mărturiei lui Livius (2.21.2), concomitent cu inaugurarea templului lui Saturn de la poalele Capitoliului, în 497 î.Hr., aveau loc în luna decembrie, începînd din 17, după calendarul lui Numa Pompilius, şi durau şapte zile, pînă pe 23 decembrie. Ceremoniile erau deschise printr-un sacrificiu solemn adus zeului în templul său, în cursul căruia era sacrificată o scroafă şi se participa la un banchet sacru. Urma o serie de ceremonii private care punctau următoarele zile de sărbătoare, constituind în ansamblul lor perioada cea mai plăcută şi mai distractivă a anului. în fiecare casă zeului i se jertfea un purcel şi se ofereau mici daruri, în special mîncare, lumînări de ceară şi păpuşi din aluat sau argilă: se făceau invitaţii reciproce la masă, iar gazda le

pregătea oaspeților mici cadouri. Darurile erau în mod obișnuit însoțite de biletele conținînd urări sau fraze afectuoase: o documentație bogată în această privință o reprezintă epigramele lui Marțial, multe dintre ele fiind inspirate tocmai de acest obicei. în afară de atmosfera specifică de veselie şi petrecere care făcea din Saturnalia sărbătoarea cea mai agreată a anului nu numai la Roma, ci în toată lumea romană, această perioadă prezenta şi altă particularitate: în timpul Saturnaliilor se accepta inversarea rolurilor sociale, implicînd o licență în raporturi absolut imposibilă în restul anului. Astfel, nu numai că sclavii participau la banchete alături de stăpîni, dar îşi puteau lua toate acele libertăți care în alte împrejurări i-ar fi costat foarte scump, ajungînd pînă la a cere să fie serviți de propriii stăpîni. Aceştia, la rîndul lor, în schimbarea generală de roluri care reprezenta un element definitoriu al Saturnaliilor, se îmbrăcau şi se comportau ca nişte sclavi. Caracterul de farsă propriu acestei perioade era consfințit prin alegerea unui *princeps saturnalicius,* învestit cu puteri depline pe tot parcursul sărbătorii.

Unele aspecte ale Saturnaliilor prezintă asemănări cu sărbătorile religioase greceşti Cronia, desfăşurate la Atena şi în alte locuri din Grecia şi în cursul cărora se manifestau răsturnări analoage ale ordinii sociale existente, cu schimbarea de roluri între stăpîni şi sclavi (vezi CRONIA). Fe de altă parte, unele dintre obiceiurile specifice Saturnaliilor (latura intimă, familiară a sărbătorii, schimburile de daruri etc.) s-au transferat ulterior în sărbătorile sfîrşi-tului de an şi în cele creştine ale Crăciunului, apropiate de altfel şi din punct de vedere calendaristic. Alte aspecte ale Saturnaliilor (în special atmosfera sărbătorească şi uneori deşănțată, tema travestirii şi a schimbării rolurilor etc.) prezintă afinități cu serbările carnavalului. O dimensiune mai intimă şi mai sobră apare în *Saturnaliile* lui Macrobiu, plasate în ambianța festivă a Saturnaliilor, dar prezentînd, în locul aspectelor indecente şi şocante ale sărbătorii, un grup de personaje ilustre ale vremii concentrate în discuții şi reflecții prilejuite de un banchet.

Saturnius, Saturnia (lat. *Saturnius, -i*; *Saturnia, -ae).* în mitologie, fiul (sau fiica) lui Saturn. Este un epitet prin care latinii îi indicau pe fiii lui Saturn, adică pe Iupi-ter, Neptun şi Pluton, respectiv pe Iunona şi Vesta.

Sauros (gr. Zaupoț, -ou). Tîlhar din mitologia greacă, teroriza locuitorii Elidei şi călătorii care treceau prin regiune, pretin-zînd biruri şi răscumpărări. Mormîntul său se afla în apropierea unui sanctuar închinat lui Heracle, care 1-a ucis eliberînd ținutul de prezența sa rapace.

► *Prezențe In literatura antică.* Pausanias, 6.21.3.

Săgeată, vezi ARC.

Săgetător. Una dintre constelațiile zodiacului în care mitologia îl identifica pe Crotos, un fiu al zeului Pan, inventator al arcului şi călăreț împătimit, sau pe centaurul CHIRON (vezi). Pentru alte detalii vezi CONSTELAȚII.

Sărbătoare. în religia clasică, sărbătoarea, care de obicei celebrează sau comemorează un eveniment sau un personaj mitologic, este legată aproape dintotdeauna de tradițiile societății agricole. Aproape toate sărbătorile marchează momente importante din succesiunea anotimpurilor, din viața şi munca cîmpului, fie că este vorba de invocarea protecției pentru recoltă sau de mulțumirea pentru o recoltă bogată. Uneori această îndepărtată origine agrară apare neclară în celebrările desfăşurate în contextul urban, avînd totuşi un rol determinant şi în distribuirea sărbătorilor de-a lungul anului.

Din raportul cu succesiunea anotimpurilor şi a muncilor agricole rezultă funcția fundamentală a sărbătorii de a ritma anul; în calendar, sărbătorile reprezintă punctul forte, iar zilele sînt numite adesea după cum cad înainte sau după o anumită sărbătoare, care dobîndeşte deci un rol precis în marcarea timpului. în mod paradoxal însă, în momentul în care marchează trecerea timpului, sărbătoarea marchează şi oprirea lui. Ea este plasată în afară de timp, deoarece pe parcursul său toate regulile vieții de zi cu zi, rolurile, obiceiurile şi chiar legile cetății se suspendă într-o paranteză eterică. în timpul sărbătorilor, de pildă, stăpînii şi servitorii îşi schimbă rolurile între ei şi se ajunge chiar la alterarea ritmurilor zilei şi nopții, a căror succesiune, dacă nu poate fi modificată în natură, este ignorată prin seria frenetică de întîlniri, jocuri, rituri şi sacrificii. în cadrul sărbătorilor religioase timpul zeilor irumpe în timpul oamenilor. Timpul sacrificiului şi al ritualului nu e comensurabil cu cel al omului; reevocarea evenimentelor mitologice proiectează în prezent ceea ce tradiția plasase într-un timp situat în afara timpului; în cursul celebrării, episoadele mitologice se dilată sau, dimpotrivă, se contractă în desfăşurarea unei evocări ce durează doar cîteva zile sau chiar cîteva ore. Repetarea unei sărbători de la un an la altul, identică, pare să sublinieze că pentru oameni, ca şi pentru natura care se repetă ciclic şi pentru zeii nemuritori, timpul nu trece, pentru că în experiența cotidiană trecerea timpului înseamnă, înainte de toate, schimbare. în interiorul lor, sărbătorile au o succesiune temporală complet diferită de cea a experienței cotidiene, după cum diferite de cele obişnuite sînt veşmintele preoților şi chiar cele ale credincioşilor.

Importanța raportului sărbătoare-timp pentru lumea greacă este subliniată la rubrica dedicată CALENDARULUI, unde sînt enumerate cele mai cunoscute sărbători religioase, în special atice, distribuite

pe parcursul anului. Trimițînd la rubricile dedicate sărbătorilor (sau zeilor şi eroilor cărora acestea le erau închinate) pentru o descriere mai amănunțită, în tabelul următor sînt prezentate principalele sărbători religioase greceşti şi romane, alături de localitățile unde se desfăşurau, zeii cărora le erau închinate şi evenimentele din care se inspirau. Evident, au fost avute în vedere doar principalele sărbători, întrucît o listă a tuturor ceremoniilor locale ale lumii antice ar fi de-a dreptul interminabilă. Sînt menționate mai ales sărbătorile cu caracter public şi oficial, pentru care dispunem de o documentație mai bogată, prin urmare putem stabili legături cu zeii venerați şi cu localitățile unde aveau loc. în lumea greacă şi chiar mai mult în cea romană, sărbătorile se împărțeau în publice şi private ; la Roma, sărbătorile publice puteau să fie fixe, adică să se desfăşoare în fiecare an la aceeaşi dată, sau mobile, acestea schimbîndu-şi data de la un an la altul, în funcție mai ales de lucrările agricole. De asemenea, cu anumite ocazii şi în circumstanțe hotărîte de magistrați, se puteau fixa sărbători „comandate", numite *impe-rativae.* Pentru alte aspecte legate de sărbătorile romane vezi şi FERIAE.

Numele sărbătorii
Zeul sărbătorit
Principalele localități

ÎN GRECIA

1) Atena

Agraula	Aglauros	Atena
Aiora (Antesteria)	Dionysos	Atena
Anacee	Dioscurii	Atena
Antesteria	Dionysos	Atena
Areforia	Atena	Atena
Asclepia	Asclepios	Atena
Boedromia	Apollo	Atena
Bufonia	Zeus	Atena
Calinteria	Atena	Atena
Ceramica	Atena — Hefaistos	Atena
Chalceia	Atena - Hefaistos	Atena
Charisteria	sărbătoare de mulțumire către Atena pentru eliberarea de sub tiranie de către Trasibul	Atena
Choes	Dionysos	Atena
Cibernesia	sărbătoare în memoria cârmacilor lui Tezeu	Atena
Diasia	Zeus *Meilichios*	Atena
Diomeia	Heracle	Atena
Dionisii (mari şi mici)	Dionysos	Atena
Dipolia	Zeus	Atena
Efestia	Hefaistos	Atena
Elafebolia	Artemis care vînează	Atena
Gamelia	comemorarea nunții Herei	Atena
Genesia sau Necisia	Geea	Atena
Haloa	Demetra, Core, Dionysos	Atena
Leneea	Dionysos	Atena
Maimacteria	Zeus	Atena
Metagitnia	Apollo	Atena
Niceteria	Atena	Atena
Olimpia	Zeus	Atena

Oschoforia	sărbătoare pentru comemorarea tinerilor atenieni sacrificaţi Minotaurului; sărbătoarea viilor; celebrarea Atenei şi a lui Dionysos	Atena
Panatenee (mari şi mici)	Atena *Polias*	Atena
Pandia	sărbătoarea unităţii naţionale; Zeus	Atena
Pianepsia	Apollo	Atena

Numele sărbătorii	*Zeul sărbătorit*	*Principalele localităţi*
Pitoigia	Dionysos	Atena
Plinteria	Atena	Atena
Procharisteria	Atena, Demetra, Persefona	Atena
Proerosia	Demetra	Atena
Prometeia	Prometeu	Atena
Sinecia	Tezeu	Atena
Theseia	Tezeu	Atena

m

2) Atena şi **alte localităţi**

Apaturia	Atena - Zeus	Atena şi Ionia
Chloia	Demetra, Chloe şi Core	Eleusis şi diferite centre din Atica
Cronia	Cronos	Atena, Rodos şi alte localităţi
Delfinia	Apollo *Delfinios*	Atena, Delfi, Chios, Milet, Egina şi diferite localităţi portuare
Eanteia	Aiax Telamoniamil	Atena, Salamina
Munihia	Artemis	Atena, Delfi, Chios, Milet, Egina şi diferite localităţi portuare
Targelia	Apollo şi Artemis - Demetra	Atena, Ionia, Marsilia şi alte colonii
Tesmoforia	Demetra	Atena, alte localităţi din Grecia propriu-zisă şi din Sicilia (în special Agrigent)

3) Localităţi din Atica

Antesforia	Demetra şi Core	Eleusis (dar şi Sicilia şi Calabria)
Ascolia	Dionysos	diferite localităţi din Atica
Bendideia	Bendis	Pireu
Brauronia	Artemis	Brauron
Demetria	Demetra	Eleusis
Diisoteria	Zeus - Atena	Pireu
Eacia	Eac	Egina
Eleusinia	Demetra	Eleusis
Epidauria	Asclepios	Eleusis
Misterele Eleusine (mari şi mici)	Demetra	Eleusis
Naia	Zeus *Naios*	Dodona
Sărbătoare comemorativă	Agdistis	Pesinunt
Sciroforia	Atena *Scirade*	Salamina

4) Alte localităţi greceşti

Actia	Apollo	Actium
Adonia	Adonis	diferite localităţi greceşti, Fenicia, Alexandria Egiptului
Afrodisia	Afrodita	diferite localităţi greceşti
Aganipea	muzele	diferite localităţi greceşti
Agrionia	Miniadele	Orhomenos (Beoţia)

Numele sărbătorii	*Zeul sărbătorit*	*Principalele localităţi*
Amfidromia	sărbătoare de purificare după naştere	diferite localităţi greceşti
Artemisia sau Efesia	Artemis	Efes
Ataleia	Atalizii	diferite localităţi, mai ales Delfi
CaHşteea sau Calisteria	Zeus, Hera, Afrodita, Dionysos	Lesbos
Carneia	Apollo *Carneios*	Sparta şi Cirene
Catagogia	Afrodita *Erycina*	Erix
Charila	Charila	Delfi
Charisia	Charitele sau Graţiile	diferite localităţi greceşti
Charitesia	Charitele sau Graţiile	Orhomenos (Beoţia)
Chitonia	Artemis *Chitonea*	Siracuza
Cladeuteria	sărbătoarea tăierii viei	diferite localităţi greceşti
Coreia	Persefona sau Core	diferite localităţi din lumea greacă, în special Alexandria Egiptului şi Mantineea
Dafneforiai	Apollo *Ismenios*	Teba (Beoţia)
Dedala	Zeus, Hera	diferite localităţi din Beoţia
Delia	Apollo, Artemis, Latona	Delos
Delia	Apollo *Delios*	Tanagra (Beoţia)
Dendroforiai	Demetra, Dionysos, Attis, Cybele	diferite localităţi din lumea greacă şi din cea romană
Didimeea	Apollo	Milet
Dioscuria	Dioscurii	Sparta, Corciră; Roma
Ecdisia	Latona *Fitia*	Faistos (Creta)
Eleuteria	sărbătoarea eliberării cetăţilor	diferite localităţi greceşti, în special Plateea, Siracuza, Samos, Larisa, Eleusis
Erotidia	Eros	Tespiai (Beoţia)
Faloforia	Dionysos	diferite localităţi greceşti
Gimnopediai	Apollo *Pythios*	Sparta
Hebdomaia	Apollo	diferite localităţi greceşti, în special Sparta
Hecatesia	Hecate	diferite localităţi greceşti
Helenia	Elena	Sparta
Helotia	Atena *Helotida;* Europa	Maraton, Corint, Creta
Heracleia	Heracle (în special Ambracia)	diferite localităţi greceşti
Hereia	Hera	Samos
Hermeea	Hermes	diferite localităţi greceşti
Hiacintia	Hiacintos	Amicle (Sparta)
Hidroforia	divinităţile infernale	diferite localităţi greceşti
Hipocratia	Poseidon	Arcadia
Histeria	Afrodita	diferite localităţi greceşti

Numele sărbătorii	*Zeul sărbătorit*	*Principalele localităţi*
Htonia	Demetra *Htonia* şi Hades *Climenos*	Hermione (Argolida)
Istmia	Poseidon	Istmos şi Corint
Liceea	Zeus *Liceios*	Arcadia
Lisandria	Lisandru	Samos
Lithobolia	Auxesia şi Damia	Trezena (Argolida)
Megalartia	Megalartos	Beoţia
Mitileneea	Apollo	Mitilene (Lesbos)
Niceforia	Atena *Nicefora*	Pergam
Pambeotia	Atena *Itonia*	Coroneea (Beoţia)
Peloria	Zeus *Pelorios*	Tesalia
Poliea	Apollo *Polieus*	Teba (Beoţia)
Poseidonia	Poseidon	diferite localităţi greceşti
Ptoia	Apollo	Ptoion (Beoţia)
Sărbătoare cu lupte	Harpalice	Tracia
Sărbători celebrative	Artemis *Lafria*	Patras
Sărbători celebrative	Scefros	Tegeea (Arcadia)
Sărbători celebrative instituite de Heracle	Abderos	Abdera
Sărbători cu concursuri de frumuseţe	Demetra	Arcadia
Septerion	Apollo *Pythios*	Tempe, Delfi
Sminteia	Apollo *Sminteus*	Rodos
Soteria	sărbători pentru ieşirea dintr-un pericol	diferite localităţi greceşti
Tauropolia	Artemis	Halae
Teodesia	Dionysos, Heracle, nimfe şi alţi zei	diferite localităţi greceşti
Teofania	diferiţi zei (în special Apollo)	diferite localităţi greceşti
Teogamia	sărbători comemorative ale nunţilor divine (Zeus şi Hera; Hades şi Persefona şi alţii)	diferite localităţi greceşti; Sicilia; Lidia
Teoxenia	diferiţi zei	Delfi (Apollo şi Dionysos); Agrigent (Elena şi Dioscurii) etc.
Thalysia	Demetra	Cos şi alte localităţi
Titenidia	Artemis *Coritalia*	Sparta
Tonea	Hera	Samos
Trieterice sau Trieterides	Dionysos	Teba; muntele Citeron
Triopia	Apollo *Triopios*	Triope (Caria)

Numele sărbătorii	*Zeul sărbătorit*	*Principalele localități*
	b) LA ROMA ŞI ÎN LUMEA ROMANĂ	
Agnalia	sărbătoarea tunderii oilor	Roma şi alte localități
Agon Solis	Zeul Soare, sărbătoare instituită de Aurelian	Roma
Agonalia	Ianus	Roma
Ambarvalia	sărbători agrare	Roma
Amburbalia	sărbători urbane	Roma
Angeronalia sau Divalia	Angerona	Roma
Armilustrium	purificarea armelor	Roma
Augurium canarium	sărbătoare agrară	Roma şi alte localități
Augustalia	Augustus	Roma
Bacanale	Bacchus	Roma şi alte localități
Capitolini ludi	sărbătoare cvadrienală instituită de Domițian	Roma
Carmentalia	Carmenta	Roma
Camaria	Carna	Roma
Cerealia	Ceres	Roma
Charistia	larii	Roma şi alte localități
Circenses ludi	Neptun	Roma şi alte localități
Compitalia	laria	Roma şi alte localități
Consualia	Consus	Roma şi alte localități
Equiria	Marte	Roma
Equus October	Marte	Roma
Etneea	Iupiter	Etna
Febraalia	Februa	Roma
Feralia	Manes	Roma şi alte localități
Feriae Latinae	comemorarea alianței popoarelor din Latium	Roma şi alte localități
Floralia	Flora	Roma
Fontinalia	Fontus	Roma
Fordicidia	Tellus	Roma
Fornacalia	Fornax	Roma
Furrinalia	Furrina	Roma
Hilaria	Cybele	Roma
Iuturnalia	Iuturna	Roma
Iuvenalia	Iuventus	Roma
Larentalia *p**	Acea Larentia	Roma
Lemuria sau Lemuralia	lemurii	Roma şi alte localități
Liberalia	Liber şi Libera	Roma
Lupercalia sau Faunalia	Faunus	Roma

Numele sărbătorii	*Zeul sărbătorit*	*Principalele localități*
Maiuma	Maia	Ostia
Mamuralia	Mamurius	Roma
Masa lui Ceres	Ceres	Roma
Matralia	Mater Matuta	Roma
Matronales	Iunona	Roma şi alte localități
Meditrinalia	Meditrina	Roma
Megalenses ludi	Cybele	Roma şi alte localități
Neenia	Bacchus	Roma
Nemoralia	Diana	Roma şi alte localități
Neptunalia	Neptun	Roma
Neronia	sărbătoare cincinală instituită de Nero	Roma
Nonele smochinu- lui sau Nonele caprotine	cult al lui Romulus; comemorare a mitului lui Filotis	Roma
Nundinae	Servius Tullius	Roma
Odontica	sărbătoare de mulțumire pentru apariția primilor dinți la copii	Roma
Opalia	Ops	Roma
Opiconsivia	Ops, Consus	Roma şi alte localități
Paganalia	sărbători agrare	Roma şi alte localități
Palilia sau Parilia	Pales	Roma
Parentalia	sufletele morților	Roma şi alte localități
Poplifugium	Iupiter	Roma
Portunalia	Portunus	Roma
Quinquatrus	Marte, Minerva	Roma
Quirinalia	Romulus - Quirinus	Roma
Regifugium	-	Roma
Robigalia	Robigo	Roma şi alte localități
Romani ludi	Iupiter	Roma
Rosaria sau Violaria	manii	Roma
Saeculares ludi	Dis, Proserpina	Roma
Saturnalia	Saturn	Roma
Sărbătorile din Ara Maxima	Hercule	Roma
Sementivae	Ceres, Tellus	Roma
Septimontium	sărbătoarea colinelor Romei	Roma Roma
Terminalia	Terminus	
Tigillumjsororium	Marte	Roma
Tubilustrium	purificarea trîmbițelor	Roma
Vacunalia	Vacuna	Roma
Veneralia	Venus	Roma

11

1
1

Numele sărbătorii	*Zeul sărbătorit*	*Principalele localități*
Ver sacrum	în special Marte	Roma
Vertumnalia	Vertumnus	Roma
Vestalia	Vesta	Roma
Vinalia	Iupiter (sărbătoarea vinului)	Roma
Violaria sau Rosaria	vezi Rosaria	vezi Rosaria
Volturnalia	Volturnus	Roma
Vulcanalia	Vulcan	Roma

Scaevola, Mucius (lat. *C. Mucius Scae-vola, -ae).* Personaj celebru aparținînd ginții romane Mucia, protagonist al unui act de eroism devenit legendar. In timp ce Roma era asediată de regele etrusc Porsenna, el a reuşit să iasă din cetate şi, intrînd în tabăra inamică, s-a dus direct la cortul regelui cu intenția de a-1 ucide. Dar, printr-o tragică eroare, 1-a ucis pe omul de încredere al acestuia; prins, a fost condamnat de Porsenna să fie ars de viu. Cu o dîrzenie ieşită din comun, ca să-şi pedepsească mîna care dăduse greş (dreapta), Mucius Scaevola şi-a ars-o în focul aprins deja pentru un sacrificiu, fără să scoată nici un geamăt, sub privirile regelui stupefiat. Impresionat de curajul său, Porsenna a renunțat să-1 mai pedepsească, îngăduindu-i să se întoarcă la Roma; atunci, din recunoştinţă faţă de regele care-i cruțase viața (sau mințindu-1 ca să-1 sperie şi să-1 determine să abandoneze asediul), Mucius Scaevola i-a dezvăluit că la Roma trei sute de cetățeni nobili se înțeleseseră să-1 omoare, încer-cînd fiecare pe rînd, prin tragere la sorți; el nu era decît primul din serie, dar curînd avea să vină altul. Pus pe gînduri de ceea ce aflase şi temîndu-se pentru viața sa, Porsenna le-a propus romanilor restabilirea păcii şi a părăsit regiunea. Cît despre Mucius Scaevola, acesta a păstrat şi le-a transmis urmaşilor epitetul pe care îl dobîn-dise prin gestul său, *Scaevola* însemnînd de fapt „stîngaciul", potrivit etimologiei populare care îl lega de *scaeva,* „mîna stingă". Termenul *scaevola* indica şi o amuletă purtată de copiii din Roma.
► *Prezențe în literatura antică.* Legenda este relatată de Livius (2.12 şi urm.) şi de Plu-tarh *(Publicola,* 17.2 şi urm. şi 8). Unele tradiții îi atribuie însă întîmplările istori-
site nu lui Mucius Scaevola, ci unui anume Postumus.

Scamandrios (gr. Ixa;iavSpioc;, -ou; lat. *Scamandrius, -i).* Fiul lui Hector şi al Andro-macăi; este mai cunoscut sub numele de Astianax, „domnul cetății", prin care troienii îl desemnau în calitatea sa de fiu al protectorului Troiei. Numele Scamandrios provine de la Scamandru, rîul sacru al cetății, sugerînd considerarea eroului drept un dar al rîului. Pentru detalii cu privire la scurta şi tragica sa poveste, vezi ASTIANAX.

Scamandru (gr. IxajiavSpog, -ou; lat. *Scamander, -dri).* Numele celebrului rîu al Troadei, legat în poezia epică grecească de războiul troian. Zeul fluvial corespunzător se numea Xantos (Homer, *Iliada,* 20.74).

Scarabeu. Figură importantă în mitologia egipteană, unde este identificat cu zeul Khepri, asimilat unei divinități solare şi asumînd valoarea de simbol al nemuririi, scarabeul are un rol minor în mitologia clasică. El apare într-un mit de metamorfoză şi este utilizat apoi, în contexte de obicei ironice, în comedia greacă şi latină. Cerambos, un păstor din Tesalia contemporan cu Deucalion şi Pira, a fost transformat de nimfe într-un scarabeu care şi-a luat zborul spre cer, salvîndu-se astfel de potopul universal (Ovidiu, *Metamorfoze,* 7.353 şi urm.). Un scarabeu este amintit într-un episod ce parodiază mitul, în comedia *Pacea* a lui Aristofan, unde un servitor povesteşte că stăpînul lui a prins un scarabeu uriaş pe muntele Etna: „pe mine m-a pus s-o fac pe grăjdarul, în timp ce el, dezmierdîndu-1 ca pe un mînz, îi spunea : «O, neam de Pegas, nobil înaripat, ia-mă şi poartă-mă în zbor drept la Zeus !»" (vv. 72 şi urm.). Numele latinesc al unei

coleoptere dăunătoare pentru agricultură, *curculio,* dă titlul unei celebre comedii a lui Plaut.

Scară. Simbol al legăturii dintre pămînt şi cer, în lumea antică scara este prezentă în unele culte misterice. în inițierea în Misterele lui Mithra, de exemplu, scara reprezintă gradele succesive ale ascensiunii mistice. Ea are şapte trepte, fiecare dintr-un metal diferit şi pusă sub semnul unei anumite planete, cu semnificații aim-bolice despre care ne informează, deşi numai parțial, Origen *{Contra Celsum,* 6.22): prima treaptă, de plumb, corespunde cerului planetei Saturn, în timp ce următoarele şase, din cositor, bronz, fier, aliaj, argint, aur, sînt asociate planetelor Venus, Jupiter, Mercur, Marte, respectiv Lunii şi Soarelui. Urcînd această scară inițiatul avansa pînă la accesul în empireu. Imaginea scării ce leagă pămîntul de cer are însă un rol mai semnificativ în religia egipteană şi în cea a Orientului Apropiat (în special la evrei) decît în cea clasică, unde nu a prilejuit mituri specifice.

Scefros (gr. Ixecpp6g, -ou). Erou pelopo-nesiac, fiul lui Tegeates şi al Merei şi frate cu Leimon. Cînd Apollo şi

Artemis au întreprins o călătorie pe pămînt pentru a-şi răzbuna mama, pe Leto, care în momentul naşterii lor nu găsise nici o cetate dispusă s-o găzduiască (vezi LETO), au fost bine primiţi de Scefros; dar, pe cînd acesta îi spu-nea ceva lui Apollo, Leimon, crezînd că fratele său îl ponegreşte în faţa zeului, 1-a ucis. Drept pedeapsă, Artemis 1-a străpuns pe Leimon cu o săgeată, omorîndu-1; cei doi zei au osîndit apoi întregul ţinut la o foamete cumplită, în ciuda jertfelor aduse de Tegeates şi Mera pentru a-i îmbuna. Consultînd oracolul din Delfi, tegeaţii au aflat că vor scăpa de foametea ce vlăguia ţara dacă îi vor aduce onoruri divine lui Scefros. Ca urmare, în Tegeea s-a instituit o sărbătoare în memoria sa, în cursul căreia o preoteasă a Artemisei repeta ritual urmărirea lui Leimon de către zeiţă.

► *Prezenţe în literatura antică.* Pausanias, 8.48.4 şi 8.53.1 şi urm.

Sceptru, vezi BASTON.

fiul lui Ifitos şi al Hipolitei, urmaş al lui Naubolos şi fratele lui Epistrofos. Pretendent la. mîna Elenei, a participat la războiul troian în calitate de conducător al unui contingent foceean, fiind ucis de Hector. Cenuşa lui a fost îngropată în Focida, la Anticitera; în timpul călătoriei de întoarcere în Grecia, supravieţuitorii din oastea sa au fost siliţi de o furtună violentă să debarce pe coastele Italiei, unde au întemeiat colonia greacă Temesa.

► *Prezenţe în literatura antică.* Partea din legenda sa referitoare la războiul troian apare în *Iliada* (2.517 şi 17.306), în timp ce evenimentele ulterioare şi cele legate de supravieţuitorii armatei sale ne sînt cunoscute în special datorită diverselor pasaje din Pausanias, Strabon, Hyginus *(Fabule,* 97), Apollodor *(Biblioteca,* 3.10.8) şi Licofron (vv. 1067 şi urm.).

2) Erou grec originar din Focida, fiul lui Perimede. Ca şi Schedios nr. 1, a fost ucis de Hector *(Iliada,* 15.515).

Schcsne, Porţile (gr. Ixaioci iruXai; lat. *Scaeae portae).* Legendarele porţi dinspre apus ale cetăţii Troiei. Deasupra lor se adunau femeile troiene ca să privească înfruntarea dintre bărbaţii lor şi asediatorii greci. Tot de aici bătrînii sfetnici ai lui Priam, nemaiputînd participa la lupte din cauza vîrstei înaintate, comentau scenele de război la care asistau *(Iliada,* 3.149). La Porţile Scheene are loc întîl-nirea dintre Hector şi Andromaca din cîntul 6 al *Iliadei.* Ieşind pe aceleaşi porţi, Ahile se îndreaptă spre moartea pe care i-o vor aduce Paris şi Apollo. Pe aceste porţi, scoţîndu-le stîlpii, troienii au adus în cetate calul troian: un gest ce a echivalat cu sfîrşitul Troiei.

Schedios (gr. ExeSioc;, -ou; lat. *Schedus, -i).* 1) Erou grec originar din Crisa, Focida,

Scheneu (gr. Ixoiveug, -eojg; lat. *Schoe-neus, -ei* şi *-eos).* 1) Erou originar din Beoţia, a fost tatăl ATALANTEI (vezi).

2) Fiul lui Autonoos şi al Hipodamiei, frate cu Antos, Herodios, Acantos şi Acantis. La fel ca toţi ceilalţi membri ai familiei sale, a fost transformat în pasăre (pentru detalii referitoare la legendă vezi ACANTIS).

Scheria, vezi FEACI.

Schiapozi (gr. IxT)iaTro8eg, -UM). Populaţie mitică descrisă de Pliniu în *Naturalis*

historia (7.23) şi amintită de Filostrat şi de alţi autori antici datorită unei caracteristici curioase. Locuitori ai unei regiuni călduroase din Africa - poate Etiopia - sau din India, schiapozii (în traducere, „cu picioare umbroase") se apărau de căldură întinzîndu-se pe spate şi ridicînd un picior: aveau nişte picioare enorme, care îi fereau de soare aidoma unor umbrele. în schimb, fireşte, le era destul de greu să fugă. Imaginea sugestivă şi fantastică a acestui popor mitic, ale cărui origini ar trebui plasate poate în spaţiul iranian, a suscitat un oarecare interes şi în Evul Mediu.

Scifios (gr. Ixucpio?, -ou). Potrivit unor izvoare secundare, acesta era numele primului cal zămislit de Poseidon şi Geea, atunci cînd zeul a stropit cu propria spermă o piatră, fecundînd astfel Pămîntul.

Scila (gr. IxuXXa, -T)£ ; lat. *Scylla, -ae).* Fiica regelui Nisos al Megarei, îndrăgostită de Minos. Pentru detalii vezi MINOS şi Nisos, **1.**

Scila şi Charibda (gr. IxuXXa, *-T)Q* şi XapopSic, -ewc; lat. *Scylla, -ae* şi *Charyb-dis, -is).* Numele celor două stînci situate între Italia peninsulară şi Sicilia, de o parte şi de alta a strîmtorii Messina, cunoscute încă din Antichitate pentru pericolul pe care îl reprezentau pentru navigaţie şi considerate sălaşul a doi monştri teribili ce le purtau numele.

Pe stînca de lîngă Reggio Calabria, într-o peşteră, trăia Scila, fiica nimfei Crateis: era un monstru înspăimîntător, cu douăsprezece picioare şi şase gîturi lungi terminate cu tot atîtea capete ; în fiecare din cele şase guri avea cîte trei rînduri de dinţi ascuţiţi şi lătra ca un cîine, iar mijlocul îi era încins cu un brîu făcut din ţeste de cîini. Era socotită invincibilă şi nemuritoare, singura şansă de a scăpa de ea fiind implorarea mamei sale, Crateis.

Pe stînca opusă, cea de pe coasta siciliana, mult mai apropiată de nivelul mării, trăia Charibda; aceasta îşi petrecea vremea sub un smochin înalt, înghiţind de trei ori pe zi apa din strîmtoare şi văr-sîndro apoi în mare. Şi „divina Charibda", cum o numeşte Homer, era un personaj monstruos, dar ea rămînea invizibilă, iar marinarii nu puteau vedea decît smochinul care-i făcea umbră. Homer povesteşte că Ulise, navigînd prin strîmtoare, s-a ferit cu mare grijă de această stînca; dar n-a reuşit să o evite pe cea

a Scilei, care i-a răpit şase oameni şi i-a devorat *(Odiseea,* 12.246).
Unele tradiţii ulterioare lui Homer dau informaţii diferite cu privire la originile şi faptele celor doi monştri. Despre Scila se spunea că furase o parte din boii lui Gerion şi că pentru aceasta Heracle a ucis-o. Potrivit acestei versiuni, Forcus, tatăl ei, a înviat-o dînd foc cadavrului şi apoi fierbîndu-1, iar Scila a devenit astfel o mare zeiţă, independentă şi superioară înseşi reginei infernului, Persefona.
Despre Charibda tradiţia posthomerică relata aproximativ aceleaşi lucruri ca şi despre Scila. Şi ea îi furase boii lui Heracle; pedeapsa şi-a primit-o de la Zeus, care a trăsnit-o, prăvălind-o în mare. în această versiune, Charibda era considerată fiica lui Poseidon şi a Geei.
în lumea latină şi italică, pe lîngă elementele monstruoase descrise de Homer şi de tradiţia greacă ulterioară, Scila şi Charibda au dobîndit şi caracteristici noi. în mitologia etruscă Scila este înzestrată cu aripi, fiind legată nu doar de adîncimile infernale, ci şi de spaţiile deschise şi infinite ; este semnificativ faptul că printre epitetele sale apare şi *Tyrsenis,* „etrusca" (Euripide, *Medeea,* 1342).
Vergiliu vorbeşte nu numai de acea unică Scila cunoscută din tradiţia greacă (şi se inspiră direct din cîntul 12 al *Odiseii* pentru a relata trecerea lui Enea pe lîngă cele două stînci, în *Eneida,* 4), ci şi de mai multe „Scile cu îndoită fire", pe care le plasează în infern *(Eneida,* 6.286). în tradiţia latină, Scila apare şi ca o nimfă frumoasă, transformată în monstru de vrăjitoarea Circe: potrivit lui Ovidiu, Scila era iubită de tritonul Glau-cos, metamorfoza survenind ca urmare a geloziei rivalei sale, Circe *(Metamorfoze,* 13.730 şi urm.; 14.1 şi urm.).
în lumea antică, Scila şi Charibda sînt protagonistele a nenumărate poveşti marinăreşti, ale căror conţinut şi detalii pot fi reconstituite doar parţial; ele au devenit personaje de basm, asemenea balaurilor din poveştile spuse copiilor; aici aveau, evident, rolul de a-i înspăimînta pe micii ascultători, dar şi de a-i distra prin detalii groteşti care uneori sînt imposibil de reconstituit cu precizie.

► *Prezenţe în literatura antică.* Cea mai veche atestare a celor doi monştri şi a pericolului pe care îl reprezentau pentru navigatori apare, aşa cum am văzut, la Homer *(Odiseea)* ; din povestirea homerică s-au inspirat şi scriitorii ulteriori, de la Vergiliu *(Eneida)* la Ovidiu *(Metamorfoze).* Scila şi Charibda aveau un rol important într-un poem al lui Stesihor, *Geryoneia,* unde era descrisă trecerea lui Heracle prin strîm-toare. Stesihor compusese şi un poem intitulat *Scila,* pierdut.
► *Iconografie.* Reprezentată în diverse mozaicuri, pe monede, cupe megariene, picturi şi urne etrusce din epoca elenistică, Scila era probabil personajul central în unele grupuri statuare din marmură ce decorau vilele romane din epoca imperială, în special în celebrul grup statuar din grota Sper-longa, operă a sculptorilor Hagesandros, Atenodor şi Polidor din Rodos, unde era reprezentată înşfăcînd corăbiile în care se aflau Ulise şi ai săi. Din figura Scilei a rămas doar un fragment. în ciuda plasticităţii descrierii homerice, arta figurativă a preferat să o înfăţişeze pe Scila ca pe un monstru generic, cu bust de femeie şi partea inferioară a corpului încolăcindu-se în spire serpentiforme, urmînd aşadar descrierile ce apar la scriitorii ulteriori lui Homer, mai ales la Vergiliu.
Scilaceus (gr. IxuXaxetfc, -ew£ ; lat. *Scyla-ceus, -i).* Erou lidian, prieten credincios al lui Glaucos şi participant împreună cu acesta la războiul troian, sprijinindu-i pe asediaţi. La sfîrşitul războiului, a fost singurul lidian care a supravieţuit, deşi rănit de Aiax, şi s-a putut întoarce în patrie. Aici a trebuit să le dea femeilor lidiene ce-şi aşteptau nerăbdătoare soţii cumplita veste că nici unul dintre ei nu mai trăia. Furioase pe el şi cuprinse de disperare, acestea l-au lapidat în apropierea sanctuarului închinat lui Belerofon. Apollo a cerut să i se aducă lui Scilaceus onoruri divine.
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul, necunoscut de Homer, este relatat de Quintus din Smirna.
Sciroforia sau **Scira** (gr. *xd* Ixipocpopia sau TOC Ixipa). Sărbători religioase greceşti care se desfăşurau anual în Atica, în ziua 12 a lunii Sciroforion (iunie-iulie). Destinate în principal celebrării zeiţei Atena *Scirade,* numită în vechime Scira şi venerată în Salamina, reprezentau în realitate o sărbătoare cu semnificaţii mult mai complexe, în care se regăseau şi cultul Demetrei, al Persefonei, al lui Erihtonios şi al lui Poseidon, adică ale celor mai vechi divinităţi adorate în Atica. Momentul culminant al sărbătorii îl constituia o procesiune în cursul căreia, sub un baldachin alb, preoteasa Atenei şi preotul lui Poseidon Erehteu părăseau templele respective, ieşind din Atena şi îndreptîndu-se spre Eleusis, fiind întîmpinaţi simbolic de Demetra şi Persefona la Sciros. Sărbătoarea, cu semnificaţii în mare parte obscure, prevedea şi o răsturnare a ordinii sociale uzuale, femeilor permiţîndu-li-se să iasă din casă şi să se întrunească public pentru celebrarea ritualurilor. Pe lîngă procesiunea amintită, aceste ritualuri cuprindeau şi forme particulare de sacrificiu: de pildă, Demetrei şi Persefonei li se jertfeau purcei care erau aruncaţi în cavităţi subterane; la TESMOFORIA (vezi), rămăşiţele animalelor erau recuperate şi oferite celor două zeiţe.
Sciroforion (gr. Ixipotpopiuiv, -wvo£). A douăsprezecea lună a calendarului atic, corespunzătoare lunilor iunie-iulie. Era marcată de cîteva sărbători religioase importante, începînd cu Sciroforia, celebrate în ziua 12 a lunii în onoarea Atenei *Scirade,* venerată în Salamina şi numită în trecut Scira; urmau Areforia, pe 13, sărbători misterice în cinstea Atenei; apoi pe 15, în cadrul sărbătorilor Dipolia, dedicate lui Zeus în calitatea sa de ocrotitor al cetăţii, ritualul Bufonia, legat de vechea interdicţie de a sacrifica animale pe altarul lui Zeus *Hypatos* de pe Acropole. Pentru alte detalii referitoare la toate aceste sărbători, vezi rubricile respective.
Sciron (gr. IxTpuw, -wvoe;; lat. *Sciron, -onis).* Celebru tîlhar care teroriza drumeţii în Atica şi Megarida, punîndu-i să plătească o vamă pe cei ce se aventurau pe un drum îngust de catîri care urca, aproape vertical, printre stîncile de la malul mării. Numele lui evocă natura calcaroasă a locului, în greceşte *Skiron.* Postat în aşteptarea victimelor pe acest drum foarte dificil şi expus, numit Scironia, care şerpuia, extrem de abrupt, printre stînci inaccesibile înălţate direct deasupra mării, el îi oprea pe trecători şi îi obliga să-1 spele pe picioare; dar, în timp ce aceştia îi satisfăceau

pretenția, le făcea vînt în mare, unde erau devorați de o broască-țestoasă uriașă, consacrată lui Hades (Pausanias, 1.44.8). Sciron a fost ucis de Tezeu, care 1-a azvîrlit la rîndul său drept hrană țestoasei, elibe-rînd drumul de primejdii. în mod curios, în timp ce atenienii îl descriu ca pe un tîlhar, la Megara Sciron era considerat un bun îndrumător şi un adevărat binefăcător al regiunii.
► *Prezențe în literatura antică.* Xenofon, *Memorabitia,* 2.1.14; Platon, *Theaitetos,* 169; Apollodor, *Epitome,* 1.2; Plutarh, *Tezeu,* 10 ; Hyginus, *Fabule,* 38.4 ; Ovidiu, *Metamorfoze,* 7.444 (aici se spune că oasele sale, „multă vreme împrăştiate într-o parte şi alta, de vechime s-au transformat în stînci şi au păstrat numele lui Sciron").
Sciros (gr. Ixupog, -ou; lat. *Scyros, -i).* Insulă din arhipelagul Sporadelor din Marea Egee, situată la est de Eubeea, cunoscută în mitologie ca locul unde 1-a adăpostit Thetis pe fiul ei Ahile pentru a împiedica plecarea sa în războiul troian: aici zeița 1-a ascuns, îmbrăcat în haine femeieşti, printre fiicele regelui Licomed ; tot aici a fost crescut apoi Pirus, fiul lui Ahile şi al Deidamiei (vezi NEOPTOLEM). Potrivit unei alte tradiții, Ahile a cucerit insula drept răzbunare pentru uciderea lui Tezeu de către Licomed. Se spunea că Cimon ar fi găsit pe insulă osemintele lui Tezeu şi că, după cucerirea insulei, în 476 î.Hr., le-a dus la Atena, unde au fost depuse în templul numit *Theseion.*
Scites (gr. Ixutfris, -OU). Suveran legendar al sciților, de la care şi-ar fi luat numele acest popor. S-a născut din unirea lui Heracle cu o creatură monstruoasă, pe care eroul o întîlnise pe cînd mîna prin acele ținuturi boii lui Gerion (vezi HERACLE). Herodot povesteşte că Heracle, ajuns în regiunea Sciției şi prins aici de frigul iernii, s-a oprit să doarmă, acoperindu-se cu blana sa de leu. în timp ce dormea însă, iepele de la carul lui au dispărut în mod misterios. Plecînd în căutarea lor, Heracle a ajuns într-un loc numit Ilea, unde, într-o grotă, a văzut un fel de femeie-şarpe: femeie de la jumătate în sus, şarpe în partea inferioară. Strania creatură i-a mărturisit că ea era cea care îi furase iepele şi că nu i le va înapoia decît dacă se împreunează cu ea. După o lungă şedere la aceasta, eroul şi-a primit înapoi iepele şi a fost, în sfîrşit, lăsat să plece. Din unirea lui cu femeia-şarpe s-au născut trei fii: Agatirsos, Gelonos şi Scites. Heracle a lăsat mamei lor unul dintre arcurile sale şi o cingătoare, sfătuind-o ca atunci cînd aceştia vor creşte să-i supună la proba arcului şi a cingătorii: cel care va reuşi să întindă arcul şi va purta cingătoarea la fel ca Heracle avea să fie regele ținutului. Cînd cei trei fii ai săi au devenit adulți iar Heracle părăsise de mult acele locuri, Scites a fost singurul care a trecut proba, devenind astfel rege peste pămînturile ce i-au luat numele, în timp ce frații lui au fost îndepărtați.
► *Prezențe în literatura antică.* Legenda este relatată de Herodot (4.8-10). Diodor din Sicilia (2.43) prezintă o versiune uşor diferită a poveştii, în care tatăl lui Scites nu este Heracle, ci Zeus.
Scorpion. în mitologia greacă scorpionul este prezent în legenda vînătorului Orion, pe care îl înțeapă mortal după ce acesta se lăudase că este în stare să prindă orice vietate sălbatică; potrivit altei versiuni, Orion a fost astfel pedepsit pentru că încercase să o violeze pe Artemis, zeița vînăto-rii. Scorpionul apare şi în versiunea mitului lui Faeton relatată de Ovidiu *(Metamorfoze,* 2.195 şi urm.): aici este vorba despre constelația omonimă, la vederea căreia tî-nărul vizitiu se sperie şi scapă frîiele, în cursa nebunească a carului Soarelui ce se va încheia în mod tragic (vezi FAETON şi CONSTELAȚII).
Scriere. Mitologia îi atribuia lui Cadmos inventarea alfabetului şi răspîndirea scrierii în Grecia. Herodot (5.58) afirmă că înainte de Cadmos, Grecia nu cunoştea alfabetul; potrivit lui Pliniu *(Naturalis historia,* 7.192), Cadmos a fost cel care a introdus aici un prim alfabet de şaisprezece litere, preluat de la fenicieni. Ulterior, alți eroi şi poeți - printre care Simonide şi Palamede - au mai adăugat cîteva litere. Acesta din urmă era considerat inventatorul literei Y, pe care ar fi conceput-o observînd formația de zbor a unor cocori. Aristotel era convins că introducerea literelor cp şi x> atribuită de obicei tot lui Palamede, i se datora în realitate lui Epi-harm. Platon susținea originea egipteană

a scrierii, care, împreună cu numerele, geometria şi astronomia, ar fi fost inventată de zeul Theuth *(Phaidros,* 274c). Foarte răspîndită era şi convingerea că, alături de muzică, şi alfabetul grec ar fi fost inventat de legendarul cîntăreț Linos. Mitologia latină relatează că Evandru i-a învățat pe barbarii locuitori din Latium (mai precis din Pallanteum, satul pe care 1-a întemeiat pe colina Palatin înainte de întemeierea Romei de către Romulus) arta scrierii, necunoscută de aceştia. El a introdus în regiune alfabetul grec, adaptat ulterior la limba latină de zeița Carmenta (Hyginus, *Fabule,* 277).
Scut. Cel mai faimos scut din mitologie este fără îndoială acela al lui Ahile, făurit de Hefaistos prin îmbinarea unor metale de diferite culori; fabricarea şi ornarea sa sînt descrise în detaliu de Homer: „Şi-ntru-chipează întîi o năprasnică pavăză mare./ O împleteşte-mprejur, cu un cerc întreit o încinge/ Strălucitor de metal. Cureaua-n argint e lucrată,/ Arma-i făcută din cinci metalice straturi. Deasupra/ El cu priceperea lui închipuie multe podoabe" *(Jliada,* 18.478-482). Printre ornamente sînt amintite o imagine a pămîntului, cerului şi mării, cu astrele şi constelațiile ; două cetăți, una cu scene din viața de toate zilele, cu nunți şi ospețe, iar cealaltă surprinsă într-un episod de război, înconjurată de o armată de asediatori; scene din viața agricolă, cu ogoare şi țărani la arat şi secerat; o podgorie cu scene din timpul culesului; o păşune cu cirezi şi văcari şi doi lei atacînd un taur; saivane şi turme de oi; o scenă de dans care evocă „hora ce-n marea cetate la Cnosos odată/ Pentru pletoas-Ariadna vestitul Dedal a făcut-o" (poate o aluzie la labirint? vv. 590-593); şi, în sfîrşit, pe ultimul cerc al scutului, „rîul/ Mare, grozav, Oceanul, noian care încinge pămîntul" (v. 606). Mai puțin amplă este descrierea scutului lui Agamemnon, „scutul frumos măiestrit care-ntreg îl acoperă-n luptă/ Şi blehuit e-mprejur cu cercuri de-aramă vreo zece/ Şi douăzeci de gurguie ce albe sclipesc făurite/ Din cositor şi-ntre ele din vînăt oțel încă unul,/ Iar pe la mijloc podoabă e capul Gorgonei cea cruntă,/ Groaznic cu ochii holbați. La

margini e Groaza şi Spaima" *(Iliada,* 11.33-37). Din descrierea homerică a scutului lui Ahile pare să se inspire aceea a scutului lui Heracle care ocupă o parte considerabilă dintr-un scurt poem în hexametri, atribuit lui Hesiod şi intitulat chiar *Scutul* (în greceşte *Aspis).* Pretextul pentru prezentarea detaliată a armelor eroului este oferit de lupta pe care acesta urmează să o poarte, ajutat de Iolau pe post de vizitiu, împotriva lui Cicnos. Descrierea scutului (vv. 139-320) se îndepărtează de cea homerică prin prevalenta personajelor luate nu din realitate, cum se întîmplă la Homer, ci din lumea simbolurilor şi alegoriilor: „Vedeai în mijloc un balaur ce inspira nespusă groază;/ Din ochii aţintiţi în urmă ţîşneau văpăi strălucitoare/ [...] Deasupra spăimîntătoarei sale frunţi/ Plutea neîmblînzita Vrajbă [...]/ Erau întruchipate-asaltul şi reîntoarcerea în luptă,/ Se-nvăpăiau Tumultul, Spaima şi Căsăpirea de bărbaţi"; nu lipsesc totuşi unele scene mitologice mai tradiţionale (lapiţi, centauri, diferite divinităţi).
Mitologia păstrează şi alte descrieri de scuturi. Cel al lui Aiax Telamonianul era deosebit de robust: era făcut din şapte piei de bou suprapuse, acoperite cu un al optulea strat constituit de o placă din bronz; se spunea că ar fi fost făurit de Tihios, un cizmar din Beoţia. Scutul zeiţei Atena (uneori egida) avea în centru capul Meduzei decapitate de Perseu, care îi împietrea pe privitori şi care, potrivit lui Homer, apărea şi pe scutul lui Agamemnon. Cu ajutorul unui scut din bronz foarte bine şlefuit, folosit pe post de oglindă, Perseu a reuşit să reflecte privirea Meduzei — care, aşa cum am amintit, avea capacitatea de a-i împietri pe cei asupra cărora se fixa -, în aşa fel încît monstrul s-a împietrit pe sine. Originea scutului rotund, foarte răspîndit în Antichitatea clasică, era legată în mitologie de lupta dintre Pretos şi Acrisios, fiii regelui argian Abas, care la moartea tatălui lor şi-au disputat tronul Argosului. în lumea latină se povestea despre un scut divin trimis din cer regelui Numa Pompilius ca zălog de victorie pentru cetatea Romei. Temîndu-se ca preţiosul obiect să nu fie furat, Numa a pus să se facă unsprezece copii ale acestui scut, aşa-numi-tele *ancylae,* realizate de Mamurius şi încredinţate preoţilor salieni (vezi MAMURIUS).

Secespita. în lumea romană, un cuţit cu lamă lungă utilizat la sacrificii. Numele derivă de la *secare,* „a tăia" (Suetoniu, *Tiberiu,* 25.3).
Secure dublă. Tip de secure cu lamă dublă răspîndită în insula Creta în epoca bronzului, avînd probabil o valoare ritualică şi sacrificială, reprezentată în grafite, imagini pictate pe vase, fresce, gravuri pe sigilii ori inele de aur şi piese din bronz sau din aur. Legată probabil de ideea puterii regale şi de contextul religios, cum se deduce din reprezentarea unor astfel de securi pe sarcofagul minoic de la Haghia Triada în scena sacrificiului, era întrebuinţată ca armă pentru uciderea ritualică a taurului. Originară din Mesopotamia şi din Sumer, securea cu două tăişuri a ajuns în Creta în Minoicul antic. Destinată iniţial pentru conotarea în sens religios a unui mediu sau a unui spaţiu destinat anumitor rituri, cu trecerea vremii pare să devină obiect de paradă şi ornament, iar datorită valorii sale decorative apare frecvent în decoraţiunile vaselor, mai cu seamă în stilul numit „de palat". Faptul că în Asia Mică, şi mai ales în Caria şi în Licia, securea dublă apare adesea în legătură cu un zeu ce poate fi asimilat cu Zeus şi că, în mîna acestuia, reprezintă fulgerul ceresc a dus la concluzia că şi în lumea egeeană avea o valoare analoagă. Totuşi, la Creta apare legată de diferite zeităţi feminine, şi nu masculine. Numele său *(labrys)* a fost pus în legătură şi cu termenul „labirint", iar reprezentarea ei în interiorul palatului din Cnosos i-a făcut pe unii să afirme că palatul putea fi interpretat ca „labirint", adică o „casă a *la*-6rys-ului". Această ipoteză, formulată de A. Evans în urma descoperirii palatului din Cnosos, s-a dovedit puţin credibilă, inclusiv pentru că termenul *labrys* indică securea dublă numai în Lidia şi în Caria, pe cînd în Grecia şi în Creta acest instrument este indicat mai curînd cu termenul *pelekus.* Cert este însă că în lumea cretană securea dublă e un simbol al puterii, poate al puterii de viaţă şi de moarte, regală şi religioasă în acelaşi timp.
Segesta (gr. lefecrra, *-aq*; lat. *Segesta, -ae).* Cetate siciliana, numită de greci *Egesta* şi menţionată de Vergiliu cu forma *Acesta.*
Este legată în mitologie de peregrinările lui Enea: se credea că ar fi fost întemeiată de troieni pe două mici cursuri de apă pe care aceştia le-au botezat, în amintirea Troadei, Simois şi Scamandru (numele a două rîuri din Troia; primul era un afluent al celui de-al doilea). Romanii considerau această cetate o colonie întemeiată de însuşi Enea (pentru detalii vezi ACESTES).
Segetia (lat. *Segetia, -ae).* Veche divinitate agrară venerată în lumea latină ca protectoare a grînelor. Este indicată uneori cu numele Segesta (Pliniu, *Naturalis histo-ria,* 18.8). Spre deosebire de zeiţa Seia,

care ocroteşte grînele aflate încă sub pămînt, Segetia este protectoarea grînelor încolţite.
Segomo. Numele unei divinităţi celtice asociată uneori lui Marte.
Seia. Veche divinitate romană, venerată ca protectoare a grînelor încă neîncolţite, aflate sub pămînt (Pliniu, *Naturalis histo-ria,* 18.8; Macrobiu, *Saturnaliile,* 1.16.8).
Selasia (gr. TeXacrta, -ag). Epitet cu care era venerată în Sparta zeiţa Artemis, identificată cu o zeiţă locală a lunii.
Sele, Heraion. Sanctuar arhaic celebru situat la vărsarea Selei, în sudul Italiei, între Eboli şi Paestum. Izvoarele relatează că aici era practicat cultul Herei argiene, fondat de Iason. Vestigiile sanctuarului (folosit încă din Evul Mediu drept carieră de piatră) permit presupunerea unui cult de tip htonian, în privinţa căruia există însă foarte puţine informaţii. Importanţa acestui loc pentru mitologie nu se datorează numai legăturii sale cu Iason sau versiunii locale a figurii zeiţei Hera, ci şi bogatei documentaţii oferite de sculpturile din cadrul complexului, care ilustrează diverse mituri (ciclul lui Heracle, ciclul troian) cu o mare abundenţă de detalii.
Selene (gr. leXfîvn, *-i\q*; lat. *Luna, -ae).* Zeiţa lunii, fiică a cuplului de titani Hipe-rion-Teia şi soră cu Eos, Aurora, şi Helios, Soarele. Divinitate multiformă şi complexă, cu genealogie uneori confuză, este prezentă în mitologie cu nume şi atribute deseori foarte diferite între ele, desemnînd totuşi o unică divinitate a lunii, care îşi împrumuta lumina şi razele multor alte divinităţi şi eroine ale miturilor (numele *Selene,*

prin care este indicat şi astrul nopţii, evocă grecescul *aiXaq,* „lumină"). într-un mit arhaic Selene apărea ca divinitate a lunii care, în ipostază de vacă, se unea cu zeul solar în ipostază de taur. Ca urmare a acestei tradiţii, s-a păstrat în unele reprezentări imaginea Selenei într-un car tras de boi; mai frecventă este însă reprezentarea sa într-o bigă trasă de cai, care precedă sau urmează cvadriga solară a lui Helios.
Mitologia reţine dragostea dintre Selene şi Helios, prezentată de o tradiţie destul de tîrzie, şi mai ales căsătoriile ei cu Zeus, Pan şi Endimion. De la Zeus, Selene a născut-o pe Pandia, personaj divin al cărui nume se traduce prin „în întregime strălucitoare", poate o aluzie la strălucirea lunii pline *(Imnurile homerice,* 32.15). Tot de la cuplul Zeus-Selene s-a născut, potrivit tradiţiei, rouă, Herse (Alcman). Despre dragostea ei pentru Pan se spunea că s-ar fi datorat unui echivoc, întrucît Pan reuşise să o seducă pe zeiţă ascunzîndu-şi părul negru şi zburlit sub un văl alb (sau sub o blană de oaie albă); în acest fel a putut să se apropie de zeiţă şi să o ia cu el, pur-tînd-o în spinare.
Povestea de dragoste cea mai cunoscută era însă aceea dintre Selene şi Endimion. Se spune că Selene, Luna, apunea în spatele muntelui Latmos (în Asia Mică), unde, într-o peşteră, dormea iubitul ei, Endimion. Acesta, păstor sau vînător în diferitele versiuni ale mitului, fusese cuprins de un somn fără sfîrşit, astfel că în fiecare noapte Selene putea să se apropie de el şi să-1 sărute în timp ce dormea (pentru detalii vezi Endimion).
Alte tradiţii povesteau despre dragostea dintre Selene şi Helios, din care s-au născut Horele. Existau şi legende care o identificau pe Selene cu zeiţa Artemis sau chiar cu Hecate. O divinitate a lunii era socotită şi Pasifae.
în lumea latină, zeiţa Luna, considerată sora Soarelui şi fiica Latonei, a suferit o transformare ulterioară, fiind asimilată Dianei, în paralel cu identificarea Soarelui cu Apollo.
► *Răspîndirea cultului.* In Grecia cultul Selenei nu era foarte răspîndit. în Laconia exista un sanctuar oracular unde era venerată Selene *Pasifae.* în lumea romană, tra-
diţia menţiona un templu închinat zeiţei Luna pe Aventin, inaugurat de regele Ser-vius Tullius (Livius, 40.2.2).
► *Prezenţe în literatura antică.* Referiri la Selene apar în scrierile lui Euripide *(Feni-cienele),* Vergiliu *(Georgicele,* 3), Nonnos din Panopolis *(Dionisiacele,* 44). îi era dedicat unul dintre *Imnurile homerice.* Mai mult decît în calitate de personaj mitologic, Selene prezintă o importanţă deosebită în magie şi în poezie, ca imagine şi personificare a lvinii. Veai şi referinţele bibliografice de la rubrica Endimion.
Selenos sau **Selemnos** (gr. TeXevoc; sau IeXe;ivoe;, -ou). 1) Numele uneia dintre Pleiade (vezi).
2) Tînăr iubit de nimfa Argira, transformat într-un rîu atunci cînd aceasta, după moarte, a fost metamorfozată într-un izvor. Pentru detalii vezi Argira.
Selinos (gr. ZeXivoţ, -ou). Fiu al lui Poseidon şi rege mitic al Ahaiei. A avut o fiică numită Helice, pe care i-a dat-o de soţie lui Ion. Acesta din urmă i-a succedat la tronul Ahaiei.
► *Prezenţe în literatura antică.* Pausanias, 7.24.5.'
Selinunt (gr. leXivouc;, -ouvxog, lat. *Seli-nus, -nuntis).* Veche colonie grecească din Sicilia, legată în mitologie de tradiţia referitoare la peregrinările lui Dedal după fuga sa din Creta. Legenda spune că, părăsind insula Creta pentru a scăpa de furia lui Minos, după multe peripeţii Dedal a ajuns în Sicilia, la curtea regelui Cocalos din Camicos; în Sicilia şi-a legat numele de diferite acţiuni, în special de construirea unor edificii memorabile. Selinuntienii povesteau că el a săpat o imensă grotă artificială, aducînd apoi la suprafaţă ape subterane şi mai ales vapori calzi care, prin temperatura lor moderată, vindecau anumite boli. Grota respectivă se află pe colina San Calogero, în apropiere de Sciacca, numită în trecut Termele Selinunt. O reminiscenţă a mitului cretan apare

şi în numele unei colonii derivate din Selinunt, Heracleea Minoa, amintind de Minos şi Heracle. Importanţa coloniei selinuntiene ca loc de cult este dovedită şi astăzi prin impunătoarele ruine ale splendidelor sale temple, între care se evidenţiază un edificiu gigantic, templul G, una dintre cele

I

mai mari construcţii datorate arhitecturii greceşti, dedicat probabil lui Apollo, după cum se deduce dintr-o inscripţie; templul E, potrivit unei inscripţii dedicat Herei; templul D, probabil al Afroditei; un templu al zeiţei Maloforos, „purtătoarea de roade", divinitate identificată cu Deme-tra; unul în onoarea lui Zeus *Meilichios* şi a Pasicrateei, zeiţă identificată cu Perse-fona, şi o serie de alte edificii indicate prin litere, din cauza imposibilităţii de a le atribui cu certitudine absolută cultului unei anumite divinităţi. Templele din Selinunt sînt extrem de importante prin posibilitatea pe care o oferă de a reconstitui unele culte şi mituri, în special cu caracter local.

Selli (gr. leXXoC, -iov). Numele sub care erau cunoscuţi preoţii oracolului lui Zeus de la Dodona. Constituiau o castă destul de misterioasă ; din scurta descriere pe care le-o face Homer în *Iliada* (16.234 şi urm.) rezultă că dormeau pe pămîntul gol şi nu se spălau niciodată pe picioare; aveau rolul de interpreţi ai oracolului zeului (vezi ORACOL).

Sellisternium (lat. *sellisternium, -ii).* Ceremonie religioasă romană care se desfăşura în onoarea divinităţilor feminine, urmînd reguli analoage celor de la LECTISTERNIUM (vezi). Presupunea organizarea unor banchete pentru zeiţe, la care acestea erau prezente în efigie ; statuile lor nu erau culcate pe paturi speciale, cum se întîmpla cu statuile divinităţilor masculine la *lectisternium,* ci erau aşezate pe taburete sau tronuri *(sellae),* respectîndu-se astfel uzanţa din timpul banchetelor obişnuite, unde femeile stăteau aşezate pe scaune. Celebrarea *sellisternium-ului* este menţionată de Tacitus *(Anale,* 15.44) într-o împrejurare deosebit de dramatică pentru Roma - incendiul care a devastat oraşul în epoca împăratului Nero.

Semahos (gr. Iifyiaxog, -ou). Strămoş al familiei ateniene a Semahizilor. Fiicele sale au fost alese de Dionysos să-i fie preotese, în semn de recunoştinţă pentru ospitalitatea generoasă de care s-a bucurat în casa lor.

Semele (gr. *Te\i.iXr\, -v\q;* lat. *Semele, -es).* Fiica lui Cadmos şi a Harmoniei şi soră cu Ino, Agave, Autonoe şi Polidor. Iubită de Zeus, a provocat gelozia Herei, care pentru a se răzbuna şi-a luat înfăţişarea doicii Semelei, Beroe, şi a convins-o să-i ceară lui Zeus să i se arate în toată splendoarea şi măreţia sa, aşa cum i se arăta de obicei Herei. Zeus a încercat inutil să o prevină asupra riscurilor pe care le comporta această cerere: acţiunea persuasivă a Herei fusese atît de puternică, încît Semele a insistat. Zeus, care îi promisese că-i va îndeplini orice dorinţă, a fost nevoit să-i facă pe plac: i s-a arătat în felul în care îl putea vedea soţia-sora lui divină Hera, ca zeu al fulgerului; şi, aşa cum prevăzuse, Semele nu a supravieţuit acestei apariţii, fiind pîrjolită de fulgerul zeului. Zeus a reuşit să salveze însă copilul purtat în pîntece de Semele : era micul Dionysos, care datorită fulgerelor paterne a devenit nemuritor; ulterior, Zeus a scos-o pe Semele din infern, aducînd-o în Olimp şi făcînd-o nemuritoare sub noul nume Tione, care înseamnă „înălţata". Potrivit versiunii curente a mitului, Semele a fost eliberată din infern de fiul ei, Dionysos.

în afară de Zeus, şi Acteon se îndrăgostise de Semele ; după unii autori, Acteon a fost sfîşiat de propriii cîini drept pedeapsă pentru această iubire a sa, care a stîrnit furia lui Zeus (Apollodor, *Biblioteca,* 3.4.4).

Pe lîngă Teba, numeroase alte centre îşi disputau onoarea de a fi fost locul iubirii dintre Zeus şi Semele. Zeiţa avea un nume frigian care în Asia Mică (dar şi la traci) echivala cu *Htonia,* indicînd legăturile ei cu lumea subterană. în Asia Mică se susţinea că locul unde Semele s-a unit cu Zeus ar fi fost muntele Sipilos; la Teba însă, acest loc era plasat în interiorul a ceea ce fusese odată palatul lui Cadmos, devenit ulterior un sanctuar al Demetrei; aici, conform opiniei curente, în momentul în care Semele a fost arsă de fulgerul divin, a răsărit o tulpină de viţă-de-vie, venerată şi în epoca istorică şi care amintea în mod evident de zeul Dionysos (Pausa-nias, 9.16.5).

► *Prezenţe In literatura antică.* Semele este menţionată mai ales de poeţi şi mitografi care descriu naşterea lui Dionysos. Apare în *Imnurile homerice* 1 şi 7 dedicate lui Dionysos, în *Teogonia* lui Hesiod (940 şi urm.), în *Bacantele* lui Euripide, în *Dialogurile zeilor* de Lucian, în *Metamorfozele* lui Ovidiu (3.259 şi urm.), precum şi la unii mitografi, de pildă Hyginus şi Apollodor.

► *Prezențe în literatura modernă.* William Con-greve a scris o lucrare intitulată *Semele,* care a inspirat un oratoriu al lui Händel.
► *Iconografie.* Semele este reprezentată cu precădere în ceramică, de obicei în scene legate de Dionysos sau de cortegiul său. Figura ei apărea pe Tronul din Amicle.
Sementivae sau **Sementinae** (lat. *Semen-tivae* sau *Sementinae [feriae]).* Sărbători religioase cu caracter agrar care se desfăşurau anual la Roma, o dată cu sfîrşitul sezonului semănăturilor, în a doua jumătate a lunii ianuarie. Cuprindeau două zile de sărbătoare la interval de o săptămînă, în cursul cărora se îndeplineau ritualuri religioase şi se aduceau ofrande zeiţelor Ceres şi Tellus, cărora li se sacrifica o scroafă gestantă (vezi PAGANALIA).
Semiramis (gr. Iep.ipoip.ig, -ewţ; lat. *Semiramis, -idiş).* Eroină din mitologia greacă, la origine probabil o divinitate siriacă, identificată de unii cu Astarte şi considerată uneori o transfigurare legendară a unei regine ce existase în realitate (poate Sammuramat, soţia regelui asirian Şamşiadad, care a trăit la sfîrşitul secolului al IX-lea î.Hr.). Tradiţia o prezenta drept fiica zeiţei marine Derceto, divinitate din Ascalon, Siria, şi a unui tînăr muritor. Ruşinată de slăbiciunea ei pentru un om, Derceto abandonase nou-născuta; aceasta a fost hrănită de nişte porumbiţe şi găsită apoi de un păstor al turmelor regale, Simmas, care a luat-o cu el şi i-a dat numele Semiramis, după al său. Extraordinara ei frumuseţe 1-a atras pe unul dintre generalii regelui, Onnos, care a luat-o de soţie; foarte curînd însă virtuţile ei l-au cucerit şi pe Ninos, un strălucit războinic; Semiramis s-a căsătorit cu el, după ce primul soţ s-a sinucis. Alături de Ninos, ea a fost protagonista mai multor episoade glorioase, fiind considerată şi întemeietoarea celebrei cetăţi a Babilonului. La sfîrşitul vieţii s-a înălţat la cer, trans-formîndu-se în porumbiţă.
► *Prezenţe în literatura antică.* Herodot, , 1.184; Diodor din Sicilia, 2.4-20; Ovidiu, *Metamorfoze,* 4.58 şi 5.85.
► *Prezenţe în literatura medievală şi modernă.* Menţionată de Dante în *Infernul* (5.52-60), Semiramis beneficiază de un portret în *De claris mulieribus* a lui Boccaccio, fiind de asemenea protagonista cîtorva piese de teatru, printre care *Fiica aerului* a lui Calderân de la Barca, *Semiramis recunoscută* a lui P. Metastasio (dramă transpusă muzical de diverşi autori), *Semiramis* a lui M. Manfredi (care a scris şi povestea pastorală *Semiramis a crîngului).* Cea mai cunoscută evocare a personajului i se datorează lui Voltaire, a cărui tragedie *Semiramis* a stat la baza operei cu acelaşi nume a lui G. Rossini.
Semizeu. în mitologia clasică termenul desemnează toate acele fiinţe care, fără să fie zei propriu-zişi, participă printr-un aspect oarecare la natura divină. Astfel, sînt consideraţi semizei eroii şi în general cei care se nasc dintr-o fiinţă umană şi o divinitate. Mai generic, termenul de semizeu se poate aplica divinităţilor minore, cum sînt geniile şi spiritele, sau satirilor, nimfelor etc.
Semnai (gr, lejivai, -uiv). în greceşte, „demne de veneraţie". Este un epitet al EUMENIDELOR (vezi).
Semon, vezi SANCUS.
Semonia (lat. *Semonia, -ae).* Alt nume al zeiţei Seia (pentru care vezi şi SEGETIA).
Septemviri epulones. Nume prin care erau desemnaţi la Roma anumiţi sacerdoţi care, în număr de şapte, se ocupau cu organizarea banchetelor sacre prilejuite de ceremoniile religioase oficiale. Pentru caracteristicile funcţiei lor vezi EPULON.
Septentrion. In mitologia clasică Nordul este identificat cu zonele extreme ale pămîntului, cu ţara hiperboreenilor şi cu îndepărtata insulă Thule; şi, chiar dacă nu lipsesc relatările despre călătorii făcute încă din Antichitate mult dincolo de limitele septentrionale ale Britaniei, spre mările îngheţate ale emisferei boreale, în fantezia mitografilor regiunile nordice apar foarte îndepărtate şi proiectate într-o dimensiune fantastică, izolată de restul lumii. Ca să ajungi la ele trebuie să treci de Coloanele lui Hercule şi să înaintezi în Oceanul necunoscut, sau să traversezi Alpii, bastion de munţi formidabili dincolo de care se deschid regiuni neştiute, unde totul apare - în ochii romanilor ce pătrund în ele cu armatele lor de cuceritori şi care ne lasă mărturiile lor de călători - diferit

şi ostil: animalele au înfăţişări neverosimile, pădurile sînt pline de capcane, obiceiurile populaţiilor locale, greu de înţeles. Cu cît se înaintează mai mult spre nord, cu atît mediul devine mai neobişnuit: soarele nu apune niciodată şi zile fără nopţi se succedă multă vreme, pînă cînd situaţia se inversează şi nopţile sînt cele fără sfîrşit; totul pluteşte într-o masă impalpabilă, ca o meduză (aceasta este descrierea pe care Piteas, navigator grec din Marsilia sfîrşitului de secol IV î.Hr., o face negurilor ce învăluie insula ThuleT. Nordul este locul unde se termină pămîntul: „Dincolo de ţara suoionilor (suedezii) există altă mare, stătătoare, aproape neclintită, despre care se crede că împresoară şi cuprinde pămîntul, pentru că lumina ultimă a soarelui, ajuns de-acum la apus, rămîne atît de clară, încît face stelele să pălească; există apoi o credinţă comună că, atunci cînd răsare soarele, se aude o muzică şi se zăresc formele cailor săi, precum şi nimbul din jurul capului său. Doar pînă aici se întinde pămîntul, şi cu adevărat aşa este" (Tacitus, *Germania,* 45). în Nordul extrem anticii situau legendara ţară a hiperbo-reenilor, unde Apollo îşi petrecea zilele de iarnă, înconjurat de veneraţia şi respectul locuitorilor, care trimiteau apoi ofrande la sanctuarul din Delos. Din Nord provenea chihlimbarul, preţioasa răşină considerată un produs al lacrimilor vărsate de surorile lui Faeton la moartea fratelui lor, căzut din carul Soarelui; există şi o interpretare potrivit căreia călătoria mitică a lui Ulise narată în *Odiseea* nu ar fi avut loc în apele mai familiarei Mediterane, ci prin golfurile, insulele şi fiordurile Oceanului şi ale Mării Nordului. în toate miturile, dar mai ales în relatările istoricilor şi călătorilor, Septentrionul, caracterizat de obscuritate, gheaţă, licărire crepusculară şi ceaţă, întruchipează ceea ce se deosebeşte, prin contrast, de lumea mediteraneană.
► *Prezenţe în literatura antică.* Referiri la regiunile cele mai nordice ale lumii şi la locuitorii lor legendari apar în *Imnul homeric către Dionysos* (28-29) şi la Pindar, *înPythvce,* 10, în ambele vorbindu-se despre hiperboreeni; despre aceştia aminteşte şi Herodot (4.33). Thule şi Scandinavia sînt menţionate, pe lîngă descrierea oferită de Piteas în urma aventuroasei lui călătorii, de Pomponius Mela (3.3.31-32), Tacitus *(Germania,* 45), Pliniu *(Naturalis historia,* 4.96) şi Ptolemeu (7.5.2). Pentru alte detalii vezi HIPERBOREENI şi THULE.
Septerion (gr. leTrrfjpiov, -ou). Sărbătoare religioasă grecească celebrată o dată la opt ani în onoarea lui Apollo *Pythios,* în

sanctuarul de la Delfi şi în valea Tempe. Ceremoniile, evocînd victoria lui Apollo asupra şarpelui Python şi instituirea cultului zeului solar în locul cultelor mai vechi practicate pînă atunci la Delfi, comportau un ritual în cursul căruia în sanctuarul delfic se construia o colibă din crengi ce era apoi arsă: aceasta simboliza probabil sălaşul şarpelui, înlăturat de Apollo personificat de un adolescent. Urma o procesiune a credincioşilor în valea Tempe, unde se desfăşurau ritualuri de purificare.
Septimontium (lat. *Septimontium, -ii).* Veche sărbătoare religioasă care se celebra în fiecare an la Roma pe 11 decembrie. La ea participau locuitorii zonei numite *Septimontium* şi care cuprindea, potrivit tradiţiei, cele trei culmi ale Palatinului, cele trei ale Esquiliniului, colina Coelius şi Subura. Numele era legat, în opinia lui Varro, de expresia *septem montes,* care ar fi indicat în vechime colinele implicate în ceremonie ; totuşi, de vreme ce culmile respective erau opt şi nu şapte, s-a propus reorientarea etimologiei spre *saepti montes,* deci „coline separate", fie concret, prin pali-sade sau alte tipuri de împrejmuiri, fie abstract sau simbolic, atunci cînd aşezările existente pe diferitele coline nu fuzionaseră încă într-un unic centru urban. Indiferent de problemele etimologice, sărbătoarea pare să-şi aibă originile în vremuri foarte îndepărtate şi, din cîte ştim, cuprindea sacrificii şi ritualuri religioase distincte pentru fiecare aşezare în parte.
Sera. Veche divinitate agrară romană, protectoare a seminţelor. Numele derivă de la *serere,* „a semăna".
Serapis (gr. lepccm? sau lapaTig, -160c;; lat. *Serapis* sau *Sarapis, -is* sau *-idiş).* Divinitate de origine egipteană; cultul său a fost introdus în Grecia în epoca elenistică, în timpul Ptolemeilor, apoi şi în lumea romană, concomitent cu cel al zeiţei Isis;

zeul este frecvent asimilat lui Zeus, „Sera-pis" devenind un epitet al acestuia. La fel de frecvent este identificat cu Helios, iar uneori cu Pluton. Numeroasele documente existente referitoare la Serapis (iconografice, epigrafice şi literare) permit reconstituirea suficient de detaliată a figurii sale, una dintre cele mai reprezentative din lumea elenistică. Potrivit lui Plutarh, Serapis a fost într-un fel un zeu „descoperit" la Alexandria. Ptolemeu I Soter, conform relatării lui Plutarh din *De Iside et Osiride,* 28 şi urm., a avut în somn o viziune : i-a apărut statuia unui zeu necunoscut care i-a cerut să o ducă la Alexandria. După îndelungi căutări, o statuie cu caracteristicile descrise de rege a fost descoperită în Sinope, la Pontul Euxin; Ptolemeu a reuşit să o transfere la Alexandria, chemînd apoi doi exegeţi experţi, Maneton şi Timoteos, pentru a stabili ce zeu reprezenta. Pe baza atributelor statuii, Cerberul şi şarpele, acesta a fost identificat cu Pluton şi numit Serapis. în povestirea lui Plutarh urmează multe alte adnotări care sugerează asimilarea lui Serapis cu alte divinităţi cunoscute: se vorbeşte aici despre Dionysos, Osiris, Apis. Din surse ulterioare (Tacitus, *Istorii,* 4.83 ; Macrobiu) se deduc alte referinţe şi identificări cu Soarele, cu Timpul, cu Zeus, precum şi cu.Dolichenus ori cu Asclepios, ca zeu tămăduitor. Serapis este considerat în general un zeu cosmic, personificare a unui concept care va deveni caracteristic pentru religiozitatea Antichităţii tîrzii.
► *Epitete. Soter* (salvatorul); *Kosmokrator* (stăpînul cosmosului) şi *Aniketos* (invincibilul). Numelui său îi sînt alăturate şi cele ale lui Zeus, Asclepios, Helios, Dionysos, Pluton, Osiris, Apis, cu care este identificat uneori, aşa cum s-a văzut.
► *Atribute.* Serapis apare în iconografie ca un personaj maiestuos şi grav, cu barbă, deseori aşezat pe tron ; poartă un sceptru, simbol al regalităţii, iar pe cap un *kalathos,* decorat cu motive vegetale care sugerează fertilitatea şi bogăţia purtătorului. La picioarele sale sînt de multe ori reprezentaţi Cerber şi şarpele; Cerber are un cap de leu, unul de cîine şi altul de lup. Zeul ţine uneori în mînă un corn al abundenţei.
► *Răspîndirea cultului.* Născut la Alexandria, în Egipt, cultul lui Serapis a cunoscut o

mare răspîndire în lumea elenistică şi romană, atestată de prezenţa numeroaselor sanctuare (serapee) dedicate zeului. Cel mai faimos dintre ele se afla în Alexandria şi era considerat una dintre cele şapte minuni ale lumii; în insula Delos existau trei temple ale sale şi multe altele erau răs-pîndite în întregul Imperiu roman. Numeroase aspecte ale cultului lui Serapis erau cunoscute doar de iniţiaţi, date fiind elementele misterice prezente în majoritatea ritualurilor legate de acest zeu. In întregul areal egeean, cultele egiptene cu caracter public erau numite generic culte ale lui Serapis ; importanţa sa a început să scadă o dată cu răspîndirea cultului zeiţei Isis.
► *Prezenţe în literatura antică.* Tacitus, *Istorii,* 4.83 şi 84 ; Plutarh, *De Iside et Osiride,* 28 şi urm.; Macrobiu; Diodor din Sicilia, 1.25. în unele documente epigrafice apare aclamaţia „Există Zeus Serapis".
► *Iconografie.* Imaginea lui Serapis este prezentă pe multe monede alexandrine din epoca ptolemaică, precum şi pe monede romane. S-au păşi rat şi numeroase statui ale zeului care respectă întru totul descrierea plasată de Plutarh în visul lui Ptolemeu Soter (celebre sînt cea din Cairo şi cea cunoscută sub numele *Iupiter Serapis,* aflată în Rotonda din Vatican); Serapis era reprezentat şi într-un celebru mozaic din Filippopolis. O însemnată documentaţie iconografică asupra figurii zeului provine din numeroasele serapee răspîndite în întreaga lume elenistico-romană.
Serestus (lat. *Serestus, -i).* Erou troian, unul dintre însoţitorii lui Enea care a participat la aventurile sale relatate în *Eneida.* Este prezentat la comanda unui vas troian pe care, în pofida unei furtuni ce îl îndepărtează de restul corăbiilor lui Enea, reuşeşte să-1 realăture flotei în Car-tagina. Are un delicat rol strategic în conducerea flotei lui Enea atunci cînd acesta decide să părăsească cetatea punică şi pe regina Dido. în evenimentele care îl opun pe Enea lui Turnus, regele rutulilor, Serestus se distinge în calitate de comandant al taberei troiene în absenţa lui Enea şi luptă alături de acesta împotriva rutulilor care îi asediaseră pe troieni. întîmplările sale sînt paralele cu cele ale lui SERGESTUS (vezi).
Sergestus (lat. *Sergestus, -i).* Erou troian, unul dintre camarazii lui Enea, împărtăşind cu acesta vicisitudinile

descrise în *Eneida.*

Aflat la comanda unei corăbii troiene, urmează flota lui Enea, de care este însă izolat în timpul unei furtuni ce dezmembrează formația navală. Va reuşi totuşi să i se alăture din nou lui Enea în Cartagina. îl regăsim apoi printre protagoniştii jocurilor funebre în onoarea lui Anhise, unde participă la regată. Unele dintre acțiunile sale coincid cu cele ale lui SERESTUS (vezi).

Serifos (gr. lepiepog, -ou; lat. *Seriphus, -i).* Insulă din Marea Egee, în arhipelagul Cicla-delor, menționată în mitologie ca locul unde s-a împotmolit, adusă de valuri, lada în care Acrisios îi închisese pe Danae şi pe micul ei fiu, Perseu; potrivit mitului, aici a fost crescut Perseu; mai tîrziu, el i-a transformat în pietre pe locuitorii insulei, folosindu-se de capul Meduzei. Pentru detalii vezi PERSEU.

Serus (lat. *Serus, -i).* în lumea romană, personificarea momentului care vine prea tîrziu, a ocaziei aşteptate ce pare să se ivească întotdeauna tardiv.

Servius Tullius (lat. *Servius Tullius, -i).* Al şaptelea rege al Romei menționat de tradiție (578-535 î.Hr.), Servius Tullius este un personaj a cărui existență istorică reală nu ridică semne de întrebare, chiar dacă se mențin dubii în ceea ce priveşte originea lui (romană sau etruscă), identificarea lui cu MASTARNA (vezi) şi unele dintre faptele ce i-au fost atribuite. Se pune în special întrebarea dacă Servius Tullius a fost un suveran latin care s-a instalat pe tronul Romei întrerupînd o perioadă de dominație etruscă, sau a fost un etrusc, identificabil cu Mastarna. Tradiția îl considera autorul constituției ce-i poartă numele, *Serviana,* şi care conținea importante deschideri spre plebe (socotite de unii istorici doar anticipări literare ale unor inovații mai bine documentate din secolul următor) ; numele său era legat şi de lărgirea granițelor Romei, care a fost înconjurată cu un zid de apărare (cunoscutele *Mura Serviane,* asupra atribuirii lor acestui rege existînd însă dubii).

Legenda spune că Servius Tullius era fiul unei sclave a soției lui Tarquinius Priscus, Tanaquil, care, înzestrată cu darul clar-viziunii, i-a asigurat o educație temeinică la curte, prevăzîndu-i destinul strălucit, într-adevăr, un lucru miraculos s-a întîm-
plat pe cînd era copil: în timp ce dormea, capul lui a început să emane străluciri ca de foc. Tot lui Tanaquil îi datora şi urcarea pe tron, la care aspirau fiii precedentului rege, Ancus Martius.

Dacă o femeie i-a facilitat ascensiunea la tronul Romei, altă femeie i-a provocat, potrivit unei tradiții, sfîrşitul: ambițiile fiicei sale Tullia, care se căsătorise cu Tarquinius Superbus, au dus la precipitarea evenimentelor. O tradiție macabră susținea că Tullia nu s-a mulțumit doar să-şi ucidă tatăl, ci a trecut chiar cu carul peste trupul lui, pe drumul care de la acea nefericită întîmplare s-a numit *Vicus sceleratus.*

► *Prezențe în literatura antică.* Faptele sale sînt amintite de Livius (1.39 şi urm.) şi Dionysos din Halicarnas (4.1 şi urm.).

Seteea (gr. lexaia, -ag). Eroină troiană luată prizonieră de greci la sfîrşitul războiului troian şi îmbarcată pe una din corăbiile lor spre a fi dusă în Grecia, împreună cu alte femei troiene. în timpul călătoriei, o furtună a aruncat corăbiile pe care se aflau Seteea şi celelalte femei pe coastele Italiei meridionale, în locul unde avea să apară mai tîrziu colonia grecească Sibaris. Aici, prizonierele troiene, incitate de Seteea şi îngrozite de perspectiva de a deveni sclavele soțiilor legitime ale soldaților greci, au hotărît să dea foc vaselor. Grecii au pedepsit-o pe Seteea pentru instigarea la incendierea flotei, crucificînd-o. Legenda, care pentru Seteea este relatată de Lico-fron, cunoaşte o oarecare răspîndire şi prezintă diverse protagoniste, uneori acestea fiind Astiohe şi Medicasta, fiicele troianului Laomedon. Tema femeilor care incendiază flota apare, cu uşoare diferențe, şi în *Eneida,* unde instigatoarea la incendiere este bătrîna Beroe, iar femeile nu sînt prizonierele soldaților greci învingători, ci troienele care l-au însoțit pe Enea în fuga din cetatea distrusă a Troiei, istovite de nesfîrşitele peregrinări pe mare (vezi BEROE şi CORABIE).

Seth. Divinitate egipteană cunoscută în Grecia sub numele Tifon şi identificată cu acesta. în textul lui Plutarh despre Isis şi Osiris identificarea este totală. într-adevăr, în tradiția egipteană Seth prezintă caractere similare sau apropiate celor ale lui Tifon: în legenda lui OSIRIS (vezi), Seth

este fratele malefic, care uzurpă tronul şi îl ucide pe Osiris, tăindu-1 în bucăți şi arun-cîndu-1 în apele Nilului. La fel cum Tifon este înfrînt în cele din urmă de Zeus, şi Seth trebuie să cedeze în față lui HORUS (vezi).

Sethlans. Divinitate etruscă analoagă zeului grec Hefaistos şi celui roman Vulcan. Aruncător de fulgere, Sethlans este cunos-cut din documentația iconografică furnizată de unele oglinzi etrusce, unde, spre deosebire de respectivele divinități greacă şi romană, este reprezentat ca un bărbat tînăr şi fără barbă.

Sextilis (lat. *Sextilis, -is).* A şasea lună a anului la romani, rebotezată ulterior în onoarea lui Augustus chiar cu numele aces-tuia, de la care provine modernul „august". August era a şasea lună dintr-un an ce începea în martie şi era inițial împărțit în zece luni.

Sferos (gr. Icpoupog, -ou). Vizitiul carului lui Pelops, numit în timpul vieții Cila iar după moarte, devenit erou, Sferos. Se spunea că de la el şi-ar fi luat numele insula Sferia, din apropierea Trezenei.

Sfinxul (gr. I<p("rt> -YYOC \ lat- *Sphinx, -gis).* Figură feminină monstruoasă, considerată fiica lui Ortros şi a Himerei, sau a lui Tifon şi a Echidnei, sau a lui Tifon şi a Himerei. Numită „sugrumătoarea", această creatură trăia pe muntele Ficos, lîngă

Teba, de unde şi-a făcut apariţia în destinele cetăţii, pînă cînd a fost învinsă de Oedip. Existau numeroase versiuni ale motivului pentru care Sfinxul teroriza cetatea Tebei, propunîndu-le trecătorilor teribila sa ghicitoare şi ucigîndu-i pe cei ce nu ştiau să dea răspunsul exact: se spunea că fusese trimis din Etiopia la cererea lui Laios; sau de către Dionysos, care voia să pedepsească astfel cetatea ce refuza să-1 venereze. Existau şi opinii potrivit cărora acesta venea din infern şi se născuse din împreunarea Echidnei cu fiul ei, cîinele Ortros.
De pe o coloană din piaţa Tebei (sau de pe o stîncă din apropierea cetăţii) el le propunea trecătorilor ghicitoarea sa aflată de la muze, şi îi ucidea pe toţi, pentru că nici unul nu reuşea să găsească răspunsul corect; dar cînd i-a pus întrebarea lui Oedip, acesta a ştiut să răspundă, şi atunci Sfinxul
s-a aruncat de pe coloană (sau de pe stîncă), iar Oedip 1-a străpuns cu lancea, omorîn-du-1 (pentru detalii referitoare la ghicitoarea Sfinxului vezi Oedip).
La intrarea sa în mitologia clasică, şi în special în ciclul teban al suveranilor Lab-dacizi amintit aici, Sfinxul avea deja în spate o lungă istorie: originar din Egipt, unde constituia o imagine a Faraonului (iar cel din Gizeh reprezintă Sfinxul prin antonomază), mitul său s-a răspîndit în Fenicia, în Siria şi în lumea miceniană. în Grecia epocii arhaice el apare ca un mon-stru terifiant, adesea răpitor de copii; ulterior asumă valoare apotropaică, ceea ce explică prezenţa sa în arta funerară. Un fapt singular este acela că, după trecerea sa prin arta clasică, Sfinxul devine pentru poeţii tragici „fecioară înţeleaptă" şi se transformă în mesager al justiţiei divine.
Imaginea Sfinxului, răspîndită în Egiptul antic, revine în lumea greacă într-o versiune uşor diferită. în timp ce Sfinxul egiptean este o leoaică fără aripi, reprezentată de obicei tolănită, cu partea superioară a corpului antropomorfă, Sfinxul grecesc este o leoaică înaripată, cu piept şi cap de femeie. în arta arhaică greacă apar uneori şi Sfincşi masculi, cu barbă.
► *Prezenţe în literatura antică.* Hesiod *(Teo-gonia,* 326 şi urm.) aminteşte genealogia Sfinxului, reevocată apoi frecvent de poeţii tragici în legătură cu mitul lui Oedip (în special de Sofocle, *Oedip rege,* şi Euripide, *Fenicienele).* Este menţionat de mitografi (Apollodor, *Biblioteca,* 3.5.8; Hyginus, *Fabule,* 67) şi de istorici (Diodor din Sicilia, 4.63; Pausanias, 9.26.2 şi urm.), în literatura latină s-a bucurat de o popularitate redusă: nu-1 amintesc nici Ovidiu, nici Vergiliu; apare în schimb la Seneca, în *Oedip.*
► *Prezenţe în literatura modernă.* în literatura occidentală, prezenţa Sfinxului este legată de reluările mitului lui Oedip (vezi, pentru prezenţa în literatură a acestui subiect). Sfinxul apare în operele lui Joseph Peladan *(Oedip şi Sfinxul),* H. von Hofmannsthal *(Oedip şi Sfinxul), A.* von Platen *(Oedip romantic),* J. Cocteau *(Maşina infernală)* şi Miklos Hunbay *(Sfinxul).*
► *Iconografie.* Prezent deja în cultura figurativă minoică şi miceniană, unde este clar legat de precedente asiatice, Sfinxul revine

frecvent ca element decorativ în ceramica şi reliefurile din perioada orientalizantă (epoca arhaică), iar ulterior, prin caracterul său de divinitate infernală, în arta funerară greacă şi apoi în cea romană. în această calitate apare şi în reprezentările etrusce; de asemenea, arta ornamentaţiei exploatează constant valoarea sa de simbol al enigmei. Un monument aparte îl constituie imensul Sfinx al naxilor din Delos, a cărui destinaţie precisă nu se cunoaşte, presupunîndu-se totuşi o conexiune cu un context funerar. Sfinxul apare şi în numeroase reprezentări (de obicei pe vase) legate de mitul lui Oedip.
Sibaris (gr. lupocpig, -ewg sau -iSog; lat. *Sybaris, -is).l)* Erou frigian, tatăl unei tinere pe nume Halia, care, împreunîndu-se cu o creatură monstruoasă într-un crîng sacru al Artemisei, a devenit strămoaşa populaţiei ofiogenilor, „fiii şarpelui", faimoşi în Antichitate datorită priceperii lor de a vindeca muşcăturile de şerpi prin intermediul practicilor magice şi incantaţiilor.
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este relatat de Aelianus, *De natura animalium,* 12.35.
2) Erou troian, camarad al lui Enea. A fost ucis de Turnus.
► *Prezenţe în literatura antică.* Vergiliu, *Eneida,* 12.363.
3) Creatură monstruoasă numită şi Lamia. Trăia într-o peşteră de pe muntele Cirfis din Crisa, în Focida, la graniţa cu Locrida. Monstrul a fost ucis, iar în locul unde a murit a apărut un izvor căruia i s-a dat numele Sibaris. Legenda, permiţînd asocierea izvorului şi cu numele cetăţii Sibaris din Magna Grecia, a generat tradiţia potrivit căreia această cetate a fost întemeiată de locrieni.
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este amintit într-un pasaj din Nicandru (citat de Antoninus Liberales, *Transformationes,* 8; vezi şi Alcioneu, 2).
4) Zeu sau erou eponim al cetăţii Sibaris, venerat în Magna Grecia. Era reprezentat cu aspect juvenil, iar potrivit unei tradiţii consemnate de Pausanias, figura lui apărea într-o pictură din Temesa, legată de un mit local al lui Polites (pentru care vezi Polites, 2).
Sibila (gr. IipuXXa, -ag; lat. *Sibylla, -ae).* Nume cu etimologie obscură, indicînd
preotesele dedicate cultului lui Apollo, înzestrate cu darul profeţiei şi interprete ale oracolelor zeului. Provenea de la prima dintre ele, care potrivit tradiţiei era fiica lui Dardanos şi a Neseei. Unele izvoare menţionează patru Sibile, altele (Varro) zece: *Persica, Libyca, Delphica, Cimmeria, Eritrea, Samia, Cumana, Helespontica, Phrygia, Tiburtina.* Platon aminteşte una singură; însumînd diversele tradiţii, se ajunge la 17 nume de Sibile. Trei erau localizate în Italia: Cimmeria, Tiburtina şi Cumana, aceasta din urmă identificabilă probabil cu prima. Cea mai faimoasă dintre ele era Sibila Cumana, căreia îi erau atribuite diferite nume: Herofile, „dragă Herei"; Demos, Femonoe, Deifobe, Demo-file, Amalteea.
într-un mit relatat de Ovidiu *(Metamorfoze,* 14.132 şi urm.), Sibila Cumana povesteşte că, iubită de Apollo care încerca zadarnic să o cucerească, i-a cerut zeului, în schimbul dragostei sale, să-i dea atîţia ani de viaţă cîte fire de nisip erau într-o grămăjoară. Dorinţa i-a fost îndeplinită, dar Sibila uitase să ceară şi tinereţe veşnică, astfel că a ajuns atît de bătrînă, încît a trebuit să fie ţinută într-un fel de vas, de unde le dădea un singur răspuns tuturor celor care îi solicitau profeţiile : că vrea să moară (Petroniu, *Satyricon,* 48.8).
Cu caracteristici diferite, Sibila Cumana apare şi *în Eneida.* Numind-o Deifobe, Vergiliu povesteşte că Enea s-a dus la ea să-i ceară sfatul înaintea călătoriei lui în lumea de dincolo (vezi Enea). Se spunea că aceasta ar fi venit în Italia din Orient; era considerată preoteasă a lui Apollo *Smin-teus.* Locul în care trăia, unde 1-a primit şi pe Enea - celebra peşteră a Sibilei din Cumae, vizibilă şi astăzi — corespunde perfect descrierii făcute de Vergiliu.

Potrivit tradiției (Dionysos din Halicar-nas, 4.62), Sibila Cumana i-a oferit spre vînzare regelui Tarquinius şase cărţi conţinînd oracolele sibiline (vezi SIBILINE, CĂRȚILE). Prețul cerut părîndu-i-se prea mare, Tarquinius le-a refuzat; femeia a ars atunci una dintre cărţi şi a plecat. S-a întors mai tîrziu la rege reînnoindu-şi oferta, dar cerînd pentru cele cinci cărți rămase acelaşi preţ. Din nou, regele nu s-a arătat interesat să le cumpere, iar femeia a mai ars două cărți. Cînd a venit însă a treia oară, cu cele trei cărți rămase pe care le

oferea tot la prețul inițial, Tarquinius a început să bănuiască adevărata valoare a acelor scrieri şi a cerut sfatul augurilor. Aceştia, deplîngînd pierderea celor trei cărți arse, i-au recomandat să le cumpere imediat pe cele rămase. Nu este clar, din povestirea lui Dionysos şi a celorlalţi scriitori care au relatat episodul cu foarte mici diferențe, dacă misterioasa femeie era Sibila Cumana în persoană (izvoarele vorbesc de o bătrînă; numele Sibila poate indica atît o bătrînă, cît si o tînără fecioară). Nu ştim nici dacă regele respectiv era Tarquinius Priscus sau Tarquinius Superbus, confundați între ei din motive evidente de omonimie. Este sigur însă că acele cărți conțineau profeții foarte vechi, şi nu e lipsit de interes faptul că în relatările antice ele erau legate de numele unui suveran de origine etruscă, Tarquinius, confirmînd tradiția care considera arta profetică apanajul etruscilor; elementul etrusc joacă aici rolul de intermediar între Roma şi religia greacă.

► *Prezențe în literatura antică.* Pausanias, 10.12.5; Cicero, *De natura deorum,* 3.5; Livius, 38.45.3; Vergiliu, *Bucolicele,* 4 şi *Eneida,* 6 ; Ovidiu, *Metamorfoze,* 14. Potrivit diferitelor izvoare antice, Sibila era un nume propriu foarte răspîndit încă din timpuri străvechi, prima sa menționare fiindu-i atribuită lui Heraclit.

► *Prezențe în literatura modernă şi contemporană.* Persistența personajului Sibilei în lumea occidentală este atestată nu numai de răspîndirea termenului „sibilic", cu referire la ambiguitatea răspunsurilor Sibilelor antice, şi de utilizarea curentă a termenului „sibila" cu sensul de prezicătoare, ci şi de unele opere literare care se revendică explicit de la figura Sibilei: de la *Sibila* lui A. Grazzini la *Sibila* lui A. Sikelianos, pînă la evocarea personajului în culegerea de versuri *Sibila Cumana* a lui K. Weiss. Celebra profeţie atribuită de Vergiliu Sibilei cu privire la sosirea unei noi epoci de aur *(redeunt Saturnia regna)* o dată cu naşterea unui misterios *puer {Egloge,* 4.4 şi urm.), interpretată în cheie creştină şi cu adăugarea diverselor interpolări ebraice, i-a asigurat Sibilei un loc în literatura şi arta creştină.

Sibiline, Cărțile. Culegere de profeții şi maxime oraculare în limba greacă, adunate, potrivit unei tradiții legendare, în şase cărţi. Conform relatării lui Dionysos din Halicarnas (4.62), o bătrînă necunoscută îi oferise spre vînzare cele şase cărți regelui Romei Tarquinius Superbus, sau, într-o versiune diferită, lui Tarquinius Priscus; dar pentru că regele nu-i acordase atenția meritată, şi din cauza prețului mare cerut, aceasta a aruncat una dintre cărți în foc, revenind mai tîrziu şi cerînd acelaşi preț nu pentru şase, ci doar pentru cinci cărți. Scena s-a repetat pînă **cînd au** mai rămas **trei cărți, pe *care^* în** sfîrşit, regele a decis să le cumpere (pentru mai multe detalii vezi SIBILE) ; puse la adăpost în templul lui Iupiter Optimus Maxi-mus de pe Capitoliu, acestea le-au fost încredințate aşa-numiților *duoviri sacris faciundis,* doi sacerdoți care aveau misiunea de a le consulta şi de a face cunoscut răspunsul lor de fiecare dată cînd erau solicitaţi de senat. Pe măsura trecerii timpului, acestor cărți li s-a acordat o importanță tot mai mare, dacă e să ne gîndim la faptul că de la doi sacerdoți însărcinați cu examinarea şi conservarea lor s-a ajuns ulterior la cincisprezece, *quindecemviri sacris faciundis.* Erau consultate pentru cazurile de introducere a unor culte noi (de exemplu cel al lui Apollo, admis oficial la Roma în 433 î.Hr. pentru învingerea unei epidemii), ridicarea de temple etc. Considerate sacre şi consultate în momentele cele mai dramatice şi mai nesigure din istoria republicii, Cărțile Sibiline au ars în incendiul de pe Capitoliu din anul 83 î.Hr., dar au fost repede înlocuite, nu fără aventuroase şi complicate căutări în teritoriul grecesc şi în Asia Mică; din motive politice, ele au suferit modificări şi interpretări, mai ales în epoca imperială, în timpul căreia au continuat să exercite o puternică influență, pînă cînd au fost defi--nitiv distruse de focul lui Stilicho. Respectul sacru cu care erau înconjurate chiar şi la sfîrşitul secolului al IV-lea d.Hr. este dovedit de convingerea, exprimată de Ruti-lius Namatianus şi larg împărtăşită, că prin distrugerea lor Stilicho nu a eliminat doar nişte texte considerate sacre din cele mai vechi timpuri, ci a subminat înseşi bazele posibilității de supraviețuire a Imperiului.

Siboe (gr. IIPOTJ, -f|g). Numele uneia dintre fiicele Niobei. A fost ucisă de Artemis o

dată cu frații şi surorile ei (vezi NIOBE pentru detalii).

Sicanus (gr. Iixavoţ, -ou ; lat. *Sicanus, -i).* Erou eponim al populației sicanilor din Sicilia. Era considerat fiul lui Briareu, fratele Etnei şi tatăl lui Antifates şi al lui Polifem - înrudiri stabilite de mitografi pe baza plasării în Sicilia a episoadelor din *Odiseea* care aveau drept protagonişti ciclopii şi pe Polifem. Potrivit lui Servius, Sicanus era fratele lui Italus.

Sicelus (gr. IixeXog, -ou; lat. *Sicelus, -l).* Erou eponim al populației siculilor. Originar din Roma, Sicelus este alungat de aici şi se refugiază la MORGES (vezi), regele eno-trilor, care îi dă o parte din propriul regat şi împarte cu el tronul. Populațiile peste care a domnit au luat de la el numele de siculi. Ulterior siculii au fost alungați din Italia de enotri şi opici, ajungînd în Sicilia, unde au acostat după o serie de aventuri, traversînd strâmtoarea Messina pe plute împinse de curenți; aici i-au respins pe sicani în partea vestică a insulei, ocupînd restul teritoriului şi dînd Siciliei numele propriului lor rege. Versiunile diferite furnizate de izvoarele antice în legătură cu cele mai vechi faze ale popularii Siciliei fac destul de contradictorie şi confuză şi povestea lui Sicelus, numit uneori Siculus şi considerat cînd fiul, cînd fratele lui ITALUS (vezi), deci înrudit cu SICANUS (vezi), cînd fiul lui Poseidon, cînd rege al ausonilor, cînd, în fine, suveran al ligurilor. ► *Prezențe în literatura antică.* Sinteza cea mai completă a diferitelor versiuni ale mitului lui Sicelus este oferită de Dionysos din Halicarnas (1.22). Descendența lui Sicelus din Poseidon este amintită de Solinus (5.7); alte referiri la genealogia lui Sicelus apar la

Isidor *(Orig.,* 14.6.32).
Siceu (gr. luxeuc;, -ewg; lat. *Syceus, -ei).* Numele unuia dintre titani. Atunci cînd mama sa, Geea, a fost urmărită de Zeus, care, înfuriat, voia să o trăsnească, Siceu a salvat-o făcînd să răsară un smochin. Geea s-a ascuns printre frunzele copacului, scăpînd de mînia regelui zeilor. Mitul explica vechea credință potrivit căreia smochinul nu este lovit de fulger (Athenaios, 3.68b).
Sicinnos (gr. Iixivvoc, -ou). Personaj de origine probabil cretană, potrivit unei tradiții
considerat inventatorul unui tip special de dans al satirilor numit Sicinnios, atribuit de alte izvoare unei nimfe din Frigia, Sicinnis.
Sicion (gr. Iixuuiv, -wvog; lat. *Sicyon, -onis).* Erou eponim al cetății Sicion, despre care tradiția susține că ar fi fost întemeiată nu de Sicion însuşi, ci de Egialeu. Era considerat fiul lui Maraton şi fratele lui Corintos sau fiul lui Metion (nepotul lui Erehteu, legendarul rege al Atenei) *şi* nepotul lui Dedal. S-a căsătorit cu Zeuxipe şi a avut o fiică pe nume Htonofile.
Side (gr. IiS-n, -TIS ; lat. *Sida, Side, -ae* sau *-es).* Cetate de pe coasta Pamfiliei, cunoscută în Antichitate ca unul dintre principalele centre ale cultului Atenei. Zeița avea aici un sanctuar şi era venerată ca ocrotitoare a cetății; pe monedele locale apărea ținînd în mînă o rodie (CTLST]), emblema Sidei.
Sidero (gr. IiS-npw, -oug). A doua soție a lui Salmoneu şi mama vitregă a lui Tiro. A fost ucisă de Pelias, fiul lui Tiro.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul său este amintit de Apollodor *(Biblioteca,* 1.9.8).
Sifnos (gr. Ii<pvog, -ou). Insulă din Marea Egee. îşi datora fabuloasele bogății numeroaselor mine de aur şi de argint existente aici. Potrivit tradiției, locuitorii săi au fost nimiciți de un potop trimis de Apollo, mî-niat pentru că aceştia nu-i arătau venerația cuvenită şi nu-i aduceau jertfe. în realitate, sifnienii au fost deosebit de generoşi în această privință, aducînd daruri prețioase la sanctuarul lui Apollo din Delfi; clădirea tezaurului unde erau ținute aceste ofrande, înfrumusețată de o splendidă deco-rațiune sculpturală, există şi astăzi.
Sigeion (gr. *YCyeiov,* -OU; lat. *Sigeum, -i).* Promontoriu din nord-vestul Troadei, celebru în poezia epică greacă prin plasarea aici de către Homer a taberei şi a flotei grecilor în timpul asediului Troiei.
Sigillaria (lat. *Sigillaria, -orum).* Sărbători religioase care se celebrau la Roma în fiecare an în luna decembrie. îşi datorau numele unui obicei practicat cu această ocazie, cînd oamenii îşi dăruiau mici statuete din argilă, ceară sau ghips (numite *sigilla),* care, potrivit unor interpretări,

reprezentau nişte substituți ai victimelor umane sacrificate în trecutul mai îndepărtat în aceeaşi împrejurare.
Siheu, vezi ACERBAS.
Silen (gr. IIXTIVO^, -ou; lat. *Silenus, -i).* în mitologia greco-latină, silenii sînt nişte ființe foarte asemănătoare satirilor şi uneori greu de deosebit de aceştia (vezi SATIRI), reprezentați cu urechi ascuțite, păr creț, nas cîrn, coarne în frunte şi o coadă lungă de cal sau de capră. Ca si satirii, făceau parte din cortegiul lui Dio-nysos şi erau prezenți la culesul viilor, la libații, iar uneori erau autorii unor agresiuni față de zeițe precum Hera sau Iris. Unul dintre ei, numit Silen, dobîndeşte în tradiție trăsături precise şi personalitate distinctă, spre deosebire de restul silenilor şi satirilor, indicați de obicei ca ființe nedi-ferențiate, mai mult în grup decît individual. Silenul prin excelență, care apare constant alături de Dionysos, era potrivit tradiției cel care 1-a crescut şi 1-a educat pe zeu, Paposilenos. Era considerat, ca şi ceilalți satiri, fiul lui Hermes; există şi o versiune ce-1 prezintă drept fiul lui Pan şi al unei nimfe, sau al lui Pan şi al Geei, Pămîntul. în calitate de însoțitor al lui Dionysos, era socotit, ca şi acesta, originar din Nisa. Caracteristicile sale fizice nu erau diferite de cele ale celorlalți satiri sau sileni. Bătrîn şi jovial, era reprezentat de obicei cu un burduf plin cu vin, beat şi abia ținîndu-se pe picioare, mai des călare pe un măgar sau sprijinit de alți satiri, iubitor, ca şi semenii săi, de muzică, vin, somn şi plăceri. în afară de a fi fost educatorul lui Dionysos, a jucat un rol şi în alte episoade mitice: a participat la lupta zeilor împotriva giganților şi 1-a ucis pe Encelad; alături de Marsias şi Olimpos, este amintit ca inventator al flautului, fiind considerat şi creatorul unui dans ce-i poartă numele şi care i-a adus apelativul „dansatorul" ; a fost îmbătat de regele Midas (Ovi-diu, *Metamorfoze,* 11.90 şi urm.) şi prins de doi păstori cărora le-a spus poveşti din mitologie (Vergiliu, *Egloge,* 6). Pe lîngă trăsăturile proprii satirilor, avea şi capacitatea de a prevedea viitorul: cînd se îmbăta şi adormea, muritorii îl puteau sili să profețească, înconjurîndu-1 şi legîndu-1 cu ghirlande de flori. Pentru alte detalii vezi SATIRI.
► *Iconografie.* Rolul de educator al lui Dionysos şi înțelepciunea care îi era în mod obişnuit atribuită au condus în iconografie la apropierea lui Silen de Socrate, posibilă de altfel şi datorită urîțeniei lui Socrate; portretele sale şi cele ale lui Socrate care ni s-au păstrat sînt foarte asemănătoare. Fresca pictată în Vila Misterelor de la Pompei ni-1 înfățişează cu o figură ce sugerează noblețe şi inspirație, în alte părți, în sculptură şi în ceramică, Silen apare şi ca un bătrîn beat şi adesea cu trăsăturile deecrise la început. O inscripție de pe celebrul Vas Franțois permite identificarea lui Silen, reprezentat alături de alte două personaje care îl capturează, Oreios şi Therytas.
Silentium (lat. *Silentium, -ii).* Divinitate alegorică romană, personificare a tăcerii. Reprezentarea sa obişnuită era aceea a unei figuri masculine cu un deget la buze. Pentru o divinitate feminină similară vezi şi MUTA SAU MUȚEA. Tăcerea era legată în mitologie şi de povestea lui Narcis, care era venerat ca „erou al tăcerii" (vezi NARCIS).
Sileu (gr. luXeug, *-ewq*; lat. *Syleus, -ei).* Fiul lui Poseidon şi fratele lui Diceos, „cel drept", era un podgorean care trăia pe muntele Pelion, în Tesalia, terorizînd regiunea cu violențele sale: îi obliga pe toți trecătorii să se oprească la el şi să-i lucreze via, iar la sfîrşit îi ucidea. într-o zi a apărut acolo şi Heracle, aflat pe atunci în slujba OMFALEI (vezi). Trimis la Sileu special pentru a-1 pedepsi, Heracle a intrat în slujba lui şi, în loc să lucreze via, a smuls-o toată din rădăcini, iar pe Sileu 1-a ucis cu o lovitură de sapă. Găzduit apoi de Diceos, s-a îndrăgostit de fiica lui Sileu, care fusese crescută de unchiul ei, şi a luat-o de

soție. Aceasta a murit însă de disperare, după ce Heracle lipsise de acasă mai multă vreme. La întoarcere, disperat la rîndul lui și cuprins de remușcări, a vrut să sfîrșească și el pe rugul pregătit pentru soția sa.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitului lui Sileu îi era dedicată o dramă satirică a lui Euripide, pierdută. Faptele personajului sînt amintite de Apollodor *(Biblioteca,* 2.6.3), Diodor din Sicilia (4.31) și Conon *(Narrationes,* 17).
Silicernium. Termen latinesc indicînd un banchet cu caracter religios, organizat de obicei în onoarea manilor, într-un context funerar.

Silis (gr. luXACg, -(Soc.). Nimfă iubită de Apollo, de la care a avut un fiu numit • Zeuxipos.
Silos (gr. IiAXof, -ou). Nepot al lui Nestor, regele Pilosului, și tatăl lui Alcmeon. Cînd Heraclizii au invadat Peloponesul, Silos s-a mutat în Atica, unde vor rămîne și urmașii săi. Fiul lui era considerat strămoșul nobilei familii ateniene a Alcmeonizilor.
Silvanus (lat. *Silvanus, -i).* Zeu latin al pădurilor și al cîmpurilor, ocrotitor al codrilor și al plantațiilor de arbori. Era legat în special de pădurile naturale, dar și de arborii plantați și cultivați de om, mai ales de cei care despărțeau cîmpurile unele de altele. Legătura sa cu arborii este subliniată de imaginile care îl reprezintă spriji-nind un trunchi, de obicei de chiparos.
Protecția lui Silvanus se extinde și asupra turmelor, cărora se credea că le asigură fertilitatea; avea și puterea de a ține lupii departe de cirezile de vite. Deseori Silvanus este identificat cu alte divinități agreste precum Pan, Faunus, Inuus și Egipan ; numele său apare la scriitorii latini și cu forma de plural, indicînd în general toate divinitățile pădurilor și cîmpurilor (vezi Ovidiu, *Metamorfoze,* 1.193). Zeul Silvanus, reprezentat ca un bărbat în vîrstă, are și un corespondent feminin, Pomona.
► *Atribute.* Este reprezentat de obicei sub înfățișarea unui bătrîn, deseori ținînd un trunchi de copac.
► *Răspîndirea cultului..* Ritualuri în onoarea lui Silvanus sînt atestate la populațiile italice și la Roma. I se aduceau drept ofrandă ciorchini de struguri, spice de grîu, lapte, carne, vin și porci. Caracterul său era la origine întru cîtva sinistru, neliniștitor și periculos: oamenii căutau să-1 îmbuneze în special atunci cînd, pentru a cîștiga noi spații pentru culturile agricole, invadau pădurile, terenurile necultivate și natura sălbatică. Persistența unei derivări de la numele lui Silvanus în desemnarea diverselor tipuri de spiriduși și divinități ale pădurii atestă faptul că mitul său a supraviețuit vreme îndelungată într-un mare număr de tradiții populare.
► *Prezențe în literatura antică.* Vergiliu, *Eneida,* 8; Horațiu, *Epode,* 2; Cicero, *De natura deorum,* 2. La Cato *(De agricultura,* 83) numele Silvanus apare ca epitet al lui Marte.
Silvia (lat. *Silvia, -ae).* 1) Rhea Silvia, mama lui Romulus și Remus. Pentru detalii vezi ROMULUS.
2) Fiica lui Tirus, starostele păstorilor regelui Latinus. Este amintit de Vergiliu în *Eneida.*
Silvius (lat. *Silvius, -i).* Fiul lui Enea și al Laviniei sau fiul lui Ascaniu; potrivit unei tradiții, își datora numele faptului că se născuse într-o pădure (Dionysos din Hali-carnas, 1.70 ; Vergiliu, *Eneida,* 6.760-767 ; Livius, 1.3). De la el, toți suveranii Albei Longa și-au luat cognomenul Silvius.
Sime (gr. lujin, -ne;). Fiica lui Ialisos și soția lui Glaucos, care a dat numele ei micii insule - astăzi Simi - situate între Rodos și peninsula Cnidos. Sime a fost iubită și de Poseidon, de la care a avut un fiu, Htonios.
Simois (gr. Iijioeic, -evxog; lat. *Simois, -entis).* Zeu fluvial, legat de cursul de apă omonim din Troada. Era fiul lui Oceanos și al lui Tethys și avea două fiice: Astiohe și Hieromnene.
Simplegade (gr. luuirATiYaSec, -wv; lat. *Symplegades, -um).* Două insulițe stîn-coase situate la ieșirea din Bosforul trac, numite și Cianee sau Planctae. Potrivit legendei, prezentă deja în *Odiseea* și reluată, printre alții, de Apollonios din Rodos *(Argonauticele,* 4.860 și urm.), aceste insule erau mobile și, apropiindu-se și ciocnindu-se una de alta, distrugeau ambarcațiile care încercau să treacă printre ele. Printre victime s-au numărat chiar și porumbițele care îi aduceau ambrozia lui Zeus. Sim-plegadele au devenit fixe numai după ce corabia Argo a trecut cu bine de ele.
Simpozion (gr. o-op.7r6oHov, -ou; lat. *sym-posion* și *symposium, -ii).* Termenul, cu sensul propriu de „a bea împreună", indica în Grecia o reuniune serală a unui grup de prieteni cu ocazia unei sărbători religioase, a unui concurs sportiv sau de poezie, a aniversării unui eveniment petrecut în viața cetății; diferit de BANCHET (vezi), care îl preceda în programul serii, se desfășura încă din epoca arhaică după o serie de reguli destul de bine definite. De obicei simpozionul începea, după terminarea cinei, cu o serie de acte care îi confirmau caracterul religios : se făcea o libație pentru zei,

se cînta un pean, erau pregătite coroane de flori, ramuri și fructe pentru participanți ; se amesteca vinul cu apă în proporții variabile (predomina apa), într-un mare crater central din care paharnicii umpleau cupele invitaților; o nouă libație oferită zeilor încheia simpozionul. Dintre cei prezenți era ales un conducător al simpozionului, căruia îi revenea sarcina de a stabili ce forme de divertisment urmau să înveselească petrecerea și cîte cupe trebuia să bea fiecare participant. Faptul de a bea nu era un scop în sine în desfășurarea simpozionului și nu constituia singura formă de petrecere a timpului aici, ci reprezenta doar un fundal pentru activități multiple : conversație, deseori pe teme stabilite, jocuri, interpretarea de poezii (în astfel de împrejurări au fost compuse și recitate numeroase compoziții din lirica greacă arhaică). Simpozionul oferea clasei conducătoare ocazia de a discuta subiecte politice și în același timp de a-i instrui și educa pe tineri, prezenți adesea la aceste reuniuni. Multe dintre aspectele caracteristice simpozionului atenian sînt ilustrate de dialogul platonic *Symposion,* chiar dacă

la cel descris de Platon participă nişte personaje de excepţie care îl scot din rîndul simpozioanelor obişnuite; aspectele propriu-zis ludice (plăcerea de a bea, spectacolele de dans şi pantomimă, prestaţiile flautiştilor care acompaniau diverse momente ale acestor reprezentaţii) se regăsesc într-un mare număr de imagini oferite de pictura pe vase din Atica şi în general de cea a Greciei arhaice.

Tradiţia simpozionului s-a transferat şi în lumea romană, unde a cunoscut o largă răspîndire, în special la clasele superioare şi mai cu seamă în epoca imperială. La Roma conducătorul simpozionului era numit *rex convivii,* termen ce păstrează o legătură originară cu sfera religioasă (ne gîndim la definiţia termenului *rex* utilizat pentru indicarea funcţiilor sacerdotale importante, cum este de pildă cazul lui REX SACRIFICULUS : vezi).

Mitologia transferă simpozionul în lumea zeilor şi îi prezintă frecvent pe olim-pieni bînd împreună; paharnicul lor este Ganimede, precedat în această funcţie de Hebe, zeiţa tinereţii.

Sinecia (gr. TOC Iuvoi>aa). Sărbători religioase greceşti care se celebrau în fiecare an la Atena, în ziua 16 a lunii Hecatombeon (iulie-august), în onoarea zeiţei Atena. Instituite, potrivit tradiţiei, de Tezeu însuşi, aveau drept scop comemorarea sine-cismului (gr. *synoikismos,* de la *synoikeo,* „a coabita, a trăi împreună" — n.t.) atic, adică unificarea diverselor comunităţi ale Aticii într-un singur oraş-stat, dorită şi realizată de Tezeu. în cursul sărbătorii li se aduceau jertfe lui Zeus şi Atenei, veneraţi cu epitetele *Fratrios* şi *Fratria*; ulterior s-au adăugat sacrificii în onoarea zeiţei Eirene, Pacea.

Sinis (gr. Eivig, -iSoţ; lat. *Sinis* sau *Sinnis, -is).* Fiul lui Polipemon („cel care prăpădeşte multe lucruri"), Pemon sau Poseidon, şi a! Sileei („cea care jefuieşte"), la rîndul ei fiica lui Corintos. Era un tîlhar ce ţinea sub teroare istmul Corint şi în special drumul spre Cenchreai, unul din cele două porturi ale Corintului. Jefuia călătorii, apoi îi ucidea legîndu-i de vîrfu-rile a doi pini care, destinzîndu-se, îi sfî-şiau pe nefericiţi. A murit în acelaşi fel, ucis de Tezeu. Se vorbea şi despre o fiică a lui Sinis, Perigune, care, urmărită de Tezeu, a reuşit să scape de el cerînd ajutorul plantelor din propria grădină. Tezeu s-a căsătorit mai tîrziu cu ea, familiei lor fiindu-le consacrate plantele invocate de Perigune, în special sparanghelul.

► *Epitete.* îndoitorul de brazi; tîlharul.

► *Prezenţe în literatura antică.* Bachilide, 18.20 ; Apollodor, 3.16.2 ; Pausanias, 2.1.3 ; Plutarh, *Tezeu,* 8; Diodor din Sicilia, 59.3.

Sinon (gr. Zivwv, -u>vo£ ; lat. *Sinon, -onis).* Fiul lui Esimos sau al Sisif, nepot al lui Autolicos şi văr cu Ulise, alături de care a participat la războiul troian. A avut un rol de prim-plan în evenimentele ce au condus la căderea Troiei: s-a lăsat dinadins capturat de troieni şi, o dată prins, a reuşit să-i convingă să introducă în cetate faimosul cal de lemn construit de greci, pretinzînd că acesta era un dar al asediatorilor, în semn de reconciliere şi ispăşire. Troienii l-au crezut şi au adus calul în cetate; la miezul nopţii însă, acelaşi Sinon a deschis uşa secretă din pîntecele calului, dîndu-le drumul grecilor ascunşi înăuntru şi mar-cînd astfel începutul cuceririi cetăţii.

► *Prezenţe în literatura antică.* Vergiliu, *Eneida,* 2 ; Apollodor, *Epitome,* 5.15 şi 19 ; Hyginus, *Fabule,* 108; Licofron, *Alexandra,* 344.

Sinope (gr. Iivwirn, -TIC)- Eroină eponimă a oraşului Sinope de la Marea Neagră, care potrivit altei legende îşi datora numele amazoanei Sanape. Fiică a zeului fluvial Asopos, după alte izvoare a lui Ares şi a Eginei, a fost iubită de Apollo, care a răpit-o, a dus-o în Asia Mică şi a avut cu ea un fiu, Siros, strămoş al sirienilor stabiliţi în această regiune. Un alt mit o prezintă ca obiect al avansurilor amoroase ale lui Zeus, care, atras de frumuseţea ei, i-a jurat că îi va îndeplini orice dorinţă. Sinope a răspuns atunci că doreşte să rămînă fecioară, iar Zeus a trebuit să-i satisfacă pretenţia pentru a nu-şi încălca jurămîntul.

► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul Sinopei este relatat de Diodor din Sicilia (4.72) şi Apollonios din Rodos *{Argonauticele,* 2.496).

Sinucidere. Este epilogul multor episoade mitologice, prin care protagoniştii ies din scenă renunţînd la viaţă: din disperare, dar şi de ruşine, din imposibilitatea de a-şi mai juca rolul impus de soartă. Sinuciderile se înfăptuiesc prin cele mai diverse metode: protagoniştii îşi pun capăt vieţii cu ajutorul armelor, se aruncă în mare, se otrăvesc, îşi dau foc sau se spînzură. La sinucidere pot recurge deopotrivă bărbaţi şi femei; în afară de muritori, acest pas extrem îl fac uneori şi semizeii, eroii cărora le este destinat după moarte un loc privilegiat în Insula Fericiţilor, dar care nu din acest motiv se leapădă de suferinţele vieţii. Dacă o înşiruire a tuturor cazurilor de suicid menţionate de mitologie este evident imposibilă, în *Fabulele* sale mitograful latin Hyginus încearcă cel puţin să alcătuiască o listă a cazurilor celor mai faimoase : „Egeu, fiul lui Neptun, s-a aruncat în marea numită după el Egee. Evenos, fiul lui Heracle, s-a aruncat în rîul numit astăzi Chrisorroas. Aiax Telamonianul s-a sinucis pentru că nu dobîndise armele lui Ahile. Licurg, fiul lui Drias, s-a sinucis cuprins de nebunie. Macareu, fiul Eol, s-a sinucis din cauza Canacei, soţia şi sora sa. Meneceu, tatăl Iocastei, s-a aruncat de pe zidurile Tebei din pricina unei ciume. Nisos, fiul lui Marte, s-a sinucis pentru că şi-a pierdut firul de păr de care depindea soarta lui. Climenos, fiul lui Scheneu, regele Arcadiei, s-a sinucis din cauza incestului comis cu fiica sa. Ciniras, fiul lui Pafos, rege asirienilor, din pricina incestului cu fiica sa Smirna. Heracle, fiul lui Iupiter, s-a aruncat în flăcări. Adrast şi Hiponoos, fiul său, s-au aruncat în foc din cauza unui oracol al lui Apollo. Piramos din Babilonia s-a sinucis din dragoste pentru Tisbe. Oedip, fiul lui Laios, s-a sinucis din pricina mamei sale Iocasta, după ce şi-a luat vederea". După ce a înşiruit sinuciderile care au drept protagonişti bărbaţi, Hyginus compilează o listă de femei ce şi-au pus, la rîndul lor, capăt vieţii: „Hecuba, fiica lui Ciseu sau a lui Dimas şi soţia lui Priam, s-a aruncat în mare [...]. Ino, fiica lui Cadmos, s-a aruncat în mare împreună cu fiul ei Melicertes. Anticleea, fiica lui Autolicos, mama lui Ulise, s-a sinucis din cauza unei veşti neadevărate despre Ulise. Stenebeea, fiica lui Iobates şi soţia lui Pretos, şi-a luat viaţa din dragoste pentru Belerofon. Evadne, fiica lui Filacos, din pricina morţii soţului ei Capaneu, care căzuse la Teba, s-a aruncat pe rugul lui aprins. Etra, fiica

lui Piteu, s-a sinucis din cauza morții propriului fiu. Deianira, fiica lui Oeneu, şi-a pus capăt vieții din pricina soțului ei Hercule, pentru că, amăgită de Nesus, i-a trimis o tunică în care acesta a fost cuprins de arsuri. Laodamia, fiica lui Acastos, de dorul soțului ei, Protesilaos. Hipodamia, fiica lui Enomaos, soția lui Pelops, pentru că la îndemnul ei fusese ucis Chrisipos. Nereea, fiica lui Autolicos, din cauza morții fiului ei, Hipotoos. Alcesta, fiica lui Pelias, s-a dus la moarte în locul soțului ei Admetos. Iliona, fiica lui Priam, din pricina morții alor săi. Temisto, fiica lui Hipseu, din cauza lui Ino [...]. Erigone, fiica lui Icarios, s-a spînzurat din pricina morții tatălui său. Fedra, fiica lui Minos, s-a spînzurat din dragoste pentru fiul ei vitreg Hipolit. Filis s-a spînzurat din cauza lui Demofon, fiul lui Tezeu. Canace, fiica lui Eol, s-a sinucis din dragoste pentru fratele ei Macareu. Biblis, fiica lui Miletos, s-a sinucis din dragoste pentru fratele ei Caunos. Calipso, fiica lui Atlas, s-a sinucis din dragoste pentru Ulise. Dido, fiica lui Belos, s-a sinucis din dragoste pentru Enea. Iocasta, fiica lui Meneceu, s-a sinucis din cauza morții fiilor ei şi a propriului incest.

Antigona, fiica lui Oedip, din pricina înmor-mîntării fratelui ei Polinice [...]" (Hyginus, *Fabule,* 142 şi 143). Din această înşiruire, monotonă şi înfiorătoare în acelaşi timp, reies cîteva caracteristici comune cazurilor de sinucidere din mitologia clasică: bărbații îşi iau viața îndeosebi din motive de onoare, incapabili să suporte povara ruşinii care îi striveşte. Printre cauzele sinuciderii lor apar însă şi nebunia şi, fireşte, dragostea, paternă sau conjugală. în cazul femeilor **predomină clar** sinuciderile **din** dragoste. Din interminabila listă propusă de Hyginus se evidențiază - fiind alese de mari poeți drept subiecte ale operelor lor majore - cazurile de sinucidere a Didonei, a Antigonei, a Alcestei, a lui Oedip; de asemenea, prin tragica unire a destinelor protagoniştilor, se distinge povestea lui Piramos şi a Tisbei (pentru detalii vezi rubricile respective).

Sipilos (gr. KiTuXog, -ou). Lanț muntos din Lidia, în Asia Mică, unde potrivit tradiției locuiau nimfele. Se spune că aici ar fi fost transformată Niobe în stîncă (vezi NIOBE).

Siproites (gr. Iinpoirns, -ou; lat. *Siproi-tes, -is).* Personaj cretan, protagonist al unui mit de metamorfoză amintit de Anto-ninus Liberales. A fost transformat în femeie pentru că a văzut-o pe zeița Arte-mis scăldîndu-se. Povestea lui este asemănătoare cu aceea a prezicătorului Tiresias, care, văzînd şi el ceea ce ochiului omenesc nu-i era îngăduit să vadă (în cazul lui era vorba de zeița Atena), a fost, ca şi Siproites, transformat în femeie (pentru detalii vezi TIRESIAS).

Siracuza (gr. lupaxoucrai, -wv ; lat. *Syra-cusae, -arum).* în legătură cu întemeierea cetății siciliene, una din cele mai înfloritoare colonii greceşti din Apus, au apărut numeroase legende. Se spunea că fondatorul coloniei, Arhias, unul dintre Heraclizi, originar din Corint, s-a dus înainte de plecare să consulte oracolul din Delfi, după cum era obiceiul: tot atunci venise la sanctuar şi Miscelos, fondatorul Crotonei. Oracolul i-a întrebat ce preferă: bogăția sau sănătatea? Arhias a ales-o pe prima şi a fost îndrumat spre Siracuza, care avea să devină, într-adevăr, una dintre cele mai prospere cetăți din Sicilia; celălalt a pre-
ferat sănătatea, iar Crotona a ajuns celebră pentru clima sa deosebit de salubră (Stra-bon, 6.269-270). Un alt mit referitor la întemeierea cetății povesteşte despre dragostea lui Arhias pentru Acteon, un frumos tînăr pe care Arhias 1-a ucis din greşeală, provocînd un lanț de nenorociri (sinuciderea tatălui lui Acteon, izbucnirea unei epidemii) în urma cărora a părăsit Corintul, îndreptîndu-se spre alte meleaguri (pentru detalii vezi MELISOS). La Siracuza, Arhias a fost ucis de favoritul său, Telefos, care îl însoțise în calitate de comandant al vasului (Plutarh, *Amatorius,* 2.12). Potrivit unor izvoare, încă de la întemeierea cetății coloniştilor corintieni li s-au alăturat cîțiva greci originari din alte zone : este menționat în special un Iamid, membru al unei celebre familii de preoți ai cultului lui Zeus, din Olimpia. Această legendă ar explica originea unuia dintre cele mai influente culte din Siracuza, cel al lui Zeus *Olyrnpios,* care avea un templu important pe o colină din mijlocul cîmpiei Anapos. Legătura Iamizilor cu Olimpia explică, poate, şi mitul Aretusei şi al lui Alfeu (vezi ALFEU pentru detalii). Arhias a murit lăsînd în urmă două fiice: Ortigia şi Siracuza.

Sirene (gr. leip-nveg, -wv; lat. *Sirenes, -urri).* Numele (cu etimon discutabil: semiticul *sir,* „cîntec magic", sau creipioc;, „incandescent") legendarelor creaturi marine al căror cîntec fascina pe oricine îl auzea. Nimfe ale mării, acestea erau considerate uneori fiicele lui Forcus, alteori ale lui Aheloos şi ale Steropei; în alte versiuni apar drept fiicele Terpsihorei, Melpomenei sau Calio-pei, datorită virtuților lor muzicale care le apropiau de muze; în sfîrşit, alte tradiții le consideră fiicele Pămîntului, Geea. Numele şi numărul lor variază şi ele în izvoare: unele menționează două, numite Aglaofeme şi Telxiepia, în timp ce în altele apar trei: Pisinoe, Aglaope şi Telxiepia sau Partenope, Ligeea şi Leucosia.

Se credea că locuiesc pe o insulă din Marea Mediterană, plasată de Homer în apropierea coastelor sud-

vestice ale Italiei, între Eea şi stînca Scilei; poeţii latini o situau în schimb lîngă coastele Campaniei. Sirenele sînt legate de două episoade mitologice celebre. Atunci cînd Ulise a ajuns, pe mare, în apropierea insulei lor,

sirenele au încercat din răsputeri să-i atragă pe el şi pe însoţitorii lui cu cîntecul lor; Ulise le înfundase însă cu ceară urechile matelotilor, ca să nu audă, iar el s-a legat de catargul mare al corăbiei, ca să nu se poată mişca : au rămas aşa pînă cînd au ieşit din zona în care cîntecul sirenelor putea fi auzit.
Sirenele sînt prezente şi în povestea argonauţilor. Printre eroii şi personajele mitice care făceau parte din echipajul corăbiei Argo se afla şi Orfeu: cînd au văzut corabia apropiindu-se, sirenele şi-au început cîntecul, dar au fost lesne depăşite de arta lui Orfeu ; pentru că le fusese ursit să trăiască numai atîta vreme cît nimeni nu putea trece de ele fără să fie mişcat de muzica lor, acestea, învinse, s-au aruncat în mare, unde au fost transformate în stînci.
Alte tradiţii legau sirenele de lumea de dincolo şi de regina infernului, Persefona : aveau misiunea de a fermeca prin cîntecul lor sufletele morţilor — ale tuturor morţilor, nu numai ale marinarilor - şi de a le aduce în faţa Persefonei, îndulcindu-le cu muzica lor momentul trecerii pe tărîmul celălalt. Se mai spunea că ele plîng sufle-tele morţilor şi pe regina Hadesului, Persefona ; imaginea lor este prezentă din timpuri străvechi în arta funerară. Trebuie menţionat că unele detalii din povestea sirenelor le apropie pe acestea de erinii şi de harpii. Ele sînt legate în multe privinţe de tema artei şi a dragostei (numele lor se traduc prin „cea cu voce splendidă", „cea care seduce", „cea care încîntă"; potrivit lui Hesiod, ele trăiesc pe insula Antemoessa, „înflorită"), dar în acelaşi timp alte aspecte fac din sirene figuri neliniştitoare şi sinistre : în *Odiseea,* plaja pe care cîntă spre a-1 seduce pe Ulise este plină de oase ale morţilor şi de trupuri umane în putrefacţie; ele cer sacrificii omeneşti; sînt născute, cum se spunea şi despre erinii, din picăturile de sînge ale zeului Aheloos; sînt reprezentate uneori ca nişte păsări cu bust de femeie şi cu gheare puternice, aspect ce le apropie de harpii. In fine, uneori sînt înfăţişate cu barbă, în versiune masculină.
► *Epitete.* Aheloide (ca fiice ale lui Aheloos).
► *Atribute.* Sirenele sînt reprezentate de obicei ca nişte fiinţe înaripate, cu trup jumătate omenesc, jumătate de pasăre, uneori
cu gheare. [T] i unele cazuri partea inferioară a corpului este înlocuită cu un ou; nu rareori sînt înfăţişate cu barbă. Iconografia nu permite întotdeauna distingerea cu certitudine absolută a sirenelor de HARPII (vezi). Doar începînd cu tradiţia medievală sirenele sînt reprezentate cu coadă de peşte.
► *Răspîndirea cultului.* O sirenă numită Partenope era venerată la Napoli. Un cult intens al sirenelor în general era practicat, se pare, într-o localitate de lîngă Sorrento amintită de Strabon, 1.22 şi 5.247.
► *Prezenţe în literatura antică.* Cea mai cunoscută povestire mitică referitoare la sirene este cea din *Odiseea,* 12; legenda sirenelor şi a argonauţilor apare la Apollo-nios din Rodos, 4. Alte poveşti despre sirene sînt consemnate de Hyginus, *Fabule,* 141. Ovidiu, *Metamorfoze,* 5.551 şi urm.; Ver-giliu, *Eneida,* 5.
► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* Mărturiile literare postclasice referitoare la sirene reflectă transformarea suferită de acestea în tradiţie şi iconografie: aşa cum o demonstrează indirect tratatul *De monstris* din secolul al Vl-lea, sirenele se transformă treptat în creaturi monstruoase cu aspect uman de la jumă-tate în sus şi de peşte în partea inferioară, în această versiune, deşi nu mai au nimic din vechea fiinţă mitologică, îi păstrează numele şi devin un subiect iconografic foarte frecvent începînd în special din epoca romanică, în timpul căreia ajung să simbolizeze, în cheie creştină, structura dublă a naturii umane, în care binele şi răul sînt deopotrivă prezente. Este posibil ca la transformarea iconografică a figurii sirenei să fi contribuit şi iconografia unei alte fiinţe din mitologia clasică, tritonul, în versiunea sa feminină. în literatură, rezultatul cel mai notabil al unei astfel de transformări îl constituie basmul lui Andersen dedicat *Micii Sirene* şi dorinţei sale de a deveni în întregime o fiinţă umană, ca să poată trăi alături de cel iubit (personajul, reprodus într-o statuie din bronz, a devenit simbolul oraşului Copenhaga). De asemenea, în *Doctor Faustus* de Th. Mann, Sirena este iubita protagonistului. O poveste deosebită este, în sfîrşit, *Lighea* de G. Tomasi di Lampedusa, unde se vorbeşte despre dragostea dintre un elenist şi o sirenă.
► *Iconografie.* Sirenele apar frecvent ca element decorativ în ceramică, în special în

cea orientalizantă. Sînt deseori prezente şi în arta funerară clasică. Se asistă la o evoluţie treptată în iconografia tipului, care conduce la prevalenta caracterelor umane şi feminine. în afară de ceramică, scena cu Ulise şi sirenele apare în mozaicuri (de la Dougga la Bardo, Tunis) şi pe sarcofage.
Siria (gr. lupta, -ag; lat. *Syria, -ae).* Importantă divinitate feminină a Orientului Apropiat, înrudită cu Magna Mater. Era venerată de greci sub numele Derceto sau Atargatis, iar cultul ei, răspîndit iniţial în Fenicia şi Siria, s-a extins şi în provinciile romane orientale ale imperiului, fiind intens practicat în garnizoanele de aici. Figura sa îngloba funcţii diverse: la origine era probabil o zeiţă a fecundităţii şi a pămîntului, dar şi o divinitate legată de mediul marin (corpul său, omenesc în partea superioară, se termina cu o coadă de peşte) şi în acelaşi timp protectoarea vieţii civilizate şi organizate, a statului, a legilor şi a stirpei regale. Identificată cu Hera, a fost asimilată ulterior şi altor divinităţi, în special - în epoca romană - Minervei,

Cybelei şi Lunii. în lumea elenistică era venerată uneori în cadrul unei triade, împreună cu Zeus şi Simios. Pentru un mit referitor la ea şi care o leagă de Afrodita vezi şi DERCETO.
► *Atribute.* Era reprezentată pe un tron susținut de lei, sfincşi sau tritoni, ținînd în mîini un sceptru şi un fus, simbol al sorții: pe cap avea o coroană în formă de cetate cu turnuri, înconjurată de nimbul specific divinităților astrale. Uneori ținea în mînă şi oglinda Venerei şi purta cin-gătoarea acesteia. în unele cazuri apare cu un văl pe cap şi ținînd în mînă spice, iar cîteodată în reprezentările sale figurează şi luna în creştere. Cu coadă de peşte era reprezentată în sanctuarul din Ascalon.
► *Răspîndirea cultului.* Venerată inițial în numeroase oraşe din Siria, se bucura de o mare popularitate în special la Hierapolis, unde reprezenta a doua zeitate a unei triade divine, şi la Heliopolis. Pornind din aceste centre, cultul a cunoscut ulterior o largă răspîndire, mai ales în epoca romană.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintită de Apuleius în *Măgarul de aur,* în *Lucius sau măgarul,* atribuită lui Lucian, şi într-un mic tratat intitulat *Zeița Siria,* al aceluiaşi Lucian.

Siriace, divinități. Multe dintre divinitățile semitice venerate în Siria din cele mai vechi timpuri au continuat să beneficieze de un' cult răspîndit şi în perioada greco-romană. Unele dintre ele, îndeosebi cele venerate în formă umană, au fost apoi identificate, fie şi numai cu aproximație, cu divinități greceşti şi romane (este, de pildă, cazul zeiței SIRIA, vezi). De la divinitățile corespunzătoare din lumea clasică le-au fost transferate îmbrăcămintea şi unele atribute, păstrînd şi elemente - a căror prezență poate fi dedusă în iconografie, uneori chiar şi din cîteva mici detalii - ce constituie un indiciu al unor credințe mult mai vechi. Astfel, zeul Bel este identificat cu Zeus, zeița Aliat cu Atena, iar Ergal i-ar putea fi suprapus lui Heracle. Anumite epitete şi atribute ale romanului Iupiter *(Dolichenus, Heliopolitanus, Damascenus)* trebuie legate de cultul lui Ba'al, Stăpînul suprem în Siria. Unele mituri, cum sînt cele ale lui Adonis, Atargatis, Belos, şi unele credințe şi obiceiuri religioase, de pildă prostituția sacră sau credințele astrologice, s-au răspîndit în lumea clasică pornind de la rădăcini siriace. Trecerea cultelor siriace în religia şi în mitologia greco-romană s-a produs încă din epoci foarte îndepărtate, dar s-a manifestat masiv la nivel de cult în special în perioada imperială romană; mai ales în timpul domniei lui Septimius Severus, armata, sclavii de origine orientală şi negustorii au constituit un important vehicul de transmitere şi răspîndire a cultelor orientale.

Sirinx (gr. lupiTț, -ȚȚog; lat. *Syrinx, -ingis).* Numele unei nimfe din Arcadia, iubită de Pan. Ca să scape de el, aceasta s-a aruncat în apele rîului Ladon şi, la rugămințile ei, a fost transformată în trestie. Din tulpina ei Pan a creat naiul (Ovidiu, *Metamorfoze,* 1.691 şi urm.). Vezi şi FLAUT.

Siris (gr. lîpic, *-i&oq*; lat. *Siris, -is).* Una dintre nereide sau, potrivit altor versiuni, fiica regelui Morges al Siciliei şi eponima cetății Siris din Magna Grecia; unele izvoare o prezintă drept prima soție a lui Metapontos, sau a lui Metabus, întemeietorul cetății Metapontos. La cîtva timp după căsătorie, Metapontos a îndepărtat-o

din cetate, trimițînd-o să trăiască în locul care i-a luat numele, Siris, iar el s-a căsătorit cu Arne, fiica lui Eol, ai cărei fii i-a adoptat: Beotos şi Eol. Instigați de mama lor, aceştia au ucis-o pe Siris. In legenda lui Siris sînt implicate, în funcție de versiuni, diverse personaje prin prezența cărora se încerca explicarea originii unor cetăți din Magna Grecia şi justificarea raporturilor dintre ele.
► *Prezențe în literatura antică.* Siris trebuie să se fi numărat printre protagoniştii unei piese pierdute a lui Euripide, *Melanipe prizonieră,* despre al cărei conținut sîntem informați doar în linii mari şi la care se referă probabil Hyginus. Pentru alte detalii vezi METAPONTOS.

Sirius. Steaua principală din constelația Cîinelui. Se credea că trebuie îmbunată prin sacrificii, pentru a evita posibilele sale influențe malefice. Vezi şi CONSTELAȚII.

Sirna (gr. Zupva, *-t]q* ; lat. *Syrna, -ae).* Protagonistă a unei legende relatate de Ste-phanos din Bizanț, Sirna era fiica regelui Cariei, Dametos. într-o zi, printr-o nefericită întîmplare, a alunecat de pe un acoperiş şi a căzut. Gata să moară, a fost salvată de PODALIRIOS (vezi), care a reuşit să o vindece şi, drept răsplată, a primit-o de soție.

Sirona. Divinitate feminină venerată în spațiul celtic. Era asociată de obicei cu o divinitate masculină identificată cu Apollo. Este cunoscută cu precădere din mărturii epigrafice (dedicații provenind în special din Galia, Noricum, Retia, dar şi din Roma).

Siros (gr. Zupoc;, -ou). Erou menționat în mitologia greacă drept strămoş al populației sirienilor din Asia Mică. Era considerat cînd fiul SINOPEI (vezi) şi al lui Apollo, cînd al lui Agenor şi al Telefasei, şi fratele lui Cadmos şi al lui Phoenix. I se atribuiau, printre altele, descoperirea aritmeticii şi formularea doctrinei transmigrației sufletelor - metempsihoză.

Sisif (gr. Iicru(pog, -ou; lat. *Sisyphus, -i).* Fiul lui Eol şi al Enaretei, indicat frecvent cu patronimul Eolidul. S-a căsătorit cu Merope, una dintre fiicele lui Atlas (deci una dintre Pleiade); a avut cu ea mai

mulţi fii: Glaucos, Ornition sau Porfirion şi alţii. O versiune a mitului îl prezintă drept ginerele lui Autolicos şi soţul Anti-cleei, de la care a devenit tatăl lui Ulise (vezi Anticleea) ; în consecinţă, Ulise este numit uneori *Sisifidul.*
Sisif trăia la Efira, în istmul Corint *(Iliada,* 6.154-155), tradiţia considerîndu-1 fondatorul şi regele acestei cetăţi. Ca suveran, a favorizat comerţul şi navigaţia şi a găsit modalitatea de a-şi îmbogăţi şi dezvolta cetatea, dar şi-a atras mînia zeilor din cauza şireteniei lui ieşite din comun (Homer îl caracterizează drept „cel mai şiret muritor") şi a înclinaţiei spre fraudă, cu ajutorul cărora a reuşit să înşele pînă şi Moartea. O legendă celebră povestea că Sisif a reuşit, nu ni se spune cum, să pună în lanţuri Moartea însăşi, care venise să-1 ia: din acel moment pe pămînt n-a mai murit nimeni, pînă cînd Ares a intervenit personal, eliberînd Moartea şi dîndu-i-1 pe Sisif. Vicleanul erou a reuşit s-o învingă însă pentru a doua oară : a cerut, ca ultimă dorinţă înainte de a coborî în infern, să-şi mai vadă o dată soţia, pe Merope, căreia i-a poruncit să nu mai aducă nici o jertfă zeilor lumii de dincolo, în cele din urmă, Persefona, nemai-suportînd această neaşteptată lipsă de ofrande pe care o îndura de cînd Sisif se afla în infern, 1-a lăsat să plece.
O altă legendă, la fel de celebră, povestea despre conflictul dintre Sisif şi Autolicos ; acesta din urmă, tîlhar prin excelenţă, putea transforma după bunul său plac tot ce atingea şi, la nevoie, putea să facă invizibil orice obiect. Ducîndu-şi la păscut turmele pe lîngă păşunile unde se aflau şi cele ale lui Sisif, nu a ezitat să-şi însuşească, puţin cîte puţin, oile acestuia, fără ca Sisif să-i poată dovedi vinovăţia. Şiretenia lui Sisif 1-a biruit însă pînă la urmă şi pe cel mai mare dintre hoţi: el a turnat plumb topit în copitele animalelor sale, în aşa fel încît să formeze fraza: „M-a furat Autolicos". Lăsînd această amprentă, oile furate îl denunţau automat pe vinovat. Autolicos a fost nevoit să se declare învins în faţa vicleniei lui Sisif. A consimţit chiar să i-o dea de soţie pe fiica sa, Anticleea, căsătorie din care se va naşte, potrivit acestei versiuni, cel mai şiret dintre toţi eroii: Ulise al lui Homer.

Deşi a triumfat de două ori asupra morţii, în cele din urmă Sisif n-a mai putut împiedica soarta: a murit şi el, bătrîn, slăbit de ani şi incapabil să mai opună rezistenţă Morţii, căreia, vlăguit, i-a cedat, în Hades a primit o pedeapsă devenită proverbială: doar cu ajutorul mîinilor şi picioarelor trebuia să împingă un bolovan pînă în vîrful unui munte; dar, de fiecare dată cînd mai avea puţin pînă în vîrf, pietroiul îi scăpa, rostogolindu-se la vale şi obligîndu-1 să ia de la capăt veşnica trudă, simbol al zadarnicei înverşunări a omului împotriva propriului destin.
► *Răspîndirea cultului.* Sisif era venerat în istmul Corint, unde era amintit ca întemeietor al cetăţii şi iniţiator al jocurilor istmice: „pe plajă [...] exista un altar al lui Melicertes. Se spune că acesta este locul unde a fost adus trupul copilului de un delfin; iar Sisif, găsindu-1 întins pe pă-mînt, 1-a înmormîntat în istm şi în cinstea lui a întemeiat jocurile istmice" (Pausa-nias, 2.1.3). în istm îi fusese ridicată o statuie, poate în apropierea mormîntului său, despre care puţini ştiau unde se află (Pausanias, 2.2.2.), iar pe stînca Acro-corintului îi fusese închinat un altar (Strabon, 8.6.21).
► *Prezenţe în literatura antică.* Sisif este menţionat în *Iliada* (6), *Odiseea* (11), precum şi în *Teogonia* lui Hesiod; Eschil a scris o tragedie intitulată *Sisif fugar*; *Sisif* este numele unei drame satirice a lui Cri-tias. Povestea lui Sisif şi a lui Autolicos este relatată de Hyginus în *Fabule,* 201. în lumea latină, Sisif apare în *Eneida* lui Vergiliu, la Horaţiu şi în *Metamorfozele* lui Ovidiu.
► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* Sisif, cu truda lui, este prezent în *Infernul* lui Dante, devenind un personaj proverbial ce revine frecvent sub acest aspect în literaturile occidentale. A. Camus a intitulat *Mitul lui Sisif* o reflecţie filosofică pe tema sinuciderii.
► *Iconografie.* Sisif este reprezentat în special în arta coloniilor greceşti apusene (ceramică, o metopă a Heraionului de la gurile Selei). Apare şi în picturile de pe Esquilîn, din epoca romană.
Sistru (lat. *sistrum, -i).* Instrument muzical construit din lame de metal prinse într-un cadru de formă ovală care, prin agitare, scotea sunete ca de clopoţei. Specific
ritualurilor din cultul lui Isis, era utilizat de preoţii zeiţei, mai întîi în Egipt, apoi şi în lumea romană.
Siton (gr. Ii^uiv, -wvoţ şi -ovoţ; **lat.** *Sithon, -onis).* Rege al Traciei, fiul lui Poseidon sau, potrivit altor izvoare, al lui Ares, şi soţul Anhiroei, de la care a avut două fiice: Reteea şi Palene. Conform unei versiuni a mitului, a murit lovit de tirsul lui Dionysos, care se îndrăgostise de Palene.
► *Prezenţe în literatura anticii,* Ovidiu îl menţionează pe Siton făcînd aluzie la faptul că a fost transformat în femeie *{Metamorfoze,* 4.279). Pentru alte detalii vezi Palene, 2.
Sînge. în mitologia şi în. religia clasică sîngele constituie o parte esenţială a sacrificiului către zei: aceştia agreează îndeosebi ofrandele de animale mari, cu sînge cald, iar vărsarea sîngelui victimelor pe altar este momentul cel mai important al ritualului. Se spunea chiar că la Di-dima, aşezare din apropierea Miletului, pe coasta ionică, exista un altar ridicat din sîngele victimelor sacrificate, de bună seamă împreună cu alte rămăşiţe

ale acestora şi cu cenuşă (Pausanias, 503.11). Uciderea de victime este practicată nu numai în sacrificiile care precedă un banchet sacru, ci şi în două împrejurări speciale: înainte de bătălie, cînd uciderea victimei reprezintă o anticipare a sîngelui ce va fi vărsat în luptă, şi în riturile funerare, în cadrul cărora pe rugul defunctului sînt jertfite animale. Uneori, în ambele împrejurări pot fi sacrificate şi victime umane, înainte de plecarea în războiul troian este cerut sacrificiul IFIGENIEI (vezi), anulat doar prin intervenţia Artemisei; în context funerar - pe rugul înălţat pentru Patroclu, Ahile ucide mai multe oi şi tauri, patru cai, doi cîini, dar şi doisprezece prizonieri troieni {*Iliada,* 23.166-176).

Vărsarea de sînge omenesc nu este exclusă de unele ritualuri religioase greceşti, iar mitologia păstrează urme ale acestor practici, considerate însă de obicei barbare: în Colhida, zeiţei Artemis *Taurica,* al cărei cult a pătruns şi în Grecia o dată cu mitul lui Oreste şi al Ifigeniei, îi erau aduse jertfe umane {*înlfigenia în Taurida,* 1450 şi urm., Euripide descrie un astfel de sacrificiu: un bărbat înjunghiat pe altarul Artemisei *Tauropolos).* O evocare a sacrificiilor umane

o constituie şi ritualul flagelării la care erau supuşi tinerii spartani în sanctuarul Artemisei *Ortia* (vezi INIŢIERE şi AMFIS-TENES) sau cel al ţapului ispăşitor (vezi PHARMAKON).

Sîngele oferit zeilor infernali şi vărsat pentru comemorarea defuncţilor trebuia să se scurgă direct în măruntaiele pămîn-tului. De aceea, ofrandele pentru sufletele morţilor erau aruncate într-o groapă *(bothros),* în aşa fel încît aceştia să le poată primi, prin pămînt, direct în lumea infernală. în celebra scenă a invocării morţilor de către Ulise, descrisă în cîntul 11 al *Odiseii,* aceste ofrande constau în lapte, miere, vin şi apă, presărate cu făină de orz, peste care se sacrifică apoi o oaie neagră şi un berbec. Sufletele morţilor sînt atrase de sîngele victimelor şi, bîndu-1, îşi recapătă amintirea vieţii lor pămînteşti şi îl pot vedea şi recunoaşte pe Ulise (vezi NEKYIA).

Sîngele avea un rol important în ceremoniile de purificare. De regulă, mitul ne prezintă eroi care, după ce s-au pătat cu sîngele unei crime săvîrşite, trebuie purificaţi cu alt sînge. Cazul cel mai cunoscut este cel al lui Oreste, purificat la Delfi de către Apollo prin sacrificarea unui porc, al cărui sînge îl stropeşte şi îl purifică (Eschil, *Eumenidele,* 282 şi urm.). în riturile miste-rice, în unele cazuri se prevedea purificarea mystului cu sîngele victimelor sacrificate (vezi, de pildă, TAUROBOLION). Ofrandă pentru zei şi instrument de purificare, sîngele poate fi şi sursă de sănătate şi de viaţă pentru muritori. El îi este indispensabil lui Asclepios pentru învierea morţilor: acesta primise de la zeiţa Atena sîngele scurs din vinele Meduzei şi descoperise că, în timp ce acela scurs din vinele de pe partea stîngă era otrăvitor, cel din partea dreaptă avea însuşiri miraculoase, putînd reda viaţa muritorilor. Cu ajutorul acestui sînge, Asclepios a înviat mai mulţi eroi, pînă cînd Zeus, temîndu-se de tulburarea legilor firii pe care o provocau miracolele sale, 1-a trăsnit.

Asocierea sîngelui cu vinul este foarte răspîndită, nu numai în ritualuri, ci şi în mitologie; numeroase mituri referitoare la originea cultivării viţei-de-vie sînt plasate pe un fond sîngeros : Icarios, de pildă, este ucis de supuşii săi — pe care voia să-i ini-
ţieze în cultivarea acestei plante şi cărora le dăduse să bea vin -, convinşi că regele încercase să-i otrăvească; un alt caz este cel al legendei lui Licurg, unde cultivarea viţei-de-vie este asociată cu crima şi nebunia (vezi LICURG, 1).

Sîngele este prezent în multe alte episoade mitologice. Unul dintre cele mai cunoscute este mitul lui POLIDOR (vezi), înmormîntat pe coastele Traciei: Enea, debarcat în regiune, pregăteşte un altar şi taie cîteva mlădiţe pentru a împodobi cu ele locul sacrificiului, cînd observă că „din rădăcina ruptă/A copăcelului dintîi pe care/ îl smulg din glie, curge sînge,/ în picuri negri ce mînjesc pămîntul/ Cu smîrdă" *(Eneida,* 3.27-29). Erau ramuri crescute din suliţele ce străpunseseră trupul nefericitului erou. în mitologie sîngele are şi capacitate de fecundare: cînd Cronos îi taie testiculele tatălui său, sîngele scurs din rana lui Uranos cade pe Pămînt, dînd naştere eriniilor, giganţilor, nimfelor frasinilor şi altor divinităţi ale plantelor (Hesiod, *Teogonia,* 182 şi urm.). Din pămîntul udat de sîngele lui Narcis răsare floarea care-i poartă numele (vezi NARCIS); din sîngele Gorgonei ucise de Perseu iau naştere calul înaripat Pegas şi Crisaor, „Omul cu spada de aur"; din sîngele Sidei, eroina care pentru a scăpa de avansurile propriului tată se sinucide pe mormîntul mamei sale, se naşte rodiul, ale cărui fructe sînt pline de seminţe de culoarea sîngelui. Un filtru de dragoste cu puteri magice este preparat de Deianira cu sîngele scurs din rana centaurului Nesus, ucis de Heracle: Nesus o convinsese că lichidul avea puterea de a-i readuce dragostea eroului dacă acesta ar fi încetat să o iubească. încrezătoare, Deianira a preparat poţiunea amestecînd poate în ea şi sîngele Hidrei din Lerna. Dar, cînd a ajuns s-o folosească, Deianira a înţeles că fusese înşelată : înmuind în sîngele lui Nesus haina pe care urma să o îmbrace

Heracle, în speranţa că-i va recîştiga iubirea, n-a făcut decît să-i provoace acestuia chinuri groaznice şi, potrivit unei versiuni a mitului, chiar moartea (vezi HERACLE). în sîngele veninos al Hidrei din Lerna îşi înmoaie Heracle săgeţile ce provoacă astfel răni mortale. Sîngelui de taur i se atribuiau însuşiri aparte : legenda povesteşte că Eson, fratele vitreg al lui Pelias, s-a

sinucis bînd sînge de taur. Consumarea sîngelui de taur era şi o modalitate de a stabili un fel de comuniune între toţi cei care participau la ritual: se spune că în fabuloasa Atlantida, suveranii celor zece circumscripţii ale insulei se reuneau pentru o ceremonie specială, în cursul căreia avea loc vînarea unui taur, sîngele animalului înjunghiat fiind apoi băut, într-un soi de comuniune rituală, de toţi cei prezenţi (Platon, *Critias,* 120a-b).

Smaragos (gr. IjiccpaŢoc;, -ou). Demon malefic pe care grecii îl considerau responsabil pentru coacerea proastă şi spargerea vaselor în cuptoare. Era implorat, împreună cu la fel de supărătorii lui însoţitori, Asbetos, Omodamos şi Sabactes, înainte de arderea vaselor.

Smerdios (gr. rp.!pSio£, -ou). Fiu al lui Leucip şi rege al Cariei, s-a stabilit în insula Naxos şi a devenit regele acesteia în perioada în care Tezeu a abandonat-o aici pe Ariadna (pentru detalii vezi TEZEU şi ARIADNA).

Sminteus (gr. Ijjuv#eu£, -eu>£; lat. *Smintheus, -eos* sau *-ei).* Epitet al lui Apollo. După unele opinii, termenul deriva de la numele cetăţii Sminte din Troada; altă versiune îl leagă de grecescul ajn vtfoe;, „şoarece", considerat un simbol al puterilor profetice, întrucît, fiind un animal subteran, intră în contact cu vaporii emanaţi de pămînt, care inspirau şi profeţiile preoteselor zeului (vezi DELFI). Epitetul putea însemna şi „ucigător de şoareci". Se referea probabil la o divinitate pregreacă, fiindu-i aplicat ulterior lui Apollo. In onoarea lui Apollo *Sminteus* se celebrau în fiecare an sărbători solemne în insula Rodos.

Smirna sau **Mira,** vezi ADONIS şi CINIRAS.

Smochin. în mitologia greacă, numele smochinului provine din cel al unei fete, Sice *(syke* înseamnă smochin), fiica lui Oxilos şi a Hamadriadei, strămoşi ai întregii lumi vegetale. O legendă pe care ne-o povesteşte Athenaios spune că smochinul s-a născut din Pămîntul-Mamă cînd un titan pe nume Siceu (încă o trimitere la numele smochinului), fugind de Zeus, i-a cerut adăpost; copacul a apărut în memoria acelei întîmplări. Potrivit unei alte legende greceşti, smochinul i-a fost dăruit lui Fitalos de către Demetra, pentru că eroul o găz-duise cînd ea rătăcea pe pămînt în căutarea fiicei sale, Persefona; Fitalos, la rîndul său, 1-a făcut cunoscut oamenilor (vezi FITALOS şi FITALIZI).

Potrivit unor versiuni ale mitului, Persefona fusese răpită de Hades lîngă un smochin sălbatic. La greci, smochinul reprezenta copacul sacru al lui Hermes şi, mai ales, al lui Dionysos. Şi acestuia din urmă i se atribuia meritul de a le fi dăruit oamenilor smochinul; în amintirea acestui fapt, în cadrul cultului dionisiac de pe insula Naxos masca rituală a zeului era sculptată în lemn de smochin. Din lemn de smochin era şi falusul ritual care îl simboliza pe Dionysos în cadrul sărbătorilor numite Faloforia, unde era purtat în procesiune ca simbol al fertilităţii. De asemenea, în cadrul sărbătorilor dionisiace se duceau în procesiune coşuri cu smochine ; de obicei, smochinele se numărau printre ofrandele oferite de cetăţile afectate de epidemii pentru a obţine vindecarea. De semn opus este valoarea smochinului într-o anecdotă despre personajul semi-legendar numit Timon mizantropul: de un smochin care creştea pe pămîntul său, la Atena, obişnuiau să se spînzure locuitorii cetăţii (pentru detalii vezi TIMON).

Un smochin apare şi în mitul roman al lui FILOTIS (vezi); eroina, care se oferise de bunăvoie ca prizonieră armatei latinilor ce asediau cetatea, a atîrnat de crengile unui smochin o luminiţă, semnal convenţional indicînd că în tabără era linişte şi romanii puteau să atace. Frunzele şi ramurile de smochin se foloseau pentru construirea adăposturilor unde aveau loc banchetele femeilor cu ocazia sărbătorilor numite Nonele smochinului sau Nonele caprotine, celebrate, potrivit unor comentatori antici, pentru a comemora episodul anterior. în lumea romană, smochinul era şi arborele sacru al întemeietorului cetăţii, Romulus (vezi SMOCHINUL RUMINAL).

Smochinul Ruminal (lat. *Ruminalis ficus).* Numele cu care era indicat la Roma un smochin sălbatic foarte bătrîn, sub care, potrivit tradiţiei, păstorul FAUSTULUS (vezi) îi găsise pe Romulus şi Remus, ce fuseseră abandonaţi şi erau alăptaţi de lupoaică.

Ruminalis derivă din *rumen,* termen ce indică mamelele animalelor. Potrivit altor tradiţii, copacul masca intrarea în peştera Lupercal (vezi LUPERCAL, PEŞTERĂ).

Soare, vezi HELIOS, FAETON, SOL. **Soartă,** vezi DESTIN şi MOIRE.

Sodales. Termen latin cu sensul de „camarad, confrate", prin care erau indicaţi la Roma membrii sacerdoţiilor minore. Principalii *sodales* erau feţialii, salienii, luper-cii, arvalii, *titienses* (legaţi de cultul zeului etrusc Mutinus Titinius sau de regele sabin Titus Tatius). în epoca imperială o deosebită importanţă au căpătat *Sodales Augustales,* preoţii cultului lui Augustus divinizat, reuniţi într-un colegiu ce număra 21 de membri. Ulterior au apărut şi *Sodales Hadrianales* şi *Antoniniani.* Vezi şi TITII.

Sofax (gr. I6<paţ, -axoţ). Fiul lui Heracle şi al Tingei, care, căsătorită cu Anteu, după uciderea lui de către Heracle a devenit concubina acestuia din urmă. Oraşul Tan-ger a fost numit astfel de Sofax în onoarea mamei sale. Personajul este menţionat ca rege al Mauritaniei, urmat la tron de fiul său Diodor.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit de Plutarh *(Sertorius,* 9).

Sol. Numele latinesc al Soarelui. Indica divinitatea corespunzătoare zeului grec Helios, cu toate miturile pe care tradiţia greacă i le atribuia (vezi HELIOS). Este posibil ca Helios să se identifice în cea mai veche tradiţie latină cu *Sol Indiges,* căruia îi era dedicată o sărbătoare (la 9 august potrivit unor izvoare, la 11 decembrie potrivit altora) cu caracter agricol. într-o epocă ulterioară, şi în special în perioada imperială, se evidenţiază în schimb introducerea cultului lui *Sol Invictus,* ale cărui caracteristici se suprapun uneori parţial celor ale zeului solar Mithra, divinitate de provenienţă orientală. Un puternic susţinător al cultului solar a fost împăratul Heliogabal, care nu numai că era preot al acestui cult, dar se considera Soarele încarnat. Preoteasă a Soarelui era şi mama împăratului Aurelian. Cultul Soarelui a dobîndit în epoca imperială o importanţă centrală, devenind unul dintre principalele

culte ale imperiului, şi a supravieţuit pînă la apariţia creştinismului.
Solois (gr. ZoXoeig, -iSog). Tînăr atenian care 1-a însoţit pe Tezeu în expediţia cre-tană pentru înfrîngerea Minotaurului (vezi Tezeu şi Minotaurul). în timpul călătoriei de întoarcere s-a îndrăgostit de Antiope, o tînără aflată şi ea pe corabia lui Tezeu, dar, respins de aceasta, disperat, s-a sinucis aruncîndu-se într-un rîu, în timpul unei opriri a flotei. Tezeu a întemeiat o cetate în onoarea lui şi a numit Solois rîul unde se produsese tragedia.
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este relatat de Plutarh *(Tezeu,* 26).
Somnul (gr. "Yirvog, -ou; lat. *Somnus, -i).* Numit de greci Hipnos, zeul ce personifica somnul era considerat fratele Morţii şi fiul Nopţii. Ca şi Moartea, era reprezentat ca un tînăr, de obicei adormit sau ţinînd în mînă o torţă gata să cadă, adesea înaripat, uneori cu aripi la tîmple. Se spunea că lui îi datora Endimion capacitatea de a dormi etern, cu ochii deschişi. La ajutorul lui a apelat şi Hera, atunci cînd a vrut să-1 adoarmă pe Zeus pentru a putea acţiona nestingherită împotriva fiului său Heracle : cînd s-a trezit, Zeus a vrut să arunce Somnul în mare *(Iliada,* 14 şi 15): dacă nu a făcut-o, a fost doar pentru a nu-i îndurera prea mult mama, Noaptea, temută şi respectată de Zeus. în alte mituri, Somnul intervine în lupta lui Heracle împotriva giganţilor, adormindu-1 pe Alcioneu şi faci-litînd astfel victoria eroului (vezi Giganţi). Potrivit lui Homer, Somnul trăia în insula Lemnos împreună cu Pasiteea, una dintre Charite, pe care i-o dăduse de soţie Hera. Pentru splendida descriere a peşterii Somnului de către Ovidiu vezi Vise.
► *Răspîndirea cultului.* Pausanias consemnează prezenţa unui important cult al Somnului în Trezena.
► *Iconografie.* Somnul apare frecvent în ceramica pictată, unde este reprezentat, alături de Moarte, transportînd trupurile eroilor eposului căzuţi în luptă. Era reprodus şi pe celebrul Cufăr al lui Cipselos. Printre reprezentările sale se numără şi cele în care adoarme oamenii atingîndu-le frunţile cu o crenguţă sau stropindu-i cu un lichid soporifer dintr-un corn, descriere prezentă şi la Vergiliu *(Eneida,* 5.854).

Sopatros (gr. luiitcxTpos, -ou). Erou căruia i se atribuia introducerea sacrificiilor sîn-geroase la Atena. Se spune că acesta, proprietar al unui mic teren, abia apucase să ofere zeilor roadele culese, cînd un taur s-a apropiat de altar şi le-a mîncat. înfuriat, Sopatros a ucis animalul cu un cuţit; dar, căindu-se pentru gestul său, a decis să se autoexileze şi s-a dus în Creta. La scurtă vreme după aceea asupra Atenei s-a abătut o foamete cumplită, iar o solie ateniană a plecat în căutarea lui Sopatros, care, potrivit oracolului, era singurul ce putea pune capăt flagelului. El a îndeplinit atunci un complicat ritual expiator: pe acelaşi altar unde ucisese taurul, în prezenţa atenienilor şi cu ajutorul mai multor tineri care au participat activ la ritual, a ucis un taur identic cu primul; carnea sa a fost tăiată în bucăţi, friptă şi mîncată de toţi cei prezenţi, iar pielea a fost umplută cu paie, simulacrul taurului astfel obţinut fiind înjugat la plug. S-a înscenat apoi un proces cu scopul de a stabili vinovatul pentru uciderea animalului, dezbaterile sfîrşind prin a dovedi că vinovat era cuţitul, condamnat să fie aruncat în mare. Foametea a încetat, o dată ce taurul, sub formă de simulacru împăiat, fusese înviat simbolic, iar vinovatul, cuţitul, fusese găsit şi pedepsit. Urmaşii lui Sopatros, Sopa-trizii, au continuat să oficieze la Atena un ritual care evoca vechea legendă.
► *Prezenţe In literatura antică.* Legenda a fost transmisă de Teofrast, dar a ajuns la noi doar prin compilaţii ulterioare.
Soracte (lat. *Soracte* sau *Sauracte, -is).* Munte din Etruria pe care se afla un oracol al lui Apollo. Preoţii zeului, numiţi *Hirpi,* practicau pirobaţia, adică mergeau pe cărbuni aprinşi. în literatură este menţionat în special de Horaţiu *(Ode,* 1.9) şi Pliniu *(Naturalis historia,* 7.19).
Soranus (lat. *Soranus, -i).* Divinitate de origine sabină identificată ulterior cu Apollo; avea un templu pe muntele Soracte.
Sortes, vezi Trie.
Sospita (lat. *Sospita, -ae).* Epitet al Iuno-nei; se traduce prin „salvatoarea". Zeiţa era venerată sub acest nume în Lanuvium şi la Roma, unde cultul ei a fost introdus
în 338 î.Hr. *Iuno Sospita* avea ca atribute scutul, lancea, tunica dublă peste care purta o piele de capră, papuci cu vîrf ascuţit.
Sostenes (gr. Itixrfl-lvTiţ, *-ouq*; lat. *Sosthe-nes, -is).* Geniu înaripat, legat de o tradiţie referitoare la mitul argonauţilor. Cînd au vrut să traverseze Bosforul, aceştia au fost împiedicaţi de Amicos, sălbaticul rege al bebricilor, în faţa căruia, înspăimîntaţi, s-au retras. în timp ce se aflau la adăpost într-o radă, a apărut o gigantică fiinţă înaripată, Sostenes, care i-a încurajat şi i-a ajutat să-1 înfrîngă pe Amicos. Argonauţii i-au ridicat un mic templu, transformat în perioada constantiniană într-o capelă închinată arhanghelului Mihail, datorită asemănării acestuia cu geniul înaripat.
► *Prezenţe în literatura antică.* Legenda este relatată de izvoare tîrzii (Johannes Malalas).
► *Iconografie.* O reprezentare a lui Sostenes apare pe Chivotul Ficoroni, celebru recipient etrusc de bronz provenind din necropolele de la Palestrina şi păstrat la Roma, în muzeul din Vila Iulia.
Soter (gr. *Twtr\p,* -ripoc;). Termen grecesc cu sensul de „salvator". Este un epitet specific diferitelor divinităţi - în primul rînd lui Zeus - considerate capabile să apere de pericole, să salveze şi să

ocrotească în orice împrejurare. în afară de Asclepios şi Apollo, era atribuit cîteodată şi unor divinităţi feminine, de pildă Artemis ori Per-sefona.
Soteria (gr. xa Iurrrjpia fiepa]). Sărbători religioase greceşti celebrate în epoca elenistică, prin intermediul cărora li se mulţumea zeilor pentru îndepărtarea unei primejdii sau li se implora protecţia pentru viitor. Termenul se aplica diferitelor aniversări, în diverse locuri din lumea elenistică, ajungîndu-se la celebrarea anuală a cincisprezece asemenea sărbători, legate la origine de un anumit eveniment istoric şi perpetuate apoi de-a lungul generaţiilor; de exemplu, la Delfi se desfăşurau importante Soteria ce evocau victoria repurtată asupra galilor, care, conduşi de Brennus, invadaseră Grecia. Obiceiul sărbătorilor Soteria s-a extins şi la perioada imperială romană, cînd unii împăraţi comemorau în acest fel momentele nefaste pe care le depăşiseră.

Soteriologice, culte. Culte de factură în general misterică (vezi MISTERE), vizînd aducerea iniţiaţilor la starea de puritate menită să le asigure bunăvoinţa zeilor în viaţa aceasta sau mîntuirea în cea viitoare.
Sozon (gr. Iwţwv, -ovoe;). „Cel care salvează". Este numele unei divinităţi binevoitoare din Asia Mică, al cărei cult provine din Pisidia.
Sparta (gr. ZwcxpTTi, *-r\q;* lat. *Sparta, -ae* şi *Sparte, -es).* Numită de greci Lacedemon (numele Sparta este utilizat îndeosebi de Homer şi în textele poetice), cetatea pelopo-nesiacă, poate cea mai celebră din Grecia după Atena, este legată în mitologie de figura lui Menelaos, care, potrivit lui Homer, a trăit şi a domnit în Sparta împreună cu Elena. Aici 1-a primit Menelaos pe Paris, cel care, prin răpirea Elenei, a provocat războiul troian. Cetatea era cunoscută şi pentru unele culte marcante atestate aici în epoca istorică, de exemplu cel al Arte-misei *Ortia* şi cel al Atenei *Chalkioikos,* ambele venerate în sanctuare importante (în primul se desfăşura celebrul ritual al flagelării tinerilor). Deosebit de influent era şi cultul lui Apollo din Amicle. între principalele sărbători religioase ale cetăţii figurau Carneia şi Hiacintia (vezi rubricile respective). Sînt atestate aici şi cultul Dioscurilor, al Elenei, al Leucipidelor şi al lui Heracle. în ansamblu însă, miturile de origine pur spartană sînt rare.
Sparţi (gr. *Z-naptoC,* -wv; lat. *Sparţi, -orum).* Termen cu sensul de „cei care au fost semănaţi". Este numele dat în tradiţia mitică oamenilor înarmaţi care s-au născut din dinţii balaurului ucis de Cadmos, semănaţi de acesta pe un cîmp. Potrivit unei tradiţii, aceştia puteau fi recunoscuţi datorită unui semn de pe corp, de forma unui vîrf de săgeată sau de lance. Sparţii s-au măcelărit unii pe alţii, cei cinci supravieţuitori fiind consideraţi strămoşii marilor familii tebane: Udeos, Htonios, Peloros, Hiperenor, Ehion.
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul sparţilor este relatat de Stesihor, Ferecide, de Euripide în *Fenicienele,* precum şi de Ovidiu şi Hyginus.
Spectru şi spirit, vezi DAIMON şi FANTOMĂ.
Speranţa (gr. *'EXitig,* -iSoc;; lat. *Spes, -ei).* Personificarea speranţei era venerată ca divinitate în Grecia, dar mai ales la Roma. în tradiţia greacă, Speranţa, *Elpis,* era legată de mitul Pandorei: se spune că atunci cînd s-a dus pe pămînt, la Epimeteu, Pandora a deschis faimoasa cutie din care s-au împrăştiat toate nenorocirile ce pot lovi specia umană, închizînd-o însă la loc înainte să mai apuce să iasă şi Speranţa : aceasta a rămas închisă în fundul cutiei (pentru detalii vezi PANDORA).
La Roma, Speranţei îi erau dedicate mai multe edificii de cult: templul cel mai vechi era probabil cel ridicat la Poarta Carmen-talis în jurul anului 354 î.Hr. de consulul Attilius Calatînus.
► *Atribute.* Speranţa este reprezentată ca o femeie tînără, îmbrăcată şi pregătită de drum, cu o floare într-o mînă iar cu cealaltă mînă ţinîndu-şi veşmîntul.
Sperheios (gr. iTiepxeioc, -ou; lat. *Sper-cheus, -ei).* Zeu fluvial, legat de rîul omonim din Tesalia. Era considerat fiul lui Oceanos şi al Geei şi soţul Polidorei, fiica lui Peleu, care 1-a născut de la el pe Menestios.
Sperlonga. Grotă situată pe un promontoriu stîncos din Lazio, în dreptul golfului vechii cetăţi Amicle, legendară colonie laconiană părăsită de locuitori din cauza şerpilor. Importanţa acestui loc pentru mitologie se datorează descoperirii aici a resturilor unei vile unde proprietarii - cel mai ilustru fiind împăratul Tiberius -, adaptînd cadrul superb şi în acelaşi timp înfricoşător oferit de mediul ambiant, au transformat o grotă într-un extraordinar complex de vestigii sculpturale, unele dintre ele reproducînd subiecte şi scene mitologice extrem de importante pentru noi: alături de alte personaje minore, se evidenţiază protagoniştii unui ciclu de întîmplări legate de mitul lui Ulise.
Spic, vezi GRÎU.
Spolia opinia (lat. *spolia opima).* Expresie (cu sensul propriu de „captură bogată" -n.t.) indicînd armele generalilor inamici oferite de conducătorii romani învingători lui Iupiter *Feretrius*; de regulă, era vorba despre arme smulse comandanţilor inamici în duel. Potrivit tradiţiei, apariţia

acestui obicei i se datora lui Romulus, care a instituit cultul lui Iupiter *Feretrius* după victoria repurtată asupra lui ACRON (vezi). Armele oferite lui Marte constituiau *spolia secunda,* iar cele oferite lui Quirinus -*spolia tertia.* Originea mitică a obiceiului este evocată de Properțiu (4.10).

Stafilos (gr. I-rtxcpuXog, -ou; lat. *Staphylus, -i).* 1) în grecește, „ciorchine"; este numele unui păstor al lui Oeneu, rege din Etolia, care a observat că una dintre caprele pe care le păzea a început să dea semne de neobișnuită euforie după ce a mîncat fructele unui arbust necunoscut. Nelămurit, i-a relatat întîmplarea lui Oeneu; acesta a avut ideea de a stoarce fructele respective, obținînd vinul. Lichidul și-a luat numele de la cel al regelui, iar ciorchinele de la cel al păstorului.

2) Legat de aceeași lume a lui Dionysos și a vinului este un alt Stafilos, fiul lui Silen și inventatorul obiceiului de **a** amesteca vinul cu apă.

► *Prezențe în literatura antică.* Este menționat de Pliniu, *Naturalis historia,* 7.199.

3) Fiul lui Dionysos și al Ariadnei și frate cu Toas, Enopion și Peparetos. S-a căsătorit cu Chrisotemis și a avut de la ea trei fiice, Molpadia, Reo și Partenos. A participat la expediția argonauților în căutarea lînii de aur.

► *Prezențe în literatura antică.* Plutarh, *Tezeu,* 20; Diodor din Sicilia, 5.62 ; Partenios din Niceea, *Erotikă pathemata,* 1; Apollodor, *Biblioteca,* 1.9.16.

Stasinos (gr. Ixaffivoe;, -ou). Poet epic originar din Cipru; a trăit în secolul al Vll-lea î.Hr., fiind considerat autorul unuia dintre poemele ciclului troian, *Cypriile.* Exista o legendă despre Stasinos care îl lega de Homer, pornind de la faptul că versiunea tradițională susținea că respectivul poem îi aparținea în realitate lui Homer. Pentru a concilia această versiune cu activitatea poetică a lui Stasinos, se spunea că acesta s-ar fi însurat cu fiica lui Homer și că însuși Homer i-ar fi oferit *Cypriile* ca dar de nuntă.

Stata Mater. Veche divinitate romană asociată cultului zeului VULCAN (vezi); proteja casele împotriva incendiilor și, în general, împotriva tuturor pericolelor legate de foc.

Statilinus. Străvechi zeu roman, venerat ca ocrotitor al primilor pași ai copiilor. Statilinus era menționat în INDIGITAMENTA (vezi), listele de divinități, invocații și rugăciuni compilate de pontifi.

Stator (lat. *Stator, -oris).* Epitet atribuit de romani zeului Iupiter în calitatea sa de supraveghetor și ocrotitor al ordinii lucrurilor.

Statuie. Statui înzestrate cu virtuți miraculoase, statui mișcătoare, statui care **par** vii și care prin frumusețea lor trezesc iubirea apar în diverse descrieri mitologice și poetice. Zeii înșiși erau reproduși în sculpturi așezate în temple, iar aceste reprezentări ale lor - din lemn, din aur și fildeș, din marmură sau bronz — erau adesea obiectul unor acte de cult specifice.

Printre statuile dotate cu puteri extraordinare se numără în mitologie Paladionul, sculptură concepută de zeița Atena după chipul și asemănarea prietenei sale Palas, pe care o ucisese din greșeală (Apollodor, *Biblioteca,* 3.12.3). Aruncată de Zeus din Olimp, statuia a căzut într-un loc asupra căruia diferitele versiuni ale mitului se contrazic, alimentînd numeroase legende locale ce atribuie diverselor cetăți onoarea de a o fi păstrat: onoare cu atît mai rîvnită cu cît se credea că posesia Paladionului ar face inexpugnabilă cetatea respectivă. Unele tradiții relatau că statuia ar fi fost păstrată la Troia și că Ulise și Diomede au furat-o ca să poată distruge cetatea (vezi PALADION). Potrivit lui Apollodor, Paladionul era înalt de trei coți și o înfățișa pe eroină în picioare, cu o lance într-o mînă și o furcă de tors în cealaltă.

Se vorbea și despre statui mișcătoare, animate de dispozitive mecanice ascunse. Cel mai vechi exemplu de asemenea automat menționat de izvoare este cel construit din ordinul regelui Teutras (sau al mamei sale), în amintirea unei aventuri al cărei protagonist fusese: pentru că ucisese un mistreț sacru al Artemisei, a fost pedepsit de zeiță cu o formă îngrozitoare de lepră, iar cînd, după multe chinuri, a reușit să se vindece, a pus să se facă o sculptură a mistrețului doborît, în întregime din aur și care datorită unor mecanisme ingenioase putea să se miște și chiar să vorbească, implorînd milă, întocmai ca mistrețul pe care îl ucisese (vezi MISTREȚ

și TEUTRAS). Dacă statuia realizată de Teutras era un fel de automat, exista în schimb un sculptor capabil să creeze statui gata parcă să se miște chiar și fără mecanisme ascunse, într-atît de vii păreau : este vorba despre Dedal, considerat de antici părintele sculpturii de mari dimensiuni, numele lui fiind utilizat și de specialiștii moderni pentru a indica prima fază a sculpturii grecești arhaice de format mare, numită dedalică. Pe lîngă o intensă activitate de arhitect și inventator, lui Dedal i se atribuia realizarea faimoasei statui a vacii în interiorul căreia s-a ascuns Pasifae, soția regelui cretan Minos, pentru a-1 atrage pe frumosul taur de care se îndrăgostise (pentru detalii vezi rubricile respective). Ascunderea înăuntrul statuilor pare să fie o practică răspîndită în mitologia greacă: este și cazul eroilor greci ascunși în calul troian, gigantica statuie purtătoare de consecințe nefaste pentru cetatea Troiei. Erau și statui cărora zeii le îngăduiseră să prindă viață: Pigmalion, regele Ciprului, sculptase o splendidă femeie din fildeș și îi rugase pe zei să-i ofere dragostea unei femei reale care să semene cu aceasta. Afrodita a dat atunci viață statuii, de la care se spune că Pigmalion ar fi avut și o fiică, Pafos, ce avea să devină mama lui Ciniras (vezi PIGMALION). Cum au avut însă loc gestația și nașterea din

pîntecele de fildeş, mitul nu ne spune.
Statuile zeilor făceau obiectul unei deosebite venerații în multe sanctuare. Exista uneori deplina convingere că statuia era însuşi zeul pe care îl reprezenta, aceasta fiind unica formă de epifanie divină prin intermediul căreia credincioşii îşi puteau face o idee despre divinitate. Asimilarea (sau confundarea) zeului cu simulacrul său este bine sintetizată de celebra remarcă a lui Strabon, observator departe de a fi naiv, care, descriind uriaşa statuie criselefantină a lui Zeus din sanctuarul de la Olimpia, operă a marelui sculptor Fidias şi una din cele şapte minuni ale lumii, nu ezită să noteze că „artistul pare că nu a respectat proporțiile corecte; el 1-a înfățişat pe zeu aşezat, dar capul său aproape că atingea tavanul, aşa încît dădea impresia că dacă Zeus s-ar fi ridicat în picioare, ar fi dislocat acoperişul templului" (Strabon, 8.3.30). Identificarea statuii de cult cu divinitatea reiese şi din unele ritualuri în cadrul cărora statuia primea mîncare sau haine (precum faimosul peplu țesut pentru zeița Atena şi oferit acesteia la sărbătoarea Panateneelor) ori era supusă spălărilor rituale (cum se întîmplă cu statuia Atenei, caz ilustrat de Calimah în imnul dedicat *Scaldei zeiței Palas,* şi cu numeroase altele, unele dintre ele amintite la rubrica BAIE). Şi structura templelor, cu poarta de acces adeseori în axă cu altarul exterior unde se desfăşurau sacrificiile şi cu statuia divinității plasată în fundul cellei, avea drept scop să asigure participarea directă a zeului, ipostaziat în statuia sa, la ritualurile oficiate în cinstea lui. în lumea romană, *lectisternia* şi *sellisternia,* un fel de prînzuri de gală cu caracter religios la care erau invitate divinitățile -participante la aceste banchete prin simulacrele lor -, corespundeau unor concepții analoage de identificare a zeului cu statuia care îl reprezenta (vezi LECTISTERNIUM şi SELLISTERNIUM).
Uneori zeii îşi manifestau propria voință prin intermediul statuilor lor. în Lanu-vium se povestea că la întemeierea Albei Longa au fost aduse în noua cetate statuile penaților, dar, în mod miraculos, acestea se întorceau mereu în Lanuvium. Identificarea statuilor cu ceea ce reprezentau este de altfel confirmată de anumite practici magice vizînd acționarea de la distanță asupra unei persoane, de obicei pentru a o vătăma, prin supunerea la tratamente adecvate a unor mici sculpturi reproducîndu-i pe destinatarii actului magic.
Există şi o serie de mituri de metamorfoză care comportă transformarea protagoniştilor în statui: Afrodita a preschimbat-o în statuie pe Anaxarete drept pedeapsă pentru inima ei de piatră şi pentru insensibilitatea față de dragostea lui Ifis; Leteea şi Olen sînt transformați în stane de piatră pentru că Leteea a îndrăznit să se compare în frumusețe cu o zeiță, iar Olen a fost de partea ei; Perseu îi împietreşte pe Fineu şi pe complicii săi arătîndu-le capul Meduzei; potrivit unei legende tîrzii, acelaşi lucru îl face cu Pretos, pentru a-1 salva pe Acrisios, a cărui cetate fusese asediată de acesta; Zeus transformă în statuie cîi-nele lui Procris (pentru detalii vezi rubricile dedicate diverselor personaje citate).

Tradiția menționa printre cele şapte minuni ale lumii o statuie colosală, cea a zeului Helios înălțată în insula Rodos, cunoscută sub numele de Colosul din Rodos. Existau, apoi, încă din Antichitate numeroase legende în legătură cu unele statui faimoase, de pildă cea a Afroditei sculptată de Praxitele pentru cnidieni sau cea a Herei din Argos, adusă în Samos de o preoteasă pe nume Admeta: potrivit legendei, statuia şi-a manifestat dorința de a rămîne în Samos atunci cînd nişte pirați, trimişi de argieni să o recupereze, n-au reuşit cu nici un chip să ridice ancora după ce au urcat statuia pe corabie (vezi PIRAȚI).
Aproape că nu mai este cazul să amintim, în sfîrşit, că multe dintre statuile antice păstrate pînă la noi, în original, în copie sau prin descrierile izvoarelor literare, reprezintă o sursă inepuizabilă de informații cu privire la numeroase aspecte ale mitologiei, dintre care unele ne-ar fi rămas altminteri necunoscute. Un singur exemplu este de ajuns: lista canonică a celor douăsprezece munci ale lui Heracle, prezentă în literatură abia din perioada elenistică, este atestată într-o epocă mult anterioară grație scenelor sculptate pe metopele celebrului templu al lui Zeus din Olimpia.
Stejar. în mitologia clasică stejarul este arborele sacru al lui Zeus/Iupiter; prin grandoarea sa, prin longevitate, prin coroana sa magnifică şi prin abundența fructelor pe care le oferă, el simbolizează zeul cel mai puternic şi în acelaşi timp zeul--tată prin excelență, care este tocmai Zeus al grecilor şi Iupiter al latinilor. Se spunea că ramurile sale se înalță pînă la cer, iar rădăcinile se prelungesc la fel de mult sub pămînt, ajungînd in infern: stejarul devine astfel în mit axa lumii, care uneşte cerul şi infernul. în trunchiurile stejarilor nu trăia o singură specie de nimfe, ca în majoritatea arborilor, ci două: driadele şi

hamadriadele. în timp ce viața hamadria-delor era indisolubil legată de cea a arborelui şi, prin urmare, acestea mureau o dată cu el, driadele puteau părăsi copacul cînd moartea lui era iminentă: dacă un stejar trebuia tăiat, se îndeplinea un ritual special pentru îndepărtarea driadelor, cu scopul de a le salva. în lumea greacă,
stejari sacri prin excelență erau cei de la Dodona, în Epir, unde se afla oracolul lui Zeus: răspunsurile zeului erau interpretate de preotese (în vremurile mai vechi de preoți), care ascultau foşnetul scos de frunzele stejarilor mişcate de vînt. Recipiente speciale din bronz erau atîrnate de crengile arborilor pentru a amplifica vocea zeului; vîntul le lovea unele de altele, făcînd pădurea să răsune de mii de ecouri (vezi DODONA).
Simbolismul stejarului avea un rol important şi în lumea romană. Nu întîmplă-tor la Roma acelaşi cuvînt, *robur,* desemna atît stejarul, cît şi forța fizică şi morală (adjectivul *robustus* are aceeaşi origine), într-o relatare a lui Titus Livius este clarificată relația stabilită între Iupiter şi stejar încă de la începutul istoriei romane: la poalele unui stejar, pe Capitoliu, Romulus a depus prada capturată de la conducătorul sabinilor pe care îl ucisese în luptă, indicînd locul unde avea să se ridice primul templu din cetate închinat lui Iupiter (Titv.j Livius, 10.4 şi urm.); de ramurile arborelui se atîrnau prăzile smulse inamicilor învinşi. Pe lîngă „zeul fulgerului", Iupiter era numit şi „zeul stejarului"; cu acest epitet era venerat pe colina Caelius, numită în vechime *Mons Querquetulanus* datorită pădurilor de stejar care o acopereau. O cunună din frunze de stejar decora însemnele suveranilor romani; cununi de stejar erau oferite şi cetățenilor ce se distingeau prin merite deosebite, iar o coroană din aur imitîndu-le pe cele de stejar împodobea frunțile generalilor victorioşi în timpul celebrării triumfului. Templul Ves-tei era înconjurat de o pădure de stejari; focul sacru care ardea aici în permanență în onoarea zeiței trebuia să fie alimentat doar cu lemn de stejar. în crîngul sacru al Dianei, la Nemis, era venerat un stejar pe care creştea o creangă de aur (era vorba probabil de o ramură de vîsc): cine rupea acea creangă devenea preot al crîngului zeiței, ramura respectivă fiind un simbol al focului celest, pogorît din cer asupra arborelui sacru prin intermediul unui fulger (acest mit a dat titlul celebrei opere a lui J. Frazer *Creanga de aur).* Stupoarea romanilor la vederea pentru prima oară a imenselor păduri de stejar din Germania a alimentat cele mai surprinzătoare credințe în legătură cu acest arbore. Unele

dintre ele se regăsesc în scrierile lui Pliniu cel Bătrîn, care, ca şi contemporanii săi, era convins că pădurea Hercinia fusese creată „o dată cu lumea", fiind „ca şi nemuritoare", şi constata cu uimire că unii stejari, de dimensiuni colosale, aveau o asemenea împletitură de rădăcini, încît formau cu acestea adevărate insule, desprinse de pămînt şi plutind pe apă, cu imensele coroane de frunze pe post de velă; iar alți stejari, prin presiunea exercitată de rădăcinile lor adînci, ridicaseră pămîntul formînd sisteme întregi de coline *(Natu-ralis historia,* 16.5-8). La germani stejarii erau consacrați zeului Donar; le fel ca Iupiter, acesta era zeul fulgerului, al legii şi al fertilității. Conexiunea dintre fertilitate şi stejar este resimțită şi în lumea greco-romană, unde acelaşi cuvînt desemnează fructul arborelui şi glandul penisului. Asociați, în primele secole ale creştinismului, cultelor păgîne ale arborilor şi plasați în centrul unor obscure ritualuri religioase practicate de druizi (al căror nume îl evocă tocmai pe acela al stejarului ; vezi DRUIZI) şi în general de populațiile celtice şi germanice, aceşti arbori au căzut în număr mare victimă prozelitismului creştin: primii evanghelizatori din Europa Centrală au doborît numeroşi stejari.
Stejar veşnic verde- Asociată cu stejarul comun (vezi STEJAR) datorită valorilor sale simbolice şi religioase şi rolului său în mitologia clasică, această specie de stejar *(Quercus ilex* - n.t.) este elementul central al unor credințe şi legende specifice. Potrivit lui Ovidiu, în epoca de aur „din stejarul verde picura, galbenă, mierea" *(Metamorfoze,* 1.112), pentru că acest copac era pe placul albinelor. Din frunzele acestui stejar se confecționa şi coroana civică pe care o primeau în epocile vechi cetățenii romani merituoşi; de asemenea, în cetate, la poalele Aventinului se afla o pădure de stejari veşnic verzi în care sălăş-luia nimfa Egeria. Cel mai vechi stejar verde din Roma era, potrivit lui Pliniu, un copac secular de pe colina Vatican, pe care se afla o inscripție din bronz cu caractere etrusce, semn al venerației acordate din vremuri străvechi acelui arbore. Se poate ca aspectul întunecat al frunzelor sale şi umbra deasă a pădurilor de stejar veşnic verde să fi determinat în timp faima sa de
copac ciudat, întunecat, funebru, devenit copacul sacru al zeiței Hecate; Parcele purtau coroane din frunzele acestui arbore.
Stele, vezi CONSTELAȚII.

Stelios. Alt nume al lui Abas (vezi ABAS, **1).**
Stenebeea (gr. Iflevlpoia, -ae,; lat. *Sthe-neboea, -ae).* Fiica regelui lidian Iobates şi soţia lui Pretos; este" cunoscută şi sub numele Anteea. Pentru detalii vezi BELEROFON.
Stenele (gr. I#eveXr|, *-r\g).* Soţia lui Mene-tios şi mama lui PATROCLU (vezi).
Stenelos (gr. ItfeveXoc;, -ou; lat. *Sthenelus,* -i). 1) Rege al Micenei, fiul lui Perseu şi al Andromedei; a fost soţul Nicipei şi tatăl Alcinoei, al Meduzei şi al lui Euristeu.
2) Fiul lui Capaneu şi al Evadnei; a fost unul dintre epigonii cuceritori ai Tebei. Prieten credincios al lui Diomede, s-a aflat în fruntea oştilor din Argos participante la războiul troian, sub comanda aceluiaşi Diomede.
3) Nepotul lui Minos şi fiul lui Andro-geu, a luat parte alături de Heracle la expediţia acestuia împotriva amazoanelor. Heracle le-a dat în stăpînire lui şi fratelui său Alceu insula Tasos.
4) Fiul lui Actor, participant ca şi precedentul la Amazonomahia lui Heracle.
5) Tatăl lui Cicnos, cel transformat în lebădă.
Stenios (gr. I-fteviog, -ou). Epitet cu sensul de „puternic", atribuit în Grecia lui Posei-don şi lui Zeus. Pausanias povesteşte că pe drumul dintre Trezena şi Hermione, în Argolida, era venerată o stîncă socotită un altar al lui Zeus *Stenios,* sub care se aflau sandalele şi sabia lui Egeu şi care a primit numele de „stînca lui Tezeu" după ce acesta a luat obiectele ascunse acolo (Pausanias, 2.32.7).
Steno (gr. I-fteviii, -oug). Una dintre GOR-GONE (vezi).
Stentor (gr. *Tx&vxwp,* -opog; lat *Stentor, -oris).* Celebru crainic al armatei greceşti în timpul războiului troian, renumit pentru vocea sa puternică, echivalentă cu aceea a cincizeci de oameni la un loc; este menţionat în *Iliada.* De la numele său a derivat, prin antonomază, termenul *stentor,* care desemnează o persoană cu voce puternică.

Sterculinus. Divinitate romană arhaică venerată ca protectoare a îngrăşării solului. Considerat inventatorul îngrăşămîntului, Sterculinus era menţionat în INDIGITAMENTA (vezi), listele de divinităţi, invocaţii şi rugăciuni compilate de pontifi. Ulterior a fost identificat cu Picus, cu Saturn, cu Pilum-nus şi Picumnus. Unele tradiţii îl considerau fiul lui Faunus. Numele său apărea în mai multe variante: Sterculus, Sterculius, Stercutus, Stercutius.
Sterilitate, vezi FERTILITATE.
Sterope (gr. rxepoiTTi, *-y\q;* lat. *Sterope, ■es).* 1) Una dintre Pleiade; era soţia lui Enomaos şi mama Hipodamiei.
2) Fiica lui Cefeu, regele Tegeei. Heracle i-a dăruit o buclă din părul Meduzei, pe care o primise la rîndul lui de la zeiţa Atena, închisă într-o urnă de bronz: în caz de asediere a cetăţii, era suficient să arate de trei ori bucla de sus, de pe ziduri, fără să o privească, pentru a-i pune pe fugă pe atacatori (Apollodor, *Biblioteca,* 2.7.3).
Steropes (gr. *T*ce.p6-nT\q,* -ou; lat. *Steropes, -es).* Unul dintre CICLOPI (vezi).
Stilbe (gr. I-uXpTi, *-r]q).* 1) Fiica zeului fluvial Peneu şi a nimfei Creusa. Iubită de Apollo, i-a născut de la el pe Centauros şi Lapites, strămoşii miticilor CENTAURI (vezi) şi ai neamului LAPIŢILOR (vezi), între care a avut loc o aspră confruntare.
2) Fiica lui Heosforos şi mama lui Autolicos.
Stimfalia (gr. lTup.cpaXia, *-aq).* Epitet atribuit în Grecia zeiţei Artemis. Provenea de la numele cetăţii STIMFALOS (vezi), unde exista un templu al Artemisei; potrivit descrierii lui Pausanias, în acest templu se afla o statuie din lemn aurit repre-zentînd-o pe Artemis, iar de plafonul său atîrnau reproduceri ale păsărilor stim-faliene.
Stimfaliene, păsări. Păsări monstruoase care trăiau în apropierea cetăţii Stimfalos ; au constituit obiectul uneia dintre muncile lui HERACLE (vezi).
Stimfalos (gr. ITUJKPCIXOC;, -ou; lat. *Stym-phalus, -i).* Cetate din nord-estul Arcadiei, situată la poalele muntelui omonim şi pe malul lacului sau mlaştinii Stimfalia,
unde trăiau păsările numite stimfaliene, ucise de HERACLE (vezi).
Stimula (lat. *Stimula, -ae*; numită şi *Si-mila, -ae).* Zeiţă venerată în lumea latină, identificată integral sau parţial cu zeiţa greacă Semele. Era considerată protectoarea Bacanalelor, prin acea funcţie de „stimulatoare" la care face aluzie numele ei. îi era consacrată o mică pădure (Livius, 39.12.4; Ovidiu, *Fastele,* 6.503).

Stirus (lat. *Styrus, 4).* Pretendent la mîna Medeei, prezent în *Argonauticele* lui Vale-rius Flaccus. S-a duelat cu un alt pretendent, regele scit Anausis, amîndoi fiind răniţi în luptă. Stirus a urmărit-o ulterior pe Medeea, atunci cînd aceasta a fost răpită de Iason, dar s-a înecat în mare, în urma unei furtuni dezlănţuite la porunca Herei.
Stîncă, vezi PIATRĂ. **Strambelos,** vezi TRAMBELOS.
Străin. în povestirile mitologice problema străinului este prezentată fie din punctul de vedere al stăpînului casei faţă de cel din afară, fie, dimpotrivă, din perspectiva celui care trăieşte condiţia de oaspete mai mult sau mai puţin bine venit. Din primul punct de vedere, cel al stăpînului casei, adică al băştinaşului, mitul subliniază înainte de toate aspectul exotismului pe care străinul îl aduce cu sine şi al atracţiei implicate de acesta. Ulise este exemplul cel mai bun: îndelungata absenţă din Itaca şi nesfîrşitele sale peregrinări îl pun în situaţia de a apărea mereu ca un străin oriunde poposeşte, pentru ca la capătul peripeţiilor să se prezinte drept străin chiar şi în propria-i patrie. S-ar spune că după ce a debutat ca străin din necesitate, Ulise a devenit în cele din urmă străin prin vocaţie; şi deseori, în diferitele locuri unde este primit, dar mai ales în insula feacilor, originea sa exotică este însoţită de atracţia inevitabilă pe care aceasta o comporta: este înconjurat de curiozitate şi interes şi i se cere să-şi spună povestea. Posesor al unor experienţe trăite în medii necunoscute ascultătorilor săi, Ulise este la rîndul lui împins de curiozitatea de a experimenta ceea ce nu cunoaşte, prelun-gindu-şi astfel la nesfîrşit rolul de străin. Un al doilea aspect asociat temei străinului îl constituie sensul ospitalităţii. Străinul

care se înfăţişează în pragul palatelor nobililor este înainte de orice un oaspete. Dacă aspectul lui nu lasă să transpară origini nobile, primirea nu va fi demnă de a fi reţinută în epos, dar dacă există măcar bănuiala că exoticul oaspete este unul de rang, acestuia i se va rezerva un loc de onoare la masă şi îi va fi asigurat tot confortul necesar: baie, haine curate, un pat moale acoperit cu velinţe fine şi blănuri. Aşa li se întîmplă lui Ulise, în special în insula feacilor, şi fiului aău Telemah, care pleacă în căutare de veşti despre el şi este găzduit de Nestor şi de Menelaos, după cum povesteşte *Odiseea;* dar şi lui Minos, chiar dacă într-o variantă macabră: pregătirea băii, gestul simbolic al ospitalităţii oferite străinului obosit, abia sosit dintr-o lungă călătorie, se transformă, prin tragica iniţiativă a fiicelor regelui Cocalos din Sicilia, în instrument aducător de moarte pentru suveranul cretan plecat pe urmele lui Dedal, care fugise în Apus (vezi MINOS pentru detalii). Mitologia a creat un mare număr de poveşti pe această temă. Ospitalitatea oamenilor este adesea experimentată şi de zei, de pildă Demetra, zeiţa ce rătăceşte disperată pe pămînt în căutarea fiicei sale Persefona şi care din cînd în cînd este găzduită la curţile regilor prin cetăţile cărora trece *(Imnul homeric către Demetra,* 112 şi urm.). Este şi cazul lui Filemon şi Baucis, care îi oferă modesta, dar sincera lor ospitalitate regelui zeilor şi sînt răsplătiţi prin îndeplinirea dorinţei de a nu se despărţi niciodată, fiind transformaţi după moarte în doi arbori (Ovidiu, *Metamorfoze,* 8.620 şi urm.). Consecinţe teribile are în schimb ospitalitatea rezervată zeilor de Tantal, care le serveşte la ospăţ mîncare pregătită din carnea propriului său fiu, Pelops (vezi TANTAL).
Pe lîngă fascinaţia exotismului şi sacra-litatea oaspetelui, figurii străinului îi sînt însă asociate deseori în mit şi suspiciunea, lipsa de consideraţie, chiar dispreţul. în palatul său din Itaca, unde se prezintă sub falsa aparenţă a unui cerşetor venit dintr-o ţară îndepărtată, Ulise este dispreţuit şi batjocorit. Iar în insula feacilor, unde fiica regelui îl priveşte fascinată şi palatul îi deschide larg porţile, localnicii sînt neîncrezători : „nu suferă pe-aici locuitorii/ Şi nu primesc în gazdă pe străinii/ Veniţi din altă parte" *(Odiseea,* 7.32-33), astfel că Atena, cînd acesta se hotărăşte să meargă în cetate, îl protejează înconjurîndu-1 cu un văl de ceaţă subţire dar opacă, pentru ca feacii să nu-1 poată vedea. Sînt primele simptome ale unei situaţii care, în Grecia, dobîndeşte conotaţii precise doar începînd cu primele momente de reală confruntare cu străinii: războaiele medice, iar înaintea lor, într-o oarecare măsură, colonizarea, în urma acestor experienţe istorice străinul devine un posibil duşman sau, în orice caz, o fiinţă diferită ce trebuie privită ca o potenţială ameninţare şi faţă de care este inevitabilă, prin urmare, adoptarea unei atitudini defensive. Luînd în considerare toate elementele, colonizarea oferă prin contactul cu alte culturi o experienţă ce rămîne, în sfera creaţiei poetice şi mitice, destul de limitată. Mitul se mărgineşte la a înregistra eventuale cazuri de neîncredere reciprocă. Un episod celebru este cel referitor la întemeietorii coloniei Locri Epizefiri. La sosirea lor, siculii care trăiau în regiune au fost cuprinşi de panică şi i-au întîmpinat cu o bunăvoinţă afectată, între cele două popoare

s-a încheiat un acord solemn, care prevedea ca acestea să conviețuiască pașnic atîta vreme cît „călcau același pămînt" și „aveau capul pe umeri". Dar, înainte de a rosti jurămîntul, locrienii își puseseră pămînt în sandale și căpățîni de usturoi pe umeri, astfel încît au putut, debarasîndu-se de unul și de celelalte, să-i alunge pe siculi fără să se facă, formal, vinovați de sperjur. Cei ce apar în mit în rol de străini se dovedesc imediat nedemni de încredere și ipocriți (Polybios, 12.6.2-5). Mai mult decît după experiența colonizării, abia după războaiele medice, o dată cu *Perșii* lui Eschil și mai ales cu *Medeea* lui Euripide, se reflectă în mit o modificare semnificativă în percepția comună. Barbarii, definiți în grecește prin acest termen ce reproduce onomatopeic doar diferența în plan lingvistic, fără nici o conotație negativă, cel puțin la origine, nu mai sînt percepuți de acum înainte numai ca posesori ai unei civilizații fascinante pentru că este îndepărtată, ci și ca niște creaturi străine de viața civilizată, adesea neliniștitoare în aparența lor de ființe diferite. Este cazul Medeei, care vine din îndepărtata Colhida

și cunoaște arta magiei; sau al lui Busiris, regele Egiptului, care îi sacrifică zeilor pe toți străinii ce ajung în regatul lui; sau al lui Diomede, regele trac ce-și hrănea iepele antropofage cu propriii oaspeți. Dacă în cazul Medeei străina este în special capabilă de miracole necunoscute celor mai mulți, în cazul celor doi suverani menționați, Busiris și Diomede, tema străinului devine mai articulată: cei doi regi sînt barbari și au obiceiuri crude care unui grec îi repugnă, întruchipînd deci o viziune extrem de negativă asupra străinului; dar în același timp ei sînt, la rîndul lor, ostili față de tot ceea ce nu corespunde Cu tradiția lor, pînă acolo încît distrug fizic toate elementele disturbatoare, ucigîndu-i pe străinii care intră pe teritoriile lor: o dovadă cvasisuficientă a faptului că străinul, din orice parte ar fi privit, reprezintă o diversitate ce trebuie neutralizată.
Străinul se configurează astfel ca o ființă cu sentimente ce nu pot fi împărtășite, adesea perfidă și crudă. Așa îl vede poate Dido pe Enea. Condamnat și el la rolul de străin, pierdut de patrie și trebuind nu doar să ajungă în ea precum Ulise, ci efectiv s-o reconstruiască, el este primit cu cea mai caldă ospitalitate de regină (o regină care a fost la rîndul ei un oaspete străin în țara unde și-a construit propria cetate și care cunoaște bine, pentru că a experimentat-o personal, condiția de exilat). Refuzul ospitalității venit din partea lui Enea, opțiunea lui, a străinului, de a pleca fără a accepta să-și schimbe condiția, rămînînd în ochii Didonei un dezrădăcinat și un hoinar, determină articularea în jurul lui a tuturor sentimentelor de neîncredere și teamă pe care le suscită deseori ceea ce este altfel, diferit. Lipsa de credibilitate a străinului este o temă frecventă în mitologie : ea este prezentă, de exemplu, în povestea Medeei și a lui Iason, unde Medeea - străina prin excelență în viziunea grecilor - apare însă ca o victimă a sentimentelor comprehensibile, trădată și abandonată de Iason, la rîndul lui un străin în ochii ei. O altă poveste legată de incapacitatea de a-1 înțelege pe celălalt și de perceperea sa ca străin se regăsește în mitul lui Tezeu și al Minotaurului. Aici, tema străinului apare încă de la evenimentul ce pune în mișcare toată aventura
expediției lui Tezeu în Creta : potrivit unei versiuni a mitului, ostilitatea dintre greci și cretani se naște din cauza uciderii lui Androgeu, fiul lui Minos, de către atenieni -iritați de faptul că acesta, un străin, învinsese în toate probele din concursurile cetății. Dacă Androgeu este străinul care se amestecă pe nedrept în jocurile cetății, depășind toate gloriile locale, Tezeu este la rîndul lui, pentru Ariadna, sora lui Androgeu, un oaspete exotic, ce abuzează însă de bunăvoința ei, o amăgește, o seduce, o abandonează. Cruzimea străinului care trădează, în care nu se poate avea încredere, care-și abandonează iubita este un *topos* ce revine în diverse povești de dragoste din mitologie.
Inversînd perspectiva predominant adoptată pînă aici și punînd problema din punctul de vedere opus, cel al străinului față de gazde, condiția lui se dovedește întotdeauna, în mitologie la fel ca în situația istorică reală a lumii antice, una de inferioritate, potențială sau reală, căreia îi este subîntins, mai mult sau mai puțin marcat, elementul nostalgiei, al dorului de patria părăsită sau visată. Adesea străinul își asumă acest statut pentru că este constrîns la exil, la pribegie: Oedip își părăsește cetatea ca urmare a tragicelor evenimente în care este implicat și, asemenea lui, mulți alți eroi se îndepărtează de patrie și trăiesc pe pămînt străin pentru că s-au compromis, conștient sau nu, printr-o vină care prin rămînerea lor în patrie ar risca să cadă asupra întregii cetăți: așadar, ei pleacă la drum și se prezintă în țările vecine ca oaspeți, cerîndu-le regilor locali să-i purifice de culpele lor. Povara exilului este îngreunată de neîncrederea ce-1 înconjoară pe străin și care devine un instrument de ulterioară ispășire și purificare. Căci, așa cum spune Ulise, eroul din mitologie care a experimentat mai mult decît oricare

altul condiția de pribeag, „în lume nu-i nimic mai scump ca țara/ Și-ai tăi părinți, chiar dacă-ți este casa/ Bogată pe pămînt străin departe/ De-ai tăi" *(Odiseea,* 9.34-36).

Strănut. în lumea clasică strănutul era considerat un semn supranatural, interpretat ca o anunțare a reuşitei unui proiect. Indicii în acest sens apar în *Odiseea* (17.541), iar ulterior la Catul (45) şi în

Idilele lui Teocrit (18.16 şi 7.96: în acest din urmă fragment, de pildă, „Eroşii i-au strănutat Simichidei" înseamnă că dragostea Simichidei, protagonista idilei, a fost favorizată).

Strenia (lat. *Strenia, -ae).* Zeița romană a prevestirilor favorabile. Era considerată o divinitate de origine sabină şi se credea că introducerea cultului său la Roma i s-ar fi datorat lui Titus Tatius. îi era consacrat un crîng unde se afla templul ei, pe Esqui-lin, chiar în locul de unde porneşte Via Sacra. De acest crîng era legat un obicei specific : la începutul fiecărui an - în perioada republicană, pînă în secolul al II-lea î.Hr., anul începea în martie —, romanii luau din crîngul sacru al zeiței rămurele pe care le dăruiau prietenilor şi cunoscuților în semn de bun augur pentru noul an. Cu aceste crenguțe se împodobeau uşile caselor, obicei privat căruia îi corespundea cel public al înlocuirii, în aceeaşi perioadă a anului, a crengilor de laur ce împodobeau intrarea în templul Vestei, în sediile FLAMINILOR (vezi) şi în cel al curiei, cu ramuri proaspăt tăiate. Exista cu siguranță o conexiune între acest obicei şi unele ritualuri legate de reînnoirea vegetației în timpul primăverii. Mai tîrziu, obiceiul de a dărui crenguțe de bun augur a fost înlocuit de oferirea unor daruri mai consistente ; potrivit tradiției însă, o amintire a obiceiului originar s-a păstrat în termenul „strenna", utilizat şi astăzi în limba italiană pentru a desemna darurile care se oferă la început de an (latinescul *strenae* indica tocmai crenguțele respective).

Strige (lat. *Striges, -um).* Demoni feminini, reprezentați cu aripi şi gheare puternice. Se credea că se hrănesc cu carne de copil.

► *Prezențe In literatura antică.* Sînt menționate de Ovidiu în *Fastele* şi de Petroniu în *Satyricon.*

Strimo (gr. iTpu/itii, -oue;). Fiica zeului fluvial Scamandru şi soția lui Laomedon, de la care 1-a născut pe Priam, regele Troiei (vezi PRIAM).

Strimon (gr. Irpojiuiv, *-ovoq*; lat. *Strymo* şi *Strymon, -monis* sau *-nos).* Zeu fluvial sau rege al Traciei, era fiul lui Ares şi tatăl lui Resos. Acesta din urmă a murit în răz-
boiul troian, apărînd cetatea împotriva grecilor. Cuprins de disperare, Strimon s-a aruncat atunci în rîul care în urma tragicei întîmplări i-a luat numele. Se povestea şi despre o confruntare a lui cu Heracle: la întoarcerea sa după capturarea boilor lui Gerion, neputînd să traverseze fluviul din cauza apelor lui învolburate, Heracle a aruncat în Strimon nişte bolovani uriaşi, făcînd astfel fluviul impracticabil pentru ambarcații.

► *Prezențe în literatura antică.* Euripide, *Resos* ; Pseudo-Plutarh, *De fluminibus* ; Anto-ninus Liberales ; Apollodor, *Biblioteca.*

Strofade (gr. IrpoepaSee;, -wv; lat. *Stro-phades, -um).* Insule greceşti situate în Marea Ionică la sud de Zacintos, în largul coastei meseniene. în mitologie sînt legate de HARPII (vezi), care s-au refugiat aici, urmărite de fiii lui Boreas ; de la întoarcerea lor (gr. *axpoyi])* după persecuție a derivat, potrivit legendei, numele de Strofade, care 1-a înlocuit pe cel anterior, Plotae.

Strofios (gr. Irpocpioc, -ou; lat. *Strophius, -i).* 1) Rege al Focidei, s-a căsătorit cu Cidragora, Anaxibia sau Astiohia, de la care a devenit tatăl Astidamiei şi al lui Pilade, celebrul prieten al lui ORESTE (vezi). 2) Epitet al lui Hermes, subliniind şiretenia şi abilitatea zeului de a-i înşela pe ceilalți, întoreînd situațiile în propriul folos.

Strugurii-ursului. în Antichitate, tradiția populară atribuia acestei plante puterea magică de a alunga răul şi orice influență negativă. Planta, consacrată zeiței Carna, ocrotitoare a sănătății fizice a omului şi divinitate tutelară a porților caselor, este amintită în mitul lui Procas, regele mitic din Alba Longa: pe cînd acesta era încă în scutece, a fost atacat de un stol de păsări printre care se ascundeau, pe cît se pare, nişte genii rele, şi a fost salvat de doica sa, care a cerut intervenția zeiței Carna. Aceasta a atins uşa casei cu o ramură de strugurii-ursului, iar vraja, împreună cu un filtru magic şi cu alte expediente l-au salvat pe copil (Ovidiu, *Fastele,* 6.153). Şi Vergiliu aminteşte strugurii-ursului; planta este întrebuințată, împreună cu crengile de stejar, la construirea patului funebru al eroului Palas *{Eneida,* 11.63-65). în contextul funerar, frunzele sale mereu verzi erau considerate o promisiune de nemurire.

Styx (gr. Ituț, -foc, ; lat. *Styx, -ygis).* Rîul infernului (numele său este legat de verbul grecesc crTUȚew, „a urî, a avea oroare"), care înconjura de şapte ori lumea morților. Era considerat un braț al fluviului Oceanos (vezi), mai precis cel provenind din al nouălea izvor al său, şi avea la rîndul lui o ramificație, Cocit. Un rîu cu numele Styx exista şi în realitate, în Arcadia, renumit pentru o cascadă de pe cursul său, ce cobora din muntele Araonia. Stîncile negre din care se prăvălea şi prăpastia în care se scurgea înainte de a se uni cu Cratis îi dădeau un aspect sinistru şi contribuiau la răspîn-direa credinței că apele sale erau otrăvitoare. In apele Styxului a fost scufundat Ahile pentru a deveni invulnerabil (vezi Ahile).

Hesiod *(Teogonia,* 361) descrie Styxul ca pe una dintre cele mai puternice fiice ale cuplului Oceanos-Tethys. Iubită de Zeus, Styx a născut-o de la el pe Persefona, regina infernului (potrivit versiunii lui Apollodor, *Biblioteca,* 1.3.1), iar din unirea ei cu Palas s-au născut Zelul, Victoria, Puterea şi Violența (Zelos, Nike, Cratos şi Bia). în lupta dintre Zeus şi titani, Styx a fost prima care şi-a adus fiii în ajutorul lui Zeus; drept răsplată, aceştia au devenit însoțitorii nedespărțiți ai lui Zeus, iar Styx a devenit zeița chezaşă a jurămin-telor solemne; pe numele ei jurau zeii Olimpului. în astfel de ocazii, zeița Iris aducea într-o cupă apă rece ca gheața din rîul infernal şi o punea în fața zeului ce trebuia să jure, iar acesta o împrăştia în jur (Herodot, 6.74).

Zeița era imaginată stînd la intrarea în Hades, într-o grotă în care se afla un mare palat cu coloane de argint (Hesiod, *Teogonia,* 775).

► *Prezențe în literatura antică.* Homer, *Iliada,* 8 şi *Odiseea,* 10; Hesiod, *Teogonia* ; Herodot, *Istorii;* Pausanias, 8.17-18.

► *Prezențe In literatura medievală.* în infernul dantesc, în imensa mlaştină a Styxului sînt scufundați violenții şi indolenții *(Infernul,* 7).

Suada (gr. rieitfu), -oue;; lat. *Suada, -ae).* Personificarea persuasiunii, era venerată ca divinitate în lumea romană şi identificată cu zeița greacă analoagă Peito. Este menționată şi sub numele Suadela.

Subigo sau **Subiugo.** Divinitate alegorică romană, personificare a supunerii soției față de soț şi invocată în ritualurile matrimoniale.

Subruncator sau **Subrunciator.** Veche divinitate agrară romană, venerată ca protectoare a plivirii plantațiilor.

Subsaxana. Epitet prin care era indicată Bona Dea (vezi). Se referă la preferința acesteia pentru locurile pietroase şi pentru ungherele ascunse dintre stînci.

Succidanea sau **Succedanea hostia.** în ritualurile sacrificiale romane era numită astfel victima jertfită în locul alteia atunci cînd viscerele celei dintîi se dovediseră, în opinia sacerdoților, improprii pentru a asigura eficacitatea sacrificiului.

Sucellus şi **Nantosvelta.** Cuplu divin celtic, constituit dintr-o figură masculină şi una feminină. Cele două nume apar pe altare cu dedicații galo-romane.

Suflet. Deşi conceptul de suflet şi reflecția asupra sa în Antichitate privesc mai mult filosofia decît mitologia, unele aspecte şi concepții despre suflet şi-au găsit în lucrările poeților şi mitografilor formulări interesante.

în poemele homerice pare să lipsească o viziune unitară asupra sufletului: se folosesc mai mulți termeni pentru a-i sugera diferitele funcții, neexistînd un cuvînt care să-1 desemneze în mod unitar. Astfel, gîndi-rea şi sentimentele sînt indicate printr-un termen, *phrenes,* ce trimite în primul rînd la sediul lor fiziologic, situat în diafragm; *thymos* este ceea ce provoacă emoțiile, pe cînd *nous* este ceea ce face să apară imaginile, în acest fel, sufletul apare oarecum despărțit între două organe spirituale diferite. Un alt termen, *psyche,* este întrebuințat de Homer pentru a indica sufletul înțeles drept spirit vital, drept ceea ce dă viața şi care, la moarte, părăseşte corpul, din care iese ca un suflu (de fapt, chiar „suflu" este semnificația acestui termen, la fel ca în cazul latinescului *animus* de mai tîrziu) şi ajunge în Hades. în poezia homerică lipseşte simțul unității diverselor funcții ale spiritului şi conştiința faptului că majoritatea deciziilor se nasc în

interiorul omului, adică tocmai în sufletul său. Adesea, acestea sînt considerate rodul unei intervenții exterioare a zeilor, care nu numai că schimbă cursul evenimentelor în timp ce noi atribuim aceste schimbări voinței şi acțiunii omeneşti, ci intervin de-a dreptul în viața interioară a eroilor, prezentîndu-se ca nişte interlocutori atunci cînd aceştia sînt şovăielnici sau tulburați, cu alte cuvinte contribuind la transferarea în afara sufletului personajelor a ceea ce noi ne-am aştepta să se petreacă înlăuntrul lui. Un exemplu ne oferă o scenă faimoasă din primul cînt al *Iliadei* (vv. 188-198), unde Ahile vrea să se repeadă cu spada trasă spre Agamemnon, însă Atena intervine, înşfăcîndu-1 de păr şi oprindu-1.

Mai filosofică în sens propriu, chiar dacă de multe ori se exprimă în forme de o înaltă valoare literară şi poetică, este reflecția pe tema părților sufletului, în care - ca şi la Homer, însă într-un mod mai conştientizat şi mai sistematic - se deosebesc facultăți diferite. Termenii care odinioară aparţinuseră epicii arhaice sînt reluați cu semnificații noi. De exemplu, Pitagora consideră că *psyche* indică forța vitală, pe cînd *aisthesis* se referă la percepția sensibilă, iar *nous* la intelectul omenesc. în *Republica,* făcînd o paralelă între tripar-tiția statului şi aceea a sufletului, Platon face distincție între sufletul

rațional, care gîndeşte dominînd impulsurile, sufletul concupiscibil, din care izbucnesc toate impulsurile corporale, şi sufletul irascibil, care se indignează şi luptă pentru ceea ce rațiunea consideră că este drept, censti-tuind prin urmare un suport al sufletului rațional. înaintea lui Platon, în definirea sufletului, diferiți filosofi întrebuințaseră imagini de o înaltă valoare poetică: Anaxi-mene şi Diogene din Apollonia considerau că sufletul este aer; pentru Heraclit, el este foc; pentru Democrit, este alcătuit din atomi rotunzi. în ce-1 priveşte, Aristo-tel elaborează o concepție a sufletului pe care se va întemeia, vreme de multe secole, întreaga reflecție filosofică ulterioară, văzînd în el substanța trupului, primordiala *enteleheia* a unui corp natural care posedă viața ca potentă. O dată cu aceşti gînditori însă, filosofia a luat cu hotărîre locul mitologiei.
La Pitagora, în orfism, la Empedocle şi la Platon *(Timaios,* 49 şi urm.; *Republica,* 10.614 şi urm.) este formulată doctrina metempsihozei, de veche origine orientală (şi care este numită astfel abia din epoca creştină). Ea constă în credința în migrarea sufletelor, după moarte, de la un corp la altul. Această temă se leagă de aceea a supraviețuirii sufletului după moarte, care, mai întîi în lumea greacă şi mai apoi în cea romană, este concepută în general într-un mod destul de întunecat: în timp ce pentru eroi tradiția imaginează posibilitatea unei supraviețuiri după moarte în INSULELE FERICIȚILOR (vezi), numite şi Insulele Fericite, sau în CÎMPIILE ELIZEE (vezi), sufletele morților au de îndurat, mai ales în Grecia arhaică, o existență întunecată şi cenuşie în sinistra împărăție a lui Hades. Aici sufletele sînt imaginate ca nişte apariții evanescente, şi doar cîțiva eroi le întîlnesc pe cînd sînt.încă în viață (ca în cazul lui Ulise în *Odiseea* şi al lui Enea în *Eneida).* O răscumpărare a unei viziuni atît de sumbre este oferită în Grecia numai de doctrinele misterice, singurele în care se afirmă o interdependență - deşi numai pentru inițiați - între o dreaptă conduită în viață şi speranța unei recompense după moarte: ritualurile misterelor şi respectarea normelor şi a prescripțiilor impuse inițiaților aveau drept scop asigurarea supraviețuirii sufletului într-o împărăție de dincolo de mormînt care, treptat, devine un loc al bucuriei paradisiace. în lumea romană, dacă religia tradițională rezerva prea puțin spațiu concepției despre supraviețuirea sufletelor după moarte, mai ales în epoca imperială s-au răspîndit rituri şi culte de proveniență orientală (de exemplu, mithraismul) care, într-o manieră asemănătoare în anumite privințe cu doctrinele misterice greceşti, le promiteau adepților o răsplată în lumea de dincolo.
Oricum, legătura dintre vii şi sufletele morților nu se întrerupea niciodată cu totul; atît în Grecia, cît şi la Roma se răspîndise părerea că, în anumite împrejurări şi mai ales în anumite zile ale anului, sufletele morților se întorceau pe străzile şi în casele din cetățile celor vii şi că trebuia să li se cîştige bunăvoința prin sacrificii şi ceremonii religioase, diferite ofrande şi hrană.

Aceasta se petrecea mai cu seamă cu prilejul unor sărbători şi mai ales la Atena pe timpul Antesteriilor. în lumea romană, cultul sufletelor morților se manifesta față de LARI, MANI şi PENAȚI (vezi rubricile respective).

Suleviae (lat. *Suleviae, -arum).* Zeițe galice cunoscute cu precădere din izvoare epigra-fîce. Erau venerate în perioada dominației romane în Galia, Dacia şi Britania; sînt asociate uneori EFONBI (vezi) ai prezintă de obicei caracteristicile zeițelor-mame.

Summanus (lat. *Summanus, -i).* Legat de latinescul *summus,* „cel mai înalt", numele indică o veche divinitate a lumii etrusce şi romane, egală sau superioară în rang lui Iupiter. Dar, în timp ce Iupiter era considerat zeul ceresc ce-şi aruncă fulgerul în timpul zilei, Summanus era asociat cerului nopții, al cărui stăpîn suprem era; acest caracter nocturn şi tenebros a favorizat identificarea sa ulterioară cu zeul PLUTON (vezi), consemnată de Martianus Capella (2.161) dar care poate fi una pur poetică.
► *Răspîndirea cultului.* Summanus avea un templu în Roma, lîngă Circus Maximus. Ofrandele aduse zeului constau în prăji-turi specifice numite *Summanalia,* în formă de roată.

Sunion (gr. louviov, -ou; lat. *Sunion* şi *Sunium, -ii).* Promontoriu ce constituie extremitatea sudică a Aticii şi pe care era situată cetatea cu acelaşi nume; celebritatea în lumea greacă se datora prezenței aici a unui important templu a lui Posei-don, ale cărui vestigii se păstrează şi astăzi.

Suovetaurilia. Cuvînt latin compus ce defineşte sacrificarea a trei animale diferite, un porc *(sus),* o oaie *(ovis)* şi un taur *{tau-rus).* Un sacrificiu de acest gen putea fi îndeplinit fie în împrejurări oficiale, cu ocazia unei sărbători publice, fie privat; în orice caz, era vorba despre o jertfi foarte importantă şi din cît se pare cu origini extrem de vechi. în majoritatea cazurilor, la Roma *suovetaurilia* erau oferite zeilor în cursul ceremoniilor de purificare; înainte de a fi sacrificate, animalele erau puse să înconjoare locul sau persoanele ce trebuiau să fie purificate. Printre împrejurările
în care sînt atestate astfel de sacrificii se numărau celebrarea triumfurilor împăraților, ofrandelor de SPOLIA OPIMA (vezi) şi mai ales sărbătorile numite AMBARVALIA (vezi).

Superi. Termen latin desemnînd ființele care trăiesc pe pămînt şi zeii cereşti, opuşi zeilor infernali şi morților, al căror sălaş era lumea subterană, numiți *inferi.* Ritualurile oficiate pentru *superi* erau caracterizate de elemente care le distingeau de cele pentru *inferi* (vezi): victimele erau de culoare deschisă şi erau spălate în întregime înainte de a fi sacrificate (spre deosebire de cele jertfite pentru *inferi,* care erau de culoare închisă şi erau de obicei purificate prin stropire); în momentul înjunghierii de către sacerdot, trebuiau ținute cu capul ridicat, iar sîngele lor se scurgea pe altar; libațiile se făceau ținînd mîinile cu palmele îndreptate în sus.

Superstiţii. Cuvîntul grecesc ce defineşte superstiţia este 6€tcri6aip.ov(a, care se traduce prin „teamă de supranatural". AeicnScajiwv putea fi atît „superstiţiosul", cît şi „religiosul", în funcţie de punctele de vedere; sensul negativ al termenului s-a răspîndit în principal în epoca elenistico--romană. Desigur, legătura dintre religie şi superstiţie este una foarte strînsă: multe dintre temerile tipice ale superstiţioşilor erau adesea răspîndite de sacer-doţii diriguitori ai cultelor divinităţilor oficiale. Un portret deosebit de sugestiv al superstiţiosului este oferit de Teofrast în *Caracterele* (16), unde citim că „superstiţia ar fi neîndoielnic frica în faţa supranaturalului" şi unde sînt enumerate cîteva dintre comportamentele caracteristice omului superstiţios: „după ce şi-a purificat mîinile şi s-a stropit cu apă lustrală, superstiţiosul iese din templu cu o ramură de laur în dinţi şi se plimbă aşa toată ziua"; dacă se întîmplă să-i taie calea o nevăs-tuică sau o pisică, „el nu se mişcă din loc înainte de a vedea trecînd pe altcineva sau înainte de a arunca trei pietre peste drum"; dacă aude cîntînd cucuvele, ştie fraza rituală ce trebuie repetată pentru a îndepărta piaza rea: „s-o ia Atena"; şi „în fiecare lună, spre a-şi înnoi iniţierea, el se duce la preoţii orfici, însoţit de nevastă-sa (sau, dacă ea e ocupată, de dădacă) şi de

copii. Face parte dintre acei oameni pe care-i vezi, pe malul mării, curăţindu-se cu mare grijă"; de asemenea, „dacă vede un nebun sau un epileptic, tremurînd îşi scuipă în sîn". Superstiţiosul lui Teofrast este un om condiţionat de tabuurile vremii sale; cel al lui Plutarh este „unul care sade în locu-rile publice îmbrăcat într-o pînză de sac ori în zdrenţe murdare, tăvălindu-se gol în noroi şi strigîndu-şi ceea ce numeşte păcatele sale" (Plutarh, *De superstitione,* 7.168d). în descrierea pe care o face superstiţiosului, Plutarh are în vedere o teamă obsesivă de zei, acceptînd însă în mare parte ceea ce poate fi definit drept „superstiţie populară", în lumea latină, superstiţia *(superstitio)* a fost definită de Cicero: „cei care zile întregi se rugau şi aduceau jertfe ca să le fie «supravieţuitori» (lat. *superstes, -itis* - n.t.)
fiii au fost numiţi superstiţioşi, iar acest nume a cunoscut apoi cea mai mare răs-pîndire" *(De natura deorum,* 2.28.71-72).

Suplicaţie (lat. *supplicatio, -onis).* în lumea romană, o implorare publică şi solemnă adresată zeilor, însoţită de alte rugăciuni şi sacrificii, cu ocazia unor evenimente faste sau nefaste pentru comunitate, în semn de mulţumire, de ispăşire sau ca preludiu la celebrarea triumfului unui general sau al împăratului. în astfel de ocazii se deschideau templele, iar statuile divinităţilor erau scoase afară şi aşezate pe divanuri speciale spre a fi venerate de credincioşi. Termenul indica şi un tip de rugăciune făcută în genunchi, diferită de celelalte rugăciuni, în timpul cărora se stătea de obicei în picioare.

.

S

Şarpe. în mitologia clasică şarpele este unul dintre animalele cele mai ambigue şi mai neliniştitoare.

Capacitatea animalului real de a aluneca rapid şi silenţios, imposibil de prins, pare să se fi reflectat şi în imaginea sa simbolică, aceasta păstrînd în toate povestirile mitice o anumită dualitate, element negativ şi pozitiv deopotrivă. Printre caracteristicile sale pozitive, pe lîngă capacitatea de a se face util oamenilor şi chiar de a se împrieteni cu ei (pentru o poveste de acest gen vezi Pindos), se număra şi aceea de a distinge plantele otrăvitoare de cele benefice. Un mit specific pe această temă este cel al Moriei (vezi), unde un şarpe ucis de un gigant este înviat de perechea sa, care cunoaşte anumite ierburi cu proprietăţi miraculoase (vezi şi Plante). De asemenea, Glaucos, în copilărie, moare înecat într-un butoi cu miere şi este înviat de Poliidos, ajutat de un şarpe care îi arată o plantă cu virtuţi magice. Convingerea referitoare la cunoştinţele medicale ale şerpilor, împreună cu schimbarea periodică a pielii şarpelui la începutul primăverii, aproape un semn palpabil al unei forme de regenerare şi de renaştere a vieţii, au influenţat probabil apariţia miturilor care leagă şarpele de zeul medicinei, Asclepios. Consacraţi acestuia, şerpii erau crescuţi de preoţii-medici ai zeului în sanctuarele sale, fiind ţinuţi poate în *tholoi,* labirinturi subterane, cum s-a presupus în cazul *tholos-u\ui* din Epidaur, unul din principalele centre de cult al zeului. Atunci cînd era inaugurat un nou sanctuar în onoarea zeului tămăduitor, de la Epidaur se trimiteau cîţiva şerpi centrului nou apărut, pentru a deveni strămoşii unei noi stirpe de animale sacre, iar celor mai de seamă cetăţeni le revenea cinstea de a-i creşte în propria casă pînă

cînd sanctuarul va fi fost pregătit să-i primească (la Atena, de un asemenea privilegiu s-a bucurat Sofocle, poetul tragic). Simbol prin excelenţă al artei medicale datorită presupuselor sale capacităţi de renaştere şi de permanentă reînnoire, imaginea şarpelui încolăcit în jurul toiagului se va transmite pînă în zilele noastre, re-găsindu-se în emblema farmaciştilor.

Animal cu dublă natură, şarpele nu aduce numai vindecare. El poate fi şi un instrument al sedv cţiei şi al înşelăciunii: Apollo se transformă în şarpe pentru a o seduce pe frumoasa prinţesă Driope ; Zeus ia înfăţişarea unei reptile multicolore pentru a dobîndi dragostea Persefonei, din unirea lor născîndu-se Zagreus ; un gigantic şarpe divin o seduce pe Halia, fiica lui Sibaris, într-un crîng sacru al Artemisei, iar din această unire se naşte stirpea ofio-genilor, populaţie mitică din Helespont (Aelianus, *De natura animalium,* 12.39).

Şarpele este asociat însă mai cu seamă tărîmului celuilalt şi lumii subterane, dimensiune în care se prezintă ca simbol al morţii şi este implicat în destinul unor figuri importante din mitologie. Este cazul lui Cadmos şi al Harmoniei, cuplul fenician transformat după moarte într-o pereche de şerpi ce devin stăpîni ai regatului morţilor. Şi în timpul vieţii Cadmos avusese de-a face cu un şarpe: plecat în căutarea surorii sale Europa, răpită de Zeus metamorfozat în taur, el se instalase lîngă un izvor păzit de un şarpe monstruos, care îi ucisese toţi camarazii de expediţie de cum s-au apropiat de apă: înarmat cu o piatră, Cadmos a omorît gigantica reptilă şi i-a semănat dinţii, din care a răsărit o stirpe de războinici. în simbologia lumii de dincolo şerpii au devenit personificarea lui Cadmos şi a Harmoniei, iar în Iliria

exista un presupus mormînt al lor, indicat de nişte pietre în formă de şerpi. Şarpele este legat de moarte şi în mitul Euridicei: încercînd să scape de avansurile păstorului Aristeu, aceasta este muşcată de un şarpe şi moare; coborît în infern după ea, Orfeu încearcă zadarnic să o salveze (vezi Orfeu). Pericolul de a fi muşcată mortal de şerpi o pîndeşte şi pe Elena, frumoasa soţie a lui Menelaos, atunci cînd ajunge în insula Faros, plină de şerpi: singurul antidot împotriva primejdioaselor reptile este o plantă magică (vezi Polidamna). O poveste tenebroasă este şi aceea a lui Erihtonios, născut de Geea de la Hefaistos: imediat după naştere, acesta, închis într-un coş, le-a fost încredinţat fiicelor lui Cecrops, regele Atenei, cu ordinul expres de a nu deschide coşul sub nici un motiv. încălcind interdicţia, fetele au găsit în el un copil înconjurat de şerpi, sau un şarpe monstruos, şi, de spaimă, au înnebunit (vezi Erihtonios). Potrivit unei tradiţii, şarpele lui Erihtonios continua să trăiască la Atena, veghind Acropola, iar atenienii, „ca şi cînd ar exista cu adevărat, îi aduc în fiecare lună drept ofrandă o turtă cu miere" (Herodot, 8.41). în contextul acestui mit, pe lîngă rolul său de apariţie neliniştitoare şi sinistră care provoacă groaza şi nebunia fiicelor lui Cecrops, şarpele asumă şi o semnificaţie pozitivă, ca apărător al cetăţii; aceeaşi funcţie îi este atribuită şi într-un mit amintit de Properţiu în legătură cu Lanuvium, cetatea asupra căreia „din timpuri străvechi veghează un dragon bătrîn"; tinere fecioare îi

aduc periodic ofrande pe care le introduc într-o cavitate subterană (4.8.3 şi urm.), pentru a asigura protecţia cetăţii şi fertilitatea ogoarelor. Ca atribut pozitiv, şarpele apare şi în reprezentările bine cunoscutei Zeiţe cu şerpi din religia minoică, divinitate reprodusă în numeroase statuete cretane cu şerpi încolăciţi în jurul braţelor ; în epoca clasică el este un atribut al Demetrei.
Printre victimele şarpelui se numără în mitologie şi Filoctet, eroul grec amintit în *Iliada* : un şarpe îl muşcă de un picior, iar rana devine atît de purulentă, încît Filoctet este silit să rămînă vreme de zece ani în insula Lemnos, izolat de oameni. Şarpele ca aducător de moarte apare şi în mitologia latină. în *Pharsalia,* Lucan
descrie două morţi cumplite cauzate de şerpi: cea a lui Aulus, un tînăr stegar căruia muşcătura unui şarpe îi provoacă o sete foarte intensă, şi cea a lui Sabellius, pe care un alt soi de reptilă îl muşcă de picioare, provocînd o cangrenă imediată ce-i cuprinde în scurt timp tot corpul.
Lupta împotriva şarpelui constituie o adevărată încercare pentru marii eroi, pentru că în mit acesta se transformă deseori într-o creatură monstruoasă, care seamănă prea puţin chiar şi cu cele mai temute reptile existente în natură, devenind un balaur uriaş, cu virtuţi supranaturale. Impresionantă este de pildă fapta micului Heracle, care, abia născut, sugrumă doi şerpi ce pătrunseseră în odaia unde dormea, trimişi de geloasa Hera; Heracle va trebui să înfrunte mai tîrziu şi un alt monstru, fie şi numai vag înrudit cu şarpele, Hidra din Lerna, precum şi pe acela care păzeşte merele hesperidelor (vezi HERACLE) ; iar un prieten al lui, arcaşul cretan Alcon, ucide un şarpe care se încolăcise în jurul trupului propriului său copil (Valerius Flaccus, *Argo-nautica,* 1.598 şi urm.). Viteazul fiu al lui Poseidon şi al Salaminei, Cicreu, devine rege al insulei Salamina pentru că a reuşit să ucidă şarpele ce o devasta (Apollodor, *Biblioteca,* 3.12.7). Şi Iason trebuie să înfrunte un şarpe, paznicul lînii de aur. Şarpele îşi împrumută de fapt înfăţişarea tuturor dragonilor şi fiinţelor celor mai monstruoase şi mai înfricoşătoare din mitologie (vezi BALAUR) ; poate că şi din această cauză apariţia sa este interpretată de obicei ca o prevestire sinistră : un semn rău, vestitor de moarte, este de exemplu apariţia neaşteptată în mijlocul luptătorilor troieni a unui şarpe, scăpat din ghearele unui vultur în zbor *(Iliada,* 12.200); iar şarpele de mare care îi ucide pe Laocoon şi pe fiii săi nu este funest doar pentru troianul strivit împreună cu fiii lui nevinovaţi : el anunţă apropiatul sfîrşit al Troiei.
Poate că nici un şarpe din mitologie nu personifică însă caracteristicile animalului - simbol htonian şi semn prevestitor de moarte, imagine subterană legată în acelaşi timp, fie şi numai prin contrast, de lumina solară a lui Apollo - mai bine ca şarpele Python. Pentru miturile referitoare la el şi pentru semnificaţiile sale vezi DELFI, PYTHIA, PYTHO, PYTHON.

Natura dublă a şarpelui se manifestă în miturile în care acesta joacă rolul de intermediar între lumea divină şi cea umană, oferindu-le oamenilor posibilitatea de a cunoaşte viitorul: trimis de zei să hră-nească cu miere fiul născut de Evadne de la Apollo, face din el un celebru prezicător, IAMOS (vezi); în legătură cu arta divinato-rie apare şi în mitul lui Tiresias, prorocul transformat în femeie pentru că a văzut doi şerpi împreunîndu-se (vezi TIRESIAS) ; de la doi şerpi, potrivit unei versiuni a mitului, a primit Casandra darul profeţiei (scolie la *Iliada,* 7.44-45); în copilărie, prezicătorul Melampus a găsit un şarpe mort, 1-a înmormîntat potrivit datinii şi i-a crescut progeniturile, dobîndind în schimb darul clarviziunii (Apollodor, *Biblioteca,* 1.9.11). Văzut în vis, şarpele este purtător de prevestiri sumbre şi exprimă voinţa divină: în *Choeforele* lui Eschil, Clitemnestra visează că a născut un şarpe, care o dată cu laptele îi suge şi un cheag de sînge; Oreste, fiul ei, interpretează visul drept o prevestire a morţii mamei sale, care va fi ucisă chiar de el.
în afară de Asclepios şi Apollo, deja menţionaţi, printre divinităţile care au ca atribute şerpii se numără în special Hermes, Higeea, Zeus, Atena, Demetra, Triptolem, zeul frigian Sabazios şi Mithra. Şerpi în loc de plete se agită pe capul Meduzei şi al Gorgonelor, al eriniilor sau eumenidelor, uneori al Graielor; la Roma, şerpii apar uneori ca simbol al larilor sau al manilor, spiritele morţilor. în lumea celtică, şarpele este emblema zeului cornut Cernunnos, iar în spaţiul mediteranean, a Marii Mame.
Şoarece. Protagonist, alături de broaşte, al unui scurt poem grecesc atribuit de antici lui Homer dar elaborat în realitate într-o epocă ulterioară *(Batrahomiomahia),* bine reprezentat în fabulistică şi imortalizat de Horaţiu în *Satire* (2.6), în celebra poveste a şoarecelui de la oraş şi a celui de la ţară, şoarecele este prezent în mitologie prin caracteristicile sale de veritabil flagel pentru recolte şi prin voracitatea sa. Se povestea că un preot al lui Apollo, Crinis, stîrnise mînia zeului, care 1-a pedepsit tri-miţînd o adevărată hoardă de şoareci să devasteze regiunea. Datorită lui Ordes, un păstor aflat în slujba

lui Crinis, mînia divină a fost potolită, Apollo însuşi ucigînd,
cu arcul şi săgeţile sale, şoarecii care continuau să devasteze cîmpurile. în semn de recunoştinţă faţă de zeu şi în amintirea împăcării cu el, Crinis a ridicat la Chrise, în Misia, un templu dedicat lui Apollo *Sminteus,* adică „al şoarecilor" (vezi Crinis). Legătura dintre Apollo şi şoareci apare de altfel destul de ambiguă: în Troada şoarecii erau animale sacre ale zeului şi obiect de cult, poate pentru că erau folosiţi drept hrană pentru şerpi, la rîndul lor conaacraţi diferitelor divinităţi, inclusiv lui Asclepios, între acesta şi Apollo existînd o strînsă relaţie (vezi Şarpe). O legătură între şoarece şi şarpe se evidenţiază şi în mitul lui Glaucos, fiul lui Minos: în copilărie, acesta s-a înecat într-un butoi cu miere în timp ce urmărea un şoarece; vrăjitorul Poliidos a reuşit să-1 învie cu ajutorul unui şarpe, care i-a arătat o plantă cu virtuţi magice (vezi din nou Şarpe). Atît grecii, cît şi romanii atribuiau şoarecilor virtuţi profetice şi capacitatea de a prevesti războaie, cutremure şi alte calamităţi. Erau asociaţi de obicei prevestirilor nefaste, mai ales atunci cînd, aşa cum o confirmă frecvent izvoarele, rodeau tezaurele templelor, neşovăind nici în faţa scuturilor de metal sau a coroanelor de aur.
Şofran, vezi Crocos.
Şoim. Simbol al divinităţii solare în mitologia egipteană, definit de Homer „mesager iute al lui Apollo", protagonist a numeroase povestiri, înconjurat de credinţe legendare, dotat cu calităţi singulare şi nu mai puţin legendare, pe care parţial le împarte cu vulturul, de exemplu aceea de a putea privi soarele fără să clipească, şoimul apare destul de des în mitologia clasică, în special în povestirile despre metamorfoze. Protagonistul unei astfel de povestiri este babilonianul Clinis, soţul Harpei şi discipol credincios al lui Apollo, care a avut trei fii -Licios, Ortigios şi Harpasos - şi o fiică, Artemihe. Clinis a vrut să sacrifice un măgar în cinstea lui Apollo, împotriva voinţei zeului, însă cînd se pregătea să omoare animalul, acesta i-a sfîşiat pe el şi pe toţi ai săi. Lui Apollo i s-a făcut însă milă de ei şi i-a transformat în păsări: Clinis a devenit vultur, Licios corb, Ortigios piţigoi, Harpe şi Harpasos şoimi, iar Artemihe o ciocîrlie sau o cinteză (vezi Clinis).

0 altă transformare îl are ca protagonist pe Hierax, un prinţ bogat din Asia Mică, foarte credincios Demetrei; el a salvat Troada de la foamete cu grîul din care, cu ajutorul Demetrei, îşi procurase mari cantităţi. Foametea fusese însă provocată de Poseidon, care, mîniat, 1-a prefăcut pe Hierax în şoim (vezi Hierax, 2). în şoim a fost transformat şi Munihos, prezicătorul din Iliria pe care zeii l-au salvat astfel de un atac al tîlharilor (vezi Munihos, 2). Şi eroinele pot fi transformate uneori **în şoimi**; astfel s-a întîmplat cu soţia înţeleptului Perifas, regele Aticii, care 1-a mîniat pe Zeus pentru că supuşii săi i-au închinat un templu şi l-au venerat la fel ca pe regele zeilor. Datorită intervenţiei lui Apollo, pentru care Perifas avea un cult deosebit, Zeus nu 1-a fulgerat, aşa cum intenţionase la început, ci 1-a preschimbat în vultur, iar soţia sa a fost transformată în şoim (Ovidiu, *Metamorfoze,* 7.399-7.400); Anto-ninus Liberales, *Transformationes,* 6; Diodor din Sicilia, **4.69).**
Şopîrlă. în mitologia clasică şopîrla are semnificaţii multiple. Simbol al înţelepciunii şi norocului, era considerată emblema zeului Hermes şi a egipteanului Serapis; în acelaşi timp însă era asociată cu şerpii, cu care avea în comun elementul htonian şi cele mai întunecate valori simbolice. La romani era răspîndită credinţa că pe timpul iernii şopîrla hibernează, iar primăvara se trezeşte ; din acest motiv dobîn-deşte o semnificaţie simbolică funerară, reprezentînd moartea şi renaşterea, şi adesea era înfăţişată în acest context pe pie-

trele de mormînt romane sau, în legătură cu tema somnului, apărea alături de imaginile îngerilor adormiţi. Ovidiu aminteşte un mit de metamorfoză ce o are drept protagonistă pe Ceres; aceasta rătăcea prin lume, în căutarea fiicei sale Proserpina, şi, însetată, a bătut la uşa unei case unde o bătrînă i-a dat o băutură dulce aromată cu orz prăjit. Pofta cu care a băut Ceres 1-a făcut pe un băiat ce trecea pe acolo să rîdă de ea, „numind-o lacomă. Ea s-a supărat şi băutura de miere amestecată cu făină de orz, pe care încă n-o băuse, a aruncat-o pe copilul care vorbea. Faţa acestuia s-a umplut de pete, mîinile i s-au transformat în picioare şi o coadă i s-a adăugat la membrele lui schimbate. Trupul i s-a chircit, pentru ca să nu-i fie mare puterea de a vătăma. S-a făcut o mică şopîrlă" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 5.453 şi urm.; vezi şi Ascalabos).
Identificarea şopîrlei cu şarpele este atestată de o celebră sculptură a lui Pra-xitele, înfăţişîndu-1 pe Apollo, cunoscută datorită unor copii şi amintită de Pliniu *{Naturalis historia,* 34.70) ca reprezentarea lui Apollo *Saurochtonos* (omorînd o şopîrlă). în sculptura lui Praxitele este transformată într-o

reprezentare plăcută şi jucăuşă o temă religioasă şi mitologică solemnă şi teribilă, cea a luptei dintre Apollo, zeu solar, şi şarpele Python, divinitate htoniană ; întrucît Apollo are înfăţişarea delicată a unui copil, înspăimîntătorul şarpe devine o şopîrlă inofensivă, iar subiectul — o scenetă cu accente vesele şi copilăreşti.

Tabulae Iguvinae. Plăcile din bronz descoperite la Gubbio (anticul Iguvium) în 1444, inscripționate parțial în alfabetul local şi parțial în cel latin, conținînd descrierea liturghiei unei confrerii sacerdotale *(Fratres Atiedii),* constituie documentul cel mai important pentru studiul religiei italice din cîte s-au păstrat pînă la noi. Interesul lor din punctul de vedere al religiei şi al mitologiei rezidă în faptul că în descrierea ceremoniilor sînt cuprinse numeroase obiceiuri religioase şi numele unor vechi divinități. Dintre acestea se pot enumera: o triadă comparabilă cu cea capi-tolină, compusă din Iupiter Grabovius, Marte Grabovius şi Vofionus Grabovius; o altă triadă, alcătuită din Cerfus Martius (corespondentul masculin al zeiței Ceres) şi cele două fiice ale sale, Prestata Cerfia şi Tursa Cerfia; încă o triadă, constituită din Treba Iovia, Fisus Sancius şi Tefrus Iovius (acesta din urmă zeu al căminului); cîteva divinități ce corespund, în formă oraculară, zeilor Iupiter şi Marte : Dicam-nus Iovius, Ahtus Iupiter şi Ahtus Marte; posibil un zeu htonian, Hordus Iovius; două divinități probabil ale vegetației, Pomo-nus Popdicus şi Vesona Pomoni Popdici etc.
Tabulae Iliacae. Numele unor plăci de piatră sculptate ce ilustrează episoade din poemele homerice (îndeosebi din *Iliada,* de unde şi numele lor) şi ciclice, alături de alte scene cu subiect mitologic (odihna lui Heracle) sau istoric. Au fost realizate probabil la Roma (există însă şi ipoteza originii greceşti), în epoca imperială. Nu se cunoaşte cu certitudine destinația lor, dar e posibil să fi fost întrebuințate drept tablouri, atîrnate pe pereții caselor. Sînt deosebit de importante pentru mitologie datorită repertoriului de scene figurate cu subiect mitologic pe care ni l-au transmis.
Tacita. Zeița romană a tăcerii, numită şi Muta sau Muțea (Ovidiu, *Fastele,* 2.572). Era considerată mama larilor şi era venerată în cadrul sărbătorilor Feralia (vezi).
Tafios (gr. Tacpioe;, -ou). Erou grec, eponimul insulei Tafos, considerat fiul lui Poseidon şi al Hipotoei şi tatăl lui Pterelaos. Le-a dat locuitorilor din Tafos numele de teleboi.
► *Prezențe în literatura antică.* Este prezentat succint de Apollodor în *Biblioteca* (2.4.5).
Tages (lat. *Tages, -etis).* Personaj mitic etrusc, cu înfățişare de copil dar cu înțelepciune de bătrîn. Potrivit tradiției, era fiul unui *Genius Iovialis* şi nepotul lui Iupiter şi se născuse direct din pămînt, în Etruria, dintr-o brazdă mai adîncă decît cele obişnuite pe care Tarhon (sau un țăran) o trăsese pe un cîmp. El 1-a învățat mai întîi pe Tarhon însuşi iar apoi pe etrusci arta haruspiciilor, dictîndu-le principiile şi învățăturile acestei arte ce au fost adunate în cărțile de divinație numite *Libri Tagetici,* despre care se credea că ar fi fost la origine în număr de douăsprezece. Naşterea lui Tages este descrisă pe scurt de Ovidiu: un plugar etrusc „a văzut cum un bulgăre de pămînt, în mijlocul arăturii, mai întîi se mişcă singur fără să-1 atingă nimeni, apoi, ia formă de om, şi o pierde pe cea de pămînt şi deschide gura de curînd formată, pentru a vesti viitorul. Localnicii l-au numit Tages, care cel dintîi a învățat neamul etrusc să prevadă evenimentele viitoare" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 15.552 şi urm.; alte informații

apar la Cicero, *De divinatione,* 2.50).
Taigete (gr. Tau'Țern, -Tjț; lat. *Taygete, -es).* Una dintre Pleiade, fiica lui Atlas și a Ple-ionei. Se credea că de la numele ei provine cel al muntelui Taiget din Laconia. De la

Zeus, Taigete i-a născut pe Lacedemon și Eurotas.

Talaos (gr. TaXococ;, -ou; lat. *Talaus, -i).* Rege mitic al Argosului, fiul lui Bias și al lui Pero. Din căsătoria sa cu Eurinome (sau Lisimaha, sau Lisianasa) s-au născut Adrast, Partenopeos, Mecisteu, Aristoma-hos, Erifile. Adrast și Mecisteu sînt indi-cați uneori prin patronimicul Talaionizi.
Talaria (lat. *talaria, -ium).* încălțări înaripate ce constituie atributul diferitelor divinități. Sînt înzestrați cu ele Hermes/ Mercur, Perseu, Atena/Minerva, potrivit descrierilor făcute printre alții de Vergiliu, Ovidiu, respectiv Cicero. în limba latină a devenit idiomatică expresia *talaria videa-mus,* echivalentă cu „să ne pregătim de fugă" (Cicero, *Ad Attico,* 14.21.4, 3).
Talassio (lat. *Talassio, -onis*; și *Talas(s)ius, -ii,* și *Talassus, -i).* Legendar camarad al lui Romulus, conducătorul unuia dintre grupurile de păstori care au participat la răpirea sabinelor, pentru a popula cu femei nou întemeiata cetate a Romei. Se spunea că una dintre aceste sabine, foarte tînără și frumoasă, a fost răpită special pentru el și că, în timp ce era condusă la noul ei stăpîn, păstorii care o capturaseră le repetau numele lui Talassio celor care îi întrebau cui îi era menită o pradă atît de rîvnită. Se încerca să se explice în acest mod, printr-o legendă etiologică și creînd un personaj altminteri obscur, originea strigătului „Talassio" repetat de obicei la Roma în timpul ceremoniilor nupțiale ; strigăt de bun augur, se spunea, de vreme ce căsătoria lui Talassio fusese una foarte reușită. O altă explicație a originii strigătului ritual excludea personajul cu acest nume, referindu-se în schimb la cuvîntul grecesc *talasia,* care înseamnă „prelucrarea lînii" : se spunea că între sabine și romani se convenise ca femeile răpite să nu fie supuse la munci servile, ci să se limiteze la toarcerea lînii; repetarea strigătului în timpul ceremoniilor nupțiale confirma solemnitatea acelei vechi promisiuni și garanta implicit soției autoritatea și respectul. Pentru alte detalii vezi SABINE, RĂPIREA, unde sînt indicate și principalele izvoare literare ale legendei.
Talo, vezi HORE.
Talofori (gr. #aXXo<popoi, -uiv). Purtătorii de ramuri de măslin în procesiunea PANA-
TENEELOR (vezi).
Talos (gr. TaXuig sau TaXog, -ai; lat. *Talus, -i).* Personaj mitologic socotit paznicul insulei Creta. Deși se poate presupune că la origine a fost conceput ca o figură divină, izvoare mai tîrzii îl descriu ca pe o statuie vie din bronz, făurită de zeul Hefaistos. Pentru a proteja insula de eventualii dușmani, Talos se folosea de bolovani enormi, pe care îi prăvălea peste corăbiile lor atunci cînd se apropiau; sau îi ardea, apropiindu-i de trupul său de metal pe care îl aducea la starea de incandescență. A fost ucis de Me-deea, care 1-a adormit cu ajutorul magiei și i-a sustras fluidul vital conținut într-unui din picioare.
► *Prezențe în literatura antică.* Este menționat de Apollonios din Rodos *înArgonauticele* (4.1638 și urm.) și, cu unele variante, de Apollodor (1.9.26) și Platon *(Minos,* 320c).
Talpios (gr. GaXmoț, -ou). Fiul lui Euritos și al Terefonei și fratele lui Antimahos, a participat la războiul troian în calitate de fost pretendent la mîna Elenei. Aici a condus un contingent de epeeni originar din Elida, numărîndu-se printre luptătorii aleși să intre în pîntecele calului de lemn pentru dezlănțuirea atacului final asupra Troiei. Pausanias (5.1.11 și 3.3 și urm.) consem-nează venerarea mormîntului său în Elida.
► *Prezențe în literatura antică.* în afară de pasajul citat din Pausanias, Talpios este menționat în *Iliada* (2.618 și urm.) și în *Biblioteca* lui Apollodor (3.10.8).
Taltibios (gr. TocX-ftuPiog, -ou; lat. *Talthy-bius, -i).* Crainic al lui Agamemnon în războiul troian *(Iliada,* 1.320). în Sparta și Argos i se aduceau onoruri divine. Numele lui se traduce prin „cu viață înfloritoare".
Talus, vezi PERDIX.
Tamasus (lat. *Tamasus, -i).* Localitate din Cipru consacrată zeiței Afrodita. Potrivit relatării lui Ovidiu *(Metamorfoze,* 10.644 și urm.), Tamasus era o cîmpie care constituia partea cea mai frumoasă a insulei, în mijlocul ei creștea „un arbore strălucitor cu frunzișul galben, cu ramurile răsunînd de aur galben".
Tamburină. Instrument muzical utilizat în special de discipolii zeiței Cybele și

alaiurile dionisiace, unde acompaniază dansurile specifice. Cu referire la cultul Mamei zeilor este amintită în *Imnul homeric* 14.1-4: „Pe mama ce-a născut toți zeii și oamenii din lumea-ntreagă/ S-o proslăvești, măiastră muză, copila falnicului Zeus!/ îi place zvonul de crotale și de timpane, cîntecul de fluier". în limbile moderne este indicată uneori prin termenul „timpan", din grecescul T6|iiravov, deși diferă de timpanul modern, iar sunetele sale sînt produse prin lovirea ușoară cu degetele sau cu palma, așa cum fac menadele în descrierea lui Catul (64.261): „băteau în tamburine cu palmele desfăcute".
Tamfana. Numele unei divinități feminine venerate de vechii germani. Era zeița principală a unei importante federații religioase.
Tamiris (gr. ©ajiupig, -log ; lat. *Thamyras, -ae* sau *Thamyris, -idiș).* Legendar poet și cîntăreț trac, fiul lui Filamon și al nimfei Argiope. Considerîndu-se inegalabil în arta sa, a îndrăznit să le provoace la întrecere pe muze; învins, a fost lipsit atît de abilitățile sale artistice, cît și de vedere. O mărturie

a eşecului său se păstrează în iconografie, unde este reprezentat cu lira spartă.
r *Prez'!"*0 în literatura antică.* Personajul este menţionat în *Iliada,* 2.594 şi urm. şi în tragedia *Resos* a lui Euripide ; este citat în mai multe rînduri de Platon *(Ion,* 533c ; *Republica,* 620a ; *Legile,* 829e) şi a inspirat o dramă a lui Sofocle.
► *Prezenţe In literatura contemporană.* K. Gjellerup, *Tamiris,* dramă.
Tanagra (gr. TavaŢpo, *-aq;* lat. *Tanagra, -ae).* Fiica lui Eol, zeul vînturilor, devenită eponima cetăţii Tanagra din Beoţia.
Tanais (gr. Tccvcx'ic, -c£l"5og; lat. *Tanais, -idiş).* Zeu fluvial, fiul cuplului Oceanos--Tethys. Iniţial fiinţă umană, fiul lui Be-rosos şi al unei amazoane pe nume Lisipa, acesta era pasionat de îndeletnicirile militare, respingînd în schimb iubirea; mîniată de dispreţul pe care Tanais i-1 arăta, Afro-dita a hotărît să-1 pedepsească, stîrnind în el o dragoste nebunească pentru propria-i mamă. Disperat şi incapabil să-şi domine altfel pasiunea, Tanais s-a aruncat într-un fluviu, în ale cărui ape s-a transformat. Fluviul respectiv era identificat cu actualul Don.
► *Prezenţe în literatura antică.* Legenda este menţionată de Hyginus şi de unele izvoare tîrzii.
Tanaquil. Numele unei femei etrusce de origine nobilă, considerată în mitologie soţia regelui Romei Tarquinius Priscus. Ea a fost cea care şi-a îndemnat soţul să cucerească tronul Romei. După asasinarea lui Tarquinius, Tanaquil a contribuit cu abilitate la urcarea pe tron a lui Servius Tullius (vezi). Mitul lui Tanaquil are probabil la bază întîmplări şi personaje reale; potrivit altor relatări, Tanaquil era cunoscută şi sub numele Gaia Cecilia.
► *Răspîndirea cultului.* Deşi nu făcea obiectul unui cult divin propriu-zis, personajul s-a bucurat de un mare respect în istoria romană. Veneraţia cu care era înconjurată Tanaquil este atestată de tradiţia potrivit căreia o mantie pe care o ţesuse cu mîinile ei pentru Servius Tullius era păstrată ca o relicvă preţioasă în templul Fortunei, iar furca sa de tors - în templul lui Sancus.
► *Prezenţe în literatura antică.* Principala sursă de informaţii referitoare la regină o reprezintă Livius (1.34.4 şi urm., 39.3, 41.1-4, 47.6). Identificarea sa cu Gaia Cecilia este sugerată de Pliniu *(Naturalis his-toria,* 8.194).
Tanit. Numele prin care cartaginezii o indicau pe zeiţa feniciană Astaete (vezi).
Tantal (gr. TdvTaXog, -ou; lat. *Tantalus, -i).* Personaj mitic din Lidia, fiul lui Zeus (sau al muntelui lidian Tmolos) şi al nimfei Pluto. Potrivit unei versiuni a mitului, soţia sa era Dione, potrivit altora - Taigete, Clitia, Eurianasa ori Euprito, iar fiii săi erau Broteas, Niobe şi Pelops (vezi schema de la rubrica Atreu). Rege extrem de bogat (la aurul şi bogăţiile Lidiei pare să facă aluzie şi faptul că mama sa era o nimfă al cărei nume înseamnă „cea bogată"), era asociat, datorită sonorităţii numelui, cu termenul grecesc xaXavTa, „talant", care reprezenta cea mai mare unitate de măsură a greutăţii utilizată pentru aur: numele *Tantal* a devenit proverbial în acest sens încă din Antichitate. El înseamnă însă de fapt „îndrăzneţul, cel care cutează", izvoarele atribuind în general personajului acţiuni temerare, aflate la originea pedepsei divine eterne pentru care a devenit celebru. Dintre faptele sale temerare, a căror îndrăzneală se apropia de păcat pînă la a se

confunda cu el, anticii aminteau în primul rînd sacrificiul pe care îl oferise zeilor pre-gătindu-le mîncare din carnea propriului său fiu, Pelops. Tantal fusese la un banchet în cer, în compania zeilor; îi invitase apoi la el, în cetatea Sipilos (întemeiată chiar de el şi care era prima cetate din Lidia, poate şi din lume), pe zeii olimpieni. Poate din dorinţa de a le oferi la ospăţ ceva cu totul ieşit din comun, care să fie demn de asemenea invitaţi de seamă, sau poate pentru a le pune la încercare omniscienţa, el şi-a tăiat fiul în bucăţi şi 1-a gătit, servindu-le zeilor mîncarea astfel preparată. Zeii nu s-au atins însă de ea, ştiind prea bine ce se ascundea în spatele acelei mîncări în aparenţă delicioase; dimpotrivă, l-au pedepsit pe Tantal cu faimosul supliciu (pentru alte detalii vezi Pelops).
Din povestea sacrificării lui Pelops apăreau de obicei doar vagi indicii la poeţii greci, care au oferit şi alte explicaţii ale chinului veşnic la care a fost supus Tantal. Potrivit unora dintre ei, acesta a fost pedepsit pentru că furase de la masa zeilor nectarul şi ambrozia (făcîndu-se vinovat de un păcat similar, în unele privinţe, celui comis de Prometeu); sau pentru că păstrase cîinele de aur pus de Rhea să-i stea de pază lui Zeus şi pe care îl furase Panda-reos. Printre numeroasele acte îndrăzneţe atribuite lui Tantal figura, potrivit unei versiuni, şi răpirea lui Ganimede, pusă de obicei pe seama lui Zeus.
Oricare ar fi fost cauza, şi poate pentru că divulgase oamenilor secretele ce-i fuseseră încredinţate de Zeus, Tantal a primit o pedeapsă care avea să devină proverbială încă din Antichitate. Homer *(Odiseea,* 11.582 şi urm.) povesteşte că acesta a fost cufundat într-un lac a cărui apă îi ajungea pînă la bărbie. Atunci cînd, cuprins de o sete de nestăpînit, se apleca să bea, apa se retrăgea instantaneu din faţa lui, lăsîndu-i pămîntul gol în jurul picioarelor. Deasupra capului său atîrnau crengi încărcate de fructe ; dar dacă schiţa numai gestul de a ridica

brațul să apuce vreunul, ele se înălțau pînă la cer, cu neputință de ajuns, în plus, deasupra lui era suspendat un bolovan imens, care amenința să se prăbușească și să-1 strivească în orice moment, supunîndu-1 la chinul poate cel mai cumplit dintre toate : frica eternă.
în altă parte (Euripide, *Oreste)* se spune că Tantal, la fel ca Prometeu, a fost condamnat să rămînă pentru totdeauna suspendat în gol, legat de mîini și atîrnat de o stîncă; deasupra capului său stătea o piatră fierbinte, gata să cadă în orice clipă.
► *Epitete.* Temerarul (este tocmai semnificația numelui său); Navigatorul aerului (cu referire la pedeapsa menționată de Euripide, suspendarea în gol de marginea unei stînci).
► *Atribute.* Mai mult decît atributele individuale, la recunoașterea lui Tantal în iconografie contribuie detaliile scenei reprezentate, care reproduce deseori în detaliu pedeapsa sa.
► *Răspîndirea cultului.* Tantal era venerat în special în Lidia și în regiunea muntelui Sipilos, unde acesta întemeiase, potrivit tradiției, cetatea omonimă. Un lac din apropiere purta numele lui Tantal, iar mormîn-tul său se afla, din cît se spune, pe muntele Sipilos; un *herbon* îi fusese ridicat și în Argos, care își disputa cu Sipilos onoarea de a-i fi primit osemintele; Tantal făcea obiectul unui cult eroic și în insula Lesbos.
► *Prezențe în literatura antică.* Homer, *Odiseea,* 11; Pindar, *Olimpice,* 1; Frinihos, *Tantal* ; Euripide, *Oreste ;* Aristarh din Tegeea, *Tantal* (tragedie pierdută); Seneca, *Tiest.*
► *Prezențe în literatura modernă și contemporană.* Supliciul lui Tantal a rămas proverbial în multe limbi moderne, în unele dintre ele dînd naștere la vocabule și expresii particulare *(cf.* englezescul *tantalize,* „a administra supliciul lui Tantal" etc.). Personajul mitologic a inspirat povestirea *Tantal* a lui K. Weiss.
► *Iconografie.* Imaginile lui Tantal care ni s-au păstrat sînt inspirate direct din textele dramatice al căror protagonist era, în special din piesa lui Frinihos. Izvoarele consemnează reprezentarea lui Tantal în *Nekyia* lui Polignot de la Delfi; imagini ale personajului apar și în ceramica ita-liotă, precum și pe sarcofagul lui Prote-silaos din Galeria Candelabrelor, Vatican.
Tantalida (gr. TavxaXfg, *-ihoq).* în această formă de feminin singular este patronimul Niobei, fiica lui Tantal.
Tantalizi (gr. TovxaXiSai, -uiv). Nume indi-cîndu-i uneori pe Agamemnon și Menelaos, în calitatea lor de urmași ai lui Tantal.

Taranis sau **Tarann.** Zeu celtic, considerat stăpînul cerului, al fulgerului și al tunetului. Este menționat de Lucan *(Phar-salia,* 1.446).
Taranucus. Divinitate celtică asociată de romani cu Iupiter.
Taras (gr. Tapat, -avcoț). Legendar erou grec, socotit întemeietorul orașului Tarent. Se spunea că s-ar fi născut din unirea lui Poseidon cu Satiria, una dintre fiicele lui Minos (pentru povestea căreia vezi SATIRIA). Personajul a fost legat și adesea confundat cu Falantos, fondatorul istoric al orașului (pentru care vezi rubrica respectivă). în reprezentările sale apare deseori și un delfin, figurat și pe monedele tarentine și despre care legenda spune că l-ar fi condus pe Taras în locul unde a apărut orașul ce-i poartă numele.
► *Prezențe în literatura antică.* Este menționat de Pausanias (10.10.8).
Taraxipos (gr. Tapa"Jnnrog, -ou). „Sperietorul de cai", nume dat de greci demonilor despre care se credea că speriau caii de curse în timpul întrecerilor. Legendele spuneau că un Taraxipos ar fi sălășluit în hipodromul din Olimpia, iar altul în cel din Corint. Dacă pentru acesta din urmă există o tradiție univocă, potrivit căreia demonul respectiv ar fi fost spiritul fiului lui Sisif, Glaucos, care fusese devorat de propriii cai (vezi GLAUCOS, 1), în legătură cu Taraxipos din Olimpia circulau legende diferite. întrucît se întîmpla frecvent ca, ajunși în dreptul unei curbe unde se afla un altar, caii să devină agitați și să pară înspăimîntați (probabil, așa cum încercaseră unii să explice încă din Antichitate, pentru că lîngă curba și altarul cu pricina creștea un laur ale cărui frunze mișcate de vînt stîrneau teama cailor), s-a emis ipoteza că în preajma altarului se ascundea, sub numele convențional de Taraxipos, sufletul chinuit al unui erou. Unii spuneau că ar fi vorba despre Ischenos, sacrificat pentru a pune capăt unei foamete cumplite (vezi ISCHENOS) și al cărui mormînt era venerat chiar în spațiul hipodromului; potrivit altora, era vorba despre Dameon, însoțitorul lui Heracle în acțiunea legată de grajdurile lui Augias și care fusese ucis împreună cu propriul cal de către Cteatos: animalul fusese îngropat alături de stăpîn
chiar în acel punct al hipodromului; alții îl identificau cu Olenios, faimos vizitiu din Olimpia; legendele cele mai răspîndite erau însă cele care îl asociau pe Taraxipos mitului lui Pelops și al lui Enomaos, plasat în contextul curselor de cai (vezi PELOPS pentru detalii). Potrivit acestor tradiții, Taraxipos era sufletul lui Alcatoos, fiul lui Portaon, ucis de Enomaos în timpul întrecerii al cărei

cîştigător urma să o primească de soţie pe Hipodamia; altă versiune susţinea că în apropierea altarului şi a curbei respective fusese înmormîntat însuşi Pelops, care, aşa cum făcuse odinioară cu Enomaos, tulbura şi după moarte cursele de cai; în sfîrşit, se mai spunea că în acel loc Pelops ar fi îngropat o amuletă magică primită de la un egiptean şi care, în timpul cursei cîştigate în dauna lui Enomaos, îl ajutase să repurteze victoria speriind caii adversarului.

► *Prezenţe în literatura antică.* Legenda lui Taraxipos (atît a celui din Corint, cît şi a celui din Olimpia) este menţionată în principal de Pausanias (6.20.15 şi 19) şi Licofron *(Alexandra).*

Tardipes (lat. *Tardipes, -edis).* Epitet atribuit uneori lui Vulcan, zeul şchiop (termenul se traduce prin „greoi la mers"). Apelativul este folosit de Catul (36.7).

Tarentum, vezi SAECULARES LUDI.

Targelia (gr. td TapY^Xia sau xa OapŢri-Xia). Sărbători religioase greceşti care se celebrau în diverse localităţi din Grecia propriu-zisă şi din Ionia, precum şi în unele colonii din Apus (Marsilia), în cinstea lui Apollo. La Atena, Targelia se desfăşurau în zilele 6 şi 7 din luna Targelion, al cărei nume provenea tocmai de la aceste sărbători şi care corespundea perioadei imediat precedente culesului. Deşi divinitatea centrală a sărbătorii era Apollo, în cadrul ei i se aduceau jertfe şi zeiţei Artemis (de exemplu în Delos, unde pe data de 6 se aniversa naşterea lui Apollo, iar pe data de 7 cea a Artemisei) şi, la Atena, Deme-trei. Tot la Atena, lui Apollo îi erau oferite primele roade ale cîmpului şi în special pîini făcute din spice neajunse încă la maturitate: nu numai la Atena, sărbătoarea avea drept scop asigurarea protecţiei divine asupra recoltelor iminente, precum şi îndepărtarea contaminării şi a pericolelor

de orice fel care ar fi putut ameninţa cetatea şi ogoarele. în acest context poate fi interpretat străvechiul ritual de purificare a cetăţii în centrul căruia se afla, aşa-numi-tul *pharmakos* (vezi PHARMAKON) sau ţapul ispăşitor. Era vorba despre un obicei cu caracter evident apotropaic, ce prevedea alegerea unui om (sau doi, ca în cazul Atenei) asupra căruia se concentrau simbolic toate culpele cetăţii; bine hrănit în prealabil, acesta era condus apoi într-o procesiune solemnă pe drumurile cetăţii, bătut cu crengi de smochin şi mănunchiuri de ceapă, uneori lovit cu pietre şi chiar ucis (cum se întîmpla din cît se pare la Marsilia şi Clazomene, unde, potrivit unor izvoare, cenuşa lui era aruncată în mare); la Atena, *pharmakos-vil* era alungat din cetate. Sărbătoarea se încheia cu dansuri şi cîntece ale corurilor de adulţi şi copii.

Targelion (gr. TapynXiuni, -uivoc;; şi XLOJV). A unsprezecea lună din calendarul atic (mai-iunie). Numele său provenea de la cel al sărbătorilor TARGELIA (vezi), celebrate în zilele a 6-a şi a 7-a în onoarea lui Apollo şi a Artemisei (în cadrul lor se îndeplineau sacrificii şi în cinstea Demetrei, fiind probabil vorba de o sărbătoare legată de fertilitatea ogoarelor). în aceeaşi lună se desfăşurau şi Calinteria, în ziua a 18-a, în cinstea zeiţei Atena, precum şi Plin-teria, în ziua a 25-a, dedicate tot Atenei şi în cursul cărora se evoca mitul lui Erih-tonios.

Tarhetios (gr. TapxeTioc;, -oo). Rege legendar al albanilor, prezent într-o variantă a poveştii lui Romulus şi Remus. Suveran crud şi lipsit de orice urmă de respect faţă de legi, Tarhetios a asistat într-o zi la un miracol incredibil: în casa lui a apărut un falus, care a ieşit din vatră şi a rămas acolo mai multe zile. Oracolul zeiţei Tethys din Etruria, interpelat, i-a răspuns regelui că trebuia ca o fecioară să se împreuneze cu acea apariţie: din această unire avea să se nască un fiu care se va remarca prin virtutea şi destinul său strălucit. Tarhetios i-a poruncit atunci uneia dintre fiicele sale să se împreuneze cu fantasma, dar aceasta, indignată, a refuzat, trimiţînd în locul ei o servitoare. înfuriat, regele a vrut să le ucidă pe amîndouă, dar a fost oprit de Vesta, care i s-a arătat în vis;

Tarhetios s-a mărginit să le întemniţeze, condamnîndu-le să ţească o pînză şi spu-nîndu-le că doar cînd vor fi sfîrşit lucrul le va îngădui să se mărite. Dar tot ce ţeseau ele ziua desfăceau noaptea sclavele lui Tarhetios, din ordinul acestuia, aşa încît noaptea nunţii rămînea la fel de îndepărtată, între timp, sclava care se împreunase cu fantasma a adus pe lume doi gemeni; Tarhetios i-a încredinţat unui anume Teratios, poruncindu-i să-i ucidă; acesta i-a abandonat însă pe malul unui rîu, unde au fost alăptaţi de o lupoaică şi hrăniţi de păsări care le aduceau fărîme de mîncare; aşa au reuşit să supravieţuiască pînă cînd au fost găsiţi şi adoptaţi de un păstor. Deveniţi adulţi, cei doi gemeni, numiţi Romulus şi Remus, l-au ucis pe Tarhetios şi i-au luat în stăpînire tronul.

► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este relatat de Plutarh *(Romulus,* 2), fiind preluat, potrivit afirmaţiei acestuia, dintr-o *Istorie a Italiei* a lui Promation, scriitor grec altminteri necunoscut nouă.

Tarhon (lat. *Tarchon, -onis* sau *-ontis).* Rege etrusc, fiul lui Tirenos, şi celebru prezicător. Vergiliu îl menţionează în *Eneida* ca aliat al lui Enea împotriva lui Turnus. Este considerat fondatorul Tarquiniei şi, potrivit unor izvoare, al grupului de cetăţi etrusce Dodecapolis.

► *Iconografie.* Apare pe o oglindă etruscă păstrată la Florenţa, unde este reprezentat asistînd la citirea auspiciilor prin intermediul examinării unui ficat de animal.

Tarpeia (lat. *Tarpeia, -ae).* Celebru per-. sonaj legendar roman, era fiica lui Spurius Tarpeius, guvernator al micii cetăţi de pe colina numită ulterior CAPITOLIU (vezi). Potrivit tradiţiei, Tarpeia fusese fascinată de bijuteriile ce străluceau pe braţele sabinilor, cărora le-a promis că le va deschide porţile cetăţii în schimbul acelor podoabe. Ţinîndu-şi făgăduiala, le-a deschis larg porţile cetăţii invadatorilor; aceştia n-au răsplătit-o însă cu brăţările, ci cu scuturile pe care le purtau pe braţ, îngropînd-o sub ele şi sufocînd-o. La originea legendei este posibil să se afle o statuie ce reprezenta divinitatea tutelară a colinei ieşind dintr-un maldăr de scuturi şi arme; se pare că Tarpeia era iniţial zeiţa protectoare a colinei. *Mons Tarpeius* era vechiul

nume al Capitoliului, iar în epoca istorică abruptul sudic al colinei, de unde erau aruncaţi asasinii şi trădătorii, a păstrat numele de Stînca Tarpeiană.

într-o versiune a legendei ce tinde să înnobileze figura Tarpeiei, trădarea sa era pusă pe seama iubirii care o lega de conducătorul sabinilor.

> *Prezenţe în literatura antică.* Legenda este frecvent menţionată de istoricii şi poeţii latini, în special de Livius (1.11), Ovidiu *(Metamorfoze,* 14.775-777), Properţiu (4.4), precum şi de Plutarh *(Romulus,* 17).

Tarquinia (lat. *Tarquinii, -orum).* Principala cetate (în limba etruscă *Tarch(u)na ;* în vechime era numită şi Corneto) din grupul aşa-numitului Dodecapolis etrusc, prezent în mitologie prin doi dintre suveranii Romei, TAEQUINIUS PRISCUS şi TARQUINIUS SUPERBUS (vezi), potrivit tradiţiei născuţi în Tarquinia. întemeietorul mitic al oraşului era TARHON (vezi).

Tarquinius Priscus (lat. *Tarquinius Priscus, -i).* Numele celui de-al cincilea rege al Romei (616-579 î.Hr.), căruia tradiţia îi atribuie calităţi şi fapte în parte legendare, în parte greu de distins de cele atribuite altui rege din aceeaşi familie, TARQUINIUS SUPERBUS (vezi). în orice caz, este atestată istoric existenţa în această perioadă a unor suverani de origine etruscă, Tarquinii, putîndu-se identifica un sîmbure de adevăr istoric în cadrul complexelor mituri şi legende transmise de povestirile populare privitoare la cei doi Tarquinius. Tradiţia îl considera pe Tarquinius Priscus fiul lui Demaratus, nobil descendent al familiei Bachiazilor din Corint, care se mutase în Etruria, la Tarquinia (se crede totuşi că legături mai strînse existau în perioada respectivă între Tarquinii şi oraşul Cerveteri). Demaratus a murit aici, lăsîndu-şi imensa avere fiului său Lucu-mon, căsătorit cu întreprinzătoarea Tana-quil. în pofida bogăţiei sale, Lucumon avea să joace un rol secundar în viaţa cetăţii, pentru că era străin; impulsionat de Ta-naquil, s-a mutat la Roma, unde, pe colina Ianiculum, s-a produs un miracol anun-ţînd gloria viitoare a personajului: un vultur s-a apropiat de el, i-a luat boneta şi i-a pus-o înapoi pe cap numai după ce a rotît-o multă vreme în zbor în înaltul cerului. Tanaquil, care potrivit tradiţiei era expertă în arta haruspiciilor, i-a prezis soţului ei un viitor strălucit: într-adevăr, acesta a fost întîmpinat la Roma cu toate onorurile, primind numele Tarquinius, după cel al oraşului de origine. Intrat în graţiile lui Ancus Martius şi ale poporului roman, a fost ales de locuitori ca succesor al lui Ancus. în calitate de suveran este amintit atît pentru activităţile sale războinice, cît şi pentru promovarea operelor edilitare (fundarea templului Triadei Capi-toline, a celebrului Circus Maximus, asanarea Forului etc.) şi pentru importarea unor obiceiuri şi ritualuri din Etruria. Chiar dacă acţiunile sale militare nu pot fi nici reconstituite cu precizie, nici clar distinse de cele ale lui Tarquinius Superbus, cert este că în această perioadă a avut loc o intensificare a raporturilor dintre Roma şi Etruria. După moartea sa, Tanaquil 1-a ajutat pe Servius Tullius să devină regele Romei.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionat în principal în operele istoricilor cu precădere în cea a lui Livius (1).

Tarquinius Superbus (lat. *Tarquinius Superbus, -i).* Potrivit tradiţiei, a fost al şaptelea rege al Romei (534-510 î.Hr.); la fel ca în cazul altor suverani amintiţi de tradiţie, este posibil ca unui sîmbure de adevăr istoric să i se fi suprapus în timp, în tradiţia populară şi literară, numeroase legende: atît în ceea ce priveşte distingerea sa de TARQUINIUS PRISCUS (vezi), nu întotdeauna clară, astfel încît unele acţiuni militare îi sînt atribuite cînd unuia, cînd celuilalt rege, cît şi referitor la alungarea sa din Roma, pe care tradiţia încerca poate să o învăluie într-o aură de legendă, prin povestea Lucreţiei, pentru a da o justificare poetică faptului istoric al căderii monarhiei. în plus, nu este exclus ca Tarquinius să fi fost doar un apelativ comun membrilor dinastiei suveranilor etrusci care au domnit în Roma, legat de numele oraşului datorită asonantei cu acesta (vezi şi TARQUINIUS PRISCUS).

Cea mai cunoscută tradiţie consemnată de analiştii antici cu referire la Tarquinius — cu excepţia frecventelor relatări ale acţiunilor sale războinice, care au constituit o sursă continuă de cruzime şi aroganţă şi

i-au adus regelui apelativul ce 1-a făcut celebru - este legată de matroana Lucreţia, soţia vărului său Tarquinius Collatinus, care, violată de fiul regelui, Sextus, s-a sinucis. Episodul a provocat o răscoală, condusă de Iunius Brutus, în urma căreia Tarquinii au fost expulzaţi din Roma. Tentativa lui Tarquinius Superbus de a reveni în Roma, cu sprijinul regelui PORSENNA (vezi) şi al cetăţilor latine, a condus la o serie de evenimente militare culminînd cu faimoasa bătălie de la lacul Regillus, cîştigată de romani datorită intervenţiei Dioscurilor, Castor şi Pollux. Potrivit tradiţiei, iremediabil învins,

Tarquinius Superbus s-a refugiat la Cumae, unde a murit.
Pentru legenda cuceririi cetății Gabii, în stăpînirea căreia Tarquinius a reuşit să intre printr-o înşelătorie, vezi MAC.
► *Prezențe în literatura antică.* Principala sursă de care dispunem pentru reconstituirea faptelor lui Tarquinius Superbus (unde legenda şi informațiile istorice se contopesc adesea) o constituie prima carte a *Istoriilor* lui Livius.
► *Prezențe în literatura modernă.* Dintre reluările moderne ale mitului ultimului Tarquinius poate fi amintită drama *The Râpe of Lucreția* a lui Ronald Duncan, transpusă muzical de B. Britten.
Tarsos (gr. *Tapoâg,* -ou; lat. *Tarsus, -i).* Capitala Ciliciei, cu presupuse origini mitice : unele legende atribuiau întemeierea sa lui Triptolem, lui Perseu sau lui Heracle.
Tartar (gr. TapTcxpog, -ou; lat. *Tartarus, -i).* Termenul, utilizat de poeții din perioada tîrzie ca sinonim pentru HADES (vezi), indica la origine o divinitate, fiul Eterului şi al Geei; împreună cu propria sa mamă, Tartar a zămislit giganții, pe Tifon şi pe Echidna. Numele este atribuit şi unui loc, potrivit *Iliadei* aflat în infern, la o adîn-cime sub pămînt egală cu distanța dintre acesta şi cerul de deasupra; accesul aici era barat de un grilaj de fier.
Potrivit descrierii lui Hesiod, „O nicovală de aramă, căzînd din ceruri nouă nopți/ Şi nouă zile, va atinge pămîntul în a zecea zi./ Ci tot atît de depărtată e glia de Tartarul negru,/ Căci nicovala de aramă, căzînd de pe pămînt, va face/ Tot nouă nopți şi nouă zile şi-a zecea zi va fi-n Tartar". Acesta era învăluit într-o „noapte
întreită", iar „stearpa mare şi pămîntul/ Deasupra lui îşi împlîntară temeinicele rădăcini" *(Teogonia,* 624 şi urm.).
în Tartar erau aruncați cei care se făcuseră vinovați de cele mai grave delicte, precum şi diverse creaturi monstruoase. Este menționat şi de Vergiliu ca temniță a damnaților.
Vezi şi LUMEA DE DINCOLO.
Tasos (gr. *Qdaoq,* -ou; lat. *Thasos* sau *Thasus, -i).* Insulă din Marea Egee, situată în largul coastei Traciei, prezentă în mitologie prin personajul cu acelaşi nume, fiul lui Poseidon şi al Agenorei: originar din Orient, acesta plecase în căutarea EUROPEI (vezi), iar în peregrinările sale condusese pe insulă un grup de fenicieni, atraşi de bogăția minelor de aur de aici.
Tată. Rolul patern, central în societatea patriarhală a lumii clasice, este prezentat în mitologie în legătură cu unii zei şi eroi şi în diverse contexte care evidențiază fie autoritatea tatălui (exercitată cînd în mod just, cînd cu aroganță şi în consecință cînd acceptată, cînd negată şi respinsă de fii, care pot ajunge pînă la paricid), fie puternica legătură afectivă dintre el şi fiii săi. în lumea divină sînt prezentate două generații de zei, personificate de Uranos şi Cronos, pentru care fiii reprezentau o ame-nințare ; amîndoi încearcă să evite pericolul de a fi detronați de descendenții lor, recurgînd la diverse sisteme (Uranos închide în pîntecele Geei fiii pe care îi naşte aceasta; Cronos îi înghite imediat după naştere), dar amîndoi sînt în cele din urmă învinşi de generația mai tînără. Zeus este tatăl unui şir nesfîrşit de progenituri, pe care le concepe nu numai cu soția sa Hera, ci cu un mare număr de alte divinități şi femei muritoare: sînt nenumărați eroii care pretind că s-au născut ca urmare a îmbrățişărilor lui Zeus cu vreo eroină. Zeus este numit în epos tatăl tuturor zeilor, titlu care îi sporeşte şi îi subliniază autoritatea : „Părinte-al nostru, tu, Saturniene,/ Mai mare peste domnitorii lumii", îl invocă Atena în *Odiseea* (1.45,1.81). Fii numeroşi au şi Poseidon, Apollo, Hermes, Ares, care adesea îşi zămislesc urmaşii unindu-se cu femei muritoare. în fața atîtor stirpe de fii, mitologia descrie însă rareori, la zeii care i-au adus pe lume, sentimente de profundă

afecțiune paternă. Mai frecvent se întîmplă ca astfel de sentimente să apară cînd tatăl este un muritor (întrucît există şi uniuni între un muritor şi o zeiță, de pildă Peleu şi Thetis: în acest caz, încercările mamei de a-i face nemuritori pe propriii fii, arzîn-du-le părțile muritoare, trezeşte instinctul patern al lui Peleu, care reuşeşte să-1 sustragă periculosului ritual pe micul Ahile. Coborînd din lumea zeilor în cea a oamenilor, povestirile ce au drept protagonişti tați profund ataşați de fiii lor sînt extrem de numeroase. Este cazul celebru al lui Hector, eroul troian tată al micului Astia-nax sau Scamandrios. Pasajul în care eroul îşi ia rămas bun de la fiul său este unul dintre cele mai emoționante din *Iliada* (6.404 şi urm.): „Cum îl văzu pe copil, zîmbi şi-1 privi pe tăcute"; iar cînd vrea să-1 îmbrățişeze pe micuț, „spre fiul său brațele-ntinse/ Falnicul Hector, dar el cu țipăt se-ntoarse la sînul/ Fetei cu brîul

frumos, de spaimă lovit la vederea/ Hainei de aramă şi a crestei făcute din coamă/ Lungă de cal care-n chivără tot fîlfîia îngrozitoare./ Rîse privind pe copil şi tatăl şi mama-i cinstită./ Coiful îndată şi-1 scoase din cap după asta mărețul/ Hector şi-1 puse jos, de-a stat orbitor de sclipire./ După ce-apoi îşi sărută copilul şi-1 lea-gănă-n brațe, [...] întinse pe prunc la nevas-tă-sa-n brațe". Printre cuplurile tată-fiu cele mai celebre din mitologie figurează şi cel reprezentat de Ulise şi Telemah. Intîl-nirea lor şi recunoaşterea tatălui de către fiu, descrisă în cîntul 16 din *Odiseea,* are loc în coliba porcarului Eumeu, care îl recunoscuse deja pe eroul întors de la Troia; Telemah se întorsese la rîndul său dintr-o expediție în timpul căreia încercase să afle veşti despre tatăl său, iar cîntul începe cu scena emoționantei îmbrățişări dintre Eumeu şi Telemah, care anticipează şi prefigurează astfel, prin forța afectelor şi sentimentul patern al bătrînului servitor față de tînărul stăpîn, îmbrățişarea ulterioară dintre Ulise şi Telemah: .....cum
un duios părinte/ Primeşte după zece ani de zbucium/ Pe fiul său venit din țări străine,/ Pe fiul singur şi născut tîrziu, tot astfel/ Pe Telemah îmbrățişa porcarul/ Şi-1 săruta mereu" (16.17 şi urm.); iar scena ajunge la punctul culminant cînd Ulise îi
dezvăluie identitatea sa lui Telemah, care nu-1 recunoscuse: „«...Eu sînt bietul tău părinte,/ Acela după care-oftezi şi suferi/ Aşa de mult năpăstuit de oameni/ Necruțători». Aşa vorbi, şi fiul/ îşi sărută ;-i curgeau pe față lacrimi" *(ibidem,* 188 şi urm.). O altă imagine emblematică a dragostei paterne provine din poezia latină: este vorba despre Enea, care părăseşte Troia mistuită de flăcări cu tatăl său Anhise în spinare şi cu micul Ascaniu de mînă, scenă descrisă de Vergiliu în cîntul 2 al *Eneidei:* trei generații se reunesc pe fundalul cetății distruse.
Mai frecvente decît scenele de dragoste părintească sînt însă în mitologie episoadele în care tații exercită față de fiii lor o autoritate absolută: uneori, avertizați de un oracol care le prevesteşte mari nenorociri din partea urmaşilor, ei hotărăsc să-şi abandoneze propriii fii abia născuți, ca în cazul lui Laios cu Oedip sau al lui Priam cu micul Paris; adesea ei impun condiții greu de satisfăcut pretendenților la mîna propriilor fiice, ca în cazul lui Eno-maos, tatăl Hipodamiei, sau îi constrîng printr-un jurămînt, ca în cazul lui Tindar, tatăl Elenei. Siliți de imperative pe care le consideră superioare, ei pot ajunge pînă acolo încît să decidă sacrificarea propriilor fii, ca în cazul lui Agamemnon, dispus să-şi jertfească pe rug fiica, pe Ifigenia, doar ca să obțină de la Artemis vînturile prielnice pentru ca flota ahee să poată ridica ancorele şi să plece spre Troia (vezi IFIGENIA) ; Ovidiu exprimă cît se poate de sugestiv această idee *(Metamorfoze,* 12.29-30): „interesul obştesc a învins mila şi tatăl s-a supus datoriei sale de rege". în unele legende deosebit de sumbre se povesteşte despre părinți care oferă zeilor drept prînz propriii fii, ca în cazul lui Tantal, tatăl lui Pelops, sau care se răzbună pe duşmani făcîndu-i să-şi mănînce, fără ştirea lor, propriii fii, ca în cazul lui Atreu, care îi pregăteşte un astfel de macabru festin fratelui său Tiest. Episoadele de paricid sînt frecvente printre eroi. Instigate de Medeea, care le convinge că în felul acesta îi vor reda tatălui lor tinerețea, fiicele lui Pelias îşi ucid părintele, tăindu-1 în bucăți pe care le pun să fiarbă într-un cazan; potrivit legendei, Telegonos, fiul lui Ulise şi al vrăjitoarei Circe, este responsabil de

moartea tatălui său. Cazul cel mai celebru şi mai dramatic de paricid pe care îl aminteşte mitologia este însă cel al lui Oedip, care, fără să-şi recunoască tatăl, pe Laios, îl ucide provocînd o serie de evenimente tragice (vezi OEDIP). Paricidelor produse ca urmare a unor conjuncturi nefericite li se adaugă altele săvîrşite în deplină cunoştință de cauză, cum este cel comis de CIANE (vezi), violată de propriul său tată (relațiile incestuoase între părinți şi fii nu sînt deloc rare în mitologie), sau cel al Scilei, îndrăgostită de Minos, care pentru a-şi ajuta iubitul să-1 învingă în război pe tatăl ei nu ezită să-i reteze acestuia firul de păr purpuriu care îl ține în viață (vezi Nisos, 1).
Respectul arătat în genere vîrstei sau binefacerilor atribuite părinților determină apelativul „părinte" prin care este indicat cîteodată vreun erou (de pildă Enea : *Eneida,* 5.348 şi *passim)* şi titlul de „părinte al patriei", care avea valoare onorifică la Roma. în lumea romană *pater* este utilizat adeseori de poeți ca epitet al unor divinități; de exemplu, în afară de Iupiter, erau numiți astfel zeii Tibru *(Tiberinus pater)* şi Vulcan *(Lemnius pater).* La Roma, căpetenia FEȚIALILOR (vezi) era numită *Pater patratus.*
în tradițiile celtice, aşa cum ne-au parvenit ele prin filtrul reprezentat de romani, întreaga populație se considera descendenta unui strămoş unic, identificat de romani cu Dis *(Dis pater)* şi considerat părintele rasei, zeu suprem şi stăpîn al viilor şi al morților: „Galii spun că se trag cu toții din părintele Dis şi că acest lucru le-a fost transmis de către druizi" (Cezar, *De bello gallico,* 6.18.1).

Taumas (gr. 0au;j.aş, -OCVTO£ ; lat. *Thau-mas, -antis).* Fiul lui Pontos şi al Geei şi soţul oceanidei Electra, care a născut de la el harpiile şi pe Iris. în calitate de fiică a sa, Iris este indicată uneori prin patro-nimul Taumantida.

Taur. în întregul bazin mediteranean taurul a ocupat în Antichitate o poziţie importantă, fiind principalul animal simbolic al societăţilor agrare : în Egiptul antic era venerat în figura lui Apis, taurul sacru din Memfis; era obiect al adoraţiei sacre la popoarele egeo-anatoliene şi în general în Orientul Apropiat; apare cu semnificaţii complexe în pictura etruscă (de exemplu, în Mormîntul Taurilor din Tarquinia); dar în primul rînd, se află în centrul unui mare număr de mituri referitoare la lumea greacă.

în spaţiul cretan, începînd din epoca mi-noică, taurul apare indisolubil legat de vicisitudinile lui Minos, regele insulei: pentru că nu a vrut să-i sacrifice lui Poseidon cel mai frumos taur pe care îl avea, a fost pedepsit de zeu, care a trezit în soţia Ivii, Pasifae, o dragoste nefirească pentru acel taur. Din împreunarea lor, devenită posibilă graţie vacii de lemn construite pentru regină de genialul inventator, arhitect şi sculptor Dedal, s-a născut monstruosul Minotaur, cu un trup reunind trăsăturile omeneşti şi pe cele ale taurului, la care se adăugau habitudini antropofage; Dedal va primi sarcina să-1 ascundă, fruct ruşinos al unei iubiri interzise, în meandrele labirintului ; lui Tezeu îi va reveni misiunea de a-1 ucide, eliberînd cetatea Atenei de obligaţia de a trimite tineri virgini drept hrană pentru monstru. Taurii apar frecvent în arta figurativă minoică, în scene care atestă şi practicarea unor veritabile tauro-mahii, sub forma unor concursuri de agilitate şi voltijă practicate de tineri atleţi pe crupa taurului: mărturii ale acestor întreceri se păstrează în frescele de la Cnosos şi în diverse statuete, despre care nu ştim pînă în ce punct reproduc scene de gen, reflectînd un obicei practicat pe scară largă, şi în ce măsură se inspiră direct dintr-un episod anume al legendei. Cert este că, în mitologie, taurul din Creta are parte de lungi peregrinări: după ce zămisleşte Minotaurul cu Pasifae, îl regăsim, potrivit unor izvoare, devastînd cîmpurile insulei, sălbăticit de Poseidon; capturarea lui constituie una dintre muncile lui HERACLE (vezi, a şaptea muncă). Lăsat în libertate, poate acelaşi taur - sau, în orice caz, unul la fel de puternic şi feroce - devastează cîmpurile Maratonului şi este înfruntat de Tezeu, care reuşeşte la rîndul lui să-1 prindă şi să elibereze regiunea de sub teroarea sa, sacrificîndu-i-1 lui Apollo *Delfinios,* după ce îl duce în cetate şi îl arată tuturor (vezi TEZEU).

Legătura dintre Poseidon şi taur, stabilită prin povestea lui Minos, este întărită de mitul lui Hipolit: în timp ce tînărul

străbate plaja în carul său, un taur înfuriat iese din mare, trimis de Poseidon, sperie caii, care răstoarnă carul şi îl tîrăsc astfel pe Hipolit pînă ce acesta moare (vezi HIPOLIT). Taurul este legat însă şi de regele zeilor: luîndu-şi înfăţişarea unui splendid taur alb, Zeus reuşeşte să o seducă pe frumoasa Europa, care se juca la malul mării cu prietenele şi, văzîndu-1, urcă încrezătoare în spinarea lui (vezi EUROPA). Ca să se împreuneze cu Io, transformată în ju-nincă, Zeus îşi va lua din nou înfăţişarea unui taur (vezi Io).

Taurul este jertfa cea mai agreată de zei. Descriind obiceiurile din mitica Atlantida (posibilă reflectare a unor amintiri îndepărtate ale vechilor cutume cretane), Pla-ton relatează că cei zece regi ai insulei îi sacrificau zeului Poseidon taurul pe care reuşeau să-1 prindă folosind doar laţuri şi bîte, iar cu sîngele lui făceau stropiri rituale şi libaţii la fiecare stelă pe care erau gravate legile insulei *(Critias,* 119e-120). Sacrificarea unui taur lui Zeus este descrisă în *Iliada* (2.402 şi urm.): „Craiul Atrid a trimis să aducă de jertfă un mare/ Taur cincar încălat prea-tarelui fiu al lui Cronos,/ Şi a poftit pe bătrîni, mai-marii oştirii ahee,/ [.,.] Ca să-1 ajute. [...] După rostirea rugării şi-a orzului sfînt presărare,/ Vitele-njunghie grumazul sucindu-le şi le jupoaie,/ Coapsele taie din trunchi, în prapuri apoi le-nfăşoară/ împăturindu-le-n două, deasupra pun carnea cea crudă,/ Focuri aprind şi le ard pe despicături retezate/ Şi măruntaiele-nfipte-n frigare le frig pe jeratic./ Carnea rămasă tăind-o felii în frigări o trecură/ Şi rumenită frumos o traseră de pe jeratic". Străvechea tradiţie a sacrificării de tauri zeilor îşi are originea în primul ritual sacrificial: jertfirea taurului pentru Zeus, desfăşurată în prezenţa titanului Prometeu; cu acel prilej s-au stabilit părţile din animalul sacrificat care trebuiau oferite zeilor şi cele care puteau fi consumate de oameni; pentru că 1-a înşelat pe Zeus, favorizîndu-i pe oameni în această distribuire, Prometeu a stîrnit mînia regelui zeilor, care a restabilit echilibrul privîndu-i pe oameni de foc (vezi PROMETEU). De atunci, taurul este animalul sacrificat zeilor în cadrul ceremoniilor solemne. Consacrat în special lui Zeus şi lui Poseidon, la Roma taurul este oferit, împreună cu un porc şi o oaie, în sacrificiul numit SUOVETAURILIA (vezi). în Grecia, potrivit lui Euripide,

menadele sfîşiau cu mîinile goale taurul sacrificat şi îi mîncau carnea crudă.
Taurul nu reprezintă doar cel mai preţios sacrificiu, prin frumuseţea, măreţia şi puterea sa; el este şi un simbol al vigorii, al forţei vitale, al fertilităţii. îl găsim, prin urmare, în mod firesc asociat cultului Artemisei din Efes, zeiţă asiatică legată de ritualurile fecundităţii şi ale pămîntului, indicată prin epitetul *Tauro-polos,* „îmblînzitoarea de tauri". Şi tot din Orient provine mai tîrziu, în epoca romană, cultul taurului asociat zeului Mithra. în centrul istoriei acestei divinităţi persane a soarelui, prezentată în *Avesta* ca aliat al binelui, se află uciderea taurului: din sîngele animalului înjunghiat de Mithra răsar spice de grîu şi se nasc şerpi şi un cîine, într-o simbologie complexă ce atestă rolul central al taurului ca sursă de viaţă.
La antici era însă răspîndită şi credinţa că sîngele de taur este otrăvitor şi provoacă, dacă este băut, o moarte rapidă, deoarece se coagulează foarte repede şi blochează toate funcţiile vitale. De o astfel de moarte au avut parte unele personaje din mitologie (de pildă Eson sau regele Midas), dar şi, din cît se spunea, personaje istorice precum Temistocle şi Hannibal.
Pentru povestea referitoare la taurul lui Falaride, amestec de adevăr istoric şi legendă, vezi PERILAOS. Vezi şi Bou, uneori greu de distins în tradiţie de taurul pro-priu-zis; vezi, de asemenea, VACĂ.
Taurobolion (gr. xaupofioXiov, -ou; lat. *taurobolium, -i).* Numele dat în special în lumea elenistică şi romană unui sacrificiu purificator desfăşurat de obicei în cadrul ritualurilor de iniţiere în Misterele Cybe-lei şi ale lui Attis. Consta în sacrificarea unui taur deasupra unei gropi acoperite cu un grătar; în groapa respectivă stătea novicele, care era astfel stropit cu sîngele animalului. Se credea că în acest mod se obţinea identificarea neofitului cu divinitatea. Provenit din Orient, ritualul a cunoscut cea mai mare răspîndire în Africa şi Galia începînd cu secolul al II-lea î.Hr. O variantă a sacrificiului prevedea uciderea unui ţap, în acest caz ritualul nu-mindu-se CRIOBOLION (vezi).

Tauromahie. Lupta cu taurul este o practică răspîndită în lumea mediteraneană începînd din mileniul al II-lea î.Hr. şi bogat atestată în civilizaţia minoico-miceniană prin numeroase picturi şi statuete. Există
0 relaţie evidentă între tauromahie şi acele ritualuri şi sărbători religioase - probabil în onoarea lui Poseidon - din sfera cultuală şi mitologică cretană în care taurul deţine un rol important (vezi MINOS). Tauroma-hiile cretane constau, potrivit informaţiilor furnizate de documentele iconografice, în urmărirea unui taur, prinderea sa de coarne şi executarea unei sărituri în spinarea lui, urmată de revenirea în picioare în spatele animalului sau aşezarea pe crupă. în epoca elenistico-romană acestui tip de exerciţiu
1 se asocia, în cadrul întrecerilor sportive care îşi menţineau într-o oarecare măsură valenţele rituale şi religioase, o urmărire a taurului de către un concurent călare, probă numită taurocatapsie.
Tauros (gr. Tocupog, -ou; lat. *Taurus, -i).* 1) Rege mitic din Cnosos, tatăl lui Minos şi întemeietorul cetăţii cretane Gortina. Potrivit unei interpretări euhemeriste (vezi EUHEMERISM) a mitului Europei, în urma unui război cu tirienii, Tauros a luat-o prizonieră pe tînăra prinţesă Europa, adu-cînd-o cu el în Creta.
2) Ofiţer legendar al armatei cretane, ale cărui fapte sînt legate de mitul lui Tezeu, al labirintului şi Minotaurului (vezi rubricile respective ; vezi şi MINOS). Minos, regele Cretei, organizase o competiţie atletică în memoria fiului său Androgeu, oferind învingătorului un premiu constituit din tinerii atenieni ţinuţi prizonieri în labirint, o temniţă foarte sigură din care evadarea era imposibilă. Tauros a fost pri-mul cîştigător al întrecerilor; bucurîndu-se de o mare autoritate la curtea lui Minos, Tauros avea însă un caracter antipatic şi dur; el îi trata plin de trufie şi cruzime pe prizonierii atenieni, motiv pentru care Tezeu a organizat expediţia împotriva Cretei, cu intenţia de a-i elibera pe tinerii din Atena. Potrivit unei versiuni a mitului, acesta 1-a ucis pe Tauros într-o luptă desfăşurată în port, chiar înainte de a pleca în larg. O tradiţie diferită plasa înfruntarea în timpul jocurilor funebre, unde victoria lui Tauros era văzută ca sigură. Urît de toţi ceilalţi concurenţi, nu numai pentru
aroganţa lui, dar şi pentru că era iubit de regina Pasifae, fapt ce-i sporea autoritatea şi puterea, Tauros a fost provocat de Tezeu, care 1-a învins. Mulţumit că a scăpat de un rival atît de obraznic, Minos 1-a răsplătit pe Tezeu eliberîndu-i pe tinerii prizonieri din Atena. întreaga povestire se străduieşte în mod evident să raţionalizeze vechiul mit al lui Tezeu şi al Minotaurului, atribuindu-i acestuia din urmă înfăţişare umană şi o cruzime care să justifice deformarea sa mitică în monstru.
într-o interpretare diferită a aceleiaşi legende, Tauros era un tînăr de o frumuseţe extraordinară de care

s-a îndrăgostit Pasifae. Regina a avut cu el un fiu, numit Minotauros, prin contopirea celor două nume, al lui Tauros şi al regelui Minos, căruia zadarnic a încercat aceasta să-i atribuie paternitatea progeniturii. Minos şi-a dat seama că a fost înşelat şi a abandonat copilul în munţi. Aici, devenit adult, Minotaurul trăia ascuns într-o cavernă adîncă, Labirintul, unde păstorii îi aduceau de mîncare iar Minos îi trimitea criminalii condamnaţi la moarte. Printre aceştia s-a aflat într-o zi şi Tezeu, care, cu ajutorul unei săbii primite de la Ariadna, 1-a ucis.
► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul ne-a parvenit prin intermediul lui Plutarh *(Tezeu,* 15 şi 19), care îi citează ca surse pe Filocoros, Aristotel (în *Constituţia botiei-lor,* pierdută) şi Damon. Această tradiţie a fost ulterior preluată de Primul Mitograf al Vaticanului (1.43).
Tămîie. Mitologia clasică povestea că planta din care se extrage tămîia a apărut din metamorfoza frumoasei Leucoteea sau Leucotoe. Leucoteea era fiica reginei Euri-nome, iar frumuseţea sa a atras atenţia Soarelui, care s-a îndrăgostit de ea; pentru a-i fi alături, Soarele a luat chipul mamei sale, Eurinome, şi a intrat în camera Leu-coteei pe cînd aceasta torcea. Cînd au rămas singuri, Soarele i-a dezvăluit cine era, mărturisindu-şi dragostea. Intîlnirea lor a fost făcută publică de Clitia, o nimfă îndrăgostită de Soare care, văzîndu-se înşelată, a dezvăluit secretul celor doi. Pedeapsa divină s-a abătut asupra Clitiei, care a fost transformată în HELIOTROP (vezi), iar tatăl Leucoteei şi-a pedepsit fiica îngropînd-o de vie sub un morman de pietre. Disperat, Soarele, după ce a încercat în zadar să

readucă la viaţă trupul mort al iubitei, a presărat deasupra lui un parfum delicat: „îndată trupul pătruns de nectarul ceresc s-a topit şi a umplut pămîntul cu mirosul său. Pe nesimţite, înfigîndu-şi rădăcinile în pămînt, o tulpină de tămîie s-a ridicat şi a răsărit străpungînd cu vîrful ei mor-mîntul" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 4.252 şi urm.). Tămîia era folosită din abundenţă în riturile religioase antice, în special la Roma, unde un preot, *camillus,* avea sarcina de a o aduce la altar într-o cutie specială, numită *acerra* ; cîteva bucăţi de tămîie erau aruncate direct în focul ce ardea pe altar sau erau arse într-un vas cu jeratic.
Teagenes (gr. OecxŢevric;, -oue;). Atlet mitic din Tasos, de douăsprezece ori victorios la jocurile' olimpice. Pentru meritele sale concetăţenii i-au ridicat o statuie, fapt ce i-a displăcut unui invidios, care în fiecare noapte o lovea şi o biciuia. Loviturile au fost însă o dată prea violente, astfel că statuia a căzut peste flagelatorul ei şi 1-a strivit, omorîndu-1. Părinţii defunctului au dat în judecată statuia, care, găsită vinovată, a fost condamnată să fie aruncată în mare. După executarea acestei condamnări asupra cetăţii s-a abătut o foamete cumplită. Interpelat, oracolul a răspuns că foametea nu se va sfîrşi cîtă vreme statuia va rămîne pe fundul mării. Locuitorii s-au grăbit atunci să o recupereze şi să o reinstaleze pe soclul ei cu toate onorurile, iar din acel moment Teagenes a fost venerat ca un erou.
► *Prezenţe în literatura antică.* Pausanias, 6.11.2.
Teanira (gr. ©eaveipa, -ag). Troiană luată prizonieră de Heracle la cucerirea Troiei şi dată apoi lui Telamon, de la care a avut un fiu, Trambelos. A reuşit să fugă de la Telamon, ajungînd în Milet; aici a fost găzduită de regele Arion, care s-a căsătorit cu ea şi 1-a crescut pe Trambelos ca pe propriul său fiu.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionată *în Alexandra* lui Licofron şi în izvoare tîrzii.
Teano (gr. Gecxvwc,, -ouţ ; lat. *Theano, -us).* Preoteasă troiană a zeiţei Atena; era fiica lui Ciseu şi s-a căsătorit cu Antenor.
Teatrica (lat. *Theatrica, -ae).* Divinitate venerată la Roma ca protectoare a teatre-
lor. Templul ei a fost distrus de Domiţian după ce prăbuşirea tribunelor unui teatru a provocat moartea mai multor oameni.
Teatru. Locul unde în lumea greacă şi romană este pus în scenă mitul, teatrul nu este doar spaţiul destinat spectacolului tragediei şi al comediei, ci înainte de toate cel al desfăşurării unui eveniment religios. Tragedia, în special, era un fel de reprezentaţie sacră, o reflecţie asupra mitului care îi conferea o semnificaţie religioasă aparte. în timpul spectacolului tragic, teatrul devenea un teritoriu sacru în sine, independent de altarul lui Dionysos aflat acolo şi în jurul căruia se desfăşurau cere-moniile religioase preliminare. Teatrul devenea un fel de monumental cadru scenografic al altarului, iar în el se condensau, dincolo de profundele efecte poetice ale textelor, acte care îşi păstraseră şi în epoca clasică raporturile cu sfera religioasă, în tragedie, în afară de reflecţia asupra mitului propusă de texte, o anume legătură cu ceremoniile religioase rămîne vizibilă în evoluţiile corului, care concen-trează în spaţiul restrîns al orchestrei mişcarea procesiunilor.

Pe de altă parte, reprezentarea tragediilor şi comediilor avea loc în strînsă legătură cu anumite sărbători religioase, aceste aspecte fiindu-ne cunoscute în special în cazul Atenei. Tragediile şi comediile se jucau în perioada sărbătorilor religioase dedicate lui Dionysos: Marile Dionisii, celebrate la sfîrşitul lui martie şi constituind una dintre cele mai importante sărbători din calendarul religios grec, şi Leneele, la sfîrşitul lui ianuarie. Teatrele erau folosite (pentru spectacole corale, potrivit *Constituției atenienilor,* 3.4, scriere atribuită lui Xenofon) şi cu ocazia altor festivități religioase, de pildă Targelia, Efestia sau Panateneele.

Aproape că nu mai este nevoie să amintim importanța fundamentală a literaturii teatrale pentru mitologie: textele tragediilor reprezentate în teatrele greceşti şi romane constituie una dintre principalele surse de informație cu ajutorul cărora putem reconstitui în caracteristicile sale mitologia clasică, urmărind evoluția diverselor personaje şi întîmplări mitice.

Teba (gr. 0r|Pai, -uiv; lat. *Thebae, -arum).* Capitala Beoției, „Teba cea cu şapte porți"

este una dintre cetățile cele mai importante din mitologia greacă: a fost scena principalelor evenimente descrise de poezia epică şi patria unor celebre personaje ale mitului. Se spunea că a fost întemeiată de Cadmos, care i-a înălțat fortăreața numită în onoarea sa Cadmeea, inclusiv în epoca istorică. Construcția fortificațiilor ce înconjurau cetatea le era atribuită lui Amfion şi Zetos ; potrivit legendei, cînd Amfion cînta din liră, pietrele formau singure zidul, aşezîndu-se în straturi ordonate. Eponima cetății era o anume Teba, fiica lui Asopos şi a Metopei.

Tradiția susținea că Teba ar fi fost primul loc unde s-a utilizat scrierea, importată din Orient. La Teba s-au născut două dintre cele mai importante personaje divine din mitologie, Dionysos şi Heracle, precum şi celebrul prezicător Tiresias şi mai sus citatul Amfion. Cetatea a constituit fundalul tragicei poveşti a lui Oedip şi al evenimentelor reunite sub semnul aşa-numitului război al celor Şapte împotriva Tebei (vezi ADRAST). Cîțiva ani mai tîrziu, epigonii, urmaşii eroilor implicați în acest război, au pornit împotriva Tebei pentru a răzbuna moartea taților lor; ei au cucerit cetatea şi au ras-o de pe fața pămîntului.

Vezi şi BEOȚIA.

Tebe (gr. QTJPTI, -T^ ; lat. *Thebe, -es).* Cetate din Misia, situată pe muntele Placos. în tradiția mitică era considerată patria An-dromacăi şi a Chriseidei. A fost distrusă de Ahile.

Tecmesa (gr. Tex;iT|<T<Ta, -TIC ; lat. *Tec-messa, -ae).* Prințesă frigiană, fiica regelui Teleutas. în timpul războiului troian armata greacă a întreprins o incursiune de jaf în Frigia, Tecmesa fiind luată prizonieră şi oferită lui Aiax Telamonianul, de la care a avut un fiu, Eurisaces.

► *Prezențe în literatura antică.* Homer, *Iliada*; Sofocle, *Aiax.*

Tectafos (gr. Te'xTacpoc, -ou). Prinț indian capturat de inamicul său Deriade şi închis într-o carceră subterană, unde trebuia să rămînă prizonier pînă va fi murit de foame. Fiica lui, Eeria, care tocmai născuse un copil, i-a convins pe temniceri să o lase să mai intre o dată în celula tatălui său pentru a-şi lua rămas-bun, reuşind astfel să-i astîmpere foamea cu lapte de la sînul ei. Vestea a ajuns la urechile lui Deriade, care, impresionat, a eliberat prizonierul.

► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este relatat de Nonnos din Panopolis, *Dionisiacele* (26.101 şi urm.).

Tectamos (gr. *Texta^oq,* -ou). Fiul lui Doros şi urmaş al lui Hellen şi al lui Deucalion. S-a stabilit în Creta, invadînd insula cu o armată de eolieni şi pelasgi. S-a căsătorit cu fiica regelui Creteu şi a avut de la ea doi fii, Asterios şi Asterion.

► *Prezențe în literatura antică.* Legenda lui Tectamos şi a ocupației doriene a insulei Creta este menționată de Diodor din Sicilia (4.60; 5.80). Vezi şi PERO.

Tegeates (gr. TefecxTrig, -ou; lat. *Tegeates, -ae).* Erou din Arcadia, fiul lui Licaon şi soțul uneia dintre fiicele lui Atlas, Mera. Printre fiii săi erau amintiți Scefros, Leimon, Catreu, Cidon, Arhedios, Gortis, legați într-un fel sau altul de insula Creta, unde erau considerați eponimii diferitelor cetăți. I se atribuia întemeierea Tegeei.

Tegeea (gr. *Teyia, -aq*; lat. *Tegea, -ae*; şi Teferi, respectiv *Tegee).* Cetate din Arcadia, a cărei întemeiere îi era atribuită eroului eponim Tegeates sau lui Aleos. Era un important loc de cult, în special prin splendidul templu al Atenei *Alea,* operă a lui Scopas. Sanctuarul, fondat potrivit tradiției în secolul al Xl-lea î.Hr. de Aleos, a devenit un loc de refugiu pentru multe personaje ilustre persecutate. Legenda spune că printre preotesele Atenei *Alea* s-a numărat şi Auge, eroină a ciclului heraclean: de la ea Heracle a avut un fiu, Telefos.

Tegirios (gr. Tefupiog, -ou). Rege trac legat în mitologie de Eumolpos şi Ismaros, fiul acestuia (vezi EUMOLPOS). Cînd Eumolpos, exilat, a ajuns în Tracia, Tegirios i-a dat-o de soție lui Ismaros pe una din fiicele sale ; ulterior Eumolpos a conspirat împotriva lui Tegirios, încercînd să-1 detroneze, dar complotul a fost descoperit, iar Eumolpos, alungat. După moartea lui Ismaros cei doi s-au reconciliat, Tegirios lăsîndu-i lui Eumolpos propriul regat.

► *Prezențe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca,* 3.15.4.

Tei. în mitologia greacă originea teiului era legată de povestea nimfei Filira, fiica

lui Oceanos: iubită de Cronos metamorfozat în cal, 1-a născut de la el pe centaurul Chiron şi s-a transformat în tei de ruşine pentru aspectul monstruos al progeniturii, care s-a dovedit totuşi a fi cel mai înțelept dintre centauri, înzestrat şi cu virtuți ieşite din comun. Se spunea că acesta îi datora priceperea sa în arta medicinei tocmai mamei sale, care se transformase într-un arbore cu bine cunoscute calități curative. Există şi altă legendă de metamorfoză în care un personaj se transformă în tei: aceea a lui Filemon şi Baucis, inseparabilul cuplu de țărani care cer să nu fie despărțiți de moarte şi sînt transformați în stejar (soțul) şi în tei (soția). Datorită parfumului dulce al florilor sale, teiul a

devenit în mitologia greacă arborele sacru al Afroditei, iar în cea germană - al zeiţei fertilităţii, Freia. La limita dintre istorie şi mitologie se situează relatarea lui Hero-dot cu privire la o populaţie stranie, cea a enareilor, descrişi ca androgini: pentru că au jefuit templul Afroditei din Ascalon, zeiţa i-a pedepsit, pe ei şi pe urmaşii lor, cu o boală degenerativă care îi priva pe bărbaţi de unele caractere masculine (1.105). Exploatîndu-şi caracteristicile fizice derivate din această boală, enareii susţineau că fuseseră înzestraţi de Afro-dita cu darul profeţiei: „ei practică divinaţia cu o scoarţă de tei: împărţind-o în trei fîşii, dau răspunsul înfăşurînd-o şi desfăşurînd-o cu degetele" (4.67).

Teia, vezi TIA.

Teias (gr. Geiag, -avxoc;). Rege al asirieni-lor, avea o fiică numită Smirna. Afrodita, mîniată că tînăra nu o cinstea, a făcut-o să **se** îndrăgostească de propriul ei tată; cu complicitatea doicii, Smirna a petrecut douăsprezece nopţi cu Teias, fără ca acesta să-i cunoască adevărata identitate. Cînd a descoperit adevărul, regele a vrut să-şi ucidă fiica, dar înainte de a apuca să-şi pună în aplicare pedeapsa, Smirna, disperată, i-a implorat pe zei să o facă nevăzută. înduioşaţi, aceştia au transformat-o într-un arbore, cel din scoarţa căruia picură smirna *(Commiphora myrrha* - n.t.). După nouă luni din arborele respectiv s-a născut Adonis (pentru alte detalii vezi ADONIS ; pentru o identificare diferită a tatălui Smirnei vezi şi CINIRAS).

► *Prezenţe în literatura antică.* Apollodor, *Biblioteca* (3.14.4); Antoninus Liberales, *Transformationes* (34).

Teiodamas sau Teodamas (gr. OeioSocjmg, -<XMTO£ sau GeoSajiag, -avroc;). 1) Tatăl lui Hilas, tînărul iubit de Heracle şi răpit de nimfele fascinate de frumuseţea lui. Pentru detalii cu privire la mit vezi HILAS. O prezentare succintă a lui Teiodamas apare în *Biblioteca* lui Apollodor (1.9.19). Este posibil ca personajul să fie unul şi acelaşi cu cel prezent în alt episod referitor la Heracle: trecînd prin ţinutul driopilor, eroul, înfometat, a întîlnit un om - Teiodamas - care conducea un car tras de doi boi, 1-a oprit, a ucis unul din animale şi 1-a mîncat (Apollodor, *Biblioteca,* 2.7.7).

2) Unul dintre giganţi, fiul lui Cronos şi al Geei.

Telamon (gr. TeXajiuv, -uivoc; lat. *Telamon, -onis).* Erou grec, tatăl lui Aiax, de la numele căruia deriva apelativul Telamo-nianul al acestuia. Era fiul lui Eac şi al Endeisei şi fratele lui Peleu. Ucigîndu-1 împreună cu acesta din urmă pe Focos, fratele lor vitreg (vezi PELEU pentru detalii), Telamon a fost alungat din Egina, cetatea sa de origine. Stabilit în Salamina, s-a însurat cu Glauce, fiica regelui insulei, Cicreu, după moartea căruia a urcat pe tron. Din căsătoria sa ulterioară cu Peri-beea sau Eribeea, fiica lui Alcatoos, s-a născut Aiax.

Telamon s-a numărat printre protagoniştii unor celebre episoade mitice în care au fost prezenţi majoritatea eroilor greci: a participat la expediţia argonauţilor şi a fost unul din membrii grupului de vînători care au urmărit mistreţul din Calidon. Mitologia îl prezintă şi ca prieten credincios al lui Heracle, alături de care a luat parte la expediţia împotriva lui Laome-don, fiind primul care a pus atunci piciorul în cetatea Troiei. Drept răsplată pentru credinţa şi sprijinul său, Heracle i-a dat-o pe Hesione, fiica lui Laomedon, sau pe Tea-nira, cu care s-a căsătorit şi a avut doi fii: Teucros şi Trambelos. De la el şi-a luat numele cetatea Telamo din Etruria, pe care se spunea că ar fi întemeiat-o la întoarcerea din expediţia argonauţilor.

Numele lui Telamon apare şi în arhitectură, fiind menţionat încă din Antichitate

(Vitruviu, 6.7) ca sinonim pentru *atlant* şi corespondent masculin al *cariatidei,* giganticele statui cu rol de susţinere verticală a edificiilor. în realitate, legătura dintre Tela-mon şi Atlas nu este foarte clară. Potrivit anticilor, cele două nume aveau în comun rădăcina *ti-,* care înseamnă „a purta, a susţine". Telamoni celebri se aflau la Agri-gent, în tepidariumul termelor din Forul pompeian şi în alte monumente unde aveau uneori mai mult rol decorativ decît structural.

► *Rdspîndirea cultului.* Telamon făcea obiectul unui cult eroic în Egina şi în Salamina.

► *Iconografie.* Este prezent în special în ceramică, unde apare în scene din Amazonoma-hie, din vînătoarea mistreţului calidonian şi în unele episoade ale muncilor lui Hera-cle. Este reprezentat într-un mozaic din Vila Albani şi în diverse picturi pompeiene. Figura probabil şi printre sculpturile frontonului estic al templului Atenei *Afaia* din Egina, dar identificarea sa în acest caz este dificilă.

Telchin (gr. TeXxiv sau TeXx^C, -î^oţ). Unul dintre regii legendari ai Sicionului, fiul Europei şi tatăl lui Apis. Apollodor *(Biblioteca,* 2.1.1) prezintă o versiune diferită a mitului, potrivit căreia Apis era fiul lui Foroneu şi un crud opresor al populaţiei din Pelopones; Telchin, împreună cu alt personaj mitic, Telxion, 1-a ucis, eliberînd ţinutul de sub tirania sa.

Telchini (gr. TeXxiveţ, -OJV ; lat. *Telchines, -um).* Divinităţi ale mării, identificabile în vechime cu CABIRII (vezi) şi constituind probabil la origine un mic grup de discipoli ai Marii Mame; în epocile ulterioare erau prezentaţi ca o familie, un trib sau un întreg popor ai cărui strămoşi erau consideraţi Thalassa (divinitate a mării) sau Poseidon. Erau descrişi în moduri şi cu trăsături uneori foarte diferite. Se credea că erau originari din Creta şi că s-au mutat mai tîrziu în Cipru, apoi în insula Rodos, unde li se atribuia întemeierea cetăţilor Cami-ros, Ialisos, Lindos. Ulterior au părăsit insula, prevăzînd apropiata ei distrugere ca urmare a unei inundaţii.

Potrivit unor tradiții, telchinii primiseră de la Rhea sarcina de a-1 crește pe copilul Poseidon, lucru pe care l-au făcut cu aju-torul Cafirei, fiica lui Oceanos. Pe de altă
parte, Hera, Apollo și Zeus sînt prezentați uneori ca divinități ostile telchinilor. Apollo, transformat în lup, i-a devorat, iar Zeus le-a inundat pămînturile.
Prerogativele telchinilor erau multiple. Considerați asistenți ai zeilor și divinități legate de cultivarea pămîntului, erau descriși însă și ca demoni sau vrăjitori, a căror privire putea avea efecte devastatoare. Aveau capacitatea de a provoca ploaia și ninsoarea și de a lua orice formă doreau; se spunea că ar fi aruncat pucioasă în apa Styxului pentru a distruge plantele și ani-malele care îl populau.
Pe lîngă aceste prerogative neliniștitoare, telchinii aveau însă și capacități artistice deosebite: erau socotiți creatorii unor meșteșuguri de mare utilitate practică, atribuindu-li-se, printre altele, plăsmuirea celor dintîi imagini ale zeilor și, ca maeștri în prelucrarea metalelor, producerea tridentului lui Poseidon și a cosorului lui Cronos.
► *Prezențe In literatura antică.* Sînt menționați de Strabon, Diodor din Sicilia și Ovidiu, care le descrie sfîrșitul: „Iupiter, urîndu-i pentru că infectau totul cu privirile lor, i-a scufundat în apele fratelui său" *(Metamorfoze,* 7.365-366).
Telchinia (gr. TeXxivCoc, *-aq).* Epitet atribuit unor divinități, în special Herei și Atenei, cărora le fuseseră realizate statui de către TELCHINI (vezi).
Teleboas (gr. T-nXcpoocg, -avtog). Erou eponim al populației teleboilor. Inițial suveran al insulei Tafos, și-a extins ulterior domnia și asupra Leucadiei. Era considerat cînd fiul, cînd tatăl lui Pterelaos, regele teleboilor.
Telecleia (gr. TT)XlxXeia, *-aq).* Fiica lui Ilos și soția lui Ciseu; potrivit unei tradiții era mama reginei troiene Hecuba, soția lui Priam.
Teledamos (gr. Ti-|XeSap.o£, -ou). 1) Identificabil poate cu Telegonos, este menționat ca fiu al lui Ulise și al nimfei Calipso. 2) Fiul Casandrei și al lui Agamemnon și fratele geamăn al unui Pelops. Cei doi frați au murit încă de copii, înjunghiați de Egist. Mormîntul lui Teledamos se afla în Micene (Pausanias, 2.16.6).

Telefasa (gr. TriXecpacrcra, -T15). Soția lui Age-nor și mama lui Cadmos, Cilix, Phoenix și a Europei. Cînd aceasta din urmă a fost răpită de Zeus transformat în taur, Telefasa a pornit disperată în căutarea ei; nereușind să o găsească, s-a stabilit în Tracia cu fiul său Cadmos.
► *Prezențe în literatura antică.* Povestea Tele-fasei este relatată de Apollodor *(Biblioteca,* 3.1.1. și urm.).
Telefoa (gr. TfîXetpoţ, -ou; lat. *Telephus, -i).* Cunoscut și sub numele Telefanes, „cel care strălucește de departe", era fiul lui Heracle și al Augei, preoteasă a templului Atenei *Alea* din Tegeea și fiica regelui local Aleos. Nașterea eroului era învăluită în mister, legată fiind de un templu și de preoteasa lui; se spunea că Heracle o întîl-nise pe Auge la întoarcerea din Sparta. O altă versiune pretindea că Telefos a fost conceput în Asia Mică, la curtea regelui misian Teutras.
în orice caz, nașterea lui Telefos s-a produs în secret, iar Auge 1-a ținut ascuns într-un sanctuar al Atenei (Apollodor, *Bi-blioteca,* 3.9.1). Ca urmare a acestui sacrilegiu, asupra regiunii s-a abătut o epidemie de ciumă; Aleos a descoperit adevărul și a abandonat copilul, care a fost alăptat de o ciută, iar pe Auge a trimis-o în Misia, la regele Teutras (Apollodor, 2.7.4).
Devenit adult, Telefos, vrînd să afle povestea nașterii sale și cine îi erau părinții, a apelat la oracol, care 1-a îndrumat spre Misia; a ajuns astfel la curtea regelui Teutras, care i-a dat-o de soție pe Auge, nebă-nuind legăturile ce-i uneau. în acest punct povestea devine similară celei a lui Oedip ; înainte însă ca incestul să se fi produs, în patul nupțial a apărut pe neașteptate un șarpe, iar mama și-a recunoscut fiul.
Potrivit unor versiuni ale mitului, Telefos 1-a ucis pe Teutras; potrivit altora, a urcat doar pe tronul Misiei la moartea acestuia. S-a căsătorit cu Argiope (Diodor din Sicilia, 4.33.12) și a avut patru fii, Euripilos, Tarhon și Tirenos, eroi venerați de etrusci, și Ciparisos, care, iubit de Apollo, a fost transformat în chiparos. în alte versiuni soția lui Telefos era Laodice sau Astiohe, una dintre fiicele lui Priam.
Tradiția susținea că grecii, crezîndu-se ajunși în fața Troiei, au debarcat într-o zi în Misia și au vrut să distrugă cetatea lui Teutras. Telefos a încercat să-i respingă, dar în timpul luptei Dionysos 1-a făcut să se încurce în corzile unei vițe-de-vie; în timp ce încerca să se elibereze, Ahile 1-a străpuns cu lancea, provocîndu-i o rană adîncă, imposibil de vindecat. Un oracol i-a indicat lui Telefos singura cale de salvare : vindecarea i-o putea aduce aceeași persoană - sau aceeași armă - care îl rănise. Plecînd în căutarea eroului grec, după multe peripeții, Telefos a fost în cele din urmă vindecat de Ahile, care i-a uns rana cu leacul luat în vîrful lăncii.
Telefos s-a reconciliat astfel cu grecii, iar potrivit unei versiuni i-a ajutat chiar să cucerească Troia, arătîndu-le drumul spre cetate.
► *Răspîndirea cultului.* Telefos era venerat ca erou în Pergam, unde i se aduceau jertfe și, în sanctuarul lui Asclepios, i se cîntau imnuri speciale.
► *Prezențe în literatura antică.* Culeasă de diverși mitografi tîrzii, povestea lui Telefos 1-a inspirat și pe Euripide în crearea tragediei omonime, păstrată fragmentar, unde regele Misiei era prezentat în tabăra greacă, în căutarea eroului care-1 putea vindeca; apărea aici îmbrăcat în zdrențe, ca un cerșetor, lucru ce a produs senzație în rîndu-rile publicului atenian, neobișnuit să vadă personaje regale în situații atît de deplorabile. Tragedia lui Euripide este avută în vedere și de Aristofan în *Aharnienii*: pentru a se face ascultat, Diceopolis ia un coș de cărbune și amenință că-1 face bucăți dacă nu i se acordă atenție, aluzie evidentă la *Telefos,* unde eroul îl amenință pe micul Oreste pentru a fi ascultat de greci. Mitul era amintit și de alte izvoare: în *Cipriile* se vorbea despre rana provocată de Ahile lui Telefos, iar alte aspecte apăreau probabil în tragediile pierdute *Misienii* a lui Eschil, *Aleazii* și *Misienii* ale lui Sofocle. In *Casandra,* Licofron îl prezintă pe Telefos în relație cu miturile din spațiul etrusco--italic, atribuindu-i paternitatea lui Tarhon și a lui Tirenos, eroi venerați în Etruria. Exista și o tradiție potrivit căreia Telefos a fost tatăl Romei, eponima cetății, care s-a căsătorit cu Enea (vezi ROMA, ZEIȚĂ).
► *Iconografie.* Cea mai cunoscută transpunere iconografică a poveștii lui Telefos o constituie așa-numita friză a lui Telefos de pe Altarul din Pergam; subiectul, și în special episodul conceperii eroului, a inspirat și diverse picturi pompeiene.

Telegonos (gr. TTIXIYOVOQ, -OU ; lat. *Tele-gonus, -i).* Fiul lui Ulise şi al vrăjitoarei Circe. Numele său înseamnă „cel născut departe". Devenit adult, Telegonos a fost trimis de mama sa în căutare de veşti despre Ulise; a plecat pe mare, însă o furtună i-a aruncat corabia tocmai pe coastele Itacăi, unde neştiutorul naufragiat, înfometat, a început să fure de pe cîmpuri ca să se hrănească. Vestea că un străin pradă ogoarele şi chiar turmele insulei i-a fost adusă de îndată lui Ulise, care s-a dus împreună cu Telemah să-1 oprească pe ţărm, în locul unde îi fusese semnalată ultima oară prezenţa. Văzîndu-se în primejdie, Telegonos s-a apărat şi, nerecunoscîndu-şi tatăl, 1-a lovit cu lancea dăruită de Circe, al cărei vîrf era făcut dintr-un spin de vulpe-de--mare. Astfel, după nenumăratele încercări prin care trecuse, cînd credea că a scăpat în sfîrşit de orice pericol, Ulise a fost răpus de propriul lui fiu. La porunca Atenei, Telegonos, însoţit de Telemah şi Penelopa, s-a întors în insula Circei, Eea, unde 1-a înmormîntat pe Ulise. O tradiţie consemnează căsătoria lui ulterioară cu Penelopa şi a lui Telemah cu Circe. De la Telegonos şi Penelopa avea să se nască Italos, eroul eponim al Italiei. Ca dovadă a legăturilor lui Telegonos cu Italia, i se atribuia întemeierea oraşelor Tusculum şi Frascati. La finele a numeroase vicisitudini, Telegonos şi Penelopa ajung, împreună, în Insula Fericiţilor.
► *Epitete.* Eeos (vezi EEA).
► *Prezenţe în literatura antică.* Hesiod, *Teo-gonia*; Eugammon din Cirene, *Telegonia*; Sofocle, *Odysseus Akanthoplex* (pierdută).
Telemah (gr. TTiXer|axoc, -ou; lat. *Tele-machus, -i).* Fiul lui Ulise şi al Penelopei. Cînd Ulise a plecat în războiul troian, Telemah, copil încă, a rămas în Itaca împreună cu mama sa. După douăzeci de ani de la plecarea lui Ulise, a plecat să afle veşti despre soarta tatălui său, ajungînd la Pilos şi apoi la Sparta ; la Pilos a fost întîmpinat cu bunăvoinţă de Nestor, care 1-a încredinţat fiului său, dîndu-i acestuia sarcina să-1 însoţească pe Telemah în Sparta, în căutare de alte veşti. Şi Menelaos 1-a primit binevoitor, spunîndu-i că s-a întors la rîndul lui de puţină vreme în patrie, după o călătorie pe mare ce durase opt ani, şi
relatîndu-i profeţia lui Proteu în legătură cu Ulise. Părăsind Sparta, Telemah a revenit în Itaca (pe alt drum decît cel de la plecare, pentru că, după cum îl avertizase Atena, peţitorii Penelopei îi întinseseră o cursă, cu intenţia de a-1 ucide), unde şi-a regăsit tatăl, întors între timp, şi 1-a ajutat să scape de pretendenţii la mîna Penelopei şi la tronul Itacăi.
O tradiţie posthomerică, menţionată de Eugammon din Cirene în *Telegonia,* relatează că Telemah a asistat la uciderea accidentală a lui Ulise de către Telegonos, fratele lui vitreg, pe care 1-a însoţit apoi la Circe, în insula Eea, unde Ulise a fost înmormîntat, iar el s-a însurat cu vrăjitoarea. O altă legendă posthomerică este cea potrivit căreia Palamede, pentru a-1 demasca pe Ulise, care se prefăcea nebun ca să nu fie nevoit să plece în războiul troian, i 1-a pus în faţa plugului pe micul Telemah, peste trupul căruia Ulise n-a putut trece, dovedind astfel că era perfect sănătos mintal (vezi PALAMEDE).
► *Prezenţe în literatura antică.* Homer, *Iliada* şi *Odiseea* ; Eugammon din Cirene, *Telegonia* ; Sofocle, *Odysseus Akanthoplex* (tragedie pierdută); Hyginus, *Fabule* (95.2); Apollodor, *Epitome* (7.32-33).
► *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* F. de Fenelon, *Aventurile lui Telemah* ; N. Kazantzakis, *Odiseea.*
Telemos (gr. TfjXejioc, -ou; lat. *Telemus, -i).* Fiul lui Eurimos; era un prezicător faimos, pe care, potrivit lui Ovidiu, „nici o pasăre nu-1 înşelase în prevestirile sale", într-o zi, „purtat spre siciliana Etna", în ţinuturile locuite de ciclopi, s-a dus la Poli-fem şi i-a prezis că va fi orbit de Ulise. Acesta nu 1-a crezut, spunîndu-i că este „cel mai prost dintre ghicitori". Telemos a trăit pînă la sfîrşitul vieţii printre ciclopi.
► *Prezenţe în literatura antică.* Scurte referiri la Telemos apar în *Fabulele* lui Hyginus (125). Prezentări mai ample ale personajului sînt cele oferite de Homer *(Odiseea,* 9.508 şi urm.), Ovidiu *(Metamorfoze,* 13.770 şi urm.), Teocrit *(Idile,* 6, 23: „ghicitorul Telemos, care profeţeşte nenorociri, în casa lui să le ducă şi să le păstreze fiilor săi!").
' **Telesforos** (gr. TT)Xe<T<popo£, -ou; lat. *Teles-phorus, -i).* Divinitate cu aspect de copil, a cărei figură se conturează în Grecia în

jurul anului 100 î.Hr., legată de cultul lui Asclepios, zeul medicinei. Mărturiile disponibile referitoare la personaj sînt cu precădere iconografice şi epigrafice, Telesforos fiind rareori atestat în literatură. Monumentele în care este reprezentat, majoritatea datînd din secolele II-III d.Hr., oferă imaginea unui copil, mic de statură şi înfăşurat de obicei într-o pelerină, purtînd pe cap o glugă de croială considerată uneori celtică, alteori tracică. în religia etruscă, aşa cum se poate deduce din contextele iconografice în care este prezent, Telesforos era probabil o divinitate tutelară a călătoriei în lumea de dincolo; la gali apărea şi în rolul de însoţitor în călătoriile nupţiale.
Teletusa (gr. TeXe#ou<ra, -cec;; lat. *Tele-thusa, -ae).* Eroină greacă, mama lui Ifis. Pentru detalii vezi IFIS, 6.
Telfusa (gr. TeXcpoucra, -ac;). Nimfa unui izvor situat la marginea unui recif din regiunea Beoţiei, între Haliartos şi Alal-comene. Deosebit de frumoasă, zona i-a plăcut lui Apollo, care, la întoarcerea din ţinuturile hiperboreenilor, umbla în căutarea unui loc unde să-şi instaleze oracolul. Temîndu-se că în felul acesta cultul ei

va fi înlocuit de cel al puternicului zeu, Telfusa 1-a convins pe Apollo să-şi ridice în altă parte templul, motivînd că huruitul carelor şi tropotul cailor ce veneau să se adape la izvor ar fi tulburat desfăşurarea ritualurilor. Tot la sugestia ei, Apollo a decis să-şi stabilească oracolul la Delfi. Aici se afla însă oracolul şarpelui Python (vezi DELFI), iar Apollo, întîmpinînd dificultăţi serioase în a-1 elimina, a înţeles că fusese înşelat de nimfă şi, plin de furie, a hotărît să o pedepsească: s-a întors la izvorul Tel-fusei şi a prăvălit peste el o stîncă uriaşă, îngropîndu-1; a ridicat apoi un altar în mijlocul pădurii, unde a fost venerat de atunci cu epitetul *Telfusianul,* în amintirea izbîndei sale asupra Telfusei.

► *Prezenţe In literatura antică.* Mitul este amintit în *Imnul homeric către Apollo.*

Tellumo (lat. *Tellumo, -onis).* Străveche divinitate romană legată de cultul Gliei. Constituia personificarea forţei generatoare masculine a pămîntului şi făcea obiectul unui cult în care era venerat alături de zeiţa TELLUS (vezi).

Tellus (lat. *Tellus, -uris).* Divinitate romană arhaică a pămîntului, personificarea fecundităţii şi a forţei generatoare feminine. Miturile referitoare la ea corespund celor ale zeiţei greceşti Geea, cu care a fost identificată ; există totuşi cîteva particularităţi ale cultului care o disting de respectiva divinitate elină. Unele dintre numele divinităţilor ce îi sînt asociate în cadrul cultului sînt extrem de obscure: izvoarele îi menţionează pe Tellumo, Altor, Rusor -termeni legaţi de lumea agrară ai de anumite activităţi agricole. Exista probabil o relaţie între cultul zeiţei şi unele ceremonii şi sărbători precum *feriae sementivae* sau Fordicidia.

► *Iconografie.* Cea mai cunoscută imagine a zeiţei o constituie un relief de pe Ara Pacis, operă din epoca lui Augustus, care în plan iconografic simbolizează programul ideologic şi propagandistic al împăratului (reinstaurarea păcii, a fertilităţii ogoarelor şi a bogăţiei), iar în plan stilistic reprezintă unul dintre cele mai remarcabile produs ale aşa-numitului clasicism augustean.

Telxion (gr. ©eX^Lwv, -uivoţ). 1) Rege al Sicionului, urmaş al lui Egialeu.

2) Participant, împreună cu TELCHIN (vezi), la uciderea tiranului Apis.

Temenos (gr. TτJjicvoc;, -OU ; lat. *Temenus, -i).* 1) Fiul lui Aristomahos şi unul dintre Heraclizii invadatori ai Peloponesului. După cucerirea regiunii a luat în stăpînire Argosul şi zona înconjurătoare. Se spunea că urmaşii săi, alungaţi din Argos, s-au stabilit în Macedonia, motiv pentru care regii Macedoniei se autointitulau *Teme-nizi* (Herodot, 8.137-138).

2) (gr. TEjievos, *-eoq,* -oue;). Termen grecesc indicînd împroprietărirea cu un teren a unei persoane private, rege sau erou, în semn de recunoaştere a meritelor şi cu titlu de posesiune inalienabilă. întrucît la autorii antici termenul era utilizat pentru a indica împărţirea moştenirii lui Cronos — lumea întreagă - între Zeus, Poseidon şi Pluton, noţiunea a sfîrşit prin a fi ataşată în mod mai explicit dimensiunii religioase (în textele latine, acolo unde se referă la această împărţire, *temenos* este tradus prin *templum), temenos* ajungînd să desemneze zona sacră în interiorul căreia se înălţa un templu; era echivalent cu „sanctuar", uneori şi cu „templu" în sensul propriu, şi

implica ideea împrejmuirii, izolării, delimitării (de la t£p.ei.v, „a tăia", care stă şi la originea latinescului *templum)* unei porţiuni de teren de lumea înconjurătoare pentru a-i sublinia caracterul sacru, de loc rezervat divinităţii. Uneori izolarea teritoriului sacru de mediul vieţii cotidiene era accentuată de prezenţa unor pietre de hotar sau a unor ziduri ce înconjurau sanctuarul ; existau şi cazuri, cum este cel al Acropolei ateniene, cînd acelaşi rezultat era obţinut graţie configurării terenului, mult înălţat faţă de cîmpia din jur; ideea împrejmuirii şi a caracterului sacru al acestui *temenos* putea fi sugerată şi metaforic, de exemplu prin tragerea unei brazde care marca hotarul dintre pămîntul zeilor şi cel al oamenilor.

Temis (gr. Qep.it; lat. *Themis, -idiş).* Fiica lui Uranos şi a Geei şi soţia lui Zeus, de la care a născut numeroase divinităţi, printre care Horele, Eunomia, Dike (Astreea), Irene şi Moirele. într-o grotă din apropierea rîu-lui Eridan trăiau nişte nimfe considerate la rîndul lor fiicele cuplului Zeus-Temis; printre fiicele aceluiaşi cuplu divin erau menţionate şi Hesperidele. într-o tradiţie urmată doar de Eschil, Temis este şi mama lui Prometeu.

0 legendă referitoare la naşterea lui Zeus o prezintă pe Temis în calitate de tutore a copilului divin, pe care îl încredinţează Amalteei. Numele ei semnifică norma, ordinea firii, legea convieţuirii oamenilor şi a acestora cu zeii.

în poemele homerice Temis reprezintă personificarea ordinii lucrurilor, stabilită prin intermediul legii şi justiţiei; este prezentă în adunările oamenilor şi le conduce, din ordinul lui Zeus, şi pe cele ale zeilor. Locuieşte în Olimp, unde întreţine bune raporturi cu toţi zeii, inclusiv cu Hera.

1 se atribuiau şi virtuţi profetice şi era considerată predecesoarea lui Apollo în cultul oracolului de la Delfi.

► *Atribute.* Imaginea zeiţei apare frecvent pe monede, atributele tipice fiind cornul abundenţei şi talerele balanţei. Este deseori reprezentată cu caracteristici analoage celor ale Atenei (vezi ATENA, ZEIŢA).

► *Răspîndirea cultului.* Printre principalele centre de cult al zeiţei figurează Ramnus, în Atica, unde Temis, în ipostaza maternă, era venerată alături de Nemesis. Cultul
arhaic al zeiţei este atestat şi în Delfi, unde figurii acesteia i se suprapune uneori cea a Pythiei.

► *Prezenţe în literatura antică.* Un pasaj din Pindar se referă la nunta lui Zeus cu Temis, iar în *Iliada* era amintită prietenia dintre Temis şi Hera. Zeiţa era menţionată şi de Hesiod în *Teogonia,* de Eschil în *Prometeu,* iar dintre mitografi — de Apollodor şi Hyginus.

► *Iconografie.* O imagine celebră a zeiţei o constituie atatuia realizată de sculptorul Cairestrat, descoperită la Ramnus, în Atica. Este reprezentată şi în ceramică, neexistînd însă imagini ale sale din perioada arhaică.

Temisto (gr. ©ejiio-rui, -oue;). Fiica lui Hipseu şi a Creusei şi soţia lui Atamas, fiul lui Eol, de la care a avut patru fii: Leucon, Eritrios, Scheneu şi Ptoos. Legenda spune că Temisto, geloasă pe Ino, care îi luase locul ca soţie a lui Atamas, a vrut să-i ucidă pe cei doi fii ai acesteia, dar şi-a ucis din greşeală doi

dintre propriii fii; disperată, s-a sinucis.
► *Prezențe în literatura antică.* Se număra printre protagoniştii tragediei *Ino* a lui Eu-ripide, operă din care ni s-au păstrat doar fragmente.

Tempe (gr. Tejiirn, -uv; lat. *Tempe).* Numele unei superbe văi din Tesalia, aflată nu departe de muntele Olimp şi străbătută de rîul Peneu. Frumusețea sa era cîntată de poeți, iar mitologia o lega de Apollo, Tempe fiind unul dintre locurile preferate ale zeului, de unde acesta, potrivit legendei, ar fi luat laurul, plantîndu-1 apoi în Delfi. Celebritatea locului era atît de mare, încît numele *Tempe* a ajuns să fie folosit de poeți pentru a indica orice vale deosebit de frumoasă : printre cele mai cunoscute — valea rîului Elorum, în Sicilia, şi Velinus, de pe teritoriul sabinilor.

Templu. Casă a divinității şi spațiu rezervat cultului, templul nu este doar locul privilegiat unde se desfăşoară ceremoniile religioase, ci şi teatrul a numeroase episoade mitologice care au drept protago-nişti zei şi eroi. Totuşi, el îşi face intrarea în textele literare clasice relativ tîrziu. în perioadele mai îndepărtate, în special în Grecia minoico-miceniană, nu este atestată prezența templelor; cultul se practica

în aer liber, pe munți, în păduri, în grote, sub arborii sacri. Şi în epoca istorică se menține tradiția grotelor şi a pădurilor sacre, atît în'Grecia, cît şi la Roma, şi se păstrează obiceiul de a celebra ritualurile religioase colective şi publice în aer liber, nu în interiorul templului, ci în jurul altarului - aflat în afara acestuia. Nici în scrierile homerice nu pare să existe un loc specific pentru practicarea cultului. Epi-faniile divine şi celebrarea sacrificiilor au loc peste tot, în tabere sau lîngă corăbii, în păduri sau pe plajă. Atunci cînd apare, în epoca arhaică, înainte de a fi un loc de cult, templul este sălaşul zeului pe pămînt şi are rolul de a-i adăposti statuia (termenul grecesc pentru templu, vaog, este legat de verbul MCUU>, „a locui"); doar ocazional, şi foarte rar în Grecia propriu-zisă, templul găzduieşte ceremonii religioase publice (cu excepția ritualurilor misterice, care, dat fiind caracterul lor rezervat şi secret, se desfăşoară într-un mediu inaccesibil neinițiaților). Plasat în interiorul unui teritoriu sacru delimitat de zona înconjurătoare (aşa-numitul TEMENOS, vezi, 2), în care se pătrunde după îndeplinirea unor ritualuri de purificare şi urmînd de obicei un parcurs bine stabilit, cu o singură cale de acces, templul este adesea înconjurat de alte edificii specifice cultului şi ritualurilor religioase, în fața lui aflîndu-se altarul pe care se aduc sacrificiile. în interior, aproape întotdeauna în axă cu intrarea, era aşezată statuia divinității, care putea în acest fel să asiste la ceremoniile religioase şi să savureze jertfele pe care credincioşii le aduceau pe altarul exterior şi ofrandele nesîngeroase care erau depuse pe o masă înăuntrul templului. Interiorul edificiului, cella, era frecvent împărțit în două sectoare: cella propriu-zisă, cu *adyton-ul* - acea *sancta sanctorum* strict prohibită credincioşilor -, uneori subteran, şi atriumul cellei, pronaosul (cu eventualul opistodom care în templele greceşti constituia spațiul simetric opus pronaosului, situat în spatele cellei, deseori absent în templele etrusce şi romane), unde accesul era permis tuturor. In pronaos erau ținute de obicei darurile votive şi ofrandele; opistodomul avea funcții asemănătoare sacristiei.

Numeroase temple au făcut obiectul unor legende privitoare la întemeierea lor şi
care le asociau diverse personaje mitologice. Este în primul rînd cazul templelor celor mai faimoase, de pildă sanctuarele din Olimpia şi Delfi, sau al celor în care se concentrau culte de origine străveche, precum Erehteionul de pe Acropola Atenei. Miticului arhitect AGAMEDE (vezi), considerat, împreună cu Trofonios, autorul unor edificii hipogeice din epoca miceniană, îi era atribuită construirea primului templu al lui Apollo din Delfi, a templului lui Poseidon de pe drumul dintre Mantineea şi Tegeea, a clădirii tezaurului lui Augias din Elida şi a altor temple legendare. Şi în Magna Grecia, în Sicilia şi în lumea romană fondarea unor temple era pusă pe seama diferiților eroi din mitologie şi legată de tradiții străvechi: DEDAL (vezi) a ridicat templul lui Apollo din Cumae şi a sculptat pe el povestea Minotaurului (Vergiliu, *Eneida,* 6.14-33). Iason a fondat un templu în cinstea Herei la gurile Selei, Tarquinius Superbus a înălțat pe colina Capitoliului templul dedicat triadei formate din Iupiter, Iunona şi Minerva (numele colinei se datora, potrivit tradiției, faptului că în timpul săpăturilor pentru construcția templului, aici a fost găsit un cap de om, în latină *caput).* O listă a întemeierilor mitice ale celor mai importante temple din Antichitate, păstrată însă doar fragmentar, se regăsea în *Fabulele* (225) lui Hyginus.

In interiorul sau în apropierea unor temple au loc episoade mitologice singulare. Legendele

posthomerice relatează tragica agresiune suferită după căderea Troiei de Casandra, violată de Aiax, fiul lui Oileu, în templul Atenei; pe altarul lui Apollo 1-a ucis Neoptolem pe regele troian Priam, stîrnind mînia zeului, care 1-a împiedicat să se întoarcă în patrie după căderea cetății ; potrivit tradițiilor referitoare la moartea lui Ahile, eroul a fost ucis - prin trădarea lui Paris — pe altarul templului lui Apollo *Timbreos,* unde se dusese, dezarmat, pentru că i se făgăduise mîna Polixenei în schimbul trecerii lui de partea troienilor (vezi POLIXENA) ; într-un templu al lui Zeus s-a consumat episodul amoros dintre Atalanta şi Milanion, în urma căruia cei doi tineri sacrilegi au fost transformați de Zeus în lei (vezi ATALANTA) ; căsuța bătrî-nilor Filemon şi Baucis se transformă miraculos în templu (Ovidiu, *Metamorfoze,* 8.700-703). Acestora şi multor altor exemple

de felul lor li se poate adăuga o relatare care, bazată pe date istorice, a fost încă din Antichitate transfigurată în legendă: este vorba de povestea templului Artemisei din Efes, distrus de foc în noaptea naşterii lui Alexandru Macedon. Casta Artemis, protectoare a naşterilor, scăpase de sub supraveghere templul, preocupată să asiste la extraordinarul eveniment (Plutarh, *Alexandru,* 3.6).

Templum. Termen latin desemnînd, potrivit lui Varro *(De lingua latina,* 7.8), orice loc delimitat prin formule religioase specifice, în interiorul căruia se desfăşurau observațiile augurilor. Termenul se putea referi şi la cer, împărțit în acest scop de etrusci în şaisprezece, iar de latini în patru sectoare, numite *antica, postica, dextera* şi *sinistra,* respectiv sud, nord, vest şi est. Etimologia propusă pentru acest cuvînt (de la grecescul rejiveiv, „a tăia") confirmă ideea divizării spațiului; s-a presupus însă şi că termenul ar avea legătură cu bîrna de lemn tăiată ce servea drept grindă principală de susținere a acoperişului, referindu-se deci la acea construcție, la origine din bîrne de lemn tăiate, în interiorul căreia augurii îşi îndeplineau funcțiile sacre. Termenul avea să desemneze apoi acele edificii, în general cu destinație religioasă, definite conform ritualului augurilor şi, prin aceasta, templele în sens restrîns. Pentru teritoriul sacru al unui templu care nu fusese definit potrivit ritualului şi formulelor augurilor, latinii foloseau termenul *aedes*; dimpotrivă, *templum* putea indica şi spații cu destinație publică, nu neapărat religioasă, unde erau însă luate auspiciile: de exemplu, în cazul Romei, *curia* (clădirea senatului - n.t.) sau *rostra* (tribună de la care vorbeau oratorii - n.t.).

Tenaros (gr. Tai vapog, -ou; lat. *Taenarum, -i).* Actualul cap Matapan, promontoriu din Laconia care formează extremitatea sudică a Peloponesului. Importanța sa pentru mitologia şi religia greacă se datorează pre^ zenței aici a unui templu al lui Poseidon, constituind un loc de azil inviolabil, precum şi numeroaselor legende referitoare la el. în Tenaros se afla o peşteră pe unde se spunea că Heracle l-ar fi adus pe Cerber din infern. De asemenea, aici a fost lăsat Arion de delfinul care îl salvase în mod
miraculos de la înec (vezi ARION), în amintirea întîmplării fiind ridicată în locul respectiv o statuie.

Tenedos (gr. TeveSog, -ou; lat. *Tenedos* sau *Tenedus, -i).* Mică insulă din Marea Egee, situată în largul coastei Troadei. Poezia epică greacă o prezintă drept locul unde şi-au retras grecii flota în timpul războiului troian, pentru a-i face pe inamici să creadă că au renunțat la asediu şi se întorc spre Grecia, determinîndu-i astfel să aducă în cetate faimosul cal de lemn. Numele insulei provenea de la cel al lui TENES (vezi).

Teneros (gr. Tfjvepog, -ou). Fiul nimfei Melia şi al lui Apollo şi fratele lui Ismenos. Era un vestit prezicător şi preot al lui Apollo *Ptoos.*

► *Prezențe în literatura antică.* Este menționat de Pausanias şi de Licofron *(Alexandra).*

Tenes (gr. Trjvog, -ou sau Tevnc;; lat. *Tenes* sau *Tennes).* Fiul lui Cicnos (sau al lui Apollo) şi al Procleei şi fratele Hemiteei. A doua soție a tatălui său, Filonome, s-a îndrăgostit de el, dar pentru că Tenes i-a respins avansurile, s-a răzbunat aducîndu-i false acuzații în fața lui Cicnos. Acesta i-a închis pe Tenes şi pe sora lui într-un cufăr şi i-a aruncat în mare; purtat de valuri, cufărul s-a oprit în cele din urmă pe țărmul insulei Leucofris, ai cărei locuitori i-au salvat pe cei doi şi l-au ales apoi pe Tenes rege, insula numindu-se de atunci Tenedos. Cînd a descoperit cum se petrecuseră cu adevărat lucrurile, Cicnos s-a dus în insula lui Tenes, încercînd să se împace cu fiul său; acesta i-a tăiat însă cu o secure odgoanele corăbiei, refuzînd dialogul. Episodul stă la originea expresiei „securea lui Tenes", utilizată de greci pentru a indica un gest nechibzuit. Tenes a fost ucis de Ahile în timp ce-şi apăra cetatea de asediul acestuia sau, potrivit altei versiuni, încercînd să-şi protejeze sora, pe Hemiteea, de agresiunea eroului grec.

> *Prezențe în literatura antică.* Diferitele versiuni ale mitului lui Tenes sînt consemnate de Pausanias, Diodor din Sicilia, Plutarh şi Apollodor *(Epitome,* 3.23 şi urm.).

Tensa (lat. *Tensa, -ae).* Carele pe care erau duse în circ imaginile zeilor, în procesiunile desfăşurate la Roma cu ocazia aşa-numi-telor *ludi circenses.*
r

Teoclimenos (gr. OeoxAujievoc;, -ou; lat. *Theoclymenus, -i).* Faimos prezicător, fiul lui Polifides şi urmaş al lui Melampus.

Teodesia (gr. *tă Qeo&aCoia).* Sărbători religioase greceşti celebrate în diverse localități şi în onoarea diferitelor divinități (în special Dionysos, Heracle, nimfele), comemorînd epifaniile acestora.

Teofane (gr. Seocpavr), -Tig; lat. *Theopha-nes, -is* şi *-i).* Eroină din Tracia; din unirea ei cu Poseidon s-a născut berbecul cu lîna de aur, protagonist al mitului Helei şi al lui Frixos, precum şi al celui al argonauților. Teofane, fiica regelui trac Bisaltes, era o tînără de o frumusețe extraordinară, la mîna căreia aspirau numeroşi pretendenți, îndrăgostit de ea şi vrînd să o îndepărteze de mulțimea pretendenților, Poseidon a ascuns-o în misterioasa insulă Crumissa; pentru că aceştia le-au dat însă de urmă, i-a transformat pe toți locuitorii insulei în oi, inclusiv pe Teofane, iar el s-a preschimbat în berbec. în această ipostază a avut loc împreunarea celor doi, în urma căreia s-a născut berbecul cu lîna de aur. Pe pretendenți, care între timp

hotărîseră să ucidă o oaie ca să o mănînce, Poseidon i-a transformat în lupi.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul este relatat de Hyginus *(Fabule,* 188) și menționat de Ovidiu *(Metamorfoze,* 6.117).
Teogamia (gr. *ră* ^eoŢajua, -uiv). Sărbători religioase grecești în cadrul cărora erau evocate nunțile zeilor, îndeosebi cea a lui Zeus cu Hera, iar în Sicilia și în Lidia cea a lui Hades cu Persefona.
Teogonie (gr. fleoŢovCa, *-aq*; lat. *theo-gonia, -ae).* Narațiune mitologică în care este descrisă nașterea zeilor. Divinitățile din mitologia clasică nu există dintot-deauna, ele au o origine și o genealogie, prezentate pentru prima dată în literatura greacă de Hesiod în poemul intitulat chiar *Teogonia,* unde se succedă trei generații de zei. Prima o constituie Cerul și Pămîn-tul (Uranos și Geea), împreună cu fiii lor; a doua este generația lui Cronos și a descendenților săi, iar ultima, cea a lui Zeus și a stirpei sale. Din aceste divinități provin toți zeii din mitologia clasică, iar din unirea lor cu ființe muritoare se nasc eroii. Schema genealogică ilustrează continuitatea lumii, căreia Hesiod îi stabilește ca
punct de origine Haosul primordial („La început de începuturi fu Haosul"), definind-o în succesiunea neîntreruptă de gene-rații divine. După Haos urmează Geea, Pămîntul, și Eros, Iubirea. Din Haos se nasc Erebos (întunericul) și Noaptea, iar din unirea lui Erebos cu Noaptea se nasc opusele corespunzătoare: Eterul și Ziua. Din Noapte provin Eris (Discordia), Blamul, Indignarea, Nenorocirea, Bătrînețea, Amăgirea, Moartea, Somnul, Hesperidele. Din Pămînt se nasc Cerul, Munții și Marea, iar Cerul și Pămîntul zămislesc zei precum Cronos, ciclopii, Gies, Cotos și Briareu. Tot din Pămînt se nasc eriniile și giganții. Din Cronos descind Zeus și divinitățile Olimpului; din generația următoare, cea a lui Zeus, fac parte printre alții Horele, fiice ale titanidei Temis, Grațiile, precum și cele nouă muze, fiicele Memoriei.
în interiorul acestei scheme structurate pe trei generații divine, Hesiod propune în *Teogonia* sa și o serie de descendențe ale unor divinități colaterale, de pildă Nereu (tatăl nereidelor), Forcus (fiul lui Ocea-nos), Echidna și Tifon, Iapet, Climenos și mulți alții.
► *Prezențe în literatura antică.* Istoria generațiilor divine narată de Hesiod este cea mai veche atestată în spațiul grecesc, dar nu e singura: poeții au abordat frecvent tema, lăsîndu-ne diferite versiuni ale genealogiei zeilor. încă din Antichitate circulau mai multe *Teogonii,* atribuite lui Orfeu (vezi Orfism), Musaios, Homer. Lui Eudemos, discipol al lui Aristotel, i se atribuia o *Istorie a teologiei* în care erau reunite și comentate diverse teogonii: doar cea egipteană lipsea, fiind prezente în schimb cele ale babilonienilor, fenicienilor, cea a magilor din Persia, pe lîngă cele tradiționale ale lui Homer, Hesiod, Epimenide, Fere-cide, Acusilaos. Poemele Ciclului epic se deschideau cu o *Titanomahie* a lui Eumelos din Corint, a cărei primă parte o constituia o teogonie ce a inspirat-o probabil parțial pe aceea a lui Apollodor din *Biblioteca.* Tema teogoniei a fost abordată și de Platon și Aristotel, asupra ei oprindu-se mulți alți poeți și filosofi greci și latini (dintre aceștia din urmă în special Ovidiu), care au propus la rîndul lor diverse genealogii ale zeilor. Cunoașterea mai aprofundată a civilizațiilor din Orientul Apropiat a permis stabilirea unor interesante puncte de contact cu teogoniile hitiților: în cîteva dintre

tăblițele de la Bogazkoy se vorbește despre o teogonie cuprinzînd trei generații, ai cărei protagoniști, cu povești foarte asemănătoare celor descrise de Hesiod, sînt Anu (Cerul), Kumarbi (echivalentul lui Cronos), Teshub (divinitate atmosferică similară lui Zeus): acesta din urmă, după o luptă în care se regăsesc mai multe puncte comune cu cea a lui Zeus, intră în posesia puterii supreme.
Teonoe (gr. OeovoT), *-r\q*; lat. *Theonoe, -es).* „Inteligența divină", fiica lui Proteu și **a** Psamatei; este mai cunoscută sub numele Idoteea (vezi Proteu).
Teoxenia (gr. TCC Oeoțevicc). Sărbători religioase grecești desfășurate în onoarea diferitelor divinități și al căror moment culminant îl reprezenta un banchet la care se credea că participă și zeii, în calitate de oaspeți. Teoxenia puteau fi publice sau private. Dintre cele publice, deosebit de importantă era sărbătoarea din Delfi, în cinstea lui Apollo și a lui Dionysos, celebrată în luna Teoxenion (martie-aprilie). Teoxenia private se celebrau la Agrigent în onoarea Elenei și a Dioscurilor (Pindar, *Olimpice,* 3).
Terambos (gr. Tep<xji|3og, -ou; lat. *Teram-bus, -i).* Fiul lui Eusiros și al nimfei Idoteea și descendent al lui Poseidon, Terambos era un tînăr păstor foarte frumos, care trăia pe muntele Otris și își petrecea timpul cîntînd din gură și din fluier. Cîntecul său era atît de fermecător, încît nimfele se opreau să-1 asculte, ba chiar și Pan era impresionat de măiestria lui; se bucura de faima de a fi fost inventatorul cîntecu-lui în acompaniament de liră. La sfîrșitul verii însă, cînd Pan i-a sugerat să coboare cu turmele la cîmpie, la adăpost de vremea rea ce urma să se instaleze, el nu numai că nu 1-a ascultat, dar a început chiar să ia în rîs nimfele și s-a comportat atît de obraznic și de jignitor față de ele, încît acestea l-au pedepsit: primele înghețuri și ninsoarea timpurie i-au decimat turmele, iar el a fost transformat într-un zmeu de jucărie pe care copiii se amuzau să-1 decapiteze, privindu-i coarnele mari ce imită forma unei lire.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul ne-a parvenit în versiunea lui Antoninus Libe-rales *(Transformationes,* 22); pentru o legendă diferită a zmeului vezi Cerambos.
Terapne (gr. **Gepairvn,** *-r\q*; lat. *Therapnae, -arum).* Așezare din Laconia, situată la mică distanță de Sparta, pe malul stîng al rîului Eurotas. Este prezentă în mitologie ca loc al nașterii gemenilor Castor și Pollux (vezi Dioscuri). în Terapne erau venerați Menelaos și Elena, despre care se spunea că ar fi fost înmormîntați aici.
Teras (gr. ©fjpctc;, -o). Erou spartan, fiul lui Autesion și descendent al lui Cadmos. Avea o soră, Argia, care s-a căsătorit cu Aristodemos, unul dintre Heraclizi, și a avut cu el doi fii, Procles și Euristene. Aristodemos a murit pe cînd aceștia erau copii, iar Teras, în calitate de tutore al lor, a ocupat temporar tronul Spartei. Cînd nepoții lui, deveniți adulți, au preluat puterea, Teras, nesuportînd să fie condus de alții după ce simțise gustul suveranității depline, a preferat să părăsească Sparta și să plece în căutarea altui regat. A ajuns, cu trei corăbii și cîțiva minieni, urmași ai argonauților, în insula Tera, numită pe atunci Kalliste, „preafrumoasa", care fusese deja colonizată de Phoenix, camarad al lui Cadmos; Teras s-a instalat aici, dînd insulei numele său.

► *Prezențe In literatura antică.* Legenda colonizării insulei Tera este relatată de Hero-dot (4.147-148); alte referiri la povestea lui Teras apar la Pausanias (3.1 şi 15), în *Argonauticele* lui Apollonios din Rodos şi la Pindar, în *Pythice* (4, 5).

Tereu (gr. Tipeuc;, *-iuiq*; lat. *Tereus, -eos* sau *-ei).* Erou grec, fiul lui Ares şi rege al tracilor. Domnea în Daulis, la poalele muntelui Parnas, dar în afară de Tracia avea legături şi cu Atena, prin căsătoria sa cu fiica regelui atic Pandion. Potrivit legendei, Pandion îi solicitase sprijinul lui Tereu în războiul purtat de Atena împotriva regelui Tebei, Labdacos ; în semn de recunoştinţă, i-a dat-o de soţie pe una din cele două fiice ale sale, Procne.

Tereu o dorea însă pe cealaltă fiică a lui Pandion, Filomela; din acest punct povestea lui capătă conotaţii infernale. Pentru a-şi atinge scopul, Tereu s-a întors în Atena, dîndu-i lui Pandion vestea că Procne a murit şi cerîndu-i-o în loc pe Filomela. Acesta a consimţit, iar Tereu a dus-o pe femeie în desişul unei păduri, unde a ţinut-o din acel moment prizonieră, împiedicîndu-i orice contact cu exteriorul şi ţinînd-o exclusiv

la dispoziţia sa, iar ca să nu poată vorbi i-a tăiat limba. Pentru a-şi desăvîrşi înscenarea, a minţit-o pe Procne că Filomela a murit.

Deşi izolată de lume, Filomela a reuşit să ţeasă o pînză pe care înfăţişase scenele propriei poveşti şi să i-o trimită surorii sale. Procne a aflat în felul acesta că Filomela trăia şi a găsit o cale de a o elibera.

Cu prilejul sărbătorilor în cinstea lui Dio-nysos, un cortegiu bahic a ajuns în mijlocul pădurii, condus de regină, care s-a putut apropia astfel de Filomela, strecurînd-o în mulţime fără să fie observată. Cele două femei au găsit apoi şi modalitatea de a se răzbuna pe Tereu. Procne îi născuse acestuia un fiu, Itis; împreună cu Filomela, a tăiat copilul în bucăţi şi 1-a fiert într-o oală, dîndu-i-1 lui Tereu să-1 mănînce. Regele a aflat cumplitul adevăr abia cînd femeile i-au arătat capul copilului. Furibund, s-a năpustit spre ele cu sabia scoasă şi le-ar fi ucis, de bună seamă, dacă n-ar fi intervenit Zeus, care a transformat toate cele trei personaje în păsări. Identificarea lor exactă este problematică; se pare totuşi că Tereu a fost transformat în şoim sau în pupăză, iar cele două surori în rîn-dunică şi în privighetoare.

► *Prezențe în literatura antică.* Aristofan, *Păsările* ; Ovidiu, *Metamorfoze,* 6; Apollo-dor, *Biblioteca,* 3.193.

► *Prezențe în literatura modernă.* Printre cele mai cunoscute evocări ale vechii legende, interpretată cu precădere prin intermediul versiunii lui Ovidiu, figurează *Procne si Filomela* a lui F. de Rojas Zorrilla; interesantă este şi evocarea Filomelei din poemul lui T.S. Eliot *The Waste Land.*

► *Iconografie.* Cea mai celebră operă figurativă inspirată de acest mit era o statuie realizată de Alcamene, menţionată de izvoare şi recognoscibilă poate într-o sculptură foarte degradată provenind de pe Acropola ateniană, reprezentînd-o pe Procne cu micul Itis.

Termeros (gr. Tepjiepos, -ou). 1) Tîlhar care ucidea drumeţii zdrobindu-le capul, ucis în cele din urmă în acelaşi fel de către Tezeu.

► *Prezențe în literatura antică.* Este menţionat în principal în legătură cu Tezeu (Plutarh, *Tezeu,* 11.2).

2) Erou eponim al cetăţii Termera din Caria. I se atribuiau numeroase acte de tîlhărie şi piraterie şi se spunea că a fost ucis de Heracle. Este posibil totuşi ca personajul să fie unul şi acelaşi cu Termeros 1.

Terminalia (lat. *Terminalia, -ium* şi *-iorum).* Sărbători religioase romane desfăşurate în fiecare an la 23 februarie, în cinstea zeului TERMINUS (vezi). Cuprindeau ritualuri cu caracter public şi privat, oficiate lîngă pietrele de hotar care delimitau proprietăţile. în cazul ceremoniilor publice, locul de celebrare îl reprezenta punctul ce indica graniţa statului roman, identificat cu a şasea bornă miliară de pe Via Laurentina; în cazul celor private -stîlpii de hotar dintre o proprietate şi alta. Ritualul public prevedea sacrificarea unei oi, iar cel privat, a unui miel sau a unui purcel.

Terminus (lat. *Terminus, -i).* Zeu roman, ocrotitor al hotarelor. Potrivit tradiţiei, cultul său a fost instituit de Numa Pom-pilius: el a impus delimitarea fiecărei proprietăţi prin pietre consacrate lui Iupiter, unde se aduceau ofrande în timpul sărbătorilor TERMINALIA (vezi), desfăşurate în fiecare an la 23 februarie. *Terminus* a ajuns ulterior să indice înseşi pietrele de hotar; un stîlp de hotar public era păstrat în templul lui Iupiter de pe Capitoliu, iar altul se afla pe drumul dintre Roma şi Laurentum, în localitatea Festi. Vezi şi QUADRATUS.

Termos (gr. 0epp.6g, -oo). Important centru religios grecesc din Etolia. Principalele culte practicate aici erau cele ale lui Apollo *Thermios,* Apollo *Lyseios* şi Arte-mis, atestate de descoperirea în zonă a ruinelor templelor acestor divinităţi.

Tero (gr. ©T)pw, -otic;) Eroină din neamul lui Ificle, fratele geamăn al lui Heracle. Iubită de Apollo, a născut de la acesta un fiu, Cheron, eponimul cetăţii Cheroneea din Beoţia.

► *Prezențe în literatura antică.* Este menţionată de Pausanias (9.40.5).

Terpsihore (gr. Tepi|Hx6pa, "°S sau Tepipi-Xopn, -TIS > lat- *Terpsichore, -es* sau *-ae).* Fiica lui Zeus şi a Mnemosinei (Memoria), este una din cele nouă MUZE (vezi). Numele ei

înseamnă „cea care se desfată în dans". Era considerată protectoarea dansului şi a cîntecului coral, dar la origine rolul ei, la fel ca al celorlalte muze, nu era definit în mod particular. Iubită de zeul rîului Aheloos, era potrivit unor izvoare mama lui Linos, a sirenelor şi a lui Resos.

Terracina (lat. *Terracina, -ae).* Celebră localitate din Latium, situată pe Via Appia, la sud-est de Roma, şi cunoscută în vechime sub numele Anxur. în fortăreaţa de aici se afla în Antichitate un faimos templu al lui Iupiter. *Anxurus* era un epitet al lui Iupiter.
Tersandros (gr. QepcravSpog, -au; lat. *Ther-sander, -dri).* Unul dintre Epigoni (vezi), fiul lui Polinice şi al Argiei. A participat la războiul troian alături de Agamemnon şi a fost ucis de Telefos.
Tersiloh (gr. GepcriXoxog, -ou). Războinic peon, fiul lui Antenor şi aliat al troienilor. A fost ucis de Ahile în războiul troian. Se spunea că era atît de pasionat de război, încît a continuat să mînuiască armele şi după moarte, în lumea de dincolo.
► *Prezenţe In literatura antică. Iliada,* 21.209.
Tersites (gr. *Qțpa(ir\q,* -ou; lat. *Thersites, -ae).* Personaj homeric, diform şi extrem de insolent. S-a numărat printre grecii participanţi la războiul troian, unde a murit nu pe cîmpul de luptă, ci ucis de Ahile, înfuriat pentru că acesta îndrăznise să-şi bată joc de iubirea lui pentru amazoana Pentesileea.
In contrast cu virtuţile eroilor, urîţenia, josnicia şi insolenţa sa fac din Tersites un antierou prin excelenţă.
în timp ce în *Iliada* este considerat de origine modestă, tradiţia posthomerică îl prezintă drept fiul lui Agrios şi fratele lui Oeneu, deci înrudit cu Diomede.
► *Prezenţe în literatură antică.* în afară de Homer, căruia i se datorează crearea personajului, Tersites este amintit mai ales de poeţii greci. Apare în diverse opere teatrale şi în *Etiopida*; în unul dintre *Dialogurile* lui Lucian se vorbeşte despre un concurs de frumuseţe între Tersites şi Nireu, eroul grec cel mai frumos după Ahile, cei doi concurenţi reduşi aici la ipostaza de schelete. Pausanias menţionează o reprezentare a lui Tersites în *Nekyia* lui Polignot (10.31.1).
Tesalos (gr. *Oea<!a\6q,* -ou; lat. *Thessalus, -i).* Erou eponim al regiunii greceşti Te-salia. Unele tradiţii îl prezentau drept fiul lui Hemon (vezi), în timp ce în altele Tesalos trecea drept fiul Medeei şi al lui Iason, care, izbutind să scape de tentativa mamei sale de a-1 ucide, s-a refugiat la Iolcos, unde a cucerit puterea şi a dat regiunii numele său. O altă tradiţie lega perso-najul de mitul lui Heracle, considerîndu-1 fiul acestuia şi al Chalciopei sau al Astio-hei. Rege al insulei Cos, Tesalos şi-a trimis fiii, pe Fidipos şi Antifos, să lupte în războiul troian. întorşi în patrie după terminarea războiului, cei doi s-au stabilit ulterior în regiunea pe care în memoria tatălui lor au numit-o Tesalia. Unele izvoare latine îl prezintă pe Tesalos drept fiul lui Graicos, care a cucerit Tesalia, unde a întemeiat propriul regat căruia i-a dat numele său.
► *Prezenţe In literatura antică.* Diferitele versiuni ale mitului lui Tesalos apar în *Iliada* (2.677), la Hyginus *(Fabule,* 97), Apollodor *(Epitome,* 5.15), Strabon (9.5.23) şi Diodor din Sicilia (4.34 şi 5.54). Sursele latine menţionate sînt Pliniu *(Naturalis historia,* 4.28) şi Velleius Paterculus (1.3.2).
Tesmoforia (gr. **т&** ©eorp.o(p6pioc). Sărbători religioase greceşti celebrate în onoarea Demetrei, într-un mare număr de oraşe din patria-mamă şi în multe colonii. Cele despre care cunoaştem mai multe detalii sînt Tesmoforiile din Atena, desfăşurate între 11 şi 13 Pianepsion, adică spre sfîrşi-tul lunii octombrie (vezi Calendar). Erau destinate celebrării Demetrei *Thesmo-phoros,* „legislatoarea", venerată nu doar ca zeiţă a fecundităţii pămîntului (şi a femeilor), ci şi ca divinitate care a instituit, o dată cu agricultura, regulile convieţuirii civilizate, fundamentele familiei şi legile vieţii sociale. Sărbătoarea era rezervată exclusiv femeilor, numite *thesmophoria-zousai*; potrivit izvoarelor, acestea trebuiau să facă parte din categoria femeilor libere şi să fie căsătorite. Numele sărbătorii pare să fie legat de verbul grecesc Tf-friiju, „a pune", sugerînd interpretarea sa ca „sărbătoarea transportării de *thes-moi",* unde *thesmoi* s-ar traduce prin „obiecte depozitate", cu evidentă valoare magică şi simbolică. în ritualurile specifice acestor sărbători, aşa cum se poate deduce din descrierea celor ateniene, par

să se contopească aspecte ale străvechilor culte agrare legate de fecunditate şi reevo-cări ale mitului Persefonei şi al Demetrei. După o noapte de veghe, participantele la ritual evocau *ănodos-vl* Persefonei, adică revenirea sa pe pămînt din regatul morţilor, urcînd pe colina Pnix din Atena. Urma o zi de post, dedicată lamentaţiilor funebre pentru dispariţia Persefonei răpită de Hades şi desfăşurării unor ritualuri ale căror detalii şi semnificaţie exactă ne scapă: boabe de grîu erau amestecate c« rămăşiţele purceilor care fuseseră sacrificaţi într-o groapă cu cîteva luni înainte, în timpul sărbătorilor Sciroforia (vezi). Ajunşi în stare de putrefacţie, aceştia aveau probabil rolul de a asigura seminţelor o forţă generatoare deosebită; la respectivele rămăşiţe se adăugau obiecte „de nenumit" *(ărreta),* plămădite din aluat în formă de şerpi şi falusuri. Scopul ritualurilor era acela de a asigura deopotrivă fecunditatea solului şi a femeilor. în ultima zi a sărbătorii, plînsetele şi doliul erau înlocuite de o atmosferă de veselie: aveau loc sacrificii şi banchete, se dansa şi se cînta. Sărbătorile Tesmoforia au inspirat o celebră comedie a lui Aristofan, *Thesmophoriazousai.*
Tespiade (gr. QeaiuaSeg, -wv; lat. *Thes-piades, -anini).* Epitet prin care sînt indicate muzele. Provine de la numele cetăţii Tespiai din Beoţia, unde acestea aveau un cult foarte vechi.

Tespius (gr. ©eomeug, *-iutq*; lat. *Thespius, -i).* Fiul lui Erehteu, considerat întemeietorul cetăţii Tespiai din Beoţia, ai cărei suverani erau numiţi Tespiazi.
Tesprotos (gr. SecirpoiTog, -ou; lat. *Thes-protus,* -i). Fiul lui Licaon şi eponimul populaţiei tesproţilor, stabilită în Epir. Mitul său este legat de cel al lui Atreu şi Tiest (vezi Atreu pentru detalii).
Testios (gr. *QioTioq,* -ou; lat. *Thestius, -i).* Fiul lui Ares şi al Demonicei sau, potrivit altor izvoare, fiul lui Agenor şi nepotul lui Pleuron, rege al Etoliei. Printre fiii săi se numărau Ificlos, Evipos, Plexipos, Euripilos, Leda, Alteea şi Hipermestra, precum şi Idas şi Linceu. Era considerat întemeietorul cetăţii Testia din Etolia şi al unei alte Testia, în Laconia. Soţia sa era Pantieidia, „atotştiutoarea". De la
numele lui provine patronimul Testiad(a) atribuit descendenţilor săi, în special fiicei Alteea şi nepotului Meleagru.

► *Prezențe în literatura antică.* Este menționat de Pausanias (3.13.8), Apollodor *(Biblioteca,* 1.7.7) şi Ovidiu *(Metamorfoze,* 8).
Testor (gr. Georup, -opoț; lat. *Thestor, -oris).* Fiul lui Idmon şi al Laotoei, era tatăl celebrului prezicător Calhas, indicat frecvent cu patronimul Testoridul; alți fii ai săi erau Teoclimenos, Leucip şi Teonoe.
Tethys (gr. T-ntfug, -uog; lat. *Tethys, -yos).* Fiica lui Uranos şi a Geei şi soția lui Ocea-nos; era mama oceanidelor, a rîului Styx şi a numeroase alte divinități fluviale.
► *Prezențe în literatura antică.* Homer, *Iliada,* 14; Hesiod, *Teogonia* ; Eschil, *Prometeu înlănțuit* şi *Prometeu eliberat.*
Teucri (gr. Teuxpoi, -uv; lat. *Teucri, -orum).* Termen utilizat frecvent de poeți pentru a-i indica pe troieni, numiți astfel cu referire la TEUCROS (vezi, 1).
Teucros (gr. Teuxpoc, -ou; lat. *Teucer, -cri).* 1) Strămoşul stirpei regale din Troia, fiul nimfei Idea şi al zeului fluvial Scamandru. De la numele lui provine apelativul *teucri* prin care sînt indicați uneori succesorii săi şi, în general, troienii.
2) Erou grec, fiul lui Telamon şi al Hesionei şi fratele vitreg al lui Aiax Tela-monianul. Se spunea despre el că ar fi fost cel mai bun dintre arcaşii greci care au participat la războiul troian. A întemeiat cetatea Salamina din Cipru; s-a căsătorit cu Eune, fiica lui Cipros, şi a avut o fiică, Asteria.
► *Prezențe în literatura antică.* Este amintit în principal în *Iliada* şi în tragedia *Aiax* a lui Sofocle. în calitate de întemeietor al Salaminei cipriote apare la Horațiu *(Ode,* 1.7.27 şi urm.).
Teutamos (gr. TeuTocjiog, -ou). Rege asirian, s-a numărat printre aliații regelui Priam împotriva grecilor, participînd la războiul troian cu un contingent condus de Memnon.
► *Prezențe în literatura antică.* Rolul său în războiul troian este consemnat de Diodor din Sicilia, 2.22.
Teutaros (gr. TeuTotpoc;, -ou). Păstor de origine scitică aflat în slujba lui Amfitrion.

Arcaş iscusit, 1-a inițiat în arta sa pe Hera-cle, căruia i-a dăruit arcul şi săgețile sale.
► *Prezențe în literatura antică.* Referiri la personaj apar în *Alexandra* lui Licofron.
Teutates (lat. *Teutates, -ae).* Zeu venerat de gali, considerat părintele tuturor oamenilor. I se sacrificau cîini şi cai; există informații potrivit cărora i se aduceau şi jertfe umane. Ritualurile din cadrul cultului său aveau loc în păduri şi pe munți, de obicei noaptea. Teutates forma *o* triadă divină împreună cu TARANIS (vezi) şi HESUS (vezi).
► *Prezențe în literatura antică.* Este menționat de Lucan, care îi subliniază trăsăturile terifiante *(Pharsalia,* 1.441-445).
Teutis (gr. Teuxig, -i5og sau Teirrog, *-uog).* Protagonist al unui mit din Argos. Se pregătea să-1 lovească pe Agamemnon cu o săgeată, dar a rănit-o în coapsă pe zeița Atena, care, încercînd să-1 oprească de la acest gest, i se arătase sub înfățişare omenească. Prin intermediul unui vis revelator, Teutis a aflat că victima sa era o ființă divină şi, chinuit de remuşcări, a murit. O dată cu moartea lui, întreaga regiune a devenit aridă; la sugestia oracolului, pentru a pune capăt foametei locuitorii i-au ridicat o statuie zeiței rănite.
Teutras (gr. Teu-frpac, -OCVTOC;; lat. *Teu-thras, -antis).* Rege mitic al Misiei, urmat la tron de Telefos (pentru detalii vezi TELE-FOS). Pseudo-Plutarh *(De fluminibus,* 21) povesteşte că într-o zi, în timpul unei partide de vînătoare, regelui i-a ieşit în cale un mistreț enorm: era gata să-1 ucidă, cînd animalul, implorîndu-1 să-1 cruțe, a încercat să scape refugiindu-se în templul Artemisei *Ortosia.* Mistrețul era unul dintre animalele sacre ale zeiței; Teutras însă, ignorîndu-i natura divină şi rugămințile, 1-a ucis. Mîniată, Artemis 1-a făcut să se îmbolnăvească de lepră pe regele sacrileg, care a fost în cele din urmă salvat de mama sa, Leucipe, cu ajutorul unor pietre cu puteri vindecătoare. în semn de mulțumire pentru îngăduirea acestei vindecări, Leucipe a pus să i se construiască un altar zeiței şi, de asemenea, un mistreț mecanic din aur care cerea îndurare, în amintirea celui ucis de rege.
Tezaur. Deseori prezente în legende ca simbol al cunoaşterii, al puterii, al bogăției sau al nemuririi, tezaurele, comorile din mituri şi basme sînt întotdeauna ascunse în locuri îndepărtate şi inaccesibile, pentru găsirea lor impunîndu-se depăşirea unor obstacole dificile. O comoară ascunsă este lîna de aur pe care o caută argonauții; şi merele de aur ale hesperidelor, ascunse în îndepărtatul Apus, reprezintă o comoară pe care trebuie să o procure Heracle, iar o comoară pentru obținerea căreia este necesară trecerea unei probe dificile este inelul de aur aruncat în mare de Minos, pe care Tezeu trebuie să-1 recupereze scufundîn-du-se în abisurile acvatice şi demonstrînd astfel că este fiul lui Poseidon. Comorile sînt vegheate de obicei de monştri şi paznici de temut, înfruntarea lor constituind un fel de probă inițiatică. Prin toate aceste elemente, comorile din mitologia clasică nu diferă prea mult de cele care apar în diverse contexte în literatura şi în tradițiile populare din toate timpurile şi locurile.

In lumea clasică termenul „tezaur" indică şi un edificiu special construit pentru a adăposti daruri, aur, bogăţii de tot felul. Asemenea tezaure se înălţau în spaţiul sanctuarelor importante, iar în marile centre de cult panelenice exista cîte un tezaur unde se depozitau ofrandele aduse oracolului de fiecare dintre principalele cetăţi. Potrivit mitologiei, primul tezaur de acest fel i-a aparţinut lui Minias, bogatul rege al cetăţii Orhomehos din Beoţia, care 1-a construit pentru a-şi depune în el propriile averi.
Un caz particular de tezaur legat indirect de mitologie este cel reprezentat de aşa-numitul „tezaur al lui Priam", constituit dintr-un mare număr de obiecte preţioase descoperite de arheologul amator german Heinrich Schliemann în timpul săpăturilor efectuate la Troia: convins că se află în prezenţa dovezilor materiale ale vieţii şi ale personajelor cîntate în poemele homerice, el a conchis entuziast că aceste obiecte reprezintă tocmai tezaurul regelui troian aflat pe tron în momentul căderii cetăţii. Povestea complicată şi obscură a acelor obiecte, dispărute şi regăsite în cele din urmă, după ce decenii întregi nu s-a ştiut absolut nimic de soarta lor, face din „tezaurul lui Priam", în ciuda legăturilor sale foarte vagi cu mitologia, un fel de mit modern.

să se contopească aspecte ale străvechilor culte agrare legate de fecunditate şi reevo-cări ale mitului Persefonei şi al Demetrei. După o noapte de veghe, participantele la ritual evocau *ănodos-ul* Persefonei, adică revenirea sa pe pămînt din regatul morţilor, urcînd pe colina Pnix din Atena. Urma o zi de post, dedicată lamentaţiilor funebre pentru dispariţia Persefonei răpită de Hades şi desfăşurării unor ritualuri ale căror detalii şi semnificaţie exactă ne scapă: boabe de grîu erau amestecate cu rămăşiţele purceilor care fuseseră sacrificaţi într-o groapă cu cîteva luni înainte, în timpul sărbătorilor Sciroforia (vezi). Ajunşi în stare de putrefacţie, aceştia aveau probabil rolul de a asigura seminţelor o forţă generatoare deosebită; la respectivele rămăşiţe se adăugau obiecte „de nenumit" *(ărreta),* plămădite din aluat în formă de şerpi şi falusuri. Scopul ritualurilor era acela de a asigura deopotrivă fecunditatea solului şi a femeilor. în ultima zi a sărbătorii, plînsetele şi doliul erau înlocuite de o atmosferă de veselie: aveau loc sacrificii şi banchete, se dansa şi se cînta. Sărbătorile Tesmoforia au inspirat o celebră comedie a lui Aristofan, *Thesmophoriazousai.*
Tespiade (gr. OecjmdSec, -u>v; lat. *Thes-piades, -arum).* Epitet prin care sînt indicate muzele. Provine de la numele cetăţii Tespiai din Beoţia, unde acestea aveau un cult foarte vechi.
Tespius (gr. ©eomeuţ, *-iuq*; lat. *Thespius, -i).* Fiul lui Erehteu, considerat întemeietorul cetăţii Tespiai din Beoţia, ai cărei suverani erau numiţi Tespiazi.
Tesprotos (gr. *Qecrnpwioq,* -ou; lat. *Thes-protus, -i).* Fiul lui Licaon şi eponimul populaţiei tesproţilor, stabilită în Epir. Mitul său este legat de cel al lui Atreu şi Tiest (vezi Atreu pentru detalii).
Testios (gr. Georiog, -ou; lat. *Thestius, -i).* Fiul lui Ares şi al Demonicei sau, potrivit altor izvoare, fiul lui Agenor şi nepotul lui Pleuron, rege al Etoliei. Printre fiii săi se numărau Ificlos, Evipos, Plexipos, Euripilos, Leda, Alteea şi Hipermestra, precum şi Idas şi Linceu. Era considerat întemeietorul cetăţii Testia din Etolia şi al unei alte Testia, în Laconia. Soţia sa era Pantieidia, „atotştiutoarea". De la numele lui provine patronimul Testiad(a) atribuit descendenţilor săi, în special fiicei Alteea şi nepotului Meleagru.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionat de Pausanias (3.13.8), Apollodor *(Biblioteca,* 1.7.7) şi Ovidiu *(Metamorfoze,* 8).
Testor (gr. ©latuip, -opoţ; lat. *Thestor, -oris).* Fiul lui Idmon şi al Laotoei, era tatăl celebrului prezicător Calhas, indicat frecvent cu patronimul Testoridul; alţi fii ai săi erau Teoclimenos, Leucip şi Teonoe.
Tethys (gr. Tîi*ug, -uog; lat. *Tethys, -yos).* Fiica lui Uranos şi a Geei şi soţia lui Ocea-nos; era mama oceanidelor, a rîului Styx şi a numeroase alte divinităţi fluviale.
► *Prezenţe în literatura antică.* Homer, *lliada,* 14; Hesiod, *Teogonia* ; Eschil, *Prometeu înlănţuit* şi *Prometeu eliberat.*
Teucri (gr. Teuxpoi, -uiv; lat. *Teucri, -orum).* Termen utilizat frecvent de poeţi pentru a-i indica pe troieni, numiţi astfel cu referire la Teucros (vezi, 1).
Teucros (gr. Teuxpog, -ou; lat. *Teucer, -cri).* 1) Strămoşul stirpei regale din Troia, fiul nimfei Idea şi al zeului fluvial Scamandru. De la numele lui provine apelativul *teucri* prin care sînt indicaţi uneori succesorii săi şi, în general, troienii.
2) Erou grec, fiul lui Telamon şi al Hesionei şi fratele vitreg al lui Aiax Tela-monianul. Se spunea despre el că ar fi fost cel mai bun dintre arcaşii greci care au participat la războiul troian. A întemeiat cetatea Salamina din Cipru; s-a căsătorit cu Eune, fiica lui Cipros, şi a avut o fiică, Asteria.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este amintit în principal în *lliada* şi în tragedia *Aiax* a lui Sofocle. în calitate de întemeietor al Salaminei cipriote apare la Horaţiu *(Ode,* 1.7.27 şi urm.).
Teutamos (gr. TeuTocjios, -ou). Rege asirian, s-a numărat printre aliaţii regelui Priam împotriva grecilor, participînd la războiul troian cu un contingent condus de Memnon.
► *Prezenţe în literatura antică.* Rolul său în războiul troian este consemnat de Diodor din Sicilia, 2.22.

Teutaros (gr. Teuxapoc, -ou). Păstor de origine scitică aflat în slujba lui Amfitrion.

'

Arcaş iscusit, 1-a inițiat în arta sa pe Hera-cle, căruia i-a dăruit arcul şi săgețile sale.
► *Prezențe în literatura antică.* Referiri la personaj apar în *Alexandra* lui Licofron.
Teutates (lat. *Teutates, -ae).* Zeu venerat de gali, considerat părintele tuturor oamenilor. I se sacrificau cîini şi cai; există informații potrivit cărora i se aduceau şi jertfe umane. Ritualurile din cadrul cultului său aveau loc în păduri şi pe munți, de obicei noaptea. Teutates forma o triadă divină împreună cu TARANIS (vezi) şi HESUS (vezi).
► *Prezențe In literatura antică.* Este menționat de Lucan, care îi subliniază trăsăturile terifiante *(Pharsalia,* 1.441-445).
Teutis (gr. Teuxic;, -*C8oq* sau Teuruc;, -uoc;). Protagonist al unui mit din Argos. Se pregătea să-1 lovească pe Agamemnon cu o săgeată, dar a rănit-o în coapsă pe zeița Atena, care, încercînd să-1 oprească de la acest gest, i se arătase sub înfățişare omenească. Prin intermediul unui vis revelator, Teutis a aflat că victima sa era o ființă divină şi, chinuit de remuşcări, a murit. O dată cu moartea lui, întreaga regiune a devenit aridă; la sugestia oracolului, pentru a pune capăt foametei locuitorii i-au ridicat o statuie zeiței rănite.
Teutras (gr. Teutfpac;, -avtoc;; lat. *Teu-thras, -antis).* Rege mitic al Misiei, urmat la tron de Telefos (pentru detalii vezi TELE-FOS). Pseudo-Plutarh *(De fluminibus,* 21) povesteşte că într-o zi, în timpul unei partide de vînătoare, regelui i-a ieşit în cale un mistreț enorm: era gata să-1 ucidă, cînd animalul, implorîndu-1 să-1 cruțe, a încercat să scape refugiindu-se în templul Artemisei *Ortosia.* Mistrețul era unul dintre animalele sacre ale zeiței; Teutras însă, ignorîndu-i natura divină şi rugămințile, 1-a ucis. Mîniată, Artemis 1-a făcut să se îmbolnăvească de lepră pe regele sacrileg, care a fost în cele din urmă salvat de mama sa, Leucipe, cu ajutorul unor pietre cu puteri vindecătoare. în semn de mulțumire pentru îngăduirea acestei vindecări, Leucipe a pus să i se construiască un altar zeiței şi, de asemenea, un mistreț mecanic din aur care cerea îndurare, în amintirea celui ucis de rege.
Tezaur. Deseori prezente în legende ca simbol al cunoaşterii, al puterii, al bogăției
sau al nemuririi, tezaurele, comorile din mituri şi basme sînt întotdeauna ascunse în locuri îndepărtate şi inaccesibile, pentru găsirea lor impunîndu-se depăşirea unor obstacole dificile. O comoară ascunsă este lîna de aur pe care o caută argonauții; şi merele de aur ale hesperidelor, ascunse în îndepărtatul Apus, reprezintă o comoară pe care trebuie să o procure Heracle, iar o comoară pentru obținerea căreia este necesară trecerea unei probe dificile este inelul de aur aruncat în mare de Minos, pe care Tezeu trebuie să-1 recupereze scufundîn-du-se în abisurile acvatice şi demonstrînd astfel că este fiul lui Poseidon. Comorile sînt vegheate de obicei de monştri şi paznici de temut, înfruntarea lor constituind un fel de probă inițiatică. Prin toate aceste elemente, comorile din mitologia clasică nu diferă prea mult de cele care apar în diverse contexte în literatura şi în tradițiile populare din toate timpurile şi locurile.
In lumea clasică termenul „tezaur" indică şi un edificiu special construit pentru a adăposti daruri, aur, bogății de tot felul. Asemenea tezaure se înălțau în spațiul sanctuarelor importante, iar în marile centre de cult panelenice exista cîte un tezaur unde se depozitau ofrandele aduse oracolului de fiecare dintre principalele cetăți. Potrivit mitologiei, primul tezaur de acest fel i-a aparținut lui Minias, bogatul rege al cetății Orhomerios din Beoția, care 1-a construit pentru a-şi depune în el propriile averi.
Un caz particular de tezaur legat indirect de mitologie este cel reprezentat de aşa-numitul „tezaur al lui Priam", constituit dintr-un mare număr de obiecte prețioase descoperite de arheologul amator german Heinrich Schliemann în timpul săpăturilor efectuate la Troia: convins că se află în prezența dovezilor materiale ale vieții şi ale personajelor cîntate în poemele homerice, el a conchis entuziast că aceste obiecte reprezintă tocmai tezaurul regelui troian aflat pe tron în momentul căderii cetății. Povestea complicată şi obscură a acelor obiecte, dispărute şi regăsite în cele din urmă, după ce decenii întregi nu s-a ştiut absolut nimic de soarta lor, face din „tezaurul lui Priam", în ciuda legăturilor sale foarte vagi cu mitologia, un fel de mit modern.

Doar aparent înrudită cu mitologia este şi expresia „tezaurul lui Atreu", utilizată convențional pentru a indica, alături de altele asemenea („tezaurul Clitemnestrei", „tezaurul lui Egist" etc), marile morminte de tip *tholos* descoperite la Micene de acelaşi Heinrich Schliemann: definiția, tributară şi ea entuziasmului descoperitorului, care era convins că a scos la lumină mormintele marilor eroi homerici, a intrat în uzul curent.
Tezeu (gr. **0T]<reuc>** -eiug; lat. *Theseus, -eos* sau *-ei).* Cel mai important erou al mitologiei atice. Era fiul lui Egeu, regele Atenei, şi al Etrei, la rîndul ei fiica lui Piteu, regele Trezenei (vezi schema de la rubrica ATREU). Tatăl său divin era considerat Poseidon. Legenda spune că Tezeu a fost conceput la Trezena, în timpul vizitei lui Egeu la regele Piteu; înainte de a părăsi cetatea şi pe fiica regelui, care îi fusese soție pentru o noapte, Egeu i-a încredințat acesteia sabia şi sandalele sale, ascunzîndu-le sub un

bolovan imens. Dacă fiul născut din unirea lor va fi devenit atît de puternic încît să ridice bolovanul şi să ia sabia şi sandalele, trebuia să se ducă la Atena cu ele, în acest fel Egeu putîndu-şi recunoaşte fiul.
Tezeu a copilărit în Trezena, remar-cîndu-se de timpuriu prin forţa şi curajul lui: la şapte ani 1-a întîlnit pe Heracle, oaspete în palatul lui Piteu, şi văzînd blana de leu de pe umerii acestuia, convins că era vorba despre un leu viu, a încercat să-1 ucidă cu o bîtă; mai tîrziu s-a dus la Delfi să-şi sacrifice pletele lui Apollo (şi le-a tăiat numai în dreptul frunţii, lăsîn-du-şi restul părului să crească: a apărut astfel tunsoarea tipică numită „a lui Tezeu"). La şaisprezece ani a ridicat bolovanul sub care erau ascunse sabia şi sandalele tatălui său (Pausanias, 1.27.8).
Purtînd aceste semne de recunoaştere, a plecat spre Atica. Drumul i-a fost presărat de primejdii, pe care le-a înfruntat plin de curaj, în dorinţa de a egala faptele eroice ale lui Heracle. Printre aventurile al căror protagonist a fost de-a lungul acestei călătorii se numără uciderea lui Sinis şi a lui Sciron, monstruoşii tîlhari care terorizau drumeţii (vezi Sinis şi Sciron); lupta cu Cercion (vezi), desfăşurată între Megara şi Eleusis, Tezeu învingîndu-1 pe tiran la fel cum făcuse Heracle cu Anteu: 1-a ridicat în aer şi 1-a lăsat să cadă, zdrobindu-1; înfruntarea lui Procust (vezi), pe care 1-a ucis în acelaşi mod în care acesta îşi ucidea propriile victime. Toate aceste personaje reprezentau forme de manifestare a morţii pe care Tezeu a învins-o sistematic.
Ajuns la Atena, Tezeu s-a înfăţişat tatălui său cu sabia şi sandalele; Egeu şi-a recunoscut fiul şi 1-a proclamat moştenitor al tronului, excluzîndu-i astfel de la domnie pe Palas şi pe cei cincizeci de fii ai săi, care aspirau la stăpînirea Aticii. Aceştia au încercat să-1 elimine pe primejdiosul pretendent atrăgîndu-1 într-o cursă, dar Tezeu le-a dejucat planurile, înfrîngîndu-i. Următoarea lui acţiune a fost lupta cu taurul din Maraton, care devasta regiunea. Potrivit unei tradiţii, era vorba despre acelaşi taur cretan capturat de Heracle şi lăsat apoi liber pe pămînturile grecilor; chiar şi detalii ca acesta pun în evidenţă paralelele dintre tradiţiile mitice referitoare la Tezeu şi cele cu privire la Heracle. Taurul din Maraton a fost învins de erou, care 1-a îmblînzit fi 1-a adus apoi în cetatea Atenei, unde 1-a sacrificat în onoarea lui Apollo *Delfinios.* Expediţia împotriva acestui taur fusese provocată de Medeea, care devenise între timp soţia lui Egeu (vezi Medeea) ; vrăjitoarea spera că în urma confruntării Tezeu va fi ucis; cînd acesta s-a întors însă viu şi nevătămat în Atena, s-a văzut nevoită să caute altă soluţie pentru a scăpa de el: a încercat să-1 otrăvească, dar a fost oprită la timp de Egeu.
Printre victimele taurului de la Maraton se numărase şi fiul lui Minos, Androgeu. Potrivit unei versiuni a mitului, acesta fusese trimis de Egeu să se lupte cu animalul ; potrivit altora, Androgeu însuşi a vrut să provoace fiara, pentru a-şi demonstra curajul. Dacă în privinţa cauzelor duşmăniei dintre Minos şi cetatea Atenei versiunile diferă, rezultatul acesteia este prezentat în schimb în mod unic: Minos a pretins un tribut constituit din şapte băieţi şi şapte fete din Atena, care trebuiau trimişi în fiecare an (sau o dată la nouă ani) în Creta, unde erau sacrificaţi Minotaurului (vezi). Tezeu a fost unul dintre tinerii ce urmau să fie jertfiţi: Minos însuşi, potrivit unei legende, s-a dus la Atena să ia victimele; în altă versiune, Tezeu a plecat cu propria corabie, hotărît să pună capăt îngrozitorului tribut, aventură
■ «1
■

care avea să reprezinte cea mai glorioasă dintre isprăvile sale. în timpul călătoriei pe mare - în versiunea care îl plasa pe Tezeu împreună cu victimele destinate sacrificării pe corabia lui Minos -, regele cretan, refuzînd să creadă că Tezeu era fiul lui Poseidon, a aruncat în apă un inel de aur şi i-a cerut să-1 convingă de contrariu recuperînd obiectul. Episodul, menţionat în mai multe rînduri, constituie o temă aparte în cadrul legendei mai ample a aventurilor lui Tezeu: acesta s-a aruncat curajos în valuri, a ajuns pe fundul mării, unde a văzut miraculoasele creaturi care o populau şi, în cele din urmă, spre groaza lui Minos, s-a întors pe corabie perfect uscat, cu inelul de aur în mînă.
La sosirea în Creta, Tezeu a fost întîm-pinat de fiica lui Minos, Ariadna, care s-a îndrăgostit de el şi a avut o contribuţie decisivă la victoria sa împotriva Minotaurului : i-a dat o sabie şi acel faimos ghem cu ajutorul căruia Tezeu, desfăşurîndu-1, a putut găsi ieşirea din labirint, întortocheatul palat-închisoare în care trăia Minotaurul.
Atingîndu-şi scopul, Tezeu, învingătorul Minotaurului, a pornit înapoi spre Atena, luînd-o cu el pe Ariadna ; potrivit versiunii celei mai răspîndite a mitului, a abandonat-o însă pe tînăra cretană în insula Naxos (pentru alte detalii vezi Ariadna). Din unirea lui cu Ariadna s-au născut Enopion şi Stafilos.
Tezeu şi-a continuat călătoria pe corabia sa, pe catargele căreia fluturau pînze negre. La plecarea în

expediția cretană Egeu îi dăduse însă și o pînză albă (sau roșie), care trebuia arborată la întoarcere dacă acțiunea va fi fost încununată de succes, în așa fel încît regele să știe la ce să se aștepte de îndată ce va vedea corabia profilîndu-se la orizont. Ajuns deja aproape de coasta Aticii, Tezeu a uitat sfatul părintelui său; Egeu a văzut pînzele negre și, crezînd că expediția eșuase și fiul lui era mort, s-a sinucis, aruncîndu-se în marea care de atunci îi poartă numele (vezi EGEU). După această tragică întîmplare, Tezeu i-a luat locul tatălui său pe tronul Atenei.
Următoarele aventuri ale lui Tezeu constau în diverse răpiri de zeițe sau eroine, într-o ordine variabilă de la o tradiție antică la alta. Rolul de seducător i se potrivea
unui personaj ca Tezeu, fiul unui zeu, Poseidon, la rîndul lui mare cuceritor de tinere zeițe și muritoare. împreună cu prietenul său Piritoos, Tezeu a răpit-o pe Elena din Sparta: frumoasa fiică a lui Zeus, încă foarte tînără, a fost dusă în Afidna și lăsată aici în grija Etrei. în semn de recunoștință pentru sprijinul oferit, Tezeu 1-a ajutat la rîndul lui pe Piritoos în tentativa sa de a o răpi pe Persefona din Hades. întreprinderea se anunța — iar Te^eu știa acest lucru - extrem de periculoasă: în urma ei Piritoos și-a găsit sfîrșitul; eroul n-a ezitat totuși să-și ajute prietenul, în-fruntînd soarta și asumîndu-și consecințele cutezanței sale : a fost făcut prizonier în Hades și a rămas aici pînă cînd a fost eliberat de Heracle. Prietenia pe care Tezeu a dovedit-o în această împrejurare față de Piritoos era proverbială, cei doi eroi devenind într-un fel echivalenții atici ai altor două personaje nedespărțite din mitologie, Castor și Pollux (vezi DIOSCURI; pentru alte detalii cu privire la răpirea Elenei și a Persefonei și la prietenia celor doi vezi și PIRITOOS). Legăturile strînse dintre Tezeu și Piritoos au determinat și prezența celui dintîi la nunta prietenului său; în lupta iscată aici între lapiți și centauri, Tezeu li s-a alăturat imediat lapiților, înfrun-tîndu-i curajos pe centauri (vezi CENTAURI). Printre celelalte aventuri ale lui Tezeu, a căror succesiune cronologică prezintă diferențe chiar și în cadrul acelorași izvoare antice, figura o ispravă demnă de Heracle, lupta împotriva amazoanelor. Și Heracle a înfruntat miticul popor al eroinelor ce respingeau bărbații, potrivit versiunii tradiționale una dintre muncile sale constînd în obținerea cingătorii Hipolitei. în alte versiuni, Tezeu a fost cel care a furat respectiva cingătoare, dîndu-i-o apoi lui Heracle; versiunea tradițională menționează însă două Amazonomahii distincte : cea a lui Heracle, unde acesta apare drept protagonist alături de regina Hipolita (vezi HERACLE), și cea ulterioară a lui Tezeu, care a răpit-o pe regina amazoanelor, Antiope. Drept răzbunare pentru afrontul suferit și totodată pentru a-și recîștiga regina răpită, amazoanele au invadat Atica, pătrunzînd pînă în inima Atenei; bătălia finală, cîștigată de Tezeu, a avut loc în plin centrul cetății. Tezeu a avut de la Antiope

doi fii, Hipolit și Demofon, iar după moartea reginei amazoanelor s-a căsătorit cu Fedra (vezi HIPOLIT, FEDRA).
în afara acestor aventuri, lui Tezeu îi erau atribuite roluri de prim-plan în toate principalele episoade mitice ale tradiției grecești; îl regăsim printre participanții la vînătoarea mistrețului din Calidon și la expediția argonauților; apare alături de Adrast în saga celor Șapte împotriva Tebei; îl găzduiește ospitalier pe Oedip; ucide fioroasa scroafă din Cromion (vezi PORC) ; se luptă cu Dioscurii care își recuperează sora, Elena, răpită de Tezeu și Piritoos.
în paralel, Tezeu era menționat în rolul specific de rege al Aticii, în această calitate fiind considerat autorul unor legi și instituții fundamentale pentru viața cetății. Cea mai cunoscută acțiune a sa în acest sens a fost unificarea diverselor suburbii ale Aticii în statul atenian; o realizare similară îi era atribuită și lui Cecrops, cu deosebirea că atunci trebuie să fi fost vorba de reunirea locuitorilor unor zone dispersate, în timp ce pentru epoca lui Tezeu tradiția menționa unirea unor comune și mici centre deja existente, care au constituit în jurul Atenei o unică mare *politeia.* Poate datorită acestei pluralități de centre care o constituiau, Tezeu a preferat atunci să dea cetății numele plural *Athenai.* Tot lui Tezeu, și tot în legătură cu această unificare, i se atribuia fondarea sărbătorilor Panatenee, festivități deschise tuturor ate-nienilor, în sensul etimologic al termenului, deci inclusiv locuitorilor comunelor din jurul cetății (potrivit tradiției celei mai cunoscute, Panateneele au fost instituite de Erihtonios).
împotriva lui Tezeu se pregătea însă răscoala. O tradiție relatează că Menesteu, urmaș al lui Erehteu, a îndemnat poporul la revoltă împotriva lui Tezeu, care, nereușind să facă față situației, a părăsit Atena, refugiindu-se în insula Sciros, la regele Licomed. Aici și-a găsit sfîrșitul ca urmare a trădării regelui însuși, care 1-a împins de pe o stîncă. Osemintele lui au rămas multă vreme pe insulă, fără să li se aducă onoruri, aproape neștiute, pînă cînd au fost transportate la Atena și înmormîntate cu mare fast într-un sanctuar, Theseionul, la poalele Acropolei (trebuie să fie vorba de alt edificiu decît splendidul și bine con-

servatul templu care poate fi admirat şi astăzi la Atena). Legătura lui Tezeu cu Atena nu s-a stins nici după moartea eroului : se spunea că umbra lui li s-a arătat atenienilor spre a-i încuraja în bătălia de la Maraton împotriva perşilor. Un ecou al extraordinarei veneraţii cu care era înconjurat în Atica îl reprezintă convingerea, înrădăcinată la unii autori tîrzii, că Tezeu nu a fost un personaj mitic, ci un rege care a existat în realitate, şi certitudinea că lui i se datorau unele dintre cele mai vechi şi mai importante instituţii ale statului atenian.

> *Răspîndirea cultului.* La origine probabil divinitate solară, Tezeu s-a bucurat de o veneraţie enormă în întregul spaţiu atic. Numele lui a fost dat celebrului Theseion din Atena, în realitate probabil un templu al lui Hefaistos. Avea statui de cult în gimnazii şi palestre, al căror protector era considerat, iar principalele sărbători în cadrul cărora era comemorat trebuie să fi fost Panateneele. Cultul lui Tezeu este atestat în Tesalia, Eubeea, Locrida, Beoţia, Sciros, Naxos, Delos şi îndeosebi la Maraton. în cinstea lui se desfăşurau la Atena sărbătorile numite THESEIA (vezi); unei ceremonii de mulţumire oficiată de Tezeu în Delos, la întoarcerea din expediţia împotriva Minotaurului, i se atribuia originea aşa-numi-tului „dans al cocorului" (vezi GERANOS).

> *Prezenţe în literatura antică.* Unul dintre cei mai populari eroi ai mitologiei greceşti, Tezeu este citat frecvent în textele istoricilor şi poeţilor antici. Primii s-au străduit să dea credibilitate istorică personajului; cei din urmă au dezvoltat nenumăratele subiecte oferite de multiplele sale aventuri. Nu tocate izvoarele poetice care au elaborat mitul lui Tezeu ne sînt cunoscute : unul dintre acestea îl constituie o anume *Theseis* ce relata vizita submarină a eroului la Poseidon şi Amfitrita, poveste ale cărei ecouri ne-au parvenit doar prin intermediul mărturiilor figurative. Principalele texte ce cuprind tratarea continuă şi ordonată a aventurilor sale li se datorează lui Plutarh *(Viaţa lui Tezeu)* şi Apollodor, 3.16.1 şi urm. Lupta cu taurul de la Maraton 1-a inspirat pe Calimah. Semnificativă este şi prezenţa lui Tezeu în opera marilor lirici (în special la Bachilide, care în *Diti-rambul* al 17-lea se referă la legenda inelului aruncat în mare de Minos) şi a tragicilor

1

(mai ales la Sofocle, în *Oedip la Colonos,* şi Euripide, în *Hipolit* şi *Rugătoarele).* în literatura latină miturile lui Tezeu sînt menţionate îndeosebi de Ovidiu, *Metamorfoze,* Seneca, *Fedra* şi *Hercule furios,* Staţiu, *Tebaida.*

> *Prezenţe în literatura modernă şi contemporană.* Tezeu este prezent în mai multe opere ale literaturii postclasice. Printre cele mai cunoscute evocări se numără cele aparţinîndu-le lui Boccaccio, *Tezeida nunţii Emiliei,* Chaucer, *Povestirile din Canterbury,* Shakespeare, *Visul unei nopţi de vară,* Racine, *Fedra,* iar în perioada mai recentă, A. Gide, *Tezeu,* A. Provelenghios, cu poemul epic *Tezeu,* şi C. Pavese, *Dialoguri cu Leucă.*

► *Iconografie.* In cea mai mare parte a sa, iconografia antică referitoare la Tezeu provine din spaţiul atic. în epoca arhaică, potrivit mărturiei lui Pausanias, 5.19.1, personajul fusese probabil reprezentat pe Cufărul lui Cipselos, pierdut; din aceeaşi epocă datează plăcuţele din bronz descoperite la Olimpia, cu scena coborîrii în Hades, precum şi un *skyphos* al Pictorului lui Tezeu şi o cupă înfăţişînd scena uciderii Minotaurului, păstrată la Biblioteca Naţională din Paris. Scene ale mitului lui Tezeu au pictat şi ceramografi celebri precum Exekias, Epictet, Lydos, Glaukythes. Un subiect frecvent în ceramică l-au constituit episoadele luptei lui Tezeu cu diverşii tîlhari din golf. Desigur, figura lui Tezeu era prezentă şi în marile cicluri pictoriale ale lui Polignot şi Micon care decorau templul Theseion şi Stoâ Poikile (Porticul pictat - n.t.) din Atena. Documentaţia din domeniul sculpturii este reprezentată în special de frontonul templului lui Apollo *Daphnephoros* din Eretria, metopa Tezaurului atenienilor de la Delfi, Theseionul din Atena; fragmentară sau dificil de recunoscut este figura eroului pe frontonul vestic al templului lui Zeus de la Olimpia, într-o scenă din Centauromahie, în meto-pele templului de la capul Sunion; în metopele Partenonului, unde, în scenele Centauromahiei, personajul nu a putut fi identificat cu precizie; era reprezentat probabil şi pe scutul statuii *Parthenos* a lui Fidias. De asemenea, apărea pe friza templului din Figalia, pe frontonul templului Atenei *Alea* din Tegeea, pe friza Mausoleului din Halicarnas. în spaţiul roman, figura lui Tezeu era reprodusă în diverse picturi vezuviene, păstrate în prezent la Muzeul Naţional din Napoli. în epoca tîrzie atributele sale au sfîrşit prin a fi confundate cu cele ale lui Heracle; Tezeu este reprezentat deseori purtînd ghioaga.

Thalia (gr. 0aX(a, *-aq;* lat. *Thalia, -ae).* 1) Una din cele nouă MUZE (vezi), considerată în epoca tîrzie protectoarea comediei.

2) Nimfă din Sicilia, fiica lui Vulcan. A fost iubită de Zeus, de la care i-a născut pe fraţii PALICI (vezi).

3) Una dintre Charite sau Graţii.

Thalysia (gr. -ret -JaXucria). Termen grecesc desemnînd în *Iliada* (9.534) primele roade oferite zeilor şi care într-un sens mai larg defineşte sărbătorile recoltei (de la verbul •frcxXXeiv, „a înflori, a germina, a creşte"), celebrate în onoarea diferiţilor zei, în primul rînd a Demetrei. Sărbătorilor Thalysia care se desfăşurau în insula Cos în cinstea Demetrei le este dedicată a şaptea dintre *Idilele* lui Teocrit.

Thanatos (gr. Ocxvcctoc, -ou). Personificarea morții în mitologia greacă. Figura lui Thanatos se înscrie mai mult în tradiția literară şi poetică decît în spațiul mitologiei propriu-zise ori al religiei: nu i se aduc ofrande (într-un fragment din tragedia pierdută*Niobe,* Eschil spune că Thanatos este singura divinitate care nu primeşte daruri) şi nu face obiectul nici unui cult, în ciuda temerii pe care o inspiră caracterul său implacabil. Personaj masculin, Thanatos era considerat fratele Somnului şi fiul Nopții, iar Hesiod spune că pînă şi zeii îl urau pentru insensibilitatea lui. în *Iliada,* împreună cu Somnul îl transportă pe Sarpedon în locul unde eroul va fi înmormîntat; în *Trahinienele* lui Sofocle, produce otrava ce-i va aduce moartea lui Heracle; în *Alcesta* lui Euripide, înarmat cu o spadă şi înfăşurat într-o mantie întunecată, înfricoşător stăpîn al morții, se angajează într-o luptă furibundă cu Heracle, care îl va învinge, sustrăgîndu-i-o pe Alcesta ; în tragedia *Aiax* a lui Sofocle este invocat de protagonist, care se pregăteşte să se sinucidă. Thanatos a fost înlănțuit de Sisif şi, cîtă vreme i-a fost prizonier, nici un om n-a mai murit pe pămînt.
Pentru alte detalii vezi şi Moartea. Pentru aspectele referitoare la concepția despre tărîmul celălalt şi despre ritualul funerar vezi Lumea de dincolo şi Funeralii.

!
Theseia (gr. xa ©ncma). Sărbători religioase greceşti celebrate în onoarea lui Tezeu, considerat de atenieni eroul lor național. Se desfăşurau în fiecare an între 6 şi 9 Pianepsion (vezi Calendar). Importanța lor a crescut sensibil după ce Cimon a adus la Atena, din insula Sciros, ceea ce tradiția considera rămăşițele lui Tezeu. Ceremoniile se încheiau cu un mare banchet sacrificial, la care luau parte locuitorii săraci ai cetății.
Thetis (gr. Q^xig, -iSog; lat. *Thetis, -idia).* Divinitate marină, era una dintre nereide, fiicele lui Nereu şi ale oceanidei Doris. Trăia în mare alături de tatăl ei şi era una dintre cele mai importante divinități marine din mitologia greacă. Pe Dionysos, urmărit de Licurg, 1-a adăpostit în palatul ei de pe fundul mării, zeul dăruindu-i în semn de recunoştință o urnă de aur. La rîndul lui, Hefaistos, aruncat din cer, a fost găzduit de binevoitoarea zeiță.
Thetis fusese crescută de însăşi regina zeilor, Hera; la vremea cuvenită, Hera şi Zeus au decis, împotriva voinței sale, să o mărite cu Peleu. Tradiția relata că şi Zeus şi Poseidon ar fi vrut-o de soție (Pindar, *Istmice,* 8-30); dar Temis prezisese că din unirea unuia din cei doi cu zeița mării avea să se nască un fiu capabil să răstoarne ordinea constituită, cu arme mai puternice decît fulgerul lui Zeus sau tridentul lui Poseidon. Alte versiuni ale mitului sus-țineau că Thetis îi opusese rezistență lui Zeus, de teamă sau din respect față de Hera, care o crescuse; Zeus a jurat atunci să o pedepsească dînd-o de soție unui muritor (Apollodor, *Biblioteca,* 3.13.5), ceea ce s-a şi întîmplat. Thetis a încercat pe toate căile să scape de Peleu; ca şi Proteu, ea avea capacitatea de a se metamorfoza, luînd orice înfățişare dorea. Ajutat de centaurul Chiron, Peleu a reuşit s-o biruie însă în cele din urmă, ținînd-o legată strîns pînă cînd, după o ultimă transformare, în sepie, şi-a reluat înfățişarea obişnuită. A urmat una dintre cele mai grandioase nunți din mitologie, la care au participat toți zeii. Numai o zeiță, Eris, Discordia, nu a fost invitată; aceasta s-a răzbunat aruncînd în mijlocul celor prezenți faimosul „măr al discordiei", care va declanşa o serie întreagă de evenimente în istoria mitică (vezi Paris).
Din căsătoria lui Thetis cu Peleu s-a născut un fiu, Ahile, ce avea să devină faimos şi pe care zeița 1-a înconjurat cu cea mai profundă afecțiune.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul zeiței Thetis apare în numeroase izvoare poetice, cele mai importante fiind *Iliada,* Pindar *(Istmice,* 8, *Pythice,* 3, *Nemeene,* 4), Eschil *(Prometeu înlănțuit* şi *Prometeu eliberat),* Euripide *(Ifigenia în Aulis* şi *Andromaca),* Apollodor *(Biblioteca* şi *Epitome),* Ovidiu *(Metamorfoze,* 11), Apollonios din Rodos *(Argonautice),* Catul (poezia 64).
► *Iconografie.* Personajul este frecvent reprodus în ceramică şi reliefuri. Subiectele predilecte sînt cel în care Hefaistos îi dă zeiței armele făurite pentru Ahile şi scena psihostaziei legată de episodul duelului dintre Ahile şi Memnon.
Pentru alte detalii vezi Peleu.
Thiasos (gr. *#(a.ooq,* -ou). Termen grecesc indicînd anumite grupuri care practicau ritualuri şi ceremonii cu caracter comunitar, legate în special de Dionysos. Cuvîntul indică şi procesiunile religioase, însoțite de muzică şi dansuri, care se desfăşurau în onoarea zeului.
Thingsus sau **Tiwaz.** Numele unei divinități germanice; venerat ca zeu suprem şi al războiului, este asociat în unele documente epigrafice cu zeul roman Marte *(cf.* Tacitus, *Germania,* 9).
Thor. Nume dat de germani unui erou pe care latinii l-au identificat cu Hercule. Apare şi în varianta Donar (vezi).
Thot. Zeu al lunii din mitologia egipteană, cu cap de ibis'sau de cîine. Era venerat îndeosebi la Hermopolis. Considerat zeul invențiilor, i se atribuia printre altele inventarea scrierii. Grecii i-au descoperit unele afinități cu Hermes (vezi Hermes Trismegistul).
Thule (gr. OouXti, -tic, ; lat. *Thule* sau *Thyle, -es).* Insulă mitică despre care se credea că este ținutul cel mai nordic al lumii. Diferit plasată de antici, Thule s-ar fi aflat în Atlanticul septentrional, la şase zile distanță de cea

mai nordică insulă din arhipelagul Orcadelor, şi era identificată de scriitorii medievali fie cu Norvegia, fie cu Islanda sau cu cea mai mare dintre insulele Shetland. O puternică impresie

au exercitat asupra scriitorilor antici unele fenomene naturale specifice zonelor nordice, care au fost transfigurate în mitul insulei Thule. Astfel, insula este considerată „albă" datorită lungimii incredibile a zilelor de vară de aici, unde nopţile rămîn la fel de luminoase ca zorii; apusul soarelui este însoţit de o muzică divină, comparabilă cu sfîrîitul unui fier înroşit scufundat în apă, fapt consemnat de Tacitus, *Germania şi Agricola.* Albului zilelor nesfîrşite i se opune o noapte care durează şase luni; după cum notează Procopius în *Războiul gotic,* „oamenii de acolo sînt foarte abătuţi în tot acel timp, neavînd nici o posibilitate de a sta împreună" (2.15). Descriind insula Thule, Strabon subliniază că agricultura şi creşterea animalelor sînt foarte slab dezvoltate aici. Locuitorii se hrănesc cu fructe de pădure, tuberculi, rădăcini, iar dacă se întîmplă să aibă ceva cereale şi miere, prepară din ele băuturi (4.5.5); peşte se consumă doar în cantităţi mici. Imaginea insulei Thule prezentată de scriitorii antici se înscrie într-un context pozitiv, spre deosebire de alte zone geografice extreme (precum Sciţia), descrise în nuanţe sumbre. Mitul acestei insule are într-adevăr mai multe puncte comune cu cel al Insulelor Fericite din extremul Occi-dent, poate şi în virtutea unei situări geografice care le apropie. Oceanul întunecat este plasat mai la nord de Thule, iar locui-torii insulei sînt caracterizaţi de o blîndeţe pe care mitologia o asociază constant cu populaţiile de culegători, rămase la un sta-diu de evoluţie a civilizaţiei comparabil cu cel al vîrstei de aur, cînd pămîntul oferea toată hrana necesară şi nu exista nici luptă pentru supravieţuire, nici agresivitate. Convingerea că Thule reprezintă ultimul limb de pămînt la care se poate ajunge înainte de a pătrunde- în depărtări inimaginabile se reflectă într-o scriere a lui Antonius Diogenes, *Minunile de dincolo de Thule,* poveste (rezumată în *Biblioteca* lui Fotios) a unei călătorii fantastice la extremele septentrionale ale lumii, unde legendara insulă contribuie la definirea coordonatelor geografice ale necunoscutului.

Thyia, vezi TIADE.

Thymele (gr. •frup.eÂ'n, -TIC;). Termen grecesc desemnînd în general un loc destinat sacri-ficiilor (templu sau altar) şi care în sens mai restrîns se referă la altarul închinat lui Dionysos în spaţiul teatrelor. Termenul era utilizat frecvent pentru a indica altarele aflate în afara templelor, de obicei în axă cu intrarea acestora, unde se desfăşurau sacrificiile sîngeroase la care divinitatea respectivă putea asista dinăuntrul templului, prin statuia sa aşezată în cella.

Tia sau **Teia** (gr. *Oela, -aq ;* lat. *Thia, -ae).* Titanidă, fiica lui Uranos şi a Geei. împreună cu Hiperion a zămislit Soarele (Helios), Aurora (Eos) şi Luna (Selene); era considerată zeiţa creatoare a luminii.

► *Epitete.* Divina; *Eurifaesa* (cea care străluceşte de departe); Cea cu ochi de junincă.

Tiade (gr. *dmdSeq,* -OJV). Nume dat menadelor sau bacantelor din cortegiul lui Dionysos (de la #uw, „a întărîta"). O legendă punea la originea acestui apelativ numele unei fiice a lui Cefisos, Thyia, preoteasă a lui Dionysos care a celebrat pentru prima oară Misterele Dionisiace şi a instituit tradiţionala participare feminină la ritualurile bahice.

Tiberide (lat. *Tiberinides, -um).* Epitet atribuit uneori nimfelor Tibrului, numit în latineşte *Tiberis.*

Tiberinus (lat. *Tiberinus, -i).* Unul dintre regii mitici ai Albei, fiul lui Capetus şi tatăl lui Agrippa. Potrivit legendei, s-a îne-cat în timp ce traversa rîul Albula, numit de atunci Tibru în memoria sa.

► *Prezenţe în literatura antică.* Livius, 1.3.8 ; Ovidiu, *Metamorfoze,* 14.614 şi urm. (aici sînt menţionaţi şi doi fraţi ai regelui, Remulus şi Acrota). Indicat cu o grafie diferită *(Thybris),* o poveste similară are regele etrusc amintit de Vergiliu în *Eneida* (8.330).

Tibru (lat. *Tiberis, -is).* Celebrul fluviu din Roma are un rol important în numeroase mituri. Pentru originea numelui său vezi TIBERINUS ; pentru principalul episod desfăşurat pe malurile lui, cel al abandonării gemenilor Romulus şi Remus, vezi ROMULUS. Servius menţionează un anume Tiberis, tîlhar care prăda în zona rîului, şi susţine că de la acesta ar proveni numele Tibrului. Potrivit lui Vergiliu *Eneida,* 8.330 şi urm.), fluviul se numea iniţial

Albula. în Roma antică Tibrul era traversat de un pod celebru, Sublicius, legat de mitul lui HORAŢIU COCLES (vezi); cursul său era divizat în două braţe de Insula Tibe-rină, sediu al unor importante culte (vezi INSULA TIBERINĂ).

Tiburtus (lat. *Tiburnus* sau *Tiburtus, -i).* Cunoscut şi sub numele Tiburnus, este eponimul oraşului Tivoli, anticul Tibur. Potrivit unei versiuni a mitului, era nepotul regelui Amfiaraos din Argos şi avea doi fraţi, Catillus şi Coras.

► *Prezenţe în literatura antică.* Tiburnus este menţionat de Vergiliu în *Eneida* (7.670 şi urm.) şi de Pliniu în *Naturalis historia.*

► *Răspindirea cultului.* îi era închinat un altar în celebrul sanctuar al lui Hercule din Tivoli.

Tideu (gr. TuSeuc;, *-iwq;* lat. *Tydeus, -eos* sau *-ei).* Fiul lui Oeneu, regele Calido-nului, şi al Alteei sau al Peribeei; potrivit altei versiuni, era fiul lui Oeneu şi al Gorgei, ea însăşi fiică a lui Oeneu, şi frate vitreg cu Meleagru. Pîngărindu-se prin săvîrşirea unui omor, a fost silit să părăsească regatul Calidonului. S-a refugiat la Adrast, în Argos, unde a fost purificat şi s-a căsătorit apoi cu fiica lui Adrast, Deipile. Din această unire s-a născut Dio-mede, numit *Tididul,* unul dintre cei mai de temut eroi greci.

Despre Tideu se spune în *Iliada* (5.801) că „mic de statur-a fost el, dar mare la suflet şi-n arme", şi că a ucis 49 din cei 50 de tebani care îi întinseseră o cursă (4.384 şi urm.).

L-a însoţit pe Adrast în expediţia împotriva Tebei; a fost rănit în luptă de Mela-nipos, pe care a reuşit totuşi să-1 ucidă. în timp ce Tideu, rănit, zăcea la pămînt, a apărut Atena, cu un leac miraculos primit de la Zeus: luîndu-1, acesta nu numai că s-ar fi vindecat, dar ar fi devenit chiar nemuritor. Amfiaraos, care îl ura pe Tideu, a recurs însă la un vicleşug pentru a-i răpi eroului şansa imortalităţii: i-a tăiat capul lui Melanipos şi i l-a oferit lui Tideu, în-demnîndu-1 să-1 crape şi să-i mănînce creierul drept răzbunare. Deşi muribund, Tideu a acceptat, iar Atena l-a surprins tocmai în momentul, bine calculat de Amfiaraos, cînd se pregătea să-şi înceapă macabrul prînz. Dezgustată, zeiţa s-a îndepărtat,

lăsîndu-şi protejatul în voia sorţii. Tideu a murit şi a fost înmormîntat de Macon. Vezi şi MELANIPOS pentru alte detalii.
► *Prezenţe în literatura antică.* Homer, *Iliada,* 4 şi 5; *Tebaida,* poem ciclic; Eschil, *Cei şapte împotriva Tebei.*
► *Iconografie.* Personajul era reprezentat îndeosebi în pictura pe vase. Scena cea mai cunoscută în care apare este cea reprodusă pe aşa-numita Amforă a lui Tideu.
Tididul (gr. Tu6eC6T]c;, -ou; lat. *TydLdes^ -ae),* Patronim al lui Diomede, fiul lui Tideu.
Tiela (gr. GueAXa, -ac;). Numele uneia dintre harpii, menţionat în cîteva izvoare, înseamnă „furtună".
Tiest (gr. ©uIOTTIC;, -OU ; lat. *Thyestes, -ae).* Fiul lui Pelops şi al Hipodamiei, fratele lui Atreu şi tatăl lui Egist. Pentru detalii vezi ATREU şi EGIST.
Tifis (gr, Tlcpvc;, -uoc;; lat. *Tiphys).* Fiul lui Agnate, originar din Sife, Beoţia; era cîrmaciul corăbiei Argo, cu care au plecat argonauţii în căutarea lînii de aur (vezi ARGONAUŢI). învăţase de la zeiţa Atena mersul stelelor pe cer şi mişcările vîntu-rilor şi ale curenţilor marini. A murit pe plajele Pontului Euxin înainte de încheierea expediţiei.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionat de Apollonios din Rodos în *Argonau-tice,* de Seneca în *Medeea,* precum şi de Pausanias şi de unii mitografi (Apollodor, Hyginus).
Tifon sau **Tifeu** (gr. Tuepwv, -oJvog; şi Tucpweuc;, -ewg; lat. *Typhon, -onis* sau *Typhoeus, -oeos* sau *-oei).* Monstru primor-dial, descris fie ca o furtună devastatoare, fie ca un balaur sau un gigant care scuipă foc. Versiunea homerică îl prezintă ca pe o creatură ascunsă în pămînt, în ţinuturile locuite de arimi, pe care Zeus a înfrînt-o cu fulgerele sale *(Iliada,* 2.783). Versiunea lui Hesiod este diferită, Tifon şi Tifeu apă-rînd aici ca două fiinţe distincte *(Teogonia,* 821 şi urm. şi 306 şi urm.; vezi schema de la rubrica GEEA). Tifon, considerat fiul lui Tifeu, este înfăţişat ca un uragan înspăi-mîntător şi socotit părintele, împreună cu Echidna, al unor monştri precum Cerber, Hidra din Lerna, Himera şi Sfinxul. Tifeu este prezentat ca fiul mai mic al lui Tartar şi al Geei, sau numai al Herei, care l-a

zămislit fără participare masculină, indignată de naşterea Atenei (vezi ATENA, ZEIŢĂ), pe care Zeus a adus-o pe lume de unul singur. Este descris de obicei ca un monstru înaripat, cu o sută de capete, ochi fioroşi şi voci înspăimîntătoare scoase de cele o sută de guri; partea inferioară a corpului este alcătuită din două gigantice spirale serpentiforme. Cînd monstrul a atacat Cerul, toţi zeii au fugit îngroziţi, luîndu-şi diverse înfăţişări ca să se ascundă de el: Apollo s-a transformat într-un zăgan, Ares într-un peşte, Dionysos într-un ţap, Hefaistos într-un bou ş.a.m.d. In lupta cu Zeus pentru stăpînirea lumii, Tifeu a fost foarte aproape de a-şi învinge adversarul: a reuşit să-şi încolăcească spirele în jurul lui şi i-a amputat nervii de la mîini şi picioare, închizîndu-1 apoi într-o peşteră din Cilicia. Cu ajutorul lui Hermes şi al lui Egipan (sau al lui Cadmos), Zeus şi-a revenit şi a reluat lupta, înfrîngînd în cele din urmă balaurul în Sicilia, unde 1-a strivit prăvălindu-i în spinare muntele Etna. De atunci, periodic, vulcanul scuipă înapoi fulgerele care l-au lovit pe Tifeu (Apollo-dor, *Biblioteca,* 1.41 şi urm.). Monstrul este considerat tatăl harpiilor şi stăpînul vînturilor, cu excepţia celor benefice : Notos, Boreas, Argeste şi Zefirul.
► *Prezenţe în literatura antică.* Homer, *Iliada*; Hesiod, *Teogonia.* Este menţionat şi de Euripide, Plutarh, Apollodor, Nonnos din Panopolis. Alte versiuni ale mitului apar la Horaţiu şi la Vergiliu, *Eneida,* 9.
► *Iconografie.* Descrierile făcute personajului de diversele izvoare literare nu sînt lipsite de contradicţii. De pildă, Euripide îl prezintă ca pe un monstru tricorporal, în timp ce în alte izvoare este înfăţişat cu o sută sau două sute de braţe. în iconografie prevalează reprezentarea sa cu aripi şi cu extremităţi serpentiforme. Este reprezentat (în ipostaza de monstru tricorporal) pe micul fronton *in poros* de pe Acropola ateniană (aşa-numitul „Barbă-Albastră"), probabil şi pe friza Altarului din Pergam; este frecvent reprodus pe antefixe şi teracote etrusce şi în general în ceramica atică.
Tigillum sororium, vezi HORAŢII.
Tihios (gr. Tuxfoc;, -ou). Faimos cizmar grec originar din Hile, Beoţia, expert în prelucrarea pielii. A fabricat pentru Aiax
Telamonianul un scut din bronz şi piele, pentru realizarea căruia a folosit şapte piei de bou.
► *Prezenţe în literatura antică.* Tihios este menţionat de Homer *(Iliada,* 7.220 şi urm.).
Tihon (gr. Tuxwv, -ovog). Zeu al reuşitei acţiunilor, venerat mai ales în Atica în cadrul unui cult falie.
Timagoras (gr. TijiaŢopac;, -ou). Metec din Atena care s-a îndrăgostit de un tînăr atenian, Meles, şi s-a sinucis pentru a-i face pe plac acestuia, aruncîndu-se de pe stînca Acropolei. Pentru detalii vezi MELES.
Timalcos (gr. TijiaXxog, -ou). Primul fiu al lui Megareu, regele Megarei, şi fratele lui Evipos. Li s-a alăturat Dioscurilor la trecerea acestora prin Megara, în căutarea surorii lor Elena care fusese răpită de Tezeu, şi a participat împreună cu ei la cucerirea Afidnei. A fost ucis de Tezeu.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionat de Pausanias (1.41.3).
Timandra (gr. T(jj.cxvSpa, *-aq).* Fiica lui Tindar şi a Ledei, soţia lui Ehemos şi, potrivit tradiţiei, mama lui Evandru. Drept pedeapsă pentru că nu i-a arătat veneraţia cuvenită, Afrodita a făcut-o să înnebunească; a fost răpită apoi de Fileu, petreeîndu-şi ultimele zile ale vieţii în Dulichion.
► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionată în principal într-un fragment hesio-dic, unde îi este prezentată şi genealogia, şi în *Biblioteca* lui Apollodor.
Timarate (gr. TijiapatT), -T)g). Prezicătoare, alături de Nicandra şi Promenia, a oracolului lui Zeus de la Dodona, pentru care vezi şi ORACOL şi DODONA.
Timbra (gr. ©ujifipTi, -T)c; lat. *Thymbra, -ae).* Cetate din Troada, situată la nord de Troia. Aici se afla un celebru templu al lui Apollo, venerat cu epitetul *Timbreos,* de la numele oraşului.

Timbreos (gr. 0ujj.ppouoc„ -ou; lat. *Thym-braeus, -i).* Epitet al lui Apollo, derivat de la numele cetății Timbra din Troada, unde zeul făcea obiectul unui cult important.
Timeas (gr. Tijieac;, -o). Erou grec, fiul lui Polinice. A fost unul dintre epigoni.

Timesias (gr. Tip.-n<Ti<xg, -ou). Erou grec, întemeietorul cetății Abdera și venerat acolo ca divinitate.
Timetes (gr. 0ujj.offn£, -ou; lat. *Thymoe-tes, -ae).* Erou troian, prezentat de unele izvoare drept fiul lui Laomedon, deci frate cu Priam, iar de altele drept cumnat al acestuia din urmă, în calitatea sa de soț al surorii lui Priam, Cila. în cîntul 3 al *Iliadei,* apare printre bătrînii sfetnici ai Troiei care se adună la Porțile Scheene. Servius amintește o legendă, menționată de Euforion, potrivit căreia un oracol îi prezisese lui Priam că într-o anumită zi se va naște un copil ce avea să fie fatal pentru Troia; în ziua indicată de oracol s-au născut doi copii: Paris, fiul lui Priam, și un altul, fiul lui Timetes și al Cilei. Priam i-a trimis la moarte pe Cila și pe copilul ei, fiind convins că la acesta se referise oracolul (care îl viza de fapt pe Paris, așa cum avea să se dovedească mai tîrziu). Timetes a jurat să răzbune moartea familiei sale și a fost, într-adevăr, printre primii care s-au grăbit să aducă în cetate calul troian.
► *Prezențe în literatura antică.* Figura lui Timetes și tragica poveste a familiei sale sînt menționate de diverse izvoare, printre care Diodor din Sicilia, 3.67 și Vergiliu, *Eneida,* 2.32.
Timon (gr. Kjiwv, -uivog; lat. *Timon, -onis).* Personaj grec semilegendar, prezentat de numeroși scriitori antici ca întruchiparea mizantropiei. Se spunea că a trăit în vremea lui Pericle și că a nutrit o ură profundă pentru tot neamul omenesc. Plutarh amintește „ciudățenia ieșită din comun a firii lui", povestind că „odată, întîlnindu-1 pe Alcibiade care pleca de la adunare înconjurat de o mulțime veselă după ce repurtase un mare succes, nu 1-a ocolit, nici n-a apucat pe alt drum cum făcea de obicei, ci s-a îndreptat spre el și i-a strîns mîna", ară-tîndu-se prietenos față de el doar pentru că îi adusese la ruină pe toți atenienii (Plutarh, *Alcibiade,* 16.9). Potrivit unei alte anecdote, într-o zi, pe cînd prînzea cu un atenian pe nume Apemantos, acesta i-a spus: „Ce plăcută-i masa noastră, Timon". Iar Timon i-a replicat: „Ar fi, dacă n-ai fi tu" (Plutarh, *Antoniu,* 70.3). „Se mai spune că odată, pe cînd atenienii erau strînși la adunare, Timon se urcă la tribună; datorită caracterului neașteptat al împrejurării se așternu o mare liniște plină de așteptare ; atunci Timon spuse : «Atenieni, am și eu o bucățică de pămînt pe care a crescut un smochin; de smochinul acesta s-au spîn-zurat o mulțime de cetățeni. Cum am de gînd să clădesc pe locul acela, am găsit de cuviință să anunț lucrul în mod public, pentru ca, dacă mai sînt printre voi amatori, să apuce să se spînzure înainte ca smochinul să fie tăiat»" *(ibidem,* 70.4-5). în perfectă concordanță cu personajul este și anecdotica referitoare la moartea și la mormîntul lui Timon: „Cînd a murit, l-au înmormîntat la Hales, lîngă mare și, cum o parte a promontoriului s-a surpat în mare și valurile au înconjurat mormîntul, nici un om nu mai putea să ajungă acolo și nici să se apropie" *(ibidem,* 70.6). Cei care se puteau apropia eventual de mormînt aveau ocazia să citească un epitaf sinistru: „Timon, dușmanul omenirii, e-aici. Trecătorule, pleacă! Poți să mă blestemi de vrei, doar să te duci de aici" *(ibidem,* 70.7-8).
► *Prezențe în literatura antică.* Aluzii la personaj și la mizantropia sa apar în *Lysistrata* și în *Păsările* lui Aristofan, în comedia *Monotropos* a lui Frinihos, într-o comedie a lui Platon cel Tînăr (la care face referire Plutarh, *Antoniu,* 70.1) și în dialogul lui Lucian intitulat *Timon sau mizantropul.* în acest din urmă text, mizantropia lui Timon este explicată prin faptul că acesta, după ce și-a copleșit cu generozitatea sa prietenii, a fost părăsit de ei și lăsat să ajungă la ruină : cînd Zeus, mișcat de rugămințile lui, i-a restituit bunăstarea și bogăția, iar prietenii și lingușitorii au început din nou să-i bată la poartă, Timon i-a primit cu lovituri de cazma, consfințindu-și astfel faima și epitetul. Lucian s-a inspirat probabil din comedia *Timon* a lui Antifa-nes sau dintr-o *Viață a lui Timon* scrisă de Neantes din Cizicos. Epitafurile de pe mormîntul lui Timon, atribuite lui Hegesippos sau lui Calimah, sînt citate în *Anthologia Palatina* (7.313; 7.317; 7.320).
► *Prezențe în literatura modernă.* Personajul este protagonistul dramei *Timon din Atena* a lui William Shakespeare, inspirată cu siguranță de scena primirii cu lovituri de cazma rezervată de Timon așa-zișilor săi prieteni.
Timp. în numeroase tradiții mitice timpul este un instrument esențial al creării lumii.

în dialogul platonic *Timaios,* de pildă, demiurgul creează universul prin împărțirea haosului inform într-o succesiune ordonată, ritmată de timp. Aidoma unui muzician, el tempereazǎ haosul divizîndu-1 după număr și măsură. Cuvîntul latinesc *tempus,* de la *temperare,* la rîndul său din grecescul *temnein,* „a tăia", păstrează o urmă a acestei funcții a timpului. în *Teogonia* lui Hesiod, nașterea progresivă a zeilor este însoțită de repetarea aproape obsesivă a adverbelor și determinărilor temporale: „Acestea depănați-mi, muze, [...] / Dar mai întîi de toate spuneți ce-a fost la prime-le-nceputuri"; „La început de începuturi fu Haosul, iar după-aceea/ Spătoasa Glie" ; „apoi Eros"; „apoi Eterul și Lumina zilei" (vv. 116 și urm.). Materia magmatică pe care poetul trebuie să o domine, istoria originilor lumii, devine ordonabilă și comprehensibilă doar dacă i se conferă o succesiune temporală precisă.
Principalele figuri ale mitologiei clasice care personifică timpul sînt zeul grec Cro-nos și cel roman Saturn. Ambele divinități sînt legate de mitul vîrstei de aur, al unei epoci de fericire, de beatitudine. După ce este detronat de Zeus, Cronos devine suveran în Insula Fericiților; numele lui Saturn este asociat perioadei celei mai fericite din istoria omenirii, vergiliana *Saturnia regna.* Mitologia latină asimilează figura lui Cronos și sfîrșește prin a atribui caracteristicile acestuia lui Saturn. Cronos pare să asume unele dintre semnificațiile recurente ale ideii de timp din mitul clasic (deși termenul grecesc pentru timp, *chronos,* și numele zeului, *Cronos,* sînt doar aparent înrudite, avînd în realitate etimologii diferite). Povestea lui sintetizează concepția timpului ciclic proprie mitologiei clasice: aventura lui

Cronos se prezintă ca o repetare, fie şi cu variaţii, a poveştii predecesorului său, Uranos. Ca şi Uranos, Cronos se teme că va fi înlocuit de fiii săi şi, la fel ca acesta, împiedică naşterea lor. Singurele care se schimbă sînt metodele adoptate de cele două divinităţi (vezi URANOS şi CRONOS pentru detalii). Povestea lui Uranos se repetă în cea a lui Cronos pentru că în istoria zeilor, la fel ca în cea a oamenilor, timpul revine ciclic, mereu acelaşi. Cronos este însă cel care îi răzbună pe fiii lui Uranos pentru nedreptatea comisă de tată,
castrîndu-1: astfel, conceptul timpului şi cel al justiţiei apar pentru prima dată legate în istoria gîndirii occidentale. Aşa cum spune şi Anaximandru, „fiinţele îşi plătesc unele altora pedeapsa şi ispăşirea în ordinea timpului" (DKB1). Iar dimensiunea timpului apare indisolubil legată, în mitologie şi în general în concepţia clasică, de ideea culpei şi a ispăşirii ei: vina unui individ se repercutează generaţie după generaţie asupra descendenţilor săi, iar responsabilitatea individuală se prelungeşte în timp, devenind responsabilitate colectivă.
Mitul lui Cronos nu este emblematic doar pentru un mod de concepere ciclică a timpului: el marchează şi separarea inexorabilă dintre timpul zeilor şi cel al oamenilor (în greceşte există cuvinte diferite ce desemnează timpul în general şi pe cel uman în particular: acesta din urmă este frecvent numit *aion,* „durată"; vezi EON). în ciclul generaţiilor divine care se succedă, trecerea de la domnia lui Uranos la cea a lui Cronos şi apoi de la cea a lui Cronos la cea a lui Zeus reprezintă un progres. Este afirmarea unei stirpe divine evoluate, solare, în contrast cu întunecata lume titanică. Nu întîmplător „zeul cu gînduri ascunse", Cronos, este înlocuit de o divinitate în numele căreia există o rădăcină ce indică luminozitatea, ideea de strălucire. Zeus este înainte de toate luminos ; o spune însuşi numele lui. Erele zeilor se succedă în direcţia afirmării stirpei mai bune.
în cazul oamenilor timpul se scurge altfel, în mitul hesiodic al raselor, una dintre expunerile mitice fundamentale referitoare la timp, trecerea timpului este văzută ca un vehicul al declinului în destinele omenirii : din vîrsta originară de aur se decade în cea întunecată şi negativă a fierului. Se pare că înrăutăţirea sorţii umane nu are limite; dar pentru că, deplîngînd asprimea vieţii din vîrsta de fier, Hesiod îşi doreşte să se fi născut înainte sau să nu se fi născut încă, sîntem poate îndreptăţiţi să credem că în concepţia succedării raselor decăderea nu este inevitabilă, secvenţa de bine şi de rău putînd asuma formă ciclică, iar o vîrsta mai bună, dacă nu chiar cea de aur, poate reveni; însă numai prin intermediul unei generaţii cu totul aparte : cea

a eroilor. Această idee, proiectarea în viitor a unei licăriri de speranţă, apropie poziţia lui Hesiod de aceea adoptată secole mai tîrziu de Vergiliu, a cărui celebră eglogă a patra se va structura pe aşteptarea întoarcerii vîrstei de aur.
Timpul oamenilor nu diferă de cel al zeilor doar prin regresul specific generaţiilor umane: discriminarea, distincţia fundamentală este dată de moarte. Spre deosebire de oameni, zeii au în faţă un timp ce nu se va sfîrşi niciodată. Ei pot fi cuprinşi de tristeţe, de suferinţă chiar, ajung la inamiciţii şi războaie, pot încerca toată gama sentimentelor umane; dar nu cunosc teama de moarte, fiindcă pentru ei va exista întotdeauna o altă zi. Omul ştie în schimb că pentru el, ca individ, există un punct final, fără cale de întoarcere. Pentru cei ce nu se numărau printre adepţii doctrinelor misterice — care le promiteau iniţiaţilor un destin fericit în lumea de dincolo - sau ai metempsihozei (ciclul morţii şi renaşterii sufletelor), timpul individual nu apărea ca un ciclu al respiraţiei cosmice, repetîndu-se la infinit în mod identic, ci ca o săgeată care se îndreaptă direct spre ţintă şi se opreşte definitiv la capătul cursei, în întunecatul regat al lui Hades.
Un mare număr de personaje mitice vin să umple prăpastia căscată de moarte în ţesătura timpului uman. Timpul omului şi singularitatea destinului său sînt rezumate în emoţionantul şi instructivul mit referitor la Eos şi Titonos, unde Eos obţine de la zei anularea morţii iubitului ei, muritorul Titonos, şi posibilitatea de a-1 avea alături pentru totdeauna, într-o iubire fără sfîrşit; nu trebuie însă uitat că, în virtutea acestui privilegiu, Titonos va continua să îmbătrînească în eternitate, prizonier al unui destin ce se va dovedi mai rău decît moartea (vezi TITONOS). Timpul vieţii umane, atît de diferit de cel al marilor cicluri ale naturii şi istoriei, este personificat în mod plastic de figura lui Kairos, Momentul oportun, Ocazia, care devine, în special în Grecia cu începere din epoca clasică şi elenistică, simbolul unei caracteristici a timpului uman, aceea de a fi o clipă efemeră, un moment ce se pierde definitiv. Imaginea sa, în artele figurative, este codificată de marele sculptor grec Lisip
(moţul de păr din frunte, ceafa rasă, balanţa în echilibru precar pe lama unui cuţit: pentru aceste detalii

vezi OCAZIA).
împotriva efemerității timpului uman şi a acțiunii sale corozive remediile posibile sînt puține. Filosofie, religie, doctrine misterice, mitologie îşi propun să ofere răspunsuri — liniştitoare, consolatoare sau sceptice şi resemnate. In scurgerea timpului se încearcă, de pildă, să se identifice un instrument necesar atingerii înțelepciunii. „Se spune că timpul e înțelept", sună o maximă a lui Agaton (TrGF 39 F 19). Dincolo de această consolare însă, omului îi rămîne doar posibilitatea de a născoci o metodă abilă pentru a contracara efectele timpului: acțiunea rîului uitării, Lethe, în apele căruia îşi astîmpără setea sufletele morților, este neutralizată de eficacitatea Mnemosinei, zeița MEMORIEI (vezi). Mnemosine este mama tuturor artelor, dar în special a celor care implică memoria, transmiterea amintirii de la o generație la alta: „Aceasta este expunerea încercării făcute de Herodot din Halicarnas pentru ca faptele omului să nu cadă cu timpul în uitare", scrie primul mare istoric grec la începutul operei sale. Istoria, arta, mitul şi poezia îi oferă astfel imagini consolatoare omului care îşi vede risipindu-se averea zilelor vieții. îndeosebi mitologia îi sugerează posibile răsturnări ale ordinii fireşti a lucrurilor - prin metamorfoză, acea miraculoasă transformare a unei creaturi în alta ce pare să sugereze că totul e posibil, chiar şi depăşirea granițelor naturii şi a degradării pe care timpul o aduce cu sine. Timpul conduce în mod firesc la transformare ; dar transformarea implicată de metamorfoză învinge timpul. Ea îl sustrage pe om de la destinul morții: aşa se întîmplă cu Filemon şi Baucis, transformați în arbori înainte ca moartea să-i distrugă, iar exemplele de acest fel sînt nenumărate (vezi şi METAMORFOZĂ).
Un alt antidot pentru scurgerea timpului uman îl reprezintă sărbătoarea. Deşi constituie pivotul în jurul căruia se articulează calendarul şi calcularea timpului (vezi CALENDAR), ea se situează în afara timpului şi într-o anumită măsură îl opreşte, pentru că în cursul ei toate regulile vieții cotidiene, rolurile, uzanțele, înseşi legile cetății sînt suspendate. Ritmurile

zilei şi nopții se modifică în succesiunea neîntreruptă de ritualuri şi festivități, morții trec pe străzi în mijlocul celor vii iar timpul lumii de dincolo şi al zeilor se confundă cu cel al cetății şi al oamenilor (vezi SĂRBĂTOARE).
Calendarul, cu revenirea ciclică a datelor sărbătorii care se repetă în fiecare an, organizează timpul omului scandîndu-1 pe ritmurile celui al naturii. Şi timpul naturii are miturile şi zeii săi: este vorba în special de zeițele mame ale fertilității, Demetra şi Persefona, dar şi de Saturn, care înainte de a-i fi asimilat lui Cronos era o divinitate a ogoarelor. Mai ales în figura Persefonei -fiica Demetrei, răpită de Hades şi devenită regină a umbrelor, căreia în urma căutărilor disperate şi a intervenției materne i se îngăduie în cele din urmă să petreacă o parte din timp printre zeii cereşti şi o parte doar în regatul subpămîntean - sînt sintetizate admirabil imaginile succesiunii anotimpurilor şi ale renaşterii periodice a naturii. Prin mitul Persefonei, în care lumea infernală şi cea solară se conciliază, timpul omului, nemilos de scurt şi limitat de punctul final reprezentat de moarte, se inserează în respirația mai cuprinzătoare a timpului natural. Persefona dispare, dar se va întoarce: în mit, timpul, ca un prezent etern, se repropune şi se reînnoieşte continuu.
Tin sau **Tinia.** Numele unei divinități etrusce ; considerat căpetenia zeilor Etru-riei, stăpîn al fulgerului, a fost asimilat cu Zeus sau Iupiter.
Tindar (gr. TuvSccpeoc;, -ou sau -w ; lat. *Tyndareus, -i).* Erou grec cu genealogie neclară. Era considerat fiul lui Perie-res şi al Gorgofonei, la rîndul ei fiica lui Perseu, numită astfel în amintirea uciderii Gorgonei de către tatăl său (vezi schema de la rubrica PERSEU) ; alte tradiții îl socoteau în schimb fiul lui Ebalos şi al nimfei Bateia sau al lui Ebalos şi al aceleiaşi Gor-gofone. împreună cu fratele său Icarios, Tindar a fost expulzat din Sparta, cetatea natală şi regatul strămoşilor săi, de către fratele lor vitreg Hipocoon; s-a refugiat în Etolia, la Testios, luptînd alături de el împotriva popoarelor vecine şi luînd-o de soție pe fiica acestuia, Leda. Din căsătoria sa cu Leda s-au născut Timandra, Clitemnestra şi Filopoe.
Este celebră legenda potrivit căreia, în urma prezenței simultane în patul conjugal a lui Tindar şi a lui Zeus, Leda i-a născut pe Pollux şi Elena, fiii lui Zeus, şi pe Castor şi Clitemnestra, fiii lui Tindar. Dioscurii sînt numiți Tindarizi, iar Elena şi Clitemnestra, Tindaride. Tindar a fost reinstalat pe tronul Spartei prin intervenția lui Heracle; după înălțarea în cer a Dioscurilor, deveniți nemuritori, i-a cedat tronul lui Menelaos.
► *Prezențe în literatura antică.* Hesiod; Alc-man (în ambele cazuri cu referiri în unele fragmente);

Apollodor, *Biblioteca,* 1.9.5. şi 2.7.3 şi urm. în fragmentul hesiodic se povesteşte că Tindar a uitat să-i aducă ofrande Afroditei, fapt pentru care zeiţa 1-a pedepsit făcîndu-le pe fiicele sale să devină soţii infidele.
Tinereţe, vezi IUVENTUS sau IUVENTAS.
Tinga (gr. T(ṬṬT), -T]e; > lat. *Tinge, -ae).* Soţia lui Anteu, gigantul ucis de Heracle. După moartea lui Anteu, Tinga s-a unit cu Heracle şi a avut de la el un fiu, Sofax, care a întemeiat oraşul Tanger, dîndu-i numele mamei sale (vezi şi SOFAX).
Tiodamas (gr. ©eioSofymc;, -avxoc;; lat. *Thiodamas, -antis).* Celebru prezicător, fiul lui Melampus. I-a succedat lui Amfia-raos după uciderea acestuia în expediţia celor Şapte împotriva Tebei.
Tione (gr. ©UGJVT), -T)S; lat. *Thyone, -es).* Apelativ primit de Semele după eliberarea sa din infern de către Dionysos şi intrarea în rîndul zeilor olimpieni. De la numele ei provine epitetul *Tioneos* al lui Dionysos (pentru detalii vezi SEMELE şi DIONYSOS).
Tioneos (gr. 0uojvaîog, -ou; lat. *Thyoneus, -i).* Epitet al lui Dionysos, de la numele mamei sale (vezi TIONE).
Tirenieni (gr. Tuppiivof, -wv ; lat. *Tyrrheni, -orum).* Nume dat de greci populaţiilor din Lidia care, potrivit relatării lui Herodot, călăuzite de fiul regelui Tirenos, s-au transferat de pe coastele Asiei Mici în Italia central-meridională, alungate de foametea cumplită care se abătuse asupra ţării lor. Tirenienii şi-au luat numele conducătorului lor şi, stabiliţi în Occident, au devenit poporul etrusc. Acelaşi cuvînt îi desemna şi pe temuţii piraţi ai Mării Mediterane;

dintre numeroasele răpiri de care, potrivit multor mituri şi legende, s-au făcut responsabili piraţii tirenieni, cea mai cunoscută este aceea a lui Dionysos. Răpirea cu pricina nu a fost însă nici pe departe un succes : Dionysos a transformat într-un şarpe uriaş catargul corăbiei pe care fusese luat prizonier şi a făcut să crească pe punte o iederă ale cărei corzi s-au înmulţit, inva-dînd în cele din urmă în întregime ambar-caţia; s-a transformat apoi în leu, iar pe tirenieni, care s-au aruncat îngroziţi în mare, i-a transformat în delfini. Pentru alte detalii vezi TIRENOS (în legătură cu originea etruscilor), DIONYSOS (pentru răpirea sa de către tirenieni) şi PIRAŢI (pentru miturile referitoare la tîlharii mărilor).
Tirenos (gr. TuppTyvoc;, -ou; lat.*fyrrhenus, -i).* Fiul regelui lidian Attys şi al Caliteei şi fratele lui Lidos. Numele lui se traduce probabil prin „constructor de turnuri sau fortăreţe" (de la xupaig). Potrivit unei tradiţii (Herodot, 1.94), în timpul domniei lui Attys asupra Lidiei s-a abătut o foamete cumplită, împotriva căreia regele a încercat să găsească tot felul de remedii (printre altele, a inventat şi răspîndit un mare număr de jocuri şi distracţii, în aşa fel încît populaţia, alternativ, să fie antrenată cîte o zi întreagă în aceste manifestări ludice şi să se preocupe de hrană doar în ziua următoare); după optsprezece ani, pentru că foametea făcea în continuare ravagii, Attys a organizat o expediţie lidiană dincolo de mare, în căutare de noi pămînturi. în fruntea acestei expediţii 1-a numit pe fiul său Tirenos, care şi-a condus poporul în ţinuturile umbrienilor; instalîndu-se aici, lidienii emigraţi şi-au luat, în onoarea lui, numele de tirenieni. Din identificarea acestui popor cu etruscii şi din interpretarea literală a fragmentului din Herodot s-a născut una dintre cele mai vechi şi mai vehement susţinute poziţii ale celebrei *querelle* asupra originii etruscilor, în care s-au implicat de-a lungul timpului numeroşi istoriografi şi etruscologi. Potrivit altor versiuni, Tirenos a fost fiul lui Heracle şi al Omfalei, sau al lui Telefos, sau tatăl lui TARHON (vezi).
► *Prezenţe în literatura antică.* Herodot, 1.94, Dionysos din Halicarnas, 1.27.1 şi 1.28.1. Valerius Flaccus *(Argonautice,* 4.715) îl
prezintă ca pe un zeu al Mării Tireniene; Hyginus *{Fabule,* 274.20) îi atribuie inventarea trîmbiţei.
Tireos (gr. ©opocioc, -ou). Epitet atribuit în Grecia lui Apollo în calitatea sa de ocrotitor al porţilor (gr. #upa, „poartă, uşă" -n.t.), de care se atîrnau imagini ale zeului.
Tiresias (gr. Teipe<riag, -ou; lat. *Tiresias, -ae).* Celebru prezicător orb din Antichitate, originar din Teba beoţiană. Numele său se traduce prin „interpret de semne cereşti" şi derivă probabil de la *ripaq,* „minune"; tatăl său era poate Udeos, unul dintre SPARŢI (vezi), iar mama, Caliclo, făcea parte din suita Atenei. Mitul prezintă mai multe versiuni în ceea ce priveşte cauza orbirii sale. Potrivit uneia dintre ele (Apollo-dor, 3.6.7), Tiresias a fost orbit de Atena. In timp ce-şi păştea turmele pe muntele Helicon, s-a apropiat de izvorul Hipocrene, vrînd să-şi astîmpere setea, dar a văzut acolo ceea ce ochiului omenesc nu-i era îngăduit să vadă: pe Atena scăldîndu-se. Zeiţa 1-a pedepsit închizîndu-i ochii pentru totdeauna; drept compensaţie însă, 1-a înzestrat cu harul profeţiei.
în altă versiune a mitului, tînărul păstor a văzut doi şerpi împreunîndu-se; a omorît femela cu o bîtă, fiind transformat imediat, la rîndul lui, în femeie (Ovidiu, *Metamorfoze,* 3.3.23); Tiresias a redevenit bărbat doar după ce, într-o scenă analoagă, a ucis masculul. Experienţa sa unică le-a stîrnit curiozitatea zeilor, care i-au cerut să le povestească despre plăcerile dragostei pe care le încercase atît ca bărbat, cît şi ca femeie. Părerea lui în legătură cu subiectul a stîrnit însă mînia Herei, care 1-a orbit, în timp ce Zeus, pentru a-1 consola, i-a dat harul profeţiei şi i-a făgăduit că va trăi vreme de şapte generaţii. Longevitatea şi virtuţile sale profetice au devenit celebre în lumea antică. în toate principalele evenimente mitice Tiresias apare drept interpret şi revelator al voinţei zeilor. în timpul războiului celor

Şapte împotriva Tebei, a declarat că Teba va obţine victoria doar prin sacrificarea lui Meneceu; în războiul epigonilor, cînd tebanii a fost învinşi, le-a sugerat să înceapă negocieri de pace, profitînd de ocazia ce li se oferise pentru a se salva. A fugit şi el (sau, potrivit altor versiuni, a fost dus la

W

Delfi ca prizonier), dar pe drum a băut apă din izvorul Telfusa şi a murit. Tiresias şi-a păstrat însă şi în lumea de dincolo pre-rogativele speciale, care îl distingeau de toate celelalte suflete ale morţilor: în timp ce muritorii de rînd deveneau simple umbre, el îşi păstrase sensibilitatea şi facultăţile perceptive. Personajul ocupa un loc foarte important în mitologie, puţine evenimente mitice desfăşurîndu-se fără ca Tiresias să aibă în ele un rol bine precizat şi uneori determinant. Prezenţa acestui profet în episoade atît de diverse şi de îndepărtate în timp şi spaţiu era justificată prin viaţa lui îndelungată.

► *Râspîndirea cultului.* Tiresias era venerat îndeosebi la Teba, unde, potrivit tradiţiei, fusese sfetnicul suveranilor vreme de patru generaţii, fiind consultat inclusiv de Laios şi de Oedip; avea un oracol şi în Orhome-nos. Lîngă izvorul Telfusa, la Haliartos, era venerat presupusul său morniînt. Este posibil ca la origine Tiresias să fi fost conceput ca o divinitate profetică beoţiană. Potrivit izvoarelor, profeţiile sale se bazau de obicei pe zborul păsărilor, care îi era descris în cele mai mici detalii de fiica sa, Manto, sau de un copil.

► *Prezenţe în literatura antică.* Destinul său singular în lumea de dincolo este menţionat de Homer în *Odiseea,* 10.493 şi urm.; legenda potrivit căreia a orbit pentru că a văzut-o pe Atena scăldîndu-se este evocată de Calimah în imnul dedicat *Scaldei zeiţei Palas*; cea în care cauza orbirii îi este atribuită Herei este relatată de Hyginus, *Fabule,* 75. Moartea lui Tiresias la izvorul Telfusa era amintită de Apollodor, *Biblioteca,* 3.7.3. Personajul apare şi în tragedia *Oedip* a lui Sofocle, în *Fenicienele* lui Euri-pide, iar în literatura latină este menţionat de Horaţiu, *Satire,* Staţiu, *Tebaida* şi Ovidiu, *Metamorfoze.*

► *Prezenţe In literatura medievală, modernă şi contemporană.* Dante îl plasează pe Tiresias în infern, printre prezicători, alături de fiica sa Manto *{Infernul,* 20). Din perioadele mai recente, printre cele mai cunoscute evocări ale personajului se numără cele din poemul *The Waste Land* al lui T.S. Elliot şi din *Dialogurile cu Leuco* ale lui C. Pavese.

► *Iconografie.* In afară de ceramica greacă, imaginea lui Tiresias apărea într-o pictură de pe Esquilin care îl reprezenta pe Ulise în infern; personajul trebuie să fi fost prezent
şi în *Nekyia* lui Polignot. Arta etruscă i-a preluat mitul, reproducînd figura sa în diverse opere: se cunosc reprezentările lui Tiresias de pe o oglindă de la Vulci şi din Mormîntul Balaurului de la Tarquinia.

Tirint (gr. Tîpu-vg, -uvtfog; lat. *Tiryns, ■this).* Oraş în Argolida, situat la sud-est de Argos. Una dintre cele mai vechi aşezări din Grecia, Tirintul este celebru pentru monumentalele sale vestigii arhitectonice, precum şi pentru legendele care îl leagă de mitul lui Pretos. întemeietorul său era considerat de tradiţie Pretos, fratele lui Acrisios, care i-a construit puternicele ziduri de apărare cu ajutorul ciclopilor. Lui Pretos i-a urmat la tronul Tirintului un alt erou celebru, Perseu; tot aici şi-a petrecut copilăria Heracle, indicat uneori prin epitetul „Tirintianul", în timp ce mama sa, Alcmena, este numită „Tirintiana".

Tiro (gr. Tupw, -oue/; lat. *Tyro, -us).* Fiica lui Salmoneu şi a Alcidicei, căsătorită cu Creteu şi iubită de zeul fluvial Enipeu. Luîndu-şi înfăţişarea acestuia din urmă, Poseidon, îndrăgostit şi el de Tiro, s-a împreunat cu ea; din această unire s-au născut Pelias şi Neleu. De la Creteu, Tiro a avut alţi trei fii: Eson, Feres şi Amitaon.

► *Prezenţe în literatura antică.* Este menţionată în *Odiseea,* precum şi în unele scrieri ale lui Apollodor, Hyginus, Diodor din Sici-lia şi Strabon. Sofocle şi-a intitulat *Tiro* două tragedii, pierdute, al căror subiect este reluat în latină în anonimul *Carmen Nelei.*

Tirs. Baston din lemn înfăşurat în corzi de iederă şi viţă-de-vie şi de care se legau fîşii de lînă. Era un atribut tipic al lui Dionysos şi al discipolilor săi şi era purtat de obicei în cortegiile feminine din aşa-nu-mitul THIASOS (vezi) bahic. Este reprodus frecvent în pictura grecească pe vase, în vîrful său apărînd uneori şi o împletitură de frunze de viţă-de-vie sau de iederă, asemănătoare cu un con de pin. Are o evidentă valoare simbolică şi este legat de cultele misterice ale lui Dionysos, dar semnificaţiile specifice şi funcţia sa precisă nu sînt foarte clare.

Tirus (lat. *Tyrrhus, -i).* Căpetenia păstorilor regelui LATINUS (vezi). Atunci cînd tînărul Ascaniu, în timpul unei vînători în pădurile din Latium, a ucis o căprioară

sacră, Tirus a răzbunat moartea animalului, ridicînd la luptă ţăranii latini şi declanşînd ostilităţile dintre băştinaşi şi troieni. La el s-a adăpostit Lavinia pentru a-1 naşte pe Silvius, fiu pe care, potrivit unei tradiţii, 1-a conceput cu Enea după ce acesta murise.

► *Prezenţe în literatura antică.* Tirus este menţionat de Vergiliu în *Eneida,* 7 ; şi Dio-nysos din Halicarnas relatează legenda lui, numindu-1 însă Tirenos (1.70).

Tisamenos (gr. Tei(rajjLev6g, -ou; lat. Tîsa-*menus, -i).* Fiul lui Oreste şi al Hermionei. A fost rege în Argos, fiind însă îndepărtat de la tron la invazia Heraclizilor în Pelopones şi rănit mortal în lupta împotriva acestora.

Tisandros (gr. TtcravSpoc;, -ou). Fiul lui Iason şi al Medeei, ucis de mama sa. Pentru detalii vezi MEDEEA.

Tisă. Poate din cauza culorii închise a frunzelor sale, dar în primul rînd pentru că este otrăvitoare, tisa era asociată în mitologie cu lumea morţilor; fiind o plantă mereu verde, putea sugera de altfel, ca şi altele din aceeaşi categorie - precum meri-şorul, consacrat lui Hades -, şi simbolismul nemuririi. Primul aspect, legătura cu lumea morţilor, se evidenţiază de pildă în descrierea pe care o face Ovidiu infernului, unde se intră parcurgînd un drum de-a lungul căruia cresc tise („Este un drum care coboară umbrit de tisă veninoasă. Străbătînd tăceri adînci, duce la lăcaşurile infernului"; *Metamorfoze,* 4.432-433); sau în cea a eriniilor, care terorizau muritorii folosindu-se de torţe din lemn de tisă; sau în obiceiul roman de a sacrifica zeiţei infernale Hecate tauri împodobiţi cu ghirlande de tisă. Al doilea aspect, legătura cu imor-talitatea, rezultă din obiceiul sacerdoţilor de la Eleusis de a purta cununi din frunze de tisă, simbolizînd nemurirea la care aveau acces prin iniţiere.

Tisbe (gr. *Q(.CT$T\,* -TIS; lat. *Thisbe, -es).* Tînără babiloniană, cunoscută pentru tragica poveste de dragoste dintre ea şi Pira-mos. Cei doi locuiau în Babilon, în două case vecine, şi pentru că părinţii nu le îngăduiau să se căsătorească, recurgeau la orice subterfugiu posibil ca să se vadă. De cele mai multe ori îşi vorbeau printr-o

crăpătură din zidul ce despărțea cele două locuințe.
într-o zi, cei doi și-au dat întîlnire într-un loc secret. Ajunsă mai devreme în locul stabilit, Tisbe a văzut în apropiere o leoaică, ce tocmai ucisese un bou și îl devora, îngrozită, Tisbe a luat-o la fugă și, pe cînd alerga, și-a pierdut vălul; leoaica a dat peste el și 1-a sfîșiat, mînjindu-1 cu sîngele victimei sale.
Puțin după aceea, Piramos a ajuns la locul de întîlnire și, vâzînd vălul pătat de sînge și urmele fiarei, iar pe Tisbe nicăieri, a crezut că aceasta fusese ucisă. Cuprins de disperare, s-a sinucis, sub un dud care a avut de atunci fructe roșii ca sîngele. La rîndul ei, Tisbe, descoperind mai tîrziu corpul neînsuflețit al iubitului, s-a sinucis.
► *Prezențe în literatura antica.* Povestea este cunoscută doar în versiunea lui Ovidiu, *Metamorfoze,* 4.55 și urm.
► *Prezențe în literatura medievală și modernă.* Mitul, amintit de Dante, a cunoscut un oarecare succes în literatura europeană. B. Tasso a scris o *Poveste a lui Piramos și a Tisbei* parafrazîndu-1 pe Ovidiu; o tragedie pastorală cu același subiect i se datorează lui T. de Viau. în drama bufonescă *II sor Piero Squenz,* Andreas Gryphius imaginează o companie de amatori care pune în scenă povestea lui Piramos și a Tisbei. Același epilog se regăsește și în celebra piesă a lui Shakespeare *Visul unei nopți de vară.*
Tisifone (gr. TicncpovT], -r|c;; lat. *Tisiphone, -es).* 1) Numele uneia dintre EUMENIDE (vezi). S-a îndrăgostit de un frumos tînăr pe nume Citeron, care a rămas însă insensibil la iubirea ei; Tisifone 1-a pedepsit transformîndu-și un fir de păr într-un șarpe veninos care 1-a mușcat pe tînăr. Citeron a murit, iar numele său a fost dat unui munte din Grecia.
2) Fiica lui Alcmeon și a lui Manto, la rîndul ei fiica prezicătorului Tiresias; s-a născut cînd Alcmeon înnebunise, chinuit de erinii (vezi ALCMEON pentru detalii). Avea un frate, Amfilohos ; amîndoi au fost încredințați de tatăl lor regelui din Corint, Creon, spre a-i crește. Tisifone a devenit aici o tînără atît de frumoasă, încît a stîrnit gelozia reginei, care a hotărît să o vîndă ca sclavă. întîmplarea a făcut ca Tisifone să fie cumpărată chiar de tatăl ei,

care nu a recunoscut-o. Ducîndu-se însă la Creon ca să-și ia înapoi copiii, Alcmeon a descoperit adevărata identitate a sclavei sale.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul, cunoscut în versiunea din *Biblioteca* lui Apollo-dor (3.7.7), a constituit și subiectul unei tragedii pierdute a lui Eurip.ide, *Alcmeon.*
Titan (gr. TITCX'v, -avoț; lat. *Tătari, -anis* și *Titanus, -i).* Unul dintre titani, care potrivit unei tradiții ar fi dat numele său și celorlalți frați. Fiu al lui Uranos și al Geei, Titan urma să ia locul tatălui său pe tronul zeilor; surorile lui, Ceres și Upis, susți-nute de Geea, l-au convins însă, după multe insistențe, să-i cedeze tronul lui Cronos. Titan a acceptat, dar cu o condiție : Cronos să-și ucidă toți fiii, în așa fel încît după el tronul să fie preluat de urmașii lui Titan, și nu de cei ai fratelui său. Cronos nu **a** respectat înțelegerea, unii dintre fiii săi supraviețuind; cînd a aflat că a fost înșelat, Titan a pornit război împotriva lui Cronos, a reușit să-1 captureze și 1-a făcut prizonier. împotriva lui s-a ridicat însă Zeus, eliberîndu-1 pe Cronos, care s-a rein-stalat pentru o scurtă perioadă pe tron, și înfrîngîndu-1 pe Titan și pe fiii lui.
► *Prezențe în literatura antică.* Mitul ne-a parvenit în această versiune de la Ennius, care 1-a preluat din *Inscripția sfîntă a.* lui Euhemer, reelaborîndu-1 în latină. La alți poeți (Vergiliu, *Eneida,* 4.119), Titan este numele Soarelui.
Titani (gr. Tnâveg sau TITTJVCS, -uiv ; lat. *Titanes, -um).* Cei mai vechi zei din mitologia greacă, fiii lui Uranos, cerul, și ai Geei, pămîntul (vezi schemele de la rubricile GEEA și CRONOS), numiți și Uranizi pentru că locuiau în cer, în grecește oupavog. Se spunea că erau doisprezece, șase titani și șase titanide, numele lor fiind transmise de izvoare în mai multe variante. Una dintre versiunile cele mai urmate îi menționa pe Oceanos, Ceos, Crios, Hype-rion, Iapet, Cronos, Tia, Rhea, Temis, Mne-mosine, Phoebe, Tethys (Hesiod, *Teogonia,* 132 și urm.). Atunci cînd Uranos, primul stăpîn al lumii, i-a aruncat în Tartar pe hecatonhiri și ciclopi, Geea i-a convins pe titani să se răscoale împotriva tatălui lor și i-a dat lui Cronos o seceră de diamant, cu care acesta 1-a emasculat pe Uranos;
din picăturile de sînge scurse din rana sa în Ocean s-au născut eriniile: Alecto, Tisi-fone și Megera.
Titanii și-au eliberat frații din Tartar și l-au urcat pe tron, în locul lui Uranos, pe Cronos, care jucase un rol decisiv în luptă. Acesta i-a închis însă din nou în infern pe ciclopi (vezi CRONOS) ; s-a căsătorit apoi cu sora sa Rhea.
Geea și Uranos i-au prezis lui Cronos că va fi, la rîndul lui, detronat de unul dintre propriii fii: pentru ca acest lucru să nu se poată întîmpla, el și-a înghițit toți copiii, pe măsură ce se nășteau: Hestia, Deme-tra, Hera, Pluton și Poseidon. Ca să-și salveze măcar un fiu, Rhea s-a ascuns în insula Creta, unde, într-o peșteră de pe muntele Ida, 1-a născut pe Zeus, departe de privirile tatălui. Lăsîndu-și copilul în grija cureților, Rhea i-a dat lui Cronos să înghită în locul lui o piatră înfășată în scutece. Crescînd, Zeus, ajutat de Metis, i-a dat lui Cronos să bea o poțiune după ingurgitarea căreia acesta a vărsat din el piatra și apoi, rînd pe rînd, în ordinea inversă a nașterii lor, pe toți fiii înghițiți, împreună cu frații și surorile sale, reveniți astfel la viață, Zeus a pornit cel mai important război al său, Titanomahia, lupta împotriva titanilor care guvernau destinele lumii. Mitica bătălie a avut loc, potrivit tradiției, în Tesalia, cu Cronos și titanii instalați pe muntele Otris, în timp ce tabăra lui Zeus și a fraților lui se afla pe muntele. Olimp. După zece ani de luptă continuă, Geea i-a promis victoria lui Zeus, cu condiția eliberării ciclopilor, încă întemnițați în Tartar. Zeus a acceptat, iar ciclopii l-au răsplătit dîndu-i tunetul și fulgerul, ce aveau să devină atributele sale constante.
învinși, titanii au fost aruncați într-o groapă de sub Tartar, sub paza hecaton-hirilor.
Lupta zeilor olimpieni împotriva titanilor a fost uneori confundată sau asimilată în izvoare cu cea dusă împotriva giganților. Surse mai tîrzii îi numesc titani și pe descendenții titanilor propriu-ziși: printre aceștia, Prometeu, Hecate, Latona, Helios și Selene, ajungînd pînă la descendenții acestora din urmă, de pildă Circe.
► *Prezențe în literatura antică.* în izvoarele mai vechi (poemele homerice), referirile la

titani sînt destul de confuze ; prima reordo-nare a numelor și a genealogiei lor i se datorează lui Hesiod *(Teogonia).* Episodul Titanomahiei era probabil amintit și în unele poeme ale lui Tamiris și Eumelos din Corint.
► *Prezențe în literatura modernă.* Termenul „titan" a avut un destin singular în cultura occidentală. Ajungînd să desemneze o personalitate de înaltă valoare morală sau cu virtuți supraomenești, s-a bucurat de o apreciere aparte în epoca romantică.

Prin „tita-nism" critica literară defineşte atitudinea specifică a spiritualităţii romantice, înclinată spre conflict şi sfidare, totuşi cu deplina conştiinţă a implacabilităţii eşecului.
► *Iconografie.* Reprezentarea cea mai cunoscută a titanilor este cea de pe friza Altarului din Pergam.
Titanide (gr. TiTavi5e£, -wv; lat. *Tita-nides, -um).* Nume prin care sînt indicate colectiv unele dintre fiicele lui Uranos şi ale Geei, mai precis Tia, Rhea, Themis, Phoebe, Tethys şi Mnemosine.
Titanomahie, vezi TITANI.
Titenidia (gr. TCC Ti*T)vi8ia). Sărbători religioase care se celebrau la Sparta în onoarea zeiţei Artemis. Erau sărbătorile doicilor.
Titii (lat. *Sodales Titii* sau *Titienses).* Membrii unui străvechi colegiu sacerdotal roman, dispărut în epoca republicană şi restaurat de Augustus, el însuşi membru. Instituit, potrivit tradiţiei, de regele sabin Titus Tatius, căruia îi păstra amintirea şi în nume, colegiul titiilor îndeplinea funcţii al căror conţinut nu se cunoaşte; este posibil ca la origine rolul lor să fi fost acela de a asigura protecţia şi supravieţuirea vechilor ritualuri şi a tradiţiilor religioase ale sabinilor. Pentru alte interpretări şi detalii vezi SODALES.
Titios (gr. TLTUOC;, -OU ; lat. *Tityus, -i).* Unul dintre giganţi. Trăia în insula Eubeea şi era fiul Geei sau, potrivit altor versiuni, al lui Zeus şi al Elarei (Apollodor, *Biblioteca,* 1.3.4), la rîndul ei fiica lui Orhomenos; despre Elara se spunea că a murit înainte de a-1 naşte, din cauza dimensiunilor exagerate ale fătului. Instigat de Hera, a încercat să o violeze pe Latona, dar tentativa i-a fost curmată imediat de săgeţile zeiţei
Artemis sau ale lui Apollo (Pindar, *Pythice,* 4.90). Potrivit unei alte versiuni, a fost fulgerat de însuşi regele zeilor. Gigantul a fost apoi aruncat în Tartar, unde a rămas întins, acoperind o suprafaţă cu lungimea de nouă sute de picioare; ficatul îi era devorat de doi vulturi sau doi şerpi, rege-nerîndu-se însă la fiecare lună nouă şi pre-lungindu-i astfel la nesfîrşit tortura.
> *Prezenţe în literatura antică.* în *Odiseea* (11.576-581), Ulise îl întîlneşte în Hades. Alte citări ale mitului se găsesc în pasajele menţionate din Pindar şi Apollodor, în *Fabulele* (55) lui Hyginus, unde uciderea sa îi este atribuită lui Zeus, precum şi în *Argonauticele* lui Apollonios din Rodos şi într-un fragment din Euforion.
Titonos (gr. Ti-frcovâs, -ou; lat. *Tithonus, -i).* Fiul lui Laomedon şi al lui Strimo şi fratele lui Priam; a fost iubit de Eos, Aurora, care 1-a născut de la el pe MEMNON (vezi).
Eos a obţinut de la zei pentru iubitul ei darul cel mai de preţ în opinia sa, nemurirea ; a uitat să ceară însă şi ca acesta să rămînă veşnic tînăr, astfel că Titonos a fost condamnat să îmbătrînească la nesfîrşit.
A ajuns atît de bătrîn, încît Eos, care îl îngrijea de acum ca pe un copil, îl ţinea închis într-o odaie, într-un coş de nuiele, la adăpost de privirile lumii. Titonos devenise o fiinţă neputincioasă, lipsită de energie şi de viaţă. în cele din urmă, la rugăminţile lui Eos, zeii l-au transformat într-un greier.
Numele lui era utilizat de poeţi ca sinonim pentru „bătrîn" (Lucian, 90.7.1).
► *Prezenţe în literatura antică.* Personajul, amintit de Homer *(Iliada,* 11.1; 20.237; *Odiseea,* 5.1), este menţionat şi de Cicero, *De senectute,* 3, Vergiliu, *Eneida,* 4.585 şi Horaţiu, *Carmina,* 1.28.8.
Titus Tatius (lat. *Titus Tatius, -i).* Rege al sabinilor. Pentru detalii vezi ROMULUS.
Tiu. Divinitate războinică a vechilor germani, identificată de romani cu Marte. Apare şi sub numele Ziu.
Tiv. Numele unei divinităţi etrusce. Era asimilată Lunii.
Tivoli (lat. *Tibur, -uris).* Veche cetate din Latium, era celebră în special pentru cultele practicate aici (mai ales cel al lui

Heracle, căruia i se înălţase un faimos sanctuar, dar şi ale Vestei şi Albuneei). Mitologia atribuia întemeierea sa lui TIBURTUS (vezi) sau unei expediţii arca-diene conduse de Catillus şi Evandru, care se refugiaseră în regiune din cauza masacrelor ce au urmat luptei dintre Eteocle şi Polinice (Solinus, 2.7). Potrivit lui Diodor din Sicilia (7.5.9), oraşul a fost întemeiat de regele latin Silvius, fiind iniţial o colonie a Albei Longa. Vergiliu menţionează Tivoli printre cetăţile aliate ale lui Turnus împotriva lui Enea *{Eneida,* 7.630).
Tlepolemos (gr. TXTiTr6XejJ.og, -ou; lat. *Tlepolemus, -i).* Fiul lui Heracle şi al Asti-damiei sau al Astiohei. Rege în Argos, a devenit ulterior suveranul insulei Rodos, după ce 1-a ucis pe regele de aici, unchiul său Licimnios. Este amintit printre eroii greci care au participat la războiul troian, unde a comandat o flotă de nouă corăbii; a fost ucis de Sarpedon.
► *Prezenţe In literatura antică.* Este menţionat în diverse pasaje din *Iliada.* în cîntul 16, v. 416, este citat în schimb un alt Tlepolemos, care a luptat de partea troienilor.
Tmolos (gr. TjitijXoc;, -ou; lat. *Tmolus, -i).* Zeul muntelui Tmolos din Lidia, era considerat soţul Omfalei sau al nimfei Pluto şi tatăl lui Tantal. Este amintit ca judecător în confruntarea artistică dintre Apollo şi Pan (vezi MIDAS).
► *Prezenţe în literatura antică.* Apare în *Metamorfozele* lui Ovidiu (11.156 şi urm.).
Toanteia (gr. OoavTeia, *-aq*; lat. *Thoan-tea, -ae).* Epitet al Artemisei *Taurica,* derivat de la numele lui Toas, regele Tauridei.
Toas (gr. ©oocc;, -*<XVTO<;* ; lat. *Thoas, -antis).* 1) Rege al Calidonului şi al Pleuronului, în Etolia. Era fiul lui Andremon şi al Gor-gei; a pornit împotriva Troiei la comanda unei flote de patruzeci de corăbii.
2) Fiul lui Dionysos şi al Ariadnei, rege în Lemnos, s-a căsătorit cu Mirina şi a avut cu ea doi copii, Hipsipile şi Sicinos. Cînd femeile din Lemnos i-au ucis pe toţi bărbaţii de pe insulă, Hipsipile şi-a salvat tatăl, ascunzîndu-1 (vezi HIPSIPILE). De la Toas derivă patronimicul Toantiada prin care este indicată uneori Hipsipile.
3) Fiul lui Boristene şi rege al Tauridei; în regatul său a adus-o Artemis pe Ifigenia,
salvînd-o de la sacrificiul căruia îi fusese destinată în Aulis (vezi IFIGENIA).

Toe (gr. 0OT), *-r\q).* Una dintre nimfele oceanide.
Tolumnius (lat. *Tolumnius, -i).* Augur latin, amintit de Vergiliu în *Eneida* (11.429; 12.258 şi urm.; 460 şi urm.). S-a străduit să împiedice orice acord între Turnus şi Enea şi a fost primul care a aruncat o lance împotriva troienilor. A fost ucis în luptă.
Ton (gr. 0uJv, *-oq).* Personaj egiptean, a găzduit-o pe Elena la venirea acesteia în țara lui. Potrivit unor versiuni ale mitului, Ton s-a îndrăgostit de Elena. Pentru a o feri de avansurile lui, Polidamna, soția sa, a dus-o în insula Faros şi i-a dat un leac miraculos menit să o imunizeze împotriva muşcăturilor de şerpi, foarte numeroşi pe insulă, şi să-i aducă uitarea suferințelor („Un leac ce-alină orice dor şi jale,/ Un balsam uitător de orice rele": *Odiseea,* 4.220 şi urm.). Vezi şi POLIDAMNA.
Tonea (gr. TOC Toveoc). Sărbătoare religioasă ce se desfăşura anual în Samos, în onoarea zeiței Hera, căreia îi era închinat aici un celebru sanctuar. Sărbătoarea comemora un eveniment precis. Se povestea că nişte negustori sau pirați au furat statuia zeiței venerată în sanctuarul din Samos. Au urcat-o pe corabia lor, pe care însă n-au mai putut-o urni din loc în momentul plecării, aceasta rămînînd înțepenită în port. Negustorii şi-au dat seama că trebuia să fi fost vorba de o minune legată de furtul statuii şi au hotărît, deşi în silă, să o lase pe plajă: corabia s-a mişcat imediat. Samienii au găsit statuia şi au înconjurat-o de atunci cu toată atenția şi onorurile, instituind grandioase sărbători anuale pentru celebrarea zeiței care n-a vrut să-i părăsească (pentru alte detalii vezi PIRAȚI).
Toon (gr. *Oouv,* -wvog). 1) Războinic troian, ucis de Ulise în timpul războiului troian *(Iliada,* 11.422).
2) Războinic troian, diferit de precedentul, ucis cu o lovitură de sabie în ceafă de Antioh, care 1-a despuiat apoi şi de arme *(Iliada,* 12.140 şi 13.545 şi urm.).
3) Războinic troian, diferit de precedenții, fiul lui Fenop şi fratele lui Xantos. Şi el, şi

fratele lui au fost ucişi de Diomede, pro-vocîndu-i o imensă durere bătrînului lor tată *(Iliada,* 5.152 şi urm.).
Toosa (gr. Qduxra, -TIC). Nimfă a apelor, fiica lui Forcus şi mama ciclopului Poli-fem, pe care îl concepuse cu zeul Poseidon, „în fundul unei peşteri" *(Odiseea,* 1.73).
Tornax (gr. 06pvot^, -axo-j). Epitet prin care era indicat Apollo, derivat de la muntele omonim din Laconia, unde zeul făcea obiectul unui cult intens şi avea un templu.
Toxaris (gr. Toțapfc;, -ifioe;). Numele unui personaj de origine scitică despre care se spunea că, în timpul unei epidemii de ciumă, li s-a arătat în vis bolnavilor, dîndu-le sfaturi. După moarte, la Atena s-a instituit un cult eroic în onoarea sa (Lucian, *Scytes,* 1).
Toxeu (gr. Toțeug, *-iuq).* 1) Fiul Alteei, la rîndul ei fiica lui Testios, şi al lui Oeneu, regele Calidonului; frații săi erau Tireos, Climenos şi Meleagru, eroul vînătorii mistrețului calidonian, iar surorile - Gorge şi Deianira. A fost ucis de tatăl său pentru că „a îndrăznit să treacă dincolo de şanțul lui" (Apollodor, *Biblioteca,* 1.8.1), deci pentru un afront similar celui pe care i-1 adusese Remus lui Romulus (vezi ROMULUS).
2) Fiul lui Euritos şi rege al Ehaliei. Şi el, şi frații lui au fost ucişi de Heracle. Numele său se traduce prin „arcaşul".
Tracia (gr. 0prixT|, -r|c;; lat. *Thrace, -es).* 1) Fiica lui Oceanos şi a Partenopei şi sora Europei; era considerată eponima regiunii cu acelaşi nume şi expertă în arta magiei. 2) Regiune care, potrivit scriitorilor antici, era locuită la origine de populații sălbatice şi primitive foarte belicoase, Tracia dobîndeşte un rol în mitologia şi în religia clasică în momentul cînd divinitățile sale, concepute inițial în mod destul de vag, sînt individualizate şi caracterizate în maniera celor greceşti. Principalul aport al credințelor religioase locale la mitologia clasică este reprezentat de figura lui Dionysos, zeu al fertilității şi al vegetației şi putere supremă, în ale cărui culte şi ritualuri din epoca clasică par să se re-flecte credințe extrem de vechi: de pildă, ritualurile extatice sau obiceiul sfîşierii animalelor în care se credea că s-ar fi

întrupat divinitatea, urmată de devorarea lor în stare crudă, corespundeau probabil unor cutume arhaice prin intermediul cărora populațiile indigene credeau că pot ajunge la identificarea cu zeul şi la asumarea puterilor acestuia. Altă divinitate a Traciei era Sabazios, înrudit în unele privințe cu Dionysos; cultul său este atestat şi în Frigia. Alte divinități venerate de traci erau Cotito şi Bendis, zeițe ale vînătorii şi totodată ale fertilității, asimilate ulterior cu Artemis; de asemenea, o divinitate cunoscută sub numele de Călărețul trac, apoi Zalmoxis, cabirii şi numeroase spirite ale rîurilor şi izvoarelor care au fost identificate mai tîrziu de greci cu nimfele. Un zeu numit Resos corespundea eroului descris în *Iliada,* prezentat aici drept aliat trac al lui Priam; unele tradiții ulterioare susțin că Resos nu a murit, con-tinuînd să trăiască pentru veşnicie într-o grotă, ceea ce conduce la presupunerea că la originea personajului se afla o divinitate. Alături de aceşti zei locali, în Tracia sînt bine atestate în

epoca clasică toate principalele divinităţi din religia greacă. Printre acestea se evidenţiază şi Telesforos; de asemenea, deosebit de important şi intens practicat în regiune era cultul morţilor.
Trales (gr. TpaXXeiţ, -ewv ; lat. *Trallis* sau *Tralles, -ium).* Cetate din Lidia sau din Caria, sediul unui cult al lui Zeus *Larasios.*
Trambelos sau **Strambelos** (gr. Tpaji|3T|Xog, -ou). Fiul eroului grec Telamon şi al unei prizoniere troiene pe nume TEANIRA (vezi). Cînd mama sa a fugit şi s-a refugiat la Milet, regele cetăţii, Arion, a primit-o şi 1-a crescut pe Trambelos. Tînărul s-a îndrăgostit aici de Apriate, care însă nu a răspuns atenţiilor sale; atunci Trambelos a aruncat-o în mare, iar fata s-a înecat. Curînd, zeii l-au pedepsit; Trambelos a trebuit să lupte cu Ahile, care se întorcea dintr-o expediţie piraterească, şi a fost omorît de erou. Aflînd că Trambelos era fiul lui Telamon şi deci îi era rudă, Ahile a ridicat în cinstea lui un altar şi un mor-mînt pe plajă, aproape de locul unde avusese loc lupta dintre ei.
Prezenţe în literatura antică. Vicisitudinile lui Trambelos sînt amintite de Licofron în *Alexandra* şi de Partenios din Niceea în *Erotikă pathemata.*

Trandafir. în epoca clasică trandafirul este floarea consacrată Afroditei/Venerei. Potrivit tradiţiei, cînd Afrodita s-a născut din spuma mării, din valuri a răsărit şi o tufă acoperită de spini, peste care zeii au lăsat să cadă picături de nectar ce s-au transformat în boboci albi de trandafir. Legătura instituită de mitologie între Afrodita şi trandafiri este evocată şi în celebra *Naştere a Venerei* a lui Botticelli, unde zeiţa este înfăţişată ieşind din apă sub o ploaie de petale de trandafir. O sugestivă celebrare a trandafirului în raport cu Afrodita se regăseşte în *Pervigilium Veneris,* poem latin anonim de dată incertă, unde naşterea florii este pusă în legătură cu suflul primăvăratic al zefirului şi cu roua nopţii. Din albi, trandafirii au devenit roşii atunci cînd Afrodita, alergînd în ajutorul lui Adonis care fusese atacat de un mistreţ, s-a rănit la un picior şi a pătat cu sîngele ei aceste flori. într-o eglogă a lui Bion (1.72) se spune că Afrodita a vărsat tot atîtea lacrimi cîte picături de sînge s-au scurs din rănile muribundului Adonis : din fiecare lacrimă a răsărit un trandafir, iar din fiecare picătură de sînge, o anemonă. Datorită frumuseţii efemere şi fragilităţii florilor sale, trandafirul era considerat de antici un simbol al caducităţii vieţii şi era deseori asociat, în context funerar, celor morţi de tineri, împodobindu-le mormintele, în lumea romană aveau loc sărbători speciale în onoarea MANILOR (vezi), numite *Rosaria* sau *Violaria,* în timpul cărora mormintele erau ornate cu-trandafiri (sau violete). Trandafirului i se atribuiau puteri magice. în *Metamorfozele* lui Apuleius, protagonistul, Lucius, transformat în măgar, reuşeşte să-şi recapete înfăţişarea umană cu ajutorul unei cununi de trandafiri pe care preotul zeiţei Isis o purta la procesiune în jurul sistrului; în lumea elenistică trandafirul simboliza prima treaptă a iniţierii în Misterele Isiace. Iar pentru că Misterele aveau un caracter secret, fiind destinate exclusiv adepţilor, trandafirul era considerat şi un simbol al secretului.
Transmigraţia sufletelor, vezi METEMPSIHOZĂ.
Trasimede (gr. 0pao-ujiTÎ8T}g, -eog; lat. *Thra-symedes, -is).* Erou grec, fiul lui Nestor, regele din Pilos. Este amintit printre par-
ticipanţii la războiul troian, unde a luptat alături de fratele său Antiloh. Cînd acesta a fost ucis (pentru detalii vezi ANTILOH), Trasimede a luat parte la bătălia din jurul trupului său, luptînd împotriva lui Mem-non. De asemenea, s-a numărat printre războinicii închişi în pîntecul calului de lemn. La sfîrşitul războiului, s-a întors la Pilos, astfel că se afla în cetate la sosirea lui Telemah, care voia să afle veşti despre tatăl său, Ulise.
► *Prezenţe în literatura antică.* Trasimede este amintit în *Iliada* (cînturile 9, 10 şi 16), în *Odiseea* (cîntul 3), în *Biblioteca* lui Apollodor (1.9.9) şi *în Fabulele* lui Hyginus (97). Pausanias (4.31.11 şi 36.2) aminteşte că în vremea sa mormîntul lui Trasimede putea fi încă văzut la Pilos.
Trasos (gr. *Opdaoq,* -ou; lat. *Thrasus, -i).* Preot al lui Apollo, responsabil de cultul zeului în marele sanctuar din insula Delos. A murit sfîşiat de proprii săi cîini; după acest episod, accesul cîinilor în insulă a fost interzis cu stricteţe.
Travestire. în mitologia clasică, cei mai mari experţi în arta travestirii sînt zeii. Ei iau cele mai variate înfăţişări pentru a li se arăta oamenilor, cu efecte uneori spectaculoase, în cazul lor însă, numeroasele înfăţişări sub care pot apărea reprezintă ceva mult mai complex şi mai profund decît o simplă deghizare superficială sau un truc bine realizat. Despre travestiri propriu-zise putem vorbi numai în cazul oamenilor, în special al eroilor ce recurg adesea la această artă. Surprinzător, cei mai mari eroi din mitologie nu ezită să se deghizeze în femei atunci cînd viaţa le este în pericol. Debarcînd în insula Cos, puternicul Heracle a fost atacat de băştinaşi, care credeau că venise să-1 ucidă pe regele lor, Antagoras; ca să se pună la adăpost, eroul s-a refugiat într-o casă unde locuia o femeie şi, pentru a nu fi recunoscut, a îmbrăcat straie femeieşti; mitul nu ne povesteşte însă dacă a şi reuşit să semene cu o femeie. O tradiţie foarte răspîndită povestea că, pe cînd era sclavul Omfalei, regina Lidiei, Heracle, îmbrăcat într-o tunică lungă, îşi petrecea timpul torcînd in, în timp ce regina purta blana de leu şi ghioaga eroului. Bine cunoscută este şi povestea lui Ahile, căruia un oracol i-a

prezis că va muri în faţa zidurilor Troiei. Pentru ca destinul să nu se împlinească, mama sa Thetis ori tatăl său Peleu l-au ascuns, deghizat în fată, printre fiicele regelui Licomed din Sciros. Aici, datorită pletelor sale aurii, a fost numit Pira, „blonda". Ahile a stat cu fetele lui Licomed nouă ani, fapt nu lipsit de consecinţe: el s-a unit cu Deidamia, împreună cu care 1-a avut pe Neoptolem, numit mai tîrziu Pirus. Nici cea mai bună deghizare nu a putut schimba însă destinul. Intrucît oracolul prezisese că numai prezenţa lui Ahile avea să aducă victoria în războiul împotriva Troiei, Ulise a pornit în căutarea sa. L-a găsit şi a reuşit să-1 înşele, deghi-zîndu-se la rîndul său: a venit la curte dîndu-se drept negustor şi a atras atenţia fiicelor regelui, care s-au oprit încîntate în faţa stofelor, bijuteriilor şi pomezilor aduse

de el. Printre aceste obiecte Ulise a ascuns şi nişte arme, care au tentat-o pe aşa-zisa Pira; Ahile şi-a dezvăluit astfel identitatea, iar Ulise l-a învins cu uşurinţă. De altfel, spiritul războinic al lui Ahile era atît de puternic, încît, potrivit unei alte versiuni a povestirii, a fost de-ajuns ca Ulise să dea semnalul de război pentru ca fiicele lui Licomed să fugă înspăimîntate, iar eroul să-şi ceară armele, gata de luptă.
Ulise este un adevărat maestru al deghizărilor. Cea care îi reuşeşte cel mai bine şi la care recurge frecvent este deghizarea în cerşetor. Astfel transformat, cu veşminte zdrenţuite şi trupul plin de cicatrice, intră în cetatea Troiei ca să fure Paladionul, miraculoasa statuie ce garanta inviolabilitatea cetăţii între zidurile căreia se afla. Pentru ca înfăţişarea lui să fie şi mai verosimilă, Ulise l-a convins pe Toas să-1 desfigureze. Rezultatul a fost excelent. Ulise a reuşit să-i înşele pe toţi cei pe care i-a întîlnit, însă nu şi pe Elena, care l-a recunoscut imediat, dar nu l-a trădat, ci, dimpotrivă, l-a ajutat să fure statuia (tradiţia ne este transmisă de Apollodor). Mai tîrziu, întorcîndu-se în Itaca după aventurile pe mare povestite în *Odiseea,* li se dezvăluie doar cîtorva (fiului său Telemah, servitoarei Euricleea, care îl recunoaşte după o cicatrice), prezentîndu-se dinaintea tuturor celorlalţi, inclusiv a Penelopei, ca un cerşetor vagabond, ajuns în mizerie după ce în tinereţe fusese bogat; iar pre-
tendenţii îl tratează ca atare, insultîndu-1 şi aruncîndu-i resturile de la masa lor.
Un aspect particular al travestirii îl reprezintă utilizarea ei în ceremoniile religioase, în special în cele legate de cultul lui Dionysos. în ritualurile dionisiace, apariţia figurilor satirilor, caracterizaţi convenţional prin nasul turtit, urechile de animal, barba scurtă, coada de cal şi falu-surile din piele, sugerează o formă de deghizare rituală. De altfel, un veşmînt ritual ce constituie un soi de deghizare şi de renunţare la identitatea de zi cu zi este adoptat de executanţii ritualurilor şi uneori de credincioşi în numeroase sărbători greceşti şi romane, de pildă în cadrul Antesteriilor la Atena şi al Lupercaliilor la Roma.
în deghizarea rituală, un rol important îl are masca. Din mărturiile iconografice, mai mult decît din izvoarele literare, aflăm că încă din epocile vechi existau procesiuni şi cîntece interpretate de muzicanţi ce purtau măşti. Muzicanţi deghizaţi în animale apar, de pildă, pe tunica statuii Despoinei de la Licosura, unde predomină măştile de asini, vaci şi porci. într-o serie de culte (cum este cel al Artemisei), preotesele erau numite ursoaice, cu referire la deghizarea lor în cadrul unor ritualuri; la Efes, tinerii care executau anumite ceremonii în cinstea lui Poseidon erau numiţi tauri etc. Nu lipsesc nici interpretările care propun, în cazul unor figuri hibride precum Pan sau centaurii, trimiteri la mască şi la deghizare.
Măştile groteşti reproducînd trăsăturile unor femei bătrîne erau legate în special de cultul Artemisei, care, potrivit unei legende, ca să scape de insistenţele zeului fluvial Alfeu, şi-a mînjit faţa cu noroi; în sanctuarul Artemisei *Ortia* se aduceau ca daruri votive măşti din lut ars. Măşti din lut ars se ofereau şi în sanctuarul Herei din Tirint. O mască folosită ca simbol apo-tropaic, capabilă deci să îndepărteze influenţele nefaste, era capul Meduzei, aşezat uneori în acest scop la intrarea în sanctuare ; cea mai veche mască a Gorgonei pe care o cunoaştem le era atribuită ciclopilor şi se afla în piaţa din Argos (Pausanias, 2.20.7).
Măştile erau folosite şi în ritualurile funerare. Din acest punct de vedere, cele mai cunoscute sînt măştile de aur de la

Micene în care Heinrich Schliemann, descoperitorul lor, a crezut că poate identifica trăsăturile marilor eroi din povestirile homerice. Utilizarea măştilor funerare era foarte răspîndită în lumea romană şi, potrivit unor interpretări, a contribuit la formarea caracteristicilor de verosimilitate şi fidelitate faţă de original proprii portretului roman. Numite *imagines,* aceste măşti, confecţionate din ceară, erau conservate în atrium şi erau dispuse, cu ajutorul unor inscripţii, astfel încît să formeze un fel de arbore genealogic al familiei. La moartea unui membru al familiei, ele erau purtate de actori în cortegiul funerar. Acest obicei foarte vechi s-a menţinut pînă în epoca imperială.
în fine, măştile aveau o importanţă deosebită în teatru; ele permiteau amplificarea vocilor actorilor şi mai ales identificarea personajelor, deoarece corespundeau unor tipologii specifice. Masca devine astfel, încă din Antichitate, emblema teatrului şi apare într-un mare număr de picturi, mozaicuri şi reliefuri ce fac trimitere la lumea teatrului. Un repertoriu singular de reproduceri din lut ars a unor măşti din tragedie şi din comedie provine de la Lipari.
Trădare. Temă foarte frecventă în mitologie, trădarea poate fi inspirată de dragoste sau de dorinţa de bogăţie, de putere, dar poate apărea şi ca soluţia ultimă pentru salvarea vieţii în situaţii de pericol

extrem; aşa cum şi-a imaginat-o Dante în organizarea cercului trădătorilor din infern, ea se poate îndrepta împotriva familiei, a patriei, a oaspeţilor, a autorităţii divine şi umane. In mitologie, raţiunile trădării se împletesc uneori cu cele mai generale ale înşelăciunii, ale fraudei, astfel încît în rîn-durile trădătorilor ar putea fi incluse şi personaje ca Ulise şi Diomede.
Un capitol amplu îl constituie cel al trădării din dragoste : episoadele din această categorie sînt, într-adevăr, nenumărate. Unele dintre ele sînt mai puţin cunoscute, de exemplu cel referitor la Chalcon, erou grec îndrăgostit de amazoana Pentesileea, căreia îi sare în ajutor în confruntarea cu Ahile, luptînd, el, un grec, împotriva celui mai mare apărător al grecilor. Pentru această trădare, Ahile îl va ucide. în aceeaşi serie se înscrie şi episodul cunoscut drept „trădarea lui Ahile" : îndrăgostit
de Polixena, fiica lui Priam şi a Hecubei, Ahile promite să-i abandoneze pe greci, să-şi suspende participarea la războiul troian sau chiar să treacă de partea troienilor. Este ucis însă de Paris înainte de a apuca să-şi pună în aplicare planul. O trădare odioasă comite Scila împotriva propriului tată, Nisos: din dragoste pentru Minos, ea nu ezită să-şi ucidă părintele, smulgîndu-i firul de păr purpuriu care îl ţinea în viaţă şi predînd astfel cetatea în mîinile asediatorului Minos (vezi Scila). Mirtilos, vizitiul lui Enomaos, îşi trădează stăpînul în favoarea lui Pelops, care îi promite în schimb o noapte de dragoste cu frumoasa Hipodamia ; Pelops nu-şi va respecta promisiunea şi îl va ucide, trădîn-du-1 la rîndul său (vezi Mirtilos şi Pelops). Legat de tema dragostei este şi episodul referitor la Enea şi Dido relatat de Vergi-liu în *Eneida* : plecarea lui Enea din Car-tagina este în mod subiectiv interpretată de Dido ca o trădare a iubirii, care va avea pentru ea consecinţe fatale.
Trădarea iubirii, înfăptuită împotriva celui iubit şi diferită de trădarea pentru iubire din exemplele anterioare, apare frecvent în mitologie. Trădările zeilor şi eroilor, care nu ezită să-şi părăsească soţiile pentru a trăi noi aventuri, sînt nenumărate (să ne gîndim la iubirile lui Zeus sau la cele ale lui Poseidon, la răpirea Elenei de către Paris sau la Ariadna părăsită de Tezeu); nu lipsesc însă nici soţii trădaţi de consoartele lor: printre cei mai cunoscuţi se numără Apollo, trădat de Coronis, mama lui Ascle-pios, şi Agamemnon, trădat de Clitemnes-tra; în contrast cu ele apare Penelopa, credincioasă iubirii pentru Ulise.
Trădarea patriei, a legilor şi a îndatoririlor sacre ale ospitalităţii găseşte, la rîndul ei, numeroase ilustrări. Ca să cităm doar cîteva cazuri, amintim tradiţia potrivit căreia Tezeu a fost ucis prin trădare de regele Licomed din Sciros, care, după ce i-a făcut o primire aparent cordială, 1-a condus pe vîrful unui munte ca să admire insula şi 1-a aruncat de pe o stîncă, omo-rîndu-1. Sau povestea lui Minos, ucis prin trădare de fiicele regelui Cocalos din Sicilia, gazdele sale. Potrivit unei versiuni a mitului larg răspîndite în Evul Mediu, după căderea Troiei Antenor şi-a salvat viaţa trădîndu-şi patria şi trecînd de partea grecilor; preluînd această tradiţie, Dante

dă numele de Antenora celui de-al nouălea cerc al trădătorilor din infern, mai precis zonei unde se află trădătorii de patrie *(.Infernul,* 32). O uşoară suspiciune umbreşte şi figura lui Enea, întrucît, potrivit unor interpreţi antici, grecii ar fi eliberat cu greu un erou atît de mare dacă acesta nu ar fi dobîndit anumite merite în ochii lor, trădîndu-şi ţara. Din această interpretare a figurii lui Enea nu se regăseşte însă nici o urmă la Vergiliu. Unul din trădătorii cel mai bine ilustraţi în mitologie este Dolon, troianul care, făcut prizonier de Diomede, nu ezită să dezvăluie planurile secrete de luptă cu care este la curent, trădîndu-şi astfel ţara pentru a-şi salva viaţa; trădarea lui nu are însă nici o valoare, pentru că Diomede, după ce află ceea ce vrea, îl ucide: „Capul i-alunecă-n colb şi bolboroseşte din gură" *(Iliada,* 10.457). în societatea eroică descrisă de epos, trădarea reprezintă una din cele mai grele culpe şi nu merită milă. în mitologia latină, cea mai cunoscută poveste despre trădare este cea a tinerei Tarpeia (vezi); de pe stînca ce îi purta numele erau aruncaţi cei vinovaţi de trădare.
Trestie. în mitologie, trestia apare în cîteva episoade celebre, care îi au ca protagonişti pe regele Midas şi Apollo, pe Pan şi Sirinx, pe eroul Calamos. Midas, faimosul şi bogatul rege al Frigiei, şi-a căpătat celebrele urechi de măgar în urma verdictului dat în întrecerea muzicală dintre Apollo şi Pan. în vreme ce zeul fluvial Tmolos i-a acordat victoria lui Apollo, Midas s-a pronunţat în favoarea lui Pan, fapt pentru care Apollo 1-a pedepsit făcînd să-i crească urechile lungi şi păroase ce trebuiau să simbolizeze ignoranţa în ale muzicii. Numai bărbierul lui Midas ştia despre urechile de măgar, pe care regele le ascundea de lume sub un acoperămînt. Copleşit de această taină, bărbierul a şoptit-o într-o crăpătură din pămînt, de unde au răsărit nişte trestii vorbitoare care au răspîndit vestea, deter-minînd condamnarea la moarte a necugetatului servitor (vezi Midas). în schimb, în figura lui Sirinx era

personificată trestia în care s-a preschimbat o nimfă iubită de Pan; pentru a scăpa de urmărirea zeului, ea a cerut să fie transformată într-o trestie, din care Pan a confecționat apoi naiul (vezi SIRINX). O altă povestire îl are
ca protagonist pe Calamos, fiul zeului fluvial Meandros, care era îndrăgostit de un tînăr pe nume Carpos, fiul lui Zefir şi al uneia dintre Hore. Cînd Carpos a murit în timpul unei întreceri de înot în apele rîului Meandros, Calamos a fost preschimbat într-o trestie, care este şi înțelesul numelui său (vezi CALAMOS).
în religia romană, trestiile erau legate de cultul Cybelei şi de evocarea mitului lui Attis. Adepții cultului acestuia erau numiți CANAPORI (vezi).
Trezena (gr. Tpoiț-rjv, *-r\voq*; lat. *Troezen, -enis).* Cetate din Argolida, la golful Saro-nic, față în față cu insula Egina. Numită inițial Posidonia, datorită cultului lui Poseidon care avea aici un sediu impor-tant, era legată în tradiția mitică de unul dintre fiii lui Pelops, Trezen, care a dat numele cetății. în Trezena era venerat şi Piteu, bunicul lui Tezeu pe linie maternă, despre care se credea că a trăit în cetate; tot aici se născuse însuşi Tezeu.
Tria^adă (gr. Tpiaxccc;, -0605). Cu acest nume era indicată la Atena o ceremonie religioasă celebrată la treizeci de zile după moarte (sau după înmormîntare), pentru a-1 comemora pe defunct şi în acelaşi timp pentru a marca solemn sfîrşitul perioadei de doliu. Atunci se desfăşura un banchet funerar la care participau rudele celui mort. Sacrificii în cinstea morților aveau loc în mod regulat în a treizecea zi a fiecărei luni, astfel încît este posibil ca termenul *triacadă* (care înseamnă „grup de treizeci") să indice şi acest obicei.
Triada Capitolină. Expresie indicînd ansamblul principalelor trei divinități ale Romei, identificate în vechime cu Iupiter, Marte şi Quirinus, iar ulterior, după asimilarea divinităților locale cu cele greceşti, cu Iupiter, Iunona şi Minerva. Ultimelor trei figuri divine le era închinat un templu pe Capitoliu, a cărui cella era împărțită în trei, cîte o parte pentru fiecare din cele trei zeități: spațiul central era rezervat cultului lui Iupiter Optimus Maximus. Importanța templului şi a cultului de pe Capitoliu explică adjectivul „capitolină" care indică triada divină.
Trica (gr. Tpixri, *-t\q;* lat. *Tricca, -ae).* Numită ulterior şi *Tricala*; era o cetate

din Tesalia, despre care Homer afirmă că era condusă de fiii lui Asclepios. Mai tîrziu aici s-a construit un templu celebru închinat zeului.
Tricefalos sau **Triceps** (gr. TpixecpaXoț, -ou; lat. *Triceps, -itis).* Epitet prin care sînt indicate unele zeități cu funcții multiple. Astfel este numit Hermes, a cărui activitate se desfăşoară în cer, pe pămînt şi în infern. într-un sens mai apropiat de cel propriu, epitetul putea fi atribuit unui zeu cu trei capete: este cazul Hecatei, reprezentată cu un cap de om, unul de cal şi unul de cîine (sau de cîine, de leu şi de taur; sau de cîine, de mistreț şi de cal). Vezi şi HECATE.
Trident. în mitologie, este atributul lui Poseidon, cu care zeul loveşte pămîntul, provocînd cutremurele, şi face să țîşnească izvoarele.
Trie (gr. 0piou, -uiv). Fiicele lui Zeus, trei surori care trăiau pe muntele Parnas. Numele lor înseamnă „profetese"; erau considerate inventatoarele divinației practicate prin interpretarea semnificației unor pietricele aşezate într-un lighean cu apă. Cuvîn-tul *thriai* indica şi pietricelele utilizate în cleromanție (divinația în care răspunsul zeului se obținea prin extragerea unor pietre dintr-o urnă; în latină aceste pietre erau numite *sortes).* Potrivit tradiției, triele l-au crescut pe Apollo şi au rămas apoi în slujba lui. Exista obiceiul de a li se aduce ca ofrandă miere.
► *Prezențe în literatura antică.* Sînt amintite în *Imnul homeric către Hermes* (v. 552) şi în cel al lui Calimah dedicat lui Apollo
(v. 45).
Trieterice sau **Trieterides** (gr. TpuTipixcu sau Tpie-npiSec;). Sărbători religioase ce aveau loc din trei în trei ani în Grecia, la Teba şi în diverse alte locuri. Principalul centru unde se desfăşurau era muntele Citeron. Sărbătorile comemorau călătoria lui Dionysos în India, care a durat trei ani.
Triopas (gr. Tpioirac;, -a ; lat. *Triopas, -ae).* Fiul lui Poseidon şi al Canacei, la rîndul ei fiica lui Eol, sau, potrivit altor versiuni, fiul lui Helios, Soarele, şi al nimfei Rode; a fost tatăl Ifimediei şi al lui Erisihton. De la numele său derivă patronimele *Triope*
şi *Triopeida,* utilizate de poeți pentru a-i indica pe fiul său Erisihton şi, respectiv, pe fiica acestuia,

Mestra. Este amintit ca întemeietorul cetăţii Cnidos {*Imnul homeric către Apollo,* 211). Numele (care propriu--zis înseamnă „cel cu trei ochi") a fost pus în legătură cu pasajul din Pausanias (2.24.3) unde se povesteşte că în templul Atenei de la Argos exista o statuie de lemn reprodu-cîndu-1 pe Zeus cu trei ochi şi care odinioară îi aparţinuse lui Priam; Triopas ar putea indica deci o figură divină mai veche.
Triopios (gr. TpidiTeiog, -ou ; lat. *Triopeios, -ii).* Epitet al lui Apollo, cu trimitere la cetatea Triope din Caria, unde aveau loc sărbători şi jocuri în cinstea zeului, premiul fiind un tripod.
Tripod. Practic, termenul indică un suport cu trei picioare, care putea să susţină vase mari, căldări sau lighene sau să fie folosit ca scăunel. în mitologie, tripodul este menţionat în legătură cu diferite personaje. Demne de amintit sînt tripodurile făurite pentru sala de banchete a zeilor de către Hefaistos, care a făcut în atelierul său „douăzeci de căldări cu picioare/ Vrînd la pereţi să le-aşeze în sala cea bine zidită./ El fiecăreia-i puse sub talpă o roată de aur,/ Ca la divanul zeiesc de la sine să poată să intre/ Şi să se-ntoarcă-napoi, o minune de măiestritură./ Ele mai gata erau, numai toartele meşteşugite/ Nu le lipise şi ţinte bătea şi voia să le prindă" *(Iliada,* 18.362-368). O importanţă fundamentală are în mitologie tripodul de la Delfi, aflat în interiorul sanctuarului lui Apollo, de care se sprijinea Pythia atunci cînd rostea profeţiile oracolului. Cel mai vechi tripod de la Delfi era probabil din lemn de dafin, planta sacră a zeului; ulterior a fost din bronz şi, în cele din urmă, din aur. Legenda povesteşte că tripodul originar, cel dintîi care a fost adus în templul lui Apollo şi a marcat începutul tradiţiei, a fost găsit în mare de cîţiva pescari. Neştiind ce să facă şi uimiţi de neobişnuita descoperire, ei au apelat la oracol, iar acesta le-a răspuns că tripodul trebuia încredinţat celui mai înţelept om. Pescarii i-au vizitat pe rînd pe cei Şapte înţelepţi, dar nici unul dintre ei nu a vrut să primească tripodul, trimiţîndu-i la ceilalţi înţelepţi. în cele din urmă, Tales sau, potrivit altor versiuni, Bias le-a sugerat

să meargă la templul din Delfi şi să lase tripodul în sanctuarul zeului. Din acel moment, tripodul a devenit simbolul sanctua-rului şi al oracolului lui Apollo. El s-a aflat în centrul celebrei lupte dintre Heracle şi Apollo, pe care o cunoaştem din numeroase reprezentări în ceramică şi sculptură; cei doi şi-au disputat dreptul asupra tripodului atunci cînd Heracle, bolnav şi cuprins de nebunie, s-a dus la Delfi să consulte oracolul (pentru detalii vezi HERACLE, *Faptele următoare).* Heracle voia tripodul pentru a-şi întemeia un oracol al lui în altă parte, folosind obiectul ca simbol al acestuia; el a fost însă învins de Apollo, iar tripodul a rămas la Delfi. Tripodul delfic apare şi în povestirea mitică ai cărei protagonişti sînt Corebos şi Poene. Pentru că 1-a ucis pe Poene, monstrul trimis de Apollo, tînărul Corebos a trebuit să se purifice în sanctuarul zeului de la Delfi. Oracolul i-a poruncit să ia în spate tripodul şi să meargă pînă cînd tripodul avea să cadă; în acel loc trebuia să se oprească şi să întemeieze o cetate. Corebos a ascultat oracolul şi în locul în care tripodul a căzut a întemeiat cetatea Megara, unde era venerat mormîntul său.
> *Iconografie.* Tripodul apare adesea pe monede, unde este însoţit uneori de simboluri cum ar fi coroana de măslin sau de stejar, vulturul, un caduceu, cîteva spice, o liră sau un corb, ori capul unui zeu, de obicei al lui Apollo, dar şi al Artemisei, al Herei sau al Atenei. Lupta dintre Heracle şi Apollo pentru tripod este reprezentată pe friza tezaurului sifnienilor de la Delfi, într-o rafinată sculptură; de asemenea, apare frecvent în ceramică. Pictura pe vase prezintă uneori şi imaginea unui tripod de care se sprijină Pythia sau chiar Apollo.
Triptolem (gr. TpiittdXejiog, -ou; lat. *Tripto-lemus, -i).* Erou grec, important protagonist al Misterelor Eleusine şi protejat al Demetrei. Tradiţia ne oferă mai multe variante pentru genealogia sa: este considerat uneori fiul lui Celeos, regele din Eleusis, şi al Metanirei şi fratele lui Demofon, alteori fiul lui Celeos şi al Polimniei, al lui Eleusis şi al Cotoneei, al lui Oceanos şi al Geei sau al lui Trohilos şi al unei femei din Eleusis.
Legătura sa cu zeiţa Demetra este foarte strînsă; potrivit celei mai răspîndite ver-
siuni a mitului, Celeos, tatăl lui Triptolem şi al lui Demofon, a găzduit-o pe zeiţă la Eleusis pe cînd aceasta cutreiera pămîntul în căutarea fiicei sale. Ca să-i răsplătească generozitatea, Demetra a vrut să-1 facă nemuritor pe Demofon: a aşezat copilul în foc, ca să-i distrugă părţile muritoare ale trupului; acţiunea a eşuat însă din cauza Metanirei, mama lui Demofon, care s-a speriat şi a început să plîngă, iar micuţul a murit în flăcări. Drept compensaţie pentru Celeos, Demetra i-a dăruit celuilalt fiu un car tras de dragoni înaripaţi şi un pumn de seminţe. Triptolem a început să străbată pămîntul, învăţîndu-i pe oameni să cultive cîmpurile şi făcîndu-le cunoscute binefacerile agriculturii. Astfel, Triptolem a devenit inventatorul agriculturii, al plugului şi al civilizaţiei în general, care apare ca o consecinţă directă a agriculturii.
Cînd s-a întors în Atica, Celeos a încercat să-1 ucidă, însă datorită intervenţiei Demetrei Triptolem a ajuns să stăpînească acel ţinut; ca urmare, cultul Demetrei a fost instituit şi în Atica, iar Triptolem a inaugurat sărbătorile numite *Tesmoforia,* ce aveau loc în cinstea zeiţei. Este semnificativă trecerea lui Triptolem de la rolul de războinic, implicit în numele său (care se traduce prin „de trei ori războinic"), la cel de pacificator şi propagator al civilizaţiei şi al agriculturii. Etimologia numelui propusă de antici îl pune însă în relaţie cu rp^TToXog, „cel ce ară de trei ori".
► *Atribute.* De obicei, Triptolem este reprezentat ca un bărbat tînăr, purtînd uneori pe cap aşa-numitul*petasos,* adesea într-un car tras de dragoni înaripaţi; în mînă ţine un sceptru şi un mănunchi de spice.
► *Răspîndirea cultului.* Triptolem era venerat împreună cu Demetra şi avea un rol însemnat în Misterele Eleusine. Pentru alte detalii vezi ELEUSIS şi DEMETRA.
► *Prezenţe în literatura antică.* Principala sursă de informaţii în legătură cu Triptolem o reprezintă *Imnul homeric către Demetra.* Sofocle a scris o tragedie despre Triptolem, care s-a pierdut; alte trimiteri la mitul său găsim la Pausanias, Ovidiu *(Fastele,* 4.549 şi urm.), Apollodor (1.4.5) şi Platon *(Apologia lui Socrate).*

► *Iconografie.* Triptolem este reprezentat adesea în ceramică, în special pe vasele atice cu figuri roşii. Este celebră reprezentarea

sa dintr-un relief de la Eleusis (Atena, Muzeul Naţional), alături de Demetra şi de Persefona. De asemenea, apare pe sar-cofage romane şi opaiţe.

Tripudium (lat. *tripudium, -ii).* 1) Dans ritual roman, executat în trei timpi (de unde şi numele său, de la *ter şipes,pedis).* Ritmul dansului era marcat de nişte săbii mici cu care se bătea în scuturi. De obicei era executat de salieni în timpul sărbăto-rilor dedicate lui Marte.

2) Spre sfîrşitul epocii republicane, termenul desemna o modalitate de luare a auspiciilor bazată pe observarea compor-tamentului puilor sacri. Voinţa zeilor şi rezultatul unei acţiuni ce urma să fie întreprinsă puteau fi cunoscute din felul în care puii mîncau ceea ce li se dădea. Prezicerile erau formulate de aşa-numitul *pullarius.*

Trismegistul (gr. TpKTjieficrTog, -ou; lat. *Trismegistus, -i).* Epitet al lui Hermes. Pentru detalii vezi HERMES TRISMEGISTUL.

Tritogenia sau **Tritonia** (gr. TpiTofeveia, -ac;; lat. *Trito, -us* sau *Tritogenia, -ae).* Epitet al Atenei, legat, în unele opinii, de tradiţia potrivit căreia zeiţa se născuse în apropierea rîului Triton; identificarea precisă a rîului sau lacului cu acest nume nu este însă posibilă şi, pe de altă parte, nici absolut necesară pentru a înţelege apelativul, care ar putea însemna pur şi simplu „cea născută din apă". De altfel, termenul este cu siguranţă legat de apă (pentru legendele referitoare la naşterea Atenei vezi şi ATENA, ZEIŢA).

Potrivit altor interpretări, epitetul este legat de termenul care în dialectele eolian şi cretan denumea capul *{trito),* putînd fi tradus prin „cea născută din cap", cu referire la mitul naşterii zeiţei din capul lui Zeus.

Triton (gr. TpCtuiv, -wvoe;; lat. *Triton, onis).* Fiul lui Poseidon şi al Amfitritei sau al lui **Celeno;** locuia împreună cu părinţii săi înti un palat de aur aflat pe fundul mării, ori la Ege. Trecea pe deasupra valurilor, călare pe monştri marini sau pe cai-de-mare, şi sufla într-o scoică pentru a potoli furtunile, la porunca lui Poseidon. Este menţionat de Hesiod *(Teo-gonia,* 930 şi urm.); scriitorii mai tîrzii vorbesc adesea despre tritoni, la plural,

prezenţi şi în iconografia elenistico-romană, unde constituie o categorie de creaturi marine cu capul şi bustul umane, iar partea inferioară a corpului în formă de peşte sau de şarpe şi terminată cu o coadă de peşte.

Caracteristicile lor devin preponderent decorative, iar rolul lor este cel de mijloc de transport pe mare al zeilor şi eroilor sau al sufletelor celor morţi către Insulele Fericiţilor, cu trimiteri la simbologia funerară, evidente în special în cazul sarcofagelor romane. Dacă în epoca tîrzie caracteristicile tritonilor suferă modificări progresive, în perioada arhaică şi în cea clasică Triton (la singular) apare caracterizat de o natură dublă: pe de o parte este o fiinţă tenace, agresivă şi de temut, pe de alta este o divinitate marină, timidă şi profetică, confundată de multe ori cu alte creaturi ale mării, ca Glaucos, Nereu sau Forcus.

Exista o povestire despre iubirea lui Triton pentru Hecate; i se atribuia o fiică pe nume Palas, care a devenit prietena Atenei şi inspiratoarea Paladionului (Apollodor, *Biblioteca* 3.12.3); vezi PALA-DION şi PALAS, 6.

Triton este citat în mitul argonauţilor, apărîndu-le acestora, cu înfăţişare omenească, din lacul Tritonis şi dăruindu-le un bulgăre de pămînt, ca garanţie a cuceririi cetăţii Cirene şi simbol al ospitalităţii, şi arătîndu-le drumul pe care trebuiau să-1 urmeze. Tritonii erau buni cîntăreţi din trîmbiţă, iar unul dintre ei a fost provocat la întrecere de înfumuratul Misenum, trîmbiţaşul armatei troiene; Triton 1-a pedepsit pentru insolenţa sa aruncîndu-1 în mare. Altă legendă povestea că Triton se deda la jafuri pe malul lacului în care trăia; pentru a-1 învinge, locuitorii au pus un burduf cu vin pe mal, iar Triton, atras de miros, s-a apropiat şi a băut pînă cînd s-a îmbătat şi a adormit. Atunci oamenii au putut să-1 omoare cu uşurinţă. O variantă a legendei povesteşte că Triton ataca femeile care mergeau să se scalde în lac şi că a fost ucis de Dionysos.

► *Epitete.* Cel foarte puternic *(eurybias).*

► *Răspîndirea cultului.* Triton avea un lac sacru (Tritonis) la Sirte; în Tanagra îi era închinat un sanctuar. Potrivit izvoarelor literare, argonauţii au ridicat un templu în cinstea lui pe coastele Libiei.

► *Prezenţe în literatura antică.* Tritonii sînt menţionaţi frecvent în literatura clasică. Apar în *Teogonia* lui Hesiod, în *Ciclopul* lui Euripide, la Pindar, în *Pythice,* 4, la Herodot (4.179 şi 188), *înArgonauticele* lui Apollonios din Rodos, în *Heroidele* lui Ovidiu, la Vergiliu *{Eneida,* 6.171 şi urm., unde se povesteşte episodul ce îl are ca protagonist pe Misenum). In două pasaje surprinzătoare din Pausanias (9.20.4 şi 21.1) citim că autorul a văzut trupurile unor tritoni, probabil nişte animale marine.

► *Iconografie.* Triton apare în general în cor-tegiile zeilor marini, unde nu întotdeauna poate fi recunoscut cu uşurinţă. Adesea le poartă în spinare pe nereide sau alte divinităţi ale mării. Este reprezentat ducîndu-i în spate pe Dioscuri în cele două celebre statui provenind din Locri; apare şi în absida bazilicii de la Porta Maggiore, în scena sinuciderii lui Sappho; este prezent adesea pe sarcofagele romane, iar în epoca elenistico--romană - ca element decorativ al fîntîni-lor. Cele mai celebre reprezentări ale sale sînt cele de pe friza Altarului din Pergam.

Trivia (lat. *Trivia, -ae).* Epitet utilizat adesea în literatura clasică pentru a o desemna pe Hecate, venerată ca zeiţă a răscrucilor (lat. *trivium, -ii,* „răspîntie de unde se despart trei drumuri" - n.t.), unde i se aduceau ofrande. Cu acelaşi epitet erau indicate uneori şi alte zeiţe, ca Artemis, Diana şi Selene. Epitetul *Trivium,* la masculin, îl indica pe Hermes, care, în calitate de mesager al zeilor, ocrotea drumurile.

Trîmbiţă. Mitologia îi atribuia inventarea trîmbiţei lui Tirsenos, unul dintre fiii lui Heracle şi ai Omfalei, regina Lidiei. Fiul lui Tirsenos, Egeleos, a introdus invenţia tatălui său în armată, în special în cea a Heraclizilor şi în cea a dorienilor. La Argos el a ridicat un templu în cinstea Atenei *Salpinx* — Atena trîmbiţei (Pausanias, 2.21.3). O versiune puţin diferită a mitului atribuia utilizarea trîmbiţei în armată lui Melas, şi el fiul lui Heracle şi al Omfalei, sau lui Tirenos, regele lidie-nilor, pe care o versiune a mitului îl consideră tot fiul lui Heracle şi al

Omfalei. în mitologia etruscă, inventarea trîmbiței îi era atribuită lui Piseos, erou născut în cetatea Pisa (Pliniu, *Naturalis historia,* 7.57). în *Eneida* apare figura lui Misenum, camarad al lui Hector, pe care 1-a urmat în războiul troian cu trîmbiță sa, îndemnîndu-i pe războinici la luptă. După moartea lui Hector, Misenum i s-a alăturat lui Enea şi a participat la lunga călătorie a eroului troian; într-o zi, aducîndu-şi aminte de pasiunea sa pentru trîmbiță, a suflat într-o scoică şi a îndrăznit să-1 provoace la întrecere pe zeul marin Triton, care 1-a ucis scufundîndu-1 în mare. Misenum a fost în-mormîntat cu trîmbiță sa, iar promontoriul pe care se afla mormîntul său a fost numit capul Misene (Vergiliu, *Eneida,* 6.162 şi urm.).
Trîmbițele erau folosite frecvent în ceremoniile religioase, mai ales la Roma; aici, de două ori pe an, trîmbițele sacre erau purificate în timpul sărbătorii religioase numite TUBILUSTRIUM (vezi).
Trofonios (gr. Tpoq>ujviog, -ou; lat. *Tro-phonius, -i).* Fiul lui Erginos, regele din Orhomenos, şi fratele lui Agamede. împreună cu acesta a construit templul de la Delfi şi tezaurul regelui Hirieu din Beoția (pentru detalii vezi AGAMEDE). După moarte, Trofonios a fost venerat ca erou; îi era închinat un celebru oracol la Lebadeea, în Beoția. Pentru detalii vezi ORACOL şi PEŞTERĂ.
Trohilos (gr. Tpox^oț, -ou; lat. *Trochilus, -i).* Erou din Argos, fiul lui Io. Silit să-şi părăsească cetatea pentru a scăpa de persecuția lui Agenor, s-a dus în Atica, unde s-a căsătorit cu o femeie din Eleusis şi a avut doi fii, Eubuleu şi Triptolem. Toate elementele legendei sale îl asociază cu Misterele Eleusine. Era considerat inventato-rul carelor, iar numele său era legat în special de conceperea carului sacru din sanctuarul Herei de la Argos. După moarte a fost aşezat în cer, fiind identificat în constelația Vizitiului (Pausanias 1.14.2; Hyginus, *Astronomica,* 2.13). Pausanias îl numeşte „inițiator în mistere" şi utilizează cu referire la el termenul *hierofant,* care constituia cea mai înaltă funcție sacerdotală din cadrul Misterelor Eleusine (vezi SACERDOT).
Troia (gr. Tpoioc, *-aq*; lat. *Troia, -ae).* Cetate din Troada, numită de greci Ilion; este una dintre cele mai cîntate din mitologia clasică, datorită asediului ei şi războiului declanşat de greci pentru a o aduce

înapoi pe Elena, soția lui Menelaos, care fusese răpită de Paris, fiul lui Priam. Chiar originea cetății era pusă de scriitorii antici în legătură cu o serie de întîmplări mitice. Potrivit tradiției, primul rege al Troadei a fost Teucros, de la care locuitorii acelui ținut şi-au luat numele de teucri; fiica lui s-a căsătorit cu Dardanos, cu care a avut doi fii, Ilos şi Erihtonios; cel din urmă a fost tatăl lui Tros, de la numele căruia au derivat cel al regiunii şi ulterior al cetății. Tros a avut un fiu, Ilos, întemeietorul cetății Ilion sau Troia, cu trimitere la numele lui sau al tatălui său. Lui Ilos i-au succedat Laomedon şi apoi Priam; în timpul domniei celui din urmă au loc evenimentele povestite în poemele homerice. Potrivit versiunii tradiționale (relatată în *Iliada,* în *Odiseea,* în poemele ciclice şi în operele legate de acestea, pînă la *Eneida* lui Vergiliu şi, ulterior, pînă la diferitele reinterpretări medievale şi moderne, adesea pline de fantezie), tragicul sfîrşit al cetății a venit după zece ani de asediu, timp în care grecii şi troienii s-au luptat, situația rămînînd însă oarecum stabilă, inclusiv datorită echilibrului dintre forțele divine aflate de partea unora sau a celorlalți combatanți. în cele din urmă, grecii au reuşit să cucerească Troia printr-un şiretlic; la sfatul lui Ulise (sau al comandanților greci), s-au prefăcut că se retrag şi s-au ascuns în Tenedos, lăsînd pe plajă celebrul cal de lemn. Grecul Sinon, pre-tinzînd că a dezertat, i-a convins pe troieni să ducă în cetate enorma statuie, pre-zentînd-o ca pe un dar votiv adus Atenei, o garanție sigură a victoriei împotriva duşmanului, în ciuda opoziției lui Laocoon, preotul troian care a fost ucis împreună cu fiii săi de un monstru marin (vezi LAOCOON), troienii au acceptat în cele din urmă să aducă în cetate darul votiv, care a impus, din cauza dimensiunilor sale, dărîmarea Porților Scheene şi a unor porțiuni din zidurile de apărare. Astfel a început cea din urmă noapte a Troiei; din pîntecul calului au ieşit războinicii greci care, cu ajutorul tovarăşilor lor, ce se întorseseră de la Tenedos şi intraseră în cetate pe porțile distruse şi nepăzite, au trecut prin foc şi sabie capitala regatului lui Priam.
Căutarea locului unde se ridica odinioară cetatea Troiei şi a unei confirmări istorice
şi arheologice a evenimentelor povestite în poemele homerice 1-a determinat la sfîrşitul secolului al XlX-lea pe Heinrich Schliemann, arheolog amator german, să efectueze săpături în zona corespunzătoare actualului Hissarlik. Descoperirile l-au convins că găsise vechea Troie; cercetările ulterioare au confirmat ipoteza sa şi au precizat fazele şi cronologia dezvoltării cetății şi a sfîrşitului ei. Pentru episoadele legate de războiul troian, vezi rubricile dedicate eroilor participanți, în special AGAMEM-NON, AHILE, AIAX, ANDROMACA, ELENA, ENEA, HECTOR, HECUBA, MENELAOS, PARIS, PATROCLU, PRIAM, TROILUS, ULISE.
EROII GRECI PARTICIPANȚI LA RĂZBOIUL TROIAN (după Hyginus, *Fabule,* 97; *cf.* Homer, *Iliada,* 2.484 şi urm. = *Catalogul corăbiilor)*
(JN-aş putea eu să-i înşir şi nici să dau nume mulțimii, I Chiar dac-aveam înzecită din fire şi limba şi gura I Şi-mi era glasul de-oțel şi-n pieptu-mi plăminii de-aramăl Dacă zeițele olimpiene, ale lui Zeus copile, I Muzele, n-ar pomeni cîtd oaste venise sub Troia": Iliada, 2.483-487)

Comandantul grec	*Proveniența*	*Numărul de corăbii*
Agamemnon	Micene	100

Menelaos	Micene	60
Phoenix	Argos	50
Ahile	Sciros *(Iliada,* 2.683: Ftia)	50
Automedon	Sciros	10
Patroclu	Ftia	10
Aiax	Salamina	12
Teucros		12
Ulise	Itaca	12
Diomede	Argos	30
Stenelos	Argos	25
Eurial	Argos	25
Aiax, fiul lui Oileu	Locrida	40
Nestor	Pilos	90
Antiloh	Pilos	20
Trasimede	Pilos	15
Euripilos	Ormenion	40
Mahaon	Trica	20
Podalirios	Trica	10

TROILUS
852

Comandantul grec	*Proveniența*	*Numărul de corăbii*
Tlepolemos	Micene *(lliada.* 2.654: Rodos)	9
Idomeneu	Creta	40
Merion	Creta	40
Eumelos	Perrebia *(lliada,* 2.711: Fere)	11
Filoctet	Melibeea	7
Peneleu	Beoția	12
Leitos	Beoția	12
Clonios	Beoția	9
Arcesilaos	Beoția	9
Protoenor	Tespiai	8
Ialmenos	Argos	30
Ascalafos	Argos	30
Schedios	Argos	30
Epistrofos	Argos	10
Elefenor	Argos	40
Menesteu	Atena	50
Agapenor	Arcadia	40 *(lliada,* 2.610: 60)
Amfimahos	Elea	10
Talpios	Micene	10
Diores		10
Polixenos		10
Meges	Dulichium	40
Toas	Etolia	40
Protesilaos	Itonos	20
Podarces	Itonos	20
Protoos	Magnesia	40

Guneus	Argos *(lliada,* 2.748: Cifos)	22
Nireu	Argos *(lliada,* 2.671: Sime)	3
Antifos	Nisiros	20
Fidipos	Nisiros	10
Polipetes	Argos	20
Leonteu	Girton	20
Calhas, prezicător		
Focos, arhitect		
Euribates, Taltibios, crainici		
Diaforos, judecător		

COMANDANȚI TROIENI ŞI ALIAȚII LOR *(lliada,* 2.816 şi urm.)

Proveniența	*Comandanții*
troieni şi dardani	Enea, Arhelohos, Acamas
Zeleia	Pandaros
Adrastia	Adrast, Amfios
Sestos, Abidos şi Arisba	Asios
pelasgi	Hiputuos, Pileos
Tracia	Acamas, Pirois
ciconi	Eufem
Peonia	Pirehmes
Paflagonia	Pilemenes
Alizonia	Epistrofos, Odios
Misia	Chromis, Enomos
Frigia	Forcis, Ascaniu
Meonia	Mestles, Antifos
Caria	Nastes, Amfimahos
Licia	Sarpedon, Glaucos

Troilus (gr. TpunXoc,, -ou; lat. *Troilus, -i).* Fiul lui Priam şi al Hecubei sau, potrivit altora, al lui Apollo. A fost ucis de Ahile în timpul războiului troian. Potrivit unei tradiții, moartea lui Troilus a fost impusă de zei ca o condiție necesară pentru căderea Troiei: dacă el nu murea, nici Troia nu avea să cadă. Aflînd despre această profeție, Ahile s-a aşezat la pîndă lîngă o fîn-tînă din apropierea Porților Scheene şi a sanctuarului lui Apollo *Timbreos,* de unde femeile troiene veneau să ia apă; a aşteptat ca femeile să plece şi s-a aruncat asupra tînărului erou troian. în zadar a încercat acesta să fugă de grecul „cel iute de picior"; Ahile 1-a prins şi 1-a ucis pe altarul lui Apollo. Moartea lui Troilus a dobîndit valoarea unei jertfe aduse zeilor, aspect evidențiat mai ales în iconografie, unde episodul este frecvent reprezentat, în special în pictura pe vase: de obicei Troilus este înfățişat zăcînd, asemenea unei victime proaspăt sacrificate, pe altar.

► *Prezențe In literatura antică.* Troilus este amintit în *lliada,* 24 (unde, printre altele, se spune că îi plăceau caii), în *Cipriile* şi în *Eneida,* 1.474. Dictys din Creta (4.9) povesteşte că acesta a fost luat prizonier şi sugrumat de Ahile. Servius oferă o versiune patetică a morții lui Troilus : Ahile era îndrăgostit de Troilus şi i-a dăruit nişte

porumbei; pe cînd Troilus încerca să-i apuce, Ahile 1-a prins şi 1-a omorît în îmbrățişările sale. Frinihos subliniază frumusețea lui Troilus („strălucea pe obrajii săi îmbujorați lumina lui Eros")- Lui Troilus îi era dedicată şi o tragedie a lui Sofocle.

► *Prezențe In literatura modernă.* O tragică poveste de iubire între Troilus şi Chriseis, de elaborare tîrzie, a fost foarte răspîndită în Evul Mediu şi a avut un succes enorm. Ea nu are însă nici o legătură cu mitul clasic. Subiectul este tratat în opere celebre, ca *Filostrat* al lui Boccaccio, poemul *Troilus şi Cressida* al lui Chaucer, *Troilus şi Cressida* a lui Shakespeare. Pentru alte informații vezi şi CHRISEIS.

► *Iconografie.* Troilus apare frecvent în special în decorațiunile vaselor, unde predomină scena pîndei lui Ahile și cea a morții eroului. Subiectul este reluat în Mormîntul Taurilor din Tarquinia, operă etruscă datînd din epoca elenistică. Vergiliu povestește că în templul de la Cartagina Dido așezase o pictură reprezentînd moartea lui Troilus *(Eneida,* 1.474 și urm.), ucis pe cînd se plimba în carul său: „Tîrît de cai, fu răsturnat pe spate/ Din carul gol, dar ține hățurile/ în mînă încă; pletele-i atîrnă,/ Iar capul i se bălăbăne; și lancea,/ Cu vîrfu-n jos, prin colb înscrie-o dîră".

Tron. Termenul, care înainte de a indica scaunul suveranilor și al zeilor se referea, în lumea clasică, la orice scaun bogat împodobit, ce putea fi rezervat și muritorilor de rînd, de pildă oaspeților importanți, are un rol specific în mitologie și în religie. La Homer, pe tron stau suveranii, aezii, preoții și oaspeții; în cazul suveranilor, tronul indică rangul și simbolizează puterea. Tronul ca simbol prin excelență al regalității apare în mitologia și în tradiția clasică abia o dată cu poeții tragici, care îl preiau probabil din unele obiceiuri orientale, în timp ce în epocile precedente însemnul puterii era, în Grecia, sceptrul. în toate epocile există însă obiceiul de a-i reprezenta pe tron pe zei; cea mai cunoscută imagine a unui zeu pe tron era cea crisele-fantină (placată cu fildeș și aur) realizată de Fidias pentru templul lui Zeus din Olimpia, unde regele zeilor stă pe un tron ale cărui ornamente prezintă un bogat conținut simbolic.

O tipologie singulară amintită de izvoarele clasice în legătură cu zeii este cea a tronului gol. La Argos, după cum spune Pausanias (2.19.5), se păstra tronul lui Danaos ; la Amicle se găsea un tron monumental, cu numeroase decorațiuni sculptate, cu subiect mitologic; pe el se afla, în picioare, o statuie a lui Apollo. Pe muntele Sipilos era venerat tronul lui Pelops. în aceste cazuri și în altele asemănătoare, tronul era considerat un scaun pregătit pentru un zeu invizibil, a cărui apariție era așteptată. De această semnificație se leagă probabil realizarea unui tron de aur pentru Alexandru cel Mare, mort, comandată de către Eumenes din Caria: funcționarii se prosternau în fața acestui tron înainte de a lua hotărîrile importante, ca și cum regele ar fi fost de față (tradiția este confirmată de Plutarh, Diodor și Cornelius Nepos).

Tronul avea o funcție specifică în anumite ritualuri religioase grecești și romane ; de pildă, în cadrul sărbătorilor TEOXENIA și la SELLISTERNIUM (vezi) erau pregătite tronuri pentru primirea zeilor, iar în riturile de inițiere ale coribanților neofitul era așezat pe tron, în timp ce inițiații dansau în jurul lui.

Numeroasele reprezentări de tronuri în artele figurative din epoca clasică, în legătură cu personaje dintre cele mai diferite (de la preoții Branhizi din sculpturile omonime de la Milet pînă la zeii de pe friza Partenonului), dovedesc valoarea simbolică pe care o dobîndește tronul, confirmată în multe cazuri de bogăția decorațiunilor figurate, foarte multe inspirate din mitologie. Din acest punct de vedere, cele mai cunoscute descrieri de tronuri pe care ni le-au păstrat izvoarele literare constituie o sursă de informații prețioase pentru reconstituirea a numeroase aspecte ale mitului. Printre tronurile cele mai celebre sub acest aspect (deși aici există dubii mai mult decît îndreptățite chiar în legătură cu definiția de „tronuri") amintim Tronul lui Venus (mai cunoscut sub numele de Tripticul Ludovisi - n.t.) și Tronul de la Boston, la ale căror reprezentări se face adesea trimitere, independent de intens dezbătută chestiune a cronologiei, a funcției reale și a amplasării lor originare, datorită scenelor cu subiect mitologic care le împodobesc.

Tropaea, Tropaeus (lat. *Tropaea, Tropaeus* sau *Tropeucus).* Epitet utilizat în lumea

romană cu referire la Iunona și la Iupiter, despre care se credea că aduc victoria și cărora li se ofereau trofeele obținute în luptă.

Tros (gr. Tpuig, *-uoq*; lat. *Tros, -ois).* Urmașul lui Dardanos, fiul lui Erihtonios și al Astiohei și soțul Calirhoei, cu care a avut trei fii: Ilos, Asaracos și Ganimede. A fost regele Frigiei și a dat numele ținutului Troada și cetății Troia. Este amintit episodul care îl are drept protagonist alături de Zeus, căruia i 1-a dăruit pe fiul său, Ganimede, în schimbul unei perechi de cai nemuritori (pentru detalii vezi GANIMEDE).

Trufia, vezi HYBRIS.

Tubilustrium. în latină, „purificarea trîm-bițelor". Sărbătoare religioasă care avea loc la Roma de două ori pe an, la 23 martie și la 23 mai, în cursul căreia erau purificate trîmbițele *(tubae)* utilizate în riturile religioase.

Tuchulca. Numele unui zeu etrusc al lumii infernale, care se alătură altor *inferi* (cum ar fi Charon sau Manto).

► *Iconografie.* Este reprezentat ca o creatură înspăimîntătoare, cu părul zburlit și plin de șerpi, în Mormîntul Balaurului din Tar-quinia.

Tuisto (lat. *Tuisto, -onis).* Divinitate a germanilor; era un zeu născut din pămînt, strămoșul a trei neamuri germanice occidentale, ingevonii, istevonii și erminonii (Tacitus, *Germania,* 2): cei din urmă descindeau din cei trei fii ai fiului său MANNUS (vezi, de la *Mann,* „om").

Tullus Hostilius (lat. *Tullus Hostilius, -i).* Consemnat de tradiție drept cel de-al treilea rege al Romei, a domnit între anii 673 și 642 î.Hr.; era considerat fiul lui Hostius Hostilius, care a căzut în războiul împotriva sabinilor în vremea domniei lui Romulus. Istoriografia modernă tinde să recunoască în acest personaj o figură istorică reală, ce nu trebuie identificată cu Romulus, așa cum s-a propus în trecut. Faptele sale sînt învăluite într-o aură de legendă, iar portretul pe care ni-1 oferă tradiția, de rege războinic și feroce, dornic să reînvie fastul militar al lui Romulus mai degrabă decît domnia pașnică a lui Numa Pompilius, este îmbogățit de nenumărate ornamente literare și detalii imaginare.

Tradiția îi atribuie supunerea Albei Longa, în cadrul căreia se înscriu lupta dintre Horații și Curiați (vezi HORAȚII) și războiul împotriva cetăților Veies și Fidene, care s-au aliat împotriva Romei și au fost învinse, nu fără dificultate (cu această ocazie suveranul a ridicat la Roma templele închinate lui *Pallor* și lui *Pavor,* Paloarea și Panica). Celebră este și tortura pe care i-a rezervat-o lui Metius Fufetius, regele sau dictatorul din Alba ce încercase să trădeze : acesta a fost legat de două care și sfîșiat, iar cetatea a fost distrusă și locuitorii ei deportați

pe colina Caelius (pentru alte detalii vezi ALBA LONGA).
Firea războinică a suveranului pare să se domolească, potrivit legendei, abia către sfîrşitul vieţii sale, cînd Tullus, sătul de războaie, amintindu-şi vremurile liniştite ale lui Numa, a vrut să le reînvie. Dar zeii nu i-au primit darurile şi promisiunile; el a fost distrus împreună cu familia sa de focul lui Iupiter.
Dintre numeroasele legende şi povestiri populare ce au în centru figura suveranului, o putem considera fondată pe cea despre sfîrşitul independenţei cetăţii Alba Longa; de asemenea, s-a confirmat atribuirea construirii aşa-numitei *Curia Hostilia* de la Roma, propusă de legende, unui rege pe nume Hostilius.
► *Prezenţe în literatura antică.* Cea mai completă reconstituire a faptelor lui Tullus Hostilius i-o datorăm lui Livius (1.22 şi urm.).
Tunet, vezi FULGER.
Turan. Numele etrusc al unei divinităţi feminine ce poate fi asimilată Afroditei greceşti sau Venerei romane. Numele a fost pus în legătură cu Tupovvo^ poate în sensul de „regină", „stăpînă". In religia etruscă Turan apare ca zeiţă a fecundităţii, *kourotrophos,* vindecătoare. Este reprezentată frecvent în arta funerară şi pe oglinzi. Pentru alte detalii vezi şi VENUS.
Turibulum (lat. *turibulum, -i).* în ceremoniile religioase romane, vasul în care se ardea tămîia. Ţinut în mînă sau atîrnat de lanţuri, era mişcat pentru a răspîndi mirosul de tămîie.
Turms. Numele etrusc al unui zeu identificat cu MERCUR (vezi).
Turnus (lat. *Turnus, -i).* Fiul lui Daunus şi al Veniliei. Era regele rutulilor cînd Enea

a ajuns în Italia, la capătul peregrinărilor sale de după căderea Troiei, şi a fost un aprig duşman al acestuia. Turnus era fratele Iuturnei şi se înrudea cu Amata, soţia regelui Latinus; acesta i-a dat-o de soţie lui Enea pe fiica sa Lavinia, care îi fusese însă promisă lui Turnus. în *Eneida,* Ver-giliu îl prezintă ca pe un războinic curajos, care este ucis însă de Enea.
► *Prezenţe în literatura antică.* Turnus este o figură creată de Vergiliu. Faptele sale sînt povestite în cînturile 7-12 din *Eneida.*
► *Prezenţe în literatura modernă.* Maffeo Veggio a adăugat un al 13-lea cînt la poemul vergilian, unde descrie funeraliile lui Turnus.
Turunda. în lumea romană, numele unei prăjituri sacrificiale din făină şi tărîţe, care le era adusă ca ofrandă zeilor.
Tusculum (lat. *Tusculum, -i).* Importantă cetate din vechiul Latium. Pentru a-i explica numele, izvoarele antice tindeau să o considere o cetate ce fusese iniţial etruscă. Tradiţia povestea că a participat la bătălia de la lacul Regillus, în care s-au implicat şi Dioscurii, conducînd trupele latine împotriva celor romane.
Tutela (lat. *tutela, -ae).* Termen latin (în traducere „protecţie, tutelă", dar şi „protector, apărător, stăpîn") indicînd imaginea zeului pusă pe o corabie, despre care se credea că ocroteşte corabia respectivă. Era reprezentată de obicei de o statuie sau de o imagine pictată aşezată la pupa. De asemenea, termenul indica în general geniul sau divinitatea ocrotitoare a unui loc.
Tutilina (lat. *Tutilina, -ae).* Divinitate protectoare pe care romanii o invocau în caz de necesitate. Era implorată mai ales ca divinitate agrară, fiind considerată ocrotitoarea griului.
Tyche (gr. TUXTI, -ric). în Grecia, zeiţa sorţii şi a norocului. în *Teogonia* lui Hesiod (360) este prezentată drept una dintre oceanide şi constituie una dintre forţele primordiale anterioare afirmării zeilor olimpieni; nu apare la Homer. Pindar o consideră cea mai puternică dintre Parce. Importanţa rolului şi a cultului său creşte începînd cu secolul al IV-lea î.Hr., cînd Tyche devine o zeiţă omnipotentă ce ţine în mîini destinele oamenilor şi ale ţărilor, în epoca elenistică devine zeiţa ocrotitoare a cetăţilor şi, ocazional, a destinului suveranului elen sau al împăratului roman. în lumea romană Tyche tinde să se identifice cu FORTUNA (vezi). Mai mult o abstracţie decît o personalitate divină propriu-zisă, nu a determinat apariţia unor mituri specifice în literatură.
► *Atribute.* Zeiţa este reprezentată frecvent purtînd pe cap aşa-numitul *polos,* o coroană ce simbolizează zidurile cetăţilor, şi ţinînd în mînă o pateră şi sceptrul.
► *Răspîndirea cultului.* Era venerată în toată lumea greacă, în special împreună cu alţi zei, ca Zeus, Atena, Artemis etc. Deosebit de important era cultul său din diferite cetăţi. Uneori imaginea sa se putea suprapune celei a altor divinităţi feminine venerate ca zeiţe tutelare ale anumitor centre, precum Isis, Cybele, Astarte etc. Avem puţine informaţii despre sărbătorile care aveau loc în cinstea sa; ştim că în Lamp-sacos se desfăşurau cu anumite ocazii întreceri între copii, închinate zeiţei.
► *Iconografie.* Imaginile Tychei, pe care le cunoaştem în special din statui şi efigii pe monede, tind uneori să se confunde cu cele ale personificărilor diferitelor cetăţi. în Antichitate, cea mai celebră reprezentare era cea a Tychei din Antiohia, realizată de Eutihides şi reluată pînă tîrziu în epoca imperială romană.

Țap ispășitor, vezi PHARMAKON.

Țesere. Metafora țeserii, a firului și fusului ocupă un loc important în mitologia clasică. Făcînd abstracție de cazurile în care poeții prezintă diverse eroine țe-sînd sau torcînd, firul și fusul apar deseori ca simboluri ale vieții și ale destinului. Moirele sau Parcele hotărăsc sfîrșitul omului tăindu-i pur și simplu firul vieții, fir ce simbolizează fragilitatea existenței umane, în *Republica* lui Platon, cele trei Moire, fiicele Necesității, Ananke, învîrt fusul, iar Atropos face ca „firele toarse să nu mai poată fi desfăcute" (620e). în tradiția cea mai răspîndită, fiecare dintre Moire avea un rol specific : una trăgea firul din furcă, alta îl torcea, iar ultima îl tăia.

Rolului atribuit în mitologie firului din mîinile Moirelor, prin care acestea pot decide asupra destinului și a momentului morțir omului, i se opune cel al firului Ariadnei, sinonim cu salvarea lui Tezeu. înainte de a intra în labirint pentru a înfrunta Minotaurul, eroul atic primește de la Ariadna ghemul cu ajutorul căruia va putea ieși din întortocheata temniță, acțiune la fel de dificilă ca și uciderea Minotaurului : „condus de un fir a găsit ieșirea grea și pe care nimeni dintre cei de mai înainte n-o găsise" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 8.172-173). Firul, simbol al vieții domestice și al existenței cotidiene a femeii ce-și petrece timpul în fața războiului de țesut, indică salvarea, punctul de referință care trebuie avut mereu în vedere. Prin intermediul dublei imagini a Parcelor și a Ariadnei, actul țeserii devine astfel o metaforă ce rezumă întreaga existență umană.

Mitologia prezintă și alte figuri feminine care țes. Cînd camarazii lui Ulise s-au apropiat de locuința vrăjitoarei Circe, „statură/
La poarta zînei cea cu mîndre plete./ Din casă se-auzea cîntînd zeița/ Cu viers fermecător, de unde dînsa/ Țesea o pînză mare, măiestrită/ Ca orice lucru gingaș și subțire,/ Dumnezeiesc țesut de vreo zeiță" *(.Odiseea,* 10.220 și urm.; vezi și 10.226). Și nimfa Calipso, pe încîntătoarea sa insulă, își petrece timpul țesînd: trimis la ea ca mesager, Hermes o găsește la războiul de țesut: „La stative, lucrînd o pînzătură,/ Țesea zeița-n casă c-o suveică/ De aur și cînta cu-atîta farirec" *(.Odiseea,* 5.61-62). Cea mai faimoasă țesătoare din mitologie este însă fără îndoială Penelopa, a cărei pînză a devenit proverbială. Constrînsă să se mărite cu unul dintre pretendenții instalați în palatul din Itaca după plecarea lui Ulise, ea promite că-și va alege viitorul soț numai după ce va termina de țesut giulgiul pentru socrul ei Laerte. Dar tot ce țese în timpul zilei deșiră peste noapte, astfel că țesătura nu se termină niciodată: „Eu ziua tot lucram la pînzătură,/ Dar peste noapte, la lumina torței,/ Eu deșiram tot ce lucrasem ziua", povestește Penelopa *(Odiseea,* 19.149-150 și 24.139-140). Mitul pînzei Penelopei, țesută ziua și deșirată noaptea, revine, chiar dacă într-un context diferit, în legenda lui TARHETIOS (vezi). Și preafrumoasa Elena, mutată la Troia, lucrează la războiul de țesut, îndeletnicire ce nu constituie o muncă demnă doar de sclave și pe care cea mai frumoasă femeie din lume nu o disprețuiește: ea țese o pînză mare, „veșmînt porfiriu îndoit, unde ea-mbrebenase/ Alesături ce-arătau o grămadă din luptele date/ între ahei și troieni și-ndurate de ei pentru dînsa" *(Iliada,* 3.125-128). Și zeițele practică din cînd în cînd arta țeserii; de pildă în mitul Arahnei, relatat de Ovidiu, unde acest meșteșug devine prilej de întrecere între o

tînără lidiană, Arahne, și zeița Atena. Arahne „își cîștigase un nume foarte răs-pîndit în orașele Lidiei, prin iscusința sa [...]. Adesea nimfele și-au părăsit podgoriile Timolului lor ca să-i vadă lucrul minunat. Și nimfele Pactolului și-au lăsat apele lor. Nu se mulțumeau numai să privească pînzele terminate, ci și să le vadă cum se făceau, atîta frumusețe era în arta sa. Fie că potrivea lîna nelucrată în primele caiere, sau o răsucea între degete și, trăgînd-o în fir lung, o făcea subțire și moale asemenea norilor, fie că învîrtea cu deget ușor fusul cel sprinten, ori cosea cu acul, puteai crede că arta o are de la Palas" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 6.11 și urm.). Pentru întrecerea dintre tînăra țesătoare și Atena și metamorfoza celei dintîi în păianjen vezi ARAHNE ; povestirea lui Ovidiu este interesantă nu numai din punct de vedere mitologic și poetic, ci și pentru că ne-a păstrat o descriere destul de amănunțită a războiului de țesut și a operațiunilor propriu-zise ale țeserii, care constituia principala ocupație a femeilor din vechime (în inscripțiile funerare romane apare frecvent, în semn de elogiu pentru o defunctă, expresia *la-nam fecit).*

Tradițiile romane considerau țeserea o activitate demnă de regine: Tanaquil, soția regelui Tarquinius Priscus, se îndeletnicea cu acest meșteșug. Mantia țesută de ea pentru Servius Tullius era păstrată ca o relicvă de preț la Roma, în templul Fortunei, iar furca sa de tors - în templul lui Sancus.

► *Iconografie.* Dintre diversele scene de țesere care apar în ceramica grecească, deosebit de atrăgătoare este cea reprodusă pe un vas cabiric, adică provenit din sanctuarul cabirilor de la Teba (Oxford, Ashmolean Museum), unde este înfățișată Circe dîndu-i lui Ulise o cupă cu poțiunea magică, în fundal apărînd războiul de țesut la care lucra vrăjitoarea. Penelopa la războiul de țesut, cu Telemah alături, apare printre altele pe un vas cu figuri roșii din Chiusi (Muzeul Național de Arheologie),

probabil o ilustrare punctuală a unui pasaj din *Odiseea* (17.150).
Tipar. Un tipar cu înfăţişare monstruoasă este protagonistul unui mit tîrziu, localizat în insula Cos şi amintit în lexiconul Suda, de Hesychios şi de Fotios. Cea mai frumoasă oaie a lui Crisamis, regele insulei, a fost răpită de un monstru marin asemănător cu un tipar mare. Crisamis a izbutit să ucidă monstrul, dar, uitînd de visul care îi poruncea să-1 îngroape, a murit.
Ţînţar. Prezent în mitologie, dar mai ales în fabulistică, ţînţarul este protagonistul unui mic poem atribuit lui Vergiliu, intitulat *Culex,* „ţînţarul". E povestea unui păstor pe care înţepătura unui ţînţar îl salvează de muşcătura mult mai periculoasă a unui şarpe şi care, după ce ucide insecta, are în vis revelaţia faptului că îi datorează viaţa; apariţia ţintarului mort în vis este pretextul pentru o descriere a lumii de dincolo. La trezire, păstorul îi aduce un omagiu ţintarului, ridicînd un tumul.

1 *t*

^^ «■■ *wtmmm mm* ***mmm m***

U

Ucalegon (gr. O&xaXeŢOJv, *-ovxoq;* lat. *Ucalegon, -ontis).* Unul dintre bătrînii sfetnici ai Troiei; casa lui a ars cînd cetatea a fost distrusă *(Iliada,* 3.148); episodul este menţionat şi de Vergiliu *(Eneida,* 2.312).
Udeos (gr. OuSouog, -ou). Numele unuia dintre Sparţi (vezi). Era considerat de unele tradiţii tatăl prezicătorului Tiresias.
Ufens (lat. *Ufens, -entis).* Principe italic, aliatul lui Turnus în războiul împotriva lui Enea. Vergiliu spune că era vestit „prin faimă şi prin faptele de arme" *{Eneida,* 7.745); a fost ucis de troieni. A avut patru fii, pe care troienii i-au luat prizonieri, iar Enea i-a sacrificat în cinstea sufletului lui Palas. Era identificat cu un zeu fluvial, legat de rîul cu acelaşi nume.
Ulise (gr. 'OSucrceuc;, -ewc;; lat. *Ulysses, XJlyxes* sau *Ulixes, -is* sau -ei). Numit de greci Odiseu (în traducere „cel urît", după cum se explică în *Odiseea),* a fost unul
dintre cei mai celebri eroi ai războiului troian. Era fiul lui Laerte şi al Anticleei sau, potrivit unei tradiţii mai tîrzii, al lui Sisif şi al Anticleei; a fost rege în Itaca şi soţul Penelopei, fiica lui Icarios, cu care a avut un fiu, Telemah. Viclenia şi acţiunile întreprinse în timpul războiului troian justifică interpretarea numelui său.
Ulise a luat parte la război în calitate de fost pretendent (poate că a fost chiar primul) la mîna Elenei. Potrivit tradiţiei (Apollodor, *Biblioteca,* 3.10.9), el 1-a sfătuit pe tatăl Elenei cum să-i aleagă soţul, propunînd ca toţi pretendenţii să se adune, iar Elena să aleagă, şi ca toţi să jure că îl vor ajutaipe cel ales dacă cineva va încerca să-i fure soţia. în urma acestui jurămînt, cînd Elena a fost răpită de Paris, s-a organizat expediţia grecilor împotriva Troiei.
Ulise aflase de la un oracol că, dacă pleca la război, nu avea să se mai întoarcă la ai săi decît după douăzeci de ani, din care

zece petrecuți pe cîmpul de luptă și

STIRPEA LUI ULISE Hermes —i— *Cliione*
Autolicos —i—*Amftteea*
Icarios

V

Peribeea
Laerte —i— Anticleea
Penelopa

I

Ulise — *o fiică a lui Toas — Calidice — Evipe-------Calipso — Circe*

Leontofon Polipetes Eurial
sau
Calisto
Leontofron Nausitoos Nausinoos
Telemah *-r- Circe* Arcesilaos Poliportes
I-------------1 *Penelopa* -y Telegonos Agrios Latinus
Latinus
Rhome
T
I tal os

-r-Amata Auson Romos Anteia Ardeas Casifona
Enea —i— Lavinia Liparos
Silvius

zece pe mare, pe drumul de întoarcere. Această povestire, necunoscută lui Homer, este relatată de izvoare mai tîrzii (Hyginus, *Fabule,* 95, dar apărea deja în *Cipriile):* cînd Agamemnon s-a dus în Itaca să-1 cheme la război, Ulise s-a prefăcut nebun, şi-a pus pe cap un acoperămînt ciudat şi a început să are cîmpul, cu nişte veşminte şi o atitudine deloc potrivite pentru un rege. PALA-MEDE (vezi) i-a dat în vileag înşelătoria, aşezîndu-i-1 dinaintea plugului pe micul Telemah; ca să nu-şi omoare fiul, Ulise a fost nevoit să admită că nu era nebun.

La rîndul său, Ulise 1-a demascat pe Ahile, care, ca să scape de război, se deghizase în femeie şi se ascunsese printre fiicele regelui Licomed din Sciros: i-a arătat cîteva arme pe care acesta le-a admirat, trădîn-du-şi astfel firea războinică (vezi AHILE).

Posthomerică este şi tradiția potrivit căreia Ulise a născocit şiretlicul prin care Clitemnestra a fost convinsă să o trimită în Aulis pe fiica sa Ifigenia, ce urma să fie sacrificată spre a obține vînturile prielnice pentru plecarea flotei greceşti: mamei i s-a spus că fiica sa urma să se căsătorească cu Ahile în Aulis (vezi IFIGENIA).

In timpul asediului Troiei, Ulise s-a distins prin curajul, prudența şi elocvența sa, iar după moartea lui Ahile a participat la lupta pentru armele eroului, învingîndu-1 pe Aiax Telamonianul. Lui Ulise i se atribuie un rol de prim-plan şi în aducerea la Troia a lui Neoptolem, fiul lui Ahile, fără de care, potrivit unui oracol, cetatea nu avea să cadă niciodată în mîinile grecilor; din acelaşi motiv şi tot datorită lui Ulise a fost adus la Troia şi FILOCTET (vezi). O altă tradiție (Apollodor, *Epitome,* 5.14) susține că lui i-a aparținut şi ideea folosirii calului de lemn cu care grecii au reuşit să obțină victoria în războiul troian (stratagemă pe care Vergiliu o atribuie comandanților greci: vezi *Eneida,* 2.12-20); în orice caz, Ulise s-a numărat printre eroii care au intrat în pîntecul calului. Calul, care purta inscripția : „Atenei, din partea grecilor, în semn de recunoştință" (Apollodor, *Epitome,* 5.15), era atît de mare, încît pentru a-1 aduce în cetate troienii au trebuit să dărîme Porțile Scheene. Tot în legătură cu căderea Troiei, Ulise este amintit printre grecii care au furat PALADIONUL (vezi).

Partea cea mai cunoscută a poveştii sale o reprezintă aventurile de după distrugerea Troiei, descrise în

Odiseea. Eroul care a contribuit din plin la cucerirea cetății dușmane, în loc să fie răsplătit de zei și de oameni, a trebuit să înfrunte tot soiul de pericole și greutăți ce au transformat călătoria sa de întoarcere într-o permanentă confruntare cu moartea, ca o interminabilă călătorie în infern, din care s-a întors nu ca un erou învingător, ci ca un bătrîn cerșetor, greu încercat și istovit, căruia numai o minune divină i-ar fi putut reda puterea de odinioară și pe care pînă și Penelopei i-a fost greu să-1 recunoască.

Odiseea povestește că Ulise și tovarășii săi, care au ridicat ancora pentru a se întoarce în patrie, au rătăcit pe mare și în cele mai îndepărtate ținuturi vreme de zece ani: atît a trecut de la căderea Troiei pînă la întoarcerea sa în Itaca, iar în acest timp întîmplările potrivnice, furia mării și voința zeilor și a destinului l-au implicat într-o serie de evenimente dramatice. La începutul călătoriei sale, după ce a trecut prin ținuturile ciconilor și lotofagilor, a ajuns pe coasta de apus a Siciliei, unde împreună cu doisprezece tovarăși a intrat în peștera ciclopului Polifem. Acesta i-a devorat pe șase dintre însoțitorii săi și i-a luat prizonieri pe erou și pe ceilalți șase. Ulise 1-a îmbătat pe ciclop și i-a străpuns singurul ochi cu o țepușă înroșită în foc; cei șapte s-au ascuns sub pîntecele oilor lui Polifem, pe care acesta le-a mînat afară din peșteră fără să-și dea seama de șiretlicul prizonierilor săi *{Odiseea,* 9). Orbirea ciclopului a avut consecințe nefaste pentru călătoria lui Ulise, întrucît a stîrnit mînia lui Poseidon, tatăl lui Polifem.

Ulise a ajuns apoi în insula lui Eol, unde zeul i-a dăruit la plecare un vas în care erau închise toate vînturile ce aveau să ajute corăbiile să ajungă în patrie. Dar tovarășii lui Ulise au deschis vasul ca să vadă ce era înăuntru, iar vînturile au scăpat, împingînd corăbiile înapoi pe insula lui Eol. Mîniat de felul în care fusese folosit darul său, stăpînul vînturilor a refuzat să-1 mai ajute pe Ulise *{Odiseea,* 10).

Ulise și-a reluat rătăcirile pe mare. După ce s-a oprit la Telepilo,s, cetatea lui Lamos, și a scăpat ca prin minune de lestrigoni, eroul a ajuns în insula Eea, unde locuia

vrăjitoarea Circe. Ulise și-a trimis cîțiva oameni în recunoaștere, însă vrăjitoarea i-a transformat în porci. Numai Eurilohos a scăpat și s-a grăbit să-i povestească lui Ulise cele întîmplate; eroul a fost ajutat de Hermes, care i-a explicat cum putea să reziste puterilor vrăjitoarei. Astfel a reușit să-și elibereze tovarășii, care au fost transformați din nou în oameni, și a fost primit cu bunăvoință de Circe *(Odiseea,* 10-12). La sfatul acesteia, Ulise a trecut rîul Ocea-nos și a ajuns în ținutul cimerienilor, unde se afla intrarea în Hades. Aici 1-a consultat pe prezicătorul Tiresias, pe care 1-a întrebat cum putea să se întoarcă în insula unde se născuse (vezi și NEKYIA). S-a întors apoi cu tovarășii săi în insula Eea, iar Circe le-a trimis un vînt puternic, care le-a îndreptat corăbiile spre insula sirenelor. Ca să scape de magia cîntecului lor dulce, dar foarte periculos, Ulise le-a înfundat cu ceară urechile matelotilor, ca să nu audă muzica, iar el s-a legat de catargul corăbiei, rămînînd așa pînă cînd cîntecele sirenelor nu s-au mai auzit.

în timpul traversării strîmtorii dintre Scila și Charibda, monstrul numit Scila a devorat șase tovarăși ai lui Ulise; acesta a ajuns în cele din urmă pe coastele Tri-nacriei, unde o altă nenorocire s-a abătut asupra echipajului: nesocotind sfaturile prezicătorului Tiresias, cîțiva tovarăși ai lui Ulise au ucis boii sacri ai lui Helios, Soarele. în consecință, imediat ce și-au reluat călătoria pe mare, Zeus le-a distrus nava cu un fulger și întregul echipaj a fost înghițit de valuri. Singurul care s-a salvat, agățîndu-se de catarg și de rămășițele corăbiei, a fost Ulise, care, după ce a plutit în derivă zece zile, a fost aruncat de valuri pe insula Ogigia, unde trăia nimfa Calipso *(Odiseea,* 5).

Nimfa 1-a primit cu bunăvoință pe Ulise și în curînd s-a îndrăgostit de el. Eroul a rămas pe insulă șapte ani; dar, deși nimfa a vrut să-i dăruiască, pentru a-1 ține lîngă ea, nemurirea și tinerețea eternă, lui începuse să-i fie dor de casă. Numai la intervenția zeilor Calipso 1-a lăsat să plece, atunci cînd, la cererea Atenei, Hermes a înștiințat-o că Zeus poruncise acest lucru. Nimfa a trebuit să se supună și 1-a învățat pe Ulise să-și construiască o plută, cu care eroul a pornit din nou pe mare, singur.

După optsprezece zile, vînturile l-au purtat în apropiere de Scheria, insula feacilor, iar Poseidon a declanșat o furtună care a distrus pluta eroului; însă, cu ajutorul Leucoteei și al Atenei, Ulise a reușit să ajungă pe insulă.

Epuizat, a adormit pe plajă și a fost trezit într-un tîrziu de rîsetele unor fete; printre ele se afla și Nausicaa, fiica regelui acelei insule, care 1-a condus la palat și 1-a prezentat părinților săi, Alcinoos și Arete *(Odiseea* 6). La curte, naufragiatul a auzit de la poetul Demodocos povestea căderii Troiei, cîntată de aezi și de rapsozi. Amintirea acelor întîmplări, al căror protagonist fusese cu ani în urmă, 1-a impresionat pînă la lacrimi. Emoția sa nu a trecut neobservată, iar suveranii au început să-i pună

întrebări. Atunci Ulise le-a spus cine era şi le-a povestit aventurile sale ; regele a pregătit o corabie care urma să-1 ducă pe erou în Itaca, patria pe care nu o mai văzuse de douăzeci de ani.
între timp, în Itaca, tatăl lui Ulise, Laerte, bătrîn şi îndurerat, se retrăsese la ţară, iar mama, Anticleea, murise de durere ; fiul său Telemah devenise adult, iar Penelopa îi rămăsese credincioasă, refu-zînd cererile insistente ale pretendenţilor din insulele vecine, care puseseră practic stăpînire pe palatul lui Ulise.
Pentru ca eroul să nu fie recunoscut la întoarcerea în patrie, Atena 1-a transformat într-un cerşetor care nu putea trezi bănuieli. Numai bătrînul cîine Argos 1-a recunoscut. Ulise 1-a întîlnit mai întîi pe credinciosul Eumeu, care odinioară îi fusese servitor şi porcar; pe cînd se afla în casa lui, s-a întors şi Telemah de la Sparta şi Pilos, unde se dusese ca să afle veşti despre tatăl său. Ulise i-a dezvăluit fiului său cine era (mai înainte fusese descoperit doar de Euricleea, o fostă servitoare care, ajutîndu-1 să se spele, 1-a recunoscut după o cicatrice pe care o avea din tinereţe) şi împreună cu acesta şi-a plănuit răzbunarea.
Nu fără greutate, Penelopa a fost convinsă să promită că se va căsători cu cel ce avea să cîştige o întrecere de tras cu arcul, care avea să se desfăşoare la palat, cu arcul şi săgeţile lui Ulise. Nici un pretendent nu a reuşit să folosească arcul eroului; Ulise a cerut atunci să tragă şi el cu arcul şi i-a străpuns pe pretendenţi cu săgeţile

sale. Abia după aceea i-a spus Penelopei cine era şi s-a dus să-1 vadă pe tatăl său. între timp, vestea uciderii peţitorilor se răspîndise rapid în insulele vecine, iar rudele celor morţi au pornit război împotriva lui Ulise; luînd înfăţişarea lui Mentor, Atena a reinstaurat însă pacea şi 1-a împăcat pe rege cu poporul său.
Moartea lui Ulise nu este descrisă în *Odiseea,* ci în izvoare mai tîrzii; ea a fost provocată de marea pe care eroul o înfruntase de atîtea ori şi de fiul său şi al Circei, Telegonos, care întreprinsese la rîndul său o călătorie lungă şi periculoasă pe mare, în căutarea tatălui său. Telegonos 1-a omorît cu o lovitură de lance, neştiind că îl avea în faţă pe cel pe care îl căuta. Pentru detalii în legătură cu moartea şi funeraliile lui Ulise vezi TELEGONOS.
► *Epitete.* Arcisiadul (de la Arcisios, care, potrivit unei tradiţii, era tatăl lui Laerte); Laertiadul; cel priceput; cel şiret; cel luminat; cel isteţ; divinul; cel statornic; cel cu inimă mare.
► *Atribute.* în general, Ulise nu are atribute particulare; în iconografie poate fi recunoscut din episoadele mitologice în care apare. De la sfîrşitul secolului al V-lea î.Hr. este reprezentat uneori cu aşa-numitul *pilos,* acoperămînt pentru cap de formă conică.
► *Rdspîndirea cultului.* în figura lui Ulise au fost identificate trăsăturile unei vechi divinităţi marine originare probabil din Ar-cadia. La Sparta îi era închinat un *heroon.* Surprinzător, cultul său nu este atestat în Itaca.
► *Prezenţe în literatura antică.* Personaj de prim-plan în *Iliada* şi protagonistul *Odi-seii,* Ulise reprezintă una dintre figurile cele mai celebre şi mai frecvent întîlnite în literatura antică. Evenimentele dinainte şi de după cele povestite în *Odiseea* fac obiectul *Telegeniei,* al *Micii Iliade* şi al *Cipriilor.* Este amintit de Hesiod în *Teogonia,* de poeţii lirici şi de cei tragici. Apare în diferite tragedii, ca *Telegonos* (pierdută), *Aiax* şi *Filoctet* de Sofocle şi *Hecuba* şi *Ciclopul* de Euripide, şi în comedii ca *Odiseea* lui Cra-tinos (pierdută) şi *Odiseu fugar,* operă parodică a lui Epiharm. în literatura latină apare mai ales în *Eneida* vergiliană, la Ovidiu *{.Metamorfoze,* 13 şi 14) şi într-o interesantă versiune a lui Seneca *(Scrisori către Lucilius,* 88): aici se regăseşte o tradiţie întîlnită şi la Pliniu, Solinus şi alţii,
potrivit căreia Ulise a întreprins o călătorie dincolo de hotarele lumii cunoscute, după Coloanele lui Hercule, încereînd să traverseze Atlanticul; în timpul expediţiei, a întemeiat cetatea Lisabona, dar a murit într-un naufragiu în apropiere de coasta Africii. în jurul faptelor lui Ulise s-au ţesut numeroase legende, care s-au perpetuat în special în perioada medievală. ► *Prezenţe în literatura medievală, modernă şi contemporană.* în Evul Mediu şi în epoca modernă, succesul personajului lui Ulise este legat de cel al poemelor homerice şi al *Eneidei* lui Vergiliu (trecînd deci prin reela-borarea şi vulgarizarea acestor texte). O importanţă fundamentală pentru toate reelaborările ulterioare ale personajului a avut-o *Roman de Troyes* al lui Benoît de Saint Maure. Celebră a fost şi *Istoria tro-iană* a lui Guido delle Colonne. în *Comedia* lui Dante, Ulise apare, împreună cu Dio-mede, în cea de-a opta bolgie din al optulea cerc al infernului, printre cei vinovaţi de înşelarea aproapelui *(Infernul,* 26). După interpretarea dantescă, apariţiile personajului în epoca umanistă şi în cele următoare au fost numeroase. Printre cele mai celebre opere inspirate din mitul lui Ulise amintim tragedia *Tînărul Ulise* a lui D. Lazzarini, tragedia *Ulise* a lui I. Pinde-monte, *Ulise* al lui A. Tennyson, tragedia *Ulise* a lui F. Ponsard, *Odiseea* lui G. Fishta, poemul *Odiseea* al lui N. Kazantzakis, poezia *Itaca* a lui C. Kavafis, povestirea satirică *Jurnalul Penelopei* a lui K. Varnalis, drama *Penelopa* a lui W.S. Maugham, *Arcul lui Ulise* al lui G. Hauptmann, romanul *Testamentul lui Odiseu* al lui W. Jens, tragedia *întoarcerea lui Ulise* a lui S. Wyspianski, *Căpitanul Ulise* al lui A. Savinio, dramele lui D. Walcott *(The Odissey, a stage version)* şi B. Strauss *(Itaca);* de asemenea, reinterpretările mitului lui Ulise propuse de P. Boitani, A. Spinosa *(Ulise),* L. Malerba *(Itaca pentru totdeauna),* C. Magris *(Itaca şi dincolo de ea),* S. D'Arrigo *(Horcynus Orca). Aventurile lui Ulise* de Mary Lamb se

adresează copiilor. O menţiune aparte, datorită complexităţii trimiterilor la *Odiseea* homerică şi enormei importanţe în literatura contemporană, merită *Ulise* al lui J. Joyce, în care fiecare episod este legat de un episod din poemul homeric (în special de cele referitoare la Telemah, Nestor, Proteu, Calipso, lotofagi, Hades, Eol, lestrigoni, Scila şi Charibda, sirene, ciclop, Nausicaa, cirezile Soarelui, Circe, Eumeu, Itaca şi Penelopa).

Deosebit de interesante - fără să fie propriu-zis literare - sînt încercările de identificare a locurilor unde se desfăşoară povestea lui Ulise, potrivit cărora itinerarul *Odiseii* a fost plasat fie în Mediterana, fie în îndepărtatele mări din Nord, cu inevitabilele consecinţe datorate cunoştinţelor geografice şi călătoriilor reale ale anticilor.
Iconografie. Ulise şi aventurile sale extra-. ordinare din timpul războiului troian, precum şi călătoria sa pe mare au constituit un subiect îndrăgit de arta clasică, prezent în decoraţiunile vaselor, în picturi şi în numeroase sculpturi. Cea mai bogată documentaţie care s-a păstrat o reprezintă pictura pe vase, distribuită pe un mare arc de timp, de la marea amforă protoatică din Eleusis şi craterul lui Aristhonotos pînă la acel *oinochoe* de la Egina, la exemplarele corintice şi atice şi la ceramica italiotă. în marea majoritate a cazurilor, Ulise nu se distinge de celelalte personaje care populează scenele, văzute în special în dimensiunea lor corală, colectivă; prevalează mai degrabă interesul pentru episodul mitologic decît pentru personajul individual, care nu întotdeauna poate fi identificat cu uşurinţă, în operele mai vechi Ulise este reprezentat ca erou, ca luptător, iar uneori ca rege auster şi solemn ; în epoca clasică şi în cea elenistică se manifestă însă predilecţia pentru tipul eroului obosit şi încercat, reprezentat uneori ca naufragiat şi cerşetor. Nu ştim nimic despre picturile unor maeştri ca Polignot şi Nicias, care l-au reprezentat probabil în scene elaborate şi complexe; mai multe mărturii ne oferă picturile pom-peiene, cele de pe Esquilin, păstrate în Biblioteca Vaticana, şi, în sculptură, reliefurile, cum sînt cele de pe o metopă a tezaurului de la Sele sau sculpturile din grota Sperlonga. O serie de deformări groteşti ale personajului apar pe vasele cabi-rice şi uneori în ceramica italiotă.
Ulm. Era consacrat lui Morfeu şi legat de lumea de dincolo, aşa cum aminteşte Vergiliu în descrierea pe care o face marelui ulm ce trona în infern: „...la mijloc/ Un ulm gigant, umbros îşi desfăşoară,/ Ca nişte braţe, cloambele bătrîne./ S-au aciuat colo - aşa se zice -/ Nimicnicele visuri, stînd lipite/ Pe fiecare frunză - cîte unul" *(Eneida,* 6.282-284). Funcţia funerară a ulmului este confirmată de mitul lui Eetion - regele Ciliciei şi tatăl Andro-macăi -, ucis de Ahile: de jur împrejurul
mormîntului său nimfele munţilor au plantat ulmi *{Iliada,* 6.419-420). într-un ulm, într-un plop, respectiv într-o salcie s-au transformat Hesperidele, disperate că Heracle le furase merele de aur a căror pază le fusese încredinţată (vezi HERACLE, a unsprezecea muncă); la umbra acestor arbori s-au odihnit argonauţii în timpul expediţiei lor în căutarea lînii de aur. Ulmului i se atribuiau şi virtuţi oraculare: se spune că la Nuceria, într-o pădure de ulmi consacrată zeiţei Iunona, un arbore - curăţat de ramuri pînă în vîrf pentru a face lumină unui altar — ar fi înflorit brusc, indicîndu-le romanilor un viitor luminos după o perioadă umbrită de eşecuri militare (Pliniu, *Naturalis historia,* 16.132).
Ultio. Numele latin al zeiţei considerate personificarea răzbunării (Tacitus, *Anale,* 3.18).
Ultor Gat. *Ultor, -oris).* în traducere, „răzbunătorul" ; este un epitet al zeului roman Marte. Augustus i-a ridicat un templu la Roma, în For, vrînd să comemoreze astfel răzbunarea sa împotriva ucigaşilor lui Cezar.
Umbră (gr. uxict, *-aq* ; lat. *umbra, -ae).* în mitologie termenul indică de obicei sufletele morţilor, iar „regatul umbrelor" este sinonim cu „regatul lui Hades", deci cu lumea de dincolo de mormînt. Umbre sînt şi spectrele, fantomele morţilor care se întorc printre cei vii terorizîndu-i. O legendă ce are drept protagonistă umbra era amintită de Pausanias în legătură cu sanctuarul lui Zeus *Liceios* din Arcadia: celui care călca în incinta sacră a templului, interzisă tuturor, îi era sortit să moară înainte de sfîrşitul anului; în plus, în timpul ce-i mai rămînea de trăit, avea să fie lipsit de propria umbră.
Referitor la mitica populaţie a schiapo-zilor, care îşi făceau umbră cu propriile picioare, vezi SCHIAPOZI.
Umbro (lat. *Umbro, -onis).* Personaj din *Eneida* vergiliană (7.752 şi urm.; 10.543 şi urm.). Vergiliu îl prezintă ca pe un preot „viteaz între viteji", din poporul marsilor („şi el veni, maruvianul" - Marruvium, azi San Benedetto, era capitala marsilor - n.t.), „pe coif el are ca podoabă-o frunză/ De roditor măslin", simbol al funcţiei sale de preot

şi prezicător, „şi meşter este,/ Cu îngînări şi semne ale mîinii,/ Să toropească-n somn năpîrci şi hidre/ Cu-otrăvitor răsunet, iar mînia/ El astfel le-o potoale; muşcăturii/ Cu meşteşug tămadă îi aduce". In ciuda cunoştinţelor sale magice şi medicale, nu a putut să se vindece atunci cînd a fost rănit de troieni; a căzut, alături de Tur-nus, în lupta împotriva lui Enea: „Pădu-rea-Angitiei te-a plîns pe tine,/ Şi lacul Fucinus te-a plîns, cu unda-i/ Cristalnică, şi iezere strălimpezi" *(Eneida,* 7.759-60).
Uni. Numele unei zeiţe etrusce, asimilată cu Iunona a romanilor şi Hera a grecilor.
Unicorn, vezi COARNE.
Unxia. 1) Epitet prin care era indicată în lumea romană zeiţa Iunona, cu trimitere la o ceremonie nupţială în cursul căreia uşile casei mirilor erau unse cu grăsime, pentru alungarea spiritelor potrivnice şi a tuturor relelor.

2) Divinitate alegorică ce patrona utilizarea alifiilor şi parfumurilor.
Upis (gr. OÎjTrig, -iog; lat. *Upis, -is).* Epitet al Artemisei, prin care zeiţa era invocată ca protectoare a femeilor însărcinate. Unii scriitori, de pildă Vergiliu, utilizează acelaşi termen cu referire la o fiinţă mitică ce ar fi educat-o pe Artemis şi care ulterior reapare, ca nimfă, în cortegiul său. Alte surse latine, printre care Cicero, menţio-nează un *Upis,* bărbat, tatăl Artemisei.
Urania (gr. Oupavta, -ag; lat. *Urania, ae).* 1) Fiica lui Zeus şi a Mnemosinei, Memoria, şi una din cele nouă muze, ocrotitoarea astronomiei, după cum indică şi numele ei („celesta"). Era considerată mama lui Linos, aedul antic, fiul lui Apollo, şi a lui Himeneu. Pentru alte detalii vezi Muze.
2) Numele unei nimfe, fiica lui Oceanos şi a lui Tethys, care făcea parte din cortegiul Persefonei.
3) Epitet al Afrodîtei, în traducere „celesta", opusă Afroditei *Pandemios,* „comună" sau „populară". Platon *{Banchetul,* 180) spune că era fiica lui Uranos şi că zeul o zămislise singur, fără participare feminină.
Uranos (gr. Oupav6g, -ou; lat. *Uranos, -i).* Numele, în traducere „cerul", adesea „înstelat", se referă la una dintre cele mai
vechi zeităţi ale lumii greceşti, fiul lui Erebos şi al Geei şi soţul aceleiaşi Geea (Pământul).
împreună cu Geea a zămislit o stirpe de fiinţe divine: Oceanos, Ceos, Crios, Hipe-rion, Iapet, Teia, Rhea, Temis, Mnemosine, Phoebe, Tethys, Cronos, ciclopii - Brontes, Steropes şi Argeş - şi hecatonhirii - Cotos, Briareu şi Gies. în alte genealogii (de pildă, la Cicero) Uranos este tatăl lui Mercur, născut de Dia, şi al Venerei, născută de Hemera.
Uranos îşi ura copiii: imediat după naştere îi îngropa în tenebre, ascunzîndu-i în pămînt şi nelăsîndu-i să vadă lumina. Aceasta îi pricinuia, potrivit lui Hesiod *(Teogonia),* o mare bucurie, în vreme ce Geea era îngrijorată, pe de o parte pentru soarta fiilor săi, iar pe de alta din cauza imensei poveri pe care trebuia să o poarte, ţinîndu-i înăuntrul ei pe toţi. Geea şi-a îndemnat fiii să se răzvrătească; numai Cronos nu s-a speriat de propunerea mamei sale şi a devenit principalul autor al revoltei. înarmat cu secera pe care i-o dăduse mama sa, a aşteptat momentul prielnic şi, cînd Uranos a venit noaptea să-şi viziteze soţia, 1-a atacat şi 1-a castrat (vezi Cronos ; în legătură cu locul unde a avut loc acest episod vezi Corfu şi Drepa-non). Din picăturile din sîngele lui Uranos căzute pe pămînt s-au născut alte creaturi mitice: giganţii, nimfele meliade sau, potrivit unor izvoare, Silen; din cele căzute în apa mării s-a născut Afrodita (vezi). Potrivit tradiţiei transmise de Diodor din Sicilia, Uranos a fost primul rege al atlan-ţilor. Acestora, popor drept şi înţelept care trăia pe ţărmurile Oceanului, el le-a dezvăluit secretele cultivării pămîntului ale civilizaţiei şi - fapt important, dat fiind caracterul etiologic al legendei - ale observării astrelor. Datorită virtuţilor sale, după moarte Uranos a fost divinizat şi identificat cu bolta cerească. Această tradiţie îi atribuia patruzeci şi cinci de fii, printre care Basileia, „regina", care i-a urmat la tron. în numeroasele informaţii, adesea discordante, referitoare la Uranos putem surprinde ecourile unor doctrine cosmogonice de diferite origini, ce trimit frecvent la Uranos ca figură sugestivă şi emblematică, însă şi foarte vag caracterizată în mitologie şi, prin urmare, foarte versatilă.
URNĂ
Pentru rolul lui Uranos în teogonia orfică vezi şi Orfism.
► *Răspîndirea cultului.* în general, zeul era considerat destul de îndepărtat de viaţa de zi cu zi a oamenilor. Aceasta explică probabil motivul pentru care nu sînt amintite locuri de cult sau altare ridicate în cinstea sa.
► *Prezenţe In literatura antică.* Principalele informaţii referitoare la Uranos le avem din *Teogonia* lui Hesiod; există trimiteri şi la Platon *(Timaios,* 40e), Apollodor *(Biblioteca,* 1.1.1. şi urm.), Diodor din Sicilia (3.57 şi urm.), Cicero *(De natura deorum,* 3.17.44) şi Macrobiu *(Saturnaliile,* 1.8.12).
► *Iconografie.* Reconstituirea iconografiei lui Uranos nu este sigură, din cauza inconsistenţei documentelor relative la arta greacă, în *Ion,* Euripide aminteşte şi descrie un covor pe care erau reprezentate diferite divinităţi celeste, printre care şi Uranos *(Ion,* 1116). Imaginea zeului a fost recunoscută şi pe Altarul din Pergam, unde apare ca o figură înaripată. în arta romană Uranos este reprezentat mai frecvent, inclusiv pentru că devine adesea personificarea bolţii cereşti. Este înfăţişat pe armura statuii lui Augustus de la Prima Poartă.
Urnă. Vas, de obicei din lut ars, utilizat în diferite contexte religioase; în el se punea cenuşa morţilor în cadrul ceremoniilor funerare ce urmau ritualului incinerării (o bogată colecţie de astfel de urne provine din Etruria, unde întîlnim urne decorate cu scene mitologice legate de tema funerară) ; în lumea romană, termenul desemna şi vasele în care se puneau aşa-numitele *sortes,* tăbliţele sau pietricelele ce erau extrase pentru a obţine răspunsurile destinului în cadrul ritualului divinatoriu al cleromanţiei (vezi Trie).
Urs. în mitologia greacă ursul este legat de trista poveste a nimfei arcadiene Calisto, care o însoţea pe Artemis la vînătoare şi care, obiect al iubirii lui Zeus, a fost preschimbată în ursoaică: fie de Zeus, care voia astfel să o ascundă de geloasa Hera; fie de Artemis, furioasă că însoţitoarea sa o trădase alegînd plăcerile dragostei în locul vînătorii; fie de Hera însăşi, aşa cum relatează Ovidiu *(Metamorfoze,* 2.401 şi urm.). Ursoaica a fost apoi transformată în constelaţie; conform unei alte versiuni a mitului, Ursa-Mare şi Ursa-Mică repre-

zentau metamorfozele a două ursoaice care îl crescuseră pe Zeus în insula Creta (vezi şi Calisto, Constelaţii şi Ursă). Două ursoaice au crescut doi copii, abandonaţi după naştere în împrejurări diferite dar meniţi să-şi încrucişeze destinele, troianul Paris şi eroina Atalanta (vezi). Potrivit unui alt mit, cu o ursoaică se împreunase Cefalos, fiul lui Deion. Acesta, dorind să aibă copii, a apelat la oracolul din Delfi, care i-a prescris să se împreuneze cu prima fiinţă de sex feminin pe care o va întîlni. Pentru că prima creatură femelă peste care a dat a fost o ursoaică, el s-a supus oracolului. Ursoaica s-a transformat, devenind o fată foarte frumoasă, de la care Cefalos 1-a avut pe Arcisios, străbun al lui Ulise. Consacrată Artemisei, zeiţa vînătorii şi

protectoarea animalelor sălbatice, ursoaica era protagonista unor culte particulare practicate în onoarea zeiței : în timpul BRAURONIILOR (vezi), tinerele sale adepte se travesteau în ursoaice şi erau numite astfel; şi Artemis era uneori reprezentată cu cap de ursoaică.
In toate miturile amintite ursul apare la feminin (întrucît termenul grecesc care indică acest animal este de genul feminin), şi chiar şi în afara mitologiei izvoarele antice se limitează adesea la a descrie instinctul matern al urşilor. în acest context se situează extravaganta însemnare a. lui Pliniu *(Naturalis historia,* 8.216), reluată şi de alte surse, potrivit căreia ursuleții nou-născuți sînt ființe lipsite de formă: mama este cea care, lingîndu-i cu insistență, le dă puțin cîte puțin formă corpului.
Ursă (gr. "Apxtoc;, -ou; lat. *Arctos, -us).* Numele indica încă din Antichitate două constelații dintre cele mai cunoscute: Ursa-Mare *(Ursa Maior),* numită şi Car sau Carul-Mare *(Plaustrum),* al cărei nume latinesc mai vechi era *Septem Triones,* adică „cei şapte boi înjugați la plug", sau *Septentrio,* cu epitetul *Maior* pentru a o distinge de constelația Ursa-Mică, numită *Septentrio Minor.* Aceasta din urmă *(Ursa Minor)* era numită la rîndul său Car (mai precis Carul-Mic) şi *Cynosura,* „coadă de cîine", datorită asemănării sale cu forma unei cozi de cîine răsturnate. în fața Ursei-Mari se afla constelația numită de antici *Bootes, Arctophylax* sau *Arcturos* ;

acest din urmă nume a sfîrşit prin a indica doar steaua principală a constelației.
Toate constelațiile menționate sînt legate în mitologie de nimfa arcadiană Calisto, fiica lui Licaon. Transformată de Zeus într-o ursoaică, Calisto a fost vînată de propriul ei fiu, Arcaş, iar cînd tînărul era pe punctul de a o ucide, Zeus i-a transformat pe amîndoi în constelații. Calisto a devenit Ursa-Mare, iar Arcaş s-a transformat în Ursa-Mică sau în *Bootes* (vezi şi CALISTO pentru alte variante ale mitului; de asemenea, vezi CONSTELAȚII).
► *Epitete.* Epitetele prin care sînt indicate constelațiile amintite sînt legate în mod constant de către poeți de familia şi locul de origine ale lui Calisto: de aceea, sînt frecvente apelative precum *Lycaonis Arctos, Maenalia Arctos* şi *Maenalis Ursa,* de la
■ numele muntelui Menalos din Arcadia; *Erymanthes Ursa* (tot de la numele unui munte din Arcadia, Erimant); *Parrhasides stellae* (de la numele cetății arcadiene Parasiaj. Trebuie remarcat că în timp ce majoritatea izvoarelor identificau constelația *Bootes* cu Arcaş, uneori aceasta era asociată cu Icarios sau cu fiica lui, Erigone; de aceea, *Septem Triones* poartă şi numele de *Boves Icarii.*
Usil. Divinitate etruscă, identificată cu Soarele.
Usturoi. în lumea greacă şi în cea romană se credea că usturoiul protejează împotriva deochiului. încă din Antichitate, în Grecia şi mai ales în Sicilia, este atestat obiceiul de a ține căței de usturoi legați cu un fir de lînă roşie la uşa casei sau lîngă pat. Pliniu îi atribuia puterea de a ține departe şerpii şi de a păzi de nebunie. De altfel, puterea sa împotriva şerpilor era atestată încă din Egiptul antic. în timpul unor sărbători religioase greceşti (mai ales la Tesmoforia şi Sciroforia), cînd femeile trebuiau să păstreze o castitate absolută, exista obiceiul ca ele să mănînce usturoi, despre care se spunea că ajută în acest sens. La Roma însă, unde usturoiul făcea parte din meniul obişnuit al militarilor, fiind considerat un simbol al însuşirilor războinice, cei ce tocmai mîncaseră usturoi trebuiau să rămînă în afara templului Cybelei. într-o *Epodă* deosebit de savuroasă, Horațiu compară usturoiul cu cea mai teribilă otravă: „Dacă cineva, cu nelegiuită mînă, şi-a sugrumat bătrî-nul tată, să fie condamnat să mănînce usturoi, mai cumplit decît cucuta" *(Epode,* 3.1 şi urm.).
Uterina. Divinitate romană care era invocată ca ocrotitoare a femeilor ce năşteau şi a noului-născut.

1

.

V

Vacă. în întregul bazin mediteranean, vaca este un atribut al zeițelor lunii, reprezentate cu coarne, şi simbolizează fertilitatea şi hrana oferită de Pămîntul--Mamă, bucurîndu-se, din acest motiv, de o venerație deosebită, ca şi taurul şi boul (vezi rubricile respective). Mitologia asociază vaca unui mare număr de personaje şi povestiri, în special Herei, care, luînd înfățişarea unei juninci, a reuşit să scape de monstruosul Tifon. Transformată în vacă, Europa s-a unit cu Zeus, care pentru a o seduce şi a o răpi a l\iat înfățişarea unui taur (vezi EUROPA) ; tot în junincă este transformată Io de către Hera, geloasă şi mînioasă că tînăra îl cucerise pe Zeus. Mitul povesteşte că regele zeilor s-a unit atunci cu Io

preschimbîndu-se în taur, că Hera 1-a pus pe Argos, înspăimîntătorul paznic cu o sută de ochi, să o supravegheze pe tînără şi că după ce monstrul a fost ucis de Hermes la porunca lui Zeus, regina zeilor **a** chinuit-o cu înţepăturile insuportabile ale unui tăun (vezi Io). Vaca apare şi în mitul întemeierii Tebei; oracolul din Delfi i-a poruncit lui Cadmos să întemeieze o cetate în locul unde o vacă se va aşeza să se odihnească, iar eroul a văzut o vacă ce avea pe şolduri un semn caracteristic, două pete asemănătoare lunii. A urmărit vaca pînă cînd aceasta s-a întins pe pămînt, obosită, aşa cum prezisese oracolul, şi în acel loc a întemeiat Teba (vezi CADMOS). Un mit analog exista în legătură cu Ilionul, cetatea Troiei, pe care eroul Ilos a întemeiat-o acolo unde o vacă bălţată s-a aşezat să se odihnească. De o vacă se leagă şi destinul lui Glaucos, fiul lui Minos care, copil fiind, pe cînd urmărea un şoarece, a căzut într-un butoi cu miere şi a murit. Oracolul a spus că Glaucos va fi găsit şi readus la viaţă de cel care avea să-i descrie cel mai bine regelui Minos pielea uneia dintre vacile sale, care avea trei culori. Alesul a fost prezicătorul Poliidos, care i-a descris culorile comparîndu-le cu cele ale murei, care de cînd este crudă şi pînă se coace capătă diferite nuanţe, de la alb la roşu şi apoi la negru (Apollodor, *Biblioteca,* 3.3.1-2). O vacă de lemn construieşte şi miticul sculptor Dedal pentru regina cretană Pasifae, dornică să atragă taurul alb cu care va zămisli în cele din urmă monstruosul Minotaur.

Vacuna (lat. *Vacuna, -ae).* Numele unei zeiţe sabine menţionate şi în izvoarele latine, însă a cărei semnificaţie exactă s-a pierdut. îi erau închinate crînguri sacre în apropiere de Rieti şi de lacul Velinus (Pli-niu, *Naturalis historia,* 3.109). Era identificată de obicei cu Bellona, Diana şi Minerva şi asociată mai ales muncilor cîmpului; se credea că trimite umezeala care ajută griul să încolţească primăvara; pentru că era venerată în special după încheierea muncilor agricole, s-a răspîndit etimologia populară ce lega originea numelui său de verbul *vacare,* „a fi liber".

Vacunalia. Sărbători religioase romane care aveau loc anual, în decembrie, în cinstea zeiţei VACUNA (vezi).

Vagitanus (lat. *Vagitanus, -i).* Veche divinitate romană care ocrotea primele scîn-cete ale nou-născuţilor.

Valentia (lat. *Valentia, -ae).* Zeiţa romană a sănătăţii. Rolul şi prerogativele sale corespundeau celor ale zeiţei HIGEEA (vezi) a grecilor.

Valeria (lat. *Valeria, -ae).* Eroină romană, al cărei nume complet era Valeria Luperca.

Cînd o molimă cumplită s-a abătut asupra cetăţii Valeriei, oracolul, consultat, a răspuns că trebuia ca în fiecare an o tînără fecioară să-i fie sacrificată Iunonei: numai astfel cumplita molimă avea să dispară, într-un an, cea aleasă să fie jertfită a fost Valeria Luperca. în clipa cînd fata, ajunsă lîngă altar, a vrut să se sinucidă cu o sabie, un vultur s-a năpustit asupra ei, i-a luat sabia şi a lăsat-o să cadă asupra unei vaci ce păştea în apropiere. Valeria a interpretat mesajul divin pe care i-1 transmisese pasărea şi a sacrificat vaca. A luat apoi ciocanul ritual de pe altar, lîngă care vulturul lăsase să cadă o ramură, şi i-a atins cu el pe cei loviţi de molimă, vindecîndu-i pe loc.

► *Prezenţe în literatura antică.* Mitul este evocat într-o povestire a lui Plutarh *(Parall. min.,* 35).

Vanth. Zeiţă etruscă a lumii de dincolo, venerată adesea împreună cu Charun, corespondentul etrusc al grecului Charon. Spre deosebire de acesta însă, ea nu are un aspect monstruos şi diform, ci apare de obicei ca o figură feminină înaripată. Unele caracteristici ale sale o apropie de KERELE şi EUMENIDELE (vezi) grecilor.

► *Atribute.* Uneori, un şarpe sau doi i se încolăcesc parţial în jurul braţelor; adesea apar torţa, sulul scris, spada, cheile Hadesului şi uneori ciocanul.

► *Iconografie.* Uneori, figura zeiţei Vanth nu poate fi distinsă cu uşurinţă de cea a altor demoni înaripaţi ce au legătură cu lumea de dincolo şi care apar frecvent în mitologia etruscă, fiind reprezentaţi pe urne şi în picturile din morminte. Identificarea precisă, cînd imaginea este însoţită de inscripţia cu numele zeiţei, este posibilă în cazul unor picturi din Mormîntul Francois de la Vulci şi al ceramicii etrusce, al unor oglinzi şi urne funerare.

Vas. Vasele, obiecte esenţiale în viaţa cotidiană a Antichităţii, apar adesea în povestirile mitologice, nu doar ca accesorii, ci avînd de multe ori un rol însemnat. Potrivit tradiţiei transmise de Licofron *(Alexandra,* 72-80), eroul Dardanos, fiul lui Zeus şi al Pleiadei Electra, s-a salvat de la potopul universal ascunzîndu-se într-un vas mare. în infern, vasele apar în pedeapsa Danaidelor, condamnate să umple la nesfîrşit cu apă un butoi găurit (Hyginus, *Fabule,* 168). La Atena era venerat un erou local, Ceramos, fiul lui Dionysos şi al Ariadnei, ce ocrotea activitatea olarilor şi cartierul numit, după el, Ceramicos, unde se aflau atelierele olarilor şi ceramografilor (Pau-sanias, 1.3.1). Un vas de bronz a devenit închisoarea lui Ares într-un mit ai cărui protagonişti sînt Aloazii, fiii lui Poseidon şi ai Ifimediei. Cei doi giganţi, care aveau o forţă extraordinară, l-au legat pe zeu cu lanţuri şi l-au închis într-un vas, unde acesta a stat treisprezece luni. Cînd a ajuns la limita epuizării, Ares a fost salvat de Hermes. Cel mai celebru vas din mitologie, devenit proverbial, este aşa-numita cutie a Pandorei, plină cu toate relele din lume. Cînd Pandora i-a ridicat capacul toate nenorocirile au ieşit şi s-au

răspîndit pe pămînt; numai Speranța a rămas pe fundul vasului (vezi PANDORA). Ideea că binele şi răul rezervate umanității stau în nişte vase este atestată şi în alte povestiri mitologice. Homer, de pildă, povesteşte în *Iliada* că la poarta palatului lui Zeus din Olimp se află două urcioare, unul conți-nînd binele, iar celălalt - toate relele din lume. Zeus le împarte oamenilor cîte puțin din fiecare urcior, dar se poate întîmpla ca unora să li se dea dintr-un singur vas, cel mai adesea din acela care conține relele. Mitologia aminteşte şi cîțiva demoni malefici, indicați cu diferite nume (Smaragos, Sabactes, Omodamos, Asbetos), despre care se credea că se distrează spărgînd vasele puse la ars în cuptoare. De aceea, înainte de a pune vasele în cuptor, olarii obişnuiau să invoce protecția divină. Activitatea olarilor era ocrotită de Atena.

Vasilisc. Animal fantastic, considerat regele (în greacă *basileus)* tuturor şerpilor şi avînd caracteristici înfricoşătoare. Este mic, iar pe cap are o pată albă asemănătoare unei coroane; e temut de toți ceilalți şerpi, care fug de el atunci cînd îl văd, întrucît mirosul său este suficient pentru a-i ucide. Şuieratul său poate face să se usuce orice plantă, iar răsuflarea sa crapă pietrele. Pentru a ucide oamenii se slujeşte de privire, iar singura cale de a scăpa" de el este să-i aşezi în față o oglindă, în care îşi va vedea ochii cumpliți şi astfel se va ucide singur. Un alt remediu despre care se credea că putea anihila această

reptilă îngrozitoare era otrava de nevăs-tuică, cu proprietăți nu mai puțin fantastice decît ale vasiliscului. Se credea că şi cîntatul cocoşului îi era fatal, motiv pentru care celor ce străbăteau regiunile unde trăia acest animal li se recomanda să ia cu ei un cocoş. Era considerat originar din deşertul african, unde dominația sa era absolută. Abia în epoca medievală s-a transformat într-un soi de pasăre serpentiformă, cu două labe, coarne şi creastă de cocoş, cu aripi şi coadă de şarpe ascuțită. Creştinismul a făcut din el unul dintre simbolurile lui Satan.

► *Prezențe în literatura antică.* Vasiliscul este descris de Pliniu *(Naturalis historia,* 8.78-79; 29.66), Lucan *(Pharsalia,* 9.724 şi urm.) şi Aelianus (De *natura animalium,* 3.31).

Vatican (lat. *Vaticanus, -i).* Una dintre colinele Romei antice. Potrivit unor etimologii, numele ei trebuie pus în legătură cu *vaticiniile* obținute aici prin observarea zborului păsărilor. în această regiune, care nu a fost niciodată o parte propriu-zisă a cetății Romei, ci o zonă suburbană (şi cu pămînt de proastă calitate; Cato spune că, din cauza pămîntului rău, *ager Vaticanus* dă şi vin rău: *De agricultura,* 2.96), existau temple dedicate unor culte de origine orientală, larg răspîndite în rîndul poporului, mai ales cele ale Cybelei şi ale lui Isis. Templul lui Isis, *Phrygianum,* se afla lîngă actuala fațadă a catedralei San Pietro.

Vaticanus (lat. *Vaticanus, -i).* Vechi zeu italic, amintit în indigitamenta, listele zeilor întocmite de pontifi, ca ocrotitor al nou-născuților *(vagientes).*

Vărsător. Semn al zodiacului care, potrivit mitologiei greceşti, i-ar corespunde frumosului GANIMEDE (vezi), preschimbat de Zeus într-o constelație. Vezi şi CONSTELAȚII.

Vegoe. Nimfă din Etruria. O tradiție îi atribuia aşa-numitele *Libri fulgurales* pe care le consultau prezicătorii (vezi HARUS-PICII şi FULGURALES LIBRI).

Veiovis (lat. *Veiovis, -is).* Zeu roman, poate de origine etruscă, al cărui nume este interpretat diferit de izvoarele antice. Fiind compus din *ve* şi *lovis,* l-ar indica, potrivit unei etimologii *(cf.* Cicero, *De natura deorum,* 3.62), pe Iupiter infernal,

zeul răzbunării, divinitate distrugătoare identificată uneori cu Apollo sau cu Pluton. Potrivit unei alte versiuni, propusă în glumă de Ovidiu *(Fastele,* 3.437 şi urm.), ar fi vorba despre copilul Iupiter (de la *ve,* „mic"). Se credea că zeul poate provoca surzenia prin aruncarea fulgerelor sale teribile. Era venerat în epoca istorică în special la Roma, unde îi era închinat un templu aflat între Capitoliu şi Stînca Tarpeiană; tot la Roma, în 194 î.Hr. i s-a înălțat un sanctuar în partea de nord a Insulei Tiberine. Iconografia tradițională îl prezintă ca pe un zeu tînăr, înarmat cu arc şi săgeți. Informații despre cultul şi iconografia sa ne oferă Aulus Gellius, care scrie: „Statuia zeului care se află în templu (între Capitoliu şi Stînca Tarpeiană) are în mînă săgețile, destinate, desigur, să provoace răul. Acest detaliu a dus la identificarea zeului cu Apollo; în cinstea lui se sacrifică [...] o capră, şi o efigie a acestui animal se găseşte lîngă statuie" *(Noctes Atticae,* 5.12.11).

Veleda (lat. *Veleda, -ae).* Numele unei tinere despre care se credea că era prezicătoare, venerată de germani în vremea lui Vespasian (Tacitus, *Germania,* 8).

Veneralia. Sărbători religioase romane care aveau loc în fiecare an la calendele din aprilie, în cinstea Venerei. Erau celebrate de femei şi au fost evocate de Ovidiu *(Fastele,* 4.133-140): „Cum se cuvine cinstiți-o [...]. Salba de aur luați de pe gîtu-i de marmură, scoateți/ Orice găteli de pe ea, trupul întreg i-1 spălați./ Salba de aur pe gîtul şters puneți-i, acuma/ Alte flori să-i dați, proaspete roze-aduceți./Vă porunceşte şi vouă ca trupul, sub mirtul cel verde,/ Să vi-1 spălați; dar de ce? Pricina-aveți s-o aflați".

Purificarea statuii despre care vorbeşte Ovidiu reflectă un obicei răspîn-dit în cadrul diferitelor sărbători greceşti şi romane (vezi BAIE).

Venilia (lat. *Venilia, -ae).* 1) Numele unei nimfe, fiica lui Pilumnus şi sora Amatei. S-a căsătorit cu regele Latinus; cu Daunus i-a avut pe Turnus şi pe Iuturna. Este amintită de Vergiliu în *Eneida* (10.76).

2) Soţia regelui Ianus (Ovidiu, *Metamorfoze,* 14.334); a fost mama nimfei Canens.

Venin. Cel mai groaznic venin amintit în povestirile mitologice este cel al Hidrei din

Lerna, care otrăveşte săgeţile lui Heracle şi contaminează rîul Anigros, unde centaurul Chiron, rănit de una dintre aceste săgeţi, îşi spală rana. Asocierea veninului cu sîngele este frecventă în mitologie. Sîn-gele lui Nesus, centaurul ucis de Heracle pentru că o atacase pe Deianira, are puteri magice şi fatale ; înainte de a muri, Nesus i-1 dăruieşte neştiutoarei soţii a lui Heracle, spunîndu-i că e un filtru de iubire, dar sîngele se tranformă în venin mortal atunci cînd Deianira înmoaie în el haina pe care urmează să o poarte eroul (vezi HERACLE). Şi sîngele de taur era considerat otrăvitor; se credea că cel care îl bea murea imediat, pentru că sîngele, coagulîndu-se rapid, bloca funcţiile vitale. Bînd sînge de taur au murit, potrivit unor tradiţii mai mult sau mai puţin legendare, personaje istorice ca Temistocle sau Hannibal şi eroi mitologici ca Eson. Veninul unui şarpe era cauza rănii rău mirositoare a lui Filoctet. Un pămînt ce produce venin este Efira, menţionată de Homer *(Odiseea,* 2.328 şi urm.), însă greu de identificat. Ulise s-a dus la Ilos, care locuia în Efira, ca să obţină de la acesta un venin cu care să-şi otrăvească săgeţile; dar Ilos, temîndu-se de pedeapsa divină, 1-a refuzat categoric. Vrăjitoarele cunosc toate soiurile de otrăvuri şi remediile împotriva lor; este cazul Me-deei, care pregăteşte un filtru magic pentru a-1 otrăvi pe Tezeu. Priceperea de care dă dovadă în acest sens vrăjitoarea Canidia din Neapole este descrisă de Horaţiu, care, printre altele, într-o amuzantă epodă compară usturoiul cu cel mai groaznic venin *(Epode,* 3.1 şi urm.; vezi USTUROI). Graniţa nesigură dintre venin şi medicament constituie o temă frecventă în povestirile despre magie, unde se vorbeşte uneori despre vindecări obţinute cu ajutorul unor otrăvuri (vezi PLANTE). Adesea, şerpii veninoşi cunosc şi plantele care le neutralizează otrava. în legătură cu miturile legate de această temă vezi ŞARPE.

Venulus *(Venulus, -i).* Erou italic, originar din Tivoli şi aliat al lui Turnus. Ca ambasador al acestuia din urmă, 1-a vizitat pe Diomede, eroul grec care după căderea Troiei se stabilise pe muntele Garganon, încercînd să-1 convingă să lupte alături de Turnus împotriva lui Enea. Diomede nu a acceptat propunerea şi a încercat să-1 con-
vingă pe Turnus să nu pornească războiul. Venulus a fost ucis în luptă de Tarhon, care s-a năpustit din goana calului asupra lui, 1-a smuls din şa şi, continuîndu-şi galopul, 1-a străpuns cu sabia în părţile corpului care nu erau apărate de armură, omorîndu-1.

► *Prezenţe In literatura antică.* Personajul este prezentat de Vergiliu în diferite pasaje din *Eneida* (8.9 şi 11.242 şi 742).

Venus (lat. *Venus, -eris).* Era venerată de romani ca zeiţă a iubirii şi identificată cu AFRODITA (vezi) a grecilor. înainte ca această identificare să aibă loc, Venus era o divinitate secundară din panteonul roman, deşi nu avea origine romană; din cît se pare, cultul său a fost atestat totuşi la Roma dintr-o epocă destul de veche, înainte de întemeierea Romei, la Ardeea fusese ridicat un sanctuar în cinstea ei. La un substrat antic par să facă trimitere şi trei epitete prin care zeiţa era indicată de obicei în lumea latină arhaică, *Murtea* sau *Murcia,* de la *myrtus* (mirt, plantă sacră a zeiţei), *Cloacina* şi *Calva.* Originea ultimelor două epitete nu este foarte clară. *Calva* poate fi pus în legătură cu un obicei răspîndit în rîndul femeilor romane, care în ziua nunţii îşi tăiau - propriu-zis sau simbolic - o şuviţă de păr, pe care o ofereau apoi Venerei, zeiţa dragostei şi a căsătoriei.

Contactul cu lumea greacă a determinat răspîndirea cultului Venerei şi identificarea zeiţei cu Afrodita. Atributele şi formele sub care Venus a fost venerată s-au îmbogăţit şi ele substanţial. Pe lîngă faptul că au asimilat aproape complet aspectele mitului referitoare la Afrodita, romanii au adăugat noi atribute numelui Venerei. Din timpul celui de-al doilea război punic datează introducerea cultului Venerei *Erycina* din Sicilia. în anul 114 î.Hr. s-a deschis la Roma un templu în cinstea Venerei *Verticordia,* cea care transformă inima omului; necesitatea unui asemenea cult era dictată în special de corupţia generală şi depravarea moravurilor, care pătrunsese şi în rîndul vestalelor. De la sfîrşitul războiului împotriva samniţilor datează cultul închinat Venerei *Obsequens* şi Venerei *Postvorta,* iar lui Scipio

Africanul i se atribuie introducerea la Roma a cultului Venerei *Genitrix,* ce va avea o

largă răspîndire în lumea romană, mai ales datorită aderării la cult a lui Cezar, care i-a asociat şi cultul Venerei *Vitrix.*
Venus este strîns legată de soarta Imperiului roman; Sylla şi-a ales-o drept protectoare, iar Cezar i-a promovat intens cultul declarîndu-şi descendenţa din Enea, care potrivit mitului era fiul Venerei. Rolul politic al Venerei în lumea romană o diferenţiază de Afrodita grecilor, care nu a avut niciodată o asemenea funcţie. S-a avansat ipoteza unei legături între numele zeiţei (ce corespunde substantivului latin *venus)* şi termenii *venia* („favoare, graţie") şi *venenum* (care înseamnă, înaipte de toate, „farmec, vrajă"). Aceeaşi rădăcină are şi verbul *veneror,* indicînd atitudinea pe care trebuie să o adopte cel ce doreşte să obţină graţia divină. Conceptul de *venus* a fost legat, prin urmare, de o atmosferă de religiozitate magică şi se preta la indicarea unei divinităţi binevoitoare şi favorabile.
în poezie predomină, în paralel cu asimilarea Venerei romane cu Afrodita înce-pînd cu secolul al III-lea î.Hr., imaginea zeiţei ca ocrotitoare a fertilităţii (Lucreţiu) şi a dragostei (Horaţiu şi, în general, toţi poeţii latini).
Ca protectoare a iubirii, Venus era venerată în special în luna aprilie, considerată luna ei sacră, deoarece era pusă în legătură cu începutul primăverii şi cu trezirea la viaţă a naturii.
► *Epitete. Felix, Victrix* (vezi ÎNVINGĂTOAREA), GENITRIX (vezi), *Augusta, Caelestis, Erycina, Capitolina, Calva, Cloacina, Libitina* (vezi LIBENTINA), *Murtea.*
Pentru alte aspecte referitoare la răspîn-direa şi formele cultului, la prezenţele în literatură şi la iconografie, vezi AFRODITA. Pentru corespondentul etrusc al Afroditei/ Venus vezi TURAN.
Ver sacrum. Vechi rit religios de origine italică, adoptat de romani şi al cărui nume latin înseamnă literal „primăvară sacră". Acesta consta în a le promite zeilor tot ceea ce avea să se nască în primăvara următoare jurămîntului. Prin urmare, zeilor li se aduceau ca ofrandă flori, fructe, animale şi plante. Jurămîntul îi includea şi pe copii; ei nu erau însă sacrificaţi la naştere, ci erau consideraţi sacri şi, cînd deveneau adulţi, erau trimişi peste graniţă ca să întemeieze colonii. Livius (22.9-10, 33.44 şi 34.44) ne oferă o descriere a ritului. Emigranţii luau probabil cu ei animale totemice (ciocănitoarea, lupul etc), al căror nume se regăseşte în cel al unor populaţii (piceni, lucani etc).
Verbenarius (lat. *Verbenarius, -i).* Nume prin care era indicat la Roma unul dintre preoţii FEŢIALI (vezi). La originea apelativului stătea faptul că el purta, în cadrul anumitor ceremonii religioase, un smoc de iarbă culeasă de pe stînca din cetate, ca simbol al cetăţii înseşi *(verbena* este termenul ce indica generic orice smoc de iarbă sau orice ramură utilizată în scopuri cultuale).
Vergiliae (lat. *Vergiliae, -arum).* Alt nume al PLEIADELOR (vezi), grup de şapte stele ce răsar la începutul primăverii. Apare, printre alţii, la Cicero, *De natura deorum,* 2.112.
Veritas (lat. *Veritas, -atis).* Zeiţă venerată de romani ca personificare a adevărului. Era fiica lui Saturn sau a lui Iupiter; fiica sa era Virtus, Virtutea.
Veriugodumno. Divinitate celtică venerată în Galia.
Versicordia sau **Verticordia.** Epitet cu care era venerată la Roma zeiţa Venus. înseamnă „cea care transformă inimile" şi era invocată pentru a îmbuna sufletele aspre, dar şi pentru a le ţine departe de rele, în special în cazul fetelor, după cum arată Valerius Maximus (8.15.12). In apropiere de Poarta Collina a fost construit un templu al Venerei *Verticordia* atunci cînd trei vestale care încălcaseră jurămîntul de castitate au fost îngropate de vii.
Vertumnus sau **Vortumnus** (lat. *Vertum-nus* sau *Vortumnus, -i).* Considerat un zeu de origine etruscă şi identificat cu VOL-TUMNA (vezi), era venerat de romani, care îl asociau unui mare număr de circumstanţe, evenimente şi situaţii. Potrivit etimologiei populare, numele său deriva din latinescul *vertere,* „a întoarce, a schimba", iar activitatea zeului era pusă în relaţie cu ampla familie semantică a termenului; se credea că Vertumnus avea legătură cu schimbarea anotimpurilor, cu vînzările şi tranzacţiile comerciale şi chiar cu retragerea rîurilor în matcă după inundaţii. în sens restrîns însă Vertumnus era legat

doar de transformările lumii vegetale, care fac ca floarea să ajungă în cele din urmă fruct, şi de schimbarea anotimpurilor. Această conotaţie agricolă se află probabil la originea legendei despre iubirea dintre Vertumnus şi Pomona; îndrăgostit de zeiţă, acesta a încercat în toate felurile să o cucerească, luînd diferite înfăţişări şi transformîndu-se în cele din urmă într-un

bărbat aflat în floarea tinereții.
Intrucît era ocrotitorul grădinilor şi al muncilor agricole, lui Vertumnus i se aduceau ca ofrandă roadele cîmpului şi în special ale grădinii; primele fructe şi primele flori ale arborilor cultivați îi erau rezervate lui.
Abia mai tîrziu cultul său s-a extins şi în alte sectoare, ca traficul şi activitățile comerciale. Mărturia acestei noi funcții, acum pe deplin însuşită, este statuia zeului înălțată în *vicus Tuscus* şi orientată spre For (Properțiu, 4.2.10), lîngă care se aflau prăvăliile librarilor (Horațiu, *Epistole,* 1.20.1).
► *Răspîndirea cultului.* Importanța cultului lui Vertumnus la Roma este atestată de faptul că exista un flamin responsabil de cultul său, numit *flamen Vertumnalis.* Principala sărbătoare în cinstea sa, *Vertum- > nalia,* avea loc probabil la 23 octombrie şi evoca trecerea de la vară la toamnă. După cucerirea Volsiniei, M. Fulvius Flaccus a construit un templu în cinstea lui Vertumnus pe colina Aventin.
► *Prezențe în literatura antică.* Figura lui Vertumnus este schițată, împreună cu cea a Pomonei (vezi), în *Metamorfozele* lui Ovi-diu (14.609 şi urm.); de asemenea, îi este dedicată cea de-a doua elegie din cartea a IV-a a lui Properțiu.
► *Prezențe în literatura modernă.* Din opera lui Ovidiu s-a inspirat L. Barahona de Soto în *Povestea lui Vertumnus şi a Pomonei.*
Vervactor (lat. *Vervactor, -oris).* Veche divinitate agrară venerată în Roma arhaică, despre care se credea că ocroteşte aratul (de la *vervago,* „a desțeleni").
Vesperus, vezi Hesperos.
Vesta (lat. *Vesta, -ae).* Una dintre cele mai importante divinități din panteonul roman, identificată cu Hestia (vezi) a grecilor; era zeița ocrotitoare a căminului. Se spunea că Enea adusese de la Troia, împreună cu
imaginile penaților, şi focul sacru al zeiței, asociată din acest motiv cu penații şi cu casa. Rolul Vestei este caracterizat de o dualitate fundamentală: pe de o parte, ea ocroteşte cetatea şi statul şi în cinstea ei aduc jertfe, înainte de-a-şi prelua funcția, pretorii, consulii şi dictatorii; pe de altă parte însă, zeița se identifică şi cu focul ce arde în fiecare casă şi în jurul căruia fami-lia se adună să mănînce ; prin urmare, ea este ocrotitoarea vieții domestice, care îi ține uniți pe membrii familiei, astfel încît fiecare cămin poate fi considerat un mic sanctuar închinat zeiței, aceasta îndeplinind, alături de penați, rolul de zeitate tutelară a familiei.
în paralel, un sanctuar public îi reunea pe toți cetățenii într-un fel de familie lărgită ; sanctuarul se afla în for, între Capi-toliu şi Palatin, nu departe de templul penaților. Edificiul era circular şi inițial pereții săi erau din trestie, imitînd vechea colibă care, în vremuri îndepărtate, era casa şi căminul regelui; acoperişul, la început tot din trestie, a fost reconstruit mai tîrziu din bronz (Ovidiu, *Fastele,* 2.261 şi urm.). In interiorul sanctuarului nu exista nici o sculptură care să o înfăţişeze pe zeiță, ci numai focul sacru care ardea continuu şi de care aveau grijă vestalele, preotesele fecioare ce incarnau puritatea Vestei. Stingerea accidentală a focului era considerată un semn de rău augur pentru stat (Livius, 28.11.6), şi principala sarcină a vestalelor era să vegheze ca acest lucru să nu se întîmple. Preotesele, aflate sub autoritatea directă a pontifului suprem, erau alese, inițial în număr de patru, apoi în număr de şase, dintre fetele cu vîrste cuprinse între şase şi zece ani. Serviciul lor dura treizeci de ani; în primii zece ani ele erau novice, în următorii zece îşi exercitau practic rolul, iar în ultimii zece le instruiau pe novicele ce aveau să le înlocuiască. Vestalele se bucurau de numeroase privilegii şi nu se aflau sub autoritatea paternă, însă aveau şi numeroase obligații, printre care aceea de a rămîne virgine pe toată perioada serviciului; cea care încălca această obligație era îngropată de vie.
O dată cu trecerea timpului, cultul Vestei a suferit o serie de modificări; prerogativele zeiței s-au extins, după cum am arătat,

de la căminul domestic la cel al statului şi la viața economică; nu lipsesc identificările ulterioare cu alte divinități şi figuri mitice, în special cu Glia, Cybele sau Rhea (Ovidiu, *Fastele,* 6.267).
► *Rdspîndirea cultului.* Cultul Vestei a avut o mare importanță îndeosebi la Roma, unde se pare că a fost introdus de Numa Pompilius, înlocuind un cult mai vechi, închinat lui Caca pe Palatin. Sărbătorile solemne în cinstea ei aveau loc în fiecare an la 1 martie, cînd focul sacru al zeiței şi dafinul care îl umbrea erau reînnoite, şi la 15 iunie, cînd întregul templu era curățat şi purificat. Materialele eliminate erau depozitate într-o magazie din spatele templului, care era apoi încuiată ; ziua în care avea loc ceremonia era considerată *dies nefastus,* unor preotese (de pildă, preotesei Iunonei) interzicîndu-li-se în dimineața respectivă chiar şi să se pieptene. Cea de-a doua jumătate a zilei era considerată în schimb favorabilă pentru luarea unor ini-țiative şi pentru încheierea căsătoriilor (vezi şi Vestalia).
Sărbătorile propriu-zise închinate zeiței, *Vestalia,* aveau loc la 9 iunie, cînd numai femeile puteau să meargă la templu, des-culțe.
Unii cercetători leagă originea cultului Vestei de un cult aniconic al focului, răs-pîndit la triburile germanice.
► *Prezențe în literatura antică.* Referiri la ritualul domestic al Vestei găsim la Cato, *Agricultura,* 143.2; informații despre cultul public ne oferă Ovidiu, *Fastele,* 6.295 şi urm., Livius, 26-27.14 şi Dionysos din Hali-carnas, 2.66.3. Informații despre vestale găsim la Dionysos din Halicarnas, 1.76.3, Aulus Gellius, *Noctes Atticae,* 1.12 şi Plu-tarh, *Viața lui Numa.*
► *Iconografie.* Imaginea Vestei nu este definită cu precizie. Zeița poate fi identificată în figurile feminine ce însoțesc uneori reprezentările larilor. în lararii era înfățișată uneori alături de un măgar, animalul său sacru. Operele în care este reprezentată (picturi pompeiene, reliefuri, sculpturi) nu datează dinainte de epoca imperială.
Vestalia (lat. *Vestalia, -ium).* Sărbători religioase romane ce aveau loc în fiecare an în luna iunie, în cinstea Vestei. Cea mai importantă zi a sărbătorilor era 9 iunie, deşi anumite ceremonii se desfăşurau pe o perioadă mai lungă, între 7 şi 15 iunie. Ziua
de 9 iunie era şi sărbătoarea brutarilor, a căror zeiță ocrotitoare era Vesta. Printre ritualurile ce aveau loc în cadrul sărbătorii, izvoarele amintesc curățarea rituală a templului Vestei, la sfîrşitul căreia gunoiul *(purgamina Vestae)* era aruncat în Tibru şi întregul edificiu era purificat cu apă de izvor; era purificată şi piatra de moară care producea făina pentru Mola salsa (vezi) şi care era împodobită, ca şi măgarul care o învîrtea, cu coroane de ramuri şi panglici. în timpul sărbătorilor, femeilor le era îngăduit să vadă focul sacru ce ardea în templul Vestei, ascuns de obicei privirilor oamenilor. Pentru alte detalii vezi Vesta.
Veşnicie. In lumea romană era venerată ca divinitate alegorică, fără să-i fi fost închinate temple sau altare. Era reprezentată

prin diferite imagini simbolice: sfera, cercul sau şarpele care îşi muşcă coada. Astfel era reprodusă pe monedele romane. Personificarea sa ca figură feminină avînd pe faţă un văl a fost identificată pe un relief aurelian de pe Arcul lui Constantin. Pentru veşnicie ca temă a povestirilor mitologice vezi NEMURIRE.
Vibenna, Caelius, vezi CAELIUS VIBENNA.
Vibilia. Zeiţă romană ocrotitoare a călătorilor, invocată mai ales de cei ce rătăceau drumul.
Vica Pota. Veche divinitate romană căreia îi era închinat un templu la Roma, pe colina Velia. Funcţiile sale sînt obscure şi le erau prea puţin clare chiar şi anticilor, care îi interpretau numele ca fiind derivat fie de la *victus şipotus* („hrană" şi „băutură"), fie de la *vincere* şi *potiri* („a învinge" şi „a cuceri").
► *Prezenţe în literatura antică.* Templul său este menţionat de Livius (2.7.12). Diferitele etimologii ale numelui sînt propuse de Cicero *(Despre legi,* 2.28) şi Arnobiu *(Adversus nationes,* 3.25).
Vicomagiştri. Nume dat la Roma magistraţilor de rang secundar responsabili de cultele cartierelor *(viei)* în care era împărţită cetatea. în sarcina lor intra cultul aşa--numiţilor *Lares Compitales* şi organizarea sărbătorilor Compitalia din fiecare cartier. Pentru alte detalii vezi COMPITALIA.

► *Iconografie.* Cea mai celebră ilustrare a rolului acestor magistraţi o oferă Altarul Vicomagiştrilor, monument expus în Muzeul Capitolin din Roma şi datînd din epoca lui Augustus, unde este reprezentată scena unui sacrificiu efectuat de patru vicomagiştri.
Victimarius (lat. *victimarius, -ii).* Astfel era numit, în cadrul sacrificiilor romane, responsabilul cu uciderea victimei. Aşa--numiţii *victimarii* se împărţeau *înpopae,* care supravegheau focul din altar şi instrumentele de cult, conduceau victima spre altar şi o ameţeau lovind-o cu un mai în cap, şi *cultrarii,* care ucideau victima cu cuţitul sacrificial.
Victoria, vezi NIKE.
Vin. în mitologia clasică, vinul se află sub ocrotirea lui Dionysos, care, sub diferitele sale forme (Liber, Bacchus, Iachos), este zeul beţiei şi al extazului provocat de alcool. Efectele vinului pot fi surprinse şi în figurile ce alcătuiesc cortegiul său, satirii şi menadele, care trădează prin comportamentul lor lipsa oricărei înfrînări, favorizată de îmbătătoarea licoare. Lui Dionysos mitologia îi atribuia originea cultivării viţei-de-vie şi a producerii vinului. El nu s-a limitat să-i înveţe pe muritori tainele acestor îndeletniciri, străbătînd pămîntul în lung şi-n lat; unor fiinţe privilegiate, ca Oeno, una dintre fiicele lui Anios, regele din Delos, le-a dat puterea de a face să ţîşnească din pămînt preţiosul vin, în timp ce surorile ei Elais şi Spermo puteau înfăptui aceeaşi minune cu uleiul şi, respectiv, cu grîul. Dintre muritori, inventarea vinului i se atribuia lui Oeneu, al cărui nume evocă termenul grecesc ce indică vinul. Lui Enopion („băutorul de vin"), fiul Ariadnei şi al lui Dionysos (sau al Ariadnei şi al lui Tezeu), i se atribuia aducerea vinului roşu în insula Chios.
Majoritatea povestirilor în care vinul joacă un rol important se referă la puterea sa îmbătătoare. Un urcior de vin se află la originea conflictului dintre Heracle şi centauri ; invitat la prînz de centaurul Folos în timpul vînătorii mistreţului de pe muntele Erimant, Heracle i-a cerut gazdei sale să-i aducă vin. Folos i-a dat puţin vin dintr-un vas pe care i-1 dăruise Dionysos; mirosul vinului i-a atras pe ceilalţi centauri,
care au luat cu asalt peştera lui Folos şi au pornit o luptă sălbatică împotriva lui Heracle. Centaurii şi-au demonstrat înclinaţia spre vin şi la nunta regelui lapiţilor, Piritoos, la care au fost invitaţi. Vinul i-a ameţit atît de tare, încît au atacat-o pe mireasă şi au fost obraznici cu toate femeile prezente, stîrnind o luptă furibundă.
O altă povestire despre vin şi puterile sale este cea care îi are ca protagonişti pe Ulise şi pe ciconi. în timpul călătoriei de întoarcere de la Troia, Ulise s-a oprit la Ismaros şi a jefuit cetatea, cruţîndu-1 numai pe Maron, un preot al lui Apollo. Maron, care în literatura ulterioară avea să devină prototipul beţivului (vezi MARON), i-a oferit daruri preţioase, printre care douăsprezece amfore cu un vin foarte parfumat, dulce şi îmbătător. Cu acelaşi vin Ulise va ieşi mai tîrziu din impas în celebrul episod povestit în *Odiseea* ce îl are ca protagonist pe ciclopul Polifem; monstruosul ciclop „cupa/ şi-o deşertă deodată. Foarte vesel/ Era de-această dulce băutură/ Şi mi-a cerut ca să-i mai dau o dată: «Fii bun, mai dă-mi [...]. Că şi ţara/ ciclopilor e darnică şi scoate/ Vin bun din struguri mari ce-i creşte ploaia./ Dar ăsta-i din nectar şi ambrozie»./ Şi-i adusei din nou o cupă plină,/ De trei ori îi dădui, de trei ori prostul/ Goli paharul". Drept urmare Polifem „se răstoarnă, cade/ Pe spate cu grumazu-ntors şi somnul atotdomolitor îl domoleşte./ [...] Din gură varsă vin, bucăţi de carne" *(Odiseea,* 9.353 şi urm.).
Potrivit unei legende beoţiene, o soartă asemănătoare a avut Triton; acesta devastase în repetate rînduri zona din jurul lacului din Tanagra, ba chiar atacase nişte femei care se scăldau în lac în timpul unei sărbători în cinstea lui Dionysos. Ca să scape de el, locuitorii insulei au pus pe malul lacului un burduf cu vin; atras de miros, Triton s-a apropiat şi a băut, după care a adormit, ceea ce le-a permis locui-

torilor să-1 ucidă cu lovituri de secure. Şi în alte povestiri vinul poate deveni un instrument de pedeapsă şi răzbunare. în mitul lui Piasos, regele din Tesalia care a violat-o pe fiica sa Larisa, aceasta s-a răzbunat pe tatăl său înecîndu-1 în butoiul de vin peste marginea căruia se aplecase (Partenios din Niceea, *Erotikă pathemata,* 28). Pe fondul unei beţii are loc şi teribila

răzbunare a lui Ulise împotriva peţitorilor ; cel mai obraznic dintre ei, Antinous, este lovit în gît de săgeata lui Ulise chiar în clipa în care duce la gură cupa cu vin *(Odiseea,* 22.8 şi urm.).

O legendă punea vinul în legătură cu moartea lui Calhas, prezicătorul care a însoţit armata greacă la Troia. Dintre numeroasele versiuni ale morţii lui Calhas, una povestea că acesta plantase viţă-de--vie într-un crîng sacru a lui Apollo, însă un prezicător local i-a prorocit că nu avea să bea niciodată din acel vin. Cînd Calhas a luat în mînă o cupă cu vin din via pe care o sădise, prezicătorul şi-a repetat profeţia, iar bătrînul Calhas a rîs atît de tare, încît a murit. O variantă a acestei povestiri se referea la un alt personaj, Anceu, care a fost ucis de un mistreţ pe cînd ducea la gură cupa cu vin (vezi Anceo, 2).

Printre figurile de beţivi pe care ni le transmite mitologia se numără şi o femeie, Sanape, amazoana eponimă a cetăţii Sinope de la Marea Neagră. Patima sa pentru vin i-a adus numele de Sanape, care în dialectul local înseamnă „beţivă".

Cît de preţios putea fi vinul ne sugerează mitul lui Partenos şi al Molpadiei, fiicele lui Stafilos, care, disperate, s-au aruncat în mare după ce cîţiva porci au pătruns în pivniţă pe cînd ele aţipiseră şi au spart vasele de lut în care era păstrat vinul (vezi Molpadia, 2).

în mitologia romană se povestea că Saturn i-a învăţat pe oameni să cultive viţa-de-vie şi să producă vinul. Urmînd sfatul zeului, Icarios, un personaj roman trăitor în vîrsta de aur, le-a dat vecinilor săi să guste noul produs; aceştia, ameţiţi, au adormit, iar cînd s-au trezit l-au ucis pe Icarios, fiind convinşi că încercase să-i otrăvească. Legenda o copie sub multe aspecte pe cea grecească avînd ca protagonişti personajul cu acelaşi nume, Icarios, şi pe fiica sa Erigone, care, descoperind trupul fără viaţă al tatălui său, s-a spîn-zurat; şi în versiunea grecească, şi în cea romană, legenda sugerează o legătură între vin şi sînge (referitor la această temă vezi şi Sînge). O altă poveste latină despre vin îi are ca protagonişti pe Turnus şi pe Enea şi se află la originea sărbătorilor numite Vinalia (vezi). Venus îi făgăduise lui Iiwiter tot vinul din Latium în schimbul victoriei
lui Enea împotriva lui Turnus; în amintirea acestui episod mitic, în timpul sărbătorii se vărsau mari cantităţi de vin într-un pîrîu din apropierea templului Venerei *Erycina.*

Vinul avea un rol central în cadrul ritului, nu doar în timpul sărbătorilor romane Vinalia sau al celor greceşti în cinstea lui Dionysos, ci şi în general în cadrul libaţiilor, ofrande aduse zeilor prin vărsarea de lichide. Exemple legate de aceste ceremonii ne oferă *Choeforele* lui Eschil şi *Oedip la Colonos* al lui Sofocle (pentru alte detalii vezi Libaţie, iar pentru libaţia în lumea romană vezi Libamen). Uneori, înainte de a pleca într-o călătorie, se umplea cu vin şi apă un crater, care mai apoi era vărsat în mare de pe corabie, în timp ce zeii erau imploraţi să asigure o călătorie liniştită (Tucidide, 6.32.1; Pindar, *Pythice,* 4.193 şi urm.). După ce se sacrificau animale, vinul era vărsat în focul în care ardeau rămăşi-ţele acestora. în sacrificiile în cinstea morţilor, vinul era vărsat pe pămînt, ca să ajungă direct la sufletele defuncţilor; un asemenea ritual îndeplineşte Ulise în celebra scenă de necromanţie descrisă în *Odiseea* (vezi Nekyia).

în Grecia şi la Roma vinul nu se bea niciodată ca atare, ci era amestecat în diferite proporţii cu apă. Hesiod recomanda o combinaţie de trei părţi de apă şi una de vin *(Munci şi zile,* 596), iar Alceu considera că un amestec conţinînd o treime vin şi două treimi apă îmbată (fragm. 96 D). Potrivit lui Marţial, mixtura ideală se face cu vin şi apă în părţi egale *(Epigrame,* 11.6.9). Sarcina de a amesteca în proporţii corecte vinul şi apa îi revenea stăpînului casei sau îi era încredinţată unui servitor, iar vasul utilizat în acest scop era craterul ; prezenţa acestui tip de recipient în morminte indică mormîntul unui bărbat. In timpul banchetelor, anumiţi servitori amestecau vinul, luîndu-1 apoi din crater şi turnîndu-1 în cupele participanţilor. Un mit, relatat diferit de izvoare, povestea că în timpul unui banchet Heracle 1-a ucis cu un deget pe un paharnic care greşise proporţiile amestecului; potrivit versiunii lui Pausanias (2.13.8), paharnicul se numea Kyathos, termen care în greceşte indică un tip de recipient pentru lichide. In legătură cu vinul în cadrul banchetelor vezi

Simpozion. Frecvente trimiteri şi descrieri ale unor scene în care se beau mari cantităţi de vin găsim, printre alţii, la Marţial, Ovidiu şi Petroniu *(Satyricon).* Vezi şi Viţă-de-vie.

Vinalia (lat. *Vinalia, -ium).* Sărbători religioase care aveau loc la Roma de două ori pe an, la 23 aprilie *{Vinalia priora)* şi la 19 august *(Vinalia rustica),* dedicate scoaterii vinului nou din butoi şi, respectiv, apropiatului cules al strugurilor. îndeplinirea ritualurilor specifice îi revenea flaminu-*ui lui Iupiter (vezi FLAMINI). Zeul venerat cu ocazia acestor sărbători era Iupiter, a cărui bunăvoinţă era invocată pentru reuşita culesului şi îndepărtarea efectelor dăunătoare ale fulgerelor. Tot atunci i se aduceau jertfe şi Venerei, mama lui Enea, care, potrivit tradiţiei, îi făgăduise lui Iupiter tot vinul produs în Latium, implorîndu-i sprijinul spre a-1 învinge pe duşmanul său Turnus (vezi şi VIN).
Vindecare, vezi INCUBAŢIE şi MEDICINĂ.
Vindima. Numele unei nimfe cu care Her-cule s-a unit pe malul Tibrului; din această unire s-a născut Fabius, strămoşul familiei romane omonime. Potrivit altor versiuni, Vindima nu era o nimfă, ci una dintre fiicele lui Evandru.
Violetă. Numeroase povestiri leagă această floare de unele personaje mitologice. Potrivit celei mai cunoscute dintre ele, violeta a răsărit din sîngele lui Attis, tînărul şi frumosul păstor iubit de zeiţa Agdistis; tulburată de trădarea iubitului ei, care voia să se căsătorească cu o muritoare, fiica regelui din Pesinunt, Agdistis 1-a făcut să înnebunească, iar Attis s-a castrat sub un pin. Din sîngele său au răsărit violete cu petalele roşiatice ; alte violete au răsărit din sîngele logodnicei, tînăra Atta, care, disperată, s-a sinucis la rîndul ei. La 22 martie, cînd Attis era sărbătorit la Roma, se purta în procesiune un trunchi de pin împodobit cu violete, iar ziua era numită *dies violae* (Arnobiu, *Adversus nationes,* 5.7.5 şi urm.).
Şi Ion, strămoşul ionienilor, era pus în legătură cu această floare, numele lui avînd aceeaşi rădăcină ca şi cuvîntul care în limba greacă indică violeta. Potrivit lui Athenaios, care se inspira din izvoare mai vechi, Ion a ajuns într-o zi, la sfîrşitul unei partide de vînătoare, pe malul rîului Alfeu, unde ioniadele, nimfele violetelor, i-au oferit o coroană de viorele-galbene, simbol al autorităţii şi regalităţii sale. Din acel moment, violetele au devenit florile sacre ale ionienilor; şi atenienii, care se considerau urmaşii lui Ion, preţuiau mult aceste flori. Cetatea Atenei era definită uneori drept „cea încinsă cu violete", şi „încununate cu violete" erau şi alte divinităţi, ca Afrodita, muzele şi în special Persefona. Potrivit *Imnului homeric către Demetra,* Persefona a fost răpită de Hades, regele infernului, pe cînd culegea flori în cîmpia Nişei, iar dintre florile menţionate se distinge „violeta minunată" (v. 6).
Viperă, vezi ŞARPE.
Virago. Termenul, care în latină se referă la o femeie cu suflet de bărbat, este utilizat de poeţi ca epitet pentru diferite figuri mitologice. Ovidiu o defineşte pe Atena *bello metuenda virago* sau *flava virago* Vergiliu utilizează acest apelativ pentru : o indica pe Iuturna *(luturna virago).*
Virbius (lat. *Virbius, -i).* Zeu latin, vene rat împreună cu Diana în crîngul sacrv din Aricia, la poalele muntelui Albanus. Legenda îl identifica cu HIPOLIT (vezi) şi amintea că, la cererea Dianei, a fost readus la viaţă de Esculap (Asclepios), zeul medi-cinei.
Virginalis (lat. *Virginalis, -is).* Templu din Roma închinat cultului Minervei şi unde aveau acces doar tinerele fecioare, care sacrificau în cinstea zeiţei numai victime de sex feminin care încă nu născuseră.
Virginensis sau **Virginiensis.** Epitet cu care era indicată uneori în lumea romană Diana, ca zeiţă ocrotitoare a tinerelor ce năşteau pentru prima oară. Propriu-zis, termenul indica rolul său de *lisizona,* adică de zeiţă tutelară ce veghează ritualul dezlegării cingătorii purtate de tinerele soţii.
Virginia (lat. *Verginia* sau *Virginia, -ae).* Celebră eroină romană, fiica centurionului L. Virginius şi logodnica lui L. Icilius. Potrivit tradiţiei, decemvirul Appius Clau-dius s-a îndrăgostit de ea şi a făcut în aşa fel încît aceasta să ajungă sclava unui client al său, ca să poată dispune de ea

nestînjenit. Ca să o salveze, tatăl Virginiei a ucis-o. Gestul său a declanşat protestele întregii cetăţi faţă de stăpînirea decemvirilor, care au fost răsturnaţi de la putere (449 î.Hr.). Virginius a fost ales tribun, iar Appius Claudius a fost trimis în închisoare, unde s-a sinucis.
Această legendă a fost una dintre cele mai faimoase din tradiţia romană, dar, în ciuda legăturilor cu evenimentele istorice din perioada respectivă, este o invenţie poetică ce reia parţial povestea Lucreţiei (vezi TARQUINIUS SUPERBUS) ; istoricii au pus sub semnul întrebării şi originea plebee a centurionului şi a fiicei sale.
► *Prezenţe în literatura antică.* Livius, 3.44 şi urm.; Dionysos din Halicarnas, 11.36.
► *Prezenţe în literatura modernă.* Din mitul Virginiei s-a inspirat, printre alţii, Lessing în *Emilia Galotti.*
Virilis (lat. *Virilis, -is).* Epitet cu care era venerată la Roma zeiţa Fortuna, în cinstea căreia s-a ridicat un templu în timpul monarhiei.
Viriplaca (lat. *Viriplaca, -ae).* Zeiţă romană venerată într-un templu de pe Palatin. Potrivit lui Valerius

Maximus, în acest templu veneau să se împace perechile care aveau neînțelegeri.
Virtus (lat. *Virtus, -utis).* Personificarea curajului, venerată în lumea romană. Mar-cellus a ridicat în anul 208 î.Hr. un templu în cinstea ei la Roma, în apropiere de templul Onoarei de lîngă Poarta Capena; ca divinitate era reprezentată printr-o figură feminină purtînd o tunică scurtă, un coif, o lance şi o sabie, cu piciorul sprijinit pe un coif.
Vise. în mitologia clasică visele au adesea rolul de a le transmite muritorilor voința zeilor, de a le prevesti evenimente viitoare sau de a-i avertiza asupra unor eventuale pericole. Ele fac parte din arsenalul zeului Somnului (Hipnos) şi sînt trimise uneori direct de divinitățile majore ale Olimpului. Din acest punct de vedere, visele constituie unul dintre instrumentele de care dispun prorocii pentru prezicerea viitorului şi sînt, prin urmare, obiect de studiu şi de interpretare, prilejuind o veritabilă disciplină, oniromanția (pentru care vezi referirile cuprinse în rubrica INCUBAȚIE).
Visele pot fi însă personificate, devenind zeități minore prezente în cortegiul lui Hipnos (vezi SOMNUL, vezi şi MORFEU). în descrierea genealogiei Viselor, Hesiod spune în *Teogonia* (211-212) că ele sînt vlăstarele Nopții, avînd drept frați Moartea şi Somnul. Figuri minore ale lumii divine, visele apar în mitologie nu numai la plural, ci şi la singular, personificate, cum este cazul lui ONIROS (vezi). în *Iliada,* acesta, trimis de Zeus, îi apare în vis lui Agamemnon cu înfățişarea lui Nestor, pentru a-1 înşela (2.4-34). Avem de-a face aici cu un vis „rău"; aspectul înşelător şi nedemn de încredere pe care îl pot căpăta visele este confirmat şi de Penelopa: „îngăimate/ Şi fără rost sînt visele, străine,/ Şi-arareori se izbîn-desc la oameni./ Pe două porți trec visele deşerte:/ Una-i de corn, cealaltă e de fildeş./ Şi care vin pe poarta cea de fildeş/ Te-nşală, c-aduc vorbe ne-mplinite./ Iar care vin pe poarta cea durată/ Din cornul şlefuit, se-ntîmpl-aieve/ Acelui care-n somnu-i le visează" *(Odiseea,* 19.560-567).
O descriere deosebit de sugestivă a Somnului şi a viselor este oferită de Ovidiu în *Metamorfoze* (11.592 şi urm.): „Este aproape de cimerieni o peşteră adîncă, un munte gol, casă şi templu al leneşului Somn, unde Phoebus nici în răsărit, nici la amiază, nici în asfințit nu poate pătrunde vreodată cu razele. Din pămînt ies nori amestecați cu neguri. [...] O linişte mută domneşte. Totuşi, din fundul peşterii iese rîul Lethe, ale cărui unde, alunecînd cu murmur şoptitor peste pietricele, îndeamnă la somn. [...] în mijlocul peşterii se ridică un pat de eben de o singură culoare, cu saltea de puf, acoperit cu o cuvertură neagră, unde se culcă zeul, cu trupul lîncezit de trîndăvie. Ici şi colo, imitînd tot felul de forme, zac tot atîtea vise vane cîte spice într-o holdă, cîte frunze într-o pădure, cît nisip pe țărmul mării".
în literatura latină, cea mai celebră descriere a unui vis este aceea care încheie dialogul ciceronian *Despre stat,* cunoscută ca *Somnium Scipionis,* unde reminiscențe mitologice se împletesc cu reflecția filosofică. Scipio Aemilianus povesteşte aici un vis în care străbunul său, Scipio Africanus Maior, după ce 1-a călăuzit printre sferele cereşti şi armoniile lor divine, i-a revelat destinul fericit rezervat după moarte celor

care guvernează cu înțelepciune statele pămînteşti.
► *Iconografie.* Potrivit lui Pausanias (2.10.2), în templul lui Asclepios din Sicion era păstrată o statuie a lui Oniros, alături de una a lui Hipnos adormind un leu. în iconografia tradițională visele erau reprezentate cu aripi, semn, poate, al rapidității cu care se risipesc. Fără îndoială, aripile simbolizau şi rolul lor de mesageri ai divinităților (toate divinitățile mesagere sînt înzestrate cu aripi, de la Hermes pînă la Iris); caracterul aparte al figurilor divine legate de Somn şi de Vise constă însă în faptul că aripile lor, de mici dimensiuni, sînt de obicei reprezentate la tîmple.
Viticomus. Epitet latin al lui Bacchus. Se referea la coroana din frunze de viță-de--vie cu care zeul era reprezentat de obicei.
Vitisator (lat. *Vitisator, -oris).* Epitet al lui Bacchus (în traducere, „semănătorul viei"). Se referea la tradiția care îi atribuia inventarea cultivării viței-de-vie.
Vitta (lat. *vitta, -ae).* Denumirea latină a unei panglici cu diverse funcții în ornamentele şi obiectele religioase. Făcea parte din INFULA (vezi), împodobea un acoperămînt pentru cap folosit de vestale şi constituia un ornament pentru altare, temple şi case cu ocazia marilor sărbători religioase.
Vitula (lat. *Vitulă, -ae).* Zeiță romană considerată ocrotitoarea alimentelor sau a veseliei ce asigură o viață lungă.
Vitumnus (lat. *Vitumnus, -i).* Vechi zeu roman despre care se credea că ocroteşte primele momente din viața nou-născuților.
Viță-de-vie. Un cult extrem de vechi are ca obiect vița-de-vie, pe care sumerienii o numeau Mama Vie sau Zeița Vie şi o venerau ca divinitate, considerînd-o „planta vieții". Semnul folosit în scrierea sumeriană pentru a indica viața era frunza de viță-de-vie, iar în poemul lui Ghilgameş protagonistul îi cere indicații pentru a obține nemurirea unei femei numite „femeia vinului" sau „cea care amestecă vinul", în Orientul Apropiat exista şi un zeu al ciorchinilor de struguri, care, potrivit lui Herodot, se numea Orotalt, iar un zeu hitit, Dulukbaba, ținea în mînă un ciorchine. Vița-de-vie era venerată şi în vechea Palestina, şi amintirea unui posibil cult al viței-de-vie supraviețuieşte în metaforele din Noul Testament, unde Hristos se compară pe sine cu via. Aceste exemple şi multe altele pe care le-am putea cita atestă răspîndirea venerației față de vița-de-vie în întreaga lume mediteraneană antică, înainte ca ea să fie asociată în Grecia cu figura lui Dionysos şi să devină planta sacră şi simbolul zeului. Un ciorchine de strugure a fost prima jucărie a micului Dionysos : în iconografie acesta este frecvent reprezentat - uneori în brațele unui silen -întinzînd mîinile spre fructul viței-de-vie (cel mai rafinat exemplu legat de acest subiect ne este oferit de o sculptură, descoperită la Olimpia şi atribuită, nu fără controverse, lui Praxitele : ea îl înfățişează pe Hermes ținîndu-1 în brațe pe micul Dionysos, care întinde vesel mîna după un ciorchine, astăzi pierdut). Răpit de pirați, Dionysos săvîrşeşte un miracol, transfor-mînd catargul corăbiei acestora într-o viță-de-vie, ale cărei corzi au înconjurat ambarcația, în timp ce pirații sînt preschimbați în delfini (vezi DIONYSOS). Potrivit unei legende, originea viței-de-vie este legată de naşterea cu peripeții a lui Dionysos. Cînd a aflat că Semele îi născuse lui Zeus un fiu, Hera a vrut să ucidă copilul şi

a trimis doi titani să-1 taie în bucăți. Ciopîrțit și pus la fiert într-un cazan, Dionysos a fost salvat de Rhea, care 1-a readus la viață; membrele zeului au fost arse, iar din cenușa lor a răsărit vița-de--vie (în legătură cu povestea nașterii zeului vezi DIONYSOS). Răspîndirea cultivării viței-de-vie este prezentată în mitologie ca un rezultat al călătoriiler lui Dionysos prin lume, zeul aducîndu-le oamenilor- pe lîngă vița-de-vie, vin și propriul său cult — civilizația și regulile vieții în comunitate, prin modalități care, deși prezintă multe variante, sînt proprii și răspîndirii cultului Demetrei. Acolo unde cultul său nu era ac-ceptat și cultivarea viței-de-vie era respinsă, pedeapsa zeului era inevitabilă. Este cazul lui PENTEU (vezi), pe care Dionysos îl face să înnebunească pentru că s-a opus cultului său și cultivării viei; este și cazul regelui trac LICURG (vezi), care în frenezia cu care smulge și distruge vița-de-vie din ținutul său își ucide cu securea și fiul, luîndu-1 drept un butuc de vie. Pe cei care

îl primeau cu bunăvoință Dionysos îi răsplătea cu generozitate, învățîndu-i să cultive vița-de-vie și să exploateze cît mai bine roadele sale. Primul murjtor pe care Dionysos 1-a învățat să facă vin a fost Ica-rios; prețiosul dar i-a fost însă fatal, pentru că, neștiind că vinul trebuie amestecat cu apă pentru a evita efectele nedorite, el 1-a oferit supușilor săi, care, îmbătîndu-se și crezînd că Icarios a vrut să-i otrăvească, l-au ucis (vezi ICARIOS). Un alt personaj căruia Dionysos îi dăruiește vița-de-vie este Oeneu, regele din Calidon, care a fost atît de ospitalier cu zeul, încît i-a îngăduit chiar să petreacă o noapte cu soția sa. Ca răsplată, Dionysos i-a dăruit vița-de-vie, învă-țîndu-1 să o cultive. Potrivit altor versiuni ale mitului, arta producerii vinului a fost elaborată de un păstor al lui Oeneu, Orista sau Stafilos, care, culegînd fructele necunoscute către care observase că turmele se îndreptau adesea cu evidentă satisfacție, le-a stors, diluîndu-le cu apă din rîul Aheloos. Din ciclul viței-de-vie, ce reflecta alegoric ciclul aventurilor lui Dionysos, se inspirau numeroase uzanțe religioase grecești, în special o serie de sărbători ce marcau ritmul muncilor agricole legate de vița-de-vie și de vin; în timpul sărbătorilor Oschoforia erau transportate la Faleron coarde de viță-de-vie încărcate de ciorchini ; în timpul Dionisiilor rurale, iarna, se gusta și se amesteca vinul; numele sărbătorilor Leneea, în cadrul cărora se evoca nașterea lui Dionysos din coapsa lui Zeus, provenea de la cel al vasului în care se zdrobeau strugurii și se păstra vinul; în timpul sărbătorilor Antesteria, vasele mari în care se păstra vinul erau deschise pentru ca sufletele celor morți să-1 poată gusta; tot atunci se gusta vinul nou; în timpul Marilor Dionisii, care aveau loc în martie, cînd via nu înfrunzise încă, exista obiceiul de a uda via cu sîngele unui țap sacrificat la cîmpie (pentru alte detalii legate de diferitele sărbători vezi CALENDAR și rubricile dedicate fiecăreia dintre ele).

Vînătoare. în miturile clasice, vînătoarea e o temă recurentă, care se prezintă sub diferite forme. în multe cazuri ea constituie o activitate indispensabilă pentru supraviețuire, începînd cu epocile primitive, cînd oamenii, „încrezători în picioare și mîini cu puteri uimitoare,/ [...] urmăreau prin păduri feluritele neamuri de fiare,/ Pietre în ele-aruncînd ori lovind cu greoaiele ghioage,/ Biruitori mai ades, s-ascundeau alteori ca să scape" (Lucrețiu, *Poemul naturii,* 5.966). De asemenea, protagoniștii poemelor epice participă adesea la partide de vînătoare pentru a-și procura hrana, iar unele populații, mai ales în Arcadia, Tracia și Tesalia, își află în vînătoare una din principalele activități. Multe mituri păstrează amintirea unei epoci îndepărtate, cînd progresele din arta vînătorii marcau o îmbunătățire considerabilă a condițiilor de viață. Astfel, nu ne miră că multe dintre șiretlicurile și uneltele întrebuințate de vînători sînt atribuite inventivității și meșteșugului unor personaje mitice sau chiar divine. De exemplu, lui Aristeu, fiul nimfei Cirene și al lui Apollo, care fusese conceput atunci cînd zeul s-a îndrăgostit de nimfă văzînd-o la vînătoare, îi era atribuită inventarea unor obiecte și a unor tehnici legate de arta vînătorii, mai ales aceea a plaselor și a capcanelor pentru prinderea animalelor. Deosebit de iscusit la vînătoare era și centaurul Chiron; el 1-a învățat secretele acestei arte pe Acteon, cel sfîșiat de propriii săi cîini în timpul unei partide de vînătoare (vezi ACTEON). Zeița cretană Britomartis era o altă figură divină căreia i se atribuia, pe lîngă practicarea asiduă a vînătorii, inventarea unor tehnici menite a o face mai profitabilă; se spunea că ea născocise folosirea plaselor și că, din greșeală, rămăsese prinsă într-o astfel de plasă. A fost salvată de Artemis, zeița vînătorilor, devenind ocrotitoarea acestora, adesea sub numele Dictinna.

Mai frecvent însă, mitologia exploatează tema vînătorii ca instrument narativ, punînd pe seama personajelor legendare, a zeilor și eroilor aventuri vînătorești cu consecințe de multe ori surprinzătoare. Nu rareori vînătorile pot aduce nenorociri. Potrivit tradiției, micul Ascaniu a stîrnit mînia indigenilor atunci cînd, debarcînd pe coastele Italiei împreună cu tatăl său Enea și cu troienii scăpați din incendiul Ilionului, a ucis o căprioară sacră. Imprudența sa a provocat reacția imediată a populațiilor locale, care au pornit înarmate împotriva intrușilor. Un rege legendar al Trezenei, Saron, și-a pierdut viața în timp ce vîna o căprioară care, pentru a scăpa de

el, s-a aruncat în mare ; Saron s-a aruncat şi el, însă foarte curînd forțele l-au părăsit şi a murit înecat; de atunci, golful în care se petrecuse tragedia s-a numit golful Saronic.
De tema narativă a vînătorii se leagă numeroase alte episoade mitologice, avîn-du-i adesea ca protagonişti pe cei mai însemnați eroi sau chiar pe zei. La o vînătoare de mistreți Ulise a căpătat, pe cînd era tînăr, o rană la genunchi a cărei urmă nu s-a mai şters; i-a rămas o cicatrice după care, la întoarcerea în Itaca după războiul troian şi după peregrinările pe mare, credincioasa roabă Euricleea îl va recunoaşte. De un episod de vînătoare se leagă şi plecarea corăbiilor greceşti în expediția troiană: în timpul unei partide de vînătoare, Aga-memnon a ucis o căprioară consacrată Arte-misei, fapt ce a provocat mînia zeiței, care a oprit vîntul, ținînd corăbiile aheilor blocate în portul Aulis. Alte vînători faimoase sînt aceea a lui Te zeu împotriva taurului de la Maraton (potrivit unei versiuni a legendei, ar fi vorba de acelaşi taur al lui Poseidon pe care Minos nu i-1 jertfise, cum ar fi trebuit, stăpînului apelor, stîrnindu-i astfel mînia; indiferent de originea sa, era înfățişat ca o fiară care devasta regiunea, provocînd groază chiar şi în rîndul celor mai iscusiți vînători); aceea a lui Heracle împotriva leului din Nemeea, o altă fiară înfricoşătoare, pe care eroul a izbutit să o doboare, purtîndu-i mai apoi pielea pe umăr ca o emblemă; aceea împotriva mistrețului din Erimant, pe care acelaşi Heracle a reuşit să-1 doboare după o urmărire istovitoare ; aceea împotriva căprioarei din Ceri-nia, pe care Heracle trebuie să o prindă vie şi pe care izbuteşte să pună mîna după un an întreg de pîndă şi urmărire, după ce a rănit-o cu o săgeată; aceea împotriva taurului cretan, probabil acelaşi animal care, după ce Heracle 1-a capturat şi mai apoi 1-a eliberat, va devasta cîmpia de la Maraton şi va fi prins de Tezeu. Din toate vînătorile amintite de mitologia clasică, cea mai faimoasă şi mai importantă rămîne însă, neîndoielnic, aceea din Calidon, avînd ca protagonişti un mistreț în rolul de victimă şi pe Meleagru ca vînător principal, în jurul căruia se grupează numeroase personaje mitologice, toate implicate în egală măsxiră în ciocnirea cu fiara. Pe lîngă cîteva
episoade majore din mitologia greacă (disputa pentru mîna Elenei, războiul troian, întoarcerea eroilor, expediția argonauților în căutarea lînii de aur), vînătoarea mistrețului calidonian constituie, fără doar şi poate, un punct central pentru nenumărate tradiții, personaje şi legende, care le permite poeților şi mitografilor să stabilească legături între protagoniştii mitologiei, să înnoade firele unor genealogii diverse, să dea coerență şi unitate combinînd mozaicurile unor povestiri diferite. Mituri care elaborează tema vînătorii, poate mai puțin cunoscute, însă nu mai puțin importante, există în număr mare în lumea clasică, avînd protagonişti care se numesc Calisto şi Orion, Teutras şi Atalanta, Arctos şi Bootes. Vînătoarea e o activitate căreia i se dedică de preferință amazoanele, centaurii şi eroinele din cortegiul Artemisei. Ocrotirii Artemisei/Dianei, sau a stăpînei fiarelor, *Potnia theron,* sau a deja citatei Britomartis/Dictinna îi este încredințată vînătoarea ca activitate în ansamblul ei. Cîteva dintre regiunile Greciei (amintite mai sus, precum Arcadia, Tra-cia, Tesalia şi, în general, toate regiunile muntoase şi împădurite) devin teatrul unor aventuri vînătoreşti.
Pe lîngă însemnătatea ei ca temă centrală în desfăşurarea multor povestiri mitologice, vînătoarea este deosebit de importantă (în Grecia, dar mai ales la Roma) prin valorile simbolice care îi sînt atribuite. O dată depăşită faza civilizației de vînători, în care a merge la vînătoare înseamnă a procura comunității mijloacele indispensabile de subzistență, vînătoarea devine o activitate în care se împletesc semnificații de ordin religios şi simbolic. Acest proces îşi are obîrşia în Orient, fiind evident îndeosebi în momentul de maximă înflorire a culturii asiriene. Uluitoarele reliefuri din palatul lui Asurbanipal de la Ninive, reprezentînd scene de vînătoare avîndu-i ca protagonişti pe suveran şi curtea sa, constituie mărturia figurativă cea mai explicită a valorii simbolice a activității vînătoreşti. Marile vînători, mai cu seamă cele de lei, reprezentau distracția preferată a suveranului, servind de asemenea la exaltarea virtuților sale supranaturale, evidențiindu-i superioritatea fizică, curajul şi calitățile de războinic şi strateg. Nu este

lipsit de semnificație faptul că, în secolele următoare şi în medii culturale foarte diferite, vînătoarea păstrează o funcție simbolică analoagă, rămînînd asociată figurii suveranului: de la Alexandru cel Mare la perioada Antichității tîrzii, prințul care doboară fiarele devine un personaj aproape divin, învăluit într-o aură mitică şi reli-gioasă (jertfa adusă zeilor constituie un moment important al partidei de vînă-toare), iar recursul la străvechi tradiții orientale pentru exaltarea figurii sale şi pentru transpunerea rolului său dincolo de sfera omenească nu este, cu siguranță, întîmplător. Unele monumente figurative ale artei romane de o importanță extraordinară, precum reliefurile din medalioanele lui Hadrian refolosite pe Arcul lui Constantin de la Roma sau mozaicurile

Marii şi ale Micii Vînători din vila din Piazza Armerina, în Sicilia, marchează apogeul unui itinerar iconografic ce îşi are punctul de plecare în străvechi tradiții orientale, pentru care „paradisurile de vînătoare" asiriene constituie cele mai semnificative exemple. La Roma, în Antichitatea tîrzie, vînătoarea va căpăta o valoare simbolică sugestivă în cadrul funerar, devenind un subiect ales de multe ori de sculptori pentru împodobirea sarcofagelor.

Potrivit anumitor interpretări, nemai-constituind un simplu mijloc de supraviețuire, ci o nouă referire simbolică la exaltarea suveranului sau la lumea de dincolo, tema vînătorii pare să ascundă încă, în povestirile mitologice şi în documentele artei romane, un soi de regret al omului, devenit păstor şi agricultor, față de trecutul său de culegător şi vînător, semnul idealizării nostalgice a unei naturi neatinse, unde domnesc zeii pe care, din cînd în cînd, vînătorii îi întîlnesc cutre-ierînd pădurile şi oprindu-se la izvoare. Pe cărările străbătute de fiare au loc une-ori întîlnirile cu divinul. Astfel, vînătoarea poate constitui şi simbolul căutării acestei întîlniri, în care, totuşi, muritorii se pot pierde cu uşurință, căzînd victime zeilor.

Pentru alte amănunte referitoare la episoadele unor vînători mitice menționate, vezi rubricile dedicate protagoniştilor citați pe parcurs. ► *Iconografie.* Scenele de vînătoare, prezente în Grecia în arta epocii miceniene (de exemplu, prinderea taurului reprodusă pe ceaşca de aur de la Vafios), dispar în arta perioadei geometrice, însă reapar în perioada numită orientalizantă, cînd scenele generice de vînătoare şi imaginile unor vînători sînt înfățişate frecvent, mai ales în decorațiunile vaselor corintiene. Treptat, asistăm la trecerea de la reprezentările de scene generice la episoadele mitologice bine definite şi recognoscibile. Vînătoarea mistrețului calidonian este scena preferată de artişti, începînd cu ornamentele Tronului de la Amicle şi pînă la decorațiunile sarcofagelor romane, trecînd prin picturile lui Polignot din Tasos şi sculpturile cu care Scopas a împodobit templul Atenei *Alea* de la Tegeea. O altă temă preferată de arta antică este vînătoarea de lei, prezentă în documentele cele mai variate, cuprinzînd un mozaic de la Pela cu vînătoarea lui Alexandru cel Mare şi, tot cu el ca protagonist, un grup în bronz atribuit lui Lisip şi lui Leohares, care s-a pierdut. în arta etruscă, tema vînătorii e prezentă mai ales pe Mor-mîntul campan de la Veies şi pe Mormîntul Vînătorii şi al Pescuitului de la Tarquinia. Vînătoarea de căprioară şi de panteră erau reprezentate pe aşa-numitul sarcofag al lui Alexandru de la Sidon, păstrat la Istanbul. în epoca imperială romană, tema vînătorii apare frecvent în marile cicluri de mozaicuri (începînd cu Piazza Armerina, dar cuprinzînd şi Antiohia, precum şi diverse mozaicuri africane) şi, cu intenții de celebrare simbolică, în reliefuri ale artei oficiale, cum sînt deja citatele medalioane ale lui Hadrian de pe Arcul lui Constantin.

Vînătoarea calidoniană, vezi MELEAGRU.

Vînturi (gr. "Avejioi, -uiv; lat. *Venti, -orum).* Deşi sînt concepute ca fenomene naturale, vînturile apar personificate încă din poemele homerice. Stăpînul lor este Eol, care trăieşte în insula Eolia (vezi EOL), însă şi ceilalți zei — în special Zeus — îşi exercită autoritatea asupra lor. Homer aminteşte numele cîtorva vînturi: Boreas, vîntul de miazănoapte; Euros, vîntul de răsărit; Notos, vîntul de miazăzi; Zefir, vîntul de apus. Hesiod distinge vînturile benefice de cele distrugătoare. Primele sînt copiii lui Astreos şi ai lui Eos, Aurora; aceştia sînt Notos, Boreas, Argeste şi Zefir; vînturile distrugătoare sînt fiii lui Tifeu, iar cel mai important dintre ele este TIFON (vezi). Şi scriitorii mai tîrzii (de pildă, Aristotel) au

reluat denumirile tradiționale, dar într-o clasificare mai precisă şi mai bine articulată, în care se menționau numeroase alte vînturi provenind din puncte cardinale intermediare. în latină, vîntul de miazănoapte se numea Aquilus, iar cel de apus - Favonius.

Dintre diversele vînturi, o personalitate mai clar definită are Boreas, care s-a bucurat de o faimă aparte după ce a distrus flota persană şi a devenit obiectul unui cult specific. O splendidă descriere a lui Boreas găsim la Hesiod *(Munci şi zile,* 505 şi urm.): „...pe vasta mare/ Se-abate, răscolind-o,-n vreme ce lung mugesc şi şes, şi codru./ Stejarii cu coroană-naltă şi brazii falnici, cu duiumul,/ Răstoarnă-n roditoa-rea glie pe cînd în văgăuni de munte/ Dă buzna, şi atunci întreaga pădure-ntinsă hăuleşte./ De groază freamătă jivine cu coada strînsă-ntre picioare...".

► *Răsplndirea cultului.* Venerate încă din epocile străvechi, vînturile sînt menționate în textele scrise în liniarul B, unde se spune că la Creta exista o preoteasă responsabilă de cultul lor. In epoca următoare, vînturi-lor favorabile li se ofereau miei albi, iar celor distrugătoare şi potrivnice - miei negri. Din secolul al III-lea î.Hr., la Roma exista un templu închinat aşa-numitelor *Tempes-tates,* aflat în apropiere de Poarta Capena.

► *Iconografie.* Reprezentările vînturilor pot varia destul de mult în arta antică. Imaginea predominantă este cea a unor ființe înaripate, ale căror aripi sînt dispuse pe cap şi pe umeri. Inițial erau înfățişate probabil sub formă de cai; caii lui Ahile, de pildă, sînt fiii lui Zefir şi ai unei harpii. La Atena le era închinat un monument numit Turnul Vînturilor. In epoca imperială romană au fost reprezentate adesea pe sarcofage.

Vîrstele lumii. Mitul succedării pe pămînt a diferitelor rase de oameni, care, prin degenerări progresive, trec de la cea a aurului, cea mai veche, la cea actuală a fierului, este expus pentru prima oară de Hesiod în *Munci şi zile.* Aici (109 şi urm.) se aminteşte că prima rasă creată de zei a fost cea de aur, plasată cronologic în perioada cînd Cronos domnea asupra sferei divine. Oamenii de aur trăiau asemenea zeilor, fără griji, fără să trudească şi fără să cunoască sărăcia ; nu îmbătrîneau şi îşi petreceau viața în sărbători, înconjurați

de toate lucrurile frumoase, pe care pămîntul le oferea fără ca ei să trebuiască să-1 lucreze. Moartea îi lua pe oamenii de aur asemenea somnului, iar ei, transformaţi în demoni buni prin voinţa lui Zeus, se ascundeau sub pămînt, veghind asupra muritorilor şi împărţind bogăţii.
Mai tîrziu, în timpul domniei zeilor olimpieni, au fost creaţi oamenii din rasa de argint, inferioară celei dinainte şi diferită de ea. Oamenii de argint îmbătrîneau, deşi timp de o sută de ani rămîneau copii şi abia apoi traversau o scurtă perioadă de maturitate. Deveniţi adulţi, se făceau vinovaţi de trufie şi de necredinţă faţă de zei, astfel încît şi ei au fost îngropaţi de Zeus în adîncurile pămîntului, unde continuă să fie veneraţi ca demoni, asemenea celor din rasa de aur, chiar dacă sînt de rang inferior.
Următorul neam creat de Zeus, rasa de bronz, s-a născut din frasini. Definiţi de Hesiod drept „năprasnici" şi „cumpliţi", oamenii din această seminţie erau curajoşi, foarte puternici, cu trupuri viguroase şi „braţe nebiruite". Ei aveau arme de bronz şi au pierit ucigîndu-se unii pe alţii, din cauza dorinţei lor de război; „Plecară-n mucedele case, la înspăimîntătorul Hades,/ [...] căci sumbra moarte [...]/ I-a dus şi părăsiră a soarelui lumină vie". Perioada următoare epocii de bronz este mai dreaptă şi mai bună; acum trăiesc eroii, numiţi şi semizei; destinul lor este să fie distruşi în marile bătălii despre care povestesc miturile, începînd cu războiul Troiei şi terminînd cu cel al Tebei; „Pieriră în războiul crîncen şi-n bătălia-nverşu-nată/ O bună parte-n faţa Tebei [...]; altă parte/ La Troia poposit-a [...]/ Şi-acolo moartea cu obştescul sfîrşit, pe rînd, i-a-nvăluit./ Lor însă, osebit de oameni, le-a dat şi viaţă şi lăcaş/ Cronidul tată Zeus, ducîndu-i la capătul pămîntului": aceştia sînt locuitorii îndepărtatelor Insule ale Fericiţilor.
A cincea epocă a istoriei omului este cea în care trăieşte poetul; oamenii din epoca fierului „nu vor conteni/ Săndure trude şi necazuri nu numai ziua ci şi noaptea,/ Sleiţi de griji apăsătoare pe care zeii le trimit". Deşi alături de aceste nenorociri vor fi şi lucruri bune, cel ce trăieşte în această perioadă îşi doreşte să fi murit

mai devreme sau să se fi născut mai tîrziu. E adevărat că în viitor, după ce va pieri acest neam, Zeus va crea un altul, „de oameni care din născare vor fi cu tîmple-ncă-runţite", „Cu minunatele lor trupuri în albe straie-nvestmîntate,/ La zeii veşnici se vor duce şi părăsi-vor omenirea/ Smerenia şi Osîndirea", iar „răul n-o să aibă leac"; în ciuda acestei perspective extreme, a unei vîrste complet opuse celei dintîi (dominată de violenţă şi nedreptate, pe cînd în epoca de aur domneau fericirea şi dreptatea), concepţia ciclică asupra lumii şi timpului lasă loc speranţei că, o dată terminat parcursul de la epoca aurului la cea a răului, este posibil ca el să fie reluat, poate în sens invers, pentru a ne reîntoarce la fericirea originară.
în mitul lui Hesiod despre vîrstele lumii şi omului, accentul cade nu doar pe ideea decăderii progresive, care, de altfel, nu este constantă (epoca eroilor, de pildă, marchează o oprire în procesul de declin, fiind mai bună decît precedenta şi creînd o asimetrie în schema generală a metalelor; în legătură cu acest aspect vezi EROU) ; o atenţie deosebită se acordă opoziţiei dintre dreptate şi *hybris,* trufia sau depăşirea limitelor omeneşti; în plus, succesiunea vîrstelor omenirii oferă o schemă de referinţă pentru desfăşurarea istoriei omului şi o organizează, luînd în calcul întîmplă-rile paralele ale zeilor (de la domnia lui Cronos la cea a lui Zeus) şi propunînd o ierarhie corespunzătoare a destinelor în lumea de dincolo (de la demonii buni la cei răi şi la cei comuni, morţi obscuri din împărăţia lui Hades).
Vîrstele lumii sînt reduse la trei în dialogul *Critias* (109b şi urm.) al lui Platon, unde se succedă zeii, eroii şi oamenii. Primii, zeii, şi-au împărţit între ei, în mod egal şi fără disensiuni, dominaţia asupra lumii; Atena şi Hefaistos, cărora le-a revenit Atica, au făcut să se nască acolo eroii minunaţi, în prezent păstrîndu-se doar amintirea faptelor şi numelor acestora (printre ei se numără Erihtonios, Cecrops, Erisihton etc.); în sfîrşit, oamenii, împinşi de nevoia de a-şi procura mijloacele de subzistenţă, au uitat cea mai mare parte a faptelor eroilor şi s-au limitat să celebreze amintirea numelor acestora şi cîteva tradiţii obscure.
în poezia latină, mitul vîrstelor apare în *Metamorfozele* lui Ovidiu (1.89 şi urm.), unde sînt reluate cele patru epoci: a aurului, a argintului, a bronzului şi a fierului; din mitul lui Hesiod se preia în special aspectul decăderii progresive la care face aluzie calitatea descrescătoare a metalelor, dar se reia şi corespondenţa dintre evenimentele de pe pămînt şi cele din cer, unde împărăţia zeilor este zdruncinată de certurile şi războiul care îi opune pe giganţi olimpienilor (vv. 151 şi urm.).
In opoziţie cu mitul lui Hesiod, Pitagora şi Platon despre epoca de aur, care are nenumărate variante (printre care o reluare în *Civilizaţia Greciei* a filosofului Dicearh), apare reconstituirea istoriei omului la Lucreţiu, ce porneşte de la o epocă dominată de viaţa aspră şi crudă, de violenţă şi de lupta sălbatică pentru supravieţuire *{Poemul naturii,* 5.925 şi urm.); potrivit lui Lucreţiu şi epicureilor, progresul fazelor istoriei umane marchează trecerea de la un stadiu primitiv la faze mai evoluate, exact invers

față de ceea ce presupune Hesiod. Poetul latin ne oferă un tablou comparabil cu cel al epocii de aur atunci cînd descrie începuturile vieții agricole (5.1361 şi urm.), ce reprezintă deja o fază superioară a progresului uman. După Lucrețiu, vîrstele următoare din istoria umană sînt dominate de organizarea vieții în comunitate şi de stăpînirea unor tehnici mereu noi; nu regăsim însă o succesiune clară de epoci definite cu precizie, ca la Hesiod.
Una dintre cele mai celebre trimiteri la mitul vîrstelor omului din poezia latină îi aparține lui Vergiliu *{Egloge,* 4), care, bazîndu-se pe doctrinele pitagoricienilor, academicienilor şi stoicilor, anunță venirea unei noi vîrste de aur: „Ultima vîrstă a venit acum, după profeția de la Cumae, ciclul marilor secole se naşte de la început, acum se întoarce chiar şi Fecioara, se întorc domniile lui Saturn, acum o nouă rasă e trimisă din înaltul cerului" *(Bucolicele,* 4.4 şi urm.). în comentariul lui Servius, „Sibila din Cumae a împărțit vîrstele după metale şi a spus cine va fi stăpînul fiecărei vîrste. [...] A mai zis şi că la sfîrşitul tuturor vîrstelor se vor repeta lucrurile întocmai, concept comun filosofilor, care spun că, o dată încheiat un mare an, toate

stelele se întorc în punctul unde se aflau la început şi pornesc din nou, avînd aceeaşi mişcare. Iar dacă mişcarea stelelor este aceeaşi, neapărat trebuie să se repete toate întîmplările care au avut loc, fiindcă e limpede că în univers orice lucru depinde de mişcarea astrelor". Dacă mitologia şi religia clasică nu propun decît foarte rar speranța unei recompense pentru cei drepți în lumea de dincolo, ele lasă însă loc uneori, ca în mitul raselor, inserat într-o concepție ciclică despre timpul uman, perspectivei unui viitor mai bun.
Vîsc. Aspectul misterios al vîscului, plantă parazită ce creşte pe altă plantă, fără să aibă rădăcini, a stimulat fantezia anticilor, care nu erau totuşi foarte familiarizați cu el în lumea clasică. Vîscul era considerat o plantă sacră în special în spațiul celtic: „Ei cred că tot ceea ce creşte pe goruni este trimis din cer, un semn că acel copac a fost ales chiar de divinitate. De aceea vîscul de gorun este foarte rar, şi cînd oamenii îl găsesc, îl culeg cu mare devoțiune" (Pliniu, *Naturalis historia,* 16.249 şi urm.); druizii îl tăiau de pe arbori cu un cosor de aur şi îl puneau în apă, obținînd astfel un medicament cu proprietăți terapeutice miraculoase. In mitul clasic vîscul nu apare foarte des, doar dacă nu vrem să identificăm vîscul cu creanga de aur pe care, la sfatul Sibilei, Enea o culege ca să poată ajunge în lumea morților : „Pitit pe-un arbore cu umbra deasă/ Stă ramul cel cu frunzele de aur,/ Cu, tot de aur, gingaşa-i tulpină./ Se zice că-nchi-nat fu Proserpinei,/ Iunona din infern. îl ocroteşte/ De pretutindeni o pădure: umbre/ îl ferecă în văi de-ntunecime./ Şi nu poate picior de om pătrunde/ în sub-pămînt, pînă ce omu-acela/ Nu va fi rupt de pe copac mlădița/ De aur. Iar frumoasa Proserpina/ A dat poruncă: daru-acesta sieşi/ Să-i fie-adus. Şi dacă rupi lăstarul,/ Se şi iveşte, făr' zăbavă, altul/ De aur..." (Vergiliu, *Eneida,* 6.136 şi urm.). De la Jakob Grimm la Frazer, nu au lipsit propunerile de identificare a crengii de aur cu vîscul şi interpretările sugestivei teme a ramului ce deschide drumul către lumea de dincolo. Indiferent dacă trebuie identificată sau nu cu vîscul, creanga despre care vorbeşte Vergiliu — introducînd cel dintîi această temă în poezie, chiar dacă se
inspiră probabil din credințele populare -are legături evidente cu magia, întrucît garantează apărarea împotriva demonilor, şi cu credințele misterice, legate mai ales de Proserpina (datorită trimiterii la Iunona infernală). Creanga de aur care creşte într-un copac - indiferent dacă este vorba sau nu de vîsc - prezintă o vagă afinitate cu imaginea poetică a merelor culese de Heracle din grădina Hesperidelor în cea de-a unsprezecea muncă a sa (vezi HERACLE) şi cu cea a lînii de aur găsite de Iason în pădurea din Colhida (Apollonios din Rodos, *Argonauticele,* 4.123 şi urm.).
Volcens (lat. *Volcens, -entis).* Căpetenie din armata lui TURNUS (vezi), care a luptat împotriva troienilor lui Enea. L-a ucis pe Eurial în timpul acțiunii nocturne de recunoaştere pe care acesta a întreprins-o împreună cu tînărul Nisos; a fost ucis la rîndul lui de Nisos, care i-a străpuns gura înainte de a cădea fără suflare peste trupul prietenului său. I se atribuie un fiu pe nume Camers.
► *Prezențe în literatura antică.* Este unul dintre personajele *Eneidei* lui Vergiliu (9.367 şi urm.; 10.562).
Voltumna (lat. *Voltumna, -ae).* Divinitate etruscă masculină sau feminină, ocrotitoarea confederației cetăților etrusce. în templul său se reunea consiliul federal al aşa-numitului Dodecapolis (Livius, 4.23.5); respectivul edificiu se afla probabil la Vol-sinia, însă localizarea sa precisă nu este posibilă; ni s-au transmis puține informații despre cultul şi funcțiile acestei divinități.
Volturnus (lat. *Volturnus* sau *Vultur-nus, -i).* Vechi zeu roman, identificat uneori cu zeul rîului Volturnus din Campania. Unele izvoare îl consideră tatăl nimfei IUTURNA (vezi). De cultul său răspundea un flamin; îi era dedicată sărbătoarea numită *Volturnalia,* care se ținea în fiecare an la 27 august.
Volumnia (lat. *Volumnia, -ae).* Soția lui CORIOLAN (vezi).
Volupia sau **Voluptas.** Personificarea plăcerii şi a bunăstării, venerată ca divinitate în lumea romană (Cicero, *De natura deo-rum,* 2.61); avea un templu la Roma, în apropiere de Poarta Romanula de pe Palatin.

Votum. Promisiunea de a aduce o ofrandă zeilor şi darul votiv reprezintă unul dintre aspectele caracteristice ale relației dintre om şi divinitate. In caz de pericol sau într-o situație de teamă şi nesiguranță în ceea ce priveşte viitorul, religia clasică prevede posibilitatea ca omul să se priveze în mod voluntar de un lucru şi să-1 ofere divinității în schimbul protecției sale. Jurămîntul trebuie rostit cu voce tare, în fața unor martori, iar dacă urmările acestui act se dovedesc favorabile, omul trebuie să-şi respecte promisiunea, care dobîndeşte caracteristicile unei datorii irevocabile. în religia greacă,

ofrandele votive pot fi animale, primele roade sau chiar construirea unor altare sau temple; cele mai frecvente sînt însă podoabele şi obiectele făurite de autorul jurămîntului, numite *anathemata.* Astfel de ofrande votive sînt frecvent întîlnite în sanctuare, adesea sub forma unor mici statuete de lut ars ce reproduc obiecte din viaţa de zi cu zi, animale, părţi ale corpului pentru care se invocă protecţia zeilor, în vederea vindecării unei boli sau a unei răni. Cele mai bogate ofrande votive proveneau din bătălii şi erau constituite din prăzi de război. în *Iliada,* Hector îi promite lui Apollo armele adversarului său, iar Ulise jură că îi va închina Atenei armele pe care i le va smulge lui Dolon. Toate templele greceşti erau pline de armele oferite zeilor de către învingători, în special scuturi. La Delfi, de-a lungul Căii Sacre se ridicau monumente construite ca ofrande votive, de cele mai multe ori în urma războaielor fratricide între cetăţi. Daruri votive erau şi unele monumente faimoase ale Antichităţii, ca Nike din Samotrace sau statuia aceleiaşi Nike de la Olimpia, realizată de Paionios. De o cu totul altă factură erau darurile votive oferite în anumite momente din viaţa particulară. Foarte răspîndit era obiceiul de a oferi o şuviţă de păr; Ahile îşi sacrifică o şuviţă lungă de păr pe mormîntul prietenului său Patroclu, şi în multe localităţi băieţii şi fetele îşi tăiau părul cînd deveneau majori, oferind şuviţele tăiate zeilor. Uneori oamenii mergeau în pelerinaj la Delfi ca să-şi ofere părul lui Apollo. în mod asemănător, şi alte momente importante din viaţă erau marcate de oferirea unor daruri votive: cînd se căsătoreau, tinerele ofereau zeilor
jucăriile din copilărie; meşteşugarii bătrîni ofereau divinităţii uneltele lor atunci cînd se retrăgeau din activitate, iar veşmintele femeilor care mureau la naştere erau oferite sanctuarului Artemisei *Brauronia.*

Şi în religia romană li se făceau promisiuni zeilor, cărora li se cereau în schimb anumite favoruri: bunăvoinţă în diverse împrejurări, îndeplinirea unei dorinţe etc. La Roma, un astfel de votum putea avea caracter public sau privat. Jurămintele publice erau rostite de magistraţi şi de pontifi şi aveau loc atunci cînd statul era ameninţat de vreo calamitate. în acest caz, ele comportau ofrande costisitoare, ridicarea unor temple, organizarea de jocuri etc. Un exemplu de asemenea votum îl constituie templul în cinstea Furtunii construit de Marcellus în semn de recunoştinţă pentru că a scăpat dintr-o furtună pe mare (vezi FURTUNĂ). Şi mai celebru este jurămîntul lui Romulus din timpul războiului împotriva sabinilor: cînd aceştia erau pe punctul de a-i învinge pe romani, iar romanii se retrăgeau, nereuşind să-şi păstreze poziţiile, Romulus i-a promis lui Iupiter că îi va ridica un templu dacă va schimba soarta luptei, aducîndu-i victoria. Zeul i-a ascultat ruga, iar Romulus a construit un templu în cinstea lui Iupiter *Stator* (Iupiter care opreşte) între Palatin şi Velia, în locul unde se va înălţa mai tîrziu Arcul lui Titus. Persoanele particulare formulau votumuri în toate situaţiile critice şi promiteau sacrificii pe măsura posibilităţilor lor. îndeplinirea unor dorinţe şi dobîndi-rea unor favoruri erau adesea comemorate prin tăbliţe pictate sau gravate care ilustrau sumar elementele definitorii ale respectivului votum, ca în cunoscutele *ex voto* din epoca modernă. Şi în lumea romană erau frecvent întîlnite statuete care, la fel ca mai sus menţionatele *anathemata* greceşti, reproduceau părţile corpului afectate de vreo boală şi erau oferite în temple în semn de mulţumire pentru vindecarea lor.

Pentru alte detalii vezi şi DAR VOTIV.

Vrabie. Frecvent amintită de poeţi (vrabia cea mai faimoasă din poezia clasică este cea a Lesbiei, cîntată de Catul), vrabia nu ocupă totuşi un loc important în mitologie. Este considerată pasărea sacră a Afroditei: Sappho spune că zeiţa călătoreşte prin cer cu un car tras de vrăbii.

Un mit de metamorfoză aminteşte transformarea în vrăbii a doi dintre fiii prezicătorului Munihos, regele moloşilor (vezi MUNIHOS, 2). Apoi, era cunoscută credinţa că zeii ocroteau vrăbiile care îşi făceau cuib în sanctuare ori în temple: potrivit lui Herodot (1.159), atunci cînd un cuman, Aristodicos, le-a alungat dintr-un templu pentru a-1 curăţa, o voce divină 1-a dojenit cu asprime.

Vrajă, vezi MAGIE. **Vrăjitoare,** vezi MAGIE.

Vulcan (lat. *Vulcanus, -i).* Fiul lui Iupiter şi al Iunonei şi soţul Venerei; era corespondentul roman al lui Hefaistos al grecilor. Potrivit unei etimologii tradiţionale, numele său era legat de termeni ca *ful-gere, fulgur, fulmen,* toţi evocînd focul, al cărui zeu era Vulcan. Se pare că acesta era venerat cu precădere ca zeu al focului distrugător, în special al focului vulcanilor. Exista un zeu cretan al naturii şi al infernului numit *Velchanos*; Vulcan ar trebui însă identificat mai degrabă cu etruscul *Sethlans.* Aparţinînd celui mai vechi strat al religiei romane, el este asociat cu o serie de divinităţi antice, ca Stata şi Maia, despre care ştim foarte puţin. Potrivit tradiţiei, iniţial cultul său era legat de cel al VESTEI

(vezi); se credea că ambele culte fuseseră introduse la Roma de Titus Tatius şi că Romulus i-a închinat lui Vulcan o cvadrigă după victoria împotriva cetăţii Fidene (gest considerat a sta la originea obiceiului de a i se oferi lui Vulcan armele şi în special prăzile de război: *cf.* Livius, 1.37.5). De asemenea, se spunea că Romulus şi-ar fi ridicat o statuie lîngă templul zeului, care era de fapt un altar unde focul ardea continuu, la poalele Capitoliului. Potrivit altor versiuni, Romulus însuşi a construit altarul şi a plantat alături un lotus, care a devenit sacru şi despre care se spunea că mai exista şi în vremea luiPliniu cel Bătrîn. Faptul că templul lui Vulcan se afla în apropiere de cel al Vestei subliniază importanţa cultului zeului în statul roman.
Izvoarele din epoca clasică atribuiau figurii lui Vulcan caracteristicile şi legendele lui Hefaistos (pentru detalii vezi HEFAISTOS). în unele pasaje (de pildă Macrobiu, *Saturnaliile,* 1.12.18) se spune că soţia lui Vulcan era Maia sau Maiesta.
► *Epitete.* Era numit *Mulciber* şi *Quietus;* ambele atribute se referă la rolul său de ocrotitor împotriva incendiilor.
► *Răspîndirea cultului.* Cultul lui Vulcan este atestat la Roma din cele mai vechi timpuri; administrarea sa intra în sarcina unui flamin. Templele dedicate zeului erau de obicei construite, la Roma şi în alte localităţi, în afara cetăţilor (cu trimitere la foc ca element distrugător: Vitruviu, 1.7.1). în capitală îi era închinată o zonă sacră (Livius, 9.46.6 şi *passim),* unde se afla o statuie ridicată în cinstea sa. Un templu propriu-zis, dacă se face abstracţie de povestea celui construit de către Romulus şi de tradiţiile legendare, i-a fost ridicat înainte de anul 215 î.Hr. în Circus Flaniinius. Cele mai vechi sărbători dedicate lui Vulcan par să fie Fornacalia sau Furnalia, în traducere „sărbătorile cuptoarelor", al căror ocrotitor era Vulcan, ca zeu al focului (vezi CUPTOR) ; cele mai solemne sărbători în cinstea sa rămîn însă *Vulcanalia,* ce aveau loc la 23 august. Cultul lui era atestat şi la Pozzuoli, legat de solfatare şi de asocierea zeului cu vulcanii (Strabon, 5.245), şi la Ostia, unde Vulcan era una dintre cele mai importante divinităţi. La Roma se practica în cinstea sa un sacrificiu aparte, în timpul căruia se aruncau în foc peşti vii, pescuiţi din Tibru.
► *Prezenţe în literatura antică.* Vulcan apare în literatura latină în special în *Eneida* vergiliană. Informaţii interesante despre cultul său întîlnim la Plutarh *(Romulus,* 24.5), Macrobiu *(Saturnaliile,* 1.12.18 şi *passim),* Ovidiu *(Fastele,* 6.637), Pliniu *(Naturalis historia,* 16.236 şi 36.204). Un rol curios îi este atribuit lui Vulcan într-un mic poem al lui Vespa (secolul al III-lea d.Hr.) despre întrecerea dintre un brutar şi un bucătar, unde zeul este arbitru. Pentru celelalte izvoare literare clasice vezi HEFAISTOS.
► *Prezenţe în literatura modernă.* Episodul care a înflăcărat imaginaţia poeţilor moderni ce au evocat figura lui Vulcan este cel al capcanei întinse de zeu Venerei şi lui Marte. Din acest episod s-au inspirat, printre alţii, F. Bracciolini în *Batjocura zeilor,* F. Pallavicino în *Plasa lui Vulcan* şi D.L. Batacchi în poemul cu acelaşi titlu.
► *Iconografie.* Reprezentările lui Vulcan în arta romană nu sînt numeroase. Pentru detalii vezi HEFAISTOS.
Vulcanalia (lat. *Vulcanalia, -iorum).* Sărbători religioase care aveau loc la Roma în

fiecare an, la 23 august. Sărbătorile cuprindeau desfăşurarea de ritualuri religioase în cinstea lui Vulcan, dar şi a altor divinităţi, în special a nimfelor, a Iuturnei şi a lui Quirinus. De asemenea, se celebra aniversarea întemeierii locurilor de cult din cetate închinate lui Vulcan. Pe lîngă ritualurile publice şi jocurile ce aveau loc în cinstea zeului, în cadrul ritualurilor private se obişnuia să i se aducă drept ofrandă lui Vulcan peşti mici. Acest obicei este amintit de Varro.
Vulcani. Potrivit mitologiei, în interiorul vulcanilor se afla atelierul lui Hefaistos, zeul focului, care îşi desfăşura activitatea de făurar al zeilor cu ajutorul ciclopilor. Printre divinităţile legate de vulcani se număra nimfa Etna din Sicilia, eponima vulcanului cu acelaşi nume şi mama Palicilor. Vergiliu ne-a lăsat o descriere sugestivă a unei erupţii nocturne a Etnei: „Dar preajma i-o răzguduie vulcanul,/ Cu prăpădenia-i grozavă, Etna./ Aruncă la răstimpuri pînă-n slavă/ Nori negri de funingine-n vîrtejuri/ De smoală cu ce-nuşă-nvîltorată/ Şi urcă-n ceruri pălălăi de flăcări/ Ce-acoper stelele. Cîteodată,/ Smulgînd din sine măruntăi de munte,/ Pietroaie scuipă-n sus. Cu muget mare/ Inghesuie-n văzduh topite janţuri/ Şi clocotind din hăuri se revarsă" *(Eneida,* 3.571 şi urm.). Sub vulcanul Etna zace, potrivit unei versiuni a mitului transmise de Vergiliu, trupul gigantului Encelad, care a încercat să se urce în cer şi a fost lovit de fulgerul lui Zeus; la poalele aceluiaşi vulcan poetul îi aşază şi pe ciclopi, pe care Calimah *(Imn către Artemis,* 46-50) îi plasează în alt loc, într-o insulă vulcanică din Arhipelagul Eolian. Un vulcan s-a format cînd Tifeu sau Tifon a fost lovit de fulgerul lui Zeus. Deşi este sugestivă ipoteza identificării insulei Thera, scufundată în mare în urma unei erupţii vulcanice, cu mitica Atlantida descrisă de Platon, scufundată la rîndul ei în adîncul mării, în textele filosofului grec nu există nici o referire la fenomene vulcanice, iar în Grecia, din cît se pare, nu s-a păstrat nici o

amintire a acelei erupţii antice, cel puţin în izvoarele ajunse direct sau indirect pînă la noi. Spectaculozitatea şi aspectul înfricoşător al fenomenelor vulcanice, cu care grecii şi romanii erau obişnuiţi, fiind bine cunoscute Vezuviul, Etna, vulcanul din insulele eoliene, Stromboli şi regiunea Pozzuoli (numită semnificativ în vechime Agora lui Hefaistos), au favorizat asocierea vulcanilor cu cele mai grandioase manifestări ale puterii zeilor. Cu toate acestea, au existat şi numeroase încercări de a da fenomenelor vulcanice o explicaţie ştiinţifică, diferită de legendă; dacă interesul unui cercetător ca Pliniu cel Bătrîn (interes care 1-a costat viaţa în timpul unei erupţii a Vezuviului) îl determină să nu se intereseze de aspectele mitologice ale acestui subiect, şi într-un mic poem didactic latin intitulat *Aetna,* cu autor necunoscut, însă pe care unele manuscrise antice i-1 atribuiau lui Vergiliu, erupţiile vulcanice sînt explicate respingînd orice interpretare mitologică; un considerabil efort de explicaţie ştiinţifică, îmbrăcat într-o splendidă formă poetică, întreprinde şi Lucreţiu, care încearcă să găsească motivul pentru care „cîteodată zbucneşte/ Mare vîrtej de văpăi din gîtlejul vulcanului Etna", încît „furtuna de flăcări/ Dezlănţuită s-a-ntins stăpînind a Siciliei ţară,/ Şi îşi atrage privirile învecinatelor neamuri/ Care, văzînd ale cerului bolţi numai fum, numai flăcări/ Pieptul şi-1 simt cum se umple de multe nelinişti şi teamă,/ Vrînd să-nţeleagă ce lucruri mai noi pregătit-a natura" *(Poemul naturii,* 6.639 şi urm.; Lucreţiu se referă probabil la erupţia Etnei care în 122 î.Hr. a distrus oraşul Catania).

Vulpe. Animal care încă din epoca clasică simbolizează isteţimea şi, adesea, răutatea, vulpea apare foarte frecvent în povestirile antice, unde doar lupul o întrece în ceea ce priveşte periculozitatea pentru oameni ; deşi este protagonista unora dintre cele mai celebre fabule din toate timpurile (ca aceea despre vulpe şi struguri povestită de Fedru, 4.3), apare rareori în mitologia propriu-zisă, unde joacă un rol numai în mitul lui Amfitrion, soţul Alcmenei. Acesta vînează o vulpe care devasta regiunea tebană: „...o fiară de care mulţi oameni de la cîmpie se temeau, pentru viaţa lor şi a turmelor. [...] Cu salturi repezi ea trecea într-o clipită peste plase, şi sărea peste funiile pe care le întinseserăm. Sînt asmuţiţi cîinii, care pornesc pe urmele ei, dar ea fuge şi scapă, atît de iute că pare o pasăre" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 7.764 şi urm.). Ca

să o poată captura, Amfitrion a recurs în cele din urmă la cîinele lui Procris, un animal foarte rapid şi agil. Zeus nu a îngăduit însă ca vulpea să fie prinsă, prefăcînd amîndouă animalele în stane de piatră.

Vultur. Grecii credeau că această pasăre îi era consacrată lui Apollo, întrucît din zborul său se puteau extrage preziceri. A jucat un rol important în legenda întemeierii Romei: observînd zborul unor vulturi, Romulus şi Remus au stabilit locul unde avea să se ridice noua cetate; aceasta a fost clădită pe locul în care Romulus a văzut zburînd doisprezece vulturi, adică pe Palatin, pentru că Remus, de pe Aventin, nu văzuse decît şase (Plutarh, *Romulus,* 9.5). Deoarece vulturii se hrănesc cu stîr-vuri, se credea că ei cunosc tainele lumii morţilor; prezicătorul Melampus a ascultat odată vorbirea lor pentru a-şi salva fiul Ificlos de impotenţă (vezi IFICLOS). In general însă, se credea că vulturul prevesteşte lucruri sinistre şi că este o pasăre impură, căci „cum ar putea fi pură o pasăre care mănîncă o altă pasăre?" (Eschil, *Rugătoarele,* 226). în vultur a fost transformat Agrios, unul din fiii Polifoniei, o eroină din Tracia care, pentru că a arătat dispreţ faţă de darurile Afroditei, a fost pedepsită de zeiţă să nutrească o pasiune monstruoasă faţă de urşii din munţi (Antoninus Liberales, *Transformationes,* 21). Se spunea că HARPIILE (vezi) aveau trup de vultur. Potrivit unei variante a mitului, un vultur îi devora ficatul lui PROMETEU (vezi); el a fost ucis de Heracle. în afară de Apollo, în mitologia clasică vulturul mai era asociat cu Atena, Ares şi Cronos.

în izvoarele antice, cunoştinţele despre vultur sînt adesea învăluite într-o aură de mister şi uimire, ce pot fi surprinse în pasajele dedicate acestei păsări de Pliniu şi Aelianus. De exemplu, se spune că vulturii nu-şi depun ouăle, ci nasc pui acoperiţi în întregime de pene şi că mor dacă sînt siliţi să miroasă parfumuri dulcege sau să atingă smirna sau rodiul. Se credea că pentru a scoate şerpii din ascunzători trebuiau arse pene de vultur şi că din multe părţi ale corpului lor se puteau extrage medicamente : gheara ajuta la descoperirea otrăvurilor din mîncare şi din băuturi, iar inima şi ficatul erau ingrediente fundamentale în prepararea multor leacuri.

W

Wodan. în mitologia germanică, Wodan era zeul magiei şi al morţilor. în vremea cuceririi romane a fost asimilat lui Mercur (Tacitus, *Germania,* 9); treptat, a dobîndit trăsăturile unui zeu războinic, înlocuindu-1 pe THINGSUS (vezi) şi primind ca atribute caracteristice calul, vulturul şi lancea, Ulterior, Wodan a fost considerat strămoşui regilor germanici şi a devenit Odin în mitologia scandinavă.

"

X

Xante (gr. nav-Jb), -TIS). Numele unei amazoane.
Xantos (gr. *Zdvtioq,* -ou; lat. *Xanthos* şi *Xanthus, -i).* 1) Rîu din Troada, numit mai frecvent SCAMANDRU (vezi).
2) Numele mai multor cai din mitologie. Unul îi aparţinea lui Hector, iar altul era unul dintre caii lui Diomede, regele Tra-ciei, care erau hrăniţi cu carne de om. Cel mai celebru este însă calul nemuritor al lui Ahile ; el şi fratele său Balios erau fiii lui Zefir şi a harpiei Podarge. înzestrat de Hera cu darul vorbirii, Xantos i-a prezis lui Ahile moartea apropiată; la auzul sumbrei sale preziceri, Ahile s-a mîniat *(Iliada,* 19.408 şi urm.).
Xenia (gr. ^evia, -iov; lat. *xenia, -iorum).* 1) în lumea romană, darurile oferite oaspeţilor şi prietenilor în timpul sărbătorilor, în special cu ocazia SATURNALIILOR (vezi). Adesea erau însoţite de bileţele augurale; din aceste mesaje s-a inspirat Marţial în poemele din culegerea intitulată *Xenia.*
2) (gr. Hevia, -ag). Epitet („oaspete") cu care era indicată în Grecia zeiţa Atena.
Xenocleia (gr. ZevoxXeia, *-aq).* Preoteasă a lui Apollo de la Delfi, ale cărei fapte sînt legate de cultul lui Heracle. Pentru că nu i-a răspuns eroului, care consultase oracolul după moartea lui Ifitos, ea a stîrnit mînia acestuia. Heracle a plecat furibund,
luîndtu el TRIPODUL (vezi) sacru. Eroul s-a întors la Delfi şi a restituit tripodul numai cînd preoteasa a acceptat să-i răspundă.
Xoanon (gr. ^oavov, -ou). Termen grecesc prin care erau indicate statuile zeilor. De obicei se referă la reprezentările mai vechi, cu precădere din lemn - dar şi din alte materiale - şi caracterizate de o plasticitate primitivă, care făceau obiectul unei veneraţii deosebite. Uneori termenul este utilizat şi pentru a desemna uriaşele statui criselefantine din epoca clasică - Zeus din Olimpia sculptat de Fidias sau Hera din Argos, opera lui Policlet. Tradiţia mitică îi atribuia realizarea unora dintre cele mai vechi sculpturi de acest tip lui DEDAL (vezi).
Xutos (gr. Zou-^og, -ou; lat. *Xuthus, -i).* Fiul lui Hellen şi al nimfei Orseis şi fratele lui Doros şi al lui Eol. A fost rege în Pelopones şi s-a căsătorit cu Creusa, fiica lui Erehteu, cu care a avut doi fii, Aheos şi Ion. Potrivit altor versiuni ale mitului, după moartea lui Hellen, Xutos a fost alungat din Tesalia de fraţii săi şi s-a refugiat la Atena, unde s-a căsătorit cu fiica lui Erehteu. După moartea lui Erehteu, Xutos a participat la alegerea urmaşului acestuia la tronul Aticii şi i-a încredinţat regatul lui Cecrops, cel mai în vîrstă dintre cumnaţii săi, stîrnind astfel gelozia celorlalţi fii ai lui Erehteu, care l-au alungat din cetate. Xutos s-a refugiat atunci în Pelopones.

Zacintos (gr. Zaxuv-frog, -ou; lat. *Zacynthus, -i).* Erou grec, fiul lui Darda-nos, considerat colonizatorul insulei Psofîs din Arcadia. Potrivit tradiției, el a dat numele insulei Zacintos, astăzi Zante.

Zagreus (gr. ZctYpaiog, -ou şi Zafpeug, -eag în teogonia orfică (vezi ORFISM), Zagreus este fiul lui Zeus şi al Persefonei, cu care regele zeilor s-a unit luînd înfățişarea unui şarpe. Temîndu-se de gelozia Herei, Zeus şi-a încredinţat fiul, pe care îl iubea foarte mult, lui Apollo şi cureților, care l-au crescut pe muntele Parnas. Hera însă 1-a descoperit şi le-a poruncit titanilor să-1 răpească. Zagreus a încercat în zadar să scape, transformîndu-se în taur; titanii l-au prins şi l-au sfîşiat, apoi l-au mîncat în parte crud, în parte fiert. Apollo a îngropat rămăşiţele lui Zagreus lîngă tripodul din Delfi; Atena i-a dus însă inima, care nu încetase să bată, lui Zeus, iar acesta 1-a readus pe copil la viață; prin metode prezentate diferit în izvoare, el a înghițit acea inimă sau a convins-o pe Semele să o soarbă, zămislindu-1 astfel pe Dionysos. In acest mit, Zagreus apare ca un „prim Dionysos", care 1-a precedat pe cel mai cunoscut zeu din izvoarele clasice, unde „Zagreus", însemnînd „mare vînător", apare uneori ca epitet al lui Dionysos. Caracteristicile infernale ale povestirii despre originea zeului explică şi asimilarea lui cu Hades în unele texte.

► *Prezențe In literatura antică.* Diferitele aspecte ale mitului pot fi reconstituite cu ajutorul unor fragmente din scrierile lui Eschil şi al mențiunilor prezente la Macro-biu (comentarii la *Somnium Scipionis),* Nonnos din Panopolis, Diodor din Sicilia, Hyginus şi Ovidiu *(Metamorfoze).*

Zalmoxis sau **Salmoxis** (gr.
-i6oc; sau IcAjiotic, -tfiog). Zeu venerat de
geți, numit şi Gebeleizis (identificare respinsă de M. Eliade, care evidențiază diferențe semnificative între structurile şi cultul celor două divinități, admițînd totuşi posibilitatea ca în epoca romană să fi existat un sincretism religios Zamolxis--Gebeleizis - n.t.). Potrivit lui Herodot, geții credeau că oamenii nu mor, ci se duc la zeul Zalmoxis: „La fiecare patru ani aruncă sorții şi întotdeauna pe acela dintre ei pe care cade sorțul îl trimit cu solie la Zamolxis, încredințîndu-i de fiecare dată toate nevoile lor. Trimiterea solului se face astfel: cîțiva dintre ei, aşezîndu-se la rînd, țin cu vîrful în sus trei sulițe, iar alții, apucîndu-1 de mîini şi de picioare pe cel trimis la Zamolxis, îl leagănă de cîteva ori şi apoi, făcîndu-i vînt, îl aruncă în sus peste vîrfurile sulițelor. Dacă în cădere omul moare străpuns, rămîn încredințați că zeul este binevoitor; dacă nu moare atunci îl învinuiesc pe sol, hulindu-1 că este un om rău; după ce aruncă vina pe el, trimit un altul". Potrivit grecilor din Helespont, „fiind un om, acest Zalmoxis ar fi trăit la Samos, ca sclav al lui Pitagora, fiul lui Mnesarhos. Dobîndind după aceea libertate, ar fi strîns multă bogăție şi astfel, cu averea cîştigată, s-ar fi întors printre ai săi bogat. Deoarece tracii trăiau în cumplită sărăcie şi erau lipsiți de învățătură, Zalmoxis, întrucît trăise între eleni, îndeosebi în preajma lui Pitagora, omul cel mai înțelept al Eladei, cunoscînd astfel felul de viață ionian şi nişte moravuri mai alese decît cele din Tracia, a cerut să i se clădească o sală de primire unde le oferea ospețe cetățenilor de vază; în timpul ospețelor îi învăța că nici el, nici oaspeții săi, nici urmaşii lor nu vor muri vreodată, ci numai se vor muta în alt loc unde, trăind pururi, vor avea parte de toate bunurile. In tot acest răstimp cît îşi

găzduia oaspeții, vorbindu-le astfel, poruncise să i se facă o locuință subterană. Cînd locuința a fost gata, el a dispărut dintre traci coborînd în adîncimea încăperilor subterane, unde a stat ascuns trei ani. Tracii l-au regretat şi l-au bocit ca pe un mort. Dar în al patrulea an el a apărut iarăşi dinaintea tracilor, făcîndu-i astfel să creadă tot ce le spunea" (Herodot, 4.94-95). în dialogul platonic *Charmide,* Zalmoxis este prezentat drept şaman şi zeu, precum şi strămoş al unei şcoli de medicină, amin-tindu-se cîteva maxime ale sale : „Precum nu se cade să încercăm a vindeca ochii fără să ne ocupăm de cap, ori capul fără trup, tot astfel nu se cade să încercăm a vindeca trupul fără să vedem de suflet, şi tocmai din pricina asta, sînt multe boli la care nu se pricep doctorii greci, fiindcă nu cunosc întregul de care ar trebui să se îngrijească. Căci dacă acesta merge rău, este peste putință ca partea să meargă bine" (Platon, *Charmide,* 156d-e).

Zbor. în mitul clasic, zborul reprezintă o prerogativă exclusivă a zeilor, a unor creaturi vrăjite, a anumitor insecte şi a păsărilor. Zeii, pentru care totul este posibil, se pot deplasa cu uşurință şi în aer. Uneori ei străbat cerul într-un car înaripat sau tras de lebede şi porumbei ori de cai zburători (vezi CAR), alteori se deplasează singuri; cel mai rapid este Hermes, zeul mesager pe care iconografia tradițională îl prezintă cu aripi la picioare. înzestrați cu aripi sînt şi Iris, o altă mesageră divină, Nike, Victoria, Eros, zeul dragostei, precum şi Somnul şi Visele, care au aripi la tîmple. în afară de zei, pot zbura numai ființele cărora aceştia le fac o favoare: cele care sînt transformate în păsări, cele pe care zeii le duc în cer (ca Ganimede, răpit de vulturul lui Zeus) sau cele cărora zeii le dăruiesc instrumente magice: Belerofon, care îl are pe Pegas, calul înaripat, sau Perseu, cu sandalele înaripate.

Un singur om reuşeşte, datorită abilității tehnice, isteţimii şi inteligenței, să zboare prin propriile sale forțe: Dedal, miticul arhitect şi sculptor, care pentru a scăpa de mînia lui Minos îşi făureşte o pereche de aripi. „«Poate Minos să-mi închidă pămîn-tul şi marea — zise el — dar desigur că cerul îmi stă

deschis; pe aici voi pleca. Minos poate stăpîni totul, dar nu poate stăpîni
văzduhul!» Astfel a zis şi, îndreptîndu-şi gîndurile spre o artă necunoscută, a încercat să smulgă naturii legi noi. Şi-a fixat cu chibzuinţă pene, începînd de la cele mai mici şi urmînd pînă la cele mai mari, de-ai fi crezut că au crescut treptat. Aşa au crescut odinioară puţin cîte puţin ţevile naiului. Dedal leagă aceste aripi la mijloc cu in şi la capete cu ceară şi astfel aşezate le îndoaie într-o curbură uşoară, ca să imite aripile adevărate ale păsărilor. Tînărul Icar stă împreună cu el, şi, neştiind că-şi pune la cale propria sa pieire, cu faţa veselă, aci lua penele pe care vîntul le mişca de colo--colo, aci cu degetul cel mare strica ceara galbenă şi jocul său împiedica lucrul minunat al tatălui" (Ovidiu, *Metamorfoze,* 8.185 şi urm.). Cu acea invenţie minunată, Dedal şi Icar se ridică de la pămînt, uşori asemenea păsărilor: „înălţîndu-se cu ajutorul aripilor, Dedal a luat drumul în zbor înainte. Temîndu-se pentru tovarăşul său, ca o pasăre care din înaltul cuibului şi-a scos la zburat puii tineri, îl îndeamnă să-1 urmeze, îl învaţă arta primejdioasă, îşi mişcă şi el aripile şi priveşte înapoi la ale fiului. Pescarul care prindea peşte cu trestia tremurătoare, păstorul rezemat în bîtă, sau plugarul sprijinit pe coarnele plugului, cînd i-au văzut au rămas înmărmuriţi şi au crezut că sînt zei cei ce pot lua drumul văzduhului" *(ibidem,* 212 şi urm.). Icar nu reuşeşte să învingă beţia zborului şi îi cade victimă, apropiindu-se prea mult de soare, care topeşte ceara din aripile sale; Dedal îşi continuă însă călătoria pînă în Italia de miazăzi. Prin moartea fiului, trufia tehnicii, care 1-a făcut să „răstoarne natura", potrivit comentariului lui Ovidiu, este pedepsită; în acelaşi timp însă, de acolo, de sus, Dedal are o viziune diferită asupra lumii, ca şi cum el, arhitectul, ar putea experimenta pe viu efectele vederii de sus, ce constituie secretul planimetriilor arhitectonice.

Trufia lui Dedal, păcatul de Hybris (vezi), se aseamănă, potrivit unor izvoare (printre care Pindar şi Hesiod), cu cea a lui Belerofon, care încearcă să urce în cer' călare pe calul înaripat Pegas. Poziţia în cer conferă un privilegiu indiscutabil, posibilitatea de a domina lumea; astfel, Perseu îşi încalţă sandalele înaripate şi se ridică sus de tot, în aer, ca să o ucidă pe Meduza. Ca şi în

cazul lui Dedal, pentru Frixos şi Hele, copiii Nefelei urmăriţi de ura mamei lor vitrege Ino, cerul poate reprezenta o cale de salvare: ei fug în Colhida în spinarea berbecului cu lîna de aur, dar numai Frixos ajunge cu bine la destinaţie, pe cînd Hele cade în marea care va fi numită, după ea, Helespont.

Zborul reprezintă o temă prea atrăgătoare pentru ca poeţii şi mitografii să nu o abordeze, exploatîndu-i multitudinea de variante posibile. Astfel, în special în epoca elenistică şi în cea romană, el devine subiectul unor povestiri fantastice, ce vor continua şi în epoca tîrzie; predilecţia pentru această temă este dovedită de dialogul *Icaromenipos* al lui Lucian, de a sa *Istorie adevărată* şi de povestirile legendare despre faptele lui Alexandru cel Mare, căruia i se atribuiau şi expediţii în adîncul mării şi în înaltul cerului (vezi Călătorie şi Alexandru cel Mare).

Zefir (gr. Zecpupoţ, -ou; lat. *Zephyrus, -i).* Personificarea vîntului de apus; apare în *Teogonia* lui Hesiod ca fiu al lui Astreos şi al zeiţei Eos, Aurora. Homer îl prezintă adesea pe Zefir alături de Boreas, povestind că aceştia trăiau într-un palat din Tracia. Cu harpia Podarge, Zefir i-a zămislit pe Xantos şi Balios, caii lui Ahile; cu Chloris, pe care a răpit-o, a avut un fiu, Carpos. Uneori, poeţii (de pildă Alceu) îl prezintă drept soţul lui Iris.

Zeificare. Sinonim pentru Apoteoză (vezi).

Zelos (gr. Zr|Xo£, -ou; lat. *Zelus, -i).* Personificarea zelului, după cum arată şi numele; era fiul titanului Palas şi al lui Styx şi frate cu Nike, Victoria.

Zerintos (gr. ZTJpiv-ftog, -ou şi ZVjpuv-Soţ; lat. *Zerynthus, -i).* Celebră peşteră din insula Samotrace, unde aveau loc sacrificii în cinstea Hecatei. De obicei zeiţei îi erau jertfiţi cîini. Aici se desfăşurau şi ritualuri în cinstea Afroditei, venerată cu epitetul *Zerintia.*

Zetes şi **Calais** (gr. *Zr\Tr\q,* -ou şi KaXctig, -iSog; lat. *Zetes, -ae* şi *Calais, -is).* Creaturi înaripate, fiii lui Boreas şi ai Oritiei, indicaţi uneori cu numele de Boreazi. Sînt amintiţi printre participanţii la expediţia argonauţilor şi ca protagonişti ai altor episoade mitice, interpretate diferit de
izvoarele antice. Potrivit unora dintre ele, cei doi Boreazi aveau o soră, Cleopatra, care s-a căsătorit cu Fineu, regele din Sal-midesos; instigat de cea de-a doua soţie a sa, regele i-a aruncat în închisoare pe Cleopatra şi pe fiii acesteia. în timpul escalei corăbiei Argo la Salmidesos, Zetes şi Calais şi-au eliberat sora, l-au detronat pe Fineu şi au trimis-o pe cea de-a doua soţie a acestuia în ţara ei, Sciţia.

Potrivit unei alte povestiri, cei doi fraţi l-au eliberat pe Fineu din ghearele harpiilor; un oracol profeţise că fiii lui Boreas ori le vor ucide pe harpii, ori vor muri dacă nu le vor învinge. O versiune diferită a povestirii spune că Zetes şi Calais au murit tocmai pentru că nu au reuşit să le învingă pe harpii; o alta spune că au murit în insula Tenos, ucişi de săgeţile lui Heracle.

Zetos (gr. Zf|#os, -ou; lat. *Zethus, -i).* Fratele lui Amfion. Pentru detalii vezi Amfion.

Zeu. Reflecţia asupra naturii divinului şi a zeilor face obiectul filosofiei, teologiei şi religiei, ieşind din domeniul

mitologiei în sens strict. Totuşi, este interesant să schiţăm trăsăturile generale cu care zeii apar în povestirile mitologice care îi au ca protagonişti ; cu toate că în mitologia clasică zeii au prerogative proprii şi personalităţi bine definite, este posibil ca, dincolo de aceste diferenţe, să se identifice unele elemente comune.
în primul rînd, în mitologia greacă şi romană, zeii nu sînt eterni, ca Dumnezeul biblic, ci nemuritori. Teogoniile povestesc momentul şi împrejurările naşterii fiecăruia dintre ei, adesea miraculoase şi fantastice ; nu există zeităţi prezentate ca existînd *ab aeterno.* Dacă povestea lor are un punct de pornire precis, în cazul nici unuia nu poate fi anticipat un punct de sosire. Zeii nu cunosc moartea şi, o dată începută, existenţa lor durează pentru tot-deauna. Asupra lor timpul nu are putere şi, în consecinţă, ei nu îmbătrînesc niciodată, deşi unii sînt prezentaţi deja bătrini şi mulţi suferă o evoluţie de la o copilărie aproape omenească la o fază de tinereţe sau de maturitate, destinată a se prelungi la infinit.
O altă trăsătură prin care se disting divinităţile este uşurătatea vieţii lor. Homer

îi numeşte pe zei „cei ce trăiesc uşor", în sensul că pentru ei existenţa se desfăşoară fără dificultăţi. Aceasta nu înseamnă că nu ştiu ce înseamnă suferinţa; dimpotrivă, mai cu seamă mitologia greacă prezintă numeroase episoade în care zeii fac dovada unor sentimente pur omeneşti, experimen-tînd suferinţe nu numai spirituale, ci uneori chiar şi fizice. Spre deosebire de oameni, ei ştiu însă de la bun început cum se vor sfîrşi lucrurile : ca atare, au certitudinea că suferinţele lor se vor termina, că nu vor lăsa consecinţe durabile, că natura lor divină, nemuritoare şi menită unei vieţi uşoare nu va suferi urmări nici măcar din experienţele cele mai devastatoare. Această certitudine, lipsindu-le suferinţele de dimensiunea fricii, a temerii de necunoscut, limitează chinul lor, care nu mai poate fi comparat cu cel al oamenilor.
Strîns legat de aspectul anterior este cel de-al treilea, întîlnit, fără deosebire, la toţi zeii, şi anume puterea lor. Unii dintre ei, de exemplu Zeus „strîngătorul de fulgere", au puterea de a domina şi de a subordona propriilor scopuri forţele naturii, în general, zeii sînt cei care promovează orice schimbare, care produc orice întorsătură a evenimentelor, care obţin cu uşurinţă ceea ce doresc, mulţumită înzestrărilor lor supranaturale. Ceea ce nu înseamnă însă că autoritatea lor nu cunoaşte limite. Zeii nu pot răsturna în mod radical ordinea firească a lucrurilor. De exemplu, unui zeu îi este cu neputinţă să împiedice moartea unui erou, atunci cînd acestuia i-a venit rîndul să piară. Zeii sînt foarte puternici, însă nu atotputernici. La rîndul lor, ei sînt supuşi legii superioare a cosmosului. După cum nu pot crea din neant (mitologia clasică nu cunoaşte o poveste propriu-zisă a creaţiei), ci pot doar transforma ceea ce există deja în natură, tot astfel nu se pot sustrage ordinii prestabilite a lucrurilor, fie că aceasta se numeşte destin, cosmos sau ordine naturală a lumii.
Cel de-al patrulea element comun zeităţilor din mitologia clasică îl constituie capacitatea şi înclinaţia lor de a încerca sentimente foarte asemănătoare cu cele omeneşti. Dintr-un anumit punct de vedere, zeii din mitologie, mai ales în epoca arhaică, se aseamănă mult cu muritorii de rînd : foarte puternici şi înzestraţi
cu însuşiri incredibile, sînt dominaţi totuşi de sentimente pur omeneşti, care îi apropie foarte mult de muritori. Ei iubesc ca şi oamenii, sînt cuprinşi de gelozie şi invidie, greşesc şi eşuează dacă au de-a face cu un zeu mai autoritar şi mai puternic, plîng, se ceartă. Dintre sentimentele omeneşti care îi caracterizează pe zei se detaşează mai ales iubirea şi invidia. Iubirea, resort puternic al multor episoade mitologice, îi poate apropia pe zei nu numai de alţi zei, ci şi de muritori; unirile dintre zei şi făpturile omeneşti sînt foarte frecvente, iar prin miracolul divin nu sînt niciodată nerodnice, ci generează o mulţime de eroi. Invidia sau gelozia zeilor este în mitologie un sentiment complex, ce nu priveşte doar relaţiile dintre divinităţi (de exemplu, numeroasele episoade de gelozie a Herei faţă de iubirile nonşalante ale soţului său Zeus, ori geloziile zeiţelor aflate în competiţie între ele), ci capătă nuanţe şi semnificaţii mai profunde, mai cu seamă atunci cînd obiectul invidiei îl constituie oamenii. Invidia divină faţă de muritori poate provoca tulburări în viaţa oamenilor. Dincolo de suprafaţa aparent inexplicabilă a acestui sentiment (cum poate un zeu, căruia îi este îngăduit totul şi care este înzestrat cu toate facultăţile imaginabile, să fie gelos pe existenţa infinit mai dificilă şi mai meschină a oamenilor?), în invidia zeilor se poate întrezări instrumentul cu care trufia omenească este redimensionată, iar ierarhiile sînt confirmate şi reimpuse ori de cîte ori oamenii încearcă să-şi depăşească propriile limite, apropiindu-se prea mult de lumea zeilor (vezi Phthonos); căci, spre deosebire de zeii din alte religii ale lumii, divinităţile din mitologia clasică îndeamnă la imitaţie, tocmai pentru că sînt atît de asemănătoare cu oamenii, iar mitologia este plină de episoade în care omul îşi depăşeşte cu îndrăzneală limitele (vezi Hybris). Al cincilea aspect comun zeilor îl reprezintă

faptul că ei, ca participanți la faptele oamenilor, mai ales în epoca arhaică apar ca fiind răspunzători nu numai pentru evenimente în general, ci şi pentru comportamentele indivizilor. Dacă Ulise are o idee care îi permite să iasă dintr-o situație dificilă, de cele mai multe ori ea i-a fost sugerată de un zeu, care se materializează sub ochii săi ori ia cele mai diferite înfățişări. Dacă

Ahile nu se năpusteşte impulsiv asupra unui adversar, aceasta se întîmplă nu pentru că a fost în stare să se abțină, ci pentru că un zeu îl opreşte ținîndu-1 de păr. Asupra zeilor sînt proiectate gîndurile oamenilor: ideile omeneşti vin de sus, din sfera divină (o amintire îndepărtată a acestei concepții a rămas probabil în locuțiunea „a veni în cap", care încă se foloseşte, ca un fel de moştenire a unei faze cînd se credea că ideile şi gîndurile se formează într-un inimaginabil altundeva înainte de a se materializa în mintea omului). Abia o dată cu marii tragici ceea ce epica arhaică înțelegea ca intervenție divină se transferă în „viața interioară" a fiecăruia.
Un al şaselea element comun tuturor zeilor îl constituie caracterul cumplit al apariției lor. Muritorii nu îi pot vedea pe zei aşa cum sînt ei: dacă acest lucru se întîmplă, ca în mitul Semelei (vezi), cel care îi vede nu poate rezista şi este imediat fulgerat, sau moare, sau (ca în povestea lui Tiresias) îşi pierde vederea (vezi Orbire). De aceea, apariția divinului este atenuată şi mascată: pentru a se manifesta, zeii iau înfățişări omeneşti, forme de animale sau de fenomene naturale. în "litologie, poveştile de acest gen sînt numeroase : de pildă, pentru a ajunge la femeile şi eroinele de care se îndrăgosteşte neîncetat, Zeus trebuie să ia cele mai felurite înfățişări, apropiindu-se de ele ca taur (Europa), lebădă (Leda), ploaie de aur (Danae) sau în nenumărate alte forme. în acest fel, mai cu seamă în epica arhaică, apariția zeilor nu stîrneşte groaza, ci uimirea şi admirația plină de încîntare.
Al şaptelea numitor comun al lumii divine este reprezentat de locul în care îndeobşte sălăşluiesc zeii. Cu toate că unii dintre ei au propriul lor sălaş, care se poate afla în adîncurile mării (Poseidon şi Amfitrita), în copaci (nimfele), în palatele cerului (Helios, Soarele) ori în măruntaiele pămîn-tului (Hades), zeii se adună de obicei pe culmea Olimpului, îndeajuns de aproape de cer pentru a rămîne destul de departe de oameni, însă nu într-atît de sus încît să apară complet străini de întîmplările de pe pămînt pe care le guvernează. Aici, în palatele lor strălucitoare, mai cu seamă în acela al lui Zeus, regele zeilor, ei hotărăsc modul în care urmează să intervină în

viețile oamenilor, îşi rezolvă disputele ori participă la banchete cu nectar şi ambrozie.
în mitologia Antichității clasice, concepția asupra zeilor cunoaşte transformări succesive. După cea mai veche fază, aceea a poeziei greceşti arhaice, cea dintîi care organizează lumea divină şi defineşte trăsăturile specifice fiecărei zeități, o reflecție deosebit de profundă caracterizează operele poeților tragici, care pun în scenă meditațiile dramatice asupra destinului omului şi a raporturilor sale cu divinul, între-bîndu-se despre rolul divinității în faptele omeneşti, despre soartă, despre răspunderea individuală. Apoi, filosofia „curăță" imaginea zeilor de multe excrescențe poetice introduse în mitologie, aprofundînd în schimb valorile universale şi morale şi mul-tiplicîndu-şi reflecțiile asupra acestora. Mai ales din epoca elenistico-romană, imaginea tradițională a zeilor propusă de mitologie nu mai pare în măsură să răspundă exigențelor spirituale şi morale ale omului ; ca atare, noi zei, noi credințe şi noi religii (mai cu seamă cu caracter misteric) li se alătură celor tradiționale, mulțumită, printre altele, deschiderii ce caracterizează din acest punct de vedere religia clasică, atît pe cea greacă, cît şi pe cea romană, neancorate în dogme şi revelații. Pe de altă parte, povestirile mitice, care în ochii lucizi ai persoanelor cultivate par inacceptabile şi ireconciliabile cu noile instanțe morale ori cu exigențele rațiunii, sînt reinterpretate în lumina teoriei lui Euhemer (precedat în această privință de critica istoricilor şi a sofiştilor) şi considerate nişte transfigurări fanteziste şi poetice ale unor evenimente istorice şi ale diverselor fenomene (vezi Euhemerism).
Şi în lumea latină, lipsa unei revelații şi a unei dogme face ca religia tradițională să fie extrem de permeabilă în ceea ce priveşte tradițiile şi cultele străine. Din acest punct de vedere, este unică asimilarea unor zeități locale cu figurile divine din lumea greacă, care, puțin cîte puțin, le fagoci-tează pe cele indigene, împrumutîndu-le propriile prerogative şi îmbogățindu-le cu propriile mituri. O mărturie a unor divinități străvechi venerate în Latium şi în lumea italică sînt cîteva figuri legate mai ales de mediul agrar, care nu-şi pot găsi o poziție adecvată în rîndul zeilor greci

importați. Dimpotrivă, atunci cînd fie şi o singură afinitate, de multe ori lingvistică, a permis-o, asimilarea a fost totală ; cazul cel mai cunoscut este acela al zeului local Hercule, transformat şi

identificat cu grecul Heracle.
Zeus (gr. Zeug, *Aioq*; lat. *Iupiter* sau *Iuppiter, Iovis).* Cel mai mare dintre zeii olimpieni, fiul lui Cronos (Saturn al romanilor) şi al Rheei; fraţii săi erau Poseidon, Hades, Hestia, Demetra şi Hera (respectiv, Neptun, Pluton, Vesta, Ceres şi Iunona în panteonul roman). A fost nu numai fratele, ci şi soţul Herei (vezi schema de la rubrica Cronos).
Cînd Zeus şi fraţii săi şi-au împărţit lumea, Poseidon a primit marea, Hades -infernul, iar Zeus - cerul; pămîntul le era supus tuturor zeilor în aceeaşi măsură.
Potrivit tradiţiei, care datează de la Homer, Zeus locuia pe muntele Olimp din Tesalia, despre al cărui vîrf se spunea că ajunge pînă în cer.
în întreaga tradiţie literară grecească -şi, mai tîrziu, în lumea latină -, Zeus este tatăl zeilor şi al oamenilor. Aceasta nu înseamnă că el ar fi prezentat în mitologie drept creatorul zeilor sau al oamenilor ori că vreo familie de aristocraţi ar fi pretins că descinde din el. Mai degrabă, el este indicat cu acest apelativ întrucît este cel mai puternic dintre nemuritori şi cel căruia toţi trebuie să i se supună. Este conducătorul suprem, care guvernează cu înţelepciune totul, întemeietorul puterii, al legii şi ordinii. In îndeplinirea acestui rol este ajutat de Dike, Temis şi Nemesis. Orice lucru, indiferent dacă e bun sau rău, vine de la Zeus ; binele şi răul lesînt împărţite oamenilor după voia sa; potrivit celor mai multe povestiri tradiţionale, şi destinul este supus voinţei sale (vezi Destin).
înarmat cu tunetul şi fulgerul, Zeus putea dezlănţui furtuni scuturîndu-şi scutul; în numeroase pasaje homerice numele său este însoţit de epitete ca Săgetătorul, Cel ce tună etc, ceea ce conferă apariţiei sale o autoritate care provoacă respect şi teamă.
Cu soţia/sora sa Hera Zeus a avut un fiu, Ares (Marte), şi două fiice, Hebe şi Ilitia. Relaţia lui Zeus cu Hera nu este liniară; supusă în general autorităţii regelui zeilor, Hera acţionează uneori ca o divinitate independentă; minată de o
puternică ambiţie, nu ezită să i se opună şi să acţioneze împotriva voinţei sale, cîte-odată pe ascuns ; cu toate acestea, Hera îi este evident inferioară lui Zeus, iar tradiţia ne arată că adesea este pedepsită pentru nesupunerea sa. Nenumăratele iubiri ale lui Zeus nu-i erau necunoscute; de aici şi gelozia sa, citată frecvent de poeţi drept cauză a unor evenimente istorice capitale.
Iniţial, Zeus era probabil o divinitate legată de anumite aspecte ale lumii naturale. La această ipoteză ne conduc o serie de consideraţii: nu numai faptul că stejarul era copacul său sacru (venerarea ste-jarilor ca arbori sacri ai lui Zeus era răspîndită mai ales la Dodona şi în toată Arcadia), dar în special convingerea răspîndită, perpetuată pînă în epoca clasică -cel puţin ca o convenţie literară şi în limbajul comun - că ploaia, furtunile şi succesiunea anotimpurilor se datorau intervenţiei directe a regelui zeilor. *Zeus* înseamnă literal „cer", în particular „cer senin"; majoritatea cultelor antice închinate lui demonstrează că este venerat ca zeu al fenomenelor atmosferice.
Despre această evoluţie a cultului lui Zeus ca divinitate a naturii deţinem însă puţine informaţii; cunoaştem în schimb, prin intermediul povestirilor lui Homer şi mai ales ale lui Hesiod, diferite versiuni ale poveştii despre naşterea lui Zeus, atestată mai apoi în epoca clasică.
Potrivit lui Hesiod (şi lui Homer), Zeus era fiul lui Cronos şi al Rheei, iar fraţii săi erau Hestia, Demetra, Hades şi Poseidon. Ştiind că urma să fie detronat de unul dintre fiii săi, Cronos îşi înghiţea copiii de îndată ce se năşteau; cînd 1-a adus pe lume pe Zeus, Rhea i-a rugat pe Uranos şi pe Geea (vezi) să o ajute să-şi salveze fiul. Cei doi au dus-o pe Rhea la Lictos, în insula Creta, sfătuind-o să crească acolo copilul. Imediat după ce 1-a născut pe Zeus, Rhea 1-a ascuns într-o peşteră de pe muntele Ida, iar pe Cronos 1-a amăgit, dîndu-i o piatră învelită într-o bucată de pînză, pe care tatăl a înghiţit-o, convins că şi-a ucis astfel copilul.
Tradiţia nu concordă asupra locului în care Zeus şi-a petrecut copilăria; mai multe locuri îşi disputau cinstea de a-1 fi găzduit pe munţii sau în peşterile lor. Astfel,

potrivit diferitelor versiuni ale mitului, Zeus a crescut pe muntele Ida, în apropiere de Troia, în Mesenia, în Teba beoţiană, în Ahaia sau în Etolia (Calimah, *Imn către Zeus,* 32). Predomină însă tradiţia potrivit căreia Zeus şi-a petrecut copilăria în insula Creta şi a fost hrănit de Amalteea (vezi).
între timp, Cronos, ca urmare a unei abile stratageme a Geei şi a lui Metis, a vomitat copiii pe care îi

înghițise, în primul rînd piatra despre care crezuse că este Zeus; aceasta a fost dusă de Zeus la Delfi, unde a fost venerată ca *omphalos,* buricul sau centrul pămîntului şi al universului (în legătură cu semnificațiile complexe ale acestei pietre sacre vezi Omphalos). Următorul pas al lui Zeus a fost să-i elibereze pe ciclopii puşi în lanțuri de Cronos; în semn de recunoştinţă, aceştia i-au dăruit tunetul şi fulgerul. La sfatul Geei, Zeus i-a eliberat şi pe giganții cu o sută de brațe, Briareu, Cotos şi Gies, care l-au ajutat în lupta împotriva Titanilor (vezi). Titanii au fost înfrînți şi închişi în Tartar, unde au rămas sub paza giganților hecatonhiri (vezi şi Egeon).

Mai apoi, Tifeu (vezi), fiul lui Tartar şi al Geei, a pornit război împotriva lui Zeus; cel din urmă a ieşit însă învingător, a obținut stăpînirea asupra lumii şi a luat-o de soție pe Metis. înainte ca aceasta să o nască pe Atena, la sfatul lui Uranos şi al Geei Zeus a scos-o pe viitoarea zeiță din pîntecul mamei şi a ascuns-o în capul său (sau a înghițit-o), pentru că Uranos şi Geea îi preziseseră că fiul pe care avea să-1 nască Metis va fi capabil să-1 învingă şi să-i ia stăpînirea asupra zeilor, oamenilor şi lumii (vezi Atena, zeiță).

După Atena, Zeus a zămislit cu noua sa soție Temis (Pindar, fragm. 10) Horele şi Moirele; cu cea de-a treia soție, Eurinome -Charitele sau Grațiile; cu Demetra - pe Persefona sau Proserpina; cu Mnemosine (Pindar, fragm. 12) - muzele; cu Latona -pe Apollo şi pe Artemis; şi, în sfîrşit, cu Hera - pe Hebe, pe Ares şi pe Ilitia. Zeus a avut numeroase legături şi cu femei muritoare, pe care le-a abordat luînd cele mai diferite înfățişări şi de la care a devenit tatăl unui mare număr de eroi; la rîndul ei, Hera 1-a zămislit pe Hefaistos fără contribuția lui Zeus.

Anticii au întocmit o listă a iubirilor şi fiilor lui Zeus, pentru a oferi o localizare precisă şi o genealogie sigură a celor
doisprezece zei din Olimp, ce făceau parte cu toții din neamul lui Zeus: Zeus însuşi, suveranul şi superiorul tuturor celorlalți, Poseidon, Apollo, Ares, Hermes, Hefaistos, Hestia, Demetra, Hera, Atena, Afrodita şi Artemis. Aceşti doisprezece zei, la care se face uneori trimitere ca la o unică entitate divină, reprezintă Olimpul clasic şi depăşirea religiei pregreceşti; ei au fost asimilați de romani, care le-au preluat figurile şi prerogativele, adăugîndu-le propriilor lor tradiții locale şi dîndu-le alte nume, rămase apoi în uz pînă în epoca tîrzie.

Trecînd în panteonul roman (vezi Iupiter), Zeus a luat numele de Iupiter şi a fost identificat cu un zeu local legat de fenomenele naturii, considerat tatăl sau stăpînul cerului (numele latin *Iupiter,* gen. *Iovis,* este o contragere a lui *Diovis pater).* Fiind regele cerului, el era venerat ca zeu al ploii, al furtunilor, al tunetului şi al fulgerului, fapt ce explică numeroasele epitete legate de aceste fenomene naturale. Considerat la Roma cel mai important ocrotitor al cetății (templul său se afla pe Capitoliu, de unde epitetul *Capitolinus),* era venerat de consuli cînd intrau în funcție; şi generalii victorioşi care îşi celebrau la Roma triumful mergeau în procesiune la templul zeului de pe Capitoliu. Sub protecția sa se aflau nu doar cele mai importante activități politice ale cetății, dar şi principalele evenimente publice şi sărbători romane, de la jocurile desfăşurate în circ la grandioasele *Feriae Latinae.*

Ca şi pentru greci, şi pentru romani Iupiter determina cursul tuturor evenimentelor umane, al căror rezultat depindea de voința sa. El prevedea viitorul şi îl făcea cunoscut muritorilor prin intermediul fenomenelor naturale sau al zborului păsărilor, considerate de aceea mesagerele zeului. Pentru orice lucru pe care voiau să-1 facă, romanii obişnuiau să-1 invoce pe Iupiter, care, împreună cu Ianus, era ocrotitorul tuturor întreprinderilor. în lumea romană, funcțiile sale se orientează progresiv spre lege, justiție şi virtute, al căror tutore şi suprem garant este. Din acest motiv, pe Capitoliu îi stătea alături Fides, iar trădătorii patriei şi vinovații de sperjur erau aruncați de pe Stînca Tarpeiană.

Fiind zeul cerului şi, prin urmare, al luminii, culoarea sacră a lui Iupiter era albul:

albe trebuiau să fie animalele sacrificate în cinstea sa, albi erau şi cei patru cai care-i trăgeau carul, albe trebuiau să fie veşmintele consulilor în ziua în care, pre-luîndu-şi funcția, urcau pe Capitoliu pentru sacrificiul în cinstea regelui zeilor. Venerarea lui Iupiter şi cultul acestuia la Roma erau încredințate aşa-numitului *flamen Dialis,* care avea cel mai înalt grad în ierarhia preoților romani.

FIII LUI ZEUS

Sofia (s) sau iubita	*Fiii*
Metis (s)	Atena
Temis (s)	Astreea
	Horele (Irene, Dike, Eunomia:

	Hesiod, *Teogonia,* 901-903)
	Moirele (Cloto, Lachesis, Atropos: Hesiod, *Teogonia,* 904-906)
	nimfele (Apollodor, *Biblioteca,* 2.5.11)
	Hesperidele
Hera (s)	Hebe, Ares, Ilitia
	Hefaistos *(Iliada,* 1.578)
Afrodita	Priap
Alcmena	Heracle
Antiope	Amfion şi Zetos (Apollodor, *Biblioteca,* 3.5.5)
Calisto	Arcaş
Cârme	Britomartis (Pausanias, 2.30.3)
Casiopeea	Atimnios (Apollodor, *Biblioteca,* 3.1.2)
Danae	Perseu
Demetra	Persefona
Dia	Piritoos
Dione	Afrodita *(.Iliada,* 5.370)
Egina	Eac
Elare	Tîtios (Apollodor, *Biblioteca,* 1.4.1)
Electra	Dardanos, Iasion, Harmonia
Eurimedusa	Mirmidon
Eurinome	Charitele (Aglae, Eufrosine, Thalia: Hesiod, *Teogonia,* 907-911)
	Asopos (Apollodor, *Biblioteca* 3.12.6)
Euriodia	Arcisios (bunicul lui Ulise)
Europa	Minos, Rad amante (Apollodor, *Biblioteca,* 3.1.1)
Soţia (s) sau iubita	*Fiii*
	Sarpedon *(ibidem;* vezi şi Laodamia)
	Cărnos (Pausanias, 3.13.4-5)
Geea	Manes
Hybris	Pan (Apollodor, *Biblioteca,* 1.4.1)
Io	Epafos, Ceroesa
Iodama	Teba
Lamia	Sibila
Laodamia	Sarpedon *(Iliada,* 6.198-199; vezi şi Europa)
La tona	Apollo şi Artemis (Hesiod, *Teogonia,* 918-920)
Leda	Elena, Clitemnestra, Castor

	şi Pollux
Leucoteea	Pactol Hermes
Maia	
Mera	Locros
Mnemosine	muzele (Clio, Euterpe, Thalia, Melpomene, Terpsihore, Erato, Polimnia, Urania, Caliope: Hesiod, *Teogonia,* 52-57)
Nemesis	Elena (vezi şi Leda)
nimfă din Creta	Cres
Niobe	Argos, Pelasgos
Otreis	Meliteu
Persefona	Zagreus, Sabazios
Pluto	Tantal
Protogenia	Etlios, Opos
Semele	Dionysos (Hesiod, *Teogonia,* 940-942)
Taigete	Lacedemon
Tia	Magnes, Macedo

► *Epitete.* în Grecia: Cronidul, Părintele zeilor şi al oamenilor; Săgetătorul şi Cel ce aruncă săgeata departe, Cel ce tună etc.; Olimpianul; *Meilichios ; Soter*; *Eleuterios* ; Zeul abisurilor; *Dicteos* (de la muntele Diete din Creta, unde, potrivit unei tradiții, a crescut Zeus); *Labrandeus*; *Dodo-neios*; *Laphystios* ; *Lykaios* ; *Stratios*; *Vel-chanos* ; *Boulaios* ; *Eubuleus* ; *Horkios ; Hypatos*; *Karneios* ; *Philios*; *Teleios* ; *Tro-fonios*; *Ammonius ; Polieus ; Herceios* ; *Hykesios*; *Xenios* ; *Ktesios* (ocrotitorul proviziilor domestice); *Naios* (epitet cu care era venerat în sanctuarul de la Dodona). La Roma: *Pluvius*; Cel ce fulgeră; Cel ce

tună; *Optimus Maximus*; împăratul, învingătorul; *Invictus* ; Triumfătorul etc.; *Capitolinus* ; *Latiaris* ; *Proditialis* ; *Sospes* ; *Serapis*; *Stator*; *Dolichenus.* Este interesant faptul că în perioada elenistică numele Zeus devine, la rîndul lui, un epitet prin care se indica divinitatea supremă a unei regiuni non-greceşti (aşa cum se întîmplase în epoca clasică cu Zeus *Ammon).*

► *Atribute.* Vulturul; stejarul; sceptrul; fulgerul ; o statuetă a Victoriei în mînă; cornul abundenței; coroana de măslin (la Olimpia); coroana din frunze de stejar (la Dodona). De obicei, Zeus este reprezentat ca un bărbat solemn, maiestuos, uneori aşezat p6 tron, alteori în picioare sau aruncînd fulgerul, înfăşurat într-o mantie sau gol.

► *Răspîndirea cultului.* Zeus era venerat în principalele centre greceşti şi, sub numele de Iupiter, în lumea romană. Aici cultul său a fost introdus de regii etrusci: cu puțin înainte de căderea lor, aceştia au întemeiat cultul lui Iupiter Optimus Maximus, închi-nîndu-i pe Capitoliu celebrul templu cu *cella* tripartită, unde zeul era venerat împreună cu Iunona şi Minerva, într-o triadă de evidentă influență etruscă. Sacrificiile în cinstea lui Zeus constau în special în capre, tauri şi vaci. Principalele temple şi sanctuare dedicate lui Zeus se aflau la Agrigent (Olympieion), Selinunt (templul lui Zeus *Meilichios),* Olimpia (cu celebra statuie criselefantină a zeului realizată de Fidias), Labraunda (Caria, sanctuarul lui Zeus *Stratios),* Pergam (altarul lui Eume-nes al II-lea), Dodona (Arcadia), Atena (templul lui Zeus Olimpianul, datînd din epoca lui Hadrian), precum şi în toate locurile legate de naşterea şi copilăria sa (Teba, Creta etc). In lumea romană, cele mai cunoscute temple ale lui Iupiter se aflau la Terracina, la Roma — pe Capitoliu şi pe Aventin (templul lui Iupiter *Dolichenus)* —, la Baalbek, Dougga, Aizanoi (în Frigia), Hossn Suleiman (în Liban), Cirene, în Germania, în Galia etc.

► Dintre principalele sărbători religioase celebrate în cinstea sa în lumea romană, amintim *Vinalia rustica* (19 august), cînd zeului i se ofereau un miel şi primii struguri ; *Meditrinalia,* în asociere cu zeița Medi-trina (11 octombrie); *Priora* (23 aprilie), cînd i se aducea ca ofrandă un berbec; *Popii fugia* (5 iulie), cu semnificație obscură ; o sărbătoare fără un nume specific, ce avea loc la 23 decembrie. Nu aveau o dată precisă *Feriae Latinae,* care se desfăşurau în fiecare an pe muntele Albanus în cinstea
lui Iupiter *Latiaris.* în onoarea lui Iupiter aveau loc şi jocuri, dintre care cele mai vechi, Ludi Capitolini, la 15 octombrie; între 4 şi 19 septembrie se desfăşurau Ludi Romani, iar între 4 şi 17 noiembrie Ludi Plebei, de care erau legați *Epula Iovis* (vezi EPULON).

► *Prezențe în literatura antică.* Datorită rolului de prim-plan pe care Zeus/Iupiter îl joacă în mitologia greco-romană, prezența sa - ca protagonist, ca motor al evenimentelor sau pur şi simplu ca zeu invocat de poeți ori menționat de diferite personaje -este constantă în toată literatura clasică. Faptele sale sînt povestite în special în *Teogonia* lui Hesiod; în *Iliada* şi *Odiseea* voința sa clarifică sau determină evenimentele ; îi este dedicat şi un *Imn homeric.* Este prezent adesea în tragedia clasică (unde apare, ca zeu suprem şi drept, mai ales la Eschil) şi^în

comedia greacă (la Platon cel Tînăr). în lumea romană are un rol central în *Eneida* vergiliană, iar în *Fastele* şi *Metamorfozele* lui Ovidiu sînt descrise faptele sale. Iubirile sale cu femei muritoare au stat la baza multor legende şi tradiții poetice.

► *Prezențe în literatura modernă.* L.V. de Camoes, *Lusiadele* ; C. Spitteler *Primăvara Olimpiană.*

► *Iconografie.* O listă sumară a celor mai cunoscute monumente care îl înfățişează pe Zeus ne poate da o idee, fie şi vagă, despre frecvența cu care zeul era reprezentat în Antichitate: cupa laconiană a pictorului din Naucratis, cu Zeus şi vulturul (Paris, Luvru); sculpturile frontonale ale templului din Olimpia; statuia criselefantină a zeului de la Olimpia (pierdută), realizată de Fidias; grupul din lut ars reprezentîndu-i pe Zeus şi Ganimede (Muzeul din Olimpia); metopa templului E de la Selinunt; marea statuie din bronz de la capul Artemision (Atena, Muzeul Na-țional ; poate Poseidon ?); sculpturile de pe frontoanele Partenonului (figura lui Zeus nu s-a păstrat însă); capul lui Zeus (Cirene, Muzeul de Arheologie); amfora de la Melos, cu scena gigantomahiei (Paris, Luvru); Iupiter *Serapis* (Vatican, Rotonda); capul lui Iupiter de la Otricoli (Vatican, Rotonda); statuile de la Atribis, el-Kez, Krokodilo-polis (Muzeul din Cairo). Dintre toate aceste opere, cea mai celebră a fost în Antichitate statuia lui Fidias de la Olimpia. Identificarea statuii cu modelul ei era puternic resimțită, fapt ce-1 face pe Strabon să

scrie: „...era atît de mare încît, deşi templul avea dimensiuni considerabile, artistul pare că nu a respectat proporțiile corecte; el 1-a înfățişat pe zeu aşezat, însă capul său aproape că atingea tavanul, aşa încît dădea impresia că dacă Zeus s-ar fi ridicat în picioare, ar fi dislocat acoperişul templului" (8.3.30).

Zeuxidia (gr. Zeuțftieia, -ag). Epitet cu care era indicată uneori Hera, venerată în sanctuarul de la Argos; potrivit unei tradiții, zeița i-a învățat pe oameni să înjuge boii la plug (gr. țeuțo, „a înjuga" - n.t.).

Zeuxipe (gr. ZeuțCinrn, *-r\q).* 1) Soția regelui Pandion din Atica. A avut patru fii, Erehteu, Butes, Procne şi Filomela.

2) Fiica lui Laomedon, regele Sicionului, şi soția lui Sicion.

3) Fiica lui Hipocoon şi soția lui Antifates.

Zeuxipos (gr. Zeuținirog, -ou). Fiul lui Apollo şi al unei nimfe pe nume Silis; a fost regele cetății